NAZIONALE
13
18 A
38
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE

MATTHÆI WESEMBECII
IN
PANDECTAS IVRIS CIVILIS

CODICIS IVSTINIANEI LIBROS COMMENTARII,

Olim PARATITLA dicti:

Ex postrema ipsius Authoris, necnon aliorum quorundam Iurisconsultorum recognitione multò quàm antehac emendatiùs editi.

CVM INDICE GEMINO.

Patauij Typis Pauli Frambotti. *Sup. perm.* 1658.

Amplissimo Excellentissimoq; Viro

IOANNI GALVANO

PATRICIO PATAVINO,

In celeberrimo Lyceo patrio Iuris Antecessori, Vrbisque Decurioni.

PAVLVS FRAMBOTTVS F. P.

Itæ breuitatem non immerito culpant, quicunque ad humani generis præsidium literis animi cultum addixere. Disciplinarum enim quarumuis notitia tam varia est ac prolixa, ut uni etiam minimæ vix integrum hominis æuum sufficiat. Fortunas vitamque mortalium quæ tuetur, quæ regna populosque seruat, omnem juris & æqui rationem complexa, quantis ambagibus ingenia exercuerit, planum faciunt immensa diffusæ doctrinæ monumenta, quibus tantum non omnis ætas defatigatur. Iustam querelã subleuatur us magni usus inter Germanos Iuris Antecessor summaque apud Principes autoritatis MATTHÆVS WESEM-

BECIVS prolixum laborem compendio tam facili æquauit, ut communi eruditorum applausu exceptum mearum quoque operarum obstetricationem literariam postularit. Adeo sacrum Themidis ex quinque partibus corporis uniuersi Iuris præcipuis non minoris pretii simulacrum, quam à Zeuxidis penicillo in Crotoniatorum templo selectis quinque pulcerrimæ speciei infantulis Helenæ concinnatum. Penetralibus id tuis jure debetur, Vir Amplissime, qui Invictissimo Romanorum Imperatori à Consiliis magna integritate sic vitam & ciuium tuorum penates asseras, ut publica Patriæ commoda tuæ vigilantiæ credita non minus in foro accumules, quam in curia serues & adaugeas, in hac denique Vrbe sacra literarum sede jam supra annos quadraginta diuina Astrææ oracula ingenii & facundiæ vi mira florentissimo diuersarum Nationum cœtui tam neruose interpreteris, ut omnes tuo nomini assurgant, tuamque comitatem ac beneuolentiam pleno modio colant. Unum tot tantisque honoribus bonorum omnium pro tua incolumitate ratum sit votum: DEVS Optimus Maximus hanc Tibi felicitatem diuturnam præstet. Patauii Cal. Ianuar. MDCLIIX.

NOI REFORMATORI DELLO Studio di Padoua.

HAuendo veduto per fede del Padre Inquisitor Generale di Padoua, che nel Libro intitolato *Paratitla*; *Auctore Matthæi Vesembecij*, non v'è cosa contro la Santa fede Cattolica; & parimente per fede del Segretario nostro, niente contro Prencipi, e buoni costumi; concedemo licenza al Stampator Paolo Frambotto in Padoua di stamparlo; osseruando le Leggi in questo proposito, e presentandone due copie nelle librerie publiche di Venetia, e di Padoua.

Dat. 24. Aprile 1656.

{ ZVANNE DONADO Rif.
{ ANDREA PISANI Proc. Rif.
{

Francesco Verdizotti Seg.

INDEX TITVLORVM IN QVO PRIOR NVMERVS LIBRVM

Alter Titulum ostendit:

LITERA VERO C. CODICEM DENOTAT.

aqua

† 4 Damno

liti-

ser-

vnde

FINIS.

MATTHÆI WESEMBECII COMMENTARIVS IN DIGEST.

Liber I.

DE IVSTITIA ET IVRE, Titulus I.

1 Mnis, † qua via, & ratione suscipitur, de re quapiam institutio, principio finem, quo res ea fertur, atq; collimat, prospicere; deinde media ad exitum rectè ducentia vestigare prudēter, & aperire solerter debet. Quemadmodum enim viatores, qui & certam metam propositam, & se-
A mitam quæ eò recta ferat, probè cognitam habent, minus aberrare possunt: sic in doctrinis artium tradendis, cum initio finis cuiusq; disciplinæ proponitur, & apta subinde methodo, commodaq; discendi facultate, quæcunque eò sine errore perducere queant, cōmonstrantur: fit vt in tota deinceps institutione hallucinari mi-

nus & impingere discentes possint. Eandem viam insistentes nostri compositores, primò finem huius doctrinæ ostendunt: tum compositiua, ac definitiua methodo à summis principiis artis, iuxta seriem & naturalem rerum ordinem progredientes, & ex simplicibus coniuncta, ex antecedentibus consequentia extruentes, ad finem, quem initio ostenderunt, perueniunt: & quasi manu ducẽtes, à carceribus ad metam vsque huius artis recto itinere studiosos transmittunt.

2 ¶ Vt autem artis Medicæ finis est, conseruare & restituere sanitatem: medium, seu officium, præseruare à morbis, & curare appositè ad sanandum: sic Iurisprudẽtiæ finis est, conseruare in vita ciuili iustitiam, quæ est quasi sanitas politiarum. *Sap.6. Multitudo sapientum est sanitas orbis terrarum. Nouell. III.* Cicero lib. 1. de orat. Sic in Iure, inquit, ciuili finis hic legitimè, atque vsitatè in rebus, caussisque ciuium, æqualitatis conseruatio. Porrò medium, quo id obtineri potest, est ius nosse, & quid quaque in re iustum iniustum, æquale inæquale sit, ratione, & studio exquirere, idẽque exquisitum, atque cognitum scienter reddere, & in vsum fori publicum educere, ac omnibus rerum humanarũ actionibus cùm publicis tum priuatis, rectè, atque æquabiliter accommodare. Quocirca disputant initio nostri de A iustitia, tanquam de causa, & fine artis, tum in genere de principiis, partibus, ac speciebus iuris: quæ principes viæ sunt, quibus ad iustitiam itur, primaque elementa ac fundamenta, vnde per σύνθεσιν paulatim progrediendo iuris ars extruitur. Porrò velut in re- B liquis disciplinis, quanquam in foribus finis cuiusque indicatur: non tamen analytica serie opus extrui visitatum est, sed ad compositiuam, ac definitiuam methodum, quę maximè ad discendum, docendumque est accommodata, tota plurimum explicatio insti- C tuitur: sic nostri Iuris compositores, contenti initio digitum intẽdisse in finem Iurisprudentiæ, qui est iustitia, statim ad principia redeunt: & naturam rerum secuti, à primis iuris elementis, ac vniuersalibus principiis progredientes, artem iuris componunt: opus- D que Pandectarum totum, ex partium omnium naturali serie aptarum inuicem, & consequẽtium, ac singularum partiũ ita iunctarum definitionibus, & diuisionibus pertexunt & absoluunt: vt ex integra totius huius Operis serie, ac concinnatione, facilè intelligi E potest.

¶ Iustitiam ab eo dictam censet Alciat. *Parerg. lib. 1. cap. 20.* 3 quod vim sistat: Hotomannus *in Instit. tit. 1.* quod in ea ius sistatur: ex Isidoro, *cap. forus de verborum significationibus*, qui vult iustitiam esse dictam, quasi iuris statum,

statum, quod in ea ius consistat. Simplicius est dicere, à iure iustum, iustitiam à iusto iusti esse, addita particula T I A: sicuti est à mœsto mœsti, mœstitia: læto, læti, lætitia: & si qua sunt similia. Itaque rectè No. 60. *Vt om. pro mag. obed. in authen.* ex re ipsa, hoc est, ex iure quod cuique quatenus suum est, tribuit, trahere nomen, & iustitia dici, scribitur. Iustitiæ porrò vox hac in disputationi legali, & politica, legaliter etiam accipi debet: videlicet de iustitia operum, seu obedientia superiori debita, siue de ordine, quo quæ inferiora sunt, superiori parent, & obsequuntur, Etenim verba secundum subiectam materiam accipiuntur: *l. si ex conducto, 15. §. Papin. vbi Dd. loca.* & talia sunt subiecta, qualia permittūtur esse à prædicatis *gloss. fin. in c. dudum. 31. de decim. Capoll. in tract. seruit. rust. præd. c. de qua duct. num. 14. text. in l. 3. de fund. instruct. leg.*

Prædicatur autem hic de iustitia, quod suum cuique tribuat. Sequens est igitur, subiectum iustitiæ vocabulum, de iustitia operum, quæ in agendo, tribuendoque versetur, interpretari. Vt autem iniustitia duplex est, sic & iustitia hac in significatione bifariam accipitur. Contrariorum enim eadē est disciplina, *l. penult. §. fin. vbi gloss. qui satisd. cogant. l. 1. de his qui sunt sui vel alien. iur.* Alia namq; perhibetur esse iniu-

A stitia vniuersalis, Græcis ἀνομία, *1. Ioan. 3. Arist. Ethic. lib. 1. cap. 3. 4.* seu ἀδικία, *Rom. 1. 18. & 2. 8.* quæ est vniuersalis inobedientia, & contumacia, contemptusq; omnium ex æquo legum: qualis est in Cyclopibus, qui iura negant sibi nata. Alia iniustitia B particularis, est defraudatio restrictior, quæ etiam in his esse potest, qui aliàs iusti perhibentur: vt Cato iniustus est, spolians Cyprum, sibique manus inferens: *Plutarch. in eius vita.* Cyrus, dum iniquo iudicio ad analogiā Geometricam rerum commutationes C exigit: *Xenoph. lib. 1. Cyropæd.* Brutus, Thessalonicem, & Spartā prædæ militum exponens: *Plutarch. in eius vita.* Pythius, Romano equiti Cannio Græca fide imponens. *Cic. lib. 3. Off.* Eadem igitur ratione e diuerso vocabulum iustitiæ duobus modis acci- D pitur. Primo pro iustitia vniuersali: quæ est obedientia vniuersalis erga omnes leges, diuinas & humanas, naturales & ciuiles: & opponitur peccato, seu anomię, *1. Ioan. 3. Rom. 1. & 2. Psalm. 119.* quomodo Philosophus Aristides perhibetur iustus. Secundo pro E iustitia particulari, quæ tuetur personarum ordinem, vel efficit æqualitatem in contractibus: vt cum dicimus, iustum esse, eruditos & idoneos ad gubernacula rerum promoueri: aut mercatorem esse iustum, qui non defraudat emptores in contrahendo, *sic*

Genes. 30. Cras inquit Iacob. respondebit tibi iustitia mea. Distinctis ita iustitiæ appellationibus, seorsim de vtraque aliquid dicendum est.

4 ¶ Iustitia vniuersalis pro triplici hominis (de huius enim iustitia quærimus) ordine, atque respectu trifariam definiri solet. *Paul. ad Tit. c. 2. vers. 12. Apparuit gratia Dei erudiens nos, vt abnegantes impietatem, viuamus temperanter (erga nos ipsos, & in vita priuata) iuste (erga reliquos homines, & pie (erga Deum scilicet.)* Primus igitur est ordo hominis erga Deum: cui vt conditori, & Domino cultum, ac obedientiam debet. Quia in parte iustitia vniuersalis ita definiri solet, vt sit obedientia omnium in homine virium, necessariò præstanda Deo conditori, iuxta omnes leges: ab ipso propterea naturæ humanæ insitas, vt cõgruat nostra natura cum mente, & voluntate Dei, & non congruens destruatur: & vt in hoc iudicio agnoscatur, qualis ipse sit, & à malis discernatur: aut paulò aliter: Iustitia est vniuersalis obedientia, Deo debita, congruens ad normam totius Decalogi, seu legis naturæ, diuinitus insita mẽtibus nostris, vt agnoscamus, qualis sit ipse Deus, & quibus officiis coli velit. Hanc definitionem propriè tradit Ecclesiæ doctrina, quæ hunc solum ordinem præcipuè intuetur; quia finem actionum humanarum omnium, ad Deum (vt par est) refert. Est autem hæc iustitia spiritualis, & pietas absoluta nominari potest, quæ peracta demum hac mortalitate, in beatis angelis & hominibus, ad omnem æternitatem est effulsura. Nam in huius naturæ deprauatione, tantum imputatione, & inceptione quadam in piis inchoatur: ideoque non tam iustitia legalis, quàm Euangelica hic quidem debet peruideri.

Alter ordo est hominis erga seipsum: qui in hoc vno maxime laborare debet, vt quoniam ex varijs, ac dissimilibus partibus est compositus, operam det, quo motus, & facultates animi inferiores, expertes iudicij, ac rationis, rectę rationi velut τῷ ἡγεμονικῷ obtemperent: ne incustoditę, licentiusque effusæ, turbent vitæ communitatem, atque harmoniam.

Hunc præcipuè ordinem Philosophica Platonis intuetur schola, *lib. 4. Polit. Aristot. lib. 5. Ethic. c. vlt.* quæ priuatim absoluere hominem, & virtutis, atque officij studio bonum semper virum, non æquè bonum semper ciuem efficere conatur: eoque sic institiam definit, vt sit obedientia omnium virium in homine, erga rectum iudicium rationis, & suauissimus quidam omnium facultatum animæ in homine concentus, quam maximam Musicam vocant: quod non de sonis vocum, sed pro subjecta materia de con-

concordia partium omnium animæ cum ratione debet accipi. Hoc respectu iustitia non multum à virtute, & habitu virium interiorum ordinato differt, sicut est in versiculo Theognidis.

Iustitia in sese virtutes continet omnes:

nisi quòd virtus absolutè ponitur, iustia relatiuè. Quamobrem Aristotel. lib. 5. Ethic. cap. 3. 16. hæc non reali, sed rationis distinctiones, hoc est, non re, & subjecto, sed ratione secernit: cum vult virtutem esse habitum absolutum naturæ congruentem, qui hominem in se perficiat: Iustitiam autem habitum relatiuum, qui aliis prosit, & ad alterum referatur.

Tertius ordo, est Politicus, quo homo, vtpote ciuili vitę natus, ad leges, ad magistratus, ad conciues, ad suos, ad omnes denique reipub. partes, velut ciues, & homo Politicus aptatur: vt harmoniam consociationis ciuilis, suo quasi concentu, & attemperatione iuuet, atque perficiat. Hunc ordinem maxime probāt, & intuentur politici, leges, magistratus, & omnes illi, qui ad societatis humanę, & ciuilis vitæ cultum, hominem esse natum dicunt, summumq; bonum in beato reipubl. statu positum arbitrantur. Hoc fine, sensuq; Aristotel. *lib. 5. Ethicor. cap. vltim.* hominem in ciuitate locans, ab eo iustitiam exigit, quæ sit vniuersalis obe-

A dientia erga omnes leges societatis politicę: in qua bene, iusteque constituta, virum, & ciuem bonum, in alia ciuem non etiam virum bonum ea iustitia efficit: id paulo aliter reddidit Cicero *lib. 1. de leg.* Iustitia est obtemperatio scriptis legibus, institutisque po-

B pulorum. In hac consideratione iustitia idem est cum disciplina externa: quæ est ordo vitæ, cauens, ne quid contra legum præcepta committat. Leges enim tantum externam obedientiam locomotiuæ non mentis, aut voluntatis, aut cordis εὐταξίαν re-

C quirunt, *l. cogitationis, 18. de pœnis.* Nam hæc in ista naturæ deprauatione impossibilis est, & pręstari nequit. Impossibilia verò legi præcipi nec possunt, neque debent, *l. impossibilium de reg. iuris.* Sed neque peruideri latebræ, & inordinati motus animi, eoque

D nec lege notari possūt. Quapropter in societate ciuili, & foro politico pro perfecta iustitia hęc externa obedientiæ species habetur: qua omne νόμιμον putat esse δίκαιον, nec de lege lata disputare, *c. in istis, dist. 4. l. non possunt. infra de leg. l. prospexit, qui & à quib.*

E *l. 1. §. pen. de exerc. act.* sed ei sanctè obedire in animum inducit.

Cum autem nos legum expositionem profiteamur, & disciplinæ forensis ministri simus, ac ad societatem cultumque ciuilem studia nostra referantur: conuenit, vt hanc Aristotelicam definitio-

nem, vtpote noſtro inſtituto maximè accommodata, hac in profeſſione retineamus. A

5 ¶ Huius autem iuſtitię, ſicut & legum ipſarum, duę ſunt partes, videlicet θέσις τῶν ἐνεργημάτων, καὶ διαίρεσις τῶν κακῶν. Vt enim duo iniuſtitiæ genera ponit Cicero *l.* 1. *Offic.* vnum eorum, qui inferunt; alterum eorum qui ab his, quibus infertur, ſi poſſunt, non propulſant iniuriam, *Marci* 7. ſic è diuerſo ad explendum iuſtitię munus non ſufficit abſtinere iniuriis, eaſque depellere illatas, ſed etiam patria, leges, magiſtratus, parentes, liberi, amici, denique tota hominum ſocietas, omni opera, atque ſtudio iuuanda eſt: quomodo videre licet etiam in ſacris literis hæc duo coniunctim perpetuò pręcipi, vt Pſalm. 34. Declina à malo, & fac bonum, Eſa. 1. Deſinite agere peruerſa, & diſcite benefacere. Et vt ad nos reuertamur, nō longe hinc abludit Vlpian. cum ait, *l.* 1. *hoc tit.* Et metu pœnarum, & præmiorum exhortatione, homines bonos efficiendos. Species autem huius iuſtitiæ, ſunt omnes virtutes: præcipuè religio, pietas, gratitudo, innocentia, defenſio, beneuolentia, liberalitas, fides, obſeruantia iuris, æquum, & bonum, &c. idque quatenus in politica ſocietate erga aliquos homines exercentur, non quatenus priuatam cuiuſque vitam abſoluunt: nam hactenus ad priores illas iuſtitię definitiones referendæ ſunt.

¶ Cauſa efficiens huius iuſtitię principalis, eſt Deus author omnis boni ordinis, *Rom.* 13. *Epheſ.* 4. 1. *Corint.* 12. nam vt oculus videat, auris audiat, Dominus facit vtrumque *Prouerb.* 20. Deinde mens humana, de legum authoritate, & cultu ex notitia naturali iudicans: & voluntas libere, ac conſtanter obediens honeſtis legibus, & imperans externis membris, vt cum hac norma legum congruant. Nam ad perfectionem cuiuſque virtutis tria requiruntur: primùm recta ratio & iudicium, vt ex certa ſcientia quid fiat; ſecundò libera volūtatis electio, ſeu προαίρεσις: tertiò conſtantia in honeſto propoſito, & perſeuerantia in bene agendo, quomodo iuſtitia quoque definitur conſtans, & perpetua voluntas, *in princ. Inſtit. de I. & i l. iuſtit.* 10. *hoc tit.* Ariſtotelicæ iuſtitiæ remota cauſa lex eſt: Proxima προαίρεσις legibus obediens. 6

Συναίτια ſunt præcepta legum, doctrina Ethica, naturalis inclinatio, bona diſciplina, ſicut Ariſtot. ait: Iuſtos fieri homines natura, doctrina, & conſuetudine.

¶ Materia in qua, eſt voluntas humana, cor, & externa membra, lingua, manus &c. 7

Materia circa quam, ſunt omnium virtutum obiecta. Plato lib. 4. πολιτ. in duob. ait verſari iuſtitiam: quæ ſunt τὰ αὑτοῦ πράττειν

την, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν, & A indicantur à D. Paul. 1. Thessal. 4. 11. dum vult vnumquemque ἡσυχάζειν, καὶ τὰ ἴδια πράττειν. Aristotelicę iustitię materia sunt, τὰ νέμιμα, hoc est virtutes, & vitia, quatenus de his lege cautum est. *Aristot. Æthic. lib. 5. c. 16.*

8 ¶ Forma, est ipsa obedientia, B seu actionum omnium cum legib. ac ratione conuenientia. Forma Aristotelicę iustitiæ propria, quod πρὸς νόμον referatur, & ad eius normā obediendo congruat: quod cum fit, iustitia velut formam, & esse suum adepta existit. *l. Iulian. 9. §. 2. ad exhib.* Com- C munis verò forma omnis iustitię, quod (vt diximus) πρὸς ἄλλον referatur.

Fines, vt Deo mos geratur: vt ciuilis hominum societas seruetur, & sit tranquilla: vt euitari pœnæ præstitutæ contumacibus, expectari præmia præsentia, & æ- D terna possint: & denique, vt tranquillitas, & lætitia bonę conscientię, quæ est dulcis nutricula senectutis, in omni vita conseruetur.

9 ¶ Etsi porrò virtutes inter se omnes indiuidua copula sunt cōiugatę: tamen ad iustitiam proxime accedunt sedulitas in agen- E dis necessariis, & vitandis non necessariis: reuerentia erga Deum, & Magistratum: *l. 2. h. t.* charitas patrię, & politici ordinis, modestia, & similes.

Contraria sunt, in gubernatoribus pręcipuè tyrannis, iniustitia, peccata *de quib. gloss. & Dd. l. si mora solut. matrim.* commissionis, & omissionis, ac ignorantię affectatæ, *Tiraquel. in retract. prox. §. 35. gloss. 1. num. 27. per l. 1. de act. empt. l. qui contra. verb. errore non affectato. Cod. de incest. nupt. cum inhibitio. §. si quis vero. verb. affectatores ignorantiæ de cland. despon. cap. 2. verb. affectata ignorantia, de temp. ordin. li. 6.* cuiusmodi fiunt, & committuntur in gubernatione reipub. defectione bonorum, & pœnis sceleratorum: Item contraria in subiectis potissimum, contumacia, & contempus Magistratuum, ac legum, seditio, insidiæ, iniuriæ, malitiosa iuris interpretatio, & cęterę rerum publicarum pestes.

¶ Iam progrediamur ad alteram iustitię speciem, quę Particularis dicitur: cum quia quodammodo pars est illius iustitię vniuersalis, *Aristot. lib. 5. cap. 3. 4. 5.* quę totam ciuilem vitam, priuatam, & publicam gubernat, omnemque honestarum legum obedientiam, atque cultum, domi iuxta ac foris, exigit: tum quoniam aliqua duntaxat ex parte humanas actiones regit, videlicet quatenus in communi vita cum alio res est: nec omnium legum obedientiam complectitur, sed earum duntaxat, quę de commercijs, atque actionibus hominum, in quibus est mutuum σύναλλαμα, & officium, aliquid constituunt: neque verò etiam legū 10

pręcipue authoritate, vt illa superior, sed magis ęqualitate permouetur: nec tam τὸ νόμιμον quā τὸ ἴσον δίκαιον spectat. Est igitur iustitia particularis (vt ex authoritate Simonidis definiunt nostri) constans, & perpetua voluntas, ius suum cuique tribuens. Constans & perpetua voluntas: significat habitum, seu firmum propositum, & (vt Gręci dicunt) ἕξιν προαιρετικήν. nec enim voluntas, nisi in habitum transierit, firma, & constans esse potest. Quia verò plurimarum rerū in homine voluntas, & cupiditas est, vt scientię, opum, glorię, immortalitatis: ideo additur differentia ab officio sumta, (vt in definitionibus virtutum quę aliis differentiis propriis destituuntur, fieri solet) Ius suum cuiq; tribuens: hoc est, seruans ęqualitatem cūm cęteris hominibus, & debitum cuique reddens: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal, cui timorem, timorem: cui honorem, honorem: *Rom.* 13.7. nec cuiusquam corpori, famę, bonis iniuriam vllam inferens. Proprium enim iustitię munus & officium est, extra se agere, & suum cuique, hoc est, alteri debitum tribuere. Quare Aristoteles rectè dixit, cęteras quidē virtutes vtentis proprias esse, iustitiam autem communem, & publicam. Addita est autem particula, *Cuique*: distinguens iustitiam à liberalitate, quę tribuit debitum speciei: hoc

A est, τῶν ἀνθρωπίνων officia prēstās humanitatis, etiam non debita. At iustitia cuique, h. e. singulis indiuiduis tribuit suum: nempe, debitum, & conueniens, vel lege naturę, vel iure ciuili.

¶ Species huius iustitiæ, duę 11 sunt: Distributiua, & Commutatiua. B Quemadmodum enim reliquę virtutes sunt mediocritates, seu (vt vulgo loquimur) medietates duorum extremorum vitiosorum scilicet effectuum, quos intra modum rationis cohibent: ita iustitia particularis, totam ciuilis vitę societatem iisdē ęqualitatis, C & mediocritatis regulis, atq; finibus definit, & coercet. Porrò in ciuili hominum communitate, sic est natura comparatum, vt partim ordinandę personę sint, & suo quęque loco, atq; gradu, quasi in magno ciuitatis theatro collocandę: & quia ad agendum natę D sunt, singulis conuenientia munera, officia publica, pœnę, pręmia rectè, praueq; factorum tanquam in ampla domo, familiaque sint tribuenda: partim etiam res priuatorum communicandę inter eosdem & commutandę, quia cum in rebus humanis alij alio- E rum opera, & rebus perpetuò, & ordinatione diuina, vt communitas seruetur, indigeant, sine assidua rerum permutatione nulla societas ciuilis durare perdiu posset. Non autem esset assiduum, atque permanens commercium: quia foret iniustum atque iniuriam

niam

tium, nisi ęqualitate priuatarum A
rerum parique numero, pondere,
& mensura constaret: cæteroqui
cum in infinitum contractus abeant,& porrigantur, alteram tandem partem exhauriri, atque ita
commutationis perpetuitatem,ac
durationem collabi, & perire esset necesse. Ex quo fit, vt alia B
æqualitas (in qua inest, & elucet
iustitia) in ordinandis personis,
alia verò in rerum communicatione obseruetur. In personis
enim medietas, quo ad nos, seu
personalis, similis proportioni
Geometricæ: in rebus medietas
rerum,similis analogiæ Arithmeticæ quæritur, cuius discriminis C
ratio expedita est. Illa enim cum
bona tantum publica dispensentur, non fit alicui iniuria, si pro
cuiusque dignitate,& conuenientia cuiq; priuato, eiusmodi communicentur. Quin potius ita
fieri, reuera iustum est,& in communi bonum, ac vtile. Nam D
quando inter personas magna sit
differentia,& inæqualitas, siue
bona animi spectes, siue corporis, siue externa, siue etiam facta
singulorum,& mores: *l. inter,31. ff. de solut. Vide Hippocr. lib. de vet. medicina, in princ.* idcirco E
non possunt publica illis singulis
æqualia numero, & mensura tribui. Hinc enim omnium rerum
confusio sequetur, si (verbi gratia)eadem munia,officia, præmia,
& pœnæ peritis iuxta atque imperitis, bonis,& nocentibus, bene
meritis,& indignis distribuantur.
Quemadmodum ergo Geometrica proportio, non numerorum
interualla simpliciter considerat,
sed æqualitatem proportionum
& rationum inter se comparat:
ponderans (ita vt dicam) magis
quantitates, quàm annumerans:
sic iustitia distributiua non indifferenter iuxta numerum personarum, functiones distribuit, sed
quid cuique conueniat, perpendit, & conuenientia singulis suo
loco dispartitur. *Cic. lib. 1. Offic.*
Non mulieribus confert officia
publica, *l. alie. 18. C. de proc. l. 2. de regul. iur.* sed viris sapientibus,
eruditis, iustis, eloquentibus, &
in summa idoneis defert magistratus, *Nouell. constit. 82. de iud.*
curam Ecclesiarum, *cap. nullus, cap. presbyteri, 24. distin. cap. omnis 11. de pœn. & rem.* tutelam.
l. diuus, 24. de tut. & cura. dat. ab his, & tot. tit. de mag. conueniend.& alia publicæ gubernationis officia: peritis, & doctis, nec
illiberalibus medicis curationem
tuendæ valetudinis mandat,& salaria constituit: *l. 4. de decr. ab ordin. faciend. l. 1. 3. 4. de var. & extr. cog. l. archiatr. 9. Cod. de profess. & med. lib. 10.* magistros
studiorum doctos, eloquentes, &
bene moratos, probatosque iuuentuti erudiendæ præficit: *l. magistros. 7. C. de profess. & med. lib. 10.* militiam commendat non
seruis, *l. pen. & l. fin. C. qui milit. poss. lib. 12.* negociatoribus, *l. vn.*

C. negot. ne milit. lib. 12 agricolis, l. 3. C. qui milit. poss. lib. 2. sed viris fortibus, & probatæ virtutis: l. 1. C. qui milit. tot. tit. C. de re milit. lib. 12. agriculturam contra, & negociationem non militibus, l. milites 31. C. de loc. & conduct. l. nobiliores, 3. Cod. de commer. & merc. sed industriis, idoneisque hoc in B genere hominibus committit. tot. tit. C. de agric. & censit. lib. 11. Nouell. de statu & consuet. contra Eccles. lib. §. agricultores, præmia, & salaria bene meritis constituit, lib. 1 hoc tot. tit. de var. & ext. cognit. l. medicos, 6. in fi. C. de profess. lib. 10. l. 1. §. 1. hoc tit. l. omnis. dist. 3. l. vlt. C C. de stat. & imag. pœnas nocentibus pro cuiusque merito irrogat: tot. tit. de pœn. nec vsquam certius conspici huius iustitiæ actio potest, quàm in pœnarum distributione. Nam tametsi lex in genere, & in abstracto, circa aliquem personarū, & rerum complexum, D & sine προσωποληψίας pœnam cōstituit Arithmetica proportione, & ex lege talionis delicto eam commensurat. l. rescriptum 6. de his quibus vt indig. l. respiciendum. 11. de pœn. l. sancimus 22. vers. nec vlterius. C. de pœn. l. 1. C. vbi Senat. vel Clariss. Auth. omnes. C. com. de E success. l. 1 §. 1 ad leg. Cor. de sicar. l. 1. §. cum patronus. de off. præfecti verb. c. 2. de his quæ fiunt à maior. parte capit. Decius in l. quod à quoquam. 46 num. 3. de reg. iur. Hipp. in tract. crim. §. expedita. num. 18. & §. opportune n. 57. tamen iustitia hæc, legis executrix, seu magistratus instrumentum iustitiæ, cum legem exequitur, & in concreto de pœna personæ applicanda disputat, rem ad proportionem Geometricam reducit: nec tantū quid facto debeatur, sed quid cōgruat personæ tam eius, qui delinquit, quàm illius, in quem commissum est, expendit, & examinat, l. sacrilegij. 6. ad legem Iul. pecul. l. aut facta. 16. l. moris. §. fin. de pœn. Quotiescunq; enim de aliquo iure publico (quod nunc quærimus) personis attribuendo agitur, toties ad hanc analogiam Geometricam recurratur in administrādā iustitia, necesse est: propterea quod personarum ingenia, voluntates, dignitates, status, consilia, dicta, atque facta inæqualia sint, vt iis æqualia numero tribui non possint. Vnde natum illud, quod vulgo dicitur: duo cum idem faciunt, non est idem. Hac ratione grauius in eodem delicti genere punitur seruus, quàm liber, l. capitalium. 28. §. fi. l. in seruorum. 10. de pœn. famosus, quàm integræ famæ reus, d. l. capitalium. 28. in fin. de pœn. plebeius, quàm egregius, d. l. in seruorum. l. 1. §. fin. l. pœn. de sicar. §. item l. Iul. Instit. de pub. iud. l. 3. Cod. de pœn. cum sim. adultus, quàm minor. l. auxilium 37. §. in delictis, de minor. l. fere. 108. de reg. iur. & interdum presbyter, quàm laicus. l. presbyteri. 8. in fin. C. de epis. & cler. miles, quàm paganus. l. 4. §. adulterij. de re. mili.

l. quadam. 14. *de pœn.* Nam cui A plura committuntur, ab eodem plus exigitur, *gloss. d. l. presbyteri, in fin. per l. quidam. de pœn.* §. 1. *in auth. vt defunct. late Tiraqu. de pœn. caus.* 31. *num.* 20. Sic & in eum acerbius animaduertitur, qui sæpe commisit eadem, quàm qui semel tantum: *d. l. capital.* §. B *grassatores. de pœn. l. seruos.* 8. *C. ad l. Iul. de vi pub.* qui consultò, quàm qui ignoranter, *l. in lege l.* 7. *de sica. l. respiciendum.* 11. §. *fin. de pœn.* aut per lasciuiam. *l.* 4. *de sicar. l. aut facta.* 10. §. *qualitate, de pœn. l. omne.* 6. §. *fi. de re milit.* aut ebrietatem: *l. respiciendum.* 11. *in fi. d. l.* C *omne.* 6. *l. vn. C. si quis imp. vide infra. de pœn.* qui magistratum, aut patrem violat, quàm qui extraneum, *d. l. capitalium.* §. *omniv.* 6. *d. l. aut facta.* §. *persona.* 2. §. *atrox. Inst. de iniur. Bald. in c. vn.* §. *iniu. de pace tenen. Ias. in l. qui iurisd.* 10. *in princ. de iurisd.* Imo in eo- D dem genere vitę, & delicti alii aliter puniuntur pro ratione personarum, graduum, anteactæ vitæ: *l.* 5. *in princ. de re milit.* vt conuenientissime quidam dixerit, hanc iustitiam admittere adhibereque in consiliũ Gratias, & ἐπιείκειαν: eam, quæ circa contractus versa- E tur, non item. Nam in contractibus non quæritur, quid personæ conueniat, nec vt ei aliquid tribuatur, propositum est: sed res priuatorum rebus commutantur, earumque duntaxat habetur ratio, non personarum.

Vt igitur hæc commutatio iusta sit, sicuti iusta esse, quæ duratura sit, debet: opus est, rerum ab vtraque parte æqualitatem adesse, numero, pondere, & mensura exæquatam: alioquin alteruter contrahentium iniuria afficietur, & damnum facturus est, quia non tantundem accepturus sit, quantum de suo decedit, ac decerpitur: atque ita altera generis humanī pars exhausta, contrahere amplius aut nolit, aut non poterit: vnde malas artes, & societatis humanæ distractiones existere tandem necesse fuerit. Rerum autem æqualitas eadem est, & vna Arithmetica proportione definitur. Omnes namque precio res æstimantur, *l.* 1. *de contr. empt.* & quod ad iustam æqualitatem deest, id potest vel detractione, vel adiectione aliqua precii adæquari. *l.* 2. *& l.* 3. *Cod. comm. diuid.* Nec enim in rebus ea est disparitas æstimationis, quæ in personis: quo fit, vt proportione Arithmetica in rerum commutatione sit vtendum. Verbi gratia, in emptione, si emptor illustri loco sit positus, venditor plebeius, & rusticus, non ideo ob inæqualitatem personarum (quæ hic non consideratur, quoniam de rebus singularum priuatis, & pecuniariis agitur) inæqualitas rerum admittenda erit, sed precium merci, mercedem vsui, & operæ, res rebus commensurari oportet: & si quid inæqualiter cõstitutum fuerit

rit

... ad analogiam Arithmeticā, hoc est æqualem rerum valorem est reducendum, *l. 2. Cod. de rescind. vend. l. 3. Comm. vtriusq. iudic.*

Ex quibus cum intelligi iam possit vtriusque huius iustitiæ discrimen, de vtraque aliquid separatim est dicendum.

12 ¶ Iustitia igitur Distributiua, seruans conuenientiam personarum, & officiorum, est æqualis publicarum rerum omnium, munerum, præmiorum, pœnarum, &c. inter personas, pro cuiusque merito, congruentia, & dignitate, distributio, *l. vlt. C. de stat. & imag.* Causa efficiens præcipua, est Deus: qui sicut ordinem diuersorum orbium, atq; motuum, & corpora stellarum varia, variæ formæ, actionis, effectionis sursum in cœlo posuit, atque ordinauit: sic in hoc terrestri orbe deorsum, ordinationem, & gradus, functionesque personarum varias & constituit, & conseruat: *Rom. 13. Ephes. 4. 1. Cor. 12.* immò quantū ordinis in hac opinionum, cultuum, & morum confusione est reliquum, id proculdubio verè & efficaciter à Deo seruetur. Causæ in homine, sunt notitiæ mentis, & principia practica: *c. 1. dist. 1.* vt, Paria paribus congruunt, & debentur. Item: Patriæ magistratibus parendum. *l. 2. de iust. & iure.* Suus cuiq; locus relinquendus: cui tributum debetur, tributum: cui honor, honor impertiendus, &c. *Rom. 13. 7.* & voluntas obtemperans his notitiis, & iuxta eas regens motus cordis, & externa membra.

Materia, in qua, voluntas, cor & locomotiua.

Materia, circa quam, omnia officia, munera ciuilis vitæ, item pœnæ, & præmia, *d. l. vlt. C. de stat. & imag.* aliaque bona communitatis publica, quæ singulis priuatis aptat, conuenienteque proportione tribuit: *Vide latè Didac. Couarr. in regula peccatum. §. 7. n. 2. cum seq. de reg. iur. in 6. vbi plures differentias vtriusque iustitiæ tradit.* vt ius publicum iustitiæ argumentum, & subiectum videri possit.

Causa formalis vel forma, est conuenientia, seu ipsa æqualitas Geometrica: quæ singulis conuenientem honorem, & munus idoneum tribuit, ac bene, maleve de republica meritos, pro demeritis remuneratur. *dict. l. vlt. Cod. de stat. & imag. d. cap. omnis, dist. 3.*

Finis, & effectus: primum, vt hac virtute Deus agnoscatur, & colatur, qui author est huius ordinis, & sua sapientia genus humanum sic consociauit, vt sicuti diuersos vultus, diuersaque ingenia, & naturæ multiplices varietates, variaque dona singulis attribuit: ita velit ex varietate simili compositum esse totum Reipub. corpus, seruarique diuersos gradus officiorum: & functiones, pro disparitate donorum cuique con-

congruentium disparriri : præ- A miorum quoque, ac pœnarum distributione communefieri genus humanum de essentia, & voluntate, & de lege sua, deque futuro iudicio. Nam omnes virtutes propter Deum authorem præcipuè colendæ sunt: quæ ostendunt, quis, & qualis sit Deus, quo- B modo coli velit, & quod discrimen inter bonos, & malos in omni æternitate facturus sit.

Secundus finis, est bonum publicum. Tum enim (vt ait Plato) beatæ sunt Ecclesiæ, & respublicæ, cum ad hanc iustitiæ analogiam cōstituuntur. His addi pos- C sunt alij fines, de quibus supra in descriptione iustitiæ vniuersalis dictum est. Ad iustitiam distributiuam proximè accedunt quasi cognatæ virtutes: sedulitas, quæ iuxta vocationem necessaria diligenter facit: reuerentia tribuens alijs suum locum, & dona Dei in D eis magnifaciens: modestia, quæ sibi non plus tribuit, quàm est opus, nec ruit extra vocationem: sed propria facit, & alijs suum cursum, atque locum sine impedimento relinquit. Item lex talionis naturalis, de qua c. 1. dist. 1. l. 1. & tot. tit. inf. Quod quisque E iur.

Contraria sunt, superbi πολυπραγμοσύνη tyrānis, inuidia, iniuriæ, & quæuis proportio Arithmetica, quæ personis adhibetur: vt cum in conuiuijs illiberalioribus ad æquales haustus imbecilles perinde ac robusti vrgētur, &c.

¶ Cōmutatiua iustitia, est vir- 13
tus σωαλλακτικὴ, quæ in commutatione rerum familiarium, & priuatarum, ac patrimonij cuiusque, cæterisque contractibus priuatorum seruat æqualitatem proportione Arithmetica: seu Est iusta commutationis rerum in contractibus ordinatio.

Causa efficiens, Deus: qui genus humanum ad hanc societatem condidit, & vt ea esset perpetua, alterum alterius indigere voluit, coniugiaque, generationem, educationem, gubernationem, contractus, atque artes addidit, quibus quasi vinculis ea vitę cōmunitas colligaretur. Deinde mens humana, cogitans regulas notitiarum: vt, Dilige proximū, Non furtum facies: Item, Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: *c. 1. distinct.* 1. & voluntas, cor & locomotiua, quæ recto mentis iudicio obsequuntur.

Materia, in qua sunt facultates animæ præstantiores, vt supra dictum est.

Materia circa quam, sunt bona priuata, & res familiares, ac pecuniariæ singulorum. *Couarr. d. c. peccatum.* §. 7. *num.* 1. 2. *de reg. iur. in* 6. hoc est, priuatarum rerum commutatio, & æstimatio, siue ea in contrahendo, siue in alia quauis vitæ parte, sine respectu, & complexu aliarum circumstantiarum, puta personarum, fiat: vt ius priuatum, velut materia, huic iustitiæ

iustitiæ substerni non incommodè possit.

Forma est proportio Arithmetica, res rebus æquali pondere, numero, & mensura in commercijs, ac permutationibus adæquans, & componens: citra quam nec iusta hæc communicatio, nec diuturna esse potest.

Finis & effectus, 1. Cultus Dei, & commonefactio de æqualitate in Deo. 2. Vtilitas societatis humanæ: quia hæc æqualitas pacem alit, & vrbes vrbibus, amicos amicis consociat, vt ait Euripides. 3. Communis necessitas. Nam vt hominibus necessaria vitæ suppeditentur, mutua communicatione opus est: ea autem communicatio tranquilla, & diuturna esse absque hac æqualitate non posset: quia nec iusta esset. 4. Vt exerceantur officia dilectionis proximi: item, vt vitentur pœnæ, &c.

Cognata: lex talionis, dilectio proximi, liberalitas, veritas. Pugnantia: iniuriæ, furta, πλεονεκτήματα, fraudes, vsuræ, rapinæ, iniusti contractus, monopolia, *l. vnic. Cod. de monop.* mercedes, & stipendia iniusta, ignauia, mendicitas non necessaria: denique omnia fraudulenta lucra, & aucupia quæstus: analogia Geometrica, hoc in contractuum argumento: vt cum Cyrus iniustam vestium permutationem, iuxta proportionem Geometricam facit. *apud Xenoph. lib. 1.* Cyropæd.

A Atque hæc quidem iustitia: Nunc ad secundam huius tituli partem, quæ ad fontem, & principia iuris digitum intendit, descendamus.

¶ Ius, à iussu, seu iubendo dictum 14 videtur: *Rudulph. Agricola de Inuent. lib. 1.* nam & Festus ait, B antiquos iura dixisse iussa. Cum autem varia iubeantur, variè quoque hoc nomen vsurpari consentaneum est, *l. penult. & l. fin. hoc tit.* Sed in hoc tractatu, iuris nomen trifariam accipitur: primum, pro iure naturali, quod nobiscum nascitur: *l. 2. de legat. l. omnes, 9. l.* C *pen. hoc tit.* secundo, pro qualicunque iure, positiuo, seu ciuili: *l. 1. de leg. d. l. omnes, 9. §. 1. instit. de iur. nat. gent. & ciuili.* tertiò, & propriè, pro iure Romano. *§. 2. inst. de iustit. & iur. §. sed ius. Instit. de iur. natur. gent. & ciuil.* Vt cum ait Vlpianus: *l. 1. hoc tit.* Iuri, hoc est, D iurisprudentiæ Romanæ operam daturum, nosse oportere, vnde nomen Iuris descendat: quod ait esse à iustitia, cuius quædam ars sit, & doctrina. Sequitur enim: Nam, ius est ars boni, & æqui. Etenim cum artem appellet, intelligi facilè potest, eum de doctrina E iuris, siue iurisprudentia loqui, *l. iustit. 10. hoc tit. in princ. Instit. eod.* neque enim ius, sicut in natura positum est, ars dici potest: cum hæc ex principijs extructa naturalibus, studio paulatim discatur: ea verò lux mentis, sine doctrinę exercitio ingenita sit nobis, & diuinitus

diuinitus

uinitus indita. Ac paulo post, *l.* 1. §. 1. *hoc tit.* cum hoc ipsum ius Studium appellet, apertius ostendit, se de studio, & doctrina iuris loqui, non de iure, prout in mente est locatum, & natum: quod proculdubio prius est iustitia, siue etymologiā vocabuli spectes (à iure enim, vt paulo antè ostendimus, est iustum: & à iusto iusti iustitia:) siue naturam ipsam rerum consideres. Iustitia enim est voluntatis habitus, eandem inclinans ad id faciendum, quod ius esse, ratio mentis iam ante præmonstrauit. Sed doctrina iuris, seu iurisprudentia Romana, à iustitia ducitur. *Nouell.69. Nou.10.* h. e. velut riuulus vberrimus defluit à fonte iustitiæ: cuius normam, & analogiam, in omnibus præceptis, & definitionibus sequitur: & ad hanc omnes hominum actiones, dicta, & facta exigit, atque conformat: ac theses iustitię æquitatisque vniuersales, ad hypotheses ciuilis vitæ, publicas, & priuatas, recta interpretatione accomodat, & inflectit: vt inde velut à causa, materia, forma, ac fine suo, ductum, dictumq; videri debeat: *gloss. l.1 hoc tit. Iser. c.1 num. 60. quæ sint regal. vide Oeco:n. ad hunc tit.* prout Grammatica à literis, Dialectica à disputatione, Rhetorica ab elocutione, & si qua sunt similia. Hoc sensu cum in populari, & ciuili materia, etiam, ciuiliter, vt par est, *l. si cui. 9. vbi Bart. num. 3. de serud. oblig. de pign.*

A verba Vlpiani accipiuntur, minus habent incommoditatis: & alioqui vsitatum est, quoties iuris nomen indefinitè ponitur: illud de doctrina iuris ciuilis Romanorū interpretari, *§. sed ius quidem. Instit. de iur. nat. gent. & ciuil.*

Ius, inquit Vlpianus, *l. 1. hoc tit.*

B est ars boni & æqui, Artem vocat, hoc est, scientiam seu doctrinam mauis (à qua scientiam quidam scholastici distinguunt: sed in hoc argumento politico subtiliter sic discernenda non sunt) vitæ vtilem, quæ exercitatione addiscitur, partim ex demonstrationibus

C principiorum practicorum, partim probabilibus rationibus collectam. Æquum & bonum, pro exacta, & omnibus numeris absoluta æquitate, seu pro generali quadam iustitiæ, atque æquitatis norma accipi, dubium non est: *l. si me & Titium. 32. si cert. petat. l.*

D *si quid vēditor, 18. de adilit. edict. l. in ijs, 16. de condit. & demonstr. l. 2. in fin. de action.* quanquam Bonum ad vniuersalem iustitiam, Æquum ad particularem potest referri. Sed & æquum de eo interpretari possumus, quod natura tale est: æquitatis enim nomen,

E propriè de iure naturali accipi. *l. penult. hoc tit. l. 2. de aqua pluu. arcend.* paulò post declarabo. Bonum dici illud potest, quod bonum & vtile est in societate ciuili, quamuis interdum nonnihil in speciem ab illa naturali æquitate deflectat. *arg. l. hac lege. Cod. de pact.*

pact. conuen. l. 6. hoc tit. Harum enim rerum omnium ars, & doctrina, est Ius Romanum, seu Iurisprudentia: quam paulò post definit Vlpianus. *l. Iustitia. 10. in fin. hoc tit.* Notitiam diuinarum, atque humanarum rerum, iusti, atque iniusti scientiam. Notitiam vocat, quod ex principijs, & B notitijs naturalibus magna parte constat: Scientiam, ἐν πλάτει, hoc est, artem, quoniam non solo communi sensu, & naturali ratiocinatione mentis percipitur, sed etiam quadam doctrina omnium artium, & præceptis ciuilis prudentiæ continetur. C

Addit autem, esse notitiam rerum, tam Diuinarum, quàm Humanarum, omnis iusti, atq; iniusti scientiam, & cognitionem, nam vt eloquentia, *Cicer. lib. 1. 2. de Orator.* sic quæ huic maxime cognata in ciuili vita est, *Cic. pro Murena. & lib. 1. de Orat.* Iuri- D sprudentia, vt perfecta sit, ex omnium rerum, atq; artium cognitione extruenda est. Itaque non rectè nostri, dum aliud quiddam Vlpiano ius. *l. 1. hoc tit.* aliud Iurisprudentiam eidem, *l. 10. hoc tit.* & Iustiniano *in princ. insti. eod.* in hisce definitionibus significare E arbitrantur. Prorsus enim pro eodem subiecto, vtroque nomine vtuntur, vt & inscriptio tituli Institut. de Iustitia, & Iure ostendit: cui non alia quàm Iurisprudentiæ deinceps subijcitur definitio. Hanc Aristoteles philosophię tribuit: vnde nostri ad suam artem traduxerunt, quam pro vera, nec simulata, hoc est, reuera, non specie, nomineve tenus vtili, & salutari hominib. philosophiæ habēt.

Huius autem studij duæ sunt positiones, siue articuli, seu species, à materiæ diuersitate distributæ. Aliud enim dicitur ius Publicum, quod ad statum rei Romanæ spectat: aliud ius Priuatū, seu priuatorum, quod ad singulorum vtilitatem pertinet. *l. 1. §. huius, hoc tit.* Hæc eo differunt, quòd ius Publicum magna sui parte non aliunde ex præceptis naturæ, vel gentium, vel ciuilibus sit deductum, sed constitutum pro vsu, & commodo Reipublicæ Romanæ. Ius enim publicum hic intelligimus, non respectu formæ, quod publicè constitutum est (quomodo sunt omnia iura ciuilia) sed ratione obiecti, & finis, quod ad sacra, ad sacerdotes, ad leges, magistratus, aliaque iura publica moderanda refertur, & collimat: quod totum non ad normam æquitatis, vel æqualitatis, vt iura priuatorum, sed ad id, quod reipublicæ est opportunum, præcipue aptatur. Neq; enim versatur hoc ius circa ęqualitatem inter ciues retinendam; quare nec ad æqualitatis regulam exigitur: sed pertinet ad tuendum statum reipublicæ, vnde pro reipubl. commodo, atque bono conditur: nec quicquam aliud præter publicam vtilitatem in eius consti-

constitutione legislatores sequũtur, *Cic. pro lege Manil.* In quo nulli fit iniuria, cum de re nullius priuata tractetur hic quicquam, aut disponatur. Ex quo fit illud, vt quod in vna ciuitate ius publicum est, id in alia illicitum sæpe, ac prohibitũ inueniatur. Vt enim propter diuersitatem, omnibus personis eadem tribui non possunt: sic omnibus rebuspublicis, quæ singulæ personam quandam repræsentant, *l. proponebatur. 76. de iud. l. an vsusfructus, 56. de vsufruct.* interq; se multis modis differunt, vnum, idemque ius populare præscribi nequit. Quinetiam ius publicum Romanum vetus, quod ad sacra, sacerdotes, & magistratus pertinebat, tempore Iustiniani magna ex parte partim abrogatum erat, partim obsoletum: facile vt intelligi possit, ex immutabilibus principijs naturæ, *§. penult. instit. de iure natur. gent. & ciuil.* & rectæ, immotæque rationis norma non fuisse deductũ. Nam illę ethnicæ idolomaniæ nõ natura commonstratæ, sed leuitate ingeniorum, & præstigijs Diabolorum effictæ, vna cum sacris, & sacerdotibus suis, iam à Constantini temporibus, recepto vero Dei cultu, erant abolitæ; & iura magistratuum, quæ vetero I. C. libris suis comprehenderant, nullum fere ætate Iustiniani habebãt vsum, quippe mutata iam reipublicæ forma, translatoque Roma in Thraciam imperio: & magistratuum nominibus, atq; officijs variè transpositis, atque commutatis. Quo factum est, vt huius iuris publici, quamuis in diuisione mentionem, vt par est, hic faciat Iustinianus: tamen nullam de eo, velut iam antiquato, peculiarem in Digestis instituat tractationem. Hæc enim ex I.C. collecta sunt monumentis: quibus solum ius illud vetus publicum antiquæ Romæ, in qua scripserunt Iurisperiti, continebatur: vnde nihil sumere potuit Iustinian. præsentibus, ac insequentibus temporibus, atq; moribus accommodatum. Itaque ea tractatio ex subsecutis Christianorum principum constitutionibus, moribusque, atq; institutis nouæ Romæ, quæ est Constantinopolis, in Codicem est relata. *lib. 1. & passim, 10. 11. 12.* Satis ergo fuit hic Ius Priuatorum, quod ad omnes respubl. omnesque homines pertineat, de veterum I. C. scriptis colligere, componere, & exponere, de quo deinceps iam est dicendum.

Ius ergo Priuatum est, quod ad singulorum res pertinet: quòd quia in reddendo cuique, quod suum est, versatur, eo ad normam æqualitatis, & iustitiæ congruat, oportet. Nisi enim æquale, & iustum per omnia sit, suum cuique tribuere non potest: & proinde nec reciperetur ab omnibus, nec ad diuturnitatem validum esset. Norma autem æqualitatis siue

æquitatis, eoque iuris, triplex est: alia enim ex affectione, & quadã στοργῇ communis naturæ: alia, ratione; & sensu hominum communi: alia, præceptis, institutisque ciuilibus dijudicatur. Nam verbi gratia, tuendam esse vitam, libertatem, coniugia, cognatum sanguinem, educandos liberos, & consimilia: affectio cuiusque, & communis naturæ sensus recta esse, atque iusta ostendunt: & ad consectãda eiusmodi, veluti quædam iura, omnes animantes incitant, ac deuincunt. Iudas in Can. c. 1. 10. quæ φυσικοῖς ὡς τὰ ἄλογα ζῶα sciunt, in his corrumpuntur. Cæterum colere Deum, patriam, magistratus, parentes, inire societates, seruare pacta, punire delicta, &c. ea ratio humana, cuius reliquæ animantes sunt expertes, & necessitates vitæ ciuilis, iusta esse docent. Cætera quæ ab naturæ principijs, communique sensu propter rerũ, & etiam rerum publicarum varietatem definiri non possunt, pro cuiuscunque societatis ciuilis opportunitate, legibus, institutisque populorum sanciuntur. Hinc ortum triplex ius priuatũ: vnum Naturale, alterum Gentiũ, tertium Ciuile: quæ diuisio, & Ciceroni nonnullis locis placet: *lib. 1. & 3. Offic. & in Orat. de Arusp. resp.* nec admodum sanè erit inconcinna, si eam cum ad hominem, cuius causa ius omne constitutum est, *l. 1. & 2. de stat. ho-*

A *min.* tum ad ortum, principiumque iuris referamus. Homo enim primò aspicitur, & consideratur, vt animal: secundò, vt homo: tertiò, vt homo ciuilis. Nam, & animal est, & homo, & homo politicus: quia ad societatem vitæ ciuilis nascitur. Cum autem illi
B iure, & disciplina opus sit, siue qua viuit vt animal, siue qua vt homo, siue qua vt ciuis: ideò tria iuris genera meritò sunt constituta, quorum singula singulis hominum respectibus conuenirent. Deinde si ius ad ortum, fontesque suos arcessamus, reperietur τὸ
C διότι, & causa omnis iuris seu ius ipsum Romanum, de quo hic solo tractãtur, sumi partim ex rata, & ordinata, ac à vitijs secreta communis naturæ inclinatione, sicut in hoc argumento iuris, ratione recta, quæ ius est, à deprauatione affectuũ secernitur: par-
D tim à ratione mentis humanæ, & immoto, quòd in illa lucet, honestorum, ac turpium discrimine: partim ex ratiocinatione, & collatione vtilitatum, ac institutorum vitæ ciuilis. *prout exposui instit. tit. de iust. & iure. §. vlt. & tit: de iur. nat.* Ius naturale efflore-
E scit ex inclinationibus naturalibus, & facultate animæ, qua concupiscimus, & afficimur: quæ est homini cum reliquis animantibus communis. Ius naturale, inquit I. C. est, quod natura omnia animãtia docuit: cuiusmodi sunt, custodia, & defensio vitæ, *l. 3. hoc*

tit.

tit. l. 1. §. *cum arietes*. *Si quadr. paup. l.* 4. *l. scient.* 4. 5. §. *fin. ad leg. Aquil. l.* 1. §. *vim vi*, 16. *de vi, & vi armat. Cic. pro Milon. de Inu. lib.* 2. *c.* 5. & 12 libertas. §. *ius autem gentium Inst. de iur. nat. gent. & ciuil.* maris, & feminæ coniunctio: quę coniunctio verè naturalis est, & communis bestitijs, etiãsi nuptiæ propter cõsensum, solemnitatemque legum, ad ius gentium, & ciuile referri possint, *l.* 1. §. *pen. hoc tit. in prin. Insti. de nupt.* liberorum procreatio, & educatio, *d.* §. *penult. tit. de ag. lib. ff. & C. de alen. lib. Dec. in l. iura, de reg. iur. Anch. Franc. & alij, in cap.* 2. *de part.* communis omnium rerum vsus, *Cic. lib.* 1. *Offic. l.* 1. *de acquir. rer. dom.* §. 1. *Inst. de rer. diu.* etiam iure Rom. nonnullis casibus vsum habens, *l.* 2. 3. 4. *de rer. diuis. l.* 2. & *tot. tit. ad leg. Rhod. c. ius naturale, vbi glo. verb. communis, distinct.* 1. dilectio, & reuerẽtia cognati sanguinis, §. 1. *in Auth. de incest. & nefar. nupt. l. iura sanguinis*, 8. *de regul. iur.* & si qua sunt similia. Hæ enim inclinationes tanquam στοργαὶ φυσικαὶ omnibus animantibus, seu communi naturæ hominum, & bestiarum, inditæ sunt. Dicuntur autem ius respectu hominis: qui solus iure, hoc est, recta ratione, (cuius solus particeps est) regitur. Ideo autem ius dicuntur, quia sunt, & ordinatio quædam legitima, diuinitus naturæ impressa: & principium, atque norma, seu fons omnis iuris

A Romani, quòd ad defensionem vitæ, libertatis, institutionem coniugiorum, educationem liberorum, reuerentiam cognati sanguinis, prohibet dosque incestus pertinet: & ad obedientiam non minus, quàm reliqua ciuilia iussa obligant: quomodo in matrimo- B nijs contrahendis ideò naturale ius, & pudorem inspiciendum monet Paulus *I. C. l. adoptiuus*. 14. §. 1. *de ritu nupt.*

Ab his principijs distat Ius gẽtium, quòd naturalis, hoc est, humanæ naturę communis ratio inter homines constituit, *l. omnes*, C *hoc tit.* & deinceps in forum Romanum traduxit: quòd quia semper bonum, & æquum est *l. penult. hoc tit.* ab omnibus gentibus peræque custoditur, *d. l. omnes. d. l. pen.* quando, vt id custodiant, omnes homines, & proinde populus etiã Romanus à ratione, & iudicio na- D turali admoneantur, & consuefiant. Hoc autem ius duplex est. *Cic. de Inuent. lib.* 2. *c.* 5. *Bart. l.* 5. *num.* 10. *hoc tit.* sicuti duplex existit in homine naturalis notitia: Vna simplex, altera composita. Nam quoddam ius in simplici notitia, hoc est, in naturali iusti, E atque iniusti intelligentia, & immoto honestorum, & turpium discrimine consistit: quòd quando vna nobiscum nascitur, & nullo docente in mentibus singulorum velut oculus quidam veri, Germanique iuris elucet, scriptumque est, (vt inquit D. Paulus

Rom. 2.) in cordibus nostris verè, ac propriè ius naturale est: *Cicer. de Inuent.lib.2. cap.5.12. & lib.1. de Leg.& lib.3. Offic.* quippe positum in natura humana, quæ sola rationis, & quidem rectæ rationis, id est, iuris, *Cicer.lib.1.de Legib.* est particeps. Ac de hoc quoque vera est regula: Ius naturæ B esse immutabile, §.*penult.Instit.de iure nat.* semper enim hoc bonũ, & æquum est, *l.penult. hoc tit.* siquidem diuinæ illius,& immutabilis iustitiæ simulacrum existit, & imago, luxque diuina in animis hominum, ad discernenda ab honestis turpia, tuendamque C in consociatione vitæ ciuilis disciplinam, à Deo architectore quasi consecrata. Vnde sine iustitia huic derogari nequit: & si derogetur, eam tyrannidem, ac iniustitiã Cyclopicam, vniuscuiusque sani hominis iudicium, & sobriæ mentis sensus detestabitur, D ac refutabit.

Ad hoc ius pertinet, religio erga Deum, vt parentibus, & patriæ pareamus, *l.2.hoc tit.Cic.præalleg.loc.de Inuent.lib.2.c.5. & 12.* honestè in hac societate ciuili viuamus; ne lædamus alterum,tribuamus cuique suum.*d.l.iustitia,* E §.*iuris,* vt delicta puniantur, *l. 1. in fin. de fur.* nemo cum alieno damno locupletetur, *l. nam, & hoc natura,* 14.*de cond. ind.* Incestarum nuptiarum prohibitio, *l. vltim. de rit.nupt.*

Aliud porrò ius gentium non A tam ex naturali ratione, hoc est, simplici notitia, quàm ex notitia composita, nempè ratiocinatione commodorum vitæ defluxit, & ad opportunitates societatis humanæ parandas, retinendasq; introductum est. Nam quia ex necessitatibus, vsuque vitæ apparebit, alios aliorum ope indigere, cùm ad defensionem, tum ad sustentationem: nec in perpetuis communionis rerum discordijs, *l.cum pater.* 77. §.*dulcissimis. de legat.2. l.fin. cum gloss.in fin .C. de iur.dom.impetra.* & sine mercium variarum commutatione (non enim omnis fert omnia tellus) viui commodè posse: ideò communi hominum consensu, & vsurpatione, ædificia sunt collata, aduersus iniurias externas muniendi sui causa,vtque alios alij de religione docerent, contiguas pietas iussit habere casas, discretæ per linguarum varietatem gentes, dominia distincta, agris termini posui ad culturã pacis, commercia instituta ad rerum commutationem: & vt à violentioribus imbecillitas, ac innocentia tuta esset, iusque suum obtinere posset, regna condita, bella introducta: quæ captiuitates, seruitutes,manumissiones sunt insecutæ, *l.4. & 5. h.t* eaque omnia ob vtilitatem,pro raro iure inter omnes gentes semper habita sunt, atque vsurpata, quibus quidem propter hominum vitia, illud libertatis, & communionis rerum bonum, incor-

incorruptæ naturæ propriè conueniens, necessariò ad conseruandam ab iniurijs contumaciam, ciuilem societatem, aliquatenus imminutum est. *Couar. copiose in cap. peccatum, per. 2. §. 11. num. 23. cum multis, de reg. iur. in 6.* Nam ea, quæ non in notitijs naturalibus existunt iura, sed aut bona tantum sunt, incorruptæ naturæ congruentia, aut iudicio, & vsurpatione hominum: alicuius causa vtilitatis introducta, vicissitudini sunt obnoxia, & pro diuersis rerum publicarum formis, temporum, atque opportunitatum præsentium rationibus, aliter atque aliter habentur, accommodanturque ad summam illam legem: Salus populi, suprema lex esto, *Cic. de Legib.* 1. ad quam & Plato, velut ad vltimum scopum, omnes leges refert: ἡμῶν δὲ ἡ τῶν νόμων ὑπόθεσις ἐνταῦθα βλέπει, ὅπως ἔσονται οἱ πολῖται μάλιστα ἀγαθοί· καὶ ἀλλήλοις φίλοι. & eum secutus Cicer. *lib. de Inuent. cap.* 31. cuius argumentatio lectu dignissima est.

Et hæc quidem, quod ad explicationem sententiæ I. C. attinet, satis: quorum triplex hæc iuris diuisio, quoniam in Sholis nostris est recepta, per me quidem licet retineamus. Cæterũ id, quod rationi magis consentaneum videtur, ius arcessiamus naturæ, nõ ex naturalibus duntaxat inclinationibus, quæ in hac naturæ deprauatione vitiosæ res sunt, supra

A quam à nostris intelligi potuit Iurisconsult. vt Ethnicis hominibus, qui non natura, quam integram, & sanam putarunt, sed consuetudine praua homines peccare, & iniustos esse arbitrabantur: sed de principijs etiam practicis mẽtis, quæ immotæ sunt in natura ordinationes diuinitus sancitæ,
B & perpetuo recti iudicij vallo honesta à turpibus diuidunt, & affectiones, ac inclinationes naturæ deprauatas, in gyrum rationis ducunt, ius naturæ repetamus: atq; illud vel eius saltem causam, partim in communi rectæ rationis
C iudicio partim in inclinationibus naturalibus, quatenus scil. cum recta ratione iunguntur ac conueniunt, si placet, collocemus. Quod vt exemplis planum fiat, primum defensio iuris naturæ esse dicitur: quam si ad illas duntaxat naturales appetitiones exi-
D gas, erit vitiosa: quod instinctu communis indolis omnia animãtia, & eo magis homo, quo est corruptior, non tantum ad defensionem sui, sed etiam in vltionem, & vindictam iniustam impellitur, iuxta versiculum.

At vindicta bonum vita iucun-
E *dius ipsa.* Item maris, & fœminæ mutuus ardor ex affectione naturali quidem incitatur: sed nisi recta honestatis ratione discernas hanc, atq; temperes, *iuxta Reg. l. semper in coniunctionibus 158. de reg. iur. l. 4. l. semper. 42. de rit. nupt.* non modo nullum ius naturæ, sed

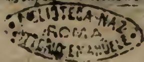

horribilem diuinę & naturalis legis violationem, & fœdam omnis generis turpitudinum, libidinumque cōfusionem ex eiusmodi coniunctione sequi, fuerit necesse. Vt multo firmius meliusque sit, has inclinationes in gyrum rectæ ducere rationis, & in disputatione iuris, his præficere quasi ducem, atque moderatorem, τὸ ἡγεμονικὸν, quod minus aberrat ab honesto, nec tumultib. affectionū ita perturbatur: & perpetuo, sanoque discrimine recta à prauis, licita ab illicitis, honesta à turpibus discernere velut naturali quodam lumine, oculoque mentis diuinitus indito, diiudicare potest. Hoc autem lumen, principia, κοινὰς ἐννοίας, & προλήψεις docti vocant, ac in duo genera dispartiuntur. Alia sunt speculabilia principia, alia practica. Speculabilia, vt notitiæ numerorum, ordinis, syllogismi: principia Geometrica, & Physica, aliarumque artium semina. Practica: notitiæ à Deo mentibus inditæ, vt monstrent obedientiam Deo debitam, & discrimen honestorum, & turpium, & regnant mores. Sed nos hic tantum de altero hoc notitiarum genere, nempe de practicis principijs, & demonstrationibus, quæ ex his colliguntur, loquimur: ex quibus sumitur vera, & erudita definitio legis naturæ: Vt sit notitia principiorum practicorum, & conclusionum inde extructarum, de regendis moribus, congruens cum æterna, & immota norma mentis diuinæ: quę principia cernimus, & amplectimur firmo assensu: quia notitiæ eorum nobiscum nascuntur: diuinitus insitæ humanis mentibus, vt sint testimonia, quòd sit Deus: & qualis sit: & quod iudicaturus sit: & vt regant vitam nostram, atq; mores, quo obedientia nostra cum voluntate Dei congruat.

Paulus Apostolus breuissime legem naturæ describit, cum ait: Iā esse ius Dei, & opus legis scriptum in cordibus, quod Deus nobis ostendit, Rom. 1. & 2. quasi dicat, Legem naturæ esse notitiam, & partem legis Diuinæ, seu mentis Diuinæ radium, ac lucem hominis naturæ inditam: vt Deum agnoscat, & ei se conformet.

Quidam ita malunt: Lex naturæ est certa, & diuinitus humanum mentibus impressa notitia principiorum cognitionis, atque actionis, & conclusionum ex istis principijs demonstratarum, proprio hominis fini congruentium: quas ex principijs necessaria consequentia, ad humanæ vitæ gubernationē ratio extruxit: vt homo ea, quæ recta sunt, cognoscat, velit, eligat, agat, vitetque contraria, quorum omnium & testis, & iudex est conscientia, hominibus diuinitus attributa: vel breuius hoc modo: Lex naturæ, est notitia, seu ratio naturalis, discrimen honestorum, & turpium ostendēs,

ad

ad regendos hominum mores, & ad vltimum finem, nempe Deum, referendos, diuinitus hominum naturæ insita. Cicero: *De Legib.* 1. Lex inquit, naturæ, est ratio summa, insita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Paulus noster *l. penult. hoc tit.* simpliciter, quod æquum, & bonum semper est, & iudicio hominũ communi tale esse apparet, id ius naturæ appellat.

A

B

Huius partes, seu species mauis, seu exempla, sunt vera erga Deũ religio. *l. 2. hoc tit.* obedientia patriæ & parentibus debita, *l. 2. h. t. l. 2, Cod. de in ius vocand.* iusta vitæ, libertatis, rerum defensio. *l. 3. hoc tit. l. 4. ad l. Aquil.* ordinata maris, & fœminæ coniunctio, liberorum generatio, educatio, *l. 1. hoc tit. c. ius naturale. distin.* 1. successio. *nam et si. 15. de inoff. testam. l. scripto. in fin. vnde lib.* ius sanguinis: *l. iura,* 8. *de reg. iur.* nemini facere, quod tibi fieri nolis, *c. 1. distin.* 1. neminem lædere, §. *penult. Instit. de iust. & iur.* quibus adduntur, communio rerum, *Cicer. lib. 1. Offic. l. 1. de acquir. rer. dom.* §. 1 *Inst. de rer. diui.* & libertas, §. *ius autem gentium. Inst. de iur. nat. gent. l. naturalem.* 5. *de acquir. rer. dom. l. si quod.* 64. *de condic. indeb.* quæ tamen non tam ius sunt, quàm bona quædam incorruptæ naturæ accidentia, ideoque pro vtilitate, & necessitate deprauatæ modo naturæ partim recipiuntur, partim repudiantur.

C

D

E

Causa Efficiens, Deus. Vt enim in Deo est sapientia, discernes recta à non rectis: ita ab eodẽ Domino in mentibus nostris condita est lux, quæ distinguit honesta à turpibus: & architecti sui voluntatem intelligenti naturæ demonstrat. *Rom. 1. ostendit, opus legis scriptum in cordibus.*

Materia In qua, est pars cognoscens, cum qua ante lapsum congruebat voluntas, & cor. Sed hæc harmonia deprauatione naturæ subinde turbata est.

Forma, est ipsa lux quasi oculus mentis, qua iusta ab iniustis discernuntur: quæ qualis sit, in hac naturæ cæcitate penitus non posse perspici, mirandum non est: cum ne quidem cœli lux, & oculorum, cuiusmodi sit, exactè possit declinari: esse tamen aliquam, omnes intelligunt, & experientia conuincit.

Finis, vt hæc lux sit testimoniũ de Deo, & iudicium conscientiæ aduersus peccatum: & vt de futuro iudicio omnes admoneat. cum enim multa scelera in hac vita non puniantur, que tamen conscientia accusat: necesse est aliud restare iudicium, alioqui frustra hæc notitia esset naturæ infusa. postremò, vt ea regantur disciplina, & mores.

Effectus præcipuus, quod iura naturalia sint immutabilia: §. *penult. Instit. de iure nat. gent. & l. penult. hoc tit.* videlicet in genere, & sua natura. Nam incidunt in-

terdum tempora, cum inter se cō- A currunt & pugnant. Sunt enim quidam quasi gradus principiorū & conclusionum moralium: in quibus si quando vsuuenit, vt sibi inuicem obstent, inferior superiori cedat, necesse est. Verbi gratia: Lex naturalis est, Non occides: altera lex naturalis est, De- B fende tuam, tuorumque vitam. Si grassator igitur viatorem prætereuntem inuadat, non valebit prior illa lex, tanquam inferior: sed cedat huic, quæ defensionem præcipit, & cui illa ipsa lex inest: eoque impune occidi aggressor poterit. Lex enim, quæ præcipit, C Non occides: etiam tuam ipsius vitam abs te præcipue vult seruari, non modò alienam. Deinde cum lex defensionis vniuersalior, & momentosior sit (tuetur enim totam societatem) altera illi cedere debet: quæ sic accipienda est, Non occides, scil. insontem, D aut immerentem: neque priuata vindictæ cupiditate, sed legis authoritate, lex autem gladium priuato, in casu defensionis tradit: quia in illa necessitate, auxilium magistratus presto haberi non potest: *l.1.Cod.quan.lic.se vind. l.5.Cod.de iur.fisc.lib.10. l.4.5. & E passim ad l. Aquil. l.3. vbi Bolog. Scys.& Dd.h.t.* & alioquin lex diuina, & naturæ, sontes natura vult destrui, vt insontes conseruentur.

16 ¶ Ius gentium illud nobis esto, quod non ex notitia Simplici, vt superius, nobiscum nascitur: sed A Composita, hoc est, ex ratiocinatione commodorum vitæ, & societatis, à sapientibus multo rerum vsu, variaque doctrina vestigatum, excultum & introductum in omnium gentium vsum persuasit, & propter euidentem vtilitatem ab omnibus peræque cu- B stoditur: *l.omnes.9.hoc tit.* vt sunt distinctiones dominiorum: *l.1. de acquir. rer. dom.* ædificiorum collationes, communitates vitæ, *l.5.h.tit.* iudicia, bella, captiuitates, seruitutes, manumissiones, iura contractuum, obligationum, successionum, & siqua sunt C similia: *l.4.l.5. vbi Dd. hoc titul.* quæ & ipsa fateor, ad ius naturæ posse referri, eaque re non absurdè à quibusdam duo tantum genera iuris constitui, videlicet Naturale, & Positiuum. *Aristoteles lib.5.Ethicor.ca.1 & 2. distinct.1. Cicer.lib.1.Offi.* Quia tamen pro- D prie non pertinent ad discrimen honestorum, & turpium, sed ad necessitates, vtilitatesque vitæ, ideoque facilius etiam conuersis vtilitatib. immutantur: cumque à I. C. iuri naturæ eorum pleraque opponantur: *l.1. de acq. rer. dom. §. Ius autem gentium. Inst. de iur.* E *nat. gent. & ciuil.* Docendi gratia, in hac nostra professione hæc ad ius humanum, seu commune gētium, quasi distinctum à naturali referamus. Nam vtcumque, verbi gratia, Aristot. & alij seruitutem ex natura ducant: tamē facile potest intelligi, natura to-

to suo genere contrariam esse. §. *sed ius gentium. verb. iuri nat. contrar. Instit. de iur. nat. gen. l. 4. h. t. l. naturalem, de acq. rer. dom. l. 11. 12. de accusat.* & vt congrua naturæ, in his, qui iure, & legibus compesci non possunt: tamen in personis modestis, & innocentibus, & præcipuè in natis ex seruo B ventre infantibus, *l. sed etsi. de fideicommiss. lib.* nullam naturalis rationis speciem habere, sed merum ius esse gentium, moribus confirmatum, perspicuum est, vt toto suo genere, ad ius naturæ, cum quo pugnat, referri non possit: nec sine causa, hoc discri- C men iuris naturalis, & gentium à I. C. introductum debeat videri: præsertim cum, vt ante dictum est, non tam ius ipsum, quàm iuris Romani principia, fontes, & causæ, in hæc tria genera distribuantur. Et hæc de principijs iuris dicta nunc sufficiant. Iam ad D tertiam iuris speciem, videlicet Ius ciuile, quod nostræ explicationis proprium est, progrediamur.

17 ¶ Ius ciuile rursum bifariam capitur, vel pro cuiusque ciuitatis iure, quod quisque populus sibi constituit, quasi ius proprium E ciuium, siue cuiusque ciuitatis, *d. l. omnes populi. h. t.* vel pro iure populi Rom. seu Rom. ciuitatis, vt in libris nostris, §. *sed ius quidem, 3. Inst. de iure nat. gent. & ciuil.* Nam cum solo gentium iure, neque mores hominum hac tristi A naturæ deprauatione commodè regi, nec controuersiæ, & ciuium querelæ omnes exactè sopiri, & dirimi, neque rerumpubl. status benè, beateque teneri posset: inuentum est à quoque populo, & conditum pro vtilitate, & statu reipub. suæ Ius ciuile: quod vt nô in totum à iure naturali recedit, cæteroquin iniuria esset, *c. erit autem lex. distinct. 4. Cic. de Legibus lib. 1. &c.* ita nec per omnia ei seruit, *l. ius ciuile. 6. h. t.* sed aut addit aliquid interpretando, ratiocinando, & ad hypotheses rerum præsentium naturæ theses accommodando: aut propter bonum publicum ei detrahit; vt in vsucapionibus, *l. 1. de vsucap. &c.* Quare pop. etiam Rom. partim de aliarum bene constitutarum rerump. institutis, partim ex se, suorumque ingenio & sapientia prudentum, pro vsu sui imperij, πολυτιμάτος, ius eiusmodi paulatim sibi condidit. Cuius in constitutione, atque expolitione, tantum reliquis nationibus, velut, & gloria belli, præstitit: vt si omnia omnium gentium instituta, mores, leges, in vnum conferantur, nequaquam sint cum his Romanorum legibus, & institutis, prudentia, æquitate, pondere, vbertate, vllo modo comparanda. Ex his ergo tribus generibus tanquam fontibus ius omne Romanum constat, & deriuatur: quod prima diuisione, respectu obiecti, & finis, in Publicum diuiditur

tur & Priuatum Hoc quadam sub diuisione, quoad originem, & causam, in Naturale, Gentium, & Ciuile, seu ciuitatis. Nam omne ius Romanum priuatum (non item publicum, vt paulo ante docui) causam, & τὸ διότι suum aut ex communi natura, aut ex iure gentium, aut ex institutis ciuili- B bus vel populi Rom. vel aliarum ciuitatum mutuatur, & arcessit. Idem ius Rom. quo ad formam, in Scriptum, & Non scriptum distribuitur,

Hoc enim ius nostrum aut Scripto constat, aut sine Scripto, vt & apud Græcos τῶν νόμων οἱ C μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. *l. ius ciuile. 6. inf.* Scriptum ius vel ex Legibus, Plebiscitis, Senatusconsultis, decretis Principum, authoritate Prudentum venit: vel à Prætore, adiuuandi, corrigendi, hoc est supplendi, §. 1. 2. *Inst. de honor. poss.* iuris ciuilis gratia in- D troductum est: quod & Honorarium ad honorem Prætorum dicitur; *l. ius autem.* 7. *h. t.* Ius non scriptum mores, & instituta maiorum, quæ vsus diuturnus approbauit, complectitur: *l. de quib.* 31. §. 1. *infra. tit.* 3. de quibus plura paulò post *ad tit. de legib.* di- E centur. Est etiam ius quoddam ciuile vetus, antiquum, *l.* 2. §. 1. *de orig. Iur. l. vnic. Cod. de vet. iure enuclean.* nouum, quòd inueterato vsu necdum stabilitum est, *l. pen. C. de legib.* aut iniustum est, *l.* 1. *inf. Quod quisque iur.* commen-

A titium, *l. si pœna.* 20. *de pæn.*

¶ Eodem refertur à Cicerone 18
in *Topic.* Æquitas, quę tamen potius ad normam naturalem, quã ad ciuile Ro. ius videtur pertinere: vnde, & à I.C. æquitas naturalis, *§. thesauros. §. per traditionem. Inst. de rer. diuis.* seu ratio naturalis, *l. de pac.* appellatur. Etenim licet etiam singulis legibus sua quædam æquitas constet, *l. si duo.* 13. *§. pen. de iureiurand.* tamen propriè æquitas pro æqualitate seu recta ratione accipitur non scripta, & quæ à iure nostro sit secreta, aut certe nulla expressa lege in illud relata, *l.* 1. *C. de legib. l. placuit.* 8. *C. de iudiciis, l.* 2. *de aq. plu. arc.* Sed vt ante posui: etiam ius naturæ, quo vtimur, pars iuris Rom. est, & consequenter, æquitas quoque hæc tam scripta, quàm non scripta eodem referri, atq; ita pertinere ad ius ἄγραφον potest. Cuius vsus elucet in tribus præcipuè articulis. Primus in legibus ex æquo, & bono ad sanam rationem, & rectam sententiam accommodandis, & interpretandis, *l. nulla* 24. *l. in ambigua.* 19. *inf. de legib. l. si seruum.* 91. *§. sequitur. de verb. oblig.* Secundus in legibus ampliandis, & probabili æquitatis ratione, ad similes species, quæ lege comprehensæ non sunt, ex paritate æquitatis extendendis, *l. neque. l.* 10. *cũ mult. sequ. inf. tit.* 3. *l. vlt. vbi glo. C. de constit. pecun.* Tertius, vt in his, quæ nec ex verbis, nec de senten-

tia

tia legis, nec ratiocinationis argumento definiri poſſunt, pro regula iudicij, atque iuris valeat. Hic enim quod æquitas ſuggerit, vt ait I.C. erit ſequendum. *l. 2. item Virus, de aq. plu. arcen. c. fin. vbi gl. & Panorm. n. 6. 7. ext. de tranſact. Euerar. con. 78. in fin.*

De Origine Iuris ciuilis, & omnium Magiſtratuum; & ſucceſſione prudentum. Tit. II. C. 1. 17.

1 *Continuatio.*
2 *De origine iuris.*
3 *De magiſtratibus.*
4 *De Iuriſconſultis.*

1 QVia † nihil in reum natura perfectum eſt, quod non ex omnibus ſuis partibus conſtat, *l. 1. h. t.* cuiuſque autem rei potiſſima pars principium eſt, *l. ſi procuratorem. 8. in prin. mand. d. l. 1.* ideò facturus legum, & iuris Romani interpretationem: viſum fuit neceſſarium, originem, & progreſſum Iuris ciuilis, id eſt Romani, *l. 1. §. 1. de rei vend.* omniumque magiſtratuum, qui *νομοφύλακες* immò viua lex ſunt, *Cic. lib. 1. de Leg. fac. l. nam. & ipſum. 8. ſupr. tit. 1.* & iura ſuſtinent, *l. 2. §. poſt orig. de orig iur.* ac neceſſitatem Iuriſprudentium, penes quos interpretandi iuris poteſtas ſemper fuit, exponere: his enim tribus doctrina, & vis omnis iuri- A ſprudentiæ continetur, & ab initur: vt quibus à rudimentis, & incrementis ad eam, quam videmus, amplitudinem, ius Romanum adoleuerit, perſpicuum, planumque fiat.

¶ Origo iuris Rom. duplex: alia Naturalis, de qua titulo ſupe- 2
B riore: cuius tria diximus eſſe capita, ſeu fontes: alia Ciuilis, hiſtorica reipub. Rom. propria, de qua hoc in titulo, repetitis ab ipſa condita vrbe Iuriſprudētię huius incunabilis tractatur ad hunc fermè modum. Initio ciuitatis, cum omnia manu Regia gubernaren-
C tur, nullæ ſcriptæ fuerunt leges, ſed arbitria Principum pro legibus erant: nonnullæ tamen à Romulo, aliiſque regibus præcipuè Seruio, latæ ſunt. *Dionyſ. Halicarn. lib. 4.* quæ quòd Curiarum, in quas diuiſus erat à Romulo populus, ſententijs, & approba-
D tione perferebantur, Curiatæ vocatæ ſunt. *Liuius, Plutarch. in Romulo.* Verum eæ leges neque controuerſijs in tāta multitudine ſufficiebant: præſertim cum pleræque ad Reip. magis ſtatum, quàm ad priuatos pertinerent: & exactis Regib. breui omnes, ex-
E ceptis paucis, partim lege Tribuni Celerum abrogatæ ſunt, quæ ſcil. ad ſtatum regni pertinebant: partim odio Regiæ dominationis, deſuetudine quadam obſoleuerunt: populuſque Romanus incerto magis iure, & conſuetudine, quàm perlata lege, non

...ne moribus,& tumultu deinceps vti cœpit. *Liu.lib* 2.*&* 3.*decad*.1. Quod ne diutius fieret, ex lege Terentilia placuit, *Gouea.lib.obseru.*1.*cap.* 21 publica authoritate decem constitui viros, qui exploratis aliarum ciuitatum, præcipuè Græcarum, quæ optimè tũ temporis constitutæ habebantur, institutis: ex omnibus optima quoque excerpendo, ciuitatem legibus fundarent; quæ ad hanc modum conscriptæ, latę, approbatæque, in duodecim tabulas æneas, anno ab Vrbe cõdita 303. & sequente, sunt redactæ: qui fons omnis publici, priuatique iuris est, *Liuius praalleg loc.Cicer. lib.*2.*de Legibus*. His legibus latis cœpit, quemadmodum naturaliter solet euenire, vt accederet disputatio fori: breuitásque legum non omnibus controuersiarum articulis definiendis suppeditans, interdum etiam obscuritas aut interpretationem, aut productionem ad casus similes, aut mitigationem in dissimilibus ex authoritate prudentum desideraret. *l. non possunt.neq; & passim. inf. tit.*1.*de leg.* Vnde natum ius, quod sine lege scripta venit, compositum à prudentibus, communique nomine Ius ciuile nominatur, *l.*2.*§.*2.*h.t.* Ne autem prout vellet, temerè, & inconditè populus ageret, eodem ferè tempore compositæ sunt certæ solemnesque actiones, quibus inter se ciues disceptarent, quæ pars

A Iuris Legis actiones, seu Legitimę actiones appellatur, *d.l.*2.*§.*2.*h.t.* Deinde cum plebs in discordiam cum patribus versa sibi iura constituisset, quæ Plebiscita vocãtur: postea placuit lege Hortensia, *Gel. lib.*15.*c.*27. *vide Liu.lib.*3. vel vt alijs placet Horatia, *Liu.l.*3. *De-*

B *cad.*1.*Dionys.l.*16. *c.*10. vt ea perinde atque Scriptum ius omnes Quirites tenerent. *l.*2.*§.deinde, §.* 4.*h.t.§. plebiscitum. Inst. de iure nat.gen.& ciu.* Subsecuta sunt nõ longo interiecto spatio Senatusconsulta. Necessitas enim reipub. curam ad Senatum deduxit, vt is-

C se interponeret, & ferret leges: quia populus in tanta turba haud facile, frequenterque ad id poterat, *d.l.*2. *§.*4.*h.t. §. S. C. Inst. de iur.nat.l.non ambigitur.*9.*infr.tit.* 1.conuenire. Eodem tempore, & magistratus, penes quos erat iurisdictio, vt Prætores, & Ædi-

D les Edicta proponebant: vt scirent ciues, quod ius de quaque re quisque magistratus dicturus esset, seque præmunirent. *d.l.*2.*§. eod.*5 *h.t.§. præterum. Inst. de iur. nat.* Nouissimè rebus ita dictantibus, vt necessum esset reipubl. per vnũ consuli, constituto prin-

E cipe, data est ei à populo potestas, vt quod constituisset, esset ratum. *d.l.*2.*§.nouissime.*6. *hoc t.§.sed, & quod principi. inst. de iur.nat. l.*1. *inf.de const.princ.*

¶ Quod ad magistratus attinet, 3 initio ciuitatis huius constat reges omnem potestatem habuisse.

ſe. Exactis deinde regibus, ordi- A nari magiſtratus, Coſſ. Cenſores, & dubijs reipub. temporibus extraordinarius, Dictator cum magiſtro equitum: poſtea Tribuni militum, Tribuni plebis Ædiles. Quæſtores quinque iuriſdictioni præeſſent, Prætores, & Centumuiri iudicandis litibus. Triumui- B rique tam monetales quàm capitales, atque alij magiſtratus, tum ordinarij, quàm extraordinarij, tam vrbani, quàm prouinciales, pro vſu ciuitatis creati ſunt: per quos, rebus ita exigētibus, reſpub. & foris, & domi rectè adminiſtraretur, *l. 2. §. quod ad magiſtratus*, C *8. hoc t.*

4 ¶ Iuris autem ciuilis ſcientiam plurimi, & maximi viri profeſſi ſunt, iam inde à tempore Sexti Papirij: qui leges Regias, quæ quidem ſupererant: in vnum contulit: ſed neminem ante Tyberium Coruncanum publicè profeſſum D traditur. Nam antea qui ſcientiā nacti erant in latenti eam retinere, & conſultoribus potius quam diſcere volentibus preſtare ſeſe inſtituerant, Coruncanus princeps profiteri cœpit, *l. 2. §. poſt hos. 18. hoc t.* quem deinceps alij præſtantes ingenio, eruditione, & E multarum rerum vſu homines ſubinde ſecuti ad id faſtigij, & authoritate Iuriſprudentiam euexerunt, vt non priuata amplius, ſed publica Cæſarum authoritate, tandem ſub Auguſtis reſponderi ſit cœptum: adeo vt ab huiuſmodi reſponſis iudici recedere non liceret, *l. 2. §. fin. h. t. §. reſponſa. Inſt. de iur. nat. gent. & ciuil.* Poſt quod beneficiū cum Iuriſconſulti honoribus, gratia, authoritate apud Imperatores eueherentur, *l. 2. C. de vet. Iur. enucl.* creuit etiam (vt honos alit artes, *Cicer. 1. Tuſc.*) aucta ſummorum ingeniorum ſtudijs Iuriſprudentia, floruitque imprimis ab Adriano vſque ad ætatem Gordiani: quod tempus ſummos viros habuit, qui conſulendo, ſcribendo, Imperatoribus aſſidendo, iudicandis, agendiſque cauſis, ius ciuile incredibiliter illuſtrarunt: vt Saluium Iulianum, qui perpetuum Edictum compoſuit, ex quo Adrianus ius poſtea dici iuſſit non annuum, velut ex annua Prætoris iuriſdictione, vt antea *Cicer. in Verrem, & alibi.* ſed tanquam ex lege ſua perpetuum, & immutabile, *ſicut leges perpetuo in viridi ſunt, & eſſe debeat obſeruantia. l. 4. in fin. C. de hared. Inſt. de perpet. & temp. act.* Habuit eadem ætas, vt eſt apud Capitolinum in vita Anton. Vindium, Verum, L. Voluſium, Metianum, Marcellum, Scerbidium, Scæuolam, quo præcipuè Marcus Antonius Imperator vſus eſt: & quem Aphricanum eſſe noſtrum vult Cuia. in princip. reſpon. huius item aſylum illum iuris, & theſaurum legum *vt Spartia. in Seuero.* Papinianum, Præfectum prætorio apud Seuerum, *l. lecta. 40. infra, ſi cert. pet.* & huius aſſeſ-

ſores

sores,ac discipulos,Iulium Paulũ, A
Vlpianum, Fabium, Sabinum, Ælium Gordianũ, Pomponium, Alphenum, Aphricanum,Florentinum, Martianum,Callistratum, Hermogenem, Venuleium,Marcum, Caium, Triphonium, Mecianum, Celsum, Proculum, Modestinum, qui filios Maximi eru- B
diuisse dicitur, & alios innumerabiles. *Spart. & Lambr. in. vita Maximi*: Hi omnes summos honores gesserunt, & pleriq; eorum consilijs adhibiti sunt Alexandri laudatissimi Imperatoris, *Lampr. in eius vita*. cuius etiam tutorem, & magistrum scriniorum fuisse C
Vlpianum perhibent: *Eutrop. lib.* 8. quem tantopere dilexerit Alexand. vt eius consilijs plurimum vteretur: & ob hoc ipsum inuidiosum ad milites, quorum licentiam, & dissolutos mores ad veterem disciplinam reuocabant, ab impetu, & furore militari,obie D
ctu sui corporis protexerit. Estq; insignis laus Vlp. apud Lampridium; qui scribit Alexan.in summum euasisse Imperatorem,quod huius viri cõsilijs præcipuè remp. administraret. Ab hac ætate, & fœlicissimo doctissimo hominũ prouentu, de quibus Forsterus in E
sua I.C. historia ruere iterum Iurisprudentia, & vna cum indole, imperioque Romano ad interitũ dilabi cœpit: donec obsoletam tandem, & in bibliothecas abditam, Iustiniani denuo Imperatoris felix recreauit industria, & in fori lucem,vsumq; reduxit: cuius curæ, & laboribus, quod superest Romanæ Iurisprudentiæ, acceptum ferre meritò debemus. Cæterum hic eius conatus esset felicior, si nobis veterum libros reliquisset integros, vnde multa restitui possent: cum ex tam paucis, quæ supersunt, plurima feliciter ab eruditis cum emendentur, tum illustrentur.

De Legibus, Senatusque consultis, & longa consuetudine. Tit.III. Cod.1. 14. 16. 8. 53.

1 *Species, & partes Iuris ciuilis.*
2 *Definitio legis, & diuisio.*
3 *Causa efficiens legis.*
4 *Materialis.*
5 *Formalis.*
6 *Finalis.*
7 *De effectu legum.*
8 *Interpretatio legum.*
9 *De consuetudine, & iure Non scripto; quid sit, quotuplex, quæ eius causa & effectus.*

QVæ paulo ¶ ante in genere de ciuili dicta sunt, ea hoc 1
titulo speciatim explicantur. Species iuris ciuilis Rom. à forma, (quæ potissimum consideranda,& specialiter, vt præcipua pars exponenda est) diductæ sunt, Ius scriptum, & Non scriptum. Nec enim omnia legibus sancienda sunt, ac ne possunt quidem: itaq; sequen-

sequendi etiam sunt mores. *Cicer. lib.* 1. *de Legib.* A Iuris scripti partes sunt: Lex, Plebiscitum, S.C. Constitutiones Principum, Edicta Prætorum, Responsa Prudentum.

2 ¶ Lex in hoc Rom. iuris argumento est, quod populus Ro. Senatorio magistratu rogante, veluti Consule, constituit. §. *lex est* B *Inst. de iur. nat.* Hac in definitione propriè, & angusta significatione lex accipitur: aliàs cum ἐν πλάτει capitur, latius, patet, omnesque Iuris scripti, & Non scripti species amplectitur, vt in definitione Papiniani. *l.* 1. *h. t.* Demosthenis, *l.* 2. *in princ. h. t.* & C Crysippi. *d. l.* 2. *in fin.* & illa Cicer. *lib.* 2. *de Legib.* Lex est iustorum iniustorumq; distinctio ad illam antiquissimam, & rerum omnium principem expressa naturam. Potest lex ciuilis, & hoc modo rectè definiri. Vt sit honestum legitimæ potestatis decretum ad tuendam reipub. pacem, moresque, ac iudicia regenda, publicè factum, D & conscriptum. Sed hæc definitio, vt superiores, non tantum legibus Rom. verumetiam aliarum quoque ciuitatum congruit. Atqui in nostris libris tantum de Rom. agitur: cui subiecto definitiones conuenire, & ad quod accomodari debent. Quamobrem E primam Iustiniani descriptionem in hac Rom. Iuris schola, velut maximè propriam, & materiæ substratæ conuenientem, retineamus, qua lex nedùm ab aliarum Rerump. Iuribus, verumetiã à reliquis Iuris in Romana ciuitate scripti speciebus rectè discernitur. Quid sit porrò Plebiscitum, S.C. &c. traditur, *tit. Inst. de iur. nat. gen. & ciuil.* Legum aliæ diuinæ sunt, aliæ humanæ: *cap. omnis* 1. *dist.* harum porrò aliæ naturales, aliæ ciuiles: *l.* 9. *l. pen. sup. de iust. & iur. tot. tit. Inst. de iur. nat.* hæ rursum aut vniuersales, aut generales, aut singulares, aut particulares, seu locales, *l.* 3. *l. fin. C. eod. l. ius singulare, h. tit. Schurff. cons.* 18. *n.* 4. *cent.* 1. *vid. tit. infr. de decre. ab ordin. facien.* Sed sciendum est hic propriè de ciuilibus, & vniuersalibus, & quidem Romanis tantum agi: ad quas & definitio congruit, velut ante dixi.

¶ Causa efficiens Rom. Iuris, & legum est populus, §. *Ius autem ciuile. versic. namquod quisque. Instit. de iur. natur. gent. d. §. lex est. d. l. omnes. sup. tit.* 2. aut magistratus, cui imperium, & potestatem condendi iuris populus detulit: vt Senatus, *l. ambigitur.* 9. *h. t.* Prætor, §. *edicta. Inst. de iur. na. gent. & ciuil.* Princeps, §. *sed & quod princ. Inst. eo.* Populus legem propriè condit, & Princeps, in quẽ ius populi translatum est, *l.* 1. *infr. tit.* 1. Senatus ius potius facit, *l. non ambigitur, h. tit.* Quia S. C. non congruit legis definitio in Repub. Rom. cum non fuit à toto Pop. vel Principe, qui populi iuribus vtatur. His addas licet Consuetudinem, quæ & ipsa 3

ipsa author iuris est, vt passim ex I.C. responsis perspici potest: qui plurima secundum receptos mores definiunt. Vnde Modestinus, *l. gen. h. t.* cum de causa efficiente loquitur. Omne, inquit, ius aut consensus fecit, vt leges, Ius ciuile prudentū, quod ab omnibus propter euidentem æquitatem simulac aliunde oblatum, statim etiā est approbatum, aut necessitas constituit, puta constitutiones, S.C. edicta: magistratibus enim est parendum: aut firmauit consuetudo. Hodie translato in Principem Imperio, legem generalem solus facit Princeps, *l. 1. & l. fin. C. eod. Bar. in l. 3. num. 5. de iurisd.* localem quisque dux, seu prætectus inferior in suo territorio: *Bar. in l. omnes. 9. supr. de iust. & iur. n. 8. per l. formam. C. de off. præf. præto.* Ori. quam Edicto prætorio non rectè quidam comparāt. *Ias. in l. non dubium. n. 22. C. de legib. Bart. in l. 5. in prin. n. 4. vbi idem Ias. latè de verb. oblig.* Sed & quæque vniuersitas, municipium, ciuitas quamuis superiori subiecta, leges locales sibi facere potest: quę in iure sunt decreta *tot. tit. Decret. ab ord. faciend.* hodie statuta vocantur, *c. vt animarum. de const. lib. 6.* cum approbatione tamen superioris fieri debent, *c. antipen. de consuet.* vt vult Bart. *Bart. in d. omnes. 9. n. 7. sup. de iust. & iur. & Bald. in l. 2. in 3. nota. c. eod.* quæ sententia vsu obtinuit, quamuis non desint, qui contradicant. *Ias. in d. l. omnes. n. 16.* Iudices in iudicijs interpretādi iuris potestatem habent: quæ interpretatio inter litigatores valet, vt sententia: *l. placuit. 8. C. de iudic.* statuendi autem, interpretandiq; iuris in modum legis, scilicet vt omnes ea interpretatio teneat, & de iure aperto decernat, potestatem non habent, sed soli Principi talis est ex iure Pop. potestas; *l. 1. C. de legib. vbi Dd.*

4 ¶ Materia circa quam lex versatur, sunt personæ, res, & actiones, siue iudicia, *l. 1. infr. tit. 2.* non præterita, aut præsentia, sed futura, *l. leges. 7. C. eo.* nisi aliter lege cautum sit, *d. l. leges, & l. sancimus. 18. §. fin. C. de sacro. eccles. l. eos. C. de vsur. cum simil.* in quib, tamen non minutissima quæque leges consectantur, aut quæ fortè vno aliquo eueniunt casu, *l. 4. hoc titul.* aut bis, *l. 6. τὸ γὰρ hoc tit.* & vt ait Pomp. *l. 3. hoc. tit.* παραλόγως, aut quæ singulas respiciunt personas. *l. iura. 8. hoc. tit.* sed quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον euenire solent, & in cōmune sine complexu personarum, rerumq; certarum spectant ad omnes, *d. l. iura. l. non possunt. 12. h. t.* omnium ætatum subsequentium ciues. *nam leges ad futura pertinent. d. l. leges. C. de legib.* Quod quidem de legibus, quæ publicè rogantur, ac proponuntur (nam de his Iurisconsul. locuti sunt) potissimum est accipiēdum. Cæteroqui consultos sæpenumero in rebus subtilibus, & particu-

particularibus etiã ab vsu remotis versari, sicuti, & quædã Cæsarũ rescripta in personalibus, perspicuum est: *l.2.C.de legib.l.neque, 61.cum l.seq.C.de decur.lib.10.l.1.de constit.princ.* quæ ex se pro lege non habentur, nec valent generaliter, sed postquam in Corpus iuris redacta sunt, exemplo sententiarum, decretorum, edictorum, consuetudinum, responsorum, quę eodem relata habemus, pro iure omnes obligãt. Ius quod circa res versatur, aut in Acquirẽdo, aut Conseruando, aut Minuendo consistit, *l.vlt. h.t.* neque verbis Dicis causa, sed Rebus leges imponuntur, *l.2. C. com. de lega. in fi.*

5 ¶ Forma iuris varia est, *Cic.pro L. Flacc. & in Piso. et lib.2.De legib. Dio. App. Plut. passim Hotomann.in commen. Conna. Cõment. lib.1. cap.13.* nam aliud Scripto continetur, idque pro diuersitate legumlationis variè (alia est enim forma ferendæ legis, alia proponendi Edicti, alia S. C. &c.) aliud verò absque Scripto valet, *§. sine scripto. instit. de iur. nat. c. priuil. cum seq. dist. 3.* Illud commune est omnibus legibus: primum, vt aut Imperent, aut Vetent, aut Permittant, aut Puniant. *l.legis.6. aut iuxta alios, C.7. h.t.* quare & Cic. *lib.1.de Legib.* vocat Legem, rectã imperandi, & prohibendi rationem, & *lib.2. de Inuen. Her.lib.2. c. 3.* addit maiorem vim inesse prohibentibus legibus, quam per-

A mittentibus: deinde, vt ad regulam summæ illius legis, quàm in mente tanquã κριτήριον, & normam omnis iuris circumferimus. *Cic. lib. 2. de Leg.* congruant, & aptentur, *c.erit autem lex.c.facta.4.dist.* Nam quæ huic ex diametro aduersantur, non magis legũ

B nomen attingunt, quam Medicorum pręcepta dici possunt eorum præscripta, qui pro salutaribus mortifera obtrudunt. Recte itaque à nostris dictum est, animam legis esse rationem, *arg.l.scire.16. h.t.c. sedulo.38.dist.* idq; demum legis nomẽ mereri, quod in æqui-

C tate consistit. *c. consuetudo dist.1.* Quamuis vero non omnium ratio reddi possit, *l. non omnium, 9. h.t.* nec subtiliter sit inquirendum in leges iam latas, *l.& ideo.20.h.t.* quod, & Plato fieri prohibet: tamen minimè dubium est, quin certa aliqua, & probabili de causa

D magnaq; deliberatione leges omnes Rom. sint rogatæ. Quare si nihil ambiguitatis sit in verbis sensuque legis, meritò ei parendum est, etiamsi ratio sit obscura. *l. prospexit.12. ff. qui, & à quib. l.1.§. licet.10.de exerc.act.* Ex quo intelligi potest, aliud esse Senten-

E tiam legis, aliud Rationem. Sententia est τὸ ὅτι, ratio διότι, & causa, quare lex in eam sententiã scripta sit. aliud est autem res, aliud causa rei. vnde vulgatum: Rationẽ dicti non idem esse cum ipso dicto, *l. qui interrogatus. 12. de pet. hær.* Porrò ad formam le-

gis, scripturam quoque Dd. iam requirunt, A quod etsi Connanus improbet, tamen quo ad ius nostrum Rom. verum est, quia scriptura specifica est differentia, qua hodie, sublatis illis veterum in statuendo iure solemnitatibus, lex à consuetudine distinguitur, *c. lex est, dist. 1. l. ius ciuile. sup. de inst. §.* B *constat. §. sine scripto. Instit. de iur. nat. gent. & ciuil. vide Bart. in l. 1. n. 3. ad l. Falcid.* eaque re lex inter partes, seu species iuris scripti refertur, quanquam non inficior, in eo, quoque etiamnum differentiam esse, quod lex expresso consensu, & approbatione, atque C suffragijs, aut certè ex principis authoritate vno tempore, & fertur & valet: consuetudo verò tacito totius Populi tantum consensu, nec vno temporis puncto, sed lunga diuturnitate inducitur, & tẽporis progressu vires acquirit, l. 1. §. *vlt. ff. de aqua pluu. l. 3.* D *§. duct. aqu. ff. de aqua quot. & æst.*

6 ¶ Causa finalis ll. est, vt harum præsidio tuti ab iniurijs simus: *Cic. lib. 2. offic.* emendentur vitia, commendenturq; virtutes: quàm rerumpub. anchoram firmissimã Solon esse dixit: & vt in rebus acquirendis, retinendis, alienan- E dis, omnibusque contractibus pari iure summi cum infimis teneãtur, quod concordiæ ciuilis fundamentum est. Huc respiciens Vlpian. *l. fin. ff. h. t.* ait, totum ius aut in Acquirẽdo, aut in Conseruando, aut in Minuendo consistere. Quanquam hoc non de vniuerso iure, sed illo quod ad res duntaxat pertinet, de quo Vlp. eo loci agit, dictum videri potest. In summa, huc omnes leges colliminant, & referuntur, & quod etiam supra demonstrauimus, vt quam beatissima sit respub. isque status æquabilitate iuris retineatur.

¶ Effectus legum est, vt omnes 7 obligent ad scientiam, *l. leges. C. de leg. toto tit. de iur. & fact. ignor.* ad obedientiam, *l. diuus. 7. de iur. patr. Felinus in cap. 3. nu. 5. de iureiur.* aut ad pœnam, *l. 2. h. t.* excepto Principe, qui cum ius rogandi abrogandique iuris habeat, legibus solutus est, *l. princeps. 31. h. t.* etiamsi legibus, sicuti par est, viuat, *§. fi. in fi. Inst. quib. mod. test. infirm.*

¶ De interpretatione verò le- 8 gum, multa hoc titulo proponuntur, & velut regulis quibusdam aptè colligantur: quomodo similes ad casus eæ producendæ sint, vel ratiocinatione consultorum, *l. & ideo. 11. l. nam vt ait 13. h. t.* vel iurisdictione magistratus, *d. l. & ideo, cum. ll. seqq.* quomodo ἐπιεικείᾳ quadam temperandæ, quoad mens, & verba legis patiũtur, *l. nominis. 6. §. verbum de verb. sign. Bart. in l. sed sciendum, de parricid. l. contra 29. cum l. seq. h. t. l. benignius. 18. cum l. sequent. l. nulla iuris. 25. h. t.* nisi aut contra rationem iuris quid receptum contineant, *l. quod vero. 14. cum ll. seqq. h. tit.* aut certam semper habue-

habuerint interpretationem, *l. A minime.23.h.t.* Qua item ratione leges inter se conciliandæ, *l.nõ est nouum. 26. cum ll. seqq. hoc t.l. vnic. C.de inoffic. dot.* & quemadmodum in leges committatur.*d.l. contra, cum l. sequente.*

9 ¶ Quod ad ius non scriptum attinet, Consuetudo dicitur ius B non scriptum, vetustate comprobatum, *Cic.lib.2.de Inuent. c.5.& 12.* vel introductum moribus, *c. consuetudo, 1.dist.* tacita quasi cõuentione,*l.de quib.32.l.sed & 35. h.t.* aut ius, longa consuetudine approbatum, *d.l. sed & 35.* siue obtentum, *l. quod non ratione. 39.* C *h.t.* vsus inueteratus, *l.pen.de pœn.* Iustinianus, *§ ex non scripto. Inst. de iur.nat. gent. & ciuil.* hoc modo: Consuetudo est ius,ex non scripto veniens, quod vsus approbauit, alij aliter definiunt. *Azo in rubr.Cod.quæ sit long.cons. & ibid. Cyn.ac Salic. Angel.in d. §. ex non* D *scripto.Hostiens. Panor. & Can.in rub. ext. eod.* sed sufficit, rem vtcunque intelligi, vel ex hac qualicunque descriptione; Consuetudo est ius ciuile, non pugnans cum lege naturæ, diuturnis vtentium moribus, sine scripto inductum, *§. ex non scrip.Instit. de iur.* E *nat.gen.& ciu.Guid.Pap.in proœm. decis.Gratiano.* consensuq; populari tacito, per vsum longi temporis comprobatum, *l. de quibus. 32.h.t.* Vt autem de iure scripto, sic etiam de non scripto, solius populi Romani hic agi putemus, *d.l.de quibus, h. titulo*: etiamsi in his multa sint, alij quoque populis,& rebuspub. imperium Roma, non recognoscẽtibus, communia. Nam, & hodie ius hoc propter summam æquitatem, & prudentiam, ius quasi Gentium, & omnium populorum bene institutorum commune est.*c.1.de feud.cog.* Itaque in genere nonnulla de cõsuetudine disseremus; præsertim cum in hac nihil admodum peculiare,quod reliquis non conueniat, pop. Rom. habeat. Consuetudo duplex est: alia generalis, quæ est instar legis, *d. l. de quibus h.t.* alia specialis seu localis, quæ vim habet statuti siue legis municipalis, *l.3.de sep.viol.l. 1. 2. C. de. ser.l.1.2. quæ sit long. cons. Fab. in d.§.ex non scripto,Cyn & Dd. in d. l.2.C.quæ sit long.cons.* Sunt qui in quatuor species eam partiantur, & deducant, videlicet Vniuersalem, Generalem, Specialem, Specialissimam,siue Singularem. *Host. in rub.ext. de consuet.*

Consuetudinem autem introducere potest Populus, qui, & legem condere, *d. lege de quib. 32. h.t.* quod in libero populo minus habet dubitationis: *Bart. in d.l. de quibus,n.11*, in eo qui Superiorẽ recognoscit, plus quæstionis est: alijs existimantibus scientiam, & patientiam Superioris opus esse, *c. cum non ignores. 15. de præben. Cyn. & alij in l. 1. C. quæ sit long. consue.* alijs verò contra iudicantibus; sufficere, si Princeps supe-

rior non contradicat. *Bart. n.* 11. A *Iaſ. n.* 30. *in d. l. de quib. Fab. in l.* 1. *C. de ſumma trinit. & in d. §. ex non ſcripto. vbi Angel. Inſt. de iur. nat. gent. & ciuil. Innoc. & Can. in rub. & c. pen. & c. fin. extr. eo.* quorum ſententia vſu eſt receptior. Porrò, quod arbitrantur plerique, neceſſum eſſe, vt aut à toto popu- B lo, aut maiores eius parte conſuetudo inducatur: id vt in ſtatutis obtineat, *l. quod maior.* 19. *ad municip.* certè conſuetudine admitti non debet, neque etiam poteſt: cum huius origo plerumq; ignoretur, nec in conſiderationem veniant: ſatiſque ſit actus ſingu- C lares probare, & de his oſtendere, eorum vſum in veriſimilem notitiam populi perueniſſe. *Iaſ. in d. l. de quib. n.* 14. *Ro. Curt. in repe. c. fi. de conſuet. Cor. conſ.* 292. *circa volum.* 1. Quod ſi vel totius populi, vel maioris partis vſurpatiò eſſet demonſtranda, profectò, aut im- D poſſibilis, aut difficilis admodum efficeretur conſuetudinis probatio. Quare omnes illæ diſputationes inutiles ſunt: An induci conſuetudo poſſit à muliere, *Bart. in l.* 1. *h. t. Panorm. in cap. fin. extr. eod.* minore *Bart. in l.* 2. *C. quæ ſit long. conſ.* familia, *Dd. in d. l. de* E *quib. & d. c. fi. vbi Cur.* etiam ab vno homine. *Alex. & alij in l. ſi non ſpecial.* 9. *C. de teſt.* Nec enim conſideratur à quo ſit orta conſuetudo, id quod plerumque, vt in vetuſtis, ſciri non poteſt, *l. ſi arbiter.* 28. *ff. de probat.* ſed an in notitiam, & vſum popularem tranſierit. *Iaſ. n.* 84. *& Dd. d. l. de quib.*

¶ Materia circa quam verſatur 10 conſuetudo, ſunt res poſſibiles atque honeſtæ. Nam obligatio nulla eſt rerum impoſſibilium, *l. impoſſibilium.* 185. *de reg. iur.* & turpium, *l. generaliter,* 26. *de verb. obl.* & proinde nec ius vllum, aut conſuetudo. Rei enim non bonæ, cõſuetudo peſſima eſt. Quare laudabiliter aiunt noſtri, Conſuetudinem oportere eſſe rationabilẽ, *cap. fin. vbi gloſ. ad verb. rationabilis, de conſuet. Menoch. declarans quomodo eſt rationabilis. conſi.* 52. *n.* 171. nec præſcribi iuri Diuino, *Bald. in l.* 2. *C. de vſur. cap. ad audientiam, cap. cum venerabilis. c. fi. vbi Dd. de conſuet. c. ad noſtram, de proba. Cle.* 1. *de vſur. Schurff. latè conſ.* 83. *prædicta. n.* 11. *cent.* 3. aut naturali, *c. fruſtra. c. quæ contra, diſtinct.* 8. *cap.* 1. *de conſuet. lib.* 6. vlla quamuis longiſſima vſurpatione. Quænam autem ſit rationabilis, id arbitrio iudicantis relinquendum eſt. *Hoſt. Panorm. Bald. in d. c. fi. ad verb. rationabilis. per cap. cum venerabilis. de except.* Id tamen video nonullis placuiſſe, etiam irrationabilem vſum præſcribi tanto tempore, cuius initij non exiſtat memoria, dum tamen in legem diuinam, aut naturalem apertè non incurrat. *Roch. Curt. in rep. d. c. fin. ad verb. rationabilis. verſ. Sexto aduertendum per Felin. in c.* 2. *de maior. & obed.* nam iſtiuſmodi temporis diuturnitas,

priui-

priuilegij instar est. *l. 3. §. ductus* A *aq. de aq. quot. & æst. c. super quibusdam. §. præterea de verb. sign. Iason. in l. imperium. 3 n. 22. de iurisd. Schurf. cons. 72. pro clariore. n. 27. cent. 1.* An autem contra ius Scriptū induci consuetudo queat: non dubites in populo libero, cui iuris condendi, & expressis, ideo- B que tacitis etiam suffragijs abrogandi potestas est, *d. l. de quibus, 32. hoc tit.* At populis imperio Romano, eiusdemque Principi subditis ius illius consuetudini, præscribi non videbatur concedendum: *l. 2. Cod. quæ sit long. cons. c. fi. de consuet.* Quia in re arbitror C desuetudine legem posse abrogari, superiore scilicet obedientiam non exigente: *d. l. de quib. in fin.* consuetudinem verò contra legē Principis non aliter induci posse, quam tanto tempore, cuius initij non existat memoria: hac enim sola vetustate, & non minori tē- D pore, iuribus principalibus præscribitur, *l. competit, 6. vbi Dd. C. de præscript. 30. annor. dict. c. super quibusd. m. §. præterea. de verbor. signific. Dd. in dict. l. 3. vbi Ias. nu. 22. de iurisdict.* Dd. tamen *Bart. Ias. & alij in d. l. de quibus Cano. in d. c. fin. Schurff. cons. 47 prædicta. n. 7.* E *cent. 3. Chil. in prac. cap. 47.* indistinctè, etiam contra leges cōsuetudinem induci, ac præscribi decennio in foro ciuili, 40. verò annis in foro Ecclesiæ arbitrantur, *cap. de quarta. de præscript. c. cum beneficio. 5. vbi gl. verb. legitima, de preb. in 6.*

Ad inducendā porrò consuetudinem, nec titulo neque bona fide opus est, *Ias. in d. l. de quib. n. 49.* sed primum actuum frequentia, *l. 1. C. quæ sit long. con. l. an in totū. 3. C. de ædif. priu.* videlicet duorum, *Bart. n. 11. Ias. num. 15. in d. l. ac quib. Azo. in rub. C. quæ sit long. cons. in 3.* aut plurium pro arbitrio iudicis. *Bar. Ias. præall. loc. Can. in d. c. fin. Bald. & Salic. in l. 2. C. quæ sit Lon. cons.* & maximè iudicialium, si haberi possunt, *l. nam imperat. 38. l. cum de consuetudine. 34. h. t. gloss. in l. 3. in fi. C. de episc. aud.* quamuis quoque extraiudicialibus illa probetur. *d. l. cum de consuetudine*, & sine etiam actibus consuetudo immemorialis, si testes deponant sic semper fuisse obseruatum. *Fab. §. sine scripto Institut. de iur. nat. gent. & ciu. Roch. Curt. in repet. c. fi. extr. eod.* Secundo diuturnitate temporis: *d. l. de quibus. cum ll. seqq. d. c. fi.* quod Dd. decennium esse volunt. *Bart. n. 14. Ias. num. 43. & 44. in d. l. de quib.* ius Sax. 30. & amplius annorum, *Fach. diff. 12. Reinh. part. vl. diff. 2.* id quod probabilius, vereque magis, & rationi consentaneum est; cum consuetudo ius sit corporale, nullis soli rebus cohærens: quę autem sunt eius generis, tantum 30. annis præscribi solent, *tot. tit. C. de præscript. 30. annorum.* Hoc autem tempus à primo consuetudinis actu, qui haberi probarique potest computandum est. *Bart. in l. Labeo. n. 10. de sup. legat.*

Curt.in d.c.fin.in 2.requis. Tertio requirit *Bart.in d.l.de quib. n.11.* principium rationabile, vt scilicet non errore, sed certa scientia cõsuetudo introducta sit. *l. quod non ratione.37.h.t.* Sed ante dixi. principium consuetudinis non considerari: & alioqui traditum est, Actus cõsuetudinis in dubio semper præsumi animo confirmandæ consuetudinis factos esse, *gloss. & Dd.præcipue Curt.in d.c.fi.in 7.requisit.* vt huius requisiti magna non sit habenda ratio; nisi errore facti populum cõsuetudine vsum esse, ostendi posset. Præcipuam autem consuetudinis differentiã, ac formam in eo consistere arbitror, vt sine scripto in solo populi vsu versetur. Nam hac potissimũ differentia à lege secernitur, *§. ex non scripto.Inst.de iur.nat.l.ius ciuile,de iust. & iur.* Putant tamen Dd.consuetudinem in scriptis redigi posse, facilioris scilicet probationis gratia: neque ea propter naturam eius immutari.*Bart.n.8. & 21 Ias.n.36. in d.l. de quibus. Aldo.dicens esse commun. n.4.in §. ex non scripto.Inst.de iure nat.gent. & ciuili.Crassus commun.opin. li. 1. quæst.1.* Ex his autem intelligi facilè potest, quænam probandę sit ratio consuetudinis. Probari enim eam, non tantum allegari conuenit, *l.4.de custod.reor.Castr. in l.vnic. C. vt quæ desunt aduoc. fac.l. assueratio.10. C.de non nume. pecu.l.siue.16. C.de probat.l.si manifest. 7.C.de seruit.* cum in

A facto consistat.*Menoch. cons.37.n. 92.consi.8.n.16.consi.75.num.60. consi.37.n.96.consi.54.n.37.* Hæc autem ipsa quæ requiri diximus. sunt probanda specificè.*Menoch. consi.54.n.37.* videlicet, frequentia actuum, seu vsus populi, qui ex frequentia actuum præsumitur, &
B vt loquuntur, vniformi, *late Menoch.consi.37.n.39. & 67.* item temporis diuturnitas. *Iason.post alios,in d.l.de quibus.n.88. Fab.in d.§.ex nõ scripto.Curt.post alios, in d. c. fin.* Et probantur aut scripturis, puta libris publicis, attestatione seu scriptura magistratuum,
C exemplis rerum iudicatarum.*cap. post cessionem.7.de prob.Bart.consi. 461.& d.l.de quibus. & in l.9.C. quæ sit long. consuet.* &c. aut testibus, saltem duobus, *Bart. Cynus in d.l.2.* qui idoneam suæ opinationis causam reddant, *Bart. & Dd. in d.l.2.Fabrus. in d.§. ex non*
D *scripto.Roch.Curt.in d.c.fin.qui ait hanc esse communem. vide Alexandr. consil. 45. cura & consil. 131. volum.2. & consil. 46. visis. volum.2. Corn.consil.193.quod ad consultationem.vol.1.* & de ijsdem actibus deponant, aut saltem in genere consuetudinem ita se ha-
E bere testentur: quamuis in redditione causę, & actibus deducendis sint singulares. *Anton. de But. & Roch.Curt.in d.c.fin.extra eodem.* Periti tamen, & seniores cuiusque loci, qui ita semper obseruatum esse, nec meminisse contrarium, idemque à maioribus se audiuisse

testan-

testantur, etiã sine alia causæ redditione, ostensioneque actuum probant. *Bart. in l. de quibus, n. 22. Fab. in §. sine scripto. Instit. de iur. natur.* cum quia de immemoriali consuetudine deponunt, *Fab. præall. loc. Curt. in d. c. fi.* tum quod licet ad inducendam consuetudinem, actuum frequentia requiratur, non tamen ad probandam: sed sufficit probari, in notitiam populi eam peruenisse, *vide Rob. Curt. in d. §. fin.* postremo quia peritis etiam sine causæ redditione credi, tralatitium est. *Bart. in d. l. de quibus n. 22. Ant. Gab. Rom. lib. 1. de prob. concl. 4.*

Finis consuetudinis est, qui omnium aliarum legum: de quo scite dicitur: Omnium legum finem esse extremum: aut necessitatem, aut vtilitatem subditorum, *c. non debet. enul. vbi Panor. n. 3. de consang. & affinit.* Sicut & Cicero lib. 1. de Legibus 2. ait Supremam legem esse oportere salutem populi: hoc est, legem ἀρχιτεκτονικὴν, quo reliquæ leges, consuetudines, statuta referenda sint, esse salutem, consociationis humanæ & reipub. communem: pro cuius vsu ferri, rogari, abrogari debent. *ca. erit. dist. 4. cum simil.*

Effectus non minor quam ipsius legis, *Menoch. cons. 34. num 8.* vtpote cum iuris ciuilis species sit æque, atque ius scriptum, *d. l. de quib. 32. h. t. §. ex non scripto. instit. de iur. nat. c. consuet. 1. dist. c. cum sit consuetudo. extr. eo. Cy. in l. 2.*

A *C. quam pro. Guid. Pap. in præf. decis.* & altera quadam natura: *Menoch. cons. 12. n. 22.* itaque omnes obligat ad scientiam cum aperta & nota est, item ad obedientiam aut ad penam in contractibus, *l. si fundus. 6. de euict. l. quod si. 31. §. quia assidua. 18. de ædil. edic. l. fi-*

E *ne. 32. al. 33. §. Lucius, de admi. tut.* delictis. *Auth. qua in prouincia, C. vbi de crim. l. sæcularij. 7. de extr. crim. l. aut facta. 16. §. pen. de pœn.* iudicijs *l. 3. §. fin. vbi gl. de testi. Authen. iubemus. vbi Bald. Codic. de iudic.* & alijs id genus actionibus humanis, *l. 4. §. fin. de vecti. l.*

D *si quis donaturus. 28. de vsufr. l. 4. C. de ædif. priu.* Immo quod magis est, consuetudo non modo optima interpres est legis, *l. si de interpretatione. 30. h. t.* verumetiam quando illi contraria inuenitur, legi & iuri communi derogat. *l. item. 6. vbi gl. ad verb. vel perpe-*

C *tua, quod cuiusq. vniuers. l. vendi- tor. 13. §. si constat. com. præ. l. semper. 5. §. leg. de iur. im d. l. de quib. 32. h. t. Iasd. 2. n. 14. cum seq. C. si com. ius vel vtil. publ.* vt nunc quidem m[illegible]bus vbi[illegible]s obseruatur: secundum [illegible]uos stylus etiam, ac Consuetudo Curiarum pro lege

B habetur. *l. vlt. [illegible] fin. C. de iniu. § vlt. inst. de [illegible]ija. l. generaliter. 12. C. de reb. cred. Guid. Pa[illegible] in præfat. dec. Euerar. in loc. à stylo cur.* & quod secundum consuetudinem fit, dicitur iure fieri: *c. cum venissent, de eo qui mut. in possess.* & potest ea pro iure allegari, *Card.*

Zabar.in cle.sæpe, §. *& quia in 6, notab.de verb.sign.vide Ias.& Dd. in l.2.nu.*14. & 17.*C.si con iu. vel vtil.pub.* ac pro eo iudici esse debet, adeo vt contra cōsuetudinē iudicans litem faciat suam. *Auth. iubemus, vbi Bald.nu.2. C.de iud.* §.1 *Inst.de off.iud.vide late Tiraq. de pœn. num.7. in præf.* ac sententia expresse contra consuetudinē lata, perinde atque contra constitutiones dicta sit ipso iure nulla, *Felin.in c.causam.quæst.2.in fin.de testib.sed contra Cyn. in l. 2. Cod. quā prou. vide* Guid.Pa.*in procem. decis. & ibi annotat. marg. Euerar. in loc. à stylo cur. Tiraq. in elegantiss.tra. de pœn.in præfat.n.7. vide etiam Felin. in cap. ex parte. num.17.de rescript.*Sed de hac alibi copiosius dici solet.*l.1.2. C.qua sit long.consue. c. vlt.vbi late Curt. extr.de consuet.*

De constitutionibus Principum. Tit.IV. C.1.14.15.

1 *Constitutiones Principum.*
2 *Constitutionum diuisio.*

Constitutiones Principum partem esse iuris scripti diximus.§.*sed & quod principi, inst. de iure nat.* Quod enim Principi placuit, legis habet vigorem, *l. 1. h. t.* vtpote cum lege regia, quæ de eius imperio lata est, (tempore, quantum suspicor, Augusti, quem primum legibus fuisse solutum, potestatemque populi, & A Senatus, ac Tribunorum ad se transtulisse, accepimus, *ex Tacito. lib.1.Dione lib.53. S. C. de imperio Vespas. facto. quod adhuc Romæ extat.* cuius exemplū reliqui deinceps Imperatores secuti sunt) populus ei, & in eum (phrasin ipsius legis hæc verba fuisse arbi- B tror: qua in eum ipsum populum scilicet potestatem principi fuisse concessam, Theoph. in Instit. indicat) omne suum imperium & potestatem contulerit. Quodcunque igitur Imperator constituit, vt est: vel per epistolam, qua absens consultoribus respondet, *l.* C *3.de testibus, l.debitoribus, 31. de re iudic.* aut per subscriptionem statuit, quando libellis supplicantium sententiam suam subscribit, *l.non distinguemus.32.al.37.* §. *cū quidam.13.de recept. arb.l.sed ades.19.al.21.§.9.loca.l.diui.17.de iur.patro.* vel ipse cognoscens de D causa solemniter in iudicio. *l. 3. de his quæ in test.delen.l.Æmylius. 39. de minor.* aut de plano extra iudicij locum, & citra vsitatum ordinem decreuit, *l.1. h.t. l. 3. C. eod.* aut edicto publicè vetuit, vel iussit: aut oratione, quæ in senatu suadendæ legis causa solet à E Principe haberi, præcepit. *l. oratio. 10.l.1.de reb.cor.*Hæc enim omnia, legem esse constat. *l.1. h.t. l.3.C.eod.*Et hæ sunt, quas Constitutiones appellamus. Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur. Vt quod princeps ob merita alicui indul-

sit,

sit, aut si quam pœnam irrogauit A vel si cui sine exemplo subuenit, *vt Nouel.* 139. aut aliter interlocutus inter duos duntaxat est, non animo faciendæ legis, & vt inter alios quam qui in lite fuerunt valeat. *l. 2. l. 3. in fi. C. de legib. l. 1. h. t.* id enim personam non egreditur, *l. 1. in fin.* quamuis alioqui benefi- B cia eius latissime respectu ipsius dantis, non alterius fuit interpretanda, *l. 3. hoc tit. vbi vide Ias. & Dd.* Plane quoniam Princeps successori præire nequit. *glo. fin. & Dd. in l. digna vox, 4. C. de legibus. Bal. in l. 2. n. 3. C. de legib. Bart. in l. 2. §. fi. de opt. legat. Bald. conf.* 161. C *proponitur, n. 2. vel. 2.* (Par enim in parem non habet imperium, *l. 4. 6. de recept. arbitr. l. est receptum.* 141. *de iurisd.*) constat Constitutiones posteriores prioribus esse potiores, iisque etiam derogare, *l. fin. hoc tit. l. 1. ad legem Aquil. c. vlt. in fin. de rescript. lib. 6. Bald. in* D *l. 1. hoc tit. cap. vlt. vt lite pend. c. 1. vbi Panorm. num. 1. & 10. de sequest. poss.* Alia contractus est ratio, qui à Principe factus, licet vim ciuilis legis habeat, *l. penult. Cod. de donat. inter vir.* tamen ex Iure naturæ successores etiam obligat. *Bald. Castr. d. l. digna vox.* E *Crauett. de antiquit. temp. in princ. num. 17. Bald. l. 2. num. 40. C. de seruitutib. Felin. & Dd. c. quæ ecclesiarum. de const. tex. in c. 1. de probat. vbi Canenis.* quoniam instar priuatorum ex contractibus tenentur, *d. cap. 1. Bald. in c. 1. de nat. feud.* etiam quando cum suo ditis contrahunt. *Bal. l. Princeps. sub tit. 1. eleganter Iacobin. in inuest. verb. princeps iu princ. n. 4.*

De Statu Hominum. Tit. V.

1 *Obiecta iuris, & ordo titulorum, quid sit status, ac quotuplex.*
2 *Triplex personarum diuisio.*
3 *De hominum diuisione naturali.*
4 *De diuisione hominum ex iure gentium.*
5 *De liberis, & quare partus ventrem sequatur.*

OMne † ius, quo vtimur, vel ad Personas pertinet, quibus ius redditur: vel ad Res, de quibus ius redditur: vel ad Actiones, siue iudicia, per quæ ius redditur, *l. 1. & 2. hoc tit. §. vlt. instit. de iure nat. gent.* nã verbo Actionis omnem iudiciorum ordinem, principium, progressum atque exitum comprehendimus. *instit. de act. in princ.* Nulla est autem iuris disputatio, in qua non aut de personis, aut de rebus, aut de iudicijs, aut de his simul omnibus quæratur. Itaque quanquam in postrema materia explicanda, videlicet quomodo agi, & iudicio res inter litigatores peragi, ac suũ cuique tribui debeat, Pandectæ totæ consumuntur: tamen vt melius ea ipsa intelligantur, Isagoge, quædam de iure personarum, & rerum 1

rerum diuisione præmittitur. Nā, A & de his passim variæ instituuntur disputationes, neque enim in omnibus iudicijs, non habetur ratio personarum, quæ iudicia sustinent, *c. forus, de verb. signific.* & rerum de quibus litigari solet. *l. 5. de text. cogn.* quæ sanè percipi satis rectè nequeunt, nisi præ- B missa quadam, & status hominū, & diuisionum qualitatisque rerū expositione. Qua in parte ordinem Perpetui edicti secutus est Tribonianus, *l. 1. & 2. hoc t.* Nam etsi Iulianus I. C. in Edicto perpetuo (quod compositum Imperator Adrianus confirmauit, ex C eoque de volūtate Senatus perpetuo ius dici voluit, cùm antea edicta leges tantum essent annuæ *Cic. in Verr. 3.*) edicta duntaxat Prætorū, quibus iudicia, & actiones continebantur, describere, & complecti voluit: tamen quia in ijs non exactam personarum, D & rerum diuisionem factam videbat, prudenter de vario hominum, statu, deque rerum diuisionibus, & qualitate, ante omnia disserendum sibi ratus est: quod his non intellectis, reliqua percipi rectè non posse animaduertebat. Primò igitur de statu E personarum, quarum causa ius constitutum est, *l. 2. h. t.* iuxta ordinem Perpetui edicti aliquid est dicendum.

Status hominis aliud est, quàm dignitas, *l. qui furore, 20. h. t. in princ. Instit. de cap. dimin.* nam hæc ad splendorem, & actiones vitæ, ille ad conditionem in qua quisque nascitur, & ab origine quasi stat, pertinet, *l. de statu. 15. vbi gl. de test.* Huius tria censentur esse capita: Libertas, Ciuitas, Familia, *l. eius, 41. vbi gl. ad verb. status. si cert. pet.* vt apud Terentium, *in Eunucho.* Principio dico esse liberam, ciuem Atticā meam sororem. Quare cum vnum ex his tribus adimitur, caput hominis minui dicitur, Maxima, Media, Minima capitis diminutione; *vide infr. de c. dim. Inst. eod.* In quæstione porrò status, summa, & prima diuisio est, qua homines in Liberos, & Seruos tribuuntur: *l. 5. h. t.* hoc enim primum, & præcipuum iuris status caput est, quod vitæ mortique comparatur, *l. seruitutem, 209. al. 210. de reg. iur.* Sed quia de discrimine sexuū aliqua hoc in titulo traduntur, nos docendi gratia diuisionem personarum primam à natura mutuabimur.

¶ Personarum ergo triplex esto 2
diuisio: vna Naturalis, altera Iuris gentium, tertia Ciuilis.

¶ Natura homines ex anima, & 3
corpore composuit: quarum illa præstantior, *l. antepen. 17. C. de sacros. Eccles.* non ex traduce, sed factoris ab ore spirituum patre creata, in mares, & fœminas tribuit: ex quibus hæ illis deteriore sunt conditione in multis iuris articulis, *l. in multis, 9. h. t. Dec. in l. 2. de reg. iur.* Quod ad hermaphrodi-

phroditos attinet: eius sexus existimandi sunt, qui in his præualet, *l. queritur*, 10. *h. t. l. repetundarum*, 15. *in fin. de testib.* in dubio porrò pro masculis habentur, & feudorum etiam sunt capaces, *Bald. in l. quoties*. 12 *n*. 10. 11. 12. *C. de suis, & leg. hæred.* Monstra autem, quæ contra formam humani generis conuerso more procreantur, liberi non sunt, nec ius liberorum in bonis parentum habent, *l. non sunt liberi*, 4. *hoc tit. Paul. lib*. 5. *Sen. tit. de intest. suc.* etiamsi matri ad ius trium liberorum consequendum prosunt, vt voluit Vlpian. *l. quærere*, 135. *de verb. signif.* cuius sententiam, vt mitiorem, Iustin. in Pandectas retulit, quamuis Paulo contrariũ placuerit, cuius ideo non integrè responsum hic recitatur, *d. lib*. 5. *Sen*. Porrò qui adhuc sunt in vtero, etsi incertus adhuc eorum est sexus, tamen pro natis vtilitatis causa habentur, *l. qui in vtero*, 7. *& 20. hoc tit. l. quod dicimus*. 231. *de verb. signif.* postquam nati scilicet sunt, nam in id vsque tempus omnia iura illis integra reseruantur, *l. cum quidam*, 30. §. 1. *de acquir. hæred. l. antiqui*, 3. *si pars hær. pet. l. vlt. de collat. bon.* Etenim si nati non fuerint, aut mortui nati sint *l. qui mortui*. 129. *de verb. signif.* aut antequam perfectè nascantur, h. e. vterum matris egressi sint, extinguantur, *gl. ad verb. eg. in cap*. 1. §. *hoc autem. de his qui feud. da. poss.* perinde atque si in viuis nunquam fuissent, habentur. *Iurib. prædictis*

4 ¶ Iure gentium omnes homines aut Liberi sunt, aut Serui. Liberi sunt, penes quos libertas est: quæ est Naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi quid vi aut iure prohibeatur, *l*. 4. *hoc titul*. Serui, à seruando dicuntur, quod homines bello captos seruare, non occidere solent: id enim semper inhumanum est visum, *Bart. in l. in laqueum*, 55. *de acquir. rer. domin.* suntque illi, qui iustam seruitutem seruiunt, propriè serui. Seruitus autem est Constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subijcitur, *l*. 5. *h. t. l. manumissiones, sup. de Iust. & iure*. Seruorum vna & par omniũ est conditio: nam tam iure gentium, quam ciuili, nullo loco aut numero habentur, *l. quod attinet*, 32. *al*. 33. *de reg. iur.* Etenim neque personam habent, *l*. 3. *ne quis eum qui in ius voc.* nec caput, *l*. 3. *de cap. dimin.* & consequenter, nec statum, *in princ. de cap. dimin. Inst. vers. seruus*, *l*. 4. *inf. eod. tit.* qui in tribus capitibus (vt dixi) consistit.

5 ¶ Liberorum porrò hominum conditio varia est. Alij enim sunt Ingenui, alij Liberti. Ingenui iure naturæ sunt, qui ex matre libera nascuntur, *d. l*. 5. *vers. ingenui, h. t.* Dico Iure naturæ: quod in ingenuitate maximè attenditur, *l*. 1. *& t. t. de nat. rest.* nam iu-

re

ciuili, liberos ex iusto matrimonio conceptos sequi patrem, etiam quo ad statum attinet, verius est: *l. cum legitima*, 19. *h.t.* reliquos verò extra matrimoniũ conceptos, cùm patrem nullum iustum habeant, quem Iure ciuili sequantur, iure naturæ censeri conditione matris: *l. lex natura*, 24. *h.t.* quæ si libera est, liberi nascuntur ingenui, si serua, cum qua non possunt contrahi iustæ nuptiæ, *l. cum ancilla*, 3. *C. de incest. nupt.* serui generãtur. *d. l. cum legitima*, 19 *hoc tit. l. partum*, 7. *C. de rei vend. Vide quæ dixi Insti. tit. de ingen.* Ingenuorum hominum rursus partim Iusti sunt, partim Iniusti. Iusti, qui ex iustis, id est, legitimis, & perfectis iure nuptijs procreantur. *l. septimo mense*, 12 *l. imperator*, 8. *hoc tit. l.* 4. 5. 6. *infr. tit.* 1. Iniusti, qui nascuntur ex iniusta illegitimaque coniunctione: vel ex iniustis nuptijs, contubernio, cõcubinatu, promiscuo damnatovè coitu, adulterio, incestu, &c. *l. Paulus*, 11. *l. vulgo*, 23 *l. lex natura*, 24. *hoc tit. l.* 5. *Co. de nupt.* inter quos tamen multiplex est differentia. *vide C. de nat. liber. Auth. ex complex. C. de incest. lib. & quæ dixi Institut. de nupt. de cogn. success. & senatusc. Orphyt. & Matth. fil. ac alios in tracta. de success. ab intest.* Libertini vocantur, qui ex iusta seruitute manumissi sunt, *l. libertini*, 6. *h.t.* Horum status antea erat tripartitus; alij enim ciues efficiebantur Romani, alij Latini, alij Deditij: de quibus consulendus est Theophilus *in Instit. de libert.* Sed postea, sublato hoc discrimine, omnibus quocunq; modo manumissis plenam libertatem, & ciuitatis Romanæ ius Iustin. contulit, *l.* 1. *C. de Lat. lib. tol. l.* 1. *C. de ded. lib.* quod ante tantum ingenuis Ant. Bassianus Seueri filius cõcesserat, *l. in orbe*, 17. *de stat. hom.* Sed noster pro vsu sui temporis sustulit discrimina liberarum personarum. *l.* 1. *C. de Lat. lib.* velut & rerum. *tit. de cens. de excus. tut. Inst. de excus. & de vsucap.* Affinis iuri status est Nobilitas. *Iaj. in §. præiudiciales, n.* 20. *Instit. de act. Tiraq. de nobilit. cap.* 14. *n.* 5. Dignitas, *l.* 3. *l.* 6. *de senato.* Contrariæ sunt minutiones, quibus capita status tolluntur. *Instit. & infr. de cap. dimin.*

De his qui sui, vel alieni iuris sunt. Tit. VI. C. 8. 47.

1 *De tertia hominum diuisione.*
2 *De Dominica potestate.*
3 *De patria potestate.*

Nunc videamus † de tertia hominum diuisione, nempe de statu, & conditione personarum ciuili. Caput quisque liber homo iure ciuili duplex habet (nam primum iuris naturæ, & gentium esse diximus) videlicet Ciuitatem, quæ amittitur media capitis diminutione, *l.* 2. *l.* 7. *de cap. dimin. in princ. Inst. eod.* & Fami-

Familiam, cuius iura quoque minima capitis minutione immutuntur. *l. 6. de cap. dimi.* Prius caput ad ius ciuitatis publicum spectat: de quo iure cum nulla peculiaris tractatio sit in Pandectis instituta, huius quoq; capitis expositio, velut aliena, & impertinens, est hic omissa. Posterius caput ad ius priuatorum refertur: quod cum omne exponere iuris compositores his libris voluerũt, *l. 1. §. huius studij. sup. de iust. & iur. vbi dixi.* illius quoque capitis declarationem pretermittere non debuerunt.

¶ Quod igitur ad statum caputque familiæ attinet, iure ciuili liberi homines, alij Sui iuris censentur, alij verò Alieni. Qui Sui iuris sint, ex his qui alienæ potestati subijciuntur, intelligi potest. Vlp. tit. 4. Sui, inquit, iuris sunt familiarum suarũ principes, id est, pater, mater familiæ. In aliena autem potestate sunt, primo Serui: quæ quidem potestas etsi ex Iure gentium in Romanam ciuitatem venit, tamen iure ciuili mitior est, quàm Iure gentium. Nam licet apud omnes peræque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos vitæ necisque potestatem esse: & quodcunque per seruum quæritur, domino acquiri: tamen humanitatis intuitu, nimia dominorum asperitas Iure ciuili, & Principalibus constitutionibus est coercita, & intra gyrum rationis moderatique imperij, vinculis legũ constricta, *l. 1. & 2. h. t. Spar. in vita Hadriani.*

¶ Deinde in potestate nostra sunt Liberi, quos ex iustis nuptijs procreauimus, *l. 3. 4. 5. h. t. Vlp. t. 5.* aut opinione saltem iustis. *Vlp. tit. 7. c. 1. per latum. 8. c. peruenit. 11. cap. penult. qui fil. sint legi. l. à diuo. 58. de rit. nupt.* Quo in numero etiam recensentur Legitimati, aut per subsequens matrimonium, *l. cum quibus, eod. C. de nat. li. c. tãta. cap per venerabilem. Qui fil sint legi. § si quib. in Auth. quibus mod. nat. eff. sui. § quib. 2. Instit. de hær. quæ ab intest. vide quæ dixi in §. fin. Instit. de nupt.* aut per oblationem curiæ ciuitatum, *§. quib. 2. in verb. curiæ ciuitatũ. vbi dixi inst. de hered. quæ ab intest. l. communium. 9. C. de nat. lib. in Auth. quib. mod. nat.* aut per speciale diploma Principis, *cap. 1. §. naturales. vbi Dd. de feud. defin. in vsibus feud.* quod quidem ad hanc ciuilem potestatem attinet. *vide Ang. & alios, in Auth. quib. mod. nat. eff. sui. Bart. & Dd. in l. si qui pro emptore de vsucap. Bald. in l. eam. 14. Cod. de fideicommiss. Ias. in l. cum acutissimi. 30. Cod. eod. Alex. cons. 2. visis. volum. 2. Schurff. cons. 2. veritas. cent. 1. Tiraq. de nob. c. 15. n. 12. 22.* item legitimi facti per adoptionem, *in prin. Inst. de adopt. Vlp. tit. 8.* de quibus paulo post dicetur. Porrò illegitimi, Spurij & Naturales in potestate non sunt: quia cum non ex iustis nuptijs procreati sunt, pro liberis iure ciuili

uili (ex quo eſt patria poteſtas, *in princip. Inſtit. de patr. po.*) non agnoſcuntur, *l. Paulus.* 11 *l. vulgo.* 23. *cum l. ſequentibus ſuprà tit.* 1. Eſt igitur hæc poteſtas propria ciuium Romanorum, *l.* 3. 4. 5. 6. 7. 8. *hoc tit.* Nam etſi reuerentia, & obedientia parentibus Iure naturæ & gentium debetur, *l.* 2. *de iuſt. & iur.* tamen longè maior. & Proinde alia eſt Romanorum in liberos poteſtas; quippe quę antiquitus omnino dominicæ, par eſſet, cum ius necandi indicta cauſa, & diſtrahendi filium ex l. Romuli atque etiam Moſaica, *Exod.* 21. (quæ vetuſtiſſima) parens obtineret, *Dionyſ. lib.* 2. *l.* 2. *l. in ſuis.* 11. *de lib. & poſthum.* conſequereturque contra ius & votum naturæ, *l. nam etſi,* 15. *de inoffic. teſt. l. ſcripto.* 6. *vnde lib. l. vltim. de bon. dam.* quo parentes theſaurizant liberis, non e diuerſo, *Corinth.* 12. omnia quæ filij quæſiuiſſent. *Inſt. per quas perſ. nobis acquir.* Poſtea tamen, creſcente vna cum Imperio populi humanitate, edocenteque paulatim natura & communi parentum voto, liberos ingenuos ingenuè liberaliterque eſſe habendos, ac meritis potius & officio quam minus ad obediētiam prouocandos, *l. ſi quand.* 35. §. *illud, C. de inoffic. teſt.* multa emendata & ad humanitatis rationem reuocata ſunt: ita vt nec patri quærantur indiſtinctè nunc omnia, quæ filius ſuo labore, & induſtria parauit: *Inſtit. per quas*

A *perſ. nob. acqu. l. fi. C. de bon. quæ lib.* nec crudeliter ſæuire poſſit generator in liberos. *l.* 3. *C. de pat poteſt. t. tit. de obſ. à lib.* neque eos occidere, *l.* 5, *de parric. l.* 1. *C. de his qui par. vel lib. occid.* diſtrahere *l.* 1. *C. de pat qui fil. diſtrax.* oppignorare. *l. qui filios.* 6. *C. quæ res pign.* B exhæredare, abdicare *l. abdicatio.* 6. *C. de patri. poteſt. vide infr. de lib. & poſt. & quæ dixi Inſt. de exhær. lib.* immò alimenta ijs victumque quærere cogatur, & ſuppeditare, *l. penult. h. t. t. de lib. agn. & C. de alen. lib.* Nec ius Sax. multum ab hoc Iure ciuili recedit: niſi quod C vſumfructum, quem ad vitam in bonis liberorum pater habet, *l. fi. C. de bon. mater. Inſtit. per quas perſ. nob. acq.* tantum vſq; ad nuptias vel emancipationem aut ſeparationem ei relinquat. *Land. lib.* 1. *art.* 11. *Fach. diff.* 19 *Reinh. diff.* 36. Quin & fœminæ hoc iure (nā D ciuili ſecus eſt, *l. vidua,* 18. *C. de nupt.* niſi quo ad operas & coniugale obſequium. *Ang. Fab. & Dd. Inſtit. ad S.C. Tertyll. vide Tiraq. in legibus connub. in princip. gloſſ. Sax. ar.* 31. *lib.* 1.) in poteſtate maritorum ſunt, vt plerique arbitrantur, *Land. lib.* 1. *art.* 31. *Fach.* E *diff.* 6. & 8. *per art.* 45. *Land. lib.* 3. & proinde patris in poteſtate per nuptias eſſe deſinunt. *Conſtit.* 10. *part.* 2. Nam ſicut res, ita nec perſona in plurium poteſtate. *l.* 5. §. *vltim. commod.* etſi non deſint qui diſſentiant: *Zobel. ad art.* 45. *lib.* 3. *art.* 31 *lib.* 1. marito tamen

mortuo,

mortuo, sui iuris efficiuntur, neq; redeunt in potestatem patris. *Tiraqu. in ll. connu. post ll. communes, num. 66 cum seq.* nec modo à potestate mariti viduæ liberantur, sed omni etiam iure maritali, puta familiæ, dignitatis, domicilij, *Land. lib. 3. art. 45. Fach. diff. 67.* &c. etiamsi iure ciuili viduæ hæc omnia retineant. *l. Filij, 22. §. vidua. ad municip. l. fi. Cod. de princ. schol. lib. 12.*

De Adoptionibus, & emancipationibus, & alijs modis, quibus patria potestas soluitur. Tit. VII. C. 8. 48. 49.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid sit adoptio.*
3 *Quotuplex.*
4 *Causa efficiens: qui & quos adoptare possint.*
5 *Causa formalis: & de solennitatibus adoptionis.*
6 *Effectus adoptionis.*
7 *De emancipatione, & reliquis modis, quibus patria potestas soluitur.*

1 HActenus dictum † est, quinam potestati alienę subijciantur: nunc consequenter, quibus modis ijdem ab ea liberentur, exponamus. Liberantur autem serui dominica potestate, per Manumissionē: filij patria, per Adoptionem, Emancipationem, & alios
A quosdam modos. Nam per adoptionem transit filiusfamil. e sacris potestateque sui patris in familiam alienam. Itaque adoptio est modus cum inducendæ, tum soluendæ transmutandæque potestatis.

¶ Est autem adoptio, legitima 2
B extranei hominis in familiam assumptio: *Gell. lib. 5. cap. 15.* siue, Actus legis, quo filiumfa. facimus: siue, vt habet Theo. *in prin Instit. eod.* est Actus legitimus naturam imitans, ad eorum qui liberos nō habent, solatium inuentus. Verbum Legitimus ostendit hunc a-
C ctum Iuris ciuilis esse, *l. actus legitimi, 77. de reg. iur.* Etsi enim apud alias quoque gentes vsurpata fuit quædam adoptionis ratio: *Genes. 48. 50. Exod. 2. 10. Act. 7 21. Plut. in vita Thes. Ioseph. in antiq. Iud. Demost. in orat. πρὸς λεώχαριν*, tamen quia peculiarem
D quandam & ciuilem adoptandi formam Romani habuerunt, merito ea ad Ius ciuile refertur, *l. actus legitimi, de reg. iur.* sicuti & testamenti factio, *l. 3. de test.* Ea verba, Ad solatium eorum: causam finalem introductæ adoptionis ostendunt, vt videlicet de-
E fectum naturæ lex suppleat, & sterilitati aut mortalitati deficiētium familiarum medeatur.

¶ Adoptionis autem nomen 3
generale est, & in duas tribuitur species: quarum altera Arrogatio. Adoptantur filijfam. arrogantur qui Sui sunt iuris.

Causa

¶ Causa efficiens adoptionis est Lex, quæ eam introduxit, & Contensus eorum qui hoc actu vtuntur. Oportet enim adoptantem, & eum qui adoptatur, consentire. *l.1. l.neque absent.24.hoc tit.l. nec auus 4. C.de emancip. lib.* hac tamen adhibita distinctione, vt si quis à patre in adoptionem detur, sufficiat eum voluntati patris non contradicere, *l.in adoptionib. 5.h.t.* in arrogato autem expressus consensus desideretur. *d. l. 5.* Ex quo patet, cur adoptari infans, nō autem arrogari possit.*l etiam,42. h.t.* Cæterorum autem, inter quos iura agnationis consequuntur, nō est necessaria approbatio,*l.cum adoptio 7.h.t.* Vt enim inuitis agnascuntur fratres & agnati, ita & adoptantur. Prętereа sciendum est, non consensum tantummodo requiri, sed opus esse etiam vt personæ ad adoptionem sint idoneæ: quædam enim adoptare adoptarive prohibentur. Adoptare non possunt Fœminæ, nisi ex indulgentia Principis,*§.fœmina. Instit. eo.l.si suspecta.29.§.penult.de inoff. test.* quorsum enim adoptent, cum liberos non habeant in potestate? *§.cæteri.Inst.de hered.qual.& diff. d.§.fœmina.l. illud,4.§.ad testa. infr.de bon.poss.cont.tab.* licet rectè adoptētur, *l.hæc autem,20. l.nam & fœmina,21.h.t.* Item Castrati: *l.2.versic.illud h.t.* nam cum generare nequeant, nec adoptare quidem possunt. Adoptio enim naturæ imitatrix, tantum in ijs A locū habet, in quibus natura habere potest, *l.adoptio, 10. hoc tit.* Itaq; spadonibus, quibus meatus seminis vitio impediti contortiq; sunt, cum spes sit, vitio sublato, eos ad generandum fore idoneos, adoptio minime est inhibenda, *d. vers. illud. l.arrogato.40.§.fin.h.t.* B Eadem ratione minor decem, & octo annis adoptare nequit: vix enim per ętatem pater esse potest: *d.l.arrogato. §. non tantum.* vt nec facilè minor sexaginta annis:quia coniugio operam dare debet, ad replendam liberis ciuitatem: *l. 1. solut matr.* naturæque quæ vt nascendi, C ita gignendi legem præscripsit, *Valer. lib.2.c.4.* ductum sequi potius, quam instar currucæ alienos pullos quodammodo excludere, atque habere pro suis, *l.si pater familias, 11. §.fin. hoc t.* Maioribus porrò 60.annis merito permittitur adoptandi facultas,*d. l.si pater, 15.§.vlt. h.t.* D quia potētiam gignēdi ad id tempus emarcescere Physici tradunt, *Aristot. lib.1.de gener.ani. cap.18. Gale.de tuend.sanit, lib. 2.* vnde nuptiæ post eam ætatem, quasi libidinis magis quàm liberorum causa initæ, olim improbabantur. *l.penult. C.de nupt.Suet.in Claudio. Lactā. lib.1.c.16. Plaut. in Mercat.* E Prætereа videndū est, an non debeat permitti ei, qui vel vnum habebit vel plures liberos, adoptare alium, ne aut illorum, quos ex iustis nuptijs procreauit, diminuatur spes, quum vnusquisque liberorum

rorum obſequio ſibi parat, aut qui adoptatus eſt minus percipiat, quàm dignum ſit eum conſequi, *l. nec ei, 17. §. fin. l. ſi paterfamilias, 15. §. finali, hoc tit.* Adoptari nequit abſens, *l. neque 24. h. t.* quia per alium nequicquam ea solemnitas expeditur: *l. poſt mortem, 25. §. fi. hoc tit.* is qui non decem & octo annis minor ſit eo, cui in adoptionem datur: *d. l. ſi paterfamilias. §. ſi. cum l. ſeq.* ſemel à patre adoptiuo emancipatus, idque odio leuitatis. *l. adoptare, 37. §. 1. l. qui liberatus. 12. hoc tit.* Impuberem adoptare conceſſum, *d. l. etiam infantem.* arrogare niſi ex iuſtiſſimis cauſis prohibitum: *l. 2. C. eod. §. 2. Inſt. eod. l. nec ei, 17. §. 1. hoc tit.* præſertim ſi tutor, ad euitandam rationum reddendarum neceſſitatem, pupillum arrogare velit. *l. nec ei, 17. h. t.*

Illud ſciendum eſt, adoptionem non ſolum loco filij rectè fieri, ſed nepotis etiam quaſi ex filio nati, item pronepotis, *l. ſi quis nepotem, 10. l. adoptiones, 43. l. adoptare. 37. l. ſi is qui nepotem. 44. l. cum nepos, 6. l. ſi paterfamil. 15. §. qui duos, 1. h. t.* atque ita deinceps: loco autem fratris, quem nemo natura gignit, nequaquam, *l. nec apud. 7. C. de hæred. inſtit.* In adoptionibus, autem variæ olim vſurpabantur ſolemnitates, *vide Caiū Inſtit. lib. 1. Gell. lib. 5. c. 19.* quas Iuſtin. *l. fin. C. eo.* abrogauit, vt, pleraſque omnes ipſius ſeculo obſoletas, voluitque conſtare adop-

A tionem, ſi pater filium non contradicentem daret in adoptionē apud magiſtratum, penes quem legis eſſet actio, id eſt, libera & ordinata iuriſdictio, *l. 2. in pri. l. 3. l. 4. h. titul.* decreto iudicis, *Alex. conſil. 126. ad vtramque, num. 11. vol. 4.* & actis publicis ſeu ſcrip-
B turis, *l. emancipationes, 11. C. de fi. inſtru. c. quoniam ei, de prob.* interuenientibus, *§. pen. Inſt. quib. mod. ius patr. pot. ſoluit.* Quod ita interpretantur Dd. vt etiam extra acta & locum iudicij, adoptionē coram iudice fieri permittāt, *Angel. in §. praterea, Inſtit. quib. mod.*
C *ius pat. po. l. 1. de offic. conſ.* ſicut & emancipationem, *l. 3. l. fin. C. de emanc. dict. § praterea. C. emancip. l. emancipatione. 11. Cod de fide inſtrument.* Cæterùm iure Sax. non modò arrogatio, ſed etiā adoptio apud acta coram iudice fieri debet. *Reinhar. diff. 51. per art. 30.*
D *lib. 2.* Arrogatio quo periculoſior, eo pluribus erat obnoxia ceremonijs & cautionibus, fiebatque in Comitijs conſenſu populi, *Gell. præal. loco.* nunc fit authoritate Principis, *l. 2. hoc tit.* in quem populus ius ſuum tranſtulit, *l. 1. ſup. de conſtit. Princ.* Iure Sax. vt dixi,
E ſola magiſtratus municipalis authoritate interpoſita, *Reinch. diff. 51.* adhibita tamen cauſæ cognitione: vt, ſi fortè minor ſit arrogandus, diligenter perpendatur, conducibilis ſit illi arrogatio, nec ne. *l. nec ei, 17. hoc t.* In pupilli inſuper pupillæve arrogatione id

seruatur, vt arrogator caueat, si A impubes decedat, restituturum se, quæ ex bonis eius consecutus fuerit, illis ad quos ea res peruẽtura esset, si arrogatus in suo statu permansisset, *l. non aliter*, 18. *cum ll. seq. hoc tit.* Id etiam annotandum, ad tempus non fieri adoptionem: quia moribus & natura B haudquaquam conuenit, temporalem filium habere, *l. quæsitum*, *al. incip. si tibi filius*, 34. *hoc titul.* Si tamen quid ex solẽnibus omissum sit, solet à Principe impetrari adoptionis confirmatio. *l. adoptio.* 38. *hoc tit.* nisi in alterius vergat detrimentum. *l. nam ita.* 39. C *hoc titul.*

6 ¶ Adoptio non ius confert sanguinis, nam illud Iure ciuili nec dari nec adimi potest, *l. iura sanguinis*, 8. *de reg. iur. l. ius. agnationis*, 34. *al.* 35. *de pact. l. non nudis*, 14. *C. de probat. l. parentes*. 22. *C. de lib. caus.* sed ius agnationis D inducit. *l. qui in adoptionem.* 23. *h. tit.* Et olim quidem adoptari in omnibus iura iustorum liberorũ obtinebant, *l. onera.* 45. *l. ex adoptiuo*, 27. *l. si paterfamilias.* 15. *h. t. l. non epistolis.* 13. *C. de probat. l.* 1. *de bon. possess. contra tab.* §. *adoptiui. Inst. de exhæred. li.* §. *in pluri-* E *mis. Inst. eod.* quæ quidem etiam nunc durant, si ante emancipationem pater adoptiuus decedat: cæteroquin ciuilis adoptionis actus, contraria emancipationis solemnitate plane dissoluitur. *l. cum in adoptiuis. pen. C. eod. l. sed & neque*, 14. *hoc titul.* Illud sane contra veteris iuris obseruationẽ Iustin. *d. l. cum in adoptiuis.* introduxit, vt adoptiuus in potestatem adoptantis hodie non trãseat nisi cum aui materni sacris inseritur. Arrogationis tamen iura intacta reliquit: *l. penult. in fin. C. de adopt.* vnde etiam hodie arrogatus potestati patris cum omnibus bonis subijcitur, & omnino eo est loco quo filij naturales: *l. 2. in fin. d. l. si paterfamilias. d. l. arrogato.* adeo vt & iura Suorum hæredum consequatur, *d. l. arrogato.* §. *fin. d. l. qui in adoptionem.* & ne per emancipationem quidẽ spe successionis priuari possit. *l. 2. C. eod.* §. *cum autem Instit. eod.* Quamobrem vt antiqua adoptioni vis constet atque authoritas, solent patres in adoptionem hodie liberos daturi, prius eos emancipare, atque ita sui iuris factos, deinceps tradere arrogandos.

¶ Et hactenus de adoptione: 7 nunc de Emancipatione aliquid dicamus. Emancipatio ab imaginaria alienatione, per quam olim fiebat, dicta est: Emancipare enim nihil aliud est quàm solemni quodam, ciuilique modo alienare & vendere in perpetuum. *Vide Cont. lib.* 1. *Disput. c.* 12. *& quæ dixi ad* §. *præterea. Inst. quib. mod. ius patr. pot.* Hinc res mancipi dictæ, & mancipio dare, accipere, &c. Lucret.

Vitáq; mancipio nulli datur, omnibus vsu.

Est

Est autem Emancipatio, patriæ A potestatis per actum iuris solemnem dissolutio: qui quidẽ solemnibus olim venditionibus & manumissionibus expediatur: *§. praeterea. Instit. quibus mod. ius patr. potest. sol. Caius, Theophil. in Instit.* hodie ijs antiquitatis, nuda apud magistratum contestatione, *l. fin.* B *C. de emancip. liber.* Iure verò Sax. per nuptias, aut domicilij mensæque separationem aut diuisionẽ, vt quibusdam placet: quanquam text. solemnitatem iudicialem requirere videatur, *Land. lib. 2. artic. 19. Reinh. par. vlt. diff. 12.* quod verius: scilicet vt separatio tan- C tum iudicialis, qua pater filium sui iuris esse iubet, & à se seiungit, emancipationem inducat: non etiam extraiudicialis, quanquam hoc receptum magis constit. 10. par. 2. sicut & iure ciuili. Quod quidem ad locum attinet, nõ requiritur solemnitas iudicij, D sed potest quocunque loco emãcipato coram Iudice fieri, *§. praeterea. Instit. quib. mod. ius patr. po.* ita vt scriptura tamen seu actorũ interpositio publica interuenire debeat, *l. emancipatione, 11. vbi Dd, C. de fide instrum. c. quoniam contra, de probat. l. 3. C. de eman-* E *cip. l. ne in arbitris. C. de arb.* Alij modi quib. ius patriæ potestatis soluitur, positi sunt vel in Casu: vt cum morte tam naturali quam ciuili, puta deportatione, seruitute, &c. alterutrius, patriæ potestatis relatio euanescit: *vide Instit. quib. mod. patr. po. sol.* vel in Lege, quæ propter dignitatem filij patriam potestatem dissoluit. *l. vltim. C. de consu. lib. 12. §. filiusfamil. Instit. quib. mod. patr. po.*

Illud postremo notandum, dissolutam his modis patriam potestatem, tantum volente filio per adoptionem redintegrari, *l. qui liberatus. 12. hoc tit.* non etiam eo inuito: *l. fin. supr. tit. 1,* nisi cum ingratos liberos, lex in potestatem reuocat. *l. vnic. C. de ingrat. lib.* sicuti ingratos liberos, in seruitutem. *tot. tit. C. de ingrat. lib.* Cæteroquin in omni adoptione, consensum vtriusq; partis, paulo ante requiri diximus; quare eundẽ requiri & in dissolutione & redintegratione patriæ potestatis est consentaneum: vt scilicet nec inuitus quisquam emancipare, *l. nec auus, 4. C. de emancip. lib.* neque emancipationem accipere, *l. iubemus, 5. C. de emancipa. lib. vid. gloss. & Dd. in d. l. 4.* neque potestatem dissolutam redintegrare cogatur.

De Rerum Diuisione, & qualitate. Tit. VIII.

1 *Alia res diuini iuris, alia humani.*
2 *Res sacra, religiosa, sancta.*
3 *Res publica, communes & priuata: earumque differentia.*
4 *Res corporales, incorporales: earumque qualitates ac discrimina.*

ET hactenus quidem de iure Personarum summatim dictum est: nunc ad secundum iuris obiectum, videlicet Res, descendamus. Rerum autem significatio varia est, *vide l.5.7.23. de verb.signif. Ias. in l.1.num. 43. de verb.signif. Alb. in dictio. verb.res.* diuisio triplex: ac summa quidem B & prima in duos articulos diducitur, *l.1.h.t.*.

1 ¶ Nam aliæ res sunt Diuini iuris, aliæ Humani.

2 ¶ Diuini iuris sunt res Sacræ, Religiosæ & Sanctæ, quæ in nullius existunt bonis: *§.nullius.Inst. eo.* Res sacræ sunt quæ publicè, id C est, publica authoritate, & iussu populi, olim à Consule, Dictatore, Imperatore, aut alioqui summo magistratu, per solemnia verba præeunte, præfanteque carmē Pontifice summo, *l.in tantum, 6. §.sacra, 2.h.t.§.sacra. Inst. eo.* hodie verò in repub. Christiana, ab D Antistite cuiusq; loci, Diuino Numini consecrantur. *In nouel. de Eccles. & tit. vt null. fabr. orat. dom. tot. nit. extr. de cons. Eccle.* Religiosæ res sunt, quæ priuata alicuius voluntate & facto religioni dicantur: vt cum quis mortuum infert in locum suum. *d.l.* E *in tantum. § religionem. 3. §. religios. Inst.eod.* Sanctæ res sunt quæ ab iniuria hominum sanctione aliqua muniuntur: proprieque sunt illæ, quæ nec sacræ, nec prophanæ verè dici possunt, sed sanctione & pœnarum terrore à violatione defenduntur, *l. sanctum. 8.vbi Bud.hoc tit. Mat. lib. 3.c.3.* In hisce autem rebus numerātur Sanctiones legum. *l.sanctio, 41.de pœn. l.sacra, 9.§.propric, 2. hoc. tit.* Muri & Portæ ciuitatum: quia pœna capitis constituta est in eos, qui hæc violant. *d. l. sanctum, d.l, sacra.l.fin.h.t.*

¶ Humani iuris omnes eæ res esse putantur, quæ plerumque in alicuius sunt bonis, & ad homines pertinent, *l, 1.in princ.* Hæ autem res quæ humani sunt iuris, iterum ita diuiduntur, vt aut Publicæ sint, aut Priuatæ. Publicæ sunt, quæ vel iure naturali communes sunt omnium: eoque nullius in bonis esse creduntur: vel Iure gentium aut Ciuili publicæ, eoq; Imperij & Populi sunt Rom. Priuatæ sunt, quæ ad singulos pertinent, *l. 1. hoc tit.* Et quidem naturali iure communia sunt, Aer, Aqua: quocunque ex loco, siue cœlo, siue terra, siue in flumine, siue in riuo, aut ex fonte in publicum, *vide quæ dixi ad §.1. instit. de rer. diuis.* profluens: Mare, & per hoc Littora maris: item Lapilli & Gemmæ, ceteraque quæ in mari aut in littore inueniūtur. *l.2.& 3.hoc tit.* Harum rerum vsus Iure naturæ omnibus communis est, atque ita communis, vt vtendo quis proprietatem etiam acquirere possit: quomodo in mari inuenta nostra fiunt: *l. item lapilli. 3. hoc t.* & ædificio in littore maris posito, soli quoque, cui ædifi-

ædificium impositum est, domini A
efficimur, *d. l. in tantum, h. t.* Publica sunt Iure gentium, ea quorum vsus publicus & communis est, proprietas autem nullius priuati, sed Imperij Rom. de huius enim iure agimus, & eo accommodari diuisiones putandum est: vt Flumina, Portus, Ius piscan- B
di, Nauigandi, vsus Riparum, *l. nemo. l. riparum, 5. h. t. §. flumina. cum duob. sequen. Instit. eod.* &c. quæ & proprietate & vsu differũt à communibus. Nam primo Cõmunium proprietas nullius est, prout diximus: Publicarum rerũ proprietas, et si nullius sit in bonis C
& patrimonio, *l. sed Celsus. 10. l. littora. de contrah. empt.* tamen ad aliquem populum (vnde & publicæ quasi alicuius populi dicuntur, *in princ. Inst. de pub. iud.*) pertinet Iure gentium: puta aut occupatione veteri, qua quisque populus in diuisione gentium vacua D
occupauit: aut occupatione belli ac victoriæ, qua res gentium victoris populi Romani factæ sunt. *l. 3. Ne quid in loc. pu. l. bona, 15. cum ll. seqq. de verb. signif.* Secundo, rerum Communium proprietas acquiri à singulis, vt dictum est, potest, quia nullius est in E
bonis: res Publicæ acquiri hoc modo per occupationem à singulis non possunt, quia sunt factæ alicuius Populi, *d. l. 3. Ne quid. in loc. pu. l. quod in littore, 14. de acq. rer. dom.* cui ius suum auferri nequit, *l. vlt. de pa. l. id quod nostris, de reg. iur. l. vlt. vbi Ias. num. 3. 4. C. Si contra vtil. publ.* Vacua enim occupatione quæruntur, non etiam iam alteri quæsita, & publicè priuatæve possessa: *vide quæ dixi in §. 1. & §. fere, 8. cum seq. Inst. de rer. diuis.* Tertiò, differunt vsu. Nam communium vsus indifferenter omnium est hominum, vt apud Poetam:

Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est. Item:
——Lutusque rogamus
Innocuum, & cunctis vndamque auramque patentem.

At vsus rerum Publicarum non est omnibus communis, sed alicuius tantum populi, puta Romani, *l. 2. & l. 3. de flumin. l. 3. Ne quid in loc. pub.* aut cuius res sunt publicæ: cuius populi duntaxat ciues, subditi & socij his rebus vti possunt. Iure ciuili publica sunt, quę non ad omnes homines, neque vniuersum populum regionis, sed aliquam ciuitatem pertinent, vt Theatra, Stadia, & si quæ sunt alia communia ciuitatum. *§. riparum. Inst. de rer. diuis.* quæ procul dubio ab vniuersalibus rebus populi, veluti magis speciale distant. Verbi gratia: Theatra vrbis Romæ illius sunt vrbis, & ciuium in illa habitantium, nõ etiam totius populi Romani per omnes prouincias diffusi: nec contra publicæ res populi Romani, quæ ad Imperium maiestatemq; populi pertinent, hodie Regalia dicuntur,

in vsib. feud. tit. quæ sint Regal. A ad llam Romæ vniuersitatẽ pertinere existimandæ sunt: maxime tempore Iustiniani, quo imperiũ & ius publicum populi ab vrbe Roma erat separatũ, & in Thraciam, scilicet Constantinopolim, quæ sedes tum Principum fuit, & noua Roma dicta est, translatum. B Res igitur publicæ, & proprietate & vsu, referuntur vniuersaliter ad populum longe lateque diffusum, & præsertim in iure nostro Rom. ad Imperium popul. Rom. Vniuersitatis verò res, ad ciuitatem, communitatemq; certo loco circumscriptam. Ab his autem mul- C tum distant res, quæ sunt in publico ciuitatis patrimonio: *vide d. l. sed Celsus, 9. de cont. emp. l. quod in littor. 14. de acq. rer. dom.* nam hæ iure priuatorum possidẽtur & sunt in dominio Reip. nec vsus earum ad singulos pertinet, sed in Reip. patrimonium con- D uertitur, at res Vniuersitatis, de quib. hic agimus proprie nullius sunt in bonis: vsu verò singulis patent. Pleraque verò priuata sunt, hoc est singulorum, quæ varijs ex causis, vt traditione, occupatione, vsucapione, cuique acquiruntur. §. *singulorum Instit.* E *eod. vbi de tota hac materia vide, quæ scripsi.*

4 ¶ Tertiò, res diuidũtur in Corporales & Incorporales: quarum hæ tantum intelliguntur, vt sunt quæ in iure consistunt, seruitutes, obligationes, &c. illæ corporaliter existunt, & sub aspectum oculorum sensumque tactus cadunt: veluti fundus, vestis, homo, aurum, aliæque res innumerabiles. *d. l. 1. §. quædam.* Tangere enim aut tangi, nisi corpus, nulla potest res: vt est apud Lucretium. Rerũ qualitates vocant I. C. propria & accidentia, quæ sunt extra rerũ substantiam: vt quod res corporales tangi, possideri, detineri, & consequenter vsucapi possit: *l. 3. & to. t. de adq. possess.* Incorporales proprie nec tradantur, *l. seruus, 43. §. incorporales, de acqu. re. dom. l. 3. §. si iter, de act. empt. l. si ego. 11. §. 1. de pub. in rem actio.* neque possideantur *l. sequitur, 4. §. si viã. de vsuca.* nec vsucapiantur. *d. §. si viam, l. seruitutes, 14. de seruit.* quod Corporales diuisionẽ recipiant *Instit. de vsu. & hab. in prin.* vel natura vel saltem intellectu: *l. Mauius, 66. §. 1. de leg. 2. l. in executione, 85. de verb. oblig.* & aut mobiles sint aut immobiles, aut mouentes: *l. mouentium, 93. de verbor. significat. in princ. Instit. de vsucap.* Incorporales nec diuidi possint, *l. 2. §. & harum. vbi Ias. numero 2. l. stipulationes, 72. vbi Bart. de verb. obligat. l. via, 17. de seruitut.* neque ad numerum mobilium immobiliumve aggregari, *l. à diuo Pio, 15. §. in venditione. vbi Ias. de re iud. l. quam Tuberonis, 7. vbi Bart. de pecul.* nisi per interpretationem, cum pro subiecta materia id fieri necesse est: quo casu plerumque pro immobilibus haben-

habentur. *l. Cod. de seruit. vide l. iubemus, 14. vbi Dd. C. de sacros. Eccles. & in l. 1. C. si aduers. trans. latè Tiraq. in trac. leg. gl. 6. & 7. §. 1.* vt & mobilia, quæ vel solo cohærent, velut molendina: *cap. 1. in fin. de feu. cognit. Curt. de feud. parte 1. quæst. 6. Ias. l. quo minus, nu. 120. de fluminib.* fodinæ: *l. 3. §. vlt. de reb. eor. vide Zobell. art. 31. lib. 1.* vel ad ius Incorporale pertinent, nec per se considerantur, vt res hæreditariæ. *l. 4. vbi Castr. C. in in quib. caus. cessat. lõg. temp. præscri. & l. 2. C. de petit. hær.* fundove, *l. fundi, 12. de act. empt. vide tit. de fund. instr.* aut castro, *cap. 1. vbi Bald. Cuiac. & alij de cap. qui cur. vend.* vt vbi perpetuo sint, *d. l. fundi. ff. de fund. instruct.* assignatæ. Corporales olim diuidebantur in eas, quæ essent Italici iuris & Prouinciales, *in prin. Inst. de vsucap.* & hæ rursus in Stipendiarias Populi & Tributarias Principis. *l. inter 42. de pac. §. per traditionem. vbi Theoph. Instit. de rer. diuis.* Sed hæc discrimina Iustinianus sustulit, *l. vnic. Cod. de vsucap. transfer. in princ. Instit. de vsucap.*

De Senatoribus. Tit. 9. Cap. 3. 24.

QVod ad tertium iuris obiectum, videlicet Actiones (quo verbo totum iudiciorum ordinem, quæque in ijs disceptā-

A tur, comprehendimus, *l. pecunia, 178. §. actionis. 2. de verb. signific. § fin. Inst. de iur. nat. gent. & ciuil.*) attinet, in primis necessarium est, de Generibus, Officio ac Iurisdictione magistratuum, & eorum qui iudicijs præsunt, exponere. Magistratuum Rom. duo sunt

B præcipuè genera: alij enim Domi, alij Foris rempub. administrabant. Ac domi quidem præcipuā reipub. curam Senatus sustinebat: quem ordinem à Romulo institutum memorant, allectis centum numero ciuibus, qui ad gubernacula ciuitatis sedentes,

C consilio & authoritate Rempub. temperarent, quosque ob reuerentiam Patres, ab ætate Senatores appellauit. *Liu. l. 1. dec. 1. Dionys. lib. 2. Fene. de magist. c. 1. Põp. de magist. c. 3.* Senatorum triplex erat ordo: alij Patricij, quod centum illis partibus à Romul. lectis

D geniti essent nominabantur: alij Conscripti, quia Regum, Coss. Censorum decreto in Senatu adscripti: alij Pedarij, quibus nondum in ordinem relatis, ius dicēdæ in Senatu sententiæ non erat: sed tantum vt pedibus in aliorum irent sententiam, eamque suffra-

E gio comprobarent, concessum. *Fen. præall. loc.* Sed hæc discrimina diuturnitate temporis exoleuerunt, omnesque Senatores, & Patres conscripti appellati. *Dionys. lib. 2. passim. Cic. Liu. Sallust. &c.* Postea sub Augustis obtinuit, vt tantum pro Senatoribus essent

Patricij, hoc est, Principis cõsiliarij, §. *sed ex nostra. Institut. quibus mod. ius patr. pot. soluit. l. fin. C. de consul.* Consules & illustres, horumque liberi, quod his tantum in senatu sententiæ dictio esset, vt testatur Vlp. *l. fin. hoc tit.* nisi is locus à Triboniano, est interpolatus, *Cuiac. in rub. C. de dig. lib. 12.* Ex quo apparet, eius ætate inter Illustres & Clariss. necdum fuisse differentiam, quæ postea secuta est, *Duar. lib. Disput. 2. cap. 1. Ias. in l. 1. de offic. eius. cui mand. est iurisdict.* sed vtroque nomine senatorij ordinis homines fuisse designatos. *l. speciosas. 100. de verb. signif. l. 1. Cod. de sent. pass.* Id constat, maximam olim Senatus & dagnitatem fuisse, quæ liberis vxoribusque communicabatur, *l. 1. 5. 6. 7. 8. 9. 12. hoc tit.* & authoritatem: cum Reges. Dictatores, Coss. & initio etiam Augusti, nihil magni, inconsulto inuitoque Senatu molirentur. Hinc tot orationes Principum in Senatu habitæ, *l. oratio. 16. de spon. l. 2. de donat. inter vir. & vxor. l. cum hi, 8. de transact. l. 1. de tutor. & curat. rat. dat. l. 1. de feri.* quibus, quod statui cupiebant, id prius Senatui iustum æquumque esse, persuadere conabantur.

De Officio Consulis. Tit. X. C. 12. 3.

PRæcipuam Romæ fuisse Cõsularem potestatem, quæ ad A exemplum Regiæ dominationis fuit inducta, minimè ambigitur. Exactis enim Regibus, duo Coss. qui Reipubl. consulerent, creati sunt: penes quos summum imperium atque ius vti esset, lege rogatum: *l. §. quod ad magist. 8. supr. de orig. iur.* neq; quippiam de Re- B gia potestate ademptum, præterquam quod annuum imperium fuit. Postea paulatim eneruari ea potestas cœpit, primo legibus Valerij Publicolæ: qui ne per omnia Regium imperium sibi Coss. vendicarent, legem tulit, vt ab ijs prouocatio esset, neve fas esset in ca- C put ciuis Romani iniussu populi intra fines vrbi animaduertere. *Liu. libro 2. Dionys. lib. 1. Plut. in vita Publ.* Deinde Tribunitijs intercessionibus, quibus sępe conatus Coss. retardati, impeditique sunt. Postremò, occupata tandem ab Imperatoribus Repub. cùm illi D omnes ius atque Imperium ad se paulatim traherent, nomen fine viribus, & sola fermè insignia veteris potentiæ Coss. sunt relicta: vt non immeritò Vlpian. *l. vnic. hoc ti.* secundũ rationem sui temporis, ea quæ spontaneæ sunt iurisdictionis dũtaxat Coss. tribue- E rit: qui antea domi & foris clauũ reipub. tenebant: officium, inquit, Consulis est, consilium præbere manumittere volentibus: id est, cogere ac conuocare iudices ad examinandas manumissionis causas, si opus sit (consilium enim pro conuentu accipitur, *l. si pater. 4. §. fin.*

4.§.*fin.l.seruus,76 l.pupillus,24. de manu.vind.§eadem lege, Instit. ex quibus caus.manu.non lic.*) atque ita solemniter manumittere.

De Officio Præfecti Prætorio. Tit.XI. C.1.26.27.

VEteres, vt tradit Ascon. omnem magistratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellauerunt, & tabernaculum eius Prætorium: vnde & aula Principis, qui vt plurimum in exercitu degebat sub pellibus, Prætorium dicta est: & qui illi præesset, Præfectus prætorio, quem hodie Magistrum Curiæ appellamus, *Bud. hic. Alc. ad l.1.C. de præf. præt. lib.* 12. Hunc magistratũ vice Magistri equitum institutum fuisse traditur. Nam cum apud veteres Dictatoribus summa potestas ad tẽpus crederetur, & Magistros equitum sibi eligerent, qui associari principali curæ, militiæ gratia, secundam post eos potestatem gererent: regimentis reipub. ad Imperatores perpetuo translatis, ad similitudinem Magistrorum equitum, Præfecti prætorio à Principibus electi sunt, data eis pleniore licẽtia ad disciplinæ publicæ emendationem. His incunabulis Prætorio præfectorum authoritas initiata, in tantum meruit augeri, vt appellari à Præfectis prætorio non posset, nec aduersus illos peti in integrum restitutio, nisi ab ipsis: *l.vnic. hoc*

A *tit.l.præfecti,18. de minor. Fene. de magistr. cap.22.* vtque præcipuas Imperij partes gubernarent, nempe Orientem, Illyricum, Aphricam *Cod. tit. de offic. præf. Orient. & Aphri & de off. præf. Illy.* Ac de horum potestate in hanc sententiam Cassiodorus, *lib. 6. Epist.*
B scribit: Potestati Præfecti prætorio nulla dignitas est æqualis: vice sacra, hoc est, Imperatoris, iudicat: nullus ei miles fori authoritate præscribit, excepto Officiali magistro militũ. Curiales etiã verberat, in officio suo ius retinet singulare: & talibus tantisq;
C noscitur iubere, quos etiam prouinciarum non auderent iudices in qualibet parte contemnere.

De Officio Præfecti Vrbi. Tit.XII. C.1.28.

D HVius magistratus origo vetustissima est. Nam & primi Reges cum domo vna cum præcipuis magistratibus proficiscerentur, ne Vrbs interea sine imperio esset, per id tempus deligebant aliquem qui ius interim redderet, *l.2.§.17. sup. de orig. iur.* ac subditis mederetur, *Tacit. lib.*
E 5. Hic Præfectus Vrbi dictus est, quod eius fidei summa rerum vrbanarum esset commissa: *l.1.vers. cum vrbem. hoc tit.* feruntque, *Tacit. lib.5.* à Romulo D. patrem Romulium, post abs Tullo Hostilio Numam Marciũ, & à Tarquinio Superbo Spurium Lucretium

tum impositos. Mansit aliquandiu idem mos creandi Præfectos sub Coss. quoties illi foris Rempubl. administrabant. Creatis demum Prætoribus, qui ius in vrbe, auocatis bello Coss. redderent, *l. 2. §. cumq; Coss. 15. sup. de orig. iur.* desitum est præfectum creari, nisi quod eius simulachrum Latinarũ feriarum causa durabat. *d. l. 2. §. capta,* 17. Cùm enim ex instituto Tarquinij Superbi, *Dionys. lib.* 4. cum populis Latinis ferias, ludos, nundinas & sacrificia in monte Albano Romani celebrarent, & ea de causa magistratus abessent, relinquebatur Præfectus quasi custos vrbis, qui domi interim Consulare munus, & Iurisdictionem obiret, *Gell. lib. 4. c. vlt. Tac. præall. loc.* Postea Augustus rerum potitus ad confirmationem Imperij, nouique reipub. status, præposuit more Regio perpetuum magistratum vrbi, virum consularem, qui flagitia & motus vrbanos compesceret, resque administraret: quod & Iulium inceptasse Suetonius scribit. Itaque Præfecti vrbis, & quidem perpetuo creari cœperunt, *Tac. lib. 5.* Quanquam autem præcipuè coercendorum vrbanorum criminum gratia Præfecti constituti sunt, tamen progressu temporis paulatim potestatem ampliauerunt. Nam omnia omnino crimina, non tantum ea quæ intra vrbem & centesimum lapidem admittuntur, verùm ea quoque quæ extra vrbem intra

A Italiam fiunt, præfectura sibi vindicauit, vt in epistola D. Seueri declaratur: *d. l. 1. in prin.* quod tamen distinctionem recipit. Nam de commissis intra centesimum lapidem, præfecti notio est, & animaduersionis ius: *d. l. 1. §. 1. ver. quicquid, & §. fin.* si vltra egressũ

B est, nequaquam: potest tamen iubere iudicare. *d. l. 1. §. 1. nunc. l. fin.* Deinde ad officium Præfecti pertinet, vt mancipia tueatur aduersus intolerabiles dominorum iniurias, patronorum ius aduersus libertos: curetque vti numularij argẽtarijque probe se gerant circa

C omne negotium suum: *d. l. 1. in princ. §. 3. & 4. l. 2.* caro & omnis annona iusto pretio præbeatur: quies popularium & disciplina spectaculorum conseruetur: *l. 1. §. fi. vide C. eod.* tutoris suspecti, alijque qui deliquerunt, puniantur: *d. l. 1. §. 2. & fin. l. 1. de susp. tut.*

D Adiri etiam, in ciuilibus & pecuniarijs causis, *d. l. 2.* vt ex Interdictis, *d. l. 1. §. 1. versic. sed & ex interdictis.* potest. Ad Præfectũ etiã vrbi redijsse omnium potestatum appellationes, refert in Floriano Vopiscus. Cùm igitur tam ampla sit Præfecti vrbi potestas, non

E mirum est omnibus dignitatibus & magistratibus vrbanis esse maiorem: vt hæc vberius in epistola D. Seueri, cuius quædam capita recenset hic Vlp. *in l. 1.* & aliorum Principum constitutionibus exponuntur, *l. 1. 3. 4. C. eod.*

De

De Officio Quæstoris. Tit. XIII. C. 1. 30.

QVi publicæ quærendæ pecuniæ (quæ est neruus, & propemodum αἷμα καὶ ψυχὴ, vt dicitur, ciuitatum) ærarioque præpositi erant, ab officio Quæstores sunt appellati, *l. vnic. versi. & à genere, hoc t. l. 2. §. deinde, 12. supr. de orig. iur. Fenest. de magist. c. 3.* Horum creandorum origo antiquissima est. Nam & Romulum, cæterosq; Reges, Quæstoribus vsos ferunt: & exactis Regibus, constat creatos esse, qui ad rem pecuniariam administrandam, prædamque in rationes publicas referendam, Imperatores militiæ comitabantur. *Tac. lib. 11.* Dein gliscentibus negotijs, auctoque peculio publico, & Vrbani quæstores lecti sunt, qui in Vrbe ærarium curarent, pecuniarumque acceptarum & expensarum rationes conficerent: mox stipendiaria facta Italia, & accedentibus prouinciarum vectigalibus, plures creati: obtinuitque vt prouincias ad colligendam pecuniam sortirentur, *Cic. in Diuin. in Verr. & Orat. 3. Plut. in Cic. & Cat. & alij alibi.* præter Candidatos principis: idest, qui alium longè magistratum obtinebant, *Suet. in Aug. Lamp. in Alex.* ac libris & epistolis Principalibus in Senatu legendis, rescriptis conficiendis, omnique Iurisdictioni Principis nomine exercendæ, vt nunc qui vocantur Cancellarij, vacabant, *l. 1. §. penul. hoc t. vide l. 1. & t. t. C. de off. quæst. l. vlt. C. de diuer. resc. l. 2. C. de petit. bon. lib. 10. l. 34. 36. C. de app.* Fuerunt & Quæstores rerum Capitalium, qui adempta Coss. lege Valerij iudicandi de capite ciuis Rom. potestate, inquirendis maleficijs à populo: cum opus erat præficiebantur: etsi postmodum perpetuæ quæstiones constitutæ sunt. *Cic. in Brut. Duar. Disput. lib. 1. c. 48.* Hi & Quæstores Parricidij appellati, quorum & lex 12. Tab. meminit, *d. l. 2. §. deinde cum ærarium.* Parricidij enim vocabulo, omne homicidium vetustas complectebatur. Fuit autem Quæstura primus gradus ad maiores dignitates, *Cic. in Diuin. vbi Ascon.* puta Ædilitatem, Præturam, Consulatum: vt Vlpian. non immerito, ingressum esse & primordium gerendorum honorum, sententiæque in Senatu dicendæ, scriptum reliquerit. *d. l. vnic. §. fin.*

De Officio Prætorum. Tit. XIV. C. 1. 39.

CVm Coss. auocarentur bellis finitimis, neque esset qui in ciuitate ius redderet, quippe exolescente Præfectura vrbana factum est, vt Prætor crearetur: qui Vrbanus, quod in vrbe ius diceret, appellatus est: *l. 2. §. cumque, Coss. 15. supr. de orig. iur.* Prætor

tor dictus est, vel quod iurisdictioni præesset, vel quia præibat ius populo, quasi Præitor. *Fenest. de Magist. c.*19. Penes hunc magistratum fuit omnis Publici priuatique iuris potestas, sic vt causas aut cognosceret omnes, aut iis cognoscendis iudices daret: *l. fin. hoc t.* formulas agendi, iudiciorumque, postulantibus litigatoribus præscriberet: *not. C. de for. & imp. Cic. in Verrem & pro Cecin.* quæ voluntariæ habentur iurisdictionis, *l.*1. *&* 2. *hoc t.* & misti Imperij, *l.*1. *cum seq. infra, de iurisd.* peræque atque Consules exequeretur: item adiuuandi, supplendi, emendandi Iuris ciuilis gratia, proponere Edicta *Insti. de bonor. possess.* quæ in honorem Prætoris, ius Honorarium sunt vocata, *l. ius autem,*7. §. 1. *sup. de inst. & iure.* Atque hęc quidem Edicta initio pro suo arbitratu Prætores proponebant: sed cum hoc improbis magistratibus opportunū nimis videretur ad habendam quæstui iurisdictionem lex à T. Cornelio Tribuno plebis lata, vt ex Edictis perpetuis Prætores ius dicerent, & secundum edicta initio magistratus proposita perpetuo, hoc est durante magistratu iudicarent, potestate nouandi corrigendique sublata. *Ascon. in orat. Cic. pro Cor. Balb.* Verum ne sic quidem satis nundinationibus cupidorum occursum fuisse apparuit, cùm Edicta vna cum magistratu anni spatio expirarent:

A *Cic. in Verr. Instit. de perp. & temp. act.* nec successori quis præire posset: quo minus ei solutum esset. prout vellet, Edicta ambigua, distorta, & malitiosis obnoxia interpretationibus proponere: qua in parte insignem artificem fuisse Verrem, insimulat Cic. *in act.* B *Verr.* 3. Itaque hisce malis à bonis I. C. medicina quæri cœpta est. Ac primo quidem Seruius Sulp. cuius magna laus extat apud Cic. *in Bruto.* duos libros ad Edictum conscriptos reliquit, in quos Edicta Prętorum recta iustaque congessit, & est interpretatatus. Eius C vestigijs insistens Aulus Ofilius, eadem ratione diligenter Edictū composuit, vt qui vellent Prætores sua illa industria in iure dicēdo vterētur, *l.* 2. §. *Seruius,* 22. *cum seq. supr. de orig. iur.* Sed quia horū & authoritas non perinde valebat apud ambitiosos Prætores, & forte D libri non omnino perfecti existimabantur: ideo tādem Saluius Iulianus supremam manum operi addidit, Edictumque Perpetuū ordine pulcherrimo composuit atque emendauit: ex quo D. Hadrianus, approbante Senatu postea ius dici voluit, non admissa E amplius nouorum edictorū promulgatione. *Eutrop. in vita Iul. Spart. in Seuer.* Quibus sane temporibus, inualescente præfectura vrbica, potestas Prætorum, vt & reliquorum magistratuum, qui ex forma liberæ olim Reipub. supererant, paulatim eneruata est:

vt non immerito pro sui ratione Actionis temporis volũtariam iurisdictionem tantummodo his Iurisconsult. tribuant. *l. 1. & 2. h. t.* quamquam & contentiosam obtinuisse saltem in ciuilibus Iurisconsult. ætate palam est: *vt tit. de iurisdi. de interd. l. 1. §. de susp. tut.* in criminalibus non item: eoque reos B atrocium criminum ad Præfectũ vrbi remittere iubentur, *l. 1. §. si l. 2. ff. de susp. tutor.*

De numero Prætorum ita memorant: Vnum initio Prætorem, & principem quidem, Furium Camillum creatum: *Liuius deci. 1 lib. 7. in princip.* post verò, cum C multa peregrinorum turba in vrbem confluerет, non sufficiente causarum multitudini Prætore, alterum electum, qui inter peregrinos ius diceret, vnde & Peregrinum dictum: capitis deinde prouincijs, totidẽ Prætores, quot prouinciæ in ditionem venerant, D creatos: partim qui vrbanis rebus qui prouincialibus præessent: progressuque temporis effectum, vt decem interdum & octo Prætores ius in ciuitate dicerent, *d. l. 2. §. capta. 17. de orig. iur. Fenest. ca. 19.* Omnis autem Prætorum potestas, quæ modo esset in iudicijs, E his tribus verbis, authore Festo, notabatur: DO, DICO, ADDICO. Primum, dandi iudicis significabat potestatẽ: *l. 1. de iurisd.* secundum, iuris dicendi, & sententiæ ferendæ: tertium, iudicati faciendi, maturandæque executionis. Dicere enim, propriè ad dictionem sententiæ refertur: Addicere, est idem dicere & approbare priorem sententiam exequẽdo. Nam Prætor exequens suam, vel iudicum à se datorum sententiam, *l. à diuo Pio, 15. in princ. de re. iudic.* secundum eam velut repetitam dabat addicebatque rem victori. vnde factum est, vt Addicere idẽ quod omni meliore modo alicui tradere, & (vt vita dicã) solenniter, ac in iure magistratus authoritate appropriare seu mancipare significet. *de in diẽ addict.*

De Officio Præfecti vigilum. Tit. XV. C. 1. 43.

ET suprascipti quidem magistratus interdiu ius dicunt: vespertinis temporibus & noctu eos in publico esse, aut ius dicere inconueniens est *l. 2. §. deinde, 16. vers. & quia de orig. iur. §. sedebunt. Nouell. de iud. cap. consuluit. 24. de off. & pot. iud. deleg.* Quare eorum vice noctu extra ordinẽ præerant vrbi, Quinq; olim viri, & Triumuiri nocturni, arcendis incendijs præfecti. Interueniebant nonnunquã & Ædiles, Tribunique plebis: quibus familia publica circa portas & muros disposita, & familiæ priuatæ mercede conductæ, ad extinguenda incendia presto erant. Sed postea pluribus vno die ortis incendijs, Augustus, *Suet. in eius vita, c. 30.* septem cohortes opportunis locis con-

constituit, vt binas vrbis regiones vnaquæque cohors tueretur: præpositis eis Tribunis, & super omnes Spectabili viro (quem titulum ad Præfectos pertinuisse Cassiod. ostendit) qui Præfectus vigilum aut etiam Prætor plebis, *Nouell. 13. de prætor.* deinceps appellabatur. Huius officium est per totam noctem vigilare, & calceatū armatumque oberrare, cum hamis & dolabris, instrumentisque ad extinguenda incendia idoneis; atque omnes inquilinos admonere, vt curam adhibeant, ne per negligentiam (vt fieri solet, *l. si vendita. 11. de per. & com. rei vendi. l. si seruus 27. §. si fornacarius. 5. ad l. Aquil.*) incendij casus oriatur. Præterea vt aquam vnusquisque in suo cœnaculo habeat, iubetur admonere. Et quia in eiusmodi tumultu furta & effractiones fieri solēt, *tot. titul. de incend. ruin. naufrag.* permissum est, vt non modo de incēdiarijs, sed furibus etiā, effractoribus & capsarijs, qui mercede seruanda in balneis vestimēta suscipiunt, *vide Cuiac. Obseruat. lib. 5. cap. 8.* Præfectus vigilū cognoscat. *l. 3 & 4. hoc tit.* possitque in eos pro merito animaduertere, vsq; ad fustem & flagella: nam si delictum sit atrocius, quam vt eiuscemodi leui pœna vindicari debeat puta quia dolo malo incendium commissum dicitur, ad ordinarium magistratū, Præfectum vrbi res erit referēda. *l. fin. hoc tit. l. vnic. C. eod.* Seruum tamen in facinore deprehensum, propter vtilitatē personę, vltimo supplicio afficere Præfecto vigilum concessum fuisse, apparet. *l. penult. de cond. caus. dat.*

De Officio Proconsulis & Legati. Tit. XVI.

C. 1. 35.

HActenus de magistratib. Vrbanis: nunc de Prouincialibus agamus, Prouincias, quæ ante in Consulares & Prætorias erāt diuisæ, *Cicer. Philip. 1.* Augustus alias Senatui populoque reliquit gubernandas: alias, & quidem validiores, vt inquit Sueton. suæ curæ reseruauit: *Dion. Strabo, Alciat. in l. speciosas, 100. de verb. sign. Suet. in Aug. c. 47.* illis præficiebantur à Senatu Procoss. cum summo Imperio, hoc est, Consulari, quemodo in libera Republ. antea vsitatum erat: *l. si in aliam. 7. cum ll. seqq. hoc t.* quare & Legatis more maiorum vtebantur, his sub Imperatoribus Prędides aut Legati Cæsarum proponebantur, non cum tanta potestate, quanta erat Procoss. sed mandatis & diplomatis Principum, quibus omnis nimia potestas suspecta erat, plerumque coercita & temperata. Proconsul primus T. Quintius, Posthumio Albo & Sp. Furio Coss. bello contra Æquos infeliciter gesto, creatus est. *Liui. dec. 1. lib. 3. Fenest. de Magi. cap. 11.* Propagatis deinde Imperij finibus, ob-

seruari

seruari cœptum, vt quo quique anno Coss. fuissent, sequente Procoss. remanerent, & prouincias cũ imperio sortirentur: in quibus plenissimam iurisditionem habebãt, & omnium partibus, qui Romæ ius dicunt, vt magistratus, aut extra ordinem iudicant, fungebantur, ac merũ summumque secundum Principem imperium obtinebant. *l. si in aliam. 7. cum l. sequen. hoc tit.* Nam & Proconsul inde dictus est, quod consulari potestate mittatur, vt pro consule prouinciam administret. Quare & cætera consularia insignia habet, præterquam quod sex duntaxat lictoribus vtatur. *l. pen. hoc tit. Cic. in Verr. act.* 7. Hanc autẽ potestatem procos. extra suam prouinciam non habet, *l. 1. hoc tit.* quamuis volũtariam iurisdictionem expedire passim non prohibeatur. *Fenest. præalleg. loco.* nam manumitti apud eum tam liberi, puta filijfam. per emancipationẽ, quæ olim manumissionis erat species, *l. vlt. C. de emancip.* quam serui, per manumissionem, & adoptiones fieri possunt, statim quã vrbem est egressus. *l. 2. hoc t.* In ipsa enim vrbe Procoss. magistratus non fungitur, cum sit prouincialis: vnde exiens ciuitatem accipit, ingressus deponit imperiũ: *l. fin. hoc tit.* Porro ingressus prouinciam, mandare iurisdictionẽ legato suo de voluntate Senatus adiuncto *Cuiac. Obseru. lib. 7. cap. 21.* debet, qui eius vicibus, quan-

A do vnus omnia obire nequit, fu[illegible]gatur *l. 4. §. fin. hoc t.* & propri[illegible] quandam exerceat iurisdictionẽ *l. 4. in princ. inf. de offi. eius. l. lega[illegible]. 13. versic. nisi (postquam scilicet) à procoss. mandata est iurisd. hoc t. Cuiac. præall. lo. ex l. 2. Quis & à quo appell.* præter gladij potestatem, quæ mandata iurisdictione

B non transfertur, cum ea non cõprehendatur, specialiter ex lege competat, eoque ab eo Procoss. est exercenda: *l. solent. 6. hoc tit.* qui in officio simul & tota gubernationis ratione, moderate debet & prudenter versari: *Cic. epist. ad*

C *Qu. fratr.* 1. innocentibus parcere: *d. l. solent. in princ.* inquirere in malos: *l. congruit. 13. infr. de offic. præsid.* non summatim, & per subscriptionem libelli, causas litigatorum haud quaquã satis perpensas definiri: sed pro qualitate rei propositæ, seria & mentosa se-

D rio atque cogitate & solenniter proque tribunali examinare, facilia vero leuiaque, & quæ expectationem iudicij non ferunt, sed subito remedio õpus habent, expedire de plano etiam extra tribunal & locum editũ iudicij, stans in plano, ac iter faciens, vbicun-

E que opus est: *l. scire. 13. ad 15. de excusat. tut. §. 2. Institut. de libert. in verb. vel in transitu.* denique in omnibus postulationibus modum atque ordinem retinet: *l. nec quicquam 9. hoc tit.* muneribus, contractibus, prçter ea quæ victus quotidiani causa comparantur,

l. ple-

*l.plebiscito.*18.*de off.præsid.*ad cu-tandam auaritiæ corruptelæque suspicionem, abstinere, *l.solent.6. hoc tit.* Xenia tamen, obsoniaque, quæ hospitibus primum ingressis beneuolentiæ & hospitalitatis ergo dari moris fuit, neque morose repudianda, nec ab illo tempore sunt recipienda: sed vt dicitur οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων: quod in Procoss. & alijs Præsidibus, qui vice Principis prouincias obtinent, receptum & vsitatum fuit, & adhuc etiam hodie vsurpatur: scilicet vt pro felici auspicio inter gratantium voces, tempore (vt vocant) introitus, aliquid xeniolorũ summis his magistratibus publice offeratur. *l.1.vbi Dd.C.de aur. coro. lib.*10. Cæterum inferioribus magistratibus, & præsertim iudicib, qui publica salaria habent, non licet à priuatis munuscula priuata accipere, ne esculenta quidem, aut poculenta. *§.pen. in verb.nihil penitus ab iis accipientes. vbi gloss. ad verb. auaritiam & Bart. Angel. in Authen. vt iud. sine quoquo suffr. gloss. in l.plebiscito.*18. *de off. præsid. vide l.*1.*&* 2.*& tot. tit. C. de pœn. iud. qui mal. iud. Canon. in c. statutum* 11. *§. insuper. de rescript. in* 6. *Coras. in d.l.plebisc. qui dicit hanc esse communem. Eodem pertinent præcepta diuina Exod.* 16. *Prouerb.* 17 *Esa.* 1. 5. *Ecclesiast.* 20. *l.venales.*7 *C.quan.pro.non est. nec.* Cic.in Verrem. Omnium rerum turpissimum, maximeque A nefarium est, ob rem iudicatam, pecuniam accipere, precio habere addictam fidem ac religionem.

De Officio Præfecti Augustalis. Tit. XVII. C. 1. 37.

B VV Senatus populusque suis prouincijs præficiebat Procoss. ita Augusti in suas pari potestate Præsidem mittebant: atque is quidem, qui Ægypto præficiebatur, Præfectus Augustalis est appellatus. Augustus enim Imperator Ægyptum, quam primus in C formam prouinciæ redegit, à cæteris prouincijs segregauit, propriamque sibi seruauit: prohibẽs Procoss. aut vllum Senatorem equitemue illustri dignitate functum, eam sine suo permissu ingredi: veritus, authore Tac. *lib.* 11. ne fame vrgeret Italiam quis-D quis eam prouinciam, claustraque terræ ac maris, quamuis leui præsidio aduersus ingentes exercitus, insedisset, Lege igitur lata constituit, vt ad similitudinem Procoss. mitteretur ab Augusto Eques Romanus in Ægyptum, qui nomine Cæsaris prouinciam E gubernaret. Hinc præfectus Augustalis peculiari nomine dictus: vel quia Augustali, hoc est, prætorio in Ægypto præfectus erat. *l.1.eod.tit.*

De Officio Præsidis. Tit. XVIII. C. 1. 40.

NOmen Præsidis generale est, eo quod & Procoss. qui à Senatu in prouincias mittebantur, & Legati Cæsaris, quos Augusti suis prouincijs pręficiebant, & omnes denique prouincias regentes (licet Senatores sint) præsides appellantur, *l. 1. h. t.* Præses enim à præsidendo fit, quod late patet: at Proconsul dici nequit, nisi qui vice Consulis amandatur *d. l. 1. in fin. l. 1. C. de off. pref. pret. Aphr.* Præses maius Imperium vniuersus post principem in prouincia habet *l. 3. hoc tit.* & de omnibus causis, de quibus vel præfectus vrbi, vel Prætorio, itemque Coss. ac Prætores cæterique Romę cognoscunt, rectorum & præsidium in prouincia notio est, *l. de omnibus. 10. hoc tit. cum l. seq.* omniumq; Romæ magistratuum vice & officio funguntur: vnde & Prouincialia Edicta exemplo prætoris constat ab iis proposita, ad quæ commentaria I. C. scripserint, *l. 1. de alien. iud. mut. caus. l. 4. de iudic.* Minorem tamen aut certe restrictiorem fuisse presidũ quam Procoss. potestatem, paulo ante dictum est, *ad tit. de off. Proconf.* nam vt alia taceam, deportandi ius non habuerũt Prę́sides, quod Procoss. pro summi Imperij iure, velut præfecto vrbi permissũ fuisse, consentaneum est, *l. 2. §. fi.*

A *de pæn.* item, Legato cognitionẽ suspecti tutoris mandare Præses non poterat: *l. 1. §. suspecti ad S. C. Turpil.* Proconsul velut summus & liberior magistratus potuit, *l. 1. §. damus, ff. de susp. tut. §. 1. Instit. de susp. tutor.* Nam hic Legatum, ex S. C. habebat, & ei

B iurisdictionem omnem, atque ideo hanc quoque ex lege, *Instit. de susp. tutor. in prin.* mandare poterat: Præses Legatum non habebat, *Gcuean. in l. 1. de iurisdict. Nou. 8. in fin.* cum ipse Legatus esset Cæsaris, itaque nulla hic fit in titulo Legati mentio, vt in superiore, de Off. proconf. & lega.

C sed tantum iudicis in causas singulas dandi ius habebat, *l. cum pra. 12. de iud. l. 2. C. de pedan. iudic.* qua delegatione cum non transferatur iurisdictio, multo minus suspecti cognitio potuit transferri. *vide quæ dixi in Instit. de suspect. tutor.* Ex quo & simili-

D bus multis intelligi licet, Præsidis nomen generale quamuis sit, tamen proprie accipi hoc in titulo, & alibi pro Legato & vicario Cæsaris in prouinciã misso cuius magistratus & officium à Procõsulatu sit separatum, *l. 1. C. de off. præfect. pret. Aphr. tot. tit. C. de off.*

E *rect. pro.* quemadmodum & hic diuerso titulo ab illo est deiunctum. Ac circa ætatem Iustinian. diminuta in dies magis Prę́sidum potestas, & longe infra Procõsularem potestatem deiecta fuisse videtur: quemadmodum & ipsæ

prouinciæ nouis diuisionib. plures quidem, sed minores factæ sunt. Desitum est enim recta à Præsidib. ad Imperatorem iri, interiectis Præfectis prætorio Aphricæ, Orientis, Illyrici: quibus Præsides parere coguntur, *t. tit. C. de off. præfec. Aph. l. in off 4. l. qui ordinariã. 7. C. de off. rect. pro.* Officium autem Præsidis est, curare vt pacata sit & quieta prouincia, & ab hominibus malis repurgetur: *l. 3 l. congruit. 13 hoc tit.* neve illicitas exactiones prouinciales perpetiantur, præsertim à potentioribus: *l. illicitas. 6. h. t.* humiliores ab iniurijs defendere: calumnijs obstruere aures: *d. l. illicitas. §. ne potent. 2.* licitarum negociationum vsum cuilibet concedere, perniciosarum nemini: *d. l. 6. §. 4. eod.* in iure reddendo ita se gerere, vt neq; nimia in adeundo asperitate difficilem, neque contra immodica familiaritate contemptibilem sese præbeat. Nã ex conuersatione æquali contẽptio dignitatis nascitur: hinc mandatis adiicitur, *de quib. in Auth. de mand. princ. & quæ dixi in l. vnic. C. eod. tit.* Ne Præsides prouinciarum in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant. *l. obseruandum. 19.* Sed & in cognoscendo neque excandescere aduersus eos, quos malos putat, neque precibus calumniosorum illachrymari oportet. Id enim non est constantis & recti iudicis morbum animi vultu prodere: A & in summa, ita ius reddere debet, vt authoritatem dignitatis ingenio augeat: *d. l. obseruandum. hoc t.* inque iudicando magis spectet, quid fieri debeat, quã quid ab alijs vsitatum sit, *l. sed licet. 12. h. t.* Non enim exemplis, sed legibus est. *l. nemo. 13. C. de* B *sentent. & interloc. omn. iud.* iudicandum. Porro munera capere, nisi esculentum poculentumve, quod intra dies proximos prodigatur, *l. plebiscito. 18. h. t.* aut fines prouinciæ suæ egredi, ne ea rectore careat, fas non est, *l. illud 15. eod.* De suis quoque causis ad C euitandam suspicionem parcissime ius dici sinet: & hactenus tantum: vt si quid inuito accidat, veluti si iniuriam aut furtũ passus sit, litem contestetur, causa post depositum magistratum examinanda, *l. Senatusconsulto. 16. hoc t.* vt putatur S. C. cautum: quanquã & aliter illud accipi potest: D scilicet ne in vrbe, nisi parcissime, & quo ad constitutionẽ ius dicatur de Præsidum, & eorum qui hos comitantur, causis: ne videlicet absentia iusta, & reip. causa suscepta, præsentibus vel absentibus fraudi sit. Sunt & alia E constitutionibus Principum addita, vt ne contrahant, *l. vnic. C. de contract. iud.* & similia: *t. C. de om. iud.* de quibus etiam supra ad tit. de off. Proconsf. est dictum. Quæ omnia mandatis & diplomatis Impp. caueri comprehendique, atque ita Præsidium potestas

testas magis quã Procosl. adstringi solet: *In Auth. de. man. prin. vide C. de off.rect pro.cum multis. §§.seqq.* prout superius est expositum.

De Officio Procuratoris Cęsaris, vel rationalis. Tit. XIX.

IN libera Repub. penes Quæstores erat cura quærendæ, seruandæ, atque expendendæ pecuniæ publicæ: sub Augustis, vt alia multa, sic & hoc innouatum, constitutique Procuratores Cæsaris siue Rationales: quorum partim ærarium populi, quod postea Principis fiscus fuit, partim patrimonium eius priuatum curarent. Quamuis autem promiscue & Procuratores & rationales appellentur, *l.fin. C. si aduers. fisc. l ad fiscum. C. vbi caus. fisc.* tamen qui fisco præsunt, *Gouean. lib 2. de iurisd.* in vrbe, Præfecti ærario dicuntur: qui in prouincias mittuntur, proprie dicuntur Procuratores Cæsaris, *l. si procurator. 5. l. ne procuratoris.* 30. *de iur fisc l. vniuersi, C. vbi caus. fisc.* vel reipub. aut rationales summæ rei: *l dominicis, 7. C. vbi caus. fisc.* qui priuatarum rerum curam gerunt, Rationales rei priuatæ, *l. vni. 4. C. de fund. rei. pri. lib.* 11. aut Rationales tantum, *l. 2. C. de mand. mult.* aut Comites rerum priuatarum Sacri palatij sacrique Patrimonij, *tot. tit de off. com. rer.* A *priu.* aut Palatini, *t. t. C. de offic. com. sacr. pal.* aut Dispensatores, Actores, Curatores rerum Cæsaris, *l. 2. C. si aduers. fisc. l. fi. hoc tit.* Alij, *Alex. in d. l. vniuers. Baro. hic ad rubr.* contra maluut, Rationalem publicis rebus, procuratorem priuatis præesse: quod ego B in medium relinquo. nam Rationalis nomen commune fuisse, tandem appatet ex Capitol Lamprid. & alijs. Nostri autem consulti, *d. l si procurat d. l. ne procuratoris*, qui castius locuti sunt, eum qui publicum fiscum curaret, Procuratorem Cæsaris, nusC quam (quod sciam) Rationalem dixerunt, atque ipsum sane rationis nomen magis ad causam priuatam pertinet, quam publicam. Horum potestas sub Claudio vires sumpsit: qui illos adæquauit legibus, vt quicquid statuissent esset ratum, perinde atque si ab ipso foret constitutum. D *Tac. lib.* 12. quo tamen non existimandum est, iis permissum, vt deteriorem rem Cæsaris facere possint. *l. 1. hs.* Præcipuum officium Procuratorum est, cogere pecuniam principis, siue ex hæreditate, siue delicto, siue aliunde debitam: ac si de eiusmodi E rebus oriatur controuersia, eorũ est notio, vt inter Cæsarem & priuatos iudicent. *tot. t. vbi caus. fisc.* quæ iurisdictione à Præsidib. quidem prouinciarum interpellari potest, *d. l. nec quicquam, sup. de offic. proconf. l. 2. C. de off. com.*

sacr. pal. Etsi autem notionem A habent Procuratores, imperij tamen potestate destituuntur: vnde ius deportandi, pœnæ constituendæ, *l. fin. h. t.* mulctæ dicendæ, *l. 2. C. de mod. mulct.* restituendi in integrum, *l. 2. C. si aduers. fisc.* nullum obtinent.

B

De Officio Iuridici Alexandriæ, Tit. XX. C. 1. 56.

ETsi in prouinciarum administratione moris erat à Præside vel eius legato iudices dari, qui de causis singulis cognoscerent: tamen peculiariter Alexā- C driæ, potentissimæ Ægypti ciuitati, & munitionibus portibusque opportunissimæ, ab Augusto iudex peculiaris est præfectus, penes quem legis esset actio, & ordinarius magistratus: adeo vt ea quæ Imperij esse videntur, vt dare tutores, exequi posset: *l. 1. & 2. hoc tit. l. vnic. C. eod.* siue quia D indulgere Alexandrinis hanc libertatem voluit, vt sub iuridico liberius viuerent: nam & postea ius Boleutarium, id est, creādorum decurionum, à Seuero impetrarunt: *Spar. in Seuero*: siue quod verisimilius est, & in quo E secutum Alexandri consilia Arrianus author est, quia tutum non credidit vnius Præfecti fidei tam munitum regnum, tamque præpotentem, *Cic. de l. Agrar. sic. quod tradit Suet. in Cæsar. c. 35.* ciuitatem committere. Itaque præfecto Ægypti velut speculatorem apposuit Iuridicum: qui etsi minor esset, tamen amoueri à Præfecto non poterat, *l. penult. C. de offic. præf. August.* & ad explorandā eius consilia erat in primis opportunus.

De Officio eius, cui mandata est iurisdictio. Tit. XXI. C. 1. 50.

1 *Quid sit proprie, mandare iurisdictionem.*
2 *Quæ, mandata iurisdictione, non transeant.*
3 *Cur merum imperium non transeat.*
4 *Quæ transeant.*
5 *Quare, mandatam iurisdictionem habens, mandare eam nequeat.*

QVia magistratus † vel propter occupationes publicas, 1
vel ob causarum multitudinem & varietatem, omnibus sufficere nequeunt, mandare alijs iurisdictionem solent, *l. solet. 16. infr. de iurisd. omn. iud.* vel in vniuersum, vt Procos. Legatus: *l. 4. cum seq sup. de offi. proconsl. l. 1. §. fin. quis & à quib. appell.* vel etiam vnam aliquam iurisdictionis speciem, *l. 1. vers. & si à familia. hoc tit. d. l. solet. l. prætor. 17. de iurisd. &c.* quod Præsidibus qui Legato destituerentur, permissum non fuit, etiam-

etiamsi iudices dare potuerint, *l. cum praetor.12.de iud. l.2. 3. 4. C. de ped. ind.* qui distant ab eo cui iurisdictio mandatur. *Cui.& Gouea. in mat. iurisd. com.* quanquã & his quoque ex causa Vicem-gerentes tanquam legati à Principe vel praefectis praetorio adiũgebantur, *l.2.& 2. de offi. eius qui vic.rec.* quibus administratio iurisdictionis mandaretur, & ad leuiora disceptanda ipsi eiusmodi vniuersalem iudicem pedaneum eligere potuerunt, *l.vlt. C.de peda.ind.vbi dixi*. Itaque post exposita magistatuum genera, consequens fuit explicare, quatenus iurisdictio mãdari possit, & quod sit eius cui mandata est, officium.

2 ¶ Ac de ijs quidem, quae mandata iurisdictione non transferũtur, prodita est regula. Quaecunque specialiter [hoc est, nominatim & designate, *l.aut damn. 8 §. 3. de paen. l. neque mater. C. de iur. dot. l. 1. §. inter filium. 4. & l.D. Claudius. 15 ad l. Corn. de fals. l. quaero. 39. de act.empt. l.sed etsi. 4. §.quaesitum, si quis caut.*] lege, vel S.C. vel constitutione Principum tribuuntur, ea mandata iurisdictione (cui non insunt quae specialiter à lege tribuuntur) non transferri, *l.1.in prin.h.t.* Si enim fines priuatorum mandatorum diligenter custodiendi sunt, *l. 5. mand.l.cum mandati.12.C.eod.* & qui hoc expediendum suscepit, alteri delegare vices suas nequit: *l.2. si mens. fals. mod.* quanto re-A ligiosius praescripto legis, Principisve, ex certa causa aliquid specialiter mandantis, est parendũ?

3 ¶ Vnde Merum Imperium, & Ius gladij, quod lege dari solet, mandata iurisdictionẽ non transit, S.C. enim aut lege iussuve populi, magistratibus quaestiones B publicorum iudiciorũ exercendae mandabantur, quanquam postea sub Augustis diplomate principali certis magistratibus, vt Praefecto vrbi, attribui coeperunt. Non igitur mandata iurisdictione transferuntur: quia nec hac continentur, sed ab ea res sunt plane C separatae ac diuersae: quippe quae non vi iurisdictionis, sed ex speciali priuilegio competant, *l. 1. hoc tit. l.3 .sup.de iurisdict.* ex separatis autem nulla fit recte illatio: *l. Papinianus, 20. de minorib.*
nec † quod in genere non est, 4
mandato genere transire dicendum D est. Quinetiam ne specialiter quidem delegari, extra casũ necessitatis, *l.1. hoc t. l.nemo,71. de reg.iur. vide l.2. C.de ped. ind.* ius gladij potest: *l. solent. 6. de off. procons. vide infr. de iurisdict.* quia iure priuilegij personalis competit. quae autem sunt eiusmodi, E transferri in alterum nõ possunt, *l.1.de cõstit.Prin.l. ea quae ad municip. Bart. in l. etiam, de iureiur. per l.ex pluribus,42.al. 43. de ad. tut.l. cerdonem.42. de op.lib.l. non solum.67.§.si pupilla de ritu nupt. Tiraqu. de relig.§.26.gl.1.nu.58.* Quod & hodie, quamuis speciali-

ter dari exercitium publicorum iudiciorum desitum est, obtinere merito quis dixerit: quia tanti momenti res, quæ & speciem summi Imperij repræsentat, & in qua plurimorum salus vertitur, non debet leuiter ab eo transferri, cui propter industriam, virtutisque & iustitiæ opinionem est commissa. quanquam communiter receptum sit hodie, etiam hãc partem gubernationis delegari posse: scilicet quod non ex speciali priuilegio amplius, sed vna cum iurisdictione detur, *Gloss. & Dd. præsertim Soci. in cap. quod sedem. 10. de off. ordi. Socin. in tract. cita. art. 4. num. 7. Dd. hic. Dec. & Cagn. in l. nemo, 71. de reg. iuris*, & transeat. Eodem modo cætera, quæ Meri quidem Imperij non sunt, nominatim tamen magistratui iniunguntur, mandari nequeunt, *l. cum hi. 8. §. prætor. 10. de transact. l. 1. §. abolitio. 4. ad S.C Turpill.* Vnde quamuis mandata iurisdictione, non tamen potest legatus consilium exercere, *l. 2. hoc t.* hoc est, conuentum iudicum habere: siue quia id fieri non solet, nisi in causis specialiter religioni ordinarij magistratus commissis, *l. 1. de reb. eor. l. 1. C. de præd. min.* siue quod speciẽ præ se ferat summi Imperij, *l. unic. in auth. offic. consulis. hoc tit. summi magistratus est præbere cõsilium, de offi. cons.* quod penes solum Proconsulem residere debet. Excipiuntur ab hac regula, quæ

A lex vel constitutio excipit. Exempli causa: quamuis datio tutoris mandari nequit, *l. nec mandante. 8. de tut. & curat. dat. ab his*, quia eam nemo habet nisi ex speciali concessione, *l. 6. §. pen. de tut.* tamen Legatus ex oratione Diui Marci tutorem dare potest, *l. 1. de tut. & curat. l. pen. supr. de offic.*
B *proconf.* item ex constitutione Seueri & Antonini de suspecto tutore cognoscere: *l. 4. in prin. hoc tit.* idque propter vtilitatem introductum est, ne dum Proconsuli non vacat cognoscere, res pupilli deserta, pessum eat. Consi-
C milis vtilitas, vel necessitas potius exercendę iurisdictionis suasit, vt quæ iurisdictioni cohærent imperia, & sine quibus exerceri ea nequit, mandata iurisdictione vna transferantur, *l. 1. §. fin. hoc tit.* vt est modica coërtio, siue qua iurisdictio nulla est, *l. fi. hoc t.* Po-
D test, & ex alia iusta causa harum rerum delegatio fieri: vt cum Procons. proficisci habet necessitateve aliqua impeditur, quo minus his rebus operam dare possit, *l. 1. §. 1. vbi Dd. hoc tit. vide omnino l. 2. & quæ ibi dixi. C. de ped. iudicibus*. Necessitas enim non
E habet legem, vt vulgo loquuntur, *l. 5. §. si quis riuos. de noui oper. nunc.*

Cætera quæ iure magistratus competunt veniuntque more maiorum ex natura ipsius officij, sine vlla speciali lege, aut principis delegatione mandari

possunt,

poſſunt, *l. 1. in princ. hoc t.* exemplo aliarum rerum quæ nobis iure noſtro competunt: vt iuriſdictio. *l. 1, in fin.* quæ vi functionis ordinarij magiſtratus competit: itẽ quæ mixti ſunt imperij) quicquid Dd. contra diſputent) & iure magiſtratus ad prætorem præſidemve pertinent, *l. 4. §. fin.* Et hæc quidem aut mandari, aut
5 non mandari poſſunt. Qui † vero mandatam iuriſdictionem ſuſcepit, cum proprij nihil habeat, ſed eius qui mãdauit, iuriſdictione vtatur, *l. 1. §. fin.* etiam Prætor ſit qui alienam iuriſdictionem exequitur; *l. 5. hoc t.* mandare eam alteri non poteſt, *l. fin. hoc t.* eadem ratione qua ſpecialiter à lege mandata transferri non poſſe diximus. Electa eſt enim perſonæ induſtria & fides.

De Officio Aſſeſſorum. Tit. XXII. C. 1. 15.

FVit & illud in more poſitum Romanis, vt Præſides, alijq; magiſtratus prouinciales, qui velut eſt apud Lampridium, ſibi Iuriſperitos adſciſcerent, quorum conſiliis & operis in exercenda iuriſdictione commodum vterẽtur: qui cauſas cognoſcerent, & poſtulationes litigantium audirent, decreta & interlocutiones inter litigantes facerent, epiſtolas Principum exciperent de iure ſcriptas: quorum vicẽ apud Sax. qui Scabini vocantur, propemo-

A dum videntur obtinere, *Land. lib. 3. art. 26. Reinh. diff. 52.* Paulus, *l. 1. hoc tit.* Omne, inquit, officiũ Aſſeſſorum (ſic enim vocantur, propterea quod iudicib. aſſideant) quorum iuris ſtudioſi partibus funguntur, in his ferme cauſis conſtat: in Cognitionibus Poſtu-
B lationibus, Libellis, Edictis, Decretis, Epiſtolis. Hæc enim cognitionem prudentiamque conſiliariorum conſultorumque maxime flagitant. Hi ſuo nomine nihil agunt, adeo vt ne libellis quidem ſubſcribere poſſint: *l. 2. C. eod.* tantum conſilium ſugge-
C runt iudicanti, vnde Conſiliarij appellantur, *l. 5. hoc t. l. 3. C. eod.* quod quidem conſilium, ſi prauum iniquumque fuerit, conſultori erit peſſimum: non enim modo doli, ſed imperitiæ quoq; nomine, propter temere arrogatam ſibi iuris profeſſionem, aſſeſ-
D ſores tenentur, *l. 2. in fi. quod quiſ. iur.* Solent etiã his Præſides alio proficiſcentes, cauſas interdum delegare: *Alc. Par. lib. 2. cap. 41.* quod cum fit, non Aſſeſſorum, ſed Pedaneorum iudicum vice, mandata iuriſdictione fungũtur. His, in authoramentum laboris
E & induſtriæ, & quo facilius alienis manus abſtinerent, de publico ſalarium Alexander cõſtituit: *l. 4. l. fin. hoc tit. Lamprid. in eius vita*, etſi dicere ſolet eos promouendos, qui per ſe Rempub. gerere poſſint, non per aſſeſſores: *Lamprid. ibid.* quod tamen nec

ipse fecit, nec alij præstantissimi Duces & Imperatores. Nam quo magis abundarunt sapientia, eo A minus sibi tribuentes, pluribus consiliariis vsi sunt. *Lamprid. in vita Alexand. Spart. in Adriano.*

DIGEST. LIB. II.

DE IVRISDICTIONE
Titulus I. C. 3. 13.

1 *Continuatio.*
2 *Quid significet iurisdictio.*
3 *Quid sit.*
4 *Propria.*
5 *Species.*
6 *Quid sit merum imperium: & quod eius gradus.*
7 *Quid mixtum.*
8 *De iurisdictione, & aliis eius speciebus.*
9 *Causa efficiens: qui iurisdictionem dare possint.*
10 *Materia in qua, & circa quam.*
11 *Quæ mandari in iurisdictione possint, vel non.*
12 *Forma exercendæ, præscribendæ, probandæ iurisdictionis.*
13 *Finis & effectus, de actione huius edicti: cui contra quem, ad quid detur.*
14 *Quomodo finiatur.*

1
Bsolutis Iurisprudentiæ principiis, & officijs omnium magistratuũ vtcunq; delineatis: iam ad explicationem Iudiciorum, in quibus ius omne verti diximus, veniendum est. A In iudiciis autem omnibus primo quæritur de Iurisdictione, seu de competente iudice: *tot. tit. C. de iurisd. & for. comp.* ne scilicet si incompetens adeatur, ad nihilum tota recidat actio. *tot. tit. C. si à non comp. iud. vide Dd. in l. fi. C. de except. & in l. quidam, 57. de re* B *iudicata.*

¶ Iurisdictionis vocabulum, quin à Iure dicendo sumptum sit, dubium non habet. Vt autem ius dicere non quilibet iudices, sed maiores tantum magistratus, qui pro tribunali statis temporib. more maiorum cognoscunt, signare perhibentur: *l. penult. sup.* C *de iust. & iure. l. 4. de inter. act. l. vnic. C. ne quis in suo cau.* ita Iurisdictio id proprie munus significat, quod magistratus eiusmodi iure suæ potestatis ordinario gerit & exercet, *Iaso. hic in rubr. & in l. qui iurisdictioni. n. 10. hoc tit.* D *l. 1. toto titulo, l. 4. §. fi. l. solent. de off. procons. toto titulo de officio iudicis. Alexan.* ἐντελέχει tamen etiam pro omnimoda iurisdictione, puta pro Mero & Mixto Imperio capitur, *l. 1. verb. iurisdictionem* 2

nem mandant. de off. eius cui mād. A *est iur. gl. ad ver. iurisd. in §. oportet. de defensor. ciui. in Auth.* item pro iurisdictione Delegata, *l. si idem. 11. hoc tit.*

3 ¶ Iurisdictionem sic definit, *Bar. l. 1. num. 3. hoc tit. post gl.* vt sit Potestas de iure publico introducta cum necessitate iuris dicē- B di, & æquitatis statuendæ, *vide de hac Class. Olden. & late Gouea. de iurisd. Bald. in c. ad hoc, n. 4. de allod. l. notionem, 99. de ver. sig. l. 5. l. 57. de iud.* ita. Iurisdictio prout est in sua substantia, quæ habitus vocatur, est potestas plectendi, decernendi, & ius dicen- C di, iure publico propter bonum publicum introducta principaliter: secundario vero ob bonum priuatum: prout autem inest Magistratui, est regentis magistratus officium, quod in actu habituque consistit. Mihi non libet in has descriptiones inquirere, quæ fo- D ro quidem nostro, rebusque præsentibus magis quam sententiæ Iurisconsul. & huius tituli argumento videntur accommodatæ. Itaq; sic malo: Iurisdictio est publica cognoscendi de causis potestas, seu notio & definitio causarum, quam magistratus ex ordi- E nario officij sui iure atque munere habet, exercet & mandat. Porro *Vlp. in l. 3. hoc tit.* cum ait, Iurisdictionem etiam esse iudicis dandi licentiam, non definire iurisdictionem voluisse, sed potestatē dandi iudicis, quæ est Mixti cæteroquin imperij, iurisdictioni inclusisse videtur, *vt in l. cum prætor. 12. de iudic. vers. propter vim imperij.* Ac hæc quidem temporibus Iurisconsult. cōueniunt, qui proprie sic iurisdictionem ad ius dicentem magistratum retulerunt. Sed hodie discrimine illo magistratuū sublato, latiore significatu, vt ante dictum est, hoc nomen vsurpatur

¶ Propria iurisdictionis sunt, 4
esse Ius corporale, *Bald. cons. 161. proponebatur. vol. 3. & in c. ad hoc num. 4. de allod.* Indiuiduum, *glo. in c. prudentiam ad verb. teneatur, vbi Panor. num. 12. Imol. num. 7. & 12. de offic. iud. delegat. Bar. in l. fin. n. 3. de rer. diuis. & in l. si vni. num. 8. de re iud. Bal. in c. 1. §. præterea, num. 3. de prob. seu alien. per Feder.* Transmissibile, *cap. per venerabilem, de elect. Bal. l. 1. C. de emanc. lib. l. mand. C. mand. l. 1. C. de oper. lib. 16. Bar. l. non ambigitur, de legib. Boer. dec. 204. in fin.* Perpetuum, *Bald. in l. 1. C. de emanc. lib. vide Bart. in l. non ambigitur, de legibus.* Iuris publici, *Bald. in d. c. 1. §. ad hoc nu. 2. de allo. per l. 1. §. huius studij, verb. publicum, quod ad magistratus, de inst. & iur. l. si id quod, 7. hoc tit.* quod inter res fisci quadam interpretatione reputetur, *c. licet, 5. de prob. vbi gl. ad verb. vti possid.*

¶ Species omnimodæ iurisdictionis hodie traduntur tres: Imperium Merum, Imperium Mixtum

tum

tum, & Iurisdictio Simplex. *vide* A
Dd.in l.3. hoc tit. Sed olim merũ imperium, quod & nomen indicat, res erat secreta à iurisdictione, *Cic. in epist. ad Quint. frat.* quia non iure magistratus, sed ex speciali populi concessu, & quodam quasi priuilegio dabatur: quare nec mandata iurisdictione B
transibat, *lega.& tot. tit. de offic. eius cui mandat.l.4. & 6. de offic. proconsulis.*

6 ¶ Merum imperium est, habere gladij potestatem ad animaduertendum in facinorosos: quod etiam Potestas appellatur, *l.3.hoc t.l potestatis, 215.de verb.signif.l.* C
nemo. 70. de reg.iur. Huius imperii sex gradus Dd. *Bart.n.6. Iason.n.24.in d.l.3.* faciunt, quos studiosis considerandos relinquo.

7 ¶ Mixtum imperium est, cui etiam iurisdictio inest: *l.3. hoc t.* hoc est, quantum arbitror, quod permixtum est iurisdictioni, & D
competit magistratui ordinario, seu curuli qui iurisdictionem habet, *l.4. hoc t.*& pro tribunali cognoscit: vnde & mandata iurisdictione transfertur, *l vlt. de off. eius cui mand. est iurisd.* Dicitur autem imperium potius quam Iurisdictio: quia non in iure di- E
cendo, sed in exequendo, imperando, iubendo versatur, *l. 1. & 4. hoc t.* Cum autem magistratus non iubeat, neque exequatur citra causæ cognitionem: *l. nequicquam, 9.§. vbi decretum, de offic. proconsul.vbi Bar. & Ias. l. nec ei.* 17. *de adop.l.verum, 11.§. sciendum.de minor.l.à diuo Pio.15.§.si super. de re iud.* ideo & Iurisdictionem illi imperio inesse recte dicitur, *l.3. hoc t.* vt qui habeat Mixtum imperium, intelligi debeat & iurisdictionem habere, & iudicis dandi licentiam: *l.3 hoc t.* contra, penes quem est ordinaria superior, de qua dictum est, Iurisdictio, is etiam Imperium mixtum habere videatur, *l.4. hoc tit.* quia sine coertione, & imperio ac potestate iubendi, mittendi, in possessionem, dandi iudicis, coercendi, &c. explicari iurisdictio nequit *l.2. hoc titulo iunc. l. vltim. de offic. eius cui mand. est iurisd. Bart. in d.l.3. num.15.* ad vsum sui temporis omnia accommodans, quando veteres illæ magistratuum distinctiones atq; ordines vna cum Rep. Rom. interierunt. Mixtum imperium ita definit: vt sit Iurisdictio, quæ officio iudicis nobili expediatur, priuatam vtilitatem respiciens.

¶ Et ab hoc Iurisdictionem ita 8
distinguit, vt iurisdictio sit, quæ officio iudicis mercenario, non nobili, velut Imperium mixtum expediatur, priuatam vtilitatem respiciens *Bar.in d.tit. n.23.* Sunt & aliæ iurisdictionis diuisiones passim traditæ: alia enim dicitur esse Voluntaria, alia Contentiosa, *l.1.vbi gloss.ad verb.consilium. de off.consul.l.1. vbi gl.de offic.prætor. Specul.tit.de fer.§.sequitur. n. 7. Marant.part. iud. 4. dist. 17. n.62.*

*n.*62. quibus Baldus *in l.*1. *Co. de*
emanc.lib. tertiam ſpeciem, nem-
pe Statutariam adijcit : alia Or-
dinaria, alia Delegata, *Spec. de*
iuriſd. iud. extr. de off. ordina. item
de off. iud. del. quæ etiam Data,
*l.*2.*hoc tit.* ſeu mandata, *l.*6.*hoc t.*
appellatur : alia Conſenſu partiū
prorogata, *l.*1.*C. iuriſd. l.*1. *&* 2.
de iud. l. ſi qui ex conſenſu. 8. *C. de*
epiſ. aud. l. inter. 28. *ad munici-*
pia. cap. 1. *vbi gloſſ. de off. deleg a.*
vide Dd. in l. ſi conuenerit hoc t.

9 ¶ Quod ad cauſam efficientē
attinet, *Bart. poſt glo. in l. & quia.*
hoc tit. idem Innoc. in c. Eccleſia-
rum, de offic. ordin. & not. in c. 2.
de præla. vices ſuas. Spec. de iuriſ-
dict. &c. ait, omnem iuriſdi-
ctionem dari vel per Legem, vel
per Populum, vel per Conſuetu-
dinem. Legis & Populi ius, Prin-
ceps hodie ad ſe tranſtulit, *l.*1.*de*
conſtit. Prin. l. 1. *cum ſeq Cod. de*
legibus penes quem dicitur eſſe
omnis iuriſdictio : & ab eo velut
perenni fonte, in reliquos ma-
giſtratus inferiores dimanare. *l.*1.
& tot. tit. ad legem Iul. de amb. §.
interim, in authent. de defenſ. ci-
uitat. Bald. conſil. 161.*proponeba-*
tur. vol. 3. Conſuetudine quoque
iuriſdictio quæritur, *l. more.* 5.*vbi*
gloſſ. & Dd. hoc tit. l. viros, 8.*C. de*
diuer. off. lib. 12.*l. fin. vbi gloſſ. de*
aq. pluu. arcen. gl. n. l. 2. *ad verb. ex*
*lege quod cuiuſque vniuerſ. per l.*1.
vbi Bal. & l. fin. Cod. de emancip.
Innoc. in cap. eccleſiarum, de offi.
ord. c. 2. *Ne præla. vices ſuas vide*

A *Spec. de iuriſdict. omn. iudic.* &
præſcriptione : *d. l. viros,* 8. *Co. de*
diuerſ. off. l. 12. *Iaſ. latiſſ. me poſt*
alios, in l. 3. *n.*20. 22. *hoc tit.* quæ
quidem vna cum territorio præ-
ſcribitur annis 10. vel 20. vt res
immobilis : *Bald. in l. fin. Cod. de*
præſcript. long. tempor. Boer. deciſ.
B 227.*num.*9.*per t. ex literis, de iur.*
patro. Mont. in tract. fin. regund. c.
77. *n.*9. circa territorium, vt res
corporalis, 30. vel 40. annis : *c.*
auditis, 15. *cum olim.* 18. *de præ-*
ſcrip. vide late Franciſc. Bald. in
tract. præſcript. num. 2. *pa.* 5. *partis*
princ. quæſt. 1. 2. 3. exceptis rega-
C libus, quæ non niſi tanti tempo-
ris vſu, cuius initij non exiſtat
memoria, acquiruntur, *l. domi-*
ni. Cod. de agric. & cenſ. lib. 11.
Bart. in l. ſi publicanus, 4.*§. in om-*
nibus de publico. & in l. 1. *C. de*
aur. cor. lib. 10. *Iaſ. in d. l.* 3. *n.*20.
hoc tit. Salic. in l. 2. *C. non. veſtig.*
D *imp. non poſſ. Alex. conſil.* 78. *vi-*
deretur, num. 5. *lib.*6. Priuatorum
conſenſu non datur iuriſdictio *l.*
3. *Cod. eod. l. pen. de iudic.* (quia, vt
dixi, iuris publici eſt, quod pri-
uatorum pactis conſtitui mutari-
que nequit, *l. ius publicum,* 38. *cū*
ſimil. de pac.) ſed tantummodo
E prorogatur : *l. eſt receptum,* 14. *l.*
ſi conuenerit, 18. *hoc tit. l.* 1. *&*
2. *de indic.* hoc eſt, priuati nullā
iuriſdictionem non habenti adij-
cere poſſunt : ſed in eum qui alias
ex lege iuriſdictionem habet cō-
ſentire, eiq; ſe ſubiicere poſſunt.
¶ Materia in qua ineſt iuriſ- 10
dictio,

dictio, sunt personæ & territoria: In territorio inest iurisdictio, authore Baldo, passiue & materialiter, velut in re inanimata: in magistratus vero persona, formaliter & actiue, tanquam in subiecto animato, *Bald. in l. 1 §. initio, num. 2. de off. præf. vrb. & in §. ad hoc, num. 5. & 6. de allod. sequitur Ias. in l. 1. n. 15. de Iurisd. Boer. decis. 227. num. 7. Mont. in tract. fin. reg. cap. 11. num. 15.* magis tamen, & certe in dubio, cohærere iurisdictio potius territorio, quam personæ intelligitur, *Bart. in l. inter. 29. de acq. rer. dom. & cons. 189. primo quæsitum, n. 2. per l. 1. §. cum vrbem, de off. præf. vrb. & tit. Cod. vbi & apud quem cognit. l. quicunque de fun. limit. C. lib. 10. cap. 1. vbi Bald. & Dd. de cap. qui cur. ven. in vsib. feud.* Materia circa quam versatur iurisdictio, sunt personæ & Res: *l. 1. 2. 4. & tot. hoc tit.* nemo tamen sibi aut suis ius reddere debet, *l. qui iurisdict. 10. hoc tit.* nisi partium voluntate sit datus & electus iudex: *l. in priuatis, 77. de iud.* neque superiori aut æquali, nisi sponte se subiecerint; *l. est receptum 14. hoc tit. l. 4. de recept. arb. Bart. in l. fin. num. 1 de rer. diuis. & in l. vnic. §. 1. num. 7. si quis ius dicent. non obt.* neque de rebus ad suam iurisdictionem non pertinentibus, *l. solet. 16. l. fin. hoc tit. §. solemus, 61. §. fi. de iudic.* Aliorum enim iurisdictio ad certas personas, *l. magisteria. Cod. eod.*

A aliorum ad certas causas, *d. l. solemus, l. fin. Cod. eod. d. l. solet,* quorundam ad certas quantitates, *l. si idem, 11. cum l. seq. l. cum quædam, 19. hoc tit. in auth. de appell. & de defens. ciuit. gloss. in d. l. solet,* nonnullorum ad certa loca est adstricta: *tot. tit. de off. ... iur. Alex.*
B qua in re commissa mandataque iurisdictionis forma est sequenda.

¶ Sed nec omnia mandari pos- 1
sunt: vt ius gladij, *l. nemo potest, 71. de regul. iur. l. vlt. de offi. eius cui man. iur.* causæ status, *l. 2. Co. de ped. iud.* & quæ nominatim privilegio aliquo vel speciali le-
C gis dispositione magistratui iniunguntur, *d. l. 2. l. cum hi, 8, §. sed nec de transact. l. multo, 6. §. tutoris, de tutel.* vel etiam priuatis ex legis concessu mandantur, *d. l. mutuo, §. tutoris, l. nec mandante, 8. de tut. & curat. l. 2. de offi. eius cui mandat. Cic. Phil. 2.* Mixtum
D autem imperium mandari posse, certum est: *l. fin. l. 1. § fin. de offic. eius cui mand.* quia cum iurisdictione cohæret, & transit, *l. 2. 3. hoc tit.* Quamquam iure Canonum, *c. quod sidem, 10. vbi gloss. de offi. ordin. Soc. tract. cita. art. 4. num. 7.* & moribus nostris, *Alber.*
E *Dec. in d. l. 1. de offi. eius cui mand. Cagnol. in d. l. nemo, 71. de reg. iur.* omnia fere hæc iure magistratus competant, & hodie transferri ac mandari indistincte possint: vt de his anxie disputare, non sit operæ pretium.

¶ Forma exercendæ iurisdi- 7
ctionis

ctionis aut Solennis est in loco A editiore & pro tribunali sedente magistratu, *l. pen. supra de iust. & iur.* aut de plano stante pedibus (vnde pedanei forte dicti) in plana terra, vel transeunte iudice; *l. nec quicquam*, 9. §. 1. & 2. *de off. & procons.* §. 2. *Inst. de liber. l.* 2. *de ser. cum simil.* mandandæ B autem iurisdictionis varia, pro vario mandantis arbitrio: *l. solet*, 17. *hoc tit.* probandæ quoque iurisdictionis forma & ratio multiplex: puta per notorietatem, *Bald. in l. fin. num.* 42. *C. de edict. diui Adrian. Mon. in tract. fi. regund. c.* 77. *cum sequ.* instrumenta, C priuilegia, *c. cum causam*, 13. *de prob.* antiqua, *Bald. conf.* 161. *proponebatur, n.* 3. *vol.* 3. *per l. census* 10. *de proba. l. monumentorum*, 6. *C. de rel. & sump. fun. Areti. conf.* 41. *Mont. tract. fini. reg. c.* 91, *n.* 4. testes qui de actibus exercitæ iurisdictionis testantur; *Ias. in d. l.* D *imperium, n.* 23. *Bald. d. consi.* 161. *Mont. tract fi. reg. c.* 52. *n.* 5. & 6. puta præceptis, mulctis, executionibus, perceptione commodorum, *Bald. præall. consil.* 161. collectis: *Bald. d. consi.* 161. *n.* 3. *per l. forma, de consi.* item per antiquam formam, & per præsumptionem E iuris, qua vnumquodque præsumitur illius esse iurisdictionis, cuius est territorij, *c.* 2. *de restit. spol. in* 6. *ca. cum episcopi*, 7. *de off. ord. Pan. in cap. si diligenti, de præscript. ca. per venerabilem. Qui fil. sint legit. Imol. in c. nimis, n.* 3. & 4. *de iureiur. Socin. cons.* 87. *in causa. n.* 6. *vol.* 1. *Montan in tract. fi. c.* 61. *n.* 4. & cum aptitudine totam iurisdictionem obtinere, qui exercitium certorum actuum præscripsit: *Soc. consil.* 187. *in controuersia, n.* 6. *vol.* 2. *Angel. in l. cum super*, 10. *C. de rei vend.* vt habet communis opinio, *Spec. de iurisd. in princ. n.* 35. *Innoc. in c.* 2. *num.* 8. *de cap. monach. Cyn. Salic. & alij in l.* 2. *C. de eman. lib. Ias. in dict. l. imperium*, 43. *Bald. cons.* 161. *proponebatur, vol.* 3. *Alex. consil.* 86. *viso num.* 70. *vol.* 2. etiamsi Bart. & alij quidam contra opinentur, *in l.* 1. *de itin. act. priu. Iacob. in tract. feud. ver. & cum mero. n.* 15. *Schurf. consil.* 86. *cen.* 2. vt tantum ex iurisdictione scilicet intelligatur præscriptum, quantum inuenitur possessum, quorum opinio vera est, cum alius est in generali possessione iurisdictionis, *Innoc. in d. c.* 2. *de cap. mo. n.* 3. *Pan. in c. cum olim. num.* 6. *de præsc. Ias. in l.* 3. *in princ. n.* 36. *de acq. poss.* aut quando iurisdictio præscripta non est fundata iure communi: *Ias. in d. l.* 3. *n.* 40. *tex. in c.* 1. & 2. *de rest. spol. in* 6. alias receptius est, vno iurisdictionis actu præscripto, reliquos etiam, qui eiusdem generis sunt, (nam in diuersis secus est) præscriptos videri. *Ias. in d. l.* 3. *n.* 23. *Panor. & Can. in c. cum dilectus, de cap. mon. Schurf. d. cons.* 86.

¶ Finis iurisdictionis est, vt re- 13
ligio conseruetur, *l.* 4. *Co. de sum. Trin.* & pax, *l. congr.* 13. *de off. præs. l.* 2.

l. 2. cum seq. C. de ped. iud. finiantur lites, & redditur cuique suũ. Quod ad effectum attinet, iurisdictio producit actionem Cõfessoriam Negatoriam, qua defendatur: *Ferr. in for. lib. act. confess. §. plenam, n. 7. per not. Innoc. in c. conquerente, 16. de off. ord.* quinetiam hodie pœna fractæ pacis tenetur, qui alienam iurisdictionẽ violat, *Vide Henning. in cons. de territo. Sax. lib. 2, art. 71.* Qua de re, simul & de tota iurisdictionis vi atque authoritate, paulo post plura dicentur, *ad tit. Si quis ius dicent. non obtempera. cum tit. sequent. & tit. Si quis in ius vo. cum sequentib.* Nunc quod huic magis loco tituloque congruit, de Edicto cuius sententiæ hic proponitur, *l. si quis id quod, 7. cum ll. seq. hoc t.* & quod non minimum iurisdictionis effectum exhibet, dũ actionem pœnalẽ in eos, qui Album iurisdictionis corruperunt, proponit, aliquid est subiiciendũ. Huius sententiam his verbis recitat Vlpianus, *d. l. si quis id quod. 7. hoc t.* Si quis, inquit, id quod iurisdictionis perpetuæ causa, non prout res, (puta priuatorum, quorum nomine edicta Commonitoria proponuntur, *l. ad peremptorium, 68. cum ll. sequentibus de iudic.*) incidit, in albo, vel in charta, vel alia materia propositum erit, dolo malo corruperit, datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare est. Et Iustinianus: *§. Pœnales, Instit. de* A *act.* Pœnalem ait, actionem Prætor introduxit aduersus eum, qui quid ex albo eius corrupisset. Est igitur hæc actio, *d. §. pœnal.* non accusatio, quia pecuniaria. Prætoria, *d. §. pœnales, d. l. 7.* in factum, *Ias. d. §. pœnales, n. 39. Ross. in sum. hoc t.* stricti iuris, quia pœnalis, B *d. §. pœnales,* personalis, popularis, *d. l. 7.* directa, & nunc quidem plerumq; vtilis: *gloss. d. l. si quis C. verb. extensiue. Specul. de dol. §. restat. n. 3.* quæ datur cuilibet agere volenti aduersus eum, qui propositum iurisdictionis causa, quẽadmodum & hodie literæ, edicta, C mandata Principum & magistratuum proponuntur, corrumpit, tollit, *Bartol. n. 9. & Dd. d. l. 7.* &c. dolo malo, *d. l. 7.* puta in contẽptum magistratus: *l. si familia. 9. hoc t.* vt præsumitur ex facto, *l. 1, C. vnde vi. l. si non conuicij. Co. de minor. Oldendorp. in Class. hoc tit.* D nisi error, ignorantia, rusticitas, aut alia quæ excuset causa, extet, *d. l. 7.* & probetur: *Bartol. Ang. in l. sed etsi lege. §. scire, de pet. hære. Ang. Imol. Raph. l. ex consensu. §. fi. de appel. late Tiraqu. de pœn. caus. 4. n. 9.* ad pœnam 500. aureorum applicandam petitori. *Hunc com-* E *munem dicit Iason. d. §. pœnales, n. 39. 40. per. l. 3. de sepul. viol. quæ tamen in §. diuus, 5. contra facit, quia pœnam fisco inferri iubet, potest autem secundum alias populares intelligi, scilicet vt diuidantur pœna inter actorem & fiscum. l. lege 25. § vlt. de S. C. Syllan.* (vt volunt)

sunt) vel potius inter fiscum & actorem diuidendum, *d.l.leg.* 25. *§.vltim.de S.C. Syllan.* aut in subsidium *Ias.d.§.pœnales, num.*42. *Bald. l.vlt. de in ius voc.* ad pœnā corporalem, *d.l.*7.*§.in seruos. Ias. d.§ pœnales, n.*43.44. vt qui non habet in ære, luat in corpore, *l. penult.l.vlt. infr. de in ius vocand.* Quanquam & officio iudicis absque actione eiusmodi mulctari possunt: vt & qui literas, acta publica, cæteraque quæ sunt iurisdictionis, abradunt, auferunt, resignant, denique quouis modo vitiant & abutuntur, *Dd. l.*7. *Ias. d.§.pœnales, n.*33.34.35. *cum seq. §.vlt.in Auth.vt null.iud.* Affinia iurisdictioni putentur Regalia, *c.vnic.qua sint reg. l.*4. *C. de præs.* 30.*ann. cap.super.*24. *§.*1. *de ver. signif.* & quæ sunt imperij, *l.* 3. *hoc tit. Iacob. in tract. seu vos & cum mort.* ac consimilia. Contraria, quibus iurisdictio finitur & extinguitur.

14 ¶ Finitur iurisdictio ordinaria, morte eius cui commissa est, non morte mandantis, *c.*2.*de offi. leg. Alexand. in l.morte, hoc tit.* item non vtendo hac præscriptione. *cap.cum olim. de priuileg. c. cum personæ, eodem tit.in* 6.*Bald. in tract. præsc.* 1. *parte* 5. *partis*, *const.* 12 *n.*2. (supremi Principis potestate excepta, *cap. cum non liceat.vbi Panorm. & Canon. de præscript.& c.cum inter, de consil. Bald.præalleg. q.*2. *n.* 2.) scilicet possessione per prohibitionem A interuersa, *Ias. in l.quo minus,n.* 31.*de flum.Corn.consil.*268.*n.*25. *vol* 4. nam alias iurisdictio,vtpote res meræ facultatis, *gl. in l. solent* 6. *in fin.de off. Pro. Panor. in cap.quod translationem.n.*4.*de offi. delega. Bald. in l.hac autem iura.* 5.*n.*1.*de ser. vrb. præd.* non præ- B scribitur. *Ias. in l.beneficium,*3.*n.* 56.*de constit. Princ. per l. in filijs,* 55.*C. de decur.lib.* 10. in singulis porro causis finitur, finita instantia vel lite, *l.properandum,*1.*C.de iudic.* aut iudice recusato, *vide an ordinarius recusari possit, in l. apertiss.*16.*C.de iudic.*Iurisdictio C delegata finitur morte delegati, *c.penult.de off.deleg.* & delegantis: siquidem negotium per citationē *c.gratum,* 20. *de off.deleg.Ias.in d. l.& quia,*6.*n.*56. & 57. necdum sit inchoatum & res adhuc existat integra: *l. & quia,* 6. Item reuocato mandato, *cap. insinuante,*25. *de off. delegat.* & tempore, D quod iudicio præstitutum erat, transacto: *c.* 4. *de off deleg. l.cum prætor.* 11. *& l.iudicium,* 58.*de iud.*seu(vt nunc loquuntur) elapso termino commissionis: *cap. de causis,extr.de.off.deleg.* Item recusatione,*c.licet, de for.com.ca.secūdo requiris, de appell.* appellatio- E ne, *c.vt debitus,de appell.* finitoq; negotio commisso: *l. iudex,* 55. *de re iudic.* & aliis modis, qui alibi copiosius explicantur, *gloss. in cap. literis,* 9. *de off. deleg.* Propagata iurisdictio,etiam pœnitentia finitur, si antequam iudex adeatur,

tur, eius conuentionis alterutrum A pacifcentium, *l. si conuenerit*, 18. *hoc tit.* pœniteat. Etsi enim is qui forte pœnam hoc nomine promisit, ex stipulatione teneri potest, ad id quod interest iudicem aditum non esse: *l. diem* 27. *§ fin. de recep. arb. Bar. Ias. n.* 26. *in d. l. si conuenerit.* tamen ex tali con- B uentione, coram iudice non suo conueniri nequit: cum Pactis priuatorum non detur iurisdictio, *l. priuatorum*, 3. *C. eod.* nec ius citandi cogendique vllum, index cuius annea non fuit, neque dum per litis contestationem facta est ordinaria iurisdictio, habeat, *l.* C *fin. hoc titulo.*

Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur. T. II.

1 *Quare de hoc edicto hic agatur.*
2 *Edicti æquitas, verba, & explicatio.*
3 *Causa.*

1 ET † hæc quidem hactenus de iurisdictione. Quia vero nõ modo in suscipiendæ dignitatis auspiciis perpetua, sed in singu- E las quoque causas singularia Edicta magistratus, puta prætores hinc proponebant, impertiebant iudicia, dabant actiones, præscribebantque dato iudici quid sequi haberet necesse: ideo priusquam in tractationem iudiciorũ progrederentur, visum fuit iuris compositoribus, hoc præmisso edicto & iudicem & litigatores admonere, nec vel ille concedere, vel hi petere ius iudiciumve aliquod iniquum iniustumque audeant: cœteroquin cogendos vt iure quod in alios statuerint, aut obtinuerint postea quando- B cunque vsus venerit, vtantur: quæ est iustissima impetrandorum & constituendorum iudiciorum regula atque norma.

¶ Hoc edictum, quod & Ciceronis ætate in vsu fuisse videtur, *Cic. epist.* 1. *ad Quint. frat.* 2
summam habet sine iusta cuiusquam indignatione æquitatem. Quis enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit? *l.* 1. *hoc tit.* aut quis iustissimam illam, & à natura profectam, *Cic. de inuen. lib.* 2. *c.* 5. & 22. talionis legem, deprecari D iuste potest? cum hæc *ἀναλογία* retineat ciuitates *Arist. πολίτ l.* 2. & 5. *de moribus c.* 8. & (vt est apud Euripidem *in Phœnissa*) amicos amicis, vrbes vrbibus, summos denique cum infimis sine cuiusquam querela pari iure coniungat societque, *τὰ γὰρ ἴσα πόλεμον οὐ ποιεῖ*, vt dicitur. E Verba edicti hæc sunt: QVI MAGISTRATVM (in ipsa vrbe) POTESTATEMVE (in prouincia, nam id verbi ad magistratus prouinciales potissimum refertur, *l. eum qui.* 13. *supr. tit.* 1.) HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM

QVEM NOVI (nouitas enim suspecta est, & hic ius iniquum significat. nam magistratus vsitatū ius reddere debet, *l. 4. l. si in aliquam. 7. de off. procons. l. 1. C. quæst. lon. cons. l. 1. C. de seruit. cum simil.* Cicer. 3. in Verr. Noua iura, noua decreta, noua iudicia postulabantur) IVRIS STATVERIT (quod cū effectu accipitur, & consummatam, non cœptam iniuriam denotat, *l. 1. §. si is qui de ext. act.* ius enim id significat, quod vim iubendi habet, & necessitatem obediendi imponit, quare cum verba edictorum propriè accipiēda sint, ius statutum illud meritò intelligitur, quod non inceptione aliqua, aut extra suprave iurisdictionem, sed perfectione, & cum necessitate parēdi statutum est) IPSE QVANDOQVE (scilicet cum abierit magistratu: nā tum quoad eum gerit, in ius vocari non potest, *l. 2. de in ius vocan.*) ADVERSARIO POSTVLANTE (non modo illo qui læsus est, sed omni qui quandoque experitur, *l. 3. §. 1. in fin.* cum popularis quodammodo sit huius pœnæ exactio, vt reliquæ ad tuēdam iurisdictionem proditæ: *l. 7. sup. de iurisd.*) EODEM IVRE VTI DEBET, *d. l. 1. §. 1.* Hoc primum est edicti caput, quo iudex pati legem cogitur, quam ipse tulit, quæ etsi per se iniqua sit, tamen in eo est æqua, qui illā in altero æquam esse iudicauit. Verbi gratia, si non admissa præ-

A scriptionis exceptione possessorē aut debitorem condemnauit, eadem in illi conuento præscriptio nō debebit opitulari, nisi sine ipsius fraude per assessoris imperitiam, ius aliter dictum sit quam oportuit, l. 2. *hoc t.* Assessores enim Iurisconsul. præstare scientiam

B debent, quam profitentur, non præsides prouinciarum: qui plerumque, vt est apud Lamprid. in Alex. homines erant miliares, nec ob scientiam, sed virtutem, dignitatem, fortitudinem, authoritatem, &c. potestate ornabantur. Primum ergo caput coercet do-

C lum aut latam culpam, quæ pro dolo sit iudicis iniquum, decernentis, etiamsi nullus postulauerit.

SI QVIS APVD EVM, QVI MAGISTRATVM POTESTATEMQVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTI-

D NVERIT, QVANDOQVE POSTEA ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE, EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR: SCILICET VT QVOD IPSE IN ALTERIVS PERSONA ÆQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN

E IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR, *dict. l. 1. vers. si quis.* Sciendum autem est, hoc edictum iniustis petitionibus & impetrationibus oppositum, & earum coarcendarum causa propositum esse. Quare etiamsi quis iure iudiciove inique impetrato

non vtatur, nihilominus huic edicto locus erit: *l. 3. in prin. hoc tit.* est enim delictum consummatum, quod edictum coercere voluit: videlic. petitio & impetratio, vt quæ de delicto imperfecto hic disputari solent, nihil aduersentur. *vide Bal. Sal. & Dd. in l. si quis non dicam rapere, 1. C. de episc. & cleri. l. qui falsam. 19. de fal. l. 1. de extr. cri. l. qui ea. 67. de furt.* Hoc edictum & fideiussori nocet: *d. l. 3. §. si is. 3.* & eum etiam coercet, qui, quod iniquè impetratum est mandauit, aut habuit ratum *d. l 3. §. 1.* Quare si is pro quo spopondisti, impetrauit purum iudicium à prætore, ne aliquis debitor ipsius aduersus eum exceptione iusta quæ ei cõpetebat, vtatur: deinde tu in negocio in quo spopondisti (nam in alia separata causa factum alterius tibi nocere non debet) velis exceptione vti: nec te, fideiussorem scil. (ne te excipiente principalis debitor à pœna huius edicti per te liberetur (nec ipsum principalem debitorem, hoc à magistratu oportebit impetrare, vt iudicij formulam sub exceptione concipiat: sed dabit is purũ sine exceptione iudicium, vt par pari referatur: etsi interdum patiare iniuriam. hoc est, damnum, *l. 5. §. 1. ad l. Aqu.* si soluendo debitor non sit, *l. 3 §. si is pro quo 3. hoc t.* Eius enim inopia, actionem tibi reddit inanem, *l. 6 de dol. mal.* quam ex mandato vt fideiussor,

A contra principalem hoc nomine habes, *l. 6. §. 1. l. 18. mandata.* Hæc pœna quanquam non in patrem, *l. 3. §. 4 hoc t.* in hæredes tamen transit *l. 3. §. quod autem, 5.* Nam etsi pœnalia iudicia non trãseunt sua natura in hæredem, nisi lite contestata: *l. in honorarijs, 35. de* B *act. §. 1. Instit. de perp. & temp.* tamen sicuti actiones ciuiles earũq; impetrationes in hæredes deriuantur, *l. ex depositi. 12. l. ex contractib. ibid. 49. de actio.* & ab his incipiunt *hoc t. Cod. vt act. ab hæred.* ita & illarum denegationes in hæredes transeunt: quod non C tam pœna, quam æqualis iuris distributio esse videtur. Etenim & reliquæ contractuum obligationes atque actiones in hæredes transeunt, quamuis ex delicto fluant, in contrahendo aliqua commissio *d. l. ex depositi, 12. l. ex contractibus, 49. de actio. & obli-* D *gatio.* atqui quasi contrahunt in iudiciis, qui vel malè decernunt, *in princip. Institut. de obligat. ex qua. del.* vel agunt: *l. 3. §. idem, 8. de pecul.* vt non mirum sit, hoc nomine eorum quoque hæredes teneri. Nec vero iniquum est, cum vtilitas impetrati noui iuris E ad hæredem manet, in eundem damnum quoque deriuari. Quid quod hęc extorsio non tantum actionis, sed exceptionis via proponatur? *Bald. Albert. & Dd. l. 3. §. hac pœna. hoc tit. & Ias. eadem l. 3. §. quod autem n. 10.* quod genus etiam non contestata lite in

hæredes vel ex delicto trāsire solet. *Ias. ibid. num. 39. per l. si eum, §. qui iniuriam. Si quis caut.* Procurator in rem suam hoc edicto tenetur, in rem alienam non itē, *l. 3. §. 1. hoc tit.* quia nihil eius cōmodo cedit, nec sibi impetrauit. Tutor & curator tenentur: quia fraus ipsorum ipsis, non iis quorū res administrant, fraudi esse debet, *d l. 1. §. 2.* Sed nec qui statuit aut vsurpat ius nouū ex hoc edicto pœna tenetur, dum edictum defendere studet, *l. vltim. hoc tit.* Quod enim fit lege permittente pœnam non meretur, *l. 4. Cod. de adulter.* nec Beneficium prætoris cuipiam damnosum esse debet, *l. 1. hoc tit.* Neque verò etiam hoc casu ius nouum, hoc est, iniquum est illius respectu, in quem statuitur: quoniam is idem antea in altero æquum putauit aut decernendo, aut postulando, *l. Paul. 8. de pretor. stipul.* Sed & qui soluit, omissa huius edicti exceptione, quam forte competere ignorauit, ex hac causa, prætextuque edicti, cuius iure nunc vti velit, non repetit: *l. 3. §. vlt. hoc tit.* quia naturaliter debitum soluit.

3 ¶ Causa huius edicti naturalis ex lege diuina, *in 1. dist. 1. c. iustum, dist. 9. c. cum illorum, de traben.* Materia latissime patet. Nam & qui instrumento vtitur, debet pati vt idem contra se valeat, *l. pen. Auth. ad hac. Cod. de fid. inst.* idemque in testibus, *l. si quis testib. 13. Cod. de test.* libello,

A *Panorm. c. examinata, n. 3. 4. de iudic.* præscriptionibus, *Ias. Auth. quas actiones, num. 16. C. de sacr. Eccles.* & iure Sax. in suppellectilem, quam geradam vocant, *constit. 38. par. 3. art. 9. Land. lib. 1. in gl.* Sed præcipuè obtinet in criminationibus, *Exod. 21. 24.* & pœnis, B *l. si quis, 7. C. de vi pub. l. vlt. Co. de calum. l. vlt. C. de accus. l. 3. vers. quod fecit expectet. Co. de episcop. aud. l. 1. 2. Co. quand. lic. vnic.* & aliis innumerabilibus, *c. 1. in fin. de cons. rer. feud. vbi regula huius edicti pro ratione ponitur. l. 2. C. Si nup. ex rescrip. c. omnes, 6. de cōst.* C etiam rescriptis, *Mynsing. obser. 4. cent. 3.* cuiusmodi diligentiæ studiosorum colligenda relinquo.

Si quis ius dicenti non obtemperauerit, Tit. III.

1 *Continuatio.*

D 2 *Ad quos magistratus hoc edictum spectet.*

3 *Actio hac vtrum competat litigatori.*

4 *Ad quid detur hoc iudicium.*

5 *Quis dicatur non obtemperasse.*

6 *Quando hæc actio etiam in actorem detur: & de aliis remediis tuendæ iurisdictionis.* E

Est † & his titulus in vestibulo iudiciorum positus, vt in ipso ingressu litigatores admoneātur, non ridiculā aut elusoriam existere iudiciorū authoritatem, 1

l. si prætor. 71. de iud. l. fin. ne quid in loc. pub. sed omnino morem iussui iudicis gerendum, sciant-
2 que † permissum omnibus magistratibus, secundum ius suæ potestatis defendere iurisdictionem suam pœnali iudicio, *l. 1. in prin. hoc tit.* duumuiris exceptis: *d. l. 1. hoc tit.* quia non possunt iubere possidere, abduci, &c. quæ Mixti sunt imperij: *l. ea quæ. 32. ad municipal.* vt contumacia quam hoc edictum notat, in eorum iurisdictionem non incurrat.

3 ¶ Sunt autem qui putent, hoc iudicium ad dictionem mulctæ pertinere, æstimationemque pœnæ, qua contumacia vindicatur, complecti, non verò in litigatoris rem dari, cui si daretur, non dici posset magistratus iurisdictionem suam pœnali iudicio defendere, sed ipsum litigatorem se ab iniuria tueri dicendum esset: quem cum alijs, de quibus postea agetur, remediis aduersus cõtumacem aduersarium defendi videamus, quorsum pertinuisset hoc edictum proponere, à cæteris quæ de damno litigatoris loquuntur, separatum? Deinde quæ ratio esset, quare apud duũviros eiusmodi priuata causa tractari, at ab his intentari non possit, si ad ius priuatorum, & non ad mulctæ dictionẽ, quæ duumuiris non competit, *l. 3. de mod. mulct. l. fi. C. de defensor. ciuitat. l. 2. § fin. de iud. l. magistrat. 12. de iurisdict. superiorum.* pertineret?

Iam vero nullã habet rationem, læsa iudicis authoritate, litigatori exactionem concedi, qui nulla re læsus sit, nec enim in ipsum, sed in magistratum, contumelia spretæ iurisdictionis, & non admissæ executionis (quæ contumaciæ species hoc edicto duntaxat, coercetur, redundat: & vt damnum maxime hoc nomine litigator patiatur: tamen satis habet, si illud alijs remediis recuperare queat. Cur ergo ei pœna debeatur, qui iniuria affectus non est?

¶ Quid quòd hoc iudicium ad id quod interest dari negatur: 4
l. 1. in fi. sed quanti ea res est, hoc est, quanti æstimata erit à iudice contumacia, concluditur? Ea enim clausula. Quanti ea res est, significat rei qua de agitur, æstimationem, *l. 4. § penult. de vi bon. rap.* Cum igitur hic de contumacia agatur, denotat eã clausula, contumaciæ æstimationẽm, hoc est, pœnam contumaciæ debitã. Vnde neque in hęredem, neque post annum hæc actio, inquit Vlpian. datur: an autem hæredi detur, nullum verbum: quod tamen omissum non fore, credibile est, si hæc actio in rem litigatoris esset. Videtur igitur, hoc iudicium pœnale ab ipso magistratu, cuius violata contempta-
que sit maiestas, vel alio quolibet, 5
magistratus tamen nomine, constitui aduersus contumaces solitum: datis iudicibus, qui pro homi-

hominum, rerum ac temporum A rationem æstimarent, quanti ea res, hoc est, qua mulcta eiusmodi iniuria vindicanda esset: eoque velut actionem iniuriam, *l. si non conuitij, 5. C. de iniur.* pœnalem & prætoriam. *Inst. de perp. & tēp. act.* anno circumscriptam fuisse, idque Bald. & Alex. hic innuunt: B *vide Bald. §. fin. num.* 3. qui eapropter volunt, ob spretum iudicis mandatum, post annum agi non posse (etsi in aliis forte delictis mulctandis secus fuerit, cum pœnæ regulariter viginti tātùm annis præscribantur, *l. querela, 12. C. de fals.*) aiuntque hanc C esse quandam in factum actionē, ad exactionem mulctæ iudicibus & procuratori fisci propositam, *Cast. hic in fi. vide etiam Alex. in l. diuus, de cust. reor.* Etsi autem alioqui magistratibus non licuit de suis causis cognoscere, *l. qui iurisdictioni, de sup. de iurisd.* vt D sup. dictum est, tamen cum hoc iudicium sit quasi publicum, pertineatque ad conseruandam vindicandamque à contemptu magistratuum dignitatem, existimo permissum fuisse, saltem vt iudices cogniturus de contumacia, dare potuerint. Cur enim id mi- E nus liceat, quàm mulctam imponere, aut iubere iudicare de causis suspicionis, *l. fin. in fi. cum ibi nota. C. de iudic. c. suspicionis, 39. de off. dele.* vel iniuria sibi illata? *l. est receptum, 14. sup. de iurisd. Ias. & Dd. in d. l. qui iurisdictioni,* 10. *hoc tit.* Nec verò dicendū est, hāc causam propriè ad magistratum pertinere. Nam primò, hoc iudicium quasi publicum est & populare, sicuti & reliqua quæ ad tuendam iurisdictionem pertinent, *l. si quis id quod 7. sup. t. 2. de iuri.* Deinde est iudicium de mulcta: mulcta autem non applicatur parti petenti, aut magistratui, sed fisco, *l. 3. C. de mo. mulct. gl. in l. 2. verb. mulcta, si quis in ius voca. non ier.* Nam etiamsi alias in popularibus, vbi dubitatur, cui pœna applicanda sit, ea parti petenti debetur: *Bart. in l. 3. de rer. mot. gl. & Bar. ad l. si quis id quod 7. verb. quingentorum, sup. de iurisd.* tamen illud est in iudicio mulctarum, cum lege expressum sit, eas fisco applicari oportere, *d. l. 5. C. de mod. mulct.* Quare non tam magistratus quàm fisci causam hic agi, dicendum est. Aliis magis placet, *Duaren. Disp. lib. 1. c. 50.* hanc actionem priuatam esse more reliquarum, separatam à mulctæ dictione, cū contineat pœnam, *l. vnic. in fin. hoc tit.* quæ à mulcta distat, *l. aliud. 131. de verb. sign.* & quanti ea res est, quæ petita est, quæ abduci iussa concludatur, *d. l. vnica in fin.* Idque probabilius est. Sed quia in non obtemperantes hæc actio prodita est, subiungamus quisnā videatur non obtemperare. Ius videtur, † inquit Vlpian. iudici non 5 obtemperasse, scilicet in huius edicti argumento, qui quod ex-

tremum in iuriſdictione eſt, non fecit: veluti ſi quis rem mobilem vendicari à ſe paſſus non eſt, ſed duci eam, ſcilicet mouentem, vel ferri nimium inanimem, *l.mouẽtium,93.de verb.ſignif.* paſſus eſt (ab iis videlicet, qui decretum judicis, rem forte litigioſam aut pignus auferri iubentis, exequuntur) hic vtique haudquaquam videri poteſt non obtemperaſſe. Quemadmodum enim lex obligat aut ad obedientiam, aut ad pœnam: ita & iuſſus magiſtratus, vnde qui pœnam contumaciæ præſtat, paretque executioni iudicis, non obtemperaſſe dici nequit: *Felin. in c.3.in fi.verſ.quartus caſus,cum ibi alleg.de iureiur. Iaſ.in l.cum proponas,21.n.8.C.de pactis.* imò pro abſoluto, & non amplius reo habetur, qui pœnam ſoluit, *l.diuus, 7.de iur.pat.Bald. in Authent.ſed nouo. n.4. C.de ſer. fugit.* Cæterum ſi quod in iuriſdictione extremum eſt, quo poteſtas iudicis pertingere poteſt, non fecerit. quæque ſequuntur judicis iuſſum, vt bonorum poſſeſſionem decretam rei ablationem, pignorum capturam, non admiſerit, reſtiteritque executoribus: quia vltimum, quo iudex progredi poteſt, contempſit: meritò ius dicenti non obtemperaſſe dicetur.

6 ¶ Quanquam autem hoc edictum in reos ſcriptum apparet, qui ſubterfugere ac ludificare iudicia ſolent (vnde & fugientes

A appellant, *l.properandum.11.§.& ſi quidem, C.de iud.*) & iuſſa magiſtratus ſibi grauia grauatè exequi patiuntur: & tamen petitorem aliquando hoc edicto teneri, Labeo ait *l.vnic.§. non ſolùm, hoc t.* Etenim ſi peremptoriis edictis citatus, non faciat ſui copiam,
B quamuis reus abſoluendus eſt, aut contumaci etiam in poſterum actio deneganda. *Auth.qui ſemel, C.quom.& quand. l. contumacia, 53.de re iudic.* tamen quid cauſæ eſt, ſi aut interſit reipubl. nunc agi: aut ſi alia ratio exemplum poſtulet, quin violatæ ſuæ autho-
C ritatis ſpræteq; iuriſdictionis pœnas ab actore, quia mota prius lite turpiter deſtiterit, vocantiſque magiſtratus, atque aliud forte præcipientis exequentiſq; decretum contemnere ſit auſus, hoc edicto prætor expetere poſſit? aut cur etiam non concedatur
D I. C. ad caſus ſimiles, vbi eadem inuenitur ratio, edictum prætoris quamuis pœnale prorogare? *l.& ideo, 11. l.nam vt, 13. de legib.iunct.l. illud, 32. ad l. Aquil.* Exempli gratia, ſi actori, vendicanti, qui poſſeſſionem reo interturbat, iudex præcipiat, vt tur-
E batione deſiſtat, & res pignoraq; reo forte ex fundo domove litigioſa ablata reſtituat: atq; is detrectet, reſiſtatque magiſtratui pignorum reſtitutionẽ exequenti: aut ſi tutori agenti, vt à tutela excuſetur aut liberetur, iudex ex iuſta cauſa præcipiat, vt interea

rea negotia pupilli curet: isque A detrectet, & magistratui, pignoribus captis coercere instituenti, *l.1.de administr.tut. in princ.§ fin. Instit.de satisf.tut.* aduersetur, nec patiatur executionem: certè cum eadem hic sit contumacia, meritò eadem quæ in reo, castigatio debet obtinere, ne melioris sit B conditionis actor quam reus, *l. non debet,41. de regul. iur.* Sed & in mutuis petitionibus ac reconuentionibus cum actor pro reo sit, iure coercitioni huius edicti contumaciæ eius adhærebit. Et hæc quidem animaduersio hoc edicto ad tuendam iurisdictioné C est proposita. Sciendum autem est alios complures esse tuendæ iurisdictionis, & exigendæ obedientiæ modos atque vias: vt est captura, attestatio: incarceratio personæ inobedientis: *l.consentaneum, 8.vbi gl.ad verb.cogendum, C. quom. & quan. iud. §. si verò* D *etiam, vbi gloss. ad verb. omnimodo, in Auth.de exhib. reis. Bart. hic n.*7. aut captura pignorum, *d. §.fin. inst. de satis. tut. Fach. diff. Sax.*39. *Chas. in consuetud.Burg. tit.de instit.§.7. vers. simplex, n.*8. denegatio audientiæ seu iurisdictionis, *l. sed etsi, 26. §. ait prae-* E *ter. 4. ex quibus caus.maio.*missio in bonorum possessionem, *dict. l. consentaneum, C. quom. & quan. iud.* sequestratio possessionis, *l.1. §.iubet. de col. bon. c.1.de prob.seq.* vel fructuum, *c.fi.eo.t.Clem.vnic. de sequest.* ablatio alicuius rei do-

nec pareatur: *Ias.in l.quo minus. num.*100. *de flum. Chass. in cons. Burg.tit. de instit.§.5.n,85.Bald. in Auth. omnino, Cod. ne vxo.pro mar.Cano.in c. dilectus, de appellat.* item mulctam imponere, *l.2.inf. si quis in ius vo.Ias. hic §. fin.n.39.* damnum aliquod inobedienti dare, *Bald. in l.quemadmo.29.§.magistratus, ad l.Aquil. Rom. in sing. per l. si is cum quo, 20. com. diu.* præcepto vel manu militari iurisdictionem defendere, *Ias. in dict.l.quo minus, Chas. preall. loc.* arbitrariè & criminaliter violatoré iurisdictionis punire: *Ias. §. pœnal.num.*102.*cum seq. Instit. de actio. Bart. hic in l. vnic. §.1 num.6.per. §. arripiat.in Auth.vt om. obe. iud.Ias. in l.3.§. praetor.n.12.infr. ne quis eum qui.* & hodie iure Sax. causam contumaci abiudicare, quod & iure ciuili olim licuisse videtur, *l. diuus, 7. de rest. in int. l. contumacia, 53.de re iud. l.diffamari, C. de ing. manu.c.licet: de probat.* Illud etiam tenendum, iudicem posse vno remedio non sufficiente, ad aliud redire, *Bart. hic n. 3.de hoc omnino Panorm.in cap.2. num.12.de dol.& contum.fac.l.1. §.si verò. Cod.de asser. tol. l.1. §. si frater. de coll.bo. Io.Andr. in c. locupletari, col.pen. de reg. iur. in 6.*

De in ius vocando. Tit. IV. C. 2. 2.

1 *Quid sit in ius vocare.*

 2 *For-*

2 *Forma vocandi in ius apud veteres.*
3 *Ratio huius edicti.*
4 *Edicti partes tres.*
5 *Prima edicti pars, de iis qui vocari possunt.*
6 *Secunda de his qui venia praetoris impetrata, vocari debent.*
7 *Tertia, de actione ex hoc edicto.*
8 *Interpretatio edicti, & pœnitentiæ esse locum.*
9 *Extensum edictum, ne quis de domo vocetur, neue puella impubes vocetur.*
10 *Quando dimittendus vocatus.*
11 *Qui non habet in ære, luat in corpore.*
12 *Quid hodie circa vocationem obseruetur.*
13 *Explicatio methodica de in ius vocando: quid sit citatio, quæ ius partes, species, causa, materia, forma, finis, effectus.*

1 NVnc† videmus de in Ius vocando, quod in omni litè primum est, §.*fin.Inst.de pœn.tem. litig.* in Ius vocare, nihil aliud est, quam iuris experiundi disceptandique, non alterius rei causa vocare, *l.* 1. *hoc t.* ad eum qui ius dicturus est, *d.*§.*fi.*hoc est, ad magistratum, *Cuiac.obseru.lib.* 10.*cap.*10.

2 ¶ Ac in vsu Romanis olim fuit, magistratu aut eius viatore minimè conscio, aduersarium in A ius vocare, & aut cum illo de die certa, locoque seu foro certo cõuenire, *arg.l.de die*,8.*in princ.inf. qui satisd.cog.* aut inuitum reluctantemque obtorto, quod aiunt, collo in ius, hoc est, ad tribunal Prætoris, testato tamen *vide Cuiac.obs.lib.*7.*c.*17.trahere hinc B illæ phrases: In ius ducere, rapere, trahere,*vide Plaut.in Pœnulo*, &c. vt apud Horatium, *Sermo. lib.*1. *Satyr.*9.

--- casu venit obuius illi
Aduersarius: &, Quò tu turpissime, magna
Exclamat voce, &, licet antestari? Ego v. ò
C *Oppono auriculam, rapit in ius: clamor, vtrinque,*
Vndique concursus ---

¶ Neque cuiquam impunè licebat ita raptum vi eximere, 3
tot.tit. ne quis eum qui in ius voc. aut concursum facere, impedi- D mentumque creare, quo minus quis in ius produceretur, *l.* 4. *ad l.Iul.de vi priua.* Qua in re cum vsu interdum veniret, vt indigna paterentur illi quibus reuerentia iure naturæ & gẽtium debebatur, *l.*1.2.3.4. *de obseq.l.*1.2.*C. hoc tit.* aut qui alioqui necessariis iustis- E que occupationibus ita distinerentur, vt vocantem sequi commodè haudquaquam possent: visum fuit prætori faciendum, vt edictum proponeret,quo exciperentur personæ, quas in ius sine sua venia ducere non esset permissum, pœna in secus facientes

50.

50. aureorum, siue, vt Iustin. *in* A *d. §. si Instit. de pœn. tem. litigan.* interpretatur, solidorum constituta. Hoc autem edictum etsi tantùm de in Ius, hoc est, ad Tribunal Prætoris vel Præsidis, *l. 1. & 2. C. eod. tot. hoc tit. l. 4. de inter. act. tit. C. Ne quis in sua cau. ius dicat vel iud.* vocatione, non etiã B de citatione ad Pedaneum iudicẽ facta egisse palam est: *l. diuus, 7. de in integ. rest. l. & post, 73. de iud. l. 2. & 3. ne quis eum, l. si verò, 5. qui satisd. cog.* tamen videtur postea ex Constitutionibus, *l. vlt. C. eod. §. vlt. Instit. de pœn. tem. litigan.* ad quamlibet cuiusque iudi- C cis citationem, interpretatione extensum esse, *Dd. hic passim. & C. eod.*

4 ¶ Sciendum autem est, huius edicti tres esse partes: quarum in prima, Prætor quasdam personas vetat omninò in ius vocari: in secunda, quasdã sine suo per- D missu vocari prohibet: In tertia, pœnale iudicium in contrafaciẽtes, pollicetur. Prima pars ex Vlpian. *l. 3 & 4. hoc t.* & Callistr. *l. 2. hoc t.* colligi potest, quorum hæc sunt verba, quæ probabile est ex edicto esse translata: etiamsi non desint, qui hanc legis esse E prohibitionem contendant, ex qua non pœna huius edicti, sed arbitraria consequatur, *gl. l. vltim. ver. aureos, hoc tit.* à qua tamen ibi dissentit *Bar. gl. in §. pœnales, verb. cum id non impetrasset*, quam sequitur ibi *Ias. n. 86. Inst. de act.*

¶ IN IVS VOCARI NON 5 OPORTET NEQVE CONSVLEM, NEQVE PRÆFECTVM, NEQ; PRÆTOREM, NEQVE PROCONSVLEM, NEQVE CÆTEROS MAGISTRATVS, QVI IMPERIVM HABENT, QVI COERCERE ALIQVEM POSSVNT, ET IVBERE IN CARCEREM DVCI: NEC PONTIFICEM, DVM SACRA FACIT, NEC EOS QVI PROPTER LOCI RELIGIONEM INDE SE MOVERE NON POSSVNT: SED NEC EVM QVI EQVO PVBLICO IN CAVSA PVBLICA TRANSVEHATVR. PRÆTEREA IN IVS VOCARI NON DEBET, QVI VXOREM DVCAT, AVT EA QVÆ NVBAT, NEC IVDICEM OPORTET IN IVS VOCARI, DVM DE RE COGNOSCAT: NEC DVM QVIS APVD PRÆTOREM CAVSAM AGIT: NEQVE FVNDVS DVCENTEM FAMILIARE, IVSTAVE MORTVO FACIENTEM: VEL QVI CADAVER PROSEQVVNTVR: QVIQVE LITIGANDI CAVSA NECESSE HABET IN IVRE, VEL CERTO LOCO SISTI: NEC FVRIOSOS, VEL INFANTES.

Hos quidem omnes vocari omninò Prætor, aut, vt alij volunt, Lex prohibet, quòd eorum hi quidem, cum iudicio careant, idoneam

idoneam perſonam experiũdi in iudicio non habent: *tit. C. qui legit. per* illi verò ſuperiores, partim iuſtis impedimentis, partim authoritate Imperii & ſplendore dignitatis, ne veniant quaſi coacti ad parem minoremve, *l. ſed etſi*, 26. §. 1. *cum ſeq. ex quibus cauſ ma. l.* 4. *infr. de recept. arb. l. eſt receptum*, 14. *de iuriſd. l. ſi reus*, 12. *iud. ſol. l. hos accuſare*, 12. *de accuſat.* magiſtratum excuſentur.

6 ¶ De perſonis, quas ſcilicet inuitas, *l. quamuis* 11. *hoc tit.* ſuo duntaxat permiſſu, cauſaque cognita vocari concedit, ita in ſecundo capite edixit Prætor: *l.* 4. *hoc t.* PARENTEM PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, ſcilicet Patroni: nam proprios abſque permiſſu vocare licet, etiam iis caſibus, quibus cum his lis eſſe poteſt, ſicut & vxorem *Cuiac. obſeru. lib.* 10. *c.* 10.) PARENTES PATRONI PATRONÆVE, IN IVS SINE PERMISSV MEO NE QVIS VOCET: Hanc edicti partem conſulti pluribus reſponſis, *l.* 5. 6. 7. 8. 9. 10. *cum multis ſeq.* explicant, quos conſulere licet, in genere verò ſic eam exponit Modeſt. *l. generaliter*, 13. *hoc tit.* generaliter, inquit eas perſonas, quibus reuerentia præſtanda eſt, etiamſi in poteſtate non habeant, *l.* 13. *C. eod.* ſine iuſſu Prætoris in ius vocare non poſſumus, quare idem hodie ad Dominum feudi

A extenſum eſt, *Spec. de feud. nu.* 3. *Zaſ. in l. ſi non ſortem*, §. *libertus*, *de cond. indeb. quod vſu ſeruatur*, *licet communis opinio ſit in contrarium*, *gl. & Dd. in c.* 1. *verſ. ſalua reuerentia*, *de mil. vaſ. Iaſ. Fab. in* §. *pœnales. Inſt. de actio. Iac. de homag. num.* 26. *Eucrar. in loc. leg.*

B *à lib. ad vaſ. in fi.* & ad magiſtratus ſimiliſque perſonas (quæ nũc apud ſuperiorem in ius vocari poſſunt. *Ias hic in l.* 2. *per l. iubemus*, *C. ad l. Iul. rep. Bart. in l. nec magiſtratibus de iniur.*) extendi oportet, *vide Cuiac. l. obſeru.* 10. *cap.* 10. *vbi ad maritum extendit*,

C *ex l. alia*, *ſolut. matr. & hæredem patrono extraneum*, *ex l.* 1. *Co. eod. ſi quis*, *de acquir. hæred. item vxorem*, *ſcilicet patroni*, *l.* 2. *C eodem non propriam & ad maritum patronæ*, *contra Accurſ. hic.*

¶ In vltima parte Prætor edictum ſuum pœnali iudicio muniit, quæ pars in hæc ferè verba 7

D fuit concepta: IN EVM QVI ADVERSVS EA FECERIT, QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO: *l. pen.* ei ſcilicet qui contra edictũ vocatus eſt, non fiſco, priuata eſt enim iniuria, eoque nec reſcripto remittuntur, *l.* 2. *Co. eod.*

E vt nec aliud ius ad priuatos pertinens, *l.* 2. *l. vlt. C. ſi contra ius*. At edicti de albo corrupto pœna maior eſt: quia maius & publicum ferè delictum, vnde actio popularis ad pœnam, ex parte fiſco debitam. Cæterum iſtud

delictum

delictum vt priuatum est, ita & iudicium quod hoc nomine datur.

8 ¶ Hoc cum sit pœnale, nec hæredi, nec in hæredem, nec vltra annum datur, *d. l. penul.* quamuis autem non adiiciat prætor, causa cognita se daturum: tamen labeo ait moderandam iurisdictionem: veluti si pœniteat libertum, & actionem remittat: vel si patronus vocatus non veniat, aut si non inuitus vocatus sit: *l. quãuis* 11. quod etsi verba edicti non patiantur, tamen ratio suadet, vt eadem hic ἐπιεικείᾳ vtamur, & pœnitentiæ locum demus, sicuti in cæteris, *l.* 1. §. 1. *supra quod quis. iur.* etiam atrocioribus, *l. qui falsam*, 19. *de fals. Bart. & alii in si quis non dicam, Cod. de episcop. & cler.*

9 ¶ Sciendum autem est, hoc edictum à I.C. ad alios casus esse productum. Nam *l. plerique* 18. plerique eorum putauerunt, nullum de domo sua in ius vocari, hoc est, obtorto collo rapi (de hac enim specie edictum agit) debere, quod Domus tutissimum cuique receptaculum sit: eumq; qui inde vocaret, vim inferri videri: (quod non nisi de violenta seu personali citatione accipi posse palam est) ac satis pœnæ subire eum qui domo se contineat, si non defendatur, & latitet. *l. satisque* 19. quando hoc casu actor in bonorum eius possessionem mittatur. Si tamen

A aditum ad se præstet aut ex publico conspiciatur, rectè in ius vocari eum, Iulianus ait: sicuti & à vinea, balneo aut theatro, *d. l. satis. l. sed etiam* 20. Neque tamen hoc casu de domo sua quis extrahi debet, *l. sed etsi*, 20. Deinde nec impuberes puellas, quæ
B alieni iuris sunt, in ius vocari permissum, Caius ait, *l. neque* 22. quod forte moribus introductum est: cùm & alias sciamus, apud Roman. fuisse improbatum, rapere in ius mulierem, aut corpus eius tangere: *Valer. lib.* 2.

¶ Sciendum etiam est, qui in 10
C ius vocatus est, eum duobus casibus dimittendum esse: *d. l. neque*, primò si quis eum defendat: secundò, si dum in ius itur, de re transactum fuerit: quod si quis nihilominus ducere trahereve pergat, iniuriarum teneri, *l.* 5. §. 1. *infra qui satisd. cog. toto tit.* 2. *infra*.

D ¶ Illud quoque non prætermittendum, eum qui in hoc edictum incidit, si inopia dignoscatur laborare, in corpore, vt loquuntur, luere, quod non habet in ære *l. fin.* Et hæc quidem iure isto sunt recepta. 11

¶ Postea inualuit moribus, vt 12
E indistinctè nemo nedũ in ius vocari, hoc est violenter priuata authoritate rapi, sed ne citari quidem sine venia iussuque iudicis possit, *l. fin. Cod. de exhib. reis.* vtque, liceat quemlibet de domo sua in ius vocare: *Cano. in c. vlt.*

de eo

ie eo qui in poss. mit. vide Tiraqu. de retract. lignag. §. 6. *gloss.* 2. *per totam*, etiamsi inde extrahi non debeat, nisi in criminalibus: vt non magnus huius tituli hodie sit vsus: nisi dicamus hanc veniam non à quolibet iudice, sed tantũ à Prætore ac Præside similibusq; etiam nunc concedi posse: *l.* 4. *& t. hoc tit. l.* 1. 2. 3. *C. eod.* & ideo etiamnum impetrandam esse: quia non omnis actio, criminalis puta, aut famosa, *l.* 3. 4. 5. *de obser. à lib. l.* 1. §. *hoc interdictum de vi & vi arm. l. non debet.* 11. *de dol. mal cum simil. cap.* 1. *vbi gloss. verb. accusare. de consue. reo feu. c.* 1. *vbi glos. ver. perdit. Quæ fuit prim. caus. ben. amitt.* contra has personas datur: vt scilicet initio magistratus cognoscat, an talis proponatur actio ad cuius responsionem eiusmodi personæ sint vocandæ, quamquam eã ob rem non debere edicto locum esse plerique contendant, *gl. ad verb. saiua reuerentia, vbi Bald. & Dd. de mil. vas. qui cont. vide Cuiac. l.* *si obser.* 10. *cap.* 10. *vbi ait, postquã manus iniectio desiit, etiã pœnam huius edicti desiisse*. Quare limatiore huius rei explicatione ad commmentarios nostros reiecta, pauca quædam, ad vsum potiora, de in ius vocando subiungamus: vt huius quoq; tituli vberior fructus nobis aliquis constet.

13 ¶ Quod igitur olim in Ius vocare, id vulgo hodie sublato iam iuris & iudicij discrimine, *de quo in l.* 4. *de inter. act. l.* 3. *Ne quis eũ, Rubr. C. ne quis in sua caus. ius dicat vel iudicet, cum aliis sup. alleg.* Citare dicitur: quo verbo Cicero & Plautus vsi sunt, *Plaut. in Curcul. Cic. pro domo sua, & à Cluen.* & nos in explicando vtemur. Citationem ergo nusquam à doctoribus definitam, ita describit Socinus *in tract. citat. art.* 1. vt sit actus vocatiuus alicuius, cuius intersit: qui fit vel iuris dispositione: vel iudicialiter iudicis mãdato, aut arbitri commissione, ad partis instantiam: vel ex officio quandoque per ipsum iudicem, quandoque per nuncium, aut alium iudicem in subsidium: quandoque per partem, epistolã, præconem, campanam, ad iudicii, & eorum quę in iudicio fiunt, fundamẽtum, validitatem, & defensionem, & ad alios varios effectus iudiciales legitimè celebratus. Hæc descriptio vberior est, quàm vt definitioni satis conueniat. Ego sic breuius malo: Citatio, est actus idicialis seu iudicij præparatorius, quo is, quem coram sisti opus est, iudicis mandato legitimè vocatur, iuris experiundi causa, *l.* 1. *hoc t.* Partes citationis vsitatè constituunt tres: *Soc. d. tract. citat. art.* 4. Præceptionem iudicis: *cap.* 1. §. *contrahentes, de for. comp. in* 6. *c. prudentiam, cum seq. de offic. deleg. l. contumacia,* 53. *de re iudica. Maran. in Spec. aur. cap. de citat. num.* 51. Verbalem citationem, quam nuncius

nuncius exequitur, & eiusdem nuncii Relationem, *Maran. praal. leg. loc. n. 55. Socin. d. tract. Schurff. cons. 38. n. 3. cent. 1.* quæ nisi ex actis appareat, non valet citatio, *Spec. de citat. §. sequitur, num. 11. Bald. & Salic. in l. si. C. de fer. Maran. praalleg. loc. n. 55. Chil. prac. c. 24.* Vtrum autem nuncio hac in re credatur, nec ne, alia quæstio est: in qua communiter placuit ei, vtpote iurato, & de suo officio testificanti credi, donec contrarium ostendatur, *Bart. in l. 1. §. cura. de off. praf. vrb. Ias. in §. quadrupli. Instit. de act. gloss. 2. in cap. cum à nobis, de testibus &c. quoniam, 11. verb. duos, vbi vide Lanfran. de Oria extr. de proba. Socin. latè dict. tract. citat. art. 12. & 13.*

Species citationum alij sex ponunt, *Maran. par. 6. cap. de citat. n. 50.* alij plures, *Socin. d. tracta. art. 3.* Communiter diuiditur citatio in Realem & Verbalem. Realis dicitur apprehensio personæ: *c. si clericos, de sentent. excom. lib. 6. Aut qua in prouincia, C. vbi cri. ag. op. Ias. in l. plerique, num. 35. hoc tit. & in l. penult num. 7. de iurisd.* de qua sola edictum agere, multis argumentis doceri potest, *l. 2. l. plerique 18. hoc t.* Verbalis, quæ fit verbo, ea aut est priuata, cum quis priuatim ad domum citatur: *Ias. d. l. plerique, 18. n. 33.* aut Publica, quæ scilicet publicè fit, aut affixis citationis literis, *Bart. in extrauag. ad reprimendū verb. edictum Felin. in c. quoniam, §. porrò. & lit. non contest. Maran. praall. loc. num. 82.* aut per præconem, *Bald. & Dd. in l. fin. §. cum igitur, de iur. delib. & in Authent. si omnis, Cod si minor se abstine. Maran. praall. loc. num. 98* aut per campanam seu tubam, *l. 2. vbi gl. & Dd. C. de decur. lib. 10.* Citatio etiam alia Peremptoria, *l. ad peremptoriam, 68. de iudic.* alia Dilatoria esse dicitur, *l. consentaneum, 8. C. quom. & quand. iud.* Origo citationis est ex iure naturæ: est enim defensionis species, *Clem. pastoralis, de re iudic. Panorm. in cap. cum olim. de re iudic. Schurff. cons. 9. n. 6 cent. 1 Maran. praalleg. loc. num. 3.* Causa Efficiens, est præceptum iudicis, sine quo non procedit citatio: *l. etiam, 29 §. vltim. in verb. ad agendum à praside euocato, de minoribus, l. neminem, vlt. C. de exibend. reis. vbi Bart. & Dd. l. 2. l. consentaneū, 8. C. quom. & quand. iud.* Instrumentalis est executio apparitoris: *προκαταρκτική*, instantia & postulatio litigatoris, citra quam iudex neminem citare debet in causis priuatis, *c. significasti, verb. petitionem, de for. comp. l. ad peremptorium, 68. de iudic. l. fin. Cod. de bon. aut. iud. poss. l. 4 §. hoc autem, de damn. infec.* sed tantummodo in publicis, *c. qualiter, 2. de accusat. Socin. de citat. art. 6. num. 2.* Citare autem Ordinarij iudices possunt, de Delegatis dubitatur: *gl. in l. consentaneum, 8. C. quomodo*

do & quando ind. per. §. *si verò, in Auth. de exh. re. c. si clericus, de senten. excomm. lib.* 6. *vide Gouea. in l.* 2. *supr. de iurisd.* sed cum absque citatione mandatam iurisdictionem exequi nequeant, consentaneum est, data iurisdictione etiam ius vocandi concessum videri, *l.* 2. *sup. de iurisdict.* cum etiam arbiter citare possit, *l. quid tamen,* 21. §. *Papin. s. de arb. cum simil.* In ius autem vocari debent omnes, quorum interest, quorumque causa agitur, *l. de vnoquoque,* 47. *de re iudic. l. nam ita,* 39. *de adopt. l. quando,* 15. *C. de testibus Auth. si omnes, Cod. si min. ab hære. c.* 2. *de testibus c. si de maio. & ob. Ias. in l.* 1. *in fi. Cod. quan. lib. prin. dat. & l. si quis, verb. causam. Si cert petat. Maran. in Spec. de citat. num.* 2. 3. 4. *cum sequ. contra l. etiam,* 29. §. *vltim. verb. præsente vel ad agedum euocato. de minor.. Schurff. consil.* 9. *n.* 4. *cont.* 1. etiamsi præsentes sint vt cõmunis praxis obseruat *Bart. Ias. & Dd. hic in l.* 1. *& dict. l. de vnoquoque, Fach. diff.* 38. *Land. lib.* 2. *art.* 38. *Socin. art.* 5. *num.* 23. *vide contra text. in l. etiam,* 30. §. *fin. verb. præsente vel ad agendum euocato, de minor. sed pro hac sententia text. in l.* 2. *verb. nec eum, dum quis apud prætorem agit (qui certè præsens est) hoc t. c.* 1. 5. *quæst.* 3. & vocari omnes omnino possunt, præter illos quos hoc edicto nominatim excipi, supra diximus. In omnibus autem li- A tibus citatio facienda est, etiam notoriis: *Ias. in l. fi. n.* 13. *de iurisdict. Bald. & Sal. in l. ea quidem,* 7. *C. de accusat. Socin. de cita. art.* 7. *num.* 63. nec modo in singulis causis, sed singulis etiam causarum actibus & partibus expediẽdis, *cap.* 1. *de caus. poss. c. cum Ec-* B *clesia, de const. cap. inter. de maio. & ob. Cle. pastor. de re iud.* Excipio illa tamen, in quibus causæ cognitione non est opus, *l. fin. C. si per vim. l. nec quicquam,* 9. §. *vbi decretum, de off. procons.* & nõ obstante patris contradictione potest concedi, *Bald. Ias. in d.* §. C *vbi decretum, Io. And. in c.* 2. *de op. no. nun. Alex. in l. recusare, ad S.C. Treb. Socin. in tract. cita. art.* 7. *num.* 35. & 66. Formam edicti peremptoriæ, hoc est, citationis peremptotiæ alibi tradit I.C. *l. ad peremptorium,* 68. *de iudic.* quæ ante litem contestatam olim ob- D tinebat, non post: *Cuia. obseru. lib.* 10. *per l. & tertium, de iudic. l. contra de re iud.* hodie contra, *l. properandum,* 11. §. 1. 2. *Cod. de iud. Auth. qui semel. Cod. quomodo & quando iud.* præsertim morib. Sax. *lib.* 2 *art.* 9 *lib.* 3 *art.* 5. Forma communis est, vt præcipiat com- E mittatque iudex citationem, *l. nemine, vlt. C. de exh. re.* & exinde nuncius iuxta præscriptum suæ commissionis citet: *ca. venerabili, de off deleg. c. cum dilecti, de rescript.* aut personaliter, si persona haberi inuenirique potest: *l.* 1. §. *permittitur, de lib. agnos in ver. ad do-*

ad domum, si nullius eorum copiā habeat, l.4.§.prat. vbi Bart. Im. Cast. Alexand. qui hanc dicit esse communem, de dam. infec. l. aut qui aliter. 5. §. 1. verb. si forte non sit cui denuncietur, quod vi aut clam. aut si non potest, ad domū, d.l. aut qui aliter. l. scire, 13. §. qui autem, de excus. tut. l. vim pass. m. 39. §. nupt. ff. de adult. l. plerique, 18. hoc t. affixa citationis scriptura, Bald. & Ang. in l. vt perfectius, C. de annal. except. Innoc & Dd. in c. vlt. de eo qui mit. in poss. vide omnino Tiraq in retract. lign. §.6. gl.2. num. 8. 9. cum seq. quæ (vt volunt Dd.) hæc sex continere debet. Primò nomen iudicis citantis. 2. nomen eius qui vocatur. 3. nomen illius ad cuius petitionem fiat citatio. 4. causam propter quam fiat citatio. 5. locum idoneum, Bart. in l. aut qui aliter. quod vi aut clam. text. in cap. cum parati, 19. ext. de appellat. in quo citatus compareat. 6. tempus opportunum & iustum, Panorm in cap. cum dilecti, n. 20. de dol. & cont. Spec. de citat. §. 1. num. 12. & §. nunc de tempore, text. in cap. si. de dilat. & c. consuluit. n. 14. de off. deleg. quo compareat, vide de his requisitis Dd. in l. 1. de fer. Socin. de citat. art. 20. Spec. de citat. §. iam de citatione, in pr. Maran. in spec. aut parte 6. n. 63. Tiraq. de retract. §.8. gloss. 2. Quod ad finalem causam attinet, citatio, authore Baldo in l. cum fratrem, 9. C. de his quibus vt in-

A dig. sit ad duos fines: videlicet ad effectum comparitionis, & ad effectum præparandæ defensionis. Socin. de citat. art. 5. quæst. 16. num. 22. & art. 31. n. 5. Marant. part. 6. de re iudic. Quantus porrò sit citationis effectus, ex titulis subsequentib. intelligi licet, infr.

B Si quis ius dicen. non obtempt. cum trib. tit. seq. Certò quia initium litis est citatio, §. vlt. Inst. de pœn. teme. litigan. ideo operatur præuentionem, c. proposuisti, vbi latè Socin. de iudic. c. gratum. de off. deleg. glos. in clem. 1. de iudic. Socin. in tract. citat. art. 31. num. 2. & 4.

C Ias. latè in l. si domus, 71. §. in pecunia legata. n. 10. cum sequent. de legat. 1. quamuis non tollat declinatoriam exceptionem: l. si quis, 5. de iud. l. 2. si quis in ius voca. item perpetuat iurisdictionem, d. c. gratum, 20. cap. relatum. de off. deleg. clem. 2. vt lit. pen. glo. in

D clem. 1. de iudic. & fortassis etiam iure præsertim Pontificio actionem, l. fin. C. de præscript. 30. annor. quæ non loquitur de litis contestatione, sed generatim de processu iudiciario, ex quo vult actionem perpetuari: at talis processus, iure cum primis Canon à citatione

E incipit, cap. gratum, cum sequentib. de off. deleg. cle. 1. 2. vt lit. pendent. Dd. l. vbi cœptum, de iudic. interrumpit longissimi temporis præscriptionem, Nouell. 119. §. vltra. l. sicuti, 3. l. cum nouissimi, 7. C. de præscript. 30. annor. l. 2. C. vbi in rem. Socin. de citat. art. 30. n. 31.

n 31. &c. iure Sax. si actor citatus A non compareat, absoluitur ab instantia iudicij reus: nec prius auditur deinceps actor, quã sumptus hoc nomine factos refundat reo. *D. Reinhart. diff. ind.* 17. *per art.* 8. *Landtr. lib.* 2. *fac. l. sancimus* 13. *C. de iud.* & *vid. in Auth. quis semel. C. quomodo* & B *quando ind.* mulctam vero pendat iudici: *art.* 7. *lib.* 2. *gloss. art.* 67. *lib.* 2. sin vero reus vocatus emaneat, solet post tertiam denunciationem tanquam confessus & conuictus in petitionem actoris condemnari. *Landtrecht. lib.* 3. *art.* 39. *Fach. diff.* 39. quod C & apud veteres quandoque obtinuisse, non obscuris vestigiis deprehendi potest, *l. contumacia.* 53. *de re iudica. l. diuus,* 7. *de in integr. rest. l. impuberibus* 7. § *vlt. ff. de suspect. tut.* Sed tum post litem demum contestatam ex peremptoriis edictis obtinuit: *Cuiac.* D *lib. Obseru.* 20. *cap.* 10. iure Sax. tantum ante locum habet. Nam post hæ pœnæ cessant: & qui non comparet, vtilitatem solum termini ad quem vocatus erat, amittit. Ita mores habent. Cæterum & actor nonnunquam causa huic cadit: siquidem vocatum oblato E libello, in aliud post iudicium vocet atq; pertrahat, *Cuia. praalleg. loc. in fin. ex const. Graca, qua desideratur. C. de in ius vocan.* & *in Basilicis recitatur.*

Si quis in Ius vocatus non ierit; siue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit. Tit. V.

1 *De quo vocante in ius, hoc edictum sit accipiendum:* & *quando impune non pareat.*
2 *Exceptiones ab edicto.*
3 *Hoc edicto partis actioni non præiudicari.*

VT autem † vocationi in ius sua constet vis & authoritas, prodita sunt aliquot à Prætoribus edicta, quibus sub comminatione mulctæ, necessitas parendi vocato imponitur. Eius generis hoc est edictum, quo non modo eum, qui iure vocatus est, venire prætor iubet: verumetiam qui iniuria: puta si citatus sit is, quem ex edicto vocari non oportuit: *l.* 2. *hoc t.* quod quidem ego sic interpretor, si ab eo qui ius dicit, hoc est, qui pro tribunali solenni loco statisque temporibus ius dicit, & superiorem magistratum gerit, *l. penultim. supr. de iustit.* & *iure. Duar. Disp. ann. lib.* 1. *c.* 1. & 53. *fac. l.* 3. *vers. si quis infr. ne quis eum.* vocatus sit. Est enim vocati, non contemnere authoritatem prætoris, *l.* 5. *infr. de iud.* nisi maior, aut par sit, aut ea conditione, vt venire propter causas edicto expressas non debeat: *l.* 2. 4. 5. *tit.* 1. quod si non à prætore, sed ab aduersario temere & contra edictum vocetur, impu-

impunè licet non venire, *l. quamuis, 11. sup. tit. 1.* Similiter si quis citetur ab inferioribus iudicibus, quorum iurisdictio ad certum territorium, certamque pecuniæ quantitatem est adstricta, vt dubitari non possit, qua de re notionem habeant: his extra territorium, aut supra iurisdictionem ius dicere volentibus, impunè non paretur, *l. fin. supra de iurisd.* At cum Prætor, vel alius Ordinarius & Vniuersalis magistratus in ius vocat, quia præsumptio est, vnumquemque in iurisdictione deprehensum etiam subiectum esse, *c. 2. de restit. spol. in 6. c. cum episcopus, 7. de off. ord. in 6. Panorm. num. 1. Imol. n. 3. in c. nimis, de iureiur.* ideo nisi plane euidentissimum sit, nullum citandi ius competere, iri ad vocantem, nec contemni eius authoritatem oportet: vt hoc ipsum sciatur, an iurisdictio eius sit, *l. 2. hoc tit. d. l. si quis, 5. de iud.* quod cum coram ipso exquiri velit I. C. facilè apparet, cum de casu dubio, non etiam notorio atque indubitato locutum esse.

2 ¶ Si quis in ius vocatus non ierit, mulcta pro iurisdictione iudicis damnabitur. Rusticitati tamen hominis parcendum erit. Nam etsi rusticitas non excusat, alias in reuerentia naturali præstanda, *l. 2. Cod. de in ius vocan.* qualis magistratui debetur: *l. 2. supr. de iust. & iur.* tamen quia citationis finis, effectus compa-

A ritionis, *vide supra tit. 1.* ideo eius neglectio propriè ad magistratus iniuriam non pertinet, sed ad rem litigatoris, *l. si quis id 7. in prin. in verb. non quod. prout res incidit. vbi gloss. de iurisdict.* quare rusticitati prætor mulctam remittit, *vide Iaso. in l. 1. §. fi. si quis* B *ius. dicen. non ob.* quæ scilicet à dolo abest, *d. l. si quis id. cum l. seq.* Item si nihil intersit actoris, eo tempore in ius aduersarium venisse, remittit prætor pœnam: puta, quia feriatus dies fuit *d. l. 2.* quod & ipsum argumentum ad pedaneos vel inferiores magi- C stratus hoc edictum non pertinere, cum ius dicendæ mulctæ, quæ hic contumaci irrogatur, nullũ habeant, *l. 5. C. de def. ciuit. l. 2. §. fi. infr. de iud. l. aliud. 131. §. fi. de verb. signif. dict. l. vn. supr. si quis ius dic.*

3 ¶ Sanè præter mulctam iudici D dandam, si quis promiserit Iudicio sisti, & non steterit, etiam in hoc tenebitur aduersario: vt si nulla pœna certa adiecta fuerit, incerti ad id quod interest, conueniri possit, *l. fin.* quod tralatitium est in omnibus stipulationibus incerti. *in prin. Inst. de verb.* E *oblig. l. fi. de prat. stip. l. vbi 75. de verb. obl.* Et hæc de prima huius tituli parte. Altera de eo, qui vocauerit eum quem ex edicto non debuit, huc non quadrat: nec de ea hoc in tit. agitur, sed in superiore.

G In

In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent.
Tit. VI.

AN igitur Diomedea quadã necessitate, in ius vocantem omnino sequi oportet, nulla audita acceptaq; excusatione? Et sanè, quia concedendum est aliquid occupationibus hominum, atq; ipsi humanitati, si is qui vocatur, forte sit occupatus, vel iusta praetexat impedimenta, quo minus venire modo possit, satisdationemque Iudicio sisti certo aliquo commodoque die offerat, erit dimittendus: *l. neque 22. in fin. sup. de in ius vocan.* adeo quidem, vt si non contentus fideiussore locuplete actor, in ius porrò trahere pergat, iniuriarum teneatur, *l. 5. 1. infr. qui satisdar. cogan.* Locuples autem pro rei, de qua agitur, quantitate, *l. 1. hoc tit.* & ex conueniendi facilitate aestimandus est: *l. 1. supr. tit. 1.* quod moribus nostris inde aestimandus est: *l. 1. sup. tit. 1.* quod moribus nostris inde aestimamus, si domicilium in territorio illius iudicij habeat: & bona ipsi possideat immobilia. *vide infra qui satisd. cogan.* Ab hac tamen regula, ob reuerentiam excipiuntur necessariae personae, pro quibus quauis data venia vocatis (ne obstet edictum, *sup. de in ius vocan.*) qualemcunque fideiussorem accipi Praetor iubet, veluti pro parente, vel patrono, *l. 1. 2. cum seq. hoc t. l. 2. §. 2. infr. qui satisd. cogan.* &c. caeteroqui poenae edicti de in ius vocando, locus erit, *l. pen. l. vlt. sup. de in ius vocand.* Puto autem hunc titulum tum demum obtinuisse, quum quis priuata olim authoritate in ius rapiebatur. Nam vocante magistratu ordinario, equidem satisdando non liberatur vocatus, sed omnino venire habet necesse, *d. l. 2. sup. t. 1. l. 5. de iudic.*

Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat.
Tit. VII.

1 *Ratio edicti.*
2 *Quis dicatur eximere.*
3 *Quae detur ex hoc edicto actio, & contra quos.*
4 *Qui excipiantur edicto, & contra quos non detur haec actio.*
5 *Affinia remedia: eorumque ab hoc edicto differentiae.*

HOc edictum † Praetor proposuit, vt metu poenae cõpesceret eos, qui in ius vocatos vi eripiunt. Etenim cum populari olim more permitteretur, eũ qui in ius vocatus neque satisdaret, nec ire vellet, inuitum rapere: prouisum est hoc poenali edicto ne ita raptum quis vi eripere, & violare hac exemptione ius populi *l. 4. in verb. quo minus quis in ius duceretur. ad l. Iul. de vi priuat.* auderet. 1

¶ Eximere autem videtur nõ modò 2

modò qui vi manibus eripuit, sed etiam qui quoquo modo moram fecit, quo minus in ius iretur, vt actionis dies exiret, & res tempore amitteretur, *hoc t.*

¶ In eum qui vi exemit, in Factum iudicium datur: quo non id continetur, quod in veritate est, quantumque damni propter exemptionem actor verè passus est: sed quanti ea res de qua controuersia est, ab actore iureiurando, vt volunt Dd. erit æstimata: *Bart. & Ias. in l. penult.* §. 1. *hoc tit. arg. l. si quando*, 9. *C. vnde vi. c. fin. quod met. caus.* vt appareat, etiam si quis calumniator sit, calumniandique animo litem instituerit, tamen posse eum hãc pœnam persequi, & litis, quamuis temerè propositæ, æstimationem postulare, *l.* 5. §. 1. *h. t.* Non enim ius actoris, sed factum eximentis contra popularem legem, prætor respicit & coercet.

¶ Vnde & si plures sint qui deliquerint, in singulos hoc iudicium dabitur, manente nihilominus eo qui exemptus est obligato, *l.* 5. §. *fi. h. t.* Singuli enim ex delicto suo in solidum obligantur: *l. si quis*, 7. *cum l. seq. sup. de iurisd.* Vnde cum soluunt pœnã, non liberant reum principalem: quia non eius, sed suo nomine: nec illius obligationem aut debitum, sed suam quisque pœnã ex suo facto & hoc edicto debitã dissoluunt, *l. fin. h. t.* Porrò mirandum non est, tam graue eximenti imminere mulctam, qui ius populi temerauit: cum lege etiam Iulia de vi priuata teneatur, si concursum & cœtum, quo minus quis in iudicium perduceretur, faciat: *l.* 5. *ad l. Iul. de vi priu.* benigna tamen I. C. interpretatione ad eos tantùm casus, de quibus præcipuè loquitur, seueritas huius edicti restricta est. Vnde Ofilius rectè putauit, locũ huic actioni non esse, si persona quæ in ius vocari non potuit, exempta est: vt pater, patronus, &c. Magis enim deliquit qui vocauit, quam qui exemit, *l.* 1. & 2. *h. t.* Eademque moti æquitate, censuerunt idem esse in eo, qui aliò quam quò debuerat, vocatus est, & cui ius sit ibi nõ conueniri: *d. l.* 2. item in seruo, *l.* 2. *hoc t.* quia frustra vocatur, quando cum illo agi nequeat: *tot. tit. C. qui legit. perso. stan.* etsi accusari possit, *vide infr. de accusat.* Idem iuris etiã est in eo, qui licet exẽptus esset, nihilominus perductus in ius est: *l.* 5. §. *docere, hoc t.* quoniam verba cum effectu sunt accipienda, *l.* 1. §. 1. *quod quisque iu. l.* 5. §. *docere, hoc tit.* Quin & si quis ad pedaneum iudicem vocatum eximat, pœnam huius edicti cessare vult Vlpian. *l.* 3. §. 1, *h. t.* quia edictum propriè loquitur de eo, qui in ius vocatus est. In ius autẽ vocari dicitur, qui ad prætorem, vel tribunal eius, qui iurisdictioni præest, vocatur: *l.* 4. §. *fin. de inter. act.* vnde ad alios iudices

minores, quorum tanta non est dignitas, pœnale hoc iudicium non est facilè extendendum. Hoc autem iudicium hæredibus dabitur, si interfit, puta si ius eorum sit factum deterius, *l. 4. verb. vt actionis, hoc t.* tunc enim quia damnum datum est rei familiari, actio quasi rei persecutoria ad hæredem transit, quamuis etiam pœnam contineat: *l. 1. de priu. del. l. 2. §. emanc. de collat. bon.* alias autem non transit, quando tantum ad vindictam scil. datur, & pœnam, *l. pen. §. 1. hoc t.* sicuti nec reliquæ iniuriarum actiones, *l. si eum, 10. §. iniuriarum. infr. si quis caut.* cum nec in bonis sint, *d. l. 2. §. emancipatus*, lite necdum cõtestata, *l. vn. vbi vid. C. ex defunc.* Cæterùm neque in hæredem, nec nec post annum dabitur: *l. 5. §. fi.* quia respectu rei pœnale est. Et hoc quidem obtinet in eo qui vocatum aduersario eximit.

5 ¶ Sunt autem & alia remedia posita in eos qui iudici eiusque satellitio vel custodiæ quem eximere non verentur. nam ad idem obligatur, quod reus principalis, si damnatus fuisset, dependere cogeretur, tam in causis ciuilib. *l. quoties, 3. C. de exact. trib. lib. 10.* quàm criminalibus: *l. 4. C. de custo. reo.* neque modò ciuili iure, verum etiam Saxonico, *Land. lib. 3. art. 9. vbi Zobel. distinguit.* Quod si quis etiam capitis damnatum eximat, aut priuatim interficiat, eum volunt quidã maie-

A statis reum esse, & capite plecti: *l. 4. vbi Bart. ad l. Iul. maiest. Iaso. in l. 3. §. quod prætor. n. 12. h. t. per l. fin. C. de malef.* quod alij admittunt, cum summi principis violatur maiestas & iurisdictio: in reliquis inferioribus pœnam arbitrariam in quocunque modo

B eximentes sufficere arbitrantur, *Fab. Iaso. n. 102. 107. in §. pœnales. Instit. de act. & in d. §. quod prætor. num. 12. per l. 4. l. 9. de cust. reor. Guid. Pap. q. 579. Socin. de cit. art. 34. n. 2.* Est huic quoq; affine edictũ, quod paulò post proponitur notans eum per quem

C factum erit, quo minus quis in iudicio sistat: *infr. tit. 10. de eo per quem fac. erit.* Sed hoc coercetur, qui non satisdantem, & ideo ad tribunal protractum, vi eximit manibus ducentis: illo verò, qui fecit, quo minus condicto die & tempore se sistat ille qui satisdedit

D dit antea, & hac cautione à manus iniectione se liberauit. Hoc edicto vis coercetur: illo dolus. Ex hoc agit tantùm actor, si fortè ius ei minutum sit eo facto, sed etiam reus, quatenus interest eius pœnam nõ esse commissam. Hoc meram pœnã persequitur actor,

E illo quod interest: hoc singuli delinquentes in solidum tenentur, illo solutio vnius liberat alios. Hoc notat eũ qui impedit actorem, quo minus ad iudiciũ necdum institutum ducat: illud eum qui impedit reum ductum, per cautionem liberatum, quo minus

cautio-

cautioni pateat, iudicioque conuento iam antea & constituto ducatur, *vide Cuiac. lib. Obseru. 10. cap. 10.*

Qui satisdare cogantur, vel iuratò promittant, vel suæ promissioni committantur. Tit. VIII. C. 2. 57.

1 *Ordo & diuisio tituli.*
2 *Quid sit satisdatio, & quotuplex.*
3 *Causa efficiens, quomodo, quos prætor ad satisdandũ cogat.*
4 *Materia circa quam, & qua satisdetur.*
5 *Forma.*
6 *Qualiter hodie caueatur.*
7 *Qualis fideiussor dari debeat: & an pignora sufficiant.*
8 *Finis satisdationis.*
9 *Effectus, & ad quid fideiussor conueniatur.*
10 *Qui iuratò promittant.*
11 *Qui suæ promissioni relinquantur.*

QVia † diximus eum, qui in ius rapitur, si vadari paratus sit, dimittendum esse, & tum æquam conditionem iure repudiari non oportere: & quoniam alias etiam in iudiciorum ingressu satisdationes sunt necessariæ & vsitatæ: *Inst. & C. de satisd.* ideo videamus nũc, Qui & Quomodo satisdare cogantur. Nec .n. omnes vno modo cauent. Alij .n. Satisdare coguntur, alij Iuratò
A tantùm promittunt, alij Nudæ suæ promissioni relinquuntur: vt ex ipsa huius tituli inscriptione colligi potest.

¶ Satisdatio eodem modo ap- 2
pellata est, quo satisfactio: nam vt Satisfacere dicimus ei, cuius desiderium implemus: ita satis-
B dare aduersario nostro, cum pro eo quod à nobis petiit, ita cauemus, vt eum hoc nomine securũ faciamus: datis fideiussoribus, *l. 1. Hyp. in rubr. de fideiuss. n. 16. vide gloss. in l. 1. C. de fideiuss. §. 2. Instit. de off. iud.* Porrò satisdatio respectu causæ efficientis aut ne-
C cessaria est, quæ à Lege vel Magistratu imponitur: aut Voluntaria, *l. si fideiussor. 7. cum l. seq. hoc t. l. interdum, 10. rem rat. hab.* quæ ex conuentione debetur. Necessaria, vt de sistendo, de qua hoc titulo agitur de Se præsentando, *l. 1. vbi Ias. si quis in ius voc. l. 1.*
D *vbi Bart. de custo. reo.* de Non offendendo, *Bart. in l. illicitas, 6. §. ne potentiores, de off. præs. Felin. in rubr. de treug.* Dilapidando, *d. l. si fideiussor, 7. l. in omnibus, 41. de iudic* de Expensis, *auth. generaliter, C. de epis. & cleric. §. ad excludendas, in Auth. de litig.* & si-
E miles, *vide infra rem rat. hab. iudi. sol. Vt lega. non rem pup. sol. &c.* Voluntaria: vt quæ ex conuentione contractibus apponitur, *d. l. interdum 10. rem rat. hab.* Deinde ratione formæ alia dicitur satisdatio, quæ fit datis fideiussoribus aut pignoribus, *l. 1. h. t. l. promissor.*

missor, 21. §. *fi. de constit. pecun.* alia cautio Iuratoria. quæ fit per iusiurandum: *l. fi. hoc tit.* alia cautio simplex, quæ fit nuda promissione, *l. satisdationis*, 61. *de verbor. signif. vide l. 2. C. eod. t.*

3 ¶ Efficiens causa est Prætor, qui satisdationum ius introduxit, *in princ. Instit. de satisd. in verb. verba, edict.* & nolentem satisdare cogit, aut Missione in possessione bonorum, aut, si de re mobili litigatur, rei ipsius Ablatione, *l. 7. §. fi. h. t.* Deinde voluntas litigatoris conuenti, & fideiussorum pro eo ex edicto repromittẽdum. Porrò omnes qui conueniuntur, etiam filijfamilias, nisi differte à lege vel suæ promissioni, vel iureiurando relinquantur, satisdationem præstare debent, *l. filiusfamilias*, 14. *h. t.* quæ & ipsa renouanda est interdum, si forte prior euanescat, *l. 8. §. si fideiussor, h. t.* vel medio tempore pro lapsis in insignem calamitatem fideiussoribus, reddatur inutilis, *l. si arbitro*, 10. *h. t.* Actores autem iure ciuili veteri non satisdant *in prin. Instit. de satisd.* sed nouo satisdare coguntur. *Auth. generaliter, C. de episc. & cler. §. ad excludendas in Auth. de litig. auth. quod fieri, C. de lit. cont. Spec. de satisd. §. 1.* vt & procuratores eorum: *§. fin autem. Instit. eod.* de qua satisdatione paulò post commodius *ad tit. de procur. & rem rat. hab.* At iure Sax. *vide Chil. in prac. c. 46. cum seq. Landtrecht lib. 2. art. 9.* ab hoc

A duntaxat, non etiam à reo, cautio pro expensis, & tuitio (quam guarandam vocant) exigitur, *vide Rinhar. diff. iud. 2.* Causa προκαταρτική est petitio partis: nisi enim petita sit, decerni à iudice satisdatio non debet, *l. Pomponius*, 40. §. *ratihabitionis, de procur.*

B *Hipp. in prac. crimin. §. nunc videndum, n. 3. per l. 4. §. hoc iudicium de damn. infec. l. ita* 13. *C. de procur.* Ea autem petitio ante litem contestatam facienda est. Nã cum sit dilatoria, post litis contestationem non auditur, *d. l. Pomponius*, 40. §. *ratihabitionis, de*

C *procur. dict. l. ita demum. Zobell. Land. lib. 2. art. 9.*

¶ Materia circa quam versatur satisdatio, est dies iudicij status: de quo antiquitus quoque conuenire solere, lex XII. Tab. indicat. SI STATVS DIES CVM HOSTE FVERIT, VENITO.

D *Cic. lib. 1. Offic.* Materia, qua constituitur satisdatio, sunt propriè fideiussores, *d. l. 1.* & ex interpretatione, pignora, *gl. & Dd. hic in l. 1. verb. fideiussoribus, per l. 1. §. iubet. 7. de collat. bon. & in l. prætoria. 7. de prætor. stipul. § fin autem. Instit. de satisd.* sicut etiam hodie vsurpatur. Porrò omnibus in

E causis satisdatio admittitur & præstatur: an vero etiam in causis criminalibus est explicatum *infra de custod. reor.* & satisdatio sufficiens esse debet, *l. 2. hoc tit.* quæ satisfaciat accipienti: vnde τὸ ἱκανὸν λαβόντες. *Act.* 17. 9

For-

5 ¶ Forma olim erat, vt de die A ponenda, assignandave, qua iudicio stetur, inter litigatores conueniat: & stipulatione interposita Vadimonium, de sistendo ea die cùm à litigatore conuento, tum pro ipso à fideiussorib. promittatur. Quod si de die ponenda conuenire nequibat, in pote- B state stipulatoris, id est, actoris erat, diem assignare, ne quà tergiuersante reo, & alium atque alium diem, minus actori commodum fraudulenter deligente, ad elabēdum fenestra aperiretur, *l. interdum. 73. de verb. oblig.* moderato tamen spatio de hoc à iu- C dice statuenda, *l. de die 8. hoc t.*

6 ¶ Nouissimo iure, qui à iudice litis causa citatur, debet initiò satisdare, se vsque ad finem in lite permansurum: §. *sed hodie Instit. de satisda. Auth. libellum. Auth. quod fieri. C. de lit. contestat.* cui effectu conuenit, D quòd hodie omissa satisdatione plerisque locis cogantur litigatores domicilium in territorio, vbi agitur, eligere, vnde citari, & nisi respondeant pro contumacibus haberi iudicarique possint: quæ certè contumacia, in reo quidem apud Saxones tanti est, vt E abrupta cognitione secundum actorem pronuntietur: *Chil. in pract. c. 46.* in actore verò, vt ab instantia iudicij reus absoluatur. Apud Saxon. tamen hæc satisdatio non tam est vsurpata, quàm illa, qua actor duntaxat (non-rens) pro expensis & reconuentione satisdare cogitur, *vide Chil. præalleg. loco.*

¶ Fideiussor autem iudicio sistendi causa Locuples dari iubetur, non tantùm facultatibus, vt satis & idoneè habeat in bonis, pro magnitudine rei, quam actor postulat: *l. quod nos hostes, 234. §. 1. de verbo. sig. l. si arbitrio. 10. h. t.* sed etiam conueniendi facilitate: *l. 2. in prin. h. t.* Quamobrem nec mulier rectè adhibetur propter exceptionem Velleiani: *l. de die. 8. §. 1. h. t. l. 3. de fideiuss. t. t. ad S.C. Vell.* Neque miles, quia ex priuilegio militare fideiussione soluitur, *d. l. de die. 8. §. 1. h. t. l. milites. 31. C. de loca. & con.* nec minor, propter beneficium restitutionis in integrum, *d. l. de die. §. 1. & 2. h. t.* nisi hæ personæ in suam rem fideiubeant, atque ita validè & efficaciter obligentur: *d. §. 1. & 2.* neque seruus, *d. l. de die, §. 2.* quia personam legitimam standi in iudicio non habet, *l. 1. C. de pro. imp. off. & tit. C. qui leg. pers. stan.* Qua quidem in parte ne quid fraudis struatur, arbitri ad probādos fideiussores idonei constitui solent, qui si in alterutram partem iniquum iudicium dixisse videbuntur querela ad competentem iudicem deferri per prouocationem potest, *l. si ab arbitro, 9. hoc t.* Et hæc quidem in genere vera sunt. Cæterùm Prætor quasdam personas excipit: vt parentes, patronum, filium, vxorem, 7

nurum, &c. à quibus pietatis & A
coniunctionis intuitu, qualēcunque fideiuſſorem iudicio ſiſtendi cauſa vult accipi, *l.2.§.2.h.t. l.1. & 2.ſup. tit.2.* Sed vtrum plures fideiuſſores dandi ſunt, an vnus ſufficiat? Sanè quantumuis pluraliter leges interdum fideiuſſores exigant, *l.1.l.arbitro,9.tum l.* B
ſeq.h.t. tamen verius eſt, vnum idoneum & locupletem ſufficere in ciuilibus: *l. 2.3.4.5.§.17.h.t.* nam in cauſis criminalibus; pro qualitate delicti & perſonarum plures exiguntur. *Maran. tract. iud.de ſatiſd. n.7.* Illud etiā quæſtionis eſt, an pignoribus ſatiſda- C
ri poſſit? Quod vtut in contractibus olim licuerit, *l.promiſſor. 21. §.fin.de conſt pecun. l.1. §.iubet, de collat.bon.l.2.§ penult.quor. legat.* tamen in prætoriis ſtipulationib. huiuſmodi ſatiſdationem nō ſufeciſſe arbitror, *l.pratoria, 7. de prator.ſtipulat. l. 1. verb. datis fi-* D
deiuſſoribus h. t. Nam prætor non tantùm ſecuritatis causà ſatiſdationem exigebat (prout fit in cōtractibus, *in princ.inſt.de fideiuſſ.*) ſed etiam ob facilitatem conueniendi, *l. 1. ſi quis in ius voc.* facilius autem olim à fideiuſſorib. exigi debitum poterat, quoniam E
ante principalem rectè compellebantur, *l. 3. & t. t. C. de fideiuſſ.* quam à pignoribus, quæ non ſemper emptorem inueniunt, & niſi varia circumductione non diſtrahuntur, *tot.tit.ff C. de diſtr. digno.& C.de iur.dom,impetr.* Sed hodie cùm nec fideiuſſores, niſi principali excuſſo, conueniantur. *Auth.præſente. C. de fideiuſſ.* receptum eſt etiam pignoribus, puta depoſitione pecuniæ in iudicio caueri poſſe: *gloſſ. & Dd. in l.1.hoc tit. & in d.l.pratoria.7.& in §.ſin autem. inſtit.de ſatiſd.vbi Fab.glo. & Bald. in l. ſi à creditore, 7. C.de actio. & oblig.per l. 4. C. qua res pign.* quod admittendum arbitror; iis actionibus exceptis, pro quibus rei bona ſunt pignori tacitè obligata: vt in iudicio tutelæ, dotis, *vide infr. in quibus cauſ.pign.tac. contrah.* &c. Hic enim ſuis rebus reum cauere non poſse certum eſt, cum non plus ſit in cautione, quam in principali actione.

¶ Finis ſatiſdationis eſt, vt actorem hoc nomine ſecurum faciamus; datis fideiuſsoribus, *d. l. 1 hoc tit.* 8

¶ Effectus eſt, quòd qui ſatiſdationem affert; non poſſit violenter in ius pertrahi: *l.ſi verò. 5. §.1.h.t.* item quod procurator qui ſatiſdedit; ſit loco domini: *l. Titius. 76. de proc.* quod ſatiſdationem petendo vel præſtando, nemo videatur in iudicem conſentire, *l. ſed etſi, 52.§.fin.de iud.Iaſ. in l.ſi conuenerit, nu.22. de iuriſdict.* Quantum verò ad fideiuſſorem attinet, Effectus ſatiſdationis hic eſt; vt in fideiuſsorem; qui aliquem iudicio ſiſti promiſit, qui non ſtitit, tanti, quanti ea res eſt, actionē Prætor polliceatur: nempe 9

pe vt in veram actionis quantitatem, siue petitæ rei æstimationē teneatur, nisi pro certa quantitate accesserit, alioqui pro ea quantitate, quæ actione comprehensa est, spopondisse intelligitur: quamuis eam deberi necdum appareat, *l.3. hoc t. l. fi. de eo per quem fac. erit.* non tamen etiam se obligasse ad totam litis veritatem: & omne illud quod ante per sententiam Iudicis, aut nec inficiationem perque moram vel culpam rei accedere potest, *l.2. §. fi. h.t. l. centum. 8. infr. de eo quod cer. loc.* Iam reliquas huius tituli partes paucis absoluamus.

10 ¶ Iuratò promittunt nonnulli ob Dignitatem, *vide Nouell. c.2. de exhibend. reis. Nouell.* 112. *de litigios.* vt illustres, *l. penult. C. de dig. lib. 12. vbi glos.* Senatorij *Harmenop. lib. 1. tit. 2. de abiura.* plerique propter necessitatem, nimirum hi qui nec ab onere satisdationis liberantur, neque tamen fideiussores inuenire idoneos possunt. Ne enim per difficultatem inueniendi differantur iudicia, & paupertas debitoris obstet agenti, quo minus ius suum maturè cōsequatur: ideò iureiurando reus relinquitur, vt illud pro satisdatione præstet, *l. fin. h.t. l.4. C. de vsufru. §.1 Instit. de satis. l. non cogendum, 45. infr. de procur.* ne dū in ciuilibus, sed etiam interdum in criminalibus, *§. necessarium, in Authent. vt null. iudi. Par. de Put. in tract. Synd. in verb. fideiussores,*
A *c.1. Boss. tract. crim. tit. de carce fideiuss. n.72.* Nam cùm exigitur cautio, talis peti videtur, qualis à reo præstari potest, *glos. in cap. ex parte. 13. ad verb. pro contumacia, de verb. sign.* Ad impossibile nullus enim obligatur: *l. impossibilium, de reg. iuris*, & interest actoris,
B eiusmodi cautionem recipi, alioqui procedi vlterius in causa principali non posset. Vt autem procedatur nec per has dilatorias causationes mora impedimētumque rebus agendis creetur, magis interest actoris, ius suum persequentis, quàm rei, qui fugere ac
C extrahere litem quantum potest, solet, *l. properandum, 11. §. 2. C. de iudic.* & cuius bono omnis cedit dilatio. Si tamen suspectus de fuga sit reus aut peregrinus, non facilè cautioni iuratoriæ cōmitti, sed potius arrestari debet, vt reuera cautum esse possit agenti,
D *l. litibus. vbi Bart. n. 8. C. de agric. lib. 11. Alb. in l. si fideiussor. 7. §. vlt. hoc tit. Curt. in l. vnic. n. 56. C. de prosequ. & ibidem Salic. n. 10. Innoc. in cap. præterea, de except. Mynsing. obseru. 10. Cent. 2. fac. Baldo no. in l. vltim. C. de ord. cognit. vide glos. nouam Lant. lib. 2.*
E *art. 5.* Contrà quoque non recipi quidam putāt moribus nostris, ab actore in criminalibus iuratoriā cautionem, post editam constit. Imperij 14. quæ fideiussores exigit, aut Incarcerationem imponit: quanquam id antea fuerit apud Saxones admissum, *Chil. in pact.*

in prælt. cap.47. nu.2. author. Diff. A
diff.40.41. in fine. nec video cur generali iure hoc speciale abolitũ videri debeat: & alioqui pauperes ob inopiam cautionis, desistere accusationib. & persequendis suorum iniuriis cogerentur, nisi in defectum aliarum satisdationum hæc ab iis reciperetur: B
quam esse pluribus sententijs receptam, & rectè quidem meminisse possum. Huius autem iuris iurandi duo sunt ex more capita. Primum, vt litigator iuret se fideiussores inuenire idoneos, quamuis summa adhibita diligẽtia, nequiuisse: deinde, de qui- C
bus cauendum erat, vt ea sanctè se facturum, statuturumque iudicio repromittat. *Chil. in prac. cap.46. post gl. in §. necessariam. verb.iudicij. in Auth. vt null.iud. per illum text.* Quod apud Saxon. propter anceps periurium ita tẽperatum est, vt tantùm iuretur de D
credulitate, scilicet se credere, quod etiam adhibita diligentia, per fideiussores aut pignora cauere non possit, *vide Alexand.l. 1. n.14.h.t. Chilia.c.46.* Cui quidem cautioni si non stent Illustres & Senatorij, plectuntur pœnis lege ordinatis: *l.penult. C. de* E
dignitat. lib.12. reliqui causa cadunt, ex consuetu. quadam Græca, quæ desideratur, *d.tit. C. de cust. reor. ita Cuiac. in l.2. C. de reb.credit.fin.* Quod apud Saxon. ante litem contestatam in omnibus reis contumacibus tralatitiũ est: pòst non item: quanquam periurium extra ordinem, *l. vlt. vbi Dd. de crimin. stellion.* & vel digitorum quibus iuratum est, amputatione, *Ord.Imp. cap.107. 108.299. gloss.Sax.art.9.lib.3.* soleat etiam puniri.

¶ Suæ promissioni commit- 11
tuntur, qui res immobiles in territorio, *vide Ias.in l.7.§.1.n.8.h.t. fac.§.sed hodie, Instit. de satisd.* vbi litigatur, possident: *l. sciendum 15.hoc t.* nam cùm pro prædibus prædia sufficiant, quorum in possessionem mittatur actor, si reus vocationem in ius aspernetur: *l.hæres absens, §. 1. de iudic. tot. tit. de bon. auth. iud.* meritò alia cautio ab his non est requirenda in ciuilibus (nam secus interdum in criminalibus, *Ias.in d. l.sciendum, 15. num. 3. in 10.limit.h.t. Sal. in l.denunciamus, n. 2.C.de his qui ad Eccles. confug. vide infr. de custo. reo.*) sed sufficit nuda de Sistendo promissio, interposita, scilicet stipulatione, *§. si scriptum. Instit. de inutil. stipul.* Itaque quod alicubi receptum est, vt eiusmodi possessor hoc nomine bona sua omnia pignorare expressim cogatur, superuacuum videtur, nec plerisque Sax. locis seruatur: cum absque hoc prætorium pignus in his ex contumacia facilè induci possit: Possessorem autem accipimus, qui suo iure & irreuocabiliter iure dicti vtilisue dominij possidet, non vsufructuarium aut creditorem,

rem,

rem, *d.l.sciendum,*§.1. Sed quantum opus est possideri, vt quis pro idoneo possessore habeatur? Equidem arbitror satis esse, si iure ciuili pro quantitate & æstimatione rei petitæ, *glos. in d. l. sciendum, verb. compelli. & in §. sed hodie. Instit de satisd.* Iure Sax. quantum vno Vuerigeldio B æstimari potest, possideatur: *Land.lib.2.art.5. Chil.c.47.Fach. diff.40.Reinh.par.vlt. diff.29.* nisi causæ magnitudo, & personarum qualitas, maiorem summam & æstimationem exigat, quod arbitrio iudicis examinandum relinqui tutius est. Dominum possidere C sufficit, quamuis procurator inops sit: illius enim, non huius res agitur, & in eius bona fit missio & executio. Contrà procuratorem eadem ratione possidere non sufficit: nisi pro domino, qui nihil immobilium ibi possideat, se vt vadem interponat. Iure D nostro nedum in loco iudicij, sed etiam propinquo eiusdem territorij possidere sufficit: moribus Saxon. non item: quia cautio reconueniendi in eodem foro facultatem, alioqui lege patria præclusam, inducit: vt idonea videri nequeat, nisi in eodem fo- E ro præstetur: quod in iudicijs Prouincialib. obtinet, in reliquis sufficit sub eodem principe bona possideri, licet non in eodem iudicio, nec opus est oppignoratione bonorum immobilium, vel cõsensu iudicis sub quo sita sunt, A *const.5.par.1.* etiam si hanc cautionem oppignerationis requirat hic Bart. & communis schola. *Ias.n.6.in d.l.sciendum. 15. hoc t.* Imò quod amplius, iuratoriam etiam cautionem ab hoc exigunt, *glos.1. Ias. præall. loco post Fulgos. & alios, in d.l. sciendum, per l.vlt.* B *vbi glos. verb. adiuratoria. C. de prin. agen. in reb.lib.12.* sed contraria, Bart. Ang. receptior est, *in dict.l.sciendum, quam testatur Ias. ibidem n.6. communem Chil. d.c.46.d.const.5.par.1.*

Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur. Tit. IX.

Satisdationes de quibus modò dictum est, in causa Noxali præstitæ, facilè poterant olim eludi: nimirum, seruo post vadimonium promissum fortè in D potentiorem, aut eum qui in foro promissoris conueniri non poterat, alienato. Nam cum Noxa sequeretur caput, *l.1. hoc t. §. omnis, inst. de nox. act.* liberabatur prior dominus satisdatione ad nihilum recidente. Cui subterfugio, hoc edictum veluti obicem E Prætor opposuit: SI QVIS EVM, DE QVO NOXALIS ACTIO EST, IVDICIO SISTI PROMISERIT: IN EADEM CAVSA EVM EXHIBETO, IN QVA TVNC EST, DONEC IVDICIVM ACCIPIATVR: h. e. donec aut ipse iudiciũ, tanquam

quam principalis, nomine serui subeat, litemque contestetur (quo facto seruum, vtpote iam litigiosum, amplius alienare non potest, *l.2. C. de litigios.*) aut seruum dedat noxæ: quorum vtrumuis facere cogitur.

De eo per quem factum erit, quo minus quis in iudicio sistat. Tit. X.

1 *Quando, cui, aduersus quos, ad quid, actio ex hoc edicto detur.*

1 EFfectus † satisdationum hic est, vt siue per alium, siue culpa promittentis, iudicio statum non sit, pœna consequatur. In primis igitur, si quis impedit aliquem iudicio sisti, æquissimũ putauit Prætor, dolum eius coercere. Fecisse autem Dolo malo non tantùm is putatur, qui suis manibus, vel per suos retinuit: sed qui alios quoque rogauit, vt eum detinerent, vel abducerent, ne in iudicio sistat: siue scientes, siue ignorantes, quid esset quod comminisceretur. Dolum malũ etiam accipimus, si quis venienti ad iudicium aliquid denunciauerit tristè: vt mortem filij, propter quod is necesse habuerit ad iudicium non venire, *l.1. § 1. h.t.* Datur autem hæc actio non modò actori, verumetiam reo, si non ab actore (nam aduersus hunc

A non habet reus actionem ex hoc edicto, cùm contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conueniatur ad pœnam, quod ad iudicium non venerit, *l.1. §. si reus, 3. hoc t.*) sed ab alio fuerit impeditus, *d.§. si reus, l.3. infr. tit.1.*

B Hac actione cõtinetur, Quanti interfuit vadimonium obitum esse: hoc est, quantum est iudicio petitum: *l.3. §. fi.* Quamobrẽ si plures dolo fecerint, omnes quidem tenẽtur: sed si vnus præstiterit pœnam, cæteri liberabũtur, cum amplius nihil intersit. *d.l.1. § si plures.* aliter atque in

C edicto illo, quo in Vi eximentes vocatum pœna durior, & quidẽ in singulos solida est constituta, propter præbitam seditioni concursionibusque materiam, & ius publicum violatum, *supr. ne quis eum, qui in ius voc.* Itaque interest inter illud, & edictum præ-

D sens, illud in factum exemptionis conceptum est: hoc in machinationem dolosam. Illud datur contra eum qui citationis ius publicum impediuit: hoc in eum, qui satisdationem priuatam. Illud ad pœnam, quæ ex delicto debetur: *l.4. de priua.* quod cum

E omnes in solidum obliget, *l. adeo. 8. de iurisdict.* non mirum est vnius pœna alterum non liberari: at hoc ad vtilitatem & interesse actoris datur *l. penult. inf. tit. 1.* quæ actio cum sit rei Persecutoria, meritò vnius solutio omnes liberat, *l. 2. & 3. de duob. re.*

cum

cum bona fides non patiatur, bis idem exigi, *l. bona. 57. de reg. iur.*

Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis, non obtemperauerit. Tit. XI.

1 *Quomodo & ad quid promissor & fideiussores teneantur, si statum iudicio non sit.*
2 *Quis non videatur sisti.*
3 *Quæ causa excusationem iustam pariunt.*

1 PORRO † si litigator ipse Cautionibus iudicio sistēdi causa factis consultò & de industria non obtemperet: neque vadimonium obeat: committitur stipulatio tam aduersus reum principalem, quàm eius fideiussores. Et quidem vbi certa quantitas vice eius, quod actoris interesse potest stipulatione, vt plerumque fit, *l. fin. de prætor. stipul.* cōprehensa est: ad illam Certi condictione, Ex stipulatu agetur: sin autem simpliciter promissum satisdatúque sit, Incerti conditio in id quod interest cōpetit: cuius quidem æstimatio refertur ad illud tempus, quo sisti promissor debuit, non ad id quo agitur, quamuis desierit actoris interesse, *l. qui autem. 12. h. t.*

2 ¶ Sisti autem non videtur, non modò is qui vadimonium omnino deserit, sed etiam qui non in eadem causa sistitur, ita vt actori A persecutio deteriore sit loco futura, *l. si quis, 11. hoc t.* vnde qui nouo fori priuilegio vtitur: non videtur in eadem causa sisti: *l. qui autem nouo. 12. hoc tit.* quod actoris conditio præscriptione fori reddatur in agendo durior, *l. 1. & 3. infra de alien. iud. mut. caus. fac.*

B ¶ Et hoc quidem modo desertum vadimonium vindicatur, nisi forte reus iustam probet causam, 3 (debet enim probare, *l. in exceptionibus. 19. de probat. C. gloss. lat. Land. lib. 1. art. 38.* saltem iuramēto, *Bald. in l. 1 n. 3. C. de dila. Ias. in §. sed ista, nu. 43. & 94. Inst. de* C *act. & in l. 2. hoc tit. Fach. diff. 39.* cum omnis absentia & emansio dolosa & contumax esse præsumatur: *l. sancimus, 13. in fi. vbi Castr. n. 13. C. de iud. glo. fin. in c. 1. de dol. & cont. in 6.*) quamobrem iudicio non stitit, aut actoris nihil omnino intersit. Nam si de D negotio, propter quod satisdatio obita est, transactum sit: an ridiculum non foret, finito negotio, de vadimonio disputare? *l. 2. h. tit.* Quid si nulla ex parte ius actoris sit factum deterius, puta quia ipse non venit, quia iudex operam litigatoribus dare non E potuit, quia causa eodem est in statu? certè æquitas suggerit, vt exceptione reus adiuuetur: *d. l. 2. l. 8. vid. glos. & Dd. in c. 4. de dol. & cont. lib. 6.* Quid si publici necessariive muneris causa sine dolo suo malo, impeditus, verbi gratia, legatione, *Bart. in l. 1. n. 2.*

de diuer. & temp. præsc. non stitit? *d. l. 2. §. 1.* si à suo magistratu, aut carceribus inclusus, *l. 1. 9. 10. ex quibus cau. maio glos. & Dd. præsertim Imol. in l. is qui reus, 5. de pub. iudic.* aut alioqui retentus? *d. l. 2. § fin.* si reipub. causa abfuit? *l. si is qui fideiussorem, 6. hoc tit. Land. lib. 2. art. 7.* si prohibitus valetudine, *l. quæsitum, 60. de re iud.* tempestate, vi fluminis, *Bart. in l. 1. de diuer. & temp. præscrip. Cano. in c. querelam, de procur. c. cum dilecti, de dol. & cont* præsentiam sui facere nequiuit? *l. 2. §. si quis iudicio, tum sequent. l. 6. hoc tit.* Quid si procuratoris aut constituti aduocati mora impedimẽtove dies iudicij deferatur, *c. 1. vbi glos. ad verb. aduocati. extr. vt lit. non contest.* nec subito alium idoneum litigator ad manum habere queat? *de quo l. 4. C. de postul.* an horum factum nocebit litigatori, cui nihil imputari potest? *c. prout de dol. & cont. Ias. in d. l. 2. §. si quis iudicio, n. 11.* In eiusmodi igitur casibus, excusationes iustæ admitti, pœnæque iudiciali ex æquitate eximi cum ipse promissor, *l. contumacia, 53. de re iudica.* tum ne per aliorum latus lædatur, *l. quod dictum, infr. de pac.* fideiussores eius debent, *l. l. 4. in princ. & §. fin. l. 6. 7. 9. 10. §. fin. hoc tit.* Nam si quis dicat impediti esse, procuratorem mittere, & proinde nullam excusationem admittendam: is fateatur se momenta rerum & temporum

A haudquaquam satis ponderare: *vid. Dd. hic ad l. 2. & in l. 1. C. de dilat. Cano. in c. 1. de dol. & cont. lib. 6. Bar. in l. 1. de diuer. & temp. præscrip. D. Reinhart. iudicia diff. 31. per art. 49. lib. 1.* cum in rebus subitis nec præstò semper sit, cui causa delegari commodè possit:

B & ea plerarumque litium sit natura, vt nisi longa maturaq; cognitione perspici, & exactè teneri à procuratoribus non queant. Nisi igitur aut præuideri potuit, aut diuturnum sit impedimentũ, consentaneum est nihil esse, quare quis alienæ fidei suam inuitus

C causam committere debeat, *Dd. in d. l. quæsitum, 60. de re iudic. cap. prout de dol. & cont. Ias. in d. l. 2. § si quis iud. num. 11.* Illud etiam admonendum, olim post 30. à deserto vadimonio diem, Prætorem missionem etiam in bonorum possessionem, quotiescunque hoc nomine peteretur

D decreuisse, *l. 2. Quibus ex caus. in poss. ea. Cic. pro Quint. Cuiac. obs. l. 5. cap. 30.* quasi reo latitante, *l. satisque, 19. de in ius vocan. vide Cuiac. obser. lib. 10. c. 10.* nec enim peremptoria edicta, pœnæque his annexæ, ante litem contestatam obtinebant, *l. & tertium, 70.*

E *de indic. l. contra, 54. de re indica. Cuiac. d. cap. 10.* Quod moribus nostris contra se habet. Iure nãque Sax. eiusmodi qui ex delicto non sistunt, iudici ad mulctam (quãquam nec hæc frequentatur) parti aduersæ ad interesse tenentur,

tur, *art.* 53.lib.1. & peremptoria, poenæque his annexæ, nempe litis amissio, solùm ante litis contestationem vim habent: post non item: nam tum non comparens vtilitate termini duntaxat mulctatur & caret.

De ferijs, dilationibus, & diuersis temporibus. Tit.XII.C.3.12.11.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dicta sint feriæ, quid sint.*
3 *Diuisio earum.*
4 *Causa efficiens: & quis ferias indicere possit.*
5 *Materia circa quam.*
6 *Forma.*
7 *Finis.*
8 *Effectus.*
9 *Quid sit dilatio, quæ eius propria.*
10 *Species.*
11 *Causa efficiens, & quibus detur dilatio.*
12 *Materia circa quam.*
13 *Forma dandæ dilationis.*
14 *Finis & effectus.*

1 SEd etsi † feriæ inciderint, aut dilationes legitimæ fuerint concessæ: in ea causa promissor est, vt aduersus eum stipulatio non committatur, de vtrisque
2 igitur est videndum. Feriæ † à feriendis hostiis dictæ perhibentur, quod his diebus litari solet: vnde & ipsæ Hostiæ feriæ dicun-
A tur. *Gell.noct.Attic.lib.4.c.6.* Feriæ sunt dies feriati, quibus ius non dicitur, nec sui potestatem magistratus facit, *l. pridie 5.hoc t.* qui olim & Iustitium (quod ius tum staret, nec progrederetur, *Gell.li.20.c.1.*) & Nefasti dies dicebantur, Ouidius in Fast.

B *Ille nefastus erit per quē tria verba* (scil. Prætoriæ iurisdictionis, quæ vniuersa his expeditur: Do, Dico, Abdico) *silentur*:

Fastus erit per quem lege licebit agi.

¶ Feriæ sunt aut Publicæ totius 3
Populi, aut Priuatæ alicuius
C Collegij vel Familiæ, *Macrob. Satur.lib.1. cap. 16.* Sed hic de Publicis tantùm agitur, quarum species quatuor ponit Macrobius: *præall.loc.* videlicet Statiuas Conceptiuas, Imperatiuas, & Nūdinas. Dd, nostri, *vid.Spec.de fer.* §.1. *n.4. & 5.* communiter tres;
D scilicet Solennes, Indictas & Repentinas. Solennes sunt, quæ ob cultum Diuinum solenniter celebrandum constituuntur, *l. 2.6. 7.8.9.10. l.fi.C.eod.tot.tit. extr. eo.* Indictæ, quæ colligendorum terræ fructuum causa indicuntur, *l. 1.& 2.hoc tit.l.2 l.omnes,7.C.eod.*
E Repentinæ, quas Princeps rei publ. bene aut infeliciter gesta, iustitio indicto extra ordinem repentino denunciat, *l. 3. & 4. C. eod.l.sed etsi, 26.§.si feriæ,ex quib. caus.ma.* Rectius I.C. *d.§.si feria. l.3.C.de dila.* in Solennes seu Ordinarias tribuunt, & in Repentinas

nas

nas seu Extraordinarias. Illæ rursum aut Sacræ sunt, diuini cultus causa institutæ: *l. 2. 3. 6. 7. 8. ult. C. eod.* aut Honorariæ, in honorem Principis, *l. 7. C. eod.* aut Necessariæ, quas ipsa necessitas feruoribus æstiuis mitigandis & autumnis, *l. 5. d. l. 7. C. eod. l. 4. h. t.* hoc est autumnalibus fructibus colligendis inuenit & concessit. Repentinarū certæ non sunt species, sed ex causis varijs variè & arbitratu indictis distinguuntur: *d. l. sed etsi, 26. §. si feriæ, ex quib. caus. maio.* puta ob rem publicè bene maleve gestam, aduentum, inaugurationem, nuptias, Principis hostilitatem, seditionem, luem publicam, *l. 1. l. 4. C. eod. vide Spec. eod. d. §. si feriæ,* &c.

4 ¶ Constituebantur autē olim feriæ à Pontificib. *Macrob. præalleg. loc.* & Magistratibus maioribus: puta Dictatore, Cos. Prætore, Præside. *d. l. sed etsi, 20. l. si in aliquam, 7. de off. proc. l. 5. & 9. C. eo. l. præsides. 4. hoc tit.* &c hodie vt volunt. *glo. & Dd. in d. l. 4. d. l. præsides, vbi Bart. & Ias.* tantùm à Principe: *arg. l. 4. C. eod.* quanquam ea constitutio *d. leg. 4.* administratoribus indictionem feriarum adimens, non de magistratibus maioribus, sed de iudicibus duntaxat pedaneis & municipalibus loqui videatur. Illud sanè est in confesso, quemlibet iudicem ferias à Principe vel lege iam indictas & definitas, posse pro ratione & maturitate fructuū moderari, & aut citius, aut tardius, prout vsus fert, indicere, *gl. & Dd. in d. l. 4. C. eo. & l. præsides, hoc tit. Spec. de fer. §. 1. n. 4.* Etiam hodie magistratibus oppidanis vt decreti statutique, sic feriarum constituendarum, non quidem generalium, de quibus *d. l. 4.* agit, sed quæ in suo territorio valeant, & (vt ita dicam) localium, esse potestatem. Quamobrem solus Princeps, vt leges, sic ferias statuit generales. Inferiores, vt leges & statuta, sic ferias non prohibentur in sua diœcesi condere locales.

¶ Materia circa quam feriæ versantur, sunt omnes actus, tam publici quàm priuati: *l. actus, 8. C. eod.* scilicet contentiosæ iurisdictionis: nam quæ sunt voluntariæ, etiam in ferijs rectè expediuntur: *d. l. actus.* vt & opera misericordiæ, quomodo loquitur Spec. *de fer. §. sequitur. nu. 1.* item quæ expediri, nec differri reipub. interest: vt vestigatio latronum, *l. penult. C. eod.* custodia ac disciplina militaris, vigiliæ, *l. pen. h. t.* & quæ ad ipsarum feriarum tuitionem, *l. 3. h. t.* aut annonam publicam, *l. 5. C. eo. c. 3. eo.* qua carere nullo die possumus, pertinent. In his enim & similibus, feriarum non habetur ratio. 5

¶ Forma, & tempora colendarum feriarum, lege præscripta sunt: *L. 2. l. omnes 7. l. fi. C. eod.* potest tamen (vt dixi) pro ratione fructuum, aut serius aut citius 6

iudex

iudex ferias indicere: *Iaſ. in d.l.* A *4.hoc tit.Spec.de fer.§ 1.nu.*4. qua in re rationem loci illius in quo agitur, item domicilij actoris aut rei vocati, aliarumque circumſtantiarum habere debet: *arg.l.3. §.fi.de teſtib.vid.dict.Spec. §.1.n.9. de fer.* Porrò ſtatuta meſſibus & vindemijs tempora, *in l.2.C.eod.* B nec cum *l.4. h.t.* quæ vult ea eſſe arbitraria, neque etiam opportunitatibus & anniuerſariæ maturitati horum quidem locorum & iſtius ſeptentrionalis cœli congruunt: ac ſubdititia putatur ea conſtitutio *l.* 2. non à Romanis Impp. ſed Gotthicis, regib. Tho- C loſanis & Hiſpanis (quorum cœlo & caloribus magis conuenit) diu poſt occaſum imperij Rom. inuenta. Certè à noſtris Interpretibus nec agnita eſt, neque commentarijs atque gloſſis explicata.

7 ¶ Finis ſolennium feriarum eſt, vt multitudo à curis prophanis feriata, cultui diuino det operam: *l.omnes.* 7.*l.fi.C.eo.* iuxta præceptum Dacalogi, Memento vt diem ſabbati ſantifices: quod etſi non ad ſpeciem ceremoniæ certæ dici ex lege Moſaica, tamē in genere, ad cultum Deo certo E tempore præſtandum, omnes ex lege naturæ obligat. Finis neceſſariarum feriarum eſt, vt agricolæ litibus vacui, colligendis tempeſtiuè fructibus vacari poſſint: *l.1.2.hoc t.l.3. C.eod.* quamquam non modò agricolis, ſed omnibus in genere feriæ proſint, *Spec. de fer.* §.1 *num.*8. Vt enim diſpoſitiones legum ſunt generales, *l.5. C.de legib.* ita & beneficia legibus propoſita, generatim omnibus commodant, & ad omnes pertinent. Repentinarum feriarum finis eſt, vt Publicum gaudium luctuſvè, publico iuſtitio celebretur.

¶ Effectus, quod in ferijs nec à iudice, *l.1. hoc t.* neque ab arbi- 8
trio, *l.omnes, 6. in fin. C. eod.* ius dici, *d.l.1.* aut citatio fieri, aut ſolutio debitorum publicorum exigi poteſt, *d.l.omnes,7.in fin.C. eod.* Quare parte alterutra emanente, actus à iudice tempore feriarum factus eſt, ipſo iure nullus, *d.1.in fin.l.ſi feriatis,6.hoc tit.Iaſ.in l.4.n.3.h.t.* Dico, Emanente: nam volentibus, aut ſponte comparentibus rectè ius dicitur: *d.l.1.in fin. Spec.de fer. §.fin.* D quod verum eſt in ferijs indictis, litigatorum cauſa, puta meſſium, vindemiarum, &c. ſecus in ſolennibus, *c.fi. ex eod.* aut repentinis, *Bald.in l.1.in fi.C.eo.* Nam his à priuatis renuntiari nequit, quia priuatorum cauſa non conſtituũtur: *Spec.de fer.§.fin.gloſſ.Salic. & alij in l.omnes, 7.C. eod.* Sunt tamen, vt ſupra dictum eſt, de quibus etiam die feriato magiſtratus adiri, & ius dici poteſt: vt quæ moram non patiuntur, vt quæ expediri ſtatim, vel pium eſt, vel publicè vtile: cuius rei exempla complura hoc in titulo proponuntur,

nuntur, *l.1.& 2.hoc tit.l.5.9.10.* *C. eod.*

9 ¶ Ac quia nec aduerſus eos, quamuis abſentes, qui dilationē impetrarunt, ſtipulatio Iudicio ſiſti committitur: ideo de hac quoque re vtpote altera huius tit. parte, nonnihil eſt ſubijciendum. Differre litem, eſt actum iudicij, B certo die expediendum, in alium diem vlteriorem reijcere, *l. quid tamen, 21.§. Papin.l.diem, 27.de recep. arb.* Dilatio propriè noſtris dicitur aſſignatio certæ diei ſeu termini, quo cauſam tractari oportet, cum iuſto temporis interuallo facta. Propria dilationis C ſunt, eſſe Continuam: *l.more. 8. hoc t. l.3.C.eod. Bald.in l.1.C.eod. gloſſ. in Rubr. de diuerſ. & temp. praſ.* Peremptoriam.*l.fi.vbi Bart. & Dd.hoc tit.Maran. de dila.n.2. Schurff. conſil.29. cent.1.* Arbitrariam, *Maran.de dilat.n.11.* Vtrique parti communem, *Spec. de* D *dilat.§ in ſumma, text.in l.petenda, C. de temp. in integr. reſtitut. vid.Lanfranc.in c. quoniam,verb. dilationes, de probat.*

10 ¶ Dilationum ſpecies varias Dd. comminiſcuntur: *vid. Spec. de dilat. §.1.Hoſti.eod.tit. Bart.in l.2.de re iudic. Panor. in cap. cum* E *ſit, de appell.*in quas inquirere, non eſt operæpretium. Sanè non inconcinnè aliæ dicuntur eſſe dilationes Peremptoriæ, aliæ Citatoriæ ſeu dilatoriæ, quæ perēptoriis opponuntur: *l. ad peremptorium, 68.cum ſeq. de iud.* aliæ Iudiciales, aliæ Extraiudiciales: aliæ Legales, aliæ Conuentionales.

¶ Quod ad cauſam efficientē attinet, dilationes dātur aut à lege, *l.1.& 4.de re iudica.l.4. C.de vſur.rei iud.tot.tit.ff. & C.de tem. app.* aut à iudice, *c.cum ſi Romana. vbi not.de appell. Specul.de dilat.§. ſequitur, in fin.* aut conſuetudine ſeu ſtatuto, *Bart. in l. ſi arrogator, de adop. Tiraqu. de retract.lign. §.1.gloſ.* 10. aut partiū conuentione, *c. paſtoralis, 27.§. cum autem, de off.del. l. de die 8. qui ſatiſd. cog.* Cauſa προκαταρκτικὴ, eſt petitio partis: *c. cum cauſam de app.* quanquam interdum etiam proprio motu atque arbitrio, terminum iudex præſtituat aut proroget. *Spec.de dila. §. 2.num.6.* item multiplex æquitas dandæ dilationis, quæ ex varijs cauſarum circumſtātijs oriri poteſt, *vide Spec.hoc t. §. 1.* nam ex bono & æquo dilationes dantur, *Spec.præall.loc.n.26.27.* tam actori, quàm reo,*Spec.eo.§.videndum, in prin.*quamquam reo, qui ſe præparare non potuit, plenius conſulatur, *l.fi. h.t.* longioreſque ac crebriores termini concedantur, *gloſ. in l.ſicuti, §.ſi quæratur, ſi ſer.vend.Iaſ.in d.l.fin.*

¶ Materia circa quam, ſunt 12 omnes cauſæ, tam ciuiles, quam criminales, *l.fi. hoc t.* etiamſi crimen ſit notorium, *vide gloſſ. in l. ictus, C. de his qui not.infa. l.cum reis,8.l.fi.C.de pœn. Bal. & Salic.*

in

in l. ea quidem 7. de accus. Imol. A
in l. is qui, 5. de pub. iud. Par. de
Put. in tract. Syn. ver. defensionem.
In pecuniarijs causis, vna tantũ
dilatio in singulos actus datur: in
criminalibus, duæ actori, tres
reo dantur, *l. fi. hoc tit.* Nam &
olim accusatori ad agẽdum duæ,
reo tres clepsydræ ad defensionẽ B
infundebantur. Sed & in ciuilib.
quandoque ex magna causa noua
dilatio datur: *Spec. eo. § non videndum, n. 3.* puta ob legitimum
impedimentum, *l. oratione hoc t. c. pastoralis, de off. del. Ias. & Dd. in d. l. fi. Maran. de dilat. n. 6. 7. 8. 9. cum seq.* quod de tempore litis C
iam contestatæ accipe: nam ante
eam, reo triplex terminus ex lege est concessus, *l. ad peremptoriũ, 68. cum seq. de iud.* Illud in genere tenendum materiam dilationũ
esse amputandam, *vid. in Auth. offeratur, C. de lit. contest. l. 2. C. de temp. app.* præsertim in causis D
summarijs, *Clem. sæpe. de verb. signif.* quia cursim lites expediri,
publicè interest, *l. properandum, 11. C. de iud. l. quidam, si cert. pet. Clem. dispendiosam, de iud.*

13 ¶ Forma dandæ dilationis est, vt detur parte citata, *Spec. de dilat. §. 2. num. 1.* & cum quadam E
summaria causæ cognitione, *l. à procedente, 4. C. de dilat. Spec. §. vlt. n. 20. Host. de dilat. n. 7.* vtque
spatium à lege concessum, iudex
sequatur aut extendat, non etiam
facilè minuat: *vid. Dd. in l. 1. C. eo. in c. 1. ex eo. Panorm. in c. cum*

sit Romana, de app. l. 4. §. antepen. de re iud. l. fin. C. eo. Maran. de dilat. n. 15. Spec. §. vlt. n. 13. In termini etiam assignatione, exprimere & significare partibus iudex
debet quid in termino agi oporteat: *Spec. de dilat. §. vlt. in fin.* de
qua forma consulendus est Speculator, *d. §. fi. n. 2.*

¶ Causa finalis est, vt litigatores idoneum habeant spatium, 14
quo se ad iudicium præparare &
instruere possint *l. 1. in verb. spatium instructionis. Co. eod. c. fin. in verb. temporis spatium vt potuerit deliberare. ex eod.* Effectus est,
quod dilatio excuset à pœna &
mora, & ea pendente, nihil sit
agendum aut innouandum: *l. 3. C. eo. c. 2. prat. ex eo. Pan. in c. significante, ex eod. Socin. in fall. regul. 93.* vbi autem dies seu terminus
eius venit, quòd habeat vim sententiæ interlocutoriæ, *l. qualem, 27. de rec. arb.* & perimat actum
qui in assignato dilationis termino fieri debuit adeò vt pars postmodum comparens, super eadem
re amplius, nisi ex magna cāusa,
non audiatur: *Spec. §. 2. n. 4. 8. & 9. Schurff. consil. 29. cent. 1.*

De edendo. Tit. XIII. C. 2. 1.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dictus sit libellus, & quid sit.*
3 *Partes libellorum, & species.*
4 *Proprietates.*

5 *Causa efficiens: & cui libellus sit offerendus.*
6 *Materia: & in quibus libellus offerendus sit, vel non sit.*
7 *Forma libellandi.*
8 *Finis & effectus.*
9 *Edere quid sit.*
10 *Quotuplex editio.*
11 *Causa efficiens.*
12 *Materia: & qua sint edenda, vel non.*
13 *De forma facienda editionis.*
14 *Finis & effectus editionis.*

1 VOcato † ad iudicium reo, & sui copiam faciente, proximum est, vt actor actionem C suam libello comprehensam offerat, *Auth. offeratur, Co. de lit. contest.* atque edat, *l. 1. h. t. l. 3. C. eo.* vt deliberare reus possit, cedere (quod de cessione iuris solenni Connius interpretatur) an cōtendere vltra debeat: & si contendēdum putet, veniat instructus, co- D gnita actione qua conueniatur, *l. 1. hoc t. in princ.* Rectè igitur atque ordine sequitur, vt de edendo despiciamus. Quia verò potissimum, & primo loco libellus in iudicio editur: *Auth. offeratur, C. de lit. contest. l. 1. hoc tit.* non alienum erit quędam de ma- E teria libellorum præmittere.

2 ¶ Libellus diminutiuum à libro est, vnde charta olim conficiebatur: ac in genere, omnem scripturam significat: *l. 1. in prin. de tab. exh. l. si publicanus, 4. de publ. l. minorum, 6. C. de prad. min.* A *l. apertissimi, 14. C. de iud. tot. tit. C. quan. lib. prin. & ff. de lib. dimiss.* figuratè, materia pro re quæ ea continetur, sumpta. Propriè autē. hoc in argumento Libellus pro scriptura quæ actionem continet, accipitur, *l. libellorum, 3. de accusat. Auth. offeratur, Co. de* B *lit. cont. c. fi. ex. de li. oblat.* de cuius definitione, plura apud Dd. videre licet, *Spec. de lib. con. §. 1. Host. in rubr. eo. n. 1. Dd. in c. fi. de lib. obla. Soc. eod. tit. in rubr. vide glo. in cap. 1. verb. libelli. de lib. oblat. Odofr. in summa. tit. quid sit libellus.*

¶ Eius partes numerantur tres: 3
1. maior propositio, quæ iustam ex iure petitionis causam ostendit. 2. narratio, seu minor, qua infertur in proposita specie facti, eam iustam petitionis causam subesse. 3. petitio seu conclusio, quæ vtramque propositionem coniungit, & minorem maiori includit, *vide Ias. Zas. & alios, in prin. Instit. de act. Bar. in l. si prius, in prin. de oper. nou. nunc.* Est igitur libellus, quidam quasi Syllogismus practicus & iudicialis. Speculator, *de lib. con. §. quid libellus, n. 3.* paulo aliter eas partes recitat. ponit .n. primo loco libelli Causam, quæ maior est: secundo Obligationem, quæ minor est: tertio Actionem, quæ in superiore partitione est conclusio: ipsa enim petitio dicitur actio: *§. 1. Inst. de actio, l. actio, 27. ff. de act. & obl.* in petitione autem consistit conclusio.

clusio, non in verbis narratiuis, *Bald. in l. fin. circa fin. C. de fideicomm. liber.* Et hæc, potissima pars libelli est, quæ præcipuè attenditur *Bar. in l. Aurelio, §. Sticho, de lib. leg. Ias. in §. omnium, n.* 129 131. 132. *Instit. de act.* in Ciuilibus, non etiã in Criminalibus, quibus conclusione non est opus. *Bart in l. quid ergo, §. pœna, de his qui not. infra, Ias. in d. §. omnium, num.* 137. *vide infra de accusat.* Species libellorum vsitatè duæ ponuntur: alter Conuentionalis siue Ciuilis à conueniendo, *c. fi. ex. de lib. obla. glos in c. 1. eo. t.* alter Criminalis, *l. libellorum, 3. de accus. de quo vide Spec. de lib. obl. §. species, glos. in d. c. 1. Lanfr. in cap. quoniam, ad verb. petitiones, de probat.*

4 ¶ Propria libelli sunt, esse rotundum, dilucidum, concludentem, non obscurum, non incertũ neq; generalem aut alternatiuũ, *vide Spec. de lib. con. §. vlt. Ferr. in for. lib. contra opp. lib. &c.*

5 ¶ Causa efficiens est lex, quæ libellum offerri disponit: *Auth. offeratur, C. de lit. contest.* offerri autem iubet principaliter iudici *c. 1. de lib. obl. Spec. §. restat, in prin. eo. tit.* competenti: *Spec. eod. tit. §. nunc videamus, in fin.* quia huius officium super petitione imploratur, *l. 1. C. eodem.* deinde etiam parti aduersæ, *dict. Auth. offeratur, l. 1. in princ. h. tit.*

6 ¶ Quod ad materiam attinet, in omnibus causis offerendus est libellus, de quibus constituitur iudiciũ, & inter duos lis est: *Spec. de lib. con. §. nunc dicendum, per c. licet, de sim.* tam ciuilibus quàm criminalibus, *d. l. libell. 3. de accus.* tam petitorijs: *l. si in rem, 6. de rei ven.* quàm possessorijs: *Spec. præall. loc. n. 2. §. fi. Instit. de interd.* non tamen semper in causis summarijs, *clem. sæpe verb. libellum non exigat. vbi gloss. de verb. signif.* puta executionibus: *Spec. præall. loc. n.* 17. in his enim qualiscunq; petitio, etiam sine scriptura sufficit: quemadmodum & cum per modum inquisitionis proceditur, *l. 4. vbi gl. ad verb. continua, C. de apost. c. cum olim. de testibus, vide Can. in cap. qualiter, 24. de accus.* aut iudicis officium extra ordinẽ imploratur, *Spec. præall. nu.* 7. An autem in appellationibus, *vide Spec. de lib. ob. §. nunc dicendum, n.* 37. 38. & exceptionibus *Spec. de except. §. viso, vers. sed nunquid.* libellus requiratur, non est huius nunc instituti disputare.

¶ Forma libelli etsi maximè 7 iuxta stylum & consuetudinem cuiusque curiæ est concipienda. *Spec. eo. tit. §. nunc dicendum, nu. 3. & in §. fi. in prin. per l. 3. l. fi. de test. c. consuetudinis, 11. dist. Bald. post glos. in l. de quibus ad ver. inueterata, de leg.* tamen vbi nulla specialis extat consuetudo, scripto complectenda est: *l. 1. verb. describatur. hoc titul. & dict. Auth. offeratur.* ea ratione, vt hæc quinque subsequentibus versicu-

lis comprehensa contineat:

Quis, quid, coram quo, quo iure petatur, & à quo,
Rectè compositus quisq; libellus habet. vid. Host. de lib. oblat.

Præcipua autem libelli forma, in conclusione consistit, *Bald. in l. 2. n. 2. vers. præterea, C. de proba.* quæ cuiusmodi esse, & quomodo formari debeat, alibi pluribus exponit Iason *in §. huic autem, nu. 13. inst. de action.* qui de clausulis quoque libellorum, variè & copiosè multis in locis disputat, *in §. omnium, Instit. de act. & §. sic itaque, eo. tit. in l. Diuus, 13. de re iud. in l. petens, 27. n. 5. C. de pact. vide Cano. in c. 2. de off. ordin.* Atque hodie tanta habetur conclusionis ratio vt sufficiat ex eius forma certum actionis genus intelligi, etiãsi nullum eius nomen exprimatur: *c. dilecti vbi Dd. de iud. Panor. in c. examinata, n. 1. 2. 3. eo. tit.* quod olim contra fuisse videtur: saltem iure Cod. *l. 3. C. de eden. l. vltim. C. de interd.* nam Digestorum iure nõ fuisse necesse actionem libello designari, alibi tenet Accursius, *gloss. in l. 1. §. 1. verb. edere, ff. de eden. per illum text. & l. quoties, Cod. de dignit. lib. 12.*

8 ¶ Finis libelli est, vt agentis desiderium proponat, *l. 1. de postul.* iudicem & aduersarium de specie futuræ litis instruat, *l. 3. C. eo. l. 1. hoc tit.* & sit fundamentum iudicij. Nam & probationum articuli, ad libelli formam accom-

A modandi sunt, *l. licet 9. §. ibidem, de probat. c. significauerunt de testibus Host. in rubr. de proba. n. 5.* & sententia secundum eundem ferenda, *l. fin. C. de fideicomm. liber. l. vt fundus, 18. commun. diuid.* Quare vt rectè ordinetur, ac super certa re aliqua fundetur iu-

B dicium, necesse est ab actore etiã non monito, *Spec. de lib. oblat. §. vtrum n. 4.* vltrò libellum offerri: *Auth. offeratur, C. de lit. contestat.* eiusque omissio vitiat processum, *Spec. præall. loc. §. nunc dicendum, n. 14. per not. in c. 1. de lib. obl & in l. prolatam, C. de sent. & interloc.*

C *omn. iud.* Vnde meritò libellus substantialibus iudiciorum annumeratur: *Spec. in d. §. vtrum,* nam libello existente nullo, processus redditur nullus, *c. examinata. vbi Fel. n. 14. de iud. glos. ad verb. secundum, Insti. de ob. c. 1. vbi Canon. ex. de lib. obl.* Quare & iudex

D ineptum respectu iuris, non facti, *Panor. in c. examinata, num. 21. de iud.* aut contra stylum curiæ formatum, *Felin. in c. 2. n. 5. de lib. ob. Guiden. Pap. in proœm. decis. vide etiam Tiraqu. in tract. de pœn. in princ. n. 7.* ex officio, ne sententia reddatur retro nulla, *Fel. in dict. c.*

E *examinata n. 14.* reijcere potest. Si tamen intentio sit apta, sustineri libellus debet, etiamsi petitio sit inepta: *Fel. præalleg. lo. n. 11.* nam in dubio, & quoad fieri potest, sustinendus est, *l. si quis, 66. de iudic.* vt includat intentionem libellantis, *Anchor. consil. 148. ad præ-*

prædicta n.6. per Innoc. in c. fin. de A *lib. obl. Panor. in d. c. examinata, n.* 18. *Rom. consil.* 245. adeo vt ex narratis sufficiat resultare ius agendi implicitè, vt nostri loquuntur, & id postea in probationibus explicitè declarari: *Anchor. dict. cons.* 148. *n.6.* & qualitercunque possit cōmodè interpretari, pro- B cedat: *Bal. in l. Polla n.7. C. de his quibus vt ind. per Innoc. in dict. c. examinata*, & super parte eius apta totus fundandus sit processus, etiamsi in reliquis sit ineptus, *Bal. in c.1 n.4. de mil. vas.* Ad effectum libelli illud quoque pertinet, quòd eo complexa videatur C actor confiteri, *Panor. d. c. examinata, n* 3. *&* 4. Verum autem libellus emendari aut mutari possit, etsi variè disputatur: *in l.3. C. de eden. §. si minus. Instit. de actio. Spec. de concep. lib. §. nunc ostendamus*, tamen communis conclusio est, emendari & declarari ad D sententiam vsque *l.4. §. fin. de nox. act. l.4 l. si quo, 41 de pet. hær.* mutari verò, & substantiam eius corrigi duntaxat ad litem vsq; contestatam, *Dd. in d. l.3. C. eo. Can. in c. inter, de fid. instr. Ias. in §. omnium, nu.* 157. *Instit. de actio. vid. Landi lib.3. art.14. Fach. diff.42.* E posse: de quo, quæ nostra sit existimatio, alibi docuimus: *§. si minus, 33 Instit. de actionibus*, & alio fortasse loco planius exponemus.

9 ¶ His ita præmissis, de Edendo videamus: quæ propria est huius tituli tractatio. Edere significat aliquid in publicum proferre, enunciare vel profiteri, *l. si fine, 22. §. si procura. 4. rem rat. hab. l.1. de offic. consul. l. si quis, 6. §. si initium de ed.* In hac porrò materia. Edere propriè est copiā describendi aduersario facere, seu libello quid complecti, eumque dare describendum aduersario, aut dictare, *l.1. l.6. §. de ed. hoc tit.* Edere & eum Labeo, ait, qui producto ad albū (quo publicè Prætoria edicta, & actiones quas daturus esset magistratus, olim proponebantur, *vide in tit. de alb. scrib.*) aduersario declarat, quam actionis speciē de proposito Prætoris Albo atque Edicto velit intentare, *d. l.1 in princ.* Certiorem .n. hoc etiam modo facit reum, de futura litis specie, *d. l.5 C. eo.*

¶ Editio alia est Iudicialis, alia 10
Extraiudicialis, *Imol. in c.1. de prob.* Item alia Libelli, alia Instrumentorum alia Rationum, alia Actorum, *vide gloss. Alexan. Ias. & Dd. in Rub. C. eo.*

¶ Causa efficiens Remota, est 11
Edictum hoc Prætoris, *l.1. l.6. §. prat. hoc tit. l.3. C. eo.* quo necessitas editionum imposita & introducta est: Propinqua, iussum iudicis, qui editionem fieri oportere decernit: *l.1. in verb. ad off. iud. vbi glos. & Dd. C. de eden l. vbi. 8. in verb. decerneretur à pratore. hoc t. Ias. in l. quædam n.4. hoc tit. l.2. in verb. is apud quem agitur iubebit C. eo.* aut ex officio Mercenario, quando in iudicio propter actio-

nem edito postulatur: *vide gloss. A edicto, hoc tit. l. 6. Cod. eo.* &c. *in l.1.& 2.l.non est nouum,5.C.eo.* aut officio Nobili, quando extra iudicium, vel sine circumstantia actionis, ea est petita, *l. 1. quem. test.aper. an.l.vbi,8. vbi gl.ad ver. iud.off.hoc tit.* Causa προκαταρκτικὴ, est Petitio partis, sine qua iudex editionem non decernit, B *Ias. in l.quadam, num.4.hoc t. per l.si quis,6. & pertinere,hoc tit.* Ea verò fit aut Principaliter & Per se, implorato scilicet iudicis officio nobili, *Innoc.in c.1.n.3.de prob.fac.l.7.8.hoc tit.* vel propositâ in factum actione, *Bart. in l.1 §. offic.n.3.de tut.& ra. dist.* siquidè C ordinaria desit, quæ interdum ad editionem impetrandã competere potest: *l. quadam,9. hoc t.* aut Incidenter, *Bar. præall. lo.* vt cum proposita actione per modũ exceptionis dilatoriæ petitur editio fieri: de quo genere hic præcipuè disputatur. Hæc autem D petitio, æquitate & iusta aliqua causa niti debet: *l.1.verb.æquissimum,l.4.in verb. ratio æquiss. h.t.* puta quod petentis intersit editionem fieri, *l. 6. §. ex hoc edicto. hoc tit.* quæ ratio maximè valet in publicis instrumentis edendis, *l.2.vbi Ias.n.2.3. C. eo.* non æque E in priuatis: *l. penult. ad exhib.* quod aliàs speciem futuræ litis dispicere, nec se præparare possit, *l.3.C.eo. l.1.h.t.* quod æquum sit, instrumentum quasi suum, aut saltem commune edi, *l. 4. in inprinc. l. si quis, 6. §. ex hoc*

¶ Materia, sunt omnia iura, 12 quib. actor in iudicio vsurus est, *l.1.vers.edenda hoc tit.* Libellus, Instrumenta, Rationes, Iudicia, Articuli, *Paul.lib.5. Sentent.16. l. vnius, de quæst. Ias. post alios in l. 2.n 3.4.5.6. cum seq.C.eo. Bart. l. vlt.n.8.de quæst.* &c. Amplius volunt Dd. *Ias.in l.fi.n.2.dicens hãc esse communem, C. eo.* omnia instrumenta quæ ad causam pertinent, etiamsi actor lis non vtatur, petenti reo edi oportere, *l.3.hoc t.* à reo vero actori non item, *l. 1.C. eo.tot.tit.de prob.l.nimis, C.de test.* nisi ad replicationẽ eius fundendam: *l.fin.vbi communiter Dd.C. eo.* quod in rationibus, de quibus leges huc pertinentes loquuntur, verum esse potest: *l.fin.C.eo.* cum qua nisi rationes edantur, non rectè dati & accepti integra causa constare: *l.4. & l.6.§.ratione, hoc tit. l. 4. & 5. C. eo.* tum quod rationes vtrique parti quodammodo videantur esse communes: *l. si quis ex arg.6. § pertinere,hoc t.l.6. C. eo.* vt suum quasi instrumẽtum petenti sit edendum: *arg. d. l. 4. & l.6. hoc tit.* in reliquis durum est, à regula recedi, *l.1. C.eo. l.nimis,6.C.de testi.c 1.de prob.* & reũ cogi, vt ipse aduersarium suis documentis instruat: *d.l. nimis graue.6.C.de test.l.1. C.eo. c.1. de pro.* maximè cum replicatio instar actionis sit, *l.quæsitum.§.fi.de peri.* & Actore non probante reus sit absoluẽdus: *l.qui accusare,4.C.eo.* & alio-

& alioqui Nemo, qui non est in officio publico, instrumenta, & rationes suas, vt paulò post dicemus, exhibere cogatur, *l penul. ad exhiben.* cessat etiam hic æquitas & causa, quare editio sit introducta. Nec enim vt ad lites minuendas, aut certè rectè constituendas pertinet & æquum est, edi reo (qui se præparare ignarus quando coueniretur non potuit) actionem & documenta actoris: quo liberare possit vtrum contendendum putet an non, & si putet, se comparare possit: *l. 1. hoc tit.* sic eadem contrà ratio est, vt reus edat actori ad fundandam replicationem. Quin id ad excitandos in iurgia animos augendasque potius lites, quàm ad sopiendas pertinet: & æquum est, vt actor se ipsum initio ad iudicium cōparet (cùm in sua potestate habeat; quando agere velit: & non nisi probè re meditata, in litem ingredi compellatur, *l. 4. l. vlt. de except. do. hoc tot. tit. C. vt nemo inuitus.*) non verò à reo, sui iuris instructionem expectet *d. c. 1. de probat.* Quam ob rem æquius est, ad id reum non compelli: nisi fortè in causis fauorabilibus, puta Fisci, Dotis, Alimentorum, Matrimonij, *l. 3. C. eo. l. 2. § 1. de iur. fisc. clem. 1. § cæterùm de vsur. vide Alex. Ias. & alios in d. l. fi. C. eo.* &c. Sanè quidem exceptiones & reliqua, quibus reus in iudicio vtitur, actori edenda sunt, cùm sint pars actorum. Acta autem

A omnibus quorum interest, nedū litigantibus sunt edenda, *l. 2. vbi Ias n. 2. C. eo. l. fin. vbi Bart. Bal. C. de re iud. l. 2. C. vt lit. pendent.* Sed & instrumentorum communium editio rectè petitur: *l. quadam, 9. hoc tit. l. procur. 7. C. eo. Ias. in l. fin. n. 3. C. eod. Rom. cons.* 348. & eadē

B ratione, rationum ab Argentario vel Nummulario, qui nostro nomine aut rogatu eas confecit, *l. 4. 6. hoc tit.* Meum enim quodāmodo instrumentum est, quod meo rogatu & de re mea à persona publica est confectum, *d. l. 6. § pertinere, d. l. 4. in prin. in verb. meum.*

C In eadē causa hodie Notarij sunt: vt petentibus ijs, quorum nomine contractus conscripserunt, Protocolla sua exibere cogantur. *Bart. in l. argentarius, 10. hoc tit.* Item Gabellatores quos vocant, & Rationales: denique omnes qui ex officio publico libros rationū

D conficiunt, *text. in l. iustum, 6. C. eod. Bart. in d. l. argentarius, 10. & in l. vbi 8. §. fin hoc tit.* Quare & illud consentaneum est, sicuti acta, *l. 2. C. eod.* ita quælibet registrata, libros, instrumenta publica, aut in archiuo publico recondita, ijs, quorum interest, com-

E municanda esse. *Bald. in rub. C. de fid. instrum. n. 5. Ias. n. 3. 4. cum seq. Purpura. Dec. & communiter Dd. in l. 2. C. eo.* Priuati verò rationes suas denudare non coguntur: *l. 2. C. quando & à quib. quar. pars. lib. 10. l. penult. ad exhib. l. fin. C. de alim. pup.* nisi ex æquitate mercatores

tores illi, qui varias negociationes exercent, & ipsis rationibus quasi publicis vtuntur, *Bart. in l. quadam, 5. in princ. hoc tit. per glo. l. fi. C. de pact. conuen. Alex. Angel. in d. l. argentarius, hoc tit. Card. in clem. 1. §. 1 opp. 5. de vsur. Felin. in cap. 1. de probat.* Æquum enim est, Vt quibus rationibus pro se cum vsus est vtuntur, *vide Ias. & Dd. in l. admonendi, 31. de iur. & in l. instrumenta, 5 cũ ll. seqq. C. de probat.* eas contra se quoque valere patiantur, *l. si quis, 13. Cod. de testi. tot. tit. quod quisque iur. atque ita & in his terminis videntur accipienda, l. iustum. 6. & l. vl. C. eo.*

13 ¶ Quod ad formã attinet olim qui ab argentario petebat rationes edi, iusiurandum dare cogebatur, se non calumniæ, & vexandi argentarij causa petere: *d. l. 6. §. exigitur, l. quadam, 9. § fin. hoc tit.* sed hoc non multum hodie vsurpatur. Certè in iudicijs non vsquequaque obtinet: cùm aliàs in his de calumnia iuretur, *t. t. C. de iur. prop. calum.* & ex dispositione legis, talis editio facienda sit: non autem præsumi debeat, calumniæ causa petere, qui petit id quod peti lege conceditur, *l. nemo, 151. l. nullus, 55. de reg. iur.* Id tamen quod interest quoties hac in materia probari debet (sicut probandum est, *l. vlt. de prætor. stip. l. vnic. C. de eo quod inter, l. 2. in fin. de eo quod cert. loc.*) vt factum *l. asseueratio, 10. C. de non num. pecun.* solet per iuramétum (cum de modico præiuditio agatur) declarari, *l. thesaurus, 15. ff. ad exhib. l. 6. §. 2. hoc tit. vide Ang. in l. 4. hoc tit.* Editio autem instrumentorum fit in iudicio sine die & consule, quo instrumẽtum conscriptum est, *l. 1. §. 1. hoc tit.* Nam dies instrumenti non ad causam editionis, quæ tantùm fit, vt sciat aduersarius, quibus instrumentis actor vti velit, quod æque scire potest, siue dies edatur, siue secus: sed ad fidem instrumenti, & probationem spectat. Vt autem probatio ante litem contestatam, ob timorem subornationis non publicatur, etiam cùm producta est (vt produci ad æternam rei memoriam potest: *Auth. sed et si quis. C. de test.*) ita nec dies instrumenti antea est proferendus: ne videlicet quid fraudis, prolato vulgatoque, seu vt alij legunt, Prælato die, cõtra instrumentorum excogitetur: *d. l. 1. in prin. §. editiones, exempla vide apud Constan. l. 1 epist. tit. 4. Cui. lib. 3 c. 7. l. si à debitore. 28. ad l. Cor. de fals. lib. 2. §. diem, quem. test. aper.* quo deinceps in probatione facienda, vbi producendum est, fide careat. Dies autem solutionis edendus est, quia pars est instrumenti & contractus, *d. l. 1. §. 9.* sicuti & dies rationum: quod aliter data & accepta intelligi nequeunt, nisi de tempore constet, *l. 1. §. rationes, l. 6. §. initium, hoc t.* Acta quoq; cum die & anno edi, receptum est, *gloss. in l. 1. verb. die*

hoc

hoc t. Bal. & Dd. in l. 2. C. eo. Alex. in l. 1. §. 1 hoc t. Neque tamen & Originalia edi necesse est, sed sufficit Exemplum, seu (vt nunc loquuntur) Copiam exhiberi, *gl. Bart. & Dd. in l. 2. hoc tit. Alex. in l. exempla. 11. hoc tit.* nisi cùm aut ad finem probationis editio fit: tunc enim originalia produci debent: quia hæc sola probāt. *Auth. si quis in aliquo, C. eod.* aut instrumentum falsum esse dicitur, aut alia causa iusta subest. *Bart. Bald. in l. proc. 7. C. eo.* Verum autem totum instrumentum vel liber edendus sit, an sufficiant particulam & articulum de quo quæritur, edi, quæstionis est, *vide Bar. Bal. in l. fin. C. de præ. imp. off. & in l. argentarius, 10. §. 1. hoc tit. Ias. in rub. de oper. no. nunc. nu. 8. Spec. de fid. instr. §. 17. vers. sed si omnia.* Equidem ratio tota, quatenus ad petentem pertinet, edenda est, & à capite, vt inquit I.C. *l. argentarius, 10. §. 1. hoc tit.* Itemque puto in instrumentis seruari oportere, cum solummodo I. C. diem confecti instrumenti excipiat, *l. 1. §. pen. hoc tit.* vt Exceptio regulam in casibus non exceptis cōfirmare videatur, *vide Dec. in l. 1. de reg. iur.* In libris autem & registris, quorum varia & discrepantia sunt capita, suffecerit eum articulum edi, qui ad causam pertinet, & quo quis vsurus est: *d. l. 1. in verb. quibus quis vsurus,* cum idem ferè in rationibus velit seruari Iurisconsul. *l. argentarius,*

A *10. §. 1. hoc tit.* Illud quoq; sciendum est, editionem fieri temporibus petentis: *l. 4 §. fin. vbi Dd. & in l. argentarius, vbi Bal. h. t.* & semel tantùm faciendam esse, nisi iusta eius reiterandæ causa subsit, *l. 6. §. fin n. 11 sequenti, hoc tit.*

¶ Finis editionis quæ initio li- 14
B tis fit, est: Vt aduersarius instruī possit de futura litis specie, *l. 1 hoc tit. l. 1. C. eo.* ac inspecto iure actoris, deliberare vtrum contendēdum putet an non: & si putet, vt veniat instructus ad respondendum, *d. l. 1.* Rationum autem & instrumentorum actorumque
C editio, quæ post litem petitur contestatam, magis fit ad instruēdam probationem: *l. quadam, 9. §. nummularios, in verb. quorum probatio, l. argentarius, 10. verb. ad instruendum, hoc tit.* vel fundandam intentionem aut exceptionem *n. 5. 6. l. fin. C. eod.* quàm ad
D speciem litis declarandam. Quod si porrò editio non fiat, potest iudex restitantem eò adigere ex officio, manu militari, *Bart. in l. stipulationes, 72. n. 37. de verb. oblig.* capitis pignoribus, *l. 1. in verb. ad officium, vbi gloss. & Dd. C. eod.* &c. aut denegata in posterum au-
E dientia, *gl. fin. in l. 1. §. fin. hoc titul. tex. in l. sed etsi, 26. §. ait prætor. 4. ex quibus caus. ma. de aliis remedijs, vide Innoc. in c. perpetuus, 12. de fid. instrum. Alc. in l. vlt. circa fin. C. eo. Bald. in l. 2. n. 2. C. de test.* quanquam & litigatori ad interesse detur actio, quanti scilicet

eius

eius interfuit, editionem factam esse, *l. 6.§.ex hoc edicto, l. 7. 8. 9. l.argentarius,10.§.1.hoc tit.*

De pactis. Tit. XIV. C. 2. 3.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Definitio nominis & rei, quatenus pactum à Contractu, Transactione & conuentione differat, vnde dictum sit pactum, & quid sit, & quàm variè sumatur.*
3 *Natura pactorum, & proprietates.*
4 *Diuisio & species pactorum.*
5 *Causa efficiens, qui cum quibus pacisci possint vel non possint.*
6 *Materia, quibus de rebus pacisci liceat vel non liceat.*
7 *Forma, de varijs pactorum modis.*
8 *De fine pactorum.*
9 *De effectu: & cur pacta exceptionem tantùm, non etiam actionem producant & quo iure, quibus casibus actionem pariant.*
10 *De interpretatione pactorum: cui prosint vel noceant: & ad quas personas vel res, & quàm latè extendantur.*
11 *Contraria, & quomodo pacta tollantur.*

1 EDicta † actione, omnique iure atque instrumentis actoris reo communicatis, sæpenu- A mero fit, vt priusquam respondeat reus, aut exceptionem facti transactionisq; factæ qua litis ingressus impediatur, *vide Cast. Ias. & Dd. in l. 4. & 5. C. eo. l. nam postea, 9. vbi Bart. de iureiur* obijciat, aut si nulla præstò sit, parandam mox illam sibi existimet: B postquam sc. cognitio actoris iure, de euentu litis dubitare incipit, *l. sed etsi, 25. §. si ante, 5. de pet. her. l. nemo, 10. C. de long. temp. præsc.* mauuitque cum aduersario quauis ratione pacisci, aut transigere, vel etiam in iure cedere, *l. 1. in princ. hoc t. quàm de cessione* C *iuris intelligit Contius disp. lib. 1. cap. 12.* quàm litis exitum, qui dubius esse dicitur, *l. quod debetur, 15. de peculio. glos. fin. in l. Lucius, 78. ad senatusconf. Trebell.* cum suo detrimento diutius præstolari. Quare rectè atque ordine faciunt iuris compositores, vt post D tractatum de Edendo, prius de Pactis & Transactionibus disputent, quàm vlterius in iudiciorum expositionem progrediantur.

¶ Pactum differt à Contractu & Transactione, sicut genus à specie: vtroque enim latius pa- E tet. Nam Contractus illas tantummodo cōuentiones comprehendit, in quibus obligatio inest mutua, seu vt loquitur I. C. *συνάλλαγμα l. Labeo. 19. de ver. signific. Theoph. in § fin. Inst. de oblig.* Transactio tantum ad ea conuenta pertinet, quibus res dubiæ termi-

terminantur & finem accipiunt, *l. transact. 229. cum l. seq. de ver. sign.* Pactum autem velut genus, omnes contractus, transactiones, & si qua sunt similia promissa & conuenta, complectitur, siue συνάλλαγμα contineant, siue non contineant: siue rem transigant, *l. 1. §. 1. in verb. quicquid contrahendi transigendique causa, &c. hoc t.* Ac videtur idem esse Pactum, quod Conuentio: *Cuia. obs. lib. 2. ca. 15. Paul. lib. 1. tit. de pac.* quamuis Duarenus & alij quidam, Conuentionem latius patere quàm Pactum velint, & hoc à pactione rursus ita distinguant, quasi Pactum quiddam sit specialius, quàm pactio: quod non ita est. Nam pactum à pactione est: vt inquit Vlpia. *in l. 1. in princ.* hoc est, existit ex pactione, sicut effectus ex causa, obligatio ex contractu, *l. licet, §. ea de procur.* Quare aliud alio latius patere, non est consentaneũ: præsertim cum definitio quæ hic pactioni tribuitur, alibi pacto subijciatur: *l. de sollicitat.* Sed & conuentionem & pactum idem esse, multa ostendunt. Nam conuenire idẽ dicitur quod Pacisci, *l. 2. hoc t.* & multis passim locis, *l. iurisgẽtium, 7. §. cum nulla, cum seqq. hoc tit. & in l. solent, 13. de prascrip. verb.* promiscuè I.C. vtũtur vocabulo Pactionis & Conuẽtionis. Ac Cicero *lib. 2. de Inuent. pro Ceci. & alibi.* nihil distinguit conuentionem à pacto, sed alterum per alterum definit: Pactum, inquit, est quod inter aliquos cõuenit. Et Vlp. *in l. 1. hoc tit.* Pactum, inquit, est duorum consensus in idem placitum: quem consensum mox *in d. l. 1. §. 1.* appellat conuentionem, conuentionis inquit, verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt. Ex quibus intelligi vtcunque potest, Conuentionis, Pactionis, Pacti nomina æquè generalia esse, & eandem obtinere significationem. Pactum & Pax, ab antiquo verbo Pago est: vnde etiam nunc, præteritum Pepigi in vsu: cuius verbi meminerunt Quintilian. *lib. 1. ca. 10.* & author ad Heren. *lib. 2. c. 4.* Pactum, inquit, *in lib. 1. hoc tit.* Vlp. à Pactione dicitur: vnde & Pacis nomen: quasi dicat, à Pago est verbale Pactio: & huic substantiua, Pax & Pactum. Ac fortasse, pro Ducitur, scripsit Vlp. Dicitur, *vt in l. 1. in princ. vbi dixit sup. de iust. & iur.* A pactione enim verè existit, & ducitur pactum, sicut effectus ex causa, aut obligatio ex contractu, *l. licet, 42. §. ea oblig. de procur.* Pactio enim est ipse actus, siue factum contrahendi, cuius respectu pacta & contractus dicuntur esse Facti, *l. cons. 7. §. fin. de curat. furio.* Pactum autem propriè est ius quod ex pactione existit, siue obligatio quæ ex paciscendi actu nascitur. Sed vt sæpenumero causa & effectus

effectus cõfunduntur: sic his vocabulis Pactionis & Pacti, I.C. promiscuè sunt vsi, *l. iurisgētium, 7. §. sed cum nulla, cum seq. hoc tit.* Quamobrem & nos ijs absque discrimine vtemur Pactio igitur, siue Pactum in hoc titulo, & passim in toto iure bifariam accipimus. Primum in genere pro omni contractu, transactione, & qualicunq; conuentione: vt & apud Cicer. *lib. 2. de Inuen. & in Partitio. orator.* cum pacti nomine cõprehendit omnia quæ inter aliquos conueniunt: qua de significatione plura *Ia. in Rub. C. de trãsactio. n. 1. & 2.* Hoc in significatu Vlpianus Pactum ita definit, *in l. 1. in princ.* Vt sit duorum vel plurium, in diem placitum consensus. Consensus loco generis ponitur; quia latius patet quàm pactum: vt, verbi gratia, in consilijs, in doctrinis Philosophicis, in alijs deliberationibus & disputationibus potest esse plurium in idem placitum consensus, qui tamen pactum non efficit: Additur Duorum vel plurium: tanquam causa efficiens Neque enim solus quispiam vel sibi ipsi pacisci potest, quia nemo sibi obligatur: *l. 2. de stip. seruor. l. pen. de arbitr. Bal. Salic. Ias. & Dd. in l. debitori, 7. C. de pact.* & cum absentibus Pollicitatio esse potest: Pactum, nisi præsens quis absentis nomine acceptet, iniri non potest: *vide Dd. in l. sale pact. 40. hoc t. & quæ inf. dicemus,* vt hanc propriam

A differentiam inter Pactũ & Pollicitationem nostri tradunt, *gl. Bar. & Dd. in l. iurisgentium, 7. §. sed cum nulla. vbi Ias. n 32. hoc tit.*

Forma specifica quæ facit differentiam, est in verbo Placitum: quod venit à Placo, & propriè significat, id quod post multas al-

B tercationes tãdem à pluribus approbatur, & quo animi ab omni dissensione placantur & conueniunt in vnum: quod proprium est contractuum & pactionum, in quibus paciscentes primùm de re aliqua controuertere disceptareque, ac tandem post longam

C altercationem in vnam sententiã conuenire solent, *l. 1. §. 1. hoc tit. l. 1. si voluntate, 8. Cod. de rescin. vend.* Dico, Conuenire. Nam hac in materia significantius est verbum Conuentionis, quo vsum in eiusmodi definitione Ciceronem diximus, quàm Consensus,

D quo I.C. vtuntur, quia consensus latius patet, & etiam extra rationem pacti extenditur: conuentio porrò propriè pertinet ad ea, de quibus negotij contrahendi causa partes consentiunt, *l. 1. §. 1. hoc tit.* Quare non incommodè de hoc quoque modo definiri pactũ

E ita generaliter acceptum potest: Vt sit duorum vel Plurium, de re sua, seu negotio contrahendo, puta de aliquo dando vel faciendo, honesta & licita conuentio. In hac definitione, præter causam efficientem (quæ est in verbo Duorum Pluriùmve) ostenditur materia

materia in verbo, de re sua (nam de alienis non possumus pacisci, vt postea dicam.) Item causa finalis in verbo de Negotio contrahendo, seu aliquo Dando vel Faciendo. Quibus verbis etiam contraria negatiua implicata est, videlicet, Vt aliquid Non detur, Non fiat *gl. & Dd. in l. 2. in princ. ad verb. in dando, de verb. oblig.* Ad materiam spectant & illa verba: Honesta & Licita conuentio. Nam pacta quæ aut contra honestatem, h. e. ius naturæ fiunt, aut illicita sunt, hoc est, contra leges ciuiles, seu contra iuris regulas, vt loquitur I. C. *l. contra. 28. hoc tit.* ea pacta dici non possunt. Deinceps pactum, propriè & in specialiore significatu, sumitur pro ea conuentione, quæ separata est à contractibus Nominatis, & Innominatis: vt ait Ias. *in l. 7. §. sed cum nulla, n. 27. hoc tit.* Qualia sunt pacta, quæ nullũ συνάλλαγμα continent, & sola conuentionis æquitate subsistunt: *d. §. sed cum nulla.* vnde & Pacta conuenta dicuntur: *d. l. 7. §. præt. hoc tit.* aut Placita: *l. cùm proponas, 21. C. eod. l. transactionis. 7. C. de transact.* aut Nudum Pactum, *d. l. iurisgentium. 7. §. sed cum nulla. l. in bonæ fidei 13. C. eod.* quæ vox (Nudum) epitheton pacti est, non διαςολῆ, (vt in l. 1. de dol. mal. Dolus malus dicitur ad differentiam Boni) quasi aliquod eregionè pactum Vestitum existat. Dicuntur enim pacta Nuda,

A non quod Vestitis opponantur, sed quia nuda pactionis æquitate constent: etiam tum, cum ad agendum sint efficacia, & vt nostri loquuntur, Vestita, *tot. tit. C. de don. per l. iurisgentium, 7. §. sed cum nulla, §. quinimo, l. si vnus, 27. §. pactus, hoc tit.* Semper enim B nudum est, quo pactum est, licet actionem ponat, quatenus in cõtractum cadit, *l. diuisionis, de pac. l. vltim. C. de rer. permutat. l. 1. C. de pac. conuent.* quo sensu Voluntas, & alia multa in iure nostro, Nuda dicuntur, *§. interdum, Inst. de rer. diuis. §. vltim. Instit. de hær. C qual. & dif.* Hoc in significatu Pactum ita definiri potest: Vt sit nuda conuentio, quæ nullum συνάλλαγμα, seu mutuam obligationis causam contineat, super re certa facta, nullam producens Iure ciuili actionem, sed ex edicto Prætoris ad excipiendum D accommodata. Iason paulò aliter: *in d. l. 7. §. sed cum nulla, n. 32. hoc tit.* Pactum, inquit, est promissio quæ fit non præcedente interrogatione. Sed hæc definitio vt breuis est, ita & in reprehensionem incurrere potest. Nec enim satis distinguit Pactum à Pollici- E tatione, quæ & ipsa promissio est sine interrogatione, *tot. tit. de pollicitat.* non etiam conuentio, sicuti pactum. Deinde non secernit pactum à contractibus Innominatis: ac ne à Nominatis quidem plerisque, in quibus non tam ordo interrogationis & pro-

missionis,

missionis, quàm συνάλλαγμα respectu... rum, & consensus considerantur.

3 ¶ Proprium quod actū à pollicitatione secernitur, est: Quòd pactum tantùm fieri possit alteri præsenti & acceptāti, vel suo nomine, vel alieno: *l.2. l. tale.* 40. *vbi Dd. hoc tit.* pollicitatio autem tam absenti quàm præsenti, etiam non acceptanti: vt rectè distinguit Iason *in Rubr. de verb. oblig. n.6. & 7.* Proprium duplex, quo pactum differt à transactione, paulò post ponit I.C. *in l.1. inf. t. 1.* Pactum, inquit, fit super re certa, & gratuito, hoc est, animo donandi. Transactio autem fit ob causam, & de re incerta, hoc est, dubia & litigiosa, nam de re certa, non potest transigi. Etsi autem pacta etiam fieri possunt ob causam: tamen propria sua natura, omnia pacta sunt gratuita, hoc est (vt loquuntur Dd.) aptitudine & potentia gratuita sunt, quamuis non actu, *d.l.1. vbi Dd. infra, de transact. Bar. hic & Cyn. Rubr. de pact. & optimè Andreas ab Exea in repetit. huius Rubr. n.* 3. Inspicitur autē magis id quod est in actu, *l.1. §. quotidiana, de aqua quotid. & æstiua, gloss. in §. his autem, ad verb. æstimaretur, Inst. ad l. Aquil.* Proprium etiam pactorum est, non in personam, sed in rem esse & dirigi. vnde dicitur: Omnia pacta sua natura esse realia, *l. iurisgentium, 7 §. pactorum, vbi Bar. l. & hæred. 21. §. penult. hoc tit. Schur. cons. 49. cen. 1.*

A quod verum est, respectu transmissionis, non etiam respectu obligationis, nam hactenus pacta sunt personalia, & personas obligant, non res, & naturaliter non transeunt extra personas paciscētium, *l. si vnus. 27. §. si ante, hoc t.* sed illo respectu realia dicuntur,

B quia non commoriuntur cum persona paciscente, sed transeūt in successionem: tam in vniuersalem, vt est hæres, *l. epistola, 52. §. 1. hoc tit. l. si pactum, 9. de probat.* quàm singularem, vt est emptor, *l. si tibi, 18. §. pactum, vbi Bart. hoc tit.* Pactum etiam sua natura Stri-

C cti est iuris: *gl. in l. pacta, 6. ad verb. nullam, C. eod. & in l. 7. §. quinimò, ad verb. quinimò, hoc tit.* sicuti & reliqui contractus Innominati, extra Permutationem & Æstimationibus contractum, *§. actionum, vbi Fab. & Ias. nu. 12. Inst. de act.* nisi cum contractibus

D bonæ fidei apponitur, vt emptioni, locationi, &c. Nam contractus accessorij, semper induunt naturam principalis contractus cui accedunt, *l.4. de vsur. Ias. in l. 1. in princ. de verb. oblig.* Quanquam autem Accursius, *d.l.6. & in d. §. quinimò,* opinetur, etiam

E hoc casu pacta stricti iuris permanere: tamen verior est, & receptior contraria opinio: *Bart. & Ias. n.17. in d. §. quinimò, Ang. & Fab vers. 12. & 32. in d. §. actionum,* vt videlicet pactum bonæ fidei esse iudicetur, cùm ex pacto emptioni apposito, veniant

fructus

fructus à moræ tempore, *l. 2. C. de pact. int. emp. & vend.* secundũ naturam Iudiciorum bonæ fidei: *l. mora, 32. §. in bona, de vsur.* qui si strictum esset hoc pactum, tantum à tempore litis contestatæ deberentur, *l. lite contestata, 35. l. videamus, 19. de vsuris, l. cum fũdus, 31. in princ. si cert. pet.*

4 ¶ Diuisiones autem pactorum, quæ in hoc titulo passim recensentur, partim referendæ sunt ad pactum, in generali significatu sumptum: partim ad pactum vtrouis modo, vel generaliter, vel propriè sic dictum. Ad pactum in genere sumptum, referri debet diuisio Vlpiani, *l. 5. hoc t.* cùm ait, omnia pacta aut Publica esse, aut priuata. Publica cõuentio est, quæ fit per Principem aut Ducẽ belli reipublicæ causa: quæ propriè non pacta, sed Fœdera Latinis dicuntur. Hæc autem eadem ratione secerni possunt à pactis priuatorum, qua ius publicum à iure priuato, *l. 1. §. huius autem studij. de iust. & iur.* Nam in publicis inspicitur non tam quid receptum sit iure gentium aut legibus, quàm quid necessitas & vsus reipublicæ postulet. At priuata pacta, quæ de rebus priuatorum fiunt, aut æquitate naturali, aut ciuili innitantur oportet: alioqui pro iniustis & inhonestis habebũtur. Æquitatem autem naturalẽ I.C. vocat Ius gentium, *in l. 5. & 7. hoc tit. l. penult. de iust. & iur.* Nam æquitas qua contractus nituntur, non est homini cum reliquis animantibus communis, vt nec ipsum contrahere: neque pertinet ad ius naturale commune, sed in sola ratione humana existit. Maluit igitur I.C. ne confunderet distinctionem triplicis iuris (naturalis gentium, & ciuilis) appellatione iuris gentium vti, ad quod propriè contractus pertinent, *l. 5. de iust. & iur.* quàm iuris naturæ. Priuatam porrò cõuentionem Vlpian duplicem statuit: alteram Iuris gentium, quæ nititur æquitate naturali conuentionis: alteram ciuilem, quæ vires nanciscitur ex æquitate & dispositione ciuili: hoc est, quam non tantùm naturalis ratio, sed etiam lex talem esse indicat, vt meritò debeat obseruari. Cum autem priuata conuentio omnis transeat, aut in eam quæ est iuris gentium, aut in Legitimam: ideo effectu considerato, gradum priuatæ conuentionis omittit, & ait triplicem esse conuentionem, videlicet Publicam, iuris gentium, & Legitimam. Atqui secundùm Dialecticos, *vide Cic. lib. 2. de Finibus*, primò erant duæ species ponendæ, pactum Publicum & Priuatum: tum hoc iterum subdiuidendum, in pactis Iuris gentium, & Legitimum. Sed hæc minuta consectari desinamus. Legitima conuentio est, quæ aliqua lege confirmatur, *l. 5. hoc t.* Quod cum fit, aut Nascitur, inquit I.C. actio ex pacto, aut Tollitur, *d. l.*

legiti. 5 *hoc t.* Nascitur actio in his conuentionibus, in quibus de obligando agitur: vt in stipulatione, §. *de const. Instit. de act.* §. 1. *Instit. de verb. obl.* donatione, *l. si quis*, §. 1 *C. de don.* §. *perficiuntur, Inst. eod.* literarum obligatione: *Inst. t. t. de lite. obl.* quæ omnia cum nullum συνάλλαγμα contineant, non pariunt iure ciuili obligationẽ æquitate contractus, sed dispositione legis. Tollitur autem actio legitimis pactis, videlicet ijs, quæ liberatoria sunt, non obligatoria vt acceptilatione, nouatione, & similibus, §. 1. *Instit. quibus mod. toll. oblig. t. t. de accept.* Ideo autem dicit Legitima duntaxat, non etiam Iuris gentiũ pacta tollere actionem: quia Pacta liberatoria iuris gentium, non tollunt ipso iure actionem, sed tantum ope exceptionis, *l. tale pactum*, 46. *in prin. hoc t.* §. 1. *Inst. eo. de except.* Quare nisi obijciatur exceptio pacti, tenet actio, *d.* §. 1. *vbi Ang. & Fab. l. Nesennius*, 41. §. *fin. vbi glo. de re ind.* Iudex enim nõ supplet exceptiones, quia sunt facti: *Cast. in l. vnic. in prin. C. vt qua des. aduocat.* sed pacta legitima ipso iure tollunt actiones, *l.* 4. *infr. de transact.* vt agi amplius nõ possit, *l.* 3 & 4. *C. de transactio. l. si pupilli*, §. *videamus, de neg. gest.* Quia quicquid lex disponit, hoc ipso iure operatur, & contraria destruit, sine vllo hominis facto, *l. non dubium, vbi Dd. C. de leg.* Iuris gentium porrò conuẽtiones

A non ex lege aliqua ciuili, verùm ex æquitate & vsurpatione gentium, hoc est, omnium hominũ qui ratione vtuntur, ortum, vires & effectum habent, *l. iurisgentiũ*, 7. *hoc tit. l.* 5. *de iustit. & iur.* Hæ rursus subdiuiduntur in Nominatas, & Innominatas. Nominatæ

B conuentiones sunt, quæ cum certam contrahendi speciem habeant, facilè certum quoque nomen inuenerunt; sicut à speciebus seu formis certis, nomina imponi certa solent; vnde & illud fit, vt certam obligationem & actionem producant: *dict. l. iuris-*

C *gentium*, 7. *in princip.* vt emptio, venditio, locatio, conductio, &c. Innominatæ conuentiones rursus duplices sunt. Quædam enim etsi certam speciem non habent, tamen continẽt Ciuile negotium & συνάλλαγμα: vnde ex æquitate ciuili oritur obligatio & a-

D ctio Præscriptis verbis, *dict. l.* 7. *in princ. hoc tit. l.* 4. *& tot. t. de præscript. verb.* Reliquæ conuentiones Innominatæ nullum negotiũ Ciuile, nec συνάλλαγμα permutationis continent: quæ propriè Pacta nuda dicuntur, quia consistunt in nuda æquitate conuen-

E tionis: *d. l.* 7. 8. *sed cum nulla, l. si tibi*, 27 *C. de locat.* quomodo conuentio, *l. si non solum*, 33. § *si rem, ff. de vsucap.* consensus, *l.* 1. *de rer. permut. l.* 4. *de spons.* res, *l.* 1. §. *hac autem act. depos.* cautio *l.* 2. §. *sed vtrum, de iudic.* & similia, *dict. l.* 1. §. *hanc autem, depos. l.* 16. *de his*

quibus

quibus vt indig. l. 19. §. dictum de adil. edic. l. 52. de verb. oblig. nominari nuda solent. Et hæc dicta sint de prima diuisione: quam extra hanc vltimam speciem, ad pactũ proprio in significatu, hoc est, pro Nudo pacto sumptum, per omnia accommodari non posse, quando omnia contractuũ complectatur genera, palam est. Deducit enim artificiosè I. C. à prima generali definitione diuisiones, & distribuit tantisper dum à reliquis secernat proprium huius argumenti pactum. Reliquæ diuisiones à I. C. traditæ, cõmunes sunt, & tam ad pactum in genere sumptum, quàm ad pactum Nudum referri possunt: vt cum pacta diuidũtur, primùm à diuersitate causæ efficientis, in Expressa & Tacita, *l. 2. hoc t.* Expressa, quæ expresso verbis aut literis consensu constant: *l. 2. & passim, hoc tit.* Tacita, quæ ex præsumpta contrahentium elicitur volũtate: quorum exempla passim extant, *in l. 2. 3. 4. l. si vnus, 27. §. penult. l. in persona, 30. §. 1. l. qui in futurum. 57. hoc tit. l. 2. C. eodem l. aduersus, 5. C. de vsuris.* Secundò à materia, in Personalia & Realia, prout circa rem aut personã versantur, *l. iurisgentium, 7. §. pactorum l. & haredi. 21. cum l. sequent. hoc tit.* Realia, prout diximus, in dubio pacta omnia esse intelliguntur, *Bart. nu. 1. & Dd. in dict. l. 7. §. pactorum, Ias. in dict. l. 7. §. prator. num. 20.* Personalia

A

rursus bifaria accipiuntur. Vno enim modo illud dicitur pactum personale, quod personam non egreditur, nec in alium transit, *l. si vnus, 27. §. pacta, 4. in fin. l. idem, 25. §. 1. hoc tit.* Altero modo personale pactum est: quod quidem non transit ad hæredes, sed tamen viuente eo qui pepigit, in alium transire potest, *l. si tibi, 18. §. pactum, vbi ita distinguit Bart. quem sequuntur Dd. hoc tit.* Tertiò à forma, in pacta Extraiudicialia, & Iudicialia, quæ effectu differũt: nam illa non pariunt actionem, vt postea dicemus quæ verò fiunt in iudicijs, valent & efficacia sunt etiam ad agendum, quia in iudicijs, quasi contrahitur, *l. 3. §. idem scribit. de peculio. Ita Ias. in rubr. de verb. oblig. num. 23. per Authen. generaliter, C. de episc. & cleric. l. eum pro quo, 17. de in ius vocan. Bald. in l. tale pactum, 41. §. qui prouocauit, vbi & Ias. hoc t.* Item cum alia pacta Re constare dicũtur, alia Verbis, alia Literis (siue instrumentis, *l. 2. hoc tit. §. fin. Inst. de obligat.*) aut quando à fine & effectu, pacta omnia in Obligatoria & Liberatoria, *Ias. in d. Rubr. de verborum obligationibus, num. 6. & 7. Dd. in dict. l. tale pactum, 40. hoc t.* distribuuntur. Quæ eo differunt, quod pacta obligatoria non perficiantur, nisi acceptante altera parte: pacta autem liberatoria valent, facta nedum præsenti, quamuis non acceptet, verùm etiam absenti, dummodo

B C D E

alius eius nomine acceptet, quoniam incommodis etiam tacens absensve præsumitur acceptare, *dict. l. tale pactum, in princ. vbi late Ias. & communiter, Dd. Ias. in d. l. 7. §. quinimò, num. 32. Decius cons. 45. in causa pac. l. qui patitur. ff. mandat.*

5 ¶ Causa efficiens propinqua pactorum; est Consensus contrahentium: *l. 1. §. penultim. hoc tit. l. an inutilis, 8. de acceptil. l. venditio, 9. de contrah. empt.* remota, Lex aut gentium, aut ciuilis, aut prætoria quæ eiusmodi consensum approbat, *l. 5. 6. 7. hoc t.* & ad obligandum vult esse efficacē. Causa προκαταρκτικὴ est Iusta conuentionis causa, puta respectus compensationis, aut donationis, aut similis, *l. si conuenerit, 56 hoc tit.* Quæ causa si fuerit erronea, hoc est, si non subsit cum subesse putaretur, pactum non valet, *l. si cum te. 51. hoc tit.* Qua in parte sciendum est, in genere in omnibus pactis obligatorijs nunquam præsumi causam donationis, nisi exprimatur: *l. 2. circa, de dol. mal. except. l. cum de indebito, 23. §. fin. de probation. vide Ias. in l. 3. & l. 4. hoc tit. vide Bald. l. 3. 4. cum sequentibus, C. de no numer. pecun. & quæ dixi infr. de verb. obligat. num. 10.* eoque nulla expressa causa, pactum nullius rei momentique esse. In pactis verò liberatorijs (cuiusmodi pleraque sunt, de quibus hic agimus, *l. 1. infr. tot. tit.*) si nulla

A causa extet, non eo minus pactū valere: præsumi enim pro subiecta materia & fine conuentionis, causam donationis subesse, *l. 1. de transa. dict. l. tale pactum, 40. vbi post alios Ias. num. 4. & 7. ita distinguit hoc t.* Paciscí autem omnes possunt, qui non prohibentur.

B Nam pacisci & contrahere, est de genere promissorū: *l. quod si minor. 24. §. non semper. de minor. Instit. de leg. Fus. Can. toll. & quibus ex caus. manu. non lic. l. situt. 5. C. de actio. l. in commodato, 17. §. sicut. commmodati.* Quicunque igitur non prohibentur

C pacisci, illis ea facultas debet videri permissa, *l. mutus, 43. in prin. de proc.* Prohibentur autem quidam Natura, quidam Lege. Natura, qui consensum adhibere non possunt: vt amentes, furiosi, *l. 1. §. furiosum, de act.* infantes (qui sunt intra septennium, *d. l. 1. §.*

D *penult. de act.*) muti & surdi copulatiuè, *d. l. 1. §. penult.* quia expressè consentire non possunt: qui tamen tacitè videntur posse pacisci, puta, nutu, subscriptione, &c. *l. 4. hoc tit. l. in quibuscunque, 48. de actio. l. vbi nō voce. 124. de regul. iur.* Lege contrahere

E prohibentur impuberes. Nam etsi natura consentire & obligari possunt, *l. 1. in fin. de nouatio.* (intelligunt enim quod geritur, *l. in negotijs, 5. de reg. iur.*) tamen quia eorum consensus infirmus est, & multis captionibus obnoxius, *l. 1. de minor.* ideo lex hanc

ætatem alieno arbitrio regi: & pacta eorum imperfecta esse, sicut & ipse consensus est, voluit *tot. tit. Instit. ff. & C. de tutelis.* Quare & indebiti ex pacto soluti repetitionem habent: quod non est in aliorum pactis, *l. quod pupillus, 41. de cond. indeb. l. antepen. de actio.* Idque verùm est, cùm pacifcendo sese obligant aut deteriorem conditionem suam faciunt: nam meliorem etiam sine authoritate tutorum paciscendo facere possunt: puta per stipulationem pactum liberatorium, *l. contra, 28 in fin. princ. hoc tit. vide quæ dixi infr. & Inst. de authorit. & tutor. &c.* In eadē causa sunt prodigi; *d l. contra. §. 1 l. is cui. 6. vbi Dd. de verb. obligat.* item minores qui curatorem habent, *l. 3. C. de integr. restit. min.* Nam minor qui non habet curatorem, pacta extraiudicialia facere potest: iudicialia non item, quia sine curatore legitimam personam standi in iudicio non habet: *in princ. Inst. de curato. gl. & Dd. in d. l. 3.* Porrò cū authoritate tutoris vel curatoris, minores rectè paciscūtur, & horum etiam nomine tutores, *d. l. contra. 28. §. 1.* nisi ius minorum liquidum, paciscendo remittant, *l. imperatores, 28. hoc tit. l. pactum curatoris, 22. C. eod. l. præses, 12. C. de transact.* Hoc enim donare est, & perdere, non administrare, *l. filiusfamilias, 7. de donatio. l. qui fundum, 7. §. si tutor pro empto.* Donare autem, nec authore quidem tutore vel curatore minor potest, *l. ab agnato. 12. l. fin. de curato. furio. l. 1. vbi Bald. & Dd. C. si aduersus transact. l. fi. §. fi. C. si maior fac. rat. habuer.* Filiusfamilias qui est in potestate patris, lege non prohibetur pacisci, *l. siue, 18. hoc tit. cum multis seqq.* nisi cùm paciscitur in detrimentum patris; *l. filius. 23. C. eod.* vt nec seruus, extrà quàm si domino pactum sit damnosum, *l si tibi 17, cum ll. seqq. hoc tit.* Sed hæc obtinent, quando hæ personæ cum extraneo paciscuntur. Nam cum his quorum sunt in potestate; aut cum fratribus, vel conseruis qui in eiusdem patris dominive sunt potestate, nullam iure ciuili obligationē contrahere possunt, *l. 2. de contrah. empt. §. item inutilis, Inst. de inutili stipul. l. 2. de stipul. seruor. Dd. latè in l. frater à fratre, de condict. indeb.*

6 ¶ Materia de qua pacisci licet, sunt Omnes res, quæ in commercio existunt: *l. si in empt. 34. §. omnium, de contrah. emp.* siue præsentes sint, siue absentes, siue etiam futuræ, *l. pactum, 46. hoc t. l. 3. C. de donat. l. interdum, 73. de verb. oblig.* dum tamen sint paciscentium propriæ, *d. l. pactum, 46. in verb. sui iuris.* Nam licet aliena res vendi potest, aut locari: *l. rem alienam. 28. de contrah. empt.* tamen non putauerim rectè & vtiliter rem aut ius alienum, in pactum posse deduci. Etenim neque agi potest ex pacto nudo, si

A forte eiusmodi res pacta aut non præstetur, aut præstita euincatur: quoniam ex nudo pacto non oritur actio: neque etiam excipere licet de iure tertij quod in pactū est deductum, *l. loci. 4. §. competit. vbi Bart. si seruit. vend. l. si quis emptionis, 8. §. 1. C. de præscrip. 39.* B *annor. Bart. Castren. & Dd. communiter in l. 1. & 2. de except. rei iud.* & frustra de eo quod non possidetur, excipiatur, nisi forte res aliena ex pacto data sit, quo casu agenti non ius tertij, sed ius pactionis obijcitur: cui stare cogitur, etiamsi res fuerit aliena, C cum ipse ex iure tertij fundare actionem nequeat, *l. rem alienam, 41. in fin. de pign. act.* Itaque cum nec ad agendum, neque facilè ad excipiendum tale pactum proficiat: sequens est iure ciuili, illud nullius rei esse, nisi cùm res aliena possidetur, vt vtilis sit excep- D tio. Et hac ratione niti puto quod ait I.C. *l. pen. hoc tit.* Si paciscar, ne in tuo sepelias, aut tuum ne dedices, vel alienes, tali pacto nihil effici. Nam neque mihi tali pacto quippiā remittitur, quod prosit ad excipiendum: sic etiamsi contra pactum alienes vel dedi- E ces; tamen non possum agere ad id quod interest (sicuti aliàs agi potest, *l. si ita, 135. §. eā lege, vbi Dd. de verb. oblig. l. 3. vbi Bald. Salic. C. de cond. ob caus. dat.*) quia ex nudo pacto nō nascitur actio. Loquitur enim I.C. de pacto nudo, iuxta titulum. Nam quin pactis nominatis, vnde actio oritur, talia effici possint, dubitari non debet, *l. fin. C. de pact. inter empt. & vend. dicta l. 3. d. §. ea lege.* Hic enim si contra pactum fiat, ex cōtractu nominato, ad id quod interest, agi potest, *vt latè tradunt Dd. in d. l. ea lege 3. C. de condict. ob caus. dat. l. si ita quis, 131. §. ea lege, de verbor. obligat. l. filiusfam. §. diui. de leg. 1.* De rebus aut iuribus publicis, nisi secundum iura publica, pacisci non licet. Nam quæ publica sunt, pactis priuatorum mutari non possunt: siue pertineant ad ius publicum naturæ; *l. iura sanguinis, de reg. iur. l. eas. 8. de ca. dimin.* siue spectent ad ius ciuile, *l. ius public. 38. l. cōtra, 28. l. ius actionis, 34. hoc tit.* Quare pacto actiones publicæ; puta de sicarijs, aut populares remitti non possunt, *l. iuris gentiū; 7. § si paciscar, cum seq. hoc tit. l. 3. § fin. ad l. Iul. de vi publ. l. si vnus, 17. § pacta. 4. hoc tit.* Moribus tamen obtinuit, vt qui de cæde, aut alio publico crimine paciscūtur, vel transigunt, actionem remittentes, ij non modò à ciuili actione, sed etiam à criminali & publica actione excludantur: quamuis per eiusmodi pacta magistratus non impediatur, quo minus vindictam criminis expetere possit. *Bart. in l. 1. §. vsque adeò, n. 1. de iniur. per l. qui cœtu. 5. §. qui vacantem, de vi publ. l. hoc tit. Ias. & Dd. n. 2. & 4. in l. transigere, C. de transact.* De iniurijs tamen &

furtis

furtis etiam iure ciuili pacisci licet: *l. si vnus* 27. §. illud 3. *hoc t.* quia hæc crimina publica non sunt, sed priuata: atque etiam de his facta pacta ipso iure (quod magis mirandum est) tollunt actionem, cum tamen aliqua tantùm ad excipiendum prosint, & elidant actionem, *d.l. si vnus*, §. *pactus ne peteret*, §. 1. *Instit. de except.* Sed sciendum est de his pactionibus, l. XII. Tabularum cõprehensum fuisse: qua lege furta & iniuriæ certa pecunia mulctabantur cum expressa hac exceptione, Nisi pactum esset. *Gell. lib.* 20. *c.* 1. *noc.* Attic. Est igitur hoc pactum legitimum, quia lege expressim comprehensum. Dictum est autem, pacta legitima, hoc est, quæ aliqua lege introducta sunt, ipso iure operari vel ad Obligandum; vel ad Liberandum: ita vt ipso quoque iure actiones tollant, *l. legitima*, 6. *sup. eod.* Et vt in summa concludatur: pacta non valent. facta de ijs quæ aut Lege prohibita sunt, aut Natura, *l. pacta*, 6. *C. eod. d. l.* 7. §. *prætor, hoc tit.* Lege ciuili, innumera in pactũ deduci prohibentur: cuius rei exempla passim extant, *in d. l. contra.* 18 *l. ius agnationis*, 34. *hoc t.* Natura ea prohibentur, quæ in se turpitudinem continent: puta vt maleficium aliquod fiat, *l. quod autem*, 53. *l. nec prætermittendum*, 37. *pro socio. l. generaliter*, 26. *vbi Dd. de verb. oblig.* siue vt non fiat: Quia turpis actio est eius rei, quæ

A gratis ex officio aut caueri, aiit præstari debet, *l. fin. de condict. ob turp. caus. l. sciendũ*, 19. *de ædilit. edict.* Est etiam illa turpis, qua remittitur actio delicti non facti, sed futuri: puta, ne ob dolum in tutela vel deposito committendũ agatur. Nam ea impunitas, illi-

B citum est ad delinquendum, *d. l. iurisgentium*, §. *si paciscar*, *dict. l. si vnus*, 27. §. *illud*. Eiusdem etiã generis sunt pacta de quota litis, *l.* 5. *C. de postul.* & hæreditate viuentis, *l. pactum*, 15. *l. licet*, 19. *l. fi. C. eo.* Et generaliter inquit I. C. pacta, quæ turpem causam conti-

C nent, non esse obseruanda, *l. si vnus*, 29. §. *pacta, hoc tit.*

¶ De forma pacti quod aiunt Dd. Pactum esse promissionem sine interrogatione, *Ias. in d. l.* 7. §. *sed cum nulla. num.* 32. *de in Rub. de verb. oblig. n.* 5. & 6. id non ita strictè accipiendum est, quasi 7

D in pactis non vltro citroque verba, interrogationes & promissiones fiant. Nec enim aliter quàm in hac mutua collocutionis forma, pacta rectè contrahuntur: vnde & verba concepta nominantur, *tot. t.* 24. *Cic. pro Rosc. com.* Neque tamen ideo in stipulationem

E incidunt. Nam non quælibet, sed tantummodo solennis interrogatio & responsio facit stipulationem, *l. stipul.* 5. §. 1. *de verb. oblig.* Quamuis autem verborum solẽnitas sublata est ex stipulatione, *l. omnes*, 10. *C. de contra. stipul. in princ. Inst. de verb. obl.* tamen so-

lennis formis sublata non est: hoc est, vt inter præsentes præcedente interrogatione, & mox subsequente responsione ad interrogationem formata & apta, sine vlla actus diuisione formetur stipulatio, *l.1.§.1. l.continuus,* 137. *de verb. oblig.* In pactis talis forma non est. Nam possunt nedum inter præsentes, sed etiam per nuntium vel epistolam, literis vltro citroque missis pangi, *l.2. hoc tit.* Deinde inter præsentes non attenditur ordo interrogationis aut responsionis: & vtrum respõsio congruat ad interrogata, an non: & ex interuallo tractari & concludi, atque adeò etiam absq; promissione datis manibus pacta confici possunt. Sanè si talis appareat verborum forma, quæ stipulationem inducat, potius stipulatio cõtracta videbitur, quàm pactum, quia in dubio firmior præsumitur contractus celebratus, & videtur electa munitior à contrahentibus via, per quam maximè actus sustineatur, *l. 3. de milit. test. Bald. in rub. C. de fid. instr. n.8.* vt cùm post varia tractata & conuenta (quod sæpe fit) inseritur generalis clausula instrumẽto vel pactioni: rogauit Titius, spopondit Mæuius. Hac enim in specie pacta non manent in sua forma, sed transeunt in stipulationem: *l. iurisgentium, 7. §. quod ferè, 5. hoc tit. l. scire debemus,* 29. *de verb. oblig.* nisi scilicet probetur, eam formam verborum adie-

A ctã esse, non animo stipulandi, sed tantùm paciscẽdi, *vt tradũt Ang. & Faber. in § si scriptum, Instit. de inutil. stip. in l.1. C. de cõtrahen. stipul. & in d. l.7. §. quod verò.* Hoc igitur in summa tenendum, pacta nullo verborum ordine, nulla forma, sed tantùm æquitate con-

B uentionis constare. Conuenire, inquit I.C. vel re, vel per epistolam, vel per nuntium possumus, *l.2. hoc t.* Sed & in præsens, aut ad diem, aut ex die, aut sine conditione rectè contrahitur pactio, *l. si vnus, 24. §.1. l. intra, 41. l. epistola, 53. al. 52. §. fin. hoc tit.* Tale pactũ,

C Profiteor te non teneri, vult I.C. subsistere, etiamsi altera pars non acceptet, *l. tale pactum, 46. hoc tit. Bart. & Dd. in l. creditor. 5. C. eod.* scil. quia pactum liberatorium est, & commodum tacendi. In commodis autem, tacens pro cõsentiente & acceptante habetur,

D *l. qui patitur, 18. mandati.* Quod verum est, parte altera præsente. Nam absenti talis professio nihil prodest nisi notarius aut procurator, absentis nomine acceptet: *Ias. in d. l. tale actum, nu.2. per d. l. 2. in ver. per nuncium, hoc tit.* aut nisi absens, antequam reuocetur

E istiusmodi promissio, eam se acceptare profiteatur, *Ias. in d. l. tale pactum, nu.2. & 3. cum seq. Bart. in l. nuda ratio. de donatio.* Cæterùm eiusmodi verba enunciatiua etsi ad liberandum valent, vt iam dictum est; tamen non proficiũt ad obligandum eum qui non expressè

presſè conſentit, neque reſpōdet, ne in iudicio quidem, *vt rectè inquit Iaſ. in l. tale pactum, num. 7. & latius traditur à Saliceto, & Dd. in l. poſtquam. 4. C. eod.* Nam vbi de obligatione agitur, quæ poteſt eſſe detrimentoſa, tacens nunquam habetur pro conſentiente, *l. filiusfam. 8. §. inuitum. de procur.*

8 ¶ Cauſa finalis pacti, eſt donatio, *l. 1. & l. cum donationis, 34. C. de tranſact. l. ex conducto. 15. §. Papinian. vt in ex. Floren. aliàs incipit l. ſi vno, ff. locati.* Eo enim pactū fieri neceſſe eſt, quod quidem alicuius ſit efficaciæ, vt aliquid remittatur. Remittere autē, donare eſt, *l. ſi quis delegauerit, 112. vbi Bart. de nouatio. l. 4. C. eo. l. pactum, 22. vbi Dd. C. de pact.* Niſi enim in pacto aliquid remittatur, nihil eſt Pactum iure ciuili: quia tantùm prodeſt ad excipiendum, non etiam ad agendū. Exceptio autem competere non poteſt, niſi illi cui aliquid remiſſum eſt, & cum quo agi poteſt. Nam exceptio, eſt actionis excluſio, *l. 2. C. de except.* Vt igitur cōpetat exceptio eſt pacto, neceſsū eſt aliquid de iure actionis pacto remiſſum eſſe. Etenim ſi nihil remittatur pacto, ſed ius aliquod nouum conſtituatur aut donetur, ea pactio nihil proderit: quia nihil confert ad agendum, petendumque id quod pacto eſt conſtitutum, cum ſua vi nullam producat actionem. Ita accipiendum arbitror, quod ait I. C. omne pactum donationis gratia fieri, *d. l. 1. inf. de tranſact. cum ſupra alleg.* hoc eſt: in pacto, quod quidem ad exceptionem valere debeat, ſemper aliquid remitti & condonari. Etſi porrò talis remiſſio fieri poteſt, non modò gratuitò, ſed etiam ob cauſam: tamen non deſinit in pacto eſſe donatio ſeu remiſſio: id quod vult Iuriſconſultus, *in d. l. 1.* Nam donatio etiā ob cauſam donatio eſt: nec deſinit eſſe donatio: quamuis à proprietate ſuæ naturæ recedat: *tot. tit. C. de donat. quæ ſub modo l. 1. vbi Dd. de donation. vbi dixi.* ſicuti mandatum, depoſitum, & ſimiles contractus gratuiti, non deſinūt eſſe eiuſmodi contractus, quamuis gratuitò non fiant, & (vt inquit I. C.) notiſſimi eorum fines excedantur, *l. Lucius, 24. l. Publia. 26. §. 1. in fin. depoſiti, l. ſi remunerandi, 6. cum ſimilibus mandati.* Poſſunt enim plures vnius rei fines eſſe, ſed ſubordinati. Itaque etiam in donatione ob causā ſemper præcipuè & ἀρχιτεκτονικὴ cauſa, manet liberalitas & munificentia, *l. 1. de donat. l. 1. & tot. t. C. de don. quæ ſub mo.* Cauſa autem ob quam fit remiſſio in pactis, aut Præterita eſt, aut Futura. Si præterita, vel fortaſſe bene merita eius, cui remittitur, gratuita eſt pactio & pura donatio, ſicuti legatū, *l. nec adiecit, 9. ff. pro ſocio.* & ſtipulatio, *§. vlt. Inſtit. de verborum obligat.*

Obligatio enim ad antidota, quæ subest hoc casu, cum tantùm sit naturalis & incerta, *l. sed etsi, 25. §. consuluit, de petit. hær.* ad certam nullã debiti speciem astringens, in considerationem non venit: neque donationis naturã alterat: cum sit causa extra contractum præsentem posita. Sin autem præsens aut futura causa est remissionis, distinguendum hoc modo erit: vt si de ea tantũ in genere sit cogitatum: velut si tibi ius meum remittam, sperans fore, vt tu contrà aliquid remittas vel præstes: hoc casu non desinat esse gratuita pactio: Quia propositum compensationis, in mente retentum, nullum parit effectum. *Dd. in l. si repetendi, 7. per illum text. C. de codict. ob causam, text. in l. si maiores 25. l. cũ donationis, 34. de transact.* Sin autem talis causa expressim in pactũ deducatur: puta cum ideo remitto, eaque lege expressa, vt contrà aliquid aut des, aut facias: tum aut est impulsiua tantùm, aut certè non præcipuè finalis: quæ vt dictum est, non mutat naturam pacti: aut est præcipua finalis (quod ex commensuratione rerum & complexu personarum, aliisque circumstantiis est sumẽdum, *vide verum præsumatur impulsiua, an finalis, in l. Aurelius, §. vltim. de lib. legat. Cyn. in l. si quis pro redemptione, 36. in princ. C. de donat. Socin. cons. 165. num. 6. vol. 1.*) & hæc sanè pactio non est A gratuita, eoq; nec propriè pactũ, quia nec propriè donationis causa fit. Quare & hoc casu plerumque transit rès in alium innominatum contractum, puta in transactionem, aut aliud negotium ciuile: *l. 7. in princ. hoc tit.* vnde propter *συνάλλαγμα*, Re ob causã tradita, oritur actio Præscriptis verbis, quæ ex pacto non datur, *l. 1. in fi. prin. hoc tit. l. 4. de præscript. verb. l. 1. in fin. de rer. permutat. l. cum mota. C. de transact. l. in traditionibus, 48. l. iurisgentium, 7. in fi. princ. hoc tit.* B

¶ Porrò de effectu pactorum 9 quòd varia & difficilia disputantur, quorum pleraque hodie in vsu esse desierunt: ideo non alienum erit, breuiter quidem, sed distinctè, præcipua dũtaxat summæ rei capita exponere, in quatuor quasi genera, docendi causa distributa. Primò itaque inuestigandum, quid operetur pactũ, quasve vires habeat iure naturæ seu gentium. Secundò, quid Iure ciuili. Tertiò, quid iure Prætorio. Quartò, quid iure Pontificio, & moribus nostris. Quod ad ius naturæ attinet, quod idem in hac materia est cum iure gentiũ (nam iura contractuum, tantùm hominibus inter se, non etiam cæteris animantibus sunt communia: *l. 5. de iust. & iur. l. eas, 8. de cap. diminut. vide Cast. in l. 1. in prin. hoc t.*) ea in parte Dd. regulam constituunt: Ex pacto, iure naturali seu gentium, nasci obligationem

gationem naturalem, quæ illo iure sit efficax, *in l. 1. l. iurisgentium, 7. §. 1. hoc tit. l. legem. 20. l. in bonæ fidei. 13. C. eo.* Quam regulã Connanus *lib. 5. Comment.* & alij, multis licet argumentis impugnent: tamen iudicio verani esse, & rationi consentaneam. Nam primò, cur hæ conuentiones appellantur iuris gentium, si eo iure non sunt efficaces? *d. l. 7. & passim tot. hoc tit.* Deinde Vlpian. *in l. 1 hoc tit.* ait, Congruum esse humanæ fidei, hoc est, Iuri gentium seu Iuri naturæ (quod ipsũ humanum Liuio vocatur) pacta seruare. Si igitur humano iure pacta seruanda sunt: certè eodẽ iure efficacia fuerunt, tam ad agendum, quàm ad excipiendũ: Hæc enim vis est verbi Seruare, cum ius seruari quid iubet, *vt pluribus declarat Panor. num. 24. & 5. in c. 1 de pactis*: Tertiò I. C. *l. in ius. 5. §. imperator. de solutio.* disertè ait, ex pacto Naturaliter deberi: hoc est, Iure gentium, *l cum amplius, 48. de reg. iur. &c.* Quartò, pacta consensu & conuentione constant, ex qua iure gentium obligatio existit: *l. 1. in fin. hoc tit. l. 1. in fin. de contrahen. empt. l. si non sortem, 26. §. libertus. l. frater à fratre, de condict. indeb.* & per consequens, etiam illo iure actio seu petitio, *Panorm. in c. dilecti. de iudic.* Quintò ex pacto quod soluitur; repeti non potest, *l. cum proponas, 21. C. de pact. l. debitor 59. §. fin. ad Trebellian. l. inter. 26. §. filia. de pact. dotalibus.* ideo necessum est, hoc naturaliter deberi. Nam vbi naturalis non subest obligatio; ibi datur eius quod solutum est, repetitio, *l. quod pupillus, 41. & l. si non sortem, §. indebitum de condict. indeb. d. l. cum proponas, in fin. C. eod. hoc tit.* Sextò, Paulus ait, *lib. 2. tit. 14.* inter ciues Romanos ex nudo pacto actionem non nasci: indicat igitur, Iure gentium & inter eos qui iure Roman. non vtatur, nihil causæ esse; cur hinc agi nequeat. Vltimò, Pacta nuda conuentione tollunt obligationem naturalem, quæ consensu constat: *l. Stichum, 95. §. naturalis, de solutio. l. qui exception. 40. §. vltim. iuncta l. si non sortem, 26. §. libertus, de condict. indeb. glos. mag. & Dd. in l. 1. de cond. ind.* quare vt eandem inducant, necesse est. Nã eodem modo vnumquodque tollitur, quo inducitur, & è contrariò, *l. nihil, 30. de reg. iur.* Verius est igitur, Iure naturæ seu Gentium ex pactis oriri obligationẽ & actionem. Nec obstat quod Vlpian. *in d. l. iurisgent. 7. hoc tit.* ait, pactum non parere obligationem, sed tantùm exceptionem: Eum enim loqui non de obligatione naturali, sed quæ iure ciuili fit efficax, verba ipsa ostendũt: *vt in princip. dict. l. 7. in verb. nasci ciuilem obligat.* & postea *in d. l. 7. §. sed cum nulla.* obligationem oppone exceptioni. Loquitur igitur de obligatione efficaci quæ

quæ iure ciuili actionem pariat. Actioni enim opponitur exceptio, *l.2. de except.* Cum autem dico, actionem iure gentium ex pacto nasci: non loquor de actione ciuili formata, *de qua in* §. 1. *& tot.tit. Instit. de actio.& ff.eod. & l.2.* §.*his legib.ff. de orig. iur. & tot.tit ff.de edend.* sed de more agendi, qualis fuit iure gentium vsitatus, sine vlla scilicet forma aut solennitate, *Panor.in c.dilecti. de indic.* ac tantùm hoc volo: Iure gentium obligationes ex pacto fuisse efficaces, tam ad Exigendũ quàm ad Excipiendum. Alia est autem iuris ciuilis Romanorum ratio. Nec enim hoc iure, omnes iuris gentium conuentiones pæræque valent: sed quædam exceptiones, *l. 2. 7. hoc t.* Actiones pariunt, quæ non manent in genere conuentionis, sed transeũt in proprium nomen contractus: vt emptio, locatio &c. Hæ enim conuentiones, certam formam & speciem habent, & vt fieri solet, à certa specie etiam certum nomen facilè inuenerunt, vnde iure ciuili certa formataque & nominata actio dari posset: quam dari eo magis ex his contractibus placuit, quia propter συνάλλαγμα & cõmutationem rerum, vel quo ad dominium, vel quo ad vsum, absque his in communi vita viui non potest: puta absque mutuo, deposito, pignore commodato, mandato, societate, emptione, locatione, & similibus, *dict. l.iuris*

A *gent.7. in princip.* Carere autẽ illis necesse esset, si certa fides & efficax obligatio ex his contractibus non nasceretur: quando nemo initurus sit ea rerum commercia, quæ vires ad obligandum non habeant idoneas, *l.quod si,24* §.1. *ff.de minor.* Quare cum hi cõtra-
B ctus ita sint forma & nomine cõstituti, vt formata & specialis nominataque actio iure ciuili inde dari possit: cumque ob commerciorum vtilitatem, respublica hic carere non possit: meritò ex iure ciuili, vel potius (quantum arbitror) Romanorum moribus, *l.1.*
C *in fin. in verb.recept. est de rer.permuta.Paul.lib.2. tit.* 14. hæ conuentiones, tanquam vtiles reipublicæ & aptæ ad agendum approbatæ sunt, & per approbationem factæ legitimæ, ac Ciuiles, vt Ciuilis inde & Legitima actio oriatur, *l.6.hoc t.* Dicuntur tamen
D nihilominus contractus non ciuiles, sed iurisgentium. Nam etsi obligationem & actionem iure quoque ciuili producunt, vt dixi: tamen maxima sui parte sunt iurisgentium, siue originem spectes, siue nomen, siue formã, quæ præcipua cuiusque rei pars
E est, *l.Julian.* 9. §. *si quis rem. ad exhiben.* A præcipua autem parte seu principaliore fit denominatio: *Felin. in proœm. decr. ad verb.Gregor.num* 1. *& in Rub. de off.deleg. Ias. & Dd.l.* 1 *de verbor. obligat. l.3. de iurisd.Tiraq.de retract.lig.* §.32. *gl.2.* & Quoties ad

eundem actum perficiendum, ius naturæ seu gentium, & ius ciuile concurrit, toties reputatur actus esse iuris gentium: quia hoc ius potius est, & magis principale: *l. filio. 23. de lib. & posth. d. l. iurisgentium, l. 4. & 5. de iust. & iur.* nisi totam formam à iure ciuili actus mutuetur, *dict. l. legit. hoc t.* quod non est in his contractibus nominatis. Reliquæ conuentiones præter nominatas, iure ciuili nullam actionem aut obligationem, ne quidē expressam exceptionem (alioqui edicto prætorio non fuisset opus) producunt, *d. l. iurisgentium, §. sed cum nulla.* Nec distinguo hic inter contractus innominatos, & reliqua pacta nuda: inter quæ nonnihil esse discriminis, vult post alios Ias. *in d. §. sed cum nulla, n. 21. cum seq.* Nam ne cōtractus quidem innominati, ex sua natura inefficaces sunt ad obligationem iure ciuili producendam, sed tantùm per accidens: scilicet quatenus res interuenit, *d. l. iurisgen. 7. in princip.* Vt enim sine rei interuentu contrahatur obligatio, tantummodo in his receptum est conuentionibus, quæ proprium nomen & propriam speciem habent, *l. 1. in fin. de rer. permut.* Quænam autem huius rei sit ratio, variè disputatur. Doctores hanc ponunt: quia lex ciuilis non assistit pactis nudis & conuentionibus innominatis, vnde & nuda dicuntur. Vbi autē lex non assistit obligationi, quantumuis naturali, ibi non potest nasci obligatio, iure ciuili efficax: hoc est, quæ prosit ad agendum. Nam actiones omnes iuris ciuilis sunt, *l. 2. §. his legib. de orig. iur.* Ideo in earum definitione, Iustinian. §. 1 *Instit. de act.* ait, Ius quid peti secundum ciuitatis Romanæ iura: hoc est, secundum dispositionem legis, & formam iuris communis. Vbi igitur ius commune in cōuentione deficit, ibi ex ea actio ciuilis nasci non potest, *Bald. & Dd. in l. si vnus, 27. §. pactus ne peteret. hoc tit. per l. licet, 42. §. ea obligatio, de proc. l. si pupilli, 6. §. videamus, de neg. gest.* Cur autem lex non assistat his conuentionibus, eo factum volunt, ne quis promiscuè, & quadam incogitantia ac temerè prolatis verbis obligetur, vt sæpenumero plura ostentandæ beneuolentiæ causa pollicentur homines, quàm serio præstare velint: sæpe etiam, dum nos alteri dare volumus, lingua præcurrit mentem: sæpiusque ex affectione quadam potius, quamuis ἐκ προαιρέσεως studia & officia nostra deferimus, magis cōciliandæ retinendæque beneuolentiæ, quàm obligationis inducendæ causa, §. 2. *vers. cæterum si, vt plerumque sermonibus fieri solet, dixit, &c: Instit. de milit. test.* vnde promiscuè obligationem & actionem oriri valde fuerit iniquum & inciuile, *Bart. in l. 1. §. si quis simpliciter, de verbor. oblig. per tex. in*

cum

cum venissent, vbi CC. de inst. Ang. Cast. Socin & Dd. in rub. de verborum oblig. Latissimè autem omnium Andreas ab Exea. in tract. pactorum, n. 270. cum mult. seq. Connanus lib. 5. putat totam hanc rem pendere à ratione συναλλάγματος: vt quibus in contractibus insit συνάλλαγμα, B & rerum cōmutatio, in his propter vtilitatem commerciorum, ciuilis oriatur obligatio: in reliquis quibus desit συνάλλαγμα nequaquam. Pro qua facit & illa communis Dd. theorica: Quòd vbi non est mutua commutatio in contractu, aut causa obligationis, C nunquam subesse causam donationis, sed potius errore aut fatuitate aliqua promissio facta præsumatur: *dixi supra & infra de verborum obligat. num.* 10. cui vires addi à lege ciuili, fuerit periniquum, *gloss. Bald. & Dd in l. 3. C. de non num pec. Ias. in d. l. 7. § sed cum nulla, num.* 28. D Licet autem hæc ratio mihi quoq; aliquando probabilis visa est: tamē iudicio eam non satis firmam esse. Nam primò, quàm multi sunt contractus nominati, in quibus nullum est συνάλλαγμα seu mutua obligatio: sed tantummodo, E altera pars obligatur, vt in commodato, deposito, pignore, mutuo, stipulatione; item hodie in donatione & similibus? quàm in multis non nisi re constat obligatio? *toto tit Institut. quib mod. re cont. obl.* vt si huius respectu nominati dicuntur, idem de innominatis vbi res interuenit, iudicandum sit: *cont. l. 5. & tot. tit. de præs. verb. l. 7. in princip. hoc tit.* Deinde quamlibet I. C. *in d. l. 7. in fin. princip.* videatur velle propter συνάλλαγμα ciuile oriri iudicium; tamen nec hoc facit cōtractum nominatum, aut innominatum, vt iam dictum est: & ex eius verbis facilè potest intelligi, συνάλλαγμα ipsi non significare mutuam obligationem, ex qua aliquid vltrò citroque dandum sit, sed potius ipsam dationem, & rei interuentum, seu mutuam rerum traditionem ac permutationem, *l. 1. in fi. de rer. permut.* Id quod ex eo sciri potest, quia contractus innominati, qui mutuam obligationē continent, vt scil. aliquid vltrò citroque detur aut fiat, non producant ex se, vi istiusmodi conuentionis mutuæ, obligationem aut actionem ciuilem vt contractus nominati, *l. 1. de rer. perm. in fin.* sed eatenus tantùm, quatenus res interuenit, *in l. ab emptione, §. fin. hoc tit. & in d. l. 1. in fi. princ. de rerum permut d. l. iurisg. 7. in prin. hoc tit. l. 3. 6. 7. de cond. cau. dat.* Quare ratio Doctorum mihi accuratius ista expendenti, magis nunc præ ista arridet, quàm & plerosque prudentes legislatores ponderasse animaduerto: ne scilicet nimium constringatur libertas oris, & sæpe imprudentes in laquos incidant, si ex quouis dicto temerè

A fortassis prolato, homines obligentur, *Fac. §. 2. & penult. Instit. de mil. test.* Itaque & Plato in libris de Repub. eadem ratione nō vult obligationes ex promissis promiscuè induci, fortè in familiari sermone aut conuiuio factis: sed tum demum, cùm in foro, vbi contrahi solet, B contractus seriò celebrantur. Adde his quòd ipse quoque I. C. aliā huius discriminis rationem, quàm *συνάλλαγμα* ponat: veluti cùm ait Vlp. *in l. 1. in fin. de rer. permut.* vt quis ex conuentione mutuata etiam, in qua inest *συνάλλαγμα* seu commutatio rerum) vt in C permutatione) sola vi conuentionis obligetur, hoc tantummodo receptum in his, quæ nomen à lege scilicet & iure ciuili habent. Idemque alibi *in l. 7. in prin. hoc t.* ostendit, eas conuentiones demū actionem producere, quæ in aliud nomen trāseunt. Necessum D est igitur, cùm hac in re vim ponant I. C. verum scilicet certum nomen habeat, an non habeat, aliquam non in synallagmate cōuentionis, sed in hoc discrimine subesse rationem, quare ex conuentionib. nominatis detur actio, ex innominatis nequaquam. Pu- E to verò duplicem esse probabilē: alterā quod lex nominando contractum, & certum ei nomen tribuendo, faciat eum pactum legitimum, ex quo oriri actionem sequens sit, *l. 6. hoc t.* alteram quòd actiones iuris ciuilis omnes certæ sint & nominatæ. Nec poterat olim vlla actio institui, nisi certo & speciali nomine expressa, *l. fin. C. de interd.* scilicet vt nomen actionis, nomen & speciem futuræ quoque litis vnà ostenderet, *l. 3. C. de eden.* Quare & in negotijs ciuilibus, quæ nomen non habēt, necessum erat, prætorem succurrere, & dare præscriptam in factū actionem; *tot. titulo de præs. verb.* quia ius ciuile nullam agendi facultatem, vbi certa nominataque deerat actio, faciebat. Hoc igitur posito, quòd iure ciuili nulla institui actio possit, nisi certa, nominata & specialis; facilè est peruidere, quare de contractibus innominatis, & nudis pactis, nulla iure ciuili fluat actio, Non enim habent certam speciē, quia manent in suo genere: videlicet pacti, permutationis, aut donationis, (omnis enim contractus aut pactum est, aut permutatio, aut donatio) & proinde nec certum nomen habent, nèc à lege nominantur: vt neque in legitimum pactum transeant, neque indidem ciuilis certa ac specialis & nominata actio dari possit. Neç verò in his actionem Præscriptis verbis Prætor in defectum nominatarum suppeditat, quia hæc actio ciuilis est, *l. 1. de præsc. verb.* Itaque dari non potest, nisi ex ciuili negotio, *l. 4. & tot titulo de præsc. ver.* Ciuilis autem negotia tantùm duorum sunt generum; videlicet Contractus nominati, & Conuen-

Conuentiones innominatæ, ex quibus datione rei, alter alterum ciuiliter obligauit, *d. l. 7. in fin. princ. vbi I.C. hoc appellat, negotium ciuile*. Reliquæ conuentiones, tanquam inutilis turba, apta magis litibus quàm rerum commutationibus, à iure ciuili nominatę receptæque non sunt nec recipi debuerunt. Quare Prætor etiam, qui iuris ciuilis authoritatem in pactis sequitur, *l. l. 7. §. prat. hoc tit.* actionem præscriptis verbis ad horum executionem non subministrat: quod nullum scil. ciuile negotium, ex quo actio dari debeat, istic subsit. Ex his puto iam satis cōstare rationem, cur iure ciuili nudis ex pactis nō detur actio: *vt in d. l. 7. §. sed cum nulla. l. intra. 41. l. diuisionis. 45. hoc tit. l. in bona fidei, 13. l. cùm proponas. 21. C. eod.* nisi cum aut stipulatione munita sunt, *d. l. 7. §. quod ferè.* (nam tunc actio non datur ex pacto, sed ex stipulatu: *l. resc. 10. §. si pacto in verb. ex stipulatu actio. hoc t. l. petens, vbi Dd. C. eod.*) aut iureiurando (quo casu ex ipso pacto iurato velut contractu nominato, *c. 2. vbi glos. & Dd. de pact. in 6.* nascitur actio, *l. si quis maior. 41. vbi Dd. C. de transact. d. c. 2. de pact. lib. 6. Ias. in d. l. 7. §. cum nulla. num. 21. Socin. in fal. reg. 9. n. 19.*) aut rei traditione impleatur pactum: qua similiter pacta sic muniuntur, vt prosint ad agendum, *l. in traditionibus 48. hoc tit.* Cuius rei ratio cùm in obscuro lateat, paucis inuestigetur. Sciendum autem est non modò natura æquum esse, ne quis locupletetur cum alterius iactura, *l. iure naturæ, 206. de reg. iur. l. nam hoc natura. 14. de condict. indeb* sed etiam iure ciuili. nam furti instar est, velle aliquē defraudare suo, nec contra præstare quod promissum est. Atque ipsæ quoque leges eum in dolo hærere pronunciant, qui aliquid ob causam accipit, neque tamen eandem præstat, *l. si quis, 17. §. fin. de instit. action.* Iure porrò ciuili quo Prætorium quoque complectimur, (*l. ius autem ciuile, de instit. & iur.*) etiam furta & dolum, atque omnem fraudationē coerceri & prouideri, ne quis cum aliena iactura locupletetur, dubiū non est, *l. hominem, 35. ff. mand. l. 4. 5. si quis cautionibus cum similibus*. Cùm igitur ex pacto alicui res datur, vt is contrà aliquid ex conuentione præstet: hic is qui accipit, non modò naturaliter, sed etiam ciuiliter ad dandum obligatur: ne videlicet dolo, & quasi per furtum aliena re locupletetur: quam dominus non animo donandi dedit, sed spe aliquid ex conuentione contrà recipiendi. Subest igitur hic ciuile negotium, vt inquit Vlpian. *in d. l. 7. in fin. princ. l. solent, 16. de prascr. verb.* Nec enim vllius bene constitutæ ciuitatis iura, tales fraudationes tolerare debent, neque pati, vt fides contractuum,

quibus

quibus vltrò citróque res communicantur, ad hunc modum eludatur. Et quia negotium ciuile subest, eo datur Præscriptis in factum verbis à Prætore actio, *l. solent, 16. de præscr. verb.* qua consequimur, vt aut reddatur res, quæ data est (reddi enim potest ad actionem hanc elidendã, cùm propter rem solam efficax obligatio constet: *l. 3. & 5. de cond. caus. dat.*) aut præstetur causa, propter quam data est, *l. legem, 10. C. eod. l. diuisionis, 45. hoc tit. l. si fratres, C. commun. vtriusque iud. l. licet, 23. l. si familia, 14. C. famil. hercifcun. cum sim.* Nec hæc res multum difficultatis habet, cum alteruter paciscentium rem verè, & (vt loquuntur) Realiter accepit atq; ita factus est locupletior: quod fit, quando res ex pacto aliquo ob causam datur & traditur. Sed vbi factum eiusmodi versatur in obligatione, vnde is, cuius gratia factum est, non redditus est locupletior: hoc in articulo fuisse videntur inter veteres I. C. controuersiæ non paruæ. Nam Iuliano visum est, non subesse ciuile negotium, quòd is cuius nomine factum est, nihil reuera accepisset: neque sequeretur vlla ciuilis rerum permutatio. Marcianus & alij contrà statuerunt: quia factum esset quod erat conuentum: quo facto cum damnum passus sit is qui fecit, meritò illi subuenitur, quantumuis alter effectus non sit locupletior. Iuli-A rium enim fuerit eum hoc nomine exceptionem habere, postquã factum impleuerit; est quod voluit: sibi que imputari debet, non alteri, si id voluit, inque pactũ deduxit, quod minus erat ei profuturum. Exemplum hoc proponunt I.C. *in dict. l. iurisg. 7. in fin.* B *princ. & l. naturalis, 5. de præsc. verb.* Dedi ex conuentione tibi Stichum, vt Pamphilum manumittas. Manumisisti: euictus est tibi Stichus quem dederam: quæsitum est, an in aliqua tibi actione aduersum me succurratur? Iulianus, *d. l. iurisgent. 7. in fin. prin.* C *d. l. naturalis, 3. §. ac cum, de præscript. verb.* putabat, iure ciuili nõ succurri, quia tu nihil mihi dedisti, sed tantùm fecisti quid, hoc est, manumisisti seruum, ex quo non sum factus locupletior. Itaque in defectum obligationis ciuilis, & proinde quæ inde oritur D ciuilis actionis, putabat Extraordinaria actione agendum esse: vel de Dolo, si dolus interuenisset, puta si sciens alienum dedissem: vel actione Subsidiaria, Prætoria in factum, si ignorans alienum dedissem. *l. quoties, 21. de præscrip. verb.* Reliquis placuit, etiam hoc E casu subesse ciuile negotium, quia impletum est id cuius causa dari debuit: vt cum tu feceris, hoc est, manumiseris, sicut conuentum erat, æquum etiam sit & ciuile, me tibi dare quod ob tale factum promissum erat, nam hoc æqualitas συναλλάγματος exigit. Non

autem videtur dedisse is, qui dedir seruum, qui euictus est. Dare enim est dominium transferre, *l. fin. de condit. causa data, cum simil. vbi Ias. & Dd.* non rem alienam quæ euincitur tradere, *l. Iulianus*, 131. §. 1. *de verbor. oblig.* Quæ sententia plana & recta est, & à compositoribus in Pandectas duobus locis relata: *in d. l. 7. & in fin. princ. hoc tit. & l. naturalis*, 5. *de præscript. verb.* qui tamen putantur nō admodum scienter addidisse verbis I.C. Pauli, *in d. l. naturalis, 5. vers. sed si dedi. vide Gouea. lib. 2. lect. cap.* 27. particulam Ciuilem. Quod sicut imperitè & oscitanter factum est, ita doctorū hominum ingenia mirificè torsit, dum ratione & rebus ipsis pugnātia, quouis pacto student conciliare: quasi religioni sit habendū, si perhibeamus, in tam difficili & longo Pandectarum opere, iuris compositores aliquando dormitasse. Atqui Paulus, *in d. l. 5.* ita Iuliani sententiam recitat, facilè vt appareat, eum non de actione ciuili, sed de extraordinaria locutum esse. Nam ait: Si sciens dedi, ex Iuliani sententia dandā de Dolo actionem: sin autem ignorans in Factum. Constat autem actionem Doli non esse ciuilem, sed extraordinariam, *l. eleganter, 7. de dolo malo*. à Prætore inductam, *Cic. lib. 3. de offic.* Necesse est igitur dicere, vt constet ἀναλογία inter vtrumq; casum, quem Paulus proponit, etiam

A actionem in Factum, de qua loquitur, esse Extraordinariam, *d. l. quoties, 21. de præscript. verb.* & Prætoriam, non Ciuilem. Nam absurdissimū esset dicere, ex vno facto, Si sciens dederim, actionē esse Extraordinariam doli: sin autem Ignorans, dari actionem B Ordinariam ciuilem. Etenim si ciuile negotium subest, vtroque casu dari ciuilem actionem consentaneum est. Sin autem ciuile negotium non subest: neutro casu, siue sciēs dederim, siue ignorans, ciuili actioni locum esse. Et hoc quidem voluit Paulus, *in* C *d. l. 3.* Quod parum considerantes Iuris compositores, addiderūt explicandi gratia particulam Ciuilem. Quæ interpretatio, Iuliani & Pauli sententiæ videtur cōtraria. *Cont. disput. lib. 1. cap.* 13. Quamquam non desunt etiamnum, qui Tribonianum D propugnent, & in vniuersum, cum dolus in eiusmodi facto adest, dari de Dolo: *dict. l. naturalis, §. quòd si, l. solent, 15. eod. tit.* quæ etiam interdum in factum datur, *l. non debet, 11. de dolo malo*. quoties abest, ciuilem Præscriptis verbis, *d. l. solent, d. l. iurisgentium.* E suppetere contendant, *Donell. copiosè, d. l. naturalis, §. sed si dedi, cum §. seq. de præscript. verb.* Cæterum vt ad institutum reuertamur: pacta etiam tum pariunt actionē, cum insunt Bonæ fidei iudicijs, *l. iurisgentium, 7. §. quinimò, hoc tit. l. in bonæ fidei, 13. C. eod.* non etiam

stricti iuris, *l. 3. de rescind. vend.* nisi ex parte (quamquā hoc Contius improbat, *lib.1. disp. c. vltim.*) excipientis debitoris & rei, *l. lecta, 40. si certum petatur.* insint (nam & aliàs ea debenti, cui remissum est, semper & indistinctè prodesse diximus:) aut cum stipulatione comprehensa sunt, *l. petens, 27. C. eod.* inesse autem tum videntur, cùm adduntur in ingressu contractus, vt inquit I.C. hoc est, antequam is perfectus sit, & absolutus, *d.l. 7. §. quinimò, & §. adeò hoc tit.* Ideo autem insunt, quia intelliguntur pars esse contractus, *l. si sterilis, 21 §. si tibi, 4. de actio. empt. l. fundi. 79. de contrah. emp. d.l. 7. §. quod ferè, hoc tit. l. scire debemus, 25. de verbor. obligat. l. 1. §. 1. de eden. l. si in emptione. 34. in princ. de contrah. empt.* Quare vt ex contractu, ita & ex hoc pacto agi potest. Hoc est quod dicitur, hæc pacta actionem bonæ fidei informare. *vide Cont. hac aliter explicationem, lib. 1. disput. c. vlt.* Nam vt legem & formam dant pacta contractibus, *l. Iurisgentium 7. §. adeo. in verb. quæ legem contractui dant, hoc tit. l. 1. §. si conueniat. depos. l. contract. 23. de regul. iur.* quibus insunt, ita & eorum contractuum actiones informant atque innouant: vt nō iuxta naturam contractus: sed secundum legem formamque pactionis instituantur. Verbi gratia si conuentum est in emptione, vt de euictione, fideiussoribus

A caueatur: iuxta hanc conuentionem informabitur empti actio, quæ alioqui ex sua natura, ad satisdationem non datur, *l. si dictū 56. de euict.* Pacta autem quæ ex interuallo, post absolutum scilicet contractum interponuntur, nec in bonæ fidei contractibus, B neque in strictis insunt, nec ad agendum prosunt, nisi res postmodum insequatur. Nam si post pactum à contractu, ex interuallo secutum, sequatur & fiat rei traditio, ab eo cuius in rē cuiusque bono pactum factum est: intelligitur ea traditio facta non modò C contractus, sed etiam pacti intuitu & contemplatione. Itaque qui tradit, ipsa re sibi accipientem, sicut antea diximus, obligat, vt ex pacto qualecumque illud sit, teneatur, *l. in traditionibus. 48. hoc tit.* Quantumuis igitur pacta post contractum con- D sensu perfectum, & postquam ad alia contrahentes discesserunt, *l. hæredes palàm, 21. §. fin. de testament. vide Dd. in l. 1. §. 1. l. continuus, de verborum oblig.* cōuenta, non insint contractui, vi conuentionis; quia sunt conuentiones separatæ; ex separatis autem ni- E hil rectè infertur; *l. Papinianus exuli, 20. de minor.* tamen alia res est, cùm traditione insecuta muniuntur: tunc enim efficacia sunt etiam ad agendum: non quòd insint contractui, sed quia implemento rei, velut synallagmate ciuiliter roborantur, *d. l. in*

traditionibus, dict. l. 7. in princip. hoc tit. A

Quæ autem pacta reformant contractum, hoc est, quæ mutant substantiam contractus, puta pre-
13 tium aut mercem, eique aliam formam inducunt: ea etiam ex interuallo facta sūt ex parte agē-
tis, inquit I.C. h. c. prosunt nedum B
volenti excipere, sed etiam illi qui agere vult ex contractu, & producunt per se actionem. Nam talia pacta sunt nouus contractus: quia prioris contractus substantia his immutatur, *d. l. 7. §. quinimò, l. ab emptione, 59. hoc tit.* Quod in ijs contractibus obtinuisse puto, C
qui consensu constant: de quibus I.C. loquuntur, *d. l. 7. & l. pacta conuenta, 72. de contrah. empt.* In his enim sicuti mutuo consensu, à toto contractu recedi potest, *l. ab emptione, 58. hoc tit. l. 1. 2. 3. de rescin. vend.* ita etiam ab aliqua eius parte: & intelligitur hæc no- D
ua pactio, nouus quidam nominatus contractus esse, *l. iurisgentium 7. §. adeo, hoc tit. l. pacta, 72. vers. Paulus notat. de cōtrah. empt.* ex quo agi potest. Hoc autem in contractibus, qui Re aut Verbis constant, obtineri non potest. Sed in his dicendum est, pacta, quæ E
ex interuallo sequuntur, tantùm prodesse ad excipiendum, *d. l. ab emptione, in fin. hoc tit.* non etiam ad agendum: cùm ex solo consensu, in his non constituatur nouus contractus, vnde agi possit. Quin etiam cùm non informatur pacto præcedens contractus, sed solummodo accedēs aliqua qualitas, aut detrahēdo aut adijciendo immutatur: non putauerim ea pacta ex interuallo apposita, iure ciuili prodesse ad agendum, nisi quatenus traditione firmantur: ne videlicet ex pacto detur actio, *d. l. pacta, 72. de contrah. empt.* Pacta etiā tunc iure nouissimo prosunt ad agendum, cùm muniuntur chirographo, aut scriptura: quia transeunt in cōtractum, qui literis constare dicitur. *Panorm. in c. 1. num. 4. & 5. ext. eod.* Vnde his temporibus raró pacta nuda inueniuntur: quoniam pleraque solent in scriptum redigi, & consignati vel à partibus, vel à iudicibus, vel à notario. *Socin. reg. 9. num. 14. in fallent. ex doctrina Bart. in l. 2. C. de cond. ob caus. & in l. si creditori. C. de pign. Cag. in l. id quod nostrum. num. 14. de reg. iur. per not. in Rubr. de verborum obligat. pro hoc tetx. in l. 7. §. quod ferè. 5. hoc tit. l. non figura, 38. de oblig. & act.* Proficit etiam pactū ad agendum, cum fit in iudicio, *l. 4. §. fin. de fideiussor. tut. l. tale pactum, 40. §. qui pronoc. vbi Bart. Ias. in d. l. 7. § sed cum nulla. n. 19. hoc tit.* Quod etsi disputari potest, tamen rationem habet: cum quoniam in iudicijs quasi contrahitur, *l. 3. §. idem scribit. de pac.* (ex quasi contractibus autem, vt aut nominatis plerumque, aut ciuile negotium continentibus, oritur obligatio & actio: *l. 2. & 4. de actio.*

actio. tot.tit. Instit. de obligat. quæ ex q.cont.)tum quòd,quæ in iudicijs fiunt,omnem solennitatem contractuum exuperant, *l. publicati,l.omnem, l. sancimus, C. de testa.* & incumbunt officio iudicis,cui credita sunt: vt is suam ad fidem exonerandam, meritò prouidere debeat, quò res ad exitum producatur, *l. ædiles. 25. §. item, de ædilit. edi.*

His ita expositis,tempestiuum ex vltimo loco exquirere,quæ vis atque authoritas iure Prætorio,& nouissimè Pontificijs canonibus, (quos potissimum hodie sequimur) atque moribus horum temporum, pactis sit attributa.

Cum ergo ad eum quem dixi modum,pacta nuda iure ciuili destituerentur,subuenit Prætor edicto suo: quod videret compluries incidere, vt pacta seruari æquum esset. Quare proposuit in eam rem hoc edictũ: PACTA CONVENTA, QVÆ NEQVE DOLO MALO, NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBISCITA, SENATVS CONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM, NEQVE QVO FRAVS CVI EORVM FIAT, (hoc est, Quæ non in Fraudem legis facta sunt) SERVABO, *d.l.7.§. Prætor. 3. hoc tit.* Verbum, Seruandi, puto hic generale esse, & quamlibet rationẽ significare: scilicet quæ præstatur variè, pro re proposita, proq; varijs circumstantijs facti, datis aut Actionibus aut Exceptionib.

A *l.inter. §.1. fam. hercis.* Qua in re prætor non recedit à Iure ciuili, sicut ipsa notant Edicti verba, sed solùm Ciuile ius interpretatur: videlicet dando actionem,Ex pactis, cum hoc definitio ratiòve iuris ciuilis permittunt: vt cum pactum est cõtractui appositum,

B notaturque verbis edicti: Pacta conuenta: id enim propriè Conuentum dicitur: *tot.tit.C.de pact. conuent.* aut rei Traditione Implementoque causæ, aut alia aliqua Efficacia obligationis ciuili munitum: vt etiam Ex æquitate ciuili actio danda sit. Alias por-

C rò vbi hæc desunt, non actionem ex Pacto dat Prætor, sed Præscriptionem, præscribens scilicet iudicium Pedaneo iudici, non Purum, sed cum exceptione: Extra quàm si quid pactum erit,&c. Neque verò hac etiam in re,Prætor recedit à iure ciuili: sed illud

D magis interpretatur, & data expressim exceptione confirmat. *vt Instit.de bon.poss. in princ.* Nam dixi, Etiam legib. ciuilibus,quod ex pacto solutum est, non posse repeti: quia naturaliter debitum solutum est, *d.l.debitor,59. §. fin. ad Trebellian. l. inter, 26.§. filia, de pactis dotalibus, l. cum propo-*

E *nas, 21. C. de Pactis.* Postquam enim traditio ex pacto facta est, pactum ipsum firmatum est traditione, *d.l. in traditionibus, 48. hoc tit.* & res tota transacta ac cõfecta. Ea autem quæ transacta & confecta sunt, resuscitari non

debent, minuendarum litium causa, *vide infra hoc tit.* 1. Ex quibus intelligi iam facilè potest, nihil iure ciuili alienũ facere Prætorem, cum Ex pacto Nudo exceptionem pollicetur. Nam exceptio, actionis est exclusio, *l.* 2. *de exceptionib.* Quare qui excipit Ex pacto, vel exceptionem à Prætore sibi dari hoc nomine petit, is procul dubio possidet aliquid Ex pacto: hoc est, aut Accepit, aut Retinuit nescio quid, quod alioqui ab eo actione aliqua peti possit. Cur enim exceptione opus sit, nisi quid peti possit, quod per pactum deinceps fuerit remissum, & quasi traditum? §. 1. *Instit. de except.* Nam qui De pacto excipit, effectu dicit, sibi quasi traditionem & solutionem. Ex pacto factam esse, quæ pristina actione condici non debeat: quando eorum quæ Ex pacto soluũtur, nulla ne quidem iure ciuili sit repetitio. Vt igitur (verbi gratia) cui decem pacta sunt, & soluta, exceptionem etiam iure ciuili habet, contra repetentem: quia pactum traditione consummatum est, & solutum naturale debitum: ita & cui remissio Pacto Liberatorio facta est, eadem exceptio danda est: quia possidet Ex pacto, tanquam solutum, vel sibi datum. Remittere enim dare est, *l.* 4. *in princip. vbi Bart. de pecul. l. si mulier, de condit. ob caus. l. si quis delegauerit,* 12. *vbi Bart. de nouat. Dd. in l. pactum, C. de pact.*

A

B

C

D

E

Quamquam autem hac de re, plura subtiliter disputari possunt, tamen modus aliquis adhibẽdus est: maximè cum hæ iuris veteris subtilitates, hodie non sint in vsu. Nam primùm iure Pontificio ex quolibet pacto oritur actio, *c.* 1. *&* 3. *vbi Can. ext. eod.* Deinde hodie idẽ obtinet in omni foro, vbi ex æquo & bono, & ex suprema potestate iudicatur: vt sunt Curiæ summorum Principũ, Arbitratorum, Mercatorum, & similium, *Bart. & Dd. in l.* 7. §. *quinimò, per illum text. hoc tit. & in l. si fideiussor,* 29. §. *quædam, mandati.* Etsi verò longa est disputatio, an in reliquis Curijs in quib. secundum ius ciuile pronunciatur, ius Pontificium obtinere debeat: tamen communis opinio est, & ita vsus obseruat; vt indistinctè ex pactis Nudis seriò & deliberatè initis, etiam in foro Ciuili hodie detur actio, *Bald. & Salic. in l. petens,* 21. *C. eod. & idem Bald. in l. legitim.* 6. *in princ. hoc tit. & Ias. qui dicit esse communem, in d. l.* 7. §. *sed cum nulla, num.* 4. Quod verum puto, & sequendum. Nam eiusmodi pacta cum obligent naturaliter, & ex bono & æquo, *l.* 1. *in princ. hoc tit. l.* 1. *de const. pecun.* sequitur eum, qui pacta non seruat, contra naturam, conscientiam, atq; adeo contra officium boni viri facere, ac peccare, vt volunt Canonistæ, mortaliter, *gloss. in cap.* 1. *de pactis.* Et certè Diuus Paulus ad Roman. 1. 13.

ἀσυν-

ἀσυνθέτους, hoc est, eos qui pacta non seruant, in illis numerat, qui capitaliter delinquunt. Est autem definitum inter Doctores Vt quotiescunque agitur de cauendo peccato, deque causa conscientiæ, toties etiam in foro ciuili ius Pontificium debeat obseruari, *c.1. & 2. vbi Dd. de oper. nou. nunc. Castr. in Auth. qui semel, num. 3. & 4. Cod. de probat. cum simil.*

Hoc ergo constituto, sequens est exponere, Quænam actio ex pacto detur, *Ias in l. lecta, n. 10. si cert. petat. & in d. l. 7. §. quinimò, in princ. ex doctrina gloss. Bart. & alior. in l. pacta, 6. C. eodem.* vult competere actionem Præscriptis verbis, quæ datur ex reliquis cõtractibus innominatis, *d. l. 7. in fi. princ. d. l. naturalis, 5. de præscript. verb. cum simil.* Atqui sciendum est, actionem Præscriptis verbis, non ex sola produci Conuentione, sed tantummodo Ex æquitate rei traditæ, qua paciscens alterũ sibi obligauit, *d. l. 7. in fin. princip.* Quocirca locum hæc habere potest actio cũ res interuenit, cuius traditione qui agere vult, alterũ sibi deuinxit, *l. cum mora, 6. l. si pro fundo, 33. C. de transact.* Sed hoc perrarò in pactis potest euenire, in quibus plerumque non inest συνάλλαγμα, quia donationis causa fiunt, *l. 1. infra de transact.* Magis ergo consentaneum videtur, ex pacto nõ actionem Præscriptis verbis (nisi quando res interuenit) sed Conditionem ex lege, vel potius ex Canone nasci: sicut ea dari solet ex omnibus contractibus qui noua aliqua, lege aut canone vim adipiscuntur, *d. l. vni. vbi Bart. C. de cond. ex lege.* cuiusmodi sunt donatio, *l. si quis argentum, 35. §. pen. vbi Bald. & Salic. C. de dona.* contractus emphyteuticus, feudalis & consimiles, *Bart. Bald. & communiter Dd. in d. l. 1. de condit. ex lege.* Eandem igitur actionem hodie ex pactis dari, varius est, *Innoc. Panorm. & alij, in d. c. 1. de pact. quam sententiam latè asserit Socin. in fall. reg. 7. n. 2.* Quia verò diximus, non solum Actiones, sed etiam Exceptiones ex pactis dari: *l. 2. l. creditori, 5. cum simil. C. de pact.* ideo non abs re fuerit, & illud vltimo loco exponere, Vtrum hæc exceptio priuilegiata sit, & impediat litis ingressum: an verò tantummodo peremptoria sit perhibenda: qua de re variè disputatur: *in l. 4. vbi Ias. disting. & l. creditori, 5. C. de pact. in l. nam postea, 9. vbi Bart. Ias. & alij, ff. de iureiur. Sem. & Franc. in l. 1. de lit. contest. in cap. olim inter, de lit. contest.* alijs existimantibus, exceptionem esse priuilegiatam, quoniam Imperator, *d. l. creditori, 5. vbi ita Castrens. ait*: Petitionem per exceptionem repelli: alijs contra statuentibus, & quidem Communiter, vt hæc exceptio tantùm impediat Litis ingressum, pro

cotext. in §. 1 *Inst. de except. in l. si vnus*, 27. § *pactu, ne peteret*, & §. *sed si stipulatus, hoc t.* Quod & rationem habet. Nam nullæ exceptiones impediunt litis ingressum, nisi quæ tollunt ius actionis, sic vt lis instaurari non possit: velut est exceptio quæ datur ex Re iudicata, Iureiurando, Transactione, Præscriptione, &c. *Bart. Ias. & Dd. in l. nam postea, de iureiur. gloss. in cap. 1. de lit. contestat. in 6.* His .n. modis finita lis amplius instaurari nulla ratione potest, *l. causas*, 16. *Cod. de transact. l. nam postea*, 8. *in princip. in verb. petitionem prætor repellit, de iureiur. l. sub specie, C. de re iud. l. post rem iudicatam, infra eodem, cum similibus.* Exceptio verò quæ datur Ex pactis, non est istius generis. Nec enim tollit actionem: *d.* §. 1. *Instit. de exceptionibus*, quia regulariter non tollit obligationem Ciuilem, *l. si vnus*, 27. § *pactus ne peteret, hoc t.* sed tantummodò Naturalem, *l. Stichum*, §. *naturalis, de solution.* Nam cùm pacto solùm insit naturale vinculum, videlicet Æquitas conuentionis: non potest aliud tollere, quàm quod eodem vinculo constat, *l. ab emptione*, 58. *hoc titul. l. nihil tam naturale de regul. iur. cum simil.* Cùm igitur non tollat ciuilem obligationem, sequens est, vt nec actionem ciuilem ipso iure remoretur, nisi cum pactũ quoque legitimum est & ciuile, *d. l. si vnus*, §. *pactus ne peteret, l. 6.* A *hoc tit.* Interpretes tamen omnes ferè peremptorias ad impediendum litis ingressum admittunt, dũ in continenti probari queant. *vide Philipp. Franc. cap. 1. de lit. in 6. Blanc. tract. de compromiss. part. 4. de imped. lit. ingress. gloss. in l. 6. C. eod. & l. 7. §. quinimò. vbi Dd.* B *hoc tit.*

Cæterùm hic admonendi sumus, ex pacto quandoque suppeditari non Exceptionem pacti, sed Doli: cùm videlicet exceptio conuentionis dari non potest: quoniã res vel persona, ad quam ex æquitate vtilitas pacti porrigi- C tur, illo comprehensa non est. Hac enim in specie competere nequit exceptio pacti: quia conuentio cum stricti iuris sit, *l. si vnus*, 17. §. *ante omnia, cum* §. *seq. hoc tit. Bald. in l. approbationem*, 21. *C. de probat.* ad aliàs personas vel res quæ non sunt disertis ver- D bis comprehensæ extendi nequit. Vt igitur deficiente Actione contractus, datur actio Doli: *l. & eleganter*, 7. *de dolo malo, in princ. &* §. 1. ita multò magis, deficiẽte Exceptione cõuentionis, competit exceptio doli: *l. 1. 2. cum ll. seqq. de dolo malo & met. ex.* quo- E tiescunque scilicet ex æquitate aliqua danda est, *l. 7.* § *penult. & fin. l. & hæredi*, 27. *l. rescriptum*, 10. §. *fin. hoc tit.* eoque facilius datur, quòd Exceptio Doli non sit Extraordinaria, sicuti actio Doli, quæ est Famosa: neque Specialis, sed vniuersalis, vt in-

quit

quit I. C. cui toties locus sit, quoties alia exceptio nominata deficit, *l.* 1. *& 2. & tot. tit. de dolo malo & metus except. vbi vide.*

Illud quoque postremò notandum, tantam esse pacti vim, vt si soluatur quod pacto remissum est, competat Indebiti conditio: quasi indebitè solutū id sit, quod ob exceptionem pacti reuera & cum effectu exigi, obstante nimirum pacti exceptione, non poterat, *l. creditori*, 5. *in fin. C. eod. l. si non sortem*, 26. §. *indeb. de condict. indeb.* Atque hæc quidem de effectu pactorum: nunc aliquid de Interpretatione commodùm subijciamus.

10 ¶ Aliquoties iam dictum est, Pacta stricti iuris esse, *dict. l.* 7. §. *quinimò. vbi post gloss. magn. Ias. n.* 12. *hoc tit. & idem Ias. num.* 17. *in l. lecta, si certum petat.* Ex quo sequitur, ea strictam recipere interpretationem: & in his nihil, nisi quod disertè verbis comprehensum aut expressum est, *l. si repetendi, Cod. de condict. ob causam.* actum intelligi (id quod cōmune est omnibus stricti iuris conuentionibus: *vt tradunt Dd. in l. quicquid*, 99. *de verbor. obligat*) nisi cùm Pacta apponuntur Bonæ fidei contractibus, secundum quos ex bono & æquo recipiuntur interpretationem: *l. iurisgentium*, 7. §. *adeò, l. ab emptione*, 59. *hoc tit. l.* 3. *de rescind. vend.* sicuti & stipulationes ac iuramenta. *l. vlt C. de non numerat. pec. l. vltim. ff. qui satisd. cog. vide Ias. in l. si conuenerit, num.* 4. *ff. de iurisd. omn. iud.* cùm huiusmodi contractibus adijciuntur, *l.* 4. *de vsur. Ias. in l.* 1. *in princ. de verborum oblig.* Absoluta verò pacta (quæ nō referuntur ad alios cōtractus bonæ fidei) ita strictè interpretamur, vt nec ad alias personas, nec ad alias res extendantur, nisi quæ expressis verbis pacto comprehensæ sunt, *l. si vnus.* 27. §. *pacta, vers. & in summa, hoc titul.* Nam ijs qui non pepigerunt, pacta neque nocent neque prosunt, *l. si actionem*, 24. *C. eod.* etiam iureiurando firmata, *vt ait Schurff. consil.* 66. *num.* 19. *cent.* 1. Quod verum est, nisi vel ex dispositione iuris, vel ex verisimili partium conuentione pacta ad alium, quā qui pepigit, deriuentur. Ex dispositione iuris: vt quod ab Imperatoribus rescriptum est, plurium creditorum conuentionem, cum debitore factā, ad alios quoque creditores, pauciores numero quamlibet inuitos, pertinere: *d. l.* 7. §. *fin. cum ll. sequentibus l. rescriptum*, 11. *hoc tit. l. si non expedierit*, 6. *de bon. auth. iud. possid.* quòd pactum serui aut filij, propter potestatem ad dominum & patrem extenditur: scilicet vt his prosit, non etiam vt noceat, *l. & hæredi*, 21. §. 1. *hoc tit. l. filius*, *C. eodem*. Quòd fauore dotis pacta dotalia, quæ parentes aut extranei faciunt, porrigunt ad mulierem nubentem, *l. Caius*, 45. *in fin.*

fin. solut. matrim. l. 4. l. pater, 4. C. de pact. conuent. l. unic. §. 1. C. de rei uxor. act. ex verisimili partiũ conuentione: videlicet cum hoc eius interest qui pactum fecit, & verisimiliter ea de re actum est. Nam etsi stricti iuris sunt pacta: tamen quia & tacitè conueniri potest, *l. 2. hoc tit. cum seqq.* ideo ea quoque conuenta intelliguntur in pactis, vt & in alijs strictis, *l. Titia, 124. §. 1. & melior text. in l. si ita, 126. §. penult. in verb. ipso tempus vel conditione ex eo quod agi apparebit, l. si stipulatus, 111. de verb. oblig. eleganter Ias. in §. actionum, num. 4. & 37. Instit. de action. vbi dicit omnes contractus mundi esse bonæ fidei, quo ad intentionem*, de quibus verisimiliter est actum. Hoc modo interpretamur, pactum procuratoris pertinere ad dominum: *l. rescriptum, 10. §. fin.* tutoris ad pupillum: *l. tutoris, 15. hoc tit.* magistratus aut magistri collegij, ad vniuersitatem ciuitatis vel collegij, *l. item 14. hoc tit. l. præses, C. de transac.* Horum tamen pacta indistinctè extenduntur, eo modo quo dictum est, cum prosunt, non etiam semper quando nocet. Nec enim, verbi gratia, licet tutorib. aut administratoribus, aliquid pacto donare aut remittere, quod liquidum sit, *l. contra, 20. §. 1. hoc t. l. pactum curatoris, 22. C. eod.* Procuratoris quoque pactum domino non nocet, si certum ius remittat: neque aliàs pa-

A cisci in damnum domini potest, etiamsi ius sit incertum: nisi aut speciale ad hoc habeat mandatũ, aut constitutus sit cum libera. *l. nam & nocere. 12. hoc tit. l. procurator, de procurat. vide infr. de procurator.* Eadem ratione pactum venditoris prodest etiam emptori: B quia hoc paciscentis interest, *l. si tibi 17. §. pactum, 4. hoc tit.* ne euictionis nomine in posterum teneatur. Pactũ principalis debitoris, proficit fideiussoribus, *l. & hæred. 24. §. fin. hoc tit l. 3. de rescind. vend.* non etiam nocet. *l. centum Capua. de eo quod* C *certo loc. l. fideiussores, de fideiuss.* Nam facto debitoris conditio fideiussorum deterior reddi non potest, *l. vlt. hoc tit. vide infr. de fideiussor. l. centum Capua, de eo quod certo loco.* Ediuersò autem, fideiussoris conuentio nihil reo commodat. Neque enim interest D fideiussoris paciscentis: vtrum à debitore exigatur, an non, cum is aduersus eum nullam habeat actionem. At è contrario, si fideiussor nomine debitoris exigatur, regressum habet is actione mandati, aduersus debitorem. Itaque cum debitoris intersit, nõ E exigi à fideiussore, meritò pactũ illius De non petendo, etiam fideiussori prodest. In correis verũ vnius pactum ad alterum extendatur, variè disputatum est *in l. si vnus, 27. hoc tit.* In quo vera videtur distinctio, vt alterius pactum alteri prosit, quando scilicet

cet

tet alter regressum habet contra alterum, non autem noceat: quia in re communi; socij conditionē nemo potest facere deteriorem, *l. l. vnus, 34. de seru præd. rust. l. 2. de seruit.* Eoque pactum tantùm illi nocet, qui pepigit, *l. si vnus, hoc tit. l. in re communi, communia prædior. vide infra de duobus reis.* Vt autem ad alias personas pactū non extenditur, extra casus iam dictos: ita nec ad alias res quæ pacto comprehensæ non sunt: puta quæ à re contenta sunt separatæ: *l. qui cum tutoribus, 9. §. 1. infra tit. 1. l 3. C. de transact.* vel si separatæ non sunt, de quib. tamen non est verisimiliter cogitatum, *l. tres fratres. 35. hoc titul.* Aliud seruatur in his, de quibus est tacitè actum. Nam sicut ex verisimili coniectura mētis contrahentium, pacta ad alias personas extendi diximus: ita & ex ijsdem coniecturis, ad res quamuis non expressim comprehensas, porriguntur: vt si generalis diuisio facta sit hæreditatis, aut inter socios rationibus vtrinque putatis, & approbatis & transactis, liberatio subinde mutua de omnibus debitis atque creditis qualibuscunque confecta. Talia namque pacta generalia, etiam ad illa pertinent, quæ specialiter cōprehensa non sunt, aut quæ ignorabantur: quandoquidem appa ret, de his quoque verisimiliter actum esse, & in genere cogitatū: *dict. l. qui cum tutoribus, §. fin.*

A *infra titul. 1. l. sub prætextu, 19. C. de transact. l. emptor, 47. in fin. hoc tit. l. qui Romæ, §. fin. vbi Dd. de verborum obligat.* & verba pacti generalia, ad hæc extendi salua recti sermonis ratione possunt: *ita est communis conclusio Dd. in l. sub prætextu, 19. l. si de certa, B 31. l. age, 3. C. de transact. in dict. l. Lucius, §. emptor, hoc tit. Alex: consil. 11. viso, num. 9. & 15. vol. 2. vide tamen Dd. in l. vnic. C. de erro. cal.* Aliàs porrò pacta & trāsactiones, præsertim speciales, nō extenduntur vltrà species, de quibus actum est: *d. l. si vnus, 29. §. C ante omnia, hoc tit. l. 3. l. si de certa, cum sim. C. de transactionibus.* Illud postremò hoc in capite notetur pactionem obscuram, hoc est, quæ nullo modo potest intelligi; vel ambiguam, hoc est, quæ duobus vel pluribus modis accipi potest, semper nocere ei, qui di- D cere potuit apertius, & vendito ri, *l. veteribus, 39 hoc tit. l. Labeo, 21. l. cum in 33. cum l seq. de contrah. empt. l. cum quæritur, 26. de reb. dub. Schurff. consil. 37. num. 6. cent. 1.* is enim potuit legem qualemcunque rei suæ in venditione dicere, *l. vlt. C. de pact. inter empt.* E *& vend. l. non enim, 9. de act. rer. amot. l. legem, 10. C. de pact. l. 1. C. de pact. conuent. l. legem, 9. C de donat.* Eodemque modo in stipulationibus interpretatio fit contra stipulantem: quia cùm stipulatio ab interrogatione incipiat, ei imputandum est, cur non apertius

ti ùs sit stipulatus. *Schurff. consil.* 58.*quaestionis*, *num.2.cent.1.* In reliquis etiam pactis arbitror in dubijs interpretationem fieri pro debitore, cui aliquid remissum est. Nam creditor potuit apertius legẽ remissioni dicere, cum fuerit res in eius potestate: & deinde in dubijs interpretatio pro liberatione facienda est. *l. Arrianus*,47.*de actio.cum similibus*.

11 ¶ Contraria pactis sunt error, *l.si cum te*,51.*hoc tit.* dolus,*dict.l. iurisgentium*, 7.§. *ait prætor*, *hoc tit.ul.* metus. Sed error, quoniam omnimodo consensum impedit, *l. si per errorem*, 15. *de iurisdict.* planè annihilat conuentionem: dolus & metus non item, quia non prorsus vacant consensu. Nã qui decipitur, magis errat in causa pacti,quàm in ipso pacto.*Bart. in l. & eleganter*, *in princ.de dolo malo.* Qui cogitur metu, & hic quoque consentit in conuentionem, quamuis inuitus. Nam voluntas coacta, etiã voluntas est, *l.si mulier*, 21. §. *penult. infra de eo quod metus caus.* Quare pacta, dolo aut metu contracta, non sunt ipso iure nulla, quod ad ius conuentionis attinet: nam aliqua conuentionis ratione sustentantur: sed non habent effectum iure ciuili. Etenim ex pactis datur tantùm exceptio, non actio. Exceptionem autem dat Prætor: at illam se daturum negat ex pactis dolo vel metu initis. *d.l.7.* §.*prætor*, Ex quo conficitur,iure ciuili nihil istiusmodi pactiones operari, *l.cum postquam*, 9. *C. de pactis*. Nam & in edicto prætor istiusmodi pacta comparat illis,& æqualia facit, quæ legibus aut Senatusconsultis: hæc autem esse nulla, certi iuris est *l. pacta*.6. *C. eod. l. non dubium*, *C. de legibus*. Contraria similiter pacto,sunt vitia, quæ in materia hærent: vt cùm aut turpis res, aut illicita, publicàve in pactum deducitur, *l. si vnus*, 27. §.*pacta*, *l.contra iuris*, 28. *hoc tit. &c.* Quæ pacta simpliciter nulla sunt, *d.* §. *pact. d.l.6.C.de pact.* sicut reliqua quæ legibus aduersantur naturalibus vel ciuilibus, *l.non dubium*, 8. *C. de leg.* Contrarijs etiã pactis priora tolluntur: *l. ab emptione*, 58. *hoc tit. l.pacta nouissima,C.eodem.* scilicet quatenus conuentione constant. *dict.l. ab emptione,in fi. l.Stichum*, 95. §. *naturalis*, *de solution.* Actiones autem non sola nituntur conuentione: sed oriuntur ex obligatione ciuili: proinde nec simpliciter à pacto perimuntur. Quædam, inquit Paulus, actiones ipso iure tolluntur pacto, quædam non. *l.si tibi*, §.1. *hoc titul.* Ipso iure tollitur actio iniuriarum & Furti, quia pacta hæc legitima sunt:cùm lege XII. Tabul. disertè sit expressum, vt de his pacisci liceat. *d. l.iurisgentium*, §.*si paciscar. versic. nam de furto lex pacisci permittit* Reliquæ actiones, quæ iure ciuili, vel honorario sunt introductæ, non tollun-

tolluntur per pactum, quod scil. A non sit legitimum, sed obiecta exceptione eliduntur: *d. l. si tibi, §. de pignore, d. l. si vnus, §. pactus ne pet. hoc tit.* facilè vt intelligi possit, Exceptionem pacti non esse litis finitæ: id quod superius est disputatum. Illud etiam obscurius quia videtur, nobis est B hic exponendum, quòd I.C. *dict. §. pactus.* ait: Si pactus Ne peteret, postea conuenit, vt peteret, prius pactum elidi per posterius, non ipso iure, sicut in stipulationibus, sed per exceptionē. Contrà quippe poterat videri: Nam pactum de Non petendo, constat C sola conuentione. Ergo contraria conuentione de Petendo, videbatur ipso tolli iure posse, *dict. l. si Stichum, §. naturalis, de solutionibus l. ab emptione, de pact. l. nihil tam naturale, 35. de reg. iur.* Sed sciendum est, pactum de nō petendo referri ad obligationem D efficacem, quæ præcedit & ex qua agi potest: vnde non manet in simplicibus terminis conuentionis: sed quoniam opponitur petitioni efficaci, ideò iure Prætorio producit exceptionem, quæ præscribat actioni. Hoc Ius excipiendi, cùm sit ex iure Prætorio, E quod pars est ciuilis iuris, non potest auferri per nudam cōuentionem contrariam de petēdo: sed necessum est, exceptioni, quæ ex pacto conuento à prætore impetratur, opponi contrariam exceptionem, à prætore impetratā, aut ex eodem iure Prætorio desumptam, quæ replicatio dicitur. Hoc est quod postea subdit I.C. in stipulationibus Ius versari, in pactis verò factum, *dict. §. pactus ne peteret.* Nam stipulatio cum contractus ciuilis sit, & legitimus, *§. de constit. Instit. de act.* ipso iure induxit actiones, & tollit acceptilationibus & nouationibus, sicuti reliqua pacta legitima: *l. 6. hoc tit. l. 4. infra tit. 1 l. 3. & 4. C. de transact.* pacta verò iuris ciuilis non sunt, eoque non operantur hoc iure, sed adiuuantur à Prætore, data exceptione vel replicatione, quæ est exceptio actoris: *l. 2. de except.* Quæ licet iuris sunt, tamen in facto consistunt: hoc est, ex facto conuentionis oriuntur, & facto hominis sunt opponenda in iudicio: quia nisi ipso facto exceptio aut replicatio opponatur: nunquam eam Iudex supplet, *l. 1. vbi Castren. præter alios. C. vt quæ desunt aduo. in §. 1. cum seqq. Instit. de except.* Ex quo potest intelligi, quid velit I.C. cùm ait, In pactis factum versari: scilicet quod ad elidendas actiones aut exceptiones attinet: Non enim potissimum hic agit de facto contractus seu conuentionis, sed de facto quo eliditur actio vel exceptio de non petendo, vt verba planum faciunt.

De transactionibus. Tit. XV.

C. 2. 4.

1 *Continuatio*

Vnde

2 *Unde dicta sit transactio, quàm variè sumatur, quid sit.*
3 *Quotuplex sit transactio, eius partes & species.*
4 *Causa efficiens: & qui transigere possint, vel non.*
5 *Materia, de quibus rebus possit transigi vel non.*
6 *Forma, & de variis transactionum pactis.*
7 *Finis, & effectus: quæ actio vel exceptio quando ex transactione detur: & an in ea pœnitere liceat.*
8 *Affinia & contraria.*

1 PActi † species est & trāsactio, quæ potissimum initio ad litem definiendam interponi solet: de qua consequenter aliquid dicendum. Transactio † compositum vocabulum est à Trans & actio.

2 ¶ Vt igitur actio aliàs larga significatione omnes actionū humanarum species comprehendit, §. 1. *Instit. de act. l. actio, 24. cum ll. seq. de action. l. pecunia, 178. §. actio, de verbor. signifi.* aliàs verò strictior, magisque propriè pro petitione accipitur, qua quis in iudicio quid sibi debitum persequitur: ita compositū eius Transactio, bifariā capitur. Vno modo, pro cuiusque negotij definitione. *l. transactio, 229. de verb. signific.* seu compositione, *dict. l. 229.* seu quolibet actu quo ab obligatione receditur, *Bart. in l.* A 2. *de iureiur. Ias. in rub. hoc t. n. 9. & C. eo. in rubr. & in l. 1. & l. siue 28. post alios Dd.* & quasi transitur: *l. 1. in verb. contrah. transigendi, vbi Ias. de pact. l. 2. vbi Bar. de iureiur. Ias. in rub. ff. eod. n. 15.* vt cùm transactionis nomine signatur pactum, *l. tres fratres, 36.* B *in fin. de pact.* iusiurandum, *l. 2. de iureiurand.* res iudicata: *l. transact. 229. de verb. signific.* Altero modo, & quidem propriè, pro ea compositione, qua res dubia litigiosa partium consensu componitur: *l. 1. hoc t.* quo in significatu, transactio à pactis, rebus C iudicatis & finitis differt, *d. l. 1, hoc tit.* Transigere enim propriè hoc modò dicitur actor, *l. vt sunt, 130. de verbor. sig. l. 1. §. fin. ad Senatusconsf. Tertull.* qui ab actione transit, ad aliud quippiam, *l. trāsactio, 38. C. eod.* pro actione oblatum, *gloss. in l. 2. verb. transegisse, C. eod.* & à lite incepta recedit. D nam transactio transitus est seu transitio (vt appellant Dd.) à lite intentata vel intendenda: *Ias. in rub. C. eod. & ff. eod. n. 9. Bart. & Dd. in l. siue, 28. C. eod.* quanquam καταχρηστικῶς etiā reus transigere dicatur, *Ias. in l. 2. in* E *fin. C. eod.* rectius tamen pacisci, *l. transigere, 18. vt responsum, 15. C. eod.* aut redimere, *l. sub prætextu 19. l. si pro fundo, 33. C. eod.* aut decidere, *l. 1. hoc tit. Connan. lib. 5.* litem dici potest. Hoc in significatu transactio sic definitur: Vt sit rei dubiæ, & litis incertæ neque

que finitæ conuenta decisio. Verbum Conuenta, discernit eam à sententia, quæ citra conuentionē in inuitos fertur, & negotium decidit, *l.inter*, 83. §.1.*de verborum oblig.* Adiectio rei dubiæ, discriminat à pacto, quòd super re liquida & indubitata fieri diximus, *l.* 1.*hoc tit.* transactio porrò & ad hunc modum non incommodè definiri potest: Vt sit contractus, *l.1.hoc t. Ias. & Dd.in l.2. C.eod.* (vel potius à principaliore fine, distractus) iuris gentium, *Bart. in l.si causa* 32.*C.eod.* innominatus, *l.1.§.1.de pact.* stricti iuris: *l. siue*, 28.*vbi Ias.num.8.& 23.l.cū mota*, 6.*C.eod.idem Ias.in rubr.de pact.num.6.& 7.* quo inter litigatores res dubia *l.1. hoc tit.* & litigiosa, *gloss. fin.l. sub prætextu*, 29.*C.eod.Bald. in l.in summa*, 65. *in princ.de cond. indeb.vide Alex. in rubr.C. eod.* aliquo contrà dato aut promisso, *l.1. hoc tit.* remittitur & finitur: nullam pariens iure ciuili actionem, sed tantùm ad exceptionem proficiens. Dico esse Contractum: *text. in l.si donationis*, 7. *l. vlt.C.de his quæ vi met.caus.l.contractus*, 16.*C.de fid. instrum.* quia propria contractus attributa, trāsactioni insunt: nēpe mutuum *συνάλλαγμα l. Labeo* 19.*de verb.sign.* & quòd quisque contrahentium sui compendij causa paciscatur: *l. actionum*, 24.§.1.*de actio. l.si voluntate*, 8.*C. de rescin.vend.* Cum igitur, transactioni definitio contractus con-

A gruat: *d l.Labeo.Theop.in §.fin.Institut. de oblig.* sequitur, & definitum eidem conuenire. Quamquam fatendum est etiam diuerso respectu distractum esse, quòd priorem obligationem seu actionem distrahat. hoc tamen ad finem & effectum tantùm transa-

B ctionis, non ad formam pertinet, quæ dat esse rei, *l.Iulianus*, 9.§.*si quis rem, ff. ad exhib.* Quare vt emptio secunda, aut pactum nouissimum, quo prius distrahitur acto. itur, *l. pacta nouissima*, 12. *C.de pact.* non distractus, sed alia obligatio, renouatus contractus,

C alia emptio, nouum pactum, &c. dicitur: *l.iurisgentium*, 7. §. *adeo, verb. quasi renouatus contractus, l.ab empt.* 59. *verb. noua oblig. de pact. l. pacta*, 72. *in verb. nouam oblig.de contrah.empt.l.si vnus* 27. §. *pactus ne peteret, de pact.* ita transactionem pro contractu po-

D tius obligatorio, quàm pro distractu liberatorio quis habeat, quod & Bart. & alij nonnulli existimarunt. *Bart. & Ias. in d.l. si causa*, 32.*C.eod.* Iure sanè veteri non æque contractus genere comprehendebatur, *d.l.contractus, de fid. instrum.* vbi à cōtractu distingui-

E tur, quia vel acceptilatione constabat, quæ distrahebat, non obligabat: vel pacto quod nec distraheret nec obligaret. At hodie cum obliget, *ex cap.1. de pactis*, arbitror, transactionem dici cōtractum posse, licet non inficiar alio respectu distractum etiam

esse;

esse : quia litem distrahat : qui finis cum sit principalis *l.1. hoc tit. l.2.C.eod.* ab eo distractus censeri potest. Addo esse iuris gentium, *l.1.§.1. de pact.* exemplo scilicet reliquorum qui consensu cõstat, *dict.l.1.§.fin. de pact.l. 1. in fin.de contrah. empt.* præsertim contractuum innominatorũ, do vt des, do vt facias: in quos transactio incidit,*l.cum mota,6.cum ibi not. C. eod.* qui in tot iuris gentium conuentiones referuntur, *l.iuris gent. 7. in fin. princ. de pact.* Adijcio, Innominatum, vt habet cõmunis opinio, *Bartol.Ang.Ias. n. 8. & l.siue, 28.C.eod & in l.si intra,42.de pact. Bald. in rub. C. de rer.permutat.* etiamsi Corasius in contrariam partem multa disputet, *Miscell.lib.1.cap.23.* nam nec in iure ciuili pro contractu eiusmodi nominatur, neque nomen speciale, sed generis retinet, vt permutatio nec certam formam habet. Aliquãdo enim dat actor, quandoque reus, nonnunquam vterque : interim aliquid actor remittit, dat reus,interdum vterque remittit : prorsus variè, *l. si super 9.C. eod.* vt certa nominataque actio dari hinc non possit: vt nec ex permutatione : cum qua magnam habet transactio affinitatem, *l.2.l.si pro fundo,C.eod.* Addo Stricti esse iuris : *vide gloss. & Dd.in d.l. sub prætextu, 29. & in rubr. de pact. ff. & C. eod.* quia & reliqua pacta, vt superiore tit.diximus, , eiusdem qualitatis sunt,

A nam quod Duarenus putat *ad tit. de in lit. iur. n.12.* &c. iudicia tamen,non etiam contractus stricti iuris,vel bonæ fidei dici, apertis textibus refutatur, *l. eum qui, 22.de donat.l.in bona, 13. C. de pact.l.3.C.com. vtriusque iud. l. si vnus, 27. §.pactus, in verb.in bo-* B *na fidei contractibus, de pactis.* Reliqua, quæ in definitione sequuntur, ad formam & differentiam pertinent.

¶ Partes transactionis sunt duæ: 3 Remissio litis, & pro remissione alicuius rei præstatio. *l. transact. 38.C.eod.* quanquam Dd. *Ias.post* C *glos. & alios in l.1. nu.15. hoc tit.* ad essentiam transactionis tria requirunt, veluti partes præcipuas ex quibus constet : 1. Rem dubiam : 2. Litem (nec enim suffecerit aliunde quàm ex lite, dubium oriri) 3. alicuius rei pro litis remissione Præstationem.

D Species transactionis vsitatè ponuntur duæ : videlicet Simplex, & illa quæ Aquiliana stipulatione munita est, *gloss.penult.& Dd. in l.si causa.32.C.eod. vbi Bart.n. 1.Ias.num. 10.* Potest & transactio distribui in Generalem, *l.sub prætextu, 29. vbi gloss. Cod.eod.* & E Specialem *l.3.si de certa,32. C.eo. l.qui cum 9.hoc tit.* Item in Iuratam & Iniuratam *l.si quis maior, 41.l.penult.C.eod.*

¶ Causa efficiens transactionis, 4 est Consensus *l. interpositas, 13. versi.consensu terminata,l.non minorem, 20. l. cum donationis. 34. al.33.*

al. 33. *C. eod.* προκαταρκτική, Dubius litis euentus, *l. quod debetur, §. 1. de pecul. gloss. in l. Lucius,* 78. *§. fi. ad Senatusconsult. Trebell.* qui vt amque partem sollicitam habet. Transigere verò cunctis possunt, qui paciscì, hoc est, qui consentire possunt, & mente sana sunt, quamuis corpore ægrotent, *l. sanum,* 27. *C. eod.* Procuratori sine speciali mandato transigere non licet, *cap. qui ad agendum, de procur. in 6. l. iusiurandum,* 17. *§. fin. cum ll. seqq. l. iusiurandum.* 34. *§. 1. de iureiur.* etiamsi liberam habeat agendi potestatem, *l. procurat.* 56. *de procur.* quia agendi, non etiam decidendi potestas illi facta est: *l. transact.* 7. *C. eod.* nisi datus sit aut cum speciali ad hoc mandato, *l. iusiurandum,* 17. *§. fin. cum l. seq. l. iusiurandum,* 34. *§. 1. de iureiuran.* aut in rem suam, *d. l. iusiurandum,* 17. *§. fin. cum l. seq. l. procuratore,* 55. *de procur at.* aut omnium bonorum procurator. *Hos tres casus excipit, gloss. in l. transa.* 7. *C. eod.* Nam hic cum alienare possit, potest & trãsigere, *l. procurator cui,* 38. *de procur.* Tutores, procuratores fisci, vasalli, & similes quibus magna ex parte commissorum bonorum interdicta est alienatio, *l. 1. C. de pred. min. extra de his quæ fiunt à prælat. & de reb. Eccl. non alien. & de prohib. feud. alie. in vsib. feud.* quamuis transigere possunt: *vide gloss. Bart. & Dd. in l. præses,* 12. *C. eodem.* non tamen contra

A legis prohibitionem transigendo donare, vel alienare possunt, *l. 4. C. de præd. min. l. 1. de offic. proc. Cæs. l. nulli* 13. *hoc tit. vide in cap. 1. §. si vasalli. si de feud. defun. Cur. in tract. feud. parte 4. qui tres casus in vasalli trãsact. distinguit.* quod & in parte, bona liberorum
B administrante, verius esse crediderim: *l. pupillorum, §. si pater, de reb. eorum. vide Salic. Ias. & alios, in d. l. præses. C. eod. l. de re:* 10. *hoc tit.* idemque in administratore ciuitatis: qui perinde atque tutor, res ciuitatis immobiles, sine consensu superioris, aut
C publico omniũ vel maioris partis ciuium alienare prohibetur, *l. fin. Cod. de vend. reb. ciu. lib. 11. vide infr. de ad. rer. ad ciui.* Quamobrem eiusmodi administratores transigere super iure dubio possunt: transigendo verò alienare, vel donare, aut (quod pe-
D rinde est, *l. si quis* 14. *vbi Bart. de nouat.*) ius liquidum remittere vetantur, *d. l. præses.* 13. *C. eod. l. pactum, C. de pact.*

¶ Materia transactionis, sunt 5
Res dubiæ & litigiosæ, *l. 1. hoc t.* hoc est de quibus lis est, vel esse potest, *l. 2. vbi Ias. & Dd. C. eod.*
E De re iudicata lis esse nequit. *l. sub specie, & tot. tit. C. de re iud.* quia translacta & finita est: quare amplius ea transigi finirique non potest, *l. si causa.* 32. *C. eod. l. post rem.* 11. *hoc tir. l. & eleganter,* 32. *§. fin. post. de condict. indebit.* nam priuatio præsupponit habi-

 tum.

tum. *l.3. de iniust. rupt. test.l.decem,116.de verborum obligationibus*. vnde de re iudicata transigi nequit, etiamsi pacto remitti illa possit. *Paulus sentent. lib.1. tit.1. Bart.& Dd. in d. l. si causa*. Sed de pacto eiusmodi liberatorio agi in transactione non præsumitur, nisi appareat: nam gratuitum pactum, quia donatio est, *Dd. in l.pactum,22.C.de pact. l.si quis, de nou.* ideò in contractibus obligatorijs, vt est transactio, non præsumitur interuenire, nisi probetur: *vide Bart. in d. l. si causa. vide Ias. & Dd. in l. tale, 41. de pact.& in l.3. eod. tit.Bald.in l.3. C.de non num.pecun.* etiamsi in actionibus Liberatorijs contrà, sit. *l. an veluti, 7. 8. de accept. vide in dict.l.3.dict.l.tale,41.sup. tit.* Existimo autem hac in parte etiam aliquid publicæ iudiciorũ authoritati esse datum: ne quæ publico iudicio definita essent & transacta, ea priuatorum arbitratu pro indefinitis atque in certis rursum transigerentur: quod admittere, graue, & certè exemplo perniciosum fuerit *l.sub specie, 4. C. de iud.* Cum autem res nondũ finita est, quamuis certa sit, hoc est, certum ius habeat: tamen ob timorem aut odium litis, dominus super ea rectè transigere potest, *l.2. C. eod.* procurator & administrator rei alienæ, non item: *l.pactum,22. d.l.præses,12. C.eod.* quia remissio certi iuris in donationem incidit. *l. si quis de-*

A *legauerit, 12. vbi Bart. de nouat.* quæ administratoribus (vt paulò ante ostendimus) est interdicta, *l.ab agnato,12. de cur.fur.d.l.contra,de pact.* De controuersijs quoque quæ ex testamento proficiscuntur, transigi nequit, cum quia tales transactiones captiosæ

B sunt, eoque improbæ, *l.5. hoc tit.* (multi enim modico præsente contenti, magna relicta, vtpote alieno labore parta, & inaspectato obuenientia, facilè repudiant. *l.cum hi, 8. in princ. hoc tit.*) tum quod vltimis voluntatibus aduersentur earumque exitum, quem

C non impediri publicè priuatimq; interest, *l.1.C. de sacrosanct. Eccles. iunct.l.3. de testa. & tot. tit. si quis aliq. testa.l.1.2. quemadm. test. aper. quas tamen leges Cuiac. aliter interpretatur. & inde caput hoc inscite transumptum arbitratur, l.1. in fin. hoc tit. de transac.*

D *& obs. lib.3.c. 37.* callidè vertũt & eludunt. De futuris alimentis, in testamento relictis eadem ratione transigi, sine authore prætore, & causæ cognitione nequit: *d.l.cum hi, 8. hoc tit.* quamuis de præteritis possit: *l.de alimentis,8. C. eod.* nec enim amplius alimen-

E ta sunt, posteaquam vita aliunde in præteritum sustentata est: sed purum & simplex debitum, super quo nihil causæ est, cur non rectè transigatur. Transigere vel pacisci de crimine capitali prohibitum non est: *l.transigere,18. C. eod. vide Cuiac. obs. lib.6. cap.11.*

qua

quia licet cuique sanguinē suum A quouis modo redimere, *l. 1. de bon. cor.* nec pro confesso transigens habetur: magis enim declinandi grauissimi periculi causa, quàm conscientia facinoris transegisse videtur, *l. fin. de præuar.*

Cum autem in capitali iudicio, non modo reus, sed etiam actor B de capitis periculo certet, (nam calumnia detecta similitudine supplicij punitur, *l. fin. C. de calum. l. fin. C. de accus. auth. sed nouo, C. de adult.*) meritò hoc vtiq; indulgetur, vt transigere de sanguine suo possit: quamuis abolitionem accusationis actor impe- C trare nihilominus debeat: *l. 2. C. ad Senatusconsf. Turp.* quæ licet impetranda sit, nihil tamen impedit, quin inter priuatos rectè transigatur. Sunt enim res planè separatæ. Transactio scilicet Extraiudicialis, & accusatio, cuius abolitio petenda est, & iudicia- D lis: quare de vno ad aliud non rectè infertur, *l. Papinian. 20. de minor.* Ab hac vt publica desisti sine ebolitione lex vetat: illam vt priuatam omnia intra permittūt. Excipi ab hac regula Imp. adulterium: quod etsi ex l. Iulia capitale non fuit, *l. Clodius, 13. de his* E *quibus vt indig. l. qui cum vno, 4. §. qui adulterij de re milit, l. 2. §. miles, de his qui not. infam. l. si quis viduam, 5. de quæst, Plin. lib. 6. Epist. Tac. lib. 5. ad fin.* tamen apparet, tempore Diocletiani, *d. l. transigere,* (nisi eius constitutio à Trib. est interpolata, *vide infra de adult.*) pœna sanguinis coercitū fuisse, vt eius rei Constantinus, qui paulò post secutus est, primus author videri non debeat, *l. quamuis, 30. in fin. C. de adult.* Ratio autem, cur in eo omnis pactio & transactio prohibeatur, ea est, quod eiusmodi conuentio, qua aliena matrimonia redimuntur, *l. serui, 23. in fin. C. de adult.* in lenocinium incidat, *l. 2. l. qui demum, 8. l. mariti, 29. de adult. l. de crimine, 20. eod.* eoque expressè lege Iulia prohibitum fuisse consentaneum est: vt in rationē legis iam latæ anxie inquirere, superuacuum sit, sufficiatque regula, Quod contra leges pacisci vel transigere non liceat *Paul. lib. 1. tit. 1. l. 6. C. de pact. l. iurisgent. 7. in fin. supra tit. 1. l. cum ij, 8. cum simil. hoc tit. vide Cuiac. obseru. lib. 6. cap. 11.* Equidem extra causam pacti, remitti, ac pro delicto haberi accusatio adulterij needū instituta, potest *l. si maritus, 15. §. si negauerint, ff. de adulter. l. 5. §. fin ad legem Iul. de vi pub.* quia nemo inuitus agere, vel accusare tenetur: *tot. tit. C. vt nem. ager. vel accusar.* sicuti & de suspicionibus adulterij pactā facta non improbantur, *§ fin. in Auth. vt lic. ma. & auia.* De reliquis criminibus, quæ sanguinis pœnam non irrogant, transigere contra leges absque infamiæ damno non licet: *d. l. transigere,* quia cessat hic periculum capitis & sanguinis, eo-

que excusationem transigentes. A non merentur: sed reus corrumpere aduersarium pretio videtur, *l.fin.de præuar. l. 4. de iur.fisc.* & actor vendens ac nundinans iudicium publicum præuaricari & calumniari, *d.l.fin.* vt interim taceam, pactum eiusmodi à re priuata remotum esse, *l. si quidem*, B *9. C.de cont.stipul.l.iurisgentium, 7. §.si paciscar, l. si vnus.§.pacta. de pactis*. Ante tamen cœptum iudicium publicum transigi posse arbitror: non quidem de publico iudicio, *d. l.si quidem, 6.C. de cont.stipulat.* (nam hoc ad priuatos non pertinet, & concussio- C nis species est, intentato periculo accusationis pecuniam exprimere: *l.1. §.penult. de calumn.*) sed de iniuria priuata, factoque eius, qui vel agere ciuiliter, vel accusare criminaliter potest, *d. l. 1. §. penult.l.ipse, 7.C. de fals. l pen. C. de transact.* quam pactionem ni- D hil ad publicum iudicium pertinere, illud argumento est, quòd ea non obstante, possit accusatio criminis nihilominus à quolibet intentari, *ita eleganter Bart. in l. 1.§.si ea, num.1. de vent.in possess. mitten.* Nec sanè Imperator, *d. l. transigere, 18. C.eod.* id prohibe- E re videtur: quem de iudicijs & accusationibus iam institutis loqui, exceptio, quæ sequitur, CITRA FALSI ACCVSATIONEM, ostendit, Exceptio enim debet esse de regula (vt loquuntur) & regulam declarat, *vide Deci. Cag. & alios, in l.1. de reg. iur.* Nam quod dicitur eum, qui de famoso iudicio paciscitur, cõfessum videri, *l.quoniam, 7. cum l.seq.de his qui not.inf.* de actione se iudicio iam cœpto (ante enim nominari actio seu iudiciũ, propriè non solet, *l. amplius, 15. rem rat. hab.*) interpretor: maximè cùm ante litem contestatam de crimine famoso transigi ac pacisci posse, citra iacturam existimationis vllam, multa iura conuincant: *l.post decisionem, 13. C. de furt.l.interdum, §.si tut.ff.eod. tit.l.seruus, 17. de his qui not.infam.l.si tibi, §.quadam, l. si vnus, §. depositi. de pact.vbi vide*. neque enim pro confesso conuictoque haberi potest, qui ante & extra iudicium transigit: cum ne verba quidem, nedum præsumpta confessio, extra iudicium facta, pro idonea probatione sit, quæ ad condemnationem sufficiat, *gloss. penult. in l.4. de inter. act. vide Dd. in l. admonendi, de iureiur.* Quare infamia notari nõ debet is, qui extra & ante iudicium super famosa actione paciscitur: nam cum pro conuicto & damnato non habeatur (neque enim ad damnationem confessio extraiudicialis, præsertim præsumpta, qualis ex transactione eiusmodi sumitur, sufficit) nec pro infami habendus est: quia infamia tantùm damnatum sequitur: *vide inf.de his qui not.infam.* idque lex innuere videtur, quę litis

tis contestationem requirit, *l. fer.* A *tus*, 14. *de his qui not. infam. vbi vide* Sed cur falsi accusatio ab hac regula excipitur, vt super ea transigi possit? puto id causæ esse: quia licet falso certa pœna, scilicet deportationis præstituta sit: *l. 1. §. fin. de fals.* tamen posterioribus temporibus arbitraria B esse cœpit: *l. qui duobus*, 21 *l. pen. de fals. l. maiorem.* 4. *C. de fals.* ita quidem vt ad mortem & pœnam gladij perueniri queat. *l. vbi, in fin. C. de fals.* Quare cum possit hæc esse causa sanguinis, ob incertum euentum, quem litigatores iure pertimescunt, transa- C ctio in falso, vt in reliquis causis capitalibus, permittitur, quasi & hic dubium litis exitũ, pœnamque capitis litigatores extimescant: eoque sanguinem suum redimere videantur, potius quàm conscientia criminis aliqua pacisci. Alciatus *in d. l. transigere*, 18. D *C. eod.* ea verba, CITRA FALSI ACCVSATIONEM, ita interpretatur, quasi velit Imperator de criminibus transigi non posse, quin in falsi accusationem transigentes incidant, quam interpretationem, etsi refutant quidam *Conna. lib. 5. de transa. Cuia lib. 6.* E *cap.* 11. quod nusquam legatur eiusmodi species lege Cornelia vindicata: tamen quia lex Cornel. non modò in Falso, sed etiã Quasi falso locum habet, *l. 1. §. fi. de fals.* haud scio an defendi rectè hæc sententia non possit.

Nam & actor transigens, nõ multum abest ab eo, qui ob denunciandum vel non denunciandũ testimonium aut iudicium, pecuniam accipit: *d. l. 1. §. 1* & reus accusatorem pretio corrumpens, parum ab illo qui iudicem corrumperit, distare videtur, *d. §. 1 l. qui duob.* 21. *de fals.* Hi porrò quin accusatione falsi teneantur, dubium non est, *dict. l. 1. d. l. qui duob.* Sed hæc, vt & alia multa in Commentarijs, si vita & otiũ suppeditarit, accuratiore lima & ratione examinabuntur, *vide de his etiam Cuiac. lib. 6. c. 11.* De rebus spiritualib. haud facilè transigi potest: *cap. penult. ex eod.* cùm affine sit Simoniæ, pretium pro iure spirituali dare vel accipere: compositiones tamen amicabiles. *c. 7. eod.* & permutationes earundem rerum, *cap. ad quæstiones. 6. de rer. permut.* non repudiantur.

6 ¶ Quòd ad formam attinet, transactio aut simplici fit pacto, aut per Aquilianam stipulationẽ: *l. 3. hoc tit. l. 4. cum simil. C. eodem.* item aut Purè, aut sub Conditione, *l. si super. 9. C. ed. eod.* aut sub Modo, qui potius subintellig. tur quàm conditio, *l. cum meta, 6. vbi Dd. C. eod.* Sed & Pœna quandoque transactioni adijcitur, *l. pacto, 15. l. pen. hoc tit. l. vbi 40. l. cùm proponas, 17. C. eod.* aut Iuramentum *l. si quis maior. 41. l. pen. Cod. eod.* Illud nihil interest, vtrum in iudicio, an extra iudiciũ fiat: *l. sine 28. C. eod. vbi Ias. n. 1. & 2.*

& idem: Ias. in l. tale. 40. §. *quia prouocauit, num.* 9. *de pact.* scriptura an sine scripto, *l.* 5. *l. siue. C. eod. l. cùm proponas*, 21. *C. de pact.* nisi aliud actum sit, *l. contractus vero transact. C. de fid. inst.* Præcipua tamen forma in eo est, vt pro remissione litis, aliquid contrà præstetur aut fiat. Transactio enim nullo dato vel retento, aut promisso, non procedit, *l. transact.* 38. *C. eod.* quia in donationem incidit. Nam est pactum merè liberatorium, *l. cum donationis.* 34. *C. eod. l. tale* 40. *de pact.* quando pro remissione litis nihil contra promittitur aut datur. Atqui in transactione donationem non præsumi, neque in dubio de pacto gratuito actum videri, paulo ante dictum est.

7 ¶ Finis transactionis est, Vt finis litibus imponatur, *l.* 1. *hoc t. l. fratr.* 10. *Cod. eod.* Effectus nō minor quàm rei iudicatæ: *l. non minor.* 20. *C. eod. vide Æmil. cons.* 2. *n.* 1. 2. 3. aut iusiurandi, *l.* 1. *vbi Bart. l. admonendi, in fi. de iureiur.* quare nec rescripto Principis, *l. causas.* 10. *C. eod.* nec prætextu specierum *l. sub prætextu* 19. *Cod. eod.* instrumentorumve post repertorum, *d. l.* 10. retractari potest. Non tamen tollit transactio primam actionem Iure conuentionis, *l. si diuersa,* 14. *l. sub prætextu,* 19. *C. eod.* sed tantùm ope Exceptionis, *l. cum proponas,* 17. *C. eod.* (quæ hodie tamen est litis finitæ, *cap.* 1. *de lit. cont. in l.* 6. *vbi glos. & Dd. ad verb. finita: l. elegāter.* 31. §. *penult. de condic. indeb.*) quia cùm sit conuentio duntaxat iuris gentium, non potest actionem, quæ iuris ciuilis est, ipso iure tollere: *l. nihil tam. de reg. iur.* nisi addita sit Aquiliana stipulatio, *l.* 4. *l. sub prætextu,* 19. *C. eod.* & acceptilatio, quæ est ciuilis solutio: & legis dispositione, B instar solutionis omnem obligationem, eoque & vnà actionem tollit, §. 1. *Instit. quib. mod. toll. ob. vide inf. de accept. l. legitima. sup. tit.* 1. Vt autem transactio non extinguit omninò actionem, ita C nec iure conuentionis inducit, *l. siue,* 28. *C. eod.* ne ex pacto detur actio. Quare si actori conuenta non præstentur, agere debet prima actione, siquidem superest: *l.* 4. *l. si diuersa,* 14. *l. sub prætext.* 19. *l. siue,* 28. *C. eod.* qua aut consequetur, quod in primam actionē D deductum erat, aut id quod transactione conuentum est, *d. l. siue, cum simil.* nam vlterius reus vrgeri non potest, cùm semper incolumē habeat transactionis exceptionem, *d. l. siue, l. si maior.* 36. *vbi vide latè Ias. C. eod.* Eadēque actio competet, siquidem E impleta sint promissa, sed dolo aliquo rei ad transigendum actor sit inductus: Nec enim prohibetur primam actionem intentare: quoniam illa (prout dixi) transactione non tollitur. Et si opponatur hoc casu Transactionis exceptio, ea per Doli replicationē

eade-

eliditur, *l. ſub pratex.* 19. *C. eod.* ſi verò prima actio ſublata ſit, vel per Aquilianam ſtipulationem, *d. l. 4. d. l. ſiue.* vel quod eius eſt generis, vt cum [illegible] na extinguatur, niſi ſit [illegible] ta, cuiuſmodi eſt inofficioſi querela: *l. cum mota.* 6. *C. eod.* quam licet pater ad ſuos hæredes tranſmittit, *l. ſi quis [illegible] ium,* 34. *C. de inoffic. teſt. vide* [illegible] *ff. t. de inoffic. teſt.* tamen ſecus erat olim in matre, *d. l. cum mota*, quæ liberos non habet in poteſtate: §. *fœminæ. inſt. de adop.* his caſibus, ſiquidem non impletum ſit quod conuenit, poteſt agi Præſcriptis verbis: *d. l. cum mota.* 6. *l. cùm proponas,* 17. *l. ſi pro fundo,* 33. *C. eod.* quæ actio non datur ex iure cõuentionis: ſed quia traditione & præſtatione eius quod à ſua parte cõuenerat, agens ſibi alterum obligauit: *l. iuriſg.* 7. *in princ. de pac. l.* 5. *de praſcr. verb.* ſicuti vſitatum eſt, Traditionibus pacta veſtiri: *l. in Traditionibus,* 41. *de pact. vbi vide ſup. t.* 1. Etenim illud perridiculum eſt dicere, actorem nunquam à ſua parte tranſactionem implere, & proinde non habere ciuilem actionẽ: quia qui hodie non agit, cras agere poteſt. Nam actor qui actionẽ remittit, verè à ſua parte implet: nec videtur poſſe agere, qui perpetua exceptione ſemper poteſt repelli, *l. Marcellus,* 66. *l. non videntur cœpiſſe, l. nihil intereſt, de regula iuris, l. debitor.* 108. *de verborum ſignificat.* & ea remiſſio, A iuris interpretatione pro datione habetur, perinde atque ſi aliquid reò dediſſet: *gl. in d. l. ſiue,* 28. *ad ver. certum. C eod. per l. ſi mulier, de cond. cauſ. da. l. ſi quis, de nouat.* qui velut ex donatione liberatur. Quare nec obſtat, quod alibi dicitur, Ex cõtractu, Facio vt Des, B non dari Præſcriptis verbis actionem: *l.* 5. §. *quod ſi faciam, de præſc. verb.* nam de mero facto, vnde ad alterum nihil peruenit quo obligetur I.C. loqui, præcedens manumiſſionis exemplum oſtendit. Sed inquies, cur in tranſactione nõ condicitur liberatio, C perinde atque in reliquis contractibus innominatis: *l. ſi quis accepto.* 4. *l.* 3. 5. *de con. cauſ. da.* Dd. id tradunt fauore minuendarum litium inductum eſſe, *l. fratris,* 10. *l. cauſas* 16. *C. eod.* Ego potius arbitrer, liberationem quæ ciuilis eſt, eodem vtrobique modo D condici: videlicet non condictione cauſa data, quæ naturalis eſt, *l. rerum,* 25. *in fin. ff. rer. amot. l. indebiti,* 15. *de cond. indeb.* ſed actione ciuili Præſcriptis verbis, *l. ob eam,* 9. *ff. de praſcript. verb.* cui condictio naturalis ineſt: agi .n. poteſt, vt aut promiſſa impleantur, E aut reſciſſa liberatione reſtituatur obligatio priſtina, *l.* 1. *& l.* 4. §. *fi. C. de rer. permut. d. l. ob eam,* 9. *de praſc. verb.* Eodẽ ſenſu haud abſurdè, meo quidem iudicio, perobſcuram illam principum conſtitutionem, *l. vbi* 40. *C. eod.* interpretabimur: ſi dicamus, ſub-

secuta Aquiliana stipulatione; enim ea oblatio ad implementũ, tã ab actore quàm à reo (vt vtraque in persona, ea constitutio locum habere intelligatur) aut subsecutis & conuentis accommodandum esse consensum, & promissa implenda: aut pœnam (quæ scilicet conuenta sit) vna cum ijs quæ data ab aduersario probantur (dat autem non modò reus, sed etiam quandoque transigendo actor, *l. si super. 9. C. eod.*) ante cognitionem causæ (quæ proposita Præscriptis verbis actione inducitur) esse inferendam: idque si aduersarius voluerit. Nec enim ipso iure contentus esse cogitur pœna, & ijs quæ à se data sunt, restitutis. Nam Præscriptis verbis actioni quanquam conditio (vt diximus adiungi & inesse potest alternatiuè, *d. l. ob eam, 9. de præscr. verb. l. 4. C. de rer. permut.* & quamuis ab ea liberetur reus refundendo quod accepit: *d. l. iurisg. dict. l. 5. & tot. tit. de præsc. verb. d. l. 4. C. de rer. permu.* tamen quia conclusio actionis Præscriptis verbis præcipua est, vt contractus impleatur, & purè sic intentari potest, *l. fin. C. de rer. perm.* (sicuti pleræque actiones ciuiles non ad rescindendam, sed ad implendum contractum competunt, *l. venditi actio. C. de act. empt.*) ideo inuitus actor non cogitur ab intentione suæ actionis, nempe præscriptis verbis discedere, etiamsi redhibitionem & pœnam altera pars offerat. Neq;

A sed ad rescissionẽ contractus pertinet. Rescissio autem & pœnitẽtia in contractibus Innominatis tantùm ei qui dedit, conceditur: non illi, qui accepit, & accipiendo se ad implendum iam obligauit, *glo. in l. si pecuniam, 5. verb.*

B *sed cum liceat. de condic. caus. dat.* Quare non obstante tali oblatione, ad implendam contractus fidem agi potest: donec iudex scilicet, per sententiam aliter statuat: atque ita non ipso iure, sed officio eueniat & consequatur, vt redditis quæ accepta erant, Præ-

C scriptis verbis actio tollatur, *d. l. ob eã, 9. verb. iudicis off. de præscript. verb.* Cùm enim officium iudicis non habeat locum ante litis contestationem, *l. ædiles, 25. inf. de ædil. edict.* non potest diminuere aut officere iuri volentis agere: id quod ex officio iudicis postea

D accedere potest: nec repellendus est actor à limine iudicij, quasi reo parato soluere, qui pœnam & quæ accepta sunt, offert: *l. si debitori. 21. de iud.* Hæc enim propriè non petuntur actione Præscriptis verbis, sed impleri contractus fides (vt dixi) postulatur:

E quare nec hac oblatione fatetur intentionem, & offert veram actionis solutionem reus: & proinde nec inuitus actor cogitur oblata à reo recipere, nec quasi reo volente satisfacere, *vt in d. l. si debitori.* iure isto agendi videtur priuandus. Eamque puto esse causam,

causam, cur in constitutione, *d.l. vbi*. ea verba, SI ADVERSARIVS HOC MALVERIT, sint addita: scilicet quod ante litem, ad id nisi volens pertrahi potest. Sed de eiusmodi fortaßis obicib. opportunis aliàs commētabimur. Dixi porrò, actionem Præscriptis verbis dari, quando quod cōuentum est, non præstatur. Itaque hoc siquidem impletum sit, & tamē dolo alterius alter deceptus inueniatur: non dabitur Præscriptis sanè verbis actio (nec .n. potest, impleta promissorum fide) sed tantùm de Dolo intra præstituta tempora poterit agi. *l. 4. l. sub prætextu, 19. C. eod.* Sed hæ distinctiones hodie minus videtur obtinere posse, cùm ex nudo pacto, atque ita etiā ex transactione detur actio, *vide supr. de act.* Illud quoque ad effectum transactionis pertinet, quod aiūt: In ea pœnitere non licere, *l. quāuis, 39. C. eodem.* velut in reliquis contractibus Innominatis: *l. 3. l. si pecuniam. 5. cum simil. de cōd. caus. data.* idque specialiter in transactione contra horum contractuum naturam, inductum esse volunt Dd. vt sit aliquis litium finis, *l. fin. in fin. Co. de fid. instr. l. fratris, 10. C. eod.* Ego verò nullum, aut perpaucum sanè discrimen hac in parte subesse reor. Nam quod dicitur: *d. l. quamuis*, Eum qui litem remisit, quamuis statim pœniteat, instaurare litem non posse: id tral[illegible] tium puto esse

A se in omnibus eius generis contractibus innominatis: vt scilicet quamdiu aduersarius aut vult aut potest implere quod promisit, pœnitere nequeat is, qui à sua parte impleuit, h. e. aut remisit, aut dedit aliquid: *d. l. si pecuniam, versic. cum per te non steterit, potest dici repetitionem cessare, de cond.*

B *caus. da.* Nam etsi qui dedit, pœnitere & condicere potest, quamdiu contra nihil accepit quo obligetur: tamen aduersario parato adimplere, obstat illi conuentionis exceptio: *vide supra de pact.* Quod si verò reus implere conuenta nolit, aut non possit: hic

C non modò in reliquis contractibus innominatis, sed etiam in transactionibus ita agi potest, vt aut impleantur promissa, aut quæ data sunt, reddantur, & res tota perinde atque si transactum non esset, in integrum restituatur, *d. l. siue, 28. cum similibus, eodem.*

D Cæterùm vbi ab vtraque parte contractus rebus impletus est, nō modò in transactione, sed & in reliquis contractibus. Innominatis exclusa est pœnitentia, & volenti repetere, obstabit contractus exceptio: quæ sola reo datur

E hoc casu, non etiam eorum quæ dedit (nisi aduersario volente, *l. vbi 40. in fin. C. eod.*) repetitio, *l. cum proponas, 17. C. eod.* Et hæc quidem vis est & effectus transactionum simplicium. Nam Aquilianam (vt dixi) actionem ipso iure tollit, nec vllum pœnitentiæ locum

locum relinquit, *l. 4. hoc tit. l. ſiue cum ſimilib. C. eod.* In iurato porrò tranſactione, etiam hoc amplius eſt, quod qui contra eam venit, amiſſione iuris ſui, atque adeò exiſtimationis, plectatur, *l. ſi quis maior. 41. C. eod.*

8 . ¶ Affinia maximè tranſactioni, ſunt Pactum, *l. 1. hoc tit.* Compromiſſum, *gloſſ. in §. 11. in Auth. vt diſſ. iud. Iaſ. poſt Bart. in Rubr. hoc tit num. 13. & 14. & in l. ſi cauſa, 32. C. eo.* Contractus innominati, *l. ſiue 28. vbi Iaſ. l. 6. C. eod.* Diuiſio, *l. tres fratres, 36. ſup. de pact. l. 2. l. cum proponas, 21. C. eod.* Res iudicata. *l. non minorem. 20. C. eod.* Contraria: Error, *l. ſub prætextu. 29. C. eod.* Metus *l. interpoſitas, 13. C. eod.* Dolus, *l. 4. l. ſub prætext. 19. l. ſiue, 28. Cod. eod.* Falſitas, *l. penult. C. eod.* Error impedit tranſactionem, quia cõſenſus deeſt: *l. ſi per errorem, 15. de iuriſd.* metus retractat per in integrum reſtitutionem, quoniã edictum Reſciſſorium eſt, *vide inſt. tit. de eo quod met. cauſ.* Prætore non habente ratum, quod metu geſtum eſt. Dolus quia quadantenus in contrahẽdo permittitur. *l. in cauſa 17. §. penult. de minor.* neque conſenſus eſt expers: ideò non reſcindit tranſactionem, ſed purgatur aut exceptione, aut replicatione, quando prima actio ſupereſt, *l. ſiue, 28. hoc t.* aut actione Doli illa extincta: *l. 4. d. l. ſub prætextu. 19.* niſi dolus in Falſi, *l. penult. C. eod.* aut

A Calumniæ crimen, *l. in ſumma, 65. de cond. indeb.* incidat. His .ii. caſibus ob maleficium improbè commiſſum, tranſactio quaſi imperfecta, aut per concuſſionem extorta retractari officio iudicis debet, *vide in l. pen. C. eod.* Sed an ob læſionem immodicam illa reB ſcindi poſſit, non modò à minoribus, *l. ſi ſuperſtite. 5. C. de dol. mal.* ſed etiam maioribus 25. annis, cum vltra dimidiam ſcilicet partem iuſtæ æſtimationis, ſeu iuris læſi probantur? *ex l. 2. C. de reſ. vend.* Sanè ſi non tantùm ſuper dubio litis, ſed ſuper caſu & duC bio mortalitatis euentu tranſactũ ſit, reſtitutio non dabitur: quia nec læſio ſubeſt, *l. de fideicommiſſ. 11. C. eod.* quantumcũnque enim acceptũ ſit, tamen potuiſſet minus accipi, cõtrario caſu eueniente, *Caſtr. in d. l. de fideicommiſſo.* Verbi gratia: Si fideicommiſſaD rius, cui poſt mortem hæres rogatus eſt reſtituere, in præſens modico accepto tranſigat. Potuit enim nihil accipere, quia potuit ante hæredẽ mori: *vide tit. quand. dies lega. l. vnic. C. de cad. tollen.* eoque læſus non videtur, nec remedium l. 2. habet: *hic eſt caſus, l. Lucius, 78. §. fin. ad S. C. Trebell.*

E præſertim ſi poſtmodum cognitis planius hæreditatis viribus, reque tota diligenter explorata ſuper ipſa læſione tranſegerit. Sed cùm de dubio tantum litis euentu tranſactum eſt, an ob læſionẽ immodicam agi poſſit, variè diſputatur.

spuratur. Ias. *in l. si quis cum aliter, de verborum obligat.* qui diligentissimè quæstionem hãc excussisse visus est, concludit post alios quos nominat, in transactione id genus remedij cessare: eamque affirmat sententiam esse cõmunem, *idem decisio Neapol.* 220. *n.* 3. Sed in nostris Curijs vsu seruatur contraria Bart. sententia, *in l. si quis cum aliter,* 36. *num.* 5. *de verborum obligat. & in l.* 2. *C. de rescin vend. n.* 7. tanquam æquior & humanior: vt si quis in certo iure, puta hæreditate diuidenda, probare possit, se transigendo vl-

A tra dimidiam partem eius quod consequi probabiliter potuit læsum esse, ei remedio d. l. 2. succurratur, *Dec. cons.* 6. *viso. num.* 4. *& cons.* 597. *nu.* 10. *Corn. cons.* 27. *in princ. lib.* 4. *Schurff. cons.* 50. *veritas, num.* 16. *&* 17. *cent.* 3. *& cons.* 16. *casus, num.* 17. *cent.* 2. *&*
B *cons.* 97. *pro magis clariore, nu.* 12. *cent.* 3. Quò rectius damni supra dimidiã æstimatio refertur, quàm si ad incertum dubiumque litis euentum, quomodo probari nequit, referatur, *l. quod debetur,* 52. *de pecul. gloss. d. l. Lucius,* §. *fin. ad Trebell.*

DIGEST. LIB. III.

DE POSTVLANDO.

Titulus I. C. 2, 6.

1 *Continuatio.*
2 *Quid sit postulare: quomodo à procuratione differat.*
3 *Causa efficiens: & an sit munus necessarium.*
4 *Qui postulare prohibeantur edicto.*
5 *Qui lege vel sententia iudicis.*
6 *De summa postulationis.*
7 *Finis & effectus.*

1 VM † res neque pacto, nec transactione conuenire potest, procedit iudicium, & postulationes fiunt, ac reus contradicit desiderio & intentioni

C agentis: & quidem si fieri potest, ante omnia proponit exceptionẽ Dilatoriam: qua ostendat, ius agendi actori non competere, vel quia postulare non potest, vel quòd idoneum non habeat mandatum, vel quia calumniator est, &c. Nam hæc dilatoria exceptio,
D initio & ante litem contestatam est proponenda, neque enim postea admittitur aut auditur: *l. ita demum,* 13. *vbi glos. & Dd. C. de proc.* Antequam igitur in ipsa iudicia gradus inferatur, rectè instituta est de his omnibus disputatio: nempe de his qui postulare possunt, & de procuratoribus,

atque

atque id genus alijs, qui tam suo quàm alieno nomine agere possunt.

¶ Postulare porrò aliud est, quàm Procurare, §. *penultim.* & §. *final. Institut. de except.* Nam procurandi verbum, propriè ad curam alienorum negotiorum refertur. Postulare autem quisque dicitur in iudicio, siue suo nomine quid petat, siue alieno, *l. 1. h. t.* Et procurare magis priuatum officium, *vide infr. de proc.* postulare publicum denotat. Nam apparet, in sequentib. temporibus verbum Postulandi pro Aduocatione vsurpari cœptum, *l. 2. 3. & tot. tit. C. de postul. l. 1. §. 1. hoc tit.* Postulare, inquit I. C. est desiderium suum vel amici sui, hoc est, alterius cuius negotium geritur, in Iure (hoc est, in iudicio maiore, scilicet coram Prætore) vel tribunali, apud eum qui iurisdictioni præest, hoc est (vt nunc loquimur) apud Ordinarium Magistratum (non delegatum) exponere, vel alterius desiderio contradicere. *l. 1. in princ. hoc tit.* Nam & qui contradicit vel excipit, postulat aliquid, quia effectu petit se à postulatione aduersarij absolui.

¶ Quod ad causam efficientē attinet, Prætor seu Ordinarius Magistratus, dat petentibus litigatoribus patronos, qui eorum nomine postulent, *l. 1. §. ait prætor. hoc titulo, l. fin. C. de postulan.* etiam inuitos, *l. prouidendum, 7.* A *C. de postulan. gloss. in cap. 1. §. item si delator. ad verb. perdit. quæ fuit pr. causa benefic. amit. & hic in l. 1. ad verb. non habebunt. hoc titul.* Nam postulare, publicum quodammodo munus est, *l. 2. in verb. postulare, de regul. iuris.* Ad publica verò munera, etiam inuiti B coguntur, *l. 1. in princ. de administr. tut. vide de muneribus tot. t.* Neque tamen cogit magistratus gratis quem postulare, sed sumptibus petentis, *gloss. in dict. l. 1. §. ait prat. ad verb. non habebunt, hoc titul. per l. 1. §. in honorarijs, de varijs & extraord. cog. pro quo etiam* C *textus in l. 4. §. fin. in verb. tuis sumptibus, sup. de eden. & in §. si vnum, in Auth. vt cum de app. cognosc. Bart. in l. 1. §. diuus, ad S. C. Syllanianum.* Quòd si tenuiores sint litigatores, quàm vt salarium præbere postulantibus suo nomine possint non tamen D debent Magistratus pati, causam eorum relinqui desertam: sed potius sumptum de publico, *gloss. & Dd. in d. l. 1. ad verb. non habebūt hoc titul.* aut saltē ex ærario eleemosynarum communi suppeditare. *Paris de Puteo in tract. syndicatus. ad ver. carcer. & carceratus, cap. 4. num. 2. & 3. per l. 2. &* E *l. iudices 10. C. de Episcop. audien.* Nam est etiam species eleemosynæ, pauperibus præbere patronos, *c. filius. & c. definiuit. 17. quæst. vltim. Bald. in l. præsenti. in fin. C. de his qui ad Eccles. confug.* Sed huic rei in plerisque hodie curijs aliter

aliter prouideri solet: constitutis A nimirum aliquot Aduocatis publico salario, qui causas egenorũ agant, & tueantur, qui Procuratores pauperum, vt sunt, sic appellantur. Et hæc quidem ita in ciuilibus obtinent. Nam in criminalibus, si quis aliquo accusante fuerit custodiæ traditus, & sibi B ipsi suppeditare in patrocinijs aduocatis nequeat, æquius est, eum sumptum ab aduersario, cuius rogatu incarceratus est, præberi: quoniam & ad hunc alimentandi reum, qui sibiipsi sufficere nequit, onus redit, *vt est gloss. communiter approbata in l. si ad verb. agnoscere, C. de eroga. milit. anno. lib.* C *12. per d. §. si unum. in Authent. vt cum de appell. cognos. Paris de Puteo in dict. tract. syndicatus. preall. loc. c. 4. per tot.*

4 ¶ Postulare omnes possunt, qui non prohibentur, *l. mutus, 43. de procuratoribus*. Prohibentur D autem postulare quidam Edicto, quidam Lege, quidam Sententia iudicis. Edicto vetantur tres hominum ordines: *l. 1. §. 1. hoc titul.* Primus ordo tam pro se quàm pro alijs postulare prohibetur, in quo sunt minores 17. annis: *d. l. 1. § initium. hoc tit.* item surdi, E qui nihil Magistratus exaudire non possunt, *d. l. 1. § initium.* Secundo ordini tãtum pro alijs postulare non licet: ex quo sequitur, vt pro se possit: in quo censentur Fœminæ, Cæci, & insigni quadam turpitudine notati, *d. l. 1.*

§. secundo loco. Nam quòd ad fœminas attinet, remotum est à pudore sexus, eas virilibus officijs fungi, *l. 3. C. quand. mul. tut. offic. l. alienam, 18. C. de procu. l. 2. de reg. iur.* virile aut est officiũ alienæ causæ præesse, intercedere & patrocinari: *l. alien. 18. Cod. de procu. l. 2. de reg. iur. l. non distinguemus, 32. §. 1. de arbitris. l. neque, 54. de procu. Spec. de procur. §. 1. num. 2. & 3. l. 1. in fin. & l. 2. de iniu. §. patitur. Instit. eod. tit.* atque adeo ciuile, & quodammodo publicum, *d. l. 2. in verb. postulare. vbi Decius, num. 9. de reg. iur.* Officia autem publica & ciuilia, virorum sunt, non mulierum, *d. l. 2. de reg. iur. d. l. 2. Cod. quando mult. tut. off.* Vnde & Telemachus apud Poetam, arcet matrem concione, inquiens, orationem viris curæ esse oportere. Et D. Paulus 1. Cor. 14. 34. ait, turpe esse mulieribus, in virorũ cœtu verba facere. Quare ne pro liberis quidem matres in iuditio postulare possunt, *l. liberto. 31. §. quamquam. de negot. gest.* etiamsi aliena negotia, extra iudicium rectè exequatur, *d. §. quoniam.* Hodie autẽ moribus nostris Saxonicis nedum pro alio, sed etiam pro se postulare mulier prohibetur: nec habet legitimam personam stãdi in iudicio, siue agat, siue defendat, vnde illi curator seu tutor in litem datur. *Chili. in pract. cap. 2. per art. 44. & 46. cum seq. lib. 1.* Cæcus quoque postulare prohibetur

betur pro alijs: quia (vt inquit I.C. reuereri Magistratus dignitatem nequit. *d.l.1.§.caecus.* iudex tamen dari potest, *l. caecus.6 de iudicijs*. Nam iudicia olim etiam priuatis à praetore mandabantur, *l.vlt.de off. eius cui mand.* Itaque huic nihil obstat quod dicitur, *in d.l.1.hoc tit.* Caecos magistratum quidem retinere, sed ad nonum expirare non posse. Nam aliud erat Magistratuũ dignitas, aliud iudicandi potestas, *l. cum praetor. de indic.* Excipit etiam in hoc ordine praetor personas quasdam, insigni turpitudine deformatas: vt damnatos de calumnia publico iudicio: *dict.l.1. §.2. cum seq.* damnatos capitali crimine: *d.l. 1.§. remouet. 5.* passos muliebria: & eos qui operas ad depugnandũ cum bestijs suas elocarunt. Atque hi quidem Senatusconsulto prohibentur, etiam apud Pedaneos Iudices postulare, *d.l.1.§.remouet. 5. versic. item.* Quod ideo addo, vt intelligatur hoc edictum tantum ad postulationes, quae fiunt coram ordinarijs superiorib. Magistratibus, qui pro tribunali ius dicunt, & apud quos est legis actio, pertinere, *l.4.§. hoc aute iudicium de damn. infect.* Nam si edictum pertinuisset ad iudices Pedaneos, non opus fuisset S.C., Sed cum hoc S.C. nunc sit in corpus iuris redactum, sequens est, prohibitionem huius edicti peraequè hodie valere in iudicib. Pedaneis & Delegatis, atque in Or-

A dinarijs. Est tamen aequissimum, si tutelam vel curam eiusmodi personae administret (sicuti administrare possunt, cùm munus sit priuatum, *Bart.in l.cui eorum, 3. hoc tit. vide infr. de tut.*) postulare eos pro his quorum curam gerunt, *d.l.1.§.fin.in fin. d.l.puto.* B *6. hoc tit.* Tertius ordo à Praetore comprehensus edicto, non in totũ prohibetur pro alijs postulare, sed tam pro se quã pro personis duntaxat certis postulare potest: puta pro parente, fratre, sorore, vxore, socero, patrono, patrona, eorumque liberis, alijsque, de C quibus sub titulo, De in ius vocando, dictum est: item pro genero, nuru, vitrico, nouerca, priuigno, priuigna, alijsque coniunctis fortè ad quartum vsque gradum, *gloss. in l.4. de testibus. gl. & Dd.in cap.fi.extr. eod.gl. & Bart. in l.sed & hae. de procur.* item pro D personis, quarum tutelam curationemque gerunt: vtpote pro pupillo, furioso, fatuo, &c. *d.l. 1. §. fin. cum ll. seqq. hoc tit.* Pro alijs autem personis, quae edicto comprehensae non sunt, postulare hic ordo prohibetur. In hoc autem ordine praetor posuit om- E nes omnino non singulari sed qualibet infamia Iuris notatos: exceptis illis qui propter insignẽ infamiam. in secundo ordine supra sunt locati, *d.l.1. §. fin.* Ex quo intelligi potest, infames tutelam curationemve alienam gerere posse, cum ex edicto pro pupillis

pillis

pillis minoribusque suis ad po- A stulandum admittantur. Et hi quidem tres ordines, edicto Prætoris à postulationib. remouētur, & ita remouentur, vt ne volente quidem aduersario, contra prohibitionem edicti rectè postulēt, *l. quos prohibet*, 7. *hoc tit.* Nam etsi illæ iudiciorum partes, quæ B potissimum ad litigatorem spectant, pactis eorundem immutari possunt: *vide D.d. in l. 2. §. sed quia veremur, C. de iur. ob. cal. c. tuis de testibus, l. si conuenerit*, 26. *de re iudic. cum sim. &c.* tamen quæ præcipuè ob dignitatem publicam Magistratus conseruā- C dam, instituta sunt, vt est postulationis prohibitio, *l. 2. §. 1. & 4. hoc tit. in verb. insignia magistratus videre & reuereri, &c. l. 7. 8. 9. de iurisd.* ea veluti ius publicum, *l. 1. §. huius studij, de iust. & iur. l. si quis*, 8. *cum ll. seqq. de iurisd.* non possunt conuentione D litigatorum conuelli, *l. ius publicum*, 38. *de pact.*

5 ¶ Lege quoque quibusdam postulatio pro alijs interdicta est: vt Iudicibus atque Arbitris, in ea causa quam iudicaturi sunt: *l. quisquis*, 6. *C. eod.* hæreticis, *l. fi. Cod. eod.* Clericis, nisi pro se aut E coniunctis agant. *c. 1. & c. fin. de postul.* potentioribus, *l. vnic. C. ne potentiores*, fisco & ciuitatibus, *l. 3. & tot. tit. C. ne fiscus vel respub.* liberto contra patronum, *l. 2. C. eod.* vasallo contra dominum *c. 1. §. item si delator. vbi gl. ad verb. perdit. quæ fuit pri. caus. ben. amit.* & alijs denique omnibus, qui legitimam personam standi in iudicio non habent: *vide tit. C. qui leg. personam stan. in iudic.* Sed & iudicis quandoque sententia prohibitionem postulationis facit: vt cum aduocatis aut procuratoribus, ob contumaciam, vel delictum, vel aliam causam postulatione interdicitur, vel ad tempus (puta quinquennium) vel in perpetuum. *l. moris*, 9. *de pœnis, l. 5. & 6. hoc tit.* Si tamen tantum apud se Magistratus postulare prohibuerit, coram successore eius nulla obstabit prohibitio: quod aliter est, si indefinite postulationibus sit interdictum, *l. puto*. 6. *hoc tit. l. 1. C. eod.* Ita tamē prohibiti, nequaquam vetantur consilio, scripturis, aut alijs priuatis actionibus causæ litigatorū extra iudicium inseruire. *Bart. in l. 1. §. 1. n. 1. & 2. hoc tit. Decius in l. 2. n. 9. cum seqq. de reg. iur.* Sed & qui sententia iudicis relegati sunt, aut alioqui in ciuitate esse prohibentur, aut in curia, quin postulandi ius nullum habeant, dubitari non potest, *l. imperator*. 8. *hoc tit.* In admittendis autem postulatoribus, erit iudicis prouidere: ne peritissimi quique aduocati ab vna stent parte: sed vt æqualiter vtrinque distribuantur: ne alterutra causa ab inopia boni patrocinij damnum faciat, *l. prouidendum*, 7. *C. eodem.*

¶ Forma autem proponendæ 6 postu-

postulationis, certa dari nequit, cùm pro varietate causæ sit varia: quamquam modus exercendæ aduocationis, vtcunque alibi describatur, *in l. quisquis, 6. C. eod: & late à Speculatore in tit. de aduoca.*

7 ¶ Finis huius edicti est, vt reuerentia & dignitas Magistratus cōseruetur: cui quodammodo ad circumfluentem turbam ignominiosum est, si turpes & improbi sycophantæ atque Phormiones, coram eo impudenter altercētur, *l. 1. §. secundo loco, cum seq. hoc. t.* Effectus autem prohibitionis est, quod, qui contra eam postulat, non modò repellatur à postulando, sed etiā pœna mulctetur arbitraria, *l. 1. §. aduersarius, hoc tit.* Nam quotiescunque lex aliquid prohibet, nec adijcit certam pœnam quæ contrauenienti irrogetur: toties pœna arbitrio iudicis commissa intelligitur, *glo. & Dd. in l. 3. C. de sacrosanc. Eccles.* Illud etiam ad effectum pertinet, quòd quamdiu quis idoneum aduocatum non habet, aut habere potest, tamdiu propter contumaciam damnari nequeat, *c. 1. ut lite non contest. vbi glo. ad verb. aduocati.* Non tamen hæc exceptio eò prodest, vt negotia propter contumaciam ante definita retractentur. Imputet enim sibi, qui à tali definitione non appellauit, *d. t. l. 4. C. eod.* Quanquam enim à contumacia non appelletur, *l. 1. vbi glos. C. quod. app.* tametsi quis neget se in ea fuisse causa, vt pro contumacia debuerit condemnari, non video, cur instar excusationis suæ causas per appellationem inducere non possit. *l. & post. 73. §. vlt. de iudic. glo. & Dd. d. l. 1. C. quor. appell.*

De his qui notantur infamia. Tit. II. C. 2. 12.

1 *Quid sit existimatio, fama, infamia.*
2 *Quotuplex sit: de infamia iuris & facti, eiusque gradibus.*
3 *De causa efficiente: & à quibus infamia irrogari possit, vel non.*
4 *De causa προκαταρκτικῆ: & vtrum quis ex solo dolo infametur, an etiam ex culpa.*
5 *Quinam edicto, lege, &c. & ex qua causa notentur.*
6 *Forma: & quot modis infamia irrogetur.*
7 *Forma probandi infamiam.*
8 *Effectus: & an infamia sit perpetua.*
9 *Contraria: & quot modis euitari infamia possit.*

SEd quia diximus, postulare eos non posse qui infames sunt: commodum est, De his qui notantur infamia, aliquid sigillatim exponere.

¶ Existimatio (vt ait Callistratus, *l. penult. §. 1. de var. & extra cog.*) 1

cog.) est dignitatis illæsæ status, legibus & moribus comprobatus, qui authoritate legum ex delicto aliquo aut cõsumitur, aut minuitur. Consumitur per maximam capitis diminutionem, cum amissa libertate totus status perit: minuitur verò, quoties durante statu, aliqua labes & macula iuris existimationi inuritur. Ea nostr s, *Bald. & Dd. in l. 1. Cod. eod.* Fama quoque appellatur, seu Opinio, quæ de cuiusque moribus habetur. Porrò fama dupliciter accipitur, teste Baldo, *in d. l. 1. & in l. 1. num. 5. C. de sum. Trin. & in c. 1 num. 2. an testes remoueri, &c. in vsibus feud.* primum, prout est hominis in seipso, secũdo prout est de homine apud alios, & vt in vulgus spargitur. Sed in hoc tit. vtrumque significatu complectimur, & agimus de fama infamiave, tam prout est in vnoquoque apud alios esse debet. A fama autem cõpositum est cõtrarię significat onis Infamia: quo vocabulo Iuriscõsulti pro Ignominia vtuntur, *l. 1. in princ. hoc tit. l. penult. §. pen. de var. & extraor. cognitio*. Particula enim In, in compositione solet esse Priuatiua seu Aduersatiua: vt in dictionibus Indoctus, Infirmus, Infectũ, & similib. *Dd. in l. fin. §. ille casus, vbi Bart. num. 2. Ias. num. 12. cum seqq. de lib. & posthu.* Eoque vocabulo etiam Cic. compluries est vsus: vt lib. 2. De Finibus: An est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiamsi nulla comitetur infamia? Infamia itaque bonæ famæ opponitur: nec aliud significat, quam labem, immutationem, notam, & detrimentum famæ, *glo. in d. l. 1. C. eod.* Hanc ita definit Bartolus *in l. 1. num. 1. hoc tit. per dict. l. penult. §. pen. de var. & extraor. cognit.* Vt sit læsæ dignitatis status, legibus & moribus improbatus. Breuius Accurs. Vt sit famæ imminutio, nota, siue priuatio, *in l. 1. C. eod.*

2 ¶ Infamiam porrò Doctores duplicem faciunt, *glos. & Bart. & Dd. in l. 1. hoc tit. & in Rubr. C. eod. gloss. Land. lib. 1. art. 51.* Aliam enim ponunt infamiam Iuris, de qua propriè hic agitur, quam videlicet lex ob turpe aliquod commissum, nocenti irrogat: aliam autem Infamiam Facti, quæ non ipso iure, & ex legibus diminutionem existimationis affert, sed famam solum cuiusquam apud bonos & honestos viros grauat, *l. ob hæc verba. 20. hoc tit. l. ea quæ. 13. l. verbum. 17 l. interlocutio. 19. C. eod. l. 2. de obseq. à liber. & liber præstan.* Porro infamiam facti, rursum triplicem constituit Baldus: aliam quæ ortum à vulgo habet, & incerto autore: aliam quæ à iudice [aut] parte, aut viro quopiam honesto, per increpationem aliquam ignominiosam infertur: *d. l. interlocutio, 19. l. verbum, 17. C. eodem.* cuiusmodi videtur & olim nota fuisse Censoria, quæ non rei iu-

dicatæ, sed præiudicij tantum A vim obtinebat. *Bon. de censib. lib. 1. art. 1. num. 5. ex Cic. in Pison.* tertiam, quæ oritur à sectæ diuersitate, puta propter hæresim: *Bal. in l. 1. num. 5. per illum text. C. de summa Trini. & in d. c. 1. ap testes remoueri. in vsibus feudo*; quanquam hæc iuris potius ignominiam videtur efferre. Sed & gradus huius infamiæ diuersos idem Bald. constituit. Vult enim & recte vult, aliam Facti infamiam, alia esse Grauiorem aut Leuiorē, prout est grauis aut leuis causa, ex qua ortum habet, *Bald. in d. cap. 1.* Quin & in Iuris infamia C gradus esse: & aliam pro diuersitate causæ censeri grauiorem, ex superiore edicto, quod famosos partim in secundo, partim in tertio ordine locat, atque alijs compluribus locis, *l. ob carmen. 21. de testibus. l. is cui. 18. §. 1. de testament.* intelligi potest. D

3 ¶ Quòd ad causam efficientem attinet, sciendum est, infamiam irrogari, aut Edicto, *l. 1 & 2. hoc tit.* Lege, Senatusconsulto Plebiscito, *l. 1. §. ait prator. 7. hoc tit l. si quis maior. 43. Co. de transact.* decreto Principis: *l 2. hoc tit. d. l. si quis maior.* aut per Sententiam E iudicis: *l. furti 6. l. quid ergo. 13. hoc tit.* non etiam per sententiam Arbitri: *l. quid ergo, 13. §. ex compromisso. hoc tit.* nam famæ causa, capitali æquiparatur, *l. iusta. de manu. vind. Ias. in l. actionibus, 6. nu. 24. de in lit. iurand. l. si in duab.* *num. 105. vbi Dec. & Cag. de reg. iur.* Vt igitur de vita & capite, priuat m statui nequit: *l. liber homo, 13. ad l. Aquil. cum similib. Dd. contra gloss. in l. interdum, 5. de fur. in l. pen. C. de cond. ob turp. caus. Hypp. in l. 1. num. 2. & 5. de sicar. & in prac. crimi. §. expedita. num. 55. & singul. 164. nemo debet. Dd. in l. fin. C. de transact.* ita nec compromisso (quod est priuata quædam conuentio) existimatio cuiusquam imminui potest, *l. non distinguemus, 37. §. Iulianus, vbi Bald. de recept. arbitr.*

4 ¶ Causa προκαταρκτικὴ, propter quam infamia imponitur, est Dolus, vel simile crimē quod in dolum incidit: vt perfidia, stellionatus, impostura, periurium, &c. *l. furti, §. fin. l. quid ergo. 13. §. fin. hoc tit.* Dolum autem appellamus malitiosam sciētiam, qua vel simulatur falsum, vel dissimulatur verum, alterius fraudandi causa, *l. genero. 8. hoc tit. vide l. 1. de dol. mal. & inf. eod tit.* Vbi igitur dolus eiusmodi abest, non erit locus infamiæ, vnde delictum ex lata culpa commissum, non lædit æstimationem: *§ fin. Instit. de suspect. tutorib. gloss. in l. fin. C. eo. tit.* vt nec illud, quod ex supina ignorantia admissum est, *d. l. genero. 8. h. tit.* aut crasso aliquo errore, *d. l. furti. 6. §. fin. hoc t.* Quælibet enim, etiam iniusta causa excusat à dolo, *gloss. circa fi. in l. vnic. vbi Dd. si quis ius dicen.* per

per l. itaque, de lib. rel. causa, cum similibus, & pœnis doli, & consequenter etiam, ab infamia, iuxta regulam, Remota causa, remouetur effectus, *c. cum cessante. de appell. vide latè Tiraquell. in tract. regul. cessante causa, &c.* Distinguunt tamen quidam aliter: scilicet vt in his, quæ lex ipso iure notat, etiam latam culpā sequatur infamia, in aliis nequaquam, *Ias. in l. in actionibus, nu. 24. de in lit. iuran. dicens hanc esse communem. gloss. Ang. & Fab. in §. suspectus. Instit. de susp. tu. per l. 11. §. notatur, hoc tit.* Quod mihi absque vera ratione dici videtur: nisi scilicet lex aut statutum disertis verbis culpam quoque notet. Porrò quod ob dolum indistinctè damnato maculam inuri diximus, id ita verū est, quando quis ob propriam fraudem damnatur, non etiam cum ob alienam: puta si tutorio aut procuratorio nomine conuentus, de alieno dolo condemnetur, *l. furti. 9. §. 1. cum seqq. hoc tit.* Nam delicta suos tenere debet autores: *l. sancimus, C. de pœnis, l. 20. & 26. de pœn.* quanquam hoc casu neque reum principalē, nec procuratorem notari volunt: non procuratorem, quia alieno nomine damnatus est: non reum principalem, quia per sententiā damnatus non ipse, sed procurator est. *vide infra circa finem. Dd. in d. l. furti. 6. §. 1.* Causa instrumentalis, qua iudex infamiam irro-

A gare solet, varia est. Nec enim modò Disertis verbis infamiam irrogat, sed quandoque etiam Facto: puta motione ab ordine, fustigatione, turpi aliqua præclusione, (vt cum stel'iones in publico deridendi, infamiæ causa vulgo proponuntur) & modis similibus: quæ tamen genera pœ-
B narum non infamant per sese, sed ex causa, propter quam talib. iudex vtendum putauit. *l. ictus, 22. hoc tit. l. ad tempus, 6. C. eod. l. capitalem, 28. §. 1. vbi gl. ad verb. ad tempus, ff. de pœnis.*

§ His ita expeditis, tempus est recensere eos, qui aut Edicto, aut Lege, aut Sententia iudicis notātur, Edicto autem notatur miles, ab exercitu Ignominiæ causa missus, *l. 1. & 2. h. t.* Rectè autē additur, Ignominiæ causa. Nam est missio quædam Honesta, siue Plena, quæ veteranis conceditur, 5
C
D *l. fin. C. de his qui non impl. stipend. lib. 10. l. si solennibus. C. de fid. inst.* quædam item Causaria, *l. 2. & l. 3. C. de his qui non impl. stipend. lib. 10.* quæ fit ob causam iustam, puta valetudinem, &c. *d. l. 2. §. ignominia. hoc t. l. semel. 6. C. de re militari. l. 12.* Secundò loco no-
E tat prætor eos, qui in scenam aut arenam prodeunt, quæstus faciendi causa; quod vitæ ludicræ genus & artificium Græcis & Romanis semper pro turpi est habitum, *l. 2. l. 4. hoc tit. in Auth. vt scenicæ mulieres*, Tertio, qui lenocinium faciunt. *dict. l. 1. & 4.*

quid autem sit lenocinium facere, alibi exponitur. *in l. palam. 43. de rit. nupt. vid. Ang. in tract. malef. verb. che hai adulterato.* Idemque ex lege siue S. C. hodie dicendum est, in omnibus qui corpore suo quæstum faciunt, aut turpem notoriè publiceque degunt vitam. *arg. l. pen. à contr. sensu. hoc t. l. qua adulterium. 29. in ver. vtilitate: C. ad l. Iul. de adult. vbi Bart. l. 3. §. lege de test. l. test. 14. de testi. Cano. in cap. antepen. de testib. Bald. in Auth. si testib. C. de testib. & in c. 1. an retro. deb. test. in vsib. feud.* Distinguunt tamen quidam hac in parte inter mares & fœminas: vt fœminæ quidem ipso Iure turpes sint, prostrata pudicitia: *per l. palam. §. fin. cum ll. seqq. de rit. nupt.* mares non itē, nisi sint damnati per sententiam de adulterio, stupro, aut similib. probris, *gloss. sing. in l. etsi crimine. 12. Cod. de adult. & latè Romanus in sing. 825. cum ibi alleg.* Quarto, calumniæ aut præuaricationis nomine in publico iudicio commissæ damnatus, edicto notatur: *l. 1. l. 4. §. calumn. hoc t.* idque ex iusta talionis lege. nam omnia iudicia publica infamant. *l. infamem. 6. de publ. iud.* Par igitur est, vt qui alteri publico iudicio infamiam inurere per calumniam voluit, eandem ipse maculam sustineat. *l. fi. C. de calumn.* Quinto notantur furti, *vide omninò l. [illegible]brum. 24. de verb. signif.* iniuriarū, vi bonorum raptorū, de dolo ma-

A lo damnati, *d. l. 4. §. fi. l. furti. 6. hoc tit.* Nam in omnibus his iudicijs, de dolo quæritur: Doli autem actio seu condemnatio infamat. *d. l. 1 in fin. cum ll. seqq. infr. de dolo malo.* Furti autem damnatus notatur, si ex actione Furti damnetur, non etiam si ex Condictione

B furtiua. Nam in hac non de dolo quæritur, sed de restitutione rei, *vide infra de condi. furt. l. cessit. 36. de actio.* Ideò condictiones non infamant ipso Iure, sed tantùm de Facto, *dict. l. cessat. 36. de actio. l. 1. §. item aduersus patronū. ff. unde vi. l. furti 8. in fin. Cod. eod.*

C Eadē in causa est damnatus iniuriarum: *l. decuriones. 5. C. eod. l. si non conuicij. C. de iniur.* idque ex simili talionis lege. Nam iniuria, est ignominia, animo contumeliæ alicui apposita. *l. 1. §. iniuriarum. de iniurijs.* Æquum igitur est, vt qui alteri ignominiā intulit, ean-

D dem ipse incurrat. De Vi quoque bonorum raptorum damnatus, meritò infamis est: quia in illo iudicio de dolo quæritur, & est actio similis furti. *in princ. Instit. de vi bonor. rapt.* Secus tamen est in actione Quod metus causa, quę non infamat: *gloss. & DD. in*

E *l. si cum except. 14. §. eum qui. 13. ad verb. teneri. quod metus causa, &c. vbi vide.* cum sit Rei persecutoria sua natura: quamuis in quadruplum ex contumacia rei crescere possit. Doli quoque iudicium famosum esse, dubiū non est, *vide infra ad titul. de dolo malo.*

lo. id

lo. id quod paulò post plenius e- docebitur. Rectè autem additur in edicto, Damnatum, infamem esse. Nam pendente iudicio, aut suspenso per appellationem, *l. qui num. 14. § fi. de bon. liber.* infamia necdum locum habet: quia de delicto adhuc certo non constat. *d. l. furti. 6. hoc tit.* Rectè autem additur, Suo nomine. Nam si quis Alieno nomine damnatus fuerit: vt tutor, curator, hæres, &c. huic iniquum esset (prout ante dictũ fuit) alieni doli dedecus inuri. *d. l. furti, 6. §. 1. l. quid ergo. 13. h. t. ex ratione. l. sancimus. 22. Cod. de pen. cum simil.* Notatur etiam edicto, qui in delictorum priuatorum actionibus, puta Furti, Vi bonorum raptorum, Iniuriarũ, de dolo malo, suo nomine, non procuratorio pactus est: *d. l. 1. in verb. pactus. l. 4. 5. hoc tit.* Quia fateri crimen videtur, qui paciscitur, *l. quoniam, 5. hoc t. l. fi. de præuari. l. 4. de iure fisci.* Confessus autem pro iudicato est, *l. 1. de cõfess.* Pactum porrò accipimus, si pretio pactus sit: non etiã si precibus aut interuentu amicorum reus impetrauerit, vt actione desistatur, *l. non damnatos. 18. C. eod.* Cæteroqui nullus erit veniæ precibusque locus, si hos infamia notari dicamus, *d. l. furti. §. pactus. 2. l. 1. §. 1. de calumniat.* Etenim qui dato pretio paciscitur, aliquid facit, & quodammodo emit redemptionem iudicij: idque cum suo incommodo, quia dat

A pretium. Cùm autem nemo præsumatur iactare suum, *l. cum de indebito. 25. §. qui enim. circa fin. de probat.* non præsumitur sine causa, sed ex conscientia delicti pretiũ dedisse. Ad hæc ratio cessat, vbi pretium non interuenit: quia reus neque dat quidpiam, B neq; facit, vnde præsumptio confessionis eliciatur, sed tantum acceptat remissionem litis. Acceptatio autem nulli fraudi esse debet: quia beneficijs adiuuari nos, non etiam decipi oportet. *l. si vt certo. 5. §. fin. commodat,* Et, vt est apud Plautum in Pseudolo: Nul- C lum est periculum stipulari sibi, & oblatum ab altero acceptare. Qui iussu Prætoris paciscitur (sicuti quandoque ob quietem publicam, aut ad euitandum maius malum, transigere litigatores coguntur, *Bart. in d. l. furti. § pactusque, vers. qui iussu. n. 2. & 3. hoc t.*) D extra probrum est. *d. vers. qui iussu.* Nam iussum Iudicis, quod semper iustum esse præsumitur, *Dyn. in c. quod quis. 23. num. 7. de reg. iur. per l. seruo. §. cum prætor. ad Trebell. l. fi. Ne quid in loc. publ.* reum in pœnis excusat. *cap. quod quis. 23. de reg. iur. l. non videntur.* E 167. *§. qui iussu. de reg. iur.* nec cõfiteri videtur, qui parere habet necesse: & proinde nec in dolo esse, neque in opprobrio hærere meritò iudicatur, *dict. §. qui iussu.* Sed & hæres paciscens extra notam est: cùm qui alieno nomine, seu super alieno crimine pacisci-

 tur,

tur, tum quoniam lis cum eo non fuit contestata: *l. seruus.* 14. *hoc t.* Requirit igitur litis contestationem I.C. ad hoc, vt quis ex pacto notetur: idque notandum est, & ad conciliationem multarum legum valet. Nam ante litem contestatam, de furto & similib. posse transigi, multa iura ostendunt. *l. post decisionem*, 13. *C. de furt. l. interdum.* 56. *al.* 58. §. *pen. de furt. l. si tibi.* 17. §. 1. *de pact.* Nec ratio aliter dici patitur: quia litem ante contestatã res non pertinet ad officium iudicis, *l. ædiles*, 25. §. *itẽ, de ædil. edict.* sed est planè extraiudicialis. Quare si hoc nomine transigatur, non debet reus haberi pro confesso: quia ne vera quidem confessio extraiudicialis, nedum præsumpta, ad probationem aut damnationem sufficit, *l. electio.* 26. §. *pen. de noxal. act. gloss. gen. in l.* 4. *de interrog. act. Ias. & Dd. in l. admonendi. de iur. & in l. certum.* §. *antepen. de confess.* Et malè profectò ex hoc titulo, *l.* 1. *l.* 4. §. *fin. cum ll. seqq. hoc t.* aliud colligitur. Nec enim dicit I.C. Super crimine Furti aut Iniuriarum transigi non posse: nam id alibi, & quidem ex lege XII. Tab. permittitur: *l. si vnus*, 28. §. *si depositi, cum seq. l. si tibi.* §. *quadam. de pact. vbi dixi.* sed ait: Super actione Doli aut simili, Depectũ infamiã notari. Atqui actio non est, nec intelligitur instituta ante litem contestatam. *l. amplius.* 15. *rem rat. haberi.* Non etiam; rocce-

A dit quod dictum est, Depectum notari: si exprimatur in pactione causa aliqua, quæ præsumptionẽ confessionis excludat: vt quotidiè fit, cùm in transigendo declarat reus, Se non conscientia alicuius delicti, sed ad Redimendã (sic enim loquuntur) Vexam, transigere & pacisci.
B *Bald. in l. nõ damnatos*, 18. *C. ex quibus causis infam. per l. serui.* 23. *C. de adult. Ias. post alios, in l. transigere. C. de transact.* Ex quo & illud in foro receptum, vt reus pœnam aut iure debitam, aut actione expressã, ante sententiã offerens, infamiam
C effugiat: siquidem protestetur offerre se non conscientia intentati criminis, sed ad molestias litis euitandas: vt verbi gratia, cùm in actione iniuriarum, 30. solidos statuto Saxonico debitos reus offert: liberatur enim ab infamia, quamuis sumptus litis actori re-
D fundere cogatur. *Panorm. in cap. cum te. circa fin. de sent. & re iud. Bart. in l. infamem. in fin. de publ. iud. Chil. in pract. c.* 58. *circa fi. n.* 2. Illud autem superuacuum est admonere, eum qui ab his actionibus absoluitur, siue sententia, siue iureiurando, non notari. *l. non*
E *damnatos.* 18. *C. eo.* His porrò iudicijs pœnalibus consimilia quædam sunt, ex contractu quidem orta, sed quæ tamen labem damnato inferunt, propterea quod in his de fide rupta agatur: vt sunt Actio mandati, Pro Socio, Tutelæ, *vide l. prob.* 42. *de verb. signific.*

art. 42.

art. 42. Land. lib. 1. & Depositi, *d. l. furti. §. fi. l. fin. C. eod. §. pœn. Instit. de pœna temerè litigantiũ*. Quod de Directis actionibus accipiendum est, non de Contrarijs: nam in his non de fide rupta, sed de Impensis agitur. *d. l. furti. 6. §. fin.* Cæterum si & in his de perfidia quæratur, damnatũ sequetur infamia, *d. l. furti. 6. §. mãdati, 3. h. t.* eadem ratione: quia scilicet de fide rupta actum est, *d. l. furti. 6. §. fin.* Est enim grauius crimen, fidẽ fallere, illi, qui fidem amici in contrahendo secutus est, quam in simplici hærere dolo: vt & Cicero in Oratione pro Roscio Amerino disputat. Non igitur quælibet actio, præsertim ex contractu orta, famosa est, quamuis in ea de dolo quæratur: sed tantùm illæ minuunt opinionem in quibus de fide alteri rupta agitur. Nam exempli gratia, actio Quod metus causa, Legis Aquiliæ, *vide tamen de actionibus quæ inficiatione duplantur, an recipiant pactum, Paul. lib. 1. tit. 19. & ibi Cuiac.* Rerum amotarum, Condictio furtiua, & similes non infamant, quamuis in his saltem tacitè & dissimulanter de dolo quæratur. *gloss. in l. 1. ad verb. qui eam. hoc tit. cum ibi allegatis.* Sic in Empti Locati, alijsque iudicijs similibus, etsi de dolo sæpe tractetur, non tamen damnatum infamia consequitur. Quanquam autem sententia in his iudicijs fidei ruptæ ciuilibus, de quibus di-

A ctum est, existimationem lædit, tamen non etiam transactio, sicuti in superioribus: *l. fin. Co. eod.* Quoniam, vt inquit *I. C. in l. actionibus, 7. h. t.* ex his non tam est turpis pactio, quàm ex superioribus. Verior porrò ratio est quam ostendit Iustinianus, *in §. penult.*

B *Instit. de pœn. temerè litig.* quia in his transactio super contractu fit principaliter. Atqui de contractibus pacisci licet, & transigere impunè: quamuis per cõsequentiam delictũ remittatur, *l. si vnus. 28. §. illud. de pact.* sed de his satis iam ad aliàs causas, vnde labes se-

C quitur, progrediamur. Mortuo marito, aut etiam quantum arbitror, dissolutis per facinus, puta adulteriũ mariti, nuptijs. *l. consensu. 9. verb. nubendi post annum. C. de repud. l. 2. C. de secun. nup.* Vidua intra annum luctus nubẽs, siquidẽ sui iuris sit, & is qui se e-

D ter cum ea contrahit, quamuis miles sit, dedecus incurrunt. *l. decreto. 15. C. eod.* Sin autem alieni iuris mulier existat, notatur pater vel auus, cuius iussu matrimoniũ contractum est. Nam licèt decreto ampliss. ordinis, hoc est, Senatus luctus diminutus est, & tri-

E stior habitus cæteraq; hoc genus insignia (etenim olim qui lugebat, abstinere à conuiuijs, ornamentis, puta auro, annulis, monilibus, & a ba veste purpurave, ac aliam vestem induere debebat, *Paulus Sẽtent. lib. 1. c. 21. de sepul.*) mulieribus remittuntur: tamen

intra tempus, quo elugere mari-A tum moris eſt, matrimoniũ contrahere non permittitur: *l. decreto.* 15. *C. eod.* & contra edictum ac S.C. contrahens, notatur ipſo iure circa Sententiam, *l.* 1. *l. liberorum,* 11. *hoc tit. d.l. decreto.* 15. *C. eod.* quaſi flagitium turpe perpetrarit: quod propter turbatio-B nem ſanguinis, inductum eſſe conſtat, *d.l. liberorum.* 11. *hoc tit.* ne ſtirpes & familiæ confundantur, ſi ſtatim à morte primi mariti, ad ſecundas nuptias mulier properet: nato enim intra annũ filio, incertum fieret, vtrius eſſet mariti partus, an de mortui, an C verò ſecundo ſuperinducti. Idq; intelligi poteſt ex eo, quod neque maribus hoc tempus præſtitutum eſt, *l. vxores.* 9. *hoc tit. l. conſenſu.* 9. *in verb. vxoremque ſi velit ſtatim ducere. C. de repud.* & mulier quam aut certo conſtat eſſe grauidam exactiore marito, aut quæ D peperit intra annum, impunè nubit: quodq; mariti hac lege non teneantur: neq; ſponſi, nec ſponſæ. *d.l. liberorum. cum multis ſeqq. l. vxores. l. hoc tit.* Et hæc quidem Iure ciuili obtinent, niſi mulier poteſtatem nubendi à Principe, *l. ſolet.* 10. *hoc tit.* impetrarit. Iure E verò Canonico, quod hodie ſequimur hac in parte, mulier impunè nubit, *Innocentius & Dd. in c. pen. & c. fin. de ſecund. nupt. quos ſequitur gloſſ. in d.l. liberorum. ad verb. collocare. vbi etiam Bart. n.* 2. *hoc tit. gl. Bald. & alij in l.* 16. *de ſecund. nupt.* etiam intra annum luctus. Notatur etiam Edicto, qui binas nuptias eodem tempore habet conſtitutas *l.* 1. *in fi. h. t.* quanquam & adulterij teneatur. *l. eum qui duas,* 18. *C. de adulter.* Eademque eſt ſponſaliorum, quòd ad Edictum attinet, non etiam quo ad pœnam adulterij, *vide gloſſ. in d.l. cum qui duas ord. Imp. c.* 121. *Angel. in tract. mal. che hai adult. n.* 15. *Alex. conſ.* 165. *viſis, vol.* 7. *l. ſi vxor,* 9. *de adult.* cauſa: vt ſcil. bina ſponſalia eodem tempore celebrans, plectatur. Nam ſunt quoddam velut matrimonium ſponſalia: *l. ſi vxor,* 13. *§.* 1. *de adul. l. ſi ſponſa, de iur. dot. l. lex Iulia, de fund. dot.* & fidem frangit priori, qui cum altera ſponſalia contrahit. Vbi autem de fide rupta agitur, ibi ſequitur infamia. *l. furti,* 6. *§. fin. hoc tit.* Quã in re eadẽ eſt cauſa maris & fœminæ: *l. quid ergo,* 11. *§.* 1. *in fin. hoc tit.* item patris, cuius iuſſu bina ſponſalia contrahuntur. *dict. l. quid ergo,* 13. *§.* 1. Incurrit & in Edictum mulier, quæ ventris nomine per calumniam in poſſeſſionem bonorum defuncti mariti miſſa eſt *l. notatur,* 15. *cum ll. ſeq. hoc tit.* Et hi quidem Edicto, exiſtimationis iacturam patiuntur. Lege porrò & S.C. notantur expilatores hæreditatum, *l. ſi te,* 12. *C. eod.* & ſepulchrorum violatores: *l.* 1. *de ſepulchr. viol.* Item exercẽtes improbum fœnus, videlicet vſuras cẽteſimas, aut vſuras vſurarum:

rarum: *l. improbum*, 20. *Cod. eod.* A *de incest. nupt. Angel. in §. si aduersus. Instit. de nupt.* qui contra iuratam transactionem venit: *l. si quis maior*, 42. *C. de transact.* qui se in curationē vxoris bonorumque eius ingerit, neque excusatione vtitur: *l. licet*, 17. *C. de excusat. tutor.* qui detrectatores publicorum munerum functionem subterfugientes occultant: *l. ex omnibus*, 31. *C. de decur. lib.* 10. item notarius qui prohibitam alienationem, contractumque legibus vetitum conscripsit: *c.* 1. *§. callidis, de prohib. feud. alien. per Frid. in vsibus Feud.* quæ omnia, *vide alios casus in l. vnic. C. de his qua poten. l. vnic. C. de senatus. l.* 1. *C. de stat. l.* 1. *in fin. C. de summ. Trinit. l. si quenquam*, 29. *C. de episc. l.* 8. *C. de her. l.* 2. *C. de legib.* 7. *&* 8. *C. de off. rec. pro &c.* persequi huius nūc non est instituti. Ob id tamen solum, quod quis vincula aut carcerem passus est, infamiæ detrimentum non patitur, *l.* 1. *C. eod. vide Alc. in l. morb.* 113. *de verb. signific.* Idemq; est si quis aut torturam, aut fustigationem sit perpessus: non enim cruciatus, sed causa facit infamem: *d. l. ictus*, 22. *hoc tit. l. nullam*, 14. *C. eod.* Debitores quoque, qui bonis cedunt, aut qui creditores effugiunt, probrosi non sunt ipso iure, *l. debitores*, 11. *C. eodem.* Nam bonis cedere, etiam boni calamitate aliqua circumuenti quandoque coguntur. Quare hæc causa non simpliciter turpis est, *vide tamen in d. l. de-*

periuri, *l. si quis maior*, 41. *vbi Dd. C. de transact. qua de re plura Bald. in l.* 1. *n.* 5. *C. de summ. Trinit.* & in publico lenocinio, aut stupro turpem vitam viuentes: *d. l. palam*, 34. *de rit. nupt.* aut mulier in adulterio deprehensa; *d. l. palàm*, *§. fin.* quanquam & simpliciter amissa pudicitia, fœminam amittere existimationem, ac dignitatem omnem, puta nobilitatem, quidam velint: quòd dicere durum est, *Bald. in l. cum in antiquiorib.* 8. *quæst. C. de iur. delib. per l. si qua illustris*, *C. ad Senatusconf. Officia. Dyn. in c. infantibus de reg. iur. lib.* 6. *per l. Cassius, de senat. l. imperialis*, *C. de nupt.* licèt & Saxo dicat, luxuriosa vita fœminam non quidem bona sua, sed honorem imminuere. *lib.* 1. *art.* 5. item qui appellando conuicium iudici facit. *l. iud.* 42. *de iniur.* temere ve appellat: *l. eos qui*, 6. *§. ne temerè*, *l. à process.* 19. *C. de appell.* 5. *quor. app.* & iudex, qui pœnam aut grauiorem aut mitiorem ordinaria, citra causam imponit, *l. seruos. in fin. C. de vi pub. Tiraqu. in tra. de pœna. in princ. num.* 12. aut munera ob iudicandum accipit: *l. iudices*, *C. de dig. lib.* 2. *Bald. in l. solent*, *§. cum verò, de off. procons. & leg.* qui pupillam aut adultam, cuius curam gerit, vxorem sibi vel filio ducit: *l. amplissimi*, 4. *l. licet*, 17. *C. de excus. tut.* qui incestas prohibitasque nuptias contrahit: *l. qui contra*, *C.* B C D E

l. debitores, l. decurionum. C. eod. tit. Land. art. 22. l. 1. Increpiti à patre, vel à Iudice, vel ab alio, qui ius admonendi habent, non notantur infamia, quamuis contumeliosis sint verbis onerati: quia ea res non damnationis, sed castigationis & admonitionis priuatæ speciem habet. *l. ea quæ, 13. l. verbum, 17. l. interlocutio, 9. C. eod.* Testes quoque, quorum fides & testimonia in iudicio reprobantur, infames non sunt: *l. Lucius, 21. h. t.* quia sententia non in testes fertur, sed super causa principali. Neque verò etiam continuò falsi reus est, cuius testimonium reprobatur: potest enim ob aliam causam reijci: puta quia non iuratus dixit, quod non idoneam causam reddidit, &c. *l. iurisiuran. 8. l. sola, 3. vbi Dd. C. de restit.* Et hæc quidem de his qui notantur infamia aut Edicto, aut S. C. aut Lege: iam de Forma & Modo irrogandæ probandæq; infamiæ, nonnulla subijciamus.

6 ¶ Infamia porrò, vt ex superioribus intelligi potest, tribus modis irrogatur: *vt rectè tradit gloss. communiter approbata in l. fi. ad verb. consentus, C. eod. Lanfr. in c. quoniam, ad verb. testium, n. 47. & 77. de probat.* videl. aut ipso Iure: aut per Sententiã: aut Genere pœnæ. Ipso Iure: vt cum lex commissum aliquod, statim infamia dignum censet, sententia non expectata: *gloss. in l. 1. ad verb. qui cum, hoc tit.* vt vsu venit in his qui intra tẽpus luctus, aut alioqui bina sponsalia, binasve nuptias contrahunt: *gloss. in d. l. 1. §. qui causam, hoc tit. per d. l. palam, de ritu nupt. l. quid ergo, 13. §. cum autem, hoc tit.* Nõn tamen quodlibet commissum statim famæ nocet: imò ne publica quidẽ crimina infamem Iuris ignominia, *Bald. in l. si oleum, §. merito, n. 1. de dol. mal.* faciunt reum, nisi sentent a sit damnatus, *l. 1. in verb. publico iudicio damnatus, h. tit. l. infamem, 7. de publ. iud. in verb. infamem sententia efficit.* Ipso igitur Facto tunc infamiam incurritur, aut cum tale quid notoriè cõmissum est, quod lex non alia pœna quàm probro dignum iudicat: vt sunt prostrata pudicitia, exercitium improbi fœnoris: item habere vno tempore bina sponsalia, contrahere nuptias intra annum luctus, &c. aut quando statim lex turpi facto dedecus adhærescere sancit: vt in deprehensa in adulterio muliere, *d. l. palam, §. fin. &c.* In reliquis criminibus contra est: in quibus videlicet lex aut crimen non statim notat: aut aliam grauiorem pœnam imponit delicto, quam damnum existimationis velut accessorium comitetur: vt in Furto, Iniuria, & Publicis iudicijs omnibus: in his enim, vt locus sit infamiæ, interpretamur Sententia Iudicis opus esse, *d. l. infamem, d. l. 1. §. qui in iud. l. furti, 6. hoc tit. l. iniuriarum, 10. l. si furti, l. non damnat.*

damnat. 18. *C. eod.* non Interlocutoria, sed verè Definitiua, *l. verbis, l. interlocutio,* 28. *C. eod. vide Hipp. in Rubr. de fals. num.* 10. *glo. Sax. lib.* 1 *art.* 41. Tertius modus irrogãdæ infamiæ, est Genus pœnæ: quæ etiam absque sententia quandoque imponitur extra ordinem, officio iudicis nobili aut decreto: quod genus nonnunquã infamat: præsertim cùm ex turpi causa pœna imponitur: vt cùm quis ignominiæ causa exauctoratur militia, *l.* 1. *§. ignominia, hoc t.* mouetur ordine, *l.* 3. *C. eod.* relegatur, *l. capitalium* 28. *§.* 1 *de pœnis,* in metallum damnatur: *l. ad tempus,* 6. *C. eod.* fustibus cæditur: *l. fustibus.* 16. *C. eod.*

¶ Infamia verò quemadmodũ probetur, copiosè alibi à Dd. exponitur: *Specul. tit. de inquisit. §. viso, n* 8. *cum seq. in cap. cum oporteat, de accus. Bart. in l. de minore,* 10. *§. tormenta, num.* 9. *cum additionib. de quæstion.* quorum dicta omnia persequi huius non est instituti. In eo tamen ferè consonant, infamiam Dilucidè & Plenè, veluti delictum capitale, *l. fin. C. de probat.* probandam esse: nec [illegible] baronibus priuilegiaris, puta [illegible] iurando satis edoceri: *Ias. in [l.] admonendi, de iureiuran.* Deinde testem nõ probare infamiam, nisi simul ostendat Factũ & Causam, vnde ea orta sit, *vide Bald. in l. Cassius, de Senatoribus & in l. 1. in fin. C. de testib.* & sufficientem dicti sui rationem reddat: *Bald. in l. quid ergo,* 6. *§. quæsitum, in princip. hoc tit.* nec satis esse, testem ab vno aut altero audiuisse, aliquem probris oneratum: sed oportere vt dicat: Se à pluribus, ac maiore parte viciniæ, & non in vno tempore neque loco, sed sæpius audiuisse, eiusmodi hominem pro improbo & ignominioso reputari. Addunt tamen non esse necessum, vt testes in causa scientiæ concordent, hoc est, ab iisdem audiuerint: dummodo concordent in principali dicantque vno ore, A pluribus inculpatum esse. Sed hæc omnia proprius inspicienti, tantum infamiam facti, non etiam Iuris conuincere & probare, videri possunt. Nam etiamsi probetur, plerosque malè de al quo sentire: non tamen inde Iuris infamiam demonstratam esse, dicendum est: cum ea irrogetur non iudicio priuatorum hominum, (vt supra dictum est) sed tãtummodo ex iure publico. puta Lege, S. C. Sententia, &c. Quare verius est, testes non aliter notã Iuris probare, quàm si eiusmodi causam scientiæ afferant, quæ ostendat aut lege, aut genere pœnæ, aut sententia labem cuiquam irrogatam esse.

8 ¶ Quod ad effectum attinet, infamia Facti duo potissimum efficit: *gloss. & Bart. in l.* 1. *verb. notatur, hoc tit. & Bart. in l* 3 *C. eod.* nam & hoc modo infamis, à dignitatibus publicis excluditur: *l.* 2. *ff. ibi not. C. de dignitat lib.* 12. & ha-

& hæres institutus, à fratrib. præteritis, per querelam Inofficiosi, quasi turpi persona instituta, potest repelli: *l. fratre, 27. in verb. leuis nota macula, C. de inoffic. testam.* Addit Baldus *in l. 1. hoc tit.* tertium effectum, videlicet quod hæc infamia repellat à testimonio: de quo tamen alij merito dubitant: *Bart. in d. l. 3. gloss. in l. Cassius, de senato. & in l. 1. C. de summ. Trinit. vbi & ipse Bald. n. 5. disting.* Et certè hodie deturpati infamia Facti, testes esse possunt: quamuis eorum testimonium non sit omni exceptione maius. *Duaren. disput. lib. 2. c. 22.* Cæterùm infamia iuris inusti cõmuni vsu Intestabiles sunt, nec eorum testimonium fidem vllam facit. *vt communiter tradunt gloss. & Dd. in d. l. 1. C. de summ. Trin. per l. ob carmen, de test. ib.* Quare receptum videmus, in Interrogatorijs examinatorem rogari, vti ex teste examinando sciscitetur, num aliqua Iuris infamia sit maculatus. Nam hæc eneruat omnem fidem. *Bald. d. l. 1. n. 1. C. de summ. Trin.* atque adeò omnem dignitatem & honorem adimit: ita vt cum integris personis, taliter infames alicuius muneris publici non possint esse particeps; *l. 2. vbi gloss. C. de dignit. lib. 12. lib. 1. C. de infamib. lib. 10. l. ne quis. C. de decurion. lib. 10. l. cum prætor. 12. §. cum autem, de iud. l. 1. ad l. Iul. de vi priuat.* puta in postulando, *gloss. in d. l. 2.* assidendo, *l.*

A *2. de offic. assess.* iudicando *d. l. cum prætor.* militando *l. 3. C. de re milit. lib. 12. l. 2. §. ignominia, de his qui notant. infamiam.* Quamobrem & pro capitali periculo, infamiæ causa reputatur, *l. infra 9. de manu vind. l. cognitionem, 1. de var. & ext. cog. l. Iulian. 26. Si quis*
B *omissa caus. test. l. reprehendenda, 5. C de instit. & substit. Las. in rep. l. admonendi, 31. nu. 278. de iureiur. impropriè tamen, vt per Alciat. de præsump. in fin. num. 14. per l. si adulter. cum incest. 38. in fin. verb. cuius famæ, multo magis vitæ parcendum est, de adulter.* Munera
C tamen non publica, neque iudicialia, sed priuata & extraiudiciaria notati sustinere possunt: ne videlicet pœna liberet eos ab oneribus, quæ etiam honesti sufferre coguntur: *l. 3. §. 1. de mune. cuiusmodi sunt,* tutelam gerere, *l. 1. §. ait prætor, 3. l. cui eorum. vbi*
D *hoc not. Bart. supra tit. 1. de postu.* arbitrum esse: *gloss. in d. l. 2. C. de dign. lib. 12. per l. Pedius, 7. de recept. arbitr.* aut procuratorem, *§. fin. Instit. de except. gloss. in l. 2. C. de dign. lib. 12.* Sed & a notariatu nõ excludi turpes, plerisque placuit, dummodo nomine malè gesti officij non sint notati. *l. si quis ali-*
E *quem, C. de suscep. & arc. lib. 10. Bart. in l. eadem, §. 1. ad leg. Iul. repetund. Ferra. in forma opposit. instrum. ad ver. non fuit. Authent. num. 5.* Illud quoque ad effectum infamiæ pertinet, quod ea semel iure imposita perpetuo durat. *glo. & Dd.*

& Dd. in l. 3. & 4. quod eod. per l. palam, 42. de rit. nupt. Nam (vt ait Plautus) Hominum immortalis est infamiæ: etiam tum viuit, cum eam esse credis mortuam. Et Vlpian. Non abolетur, inquit, turpitudo, quæ postea intermissa est, *l. palam, 44. in prin. de rit. nupt.* quod tamen aliqua distinctione opus habet. Nam etsi cum pœna perpetua est, aut macula sine præfinitione temporis aspersa, non dubium est, quin ea ad omnem vitam duret, nisi sit à Principe remissa, *vt notatur in l. solet, 10. hoc tit. in l. fin. Cod. de general. abolitio. in l. 1. 3. & 4. & l. fin. C. de sentent. paß. & restitut.* aut populo qui non recognoscat superiorem: *Bart. in l. 1. §. de qua re n. 1. & 3. de postulat.* tamen cum quis tantum ad certum tempus punitur, puta relegatur, vel ordine mouetur ad quinquennium, an post id temporis infamia duret, meritò addubites. Nam in hac parte leges contrariæ esse videntur: alijs statuentibus, labem non durare vltra tempus sententia expressum: *l. 3. & 4. C. eod. l. Imperator, 8. de postuland. l. ad tempus, 5. l. generaliter, 3. de decur. l. fin. fi, 13. §. 1. ad legem Cornel. de fals.* alijs verò contrà. *l. ad tempus, 6. C. eod. l. ordine 15. ad munic.* Doctores *in d. l. 3. & c. C. eod.* hæc variè conciliãt. Ipse arbitror distinguendũ vtrum imponatur infamia ex causa, seu crimine quod ipso iure famosum est, an verò ex causa arbitraria.

A Vbi crimẽ ipso Iure turpitudinẽ habet annexã, ibi omnino dicẽdũ est, perpetuo dedecus adhærere, etiamsi pœna tantum temporalis sit imposita. Nam legis effectus perpetuus est, quæ tantum considerat delictum: de quo vbi per sententiam constat, sequitur ex
B legis ordinatione infamia: quæ non reuocatur amplius, vt nec ipsum delictum cui accedit: cum factum non possit reddi infectũ. *l. in libello, §. facta, de cap. & postlim. reuers.* Nec in considerationem venire hoc casu oportere, vtrum iudex temporalem pœnã
C adiecerit, an non, vel illud argumento est: quia si eius rei haberetur ratio, iam nunquam iudicium Furti aut Iniuriarũ esset famosum, neque ex hoc perpetua sequeretur infamia, quod contra est. In his enim iudicijs, pecuniariter solet damnari reus, puta ad
D duplum, quadruplum, aut certam æstimationẽ: quæ soluenda est intra 4. mensiũ spatium. *l. fi. C. de vsur. rei iudic.* aut vbi grauis pena est, solet relegatio tẽporalis, præsertim in actione Iniuriarum, arbitraria decerni. Hoc igitur tẽpore elapso, & solutione facta,
E extinguitur rei iudicatæ oblatio ac condemnatio. *l. diuus. 7. de in ius vocan.* / *rẽ patron.* Et tamen in his durare infamiã, manifestũ est. *l. decuriones, 5. l. iniuriarũ, 13. C. eo.* Ex quo liquido sequitur, vbi lex alicui delicto maculã annectit, ibi pœnam à iudice etiam cum temporis

poris determinatione expressam nihil immutare, quo minus infamia sit perpetua. Nam iuris authoritas, vt inquit I C. non est in potestate iudicantium, sicut Facti potestas, *l. ordine, 15. ad municip.* Et alibi ait, non posse iudicem efficere, quin furti damnatum sequatur infamia. *l. non poterit, 63. de furt.* Atqui hoc efficere posset, si pœna tẽporali adiecta, post lapsum tempus illa non remaneret. Et his in terminis accipiendas eas leges, *l. ad tempus, 6. C. eod. l. fin. C. de aboliti. l. palam, 41. de rit. nupt.* quæ Perpetuam esse infamiam decernunt. At vbi delictum est punitionis arbitrariæ, cui non lex pœnam turpitudinis præstituit, sed iudex: tunc arbitror notam vnà cum animaduersione durare & extingui: Vt si correctio sit tẽporalis, puta quinquennale exilium, infamia quoque eodem tẽpore duret, ac post cum pœna extinguatur, ne accessoriũ diutius duret, quàm principale. *l. 3. & 4. C. eod.* Idemque statuendum videtur, quando certam legis vindictã Iudex ex probabili causa, & in casu quo potest, facit arbitrariam. Nam etsi hoc regulariter non conceditur, *dict. l. ordine, 16. ad municip. l. non poterit 63. de furtis,* tamen ex causa, in casu de quo lex principaliter non loquitur, permissum est. *vide infra de pœn. Tiraqu. latissimè in tr. tit. de pœn.* Qua in specie si Dunius plectat, censetur dispensasse,

A cum Infamia: quæ aut Nulla erit, aut saltem Temporalis, si pœna temporalis fuerit adiecta: *d. l. generaliter, de decur. l. furti, 6. §. penult. hoc t.* si Leuius, *vt est text. in l. 3. C. eod. l. falsi 13. §. 1. de fals. l. Imperat. 8. sup. de postul. l. 3. de decur.* cum pœnæ tempore deie- B cus terminabitur: vtroque enim est pœna arbitraria. Cuiac. *lib. obseru. 7. c. 19.* doctiss. & de studijs nostris optimè meritus Iuriscon. hæc ita conciliat, vt putet ex Veteri iure & Legibus notam durare Perpetuò: Cõstitutionibus verò Principum post expletionem C coërctionis Tempore teneri.

¶ Contrariæ porrò infamiæ, 5 sunt eæ quæ vocantur Cautelæ, quibus infamia vitari potest: quarum hæ sunt præcipuæ. Primo si reus per procuratorem in iudicio famoso se defendat, *Harmenop. lib. 1. tit. 2. de abiurat. Bald. in l.* D *nihil 20. n. 6. C. de procur.* id quod licet in iudicijs Ciuilibus, puta Mandati, Depositi, Tutelæ, Doli, Metus, &c. & in quibusdam criminalibus priuatis: vt in actione Iniuriarũ, moribus nostris: quanquam aliàs in criminalibus procurator non admittatur. *l. fin. cum* E *ibi nota. C. de iniur. l. vlt. C. de procur. Harmenop. lib. 1. tit. 2. c. de criminibus, l. 1. vbi glos. an per procur. caus. appellat.* Hoc igitur casu, quo procurator locum habet, Dd. volunt, nec reum principalem, neq; procuratorem fieri probrosum. Quæ opinio vt communis,

vlu

vsu est recepta. *vt testatur Socinus reg. 179. fallent. 1. & Capoll. in tract. cautel. caut. 12. Panor. in c. cùm te, de sentent. & re iud. text. in l. furti, 6. §. 1. hoc tit.* Secundus modus est: Si pœnam pecuniariã, quæ per sententiã imponi potest, reus antè offerat, quam sententia condemnatoria feratur: *l. si* B *reus paratus, 73. de procurat.* vt, verbi gratia, si conuentus actione Furti, offerat duplum aut quadruplum, in quod per sententiã iure Ciuili erat damnandus: aut conuentus actione Iniuriarum, ante sententiam paratus sit præstare æstimationem iniuriæ, ab C actore petitam, aut pœnam statuto vel cõsuetudine iniurijs præstitutam, quæ moribus Saxonum est 30. solidorum, *vide infra de iniur.* Eiusmodi igitur pœnã Realiter offerens, aut nolẽte aduersario recipere, apud Acta deponẽs, *iux l. acceptã, 19. C. de vsur. l. obsi*- D *gnatione, 9. C. de sol.* maculã euitat. Nã hæc, vt antè dixi, per sententiã irrogatur: sed sententia ferri non potest, vbi reus paratus est soluere: *d. l. si reus paratus, 73. de procur. §. fi. Inst. de perp. & temp. act.* Ergo nec infamia hoc casu locum habere potest. Verum il- E lud hic quæstionis est, Quando oblatio facienda sit; vtrum ante litem contestatam, an verò etiã post offerre liceat, absque ad sententiam: *Bart. in l. ictus, 22. h. t.* ait, offerri oportere ante litem cõtestatam. Nam (inquit) si pòst

A offerret reus videretur soluendo confiteri crimen: *l. quoniam, 5. hoc tit.* Cùm autẽ paria sint, Aut confessum esse de crimine, aut damnatum: *l. post rem iudicatam, de re iud. l. 1. de confess.* perinde confessum sequeretur labes, atque damnatum. Panormitanus *in c. cum te, ext. de sent. & re iud.* autẽ arbitratur, posse offerri quouis tempore, dummodo ante sententiam: sufficit enim, de crimine reum non esse damnatum: nec ex solutione vera confessio sumi potest, sed tantum qualis qualis suspicio vel præsumptio: quæ ratio parum firma est. Nam hanc præsumptam confessionem, quæ ex pactione aut solutione sumitur, lex ad hoc sufficere statuit, vt inter ignominiosos habeatur, qui modo confessus est: *l. 5. hoc tit.* Quare Socin. *in reg. 179. fallent. 2.* aliam distinctionem facit: vt siquidem causa talis, sit quæ ipso Iure citra Sententiam cõfessi existimationem minuat, tum necesse sit ante litis contestationem offerri. Nam modò dictum est, qui paciscitur aut soluit ante litem contestatam, eum non haberi Pro confesso, quia confessio extraiudicialis est. Quicquid enim fit ante litem contestatam, hoc videtur extra iudicium fieri: *l. adiles, §. item sciendum, de adilit. edict.* Confessio autem extraiudicialis, plenè non probat: *vt tradunt Dd. in l. certum, 4. § penult. de confessis. vide infra illo tit.* Quare

re nec ſolutio, quæ fit ante litis conteſtationem ad deturpandum nomen efficax eſse poteſt, cùm pro Confeſso non habeatur Qui ſoluit, poſt litem autem conteſtatam vult ſolutionem in iſtiuſmodi caſibus, non excuſare ab infamia, quia tum ſoluens pro Iudicialiter confeſso habetur: *dict. l. quoniam, §. hoc t. l. ad ſolutionem, 5. C. de re iud.* In quibus verò iudicatos demum nota ſequitur, vt fit in pleriſque, ad licitam eſse oblationem vſque ad ſententiam. Quæ diſtinctio Socini, etſi verò maximè videtur conſentanea: tamen hodie pleræque Curiæ ſequuntur ſententiam Panormitani, tanquam æquiorē: nec idem in ſolutione, quod in tranſactione, depectioneve ſtatuendum iudicant, eoque arbitrantur, indiſtinctè offerentem, ante ſententiam periculo nominis liberari. Quin amplius puto: ſolutionem à condemnatione factam, iuuandum prodeſse: vt quando ſententia per Leuteſtationem aut appellationem ſuſpenſa eſt, *bonus text. in l. qui cum maior, 14. §. accuſaſſe, l. 5. de bon. libert. Bald. in l. 3. n. 4. C. eod.* Nam ea pro ſententia non habetur: *in vera l. furti, in prin. h. t.* idque moribus etiam noſtris obtinet. Aliud etiam conſilium dat alibi Angelus, *in d. l. non poterit, 63. de furtis*: vt quando dubitatur, verum reus offerendo infamiam euitare poſsit, an non, curet offerri pœnam per tertiam perſo-

A nam ſine ſuo mandato. Nam tunc pro confeſsò haberi non poterit, ex alieno facto: & tamen ſolutio recipiēda erit: quia à tertio etiam extraneo cuiuſque debitum diſsolui poteſt & id recipere creditor cogitur, *l. ſoluendo. 39. de negot. geſt. l. ſolutionem, de ſolut.*
B Et hanc tutiſſimam eſse viam, nonnulli arbitrantur: *Bart. Cepoll. in caut. 12. per ea quæ traduntur à Dd. in c. teſtim. extr. de teſtib.* Cæterùm eſt conſt. pro 42. parte 4. reus offerendo mulctam à pœna infamiæ iniuriarum non liberatur. Tertius modus eſt, Si an-
C te ſententiam reus paciſcatur aut tranſigat, authoritate iudicis impetrata: *l. furti, 6. §. qui iuſſu, hoc tit.* aut citra iuſſum iudicis, adhibita proteſtatione, Se tranſigere, non quod delictum confiteri intendat, ſed quo à vexatione litis ſeſe redimat. Ea enim proteſta-
D tio excuſat, vt volunt Dd. *Iaſ. in l. tranſigere, 18. n. 1. C. de tranſact.* Quartus modus eſt, Si iudex recedat ab ordinaria pœna: quod fieri ex cauſa poſse, diximus, & aliquam ſeueriorē reo imponat, quam quæ ex lege debeatur: *l. in ſeruorum, 10. §. in perſonis, de pœn.*
E Cenſetur enim cum Exiſtimatione diſpenſaſſe, qui duriorem pœnam impoſuit: *dict. l. furti, l. quid ergo, §. pen. h. t. l. 3. & 4. C. eod. l. ordine, 15. ad municip.* Quintus eſt, Si Iudex expreſsim in ſententia Exiſtimationem reo conſeruet, addita clauſula: Se illud Ex iuſta

cauſa

causa facere. Nam cùm tacitè A imposita duriore pœna famæ consulere possit, vt suprà dictum est: cur expresè idem non possit. ex iusta causa, nulla ratio est: *Bar. in d.l. quid ergo, §. pœna, 5 hoc tit. Bald. & communiter Dd. in l. 3. C. eod.* Sed hoc casu causam in sententia exprimere aut speciatim, B aut in genere debet, etiamsi aliàs ad id non cogatur: *cap. sicut: vbi Dd. de re & sent. iud.* Qua citra iustam causam, iudex damnatum reum ab infamia, contra legis dispositionem, liberare regulariter non potest: *dict. l. non poterit, de furt. dict. l. ordine, 15 ad municip.* C Sextus modus est, Si condemnatus, à sententia prouocet: & pendente appellatione, leuteratione, aut alio remedio sententiam suspendente, det operam interea ne subsequatur altera sententia, sed lis pereat per pactum, solutionem, aut alio quouis modo: *Bald.* D *in l. 3. nu. 1. & 4. C. eod. l. qui cum maior, 14. de bon. li.* Septimus & vltimus modus est, Si probris affectus, per principem existimationi pristinæ restituatur: *l. solet, 10. hoc tit. Bald. in d. l. n. 3. & 4. C. eod. & in l. 1. ac ll. seqq. Cod. de sent. pass. & restit. Bart. in l. 1. §. fi.* E *supra de postulat.*

De procuratoribus & defensionibus. Tit. III. C. 2. 13.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dictus procurator: quid sit, quomodo ab alijs administrationibus differat.*
3 *Diuisio & genera procuratorum.*
4 *Causa efficiens: qui procuratores dare: qui esse possint, vel non possint.*
5 *Materia: ad quas res gerendas procuratores constitui possint, vel non.*
6 *Forma: quomodo, & quàm variè constituatur procurator, deque eius satisdatione & instrumento procuratorio.*
7 *Forma probandi mandatum procuratorium.*
8 *Finis & effectus: & de officio ac potestate procuratorum, item excusatione & actionibus quæ vtrinque dantur.*
9 *De interpretatione procuratorij.*
10 *Affinia.*
11 *Contraria: & quomodo reuocetur procurator, quid ei obijci possit.*
12 *De defensoribus tractatio methodica.*

Postquam † dictum est de his 1 qui postulare non possunt, vel propter Edictum prætoris, vel propter Infamiam, aut aliam causam: sequens est videre de ijs, qui pro alijs rectè postulant. Nam in iudicijs prima quæstio est de procuratoribus: vtrum videlicet is, qui alicuius nomine agit vel defendit, idoneus sit procurator an non sit, *l. licet, 24. C. eod.* Sequitur

quid autem ſit lenocinium facere, alibi exponitur. *in l. palam.* 43. *de rit. nupt. vid. Ang. in tract. malef. verb. che hai adulterato.* Idemque ex lege ſiue S. C. hodie dicendum eſt, in omnibus qui corpore ſuo quæſtum faciunt, aut turpem notoriè publiceque degunt vitam. *arg. l. pen. à contr. ſenſu. hoc t. l. qua adulterium.* 29. *in ver. vtilitate: C. ad l. Iul. de adult. vbi Bart. l.* 3. §. *lege de teſt. l. teſt.* 14. *de teſti. Cano. in cap. antepen. de teſtib. Bald. in Auth. ſi teſtib. C. de teſtib. & in c.* 1. *an rem. deb. teſt. in vſib. feud.* Diſtinguunt tamen quidam hac in parte inter mares & fœminas: vt fœminæ quidem ipſo Iure turpes ſint, proſtrata pudicitia: *per l. palam.* §. *fin. cum ll. ſeqq. de rit. nupt.* mares non ité, niſi ſint damnati per ſententiam de adulterio, ſtupro, aut ſimilib. probris, *gloſ. ſing. in l. etſi crimine.* 12. *Cod. de adult. & late Romanus in ſing.* 825. *cum ibi alleg.* Quarto, calumniæ aut præuaricationis nomine in publico iudicio commiſſæ damnatus, edicto notatur: *l.* 1. *l.* 4. §. *calumn. hoc t.* idque ex iuſta talionis lege: nam omnia iudicia publica infamant. *l. infamem.* 6. *de publ. iud.* Par igitur eſt, vt qui alteri publico iudicio infamiam inurere per calumniam voluit, eandem ipſe maculam ſuſtineat. *l. fi. C. de calumn.* Quinto notantur furti, *vide omninò l. verbum.* 24. *de verb. ſignif.* iniuriarũ, vi bonorum raptorũ, de dolo ma-

A lo damnati, *d. l.* 4. §. *fi. l. furti.* 6. *hoc tit.* Nam in omnibus his iudicijs, de dolo quæritur: Doli autem actio ſeu condemnatio infamat. *d. l.* 1. *in fin. cum ll. ſeqq. infr. de dolo malo.* Furti autem damnatus notatur, ſi ex actione Furti damnetur, non etiam ſi ex Conuictione

B furtiua. Nam in hac non de dolo quæritur, ſed de reſtitutione rei, *vide infra de condi. furt. l. ceſſat.* 36. *de actio.* Ideò condictiones non infamant ipſo Iure, ſed tantùm de Facto, *dict. l. ceſſat.* 36. *de actio. l.* 1. §. *item aduerſus patronũ. ff. vnde vi. l. furti* 8. *in fin. Cod. eod.*

C Eadẽ in cauſa eſt damnatus iniuriarum: *l. decuriones.* 5. *C. eod. l. ſi non conuicij. C. de iniur.* idque ex ſimili talionis lege. Nam iniuria, eſt ignominia, animo contumeliæ alicui appoſita. *l.* 1. §. *iniuriarum. de iniurijs.* Æquum igitur eſt, vt qui alteri ignominiã intulit, eandem

D ipſe incurrat. De Vi quoque bonorum raptorum damnatus; meritò infamis eſt: quia in illo iudicio de dolo quæritur, & eſt actio ſimilis furti. *in princ. Inſtit. de vi bonor. rapt.* Secus tamen eſt in actione Quod metus cauſa, quę non infamat: *gloſſ. & Do. in*

E *l. ſi cum except.* 14. §. *eum qui.* 13. *ad verb. teneri. quod metus cauſa, &c. vbi vide.* cum ſit Rei perſecutoria ſua natura: quamuis in quadruplum ex contumacia rei creſcere poſſit. Doli quoque iudicium famoſum eſſe, dubiũ non eſt, *vide infra ad titul. de dolo malo.* id

lo. id quod paulò post plenius edocebitur. Rectè autem additur in edicto, Damnatum, infamem esse. Nam pendente iudicio, aut suspenso per appellationem, *l. qui num.* 14. §. *fi. de bon. liber.* infamia necdum locum habet: quia de delicto adhuc certo non constat. *d. l. furti.* 6. *hoc tit.* Rectè autem additur, Suo nomine. Nam si quis Alieno nomine damnatus fuerit: vt tutor, curator, hæres, &c. huic iniquum esset (prout ante dictũ fuit) alieni doli dedecus inuri. *d. l. furti,* 6. §. 1. *l. quid ergo.* 13. *h. t. ex ratione. l. sancimus.* 22. *Cod. de pen. cum simil.* Notatur etiam edicto, qui in delictorum priuatorum actionibus, puta Furti, Vi bonorum raptorum, Iniuriarũ, de dolo malo, suo nomine, non procuratorio pactus est: *d. l.* 1. *in verb. pactus. l.* 4. 5. *hoc tit.* Quia fateri crimen videtur, qui paciscitur, *l. quoniam,* 5. *hoc t. l. fi. de præuari. l.* 4. *de iure fisci.* Confessus autem pro iudicato est, *l.* 1. *de cõfess.* Pactum porrò accipimus, si pretio pactus sit: non etiã si precibus aut interuentu amicorum reus impetrauerit, vt actione desistatur, *l. non damnatos.* 18. *C. eod.* Cæteroqui nullus erit veniæ precibusque locus, si hos infamia notari dicamus, *d. l. furti.* §. *pactus.* 2. *l.* 1. §. 1. *de calumniat.* Etenim qui dato pretio paciscitur, aliquid facit, & quodammodo emit redemptionem iudicij: idque cum suo incommodo, quia dat

A pretium. Cùm autem nemo præsumatur iactare suum, *l. cum de indebito.* 25. §. *qui enim. circa fin. de probat.* non præsumitur sine causa, sed ex conscientia delicti pretiũ dedisse. Ad hæc ratio cessat, vbi pretium non interuenit: quia reus neque dat quidpiam, B neq; facit, vnde præsumptio confessionis eliciatur, sed tantum acceptat remissionem litis. Acceptatio autem nulli fraudi esse debet: quia beneficijs adiuuari nos, non etiam decipi oportet. *l. si vt certo.* 5. §. *fin. commodat,* Et, vt est apud Plautum in Pseudolo: Nul- C lum est periculum stipulari sibi, & oblatum ab altero acceptare. Qui iussu Prætoris paciscitur (sicuti quandoque ob quietem publicam, aut ad euitandum maius malum, transigere litigatores coguntur, *Bart. in d. l. furti.* §. *pactusque, vers. qui iussu. n.* 2. *&* 3. *hoc t.*) D extra probrum est. *d. vers. qui iussu.* Nam iussum Iudicis, quod semper iustum esse præsumitur, *Dyn. in c. quod quis.* 23. *num.* 7. *de reg. iur. per l. seruo.* §. *cum prætor. ad Trebell. l. fi. Ne quid in loc. publ.* reum in pœnis excusat. *cap. quod quis.* 23. *de reg. iur. l. non videntur.* E 167. §. *qui iussu. de reg. iur.* nec cõfiteri videtur, qui parere habet necesse: & proinde nec in dolo esse, neque in opprobrio hærere meritò iudicatur, *dict.* §. *qui iussu.* Sed & hæres paciscens extra notam est: cùm qui alieno nomine, seu super alieno crimine pacisci-

tur, tum quoniam lis cum eo non fuit contestata: *l. seruus.* 14. *hoc t.* Requirit igitur litis contestationem I.C. ad hoc, vt quis ex pacto notetur: idque notandum est, & ad conciliationem multarum legum valet. Nam ante litem contestatam, de furto & similib. posse transigi, multa iura ostendunt. *l. post decisionem*, 13. *C. de furt. l. interdum.* 56. *al.* 58. *§. pen. de furt. l. si tibi.* 17. *§.* 1. *de pact.* Nec ratio aliter dici patitur: quia litem ante contestatã res non pertinet ad officium iudicis, *l. adiles*, 25. *§. itẽ, de adil. edict.* sed est planè extraiudicialis. Quare si hoc nomine transigatur, non debet reus haberi pro confesso: quia ne vera quidem confessio extraiudicialis, nedum præsumpta, ad probationem aut damnationem sufficit, *l. electio.* 26. *§. pen. de noxal. act. gloss. gen. in l.* 4. *de interrog. act. Ias. & Dd. in l. admonendi. de iur. & in l. certum. §. antepen. de confes.* Et malè profectò ex hoc titulo, *l.* 1. *l.* 4. *§. fin. cum ll. seqq. hoc t.* aliud colligitur. Nec enim dicit I.C. Super crimine Furti aut Iniuriarum transigi non posse: nam id alibi, & quidem ex lege XII. Tab. permittitur: *l. si vnus*, 28. *§. si depositi, cum seq. l. si tibi. §. quadam. de pact. vbi dixi.* sed ait: Super actione Doli aut simili, Depectũ infamiã notari. Atqui actio non est, nec intelligitur instituta ante litem contestatam. *l. amplius.* 15. *rem rat. haberi.* Non etiam; roce-

A dit quod dictum est, Depectum notari: si exprimatur in pactione causa aliqua, quæ præsumptionẽ confessionis excludat: vt quotidiè fit, cùm in transigendo declarat reus, Se non conscientia alicuius delicti, sed ad Redimendã (sic enim loquuntur) Vexam, transigere & paci-
B sci. *Bald. in l. nõ damnatos*, 18. *C. ex quibus causis infam. per l. serui.* 23. *C. de adult. Ias. post alios, in l. transigere. C. de transact.* Ex quo & illud in foro receptum, vt reus pœnam aut iure debitam, aut actione expressã, ante sententiã offerens, infamiam
C effugiat: siquidem protestetur offerre se non conscientia intentati criminis, sed ad molestias litis euitandas: vt verbi gratia, cùm in actione iniuriarum, 30. solidos statuto Saxonico debitos reus offert: liberatur enim ab infamia, quamuis sumptus litis actori re-
D fundere cogatur. *Panorm. in cap. cum te. circa fin. de sent. & re iud. Bart. in l. infamem. in fin. de publ. iud. Chil. in pract. c.* 58. *circa fi. n.* 2. Illud autem superuacuum est admonere, eum qui ab his actionibus absoluitur, siue sententia, siue iureiurando, non notari. *l. non*
E *damnatos.* 18. *C. eo.* His porrò iudicijs pœnalibus consimilia quædam sunt, ex contractu quidem orta, sed quæ tamen labem damnato inferunt, propterea quod in his de fide rupta agatur: vt sunt Actio mandati, Pro Socio, Tutelæ, *vide l prob.* 42. *de verb. signific. art.* 42.

art.42.Land.lib.1. & Depositi, *d. l.furti.§.fi.l.fin.C.eod.§.pœn.Instit. de pœna temerè litigantiũ.* Quod de Directis actionibus accipiendum est, non de Contrarijs: nam in his non de fide rupta, sed de Impensis agitur. *d.l.furti.6.§.fin.* Cæterum si & in his de perfidia quæratur, damnatũ sequetur infamia, *d.l.furti.6.§.mãdati,3.h.t.* eadem ratione: quia scilicet de fide rupta actum est, *d.l.furti.6.§.fin.* Est enim grauius crimen, fidẽ fallere, illi, qui fidem amici in contrahendo secutus est, quam in simplici hærere dolo: vt & Cicero in Oratione pro Roscio Amerino disputat. Non igitur quælibet actio, præsertim ex contractu orta, famosa est, quamuis in ea de dolo quæratur: sed tantùm illæ minuunt opinionem in quibus de fide alteri rupta agitur. Nam exempli gratia, actio Quod metus causa, Legis Aquiliæ, *vide tamen de actionibus quæ inficiatione duplantur, an recipiant pactum, Paul. lib. 1. tit. 19. & ibi Cuiac.* Rerum amotarum, Condictio furtiua, & similes non infamant, quamuis in his saltem tacitè & dissimulanter de dolo quæratur. *gloss.in l.1.ad verb. qui eam. hoc tit. cum ibi allegatis.* Sic in Empti Locati, alijsque iudicijs similibus, etsi de dolo sæpe tractetur, non tamen damnatum infamia consequitur. Quanquam autem sententia in his iudicijs fidei ruptæ ciuilibus, de quibus di-

A ctum est, existimationem lædit, tamen non etiam transactio, sicuti in superioribus: *l. fin. Co. eod.* Quoniam, vt inquit *I.C. in l. actionibus, 7. h. t.* ex his non tam est turpis pactio, quàm ex superioribus. Verior porrò ratio est quam ostendit Iustinianus, *in §. penult.* B *Instit. de pœn. temerè litig.* quia in his transactio super contractu fit principaliter. Atqui de contractibus pacisci licet, & transigere impunè: quamuis per cõsequentiam delictũ remittatur, *l. si vnus. 28.§. illud. de pact.* sed de his satis iam ad aliàs causas, vnde labes sequitur, C progrediamur. Mortuo marito, aut etiam quantum arbitror, dissolutis per facinus, puta adulteriũ mariti, nuptijs. *l. consensu.9. verb. iubendi. post annum. C. de repud. l. 2. C. de secun. nup.* Vidua intra annum luctus nubẽs, siquidẽ sui iuris sit, & is qui scien- D ter cum ea contrahit, quamuis miles sit, dedecus incurrunt. *l. decreto. 15. C. eod.* Sin autem alieni iuris mulier existat, notatur pater vel auus, cuius iussu matrimoniũ contractum est. Nam licèt decreto ampliss. ordinis, hoc est, Senatus luctus diminutus est, & tri- E stior habitus cæteraq; hoc genus insignia (etenim olim qui lugebat, abstinere à conuiuijs, ornamentis, puta auro, annulis, monilibus, & alba veste purpuraue, ac aliam vestem induere debebat, *Paulus Sẽtent.lib.1.c.21.de sepul.*) mulieribus remittuntur: tamen

intra tempus, quo elugere maritum moris est, matrimoniū contrahere non permittitur: *l. decreto. 15. C. eod.* & contra edictum ac S.C. contrahens, notatur ipso iure circa Sententiam, *l. 1. l. liberorum, 11. hoc tit. d.l. decreto. 15. C. eod.* quasi flagitium turpe perpetrarit: quod propter turbationem sanguinis, inductum esse constat, *d.l. liberorum. 11. hoc tit.* ne stirpes & familiæ confundantur, si statim à morte primi mariti, ad secundas nuptias mulier properet: nato enim intra annū filio, incertum fieret, vtrius esset mariti partus, an de mortui, an verò secundo superinducti. Idq; intelligi potest ex eo, quod neque maribus hoc tempus præstitutum est, *l. vxores. 9. hoc tit. l. consensu. 9. in verb. vxoremque si velit statim ducere. C. de repud.* & mulier quam aut certo constat esse grauidam exactiore marito, aut quæ pepetit intra annum, impunè nubit: quodq; mariti hac lege non teneantur: neq; sponsi, nec sponsæ. *d.l. liberorum. cum multis seqq. l. vxores. l. hoc tit.* Et hæc quidem Iure ciuili obtinent, nisi mulier potestatem nubendi à Principe, *l. solet. 10. hoc tit.* impetrarit. Iure verò Canonico, quod hodie sequimur hac in parte, mulier impunè nubit, *Innocentius & Dd. in c. pen. & c. fin. de secund. nupt.* quos *sequitur gloss. in d.l. liberorum. ad verb. collocare. vbi etiam Bart. n. 2. hoc tit. gl. Bald. & alij in l. 16. de*

A *secund. nupt.* etiam intra annum luctus. Notatur etiam Edicto, qui binas nuptias eodem tempore habet constitutas. *l. 1. in fi. h.t.* quanquam & adulterij teneatur. *l. eum qui duas, 18. C. de adulter.* Eadēque est sponsaliorum, quòd ad Edictum attinet, non etiam quo B ad pœnam adulterij, *vide gloss. in d.l. cum qui duas ord. Imp. c. 121. Angel. in tract. mal. che hai adult. n. 15. Alex. cons. 165. visis, vol. 7. l. si vxor, 9. de adult.* causa: vt scil. bina sponsalia eodem tempore celebrans, plectatur. Nam sunt quoddam velut matrimonium C sponsalia: *l. si vxor, 13. §. 1. de adul. l. si sponsa, de iur. dot. l. lex Iulia, de fund. dot.* & fidem frangit priori, qui cum altera sponsalia contrahit. Vbi autem de fide rupta agitur, ibi sequitur infamia. *l. furti, 6. §. fin. hoc tit.* Qua in re eadē est causa maris & fœ- D minæ: *l. quid ergo, 11. §. 1. in fin. hoc tit.* item patris, cuius iussu bina sponsalia contrahuntur. *dict. l. quid ergo, 13. §. 1.* Incurrit & in Edictum mulier, quæ ventris nomine per calumniam in possessionem bonorum defuncti mariti missa est *l. notatur, 15. cum ll. seq.* E *hoc tit.* Et hi quidem Edicto, existimationis iacturam patiuntur. Lege porrò & S.C. notantur expilatores hæreditatum, *l. si te, 12. C. eod.* & sepulchrorum violatores: *l. 1. de sepulchr. viol.* Item exercētes improbum fœnus, videlicet vsuras cētesimas, aut vsuras vsurarum:

rarum: *l. improbum, 20. Cod. eod.* periuri, *l. si quis maior, 41. vbi Dd. C. de transact. qua de re plura Bald. in l. 1. n. 5. C. de summ. Trinit.* & in publico lenocinio, aut stupro turpem vitam viuentes: *d. l. palam, 34. de rit. nupt.* aut mulier in adulterio deprehensa: *d. l. palàm, §. fin.* quanquam & simpliciter amissa pudicitia, fœminam amittere existimationem, ac dignitatem omnem, puta nobilitatem, quidam velint: quòd dicere durum est, *Bald. in l. cum in antiquiorib. 8. quæst. C. de iur. delib. per l. si qua illustris, C. ad Senatusconſ. Officia. Dyn. in c. infantibus de reg. iur. lib. 6. per l. Cassius, de senat. l. imperialis, C. de nupt.* licèt & Saxo dicat, luxuriosa vita fœminam non quidem bona sua, sed honorem imminuere. *lib. 1. art. 5.* item qui appellando conuicium iudici facit. *l. iud. 42. de iniur.* temerève appellat: *l. eos qui, 6. §. ne temerè. l. à process. 19. C. de appell. 5. quor. app.* & iudex, qui pœnam aut grauiorem aut mitiorem ordinaria, citra causam imponit, *l. seruos. in fin. C. de vi pub. Tiraqu. in tra. de pœna. in princ. num. 12.* aut munera ob iudicandum accipit: *l. iudices, C. de dig. lib. 2. Bald. in l. solent, §. cum verò, de off. procons. & leg.* qui pupillam aut adultam, cuius curam gerit, vxorem sibi vel filio ducit: *l. amplissimi, 4. l. licet, 17. C. de excus. tut.* qui incestas prohibitasque nuptias contrahit; *l. qui contra, C.*

A de incest. nupt. *Angel. in §. si aduersus. Instit. de nupt.* qui contra iuratam transactionem venit: *l. si quis maior, 42. C. de transact.* qui se in curationē vxoris bonorumque eius ingerit, neque excusatione vtitur: *l. licet, 17. C. de excusat. tutor.* qui detrectatores publico-

B rum munerum functionem subterfugientes occultant: *l. ex omnibus, 31. C. de decur. lib. 10.* item notarius qui prohibitam alienationem, contractumque legibus vetitum conscripsit: *c. 1. §. callidis, de prohib. feud. alien. per Frid. in vsibus Feud.* quæ omnia, *vide*

C *alios casus in l. vnic. C. de his qua poten. l. vnic. C. de senatuſ. l. 1. C. de stat. l. 1. in fin. C. de summ. Trinit. l. si quenquam, 29. C. de episc. l. 8. C. de her. l. 2. C. de legib. 7. & 8. C. de off. rec. pro &c.* persequi huius nūc non est instituti. Ob id tamen solum, quod quis vincula aut car-

D cerem passus est, infamiæ detrimentum non patitur, *l. 1. C. eod. vide Alc. in l. morb. 113. de verb. signific.* Idemq; est si quis aut torturam, aut fustigationem sit perpessus: non enim cruciatus, sed causa facit infamem: *d. l. ictus, 22. hoc tit. l. nullam, 14. C. eod.* Debi-

E tores quoque, qui bonis cedunt, aut qui creditores effugiunt, probrosi non sunt ipso iure, *l. debitores, 11. C. eodem.* Nam bonis cedere, etiam boni calamitate aliqua circumuenti quandoque coguntur. Quare hæc causa non simpliciter turpis est, *vide tamen in d. l. de-*

l.debitores,l.decurionum.C.eod.tit. Land.art.22.l.1. Increpiti à patre, vel à Iudice, vel ab alio, qui ius admonendi habent, non notantur infamia, quamuis contumeliosis sint verbis onerati: quia ea res non damnationis, sed castigationis & admonitionis priuatæ speciem habet. *l. ea quæ,13.l. verbum,17.l.interlocutio,9.C.eod.* Testes quoque, quorum fides & testimonia in iudicio reprobantur, infames non sunt: *l. Lucius, 21. h.t.* quia sententia non in testes fertur, sed super causa principali. Neque verò etiam continuò falsi reus est, cuius testimonium reprobatur: potest enim ob aliam causam reiici: puta quia non iuratus dixit, quod non idoneam causam reddidit, &c. *l. iurisiuran.8.l.solu,3. vbi Dd.C.de testib.* Et hæc quidem de his qui notantur infamia aut Edicto, aut S.C. aut Lege: iam de Forma & Modo irrogandæ probandæq; infamiæ, nonnulla subiiciamus.

6 ¶ Infamia porrò, vt ex superioribus intelligi potest, tribus modis irrogatur: *vt rectè tradit gloss.communiter approbata in l.fi. ad verb.conuentus, C.eod.Lanfr.in c.quoniam, ad verb.testium,n.47. & 77. de probat.* videl. aut ipso Iure: aut per Sententiā: aut Genere pœnæ. Ipso Iure: vt cum lex commissum aliquod, statim infamia dignum censet, sententia non expectata: *gloss.in l.1. ad verb.qui cum, hoc tit.* vt vsu venit

A in his qui intra tēpus luctus, aut alioqui bina sponsalia, binasve nuptias contrahunt: *gloss. in d.l. 1. §.qui causam,hoc tit.per d.l.palam,de ritu nupt.l.quid ergo,13.§. cum autem,hoc tit.* Nōn tamen quodlibet commissum statim famæ nocet: imò ne publica quidē B crimina infamem Iuris ignominia, *Bald.in l. si oleum, §.merito, n.1.de dol.mal.* faciunt reum, nisi sententia sit damnatus, *l. 1. in verb.publico iudicio damnatus, h. tit. l. infamem,7. de publ. iud. in verb.infamem sententia efficit.* Ipso igitur Facto tunc infamiam C incurritur, aut cum tale quid notoriè cōmissum est, quod lex non alia pœna quàm probro dignum iudicat: vt sunt prostrata pudicitia, exercitium improbi fœnoris: item habere vno tempore bina sponsalia, contrahere nuptias intra annum luctus, &c. aut quan- D do statim lex turpi facto dedecus adhærescere sancit: vt in deprehensa in adulterio muliere, *d.l. palam,§. fin. &c.* In reliquis criminibus contra est: in quibus videlicet lex aut crimen non statim notat: aut aliam grauiorem pœnam imponit delicto, quam dam- E num existimationis velut accessorium comitetur: vt in Furto, Iniuria, & Publicis iudiciis omnibus: in his enim, vt locus sit infamiæ, interpretamur Sententia Iudicis opus esse, *d.l.infamem,d.l. 1.§.qui in iud. l.furti, 6. hoc tit. l. iniuriarum, 10. l. si furti, l. non damnat.*

damnat. 18. C. *eod.* non Interlocutoria, sed vere Definitiua, *l. verbis, l. interlocutio,* 28. C. *eod. vide Hipp. in Rubr. de fals. num.* 10. *glo. Sax. lib.* 1 *art.* 41. Tertius modus irrogādæ infamiæ, est Genus pœnæ: quæ etiam absque sententia quandoque imponitur extra ordinem, officio iudicis nobili aut decreto: quod genus nonnunquā infamat: præsertim cùm ex turpi causa pœna imponitur: vt cùm quis ignominiæ causa exauctoratur militia, *l.* 1. §. *ignominia, hoc t.* mouetur ordine, *l.* 3. *C. eod.* relegatur, *l. capitalium* 28. §. 1 *de pœnis,* in metallum damnatur: *l. ad tempus,* 6. *C. eod.* fustibus cæditur: *l. fustibus.* 16. *C. eod.*

7 ¶ Infamia verò quemadmodū probetur, copiosè alibi à Dd. exponitur: *Specul. tit. de inquisit.* §. *viso, n* 8. *cum seq. in cap. cum oporteat, de accus. Bart. in l. de minore,* 10. § *tormenta, num.* 9. *cum additionib. de quæstion.* quorum dicta omnia persequi huius non est instituti. In eo tamen ferè consonant, infamiam Dilucidè & Plenè, veluti delictum capitale, *l. fin. C. de probat.* probandam esse: nec per baronibus priuilegiatis, puta iure utando satis edoceri: *Ias. in l. admonendi, de iureiuran.* Deinde testem nō probare infamiam, nisi simul ostendat Factū & Causam, vnde ea orta sit, *vide Bald. in l. Cassius, de Senatoribus & in l.* 1. *in fin. C. de testib.* & sufficientem dicti sui rationem reddat: *Bald. in l. quid ergo,* 6. §. *quæsitum. in princip. hoc tit.* nec satis esse, testem ab vno aut altero audiuisse, aliquem probris oneratum: sed oportere vt dicat: Se à pluribus, ac maiore parte viciniæ, & non in vno tempore neque loco, sed sæpius audiuisse, eiusmodi hominem pro improbo & ignominioso reputari. Addunt tamen non esse necessium, vt testes in causa scientiæ concordent, hoc est, ab ijsdem audiuerint: dummodo concordent in principali dicantque vno ore, A pluribus inculpatum esse. Sed hæc omnia proprius inspicienti, tantum infamiam facti, non etiam Iuris conuincere & probare, videri possunt. Nam etiamsi probetur, plerosque malè de aliquo sentire: non tamen inde Iuris infamiam demonstratam esse, dicendum est: cum ea irrogetur non iudicio priuatorum hominum, (vt supra dictum est) sed tātummodo ex iure publico. puta Lege, S. C. Sententia, &c. Quare verius est, testes non aliter notā Iuris probare, quàm si eiusmodi causam scientiæ afferant, quæ ostendat aut lege, aut genere pœnæ, aut sententia labem cuiquam irrogatam esse.

¶ Quod ad effectum attinet, infamia Facti duo potissimum efficit: *gloss. & Bart. in l.* 1. *verb. notatur, hoc tit. & Bart. in l* 3 *C. eod.* nam & hoc modo infamis, à dignitatibus publicis excluditur: *l.* 2. *ff. ibi not. C. de dignitat. lib.* 12. 8

& Ita-

& hæres institutus, à fratrib. præteritis, per querelam Inofficiosi, quasi turpi persona instituta, potest repelli: *l. fratre*, 27. *in verb. leuis nota macula*, *C. de inoffic. testam*. Addit Baldus *in l.1. hoc tit.* tertium effectum, videlicet quod hæc infamia repellat à testimonio: de quo tamen alij merito dubitant: *Bart. in d.l.3. gloss. in l. Cassius, de senato.* & *in l. 1. C. de summ. Trinit. vbi* & *ipse Bald. n. 5. disting*. Et certè hodie deturpati infamia Facti, testes esse possunt: quamuis eorum testimonium non sit omni exceptione maius. *Duaren. disput. lib. 2. c. 22.* Cæterùm infamia iuris musti cōmuni vsu Intestabiles sunt, nec eorum testimonium fidem vllam facit. *vt communiter tradunt gloss.* & *Dd. in d.l. 1. C. de summ. Trin. per l. ob carmen, de testib.* Quare receptum videmus, in Interrogatorijs examinatorem rogari, vti ex teste examinando sciscitetur, num aliqua Iuris infamia sit maculatus. Nam hæc eneruat omnem fidem. *Bald. d.l. 1. n. 1. C. de summ. Trin.* atque adeò omnem dignitatem & honorem adimit: ita vt cum integris personis, taliter infames alicuius muneris publici non possint esse particeps; *l. 2. vbi glos. C. de dignit. lib. 12. lib. 1. C. de infamib. lib. 10. l. ne quis. C. de decurion. lib. 10. l. cum prætor. 12. §. cum autem, de iud. l. 1. ad l. Iul. de vi priuat.* puta in postulando, *gloss. in d.l. 2.* assidendo, *l.*

A *2. de offic. assess.* iudicando *d.l. cum prætor.* militando *l. 3. C. de re milit. lib. 12. l. 2. §. ignominia, de his qui notant. infamiam.* Quamobrem & pro capitali periculo, infamiæ caussa reputatur, *l. infra 9. de manu vind. l. cognitionem, 1. de var. & ext. cog. l. Iulian. 26. Si quis*
B *omissa caus. test. l. reprehendenda, 5. C de instit. & substit. Ias. in rep. l. admonendi, 31. nu. 278. de iureiur. impropriè tamen, vt per Alciat. de præsump in fin. num. 14. per l. si adulter. cum incest. 38. in fin. verb. cuius famæ, multo magis vitæ parcendum est, de adulter.* Munera
C tamen non publica, neque iudicialia, sed priuata & extraiudiciaria notati sustinere possunt: ne videlicet pena liberet eos ab oneribus, quæ etiam honesti sufferre coguntur: *l. 3. §. 1. de mune.* cuiusmodi sunt, tutelam gerere, *l. 1. §. ait prætor, 3. l. cui eorum. vbi*
D *hoc not. Bart. supr. tit. 1. de postu.* arbitrum esse: *gloss. in d.l. 2. C. de dign. lib. 12. per l. Pedius, 7. de recept. arbitr.* aut procuratorem, *§. fin. Instit. de except. gloss. in l. 2. C. de dign. lib. 12.* Sed & a notariatu nō excludi turpes, plerisque placuit, dummodo nomine malè gesti officij non sint notati. *l. si quis ali-*
E *quem, C. de suscep. & arc. lib. 10. Bart. in l. eadem, §. 1. ad leg. Iul. repetund. Ferra. in forma opposit. instrum. ad ver. non fuit. Authent. num. 5.* Illud quoque ad effectum infamiæ pertinet, quod ea semel iure imposita perpetuo durat. *glo.* & *Dd.*

& Dd. in l. 3. & 4. quod eod. per l. palam, 42. de rit nupt. Nam (vt ait Plautus) Hominum immortalis est infamia: etiam tum viuit, cum eam esse credis mortuam. Et Vlpian. Non aboletur, inquit, turpitudo, quæ postea intermissa est, *l. palam, 44. in prin. de rit. nupt.* quod tamen aliqua distinctione opus habet. Nam etsi cum pœna perpetua est, aut macula sine præfinitione temporis aspersa, non dubium est, quin ea ad omnem vitam duret, nisi sit à Principe remissa, *vt notatur in l. solet, 10. hoc tit. in l. fin. Cod. de general. abolitio. in l. 1. 3. & 4. & l. fin. C. de sentent. pass. & restitut.* aut populo qui non recognoscat superiorem: *Bart. in l. 1. §. de qua re n. 1. & 3. de postulat.* tamen cum quis tantum ad certum tempus punitur, puta relegatur, vel ordine mouetur ad quinquennium, an post id temporis infamia duret, meritò addubites. Nam in hac parte leges contrariæ esse videntur: alijs statuentibus, labem non durare vltra tempus sententia expressum: *l. 3. & 4. C. eod. l. Imperator, 8. de postul. an. l. ad tempus, 5. l. generaliter, 3. de decur. l. si is, 13. §. 1. ad legem Cornel. de fals.* alijs verò contrà. *l. ad tempus, 6. C. eod. l. ordine 15. ad munic.* Doctores in *d. l. 3. & c. C. eod.* hæc variè cōciliāt. Ipse arbitror distinguendū verum imponatur infamia ex causa, seu crimine quod ipso iure famosum est, an verò ex causa arbitraria.

A Vbi crimē ipso Iure turpitudinē habet annexā, ibi omnino dicēdū est, perpetuo dedecus adhærere, etiamsi pœna tantum temporalis sit imposita. Nam legis effectus perpetuus est, quæ tantum considerat delictum: de quo vbi per sententiam constat, sequitur ex
B legis ordinatione infamia: quæ non reuocatur amplius, vt nec ipsum delictum cui accedit: cum factum non possit reddi infectū. *l. in libello, §. facta, de cap. & postlim. reuers.* Nec in considerationem venire hoc casu oportere, vtrum iudex temporalem pœnam
C adiecerit, an non, vel illud argumento est: quia si eius rei haberetur ratio, iam nunquam iudicium Furti aut Iniuriarū esset famosum, neque ex hoc perpetua sequeretur infamia, quod contra est. In his enim iudicijs, pecuniariter solet damnari reus, puta ad
D duplum, quadruplum, aut certam æstimationē: quæ soluenda est intra 4. mensiū spatium. *l. si. C. de vsur. rei iudic.* aut vbi grauis pœna est, solet relegatio tēporalis, præsertim in actione Iniuriarum, arbitraria decerni. Hoc igitur tēpore elapso, & solutione facta,
E extinguitur rei iudicatæ obligatio ac condemnatio. *l. diuus, 7. de iure patron.* Et tamen in his durare infamiā, manifestū est. *l. decuriones, 5. l. iniuriarū, 13. C. eo.* Ex quo liquido sequitur, vbi lex alicui delicto maculā annectit, ibi pœnam à iudice etiam cum temporis

poris determinatione expressam nihil immutare, quo minus infamia sit perpetua. Nam iuris authoritas, vt inquit I C. non est in potestate iudicantium, sicut Facti potestas; *l. ordine, 15. ad municip.* Et alibi ait, non posse iudicem efficere, quin furti damnatum sequatur infamia. *l. non poterit, 63. de furt.* Atqui hoc efficere posset, si pœna tēporali adiecta, post lapsum tempus illa non remaneret. Et his in terminis accipiendas eas leges, *l. ad tempus, 6. C. eod. l. fin. C. de aboliti. l. palam, 41. de rit. nupt.* quæ Perpetuam esse infamiam decernunt. At vbi delictum est punitionis arbitrariæ, cui non lex pœnam turpitudinis præstituit, sed iudex: tunc arbitror notam vnà cum animaduersione durare & extingui: Vt si correctio sit tēporalis, puta quinquennale exilium, infamia quoque eodem tēpore duret, ac post cum pœna extinguatur, ne accessoriū diutius duret, quàm principale. *l. 3. & 4. C. eod.* Idemque statuendum videtur, quando certam legis vindictā Iudex ex probabili causa, & in casu quo potest, facit arbitrariam. Nam etsi hoc regulariter non conceditur, *dict. l. ordine, 16. ad municip. l. non poterit 63. de furtis,* tamen ex causa, in casu de quo lex principaliter non loquitur, permissum est. *vide infra de pœn. Tiraqu. latissimè in tract. de pœn.* Qua in specie si Duumus plectat, censetur dispensasse, cum Infamia: quæ aut Nulla erit, aut saltem Temporalis, si pœna temporalis fuerit adiecta; *d. l generaliter, de decur. l. furti, 6. §. penult. hoc t.* si Leuius, *vt est text. in l. 3. C. eod. l. falsi 13. §. 1. de fals. l. Imperat. 8. sup. de postul. l. 3. de decur.* cum pœnæ tempore defectus terminabitur: vtroque enim est pœna arbitraria. Cuiac. *lib. obseru. 7. c. 19.* doctiss. & de studijs nostris optimè meritus Iurisccus. hæc ita conciliat, vt putet ex Veteri iure & Legibus notam durare Perpetuò: Cōstitutionibus verò Principum post expletionem coercitionis Tempore tenuari.

¶ Contrariæ porrò infamiæ, sunt eæ quæ vocantur Cautelæ, quibus infamia vitari potest: quarum hæ sunt præcipuæ. Primò si reus per procuratorem in iudicio famoso se defendat, *Harmenop. lib. 1. tit. 2. de abiurat. Bald. in l. nihil 20. n. 6. C. de procur.* id quod licet in iudicijs Ciuilibus, puta Mandati, Depositi, Tutelæ, Doli, Metus, &c. & in quibusdam criminalibus priuatis: vt in actione Iniuriarū, moribus nostris: quanquam aliàs in criminalibus procurator non admittatur. *l. fin. cum ibi nota. C. de iniur. l. vlt. C. de procur. Harmenop. lib. 1. tit. 2. c. de criminibus, l. 1. vbi glos. an per procur. caus. appellat.* Hoc igitur casu, quo procurator locum habet, Dd. volunt, nec reum principalem, neq; procuratorem fieri probrosum. Quæ opinio vt communis,

vsu

vsu est recepta, *vt testatur Socinus reg. 179. fallent. 1. & Capoll. in tract. cautel. caut. 12. Panor. in c. cùm te, de sentent. & re iud. text. in l. furti, 6. §. 1. hoc tit.* Secundus modus est: Si pœnam pecuniariã, quæ per sententiã imponi potest, reus antè offerat, quam sententia condemnatoria feratur: *l. si reus paratus, 73. de procurat.* vt, verbi gratia, si conuentus actione Furti, offerat duplum aut quadruplum, in quod per sententiã iure Ciuili erat damnandus: aut conuentus actione Iniuriarum, ante sententiam paratus sit præstare æstimationem iniuriæ, ab actore petitam, aut pœnam statuto vel cõsuetudine iniurijs præstitutam, quæ moribus Saxonum est 30. solidorum, *vide infra de iniur.* Eiusmodi igitur pœnã Realiter offerens, aut nolẽte aduersario recipere, apud Acta deponẽs, *iux. l. acceptã, 19. C. de vsur. l. obsignatione, 9. C. de sol.* maculã euitat. Nã hæc, vt antè dixi, per sententiã irrogatur: sed sententia ferri non potest, vbi reus paratus est soluere: *d. l. si reus paratus, 73. de procur. §. fi. Inst. de perp. & temp. act.* Ergo nec infamia hoc casu locum habere potest. Verum illud hic quæstionis est, Quando oblatio facienda sit; vtrum ante litem contestatam, an verò etiã post offerre liceat, absque ad sententiam: *Bart. in l. ictus, 22. h. t.* ait, offerri oportere ante litem cõtestatam. Nam (inquit) si pòst

A offerret reus videretur soluendo confiteri crimen: *l. quoniam, 5. hoc tit.* Cùm autẽ paria sint, Aut confessum esse de crimine, aut damnatum: *l. post rem iudicatam, de re iud. l. 1. de confess.* perinde confessum sequeretur labes, atque damnatum. Panormitanus *in c.* B *cum te, ext. de sent. & re iud.* autẽ arbitratur, posse offerri quouis tempore, dummodo ante sententiam: sufficit enim, de crimine reum non esse damnatum: nec ex solutione vera confessio sumi potest, sed tantum qualis qualis suspicio vel præsumptio: quæ ra- C tio parum firma est. Nam hanc præsumptam confessionem, quæ ex pactione aut solutione sumitur, lex ad hoc sufficere statuit, vt inter ignominiosos habeatur, qui modo confessus est: *l. 5. hoc tit.* Quare Socin. *in reg. 179. fallent. 2.* aliam distinctionem facit: vt si- D quidem causa talis, sit quæ ipso Iure citra Sententiam cõfessi existimationem minuat, tum necesse sit ante litis contestationem offerri. Nam modò dictum est, qui paciscitur aut soluit ante litem contestatam, eum non haberi Pro confesso, quia confessio extraiu- E dicialis est. Quicquid enim fit ante litem contestatam, hoc videtur extra iudicium fieri: *l. aediles, §. item sciendum, de aedilit. edict.* Confessio autem extraiudicialis, plenè non probat: *vt tradunt Dd. in l. certum, 4. § penult. de confessis. vide infra illo tit.* Qua-

re nec ſolutio, quæ fit ante litis conteſtationem ad deturpandum nomen efficax eſſe poteſt, cùm pro Confeſſo non habeatur Qui ſoluit, poſt litem autem conteſtatam vult ſolutionem in iſtiuſmodi caſibus, non excuſare ab infamia, quia tum ſoluens pro Iudicialiter confeſſo habetur: *dict. l.* B *quoniam, 5. hoc t. l. ad ſolutionem, 5. C. de re iud.* In quibus verò iudicatos demum nota ſequitur, vt fit in pleriſque, aut licitam eſſe oblationem vſque ad ſententiam. Quæ diſtinctio Socini, etſi verò maximè videtur conſentanea: tamen hodie pleræque Curiæ ſe- C quuntur ſententiam Panormitani, tanquam æquiorē: nec idem in ſolutione, quod in tranſactione, depectioneve ſtatuendum iudicant, eoque arbitrantur, indiſtinctè offerentem, ante ſententiam periculo nominis liberari. Quin amplius puto: ſolutionem D à condemnatione factam, intercedum prodeſſe: vt quando ſententia per reſtitutionem aut appellationem ſuſpenſa eſt, *bonus text. in l. qui cum maior, 14. §. accuſaſſe, 5. de bon. libert. Bald. in l. 3. n. 4. C. eod.* Nam ea pro ſententia non habetur: *iuncta l. furti, in prin. h. t.* E idque moribus etiam noſtris obtinet. Aliud etiam conſilium dat alibi Angelus, *in d. l. non poterit, 63. de furtis*: vt quando dubitatur, vtrum reus offerendo infamiam euitare poſſit, an non, curet offerri pœnam per tertiam perſo- A nam ſine ſuo mandato. Nam tunc pro confeſſo haberi non poterit, ex alieno facto: & tamen ſolutio recipiēda erit: quia à tertio etiam extraneo cuiuſque debitum diſſolui poteſt & id recipere creditor cogitur, *l. ſoluendo. 39. de negot. geſt. l. ſolutionem, de ſolut.* B Et hanc tutiſſimam eſſe viam, nonnulli arbitrantur: *Bart. Cæpoll. in caut. 12. per ea quæ traduntur à Dd. in c. teſtim. extr. de teſtib.* Cæterum eſt conſt. pro 42. parte 4. reus offerendo mulctam à pœna infamiæ iniuriarum non liberatur. Tertius modus eſt, Si an- C te ſententiam reus paciſcatur aut tranſigat, authoritate iudicis impetrata: *l. furti, 6. §. qui iuſſu, hoc tit.* aut citra iuſſum iudicis, adhibita proteſtatione, Se tranſigere, non quod delictum confiteri intendat, ſed quo à vexatione litis ſeſe redimat. Ea enim proteſta- D tio excuſat, vt volunt Dd. *Iaſ. in l. tranſigere, 18. n. 1. C. de tranſact.* Quartus modus eſt, Si iudex recedat ab ordinaria pœna: quod fieri ex cauſa poſſe, diximus, & aliquam ſeueriorē reo imponat, quam quæ ex lege debeatur: *l. in ſeruorum, 10. §. in perſonis, de pœn.* E Cenſetur enim cum Exiſtimatione diſpenſaſſe, qui duriorem pœnam impoſuit: *dict. l. furti, l. quid ergo, §. pen. h. t. l. 3. & 4. C. eod. l. ordine, 15. ad municip.* Quintus eſt, Si Iudex expreſsim in ſententia Exiſtimationem reo conſeruet, addita clauſula: Se illud Ex iuſta

cauſa

causa facere. Nam cùm tacitè A imposita duriore pœna famæ cõsulere possit, vt suprà dictum est: cur expresse idem non possit. ex iusta causa, nulla ratio est: *Bar. in d.l. quid ergo, §. pœna, 5 hoc tit. Bald. & communiter Dd. in l. 3. C. eod.* Sed hoc casu causam in sententia exprimere aut speciatim, B aut in genere debet, etiamsi aliàs ad id non cogatur: *cap. sicut: vbi Dd. de re & sent. iud.* Qua citra iustam causam, iudex damnatum reum ab infamia, contra legis dispositionem, liberare regulariter non potest: *dict. l. non poterit, de furt. dict. l. ordine, 15 ad municip.* C Sextus modus est, Si condemnatus, à sententia prouocet: & pendente appellatione, leuteratione, aut alio remedio sententiam suspendente, det operam interea ne subsequatur altera sententia, sed lis pereat per pactum, solutionem, aut alio quouis modo: *Bald.* D *in l. 3. nu. 1. & 4. C. eod. l. qui cum maior, 14. de bon. li.* Septimus & vltimus modus est, Si probris affectus, per principem existimationi pristinæ restituatur: *l. solet, 10. hoc tit. Bald. in d. l. n. 3. & 4. C. eod. & in l. 1. ac ll. seqq. Cod. de sent. pass. & restit. Bart. in l. 1. §. fi.* E *supra de postulat.*

De procuratoribus & defensionibus. Tit. III. C. 2. 13.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dictus procurator: quid sit, quomodo ab alijs administrationibus differat.*
3 *Diuisio & genera procuratorum.*
4 *Causa efficiens: qui procuratores dare: qui esse possint, vel non possint.*
5 *Materia: ad quas res gerendas procuratores constitui possint, vel non.*
6 *Forma: quomodo, & quàm variè constituatur procurator, deque eius satisdatione, & instrumento procuratorio.*
7 *Forma probandi mandatum procuratorium.*
8 *Finis & effectus: & de officio ac potestate procuratorum, item excusatione, & actionibus quæ vtrinque dantur.*
9 *De interpretatione procuratorij.*
10 *Affinia.*
11 *Contraria: & quomodo reuocetur procurator, quid ei obijci possit.*
12 *De defensoribus tractatio methodica.*

Postquam † dictum est de his 1 qui postulare non possunt, vel propter Edictum prætoris, vel propter Infamiam, aut aliam causam: sequens est videre de ijs, qui pro alijs rectè postulant. Nam in iudicijs prima quæstio est de procuratoribus: vtrum videlicet is, qui alicuius nomine agit vel defendit, idoneus sit procurator an non sit, *l. licet, 24. C. eod.* Sequitur

igitur consequenter titulus de procuratoribus & Defensoribus, qui cum defensores à procuratoribus ipsa inscriptione secernat, par est nos idem discrimen retinere, & distinctè primum de procuratoribus, tum de defensoribus dicere.

2 ¶ Procurare, est pro alio aliquid curare: & procurator codē modo dicitur, quo Proconsul, Proprætor, Protutor, & si qua sunt similia, in quibus præpositio significat aliquid pro alio seu alieno nomine administrari. Procurator igitur est authore. I. C. *l. 1. hoc tit. Spec. in Rubr. eod. num.* 1. qui aliena negotia mandatu domini administrat. Qua in definitione omisit genus, breuitatis causa, vt solent I. C. Subintellige autem genus, videlicet est Gestor, seu Administrator, seu Curator, &c. Materia ostenditur in verbo, Aliena negotia, nam in proprijs negotijs nemo sibi ipsi est procurator. *l. licet*, 42. *§. is cui, hoc tit.* Vt enim res sua nemini seruire dicitur, *l. in re*, 26. *de seru. vrb. præd. l. vti frui*, 5. *si vsufr. pet.* ita cōtrà nec quenquam rerum suarum procuratorem aut seruum perhibemus. Hæc enim nomina & officia sunt releuatiua, quæ ad alium dominum respectum habent: vt vna persona in codem negotio, simul procurator, seu seruus & dominus esse non possit. Differentia autem est in verbis, Mandatu Domini. Nam specifica forma, qua procurator à defēsore, negotiorum gestore, tutore, curatore, administratore ciuitatis, & similibus secernitur, est Mandatum domini. Negotiorū enim gestor & defensor, sine mādato negociantur: tutor verò & curator, ac similes non domini mandatu, sed publica authoritate vel testatoris, vel legis, vel magistratus. At procurator is est, qui mandatu priuati domini administrat. Verbum autem Administrandi, cùm denotat officium procuratoris, tum illud ab officio patronorum distinguit: quorum non est priuatim negotia gerere aliena loco domini, sed pro alterius causa publicè dicere, & aduocare, seu (vt loquuntur) ius partis pandere, meritaque causarum allegare. *vide in tit. C. de postulando, & de aduoc. diuers. iud. & in l. rem non nouam, §. patroni causarum, Co. de iud.* Distinguit idem verbum procuratorem à Nuntio. Nam administrare, propriè significat loco seu iure domini negotium gerere. *tit. de admin. tut. de admin. rer. ciui.* Hoc autem modo procurator administrat: *l. nulla*, 23. *C. eod.* nuntius non item. Quia nuncius non loco domini aliquid accurat, sed vt nudus minister, penes quem non est ius administrandi, sed solummodo nudum factum exequendi: quique veluti instrumentum seu organum aliquod interuenit, *l. si pupill.* 6. *§. item, vbi gloss. de negot.*

negot.gest. Dd.in l.1.Cod. per quas personam nob.acquir. & in l.1. de acquir.possess. & (vt inquit Spec.*tit. de procur.§.vlt.in. num. 5.* vice epistolæ fungitur.

3 ¶ Procurator autem constituitur aut Vniuersorum bonorum, *l.mandato, 60. hoc tit.* aut Certæ alicuius rei vel litis, negotijve *l. 1. hoc tit.* Hæc Specialis. *l. procurator, 58.verbo generaliter, hoc tit. cap. 5. de procur. in 6.* ille Vniuersalis procurator dici solet, nonnunquam etiam generalis, *dict. l. procurator 58.* aut procurator cū Libera administrandi potestate: *d.l.procurator 58.h.t.*quem Legitimum Cic. pro Cecinna vocat: qui maiorem ac liberiorem tractandæ rei potestatē habet, quàm procurator generalis. *l. mandato, 60.l.procurator,63. hoc tit. c.4.§. fin. eod.lib.6.* Rursum procurator alius constituitur in rē Alienam, alius verò in rem vtilitatemque Suam: qui quidem alienum negotium (nam proprij, vt dictum fuit, nemo procurator est) mandatu domini gerit, sed ad suum tamen emolumentum: *l.seruum, 33.§.fin. hoc tit.* vt est is cui dominus aut vendidit, aut quoquo modo actiones cessit. *l.procuratore, 55.l.si quis 34. hoc tit.* Tertiò, perhibetur alius esse procurator Iudicialis, qui lites alienas in iudicio persequitur: alius verò Extraiudicialis, qui extraiudicialia negotia curat. *l. seruum. 33. hoc tit.* Vltimò, quidā dicuntur Veri procuratores, quidam Falsi. *l. licet, 24. C.eod.l.falsus,19. Cod.de furt. l.licet, 56. de iudic.* Falsus rursum procurator multis modis: vt qui nullum habet mandatum: aut qui mandatum quidē habet, sed reuocatū aut alio quouis modo extinctum, puta morte, &c. aut qui mandatum quidem exhibet, sed ad propositum impertinens: verbi gratia, si producat generale mandatum, in causa, cui opus sit speciali: *cap.5.de procur. in 6.* item cuius mandatum est insufficiens, puta ab eo, qui mandare non potest, datum: vel qui quidem procurator constitutus est, sed nondum mandatum exercendi officij accepit. *vide post gloss. Bart.Bald.& Salic. in l. falsus, 19. C.de furt.& Ias.in l.licet, num.4. & 5. C.eod.*

¶ Efficiunt autem & constituunt procuratorem aut Iussum iudicis, qui (vt volunt Dd.) petentibus procuratores ipse constituit. *l. 1. §. 1. vbi gloss. & Dd. supra de postul.* (quanquam edictum illud nō de procuratoribus, sed aduocatis & postulatorib. loquatur) aut Consensus priuatorum & ratificatio, quæ pro mādato est: *Mynsing.obseru.44. cent. 1.vide gloss.& Dd.in l.si pecuniam. 9.C.de negot.gest.* Nam constituūtur procuratores, voluntate mutua & constituentis,& constituti, quasi per mandatum. *gloss. in l: mutus, 42. in princ. ad verb. procedere, hoc tit. alleg.ad hoc l.1.ff.* 4

manda. l. filiusfam. l. 8. §. inuitus, §. fi. l. 2. in verb. quia cōsensus abest, hoc tit. Ac si rem verè putare volumus, hic contractus in mandatum incidit, ex eoque Mandati producitur actio. l. si procurator, 8. ff. man. l. licet, 42. §. eod. h. t. Quibusnam verò procuratores constituere permissum sit, facilè sciri poterit, ijs cognitis, qui procuratores dare prohibentur. nam hoc edictum prohibitorium est. Quocirca qui nō prohibetur dare, huic constituendi procuratoris intelligitur facta potestas, l. mutus, 43. §. 1. hoc t. Procuratorem constituere non potest Excommunicatus, c. fin. ex. eo. Pupillus, item Minor qui curatorem habet, nisi tutore, vel curatore authore, l. neque 11. C. eod. Quòd si porrò minor curatorem non habeat, sicut habere non cogitur extra iudicium, vide Instit. de curat. tum procuratorem ad extraiudicialia negotia constituere potest: l. mutus, 43. §. is qui, 3. h. t. ad iudicia verò, litesq; persequédas, non item: quia legitimam ipse personam in iudicio standi sine curatore non habet: in princ. Instit. de cura. tantùm abest, vt aliū ad id legitimare possit: quod & in mulieribus iure Sax receptum est. Landt. lib. 1. art. 41. Syndicus quoque Vniuersitatis, item tutor vel curator procuratorem dare non possunt in litem, antequam ea sit contestata, sed tantùm actorem: l. nec ciuitatis, 74. hoc tit. l. neque, 11. l. nulla, 25. C. eod. quia Syndicus vel tutor nō est dominus litis, ante contestationem: d. l. neque. Nullus procuratorem dare potest, nisi qui sit litis seu rei dominus, gloss. in d. l. neque. Ab ea verò contestata & hi & ipsi procuratores, quãuis substituti tantùm, alium dare ac substituere possunt, d. l. neque. Mynsing. obs. 43. cent. 1. Filiusfam. extra iudicium procuratorē ad negotia rectè sumit, quoniam & rectè contrahit, quemadmodum & seruus: in iudicio verò procuratorem instar serui constituere nequit suo nomine, quia nec agere potest: quibusdam casibus exceptis, vt actione iniuriarum, & similib. l. filiusf. 8. h. t. l. non eo, 14. C. eod. Statu liber qui de statu suo litigat, rectè procuratorem dat: neque enim pro seruo habendus est, quandiu de statu suo litigat. d. l. seruum, 33. hoc tit Ab hostib. captus procuratorem facere nequit, sed tantùm actorem aut curatorem: quia quamdiu in hostium est potestate, sui iuris non est, nec rerum suarum dominus, l. ab hostib. 15. ex quibus caus. ma. Mutus & surdus eo modo procuratores dant, quo dare possunt, videlicet nutu, vel scriptura. l. mutus 43. h. t. Plures quoque simul agentes aut defendentes, vnum procuratorem constituere possunt: non tamen plures cohæredes, inter se famil. herciſc. iudicio contendentes. Hic enim

propter

propter adiudicationes & condē- nationes quæ inuicem fiunt, vnus procurator omnium nomine recipi non poteſt, ne idem eidem ac ſibiipſi condemnetur. *l. licet*, 24. §. *pen. h. t.* Sunt etiam qui inuiti dare procuratores in iudicio cogantur: vt qui per ſe litigare non poſſunt: cuiuſm. ſunt perſonæ illuſtres, *l. penult. cum Auth. ſeq. C. eo.* & iure noſtro Saxo. mulieres: quæ in iudicio neque agendo, nec defendendo, abſque tutore liti petentibus authoritate iudicis præfecto, idoneè conſiſtunt. *Chil. in pract. c. 22. per text. lib. 1. art. 42.* Quanquam pro coniugatis plerumque maritus (velut legitimus iure Sax. curator) præſtita tamen de Rato cautione, admittatur, *l. marit. C. eo.* Nam etſi legitimus ſit rerū vxoriarum adminiſtrator, ac moribus quoque patrijs curator: *lib. 1. art. 31. 45.* tamen, quia rem vxoris inuitæ minuere nequit, *vide infr. de fund. dota.* idcirco non eſt ſatis conſultū aduerſæ parti, niſi eiuſmodi de Rato cautionem præſtet. Quinam autem dari procuratores poſſint vel non, eadem regula quam antè poſuimus, dijudicatur. Nam quicunque non prohibetur dari, is id officij rectè ſuſcipit. *d. l. mutus, 43.* Dari autem in iudicio procuratores non poſſunt Minores: quia propter beneficium reſtitutionis, quod habent, idonei non videntur eſſe, *l. exigendi, 12. C. eod. vbi Iaſ. n. 19.*

A & 20. *dicit, hanc eſſe communem & in l. neque, n. 3. C. eod. tit. Panor. in c. non iniuſtè, 14. ext. eo.* nec habent legitimam perſonam ſtādi in iudicio: *l. 1. & 2. C. qui legit. perſ.* vnde & in proprijs, per curationem litigare coguntur: *in* 8
princ. Inſtit. de curat. l. 2. C. de ac-
B *cuſ. l. 4. de his qui accu. non poſſ.* tantùm abeſt, vt alienas lites perſequi rectè queant. *l. fin. C. de leg. tut. §. item maior, 4. Inſtit. de excuſ. tut.* Fœminæ quoque indiſtinctè in iudicijs procurare vetantur: cùm quia virile officium eſt à pudore ſexus alienum: *l. alienus, 9.*
C *C. eod.* tum quoniam interceſſio quædam eſt in procuratione iudiciali, quæ alienam rem ſua fide, ſuoque periculo tractandam ſuſcipit. *l. non diſtinguemus, 32. §. 1. de recep. arbitr.* Interceſſionib. autē mulieres non cenſentur idoneæ, quoniā obligationi per S. C.
D Velleia. eximuntur, *d. l. non diſtinguemus, §. 1. & tot. t. ff. ad S. C. Velleia.* Nonnunquam tamen ex decreto cauſa cognita, Iure ciuili quidem admittuntur: vt ſi litem agant ſuam: *l. 4. C. eo. vide Cuia. ad Paul. lib. 1. tit. 2.* aut pro parentibus liberiſve vel etiam captiuo
E deſertoq; marito. *deciſ. Neap. 143. Spec. hoc t. §. ratione, n. 1. per l. 3. de lib. cauſ. Rot. 16. tit. de procur.* intercedant: nec quenquam præſtò habeant qui ſe horum nomine alioquin offerat. *l. fœminas, 41. hoc tit. l. libertos, 31. §. pen. de nego. geſt.* Sed iure Saxanum ne his-

quidem caſibus admittuntur. Nã non habentibus tutorem aut interceſſorem, iudex ipſe conſtituitur. *gloſſ.Land.*45.*lib.*1. Milites in aliena quoque cauſa procuratoris officium ſuſcipere, etiam volente aduerſario, vetantur: *l. militem,7.l.qui ſtipendia,9.C.eod. filiusf.§.veterani, hoc tit.* ne videl. à publico iure militiæ, per negocia priuatorum auocentur, niſi rẽ in ſuam, aut ſuæ nomine cohortis agant. *d. l. filiusf. §. veterani.* Item & Decuriones, alijſque digniores (quia vile procuratoris officium eſt, *l.ſi quis,* 16.*l.ſi quis,* 34. *C.de decu. lib.* 10.) medici & Profeſſores: *Spec. de procur.* §.1. *n.*35. ſeruus, alia ratione, quia perſonam ſtandi in iudicio legitimam non habet: *d.l. ſeruum, l.* 1.*& tot.tit. C. qui legit. perſ.ſtan. in iud.non hab.* quanquam extraiudicialibus rectè præficiatur: vt & Minor, Mulier, & ſimiles: *vide infra de inſtit. act.* item furioſus,quia conſenſu caret, *d.l.2.h.t.* Filius porrò familias, dummodo maior 25. annis, indiſtinctè tam in iudicio, quàm extra iudicium, ſiue ad agendum, ſiue ad defendendum, rectè procurator conſtituitur. *l.filiusf.in princ.h.t.* Mutus & ſurdus, ad negotia procuratores dari poſſunt: ad litem perſequendam, nequaquam: *l. mutus,* 43. *hoc tit.* quia neque poſtulare poſſunt, *l.*1. §.2.*ſup. de poſt.* Infames autem an idoneè procurent, variè diſputatur. Ve-

A rius videtur olim nec dare neque dari procuratores potuiſſe, *Paul. lib.*1. *tit.*2. quod poſtea Iuſtin. §. *vlt. Inſt.de excep.* ſuſtulit. Communis itaque concluſio eſt, Iure ciuili infamem procurare poſſe.§. *fin. Inſtit.de except.* quia pro ſe & alijs quibuſdam rectè poſtulat. *d.*
B *l.*1.§.*fin. cum ſeqq.ſupr. de poſtul.* Nec obſtat,quod infames ab omnibus honoribus & dignitatibus arceantur *l.*2. *C.de dign. lib.*12.*l.* 1.*C.de infa. lib.* 11. Nam procuratoris officium non eſt dignitas, ſed onus, *vt ait glo.in l.*2.*in fin.C. de dig.lib.*12.*& Pan.in c.Impera-*
C *torum,num.9.in fi. de iura. cal.* & à pleriſque pro vili contemptibilique functione habetur. *l. ſi quis procurationem. vbi glo. Bart.Ang. & alij hoc notant. C.de decur. lib.* 10. *Dyn.in cap.infamibus in fi. de reg.iur.in* 6. *Panor.in c. poſt ceſſionem, num.* 2. *de proba.* Iure ſanè
D Pontificio diſtinguitur:vt pro Eccleſiaſticis nempe perſonis procurator ignominioſus nõ admittatur, ſed tantùm pro laicis & ſecularib. *vt poſt multam diſp. concludit Pan.in d.c.imperatorum, n.* 9. *de iur.cal.quod latiſſimè pro ſuo more exequitur Tiraq. in tract. de*
E *nobilit. c.*30. *n.*2. *cum mult. ſeqq.* Rei quoque cauſæ capitalis,*l.reũ,* 6. *C.eod.* & redemptores alienarũ litium. *l.item,* 15. *C.eod.l. ſi contra,* 20.*C. mand.*item excommunicati. *c. intelleximus, de iudic. c.prudentiam,* §. 6. *de off. de'eg.* procuratoris officium ſubire nequeunt:

queunt: vt nec fiscus, aut vniuersitas, aut ciuitas, *l.3 s.t. C. ne fisc. vel priu.* alia tamen ex causa: nec videl. potentia vel gratia in re priuata causam alterutrius partis reddant deteriorem. Vnde quæri solet, an Syndicus Vniuersitatis, priuatorum etiam lites procurare valeat: præsertim cùm totã repræsentet Vniuersitatem; *l. 1. quod cuiusq; vniuers.* Et puto posse: quando non vt Syndicus agit, aut defendit, nec totam vniuersitatem repræsentat, sed interuenit, vt procurator priuati. Extra sui namq; fines officij nihil aliud est; quàm persona priuata: *Dec. in l. factum, 170. de reg. iur. Pan. Dec. in cap. si quando, de offi. deleg. text. in l. fi. cum ibi not. de iurisd. Card. in clem. 1. §. fin. de celeb. miss.* nisi aliunde, gratia eius aut potentia ostendatur nimis esse formidolosa. *tot. t. C. ne liceat potent. cum seq.* Nec id nouum est, propter diuersos rerum ac personarũ respectus. *l. tutor, de his quibus vt indign. Euerhard. in locis legalib. in loco, de Tanquam, seu de Respectiuis.* Absens dari procurator potest, *l. 1. in fin. hoc t.* quia consensu constituitur. Quæ autem sunt illius generis, illa etiam inter absentes per nuntium aut epistolam rectè peraguntur: *l. 2 de pact. l. 3. in fi. de contrah. empt.* dum tamen absens aut sciat se dari procuratorem, aut constitutionẽ habeat ratam, postquam scire cœpit: vt si mandato, literisq; procuratio-

A nis acceptis acquiescat, *fac. l. si procuratorem, 65. h. t.* neque de discursu suo protestetur *clem. 1. vbi Zab. de procur. Bart. in l. quo enim, §. fin. ff. rem rat. hab. Ias. in l. qua dotis, n. 90. ff. solut. matrim. Felin post Panor. in c. nonne, n. 10. de præsumpt.* nam inuitus, & qui

B dissentit, procurator dari nequit. *l. filiusfam. 8. §. 1. h. t.* Inuitus autem is est, qui neque dicto nec facto aliquo præ se fert assensum. *l filiusfam. 8. §. 2. vbi glo. hoc tit. l. inuitus, 17. C. eod. vide Felin. in d. c. nonne. Bart. & Ias. in d. l. qua dotis.* Dominus in re sua procu-

C rator dari nequit, quia tollitur relatio inter procuratorem & herum necessaria: nisi detur respectu iuris, quod tertius in re sua habet: vt si debitor dominus rei oppignoratæ, à creditore detur procurator in causa hypothecaria: aut maritus ab vxore in causa

D dotalitij, quod vxori in bonis mariti proprijs constituitur. *l. licet, 42. §. is cui, 3. hoc tit.* Vnius etiam litis esse procuratores possunt: *l. si quis, 31. §. 1. hoc tit.* ita tamen vt in solidum (quod non præsumitur, *Mynsing. obseru. 47. cent. 1.*) aut saltem coniunctim

E omnes dentur. Nam per partes constituere procuratores non licet: ne in plures aduersarios, altera pars cum incommodo distrahatur. *l. 3. fam. hercisc.* Verbi gratia, si ab aliquo petantur centum, non potest reus procuratores plures dare, quorũ alius 20. alius 30.

alitus 50. defendat non deberi. *l. non tamen* 58. *hoc t.* Is etiam qui reipub. cauſa abfuturus eſt, aut initurus Magiſtratum, aut qui perpetuo morbo tenetur, & denique omnis is, qui inuitus iudicium pati non cogitur, idoneus procurator nõ eſt & repudiari poteſt. *l. neque,* 4. *hoc tit.* Poſtremò ſciendum eſt, coniũctas perſonas pro conſanguineis, item maritum pro vxore, etiã ſine mandato procuratores eſſe poſſe, dum tamen de Rato caueant. *l. Pomponius,* 40. §. *fin. hoc tit. l. maritus,* 21. *C. eod.*

5 ¶ Quod ad materiam attinet, eadem regula teneatur quę ſuprà tradita eſt: videlicet omnibus validè cauſis & negotijs adhiberi procuratorem, niſi quid diſertè exceptum ſit, eſt enim hoc edictum Prohibitorium, *l. mutus,* 43. *h. t.* Quodcunque igitur non inuenitur prohibitum, id intelligi debet conceſſum. *l. cum prator,* 12. *de iud.* Procurator ergo qui velut curator non perſonæ, ſed rebus datur, *l. in copulandis,* 8. *C. de nupt.* aut omnium bonorum conſtitui poteſt, aut alicuius partis extra iudicium, *l. 1. hoc tit.* veluti curator. *in princ. Inſtit. de curat.* In iudicio verò aut omnium litium, aut vnius rectè procurator datur: totius tamen, non partis alicuius. *iuxta d. l. non tamen,* 58 *hoc t. Mynſing. obſeru.* 46. *cent.* 1. Ab hac regula excipiuntur eæ cauſæ, quæ per procuratorẽ agitari non poſſunt: vt ſunt Iudicia

A Publica, in quib. procurator alieno nomine non admittuntur, neque ad agendum, neq; ad defendendum: *l. penult.* §. *fi. de pub. iud. l.* 2. 3. *&* 5. *C. de ijs qui accuſ. poſſ.* item non-Publica, quæ tamen Criminalia ſunt, & eiuſmodi, vt

B pœna ſupra relegationem damnato queat imponi, *l.* 1. *An per alium. cauſa ap. Dd. in d. l. pen.* §. *ad crimen. latè Marant. in Spec. par.* 4. *diſtin.* 1. *nu.* 35. *in pract.* Quod tamen limitant Dd. niſi pro abſente reo non principalis, ſed abſentiæ cauſa defendatur: *l. abſens,* 71. *hoc t. Bart. poſt gloſſ. & Dd. in*

C *l. 1. infra, An per al. cauſa app. latè Marant. in Spec. aur part.* 4. *diſt.* 1. *num.* 42. aut niſi quis ſuam ſuorumq; iniuriam perſequatur: *Bart. in d. l. licet,* 42. *in prin. hoc tit. Mar. præall. loco, n.* 41. *de quo tamẽ vide l. non cogendum,* 45. §. 2. *hoc t. c. ſua, de proc.* aut actio criminalis

D ciuiliter ſit inſtituta, puta ad pœnam pecuniariam: ſicut de criminibus omnibus aut criminaliter aut ciuiliter agi poteſt. *l. vnic. C. quand. ciuil. act. præiud. crimin. Bart. in l.* 1. *&* 2. *de priuat. delict.* Et hæc quidem iure ciuili tralatitia ſunt. Moribus autem noſtris,

E à parte accuſatoris indiſtinctè procurator admittitur, ſiue agat criminaliter, ſiue ciuiliter: quia lege patria accuſator non item tenetur ad pœnam talionis, velut iuribus noſtris, ſed tantùm ſumptus præſtat & mulctam pecuniariam, ſi in accuſando defecerit.

vt tradit *Chiliac. c.47. Fach. diff. 41. Reinhar. diff. 38. panal. per art. 68 lib. 1. & art. 5. lib. 2.* vt nulla causa sit, quamobrem procurator non sit admittendus. Sed an in iudicijs famosis procurator iure ciuili recipietur? non enim videtur, quia capitalibus hæc comparantur. *l. iusta. vbi gloss. de manumiss. vindict. gloss. in §. suspectus, ad verb. ob. culpam. Instit. de suspect. tutor. latiss. Ias. in repet. l. admonendi, num. 278. de iureiuran.* eoque Iurisconf. in accusatione Suspecti tutoris, quæ famosa, nimirum ob dolū esse potest, *§. suspectus. vbi dixi Instit. de suspect. tut.* procuratorem non facilè putat admittendum: *l. non solum, 39. §. fin. hoc t.* & in causa Iniuriarum lex prohibet admitti, nisi personæ illustres litigent: *l. fin. C. de iniur.* At contrà Paulus, *in l. licet, 42. hoc tit.* Iniuriarum actione, quæ ex lege Cornelia descendit, procuratorem admittit: & suprà *ad tit. de his qui not. infam.* dictum est, aliquem alieno nomine de causa famosa posse damnari: puta procuratorio, tutorio, &c. *l. furti, 6. §. si quis alieno, supra de his qui not. infam.* Ex quo intelligi licet, in his iudicijs alieno nomine iudicium haud perperā suscipi. Sed hæc, distinctione superiore adhibita, ritè conciliantur. Nam vbi certa pœna famosis actionibus præstituta est, aut certa pœna petitur, quæ minor sit relegatione, hic procurator recipitur, *in d. l. licet.* Quando autē pœna arbitraria est, sicut cum de suspecto tutore quæritur, aut cùm agitur actione Iniuriarum Prætoria, & incerta pœna postulatur: procurator repudiari debet. *Maran. de iud. part. 4. dist. 1. num. 24. & 37.* Nam arbitraria coerctio, B pro ratione circumstātiarum augeri potest & minui, & etiam vsque ad pœnam mortis extendi: vt est communis conclusio *in l. sacrilegij, ad l. Iul. pecul. per gloss. & Dd. in §. in summa, verb. extraordinaria. Instit. de iniur. l. 1. de extr. crim. vide infr. de acquir. rer.* C *domin. 7. in fin. item vide hac de re latissimè Maran. in disp. 3. & in Spec. aur. par. 4. dist. 1. n. 53. Bald. in cap. 1. §. iniuria, de pact. iur. fir. Bart. in l. fin. vbi pup. educ.* Quare non mirandum est, si in his procuratori non sit locus. Nec verò huic distinctioni aduersus quod D suprà dictum est, causam famosam capitali comparari. Etenim hoc non simpliciter verum est: sed secundum quid, puta in dilatione iuramenti & consimilibus. In hac certè quæstione non obtinet: an enim procurator admittendus sit, non grauitate & qualitate æstimamus, sed qualitate E pœnæ quæ ex condemnatione sequitur, & est eiusmodi, vt procuratori imponi aut possit, aut nō possit. Iure tamen Saxonum, iniuriarum causa procuratorem ab vtraque parte indistinctè recipit: quia lege patria iniuriarum pœ-

na ciui.

ria non est arbitraria, sed pecuniaria: & quidem certa, videlicet 30. solidorum. *vide tit. de Iniur.* In popularibus caussis an procurator recipiatur, distingui solet: vt actor quidem eum dare nō possit, quoniam publica, non sua causa est, nisi suam principaliter iniuriam persequatur: pro reo autem alius B rectè interueniat: quia priuatam causam, hoc est pecuniariam, quæ istis actionibus peti solet, tuetur. *l. licet.42. in princ. l. non cogendum, 45. §. qui ita, 2. hoc tit. l. 5. de popularibus act.* In interdicto de Liberis exhibendis, procurator non admittitur ex parte agentis: non C quòd actio criminalis sit, sed quia personalis. Datur enim soli patri, quando in id agatur, vt abducere liberos liceat: quod ius solius est patriæ potestatis. His igitur caussis exceptis, in omnibus reliquis procurator admittitur ab vtraque parte, *l. mutus, 43. hoc t.* tam pecuniarijs, *l. fin. C. eod.* quàm liberalibus: *l. seruum, 33. §. cum, l. sed & hæ, 35. §. 1. hoc tit.* nec interest, vtrum ad litem Futuram, an præsentem & inchoatam: *l. 3. l. qui proprio. 40. hoc t. l. nihil, 20. C. eod.* vtrum in prima instantia, an in Secunda detur, *l. 2. l. inuitus, 17. Cod. eodem.*

6 ¶ Quod ad formam constitutionis attinet, procuratorem consensu præfici, supra dictum est, Constituitur autem consensu vel Expresso, vel tacito. Expresso, velut per pactum *in l. 1. l. sed hæ. 35.*

A *hoc t.* nuntium litteras. *l. 1. in fin. cum l. seq. hoc t. tunc, l. 2. de pact. & d. l. 1. infra mandati*, ratihabitionem. *l. in causa, 27. l. licet, 42. h. t. Mynsing. obseru. 44. cent. 1.* Tacito, vt cùm dominus præsens alterum patitur suam agere causam: *l. qui patitur, 18. infr. mandat.* aut B quando mulier permittit marito suorum negotiorum curam: *l. maritus, 21. C. de procur.* aut quoties procurator datus, mandati iussum vel literas recipit, neque contradicit: *clem. 1. de procu. l. si procuratorem, 65. hoc tit.* vel cum instrumenta causæ principalis, C hoc est, quibus causa instrui ac probari potest, traduntur: *l. si mulier, 11. vbi Bald. nu. 2. C. de pact. conuent. Rom. sing. 643. in princ. per productionem & cons. 446. in fin. Andr. Sicul. latè in cap. coram, in princ. de offi. deleg. & Alc. in tract. præsumpt. reg. 1. præsumpt. 33. num. 4.* Constituitur autem pro- D curator tam Præsens & coram, quàm Absens (vt dictum est) per epistolam vel nuntium: *l. 1. & 3. l. 5. & 6. l. seruum, 33. hoc t. l. 1. ff. mandat.* item vel In præsens (hoc est, vt statim gerat officium:) vel in diem, vt post calendas Iunij: vel ad diem, *l. 3. hoc tit. Spec. de* E *procurat. §. renun. n. 13.* vt vsque ad annum: vel sub Conditione, *l. 3. hoc tit.* vt si Titius litem mouerit. Potest etiam præfici vel Generaliter ad omnia negotia, vel Specialiter ad certam causam: *l. mandato, 60. hoc tit. c. qui generaliter,*

liter, 5. in prin. eod. lib. 6. item cum A claufula, Cũ libera, hoc eft, adiecta poteftate plena: & libera pro domino agendi, faciendi, administrandi, ea omnia, quæcunque in caufa dominus ipfe agere facere coram poffet. *dict. l. mandato, 60. l. procurator, 63. hoc tit. cap. 4. §. fin. eod. lib. 6. Bart. in l. credit. 60. in* B *l. Lucius, ff. mand. & l. procurator, 58. hoc tit. in l. 3. §. fi ego, de oper. nou. nunc. in l. 2. ad Trebell. gloff. in c. per tuas, & cap. ex part. de arbit. per tex. in c. cum contingit, de tranfact. in c. cum dilectas, de relig. domib. & l. 1. de off. procurat. Cæfar. Bald. in l. fi procurator. C. de pro-* C *cur. in c. 1. §. nomina, in fin. de pace Conftant. vbi tradunt, quomodo procurat. cum libera conftituatur.* Procurator item vel In iudicio, vel Extra iudicium conftituitur. In iudicio quidem ea parte agentis, fi dominus mandatũ in actis infinuet, hoc eft, literas mandati D offerat iudici, aut mittat, & ad acta redigi curet: aut fi ipfe corã iudice procuratorem eligat, eiufque perfonam confirmet, & fe ratum habiturum quicquid ille geff[erit], polliceatur & caueat: *§. fin. autem, Inftit. de fatisdat.* Nam hæc promiffio de ratihabitione, E in omni mandato & conftitutione procuratoris eft neceffaria *l. fi procuratorem, 65. (vbi Bart. & Dd.) hoc tit. Specul. in tit. de procuratore, §. ratione formæ, n. 13. & 19.* Extra iudicium verò conftituere procuratorem actor poteft, aut coram notario & teftibus: aut fi is haberi nequit, literis, priuato, (quod firmius eft) publico figillo confignatis. *dict. l. fi procurator, 65. vbi Bart. num. 3. Specul. prealleg. loco, num. 8. 9. per l. penult. §. fin. de pignor.* Et hoc cafu, quando fic de mandato conftat, non cogitur procurator cauere rem rata[m] dominum habiturum. Vbi namque mandatum certum eft, ratihabitio nunquam eft neceffaria, *l. vnic. C. de fatifdat. l. 1. vbi Dd. C. eod.* nifi defenfionis forte nomine: *l. feruum, 33. §. ait prætor, hoc tit. vide in fin. huius tit. de defenf.* Quod fi porrò nullum omnino exhibere mandatum poteft, tunc ne offerens quidem cautionem, inuito aduerfario, nifi pro coniuncta perfona recipitur: *l. fed & hæ, 35. hoc tit. l. exigendi, 12. l. maritus, 21. C. eod.* Sin autem probabiliter dubitetur, verũ quis mandatum habeat an nõ, hoc cafu cum cautione de rato admittitur, *§. fi verò in perfonam, Inftit. de fatifd. Cuiac. obferu. lib. 7. cap. 26.* vt fi proferat in iuditio mandatum aliqua ex parte mutilum, aut infufficiens. *ita communiter diftinguunt gloff. & Dd. in l. 1. C. eod. in c. 1. vbi gloff. ad verb. portitorib. ext. eod. gloff. in l. non folum, 39. §. qui alieno, ad verb. debet, hoc tit. Specul. de procur. §. 1. n. 31 per l. fi ante, 8. de negot. geft. Chil. in pract. 12. n. 2.* Moribus tamen patrijs vno cafu indiftinctè procurator fatifdare cogitur, non quidem

dem de Rato, sed de expensis & Reconuentione: videl. si principalis actor, bona immobilia in loco iudicij non possideat: *vt tradit Chil. in d. pract. c. 47.* Procurator autem rei eodem modo aut in iudicio aut extra iudicium constituitur, sed adhibita satisdatione Iudicatum solui: *l. iudicatum, 6. ff. iud. solui.* eoque nomine hypothecam suorum bonorum supponere pignori reus debet: *l. qui proprio, 46. hoc t. §. sin autem, Inst. de satisdat.* Quod si ipse principalis hanc satisdationem non praestiterit, ad eã indistinctè compellitur procurator. nec ante recipitur quàm caueat de Iudicato soluendo, *l. vn. C. de satisd.* etiamsi apud acta fuerit constitutus: *vt rectè Spec. de proc. §. ratione, nu. 4.* Nec enim rectè cautum esset aduersario de executione, si neque à domino, nec à procuratore eiusmodi satisdatio praestaretur. Vnde nata regula, Neminẽ in re aliena defensorem fore iustum, qui non satisdet de iudicato soluendo: *l. qui proprio, 46. §. hoc tit. Bart. in d. l. si procuratorem, 65. n. 1. vbi addit etiamsi mandatum habeat idoneum procurator, tamen ad hanc cautionem teneri, nisi dominus ipse satisdedit, per l. vnic. C. de satisd.* Sed haec cautio, moribus Saxonum neque à domino, hoc est, reo principali, nec ab eius procuratore peti praestarique solet. *vt Chil. praeallg. loco docet.* Itaque sufficit etiam à parte rei, vel

A mandatum idoneum exhiberi, vel iuxta distinctionem in actoris procuratore supra positam, caueri de rato.

B C D E

7 ¶ Porrò quod ad formam instrumenti procuratorij attinet; continere illud debet nomen cõstituentis, & procuratoris constituti: item contra quem, in qua causa, coram quo iudice, & ad quos actus procurator eligatur. *Spec. in d. §. ratione, n. 20. per c. accedens, c. constitutus, ext. eod. dict. l. si procuratorem, 65. hoc tit.* Solent item praecipui actus exprimi: puta ad agendum, offerendum, aut recipiendum libellum, excipiendum, litem contestandum, producendum testes, audiendum sententiam, *Spec. in d. §. ratione. n. 7.* &c. Et quoniam nonnulla sunt, quae speciali mandatũ requirunt, nec in generali mandato cõprehenduntur: *cap. 4. in princ. & c. 5. de procur. lib. 6.* vt iuramentum deferre, referre, praestare, *l. iusiurandum, 18. §. fin. de iureiur.* transigere, pacisci, petere in integrũ restitutionem, & similia: *d. c. 4. §. fin.* ideo qui plenum liberumque dare vult mandatum, aliqua horum in instrumento vt exprimat, necesse est: puta, Concedo potestatẽ iurisiurandi deferẽdi, &c. ac postea subijcienda generalis clausula: Et omnia reliqua agendi, quae ipse dominus praesens agere facere possem. *vt traditur in d. c. 4. eod. lib. 6. vide de hac forma Spec. in d. tit. de procu. §. vt autem,*

tem, per tot. Illud etiam sciendũ est, in omni instrumento procuratorio inserendum esse clausulã, Ratum haberi quicquid procurator gesserit: *d.l.procuratorem,65. vbi Bart.hoc tit.* nec sufficere ita poni: Quidquid legitimè gestũ fuerit. nam dominus semper cauillari posset, non legitimè gestũ esse. *vt rectè Spec. in d.§.ratione, num.4.* Item annum & diem cõstitutionis instrumento inserendum: *Spec. in d.§.ratione,n.15.per cap.fin.de procur. c. post cessionem, de probat. tot.tit.in Authen. vt nomen Imper.* & aliquo sigillo publico vel priuato, illud signandũ: *d.l.si procuratorem,* & in summa, stylum illius curiæ, vbi procurator constituitur, seruandum esse. *l.semper, 34. l. contractus, 23.de reg.iur.l.si fundus,6. de euict.Spec. preallег. loc.* Nihil verò interesse, verum instrumentum procuratoris constituatur in prima persona: vt, Ego talem constituo, an in tertia: vt, Titius cõstituitur, *Spec. in d.§.ratione,n.15. & in §.vt autem, num.7. per c.dudum, de conuers. coniug.* &c. Item verũ verbis præteritis an præsentib. *Spec. preallег.loc. n.7.* Quod ad probationem verò procuratorij mãdati attinet, probatur illud aut Instrumentis, aut Testibus, aut Præsumptione. Instrumentis, vel Publicis, vel Priuatis: *c.petitio 9. ex eod.l.si procurat. 65.hoc t.* vt cum per acta publica, aut instrumentum à notario vel domino confe-

A ctum de mandato docetur, *§.fin autem,Instit. de satisd. d.l.si procur. 65.* Testibus vt quando nuncupatur procurator coram duobus aut pluribus, qui postea testimonium de mandato perhibent, *Bart.in d.l.si procur.65. n.3. Spec. in proc. §. ratione, num. 13.* Cum

B enim mandatum, quo procurator constituitur, solo contrahatur consensu: *Inst.de oblig.ex cons.in prin. ad verb.mand.* & nudis verbis, hoc est, absque stipulatione: *Paul.lib.1.tit.3. §.procur.Institut. de his per quos ager. poss.* sequens est, sicut geri coram testibus hic

C contractus potest, ita & posse per testes probari, *l. cum instrumentis,10. l. non idcirco,12. C. de fide instrum.l.pacta,17.C.de pact. l.4. de pig.cum simi.* Præsumptione probatur mandatũ, ex coniunctione sanguinis: *l.sed & hæ,35. hoc tit. l.maritus,23. C. ead.* item

D si constet dominum esse præsentem, neque contradicere procuratori agenti: *l. qui patitur, 18. mand.* si proferantur instrumenta principalis negotij, quæ nemo sine mandato alicui cessurus præsumitur. *Bald.in l.si mulier,11.n. 2.de pact.conu. Canon.in c. coram.*

E *de offic.del.Roma.fin.643.& cons. 446.Alc.in tract.præsump. reg. 1. præs.33. num.4.*

8 ¶ Finis procuratorij mandati est: vt quia rebus ipsi suis interdũ domini superesse vel nolunt, vel nequeunt, corũ negotia per alios ad id idoneos,expediantur, *l.1.in fin.*

fin.hoc tit. Procurator datur aut ad Agendum, aut ad Administrãdum: & vel ad lites Omnes vel ad Speciem vnam, *l.1. §.1. hoc titul.* Cuis rei vtilitas, & publicè,& priuatim latissimè patet. Vnde I. C. inquit, Etiam publicè interesse, vt absentes defendãtur, *l.seruum, 33.§ publicè, hoc tit.l.4.§.1.de act. & §.1 Inst. de oblig. quæ ex q.contract.* Effectus autẽ suscepti mandati procuratorij hic est, vt qui suscepit, etiam inuitus absoluere & exequi mandatum authoritate magistratus cogatur. Prætor enim se coacturum edicit: *l.filiusfamilias, 8. §.fin.l.sed & hæ.35.fin.hoc tit.* nisi videlicet iustissima causa excusare se procurator possit: puta ob valetudinem, aut necessariã peregrinationem, aut inimicitias quæ postea inter dominum & ipsum sunt exortæ, aut munus publicè impositum, aut alias occupationes quæ de repente inciderint, & à quibus procurator non nisi cum suo damno queat abesse. Nec enim æquum est,procuratorem ad id compelli, vt suis neglectis aliena prouidere atque persequi cogatur: *d.l.si filiusfamilias,8. §.fin.cum trib.ll.seqq. hoc t.* ne suum ei officiũ sit damnosum, *l. sed si quis,7.in princ.ff.quemadmodum test. aperian.* Procurator autem, qui vel coactus suscipit negotium demandatum, & tractare incipit, ipsa tractatione, postquam res desijt esse integra, fit dominus negotij, tam extra

A iudicium, *l.eum.§.fi.de constit.pec. Bart.in l.1.n.5. C.de senten.& interloc. per l.stipulatio. ista,§.si quis insulam, de verb.oblig. l.1. de stipul.seruor.*quàm in iudicio. Vnde receptum est, procuratorem post litis contestationem, litis dominum appellari, *l. procuratorib.* B *22.l.nulla.23.C.eod.l.4.§.fin. de appell. c.1.§.1.eod. in 6.* Quare litem ante contestatam, quamuis procuratorem cõstituere nequit, quia dominus necdum est,*vt traditur in l.licet.11. C.eo.* quia nec lis est: *l.amplius rem rat. hab.* tamen post eam contestatã suo arbitrio C substituere potest, *d. l.nulla,d.l.4.§.fin. l. neque, 11.C. eod. Mynsing. obseru. 43. centur. 1.* & omnia gerere, facere, ex bona tamen fide, *l. sed & hæ.35.§. 2. l. qui propria,46. §.procurator.hoc t. l.fideiussor. 29. mandat.* quæ dominus facere posset, *c.1.vt lite nõ* D *contestata.* Nam nec melior nec deterior est procuratoris conditio,quàm domini, *l.sed & hæ.35. §.defendere,l.non solum,39.hoc tit.* in causa videlicet sibi mandata, in qua eius factum domino nocet & prodest, *c.1. & 2. de confess. in 6. l.2.§.fin.quand.appell.l. 13. vbi* E *Salic.C.eod.*non etiam si quid extra fines mandati gerat vel committat, *l. in causa. 27. hoc tit. l. si procura. 10.C.eod. c.cum olim,32. de offic. deleg. Ias. post Bart. in l. vnic. §. si procur.nu.7.& 8. si quis ius dicen.Panor.Felin.Socin. in c.1. vt lit.non contest.* nisi idem dominus

nus quoque facere teneretur, puta se defendere. Nam & hoc procurator actoris facere debet: etiamsi eius rei mandatum non habeat, *l. seruum, 33. §. si l. mutus. 43. §. penult. l. pen. hoc tit. l. 3. C. eod.* Amplius procuratoris persona eadem esse cum domini persona fingitur, *l. si procurator, 11. vbi gloss. fin. ad verb. admisit, de doli mali except.* quanquam alienare, vel innouare, vel transigere nequeat, nisi sit procurator cum libera: *l. procuratorem, 15. C. eod. l. procur. 63. l. procur. 58. l. sed & id, 59. l. mand. 60. hoc tit.* multò verò minus (etiam cum libera constitutus) donare, *l. pactū 22. C. de pact. vbi dixi.* Aliquando procuratoris etiam potior habetur ratio quàm domini, scilicet quoad lis durat. Nam citationes omnes dirigendæ sunt ad procuratorem, non ad dominum, *l. 1. Cod. de sent. & interloc.* & omnes actus iudicarij, ab illo, non à domino sunt exigendi, *d. c. 1. vt lit. non contest. c. 1. & 2. de confess. in 6.* atque ipsa adeò sententia est in procuratorem, (quanquam iudicati actio in quasi defensorem nunquam detur, *l. si procurator, 28. in fin. hoc t. Cuiac. ad Paul. lib. 1. tit. 2.*) non ad dominum proferenda, *d. l. 1. C. de sent. vbi hoc gloss. Bart. & alij disputant, l. si quis, 31. hoc tit. l. liberto, § fin. de neg. gest. Canon. in c. querelam. d. electio.* Quod tamen intelligendum est de his, in quibus executio sententiæ perinde

A fieri potest in procuratorem, ac in dominum: vt in ciuilibus & pecuniarijs causis: secus est in ijs, in quibus executio fieri nequit in procuratorem: vt in criminalibus, matrimonialibus, & id genus alijs, *l. fin. in fin. vbi gloss. C. de iniur. gloss. Bald. & Dd. in l. nihil.*

B *20. Cod. eodem, & in l. 1. C. de sent.* Ad effectum obligationis procuratoriæ pertinent etiam actiones, quæ vltrò citroq; domino & procuratori dantur. Nam actio, proprius est obligationis effectus, *l. licet, 42. §. ea, 2. vbi Dd. hoc notant. hoc t.* Hæc igitur obligatio, quæ

C inter dominum & procuratorem consistit, Mandati actionem parit: *d. l. licet, §. ea.* quam dominus in procuratorem ex varijs causis intentare potest: Vt si procurator susceptum negotium exequi nolit: *l. filiusfam. 6. §. sed etsi, hoc tit. l. si procuratorē, 8. §. sed etsi mand.*

D si in officio aliquid detrimēti per dolum aut negligentiam intulit: *l. si quis, 38. §. si quis, 9. de pœnis.* si per iniuriam aut collusionem, aduersarium absolui passus sit: *d. l. si procurat. 8. §. sed etsi,* item vt rationem omnium, quæ ex mandato & gestu consecutus est, siue

E iustè consecutus sit, siue iniustè, *l. qui proprio. 40. §. procur. 4. hoc tit.* reddat, quæsitasque cedat actiones, *d. l. si procura. 8. §. fin. cum ll. seqq. ff. manda.* Sed an sine successione de gestu procuratoris actiones, aduersus tertium domino dabuntur? I. C. quidem ait per

procu-

procuratorē retineri potius actiones quàm acquiri: *l. per procuratorem, 72. hoc tit.* sed æquius est & verius, Vtiles saltem actiones domino contra tertium suppeditari: quando in rem eius cōtractum sit, & ipse quodammodo contradixisse videatur, qui per alium contraxit, *l. in causa, 27. §. fi. l. si procuratorem, 28. l. quod procur. 68. hoc tit. l. Iulianus, 14. §. si procurat. de actio. empt.* Quare quod I.C. dicit, retineri, non acquiri actiones per procuratorem: de directis, non etiam de vtilibus videtur intelligendum. Econtrario procuratori datur in dominū ex Mandato actio in quidem Directa, quia non est par eius causa cum domino, sed Contraria, *d. l. licet, 42. §. ea. l. qui proprio, 46. §. idem, hoc tit.* vt si quid præstitit ex mandato, nomine domini id consequatur, *l. si quis, 31. d. l. qui proprio, §. procurat. & §. penultim. hoc tit.* Æquum est enim impendia restitui, *l. actoris, 30. dict. l. qui proprio, §. penult. l. si quis 31. hoc t. l. qui mutuam, 56. §. fi. infra mandat.* siquidem bona fide expendit: Nam si quid profuse & non necessario consumpsit, vel à iudice propter delictū mulctatus est, eius sumptus in hoc Contrario iudicio non habetur ratio, *d. l. qui proprio, 46. §. proc. 4.* Si quid tamen extra mandatum impendat in vtilitatem domini, quod etiam ipse dominus verisimiliter impensurus fuisset, potest id repetere: non quidem Mandati actione (quoniam eius rei mandatum non habuit) sed negotiorum gestorum, *l. si quis, 41. dict. l. qui proprio. § procur. 4. in fi. hoc t.* Æquum est enim, nusquam illi officium esse damnosum, *l. sed si quis, 7. quemadmodum test. aperia.* Quin & retentatione quæsitarū rerum, procurator vti potest: nec ante rationes reddere tenetur, quam illi plane sit à domino satisfactū, *l. quæ omnia, 25. in fi. cum l. sequēt. hoc tit.* Quod si dominus soluendo nō sit, licitè petit & illud actoris procurator, vt ex re iudicata sibi satisfiat, *l. actoris, 30. hoc titul.* Atque etiam non modo aduersus dominum, sed etiam contra substitutum, item eos quibus cum contraxit, rectè quiuis procurator agit, *dict. l. si procuratorem, 8. si quis 7. mandat.* Quod autem de impendijs dictum est, id & in salario obtinet, ijs videlicet casibus vbi debetur, *l. salarium, 7. cū ll. seqq. l. qui mutuam, 56. §. fin. ff. mandat. l. salarium, 17. Co. mand. vide l. sumptus 53. de pact. §. fin. Instit. de mand.*

9 ¶ Iam de interpretatione huius constitutionis contractusque procuratorij regulas quasdam percenseamus. Procurator constitutus ad prosequendum iudicium Petitorium, videtur etiam constitutus ad exercenda iudicia Præparatoria & Possessoria, etiāsi aliud mandatum non habeat, *tex. in l. ad rem, 56. l. ad legatum, 62.*

h.c

hoc tit. Nam cum aliquid mandatur, omnia intelliguntur iniungi, sine quibus commodè ad exitũ res mandata perduci nequit, *l. 2. de iurisdiction. omn. iud. l. 2. & l. fi. de offic. eius cui mandat. est iurisd.* Sic in duplicibus iudicijs datus procurator ad agendum, videtur etiam datus ad defendendum, ex horum iudiciorum natura: *l. si defunctus, 15. in fin. hoc tit.* in alijs etsi ad defendendum mandatum habere non intelligatur, tamen defendere debet, *l. seruum, 33. §. fi. l. penultim. hoc t.* Procurator autẽ ad agendũ datus intelligitur dari sine præfinitione temporis: scil. vt pro suo arbitratu aut statim agat, aut ex interuallo, cùm erit oportunum, *l. qui procuratorem, 57. hoc tit.* Quare & ad duas res petendas suffectus, potest vnam statim petere, alteram ex interuallo, *l. fin. hoc titul.* Procurator omnibus causis præpositus, intelligitur etiã datus futuris, *vt vult Speculat. tot. tit. de procurat. §. ratione forma, num. 8. & 9. per l. fi. de pignor. l. fin. C. quæ res pig. oblig. poss.* non tamen criminalibus, *vt rectè ibidem Speculator, n. 8.* In nullum namque mandatum, quamlibet generale, criminalia veniunt, multo verò minus ipsum crimen mandatum intelligitur, *l. creditor, 60. §. penult. manda.* aut facta donandi potestas, *l. 4. Cod. de nouat. Dd. in l. pactum 22. Cod. de pact. l. præses, 12. C. de transact.* Cum procuratores plures simul dãtur,

A in solidum dari non intelligũtur: sed pro parte tantum, hoc est, vt alter sine altero agere non possit, nisi fuerit aliter cautum, *c. si duo. 6. ex. de procuratoribus, lib. 6. Mynsing. obseruat. 47. cent. 1.* Si procurator & mandatũ generale & speciale habeat, aut duo diuersa

B mandata: siquidem diuersis temporibus sint data, posterius derogabit priori: *iuxta regu. l. pacta nouissima, C. de pact.* sin idem sit tempus in vtroque, id quod specialius est, anteferetur generali, *dict. c. non iniustè, de procurat. Spe- lat. dict. t. de procurat. §. ratione for-*

C *ma, n. 13.* Illud etiam dubitari potest, si quid obscuritatis sit in mãdato, pro vtro facienda sit interpretatio. Nam quidam existimãt, dominum qui mandatum dedit, posse pro suo commodo atque arbitrio interpretari, *Speculat. in d. §. ratione forma, num. 11. per l. fi.*

D *C. de ll. l. in prætorijs, 9. de prætor. stipulat. cum similibus.* Alij contra statuunt interpretationem à procuratore contra dominum esse faciendam: quia imputandum huic est, quod legem instrumenti non dixerit apertius, *iuxta reg. l. veteribus, 39. de pactis, l. Labeo,*

E *21. de contrah. emptio.* id quod verius esse videtur.

¶ Affinitatem porrò quandam cum procuratoribus, Aduocati & Patroni habere videntur: quod tamen secus est. Sunt enim horum officia multis modis distincta, *vt rectè Bald. in l. cũ* 10

O *opor-*

oportet.6. in princ n.16. C. de bon. quæ libe. Id quod vel inde perspici potest, quod traditum est, filiũfamilias, quicquid ex patrocinio quærit, sibi quærere, non patri tanquam peculium quasi castrense, *l. fin. C. de inoffic. test.* Quod autem quærit ex procuratione, id non esse quasi peculium castrense: quia non est autoramentum alicuius doctrinæ vel ingenij, sed solummodo quæstus communis negotiationis, & (vt loquitur Baldus, *in d. l. cum oportet.*) mercantiæ. Quare quo ad vsumfructum, vult hæc patri acquiri. Et sanè ita se res habet, vt procurator tantum communes operas, in tractanda, seu (vt nunc loquuntur) in sollicitanda causa præstet: patronus autem nauet operam singularis doctrinæ, atque honestissimæ ætatis in causa aliena ex iure defendenda. Procurator velut administer administrat domino, patronus meritis causæ. Ille agit nomine litigatoris, quicquid hunc in causa facere oportet. Aduocatus ex suo officio agit causã, & ius eius ostendit ac defendit, velut antistes iustitiæ, iurisque tutor ac vindex. ideo procuratoris officium vt priuatũ vilius habetur, ita vt à decurionibus, nobilibus, militibus exerceri non possit, *l. si quis decurio. 16. l. si quis procurat. 34. C. de decurio. lib. 10.* At aduocatorum officium publicum est, plerumq; dignitatis aut militiæ priuilegijs honestatum,

A *l. laudabile cum seqq. C. de aduoc. diuers. iudic. l. prouidendum, vbi Bald. & alij notant. ad verb. nobiliss. C. de postul. c. quia episcopos, in fin. in verbo, laudabilis artis, 5. q. 3. Qua de re plura Dd. in l. quisquis, vbi glos. ad verb. honori suo. & in l. aduocati, C. de postul. & in*
B *l. 1. C. de aduoc. diuers. iudic. vbi aduocati inter clarissimos recẽsentur.* Maiorem autem affinitatem cum procuratoribus habent Notarij: quorum officium eadem ratione vilius censetur, vt à decurionibus exerceri non possit, *l. 1. & 2. C. de tabell. & scrib. lib.*
C *12.* quamquam notariorum officium magis est publicum: *c. quoniam, ext. de prob. Dec. in l. 2. de reg. iur.* procuratorum, vt antè dictum est, priuatum. Est etiam consimilis procuratori nuntius: vnde & sæpenumero promiscue nuntij & procuratores appellan-
D tur: *c. causam, 19. in fi. de testibus,* maiorem tamen potestatem habet procurator, quia causæ dominus est: nuntius autem non est causæ dominus, sed nudus executor, vicem gerens epistolæ, seu vocis siue organi & instrumenti, per quod dominus agit, *Specula-*
E *tor in d. tit. de proc. §. vbi n. 5.* Maximè autem & fere per omnia procuratoribus similes sunt, imò inter genera procuratorum rectè numerantur Defensores, *l. Pomp. 40. § 2. l. Plautius, 61. l. si procurat. 28. in fi. hoc t. Cuiac. ad Paul. lib. 1. t. 2.* Cognitores, *Paul. lib. 1.*

tit.

tit. 2. vbi Cuiac. item qui sine mandato ad alterius negotium gerendum accedit: qui extra iudicium Negotiorum gestor, in lite Voluntarius procurator appellatur. *Paul. li. 3 Cicero in Bru. vide Cuiac. lib. obseruat. 10. c. 25.* item Vindices, *Boet. in Topic. Cuiac. lib. 5. cap. 29.* Syndici & Actores: de quibus paulo post opportunius dicetur.

11 ¶ Et hæc hactenus de constitutione procuratoris dicta sufficiant: nunc contra: quibus modis ea constitutio dissoluatur aut reuocetur, & quid contra eam obijci excipique possit, postremo est recensendum. Qua in parte reuocanda in memoriam est regula sæpe tradita: Vnumquodq; eodem modo dissolui quo colligatum est, *l. ab emptione 58. de pact. l. nihil tam naturale. de reg. iur. c. 1. extr. eod.* Vt igitur procurator mutuo consensu constituitur, ita & eodem consensu reuocatur, *l. mutari, 24. hoc t.* Vnius autem voluntate non semper, nec eodem modo solui hæc obligatio potest. Quare distinctione res est explicanda. Dominus igitur ante litem contestatam reuocare, aut mutare procuratorem potest: *l. ante litem, 16. hoc t.* quia res adhuc videtur integra *l. 5. de iurisd.* Est autem in omnibus, hoc mandatis translatitium, vt ante rei exceptionē dominus cuius causa contractum est, reuocare mandatum possit, *§. rectè, Instit. de mand. l. si vero, 12. §. pen. l. si quid. 37. §. 1. infra mandat.* Quare quamdiu res est integra, tam extra iudicium, quam in iudicio, procuratori inchoandi negotij potestas rectè peruertitur ac adimitur: Postquam verò res cœpta est, non tam facilè reuocatio cōceditur, ne videlicet damno mandatarius afficiatur, *d. §. rectè, Institut. de mand.* Itaque post litem contestatam, qua res integra desijt esse, *vide in l. vbi cœptum, 30. de iudic. in l. 5. l. si conuenerit. 18. cum l. sequent. de iurisd. l. si cum, 22. §. eo autem tempore, ff. solut. matrim.* dominus non nisi ex iustis causis reuocare mandatum potest, *l. post litem, 17. hoc tit.* Iustæ autem causæ sunt, ætas procuratoris minus apta negotijs: itē valetudo, occupationes, & reliqua impedimenta, quibus dominus ita distringi procuratorem animaduertat, vt suis negotijs commodè præesse nequeat: *d. l. 1. cum multis ll. seqq. hoc tit.* item & suspiciones, propter quas probabiliter opinatur procuratorem suis rebus minus vtilē affectumque est, vt sunt inimicitiæ, item affinitates aut amicitiæ cum aduersario contractæ, *l. vel exilio. 21. cum multis ll. seqq. hoc tit.* His autē ex causis mutatio facilè domino permittitur, quia procurator vis honestè se illi opponere potest: fit enim eo ipso suspectus, quod in rem alienam inuito domino se ingerere velit: *l. quæ omnia.*

nia.23.§.1. *hoc t.* nisi fortè iustam habeat eius rei causam: vt quia sumptus fecit, quia in rem suam datus est, *d.l.quæ omnia,§.fin.cum l.seq.l.procuratore,55.hoc tit.* quia dominus partem solummodo negotij, *l.in causa,27.hoc tit.* reuocat, &c. E contrario quoque ex eiusdem causis petere potest procurator; vt inuito etiam domino hoc onere liberetur: puta si inimicitiæ ortæ sint, si valetudo, aut occupationes eiusmodi, profectionesve obuenerint, vt procuratori non sit integrum susceptũ onus exequi, *l.filiusfamilias.§.fi. cum multis ll.seqq.hoc tit.* Finitur etiam mandatum, finita instantia: videlicet lata sententia definitiua. Nec enim cogitur procurator in secunda instantia, hoc est, in iudicio appellationis, operã suam præbere: *l.inuitus,17.vbi Dd. C. eod.* cum in paucis sufficiat, rebus amici consuluisse: *l.tutori.20. C. de negot.gest.* nec vlterius grauandus procurator sit, quam quatenus negotium in se suscepit. Suscepit autem iudicium, id quod per sententiam soluitur, *l. iudex posteaquam, 55. de re iud.* Solui igitur & eius obligationem, vt & fideiussoris, *l.Græce,9.§.1.vbi not. Bart. de fideiuss.* eodem tempore, par est. Sed & si dominus soluendo esse desierit, aut bona eius à creditoribus possideantur, iustè illi nuntium mittit procurator: ne fortè in damnum incidat, cum domino non sit superfuturum,

A vnde depensi sumptus resarciri possint, *l. sed & hæ. 35.§.fin.hoc t.* Quæ ratio in contrarium ita valet, vt ex sola fortunæ procuratoris mutatione ac calamitate, reuocari vel tacitè mandatum intelligatur. *l. cum quis.38.in princ. vbi Bart. l.si cum Cornel. 82. vbi* B *Bart.num.1. de solutio. Bald. in l. mandatum.n.19. C.manda. Felin. in cap.ex parte,num.21. de rescrip. Cyn. & Fab. in l. fals. C. de furt.* Et his quidem modis inter viuos obligatio procuratoria dissoluitur: in quo tamen illud tenendũ est, mutationem procuratoris in C idem recidere cum reuocatione: eademque in mutatione obtinere, quæ de reuocatione diximus: *l.si quis,§.fi.hoc t.* & cum disceptatio hac de re inter dominum & procuratorem incidit, esse iudicis Summarie & de Plano hoc incidens negotium definire, *l. quæ* D *omnia.25.l.in causa,27. hoc t.* Sed & morte alterutrius quandoque mandatum soluitur. Nam quodcunque voluntate, id etiam plerumque morte reuocatur: quoniam hæc voluntas finitur, *l. 4. in fin.locat.* Quocirca re integra mortuo domino, mandatum E reuocatum intelligitur: nec obligat is est hæredibus procurator, *l. si defunctus, 15. hoc tit. l. inter. 26. in princ. l.qui negotia.54.§.fin. ff mandati.§.rectè Instit. de mand. l.5.vbi Dd.sup.de iur sdictione. & in l. diem defuncto.de offi. assess.* E contrario quoque mortuo procuratore

curatore obligatio hæc commoritur, etiamsi res desierit esse integra, *l. tam ex contractibus* 17. *de iudic. l. si quis*, 27. §. *qui suscepit. infr. mand.* Nec enim ad hæredes transit, quod electa videtur personæ industria. *l. unic.* §. *ubi autem. C. de caduc. tol.* Aduersantur etiam huic constitutioni Exceptiones, quæ procuratoribus quoniam obijciuntur, à re vocantur Procuratoriæ, *l. itaque*, 48. *l. qui procuratorem*, 57. *hoc t.* vel Dilatoriæ: quia opponuntur, non sicuti Peremptoriæ post litem contestatam, sed vt Dilatoriæ litis ante contestationem, *l. ita demum*, 13. *vbi Dd. C. de proc.* Summuntur autem istiusmodi exceptiones partim à defectu Causæ efficientis, partim à Vitio materiæ, partim à defectu Formæ. Ratione causæ perfectricis quæ deficiat, excipitur, si allegetur aut falsum esse mandatum aut dolo vel errore, vel metu expresſum: item si opponatur aliquid aut personæ mandantis, aut mandatarij: vt si negetur constituens ius habuisse: puta quia non dominus, aut quia causa ad eum non pertinet, *l. neque C. eod. cum simil.* aut quia excommunicatus, *c. si ex eo.* filiusfamilias, & deniq; eiusmodi qui ius dandi nullum habeat. Item si obijciatur procuratori causam eum non intelligere, non cōmodè tractare posse, *c. in pertractandis de iuram. calumn. l. si actore*, 29. *hoc tit. Spec. de proc.* §. *ratione*

A *igitur sui n.* 85. Item quod procurator esse nequeat, quia excōmunicatus, *c. post cessionem*, 7. *de probatio. c. intelleximus, de iud. c. prudentiam*, §. 6. *de off. deleg.* reus criminis, *l. reum*, 6. *C. eod.* redemptor litis *l. litem*, 15. *C. eo. si contra*, 20. *C. mandati, l. si munerandi*, 6. B §. *maritus. infr. mandati.* clericus, *l. placet*, 17. *de episc. & cler.* medicus aut alterius professionis artifex, qui ab hac functione meritò sit arcendus: *vt vult Specul. in d.* §. *sui, num.* 35. denique ex eorū numero, quos supra diximus procuratoris officio fungi non posse. C Qua tamen in parte distinguendum est, inter eos qui procuratores esse nequeunt, ex ea causa, quod legitimam personam standi in iudicio non habeant: vt est minor, *l.* 1. *&* 2. *C. qui legit. person. l. clarum.* 4. *Co. de author. præstan.* seruus fœmina: *in d tit. Cod.* D *qui leg. person. standi. l. alienam. C. de procurat. & sup. dictum est. n.* 1. & inter illos, quibus quidem standi in iudicio ius est, sed aliqua præscriptione, puta militiæ, dignitatis, &c. ab officio procuratorio reijci possunt. Nam contra hos, si nihil fuerit initio exceptū, E valet iudicium, nec post litē contestatam aliquid ijs potest obijci, *l. ita demum.* 13. *C. eod. l. qui procuratorem*, 57. *hoc tit.* Illis verò qui legitimam personam non habent, etsi nihil opponatur, tamen iudicium nullum redditur, eoque in quacunque eius parte (etiam

post sententiam) vitium ostendi potest: illegitima enim persona, pro nulla est. Paria namque sunt non esse vel non legitimo modo esse, *§. sciendum. 3. Instit. de satisd. tut. l. quoties, 5. qui satisd. cogan.* Quoties autem vna ex tribus iudicij personis deficit, puta actor, iudex, vel reus, totius nullum reddi iudicium necesse est, *c. ferus, de verb. signif. iudicium soluitur, 58. de iudicijs, ita rectè & eleganter distinguunt Bart. Bald. & communiter Dd. in l. filiusfamilias 8. §. veterani. hoc t. Panorm. & Canon. in c. non iniuste, 14. ex eod.* Ex defectu materiæ sumũtur exceptione, si vel talis causa agatur quæ procuratorem non admittit, vel Criminalis, Popularis: vel si causa aliud mandatum quàm quod exhibetur, requirat: vt si generale mandatum exhibeatur in his, in quibus opus est speciali: *de quibus in c. qui ad agendum, 6. eo. lib. 6.* puta in causa restitutionis, *l. Pomponius, §. fin. l. illud. §. si talis. de minor. cap. per tuas, c. coram, de restitut. in integr. Dd. communiter in l. vni. C. etiam per procur. caus. in inte. rest. agi poss.* Matrimonij & Sponsaliorum, *c. 1. & 2. de despos. impub. c. veniens, qui cleric. vel vouen.* Suspecti tutoris, *l. non solum, 39. §. fin. hoc tit.* Iusiurandi, *l. iusiurandum, 17. §. fin. hoc titul.* Transactionis, *c. contingit. de arbit. l. mandato, 60. hoc tit.* & alijs similibus, *vide Specular. tit. de proc. §. ratione igitur sui, num 4. cum*

A *mult. seqq.* Ex defectu formæ: si mandatum perhibeatur insufficiens, quod clausulas non habeat vsitatas: aut quod habeat inusitatas, aut quod fines mandati procurator excedat: *l. si procurator, 10. C. eod. l. itaque. 48. hoc t. c. cum olim. 32. de offic. deleg.* item si ex-
B cipiatur mandatum non rite, aut plenè, aut non satis clare cõscriptum, aut non authentice sigillatum, *l. si qua. 22. vbi Bald. C. de episc. & cler. c. 1. de pecu. cleric. c. 1. ex eod. c. post cessionem, de probat. cum simil.* aut non debita forma transmissum ad iudicem vel ad-
C uersarium: *iuxta l. si procuratorem, 65. hoc t. & Spec. in d. §. ratione autem formæ. in princ.* aut reuocatum, vel aliqua in parte mutatum esse mutilatumque, *l. ante, 16. cum seqq. hoc t. c. in nostra, ex eod.* Et denique & consideratione formæ & clausularum obligatio-
D nis procuratoriæ, de quibus supra dictum est, variæ exceptiones pro re nata sumi possunt: quæ omnia hic iterum repetere, non est necesse. Nunc ergo ad alteram huius tituli partem, quæ de Defensoribus inscribitur, transgrediamur.

E ¶ Defendere, est iudicium 11
Rei nomine suscipere, & eadem vicem obire, quam reus subiturus esset, *l. sed & hæc. 35. §. defendere, l. si iusfamilias, in princ. l. minor. 51. hoc t. l. recte. 63. de iudic.* Latius igitur patet appellatio Procuratoris, quam defensoris. Nam procu-

procurator tam est actoris, quam rei, & tam in iudicio, quam extra iudicium interuenire dicitur: defensor autem tantummodo in iudicio appellatur is, qui est rei procurator, aut actoris quatenus reus est, in reconuentionem: & plerumq; defensor dici solet, qui citra expressum mandatum ad defendendum venit. Defensores autem quidam Necessarij sunt, quidam Spontanei. Nam alij necessario coguntur defendere: alij sponte & vltro ad propugnādam amici causam accedunt, *l. liberto.* 31. §. *litem*, 20. *de neg.gest.l. tutori. C.eod.tit.* Necessario defendere coguntur, qui alieno nomine agunt, *l.seruum*, 33. §. *penult.& fi. hoc t.* Vt enim principalis dominus agens, nō haberet excusationem reconuentus, quin se defendere cogeretur: *l. 2. §. sed et si agent.infra de iud.l. cum Papinianus*, 14. *C.de sent.tot.t.ext. de mut. petit.* ita nec procurator habet, qui loco domini est, *l.non solum.* 29. §. 1. *hoc tit.* Quare non solum is qui ex mandato agit, sed & coniuncta persona si agere velit, etiā defendere debebit, *l. sed & hæ.* 35. *in princ.hoc t. non solum.* 29. §. *si de dote*, 3. *hoc t.* Quod tamen non obtinet in eo qui populari actione agit etiam alieno nomine: hoc est, eius cuius potissimū interest. hic enim non tam alienum, quam ius suum videtur persequi, *l.mutus.* 43. §. *in popularib. hoc tit.* Quare & idem dicendum

A est, si pater agat nomine filij, aut maritus pro vxore Iniuriarum actione: videntur enim suam potius iniuriam, quàm alienam prosequi, *d.l. non solum.* §. *si pater.* 4. *hoc tit.* Sed & qui ab actione desistit, defendere non cogitur, *l.sed & hæ.* 35. §. *fin.hoc tit.* pœna enim

B non defendentis, hæc sola est, vt denegetur illi actio, *l.mutus*, 43. §. *pœna, hoc tit.* Sunt & aliæ causæ propter quas defensio detrectari potest: *in d.l.mutus*, 43. §. *si cum ll.seqq.& in l.seruum.* 33. *in fi.cum ll.seqq.* videlicet illæ quæ à procuratione excusant, de quibus supra

C est expositum. Sponte verò quilibet ad defendendum admittitur, dummodo personam standi in iudicio legitimā habeat. Quāquam enim sine mandato nemo procurator esse potest agentis, nisi coniuncta persona (vt suprà dictum est:) tamen in defensoribus

D aliud placuit, vt etiam extranei citra mandatum admittitur, quia causa defensionis Priuilegiata est: cum publice intersit, cunctos etiā ignorantes defendi: *d. l. seruum.* 33. §. *publice, hoc tit. l. 1. in fi. infra tot.t.* 1. ne videlicet ignari damnū faciant, nemine eos defendente, *l.*

E 1. §. *fi. quod cuiusq; vniuers.* Nam iudicium in inuitū & absentem, ignorantemque redditur, *l. inter*, §. 1. *de verb.oblig.* & bona non defensa possideri possunt, *d.l.* 1. §. *fi. quod cuiusque vniuers.tot.tit. de bon.auth.iud.poss.* Diximus autē, admitti qui legitimam personam

standi in iudicio habent. Nam A reliqui, qui ad agendum non sunt idonei, hi ne quidem ad defendendum seu excipiendum recipi debent, *l. 4. quam ad hoc notant Bart. Bald. & Salic. C. eod.* Cæterùm inuitus qui defendere cogitur, is omnium actionum quæ intentantur nomine, se ad defensio- B nem offerre debet: *l. omnium. 37. l. sed & hæ. 35. l. non solum. 39. h. t.* non tamen alio loco quam vbi agit. Iniquum enim esset, procuratorem ad aliam iurisdictionem trahi, quàm ipse agēdo non ignorasset, *d. l. sed & hæ. 35. §. 1. l. neque. 54. hoc tit.* Alia porrò est cau- C sa illius, qui vltro ad defendendū accessit: nec enim aliam subire cogitur defensionem, quàm quæ ab illo voluntarie fuit suscepta, *l. qui proprio, 46. §. 1. hoc t.* Defendere porro defensor boni viri arbitratu debet. *l. penul. hoc t.* nec videtur officio satisfacere, qui acto- D rem frustrando, efficit ne lis ad exitum perducatur, *l. fin. hoc. tit.* Debet autem defensor & satisdare, *d. l. sed & hæ. 35. §. defendere, hoc t.* videlicet Iudicatum solui: *vt rectè ibid. glo. & Dd.* non enim idoneè rem tuetur alienā, nisi qui eiusmodi satisdationem E præstare paratus est, *l. nō videtur, 53. l. qui proprio. 46. §. qui alium. 2. hoc tit.* Interdum etiam & Rem ratam habiturum dominum cauere debet: vt est is, qui sine mandato agit, nempe coniuncta persona: item & is, qui non agens, tamen citra mādatum se ad defensionem offert, *l. Pomponius, 40. §. 1. hoc tit.* Nam qui cum mandato agit, cum vix crediderim compelli posse, vt cautionem de Rato præstet: cum mandatum habens ad agendum, tacite præpositus intelligatur & ad defendendum, *l. ad rem mobilem, l. seruum 33. §. ait prætor. vbi Dd. hoc. t.* Denique defensor & iudicium ex bona fide suscipere, & omnia quæ dominus in iudicio facturus erat, quæque diligentem procuratorē facere par est, obire debet, *d. l. sed & hæ. 35. §. defendere. & §. prater. cum ll. seqq. hoc t. l. liberto. 31. §. litem, de neg. gest.* de quibus quia supra satis est dictum, nihil attinet, eadem hic iterum commemorare.

Quod cuiusque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur. Tit. IV.

1 *Continuatio.*
2 *Quid, & quotuplex sit vniuersitas: & de collegijs prohibitis.*
3 *Quinam sint syndici, ecdici, actores, &c.*
4 *Causa efficiens: qui syndicum constituere possint.*
5 *Qui syndici constitui possint.*
6 *Materia: quibus in causis syndicus constitui possit.*
7 *Forma: quomodo syndicus constituatur.*
8 *Finis & effectus: de officio & pote-*

potestate syndici.

9 *Contraria: & quibus modis finiatur syndicatus.*

1 QVandoquidem † de Procuratoribus hactenus priuatorum exposuimus, tempestiuum est nonnihil subijcere de Procuratoribus. Vniuersitatum & Collegiorũ, quasi publicis: qui Syndici Actores, & Ἔκδικοι nostris vocantur.

2 ¶ Vniuersitas dicitur hominum, in ciuili societate viuentiũ communitas, qualis est in oppidis & pagis: *Ang. Fab. & alij, in §. vniuersitatis. Instit. de rer. diuis.* cuius tria genera facit Bartolus, *cons. 189. incip. primo quaeritur, in princ.* Collegia autem dicta esse Varro scribit à simul Legendo, quia plures in vnum corpus colliguntur. Nec enim vnus cõstituit Collegium, quamuis retineat: *l. sicut. 7. §. fin. hoc t.* sed plures, & non pauciores quã tres, *l. Neratius 85. de verb. sign.* Collegium autem eodem modo distat ab vniuersitate, quo pars à toto: nam non totius vniuersitatis, sed partis est, & aliquorum, qui instituendo collegium singulare, quia videntur se à iure & corpore totius vniuersitatis segregare, ac quandam secessionem à communitate facere, quod multis suspicionibus & odijs, etiam sumptibus est obnoxium, & laxationem disciplinae plerumque propter frequentes, vt fit collegarum comessationes affert: ideo in iure collegia regulariter sũt prohibita, *tot. tit. infr. de coll. illicit. vbi vide.* & vt priuata conuenticula, *l. conuenticula, 15. C. de episc. & cler.* exceptis ijs quae lex aut Princeps bono publico vel constituit, vel patitur & permittit: vt B sunt collegia mercatorum, pistorum, & aliorum opificum in singulis ciuitatibus: quorum opera communitas ciuium carere non potest. Haec autem collegia probata, formam quandam habent paruae vniuersitatis. Nam sicut vniuersitas, ita & collegium C perpetuò durat: quoad vna persona superest, etiamsi aliae subinde personae aut intercidant, aut recipiãtur: *l. proponebatur. 76. de iud. l. sicut 7. §. 2. hoc tit.* & habent communia iura: vt priuilegia, statuta, item pecuniam, arcas communes, & syndicos atque actores, pe- D rinde ac quaelibet vniuersitas, *vt in l. 1. hoc t. in l. 2. de colleg. licit.*

3 ¶ Porrò syndici, ἔκδικοι & Actores inter se aliquo modo differunt. Syndicus à lite seu causa appellatur: δίκη enim Graecis id significat. Et syndici dicuntur plurali numero: quia non vnus, sed plures, & cum minimum duo E ad id munus in magnis praesertim communitatibus assumi solent. Est igitur Syndicus propriè procurator vniuersitatis, qui cõmuni mãdato causas & lites vniuersitatis in iudicio persequitur & administrat: *vt liquet ex l. 1.*

& tot.

& tot. hoc t. ἔκδικος autem etsi pro syndico passim ponitur, tamē propriè ἔκδικοι illi dicuntur, qui causas reipublicæ tractant criminales, & exigunt mulctas ac pœnas vniuersitati debitas: quales nunc sunt qui Procuratores Fisci vulgo nominātur ἐκδικεῖν enim Græcis propriè vindictā & mulctam iudicio persequi significat, *Alciat. ad l. præses. 12. Co. de transact.* Actor etsi distat à procuratore, vt supra dictum est, quia est is qui vice procuratoris, ab eo qui procuratorē dare non potest (vt à tutore) substituitur: *l. neque*, 10. *vbi Dd. C. de procu. l. 1. C. de actio. à tuto. dan. l. tut. 6. C. quando ex facto tutoris. l. si actor.* 10. *C. de appell.* tamen in hac materia procuratorum publicorum, sæpe actor pro syndico, & è diuerso ponitur, *l. 1. §. 1. in verb. & actorē siue syndicum, hoc tit. l. nec ciuitatis. 74. sup. de proc.* Distinguit tamen Accursius Actorem à Syndico: quod syndicus sit generalis procurator, datus ad omnes causas tractandas, tam præsentes quā futuras: actor autem procurator specialis, qui ad vnam tantum causam, impedito fortè syndico, constituitur, *gloss. in d. l. 1. ad ver. syndicum. hoc t. per l. litem. §. 1. & §. quid si actor. hoc tit.* Itaque vt vt procuratoribus priuatorum, ita & in his communibus actorem proprie eū dici apparet, qui syndico substituitur ad vnā vel plures causas: vt sicuti actor est vice

A procuratoris in priuatis, ita & sit vice syndici in communibus, *d. l. item, 6. §. fin. hoc t.* Distant autem ab his administratores, & curatores ac serui ciuitatum, *l. fin. hoc t.* Administrator vniuersitatis proprie dicitur, qui præest eius pecuniæ, aliaque negotia eo perti-
B nentia tractat. *t. t. de adm. rer. ad ciui. pert.* Curator verò, qui alia negotia ciuitatis extra iudicia persequitur: Subcurator, qui curatori substituitur, *l. ex fact. 30. de neg. gest.* Seruus autem publicus dicitur, qui iudicijs inseruit: vt sunt scribæ publici: qui actua-
C rij (ab actis) hodie dicuntur, *l. fi. vbi Dd. hoc tit. §. cum autem, 3. Instit. de adopt. iunct. l. nō aliter. cum ll. seqq. ff. eod. de adopt. l. orphanotrophos. C. de episc. & cler. & C. de tabula. lib.* 10. Cæteri hi liberi sunt: at seruus olim publicus verè seruus erat, nisi quod factio-
D nem testamenti haberi. *Vlp. de test.*

¶ Constituuntur syndici aut à Lege siue consuetudine: aut ab Vniuersitate, vel maiore eius parte: aut ab ordine, vel ab ijs quib. ordo commisit. A lege vel consuetudine: vt cùm lex, consuetu-
E do, statutum Vniuersitatis, hanc potestatem concedit: *d. l. 1 hoc t.* velut si iubeat constitui maiorem natu, aut peritia potiorem, aut alium ex certo ordine certave familia hominem, &c. *l. 3. hoc tit.* Vniuersitas constituit syndicum, vbi lex vel consuetudo deficit: & quidem 4

quidem aut tota, aut maior eius pars, computatis etiam ijs qui ex vniuersitate domo absunt. Nec enim satis est duas partes consentire præsentium: sed vt consentiant duæ partes, seu maior pars vniuersitatis, est necesse, *l.3. hoc tit. l.quod si maior.ad munic. l.2. de decret ab ordin. facien. l. nominationum, C. de decurio. lib.* 10. *Spec. de syndico. in princ.n.*1.*&* 3. Quanquam autem maiorem partem consentire sufficit, tamen omnes citādi sunt, *vt rectè voluit Bart. in l.nulli.3 num.8.hoc t. per l.2.C.de decur. lib.*10. Nam quod omnes tangit, ab omnibus approbari debet, *l.fin. Cod. de author. præst.* aut certè omnes ad hoc citari oportet: cuius citationis effectus ille peculiaris est, vt si aliqua emaneant, nihilominus præsentes possint actum perficere, *Bart. in l.1.n.3.de albo scriben. per Aut. si omnes, C.si minor se har. abstin.* Nec interest, qualisnam sit vniuersitas, siue nobilium, siue ciuiū, siue etiam rusticorum, seu (vt inquit Bart.) studiosorum, qui in vno collegio commorantur, *in l. 1.in princ.n.3. hoc tit. per l fin. de colleg. illic.* Illud tantum interest, vt in numerosa vniuersitate, qualis est ciuium, non opus sit nomina constituentium exprimi (id enim facile fieri non potest:) nisi vno casu, cùm videlicet syndicus ad alienandum constituitur, *l.fi. C.de vendend. reb ciuit.lib.* 11. *c. fin.de proc.* In paruis verò vniuersitatibus, vt pagis atque villis rusticorum, omnium nomina sint instrumēto syndicatus consignāda. *vt est communis distinctio Bar. in l.1.in princ.de alb.scrib. Spec.de syndico.circ.princ.per text. l.fi. Co. de leg. lib.*10. *idque seruari testatur Chili.in pract.c.*12.*n.*3. Quod autem diximus omnes ex vniuersitate conuocari: de his accipiendum est, qui ius suffragiorū habent, non etiā de mulieribus; quæ cum ab omnib. publicis muneribus remotæ sunt, *l. de regul. iur.* nec eius comitiorum conuētuumq; publicorum & suffragandi habeant, *Gell.lib.*5.*c.*16. meritò vocari non debent, *Spec. d.tit. de synd.n.*3.*&* 4. Sed an minores vocandi sint? Et videtur vocari non oportere, cùm nec hi ipsi muneribus publicis rectè adhibeantur: *l.exigendi.* 12. *vbi Dd. C. de procur. l. ad rempub.de muner. & latius tradit Decius in d.l.* 2.§.1. *de reg. iur.* placet tamen Specul. tantum pupillos & impuberes prætermittendos esse, non etiam puberes: quia & hi sacramētum præstare vniuersitati, aut superiori possunt & debent, *cap.*5. *§.præt. de prohib. feud. alien. per Freder.ita Spec.d.t.de syndico.n.*3. *vbi id vsu etiam seruari testatur.* Quod verum est, nisi alia specialis consuetudo aliud introduxerit, quæ præcipuè attendenda est, *l.item 6.in princ. hoc tit.* Quamobrem & fœminæ, vbi collegium moribus habere possunt, vt in monaste-

monasterijs, & multis xenodochijs ac orphanotrophijs, & similibus pijs locis, hoc casu syndicū constituere non prohibentur, *l. placet* 17.*C. de episc. & cler. Spec. praall. loco.* Potest etiam ordo decurionum syndicum constituere, *l.*3.*& l.item eorum.*6. *in princ. & §.si decuriones. hoc tit. Bald.in l.si ita. C.de seruo reip.* hoc est, ordo Magistratuum in singulis oppidis, *Chil. d.c.*19.*n.*3. Nam in his, quia haud facilè tota vniuersitas conuenire & consentire potest, ideo receptum est in plerisque, vt communitatis nomine, Magistratus ius populi exerceat, *l.non ambigitur* 9. *de ll.* 2. *§. cumque difficulter. de orig. iur.* Nec modo decuriones eligere syndicum possunt, sed etiam hi, quib. ea res ab ordine est commissa: vt plerumque tribuant quinque committi solet, *Bart. & Alex. in d.l.*3.*hoc tit.* Id enim ab ordine fieri dicitur, quod fit ab his, qui authoritatem ab ordine habent, *c. is cui, vbi gloss. de preben. lib.*6. *Bart. in l.*3. *§.si decurion.in princ. hoc tit.* Illud tamen in genere faciendum est, syndicum, à quibuscunque constituatur, publica authoritate, & nomine totius communitatis præficiendum esse. *glos. in l.item* 6.*§.fin. ad verb. de ratio. hoc tit.* Causa porrò constituendi πρoκαταρκτική, est necessitas. Nam absque constitutione syndici, communitas nec agere quicquam, nec cum ea agi quippiam

A rectè potest, *l.sicut.*7. §. 1. *hoc tit. Bart.in l.solent. num.* 18. *de alim. & cibar.lega.per l.* 4.*§. creditorib. de fideicom.libert.*

5 ¶ Syndicus autem eligi debet, ex corpore & ordine decurionū, siquidem idoneus inde desumi potest: *l.plane,*4. *hoc tit. vbi gloss.*

B *& Bart.per l. in Ecclesiis. Cod. de episc.& cler.l.decernimus,*13.*C.de episc.aud.l.vt gradatim. §.sed etsi, de munerib.* cæteroqui ex ipsa vniuersitate allegandus est: quoniam is maior studio & fide præsumitur, communitatis suæ causas acturus, quam quiuis extraneus, *c.*1.*ex.de synd. d.l.plane.* 4.

C *hoc tit.* Quod si ne in ipsa quidem vniuersitate quisquā idoneus reperiatur: quod in oppidis rarius, in pagis non infrequenter vsuvenire solet, hic necessitas rem eo producit, vt etiam extraneus in syndicum eligatur, *Spec. in d.tit. de syndic. num.*20.*per cap. in pertractandis.* 3. *de iuram. cal.d l.in*

D *Ecclesi. C.de episc.& cler.l.*2.*§.*2.*de cura. furio.* Idonei autem esse putantur literati, & causarum rerumque intelligentes ac periti, *vt rectè Bal. & Pan.in d.c.in pertractandis.in princ. Chil. in prac. d c.*

E 19.*n.*5. nam imperiti, velut inhabiles, quantumlibet electi, repelli possunt, *l.*1.*§.fin. vbi gloss. verb. aut.inhabilis.hoc tit.* Potest etiam superior in vniuersitate deligi in syndicum: vt Consul. Duumviri, Defensores, &c. *Bart. in l. nulli.* 3. *hoc tit.* Potest & aliquis ex illorum

lorum sumi numero, quibus potestas eligendi data est, *l. plane*, 4. *hoc tit.* Si tamen vni hæc electio commissa esset, ipse se constituere & nominare non posset, *l. præses, de off. præs. vt rectè vult. Accurs. & Bart. in d.l.* 4. quia de eo non intelligitur esse actum: *l. qui cum tutorib.* 9. *de transact. l. inquisit.* 18. *C. de solut.* nec quisquam sibi ius dicere potest: *l. qui iurisd. vbi Doctores de iurisdict.* & eo ipso suspectus est, quod sese sponte ingerit, *l. quæ omnia* 25. *in prin. sup. de procurat.* Neque solum vnus adoptari potest, sed etiam plures ac plerumque duo aut tres constitui solent: quia rectius plurium fidei quam vnius, Respub. committuntur. Illud tamen verum est, singulos in solidū creatos videri, etiam si id instrumento non exprimatur, *Castren. & Alexand. in l.* 1. *n.* 1. *hoc tit. Bald. in c.* 1. §. *priuile. ad verb. finito. de pace constantiæ.* quod contra in procuratoribus priuatis esse diximus. In summa, qui procuratores esse possunt, hi & syndici. Vnde & filiusfamilias, sicuti procurator esse, sic etiam dari actor & syndicus potest: *l. item in* 6. *in fi. hoc t.* tanto maiore ratione, quāto in his velut publicis, minus attenditur patria potestas, *l. solet. vbi Bart. num.* 1. *hoc tit. quippe* 78. *de iudi. l. filiusfamilias* 9. *sup. de his qui sunt sui vel ali. iu.* E contrario qui procuratores esse prohibentur, multo minus syndicatum exercere possunt. Nam absurdum fuerit, illis negotia publica credi, qui ne priuatis quidē commode præesse queant: cum publica priuatis sint potiora. *Authen. res quæ. C. communia, de legat. & fideicommiß.* Quare nec minor 25. annis, *l. exigendi*, 11. *C. de proc. Ias. in l. neque num.* 2. *C. eod.* neque fœmina, nec milites, & similes quos supra diximus, procuratoris officio arceri, syndicos creari par est, vt nec illi qui valetudine aut alijs impedimentis distringuntur, quo minus negotijs rectè supersint: Interest .n. Reipublic. aut tales non creari, aut si creati sint apparente impedimento mandatum statim reuocari, *l.* 1. §. *fin. hoc tit.* Hoc tamen differunt, quod procuratores inuiti non dentur: *l. filiusfam.* 8. §. *inuitus, supra de procur.* syndicatus verò, velut publicum munus, etiam nolentib. imponatur, *Spec. de syndic. in princip.* Illud postremo sciendum est, etsi nemo causā vniuersitatis agere queat præter syndicum: tale defendi vniuersitatem, à quolibet cautionem de Rato offerente posse: quia interest vniuersitatis, res eius nō relinqui desertas, sed à quouis à quolibet modo defendi. Nam defensionis ratio nunquam detrimento est, sæpius autem commodo, *l. fin. hoc tit.* Nec huic obstat quod dicitur *in l.* 2. *hoc tit.* Neminem vniuersitatis nomine experiri posse, nisi cui id lex aut vniuersita-

uersitas permittat: nam hoc de agente intelligendnm est, sicut verbum Experiri in iure plerumque significat agere, non defendere, *l. 1. de in ius vocan. cum simil.*

6 ¶ Etsi verò procurator à priuato dari non potest in casibus criminalibus, vt supra dictum est: B tamen ab vniuersitate etiam in his (nam vniuersitas etiam criminaliter teneri & conueniri potest, *vide distinctionem Bart. in l. aut facta, §. nonnunquam, de pœn.*) syndicus rectè constituitur, cum mandato tamen speciali: *vide Bart. in l. 2. §. fin. de accusat. Salic.* C *in l. 3. qui accus. non pos. Bald. in l. Polla. Cod. de his quib. vt indig. & in §. vassalli, verb. damna. l. 1. de pac. const.* quia sicut in ciuilibus causis, ita & in criminalibus vniuersitas, nisi per syndicum haudquaquam commode conuenitur vel agit. *Spec. t. de syndic. num. 5.* D *& tot. tit. de accus. versic. fin.* Ac potest syndicus in genere ad omnia negotia omnesq; causas Reipub. *l. fin. hoc tit. Bart. in l. 1. de albo scrib. per c. fin. de procurat.* etiã futuras rectè dari. *l. item. 9. §. sed si ita, hoc tit.* quamuis actor non nisi ad presentes causas cõstituatur: E quia (vt supra dictum est) tantum ad iudicialia adhibetur: vbi igitur non est præsens iudicium, ibi nec actor esse potest, *d. l. item, 6. §. sed si ita. vbi prater alios Castrens.* Illis quoque causis rectè syndicus præficitur, quas A vniuersitas cum superiore, puta Principe, rectore aut alio habet: nec hic propterea culpandus est, quod vniuersitati operam præstat contra superiorem, *Spec. in d. t. de syndi. num. 19. per c. cum Eccles. de electio. cap. cum olim. de causa poss. & propriet.*

¶ In constituendo autem syndico potissimum antiqua forma & vsitata consuetudo attendenda est, *l. item, 6. in princ. vbi glo. & Bald. hoc tit. Spec. de syndic. nu. 3.* 7 Vbi consuetudo deest, forma iuris seruanda est: nempe vt omnes qui constituere debent, conuocẽtur in locum aliquem publicum, *l. 2. C. de decur. lib. 10. l. penult. C. delegat. eod. lib. 2. Cod. de præ. decur. lib. 11. Spec. de syndic. nu. 2.* vno eodemque tempore, *l. 2. C. de decur. lib. 10. Bart. in l. nulli. 3. n. 8. hoc tit. Spec. d. t. de syndic. n. 9.* per sonitum campanæ, aut tubæ, aut aliud signum vsitatum, *Spec. d. tit. de syndic. num. 16.* Nam omnes vno tempore presentes esse & in suffragium ire debent, *l. pen. C. de lega. lib. 10.* Nec potest hæc suffragatio diuidi, aut per ratihabitionem absentium suppleri. *l. fin. C. de prædiijs decur. lib. 10. Specul. dit. t. de syndic. num. 2.* vt nec reliqua solennia: *l. obligari. 9. §. fin. de author. tut. §. fi. Instit. eod. l. continuus. 137. in princ. de verb. oblig.* quamuis confirmatio superioris ex interuallo subsequi possit *Spec. de syndic. num. 17. & 18.* Electo autem & constituto syndico, instrumentum

ſtrumentum ea ſuper re conficiẽdum eſt: vt tanto facilius ſyndicatus probari poſſit. Quo inſtrumento quatuor præcipue cõprehendenda eſſe, Speculator monet: videlicet, Quis ſyndicum conſtituat, Ad quas cauſas & lites, Contra quos, item Quomodo & quare conſtitutus ſit, *Specul. in d. t. num. 21. per l. ſi procuratorem, 65. ſupr. de procu.* Eſt tamen & hoc inſtrumento conſignandũ, non modo legitime electum eſſe ſyndicum, ſed maiorem quoque partem vniuerſitatis in electione adfuiſſe. *Spec. d. l. num. 10. Bart. in l. 1. vbi & Andr. Siculus ad Bart. annotat. de albo ſcrib.* Qua in re credetur inſtrumento, donec cõtrarium fuerit probatum, *Spec. de Syndic. num. 16. vt & ſemper alias l. optimam. 54. I. C. de contrah. ſtipul. l. cum precibus 18. C. de probatio. cum ſimilib.* Atque ita obſeruari, Speculator teſtatur. Neque tamen nomina omnium conſtituentium exprimenda ſunt, prout ſupra oſtenſum eſt: niſi cùm ad alienationem faciẽdam ſyndicus conſtituitur: ſcilicet vt ſciri hoc caſu poſſit, quorum mandatu res vniuerſitatis ſit alienata, *l. ſi. C. de prædijs decur. lib. 10. Panor. in c. 1. de his quæ à maior. parte cap.* Alias hanc inſcriptionem Dd. nõ requirunt, velut omnino neceſſariam, vt nec authoritatem ſuperioris, quamuis Speculator & Bart. ol. dicant, tutius eſſe vtrumque adhiberi, ſi commodè fieri A poſſit, *Spec. in d. tit. n. 9. & 11. per l. 1. de albo ſcriben. Auth. præſides. C. de epiſcop. aud. & l. hac conſultiſſ. in princ. C. qui teſtam. facere poſſ. Bart. in d. l. 1. n. 2. & 3. de alb. ſcriben. & nouiſſimè Chilian. in pract. c. 19. n. 2. & 3.* Illud etiam vltimo notandum eſt, ſyndicum B ad certum tempus, puta annum, conſtitui poſſe: & quamuis per litis conteſtationem factus fuerit cauſæ dominus, tamen elapſo tẽpore, hoc dominium vna cum ipſo ſyndicatu extingui: *Spec. in d. tit. n. 8. per l. 2. & 3. ſup. de procu.* & ita datum, vltra tempus cogi C diutius non poſſe, *Iaſ. in l. neque 11. C. de procurat.* Eſt & illud non prætermittendum, ſyndicum regulariter ad ſatiſdandum, cautionemque præſtandam non vrgeri, ſiue agat ſiue defendat. niſi cum de ſyndicatu & mandato probabiliter dubitari poteſt, *gloſſ. in l. D item, 6. §. fin. ad ver. de rato. per illum tex. hoc t. in l. actor. num. 1. & 11. rem ratam haberi.* Nam cum à tutore priuato nõ exigatur cautio, quod adminiſtrator vniuerſalis ſit publica authoritate datus: *l. tutores, 13. C. de admin. tutor.* certè non conuenit, neque æquũ E eſt, ſyndicum velut perſonam publicã aliqua ſatiſdatione onerari: præſertim cum vniuerſitas, cuius cauſas agit, ſemper præſumatur eſſe ſoluendo, *fac. l. 1. vt lega. nom.*

¶ Finis autem quare conſtituatur, eſt neceſſitas & vtilitas, 8

cum

cum vniuersitatis, tum etiam eorum quibus lis & negotium cum vniuersitate intercedit. Nam supra dictum est, vniuersitatem neque conueniri, nec agere rectè posse, nisi per syndicum qui vniuersitatem repræsentet, *Spec. d. t. de syndic. n. 5.* Deinde & illud verum est, res communes plerumque esse neglectui, quasi alienas, nisi certus his reb. administrator præficiatur, *l. 2. quando & quibus quarta pars li.* 10. qui & agat vniuersitatis nomine, & eandem aduersus cunctos etiã ciues defendat, *l. sicut.* 7. *§. fi. l. pen. hoc tit.* ne bona communia ob rem non defensam possideantur, *l. 1 in fi. h. t.* Quod autem ad effectum attinet, syndicus parem potestatem consequitur quam procurator, *dict. l. item.* 6. *§. fin.* Quocirca dominus fit litis, ita vt ei rectè promittatur: *d. §. fi.* & omnia agit quæ vniuersitas agere potest: adeò vt etiam iuramentum deferre ac præstare nomine vniuersitatis non prohibeatur, *gloss. in d. l. item, 6. §. fin. ad verb. de rato.* Nam syndicus intelligitur semper cum libera constitui potestate, etiamsi hoc non sit expressum. *Ias. in l. præses, 12. n. 7. C. de transact. qui licet distinguat. tamen Alex. dicit id esse verius. consi. 22. nu. 11. vol. 1.* Titius tamen videtur, speciales mandatum dari, *vide Bald. in l. Polla. C. de his quib. vt indig. & in §. damda, de par. Consiru.* in his quæ illud requirunt, iuxta formam alibi traditam, *cap. quid agendum, 4. in princ. de procur. in 6. vt voluit Alex. in l. 1 in fin. hoc t. Ioan. And. in cap. præsentium, 4. de testib. lib. 6.* Etsi verò syndicus, vt dixi, loco domini est: tamen sicut vtilitas causæ, sic eadem ratione damnum omne in vniuersitatem deriuatur: *l. fin. vbi Dd. hoc tit.* Illud vltimo addendum est, syndicum eodem officia sustinere & exequi, quæ supra procuratori priuatorum incumbere diximus & illud præterea operam dare oportere, vt non rem priuatam aut singulorum, sed tantummodo communem sibi commissam accuret, *l. 2. hoc tit.*

¶ Postremò, quod ad contraria & exceptiones attinet, sciendum est easdem syndico opponi, quæ supra procuratoribus obstare diximus. Vt si obijciatus vitiũ effectricis causæ: puta duas partes in constituendo non adfuisse: *Spec. d. t. de syndic. c. num. 11. per c. inter monasterium. de sent. & re iud.* si ineptus & inhabilis dicatur qui constitutus est: *l. 1. §. fi. b. t.* aut si ostendatur vitium esse in forma syndicatus: puta quod nõ debito loco aut tempore, aut solenni ordine syndicus sit constitutus, qui tamen in parte illud notandum est, non vitiari syndicatum, si error tantum sit in verbis non in re ipsa, puta si pro syndico nominatus sit actor vel procurator, aut è contrario. Vt enim libellum supra sustineri diximus

transla-

translatis verbis, ita & instrumentum syndicatus, eadem interpretatione adiuuandum est, *vt rectè Spec. in d.t.n.11. & Bart. in l.1.§. quibus n.3. hoc tit. & in Auth sed hodie num.3. C. de episc. & cler. per c. petitio. de procu.* Nam verba instrumentorum potius impropriãda sunt, quàm vt actus rectè gestus annihiletur, *l. si olei, 21. vbi Bart. & Dd. C. de loca. l. si vno, in princ. ff. eod.* Illud etiam animaduertendum exceptionem syndico eodem modo opponendam esse, quo procuratori priuato: videlicet in modum dilatoriæ, ante contestationem litis. Nam post eam contestatam non potest dilatoria illi opponi, quia dominus litis factus est, *ita Spec. d.t.n.11. & 12. per l. ita demum, 13. C. de procurat. & d.c. inter monaste. de sent. & re iud.* Finitur autem syndicatus iisdem propè modis, quibus mandatum procuratorium: nam vniuersitas iure priuatorum vtitur, *l. eum qui 16. de verb. sign. Spec. de synd. n.2. per l. fin. hoc tit.* puta morte syndici, non etiam constituentium, quia communitas, cuius nomine fit constitutio, semper viuere & perdurare intelligitur, *l. sicut. 7. §. fin. hoc tit. l. an vsusfructus. 63. de vsufruct. l. proponebatur. 76. de iud.* item reuocatione, *l. item. 6. in fi. hoc t.* An autem solus præfectus vniuersitatis syndicum sine consensu totius vniuersitatis reuocare possit, distinctione solet explicari: *Bart. in d. l. item, §. quod si actor. hoc tit. & plenius in l. actor. n.9. ff. rem ratam haberi,* vt si potestas exercẽdæ actionis, ad solum præfectum pertineat, non ad totam vniuersitatem (id quod est perrarum:) eo duntaxat casu, & non alio, ius reuocandi syndicũ præfecto concedatur: aliàs verò sicuti in constitutione, ita & in reuocatione syndici, totius vniuersitatis vel maioris partis suffragatione sit opus, *Bart. præalleg. loc. per l. si per epistolam, 50. de acq. hær. c. præsentium, 2. de testibus lib. 6. l. si quis mancipijs. 17. §. si pupillus, de inst. actio.* Et hæc quidem de syndicis dicta sufficiant: nam cum eorum officium & potestas ferè cũ procuratorum munere in omnibus conueniat: reliqua quæ huc pertinent, ex superiore titulo desumi possunt.

De negotijs gestis. Tit. V. C. 2. 19.

1 *Ex qua æquitate detur negotiorum gestorum actio.*
2 *Edictum de negotijs gestis.*
3 *Quis cuius negotia gerere possit.*
4 *Quot modis ad aliquem dicatur negotium pertinere.*
5 *Quibus competat hæc actio.*
6 *Hæreditatis res etiam rectè geri.*
7 *Has actiones esse transitorias.*
8 *Aduersus necessarium gestorem non dari directam.*

9 *De directa & vtili neg. gest. actione.*
10 *Quid veniat in directam actionem.*
11 *Quid in contrariam.*

1 ET hæc † quidem ita se habêt in ijs qui mandato domini res procurant alienas: sed quia sæpenumero fit, vt eorum qui propter subitam festinationem nulli demandata rerum suarum cura peregrè profecti sunt negotia præsentes amici vltrò suscipiant: ne aut neglecta pereant, aut absentis non defensi bona possideantur: placuit vtilitatis gratia, mutuam ex eo gestu quasi ex contractu obligationem nasci: eoque nomine actiones constituere quæ appellantur Negotiorum gestorum: quibus vltro citroque agi possit de eo quod alterum alteri præstare oporteret: idque receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscantur, quasi statim redituri, nec ob id vlli curam suarum rationum mandant: deinde nouis causis interuenientibus, dum ex necessitate diutius absunt, huiusmodi eorum negotia deperire iniquum esset: quæ sanè deperirent, si vel is qui obtulisset se negotijs gerendis, nullam habiturus esset actionem de eo, quod vtiliter de suo impendisset: vel is cuius negotia gesta essent aduersus eum qui gessisset, nullo iure agere posset: *l. ex maleficio, 4. §. A si quis absentis, 1. de actio. Instit. de oblig. quæ ex quasi cont. in prin. l. 1. & 2 hoc tit. vide Paul. 1. tit. 4.*

De † his ergo ita cauit edixitq; Prætor: SI QVIS NEGOTIA ALTERIVS, SIVE QVIS NEGOTIA, QVÆ CVIVS CVM IS MORITVR FVERINT, B GESSERIT: IVDICIVM EO NOMINE DABO: *l. 3. in princ. hoc tit.* Hæc † verba, SI QVIS, 3 accipienda sic sunt, SIVE QVÆ, vt plerumque, *l. 1. de verb. signif.* nam & mulieres actione Negotiorum gestorum agere & conueniri non dubitatur, *d. l. 3. in prin.* C quamuis à procuratione iudiciali arceantur, *l. alienam, 18. C. de procur. l. 1. §. 2. supr. de postul.* Pupillus si negotia gessit, post rescriptum D. Pij conueniri potest in id quo factus est locupletior: agendo autem, compensationem eius quod gessit, patitur: *d. l. 3. in prin.* D ex re enim actio est, vnde & pupillus prodigusque obligantur, *l. furiosus, 46. de actio.* NEGOTIA.) Negotium ab Ocio, addita negatiua & cõtraria particula NE, dictum ac compositum videtur, & propriè significat in iure, id quod inter duos actum est, *l. si in area. E 33. de condict. indeb.* ALTERIVS.) Et ad hoc vtrumque sexum refer. ABSENTIS, videlicet & ignorãtis. Nam si sciat aut præsens sit, patiaturque suum negotium geri, mandasse videtur, *l. si remunerandi, 6. § qui passus, l. qui patitur, 18. inf. man.* eoque tum Mandati nasci-

nascitur vtrinque actio, quæ huic intercedit.

4 ¶ Alterius autem negotia multis modis dicuntur. *vide gloss. in l. si pupilli. 6. §. item quæritur, ad verb. ipso q stu. vbi Bart. n. 4. hoc t. & in l. si pecuniam, 9 Cod. eod. tit. Cyn. in l. si mandatum, 14. in prin. C. eod.* vel quia verè res cuiusquã est, *l. item si, 5.* vt cum à tutorib. meis exigis, aut creditoribus soluis: *l. quæ vtiliter, 45. §. Titius, 2. l. cum pecuniam 43.* vel quia contemplatione mei gestum est: *l. si pupilli. 6. §. sed si ego. 5.* vel quod ratum habui *d. l. 6. item quæritur,* 8 quæ duo postrema obtinent, cùm verè aut in consequentiam negotium pertinet ad eum, cuius respectu gestum est, aut qui ratũ habuit, *d. l. 6. §. 5. cum seq.* Nam si, cum me hæredem putares, insulam fulcieris. Titius verè fit hæres, cui ipso gestu negotium quæritur: nullo modo ad me res pertinebit, etiamsi habuerim ratam, *d. l. 5. & 6.*

5 ¶ Vnde satis apparet, hanc actionem ijs competere, quorum negotium esse gestum interfuit, *l. mandasti, 46* siue principaliter, siue in consequentiam: vt cùm nomine tutoris, curatoris, procuratoris, res pupillares minorisve administrantur, ne illi negligentiæ nomine iudicijs, Tutelæ & mandati conueniri possint, *d. l. 6. d. l. mandasti.*

6 ¶ His verbis, SIVE QVIS NEGOTIA, QVÆ CVIVS CVM IS MORITVR FVERINT, significatur tempus illud quo quis post mortem alicuius negotia gessit. De quo fuit necessario edicere: quia neque testatoris iã defuncti, neque hæredis qui nondũ adijt hæreditatem, res gesta videtur: *l. 3. §. hac verb.* Sed quia detrimẽtosum erat, inchoata negotia morientium deseri, quod ne facere quidem debet gestor, *l. nã & Seruius, 21* ideo qui hæreditaria curat, videtur sibi quodãmodo hæreditatem, quæ defunctum repræsentat: *l. si is qui, 15. de vsuc. l. mortuo, 22. de fideiuss.* seq; ei obligare. Nec refert, an etiã pupillus hæres existat: nam id æs alienũ cum cæteris hæreditarijs oneribus ad eum transit: *d. l. nam & Seruius, §. 1.* Neque † id mirum 7 videri debet, cum & in hæredes & contra hæredes trãseat hæc actio: *l. 3. §. hac autem actio. l. successori, cum seq. l. sin autem, 20.* GESSERIT.) Gerere significat omnem rem sine verbis, hoc est, absque promissione atq; conuentione factam. *l. Labeo, 19. in fin. de verbor. signific. l. pro hærede gerit, 20. de acquir. hær.* etiamsi nonnunquã gerere & facere æquiuocè sumantur, *l. licet, 58. de verb. signif.* Quare qui citra conuentionem mandati alterius negotia sponte administrat, gerere propriè dicitur, *l. 1. 2. l. si ego, 24. hoc tit. l. ita, 5. §. gessisse, de administrat. tut.* Dico † autem, Sponte & nulla ne- 8 cessitate cogente. Nam qui coa-

ctus gerit, vt tutor posthumi: *l.*
cum pater. 29. hæredes tutoris cu-
ratorisve, qui inchoata perficere
coguntur: *l.* 1. *C. de har. tut. l. fur-*
ti, 6. §. 1. *de his qui not. infam.* vel
necessitatis suspicione: vt qui fal-
sò existimat se mãdatum curam-
ve suscepisse, *l. curatoris,* 17. *C. eo.*
vel iustam seruitutem mandanti
seruire, *l. atqui natura,* 19. §. *si li-*
bero, hoc t. cum alienum negotium
gerere non videatur, qui suum
gerit, sibique consulere vult, ex
verbis huius edicti, directò non
9 tenetur. Sed quia † hoc casu aliæ
possunt deficere actiones, Vtile,
ex interpretatione prudentũ, Ne-
gotiorũ gestorum iudicium etiã
tunc datur: *d. l. curatoris, l. quic-*
quid, C. arbit. tut. d. l. 3: *l.* 5 *l. si li-*
ber, 36. *d. l. cum pater.* quod quidẽ
effectu idem hic est cum actione
directa, *l. antepenult. hoc t.* nam &
hæc extraordinaria erat, & sine
solenni actionum ciuilium forma
Prætoris ex edicto concipiebatur.
Theoph. Instit. de succ. sub. Vnde
10 † intelligi potest, hanc actionem
Prætoriam esse, *d. l.* 3. *in princ. vbi*
gloss. ad verb. ait prætor hoc t. l. ad-
uersus, 8. *vbi gloss. ad verb. ciuili-*
ter, C. eod. IVDICIVM DABO.)
Ita quidem, vt Directam actionẽ
ei tribuat, cuius negotiũ gestum
est, & ad quem præcipuè tota
gestio pertinet: qua actione po-
stulatur, vt actus sui rationem ge-
stor reddat, *l.* 2. *hoc t.* & eo nomi-
ne condemnetur, in id quod vel
non gessit, vel vt nõ oportuit ges-

A sit: puta dolo, *l.* 6. §. *sed si quis.*
aut culpa quamuis leui, *d. l.* 6. §.
videamus, cum ll. seq. l. tutori, 20.
C. eod. nam de casu & inopinato
euentu nõ tenetur, sed sufficit vti-
liter inchoasse, *l. sed an vltrò,* 10.
§. 1. nisi in culpa hæreat, *l. si ne-*
gotia, 11. Sed & in actionem hãc
B venit, vt gestor restituat, quic-
quid ex gestu quocunque modo
est acquisitum, *l. si autem,* 8. §. 2.
vnà cum vsuris, *d. l. atqui natura,*
19. §. *fin. l. liberto,* 31. §. *qui aliena,*
3. *l. litis,* 37. §. 1. & fructibus, *d. l.* 3.
§. 1. Contrariam † verò actionem 11
dat Prætor gestori: quamuis cõ-
C pensationis etiam beneficio con-
uentus vti possit: *l.* 3. §. *pupillus, l.*
si autem, 8. §. *si quæcunque,* 2. qua
quidem actione consequetur,
quicquid impendit vel amisit, ra-
tione gestionis: item vt liberetur
ab obligatione: vt indemnitas
rerum administratarum, & quic-
D quid abest, vel eo nomine absfu-
turum est, præstetur, *d. l.* 2. *in fin.*
l. atqui, 19. §. *penult. cum ll. seqq. l.*
si quis, 23. *d. l. liberto,* 32. §. *liberto,*
4. *l. quæ vtiliter,* 45. *hoc tit.* Ini-
quum enim esset, suum ipsi offi-
cium damnosum existere, *d. l. quæ*
vtiliter, §. *fin.* 7. *quemadmod. testa-*
E *ment. aper.* quod de ijs accipien-
dum est, quæ sine culpa, *l. sine* 22.
vtiliter accurantur, quãuis euen-
tus non ex opinione gerentis, sed
communi quodam hominum iu-
dicio, iuxta rerum, temporum &
personarum qualitatem expen-
dere, & ex bona fide meriti con-

uenit,

uenit, *l. sed an vltrò, 11. §. 1. hoc t.* Est etenim hæc bonæ fidei actio, *l. quia, 7. hoc tit.*

De calumniatoribus, Tit. VI. C. 9. 46.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Edictum de Calumniatoribus, & eius interpretatio, cũ seq.*
3 *Quis dicatur calumniari, & quis hoc edicto teneatur.*
4 *Cui, aduersus quem, & ad quid detur hæc actio.*
5 *Aliæ pœnæ & actiones, quæ in calumniatores competunt.*

1 POsteaquam † expositum est qui suo vel alieno nomine postulare atque agere possint: sequitur, vt quæ pœnæ calumniatores maneant, ostendamus: vti harum metu, malitiosi homines à falsis postulationibus, fabricandisque iniurijs deterreantur.

2 ¶ De his ita Prætor est elocutus. IN EVM QVI VT CALVMNIÆ CAVSA NEGOTIVM FACERET, VEL NON FACERET, PECVNIAM ACCEPISSE DICETVR, INTRA ANNVM, IN QVADRVPLVM EIVS PECVNIÆ, QVAM ACCEPISSE DICETVR, POST ANNVM SIMPLI IN FACTVM ACTIONEM DABO. *l. in princ. hoc t.*

3 ¶ Calumniari, in Criminalibus, est falsa crimina intentare: *l. 1. in princ. ad S C. Turpil.* Ciuilibus, per mendacium & calumniã agere vel excipere, ad negotium alicui malitiosè faciendum, *tot. t. Cod. de iureiur. prop. calumn. dan. Paulus lib. 1. Sent. cap. 5.* Sed hac in materia propriè Calumniator perhibetur, qui pecuniam, vt alicui negotium faceret vel non B faceret, accepit, *Paul. d. c. 5.* Ergo, QVI CALVMNIÆ CAVSA NEGOTIVM FACERET, (agẽdo videlicet.) AVT NON FACERET, puta, quia maluit reus aliquo dato se à calumnijs redimere, potius quam malitiosa lite diuexari, *l. penult. hoc tit.* vel C quoniam ab alio eius rei gratia pecunia data est: *l. si quis 7.* nam quocunque modo quis depectus est, hoc est, non transigendo, sed sordidis concussionibus pecuniã accepit, vt calumniosa lite abstineret, hoc edicto comprehenditur, *l. 1. §. penult. 2. l. 3.* PECV- D NIAM.) aut aliud pro pecunia qualecunque compendium, *l. 1. §. fi. l. 2. l. 3.* ACCEPISSE DICETVR) siue ante, siue post cœptum iudicium: *l. 1. §. 1.* nec † interest, 4 vtrum post pactionem faciat alicui negotium, an desistat, *d. l. 3. §. 1.* INTRA ANNVM) sicuti Prætoriæ & pœnales dari solent, E *§. 1. Instit. de perpet. & temp. act. l. in honorarijs, 35. de actio. l. iusiurandum, 34. §. qui iusiurandum, cum seq. in verb. de calumnia, de iureiur.* IN QVADRVPLVM.) exẽplo actionis Vi bonorum raptorum, *l. 5. hoc tit. §. quadrupli. Institit.*

ſtit. de actio. cui rei perſecutio in-
eſt, *in princ. Inſt. de vi bonor. rap.*
nam ſpecies quædam manifeſti
furti & rapinæ eſt, per fraudem
& calumniam innocentes expila-
re. POST ANNVM IN SIM-
PLVM.) quia rei perſecutoria.
ACTIONEM DABO.) non mo-
dò ei qui dedit, ſed etiā, illi cuius
nomine datum eſt: *d.l. ſi quis, 7.*
aduerſus eum qui calumniæ fa-
ciendæ aut non faciendæ cauſa
accepit. Hæredi hæc actio non
datur, quoniam pœnalis eſt: ei-
que ſufficere debet, quod eā pe-
cuniam, quam defunctus dedit,
per condictionem ob turpē cau-
ſam repetere poſſit, *l.4. hoc t.* ne-
que in hæredem competit: quia
Pœnalis, niſi in id quod ad eum
peruenit. Conſtitutum enim eſt:
Turpia lucra etiam ab hæredibus
extorqueri poſſe, licet crimina
morte extinguantur, *l.5.h.t.*

5 ¶ Præter hanc actionem etiam
aliæ ex legibus aduerſus calum-
niatorem competunt. Nam cum
iſta concurrit Condictio ob tur-
pem cauſam, ſi modò ſola acci-
pientis, non etiam dantis turpi-
tudo verſetur. Nam & ſi dantis,
melior erit conditio poſſidentis,
neque agi condictione poterit:
9 *vide infra de condict. ob turp cauſ.*
ſi tamen condictum fuerit, tolli-
tur hæc actio, & contra. nam cum
vtrique inſit rei perſecutio, bona
fides non patitur bis idem exigi,
*l.5.§.1. h. t. l. bona fides, 57. de reg.
iur.* Deinde & condictio compe-
A tit ex cōſtitutione Antonini, quæ
iudici vel aduerſario pecuniam
extra cauſam tranſactionis dari
prohibet, & eo litem perire iuſſit.
*l.1.§.2. hoc tit. l.2. C. de pœn. iudic.
qui malè iudic.* Super hæc ciuilia
iudicia, etiam criminaliter ad
vindictam publicam calumniato-
B res rectè poſtulantur. Nam tenē-
tur pœna Talionis, etiamſi in-
ſcriptiones hodie non vſurpen-
tur: *l. fin. vbi gloſ. tot. tit. C. de ca-
lumn.* item lege Iulia repetunda-
rum, *l.1.§. hoc t. l. lex Iulia. §. vlt.
ad l. Iul. repet.* & iudicio Concuſ-
ſionis: *l.1. & 2. de concuſſ.* non-
C nunquam etiam lege Iulia de Vi
priuata ex S.C. Voluſiano, *l. ex S.
C. ad l. Iul. de vi priuat.* & l. Cor-
nelia de Falſis, *l.1. §.1. ad l. Cor-
nel. de falſ. l.2. de concuſ.* ac ſi ca-
pitalem fraudem cuiquā machi-
nati ſint, de Sicarijs: *l.1. in prin.
ad l. Corn. de ſicar.* poſtremò S. C.
D Turpiliano, *l.1. & tot. tit. ad S. C.
Turpil.* atque ita variè pro modo
& varietate delicti plectuntur, *l.
vlt. C. de calumn. l.1. §. calumnia-
toribus, ad S. C. Turpil.* In quo il-
lud ferè ſeruari videre licet: vt
quod periculum calumniator do-
loſè reo creabat, id quaſi per ta-
E lionem in ipſius caput reuertatur.
*l. fin. & tot. tit. C. de calum. De pœ-
na calumniatorum, vide etiam
Deut.* 19. & 22. Olim calum-
niatus publico in iudicio l. Rem-
mia tenebatur, ex qua frons dam-
nato inuri litera conſueuit: cui
integræ frontis teſtis opponitur:
l. qua-

l. quæsitum, 13. de testibus. sed ea A quod nunc tralatitium est: postpœna è constitutionibus sublata quam veterib. accusationum soest, *l. si quis. 17. C. de pœn.* Calumniæ verò in priuatis aut extraordinarijs iudicijs damnatum, extra ordinem fuisse coercitum, Paulus ostendit, *l. 1. tit. 5. fac. l. 1. §. 1. ad S.C. Turpil. d. l. quæsitum.* lennibus antiquitatis, extra ordinem de criminibus cognosci per constitutiones cœpit. *l. ordo. 3. de pub iud. l. lex. 7. §. vltima. ad l. Iul. repet.*

DIGEST. LIB. IV.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. Titul. I.

1 *Ex quibus causis quis restituatur.*
2 *Restitui etiam hæredes.*
3 *Quomodo quis in integrum restituatur.*
4 *Continuatio sequentium titulorum.*
5 *Methodica explicatio tituli.*

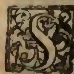

SOlet † etiam interdũ, qui in iudicium vocatur, petere olim quidem à Prætore, *tot. hoc tit. lib. 1. & 2. Cod. vbi & apud quem.* Iure autem nouissimo, à quolibet magistratu ordinario, *l. fi. Cod. vbi & apud quem, vbi gl. & D. Card. in cle. vnic. de rest. in integ. Bart. in l. in caus. 2. §. nunc videndum, de minor. Salic. in l. placet. C. de peda. ind.* In integrũ restititutionem: quod vel metu compulsum, vel dolo aduersarij, aut ætatis lapsu circumscriptum, vel absentia, vel status mutatione, B vel iusto errore aut alia de causa, quæ excusationem mereatur, in captionem incidisse se dicat. Quæ quidem causa, si adhibita cognitione iusta esse videbitur, *l. 3. hoc t.* & res maioris sit momẽti (nam propter minimam summam audiendus non est, qui conC tra ius ciuile petat In integrum restitui, vt maiori rei vel summæ præiudicetur, *l. 4. hoc t.*) æquum est Prætorem ita læsis subuenire, *l. 1. & 2.* quamuis ex conuentione, aut alio iuris vinculo teneantur: nec † modò ipsis, verùm etiam 2 eorum hæredibus, *l. 6. hoc titulo* D qui personam defuncti repræsentat, *Nouell. de iureiu à mor præst.*

¶ Restitui autem In integrum 3 dicuntur, quoniam Prætor eos in integrum pristinumq; statum & conditionem, qua fuerat ante captionem, reponit, *gloss in cap. 3. circa fin. ext. eod.* perinde atque si nullum negotium gestum esset:

vt meritò dixerit Paulus: *l. 5. h.t.* neminem videri excluſum, quem Prætor in integrum reſtituturum ſe pollicetur.

4 ¶ Etſi autem generale eſt, nec ad vnam alligatum cauſam reſtitutionis In integrum beneficium: & quoties æquitas poſcit, toties impetrari ſolet: *l. diuus. 7.* tamen B certæ quædam eæque frequentiores reſtitutionum cauſæ edicto ſunt comprehenſæ: in quibus, quia non vno vbique modo Prætor reſtituit, ſed pro varietate ſubiectæ rei variæ: ideo de ſingulis ſigillatim & diſtinctè in proximè ſequentibus titulis agi- C tur.

5 ¶ Sed antequam eò deſcendamus, pauca in genere ad hunc generalem titulum de reſtitutionibus ſunt annotanda. Reſtituere eſt aliquid reddere, *l. reſtituere. 75. de verb. ſignif. l. præterea, 29. l. qui reſtituere, 68. de rei vend.* ſeu D in priſtinum ſtatum reponere, *l. reſtituere, 75. de verb. ſignif.* 2. §. 27. *ne quid in loc. publ. gloſſ. in d. c.* 3. Paulus lib. 1. Sentent. c. 7. In integrum reſtitutio, eſt redintegrandæ rei vel cauſæ actio. Res redintegratur, hoc eſt, reponitur in integrum, quæ data aut facta E eſt: cauſa, quando res integra eſt, puta quando nihil datum aut factum, ſed cauſa, hoc eſt, obligatio ſubeſt, quæ per In integrũ reſtitutionem venit annihilanda. *Iſidorus, lib. 5. Etymo.* nec enim modo res perfecta, ſed imperfecta, & inchoata redintegratur, *l. metum, 9. §. ſed quod inf. tit.* 1. Sed hæc definitio tã Ordinarijs) quarum hic nulla tractatio inſtituta eſt) reſtitutionibus, *de quibus in l. 3. C. ex quibus cau. ma. l. 2. C. de reſcind. vend. l. 1. verb. reſtitutoria, de interd. tit. ext. de reſt. ſpoliat.* quàm Extraordinarijs, de quibus hac in parte duntaxat agitur, poteſt accommodari. Quare vt definitio ſubiectæ materiæ congruẽs, per quam res intelligi poſſit, habeatur. nos hac qualicunque deſcriptione vtamur licet. Reſtitutio, eſt remedium extraordinarium, quo Prætor deceptos aut læſos, aut eam cauſam, in qua ante deceptionem aut læſionem erat, ex iuſta cauſa reponit ac reducit. Species læſionũ plures ſunt, *l. 2. & 3. hoc t. vide tit. ſequ.* Cauſa efficiens Prætor: *l. 1. & t. tit.* προκαταρκτικὴ petitio & imploratio officij iudicis, *l. quod ſi minor 24. §. fin. de minor.* Impulſiua æquitas cauſæ: vnde apparet per iniuriam alterius alteri damnum eſſe datum, *l. 1. & 2. hoc tit.* Materia, ſunt res maioris momẽti, non friuolæ & leuidenſes, *l. 4. & l. penult. hoc tit.* Nam Reſciſſoriæ actiones (vt ſunt reſtitutionum) quia contra ius ciuile dantur, *l. in honorarius, 35. de act.* non temerè, nec ob res leuiculas dandæ ſunt, *l. 10. & 11. de dol. mal.* Forma, vt ea petitio intra legitima tempora proponatur, *l. non ſolùm, 6. hoc tit. l. fin. C. de temp. in integ.*

integ. rest. implorato officio iudicis, vel intentata etiam actione: *Ias.in l.1.num.8. de iurisd.* atque ita causa legitimè, hoc est, plenè cognita & probata, *vide Mynsing. obs.48.& 49.& 52. cent.1.* citatisque partibus, *l.3.& fin. hoc tit. vide copiosè Specul. t. de rest.in integ.* restitutio fiat. Finis & effe- B ctus, vt lapsis ætate, vel errore, vel alia iusta causa, subueniatur, perinde atque si lapsi non essent: vt ex sequentibus titulis intelligi potest: in quibus sex restitutionũ species, prout initiò dictum est, ordine subiunguntur.

Quod metus causa gestum erit. Tit. II. Cap.2. 20.

1 *Edictum de metu & vi.*
2 *Differentia inter vim & metum.*
3 *Propter quem metum vel violentiam restitutio fiat.*
4 *Edictum in rem scriptum, cui & aduersus quos detur.*
5 *Quomodo Prætor restituat, & quid in hanc actionem veniat.*
6 *Actionem esse arbitrariam.*
7 *Cui & aduersus quem non detur.*
8 *De annali & perpetua actione.*
9 *Affinia remedia, quæ vim passis dantur.*

1 HOc in titulo de ea specie tractatur, cùm quis restitui in integrum petit, quia Vi A Metuve coactus sit aliquid facere. Cùm enim etiam qui vi metuve cogitur consentiat, *l.si mulier, 21.§.pen.hoc tit. vide Paul. lib.1. t.7.* quia eligit ex duobus malis quod minimum est, & mauult contrahere quàm interfici, *Arist. lib.1.Ethic.* vel aliud grauius malum pati: ideo contractus metu factus, iure ciuili quasi consensu initus valet: nec de eo quicquam antiquis legib.cautum erat: vt extraordinario Prætoris auxilio fuerit opus: quod in reb.ciuilibus & politicis vsum etiamnum suum habet. In spiritualibus porrò ea C subtilitas hodie non attenditur, sed simpliciter vi metuve gesta pro nullis habentur, *Aut. sacramenta puberum, vbi Ias.num.5.& 43. C.si adue.ven. & in l. interpositas, n.2. C. de transact. Panorm. in c. de muliere, & c. cum locum, n.2.& 6.c.veniens, n.5. de sponsal.* D *Hypp.sing. 347. Guidon. Pap.sing. 969.*

¶ Edicti verba sunt: QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT, RATVM NON HABEBO. Olim ita dicebatur. QVOD VI † METVSVE CAVSA. Vis est maioris rei impetus 2 E qui repelli non potest, *l.2.hoc t.* vt cum ineuitabili violentia chirographum, pecunia, &c. alicui eripitur. Huius autem fiebat in Edicto mentio, propter necessitatem impositam, voluntati contrariam: quæ multum differt ab his, quæ metu coacta voluntate geruntur. Cùm

Cùm enim violentia quid extorquetur, principium actionis aliũde & extrinsecus venit: nec magis dici id potest voluntate patientis fieri, quàm volente fit natura, quoties tempestate ad scopulum nauis alliditur. At vbi impendentis violētiæ periculive metu quid fit, puta datur, traditur, conceditur: tum intus in patiente existit actionis origo: quæ à iudicio nequaquam impedito, & voluntate minus malum eligente proficiscitur: *l. si parte*, 22. *de rit nup. c. sacris*, 5. *extr. de rest. in integr.* Quo casu verum est quod dicitur: Voluntatem coactam esse voluntatem, *Arist. lib.* 3. *Ethic.* & rigore iuris obligare, *l. si mulier*, 2. §. *si metu*, 5. *hoc tit. gloss. Dec. Cag. in l. velle*, 4. *de reg. iur.* Quanquam autem hæc subtiliter distinguuunt Philosophi, & re ipsa differunt, tamen Prætor verbo quidem hæc in Edicto seiungebat, re simul complectebatur. Putauit enim, quodcunque vi atroci committeretur, id metu quoq; fieri, voluntate vtrique præsenti violentiæ cedente: & eodem modo subuenit, siue quis vim passus sit necessariam & ineuitabilem, quæ corpori & locomotiuæ vim affert: siue vim coactionis, quæ animum duntaxat inuadit, mentemq; superat: maximè cum vtrobiq; metus sit, & populariter cum populo, cui ius redditur, sit agendum: cuius maxima pars inter vim & coactionem voluntatis seu metũ, A non satis peritè distinguere nouit. Et sanè qui vim infert, metum etiam facit. Duplex enim metus est: alter quem Fecimus, alter quē Patimur, authore Quintil. *lib.* 6. *cap.* 3. Itaque Iurisconsult. qui student breuitati, *l. ampliorem*, 37. §. *penult. C. de app.* & (quantum arbitror) B Iulianus Edicti compositor, detraxit Vis mentionem, vt non necessariam, quasi & VIM clausula METVS contineat, *l.* 3. *hoc titul.*

¶ Vim autem accipimus, quæ aduersus bonos mores fit, non eam, quam magistratus iure licito infert, C *d. l.* 13. *l. quemadmodũ*, 29. §. *penult. ad l. Aquil.* Metum verò præsentem, *l. metum hoc tit.* & qui in hominem constantissimum à formidine obiectorum cadat, *l.* 5. 6 *hoc tit. l. interpositas*, 13. *C. de transact.* vt mortis, vinculorum, *l.* 7. 8. stupri, *l.* 8. *in fin.* D carcerum, *l. penul.* videlicet illicitorum & priuatorum, quos habere non licet, *tot. tit Cod. de priu. carc. Land. lib.* 2. *art.* 13. nam in publicis & licitis magistratuum carceribus distinguitur: vt si quis dignè incarceratus sit, non restituatur si quid promittat: quia E hunc ipse sibi metum fecit: *l.* 3. *l. si mulier*. 21. *hoc tit. in princ. text. in l. accusationis*. 10. *C. eod.* sin verò indignè restitutioni locus sit, etiamsi cum iureiurando promiserit, aut quid fecerit vel dederit, *Bart. in l. qui neque*, §. *solutum, de verbor. signific. gl.* 2. *in c. ex tenore. de*

de concess.prab. & c. veniens. qui cler.vel nou. Hypp.sing. 177. *text. in l. sed etsi quis.* §. 1. *si quis caut. c.secut.* §.1. *de iureiur. decis.Thol.* 422.*Land.lib.*3. *art.*41. Nam vis à magistratu iustè facta non habet restitutionem, vt supra dictū est: sed tantùm iniusta, quia in hac magistratus pro priuato habetur: *l.nec mag.*32.*de iniur. Cle.* 1.§.*fin.vbi Car.de cel.miss.Dec.in l.factum* 131. *de reg.iur. tex. in l. pen.& in l.fin. C. eo.* Metus Reuerentialis in hoc Edictum non venit, *l.cum te.*8.*l.fin.l.ad inuidiam*, 6. *C.eo.* etiamsi officio iudicis, rescissionem quandoque actus importet, *Bart.in l.*1. §. *qua oneranda,n.*4.*quar.rer.act. per l. pen. de fur.* nisi accedat alia impressio, & violentia, *l.fin.l.pen.C.eod.* Neque tamen solius potentiæ dignitatisve timor suffecerit: *d.l.ad inuid.* aut accusationis, *l. accusatio*, 10. *C.eod.* & infamiæ, *l.*4. *hoc tit.* aut minarum: *l.metum*,9. *C. eod.* nisi capitales sint, & ab eo qui exequi solet, effusæ, *l.donationis*.7.*l.pen. hoc tit. glos. & Dd. in d l.metum. vide omnino Spec. de pr.su.*§.*vlt.n.* 4. Metum, inquit Imperator, non actionibus vel contestationibus, sed atrocitate facti probare conuenit, *d.l metum*,9. Quamobrem vbi facto opus est, verba non sufficiunt: *l.*4.*in prin.de pecul.*multo verò minus preces etiam potentioris suffecerint: *Fab. in l. accusationi* .10 *C.eod.& §. quadrupli. n.*4.*Instit. de act.* quamuis vulgò

A dicatur, Preces domini esse præceptum, *glos.in l.*1.*verb. quemadmodum*, *quod ius.* & blanditias Principis, vim continere minarū, *glos.verb.pignora in l.*1. *si rec.pro. Feli.in c.*1. *num.*2.*&* 3.*de off.iud. del.* iuxta dictum: Rogando cogit, qui rogat potentior. Sed hæc

B in hoc Edicto rescissorio, & quod atrocitatem facti requirit, non considerantur: *glos.Bart.& Dd. in d.l.metum*,9.*C.eod.Bart.in l.de pupillo*, §.*si quis. de op.noui nunc. Dd.in c.ex literis.de despons.impu. Ias.in l.Titia. n.*8.*de verb.obligat. Dec.in l.in omnibus*,35.*de reg.iur.*

C præsertim quando contra minas alio remedio vti liceat, scilicet Cautionis: quam implorato iudicis officio, datis fideiussoribus vel pignoribus, *cap.*1. *vbi Franc.n.*3. *de homicid. in* 6. *Salic.in l.denunciamus,n.*2. *qui ad Eccles. confu.* præstare de non offendendo coguntur, qui minitando terrorem

D incutiunt *Bart. & Imol. in l. hac autem satisdatio.si cui plus quàm per l. Falci.Dd.in l.illicitas.*§.*ne potentiores. de off.praes. in l. qui bona.*§.*si quis, de damno. infect. in l. interposit.C.de transact. Ang. in tract. malef. ad verb. verba iniuriosa,n.*8.In hoc ergo Edicto tan-

E tùm iustum esse metum intelligimus præsentem, vitæ, *l.*7.8.9. *h. tit.l.metum,C. eod.* cruciatus corporis, *l.*4.*C.eod.cap.penult.ext.eod.* & status, *l.*4.*l.isti*,8.*hoc tit.* seruitutis, *d. l. isti.* fortunarum, *Bart. in l.penult.n.*5. *de cond ob causam.*

pudo-

pudoris & infamiæ realis, *l. isti. 8.* A *§. quod si dederit. hoc tit. glo. in l. 4. verb. infamia. hoc t.* non etiam verbalis: *l. 4. ubi gloss. 1. hoc t.* quia cum verborum atrocitate factum concurrat oportet: *l. 3. in fin. in verb. terrore verbo extorsit, hoc tit. d. l. metum. 9. in ver. non iactatientibus sed atrocitate facti. Cod. eod.* B vinculorum & carceris, *l. 7. & 8. hoc t.* & si qua sunt similia: *Paul. lib. 1. tit. 7.* nec interest, in se quis hæc vereatur, an in coniuge & liberis, *l. isti. 8. in fi. hoc tit.* qui pars corporis affectusque sunt, & de quibus non minus, quàm nobismet ipsis, sæpe etiam amplius la- C boramus. Si tamen cõstaret, quid metu etiam levi & vano factum esse (quod quidem non præsumitur:) crediderim restitutioni saltem ex officio iudicis, locum fore: *Bar. & Bald. in fin. Castr. ac Dd. in l. interpositas. 14. C. de transact. per gl. in l. 1. ver. metum. quar.* D *rer. act. Aretin. cons. 14. in 4. dubio. Æmil. cons. 2. num. 7. 9. cum seq.* licet nõ ex edicto, attamen ex edicti ratione benignaque interpretatione. Quid enim interest, quo metu quis cõpulsus sit, dum constet compulsum esse? *Dec. in l. in omnibus, 39. num. 3. de reg. iur. &* E *in c. fin. ext. eod.* Et notum est, alios alijs esse timidiores, & natura mulieres cõmoveri facilius quã viros: eoq; & ex leviore metu restitui: *c. cum loc. ubi gloss. de sponsal. Ias. & Dd. in l. interpositas, 13. C. de transact. Dec. in d. l. in omnib.* *num. 2. & 3. Roma. sing. 226.* planè ut necesse sit, natum ex personæ cuiusque qualitate, rerumque circumstantijs æstimari: *Dec. in d. l. in omnibus. num. 3. per not. Imol. in c. cum dilectus. quod met. caus.* etiamsi in abstracto verum sit, nõ nisi iustissimum, quique in constantem virum cadat, metum, huic edicto locum faceret nec alium, quo ad intentionem fundandam, & probationem faciendam, rectè allegari posse *Dec. in d. l. in omnibus. n. 3.*

¶ GESTUM ERIT, ait Prætor, nec adijcit A quo gestum sit: unde apparet, in Rem loqui edictum, indifferenter, non modò contra eos qui metum intulerũt, *l. metum. 9. §. animadvertendum. 1.* sive unum sive plures (licet una solutione, quia rei persecutio actioni inest, omnes liberentur, *l. item. 14. §. fi. cum ll. seq.*) sed adversus omnes omnino, qui lucrũ hinc perceperint, restitutionem dari: *d. l. 9. § fi. cum l. seq.* adeò, ut non quæratur, verum is qui convenitur, an alius metum fecerit. Sufficit enim docere, metum sibi esse illatum: & ex hac re eum qui cum agitur, etsi crimine caret, lucrum percepisse, *d. l. 14. §. in hac actione. 3.* Neque tamen hæc actio sic rem sequitur, sicuti Rei vindicatio, nam is qui vim intulit, iubetur restituere, etiamsi ad alium res pervenit: quia actio personalis est ex delicto nata: is verò ad quem pervenit, quamvis alius

alius metum fecerit, non tam ratione possessionis, quàm quod lucrum ex delicto facit, conuenitur ex æquitate naturali, quæ ex qualicunq; crimine emolumentum sperare non patitur, *l.2.sup. de eo per quem. l. non fraudantur, 134.de reg.iur. l.sine, 22. sup de neg.gest.* Qua ratione hæc actio in B Rem scripta dicitur: *dict. l.14. §. Ped.5.vide Cui.li.obser.5.cap.17.* quia nullam personæ mentionem facit, sed in ipsam rem metu gestam commodumque inde perceptum, digitum intendit: quemadmodum & pacta, *l. iuris. 7. §. pact.3.sup.de pact.*& interdicta, C *l.1.§.fin.de interd.* in Rem cōcepta dicuntur, quæ rem ipsam, non personam respiciunt. Quod cum ita sit, minus mirandum est hanc actionem hæredibus, cæterisque successoribus dari etiam in Quadruplum: præsertim cum contineat rei persecutionem: *d.l.item.* D *14.§.2.l.quod diximus.16.§.1.in fin.*cuiusmodi actiones solent trāsire, *Instit de perp.& temp. act.* In hæredes autem & successores cæteros, in id competit, quod ad eos peruenit. Licet enim pœna ad hæredes non transeat, *l.vnic. vbi Dd. C. ex del. def.* attamen quod E turpiter vel scelere quæsitum est, id (sicut & supra diximus) ad cōpendium nullius, nedum hæredis debet pertinere, *l. quod diximus. 16.l.19.l.20.hoc tit.* quin & de consumptis tenetur: sufficit enim semel peruenisse, *l. videamus 17.* quamuis interitum & casum non præstet. *l.si ipsa.18.*

¶ Sed quod Prætor ait, RATVM NON HABEBO quatenus accipiendum sit videamus. Et sciendum est, ex hoc Edicto metum passo, & Actionem & Exceptionem dari: *d.l.9.§.sed quod prætor ait, 3.* vt hac aduersus petentes, is qui metu gessit promisitq; quid, defendatur illa, quod ita gestum est, in integrum restitui officio iudicis petat: vt si per vim tradita res sit, retradatur, & de dolo promittatur, ne fortè deterior res facta sit: sin acceptilatione liberatio interuenerit, in pristinum statum obligatio restituatur, *d. l.9. §. ex hoc edicto, 7.* &c. Sed & partus ancillarum, & fœtus pecorum, & fructus non modò perceptos, sed etiam qui percipi potuerunt, & omnem denique causam restitui oportet: *l. sed & partus, 12.* quæ quidem omnia (etiam locum consumptorum æstimatione subrogata, *l.1.C. de his quæ vi metusue cau. l.in re furtiua, 8.de cond.furt.*) simul peti possunt hac conditione: vt nisi arbitrio iudicis restituantur, in Quadruplum reus condemnetur, *d.l. item, 14. §. 1.* Cùm enim, qui vi rapuit, improbior fur esse videatur, *d.l. 14. §. qui vim intulit, 11* cur nō ad pœnam furti, aut consimilem alligetur? Imò [illegible] delicto clementer cum [illegible] agit Prætor: primò quod non statim, vt furem, in quadruplum condemnat:

nat: sed restituendi concedit facultatem, si pœnam euitare velit: deinde quod in quadruplo simplum, & ipsam rei persecutionem (prout in edicto bonorum raptorum, *vide infr. & Instit. de vi. bon. rap.* complexus est,) secus quàm in actione furti, *l. item si cum,* 14. §. *sed & si quis,* 8. *cũ seq.*

6 ¶ Hæc igitur actio Arbitraria est: petitur enim, ex bono & æquo arbitretur iudex, quod metu gestum est vt, restituatur in integrum, quod ni fiat, in Quadruplum concipiatur condemnatio. Iussus igitur arbitrio iudicis, & interlocutoria sententia seu decreto rem restituere, licentiam habebit reus vsque ad sententiam definitiuam à iudice dandam restitutionem facere: quod si non fecerit, iure meritoque quadrupli condemnationem patietur, *d. l.* 14. §. *hæc autem actio,* 4. Vtrum autem hoc iussum iudicis sententia sit Interlocutoria tantùm, an verò Definitiua, nostri variè disputant; *gloss. & Dd. in l. 4. C. eod. & in l. item,* 14. §. *hoc autem, hoc t.* Ego putauerim interlocutoriam fuisse, qua iudex damnum metu factum arbitrio suo, hoc est, ex bono & æquo, velut taxaret, & hoc eum, qui dedisset illud, resarcire a?tori vim passo iuberet. Ac fortasse ne tale quidem iussum sententiamve interponi opus est: nec eam E??tum, eiusve Interpretes Iuriscon?ulti magnopere exigunt: sed id tant?modo vel-

A le videntur, (exempla enim textus mirificè variant) vt habeat reus facultatem offerendi restitutionem vsque ad sententiam, *d. l. item,* §. *si quis, &* §. *hæc autem.* Atque ita paratus soluere euitet condemnationem, *l. si debitori,* 21. *de iud. l. si reus paratus,* 73. *de*
B *procu.* §. *fin. Instit. de perp. & temp. act.* quod ni faciat, & sententiæ euentum expectet, in Quadruplũ deinceps veluti fur manifestus (nam qui vim fecit fur est improbior, *in princ. Instit. de vi bon. rapt.*) vna sententia, iuxta libelli petitionem, cui sententia, con-
C gruere debet, condemnetur. Id quod & tum obtinet, cùm tertius possessor ex aliena vi conuenitur, *d. l. item,* §. *in hac.* 3. Imputet enim sibi, qui delictum alienum mordicus defendit: ex eoque possessionem rei per metum ablatæ retinet, ac eiusmodi ratificatione
D vim facit suam, peræquè atque si ipsius illam commisisset: *l.* 1. §. *deiecisse, versic. cum autem, de vi & vi armat.* neq; beneficio Prætoris vti in tempore festinat: quo restitutionis pro arbitrio iudicis faciendæ oblatione, sententiam condemnatoriam (qualis ex hac
E actione indistinctè sequitur, cum libello sententia conformis esse debeat, *l. fin. C. de fideicom. lib. l. vt fundus,* 8. *inf. com. diuid.*) euitare posset, & mereri absolutionem: §. *fin. Inst. de perp. & temp. actionib. Bart. in l. actus, de his qui not. infam. Panor. in . um te, de sent. &*

re.

re. iud. Soc. in fallen. reg. 179. quâ A gere. Vlpianus *d. l. item*, §. *in hac*

indulget Prætor ijs, qui non expectantes dubium litis euentum, *l. quod debetur de pecul. gl. in l. Lucius*, 78. §. *fi. ad verb. possess. ad S.C. Trebell.* & quasi pœnitentia ducti, præpropere offerunt satisfacere ex arbitrio iudicis, ne cõdemnentur. In quo satis clementer cum reo conuento Prætor agit: *d. l. itẽ*, 14. §. 1. cùm aliàs legibus ciuilib. & iure stricto, pœnam delictorum non molliat pœnitentia, neque auertatur aut minuatur actio hoc nomine intentata, etiamsi reus satisfacere de re, puta rem furtiuam restituere, sit paratus, *l. qui ea mente*, 67. *ff. de furt.* At in his arbitrarijs iudicijs, ita benignè Prætor cum reo agit, vt det illi facultatem (peræquè vt in ciuilibus causis, vbi de pecunia, non de delicto quæritur, *d. §. fi. Inst. de perp. & temp. d. l. si debitori*, 21. *de iud. d. l. si reus*, 73. *de procur.*) pro D arbitrio iudicis, hoc est, ex bono & æquo, prout bonum virum arbitrari conuenit, *l. 1. de leg. 2. l. in personam*, 22. §. 1. *de reg. iur.* restituendi rem solam priusquam in pœnam delicti condemnetur: quo quidem beneficio, si non vtatur, est quod sibi imputet insequentẽ F. quadrupli condemnationem: eo'ã cum ex alterius flagitio conueniatur: quippe qui maluerit pertinaciter alienum delictũ ad extremum vsque defendere, quàm tempori suas rationes ab illo crimine, eiusdemque pœna seiun-

act. 3. *hoc tit.* Ne cui inquit, iniquum videatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res nõ restituatur: hoc est, non simpliciter in quadruplum concepta est actio, sed B conditionaliter, hoc modo. Ni reus ante sententiam, quod metu gestũ est, tuo arbitratu restituat, in Quadruplum iudex condemnato. Quadruplabitur autem id, quanti ea res erit, hoc est, cum fructibus & omni causa: *d. l. item*, 14. §. *Labeo*, 6. & §. *quadruplabi-* C *tur*, 7. *l. si mulier*, 21. §. 2. *hoc titul.* id tamen quod verè interest, & in quo quis certò damnum patitur, est quadruplandum. Vnde Iulian. ait, eum qui ex causa fideicõmissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim, & soluerit tantùm 260. quadruplum consecuturum: In his † enim tantummodò vim passus est, cum quadraginta reliqua deberet, *d. l.* 14. 7 §. *pen.* Nam hæc natura est huius actionis, vt rem damnumq; persequatur, neque ei detur cui nihil abest: *d. l.* 14. *in princ.* quamobrẽ aduersus creditorem, qui debitori suo vt solueret vim adhibuit, non competit: *l. sed & partus*, 12. §. *fi.* licet negari non possit, in legem Iuliam de vi eum incidisse, & ex constitutione Marci, ius crediti amisisse, *d. l. fi. l. extat.* 13. *hoc tit.* Sed quadrupli condemnatio tum demum locum habet, cùm intra annum

annum agitur, §. *post annum*. nam omnes pœnales Prætoriæ anno vtili finiri solent: *l. in honor, 35. de act.* licet ciuilis iniuriarum anno continuo expiret, *l. 5. C. de iniur. vid. Gouea. lib. 1. Leo. & inf. de iniur.*

8 ¶ Quamobrem si à tempore illatæ violentiæ annus vtilis effluxerit, amplius ad vindictam iniuriæ in Quadruplum agi nequit, propter præscriptionem: superest tamen in Simplū actio Rei persecutoria, in qua æstimatur omne quod agenti abest: *l. si mulier, 21. §. qui possessionem, 2. hoc tit.* quæ licet non sit Arbitraria neq; crescat propter contumaciam non restituentis: tamen quia de vi quæritur, & Extraordinaria ac Rescissoria est, grauatque existimationem rei, *l. 1. §. antep. infr. vnde vi. Bal. in c. 1. §. fi. n. 15. de prohib. feud. ali. per Fed. in feu. ali. in c. 1. §. si verò, de mil. va. qui cont. est.* quamuis ipso iure non infamet: *glo. in l. si cum excep. §. eum qui, verb. tenentur, hoc t.* ideo non datur nisi cum causæ cognitione, videlicet vt si alia non sit, hæc detur, *d. l. 14. §. post annum*. Ac detur quidem exemplo reliquatum perpetuò, *l. videam. 17. l. quod autem, 19. hoc t.* Et sic accipiendum est, quod ait Paul. *l. si mulier. 21. §. 1. hoc tit. vide quæ dixi Instit. de perpet. & temp. actionib. in princ.* Quod metus causa gestum erit, nullo tempore Prætor ratum habebit, *l. interpositas, 13. Cod. de*

A *transact.* Nam etsi nullo tempore Prætor ratum habet quod metu gestum est, eoque eiusmodi actiones olim, vt exceptiones, absque vlla temporum præscriptione perpetuò durabant: tamen sciendum est, actiones omnes tā Iuris ciuilis quàm Prætorij antea B perpetuas, nunc spatio 30. annorum (vt aliquis sit litium finis, neque timeantur semper cōtrouersiæ) Principum constitutionibus esse inclusas, *in princ. Inst. de perpe. & temp. act. l. 3. & 4. cum seq. de præscr. 30. vel 40. ann. dict. l. in honor. 35. de act.*

C ¶ Sunt autem & alia remedia, quæ vim passo dantur. Nam volenti parcere famæ rei, & Vendicatio datur in rem per vim ablatam: *d. l. 9. §. volenti, 4. hoc t.* quia res in bonis eius esse videtur, qui vim passus est: *d. l. 9. §. licet. 6. l. si quis, 17. de acq. possess.* & persona- D lis actio, quæ antea competebat, rescissa acceptilatione aut liberatione per vim extorta: *d. l. 9. § volenti.* quemadmodum & coacto hæreditatē repudiare vtiles actiones dantur, redacta ad nihilum repudiatione, *d. l. 21. § fin. h. c tit.* altera temen actio alteram tollit, E *d. l. 9. § licet.* Est & locus interdicto VNDE VI in possessionibus item QVOD VI AVT CLAM: *d. l. 9. §. 1.* & legi Iuliæ de vi: *d. l. sed & par. 12. in fin.* & edicto diui Marci, quo ius crediti, qui sibi ius priuata authoritate dixit per vim, amittit, *d. l. extat. 13.* Nonnunquam

nunquam

nunquam etiam solo iudicis offi- A cio sine vlla pœna, quod metu gestum est, restituitur: vt si metus non extet, cui vis atrox causam dedit: *l. fin.* §. 1. *&* 2. aut si vis sit à magistratu illata, cognitione non habita, *d. l. fi.* §. *fi.* Deinde eum qui metum fecit, de Dolo teneri certum est, quia vis sine B dolo malo non adhibetur: altera tamen actio alteram consumit, Exceptione in Factum opposita, *d. l. item si*, 14. §. *eum qui*, 13 *hoc t.* At qui dolo deceptus est, de vi agere non potest, nisi ea sit illata: nam in hoc Edicto vim probari omnino necesse est: *d. l.* 14. §. *in* C *hac*, 3. dolus autem sine vi, tecta fraudulentia & machinatione animi committitur, *l.* 5. *ex quib. caus. maior. l.* 2. §. *doli.* 4. *de vi bon. rapt. l. vlt. C. de litigio.* Itaque Doli tantùm mali actio propter dolum competit: in qua cuiusmodi fiat restitutio, deinceps videamus. D

De dolo malo. Tit. III. C. 2. 21.

1 *Dolum olim tribus tantùm casibus fuisse vindicatum.*
2 *Edictum de dolo.*
3 *Ratio edicti.*
4 *Quis sit dolus malus.*
5 *Edicto non esse locum, si alia actio sit.*
6 *Sine iusta causa non dari hanc actionem, & quando cesset: ac de actione in factum.*
7 *Qualem actionem, cui, aduersus quos Prætor det, & ad quid.*
8 *Quo tempore finiatur.*
9 *Quatenus transeat ad hæredes.*

HOc in titulo † de secunda restitutionis specie agitur, cùm Dolo malo aduersarij circumuentus, in fraudem & damnum incidit. Nam olim iure ciuili tribus tantùm casibus dolus coercebatur: primò ex lege duodecim Tabul. quando in tutela commissus erat: secundò ex lege Lectoria, circũscriptis adolescentibus: tertiò sine lege, in Iudicijs, quibus ex bona fide addebatur. *Cic. lib. 3. Offic.* Vnde apparet, cõtractus bonæ fidei per dolum contractos, non fuisse ipso iure nullos, alioqui nec obligatio, nec actio, neque iudicium constitui potuisset: *l. licet.* §. *ea. de procur. l. si pup.* 6. §. *videamus, infr. de neg. gest.* sed obligationem iure ciuili constitisse: quia licebat se inuicẽ contrahentibus decipere: *l. in causa.* 16. §. *pen. de minor.* verum in iudicio bonæ fidei, quod dolo malo factum esset, solere purgari aut retractari, *l. si dolo.* 5. *C. de rescind. vend.* excepto cum minor E contra legem Lectoriam deceptus esset: *l. & eleganter*, 7. *hoc tit.* talis enim contractus, ne inter maiores quidem valebat, *d. l. in causa*, 16. *de min.* vtpote contra legem factus, *l. non dubium, C. de leg.* §. *si aduersus. Instit. de nupt.* & ideo totus irritus: aut cum dolus 1

ab vtraque parte interueniebat, *l.* 3. *pro soc. l. si in empt.* 34. *de cont. empt.* qui contractum bonæ fidei stare non patitur, quando nulla vtrinque bona fides intercesserit, *l. domum.* 57. *de cont. empt.* in reliquis porrò, quæ non sunt bonæ fidei, cõuentionibus, qui circumscripti erant, efficaciter obligabãtur. Sed quod iniquum videbatur, non modò dolum esse impunitum, *l. in delictis.* 4 §. *cum dominus.* 2. *de nox. act.* verum etiam cum detrimẽto alterius quæstuosum, *l. ne ex dolo.* 12. *h. t. glo. in l.* 2. *per illum text. de eo per quem fac.* C. Aquilius prætor ætate Ciceronis æquiss. de Dolo Malo coercẽdo formulas, verissimum euerriculum omnium malitiarum, primus proposuit: *Cic. lib.* 1. & 3. *Offic.* quarum deinceps summa in Edictum Perpetuum ad hunc fermè modum est relata.

2 ¶ QVÆ DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT, ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO. *l.* 1. *in princ. hoc titul.*

3 ¶ Hoc edicto Prætor aduersus varios & dolosos, qui aliis obfuerunt calliditate quadam, subuenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, *d. l.* 2. *de eo per quem fac. l.* 5. *si quis caut. l. non fraudãtur,* 134. *in fin. de reg. iur.* vel istis simplicitas damnosa: §. *sed quia.* 2. *Instit. de fideicomm. hæred. l.* 4. §. *vltim. l.*

A 11. & *passim. de excep. dol. mal.*

¶ Dolum autem malum (reiecta Seruij definitione, quam tamen Cic. lib. 3. Offic. probat. & alibi Vlp. *l. iurisgentium.* 7. §. *dolo.* 4. *sup. de pact. Paul. lib.* 1. *t* 8.) Labeo ait, *l.* 1. §. 1. *vide l. vlt C. de litigios.* esse omnem calliditatem, 4

B fallaciam, machinationem ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitã. Cùm machinationem adhibitam definiat, facilè intelligi potest, dolum in committendo versari: qua potissimum nota à culpa etiam lata discriminatur: nam hæc magis

C in negligentia vel ignorantia consistit, *l. si mora, vbi gloss. sol. mat. l. mag. negl.* 226. *l. lata,* 223. *de verb. sign. l.* 3. *de iur. ign.* Non fuit autem contentus Prætor Dolum dicere, sed adiecit MALVM distinctionis causa & per diastolen: quoniam veteres etiam Bonum

D dolum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maximè si aduersus hostes aut latrones quis machinaretur. Dolus enim an virtus, quis in hoste requirat? *l.* 1. §. 2. *hoc tit. l.* 5. *in fin. de re mili c. dominus,* 23. *q.* 2. *Menoc. cons.* 100. *n.* 222. *Panorm. c. in nostra, n.* 7. *de sepul. vbi duplice statuit dolum, alium bonum, alium*

E *malum:* vt nomen homonymum hac adiectione fieret distinguendum, quo sciretur, quem dolum Prætor notaret.

¶ Ait Prætor: SI DE HIS ALIA ACTIO NON ERIT. 5

Meri-

Meritò Prætor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia actio non sit. nam eiusmodi agendi genus, quo perpetua ignominiæ nota condemnato inuritur, *l. 1. verb. doli, de his qui not. infam.* non temere debuit à Prætore decerni, si sit alia actio, qua quis possit experiri, *d. §. 2. l. 1. hoc t.* Itaque non est huic Edicto locus, cum tutore colludēte pupillus à Titio circumscriptus est: *l. 5. hoc tit.* quia ex lege XII. Tab. iudicio Tutelæ, quod sua interest, à tutore consequitur, nisi is soluendo esse desierit: *l. nam is, 6.* Item si minor circumscribatur, quoniam in integrum restitui potest. *l. 1. §. item Pompo. 6.* aut si quis in contractu bonæ fidei sit circumuentus, omnibus enim bonæ fidei iudicijs exceptio Doli inest: *l. huiusmodi, 84. §. qui seruum, 5. de leg. 1 l. sed etsi, 21. sol. mat.* vt in his, qui vel agendo vel excipiendo, machinatione se aduersarij deceptum probat, in integrum ex bono & æquo restituatur, arbitrio iudicis: qui vel contractum nullum declarabit, si dolo quis ad contrahendum inductus fuerit: *l. & eleganter, 7. in prin.* vel si eum ratum habendum putet, ne quid decepto dolus aduersarij noceat, pro singulorum factorum qualitate & circumstantijs prouidebit, *d. l. 7. in fin. l. 9. hoc tit. l. si dolo, 5. l. dolus, 10. C. de rescind. vend.* Denique quocunque tandem modo quis tutus sit: siue exceptione, siue actione, ciuili aut honoraria, siue pœnali, vel etiam populari: *d. l. & elegant. r, 7 in princ.* denegabitur ex hoc Edicto in integrū restitutio: *d. l. 1. §. ait prætor, 3. cum multis seq. l. 2. 3. 7. & §. 1. & 2. §. penult. l. arbitrio, 18. §. 1. & 2. h. t.* nisi probabiliter, an alia actio cōpetere possit, dubitetur: *d. l. 7. §. 1.* aut nisi alia actio quæ concurrit, æque famosa sit vt Stellionatus, *l. 3. de crimin. stell. vide glos. & Dd. in l. sub prætextu, 19. Cod. de transaction.*

¶ Eadem ratione prætor causæ cognitionē inseruit, ET IVSTA, inquit, CAVSA ESSE VIDEBITVR, nec enim tam grauis actio passim fuit indulgenda, *l. si quis, 9. § fin.* Quare si modica sit summa, hoc est, ad duos vsque aureos, non debet dari hæc actio, *d. § fi. cum l. seq.* sed in Factum potius, *gl. & Dd. in d § fi.* perinde vt moribus nostris actio Furti criminalis nequaquam locum habet, nisi tres aureos furtum superet, *vide glo. & Dd. in §. gallin. Instit. de rer. diuis. & inst de fur. vbi dixi.* Sed & quibusdam personis non dabitur: vt puta liberis vel libertis, aduersus parentes patronosve: item humili, vt plebeio, aduersus Consularem: prodigo, aut aliàs vili, aduersus hominem vitæ emendatioris, cum parcendum sit talium personarum existimationi. Quid ergo erit in horum personis? Dicendum est, in Factum verbis temperandam de 6

dolo actionem, vt bonæ fidei mẽtio fiat: hoc est, vt addatur clausula Bonæ fidei, concepto in ipsum factum cui dolus inest, iudicio: atque ita ex bono & æquo iudex arbitretur, ne contrà quàm bona fides exigit, fraus alterius alteri noceat, dissimulata interim doli mentione, quamuis ex narratione facti possit vtcunque colligi & apparere.

¶ Ait prætor: IVDICIVM DABO. at cuiusmodi? non modò tribuendo Exceptionem, *l. fin. hoc tit.* sed etiam Actionem, vt in superiore Edicto: à quo tamen eo distat, quod in hoc designari oportet, cuius dolo factum sit, quamuis in Metu non sit necesse: *l. sed & §. fin.* quia hæc tristis & famosa actio, ne nimium euagetur, non in rem sed in personam quæ dolum fecit, scripta est, vnde & certò comprehendi debet, quid dolo malo factum sit: vt sciatur qua in re, à quo actor sit circumscriptus, *l. item*, 16. Porrò cùm ab ijs, qui dolum commiserunt recesseris, in alios non competit, nisi quatenus ad eos peruenit, *l. sed & 15. §. penult. l. si plures*, 17. *§. fin.* Sanè si plurium dolo quid factũ dicatur, omnes quidẽ ex suo crimine in solidum obligabuntur: sed quòd actio est Rei persecutoria & bona fides nõ patitur compluries idem exigi, vno rem, vel quanti ea res fuit restituente, omnes liberabuntur, *d. l. si plures ex. ex l. bona fides*, 57, *de reg. iur.* Sed

A & hæc actio est Arbitraria, in qua restitutio fieri arbitrio iudicis iubetur: quæ ni fiat: sequitur condemnatio. Quãti ea res est: cuius æstimatio iuriurando in litem actoris committitur, *vide tit. ff & C. de in lit. iur.* Non tamen semper in hoc iudicio arbitrium iu-
B dicis dandum est. Quid enim si manifestum sit, rem restitui non posse? veluti si seruus dolo malo traditus, sit defunctus ideoque protinus condemnari debeat reus in id quod interfit actoris, *d. l. arbitrio*, 18. Neq; verò hic ad qua-
druplum crescit in contumacem
C condemnatio: quia dolus non eam, quamuis cum furto habet affinitatem: decepto enim volenti, non inuito, aufertur: ideoque furti pœna locum hic non habet. Ac visum fuit sufficere, si refusis actori damnis reus in vindictam doli existimationis iactura ple-
D cteretur: *l. 1. §. non fuit. hoc tit. l. 1. verb. doli, de his qui no. infam.* quæ certè homini ingenuo, pudentique omni pecuniæ iactura grauior esse: *l. iusta, vbi glo. de manu. vind.* debet. *fac. l licet*, 103. *de ver. sign.* Sed cur hæc actio peræque non est Rescissoria, & contractũ
E retractat, atque superior quæ ob Vim datur? Respondeo: Edictũ de vi, ita Prætor concepit, vt polliceatur se Ratum nõ habiturum, atque ita Irritum facturum quod gestum est. De dolo non eodem modo edicit. Nã dolus quadamtenus permissus est contrahenti-

bus,

bus, ex natura & vsu commerciorum ac solertiæ humanæ: *l. in causa, 10. §. penult. de minor.* nec perinde magnũ scelus est vt metus aut vis: quia hæc in publicum crimẽ incidit, *ad l. Iul. de vi publ. & de vi priua. l. hoc iure, 152. de reg. iur.* dolus non item, *l. 1. de crim. stell.* Quare visum fuit hunc leuius coercere, satisq; esse damnum refundi, ne contractus hoc prætextu temerè rescindantur.

8 ¶ Hæc autem actio Vtili olim anno, hodie Continuo biennio, quia grauis & odiosa est, terminatur: *l. fin. Cod. eod.* adeò vt ne litis quidem contestatione perpetuetur: *gloss. & Dd in d. l. fin. Cod. eod: Salicet. in l. fin. C. de præsc. 30. annor.* Cæterùm in Factum actio, quæ datur in quantum factus est reus locupletior, Perpetua est: *l. itaque, in fin. hoc tit.* cum quia cessat acerbitas ignominiæ, *l. Sabinus, 29.* tum quòd nullo tempore lucrum ex delicto cum alterius damno sit sperandũ: & hæc actio merè sit Rei persecutoria, quod genus 30. annis datur: *l. 34. de act. Instit. de perp. & temp. act. l. 1. unde vi, cum similib.* qua ratione etiam Doli exceptio perpetua, *l. purè, 5. §. vlt. de dol. ma. excep.* est. Nec enim infamat, quoniam opposita exceptione doli non damnatur actor, sed absoluitur reus. Nemo autẽ ex dolo infamis est, nisi de dolo damnatus, *l. 1. de his qui not. infam.* Deinde exceptio rem tuetur: eoque vt rei persecu-

A toria durare in perpetuum debet, *l. si pact. C. de except. l. durè, in fin. de dol. except. glo. in l. 3. verb. persecutione, C. de præscr. 30. annor.* Perpetuitas autem hæc non item vt in actioni. *Instit. de perp. & temp. act.* sic hic 30. annis concluditur: *gloss. l. 3. verb. persecutione, Cod. de* B *præscr. 30. ann. & l. si pactum, 6. C. de except. Panor. Felin. c. si autem, de rescr. Franc. Bald. de præscr. 4. par. 4. partis, q. 37.* Illis enim ob negligentiam cessantium iura sua persequi, tanto tempore præscribitur, si quidem agi possit: *l. vnic. §. 1. C. de ann. except.* at exceptio- C nem non perinde vt actor actione, *t. t. C. vt nemo inui. l. 5. §. vltim. de do. excep.* reus arbitratu suo potest vti, cùm illi semper expectandus sit actor, cuius actionem exceptione præcludat. Nulla igitur cùm possit ei imputari negligentia, quippe qui excipere non va- D leat, nisi agatur: meritò nulla quoque currit ei præscriptio, *l. 5. l. 6. C. de excep.* nisi ijs in exceptionibus, quæ per modum etiam actionis proponi possint. *Bald. Salic. & communiter Dd. d. l. 5. & 6. per l. quæsitum, §. vlt. de pecul. Bald. l. sicut, num. 12. & 13. C. de* E *præsc. 30. anno. & l. si ex cautio. C. de non nu. pecu. Felin. in c. si cautio. n. 69. de fid. instr.*

¶ Hæredibus porrò hæc actio 9 datur, quia rei persecutoria. In hæredes autem cæterosque successores Perpetuo eatenus, quatenus ad eos peruenit: *l. si plu-*

res,17.in fin.l.in hared.l.26.cum ll. seqq. hoc tit. nam iniquum esset, vlterius quemquam ex alieno delicto obligari. Quod enim vltra est, pœna est in persona hæredum, cum ad eos res non peruenerit, nec sint facti locupletiores, quo pœnali genere actionis hæredes conueniri non solent. *l. 1. de priu. delic. l. vnic. Cod. ex del. def.*

De minorib. viginti quinq; annis. Tit. IV. C.2.22. vsque 45.

1 *Edictum.*
2 *Eius ratio.*
3 *Quibus minoribus ad quod vsque tempus beneficium hoc detur.*
4 *Qui ex persona minoris restituatur aut non.*
5 *Ex quo gestu minor restituatur.*
6 *Non sine causa cognitione restitutionem fieri, & quid in causa cognitionem veniat.*
7 *Quid in hoc iudicio sit probandum.*
8 *Nullam ex hoc edicto proficisci actionem.*
9 *Effectus restitutionis, & vis, & quomodo fiat.*

1 DE ijs † qui inconsulta quadam iuuenilis ætatis leuitate damnum fecerunt, in integrum restituendis, ita Prætor edicit: QVOD CVM MINORE QVAM XXV. ANNIS NATV A GESTVM ESSE DICETVR, VTI QVÆQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM, *l. 1. hoc t.*

2 ¶ Hoc Edictum Prætor naturalem æquitatem secutus proposuit, quo tutelam minorum suscepit. Nã cum inter omnes constet, fragile esse & infirmum B huiusmodi ætatis consilium, & multis captionibus suppositum, multorumq; expositum insidijs, ac (vt ait Cicero *pro M. Cælio.*) tempus illud ætatis sua sponte infirmum, aliorum libidine etiam esse infestum: Prætor eis auxilium hoc edicto est pollicitus, & C aduersus captiones opem, quam omni minoris ætatis tempore petere possent, *l. 2. & 3. C. de tem. in integ.rest.*

3 Apparet enim minorib. 25. annis id auxilij polliceri, non maioribus: nam post hoc tempus compleri virilem vigorem con- D stat: & ideo hodie in hanc vsque ætatem adolescentes curatorum auxilio reguntur: nec ante rei suę administratio eis committi temerè debet, quamuis rem suam bene gerentibus, *d.l. 1. in fin. C. de leg. tut. in princ. Instit. de curat. vbi dixi.* Ergo si cum minore con- E tractum sit, & contractus incidérit in tempus quo maior efficitur, restitutio cessat: nisi totum hoc dolo aduersarij structum, & eò protractum probetur, vt maiore illo facto, quod gestum esset, subsisteret, *l. 3. §. si quis hoc tit.* Cæterùm de eo quod minore ætate gestum

gestum est, maior iam factus re-A stitutionem petere nō prohibetur (nisi ratam alienationem habuerit, *l.1.C.si ma.fact.*) olim quidem intra annum vtilem hodie intra quadriennium. *l.fi.C.de temp. in integr. rest.* ab ingressu iustæ ætatis computandum. Minorem autem natu accipimus, qui nondum B 25. annum perfectè & omnimodo adimpleuit. nam à momento in momētum tempus spectamus: adeò vt si postremo die aut vltima hora, quæ ad complementum 25. anni deest, captus sit, restitutioni locus relinquatur, *l.3.§.minorem, 3. hoc t.* Iure porrò Saxon. C minorum ætas, 21. ætatis anno terminatur: & exinde tempora quadriennij currere incipiunt, *Fach. diff.9. per text. Landtr. lib. 1.art.42 & Lehen. art.26. Reinh. de tute. diffe. 5.* Nihil autem refert, minores sint patres an filijfam. mares an fœminæ, dummo- D do ipsorum intersit restitui, *l.5.§. sed vt. um, §.si quid, 7.hoc tit.* Serui tamen minores non restituuntur: quoniam domini tantum, cui acquiritur, persona spectanda est, *l.non minus, 31.de hæred.instit. l.debitor.82.§.1. de leg. 2.* qui sibi imputare debebit, quod minori E rem commiserit, *l.3.§.fin.l.4.* Eadem ratione minoribus alieno nomine, vt procuratorio, institorio, &c. negotiantibus, non succurreretur: cùm eo modo potius maiori consuleretur: cuius damno res sit cessura, *l.cum mandato, 23.*

¶ Ex ipsius autem minoris persona restitutionem petunt, procurator eius cui nominatim id mandatum est, aut qui rem ratam dominum habiturum satisdedit, *l.illud 25.§.1. cum l.seq.* item pater, quia eius periculum agitur, cum de periculo teneatur: *l.patri, 27.* & hæres, quando non respectu solius personæ hoc beneficiū detur, sed propter damnum & læsionem, quæ in hæreditate manent, & à minore in hæredem transferunt, *l.3.§.penult.l.minor, 18.§.fi.cum l.seq.* Fideiussori non succurritur, quod iniurium sit huic in necem creditoris subueniri, qui in securitatem obligationis eū accepit sed ipsi potius qui vltrò spopondit, deneganda erit mandati actio, *l.in causæ, 13.h.tit. in princ.l.1.& 2.C.de fid. min.* 4

¶ Ait prætor, GESTVM ESSE DICETVR. Gestum sic accipitur, qualiter qualiter, siue contractus sit, siue quid aliud, vnde damnum minor fecit, *l. ait prætor, 7.* Sanè in delictis nulla deprecatio aut restitutio est: *l. auxilium, 37.l.9. hoc tit. & C.si ad delic.* indigni enim sunt legis beneficio, qui in legem committūt: *d.l.auxilium*, quanquam pœna miseratione ætatis in his mitigari solet, *l.ferè, 180.de reg. iur. d.l. 37.* Qua ratione & illud rectè placuit, si post repudiatam hæreditatem, negotijs ab alio successore confectis atq; finitis, ad partam laborib. substituti pecuniam 5

velit minor admitti, *l.quod ſi,24.* A *§.Scæuola,2. hoc t.* aut ſi ipſe ſe maiorem ſimulando fallaciam alij ſtruxerit, *l. 2. Cod. ſi min. ſe maio. dix.* nequaquam audiendum.

6. ¶ Illa verba, VTI QVÆQVÆ RES ERIT, cauſæ cognitionem ſignificant. Nec enim ſemper ea quę cum minoribus geruntur, reſcindenda ſunt, ſed ad bonum & æquum redigenda: ne magno incommodo afficiantur huius ætatis homines, & nemine cum his propter metum reſtitutionis contrahere volente, quodammodo commercium eis interdicatur, *d. l. quod ſi, 24. §. 1.* Itaque ea tantùm, in quibus manifeſta eſt circumſcriptio, irrita fient, vtpote ſi circumuenti, ſuaque decepti facilitate, aut quod habuere amiſerint: aut emolumentum, quod erat in manibus, ſiuerint elabi, *d. l. circa finem hoc t.* aut ſe inutilibus negotijs, damnoſisve litibus implicuerint, *l.minoribus, 6. l. ſi minor, 34.§.1 l.non omnia, 44.h.t.* nam hæc omnia verbo Circumſcriptionis comprehenduntur: *d. l.non omnia*, adeò vt etiam affectionis habeatur ratio: *l.ſi in emptionem, 35.*

7 Non † aliter tamen in his ſubuenitur minoribus, quàm ſi cauſa cognita, & rem alicuius eſſe momenti: *l.ſciendum, ſupra de reſt.in integ.Fer.in for.lib.ſuper pet.reſt. in verb. & minorib.* & in ea ſe ætatis lubrico captos probarint, *l.verũ,12.§.ſciendum,3.h.t.* Neque enim qui ſobriè ſua adminiſtrans, occaſione damni non inconſultò accidentis, ſed fato velit reſtitui, erit audiendus: cũ non mali euentus, ſed inconſulta facilitas pariat reſtitutionem: *d. §.ſciendum.* Sufficere tamen arbitror, & minorem ætatem oſtendi, B & læſionem: *d.§.ſciendum, in verbo, capti eſſe probentur, l. nam poſtea, §.ſi minor, de iureiur. Ferr. præall. loco l. 1. C. qui & aduer. quos. Schurff. latè conſil. 28. cent. 1.* quæ non in caſu & euentu, qui prudentiſſimos fallit, ſed ipſo hæreat contractus principio, *d.l. ve-* C *rum,§.ſi locupleti,4. hoc tit.l.fi. C. eod.* In cauſæ cognitione etiam hoc verſabitur, num fortè aliqua actio contractum annihilans poſſit competere, citra in integrum reſtitutionem. Nam ſi communi iure tutus eſt, puta ſi conuentio ipſo iure nulla ſit, vt cõueniri ab D alio nequeat, nec quicquam præſtiterit, vt conuenire alterum neceſſe non habeat, non debet ei extraordinarium auxilium tribui: *l.in cauſa, 16.hoc tit.vide l.vltim. & tot.tit. C.ſi tut.vel cur.vbi dixi an actiones aliæ cum hac concurrant.* quod ſecus fuerit, ſi alia ei E actio competat: *tot. tit.Cod.ſi tut. vel cur.* poteſt enim vtilius eſſe minoribus reſtitui, quàm ſumptuoſis actionibus atque litibus diſtingui: *l.16. l.vlt.infra, ex quib. cauſ.maior.* Deinde vtrum ſoli ei ſuccurrẽdum ſit, an etiam ijs qui pro eo ſunt obligati, an verò po-

tius creditoribus, *d.l. in causa*, 13. *hoc tit.* Deniq; quis contra quem (nam neque aduersus parem hoc est, ætate minorem, *l. verum*, 12. §.*pen.* item libertatem, *l. ex causa*, 9. *circ. fin.* nec semper contra bonæ fidei possessorē restitutio dari solet, *l. plane*, 14.) ex qua gestione, propter quā causam, & quatenus, *d.l.* 9. *l. cum mandatum*, 23. restituendus sit, diligenter ex circumstantijs rerum est perpendēdum: *d.l. in causa.* 13. §. 1. quæ quidem causæ cognitio præsentibus aduersarijs, quos contra cognitio impetratur, aut saltem legitimè euocatis, per contumaciā absentibus, est facienda, *d.l.* 13. §. *causa*, 2. Addit prætor, ANIMADVERTAM: videlicet vt causa cognita prout æquum videbitur, aut largiar beneficium restitutionis, aut denegem. Cùm
8 † autem nullum iudicium aut actionem, sed tantummodò se animaduersurum polliceatur: intelligi licet, nullam propriam actionem vel cautionem, ex hoc edicto proficisci: *Ias. post alios in l. ea demum*, 6. *num.* 4. *Cod. de coll.* sed totum id pendere ex cognitione Prætoris: *l. quod si*, 24. §. *fi. hoc tit.* eiusve magistratus, qui prætoria potestate fungitur, vt Præfecti vrbi, Prætorio, *d.l. in causa*, 16. §. *fi. cum l. seq.* aut minoris etiam magistratus, *l. minor*, 18. item in prouincia Præsidis, *l. præscr.* 42. Restitutione † autem in
9 integrum decreta vnusquisq; ius suum integrum recipit, sumptusque in rem facti restituuntur: *d.l. quod si*, 24. §. *penult. d.l. patri*, 27. *circa fin.* vna cum fructibus, vsuris, omnique causa tam minori, *l. quod si minor*, 24. §. *pen. l. patri*, 27. §. 1. *hoc t.* quàm ei qui cum hoc contraxit, *l. minor*. 40. §. *fi. h. t.* reddenda. Nec enim ita subueniendū est minoribus, vt ex alienis incommodis sua comparent commoda. Quare & ipsi qui cum eis contraxerunt, in eam conditionem, qua ante cōtractum fuerant, sunt reponendi: *l. intra*, 59. §. *fi.* quod in omnibus in integrū restitutionibus exigente ita æquitate, obseruatur: *l. ergo.* 22. *infra, ex quibus caus. maior. l. vnic. C. de reputa. quæ fiunt.*

De capite minutis. Tit. V.

1 *Ratio huius restitutionis.*
2 *Edictum.*
3 *Edicti explicatio, & ad quos contractus pertineat.*
4 *Quid sit capitis minutio.*
5 *Tria genera minutionis.*
6 *In minima duntaxat edicto locum esse.*
7 *Effectus huius restitutionis.*

QVod † ad restitutionem, quę propter status mutationē datur, attinet, sciendum est, cùm quis per adoptionem aut emancipationem statum mutat, obligationes priores stricto iure perire: quoniā qui emancipabatur olim, 1
aut

aut per adoptionem in alienam transibat familiã, is solenni quadam imaginariaque venditione dabatur in seruitutem, cui nulla obligatio ciuilis adhærescere potest, *l. 3. §. fin. hoc tit.* Sed & arrogatus vnà cum omnibus bonis & iuribus in potestatem arrogatoris transit: vt vel hoc nomine inanis reddatur aduersus adoptatum, qui nihil in bonis retinet actio, *l. 6. supra, de dol. mal.* Cæterùm quod iniquum erat, hũc ad modum ludificari, & agendi facultate priuari eos, qui cum talibus bona fide contraxissent, Prætor intercessit, itaque cauit.

2 ¶ QVI QVÆVE, POSTEAQVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVMVE SIT CAPITE DEMINVTI: DIMINVTÆVE ESSE DICENTVR, IN EOS EASVE, PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT IVDICIVM DABO, *l. 2. §. 1. hoc tit.*

3 Rectè † inquit, POSTEAQVAM CONTRACTVM, &c. nam si quis post minutionem capitis cũ his contrahat, imputare sibi debet, cur contraxerit, quantùm ad verba huius Edicti attinet, *d. l. 2. §. hi qui. 2.* ACTVM CONTRACTVMVE.) Hoc de ciuilibus contractibus atque actionibus accipimus: nec enim necesse fuit quippiam edicere de criminalibus: cum nemo delictorum pœnas per capitis diminutionem exuatur; *d. l. 2, in fin.* sed huius-

A modi obligationes semper cum capite ambulent: *l. tutelas. 7. vers. iniuriarum, hoc t.* Tutelas etiam hic obligationum nomine comprehendimus: quanquam non amittantur capitis minutione Minima, *d. l. tutelas, 7.* (de qua hoc Edictum loquitur) nisi illæ B quæ ex lege XII. Tab. in iure alieno, h.e. potestate patria, *tot. t. sup. de his qui sunt sui vel alien. iur.* constitutis personis (nam & filijfamil. tutores esse possunt, vt suo loco dicemus) deferuntur: videlicet agnatis, *d. l. tutelas, vid. inf. de tut. vide Vlp. tit. 11. Goue. lib.* C *lect. 2. cap. 12.* Agnatio namque tollitur, mutata per capitis minutionem familia, nõ ius sanguinis, naturæ, vel ciuitatis. Quare quæ tutelæ ex testamento aut à Magistratu nouisq; legibus deferuntur, minimè pereunt capitis minutione: quoniam ad ius ciuita- D tis pertinent, quod hac familiari ratione non perimitur: sicut nec illæ, quæ ex lege non agnato, sed natura proximo deferuntur: quãdoquidem adoptio vel emancipatio, ius naturalis proximitatis auferre non potest, *d. l. tut. l. 1. ad Tertull. cum simil.* Deferre autẽ, E vt hoc addam, propriè lex tutelam dicitur, testator verò vel magistratus Dare.

¶ Ait Prætor: CAPITE MINVTI.) 4 Capitis minutio, est status permutatio, *l. 1. hoc t.* Caput enim hic pro statu accipimus: *l. 2. de interd. & releg. capitalium, 28.*

de

de pœ. vt cum dicimus ciuem esse integri capitis, *Cic. in Piso* Nullū caput habere seruum, *l. 3. in fin. hoc t. §.seruus,Inst.eod* &c. quod quidem caput, cum immutatur, diminui dicitur: quemadmodum res quæ mutantur, *l.1.verb.dim-nutum. infr. tit. 1. l. deperditum, 21.de petit.hared. l.vlt.de legib.*& in alienam potestatem transeunt, *l.diuus,§.d. pet. hare.*Minutionis † autem capitis tria sunt genera, Maxima, Media, Minima. Tria enim existunt, velut status capita: quorum quoad potimur, & in quibus donec quasi stamus, ciuilem Rom ciuitatis statum retinere dicimur videlicet Libertas,quę manat à natura: Ciuitas, quæ ex iure ciuili: & Familia, ex iure gentilitio, *l.1.de inter.& reg. leg.* Ea Terent. vno versiculo complexus est: Principio dico esse liberam, ciuem Atticam, meam sororem. Igitur hæc omnia cum amittimus, libertatem, ciuitatem & familiam, Maximam esse capitis minutionem constat: *l.fi. hoc t. §. 1. Instit. eod.* quod accidit his, qui atrocitate sentētiæ serui pœnæ efficiuntur: quod hodie fieri non solet: *Nouell. const. 22. de nuptiis, §.deportatio. Authent. sed hodie. C.de donat int.vir.& vxor.* & libertis ingratitudinis nomine in seruitutem reuocatis: item hic qui ad participandum pretium venundari sese passi sunt,§.1.*Inst. eod.* Cùm verò amittitur retenta libertate ciuitas, Minor siue Media est capitis diminutio: *d.l.fin. hoc tit.* quam patiuntur aqua & igni interdicti, siue, quod in eius pœnæ locum successit,*l.3 infr.ad l.Iul.pecul.l.2.§ 1.de pœ* deportati, §.1.*Instit. eod.l. 1. C.de hared. institut.* Cùm autem & libertas & ciuitas retinetur, familia tantùm per adoptionē emancipationemve mutata, liquet Minimam esse capitis diminutionem:*§ minima, Instit.eod. d.l.fin.*ad quam solam hoc Edictum pertinet. Nam † siue 6 amissione ciuitatis, siue libertatis contingat capitis diminutio, locus Edicto esse nequit: quia sic minuti penitus non possunt conueniri, *l.2. hoc tit.* quando & actionum iudiciorum commercium inter solos duntaxat ciues constet: & nulla sit restitutionis æquitas aduersus eum, qui aut duram omniumque rerum indigam seruitutem seruit: aut amissis bonis, ciuitate relicta, nudus exulat,vt deportatus, *d.l.7.in fin.* Dabitur planè actio.Vtilis in eos ad quos bona eius peruenerunt, siue fiscum, siue dominum, *d.l.2. d.l.7.§.fin.* Tum igitur demum huic Edicto locus est, cum salua ciuitate, capitis minutio contingit: quo casu iudicium se Prætor daturum pollicetur: cuius tamen hodie minor est vsus: postquam sublatis mancipationibus solennibus, ex hac causa minui capita desierunt, *vide qua dixi Instit.de cap. diminut.*

7 ¶ PERINDE QVASI ID FACTVM

CTVM NON SIT.) Quod ita A accipiendum est, non vt totam capitis diminutionem rescindere, & ad nihilum redigere velit: quemadmodum in superiorib. restitutionum speciebus fieri videmus: sed vt actiones pristinas iuris subtilitate extinctas restituat, *l.2.in fi. verb. restituitur in eum* B *actio, l.7.in fin.in verb. nulli restitutioni, &c.* isque qui capitis minutionem passus est, & eius bona, perinde teneantur, *d.l.7. in fin. in verb.in bona,quæ habuit,mitti.* atque si nulla omnino emācipatio, nulla adoptio, nulla denique minutio capitis interuenisset. Hoc C iudicium perpetuum est, & In hæredes & Hæredibus datur: *d.l. 2. §.fin.* quia rei persecutorium est, *ex regula, §.1. Instit. de perp. act.l.in honorariis,35. de act.*

Ex quibus causis maiores viginti quinque annis in integrum restituantur. Tit. VI. C.2.54.

1 *Ratio huius restitutionis.*
2 *Edictum.*
3 *Eius explicatio.*
4 *Quomodo Prætor absentibus consulat, & ex qua absentia.*
5 *An absentes procuratores relinquere debeant.*
6 *Quomodo Prætor præsentibus contra absentes succurrat.*
7 *Quis dicatur defendi: aut non.*
8 *Quandiu duret hoc beneficium.*
9 *De actione rescindente & rescissoria.*
10 *De generali clausula, Si qua mihi iusta, &c.*
11 *Prætorem non restituere contra leges.*

NVnc † de restitutione In integrum, quæ propter absentiam datur, est videndū: cuius quidem Edicti nemo non iustissimam causam esse confitebitur. Quid enim æquius, quàm absentiam cuiusquam, quæ vel negotijs Reipubl. datur, vel quam expressit necessitas, aut vis maior, nullius in fraudem atq; iniuriam redundare: sed ita quod ea re eueniat restitui, vt nec obsit cuipiam, neque prosit? *l. videlicet, 29.l.ergo, 22. hoc tit.* 1

¶ Verba Edicti talia sunt: SI 2
D CVIVS QVID DE BONIS, «
CVM IS METV AVT SINE «
DOLO MALO REIPVBLICÆ «
CAVSA ABESSET: INVE «
VINCVLIS, SERVITVTE, «
HOSTIVMQVE POTESTATE «
TE ESSET: SIVE CVIVS «
ACTIONIS EORVM, CVI «
E DIES EXISSE DICETVR. «
ITEM SI QVIS QVID VSV «
SVVM FECISSET, AVT «
QVOD NON VTENDO «
AMISIT CONSECVTVS, «
ACTIONEVE QVA SOLV- «
TVS OB ID, QVOD DIES «
EIVS EXIERIT CVM AB- «
SENS

" SENS NON DEFENDERE-
" TVR, INVE VINCVLIS ES-
" SET, SECVMVE AGENDI
" POTESTATEM NON FACE-
" RET: AVT CVM EVM INVI-
" TVM IN IVS VOCARE NON
" LICERET, NEQVE DEFEN-
" DERETVR: CVMVE MAGI-
" STRATVS DE EA RE APPEL-
" LATVS ESSET, SIVE CVI
" PER MAGISTRATVM SINE
" DOLO IPSIVS ACTIO EXEM
" PTA ESSE DICETVR: EA-
" RVM RERVM ACTIONEM
" INTRA ANNVM, QVO PRI-
" MVM DE EA RE EXPERIVN-
" DI POTESTAS ERIT: ITEM
" SI QVA ALIA MIHI IVSTA
" CAVSA ESSE VIDEBITVR,
" IN INTEGRVM RESTI-
" TVAM: QVOD EIVS PER
" LEGES, PLEBISCITA, SENA-
" TVSCONSVLTA, EDICTA,
" DECRETA PRINCIPVM LI-
3 CEBIT. *l.1. hoc tit.* Hoc † Edicto Prætorem & consulere absentib. ne capiantur, & aduersus eos ne capiant, minimè obscurum est: *d.l. in princ. l. item, 21. in prin. h.t.* SI CVIVS.) videl. Absentibus, vt subijcit: primò enim consulit Absentibus, post aduersus eos
4 Præsentibus, DE † BONIS FVERIT QVID DIMINVTVM.) hoc est, vsucaptum, præscriptum, amissum: *l. deperditum, 21. de petit. hæred.* CVM IS METV.) puta mortis, cruciatus, aut alio iusto timore correptus abesset, cujus rei disquisitio est penes iudicem: *d.l. 2. in fin. l. 3. hoc tit.* AVT SINE DOLO MALO REIPVB. CAVSA ABESSET. Dolum malum eò pertinere accipimus, vt qui commodi captandi, faciendæue alteri iniuriæ gratia id data opera egerit, vt Reipubl. causa abesset, vel qui maturius profectus est: vel cùm posset reuerti, non redijt, ab isto priuilegio arceatur, *l. 4. & 5. hoc t.* Nec enim Reipub. causa eos abesse intelligimus, qui non coacti, sed commodi sui, *l. Republica, 36. h. t.* aut priuati negotij, *l. non verò, 42. hoc tit.* gratia aut finito officio, *l. is qui, 37. l. si cui, 38. §. 1.* absunt. Sed si quis sine dolo malo Reipubl. causa ab vrbe profectus sit (vt Proconsul, Legatus, *exemplum elegans in l. senatusconsulto, 16. de off. præsid. quæ accipienda est super iure dicundo in vrbe. de rebus magistratuum absentium.* procurator Principis, Tribuni, milites: aut qui ad aliud Reipub. expediendum negotium amandantur, *leg. 33. 32. 34. 35. 36. 38.*) & interea, quod non defenderetur, damnum passus fuerit: cùm ei officium publicum damno esse non debeat, *l. sed etsi, 7. quemadmod. testam. aper.* in ea causa est, vt in integrum restituatur. SIVE IN VINCVLIS.) aut publicis, aut latronum, militum, &c. Quinetiam Vinculorum appellatio latius accipitur. Nam & inclusos lautumijs, vnde lapides cædi solent, aut alijs parietibus custodiæ

coercitos, itave alligatos, vt vel nullo modo, vel ſine dedecore non poſſint in publico apparere, Vinctorum numero haberi placet: *l. 9. 19. hoc tit. vide gloſ. & Dd. præſertim Imol. in l. is qui reis, 5. de publ. iud. & ſupr. vide quæ dixi ad tit. Si quis caut.* SERVITVTEVE.) quam vel bona fide libenter, vel detentus liber homo ingratis ſeruit: *l. ei quoque*, 11. *hoc tit.* Loquitur enim Prætor de liberis hominib. *l. rectè*, 13. *h. tit.* Porrò qui de ſtatu litigat, hoc Edicto non cõtinetur: *l. is autem*, 13. *hoc t.* HOSTIVMQVE POTESTATE ESSET. hoc eſt, ab hoſtibus captus, vel ibi natus: *l. item*, 14. *l. ab hoſtibus*, 15. nam transfugis nullum credendum eſt beneficium tribui, quibus denegatum eſt poſtliminium, *d. l.* 14. Qui igitur ex tam iuſta cauſa abſunt, ſi quid interea de bonis amittant, puta vſucapione, aut quia alicuius actionis alicui corſi competentis, dies expiret, vel interea dum abſunt, aut intra modicum tempus quàm redierunt, ita vt nulla imputari eis poſſit negligentia: *d. l.* 15. *§. fin. l.* 16. *hoc tit.* cum tam neceſſitate quàm iuſta abſentia, à culpa deſidiæ (in cuius pœnam vſucapionum, præſcriptionumque iura ſunt inuenta, *l. alienationis*, 28. *in verb. qui patitur, de verb. ſignif. l. 2. Cod. de annal. except.*) excuſentur, merito reſciſſa vſucapione, In integrum, hoc eſt, cum ſtatum reponi de- A bent, in quo ante abſentiam conſtiterunt.

B ¶ Neque vero imputari eis debet, quod per procuratorem non ſibi curarint ſubuenire: *l. ſed etſi*, 26. *§. fin. in verb. ſiue habet procuratorem, ſiue non*, nam neque omnes procuratorẽ habere poſſunt, vt liberi homines ſtatus ſui ignari, bona fide ſeruientes; *dict. l.* 15. nec commodè ſæpenumero fieri etiam poteſt, vt à captiuis fortè vel metu detentis, idoneus procurator deligatur: & ea ſæpe eſt proficiſcentium ratio, atq; etiam feſtinatio, aut alia neceſſitas, vt C adminiſtrationem negotiorum ſuorum alicui demandare non veniat in mẽtem. Adde amplius: etiamſi procuratorem reliquerit, cuius negligentia res perierit, adiuuari eum debere, ſi malit reſtitui, quam intereſſe Mandati actione conſequi, *dict. l.* 16. *§ fin.* D cur enim minus ſuccurratur diligentibus, quàm his qui rerum ſuarum curam cuipiam committere neglexerunt? *l. pupillus*, 24. *quæ in fraud. credit.* aut quamobrem melioris conditionis ſint ſtulti, vt ait Seruius, quàm periti: *l. Seruius*, 4. *infra quod vi aut* E *clam.*

¶ Et hactenus quidem Prætor, 6 abſentibus ſuccurrit, Ne capiantur: nunc videamus, quomodo contra prouideat aduerſus eos, Ne capiant. Quia in parte plus Prætor expreſſit, quàm cum ipſis ſubuenit. Neque enim hic certas perſo-

personas enumerat, quas aduersum opituletur, sed adiecit clausulam, qua omnes absentes, Siue ex iusta, Siue iniusta causa, complexus est, *l. item*, 12. § 1. *hoc tit.* Nec enim ad ius præsentis interest, per qualem absentiam aduersarij, quem nemo defendit, Iustam an Iniustam, facultate conueniendi caruerit. SI QVIS) Absens videlicet: VSV FECISSET SVVM.) siue per se, siue per subiectas personas, *l. 3. §. saltus. 7. §. in amittenda, 4. l. peregrè. 44. de acquir. possess. l. item, 21. §. hac autem, 2. hoc t.* ACTIONEVE QVA SOLVTVS LIBERATVSVE SIT, OB ID QVOD DIES EIVS EXIERIT, CVM ABSENS NON DEFENDERETVR.) Meritò † hoc additum est: nam si Præsto fuit procurator, qui defenderet, in integrum volens restitui non audietur: quia facultatem agēdi habuit, *l. is qui, 39. hoc tit.* Defendi autem non tantùm is videtur, cuius se defensor ingerit: sed & qui requisitus ab actore, non est defensioni defuturus: plenaque defensio accipitur, si & iudicium non detrectetur, & iudicatum solui satisdetur, *d. l. item, 21. § fin hoc tit.* Ergo sciendum est, non aliter hoc Edictum locum habere, quā si amici absentis interrogati fuerint, an defendant, aut si nemo qui interrogari potest. Ita enim absens defendi non videtur, si actor vltrò interpellet, ne quisquam defensioni se offerat: quæ postquam fuerint testatione consignata, æquissimum erit non negligenti subueniri: *l. ergo, 22. hoc tit.* Ait Prætor: SIVE IN VINCVLIS ESSET, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET.) Hæc persona meritò adiecta est: fieri enim potest, vt quis non absens, de quo superiora loquuntur, sed etiam Præsens in vinculis sit, vel in publica vel in priuata vincula ductus, quem posse vsucapere constat: *l. ait prætor, 23. hoc tit.* Eorum qui seruientem vel bona fide, vel apud hostes captiui seruiunt, hic non meminit: quia nihil sibi per vsum acquirere, nec etiā cœptam vsucapionem implere possunt, *d. l. 23. §. 1.* Planè ex re peculiari, qui sunt in horum potestate, vsucapiunt, eoque casu subuenietur: *d. l. 23. §. hi planè, 3. hoc tit.* Deinde adjicit Prætor: SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET.) quod ad eos pertinet, qui conuenti frustrantur & qualibet tergiuersatione efficiunt, ne cum ipsis agi possit: *l sed & 24. hoc tit.* quod quidem cum simili modo ad eum quoq; pertinere dicimus, qui non frustrandi gratia id faciat, sed quod multitudine negotiorum distringatur: *l. quod quidem. 25. hoc tit.* nec enim ius alterius per id auferri debet. Itaque huuc ad modum aliquem impedita agendi facultate, si interea per vsum acqui-

acquisitio impleatur, vel quid ex supradictis contingat, vt quia actionis dies expiret, restitutio concedetur: *d.l.23.§.fin. hoc tit.* Ait Prætor: AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARI NON LICERET.) Hæc clausula ad eos pertinet, quos Maiorum more sine fraude in ius vocare B non licet, vt COSS. Prætorem, cæterosque Magistratus, qui imperium potestatemq; habent: *l.2. de in ius vocan.* non autem ad eos quos Prætor hrohibet sine suo permissu in ius vocari. nam is aditus potuit permittere ac constituere iudicium: *d.l.26. §. ait* C *prætor. hoc t.* Deinde adijcit NEQVE DEFENDERETVR.) quod ad omnes supra scriptos, etiam captiuos pertinet: nā contra eum qui defenditur, non est locus restitutioni: *d.l.26.§. deinde, 3. hoc tit.* Neque enim negligentibus subuenitur, sed necessi- D tate rerum impeditis: *l. non enim, 16. hoc t.* Ait Prætor: SIVE CVI PER MAGISTRATVM, SINE DOLO MALO IPSIVS, ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR.) vel quia per dilationes iudicis (nam solemnes & ordinariæ, quæ prouideri possunt, non excusant, E *d.l.26.§.si feria, 5.*) effectum sit vt actio eximatur: hoc est, præscribatur, ne amplius agi possit: *d.l.26.§.ait prætor,4. vers.actio exempt.hoc tit.* vel quia magistratus copiam sui non fecit, neque ius dicere maturauit, *d. §. ait prætor, 4.hoc t.* & adijcitur. SINE DOLO MALO IPSIVS.) Delinquentibus enim Prætor non succurrit, vt si, dum vult apud sequentem Prætorem agere, tempore frustratus est: aut quia ob contumaciam vel aliam iustam causam à iudice non auditur: *d.§. ait prætor,4.in fi.*

8 EARVM † RERVM ACTIONEM, inquit, INTRA ANNVM DABO.) videlicet Vtilem: vt verba ipsa indicant. Huic enim temporis spatio omnes ferè suas actiones Prætor includere consueuit: *l.1. de diuers.& temp.præscrip.* Hodie tamen exemplo cæterarum, quæ ad restitutionem in integrum prodita sunt, Quadriennio hæc durat: *l.vlt. C. de temp. in integr. restit.*

9 Atque † huius quidē actionis vis & effectus est, vt vsucapionem præscriptionemque rescindat, remque In integrum restitui petat, vt nō iniuria Rescindens à Dd. appelletur. Itaque rescissa per hanc vsucapione, vetus actio, quæ ante completam præscriptionem cōpetebat, restituitur, *d.l.sed etsi, §.si feria*, siue ea in Rem, siue in Personam sit: in quam etiam id quod interest, & fructus veniunt: *l. ait prætor, 23.§.1.l.& fine,27.l.nec non, 28. §.fin.hoc t.* quæ quia rescissa vsucapione datur, Rescissoria dicta est, *d.l.28.§.penult.* & anno tantùm cum longissime durat: *d.l. 28.§.si quis sæpius,3. d.l. in honorarijs, vers.sed cum rescissa, de act.*

act. poteſt enim fieri vt minus duret, cum illud tantùm tempus agēdi reſtituatur, quo per abſentiam aut aliam iuſtā cauſam fuit impeditus actor, quo minus ageret: *d.l.26.§ ſi feria, & §.quoties, 6.hoc tit.* Verbi gratia: Rem tuam poſſedi vno die minus ſtatuto in vſucapionibus tempore, deinde Reipubl.cauſa abeſſe cœpi: reſtitutio vnius diei aduerſus me facienda eſt: *d.§.quoties,6.* nec enim aliquid reſtitutione adijci actori debet: ſed in eam conditionem, vt dixi, res deponi, in qua ante abſentiam vel aliud agendi impedimentum erat. Porrò exemplo Reſciſſoriæ actionis etiam exceptio ei, qui Reipub.cauſa abfuit, competit: fortè ſi res ab eo poſſeſſionem nacto vendicetur. *l. nec non.28.§.fin. hoc tit.* Nam cui damus Actionem, multò magis Exceptionem competere certum eſt, *l.1. verſ. nam cui, de ſuperfic.* Quin ita eius poſſeſſionem tuetur Prætor, vt ſi eam amittat, non Temporalem, ſed Perpetuam ad recuperandam habeat actionem, *l.ſi is cuius,31. hoc t.* Item, inquit prætor: SI QVA ALIA IVSTA
„ MIHI CAVSA VIDEBITVR,
„ IN INTEGRVM RESTI-
10 TVAM.) Hæc † generalis clauſula Edicto inſerta, valde neceſſaria eſt. Multi enim caſus abſentiæ interuenire poſſunt, propter quos æquum ſit deferri reſtitutionis auxilium, nec ſingulatim omnes enumerari potuerunt:

A *tot.tit. ſupr. de reſt. in integ.* vnde quoties æquitas ſuggerit, ad hanc clauſulam erit deſcendendum, *l. ſed etſi, 20. § fin.h.t.* Quid enim, ſi alia probabilis abſentiæ probetur cauſa, cuiuſmodi eſt ſtudiorum? Quis enim eorum non miſereatur, qui amore ſcientiæ exu-
B les facti, de diuitibus pauperes, ſemetipſos exinaniunt? &. quæ ſequuntur, *Auth. habita, Cod.ne fil.pro patr.* Cæterùm hanc clauſulam argumento huius Edicti aptam, Accurſ.& Dd. generatim, haud ſcio an rectè, de qualibet reſtitutionis æquitate accipiunt,
C & interpretantur: vt ſi quis non negligentia, ſed quadam Facti ignorantia, ius ſuum præſcribi ſiuerit, quod ſibi cōpetere ignorauit. Hic, vt opinantur, æquitas ſuadet, intra quadriennium à tempore ſcientiæ, per beneficium In integrum reſtitutionis ſuccur-
D ri: non modo aduerſus vſucapionem ſeu præſcriptionem longi temporis, *gloſſ.in l.ſi patrem, §.ſi per fundum, & in l.ſi ſic, in verb. vna ſeruitus. vbi Caſt.quem.ſeru. amit. gloſſ.vlt.in l.2.vbi Cyn.Bar. Bald.Salic.C. de iur.emph. l.ſicut, verb.militia, C.de præſcr.30.anno.*
E *vide Tiraq. in retract. prox.§. 35. gl.ſſ.4. num.36* ſed etiam longiſſimi: *gloſſ in l.ſicut, in verb. militia, Co. de præſcr.30.anno. Panor. & Felin.in c.vigilanti, de præſcri. Rom. conſ. 123.primum, & conſ. 149. concluſionem, conſi. 166.viſo latè Alex.conſi.7.videretur,lib.1.*

& consil. 116. perspectis, lib. 5. A *Schurff.consi.33.quod in terminis, num.14.cent.3.* quod quidem minus mihi probatur, & omnia praescriptionum iura, quae contra ignorantem currunt, *l. vltim. C.de long. temp.praescript.* prorsus euertit, vel lex verbis non rebus imposita videri possit, *l.2. C.commun.de leg.* † si ex qualibet iusta causa maiores restituuntur, quid inter hoc & minorem aetatem interierit, cùm ne huic quidem nisi ex causa dari restitutionē paulò ante demonstratum sit? Officio tamen iudicis absque restitutione fateor illis, sed aliter, ad 30. scilicet annos, nō intra quadriennīū restitutionis tantùm de qua l.vlt.C. de temp.rest. subueniri, *l. 3.vbi gloss.penult.C.ex quib. caus. maior.* Sed de his aliàs differendi, fortasse dabitur aliquando, Deo fauente, locus. Nunc, vt concludamus, totum istud restitutionis beneficiū hoc epilogo determinat & moderatur Praetor, QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA SENATVSCONSVLTA, DECRETA PRINCIPVM
31 LICEBIT.) Quae clausula † non illud pollicetur, Restituturum eum, si leges permittant: omnes E enim restitutiones, non permittente lege, fiunt contra iuris ciuilis asperitatem: quam Praetor in casibus, de quibus lex principaliter non loquitur, mitigat, cōcessa restitutione propter probabilem causam. Nam si lex ipsa permitteret, quorsum opus esset extraordinario Praetoris beneficio? *l.in causa,16.supra. de min.* Itaque haec clausula sic accipienda est: Si leges expressim non prohibeant, *d.l.28.§.quod eius, 3. hoc tit.* Praetor enim, qui custos est Iuris ciuilis, id quod lex aper- B tè diserteque inhibet, concedere non debet: Quamobrem si quo casu lex nominatim restitutionē In integrum vetet fieri, vt aliquādo vetare certum est, *l.10. §.fin. sup. de min. l.si mater,10. C ne de stat.def.gl.in d.§. quod eius.* puta in delictis, *l. auxilium, 37. supra* C *de min.tot.tit. C. si aduers.delic.t. t.C.de sent.pass. & rest.* non poterit authoritatem suam praetor interponere, sed hoc potestati & indulgentiae summi Principis, qui & ipse non nisi magna ex causa & rarò contra leges quid concedere solet, est reseruatum, *l. nisi,* D *11.supr.de min. vide C. Si contra ius vel vtil.publ.l.pen.Cod.de prec. imper. offer.*

De alienatione iudicij mutandi causa facta. Tit. VII. Cap. 2. 55.

1 *Ratio huius restitutionis.*
E 2 *Ex quibus causis detur haec restitutio.*
3 *Ad quid detur.*
4 *Cessante interesse, cessat ista restitutio.*
5 *Hanc restitutionem ad futura tantummodo iudicia pertinere, & quare.*

Dolum

6 *Dolum malum & causam mutandi iudicij subesse oportere, vt fiat restitutio: alioqui eam cessare, & concurrere hoc remedium cum rei vendicatione.*

7 *Quamdiu, & an hæredibus hac actio detur.*

8 *Edicti verba.*

9 *Cur hoc edictum Caius prouinciale appellet.*

1 Vltima † restitutionũ species ad Alienationẽ iudicij mutandi causa factum pertinet: qua iis subuenitur, qui iusto errore, hoc est, nullo suo facto, sed dolo aduersarij in molestias & detrimenta litium præcipitantur. Cum enim intelligeret Prætor iudiciorum exitum interdum duriorem constitui, opposito alio aduersario: iniquum autem esse, ex alieno facto causam nostrã fieri deteriorem: *l.2. quod vi aut clam, l. non debet, 75. de reg. iur.* in eam quoque rem prospexit: vt si quis alienãdo rem cuius vendicatio timeretur, alium nobis aduersariũ suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit: tanti nobis in Factum actione teneatur, quanti nostra intersit, alium nos aduersarium non habuisse, *l.1. hoc tit.*

2 ¶ Itaque si alterius prouinciæ & iurisdictionis hominem, cuius forum sequendum sit, *l.3. hoc tit. l.fin.C.de iurisd. omn. iud.* aut potentiorem nobis aduersarium, cui pares esse non possumus,) priuatum tamen: nam si quis alicui Magistratum aliave potestate ciuili publicaque prædito mancipet: ipso iure nulla est alienatio, *l.2.C.ne lic.po.*) aut alium improbum Phormionem, qui vexaturus sit aduersarium, opposuerit, aut quocunque modo duriorem nobis agendi conditionem fecerit: tenebitur hac actione, *l.1. in fin. l.2.3. hoc tit.* ad id quod Interest nostra, *l.item 4.§.hac actio, 4.* alium aduersarium non habuisse: fortè si quas impensas fecerim, aut si quam aliam incommoditatem passus sim alio aduersario substituto, *l.tertia, §.fi.*

¶ Quid ergo, si reus ostendat, actoris nihil interesse: puta quòd nullum ius in re habeat: vel quia vsucapta res sit: vel neutiquam actoris dominio subiecta: aut sine culpa eius qui alienauit, dicatur extincta? 3

¶ Et rectè dicitur, denegandã ex hoc Edicto actionem, cũ causa actionis, videlicet damnum actoris, non existat, *d.l.3.§.fin.d.l.4.§. hac act.4.l.ex hoc, 8.* 4

¶ Eadem ratione non ad præsẽtia, sed futura iudicia, hæc alienatio pertinere creditur. Nam inchoato semel iudicio, & re facta litigiosa) quod fit per citationem, libelli oblationem, aut alio modo, causa mota, in Realib. quemadmodum litis contestatione in personalibus, *gloss. & Dd. in l.2. & Auth. ligit. Co. de litig. Fab. in §.1.* 5

Instit. de actio.) alienatio interdicta est: & si fiat, nullius erit momenti, *l. 2. & fin. C. de litig.* saltem Exceptionis ope: *vide Cuiac. hic, & tit. infra de litigios.* quia pendente iudicio, nihil est innouandum: *tot. t. Co vt lit. pend. & extr. eod. tit.* vnde cum alienando nihil efficiatur, & idem maneat possessor, non tenetur hoc quidem Edicto, cum actoris nihil intersit: perinde atque is, qui cum alienasset, statim rem recepit, *l. 8. in fin. h. t.*

6 ¶ Pertinet igitur hoc edictum ad futura iudicia, cùm quis metu impendentis litis alienat rem, vel alienatione duriorem aduersarij conditionem reddit, *l. communis, 24. infra comm. diuid.* Perinde autem est, quoquo modo fiat alienatio, etiam donationis causa: *l. pen. h. t.* dummodo vel ex persona eius in quem trãslata est, vel alijs ex circumstantijs constet, & Dolo malo, & causa mutandi iudicij, alienationem factam esse: vtrumque enim concurrat necesse est, *Bart. in l. item, 4. §. fi. vbi ponit modum vtriusque probandi, hoc tit.* cum vtriusq; in Edicto fiat mentio, *d. l. 4. § si quis autem, 3.* vt locum hæc actio habeat, *l. 4. §. 1. h. t.* Quamobrẽ si quis sine dolo malo possidere desijt, quantumuis Iudicij mutandi causa id faciat, huic Edicto non erit obnoxius, *d. l. 4. §. 1.* Quid enim si quis ob valetudinem, aut ætatem, aut occupationes litem in aliũ transferat? Nisi enim hoc admittas, interdi- A ctum erit per procuratores litigare, domino plerumque in eos iusta ex causa translato: quod dicere fuerit perabsurdum, *d. l. 4. §. si quis, 3.* Quid si obligatus soluero Titio eam ipsam rem, quam petere intendis *l. ante pe. hoc tit.* quid si vendicatori redhibeam? *l. 8. in fi.* B *l. 9. hoc tit.* certè in necessaria alienatione dolum esse dici nequit: *l. 1. de fundo.* nec fraudem committit, qui suo iure vtitur, *l. nullus, 55. de regul. iur. l. si donaturus, 9 in fin. de cond. cau. da. l. 1. §. idem aiunt, 10. vers. denique de acqu. pluu. arcend.* Quid si sine dolo malo, eo animo, vt litis molestia C liberer, rem alienam? equidem verecunda cogitatio lites execrãtis non erit vituperanda, qui rati habui re carere, ne propter eam sæpius litigarem, *l. 4. §. 1. hoc tit.* Iam verò si quis hæredem instituendo, vel legando alienet, num D Iudex arbitrabitur Mutandi iudicij causa, ac non potius benigna voluntate: *l. nec adiecit, 8. pro soc.* id esse factum (*l. ex hoc, 8. in fin. hoc tit.* Contra potest aliquis Dolo malo desinere possidere, nec tamen iudicij mutandi causa id fecisse, neque hoc iudicio teneri. E Nec enim alienat, quod ad hoc Edictum attinet, qui duntaxat possessionem omittit, sed oportet iudicij mutandi causa id fieri, *l. 4. §. 1. hoc tit.* Mutandi autem iudicij causa fieri dicitur, cum molestior aduersarius subjicitur, aut alia ratione agendi conditio durior

rior fit, & deterior, *l.* 1. 2. 3. 4. §. 1. *hoc tit.* Ergo si ex alienatione nullum detrimentũ sentiat actor, puta quòd in perinde commodũ atque expositum hominem alienatio sit facta, cessabit ex hoc edicto actio: vt etiam tum, quando is qui alienauit, paratus est vtile, & ex æquitate admissum, atque efficax vendicationis iudicium pati, perinde ac si possideret, *l. 3. §. fi. l. is qui se obtulit, de rei vendic.* Neq; enim his casibus interest agentis, alienationem esse factam: & proinde nihil ex igere poterit. Ex quo facilè intelligi potest, hanc actionem pertinere ad Vindicationes, vel actiones his similes, vt Mistas & in Rem scriptas: *Cuia. obseru. lib.* 10. *c.* 3. *per l.* 24. §. *vlt. comm. diuidun.* & cum Rei vendicatione concurrere. *gl. Bart. & Dd. in l. 3. §. fin. hoc titul.* quanquam alij non sat firmis argumentis contradicant, *Ias. Zas. & alij in §. 1. Instit. de act.*

7 ¶ Porrò cùm hæc actio Restitutoria rei persecutionem contineat arbitrio iudicis. *d. l. 8. hoc tit.* hæredi dabitur, *d. l.* 4. §. *fi.* In hæredem autem vel similem, quatenus ad eum peruenit, *l. quia pertinet, hoc tit. Cuiac. obser.* 13. *c.* 37. nec post annum dabitur: *l. 5. 6. 7. hoc tit.* quia licet pertineat ad rei persecutionem, tamen ex parte debitoris ex delicto dari videtur: *l. 7. hoc t.* nascitur enim ex dolo, quod delictum est: *l. item exigit,* 16. *sup. de dolo malo.* daturque

A siue factus sit locupletior reus, siue non sit, in id quod Interest actoris: vt pœnalis sit actio quod ad reũ attinet: quod genus actionum, nequaquam in hæredes debitoris rei, ex regula iuris transit, *l. 1. de pri. del. §. 1. Instit. de perp. & tem. act. l. in honorarius, 35. de act.* B *l. 5. §. fin. ne quis eum.*

¶ Huius edicti verba ita restituit Baro, *Manu. lib.* 1. NE QVA ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSA FIAT, SI QVÆ DOLO MALO CESSIO, QVÆVE ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA FVERIT, NEQVE ARBITRIO IVDICIS PRISTINA IVDICII CAVSA RESTITVATVR EI AD QVEM EA RES PERTINEBIT, IN EVM QVI ID FECISSE DICETVR, QVANTI EA RES ERIT, INTRA ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO. 8

C

D

¶ Cæterùm non modò Personalem actionem ad id quod interest, sed etiam restitutionem In integrum, ex hoc Edicto datum fuisse, *l. vnic. C. eod.* ostendit: vt E non sit mihi, quod in hoc Baronis albo desiderare possis. Hoc edictum Paulus *d. l. 8. §. ait prætor, hoc tit.* & Vlp. *l. 2. 4. hoc tit. l. communis,* §. 1. *infr. comm. diuid.* ad Prætorem referũt, Caius ad proconsulem: *l. 1. l. 3. §. fin. hoc titul.* Neque id nouum est: scripserunt 9

enim Paulus & Vlp. Ad Edictum A Vrbicum, Caius ad edictum Prouinciale: quòd prætores alijque qui Procõsulari potestate in prouincias mittebantur, perinde ac Romæ magistratus, quorum vices substinebant, *vide supr. ad tit. de offi. procons. & de off. præs.* in prouincijs Edicta proponebant, B ex quibus ius dicerent: *Cic. in Verr. & lib. Epist. ad Att. 5. epist. 1.* quæ cùm essent vrbicis consimilia, ea interpretanda Caius suscepit: ita fit interdũ, vt quod Paulus & Vlp. Prętorem edixisse scribunt, id Caius ferè Proconsuli ascribat, *l. 1. de postul. l. patri, 27.* C *§. 1. de minor. l. in hæredem, 26. de dol. mal.* Sed & veram restitutionem, alienatione nimirum rescissa, ex hoc Edicto datam esse argumento est, quòd non tantùm in alienantem, sed contra possessorem quoque ex edicto In Rem actio detur, nisi dicamus id con- D stit. Principum, *l. vnic. C. de alien. iud. mutant. caus. vbi Dd.* tandem inductum, & ea in parte edictum interpolatum esse: quod nunc quidem in medium relinquo. Est autem edictum in possessorem & reum directum, qui quo ad realia iudicia possessionem aliquãdo E causam agentis facere potest deteriorem. In personalibus non æquè, quòd inuito creditore aliũ vice sua delegare & in alium ius suum transferre non possit: *l. 1. C. de nouat.* Quod ad agentem tamen huic Edicto, quod generale est, & quamuis alienationem, iudicij mutandi causa factam arguit, locus erit: *gloss. l. non solùm, §. 1. per l. vlt. hoc t.* quia credere, debitore inuito, *d. l. 1.* nomen potest alteri, & quidem potentiori, aut magis priuilegiato, vnde iudicium reo futurum sit difficilius, poterit igitur ex hoc Edicto petere, vt denegentur cessionario actiones: ni paratus sit eo iure agere, quo cedens vti debuisset, *vide Cuia. obser. lib. 10. cap. 3.*

De receptis, qui arbitrium receperunt, vt sententiam dicant. T. VIII. C. 2. 56.

1 *Continuatio tituli, & causa compromissorum.*
2 *Edictum de arbitris: & quid sit arbitrium, & quotuplex.*
3 *Prima pars edicti, in qua prætor non cogit arbitrium suscipere, sed susceptum exequi.*
4 *Arbitrium olim nullius efficacia, nisi adiecta pœna.*
5 *Hodie ex sententia arbitri oriri actionem.*
6 *Prætorem se non interponere arbitrio nullo, aut inefficaci, aut finito: & quomodo finiatur.*
7 *Secunda pars edicti, qua Prætor iubet sententiæ arbitri stare.*
8 *Quæ actio ad pœnam exigendam detur.*

De

9 De reductione ad arbitrium boni viri.

1 INter ea † quæ sunt iudiciorū præparatoria, vltimo loco compromissa recensentur. Nam omnibus alijs subterfugijs deficientibus, solent litigatores ad iudiciorum moras & sumptus, cæteraque incommoda declinanda, priuato alicui viro bono, *l. 3. §. penult. hoc tit.* vni aut plurib. controuersiam dijudicandam credere: *l. non distinguemus, 32. §. quæsitum, 15. l. quamuis, 37. l. inter, 44. hoc tit.* in eumque ita compromittere, vt quicquid statuerit, C ratum atque firmum & pro iudicato habeatur: *l. diem, 27. §. stari, & §. fin. hoc tit.* vt non immeritò dixerit Iurisconf. *l. 1. l. quamuis, 37. hoc tit.* Compromissa ad similitudinem iudiciorum redigi, & ad finiēdas lites pertinere. Quod cùm esset à Prætore animaduer- D sum: quē minimè fugiebat, quoquo modo inter ciues iurgia cōsopiri, magni ad publicam tranquillitatem conseruandam interesse: hanc quoque litium veluti securim minimè neglectam iacere passus est: sed Edicto atque authoritate sua in hunc ferè mo- E
2 dū ad vsum aptauit: QVI † AR-
» BITRIVM PECVNIA COM-
» PROMISSA RECEPERIT, *l. 3.*
» *§. ait prator, 2. hoc tit.* SENTEN-
» TIAM EVM DICERE CO-
» GAM: ET NISI ARBITRIO
» PAREATVR, QVA DE RE A RECTE COMPROMISSVM «
ERIT, PECVNIAM COM- «
PROMISSAM SOLVI IVBE- «
BO. Arbitrium significat opinationem & iudicium Boni viri, *l. in personam, 23. §. 1. de reg. iur. l. 1. de leg. 2. l. hac vendit. 8. de cont: empt.* Compromissum ab eo di- B ctum, quòd litigatores Compromittere, hoc est, Simul & Inuicē pœnam promittere soleant, ni sententiæ arbitri stetur. Promittere autem de stipulatione accipitur, *§. si scriptum, Instit. de inut. stip.* Nam ex nuda quando conuentione pœna exigi nequeat, *vide suprà de pact.* ideò Prætor authoritatem non interponit suam, quando citra stipulationem, in pactum duntaxat pœna est deducta, *l. litigatores, 11. cum ll. seqq. hoc tit.* Arbitrorum, authore Proculo, *l. societatem, 76. §. 1. cum ll. seqq. ff. pro soc. vbi vide Bar.* duo sunt genera: vnum huiusmodi, vt siue æquum, siue iniquum dixerint, parere debeamus: quod obseruatur, cùm ex compromisso ad arbitrum itum est: quo de genere hic agitur. Alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitratum redigi pronunciatum debeat: ad quod hoc Edictum non pertinet. Huius porrò Edicti duę sunt partes, quarum altera eum qui recepit arbitrium, sententiam dicere: altera litigatores dictæ sententiæ stare, ac morem gerere, metu pœnæ prætor compellit.

¶ Tametsi enim neminem co- 3

git initio arbitriũ recipere (quoniam ſicuti cæteri contractus actionesque priuatæ liberæ ſunt, *l. nec emere*, *C. de iud. delib. l. ſicut*, *C. de act.* ita & arbitrij, quod neque publicum, neque ciuile munus eſt, ſuſcipiendi aut deprecandi libera facultas eſſe debet:) tamen vbi ſemel quis in ſe recepit arbitrium, i. iudicis partes ſuſcepit, finemque ſe ſua ſententia controuerſis impoſiturũ eſt pollicitus, *l. Pompon.* 13. §. *recepiſſe*, 2. *hoc t.* ad curam & ſollicitudinẽ ſuam hanc rem pertinere Prætor putauit: non tantùm quòd ſtudeat hac ratione intra priuatos parietes ſine occupatione Magiſtratus, lites finiri: verùm etiam quia non debent decipi, qui quaſi virum bonum diſceptatorem inter ſe elegerunt. Finge namq; poſt cauſam iam ſemel atq; iterũ tractatam, poſt nudata vtriuſque intima, & ſecreta negotij aperta, arbitrum, vel id gratiæ dantem, vel ſordibus corruptum, vel alia ex cauſa, nolle ſententiam dicere: quiſquamne poteſt negare æquiſſimum fore, Prætorem interponere ſe, vt officium quod in ſe recepit, impleat: *l. 3. § penul. hoc tit.* Itaque ſe ſubterfugere & celare ſe in animũ inducat, Prætor eũ inueſtigare debet: & ſi diu non apparuerit, mulcta aduerſus eum dicenda eſt: *l. non diſtinguemus*, 32. §. *ſi arbiter*, 11. *hoc titul.* verùm id ita demum facturum ſe Prætor pollicetur, ſi pecunia

A fuerit loco pœnæ compromiſſa.

¶ Iure quippe veteri nullum 4
erat arbitrij munimentum, nulla vis, niſi pecunia eſſet compromiſſa: *vide l. diem*, 27. §. *fin. hoc tit.* quam ſe daturos pollicebantur, qui compromittebant, ſi quid cõtra ſententiam arbitri feciſſent.
B Quanquam enim ex ſententia iudicis oriebatur in Factũ actio, qua condemnatus iudicatum facere iudicis officio cõpellebatur: *l. item veniunt*, 20. §. *idem rectè*, 5. *de petit. hæred. l. actori*. 8. *C. de reb. cred.* tamen decreto arbitri non tantam placuit vim attribui, vt
C inter publica & priuata iudicia ratum maneret diſcrimen: neve exæquatis iudiciariæ authoritati priuatorum hominum placitis, ſplendor & maieſtas illa iudiciorum obſoleſceret: quemadmodũ eadem ratione inter teſtamenta & codicillos videre licet, diffe-
D rentiam eſſe retentam, *vide infr. de codic. & Inſt. eod. tit.*

¶ Poſt verò etiam ex ſententia 5
arbitri, quæ aut Expreſſim, aut Tacito quodam decem dierum conſenſu à litigatoribus approbata eſſet, tam Actionem quàm Exceptionem dari. Imperatores
E voluerunt, *l. 4. l. penul. C. eod. titul.* Sed iure hoc, vt dixi, veteri nemo ex vi ſolius conuentionis arbitro parere cogebatur: neque Actio aut Exceptio ex Compromiſſo dabatur: *l. 2. hoc tit.* eoque addebatur pœna nummaria, aut alia res vice pœnæ: *l. litigatores*, 11. §.

11.§.*quod ait*, 2. *hoc t.* vt qui contra eius sententiam quid molitus esset, eam pœnā aduersario penderet. Itaque pœna nulla ab vtroque promissa, vel ita promissa, vt exigi non posset, vt cum Nudo pacto erat promissa: cùm nullius efficaciæ futurum esset arbitrium, Prætor non cogebat arbitrum, *d.l.litigatores, cum ll. seqq.* Nam superuacuum atque deridiculum fuisset, ad id quem cogi, cuius non vllus esset effectus, *d. l. non distinguemus*, 32. §. *summa*. 2.

6 ¶ Eademque ratione Prætor se non interponit, siue initio nullum sit compromissum, vel ratione personæ in quam compromittitur, *l.1.l.cum lege* 41. vel propter eos qui compromittunt, *d. l.* 32.§.*si seruus*,7. *l. si pupillus*, 35. vel rem de qua compromissum est: *d.l. non distinguemus*, 32. §. *Iulian*.5. siue valeat quidem initio, sed sit incertum, an ex eo pœna propter adiectā conditionem exigi possit, *l.*11.§.*fin.* siue postea deficiat pœna soluto compromisso, vel die: *d.l. non distinguemus*: 32.§.*summa*,2. (nam die intra quem arbiter definire ex compromisso debuit, exeunte, omne arbitrium expirat, nisi omnium voluntate dies prorogetur, *l.Labeo*,25.*l.diem* 27.) vel morte arbitri, aut vtriusve qui compromisit, *d.l.diem*, §.1. vel acceptilatione, *l.*13.*in princ.* iudicio, *l. si quis rem*,36. pacto,*d.l.*32.§.*item*,

A 4. *&c.* His enim modis atque alijs finito arbitrio Prætor sententiam dicere non cogit, *d.l.*32.*h.t.* Item si iusta excusatio sit, quamobrem arbiter deprecari rectè necessitatem iudicandi possit, *l.4.in fin.* 10. 11. *l.* 32. §. *sacerdotis*, 3. *hoc titul.*

B ¶ Atque hæc quidem in prima parte, In secunda Prætor inquit: 7 NISI ARBITRIO PAREATVR.) id est, sententiæ arbitri siue æquæ siue iniquæ, *d.l.diem*, §. *stari*, 2. *hoc tit. l.societatem*,77.§. *si.ff.pro soc.* (nec enim appellatio, *l.1.vbi Bald.C.eod.Dd. in l.arbi-* C *tro,qui satisd.cogant.Marant. de appell.n.*259. reducticve, *Panorm. & Dd.in c.quinta vallis*, 23. *de iureiur.& in c.2.de arb.vide Bar. in l.societatem*, §. *arbitror, ff. pro soc. Maran. in spec. aur. par.* 6. 7. *art.2.n* 255.256. ad arbitrium boni viri, locū in ea habet) dum- D modo non extra metas compromissi vagetur, aut incerta sit, aut alio modo inualida, *l.si vnus*, 17. *cum ll.seqq.* QVA DE RE RECTE COMPROMISSVM ERIT.) Nam vbi compromissum non valet, ne sententia quidem valere & obligare ad pœnam de- E bet, *d.l.2.*§. *Iulian.* 5.*cum seq.*

¶ POENAM COMPROMISSAM SOLVI IVBEBO.) 8 dando actionem Ex stipulatu, aduersus eum qui dolo malo, *l. ita demum*, 31. contrauenit: vnde & doli clausula ad plenū compromissum faciendum addi solet: *d.c.*31.

CTVM NON SIT.) Quod ita A accipiendum est, non vt totam capitis diminutionem rescindere, & ad nihilum redigere velit: quemadmodum in superiorib. restitutionum speciebus fieri videmus: sed vt actiones pristinas iuris subtilitate extinctas restituat, *l.2.in fi. verb. restituitur in eum* B *actio, l.7.in fin.in verb. nulli restitutioni, &c.* isque qui capitis minutionem passus est, & eius bona, perinde teneantur, *d.l.7. in fin. in verb.in bona,qua habuit,mitti.* atque si nulla omnino emācipatio, nulla adoptio, nulla denique minutio capitis interuenisset. Hoc C iudicium perpetuum est, & In hæredes & Hæredibus datur: *d.l. 2. §.fin.* quia rei persecutorium est, *ex regula, §.1. Instit. de perp. act.l.in honorariis,35. de act.*

Ex quibus causis maiores viginti quinque annis in integrum restituantur. Tit. VI. C. 2. 54.

1 *Ratio huius restitutionis.*
2 *Edictum.*
3 *Eius explicatio.*
4 *Quomodo Prætor absentibus consulat, & ex qua absentia.*
5 *An absentes procuratores relinquere debeant.*
6 *Quomodo Prætor præsentibus contra absentes succurrat.*
7 *Quis dicatur defendi: aut non.*
8 *Quandiu durat hoc beneficium.*
9 *De actione rescindente & rescissoria.*
10 *De generali clausula, Si qua mihi iusta, &c.*
11 *Prætorem non restituere contra leges.*

NVnc † de restitutione In integrum, quæ propter absentiam datur, est videndū: cuius quidem Edicti nemo non iustissimam causam esse confitebitur. Quid enim æquius, quàm absentiam cuiusquam, quæ vel negotijs Reipubl. datur, vel quam C expressit necessitas, aut vis maior, nullius in fraudem atq; iniuriam redundare: sed ita quod ea reuenit restitui, vt nec obsit cuipiam, neque prosit? *l. videlicet, 29.l.ergo, 22. hoc tit.*

¶ Verba Edicti talia sunt: SI 2
D CVIVS QVID DE BONIS, "
CVM IS METV AVT SINE "
DOLO MALO REIPVBLICÆ "
CAVSA ABESSET: INVE "
VINCVLIS, SERVITVTE, "
HOSTIVMQVE POTESTA- "
TE ESSET: SIVE CVIVS "
ACTIONIS EORVM, CVI "
E DIES EXISSE DICETVR. "
ITEM SI QVIS QVID VSV "
SVVM FECISSET, AVT "
QVOD NON VTENDO "
AMISIT CONSECVTVS, "
ACTIONEVE QVA SOLV- "
TVS OB ID, QVOD DIES "
EIVS EXIERIT CVM AB- "
SENS

" SENS NON DEFENDERE-
" TVR, INVE VINCVLIS ES-
" SET, SECVMVE AGENDI
" POTESTATEM NON FACE-
" RET: AVT CVM EVM INVI-
" TVM IN IVS VOCARE NON
" LICERET, NEQVE DEFEN-
" DERETVR: CVMVE MAGI-
" STRATVS DE EA RE APPEL-
" LATVS ESSET, SIVE CVI
" PER MAGISTRATVM SINE
" DOLO IPSIVS ACTIO EXEM
" PTA ESSE DICETVR: EA-
" RVM RERVM ACTIONEM
" INTRA ANNVM, QVO PRI-
" MVM DE EA RE EXPERIVN-
" DI POTESTAS ERIT: ITEM
" SI QVA ALIA MIHI IVSTA
" CAVSA ESSE VIDEBITVR,
" IN INTEGRVM RESTI-
" TVAM: QVOD EIVS PER
" LEGES, PLEBISCITA, SENA-
" TVSCONSVLTA, EDICTA,
" DECRETA PRINCIPVM LI-
3 CEBIT. *l.1.hoc tit.* Hoc † Edicto Prætorem & consulere absentib. ne capiantur, & aduersus eos ne capiant, minimè obscurum est: *d.l.in princ. l.item,21. in prin.h.t.* SI CVIVS.) videl. Absentibus, vt subijcit: primò enim consulit Absentibus, post aduersus eos
4 Præsentibus, DE † BONIS FVERIT QVID DIMINVTVM.) hoc est, vsucaptum, præscriptum, amissum: *l. deperditum. 21. de petit. hæred.* CVM IS METV.) puta mortis, cruciatus, aut alio iusto timore correptus abesset, cujus rei disquisitio est penes iudicem: *d.l.2. in fin. l.3. hoc tit.* AVT SINE DOLO MALO REIPVB. CAVSA ABESSET. Dolum malum eò pertinere accipimus, vt qui commodi captandi, faciendæue alteri iniuriæ gratia id data opera egerit, vt Reipubl. causa abesset, vel qui maturius profectus est: vel cùm posset reuerti, non redijt, ab isto priuilegio arceatur, *l.4.& 5. hoc t.* Nec enim Reipub. causa eos abesse intelligimus, qui non coacti, sed commodi sui, *l.Reipublica, 36.h.t.* aut priuati negotij, *l. non verò, 42. hoc tit.* gratiâ aut finito officio, *l.is qui,37.l.si cui,38.§.1.* absunt. Sed si quis sine dolo malo Reipubl. causa ab vrbe profectus sit (vt Proconsul, Legatus, *exemplum elegans in l.senatusconsulto, 16. de off. præsid. quæ accipienda est super iure dicundo in vrbe. de rebus magistratuum absentium.* procurator Principis, Tribuni, milites: aut qui ad aliud Reipub. expediendum negotium amandantur, *leg.33 2.334. 35. 36.38.*) & interea, quod non defenderetur, damnum passus fuerit: cùm ei officium publicum damno esse non debeat, *l.sed etsi, 7. quemadmod. testam. aper.* in ea causa est, vt in integrum restituatur. SIVE IN VINCVLIS.) aut publicis, aut latronum, militum, &c. Quinetiam Vinculorum appellatio latius accipitur. Nam & inclusos lautumijs, vnde lapides cæsi fiunt, aut alijs parietibus custodiaue coerci-

coercitos, itave alligatos, vt vel A nullo modo, vel sine dedecore non possint in publico apparere, Vinctorum numero haberi placet: *l.9. 19. hoc tit. vide gloss. & Dd. præsertim Imol. in l. is qui reis, 5. de publ. iud. & supr. vide quæ dixi ad tit. Si quis caut.* SERVITVTEVE.) quam vel bona fide B libenter, vel detentus liber homo ingratis seruit: *l. ei quoque, 11. hoc tit.* Loquitur enim Prætor de liberis hominib. *l. rectè, 13. h. tit.* Porrò qui de statu litigat, hoc Edicto non cõtinetur: *l. is autem, 13. hoc t.* HOSTIVMQVE POTESTATE ESSET. hoc est, ab C hostibus captus, vel ibi natus: *l. item, 14. l. ab hostibus, 15.* nam transfugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus denegatum est postliminium, *d. l. 14.* Qui igitur ex tam iusta causa absunt, si quid interea de bonis amittant, puta vsucapione, aut D quia alicuius actionis alicui cõtra competentis, dies expiret, vel interea dum absunt, aut intra modicum tempus quàm redierunt, ita vt nulla imputari eis possit negligentia: *d.l. 15. §. fin. l. 16. hoc tit.* cum tam necessitate quàm iusta absentia, à culpa desidiæ (in E cuius pœnam vsucapionum, præscriptionumque iura sunt inuenta, *l. alienationis, 28. in verb. qui patitur, de verb. signif. l. 2. Cod. de annal. except.*) excusentur, merito rescissa vsucapione, In integrum, hoc est, cum statum reponi debent, in quo ante absentiam constiterunt.

¶ Neque vero imputari eis debet, quod per procuratorem non sibi curarint subuenire: *l. sed etsi, 26. §. fin. in verb. siue habet procuratorem, siue non.* nam neque omnes procuratorẽ habere possunt, vt liberi homines status sui ignari, bona fide seruientes: *dict. l. 15.* nec commodè sæpenumero fieri etiam potest, vt à captiuis fortè vel metu detentis, idoneus procurator deligatur: & ea sæpe est proficiscentium ratio, atq; etiam festinatio, aut alia necessitas, vt administrationem negotiorum suorum alicui demandare non veniat in mẽtem. Adde amplius: etiamsi procuratorem reliquerit, cuius negligentia res perierit, adiuuari eum debere, si malit restitui, quam interesse Mandati actione consequi, *dict. l. 16. § fin.* cur enim minus succurratur diligentibus, quàm his qui rerum suarum curam cuipiam committere neglexerunt? *l. pupillus, 24. quæ in fraud. credit.* aut quamobrem melioris conditionis sint stulti, vt ait Seruius, quàm periti: *l. Seruius, 4. infra quod vi aut clam.*

¶ Et hactenus quidem Prætor, 6 absentibus succurrit, Ne capiantur: nunc videamus, quomodo contra prouideat aduersus eos, Ne capiant. Quia in parte plus Prætor expressit, quàm cum ipsis subuenit. Neque enim hic certas perso-

personas enumerat, quas aduersum opituletur, sed adiecit clausulam, qua omnes absentes, Siue ex iusta, Siue iniusta causa, complexus est, *l. item, 12. §. 1. hoc tit.* Nec enim ad ius præsentis interest, per qualem absentiam aduersarij, quem nemo defendit, Iustam an Iniustam, facultate conueniendi caruerit. SI QVIS) Absens videlicet: VSV FECISSET SVVM.) siue per se, siue per subiectas personas, *l. 3. §. saltus. 7. §. in amittenda, 4. l. peregrè. 44. de acquir. possess. l. item, 21. §. hac autem, 2. hoc t.* ACTIONEVE QVA SOLVTVS LIBERATVSVE SIT, OB ID QVOD DIES EIVS EXIERIT, CVM ABSENS NON DEFENDERETVR.)
7 Meritò † hoc additum est: nam si Præsto fuit procurator, qui defenderet, in integrum volens restitui non audietur: quia facultatem agēdi habuit, *l. is qui, 39. hoc tit.* Defendi autem non tantùm is videtur, cuius se defensor ingerit: sed & qui requisitus ab actore, non est defensioni defuturus: plenaque defensio accipitur, si & iudicium non detrectetur, & iudicatum solui satisdetur, *d. l. item, 21. §. fin hoc tit.* Ergo sciendum est, non aliter hoc Edictum locum habere, quā si amici absentis interrogati fuerint, an defendant, aut si nemo qui interrogari potest. Ita enim absens defendi non videtur, si actor vltrò interpellet, ne quisquam defen-

A sioni se offerat: quæ postquam fuerint testatione consignata, æquissimum erit non negligenti subueniri: *l. ergo, 22. hoc tit.* Ait Prætor: SIVE IN VINCVLIS ESSET, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET.) Hæc persona meritò adie-
B cta est: fieri enim potest, vt quis non absens, de quo superiora loquuntur, sed etiam Præsens in vinculis sit, vel in publica vel in priuata vincula ductus, quem posse vsucapere constat: *l. ait prætor, 23. hoc tit.* Eorum qui seruitutem vel bona fide, vel apud ho-
C stes captiui seruiunt, hic non meminit: quia nihil sibi per vsum acquirere, nec etiā cœptam vsucapionem implere possunt, *d. l. 23. §. 1.* Planè ex re peculiari, qui sunt in horum potestate, vsucapiunt, eoque casu subuenietur: *d. l. 23. §. hi planè, 3. hoc tit.* Dein-
D de adijcit Prætor: SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET.) quod ad eos pertinet, qui conueniri frustrantur & qualibet tergiuersatione efficiunt, ne cum ipsis agi possit: *l. sed & 24. hoc tit.* quod quidem cum simili modo ad eum quoq;
E pertinere dicimus, qui non frustrandi gratia id faciat, sed quod multitudine negotiorum distringatur: *l. quod quidem, 25. hoc tit.* nec enim ius alterius per id auferri debet. Itaque hunc ad modum aliquem impedita agendi facultate, si interea per vsum acqui-

acquiſitio impleatur, vel quid ex ſupradictis contingat, vt quia actionis dies expiret, reſtitutio concedetur: *d.l.* 23. §. *fin. hoc tit.* Ait Prætor: AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARI NON LICERET.) Hæc clauſula ad eos pertinet, quos Maiorum more ſine fraude in ius vocare non licet, vt COSS. Prætorem, cæteroſque Magiſtratus, qui imperium poteſtatemq; habent: *l.* 2. *de in ius vocan.* non autem ad eos ques Prætor hrohibet ſine ſuo permiſſu in ius vocari. nam is adıtus potuit permittere ac conſtituere iudicium: *d. l.* 26. §. *ait prætor. hoc t.* Deinde adijcit NEQVE DEFENDERETVR.) quod ad omnes ſupra ſcriptos, etiam captiuos pertinet: nā contra eum qui defenditur, non eſt locus reſtitutioni: *d.l.* 26. §. *deinde,* 3. *hoc tit.* Neque enim negligentibus ſubuenitur, ſed neceſſitate rerum impeditis: *l. non enim,* 16. *hoc t.* Ait Prætor: SIVE CVI PER MAGISTRATVM, SINE DOLO MALO IPSIVS, ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR.) vel quia per dilationes iudicis (nam ſolennes & ordinariæ, quæ prouideri poſſunt, non excuſant, *d.l.* 26. §. *ſi feria,* 5.) effectum ſit vt actio eximatur: hoc eſt, præſcribatur, ne amplius agi poſſit: *d.l.* 26. §. *ait prætor,* 4. *verſ. actio exempt. hoc tit.* vel quia magiſtratus copiam ſui non fecit, neque ius dicere maturauit, *d.* §. *ait prætor,*

A 4. *hoc t.* & adijcitur. SINE DOLO MALO IPSIVS.) Delinquentibus enim Prætor non ſuccurrit, vt ſi, dum vult apud ſequentem Prætorem agere, tempore fruſtratus eſt: aut quia ob contumaciam vel aliam iuſtam cauſam à iudice non auditur: *d.* §.
B *ait prætor,* 4. *in fi.* EARVM † RERVM ACTIONEM, inquit, INTRA ANNVM DABO.) videlicet Vtilem: vt verba ipſa indicant. Huic enim temporis ſpatio omnes ferè ſuas actiones Prętor includere conſueuit: *l.* 1. *de diuerſ. & temp. præſcrip.* Hodie 8
C tamen exemplo cæterarum, quæ ad reſtitutionem in integrum proditæ ſunt, Quadriennio hæc durat: *l. vlt. C. de temp. in integr. reſtit.* Atque † huius quidē actionis vis & effectus eſt, vt vſucapionem præſcriptionemque reſcindat, remque In integrum reſtitui petat, vt nō iniuria Reſcin- 9
D dens à Dd. appelletur. Itaque reſciſſa per hanc vſucapione, vetus actio, quæ ante completam præſcriptionem cōpetebat, reſtituitur, *d.l. ſed et ſi,* §. *ſi feriæ,* ſiue ea in Rem, ſiue in Perſonam ſit: in quam etiam id quod intereſt,
E & fructus veniunt: *l. ait prætor,* 23. §. 1. *l. & fine,* 27. *l. nec non,* 28. §. *fin. hoc t.* quæ quia reſciſſa vſucapione datur, Reſciſſoria dicta eſt, *d.l.* 28. §. *penult.* & anno tantùm cum longiſſime durat: *d.l.* 28. §. *ſi quis ſæpius,* 3. *d.l. in honorarijs, verſ. ſed cum reſciſſa, de act.*

act. poteſt enim fieri vt minus A duret, cum illud tantùm tempus agẽdi reſtituatur, quo per abſentiam aut aliam iuſtã cauſam fuit impeditus actor, quo minus ageret: *d.l.26.§ ſi feria, & §.quoties, 6.hoc tit.* Verbi gratia: Rem tuam poſſedi vno die minus ſtatuto in vſucapionibus tempore, deinde B Reipubl. cauſa abeſſe cœpi: reſtitutio vnius diei aduerſus me facienda eſt: *d.§.quoties, 6.* nec enim aliquid reſtitutione adijci actori debet: ſed in eam conditionem, vt dixi, res deponi, in qua ante abſentiam vel aliud agendi impedimentum erat. Porrò exem- C plo Reſciſſoriæ actionis etiam exceptio ei, qui Reipub. cauſa abfuit, competit: fortè ſi res ab eo poſſeſſionem nacto vendicetur. *l. nec non.28.§.fin. hoc tit.* Nam cui damus Actionem, multò magis Exceptionem competere certum *est, l.1. verſ. nam cui, de ſuperfic.* D Quin ita eius poſſeſſionem tuetur Prætor, vt ſi eam amittat, non Temporalem, ſed Perpetuam ad recuperandam habeat actionem, *l.ſi is cuius, 31. hoc t.* Item, inquit

„ prætor: SI QVA ALIA IVSTA
„ MIHI CAVSA VIDEBITVR,
„ IN INTEGRVM RESTI- E

10 TVAM.) Hæc † generalis clauſula Edicto inſerta, valde neceſſaria eſt. Multi enim caſus abſentiæ interuenire poſſunt, propter quos æquum ſit deferri reſtitutionis auxilium, nec ſingulatim omnes enumerari potuerunt:

tot.tit. ſupr. de reſt. in integ. vnde quoties æquitas ſuggerit, ad hanc clauſulam erit deſcendendum, *l. ſed etſi, 20. § fin.h.t.* Quid enim, ſi alia probabilis abſentiæ probetur cauſa, cuiuſmodi eſt ſtudiorum? Quis enim eorum non miſereatur, qui amore ſcientiæ exules facti, de diuitibus pauperes, ſemetipſos exinaniunt? &. quæ ſequuntur, *Auth. habita, Cod.ne fil.pro patr.* Cæterùm hanc clauſulam argumento huius Edicti aptam, Accurſ.& Dd. generatim, haud ſcio an rectè, de qualibet reſtitutionis æquitate accipiunt & interpretantur: vt ſi quis non negligentia, ſed quadam Facti ignorantia, ius ſuum præſcribi ſiuerit, quod ſibi cõpetere ignorauit. Hic, vt opinantur, æquitas ſuadet, intra quadriennium à tempore ſcientiæ, per beneficium In integrum reſtitutionis ſuccurri: non modo aduerſus vſucapionem ſeu præſcriptionem longi temporis, *gloſſ.in l.ſi patrem, §.ſi per fundum, & in l.ſi ſic, in verb. vna ſeruitus. vbi Caſt.quem. ſeru. amit. gloſſ.vlt.in l.2.vbi Cyn.Bar. Bald.Salic.C. de iur.emph. l.ſicut, verb.militia, C.de præſcr.30.anno. vide Tiraq. in retract. prox.§. 35. gloſſ.4. num.36.* ſed etiam longiſſimi: *gloſſ in l.ſicut, in verb. militia, Co de præſcr.30.anno. Panor. & Felin.in c.vigilanti, de præſcri. Rom. conſ. 123. primum, & conſ. 149. concluſionem, conſi. 166.viſo latè Alex.conſi.7.videretur, lib.1.*

R & *con-*

& consil. 116. *perspectis, lib.* 5. *Schurff.consi.* 33. *quod in terminis, num.* 14. *cent.* 3. quod quidem minus mihi probatur, & omnia præscriptionum iura, quæ contra ignorantem currunt, *l. vltim. C. de long. temp. præscript.* prorsus euertit, vel lex verbis non rebus imposita videri possit, *l.* 2. *C. commun. de leg.* t si ex qualibet iusta causa maiores restituuntur, quid inter hoc & minorem ætatem intererit, cùm ne huic quidem nisi ex causa dari restitutionē paulò ante demonstratum sit? Officio tamen iudicis absque restitutione fateor illis, sed aliter, ad 30. scilicet annos, nō intra quadrienniū restitutionis tantùm de qua l. vlt. C. de temp. rest. subueniri, *l.* 3. *vbi gloss. penult. C. ex quib. caus. maior.* Sed de his aliàs differendi, fortasse dabitur aliquando, Deo fauente, locus. Nunc, vt concludamus, totum istud restitutionis beneficiū hoc epilogo determinat & moderatur Prætor, QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA SENATVSCONSVLTA, DECRETA PRINCIPVM
31 LICEBIT.) Quæ clausula † non illud pollicetur, Restituturum eum, si leges permittant: omnes enim restitutiones, non permittente lege, fiunt contra iuris ciuilis asperitatem: quam Prætor in casibus, de quibus lex principaliter non loquitur, mitigat, cōcessa restitutione propter probabilem causam. Nam si lex ipsa

A permitteret, quorsum opus esset extraordinario Prætoris beneficio? *l. in causa,* 16. *supra. de min.* Itaque hæc clausula sic accipienda est: Si leges expressim non prohibeant, *d. l.* 28. §. *quod eius,* 3. *hoc tit.* Prætor enim, qui custos est Iuris ciuilis, id quod lex apertè diserteque inhibet, concedere
B non debet: Quamobrem si quo casu lex nominatim restitutionē In integrum vetet fieri, vt aliquādo vetare certum est, *l.* 10. §. *fin. sup. de min. l. si mater,* 10. *C ne de stat. def. gl. in d.* §. *quod eius.* puta in delictis, *l. auxilium,* 37. *supra*
C *de min. tot. tit. C. si aduers. delic. t. t. C. de sent. pass. & rest.* non poterit authoritatem suam prætor interponere, sed hoc potestati & indulgentiæ summi Principis, qui & ipse non nisi magna ex causa & rarò contra leges quid concedere solet, est reseruatum, *l. nisi,*
D 11. *supr. de min. vide C. Si contra ius vel util. publ. l. pen. Cod. de prec. imper. offer.*

De alienatione iudicij mutandi causa facta. Tit. VII. Cap. 2. 55.

1 *Ratio huius restitutionis.*
E 2 *Ex quibus causis detur hac restitutio.*
3 *Ad quid detur.*
4 *Cessante interesse, cessat ista restitutio.*
5 *Hanc restitutionem ad futura tantummodo iudicia pertinere, & quare.*

Dolum

6 *Dolum malum & causam mutandi iudicij subesse oportere, vt fiat restitutio: alioqui eam cessare, & concurrere hoc remedium cum rei vendicatione.*
7 *Quamdiu, & an hæredibus hac actio detur.*
8 *Edicti verba.*
9 *Cur hoc edictum Caius prouinciale appellet.*

1 Vltima † restitutionũ species ad Alienationẽ iudicij mutandi causa factum pertinet: qua ijs subuenitur, qui iusto errore, hoc est, nullo suo facto, sed dolo aduersarij in molestias & detrimenta litium præcipitantur. Cum enim intelligeret Prætor iudiciorum exitum interdum duriorem constitui, opposito alio aduersario: iniquum autem esse, ex alieno facto causam nostrã fieri deteriorem: *l. 2. quod vi aut clam, l. non debet, 75. de reg. iur.* in eam quoque rem prospexit: vt si quis alienãdo rem cuius vendicatio timeretur, alium nobis aduersariũ suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit: tanti nobis in Factum actione teneatur, quanti nostra intersit, alium nos aduersarium non habuisse, *l. 1 hoc tit.*

2 ¶ Itaque si alterius prouinciæ & iurisdictionis hominem, cuius forum sequendum sit, *l. 3. hoc tit. l. fin. C. de iurisd. omn. iud.* aut potentiorem nobis aduersarium, cui pares esse non possumus,) priuatum tamen: nam si quis alicui Magistratum aliave potestate ciuili publicaque prædito mancipet: ipso iure nulla est alienatio, *l. 2. C. ne lic. po.*) aut alium improbum Phormionem, qui vexaturus sit aduersarium, opposuerit, aut quocunque modo duriorem nobis agendi conditionem fecerit: tenebitur hac actione, *l. 1. in fin. l. 2. 3. hoc tit.* ad id quod Interest nostra, *l. item 4. §. hac actio, 4.* alium aduersarium non habuisse: fortè si quas impensas fecerim, aut si quam aliam incommoditatem passus sim alio aduersario substituto, *l. tertia. §. fi.*

¶ Quid ergo, si reus ostendat, actoris nihil interesse: puta quòd nullum ius in re habeat: vel quia vsucapta res sit: vel neutiquam actoris dominio subiecta: aut sine culpa eius qui alienauit, dicatur extincta? 3

¶ Et rectè dicitur, denegandã ex hoc Edicto actionem, cũ causa actionis, videlicet damnum actoris, non existat, *d. l. 3. §. fin. d. l. 4. §. hac act. 4. l. ex hoc, 8.* 4

¶ Eadem ratione non ad præsẽtia, sed futura iudicia, hæc alienatio pertinere creditur. Nam inchoato semel iudicio, & re facta litigiosa) quod fit per citationem, libelli oblationem, aut alio modo, causa mota, in Realib. quemadmodum litis contestatione in personalibus, *gloss. & Dd. in l. 2. & Auth. ligit. Co. de litig. Fab. in §. 1.* 5

Inſtit. de actio.) alienatio interdicta eſt: & ſi fiat, nullius erit momenti, *l. 2. & fin. C. de litig.* ſaltem Exceptionis ope: *vide Cuiac. hic, & tit. infra de litigioſ.* quia pendente iudicio, nihil eſt innouandum: *tot. t. Co vt lit. pend. & extr. eod. tit.* vnde cum alienando nihil efficiatur, & idem maneat poſſeſſor, non tenetur hoc quidem Edicto, cum actoris nihil interſit: perinde atque is, qui cum alienaſſet, ſtatim rem recepit, *l. 8. in fin. h. t.*

6 ¶ Pertinet igitur hoc edictum ad futura iudicia, cùm quis metu impendentis litis alienat rem, vel alienatione duriorem aduerſarij C conditionem reddit, *l. communis, 24. infra comm. diuid.* Perinde autem eſt, quoquo modo fiat alienatio, etiam donationis cauſa: *l. pen. h. t.* dummodo vel ex perſona eius in quem trãſlata eſt, vel alijs ex circumſtantijs conſtet, & Dolo malo, & cauſa mutandi iudicij, D alienationem factam eſſe: vtrumque enim concurrat neceſſe eſt, *Bart. in l. item, 4. §. fi. vbi ponit modum vtriuſque probandi, hoc tit.* cum vtriuſq; in Edicto fiat mentio, *d. l. 4. § ſi quis autem, 3.* vt locum hæc actio habeat, *l. 4. §. 1. h. t.* Quamobrẽ ſi quis ſine dolo ma- E lo poſſidere deſijt, quantumuis Iudicij mutandi cauſa id faciat, huic Edicto non erit obnoxius, *d. l. 4. §. 1.* Quid enim ſi quis ob valetudinem, aut ætatem, aut occupationes litem in aliũ transferat? Niſi enim hoc admittas, interdi- A ctum erit per procuratores litigare, domino plerumque in eos iuſta ex cauſa translato: quod dicere fuerit perabſurdum, *d. l. 4. §. ſi quis, 3.* Quid ſi obligatus ſoluero Titio eam ipſam rem, quam petere intendis *l. ante pe. hoc tit.* quid ſi vendicatori redhibeam? *l. 8. in fi.* B *l. 9. hoc tit.* certè in neceſſaria alienatione dolum eſſe dici nequit: *l. 1. de fundo.* nec fraudem committit, qui ſuo iure vtitur, *l. nullus, 55. de regul. iur. l. ſi donaturus, 9 in fin. de cond. cau. da. l. 1. §. idem aiunt, 10. verſ. denique de acqu. pluu. arcend.* Quid ſi ſine dolo malo, eo animo, vt litis moleſtia liberer, rem alienam? equidem verecunda cogitatio lites execrãtis non erit vituperanda, qui rati habui re carere, ne propter eam ſæpius litigarem, *l. 4. §. 1. hoc tit.* Iam verò ſi quis hæredem inſtituendo, vel legando alienet, num Iudex arbitrabitur Mutandi iudicij cauſa, ac non potius benigna voluntate: *l. nec adiecit, 8. pro ſoc.* id eſſe factum (*l. ex hoc, 8. in fin. hoc tit.* Contra poteſt aliquis Dolo malo deſinere poſſidere, nec tamen iudicij mutandi cauſa id feciſſe, neque hoc iudicio teneri. Nec enim alienat, quod ad hoc Edictum attinet, qui duntaxat poſſeſſionem omittit, ſed oportet iudicij mutandi cauſa id fieri, *l. 4. §. 1. hoc tit.* Mutandi autem iudicij cauſa fieri dicitur, cum moleſtior aduerſarius ſubijcitur, aut alia ratione agendi conditio duriorriot

rior sit, & deterior, *l.* 1. 2. 3. 4. §. 1. *hoc tit.* Ergo si ex alienatione nullum detrimentũ sentiat actor, puta quòd in perinde commodũ atque expositum hominem alienatio sit facta, cessabit ex hoc edicto actio: vt etiam tum, quando is qui alienauit, paratus est vtile, & ex æquitate admissum, atque efficax vendicationis iudicium pati, perinde ac si possideret, *l.* 3. §. *fi. l. is qui se obtulit, de rei vendic.* Neq; enim his casibus interest agentis, alienationem esse factam: & proinde nihil exigere poterit. Ex quo facilè intelligi potest, hanc actionem pertinere ad Vindicationes, vel actiones his similes, vt Mistas & in Rem scriptas: *Cuia. obseru. lib.* 10. *c.* 3. *per l.* 24. §. *vlt. comm. diuidun.* & cum Rei vendicatione concurrere. *gl. Bart. & Dd. in l.* 3. §. *fin. hoc titul.* quanquam alij non tam firmis argumentis contradicant, *Ias. Zas. & alij in* §. 1. *Instit. de act.*

7 ¶ Porrò cùm hæc actio Restitutoria rei persecutionem contineat arbitrio iudicis. *d. l.* 8. *hoc tit.* hæredi dabitur, *d. l.* 4. §. *fi.* In hæredem autem vel similem, quatenus ad eum peruenit, *l. quia pertinet, hoc tit. Cuiac. obser.* 13. *c.* 37. nec post annum dabitur: *l.* 5. 6. 7. *hoc tit.* quia licet pertineat ad rei persecutionem, tamen ex parte debitoris ex delicto dari videtur: *l.* 7. *hoc t.* nascitur enim ex dolo, quod delictum est: *l. item exigit,* 36. *sup. de dolo malo.* daturque

A siue factus sit locupletior reus, siue non sit, in id quod Interest actoris: vt pœnalis sit actio quod ad reũ attinet: quod genus actionum, nequaquam in hæredes debitoris rei, ex regula iuris transit, *l.* 1. *de pri. del.* §. 1. *Instit. de perp. & tem. act. l. in honorarius,* 35. *de act.* B *l.* 5. §. *fin. ne quis eum.*

¶ Huius edicti verba ita restituit Baro, *Manu. lib.* 1. NE QVA ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSA FIAT, SI QVÆ DOLO MALO CESSIO, QVÆVE ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSA FA- C CTA FVERIT, NEQVE ARBITRIO IVDICIS PRISTINA IVDICII CAVSA RESTITVATVR EI AD QVEM EA RES PERTINEBIT, IN EVM QVI ID FECISSE DICETVR, QVANTI EA RES ERIT, INTRA ANNVM QVO PRI- D MVM EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO. 8

¶ Cæterùm non modò Personalem actionem ad id quod interest, sed etiam restitutionem In integrum, ex hoc Edicto datum fuisse, *l. vnic. C. eod.* ostendit: vt E non sit mihi, quod in hoc Baronis albo desiderare possis. Hoc edictum Paulus *d. l.* 8. §. *ait prætor, hoc tit.* & Vlp. *l.* 2. 4. *hoc tit. l. communis,* §. 1. *infr. comm. diuid.* ad Prætorem referũt, Caius ad proconsulem: *l.* 1. *l.* 3. §. *fin. hoc titul.* Neque id nouum est: scripserunt 9

enim Paulus & Vlp. Ad Edictum Vrbicum, Caius ad edictum Prouinciale: quòd prætores aliique qui Procõsulari potestate in prouincias mittebantur, perinde ac Romæ magistratus, quorum vices substinebant, *vide supr. ad tit. de offi. procons. & de off. præs.* in prouincijs Edicta proponebant, ex quibus ius dicerent: *Cic. in Verr. & lib. Epist. ad Att. 5. epist. 1.* quæ cùm essent vrbicis consimilia, ea interpretanda Caius suscepit: ita fit interdũ, vt quod Paulus & Vlp. Prętorem edixisse scribunt, id Caius ferè Proconsuli ascribat, *l. 1. de postul. l. patri, 27. §. 1. de mino. l. in hæredem, 26. de dol. mal.* Sed & veram restitutionem, alienatione nimirum rescissa, ex hoc Edicto datam esse argumento est, quòd non tantùm in alienantem, sed contra possessorem quoque ex edicto In Rem actio detur, nisi dicamus id constit. Principum, *l. vnic. C. de alien. iud. mutant. caus. vbi Dd.* tandem inductum, & ea in parte edictum interpolatum esse: quod nunc quidem in medium relinquo. Est autem edictum in possessorem & reum directum, qui quo ad realia iudicia possessionem aliquãdo causam agentis facere potest deteriorem. In personalibus non æquè, quòd inuito creditore aliũ vice sua delegare & in alium ius suum transferre non possit: *l. 1. C. de nouat.* Quod ad agentem tamen huic Edicto, quod generale est, & quamuis alienationem, iudicij mutandi causa factam arguit, locus erit: *gloss. l. non solùm, §. 1. per l. vlt. hoc t.* quia credere, debitore inuito, *d. l. 1.* nomen potest alteri, & quidem potentiori, aut magis priuilegiato, vnde iudicium reo futurum sit difficilius, poterit igitur ex hoc Edicto petere, vt denegentur cessionario actiones: ni paratus sit eo iure agere, quo cedens vti debuisset, *vide Cuia. obser. lib. 10. cap. 3.*

De receptis, qui arbitrium receperunt, vt sententiam dicant. T. VIII. C. 2. 56.

1 *Continuatio tituli, & causa compromissorum.*
2 *Edictum de arbitris: & quid sit arbitrium, & quotuplex.*
3 *Prima pars edicti, in qua prætor non cogit arbitrium suscipere, sed susceptum exequi.*
4 *Arbitrium olim nullius efficacia, nisi adiecta pœna.*
5 *Hodie ex sententia arbitri oriri actionem.*
6 *Prætorem se non interponere arbitrio nullo, aut inefficaci, aut finito: & quomodo finiatur.*
7 *Secunda pars edicti, qua Prætor iubet sententiæ arbitri stare.*
8 *Quæ actio ad pœnam exigendam detur.*

De

9 *De reductione ad arbitrium boni viri.*

1 INter ea † quæ sunt iudiciorũ præparatoria, vltimo loco compromissa recensentur. Nam omnibus alijs subterfugijs deficientibus, solent litigatores ad iudiciorum moras & sumptus, cæteraque incommoda declinanda, priuato alicui viro bono, *l. 3. §. penult. hoc tit.* vni aut plurib. controuersiam dijudicandam credere: *l. non distinguemus, 32. §. quæsitum, 15. l. quamuis, 37. l. inter, 44. hoc tit.* in eumque ita compromittere, vt quicquid statuerit, ratum atque firmum & pro iudicato habeatur: *l. diem, 27. § stari, & §. fin. hoc tit.* vt non immeritò dixerit Iurisconf. *l. 1. l. quamuis, 37. hoc tit.* Compromissa ad similitudinem iudiciorum redigi, & ad finiẽdas lites pertinere. Quod cùm esset à Prætore animaduersum: quẽ minimè fugiebat, quoquo modo inter ciues iurgia cõsopiri, magni ad publicam tranquillitatem conseruandam interesse: hanc quoque litium veluti securim minimè neglectam iacere passus est: sed Edicto atque authoritate sua in hunc ferè mo-
2 dũ ad vsum aptauit: QVI † AR-
„ BITRIVM PECVNIA COM-
„ PROMISSA RECEPERIT, *l. 3.*
„ *§. ait prætor, 2. hoc tit.* SENTEN-
„ TIAM EVM DICERE CO-
„ GAM: ET NISI ARBITRIO
„ PAREATVR, QVA DE RE

A RECTE COMPROMISSVM „
ERIT, PECVNIAM COM- „
PROMISSAM SOLVI IVBE- „
BO. Arbitrium significat opinationem & iudicium Boni viri, *l. in personam, 23. §. 1. de reg. iur. l. 1. de leg. 2. l. hac vendit. 8. de cont. empt.* Compromissum ab eo dictum, quòd litigatores Compromittere, hoc est, Simul & Inuicẽ pœnam promittere soleant, ni sententiæ arbitri stetur. Promittere autem de stipulatione accipitur, *§. si scriptum, Instit. de inut. stip.* Nam ex nuda quando conuentione pœna exigi nequeat, *vide suprà de pact.* ideò Prætor authoritatem non interponit suam, quando citra stipulationem, in pactum duntaxat pœna est deducta, *l. litigatores, 11. cum ll. seqq. hoc tit.* Arbitrorum, authore Proculo, *l. societatem, 76. §. 1. cum ll. seqq. ff. pro soc. vbi vide Bar.* duo sunt genera: vnum huiusmodi, vt siue æquum, siue iniquum dixerint, parere debeamus: quod obseruatur, cùm ex compromisso ad arbitrum itum est: quo de genere hic agitur. Alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitratum redigi pronunciatum debeat: ad quod hoc Edictum non pertinet. Huius porrò Edicti duę sunt partes, quarum altera eum qui recepit arbitrium, sententiam dicere: altera litigatores dictæ sententiæ stare, ac morem gerere, metu pœnæ prætor compellit.

3 Tametsi enim neminem co-

git initio arbitriũ recipere (quoniam sicuti cæteri contractus actionesque priuatæ liberæ sunt, *l. nec emere, C. de iud. delib. l. sicut, C. de act.* ita & arbitrij, quod neque publicum, neque ciuile munus est, suscipiendi aut deprecandi libera facultas esse debet:) tamen vbi semel quis in se recepit arbitrium, i. iudicis partes suscepit, finemque se sua sententia controuersiis impositurũ est pollicitus, *l. Pompon.* 13. §. *recepisse,* 2. *hoc t.* ad curam & sollicitudinẽ suam hanc rem pertinere Prætor putauit: non tantùm quòd studeat hac ratione intra priuatos parietes sine occupatione Magistratus, lites finiri: verùm etiam quia non debent decipi, qui quasi virum bonum disceptatorem inter se elegerunt. Finge namq; post causam iam semel atq; iterũ tractatam, post nudata vtriusque intima, & secreta negotij aperta, arbitrum, vel id gratiæ dantem, vel sordibus corruptum, vel alia ex causa, nolle sententiam dicere: quisquamne potest negare æquissimum fore, Prætorem interponere se, vt officium quod in se recepit, impleat: *l.* 3. § *penul. hoc tit.* Itaque se subterfugere & celare se in animũ inducat, Prætor eũ inuestigare debet: & si diu non apparuerit, mulcta aduersus eum dicenda est: *l. non distinguemus,* 32. §. *si arbiter,* 11. *hoc titul.* verùm id ita demum facturum se Prætor pollicetur, si pecunia

A fuerit loco pœnæ compromissa.

¶ Iure quippe veteri nullum 4
erat arbitrij munimentum, nulla vis, nisi pecunia esset compromissa. *vide l. diem,* 27. §. *fin. hoc tit.* quam se daturos pollicebantur, qui compromittebant, si quid cõtra sententiam arbitri fecissent. B Quanquam enim ex sententia iudicis oriebatur in Factũ actio, qua condemnatus iudicatum facere iudicis officio cõpellebatur: *l. item veniunt,* 20. §. *idem rectè,* 5. *de petit. hæred. l. actori.* 8. *C. de reb. cred.* tamen decreto arbitri non tantam placuit vim attribui, vt C inter publica & priuata iudicia ratum maneret discrimen: neve exæquatis iudiciariæ authoritati priuatorum hominum placitis, splendor & maiestas illa iudiciorum obsolesceret: quemadmodũ eadem ratione inter testamenta & codicillos videre licet, differentiam esse retentam, D *vide infr. de codic. & Inst. eod. tit.*

¶ Post verò etiam ex sententia 5
arbitri, quæ aut Expressim, aut Tacito quodam decem dierum consensu à litigatoribus approbata esset, tam Actionem quàm Exceptionem dari. Imperatores E voluerunt, *l. 4. l. penul. C. eod. titul.* Sed iure hoc, vt dixi, veteri nemo ex vi solius conuentionis arbitro parere cogebatur: neque Actio aut Exceptio ex Compromisso dabatur: *l. 2. hoc tit.* eoque addebatur pœna nummaria, aut alia res vice pœnæ: *l. litigatores,* 11. §.

11. §. *quod ait*, 2. *hoc t.* vt qui contra eius ſententiam quid molitus eſſet, eam pœnã aduerſario penderet. Itaque pœna nulla ab vtroque promiſſa, vel ita promiſſa, vt exigi non poſſet, vt cum Nudo pacto erat promiſſa: cùm nullius efficaciæ futurum eſſet arbitrium, Prætor non cogebat arbitrum, *d. l. litigatores, cum ll. ſeqq.* Nam ſuperuacuum atque deridiculum fuiſſet, ad id quem cogi, cuius non vllus eſſet effectus, *d. l. non diſtinguemus*, 32. §. *ſumma*. 2.

6 ¶ Eademque ratione Prætor ſe non interponit, ſiue initio nullum ſit compromiſſum, vel ratione perſonæ in quam compromittitur, *l. 1. l. cum lege* 41. vel propter eos qui compromittunt, *d. l.* 32. §. *ſi ſeruus*, 7. *l. ſi pupillus*, 35. vel rem de qua compromiſſum eſt: *d. l. non diſtinguemus*, 32. §. *Iulian.* 5. ſiue valeat quidem initio, ſed ſit incertum, an ex eo pœna propter adiectã conditionem exigi poſſit, *l.* 11. §. *fin.* ſiue poſtea deficiat pœna ſoluto compromiſſo, vel die: *d. l. non diſtinguemus*: 32. §. *ſumma*, 2. (nam die intra quem arbiter definire ex compromiſſo debuit, exeunte, omne arbitrium expirat, niſi omnium voluntate dies prorogetur, *l. Labeo*, 25. *l. diem* 27.) vel morte arbitri, aut vtriuſve qui compromiſit, *d. l. diem*, §. 1. vel acceptilatione, *l.* 13. *in princ.* iudicio, *l. ſi quis rem*, 36. pacto, *d. l.* 32. §. *item*, 4. *&c.* His enim modis atque alijs finito arbitrio Prætor ſententiam dicere non cogit, *d. l.* 32. *h. t.* Item ſi iuſta excuſatio ſit, quamobrem arbiter deprecari rectè neceſſitatem iudicandi poſſit, *l. 4. in fin.* 10. 11. *l.* 32. §. *ſacerdotis*, 3. *hoc titul.*

¶ Atque hæc quidem in prima parte, In ſecunda Prætor inquit: NISI ARBITRIO PAREATVR.) id eſt, ſententiæ arbitri ſiue æquæ ſiue iniquæ, *d. l. diem*, §. *ſtari*, 2. *hoc tit. l. ſocietatem*, 77. §. *fi. ff. pro ſoc.* (nec enim appellatio, *l. 1. vbi Bald. C. eod. Dd. in l. arbitro, qui ſatisd. cogant. Marant. de appell. n.* 259. reductieve, *Panorm. & Dd. in c. quinta vallis*, 23. *de iureiur. & in c. 2. de arb. vide Bar. in l. ſocietatem*, §. *arbitror*, *ff. pro ſoc. Maran. in ſpec. aur. par.* 6. 7. *art. 2. n* 255. 256. ad arbitrium boni viri, locũ in ea habet) dummodo non extra metas compromiſſi vagetur, aut incerta ſit, aut alio modo inualida, *l. ſi vnus*, 17. *cum ll. ſeqq.* QVA DE RE RECTE COMPROMISSVM ERIT.) Nam vbi compromiſſum non valet, ne ſententia quidem valere & obligare ad pœnam debet, *d. l.* 2. §. *Iulian.* 5. *cum ſeq.* 7

¶ POENAM COMPROMISSAM SOLVI IVBEBO.) dando actionem Ex ſtipulatu, aduerſus eum qui dolo malo, *l. ita demum*, 31. contrauenit: vnde & doli clauſula ad plenũ compromiſſum faciendum addi ſolet: *d. c.* 31. 8

*d.c.*31.& certam quidem, vbi pœna certa adiecta est: incerti verò actionem ad id quod Interest, quoties non expreßim pœna est addita, sed simpliciter sententiæ stari quis stipulatione promisit, *l.* 32.§.*fin.hoc tit.*

9 ¶ At hodie, vt dixi, ex constitutionibus, actio & exceptio ex B sententia arbitri semel approbata datur: *l. penult. Cod. eod.* scilicet quando decem silentium dierum est homologata: post quod tempus non potest peti, *l.penult.Cod. eod.vbi Bald.Maran. præalleg.loc. num.*113. *Panorm. in d. c. quinta vallis, de iureiur.* reductio ad C Arbitrium boni viri: etiamsi hæc aliàs 30. annis, in arbitratorum scilicet definitionibus duret, *ita est communis conclusio Bart. in d. c.arbitror, & in d.c.quinta vallis. Alexan.cons.*95. *vol.*1. *Socin.cons.* 220. *vol.*2. *Dec. consil.* 83. *in fin. Maran præalleg.loco, n.*112.*decis.* D *Neap.* 135.*Angel.cons.*314. Si tamen enormis & euidens extaret in arbitrio læsio, etiam post decem dies Exceptio doli contra illius iniquitatem, *l. si quis cum aliter,*36. *vbi not.dolum re ipsa in omni læsione subesse, de verborum obl.* opponi posset, executionem E impeditura: *d.l.non distinguemus,* 32.§.*cum quidam, hoc t. Panorm. in cap.*2.*extr.eod. per cap. per tuas, extr.eod. Maran.præall.loc.n.*355. cui exceptioni non facilè, ne cum Iuramento quidem, *vide Can.in d.cap.quinta vallis.Maran.præall.* A *loco, n.*115.& 332. *Rom. cons.*27. intelligitur renunciari: vt nec remedio, *l.*2.*C.de rescind. vend.* ob læsionem vltra dimidium iustæ debitionis, *vide Cast. in l.* 2. *n.*7. *cum multis seq. Cod. de rescind. vend.* inducto: quod ipsum quoque arbitramenta rescindere receptum est, *vid.Mynſ. obser.* 33. *cent.* 1.

Nautæ, caupones, stabularij vt recepta restituant. Tit. IX.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Duo esse huius edicti capita.*
3 *Primum caput: & eius ratio atque expositio.*
4 *Qui ex hoc capite teneantur.*
5 *Quando dicatur receptum, vt locus sit edicto.*
6 *Ex hoc edicto qualisnam actio detur, & cum quibus concurrat.*
7 *Actionem hanc esse in simplum.*
8 *Secundum huius dicti caput.*
9 *Actionem in duplum ex hoc edicto dari, & contra quos, & ex qua causa.*
10 *Pœnalem hanc esse actionem, nec transire ad heredes, quamuis sit perpetua.*

GEneralis † est tituli superioris inscriptio, DE RECEPTIS: *in Flor. exemplari.* vnde cum non modò arbitri sententiam se dicturos, sed etiam nautæ, 1

tæ, caupones, stabularij, res sibi creditas custodiendas recipiant: ita rectè atque ordine fit, vt postquã ostensum est, quemadmodum arbitri suscepto satisfacere arbitrio ex Edicto cogantur, obiter etiam declaremus, quomodo hi ex Recepto obligentur.

2 ¶ Sciendum autem est, huius Edicti duo fuisse capita, quorum ex vtroque diuersas separatim actiones Prætor pollicebatur. Horum † primum extat, ex Vlpian. *l.* 1. *in prin.* repetitum: NAVTÆ, CAVPONES, STABVLARII, QVOD CVIVSQ; SALVVM FORE RECEPERINT, NISI RESTITVENT, IN EOS IVDICIVM DABO.) Maxima vtilitas est huius Edicti, quo simul succurritur viatoribus, quos necesse est plerumq; horum hospitum fidem sequi, & quamlibet ignotorum custodiæ res committere. Simul occurritur fraudibus ex ea fæce hominum; quas cum furibus, aduersus eos quos recipiunt, struere solent, *l.* 1. *in prin.*

¶ Nautas, caupones, stabularios eos accipimus, qui nauim, cauponam, stabulum exercent: *l.* 1. §. *exercitorem*, 7. *de exer. act.* §. 5. *Inst. quod cum eo qui in alien. po.* Exercere enim, est quæstum ex rei alicuius exercitio facere, *d. l.* 1. *& t. t. de exer. actio.* Quamuis autem hi non mercedem accipiunt custodiæ gratia: sed nauta, vt traijciat vectores cũ mercibus: caupo, vt viatores manere A in caupona patiatur: stabularius, vt permittat iumenta apud se stabulari: tamen & custodiæ nomine de omnibus rebus quas receperunt, tenentur: quod iniquũ videri non debet, cùm & fullo ac sarcinator custodiæ nomine ex locato teneantur: quamuis non B pro custodia, sed pro artificio & opera mercedem accipiant, *l.* 5. *hoc tit.*

¶ Ait Prætor: QVOD CVIVS SALVVM FORE RECEPERINT) videlicet tanquam nautæ, caupones, stabularij, nam si extra negotium suum, vt depo- 5
C situm ab amico, rem pignori datam aut accõmodatam recipiant, hoc quidem iudicio (quando ciuile cuiusque pactionis sufficiat) non tenebuntur: *l.* 3. §. 1. *vers. cæterum*. Receptæ autem res esse videntur, etsi non expressim custodiæ ipsorum assignatæ sint, sed D solùm immissæ, *l.* 1. §. *fin. hoc tit.* Ipso enim facto, qui immittit, testatur se sua fidei custodiæque exercitoris committere, & in silentio suo atque exercitio quasi profitetur, se suamque nauim aut diuersorium idoneum esse: cui res tutò credantur. Itaque E ex hoc Edicto tenebuntur, nisi prædixerint Exercitores, vt vnusquisque Vectorum aut hospitum res suas seruet, neque enim se damnum velle præstare, & vectores prædictioni consenserint, *l. fi. vers. item si prædixerint*, *hoc tit.* resque perierint, aut amissæ sint,

non quidem fatali damno aut vi A maiore, *l.3.§.1. hoc tit.* sed negligentia, aut culpa, aut casu qui praecaueri potuit, vt incendio, *l. si vendita, 11. de peri. rei vend.* furto, *l.cum duobus, 52. §. damn. ff.pro soc.vide Bal.in l.1. in quaest. C.depos. Salic.in l.quae fortuitis, C. de pign. act. Panor. in cap.1. de* B *commo.* &c. neque solùm ex suo tenentur facto, sed omnium omnino qui in naui, caupona, stabulo sunt, habitant vel diuersantur, *l.1 §.fin.l 2.l.3 in princ. §.1.*

6 ¶ At quomodo teneantur, videamus. ait enim Praetor: NISI RESTITVENT, IN EOS IV- C DICIVM DABO. Ex hoc igitur Edicto, nisi restitutio fiat, in Factum actio datur Honoraria, de Recepto, *l.3. §.fin.* Nam etsi ciuiles actiones non desint, vt locati, si merces interuenit: si gratis res susceptae sunt, depositi; tamē hae actiones non nisi ex conuen- D tione dantur, quae saepè non intercedit, aut etiā difficulter probari potest, vt debet, *l. consilio, de cura fur.* Deinde vt in hoc argumento maximè aliquando ciuilis aliqua actio concurrere posset: nihilo tamen minus vt innotesceret, Praetorem curam agere re- E primendae improbitatis hoc genus hominum, etiam ex suo Edicto iudicium pollicetur: in quo hoc amplius est, quòd non solum ex dolo suo: vt in depositi, aut culpa, vt in locati iudicio, sed omnimodo qui recepit cōuenia-

tur: etiamsi sine sua culpa, puta negligentia familiae res perierit, vel damnum datum sit, *dict. l.3. §.1.*

¶ Probabile autem est, hanc actionem tantùm in Simplum fuisse conceptam: cùm quia tanquam ex contractu, quasi conducto vel deposito competebat, tum quòd I.C. ait, Rei tantùm persecutionem ea contineri, eoque in haeredem & Perpetuò dari, *l. 3.§. penult.hoc tit.*

¶ Secundum huius edicti caput, consultò dicam, an per negligentiam compilatorum? est omissum, quod sic restituit Baro: SI FVRTVM FACTVM, DAMNVMVE INIVRIA DATVM, AB IIS QVORVM OPERA ET MINISTERIO NAVTAE, CAVPONES ET STABVLARII, IN NAVE, CAVPONA, ET STABVLO VTVNTVR, ESSE DICETVR: IN FACTVM IN EXERCITORES, CAVPONES, ET STABVLARIOS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO.

¶ Ex hoc edicto actio in Duplum aduersus exercitorē competit, ex Quasi delicto: si vel ipse vel aliquis eorum, quibus in exercendo vtitur, furtum fecerit, aut damnum dederit ei qui res suas credidit, *l.6.& 7. hoc tit.l. vni. inf.fur.ad naut.caup.stab.* sicut & habitator nomine suae familiae, si quid deiectum fuerit vel effu-

effusum, tenetur, *infr. de his qui deiecer.* Ex Quasi autem maleficio hæc actio datur: est enim in suorum etiam delictis aliquatenus reus, qui malorum hominum opera vsus est, § *penult. Instit. de obl. quæ ex quasi delic. dict. l. fi. § si seruus, 2. d. l. vnic.* Sanè factum viatorum & hospitum, quorum conditionem probabiliter ignorare potuit, neutiquam hic præstat exercitor, *l. 5. § in fact. 2.*

10 ¶ Porrò cùm Pœnalis sit hæc A actio, non transit in hæredem: *l. fi. § hac iudicia. 4.* perpetuam tamen (quod mirũ) exemplo actionis Furti & legis Aquiliæ, cum quibus quandam habet cognationem, *d. l. vnic.* Prætor esse voluit: *d. § hac iudicia,* quò viatoribus & securitati hospitum quorum B respectu quadantenus Rei est persecutoria, & qui ex mercibus aliquid amissum esse, sæpenumero serius deprehendunt, prolixius consuleretur.

DIGESTOR. SEV PANDECTARVM, PARS SECVNDA.

LIB. V.

DE IVDICIIS, ET VBI QVISQVE agere vel conueniri debeat. Tit. I. C. 3. 1.

1 *Continuatio.*
2 *Diuisio ciuilium iudiciorum.*
3 *Quare primo loco de vendicationibus agatur.*
4 *Dispositio huius partis.*
5 *Quid sit iudicium.*
6 *Partes iudicij.*
7 *Litis contestatio quomodo fiat.*
8 *Species iudiciorum.*
9 *Quæ personæ constituant iudicium.*
10 *De iudice, quis, à quo dari possit.*
11 *De actore.*
12 *De reo.*
13 *Materia iudiciorum.*
C 14 *Forma vetus & noua:*
15 *Finis & effectus.*
16 *Vbi quis agere vel conuenire debeat: & quot modis forum sortiatur.*

D Iuris † prudentiæ iudiciorumque Principijs, in quibus exponendis hactenus cõmorati sumus, gradum porrò in ipsa deinceps Iudicia faciamus: quæ aut Ciuilia sunt, aut Criminalia, aut Fiscalia siue Extraordinaria: *l. 1. § penult. de calumn.* ciuilium porrò alia 1

alia Propriè, ciuilia, alia verò Prætoria.

¶ In ciuilibus aut ex obligatione in personam agitur, quæ Personalia iudicia dicũtur: aut propter rem mouemus alicui controuersiam, qui nullo ex contractu nobis est obligatus: §.1. *Instit. de act. l. actionum, 25. infra eod. tit.* quæ Realia, aut simpliciter Iudicia appellantur. Sunt enim multifariam varia, neque ex vlla certa obligatione aut contractu dantur: vt certo specialique nomine designari nequeant.

3 ¶ De his igitur priore loco in hac secunda Digestorum parte tractatio est instituta: cùm quia potiora sunt Personalibus, *l. plus cautionis, 25. de reg. iur. Ias. in Rub. C. de inoff. testam. num. 2.* potiora autem præmittenda sunt: §. *singulorum, in fin. Institut. de rer. diuis. l. 1. de alb. scribend.* tũ quod propriè iudicia nominentur: nec enim ab obligationibus, vt cætera, sed à mero Iudicis officio dependent, *Alciat. in Rub. si cert. pet.* Quia verò cum realibus iudicijs magnam similitudinem cognationemq; habent actiones illæ personales, quæ occasione rerum citra vllam conuentionem, ex aliquo facto seu delicto leuiore, quod criminale iudicium nequaquam constituat, sine tractatu partiũ enascuntur: sic vt quædam ex his partim in rẽ directæ existimentur: ideo harum quoq; explicatio passim, prout annexio rerum postulabat, est inserta.

¶ Itaque iudicia, de quibus in hac parte sumus acturi, triũ sunt omnino generum, quædam Realia, quas Vendicationes vocant, quib. rem nostram petimus: quædam Personalia, quæ non ex contractu aut scelere, sed facto culpave aliqua gignuntur, quædam ex his Mixta; de quibus sigillatim disseremus, si prius generalia quædam præcepta de Iudicijs, & Vbi quis agere vel conueniri debet, exposuerimus.

¶ Iudicium, inquit Asconius, dicitur res, quæ causam litemque determinat. Itaque sic illud definire possumus, vt sit Legitimæ controuersiæ apud iudicem tractatio & dijudicatio, *arg. c. forus, de verborum sig.*

¶ Partes iudicij præcipuæ sunt, Litis contestatio, & Sententia, *l. 1. C. de lit. con. l. iudex, 55. de re iudi. iunct. l. amplius, 15. inf. rem rat. hab.* Nam reliqua quæ in iudicijs versantur, aut præparatoria sunt, vt citatio: *d. l. amplius.* aut Media, vt probationes: aut Posteriora, siue consequentia, vt executio. Alij tres partes constituunt: videlicet Litis contestationem, velut principium: deinde intermedium, videlicet Probationes: postremò finem, nempe Sententiam. *Auth. ad hæc vbi Ias. num. 2. C. de iudic.*

¶ Litis contestatio fiebat olim nonnunquam sponsione. *Cic. pro Pub. Quint. Quintil. lib. 7.* interdum

dum sacramento: *Cic. lib. 1. de Orat.* plerumque nuda testatione coram testibus, vnde & nomen habet. Hodie lis contestari dicitur quando res agi disceptarique cœpta est per actionem propositam, & responsionem Rei subsecutam, *d.l.1.C. de lit. contest. c.1. vbi Socin. post alios ext. eod. tit.* De sententia porrò & Re iudicata opportunius suo loco discremus, *ad tit. de re iud.*

8 ¶ Iudicia ordinaria (vt dictū est) sunt aut Ciuilia, aut Prætoria, aut criminalia. Ciuilia, ciuili iure & legibus ac officio mercenario: *l. Iudex posteaquam, 55. de re iudic.* Prætoria viua magistratus voce & authoritate, ac nobili plurimum officio, Criminalia pœnis & imperio expediuntur. Criminalia rursus aut sunt Priuata, quæ priuatam: aut Publica, quæ publicam vindictam expetunt & persequuntur. De his ordine in Pandectis tractatur, ac primo loco de Ciuilibus: quæ sunt aut Realia, aut Personalia, aut ex his Mixta: *§.1. cum seq. §. quædam, Instit. de act.* Realia rursum aut Petitoria, aut possessoria, *vide Dd. l. naturaliter, §. nihil, de acqu. poss. & ext. tit. de caus. poss. & propr.* Petitoria aut Vniuersalia, quibus vniuersum corpus multorum diuersorum iurium petitur: *Bartol. & Dd. in Rubr. solut. mat. Ias. in l.3. nu.10. C. de eden. & in Rubric. ff. & C. de inoff. test. glo. in l.1. de eden. Canon.*

A *in c.2. de lib. obla. & c. conquerente, de off. ord.* aut Generalia, in quibus de vno quidem iure, sed quod multas habeat species, *Spec. de act. seu pet. §. sequitur. Ias. in d. l.3. Maran. in tract. iud. par. 4. dist. 4. num. 2.* agitur: aut Particularia, quibus vna tantùm species B vindicatur. De his ordine tractari, subsequentes tituli ostendunt.

¶ Constituunt iudicium, Iudex, Actor & Reus, *d.c. forus, verb. in omni. de verb. signif.* & personæ his adminiculantes: litigatoribus quidem Patroni causarum & Procuratores: Iudici Assessores, C Tabelliones, Scribæ, Actuarij, Apparitores. 9

¶ Iudex dictus est à iure dicēdo. Iudicem autem dare possunt, quibus lege vel constitutione, vel senatusconsulto conceditur, *l. cū prat. 12. h. t.* Iudices dari omnes possunt siue patres, siue filij familias. *d. l. cum prat. in fi. l. in priuatis, 77.* D *hoc tit. l. quidam, 57. de re iud.* qui non prohibentur. Prohibentur autem quidam Natura, vt surdus, mutus, furiosus, impubes: quia hi animi; illi corporis vitio impediti, munus iudicandi abire nequeunt, quod aliter in cæco est, *l. cæcus, 6. hoc tit. Duar.* E *disput. lib. 2. c. 23.* quidam Lege, vt qui senatu motus est, quidam Moribus vt fœminæ & serui, *d.l. cum prat.* 10

¶ Actor ab agendo dicitur: estque is qui actionem proponit, & prior ad iudicem prouocat, *l. in* 11

tribus,

tribus, 13. *l. qui prior*, 29. *hoc tit.* omnes autem agere possunt, quibusdam exceptis: *l. qui accusare*, 8. *cum ll. seqq. de accus. tot. tit. C. de his qui accus.* præsertim his, qui aut legitimam personam stãdi in iudicio non habent: *C. qui legitim. person.* aut edicto de postulando excluduntur, *sup. de postul.*

12 ¶ Reus à re cuius causa conuenitur, *Cic. lib. 2. de Orat.* & de qua est disceptatio, appellatur: quem etiam fugientem vocant, *l. properandum*, 11. §. 1. *C. eod.* possunt autem omnes rei fieri, tam ciuilibus quàm criminalib. actionibus, si paucas excipias, *l. hos accusare*, 12. *de accus.* Illud iure Sax. hac in parte singulare, quod etsi fœminæ agere & conueniri possint, tamen absq; tutore litis comparere & postulare prohibeantur, *art.* 44. 46. 47. *lib.* 1. *vbi Zobel. Chil. in prac. c.* 22. *D. Reinhar. diff. iudic.* 40.

13 ¶ Materia iudiciorum, sunt Causæ & Lites, quarum nullus neque finis, neque modus est his teterrimis temporibus: quib. refrigerata charitate abundat iniquitas multorum, longeque verissimum in nostra iurisdictione & foro experimur esse vetus illud: δίκη δίκην ἔτικτε, καὶ βλάβη βλάβην. Callistratus *l. 5. de var. & extr. cogn.* ait: Cognitionum numerum ex varijs causis descendere: nec in genera proinde facilè diuidi posse: ad quatuor tamen genera ferè redire: quod

A aut de Muneribus & honoribus agatur, aut de re pecuniaria, aut de Existimatione (quæ qualibet causa pecuniaria grauior est, *l. si in duabus* 104. *de reg. iur. l. Iulianus*, 26. *si quis omiss. conf. testam. l. infam.* 8. *C. de decur. lib.* 10. *vbi notant, grauiorem esse famæ quàm*

B *oculi amissionem.*) aut de Capitali crimine quæratur. Etsi verò Callistratus de extraordinarijs cognitionibus, quæ speciali lege constituuntur, agat: tamen etiam Ordinaria iudicia subiectum habere pecuniam, vel crimina, vel his affinia, palam est. *Cic. pro Ce-*

C *cinna.* Illud etiam teneatur, neminem in sua causa ius dicere vel iudicare, *tot. tit. C. ne quis in sua caus. l. qui iurisd.* 10. *de iurisdict.* In suorum causa ius dicere non posse: *dict. l. qui iurisdictioni.* eoque nec iudicem in Publica ac capitali vel Status causa esse

D posse, hæc enim iurisdictionis sunt, *l. 1. de officio eius, l.* 4. 6. *de off. proconsf. l. non distinguemus.* 32. §. *de liberali*, 6. *de recep. arb.* In priuatis causis iudicem esse suis posse, *l. in priuatis*, 77. *hoc titul.* (quanquam non sibi) quia cogitur, *l. penult. de vacat. mun.* cum

E publicum sit officium: *l. quippe*, 78. *hoc tit.* coacto autem non æquè adhæret suspicio, *l. tutori*, 20. *C. de neg. gest.* vt se ingerenti: *l. quæ omnia*, 25. *de proc.* denique quoniam etiam consentientibus vel petentibus datur, *vide Duar. disp. lib. 1. c.* 51.

De

14 ¶ De impetratione, forma & ordine veterum iudiciorum, nihil attinet dicere, formulis, & impetrationibus iam sublatis. Nam olim quidem, vt omnia ordine & rectè procederent, & ne temerè sineque causa quis ad iurgia & lites conuolaret, impetrandũ erat à Prætore iudicium: qui actori postulatam à se actionem impartiebatur, & formulam agendi disceptandique pedaneo iudici & litigatoribus præscribebat: Quæ postea Constan. antiquauit, *l. 1. 2. C. de formul.* Hodiæ hic ferè ordo seruatur, Appellatio iuridicè reo, offertur libellus, qui acceptis ad deliberandum inducijs velit contendere nec ne: postquã contendendum putauit, negando affirmandove intentionem, exceptionibusque propositis litem contestatur: exceptiones actor replicatione diluit, hanc reus duplicando, atque ita deinceps, *l. 2. l. fin. de excep. vide Instit. de replic.* donec omnibus allegationib. propositis, & ijs quæ in facto consistunt probatis cognitisque, causa conclusa: iudicibusque commissa, tandem sententia definiatur: quam iudex exequendam curat legitimo tempore, nisi fuerit appellatum. *Auth. offeratur. Cod. de lit. cont. d. l. properandum, 11. C. eo. c. quoniam contra, de probat. l. à diuo Pio, 15. de re iud. l. 2. & 3. C. de vsur. rei iud.* Quod si reus ad iudicium peremptorijs edictis vocatus, copiam sui non faciat, iu-

A dex in bonorum eius, aut rei litigiosæ possessionem mittere actorem consueuit: *l. hæres absens, 19. §. 1. l. de eo. 26. hoc tit. c. Romana. §. contrahentes, de for. comp. in 6. l. 2. C. vbi in rem act.* vt aut respondere, aut rerum suarum possessione carere reus cogatur: *l.* B *consentaneum, 8. vbi Dd. Cod. quomodo & quand. iud. d. l. 2. l. si quis emptionis, 8. C. de præscr. 30. ann. tot. tit. extr. de eo qui mit. in poss. & tit. de dol. & cont.* quanquam etiam alijs modis coerceri potest, *Dd. in l. 1. sup. si quis ius dic. non ob. in l. 5. hoc tit. in l. 2. si quis in ius* C *voc. non ier.* Nam interdum nulla habita litigatoris per contumaciam absentis ratione, de causa cognoscit iudex, & pronuntiat: *l. in peremptorio, 71. hoc tit. dict. l. properandum, §. 1. C. eod.* quod maximè post litem iam contestatam fieri solenne est, *not. in l. fin.* D *§. illud, C. de temp. app.* nam sine litis contestatione, non facilè ad sententiam est perueniendum, *t. t. extr. vt lit. non cont. vide Chil. in pract. cap. 36.* At iure Sax. contumax reus citra discrimen pro cõfesso est, & actori condemnatur: id quod olim quoque obtinuisse E supra diximus. *ad tit. de in ius vocan. per l. diuus, de rest. in integr. cum similibus.* contraque actore contumace, reus ab instãtia iudicij absoluitur, *Chilian. pract. d. loco, c. 36 & 37.*

¶ Finis iudiciorum, vt 15 quisque præsidium iuris sui

habeat publicum, *l.4.C.de his qui ad Eccles. confug.* atque ius suum iudicio consequatur publico, *§.1. Institut. de act.* non suo priuato, *l.nullus, 13. C.de iud.* litesque terminentur authoritate magistratus, *l.5.de re iudic.c.1.eod.lib.6.l.properandum,C.de iud. l.4. C. de his qui ad Eccles.confug. l.vnic. C.quand.lic.vnic.l.nullus,13.C.de Iuda.* quæ priuatim componi non possunt. Cicero pro Cecinna ait, omnia iudicia aut distrahendarũ controuersiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta esse. Effectus, quod iudicium redditur in inuitum, *l.inter,83.§.1.de verbor.oblig.* perpetuat actiones, *l.vnic.C. ex del. def.* interrũpit præscriptionem, *l.fin. C. de præscr.30.anno.vide inf.de vsucap.* constituit in mala fide possessorem, *l.nemo, Cod.de acquir.poss.l.2.l. antepenult.C.de præscript.longi temp. de quo vide infra ad tit. de vsucap.* quasi ex contractu obligat, *l.3.§.idem scribit, de pecul.* nullius ius deterius, sed firmius efficit, *l.nemo,87.l.non solet,86.de reg.iur. l.aliam,29. de nou.* quatenus scilicet ius est: nam hoc solùm in iudicijs redditur,& contra iniuriam omnem propugnatur, *l.nullus,13. C. de Iuda.* Affinia sunt arbitria, *l.1.sup.de recept. arbit.* Contraria mutatio iudicis, *l. iudex, 46. hoc tit.* renouatio expressa, *l. cum præt.12. in prin.h.t.* tacita, *l. 4. 5. de iurisd. vbi Dd.* sordes, munera *l.1.2. & 13. C. de pœn.iud.qui male iud.l.penult.C.si cert.pet. §.penult. in Auth.vt iud. sine quoquo suff.* inæqualitas & similes iudiciorum pestes. Remittit etiam iudicandi necessitatem morbus sonticus, *l.iudex,46. hoc tit.* finit iudicium sententia, *l.iudex,posteaquam, 55.de re iudica,* præscriptio, *l. properandum, 11. Cod.de iud. l.vlt.Cod.de præsc.30. annorum.*

16 ¶ Quod ad secundam huius tituli partem attinet, vbi quisque agere aut conueniri debeat: sciẽdum est actorem sequi forum rei: *l.2.Cod.de iur. omn. iud.l.fin.Cod. vbi in rem act.* hunc autem iurisdictioni obnoxium fieri quatuor præcipuè ex causis, *cap.fin.de for. comp.* domicilio: *l.2.§.legatis,3.§. sed etsi,6.hoc tit.* contractu, *l. heres, 19. §.1.& 2. hoc tit.* delicto, *l.omnem,20. l.argentarium,45.h. tit.* (ob quod tamen hodie,remissionibus quippe non admodum frequentatis plerunque ibi nocentes puniuntur, & sortiuntur forum, vbi reperiuntur maximè vagabundi, *vide gloss. & Dd.in l.1.Cod. vbi de crim. Bart. in l. vlt. de furt. & in l. si abduca,10.Cod. eod.tit. Lanfr.in c. quoniam, verb. confessiones,n.11.de probat. Grand. in tract.de furt. pen. num.5.& tit. vbi del.pun. Ferrar. in for.inquis.*) & re qua de agitur (eo enim in territorio defendi debet, in quo res sita est, *l.quod legatur,38.h.t. l.fin.Cod.vbi in rem act.*) nonnunquam etiam ex alijs: *l.si vxor, 42. l.si*

l. si exigere, 65, hoc tit. vt si sponte A se alienæ iurisdictioni litigatores submittant, *l. 1. 2. 51. 74.* Quod si quis plurib. locis forum sortiatur, in electione est actoris, vbi velit agere: *d. l. hæres, §. fin. l. 3. de eo quod cert. loc.* neque reus declinare poterit, nisi sit legatus aut aliam iustã habeat recusandi iu- B dicis causam, *l. 2. §. legatis, cum seq. l. 5. 7. 8. 22. 24. 26. 27. 36. 39. 49. hoc tit.* Exire tamen domo citatus & in loco contractus, aliove competente, causam dicere non cogitur, nisi citatio eum ibi apprehenderit, *vide Dd. l. hæres absens, hoc tit. per illum text.* Cæte- C roqui cum remissioni maximè in contractibus non sit locus, declinare forum, quamuis competens, potest: *c. Roma. §. contrahentes, de for. comp. in 6.* vtique domicilij priuilegio, *l. plerique, 18. de in ius. vocan.* ne inuitus inde ad aliud forum, maximè extra prouinciã D extrahatur: *Nou. 53. de exh. & intro. reis. vide Dd. l. 3. de off. præs. Clem. 1. de iud.* maxime cum ante iudicium & tẽpore citationis, needum constet plerumque an alibi forum ex contractu, qui tum nondum apparet, nec probatus est, sortiatur, vt comparere E cogatur.

De inofficioso testamento. Tit. II. C. 3. 28.

1 *Continuatio.*
2 *Querelam inoff. & petitionem hæreditatis, vniuersalia esse iudicia.*
3 *Qua ratione, & ex qua causa introducta sit querela.*
4 *Definitio huius actionis.*
5 *Petitionem hæreditatis cum hac cumulari.*
6 *Quibus detur, aut non: & quando cesset, aut præscribatur.*
7 *An & quando hodie locus sit querelæ.*
8 *Querela an & quando in hæredes transeat.*
9 *Aduersus quos detur.*
10 *Forma agendi.*
11 *Effectus querelæ, & quatenus testamenta rescindat.*
12 *Casus in quo pro parte tantùm testamentum rescinditur.*

His ergo † summatim præmissis, ad vendicationes 1 deueniamus: quæ prout res ipsæ multiplices sunt: vt enim aliæ res corporales, aliæ incorporeæ, quædam singulares, nonnullæ vniuersitatis, censentur: ita varia constituuntur, multisque modis diuersa de his iudicia. Sed quia vniuersitas potior est rebus singulis, sicuti totum suis partibus, primò de iudicijs vniuersalibus videamus. Ea verò sunt illa, quæ ad petendam hæreditatem proponuntur. Nam † hæreditas, cùm 2 plurimas res, partim in corpore, partim in iure positas complectatur, *l. 1. §. 1. sup. de rer. diuis.* & argumentum diminutionemque recipiat,

recipiat, *l. pecuniæ*, 178. §. *hæreditas, inf. de verb. signific.* meritò nomen vniuersitatis obtinet, §. *fin. Institut. per quas pers. nob. acq. vide Ias. in l. 3. C. de eden. l. 1. ff eod.* De hac, aut per Querelam inofficiosi testamenti, aut Petitionem hæreditatis, disputari ferè consueuit. Querela inofficiosi, com- B miseratione exhæredatæ iniustè familiæ est indulta, & lege Glicia, vt putatur, inducta, *l. 4. hoc t.*
3 *Cuia. obs. lib. 2. c. 21.* Nam † quia parentes interdum sine iusta causa, nouercalibus fortè delinimentis, alijsque odijs instimulati, liberòs suos exhæredant, sanguini C suo contra legem naturæ, quæ ad successionē liberos vocat, *l. scripto, 7 §. fin. ff. vnde li. l. cum ratio, 7. de bo. dam.* iniuriam inferentes: placuit vt de inofficioso testamēto liberi agere possint: qui queruntur, iniquè & contra officium pietatis se esse exhæredatos. Di- D co Exhæredatos, eoq; verbo etiā Præteritionem maternam, cæterorumque cognatorum complector: quia pro exhæredatione habetur, §. *fin. Instit. de exh. lib.* Porrò præteritio paterna non eget huius querelæ, cum ipso iure testamentum annihilet: quasi E liberis cōtra legis dispositionem, & obliuione potius quàm consultò prætermissis, *eod. tit. Instit. de exh. lib. vbi vide aliàs ratione in nostris scholijs, & inf. de lib. & posthu.* Quod autem nullum est, frustra rescindi petitur, *l. 5. de* A *iniust. rup. test. l. decem. 116. de verb. obl.*

¶ Est itaque Querela, vt ad rem 4 redeamus, imploratio officij iudicis, qua quis accusat scriptum testamentum: quia se in illo contra officium pietatis, & sine iusta causa exhæredatum dicit, petitque illud, vt iniustum, rescindi, *l. Papinianus, 8. §. si quis irritum, 12. & §. fin.* Propriè enim neque Actio est, quia non persequitur ius agentis: nec Accusatio, quia non persequitur pœnam: sed est querela quædam iudicis officio petens testamentum rescindi, vt aditioni hæreditatis ab intestato, rescisso testamento, aditus patefiat, *Bart. post gloss. in l. posthumus, §. 1. num. 3. hoc tit. & in l. 3. §. si minor. num. 2. & 3. de iureiur. gloss. Ias. & alij in Rub. Cod. eod.* Huic † enim actioni adijci solet, 5 & adiūgi petitio hæreditatis, hoc modo: vt quis rescisso testamento, petat se hæredem declarari, sibique adiudicari hæreditatem, *l. qui de, 20. vbi gloss. & Bar. hoc t.* ac puto olim id quoque vsitatum fuisse: *d. l. 8. §. quoniam, in verb. non totam debeo hæreditatem petere, l. mater, 19. §. 1. l. qui repudiātis, 17. l. cum qui, 21. §. idem, hoc tit. l. si quis filium, 34. C. eod.* cùm dicat I.C. *d. l. Papinianus, §. fin. h. tit.* hæredem fore eum, secundū quem pronunciatum est. Neque sanè hoc nouum est, nec ad minuendas lites inutile: vt vnà cum actione seu imploratione officij

Rescisso-

Rescissoria simul detur, eique adjungatur actio, quæ post rescissionem erat competitura, frustra enim in plura iudicia diuiditur, quod vno potest experiri, *Ias. in §. rursus. num. 85. 86. Instit. de actio, dicent hanc esse communem. vide glo. in l. 1. ad verb. necessaria, infr. ad exhibend. vbi quoque diximus.* Obseruatum id tamen est, hanc hæreditatis petitionem de inofficioso, quæ datur contra titulo possidentem, differre à simplice, cui aduersus iusti tituli possessorem non est locus, *Cuiac. ad Paul. l. 4. titul. 5. Gouea. Lect. lib. titul. 5.*

6 ¶ Omnibus autem vtriusque sexus liberis *l. 1. 5. 6. 8. cū sim. 28. §. 1. 30.* & parentibus, *l. pater, 14. l. nam etsi, 15.* licet de inofficioso disputare fratribus porrò & sororibus germanis non aliter, quàm si propudiosæ turpesque personæ sint institutæ, *§. soror. Institut. eod.* Porrò fratres vterini, cæterique vlterius cognati, melius facerent, si se sumptibus manibus non vexarent, *l. fratres, 27. C. eod.* cum obtinendi spem non habeant, *l. 1. hoc tit. l. fratris, 21. Cod. eod.* Nec enim vult lex in infinitum instituendi necessitatem propagari, testandique libertatem restringi: *contra l. 1. C. de sacrosanct. Eccles.* præsertim cum his personis collateralibus non perinde debeatur successio, atque descendentibus & ascendentibus, *l. nam etsi, hoc tit. l. fin. C. de codicill. in Auth. de*

A *hæred. ab inst. venien.* Ac ne his ipsis quidem aliter datur querela, quàm si ab intestato sint successuri: nam alioqui frustra agent, atque adeò etiam obtinebūt, si causa intestati ad alios sit peruentura, *l. 6. §. penult.* & alio modo ius succedendi consequi nequeant, B *l. Papinian. 8. § si quis impubes, hoc tit. §. tam, 15. Institut. eod.* Quamobrem etiam si quis legitimam portionem sit consecutus, non admittetur: *d. l. 8. §. si qui. mortis, 6. §. si quis impubes, 15.* tantoque testari quis potest, quanta legitimis hæredibus relicta, *l. 6. Cod.* C *eod.* quæ hodie tertia est. *Auth. nouissima, C. eod.* quin etiam tantus est sustinendorum testamentorū fauor, vt si minus relictum quoquo titulo, *d. l. 8. §. si quis mortis, l. 30. 36. §. 1. l. quoniam 29. l. omnimodo, 30. C. eod. d. Authen. nouissima.* saluo testamento, ad supplementum D tantùm agi possit: *dict. l. omnimodo.* nisi quod nouissima constitutione Institut. institutionis titulo filijs, relinqui voluerit, *§. aliud quoque Nouell. const. 115. vt cum de app. cognosc.* Præterea nec ei accusandi potestas est, qui quoquo modo agnouit sibi à testatore E relictum, *l. 10. in fin. l. 12. 21. hoc tit.* aut aliter voluntatem eius approbauit, *dict. l. 8. si conditioni, 10. l. 23. §. penult. hoc tit.* aut querelæ renunciauit, *l. qui repudiantis, 17. l. nam etsi, 15. §. 1.* aut per quinquennium à tempore aditæ hæreditatis conticuit, *l.*

scimus, 36. §. *fi. l. si quis filium*, 34. *in fi. Cod. eod. l.* 2. *C. in quib. caus. in integ. rest. l. Papinian.* 8. §. *vltim. hoc tit. vbi gloss. fin.* quanquam Conditio, qua ad supplementũ legitimæ agitur, quinquennio non præscribatur, sed Perpetuò, hoc est, 30. annis, vt reliquæ actiones personales, duret: *ita est communis opinio Bald. Iaso. & aliorum contra Bart. in l. si quis filium*, 34. *C. de inoff. test. Guid. Pap. decis.* 81. neque etiam extinguatur, quamuis quis sibi relictum acceptarit, *l. si quando*, 35. §. *fi. C. eod. vid. Mynsing. obs.* 36. *cent.* 1. hac enim non impugnatur testamentum.

7 ¶ Ac nouissimo quidem iure vix est, vt in recta linea locus sit accusationi. nam cum non modo liberi, sed etiam (vt volunt, §. *sancimus. Nouell. constit.* 115. *vt eum de app. cog.*) parentes sint hæredes instituendi: nisi iustis expressisq; de causis exhæredentur, *Dd. in* §. *sancimus.* quas hæres probare cogitur, §. *sine eadem, d. Nouell.* in omnem euentum, circa querelam videtur ijs satis esse prospectum. Nam si in legitima sint instituti, nihil est quòd defuncti officium accusent: sin in minore parte, agent ad supplementum: sin exhæredentur, aut id fit iniuria, & testamento quod ad institutionem attinet euacuato ab intestato succedunt, vt querela non sit opus: aut iure factum est, & meritò omni aditu conse-

A quendæ hæreditatis, qua se indignos reddiderunt, atque ita etiam querela inofficiosi excluduntur: *l. quidam*, 132. *versic. quid ergo, de verbor. oblig.* prorsus vt fratribus potissimũ opitulari deinceps hæc accusatio videatur. etiam si quidam contradicant, *Vigil. in Rub.* B *Instit. eod.* Vno tantùm casu volunt nostri vsurpari etiam in ascendentibus & descendentibus querelam inofficiosi, scilicet cùm Iusta ex causa exhæredatio facta est: quæ tamen necdum probata sit. Hoc enim casu quia valet testamentum, & exhæredatio legi- C timè, hoc est, ex iusta causa expressim addita facta est, ideo intra quinquennium putant inofficiosi querela illud rescindendum esse: *Bal. num.* 2. & 22. *Ias. n.* 18. *dicens hanc esse communem, in Auth. ex causa, Cod. de lib. præter. Bald. cons.* 89. *proponitur, & cons.* D 112. *Paul. vol.* 5. etiamsi exhæredatione sine causa, aut ex nulla causa facta, sit testamentum nullum, & duret quæstio Nullitatis, seu Ius dicendi nullum, *Ias. in l. si filius, nu.* 14. *de lib. posth. Cast. & Dd. in d. Auth. ex causa*, annis 30. *Guid. Pap. decis.* 597. *de lib. &* E *posth. n.* 5.

¶ Illud vltimo loco addimus, 8 querelam in hæredes transire, iisque competere; liberis quidem indistinctè, *l. si quis*, 34. *Cod. eod.* extraneis vero non aliter quam præparata à defuncto querela, *l.* 6. §. *fin. eod. tit.* est enim quædam

iniuriæ

iniuriæ species, quod genus ad hæredes transire non solet, *vide infr. de iniur. in princip. Institut. de perp. & temp. act.* Suis tamen hæredibus arbitror competijsse olim querela non iure Hæreditario, sed Suo, quod propter ius Repræsentationis, ipsis iniuria facta videtur: emãcipatis autem, & extra potestatem cõstitutis non item, quia iure ciuili pro extraneis habebantur, *vide Institut. de hæred. qual. §. cæteri, & de hæred. quæ ab intest. §. emancipati* vt eis actio ciuilis dari non debuerit, cùm hoc iure veteri demortuum parentem neutiquam repræsentaret. Vnde nec mater querelam ad liberos transmittebat, *l. cum nota, 6. C. de transact.* quoniam non habet eos in potestate, eoque nec suos relinquit hæredes, *l. nulla, 13. de suis & legit. Vlp. Inst. c. 26. vide quæ dixi Institut. ad S.C. Tertul. in prin.* Sed Iustin. qui hoc discrimen suitatis sustulit, videtur indistinctè descendentib. querelam concessisse, *d. l. si quis, 34. Cod. eod.*

9 ¶ Datur autem hæc actio aduersus hæredem, atque ita post aditionem hæreditatis, ex qua fit hæres, *l. Papin. 8. §. si conditioni, h. tit.* cuiuscunque tandem sit ille dignitatis & conditionis: *l. 8. § si imperator, 3. l. penult. §. 1. hoc titul.* siue ex liberis siue extraneis aut municeps: *dict. l. pen.* quantum quidem ad querelam liberorum aut parentum exhæredatorum attinet: nam in fratribus distingui diximus, turpis an honesta persona sit instituta. Sed & aduersus hos competit, qui locum hæredis obtinent: vt est successor hæredis, *l. si pars, 10. hoc tit.* fiscus qui bona occupat, *l. si hæredem, 10. C. eod.* fideicommissarius vniuersalis: *l. 1. C. eod.* nonnunquam etiam in particularem legatariũ, qui suspecta collusione ad defendendum testamentum venit, *l. si suspecta, 29.* Ita tamen hi conueniri poterunt nisi priuilegio aliquo, quod relictum est, defendatur. Nam constat aduersus testamentum militare, *d. l. 8. § Papin. 3.* quodq; de peculio castrensi sit, vel quasi, querelam non dari, *l. si. C. eod.*

¶ Ipse porrò querelæ modus est, vt dicat actor, doceatque immerentem, atque indignè præteritum se, vel exhæredatum, *l. 3. l. 5. hoc tit.* Inofficiosum enim testamentum dicere, est allegare quare exhæredari vel præteriri non debuerit: *d. l. 3. 5. hoc t.* quasique non sanæ mentis fuerit is, qui testamentum ordinauit: non quod verè furiosus fuerit, sic .n. testamentum ipso iure corrueret probato furore: *l. 2. hoc titul.* sed rectè quidem composque mentis fecerit testamentum, non tamen ex officio pietatis *l. 2. 5. Vide Valer. Max. lib. 7. cap. 8. l. pen. de cond. inst.* Quod cùm ita sit, petit, actor declarari testamentum inofficiosum, aut rescindi: eoque rescisso, 10

sibi vt hæredi proximo hæreditatem adiudicari, *l. Papin.* 8. §. *quoniam. in verb. non totam debeo hæreditatem petere. hoc tit.* Quia verò cui datur actio, ei multo magis competere exceptionem dicendum est: *l. 1. vers. nam cui. de superf. ca. qui ad agendum. de reg. iur. in 6.* potest etiam qui exhæredatum iniustè se quæritur, si est in possessione bonorum, in modum Contradictionis & excipiendo querelam introducere, *d. l. 8. §. si filius,* 13. Illud præterea admonendi sumus, hanc querelam non esse perpetuam, ne perpetuò suspensæ incertæque pendeant defunctorum voluntates, *l. fin. commun. præd.* sed intra quinquennium à tempore aditæ hæreditatis esse proponendam: *l. scimus,* 36. *§. fin. Cod. eod. vide Bald. consil. 89. proponitur, vol. 5.* præsertim cum sit Rescissoria, & contra leges ciuiles impugnans testamẽtum & vltimas voluntates, quarũ magnus fauor est: *l. si pars,* 10. *h. tit.* eoque velut extraordinaria & odiosa, reliquarum rescissoriarum exẽplo certis spatijs debeat; includi, *l. in honorarijs,* 35. *de actio.* quod etiam moribus Sax. obtinet. nec enim præscriptiones rerum communes illis inductæ, temere producendæ sunt ad singulares actionum præscriptiones: quæ quando non inueniãtur sublatæ, iure putantur etiamnum durare, *l. sancimus,* 27. *Cod. de testam.*

A 11 ¶ Effectus autem huius iudicij est, vt Probata causa, declaretur testamentum inofficiosum, eoque rescisso, legata quoque & libertates inscriptæ pereant, *l. Papinia. 8. §. penult. l. Titio,* 18. *l. cum mater,* 78. *hoc tit.* (quod tamen hodie correctum videri potest, B cum Iust. voluerit institutionem tantum vitiari, saluis reliquis testamenti articulis, *d. Nouell.* 115. *vt cum de app. Authent. ex causa, C. de lib. prat.*) & in ea causa res constituatur, perinde atq; si nullum testamentum scriptum, nulla hæreditas adita esset: *l. cum* 21. C *in fin. hoc tit.* vtque actori victori hęreditas ab intestato restituatur, si modò docuerit se ab intestato hæredem, *l. 6. §. pen. l. 15. in fi. h. t.* Quamuis autem hac actione nemo amplius petere possit, quàm eam partẽ quam ab intestato habiturus esset: *d. l. 8. §. quoniam,* tamen D sententia secundum querelã lata, totum testamentum corruit, quasi vitiosum, & à demente factum: *d. l. 13. in fi. d. l. 21. d. l. 28.* adeò vt victor solus obtineat hæreditatem, neque illi concurrant, qui alioqui ab intestato partem facerent, si agentem deseruerint, *l. filio,* 16. videntur enim animo E repudiantis accusationem neglexisse: *l. qui repudiantis,* 17. *hoc tit.* nisi culpa silentij nulla, impeditis fortè, imputari queat, *l. si hæres,* 7. *fam. hercis.* Sed si is, qui institutus est, etiam ab intestato hæres existit, cùm minimè repudiare

ius

ius suum voluisse ipsa aditione A & propugnatione testamẽti contra querelã, cui se opposuit, abundè sit testatus, ideo rescisso per querelam testamento, ab intestato cum victore concurret: vt cùm cõtra filium institutum alter exhæredatus obtinuit, *l. mater*, 19. *l.* 11 *si ponas*, 23. *hoc tit.* Vno † sanè B casu pro parte tantùm rescinditur testamentum: propterque rei iudicatæ authoritatem, partim testatus, partim intestatus decedit testator, contra regulas iuris ciuilis: *l. ius nostrum*, *de reg. iur.* videlicet cum pluribus querela conuentis diuersæ sententiæ C latæ sunt, quarum in altera laudetur, in altera declaretur testamentum inofficiosum. Id quod euenire nõ difficulter potest, quoties aduersus extraneum & fratrẽ, hæredes institutos agitur, contra hunc enim perinde atque contra extraneum, querelam obtinere D fuerit periniquum, *d. l. mulier*, 19. *l. nam etsi*, 15. *in fin. circa.* 24. *hoc titul. l. cum duobus*, 13. *Cod. eod.*

De hæreditatis petitione. Tit. III. C. 3. 31.

1 *Continuatio: & affinitas huius actionis cum praecedente.*
2 *Quid sit petitio, quid sit hereditas.*
3 *Diuisio petitionum.*
4 *Definitio petitionis hereditatis.*
5 *Quæ eius propria: & explicatio definitionis.*
6 *Cur petitio sit vniuersalis, ciuilis, realis, bonæ fidei, &c.*
7 *Species petitionis.*
8 *Causa efficiens: & quibus, contra quos, coram quo iudice hæc actio detur: & quomodo, quoque ordine sit proponenda.*
9 *Quando sit proponenda: & cui, quare detur, contra quem.*
10 *Quis pro possessore vel hærede possideat, & cur non detur contra singulari titulo possidentem.*
11 *Materia, quid in petitionem veniat: & explicatio S. C.*
12 *Forma: & ratio petendi ac libellandi.*
13 *Finis & effectus.*
14 *Affinia.*
15 *Contraria: & quomodo præscribi huic actioni possit.*

QVerelæ † inofficiosi testamenti affinis est Petitio 1 hæreditatis: nam & vniuersalis est, *glos. & Dd. in Rub. C. de inoff. test. a per l. it. m.* 30. *§. item hoc tit.* & hæreditatem petit: quomodo E illa, ac (sicuti ante diximus) illius veluti pars est, aut certè sequela, aut (vt volunt Dd.) illa huius præparatoria, *glos. hic in Rub. & in Rub. C. de inoff. test. & de pet. ha.* ita vt cumulari vno libello possint: *vide sup. tit. 1. vbi dixi*. Quare post expositionem querelæ

querelæ de inofficioso testamento, ordine sequitur, vt de petitione hæreditatis agamus.

2 ¶ Petitionis verbo, plerumque actiones reales significantur, *l. pecuniæ, 178. vers. petitionis, de ver. signific.* Cùm itaq; hæc actio realis sit, *l. sed etsi lege 25. §. petitio, 13. hoc tit.* rectius Petitio quàm Actio nominatur. Hæreditas nomen iuris est, *d. l. pecunia, vers. hæreditas.* & etiam sine corpore intellectum iuris habet: *l. hæreditas, 50. hoc tit.* hoc est, intelligitur ex iuris disciplina hæreditas existere, quantumuis nullum corpus, seu nullas res corporalis, quæ sub sensum aspectumque cadat, in eâ reperiatur: vt cum aliquis mercator tantùm nomina & actiones, vel etiam duntaxat æs alienum, in hæreditate relinquit. Hæreditas Ciceroni *in Topic.* est pecunia (nomine scilicet generatim vsurpato, *l. pecu. 78. de verb. sign.*) quæ morte alicuius ad quempiam peruenit: nec ea legata testamento est, aut possessione retenta. Theophilo, *Instit. de reb. corp. & incorp.* Ius quoddã certis modis constitutum, & intellectu comprehensum, quod alieni patrimonij vniuersalem dominium iure efficit: Iuliano, *l. hæreditas, 62. de reg. iur. l. nihil, 24. de verb. sign.* successio in vniuersum ius quod defunctus habuit. qua de re alibi *ad tit. infr. de hær. instit.* diximus.

3 ¶ Hæreditas autem petitur aut
A ex Iure Ciuili, aut ex iure Prætorio, aut ex S.C. & petitur vel Tota, vel pro Parte: ex quo fit, vt plures numerentur petitionis species, de quib. singulis est dicendum: ac primùm de ciuili & Vniuersali hæreditatis petitione.

Ea † sic definiri potest. Vt sit 4
B actio ciuilis, vniuersalis, in rem, petitorij iudicij, bonæ fidei: qua quis petit hæredem se declarari, hæreditatemque iure ad se pertinentem, ab eo qui pro hærede vel pro possessore possidet, sibi restitui. Dico † esse ciuilem, nam 5
etsi Prætor eam proponit in Edi-
C cto, *l. 1. in princ. si pars hære. petat.* tamen ex iure ciuili, quo hæreditates petuntur: *l. 1. & 2. hoc tit. l. lege 130. de verbor. significat.* eam proponit, vt reliquas iuris ciuilis vendicationes, *l. prætor, 75. infr. tit. 1. vbi vide,* atque etiam personales actiones, *l. 1. in princ.*
D *commod.* Dico esse Vniuersalem, *l. 1. in princ. in verb. post actiones quas de vniuersitate, &c. de rei vend. gloss. in l. 1. de edend. Ias. post alios in Rubr. C. de inoff. testament.* Vt enim Vniuersale est iudicium dotis, *Dd. in Rubr. solut. matr. glo. in l. 1. quod dicitur. 5. verb. sed do-*
E *tis, de impen. in res dot. fac.* peculij: *l. item, 20. § non solùm, h. t. in gloss. in dict. l. quod dicitur. Iaso. in l. 3. num. 10. C. de eden.* iurisdictionis, *Iaso. in dict. l. 3.* &c. ita & est petitio hæreditatis, petitur enim ea corpus bonorum, hoc est, vniuersitas, *l. 1. de rei vend. glos. in*

in l. 2.

in l.2.verb.sed dotis,vers.patrimonij, de impens. in res dot. fac. in qua sunt varia iura, & diuersæ species, res corporales, incorporales, mouentes, mobiles, immo-
6 biles, &c. Quare † cùm actiones assimilentur reb. quæ his petuntur, *gloss. & Dd. in l.1. C.si aduers. trans. & in §. hac ergo, ver. numerand. in Auth. de non alien. Bald.in l.iubemus, 14. C. de sacr. Eccles.* cumq; in hectur de actione, vt de re ad quam petendam destinata est: *Bart. Iac. de Arc. Alc. in l.mouentium,de verborum signific.Cast.in l.quam Tuberonis, §.fin.de pecu. Alex.in l.à diuo Pio, §.in vendi in 1. not.de re iudic.latè Tiraq. in ver. ac prox. §.1.gl 7. num.*17. sequens est, petitionem etiam hæreditatis, quæ ad vniuersitatem bonorum persequendam proposita est, vniuersalem esse *d.l.de rei vend.* Nec obstat, quod etiam res minima, *l. licet, 10. hoc titul.* & singularis & non modò tota hæreditas, sed etiam pars eius peti possit, *l.1. & tot.tit. si pars har. peta.* nam & qui rem singularem petit vt hæreditariã, vniuersaliter agit; petit enim se declarari hæredem, hoc est, vniuersitatis dominum: & ius suum metitur, non ex eo quod aduersarius possidet, sed quod ipse habet, *d.l* 1. &, qui partem petit hæreditatis, vniuersitatẽ petit: quod enim iuris obtinet in toto, idem & in qualibet eius parte: *l.qua de tota,76. de rei vend.* & vt hæredi-

A tas tota est vniuersale corpus bonorum, ita & quota hæreditatis portio, *§. restituta,cum seq.Instit. de fideicom.hæred. l. non amplius, 26.§.fi.de legat.1 l.si quis seruum. §.fin. cum l.seq. de legat. 2.* Addo esse Realem, *l. sed etsi, 25. §. petitio,13. hoc tit.* ea de causa, quod
B detur contra possidentem, *l. nec vllam,13.§.fin.cum ll.seqq.hoc tit.* qui nullo ex contractu ad dandũ vel faciendum obligatus est, sed ratione eius quod possidet, vt id scilicet restituat, conuenitur, id quod proprium est actionum realium, qua peculiari velut nota
C à personalibus discriminantur, *§. 1.Institut.de act.Ias.in Rubr.Cod. de inoffic.testam.Bald.in l. si certis annis. antepenult. C. de pact.* Habet tamen hæc actio præstationes aliquot personales, *dict.l. sed etsi, §. petitio.* quarum respectu, mistã causam obtinere dicitur, *l. hære-*
D *ditatis,7. C.eod.§.quædam,Inst.de act.* Quandoquidem enim vniuersalis est, in eam q; veniunt omnia quæ ex bona fide (vnde bonæ quoque fidei existimatur, *l.fin.C. eod.§.actionum,in fin.Inst.eodem.*) præstari æquum est: fit, vt interdum dari etiam quippiam à pos-
E sessore petatur: puta pretia rerum distractarum, aut æs alienum à debitoribus exactum, *l. item veniunt,20.cum ll.seq.hoc tit.* Petere autem vel Dari, proprium est personalium actionum: in quibus ad dandum vel faciendum agitur, sicut in realibus ad restituendum,

§.1.

§.1.*Inſtit. de act. l. actionum.* 25.
de act. & obli. Hoc igitur reſpe-
ctu, petitio hæc mistam obtinere
cauſam intelligitur: alioqui ſua
natura eſt realis, *d.l. ſed etſi,* 25.§.
petitio. Maran. parte iudic. 4. *diſt.* 3.
num. 4. *vbi dicit hanc eſſe comm.*
vide Iaſ. in §. *ſed iſta, num.* 42. &
§. *item Seruiana, num.* 121. *Inſt. de*
act. eoque & petitio dicitur, *l. pe-*
cunia, 178. *verſ. petitio, de verbor.*
ſign. & Vendicatio, *l. legitimam,*
8. *hoc t.* & actor in Rem agere,
l. ſi bona, 49. *hoc tit. l.* 3. *Cod. eod.* ac
vendicare, *dict. l. legitimam.* per-
hibetur. Dico, eſſe petitorij iu-
dicij: *Iaſ. in* §. *actionum, nu.* 214.
Inſtit. de actio. quia actor non
modò petit ſibi res hæreditarias
reſtitui, quod eſt commune cum
poſſeſſorijs: *l.* 1. *verſ. reſtitutoria,*
de interdict. ſed etiam ius ſuum
declarari, & ſe pronunciari hæ-
redem, hoc eſt, dominum, per-
æque atque in rei vendicatione.
Hæredem enim dominum vete-
res appellarunt, tanquam herum,
§. *fin. Inſt. de here. qual. & differen.*
Dico eſſe Bonæ fidei: *dict. l. fi. C.*
eo. §. *actionum, verb. petitio, &c.*
Inſt. de act. Nam cum ſit vniuer-
ſale iudicium, & augmentum ac
decrementum, *dict. l. item,* 30. §. 1.
hoc tit. natura ſua, pro ratione
variantium circumſtantiarum &
varijs rerum euentis recipiat: ideo
certa formula concludi, & ſtrictis
iudiciorum regulis includi ne-
quit: ſed quo ſuum cuique rectè
tribuatur, ex bono & æquo vt in-

A terpretationem recipiat, neceſſe
eſt: idque & publicè intereſt, vt
voluntatibus defunctorũ, ad quas
pertinet hæc petitio, prolixiùs
conſulatur, *l.* 1. *C. de ſacroſanct.*
Eccleſ. l. 3. *de teſt.* Neque enim
ſolùm ab inteſtato, ſed etiam ex
teſtamẽto hæc actio proponitur,
B & vtrocunque modo agatur, ſed
ſemper ex voluntate defuncti agi
intelligitur, qui non facto teſta-
mento, præſumitur ſponte ſua
hæredes ab inteſtato ſibi ſuccede-
re voluiſſe, *l.* 3. *l. conficiuntur,* 8.
de iure codic. Addo, Qua quis pe-
tit ſe hæredem declarari, & ſibi
C hæreditatem reſtitui, &c. Sunt .n.
duæ hæ actionis partes: *Bart. in l.*
1. *C. quor. bon.* quarum altera
Petit ſe actor hæredem ſententia
iudicis declarari, altera Res hæ-
reditarias ſibi reſtitui.
¶ Species huius actionis duæ 7
ſunt præcipuæ. alia enim Directa
D eſt, quæ datur contra eum, qui
pro hærede aut pro poſſeſſore
poſſidet: alia Vtilis, quæ compe-
tit aduerſus eum, qui à poſſeſſore
rem habet, *l. nec vllam,* 13. §. *quod*
ſi, 4. §. *ſi quis ſcien.* 6. & §. *item ſi*
quis, 7. §. *apud Marcellum,* 8. *hoc*
tit. Deinde alia eſt ciuilis, & hæc
E aut in Totam hæreditatem, *vt h.*
tit. aut in Partem intenditur: *vt*
in tit. ſeq. alia Prætoria, quæ ex
iuriſdictione magiſtratus bonorũ
poſſeſſoribus datur: *infr. de poſſ.*
hered. petit. alia Fideicommiſſa-
ria, quæ ex S.C. fideicommiſſarijs
vniuerſalibus, *inf. de fideic. hered.*
petit.

petit. & alijs pro hæredib. ex S.C. habentur, competit: vt nec merè ciuilis sit, nec prætoria, cum ab his distinguatur: *d. l. 2. & 3.* sed commune quoddam remedium vtile his, qui quidem directò nō sunt hæredes, sed quasi, & pro hæredibus siue iure ciuili siue prætorio habentur, *l. 2. & 3. de fid. hær. pet.*

8 ¶ Causa igitur efficiens remota huius actionis, est Lex, Prætor, S.C. Causa propinqua, Ius hæreditarium, quod agens habere intendit: siue ex testamneto, siue ab intestato, siue ex veteri iure XII. Tabul. siue ex nouo: *l. 1. 2. 3. hoc tit.* siue per se illud habeat, siue per alios, *dict. l. 1. 2. 3.* Nam & hæres hæredis pro hærede est: *l. si hæredem, 10. Cod. eod. l. fin. C. de hæred. inst. de quo tamen vide Paul. lib. 1. t. 13. iuncta l. 6. §. vlt. de inoffic. testam.* & indifferenter quicunque hæredes se esse intendunt, hac actione agere possunt: etiam filius contra patrem, de successione materna, *l. fin. hoc tit.* &c. Datur autem eo ordine, vt primùm scriptis detur hæredibus: *l. legitimam, 8. hoc tit. l. si scripti, 9. C. eodem. Bart. in l. si quis, 13. hoc tit.* post, causa testamenti euacuata, illis qui ab intestato veniunt, *dict. l. legitimam* quanquā potest quis etiam omnem hæreditarij iuris causam in iudicium deducere non expresso eo, vtrum ex testamento agat, an ab intestato, *glo. & Dd. in l. vlti. ad verb.* A *præclusisse. C. de codicill. & in l. ex sextante. verb. de iure. de except. rei iudica.* Nam libelli generales & incerti, in his vniuersalibus iudicijs facilius admittantur: cùm horum iudiciorū natura talis sit initio, vt propter varietatem rerum certum definiri designarique B nequeant, sed post per probationes, & officio iudicis dilucidentur, *gl. & Doctores in l. 1. in princ. de edend. l. 2. C. quæ sent. sine cert. quant. §. curare. Institut. de act. vide omnino Schurff. cons. 63. cent. 1.* Quare crediderim, & alternatiue ab his, qui ab intestato succe- C dunt, agi rectè hoc modo posse. Peto ex testamento, si quod factū est: & vt de hoc constet, peto illud exhiberi, & possessorē ad iusiurandum cogi, vtrum aliquod in bonis hæreditarijs repererit, an non: sin autem nullum omnino factum est, peto eandem hæ- D reditatem ab intestato, *Pet. Iacob. in for. petit. ab intest. nu. 3. Ias. n. 6. post glos. & Bart. in l. controuersia, de transac. vide tamen l. vltim. Co. de codic.* maximè † si aūt ex facto 9 aduersarij callidè celantis testamentum, aut aliunde probabilem habeat actor dubitandi causam, E *per doctrinam Bart. in l. 1. num. 1. quor. bon. Ias. in §. curare, n. 7. Inst. de actio. Dec. in l. nemo, 43. §. quoties, de reg. iur.* nec enim altera petitio alteram impedit: neque sententia in vna lata, parit exceptionem in altera: vt hic nulla regula, prohibens cumulationem, obsta-

obstare possit: *l. legitimam, 8. hoc tit. gloss. in l. ex sextante, verb. de iure. de except. rei iudic. & in l. fin. verb praeclusisse. vbi Salic. n. 7. Co. de codicill.* Aliàs fateor verum esse, ab intestato nō ante commodum peti, quàm cognitum exploratumque sit ex testamento hæreditatem peti non posse: §. *proximus. Institut. de deleg. ag. suc. §. ag. suc. §. cum autem in verb. eo tempore quo certum est aliquem sine testamento decessisse. Instit. de hær. quæ ab intesta. l. scripti, 9. Cod. eodē, l. is qui putat, 16. cum ll. seqq. l. si quis, 21. cum l. seq. l. pater. 93. de acquirend. hæred.* quemadmodum nec idoneè petitur, priusquā constet hæreditatem esse: hoc est, eum esse defunctum, de consequenda cuius hæreditate lis est, *Roff. in summa. de petit. hæred.* Viuentis enim nulla est hæreditas, *l. 1. de hæred. vel act. vend.* Necessaria autem hæredib. istiusmodi est actio: quia licet ex l. ipso iure hære des fiant, & adita animo hæreditate. *vide infra de acquir. hæred.* statim dominium & omne ius defūcti, ab eius morte consequantur, *§. fin. Instit. de hær. qual. l. omnia, 193. l. omnis, 138. de reg. iur. l. si ex re, 28. §. fin. de stip ser.* occupare etiam vacantem, neque ab alio hæreditatem possessam possint: *Bald. in l. fi. n. 3. vbi etiam Bart. Cyn. Fab. Dec. Ias. C. de edic. diui Adria. tollen. Ferra. in for. lib. quo peta. hær. ex test. ad verb. iniuste, num. 1. & 4. Inno. Imol. & alij in c. cum in officiis, de test. vide infra. Quor. bono.* tamen vbi alius pro hærede vel possessore eam possidet, priuata cum authoritate expellere prohibentur: eoque legitima hac actione restitui vt sibi petant, necesse est: cum tantum dominium, quod est iuris, non etiam possessio, quæ plurimum facti habet, adita hæreditate ipso iure transeat, *l. cùm hæredes, 23. de acq poss. vide infr. ad tit. Quor. bonor.* Datur ergo hæc actio hæredi isto casu, quando scilicet hæres factus est adeundo, *vide Roff. in summa.* & tamen possessionem needum est adeptus, nec sua priuatim authoritate adipisci potest. Nam ea semel quæsita & adepta, amplius ad res amissas repetendas non datur Hæreditatis petitio, *vide latè Ias. in §. actio, nu. 215. Instit. de actio.* (desijt enim esse hæreditas) sed superest tantùm Rei vendicatio. *Dec. in l. hæreditas, 67. num. 3. & 4. de reg. iur.* Proponi autem hæc actio vrrovis loco potest, vel vbi domicilium possessor reus habet. *Bart. & Bald. in l. 1. C. vbi de hær. agi.* vel vbi maior hæreditatis pars est sita: *gloss. Bart. & Dd. in l. vnic. Co. vbi de hær. agi Bal. in l. 2. quemad. testam. ape.* & si pluribus locis dissipata sit, pluribus etiā locis poterit intentari: *Bald. & Castr. d. l. vnic.* sicut pluribus locis in possessionem bonorum missio peti potest: *Bald. Castr. Salic. in d. l. vnic.*

vnic. electioni scilicet actori concessa, quo potissimũ in foro agere velit, *l. fin. C. de iurisdict. l. fin. C. de long. tempore præsc.* Nam etsi actor sequitur forum rei, *d. l. vlt. C. de iurisdict.* tamen cum pluribus hic locis iurisdictioni obnoxius est, tum in arbitrio & potestate agentis est eligere ex omnibus forum maximè idoneum, præsertim in realibus: *glo. Castr. & Dd. in l. vlt. C. vbi in rem act.* alioquin reus variando ludificari, & subterfugere iudicium posset, *l. 3 in princ. de eo quod cert. loc.*

10 ¶ Quamuis autem olim hæc actio apud Centumuirale iudiciũ solita est exerceri: *l. fin. C. eod.* tamen de eo hodie, vtpote Centumuiralibus illis iudicijs sublatis, subtilius quæri non est necesse, proq; explorato illud habendum est, coram quouis ordinario fori competentis iudice, hanc institui actionẽ posse. Quæ quidem competit aduersus eum, qui Pro hærede vel Pro possessore, ius aut rem hæreditariam, licet minimam: *l. regulariter, 9. cum ll. seqq. l. 4. hoc tit.* possidet, *d. l. regulariter, l. hæreditatis, 7. C. eod.* Pro hærede autẽ possidet, qui putat se hæredem esse eius, de cuius hæreditate agitur, *l. pro hærede, 11. cum ll. seqq. h. t.* Nam si velut alterius hæreditatem possideat, hac actione cõueniri nequit, quia titulo singulari & extraneo possidet, *Bart. & Dd. in d. l. pro hærede. vide Appel. in dialectic. c. 2.* vt

A paulò post dicemus. Nec interest, vtrum se putet ex iusta causa hæredem, an ex iniusta, *l. item, 20. §. prætor, 6. l. sed etsi, 25. §. scire, 4. hoc t.* quin etsi verè sit hæres, dabitur tamen contra eum vt cohæredẽ, Hæreditatis petitio, si actorem pro cohærede agnoscere nolit: *l. 1. §. item 4. si pars hæred. pet. l. permittendum, 8. eod. tit.* Sed & B is qui scit se hæredem non esse, tamen si contẽdat, potest pro hærede conueniri: *l. pro hærede, 12. hoc tit.* nec enim interest vtrum quis bona an mala fide possideat. Quod ita accipiendum est, cum C scilicet is qui ita sciẽter possidet, aliquam causam Pro hærede possidendi habet & ostendit: vt, cum emit ab eo hæreditatem, quem sciuit ius vendendi non habere. Etsi enim malè fidei est, tamen non continuò prædo est, & pro possessore tantùm possidet, qui D pretium numerauit: *l. nec vllam, 13. § si quis sciens, hoc tit.* aliàs verò si per mendacium, & sine vllo probabili prætextu aut causa contendat se hæredem, qui scit hæreditatem ad se non pertinere, is non Pro hærede, sed pro possessore possidere intelligitur, *l. qui interrogatus, 12. hoc tit.* Pro posE sessore enim possidet prædo, qui interrogatus cur possideat, petiturus sit principium: nec aliud respõsurus quàm, Quia possideo: nec contẽdit se hæredem, aut per mendacium contendit: *l. pro hærede, 11. §. fi. cum l. seq. hoc tit. l. sed etsi,*

etsi, 25. §. 1. *l. prædonis*, 46. *hoc tit.* Hi autem tituli. Pro hærede & Pro possessore. omnib. titulis qui ex eodem iure hæreditario cōse, quuntur & fluunt, cohærent, *l nec vllam*, 13. §. 1. *hoc titul.* Pro hærede quidem titulus, omnibus his qui veri & iusti sunt: Nam Bonorum possessores, & reliqui, qui pro hæredibus habentur, *l. item* 20. *ll. licet*, 11. *hoc t.* item singulares successores hæredum, puta, qui à putatiuo hærede emerunt, aut ex alia causa titulove quæsiuerunt, pro hæredibus conueniuntur, *l. sed etsi*, 25. §. *item*, 12. *hoc tit.* saltem vtiliter, *l. nec vllā*, 13. §. *quid si*, 4. *hoc tit.* Pro possessore autem titulus cohæret reliquis omnibus titulis iniustis & nullis: vt si quis emit nulliter à furioso, aut donatum accepit ab eo, qui donare prohibetur, puta à coniuge se pro hærede gerente, *d. l. nec vllam*, 13. §. 1. &c. Paria enim sunt, Nullo titulo possidere vel non iusto neq; valido possidere, *dict. l. nec vllam*, 13. §. 1. §. *sciendum. Inst. de satisd. tut.* Oportet autem possessorē esse qui conueniatur, vt in Rei vendicatione: nec enim implere intentionem cuius actionis potest, hoc est, restituere nequit, qui non possideat: quare qui restituit hæreditatem, aut res alienauit, hac actione teneri nequit, nisi dolo & sciens fecit, atque ita propter dolum pro possessore teneatur, *d. l. nec vllam*, 13. §. *fin. l. quod si*, 16. *cum multis*

A *ll. seqq. hoc tit.* Debitor quoque hæreditatis, pro possessore habetur, quia possessor iuris est. Iura porrò hac etiam actione petūtur, vt paulò post dicā: quare & hunc teneri petitione hæreditatis, certum est, *d. l. nec vllam*, 13. §. *fin. l. sed vtrum*, 14. *cum ll. seqq. hoc tit.* B *l. fin. ff. famil. herciscund.* Nā quod ait Vlpianus, *l. sic debitor*, 42. *h. t.* non teneri debitorem Petitione hæreditatis, qui non ideo nolit soluere, quod se dicat hæredem, sed quod neget aut dubitet, an hæreditas pertineat ad eum qui petit hæreditatem: accipiendum C est de eo qui soluere paratus est, dūmodo actor sit is cui solui debeat. In quem merito non datur actio: sed potius ostenso summatim actoris iure, indulgebitur ei spatium ad soluēdum, cum competenti cautela, vt alibi dicitur, *l. si debitori*, 21. *de iud.* Porrò qui D alio titulo quam qui ex hæreditate fluat, possidet, siue singulari, siue vniuersali: is Petitione hæreditatis non tenetur, sed Rei vendicatione conueniri debet, *l. hæreditatis*, 7. *C. eod. l.* 4. *C. in quibus caus. cess. long. temp. præscript.* Nam petens hæreditatem, nullum ius E dominij in iudicium deducit, sed iure defuncti vtitur, petitque res ab eo possessas, non modo iure dominij, sed quouis etiam alio, *l. & non tantum*, 19. *hoc tit. Bart. & Dd. in l. hæreditas*, 9. *C. eod. Ias. in l. non hoc*, 4. *C. vnde leg. Bart. in l. vt iurisiurandi*, 7. §. *si liberi. de oper.*

oper.lib. Iacob.in tract.feud. verb. A *& cum pacto quod ipsi enim 7.* Itaque quando par & æquale ius possessionis habeat ille, qui alio titulo quàm Pro hærede vel possessore possidet, non potest ei ab actore res auferri hac actione: cùm ne à defuncto quidem quo potius ius habere hæres nequit, B vt in cuius locum se succesisse prætendat, sic agenda auferri potuisset. In pari quippe causa, melior est possidentis conditio: *c. in pari.de reg.iur. in 6.§.retinendæ, vers.commodum.Instit.de interd.l. fin.C.de rei vendic.* cui (nisi aduerso inceptata vendicatione pro- C betur dominium,) possessio sua auferri nequit, *l.vlt.C.de rei vend.* In hac autem actione non probatur dominium: sed tantum res fuisse hæreditarias proponitur, quæ etiam aliena in hæreditate esse potuit: consentaneum igitur est, non satis eam habere virium, D ad possessionem tertio possessori, qui ab hæreditate causam non habeat, auferendam, *vide late Ias.in §.action. num.195.Instit.de actio Cast. in l.3.C.eod.*

11 ¶ Porrò in hæreditatis petitionem veniunt vniuersæ res hæreditariæ (non etiam feudales, *Ias.* E *in §.actionum. num.210. Instit.de action Socin.cons.19.adsit, num.7. vel 1.* nisi cùm tota successio feudalis petitur, *Imol. in l. si patroni, vers.extra. ad S.C.Trebell.Ross.de pet.hær.n.51.52.per doctrinam gl. & Bart.in l.item videndum,18.§. fin. ad verb. siue iura.hoc tit. vide latè Ias.in l.Gallus,§ quidam,nu. 41.de lib & posth.melius Bart.in l. vt iurisiurandi, 7. §. si liberi. de oper.li.Iac. in tract. feud. ad verb. & cũ pacto quod ipsi,n.7.* aut feudũ est hæreditariũ, *Mynsing.obser. cent.3.obseru.67.per Dd.in c.1. an agnat.vel.fil.*) siue iura, siue corpora, *d.l.item,18.§.si.cum ll.seqq.h.t.* siue etiã singulares, *l. licet. 10.h.t.* Non .n. metitur actor intentionẽ suã ex eo quod possidetur, sed ex iure ipso quod habet *l.si pars hæred.* Nec tantum petuntur hæreditaria corpora, sed quorum etiã periculum ad hæredem pertinet: vt res depositæ, commodatæ defuncto, *l.& non tantum,19.hoc t.* &c. (ex quo perspicuum fit quod antè dictum est, nullum dominij ius in hoc iudicium deduci) vna cum fructibus, pretio rerum distractarum, & quæ quacunque ex causa ad hæreditatem accesserũt, *l.item veniunt, 80. cum multis seqq. hoc tit.* aut accedere potuerunt, *d.l.item,20. §.redacta, 13.* Nam fructus & reliquæ accessiones augent hæreditatem, vtpote ius vniuersitatis: eoque actionis iure, non officio iudicis, hic debentur, *d.l.item,20.§.1. l.etsi,25. §.fin. l.ancillarum,27. hoc tit. l.2. C.eod.* qua de re tota, extat S. C. tempore Adriani Imperatoris factum: cuius partes & verba considerare fuerit, vt opinor, operæpretium. Partes autem præcipuè sunt duæ: quarum in prima, agi-

tur de restitutione hæreditatis, quam bonæ fidei possessor facere debet: in altera, de restitutione, quæ à malæ fidei possessore flagitatur. Bonæ autem fidei possessor est, qui iustis ex causis existimat ad se hæreditatem pertinere, *l. item, 20. §. prætor, 6. hoc t.* Causa autem iusta etiam error iuris est, *l. sed etsi. 25. §. scire, 4. h. tit.* quia quælibet causa, etiam friuola, à dolo & mala fide excusat, *l. igitur, 12. de li. cau. gloss. fin. in fin. & Dd. in l. vnic. si quis ius dicent. non obtemp.* Malæ verò fidei possessor est, qui sciens hæreditatem ad se non pertinere, eam inuasit, cùm nullam haberet iustam possidendi causam, *l. sed etsi, 25. §. 1. hoc tit.* Post petitã autem hæreditatem, quilibet possessor incipit malæ esse fidei, *l. itẽ, 20. §. petitam. l. si quid, 50. §. 1. h. tit.* quia de suo iure dubitare incipit: nec opus est litis contestatione, sed sufficit moueri controuersiam, *l. sed etsi, 25. §. si ante, 5. hoc tit.* & à quocunq; denunciari, *l. item, 20. §. prætor. 6. & §. petitam, 9. hoc tit.* Sed etsi non denuntietur, sciat autem possessor ad aliũ rem pertinere & peti posse, malæ fidei possessor efficitur, 4. *l. item, 20. §. petitam, 9. hoc t.* Verba porrò S.C. recitantur, *d. l. item, 20. §. prætor, 6. hoc tit.*

" PRIDIE IDVS MARTIAS,
" QVINTVS IVLIVS BALBVS
" ET PVBLIVS IVVENTIVS
" CELSVS, TITVS AVFIDIVS
A ET OENVS SEVERIANVS "
COSS. (scilicet duo magistratũ gerentes, duo verò designati in futurum annum) VERBA FE- "
CERVNT DE HIS QVÆ IM- "
PERATOR CÆSAR, TRAIA- "
NI PARTHICI FILIVS (adop- "
tiuus scilicet) DIVI NERVÆ "
B NEPOS, HADRIANVS AV- "
GVSTVS IMPERATOR MA- "
XIMVSQVE PRINCEPS "
PROPOSVIT, QVINTO NO- "
NAS MARTIAS, QVÆ PRO- "
XIMÆ FVERVNT, LIBELLO "
COMPLEXVS ESSET QVÆ "
FIERI PLACEAT, (solent enim "
C boni Principes in nouo iure constituendo, rem proponere oratione Senatui deliberandam, vnde orationes Principũ dictæ, *l. oratione. de sponsa. l. 1. de reb. eorum, cum simil.*) DE QVA RE ITA "
CENSVERVNT: CVM AN- "
TEQVAM PARTES CADV- "
D CÆ (quæ videlicet deficientib. scriptis hæredibus aut legatarijs, iure veteri, ex constitutione Augusti (vt est apud Dionem) ad fiscum deuoluebantur: vt is, bellis ciuilibus iam planè exhaustus, sine cuiusque iniuria & expilatione subditorum, hãc ratione
E locupletaretur: *l. vni. in princip. C. de caduc. toll.*) EX BONIS
RVSTICI FISCO PETEREN- "
TVR, HI QVI SE HÆRE- "
DES ESSE EXISTIMANT, "
(atq; ita bonæ fidei existunt possessores, *l. item, 26. §. prætor, 6. l. sed etsi, 85. §. scire, 4. hoc tit.* De

his

his .n. hac in parte agitur.) HÆREDITATEM DISTRAXERINT: PLACERE, REDACTÆ EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIÆ VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS.) Etsi enim pretium & pecunia merito petitur, velut res hæreditaria, quippe redacta ex hæreditate: *l. item, 20. §. redacta, 13. cum seqq. hoc tit.* in qua, vtpote iure vniuersali, pretium succedit loco rei: *l. 2. §. 1. vbi gloss. & Dd. de hered. vel act. vend. d. l. item, 18. hoc tit.* tamen vsuras in hoc bonæ fidei iudicio exigi ab eo, qui neque in mala fide esset, neq; moram vllam in restituendo facere, *l. mora, 32. §. in bonæ. penul. infr. de vsur.* esset periniquum) IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM. (vt in bonis vacantibus, vel aliunde fisco acquisitis: *d. l. item veniunt, 20. §. ait Senatus, 7. l. 1. de iur. fisc.* item in priuatorum, quibus hæreditates obuenerunt, petitionibus: vt quamuis S. C. dumtaxat de bonis fisco acquisitis loquatur, tamen eodem quoque iure, priuati hæreditatem petentes vti debeant, *dict. §. ait. Senatus 7.*) ITEM PLACERE A QVIBVS HÆREDITAS PETITA QVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA QVÆ AD EOS RERVM EX HÆREDITATE VENDITARVM (ante petitionem scilicet institutam: nam ea facta amplius

A quicquam alienari non potest, *l. 5. hoc tit.*) PERVENISSENT, ETSI EÆ ANTE PETITAM HÆREDITATEM DEPERISSENT, DEMINVTÆ FVISSENT, hoc est. in rerum natura esse desijssent, aut corruptæ vel vsucaptæ essent, *d. l. petatum, 21.* B *hoc tit*) RESTITVERE DEBERE, quatenus scilicet locupletiores facti sunt, *l. vtrum, 13. hoc tit.* nam omne lucrum, & quicquid quacunque occasione ex hæreditate obuenit, auferendum est, nõ etiam aliquid amplius, *l. etsi, 25. § fin. l. ancillarum, 27. l. post. 8. h. t.* C Iniquum enim esset, bonæ fidei possessores damno affici, & supra quàm accepissent exigi: de quib. ac in parte S. C. agit. Ad malæ verò fidei possessores subsequentia pertinent. ITEM EOS QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PER- D TINERE, (hoc est, nullam iustam possidendi causam haberẽt: *d. l. sed etsi, 25. §. quid autem 2.*) ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POS- E SIDERENT. In toto enim iure, qui dolo desijt possidere, pro possessore habetur, *l. qui dolo, 132. de reg. iur.* & condemnatur, *d. l. sed etsi, 25. § perindo, 6. hoc t. l. sin autem, 27. §. sed & is, de rei vend.* Dolo sed enim desijt possidere, qui sciens sibi ius in rebus nullũ

esse, eas tamen alienat atque di- A strahit. Quare istiusmodi ita tenentur, vt si res extent, quamuis sint distractæ, redimere eas ac præstare debeant: sin recuperari nequeant, tanti damnentur, quātum erit in litem ab actore iuratum: sin autem deperditæ vel diminutæ sint, verum earum pre- B tium debeant, *d. l. item veniunt*, 20. §. *restituere*, §. *vlt.* vna cum accessionibus: incrementis, fructibus, non modo perceptis, verumetiam qui percipi potuerunt, *d.l. sed etsi*, 25. §. *quod autem*, 2. *cum* §. *seq. l. cum hæreditas*, 56. *h. t. vide Cast. & Dd. in l.* 1. & 2. *C.* C *eodem*. nam ad horum quoque præstationem male fidei possessores vrgeat tralatitium est: « EOS AVTEM QVI IVSTAS CAVSAS HABVISSENT, *d.l. item*, 20. §. *prætor, vers. eos autē*. QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, D VSQVE EO DVNTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT, PETITAM AVTEM FISCO HÆREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE EAM A SE E PETI. (nota ex quo tempore in hoc iudicio quis intelligatur fieri male fidei possessor) ID EST, CVM PRIMVM AVT DENVNCIATVM ESSET EI, AVT LITERIS VEL EDICTO EVOCATVS (hoc est, citatus ad experiendum super hæreditatem) ESSET, CENSVERVNT. Et hęc quidem de materia hactenus: *vide de ea plura apud Paul. lib.* 1. *tit.* 13. *d.l. & non tantum*, *cum seq.*

¶ Forma porrò Petendi, ex definitione paulò antè tradita colligi potest. Diximus enim, duas esse huius actionis partes, quarū altera, Se hæredem declarari, aut quod perinde est, hæreditatē esse suam, *l. licet*, 10. *hoc tit.* altera, Sibi hæreditatem restitui, petitor intendit. *Bar. in l.* 1. *C. quo. bon.* Vsitate tamen ita libellus concipi solet, vt primo ponatur, defunctum esse eum, cuius hæreditas petitur. *vide Roff. in summa. de pet. hær. Bald. in l.* 3. *num.* 72. *C. de eden. Alex. cons.* 70. *n.* 10. & *consil.* 152. *n.* 3. *vol.* 6. (viuentis enim nulla est, *l.* 1. *de hæred. vend.* nullaque adiri, petive potest hæreditas, *l. qui superstit. cū simil. de acq. hær.*) & huius hæredem esse actorem vel ex testamento, vel ab intestato: *l.* 1. & 2. *hoc tit.* aut hæreditatem saltem hanc ad actorem pertinere, *Bart. in l.* 2. *hoc tit.* eoque ab illo esse animo aditam: nisi enim adierit, petere nequit. Quod licet ita sit, tamen reum sine iusto aliquo titulo atque causa, res hæreditarias possidere, nec petenti actori restituere velle. Quare petere agentem, vt primo declaretur esse hæredes: *l. licet*, 10. *hoc tit. l.* 1. §. 1. *infra tit.* 1. *Bar. in l.* 1. *C. quor. bonor.* aut declaretur

tur hæreditas ad eum pertinere. *Bar in l.2. hoc tit.* deinde officio iudicis, ad restituendas res hæreditarias, vnà cum fructibus & accessionib. possessor compellatur, *Bart. in d.l.3. & d. l.licet, hoc tit.* Ex quo percipitur, quam ob rem hæc actio dicatur & sit Vendicatio, *l.3. C. eod. l. si pars hared. petir l.4. C. in quib. caus. cess. long. temp. prascr.* Est enim hic eadem quæ vendicationis alius formula: quoniam actor intendit suam esse rem quam petit, hoc est, hęreditatem, proindeque sibi tanquam Domino à possessore restituendã esse, *d.l. licet, 10. hoc tit.* quæ duo sunt omnium vendicationum capita, *§.1. vbi Dd. Ias. & alij. Inst. de act. l. ex diuerso. vbi Bart. inf. de rei vend. vt l. Pompon. §.1. de procur.* Quanquam autem speciali vindicatione corporales tantũ res, non etiam corporales, euiusmodi est hæreditas, *Instit. de reb. corp. in fin.* repetantur, *l. vendicatio, 56. infr. de rei vendicat.* constat tamen reales actiones ac vendicationes hoc nomine præsto esse: *tot. tit. infr. si vsufruct. peta. & si ser. vendic.* vt in hoc iudicio: vbi potest etiam peti de non Alienando, Minuendo, &c. cautio: *l. 5. l quod si 16. hoc tit.* & descriptio bonorum atque fructuum: *Bald. Bart. & Dd. in l. si creditores, de priuil. cred. l. qui fundum, §. qui sciens pro empt. l. de bonis. §. vlt. l. quaritur. de Carbo. ed. l. ex libero, §. vltim. de quast. Paul. lib. 1.*

A *tit. 11. l. vnic. C. de prob. seq per l.1. §. penu de vent. in poss. mitten. Bart. in l. defensionis, Cod. de iur. fisc. lib. 10. Ias in l. si fideiussor, §. fin. n. 28. qui satisd. cogan.* non etiam facilè sequestratio, *Ferrar. de for. saximen. in princ. vide gloss. in l. in omnibus, 41. de iudic. Ias. in l. vinum,*

B *si cert. petat. per l.1. §. si debitore, qua in fraud. cred. & eundem in §.1. Inst. de actio. Canon. in tit. de prob. sequest. vide l.1. & 2. de coll. bonor.* Item ad probationem subleuandam, petitur à possessore, vt aut Inuentarium bonorum in hęreditate repertorum, iustum

C atque idoneum exhibeat, aut mediante suo corporali iuramento quantitatem eorundem declaret: *l. fin. §. licentia, vbi gloss. ad verb. sacramento illius, C. de iur. delib. l.2. C. quand. & quibus quarta pars lib. 10.* Et procedit ac sustinetur in hoc iudicio vniuersali,

D incertus etiam ac generalis libellus: *l.1. §. fin. inf. tit. 1.* quemadmodum & sententia: *Bar. in Rub. sol. matr. num 22.* ac sufficit, in ipsa executione fieri declarationem. *Schurff. consil. 63. cent. 1. per gloss. & Dd. in l.1. de eden. in prin. & in l.2. Cod. de sentent. qua sine*

E *cert quant.* Quocirca neque necesse est exprimi, verum ex Testamento an ab Intestato, *glos. & Dd. in l. fin. Cod. de codicill. Ias. in §. actionum, num. 391. Instit. de act.* & quota ex parte, *l.1. §. fi. inf. tit. 1.* Petatur: multo verò minus certa rerum designatio ac specifi-

cario est necessaria, *Ias. in dict.* §. *actionum, num.* 191. Conclusione tamen opus est, vt in reliquis libellis, qua petat actor, Se hæredem declarari, *Ias. ibid. nu.* 214. Nam cùm sit iudicium Reale & Petitorium, opus est concludi ad declarationem dominij, vel alterius iuris, quod actor se habere intendit, *Ias. ibidem per & in* §. *omnium. eodem titul.* Si tamen non sit petitum, actorem declarari hæredem, vel ius hæreditarium ad eum pertinere, sed duntaxat res hæreditarias tanquam hæredi, officio iudicis (nam per hoc fit restitutio, *l. licet*, 10. *vbi Bart. hoc tit. Ias. in* §. *action. num.* 214. *in fin.*) restitui: eo ipso tacitè petitum intelligitur, vt actor declaretur per sententiam hæres, *Bart. in l. & ex diuerso. de rei vēd. vide Ias. in d.* §. *actionum, nu.* 214. *& in* §. *omnium, Instit. de actio.* Ac potest etiam Iudex, si id partis aduersæ interesse animaduerterit, mandare actori, libellum, vt suum amplius declaret. *Bart. in l.* 2. *hoc tit.* Erant & olim interrogationes in hoc iudicio vsitatę, *t. t. de inter. act.* adquas cogebatur reus respondere, vtrum Pro hærede an pro possessore possideret, non etiā reliquos suę possessionis titulos declarare, *l. cogi*, 11. *C. eod. Ias. in dict.* § *actio, nu.* 189. 202. Quæ etsi hodie quoque ad instantiam actoris fieri possunt. *Ias. praalleg. loc.* tamen minus frequentantur, propterea

A quod rei sit excipere, si alio titulo possideat: quantum verò possideat, id eiusdem iniurādo committi solet: quo declarare cogitur, quid quantumque ex hæreditate perceperit. Itaque nihil ferè hoc in iudicio actor probare cogitur, quam Se hæredem (hoc B enim est fundamentum intentionis, *l. licet*, 10. *hoc tit.*) & Res esse hæreditarias, *Bart. & Dd. in l. hæreditas, C. eodem. Maran. part. iud.* 4. *dist.* 3. *num.* 5. nam vtrum reus possideat, an non (id quod in casu inficiationis probandum alioqui esset) per eius sacramentum, vt dixi, solet manifestari. C Etsi neq; Inuentarium exhibeat, neq; Iusiurandum de bonis possessis præstet, potest aduersus eum in litem iurari, perinde atq; contra malæ fidei possessorem, vel eum qui mala fide possidere desijt; *l. item*, 20. §. *restituere*, 16. *l.* D *sed etsi*, 25. §. *hac verba*, 7. *hoc tit.* Sed de tota iudicij huius confirmatione, plura ex Interpretum scriptis peti possunt, *vide gl. Bart. & Dd. in l.* 1. *de ed. Bart. in l.* 2. *& l. licet*, 10. *hoc tit. Ias. latè, sed remissius, in* §. *actionum, num.* 214. *Instit. de act.*

E ¶ Finis & effectus huius actionis, ex libello iam descripto intelligi possunt: Probata enim intentione, sententia & executio libello respondeat, *l. vt fundus*, 18. *com. diuid. c. licet, de simon.* & actor hæres declaretur, ac officio iudicis restitutio decernatur & 13

fiat,

fiat, *vide Ias. praalleg. loc.* oportet. Non tamen necesse est, ferri sententiam certam respectu rerum singularum, quæ in executione possunt specificari: sed sufficit certã esse respectu iuris vniuersi. *Bart. in Rub. solut. matrim. num. 22. & 23. vide Dd. in l. 2. C. de sentent. quæ sine cert. quant.*

14 ¶ Affiniæ huic actioni remedia sunt ex petitorijs quidem familiæ herciscundæ iudicium, *l. sed etsi. 25. §. hoc S.C. 14. hoc titul.* & Rei vendicatio, *l. 1. §. 1. & 2. si pars her. pet.* quæ etiam cum petitione in eodem libello cumulari possunt: *vide Ias. in d. §. actionum. n. 221. Instit. de act. Bal. in l. 2. C. eod.* item actio Ad exhibendum præparatoria: *l. si à domino, 36. hoc tit. vide gl. in l. 1. ad exhibend.* porrò ex possessorijs interdictum. Quorum bonorum, *l. 1. ff. & C. quor. bon.* & remedium l. vlt. C. de edict. diui Adrian. tollen. *vide de his Ferr. in for. lib. quo. peta. hared. ex test. in princ.*

15 ¶ Contraria sunt, Non possidere, *l. ne vllam, 13. §. fin. cum ll. seqq. hoc tit.* Rem extinctam esse, *l. si à domino, 16. § si prado. 3. hoc tit.* Consumptam aut deperditã, *l. sed etsi, 25. §. consuluit, 8. cum seqq. hoc tit.* Non esse hæreditatem, neque esse potuisse, *l. liber. 8. C. eod. l. si testa. 6. hoc tit.* item Reputatio impensarum & sumptuum hæreditatis nomine factorum: *l. in restituenda, 4. cum l. seq. C. eod. l. sed etsi, 25. l. si quid,*

A *31. hoc t.* Allegatio iuris proprij, in hæreditate quæ petitur, *l. permittendum, 8. si pars hare. pet.* & præcipuè tituli externi ac singularis: *l. cogi, 11. C. eod.* in quo etiã est vsucapio: cùm scil. res hæreditaria singularibus titulis, puta Pro emptore, Donato, & similib. B per triennium aut longum tempus præscribuntur, *vide inf. de rei vend. Cast. in l. 2. C. eo. l. 4 C. in quibus caus. long. temp.* Dico Singularibus: nam pro hærede, aut ex causa hæreditaria qui possidet, is petenti hæreditatem præscribere, nisi ex possessione 30. annorum, C non potest: *l. hæreditatis, 7. C. eod. l. 4. C. in quibus caus. cess. long. temp. præs.* quia nullam iustã possidendi causam habet, respectu eius qui hæreditatem petit: vnde citra titulum, longo tempore res hæreditarias, quæ petitione concluduntur, non vsucapit: D *l. 4 C. de long. temp. præscr. l. cum notissimi, 7. Cod. de præscr. 30. ann. vide infr. de vsuc.* sed tantũ 30. annis (quibus omnes actiones, tam personales quàm reales terminantur, *l. 3. cum seq. l. 8. Co. de præscr. 30. annor. in princ. Institut. de perp. & temp. actio.*) huic actioni E præscribitur: *d. l. hæreditatis, C. eod. l. licet, vbi Bald. & Sal. Co. de iur. delib. vide gloss. Land. art. 28. lib. 1.* exceptis iure Sax. rebus vtensilibus & expeditorijs: quæ cùm propriè non sint res hæreditariæ, neque petitioni hæreditatis includantur, sed iure statuti singu-

singulari obueniant: ideo instar alienarum rerum mobilium, hoc iure per annum vsucapiuntur, *Fachi. diff.* 11. *per art.* 28. & 29. *lib.* 1. Idemque vsus plerorumque locorum extendit ad res hæreditarias mobiles, seu hæreditatem cui mobilia tantum insunt: quod tex. disertè de hæreditate (Erbe) loquatur, nec in alia verificari, aut locum habere possit. Quod mihi durum, & præter rationem videtur: iustaque emendatione, vt alia multa huius iuris planè barbara, prorsus habet opus.

Si pars hæreditatis petatur. Tit. IV.

1 *Continuatio.*

2 *Idem iuris in parte, quod in toto.*

3 *Actorem suo iure metiri actionem.*

4 *Principaliter petitione in id agi, vt actor hæres declaretur.*

1 EST † cum non tota hæreditas, sed aliqua eius pars petitur: nec enim omnes ex asse, sed alij ex alijs partibus instituuntur, aut existunt ab intestato hæredes.

2 ¶ Qua quidem in petitione idem iuris obseruatur in Parte quo ad partem, quod est in toto quo ad totum, *l. qua de tota,* 86. *de rei vend.*

3 ¶ Sciendum autem est, eum qui totam hæreditatem vel partē A eius petit, ius non ex eo metiri, quod possessor occupauit, sed ex suo iure: & ideo siue ex asse hæres sit, totam hæreditatem vendicaturum, licet reus vnam tantum rem possideat: siue ex parte, partem, etsi possessor totam hæreditatem obtineat, *l.* 1. §. 1. *h.* B *titul.*

¶ Ex quo intelligi licet, non 4 principaliter hac actione in hoc agi, vt bona restituantur: alioqui non licere amplius à quoquam petere, quàm possideret, & restituere posset: verum ad illud, vt actor hæres declaretur, eique vt C hæredi & domino bona per consequentiam & accessionis vice restituatur.

De possessoria hæreditatis petitione. Tit. V.

1 *Continuatio.*

D 2 *Qualis sit hæc actio.*

3 *Cui, aduersus quem, ad quid detur.*

ORdinarium † fuit post ciuiles actione hæredibus propositas, rationem habere Prætorem etiam eorum, quos ipse vo- 1
E lut hæredes facit: hoc est, quibus Bonorum † possessio data est, *l.* 1. *hoc t.* Bonorum possessio nihil 2 aliud est, quam ius (hoc est facultas) persequendi retinendiq; patrimonij, siue rei, quæ cuiusque cum moreretur, fuit, à Prætore inductum & concessum, *l.* 3. §. *bono-*

§. *bonorum*, 2. *de bonor. possess.* A tione ciuili, dubium non est, *l. 2. hoc t.* Nec interest, verbi causa, Mihi quis rogatus fuerit restituere, an Cui hæres extiti, *vide sup. de hæred. pet. num. 4.* Sed etsi bonorum possessor sim eius, cui fideicommissoria hæreditas relicta est, vel alius successor, nec actione experiri potero. Ex quo patet, eam Prætoriam esse, non ciuilem, alioqui possessori non daretur: id quod & Paulus, *l. 2. hoc t.* innuere videtur, cùm eam à ciuili actione distinguat: quod olim obtinuit, quo tempore tam fideicommissario, quam in eum..., à Prætore vtiles actiones dabantur: §. *restituta. Inst. de fideicomm. hæred.*

3 ¶ Bonorum igitur possessoribus, quos Prætor non minus tuetur quàm ius ciuile hæredes, *vide Instit. de bon. poss.* datur Possessoria hæreditatis petitio: per quã tantundem consequuntur, quantum superioribus ciuilibus actionibus hęres consequi potest, *l. 2. hoc tit.* Itaque quę in ijs valere & vsurpari diximus, in hac quoque locum habebunt: vt eadem rursus repetere, nihil sit necesse.

De fideicommissaria hæreditatis petitione. Tit. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Cui, aquersus quem ad quid hac actio detur.*

1 EX ordine † occurrit actio, quę proponitur his, quibus restituta est hęreditas. Nam quisquis suscepit restitutam hæreditatem, quoniam ex S.C. hæredis loco est, §. *restituta Instit. de fideicomm. hær.* & in eum actiones transeunt, *l. 1. hoc tit. l. 1. §. 1. ad S.C. Trebel.* quę hęredi & in hęredem competunt, ideo Fideicõmissaria hęreditatis petitione vti poterit: *d. l. 1.* quam eadem recipere quę sunt in hęreditatis peti-

¶ Hodie porro quando Iustiniani lege dentur, §. *sed quia stipul. Instit. eodem tit.* ciuiles potius sunt appellandæ. Sciendum tamen est, hanc actionem aduersus eum qui restituit hæreditatem, non competere, *l. 2. hoc t.* frustra namque petitur ab eo hæreditas, qui restituit confessusq; ipsa restitutione est, fideicommissarium esse hæredem; nihil vt opus sit ac actione id ita tum declarari, sed si quid non integrè restitutum sit, potest ex testamento actione personali aut reali idem peti. 2

DIGEST. LIB. VI.

DE REI VENDICATIONE.

Tit. I. C.3. 32.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dicta sit vendicatio, & quid sit.*
3 *Causa efficiens, & cui detur*
4 *Aduersus quos.*
5 *Materia, & qua res vendicari possint.*
6 *Forma instituendæ vendicationis.*
7 *Quid in eam veniat.*
8 *Finis huius actionis.*
9 *Effectus.*
10 *Contraria.*

1 RECtè † atque ordine, post actiones quæ de vniuersitate proposi- C tę sūt subijcitur actio singularum rerum petitionis: quæ aut pertinet ad res corporales, tā mobiles quam soli, tam animatas quam inanimes, *l.1. in princi. hoc tit.* & tum appellatur Rei vendicatio: aut ad res incorporales, puta seruitutes qua in parte Con- D fessoriæ Negatoriæque actionis nomen sortitur.

2 ¶ Rei vendicatio à vendicando, hoc est, liberando & asserendo de manu ac iure possessoris, *Cic. pro Mur. & lib. 1. de Orat. Liu. dec. lib.3.* dicitur, nam id in hac actione agi palam est. Rei .n. vendicatio est actio realis, specia- A lis, *l. hæreditatis, 7. C. de pet. hær. l. 3. Cod. de præscr. 30. annor.* qua quis petit se dominum rei controuersæ declarari, *l. & ex diuerso, 35. §.1. hoc tit. l. sicut, 8. §. sed si quæritur, infr. si ser. vend.* & eam officio iudicis à possessore sibi restitui, *§.1. Instit. de actio. l. qui restituere, 68. h.t.* B

¶ Causa efficiens huius actionis 3 est Ius ciuile, & Lex XII. Tab. à qua est introducta. *Gell. lib. 20. c. 19.* licèt eam Prætor, penes quem dandæ actionis erat potestas, se daturum polliceatur: *l. prætor, 75. hoc tit.* Qui porrò eam in iudicio proponit atque agitat, est is qui vel iure gentium vel ciuili dominium acquisiuit, *l. in rem actio, 23. in princip. hoc tit. vide Ias. in l. naturaliter, §. nihil commune, num. 25. de acq. poss.* etiam reuocabiliter: *l. non ideo, 66. hoc t.* nulli enim alij quàm domino competere, aut vtilis esse potest, *l. fi. Cod. eodem.*

¶ Aduersus eum autem propo- 4 nitur, qui nullo quidem iure nobis obligatus est, sed rem quam nostram intendimus, possidet, *l. officium, 9. l. is qui destinauit, 24. hoc tit. l. vni. C. de alien. iud. mut. caus. fact.* aut dolo possidere desijt, *l. sin autem, 27. §. 2. hoc titul.* siue

siue ante, siue post litem contestatam possidere aut detinere desierit: vt verior est Bartoli opinio: *Bart. & Dd. in l. 2. 3. l. quia, §. fin. de alien. iud. mut. per l. sin autem, §. sed & n. 7. hoc tit. cont. Pan. in c. 1. in 2. opp. de alien. iud. mut. caus. Iaso. & Zas. in §. 1. Institut. de actio.*

5 ¶ Materia de qua hæc actio proponitur, sunt Omnes res corporales, *§. 2. in verb. corporalem. quod ad hoc not. glos. Fab. num. 26. Ias. n. 109. Instit. de act.* quæ dominio alicuius contineri possiderique possunt, *l. 1. §. 1. hoc tit.* tam mobiles, quàm soli: *dict. l. 1.* nec modo singulæ res per hanc actionem vendicantur, sed etiam quandoque vniuersitas: vt grex, armentum, equitium, *d. l. 1. §. fin. cum ll. seqq.* &c. quæ tamen vniuersitas iuris non sit, vt hæreditas, sed specierum corporalium. Nam iura incorporalia peti non possunt rei vendicatione: primùm, quoniam olim necesse erat exhiberi in iudicio, ac quasi manu teneri atque asseri, quod vendicaretur, *tot. tit. ad exhibend.* vt Cic. pro Murena, Liuius, & alij multis locis ostendunt, id quod in rebus incorporalibus obtineri nequit, quæ sub aspectum sensumque non cadunt: Secundo, quia vendicatio tantum contra eum datur, qui possidet aut detinet, *l. vnic. Cod. de alien. iud. mut.* vt suprà dictum est: atqui incorporalia proprie neque tenentur,

A neque possidentur, *l. sequitur, 4. §. si via, de vsucap. l. 3. in princ. vbi glos. de acqui. poss. l. seruus, 43. §. incorpor. de acquir. rerum dom.* eoque nec vendicationi reuera patere possunt. *Fab. in §. 1. n. 26. Instit. de act.* Actionibus tamen realibus effectu vendicantur, *inf.* B *si ser. vend. & vsusfru. peta. §. æque, Institut. de act.* vnde triplex vendicatio perhibetur, Proprietatis, Seruitutis, & Pignoris, *l. 3. §. est autem, §. Pompon. ad exh. Cuia. obs. lib. 5. c. 29.*

6 ¶ Forma vendicandi olim multiplex fuit, & solemnis. *Cic.* C *pro Muren. Gell. lib. 20. cap 12. Hopp. lib. 3. ad Pand.* quæ cum reliquis formulis & impetrationibus antiquata est, *tot. tit. Co. de for. sub.* hodie ita agitur, vt actor in libello proponat se esse dominum, vel quasi (nam Publicianā adijci rei vendicationi propter D difficultatem probandi dominij. *vide Dd. in l. 4. & l. cum res, 12. C. de prob.* vsitatum est, *cap. abbate sanè, circa fin. de re iud. in 6.*) & aut causam sui iuris exprimat, aut omne ius suum, nulla causæ specialis dominij mentione facta, in iudicium deducat, prout illi E commodum erit: (vtrumlibet enim licet, *d. c. abbate, l. & an eadem, 14. l. si mater, 11. §. eadem, 3. de excep. rei iud.* etsi aliter in personalibus obseruetur *Dd. in l. 1. sup. de eden. & in l. 2. Cod. vt nem. priu.*) & quia dominus sit, sicuti & declarari cupit, ab aduersario

qui

qui possidet, rem suam petat sibi restitui, d.l. qui restituere, d.l. vni. vide Ferr. in prac. in for. lib. ac rea. declar. Potest etiã postulari cautio, de re quæ vendicatur conseruanda: quam si præstare possessor tergiuersetur, in agentem transfertur possessio, l. 1. Cod. vti possid. Paul. lib. 1. tit. vbi Cuiac.

7 ¶ Restituendi verbo totam rem cum sua causa, id est, vtilitate, quæ à re caussatur & prouenit; l. Iulian. 17. l. prat. 20. l. si nauis, 62. hoc tit. l. 5. §. 5. si vsufr. peta. complectimur, d. l. præterea, l. in condemnatione, 137. §. cùm verbum, 1. de regul. iur. Ideoque si dolo culpave possessoris res perierit, vel deterior post litem contestatam facta sit, vel si fructus percepti, aut aliud emolumentum è re natum sit, ratio horum omnium officio iudicis in restituendo habebitur, l. fructus, 33. d. l. prætor, l. non solùm, 13. h. t. Dico, Officio iudicis horum rationem haberi: quia iudici, statim atque de causa cognoscere incipit, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio versantur: l. ædiles, 23. §. item sciendum, 4. de ædil. edict. ea verò quæ ante iudicium contingũt, non valdè ad eum pertinent, nisi fuerint ei nominatim iniuncta: d. § item. quamobrem fructus, non quidem pendentes (nam hi pars fundi sunt, l. fructus, 44. hoc tit. eoque petitioni fundi insunt) sed percepti ante litem contestatam

A nominatim erunt petendi: l. partum, 10. de vsur. Fel. in c. inter, n. 2. de fid instru Bald. in l. ampliorem, in princ. C. de appell. vide quæ dixi in §. Si quis à non domino. Institut. de rer. diuis. qui quidem à bonæ fidei Possessore præstantur quatenus extant: l. certum, 22. C. de B rei vend. d. l. fructus, 45. de vsur. l. bona fidei, 48. §. in contrarium, 1. de acq. rer. domin. d. l. fructus, 33. l. si nauis, 62. hoc tit. l. bona, 136. de reg. iur. vide Instit. de rer. diuis. d. §. si quis à non domino. nam consumptos propter bonam fidem lucrari eum æquius est: §. etsi hæ C reditas, Inst. de off iud. d. l. certum, à malæ autem fidei possessore omnes indistinctè, non modò qui percepti consumptique sunt, sed etiam qui percipi potuerunt, l. mala fid. 5. C. de cond. ex leg. l. si fundum, 17. C. de rei vend. d. l. fructus 33. §. si quis à non domino. D Instit. de rer. diuis. Qua de re variè ex complexu personarum & rerum, bonus iudex constituet: l. in fundo, 39. hoc tit. atque adeo impensas à bonæ fidei emptore factas, deducet, d. l. in fundo. iure nostro, quamuis moribus Saxonum aliud videatur inductum E Reinhar. diff. 32. part. vlt. per art. 46. Land. lib. 2. Illud etiã ad formandam rectè hanc actionem omninò opus est, vt res quæ vendicatur, finibus, nomine, qualitate, forma, alijsque accidentib. ita exprimatur & designetur, vt qua de re sit lis & quæstio, certò consta-

constare possit, *l. si in rem, 6. h. t.* *vide Spec. late declarantem, tit. de lib. concept. § iuxta, num. 17. cum seq. Ias. in §. 1. Instit. de act. Ferr. in for. lib. act. real.*

8 ¶ Finis huius actionis est, vt vero domino res sua restituatur: & quisque suum teneat: qui neruus est publicæ tranquillitatis.

9 ¶ Effectus est, vt impleta approbataque actoris intentione, *l. fin. § eodem.* reus condemnetur ad faciendam restitutionem: quę quidem eo qui supra propositus est modo, & quidem statim erit facienda (nam verò domino res sua quam ocissime est restituenda) nisi est probabili causa dilationem Iudex indulgeat: *§. 1. Institut. de off. iud.* quamuis in personalibus quatuor mensium spatium indistinctè condemnato detur, *l. 2. & 3. Cod. de vsur. rei iud.* Quod si quis non pareat restituere iussus, manu militari ex officio res erit ei auferenda, *l. qui restituere, 68. hoc tit.* Est enim iudicis, sententiam suam imperio exequi, *l. à diuo Pio, 15. de re iud. tot. tit. Ne vis fiat ei, &c.*

10 † Contraria, & exceptiones rei vendicationi varię obijci possunt: *vide Fer. in for. opp. rei* sed pręcipuę sunt, Exceptio dominij, si reus contra se dominum esse intendat: *§. 1. Instit. de act. l. circa de probat. vbi gloss.* item Præscriptionis, quæ bifariam proponitur. Vno modo, cum reus se rem ac ita simul actionem,

A *l. hæreditatis, 7. in fin. Cod. de pet. hæred. l. 4. in fin. C. in quibus caus. cess. long. temp. præscript. §. vlt. à. vbi Cuiac. Nou. 119.* sicut in confessoria, *l. penult. Cod. de seruit. l. corruptionem, 16. C. de vsufr.* præscripsisse dicit: quo casu sufficit decennij vel vicennij præ-

B scriptio: *l. hæreditatis, 7. Cod. de pet. hær. tot. tit. C. de long. tempor. præscr. ita accipe l. 3. C. de præscrip. 30. anno. qua dum non vult actiones reales diutius durari 30. annis non negat præscripta re celerius præscribi l. 4. C. in quib. caus. cess. long. temp. præscrip. d. l. hæredita-*

C *tis, 7. C. de pet. hæred. quam distinctionem probat, §. vltra, Nou. 119. l. corruptionem. vbi Bald. eius rei rationes affert. C. de vsufruct.* altero, cùm non allegat vsucapionẽ rei, fortè quia non potest: vt si mala fide, aut sine titulo possedit: attamen dicit, actioni præ-

D scriptum esse, quo casu non sufficit longum tempus, sed 30. annorum possessio erit obijcienda, *l. sicut. 3. Co. de præscr. 30. annor.* Est & illa vtilis exceptio, Si reus se possidere neget, *l. qui petitorio, 36. hoc titul. l. si à te, 9. de except. rei iudica.*

E
De publiciana in rem actione. Tit. II.

1 *Continuatio, & vnde dicta Publiciana.*

2 *Quare prætor Publicianam introduxerit.*

Edi-

3 *Edictum.*
4 *Eius explicatio, & cui detur hac actio.*
5 *Ad quid detur.*
6 *Contra dominum non dari.*

1 Sed † rei quidem vendicatio ex legitimis causis descendit. Aliam autem Prætor ex sua B iurisdictione in rem comparauit, quæ ab authore Publicio, Publi-
2 ciana est appellata. Nam † cum is cui ex iusta causa res aliqua à nō domino tradita fuerat, eiusq; rei ante completam vsucapionem casu possessionem amisisset, nullam haberet in rem directā actio- C nem ad eam persequendā: quippe ita proditæ erant iure ciuili actiones, vt quis dominiū suum vendicaret, durumque videretur eo casu deficere actionem: inuēta est à Publicio Prætore actio, in qua dicit is qui possessionē amisit, eam rem se vsucepisse, quam D vsu non cepit, & ita vendicat suā esse, §.*sed istæ, vers. namque si cui. Instit. de actio. vbi dixi.* Visum enim est æquius fore hunc colorem obtēdi potius actioni, quam pati vt eius defectu possessor bonæ fidei, amissa forte possessione, ius omne facultatemque rei re- E cuperandæ amittat, & iniustus possessor id omne lucretur: cum bona fides possidenti tantum præstare soleat, quantum veritas, *l. bona fides, 136. de reg. iur.*
3 ¶ Verba porrò edicti hæc sunt: SI QVIS ID QVOD TRADATVR EX IVSTA CAVSA NON A DOMINO, ET NONDVM VSVCAPTVM, PETET, IVDICIVM DABO. Ex † iusta 4 causa traditum hic accipimus, scilicet, Ex iusto contractu vel titulo, puta emptionis, donationis, dotis, aut alia causa: ex qua si dominus tradidisset, dominiū transferretur, *l. 1. in fin. cum mult. seq. hoc tit.* Nam ex alijs etiam iustissimis, non datur hoc iudicium, si ea possessionis causa sit, vt ex illa neque dominium à verò domino, neque vsucapiendi conditio à non domino transeat: vt est in pignoratitia, precario, in locatione, *l. 2. C. de præs. 30. annor.* &c. Eo enim animo eiusmodi acquiritur possessio, vt is qui eam accipit, credat se dominum non esse: cui hæc actio vtilis esse nequit, vt nec malæ fidei possessori: eoque opus est, hac agere volenti traditionem bona fide factam esse. *l. quæcunque, 13. hoc tit.* Nam qui sciens alienam rem occupat, Publiciana experiri nequit: quia nec vsucapere potest, *l. sed etsi, 7. §. fin. hoc tit.* Oportet igitur eum qui hac actione agere velit, bona fide ex iusto & translatiuo dominij titulo possessionē esse nactum, *d. l. 7. §. prætor, 7.* ait prætor, A non domino. Nam si dominus tradidisset, ipsa traditione dominium transtulisset, *l. traditio, 20. de acqu. rer. dom. l. clauibus, 7. de contra. emptio.* Et addit, Nōdum vsucaptum. Nam

si vsucaptum esset, haberet ciui-
lem actionem Rei vendicationis,
l.1.hoc tit. & frustra desideraret
Publicianam. Postremò ait, Iudi-
cium dabo: scilicet ei qui ita pe-
tere rem nondum vsucaptam, &
aliquo casu amissam instituit.

5 ¶ Iudicium porrò Prætor hic
ferè dat eodem modo, quo in
rei vendicatione. Nam vt in ea
approbato actoris dominio iudex
rem illi officio suo restitui iubet:
ita hic probato iusto agentis ti-
tulo, & bona fide ac traditione
subsecuta, res ei tanquam domi-
no restituitur, omniaque ferè ea-
dem sunt in Publiciana, quæ in
Rei vendicatione, *d. l.etsi, 7. §. si
petenti, 3. §. sed ista, vbi vide Ias.
& alios, Instit. de actionib.* Huic
autem actioni vna tãtum excep-
tio obijci potest, nempe Domi-
nij. Æquum enim est, actori bo-
nam tantùm fidem cum titulo
allleganti, præferri verum domi-
num, præsertim possidentem: *l.
1. & 2. & passim de cond. ob tur.
caus. c. in pari. de reg. iur. in 6. l. vlt.
Cod. de rei vendic.* qui etiamsi non
possideret, à quolibet tamen pos-
sessore rem suam vendicare pos-
set: *l. penult. & l. vlt. hoc tit.*

Si ager vectigalis, id est emphyteuticarius petatur.
Tit. III. C. 4. 66.

1 *Ex qua causa detur hæc actio.*
2 *Cui, aduersus quos detur: & methodica tractatio de emphyteusi.*

A AD † exemplum huius Præ- 1
toriæ actionis, alia quoq;
inuenta est: qua illis qui non
quidem directum, sed vtile (vt
nunc loquuntur) dominium ha-
bent, consulitur, *l. si cum 66. in
princ. de euict.* cuiusmodi olim in
fundis prouincialibus non Itali-
B ci soli, nempe stipendiarijs popu-
lo Rom. tributarijs Principi, pos-
sessores habebant, *§. per traditio-
nem vel T in opis. Instit. de rer. diui.
in princip. Instit. de vsucap. l. si fini-
ta, 15. §. si de vectigalibus. 13. de
damn. infect. l. cum sponsus, 12. §.
1. de Publician.* quanquam autem
C hoc dominiorum discrimen Iu-
stinianus sustulit, *l. vnic. C. de vsucap.
transfor. in princ. Institut. de vsuc.*
manet tamen adhuc fundorum
in longum tempus elocandorum
vsus, *l. 1. de superficiebus*, vel
meliorationis causa, *l. 1. 2. hoc t.*
Solent enim ciuitates etiam nũc,
D aut alij rerum domini, vel prop-
ter sterilitatem, vel aliam ob cau-
sam, agros suos in perpetuum,
aut ad longum tempus colendos
meliorandosque locare; hac le-
ge vt quandiu pro his vectigal
pendatur tamdiu neque ab ipsis
qui conduxerunt, neque ijs qui
E in locum eorum successerunt, eos
auferre liceat. Quia namque
publica neglectui haberi à colo-
nis solent, quorum res non ver-
titur ideo quo in agris publicis
colendis essent diligentiores, visi-
tatum fuit, vt sub certa pensione
agri publici ita locarentur, vt iis

• vnic in colonum transiret: isque suo bono & malo: suaque fortuna agrum colere haberet necesse.

2 ¶ Qui ergo in perpetuum, aut longum tempus, fundum fruendum cōduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur veri domini, tamen quia vtile dominiū in fundo emphyteuticario habēt, placuit competere ijs in Rem actionem aduersus quemuis possessorem: sed & aduersus ipsos municipes, ita tamen si vectigal soluant, *d.l.1.& 2.*

3 ¶ Sed quia contractus emphyteuticus, moribus non est infrequens: erit, vt arbitror, operæpretium, de hac re methodicam aliquam subijcere tractationem, *vide de eadem materia Ias. & Dd. in l.1.2.3. Co. de iur. emphyteut. cap. potuit de loca. Land. lib.1. art.54.* A Græco verbo φύω vel φυτεύω, quod serere aut plantare significat, fit ἐμφυτεύω implanto, insero: & ἐμφύτευσις, implantatio: ἐμφυτεύματα implantationes & per metaphoram, meliorationes: quia per cultum & sationem implantationemque agri meliores redduntur. Hinc cōtractus emphyteuticus dictus: quem hoc modo definire possumus: Vt sit iuris ciuilis, nominatus, stricti iuris: in quo dominus vtile dominium ac possessionem sui prædij in emphyteutam perpetuo transfert ea lege, vt is prædium colendo reddat melius, & in regnitionem dominij directi,

A quod dominus retinet, Canonē: hoc est, certam pensionem quotannis præstet. *vide Panor. ita ferè definientem in cap. potuit de locat.* Dico, esse Contractum: quod hic vltrò citroque oritur obligatio, *l. Labeo, 19. de verbor. signific.* Addo, Ciuilem: quia formam à

B iure ciuili habet. *§. adeo. Instit. de loc. l.1. vbi Dd. Co. de emphyt. Bar. & Dd. in l.5. de iust. & iur.* etiāsi Corasius non rectè contra sentiat, *lib.1. Miscel. c.21.* Addo, Nominatum: quoniam actionem producit, & nomē certum habet: idque communiter est traditum,

C *in d.l.1. vbi Ias. num.96. C. co. Bar. in l. vnic. de condict. ex leg.* Addo, Stricti iuris, ex doctrina Doctorum: *Ias. in d.l.1. n.67. Sal. in l. fi. Co. eo.* quamuis non desint qui probabiliter contradicant. *Connan. lib.7. cap.12.* Aio Perpetuum esse: videlicet in rebus propha-

D nis, *Ias. in l.1. num.6. & in l.2. num.160. Co. eo t.* quoad emphyteutæ posteritas durat, *Iaso. in l.2. num.203. Specul. de emphyt. nu. 88.* Secus in Ecclesiasticis, in quibus temporalis est emphyteusis: *Ias. in d.l.1. num.22. & in d.l.2. n. 20. per §. si verò, in Auth. de non*

E *alien.* propter quod discrimen constitui duæ solent emphyteuseos species: altera Ecclesiastica, quæ ad res Ecclesiæ altera Ciuilis quæ pertinet ad res priuatorū, hoc modo concessas. Causa efficiens est lex, *d. §. adeò, d.l.1. C. eo. tit. Molin. in consuet. Paris. tit. de censib.*

censib. in princ. num. 30 & consensus contrahentium: quo solo hic contractus ex dispositione legis perficitur, *Spec. de emphyt. num.* 5. *fac. l.* 1 *de iur. emphyt.* §. *adeò. Inst. de loca.* Ex contractu hoc fluit, seu per contractum constituitur jus & dominium vtile in re, quod emphyteuticum dicitur: accedēte scilicet domini traditione, vel patientia, qua secundum fidem contractus patitur emphyteutam vti frui re concessa. Præscriptione etiam quæritur emphyteusis, quasi ex tacito domini & possidētis consensu, *l. litibus, C. de ag. & cens. lib.* 11. *l. fin. C. de fund. pat. lib.* 11. *l. si finita.* §. *si de vectigalib. de dam. infect. Spec. de emphyt. nu.* 69. *in fin.* Materiam in qua existit emphyteusis, communiter Dd. res Soli statuunt, *Ias. in l.* 1. *num.* 100. *cum seqq. C. eo. gloss. in c. potuit. vbi Imol. num.* 5. *ext. de loca.* sicut & in feudalibus, *c.* 1. §. *sciendum. de feud. cognit.* Nam in mobilibus, quæ vsu non meliorantur, sed aut pereunt vtendo, aut fiunt deteriores, *l. lex qua*, 22. *C. de admin. tuto. l.* 1. & 2. *infr. de vsufr. ear. rer. qua vsu cons.* emphyteusis constitui, & vtile dominium alteri concedi facilè non potest, *l.* 1. *vbi Ias. num.* 11. *C. eo.* Formam huic contractui præcipuè dat pactio contrahentium. Specifica verò, si nihil aliud conueniat: forma in eo est, vt dominium directū retineat dominus, emphyteuta vtile consequatur; sic tamen, vt in recognitionem directi dominij, certam pensionem quotannis soluat. Contrahitur autem plerumque in scriptis hic contractus, *l.* 1. & 2. *Co. eod.* etiamsi ad solennitatem scriptura non requiratur: vt communior est opinio, *in d. l.* 1. *vbi Ang. Ias. num.* 12. & 16. *Spec. de emphyt. num.* 5. nisi in Ecclesiastica emphyteusi, *l. iubemus. Auth. hoc ius. Co. de sacrosanct. Eccles. & in Auth. de alien. & emphyt.* Nam alienationes Ecclesiasticæ omnes in scriptis fieri debent, *c. sine*, 12. *quæst.* 12. *vbi vide Reb. c. hoc ius*, 10. *quæst.* 2. *vide Dd. in c.* 2. *de reb. Eccles. non alien.* Finis est, vt agri inculti & steriles, per culturam melioreutur: quod & nomen ipsum iudicat: *l.* 3. & 7. *C. de fund. patri. lib.* 11. Effectus idem qui nominatorum contractuum, nam nec pœnitere licet, *d.* §. *adeò, d. l. vbi Ias. num.* 9. & actio vtrinque oritur quæ Conditio ex lege est, *Salic. post Bart. in d. l. in fin. Co. eo. Bartol. in l. vnic. de condit. ex lege.* sæpe etiam actio Realis, *Specul. de emphyt. num.* 68. & 153. *Imol. in d. c. potuit num.* 22 *l.* 1. *in fin. hoc tit.* Sed & omne commodum atque incommodū rei emphyteuticæ, contractu perfecto in emphyteutam transit, *l.* 1. *vbi Iaso. num.* 29. & 77. *Co. eod. Specul. de emph. num.* 157. 158. 161. Finitur porrò emphyteusis finita generatione seu sobole eius qui accepit: *Spec. de emphyt. n.* 130. *cum seq.*

seq. item præscriptione, *Salic. in d. l. 2. num.* 23. *Ias. num.* 72. 156. *Co. eo. tit per l. comperit. C. de præscript.* 30. *annorum. cap.* 1. §. *si quis per* 30. *annos, si de feud. defunct. in vsibus feud.* Sed & Canone per biennium in Ecclesiasticis, trienniumve in temporalibus non soluto, *l. 2. C. eo. cap potuit. de locat.* aut alienatione ignorante domino facta, iure suo cadit emphyteuta: *l. fin. Co. eo. titul.* quemadmodum & quando pactis conuẽtis stare detrectat: §. *cæterùm*, §. *si verò in Auth. de alien. & emphyt. Iaso. in l.* 1. *nu.* 11. *C. eod.* aut dolo malo interuertere ius suum domino conatur: *Ias. in dict. l. 2. nu.* 68. *Co. eo. per c. vasallus, si de feud. contro.* §. *fin. de l. Corradi.* quanquã ob solam inficiationem eum non priuari, verius videtur, *Iaso. præalleg. loc. in fin. quem vide.* Sed quod de præscriptione diximus, explicatione quadam opus habet. Sciendum enim est, libertatem ab emphyteuta nõ aliter præscribi, quàm si causam possessionis domino mutet: vt verbi gratia, quia dominus voluit recognosci dominium: vel solui pensionem in eius recognitionem: & emphyteuta ius ei directum inficiatus est, atque exinde per 30. annos pro suo possedit: cæteroqui non præscribit causa possessionis non mutata, quia alieno nomine possidet, etiamsi Canonem non soluat, *l. 2. l. cùm notissimi*, 7. §. *fin. C. de præscr.* 30. *ann.* nam libertatem

A à Canone poterit hoc modo præscribere 30. annis, *dict. l. cum notissimi, l. plures, Co. de fid. instrum.* directum porrò dominiũ nequaquam, donec mutata sit possessionis causa, quam ipsius sibi sine nouo aliquo facto mutare nequit, *l.* 3. § *penult. qui bona*, 19. §.

B 1. *de acquir. poss.* Potest enim recognosci dominium, etiam sine pensione, quia eam remittere dominus tacitè vel expressè emphyteutæ potest, iure dominij manente, & durante nihilominus emphyteusi: quamuis ea initiò, sine Canonis constitutione induci non potuisset, *Salic. in dict. l.*

C *cùm notissimi*, §. *si fac. l. cùm satis*, 72. *Co. de agr. & cens. lib.* 12. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. Iure Saxon. quædam in emphytheuticis paulò aliter habentur. Nec enim emphyteuta cadit iure suo, etiamsi non soluat, aut si alie-

D net: sed dominus habet tantùm ius Retractus, aut in casum non factæ solutionis, ius Pignoris. Est & alia pœna non soluentis vsitata, videlicet vt Canon duplicatus soluatur: quod locum tamen aliter non habet, quàm cùm initio ita est conuentum, *Land. lib.* 1.

E *artic.* 54. *cum gloss. item glossa* 206. *Land. libr.* 2. *artic.* 58. *D. Reinh. diff.* 11. Deinde quamuis iure ciuili cogitur emphyteuta, Canonem suis sumptibus ad domum domini portare, si sint eiusdem fori: *Bart. in l. item illa, de const. pecun.*

Panorm.

Panorm. in capit. significante. A à seruatur. *Landt. libr. 1. art. 54. de pign.* tamen iure Sax. contra *vbi Zob.*

DIGEST. LIB. VII.

DE VSVFRVCTV, ET QVEMADMODVM quis vtatur fruatur. Tit. I. C. 3. 33.

1 *Continuatio.*
2 *Cur dicantur fundi seruire.*
3 *Diuisio seruitutum.*
4 *Species seruitutum personalium.*
5 *Quid sit vsusfructus.*
6 *Quarum rerum vsusfructus habeatur.*
7 *Quid insit in vsufructu.*
8 *Quid fructus ab vsu differat, & an alterum alteri insit.*
9 *Quomodo vsufructuarius vti debeat.*
10 *Dispositio titulorum sequentium.*

Hactenus † de rerum corporalium Vendicatione tractatū est, nunc de rebus incorporalibus, quę quidem vendicari possunt, agamus. Res autem incorporales, quæ in rei vendicationem cadūt, sunt seruitutes, non quidem hominis, sed fundi. Vt enim † homo, amissa libertate, seruitutem seruire dicitur: ita res quælibet, quæ alteri quā suo domino subest, seruitutem atq; obedientiam B quodammodo debet: *l. traditio, 20. de acquirend. rer. domin. l. non tantùm, 169. de verb. signific.*

¶ Harum autem seruitutum aliæ Personales sunt, aliæ Reales. 3 Personarum sunt, quæ personis debentur, & sine persona vtentis esse nequeunt. Rerum siue prædiales C seruitutes, vocant onera & iura, quæ inhærent prædio seruienti, debentur autem alteri dominanti: sine quibus duobus correlatiuis stare non possunt.

¶ In personalibus seruitutibus 4 numerantur Vsusfructus, Vsus, *l. vsusfructus, de stipul. seruorum.* D Habitatio. Sed de vsufructu priùs videamus. Constituunt autem Dd. vsumfructum alterum Causalem, alterum Formalem. *gloss. verb. ius. vbi etiam Angel. Fab. & Dd. in princip. Institut. eodem.* Causalem vocant, qui coniunctus E est cum causa rei, hoc est, quem dominus habet ex causa rei, seu iure dominij: *l. si cum argentum, 21. §. penult. de except. rei iud.* dominij enim præcipuus vsus est in rei fruitione: vnde vsusfructus, dominij pars esse dicitur,

 l. 4.

l.4. hoc tit. De hoc vsufructu hic A propriè non agimus: *l. quod nostrum, 63. hoc tit.* Loquimur enim de vsufructu hic, prout est seruitus, & vendicari potest separatim, *tot. tit. si vsufruct. pet.* non prout pars dominij, nam dominus re sua vtitur, non seruitutis, sed dominij, *l. in re mandata, Co. mand. vide Dd. in rubr. de acquir. rer. domin.* iure. Neq; talis vsusfructus separatim à re vendicatur, sed rei vendicationi inest: res enim sua separatim nemini seruit: *l. vti frui, infra si vsufru. petat.* Altera itaque species vsusfructus, de qua hic titulus agit, C appellatur à Dd. Formalis: quoniam est forma quædam vtendi fruendi, à proprietate separata, *gloss. in dict. l. si cum argentum*, §. *penult. ad verb. suum. de except. rei iud. & in princip. Instit. eo. Bal. & Dd. in l. si vsufructu, 57. ff. solut. matrimon.* quæ ad hunc modum D definitur: Vsusfructus, † est ius alienis rebus vtendi fruendi, salua rerum substantia: *l. 1. hoc tit. in princ.* Vsumfructum ergo hic accipimus, non pro dominio, aut eius parte, vt aliquando capi videmus: *l. qui vsumfructum, 58. de verb. oblig. l. 4. hoc tit.* sed pro E seruitute, quæ in iure consistit. Est igitur vsusfructus separatum ius à proprietate siue dominio rei: & quidem ius, hoc est, iure constituta facultas vtendi fruendi. Additur in definitione: † ALIENIS REBVS: oportet enim res alienas esse, quarum vsumfructum habemus. *Institut. eod. vers. vsusfruct.* Nam quę nostræ sunt, hæ nobis seruire non possunt: sed iure dominij, non seruitutis (vt paulò antè dictum est) his vtimur fruimur: *l. vti frui, 5. infra, si vsufruct. petatur, l.* B *in re, 26. de seruit. vrban prædior. l. si cum argètum, 21. §. si fundum, 3. extr. de except. rei iudic.* Porrò verbo † Vtendi fruendi, omnes 7 fructus, omniaque omnino veniunt emolumenta, quæcunque ex fundo aut eius occasione percipiuntur, non modò naturalia, *l. item si fundi 9.* sed etiam ciuilia: vt pensiones, vsuræ, aliæque obuentiones ciuiles: *l. vsufruct. 7. hoc tit.* quæ videlicet non ex ipsa præcipuè re nascuntur, & proinde nec sunt in fructu, *d. l. item si.* sed industria hominis, qui rem vtendo vtilem facit, comparantur: item vtilitas fodiendi, cædendi, pascendi, *d. l. item, 9. §. sed si, hoc tit. Iaso. & Dd. in §. si vir, l. diuortio, infra solut. matrim. vide Sax. lib. 1. art. 35. Reinhart. in vlt. part. diff. 7.* &c.

¶ Apud I.C. autem Vsus & Fructus hoc differunt, quòd vsus nō plus habet quàm quantum satis est quotidianis necessitatib. vtentis: *in princ. Inst. de vsu & habit.* vnde Vsus esse, pro Opus esse, Latinis dicitur; at fructus comprehendit omne omnino cōmodum, non modò ad necessitatem, sed etiam ad lucrum & voluptatem

tem pertinens. Vnde non immeritò dicit Vlpianus, *l. per ſeruum, 14. §. 1. infra de vſu & habita. vide qua dixi Inſtitut. de vſufr. & de vſu & habit.* Fructui vſum ineſſe, vſui fructum deeſſe poſſe. Frui enim nemo ad lucrum aut voluptatem re poteſt, niſi prius vtatur: id eſt, inde ſumat ea, quibus opus habet. Verùm vti poteſt ad vitæ neceſſitates ſine fructu: id eſt, citra maius aliquod lucrum, aut perceptionem ad voluptatem quæſtumque comparatam, vltra vſum. Vtcunque ſit, liquet ex his verbis, ius vtendi fruendi, omnem omnino vtilitatem, quam quocunque modo res afferre poteſt, ad vſufructuarium pertinere. Addit poſtremò, SALVA RERVM SVBSTAN-
9 TIA. Non † enim oportet vſufructuarium deteriorem facere rei ſubſtantiam: ſed vti frui debet arbitratu boni viri, & patiſfam. *l. ſed cum, 65. hoc tit.* ita vt ſecurus ſit dominus de proprietate, *l. ſi cuius, 15. in princ. hoc tit. l. 1. infra vſufr. quem. cauſ.* alioqui ab eo conueniri poteſt ad Intereſſe, ex ſtipulatione, quam præſtare vſufructuarius cogitur: *l. damni infecti ſtipulatio, 18. §. ſi cuius, 2. de damn. infect. l. inter fructuarium, de dam. infect. l. 1. infra vſufruct. quem. cau. vide gloſ. & Dd. in l. 4. C. eo.* Cauſa remota Lex eſt, Conſuetudo, vt nunc in dotalitijs, item Senatuſconſultum. *infr. de vſufruct. ear. rer.* propinquior,

A Pactio conſtituentium, *§. 1. Inſt. eod.* Præſcriptio, item Vltima voluntas, qua vſusfructus relinquitur: *d. §. 1. & tot. tit. de vſufr. leg.* Proxima, Quaſi traditio per inductionem & patientiam: *l. 3. hoc tit.* Adiudicatio in duplicib. iudicijs: *l. vſufruct. 6. hoc titul.*
B *iunct. §. vlt. Inſtit. de offic. iud.* &c. Materia in qua conſtituitur, corpus aliquod: *l. 2. hoc titul. l. 5. §. 2. quibus mod. vſufr. amit.* mobile, *l. 7. l. ſed ſi, 15. §. 3. l. numiſmatū, 28. l. ſtatua, 41. hoc tit. §. 2. Inſtit. eod.* mouens *l. ſerui, 25. l. vetus, 68. hoc tit. d. §. 2. Inſtitut. eod.* im-
C mobile: *§. 2. Inſtitut. eo. l. vti poſſid.* cuius tamen vſus abſq; abuſu eſſe poſſit: *vide infra de vſufruct. ear. rer. §. 2. Inſtitut. eo.* Forma, vt patientia conſtituentis, & vſurpatione eius cui conſtitutus eſt, introducatur: *l. 3. hoc tit.* quæ in corporalibus, cuiuſmodi eſt vſuſ-
D fructus: *§. 1. Inſtit. de reb. in corp.* pro traditione habetur: *l. 2. de act. empt.* Factio igitur vel teſtamentum inducit ius. Ad rem perſonalem, ad petendum vſumfructum: patientia & vſus, ius, In re, vt loquuntur, reale. Finis & effectus, vti frui re aliena, ad vitam
E tantùm non vlterius: *§ 3. Inſtit. eo. & infra quibus mod. vſusfruct.* Adiacens, vti boni viri arbitratu. *vide infra vſufruct. quemadmod. cau.* Affinis, Vſus: de quo paulò poſt. Contraria, illa quæ vel impediunt vſumfructum conſtitui, vel conſtitutum extinguunt. *vide*

infra quib. modis vsusfruct. amitt. 10 §. 3. *Inst. eo.* Et hæc † quidem generatim dicta sufficiant, ad intelligendum quid sit vsusfructus: nunc amplius quomodo acquiratur, amittatur, quibus in rebus constituatur, quæ actiones de vsufructu proditæ sunt, perscrutemur.

De Vsufructu accrescendo. Tit. II.

1 *Quibus modis vsusfructus constituatur.*
2 *In coniunctis accrescendi ius tantùm obtinere.*
3 *Quid sit ius accrescendi.*
4 *De triplici coniunctione.*

1 Constitui † atq; acquiri vsumfructum conuentione, stipulationibus, testamento dubiũ non est: §. 1 *Institut. de vsufruct.* § *fin. Institut. de seruit. rust. prædior.* nec id maiori declaratione opus habet. Moribus tamen nostris non nisi cum tutoris ad id dati authoritate, constitui mulieri vsusfructus aut dotalium in bonis mariti potest: *Saxon. lib.* 1. *artic.* 44. *Reinch. diff.* 13. *de tutel* Constituitur etiam & acquiritur vsusfructus præscriptione longi temporis, iure Nouo: *l. fin. verb. vsusfruct. C. de præsc. long. temp.* quamuis iure Veteri, quo seruitutes non præscribebantur, *l. seruit.* 14. *infra, de ser.* contra fuerit, *l. insto,* 44. §. *antepenu. de vsucap.*

A non obstat quòd vsusfructus causam habeat discontinuam, vnde videri poterat, non nisi tempore immemoriali posse præscribi. *Dd. in l. foramen,* 27. *de seru. vrb. præd.* Nam discrimen illud Continui & Discontinui actus tantùm obtinet in seruitutibus prædialibus, in B quibus ideo consideratur Continuitas actuum, quia prædijs debentur, quæ sunt inanima, nec aliter quàm per continuationem actus continuò possideri possunt. *vide contra disputata infra de seruit.* In personalibus secus est, quia à persona hæ seruitutes animo C semper continuo possidentur, etiamsi actus non sint continui, *l.* 3. §. *saltus,* §. *in amittenda, l. si id quod,* 25. §. *fin. l. clam,* 6. §. 1 *de acquir. possess.* Vnde pro continuis indistinctè omnes personales seruitutes habentur: debentur enim personæ, seu homini. At homo D continua voluntate semper possidet, & possessionem animo retinet, etiamsi non sit in continuo actu possidendi. *vide Bart. in l. insto,* 44. § *non mutat, de vsucap.* Illud etiam enodemus, si vsusfructus pluribus coniunctim relictus sit, quomodo per Ius accrescendi E interdum vsusfructus acquiratur: quæ propria est huius tituli materia, *vide Paul. lib.* 3. *tit.* 6. *Cuiac. ad Vlpia. tit.* 24. *Gouea. de iur. accresc. & quæ dixi in* §. *si eadem, Instit. de lega.*

¶ Sciendum igitur est, Ius accrescendi locum non habere, nisi 2

Coniun-

Coniunctim vsusfructus legatus sit. Nam si Separatim vnicuique partis rei vsusfructus relinquatur, verbi gratia. Mæuio fundi Tusculani vsumfructum, pro dimidia parte do, lego: alteram partem vsusfructus Titio lego: sine dubio ius accrescendi cessabit, *l.1. in princ. hoc tit.* Ergo in coniunctis tantùm ius accrescendi locum habet.

3 ¶ Est autem ius accrescendi, cum duobus aut pluribus coniūctis: altero deficiente alteri pars deficientis adijcitur & accrescit Cuiacio hic est Ius retinendæ vel nanciscendæ partis eius qui non concurrit, vel concurrere desijt. Porrò Coniuncti vocantur, qui à lege vel homine ita connectuntur, vt pro vno habeantur: *l.planè, 34. in princ. de leg. 1.*

4 ¶ Triplici autem modo fit hæc coniunctio, Re, Verbis, ac Re & Verbis simul, *l.triplici, 142. de verborum significat. l.re coniuncti, 89. de legat. 2.* Re quidem: vt Titio vsumfructum fundi loco. Seio eiúsdem fundi vsumfructum lego. Hic enim cum vnicuique in solidum vsusfructus legetur, non tam ius accrescendi, quàm ius nō decrescendi locum habet. Fiunt enim partes concursu vtriusque legatarij, ex forma legati. Vtriq; enim in solidum vsusfructus est legatus. Quamobrem altero legatariorum mortuo, aut repudiāte legatum, quia concursus cessat, alteri in solidum vsusfructus

A iure non decrescendi cedet. Verbis tantùm coniunguntur, quib. æquis pro indiuiso portionibus vsusfructus relinquitur, hoc modo: Titio & Mæuio vsumfructū æquis partibus do, lego: *dict. l. re coniuncti.* Hi enim Re separati sunt: quia æquales partes sunt

B relictæ: non quidem corpore diuisæ, sed intellectu. Nam si corpore diuisæ essent, vtique dimidia parte separatim relicta nulla esset coniunctio: *d. l. planè, de leg. 1.* In his igitur propriè locum habet ius accrescendi, vt si alteruter moriatur, aut repudiet

C legatum, alteri pars eius accrescat. Re & verbis iunguntur, quibus idem, partibus nullis expressis, in eadē oratione coniunctim relinquitur: vt, Titio & Mæuio vsumfructum Tusculanum do, lego. Hic enim Verbalis coniunctio sola non est, cum partes

D nullæ sint expressæ, nec Realis sola, cum verbis iungantur legatarij: itaque verbis & Re coniuncti sunt: ac tam de iure non decrescendi, quod est re coniunctorū, quàm accrescendi, quod coniunctis verbo propriū esse diximus, vtuntur, cæterisque sunt potiores: *dict. l. 1. §. idem est, 1. hoc tit.*

E *d. l. re coniuncti. vbi Dd. præcipuè Iaso. de legat. 3. d. §. si eadem. Inst. de legat. vbi dixi* Sed de hac materia & inexplicata, satis hoc in instituto dici non potest, *Vide Cuiac. hic, & passim in tit. de legat.*

Quando dies vsusfructus legati cedat. Tit. III.

1 *Vsusfructus diem ab adita hæreditate cedere.*
2 *Ratio eius.*
3 *Quare reliqua legata à morte testatoris cedant.*

1 Illud † autem notandum est, vsufructu legato, diem eius cedere, id est, vsumfructum deberi, *l. cedere diem*, 213. *de verb. signific.* non à morte testatoris, vt cætera legata, sed ab adita hæreditate: *l. vnic. hoc titul.* cum
2 † quia vsusfructus intelligi non potest, nisi sit, qui eum constituat, quique frui patiatur: *l. 3. supra de vsufruct.* nempe hæres, qui nullus existit ante aditam hæreditatem: tum quòd ratio, quamobrem cæterorum legatorum dies cedat à morte testatoris, hic cessat.
3 ¶ In his enim ideo statim cedit, vt legata moriente ante aditam hæreditatem legatario, ad hæreditatem eius trasmitti possint, neq fiant Caduca: *l. si coniunctim. Institut. de legat: l. vnica*, §. *cum igitur, in fin.* & §. *in nouissimo, C. de caduc. tollend.* quod in vsufructu locum habere non potest, cum is semper moriente vsufructuario vnà extinguatur, vtpotè qui personæ cohæreat: *l. 2.* & *3, quando dies legat. cedat, l. vnica*, §. *libertatibus. C. de caduc. tollend.* vt frustra omnino eius dies A ante ipsam constitutionem, quæ demum post aditam fit hæreditatem, sit cessura.

Quibus modis vsusfructus, vel vsus amittitur. Tit. IV.

B 1 *Quare placuerit vsumfructum aliquando extingui.*
2 *Vsusfructus finitur morte.*
3 *Capitis diminutione.*
4 *Interitu vel mutatione rei, non dominij.*
5 *Cessione.*
6 *Consolidatione.*
C 7 *Non vtendo.*
8 *Malè vtendo.*
9 *Quasi morte, & tempore.*

Quia diximus morte finiri vsumfructum, *l. 3. §. fin. hoc tit.* videamus & de reliquis modis, quibus vsusfructus vel vsus 1
D amittatur. Placuit enim has seruitutes certis modis extingui, ne inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu, *l. 3. l. an vsufruct. 5. 6. supr. de vsufr. §. vsusfruct. in fin. Institut. eodem* Præter † mortem igitur vsufructuarij, etiam capitis ipsius dimi- 2
E nutione extinguitur vsusfructus: *l. 1. hoc tit.* quia, quod ad priorē statum attinet, pro mortuo mimitur habetur: atque olim quidem quacunque diminutione: *l. 3. hoc tit. §. fin. Instit. eo.* nouissimo † autem iure (quo sublatis mancipationum solennibus munimacapitis 3

3 capitis minutio penè obliterata est: (maxima & media tantùm, non etiam minima. *l. corruptionē, 36. in fin. C. de vsufruct.* Cùm autem hoc modo morte aut capitis minutione vsusfructus extinguitur, fructus vltimi anni non pertinent ad vsufructuariū aut eius hæredem, nisi quatenus sunt percepti: *§. is verò. Institut. de rer. diuis. vbi. quæ dixi*: quod tamē iure Sax. in industrialibus non obtinet. nam quicquid vsufructuarius conseuit, id quamuis nec dum maturum neq; perceptum: ad suum heredem transmittit, *Reinh. diff. vlt. par. diff. 21.*

4 ¶ Amittitur etiam vsusfructus, interitu seu mutatione rei. Cùm enim ius sit in re, hac sublata, ipsum extingui necesse est, modò tota res pereat: nam in parte totus etiam vsusfructus retinetur. *l. si cui, 53. sup. de vsufr.* Oportet igitur totam rem interire, vt soluatur vsusfructus, aut certè in aliam formā mutari: veluti vsufructu ædium legato, si ædes corruerint, vel exustæ sint, corrumpitur vsusfructus, ita vt ne areæ quidem vsusfructus debeatur. nō enim areæ, sed ædium vsusfructus legatus est *l. repeti, 5. §. rei mutatione, 2. hoc titul.* aut si ager flumine vel mari inundatus sit, *l. si ager, 33. cum l. seq.* vel ab hostibus captus fuerit *l. si ager, 23. eod.* His tamen posterioribus casibus restituta proprietate vsusfructus restituitur, nisi forma rei

A planè sit immutata, *d. l. si ager, 23. & 26.* Dixi verò, Rei ipsius mutatione dissolui vsumfructum: nam dominij mutatione, vt quando proprietarius fundum alienat, nec vsusfructus, neq; iter actusve deperit. *l. neque vsusfructus. 19. hoc tit.*

B ¶ Item finitur vsusfructus, si is Cedatur (id est alienetur: nam cessio species est alienationis legitimæ, vt tradit Boetius ad Topica Ciceron.) domino proprietatis: quia res sua domino amplius seruire nequit, & vsusfructus cum proprietate consolidatur. Cedendo autem extraneo nihil agitur vt inquit Iustinianus, *§. fin. Institut. de vsufruct.* cum personæ usus fructus cohæreat: *l. si vsusfructus, 4. de nouat.* à qua diuelli non potest, nisi legitimis modis iam traditis: quibus aliquando diuulsus, ad proprietatem redit: non autem per solam cessionem, quæ nullius est momenti. *arg. c. non præstat, de reg. iur. l. 2. 3. 4. de opt. leg. l. quod pupillæ, 30. quan. di. leg. ceda. l. hæc conditio, de condit. & demonstrat.* Atque ita intelligendus est Pomponius, *l. si vsusfructus, 66. de iur. dot.* cùm ait Cessione extraneo facta nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuerti usumfructum: scilicet, legitimo tandem modo extinctum. Iniquum enim esset, cum nullū delictum, nulla etiam uis insit in cessione, eo facto quempiam ius suum

3 *Edictum.*
4 *Eius explicatio, & cui detur hæc actio.*
5 *Ad quid detur.*
6 *Contra dominum non dari.*

1 SEd † rei quidem vendicatio ex legitimis causis descendit. Aliam autem Prætor ex sua iurisdictione in rem comparauit, quæ ab authore Publicio, Publiciana est appellata. Nam † cum
2 is cui ex iusta causa res aliqua à nõ domino tradita fuerat, eiusq; rei ante completam vsucapionem casu possessionem amisisset, nullam haberet in rem directã actionem ad eam persequendã: quippe ita proditæ erant iure ciuili actiones, vt quis dominiũ suum vendicaret, durumque videretur eo casu deficere actionem: inuẽta est à Publicio Prætore actio, in qua dicit is qui possessionẽ amisit, eam rem se vsucepisse, quam vsu non cepit, & ita vendicat suã esse, §. *sed istæ, vers. namque si cui. Instit. de actio. vbi dixi.* Visum enim est æquius fore hunc colorem obtẽdi potius actioni, quam pati vt eius defectu possessor bonæ fidei, amissa forte possessione, ius omne facultatemque rei recuperandæ amittat, & iniustus possessor id omne lucretur: cum bona fides possidenti tantum præstare soleat, quantum veritas, *l. bona fides*, 136. *de reg. iur.*
3 ¶ Verba porrò edicti hæc sunt: SI QVIS ID QVOD TRADIATVR EX IVSTA CAVSA NON A DOMINO, ET NONDVM VSVCAPTVM, PETET, IVDICIVM DABO. Ex † iusta 4
causa traditum hic accipimus, scilicet, Ex iusto contractu vel titulo, puta emptionis, donationis, dotis, aut alia causa: ex qua B si dominus tradidisset, dominiũ transferretur, *l. 1. in fin. cum mult. seq. hoc tit.* Nam ex alijs etiam iustissimis, non datur hoc iudicium, si ea possessionis causa sit, vt ex illa neque dominium à verò domino, neque vsucapiendi conditio à non domino transeat: C vt est in pignoratitia, precario, in locatione, *l. 2. C. de præs. 30. annor.* &c. Eo enim animo eiusmodi acquiritur possessio, vt is qui eam accipit, credat se dominum non esse: cui hæc actio vtilis esse nequit, vt nec malæ fidei possessori: eoque opus est, hac agere D volenti traditionem bona fide factam esse. *l. quæcunque*, 13. *hoc. tit.* Nam qui sciens alienam rem occupat, Publiciana experiri nequit: quia nec vsucapere potest, *l. sed etsi*, 7. §. *fin. hoc tit.* Oportet igitur eum qui hac actione agere velit, bona fide ex iusto & transE latiuo dominij titulo possessionẽ esse nactum, *d. l.* 7. §. *prætor*, 7. ait prætor, A non domino. Nam si dominus tradidisset, ipsa traditione dominium transtulisset, *l. traditio*, 20. *de acqu. rer. dom. l. clauibus*, 7. *de contra. emptio.* Et addit, Nõdum vsucaptum. Nam

si vsucaptum esset, haberet ciui- A lem actionem Rei vendicationis, *l.1.hoc tit.* & frustra desideraret Publicianãm. Postremò ait, Iudicium dabo: scilicet ei qui ita petere rem nondum vsucaptam, & aliquo casu amissam instituit.

5 ¶ Iudicium porrò Prætor hic ferè dat eodem modo, quo in B rei vendicatione. Nam vt in ea approbato actoris dominio iudex rem illi officio suo restitui iubet: ita hic probato iusto agentis titulo, & bona fide ac traditione subsecuta, res ei tanquam domino restituitur, omniaque ferè eadem sunt in Publiciana, quæ in C Rei vendicatione, *d. l. etsi, 7. §. si petenti, 3. §. sed ista, vbi vide Ias. & alios, Instit. de actionib.* Huic autem actioni vna tãtum exceptio obijci potest, nempe Dominij. Æquum enim est, actori bonam tantùm fidem cum titulo alleganti, præferri verum domi- D nium, præsertim possidentem: *l. 1. & 2. & passim de cond. ob tur. caus. c. in pari. de reg. iur. in 6. l. vlt. Cod. de rei vendic.* qui etiamsi non possideret, à quolibet tamen possessore rem suam vendicare posset: *l. penult. & l. vlt. hoc tit.*

Si ager vectigalis, id est emphyteuticarius petatur. Tit. III. C. 4. 66.

1 *Ex qua causa detur hæc actio.*
2 *Cui, aduersus quos detur: & methodica tractatio de emphyteusi.*

AD † exemplum huius Prætoriæ actionis, alia quoq; 1 inuenta est: qua illis qui non quidem directum, sed vtile (vt nunc loquuntur) dominium habent, consulitur, *l. si cum 66. in princ. de euict.* cuiusmodi olim in fundis prouincialibus non Italici soli, nempe stipendiarijs populo Rom. tributarijs Principi, possessores habebant, *§. per traditionem vel Theoph. Instit. de rer. diui. in princip. Instit. de vsucap. l. si finita, 15. §. si de vectigalibus. 13. de damn. infect. l. cum sponsus, 12. §. 1. de Publiciana.* quanquàm autem hoc dominiorum discrimen Iustin. sustulit. *l. vnic. C. de vsucap. transfor. in princ. Institut. de vsuc.* manet tamen adhuc fundorum in longum tempus elocandorum vsus, *l. 1. de superficiebus*, vel meliorationis causa, *l. 1. 2. hoc t.* Solent enim ciuitates etiam nũc, aut alij rerum domini, vel propter sterilitatem, vel aliam ob causam, agros suos in perpetuum, aut ad longum tempus colendos meliorandosque locare; hac lege vt quandiu pro his vectigal pendatur tamdiu neque ab ipsis qui conduxerunt, neque ijs qui E in locum eorum successerunt, eos auferre liceat. Quia namque publica neglectui haberi à colonis solent, quorum res non vertitur ideo quo in agris publicis colendis essent diligentiores, visitatum fuit; vt sub certa pensione agri publici ita locarentur, vt ius vtile

vtile in colonum transiret: isque suo bono & malo: suaque fortuna agrum colere haberet necesse.

2 ¶ Qui ergo in perpetuum, aut longum tempus, fundum fruendum cõduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur veri domini, tamen quia vtile dominiũ in fundo emphyteuticario habẽt, placuit competere ijs in Rem actionem aduersus quemuis possessorem: sed & aduersus ipsos municipes, ita tamen si vectigal soluant, *d.l.1.& 2.*

3 ¶ Sed quia contractus emphyteuticus, moribus non est infrequens: erit, vt arbitror, operæpretium, de hac re methodicam aliquam subijcere tractationem, *vide de eadem materia Ias. & Dd. in l.1.2.3. Co. de iur. emphyteut. cap. potuit de loca. Land. lib.1. art.54.* A Græco verbo φύω vel φυτεύω, quod serere aut plantare significat, fit ἐμφυτεύω implanto, insero: & ἐμφύτευσις, implantatio: ἐμφυτεύματα implantationes & per metaphoram, meliorationes: quia per cultum & sationem implantationemque agi meliores redduntur. Hinc cõtractus emphyteuticus dictus: quem hoc modo definire possumus: Vt sit iuris ciuilis, nominatus, stricti iuris: in quo dominus vtile dominium ac possessionem sui prædij in emphyteutam perpetuo transfert ea lege, vt is prædium colendo reddat melius, & in regnitionem dominij directi,

A quod dominus retinet, Canonẽ: hoc est, certam pensionem quotannis præstet. *vide Panor. ita ferè definientem in cap. potuit de locat.* Dico, esse Contractum: quod hic vltrò citroque oritur obligatio, *l. Labeo, 19. de verbor. signific.* Addo, Ciuilem: quia formam à B iure ciuili habet. *§. adeo. Instit. de loc. l.1. vbi Dd. Co. de emphyt. Bar. & Dd. in l.5. de iust. & iur.* etiãsi Corasius non rectè contra sentiat, *lib.1. Miscel. c.21.* Addo, Nominatum: quoniam actionem producit, & nomẽ certum habet: idque communiter est traditum, C *in d.l.1. vbi Ias. num.96. C. co. Bar. in l. vnic. de condict. ex leg.* Addo, Stricti iuris, ex doctrina Doctorum: *Ias. in d.l.1.n.67. Sal. in l. fi. Co. eo.* quamuis non desint qui probabiliter contradicant. *Connan. lib.7. cap.12.* Aio Perpetuum esse: videlicet in rebus propha- D nis, *Ias. in l.1. num.6. & in l.2. num.160. Co. eo. t.* quoad emphyteutæ posteritas durat, *Iaso. in l.2. num.203. Specul. de emphyt. nu.88.* Secus in Ecclesiasticis, in quibus temporalis est emphyteusis: *Ias. in d.l.1. num.22. & in d.l.2. n.20. per §. si verò, in Auth. de non* E *alien.* propter quod discrimen constitui duæ solent emphyteuseos species: altera Ecclesiastica, quæ ad res Ecclesiæ altera Ciuilis quæ pertinet ad res priuatorũ, hoc modo concessas. Causa efficiens est lex, *d. §. adeò. d.l.1. C. eo. tit. Molin. in consuet. Paris. tit. de censib.*

censib. in princ. num. 30 & consensus contrahentium: quo solo hic contractus ex dispositione legis perficitur, *Spec. de emphyt. num.* 5. *fac. l.* 1 *de iur. emphyt.* §. *adeò. Inst. de loca.* Ex contractu hoc fluit, seu per contractum constituitur ius & dominium vtile in re, quod emphyteuticum dicitur: accedēte scilicet domini traditione, vel patientia, qua secundum fidem contractus patitur emphyteutam vti frui re concessa. Præscriptione etiam quæritur emphyteusis, quasi ex tacito domini & possidētis consensu: *l. litibus, C. de ag. & cens. lib.* 11. *l. fin. C. de fund. pat. lib.* 11. *l. si finita.* §. *si de vectigalib. de dam. infect. Spec. de emphyt. nu.* 69. *in fin.* Materiam in qua existit emphyteusis, communiter Dd. res Soli statuunt, *Ias. in l.* 1. *num.* 100. *cum seqq. C. eo. gloss. in c. potuit. vbi Imol. num.* 5. *ext. de loca.* sicut & in feudalibus, *c.* 1. §. *sciendum. de feud. cognit.* Nam in mobilibus, quæ vsu non meliorantur, sed aut pereunt vtendo, aut fiunt deteriores, *l. lex qua*, 22. *C. de admin. tut. l.* 1. & 2. *infr. de vsufr. ear. rer. quæ vsu cons.* emphyteusis constitui, & vtile dominium alteri concedi facilè non potest, *l.* 1. *vbi Ias. num.* 11. *C. eo.* Formam huic contractui præcipuè dat pactio contrahentium. Specifica verò, si nihil aliud conuenit: forma in eo est, vt dominium directū retineat dominus, emphyteuta vtile consequatur: A sic tamen, vt in recognitionem directi dominij, certam pensionem quotannis soluat. Contrahitur autem plerumque in scriptis hic contractus, *l.* 1. & 2. *Co. eod.* etiamsi ad solēnnitatem scriptura non requiratur: vt communior est opinio, *in d. l.* 1. *vbi Ang.* B *Ias. num.* 12. & 16. *Spec. de emphyt. num.* 5. nisi in Ecclesiastica emphyteusi, *l. iubemus. Auth. hoc ius. Co. de sacrosanct. Eccles.* & *in Auth. de alien. & emphyt.* Nam alienationes Ecclesiasticæ omnes in scriptis fieri debent, *c. siue*, 12. *quæst.* 12. *vbi vide Reb. c. hoc ius,* C 10. *quæst.* 2. *vide Dd. in c.* 2. *de reb. Eccles. non alien.* Finis est, vt agri inculti & steriles, per culturam meliorentur: quod & nomen ipsum iudicat: *l.* 3. & 7. *C. de fund. patri. lib.* 11. Effectus idem qui nominatorum contractuum, nam nec pœnitere licet, *d.* §. *adeò, d. l.* D *vbi Ias. num.* 9. & actio vtrinque oritur quæ Conditio ex lege est, *Salic. post Bart. in d. l. in fin. Co. eo. Bartol. in l. vnic. de condict. ex lege.* sæpe etiam actio Realis, *Specul. de emphyt. num.* 68. & 153. *Imol. in d. c. potuit. num.* 22 *l.* 1. *in fin. hoc tit.* Sed & omne commodum atque E incommodū rei emphyteuticæ, contractu perfecto in emphyteutam transit, *l.* 1. *vbi Iaso. num.* 29. & 77. *Co. eod. Specul. de emph. num.* 157. 158. 161. Finitur porrò emphyteusis finita generatione seu sobole eius qui accepit: *Spec. de emphyt. n.* 130. *cum seq.*

seq. item præscriptione, *Salic. in* A *d.l.2.num.* 23. *Ias. num.*72. 156. *Co.eo.tit per l. comperit. C.de præscript.* 30.*annorum. cap.*1.§.*si quis per* 30. *annos, si de feud. defunct. in vsibus feud.* Sed & Canone per biennium in Ecclesiasticis, trienniumve in temporalibus non soluto, *l.2.C.eo. cap potuit. de locat.* B aut alienatione ignorante domino facta, iure suo cadit emphyteuta: *l.fin. Co. eo. titul.* quemadmodum & quando pactis conuẽtis stare detrectat: *§.cæterùm,§.si verò in Auth. de alien. & emphyt. Iaso.in l.*1. *nu.*11. *C.eod.* aut dolo malo interuertere ius suum do- C mino conatur: *Ias. in dict.l.2.nu.* 68.*Co.eo.per c.vasallus,si de feud. contro.§.fin.de l.Corradi.* quanquã ob solam inficiationem eum non priuari, verius videtur, *Iaso. præalleg. loc. in fin. quem vide.* Sed quod de præscriptione diximus, explicatione quadam opus habet. D Sciendum enim est, libertatem ab emphyteuta nõ aliter præscribi, quàm si causam possessionis domino mutet: vt verbi gratia, quia dominus voluit recognosci dominium: vel solui pensionem in eius recognitionem:& emphyteuta ius ei directum inficiatus E est, atque exinde per 30. annos pro suo possedit: cæteroqui non præscribit causa possessionis non mutata, quia alieno nomine possidet, etiamsi Canonem non soluat, *l.2.l.cùm notissimi,*7. §.*fin.C. de præscr.* 30.*ann.* nam libertatem à Canone poterit hoc modo præscribere 30.annis, *dict. l. cum notissimi, l.plures; Co.de fid.instrum.* directum porrò dominiũ nequaquam, donec mutata sit possessionis causa, quam ipsius sibi sine nouo aliquo facto mutare nequit, *l.3.§ penult. qui bona,* 19.§. 1.*de acquir.poss.* Potest enim recognosci dominium, etiam sine pensione, quia eam remittere dominus tacitè vel expressè emphyteutæ potest. iure dominij manente,& durante nihilominus emphyteusi: quamuis ea initiò, sine Canonis constitutione indu- ci non potuisset, *Salic. in dict. l. cùm notissimi,§.fi.fac.l.cùm satis,* 72. *Co. de agr. & cens. lib.* 12. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. Iure Saxon. quædam in emphytheuticis paulò aliter habentur. Nec enim emphyteuta cadit iure suo,etiamsi non soluat,aut si alienet: sed dominus habet tantùm ius Retractus, aut in casum non factæ solutionis, ius Pignoris. Est & alia pœna non soluentis vsitata, videlicet vt Canon duplicatus soluatur: quod locum tamen aliter non habet, quàm cùm initio ita est conuentum, *Land. lib.* 1. *artic.* 54. *cum gloss. item glossa* 206. *Land. libr.* 2. *artic.* 58. *D. Reinh. diff.* 11. Deinde quamuis iure ciuili cogitur emphyteuta, Canonem suis sumptibus ad domum domini portare, si sint eiusdem fori: *Bart. in l. item illa, de const. pecun.*

Panorm. in capit. significante. A à seruatur. *Landt. libr.1.art.54. de pign.* tamen iure Sax. contra *vbi Zob.*

DIGEST. LIB. VII.

DE VSVFRVCTV, ET QVEMADMODVM quis vtatur fruatur. Tit.I.-C.3.33.

1 *Continuatio.*
2 *Cur dicantur fundi seruire.*
3 *Diuisio seruitutum.*
4 *Species seruitutum personalium.*
5 *Quid sit vsusfructus.*
6 *Quarum rerum vsusfructus habeatur.*
7 *Quid insit in vsufructu.*
8 *Quid fructus ab vsu differat. & an alterum alteri insit.*
9 *Quomodo vsufructuarius vti debeat.*
10 *Dispositio titulorum sequentium.*

1 Actenus † de rerum corporalium Vendicatione tractatũ est, nunc de rebus incorporalibus,quę quidem vendicari possunt, agamus. Res autem incorporales, quæ in rei vendicationem cadũt, sunt seruitutes, non quidem hominis, sed fundi. Vt enim † homo, amissa libertate, seruitutem seruire dicitur: ita res quælibet, quæ alteri quã suo domino subest, seruitutem atq; obedientiam

2

B quodammodo debet: *l. traditio, 20. de acquirend. rer.domin.l.non tantùm,169. de verb.signific.*

¶ Harum autem seruitutum aliæ Personales sunt, aliæ Reales. Personarum sunt, quæ personis debentur, & sine persona vtentis esse nequeunt. Rerum siue prædiales seruitutes, vocant onera & C iura, quæ inhærent prædio seruienti, debentur autem alteri dominanti: sine quibus duobus correlatiuis stare non possunt. 3

¶ In personalibus seruitutibus numerantur Vsusfructus, Vsus, *l. vsusfructus, de stipul.seruorum.* D Habitatio.Sed de vsufructu priùs videamus. Constituunt autem Dd. vsumfructum alterum Causalem, alterum Formalem. *gloss. verb.ius. vbi etiam Angel.Fab.& Dd. in princip. Institut. eodem.* Causalem vocant,qui coniunctus E est cum causa rei, hoc est, quem dominus habet ex causa rei, seu iure dominij: *l.si cum argentum, 21. §. penult. de except. rei iud.* dominij enim præcipuus vsus est in rei fruitione: vnde vsusfructus, dominij pars esse dicitur, 4

l.4. *hoc tit.* De hoc vsufructu hic propriè non agimus: *l. quod nostrum,63. hoc tit.*Loquimur enim de vsufructu hic, prout est seruitus, & vendicari potest separatim, *tot.tit. si vsufruct. petat.* non prout pars dominij, nam dominus re sua vtitur, non seruitutis, sed dominij, *l. in re mandata, Co. mand.vide Dd.in rubr. de acquir. rer. domin.* iure. Neq; talis vsusfructus separatim à re vendicatur, sed rei vendicationi inest: res enim sua separatim nemini seruit: *l.vti frui, infra si vsufru. petat.* Altera itaque species vsusfructus, de qua hic titulus agit, appellatur à Dd. Formalis: quoniam est forma quædam vtendi fruendi, à proprietate separata, *gloss.in dict.l.si cum argentum, §. penult.ad verb.suum. de except.rei iud.& in princip. Instit.eo. Bal.& Dd. in l. si vsufructu, 57.ff. solut. matrimon.* quæ ad hunc modum definitur: Vsusfructus, † est ius alienis rebus vtendi fruendi, salua rerum substantia: *l.1. hoc tit.in princ.* Vsumfructum ergo hic accipimus, non pro dominio, aut eius parte, vt aliquando capi videmus; *l. qui vsumfructum, 58. de verb.oblig. l.4. hoc tit.* sed pro seruitute, quæ in iure consistit. Est igitur vsusfructus separatum ius à proprietate siue dominio rei: & quidem ius, hoc est, iure constituta facultas vtendi fruendi. Additur in definitione: † ALIENIS REBVS: oportet

A enim res alienas esse, quarum vsumfructum habemus. *Institut. eod. vers. vsusfruct.* Nam quę nostræ sunt, hæ nobis seruire non possunt: sed iure dominij, non seruitutis (vt paulò antè dictum est) his vtimur fruimur: *l. vti frui, 5. infra, si vsufruct.petatur, l. in re,*

B *26. de seruit.vrban prædior. l.si cum argẽtum, 21.§. si fundum, 3.extr. de except. rei iudic.* Porrò verbo † Vtendi fruendi, omnes fructus, omniaque omnino veniunt emolumenta, quæcunque ex fundo aut eius occasione percipiuntur, non modò naturalia, 7

C *l.item si fundi 9.* sed etiam ciuilia: vt pensiones, vsuræ, aliæque obuentiones ciuiles: *l.vsufruct.7. hoc tit.* quæ videlicet non ex ipsa præcipuè re nascuntur, & proinde nec sunt in fructu, *d.l. item si.* sed industria hominis, qui rem vtendo vtilem facit, comparan-

D tur: item vtilitas fodiendi, cædẽdi, pascendi, *d. l.item, 9. §. sed si, hoc tit. Iaso. & Dd. in §. si vir, l. diuortio, infra solut.matrim. vide Sax.lib.1. art.35.Reinhart. in vlt. part.diff.7.* &c.

¶ Apud I.C. autem Vsus & Fructus hoc differunt, quòd vsus nõ 8

E plus habet quàm quantum satis est quotidianis necessitatib. vtentis: *in princ. Inst. de vsu & habit.* vnde Vsus esse, pro Opus esse, Latinis dicitur; at fructus comprehendit omne omnino cõmodum, non modò ad necessitatem, sed etiam ad lucrum & volupta-

tem pertinens. Vnde non immeritò dicit Vlpianus, *l. per seruum*, 14. §. 1. *infra de vsu & habita. vide quæ dixi Institut. de vsufr. & de vsu & habit.* Fructui vsum inesse, vsui fructum deesse posse. Frui enim nemo ad lucrum aut voluptatem re potest, nisi prius vtatur: id est, inde sumat ea, quibus opus habet. Verùm vti potest ad vitæ necessitates sine fructu: id est, citra maius aliquod lucrum, aut perceptionem ad voluptatem quæstumque comparatam, vltra vsum. Vtcunque sit, liquet ex his verbis, ius vtendi fruendi, omnem omnino vtilitatem, quam quocunque modo res afferre potest, ad vsufructuarium pertinere. Addit postremò, SALVA RERVM SVBSTAN-
9 TIA. Non † enim oportet vsufructuarium deteriorem facere rei substantiam: sed vti frui debet arbitratu boni viri, & patris fam. *l. sed cum, 65. hoc tit.* ita vt securus sit dominus de proprietate, *l. si cuius, 15. in princ. hoc tit. l. 1. infra vsufr. quem. cauf.* alioqui ab eo conueniri potest ad Interesse, ex stipulatione, quam præstare vsufructuarius cogitur: *l. damni infecti stipulatio, 18. §. si cuius, 2. de damn. infect. l. inter fructuarium, de dam. infect. l. 1. infra vsufruct. quem. cau. vide gloss. & Dd. in l. 4. C. eo.* Causa remota Lex est, Consuetudo, vt nunc in dotalitijs, item Senatusconsultum. *infr. de vsufruct. ear. rer.* propinquior,

A Pactio constituentium, §. 1. *Inst. eod.* Præscriptio, item Vltima voluntas, qua vsusfructus relinquitur: *d. §. 1. & tot. tit. de vsufr. leg.* Proxima, Quasi traditio per inductionem & patientiam: *l. 3. hoc tit.* Adiudicatio in duplicib. iudicijs: *l. vsufruct. 6. hoc titul.*
B *iunct. §. vlt. Instit. de offic. iud.* &c. Materia in qua constituitur, corpus aliquod: *l. 2. hoc titul. l. 5. §. 2. quibus mod. vsufr. amit.* mobile, *l. 7. l. sed si, 15. §. 3. l. numismatū, 28. l. statua, 41. hoc tit. §. 2. Instit. eod.* mouens *l. serui, 25. l. vetus, 68. hoc tit. d. §. 2. Institut. eod.* im-
C mobile: *§. 2. Institut. eo. l. vti possid.* cuius tamen vsus absq; abusu esse possit: *vide infra de vsufruct. ear. rer. §. 2. Institut. eo.* Forma, vt patientia constituentis, & vsurpatione eius cui constitutus est, introducatur: *l. 3. hoc tit.* quæ in corporalibus, cuiusmodi est vsus-
D fructus: *§. 1. Instit. de reb. in corp.* pro traditione habetur: *l. 2. de act. empt.* Factio igitur vel testamentum inducit ius. Ad rem personalem, ad petendum vsumfructum: patientia & vsus, ius, In re, vt loquuntur, reale. Finis & effectus, vti frui re aliena, ad vitam
E tantùm non vlterius. § 3. *Instit. eo. & infra quibus mod. vsusfruct.* Adiacens, vti boni viri arbitratu. *vide infra vsufruct. quemadmod. cau.* Affin.: Vses: de quo paulò post. Contraria, illa quæ vel impediunt vsumfructum constitui, vel constitutum extinguunt. *vide*

infra quib. modis vsusfruct. amitt. §.3. *Inst. eo.* Et hæc † quidem generatim dicta sufficiant, ad intelligendum quid sit vsusfructus: nunc amplius quomodo acquiratur, amittatur, quibus in rebus constituatur, quæ actiones de vsufructu proditæ sunt, perscrutemur.

De Vsufructu accrescendo. Tit. II.

1 *Quibus modis vsusfructus constituatur.*
2 *In coniunctis accrescendi ius tantùm obtinere.*
3 *Quid sit ius accrescendi.*
4 *De triplici coniunctione.*

1 CONstitui † atq; acquiri vsumfructum conuentione, stipulationibus, testamento dubiũ non est: §.1 *Institut. de vsufruct.* § *fin. Institut. de seruit. rust. prædior.* nec id maiori declaratione opus habet. Moribus tamen nostris non nisi cum tutoris ad id dati authoritate, constitui mulieri vsusfructus aut dotalium in bonis mariti potest: *Saxon. lib. 1. artic. 44. Reinch. diff. 13. de tutel* Constituitur etiam & acquiritur vsusfructus præscriptione longi temporis, iure Nouo: *l. fin. verb. vsusfruct. C. de præsc. long. temp.* quamuis iure Veteri, quo seruitutes non præscribebantur, *l. seruit. 14. infra, de ser.* contra fuerit, *l. insto, 44. §. antepenu. de vsucap.* A non obstat quòd vsusfructus causam habeat discontinuam, vnde videri poterat, non nisi tempore immemoriali posse præscribi. *Dd. in l. foramen, 27. de seru. vrb. præd.* Nam discrimen illud Continui & Discontinui actus tantùm obtinet in seruitutibus prædialibus, in B quibus ideo consideratur Continuitas actuum, quia prædijs debentur, quæ sunt inanima, nec aliter quàm per continuationem actus continuò possideri possunt. *vide contra disputata infra de seruit.* In personalibus secus est, quia à persona hæ seruitutes animo C semper continuo possidentur, etiamsi actus non sint continui, *l. 3. §. saltus, §. in amittenda, l. si id quod, 25. §. fin. l. clam, 6. §. 1 de acquir. possess.* Vnde pro continuis indistinctè omnes personales seruitutes habentur: debentur enim personæ, seu homini. At homo D continua voluntate semper possidet, & possessionem animo retinet, etiamsi non sit in continuo actu possidendi. *vide Bart. in l. iusto, 44. § non mutat, de vsucap.* Illud etiam enodemus, si vsusfructus pluribus coniunctim relictus sit, quomodo per Ius accrescendi E interdum vsusfructus acquiratur: quæ propria est huius tituli materia, *vide Paul. lib. 3. tit. 6. Cuiac. ad Vlpia. tit. 24. Gouea. de iur. accresc. & quæ dixi in §. si eadem, Instit. de lega.*

¶ Sciendum igitur est, Ius accrescendi locum non habere, nisi 2

Coniun-

Coniunctim vsusfructus legatus sit. Nam si Separatim vnicuique partis rei vsusfructus relinquatur, verbi gratia. Mæuio fundi Tusculani vsumfructum, pro dimidia parte do, lego: alteram partem vsusfructus Titio lego: sine dubio ius accrescendi cessabit, *l.1. in princ. hoc tit.* Ergo in coniunctis tantùm ius accrescendi locum habet.

3 ¶ Est autem ius accrescendi, cum duobus aut pluribus coniūctis: altero deficiente alteri pars deficientis adijcitur & accrescit Cuiacio hic est Ius retinendæ vel nanciscendæ partis eius qui non concurrit, vel concurrere desijt. Porrò Coniuncti vocantur, qui à lege vel homine ita connectuntur, vt pro vno habeantur: *l. planè, 34. in princ. de leg.1.*

4 ¶ Triplici autem modo fit hæc coniunctio, Re, Verbis, ac Re & Verbis simul, *l. triplici, 142. de verborum signific at. l. re coniuncti. 89. de legat.2.* Re quidem: vt Titio vsumfructum fundi loco. Scio eiusdem fundi vsumfructum lego. Hic enim cum vnicuique in solidum vsusfructus legetur, non tam ius accrescendi, quàm ius nō decrescendi locum habet. Fiunt enim partes concursu vtriusque legatarij, ex forma legati. Vtriq; enim in solidum vsusfructus est legatus. Quamobrem altero legatariorum mortuo, aut repudiāte legatum, quia concursus cessat, alteri in solidum vsusfructus

A iure non decrescendi cedet. Verbis tantùm coniunguntur, quib. æquis pro indiuiso portionibus vsusfructus relinquitur, hoc modo: Titio & Mæuio vsumfructū æquis partibus do, lego: *dict. l. re coniuncti.* Hi enim Re separati sunt: quia æquales partes sunt B relictæ: non quidem corpore diuisæ, sed intellectu. Nam si corpore diuisæ essent, vtique dimidia parte separatim relicta, nulla esset coniunctio: *d. l. planè, de leg.1.* In his igitur propriè locum habet ius accrescendi, vt si alteruter moriatur, aut repudiet C legatum, alteri pars eius accrescat. Re & verbis iunguntur, quibus idem, partibus nullis expressis, in eadē oratione coniunctim relinquitur: vt, Titio & Mæuio vsumfructum Tusculanum do, lego. Hic enim Verbalis coniunctio sola non est, cum partes D nullæ sint expressæ: nec Realis sola, cum verbis iungantur legatarij: itaque verbis & Re coniuncti sunt: ac tam de iure non decrescendi, quod est re coniunctorū, quàm accrescendi, quod coniunctis verbo propriū esse diximus, vtuntur, cæterisque sunt potiores: *dict. l. 1. §. idem est, 1. hoc tit.* E *d. l. re coniuncti. vbi Dd. præcipuè Iaso. de legat. 3. d. §. si eadem. Inst. de legat. vbi dixi* Sed de hac materia & inexplicata, satis hoc in instituto dici non potest, *Vide Cuiac. hic, & passim in tit. de legat.*

Quando dies vsusfructus legati cedat. Tit. III.

1 *Vsusfructus diem ab adita hæreditate cedere.*
2 *Ratio eius.*
3 *Quare reliqua legata à morte testatoris cedant.*

1 ILlud † autem notandum est, vsufructu legato, diem eius cedere, id est, vsumfructum deberi, *l. cedere diem*, 213. *de verb. significat.* non à morte testatoris, vt cætera legata, sed ab adita hæreditate: *l. vnic. hoc titul.* cum
2 † quia vsusfructus intelligi non potest, nisi sit, qui eum constituat, quique frui patiatur: *l. 3. supra de vsufruct.* nempe hæres, qui nullus existit ante aditam hæreditatem: tum quòd ratio, quamobrem cæterorum legatorum dies cedat à morte testatoris, hic cessat.

3 ¶ In his enim ideo statim cedit, vt legata moriente ante aditam hæreditatem legatario, ad hæreditatem eius trasmitti possint, neq; fiant Caduca: *l. si coniunctim. Institut. de legat: l. vnica, §. cum igitur, in fin. & §. in nouissimo, C. de caduc. tollend.* quod in vsufructu locum habere non potest, cum is semper moriente vsufructuario vnà extinguatur, vtpote qui personæ cohæreat: *l. 2. & 3, quandò dies legat. cedat, l. vnica, §. libertatibus. C. de caduc. tollend.* vt frustra omnino eius dies ante ipsam constitutionem, quæ demum post aditam fit hæreditatem, sit cessura.

Quibus modis vsusfructus, vel vsus amittitur. Tit. IV.

1 *Quare placuerit vsumfructum aliquando extingui.*
2 *Vsusfructus finitur morte.*
3 *Capitis diminutione.*
4 *Interitu vel mutatione rei, non dominij.*
5 *Cessione.*
6 *Consolidatione.*
7 *Non vtendo.*
8 *Malè vtendo.*
9 *Quasi morte, & tempore.*

QVia diximus morte finiri vsumfructum, *l. 3. §. fin. hoc tit.* videamus & de reliquis modis, quibus vsusfructus vel vsus amittatur. Placuit enim has seruitutes certis modis extingui, ne inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu, *l. 3. l. an vsufruct. 5. 6. supr. de vsufr. §. vsusfruct. in fin. Institut. eodem* 1
Præter † mortem igitur vsufructuarij, etiam capitis ipsius diminutione extinguitur vsusfructus: *l. 1. hoc tit.* quia, quod ad priorem statum attinet, pro mortuo minimus habetur: atque olim quidem quacunque diminutione: *l. 3. hoc tit. §. fin. Instit. eo.* nouissimo 2
† autem iure (quo sublatis mancipationum solemnibus minima 3

capitis

3 capitis minutio penè obliterata eſt: (maxima & media tantùm, non etiam minima. *l. corruptionẽ, 36. in fin. C. de vſufruct.* Cùm autem hoc modo morte aut capitis minutione vſusfructus extinguitur, fructus vltimi anni non pertinent ad vſufructuariũ aut eius hæredem, niſi quatenus ſunt percepti: *§. is verò. Inſtitut. de rer. diuiſ. vbi. quæ dixi*: quod tamẽ iure Sax. in induſtrialibus non obtinet. nam quicquid vſufructuarius conſeuit, id quamuis nec dum maturum neq; perceptum: ad ſuum hęredem tranſmittit, *Reinh. diff. vlt. par. diff. 11.*

4 ¶ Amittitur etiam vſusfructus, Interitu ſeu mutatione rei. Cùm enim ius ſit in re, hac ſublata, ipſum extingui neceſſe eſt, modò tota res pereat: nam in parte totus etiam vſusfructus retinetur. *l. ſi cui, 53. ſup. de vſufr.* Oportet igitur totam rem interire, vt ſoluatur vſusfructus, aut certè in aliam formã mutari: veluti vſufructu ædium legato, ſi ædes corruerint, vel exuſtæ ſint, corrumpitur vſusfructus, ita vt ne areæ quidem vſusfructus debeatur. nõ enim areæ, ſed ædium vſusfructus legatus eſt *l. repeti, 5. §. rei mutatione, 2. hoc titul.* aut ſi ager flumine vel mari inundatus ſit, *l. ſi ager, 33. cum l. ſeq.* vel ab hoſtibus captus fuerit *l. ſi ager, 23. eod.* His tamen poſterioribus caſibus reſtituta proprietate vſusfructus reſtituitur, niſi forma rei

A planè ſit immutata, *d. l. ſi ager, 23. & 26.* Dixi verò, Rei ipſius mutatione diſſolui vſumfructum: nam dominij mutatione, vt quando proprietarius fundum alienat, nec vſusfructus, neq; iter actusve deperit. *l. neque vſusfructus. 19. hoc tit.*

B ¶ Item finitur vſusfructus, ſi is Cedatur (id eſt alienetur: nam ceſſio ſpecies eſt alienationis legitimæ, vt tradit Boetius ad Topica Ciceron.) domino proprietatis: quia res ſua domino amplius ſeruire nequit, & vſusfructus cum proprietate conſolida- 5

C tur. Cedendo autem extraneo nihil agitur vt inquit Iuſtinianus, *§. fin. Inſtitut. de vſufruct.* cum perſonæ uſusfructus cohæreat: *l. ſi vſusfructus, 4. de nouat.* à qua diuelli non poteſt, niſi legitimis modis iam traditis: quibus aliquando diuulſus, ad proprietatem

D redit: non autem per ſolam ceſſionem, quæ nullius eſt momenti. *arg. c. non præſtat, de reg. iur. l. 2. 3. 4. de opt. leg. l. quod pupillæ, 30. quan. di. leg. ced. a. l. hac conditio. de condit. & demonſtrat.* Atque ita intelligendus eſt Pomponius, *l. ſi vſusfructus, 66. de*

E *iur. dot.* cùm ait Ceſſione extraneo facta nihil ad eum tranſire, ſed ad dominum proprietatis reuerti uſumfructum: ſcilicet, legitimo tandem modo extinctum. Iniquum enim eſſet, cum nullũ delictum, nulla etiam uis inſit in ceſſione, eo facto quempiam ius

ſuum

suum amittere, *c. non praestat, de reg. iur. in 6. l. ea quidem. C. si mancip. ita fuer. alien. Bald. in l. 2. C. de episc. aud. Aluar. in c. 1. Quid iuris, &c.* Iure tamen Sax. mulier dotalitiũ suum cuius quasi usũfructum quendam habere uidetur, è manu sua transferens atq; cedens iure suo priuatur: *Reinhar. par. ult. diff. 22. per art. 21. & 32. lib. 1. & Lehen. c. 58. 59. 69. Zob. dict. art. 21. VVeych. art. 39. & art. 57.* ac fortasse idem olim fuit in cessione iuris soleuni, de qua Pomponius loqui uidetur: *d. l. si vsusfructus, 69. vide quae dixi in §. vlt. Instit. de vsufruct.*

6 ¶ Contraria quoque Consolidatione usufructus perit: *l. si tibi fundus, 17. hoc tit. § item finitur. Institut. eo. l. idem, 6. de vsufr. accresc. l. cùm in fundo. 78. §. vxor, de iure dot.* scilicet quando proprietas aliquo casu, usufructuario obuenit.

7 ¶ Postremò, Non utendo per modum & tempus, *l. placet, 25. hoc titul.* Nam etiam uel certae partis, uel pro indiuiso ususfructus non utendo amittitur. Atq; hoc quidem tempus olim exemplo caeterarum usucapionum erat biennium, *l. corruptionem, 16. vers. non vtendo autem per annũ vel biennium, C. de vsufruct.* ut ostendit Iulius Paulus lib. 3. Sententiarum. Hodie decennium inter praesentes est, uicennium inter absentes: *l. fin. C. de seruit. l. corruptionem, 16. C. de vsufruct.*

¶ Malè uerò utendo usufructuarius an amittat? Et cum teneatur ex cautione ad id quod Interest, *l. 1. & tot. t. infr. vsufru. quemadmodum. caueat.* non uidetur ex hac causa perdere, nisi res in non usum incidat: ut quãdo hyeme utitur, cum tantùm aestate concessus ususfructus esset, *l. si commun. 10. quemadmod. ser. amitt.* Plerique tamen etiam malè utendo corrumpendoque substantiam rei, usufructuarium iure suo cadere uolunt: *Bald. Castr. in Auth. qui rem n. 3. Co. de sacr. Eccles. per l. hoc amplius, 9. §. fin. de damn. infect. l. cognouimus, C. de mancip. & col. lib. 11. & l. eos, C. de aquaduct. lib. 11. Iason in l. diuortio, 8. §. si fundum, solut. matrimon.* uelut colonum, *l. 3. C. de locat. dict. l. cognouimus.* emphyteutam, *Auth. qui rem, C. de sacros. Eccles. Ias. in l. 2. n. 98. de iure emphyt.* uasallum, *cap. 1. §. penult. vbi Bal. 1. 2. de pac. tenend.* mariti uiduam. *Ant. Nat. consil. vltim. nu. 11. Aymo. Crau. consil. 300. num. 4. libr. 2. Land. artic. 22. lib. 1. & ibi glos. lat. in fin. & dict. artic. 21. vbi Zob. eod. lib. per l. si vsusfruct. l. 1. vsusfr. quem. cau. l. diuortio, 8. §. si fundum. vbi Iaso. solut. matrim. arg. in l. item si fundi, 9. §. fin. de vsufr.* nec actionem eius, quod interest, cum à poena liberare; id quod iudicis arbitrio puto committendum. 8

¶ In municipijs & vniuersitatibus finitur vsusfructus ijs euersis: 9

ſis: *Cic. in orat. per Cecin. inducto, vt loquitur aratro.* vel diſſolutis quaſi morte: *l. ſi vſusfructus, 21. hoc tit.* aut quid id rarius ſit, *l. proponebatur, 76. de iud. l. ſicut, 7. §. 2. ſupra quod cuiuſque vniuerſ.* poſt centum annorum velut longiſſimi vitæ humanæ termini: *l. vlt. C. de ſacroſanct. Eccleſ.* decurſum: *l. an vſusfruct. 56. ſupra de vſufruct.*

De vſufructu earum rerum, quæ vſu conſumuntur vel minuuntur.
Tit. V.

1 *Quibus in rebus conſtitui vſusfructus poſſit.*
2 *Quare in rebus, quæ vſu conſumuntur, conſtitui vſusfructus nequeat.*
3 *Quomodo iis in rebus quaſi vſusfructus conſtituatur.*
4 *Hunc quaſi vſumfructum tantùm morte & capitis diminutione finiri.*

1 NVnc † enodemus, Quibus in rebus conſtitui vſusfructus poſſit. Et quidem Senatus cenſuit, vt omnium rerum quas in cuiuſque patrimonio eſſe conſtaret, vſusfructus legari poſſit, quo Senatuſconſulto inductum videtur, vt & earum rerum vſusfructus legari queat, quæ vſu pereunt, vel minuuntur: *l. 1. hoc t.* quo in numero ſunt, pecunia, A vinum, frumentum, & conſimilia.

¶ Harum enim rerum nullus 2 eſt vſus, niſi in abuſu. nam vtendo his rebus, aut alienatur proprietas, vt pecuniæ aſſidua permutatione: aut conſumitur, vt fit in vino, frumento, oleo, & id B genus alijs: quorum nullus vſus eſt niſi in abuſu, hoc eſt, ſubſtantiæ abſumptione. Quare olim vſumfructum hæ res non recipiebant, qui nullus eſt niſi ſalua rei ſubſtantia, vt oſtendit Cicero *in Topicis*. Sed Senatuſconſulto effectum eſt, vt quidem non C proprius eſſet pecuniæ vſusfructus, (nec enim id ratio naturalis aut ciuilis patitur, *§. conſtituitur, Inſtitut. de vſufruct. vbi dixi.*) ſed vt Quaſi vſusfructus haberetur: *l. 2. §. fin. hoc tit.*

¶ Itaque ſi pecuniæ vſusfru- 3 ctus vel vſus (quia in hac ſpecie D vſus appellatione etiam fructum contineri magis accipiendum eſt: *l. quoniam, 10 §. 1. l. 5. §. fin. hoc tit.* tota enim res, id eſt, proprietas cum poſſeſſione transfertur, in qua ſemper vſusfructus ineſt. *l. 4. de vſufruct.*) ſit legatus, vel aliarũ quæ in abuſu, id eſt, conſump- E tione conſiſtunt: præſtanda quidem res erit legatario, ſed ab eo cautio exigenda: ut quando is mortuus aut capite minutus fuerit, eiuſdem qualitatis res reſtituatur: *l. ſi tibi, hoc tit.*

¶ Nam in hac ſtipulatione de 4 reddendo uſufructu, duo tantùm caſus,

casus, quibus finitur ususfructus, A ponuntur: uidelicet mors usufructuarij, & capitis diminutio: quoniam harum rerum usus aliter admitti nō potest, quam his modis: *l. in stipulat. 9. cum l. seq. hoc tit.* Nec enim mutationem aut interitum patiuntur, cum in genere consistant: *l. incendium, 11.* B *C. si cert. petat.* neque non utendo amittuntur: uel quia ipsæ usu pereunt, ut hic temporis diuturnitas momentū afferre nequeat: uel quia proprietas cum possessione rei ad usufructuarium deuoluitur: ut ille continuè possidendo uti semper intelligatur. Inter C uiuos uix est, ut eiusmodi cōstitutio admittatur, cùm nihil aliud sit quā mutuum: ideo S. C. de usu pecuniæ legato, disertè loquitur. *vide quæ dixi in dict. §. constitui. Instit. de vsufruct.*

Si Vsusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur. Tit. VI.

1 *De actionibus seruitutis personalis.*

2 *De confessoria & negatoria.*

3 *Quis, aduersus quem, ad quid agat confessoria.*

4 *Differentia inter confessoriam & personalem, ad seruitutem consequendam.*

5 *Confessoriam non dari domino fundi.*

6 *Negatoria cui, ad quid detur.*

7 *Quare in incorporalibus negatoria detur, non in corporalibus.*

RESTAT † ut exequatur, quæ actiones, quibus, contra quos, ad quid harum personalium seruitutum nomine conce- 1
B datur. Et cùm ususfructus uel petatur tanquam debitus, uel ad aliquem pertinere negetur quasi nō debitus: proditæ sunt in hanc rem duę actiones, *l. 1. hoc t.* quemadmodum & pro cæteris seruitutibus: *§. æquè, Instit. de act.* quarum † altera quis confitetur & 2
C asserit sibi usumfructum deberi, unde & actio Confessoria uocatur, *l. 2. l. 5. §. 1. hoc tit.* Quoniam illa qui agit, ius quod sibi adest confitetur, ad hunc modum. SI PARET VSVMFRVCTVM MEVM ESSE. *Theophilus in d. §. æquè, &c.* Altera asseritur liber-
D tas prædijs negaturque ususfructus, quē quis indebitè sibi usurpat: ut, SI PARET ADVERSARIVM IVS VTENDI FRVENDI FVNDO MEO NON HABERE, &c. Hinc negatoria dicta est hæc actiō, *d. l. 2. hoc tit.* Vtraque uerò Realis est,
E quia ratione rei competit, *§. æquè, vbi Dd. Instit. de act. l. 2. comm. præd. l. 4. l. 6. si seru. vend.* Confessoria uendicatio est seruitutis: *l. creditori, 9. de oper. nou. nunc, l. 4. de seruit.* seu actio in rem specialis qua ius in re postulatur: *l. 3. in princip. C. de præs. 30. anno.*

Confesso-

3 ¶ Confessoria autem agit, qui usumfructum sibi uelut suum, uel aliam seruitutem asserit, *l. ei qui, 16. de seruit. l. creditori, 9. de oper. nou. nunc. l. 5. & passim hoc tit.* nec tantùm aduersus dominum qui seruitutem debet, sed omnes omnino qui impediunt usumfructum, quocunque tandem modo B id fiat: *l. si quis diuturno, 10. §. age, infra, si seruitus vend. l. vti frui, 5. §. vtrum, 1. hoc tit.* & ad hoc agi, ut iudex declaret usumfructum sibi competere, condemnetque aduersarium ut patiatur actorem uti frui nec in posterum impediat: eoque nomine caueat, C *l. vnic. vbi Bart. C. vti possid. c. fin. de rest. spol. l. harum, 7. l. egi, 12. infra, si seru. vend.* præstetque fructus (si fortè aliquo tempore possedit) perceptos, & id quod interesse potest actoris, creatum sibi impedimentum non fuisse, *d. l. vti frui, 5. § fin.*

4 ¶ Ex quibus apparet, aliam esse hanc actionem, qua ad constituendum usumfructum, ex testamento fortè, uel contractu cōtra hæredem, aut eum qui promisit, agitur. Hæc enim non est confessoria. nam non confitetur actor in ea ius quod habet, sed quod non habet petit, tanquā sibi debitum constitui. Vnde Personalis est actio, non realis, quia non competit ratione iuris quod rei insit. Nullum enim ius in re esse potest, priusquam sit illud constitutum. At hæc de qua

A agimus, realis est; petit enim actor declarari, sibi ius esse eiusmodi iam antè constitutū & quæsitum, & in iure antea sibi constituto perfruendo, impediri se à reo non oportere contendit.

¶ Hæc autem actio domino 5
seruitutis, non autem fundi domino datur: quia qui habet fundum, integrumque dominium, ius utendi fruendi separatum, & seruitutem non habet: nec enim potest alicui suus fundus seruire: *l. vti frui, 5. in princ. hoc tit.* Sed si impediatur in possessione suæ rei, agere licet illi interdictis, quę in hoc prodita sunt, ut suæ unicuique possessiones sine impedimento liberæ sint, atque saluæ, *vide infra vti poss. & vnde vi.*

¶ Porrò actio Negatoria, uelut 6
superiori contraria, domino fundi datur aduersus eum qui usu aliquo seruitutis libertatem rei D impedit, & sibi usurpat: *Bald. in l. quemadmodum, 29. §. 1. ad legē Aquil.* contra quem dominus per hanc actionem libertatē sui prædij astruit: negatque aduersario usumfructum deberi: unde & Negatoria appellatur. Petit enim ut iudex declaret suum prædium E esse liberum: iubeatque cauere aduersarium, ne in posterum ius seruitutis ullum usurpet, & quanti interest præterito tempore non usurpatum fuisse, ut id sibi repēdat: *d. l. vti frui. hoc tit. l. 12. infr. si seruitus vend.* Ex qua ipsa actionis formula patet: cur in incorporalib.

corporalib. negatoriè agi permittatur, cùm ad petendas res corporales id genus actionis proditum non sit, *§. aquè, Instit. de action. vbi dixi*.

7 ¶ Nam in his qui possidet, ei actio nulla datur, per quam neget actoris rem esse: *l. 1. §. interdictum, infra vti possidetis*, cùm quia ei sufficere debet, quod habeat possessionem: vt non opus sit superuacaneis actionibus iudicia onerari: tum quod non acturus sit de iure suo, sed alieno: quod perabsurdum est: *dict. l. vti frui, l. loci, 4. competit, si seruit. vend.* quicunq; enim cum aliquo agit, ex eo iure quod ipse habet: *l. 1. si pars hæred. pet.* causam suam iudici probare necesse habet, vt rectè annotauit Theoph. *ad d. §. aquè, vide Bart. & Castr. in l. 1. 2. de except. rei iud.* Nam alioqui possessori, si agat de iure alieno, nihil profuturum est, declarari aduersarium non esse dominum: neque enim, etiamsi is dominus non sit, ideo sequitur, possessori dominium competere: *l. sed si possessori, 11. de iureiur.* Multò autem minus illi proderit, si asserat tertium, puta, Titium esse dominum. Nam de iure & re aliena nemo sine idoneo mandato agere potest: & vt maximè agat atque obtineat: non tamen aut sibi proderit, quia de iure suo nihil probauit, nihilque iudicatum est: aut verò domino, quia sententia & res inter alios dicta, alijs

A neque prodest neque nocet: *l. sæpe, 63. de re iud.* At in corporalibus, qui Negatoriam proponit, etsi verbo negat tamen reuera Confessoria agit. Qui enim inficiatur alteri seruitutem deberi in suo fundo, affirmat & confitetur rebus ipsis prædium suum esse

B liberum: *l. loci, 4. §. penult. & fin. cum ll. seqq. l. sicuti, 8. infra, si seruitus vindicetur*. iusque eius libertatis ostendere intēdit. Et hæc quidem de tractatu vsusfructus dicta sufficiant: si illud prius monuerimus, has actiones eodem tempore durare, quo rei vendica-

C tiones. Quod igitur dicitur, his actionibus decem & viginti annorum spatio præscribi, id sic intelligo: quando tanto tempore ius seruitutis aut extinctum, aut quæsitum est: *l. 2. de ser. vide hac de re Iaso. in §. aquè, num. 37. Inst. de act. per l. corruptionem, 16. C. de*

D *vsufr. l. pen. Co. de seruit.* nam si præscriptio ob iniustitiam tituli, aut interruptionem, aut malam fidem, aliudve impedimentum completa non sit: haudquaquam putauerim, aliter quàm 30. annorum spatio hic actionib. præscribi: sicut & de rei vendicatio-

E ne supra est expositum: *ad tit. de rei vend. vide Ias. quamuis dubitantem in d. §. aquè, nu. 39. l. 3. §. C. de præscr. 30. ann.* Omitto nūc quæstionem, an mala fides non hanc etiam præscriptionem inhibeat: de qua alibi fortassis erit dicendi locus. Certum tamen est,

iure

iure ciuili non inhiberi, *vide l. 3.* 4. 6. 7. 8. *C. de præscr.* 30. *annor. l. 5. l. vltim. C. de annal. except. l. mora, vbi Salic. num. 5. Co. de rei vend. & in l. vlt. num. 25. Co. de edict. diu. Adr. toll. Bart. num. 3. Castr. n. 6. & Dd. l. sequitur, §. viâ, de vsucap. Castr. l. hoc autem, n. 4. de seruit. urban. prædior. Ripa l. nemo potest, n. 113. de legat. 1. Felin. Rubr. de præscr. n. 18. & in cap. si. nu. 6. eodem tit. Paris. consil. 101. nu. 18. uol. 1. So in Iun. cons. 145. num. 63. uol. 1. Bouius de præscr. sta. §. 1. num. 12. &* 18. cum absque respectu possidentium, neq; considerato, vtrum bonæ malæ ve fidei sint, tantùm in odium agere negligentium sit inducta: *d. l. ut perfectius, l. ult. Co. de ann. except. Bar. & Dd. l. comnuotissimi, Cod. de præscr. 30. anno.* vt aliquis esset controuersiarum finis: *l. 3. l. 4. cum seq. tot. tit. C. de præsc.* 30. *annor.* nec in incerto manerent dominia, si post tantum interuallum repetitionib. cuiusvis relinquerentur. Cæterùm Iure Pont. aliud inductum volunt. *Canon. c. ult. de præscrip. Bouius de præscrip. statu. §. 1. n. 33. 34. Tiraq. de retract. conuent. §. 1. gl. 2. n. 20. & de præscript. §. 1. gl. 2. & hanc magis communem testatur Anton. Gabr. lib. 5. conclus. 3. de quo scripsi consil. 5.*

De operis seruorum, T. VII.

Est autem consimile vsusfructus, operarum legatum: A quando videlicet non ipse vsusfructus: sed serui hominis (cæterarum enim animantium vsus non in operis, sed in vsufructu est. *G. ucan. lib. 1. Lec. c. 7.*) operæ legantur vel inter viuos constituuntur. Cum enim fructus hominis in operis consistit, & retrò B in fructu hominis operæ sint: *l. fructus, 4. hoc tit.* consequens est, operis seruorum legatis vel concessis, & fructum, *dict. l. 4.* & vsum, *l. operis, 5. hoc tit. ubi tamen Gouea. d. c. 6. pro usum legit, usumfructum.* atque ita etiam vsumfructum effectum concessum, in- C telligi: *d. l. 5.* Verùm hoc differunt, quòd nec capitis diminutione, imò ne morte quidē ipsius cui debentur, *l. 2. de usufruct. leg. cum ll. seq. Bald. & Dd. Rubr. C. de usufruct.* neque non vtendo operæ amittantur: *l. 2. hoc t.* cuius ratio est, quod operæ in actione D hominis consistant, neque sint in rerum natura, priusquam præstãtur: *l. opera, 9. de operis libertor.* Quod autem non est, id neque capitis diminutione, nec morte, aut non vtendo, perire potest: *l. 2. hoc tit. & l. Sempronius, 26. de vsu & usufr. leg. u.* Priuatio enim E præsupponit habitum, vt vulgò loquuntur: *l. decem, 116. de verb. obligat. l. nam etsi, 5. de iniust. rup. & irr. test.* Adde, quòd operæ quandam habeant cum dominio cognationem: *d. l. opera, de oper. libert.* cui argumēto est, quod cum vsusfructus vsucapione proprietatis

prietatis non omittatur *l. locum*, 17. *proprietarius*, 2. *supra de vsufruct. l. iusto*, 44. §. *non mutat. de vsucap.* operarum tamen legatum, seruo vsucapto, pereat: *l. 2. de vsu & vsufr. legat.* Vt igitur dominiũ non extinguitur primo domino moriente, sed transit ad eius hæredes: ita & legatarius ad successores suos operarum legatũ transmittit: quæ operæ præstandæ erunt, donec is à quo sunt edendæ, fuerit superstes. nã eius morte finiuntur, *arg. l. interdum*, 34. *de oper. libert. l. vnic. §. ne autem*, C. *de cad. tollend.* Gouea. *lib. 1. c. 7.* illam affert rationem, quod vsusfructus sit ius personale, operæ non sint: sed magis ex re quæ eas debet, spectentur.

De vsu & habitatione. Tit. VIII.

1 *Vsum similem esse vsusfructus.*
2 *Quid contineat vsus.*
3 *Quando vsusfructus continea-tur.*
4 *Quare frui pro parte non vti possumus.*
5 *De habitatione.*
6 *Habitationem non vtendo, aut capitis diminutione non extingui, sed morte.*
7 *Quid insit habitationi.*

1 NVnc † videndum est de Vsu & Habitatione, quæ seruitutes quoque personales sunt, sicuti vsusfructus, cuius quædam

A quasi pars sunt, *l. per seruum*, 14. §. 1. *hoc tit.* vt merito idem ius in parte, quod in toto seruetur, *l. quæ de tota. de rei vend.* Constituitur autem vsus sine Fructu, vt quis vtatur re ad suas necessitates, non verò fruatur ad vtilitatem: *l. 1. l. per seruum*, 14. §. 1. *l. plenum*, 12. B *hoc tot.* & ijsdem omnino modis, quibus vsusfructus, constitui ac desinere solet, *dict. l. 1. in princip. Inst. eod.*

¶ Itaque cum Vsus non omne 2 omnino emolumentum, quod quoquo modo ex quaque re percipi potest, sed tantum quantum C opus est ad victum vtenti, comprehendat, vt antè diximus: *ad tit. de vsufruct.* consequens est, cui vsus relictus sit, cum Vti posse ad subsidia vitæ, Frui verò non posse, *l. 1. hoc t.* Vnde vsu ædium legato, habitare cum coniuge & familia parentibusque, & inquilinum D quoque recipere, dum ipse inhabitat, vsuarius potest: *d. l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. hoc t.* Locare verò seorsum aut concedere habitationem sine se, aut vsum vendere, permissum non est: *l. sed neque. 8. l. si habitatio*, 10. *in fin. hoc tit.* cum hæc omnia, quantum ad fructus ipsos E attinet, vsufructuarius facere queat. *Institut. eod. in princ. vers. nec vlli.* cuius ea est ratio, quod ad vsufructuarium omnis rei vtilitas pertineat: vsuario tamen id tantum sit concessum, vt pro conditione suæ personæ re vtatur. Quod si locare alij seorsum vel vende-

vendere ius suum habitandi posset, iam vti domo ad necessitates suas, contra naturam vsus, desineret: *d.l.plenum,§.equitij,3. & §.si vsus,4. in verb. quemadmodum enim concedere alij operas poterit, cum ipse vti debeat.* Paria in constituto cæterarum rerum vsu dicenda sunt: verbi gratia, si vsus fundi relictus sit, potestas habitãdi, deambulandi, vtendi etiam fructibus naturalibus, vt pomis, floribus, lignis, fœno, &c. quatenus ad quotidianum victum opus est, facta videtur, Domino autem fundi inserendo, colendove impedimento esse: aut fructus industriales, vt vinum, frumentum, &c. eius sumptu atq; facto prouenientes, decerpere, & alienam in messem falcem immittere, vsuarius non debet, *dict.l.si habitatio,§.fin. cum l.seq.hoc tit.*

3 ¶ Vsus tamen nomine, aliquãdo & Fructus continetur quoties ex verbis testatoris vel rei natura, vel conditione legatarij, id fieri oportere ratio suadet. Vnde vsu syluæ legato, fructum quoque legatum videri, Adrianus rescripsit, *l.diuus Adrianus, 22. hoc tit.* quia nisi liceret legatarijs cædere syluam & vendere, quemadmodũ fructuarijs licet, nihil habituri essent ex eo legato. Cædere igitur, & vendere, nõ quidem sicuti plenus vsufructuarius, sed pro ratione & modo sui vsus, poterunt Nam & aliàs quamuis vsuarius alij vsum concedere prohibeatur: A tamen minimè illi inuidendum est, si eos fructus, quos ad vsum & necessitates suas percepit, vendere velit: *argumento, d.l.plenum,§. fin. cum l.seq.hoc tit.*

¶ Porrò illud notatu dignum est, quòd vsus pars legari nequit. 4 Frui enim, vt I.C. inquit, pro parte possumus Vti, pro parte non B possumus: *l.vsus,19. hoc tit.* Differentiæ ratio est, quod vt ipsi fructus diuisionem amittunt (licet enim fructuum partem tantùm recipere) ita & effectu vsusfructus: at vsus cum ad victum quotidianum, necessitatesque C vitæ tolerandas referatur, sub partitionem non cadit: quia partim viui nequit.

¶ Quod ad habitationem attinet, 5 hæc & vsus ædium, idem effectu ferè sunt: nullus enim est alius propemodum ædium vsus, quàm habitatio, cuius gratia D extruuntur. *d.l.si habitatio, 10. h.t. Cic.lib.1.off vide quæ dixi. Instit. eod.* Si cui tamen habitatio legata, vel alio modo cõstituta fuerit: neque vsus, neque vsusfructus, sed quasi proprium aliquod ius constitutum videbitur, *§. sed si cui. Institut. eod.* Differt enim in E hoc ab vsu, quod hic in Iure, habitatio verò in Facto cõsistat: cui vsus constituitur, illi ius seruitutis competat: in habitatione verò solum habitandi factum insit: vnde nec capitis diminutione, neque non vtendo, quemadmodum vsusfructus, & vsus, amittitur,

tur, *d. l. si habitatio.* Habitatio
6 † enim nulla intelligitur, nisi verè habitetur. Vnde quod non est non vtendo, id est, non habitando, nullo modo potest amitti. *dict. l. Sempronius, de vsu & vsufr. lega.* Pari ratione Capitis diminutio habitationem non extinguit: neque Præteritam: quia cum habitatio ipsa perceptione & singulis momentis quibus habitamus, consumatur, desijt esse in rerum natura: neque Futuram, quoniã nondum existit: quod autem nõ est, perire nequit, vt paulò antè diximus: Morte tamen corrumpitur: quoniã personalis est habitatio. & factum eius cui competit, videlicet Inhabitationem,
7 omnino requirit. Eaque † de causa olim nonnullis I. C. visum fuit, habitationem alteri non posse locari, aut quoquo modo cedi: *d. l. si habitatio, 10. hoc titul.* quod nimirum ius nullũ existat habitationis, nisi in ipso eius factó cui constituta est. Sed postea Iustin. aliorum sententiam secutus, *l. 1. inf. commod.* quo plenius esset habitationis ius locandi, facultatem concessit. *l. cum antiquitas, 13. Co. de vsuf. & habitat.* Vltimo sumus admonendi, dominum proprietatis debere causam habitantis, aut vsuarij, nullo modo facere deteriorem: facit autem deteriorem, etiam in meliorem statum, re commutata. *l. fin. hoc tit.* Et rursum si plus vtatur vsuarius quam oportet, officio iudicis contineri, ne aliter quam debet vtatur. *l. penult. in fi. hoc tit.*

Vsufructuarius quemadmodum caueat. Tit. IX.

1 *Quare introducta sit hac cautio.*
2 *Quid insit in cautione.*
3 *Quando caueri oporteat: & quomodo.*

HAc † de causa rectè à Prætore prouisum est, vt legatarius, vel is cui alio modo constitutus esset vsusfructus aut vsus, de vtroque caueret: & vsurum se boni viri arbitratu: & cùm vsusfructus ad eum pertinere desijsset, Restituturum quod inde extabit, *l. 1. in princ. hoc tit. Paul. lib. 3. tit. 6. & lib. 1. tit. 11.* 1

¶ Hæc stipulatio duas habet causas: vnam, si aliter quis vtatur, quam vir bonus arbitrabitur: id est, si non percipiat boni viri arbitratu, & deteriorem causam vsusfructus faciat, cæteraque non faciat quæ in re sua faceret: *d. l. 1. §. cauere, 2.* aliam. De vsufructu restituendo: quarum prior statim committitur, cum aliter fuerit vsus. Vtilius enim visum est, non expectari dum vsusfructus finiatur: & sæpius committitur, toties videlicet, quoties vtens re abutitur. Sequens verò committitur finito demum vsufructu, *dict. l. 1. §. vltim.* Rectè autem 2

tem facient hæres & legatarius, si Qualis res sit, cùm frui incipit vsufructuarius, in testatum redegerint; vt inde apparere possit, an & quatenus peior facta sit: d. l. 1. §. rectè, 3. Hac stipulatione etiã continetur, Dolum malum abesse, abfuturumque esse: *l. 5. hoc titul.*

3 ¶ Nec solum satisdare iubet Prætor, cùm vsusfructus legatus, aut aliter constitutus est: sed etiã cùm vel vsus sine fructu legatur: *l. vsu, 11. hoc tit.* vt cum de solo vsu cautio fiat: vel contra fructus sine vsu: puta vel quia testator simpliciter fructum legauit, nulla vsus mentione facta: quod perinde est atque si vsumfructum legasset. *l. per seruum, 14. § 1. sup. tit.* 1. vel quod verè fructus non iure seruitutis (nam fructus sine vsu esse non potest, vt sit videlicet seruitus) sed legati obtigerint: vt in reditu prædij videre licet, cum vindemia legatur aut messis. Sed etsi habitatio, vel operæ hominis, vel cuius alterius ani-

A malis relictæ fuerint, licèt per omnia hæc vsumfructum non imitentur, nihilominus tamen cogendus erit legatarius cauere, *dict. l. 5. cum l. seq.* aut actiones quibus ad id compellatur, suscipere: *l. si vsusfr. 9. §. 1. hoc titul.* Cautio autem non de Nuda pro-

B missione intelligatur, *vt in l. 2. C. de verb. signific. & sup. qui satisd. cog.* sed datis Fideiussoribus: *l. 4. vbi gloss. C. de vsufr. l. 1. verb. datis fideiussoribus qui satisd. cog.* siquidem haberi possunt. Si verò nec fideiussoribus neque pignoribus ob inopiam cauere vsufructua-

C rius queat, æquius est eum ad Iuratoriam cautionẽ admitti: *Auth. generaliter, C. de episc. & cleric. Cyn. Bald. Castr. in l. 4. C. de vsufruct. Ang. in princ. Instit. de vsuf. gloss. & Dd. in c. qua fronte, de appellat. Bald. & Ias. in Auth. cui relictum, C. de ind. vid toll.* etiam-

D si hoc in disceptationem à nonnullis, atque dubium vocetur: *gloss. & Bart. in d. l. 4.*

DIGEST. LIB. VIII.

DE SERVITVTIBVS.

Tit. I. C. 3. 34.

1 *Continuatio & dispositio huius materiæ.*
2 *Quid sit seruitus realis.*
3 *Seruitutem ad aliquam vtilitatem referendam.*
4 *Definitio Doctorum improbata;*

E *& diuisio seruitutum.*
5 *Quomodo constituantur seruitutes. Causa efficiens.*
6 *Quibus in rebus Materia.*
7 *Quæ sit forma constituendæ seruitutis.*

X 2 Quæ

8 *Quare ea constitutio nec diem nec conditionem recipiat.*
7 *Regula de fide, natura & proprietate seruitutum.*

1 SEruitutes † aut Personarum sunt, vt Vsus, Vsusfructus, Habitatio: aut Rerum: vt seruitutes Rusticorum prædiorũ & Vrbanorum, quæ propriè seruitutes dicuntur, vt ex inscriptione huius tituli patet. Ac de illis quidem hactenus, nunc & has exponamus, primò quidem generatim, *ad hunc ti.* post per species: *ad tit. de seru. vrb. præd. & de ser. rust. præd. & con. de seruit.* quomodo petantur: *ad tit. si ser. vend.* postremò, quibus modis amittantur, *ad tit. quem. ser amit.*

2 ¶ Porrò, vt à definitione ordiamur, SERVITVS EST IVS AGENDI, HABENDIVE ALIQVID IN FVNDO ALIENO AD SVI PRÆDII VTILITATEM, QVOD IVRE COMMVNI AGERE, HABERE NON LICET. Dico IVS AGENDI HABENDIVE. nam si neq; agatur, nec habeatur quippiam in fundo alieno, tam inutilis futura est seruitus, vt post videbimus. Additur IN FVNDO: quia sine prędijs hæc seruitus cõstitui aut esse nequit: *l. vt pomũ, 8. l. quoties, 15. hoc tit. l. 1. infra, comm. præd.* & quidem alieno, nã res sua nemini seruit: *l. in re, 26. infra t. 1. l. vti, 5. §. si vsusfruct. pe tat.*

A *l. cum essent, 33. §. fin. de seru. rust. præd.* sed prædiorum oportet alterum esse quod debeat seruitutem, cuiusque dominus patiatur aliquid fieri in suo fundo, aut nõ fieri: *d. l. quoties, hoc tit.* alterum cui debeatur, quod Dominans prædium vulgo dicitur. *Dd. hic*:

B Atque hinc est quod, cum prædijs inhæreant hæ seruitutes, nominentur Prædiales: *l. 1. infra commun. præd.*

¶ Meritò autem subijcitur, AD SVI PRÆDII, videlicet dominantis, VTILITATEM, nam de eo quod nihil interest: neque vtilitatem prædio præstat: seruitus prædialis non constituitur: veluti si stipuler, ne per fundum tuũ eas aut ibi consistas, aut mihi cõcedas ius tibi non esse illo fundo vti frui, nihil agitur: *d. l. quoties, in princ.* nec enim meo prædio commodat vtare an non: nec tuo in prædio ius vllum constituitur, vt prædialis hæc dici seruitus nõ possit: quanquam nec personalis sit, cum nihil personæ cui constitutio fit, præstetur. Oportet igitur, vt mihi ius agendi vel habẽdi aliquid in tuo fundo ad mei prædij vtilitatem constituam: nõ verò, vt te citra vllum meũ commodum agere, facere quid vetẽ. Id enim esset inuidentis reb. alienis, non sibi commodantis: nec in hoc iura prodita sunt, vt quis, cum sua nihil intersit, alij quippiam auferat, vel contra humanitatem sit detrimento: §. *alteri*, §. 3

C

D

E

si quis, Institut. de inutil. stipul. l. l. fin. supra de pact. vbi Dd. l. quacunque, 10. *de action. l. in fundo,* 38. *de rei vend.* Adde, quòd ipsum nomen seruitutis indicat, eam ad commoditatem eius, cui debetur, pertinere. Seruire enim id dicitur, quod alij cui seruit, cõmodat: vt ex verbis illis Ciceronis apparet: Seruirem mihi, & consulerem meis. Pertinere ergo ad vtilitatẽ prædij dominantis seruitus debet: *l. ergo,* 5. *ex meo,* 24. *l. qui duo prædia,* 39. *infr. de seru. rust. præd.* alioqui nihil agitur, id est, constitui seruitus non potest, vt inquit I.C. Hinc fit, vt necesse sit vicina esse prædia, in quibus seruitus constituitur: cæteroquin nihil intererit seruitutem imponi: *l. si ædes,* 37. *cum l. sed infra, tit.* 1. *l. Mela,* 14. *§. quidam,* 2. *de alim. legat. l. qui sella,* 7. *§. fin. de seru. rust. prædior.* Et fortassis hinc etiam est, quòd vt pomum decerpere liceat, vt spatiari, vt cœnare in alieno possimus, seruitus scil. prædialis imponi nequeat: *l. vt pomum,* 8. *hoc tit.* quoniam hæc magis ad voluptatem hominis, quàm ad veram vtilitatem prædij comparantur. Quanquam & illud dici rectè potest, non prædio, sed homini seruitutem hoc modo constitutum iri: quod omnino in istis prædialibus fieri nequit, vt vel ipsum nomen est argumento: *l. 1. infr. comm. prædiorum.* Sanè quamuis reuera nullam vtilitatem seruitus appertet,

A tamen si existiment constituentes fore illam vtilem, veluti, si aquam alicui ducere non expediat, seruitus ea vtilis erit: *l. ei fundo,* 19. *hoc t.* Contractus enim initium, & mens contrahentium est attendenda. Postremò additur, QVOD IVRE COMMVNI AGERE NON LICEAT. B Nam si quid communiter permissum sit, de eo seruitutem velle constituere, perquàm fuerit absurdum.

¶ Doctores ita SERVITVTEM definiunt, vt sit IVS, QVODDAM PRÆDIO INHÆRENS, C QVOD DOMINANTIS VTILITATEM AVGET, SERVIENTIS LIBERTATEM MINVIT. Sed præterquã quòd ea definitione non declaretur, quale sit ius seruitus: verum quoque non est, diminui semper libertatem siue ius prædij seruiẽtis: D potest enim vtriq; fundo seruitus esse commoda. Deinde sunt iura quædam eiusmodi prædiorum, quæ tamen seruitutes nõ sint: *l. 1. §. fi. de aqua pluu. arcend.* vt definitio latior hic sit definito. Prior igitur illa quam retulimus, potior videtur, & probabilior. E Seruitutum alij tres, alij quatuor species constituunt: *glos. Bart. & Dd. in l. 1. hoc tit. Capoll. de seru. c. 1. I.C. l. 1. hoc tit.* tantũ duas, aliæ enim (inquit) sunt seruitutes Prædiorum, aliæ Personarum. Personales esse iudicantur, quæ ad vsum personæ: *l. vsus,* 4

 22.

22.*l.plen.*12.*l.diuus,*22.*de vsu & hab. l. Lucius,*37.*de ser.rust.pred. Cyn. in l.vlt. nu.*3. *C.de prescript. long.temp. Bald.in l.*1.*n.*2.*& l. vt pomum, hot tit.* Reales sunt prædiales, quæ ad vtilitatem prædiorum constituuntur: *l.*2.3.4.5. *de seru. rust.pred. gloss. in l.* 1.§. *vlt. vers.computanda,eod.tit.Cast.in l. pecoris, eod. tit. Ang. in* §. *vltim. Institut.eod. dicens, hanc esse communem. Capol. de seru.real.cap.*2. *num.*6.*& de seru.rustic.pred.c.*4. *& cap.de aqua ductu, nu.* 5.*&* 6. de personalibus suprà dictum est, quas omnes esse continuas exposui. *Bart. in l. iusto,* §. *non mutat, de vsucap. Capoll. de seruit. c.*19. In prædialibus contra est: quarũ nonnullæ sunt Continuæ, videlicet aut actu, aut potentia: quædam Discontinuæ, quarum scil. vsus per solam operam humanã habetur: quæ quando nequeat in cõtinuo & perpetuo esse exercitio atque actu, discontinuam efficit seruitutis causam. *Dd. in l. seruitutes,*14. *hoc tit. & in l. foramen,*27. *infr.tit.*1. Est & illa diuisio à Dd.tradita, alias esse seruitutes Nominatas, quæ scil. nominatam & certam iuris speciem habent; alias verò Innominatas, quæ singularem formam, certumve nomen non habent: *gloss.in l.*1.*verb.computanda, de seruit. rust.pred.Bald Dd.in Rub. C.de vsufruct. Capoll.tract.seruit. cap.*19.item alias Diuiduas haberi, alias Indiuiduas: *l.* 1.§.*si vsus*

A *fructus, ad legem falcid. l.stipulationes,*72.*vbi Dd.de verbor. oblig. Capoll. de ser. c.*10. *Duaren. disp. lib.*1.*cap.*59. *vide Ias.in l.*2. §. *& harum, num.* 2. *de verborum obligat.*

¶ Constitui seruitutes Pactionibus inter Viuos, & Vltimis voluntatibus ab his qui ius constituendi habent, *l.qui per,* 16. *l.potest,*15.*cum predio,* §.*fin. Institut. eo. & de vsufruct. in princ.Capoll. tract.ser. cap.* 19. dubium non est. Constituitur etiam & acquiritur hodie (nam olim contra fuit: *l.si alienam,* 10. §. *hoc iure, de vsucap. vide infra tit. de vsucap.*) seruitus Præscriptione longi temporis, exemplo rerum immobilium: *l.fin. Cod.de prescript. long.temp.l.*2. *C.de seruit. Dd.in l. seruitutes,*14. *hoc tit.* quando scilic. cum titulo possidetur: vt quia iure constituta sit à non domino: *Cyn. & Castr. in dict. l.*2. *per l.si. C. de long. temp. prescript. Capoll. de seru. vrb. cap.*20. quando verò sine titulo, scientia & patientia domini opus est, *d.l.*2.*C.de seruitutib.* quæ sit loco tituli, *l.si quis,* 10. *si ser. vind.* ad vsucapionem longi temporis complendã: nam ad præscriptionẽ longissimi temporis, seu 30. annorum complẽdam, neutro est opus, *Capoll. de seru.vrb pra. cap.*20.*per doctrinã Cast.in dict.l.*2. *vide Franc.Balb. tract. prescr.pt. & l.Celsus,*27. *de vsucap.* Et hæc in continuis seruitutibus obtinent. Nam discontinuæ 5

B C D E

tinuæ non præscribuntur, quia A
præscriptio continuam possessio-
nem, quæ hic nulla habetur exi-
git: tanto tamen tempore cuius
initij memoria non supersit: *l.*
seruitutes, 14. vbi Dd. hoc tit.
Capoll. de seru. vrb. cap. 19. velut
priuilegio quodam has etiam ac-
quiri volunt. Sed & iure Sax. in- B
distincte omnes 31. annis acqui-
runtur. Et hæc quidem ita re-
cepta sunt: & communibus cal-
culis approbata, in foro quoque
frequentantur, *Guidon. Pap. decis.*
573. quæ si quis ad veritatem iu-
ris limare ac exigere velit, profe-
ctò reperiet, hanc distinctionem C
neque iure nec firma ratione vl-
la probari. Omnes enim serui-
tutes, natura sua continuam cau-
sam habere debent: *l. foramen,*
27 de seruit. vrb. præd. quæ quidē
seruitutis natura seu potentia
quandocunque libet vtendi, vel
ipsis testibus Doctoribus: *Alex.* D
consil. 16. in causa, num. 13. vol. 5.
magis consideratur, quam con-
tinuitas actus: sufficere enim de-
bet Posse quem vti, & actum ser-
uitutis Semper per se existere:
d. l. foramen. Præterea cum lapi-
des cædere in alieno fundo, sit
actus discontinuus & seruitus di- E
scontinua: tamen eam consuetu-
dine acquiri definitum est: *l. ven-*
ditor, 13. §. si constat. comm. præd.
atqui cōsuetudinem longo tem-
pore etiam in seruitutib. *l. 1. Co.*
de serui. induci ab omnibus est
traditum: *Bart. nu. 14. Ias. n. 43.*
85. & alij in l. de quib. sup. de leg. per l. 1. & 2. C. quæ sit long. consuet. l. sed ea, 34. de leg. Quod si fateantur consuetudinem, quæ & ipsa actus habet discontinuos, nec cohæret personis longo tempore, maxime in seruitute cædendorū lapidum discontinua, præscribi: cur idem cæteris id genus seruitutibus prædialib. negatur. Nam quod aiunt, consuetudinem in tacito Populi consensu fundari, eoque esse continuam: annon idem obtinet in seruitutibus, *d. l. venditor, §. si constat.* quarū vsus patientia & taciturnitate domini firmatur? *l. 2. Co. de seruit.* Quid verò ad iurisdictionis præscriptionem dicent, quam constat & fatentur ipsi longo tempore compleri, *l. viros Co. de diuers. off. lib. 12. l. 2. C. de fund. limit. lib. 11. l. 3. Co. de emancip. lib. c. cum contingat, de for. comp. c. 1. §. irrefragabili, de off. ord. Dd. in l. 3. de iurisd.* & tamen certum est, cohærere iurisdictionem territorio, *l. 3. vbi Bald. nu. 2. C. vbi & apud quem:* & absque hoc per se non præscribi? *Bald. in d. l. 3. num. 13. per l. longe, de diuers. & temp. præscript. iunct. l. 1. & l. quemadmodum, C. de agric. & cens. lib. 11.* vt illud effugium distinctionis inter seruitutes Personales & Reales, hic sufficere non possit: quanquam operæpretium est videre, quale illud tandem sit distinctionis genus. Aiunt *Bart. in d. l. iusto, §. nouimutat, de vsucap. Capoll. de ser.*

c. 19. *Cyn. in l. 2. quaest. 6. Co. eod.* A seruitutes personales, quamuis actus habeat discontinuos, tamen continuas esse: quia ab animo hominis continuò possidentur: id quod concedatur sanè: *l. 3. §. saltus. & §. in amittenda. l. si id quod. §. fi. l. clam possidere. §. 1. de acquir. possess.* sed idem in realibus seruitutib. verum esse, qui negari potest? Cùm enim etiã in his actus praescribentis, & animus sit continuus, singularium actuum discontinuitas attendi non debet. *Alex. consil. 16. in causa. num. 23. vol. 5. per d. l. foramen.* Nam si illa differentiae ratio, quod personales personae debeantur, eoque possideantur animo: reales praedio, eoque animo, cuius prędiũ particeps non sit, possideri nequeant: si inquam ea valeret ratio, iam sequeretur, nullam seruitutem praedialem, ne quidem continuam praescribi vnquam posse: quia praedium nec bonam fidem, vtpote quae ab animo dependeat, habere potest: quam tamen in omni praescriptione saltem longi temporis, qua seruitutes continuas acquiri volunt, *l. 2. C. eod.* requiri apertissimum est: *l. si fraude. 6. l. nec bona. 10. C. de long. tempor. praescript. l. vnic. C. de vsucap. transform. l. 4. §. de illo, de vsuc. l. 2. §. si seruus pro empto. l. 2. l. bona fidei. §. in contractibus de acquir. rer. dom.* nec possidere etiã verè potest: non animo, quia nullum habet: non corpore, quo-

niã alterius fundum occupare nequit: cũ corpus eius immobile ne loco quidẽ moueatur. Quid? quod cũ ab altero, videl. domino suo, praedium possideatur certè illud predicta possidere aliquod ius nõ potest, *l. possessio. 49. de acquir. poss. l. stipulatio. 38. §. hi qui. cũ §. seqq.* B *vbi gl. & Dd. de verb. ob.* aut si possidere dicẽdum est, domino profectò possidet, *l. peregrè. de acquir. possess.* & is per id quod suum est, possessionem acquirit, & possidere intelligitur: *dict. l. possessio. l. 1. §. item acquirimus. de acq. possess.* atque ita animo continuo eandẽ C possessionem retinere, *l. 3. §. quòd si seruus. de acq. poss. l. placet, 79. de acq. hared.* etiamsi nec corpore nec actu continuo possideat: quẽadmodum & ipsa praediorũ possessio animo continuo retinetur, licèt dominus corpore absit, & interdictum ipso facto possessionẽ D non vsurpet. *l. licet, 4. C. de acq. & retin. pos.* Quid? quod in praescriptione seruitutis, non considerantur seruitutes per se, vt ius incorporale continuum vel discontinuum, alioqui 30. demum annis omnis seruitus praescriberetur, velut reliqua iura incorporalia: E *l. haereditates. C. de pet. hared. l. 3. cum ll. seqq. C. de praesc. 30. ann. §. si quis, per 30. annos. si de feud. defunct.* sed vt pars seu accessio rei immobilis: quae accessio velut ipsa res soli animo continuo possidetur, & proinde longo tempore vsucapitur, *l. 2. C. de seru. in*

vir.

vir. exemplo rerum immobilium. l. vlt. C. de præscr. long. temp. Illud
verò permirũ est, cur vnico Pauli
responso, *l. seruitutes, 14. de ser-
uit.* tantopere nostri moueantur,
vt in hac sententia tam pertinaci-
ter persistant: cum in eodem re-
sponso paulò post: *dict. l. seruitu-
tes, in fi. princ.* in seruitutib. præ-
diorum vrbanorum, quæ tamen
ipso etiam actu continuæ sint,
idem obseruare, scilicet Vt non
præscribantur, traditum inueni-
re liceat: & alibi expressè defini-
tum sit, Seruitutes indistinctè lõ-
go tempore, non capi. *l. 4. §. si
viam, l. si aliena, 1. §. 1. de vsucap.*
nisi cum per vsum temporis im-
memorialis seruitus pro consti-
tuta, & à domino concessa) vt
præscriptionis quæstione opus nõ
sit) habetur. *l. 2. §. ductus aquæ,
de aqua quotid. & æstiu.* Vt igi-
tur rem in pauca pro instituto
nostro conferam, sic statuo: an-
te Iustinianum non potuisse ser-
uitutes vsucapi & præscribi, ne-
dum discontinuas, *d. l. seruitutes,
14.* sed ne quidem continuas.
*d. l. seruitutes, 14. vers. idem & in
seruitutibus prædiorum vrbanorũ
obseruatur. l. si aliena. 10. §. hoc iu-
re, de vsucap. l. seruus, 43. §. incor-
porales. de acquirer. dom.* non mo-
do reales. Sed nec etiam persona-
les, vt vsumfructum & similes:
*l. iusto. 44. §. non mutat. vbi omni-
no de hac materia vide Cuiac. itẽ
Reuard. ad l. Scribon. de vsucap.*
Atq; propter legem Scriboniam,

A quæ eiusmodi vsucapionem cer-
tis ex causis inhibuit: *l. 4. §. vltim.
de vsucapio.* primò fauore liber-
tatis, & odio seruitutis. Vt enim
contra libertatem personarum
seruitus nullo tempore præscri-
bitur. *l. vlt. C. de long. temp. præscr.
quæ pro liber.* sed bene contra ser-
B uitutem libertas: *l. 1. & 2. C. eod.
tit.* argumento à personis ad res
ducto, *l. qui furore, de stat. hom. l.
si quis inquilinos, 112. §. si ita le-
gatum. de lega. 1. l. si quis filio, de
iniust. rupt. testament.* visum fuit
æquum, vt prædiorum libertas
præscribi posset, seruitus non
C posset: *dict. l. 4. §. fin. vbi Cuiac.
ad verb. libertatem de vsucap.*
quanquam hac in parte subtilis
fuisse videtur apud Veteres di-
stinctio: hæc videlicet: vt serui-
tutes rusticæ, velut discontinuæ,
& quæ propterea non possiden-
tur, *d. l. seruitutes, 14. in princip.
D de seruitut.* non vtendo amitte-
rentur, *d. l. 4. §. si viam*, eoque il-
larum libertas præscribi non pos-
set: nec enim eorum iurium li-
bertas apud veteres vsucapieba-
tur, quæ non vtendo amitteban-
tur. *Paul. lib. Sentent. 1. cap. 17.
de seruit.* In præscribenda enim
E libertate, facto opus est eius, qui
seruit: vbi verò ius non vtendo
perditur, nullo eiusmodi facto
opus est, sed sola cessatio sufficit
eius, cui seruitus debita est. *vide
Cuiac. in l. 4. §. vlt. ad verb. liber-
tatem, de vsucap.* Ex quo fiebat,
cum non vtendo seruitutes di-
scontinuæ

ſe continuæ perirent, puta vſusfructus. *vide ſup. quib. mod. vſusfructus amit.* & ſeruitutes ruſticorum prædiorum, vt in his præſcriptio libertatis, velut ſuperuacua non fuerit admiſſa: vſucapio enim ſuo genere odioſa eſt: quare cum alia ratione prouideri poſſet, ne incertæ manerent poſſeſſiones, puta cum per ceſſationem non vtentis ſeruitus amitteretur, vſucapio non videbatur admittenda: Vrbanæ vero ſeruitutes, vtpote perpetuo actu continuæ, ſua natura non vtendo euaneſcere non poterant, cum in perpetuo vſu atque actu eſſe intelligantur: eoque harum libertas, quandoquidem aliud remedium non ſupereſſet, facto eius, qui eam ex ſuo prædio deberet, præſcribebatur. *l. 5. & 6. de ſeruit. vrban. præd. l. ſi quis alia. 18. §. vlt. quemadm. ſeruit. amit. l. 4. §. vlt. de vſucapio.* Verbi gratia, ſi tignum ſemel alienis ædibus iure ſeruitutis iniunctum fuerit (nec enim pactionibus ſed re ipſa conſtituitur ſeruitutis ius reale) continua eſt ſeruitus: eoque quamuis tignum eximatur, tamen illa durat, durante ſcilicet foramine in pariete alieno (nam in ſuo habere foramen, nihil ad ſeruitutis ius proficit, *l. foramen, de ſeruit. vrban. præd.*) & non vtendo non extinguitur: ea de cauſa maximè, quod ſemel acquiſita, & continuo poſſeſſa ſit, vt tempus ceſſationis, ius illud quæſitum auferre

A nequeat, cũ tempus non ſit modus tollendæ iſtiuſmodi cõtinuæ ſeruitutis, *l. 4. hoc tit.* Quare hoc caſu opus eſt præſcriptione libertatis, ex aliquo facto eius qui ſeruitutem debet: puta ſi foramen in ſuo factum obſtruat, aut dominus cui ſeruitur deinceps ea
B ſeruitute vti vetet: iſque in eiuſmodi prohibitione facta per legitimum vſucapionis tempus acquieſcat: *Iaſ. in l. quo minus. de flumin. l. 2. vbi Dd C. de ſeru.* Ad quod olim ſufficiebat biennium, quo res immobiles vſucapiebantur,
C *in princip. Inſtit. de vſucap.* hodie vero opus eſt decennio: quod à Iuſtiniano, in rebus ſoli, & quæ his cohærent iuribus, velut ſeruitutibus, eſt introductum. *l. penult. Co. de ſeruit.* Iuſtinianus enim, longo demum tempore vſucapi res ſoli voluit: quarum
D exemplo & ſeruitutes, velut iura his rebus inhærentia, ſemper eodemque tempore præſcribuntur. *l. 2. in verb. exemplo rerum immobilium. Cod. eod.* Altera ratio legis eſſe potuit, quod ſeruitutes non per ſe, ſed tantum cum ipſo prædio poſſideantur: *d. l. ſeruitutes. 14. d. l. 4. §. ſi viam. de quo Gouean.*
E *Lect. lib. 1. c. 14. ex l. 1. de vſufruct. lega.* eoque per ſe, nec poſſideri, neque in bonis eſſe intelliguntur. *l. 1 de vſufr. lega.* cum autem ſine poſſeſſione non procedat vſucapio, *l. ſine, 25. de vſucap.* non videbatur eſſe conſentaneum, vt per ſe ſeruitus vſucapi poſſet. Tertia, quod

quod iura incorporalia olim ne- A que trad.tionem reciperent, nec vsucapionem: *l. seruus, 45. §. incorporalis. de acq. rer. dom.* vnde & actiones, quæ legibus certis nō erant conclusæ, perpetuo dabantur, *in princip. Institut. de perp. & tem. actio. vbi dixi l. si mulier. 21. §. 1. quod met. caus.* donec sacris B constitutionibus ad 30. ann. sunt redactæ. *l. 3. cum seq. C. de præscr. 30. ann. in princ. Institut. de perpet. & temp. actio.* Cùm itaque seruitutes quoque iura sint incorporalia. *in princ. Instit. de reb. corpor. & incorp.* merito iuxta horum naturam atque regulam, *d. l. seruus. §.* C *incorporales.* Vsucapioni & illæ eximebantur. Quarta ratio maxime in seruitutibus rusticorum prædiorum valebat, quòd scilicet vsus earum non esset continuus, *d. l. seruitutes. 14. hoc t. l. cum vsusfruct. 13. de vsu & vsufruct. lega.* vt continuo possideri quadam D iuris subtilitate non viderentur: & proinde nec rectè vsucapi possent, cum absque continua possessione, nulla vsucapio compleatur *l. 2. l. nemo, 10. C. de præscript. long temp. c. illud, 8. de præscript. l. 3. in verb. per continuationem possessionis. de vsucap.* Sed hāc so- E lam rationem nō satis fuisse idoneam, nec per se valere oportere, ex eo intelligi potest, quod (vt ante dictum est) non modo discontinuæ, sed etiam continuæ, maxime vrbanæ seruitutes lege Scribonia, deinde omnia & quæcunq; iura incorporalia, prohiberentur vsucapi. Quanquam autem hæc legis Scriboniæ prohibitio, ætate veterum I. C. h. e. Seueri & Alexandri Seueri temporibus, quibus præcipui I.C. de quorum responsis Pandectæ confectæ sunt, floruerunt, fuit vsurpata: *l. si aliena, 10. §. 1. in verb. hoc iure vtimur, de vsucap. dict. l. seruitutes, 14. in verb. idemque obseruatur hoc tit.* nihilominus tamen sciendum est, tempore immemoriali potuisse etiam tum iura incorporalia, & in his seruitutes acquiri. *l. 3. §. ductus. 4. de aqu. quo. l. 3. de loc. & itin. pub.* nō iure præscriptionis, sed iure constituti: *l. 2. §. ductus aqua de aq. quot. & æsti.* quod ex vsu tanti temporis præsumatur, initio seruitutem pactione, & domini fundi seruientis voluntate fuisse constitutam. Vetustas enim vicem legis constitutæ conuentæque, quam quisque rei suæ dicere potest, *l. ob res. 20. de pact. dot.* obtinet, *l 1. §. fin. de aq. pluu. arcen.* & cum ignoretur principium eius vsus, qui tam longissimo tēpore durauerit, *l. si arbiter. de proba. d. l. 3. de loc. & itiner. pub.* meritò præsumitur is bono principio atque titulo, h. e. concessu & voluntate domini, constituta pactionibus seruitute, inductus esse: cui præsumptioni iure statur, cum probari contrarium in re immemoriali non possit. Deinde & illud tenendum est, quibus

in rebus iure veteri non currebat vsucapio, vt stipendiarijs, tributarijs &c. in ijs possessoris nihilominus possessionem longo tempore continuatã, solere præscriptionibus siue exceptionibus, *l.45. in princip.in verb.præscriptio longæ possessionis,item, occupati datam exceptionem, de vsucap. l. emptor, 9.Co.de long.temp.præscript. vide quæ dixi Instit.de vsucap.* ac etiã vtilibus actionibus datis defendi, *l.3.& tot.tit.de diuers.temp.præsc. l.2. Cod. de præscript. long. tempo.* atque ita longo tempore seruitutes vtiliter quæri. *l. 2.3.C.eod. l.si quis,10.si ser. ven.* ex quo factum est, vt etiam apud Veteres possessio, vel potius vsus & consuetudo, *l.seruitutes, 19. in verb. habendi consuetudine. de ser. urb. præd.l.1. in uerb.longi temporis consuetudinem. C.de seruit.* vel quasi possessio, *l.si quis,10.in princip si seruitus uendic.* seruitutis, longo tẽpore, hoc est, decem annis inter præsentes, 20. inter absentes, *Paul.lib.5.sentent.tit.2.Co.de seruit. Cuiac.ad l.4.§.ultimo,de usucap.* vsurpata quamuis non vsucaperetur, tamen propter diuturnam possessionem defenderetur: *d.l.seruitutes,19. d.l.si quis, 10.l. 1.§.ultim.de aqua pluu.arcend. d. l. uenditor, §.si constat.* ita vt vicẽ [illegible] effectu, ea possessionis vel quasi consuetudo obtinerent: *l. [illegible] C. de seruit.* adeò vt & Vtiles [illegible] nes hoc nomine & Publiciana. *l.cum sponsus, 14. §. in ue-*

A *ctigalibus. de Public.in rem actionibus.* possidenti darentur: *d.l. si quis,10.* dum tamen non Vi, nec Clam, neq; Precario ab alio vsus esset, *d.l.si quis, 10.* (quibus tribus modis mala fide possidetur, *l.Pomp.13. §.1.de acquir. poss.*) & continuata esset per longum tẽ-

B pus possessio. Quod adeò verum erat, vt licet vectigalia prædia & tributaria non vsucapiãtur, quòd pleno Quiritum iure non possiderentur, præscriptione tamen ista defendatur eorum possessio. *l.si finita,15.§.si de uectigalibus, de damn.infect. l.cum sponsus, 13.*

C *§.in uectigalib. de Public.in rem action. Cuiac.in d.l.4.§. ultim.dixi Institut. de usucap.* Ac quamuis alias præscriptio longæ possessionis, ad obtinenda loca publica (quia hæc non modò vsucapi, sed ne possideri quidem priuatim possunt) concedi non soleat, *l.45.*

D *in princ. de usu.* tamen in his aliquod ius (quod in dominio priuato possessioneque esse potest) occupanti, detur Exceptio ista, Quamdiu scilicet occupatum id tenet. *d. l. 45. in uerb. occupanti datam exceptio.* vt si quis in littore habeat quid ædificatum, aut

E pluribus annis in diuerticulo fluminis publici, quod priuato acquiri potest, *l.1.& tot. tit. de fluminibus* sit piscatus: vtitur enim exceptione Quandiu occupat: sed ædificio diruto, aut postquam piscari desijt, alterum eodem iure vti prohibere nequit: *d. l. ult.*

non enim ex sola facultate & vsu piscationis, inducitur possessio alios excludens, cùm res sit meræ facultatis, vt vno desinente piscari (qui in sua occupatione, quandiu, piscatio scilicet durat, non est impediendus: cum hic locum habeat regula. Qui prior est tempore, potior sit iure, *l.2.C.qui pot. in pign.*) alter quo minus ibidem piscetur, prohiberi non possit: nisi prohibendi ius, & Possessionem pluribus annis, hoc est, longo tẽpore prior possessor & piscator continuarit. Atque ita Martiani responsum, *l. si quisquam, 7. de diuers. temp. præscript.* accipiendũ videtur: quod etsi non faciat mẽtionem eiusmodi factæ prohibitionis, tamen eam præsupponi nõ est perabsurdum: cùm quia prohibendi ius concedit, quod in actu meræ facultatis, & in loco publico admitti nequit, nisi eiusmodi prohibitionis ius per longũ tempus sit continuatum, ac (vt ita dicam) iustificatum: tum etiã, quia positum est illud responsum in tit. de diuers. & tempor. præscript. vbi de præscriptione quæ datur expositione, vel quasi longi temporis, quæ absque eiusmodi prohibitione non acquiritur, *Ias. in l. quo minus. de flumini. Bald. & Dd. in l.2. Cod. de seruit.* agi certum est, *l.3 & tit. de diuers. temp. præscript.* vt iuxta Rubricam, & subiectam materiam accipi id responsum, seu (vt nostri loquuntur) intelligi Nigrum iuxta Rubrum, non sit à recta interpretandi ratione alienũ: quanquam fortasse negatiua lectio verior est: ALTERVM EODEM IVRE VTI NON PROHIBET: *ita legit. Gribal. Mopha.* quæ quidem omnem difficultatem tollit; si tamen affirmatiuè legas, eo quo diximus modo, cũ Papiniani responso. *l. præscr. 45. de usuc. uide quæ dixi in §. flumina. Institut. de rer. diuision.* conciliari rectè potest: scilicet vt quãuis inhibeatur publicorum locorum vsucapio, eoque nec longæ possessionis præscriptio ad obtinenda loca iuris gentium publica concedi soleat, *d. l. præscript.* qui tamen pluribus annis possederit certum aliquod fluminis diuerticulum, prohibere queat, quamdiu piscatur, & occupatum diuerticulum tenet; *d. l. si quisquam. d. leg. præscript. 45. in uerb. occupantis datam exceptio.* non verò prohibere postquam occupare desijt, & retia reduxit, exercitiumque piscationis intermisit: nisi & in huius Iuris, Quasi possessione per prohibitionem longo tempore factam, *uide Bald. & Dd. in l.2. C. de seruit. Iason. in l. quo minus, de fluminibus*, sit constitutus. Sed vt ad seruitutum possessionem reuertamur, de hac agi quoque videtur in responso Antonini, *l.2. C. de seruitut.* (nisi tamen à Iustiniano interpolatum est) cum in eo rescribitur, Tempore quæri seruitutem, exemplo

rerum

rerum immobilium; scilicet ea-rum, in quibus idem olim quod in seruitutibus obtinebat. cuiusmodi erant olim omnes fundi prouinciales, qui Italico iure non censerentur: in his enim non obtinebant iura vsucapionum, *in princip. Instit. de usucap.* coque fiebat, vt longa harum rerum possessio, exceptionibus & vtilib. actionibus defenderetur, *d.l.3.de diuers.temp.præscriptio.l.2. C. de long.temp.præscript.* cuius rei exemplo quæri seruitutum quoque ius possessorium longa possessione, videtur innuere Antonius. Non enim de iure proprietatis & C dominij ea Cōstitutio accipi potest, siue de possessionibus Italici soli, siue de Prouincialibus interpretari velis: cùm constet, ante Iustinianum in vsucapienda rerum immobilium proprietate, nō longo tēpore, de quo ibi agitur, sed tantum biennio opus fuisse D in agris Italicis, *in princip. Instit. de usuc.* in reliquis verò, nullo tempore: *Vlpianus tit.1.uide quæ dix.Institution.de usucap.in princ.* dominium vsucapiendo, sed tuitione Prætoris, *l. 1. quibus mod. usus fruct.* tantum. Quasi dominium ope Exceptionis quæri po- E tuisset, *in princip. Institut.de usucap. Theophil. §. per traditionem. Institut. de rer. diuis.* Nec verò obstat declarationi iam factæ, quod alibi vsu 30. dierum seruitutis possessio etiam in discontinuis quæri videatur, *l.1. & tot. t.*

A *de itin. actuque priuat.* Nam in eo interdicto non agitur de iure possessionis, ad quod acquirendum longo tempore opus est: *l.2. Cod.de præscriptio.long.temp. leg.2. Co. de seruit.* vt ibidem Vlpianus ostendit: *l.apparet.5. vers.pen. de itin. actuque pr.* sed de simplici B vsu itineris & viæ rusticæ, quam ob commoditatem transuehendarum frugum atque fructuum non impediri ei qui triginta diebus vsus est, visum fuit vtilius, donec scilicet de iure possessionis plenius foret cognitum, nam de proprietate (id quod falsò à nostris traditur) quæri illo iure, hac in specie non potuit: cum seruitutes, præsertim discontinuæ putà iter, Via, &c. etiam iuxta Dd. sententiam, nullo tēpore (prout iam dictum est) olim præscriberentur. Itaq; quia illud ius propter commoditatem viarum, singulari ratione fuit inductū: ideo nec ad aquæductus pertinet: *l. 1. §. quod autem de aqu. quot. gloss. in l. 1. princip. verb. rusticis. de itin. actuque priuat.* neque ad seruitutes vrbanas: *d.l.1.de itine. actuq; priuat.* & consequenter nec ad iura possessionum est extendendū, *d.l. apparet. 5. §. penultim.* Hæc igitur ita iure veteri obtinuerūt: nec putandum est parum inter vsucapionem & hanc longi temporis præscriptionem interfuisse. Illa .n. iuris est, hæc facti. *Cuiacius in l.2.§.vltim. pro empto.* Illa ex lege 12. hæc contra subtilitatē

iuris

iuris ex æquitate iurisdictionis Prætoriæ: *lege*, 1. *quibus modis vsufruct.* ideoque illa dominium adijcit. *l.3.de vsuap l.traditionib. C.de pact.* quod lex dare potest: *dixi.§.2.Instit. de bonor. poss.* hæc non dominium: sed exceptionẽ suppeditat, *tot.tit.C.de long.temp. præscript. & Dd. de diuers. temp. præscript. Cont. lib. disput.1.c.12.* quia Prætor dominos non facit, *§.2. Institut. de bonor. possess.* nec dominia adijcit. *l. qui vsumfructum, si vsusfruct. peta.* sed possessiones solum tuetur, *d.§.2.Inst. de bon. possess.& passim. D. eodem.* Illam nec mala fides: *l.bona fidei. 48.de acquir.rerum dom. vide infra de vsucapion.* & ideo neque litis contestatio interpellat, *l. si post.de rei vend.l.2.pro donat.l.Iulianus, §. quantum. ad exhibend.* hanc & mala fides: *l.penultim.C. de præscriptio. long. temp. l.penult. C. de præscript. 30. annor.* & litis contestatio *Cuiac. in d.l. 2.* interrumpit. Vsucapio tantum sequuta condemnatione rumpitur & ideo lite omissa procedit: *dict.l.si post.l.sicut.§ sed si quæratur.si ser. vendice.Theop. Institu. de diuisio. stipulat.* Præscriptio longi temporis semel per litem interrupta, etiam hac omissam non procedit, *Cuia. d.l.2.* Sed Iustinianus vt omnes istas controuersias & subtilitatum nodos, Gordio nodo longe intricatiores, vno gladio atque ictu discinderet & auferret è medio: totum hoc ius vsuca-

A pionum mutauit, siue (vt ipse loquitur) transformauit, cũ statuitque, vt & res soli prouincialis, decem vel viginti annis, ad instar rerum Italici soli, *tot.t. C. de vsucapion. transformata.* & eadem ratione seruitutes indifferenter omnes longo tempore, hoc est,
B decem annis inter præsentes, 20. inter absentes vsucaperentur, peræque atque res ipsæ Immobiles, *l.vlt.Cod. de long.temp.præscriptio.* eodemque tempore voluit, non vtendo omnes indifferẽter amitti. *l.penult.C.de seruit. l.corruptionem.16.C. de vsufruct.* Nam val-
C de falluntur, qui Iustinianeam constitutionem. *d. l. vlt.* tantum de seruitutibus personalib.& realibus, quæ continuæ sint, intelligunt, cum expresse in ea mentio fiat vsusfructus: quæ seruitus causam habet discontinuam: & quãuis personalis sit, tamen non ali-
D ter animo possidetur, quam quælibet seruitus realis, vel iurisdictio, consuetudo, ius venandi, & similia iura territorijs cohærentia: quæ tamen præscribuntur longo tempore, vt ante est expositum. Iam vero non habet rationem vllam, cum Iustinianus omnia iura incorporalia, *l. omnes, 4.*
E *& tot.t. C.de præscript. 30. annor.* etiam fiscalia, *d.l.omnes, 4.* certis temporum metis, nempe 30. & 40. annis indistincte, siue continui essent actus, siue discontinui, *vide l. cum notissimi, 7.d.l.omnes, C. de præscript. 30. ann. l. plures. 18.*

18. *C. de fid. instrument. l. fi. C. de A fund. patrimon.* incluserit: dicere solas seruitutes discontinuas exceptas à regula esse, nec vllo præscriptionis tempore, nisi immemorialis (quod genus præscriptio non est, sed potius priuilegium, & præsumpta concessio, *d. c. super. § præterea. de verbor. signif.* B *l. 3. §. ductus aqu. de aqu. quot. & æstiu.*) acquiri: maximè cum nulla dari possit differentiæ ratio, quare propter dominiorum ac possessionum incertitudinem non peræque in his atque alijs iuribus, vsucapionũ iura debeant obtinere. Concludo igitur, totum C hoc ius & discrimen præscribendarum seruitutum vetus (vt & alia vsucapionum iura. *tot. tit. C. de vsucap. transform.*) à Iustiniano transformatum, correctumq; ad eum quem dixi modum esse: reliquias tamen illius veteris iuris atque discriminis in Pande- D ctas fuisse relatas, seu quod ea iuris mutatio, compositis iam Digestis, hac parte saltem primatenus, *d. l. vnic. C. de vsuc. transf. qua data est post consulatum Lampadij, quo tempore Digesta iam componebantur, & tantùm non erant absoluta*, facta sit: seu errore ali- E quo atque incuria vt alia multa: seu, quod absque huius aliqua cognitione, reliqua iura seruitutum & vsucapionũ, de libris I. C. conquisita & collecta, satis cõmodè intelligi non posse viderentur. Et hæc quidem de constitutione præscriptioneque seruitutis, quasi de causa Effectrice, dicta sufficiant: nunc ad reliquas seruitutum causas progrediamur.

¶ Materia, siue subiectum in quo existunt seruitutes, sunt Prædia: & ea quidem (vt diximus) Aliena: quorum vel in Solo consistunt, vt seruitutes rusticorum prædiorum: vel in Superficie, id est, in eo quod solo sustinetur, puta ędibus, &c. vt pleraque sunt vrbanorum prædiorum. *l. 3. hoc tit.* item aut in Toto fundo, aut Qualibet eius parte. *l. ad certam, 6. hoc tit. Capoll. de seru. vrb. 16. gloss. & D. in l. pro parte, 11. hoc titul.* 6

¶ Quod ad Formam constituendæ seruitutis attinet, sciendum est differre promissionem seruitutis à Constitutione. Promissio personam tantùm obligat. Constituitur verò seruitus non aliter quam patiẽtia domini qui fundum seruientem possidet, & vsu eius cui seruitus est constituta. *l. fin. hoc tit.* puta si stipulatorem in suum prædium seruitutis promissor inducat, & patiatur cum seruitute vti. *l. 1. in fin. infr. de seru. præd. l. penultim. hoc titul.* Patientia enim pro traditione habetur in rebus incorporalibus. *l. 3. §. dare. de vsufr.* quæ aliam veram traditionem non recipiunt. *l. seruus, 45. §. incorporales, 1. de acquir. rer. dom.* 7

¶ Hinc existimari potest, quamobrem 8

brem

brem Papinianus, *l.4.hoc titul.* dixerit, Seruitutes, ipso iure neque ex tempore, neque ad tempus, neque sub conditione, neque ad certam conditionem, verbi gratia, Quamdiu volam, posse constitui. Loquitur enim disertè de constitutione seruitutis, non verò de promissione: quæ cur diem aut conditionem non possit recipere nil video, *l.existimo,98. de verb.obl. vide Conna. lib.4. Comment. cap.8. Gouean. Lect. lib.1.c.9.* Nec enim ius In re, sed Ad rem tantùm inducit, & obligationē merè Personalem, quæ est illius naturæ, vt conditionem & diem recipiat, *Cap.de ser.vrb.cap.22.per l.4.§.1. hoc tit. l.si quis,29.de ser. vrb.pred.* Vbi verò quis constituit seruitutem, factum ipsum patientiæ præsentaneum vt sit, opus est, quò prædio seruitus imponatur: quæ ita imposita, non potest amplius ipso iure pactionibus hominum alterari, neque diem aut conditionem recipit. Habet enim natura sua causam continuam & perpetuam. Deinde hæc iura nihil aliud sunt quàm prædiorum qualitates, *l. quid aliud, de verb. sign.* seu conditiones, *l. via, 23.§. si fundus seruiens, de seru. rust.prædio.* Quanquam autem personis seruitus, vt vsusfructus, ad diem vel ex die deberi possit: *l.4.sup. de vsufr.* tamen rebus & prædijs qualitas sub conditione vel ex die non imponitur: quia non afficitur nisi ex

A vsu & conditione ac possessione præsenti: quæ vbi semel competere cœpit, postea ipso iure per pactum diei vel temporis, quod extra rem est, tolli nequit. Sed tamen quod æquum est conditiones seruari, *l.1.sup.de pact.* idcirco si hæc adijciantur, per pacti

B vel doli exceptionem ex æquitate iuris Prætorij aduersus iuris ciuilis subtilitatem occurretur, contra placitum seruitutem vendicanti. Modum quoque adijci posse seruitutibus constat: veluti quo genere vehiculi agatur, vel vt equo duntaxat: vel vt certum

C pondus vehatur: aut statis anni temporibus, certisve diebus vtatur, *l.4.§.fin. cum l.seq. hoc titul.* Nec enim modus facit, quo minus seruitus sit simplex, continua & perpetua: sed vsum tantùm seruitutis definit, ac certis legib. moderatur: quod minimè con-

D tra naturam est seruitutis.

¶ Ad finem, Effectum, Vim & Naturam seruitutum pernoscendam, vtile fuerit has regulas tenere. I. Seruitutum non ea natura est, vt faciat aliquid quis: velut vt viridaria tollat, aut amœniorem prospectum præstet, aut

E vt in suo pingat, vel (vt alij legūt) pangat: *l.quoties,15.§.fin.hoc tit.* hoc enim fieri ab altero, nostri prædij nihil interest: sed vt patiatur, aut non faciat aliquid, idque principaliter. Nam in consequentiam aliquando quid facere cogitur: vel natura seruitutis, vel 9

 pacto

pacto contrahentium id postulã-A te, *l. et si fortè, 6. §. etiam, 2. l. sicuti, 8. §. distan. 2. infr. si seru. vindicetur*: cum id prædio vtile esse potest. Seruitutes enim aut prædiorum sunt, aut hominum, *d. l. quoties, 15. hoc tit.* hoc est, pertinẽt ad vsum aut hominis, aut prædij. Quæ homini seruiunt, Personales: *l. plenum, de vsu & hab.* quæ rei, Reales iudicantur. *l. 2. 3 4. cũ seq. de serui. rust. prad.* nec vltra constitui possunt quàm prædio opus sit: *l. ergo, 5. in fin. de seru. rust. prad. Cuia. lib. 3. cap. 28.* quæ neutri seruiunt, seruitutes non sunt, quia non seruiunt, & vsum C commoditatemque alteri pręstãt: *d. l. quoties, 15. hoc tit. Gouea. Lect. lib. 1. cap. 15.* verbi gratia, ne eas per fundum tuum, neve ibi consistas, *d. l. quoties, 15. hoc titul. & dixi supra in definit.* II. Seruitutes natura sua perpetuæ sunt, & continuam habent causam, *l. foramen, 29. inf. de seruit. vrban. prædior.* quamuis continuam possessionem nõ semper habeant, *l. 14. in princip. hoc tit.* III. Hoc quoque seruitutis proprium est quod diuisionem non recipiat. Vnde pro parte neque legari, nec adimi via potest, nec pro parte domi-E nij acquiritur, *l. pro parte, 11. hoc tit.* Vt si fundum cum aliquo cõmunem habeam, non possum illi solus, quærere vel imponere seruitutem. Nam neque mihi soli pro parte, nec toti fundo quicquam adipiscor: quia socio quærerem contra regulam qua traditur, Neminem alterius fundo seruitutem acquirere posse: *d. l. pro parte l. si vnus ex socijs, 19. infr. de seru. rust. prædior.* neque imponẽdi seruitutem communi fundo, ius est inuito socio, quia conditionem eius facerem deteriorem: B *l. 2. hoc titul. l. per fundum, 11. l. vnus, 34. infr. de seru. rust. prædior.* id quod non licet: *l. non debet, 75. de reg. iur. §. religiosum. Institut. de rer. diui.* &, in re communi melior est conditio prohibentis, *l. an vnus, 11. si ser. vendic. l. si quis, 6. comm. diuid.* IV. Seruitus in toto fundo tota est, *l. si cui, 9. hoc t.* & tota in qualibet eius parte. *l. ad certam, 6. hoc tit.* Hinc quod dicitur, Pro parte seruitutem retineri, *l. vt pomum, 8. §. fin. hoc t.* non eam habet significationem, quasi pars seruitutis, quæ est indiuisibilis, retineri possit: sed D quod in parte fundi tota seruitus retineatur. V. Natura seruitutũ est, vt per se possideri non possint: sed intelligatur possessionem earum habere is, qui prædium possidet. *l. si ædes mea, 32. § fi. inf. tit. 1.* Et hæc quidem in genere de seruitutibus dicta sufficiant. Nam quæ ad species earum pertinent, hæc sequentibus titulis explicabuntur.

De seruitutibus Vrbanorum prædiorum. Tit. II.

1 *Prædia vnde dicta, & de vrbanis ac rusticis.*

Pe

2 *De ſeruitutibus vrbanis ac ruſticis.*
3 *De ſeruitute altius tollendi, vel non tollendi.*
4 *De ſeruitutibus luminum.*
5 *De ſeruitute ne proſpectui officiatur.*
6 *Stillicidij vel fluminis ſeruitus.*
7 *Tigna immittendi.*
8 *Proiectum habendi.*
9 *Oneris ferendi.*
10 *Cloacæ.*
11 *Foraminis.*
12 *Poſitum non habendi.*

1 PRædia † dicta ſunt à præſtando, authore Varrone: quòd his pignori datis, publicè mancipes fidem præſtent: eoq; nomine venit rerum immobilium & Solum & Superficies: puta fundus & quicquid in ſuperficie fundi eſt ædificatum: domus, villa ruſtica, horreum, &c. Itaque prædiorum ſignificatio latius patet, quam fundorum. *Iaſ. in l. ſi pro fundo, 33. Cod. de tranſact. l. quæſt. l. fundi, l. locus, de verb. ſignificat.*

2 ¶ Prædia porrò alia Vrbana ſunt, alia Ruſtica. Vrbana nominantur, quæ ad habitandum præcipuè ſunt ædificata non ſolum in oppidis, ſed etiam in villis & vicis. §.1. *Inſtitut. de ſeruit.* Vnde & ſtabula meritoria, recipiendis mercede tam equis quam hoſpitibus idonea. *l. vrbana, 198. de verb. ſignific. l. eod. iure, 4. § ſta-*
A *bula, in quibus cauſ. pign.* & prætoria, *l. 2. infra tit. 1.* quæ ad habitationem voluptatemq; domini villæ, quem Prætorem vocabant, tanquam ſupremum præitorem principemque ſuæ ruri familiæ, conſtructa, hoc nomine cenſentur. Quia, vt inquit Pau-
B lus, *l. vrbana prædia, 198. de verb. ſignific. l. 1. inf. com. præ.* prædiũ vrbanum non locus facit, ſed materia hoc eſt, ſubiectum commoditas & vſus rei vt id vrbanum ſit, quocunque tandem loco ſitum, in quo habitandi eſt opportunitas: ruſticum verò, quod fru-
C ctuum gratia quocunq; loco conſtruitur, *l. ſi prædium, 16. C. de præd. mino.* ſicuti in conſimili exemplo, vrbana familia & ruſtica, non loco, ſed genere diſtinguuntur, *l. vrbana familia, 116. de verb. ſignific.* Et hæc quidem obtinent quo ad præſentem ſer-
D uitutum materiam: nam aliàs prætoria & conſimilia ædificia in villis conſtructa, cum ſint pars & acceſſio fundi, *l. fundi, 8. quib. mod. uſufruct. l. hæres, in fundo, 12. de vſufruct. leg.* iure principalia cenſeri ſolent: *l. hi qui acceſſionis, 34. ne fideiuſ. l. cum prin. 178.*
E *de reg. iur.* eoque propriè ædificata in vrbib. vrbana ſunt, & Ædes appellantur: ruri verò conſtructa Villæ & Ruſtica prædia vocari ſolent, *l. fundi, 211. de verb. ſig.* Quia verò ſeruitutes hæ in prædijs tantummodo conſtituuntur (nec enim aut perſonæ aut rei

 mobi-

mobili imponi possunt; *l.* 1. *com. prad.l.vt pomum*, 8.*sup. de seruit.*) eo factum est, vt quemadmodum ipsa prædia, sic & seruitutes ijs inhærentes, ita distinguantur: vt aliæ sint Vrbanorum prædiorum, quæ debentur prædio tanquam vrbano, respiciuntque commoditatem ædificij siue habitationis, etsi prædium ipsum rusticum sit: aliæ verò Rusticorũ, quo ad prædium tantùm rusticum, hoc est, ad vtilitatem percipiendorum fructuum & agri pertinent. Fit tamen interdum, vt sicut vocabula prædiorum, sic & seruitutũ confundantur. Nam vt ædificia habitationum quæ ruri sunt, rustica nonnunquam à situ, & quia pars ruris sunt, perhibentur: ita seruitutes etiam vrbanæ, quæ his prædijs inhærent, à subiecta quãdoq; materia rusticorum dicuntur prædiorum. *d.l.fundi*, 211.*de verb. signific.l.*2.*inf de seru. rust. prad. vid. Gouea. hac aliter interpretantem Lec. lib.*1.*c.*16.

3 ¶ Vrbanorum autem prædiorum iura, vt vult. I.C. *l.* 2. *hoc tit.* talia sunt: In primis Altius tollendi. §. *aque. Inst. de act.* Quanquam enim naturaliter in solo cuique suo ius imponendi est in infinitum, *l.cuius*, 24. *hoc tit.* & ædificandi vel ad cœlum vsque, vt aiunt, etiamsi inde vicini ædes obscurentur, *d.l.cuius*, 24. *l.cum eo. hoc tit. Dd. l.altius. C.eod.* tamen quia legatis, pacto, *l.egi*, 26. *de except. rei iud.* consuetudine,

A *l.*1.2. *cum ibi not. Co.eod.* statuto constituto alia forma induci potest: ideo est etiam huius constitutionis vsus. Cui namque vicinus permittit præter vsitatum ædificandi morem, prioremque ædium formam altius tollere: *vt ind.l.egi.* is ius Altius tollendi, hoc

B est, ædificandi, habere dicitur, *l.* 1.*hoc tit.*§. *aqua*,2. *Instit. de act. vbi dixi.* Altius Non extollendi seruitus est. cum vicino nostro contra naturalem libertatem imponimus necessitatem, ne ædes suas vltra præscriptam aliquam, certamque & nobis vtilem altitu-

C dinem extollat: qui tamen Viridaria, quæ nomine ædificij minimè veniunt, super eam altitudinem habere poterit. *l. adificio*, 12. *hoc titul.*

¶ Quod ad lumen attinet, seruitus aut immittendorum luminum, aut Ne officiatur lumini- 4

D bus, constituitur. Luminum seruitute constituta, ad acquisitum videtur, vt vicinus lumina nostra, hoc est, fenestras quibus lumen cœli hauritur, lumen enim id est, vt cœlum videatur, *l.lumẽ*, 16.*hoc tit.*) excipiat *l. luminum*, 4.*hoc tit.* Quanquam enim vnus-

E quisque lumine in suo facere potest: tamen immittere in vicini parietem, aut communem non licet: *l.eos*, 40.*hoc tit.* nec etiam prohibere vicinũ, quominus aduersus illa ædificet, atque ita obstruat, nisi quæsita eiuscemodi seruitute. Cum autem seruitus impo-

imponitur, Ne luminibus officiatur, hoc adepti maximè videmur, ne ius sit vicino altius ædificare, & luminibus nostris officere. Differt tamen hæc à iure Altius non tollendi: in quo nihil aliud inest quàm ne vicinus altius ædificet. Itaque si non ædificando, sed alio modo, puta viridarijs lumina obstruat, contra seruitutem facere non videbitur *dicta l. ædificia*, 12. At hac seruitute constituta, non modò ædificando luminibus officere vicinus qui seruitutem debet, non poterit, sed ne vllum quidem aliud omnino impedimentum inferre, *l. inter seruitutes*, 15. adeo vt vel arborem ponere quæ luminibus obsit, vel vmbram ei loco cui sol est necessarius, facere prohibeatur, *l. si arborem*, 17. Illud quoq; hac seruitute continetur, non modò vti ne luminib. quæ Nunc sunt, obstruatur, sed etiam ne Futuris: nisi disertè ita cautum de præsentibus fuerit, Lumina quæ nunc sunt, vt ita sint. *l. seruitus*, 23.

5 ¶ Huic affinis est seruitus Ne prospectui officiatur: *l. 3. hoc tit.* in qua id amplius est, ne quid obijciatur ad minuendum prospectum gratiorem, & quaqua versus liberum: cum superiore tantùm illud cõtineatur, ne quid ad impediendum cœli aspectum fiat. Itaque prospectus etiam ex inferioribus locis est, lumen ex inferiore loco esse non potest, A *dict. leg. lumen*, 16.

6 ¶ Est & Stillicidij vel Fluminis, in tectum aream ve vicini Auertendi vel Non auertendi (vt quia mihi vtile sit, aquam pluuiam ex tuo tecto in meum hortum cadere) seruitus, *d. l. 2. hoc t.* §. *præd. vrban. Institut. de seruit.* B Stillicidium autem, est casus stillæ: quod diminutiuum, authore Festo, est à stiria, id est gutta frigore concreta. Stillicidium igitur est, quod stillatim ab alto cadit: Flumen verò, omnis aqua quæ continuè fluit: vt cum pluuia perpetuò rigore, continuoque C ductu per canales decurrit: *Varro. lib. de ling. Lat.* pro qua pluuia aqua hic flumen accipitur. Nam aquæ vel fluminis per agrum ductus, rustica, non vrbana seruitus est, vt infra dicemus. Ergo qui ius auertendi in vicini aream aut tectum stillicidij acquisiuit, siue D vt in eo cadat, siue vt per illud tubis ducatur, (neque enim id sine seruitute licet. *l. fin.* §. *si quod vi aut clam.*) is altius tollere stillicidium poterit: leuior enim fit eo pacto seruitus. Nam quod ex alto cadit, leuius cadit, & interdum nec directè peruenit ad lo- E cum seruientem: Inferius demittere non potest, quia fit grauior seruitus, futurum est enim pro stillicidio flumen. Ea de causa retro quoque duci potest stillicidium, quia in nostro magis incipiet cadere. Produci non potest, ne alio loco cadat stillicidium,

 quam

quam in quo imposita est serui-A tus. Et omnino sciendum est, meliorem vicini conditionem fieri posse, deteriorem non posse, *l. seruitute. quæ,* 20. § *pen. hoc tit.* Ex quo liquet discrimen inter seruitutem Stillicidij & Fluminis, atque hanc illa grauiorem esse.

7 ¶ Seruitus Tigna (quæ à tegendo dicta sunt, *l. 1. de tig. iniuncto.*) immittendi in parietem vicini, cuiusmodi sit, per se patet. Nemini enim licet in alienum parietem sine eius consensu immittere, *l. hoc quod dictũ,* 25. *hoc t.* Nam lex XII. Tabularum, in C eum qui conuictus est furtim tignum alienis ædibus iniunxisse, in duplum dat actionem, *tot. tit. de tig. iniunct.* Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium constat: quanquam propriè pro trabibus quibus domus tegitur accipiatur, D *l. tigni,* 61. *de verb. signific. l. tigni,* 7. *ad exhib.*

8 ¶ Hoc autem quod dictum est de immissis tignis, locum habet vbi ex ædificio alio in aliud tigna trabesque mittuntur, ut requiescant. *dict. l. hoc quod dictum.* Nam † si stipuler, vt liceat mihi E supra aream tuam habere Proiectum, id est, longè extensum protectumve aliquid, vt Meniana & Podia pensilia, partes uidelicet domus prominentes, vnde aspectus est in vicos, (quas vernacula lingua arcas, vel potius arceras vocamus:) (hæc non seruitus Immittendi, sed proijciendi est. *l. 2. hoc tit.* Proiectum enim id dicitur, quod ita protenditur, vt nusquam quiescat: *l. malum,* 241. §. *inter,* 1. *de verb. signific.* quemadmodum Protegendi seruitus est, licet re tectum suum supra alte- B rius aream extendere ad protegendas ab iniuria pluuiæ ædes. Protegere enim est, tectum huius rei gratia proijcere: & eiuscemodi protecta, id est, partes tecti prominentes, quibus stillicidia à parietibus arcentur, Suggrundæ & suggrundia vocantur, *l. 5. §. prætor ait. vbi Budæus de his qui deiec. vel effu. l. penult. Co. de ædif. priuatis. tot. tit. de damn. inf. & suggrun. & protectis. Alciat. in d. l. malum,* §. *inter, &c.*

¶ Huic vicina est seruitus Oneris ferendi, vt paries aut columna aliena onus nostrarum ædium ferat. *l. eum debere,* 33. *hoc tit.* ius etiam immittendæ cloacæ, seruitus est, *l. ius cloacæ,* 7. *supra tit.* 1. 9

¶ Est autem Cloaca, authore Festo, à colluendo dicta, quòd in eam colluuies immundiciarum & sordium recipiatur, ac per eam defluat, *l. 1. §. 1. de cloac.* Hoc cum ad commodum habitationis fiat, nihil dubito, quin hęc seruitus sit vrbani prædij: quamuis alij rusticam esse volunt, propterea quod Neratius, *l. 2. infra tit. 1.* dicat: seruitute rusticorum prædiorum etiam esse has, licere Altius tollere 10

lere & Officere prætorio vicini, A Cloacam vel Protectum habere. Sed ex ipsis speciebus, quas I. C. ibi refert, euidenter apparet, ipsum loqui de seruitutibus vrbaborum prædiorum, quibus ius cloacæ annumerat: nec aliud voluisse dicere quàm has etiam esse rusticorum prædiorum, id est, B rusticis prædijs imponi posse, vt non modo Neratius nihil contra nos faciat, sed etiam opinionem hanc adiuuare videatur.

11 ¶ Huic etsi consimile esse videtur Foramen proluendi, hoc est, aqua adhibita abluendi pa- C uimenti causa in pariete conclauis, tamen aliud longè est. Nam cum Cloaca, quæ constituitur proijciturve in parietem communem aut vicini aream, habet perpetuam causam, meritò seruitus est, at Foramen in suo habere, perpetuam causam non habet. D Nam neque immittitur aliquid quod perpetuum sit, sed aliquando solùm per foramen aluuies abluti detersiq; pauimenti emittitur: idque olim fiebat non scopis, vt nunc, sed spongijs madefactis, *l. quæsitum*, 12. §. *itē*, *de fund. instruc. & instru. lega. Martial.* E *lib.* 14. *Hac tibi forte datur tergendis spongia mensis*. quod quia in facto hominis consistit, perpetuò fieri nequit. Ex eiusce modi igitur foramine seruitus, quæ perpetuam sua natura causam habere debet, non consistit iure ciuili, quia eiusmodi aqua non de cœlo venit, sed manu, quoties pauimentum detergitur, operaque hominis immittitur: quare nec causam habet perpetuam: nec seruitus est, quæ naturalem, & potentia: quamuis non actu, *l. cum vsusfructus*, 13. *de vsufruc. lega.* perpetuam causam habere debet, *l.* 1. §. *stagnum. vt in flum. publ. l.* 1. § *caput. de aqu. quot. l.* 1. §. *hoc interdictum. de fonte*, *l.* 8. *h. tit.* eoque si ex eo foramine, quātuis perdiu possesso, damnum aliquod sentiat vicinus, in factum ex l. Aquilia agere, *l. si fistula*, 18. *hoc titul.* Damni infecti cautionē potest exigere. *l. si quid*, 29 *hoc t.* quia seruitus non consistit, quod aliter est in seruitute naturali, quæ lædere seruientem fundum potest, sic vt hoc nomine cautio nulla debeatur, nisi quatenus seruitutis modus exceditur, *dict. l. si fistula*, 18. *hoc tit. l. si mihi*, §. *seruitus. infra tit.* 1. Eadem ratione nō est seruitus Stillicidij, vel Fluminis, quando tecta canalesque non aqua naturali pluuiæ, sed manu hominis affusa purgantur, eademque aqua in vicini aream eijcitur. Constat tamen hic seruitus, quia in tecta canalesque aqua quoque pluuia descendit. Quamobrem & foramen erit seruitus, si in eum locum aqua ex cœlo veniat: quæ cùm naturaliter cadat, perpetuò cadere posse existimatur, *l. foramen*, 28. *cum l. seq. h. t.*

12 ¶ Seruitus positum non habendi est, cum vicino non licet in aliquo loco aliquid ponere, quod quoquo modo nocere meo prædio possit. Sed cuiusmodi fuerit seruitus, rustici an vrbani prædij, & quis eius vsus, difficilè est suspicari, cum vno tantùm loco in toto iure fiat eius mẽtio. *l. si quãdo*, 17. §. 1. *si seruit. vindicetur*. Probabile tamen est, fuisse vrbani prædij seruitutem: cùm Alfenus ibi dicat, locum in domo Caij, ædibus Annij ita seruijsse, vt in eo loco positum habere ius ei nõ esset: & positum habere aliquid ex sua natura magis prædio atque habitationi, quàm agris aut fructuum perceptioni detrimentum afferat. Ac sicut sanè edicto prohibemur in publico positum habere, cuius casus nocere possit: *l. 5. de inf. de his qui deiec.* ita ob hanc aliamve causã, nihil obest, cur inter vicinos non idem priuatim possit conuenire, ne quid aliquo scilicet ædium loco ponatur, quod ex casu aliove quovis pacto damnum dare vicini ædibus possit.

De Seruitutibus rusticorum prædiorum. Tit. III.

1 *Seruitutes rusticæ, iter, actus, via, quomodo differant.*
2 *Seruitus aquæ ductus.*
3 *Aquæ haustus.*
4 *Ius pecoris appellendi, pascendi, &c.*

A PRædia † rustica sunt, quæ nõ in continentibus ædificijs, sed ruri fructuum potissimum colligendorum gratia construuntur, *l. eo iure*, 4. *infra in quibus causis pign. vel hyp. &c.* Seruitutes igitur quæ præcipuæ ad vtilitatem fundi fructusque colligendos sunt comparatæ, Rusticorum B prædiorum seruitutes appellantur, cuiusmodi præcipuæ, magisque necessariæ sunt, iter, Actus, Via, &c. *l. 1. hoc tit. in princip. Inst. eod.* quę vocabula in hac materia, vbi pro seruitutibus accipiuntur, diuersa significant: cũ aliàs pro- C miscuè pro omni itinere vsurpẽtur, *l. quantum, al. paries.* 157. *de verb. signific.* ITER, quod ab eundo dicitur, authore Vlpiano, *d. l. 1. hoc tit.* EST IVS EVNDI (transitionis gratia, idque non modò pedibus, sed etiam sella, aut lectica, aut equo, *l. qui sella*, D 7. *l. inter*, 12. *hoc tit.*) AMBVLANDI (quod etiam sanitatis Voluptatisq; ergò fieri potest) HOMINIS: eius videl. ad quem fundus, cui seruitus constituitur, pertinet, ad hunc enim solum ius seruitutis adhærescit, & ita quidem, vt nec locare alteri ser- E uitutem possit, *l. locare*, 44. *inf. locat.* quanquam per seruos, colonos, fructuarios, aliosque qui eius nomine possident, seruitute vti possit, *l. vsu*, 20. *quemadm. seruit. amitti. l. si mulieri*, 22. *quib. mod. vsusfruct. amitt. dict.* §. *is cuius.* & §. *penultim. de itin. act. priu.*

priu. Meritò autem adiectum est, A Hominis: vt sciamus, seruitute itineris ius agendi iumentum vel vehiculũ non contineri. ACTVS EST IVS AGENDI VEL IVMENTVM VEL VEHICVLVM. Agere enim propriè ad animalia pertinet, *l. ferri*, 235. *de verb. signif. Cuiac. ad Paul. lib.* 1. B *t.* 17. Inter actum igitur & Iter nonnulla est differentia. Iter est, quo quis pedes, vel eques commeare potest: actus verò, vbi & armenta trahere, & vehiculum ducere licet, *l. inter*, 12. *hoc titu.* Itaque qui iter habet, actum non habet: qui actum obtinet, iter C habere videtur, *l.* 1. *hoc tit.* id est, itineris commoditatem: nam in maiori includitur id quod minus est non e contrario. Ergo reuera distinctæ sunt hæ seruitutes, *l. loci*, 4. §. 1. *infra si seruitus vind.* quamuis in actu non potest itineris vsus nõ inesse, *l. qui vsusfruct.* D 58. *de verb. oblig.* quo itinere vti poterit etiam sine iumento Minor est differentia inter Actum & Viam, QVÆ EST IVS EVNDI ET AMBVLANDI. Nam iter & actum via in se continet, *dict. l.* 1. *vers. via, vide omnino quæ dixi Institut. de seru.* cùm actus E idem omnino, nempe eũdi agendique ius complectatur: etsi igitur effectu non admodum differant, re tamen ipsa separata sunt & diuersæ seruitutes. *vide quæ dixi Instit. de seruit.* Actus enim, vt dixi, per se non ipsum ius siue seruitutem eundi comprehendit, sed tantùm per quandam consequentiam & ex interpretatione, itineris vtilitatem quemadmodum & ius vehendi non propriè, sed in consequentiam tantùm iumentorum trahendorum ius complectitur. Præcisè itaque & propriè facultatem solùm agẽdi iumentum, actus continet, At in via simpliciter & ex proprietate verbi vtraque seruitus, & Iter & Actus & ius vehendi, vnde Via quasi veha dicitur, inest, vt fortasse scripserit Vlpianus, *in dict. l.* 2. *h. t.* VIA EST IVS VEHEVNDI: vbi nostra exemplaria habẽt Eundi. Itaque qui actum habet, tantummodo agere potest: trahere verò lapidem aut lignum, hastamq; rectam ferre non potest: quæ omnia faciendi ius illi est, cui via seruitus debetur, *d. l. qui sella*, 7. *hoc tit.* Quin etiam secernuntur hæ seruitutes latitudinis modo, qui in itinere actuque aut conuentione constituentium, aut si nihil conuenit, per arbitrium determinatur, *l. certo*, 13. §. 1. *hoc titul.* & cum plurimum, authore Varrone, *l.* 4. & 6. *de ling. Lat.* Iter ad duos pedes, Actus ad quatuor in porrectum, ad octo verò in anfractum. At si de via nihil conuenit, legitima latitudo debetur, *dict.* §. 1. quæ ex lege XII. Tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est, vbi flexum est, sedecim, *l. via*, 8. *hoc titul.* De his Varro ad hunc modum,

modum, *lib. 4. de ling. lat.* Qua agebant Actus: qua vehebant, viæ dictæ: quò fructus conuehebant, villæ: quà ibant, ab itu Iter appellarunt; quà id angustè, vt semiter dictum, *Et lib. 1. de Re rust. cap. 3.* Villicus agri colendi causa constitutus, atque appellatus à villa, quod ab eo in eam conuehuntur fructus, & euehuntur: à quo rustici etiam nunc viã Veham appellant, propter vecturas: & vellam, non villam, quo vehunt. Et hoc quidem modo hæ seruitutes à se inuicem differunt: quarum aliqua cõstitutio ita per omnem agrum diffunditur, vt omnes glebę seruiant, *d.l. certo. §. 1.* & per quamlibet fundi partem ire liceat, *l. si mihi. 20. hoc titul.* Quod tamen ciuili modo accipiendum est. Non enim per villam ipsam, nec per ipsam, nec per medias vineas ire sinẽdus est, qui id æque commodè per alteram partem facere possit, & minore seruientis fundi detrimẽto, *l. si cui. 9. sup. de seruit.* Itaque aut conueniri inter constituentes de modo itineris solet, aut dato arbitrio iter determinari: & quamprimùm determinatum est, seruitus ibi consistit, cæterę partes agri liberæ sunt, *d.l. certo. §. 1.* At liberæ quidem vsu itineris, & effectu, quia per illas amplius ire agere non licet: non tamen ipso iure obligationis & debitione liberatæ. Nam totus nihilominus fundus seruitutem debet, quæ

A pro parte esse non potest.

¶ Quarta seruitus rusticorum prædiorũ, est AQVÆDVCTVS: 2
quam ita definit Vlpianus, *in d.l. 1. hoc tit.* vt sit IVS AQVÆ DVCENDÆ PER FVNDVM ALIENVM, quod vel canalibus ac digitis, vel etiam ducta fossa
B fieri assolet. Ducitur autem aqua aut publica aut priuata. E publica aqua, vt flumine publico, nihil impedit quominus quisque ad suum agrum irrigandum ducere possit: nisi Imperator aut Senatus vetet, si modo ea aqua in vsu publico non sit: *l. 2. de flumi. l.*
C *Imperatores, 17. hoc tit. l. si autem, 10. §. fin. de aqua plu. arc.* Sed si aut nauigabile flumen est, aut ex eo aliud nauigabile fit, non permittitur id facere, *dict. l. 2.* ne iter stationque nauigij, id est vsus nauigandi corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor aut rarior,
D aut in totum auferatur, *l. 1. in princ. & §. nauigij. de flum.* idemque seruabitur, si ad alium Reipubl. vsum conducat: cuiusmodi erat aqua, quæ magnis sumptibus riuis fossisq; ducebatur in vrbem Romam, castellisque recipiebatur: ex quibus ducere fas nõ est,
E sine permissu principis, ne priuata vtilitas publicis commoditatibus præferatur, *l. 1. §. permittitur. de aqua quoti. & æsti.* In priuatæ verò aquæ, siue fontis, siue fluminis, siue cuiuslibet (quæ tamen perpetuam habet causam, *dict. l. foramen. sup. 5. tit.*) ducendæ vel

etiam quærendæ, *l. Labeo. hoc t.* *vide Gouean. lib.* 1. *c.* 19. concedendo iure, non tantùm eorum quorum in loco aqua oritur, verumetiam illorum ad quos eius aquæ vsus pertinet, i. quib. seruitus aquæ debetur, voluntas exquirenda est: nec immeritò, *l. in concedēdo.* 8. *de aqua plu. arc.* cùm eorum ius imminuatur. *ex ratione l. vlt. C. de author. præst. quod omnes tangit, ab omnib. debet approbari.* In vniuersum autem illud obseruandum est, neque publicam neque priuatam aquam per alienum agrum, nisi impetrata à domino fundi hac aquæ ductus seruitute, duci posse: *l.* 2. *C. de seruit. l. quemadmodum.* 28. *ad l. Aquil.* & ipsum ductum oportere ad certi vsum fundi pertinere, vt catenus ducatur, quatenus illi opus est: non autem vt quocunque ducere, *l.* 1. *§. præt.* 17. *de aqua quotid. & æstiu. l. ergo.* §. *in fin. l penult. hoc tit.* (nam tunc non prædij, sed hominis ius est, *d. l. pen. hoc tit. dict. l.* 1. aut alteri ex nostro aquæductu aquã concedere liceat, nisi id etiam nominatim conuenerit, *l. ex meo,* 24. *l. cum essent.* 33. §. 1. *hoc t.*

3 ¶ Præter has, inter rusticorum prædiorum seruitutes computantur AQVÆ HAVSTVS, *l.* 1. *in fin. hoc tit.* id est, ius hauriendi aquam ex flumine, fonte, puteove priuato (nam ex flumine publico etiam sine seruitute haurire licet, *l.* 3. *§. fin. hoc tit.*) quatenus ad fundum nostrum opus sit, *§. in fin. hoc tit.* Est enim non hominis, sed prædij ius *l. si mihi,* 20. *§. fin. hoc tit.* Itaque prædio constitui in dubio intelligitur. *l.* 2. 3. 5. 6. *l. Lucius.* 39. *hoc tit. l. pater. de seru leg. vbi Cast. & Dd.* Quod si expressim ad vsum personæ cõcedatur, personalis etiã erit seruitus, *l. vsus,* 22. *l. penultim.* 12. *l. diuus,* 23. *de vsu & hab. l. Lucius,* 37. *De seru. rust. præd. gloss. in l.* 1. *§. fi. verb. computanda. hoc tit. Cyn. in l. vltim. num.* 3. *C. de præscript. long. temp. Bart. in l.* 1. *nu.* 2. *& l. vt pomum. de ser. & in l. pecoris, §. vbi Castr. hoc tit. Ang. in §. fin. Institut. eod. Capol. de ser. rea. c.* 2. *nu.* 6. *& de ser. rust. præd. cap.* 4. *& de aquaduct. num.* 5. *&* 6.

¶ Item IVS PECORIS AD AQVAM APPELLENDI AVT PASCENDI: *d. l.* 1. *in fin. l.* 3. *in princip. l.* 4. *hoc tit.* ius calcis coquendæ, arenæ fodiẽdæ cretæ lapidisque eximendi: *d. l.* 5. *l. vt ne* 13. *inf. titul.* 1. scilicet ædificandi eius gratia, quod in fundo est. *l. veluti,* 6. *hoc titul.* nam alioqui vsusfructus potius esset, si pro arbitrio lapides cretamve, &c. fodere, eaque re quæstum facere ex vicino agro liceret. *l. item si fundi.* 9. §. 2. *sup. de vsufr.* Adde his ius nauigandi per perpetuum vicini lacum, *l. via.* 23. § 1. *hoc titul.* aliaque id genus. *l.* 3. *l. qui duo,* 23. *hoc tit. d. l. venditor,* quæ si personæ constituantur ad eius vsum, 4

vsum, personalia sunt, *l. penult.* 12. *l. diuus.* 23. *l. vsus, de vsu. & hab. l. penult. hoc tit. l. 1. de vsufr. legat l. Mela. l. quidam vbi Bart. & Dd. de alimen. lega. l. Lucius,* 35. *hoc tit.* neque personam excedunt, nec in hæreditatem trasmittuntur. *dict. l. vsus. de vsu & hab. d. l. pecoris. §. l. Lucius,* 37. *hoc tit. l. cum seruus,* 39. *§. si quis.* 3. *de leg.* 1. *l. pater. de seru. lega. l. Mela, de alimen. legat.* de quibus hic agitur, eoque vtile est, in scripturis & instrumentis constitutionum semper exprimi hanc caussam vtilitatis prædialis: *Capoll. de seruit. cap.* 2. *de seru. rea. numer.* 6.

Communia prædiorum, tam vrbanorum, quàm rusticorum. Tit. IV.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quæ habeant inter se seruitutes communia.*
3 *Quare socius imponere seruitutem nequeat.*
4 *Seruitute concessa, videntur omnia concessa ad vsum eius necessaria.*

1 MInimè † nouum est, postquam de diuersis specieb. separatim tractatum est, expositumque in quibus differant, ostendere quibus conueniant, quæque inter se habeant communia. *tot. t. comm. vtri. iud. & tit. communia de leg. & fideicomm.* Itaque cum A hactenus de seruitutibus vrbanorum & rusticorum prædiorum separatim dictum sit, iam hoc in titulo communia quædam de vtrisque præcepta, loco non inconueniente proponuntur: de quibus quoniam & supra, cum de natura seruitutum loqueremur, B aliquid actum est, hic dicendum erit parcius.

¶ Primò igitur in hoc conueniunt, quod vtraq; seruitus prædiorum appellatur: quia sine prædijs neutra constituitur. Non .n. potest nec acquirere seruitutem vel vrbani vel rustici prædij, nec C deberi, nisi qui habet prædium. *l. 1. hoc tit. vide quæ dixi Institut. eod in princip.* II. Quòd fundum sequantur, vnaque per alienationem transeant, *l. cùm fundus,* 12. *hoc tit.* III. Quòd tam stipulationibus alijsque conuentionibus quàm testamentis possunt constitui, D *dict. l. vend. l. proprium,* 5. *l. potest,* 16. *hoc tit. l.* 3. *sup. de vsufr. inn. l.* 5. *supra. de seru.* IV. Quòd vnusquisque eas suo tantùm fundo, non alieno acquirere vel imponere potest. Vnde † & vnus ex 3 socijs communi fundo seruitutẽ aut acquirendi aut imponendi E facultatem non habet. *l. vsus sup. tit.* 21. Si tamen omnes socij diuersis temporibus id faciant, ex nouissimo actu etiam superiores confirmantur, perinde atque si illo ipso huius nouissimi actus tempore omnes simul cessissent, *l. fin. hoc tit.* Duorum autem prædiorum

diorum dominus, alteri quod tradit, seruitutem, aut imponere aut acquirere potest, *l.* 3. 5.6.7.8. 9. 11. *hoc tit.*v. Nec rebus sacris aut religiosis alijsque iuri humano exemptis, neque publicis vllæ seruitutes priuata lege imponuntur, *l.4. dict.l.venditor. hoc tit.*vi. Si per hæreditatis aditionem seruitutes confusæ fuerint, ea hæreditate vendita restituuntur: quia id agitur, vt emptor hæres extitisse videatur, *l.si ei,9.hoc tit.*vii.

4 Concessa † qualicunque seruitute intelliguntur & ea concessa, sine quibus seruitute vti integrum non est. Verbi gratia: Si per tuũ fundum ius mihi sit aquam aut cloacam ducere tignum parieti imponere, &c. tacitè hæc iura sequuntur, vt reficere mihi liceat (nam in omnibus seruitutib. refectio ad eum pertinet, qui sibi seruitutem deberi asserit, *l. etsi foris*, 6. §. *etiam.inf. tit.* 1. & adire cum fabris per tuum fundum, quà proximè possum ad reficiendum, *l.refectionis.* 11. *hoc tit.* Vltimo, vni loco plures seruitutes possunt imponi; si prior à posteriore non impediatur, *l. qui per certum.* 15. *hoc tit. l.* 1. § *fin.l.per quem.*14. *supra tit.*1. *l.Lucio.*4. *de aqu.quot.& æst.*

Si seruitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur. Tit. V.

1 *Actiones confessoria & negatoria.*

A 2 *Quibus dentur.*

3 *Aduersus quos.*

4 *Ad quid dentur.*

De seruitutibus † in rẽ actiones competunt nobis, ad exemplum earum quæ ad vsumfructum pertinent, tam confessoria quàm negatoria. Confessoria, ius est vindicandarum seruitutum, *l.* 1. §. 1. *de remission.* vindicatio seruitutis, *l. creditori*, 9. *de oper.no.nunc.* petitio. *l.ei.*16. *l.*4. *de seruit. iunct.a. l. actio.* 28. *de oblig.* Negatoria illi contraria, *l.sicut.*8. *in princ. hoc tit.* quæ libertatem prædij à seruitute vindicat, hancque deberi negat, *glo. verb. ius & verb. altius.in* §.*aquæ. Institut. de actio.* vtraque ciuilis. *d.*§ *aquæ.* specialis & perpetua, *l.* 3. *in princip. Cod. de præscript.* 30. *ann.* in rem *l.*2. *comm.prædio. d.l.* 3. *l.* 4. §. *competit. vers. in rem actione.l.*6.§.2. *vers. hæc actio.hoc tit.* petitio ij iudicij, *l. etsi* 6. § 1. *si ser.vind.* arbitraria, *l.harum*,7. *si seru.vind.* alia directa, *l.* 1. 2.4. *hoc tit.* alia vtilis, *l. ei*, 16. *sup de seruit.l.seruitutes*,20. §.2. *de seru. urb. præ.* Confessoria, competit domino prædij dominantis, qui seruitutem esse suam intendit, *l.* 2. §.1. *hoc tit.l.ei*,16. *sup. de seru.* aut alijs qui ius in re habet, cuius nomine vindicari possint, *d. l. ei*, 16 *l.creditori*,9. *de op.no.nunc l.*1. § 1. *de remiss.* negatoria domino prædij seruientis, qui deberi seruitutem negat, datur, *l.*2. *hoc tit*,

laf.

Ias. & Dd. in §. æquè. de act. quo A
in loco aliquid annotaui.

2 ¶ Confessoria quãuis ad vsumfructum vindicandum domino fundi non detur; *l. vti frui. 5. in princip. sup. si vsufr. pet.* tamen ad confitendum petendumque seruitutis ius, domino prædij cui seruitus asseritur, competit: & B huic quidem soli. Nemo enim vendicare seruitutem potest, quã qui dominium in fundo vicino habet, cui intendit eam deberi, *d. l. 2.* Sed & negatoria soli domino fundi competit: quia omnes, vt inquit I. C. actiones de seruitutibus, siue rusticis, siue vrbanis, C eorum sunt, quorũ prædia sunt, *l. 1. l. 6. §. 2. hoc tit.* Perinde autem est, siue quis in solidum, siue pro parte dominus sit. Vnde & seruitutem communis prædij vnus ex socijs aut confiteri aut negare potest, *l. an vnus, 11. l. si cum, 14. §. 1. l. si de communi. 19. hoc titul.* D Vnicuilibet enim sociorum actio in solidum competit, cum solida & tota seruitus debeatur, & toti fundo, & omnibus eius partibus. *l. 4. § si fundus. 2. hoc tit. l. nam satis, 6. §. 1. infr. tit. 1.*

3 ¶ Agitur autem confessoria non tantùm cum domino prædij E qui seruitutem deberi negat, sed aduersus omnẽ omnino qui eam impedit, *l. si quis diuturno, 10. §. 1. hoc tit.* Item negatoria aduersus quemlibet indebitum sibi seruitutis ius vsurpantem. Vt autem vnicuilibet ex socijs, in solidum hanc actionem competere diximus: ita aduersus vnumquemlibet quoque datur, *dict. l. 4. §. si fundus, 2.*

¶ Præter principalem vtriusq; actionis intentionem, quarum altera petitur seruitus, altera negatur: Illud quoque officio iudicis perinde atque in vendicationibus continetur, vt in posterum caueat reus de iure agentis non imminuendo, aut impediendo, *l. harum, 7. l. ei, 12. hoc tit. l. unic. C. vti poss. Paul. lib. 1. t. 11. vbi Cuiac.* Veniunt quoque fructus in has actiones, *l. et si. 6. §. vlt. hoc tit.* & si quid interest actoris seruitutem aut non fuisse impeditam *l. 4. §. 1. l. 6. §. fi. hoc t.* aut non vsurpatam, *l. 4. §. 1. l. 6. §. fin. hoc tit. l. pen. sup. si vsusfr. petatur.* Sed de his plura paulo *ad ti. sup. si vsufr. petat. vide Ias. & Dd. in d. §. æquè. Institut. de act.* vnde diximus, vt nihil necesse sit eadem hic iterum inculcare. 4

Quemadmodum seruitutes amittuntur. Tit. VI.

1 *Seruitus amittitur, sicut vsusfructus.*
2 *Consolidatione.*
3 *Actu contrario.*
4 *Interitu rei.*
5 *Resolutio iure imponentis.*
6 *Non vtentis negligentia.*

QVibus † vsusfructus, ijsdem fere modis seruitutes amittuntur; 1

tuntur: præter quam quod sicuti vsusfructus morte, aut capitis diminutione ipsius domini, non pereant, *l. 3. hoc t.* Nec enim sunt personales, sed prædij seruitutes: quo saluo, integræ saluæque perdurant.
2 Vt † autem vsusfructus consolidatione, ita seruitutes cõfusione extinguuntur: si idem vtriusque prædij dominus in solidum esse cœperit, *l. 1. hoc t.* nec enim cuiquam res sua seruire potest. *l. iure communi, 26. sup. de seru. vrba. præd.* Dico in solidum: nam si pro parte tantùm fiat dominus, pro parte seruitutẽ etiam totam retinebit: *l. vt pomum, 8. §. 1. sup. de seru.* perinde atque cùm pluribus fundis iter mihi debentibus medium fundum acquiro. manet enim seruitus, quia vti illa in re aliena non desino, vtpote quæ adhuc per primum & vltimum prædium, quæ aliena sunt, debeatur, *l. si cum seruitus, 15. hoc tit.*
3 Deinde & † actu aliquo concesso, qui seruituti ita contrarius sit, vt durare simul nequeant, extingui eam necesse est. Vt si stillicidij immittendi ius habeam in aream tuam, & permisero potestatem tibi in ea ædificandi: aut per fundum via mihi debeatur, & concedam in eo loco, per quẽ via debetur, aliquid fieri atque extrui, quo viæ planè vsus auferatur. *l. si stillicidij, 8. hoc tit.*
4 Tertiò, † rei interitus seruitutẽ quoque extinguit. Vt si locus viæ impetu fluminis, aut ruina, vel chas-mate amittatur: in quo tamen notandum est, via publica hoc modo amissa, vicinum proximũ viam præstare debere, *l. si locus, 14. in fin. hoc tit.* Quare, † si hæres fundo, qui sub conditione legatus est, imponat seruitutem, conditione existente, illa extinguitur: quamuis acquisito fundo ad legatarium transeat: *l. is cui via, 11. §. fi. hoc tit.* cuius conditio melior facta hæredis fieri potest, deterior nequaquam. 5
Postremò † non vtentis negligentia amittitur: olim quidem biennio, exemplo cæterarum præscriptionum: hodie 10. annis inter præsentes, viginti inter absentes: *l. penultim. C. de seruit.* idque, si continua sit seruitus, ita vt singulis diebus vti liceat. Nam si ita constituta sit aqua, vt vel æstate tantùm ducatur, vel alternis annis aut mensibus, duplicato constituto tempore, nempe viginti annis inter præsentes, 40. inter absentes amittetur, *l. si sic. 7. hoc tit. l. fin. Cod. de seru.* Iure nostro Sax. sicuti cæteræ res soli, ita & seruitutes his adhærentes, vno & triginta annis atque aliquot diebus: hoc est, septimanis, & acquiruntur, & amittuntur, non vtendo. *Sax. lib. 1. art. 29.* Dixi autem negligentia amitti. Nam necessitas, qua quis seruitute vti prohibetur, vt semper alias, *l. vnic. §. 1. vbi gloss. de off. cons. & de off. eius cui mand. est iurisdi.* ita, & hic excusationem habet. *l. si locus,* 6

cus, 14. *hoc tit l. vnus*, 34. *in fin.* A *actuque priuato*. Vsus autem dici non potest, nisi qui tanquam suo iure suaque seruitute vti se credit: *l. fin. hoc tit.* non qui pro via publica, aut alieno iure, aut alia quàm de qua agitur, seruitute vtitur, *d. l. si communem*. §. 1. *l. si quis alia*, 18. *in princip. hoc tit.* B Et hæc in seruitutibus obtinent, nam libertas non amittitur non vtendo, nisi fuerit interpellata. *dict. l.* 18. *in fi. hoc tit. l. si præses, vbi Dd. Co. de seru. Ang. in §. præd. n.* 3. *Inst. de ser. vrb.*

cum l. seq. supr. de seru. præd. rust. Is autem dicitur non vti, qui nullo modo & omnino non vtitur. Etenim si partim ea vtatur, tota retinetur seruitus, *l.* 2. *l.* 6. *d. l. si stillicidij*. §. *fin. cum l. seq. hoc tit. l. vna est via*, 18. *sup. de seruit. rust. prædio.* vt & socius, aut alius quilibet nostro nomine, quasi debita seruitute vsus fuerit, *l.* 5. 6. *si communem*, 10. *l. vsu.* 20. *cum* 4. *ll. sequent. hoc tit. l.* 1. §. *is cuius*. 5. *l.* 3. §. *vti videamus*, 4. *de iti.*

DIGEST. LIB. IX.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE dicatur. Tit. I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *De quadrupede actio ex lege 12. Tab.*
3 *Edictum.*
4 *Eius explicatio.*
5 *Cui, aduersus quem detur hæc actio.*
6 *Ad quid detur.*

1 PRoxima † & planè consimilia actionib. realibus, quas hactenus exposuimus, ea sunt iudicia personalia, quæ quãdo nec ex contractu, neque maleficio dentur, naturam realium induunt. Ex † his penè vetustissima est, de quadrupede actio, vi- 2 C *de Exod. cap.* 21. est enim prodita lege XII. Tabularum, qua aut animal quod noxiam commisit, dedi: aut æstimatio noxiæ, id est, ipsius delicti siue damni, præstari postulatur, *l.* 1. *in princ. hoc tit.* Cuius quidem veteri iuris confirmandi gratia Prætorem in D eam rem edictum protulisse apparet, *d. l.* 1. §. *ait prætor*, 1. Neq; id mirum, cùm & ædiles in hanc curam incubuisse videamus, *l. hi enim*, 40. *cum l. seq. de ædil.* §. *fin. Instit. eod. tit.*

¶ Verba autem siue legis 12. siue edicti, aut hæc aut similia fuerunt: SI QVADRVPES PAV- 3
PERIEM FECISSE DICE- 4
TVR,

" TVR. EI CVIVS INTERERIT, " IN EVM QVI DOMINVS " ERIT QVO TEMPORE DE " NOXIA QVÆRETVR, " ACTIO ESTO, VT VEL NO- " XÆ QTADRVPEDEM DE- " DAT, VEL NOXIÆ ÆSTI- " MATIONEM PRÆSTET. Etsi de quadrupede tãtùm lex loquatur, tamen bipes animal si damnum dederit, ex mente legis vtilis actio dabitur, *leg. penultim. hoc titulo*.

4 ¶ Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datũ. nec .n. potest dici animal iniuriam fecisse, quod sensu caret, *l. 3. §. 1. de iniu.* Itaque ex sententia Seruij, tum hæc actio locum habet, cùm commota feritate, contra naturam eius generis cõmunem nocuit quadrupes. Vt si equus calcitrosus calce percusserit. *Vide Pan. in c. significasti. de homic.* aut bos cornu petierit, aut canis momorderit, &c. Nam si genitalis sit feritas, vt est in vrsis, leonibus, &c. cessat actio: quia eiuscemodi feræ simul atque custodiam euaserunt, desinunt in nostro esse dominio, *d. l. 1. §. 1. cũ §. seq. hoc tit. Institut. eod. in princ.* Quod si verò in custodia negligentius asseruatæ, damnum dederint, non hac actione, sed ex ædilitio edicto dominus conuenitur, *l. hi enim, 40. cum ll. sequ. infr. de adil. edict.* Hæc autem intelligẽda sunt, cum citra cuiusquam culpam, sua lasciuia, aut feruore, aut feritate animal nocuit. Nam si vel culpa alicuius, vel instigatu, pauperiem fecit, hac actione cessante damni iniuriæ ex lege Aquilia cum eo qui in culpa est, agetur, *d. l. 1. §. quod si propter.* Quod si quis ipsius in se ferã prouitauit, nulla est actio, *l. 1. §. 1. verb. instigatu, hoc tit. Paul. lib. 1. t. 15. l. item Mela. §. item cum eo. ad l. Aquil.*

¶ Subiungitur, EI CVIVS INTERERIT. non enim solùm domino rei, cui damnum illatum est, datur hæc actio: sed omni cuius interest, vt commodatario, *l. 2. hoc tit. &c.* Additur IN EVM QVI DOMIMVS ERIT. &c. nam in quadrupedibus noxia caput sequitur, quemadmodum in hominibus: vt aduersus dominum hæc actio detur, non cuius fuerit quadrupes cum noceret, sed cuius nunc est cùm agitur, *l. 1. §. & cum etiam. 6.* Sanè si plurium sit animal, aduersus singulos erit in solidum noxalis actio, sicuti in homine, *dict. §. & cùm etiam, vers. si commune.* Noxales enim actiones diuisionem non recipiunt, *l. si seruus seruum, 27. §. 1. infr. tit. 1.* 5

¶ Addit Prætor, VT VEL NOXÆ DEDAT, &c. In quo notãdum est, etsi iuxta præscriptam hic formam alternatiuè agi debeat, tamen aliquãdo conueniri dominum in solidum, non vt noxæ dedat, sed vt æstimationem damni solidam præstet: idque 6

propter inficiationem, si in iure A interrogatus, an sua sit quadrupes, falsò & per mendacium respondeat, suam non esse, *d.l.*1. *§. interdum, hoc tit.* Et hæc iure ciuili constituta sunt. Ordinatione autem imperij, *cap.*130. arbitrio iudicis pauperies æstimatur: Iure Sax. dominus qui recipit no- B xiam quadrupedem, indistinctè tenetur: qui non recipit eã postquam nocuit, sed pro derehcto habet, immunis est, *Land. lib.* 2. *art.* 40. *Fach. diff.* 68. *Rein. dif. pœn.* 16. Quod in mansuetis obtinere duntaxat quidam volunt. nam de maleficio ferarum, indi- C stinctè dominum teneri censent. *Reinh. diff. pœna.* 11. *per art.* 62. *Land. lib.* 2. Porrò licet iure Sax. etiam includere animal alienum quod damnum dedit, donec satisfiat, *Land. lib.*2. *art.* 47. *&* 48. *Fachin. diff.*69. *Reinhar. diff. pœn.* 17. (quamuis id Iure ciuili non D liceat, *l. quintus*, 39. *§. Pomponius, ad l. quamuis*, 40. *infr. tit.*1. *Bart. in l. hoc amplius*, *§. de his num.*3 *de dam. infec. vide Mynsing. obseru.* 11. *Con.*1. pro quo ita incluso quotidie tres solidi debentur, & à domino præstandi sunt, donec redimatur, *Lands. lib.*2. *art.* 27. E *vbi gl. latius in fi.* Itaque ad sumptus illos quotidianos euitandos, statim pignus eiusmodi captum redimi refuso sumptu solet, præstita satisdatione sistendi iudicio & de eo iudicialiter experiundi. Porrò non tantum de pauperie, sed de pastu & de damno dato actio est, *l. qui seruandarum*, 14. *§. vlt. de præscript. verb.* & de homine perempto extraordinaria, *Paul. lib.*1. *tit.*15. Pastus propriè nec damnum nec pauperies est: ideo nominatim de eo cauetur. *Paul. præall. loc. & ibi Cuiac.*

Ad legem Aquiliam. Tit. II. C. 3. 35.

1 *Continuatio tituli: & author l. Aquiliæ.*
2 *Tria capita legis.*
3 *Primum caput, & ad quas res pertineat.*
4 *Quid in eo significet iniuria.*
5 *Quid veniat in hanc actionem & ad quid agatur.*
6 *Pœnalem esse actionem, & an in heredes transeat.*
7 *Cui detur ex hoc capite actio, aduersus quos.*
8 *De secundo & tertio capite.*
9 *De quibus rebus, cui, aduersus quem, ad quid detur ex hoc capite actio.*
10 *Actio in factum subsidiaria.*

PORrò † quando non quadrupes, sed homo damnum iniuria dedit, ad id petendum consequendumque lex Aquilia, quæ omnibus superioribus legibus de damno iniuria dato loquentibus derogauit, actionem præbet, *l.*1. *hoc tit. de eius materia vide etiam legem Mosaicam, Exod.* 1

Exod. 21. *&* 22. *Leuit.* 24. Eam legem Tribunus plebis Aquilius à plebe rogauit, vt lex Aquilia plebiscitum sit: *d.l.1.hoc tit.* quod tamen perinde ac iussum populi, vel S.C. omnes Quirites obligat, vt diximus *ad l.2.§. deinde cum esset, de orig. iur.* *§. plebiscitum. Institut. de iur. nat. gent. & ciui. & Instit. ad l. Aquil.*

2 ¶ Legis Aquiliæ tria sunt capita, quorũ primo de occiso alieno homine quadrupedeve, tertio de vulnerato cauetur. Secundum huius legis etiam antiquis in vsu non fuit, *l. si seruus seruum*, 27. *§. huius*, 4. *hoc tit. §. illud in fi. Inst. eod.* Ac † primo quidem capite

3 ita cautum est: ,, QVI SERVVM ,, SERVAMVE, ALIENVM ,, ALIENAMVE, QVADRVPE- ,, DEM VEL PECVDEM INIV- ,, RIA OCCIDERIT, QVANTI ,, ID IN EO ANNO PLVRIMI ,, FVIT, TANTVM ÆS DARE ,, DOMINO DAMNAS ESTO. ,, ADVERSVS INFICIANTEM ,, IN DVPLVM ACTIO EST. *l.2. in princ. hoc tit.* Vt igitur apparet, seruis exæquat quadrupedes, quæ scilicet è pecudum numero sunt, & gregatim habentur veluti oues, boues, equi, &c. Nam canis inter pecudes nõ est, quamuis domesticũ sit animal, & multò minus feræ bestiæ, *d.l. 2. in fi.* quia hæc animantia per greges non habentur, neque pascuntur, *l. 3. h.t.*

4 ¶ Meritò autẽ adijcitur, INIV-

A RIA: non enim sufficit occisum esse, sed oportet iniuria id esse factum. Iniuriam autem hic accipe, non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam, sed generaliter quod non iure factum est: *l. 1. de iniur.* Hoc est, si contra ius & per

B culpam quis occiderit. Igitur iniuriam hic accipiemus, damnũ culpa datum etiam ab eo qui nocere noluit, *l. 5. § iniuriam. 1. hoc tit.* vt si quis canem aut aduersarium saxo petens, alium prætereuntem læserit, *l. scientiam, 45. §. 1. hoc tit.* cum imperitia medi-

C cus, aut obstetrix, vel ignorantia quis hominem interficit, *l. 8. l. 9. l. si putatur. 31. hoc tit. §. præterea. Institut. eod.* Nam si dolo malo occidat, non modo ciuiliter lege Aquilia, sed etiam criminali legis Corneliæ de sicarijs iudicio tenetur, *l. inde Neratius, 23. §. si*

D *dolo. 7. hoc tit. §. liberum. Instit. eo.* Quare vbi iniuria deest, Aquiliæ locus non erit: vt si quis prouocantem ad sui defensionem, vel rerum suarum tutelam, læserit, *l. 3. 4. 5. l. scientiam. 4. 5. §. 1. h.t.* neq; tamen sufficit alterum caussam rixæ dedisse. nam quomo-

E docunque defensionis modus excedatur, semper iniuria damnum fit: *l. scientiam, 45. §. 1. l. si ex plagis. 52. §. tabernarius. hoc tit.* & proinde ciuili huic actioni locus est: etiamsi in criminalibus iudicijs. prouocato, & modum excedenti parci, pœnaq; mitigari soleat,

leat, *vide Iaf. in l. 1. ff. de leg. & qua dixi. infr. ad l. Cor. de sicar.* Quare magistratus qui non ex lege neque iure, aliquem damno afficiunt, hac lege tenentur, *l. quemadmodum,* 29. *§. penult. hoc tit.* & vniuersitates, *vide Bartol. in l. aut facta. §. nonnunquam; de poen.* & qui horum illicitis iussis parentes, damnum iniuria inferunt. *vide Bald. in l. quemadmod. §. pen. Dyn. in c. quod quis,* 34. *in fi. de reg. iur. Dec. in l. non videntur,* 167. *§. qui iussu. de reg. iur.* Occisum autem accipere debemus, siue gladio, siue fuste, vel alio telo, vel manibus vel qualiter qualiter, *l. qua actione,* 7. *§.* 1.

5 ¶ Ait lex, QVANTI IN EO ANNO, PLVRIMI FVIT.) quæ clausula æstimationē habet damni, quod datum est. *l. ait lex.* 21. *hoc tit.* nec solùm veri damni dati, sed etiam aliquando longè maioris. Vt si quis hominem, qui hodie mancus, aut claudus, debilitatusve sit, occiderit, qui in eo anno integer aut preciosus fuerat, non tanti tenetur, quanti hodie est, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Item si precioso pictori aut scribæ pollex fuerit præcisus, & intra annum quo præcideretur fuerit occisus, in actione Aquiliæ eo precio æstimabitur, quanti fuit priusquam artem cum pollice amisisset. *d. l.* 2. *l. inde Neratius. §. idem Iulianus,* 3. Qua ratione creditum est, poenalem esse huius legis actio-

A nem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantùm damni dedit, sed aliquando longè pluris, *§. his autem, Institut. eodem.* 6 Ideoque † constat, quamuis hæredi cæterisque successorib. hæc actio detur, quia ex parte agentis est rei persecutoria, & damnum B resarciri postulat: tamen in hæredem non transire, nisi fortè ex damno locupletior sit factus: quę proculdubiò transitura fuisset, si vltra damnum his nunquam æstimaretur. *dict. l. inde Neratius. §. actionem,* 6. *d. §. his autem verbis. Institut. eod.* Annus autem retror- C sum, computatur, ex quo quis occisus est. Anno autem terminatur æstimatio pluris: nam actio ipsa damni veluti rei persecutoria perpetuò datur, vt C. eod tit. diximus, licet damnum quod petit, ad æstimationem anni temporisque, quo factum illud est, D redigatur. Quod si mortiferè fuerit vulneratus, & postea post longum interuallum mortuus sit, inde annum numerabimus, secūdum Iulianum, ex quo vulneratus est: licet Celsus contrà scribat. *d. l. ait lex.* Sed vtrum corpus eius solùm æstimamus quan- E ti fuerit, an potius quanti interfuit nostra non esse occisum: Et quamuis verba legis de æstimatione corporis occisi tantùm loquantur, tamen ex interpretatione placuit, eoque iure vtimur, vt quicquid præterea perempto corpore damni illatum fuerit, resarciatur:

ciatur: puta si seruus hæres ab aliquo institutus, antequam adire iussus sit, occidatur, non solùm occisi fiet æstimatio, sed etiã hæreditatis. Item si ex pari mularũ vna, aut ex quadrigis equorum vnus interficiatur, supra precium interfecti corporis, id quoq; computabitur, quanti depreciati sint, qui supersunt. In summa, omne quod vllo modo interest æstimatur. *d. l. ait lex. cũ duab. ll. sequent. §. illud. Instit. eodem.* Quo verbo non modò comprehẽditur damnum datum, sed & quod consequi potuimus, aut erogare cogimur: *l. si seruum. 33. dict. l. inde Neratius. §. in summa.* quod ex cõmuni æstimatione, non pro singulorum affectione taxatur, *l. si seruum. 33. hoc tit. l. precia, 63. ubi Bart. ad legem Falcidiam.*

7 ¶ Dat autem lex hanc actionem domino, *l. item Mela, 11. §. legis, 6. hoc tit.* qui solus ex verbis legis directam habet: vtilem verò ex interpretatione alijs quoque præstari, cœptum est. Quoties enim deficit actio ex verbis legis directa, toties, ex benigna interpretatione vtilis à Prætore datur: *l. quoties, 21. de præscrip. verbis.* Exempli gratia: Liber homo dominus membrorum suorũ non videtur: si igitur illi sit nocitum, directam actionem non habet, quia non est dominus rei læsæ: sed tantùm ex sententia legis vtilem. *l. liber homo. 13. hoc titul.* Quamobrem si occidatur, hæredes eius aut legatarij agere vtiliter poterunt, *l. sed si ipse, 14. hoc tit.* cædis nomine, perinde atque defunctus ob vulnus agere potuisset. Quam in actionem impendia in medicos facta, & quicquid lucri interuersum, aut damnum per vulnus ac cædem datum est, venit. *l. 1. § hæc autem. l. fi. inf. tit. 1.* ipsius autem corporis liberi hominis, aut membrorum æstimatio non item: *d. l. fin. gloss. in l. qua actione, 7. §. fin. in verb. gloria. hoc tit.* quia hæc æstimationem non recipiunt. In Aquiliam autem actionem, quæ damnũ æstimat, ac resarciri petit, nihil deducit nisi Interesse, quod æstimari potest. *l. arbitrio, 18. §. fin. de dol. mal.* Quare aliæ actiones hoc nomine intentandæ sunt: videlicet quibus non æstimatio aut id quod interest, sed pœna vel criminalis vel ciuilis, ob interfectũ liberum corpus exigitur. *l. 1. §. 1. infr. tit. 1. vide infr. ad l. Corn. de sicar.* Fructuario quoq; vel vsuario corporis perempti, vtile iudicium datur. *d. l. item Mela.* Datur autem aduersus omnes, qui suo corpore damnum dederunt. Nam si alio modo necauerint, vt seruũ inclusum vel pecus fame, aut nimia actione, aut alio modo, Vt iis sine in Factum actio ex interpretatione legis competit, *§. Institut. eod. l. item si obstetrix, 9. § si quis hominem. hoc t.* Eadem ratione nec aduersus mandantem datur: quia corpore suo damnum non

dedit, nisi ius imperandi habuerit. *l. liber*, 37 *hoc tit. l. is damnum*. 169. *de reg. iuris*. Porrò aduersus confitentem dirigitur in Simplū: contra negantem, ad vindictam mendacij, in duplum. *d. l. inde Neratius*, 23. §. 1. *l. contra negantem*, 4. *C. eod. tit.* Et hæc quidem de primo huius legis capite in quo de corpore occiso agitur, ita cauetur.

8 ¶ Secundum nusquam extat, neque extare opus est, cum in desuetudinem sua iam ætate abijsse I.C. fateantur, *d. l. si seruus seruum*, 27. §. *huius legis*, 4. *hoc tit.* Tertio porro capite eadem lex Aquilia ait, CÆTERARVM RERVM PRÆTER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVIDVE VSSERIT, FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES FVIT IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO. *d. §. huius legis*, 4.

9 Si † quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed Vsserit, Fregerit, Ruperit, id est, quoquo modo deteriorem fecerit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit. *d. l. si seruus seruū*, §. *si quis*, 12. teneturque vulneris seu læsionis nomine qui damnū intulit, siue vnus, siue plures, *gloss. in l. si rixa*, 17. *vers. vniuscuiusque*, *ad l. Corn. de sicar. l. item Mela*. §. 11. *sed si plures*, *hoc tit.* Quod si verò plures vulnerauerint, nec ictus discerni potest, omnes tenebuntur, etiam tota quandoque vniuersitas: *vide Bart. latè distinguentem in l. aut facta*, §. *nonnunquam. num.* 3. 4. 5. *de pœnit.* nisi ipsi inter se certò designare eum qui fecit, possint. *gloss. d. l. si in rixa*, 17. *de sicar.* Tenentur autem plures ad damni quidem æstimationem pro virili, quia bona fides non patitur idem pecuniarium debitum in solidū à pluribus exigi: sed ad pœnam statutariam, & mulctam quæ (verbi gratia) Iure Sax. pro vulneribus iudici, item parti læsæ, absque respectu eius quod interest debetur, omnes velut ex delicto obligati sunt in solidum: ita tamen, vt in pluribus vulneribus vnius membri maius vulnus trahat ad se minus, sic vt non singula separatim puniuntur, sed pro omnibus præstetur mulcta maximi vulneris, scilicet dimidium Vvergeldium. *vide l. ita vulneratus*, 51. *l. illud*, 32. §. 1. *hoc t. Bart. in l. prætor. §. si mihi. de iniur. in l. nunquam plura de priuat. delic. & lib. Saxo*, 2. *art.* 16. *vide etiam infra. de pœn. Salic. in l. adulter*, 5. *C. de adult.* In quo tamen & illud notandum est, cùm plures in rixa se mutuò vulnerant, nec constat vter prouocauerit, delicta solere mutua compensatione tolli. *l. scientiam*. §. *cum stramenta. ad l. Aquiliam gloss. in l. 1. §. cum arietes, si quadrup. paup. fecis.*

cifs. dict. vbi Bart. & D.d. latè Tiraq. in tractat. de pœn. caus. 65. idem iuris in omnibus animalibus quæ pecudes non sunt, aut læsis, aut occisis, de quibus primò capite nihil caueri supra diximus, ex hoc capite actio erit: vt de cane, cæterisq; feris & auibus, *l. quemadmodum*, 29. §. *hac actione*, 3. Sed etsi rebus inanimis quid damni inferatur, vt si tectũ meum exuras, vinum vities, vestimenta scindas vel inquines, vineta, segetem, &c. corrumpas, si tabulas, chirographum, aut alicuius rei instrumentum deleas, hac actione mihi teneris: *dict. l. si seruus seruum*. 27. §. *si quis*, 12. *cũ seq. l. in leg.* 40. *cum ll. seqq. hoc tit.* §. 1. *cap.* 3. *Institut. eod.* in quam venit non Quanti plurimi toto retrorsum anno, sed Quanti in triginta diebus proximis res plurimi fuit. *d. l. quemadmodum*, §. *fi.* Nec enim tam grauiter puniendus est qui læsit, quàm qui occidit: neque tanti cædes æstimanda est ferarum quadrupedum quanti hominum vel pecudum, quarum vsus & cõmoditas maior existit. Illud palam est, sicut ex primo capite demum quisque tenetur, si dolo aut culpa eius homo vel quadrupes occisus occisave fuerit: ita in hoc de dolo tantùm aut culpa queri, *l. qui occidit*, 30. § *fin. hoc tit.* Culpa autem est, cùm quod diligenter prouideri potuerat, non est prouisum, *l. si putator*, 13. Nam in lege Aquilia

A etiam leuissima culpa venit. Vt autem ex primo, ita etiam ex isto capite vtiles actiones de sententia legis dantur, vt libero homini suo nomine, *d. l. liber*, 37. *hoc tit.* vt cùm res non corrupta, sed cõsumpta planè est: *leg. qui occidit*, 30. §. 1. cùm quis non suo corpo-
B re damnum dedit, sed occasionẽ damni præstitit: quæ quidem actio Vtilis in Factum aliquando nominatur. *l. qui seruandarum*, 14. *de præscript. verb. l. item si obstetrix*. 9. §. 1. *l. qua act.* 7. § *proin.* 3. *l. item Mela*, 11. §. *si alius. l. si seru.* 27. §. *si quis de manu*, 13. *l.*
C *quemadmod.* 29. §. *penult. cum simil. hoc tit.* Quanquam † pro- 10 priè illa dicitur in Factum actio subsidiaria, quæ datur propter damna lege Aquilia non comprehensa: *l. si seruum*, 33. *in fin. hoc t.* vt cùm neque corpore damnum datum est, neque corpus læsum:
D quemadmodum si seruũ meum aut animal compeditum solueris, vt fugeret, §. *fin. Institut. eod.* Hic enim cum deficiant & verba & mens legis Aquiliæ, supplet Prætor quod legi deest, redditque actionem in ipsum damni dati Factum, legi Aquiliæ accommo-
E datam, *l. quia actionum*, 11. *de præscript. verbis.* Sed & Iniuriarum dicam cum Aquilia cumulari posse receptum est. *Mynsing. obs.* 13. *cent.* 1. *Specul. de iniur.* §. 1. *num.* 17. *per l. item apud* §. *si quis.* §. *seruo.* 35. *de iniuriis.*

De his qui dejecerint vel effuderint. Tit. III.

1 *Ratio edicti.*
2 *Edicti caput primum.*
3 *De quo loco, quave deiectione loquatur Prætor.*
4 *Cui, aduersus quos detur hæc actio: & n.6.*
5 *Quid in hanc veniat.*
6 *An in hæredes transeat, & quando sit popularis.*
7 *Clausula de noxa adiecta.*
8 *Alterum caput edicti.*
9 *Cui, aduersus quem, ad quid ex hoc capite detur actio.*

1 CVm † damna sæpe deiectione vel effusione prætergredientib. inferantur, meritò Prætor id operam dans, vt per vias & itinera publica tutò & sine metu periculoque commeare liceat, de his qui Deiecerunt vel Effuderunt, hoc Edictum proposuit:
2 VNDE † IN EVM LOCVM, ,, QVO VVLGO ITER FIET, ,, VEL IN QVO CONSISTE- ,, TVR, DEIECTVM VEL EF- ,, FVSVM QVID ERIT, QVAN- ,, TVM EX EA RE DAMNVM ,, DATVM FACTVMVE ERIT, ,, IN EVM QVI IBI HABITA- ,, VERIT, IN DVPLVM IVDI- ,, CIVM DABO SI EO ICTV ,, HOMO LIBER PERISSE DI- ,, CETVR, L. AVREORVM ,, IVDICIVM DABO, SI VI- ,, VET, NOCITVMQVE EI ES- ,, SE DICETVR, QVANTVM A OB EAM REM ÆQVVM IV- " DICI VIDEBITVR, EVM " CVM QVO AGETVR CON- " DEMNARI, TANTI IVDI- " CIVM DABO, SI SERVVS " INSCIENTE DOMINO FE- " CISSE DICETVR, IN IVDI- " CIO ADIICIAM, AVT NO- " B XAM DEDERE. *l. 1. in princ. hoc tit.*

3 ¶ VNDE IN EVM LOCVM, inquit Prætor, QVO VVLGO ITER FIET, &c.) siue is locus publicus sit, siue priuatus, dummodò per eũ vulgò iter fiat: quia iter facientibus prospicitur, non C publicis vijs studetur. Semper .n. ea loca, per quæ vulgò iter fieri solet, eandem securitatem habere debent. Cæterùm si quis in secretum & infrequentem locum deiecerit, non debet hoc Edicto teneri: *d. l. 1. in princ.* vt notum quidem, cum noctu deijcit. Vnde D referente Gellio lib. 4. c. 14. Mancinus ædilis Curulis cùm ad populum diem dixisset Manuliæ, quòd noctu ab ingressu ædium prohibitus, & lapide de eius ambulacro ictus esset, vulnusque ostentaret: decreuerunt Tribuni, iure ex eo loco Ædilem deiectũ E percussumque videri. Quod tamen intelligendũ de ijs locis non est, vbi iter noctu fieri consueuit. *l. penult. hoc tit.* DEIECTVM puta corpus solidum: vt lapis, tegula, &c. EFFVSVM, de liquore accipe. Quod si quid, cũ suspensum esset, decidit vel effusum est, perin-

perinde Edicto locus erit, *d. l. 1. C. quod cum suspenderetur. l. 1. hoc t.* IN EVM QVI HABITAVIT.)

4 Hæc† igitur in Factum actio datur in eum qui inhabitauit cùm quid deijceretur, siue patrem, siue filiumfamilias: *d. l. 1. §. si filiusfamil. 5.* non verò in dominum ædium. Culpa enim penes habitatorem est: *d. l. 1. §. hac in factum, 2.* vel quia deiecit, vel quia ne sui deijcerent, curæ non habuit. Suorum enim vnusquisque culpam præstat, *leg. si verò. 5. l penul. in fin. hoc tit.* Vnde non tantùm hic ex vero maleficio vel culpa, vt in leg. Aquilia, sed etiam ex Quasi maleficio agitur. §. 1. *Inst. de obligat. quæ ex quasi delict.* Perinde autem est quo modo, quove iure habitetur, siue in suo siue in conducto, siue in gratuito: dũmodo animo commorandi. Nam hospes qui paulisper alicubi hospitatur, non tenetur, sed is qui hospitium dedit, *d. l. 1. §. hospes, 7.* Huic tamen ex æquitate in verũ deiectorem actio dabitur, si ob id quod deiectum dicitur, damnatus est, *d. l. 5. §. cum autem, 6. hoc titul.* Si plures in eodem cœnaculo habitent, vnde quid deiectum est, ita vt difficulter sciri possit quisnam effuderit, in quemuis dirigi poterit actio, & quidem in solidũ, *d. l. 1. §. fin cum duab. ll. sequentib.* Quod si cum vno fuerit actum, cæteri non quidem litis contestatione, sed receptione, id est, solutione ipsius damni liberabuntur: A præstaturi partem detrimenti Societatis iudicio, vel Vtili in factũ actione, ei qui soluit. *d. l. 3. & 4.* Ex quasi enim maleficio cùm tenëantur, non in solidum, sed pro parte tantũ debent exigi. & vnius solutione omnes liberantur, *l. 1. C. de condict. fur. l. fi. §. si plures sup. nauta. caupon. stabul.* Si verò B plures diuiso inter se cœnaculo habitent, oportebit Prætorem æquitate motum, in eum potius dare actionem ex cuius exedra vel cubiculo eiectum est, *d. l. 5. in prin. & §. inter. num. 2.*

5 ¶ Hæc autem actio ad exemplum legis Aquiliæ introducta C est: *d. l. 5. §. cum etiam, 4.* vt enim ibi ita & hic culpa punitur. Hoc solùm differunt, quòd hæc sine adiectione vlla id est, semper, in Duplum damni illati datur: illa Simplex est, nisi inficiatione crescat, *d. l. 1. §. hac in factum. 2.* Vnde D apparet in hanc pœnam esse grauiorem, vt eius metu itinera publici reddantur tutiora: quod vt fiat communis salutis & Reipubl. maximè interest, *d. l. 1. in princip.* Atque istud quidem obtinet, vt res vel corpus læsum est quod æstimari potest. Nam si liber E homo deiectione perijt, damni æstimatio non fit in duplum, quia in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest, *l. 3. supr. si quadrupes paupe. feciss. dica.* Quod autem æstimationem non recipit, & in quo simplum constitui nequit, id multò minus

...nus duplicari potest. Itaque hoc casu 50. aureorum iudicium dabitur. *d.l vers. sed cum lib. homo.* Quod si viuet, nocitumque ei, id est, eius corpori (nam si vestimenta, aut quid aliud ruptum corruptùmve fuerit, in duplum, vt diximus, fit æstimatio, *d.l.1.§ hæc autem verba.* 4.) esse dicetur: non quidem in duplum actio erit, (vt enim totum corpus, ita partes quoque eius & membra, &c. æstimationem non recipiunt (sed quanti iudici æquum esse videbitur: tanti iudicium erit: *d. l.1. §. hæc autem. in fin.* quo quidem in iudicio computabuntur mercedes medicis præstitæ, cæteraque impendia quæ in curatione facta sunt: præterea operæ quibus caruit & cariturus est, ob id quòd inutilis factus sit. cicatricum autem & deformitatis nulla fit æstimatio, quæ in libero corpore nequaquam fieri potest, *l. fin. hoc t.* Quod fortè sic intelligendum est, vt nulla certa communiter iniri possit aut debeat huius rei pensitatio. Quia tamen ex bono & æquo hæc actio datur, sanè non iniquum erit rationem quoque deformationis, quam homini ingenuo multis impendijs longè grauiorem tristioremq; esse posse certum est, pro modo circumstantiarum interdum haberi maximè si culpa & iniuria damnum datum sit.

6 ¶ Hæc autem actio quæ competit de Effusis & Deiectis, perpetua est, & hæredi competit, quia rem quæ duplo inest, persequitur: in hæredem verò non datur, cum respectu eius sit pœnalis. Quæ autem de eo competit, quòd liber homo perijsse dicitur, anno duntaxat durat: quia non modo pœnalis & Prætoria, sed etiam Popularis actio est: eoque & pœnam inter fiscum & actorem diuidi oportet, *l.25. §.vlt.de S.C. Syllan.* Popularia enim esse debent, quæ ad communem ciuium salutem, vindicandaque ea, quæ ei nocere videntur pertinent. Omnes autem populares actiones supra annum non extenduntur, *l.fi. inf.de popul.actio.* Neque in hæredem, quia Pœnalis: imò nec hæredi datur, tanquam hæredi. Nam sanè absurdum accideret, vt hæres pretium quasi occisi consequeretur eius, cui hæres extitit, *l. nam sicut,* 36. *sup. tit.*1. sed vti vni ex populo. Quod si liber homo non interfectus, sed ictus mutilatusve sit, ipsi quidē perpetua erit actio, qua rem & damnum persequitur; si verò alius velit experiri, Annua erit quia popularis: nec enim hæredibus iure hæditario competit. Quippe quod in corpore libero damni datur iure hæreditario transire ad successores non debet, quasi sit damnum pecuniarium, cùm pecunia æstimari liberi hominis membra nequeāt, sed ex bono & æquo hæc actio oriatur, hoc est, non datur ad damnum aut æstimationem hoc casu

casu ista actio, nam liberum corpus æstimationem nō recipit. Sed quia iniquum fuerit impunè liberum hominem deiectione interfici: cum nec Criminalis actio locum habeat, quia dolus abest: *l. in lege 7. de sicar.* nec Ciuilis, Aquilia, aut similis ad æstimationem damni, cum vita sic inæstimabilis: ideò hæc actio ciuilis non in damnum, sed ad Pœnam introducta est, *l. 1. §. 1. & 2. hoc t.* Quæ autem ad pœnam & vindictam competunt actiones, non sunt in bonis, eoque nec iure hæreditario transeunt in hæredem: *l. 2. §. emancipatus, de collat. bon.* sed ex æquitate dantur hoc casu hæredi, quia non tam transeunt quàm incipiunt in persona hæredis, vtpote quæ demum ex cæde testatoris nascantur. Poterit igitur tanquam vnus ex populo hæres intra annum agere, ad quem huius culpæ tam damnosæ persecutio & vindicta, meritò præ reliquis defertur.

7 ¶ Postremò ait Prætor: SI SERVVS NESCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, EI IVDICIO ADIICIAM, AVT NOXAM DEDERE. Ex quo satis apparet, solere prætorem formulas iudiciorum concipere, iisque addere clausulas negotij circumstantijs congruentes, quas index in definienda causa sequeretur: sicuti hic, quando ex serui facto dominus conuenitur, non simplex iudicium, sed addita clausu-

A la, Vt noxæ dedere liceat, sed d[illegible] turum [illegible] habeatur: iniquum enim esset, seruum fortè vltra ipsius corpus domino damnosum esse. Et hæc quidem ad primam huius edicti partem dicta sufficiant: in qua de damno deiecti ac dato agitur. Sed quia expedit pericu- B losos casus præuertere, nec expectare donec noceant: meliusque est occurrere in tempore imminentib. periculis: quàm post exitum & vulnus acceptum medicinam quærere: *l. 1. C. quando liceat vnicuique.* consequens etiam fuit, Prætorem in hunc casum C prospicere, Vt si quid in partib. ædium eminentibus periculosè positum esset, nec noceret. Itaq; † in secundo huius edicti capite, 8
De eo quod positum est, ita Prætor ait. NE QVIS IN SVGGRVNDA PROTECTOVE, SVPRA EVM LOCVM QVA D VVLGO ITER FIET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT, CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT. QVI ADVERSVS EA FECERIT IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO. SI SER- E VVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT ÆSTIMATIONEM DARI, AVT NOXÆ DEDI IVBEBO, *l. si verò, §. 6. prætor ait. 6. h. t.* Vt igitur in superiore capite, qui Deiecit vel Effudit: sic in isto coercetur, qui Positum habuit, siue

tiue nocuit id quod positum erat, A
9 siue non nocuit. Datur † autem hæc actio non in habitatorem, sed in eum qui posuit, *d. l. 5. §. si id quod*, 9. Sufficit enim ita dari, quia dominus vel habitator, etsi ipse non posuit, tamen si ab alio positum petitur, suo nomine, perinde atque si posuisset, tenetur, *dict. §. si id quod*, 9. Loquitur autem Edictum de partibus ædificij proiectis & eminentibus, vt suggrundis: quemadmodum ex verbis illis, SVPRA EVM LOCVM, &c. satis apparet. Quamobrem si quis ex resticulo suspensum, vel in pergula quid positum habeat, quod damnum aut dedit, aut dare potest, non quidẽ ex verbis huius edicti quæ deficiunt, sed ad exemplum huius actionis, vtilis actio dabitur, *d. l. 5. §. fin.* Hæc actio etiam popularis est: quoniam publicas vias esse securas, & ab omni periculo liberas, vniuscuiuslibet interest, *dict. §. fin.*

De noxalibus Actionibus. Tit. IV. C. 3. 41.

1 *Quare dentur noxales actiones.*
2 *Noxales in delictis publicis non habent locum.*
3 *Quid veniat in noxalem actionem.*
4 *Noxales esse tantùm adiectitias qualitates.*
5 *Quæ ciuiles, quæ Prætoria dicantur.*
6 *Quomodo conueniatur is, qui dolo possidere desiit.*
7 *Generale edictum de noxalibus.*

QVemadmodum † habitator 1
suorum culpam præstat, ita dominus si seruus deliquerit, eius
B nomine conueniri potest. Cùm n. aduersus seruum agi nequeat, simul quia personam standi in iudicio legitimam non habet, *l. seruus, C. de iud. l. vix certis*, 53. *sup. eod.* vtpote cũ iure ciuili pro mortuo, hoc est nullo putetur, neque caput habeat, *l. quod attinet*, 32. *de reg. iur. vide sup. de cap. dimin.* simul quod nihil proprij possideat, ex quo damnum resarciri possit, *l. hos accusare*, 12. §. *omnibus*, 1. *de accusationibus* & iniquum tamen sit ei, qui infortunium accepit, non consuli: æquũ visum fuit, dominum ex noxa, id est, maleficio serui Noxalibus actionibus obligari: vt cui emolumenta & fructus acquirerentur, ad eundem detrimenta, culpa serui contracta pertinerent.
Quod † tamen intelligendum 2
est de priuatis iudicijs, quæ damnum persequuntur. Nam ad publica maleficia, quibus & liberi, & serui sontes, ad exemplum & vindictam corporali supplicio afficiuntur, Noxalis actio non pertinet, *l. 2. Cod. de accusat. d. l. hos accusare. §. omnibus. l. penult. supr. si ex noxali causa agatur.*

§ Dantur igitur ad damnum 5
per-

persequendum noxales actiones in dominum, quarum vis & potestas hæc est, vt si damnatus fuerit dominus, habeat tamen (vsque dum iudicati actione conueniatur. *l. item veniunt.* 20. *§ idem recte aut.* 1. *de petit. heredit.*) deditione ipsius corporis, facultatem euitandi litis æstimationem: *l.* 1. *h. t.* ne videlicet nequitia serui, vltra corpus eius domino sit dānosa, *l.* 2. *in princ. hoc tit. Institut. eodem in princ.* Defendere itaque seruum, & damnum præstare dominus cogitur, aut eo carere, & noxæ dedere. *l.* 29. *l.* 33. *hoc tit.* Quod quidem verum est, si ignorante domino deliquit. Nam si eo sciente, vel non prohibente, ad integram litis æstimationem, perinde ac si iussisset, dominus astringatur. *l.* 2. *cum* 3. *ll. seqq. hoc tit.*

4 ¶ Dicuntur autem Noxales actiones, adiectitiæ quædā qualitates, & formulæ ad alias principales appositæ: veluti noxalis actio Furti, noxalis Aquiliæ, noxalis Iniuriarum, Doli mali Metus, &c. Nec hæc qualitas immutat principalis actionis naturam: *l. penult. Cod. eod. tit.* sed id tantum efficit, vt & contra dominū detur actio, & is noxæ dedendo seruum, æstimationem litis effugiat.
5 Itaque † quod dicitur, Noxales actiones aut legib. aut Edicto Prætoris esse constitutas, *§. sunt autem. Institut. eod.* ita accipiendum est: Quibus actionib. in lege additū est caput De No-
A xa, vt actioni Furti lege XII. Tabularum damni, Iniuriæ lege Aquilia, hæ noxales actiones legitimæ sunt: cum verò Prætor de Noxa clausulam aut Ciuilib. aut Prætorijs actionibus adiungit Prætoria dicitur noxalis actio. Et Hæc quidem directo dantur ex
B verbis vel legis, vel Prætoris. *l. electio*, 26. *§.* 1. *hoc tit.*

6 ¶ Quod si dominus seruum dolo desijt possidere, quoniam tunc actio ex supradictis capitulis non suppeditat, ex quibus tantùm aduersus dominum possidētem (quia noxam caput sequi vo-
C luerunt, *§. omnis, Institut. eodem l. fin. hoc t.*) agi potest: ideo Prætor ad puniendum dolum quem non decet esse impunitum, *l.* 4. *§. cum dominus*, 2. *hoc tit.* pollicetur iudicium Prætorium siue Vtile, idque sine noxæ deditione. *l. plurimm, § l. quoties*, 21. *h. t.*
D Itaque † omnibus noxalib. actionibus hanc quasi explicationem generali Edicto Prætor adiecit: 7
"SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVIT SE IN SVA POTESTATE SERVVM HABERE: VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO
E IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO MINVS ESSET." quo casu, si falsum iurat, de periurio tenebitur: poteritque ab ipso si seruum iterum defendas, peti æstimatio

damni

damni in solidum. *d.l.quoties, in* A *fin.* „ VEL IVDICIVM DABO, „ SINE NOXÆ DEDITIONE. *d. l. quoties. §. prætor ait*, 1. hoc est, permittam, vt cum domino in solidum agi possit, adempta illi dedendæ noxæ facultate. *d. l. quoties, in princip. l. si seruus*, 17. *de interro. actio.l.*1. *§.interdũ.sup.* B *si quadrupes. pauper* SI SERVVS PRÆSENS ERIT NEC QVISQVAM SIT QVI EVM DEFENDAT, DVCI IVBEBO; qua ductione illi acquiretur qui abduxit, perinde atq; si noxæ deditus esset, *l.is qui in aliena*,32. *l. electio*,26. *§.fin. hoc tit.* Sed hodie apud nos Sax. qui ministris liberis,non seruis vtimur, huius Edicti non magnus est vsus: cum illorum nomine non teneamur, *§. omnis.Institut.de nox.tot.tit.C.Ne vx pro mar.cum seq.* nisi quatenus eorum merces se extendit *Land. lib.*2. *art.*32.*vbi glo.lat.*

DIGEST. LIB. X.

FINIVM REGVNDORVM

Tit.I. C.3. 39

1 *Continuatio tituli.*
2 *Origo iuris de finibus regendis.*
3 *De quinque pedum præscriptione.*
4 *Ad quos fines, quasque causas, hæc actio pertineat.*
5 *Quibus, contra quos detur.*
6 *Cuiusmodi sit iudicium, & quid in illud veniat.*
7 *Quomodo in eo probandum & iudicandum.*
8 *Reliqua iura quibus fines muniuntur.*

1 PRæter † actiones perfectè reales, aut merè personales, quædam sunt, quæ mixtam causam obtinere videntur, de C quib. deinceps esse differendum. In hoc genere primum locum eæ actiones obtinent, quib. aut Fines agrorum petuntur (nam hæ vendicationi cohærent, *l.*3 *C.eo. Cuiac. obser. lib.*5. *c.*21.) dici erni ac regi, aut res Communes diuidi, *§.quædam. Institut.de act.* Vt D † certi agrorum constituantur fines, certisque limitibus confines fundi disterminentur, ad pacem 2 seruandam, rixasque & arma inter vicinos sopienda, plurimum interest. Itaque & lege diuina prohibitum est, terminos transferre, Deut. 19. 14. & 27. 17. & E statim ab vrbe condita, Numam Pompilium ferunt, consecrato Deo Termino, iura finium religione

gione quadam muniisse: ne, quod fieri solet, quodque est perniciosissimum, temeritate cuiusquam aut iniuria violarentur, *Dion. Hali. lib. 2.* Deinde lege XII. Tab. ad exemplum eius legis quam Solon Athenis tulisse dicitur, de finibus quædam præscripta sunt: *l. fin. hoc tit.* idque inter cætera, (quod huc pertinet) vt inter confines agros quinque pedum spatium, velut vnus gradus geometricus, quo ire sine alterius incommodo colẽdi gratia, aratrumque circumduci possit, relinqueretur, *l. 3. de term. mot. Paul. lib. 1. tit. 15. Aggen. de limi. constan. lib. 2. Cuiac. in l. 4. §. vlt. de vsuc.* Id spatij & fines constituebat, & ex lege XII. Tab. vsucapi, ex constit. præscribi non poterat. *l. quinque pedum, C. eod. Cuiac. in dict. l. 4. §. vlt.* vt ostendit Cicero lib. 1. de Legibus. quamquam hodie 30. annis præscribi posse videatur. *l. vlt. C. eod.*

3 ¶ De his ergo quinque pedibus, aut alijs finibus (nec enim in disterminandis hortis aut pratis tantum spatij olim relictum, sed aut lapide, aut sepimento, aut alio modo, cõfinia discerni solere multis ex iudicijs apparet) orta controuersia, propter mutatos confusosque terminos, aut dolo aduersarij per exarationem trãslationemque, &c. aut inundatione, vetustate, aliove modo, lege Manilia cautum erat, vt arbitri siue agrimensores tres, perinde atque in vendicationibus ceterarum rerum periti, regendis finibus, id est, discernendis, & ad certam æquabilemque regulam dirigendis darentur, *Cuiac. obs. lib. 5. c. 21.* vt supradicto loco Cic. declarat. Quod quidem regendis ius cũ sit, vt ostensum est, antiquissimum, iure primo loco in hac diuisoriorum iudiciorum expositione exponitur. *§. singulorum. in fin. Institut. de rer. diuis.*

4 ¶ Iudicium autem hoc ad prædia rustica, eorumque confinia pertinet: *l. 2. l. 4. §. fin. hoc titul.* in vrbanorum displicuit, *d. §. fin.* Neque enim confinia hæc sunt, sed magis vicina, & communib. parietibus plerumque disterminantur. Ideoque etsi in agris ædificia iuncta sint, tamẽ huic actioni locus non erit, sed potius Cõfessoriæ, aut Negatoriæ, aut alicui Interdicto: quemadmodum econtrario in vrbe hortorum latitudo efficit interdum, vt etiam Finium regundorum agi vtiliter possit, *d. l. 4. §. fin.* Si vero flumen vel alia publica interuenit, confinium non intelligitur: quia magis in confinio meo via publica vel flumen est, quam ager vicini. *dict. §. fin. l. 5 hoc titul.* Sed si riuus priuatus interfluit, Finium regundorum agi potest: *l. 6. hoc tit.* quia pars fundi est sicut reliqui priuati limites.

5 ¶ Exercitium autem istius iudicij competit dominis prædiorum: quia hac actione, quamuis

in personam sit, tamen veluti per vendicationem, petit sibi rem quisque suam adiudicari, *l.1.h.t.* Datur & vtilibus dominis, vt Emphyteutæ, Beneficiario, &c. Item Fructuario & Creditori qui iure pignoris possidet, *dict. l.4. §.fin.9. hoc tit.* propter ius quod in re habent. Contra eosdem autem omnes eadem ratione competit: quia Duplex hoc est iudicium, *l. iudicium. 10. hoc tit. l. in tribus, 13. de iud. vide gloss. & Dd. §. pen. Instit. de interd. l. 2. inf. com. diuid.* Inter socios porrò, qui communes agros possident, locum habere non potest. Vt si ego & tu fundum habeamus communem, cui vicinum alium ego fundum habeam proprium, non constabit inter nos finium regundorum controuersia: quoniam adiudicationes, quibus hoc iudicium expeditur, in re Propria fiunt, in Communi fieri nullo modo possunt. Quod enim alteri adiudicatur, & tanquam suum sententia iudicis attribuitur, commune manere non potest: aut si manet, inutilem & nullius vsus esse adiudicationem dicendum est: quòd fuerit perabsurdum. Itaque si velim tecum contendere necesse habeo, aut communi diuidundo fundum communem tecum diuidere, aut proprium alienare, *d.l. 4. §. si communem.*

6 ¶ Iudicium Finium regundorum est mixtum. Datur enim partim in personam, vt reliqua A iudicia, in quibus de diuisione agitur: vel ex maleficio, contra violantem terminos: vel ex negatione aduersus eum qui alios limites præscribit, quam nos esse intendimus: partim in Rem, quādoquidem nostrum petimus, vt videl. domino, vel potius agris B suum adiudicetur, *d.l.1. d.l.4. §. si alter. 5.* Finis autem & conclusio (vt ita dicam) huius actionis, est vt veteres termini officio iudicis restituantur: vel si non apparent, dirigantur noui: eiusque quod interest, & post litem contestatam fructuum ratio habeatur. Nam C ante præcepti non omnimodo in hoc iudicium veniunt: quandoquidē si bona fide percepti sunt, lucro eius cedunt qui consumpsit: sin mala fide conducuntur, *d. l.4. in princip. hoc tit.* Duplex autem hoc iudicium est, quia vnusquisque & agentis, & eius qui D cum agitur, partes sustinet: siquidem vterque petit, & ab vtroque petitur: *dict. l. 10. hoc t.*

¶ Porrò quomodo dirigendi 7
sint fines, & quod sit iudicis officium, vt intelligatur, sciendum est, cùm de finibus quæritur, primo (sicuti in cæteris realibus iu- E dicijs) de possessionis iure quæri solere, *l. is qui destinauit. 24. de rei vend.* quo videlicet modo & loco termini hactenus sint obseruati & possessi: *l.3. C. fin. regund.* ad quod vtrinq; probationes sunt producendæ, *c. 3. de probat.* In his enim duplicibus iudi-

ciis vtrinque documenta exiguntur, quia vterque petitoris personam gerit: *l. in tribus, 13. de iud. l. inter cohæredes, 44. §. qui familiæ, infr. tit. 1.* Possessionem autem iustam qui probauerit, obtinere debebit, ex vulgari regula: Cùm obscura sunt vtriusque partis iura, pro possessore iudicari solet, *c. in part. de reg. iur. in 6. §. commodum. Institut. de inter.* nisi aduersarius de iure proprietatis, alijsque finibus docuerit, *cap. ex literis, de probat.* Probantur autē fines veteribus monumentis: vt sepibus, fossa, arboribus, &c. authoritate censũs, ante litē inchoatam ordinati: nisi contrà varietate successionum, & arbitrio possessorum, additis vel detractis agris, fines esse immutatos demonstretur, *l. si irruptione, 8. l. fin. 11. hoc tit. l. 2. Cod. eod.* Qua in re plurimum valent testimonia eorum, qui antea eos fundos possederunt, *l. penultim. hoc tit. l. 1. Cod. eod.* fama antiqua, præsumptio iuris & similia, *vide Bald. consil. 161. proponebatur, vol. 3. Socin. cons. 86. num. 2. 4. & 5. incip. in causa, vol. 1. & cons. 166. in 2. parte, gloss. in cap. cum causam, 13. de probat. & in c. ad audientiam, de præscript. vide Zobel Landr. lib. 2. art. 50.* Quòd si fines aut in vniuersum, aut in aliqua parte non satis commodè dirimi possint, vel quia obscura sunt vtriusque partis tam in possessione probanda quàm in proprietate A iura, vel ob aliam incommoditatem: potest iudex, quamuis hæc actio non sit bonæ fidei, vtpote quæ non ex ciuili bonæ fidei conuentione, sed ex delicto aut facto vnius, aut iure reali, vt vendicatio cui cohæret, oriatur, tamen veteris obscuritatis amouendæ B gratia, nouos fines per aliam regionem, vbi commodum fuerit, idque per adiudicationem & condemnationem ex bono & æquò, *§. quædam, in fin. Institut. de act.* vt cui fundo fit adiudicatio alicuius portionis terræ porrectis in alienum agrum terminis, eius do- C minus pro eo quod illi adiudicatum est, certa pecunia condemnetur illi, cuius agro aliquid abiudicatum est: *l. 2. 3. 4. §. si alter, 5. hoc titul.* Quæ vt omnia rectè æquabiliterque fiant, est iudicis, vel suis ipsum oculis loca de quorum finibus ambigitur, subijcere, D ac in rem præsentem ire: aut si per occupationes non licet, agrimensores mittere, per quos iubeat præsentibus litigatoribus aut contumaciter absentibus, examinari in re præsenti causam, & per dimensionem agrorum terminos declarari: ex qua declarationis E relatione, finium regundorum quæstioni finem imponet: *d. l. 2. hoc tit. l. 3. Cod. eod. l. inter castellanum, 44. de recept. arbit.*

¶ Sed super hoc iudicium etiã alia iuris remedia inuenta sunt, quib. finium distinctio aptè munitur. Nam quo minus custo- 8

diuntur agrorum limites, quoq; magis patent iniurijs. *Dionys. Halic. lib.* 1. eo diligentius legum sanctionibus defendi eos par est. In primis qui post delatam finiũ regundorum quæstionem, non expectata iudicis sententia, partem fundi alieni vsurpare audet, non solùm quod petebat amittit: sed quo magis vnusquisque contentus suo rem non expetat alienam, qui irreptor agrorum in lite fuerit superatus, tantùm agri modum, quantum adimere tentauit, amittet: *l.4.C.eod.tit.*

Deinde Agraria lege, quam Caius Cæsar tulit aduersus eos, qui terminos statutos extra suum agrum finesve dolo malo mouerint pecuniaria pœna constituta est. Nam in terminos singulos quos eiecerint, locove mouerint 50. aureos in publicum dare iubetur: & huius actionis petitio est, eius qui volet: *l. fin. de termino moto.* Sed & criminali iudicio eos qui pessimo facto terminos finium causa positos, protulerunt, rescriptum D. Adriani persequitur: quo pœna corporalis, vt relegationis, verborum, operis publici, &c. ex conditione personæ, & mente facientis, irrogatur: *l.2.de term.vide.Paul. lib. 1. tit.16.l.1. C. de accusat.* Quæ quidem accusatio ciuile finium iudicium non tollit, neque ab eo tollitur: sed qui finium regundorum egit, accusare Termini moti reum potest, & contra *l.4. §. si dicantur, 4. hoc tit.* Alterutro tamen iudicio pendente æquum est alterum ad finem vsque prioris differri: *l.4.de publ.iud.l.vnic. C.quando ciuilis actio praiu. crimin.* Illud vltimò addo, ius Saxo. hac in parte non discrepare à iure cõmuni: nisi quod aliud spatium, nempe trium pedum inter confinia velit relinqui. *Landt.lib. 2. art. 51. Reinh. diff. 35. par.* ✱ quàm iure communi cautum ✱ & definitum. *l.fin. hoc tit.* & ciuili tantùm mulcta puniat eos qui ignoranter fines transponunt: *lib. 2.art.28.* criminaliter verò & arbitrariè, qui dolo malo: *vide glo. Zob. in d.art. 28. Fach. diff. 65. Reinh. praalleg. loc.*

Familiæ Herciscundæ. Tit.II. C.3.36.

1 *Ratio & origo huius iudicij.*
2 *Definitio & quale sit iudicium.*
3 *Quid hoc iudicio petatur.*
4 *Quibus detur hac actio.*
5 *De quibus rebus, & quid in hoc iudicium veniat.*
6 *Qua ratio diuisionis ineunda.*
7 *Quando detur, & quamdiu hac actio.*
8 *De effectu huius iudicij: & de diuisione.*

QVemadmodum † ex veteri legis XII. Tabul.iure hæreditates dantur: *l.1.sup. de petit. hared.* ita indidem actio descendit, qua res hæreditaria inter hæredes 1

redes

redes à communione diſcedere volentes, diuidi officio iudicis petuntur: *l.* 1. *hoc tit.* Cùm enim materia communionis ſoleat excitare diſcordias: *l. cùm pater,* 77. §. *dulciſſimis, de lega.* 2. eoque inuitum in communione detineri lex vetet: *l. fin. C. comm. diuidun.* neceſſarium videbatur, aliquam hæredibus largiri actionem, qua res iure ſucceſſionis communicas ad diuiſionem reuocare, ad eamue diuiſionem faciendam cohæredes prouocare poſſent: quæ quidem actio, iudicium Familiç herciſcundæ nominatur. Nam
2 † Familia inter alia hæreditatem ſignificat, *l. vltim. C. de verb. ſign. l. pronunciatio.* 195. §. *fam.* 1. *ff. eodem tit.* vt in illis legis XII. Tabularum verbis; AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO: *d. l. pronunciatio. Vlpian. cap.* 26. *in princip. Inſtitut. de leg. ag. ſucceſſ. ubi dixi.* Ercíſcere autem antiquum verbum, idem eſt, quod diuidere. Hinc dictum iudicium Familiæ herciſcundæ, quòd eo familia, hoc eſt, hæreditas, erciſci, id eſt, diuidi petatur. EST AVTEM HOC IVDICIVM ciuile, duplex, mixtum, bonæ fidei, vniuerſale, quo ad diuiſionem hæreditatis officio iudicis inter cohæredes faciendam agitur. Dico eſſe CIVILE: quia ex lege XII. Tabularum deſcendit, *d. l.* 1. *hoc tit.* DVPLEX, quoniam vnuſquiſque hæredem & rei & actoris partes ſuſtinet: *l.* 2.

A §. *in familia,* 3. *l.* 45. §. *qui familia,* 4. *hoc tit.* licet quantum ad ordinem iudiciorum ſeruandum attinet, qui prior ad diuiſionem prouocat, actoris vice fungatur: *l. in tribus,* 13. *ſupra de iud. l.* 2. *in fin. inf. tit.* 1. *l. iudicium,* 10. *ſupra tit.* 1. MIXTVM, nam dirigitur
B tam in Rem quæ diuidi petitur, quàm in perſonam reſpectu perſonalium præſtationum, *l. item,* 12. §. *familia. pen. hoc tit.* vt accepti commodi vel incommodi, fructuum, expenſarum, *l. his conſequenter,* 18. *cum l. ſeq. hoc tit.* & adiudicationum, quæ perſonales
C ſunt, *dict. l. item,* §. *penult.* Permittitur enim in his iudicijs diuiſionis iudici, rem alicui litigatorum, ex bono & æquo compenſatione pretij facta, adiudicare: §. *quadam. Inſtit. de actio.* Quin & ea ratione perſonalis cenſetur, quòd ex Quaſi contractu ortum
D habeat, & in perſonam cohæredis tantùm detur: §. *item ſi inter, Inſtitut. de oblig. qua ex quaſ. contr.* BONÆ FIDEI iudicium eſt, *l.* 9. *Cod. eod.* §. *actionum, Inſtit. de action.* cùm quia ex ciuili bonæque fidei negocio ortum habet, tum vt laxior ſit iudicis in
E adiudicationib. ex bono & æquo faciendis poteſtas. VNIVERSALE dicitur, quoniam vniuerſa hæreditas in hoc iudicium deducitur, adeò vt in omnium agentiũ perſonam condemnationes & abſolutiones faciendæ ſint, *l. in hoc iud.* 27. *hoc tit.* nec quippiam de-

beat iudex relinquere indiuisum: *l. hær. 25. §. pen. h. t.*

3 ¶ Peti autem in hoc iudicio, & ad id agi, vt res hæreditariæ officio iudicis diuidantur, certum est: *l. 1. 2. 3. l. off 26. hoc tit.* Nam tum demum huc perueniri solet, cùm neque ex testatoris, nec hæredum voluntate hæreditas diuisa est: quemadmodum paulò post dicemus, vt quæ priuata consensione iniri nequit partitio, ea iudiciali authoritate explicetur.

4 ¶ Illud porrò in aperto est, inter cohæredes duntaxat: *l. cum putarem, 36.* huic iudicio esse locum, quocunque tandem iure hæredes sint, siue suo nomine, siue iure successionis: *l. si fam. 48.* & siue possideant suam portionẽ, siue petant: *l. 1. 2. l. hæred. 25. §. 1. hoc tit.* quorum vel vnus arbitriũ Familiæ herciscundæ petere inuitis cæteris potest: *l. arbitrum, 42. hoc tit.* Sed nec dubitandum est, quin & inter pauciores hæredes ex pluribus hoc iudicium accipi possit, *l. 2. §. dubitandum, 4. hoc tit.* quod tamen absentibus, aut ad diuisionem non vocatis, nullum creat præiudicium: *l. cohæredibus, 17. Cod. eod. tit. l. inter. 44. §. si cohæredes, 2. hoc titul.* Et generaliter, qui petere hæreditatem possunt, hi & diuisionem rectè petunt: *d. l. 2.* Bonorum verò possessoribus, fideicommissarijs, reliquisque qui veri hæredes iure Ciuili non sunt, sed vicem hæredis repræsentant, non quidẽ

A Directum hoc iudicium, quod cum ciuile sit, tantùm ad veros iure ciuili hæredes pertinet, sed Vtile ex æquitatis interpretatione sententiaque legis competit: *d. l. 2. §. si quarta, 1. l. sed & eius, 24. l. si ex asse, 40. hoc tit.* Porrò qui cohæres non est, ei nec adiu-

B dicari quippiam oportet, neque aduersarius est condemnandus: denique planè aditus huius iudicij est præclusus: adeò vt is qui possidet, si neget agentem esse sibi cohæredem, possit eum excludere per hanc exceptionem, Si in ea re qua de agitur, præiu-

C dicium hæreditati non fiat. Prius enim oportet de iure hæreditario per petitionem hæreditatis cognoscere, quàm de diuisione: *l. 1. circ. fin. l. fundus, 51. §. fin. hoc tit.*

¶ Iam videamus, de quib. rebus detur hæc actio, & quæ res, 5

D quomodo in hoc iudicium veniant. Ad omnem igitur hæreditatem, siue ex testamento, siue ab intestato deuolutam, pertinet, *d. l. 2.* Sed & de pluribus hæreditatibus quæ inter eosdem ex diuersis communes sunt, vnum Familiæ herciscundæ iudicium sumi po-

E test: *l. hær. 25. hoc tit.* deq; omnib. rebus hæreditarijs tam soli quàm mobilibus siue in ipsa hæreditate inuentis, siue occasione hæreditatis vt vsucapione, *l. 8. 9. 10. 11. 12. cum sim. hoc t.* &c. acquisitis: etiam alienis, quas bona fide defunctus possedit, *l. item, 10. hoc t.*

aut

aut pignori habuit: *l. si pignori*, 29. A *hoc tit.* denique de omnibus omnino commodis & incommodis hæreditatis iudiciũ familiæ hercifcundæ competit: *l. item ex diuerf.* 19 *l. item Labeo. hoc tit.* vnde in illud & præteriti temporis fructus veniunt: *l pen. hoc tit.* item ea quæ vel dolo, vel culpa cohæ- B redis, aut amiffa, aut deteriora reddita funt. *l. heredes*, §. *non tantùm*, *l. & puto*, 16. §. *fed etfi dolo. hoc tit.* Ex quibus intelligitur, quid fit quòd dicat I.C. *d. l. item Labeo*, 22. §. *penult.* Iudicium hoc ex duobus conftare, Rebus videlicet quæ diuidi petuntur, & Præ- C ftationibus, quæ alij ab alio, ratione fructuũ, doli, culpæ, fumptuum, &c. funt faciendæ. Porrò non veniunt in iudicium familiæ hercifcundæ nomina. *l. 4. hoc tit.* quia ex lege XII. Tabularum fine vllo iudicio inter hæredes pro portione hæreditaria funt diuifa, D vt aliter diuidi nequeant: *dict. l. hæredes, in princ. hoc tit. l. 6. C. eod. l. pacto fuccefforum, C. de pact. l. 2. Cod. de hæred. act.* Sed nec perniciofa veniunt, vt mala medicamenta, aut venena, aut libri improbatæ lectionis, &c. quæ à bono & innocente iudice ftatim E funt corrumpenda: neque quæ furto aut alio crimine acquifita funt, quæ dominus, aut quibus debentur, reftitui oportet: *d. l.* 4. nec quæ fpeciali titulo, vt pro donato aut pro emptore à cohærede poffidentur: *d. l. hæredes*, §. *quod*

pro emptore. 5. vniuerfalia enim iudicia aduerfus titulo fpeciali poffidentem non dantur, quemadmodum fupra diximus. *ad tit. de petit. hæredit.* Vnde fi quid cõtendas ex hæreditate mihi tecum effe commune, quod ego ex alia caufa meum proprium dico, id in Familiæ hercifcundæ iudiciũ, quod de fola hæreditate datur, non venit, *l. fi quid.* 45. *hoc titul.* In hoc iudicium illa quoque deduci ac reputari æquum eft, quæ à morte teftatoris in res hæreditarias infumpta funt: & quicquid omnino neceffitate cogente, non etiam ex voluptate, *l. ex duobus.* 27. *de negot. geft.* cohæres fecit aut expendit. *l. is confequenter*, 18. §. *fumptuum*, 3 *dicta l. hærede*, §. *fi vnus*, *l. ex parte*, 39. *in princip.* Quædam etiam cohæredi vt præcipua adiudicari debent, nec reputantur: veluti prælegata, *l. Pōponius*, 8. *l. fi ita. l.* 42. *hoc titul.* & quod defunctus hæredi debuit: *l. fi filia.* 20. §. 1. *l. fundus*, 51. *hoc tit.* item expenfæ nomine ftudiorum filij factæ, *leg. qua pater.* 50. *hoc titul.*

¶ Quia verò non folet in hoc 6
iudicio inter hæredes conuenire, penes quem tabulæ teftamenti, cautiones, inftrumenta, pendente iudicio cuftodiri debeant: ideo curare debet iudex, vt apud eum maneant, qui maiore ex parte hæres fit, cæteri defcripta recognitaq; habeant: cautione interpofita, vt cum res exegerit, ipfæ

Authenticæ tabulæ exhibeantur. Quòd si omnes iisdem ex partib. hæredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu vel suffragio eligendus erit amicus, apud quem deponantur, vel in æde sacra deponi debent, *l. 4. 5. 6. hoc tit. l. vlt. de fid. instr. vide Schurff. cons. 50. visis, cent. 2.* Illud autem officio iudicis incumbit, vt nihil omnino relinquat indiuisum. *l. off. 26. hoc titul.* (nam cùm tota hæreditas petatur diuidi, sententia & officium iudicis, libello debet esse conforme: *l. fin. Co. de fideicom. l. vt fundus, 18. comm. diuid.*) sed in omnium personis absolutiones & condemnationes faciat: *l. in hoc iudicio, 27. hoc tit.* de euictione alijsque iurib. cautiones ex bono & æquo interponi iubeat: *dict. l. hæredes, 25 §. fin. l. in iudicio. 17. hoc titul.* Et si quæ res commodè diuisionē non recipiunt, vel alterius temporibus adiudicet: *l. & puto, 16. hoc tit.* vel licitatione admissa, & compensatione precij facta, alteri rem, alteri precium addicat, *dict. l. item Labeo, §. 1. h. t.* Quòd si altera pars diuisionē detrectet, nihilominus potest iudex diuidere, & præsenti suam adiudicare partem absentis vero partem sequestrare. *Spec. de secun. decre. §. videndum, v. 5.* Potest & in dubijs sorti rem committere: *l. 3. C. comm. de leg. Ias. in l. 1. num. 39. si cert. petat. & in §. sequens, num. 72. Instit. de act.*

A diuisionis autem potestatem vni, alteri verò electionis facere, iure ciuili, nisi per modum Licitationis, vt dictum est, non potest: *Ias. præallegat. loc.* quod tamen & à Canonistis, *in c. 1. per illum text. de paroch. Schurff. cons. 71. casus, nu. 21. cent. 1.* & moribus nostris

B est receptum, scilicet vt maior natu diuidat, minor eligat: *gloss. Land. lib. 3. art. 29. Fach. diff. 31. Reinh. diff. 42. Schurff. d. consil 71.* etiam in diuisione feudalium bonorum: scilicet si inter duos tantùm, non etiam plures, diuisio instituatur. Nec exemplo primæ

C vetustatis, ea res caret. Sic enim legimus Abrahamum maiorem natu, patrueli suo Loth opinionē in diuisionem reliquisse: *Genes. 13.* Cæterùm vbi consuetudine vel statuto hoc inductum non est, *Mynsing. obser. 37. cent. 4.* tutius fuerit etiam inter duos, nedum

D plures, rem sorti committere: nec inter æquales alteri præ altero aliquid concedere: prout video communiori calculo probari. *Hanc esse commun. multis confir. Tiraq. de iure primog. quæst. 60. per tot. per l. vlt Cod. comm. de leg. cum simil.*

E ¶ Quamuis autem diximus, 7 omnibus hæredibus huius iudicij exercitium competere: tamen illud tenendum est, tum demum id obtinere, cum iam adita est hæreditas: *l. qui erat, 49. in fin. hoc tit.* Nam per aditionem hæredib. ius quæritur, & res inter ipsos communi-

municantur. Poſtquam autem competere ſemel cœpit, exemplo cæterarum perſonalium actionū, in Perpetuum, id eſt 30. annis durat. Semel autem tantùm intentari poteſt, quia vniuerſale eſt, omniumque diuiſio rerum in vnum iudicium deduci ac explicari debet: quod ſi non fiat, & res quæpiam remanſerint indiuiſæ, communi diuidundo erit agendum, *dict. l. ſi filia*, 20. §. *familiæ*, 4. *hoc tit*.

8 ¶ De effectu porrò huius iudicij ita inquit Paulus *l. inter*. 44. *al*. 45. §. 1. *hoc t*. Si familiæ erciſcundæ actū ſit, adiudicationes Prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando: has petentibus, illas poſſidentibus, idq; exemplo aliarum rerum iudicatarū, quæ vtroque remedio defenduntur: *l. actori, C. de reb. creditis, tot. tit. de except. rei iud*. Quare etiamſi quid in debitum ex hac cauſa ſolutum ſit, ceſſat repetitio, *l. cùm putarem*. 36. niſi diuiſio retractetur propter notoriam iniuſtitiam: *Schurff. conſ*. 26. *in fin. cent*. 1. vtpote ſi cum hærede putatiuo actū & diuiſum ſit, qui pòſt non inuenitur eſſe hæres: *dict. l*. 36. *l. cum quis, C. de iur. & fact. ign. l. cum ſolus*, 29. *de vſucap*. aut læſio vltra dimidiam iuſtæ portionis partem interuenit: *l*. 3. *vbi Dd. Com. vti iud*. Nam etſi remediū illud contra rem iudicatam non obtineat, *Iaſ. in l. ſi quis cum aliter, de verbor. ſignific*. tamen quia non tam pronunciatur ſuper diuiſione, quàm ex ſententia diuiſio authoritate mandatumq; iudicis ſuſcipitur: ideo æquius videtur, hoc auxilij genus enormiter læſis non denegari: *l. Lucius*, 38. *in fin. hoc tit*. Et hæc quidem in familia per iudicem erciſcunda obtinent: nūc de priuata & extraiudiciali diuiſione aliquid ſubijciamus. Qua in parte ſciendum eſt, aliud eſſe Diuiſionem, aliud Diuiſionis placitum: *l. cum proponas*, 21. *Cod. de pact*. ſicut aliud eſt Conuentio de contrahendo, aliud Contractus: *gloſſ. & Dd. in l. in bona*. 8. *de eo quod cert. loc*. Diuiſionis placitū, tantùm eſt nudum pactum de diuidendo, vnde nulla oritur actio: *d. l. cum proponas*. Diuiſio fit re ipſa, quaſi rebus permutatis: *l. cum pater*, 77. §. *hæred. de leg*. 2. *gloſſ. & Cyn. in l*. 1. *Cod. comm. vtr. iud*. vnde obligatio Bonæ fidei. *Cyn. poſt gloſſ. in dict. l*. 1. & actio Præſcriptis verbis eiuſdem naturæ, tanquā ex permutatione ſeu venditione oritur: *l. ſi fratres*, 7. *Co. comm. vtr. iud. l. licet*, 24. *l. ſi fam*. 14. *C. fam. erciſc. l. his conſequenter*, 18. §. *idem, l. ſi filia*, 20. §. *ſi pater hoc tit*. Nam diuiſio, emptionis vicem obtinet: *l*. 1. *C. comm. vtr. iud*. quæ tamen ſi ſit inæqualiter facta, ad æquitatem reduci debet: *l*. 3. *C. comm. vtr. iud*. quod de inæqualitate, dimidiam iuſtæ æſtimationis partē ſuperante noſtri interpretantur: *Dd. in d. l*. 3. *Schurff. d. conſ*. 25. & 28. *cent*. 1.

Communi diuidundo. Tit. III. C. 3. 37.

1 *Quare hac actio introducta, & quomodo differat à reliquis.*
2 *Ex qua causa detur.*
3 *Quibus, contra quos detur.*
4 *Quid in eam veniat.*
5 *Quomodo diuisio facienda, & quale sit iudicium.*

1 COmmuni diuidundo † iudicium ideo necessarium fuit, quod pro socio actio magis ad personales inuicem præstationes pertinet, quàm ad communium rerum diuisionem: *l. 1. hoc titut.* Familiæ autem erciscundæ iudicio, hæreditatis tantùm fit diuisio, non aliarum rerum singularium: *l. 4. hoc tit.* quæ cùm vel ex societate, vel citra vllam societatis affectionem alia ex causa possint inter aliquos esse communes: *l. seq. infra pro socio. vide Cuiac. lib. 5. 6. 10.* opus fuit iudicio aliquo, quo res quomodocunque communes ad diuisionem perducerentur. Nec enim quispiam inuitus in societate communioneve est retinendus: *l. fin. C. eod. tit.* etiamsi pacto conuentũ fuerit ne diuisio vnquam fiat: *l. in hoc iudicium, 14. §. pen. hoc t.* Latius itaq; patet, quod ad vsum attinet, Communi diuidundo iudicium, quàm familiæ erciscundæ: quia hoc inter solos hæredes de hæreditate datur, illud verò omnino omnino qui rem aliquam

A habent communem: adeò vt & cohæredibus, vbi familiæ erciscundæ iudicium deficit, dari soleat: *d. l. si filia, §. familiæ. d. l. inter, supra tit. 1.*

¶ Datur autem ex causa Communionis, à qua petitur recedi: *l. 1. hoc tit.* siue ex contractu so- 2
B cietatis, siue alio modo, puta emptione, legato, donatione, &c. res sit communicata: *l. 2. hoc tit.* Et hactenus quidem realis est actio. Quatenus autem fructus perceptos, aut expensas factas, cæterasq; personales præstationes respicit,
C personalis existit, daturq; ex Quasi contractu: quia neque ex contractu, nec ex maleficio sibi inuicem obligari socij esse videntur: *§. item si inter, Institut. de obligat. quæ ex quasi. contractu*, vnde liquet, hanc actionem Mixtam causam obtinere.

D ¶ Hæc directa competit solis 3 dominis rei corporalis communis: *l. 4. h. t.* siue neuter, siue alter tantùm eorum, siue vterque rem possideat: *l. pen. h. t.* & vel inter omnes, vel certos ex his, diuidere, desiderantes, hoc iudicium accipi potest: *l. sed etsi, 8. l. si quis, 29.*
E *in fin. hoc t.* Vtile autem iudicium datur etiam vtilibus dominis: vt qui fundos vectigales possident: *l. communi diuidundo, 7. in princip. hoc tit.* qui Publicianam habent: *d. l. 7. §. 2.* aut alia iusta ex causa pro suo vsurpant: *d. l. 7. §. si duo sint, 4.* Inter prædones autem aut Precariò vel Clàm possidentes, aut

aut colonos, locum non habent: A *d.l.7.§.inter prædones,2.& §.neque colonis,6. hoc tit.* quia nullam obtinent iustam possessionis suo nomine causam, sed aut iniustè, aut alieno nomine possident. Datur & vtile iudicium ijs qui ius incorporale, vt vsumfructum, pignus, & consimilia iura habent B inter se communia: *d.l.7.§.si duo. 4.l.item,10.§.1 l.arbor.19.§.fin.h.t.* Quia enim hæc veram diuisionem non admittunt, *l.cum filius. in princip.76. de legat.2.* ideo vtile tantùm iudicium datur: quo non ipsum ius incorporale (qui enim potest? *vide Ias. in l.2.§.&* C *harum, num. 3. de verbor.obligat. l.stipulationes,72.vbi Bart.& Dd. eod. tit.*) sed illa diuiduntur, quæ eo comprehensa sub aspectum sectionemque cadunt: vt in vsufructu fructus, in pignore visus pignoris, &c. Nam si nihil insit, quod diuisionem recipiat, vt in D seruitutibus, hac actione non agetur: *d.l.arbor, §.si per eundem, 2.* Datur interdum etiam non dominis, ratione præstationum, quæ personales actiones sunt neque rei cohærent: *l. item Labeo,22.§. penult.supr.tit.1.* quoties videlicet res aut extincta est, aut communis esse desijt: *l.si quis putans, 6. in princip. l.in summa, 11. hoc tit.* Sed & in hæredes transit, contraque cæteros successores, non tanquam hæredes, sed vt dominos & possessores: quo tamen in iudicio etiam id veniet, quod defunctus percepit: *d.l.4.§.sicut,dict.l. item.* Quibus autem datur hæc actio, contra eosdem dari certum est, cùm duplex sit iudicium: *l.2. in fin.hoc tit.*

¶ Sicuti porrò ipsius rei Diuisio venit in communi diuidundo iudicium, ita & Præstationes: vt si quis impensas fecit communi nomine (nam si proprio, retentionem tantùm habet, *l. in hoc iudicium,14. l. antepen. h. t.*) eas consequatur, *dict.l.4. §.sicut, dict. l. antepenultim.* dummodo partem suam administrare separatim non potuit: alioquin si potuit, negociorum tantùm gestorum habet actionem: eaque tenetur: *l.si quis putans, 6. §.1. hoc tit.* Sed etsi quis solus ex re communi fructus perceperit, hi in iudicium venient: *d.l.4.cum seq.* Item si quid ab aliquo sociorum agi debuit, quod actum non est, aut dolo culpave eius damnum in re communi sit datum, eius habebitur ratio, *l. si is cum quo,20. l.3. l.8. §.1. hoc tit.* Hęc autem omnia vel cumulatim in iudicium veniunt, vel separatè. Nam de præstationib. agi potest, etiamsi res non petatur diuidi, vel quòd non placet à communione E recedi, *dict.l.14. vers. quæ cùm ita sint.* vel quia res communis esse desijt, aut extincta est, *d.l.6 in princip.* Nisi tamen quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, omninò omnes res quæ actione comprehendi possunt, in iudicium intelliguntur 4

esse

cile deductæ, *l. in iudicium*, 13. A *Iaſ. in* §. *quædam Inſtitut. de act.* denique alia quacunque commodiſſima ratione diuiſionem facere: & ſi quid in his rebus communib. damni datũ factumve ſit, vel quid eo nomine aut abſit alicui ſociorum, aut ſuperſit, eius rationem habere, *d. l.* 3. vnà cum acceſſionibus & deceſſionibus omnibus: *d. l.* 6. §. *ſi quid poſt acceptum*, & denique in vniuerſum prouidere, vt omne commodum atq; incommodum æquabiliter diuidatur, niſi quid dolo, culpa, aut facto ſocij ſit contractum: *d. l. ſi is cum quo*, 20. *hoc tit.* Eademque omnia in diuiſionibus quoque rerum feudalium ſeruanda eſſe, cum nihil ſpecialiter inueniatur diſpoſitum, *cap.* 1. *de feud. cog. Cur. in princip. tract. feud.* 3. & 4. *quæſt.* verius eſt. *And. Iſer. & Dd. in cap.* 1. §. *prætera ducatus, de proh. feud. alien. Chaſſan. in conſuet. Burgund. tit. de feud.* §. 6. *in fin. num.* 20. *Tiraq. in tract. de iure primog. quæſt.* 40. *num.* 19.

5 ¶ Porrò in diuiſione hic facienda, omninò eadem obſeruanda erunt, quæ in familiæ erciſcundæ actione, *l. ſi quis putans*, 6. §. *fin. d. l. arbor*, 19. *in fin. hoc tit.* Nam & hoc iudicium perinde eſt bonæ fidei, *d. l.* 4. §. 2. *d. l. in hoc iudicium*, 14. §. 1. duplex, *l.* 2. *in fin.* B *hoc tit* & mixtum, *d. l.* 4. §. *ſicut.* Vnde iudex omnes res de quibus quidem actum erit, (nam vltra id quod in iudicium eſt deductum, extendi poteſtas iudicis nequit, *l. vt fundus*, 18. *dict. l.* 4. §. *hoc iudicium*) diuidere debebit: *d. l.* 13. aut menſura deſignatis vnicuique C certis regionibus, *l. communi*, 7. §. *cùm de vſufructu*, 5. *hoc tit.* aut temporibus, *d. l. arbor. in fin.* & in his quæ diuiſionem non recipiũt, vt animal, &c. totum corpus vni adiudicare: ſcilicet ei qui plus iuris, maioremve partem aut etiam affectionem probabilem in re habet: D *l. ſancimus*, 34. §. 1. *vbi Bald. Cod. de donat* idem *Bald. in l. fin. Cod comm. de legat. Iaſ. in* §. *quædam, num.* 59. *Inſtitut. de actionib. l. ad officium*, 3. *Cod. comm. diuid. & gloſ. opt. in l.* 2. *ad verb. inſontium, Cod. quand. & quibus quar. pars, lib.* 10. cumq; in partem E æſtimationis alteri, cui res abiudicata eſt, condemnare: *d. l.* 6. §. *penult. l.* 7. *l.* 10. *cum ſimil. hoc tit.* aut vbi omnium iura æqualia ſunt, ſorti rem committere: *l. fin. vbi Dd. Cod. comm. de legat. l.* 2. *quand. & quib. quar. pars, lib.* 10.

Ad exhibendum. Tit. IV. C. 3. 42.

1 *Affinitas huius actionis cum præcedentibus: & an cumuletur cum petitoriis.*
2 *Quid ſit exhibere, & ad exhibendum actio.*
3 *Cui, ex qua cauſa detur.*
4 *Contra quos detur.*
5 *De quibus rebus.*
6 *De officio iudicis in hac actione.*

Quo-

7 *Quomodo exhibitio sit facienda, & quid in hanc actionem veniat, de specificatione, explicata difficultas.*

1 FInitima † est diuisioni Separatio, qua res vnitæ, per diuisionem quandam disiunguntur à se inuicem, & segregantur. Itaque cùm dictum sit de ijs iudicijs, quibus res diuiduntur: sequitur, vt nũc videamus de actione, qua rerum exhibitio, & in consequentiam exhibitionis separatio postulatur: nam & ipsa mixtam causam obtinet. Ea autẽ actio ad exhibendum ab effectu seu officio est appellata, cuius vsus valde necessarius est & pene quotidianus, maximè propter vendicationes: *l. 1. hoc tit.* Nec enim res, præsertim mobiles, vendicari possunt nisi exhibeantur. Eoque receptum est, vt vnà cum rei vendicatione, hæc actio præparatoria cumulari possit: *gloss. in l. 1. ad verb. necessaria, hoc tit. & in l. 1. in verb. institutus, de inter. actio. Spec. de iud. §. fin. Bart. in l. qui de inofficioso, num. 4. & 5. de inoff. testam. contra glos. in l. 3. §. est autem, verb. acturus, hoc tit.*

2 EXHIBERE † est facere in publico potestatem, vt ei qui agere intendit experiundi sit copia: *l. 2. hoc tit. l. si de verb. signific.* & propriè Exhibere, est extra secretum habere: *l. 3. §. ait prætor, de lib. homin. ex.* Quantum autem ad hanc actionem attinet, exhibet is, qui

A in eadem causa præstat rem, in qua fuit, cum iudicium acciperetur: *l. Iulianus. 9. §. quamuis. 4. h. tit.* Quapropter actio ad Exhibendum, nihil aliud est quàm actio personalis in rem directa, qua petitur vt res exhibeatur, eaque videndæ apprehendendæque copia

B actori fiat. Dico Personalem hanc esse actionem, ex authoritate Vlpiani: *l. 3. §. est autem, h. t.* Etenim cum Realis dici nequeat, vtpote qua non petat actor rem suam, aut ius aliquod in re sibi restitui, sequitur esse personalem, quia intendit reum aut facere, id

C est, Exhibere: aut Dare, quanti ea res erit, oportere: quod proprium est personalium actionũ, *§. 1. Institut. de actio. l. actionum, 24. infra de act. & oblig.* Adde, quod istarum exemplo oriatur ex obligatione, non quidem vllius contractus, sed naturali, qua

D æquum est, vendicare rem suam volenti, eam indicare & exhibere, quòd illi plurimum profuturũ sit, nociturum nemini *fac. l. 2. §. iterum Varius, in fin. de aqua pluu. arcend.* Datur igitur hæc actio propter illam æquitatem ex Quasi contractu, quemadmodum

E actiones negotiorum gestorum, & quæ socijs extra contractum societatis competunt: *§. item si inter, Instit. de oblig. qua ex quasi contra.* Dirigitur autem in Rem; quia nihil aliud quàm res exhiberi petitur: quo fit, vt aduersus quemlibet possessorem rectè intentetur;

tentetur : *d.l.3. §. fin.* vt non immeritò mixtam causam obtinere videatur.

3 ¶ Porrò ei datur hæc actio, qui in rem acturus est, qualicunque actione etiam pignoratitia, aut Seruiana, aut Hypothecaria. Sed etsi quis vsumfructum petiturus, aut interdicto Vtrobi (quod de B rebus mobilibus propositum est, *vide infra, vti possidet*) petiturus seruum, &c. rem exhiberi desideret: aut noxali iudicio acturus familiam postulet repræsentari; vt recensione seruorum facta noxium recognoscat audietur: *d. l. 3. §. est autem, 3. cum §. sequenti.* C Quare & qui personali actione rem condicturus est, meritò hac quoque actione viam sibi poterit munire: *vt in §. si tamen. Institut. de rer. diuis.* Et generaliter sciendum est, non solùm ijs quos diximus, competere ad Exhibendum actionem, verùm ei quoque cuius D aliquo modò interest exhiberi: adeò vt plures eiusdem rei nomine ad Exhibendum rectè agere possint, si plurium diuersa ratione intersit, *l.3. §. Pomp.10.* Index igitur summatim, vt in præparatorijs translatitium est, *l.1. ut in poss. legat.* debebit cognoscere an E eius intersit: id est, an probabilē causam habeat actionis, propter quam exhiberi sibi desideret, nōn autem an eius res sit: & sic iubere vel exhiberi, vel non prout actoris interest: *dict. l.3. §. sciendum. 7. & l. si mecum, 9. in fin.* Vtroq; A autem tempore interesse eius qui ad exhibendum agit, oportet, & quo lis contestatur, & quo fit condemnatio, *l. tigni, 7. §. fin. hoc tit.* & quidem interesse pecuniariter: *l. si liber, 13. hoc tit.* aut vt alia saltē probabilis causa subsit, quamobrem exhibitio sit facienda: *l. fin. hoc tit.* Nam & ei qui semel egit, non obstat Rei iudicatæ exceptio, si ex noua causa interesse cœperit: *l. de eodem, 12. hoc titul.* Quod tamen non ita accipiendū est, cum dicitur agere ad Exhibendum posse omnes quorum interest, quasi quomodocunque intersit, locus sit huic actioni. Quid enim, si quis petat rationes aduersarij sibi exhiberi, quod magna ad sua intersit? aut studiosus illos aut illos libros alienos, quibus lectis doctior & melior sit futurus? an ius ciuile calumniabimur, & captatis verbis sententiam eius circumueniemus? Minimè id quidem faciendum est: *l. penult. hoc tit.* Nam nec facultatum suarum rationes edere, & denudare fortunas, nec inuitus suas alij opes cōmunicare, quisquam cogendus est: *l. fin. C. de alim. pub. præst. l.2. Cod. quan. & quib. quar. pars, &c. lib.10.* Oportet igitur actoris ita interesse, vt ius aliquod habeat in re, & probabilem causam actionis, propter quam exhiberi desideret: *d. l. 3. §. si mecum, 9. hoc tit. l. si quis ex argentarius, 6. de eden.* Quòd si vel alia sufficiat actio, qua non quidē

in Rem vel ad possessionem, sed ad Exhibendum rectè agatur, nihil causæ erit quamobrem ista actio detur. Vide Pomponius apud Vlpianum *l. 3. §. si quis extra,6. hoc tit.* ait: Si quis extra hæredē (nam illi hæc datur actio, tanquam domino, *l. 2. ff. quemadm. test.aper.*) tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit: dicendum est, per hanc actionem agendum non esse, cum sufficiant interdicta in hanc rem prodita, videlicet de Tabulis exhibendis: *l. locum,3.§.solent,§.cōdemnatio. de tab. exhib.* Item, si liber homo detineri ab aliquo dicatur, de exhibendo potest quis habere interdictum: *tot. tit. de lib. hom.exhib.* ad exhibendum autem actio in eam rem inutilis videtur, quia hæc actio ei creditur, cuius pecuniariter interest: *dict.l.si liber,13. hoc tit.* Pecuniariter autem propter liberum hominem interesse non potest: quia nullam eius corpus recipit æstimationem: *l.liber homo,13.suprà ad legem Aquil.* Illud tamen notandum est, quòd cum neq; huic actioni, neque vindicationi, neque alij ordinariæ locus est, interdum æquitatem exhibitionis efficere, vt in Factum agi possit, *l.3.§.penult.Iulianus,9.§. Marcellus,3. hoc tit.*

¶ Porrò aduersus possessorem hac actione agitur, non solùm eum qui Ciuiliter, sed etiam qui

A Naturaliter tantùm incūbit possessioni: *dict.l.3.§.final.* Quare & creditorem qui rem pignori accepit, ad Exhibendum teneri placet: *l.serui nomine,16. de vsucap.* & apud quem res deposita, vel cui locata est, aut accommodata, *l.3. §.fin.l.4 hoc tit.* & omnes qui

B facultatem exhibendi habent, *l.5. in princip. l.tigni, 7. hoc tit.* cuiuscunque tandem sint conditionis, siue filijfamilias, siue patresfamilias, *l. de eo,12.hoc tit.* siue vnus, siue plures: *dict.l.tigni,7.§.1.* Sed & hæredi contra viduam, quæ in domo mariti remansit, datur:

C *l. hæres,33. de neg. gest.* Et vsque adeò possessio vel detentio rei, est fundamentum huius actionis à parte litigatoris conuenti: vt si quis non possideat litis contestatæ tempore, postea autem ante sententiam possidere cœperit, condemnandus sit, nisi restituat: contrà si quis cum iudicij accepti

D tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absoluatur. Nam quamuis est, vt inquit Pomponius, *dict.l.tigni, 7. §. si quis,3.* quod illi imputetur, cur non statim restituit, sed passus est litem secum contestari; tamen quia res non ab ipso tanquam

E aliena petitur, vt dici possit in mala fide verè possessor constitui, cumque non de restitutione, sed exhibitione facienda agatur, æquius est liberari eum qui citra suam culpam eò redactus est, vt exhiberi non possit. Quinetiam

si

si quis possideat, tamen si non habet restituendi facultatem, æquitas huius iudicij dabit adsolutioni locum: *d.l.5.§.fi.* Planè qui dolo malo possidere desijt, cum pro possessore habeatur, ad exhibendum tenebitur: *dicta l. Iulianus, 9. in princip.*

5 ¶ Datur autem hæc actio de omnibus omnino rebus mobilibus, homine puta, seruo, animali, & re qualibet inanimata: *l. 3. §. fin. l. 5. 1. t. 6. cum simil. hoc t.* De rebus autem soli non datur, *l. ad rem mobilem, 56. de procur.* cũ per se pateant, oculisque subijciantur, sine vlla alia exhibitione: neque latere possint, vt alibi dicitur: *l. 2. Cod. quando quart. pars, lib. 10.* Hoc est, quod suprà posuimus, volenti agere interdicto Vtrobi, hanc dari actionem: non verò agenti interdicto Vti possidetis. Nam hoc ad res immobiles, *vide infrà ad tit. vti poss. & vtrobi.* illud ad mobiles consequendas est proditum. Item, nec de Tigno ædibus iniuncto datur hæc actio, quia lex XII. Tabularum solui vetat, sed aliam actionem in Duplum de Tigno iniuncto domino indulget, *l. gemma, 6. cum l. seq. hoc tit. l. 1. de tign. iniunct. vide qua dixi in §. cum in suo solo. Inst. de rer. diuis.*

6 ¶ Proposita ergo actione, erit iudicis summatim cognoscere, An agentis intersit, & causam agendo probabilem habeat, propter quam exhiberi desiderat: *d.l. 3. §. sciendum, 7. & §. si mecum, 9.* exceptiones etiam æstimare, quas possessor objicit, vt si qua tam euidēs sit, vti facilè repellat actionem, propter quam exhibitio postulatur, puta exceptio doli, transactionis, iusiurandi, rei iudicatæ, *c. 1. de confess. in 6.* &c. possessorem absoluat: sin obscurior, vel difficilioribus inuoluta sit disputationibus, differat, eamque reijciat in directum iudicium, re exhiberi iussa: *d.l. 3. §. ibid. 11.* Quin etiam potest reum contumacem per In litem iurisiurandum petitori condemnare, quantitate taxata ad quam vsque iuretur: *d. l. 3. § præterea, 2.*

¶ Rem autem ita exhiberi repræsentarique iubebit, vt vendicandi apprehendendique facultas actori fiat, *dict. l. 2. hoc tit. l. fin. de verbor. signif.* Quamobrem si fuerit alij materiæ adiuncta, vt gemma inclusa auro, sigillum candelabro, in hoc exhibitio decernenda erit, vt excludatur. Item si totam meam tuo vehiculo aptaueris, vel armario tuo meam tabulam, aut scypho ansam immixeris, vel purpuram intertexueris vesti, aut brachium statuæ per applumbaturam coadunaueris: iudicio ad Exhibendum separare compelleris, vt mihi Vendicandi fiat facultas: *dict. l. 6. & 7. hoc tit.* Item si quis ex vuis meis mustũ fecerit, vel ex oliuis oleum, aut ex lanis vestimenta, cum sciret hæc aliena esse (nam si bona fide existi-

existimauerit suam esse materiã, ex ea suo nomine nouã speciem fecisset, dominus eius efficeretur, *l.5.de rei vendic.* §.*cum ex aliena, Institut. de rer. diuis. l. adeo,* 7. §. *cùm quis, de acquir.dom.*) vtriusque nomine ad exhibendũ actione tenebitur: quia hoc casu quod ex re nostra fit, nostrum esse, ex sententia Sabinianorum verius esse Vlpianus existimat: *l.de eo,* 12. §.*denique, hoc t.* Etenim iniquum videtur, domino sine suo facto dominium rei suæ auferri, & illud furi per contractionem, immutationemque rei in nouam speciem acquiri. Quanquam in eo quod accessionis vice alteri accedit, propter præstantiam principalis materiæ, quæ planè tegit & aufert respectum accessionis, non consideratur bona aut mala fides, §.*si tamen,* §.*cum in suo, Inst. de rer. diuis. vbi exposui vberius.* Deinde & illud addendum, in eadem omnino causa rem esse exhibendam, in qua fuit cùm iudicium acciperetur: *l.Iulianus,* 9.§. *quantum, hoc tit.* Proinde si lite iam contestata vsucaptam exhibeat, non videtur exhibuisse, cùm petitor intentionem suam perdiderit, nisi paratus sit repetito die E actionem suscipere: *d.*§.*quantum.* Quinetiam si mutata forma exhibitio fiat, nihilominus tenebitur ad Exhibendum, vt pristinæ formæ rem restituat: *d.l.Iulianus,* §. *si quis rem.* nam mutata forma prope interimit substantiam rei,

A Marcellus scribit, Ita vt res, non possit dici eadem. Sanè si deterior tantùm facta exhibeatur, vt equus debilitatus, quia eadem res exhibetur, & via ad vindicandum patefacta est, ad Exhibendum quidem actione reus absoluitur: poterit tamen actor aut iudicio Ven- B dicationis, aut ex lege Aquilia, de hoc damno, aut actione in Factum, ea deficiente, agere: *d. l. Iulianus,* §. *si quis rem, l. si quis hominem,* 17. *hoc tit. l. exhibitionis, C. eod. tit.* Planè cum omnis causa restituenda sit, partus quoque & fructus, omnesque vtilita- C tes quæ amissæ sunt ob hoc quod res non exhiberetur, vel tardius exhibita est, æstimabuntur. *d. l. Iulianus,* §. *fin. l. si opinione,* 10. *l. sed et si hereditas,* 11. *dict. l. de eo,* 12. §. *si post iudicium,* 2. *hoc tit.* Vltimò sciendum, Ibi rem exhibendam, Vbi fuit cum lis conte- D staretur: quamobrem si alio loco, quàm vbi actum sit, existat, periculo impendijsque actoris perferenda est eo loci vbi agitur: nisi data opera & dolo malo translata à reo proponatur, *d. l. sed et si heredi,* 11. §. 1.

De-

DE INTERROGATIONIBVS In iure faciendis, & interrogatoriis actionibus. Tit. I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quare introductæ sint interrogationes.*
3 *Mos interrogandi.*
4 *Actionem interrogatoriã qualitatem tantùm esse adiectitiam, non propriam actionis speciem.*
5 *De interrogationibus sublatis, & positionibus introductis.*

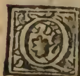

1 QVia † paulò antè dictum est de actione ad exhibẽdum, quæ viam munit actionibus in Rem: visum est iuris compositoribus subnectere titul. de Interrogationib. in iure faciendis, quæ & ipsæ præparatoriæ sunt; nam reliquis realibus actionibus ancillantur: & vt actio ad exhibendum, ita & hæ vindicationibus, maximè petitioni hæreditatis potissimum aditũ patefaciunt: idque eò magis visum fuit opportunum, quòd non longè à natura mixtorum, aut certè realium iudiciorum, de quibus iam dictum est, absunt: quia neque ex contractu, nec delicto, sed ex facto & confessione hominis nascuntur: vt meritò in hanc secundam Pandectarum

A partem, in qua de eiuscemodi iudicijs tractatio est instituta, sint relatæ.

¶ Prætor igitur Edictum de Interrogatorijs actionibus proposuit, quia sciebat sæpenumero difficilè esse probare aliquem hæredem aut possessorem, qui cum B agi aut rei vendicatione, aut petitione hæreditatis, aut simili actione reali, quæ in possessorem tantùm directa est. *l. vnic. C. de alien. iud. mutan. cau.* §. 1. *Institut. de action.* rectè posset. Voluit igitur astringere eum qui conueniC tur, ex sua in iudicio responsione, vt vel confitẽdo vel mentiendo sese oneraret: simul & illud erueretur, quo quisque iure, ex testamẽto, an ab intestato, & quota ex parte hæres esset, *l. 2. 3. 4. hoc tit.* Qui igitur agere in Rem volebat, vt aduersarium sua confessione constringeret, & ex eius D confessione certam impetrare efficacemque posset actionem, eiuscemodi interrogationes, Vtrum possideret, & an Pro hærede possideret aduersarius, atque alia id genus, ante iudicium cœptum in iure, id est, apud magistratum populi Romani, *l. 4. fin. hoc tit.* proponebat.

Qui-

3 ¶ Quibus † summariè cognitis, si ad instituendum iudicium eas multum pertinere Prætor cōperisset, aduersarium respondere iubebat: *l.si sine interrogatione,9. §. illud quæritur,5. hoc t.*qui quidem si confitebatur quod erat interrogatum, eamque confessionem ius & natura admittebant, quasi Ex confesso erat obligatus: *l.de ætate,11.§.qui interrogatus,8. l. confessionibus 13. hoc tit.* & consequens actio fundabatur. Sin autem aut falsò negabat, aut contumaciter in iure tacebat, eam mendacij contumaciæve ferebat pœnam, quòd in solidum conueniebatur condemnabaturque: *d.l. de ætate, §.si cùm esset, 1. & qui tacuit, 2. cum seq.* ex ea actione, cuius respectu interrogationes erant factæ: *d.l.confessionibus,13.*

4 quæ † actio quoniam in interrogationibus, responsione subsecuta aut contumaciter non subsecuta, fundabatur, indidemque vim probationis accipiebat, vocabatur Interrogatoria actio, *Duar. lib. disput. 1. cap. 43.* quanquam aliquando & Confessoriam dici, quia ex confessione rei datur, sciamus, *l.proinde, 25. ad leg. Aquil.* Nam propter adiectam qualitatem aliud actionibus indi nomen, minimè nouum est: vt cum Arbitrariam, Noxalem, Rescissoriam actionem, &c. dicimus.

5 ¶ Sed quia postea animaduersum est iniquum esse quenquam cogi de suo iure ante iudicium

A respondere, *l.cogi de petit. hæred. l.fi. Cod.de rei vend. cap.1 de prob.* potiusque actorem domo adferre intentionem, & instructum venire oportere, quàm à reo confessionem quasi gladium exigere: *l. nimis graue,7. C.de test.l.1.C.de eden.* ideo ætate etiam I.C. minus B frequentari cœperunt interrogatoriæ actiones, tandemque in desuetudinem abierunt: *l.1. circa fin. hoc tit.* quamuis I.C. ordinem Edicti secuti, hanc quoque eius partem sint interpretati: maximè quod non omnino illo tēpore interrogationes desijssent, sed mi- C nus frequentarentur. Sanè hodie id obtinet, vt interrogationes, siue vt nunc loquuntur, Positiones, lite demum contestata fiant: ad quas si fuerit iussu iudicis responsum, reus ex confessione sua tenetur: *tot.tit. de confess. c.1. & 2. eod.tit. lib. 6.* sin autem contu- D maciter non fuerit responsum, reus aut pro negante habetur, si damnosa illi est negatio: aut pro confesso, si confessio illi damno futura est: *Spec. de posit. §. 9. cum 4. per iura ibi alleg.* vt iam non ad fundandam intentionem, instituendumque iudicium, sed ad E probationem tantummodo ea valeant, quæ ex confessione aduersarij apud iudicem facta eliciuntur, *dict. l. 1. in fin.* Et hæc iure communi obtinent. Cæterùm apud nos Saxo. non modò interrogationes, sed etiam hæ ipsæ positiones in vsu esse desierūt;

Fachs. diff. 48. *&* 49. non etiam confessiones, siue expressim, siue tacitè, puta nihil respondendo, in iudicio factæ, *vide Iaf. in l. patre, num.* 21. *&* 27. *de his qui sunt sui iur. & infrà de confess.*

De quibus rebus ad eundem iudicem eatur. Tit. II.

ILlud quoque ad superiorum iudiciorum rationem rectè instituendam pertinet, sciri, si inter plures Familiæ herciscundæ iudicio agatur, & inter eosdem Communi diuidundo, aut Finiũ regundorum quæstio postea gliscat, compendij gratia, & quo tẽpore omnes lites transigantur, faciliusq; coire cohæredes, aut alij ad quod causa pertinet, possint, ad eundem omnes iudicem, vtpote iam antea de causa instructum eundemque locum, vbi omnium præsentia fiat, esse mittendos, *l.* 1. *&* 2. *hoc tit.* Nec enim continentia causæ diuidi debet: *l. nulli. vbi Iaf. Cod. de iud.* & Frustrà fit per plura, quod fieri potest per pauciora. *l.* 1. *quod met. caus. l. ampliorem,* 39. §. *in refutatorijs, Cod. de appellat. vide Mynsin. obseru.* 4. *cent.* 1.

De seruo corrupto. Tit. III. C. 6. 2.

VT nihil omninò eorum iudiciorum, quæ nec ex vero contractu, neque ex delicto vllo A insigni existunt, prætermittatur, rectè iuris compositiones ad finẽ vsq; huius libri reliquas quasdam hoc genus actiones, quæ mixtam quodammodo causam obtinent, persequuntur. Ac primò quidem de actione serui corrupti (quæ etiam ad corruptum filiumfamil. B pertinet, *l. vt non tantùm, hoc tit.*) Edictum Prętoris hoc recensetur: QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR DOLO MALO, QVO EVM, EAM DETERIOREM FACERET, C IN EVM QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO, *l.* 1 *in princip. hoc tit.* Quæ verba cùm per se clara sunt, tum à I. C. dilucide hoc tit. explicantur, *l.* 2. *& tot. h. tit. Paul. lib.* 1. *tit.* 12. *&* 13. *& ibi Cuiac.* Hoc autem edictum Per- D petuum esse, & inde dari actionẽ Ciuilem, cum qua concurrat tamen extraordinaria criminalis, ostendit, *l.* 3. *dict. extraord. crim.*

De fugitiuis. Tit. IV. C. 6. 1.

E QVi fugitiuum aut erronem seruum apud se celat, cùm furti se crimine obliget, *l.* 1. *in princip. hoc tit. l. non statim, ad l. Flau. de pla.* meritò in eum queq; actio ex S. C. est prodita. Senatus autem censuit, ne fugitiui admittantur in saltus, neve protegantur

tur à villicis & procuratorib. possessorum: ac mulctam 100. solidorum in secus facientes statuit: de quo S.C. plurima hic apud Vlpianum *in d. l. 1.* Quanquam sint & aliæ actiones, quibus aduersus eiusmodi receptatores atque occultatores agatur: *l. 3. 4. 5. ad l. Flau. de plagia. l. quicunque, & tot. tit. C. de seru. fugit.*

De aleatoribus. Tit. V. C. 3. 43.

1 *Quare alea prohibita.*
2 *Prima pars edicti.*
3 *Secunda pars.*
4 *Senatuscons. de prohibito alea ludo.*

1 CVm † deterrimum sit prodigalitatis instrumẽtum alea, qua complures per inconsultam temeritatem ad inopiam redacti, Deo maledicunt, & grauiora facinora nonnunquam aggrediuntur: *l. fin. in princip. C. de relig. & sump. fun. & alea lusu.* meritò & hoc prouidendum fuit, ne ludo tam noxio vlla ratione indulgeretur: sed potius, quoad eius fieri posset, omnis eius vsus procul è finibus bene institutæ ciuitatis exterminaretur. Interest .n. Reipubl. Ne quis re sua abutatur; *§. sed etiam, Instit. de his qui sunt sui vel alien. iur.* Et quia receptatores occasionem adiumẽtumque præbent eiusmodi nequitiæ, rectè Prætor de ijs hoc edi- A ctum proposuit: de his enim non de aleæ ludo, hoc in titulo edicitur. Nam id genus ludi erat lege aut Senatuscons. prohibitum, vt Prætoris interdicto non fuerit opus. Horat lib. 3. Carm

Seu mauis vetita legibus alea.

B Vnde facilè intelligi potest, inscriptionem titul. De Alea. & De aleæ lusu, in vulgatis exemplaribus mendosam esse. Ait Prætor,
† SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEÆ LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVMQVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO C TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM EST, IVDICIVM NON DABO. 2
Prætor igitur in odium flagitiosi hospitij præbiti, susceptorem aleatorũ verberatum, ac vbicunq; & quandocumque, occasione tamen ludi, infortunio mulctarum non D vindicat: adeò, vt furtum domi eius in tempore quo luditur, impunè fiat: quod tamen de actione Pœnali denegata intelligendum est, non quin possit ad Exhibendum condicendumq; rem furto sublatam agere. Idemque Iure Saxon. penè receptum est: E quo iure mulcta iniuriarum aleatoribus nulla debetur. *Sax. lib. 3. art. 45.* Sed & grauiorem pœnam, videlicet Publicationem domus, Iustinian. postea in hunc statuit, *d. l. fi. in fin. C. de relig.*

¶ De ipsis autem aleatoribus ita Prætor cauit: IN EVM QVI ALI- 3

beat iudex relinquere indiuisum: *l. hær. 25. §. pen. h. t.*

3 ¶ Peti autem in hoc iudicio, & ad id agi, vt res hæreditariæ officio iudicis diuidantur, certum est: *l. 1. 2. 3. l. off. 26. hoc tit.* Nam tum demum huc perueniri solet, cùm neque ex testatoris, nec hæredum voluntate hæreditas diuisa est: quemadmodum paulò post dicemus, vt quæ priuata consensione iniri nequit partitio, ea iudiciali authoritate explicetur.

4 ¶ Illud porrò in aperto est, inter cohæredes duntaxat: *l. cum putarem, 36.* huic iudicio esse locum, quocunque tandem iure hæredes sint, siue suo nomine, siue iure successionis: *l. si fam. 48.* & siue possideant suam portionẽ, siue petant: *l. 1. 2. l. hæred. 25. §. 1. hoc tit.* quorum vel vnus arbitriũ Familiæ herciscundæ petere inuitis cæteris potest: *l. arbitrum, 42. hoc tit.* Sed nec dubitandum est, quin & inter pauciores hæredes ex pluribus hoc iudicium accipi possit, *l. 2. §. dubitandum, 4. hoc tit.* quod tamen absentibus, aut ad diuisionem non vocatis, nullum creat præiudicium: *l. cohæredibus, 17. Cod. eod. tit. l. inter. 44. §. si cohæredes, 2. hoc titul.* Et generaliter, qui petere hæreditatem possunt, hi & diuisionem rectè petunt: *d. l. 2.* Bonorum verò possessoribus, fideicommissarijs, reliquisque qui veri hæredes iure Ciuili non sunt, sed vicem hæredis repræsentant, non quidẽ Directum hoc iudicium, quod cum ciuile sit, tantùm ad veros iure ciuili hæredes pertinet, sed Vtile ex æquitatis interpretatione sententiaque legis competit: *d. l. 2. §. si quarta, 1. l. sed & eius, 24. l. si ex asse, 40. hoc tit.* Porrò qui cohæres non est, ei nec adiudicari quippiam oportet, neque aduersarius est condemnandus: denique planè aditus huius iudicij est præclusus: adeò vt is qui possidet, si neget agentem esse sibi cohæredem, possit eum excludere per hanc exceptionem, Si in ea re qua de agitur, præiudicium hæreditati non fiat. Prius enim oportet de iure hæreditario per petitionem hæreditatis cognoscere, quàm de diuisione: *l. 1. circ. fin. l. fundus, 51. §. fin. hoc tit.*

¶ Iam videamus, de quib. rebus detur hæc actio, & quæ res, quomodo in hoc iudicium veniant. Ad omnem igitur hæreditatem, siue ex testamento, siue ab intestato deuolutam, pertinet, *d. l. 2.* Sed & de pluribus hæreditatibus quæ inter eosdem ex diuersis communes sunt, vnum Familiæ herciscundæ iudicium sumi potest: *l. hær. 25. hoc tit.* deq; omnib. rebus hæreditarijs tam soli quàm mobilibus siue in ipsa hæreditate inuentis, siue occasione hæreditatis vt vsucapione, *l. 8. 9. 10. 11. 12. cum sim. hoc t.* &c. acquisitis: etiam alienis, quas bona fide defunctus possedit, *l. item, 10. hoc t.* 5

aut

aut pignori habuit: *l. si pignori, 29. hoc tit.* denique de omnibus omnino commodis & incommodis hæreditatis iudiciũ familiæ hercifcundæ competit: *l. item ex diuers. 19 l. item Labeo, hoc tit.* vnde in illud & præteriti temporis fructus veniunt: *l. pen. hoc tit.* item ea quæ vel dolo, vel culpa cohæredis, aut amissa, aut deteriora reddita sunt. *l. hæredes, §. non tantum, l. & puto, 16. §. sed etsi dolo, hoc tit.* Ex quibus intelligitur, quid sit quòd dicat I.C. *d. l. item Labeo, 22. §. penult.* Iudicium hoc ex duobus constat, Rebus videlicet quæ diuidi petuntur, & Præstationibus, quæ alij ab alio, ratione fructuũ, doli, culpæ, sumptuum, &c. sunt faciendæ. Porrò non veniunt in iudicium familiæ hercifcundæ nomina. *l. 4. hoc tit.* quia ex lege XII. Tabularum sine vllo iudicio inter hæredes pro portione hæreditaria sunt diuisa, vt aliter diuidi nequeant: *dict. l. hæredes, in princ. hoc tit. l. 6. C. eod. l. pacto successorum, C. de pact. l. 2. Cod. de hæred. act.* Sed nec perniciosa veniunt, vt mala medicamenta, aut venena, aut libri improbatæ lectionis, &c. quæ à bono & innocente iudice statim sunt corrumpenda: neque quæ furto aut alio crimine acquisita sunt, quæ dominus, aut quibus debentur, restitui oportet: *d. l. 4.* nec quæ speciali titulo, vt pro donato aut pro emptore à cohærede possidentur: *d. l. hæredes, §. quod pro emptore. 5.* vniuersalia enim iudicia aduersus titulo speciali possidentem non dantur, quemadmodum supra diximus. *ad tit. de petit. hæredit.* Vnde si quid cõtendas ex hæreditate mihi tecum esse commune, quod ego ex alia causa meum proprium dico, id B in Familiæ hercifcundæ iudiciũ, quod de sola hæreditate datur, non venit, *l. si quid. 45. hoc titul.* In hoc iudicium illa quoque deduci ac reputari æquum est, quæ à morte testatoris in res hæreditarias insumpta sunt: & quicquid omnino necessitate cogente, non C etiam ex voluptate, *l. ex duobus. 27. de negot. gest.* cohæres fecit aut expendit. *l. is consequenter, 18. §. sumptuum, & dicta l. hærede, §. si vnus, l. ex parte, 39. in princip.* Quædam etiam cohæredi vt præcipua adiudicari debent, nec reputantur: veluti prælegata, *l. Pomponius, 8. l. si ita. l. 42. hoc titul.* & D quod defunctus hæredi debuit: *l. si filia. 10. §. 1. l. fundus, 51. hoc tit.* item expensæ nomine studiorum filij factæ, *leg. qua pater. 50. hoc titul.*

¶ Quia verò non solet in hoc iudicio inter hæredes conuenire, 6 E penes quem tabulæ testamenti, cautiones, instrumenta, pendente iudicio custodiri debeant: ideo curare debet iudex, vt apud eum maneant, qui maiore ex parte hæres sit, cæteri descripta recognitaq; habeant: cautione interposita, vt cum res exegerit, ipsæ

Authenticæ tabulæ exhibeantur. Quòd si omnes iisdem ex partib. hæredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu vel suffragio eligendus erit amicus, apud quem deponantur, vel in æde sacra deponi debent, l.4.5.6. hoc tit. l. vlt. de fid. instr. vide Schurff. cons. 50. visis, cent.2. Illud autem officio iudicis incumbit, vt nihil omnino relinquat indiuisum. l.off.26. hoc titul. (nam cùm tota hæreditas petatur diuidi, sententia & officium iudicis, libello debet esse conforme: l. fin. Co de fideicom. l.vt fundus, 18. comm. diuid.) sed in omnium personis absolutiones & condemnationes faciat: l. in hoc iudicio, 27. hoc tit. de euictione alijsque iurib. cautiones ex bono & æquo interponi iubeat: dict. l. hæredes, 25 §. fin. l. in iudicio. 17. hoc titul. Et si quæ res commodè diuisionẽ non recipiunt, vel alterius temporibus adiudicet: l. & puto, 16. hoc tit. vel licitatione admissa, & compensatione precij facta, alteri rem, alteri precium addicat, dict. l. item Labeo, §.1. h.t. Quòd si altera pars diuisionẽ detrectet, nihilominus potest iudex diuidere, & præsenti suam adiudicare partem absentis vero partem sequestrare. Spec. de secun. decre. §. videndum, n. 5. Potest & in dubijs sorti rem committere: l.3. C. comm. de leg. Ias. in l.1. num.39. si cert. petat. & in §. sequens, num.72. Instit. de act.

A Diuisionis autem potestatem vni, alteri verò electionis facere, iure ciuili, nisi per modum Licitationis, vt dictum est, non potest: Ias. præallegat. loc. quod tamen & à Canonistis, in c.1. per illum text. de paroch. Schurff. cons.71. casus, nu.21. cent. 1. & moribus nostris B est receptum, scilicet vt maior natu diuidat, minor eligat: gloss. Land. lib.3. art. 29. Fach. diff.31. Reinh. diff.42. Schurff. d. consil. 71. etiam in diuisione feudalium bonorum: scilicet si inter duos tantùm, non etiam plures, diuisio instituatur. Nec exemplo primæ C vetustatis, ea res caret. Sic enim legimus Abrahamum maiorem natu, patrueli suo Loth opinionẽ in diuisionem reliquisse: Genes. 13. Cæterùm vbi consuetudine vel statuto hoc inductum non est, Mynsing. obser. 37. cent. 4. tutius fuerit etiam inter duos, nedum D plures, rem sorti committere: nec inter æquales alteri præ altero aliquid concedere: prout video communiori calculo probari. Hanc esse commun. multis confir. Tiraq. de iure primog. quæst. 60. per tot. per l. vlt Cod. comm. de leg. cum simil.

E ¶ Quamuis autem diximus, 7
omnibus hæredibus huius iudicij exercitium competere: tamen illud tenendum est, tum demum id obtinere, cum iam adita est hæreditas: l. qui erat, 49. in fin. hoc tit. Nam per aditionem hæredib. ius quæritur, & res inter ipsos com-

muni-

municantur. Poſtquam autem competere ſemel cœpit, exemplo cæterarum perſonalium actionũ, in Perpetuum, id eſt 30. annis durat. Semel autem tantùm intentari poteſt, quia vniuerſale eſt, omniumque diuiſio rerum in vnum iudicium deduci ac explicari debet: quod ſi non fiat, & res quæpiam remanſerint indiuiſæ, communi diuidundo erit agendum, *dict. l. ſi filia*, 20. §. *familiæ*, 4. *hoc tit.*

8 ¶ De effectu porrò huius iudicij ita inquit Paulus *l. inter*, 44. *al.* 45. §. 1. *hoc t.* Si familiæ erciſcundæ actũ ſit, adiudicationes Prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando: has petentibus, illas poſſidentibus, idq; exemplo aliarum rerum iudicatarũ, quæ vtroque remedio defenduntur: *l. actori, C. de reb. creditis, tot. tit. de except. rei iud.* Quare etiamſi quid in debitum ex hac cauſa ſolutum ſit, ceſſat repetitio, *l. cùm putarem*, 36. niſi diuiſio retractetur propter notoriam iniuſtitiam: *Schurff. conſ.* 26. *in fin. cent.* 1. vtpote ſi cum hærede putatiuo actũ & diuiſum ſit, qui pòſt non inuenitur eſſe hæres: *dict. l.* 36. *l. cum quis, C. de iur. & fact. ign. l. cum ſolus*, 29. *de vſucap.* aut læſio vltra dimidiam iuſtæ portionis partem interuenit: *l.* 3. *vbi Dd. Com. vti iud.* Nam etſi remediũ illud contra rem iudicatam non obtineat, *Iaſ. in l. ſi quis cum aliter. de verbor. ſignific.* tamen quia non tam A pronunciatur ſuper diuiſione, quàm ex ſententia diuiſio authoritate mandatumq; iudicis ſuſcipitur: ideo æquius videtur, hoc auxilij genus enormiter læſis non denegari: *l. Lucius*, 38. *in fin. hoc tit.* Et hæc quidem in familia per iudicem erciſcunda obtinent: nũc B de priuata & extraiudiciali diuiſione aliquid ſubijciamus. Qua in parte ſciendum eſt, aliud eſſe Diuiſionem, aliud Diuiſionis placitum: *l. cum proponas*, 21. *Cod. de pact.* ſicut aliud eſt Conuentio de contrahendo, aliud Contractus: *gloſſ. & Dd. in l. in bona*, 8. *de eo* C *quod cert. loc.* Diuiſionis placitũ, tantùm eſt nudum pactum de diuidendo, vnde nulla oritur actio: *d. l. cum proponas.* Diuiſio fit re ipſa, quaſi rebus permutatis: *l. cum pater*, 77. §. *hæred. de leg.* 2. *gloſſ. & Cyn. in l.* 1. *Cod. comm. vtr. iud.* vnde obligatio Bonæ fidei. *Cyn.* D *poſt gloſſ. in dict. l.* 1. & actio Præſcriptis verbis eiuſdem naturæ, tanquã ex permutatione ſeu venditione oritur: *l. ſi fratres*, 7. *Co. comm. vtr. iud. l. licet*, 24. *l. ſi fam.* 14. *C. fam. erciſc. l. his conſequenter*, 18. §. *idem, l. ſi filia*, 20. §. *ſi pater hoc tit.* Nam diuiſio, emptio- E nis vicem obtinet: *l.* 1. *C. comm. vtr. iud.* quæ tamen ſi ſit inæqualiter facta, ad æquitatem reduci debet: *l.* 3. *C. comm. vtr. iud.* quod de inæqualitate, dimidiam iuſtæ æſtimationis partẽ ſuperante noſtri interpretantur: *Dd. in d. l.* 3. *Schurff. d. conſ.* 25. & 28. *cent.* 1.

Communi diuidundo. Tit. III. C. 3. 37.

1 *Quare hæc actio introducta, & quomodo differat à reliquis.*
2 *Ex qua causa detur.*
3 *Quibus, contra quos detur.*
4 *Quid in eam veniat.*
5 *Quomodo diuisio facienda, & quale sit iudicium.*

1 COmmuni diuidundo † iudicium ideo necessarium fuit, quod pro socio actio magis ad personales inuicem præstationes pertinet, quàm ad communium rerum diuisionem: *l. 1. hoc titut.* Familiæ autem erciscundæ iudicio, hæreditatis tantùm fit diuisio, non aliarum rerum singularium: *l. 4. hoc tit.* quæ cùm vel ex societate, vel citra vllam societatis affectionem alia ex causa possint inter aliquos esse communes: *l. seq. infra pro socio. vide Cuiac. lib. 5. 6. 10.* opus fuit iudicio aliquo, quo res quomodocunque communes ad diuisionem perducerentur. Nec enim quispiam inuitus in societate communioneve est retinendus: *l. fin. C. eod. tit.* etiamsi pacto conuentū fuerit ne diuisio vnquam fiat: *l. in hoc iudicium, 14. §. pen. hoc t.* Latius itaq; patet, quod ad vsum attinet, Communi diuidundo iudicium, quàm familiæ erciscundæ: quia hoc inter solos hæredes de hæreditate datur, illud verò omnib. omnino qui rem aliquam

A habent communem: adeò vt & cohæredibus, vbi familiæ erciscundæ iudicium deficit, dari soleat: *d. l. si filia, §. familiæ. d. l. inter, supra tit. 1.*

¶ Datur autem ex causa Communionis, à qua petitur recedi: *l. 1. hoc tit.* siue ex contractu so- 2
B cietatis, siue alio modo, puta emptione, legato, donatione, &c. res sit communicata: *l. 2. hoc tit.* Et hactenus quidem realis est actio. Quatenus autem fructus perceptos, aut expensas factas, cæterasq; personales præstationes respicit,
C personalis existit, daturq; ex Quasi contractu: quia neque ex contractu, nec ex maleficio sibi inuicem obligati socij esse videntur: *§. item si inter, Institut. de obligat. quæ ex quas. contractu*, vnde liquet, hanc actionem Mixtam causam obtinere.

D ¶ Hæc directa competit solis dominis rei corporalis communis: *l. 4. h. t.* siue neuter, siue alter tantùm eorum, siue vterque rem possideat: *l. pen. h. t.* & vel inter omnes, vel certos ex his, diuidere, desiderantes, hoc iudicium accipi potest: *l. sed etsi, 8. l. si quis. 29. in fin. hoc t.* Vtile autem iudicium 3
E datur etiam vtilibus dominis: vt qui fundos vectigales possident: *l. communi diuidundo, 7. in princip. hoc tit.* qui Publicianam habent: *d. l. 7. §. 2.* aut alia iusta ex causa pro suo vsurpant: *d. l. 7. §. si duo sint, 4.* Inter prædones autem aut Precariò vel Clàm possidentes,

aut

aut colonos, locum non habent: *d.l.7.§.inter prædones,2.& §.neque colonis,6. hoc tit.* quia nullam obtinent iustam possessionis suo nomine causam, sed aut iniustè, aut alieno nomine possident. Datur & vtile iudicium ijs qui ius incorporale, vt vsumfructum, pignus, & consimilia iura habent B inter se communia: *d.l.7.§.si duo. 4.l.item,10.§.1.l.arbor.19.§.fin.h.t.* Quia enim hæc veram diuisionem non admittunt, *l.cum filius. in princip.76. de legat.2.* ideo vtile tantùm iudicium datur: quo non ipsum ius incorporale (qui enim potest? *vide Ias. in l.2.§.& C harum, num. 3. de verbor.obligat. l.stipulationes,72.ubi Bart.& Dd. eod. tit.*) sed illa diuiduntur, quæ eo comprehensa sub aspectum sectionemque cadunt: vt in vsufructu fructus, in pignore visus pignoris, &c. Nam si nihil insit, quod diuisionem recipiat, vt in D seruitutibus, hac actione non agetur: *d.l.arbor, §.si per eundem, 2.* Datur interdum etiam non dominis, ratione præstationum, quæ personales actiones sunt neque rei cohærent: *l. item Labeo,22.§. penult.supr.tit.1.* quoties videlicet res aut extincta est, aut communis esse desijt: *l.si quis putans, 6. in princip.l.in summa, 11. hoc tit.* Sed & in hæredes transit, contraque cæteros successores, non tanquam hæredes, sed vt dominos & possessores: quo tamen in iudicio etiam id veniet, quod defun- A ctus percepit: *d.l.4.§.sicut,dict.l. item.* Quibus autem datur hæc actio, contra eosdem dari certum est, cùm duplex sit iudicium: *l.2. in fin.hoc tit.*

4 ¶ Sicuti porrò ipsius rei Diuisio venit in communi diuidundo iudicium, ita & Præstationes: vt si quis impensas fecit communi nomine (nam si proprio, retentionem tantùm habet, *l. in hoc iudicium,14.l. antepen.h.t.*) eas consequatur, *dict.l.4.§.sicut, dict.l. antepenultim.* dummodo partem suam administrare separatim non potuit: alioquin si potuit, negotiorum tantùm gestorum habet actionem: eaque tenetur: *l.si quis putans, 6.§.1.hoc tit.* Sed etsi quis solus ex re communi fructus perceperit, hi in iudicium venient: *d.l.4.cum seq.* Item si quid ab aliquo sociorum agi debuit, quod actum non est, aut dolo culpave eius domum in re communi sit datum, eius habebitur ratio, *l.si is cum quo,20.l.3.l.8.§.1.hoc tit.* Hęc autem omnia vel cumulatim in iudicium veniunt, vel separatè. Nam de præstationib. agi potest, etiamsi res non petatur diuidi, vel quòd non placet à communione E recedi, *dict.l.14.vers.quæ cùm ita sint.* vel quia res communis esse desijt, aut extincta est, *d.l.6 in princip.* Nisi tamen quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, omninò omnes res quæ actione comprehendi possunt, in iudicium intelliguntur esse

ulle deductæ, *l. in iudicium*, 13.

5 ¶ Porrò in diuisione hic facienda, omninò eadem obseruanda erunt, quæ in familiæ erciscundæ actione, *l. si quis putans*, 6. §. *fin. d. l. arbor*, 19. *in fin. hoc tit.* Nam & hoc iudicium perinde est bonæ fidei, *d. l.* 4. §. 2. *d. l. in hoc iudicium*, 14. §. 1. duplex, *l.* 2. *in fin. hoc tit.* & mixtum, *d. l.* 4. §. *sicut.* Vnde iudex omnes res de quibus quidem actum erit, (nam vltra id quod in iudicium est deductum, extendi potestas iudicis nequit, *l. vt fundus*, 18. *dict. l.* 4. §. *hoc iudicium*) diuidere debebit: *d. l.* 13. aut mensura designatis vnicuique certis regionibus, *l. communi*, 7. §. *cùm de vsufructu*, 5. *hoc tit.* aut temporibus, *d. l. arbor. in fin.* & in his quæ diuisionem non recipiũt, vt animal, &c. totum corpus vni adiudicare: scilicet ei qui plus iuris, maioremve partem aut etiam affectionem probabilem in re habet: *l. sancimus*, 34. §. 1. *vbi Bald. Cod. de donat idem Bald. in l. fin. Cod comm. de legat. Ias. in §. quadam, num.* 59. *Institut. de actionib. l. ad officium*, 3. *Cod. comm. diuid. & gloss. opt. in l.* 2. *ad verb. insontium*, *Cod. quand. & quibus quar. pars, lib.* 10. eumq; in partem æstimationis alteri, cui res abiudicata est, condemnare: *d. l.* 6. §. *penult. l.* 7. *l.* 10. *cum simil. hoc tit.* aut vbi omnium iura æqualia sunt, sorti rem committere: *l. fin. vbi Dd. Cod. comm. de legat. l.* 2. *quand. & quib. quar. pars, lib.* 10.

A *Ias. in §. quadam Institut. de act.* denique alia quacunque commodissima ratione diuisionem facere: & si quid in his rebus communib. damni datũ factumve sit, vel quid eo nomine aut absit alicui sociorum, aut supersit, eius rationem habere, *d. l.* 3. vnà cum accessio-B nibus & decessionibus omnibus: *d. l.* 6. §. *si quid post acceptum*, & denique in vniuersum prouidere, vt omne commodum atq; incommodum æquabiliter diuidatur, nisi quid dolo, culpa, aut facto socij sit contractum: *d. l. si is cum quo.* 20. *hoc tit.* Eademque omnia in C diuisionibus quoque rerum feudalium seruanda esse, cum nihil specialiter inueniatur dispositum, *cap.* 1. *de feud. cog. Cur. in princip. tract. feud.* 3. *&* 4. *quæst.* verius est. *And. Iser. & Dd. in cap.* 1 §. *praterea ducatus*, *de prob. feud. alien. Chassan. in consuet. Burgund. tit.* D *de feud.* §. 6. *in fin. num.* 20. *Tiraq. in tract. de iure primog. quæst.* 40. *num.* 19.

Ad exhibendum. Tit. IV. C. 3. 42.

1 *Affinitas huius actionis cum præcedentibus: & an cumuletur cum petitoriis.* E

2 *Quid sit exhibere, & ad exhibendum actio.*

3 *Cui, ex qua causa detur.*

4 *Contra quos detur.*

5 *De quibus rebus.*

6 *De officio iudicis in hac actione.*

Quo-

7 *Quomodo exhibitio sit facienda, & quid in hanc actionem veniat, de specificatione, explicata difficultas.*

1 FInitima † est diuisioni Separatio, qua res vnitæ, per diuisionem quandam disiunguntur à se inuicem, & segregantur. Itaque cùm dictum sit de ijs iudicijs, quibus res diuiduntur: sequitur, vt nūc videamus de actione, qua rerum exhibitio, & in consequentiam exhibitionis separatio postulatur: nam & ipsa mixtam causam obtinet. Ea autē actio ad exhibendum ab effectu seu officio est appellata, cuius vsus valde necessarius est & pene quotidianus, maximè propter vendicationes: *l. 1. hoc tit.* Nec enim res, præsertim mobiles, vendicari possunt nisi exhibeantur. Eoque receptum est, vt vnà cum rei vendicatione, hæc actio præparatoria cumulari possit: *gloss. in l. 1. ad verb. necessaria, hoc tit. & in l. 1. in verb. institutus, de inter. actio. Spec. de iud. §. fin. Bart. in l. qui de inofficioso, num. 4. & 5. de inoff. testam. contra glos. in l. 3. §. est autem, verb. acturus, hoc tit.*

2 EXHIBERE † est facere in publico potestatem, vt ei qui agere intendit experiundi sit copia: *l. 2. hoc tit. l. fi. de verb. signific.* & propriè Exhibere, est extra secretum habere: *l. 3. §. ait prætor, de lib. homin. ex.* Quantum autem ad hanc actionem attinet, exhibet is, qui

A in eadem causa præstat rem, in qua fuit, cum iudicium acciperetur: *l. Iulianus. 9. §. quoniam. 4. h. tit.* Quapropter actio ad Exhibendum, nihil aliud est quàm actio personalis in rem directa, qua petitur vt res exhibeatur, cuiusque videndæ apprehendendæque co-
B pia actori fiat. Dico Personalem hanc esse actionem, ex authoritate Vlpiani: *l. 3. §. est autem, h. t.* Etenim cum Realis dici nequeat, vtpote qua non petat actor rem suam, aut ius aliquod in re sibi restitui, sequitur esse personalem, quia intendit reum aut facere, id
C est, Exhibere: aut Dare, quanti ea res erit, oportere: quod proprium est personalium actionū, *§. 1. Institut. de actio. l. actionum, 24. infra de act. & oblig.* Adde, quod istarum exemplo oriatur ex obligatione, non quidem vllius contractus, sed naturali, quia
D æquum est, vendicare rem suam volenti, eam indicare & exhibere, quòd illi plurimum profuturū sit, nociturum nemini *fac. l. 2. §. iterum Varius, in fin. de aqua pluu. arcend.* Datur igitur hæc actio propter illam æquitatem ex Quasi contractu, quemadmodum
E actiones negotiorum gestorum, & quæ socijs extra contractum societatis competunt: *§. item si inter, Instit. de oblig. quæ ex quasi contra.* Dirigitur autem in Rem: quia nihil aliud quàm res exhiberi petitur: quo fit, vt aduersus quemlibet possessorem rectè intentetur;

tentetur: *d.l.3. §. fin.* vt non immeritò mixtam causam obtinere videatur.

3 ¶ Porrò ei datur hæc actio, qui in rem acturus est, qualicunque actione etiam pignoratitia, aut Seruiana, aut Hypothecaria. Sed etsi quis vsumfructum petiturus, aut interdicto Vtrobi (quod de rebus mobilibus propositum est, *vide infra, vti possidet*) petiturus seruum, &c. rem exhiberi desideret: aut noxali iudicio acturus familiam postulet repræsentari; vt recensione seruorum facta noxium recognoscat audietur: *d. l. 3. §. est autem, 3. cum §. sequenti.* Quare & qui personali actione rem condicturus est, meritò hac quoque actione viam sibi poterit munire: *vt in §. si tamen. Institut. de rer. diuis.* Et generaliter sciendum est, non solùm ijs quos diximus, competere ad Exhibendum actionem, verùm ei quoque cuius aliquo modò interest exhiberi: adeò vt plures eiusdem rei nomine ad Exhibendum rectè agere possint, si plurium diuersa ratione intersit, *l.3. §. Pomp.* 10. Index igitur summatim, vt in præparatorijs translatitium est, *l. 1. ut in poss. legat.* debebit cognoscere an eius intersit: id est, an probabilē causam habeat actionis, propter quam exhiberi sibi desideret, nōn autem an eius res sit: & sic iubere vel exhiberi, vel non prout actoris intereft: *dict. l.3. §. sciendum.* 7. *& l. si mecum, 9. in fin.* Vtroq; autem tempore interesse eius qui ad exhibendum agit, oportet, & quo lis contestatur, & quo fit condemnatio, *l. signi, 7. §. fin. hoc tit.* & quidem interesse pecuniariter: *l. si liber, 13. hoc tit.* aut vt alia saltē probabilis causa subsit, quamobrem exhibitio sit facienda: *l. fin. hoc tit.* Nam & ei qui semel egit, non obstat Rei iudicatæ exceptio, si ex noua causa interesse cœperit: *l. de eodem, 12. hoc titul.* Quod tamen non ita accipiendū est, cum dicitur agere ad Exhibendum posse omnes quorum intereft, quasi quomodocunque intersit, locus sit huic actioni. Quid enim, si quis petat rationes aduersarij sibi exhiberi, quod magna ad sua intersit? aut studiosus illos aut illos libros alienos, quibus lectis doctior & melior sit futurus? an ius ciuile calumniabimur, & captatis verbis sententiam eius circumueniemus? Minimè id quidem faciendum est: *l. penult. hoc tit.* Nam nec facultatum suarum rationes edere, & denudare fortunas, nec inuitus suas alij opes cōmunicare, quisquam cogendus est: *l. fin. C. de alim. pub. præst. l. 2. Cod. quan. & quib. quar. pars, &c. lib.* 10. Oportet igitur actoris ita interesse, vt ius aliquod habeat in re, & probabilem causam actionis, propter quam exhiberi desideret: *d. l. 3. §. si mecum, 9. hoc tit. l. si quis ex argentariis, 6. de eden.* Quòd si vel alia sufficiat actio, qua non quidē

in Rem vel ad possessionem, sed ad Exhibendum rectè agatur, nihil causæ erit quamobrem ista actio detur. Vide Pomponius apud Vlpianum *l. 3. §. si quis extra, 6. hoc tit.* ait: Si quis extra hæredẽ (nam illi hæc datur actio, tanquam domino, *l. 2. ff. quemadm. test. aper.*) tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit: dicendum est, per hanc actionem agendum non esse, cum sufficiant interdicta in hanc rem prodita, videlicet de Tabulis exhibendis: *l. locum, 3. §. solent, §. cõdemnatio. de tab. exhib.* Item, si liber homo detineri ab aliquo dicatur, de exhibendo potest quis habere interdictum: *tot. tit. de lib. hom. exhib.* ad exhibendum autem actio in eam rem inutilis videtur, quia hæc actio ei creditur, cuius pecuniariter interest: *dict. l. si liber, 13. hoc tit.* Pecuniariter autem propter liberum hominem interesse non potest: quia nullam eius corpus recipit æstimationem: *l. liber homo, 13. suprà ad legem Aquil.* Illud tamen notandum est, quòd cum neq; huic actioni, neque vindicationi, neque alij ordinariæ locus est, interdum æquitatem exhibitionis efficere, vt in Factum agi possit, *l. 3. §. penult. Iulianus, 9. §. Marcellus, 3. hoc tit.*

¶ Porrò aduersus possessorem hac actione agitur, non solùm cum qui Ciuiliter, sed etiam qui

A Naturaliter tantùm incũbit possessioni: *dict. l. 3. §. final.* Quare & creditorem qui rem pignori accepit, ad Exhibendum teneri placet: *l. serui nomine, 16. de vsucap.* & apud quem res deposita, vel cui locata est. aut accommodata, *l. 3. § fin. 4. hoc tit.* & omnes qui facultatem exhibendi habent, *l. 5.*

B *in princip. l. tigni, 7. hoc tit.* cuiuscunque tandem sint conditionis, siue filijfamilias, siue patresfamilias, *l. de eo, 12 hoc tit.* siue vnus, siue plures: *dict. l. tigni, 7. §. 1.* Sed & hæredi contra viduam, quæ in domo mariti remansit, datur: *l. heres, 33. de neg. gest.* Et vsque

C adeò possessio vel detentio rei, est fundamentum huius actionis à parte litigatoris conuenti: vt si quis non possideat litis contestatæ tempore, postea autem ante sententiam possidere cœperit, condemnandus sit, nisi restituat: contrà si quis cum iudicij accepti

D tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absoluatur. Nam quamuis est, vt inquit Pomponius, *dict. l. tigni, 7. §. si quis, 3.* quod illi imputetur, cur non statim restituit, sed passus est litem secum contestari; tamen quia res non ab ipso tanquam

E aliena petitur, vt dici possit in mala fide verè possessor constitui, cumque non de restitutione, sed exhibitione facienda agatur, æquius est liberari eum qui citra suam culpam eò redactus est, vt exhiberi non possit. Quinetiam

si

si quis possideat, tamen si non habet restituendi facultatem, æquitas huius iudicij dabit adsolutioni locum: *d.l.5.§.fi.* Planè qui dolo malo possidere desijt, cum pro possessore habeatur, ad exhibendum tenebitur: *dicta l. Iulianus, 9. in princip.*

5 ¶ Datur autem hæc actio de omnibus omnino rebus mobilibus, homine puta, seruo, animali, & re qualibet inanimata: *l. 3. §. fin. l. 5. 1. & 6. cum simil. hoc t.* De rebus autem soli non datur, *l. ad rem mobilem, 56. d. procur.* cũ per se pateant, oculisque subijciantur, sine vlla alia exhibitione: neque latere possint, vt alibi dicitur: *l. 2. Cod. quando quart. pars, lib. 10.* Hoc est, quod suprà posuimus, volenti agere interdicto Vtrobi, hanc dari actionem: non verò agenti interdicto Vti possidetis. Nam hoc ad res immobiles, *vide infrà ad tit. vti poss. & vtrobi.* illud ad mobiles consequendas est proditum. Item, nec de Tigno ædibus iuncto datur hæc actio, quia lex XII. Tabularum solui vetat, sed aliam actionem in Duplum de Tigno iniuncto domino indulget, *l. gemma, 6. cum l. seq. hoc tit. l. 1. de tign. iniunct. vide quæ dixi in §. cum in suo solo. Inst. de rer. diuis.*

6 ¶ Proposita ergo actione, erit iudicis summatim cognoscere, An agentis intersit, & causam agendo probabilem habeat, propter quam exhiberi desiderat: *d. l. 3. §. sciendum, 7. & §. si meum, 9.* exceptiones etiam æstimare, quas possessor objicit, vt si qua tam euidẽs sit, vti facilè repellat actionem, propter quam exhibitio postulatur, puta exceptio doli, transactionis, iusiurandi, rei iudicatæ, *c. 1. de confess. in 6.* &c. possessorem absoluat: sin obscurior, vel difficilioribus inuoluta sit disputationibus, differat, eamque reijciat in directum iudicium, re exhiberi iussa: *d. l. 3. §. ibid. 11.* Quinetiam potest reum contumacem per Iu litem iusiurandum petitori condemnare, quantitate taxata ad quam vsque iuretur: *d. l. 3. § præterea, 2.*

¶ Rem autem ita exhiberi repræsentarique iubebit, vt vendicandi apprehendendique facultas actori fiat, *dict. l. 2. hoc tit. l. fin. de verbor. signif.* Quamobrem si fuerit alij materiæ adiuncta, vt gemma inclusa auro, sigillum candelabro, in hoc exhibitio decernenda erit, vt excludatur. Item si totam meam tuo vehiculo aptaueris, vel armario tuo meam tabulam, aut scypho ansam iniunxeris, vel purpuram intertexueris vesti, aut brachium statuæ per applumbaturam coadunaueris: iudicio ad Exhibendum separare compelleris, vt mihi Vendicandi fiat facultas: *dict. l. 6. & 7. hoc tit.* Item si quis ex vuis meis mustũ fecerit, vel ex oliuis oleum, aut ex lanis vestimenta, cum sciret hæc aliena esse (nam si bona fide 7

exhi-

existimauerit suam esse materiã, ex ea suo nomine nouã speciem fecisset, dominus eius efficeretur, *l. 5. de rei vendic. §. cum ex aliena, Institut. de rer. diuis. l. adeo, 7. §. cùm quis, de acquir. dom.*) vtriusque nomine ad exhibendũ actione tenebitur: quia hoc casu quod ex re nostra fit, nostrum esse, ex sentẽtia Sabinianorum verius esse Vlpianus existimat: *l. de eo, 12. §. denique, hoc t.* Etenim iniquum videtur, domino sine suo facto dominium rei suæ auferri, & illud fieri per contractionem, immutationemque rei in nouam speciem acquiri. Quanquam in eo quod accessionis vice alteri accedit, propter præstantiam principalis materiæ, quæ planè tegit & aufert respectum accessionis, non consideratur bona aut mala fides, *§. si tamen, §. cum in suo, Inst. de rer. diuis. vbi exposui vberius.* Deinde & illud addendum, in eadem omnino causa rem esse exhibendam, in qua fuit cùm iudicium acciperetur: *l. Iulianus, 9. §. quantum, hoc tit.* Proinde si lite iam contestata vsucaptam exhibeat, non videtur exhibuisse, cùm petitor intentionem suam perdiderit, nisi paratus sit repetito die actionem suscipere: *d. §. quantum.* Quinetiam si mutata forma exhibitio fiat, nihilominus tenebitur ad Exhibendum, vt pristinæ formæ rem restituat: *d. l. Iulianus, §. si quis rem.* nam mutata forma prope interimit substantiam rei,

A Marcellus scribit, Ita vt res, non possit dici eadem. Sanè si deterior tantùm facta exhibeatur, vt equus debilitatus, quia eadem res exhibetur, & via ad vindicandum patefacta est, ad Exhibendum quidem actione reus absoluitur: poterit tamen actor aut iudicio Ve-

B dicationis, aut ex lege Aquilia, de hoc damno, aut actione in Factum, ea deficiente, agere: *d. l. Iulianus, §. si quis rem, l. si quis hominem, 17. hoc tit. l. exhibitionis, C. eod. tit.* Planè cum omnis causa restituenda sit, partus quoque & fructus, omnesque vtilita-

C tes quæ amissæ sunt ob hoc quod res non exhiberetur, vel tardius exhibita est, æstimabuntur. *d. l. Iulianus, §. fin. l. si opinione, 10. l. sed etsi hæreditas, 11. dict. l. de eo, 12. §. si post iudicium, 2. hoc tit.* Vltimò sciendum, Ibi rem exhibendam, Vbi fuit cum lis conte-

D staretur: quamobrem si alio loco, quàm vbi actum sit, existat, periculo impendijsque actoris perferenda est eo loci vbi agitur: nisi data opera & dolo malo translata à

E reo proponatur, *d. l. sed etsi heredi, 11. §. 1.*

DE-

DE INTERROGATIONIBVS In iure faciendis, & interrogatoriis actionibus. Tit. I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quare introductæ sint interrogationes.*
3 *Mos interrogandi.*
4 *Actionem interrogatoriā qualitatem tantùm esse adiectitiam, non propriam actionis speciem.*
5 *De interrogationibus sublatis, & positionibus introductis.*

1 Via † paulò antè dictum est de actione ad exhibēdum, quæ viam munit actionibus in Rem: visum est iuris compositoribus subnectere titul. de Interrogationib. in iure faciendis, quæ & ipsæ præparatoriæ sunt: nam reliquis realibus actionibus ancillantur: & vt actio ad exhibendum, ita & hæ vindicationibus, maximè petitioni hæreditatis potissimum aditū patefaciunt: idque eò magis visum fuit opportunum, quòd non longè à natura mixtorum, aut certè realium iudiciorum, de quibus iam dictum est, absunt: quia neque ex contractu, nec delicto, sed ex facto & confessione hominis nascuntur: vt meritò in hanc secundam Pandectarum A partem, in qua de eiuscemodi iudicijs tractatio est instituta, sint relatæ.

¶ Prætor igitur Edictum de Interrogatorijs actionibus proposuit, quia sciebat sæpenumero difficilè esse probare aliquem hæredem aut possessorem, qui cum B agi aut rei vendicatione, aut petitione hæreditatis, aut simili actione reali, quæ in possessorem tantùm directa est. *l. vnic. C. de alien. iud. mutan. cau.* §. 1 *Institut. de action.* rectè posset. Voluit igitur astringere eum qui conuenitur, ex sua in iudicio responsio- C ne, vt vel confitēdo vel mentiendo sese oneraret: simul & illud erueretur, quo quisque iure, ex testamēto, an ab intestato, & quota ex parte hæres esset, *l.* 2. 3. 4. *hoc tit.* Qui igitur agere in Rem volebat, vt aduersarium sua confessione constringeret, & ex eius D confessione certam impetrare efficacemque posset actionem, eiuscemodi interrogationes, Vtrum possideret, & an Pro hærede possideret aduersarius, atque alia id genus, ante iudicium cœptum in iure, id est, apud magistratum populi Romani, *l.* 4. *fin. hoc tit.* proponebat. 2

Qui-

3 ¶ Quibus † summariè cognitis, si ad instituendum iudicium eas multum pertinere Prætor comperisset, aduersarium respondere iubebat: *l.si sine interrogatione,9. §.illud quæritur,5. hoc t.* qui quidem si confitebatur quod erat interrogatum, eamque confessionem ius & natura admittebant, quasi Ex confesso erat obligatus: *l.de ætate,11.§.qui interrogatus,8. l.confessionibus 13. hoc tit.* & consequens actio fundabatur. Sin autem aut falsò negabat, aut contumaciter in iure tacebat, eam mendacij contumaciæve ferebat pœnam, quòd in solidum conueniebatur condemnabaturque: *d.l. de ætate, §.si cùm esset, 1. & qui tacuit, 2. cum seq.* ex ea actione, cuius respectu interrogationes erant factæ: *d.l.confessionibus,13.*
4 quæ † actio quoniam in interrogationibus, responsione subsecuta aut contumaciter non subsecuta, fundabatur, indidemque vim probationis accipiebat, vocabatur Interrogatoria actio, *Duar. lib. disput. 1. cap. 43.* quanquam aliquando & Confessoriam dici, quia ex confessione rei datur, sciamus, *l.proinde, 25. ad leg. Aquil.* Nam propter adiectam qualitatem aliud actionibus indi nomen, minimè nouum est: vt cum Arbitrariam, Noxalem, Rescissoriam actionem, &c. dicimus.
5 ¶ Sed quia postea animaduersum est iniquum esse quenquam cogi de suo iure ante iudicium

A respondere, *l.cogi de petit. hæred. l.fi.Cod.de rei vend. cap.1 de prob.* potiusque actorem domo adferre intentionem, & instructum venire oportere, quàm à reo confessionem quasi gladium exigere: *l. nimis graue,7. C.de test.l.1.C.de eden.* ideo ætate etiam I.C. minus
B frequentari cœperunt interrogatoriæ actiones, tandemque in desuetudinem abierunt: *l.1. circa fin. hoc tit.* quamuis I.C. ordinem Edicti secuti, hanc quoque eius partem sint interpretati: maximè quod non omnino illo tēpore interrogationes desijssent, sed mi-
C nus frequentarentur. Sanè hodie id obtinet, vt interrogationes, siue vt nunc loquuntur, Positiones, lite demum contestata fiant: ad quas si fuerit iussu iudicis responsum, reus ex confessione sua tenetur: *tot.tit. de confess. c.1. & 2.eod.tit. lib. 6.* sin autem contu-
D maciter non fuerit responsum, reus aut pro negante habetur, si damnosa illi est negatio: aut pro confesso, si confessio illi damno futura est: *Spec. de posit. §. 9. cum 4.per iura ibi alleg.* vt iam non ad fundandam intentionem, instituendumque iudicium, sed ad
E probationem tantummodo eæ valeant, quæ ex confessione aduersarij apud iudicem facta eliciuntur, *dict. l. 1. in fin.* Et hæc iure communi obtinent. Cæterùm apud nos Saxo. non modò interrogationes, sed etiam hæ ipsæ positiones in vsu esse desierūt;

Fachs. diff. 48. *&* 49. non etiam confessiones, siue expressim, siue tacitè, puta nihil respondendo, in iudicio factæ, *vide Ias. in l. patre, num.* 21. *&* 27. *de his qui sunt sui iur. & infrà de confess.*

De quibus rebus ad eundem iudicem eatur. Tit. II.

ILlud quoque ad superiorum iudiciorum rationem rectè instituendam pertinet, sciri, si inter plures Familiæ herciscundæ iudicio agatur, & inter eosdem Communi diuidundo, aut Finiū regundorum quæstio postea gliscat, compendij gratia, & quo tẽpore omnes lites transigantur, faciliusq; coire cohæredes, aut alij ad quod causa pertinet, possint, ad eundem omnes iudicem, vtpote iam antea de causa instructum eundemque locum, vbi omnium præsentia fiat, esse mittendos, *l.* 1. *&* 2. *hoc tit.* Nec enim continentia causæ diuidi debet: *l. nulli. vbi Ias. Cod. de iud.* & Frustrà fit per plura, quod fieri potest per pauciora, *l.* 1. *quod met. caus. l. ampliorem,* 39. §. *in refutatorijs, Cod. de appellat. vide Mynsin. obseru.* 4. *cent.* 1.

De seruo corrupto. Tit. III. C. 6. 2.

VT nihil omninò eorum iudiciorum, quæ nec ex vero contractu, neque ex delicto vllo

A insigni existunt, prætermittatur, rectè iuris compositiones ad finẽ vsq; huius libri reliquas quasdam hoc genus actiones, quæ mixtam quodammodo causam obtinent, persequuntur. Ac primò quidem de actione serui corrupti (quæ etiam ad corruptum filiumfamil.

B pertinet, *l. vt non tantùm, hoc tit.*) Edictum Prętoris hoc recensetur: QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR DOLO MALO, QVO EVM, EAM DETERIOREM FACERET,

C IN EVM QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO, *l.* 1. *in princip. hoc tit.* Quæ verba cùm per se clara sunt, tum à I. C. dilucide hoc tit. explicantur, *l.* 2. *& tot. h. tit. Paul. lib.* 1. *tit.* 12. *&* 13. *& ibi Cuiac.* Hoc autem edictum Per-

D petuum esse, & inde dari actionẽ Ciuilem, cum qua concurrat tamen extraordinaria criminalis, ostendit, *l.* 3. *dict. extraord. crim.*

De fugitiuis. Tit. IV. C. 6. 1.

E QVi fugitiuum aut erronem seruum apud se celat, cùm furti se crimine obliget, *l.* 1. *in princip. hoc tit. l. non statim, ad l. Flau. de pla.* meritò in eum quoq; actio ex S. C. est prodita. Senatus autem censuit, ne fugitiui admittantur in saltus, neve protegan-

tur

tur à villicis & procuratorib. possessorum: ac mulctam 100. solidorum in secus facientes statuit: de quo S.C. plurima hic apud Vlpianum *in d. l. 1.* Quanquam sint & aliæ actiones, quibus aduersus eiusmodi receptatores atque occultatores agatur: *l. 3. 4. 5. ad l. Flau. de plagia. l. quicunque, & tot. tit. C. de seru. fugit.*

De aleatoribus, Tit. V. C. 3. 43.

1 *Quare alea prohibita.*
2 *Prima pars edicti.*
3 *Secunda pars.*
4 *Senatuscons. de prohibito alea ludo.*

1 CVm † deterrimum sit prodigalitatis instrumētum alea, qua complures per inconsultam temeritatem ad inopiam redacti, Deo maledicunt, & grauiora facinora nonnunquam aggrediuntur: *l. fin. in princip. C. de relig. & sump. fun. & alea lusu.* meritò & hoc prouidendum fuit, ne ludo tam noxio vlla ratione indulgeretur: sed potius, quoad eius fieri posset, omnis eius vsus procul è finibus bene institutæ ciuitatis exterminaretur. Interest .n. Reipubl. Ne quis re sua abutatur; *§. sed etiam, Instit. de his qui sunt sui vel alien. iur.* Et quia receptatores occasionem adiumētumque præbent eiusmodi nequitiæ, rectè Prætor de ijs hoc edi- A ctum proposuit: de his enim non de aleæ ludo, hoc in titulo edicitur. Nam id genus ludi erat lege aut Senatuscons. prohibitum, vt Prætoris interdicto non fuerit opus. Horat lib. 3. Carm

Seu mauis vetita legibus alea.

B Vnde facilè intelligi potest, inscriptionem titul. De Alea. & De aleæ lusu, in vulgatis exemplaribus mendosam esse. Ait Prætor, †SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEÆ LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVMQVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO C TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM EST, IVDICIVM NON DABO, Prætor igitur in odium flagitiosi hospitij præbiti, susceptorem aleatorū verberatum, ac vbicunq; & quandocumque, occisione tamen ludi, infortunio mulctarum non D vindicat: adeò, vt furtum domi eius in tempore quo luditur, impunè fiat: quod tamen de actione Pœnali denegata intelligendum est, non quin possit ad Exhibendum condicendumq; rem furto sublatam agere. Idemque Iure Saxon. penè receptum est: E quo iure mulcta iniuriarum aleatoribus nulla debetur. *Sax. lib. 3. art. 45.* Sed & grauiorem pœnam, videlicet Publicationem domus, Iustinian. postea in hunc statuit, *d. l. fi. in fin. C. de relig.* 2

¶ De ipsis autem aleatoribus ita Prætor cauit: IN EVM QVI 3

ALEÆ LVDENDÆ CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVÆQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM, Hæc clausula pertinet ad animaduersionem eius qui compulit ludere, vt pro ratione facti aut mulctetur, aut in latomias, id est, lapidicinas, vel in vincula publica detrudatur. Solent enim quidam & ad lusum cogere, vel ab initio, vel victi, dũ retinent: *l. 1. in fin. l. 2. hoc tit.* & hæc quidem Prætor de aleatoribus.
4 bus. † S. C. autem, quod vim legis obtinet: *l. non ambigitur, de legib.* vetuit omnino in pecuniam ludere, aut sponsionem eiuscemodi lusus gratia facere, *Cic. Phil.* 2. Et si quid amissum solutumque sit eo nomine, actionem ad repetendum præstat (quæ tamen condictio iure Saxon. non datur, *Reinch. in vltim. parte diff.* 6. *per art. 6. lib.* 1.) præterquam vbi certatur hasta, vel pilo, currendo, saliendo, luctando, pugnãdo, quod virtutis causa fit: quib. ex rebus etiam legibus exercendarum virium gratia, sponsionem facere licet, *l. 2. in fin. l. 3. hoc tit.* Iustiniani tamen constitutione ad vnum tantùm aureum, vel que solidum etiam in his ludere permissum est. Quod autem in conuiuio vescendi causa ponitur, in eam rem familia rectè ludit, *l. fi. hoc tit.* Illud etiam sciendum, quod in ludo venditur, ad eius euictionem non teneri venditorem: *Ias. in l. iurisgentium.* 7. §. *prætor. num.* 3. *de pact. per l. fin.* §. 1. *quar. rer. non det. act.* & moribus nostris quod nobi creditur, non habere exactionem: eum verò qui pœnam promittit, si deinceps luserit, ludendo ad pœnam obligari, *l. ex ea parte,* 121. §. *mulier,* 1. *vbi hoc Bart. notat. de verb. oblig.*

Si mensor falsum modum dixerit. Tit. VI.

1 *Ratio huius edicti, & quis dicatur mensor.*
2 *Ex qua causa hac actio detur.*
3 *Cui detur.*
4 *Aduersus quem.*
5 *Ad quid detur.*
6 *Affines actiones.*

ADuersus † mensorem agrorum, quem finitorem Cic. *d. l. Agrar.* & Plaut *in Penulo*, vocant, Prætor in Factum Actionẽ proposuit, à quo falli nos non oportet. Nam interest nostra, ne decipiamur in modi renunciatione, si fortè vel de finibus contentio sit, vel emptor scire velit, aut venditor, cuiusmodi ager veneat: quo nomine in duplum erat olim ex mendacio, actio. *Paul. lib.* 1. *tit.* 18. *& lib.* 2. *tit.* 17. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt Veteres inter tales personas locationem & cõductionem esse, sed magis operam beneficij loco præberi: & id quod datur ei, ad remunerandum potius 1

tius

tius quàm vice mercedis, quæ ex locato debetur, dari vtpote cùm absque vlla conuentione & incerta quantitate, aliàs plus, aliàs minus dari soleat: vnde & Honorarium appellatur: quia honorandi magis causa, quàm ex certo vllo contractu, aut ad certam mercedis quantitatem datur. Si autem ex locato & conducto fuerit actū, dicendum erit, non tenere intentionem, *l. 1. in princ. hoc tit.* Nam actio locati datur ex contractu, in quo de certa mercede conuenit, *l. 2. locat. l. 1. §. si quis seruum depos.* At hic sine certæ mercedis conuentione officium mensurandi, cum quadam salarij atque honorarij spe præstatur, vt inde ex locato agi nullo modo possit, *§. fin. Instit. de loca. & condu.*

2 ¶ Hæc actio Dolum malum mensoris exigit, aut latam culpam, quæ dolo malo cōparatur, *d. l. 1. §. 1.* Visum est enim abunde coerceri mensorem, si dolus tantùm malus puniatur eius hominis, qui nullo ex contractu iure ciuili obligatus esset: vt quo ad eius fieri potest, officium liberaliter præstitū minimè sit ei damnosum, *l. sed si quis, 1. quemadm. test. aperi.* Nam & in alijs contractib. vsurpari videmus vt ad quē nulla eius contractus vtilitas redundat, tantummodo dolū præstet: quemadmodum est in deposito, *l. si vt certo, § nunc videndum. inf. comm.* Neq; in contrarium vrget, quod ob mercedem aliquan-

A do mensor operam præbeat. Etsi enim ea spe accedere ad mensurandum potest: tamen quia ab initio nulla fit super mercede pactio, intelligitur gratuitò præstari officium: sicuti & mandatum gratuitum est; quamuis postea remunerandi gratia honor interue-

B niat, *l. si remunerandi. 6. inf. mand.* Semper enim initium contractus est inspiciendum, *l. procurat. 8. in princip. mand.* Quamobrem si imperitè aut negligenter mēsor versatus sit, securus erit, eique imputabitur qui illum adhibuit, *d. l. 1. h. t.* Datur igitur hæc actio ex fal-

C sa renunciatione quæ dolo malo facta est: nam renunciatum esse oportet Quoquo modo, *l. 1. in fi. l. 2. l. 5. h. t.*

¶ Competit autem ei cuius interfuit falsum modum renunciatum non esse: vt emptori, venditori, litigatori, qui damnū prop- 3

D ter falsam mensuræ renunciationem passus est, *l. 3. § hoc t.* Datur & hæredibus: *d. l. 3. §. fin.* quia hæc actio Rem persequitur, & ex Negocio descendit; vnde & Perpetua est, *l. 4. h. t.*

¶ Aduersus autem mensorem 4 agrorum intenditur, qui falsum

E modum mensuramve renunciauit, siue vnum, siue plures. & quidem in solidum: quia dolus omnes in solidorum obligat, vna tamē solutione actio aduersus omnes tollitur: *d. l. 3. in princ.* etenim in id quod Interest agitur: quod vbi semel receptum est, bona fi-

des non patitur amplius idem exigi, *l. bona fides. 57. de reg. iur.* Et quamuis de solo mensore agrorum verba Edicti agant, tamen latius id porrexit Prætor. Nā etsi cuiusuis alterius rei mēsuram falsam renunciasse dicetur, hæc actio, & quidem Directa competet: quia hęc interpretatio non B aliunde, sed ex ipsa Prætoris authoritate venit: eoque peræquè directam præstat actionem, atq; ipsum edictum. Proinde si in ædificijs mensura fefellit vel frumēti, vel vini, vel cuiusuis alterius rei, siue de itineris latitudine, siue de seruitute immittendi, proij- C ciendive quæratur, siue aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit, tenebitur, *l. 5. in fin. l. 6. 7. hoc tit.* Sed & Vtilem actionem ex edicti interpretatione I.C. (qui cum iuris condendi potestatem non habeant, directas actiones, quas lex aut edictum nō D dat, dare nequeunt) præbent, *d. l. 5. in ver. sed nec vtilem, &c.* in eum qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo. Vt si architectus Dolo malo in lineamentorum ductu, & ordinatione structuræ decepit: aut redemptor, qui opus alteri suis cementis ædificat, *l. redemptores, 39. de rei vendi.* in E modo: aut tabellarius, in computatione, *l. si h. t.* Nam mensorem machinariū, qui machinula formas quadratas aut trigonas designans, eartemq; latera dimetiens, spatium areæ colligit. *Budeus hic.*

A cùm verus sit mensor, directo iudicio conueniri rectè puto, *d. l. fi. in princip.* Porrò in hæredem similesq; personas hanc actionem, quæ ex parte rei conuenti pœnalis est, & ex delicto, nempe dolo oritur: denegari Vlpianus ex authoritate Pomponij scribit, *d. l. 3. §. fin. hoc tit.*

5 ¶ Venit in hanc, id quod interest agentis, falsum modum non esse renunciatum. Vnde si alia ciuili actione, vt ex empto, quis dānum sibi factum per falsam renunciationem resarcire potest, cum nihil eius intersit, cessabit hæc actio. Nam generaliter Extraordinaria remedia, vbi sufficit ordinarium dari non solent, *l. in causa, 16. in princ. de min.*

6 ¶ Affinis autem huic actioni est Querela seu imploratio officij iudicis, qua mensorum, aut æstimatorum, aut aliorum omniū qui ex petita arte suæ iudicant, iudicium, mensura, taxatio, sententia impugnatur: sicuti perpetuò impugnari, & demonstrata imperitia retractari potest, quando nunquam transeat in rem iudicatam. *Ias. post Alex. in l. arbitre. num. 10. qui sat sd. cogant. Imol. in cap. quintauallis. n. 30. de iureiur. Maran tract. iudic. ca. de appell. num.* 102. It. in actio de Dolo, quæ datur in apparitores Prætoris, qui extra ordinem sententiam exequentes, rem vi iori precio fraudulenter pro i cerunt, *l. si pignora. 50. de euict.*

De

De Religiosis & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat, Tit.VII.

C. 3. 44.

1 *Edictum de religiosis.*
2 *De quo loco agat edictum: & quis sit purus locus, aut religiosus.*
3 *Quid sit sepulchrum, quid monumentum.*
4 *Qualis ex edicto detur actio, cui, contra quem, & ad quid.*
5 *Quæ actio detur ei qui prohibitus est funus ducere.*
6 *Edictum de sumptibus funerum: & quæ, cui, aduersus quem, ad quid actio inde detur.*

1 HActenus†dictum est de vindicatione & actionibus rerum quæ sunt humani iuris: nũc proponuntur Edicta duo, quæ ad res Religiosas & Diuini iuris tectas sartasque conseruandas pertinent: atque ad eundem mixtarum actionum ordinem meritò rediguntur. De religiosis rebus ita Prætor edixit: SIVE HOMO MORTVVS, OSSAVE HOMINIS MORTVI IN LOCVM PVRVM ALTERIVS, AVT IN ID SEPVLCHRVM IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI HOC FECERIT, IN FACTVM ACTIONE TENETVR, ET POENÆ PECV- A NIARIÆ SVBIICIETVR. *l. 2. §. Prætor. hoc tit.* Si homo, inquit, mortuus, ossave: videlicet præcipua aut principalia membra, vt caput. *l. cum in diuersis, 44. hoc titul.*

¶ Quod dicitur de loco, intelligendum est de eo, qui est extra 2 B pomerium oppidi. Nam & lege XII. Tabularũ, & rescriptis Principum prohibitum est in ciuitatibus sepeliri, non obstante etiam consuetudine municipali, *l. 3. §. diuus. de sepulch. viola.* PVRVS locus dicitur, qui neque sacer, neque sanctus, neque religiosus C est, sed ab omnibus eiusce modi nominibus vacat. *l. 2. §. prat. vers. purus, hoc tit.* SEPVLCHRVM † est vbi corpus ossave hominis 3 condita sunt. Vt autem Celsus ait, non totus qui sepulturæ destinatus est, locus religiosus fit, sed quatenus corpus humatum D est. A sepulchro autem MONVMENTVM distat: quia quicquid memoriæ seruandæ gratia extruitur, monumentum dicitur: *d. §. prætor. vers. monumentum.* in quod si corpus inferatur, fiet sepulchrum: *l. monumentum, 42. hoc tit.* quanquam monumentum E sepulchri etiam id dicitur, quod loci, in quo corpus impositum est, muniendi causa fit; *l. funeris, 37. in fin. hoc tit.* Illa verba: ILLATA ESSE DICENTVR, de ea illatione accipienda sunt, quæ fit sepulturæ causa, *dict. §. prætor. vers. de il[illegible].*

5 ¶ Actio hæc in Factum, personalis est, quæ datur ex facto eius qui contra ius locum alienũ religiosum facere molitur: continetque illud, Vt aut is qui intulit, tollat quod est illatum, Aut loci precium præstet. *l. is qui intulit, 7. hoc tit.* Vnde cùm actio sit Rei persecutoria, perpetua est, & hæredi, inque hæredem competit, *d. l. 7.* Meritò autem actio in eam rem prodita est: nam propria authoritate corpus aut ossa ab alio in suum fundum illata, nemo debet propter reuerentiam manium, & quia corpus rectè sepultum non est inquietandum, effodere vel transportare. *l. ossa, 8. l. diui, 39. hoc tit.* quamuis in alijs rebus prophanis id concedatur, *l. quemadmodum, 29. ad l. Aquil.*

6 ¶ Contrà autem ei qui prohibitus est inferre in eum locum, quo ei ius inferendi esset, in Factum actio competit: per quam consequitur, quanti eius interfuit, prohibitum non esse: *d. l. ossa in fin. cum ll. seqq.* quò respiciunt illa vltima verba inscriptionis huius tituli, ET VT FVNVS DVCERE LICEAT: eoq; pertinet Vlpiani responsum, *in l. ne corpora, 38. hoc tit.* cùm ait officium esse præsidis, prouidere ne corpora aut ossa mortuorum detineantur, neue quis prohibeatur, quominus via publica cadauer trãsferre aut sepelire possit. Quare ne quidem ob æs alienum prohiberi sepulturam, & arrestari cadauerq; posse, dicendum est, *§. hoc autem, Auth. vt cùm de app. cognos. in Auth. vt def. seu corp. eor. l. cum sit iniustum de sepulch. viol. Couar. var. reso. lib. 2. c. 1. num. 10.*

6 ¶ De secunda autem huius tituli parte, nempe de Sumptibus funerũ, Prætor ita cauit. "QVOD FVNERIS CAVSA SVMPTVS FACTVM ERIT EIVS RECVPERANDI NOMINE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET IVDICIVM DABO, *l. si quis sepulchrum. 12. §. prætor ait. hoc tit.* Hoc edictum iusta ex causa propositum est, vt qui funerauerit, consequatur id quod impendit. Si enim fiet, ne insepulta iaceant corpora, neve quis de alieno funeretur. Deinde qui propter funus aliquid impendit, quoniam cum defuncto contrahere videtur, *l. 1. h. t.* quasi negocium eius gerens, *l. & si quis. 14. §. etsi quis, vers. quasi alienum. & §. idem Labeo.* meritò ab eius hæreditate & hæredibus defunctum repræsentantibus id repetere poterit. Funeris causa sumptus factus videtur is demum, qui ideo fit vt funus ducatur, & sine quo funus duci non potest, *d. l. & si quis. 14. §. funer. s. l. funeris sumptus, 37. hoc tit.* Vnde hæc actio, quæ & Funeraria dicitur, ex bono & æquo oritur, continetque tantùm impẽsas funeris causa, non etiam cæteros sumptus. Æqui autem & boni æstimatio acci-

accipitur ex dignitate eius qui A funeratus est, ex causa, ex tempore, ex bona fide, vt ne plus imputetur sumptus nomine, quàm factum est: ac interdum ne tantùm quidem, quantum factum est, si forte immodicè factum sit, *d. l. & si quis. §. hac actio. vide l. 1. §. de impensa. ad l. Fal. Land. art.22.31.lib.1.* B Quanquam Prætor vel Magistratus municipalis sumptum ad funus pro facultatibus & dignitate defuncti decernere solet, *d. l. si quis. 12. §. fin. hoc tit.* Nonnunquam etiam is qui sumptum fecit in funus, non recipit: veluti si pietatis gratia, non C hoc animo quasi recepturus sũptum impendit. Oportebit igitur testari quemque, quo animo funeret, ne postea patiatur quæstionem, *d. l. & si quis. §. sed interdum.* Hæc autem actio cum sit Prætoria, cessat, quoties quis aliã actionem habet de funeris impẽ- D sa consequenda, *dict. l. & si quis. §. Labeo ait. cum seqq.* Datur autẽ aduersus eos, ad quos funus pertinet: videlicet hæredes, vel bonorum possessores *d. l. & si quis. §. fin. cum ll. seqq.* &c. Huius autẽ actionis tantus est fauor ob religionem, vt hæc impẽsa ante om- E ne creditum, cum bona soluendo non sunt, ex hæreditate deducatur. *l. penultim. hoc tit. l. 2. de priuil. credit. l. fin. §. in computatione. Cod. de iur. delib. Paul. lib. 1. tit. 21.* Quod & ad eas expensas, quæ ob morbum defuncti, puta in pharmacopolio contractæ sunt, extendi consueuit. *l. 5. in dict. §. in computatione. text. in l. 3. §. in restituenda. 4. C. de pet. hæred. l. 3. Cod. de relig. & sump. funer. Land. art. 22. lib. 1. gloss. art. 9. n. 2. lib. 1. Vueych. art. 6. vide etiam Spec. de sepult.*

De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando. Tit. VIII.

1 *Interdictum de mortuo inferendo, & eius explicatio.*
2 *Quatenus differat ab actione superiore.*
3 *Interdictum de sepulchro ædificando.*

PErtinent † & huc interdicta 1 prohibitoria, de Mortuo inferẽdo, & vt inferre libere liceat: quibus de rebus ita Prætor interdixit: QVO QVAVE ILLI MORTVVM INFERRE, INVITO TE, EI IVS EST, QVO MINVS ILLI EO EAVE MORTVVM INFERRE, ET IBI SEPELIRE LICEAT VIM FIERI VETO. *l. 1. in princ. hoc t.* Verba illa, QVO QVAVE EO EAVE, indicant contra interdictum fieri, siue in locum sepulturæ inferre quis prohibeatur, siue in itinere arceatur. Liberum igitur est, quacunque ratione prohibitio mortuum inferre, aut locum hoc interdicto vti, quo prohibeatur ei vis fieri aut alio m[illegible], a posteà

postea in Factum agere: per quā actionē consequetur actor, quanti eius interfuerit prohibitum non esse, *l.liberum.9. sup tit.1.* Vnde
2 † patet discrimen inter hoc interdictum, & actionem quæ ex superiore edicto datur. Nam hæc quasi cedens violentiæ, ordinariè agit ad id quod Interest, potiusq́, ad Vindicandam quàm Arcendā iniuriam dirigitur. Illud verò ipsi facto obsistit, vimque fieri vetat: & non longam cognitionem, sed paratam habet executionem, vtpote in simplici verborum conceptione (vt & alia interdicta omnia, *l.vltim. de interd.*) in officio Prætoris consistens: qui interdicit. Ne vis fiat mortuum inferenti, donec de iure sepulturæ ordinariè agatur, ac diligentior fiat cognitio. Ita per Interdictum remouetur impedimentum: per actionem ex Edicto, tantùm ad interesse agitur, impedimento omisso. Sed de differentia Edictorum, ac Interdictorum, alio loco dicetur opportunius.

¶ De sepulchro ædificādo Prætor ita interdixit: QVO ILLI IVS EST, INVITO TE MORTVVM INFERRE, QVO MINVS ILLI IN EO LOCO SEPVLCHRVM SINE DOLO MALO ÆDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO. *l.1.C. Prætor ait. hoc tit.* Interdicta hæc proposita sunt, quia religionis interest, non prohiberi sepulturam cadauerum, & monumenta extrui atque exornari. *d. l.1.§.1. vers. interdictum. hoc tit.* Negat tamen lex Regia mulierē, quæ prægnans mortua sit, humari antequam partus excindatur: qui contrà fecerit, spem animantis cum grauida videtur peremisse. Non igitur incidit in hoc Edictum, qui vetat eiusmodi cadauer inferri, priusquam partus excidatur. *l.3. h. t.* Affine est quod prohibitum sit illatum exumare etiā ob delictum, nisi contra Ecclesiæ interdictum sepultus sit. *Bald. l. pri.13.num.2.C. de lib.caus.*

DIGEST. PARS TERTIA.
LIBER XII.
DE REBVS CREDITIS, SI CERTVM petatur, & de condictione. Tit. I. C.4.1.2.

1 *Continuatio & generalis dispositio huius tertiæ Partis, & etiam 2.3.4 5.6.7.*

2 *Quare inscribatur de rebus creditis, & quid sit credere, & numero 8.*

Quot

3 *Quot modis in creditum eatur, & n. 5.*
4 *Quare de stipulationibus hic non agatur.*
5 *Quare dicantur quidam contractus re contrahi.*
6 *Quot modis re contrahatur.*
7 *De inscriptione tituli, eiusque explicatio.*
8 *Mutuum unde dictum.*
9 *Quid sit.*
10 *Causa efficiens mutui: & an debeat esse gratuitum.*
11 *Materia: & quae res in mutuum cadant, quae functionem recipere dicantur.*
12 *De forma substantialibus & naturalibus mutui: & explicatio. l. unum. l. si ergo. cum similibus.*
13 *Causa finalis.*
14 *De conditione certi & incerti. & quae ex mutuo actio detur.*

1
Actenus † explicata sunt in secũda Pandectarum parte iudicia, quib. rem nostram petimus, & his finitima illa, quae licet ex nullo contractu descendant, exemplo tamen realium iudiciorum, ad rẽ persequendam instituuntur. Sequitur nunc quando non modò res nostras, sed nobis etiam Debitas praestari aequũ est, vt videamus quib. actionibus ea quae debentur, exigi possint. Etsi autem diuersae causae sunt, & variae, ex A quibus deberi potest, vt m[illegible] [illegible]nium, tutela, victima volũta[illegible], &c. tamen quia praecipuè contrahendo fit, vt quid dari fieriue oporteat, meritò ante omnia de contractibus: actionibusque, quae indidem ad res debitas petendas emanant, in hac tertia Pandectarum B parte Iustin. disputationem explicationemque instituit, *l. 2. §. igitur prima. C. de vet. iur. enucl.*

¶ Ideoque hanc partem De rebus creditis inscribere visum est, vt ex ipso titulo statim appareret, de rebus creditis debitisque ex alio contractu hic agi. CRE- 2
C DENDI enim appellatio generalis est, nam cuicumque rei assentiamur, alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, credere dicimur. Vnde RES CREDITAE dictae, quae ex eiusmodi fiduciaria, vt ita dicam, conuentione debentur: *l. 1. hoc t.*
D & CREDITOR, cui debetur: *l. creditor 10. cum duab. ll. sequ. de verb. sign.* quanquam speciali propriaque in significatione CREDITVM pro mutuo accipiatur: *l. 2. §. mutui datio. 1. hoc tit.* qui a in hoc contractu praecipuè credit pecuniam, & alienam fidem se-
E quitur, *l. 1. § illud. de separa. l. tutor. § cum haberes. ad Vellei. l. ait praet. 10. § si quid. quae in frau. cre.* qui mutuò dat. Quare in creditum ire propriè dicitur, qui mutuum vel quasi mutuum contrahit. *l. procuratoris. 5. §. sed si dedi, de tribu. act.* REI quoq; verbum

vt generale Prætor elegit : quo non modò comprehēdit res fungibiles, quæ solæ cadunt in mutuum, sed alias quaslibet siue species, siue etiam iura, *l. rei appellatio. 5. l. rei appellation. 23. de verbor. signif.* Apparet autem hanc inscriptionē ex Edicto perpetuo, cuius ordinem post I. C. Iustinianus in hac digestione sequitur, esse desumptam, vt Vlpianus, *in d. l. 1. in fi. hoc tit.* non obscurè significat : Iulianus enim Edicti compositor, quæ ad varios contractus pertinebant Edicta & Actiones, sub hoc generali titulo vice Prætoris inseruit.

3 ¶ Itur autem in creditum duobus ferè contrahendi modis : aut cùm Re ipsa contrahitur, vt fit in mutuo, commodato, pignore, deposito, &c. aut quando potissimum Consensu, vt est in emptione, societate, &c.

4 ¶ Nam quæ verborum formulis innititur obligatio, cùm in ea nihil verè credatur promittenti, magisque subtilitate iuris consistat, quàm rei interuentu : vtpote quæ συνάλλαγμα nullum habeat, & in qua altera tantùm pars obligetur : meritò in alium locum ad Prætoria iudicia, procul à rebus creditis est relata.

5 ¶ Sed quoniam per traditionē rei verè in creditum itur (is enim verè credit, qui alienum nomen [illegible] *l. 5. §. sed si. de tributor.* [illegible] *1. § illud, de separ.* & alte[illegible] fidei rem tradita & committ[illegible]

A tit, *§. vend. Instit. de rer. diuis. l. qua ratione, 9. §. nihil autem. de acqu. rer. domin.*) primò de contractibus qui rei interuentu perficiuntur, actionibusque inde descendentibus, est videndum. Dicuntur autem RE CONTRAHI, quòd præcipua (à principa-
B liore enim fit denominatio *l. fili. 25. de lib. & post. §. singulorum. Instit. de rer. diuis.*) horum contractuum causa Efficiens Res est, sine cuius præstatione omnino perfici nequeunt, etiamsi secundariò (vt loquuntur) consensum quoque requirant contrahē-
C tium, citra quem nihil concludi firmarive vnquam potest : *l. 1. §. vltim. de pact. vide quæ dixi. Inst. ad tit. quibus mod. re cont. ob.* vt contrà alij CONSENSV CONSTARE dicuntur, non quòd rem creditam nullam complectantur, *l. nec emptio. 8. infr. de contrah.*
D *empt.* sed quia potissimum perficiuntur Consensu, quamuis res in præsenti nulla intercedat.

¶ RE ITVR IN CREDITVM, vel cùm rem alteri credimus, & damus eo animo, vt non eadem, sed in eodem genere similis nobis restituatur : quod fit in 6
E rebus quorum alioqui nullus est vsus, nisi in abusu & consumptione, cuiusmodi est pecunia, frumentum, &c. Quæ idcirco mutuò dantur, & necessariò in accipientis dominium transeunt, vt consumendo eis vti possit, qui tamen aliquanto post quàm abusus fue-

tit reddere debet, vt sit mutua in contractu compensatio, simile in eodem genere speciem: ad quam petendam datur Condictio, vel cũ credimus rem, vt eadem in specie reddatur. quod fit in reb. quarum vsus est salua substantia. vnde existit commodatum, pignus, & similes contractus. Natura .n. ita comparatum est, quarundam vt rerum vsus sit, salua earũ substantia, vt animantis, scyphi, &c. quarundam non aliter quàm in abusu. *tot. tit supr. de vsufr. earum rerum quæ vsu. consf.* Necessium igitur fuit pro diuersa rerum natura, varios contractuum modos inueniri, quibus vtræque res inter homines vtiliter communicarentur. Credimus autem personis, vel quas per se bonæ fidei esse putamus: vel quæ ex alio pendent, vt seruis, institoribus, nautis propter dominum, præponentem, exercitorem, qui hac ratione Exercitoria, institoria, de Peculio actionibus obstringuntur. Sed de singulis suo loco. Nunc ipsum titul. aggrediamur. qui ita inscribitur: DE REBVS CREDITIS, SI CERTVM PETATVR, ET DE CERTI CONDICTIONE.

¶ Verba illa, De REBVS CREDITIS, non modo ad hunc titul. sed cùm sint generalia, ad totam hanc tertiam Digestorum partem pertinent, etiamsi alijs aliter videatur. *Curac. obs. lib. 7. c. 32.* Ac de rebus Creditis, potius quàm

A Debitis: quoniam hic agitur de actionibus, quæ dantur ijs qui crediderunt, non de exceptionibus eorum qui debent. Et primò quidem, SI CERTVM PETATVR, quæ propria est inscriptio huius primi tituli, coque [illegible] ab his verbis communiter allega-
B ri nominarique solet, CERTVM est, cuius species, vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione quæ nominis vice fungitur, qualis quantaque sit ostenditur. *l. certum. 6. hoc tit. l. stipulation. 74. cum l. seq. de verb. oblig.* PETI-
C TVR autem CERTVM ex mutuo, vnde perinde est ac si inscripsisset, Si mutuum petatur. Sed quoniam in hoc titulo de Certo quod ex stipulatu petitur, nonnulla etiam sunt interspersa, maluit angustiore Certi vocabulo Legislator vti. At qua actione
D petitur Certum? Indicat, id altera tituli pars quæ sequitur, DE CONDICTIONE. Cùm igitur & de condictione, quæ ad mutuum repetendum competit, hic agatur, vt ex inscriptione liquet, de vtroque videamus.

¶ MVTVVM reciprocum est: 2
E & ad illum pertinet, qui aliquid reddit: vt cum dicimus mutuum amorem, vel officium quod pro alio accepto refertur, Itaque debitor propriè mutuum reddere dicitur. Sed in hoc contractu, quia mutuationi initium facit creditor, is quoque mutuum da-

re

re dicitur. Dictum autem est Mutuum, quasi μοῦ τεὸν, authore Varrone, & Græcam interpretantur etymologiã I. C. ab eo, quòd de Meo Tuum fit: *l. 2. §. appell. 8. hoc tit. Institut. quibus mod. re contr. obl. in prin.* non modò solum hoc contractu transfertur dominium in debitorem (nam idem fit in venditione, permutatione, &c. sed quia mutuum est rerum fungibilium, id est earum, quæ mutuis vicibus funguntur, & quarum altera alterius ita locũ supplet, vt quod meum est, in eodem genere, atq; adeo vsu idẽ cum tuo sit. Vnde mutuum dictum, quia qualem tibi rem mutuo do, talem in eodem genere recipio: vt mea & tua res ferè vnum sint, vt ita dicam, & idem. Mutuationes fiunt cùm quod nõ habes, aliunde sumis. *Cic. lib. 3. de Orat.*

9 ¶ MVTVVM, est contractus iuris gentium nominatus, stricti iuris, *l. aut si mutua. de eo quod cert. loc.* qui re perficitur in quo rem fungibilem eo animo, vt nũc quidem accipientis fiat: aliquando tamen is non eandem speciem quam dedimus, sed idem genus reddat. Hæc definitio, ne quis eam temerè repudiet, ex verbis consultorum est sumpta. Dixi esse IVRIS GENTIVM. vt pleræque sunt cõuentiones *l. iuris gentium, 7. de pact.* Nominatum quia quũ ad parandam pecuniam, sine qua commercia consistere nequeunt, A *l. 1. de contrah. empt.* contractus hic apud omnes gentes frequenti esset in vsu, facilè nomen propriũ inuenit. Addo, esse stricti iuris: quia strictam habet ex sua natura regulam, qua omnia, Arithmetica proportione, ad æqualitatem eorum quæ data sunt exiguntur. B *l. 3. hoc tit.* Et hæc quidem ad genus pertinent. Reliqua quæ adduntur, differentiam mostrant, qua à cæteris contractibus, præsertim commodato & permutatione, inter quos hic interiectus est, mutuum secernitur: à commodato quidem, quòd in illo dominium C non transferatur, sed eadem species reddi debeat: in hoc res accipientis fiat, qui non eandẽ speciem, sed idem genus restituit: à permutatione, quòd in illa diuersi res generis communicẽtur, in mutuo verò ea quæ sunt in eodem genere fungibilia. Sed de D his quę pertinent ad differentiam, id est, substantiam formamque mutui, paulò pòst plura dicentur.

¶ Causa efficiens mutui, est 10
Conuentio ac Consensus contrahentium, vnà Cum Traditione rei, quæ præcipuè mutuum conciliat. Neque enim solo consen- E su, sed multo magis Re perficitur: *d. l. 2. §. creditum, 3. vers. item. in princip. Institut. quib. mod. re contr. obl.* Nam vltra id quod datum est, non contrahitur mutuum, etiamsi sit promissum: *l. rogasti, 11. §. 1. hoc tit.* vnde apparet, Rem non

Con-

Conuentionem præcipuè atten-
di. Licet tamen ſtipulari quid ſu-
pra mutuum, ad legitimum vſu-
rarum modum, *l. cùm vltra*, 9. *C.*
de non num. pecun. aut pactũ mu-
tuò adijcere : *Iaſ. poſt Bart. in d.*
l. rogaſti : *& ibi Bald. Alc. &c.*
quod tamen Canon. improbant.
qui quicquid ſupra ſortem adij-
citur, vſuram eſſe cenſent, & rem
illicitam : *cap. conſuluit, de vſuris.*
Panor. & Dd. in c. fi. eodem : adeò
vt ne tale quidem pactum in mu-
tuo admittant, vt tantundem
contrà aliquando mutuò detur.
Corn. conſil. 44. in conſultatione, n.
5. vol. 2. Henn. God. conſ. de præſcr.
num. 88. per doctrinam. Panorm.
in dict. c. conſuluit, in fin. & Hoſt.
ibid. num. 8. Porrò mutui cõuen-
tio, quia res inter homines vtili-
ter communicat, Iure gentium
inuenta eſt : Ciuili porrò iure ap-
probata, vt & cæteri omnes con-
tractus, §. *ius autem gentium, In-*
ſtit. de iur. nat. gent. & ciuil. l. quod
ſi minor, 24. §. *non ſemper*, 1. *de*
minor.

11 ¶ Cauſa materialis, eſt res quæ
Pondere, Numero, Menſura con-
ſtat, quoniam earum rerum da-
tione poſſumus in creditum ire :
d. l. 2. §. 1. id eſt, mutuum contra-
re : propterea quod in genere
ſuo functionem recipiunt per ſo-
lutionem, magis quam ſpecie:
hoc eſt, quoniam in his reb. ma-
gis reſpicimus quantitatem, vim
ac valorem, quam corpora : *l. Ti-*
tio, de leg. 2. l. ſi i. cen. de ſolution-

A *bus* eo fit, vt fungantur ai; ...
rum vice, cùm per ſolutionem
vna res pro altera redditur, ita vt
vna tantùm præſtet quantùm al-
tera, non modò ipſa ſubſtantia ac
qualitate, ſed etiam vſu : *Con.*
lib. 1. cap. 1. vt creditor planè idẽ
recipere videatur quod dedit, nõ
B quidem in ſpecie : nam corpora
certè diuerſa ſunt. (Specie enim
vocabulum hic I.C. ſuo more in-
diuiduis corporibus tribuit) ſed
per ſolutionem, quæ (vt dixi)
planè id reddit creditori quod
dedit. Verbi gratia : Si mihi vinũ
certi generis & bonitatis, certa
C menſura multò dederis, eoque
conſumpto tibi eadem menſura
de meo, quod eiuſdem eſt gene-
ris, bonitatis ac precij, ſatisfaciã :
hic non reſtituo tuam tibi ſpeciẽ
quæ conſumpta eſt, ſed in effectu
per ſolutionem idem tibi reddo :
quia meum vinum tui iam con-
D ſumpti vice fungitur : tantumq;
tibi præſtat, quantùm quod mihi
dediſti, præſtare poterat, non
modò ſubſtantia & qualitate, ſed
etiam valore atq; vſu. Diuerſum
eſt in cæteris rebus, in quib. ideo
in creditũ ire non poſſumus, quia
functionem non recipiunt, etiam
E in eodem genere : Vt cum hom o
aut pecus alicui datur, vt in eodẽ
genere reſtituatur aliud. Hic cõ-
tractus mutuum non eſt, ſed per-
mutatio. Nec enim hæc [illegible]
ctionem recipiunt in gen[illegible] q[illegible]
animal etſi ſimile eſt a[illegible] an[illegible]
tibus in ſuo genere, tamen in[illegible]
uidua

in sua ipsa specie, probitate, vsu A dixerunt: vt hic verum sit, quod dicitur: Nullum simile esse idem: *Dd. in l. quod Nerua*, 32. *depositi*. Cum autem ea sit natura mutui, vt idem omnino reddi debeat, neque aliud pro alio solui inuito creditori possit: *l. 2. §. 1. hoc titul.* apparet, quamobrem hæ res in B mutuum non cadunt. Sunt qui *Duar. disp. lib.* 1. *cap.* 14. paulò aliter ea I.C. verba QVÆ RECIPIVNT FVNCTIONEM, &c. interpretantur. Nã inquiũt, vt fungi officio aut alio munere dicitur, qui facit quod facere debet, & ad quod destinatus est: *l.* C *in metallum*, 22. *de pœn. l. pratoria. de prat. stip. l.* 3. *de coll. dotis. cum simil.* ita I. C. rem quoq; fungi aiunt, cùm confertur ad illum vsum, cuius gratia parata est: vt cùm datur, soluitur, &c. Sed Vlpian tit. 6. disertè monstrat, eam dici rem fungi, quæ datur & red- D ditur. In rebus igitur quæ pondere, numero, mensura constant, contrahi potest mutuum: quia functionem, id est, communicationem, dationem, redditionem, vsum, satisfactionem recipiunt, id est, præstant non quidem specie, id est, in ipso indiuiduo: quia E inutiliter communicarentur, si eadem species esset reddenda, cùm illarum non sit vsus, nisi in abusu: sed in genere per solutionem, quia solutio eiusdem generis facit, vt eadem res quæ data vsuque consumpta est, creditori reddi videatur.

¶ Causa formalis, ipsa mutui 11 datio: quæ fit eo animo, vt de Meo Tuum fiat. Vnde quia nemo dare potest, id est, rem & dominium transferre, *l. fi. de condict. causa data. l. non videntur.* 167. *de reg. iur.* nisi dominus, *l. nemo plus iuris*, 54. *de reg. iur. l. mater. C. de rei vend.* fit, vt in mutui datione dominum oporteat esse dantem, *d. l. 2. §. fin.* Requiritur igitur in mutuo rei Datio, *d. l.* 2. *§. creditum.* 3 *l. cert.* 9. *§. numeraui.* 3. *hoc tit.* hoc est, dominij translatio, *l. fin. de cond. cau. da.* & consensus contrahentium: *l. si me & Titium.* 23. *hoc titul.* deficiente verò horum alterutro, deficit, aut pendet, aut ex pòst facto tantùm confirmatur mutuum. verbi gratia si consensus deest, aut voluntas contrahendi mutuum: vt cùm non eo animo datur, vt statim ex rei præstatione mutuum contrahatur, sed existente aliqua conditione, aut cùm ex alia causa datur: *l. proinde*, 9. *l. non omnis*, 19. *hoc tit.* vel cùm consensu caret qui dat, vt furiosus, pupillus: vel cùm error interuenit: quibus casibus non consistit initio mutuum, sed consumptione rei conciliatur, *l. si à furioso.* 12. *d. l. non omnis. §. si pupillus.* 1. *d. l. si me & Titium.* 32. vnde Vtilis condictio competit. *l.* 4. *C. si cert pet. d. l. si me & titium. Cuiac. obser. lib.* 5. *c.* 29. Amplius vult Vlp. *l. si ego.* 18. *hoc tit.* errore interueniente, ne nummos quidem accipientis fieri:

fieri: quod accipiendum est irreuocabiliter, & iuris subtilitate, quin repeti possint. Nam verè transire dominium, quando vterque ex titulo translatiuo contrahit, alibi ostenditur: *l. cum in corpus. 36. de acquir. rer. dom. & dixi. Institut. ad tit. de rer. diuis. §. per traditionem. 33.* est enim hac in specie, consensus in dominio transferendo: idque non negat Vlpian. *dict. l. si ego. in fine.* quia postea subdit: Consumptus nummus condicenti obstare exceptionem: condicit autem nemo rem suam, sed translatam: *l. 1. §. fin. de condict. trit. & l. fin. vsufr. quem. caue.* & quanquam loquatur de consumptis nummis, tamen quin idem obtinere debeat illis extantibus, vt scilicet obstet exceptio, nulla causa est. Ediuersò si res deficit, quamuis consensus interueniat, mutuum non existit. vnde Paulus inquit: Qui pecuniam accepturus spopondit creditori futuro, in potestate habet ne ei accipiendo se obstringat, *l. qui pecuniam. 30. hoc tit.* Etsi enim verbis credimus, quodam actu ad obligationem comparandā interposito, vt stipulatione: *d. l. 2. §. fin. hoc tit. l. si pœnam. 68. de verb. obl.* tamen nisi rei præstatio postea accedat, mutuum non perficitur. Si igitur creditori futuro promittit debitor, quia ea stipulatio conditionem hanc habet; Si mutuū datum fuerit: ea non existente, quod fieri potest si debitor pecu-

A niam accipere recuset, *l. pen. infr. quæ res pigno.* stipulatio ad nihilū redigitur. Hinc & illud est, quod si dedero tibi decem vt vndecim debeas, nihil amplius quam 10. condici poterunt, quia vlterius res nulla interuenit. *l. rogasti. 11. §. penult. hoc tit.* Item, si dominus B non sit qui dedit, nummi accipientis non fiunt: ideoque deficit etiam mutuum: vt si seruus pecuniam domini mutuò det, *dict. l. rogasti, §. fin. hoc tit.* vel fur rem furto sublatam, *l. nam etsi fur. 13. hoc tit.* vel socius rem communē, *l. si socius. 16. hoc tit.* Sed in omC nibus his si pecunia consumpta sit, cùm res quæ esse desijt, vendicari nequeat, conciliatur mutuum, vt domino Condictio dari possit: quia æquum & bonum est, pecuniam domini, quæ ad te sine ipsius voluntate peruenit, & consumpta est, illi reddi, *d. l. si me & D Titium.* Sic si depositam apud te pecuniam placeat subinde esse mutuam, mutuum contrahitur: *l. si certi, 9. §. vlt. hoc tit.* si rem vendendā dedero, vt pretio vtare, *l. rogasti hoc tit.* aut debitorem meum tibi iussi soluere, vel quod mihi debes in causam mutui sumere, stricta quidem ratione non contrahitur mutuum, *l. qui negotia. 34. mand.* quia nihil de meo tuum fit: & non pactis, verum Rebus illud inducitur: iure tamen singulari, & ex vtilitate commerciorum, etiam hic mutuum sustinetur, *l. singularia, l. rogasti.*

rogasti. hoc tit. Illud quoque in forma & natura mutui est, vt eadem omnino reddantur; non modò in genere, sed etiam bonitate & valore: *l. 3. hoc t.* nam Creditori inuito aliud pro alio solui nequit. *l. 2. §. 1 hoc tit.* Hinc & illud fit, vt huius contractus actio Stricti sit iuris, non Bonæ fidei. *l. aut si mutua. 6. de eo quod cert. loc.* Nec enim in ea licet iudici ex bono & æquo arbitrari, quid quomodo sit restituendum: sed omnia sunt ipsius contractus natura atque regulis metienda, quæ exigunt rerum vltrò citroq; æqualitatem, vt cuius generis ac qualitatis res mutuò data est, illiusmodi omnimodò reddatur. Quanquam illud video quibusdam placuisse, si æstimationem offerat rei creditæ debitor, nullaque captio sit creditoris, æquum esse hanc solutionem admitti, *l. vinum. 22. hoc tit. l. si. de condict. triti. l. quoties in diem. 59. de verb. obl.* Nec enim affectionem vllam probabilem his in rebus fungibilibus creditor prætendere potest, quando pecunia, quæ vice rerum fungitur, *l. 1. de contrahend. empt.* facilè parentur, & extingui nequeat, *l. in ratione. 30. §. incerta. ad. l. Falcidiam.* Ego tamen magis puto, inuitum creditorem ad recipiendum aliud quàm quod dedit, compelli non posse: *l. 2. §. 1. l. 3. hoc titul.* præsertim cùm in mutuo versetur obligatio Dandi, non Faciendi: in qua æstimatio

A iuuicem rei debitæ succedere non solet: *l. vbi 73. §. fin. l. stipulatione. 72. vbi Bartol. & Dd. de verbor. obligat.* & tum demum ad æstimationem perueniri, & de ea quæri arbitror, quando eam oblatã non repudiat actor, nec quippiam opponit, atque ita Iuliani B responsum interpretor & intelligo: *dict. l. vinum. vt in l. 6. l. si vi. 15. l. 1. §. quod autem infra vnde vi. vbi dixi num.* 13. in quo quando nulla extet de oppositione actoris contra æstimationem mentio, nec nos illam præsumere aut supplere debemus, cùm C exceptiones & oppositiones sint facti; Facta autem non præsumantur, sed probentur, *l. asseueratio. Cod. de non num. pec. l. fine, C. de probat. vide Castr. in l. vnic. C. vt quæ des. aduoc.* Quanquã & illud dici potest, non de æstimatione rei totali, sed de particulari D interesse Iulianum, *d. l. vinum. 22.* agere, quod supra vinum mutuo datum postulatur, & æstimandũ est ex eo quod sua die, vel saltem litis contestatæ tempore non fuerit restitutum, *vt in l. exhibitionis. C. ad exh. l. 3. §. item Iulian. l. quòd si Ephesi. de eo quod cer. loc.* E Ex eadem ratione & illud fortè defendi potest, pecuniam mutuò datam, in eadem specie monetæ reddendam esse, *l. Paulus respondit, vbi Bart. limitat, nisi creditoris nihil intersit. ff. de solut.* atq; etiam eodem in valore & precio, quo data fuit, etiãsi postmodum

valor

valor auctus sit, vel decreuerit. *vide latè Molin. in tracta. vsura. quæst. 93. num. 693. cum multis seqq. ar. senior. in l. cum quid, hoc titul.* cæteroqui nec tantundẽ; neque idem, sed pauciores pluresve nummi, quàm sunt accepti, dabuntur, si secundum præsentem monetæ cursum, non illũ qui tempore mutui fuit, fiat solutio: id quod contra naturam est mutui, atque æquitatem: *l. 3. hoc titul.* etiamsi Dd. in alia omnia discesserint: *Bart. in dict. l. Paulus num. 6. & 10. de solut. & in l. cum quid. vbi Alex. Ias. & communiter Dd. hoc tit. & idem Bart. in l. 1. cùm aurum de aur. legat. & alij quos cumulat. Molin. præalleg. loc.* quorum tamen opinio vsu recepta est, maximè illa ex causa, quod debitor non plus reddere videatur quàm accepit: nam iuxta valorem qui fuit tempore mutui, etiam ipse acceptis nummis proculdubio vtitur, h.e. eodem valore atque æstimatione eos exponit. Nec enim quisquam accipit mutuò, vt ociosam apud se pecuniam retineat, sed magis vt illa etiam vrgente necessitate vtatur, vtendoq; eam expendat. Vnde siue postea decrescat, siue augeatur precium, nihil vltra quàm accepit, reddere videtur. Verbi gratia: Dedi tibi ante 20. annos mutuò 100. Ioachimicos, singulos pro grossis 25. qui nunc tantùm 24. valent. Eos illo ipso mutuationis tempore, pro 25.

A singulos proculdubio expendisti. Etsi igitur nunc tantùm pro 24. accipere cogar, tu tamen nullum damnum pateris, cùm eodem valore expenderis antea, quo ego illos tibi dedi. Id quoque naturæ mutui consentaneum est, vt periculum pertineat ad eum, qui mu- B tuò accepit: *§. item is. Inst. quib. mo. re contra. obl. vbi dixi.* cùm quia ipsius gratia contractus initur, *l. si vt certo. 5. §. nunc videndum. 2. commodati.* tum quod dominus est, cui res perire solet: *l. pignus. C. de pignor. act.* postremò, quoniam res in genere consisten- C tes, vt sunt quæ pondere, numero, mensura constant, perire nequeunt, neque debitorem interitu liberant, *l. incendium. Cod. si cert. petat.*

¶ Causa finalis mutui est, Vt 13
res ad necessitatem vitæ opportunæ, quarum in consumptione D vsus est, inter homines communicentur, alijque aliorum beneficijs atque auxilio benignè gaudeant & fruantur. Illud quoque ad causam mutui finalem pertinet, quòd eo animo datur accipiturque, vt aliquandiu re credita fruatur debitor: *l. in commoda- E to. 17. §. sicut. 3. infr. commod.* non enim debet creditor cum sacco, vt aiunt, venire paratus: *l. quod dicimus. 105. de solut.* sed spatiũ aliquod relinquendum est debitori, intra quod re commodè vtatur. Deinde vt eo spatio elapso, quod aut exprimitur in contra-

ctu, aut intelligitur, debitor rem in eadem bonitate, eodemque genere reddat (vt paulò ante dictum est) quantumuis id expressè non sit actum, *l. 3. h. t.*

14 ¶ Nunc de vltima parte huius tituli, videlicet de Condictione, agamus. Condictionis generali nomine omnes actiones Personales veniunt, quod ijs acturi nō in ius ducere aut rapere debitorem solent, more iudiciorum olim solemni: *vide sup. de in ius vocand.* sed coram testibus condicere, id est, Denunciare diem, ac conuenire cum reo qua die iudicio sisteretur, *§. appellamus. Inst. de actio.* Ex omni autem contractu aut Certum petitur, aut incertum, *l. stipulationum, 2. de verb. oblig.* Ad incertum petendū actio Ex stipulatu, & aliæ condictiones pro varietate obligationū competunt: de quibus suo loco. Illæ verò actiones personales, quibus certi quid comprehensum est, quod quale quantunque sit apparet, vocantur generali nomine Certi condictiones: ex quacunque tandem causa & obligatione descendāt, siue ex certo aliquo, id est (quantùm arbitror) nominato contractu, vel qui certum continet, siue ex incerto & innominato, *l. certi condictio. 9. in princip. hoc tit.* aut in quo initio certum non fuit, sed ex post facto fit certum. Propriè tamen & specialiter illa appellatur Certi condictio, quæ vel ex mutuo, A vel ex stipulatione certæ summæ datur, *Institut. de verb. obligat.* Neque enim certior fieri designatio potest, quàm cùm res fungibilis certo pondere, numero, mensura circumscribitur, quod fit in Actione mutui: vel qualis quantaque sit certis obli- B gationis verbis designatur, quod fit in Stipulatione. Hinc factum est, vt cùm cæteræ condictiones in propriū ferè nomen transeant, solæ hæ actiones nullo alio speciali nomine, quàm Condictionis certi appellentur. Cùm autem hoc in titulo non modò de con- C dictione certi ex mutuo, sed etiā ex stipulatu agatur, propterea quòd olim cum non gratuitò darent mutuò, sed vt plurimum fœneratò, magis verborum obligatione creditores sibi cauebant, qua sortem & vsuras stipulabantur, *l. 2. §. fin. l. lecta, 40. l. penult.* D *hoc tit. d. l. si pœnam. 58. de verb. obligat.* quàm solo contractu mutui, ex quo nihil amplius deberi potest quàm datum est: *d. l. legasti. §. si tibi, hoc t.* rectius inscriptio facta est De certi condictione, quæ ex vtraque & mutui & stipulationis obligatione descen- E dit: quàm de Mutuo, vel Mutui actione.

De iureiurando, siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali. Tit. II.

C.4.1.2.59.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid sit iusiurandum.*
3 *Quot eius partes.*
4 *Causa efficiens.*
5 *Materia: & non esse temerè iurandum.*
6 *Forma & finis.*
7 *Species.*
8 *De iureiurando voluntario.*
9 *De iudiciali.*
10 *De necessario.*
11 *Explicatio legis admonendi.*
12 *Edictum Pratori.*
13 *Effectus iusiurandi.*
14 *Adiacentia, affinia, contraria.*

1 SÆpenumero † dixi, Pandectas ad formam & vsum forẽsem esse compositas: ac continuã D titulorum seriem interdum noua aliqua materia interfecari, iudiciorum ordine ac praxi id requirente. Cùm itaque in mutui & rerum creditarum ambiguitatibus decidendis, maximus sit iusiurandi vsus, & ad id deficientibus in hoc genere probationibus E peruenire soleat. *Paul. lib. 5. tit. 15. & lib. 2. t. 1.* adeò vt quidam non inuenustè dixerit, *Gell. lib. 16. cap. 7.* Emplastrum æris alieni esse iusiurandum; meritò ad materiam mutui & condictionis certi, hic de iureiurando tractatus quo condictionum ambiguitates expediri solent, adiungitur: quemadmodum & in Codice, vno titulo & Res creditas, & Iusiurandum pertractari, videre licet.

¶ IVSIVRANDVM, est assumptio nominis Diuini ad con- 2 B firmandam iurantis fidem, *Bald. in Rubr. hoc tit.* vel potius est Inuocatio Dei, qua petimus vt sit testis nostræ asseuerationis, *Cic. lib. 3. Offic.* & puniat fallentes. Ex † quo liquet, duas esse iusiurandi partes: alteram Inuocationem 3 Dei, vt ipse καρδιογνώστης, testis C sit nos vera dicere: alteram, Imprecationem nostri, qua deuouemus nos pœnis & vindictæ Diuinæ, si fallamus De speciebus paulò pòst opportunius dicetur, si prius causas exposuerimus.

¶ Causa efficiens Iurisiurandi 4 est, quod quidem ad hanc materiam, institutumque nostrum attinet, alias Pactio ipsorum litigatorum, qui deficientibus probationibus, aut vt iureiurando res dirimatur, conueniunt aut inuicem illud in iudicio deferunt, vt omnino præstandum vel referendum sit: aliàs verò Authoritas iudicis, qui in defectum supplemẽtumque probationis, iurandi necessitatem alterutri litigatorum imponit, *l. 1. hoc tit.* Videtur autem consuetudine quadam in vsum venisse, authore Gaio, *in d. l. 1.* iurisiurandi religio, in remedium expediendarum litium,

vt veritas quæ humano ingenio erui non potest, ad Deum omnium rerum conscium referatur, eoque teste atque iudice obscura explicentur. Postea Prætor suo Edicto eiuscemodi religionem confirmauit, & sanctam esse voluit.

5 ¶ Materia Circa quam, sunt res honestæ & licitæ: nec debet esse vinculum iniquitatis, *cap.* 1. *eod. lib.* 6. neque obligatorium est, vt aiunt, contra bonos mores iuramentum, *c. non est obligatorium, de reg. iur. in* 6. *cap. vbi, cap. cùm contingit, de elect. cap.* 2. *de reb. Eccles. non alienandis, c. quanto,* 18. *de iureiur.* Ad quatuor autem ferè iusiurandum adhiberi solet. Primò ad fidei promissionem, vt cum vasallus domino fidelitatem iureiurando addicit, *tot. tit. de forma fidelitatis, in vsibus feud.* aut magistratus Reipub. & alij alijs, *l. de creationibus* 10. *Cod. de Episc. audi. l. fi. C. de curat. furio. tot. tit. de form. fidel. in vsib. feud. cum sim.* Quo in genere receptum est etiam iuramentum, vt vocant, Assecurationis: *cap. nimis.* 30. *de iureiur. c. solitæ, de maior. & obed.* quod tam subditi quàm exempti, vt personæ Ecclesiasticæ, domino territorij in quo prædia possidēt, præstare compelluntur, *cap. vnic. §. verum. de stat. rel. lib.* 6. *c. vnic. vbi Matth. de Affl. qual. iura vasall. cap vnic. §. consules. & §. vasalli, de pace Const. Iacob. in tract. feud. ad ver. sed an Princeps, num.*

A 15. 16. *& verb. qui quidem inutiliti, num.* 9. *& de homag. num.* 13. *&* 14. *Panor. Imol. & Dd. in dict. c. nimis, de iureiur.* Secundò ad Obligationem producendam, cum aliquis iurat se quid daturū facturumve: quod iusiurandum non obligare, *Dd. in l. si quis pro* B *eo.* 56 *ff de fideiuss. Bart. in l. vt iurisiurandi, de oper. liber. Ias. in Auth. Sacramenta. num.* 7. *Cod. si aduer. ven.* impiè docent, cùm omne iusiurandum rei licitæ sit seruandum, *cap. cùm contingat, de iureiur. c. quamuis, de pact. in* 6. *l.* 1. *cum. Auth. Cod. si aduers.* C *vend. l. si quis maior.* 41. *de transf.* nec minus iureiurādo alieni promitti possit quàm nudis verbis, *c. iuramenti,* 22. *q.* 1. *c.* 2. *de pact. in* 6. Cui non obstat d. l. si quis pro eo, 56. de fideiuss. ex qua generalem regulam extruxerunt, Iusiurandum non esse modum inducendæ D obligationis. Loquitur enim in casu speciali, cùm ingenuus homo operas officiales promittit, tanquā libertus. Quod quia ingenuitati planè contrariū est, & LL. improbatū, *l. vt iurisiurandi,* 7. *de oper. liber. l. pen. si à paren. quis. fue. manu. l. nullum, de* E *obsequi. à libe. & lib. prast.* ideo non mirum est, eo casu iusiurandum iure Romanorum nullam producere obligationem, *l. iurisgentium,* 7. *§. si paciscar,* 16. *in fi. de pact. l. si quis inquilinos.* 112. *§. fin. de leg.* 1. Tertiò adhibetur, ad Contractuum confirmationem, *d. l.*

d. l. si quis maior. 41. C. de transf. l. A
1. C. si aduers. vend. cum Auth. seq. dict. cap. cum contingat. dict. c. quamuis. Quartò, ad Litis decisionem, in supplementum vel defectum probationis: de quo iureiurando hic propriè agitur. De reliquis suo loco dicemus. Sed excepto primo & hoc vltimo casu, haud temerè ad ineundam confirmandáve obligationem est iurandum. Etenim nec viri boni est, vt dicebat Socrates, Deum suorum negociorum testem facilè accersere, neque superuacua iuramenta aut defendenda sunt temere, aut præstanda, *cap. 2. de probat. Spec. de test. §. 1. num. 41.* Et extat apud Vlpian. *l. si duo. 13. §. fin. hoc tit.* dicterium πρoπετῶς μὴ ὄμνυε. Quid quòd Sacræ literæ & Diuina præcepta temerariam iurandi facilitatem imprimis damnant? *cap. etsi Christus, de iureiur. Matt. c. 5.* Sed vt ad iusiurandum hoc nostrum iudiciale reuertamur, illud præstari inquit I.C. quacunque quis actione conuenitur: siue in personam, siue in rem, siue in factum, siue pœnali actione, vel quauis alia *l. 3. §. quacunque vbi vide omnino gloss. l. si duo. 13. §. idem, hoc tit. adde, si placet Schurff. cons. 47. quod in præsenti circa fi. cent. 1* Et in summa, ad pecunias & ad omnes res locum habet, *l. iusiurandum. 34. hoc t.* Ad formam iurisiurandi requiritur Formalitas, & Specifica verborum expressio, vt loquuntur. *Dec. in l. semper. 35. num. 13. de reg. iur. per not. Panor. Ant. Butr. in c. pen. de iureiur.*

¶ Forma verò conceptis verbis iurandi, veteri Romanorum more duplex fuit. Aut enim testis inuocabatur Deus, vt apud Virgil. 12. Æn.

B *Esto nunc Sol testis, & hæc mihi terra precanti,*
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno Item:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit:
Tango aras mediosq; ignes, & numina testor.

C Aut iurans sibi malè precabatur, si fefellisset, verbis illis solennibus: Si sciens fallo, ita me Diespiter, salua vrbe arceq; bonis ejiciat, vt ego hunc lapidem. Silicem enim lapidem manu tenens imprecabatur, quem postea qua poterat vi projiciebat: vt est apud Plau. Cic. Liuii. & alios passim, D vtroque modo ex animi sententia, h. e. fide & conscientia bona iurari pronunciabatur, l. 3. §. *einsdem. 1. de testib. Cic. in Aca. & li. 3. Offic. Liu lib. 22. Gell. lib. 4. c. vlt. Cuiac. obs. lib. 1. c. 20.* Sed prior forma, vti plenior & melior E (nam & is qui Deum testē inuocat, simul se pœnæ periurij obstringit) iure nostro recepta est, neque aliter quàm per Nomen Dei iurari solet. *Panorm. in cap. 2. de sponsa lib.* Vnde qui per salutem suam iurat, aut per caput, licet per Deū iurare videatur (re-

ſpectu enim Diuini numinis ita iurat, vt nolit ſaluum ſe, ſi feſellerit:) attamen ſi non ita ſpecialiter ei delatum eſt, vt hoc modo iuraret (iurari enim oportet, vt delatum eſt) *l. 3. § fin. h. t.* minimè iuraſse videtur; *l. qui per ſalutem. 33 l. fin. l. 4. & 5. hoc tit.* Sed de forma iuriſiurandi Volũtarij partes inter ſe conueniunt, omneque iuſiurandum licitæ nec improbatæ religionis Prætor tuetur. *d. l. 5. in princ. & §. ſed & ſi quis. 3. hoc titul.* In iudicio autem, ſi inter litigatores de qualitate iuramenti fuerit dubitatum, conceptio eius in arbitrio iudicãtis eſt, qui formam illam ſequi ſolet, vt per Deum tantùm iuretur, *l. iuſiurandum. 34. §. 4. hoc tit.* Et ita quidem apud Veteres fuit obſeruatum. Poſtea verò quàm Auguſti Chriſtianam religionem profeſſi ſunt, moribus receptum fuiſſe videtur, vt tactis Sacroſanctis Euangelijs iuſiurandum daretur, *in Auth. de ſanctiſ. Epiſc. l. rem non nouam. 12. §. patron. C. de iud. l. de creationib. 20. cum ſimil. C. de epiſc. aud.* Per nomen tamen ſolius ver. Dei in noſtra Chriſtiana Repub. iurandum eſt: ſecundum præceptum, in nomine Dei tui iurabis: vt diuinis literis habetur expreſſum, *Exod. 23. Iudic. 11. Deut. 6. & 10. Ioſue 23. Matt. 5.* Cùm enim iuſiurandum tantùm vni Deo præſtetur, *Anchor. conſil. 192. in auxilium, num. 1.* & ſit inuocatio; quæ ſoli Deo

A

καρδιογνώσῃ & omnipotenti debeatur, efficitur, & per huius quoque ſolis nomen iurandum eſſe. Reliq; per Creaturas iurandi formæ, etſi praua quadam conſuetũdine inueterauerint: tamen ſunt, vt loquitur Chriſtus Matth. 5. 37. ἐκ τ̃ πονηροῦ. Et quanquã

B

in iurandi forma multum valet conſuetudo, ſecundùm quam iuramenta ſunt concipienda: tamẽ hoc ita accidiendum eſt, dum ne iuri diuino ſint contraria· *Iaſ. in l. fin. n. 2. qui ſatiſd. cogan.* Vnde videmus, ſolennitatẽ tangendorum Euangeliorum, quaſi non

C

neceſſariam, *Felin. in c. 2. nu. 14. de ſponſ. per c. etſi Chriſtus, de iureiur. Socin. in l. 3. §. iurari, hoc tit. per §. fin. in Auth. vt non luxur. contra nat.* multis locis omitti: & inuocationem hominũ mortuorum, vt impiam & iure Diuino damnatam in curiis bene inſtitutis repudiari. Nam nulla, quãuis

D

inueteratiſsima conſuetudine iuri Diuino præſcribi poteſt. *Bald. in l. 2. nu. 1. & 2. & l. eos. 27. C. de vſur. Schurff. conſ. 83. prædictæ, num. 11. cent. 3. per not. in c. fin. c. venerabilis, c. ad audientiam, extr. eod.* Illud rectius vſitatum vt per nomen ſolius

E

Dei, mares erectis duobus digitis primis, fœminę appoſita ad ſiniſtrum pectus dextera, in loco publico coram iudice iurent. Eſt etiam receptum, inter illuſtres præſertim & nobiles perſonas, vt loco iuramenti per fidem Principalem,

palem, seu generositatis ac nobilitatis promittatur: quod pro vero iureiurando haberi translatũ est, *cap. ad aures. vbi Panorm. n. 4. & 5. de his quæ vi met. cauſ. Hoſt. de iureiur. num. 1. gloſ. in cap. querelam. verb. præſtita. ne prala. vic. ſuas c. peruenit. de fideiuſſ. cap. 1. de ſepul. in 6. Iaſo. in l. 3. §. iurari. num. 3. de iureiur. c. ad Apoſtolica. vbi Innoc. de re iud. Bald. in cap. literas. in fin. de præſum. Land. in tract. de princip. nu. 258. & ſic de notoria conſuetudine & in Camera ſeruari, teſtatur Mynſing. obſeru. 17. cent. 1.* Quod admittunt alij, si per fidem Christianam promittatur: secus si per humanam, aut absolutè per fidem, quia de humana accipitur: *vide Couar. in c. quamuis de pact. in 6.* Causa finalis iurisiurandi, de quo nos loquimur, est, vt lites expediantur, *l. 1. hoc titul. 1.* & probationis defectus suppleatur. *l. qui eum 30. hoc tit.*

7 ¶ Species huius iurisiurandi, quod ad remedium expediendarum litium pertinet, quod lites finit. *l. 2. hoc tit.* (de hoc enim solo hic agimus) sunt tres, quemadmodum & inscriptio istius tituli indicat: Voluntarium, Iudiciale, & Necessarium. Voluntarium Græci interpretes faciunt non id, quod extra iudicium ex conuentione defertur, *l. iurisiur. 7. prin. hoc tit.* (nec enim de tali genere in hoc conditionum, & iudiciorũ argumento tractatur)

A sed quod in iudicio alter litigatorum alteri defert. *l. 1. l. qui iuraſſe, 26. §. 1. l. ſed etſi, 25. l. vlt. l. admonendi, 1. in fi. h. t. quam de tali iuramento accipiunt.* Potest enim ex multis causis recusare: *l. general. 12. C. de reb. cred.* potest referre semper is cui defertur,

B *l. iuſiur. 34. §. ait, 5. h. t.* Ergo non nisi sponte & voluntarius iurat. Est itaq; Voluntarium cùm respectu eius qui defert, tũ illius qui præstat. Necessarium statuunt, quod refertur, quia necessariò præstandum est, *l. pen. h. t.* Iudiciale verò, quod iudex

C defert, *d. l. admonendi. l. 3. C. eod.* Nec enim locus solus facit iudiciale (alioqui omne quod in iudicio defertur, & de quo hic agitur, sic appellatur) sed iudex ipse quam defert: à quo quæ proficiscuntur Iudicialia nominantur. *vt tit de prætor. ſtipul.* quod à

D mero iudicis officio proficiscantur, *l. 5. de verb. oblig.* Sed hæc à communi nostrorum schola abhorrent, vbi statuitur Voluntarium siue conuentionale, quod ex conuentione, per modũ transactionis extra iudicium defertur: *l. iuſiurandum quod, 17. l. ſi*

E *quis 30. hoc tit.* ita appellatum, quòd ex voluntate & sponte suscipiatur, II. Iudiciale, quod à parte parti in iudicio defertur. III. Necessarium, quod inopia probationis à iudice litigatori imponitur. Id enim quia recusari sine iustissima causa non potest,

teſt, *l. generaliter,* 12. §. *ſi autem, Cod. de reb. cred. cap. fin. in princip. extr. eod.* neceſſarium noſtris appellatur, Græcis ἀναγκαστὸν. Sunt autem inter has etiam ſpecies quædam noſtris differen-
8 tiæ. Iuſiurandum † Voluntariū nemo cogitur initiò ſuſcipere: poſtquā autem ſemel ex conuentione ſuſceptum eſt, præſtari omnino debet, neq; referri deferenti poteſt, *d.l. iuſiurandum,* 17. Sicut enim initiò libera poteſtas eſt vnicuiq; habendi vel non habendi contractus: ita renunciare conſtitutæ ſemel obligationi, aduerſario non conſentiente, ne mini licet, *l. ſicut, C. de act. l. in commodato,* 17. §. *ſicut cōmodati.* Quod autem ad vim & affectum attinet, hoc iuſiurandū ſpeciem continet tranſactionis, maioremque habet authoritatem quàm res iudicata, *l.* 2. *hoc tit.* & loco ſolutionis cedit, *l. qui iuraſſe.* §. *fin. cum l. ſeq. hoc tit.* adeò quidem, vt negotium iſto iureiurando deciſum, detecto etiam periurio, aut nouis repertis inſtrumentis, non retractetur: *l.* 1. *C. de reb. cred. l. admonend.* 31. *in fin. hoc tit. l. quòd ſi deferente,* 21. *cum l. ſeq. de dol. mal.* quemadmodum nec alia quæuis tranſactio. *l. ſub pratex.* 19. & 29. *C. de tranſact.*

¶ Porrò iudiciale iuſiurandū
9 deferre actor poteſt, etiamſi nihil præſtiterit aut probarit, vt eſt cōmunis opinio, *l. delata,* 9. *C. de reb. cred. l. manifeſta. vbi Iaſ. hoc t.* quod & ius Sax. ſequitur: *Land. lib.* 2. *art.* 6. *Fachſ. diff.* 52. quo tamen iure, ante litis conteſtationem delatio ab actore (nam in reo, qui exceptionē lite demum conteſtata proponit, *vide inf. de except.* & iuſiurandum defert, contrà obſeruandū eſſe arbitror) facienda eſt, nam ea pro mutatione libelli habetur, quæ poſt litem conteſtatam recipi non ſolet, *Chilia. c.* 66. *Fachſ. præall. loc. Reinh. diff. iudic.* 1. Porrò reus ita delatum non præciſè compellitur ſuſcipere: ſed ſi vult, poteſt id parti deferenti referre: *l. iuſiur.* 34. §. *ait prætor. hoc tit.* Alterum tamen facere cogitur, niſi ſoluere malit: *d.* §. *ait prætor. l. delata,* 9. *C. eod.* cum manifeſtæ ſit turpitudinis, nolle iurare, aut non referre. *l. manifeſta,* 38. *hoc tit.* Quod tamen ita verum eſt, ſi iudex delationem iuriſiurandi approbarit: *d. l. generaliter.* §. *ſed iuramento, C. eod.* aut niſi reus, conſcientiæ religionem teſtibus, & idoneis probationibus ſupplere poſſit. *Chil. præalle. loc. Salic. & alij in l.* 2. *& l. delata,* 9. *C. de reb. cred.* Qui autem iuſiurandum hoc defert, prius debet iurare, ſi exigatur, ſe non calumniandi animo iuſiurandum deferre. *d. l. iuſiuran.* 34. §. *qui iuſiurandum, l. ſi non fuerit,* 37. *hoc tit. d. l. delata. Paul. lib.* 2. *tit.* 1. & ſi ei referatur, iurare omnino cogetur: aut denegabitur illi actio,

actio, cùm non debeat ei displicere conditio iurisiurandi, quam primus detulit. *d. l. iusiurandum. §. ait prator*. Sed nec iusiurandum de calumnia referendi dabitur: quia nō est ferendus actor, si conditionis nomine, quam ipse detulit, de calumnia velit sibi iurari, *d. §. ait prator. Chilian. c.* 67. Qomodo enim iustè insimulet reum calumniæ, quando non ab illo, sed ab ipsomet actore necessitas iurandi sit profecta? Hoc autem iuramentum de calumnia, Speciale appellatur: & moribus nostris solùm obtinet, reliquis calumniæ iuramentis, quæ super tota lite præstantur, obsoletis. *Fachs. diff.* 47. *Reinh. diff. iud.* 7. Sanè si parato aduersario iurare, is qui detulit, remittat iusiurandum: id est, gratiam eius faciat, contentus voluntate suscepti iurisiurandi, perinde habebitur atque si iuratum esset, *l.* 4. *§. fin. l.* 5. *l. nam postea,* 9. *§.* 1. *hoc tit. l. actori.* 8. *C. eod. Paul. lib.* 2. *tit.* 1. Potest tamen iure Ciuili (nam Saxonico pœnitere post Guarandam non licet, *Fachs. diff.* 53. *per art.* 11. *lib.* 2. *Reinh. diff. iudic.* 14.) etiam non remittere, & ante præstitum iusiurandum illud reuocare, adque probationes reuerti. *l. si quis* 11. *C. de reb. cred. Bart. in l. non erit. §. fin. hoc tit.* Est & illud quæstionis, An per procuratorem iusiurandum præstari possit: *Auth. princip. Cod. de iur. prop. calum, vide* A *Bart. in l. qui bona. §. si alieno. n.* 15. *de damn. infect. vbi concludit posse, Land. lib.* 1. *art.* 46. *vide Dd. in cap. fi. ext. eod. gloss. fin. in l. ad egregias,* 15. *h. titul. qua contrà concludit: sed opinio Bartol. seruatur in praxi pro qua text. in cap.* 2. *de testibus, lib.* 6. item, B An per hæredem, si fortè antequam iuret, reus vel actor decedat: *l. generaliter.* 12. *C. de reb. cred. Ias. in l. admonendi. n.* 313. *h. t. & in l. pen. & hoc iudicium. numer.* 5. *&* 7. *ne quis eum qui in ius voc. Rom. cons.* 290. *Land. lib.* 3. *art.* 11. *Reinhar. diff. iud.* 34. C quæ in nostris Cōmentariis methodicis prolixius examinabuntur. Quod ad effectum attinet, nihil video hoc Iudiciale iusiurandum differre à superiore: cùm ex conuentione quodammodo descendat, eique stare litigatores velint; *l. qui iurasse.* 26. *§. fin. hoc* D *titul.* adeò vt arbitrer, sententiam post eiuscemodi iusiurandū ciuili iure non requiri. nam moribus aliter obseruari scio. Actionem enim denegari, postquam ita iuratum est, imò actionem & exceptionem ex eiuscemodi iureiurando oriri, Iurisicon. testan- E tur, *l. nam postea. in princ. & §.* 1. *hoc tit.* & nihil amplius post iusiurandum quæri aiunt, *l.* 5. *§. dato. hoc titul. l. post rem.* 56. *de re iudic.* Ex quibus omnibus satis apparet, post datum hoc iusiurandum litigatores, quasi transactione aut solutione facta, *l. iusiurandum.* 27.

27. *hoc titul.* à limine iudicij remouere: *c. 1. de lit. contest. lib. 6.* præsertim cùm vlteriorem quæstionem Prætor edicto inhibeat.

10 ¶ Necessarium iusiurandū præstare omnino cogitur is cui delatum est. nam parendum est voci iudicis, *cap. fin. ext. eod.* qui eiusmodi iusiurandum, quādo scilicet à partibus est petitum (nam alioqui iudex officium suum non impartit. *Ias. post Bart. & Dd. in l. admonendi. nu. 316. 317. de iureiur. vbi dicit hanc esse communem.*) in defectum vel supplementum legitimarum probationum defert, *l. in bona fidei. Cod. de rebus credit.* vbi neque nihil, neque plenè probatum est: quanquam indistinctè in iudiciali iureiurando delata conditione omnino aut iurandum, aut referendum est, *l. delata. 9. C. de reb. cred.* vt diximus, & vsu obseruatur. Cæterùm hic nulla probatione facta, reus debet absolui, etiamsi nihil præstet: *d. c. fin. l. qui accusare. C. de edend.* si plenè, condemnari. *l. cum reis. 18. de pœn.* Cùm autem suspicionibus tantùm oneratus est reus, deferre illi iusiurandum potest iudex in defectum probationis, vt sese purget, *d. c. fin. tot. tit. de purg. cano.* quod referri nequit, *l. 3. §. sicubi. C. de his qui ad Eccles. confug. gloss. cap. vlt. verb. famosa, de iureiur.* Sin actor semiplenè probarit per vnum testem; aut per

A priuatam scripturam; aut alijs modis, ita vt iudicis animus ijs penè persuasus in causam actoris propendeat: huic potius in supplementum probationis, (nam in criminalibus & alijs grauioribus, cùm probationes iustæ & luce meridiana clariores requi- B rantur, *l. fin. Cod. de prob.* huic iuriiurando locus non est, *Dd. in d. l. 3. hoc tit.*) erit deferendum, & communi consensu traditur à Doctoribus: *Dd. in l. admonendi, 31. hoc tit. in l. bona fidei. C. eod. in cap. fin. extr. eod.* nisi (vt loquuntur) rei persona sit legalior, C aut actor putetur veritatē ignorare. *Ias. in l. pen. §. hoc iudicium. num. 6. ne quis eum &c. qui Bar. in d. l. admonen. Chil. c. 66.*

¶ Etsi autem iudices in dubijs 11 causis, exacto ita iureiurando, secundum eum qui iurauit iudicare solent (sentētia enim hic opus D est, cùm hoc iusiurandum fungatur non vice transactionis vel solutionis, vtpote inuitis partibus extortum, sed tantummodò probationis: *d. l. cum qui, 30.*) tamen admonendi sumus interdum ex integro causam agi, si quis noua instrumenta se inuenisse E dicat: quibus nunc vsurus sit, & probaturus falsum esse iuratum. Nam quod dicitur, Sententiam quæ transiuit in rem iudicatam, instrumentis non retractari, *l. sub specie. C. de re iudic. l. Imperatores. 35. ff. eod.* non obtinet in sententia quæ ex probatio-

nibus

nibus Priuilegiatis, vt loquuntur, A *rente, cum l. si o. ff. de dol. mal.* Et lata: *l. fin. Cod. ad l. Iul. de adul.* Præsertim falsis ac dolosis. *l. si prætor 75. §. Marcellus, inf. de iud.* vt constitutiones etiam Principũ ostendunt: *l. 1. 2. 3. C. si ex fal. alleg.* quarũ mentionem facit Caius in d. l. admonendi. Iusiurandum autem necessarium, est probatio B priuilegiata & singularis: quia iurans sibipsi dat testimonium, contra communes iuris regulas, quibus traditur, Neminem in propria causa idoneum esse testẽ: *l. nullus, de testibus, l. omnibus. C. eo. tit.* Si igitur sententia secundũ iusiurandum data sit, poterit de- C nuo ex nouis instrumentis agi, & Sacramenti falsitas ostendi, *l. actione, C. de transact. l. 1. & 2. Co. si ex fal. inst. l. admonendi. vbi. Rom. Ias. dicunt non opus esse restitutione. hoc tit.* Res enim iudicatæ non retractantur, quæ ordinaria cognitione ac probatione D definitæ sunt: *l. 4. C. de re iud. l. Imp. 35. ff. eo.* non quæ inopia probationum ex religione & fide ipsius partis decisæ. Quod non obtinet, si inter litigatores iureiurando, siue Voluntario, siue Iudiciali transactum sit negotium: quia Quod semel conuẽtione E mutua sopitum transactumq; est, non debet iterũ sub specie instrumẽtorum post repertorum retractari, præsertim accedente iurisiurandi religione, *l. sub prætextu, 1. & 2. iuncta. l. si quis minor. Cod. de transact. d. l. quòd si desc-*

hæc quidem breuiter dicta sint his speciebus iurisiurandi, & effectu vniuscuiusque. Alij porrò alias iuramentorũ species ponunt: *Bald. in cap. 1. §. item Sacramenta. nu. 2. de pac. fir. in vsib. feud. Spec. de iura. delat. in princip.* videlicet Assertorium iuramentum, quod nunc appellatur De veritate dicenda: & Promissorium quo quid promittitur: id quod rursus subdiuidunt in Absolutum, quod per se datur: & Accessoriũ, quod cohæret alij obligationi, eiusque naturam & interpretationem induit, *l. fin. Cod. de non num. pec. l. fin. qui satisd. cogun. Ias. in l. si conuenerit, num. 4. & 5. de iurisd. Schurff. cons. 27. num. 9. cent. 1.* Alij *Roman. in l. iusiurandum. 17. hoc tit. Ias. in Auth. Sacrament. num. 9. C. si adue. vend.* tres statuunt species: videlicet Promissorium, Confirmatorium, & Decisoriũ. Theologi duas: ἐπακτὸν quod à magistratu imponitur: & Voluntarium, quod sponte suscipitur, de quibus disputare nostri iam non est instituti. Quare

† nunc ipsum Prætoris Edictum 12
de iureiurãdo proponamus: EVM «
A QVO IVSIVRANDVM PE- «
TETVR (ab alterutro nimirum litigatore, nam de iudiciali iureiurando Prætoris edictum loquitur) SOLVERE AVT IV- «
RARE COGAM. *d. l. iusiurandum. 34. §. ait Prætor.* (datur tamen ex humanitate facultas reo,

vt

vt si malit, referat iusiurandum) SI IS CVM QVO AGETVR, CONDITIONE DELATA (nã qui nemine deferente iurat, hanc Prætor non tuetur: sibi enim, non aduersario iurauit, *l. 3. in princip. hoc titul:*) IVRAVERIT, EIVS REI DE QVA IVSIVRANDVM DELATVM FVERIT, NEQVE IN IPSVM, (qui iurauit) NEQVE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, (vt successorem, aut alium, ad quem aliquod emolumentum ex iureiurando redit: verbum enim Pertinere, latissimè patet, *l. verbum illud, 181. de verbor. signif. l. 1. §. in propria. quan. appell. fit, &c.*) ACTIONEM DABO. *l. 3. in princip. l. ait prætor, 7. hoc tit.* Hactenus prætor.

13 ¶ Sed & hoc per interpretationem placuit, vt non modò aduersus iusiurãdum denegetur Actio, sed ex ipso iureiurando actio in Factum, & Exceptio detur, *d. l. nam postea, §. 1. hoc tit.* perinde atque ex re iudicata, *l. actori. C. de re credit.* quod tamen quidam, sed perperã, in iureiurando duntaxat Decisorio, non etiã Promissorio, voluuit obtinere, *Bald. in cap. 1. §. Sacramenta. de pac. fir. Ias. in Auth. Sacrament. n. 9. C. si aduers. vend.* Nam cùm apud omnes populos, tum præsertim Romanos, magna semper vis, magnus effectus & religio fuit iurisiurandi, quacunque ratione, vel in iudicio, vel extra iudiciũ præ-

A stiti. Nullum, inquit Cicero, *in Offic. lib. 3.* vinculum ad astringẽdam fidem Iureiurando maiores arctius esse voluerunt. Id indicant leges XII. Tabularum, indicant sacra, indicant fœdera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides, indicant notiones animaduersiones-

B que censorum, qui nulla de re diligentius quàm de iureiurando iudicabant. Et meritò quidem: exempla .n. testantur, verissimum esse quod dicitur, *ἀνδρὸς εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀρείων*: contrà religionem iusiurandi contemptam Deum habere vltorem,

C *l. 2. C. de rebus credit. Herod lib. 2.* grauibus pœnis vindicari, vt non iniuria dixerit Hesiodus:

ὅρκον θ' ὃς δὴ πλεῖστον ἐπιχθονίους ἀνθρώπους
πημαίνει, ὅτε κέν τις ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσῃ.

Sed quod dictum est, iusiuran-

D dum Deum habere vltorem, scilicet quo ad animam & conscientiam pierantis, non eo inferendum est, periuria Dolo malo dicta etiam legibus non puniri. *l. si duo. §. si quis. vbi Ias. 7. pœnas recitat. hoc tit. l. nam sufficit. de do. mal. l. fin. de crim. stell. Chass. in*

E *consue. Bur. tit. de retra. §. 12. ver. par sement. num. 22. cum seq.* maximè quando cum alterius iniuria vel damno sunt coniuncta: *d. l. si duo, §. vlt.* etiamsi Imperator nolit quasi crimẽ Maiestatis vindicari, si non dolo malo, sed calore iracundiæ per Principis venerationem

nerationem fuerit peieratum. *l.* A *feud. alien. per Fed. glos. c si scit 2. C. de reb. credit. vide distinct. Bal. optimam, in l. si cum patruo, 6. C. commu. vtriusq. ind.* Etsi enim tale periurium non sit crimen maiestatis, consentaneum tamen est, saltem stellionatum esse, eiusque criminis pœna puniri, *l. fin. de crim. stellion. vide tamen doctiss. Cuiac. obseruat. lib. 2. c. 19. & lib. 7. cap. 13. & lib. 8. cap. 7.* quando alteri dolose periurio nocitum est. Ac fortè olim iuramẽta per Principem dicta, pœnas habuerunt ciuiles, periurio patefacto, *dict. l. si duo, §. vltim.* quasi ex contemptu venerationis Principalis: ea verò quæ per Deum præstabuntur, diuinæ vltioni fuere relicta, per quam iuratum esset, *d. l. 2. Tert. in Apol.* Sed cùm apud Christianos, tantùm per numen ritè iuretur, etiam in hoc genere periuria constitutionibus rectè puniuntur, *l. si quis, 41. Cod.* D *de trans. l. pen. C de dig. lib. 10. Nouell. 117. Herm. lib. 1. s. 2.* Sunt & alij complures iurisiurandi effectus: vt quod induat naturam actus cui accedit. *l. vlt Cod. de non num. pec. l. vlt. qui satisd cogan.* & tamen destituto principali, aut annihilato, non pereat velut ac- E cessorium, *c. 2. de pac. in 6. Mynsing. obseru. 2. Cent. 3.* habet vim casus expressi, *Bald. in l. 1. num. 4. C. com.* supplet præsentiam patris, *Crauet. de antiq. temp. §. 3. nu. 43.* excipit authoritatem superioris, *cap. veniente, 19. eo. c. 1. de prob.*

tus, 19. de rescrip. accipitur secundum intentionem eius cui datur, *cap. quæcunque, 22. quæst. 5.* intelligitur de præsentibus non futuris, *c. clericus, 33. eod. Mynsing. ob. 7. Cent. 2. gloss. verb. ex arta, in Auth. Sacram. C. si ad vend.* neque de noua causa, *c. quemadmodum, 25. cod. Boer. dec. 204. n. 21. cum seq.* vt si altera pars promissis non stet. *c. sicut. 29. in fin. eod.* si res (vt feudum) administratur, cuius nomine iuratum est, auferatur, pereat. *cap. 5. eod. cap. 1. de vas. qui con. cons. Loth.* item accipiendum est de licitis, non illicitis, *cap ad nostram, 21. c. Quintanallis, 23. eod.* Ecclesiæ, *cap. breui, 17. eod.* publicove, *cap. intellecto. 33. eod.* detrimentosis: excludit appellationem, *dict. c. breui*, & quamuis alias posterius pactum deroget priori, *l. pacta nouiss. C. d. de pact.* tamen hic contra est: *c. veniens, 16. cap. intellecto, 33. eod.* nisi prius sit illicitum, *c. tua, 11. d. c. veniens, eod.* probationem facit plenam, *glos. cap. 1. verb. non probet. de con rec. feud.* etiam in enunciatiuis, *Cra. de antiq. temp. §. 3. num 47.* semper seruandum est, quando sine detrimento salutis seruari potest: *cap. cùm contingat. eo. vide 22. q. 4.* supplet solennitates *Panor. d. c. cum contingat.* confirmat contractus, *cap. 2. vbi Dd. n. 17. de pact. in 6. Ias. Auth. Sacram. num. 33. C. si adu. vend.* tollit restitutionem in integrum. *dict.*

auct. Auth. Sacram. Addit forum foro, *Ias. in Auth. Sacram. n.* 17. *C. si ad ven.* excludit pœnitentiam. *gloss. in §. si pecuniam,* 8. *ad verb. necesse, de cond. caus. dat. Alex. Imol. & Dd. in l. 2. §. sed etsi, de don.* præcisè obligat, *Ias. in §. item si quis postulante, n.* 12. *Instit. de act.* vim & effectum specifici consensus, *Bald. in l.* 1 *num.* 4. *C. commo. Alexand. in l. sciendum, de verb. oblig. & cons.* 27. *viso. n.* 7. *vol.* 1 *sext. in cap. ex rescript. de iureiur.* executionis paratæ, *Bart. in l.* 2. *in fin. hoc tit. cuius sententiam dicit ibi communem. Ias. nu.* 20. *& in d. §. item, num.* 20. clausulæ derogatoriæ, *Bart. in l. omnes. num.* 33. *de iust. & iur. Ias. in l. si mihi,* 12. *§. in legatis, num.* 5. *de legat.* 1. rato manente pacto, *l. si quis,* 41. *vbi Dd. Co. de transact.* &c. obtinet. De quib. plura apud Dd. *Ias. in dict. §. item Institut. de act. Dd. in dict. l. si quis maior. Cano. in cap. Quintauallis ext. eod.*

24 ¶ Adiacent iurjiurando boni mores, *c. non est, de reg. iur. in* 6. pietas, charitas, *cap. cum quidem eod.* veritas, simplicitas. *c. veritatis,* 14. *eod.* iustitia, iudicium, *cap. etsi* 26. *vbi gloss. verb. iustitia ponit hos comites iurisiur. eo. per cap. animaduert.* 22. *quæst.* 2. *Ierem.* 4. *cap. iurabunt,* 22. *num.* 1. libertas, *cap. si verò,* 8, *cap. verum,* 15. *eo. Dd. Auth. Sacram. C. si ad vend.* intellectus rei, & scientia, *c. quanto,* 18. *eod.* Affixa sunt, promissio A fidei, *cap.* 3. *eod. Panorm. c. constitutus, de transf. & dict. cap. ad adres, de his quæ vi. Conar. cap.* 2. *de pac. in* 6. aut fides loco iurisiurandi disertè data, quam non verum esse iuramentum ex eo liquet, quod non omne simile, *Bar. l. quod Nerua. depos.* nec quod alterius loco ponitur, *Euerar. à loco, vi surreg. in fin.* sit idem, maximè hoc casu: vbi non conuenit B definitio iurisiurandi, quod est Inuocatio numinis religiosa, quæ hic abest. Contraria sunt, vis. *c. si verò,* 8. *cap. verum,* 35. *c. cùm contingat.* 28. *eod. vbi gl. ad verb. vi.* C *C. abbas. de his quæ vi met. caus. gloss. Clem. pastora. de iud.* dolus, *d. c. cum contingat. Auth. Sacram. C. si ad vend. vbi Ias. num.* 29. *c. licet, eod. in* 6. *cap.* 2. *de pac. num.* 6. *Imol. cap. quintauallis n.* 45. *eod.* error, *c. quanto,* 18. *eod. c. homines, cap. vltim.* 22. *quæst.* 2. impubes D ætas, *c. paruuli,* 22 *quæst. pen. dict. Authen. Sacram.* absolutio: *vide Mynsing. obser.* 57. *Cent.* 2, *obs.* 99. *Cent,* 3. quam nostiæ Leges, nimirum Ethnicæ, concedunt: Imperatoribus: *l. vltim. ad municip. Bald. l.* 1 *Cod. de iur. aur. ann.* At sacer ille sermo seruari vult iura- E mentum. *Num.* 30. *Ios.* 9. *Psal.* 15. 24. *Ezech.* 17. *Matt.* 5. Itaque vix videtur admittenda absolutio, nisi cùm iuramentum illicitum est & improbum, atque ita diuinæ voluntati contrarium: de quo cognoscere Ecclesia potest.

De

De in litem iurando, Tit. III.

C. 5. 53.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid sit iusiurandum in litem.*
3 *Quod a iudice tantùm deferatur.*
4 *Ex qua causa deferatur.*
5 *Ratio, quare deferri possit.*
6 *Quibus in actionibus deferatur.*
7 *Quomodo iuretur.*
8 *Quis sit effectus iuramenti huius.*

1 CVm † in superiore titulo tractatum sit de tribus speciebus iurisiurandi quod ad lites definiendas pertinet: ne quid hac in materia intactum inexplicatumque relinquatur, consequenter nunc hic exponitur & alia species iurisiurandi necessarij: videlicet Iusiurandum in litem.
2 Est † autem IVSIVRANDVM IN LITEM: quod ex delatione D Iudicis præstatur, cùm ab aduersario contumaciter & Dolo malo res vel non exhibetur, vel non restituitur, aut dolo eius factum est, quominus exhiberi vel restitui possit. Quo iureiurando permittitur illi æstimationem ipsius rei, ac eius quod interest, etiam E
3 in infinitum facere. Dico, † hoc iusiurandum ex Delatione Iudicis dari, *l. in actionibus 5. h. t.* Nam si alius detulerit, aut eo nõ à iudice delato, iuratum sit, nulla erit religio, nec vllum iusiurandum, *l. 4. §. deferre, t. hoc tit.*

A Sed † non aliter defertur, quàm 4
si aduersarius contumaciter & Dolo malo ex arbitrio Iudicis exhibere aut restituere rem, quã actor suam esse intendit, aut noluit, aut non possit, *l. qui restituere, 67. de rei vendic.* Nam propter culpam non esse hoc ius-
B iurandum deferendum, constat: *vide Ias. & Dd. in l. 6. §. prat. l. 7. l. argen. 10. §. 1. de eden.* quia nõ sine magna causa permittendum est actori, vt pro suo arbitrio & affectione litem æstimet, ac iudex quodammodo in causa propria fiat. Cum igitur in cul-
C pa tantùm hæret possessor, non in dolo, æstimatio litis minimè ab actore iuxta suam effectionẽ, sed à iudice ex veritate facienda est, *l. 4. in fin. hoc tit. vbi Dd.* Quam etiam ob causam contra hæredem contumacis non iuratur in litem, quia dolo caret: *l.*
D *fin. C. eod.* nisi lis fuerit cum defuncto contestata: *l. 4. C. eod.* quãuis ex parte agentis, indistinctè in hæredem hæc facultas, quasi pars actionis rei persecutoriæ transeat. *Authent. princ vbi gl. & Dd. Cod. de iur. propt. cal. Ias. in l. penultim. §. hoc iudicium,*
E *num. 5. nequis in ius voc.* dum tamen scientiam rei aliquam habeat hæres, *Ias. præall. loc. nu. 7. & in d. t. admonendi, num. 313. sup. tit. 1.* saltem vt de scientia sua & credulitate iurare possit. *Chil. in pract. c. 66. vide Reinhar. diff. ind. 34. Land. lib. 3. a tit. 11.*

Pupillis tamen hoc iuramentum non defertur, *l 4.hoc tit.* vt nec aliud quodlibet, *l.iusiur.34. §.pupillo. l. qui iurasse, 26. de iureiur.* sed bene minoribus, *d.l. 4. in fin. vbi gloss. ad verb. potest iurare.* Tutores autem nomine pupillorum, hoc affectionis iuramentum subire non coguntur: *dict.l.4. h. tit.* etiamsi in Decisorio, vbi de veritate dicenda agitur, secus sit. *l. cum etiam, 5. Cod. de reb. cred. Bartol.num.2. Ias.num.85. in l.4. hoc t.* Locum autem tum demum habet hoc iusiurandum, & deferri solet, cùm iussus exhibere vel restituere rem, quam actor suam esse intendit, possessor Contumaciter negligit. Etenim ratio
5 † quamobrem vsus huius in foro inualuerit: non est inopia probationum, vt superioris iurisiurandi: sed locum illi facit à parte quidem rei Cõtumacia vel dolus, quem puniri oportet: à parte verò actoris cui defertur, Praesumptum dominium. Huic enim si res sua à possessore contumaci non restituatur, aut eius dolo malo restitui nequeat, atque ita quasi necessitas vendẽdi domino imponatur, meritò rem aestimandi suam, & pretium pro arbitrio statuendi, facultas est permittenda, *l. tutor, 8. hoc tit. l. si cùm dos, §. fin. cum l. seq. ff. rerum amotarum.*

4 ¶ Porrò cùm actio ad Exhibendum propter vendicationes sit comparata, *l. 1. ad exhibendum,*

A & qui exhibere supersedet, impedimentum praestat, quo minus vẽdicare, & restitutionem rei suae petere quis possit, meritò & in hac actione in litem iuratur, *l. in actionibus, hoc tit.* Perinde autem est, qualiscunque sit actio, dummodo ad rem restituendam agatur: siue sit in Rem: *l. qui restituere, 68. de rei vendic.* siue Personalis in rem scripta, vt ad exhibendum: siue Bonae fidei, vt depositi, commodati, *dict.l. in actionib.* &c. In stricti autem iudicij actionibus in litẽ iurari non solet (exceptis arbitrarijs, vt eo quod metus causa, de dolo, *l. arbitrio, 18. in princip. de dol. mal. &c.*) nisi propter difficultatem probationis, re post moram extincta: *d. l. in actionibus, cum l. seq.* cùm quia his actionibus non ad restituendum agitur, sed petitur Dari aut Fieri: tum quod stricta est & angusta in his iudicijs potestas, quia à formula iudicãdi sibi praescripta, in qua non inuenitur expressum eiusmodi deferendi iurisiurandi arbitrium, recedere non potest. Extincta autem re, cum aestimatio initur, nihil causae est, cur etiam in his non liceat pro arbitrio rem suam domino per iusiurandum aestimare, *l. penult. §.1. vbi gloss. & Dd. ne quis eum qui in ius voc.* permittitur autem actori planè pro suo arbitrio aestimationem facere, ac etiam in infinitum iurare; *l. 4. §. iurare, hoc tit,*

Ne

7 ¶ Ne tamen arrepta hac occasione in immensum iuretur, potest iudex modum statuere iureiurando, vt intra certam quantitatem iuretur, *d. §. iurare.*

8 ¶ Quin & postquam iuratum fuerit, licebit iudici vel absoluere, vel minoris condemnare, *dict. l. in actionibus. l. sancimus, 13. C. de iudic.* Cùm enim ex affectione tantùm iuretur, potest iudex affectionem iuranti ad æquum bonumque redigere. Sed quia de periurio cuiusquam facilè queri non debet, etiam cùm ex necessitate iuratur: *l. fin. hoc tit.* meritò non nisi ex magna causa, & postea repertis probationibus, à iureiurando hoc necessario, *l. admonendi, 13. vbi Dd. supr. cit. 1.* semel præstito, est recedendum: *d. l. 4. §. fin. hoc tit.* ac vix etiam ex magna causa hodie propter constitutionem Iustiniani, *§. oportet. Nouell. de iudic. Authent. post iu- [illegible]ardum, C. de iudic.* Iure por- [illegible] Saxon. in hoc iureiurando illud dissimile est, quod actor sine iureiurando æstimet, & taxationē faciat, in quam reus condemnatur, nisi quatenus eam taxationem iureiurando suo minuit. *Fachs. diff. 70. per artic. 47. lib. 3. Chil. in pract. cap. 136. Reinhar. diff. iudic. 13.*

(.·.)

A De condictione causa data, causa non secuta.

Tit. IV. C. 4. 6.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Causa ex qua detur condictio, num. 3.*
3 *Ratio contractuum nominatorum & innominatorum.*
4 *Quare in his pœnitere liceat, & ratio, l. 3. §. 1. & l. 5. hoc titul.*

Postquam † de Condictione certi dictum est, sequitur vt exponamus cæteras huic similes condictiones, quæ non quidem ex mutuo, sed Quasi mutuo oriuntur: *l. 4. § is quoque, de oblig. § item is cui, in fin. Instit. de oblig. quæ ex quasi contract.* videlicet cùm aliquid Datum est, aut Ob rem vel honestam vel turpem, aut Ob causam, aut Sine causa, nam si ob rem honestam data sit pecunia, vel alia res fungibilis (in qua sola mutuum, & ideo etiam hoc quasi mutuum consistit, *vide Cuiac. obser. lib. 8. c. 4.*) puta dotis nomine, vel vt filius emancipetur, vel à lite discedatur: causa quidem secuta, vt secutis nuptijs emancipato filio, &c. repetitio cessat, perfecto nimirum & absoluto contractu, *l. 1. hoc titul.* Sin autem secuta non est, propter quam dedi, quia affinitas fortè non contrahitur, à lite neque dum receditur: æquissimum est condictionem ad repetendum 1

id quod datum est, mihi dari.

a ¶ Etsi enim negotium hoc in alium contractum certum non transit, neque vi sua parit obligationem, subest tamen Causa & Res: ac eleganter Celso Aristo respondit, esse *συνάλλαγμα*, vnde ciuilis obligatio nascatur, *l. iurisgentium, 7. in princip. de pact.* Cùm enim tibi dederim Rem meam propter Causam, vt aliquid des vel facias, certè ex æquitate naturali obligatus es, vt aut impleas causam, cuius respectu tibi dedi: aut si nolis, reddas mihi, quod propter causam accepisti, ne re mea iniustè, contra voluntatem meam locupletere: quia ex æquitatis obligatione datur mihi Iure Ciuili Condictio causa, id est, ob causam dati, causa non secuta. *l. 1. 2. 3. 4. 5. & tot. hoc t.* si videlicet non stes conuentioni, & moram facias, *l. 3. §. 1. hoc ti.* Nam si in nulla mora existas, inhibẽda erit repetitio, donec constet te satisfacere aut nolle, aut non posse, *l. quod Seruius, 8. in princip. hoc tit.* At cur implere contractum præcisè non cogitur is qui accepit ob causam, cur ve condictio competit ad repetendũ quod datum est, rescindendumque contractum, contra communes regulas quibus traditur, Non ad distractum, sed implementum contractus esse agendum: *l. ea cõditione, 14. Cod. de rescind. vend. l. vendita, 6. Cod. de actio. empt. cum*

3 *simil.* Id † cõ fit, quia Iure ciuili

A certæ tantùm conuentiones iuris gentium receptæ roboratæque sunt: quib. quoniam vtiliter communicari res inter homines videbantur, nomen speciale inditum, visque attributa est obligationis, ex qua postquam conuentum esset, agi rectè posset; vt conuen-

B tionis fides impleretur, *l. 1. in fin. de rer. permut. vide sup. de pact.* Reliquæ conuentiones receptæ non sunt, neque vlla prodita est actio, qua ad earum implementum agatur: cùm ne in immensum seges discordiarum ac litiũ, ad perniciem ciuilis consociatio-

C nis excrescat: tum quia nulla causa subesse videtur obligationis causa, *d. l. iurisgentium, §. sed cum nulla, sup. de pactis* Vnde & hi contractus Innominati, Do vt facias, & similes, nullo nomine, nulla certa contractus specie induti firmatique sunt, & proinde nul-

D lam producunt ex vi solius conuẽtionis obligationem aut actionem. sed cum iure naturæ, quatenus *συνάλλαγμα* contractum est, & res interuenit, catenu[s] obligatio semper cõtrahatur, prop-terea quod iusta subest obligationis causa (æquum enim est, ne-

E minem locupletari cum alieno damno: nec pecuniam alienam, ob causam acceptam, nullo contra præstito, & sine causa retineri:) meritò Ius ciuile, secundum hanc naturæ rationem, etiam hos contractus, quamuis per sese inualidos eatenus valere, ac ciuile

parere

parere obligationem voluit, quatenus res interuenisset: vt qui ob causam quid accepisset, accipiendo obligaretur, vel ad implendā causam, vel ad reddendum quod accepisset. Neque enim necessitatem implendi hi contractus obtinent, cùm non ex conuentione, sed sola rei contrectatione, accipiens obligetur: quàm si restituat, iam deficiente contractus æquitate, & obligationis substantia, cum illo amplius agi non poterit.

4 ¶ Et adeò quidem nulla inest his contractibus extra rem obligatio, aut implendi necessitas, vt si tibi dedero vt quid facias, pœnitere & repetere quod dedi possim, *l.3.§.1.l.5. in princip. & §.1. hoc tit.* Etsi enim tu mihi obligatus es, quia rem meam habes: tamen ego tibi nulla æquitatis ratione sum obstrictus, cùm nihil à te mihi sit præstitum, quo æquū sit me tibi obligari. Nulla ergo tibi fit iniuria si rem meam repetā, quæ apud te est sine causa, quum nullum inde damnū facias. Quòd si tu aliquid præstiteris, non modò facto impleto, sed etiam an-cto aut inchoato: iam quia res nō est integra, neque sine tuo damno pœnitere possim, inhibenda erit repetitio: nisi indemnitas tibi præstetur eius quod impendisti, *d.l.5. in princip. & §.1.*

De condictione ob turpem vel iniustam causam.

Tit.V.C.4.7.

1 *Quid sit ob rem vel ob causam dare.*

2 *In turpi causa quando dantis est turpitudo, cessare condictionem.*

3 *Cùm accipientis est turpitudo, semper condictioni locum esse.*

4 *Cùm vtriusque est turpitudo, cessare condictionem.*

Omne † quod datur, inquit Paulus, *l.1.hoc tit.* Ob rem datur, aut Ob causam. Ob rem dari dicitur, cùm in hoc datur, vt aliquid consequatur, & accipiens vicissim rem det, vel quid faciat. Ob causam damus, vt plurimum præteritam: veluti cùm ideò do, quòd aliquid à te sim consecutus, vel quod à te quid factum est, *l.damus, 52. infr. tit.1.* Quanquam potest & in futurum ob causam dari, vt sub aliqua cōditione. Cùm Ob rem datur, re secuta contrahitur συνάλλαγμα: cùm Ob causam, non semper, si vel causa sit præterita, vel futura, quæ non est in potestate accipientis, neque ab ipso proficiscitur, vel fuerit falsa. Et hæc quidem inspecta propria verborum significatione, ita se habent: alioquin qui ob rem dat, dare ob causam dicitur, vt ex superiore titulo apparet. Datur autem ob 1

rem aut Honestam, aut Turpem. Ob rem honestam datum ita repeti potest, si res propter quam datum est secuta non fuerit, vt paulò antè diximus.
2 Ob † turpem ita datur, vt aut dantis sit turpitudo, non accipientis: aut accipientis duntaxat, non dantis: aut vtriusque. Cùm solius dantis turpitudo versatur, repetitio cessat, quæ non conceditur suam allegāti turpitudinem: *l. mercalem*, 5. *Cod. eod. tit.* vt si meretrici quid detur: etenim hic non vtriusque, sed dantis tantùm turpitudo emi-
3 net. Nam † quod ad accipientē attinet, etsi turpiter facit quòd sit meretrix, turpiter tamen non accipit, cùm sit meretrix. *fac.l. qua adulterium*, 29. *Cod. ad l. Iul. de adult.* Vnde verius est donationē valere. *l. affectionis*, 5. *de donat.* & repeti non posse, *l.* 4. *vers. sed & quod meretrici*, *hoc titul.* Quòd si turpis causa accipientis fuerit, etiamsi res secuta sit, propter quā datum est, repeti potest. In quo differt hæc condictio à præcedēti, quæ causa secuta cessat. Exempli gratia. Si dedi tibi ne furtum facias, neve hominem occidas, vel vt rēddas mihi depositum, aut in bona causa pro me pronūcies. Cùm enim turpiter accipias, qui quod gratuito virtutis amore & officij legumq; reuerentia adductus præstare debueras, pretio nundinaris, *l. fin. hoc tit.* meritò quod datum est, condici poterit, *l. 1. 2. hoc tit. l. 3. l. 4. l. pen. & fin. C.* A *eod.* nemo enim ex sua turpitudine ac iniustitia lucrum superare & facere debet, *l. miles*, 11. §. 1. *ad l. Iul. de adul.* Quanquam quod ad eum attinet, qui in bona causa aliquid iudici dedit, etsi turpiter dare non videatur, quoniam dat ob id quod ius fasq; est B consequendum: tamen ne venum prostent sententiæ, & ad corruptelam iudicum animi malo munerum exemplo assuefiant, atque adeò quia is qui dat, quantum in se est iudicem corrumpit, ab Imperatore Antonino constitutum est, vt is litem perdat, qui diffidē- C tia iustæ sententiæ, in pecuniæ corruptela spem negotij reposuerit: *l. 1. cum Auth. seq. Co. de pœn. iud. qui ma. iud. d. l. 2. hoc tit.* Vbi autem † & dantis & accipientis 4 turpitudo versatur, non posse repeti dicimus, *l. 3. hoc titul.* vt si propter stuprum aut lenocinium D quid detur, *l. 2. l. 4. l. mercedem*, *Cod. eod.* vt si quis deprehensus in flagitio, se mercede ab iudicio redimat, *dict. l. 4. hoc tit.* exceptio, si quid iusto mortis metu præstitit, *l. nec timorem*, 7. *in fin. de eo quod met. caus.* Cùm enim & dantis & accipientis turpis sit causa, E iuxta communes iuris regulas, In pari re potior debet esse accipientis & possessoris conditio, *l. pen. h. tit. dict. l. 2. dict. l. mercalem, Cod. eod.* §. *commodum*, *Instit. de inter. l. 2. C. de probat. l. fin. Cod. de rei vend. l. fauorabiliores*, 125. *de reg. iur. cap. cùm sunt, ext. eod. l. Arianus*,

nus, 47. de actio. cum similibus. Quod autem de turpi causa dictũ est, idem etiam in omni Iniusta causa obtinet, *gloss. in l. perpetuo. 6. hoc titul.* Quicquid enim iniustè datur aut fit, quando iniustitiæ nihil sit tertius, id turpiter dari aut fieri necesse est.

De condictione indebiti. Tit. VI. C. 4. 5.

1 *Ex qua causa detur hac condictio.*
2 *Regula generalis de indebiti condictione.*
3 *Ratio condictionis.*
4 *Quidnam sit indebitum.*
5 *Intellectus & ratio L. repetitio.*
6 *Condictio nulla est debiti naturalis.*
7 *Alij casus in quibus cessat condictio.*
8 *Quando persona locum faciat condictioni.*
9 *Condictio non datur scienti, quamuis erranti & dubitanti detur.*
10 *Quid sit condictio. quare, contra quem, ad quid condictio hoc casu detur, non rei vendicatio.*

1 NVnc † videndum de Indebito soluto. Nam qui indebitum soluit, quamuis in hoc dare videatur, vt distrahat potius negotium quàm contrahat: *§. Instit. de ob. qua ex quasi cont. l. si* A *quis. 5. §. is quoque, 3. de obl. l. indebiti l. hac condictio, 66. h. t. l. pen. ad Trebell.* quia tamen qui non debitam pecuniam soluit, hoc ipso aliquid contrahit, *l. 2. l. si in area, 33. hoc tit.* ideo Quasi ex mutuo is qui accipit, ad reddendum aut id quod datum est, B aut simile obligatur, & ita Condictione indebiti tenetur: *§. item is cui, Inst. de obligat. qua ex contr.* quasi ex mutuo quidem, si res fungibilis, in qua mutuum esse possit, soluta sit: *d. §. item, d. l. 5. §. is quoque.* ex bono vero & æquo, si aliam rem non fungi- C bilem solui contingat, *d. l. indebiti. d. l. hac condictio, 66. Cuiac. obs. lib. 8. cap. 34.* De † qua quidem condictione generalis hæc 2
ab Vlpian. *in l. 1. h. t.* traditur regula: Si quis indebitum ignorans soluit, per hanc actionem condictio ex bono & æquo introdu- D cta est, *l. in summa 65. §. quod ob rem. h. t.*

¶ Æquum enim est, quod al- 3
terius apud alterum sine causa deprehenditur, vt repeti possit. *d. l. hac cond. 66.* ne quis cum alieno damno locupletetur, *l. nam hoc natura, 14. h. t.* Sine causa E autem apud eum res est, cui indebitum per errorem soluitur.

¶ Indebitum porrò est, quod 4
omnino nõ debetur: *d. l. in summa, §. si.* vt quod nullo iure, vel saltem non iure naturæ aut gentium debetur: *l. indebitam, 47. h. t.* vel sub conditione, aut in-

carta omnino die debetur, *l. sub conditione.* 16. *h. t.* (incertam autem diem accipimus, quæ an extitura sit, dubium adhuc est. nam hæc conditioni comparatur, vt si quis ita promittat, Ego die quo nuptias contrahes, dabo tibi centum, *l. unica, §. fin. autem, C. de cad. tollen. l. dies incertus,* 75. *de cond. & demonstr.*) vel quod supra debitum est solutum, *l. si is qui,* 45. *h. tit.* Sed & quod alij debetur, alij soluitur, indebitum est: vel si quid non debitum, pro eo quod debitum est, soluatur, *l. si pœna,* 19. §. *si putem, h. t.* Item si quod alius debebat, alius quasi ipse debeat suo nomine soluat, *d. l. in summa,* §. *fi. l. pœna* §. 1. *hoc tit.* nam & tunc condictio competit, cum non liberetur verus debitor, *d.* §. 1 *l. si quid possessor.* 31. *de petit. hæred. l. si à patre. C. de condict. indeb.*

5 ¶ Quo tamen vltimo casu interdum condictio cessat, si videlicet res sua aut debitum alicui, quamuis à non debitore, debitoris tamen nomine (nam si suo, secus erit, *l.* 2. *C. de is quæ in fraud. credit. l. si pœna,* 19. §. 1. *l. in summa,* 65. *in fi. h. t. l. cùm quis,* 38. §. *de peculio, de solut. l.* 5. *C. de cond. indeb. l. si quid possessor,* 31. *de pet. hæred.*) solutum sit: *l. repetitio.* 44. *l. quod nomine,* 8. *l. indebitum,* 47. *l. frater,* 38 § *vl. l. seruus cuiusdam,* 36. *in fi. h. t. l. de hær.* 5. *C. de pet. hæred. Cuiac. lib.* 8. *c.* 9. *l.* 1. §. *vlt. l.* 2. *de const.* A pec cùm quia verus debitor eâ solutione liberatur, nec enim qui accepit, amplius id quod habet petere poterit. §. *sic itaque, Inst. de act.* §. *sed si rem. Inst. de leg.* tum quia res sua domino auferri non potest, cui si eam amissam vendicare à quocunque li- B cet, certè & retinere quocunque modo recuperatam permissum esse dicendum est. Nam cui damus actionem, eidem exceptionē competere multò magis quis dixerit, *l.* 1. *vers. nam cui damus, de superficiebus.* Indebitum illud quoque accipimus, quod propter C aliquam perpetuam exceptionē peti non potest, nam & hoc condictionem parit: *l. si non sortem,* 26. §. *indebitum,* 3. & §. *adeò,* 7. *h. t.* quando tamen in odium eius cui debetur, exceptio datur, vt in Macedoniano, perperam solutum non repetitur, *l. qui exce-* D *ptionem,* 40. *h. t.*

6 ¶ Planè cùm hæc condictio Naturalis sit, *l. indebiti.* 15. *h. t.* & ex æquo & bono detur, si quid naturali æquitate debitum soluatur, repeti non potest, quamuis Iure ciuili non debeatur. Vnde si operas Officiales libertus patro- E no soluat, quas nō debet nisi promissas, *l. operis. de operis libert.* cōtradicere nō potest, *l. si non sortem* 26. §. *libet. h. t.* quia non modò natura qua obligatur ad *ἀντίδωρα*, *sed etsi, leg.* 25. §. *consuluit.* 8. *de pet. hæred.* sed etiam Iure gentium quo manumissio-

nis

nis beneficium inductum est, *l.4. in summa. in prin. h. t. l.2. C. eod. de iust. & iur.* cuiusque obligatio repetitionem inhibet, *l. cum amplius, 48. §.1. de reg. iur.* patrono omne obsequium & officium debet. Idem iuris erit, si debitum cum seruo contractum, manumissione subsecuta, *l. naturaliter, l 13. h. si id quod, 64. h. t.* aut debitum inter patrem & filiumfam. vel duos fratres in eiusdem potestate constitutos, dissoluta potestate soluatur. Cessat enim repetitio: nisi quatenus naturalis obligatio, vel per aditionem hæreditatis paternæ, vel per peculij perceptionem fuerit extincta: *l frater à fratre, 38. h. t.* item si quis Pœnæ eius cuius debetur causa liberatus soluat, *l. si pœna, 19. in prin. h. t.* aut vsuras sorti naturaliter ex pacto debitas: *d. l. si non sortem, 26. in prin.* aut si quis malè absolutus sua sponte soluerit, repetere non potest: *l. iudex. 28. h. t.* quia verum est, hunc natura debitorem manere, *l. Iulian. 68. h. t.*
7 Sed † & quod pro dote datur, ad quam quidam obligatum se credit, non repetitur, propter pietatis causam, qua dotibus mulierum fauetur, *l. cum is, 32. §. pen. h. t.* Atque etiam quæ per infitiationem in lite crescunt, si per errorem indebitè soluantur, repeti non possunt: *l. ea quæ. C. eod.* quia causa transactionis solui videntur. Quod autem ob transactionem datur, repeti non potest; *l.* vt nec illud quod ex causa iudicati præstatur, propter rerum iudicatarum authoritatem, *l. 1. C. eod.* Sed quod In diem debetur, cum verè debeatur, quamuis nondum venerit dies, *l. cedere diem, 213. de verb. sign.* ante diem solutum repeti non potest, *l. in diem, 10. h. t.* etiamsi incerta sit dies, *l. nam etsi, 17. h. t.* non quidem an, sed quando sit extitura: vt si Cùm moriar, dare promisero, certum enim est me aliquando moriturum, etsi quando, sit incertum, *l. 1. de cond. & demonstrat.* † Interdum & persona locũ facit repetitioni, quãuis debitum soluatur: vt puta si pupillus vel furiosus, vel is cui bonis interdictum est, soluerit; nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. Etsi quidem extant nũmi, vendicabuntur: pro consumptis verò condictio locum habebit: *l. interdum, 29. h. t.* si videlicet vtilius sit pupillo, aut alijs eiuscemodi personis condici pecuniam, quam solutionem ratificari: vt cùm solutum est naturale debitum. Quod si nulla sit captio pupilli, vt quia omni iure debitum fuit quod solutum est, cùm frustra sit exacturus: quod statim restituere debeat, ratificata solutione pupillus liberabitur, *l. quod si fortè, 14. §. fin. de solut. l. non omnis, 19. §. si pupillus, 1, si cer. pet.* Additum † etiam 9

regu-

regula, Si quis ignorans. Nam A si sciens se non debere soluerit, cessat repetitio, l. 1. in fin. h. t. l. indebitum. C. eod. etiamsi eo animo dedit vt repetat, l. quod suis, 50. h. t. quia donare videtur, l. cuius per errorem, 53. de regul. iur. Quod si errore soluit, quia Error nullum habet consensum, B l. si per errorem, de iurisd. omnium iud. perinde est ac si ignorans soluisset, l. eleganter, 23. in prin. l. sed etsi me putem 22. h. t. etiamsi in iure erretur, l. qui exceptionem, 40. l. si fideiussor, 59. h. t. Error enim iuris in damno vitando nocere non solet, l. iuris error. l. re- C gula. de iur. & fac igno. Quod tamen distinctionem recipit; nec enim per errorem Iuris solutum repeti solet, si iusta aliqua subsit causa, quamobrem repetitio inhibeatur, l. error. C. ad l. Falcid. l. cùm indebitum, vbi Dd. Cod. de iur. & fac. ignor. D Pari ratione cùm Is qui dubitat, pro ignorante habeatur, l. si §. sin autem dubius, C. de fur. l. 2 ff. quis ordo in bon. possess. si quis incertus an debeat, soluerit, repetitionem habebit, l. fin. Cod. de condict. in deb. Postremò dicitur in regula, Per hanc actionem F condicere poterit. At cur datur Condictio potius quàm rei Ven-
10 dicatio? Quia † quod tollendæ obligationis gratia soluitur, eo datur & accipitur animo, vt dominium transferatur: nec enim vera solutio fit, nisi translato dominio: l. qui sibi, 33. de solut. l. 2. §. si quis seruum, de statu lib. Vnde cùm concurrente vtriusq; affectu translatũ sit dominium, l. in omnibus, de actio. non potest Vendicari quod est alienatum: sed Condici tantùm actione Personali, §. appellamus. Inst. de actio. qua petitur Dari tanquam debitum, quod indebitè est solutum, l. minus, 53. h. t. Est igitur Condictio indebiti, nihil aliud quàm Actio personalis, ciuilis, stricti iuris: qua actor intendit, sibi ex æquitate reddi à reo oportere, quod indebitè est solutum, d. l. dominus, 53. §. appellamus Inst. de actio. Illud porrò notandum est his solis pecuniam condici, quibus quoquo modo soluta est, non quibus proficit, l. his solis, 49. hoc tit. l. non aduersus, C. si cert. pet. l. penultim. C. de actio. Nam cum illis solis quibus solutum est, quasi contractum intelligitur: eoque tantùm contra eos, velut ex mutuo vel alio contractu personalis hæc datur actio: §. item is cui Inst. de oblig. quæ ex quasi contr. §. 1. Inst. de actio. Et quidem condici omni competenti loco, quamuis qui soluit certo loco se debere existimarit, l. qui loco, 27. h. t. Ac quia condictio naturalis est, ideo etiam quod rei solutæ accessit, alluuione aut alio modo, vel ex ea prouenit, vt fructus, partus, &c. venire in condictionem, l. indebiti, 15. h. t. deducta tamen

tamen impensa: *l. in summa*, 65. *§. ei qui*, *h. tit.* postremò, quoniam condictio rei persecutoria est, transire eam in hæredem, *l. si fundi* 12. *hoc tit.*

De Condictione sine causa. Tit. VII. C. 4.9.

1 *Latissimè patere hanc condictionem: & quibus casibus detur per tot.*
2 *Quomodo concurrat cum condictione indebiti.*
3 *Quomodo cum condictione causa dati, &c.*
4 *Generalem esse hanc condictionem, & plerumque in subsidium dari.*

1 EST † & hæc species condictionis, si quis sine causa promiserit; quæ quidem condictio latissimè patet. Nam sine quis sine causa promiserit, siue soluerit indebitum, rectè condictioni Sine causa locum esse di-
2 cemus. † Hoc tamen interest, quod vbi indebitum solutum repetitur, condici soleat quantitas, non hac generali condictione: (cui tamen locus esse potest, quia sine causa solutum est) sed magis speciali indebiti condictione. Quando in toto iure generi per speciem derogatur, *l. in toto, de reg. iur. cum simil.* Qui autem sine causa promisit certam quantitatem, quam nondum soluit, condicere non potest quasi indebitam: sed hac incerti condictione sine causa ipsam obligationẽ condicit, vt ab illa per acceptilationem liberetur, *l. 3. hoc tit. l. si quis, sup. t.* 1. Sed etsi ob causam promisit quis, causa tamen secuta non sit, hac condictione rectè vtetur. Siue enim ab initio sine causa promissum est, siue fuit causa promittendi quæ finita est, ita vt sequi amplius non possit, vel secuta non est: dicendum erit, condictioni locum fore, *d. l.* 1. *h. t.* Nihil enim refert, inquit I. C. verum ab initio sine causa quid detur: an causa propter quam datum est, secuta non sit, *l. nihil refert*, 4. *h. t.* † Vbi 3
tamẽ ob causam quid datum est, solet agi condictione Causa data causa non secuta, de qua antea diximus: cùm verò promissum tantùm ob causam, hac generali condictione sine causa rectè vtimur. Deinde constat, id quoque hac actione cōdici, quod ex causa ad aliquem peruenit, sed quæ pro nulla habetur, *l. fi. h. t.* vel redit ad non iustam causam, *vt in l. 2. hoc tit. l. 2. C. de cond. ex leg.* aut ob impedimentum iuris sequi non potest: vt cùm dotis nomine datur, neque nuptiæ ob prohibitionem iuris sequi non possunt, *l. fin. h. t. l. si extra*[illegible] *6. sup. de cond. caus. dat.* Cæterum quod ob turpem aut impossibilem causam datur, non repetitur: quia talis causa pro non adiecta habetur, & in donationem

nem res incidit: *l. cum donationis*, 24. *vbi Bart. & Ias. Cod. de transact.* nisi conditionaliter sit datum; *l. dictam. 8. vbi Bart. Cod. de cond. ob caus.* quo casu impossibilis conditio actum suspendit, & quia sequi non potest, eundem annihilat, *l. impossibilis, de verb. obligat. in princ. Inst. de inutil. stip. vide Dd. in d. l. cum donationis, & d. l. dictam.*
4 Ex † quibus omnibus apparet, hanc condictionis speciẽ esse Generalẽ quę cæteras A complectatur: & dari solere, vbi nulla ex specialib. competit, vel quænam danda sit, dubitari probabiliter potest, *vt in l. 1. & t. t. inf. de æstima. act. & de præscrip. verb.* videlicet cùm aliquid tantum promissum est sine causa, aut ob causam quæ secuta non est: vel cùm quid datum est ob causam veram & iustam, quæ tamen ad causam nullam reducitur. *l. 2 l. vlt. h. t.*

DIGEST. LIB. XIII.

DE CONDICTIONE FVRTIVA.

Titulus I. C. 4. 8.

1 *Ratio huius condictionis.*
2 *Quomodo concurrat cum actionibus rei persecutoriis.*
3 *Quomodo cum pœnalibus.*
4 *Quare non translato dominio detur hæc condictio.*
5 *Quid sit condictio.*
6 *Cui detur.*
7 *Aduersus quos.*
8 *Ad quid, & quæ in eam veniant.*

1 Annumeratur † meritò reliquis condictionibus, de quibus hactenus actũ est, condictio. Furtiua, quæ ad rem furto sublatam repetendam datur. Odio enim furum, quò pluribus tenerentur actionibus, non modò Furti actione pœnali, sed etiam ad Exhibendum & Rei vendicatione, & cõdictione Furtiua cum his agi potest, *l. si pro fure, 7. §. 1. h. t. §. sic itaque, vers. plane. Instit. de act.* Harum † tamen persecutoriarum rei actionum, altera alteram tollit: *l. ancillæ. Cod. de furt. l. fin. C. de noxal. actio.* quia Bona fides non patitur bis idem 2
B exigi. Pœnalis † autem furti condictionem non impedit, & contrà: quia ad diuersa hæ actiones tendunt. *d. l. 7. in prin. h. t.* Sed cùm rei furtiuæ dominium non amittatur, quamobrem ad rem persequendam datur domino 3

no

no condictio, id est, personalis actio, qua actor intendat sibi dari oportere, cùm res quæ ipsius est, amplius eius fieri non possit? Respondet Iustinianus, *in d. §. sic itaque*. odio furum esse factum, vt hac actione etiam teneantur, si apparet eos dare oportere, *l. fin. vsufruct. quem. cau.* Nam † hæc
4 actio aliquanto vtilior est, quàm Rei vendicatio, quippe in qua nec dominij probatione oneretur actor, cui sufficit ostendere rem furto esse sublatam: *Dd. in l. 2. h. tit.* & quomodocunque re extincta, aut perdita, aut deteriore reddita, non liberetur reus: *l. in re furtiua, 8. l. qui furtum, 16. l. fin. hoc tit.* quod in Rei vendicatione non vsquequaque obseruatur. *l. item si verberatum, 15. §. fin. cum l. seq. vbi Dd. de rei vend.*

5 ¶ Est igitur Condictio furtiua, actio personalis, ciuilis, qua dominus intēdit à fure aut eius hærede, rem furto sublatum sibi dari oportere. Hæc † datur ei cuius
6 res fuit cùm subtraheretur, nempe domino, *l. 1 l. quoniam l. 18. hoc tit.* etiamsi illi surrepta non sit: *l. & ideo, 12. in princ. d. l. quoniam, 18. h. tit.* cui verò post furtum factum dominium rei acquiritur, condictionem is non habet: quia res illi subtracta non est, nec initio obligationis, nempe tempore commissi furti, quod est inspiciendum, *l. si procuratorem, 1. mand.* dominus fuit. non autem domino hæc condictio haudquaquam datur, *l. sed nec legatarius, 11. hoc tit.* nec enim petere potest sibi dari, cui nec dominium, neque ius dominij consequendi competit. Vnde & creditor, cui res pignori data est, aut commodatarius, hanc intentare nequit (etiamsi iure Sax. aliter obseruetur. *Rein. diff. 10. per art. 60. lib. 2.*) Incerti tamen condictione Arist. existimat eum acturum, ad possessionem recuperandam si res illi surrepta fuerit. *d. l. & ideò in fin.* quod & in commodatario placuit, *l. fin. §. sed cum. Cod. de furt.* Planè cùm hæc actio sit Rei persecutoria, hæredibus domini eam competere constat, *d. l. sed nec, 11.*

7 Datur autem aduersus verũ furem, *l. ex furtiua, 5. l. siue, 10. l. qui furtum, 16. hoc tit.* qui videlicet furtum fecit, & rem contrectauit, *d. l. 5. l. si seruus, 14. §. fi. hoc tit.* Nam qui ope tantùm & consilio furtum adiuuat, quamuis furti actione rectè conueniatur, tamen quia rem non contrectauit, condictione non tenetur. *l. perinde, 6. hoc tit.* Item datur aduersus Vi bonorum raptorem: *d. l. siue. 10. vers. ei quoque.* nam & hic fur est. *Institut. de vi bon rap. in princ. vide inf. eod. tit.* & quoniam est actio Rei persecutoria aduersus horum hæredes cæterosque successores datur. *d. l. 5. l. si pro fure, 7. §. fin.* quia quæstio pecuniaria est *l. vltim. ad l. Iul. pecula.* non quidem quatenus hinc locu-

locupletiores ex re furtiua, sed quatenus succedunt; adeò vt qui ex asse succedit, in solidum teneatur, etiam si ad eum res furtiua non peruenit *l. in condictione, 9. hoc tit. licet Cuiac. contrà disputat, obseru. lib. 7. cap. 37.* quod est in hac condictione, quæ ex delicto descendit, *l. si ambo. 10. §. quoties, de compens. l. Græcè. 8. §. sed et si ex delicto. de fideiuss.* specialiter odio furum introductũ: alioquin hæres regulariter ex delicto defuncti non tenetur, nisi quatenus ad eum peruenit: *l. 1. de priua. delic. l. si plures, §. 1. l. in hærede. 26. de dol. mal.* etiamsi actio sit Rei persecutoria. *l. si in rem, 42. l. si in rem 51. cum l. seq. de rei vendic.* dum tamen ex delicto, non etiam ex contractu agatur, *l. ex contractibus, 48. l. ex depositi. 11. de actio.* Quamobrem Cuiacius hanc quoque actionem & similes non aliter in hæredem dari vult, quàm in Quantum peruenit, nisi his fuerit cum defuncto contestata, *Cuiac. obseru. lib. 13. cap.*

8 ¶ In re furtiua condictio ipsorum corporum competit, *l. in re furtiua, 8. hoc t.* etiamsi in aliam speciem sint immutata: *l. ex argento. 13. ho. tit.* sed vtrum tamdiu, quamdiu extant, an verò & si desierint esse in rebus humanis, aut alioqui perierint? Et si quidem obtulit fur, aut moram alioqui purgauit, nouata obligatione, aut alio modo, sine dubio, nulla

A erit condictio. *dict. l. in re furtiua, l. parui refert, 17. hoc titul.* Si non obtulit, quamuis paratus fuerit excipere condictionem, & per me steterit, dum in rebus humanis res fuit condicere, æstimationis condictio nihilo minus durat: *d. l. in re furtiua, d. l. fin. hoc tit. l.*

B *fin. C. eod. tit.* quoniam fur semper moram facere in re restituenda, quam auferre non debuit, intelligitur, *d. l. fin. l. subtract. Cod. de fur. l. penult. ff. de vi & vi arm.* Qui autem in mora est, illius periculo res semper petit, *l. quod te. 5. si cert. pet. l. si in Asia. 12. §. fin.*

C *inf. depos. l. cum res. 47. §. fin. inf. de legat. 1.* Sed cuius tẽporis æstimatio fiat, quæritur? & placet id tempus spectari, quo res vnquam plurimi fuit. Nam si restituta, vt oportebat fuisset, illud habuisset. *l. si sterilis. 21. § cum per venditorem. 3. de act. empt.* dominus nec

D deteriorem rem dando fur liberatur, quia semper moram facere videtur, *d. l. in re furtiua.* Denique, non modò quanti plurimi, sed omne id quod Interest, agentis rem surreptam non fuisse, & fructus partusque, ac quicquid ex re quæstus haberi potuit, in condi-

E ctionem venire certum est, *l. 3. l. in re. 8. §. fin. hoc tit.*

De condictione ex lege. Tit. II. C. 4. 9.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quando detur condictio ex lege.*

3 *Contra quem detur.*
4 *Ex quibus obligationibus detur, aut non.*
5 *Vsus & exempla huius condictionis.*

1 POst † expositas condictiones
magis Speciales, subijciun-
tur nunc ad vltimum duæ gene-
rales: quarum altera condictio Ex
lege, altera Triticiaria nomina-
2 tur. De † priore ita loquitur Pau-
" lus: *l. vnic. hoc tit.* SI OBLIGA-
" TIO LEGE NOVA INTRO-
" DVCTA SIT, NEC CAV-
" TVM SIT EADEM LEGE,
" QVO GENERE ACTIONIS
" EXPERIAMVR, EX LEGE
" AGENDVM EST. Vt igitur
detur condictio Ex lege, oportet
subesse obligationem. Condictio
enim cùm sit Personalis actio, *§.
sic itaque, cum §. seq. Institut. de
actio.* non potest dari nisi aduer-
sus eum, qui aliquo iure nobis
obligatus est, *§. 1. Institu. de actio.*
3 Vnde † secundum nostros, si le-
gis verba non introducant obli-
gationem, sed dirigantur tantùm
ad iudicem, ex illis non datur
condictio, aut vlla actio, sed so-
lùm imploratio officij iudicis: *l.
quod si minor, 24. §. vltim. de mino.
vide glos. in l. si soror, 8. verb. resti-
tui, C. de collat. Ias. in l. ea demum.
num. 4. eod. tit.* de quo tamen ob
exempla contraria dubitari licet,
l. 1. C. de cond. ex lege. Eiusmodi
4 † aute[illegible]obligatio sit necesse est,
quæ [illegible] matrix & vnum

A habeat, vt per sese iure conuen-
tionis sit efficax, sed lege ipsa
contrahatur: *l. obligamur, 52. §.
lege, de actio.* velut & Accurs. est
exemplum in obligatione dona-
tionis, *l. si quis argentum, 35. §.
fi. C. de donat. gl. l. vnic. h. t.* Sed ea
actio magis est ex pacto lege con-
B firmato, vt l. 6. de pact. quàm ex
lege ipsa, velut in l. 1. C. de reb.
cred. l. vlt. C. de pet. hær. l. vlt. §. 1.
C. de iure delib. l. si quando, 35.
C. de inoff. test. l. hæc actio, 65. l. si
verò, 64. sol. matri. l. si postulaue-
rit, 27. §. vlt. cum l. seq. de adult.
Theoph. §. sed ea omnia Institut.
C de hæc quæ ab intest. vnde re-
ctius species harum condictionũ
desumi possunt. Deinde oportet
legem esse ciuilem: nam ex iure
Prætorio actio in factum oritur,
non condictio: *l. quia actionum,
11. de præscr. verbis,* & quidem
nouam legem, id est, post leges
D XII. Tabularum, easque quæ ad
interpretationem XII. postea la-
tæ sunt, constitutam. Nam † ex 5
illis legibus vetustioribus actio-
nes ciuiles & ordinariæ dantur. *l.
2. §. deinde ex his sup. de orig. iur.*
Exempla autem condictionum
ex lege passim in iure sunt obuia,
E quæ hic glossa & Dd. cumul[illegible].
*dict. l. si quis argentum, 35. l. si po-
stulauerit, 27. §. fin. de adulter. l.
extat, 7. de eo quod met. cau. l. 1. C.
de suffra. l. fin. §. sin autem, Cod. de
petit. hær. l. fin. §. licentia, Cod. de
iur. delib.* & harum plurimus est
etiam hodie vsus, cùm ex nouis

da, quanti eo die aut loco fuit: *l. si calendis,* 11. *de re iud. l. cum quis.* 22. *de actio.* si nihil conuenit, quanti tunc cum iudicium accipitur. Nam hoc tempus in stricti iuris actionibus regulariter spectari solet, *l. vinum,* 22. *si cert. pet. l.* 3. §. *in hac commodati.*

De eo quod certo loco dari oportet. Tit. IV. C. 3. 18.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Ex qua causa inducta sit actio arbitraria.*
3 *Forma actionis arbitrariæ.*
4 *Quid significet arbitrium.*
5 *Quamobrem dicatur arbitraria, nec esse nouam actionis speciem: & quàm latè pateat iudicis in hac potestas.*
6 *Quomodo in hac interesse tam actoris quàm rei æstimetur, noua ratio.*
7 *L. centum Capuæ.*
8 *Cur in bonæ fidei iudicijs cesset arbitraria.*

1 HActenus † expositum est, quemadmodum genus rerum creditarum ex mutuo, vel quasi mutuo, iure ciuili condictionibus repetatur. Sed quia interdum crediti solutio in certũ locum confertur, fit vt ratione loci adiecti alteretur natura condictionum, fiantque ex stricti iuris actionib. arbitrariæ, hoc est, A arbitrio iudicis disceptandæ, fiendæque ex bono & æquo relinquantur: quod quomodo fiat, priusquam ad alias species rerũ creditarum transeamus, paucis est exponendum. Ac † videbatur, cùm in mutuo aut stipulatu conuentum esset, vt certo loco 2 B pecunia daretur, facultatem alio loco agendi non competere: quòd actor Plus loco petere intelligatur, qui pura intentione alio quàm de quo conuenit loco pecuniam petit. Aufert enim promissori vtilitatem quam haberet, si loco conuento solueret, C §. *plus autem, vers. loco. Institut. de actio. vbi vide quæ dixi.* Qui autem plus quàm debetur quoquo modo petit, is non modo olim agens non audiebatur, verùm etiam causa cadebat, §. *si quis agen. Institut. de actio. Cic. lib.* 1. *de Orat. & lib.* 2. *de Inuen.* D *cap.* 4. *Quint. lib.* 7. Sed quia iniquum erat, si promissor vel data opera, vel alibi necessariò districtus, ad eum locum in quem daturum se promisisset, nunquã accederet, non posse stipulatorẽ ad suum peruenire; atque ita facto debitoris eludi obligatio- E nem, non data potestate alibi cõueniendi: *l. continuus,* 137. §. *illud, l. inter,* 35. §. 1. *de verb. oblig.* ideò visum est, contra subtilitatem stricti iuris, ex æquitate vtilem & idoneã actionem in eam rem comparare, qua alio loco rectè agi posset, *l.* 1 *hoc tit.* Quæ

3 † impetratur concrediturque à Prætore adiecta ea clauſula, Vt ex arbitrio iudex condemnet reum, æſtimetque Quanti vel actoris vel rei interſit, ſolutionẽ non loco conuento, ſed alio vbi videlicet petitur, fieri. Ad hunc modum inſtituta actione, non poteſt actor repelli, tanquam Plus loco petens, cum non adimat vtilitatem loci reo, neque purè intendat, ſed arbitrio iudicis rem committat ex bono & æquo iudicandam: vt is rationẽ habeat vtilitatis, quæ ad promiſſorem reditura fuiſſet, ſi illo loco ſolueret, quo ſe ſolutum ſpo-
4 ſpondit. Arbitrium † enim nihil aliud ſignificat, quàm iudicium æquo & bono conſentaneum, quale à viro bono expectari proferrique oporteat. *l. in perſonam, 22. §. generaliter, infr. de reg. iur. l. hæc venditio, 7. de contrah. empt. l. 1. de lega. 2.*

5 ¶ Propter hanc autem arbitrandi poteſtatem, quæ hoc caſu in formula agendi adijciebatur condictioni, alioqui ſtricti iuris formulis obnoxiæ, ita vt cùm purè intenditur, non liceat iudici à verbis & natura contractus, præſcriptoque iudicij à Prætore modo in iudicando recedere: *l. quicquid, 99 l. ſi ita ſtimulatus fuerim, 126. §. Chryſogonus, in fi. de verb. oblig.* actio hæc, cùm alio quàm de quo conuentum eſt loco agitur, Arbitraria vocatur: quod arbitrio ſcilicet iudicis,

A tanquam boni arbitri, contra naturam ſtrictorum iudiciorum eius dijudicatio ex bono & æquo prætoria formula committeretur: adeò vt quantitati contractus, iudex ſeruire non cogatur, ſed vel excedere vel minuere quantitatem poſſit, pro ratione
B eius quod intereſt vel actoris vel rei, conuento loco ſolutum fuiſſe. *l. 2. in princ. §. fin. cum ll. ſeqq. hoc tit.* Quo alludit Seneca lib. 3. de Benef. Melior, inquit, videtur conditio cauſæ bonæ, ſi ad iudicem quàm ad arbitrum mittatur: quia illum formula inclu-
C dit, & certos quos non excedat terminos ponit: huius libera & nullis conſtricta vinculis religio eſt. Item lib. 2. de Clem. Clementia liberum arbitrium habet: nec ſub formula, ſed ex æquo & bono iudicat. Quin & ideo Arbitraria dicitur, quòd &
D hoc arbitrio iudicantis permiſſum eſt, vt interdum reum abſoluat, cautione ab eo exacta, de pecunia ibi ſoluẽda, vbi promiſſa eſt: ſi vel oblata ibi pecunia, vel ex facili ſoluenda dicatur: *l. quòd ſi Epheſi, 4. §. 1. hoc titul.* Ex his facilè apparet, hanc non
E eſſe ſpecialem aliquam actionẽ: ſed vſitatas ſtricti iuris condictiones, hoc appellari Arbitrarię nomine, quando contra ſtricti iudicij naturam additus à prætore clauſula, Vt ex arbitrio iudicare liceat: Vt in ſimili exercitoria, inſtitoria, de peculio,

noxa-

noxalis, &c. actiones dicuntur.

6 ¶ Porrò quod diximus, tam id quod interest actoris, quàm rei, in hac actione considerari, distinctionem recipit: Nam rei quidem quod interest, indistinctè, & semper eius habenda erit ratio, *quanquam in moroso debitore Cuiac. aliter statuat. ad Aphricam.leg. cent. hoc tit.* alioqui si actor purè intendat, plus loco petere intelligetur. Actoris autem non semper. Quid enim, si debitor obtulit loco conuento pecuniam, aut deposuit, aut alioqui difficultate iusta (quæ à mora excusat. *l. sciendum*, 21. *cum ll.sequen. de vsur. Dd. in l. quod te. sup. si cert. pet.*) impeditus fuerit, quod minus accederet? absoluendus vtique erit, *dict. l. quòd si Ephes.* §. 1. aut in solam contractus quantitatẽ condemnandus, non in id quod Interest actoris: quod cùm pœna sit, *l. vnica, in fin. C. de sent. quæ pro eo quod interest.* exigi ab illo qui culpa vacat, fuerit iniurium. *cap. sine culpa, de regul. iur. in 6.* Tum igitur solùm ratio eius quod Interest actoris inibitur, cùm culpa aut mora debitoris factũ est, vt plerumque fit (etsi enim debitor impediatur, potest tamen per alium soluere, *l. continuus*, 137. §. *cum ita de verb. oblig.*) quo minus loco conuento solutio explicaretur. *dict. leg. 2. § fin. in ver. itaque ibi. vel pœna commissa mora tua. hoc tit.* Cui & illud argumento

A est, quod ne fideiussoris quidem obligatio augeatur, si non per eum, sed debitorem steterit, quominus suo loco solueretur. *l. cent. Capua*, 8. *hoc tit.* nisi in omnem contractus bonę fidei causam sese obligarit: *l. quæro*, 54. *in princ. infr. locat.* Quòd † si fideiussoris 7

B culpa carentis non augetur obligatio, ratione eius quod interesse potest actoris: ne principalis quidem debitoris augebitur, si nullius moræ argui potest. Et hæc quidem ita se habent, cùm actio stricti iuris, puta ex mutuo vel stipulatu; atque etiam testa-

C mento, alio loco proponitur. *l. si hær.* 6. *h. t. l. aliàs*, 6. *vbi Bart. de in lit. iur. l. fi. de cond. ob. turp. caus. vide Iason.* §. *ex malef. num.* 23. *Instit. de ac.*

¶ Nam si bonæ fidei actione 8 agatur, cum illa suapte natura propter clausulam ex bona fide

D adijci solitam contineatur. Vt ex bono & æquo arbitretur iudex, quid alterum alteri præstare cõueniat. §. *in bonæ fidei, Institut. de actio. l. ex empto. de actio empt.* & proinde sine vlla propriæ naturæ mutatione, aliave externa clausulula, conuenienter alio

E etiam loco purè proponatur, non induit nomen Arbitrariæ actionis: quia eius qualitas non immutatur, etiamsi alio quàm de quo pactum est loco agatur. *l. in bonæ fidei*, 7. *h. t.* Etsi autem hodie formulæ illæ actionum sublatæ sunt, *l. 1. 2. Co. de form. &*

impetr. subl. sciendum tamen est, eandem nihilominus actionibus illis durare naturam & iudicij formam, potestatemque iudicis, pro harum varietate, secundum ea quæ modo proposuimus, varietate. *vide Institut. in Isago. & ad §. præterea. & vers. loco quæ scripsi.*

De pecunia constituta. Tit. V. C. 4. 18.

1 *Continuatio: vnde, & qualis sit hæc actio.*
2 *Quid sit constituere.*
3 *Actionem hanc prætoriam & subsidiariam esse.*
4 *Cur hoc casu ex nudo pacto detur actio.*
5 *Edictum de constituta pecunia.*
6 *Eius explicatio. & quæ res hac actione petantur.*
7 *De receptitia actione.*
8 *Necessum est debitum fuisse, quod constituitur.*
9 *Quomodo debitum accipiatur tam in personis quàm rebus.*
10 *Forma constituendi.*
11 *Quare purè non rectè constituatur.*
12 *Explicatio edicti.*
13 *Cuiusmodi sit iudicium, & quomodo cum alijs concurrat.*

1 EThis † quidem modis iure ciuili pecunia ex mutuo vel A quasi mutuo condicitur. Sed est & iure Prętorio introducta actio, quæ vocatur de Constituta pecunia, aut de constituto, *l. eum qui 5. §. 1. h. t.* aut Constitutoria. *l. neque enim, 20. h. t. vide Paul. lib. 2. tit. 2. & lib. 1. tit. 10. vbi Cuiac.* quam prætor dat aduersus B eos qui pecuniam ex priore aliqua obligatione, siue valida iure ciuili, siue inualida soluturos se constituerunt. Constituere † autem inter alia significat, cùm ordinatè aliquid non simpliciter, sed stabiliendo ac firmãdo quod ante erat per se imbecillum, sicuti Latinè dicitur cõstituere Rempublicam; tum de certo aliquo quid fiat, conuenire vt apud Terentium, Nam constitui cum quodam hospite, me illum conuenturum. Hinc constituere pecuniam, est denuò pacisci, & sine solennitate statuere ac conuenire, de pecunia certo tempore soluenda, quæ antea ex aliqua obligatione debebatur. Dico † sine solennitate: nam si solennitas stipulationis fuerit adhibita, non opus erit Prætoria actione, cùm Iure ciuili promissor teneatur. *§. de constituta. Instit. de action.* Deficiente porrò solennitate ciuili, cùm eo quoque iure deficiat in nudis pactis obligationis efficacia, succurrit hoc casu Prætor: ea de causa, quod videbatur graue & contra naturalem æquitatem, geminatam contractus fidem fallere, *l. 1. h. t.* Vnde † si sta- 2 3 4

statuatur, conueniatque de pe-
cunia soluenda, quę quoquo mo-
do debetur, hanc conuentionem
quasi fideiussoriam, & quæ alte-
rius firmandæ causa adhibetur,
vt nihil operari non debeat, re-
trorsum agit, & ad priorem obli-
gationem adiungit, *l. pacta.* 72.
de contrah. empt. eiusque vi at-
que robore confirmat: *l. item il-
la.* 18. §. 1. *in verb. retrorsũ, &c.*
atque ita ex vtraque conuentio-
ne quasi ex contractu nominato
dat actionem de Constituta pe-
cunia: quemadmodum & in fi-
deiussorem (cuius obligationi
hæc planè consimilis est) efficax
datur actio, quamuis infirmæ
obligationi, puta naturali, acces-
serit. *vide inf. de fideiuss. & In-
stit. eodem.*

5 ¶ Edictum autem Prætoris
„ hoc est: QVI PECVNIAM DE-
„ BITAM CONSTITVIT, SI
„ APPAREAT EVM QVI CON-
„ STITVIT, NEQVE SOLVE-
„ RE, NEQVE FECISSE, NE-
„ QVE PER ACTOREM STE-
„ TISSE, QVOMINVS FIE-
„ RET QVOD CONSTITVM
„ EST, EAM QVE PECVNIAM
„ CVM CONSTITVEBATVR,
„ DEBITAM FVISSE, IVDI-
„ CIVM DABO, *l.* 1. §. 1. *leg. si
duo.* 16. §. *ait prætor. l. item illa
verba.* 18. *in princip.* & §. 1. *h. t.*
Quis, accipe, vel Quæ: nam &
mulieres de constituto tenentur;
si non intercesserint. *l.* 1. §. 1. *h. t.*

6 ¶ Pecunię verbum in hoc edi-
A cto comprehendit tantùm res,
quæ pondere, numero, mensu-
ra constant: non reliquas species:
quibus applicari actionem de
Constituta rectè non posse Vete-
res arbitrabantur: propterea
quod & similitudinem quandam
cum condictionibus certi ex mu-
B tuo, in quas aliæ res non cadunt,
hæc actio habeat, & in edicto
mentio fiat tantũ pecuniæ: quod
verbum ijs rebus propriè non
conuenit, quæ neque pondere,
nec mensura, neq; numero con-
stant, *l.* 2. §. *creditum vbi gloss. &
Dd. si cert. pet. l. tale scrip.* 30 *ff.*
C *de leg.* 1. *l.* 1. *in princ. de censu. l.
item si,* 7. *mutui. ad S. C. Ma-
ced. Tiraq. de retr. lig.* §. 1. *gloss.*
14. *nu.* 42. Itaque † constituta 7
specierum solutione non hanc
actionem, sed receptitiam quan-
dam (à recipiendo, id est promit-
tendo sic fortè dictam) solẽnibus
D verbis compositam dabant. Sed
hæc postea Iustinianus immuta-
uit, voluitque ad omnem omni-
no rem constitutam persequen-
dam, dari actionem Constituto-
riam, *l.* 2. *Cod. eod. tit.* vt verbum
pecuniæ in hac materia nunc la-
tissimè pateat, *vt & in l. pecunia.*
E 1. 2. 3. *de verb. signif. Cic. de In-
uent. lib.* 2. *cap.* 5. ex constitutio-
ne Iustiniani. 8

¶ Oportet autem quod con-
stituitur, esse debitum ex priore
aliqua obligatione, ad quam con-
stitutum referatur: cæteroqui nu-
dum esset pactum, si non exem-

plo fideiuſſionis ad præcedentem A aliquam obligationem adiungeretur: eoq; nec danda eſſet actio. Vnde quod aut ſupra aut extra debitum conſtituitur, exigi hac actione non poteſt. *l. hactenus.* 11. *cum ll. ſeqq. h. t.*

9 ¶ An igitur aliud conſtitui poſſit, quàm quod debetur, quæ- B ſitum eſt. Sed cùm placuerit, rẽ pro rei poſſe ſolui volenti creditori, & hæc tota res magis Prætoris æquitate, quàm iuris ſubtilitate nitatur: nihil prohibet etiam aliud pro debito voluntate creditoris conſtitui. *d. l.* 1. *§. non poteſt.* 2. Debitum autem ex qua- C cunque cauſa poteſt conſtitui, id eſt, ex quocunque contractu, & vel natura debitum ſufficit. Nam Prætor naturalem ſolum æquitatem in hoc edicto attendit, *d. l.* 1. *in princ.* ex qua ſufficit deberi. Sed & qui Honoraria actione, non Iure ciuili obligatus eſt, conſti- D tuendo tenetur: *d. l.* 1. *§. fin.* quia totum hoc ius ex iuriſdictione venit. Si quis autem conſtituat, quod iure duntaxat Ciuili debet, non autem Prætorio, an conſtituendo teneatur, quæritur? & verius eſt, eum non teneri, quia debita iuribus (videlicet Natura- E li & Prætorio) non eſt pecunia, nec habet naturalem in ſe æquitatis obligationem, qua conſtitutum nititur. *l. quod ſi maritus,* 3. *§.* 1. *h. t.* Perinde autem eſt, ſiue Purum ſit debitum, ſiue ſub Cõditione debeatur, aut etiam In diem: nam propter has potiſſimum pecunias, quæ nondum peti poſſunt, Conſtitutæ ſunt introducta 1. *l. quod ſi maritus. in fin.* Quod tamen ſub conditione debetur, ſiue purè, ſiue certo die conſtituatur eandem conditionẽ nihilominus habet: alioqui non debitum videretur conſtitutum. *l. id quod ſub conditione.* 19. *hoc tit.* Nam acceſſorij contractus induere debent naturam Principalis; *l.* 4. *de vſur. Iaſ. & Dd. in l.* 1. *de verb. oblig.* nec poteſt alia forma eſſe principalis obligationis, puta conditionalis; alia verò acceſſoriæ, puta pura aut in diem, *l. Græcè.* 8. *§. illud. l. hi qui acceſſionis,* 34. *de fideiuſſor.* Quod autem exigimus, vt ſit debitum quod conſtituitur, in rem exactũ eſt: non vtique vt is cui conſtituitur, creditor ſit. Nam & ad id quod ego debeo, tu conſtituendo teneberis: & quod tibi debetur, ſi mihi conſtitutum ſit, poterit exigi. *l. eum qui.* 5. *§. quod exigimus.* 2. *l. vbi quis.* 28. *hoc tit.*

¶ Conſtituitur autem quibuſcunque verbis, vt Satisfaciam tibi, & ſimilibus quæ voluntatem conſtituendi indicant, *Auth. ſi quando. C. eod. tit.* & per nuncium, aut per Epiſtolam. *d. l. eum qui. §. Iulianus. l. qui autem.* 14. *§. fin. cum l. ſeq. h. t.* Sed † & 10

11 Certo loco & Tempore conſtituere quis poteſt; nec ſolùm eo loco petere vbi ei conſtitutum eſt, ſed exemplo & Arbitrariæ actio-

actionis, vbique vbi debitor forum sortitur, *l. si duo.* 16. §. 1 *h. t.* Certo etiam tempore rectè constituitur, *d. l. si duo* 16. §. 1. adeò quidem vt sine illo vix possit. *l. promissor.* 21. §. *si sine. h. t.* quia neque nomen nec natura constituti patitur sine die cōstitui. Nomen ideo; quia cōstituere, vt dixi, est de certo tēpore conuenire. Natura constituti non admittit, quoniam si purè constitutum factum valeat, sequetur confestim agi posse aduersus eum qui se soluturū promisit: quod esset iniustum, *l. quod dicimus.* 105. *de solut.* Vtilitatis tamen gratia placuit, etiam purè constitui posse, & modicum tempus, non minus tamen dierum decem statui, vt exactio celebretur. *d. l. promissor.* §. *si sine.*

12 ¶ Addit Prætor: SI APPAREAT EVM QVI CONSTITVIT, NEQVE SOLVERE, NEQVE FECISSE QVOD DARE FACERE VE CONSTITVIT, NEQVE PER ACTOREM STETISSE QVO MINVS FIERET QVOD CONSTITVTVM EST. Si enim is in mora accipiendi fuerit, vel eo die quo solutio facienda erat, vel postea, aut etiam casu aliquo impeditus fuerit, denegat Prætor iudicium. *l. si duo.* 16, §. *fin. cum. l. seqq. hoc tit.* EAM QVE PECVNIAM CVM CONSTITVEBATVR, DEBITAM FVISSE. Oportet enim deberi quod constituitur, vt dictum est, Sufficit autem tempore constituti, cuius mentionem Prætor facit, debitum fuisse, quantumuis postea desierit deberi, *l. item illa,* 18. §. *h. t.* IVDICIVM DABO. † At cuiusmodi? Et magis est, vt 13 hæc actio non Pœnam, sed rei persecutionē contineret, *d. l. item illis* §. *pen.* Agetur igitur in hoc, Vt quod constitutum est fiat *d. l. qui autem,* §. 1. *l. promissor Stichi,* 21. §. *fin. h. t.* aut in id quod interest, promissor condemnetur, *d. l. qui autem,* §. 1. *in verbis æquum est teneri eum qui constituit, vel in id quod interest, &c.* Hoc autem iudicium non consumit Ciuilem actionem, si qua ex priore obligatione, cui subiectū est constitutum, competebat, nec è contrariò. Solutione enim magis vtraque actio tollitur quàm litis contestatione, cùm ex diuersis causis & obligationibus oriantur, *d. l. item illa.* §. *final.* & velut principalis atque accessoria fideiussionis causa, rectè vnà subsistant.

Commodati vel contra. Tit. VI. C. 4. 23.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Commodatum vnde & quid sit.*
3 *Causa efficiens commodati.*
4 *Materia, & quæ res commodari possint.*
5 *Forma, & quid sit dicta causa*

commodare.
6 *Finis.*
7 *Quinque differentiæ inter commodatum & mutuum.*
8 *Ad quam culpam & custodiã teneatur commodatarius.*
9 *Actio commodati ciuilis oritur, quamuis prætor edictum proposuit: & quotuplex sit.*
10 *Cuiusmodi sit actio directa: cui, ad quid, aduersus quem detur.*
11 *Cuiusmodi sit actio contraria. cui, ad quid detur.*

1 QVemadmodum † Genus creditumque translato dominio ex mutuo aut quasi mutuo, per certi aliasque condictiones repetantur suprà dictum est: nunc videamus, quibus actionibus Species eædem, quarum vsus tantùm, non amisso dominio creditus est, repeti possint. Quo in genere prima occurrit actio Commodati, vel cõtrà.

2 ¶ Commodatum † dictum est, quasi cum modo, id est, certa forma præscriptoque vtendi modo datum. Commodare enim nihil aliud est, quàm rem ad aliquem vsum certo modo determinatum vtendam dare, eo animo vt postquam vsus fueris eandem bona fide reddas: *fac. l.1.h.t. vide Pand. lib. 2. tit. 4.*

3 ¶ Causa efficiens commodati est primò contrahentium Consensus: vnde qui iustum consensum præstare nõ possunt, nequaquàm commodati tenentur, nisi quatenus facti sunt locupletiores, vt pupillus, furiosus, *l.1.§. fin. l.2. l.3. hoc tit. &c.* Secundò, interuentus rei: quo cùm præcipuè perficiatur, re contrahi commodatum dicitur. *§. item is. Inst. quibus modis re contrah. obligat. vbi dixi & in Isagog.* nam & nomen ipsum indicat, Rei donationem requiri.

¶ Materia circa quam, sunt 4 res omnes tam mobiles quàm soli: quæ in commodatum cadunt, *dict. l. 1. §. 1.* etiamsi sint aliena: *l. commodare. 15. hoc tit.* exceptis ijs quæ vsu consumuntur, in quibus non commodatum, quod tantùm vsum rerum salua substantia cõmunicat, sed mutuum locum habet: nisi forte quis ad pompam vel ad ostentationem, exempli causa, pecuniam dicis gratia, id est simulatè sine voluntate abutendi, accipiat, tantùm vt fucum ostentando faciat, & de eo aliquid, puta locupletem idoneùmve esse hominem, dicatur, *l. 3. §. fin. l. 4. hoc tit.*

¶ Forma commodati est, Rem 5 vtendam gratuitò tradere, præscripto fine & modo vsus, per tempus expressum vel tacitè intellectum. Causa † finalis, Vt 6 mutuis officijs alij alios adiuuemus, & communicato rerum vsu, communibus vitæ necessitatibus in hac ciuili societate subueniatur. Vt enim res quarum

rum vsus in abusu est, per mu- A tuum: ita quibus salua substantia vti licet, eæ res commodato rectè communicantur. Vtroque autem modo gratuitò, *d. §. item is cui. in fin. Institut. quib. mod. re cont. oblig.*

7 ¶ Sed inter mutuum & commodatum interest. Primò, quòd B mutuum tantùm in rebus fungibilibus, quæ pondere, numero, mensura constant, versatur: commodatum, in ijs quæ vtendo non consumuntur. Secundò, quòd in mutuo transferatur dominium: *l. 2. § appellata. suprà, si cert. petatur.* rei verò commodatæ posses- C sionem & proprietatem retineamus, *l. rei commodatæ. 8. cum l. seq. hoc tit.* iure Ciuili, nam Saxon. possessio transire videtur, *Fasch. diff. 1. per Land. lib 2. art. 60. Reinch. diff. 16.* Tertiò, rem mutuo damus, vt non eandem, sed aliam eiusdem generis consequamur: commodato, vt can- D dem. Quartò, mutuū ad quemuis vsum in genere datur: vt, vtare fruare pro tuo arbitrio, sicut dominus: *l. in re mandata, 21. C. mandati.* commodatum, ad certum præscriptumq; vsum. *l. in commodato. 17. §. sicut. 3. h. tit.* extra quem qui aliter vtitur, E furtum committit. *l. 5. §. quinimo. 6. hoc tit. §. placuit. Institut. de oblig. quæ ex delicto.* Quintò, ei qui mutuum accepit, res perit, quia dominus est *l. pignus. 9. Cod. de pigno. act.* nec casu fortuito liberatur, *l. incendium. 11. C. si cert. petat. d. §. 7. item is cui.* Commodatarius vim maiorem, quam Græci Θεῦ βίαν appellant. *l. si merces, 25. §. vis maior locat.* non præstat, nec interitum aut damnum rei casu fortuito accidens. *l. si vt certo. § nunc videndum. 9. vers. quod verò, l. cum qui, 10. in princ. l. ad eos. 19. argentum. 20. l. fin. hoc ti.* dummodo non ipsius culpa casus interuenerit. Nam † dolum & culpam, diligentiam & custodiam, qualem à vigilantissimo patrefamilias requirimus (quæ leuissimæ culpæ opponitur) commodatarius præstat. *dict. l. si vt certo. § nunc videndum. §. vsq; adeo. & §. penultim. l. in rebus. 18. in princip. hoc titul.* Vnde si res culpa eius, vel abusu aut negligentia in casum interitus, aut damni incidat, tenetur. *dict. l. si vt certo, §. nunc videndum. vers. quod vero, dict. l. cum qui. §. fin. cum l. seq. dict. l. in reb. in princip. hoc titul.* Ideò autem leuissima etiam culpa obligatur, & diligētiam ac custodiam præstare debet, cùm quòd ipsius gratia contractus initur, *d. l. si vt certo. 5. §. (nunc videndum, dict. l in reb. h. titul.* (nam si commodantis causa, dolum tantùm præstabit, *d. l. si vt certo. §. interdum. d. l. cum qui. §. 1.* velut in deposito: ñ vtriesque dolum & culpam, non custodiam, *d. l. in reb. in fi prin*) tum quia bona [illegible] dicitur, tanquam dilig[illegible] 8

attentoque patrifamilias, vt sal- A ua custoditaque rei substantia vtatur.

9 ¶ Ex hoc contractu oritur Actio commodati, quæ Ciuilis est, vtpote ex contractu nominato, & Iure Ciuili recepto originem habens: quamuis Prætor tuendi Iuris ciuilis causa etiam edictum B proposuit, quo pollicetur se actione ex iure ciuili data, de cōmodato ius dicturum. Sic enim inquit: QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, DE EO IVDICIVM DABO. *l.* 1. *in princip. hoc tit.*

10 ¶ Est autem actio tam Dire- C cta, quàm Contraria. Directa cōmodanti datur, aduersus commodatarium & eius hæredem, *l. in commodato*, §. *si ex facto. hoc t.* qua vsu in quem res data est, finito, commodans agit vti sibi ea salua & integra restituatur. Nam si deterior reddatur, reddi non D videtur. *l.* 3. §. 1. *hoc tit.* quo casu in litem iurabitur, vt in cæteris bonæ fidei iudicijs. *dict. l.* 2. §. *in hac* 2. nec solum petitur res, sed etiam omnia Accessoria, & quicquid ex re Fructus quocumq; tempore vtilitatisque obuenit, *d. l. si vt certo*, §. *vsque adeo*. Ne- E que rem quæstui commodatario esse oportet, qui eius periculo non est. *l. si is qui*, §. 1 *hoc tit.*

11 ¶ Contraria actio commodatario datur ad petendum quod sua interest, si res commodata ante vsum expletum auferatur, *d. l. in commodato*, 17. §. *sicut in fi. l. rem mihi*, 21. *in princip. hoc tit.* aut vitio rei, quod vitium sciens celarit commodator, damnum fecerit: *dict. l in rebus*. §. *item qui sciens*. item ad petendos sumptus in rem commodatam facto extra cibaria & modica impendia, quæ naturali ratione ad eum qui re vtitur pertinent, *d. l in rebus*. §. *possunt*. Quod autem contrario iudicio consequi quisque potest, id etiam recto iudicio qui conuenitur, poterit saluum habere compensationis, *dict. l. in rebus vers. quod autem*. Nam cui damus actionem, ei multò magis exceptionem competere dicendum est, *l.* 1. *vers. nam cui damus, de superfic.*

De pignoratitia actione, vel contrà. Tit. VII.

C. 4. 24.

1 *Vnde dictum pignus, & quare hæc pignoratitia appelletur actio: & quid pignus ab hypotheca distet.*
2 *Quid sit pignus.*
3 *Causa efficiens: & quomodo contrahatur.*
4 *Species pignorum causis distinguuntur.*
5 *Materia, quæ res pignorari possunt.*
6 *Forma & finis.*
7 *Directa actio pignoratitia qualis sit: cui, quando, aduersus quem, ad quid detur.*

Contra-

8 *Contraria actio qualis sit, cui, quando, aduersus quem, ad quid detur.*

9 *Quare ex quibusdam contractibus vtrinque aequales, ex nonnullis directa & contraria actiones nascantur.*

PErtinet † huc etiam pignoratitia actio, qua pignus repetitur. Pignus à pugno appellatur: quia res quæ pignori dătur, manu traduntur, *l. plebs*, 238. §. *pignus. de verb. signif.* Vnde propriè in mobilib. & quarum possessio ad creditorem transit, consistit. §. *item Seruiana, in fin. Inst. de actio. l. si rem*, 9. *hoc t.* rectèque hæc actio Pignoratitia, non Hypothecaria dicitur, cùm pro pignore quod creditori traditum est, repetendo solùm competat: non ad hypothecam petendam, quæ nequaquam transit ad creditorem, sed manet penes ipsum debitorem: vt soluto debito, hac actione non sit opus, quando petere nequeat debitor quod apud se habet. *c. sic itaque, Instit. de actio.* Quanquam quod ad Hypothecariam actionem attinet, quæ creditori datur ad rem sibi obligatam, tantisper dum debetur persequendam, nihil inter pignus & hypothecam interest. *l.* 5. §. *vltim. inf. de pign. d. §. item Seruiana. vers. inter pign.* Siue enim res mobilis, siue soli sit oppignorata, peræque ius pignoris persequi potest, *vide inf. de pign.*

A *Ferra. in for. hypoth. actio.*

¶ Pignus autem est, quod datur in securitatem rei creditæ, vt creditor obligatum illud habeat, donec quod debetur sit exsolutũ. Græci Hypothecam vocăt, quasi rem obligationi suppositam. 2
Causa † efficiens pignoris, est aut 3
B Voluntas hominum, aut Lex, aut Magistratus. Voluntate constituitur pignus, aut expressa, aut Tacita. Expressa quidem voluntate, vel Duorum, vt pacto: nec enim solùm traditione, sed etiam nuda conuentione pignus contrahitur: *d. l. in princip. hoc titul.* C *l. iusto*, 44. §. *non mutat. de vsuc.* quia contractus est nominatus, *l.* 1. §. *fi. sup. de pactis*, quod genus cõsensu nudo obligationem producit: *l.* 1 *in fin. de rer. permut.* vel etiam Vnius, vt testamento, cùm testator alicui prædia sua obligat, *l. non est mirum*, 26. *hoc* D *tit.) fundus*, 9. *l. Gaius*, 12. *de ann. lega.* Tacita voluntate similiter vel Plurium, vt ex pacto tacito & præsumpto, *l* 4. *in princip. sup. de pact.* vel vnius voluntate testatoris, qui res suas legatarijs tacitè obligare creditur, *l.* 1. *C. communia. de leg. in verb. ex eius volun-* E *tate.* Lege introducuntur varijs in speciebus pignora, vt dotis causa, *l. vnic. §. & vt plenius, C. de rei vxor. actio.* fauore pupilli, *l. pro officio*, 20. *Co. de admin. tut. l. vltim. infr. in quibus caus. pignus, &c.* fisci. *l. satis notum*, 4. *C. in quibus caus. pign.* refectionis &c.

l. 1.

*l.1.infr.in quibus cauf. pign.*Prætor, vel Magistratus pignus constituit, cum vice cautionis, vt loquitur I.C. *l. si finita,15.§.si quis damni, de dam. inf. vide de his Cuiac. obs. lib.5. cap.*30. ex quacunque causa in Bonorum possessionem aliquem mittit. *l. non est mirum,26. hoc tit.l. si & iure,* 10. *infr. qui potior, in pign.*

4 ¶ Est igitur pignus aut Voluntarium, aut Necessarium: illud aut Expressum, aut Tacitum: hoc aut Legale, aut Prætorium.

5 Materia † in qua pignus constituitur, sunt res omnes, tam mobiles quàm soli, etiam nomina, quæ pignori obligari possunt, dummodò pertineant ad obligātem, *l.tutor,* 16. *§.fin.cum l.seq. hoc ti.*Nam res aliena, nisi volente aut ratum habente domino, obligari nequit *l. aliena,* 20. *hoc t. tot.tit.C. si res aliena,&c.* Causa formalis, est ipsa conuentionis & traditionis forma vel obligationis testamento aut authoritate legis Magistratusve inductæ

6 modus. Causa † finalis, vt creditorem de credito faciamus securum datis pignoribus, quibus tutius est incumbere quàm personæ, *l. plus cautionis,* 25. *de reg. iur.* Hac igitur pignoris obligatione durante, durat actio Seruiana & quasi Seruiana, id est, Hypotecaria, qua creditor pignus suum persequitur. Soluto verò debito solutaque pignoris obligatione, competit actio Pi-

A gnoraticia: debitori Directa, creditori verò Contraria: de quibus duabus actionibus hoc in tit. agitur.

¶ DIRECTA est, qua debitor, qui rem pignori opposuit, soluta pecunia agit aduersus creditorem, vt rem reddat, & damnū

B in ea dolo culpave eius datum, resarciat. Quamuis enim sublata sit pignoris obligatio per solutionem: tamen re ipsa obligatus est creditor ad restituendum, quoniam res aliena sine causa apud ipsam inuenitur exoluto debito. *§.fin. Institut. quib. mod.*

C *re contrah. oblig.* Licet enim vt supra diximus consensu contrahi, re tamen quam accepit creditor ad restituendum obligatur, quæ obligatio separata est à pignoris iure. Dico Datæ illi qui rem pignori opposuit, & quidem etiamsi res sit aliena, *l. si rem,* 9.

D *§.pen. hoc tit.* quæ vel à prædone fuerit oppignorata. *l. si pignore,* 12. *§. si prædo. hoc tit.* Est enim personalis actio, *Marant. tract. indic. part.4 dist.3. num7. gloss. in l nec creditores,9. ad verb.long. C. de pign. actio. Bald.in cap.1.in princip.de feud.da.in vic.leg com.*

E quæ datur propter obligationē, inter dantem accipientemque contractam. Addo, Soluta pecunia: quia omnis pecunia exoluta esse debet, aut eo nomine voluntati creditoris satisfactum, vt nascatur Pignoratitia actio, *dict. l. si rem,9. §. omnis, l, quod si,*

si l. solutis, l. eleganter, 24. §. 1. *l. si pecunia*, 33 *h. tit.* aut certè per creditorē stetisse quominus pecunia soluatur, *l. aliena*, 20. §. 1. *hoc tit.* Veruntamen qui ante solutionem agit Pignoratitia, licet non rectè agat, tamen si offerat in iudicio pecuniam, debet & rem pignoratam, & quod sua B interest, consequi *d. l. si rem*, §. *fin.* Sed & necdum soluta, pecunia agi interdum potest, si fortè re abutatur creditor, & dolo debitorem impediat, quominus iure suo vti queat. Quo casu in Id quod interest agetur. *l. si. in princ. ver. operam, hoc tit.* Agitur autem C aduersus creditorem, qui cum est contractum, & qui pignus possidet *l. fideiuss.* 32. *vers. credit. h. t.* aut eius hæredem: non autem aduersus alium rei possessorem, quanquam iure Pontificio etiam in tertium possessorem, ex æquitate dari, receptum est, *cap.* D *cum constet. de pignor. vbi Innoc. Bald. in d. c.* 1. Et in hoc agitur, vt res restituatur. *l. debitor*, 40. §. *fin. hoc tit.* vnà cum fructibus quos creditor non lucratur, sed vel restituere volente debitore cogitur, vel imputare in sortem: *d. l. si pignore*, § *si prædo. l.* 1. *Co. de* E *distr. pign. l. si dominium*, 9. *Cod. de pign. vide infra de distrac. pign.* & præstatione damni quod creditor in re pignorata, dolo vel culpa dedit. *l. si rem alienam*, 9. §. *vlt. l. si seruus*, 25. *hoc tit. l. pignoris*, 10. *C. eo.* Dolum enim & A Culpam creditor præstare debet, item Custodiam, propemodum vt in commodato. Nam vt vigilantissimi patrisfamilias diligentiam rei commodatæ adhibere commodatarium oportet, quia eius gratia contrahitur: ita creditor, cuius potissimum causa pignus constituitur, nempe vt securus sit, non liberatur, si perinde in pignoris versetur cura atque in rebus suis: sed ea quæ diligentes paterfamilias præstare solet, ab illo exiguntur. *l. si cum venderet*, 13. § *fin. cum ll. seqq. l. si pignore*, 22. §. *fin. l. si seruos*, 25 *hoc tit. vide in* §. *vlt. Institut. quib. mod. re contr. obl.* Vim tamen maiorem, & Casum non præstat: custodia enim aduersus vim parum proficit. *l. si ea res*, 31. *infr. de act. empt.* Itaque ad dominum rei periculum pertinebit: *l. qui ratio*, 30. *l. fin.* §. *fin. hoc tit. l. pignus*, 8. *C. eod.* nisi debitor culpa creditoris eam periisse probare possit: *vide gl. & Dd. in l.* 4. *C. eod. Bart. in l. si quis ex argentarijs.* 6. §. *an verò, de eden.* quod tamē iure Saxon. paulò aliter obtinet, *Fasch. diff.* 3. *per art.* 5. *lib.* 3. *Rheinh. dif.* 17. Quin & peti potest vt repromittat creditor, rem eius dolo non factam deteriorē, & talem restitui, qualis tempore obligationis fuit, *l. credit*, 15 *hoc tit.* Quod si venditum sit pignus vt vendi cessante in solutione debitore potest, *l. si conuenit*, 4. *hoc tit.* agitur vt residuum pretij

cum

cum vſuris creditor reſtituat. *l. eleganter*, 24. §. *ſi vendiderit. in fin. l. creditor*, 42. *hoc tit.*

8 ¶ CONTRARIA pignoratitia datur creditori, qui in conuentione pignoris deceptus eſt, aut quid damni ſumptuſve eius rei gratia fecit. Vt ſi æs pro auro, ab affirmante autem eſſe, pignori oppoſitum ſit: *l. 1. in fi. l. ſi quis*, 36. *hoc tit.* aut res aliena, *l. ſi rem*, 9. *l. cum debitores*, 32. *h. tit.* aut alio vitio laborans, vt inutile creditori pignus exiſtat: *l. tut.* 16. §. 1. *hoc tit.* vel ſi falſa ſolutionis ſpe oſtenſa, pignus debitor recuperarit. *l. 3. hoc tit.* Si denique malitiosè in pignore verſatus ſit, *dict. l. ſi rem.* creditor neceſſarias impenſas fecit, *l. ſi neceſſarias*, 8. *l. ſi ſeruos*, 25. *hoc tit.* ac in ſimilibus caſibus: *l. ſi pignore*, 22. §. *pen. cum ll. ſeqq. hoc tit.* in quib. æquitas ſuadet indemnem creditorẽ præſtari. *l. ſi ſeruus*, 31. *hoc tit.* Vnde & illud placuit, ſi Titio, qui rem meam ignorante me creditori ſuo pignori obligauerat hæres extitero, ex poſt facto pignus non conualeſcere, & quia non conualeſcit, perſecutionem denegandam eſſe creditori: cui quomodo Hypothecaria detur, non conſiſtente eius obligatione? Nec enim ſufficit ad pignus conſtituendum, eundem nunc eſſe dominum qui etiam pecuniam debet: ſed præterea requiritur, eundem eſſe qui pignus contraxerit: quẽ creditori agenti certum eſt improbè reſiſtere, dicẽdo rem alienam fuiſſe obligatã, cùm ex ſuo mendacio, qui rem alienam pro ſuo dedit arguatur, *l. ſi rem alienam*, 41. *hoc titul.* quare fraudem alleganti propriã prodeſſe id non oportet. *l. tranſactio*, 26. *C. de tranſact. l. mercalem*, 5. *C. de condict. ob turpem cauſam.* Atqui in propoſita facti ſpecie, illa fraus obijci non poteſt ei qui rem non obligauit. Perſecutio igitur pignoris, non datur hoc caſu creditori, quia pignus directò non cõualeſcit. *l. rem alienam*, 41. *hoc tit.* Vtilis tamen pignoratitia Contraria dabitur, vt in hæredem creditor aget (ſicuti & aduerſus defunctum, qui rem alienam obligaſſet, agere poterat) vt à defuncto obligatam ſibi rem nexu teneri patiatur, cum defuncti facta præſtare & approbare debeat, *l. cum à matre*, 14. *C. de rei vendicat.* Eoque modo per indirectum conualeſcit pignus, coacto hærede pignoris conſtitutionem à teſtatore factam, ratificare. Atque ita accipiendum eſt quod dicitur in l. ſi Titio, 22. infrà de pignor.

9 ¶ Dubitet porrò hic aliquis, quare ex hoc & ſuperiore cõtractu diſpares oriantur actiones: cùm ex reliquis obligationibus, vt empto, vendito, locato, conducto, æqualis vtrinque exiſtat actio. Id hac ex regula dijudicari poteſt. Quotieſcunque par eſt vtriuſque contrahentis in obligatione

ligatione constituenda ratio, totius vtrinque par & æqualis nascitur actio: quando verò potior est alterutrius causa, in quê præcipuus contractus finis respiciat, & ad quem maximè totum negotium referatur, hoc casu solet huic tanquam principali, præcipua & Directa dari actio, alteri verò Contraria: vt in commodato, pignore, mandato, negotijs gestis deposito, tutela. §. *action. quadam. Institut. de act.* A quo enim dependet Esse rei, vt inquit Bald. ad eundem etiam referri debet præcipua eius vis, modus & effectus. *Bald. in Rub. C. de fide.instr. n.* 7. Quidam volunt, quando vtriusque gratia contrahitur, tum vtrique directam actionē tribui, cùm alterutrius, ei dari directam, cuius gratia contractum est, alteri verò contrariam. Id falsò dici hinc intelligi licet, quod in commodato ei, cuius gratia non contrahitur, directa, detur: id quod & in deposito vsuuenire potest, & mā-

A dato: qui contractus interdum eorum ineuntur causa, quibus cōtrariæ dumtaxat actiones competunt. Quid? quod pignus vtriusque gratia contrahatur: *d § fin Institut. quib. mod. re cont.* In quo tamē dispares esse actiones, & directam debitori compe-
B tere diximus, cuius tamen ad vtilitatem, potissimum pignus non constituitur. Quid? quòd mandatum, depositum vtriusq; respectu aliquādo contrahuntur. Prior itaque regula verior est. Nam in præsenti materia debitori datur. Directa pignoraticia
C actio, licet creditoris gratia pignus præcipuè contrahatur. In hac enim obligatione, qua creditor ad restituendam debitori rem debito exoluto tenetur, & ex qua existit hæc actio, præcipua est debitoris persona, & ad eum obligatio principaliter, tan-
D quam dominum rei, cuius etiam est periculum, spectat, *l. pignus*, 8. *C. de pign. actio.*

DIGEST. LIB. XIII.

DE EXERCITORIA ACTIONE

Titulus I. C. 4. 25.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Ratio & causa actionis exercitoriæ.*
3 *Quis dicatur magister nauis.*
4 *Quis exercitor.*
5 *Cui, aduersus quos, ad quid detur hæc actio: & quid sit per auersionem conducere.*

Quo-

6 *Quomodo consulatur domino aduersus contrahentes cum magistro nauis.*

7 *Exercitoriam non dari ex contractu nautarum.*

1
Actenus † expositum est; quemadmodum ij quibus res creditæ sunt, ex suo contractu conueniri possint. Sed quia sæpenumero etiam per alias personas negotia geruntur, vsque venit interdum vt cum alio contrahamus, alij verò credamus: consequenter nunc videndum est, quibus actionibus aduersus quos agi possit, quando personæ quæ ex alijs pendent, alienaque fide nituntur, in contrahendo interuenerunt. Nam eiusmodi personas in negotijs terra marique gerendis versari, vita quotidiana ostendit, dum homines periculorum metu, vel laborum tædio, sibi alios substituunt. quibus cum suo nomine contrahatur.

2 Ac de † maritimis quidem negocijs actio prodita est Exercitoria, quam Prætor vectorum gratia proposuit. *l. si eam.* 5. §. 1. *hoc tit. Paul. lib.* 2. *tit.* 6. Nam cùm interdum ignari cuius sint conditionis, vel quales, cum magistris nauis propter nauigandi necessitatem contrahamus: æquum fuit, cùm qui magistrũ nauis præposuit, teneri, quasi eius fidem qui cum ignoto fortè A nauta contrahit, potissimum sequatur. *l.* 1. *in princ. h. t. l. si institorem.* 29. *si cert. pet.* Quod contra subtilitatem Iuris ciuilis à Prætore inductum est. Eo namque iure alter alteri actionem, aut obligationem non acquirit, sed quæcunque gerimus, ex no- B stra persona initium obligationis capiant oportet, *l. quæcunque* 11. *de act.* Verùm cùm arbitraretur Prætor, eum cuius respectu potissimum esset contractũ, meritò conueniendum: *l.* 1. §. *idem Pomponius.* 19. *depositi.* visum illi fuit faciendum, vt ve- C ctores, qui cum magistro nauis quid egissent, secuti exercitoris fidem, aduersus hunc suo Edicto adiuuaret.

¶ Magistrum autem nauis accipere debemus eum, cui totius 3 nauis anchora, id est, gubernatio mandata est, vel ab ipso exer- D citore, vel à primo nauis magistro. *l.* 1. §. *magistrum.* 1. & 3. *hoc tit.* imponuntur autem magistri, vel locandis nauibus, vel ad merces emẽdas vendendasve, aut vectoribus conducendis armamentisve emendis. *d. l.* 1. §. *vers. magist.*

E ¶ Exercitorem autem eum dicimus ad quem obuentiones, & 4 reditus omnes perueniunt: siue is dominus nauis sit, siue à domino per Auersionem (id est, non ad numerum certarum amphorarum, sic enim omnes reditus ad eum non peruenirent: sed in-

tegram

tegrā nauim ἐν ὁμάδι & in vniuersum suo periculo vna mercede conduxerit, Aduerso in se à locatore omni periculo, lucro & damno. *l. fi. §. fi. inf. t. 1. l. opus quod. 36. inf. loc. l. 4. §. vlt. l. si quis vina. 4. §. si auersio. de peri & com. rei vend. l. quod sæpe. 35. §. in his. de contrah. empt. vid. Bart. lib. 53. Cuiac. Inst. de empt. in fi. lib. obser. 8. C. 15. Gouean. li. lec. 2. c. 14.*) conduxit, vel ad tempus, vel in perpetuum *l. 1. §. exercitorem, 7. h. t.* Parui autem refert, qui exercet, masculus sit an mulier, paterfamilias an filiusfamilias, an etiam seruus, Pupillus autem si nauim exerceat, tutoris exigemus authoritatem, *d. §. exercitorem*.

5 ¶ In hunc igitur exercitorem datur actio, si quid cum magistro nauis contractum sit: in eam tamen rem, cui præpositus est, *l. 1. §. non autem. 5 l. fi. h. t.* (præpositio enim legem dat contrahentibus: extra quam si contrahentibus: extra quam si contrahant, æquum est exercitorem non teneri. *d. l. 1. §. ideo*) idque propter vtilitatem nauigantium, ne facilè decipiantur: *d. l. 1. §. magistrum. cum seqq.* & quidem datur in solidum, adeò vt si plures nauim exerceant, cum quolibet eorum in solidum agi possit, ne in plures aduersarios distringatur qui cum vno contraxit. *d. l. 1. §. fi. cum l. seq.* Hoc autem solidam rei persecutionē

A continet. Vnde & perpetuò & hæredibus, inque hæredes hæc actio datur *l. si tamen, 4. §. fin. hoc tit.* Est tamen nobis electio, vtrum exercitorem aut magistrū nauis conuenire velimus. Nam vt exercitor Prætoria, ita magister ex suo contractu Directa ciB uili tenetur. *l. 1. §. est autem. h. t.* Si tamen ab altero exactum erit, cum alieno agi non poterit, cùm sit actio rei persecutoria, vnaque solutione omnis tollatur obligatio. *l. 1. §. penult. hoc tit.*

¶ Sed e contrario exercenti 6
nauim, aduersus eos qui cum C magistro contraxerunt, actionē Prætor non pollicetur: quia non eodem auxilio indiget, cùm Ciuilibus actionibus, aut ex Locato, si merces interuenit, aut Mandati, si non interuenit, *l. 1. in fin. mandati*, aduersus magistrum agere possit. Solent tamen D Præfecti vrbis ad quos cura annonæ pertinet, *l. 1. §. fin. suprà de off. præfect. vrbis.* potestasque iurisdictionis Prætoriæ sub Augustis deuoluta est, *l. 3. C. de off. præf. vrb.* & in prouincijs Præsides, propter ministerium annonæ, quæ potissimum mari aduehitur, E quo plures in promptu sint exercitores, eos extra ordinem, ex contractu magistrorum aduersus contrahentes iuuare, si fortè magister soluendo non sit: *d. l. 1. §. est autem*, idque ad exemplum institoriæ: *l. 1. in fin. infra de institor. act.*

7 ¶ Et hæc quidem ita se habent, si quando cum magistro nauis contractum est: quod si cum aliquo nautarum contrahatur, non competit actio in exercitorem. Etsi enim ex delicto cuiusuis eorum qui nauis nauigandæ causa in naui sunt, conueniatur exercitor: *l. 1. §. 1 l. fin. in fin. suprà, nautæ, caup. stabul.* alia tamen est contrahendi causa, alia delinquendi. Si quidem qui magistrum præponit locandis nauibus, vel emendis mercibus, contrahi cum eo permittit. Qui verò nautas quasi instrumenta nauis adhibet, non contrahendi cum eis potestatem facere videtur, sed culpa & dolo carere eos curare debet: *d. l. 1. §. magistrum, h. t.* culpæ suæ imputaturus, si minus idoneos, quasi vitiosa instrumenta adhibuerit: *dict. l. fin. in fin. suprà naut. caup.*

De Lege Rhodia, de iactu. Tit. II.

1 *Origo & dispositio L. Rhodiæ.*
2 *Exemplum contributionis & quæ in contributionẽ veniant.*
3 *Qua actione ad contribuendum agatur.*
4 *Ratio ineunda contributionis: & quomodo res æstimentur.*
5 *Quando cesset contributio.*

1 AD maritimam † negotiationẽ pertinet & lex Rhodia de iactu, quæ à potentibus A olim in mari Rhodijs (quorum disciplinam naualem ad suam vsq; ætatem durasse testatur Cicero pro L. Manil. introducta primùm, obseruataque propter summam æquitatem ab omnibus nauigantibus, vsurpari deinceps pro lege maris cœpit, lexque B Rhodiorum nautica appellatur: *l. pen. hoc tit.* Qua quidem lege cauetur, vt si leuandæ nauis gratia iactus mercium factus sit, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum iactumque est; *l. 1. h. t.* Æquissimum enim est, commune detrimentum fieri eorumqui propter C amissas aliorum res consecuti sunt vt merces suas haberent saluas: *l. 2. in princ. vers. æquissimum, h. t.* Quod † quo 2 fiat dilucidius, exemplo declaremus: Cùm in eandem nauim varia mercium genera complures D mercatores coegissent, prætereaque multi vectores, serui & liberi, nauigarent in ea, tempestate graui coorta, necessariò iactura facta erat. Quæsita deinde sunt hæc, an omnes iacturam præstare oporteat: & si qui tales merces imposuissent, quibus nauis E non oneraretur, velut gemmas aut margaritas: & quæ portio præstanda esset, & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat: & qua actione ea res expediri possit. Placuit ex interpretatione legis Rhodiæ, omnes quorum quid interfuisset mercium

cium causa seruatarum iacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum, ex lege ob res seruatas deberent. Itaq; dominum etiam nauis pro portione, quod nauim habeat saluam, obligatum esse. Nam & è contrariò, si quid ipse nauis leuandæ causa abijciat, vt trabem, &c. contributio locum habet: *l. amissæ, 5. in fin. hoc tit.* Agitatum etiam est, an vestimẽtorum cuiusque & annulorum, æstimationem fieri oporteat. Et omnium visum est, nisi si qua consumendi causa imposita forent. quo in numero sunt cibaria. Nec enim hæc vnius, sed omnium gratia imponi videntur; eo magis, quòd si quando ea deficiant, quod quisque habet, in commune conferre debeat: *lib. 2. §. cum in eadem, 2. hoc tit.* Corporum autem seruorum fit æstimatio: non etiam liberorum. nam ne potest quidem: *l. liber homo, 13. suprà ad legem Aquil.*

3 ¶ Ex conducto igitur (nam in hanc Actionem bonæ fidei venit, quicquid ex bono & æquo venire oportet) domini rerum amissarum cum nauta, id est magistro agent, vt cæterorum merces retineat, donec portionem damni præstent: magister deinde cum reliquis, quorum merces saluæ sunt. Et quidem etiamsi merces non retineat: agere tamen potest ad contributionem. Quid enim si vectores sint, qui cum nullas

A sarcinas maiores habeant, annulorum tantùm vestimentorumve nomine contribuere debeant: *l. 2. in princ. h. t.*

4 ¶ Portio autem pro æstimatione ac pretio rerum quæ saluæ, quæque amissæ sunt, præstari solet, nec ad rem pertinet, si eæ quæ B amissæ sunt, pluris vęnire poterant: quoniam detrimenti, non lucri fit præstatio: *d. l. 2. §. si nauis, 4. vers. portio.* Sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, æstimatio debet haberi, non quanti emptę sint, sed quanti vęnire possint: *dict. §. si nauis,* C *vers. sed in his,* ac pretio rerum præsente, ne nimium grauentur contributores. Quid enim si aspergine deteriores factę sint, an non iniquum esset, & hoc damno & collationis onere quasi rebus integris dominum onerari? *l. 4. §. fin. h. t.* Contributionis autem ita subducere rationem pos- D sumus: Finge me & te singulos habuisse in naui merces: quæ valerent centum: Titium verò, quę ducenta Titius coorta tempestate, suas proiecit, qua exoneratione nostræ seruatæ sunt. Apparet damnũ ducentorum factum, & Titium tantundem habuisse E in naui quantum nos duos. Tantundem igitur danni sustinebit, nempe centum: nos illi singuli quinquaginta contribuemus. Pone contrà Titius quæ proiecit valuisse quinquaginta, nos habere singulos saluas res in naui

ad valorem centum. In collatione duplum præstare nos oportere æquitas ostendit. Conferemus igitur quisque viginti. Titius decem sustinebit. Eodem modo facile in similibus iniri potest contributionis ratio.

5 ¶ Sed hæc tum demum locum habent cùm seruandæ nauis causa iactum est: id est, vbi iactus nave salua in tributum venit: *l. 4. in princ. & §. 1. hoc tit.* Nam huius æquitatem tunc admitti placuit, cùm iactus remedio, cæteris in communi periculo, salua naui, consultũ est: *dicta l. amissa, hoc tit.* Quod si ante iactum C vel in ipso iactu naufragium fiat, quod quisque ex eo seruare potest, sibi seruat tanquam ex incendio, nec amissæ nauis mercium ve damnum collationis cõsortio sarcitur: *l. cum depressa, 7. l. amissa, 5. l. 4. hoc tit.* Quocirca etiamsi iactu nauis leuata, D postea tamen tempestate pereat, nihil contribuendum est, nisi merces perditæ extrahantur. Cõtributio enim iniri, nisi saluis rebus, non potest: quibus perditis, perinde ab obligatione iactus liberantur vectores, atque debitores interitu speciei: *l. si ex legati* E *causa, 23. de verb. oblig.* Quid autem si antennæ armamentave nauis deusta aut corrupta sint, aliaq; parare magister nauis cogatur? nihil vtique contribui debet, cum hic sumptus instruendæ nauis magis quàm seruanda-

A rum mercium causa fiat: vt nec fabro, cui locatum opus est, si malleum fregerit: neque aurigæ, cuius currus conductus est, si equum currumve ruperit, quippiam eo nomine debetur: *l. nauis 6. hoc. t.* Illud vltimò notandum res iactas domini manere, nec B fieri apprehendentis, quia pro derelicto non habentur; *d. l. 2. §. fin. l. qui leuandæ, 3. hoc tit. vide quæ dixi Instit. de rer. diuis. §. penult.* Vnde si quæ res iactæ apparuerint, restituentur domino, & collatio exonerabitur: *dict. l. 2. in fin. vers. si res.*

De Institoria Actione. Tit. III. C. 4. 25.

1 *Quis sit institor.*
2 *Quæ actio, contra quos ex contractu institorum detur.*
3 *Ex quibus contractibus, & quando detur.*
4 *Quamdiu dominus obligatus sit ex contractu institoris.*
5 *Quasi institoria actio.*
6 *An cum institore agi possit.*
7 *An domino, & quomodo succurratur.*
8 *Perpetuas esse has actiones & directas.*

Terrestres † negociationes per Institores exerceri solent; quos nunc Factores vocant. Institor autem appellatus est eo, quòd negocio gerendo instet: *l. 3. hoc tit.* estque is, qui tabernæ locove 1

coue ad emendū vendendumue, quiue sine loco ad eundem actū præponitur: *l. institor, 18. hoc tit.* Taberna à tabulis, sicuti Officina ab officio dicta est. Propriè tamen institorem eum dici putant, qui non ad certum genus negociationis, aut ad certum locum, sed vniuersaliter negociationi quęstuariæ præponitur: *Bart. Ias. & Dd in l. si institorem. 29. ff. si cert. petat. optimè Bald. in l. mandatum, num. 3. manda. gl. in l. Iulianus, 14. §. si procuratorem, ad verb. vtil. infrà de act. empt.* Nec verò mutat causam actionis, locus vendendi emendiue: *l. 4. h. t.* neque qui domi merces vendit, vt vxor, minister, propterea institor perhibendus est: *Castrens. in l. 1. §. est autem, h. tit. §. ab. in §. 1. Inst. quod cum eo qui in alt. pot.*

2 ¶ Ex institorum contractibus, puta emptione, venditione, permutatione, mutuo, dantur actiones empti, venditi, præscriptis verbis, certi condictioni, &c quę vocantur Institoriæ, quòd ex institorum contractu non directò & Iure ciuili (quo iure conueniri nequit personali actione, qui se non obligauit: *§. 1. Instit. de act.*) sed ex Edicto Prætoris in præponentem, qui cum eo non est contractum, competant: *l. si quis mancipium, 17. in princ. h. t. vide Paul. lib. 3. tit. 8.* & quidem in solidum, *l. 5. in prin. h. t.* etiamsi sint plures qui præposuerint: *l.*

A *habebat, 13. §. fin. cum l. seq.* quia æquum Prætori visum est, sicuti commoda sentimus ex contractu institorum, ita etiam obligari nos ex ipsorum contractibus, & conueniri, *l. 1. in princ. h. t.* quamuis in rem versum esse nostram nihil probetur: *l. vlt. su-*
B *prà de exer. act. Dd. in l. ciuitas, 27. suprà si cert. pet. Tiraq. in priuil. piæ cauſ. pri. 134.* Nec enim contrahentes decipi debent, *l. sed pupillus, 11. §. item si plures, 3. h. t.* qui fidem præponentis sequi videntur: *l. fin. infrà pro socio, l. si institorem, suprà si cert. pet.*

C ¶ Non tamen omne quod cum institore geritur, obligat eum qui præposuit: sed ita si eius rei gratia cui præpositus fuerat contractum est, *l. cuicunque, 5. §. non tamen. 4. l. penult. §. fi. h. t. l. 3. C. eod.* Conditio enim præpositionis seruanda est, *d. l. sed si pupil-* 3
D *lus, 11. §. conditio. 3. hoc tit.* quæ certam legem dat contrahentibus, *l. 1. §. igitur, suprà de exercit. action.* Vnde si contractum sit cum eo, de quo palam proscriptum est ne contrahatur, aut extra formam præscriptionis: vt si præpositus venditioni dun-
E taxat mutuò acceperit, dominus conueniri non potest, *d. l. sed si pupillus, 11. §. de quo palam, 1. d. l. 5. §. non tamen, d. l. habebat, l. si cum villico, 16. l. penult. §. fi. hoc tit.* & exceptionem habet aduersus agentem *l. si quis mancipium 17. §. fin. hoc tit.*

4 ¶ Tamdiu autem tenetur dominus quoad præpositio durat, quæ morte domini non finitur vt cætera mandata: §. *rectè quoque, Inst. de mandato, l. inter causas, 26. in princ. infrà mandati.* sed propter vsus, & periculi causa, vt inquit I. C. *l. penult. §. dominus, hoc tit.* durat in hæredem, etiam pupillum, donec institorum mandatum expressè reuocetur *l. si quis, 17. §. 1 hoc tit.*

5 ¶ Datur autem ad similitudinem institoriæ, Vtilis interdum actio, *l. & ideo, 12. l. habebat, 13. in prin. l. in eum, 19. hoc tit. l. pen. C. eod.* & Quasi actio institoria, cùm ex contractu delictove quasi institoris agitur: *l. cuicunque, 5. §. item ait, hoc tit. Bald. in l. mandatum, 15. num. 3. C. mand.* Porrò vniuersaliter, Quasi institor rectè dici potest, qui non ad negociandum, sed vni alicui negocio, aut certo facto præpositus est: *dict. l. in eum, vbi not. d. l. 5. §. idem ait, gl. in l. Iulianus, 14. §. si procurator, verb. vtili. ff. de act. empt. Bald. in d. l. mandatum, nu. 3. & 4. Bart. Ias. & Dd. in l. si institorem, 29. ff. si cert. petat. Vide Innoc. & præcipue Imol. in princ. & nu. 21. 22. in c. penult. extr. de fideiuss.*

6 ¶ Quamuis autem ita cum præponente agi possit, tamen & institorem rectè quoque conueniri volunt *Dd. Castr. in l. 1. §. exercitorem 7. nu. 4. de exercit. act.* A *Ias. in l. si institorem, 29. num. 2. ff. si cert. petat. Bald. in l. ei qui seruo, num. 2. C. quod cum eo qui in alien. potest.* durante videlicet præpositione: *l. fin. vbi not. hoc tit. Dd. in l. 1. §. est autem, suprà de exercit. act.* quemadmodum & cum magistro nauis agi B potest, *dict. l. 1. §. est autem.*

¶ Domino autem qui præposuit, aduersus contrahentes cum 7 institore, nulla prodita est iure prætoria actio *l. 1. hoc tit.* idque ad exemplum exercitoris: *l. 1. suprà de exercit. act. in princ.* quia secutus est remedijs legitimis, C quibus institorem conuenire potest, aut acquisitis sibi actionibus si institor in eius sit potestate, aut cessis, *d. l. 1. hoc tit.* vt extraordinarijs non habeat opus. Planè si aliter rem seruare nequeat, Marcellus ait, dandam actionem ei qui institorem præposuit, in eos D qui cum illo contraxerunt: *d. l. 1. in fin. & l. 2. hoc tit. vide de hoc consil. 153.* Tum autem seruare nequit, cùm institor cedere actiones non potest, vel quia absens, aut latitans, vel mortuus sine hærede sit. Hoc enim casu necessitas nos eo perducit, vt E præponenti Vtiles actiones, perinde atque si ipse contraxisset, concedamus: *l. penult. §. vlt. C. ad Trebell. l. Iulianus, 13. §. si procurat. 21. de act. empt.* alioqui etsi soluendo non sit institor, tamen si cedere potest actiones, sicuti debet, quibus dominus rectè

ctè experiatur, minimè intelligitur rem seruare non potuisse: *l. 3. §. fi. vers. & sanè infrà tit. 1. l. si quis alieni, 27. §. fin. infrà mand.*

8 ¶ Nouissimè autem sciendum est, hasce actiones esse Perpetuas, & dari Hæredibus, atque In hæredes: *l. nouissimè, 13. hoc tit.* sunt enim rei persecutoriæ, illæque ipsæ, quæ ex contractibus directò dantur, puta ex mutuo, empto, conducto, permutatione, &c. vocantur tamen Exercitoriæ, Institoriæ, de Peculio, & aliàs aliter, propter nouam à Prætore qualitatem ijs attributam.

De Tributoria actione. Tit. IV.

1 *Quare vocetur hæc actio tributoria, & quid in eam veniat.*

2 *Cui, de quibus rebus, aduersus quos detur.*

3 *Edictum Prætoris.*

1 Est † cùm non alieno nomine terra marive negotiationes exercentur, sed proprio, ab ijs tamen qui in aliena sunt potestate: quam etiam ob rem videre licet nouis qualitatibus actiones interdum variari. In potestate autem aliena sunt Serui, & filijfamilias. De seruorum contractibus prodita est actio Tributoria, seu Distributoria, à tribuendo A siue distribuendo dicta. Nam si seruus in peculiari merce, id est, ea in qua Dominus sciens volensque seruo permittit proprio nomine negotiari, versetur, & quid cum eo eius rei gratia contractum erit, ita Prætor ius dicit, Vt quicquid in his mercibus B existet, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores pro rata portione distribuatur. Ideoque † Tributoria vocatur 2 hæc actio, qua eiuscemodi distributio fieri petitur: *§. introduxit. Instit. quod cum eo qui in* C *alien. potest.* Permittit enim Prætor dominio potestatem distribuendi vt merces vel pretia, earum inter creditores partiatur. *l. procuratoris, 5. §. sed est quæsitum, 3. h. t.* Quòd si dominus hanc suscipere molestiam nolit: arbitrum Prætor dabit, cuius D interuentu merces peculiares tribuantur: *l. illud, 7. in prin. vers. quid tamen, h. t.* Sed & si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei sit tributũ quàm oportuerit, hanc etiam ei actionem Prætor accommodat, in eum cuius id Dolo malo factum erit, vt E quanto minus tributum sit quàm debuit, præstet: quæ actio dolum malum domini coercet: *d. l. illud, §. si cum.* Huius autem Edicti non minima est vtilitas, vt dominus qui alioqui in contractibus & bonis serui priuilegium habet, (quippe cùm de peculio

duntaxat teneatur, cuius pecu- A lij æstimatio deducto eo quod domino debetur, fieri solet, *l sed si damnum, 9. §. præterea, infr. de pec.*) tamen si sciat seruum in peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor, nulla deductione facta ex hoc Edicto in tributum vocetur. Quæ B de seruo dicta sunt, obtinent & in filiofamilias: *in prim Inst. quod cum eo qui in alien. pot.* vtitur enim verbo Potestatis Prætor, quod ad omnes qui sunt alieni iuris, porrigitur, *l. 1. vers. potestatis, h. t.*

3 ¶ Edictum eiuscemodi fuit: C
„ SI IS QVI IN ALIENA POTESTATE ERIT, EO SCIENTE IN PECVLIARI MERCE NEGOTIATVS DICETVR, ATQVE IS EI IN CVIVS POTESTATE ERIT, ET ALIIS CREDITORIBVS QVID DEBVERIT, VT D QVOD IN MERCIBVS PECVLIARIBVS ERIT, QVODQVE EX IIS ERIT RECEPTVM, PRO RATA PORTIONE SINGVLIS TRIBVATVR, IVDICIVM DABO. SI CVIVS DOLO MALO FACTVM ERIT QVO MI- E NVS TRIBVATVR. VT QVANTO MINVS QVAM DEBVIT, TRIBVTVM SIT, PRÆSTET, IVDICIVM DABO.

Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur. Tit. V.

C. 4. 26.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Edictum.*
3 *Eius explicatio.*

SVperius] edictum propriè de 1 seruorum contractibus loquitur: hoc cum sequente S. C. ad Filios fam. pertinet, qui in patria potestate constituti contraxerunt, non ad seruos, quib. cum manumissis de contractu in seruitutem gesto nulla est actio. *tot. tit. C. an seruus pro suo facto post manum. teneatur,* Ait prætor:

« IN † EVM QVI EMANCIPATVS AVT EXHÆREDATVS ERIT, QVIVE ABSTINVIT SE HÆREDITATE EIVS, CVIVS IN POTESTATE CVM MORERETVR FVERIT, EIVS REI NOMINE QVÆ CVM EO CONTRACTA ERIT, CVM IS IN POTESTATE ESSET, SIVE SVA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS IN CVIVS POTESTATE ERIT, CONTRAXERIT, SIVE IN PECVLIVM IPSIVS, SIVE IN PATRIMONIVM EIVS CVIVS IN POTESTATE FVERIT, EA RES REDACTA FVERIT, ACTIO[illegible] CAVSA COGNITA DABO IN ID QVOD FACERE

RE POTEST. *l.* 2. *in princip. hoc tit.*

3 ¶ Huius edicti sententia hæc est: Filiusfamilias qui in potestate constitutus contrahit, rectè contrahit & obligatur suo nomine: *l. filiusfamil.* 39. *de action. l. tam ex contractibus*, 57. *de iud.* ideoque etiam post emancipa- B tionem aut suo modo potestatē solutam, obligatus manet & cōueniri potest ex Edicto: *l.* 2. *supra de cap. dimi.* Sed tamen si post contractum emancipetur, aut exheredatus fuerit, vel abstinuerit hæreditate paterna, æquum visum est, cum non in C Solidum conueniri ex ea obligatione, cuius vtilitas alteri, nēpe patri, esset acquisita, sed solū In id quod facere possit, vt hoc temperamento adhibito & creditores suum consequantur. *l.* 1. *hoc titul.* & non nimis grauetur eo contractus filius, vnde nullū D emolumentum percepit. Nam cur hoc ei denegetur, cùm si, adhuc viuo patre, cuius in potestate esset, condemnatus fuisset, in emancipatum vel exhæredatum postea Iudicati actio In quantum facere posset, tantummodò daretur? *l.* 5. *in princip. hoc* E *tit.* Dico, Exhæredatum: nam si hæres sit, aut bonorum possessor, vice hæredis in solidum conuenitur *d. l.* 5. §. 1. *l. penult. hoc tit.* saltem quod ad quantitatem paternorum bonorum, quæ hæreditario iure accipiuntur, perti-

net. Hoc autem Edicto soli filio succurritur, non eius hæredi: *l.* 4. §. *soli, h. t.* quia beneficium eorum, qui in quantum facere possunt, conueniuntur personale est: *l. sciendum,* 25. *de re iud.* In quantum autem facere possunt, intelligimus hic, non deducto ære alieno, nisi priuilegiatorum creditorum, & eorum qui post emancipationem contraxerunt. *l.* 3. *hoc tit.* sed deducto ne egeat: *l. in condemnatione,* 173. *de reg. iur.* Quod beneficiū ad euitandam carceris molestiā, bonorumve cessionem, quam alioqui etiam filijfamilias facere coguntur *l. cum & filijfamil. C. qui bon. cedere possunt.* prodest *l.* 1. *vbi Bald. Salic. C. qui bon. ced poss.*

De Senatusconsulto Macedoniano. Tit. VI. C. 4. 28.

Ctu tantùm, videlicet opposita perpetua exceptione.

1 SEd † quod dictum est, filiosfamilias ex contractu suo posse conueniri, interdum non obtinet, propter Senatusconsultum Macedonianum, quod temporibus Vespasiani factum creditur: *Suet. in Vesp.c.* 11. quamuis etiam antea apud Romanos, *Plaut. in Pseu. vide Paul. lib.* 2. *tit.* 10. ex lege Solonis eius sententia in vsu fuisse videtur. Verba S. C. hæc sunt: † Cùm inter

2 ,, cæteras sceleris causas Macedo, ,, quas illi natura administrabat, ,, etiam æs alienum adhibuisset, & ,, sæpe materiam peccandi malis ,, morib. præstaret, qui pecuniam, ,, ne quid amplius diceretur, in- ,, certis nominibus crederet, (id ,, est, ascripto solùm nomine debi- ,, toris in Calendario, neq; expres- ,, sa causa in quam mutuum datũ ,, esset, vt sic nihil amplius dici ,, scirive possit, quàm in rem pe- ,, cunia esset mutuò data) placere, ,, ne cui qui filiofamilias mutuam ,, pecuniam dedisset, etiã post mor- ,, tem parentis eius, cuius in po- ,, testate fuisset, Actio Petitioque ,, daretur: vt scirent qui pessimo ,, exemplo fœnerarent, nullius ,, posse filijsfamilias bonum nomen ,, expectata patris morte fieri:. *l.* 1. ,, *hoc tit.*

3 ¶ Huius S. C. causam dedit, vt solent ex malis moribus bonæ oriri leges, improbus fœnerator A Macedo (vnde & Macedonianũ appellàtum) qui flagitiosè adolescentib. filijsfamil. pecuniam ad quemuis luxum, incertis nominib. credebat: sic vt tandem ære alieno obruti in quoduis flagitium, ac mortis etiam paternæ cogitationem impellerentur, quo B hæreditatem ipsi egentes creditoribus concedere possent: § *pen. Instit. quod cum eo qui in al. pot.* Cui malo salutare remedium hoc S. C. inuentum est. Melius est enim coarctari iuueniles calores, ne cupidini dediti, tristem sentiant exitum, qui eos post C dispersum expectat matrimonium: *l. fin.* § *ipsum, vers. melius, Cod. de bon. quæ lib.*

¶ Qui igitur mutuam dat filiofam. pecuniã, is ne post mortem quidem patris illum conuenire potest, propter hoc S. C. 4 cuius verba breuiter explicando D percurramus. PLACERE NECVI: non solùm ei qui mutuam pecuniam dedisset, sed & successoribus eius & socijs deneganda est actio: *l. item,* 7. §. *non solùm,* 4. *hoc tit.* neque interest, priuatus an ciuitas crediderit, *l. nihil interest,* 15. *hoc titul.* dummodo E creditor sciat aut scire possit, *l. cui cum alio,* 19. *de reg. iur.* filiumfam. esse cui credebat: *l. pen. hoc tit.* Nam si iusta simplicitate deceptus sit, vt quia is se patremfamilias affirmauit vel simulauit: *l.* 1. *C. eod. l.* 3. *hoc tit.* aut ætatis beneficio excusetur, vt si mino-

ri minor mutuò det, cessat S.C. *l.3. hoc tit. l.1.2. Cod. eod. l. verum,*
5 11. §. *fin. de min.* Additur † FILIOFAM. vtriusq; videl. sexus, *l. sed si, 9. §. hoc S.C. hoc t.* cuiuscuis etiam dignitatis: *l.1. §. si hoc tit.* nisi fortè Castrense peculium
6 habeat, in quo † S.C. cessat, vsq; ad quantitatem peculij cùm in eo filijfamilias vice patrumfamilias fungantur: *l. 1. §. fin. l. 2. hoc tit.* Sequitur, MVTVAM PECVNIAM DEDISSET. Is igitur solus Senatusconsult. offendit, qui mutuam pecuniam filio dedit, non qui aliàs contraxit, puta vendidit, permutauit, &c. Pecuniæ datio enim, quas instrumentum ad omnem luxum & nequitiam idoneum, ac verè (vt dicit) irritamentum malorum, perniciosa parentibus visa est: *l. 3. §. is autem, hoc tit.* ne ære alieno obruti filij, in eorum quid necem machinarentur, & ante diem patrios in annos inquirerent. Quod non adeò timendum est in cæteris contractibus, quibus res commutantur, nec altera pars exhauritur: quia etiam quæstui ac lucro istiusmodi permutationes filio esse possunt. Et ideò si vel creditum alij filiofam. ex causa tamen emptionis, vel alio contractu, & ideò stipulatus sum, licet cœperit esse mutua pecunia, tamen quia pecuniæ numeratio ex mutuo non concurrit, cessat S. C. *dict. l. 3. is autem.* Origo enim potius obligationis,

A quàm titulus actionis considerandus est: *l.3. C. eod.* Quod ita demum erit verum, si non fraus S.C. sit cogitata, & qui credere non potuit, magis ei vendidit, vt ille rei pretium haberet in mutui vicem: *dict. l. 3. §. penultim.* Prouidè enim cautum est, ne mens
B S.C. circumscribi posset. Vnde quamuis verba ad numeratam pecuniam solùm referantur, tamen si fraus quæsita sit, puta frumento, vino mutuo dato aut alijs reb. venditis, vt his deinceps distractis vteretur pecunia, subueniendum est: *dict. l. item, 7. §. mutui, 2. hoc tit.* Eadem ratione
C licet filiusfam. ex sponsione teneatur, *dict. l. item, 7. in princip.* tamen si color quæsitus sit, vt filiusfam. qui pecuniam accepisset, fideiuberet alio dato reo, fraus S. C. facta nocet, & danda est exceptio tam filiofam. quàm
D reo: qui cum non acceperit pecuniam, effectu fideiussor est: *l. quamuis, 8. §. si cum essem, infr. ad Velleianum.* Fideiussori † autem 7
filijfamilias etiam subuenitur: quod nisi fieret, cuius regressum contra mandatorem habeat, facilè liceret S. C. circumuenire:
E *l. sed si paterfam. 9. §. non solùm, 3. hoc tit.* Quin † & patri subue- 8
nitur: *l. penul. C. eod. dict. §. non solùm.* & hæredi. *d. l. 7. § quanquam, 7.* Si tamen filiusfam. aut voluntate patris contrahat, aut pater ratum contractum habeat, aut in rem pecuniam filius accipiat,

piat,

piat, quæ patris oneribus incumbit, vel in sua potestate constitutus debitum agnoscat, nouando aut soluendo, cessat S.C. *l.2.4.l.si.C. eod. dict. l.7.§ interdum, cum seqq. d.l. sed si paterfam. l. si tantùm, 12. cum similib. hoc t.* Vnde si filiofamilias studiorum vel legationis causa alibi degenti ad necessarios sumptus quos patris pietas non recuset, pecunia credatur, locum non habet S.C. quia in rem patris versa intelligitur; *l.5. C. eod.* Quod verum est, si modum in mutuando non excessit: id est, eam quantitatem, quam pater subministrare solebat.

9 ACTIO † PETITIOQVE DARETVR, in fine est additũ: quod accipiendum est de effe- A ctu: *l. pen. Co eodem* Cùm enim mutuò contracta sit obligatio, *l. quia naturalis, 10. l. creditorem, 18. hoc tit.* certum est oriri iure actionem (posita enim causa, ponitur effectus) sed quæ exceptione S.C. eludatur: *d.l.7. in prin. & §.1. cum seq. l. tamen, 11. hoc* B *tit. l. qui exceptionem, 40. suprà de cond. indebit.* Quamobrem ius agendi habere creditor non videtur, qui perpetua exceptione remoueri potest: *l. nihil interest, 112. l. non videtur, 13. de regul. iur.* Ac verisimile est olim Prætores ex S. C. petitiones hoc C nomine denegasse, quamuis ipso iure ex obligatione extitissent: *l. licet, 42. §. ea, de procurat.*

DIGEST. LIB. XV.

DE PECVLIO.

Titulus I. C. 4. 26.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Tria huius edicti capita.*
3 *Quid sit peculium, & vnde dictum.*
4 *In quos, ad quid actio de peculio competat.*
5 *Verba edicti.*

1 ORdinarius † Prætor arbitratus est prius eos contractus exponere eorum qui alie- D næ potestati subiecti sunt, qui in solidum tribuunt actionem: sic deinde huc peruenire, vbi de peculio datur actio: *l. 1. hoc titul.* Omnia enim agit, vt qui cõtraxit cum eo qui in aliena potestate est, etiamsi deficiant superiores actiones, nihilominus tamen E in quantum ex æquo & bono res patitur, suum consequatur: *l. l.1. sup. quod cum eo qui in alien. potest.*

Est

2 ¶ Est autem triplex hoc Edi-
ctum : aut enim de peculio, aut
de In rem verso, aut Quod iuſ-
ſu, hinc oritur actio. Peculium
3 † & pecunia, à pecorib. in qui-
bus ſubſtantia Veterum omnis
conſiſtebat, & quorum figura
nummi ſignabantur, dicta ſunt:
Plutarch. in vita Publ. Pecunia B
maius patrimonium: peculium,
puſillam pecuniam, ſiue puſillũ
patrimonium filijfam. vel ſerui
ſignificat: *l. depoſiti*, 5. *in fin. h.
tit.* §. *actiones.* 10. *Inſtitut. de
action.* Itaque modicum illud,
quod ſerui frugalitate de demẽ-
ſo comparcentes ſuo parabant, C
vel officio meruerant ſibi donari,
permiſſuque domini ſeparatum à rationibus dominicis habebant,
peculium dicebatur: *l. peculium*, 4. *dict. l. depoſiti, l. peculium*,
40. *hoc tit.* Eadem ratio eſt
4 peculij in filiofamilias. Ex † cõ- D
tractu igitur ſerui filijve, quibuslibet actionibus inde deſcendentibus,
dominus paterve de peculio conueniri poteſt, vt quatenus in peculio
eſt, eatenus actori ſatisfiat: deducto tamen ſemper eo, quod ipſi qui
conueniuntur à filio aut ſeruo debetur: E quia præueniſſe dominus
paterve creditur, *l. ſed ſi* 9. §. *penult. hoc tit.* Nec veriſimile eſt,
dominum, id concedere ſeruo, in peculio habere quod ſibi debetur:
dict. l. ſed ſi, 9. §. *præterea.* quod deducto, non licet illi per dolum
& in fraudem creditorũ adimere A vel minuere peculium, *dict.* §.
præterea. quamuis ſine fraude poſſet: *dict. l. peculium.* 40. *in fi.*
Verba Edicti talia ſunt: QVOD
CVM † EO, QVI IN AL- 5
TERIVS POTESTATE ES-
SET, NEGOTIVM GESTVM
ERIT, DE EO DVNTAXAT
B DE PECVLIO ADVERSVS
EVM, CVIVS IN POTE-
STATE ESSE DICETVR:
ET SI QVID DOLO MALO
EIVS IN CVIVS POTESTA-
TE EST, FACTVM ERIT,
QVO MINVS PECVLIVM
ESSET, IVDICIVM DABO,
C *l.* 1. §. *verba*, 1. *hoc t.*

Quando de peculio actio annalis eſt. Tit. II.

ACtio de peculio, quandiu ſeruus vel filius in poteſtate eſt, tandiu perpetuò durat: D poſt mortem verò aut emancipationem filijfamil. manumiſſionem vel alienationem ſerui, Annalis eſſe incipit. cùm enim ſoluta & extincta poteſtate extinguatur peculium, ſufficit ad exẽplum cæterarum Prætoriarum E actionum, ad annum deinceps vtilem obligationem produci. Prætor ait: POST MORTEM EIVS QVI IN ALTERIVS POTESTATE FVERIT, POSTEAVE QVAM IS EMANCIPATVS, MANVMISSVS, ALIENATVS FVERIT DVNTAXAT DE PECVLIO, ET

SI

" SI QVID DOLO MALO EIVS IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM ERIT, QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO. *l.1. in prin. hoc tit.*

De in rem verso. Tit. III. C.4. 26.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Vtilitas huius actionis.*
3 *Perpetuam esse hanc actionem.*
4 *Quando dicatur in rem versum.*

1 SI hi † qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habent, vel habeant quidem, non in solidum tamen tenentur qui eos habēt in potestate, si in Rem eorum quod acceptum est, conuersum sit, quasi cum ipsis potius contractum videatur, ad quos vtilitas contractus peruenit. Nec videtur frustrà de In rem verso actio promissa, quasi sufficeret de Peculio. Rectissimè
2 enim † Labeo dicit fieri posse, vt & In rem versum sit, & cesset de Peculio actio. Quid enim si dominus Peculium ademit sine dolo malo? quid si morte serui extinctum est peculium, & annus, vtilis præterijt? De in
3 † Rem verso namque actio perpetua est (nec enim æquum est, quenquam vllo tempore cum alterius iactura locupletari) & locum habet, siue Peculiū ademptum sit sine dolo malo, siue actio de Peculio anno finita sit, *l. 1. in princip. hoc tit. 1.* In rem † autem domini vel sum intelligitur, quicquid necessariò vtiliterque (nam voluptatis causa quod fit sine mandato, in rem domini versum nō videtur, quia nec procurator hoc imputat, *l.3. §. si mutua, 4. hoc titulo.*) in rem eius impenderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditorib. eius soluit, aut ædificia ruentia fulsit, aut familiæ frumentum emit: *§ præterea, vers. in rem Institut. quod cum eo qui in alien. potest. l.3. §. 1. hoc tit.* Et regulariter dicimus: Toties de in rem verso actionem esse, quoties Procurator Mandati, vel qui negotium gessit, Negotiorum gestorum haberet actionem, quotiesque aliquid ita consumpsit seruus, vt aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deteriorem, *dict. l.3. §. proinde 3.* cuius rei probatio agenti incumbit: *§. cæterum, Instit. quod cum eo qui in alien. potest.* 4

Quod iussu. Tit. IV. C.4. 26.

SVperioribus actionibus locus est, cùm vel mandato, vel sine mandato, ignorante, scienteve

teve eo, cuius est in potestate, seruus filiusvefamilias contraxit. Ex tertia autem huius edicti parte oritur actio. Quod iussu, cùm mandatu patris dominive contractum est. quia enim quodammodo cum eo contrahitur qui iubet, *l. 1. in princ. hoc titul. vide l. si dubitet,* 10. §. *vlt. de fideiussor. Cuiac. obseru. lib. 5. cap.* 36. cuius fidem qui contrahit, A sequi videtur: §. 1. *Instit. quod cum eo qui in alien. potest.* meritò ex iussu domini vel patris in solidum aduersus eum iudicium datur. Iussui autem & ratihabitio comparatur: *d. l. 1. §. 2. vers. si ratum habuerit.* vt & alias, *l. semper qui non prohibet,* 60. *de* B *reg. iur. c. ratihabitionem, eod. tit. in 6.*

DIGEST. LIB. XVI.

AD S. C. VELLEIANVM.

Tit. I. C. 4. 24.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Ratio huius S.C.*
3 *Verba S.C.*
4 *Deceptis, non decipientibus mulieribus subueniri.*
5 *De quibus obligationibus S. C. loquatur.*
6 *Mulieribus in suo contractu non succurri.*
7 *Quomodo adiuuetur mulier.*
8 *De actione restitutoria.*
9 *An mulier, & quando renunciare Velleiano possit.*

1 Vandoquidem † de contractib. seruorum & filiorumfa. dictum est: videamus nunc quemadmodum mulieres, quæ & ipsæ more maiorum in manu patris, C fratrum, viri sunt, *Cato apud Liu. deca. 4. lib. 4. vide infrà de curat. fur.* ex contractibus teneantur. Et † sciendum est, mulierem suo nomine contrahentē efficaciter obligari: alieno verò nomine intercedentē eximi obligationi actioni in pristinum 2 D debitorem restituta. Quod ita Senatus censuit ad opem mulieribus ferendam, quæ per sexus imbecillitatem, *l. 2. verba, 1. hoc titul.* maritalibus atque alijs blanditijs in fraudem, suscipiendumque sponsionis onus, illici facilè posse videbantur. Nam E spondere initiò leue videtur, vtpote cum solam voluntatem sponsio, nullam autem pecuniæ præstationem requirat, vt non difficulter ad id, velut & ad bonorum

norum oppignorationem, infirmus muliebris animus perduci possit: *vide infr. de fund. dot. & Institut. quib. alien. lic.* §. 1. sed tandem, vt est in veteri prouerbio, Noxa præsto est. Si enim fideiusseris, cogita id tibi dissoluendum esse, vt sapiens *Ecclesiast. cap.* 8. monet. Nouit etiam Senatum, *vt dicitur l.* 2. §. *verba,* 1. *hoc tit.* quod sicut moribus virilia officia sunt adempta fœminis propter imbecillitatem pudoremque sexus, *l. 2. de reg. iur.* ita multò magis adimendum eis esse visum est id officium, quod non modo virile esset, (est enim parum verecundiæ muliebri cōsentaneum, alienas suscipere defensiones *l. alienum.* 18. *C. de procur.* §. *patitur, Instit. de iniur.*) & in quo non sola opera, nudūque ministerium earum, sed etiā periculum rei familiaris versaretur: *l. 1. hoc tit. vide Paul. lib.* 2. *tit.* 11. *& ibi Cuiac.* Et primo quidem temporibus D. Augusti, mox deinde Claudij Edictis eorum interdictum fuit, ne fœminæ pro viris suis intercederent. Postea factum est S. C. quo plenissimè in quacunque intercessione mulieribus subuentum est, cuius S. C. verba hæc sunt.

3 ¶ QVOD M. SILL. ET VELL. TVTOR COSS. VERBA FECERVNT DE OBLIGATIONIBVS FOEMINARVM, QVÆ PRO ALIIS REÆ FIERENT, QVID DE EA RE ITA FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CONSVLVERVNT, QVOD AD FIDEIVSSIONE ET MVTVI DATIONES PRO ALIIS QVIB. INTERCESSERINT FOEMINÆ, PERTINENT, TAMETSI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO, NEVE IN EAS ACTIO DETVR: CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI NON SIT ÆQVVM: ARBITRARI SENATVM, RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS: AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT SI DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR. *l. 2. h. t.*

¶ Mulieribus igitur hoc S. C. 4
subuenit, deceptis tamen, non decipientibus *dict. l. 2. vers. sed ita demum, l. si mulier,* 23. *hoc t.* (nec enim dolo earum amplissimus ordo opitulatur, *l. si dec. pienti,* 30. *hoc tit.*) ac deinceps harum fideiussoribus, mandatoribus, procuratoribus, &c. *l. si* 9
de fideiussores, 6. *h. t.* non modo quod regressum, si exigantur, aduersus mulierem habeant, sed quia totam obligationem Senatus improbat: *l. si mulier.* 16. §. *fin. h. t.* Omnis † etiam contra- 5
ctus Senatusconsulto comprehenditur,

hendit ur, siue verbis, siue re siue quocunque modo intercesserunt, alienam suo periculo suscipientes debitionem: *l. 2. §. fin. l. quamuis. 8. §. si mulier, l. tutor, 19. hoc tit.* veluti si altero pecuniam accipiente, ipsa se principaliter mulier obligarit: *l. vir uxori, 17. l. Seia, 28. §. fin. l. fin. §. item si mulier, h. t.*

6 ¶ Quòd si in rem vtilitatemq; suam sese obliget, vt si pro eo spondeat cui erat obnoxia, cessat Senatusconsultum, *l. aliquando, 13. l. si mulier, 16. h. t.* Aut si ipsa sibi contrahat: puta emat, permutet, mutuum accipiat, ignorante creditore eam alteri velle tradere, perinde locus non erit Senatusconsulto. Senatus enim obligatae mulieri succurrere voluit non donanti: cùm quia facilius se mulier obligat quàm donat, *l. 4. l. 5. quamuis. 8. §. 1. cum sequent. h. t.* (est enim hic sexus natura restrictus, & pecuniae tenax, *l. si à sponso. 16. Cod. de donat. ante nupt. l. stipulata. 53. §. 1. de donat. int. virum & uxor.*) tum quòd mulieri adultae in contractibus quos suo nomine gerit, non vt minori succurritur. *l. si mulier. 32. in prin. h. t.* Et praeterea si aliter dicemus, nemo cum foeminis contrahet, quia ignorari potest quid acturae sint, *l. si mulier. 11. l. bona fide. 27. in prin. hoc tit.* secus si creditor sciisset eam intercedere, colorque quaesitus esset obligationis, *l. imò*

A *tunc, 12. d. l. quamuis. 8. §. si cum essem, h. t.* Quaecunque enim in fraudem Senatusconsulti de intercessionibus excogitata probari possunt, rata haberi non oportet. *l. quidem. 29. l. fi. § pen. hoc tit.*

¶ Ita adiuuatur autem mulier, 7
B vt si ex intercessione conueniatur, excipere de Senatusconsulto possit: sin quid praestiterit, soluerit, delegarit, Condicere, *d. l. quamuis §. si mulier. 1. & §. inter. 3.* vnà cum fructibus. *l. si mulier. 31. §. 1. hoc tit.* Neque enim haec exceptio, quamuis C omissa, condictionem Indebiti soluti impedit, cùm sit in fauorem mulierum introducta, *l. qui exceptionem. 40. sup. de cond. ind.* & totam obligationem S. C. improbet. *l. si mulier. 16. in fi. h. t.* Sed ne defraudetur hac ratione creditor, statim atque mulier D alienam obligationem suscepit etiam nō expectata eiùs voluntate. *l. debitrix. 24. §. 1. l. aliquando. 13. § fi. l. quidem. 29. hoc tit.* Cùm enim † S.C. mulierem eximat, quocunque modo per intercessionem eius verus debitor fuerit liberatus, siue nouatione, 8
E siue delegatione, pristina causa restituitur: perindeque agi cum debitore restituta obligatione potest, atque si nulla intercessio interuenisset. Etsi enim ordo hunc sexum tuetur, tamen non impedit quominus creditor ius suum à vero debitore consequatur.

tur. *d. l. quamuis. §. quoties. 5.* *& §. fi. l. si mulier. 14. h. t.* Impetrabit igitur is à Prætore actionem quã vocant Restitutoriam, ne inanem habeat obligationem, *d. l. quamuis. §. 6. vers. Marcellus.* sic enim succurrendum est fœminis, vt ne tamen alius iniusto incommodo afficiatur. Atque hæc quidem actio Restitutoria, vtpote rei Persecutoria, perpetua est, & in hæredes hæredibusque datur. *l. hæ actiones. 10. hoc tit.*

5 ¶ Sed an mulier renunciare Velleiano potest, ita vt postea etiam inuita ab hoc beneficio excludatur: Et quamuis alij putent posse: tamen verius crediderim: *vide gl. & Dd. in l. fin. Cod. eod. l. fi. §. vlt. hoc tit. Tiraq. in repet. l. si vnquam, in princ. C. de reuocand. donat.* renunciationem extraiudicialem mulieri nõ nocere, cùm renunciationis eadem sit leuitas quæ intercessionis, *Iason l. de his nu. 9. de transa. per l. doli. 19. vers. diuersum. de nouat.* & non in solius mulieris fauorem S. C. factum sit, sed etiam ea propter, quòd virile videatur alienas suscipere defensiones. Nec responso Pomponij, *l. fi. §. fin. hoc tit.* moueor: potest enim mulier sponte exceptionem Velleiani in iudicio omittere, vt quilibet debitor. *vt notatur, C. vt quæ desunt aduoc. vbi Cast. nu. 4. l. si autem. 8. §. final. de neg. gest. l. si fideiussor. 29.*

A *mand. l. 1. Cod. de iur. & fac. ig.* bonus text. in *l. si iudex. 41. de minor.* Ac si iudicium suscipere velit hac conditione, vt caueat se non vsuram exceptione, cautio valebit: cùm quia in iure quasi contrahitur: *l. 3. §. item scribit. supra de pecul.* tum ne iudicia
B sint elusoria ac decipiatur actor: quemadmodum & tutelæ nomine renunciatio facta valet ne fraudetur pupillus. *Auth. mari, C. quando mul. tut. off.* Deinde si post biennium ab intercessione iterum se mulier obstringat, pignoraque det, quia non potest
C dici leuitate quadam facta intercessio, fateor S. C. cessare, & renunciationem hoc casu valere: *l. si mulier, 2. C. eod. tit.* At hi casus speciales non conuincunt, renunciationem promiscuè & repentino animi motu à muliere extra iudicium factã, omnimodò
D esse seruandam. *vide Nouell. an sublatum sit Velleianum, apud Cuiac. ad Vlp. tit. 1. in fin. Nouell. 134.*

De Compensationibus, Tit. II. C. 4. 31.

E
1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid sit compensatio.*
3 *Causa efficiens, vnde oriatur.*
4 *In quibus debitis locum habeat.*
5 *In criminibus publicis non habere locum.*
6 *Nec in speciebus, sed in quantita-*

tita-

titate & genere.
7 *Iustum & liquidum esse debitum oportere, cuius in cōpensatione habeatur ratio.*
8 *Forma ineunda compensationis, & an ipso iure fiat.*
9 *Finis compensationum.*
10 *Effectus, affinia, contraria, remissiuè.*

1 EXpositis † contractuũ generibus, quibus Re in creditum itur, vel per se, vel aliarum personarum intercessione, actionibusque indidem prodeuntibus ordine propositis, commodum nunc subijcitur titulus de Compensationibus, quarum in istiusmodi iudicijs maximus est vsus. De actione porrò depositi, quamuis & illa ortum habeat ex obligatione quæ re contrahitur, §. *præterea, Instit. quibus mod. re contrah. oblig.* tamen postea agetur commodius: quoniam illa compensatio obijci nequit: *l. penult. C. depositi, l. fin. C. de compens.*

2 ¶ Est autem Compensatio (quàm locutionem etiam Cicer. lib. 2 de Finibus & alijs locis vsurpat) debiti & crediti inter se contributio siue collatio: *l. 1. h. t.* qua qui conuenitur creditorem suum, eundemque debitorem petentem submouet, paratus cōpensatio partim ex Naturali æquitate, partim ex Ciuili. Ex na-
3 turali † quidem quòd intersit nostra potius non soluere, quàm A solutum repetere: *l. 3. h. t.* dolo etiam malo postulet, qui petit id quod restituere debet: *c. de dolo, de reg. iur. in 6. cum ibi alleg. concor. l. dolo, de do. ex.* ac consentaneum sit, actorem qui sibi satisfieri cupit, contrà quod debet præstare, vt æqualitas seruetur.
B Ex ciuili autem ratione, quia compensatio ad dirimendas lites pertinet, ne fiat per plura, quod confici potest per pauciora: *l. ampliorem, 37. §. in refutatoriis, C. de appell. l. nulli. 10. C. de iud. l. 1. quod met. caus.*

¶ Compensationi locus est, 4
C siue ex contractu, siue ex maleficio agatur, dum tamen Ciuiliter: *l. si ambo, 10. in prin. h. t.* vnde vulgatum illud: Dolum † 5
cum dolo, delictum cum delicto. compensari, *l. si duo, de dolo malo, l. viro. ff. solu. matr. l. apud Celsum, §. Marcellus, de except.*
D *dol.* Nam in publicis iudicijs, vbi non priuatorum ius, sed publica vindicta ad coercenda maleficia spectatur, non admittitur compensatio, sed vtrumque sontem suæ pœnæ manent, *l. 1. §. qui hoc dicit, l. si vxor, 13. de Adulteris.* Item † siue personali actione, 6
E siue reali agatur, compensatio locum habet: *l. fin. Cod. eod.* Quod verum est, cùm res in suo genere fungibiles, vltro citroque debentur. Nam tum compensatio debiti ex pari specie, quamuis causa dispari, admittitur *a Paul. lib. 2. cap. 5.* secus, quan-

dò hinc ſpecies, inde vel indiui-
duum, vel quantitas obligationi
ineſt, in genere ſpecies debeatur,
vt homo: *l. ſi debeas.* 22. *gloß.* &
Dd. in l. 1. *h. t.* & *in d. l. fin. C.*
eod. & *in §. in bonæ fidei, Inſtit.*
de action. propterea quod aliud
pro alio ſolui inuito creditori
nequit: *l.* 2 §. 1. *ſi certum petat.*
Compenſatio autem nihil aliud
eſt, quàm ſolutio: *l. vel permu-*
tauit, 19. *de liberali cauſa, l. ſi*
debitor, qui potiores in pign. l. am-
plius non peti, rem ratam hab.
Vnde cum indiuidua debentur,
aliud pro alio ſolueretur: ſi com-
penſare ſpeciem in ſpecie liceret:
quod neutiquam eſt admitten-
dum, quia cadit in ſpeciebus
probabilis affectio, neque vice
mutua funguntur, verbi gratia:
Tu cùm mihi debeas veſtem, pe-
tis à me aliam ſpeciem tibi debi-
tam. puta ſciphum, aut quan-
titatem, veluti 20. quæ tibi de-
beo, non potero obijcere exce-
ptionem de veſtimento. quia
pro pecunia aut alia ſpecie, inui-
tus hanc ſpeciem accipere, eam-
que quodammodò emere iure
cogi non potes: idemque in con-
ſimilibus obtinet. Quantitatis
autem ad quantitatem, ſine cu-
iuſquam iniuria fit compenſatio,
vel ſpeciei cum ſpecie, cùm idem
genus debetur, vt hominis cum
7 homine: *Paul. d. c.* 5. Huic †
tamen ita demum locus eſt, ſi de-
bitum quod in compenſationem
deducitur, verè ſubſiſtat, vel iure

A Ciuili & Gentium, vel certè æ-
quitate naturali, quamuis ciuili-
ter non debeatur: *l. etiam,* 5. *h. t.*
Naturalis enim eſt compenſatio,
in eamque venit, quicquid natu-
ra debetur: vnde econtrariò ſi æ-
quitatem nullam habeat obliga-
tio, & exceptione perimi poteſt:
B non venit in compenſationem: *l.*
quæcunque, l. 14. *hoc tit.* Deinde
neceſſum eſt, Purum eſſe debi-
tum, non ſuſpenſum Conditio-
ne, aut dilatum Die: *l. quod in*
diem, 7. *hoc tit.* ac inſuper etiam
Liquidum: *l. fin. C. eod.* alioqui
non ſeruaretur æqualitas, ſi pu-
C ro ceſſoque debito & liquido,
permiſſum eſſet objicere & com-
penſare debitum non liquidum,
vel conditionale.

¶ Quanam porrò ratione in- 8
cunda ſit compenſatio, contro-
uerſum eſt. Imp. *in §. in bonæ fi-*
dei, Inſtit. de act. quidem ait,
D Iure veteri: *l. cum alter,* 11. *h. t.*
l. 4. & 5. *C. eod. l. eius, C. de ſo-*
lut. l. inter, de admin. tut. Paul.
d. c. 5. Ipſo iure in actionibus bo-
næ fidei fuiſſe compenſationes,
l. ſi ambo, verb. iudicio ſocietatis, hoc t. in Stricti iuris doli ma-
li exceptione (ex conſtitutione
E ſcilicet diui Marci, *Cuiac. lib.* 8.
cap. 16.) oppoſita: hodie verò
omnibus indiſcriminatim judi-
cijs ipſo iure meſſe: *l.* 4. & 5. *l.*
fin. C. eod. Sed hoc in quæſtio-
nem cadit, an ſine vlla oppoſi-
tione compenſationis factove
hominis ipſo iure & lege fiat cō-
tribu-

tributio minusque debeatur? Et videtur factum hominis non requiri. quid enim aliud significat, ipso iure fieri compensationem? Nam & I. C. inquit, Minus deberi, *l. 4. vers. minusq; propter compensationem peti, hoc tit. l. posteaquam, 21. hoc tit.* & Paulus *lib. 2. cap. 5.* Plus peti. Contrà tamen à plerisque responsum est. Neque aliter ipso iure fieri aiunt compensationem, quàm si paratus sit reus eam facere: *l. 2. h. t.* & obiiciat compensationem: *d. l. fin. in verb. compensationes obiici.* atque opponat: *d. §. in bonæ fidei, in verb. opponi.* Idque liquere ex eo quòd Iudex possit reprobare compensationem: *l. quod in diem. 6. §. 1. h. t. dict. l. fi.* quodque ea facti sit, velut exceptio quælibet, quam iudex supplere non consueuit, *l. vnic. vbi Castr. C. vt quæ desu. ad.* aliisque multis argumentis comprobari: *l. 1. in fin. quæ sententiæ sine. appell. resc. l. sin autem, §. fin. de neg. gest.* Quòd autem dicitur Minus deberi: *in d. l. 4.* de effectu accipiendum esse volunt: vt accipi in iure verba solent: verbum enim Ipso iure sæpe significare quod ipsa lege fit, facto tamen hominis requisito: vt cùm dicitur, Ipso iure actiones exceptionesq; dari, Ipso iure sententiam vel testamentum esse nullum. Et apud Iustin. ea verba nihil aliud velle, quàm quod compensationes, videlicet cùm ab homine

A opponuntur, ita infint Ipso iure omnibus indifferenter iudiciis, vt etiam nulla inserta (vt olim) à Prætore iudicii formulis compensationis exceptione atque clausula, possit iudex, postquam oppositæ sunt de iis nihilominus cognoscere. Potest etiam id quod B dicitur Minus deberi ad petitionem referri. vt enim effectu debitor non est, à quo peti nequit, *Marcell. 66 de reg. iur.* ita nec debetur, quod compensari potest. Nam ob compensationis metum olim Minus petendum erat, ne causa caderet plus petens com- C pensatione postmodum opposita: *l. 4. h. t. Paul. lib. 2. cap. 5.* Id quod voluit Paulus *d. l. posteaquam.* cùm ait minus peti. Neque tamen inde consequitur, non opus esse compensationis obiectione. Nam ideo minus petebatur, ne obiecta fortè sub- D inde compensatione litem actor amitteret plus petendo: qua compensatione omissa, tenuisse intentionem integrum debitum petentis, consentaneum est.

¶ Finis compensationum est, 9
Vt præcidantur occasiones litium, vnoque iudicio negotium, E vltro citroque contributione facta, transigatur, quod alioqui pluribus esset explicandum: vtq: seruetur æqualitas, & ea æquitatis ratio, quam suprà posuimus. Et hæc Iure ciuili obtinent. Moribus Sax. verò compensationi non est locus in iudiciis, *lib. 3.*

art. 12. sicuti nec reconuentioni; *Chil. in pract. c.* 60. *per. d. art.* 12. & 78. *lib.* 3. *Lehen. cap.* 18. *Fach. diff.* 46. *Reinhar. diff. iud.* 4. & 5. cuius quædam est species, *Bald. in l. si constat. C. de compens. Alexand. cons.* 119. *vol.* 2.

10 ¶ Effectus suprà indicatus est, vbi diximus, per compensatio- B nes ipso iure minui actiones: *dict.* §. *in bonæ fidei.* Affines sunt Mutuæ petitiones seu reconuentiones: *l.* 2. §. *sed si agant, de iud. l. penult. C. de sentent. tot. t. extr. de mut. petit. vbi latissimè Socin.* distant tamen in nonnullis: quia introduci debent, cùm illa mi- C nuat ipso iure: *l. posteaquam,* 21. *hoc tit. l.* 4. *C. eod.* & introducuntur de re illiquida, dubia, & litigiosa, cùm illa sit iuris liquidi: *l. vlt. C. eod.* Contrarij sunt casus, in quibus compensatio non admittitur, qui passim alibi notantur: *l.* 1. 2. 3. 6. 7. *l. penult. l. vlt.* D *Cod. eod.*

Depositi vel contrà, Tit. III. C. 4. 34.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid sit depositum.*
3 *Causa efficiens.*
4 *Materia, quæ res deponi possunt.*
5 *Forma, & quomodo depositum contrahatur, quasque pactiones recipiat.*
6 *De sequestratione.*
7 *Cui detur actio depositi.*
A 8 *Aduersus quem.*
9 *Quatenus in heredes detur.*
10 *Actionem depositi ciuilem esse.*
11 *Edictum de deposito.*
12 *De actione in duplum depositi.*
13 *De actione in simplum, & quid in eam veniat.*
B 14 *De lata culpa.*
15 *Perpetuum & famosum esse iudicium.*
16 *De contraria actione depositi.*

PEruenimus † ad finem contractuum, quibus res in Genere aut Species, ad vsum eius C qui accipit, propriè creduntur, ac ipsa Re constituitur obligatio, earumque actionum quæ inde nascuntur, vim & naturam perspeximus. Sed quoniam non modò ad vsum, verum etiam ad Custodiam res credi solent, cùm nemo rerum suarũ semper possit D esse custos, operaque indigeat interdum aliena ad defensionem quemadmodum rebus alienis ad vsum: ideo priusquam transeamus ad contractus qui consensu perficiuntur, pauca de Actione depositi, quà res custodiæ & fidei alienæ commendatæ repe- E tuntur, sunt dicenda. Ac prius de ipso contractu: nulla enim actio intelligi rectè potest, nisi perceptâ natura obligationis vnde existit. 1

¶ Depositum est, quod custodiendum alicui datum est: dictum ex eo quod ponitur: præ- 2

positio enim De, auget positum, vt ostendat totum fidei eius esse commissum, quod ad custodiam rei pertinet, *l.1. h.t. vide Paul. li. 1. tit.* 12. Deponimus enim, cum fiducia custodiæ,& fidei bonæ depositarij,*l.1.§.1.in fi.l.quod seruus,* 11. *h, t.* quam fidem fallere grauissimum est, & propter necessitates humanas in Repub. perniciosum.

3 † Porrò causa efficiens depositi, sunt res & consensus contrahentium, *§. præterea Inst. quib. mod. re cont. ob.*

4 ¶ Deponi autem possunt apud omnes etiam Iudicem, *l. senatusc. §. fin. vbi gl. de off. præs. l. si fideiussor, §. vltim. qui satisd. cogan. l. sed etsi §. planè, ad exhiben. vide Tiraq. in retr. prox. §. 4. glo. 7. in princ.* omnes omnino res, quæ sub factum custodiamque cadunt, tam Propriæ, quàm Alienæ: *l. bona fides.* 31. *h. t.* nec enim quicquã ex deposito transfertur: *l. licet,* 17. *in fi. h. t.* propriæ tamen apud dominum frustrà deponuntur, cùm ex deposito non obligetur, *l. qui rem*, 15. *h. t.* quia non est ex bona fide, vt rem suam dominus cuiquam restituere compellatur, *d. l. bona fides, in fin.*

5 ¶ Contrahitur depositum, Re ipsa custodiæ causa tradita, eo fine vt seruetur, vtque eadẽ species volenti quandoque restituatur, *l. Lucius,* 14. *l. 1. §. est autem,* 16. *& §. penultim. hoc titul.*

A Fit tamen interdum, præsertim in rebus fungibilibus, vti conueniat, vt tantundem quantum creditur, aliquando reddatur, ac insuper etiam vsuræ repromittantur ratione vsus, quorum etsi vtrunq; nouissimos depositi terminos excedit (nam idem corpus B in deposito redddi, & gratuitus esse contractus debet, alioqui incidit in mutuum & locationem: *l. 1. §. si quis seruum,* 7. *hoc tit.* tamen Lex contractus seruabitur. *d. l. Lucius,* 27. *l. Publ.* 26. *§. 1. l. Quint.* 28. *hoc tit.* Quoniam ex bona fide: quod gestum conuen-C tumque est, inspicitur. *l. 1. §. si conuenit,* 5. *hoc tit.* Neque locatio aut mutuum contra intẽtionem agentium inducitur, nisi mutuum ipsi esse voluerint: *l. 1. §. si pecunia,* 22. *l. 7. § fin. hoc tit. l. non omnis,* 19. *si cert. pet.* præsertim cùm bona fide negotium D gestum sit, quæ in mutuo locum non habet. Dixi autem id agi in deposito, vt volenti res ex officio reddantur, sine vlla mora aut exceptione: *l. penultim. C. eod.* nam inuito, neque reposcenti, non facilè contra legem depositionis reddi potest ab eo qui semel of-E ficium suscepit, nisi grauissima causa interueniente, *l. et apud,* 5. *§. fin. h. t.*

¶ Est autem consimile depositi, cùm apud Sequestrum, id est, medium quendam, inter litigatores, *l. sequester,* 109. *de verb. significat, l. 6. hoc t. Gellius lib.* 26. 6

cap. penultim. res litigiosa depo-
nitur. *dict. l. 5. §. 1. & 2. l. 6. hoc*
titul. Quiddam tamen interest:
nam in primis vel vnus potest
deponere, & id quidem de quo
nulla sit controuersia: apud Se-
questrum, non nisi plures depo-
nunt rem litigiosam, *d. l. 6. l. licet,*
17. h. t. Quis enim solus secum
ipse litiget, litisque causa rem
deponat? Deinde apud seque-
strum vnusquisque in solidum
videtur deponere, cùm rem to-
tam suam putet: quod aliter est,
quando id quod commune est
plures deponunt, qui pro parte
tantùm se norunt esse dominos.
dict. l. licet, l. 1. §. sed si duo, 32.
hoc titul. Postremò rei depositæ
possessio non transit ad deposita-
rium: qui non possidendi, sed
custodiendi causa rem tenet: se-
quester autem possidet, quoniam
ea depositione id agitur, vt neu-
trius litigatoris possessioni id tē-
pus procedat, *dict. l. licet in fin.*
nisi expressè contrà actum sit, *l.*
interesse. 39. de acqu. poss. aut nisi
non partium voluntate, sed Iudi-
cis præcepto fiat (sicut fieri ex
causa tamen, *l. vnic. vbi Dd. præ-*
sertim Curt. C. de pro. seq. cap. 1.
& 2. ex eo. vide Hemming. consil.
de sequestra. potest) sequestratio:
clement. 1. de sequestr. Ias. in l. si
fideiuss. §. si satisdatum, num. 3.
qui satisd. cogan. Tiraqu. in ret.
prox. §. 4. gloss. 7. qui non præsu-
mitur possessionem litigatoribus
auferre velle. *Bart. in d. l. licet, &*

A *dict. l interesse. Ferra. in for. Sax.*
quem vide His exceptis verè de-
positum est hæc custodia, conue-
niturque sequester actione De-
positi: quæ tamen ad differen-
tiam alterius vocatur Sequestra-
ria: *l. si in Asia, t. 2. §. penult. hoc*
titul. l. si quis, 9. §. Labeo, 2. de dol.
B *mal.* aut quando non partium
consensu, sed authoritate iudi-
ciaria, facta est sequestratio, im-
ploratio nobili iudicis officio,
Bart. d. l. interesse, num. 5. de adqu.
possess. per l. postquam, §. impera-
tor, vt legat. no. caus. Rebuff. in l.
litibus, C. de agr. & cens. lib. 11.
C *l. per hanc, Cod. de erog. mil. Pa-*
nor. in cap. 2. num. 28. de sequestr.
Ang. consil. 107. nu. 1. Alex. cons.
6. n. 9. vol. 4.

¶ Is ergo qui deposuit, potest 7
rem suam alterius custodiæ tra-
ditam repetere vel statim atque
deposuit, *l. 1. §. est autem, 16. hoc*
D *titu.* etiamsi de certo tempore
conuenit: *d. l. 1. §. penultim.* quia
cùm eius gratia contrahatur, non
prohibendus est pro arbitrio re-
uocare contractum, & mutare
voluntatem, vt in Mandato:
quod nisi res poscenti reddatur,
actionem Depositi habet: nec
E refert cuiuscunque sit conditio-
nis qui deposuit, pater an filius-
familias. *l. Iulianus, 19. hoc tit.*
vnus an plures (quanquam hi
pro parte solum agunt, nisi ali-
ter initiò conuenit, *d. l. 1. § sed*
si duo, 32. d. l. licet, hoc tit.) do-
minus an seruus, ex cuius depo-

sito rectè dominus agit, fur, an prædo, *d.l.* 1. §. *si prædo.* 27. Quo tamen casu, si dominus veniat rem sibi ablatam repetens, meritò illi depositarius restituere debet. Etsi enim bonæ fidei congruum est, vt rem recipiat qui dedit: tamen totius rei æquitate inspecta, quæ ex omnibus personis quæ negotio isto contingunt, impletur, domino reddenda sunt, quæ facto scelestiss. fuerũt ei adempta. Hanc enim probat consultus iustitiam, quæ suum cuique ita tribuit, vt non distrahatur ab vllius personæ iustiore petitione, *l. bona fides*, 31. *hoc ti. in fin.* Hinc & illud est, quòd licet ex alterius contractu alteri ius agendi acquiri ratio non patitur, *l. quæcunque*, 10. *de act.* tamen si conuenit in deposito, vt alicui tertio reddatur: habeat is Vtilem depositi actionem, quia ex bona fide res illi restitui debet. *d.l. Publia.* 26. *in princ. hoc tit.* idque reliquis etiam bonæ fidei contractibus est consentaneum, *l. Iulianus*, 13. §. *si procur.* 21. *de act. emp.* Hæredibus quoque hæc actio, cùm sit rei persecutoria cæterisque successoribus datur. *d.l.* 1. §. *si apud*, 14. *vers. hæc actio.* singulis tamen pro portione hæreditaria, vt & reliqua iura. *l.* 2. *C. de hered. actio. l. ea quæ*, 6. *C. famil. ercisc.* Quòd si res sit indiuidua quæ deposita est, vni agenti restituenda erit, si satisdet de eo quod supra eius partem est, molestiam depositario exhibitum non iri: quod nisi fiat, potest res in ædem Sacrã, sicuti olim moris erat, deponi, eaque ratione omni actione & periculo depositarius liberari, *l.* 1. §. *si pecunia*, 24. *cum §. seq. hoc titulo.*

8 ¶ Aduersus eum datur hæc actio apud quem res deposita est. *dict. l.* 1. §. *si quis seruum*, 7. vel cuius nomine tanquam custodiam deposita est, *dict. l.* 1. §. *idem Pomponius.* 10. Contra tertium autem depositarium non nisi cessis actionibus agi potest, quia cum illo contractum non est, *l. si is apud quem*, 16. *hoc tit.* Sed & aduersus pupillum, si doli capax sit, dolumque commisit, & quidem in Solidum, datur. Re enim obligatus est, & ex delicto alioqui tenetur, *l. auxilium*, 37. *de minor, c.* 1. *de homic. & extrà de dol. puer.* In quantum autem locupletior factus est, conuenitur etiamsi in dolo non fuerit, *d. l.* 1. §. *an in pupillum*, 11. hactenus enim re ipsa est obligatus, *vide sup. de reb. cred.* Item in filiumfamilias etiam post emancipationem datur. *l. si apud*, 21. *h. titul.* inque eius patrem de peculio; *d. l.* 1. §. *filiumfam.* 39. & aduersus dominum serui si apud hunc sit depositum: *l. Lucius*, 37. *hoc tit.* in seruum etiam post manumissionem, licet ex cæteris causis præcedentibus actio contra manumissum non competat. *l.* 1.

l. 1. *& tot. titul. C. an seruus pro suo facto post manumiss. teneat.* Rem enim tenet & restituere potest, vnde remanet obligatus, *d. l. si apud*, 21. Et hoc Trebatio ex æquitate placuit: quamuis Marcellus subtilitatẽ iuris secutus, aliter existimasse videatur, *d. l.* 1. *§. si apud seruum*, 4. Item aduersus fideiussorem: qui tamẽ si rem non habeat, in Litis æstimationem damnabitur: quo facto, depositarium constat dominum rei fieri: quia bona fides nõ patitur rem iterum exigi, cuius pretium à fideiussore actor consecutus est. *l. si fideiuss.* 30. *hoc t.* Sed hodie fideiussor non nisi excusso principali cõueniri potest. *Auth. præsente, Cod. de fideiussor.*

9 In hæredes † quoq; datur & quidem in Solidum ex dolo defuncti, *l. si hominem*, 7. *§.* 1. *hoc tit.* in Simplum tamen: nam actio in Duplum depositi, cum sit pœnalis, non transit, *l. de eo quod tumultus*, 18 *hoc tit.* Quanquam autem aliàs ex dolo defuncti nõ solemus teneri, nisi pro ea parte quæ ad nos peruenit *l. in her.* 26. *supr. de dolo malo.* tamen quia hic dolus ex contractu reique persecutione descendit, in solidum vnus hæres tenetur, plures verò pro ea portione qua quisq; hæres est, *l. ex depositi.* 12. *l. ex cõtractibus* 49. *de actionibus. l. hoc iure*, 152. *§. fi. l. ad ea*, 157. *§. fin. de reg. iur.* Quod si ex suo dolo conueniãtur hæredes, is qui do-

A lum commisit, in Solidum tenebitur, *l. in depositi*, 9. *hoc titul.* ex delicto enim quisque in solidum obligatur, *l. si quis id quod*, 7. *in fi. de iurisd. omnium iudic.* qui dolo caret, nequaquam: quia depositarius dolum tantùm præstat. *l. nec aduersus.* 10. *hoc titul.*

B Si verò duo aut plures hæredes dolum commiserint circa rem diuiduam, vt pecuniam, & vterque soluendo sit, partim obstricti tantùm sunt in iudicio depositi: cùm quia ab initio ex persona defuncti in partes solùm tenentur, *l.* 2. *Cod. de hæred. actio.*

C tum quòd nihil amplius actoris interest, etiamsi in furto aliter se res habeat, *Accursius in l. si duo*, 22. *hoc titul. per textum in l. vulgaris*, *§. fin. de furtis. Bonus tex. in l. tres tutores*, 55 *de ad. tut. l.* 1. *vbi Dd. Cod. de con. fur. vid. Gand. in tract. malef. Dd. in l. si*

D *familia. de iurisd. omn. iud.* Sin autem res diuisionem non recipiat, verum est in solidũ quemque teneri: quia totam rem quisque interuertisse videtur, & est obligatus obligatione Rem restitui, quæ indiuidua est, *Dd. in l. stipulationes non diuidunt. quæst.*

E 2 *l. in executione*, 65 *de verb. obl.* Vnde non aliter qui conuentus est, quàm integræ rei præstatione liberabitur. Verùm quoniam res non restituitur, si ad æstimationem fuerit peruentum, cùm æstimatio diuisibilis sit, & ex depositi natura plures hæredes pro

parte tantùm teneantur, pro portionibus hæreditarijs ex bona fide fiet condemnatio. Atque ita accipiendum est Mar. responsum, *l. si duo, 22. h. t.*

10 ¶ Actionem depositi ciuilem esse, dubiũ non est: oritur enim ex negotio ciuili, & contractu nominato ac formato. *l. iurisg. 7. in verb. depositum. de pact.* Prætor tamen supplendi iuris gratia edictum proposuit: & actionem ex Iure ciuili simplicem certis casibus pœnalem effecit, inque duplum hisce verbis concessit:

11 ¶ QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINÆ, NEQVE NAVFRAGII CAVSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EX EARVM AVTEM RERVM QVÆ SVPRA COMPREHENSÆ SVNT, IN IPSVM IN DVPLVM, IN HÆREDEM EIVS QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR, QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM, QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. *l. 1. §. 1. hoc tit. vide §. omnes,*
12 *Institut. de actio.* Meritò † autem Prætor has causas deponendi separauit, quæ continent fortuitam causam depositionis, non ex voluntate, sed necessitate descendentem. Hæc enim causarum separatio iustam rationem habet. Quippe cùm quis fidem elegit alicuius sponte, nec depo-

A situm redditur, contentus esse simplo debet: ac sibi imputet, qui non diligentiori commiserit. Fuit enim in eius potestate nõ credere, *§. penultim. Institut. quibus mod. re contr. obl.* Cùm verò necessitate incendij irruerite, aut alia subita vi, quis deponit: quia
B res moram non patitur, facilè euenit, vt perturbato animi iudicio, minus idoneo res commendetur, nihil vt voluntati eius imputari possit, qui electionis libertatem integram non habuit. Crescit etiam perfidiæ crimen, si quis in eiusmodi causa circũ-
C uento necessitatibus amico, depositum inficietur. Quamobrem maiore odio pœnaq; dignus est: *l. 1. & tot. tit. de incendio, ruina, naufrag.* quemadmodum etiam ab Aristotele in Problematis est relatum *Sectio, 19 quæst. 2. & 14.* Datur igitur Prætoria depositi
D actio in Duplum aduersus inficiantem depositum, ex istis causis, *§. in duplum, Institut. de act.* In hæredem autem eius, amota pœna in Simplum etiã, sed agitur intra annum, nisi & ipsius inficiatione crescat actio, *l. de eo quod tumultus, 18. hoc tit.*

E ¶ Extra has causas est ciuilis 13
in simplum hæc actio, qua res (quæ in libello designanda est, *l. 1. §. quis argentum, 28. h. t.*) petitur restitui cum fructib. & omni causa, *dict. l. 1. §. 1. & 2. & §. hanc actionem, 17.* Vsuræ autem non præstantur nisi post moram;

vt

vt in cæteris bonæ fidei iudicijs, *l. Lucius, 24. hoc tit. l. 2 & 4. Cod. eod.* Est etiam, cùm peruenitur aut ad æstimationem, si videlicet is quocum agimus, rem præstare nequeat, *dict. l. si fideiussor, 10. hoc tit.* aut ad Sacramentum in litem, *d. l. 1. §. hanc actio. 17.* Super hæc & in id quod Interest agitur, si fortè damnum dolo depositarij datum sit, *d. l. 1. §. si quis tabul. 16. & §. apud, 25. l. si duo,*
14 *22. hoc tit.* Nam † de dolo tenetur depositarius, & vt Nerua voluit, latæ etiam culpæ nomine. *l. quod Nerua, 32. hoc titul.* quæ intelligitur interuenire, si non tantam rebus receptis custodiendis diligentiam adhibet quantam suis, saltem quod ad hunc tractatum attinet, *d. l. quod Nerua* Nam dissoluta hæc negligentia prope dolum est: *l. fideiussor, 51. infrà t. 1.* cuius alia nulla causa fingi potest propter quandam malitiam: ac nisi talem diligentiam, qualem suis adhibet, præstare voluit depositarius: cur non indicauit, cur deprecatus non est? alij enim credi potuisset, ac debuit talem causam potius non suscipere, quàm decipere, vt inquit Vlpianus. *in l. si hominem, 7. in princ. hoc t.* Diuersum est, si quis tanquam in re sua causam gerendi habeat, vt socius, maritus, hæres, &c. Cùm enim ipsis noceat ea negligentia, non possunt videri dolosè ad seipsos decipiendos in se versari. *§. fin. Inst. de societate.*

¶ Est autem hæc actio bonæ fidei, *l. 1. §. hanc actio. 17. l. quintus. 28. hoc tit.* Rei persecutoria, *dict. l. si hominem, §. 1.* Perpetua, *d. l. de eo quod tumultus, 18. hoc tit.* & quæ propter perfidiam infamat, *l. qui depositum, 10. C. eo. l. 1. verb. depositi, de his qui not. infam.* Vertitur enim dolus, ac quidem improbissimus, in hoc iudicio: quo comperto, non iniuria existimatione mulctatur depositarius, qui fidem amico fefellit. *Arist. præalleg. sect. proble. q. 2. & 6. Cic. in Orat. pro S. Rosc.* 15

¶ Vt autem hac actione ei qui deposuit, succurritur: ita Contraria depositario competit, qua impendia in rei depositæ custodiam factæ repetuntur. *l. actione, 23. hoc titul.* Nec enim hæc depositarius præstare debet, *dict. l. si in Asia, in princip. hoc tit.* nec officium illi suum existat damnosum. *l. sed si quis, 7. quemadmodum testamenta aperiantur* In hac tamen in litem non iuratur: quia non de fide rupta doloue agitur, sed de refundendis impensis: *d. l. 5. in princ.* quare nec famam notat. *Bart. in d. l. 5. in prin. h. t. dixi sup. ad tit. de his qui not. inf.* 16

DIGEST. LIB. XVII.

MANDATI, VEL CONTRA.

Tit. I. C. 4. 35.

1 POst † expositos contractus qui Rei interuentu perficiuntur, nunc transeamus ad illos quos Consensu constare diximus: in quibus non propriè res creditur, vt in superioribus: quia de eadem re in A genere aut in specie reddenda non agitur. Ideoque rei interuentum hæ conuentiones non desiderant, sed solo Consensu & Bona fide propter vtilitatem ciuilis negotiationis consummantur. His autem contractibus vel industriam operamq; hominum B ad vsum, vtilitatesque nostras adiungimus, vel res ipsas: operam quidem, Mandato & Societate: res verò, Emptione, Venditione, Locatione, Conductione: de quibus singulis est videndum.

¶ Mandare, quod à manu danda (vt in contractibus fidesque C promissione fieri solet, *Virg. fallere dextras: pro fallere fidem.*) dictum videtur, significat gerendum aliquid expediendumque alteri committere. Mandatum igitur nihil aliud est, quàm contractus iuris gentium nominatus, D *l. iurisgentium, 7. de pac. l. 1. hoc tit. iunc. l. 1. in fin. de cont. empt. & l. 1. in fin. de rer. permut.* in quo consensu. *l. 1. h. t. vide Paul. lib. 2. t. 15.* & bona fide, alter negotium aliquod honestum committit alteri gerendum efficiendumve, alter verò suscipit. 2

¶ Partes mandati sunt, Hinc 3

cre-

credere rem expediendam, Illinc A ſuſcipere mandatum, & rem exequi. Species ſumuntur, vel à cauſa efficiente: aliud enim eſt Volūtarium mandatum, vt cùm ſponte ab aliquo ſuſcipitur, idq; propriè mandatū eſt de quo agimus: aliud autem Coactum ſiue neceſſarium, vt cùm magiſtra- B tui mandati parere cogimur. *l. non videntur*, 167. §. *qui iuſſu. de reg. iur. c. quod quis eo. lib. 6. gloſſ. in l. furti*, 6. §. *qui iuſſu. de his qui not. infa. Dec. in l. velle*, 4. *nu.* 12. *de reg. iur.* vel à Forma, Aliud enim eſt Gratuitum, quod propriè mandatum eſt: *l.* 1. *l. ita vt* C *omnes*, 36. *in princip. hoc titul.* (officia enim amicitiæ & fidei gratis præſtanda ſunt, *d. l.* 1. *in fin.*) aliud verò Mercenarium, cùm remunerandi gratia honor interuenit. *l. ſi remunerandi*, 6. *in princip. hoc tit.* aut ſalarium extra ordinem promiſſum eſt in gene- D re. *l. ſalarium, hoc tit.* Nam ſi de certa mercede initiò conueniat, locatio & conductio operæ eſt, non mandatum: quod debet, vt dixi, eſſe gratuitum.

4 ¶ Cauſa efficiens mandati, eſt Conſenſus & Voluntas, *l.* 1. *hoc t. Cic. pro Roſ. Amerin.* (quæ ab E amicitia & fide proficiſcitur) hinc quidem mandantis, illinc mandatum ſuſcipientis, *dict. l.* 6. §. 1. *hoc tit.*

5 ¶ Materia mandati ſunt res omnes futuræ: nam factas & præteritas fruſtra fieri mandes; *l. ſi verò*, 12. §. *ſi poſt h. t.* eæq; honeſtæ & licitæ. Turpis enim rei mandatum nullum eſt: *d. l. ſi remunerandi*, 6. §. 2. *in fi.* vt ſi pro adoleſcente luxurioſo apud meretricem mandatu, eius fideiubeas, *d. l. ſi verò*, 12. §. *ſi. adoleſcens*, 7. vel alterius interficiendi negotium ſuſcipias. *l. ſi mandauero*, 22. §. *qui ædem.* 6. *h. t.* nam generaliter, Nulla rerum turpium eſt obligatio: *l. generaliter, de ver. obl.* nec mandata huiuſmodi exequenda ſunt; & qui exequitur, pœna potius quàm auxilio legis dignus eſt, *l. auxilium. de minor. vide Dec. & Dd. in l. conſ.* 47. *de reg. iur.* Vnde nec in generali mandato vnquā dolus aut flagitium incluſum intelligitur, *l. creditor*, 60. §. *Lucius, hoc tit.*

¶ Forma mandati, eſt Nuda voluntate & Gratuitò impoſitum mandatum ſuſcipere. De quo ſufficit quocunque modo conſtare, ſiue Teſtato, ſiue per Epiſtolam, per Nuntium, vel alio modo, *d. l.* 1. *l. ſi quis*, 27. *in prin. h. t.* vel etiamſi tacitè ſolummodò conſenſum intelligatur: *d. l.* 6. §. 2. *l. qui patitur*, 18. *h. t.* dummodo voluntas tamen obligandi extet & appareat. Nam ſi quis ſolùm commendet, cùm commendatio vim obligandi non habeat, ſed potius rogandi. *l. fideicommiſſa.* 11. §. 1. *de leg.* 3. non contrahitur mandatum. *d. l. ſi verò*, 12. §. *cum quidam*, 8. 6

Ru-

Rursus si quis non animo procuratoris interuenit, sed studij solùm causa deferat officium, mandati non tenetur, *l. idemque*, 10. *h. t.* Potest etiam mandatum vel Purè, vel in diem, vel sub Conditione contrahi. *d. l.* 1. Illud postremò tenendum, quòd etsi mādati forma diligenter tenenda sit, *l. diligenter.* 5. *h. t.* tamen posse illud per æquipollens adimpleri, *l. fi. §. fi. vbi gl. h. t.* Nec enim quicquam mandantis interest, quomodocunque id quod confectum voluit, conficiatur, *l. si verò*, 12. *§. si filiosfam.* 3. *h. t.* quin etiam omnia mandata intelliguntur, sine quibus negotium commodè explicari nequit, *l. ad rem*, 56. *l. ad legatum*, 62. *de procu.* Licet igitur à fine mandati deflectere non oportet: *l. cum mandati*, 12. *C. eod.* tamen media ad finem rectè ducentia, pro vsu negotij eligere mandatarius potest: *Rom. cons.* 94. *visit nu.* 8. & 9. quasi ex bona fide hæc mandato insint, & simul commissa videantur, sine quibus mandatum rectè ad exitum non queat perduci, *l.* 2. *de iurisd. l. fi. de off. cius.*

7 ¶ Finis mandati est, authore Cicerone, vt quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria fides amicorum supponatur: atque ita commune commodum mutuis officijs gubernetur. Neque tantùm mea solius gratia rectè mā-A dare possum, verùm etiam aliena, vel mea & tua, vel mea & aliena. *l.* 2. *l. si remunerandi*, 6. *§. si tibi, cum simil. h. t.* § 1. *Instit. de mand. vbi vide quæ dixi.* Tua verò solius gratia frustra tibi mādem: puta, vt pecunias in emptiones prædiorum colloces po-B tius, quàm fœneres: *d. l.* 2. *in fin.* Nam neque ego ex consilio non fraudulento obligor: *l. consilij*, 47. *de reg. iur. cap. nullus, eod. tit. in* 6. & tibi liberum est explorare, an id expediat: *d. l.* 2. *in fin.* Planè nisi mandassem si facturus nō eras, dabitur tibi Contraria C mandati actio: *dict. l.* 6. *§ si tibi*, 4. *in fin.*

¶ Effectus mandati est, vt alterum alteri statim obliget. 8 Mandatarium quidem, vt mandatum perficiat, *l. si mandauero*, 22. *§. fi h. t.* forma præscripta, *l.* 3. 4. 5. *in princ. h. t.* ac quicquid inde con-D secutus sit præstet *l. si procuratorem*, 8. *§. fi. l. idemque* 10. *§. fi. h. t.* mandatorem autem, vt indemnem seruet mandatarium, ne damno afficiatur ex suo officio: *l. hæredem*, 14. *l. si mandassem*, 15. *hoc tit.* Sed hoc verum est tamdiu, quoad mandatum du-E rat, neque est reuocatum solutumve.

¶ Dissolnitur autem voluntate, 9 sicuti contrahitur: & quidem solius mandantis: *l. si verò*, 12. *§. pen. l. si quid*, 37. *§.* 1. *h. t.* cuius enim est mandati legem dare, & eius reuocare: *l. quod iussit. de*

re

re iud. l. cum prætor, de iud. & cuius in fauorem contrahitur, is suo fauori renuntiare potest: *l. penult. C. de pactis.* vt in deposito, precario, & similibus. Sed & eius morte quæ voluntatem finit, *l. 4. infrà locat.* reuocatur, *l. inter, 26. in princ. l. qui negotia, 34. §. fin. h. t. vide Paul. lib. 2. tit. 15. & Instit. eod.* Quod tamen verum est, re adhuc integra, *§. rectè, Instit. eod. l. & quia, de iurisdict. omn. iud. l. ante, 16. de procur.* Quid enim si per ignorantiam mandatum impleatur, aut res sit affecta, *l. si mandassem, 15. h. t. d. l. inter, 26. in princip.* atq; inchoata? Sed nec in mandato necessariò obtinet, vt mortuo mandatore liberum sit mandatario illud deserere: vt apparet in iudicibus pedaneis: *l. venditor, l. iudicium, supr. de iud.* Contrà à mandatario quoque renuntiari mandato potest, dummodò integrum ius mandatori reseruetur, vel per se, vel per alium, rem commodè explicandi *dict. l. si mandauero, 22. §. fin.* Actio enim hæc cùm tantùm ad interesse detur. *dict. l. si procuratorem, §. mandati, hoc tit.* ei non competit, cuius nihil referat mandatum impleri, aut qui per alium exequi potest. Quod si mandatoris intersit non deseri officium, ad id tenebitur mandatarius, *l. si quis, 27. §. qui mandatum suscepit.* nisi iustas causas habeat, quare vel implere quod

A suscepit, vel renuntiare non potuerit: *d. §. qui mandatum suscepit, d. l. si mandauero, §. fin. cum ll. seqq.* Morte quoque eius cui mandatum est, si quis integro adhuc mandato decesserit, contractus hic soluitur: *d. l. si quis §. pen.* Nam electa intelligitur B eius industria, quæ personæ cohæret: *l. vnic. §. ne autem, C. de cad. tollen.* cùm inter artifices, vt aiunt, & ingenia hominum magnum sit discrimen: *l. inter, 31. de solution.* Vnde si hæres impleat, non habet Mandati actionem, *d. l. si quis, §. pen.* sed Ne- C gotiorum: *l. nam & Seruius, 21. §. si vino, de neg. gest.* nisi rem à defuncto inceptam, neque iam amplius integram exequatur: *l. heredem, 14 hoc tit.*

¶ Ex hoc autem contractu duplex oritur actio, Directa & Contraria, *l. si seruius, 19. hoc. tit.* 10 D Directa datur mandatori, & eius hæredibus, *§. item si adhuc. Inst. eod. d. l. si quis. §. morte.* ad id quod interest: *l. ad comparandas, 16. C. eo.* puta si mandatum non sit impletum, *d. l. si quis, §. qui mandatum suscepit.* vel perperam, aut extra fines præscriptos E gestum: *l. 5. §. fin. hoc tit.* vel si quid dolo, culpa, negligentia admissum sit: nam omnia hæc in mandati iudicium veniunt, *l. si procuratorem, 8. §. fin. h. t. l. à procurat. C. eod. l. contractus de reg. iur.* Bonam enim fidem agnoscere & pro boni viri arbitratu-

tratu versari, *l. si fundum*, 35. *h. t.* A turpis hæc culpa est, quod duas ac diligenter fines mandati seruare, mandatarius debet: *d. l.* 5. *h. t.* quod & Promittere ab initio videtur. Quid enim recipis mandatum, inquit Cicero *pro S. Roscio*, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conuersurus es? cur mihi te offers, ac meis B commodis officio simulato officis & obstas? recede de medio, per alium transigam, &c. Denique in hoc agitur, vt præstet mandatarius quicquid ex mandato aut eius occasione ad illum peruenit, *d. l. si procuratorem*, 8. §. *fi. l. idemque*, 10. §. *si mandauero h. t.* vnà cum fructibus & vsuri: *d. l. idemque in prin.* & §. 1. quia bonæ fidei congruit, ne ex alieno mandatarius lucrum sentiat, *d. l. itemque*, §. *procurat.* Vnde & actiones cedere debet. *d. l. si procuratorem*, 8. §. *si liber.* & §. *fin. l. qui mandatum*, 34. *h. t.* & in summa præstare, quicquid ex bono & æquo præstandum venit. *l. si. fundum*, 35. *l. ita vt omnes*, 36. *h. t.* Qui autem ex hac actione condemnatur, infamiam subit, non modò si de dolo conuictus sit, sed etiam si propterea conuentus fuerit, quod restituere nolit. Dolo enim facere videtur, qui quod potest restituere, non restituit. *d. l. si procuratorem*, 8. §. *fin.* Mandati, inquit Cicero pro Sex. Roscio, non minus turpe est iudicium, quàm furti. & addit rationem: Idcirco

res sanctissimas violat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam ferè, nisi amico: neq; credit, nisi ei quem fidelem putat. Perditissimi est ergo hominis, simul & amicitiam dissoluere; & fallere eum qui læsus non esset, nisi credidisset.

11 ¶ Contrario iudicio experiuntur qui mandatum susceperunt, *l. si verò*, 12. §. *si filiusfam. l.* 2. *hoc t.* ad repetendum quicquid sumptus in exequendo mandato factum est, *d. l. idemque*, 10. §. *idem Labeo*, 8. *d. l. inter causas*, C 26. §. *fi. d. l. si quis*, 27. §. *penul. si mandato*, 45. §. *si fideiussor.* 5. *hoc tit.* Et quicquid omnino interesse mandatarij vllo modo potest. *d. l. si verò*, 12. §. *si mihi*, *l. si quis mihi*, 16. *l. si mandauero*, 22 §. *interdum*, *h. t.* etiam si negotium implere casu aliquo nequiuerit: *l. qui mutuum*, 56. D *in fin. hoc t. l. etiamsi, C. eod.* imò antequam exequatur, agere potest, vt sumptus necessarij præstentur. *d. l. si verò*, 12. §. *fin.* Quorum omnium hæc est ratio, vt seruetur indemnis mandatarius, ne damno afficiatur, qui officiũ fidei amico postulanti præ- E stitit, *l. si mandassem*, 15. *hoc titul. l. sed si quis ex signat.* 7. *infr. quemadmodum testam. aperiant. Paul. lib.* 4. *tit.* 2. *l.* 1. *ad S. C. Trebell.* & apud quem nihil ex mandato remanet, *l. ex mandato*, 20. *hoc tit.*

12 ¶ Sed hic quæri potest, an salarium pro executione mandati rectè petatur. In quo sciendum est: mandatum sua natura esse Gratuitum, cùm pendeant ex officio atque amicitia, cui contraria est Merces, *d. l. 1. in fin. hoc tit. l. si tibi, de præscript. verb.* Mercede igitur interueniente; sine qua facturus non erat mandatarius, locatio est, ex eaque agetur, *§. fin. Instit. eod.* Sed si vltrò & remunerandi gratia, mandatario extra conuentionem quid offeratur, honestè id accipitur, neque impedit mandati actionem, *l. si remunerandi, 6. in prin. h. t. l. si tibi, 22. de præscpt. verb.* Sin conuentum promissumque salarium, sine certa tamen mercede, super facto quod locari non solet, non actione mandati petetur (est enim hoc mandato contrarium) sed aut Ex stipulatu, si stipulatio interuenit, aut ex alio contractu, aliaque actione, puta Præscriptis verbis, vel extra ordinem exigetur, *l. 1. C. eod. l. salarium, 7. h. t.* Quòd si in genere & incerta pollicitatione de salario sit conuentum: verbi gratia, Si feceris, experiere apud nō ingratum te posuisse operam: vel omnino conuentum non sit, verius est in hoc scilicet gratuiti mandati tractatu similibusque nihil peti posse: *l. salarium, 17. Cod. mandati, l. qui mutuam. 56. §. salarium, in fin. hoc tit.* nisi extra ordinem ab A ijs qui accipere alioqui solent, vt sunt Aduocati, & Procuratores ad litem, *d. l. salarium, 7. d. l. 1. in fin. C. eod. l 1. C. de suffrag. l. 1 §. in honorariis. cum seq. de varijs & extraord. cognit.* Aut nisi alicui mandata res sit quæ locari solet: vt si sarcinatori vestimenta B sarcienda tradantur, sine mercede conuenta, eo tamen animo, vt postea merces exoluatur: nam actio Præscriptis verbis competet: *in pr. Instit. de loca. & conduc. l. si tibi, 22. de præscript.* qua de re Saxones etiam nonnihil commentantur. *art. 22. lib. 1* C *vbi gl.*

Pro Socio. Tit. II. C. 4. 37.

1 *Differentia societatis & communionis: & de variis societatum generibus.*
D 2 *Quid sit societas de qua hic agitur.*
3 *Species.*
4 *Causa efficiens, qaomodo constituatur.*
5 *Materia, de quibus rebus iniri possit.*
6 *Forma ineundæ societatis, & quæ Pacta recipiat.* E
7 *De partibus societatis constituendis.*
8 *Finis & effectus societatis.*
9 *Quæ diuidenda sint, aut non sint.*
10 *Contraria societati.*
11 *Quomodo societas soluatur.*
12 *De*

12 *De actione pro socio: cui, aduersus quos, & ad quid detur.*

1 AD personas † etiam pertinet Societas, quippe quę ius quoddam fraternitatis complectatur, *l. verum, 63. in princ. hoc tit.* Nam quæ res sine affectu societatis, & tractatu personarum communes sunt, earum non dicitur esse societas, sed Communio, *l. quib. 34. l. pro socio, 38. h. t. tot. sup. communi diuidundo.* Porrò etsi societas quædam vtilis inter homines natura constituta est, *in l. 3. sup. de iusti. & iur. Cic. lib. 1. Officior.* tamen præter illam, cùm aliæ consociationes multò arctiores, necessitatibus vitæ sic exigentibus, initæ sunt, cum propter negociationis vsum à mercatoribus quædam communicatio inuenta est, vt plurimorum operis facultatibusq; in vnum collatis, rectius copiosiusque mercatura exerceretur. Quæ
2 † quidem Societas ita definitur: vt sit contractus iurisgentium nominatus, in quo bona fide contrahentes societatem de rebus honestis ineunt eo animo, vt res operæve, earumque rerum lucra & damna inter ipsos communicentur. Socij inquit Cicero, *act. 5 in Verrem,* putandi sunt, inter quos res est communicata: videlicet animo contrahendę societatis.

3 ¶ Species societatis à materia sumuntur. Alia est enim Vniuersalis, id est, omnium bonorum, *l. 1. in fin. cum l. seq.* quæ semper contrahi intelligitur, nisi de particularibus negotijs actum sit, *l. coire, 7. cum seq. hoc tit.* Alia particularis alicuius negotiationis, vel rei, *l. 5. h. t.* Deinde alia est societas quæ fit De rebus publicis, vt de vectigalibus: alia verò De priuatis.

4 ¶ Causa efficiens, est Consensus & animus contrahendæ societatis, *l. qui admittitur, 19. l. vt sit, 31. cum l. seq. l. planè, 37. l. si margaritam, 44. h. t.* siue expressus, siue etiam Tacitus, *l. si id quod, 58 § fin. hoc tit.* Omnis enim communio, consensu contrahitur, *§. si deuotum, 20. Instit. de rer. diuis.*

5 ¶ Materia de qua contrahitur, societas, sunt res & operæ honestæ omnes *l. 5. h. t.* quæ quidem in commercium cadant, *l. verum 63. §. fin. h. t.* Rerum autem turpium nulla est societas, *l. quod autem, 53. l. nec prætermittendum, 57. hoc tit. l. quod sæpe, 35. §. 1. de contr. empt.* vt monopolij. Vnde nec quæ delicto, vt furto, latrocinijs, iniurijs, &c. parta, vel ob pœnam amissa præstitaque, inter socios iure communicantur, *l. cum duobus, 52. §. ibid. art. 15. alias l. si fratres, 53. §. fin. cum l. seq. hoc tit. Paul. lib. 2. tit. 16.*

6 ¶ Formam ex iure ciuili nullam singularem societas habet, vt-

vtpote quæ Iure gentium cõsensu perficiatur, tractatu habito. *l. nam cum*, 32. *hoc tit.* siue Verbis, *l.* 4. *hoc tit.* siue Scriptura. *l. duo*, 71. *hoc tit.* vel per Nuntium, aut Epistolam, *d. l.* 4. Contrahitur autem Purè, vel Ex tempore, vel Ad tempus, vel In perpetuum: hoc est, quod socij viuunt, *d. l.* 1. *hoc tit.* (nam nulla societatis in æternum coitio est, *l. nulla*, 70. *hoc tit.*) vel sub conditione, *d. l.* 1. *d. l.* 3. §. *fi.* Item partibus societatis aut Expressis, aut non Expressis: quo casu sunt æquales lucri & damni partes, etiãsi quæ conferuntur inæqualia existant, *l.* 5. *l. si non fuerint*, 29. *hoc titul.* Nam cùm societas sit ius fraternitatis, *dict. l. verum, in princip.* iniquum esset alium plus, alium minus consequi. *dict. l. verum*, §. *si cum tres.* Et imputet sibi, qui legem cõtractus non dixit apertius. *l. veteribus*, *de pact. cum similib.* Portius *in* §. 1. *Instit. eod.* tamen putat, partibus non expressis, si contentio oriatur à iudice, qui partibus boni viri fungitur, *l. continuus*, 137. §. *cum ita, de verb. oblig. Bart. in l. si societatem*, §. 1. *num.* 4. *hoc titul.* analogia Geometrica pro cuiusque sorte & opera, partes societatis esse statuendas, nam alioqui erit verè inæqualitas, nisi exigantur partes non Arithmeticam, sed ad Geometricam proportionem pro vniuscuiusque operis atque opibus, quas in societatem confert: *l. si societatem*, 6. *hoc tit.* idque bonæ fidei congruum esse videtur. Rectè etiam contrahitur societas, vel vna tantum parte expressa, puta lucri, quo casu idem seruabitur in altera, videlicet parte damni, §. *illud. Institut. eod.* quia contrariorum eadem est ratio & disciplina. *l. penultim.* §. *fin. qui satisda. cog. l.* 1. *de his qui sunt sui vel alien. iuris.* Neq; tamen † refert, æquales sint partes, an inæquales. Potest enim conueniri, vt alter vnam, alter duas lucri damnive partes sustineat, vel vt nullam damni, aliquam lucri partem consequatur: quæ inæqualitas ita demum recepta est, si tanti opera socij est, quanti verisimiliter damnum esse queat: *d. l. si non fuerint*: plerumque enim plus est in manus, *l. mulieris*, 15. *de verb. significat. l.* 5. *hoc tit.* pretio, quam in re, & vt vulgò dicitur, Hostimentum est opera pro pecunia. Verùm in hoc aduertendum est si in aliqua re lucrum, in aliqua damnum allatum sit, compensatione facta solùm intelligi lucrũ esse, quod superest, §. 1. *in fin. Instit. eod. l. Mutius*, 30. *hoc tit.* Quòd si operæ æstimatione hæc inæqualitas non compensetur, verius est propter nimiam inæqualitatem, ne iure quidem pacti societatem valere. *dict. l. si non fuerint, in verb. quod ita demum valebit.* Vsus tamen eiusmodi pacta sustinet, Videmus enim locu- 7

locupletes pecuniam suam in societats mercatorum ita conferre, vt aliquam lucri, nullam damni partem sustineant. *Port. Angel. in* §. 1. *Instit eod.* Inutilis etiam societas est, si conuenerit, vt quis damnum, non etiam lucrum percipiat, *d.l. si non fuerint,* §. *fin.* nam Leoninam societatem ex fabulis vocant: nam in vniuersum cum societas contrahitur, tam lucri quàm damni communio iniri debet, *l. si vnus,* 67. *in princ. l. cum duobus,* 52. §. *penultim. hoc tit.* Maximum enim est vinculum societatis, vtilitatũ communio, authore Liuio: *Decad* 4. *lib.* 9. nec qui sunt sanæ mentis, contrahere velle in damnum duntaxat, non etiam vt lucrum faciant, intelliguntur. Respuenda igitur pacta tam iniqua sunt, quæ non contrahunt, sed dissoluunt potius societatem, ratione inæqualitatis, & pugnant cum natura, atque adeò fine
8 huius contractus. Societas† enim ad vtilitatem ex coniunctis operibus, communicationeque rerum comparandam, & quæstus gratia excogitata est, *arg. l.* 7. *vbi, vniuersorum quæ ex quæstu veniunt, cum l. seq. hoc tit.*) vnde nec donationis causa rectè contrahitur, *l.* 5. *in fin. hoc tit.*) ad vtilitatem cùm priuatorum, tum Reipub. magnarumque negotiationum exercitium, plurib. opes operamque conferentibus. Hoc enim modo vberius res necessa-

A riæ importantur, earumque rerum maior paratur copia atque vtilitas: vt contrà monopolijs, caritas annonæ & indigentia: quæ idcircò etiam prohibita sunt. *d.l. vnic.* C. *de monopol.*

¶ Est igitur hoc societatis pro- 9
B prium, vt iure quodam fraternitatis lucra & damna periculaque inter socios communicentur: *l. cùm duobus,* 52. §. *damna* 2. *hoc t.* quæ tamen ex causa societatis, nõ aliunde accidunt. Quid enim si alterutri negotiatorum obuenit hæreditas? vtique non communicanda erit, cum de quæstu
C solùm, qui ex opere & negotiatione paratur, actum intelligatur, *l. coiri,* 7. *cum multis seq. hoc tit.* nisi in vniuersum omnium omnino bonorum inita sit societas, *l.* 1. §. 1. *l. cùm duob.* 52. §. *socium, hoc tit.* Quod si ex causis prohibitis vel acquiratur quid à
D socio, vt furto: vel amittatur, vt alea, aut ex mulctæ condemnatione? Hæc certè in societatis iudicium, quod bonæ fidei est, non veniunt: *l. adeo,* 59. *in fin. d. l. cùm duob.* §. *fi.* vt nec illa quæ dolo aut culpa committuntur, *d. l. cùm duobus,* 52. §. 1. *cum seq.*
E *l. adeo,* 59. §. 1. *l. socius,* 52. *l. socium,* 60. §. 1. Licet econtrariò damnum societati per fraudem neglectionemque illatum, præstari debeat. Sufficit tamen, talẽ diligentiam rebus communibus adhiberi, qualem suis: *dict. l. socius,* 72. quia iure suo, & tan-

quam dominus in rebus communibus verſari ſocius intelligitur. *l. meritò, 51. h. t.*

10 ¶ Contraria ſocietati, ſunt Dolus malus, qui contractum nullum facit: *l. 3. in fin. hoc t.* Inæqualitas nimia, *d. l. ſi non fuerint, §. ſi.* Res turpes, *l. quod autem, 53.* pactum. Nec liceat renuntiare ſocietati, *l. nulli, 70. l. verum. 63. § fin. l. 4.* Quanquam hæc pactio non vitiat ſocietatem, ſed potius vitiatur.

11 ¶ Societas ſoluitur ex perſonis, ex Rebus, ex Volūtate, ex Actione: ideoque ſiue homines, ſiue Res interierint, ſiue voluntas, ſiue actio mutata ſit, diſtrahitur ſocietas, *in fin. hoc tit.* Intereunt autem homines, aut Ciuili morte, id eſt, maxima & media capitis diminutione, *l. 1. § ſi. de bonor. poſſeſſ contra tab.* qua diſſoluitur ſocietas, *d l. 4. l. verum, 63.* non etiam minima: *l. ſi id quod, 58. §. 1. l. actione, 65. §. morte, 8. hoc titul.* aut Morte Naturali. Si igitur vel vnus ex pluribus ſocijs decedat, tota ſoluitur ſocietas, *d. §. morte, d. l. 4. d. l. cum duobus, 52. §. idem reſpondit.* non enim tranſit in hæredes etiam ex pacto: *l. nemo poteſt, 35. l. adeò, 59. h. tit.* cùm quia perſonæ electa intelligitur induſtria. tunc ne quis inuitus ei ſocius efficiatur cui nō vult. *d. §. morte* quod contrarium eſſet ſocietati, quæ conſenſu conſtat. *l. ſi. Cod. communi diuidun.* Hoc in priuatis ſocietatibus ob-

A tinet, at in ſocietate vectigalium nihilominus manet ſocietas poſt mortem ſocij cum eius hæredibus, *d l. adeò, 59. hoc tit.* ſaltem effectu, vt omnia damna & lucra communicentur, *d. l. verum, 93. §. in hæredem. 6.* quod propter negotij magnitudinem, & varios tractatus, ac ne diſſoluta ſocietate locatio publica damnum

B faciat, receptum eſt, *d. l. actio, 65. §. penultim.* Rei quoque quæ nō amplius exiſtit, vel commercio exempta eſt, ſocietas nulla durare poteſt, *dict. l. verum, §. fin.* vt ſi finis negotio ſit impoſi-

C tus, cuius gratia cōtractum erat. *§ penult. Inſtit. eod.* eadem ratione perit ſocietas, ſi publicata ſint, aut à creditoribus diſtracta ſocij bona vel facta ceſſio, *dict. l. actione, in princip. & §. mort. & dict. leg. 4. in verb. egeſtate, §. item ſi quis in tit. eo.* Voluntate

D etiam diſtrahitur ſocietas, vt del. cùm ſocietati non fraudulenter renuntiatur, vel Expreſsè, *l. ſi conuenerit, 14. cum 2. ll. ſequent.* vel Tacitè: vt cùm ſeparatim ſocij agere cœperint, & vnuſquiſque eorum ſibi negotiatur:

E *l. itaque, 64.* ſine fraude renuntiationem ieri intelligimus, cùm res fraude caret *vt in l. ſi quis cū alter, 36. de verbor. oblig. l. 3. Cod. comm. vtriu l.* hoc eſt, ſocietatis nihil intereſt eam fieri: aliòquin ſi interſit, ad id tenetur qui renūtiat: iure ſocietatis, quod ex conſenſu tantùm durat, nihilominus

nus propter contrariam voluntatem dissensumque dissoluto. *dict. l. actione, §. manet. Institut. eod.* Actione distrahitur societas, aut Stipulatione interposita animo nouandi, qua alter alteri partem se daturum promittit: aut Iudicio, qui agitur in id vt ea distrahatur: quia mutata est causa societatis, & per Nouationem & per Mutationem voluntatis, *d. l. action. in princ.*

12 ¶ Ex hoc igitur contractu oritur vltrò citroq; Directa pro socio actio, quæ Generalis est, *l. pro socio, 36. hoc titul.* Rei persecutoria, *l. sed action. 50* Bonæ fidei, *l. vnde, 79. l. rei communis, 45. hoc t.* daturque vt plurimum absoluta societate, nonnullis etiam in casibus ea durante: *l. actione, 65. §. penultim.* in hoc, vt commoda, lucra, omnesq; societatis res diuidantur, *d. l. rei communis, dict. l. actione, §. penultim.* & pactiones societatis seruentur: *l. cum duobus, 52. §. item, 5. l. cum facienda, 69.* id quod interest præstetur, *lege sed si ex causa, 47. dict. l. actione.* si vel intempestiuè renunciatum sit societati, *d. l. si cõuenerit, 14.* vel dolo, culpa, negligentia socij damnum datum: *l. sed nihilominus, 48. cũ. l. seq.* Petuntur etiam hoc iudicio impensæ in causam societatis factæ, *l. pro socio, 38. d. l. cùm duobus. 52. §. si quis 13.* & vt in cæteris bonæ fidei iudicijs, fructus *dict. l. pro socio.* atque vsuræ, *d. l. cùm duob. §. idem respondit, d. l. socium, 60. hoc tit.* Datur autem actio hæc singulis socijs, contra singulos, cum par sit omnium conditio & causa: item horum hæredibus, & in hæredes: vt societatis iam dissolutæ & lucra ante percepta communicentur, *dict. leg. verum, 63. §. in hæredem, d. leg. actione. §. morte.* vtque hæres præstet, si quid dolo aut culpa perperam gessit, *l. nemo, 35. cum lege seq. hoc tit.* Etsi enim morte dissoluatur societas: tamen inchoata negotia hæres absoluere vtilitatis causa debet, *l. hæres socij, 40. hoc titul.* vt & hæredes tutoris, ac negotiorum gestoris, *l. 1. leg. qui hæredes, Cod. de hæred. tuto. leg. nam & Seruius, 21. §. si vino, 2. de negot. gest.*

DIGEST. LIB. XVIII.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE;

Et de pactis inter emptorem & venditorem compositis: & quæ res vænire non possunt.

Titulus I. C. 4. 38. 40.

1 *Frequentia emptionum & venditionum.*
2 *Quid sit emptio.*
3 *Origo emptionis.*
4 *Partes & species.*
5 *Causa efficiens.*
6 *Conciliatio L. quid tamen & L. cum ab eo.*
7 *Materia, & quæ res distrahi possint aut non possint.*
8 *Quid intelligitur venditum.*
9 *Forma, quomodo contrahatur.*
10 *Quomodo perficiatur: & de gustu ac mensura explicata difficultas: & de pactis emptionum.*
11 *Finis.*
12 *Effectus: & an venditor transferre teneatur dominium.*
13 *Quando traditione transferatur dominium, habita fide de pretio.*
14 *Differentia inter venditionem & locationem.*
15 *Pugnantia cum hoc cōtractu.*

1 Es † inter homines maximè communicantur Emptione & Venditione, neque
A quicquam hoc contractu in commercijs humanis frequentius est, atque etiam æquabilius vt non immeritò olim cum Romani tanquam iustissimum omnibus ferè solennib. familiarium mutationibus translationibus, alienationibus, *vide Con. lib. 1.*
B *disput. cap 16.* vt adoptionibus, emancipationibus testamentis, adhibere sint soliti. Quòd cùm ita sit, erit, vt opinor, operæ pretium, si paulò diutius, sicuti & ipsos iuris compilatores fecisse liquet, in tam vberrimæ materiæ enodatione commoremur.
C ¶ Emptio est contractus, *l. 3. hoc tit. vide Paul. lib. 2. titul. 17.* iurisgentium. *l. 2. in fin. hoc titul. l. iurisgent. 7. de pact.* nominatus. *dict. l. iurisgent. 7. l. 3. 5. 6. 7. hoc titul.* bonæ fidei, *l. 1. & 3. hoc t.* in quo per consensum res pretio commutantur ea ratione, vt ven- 2
D ditor obligetur ad tradendam rē eiusque aut transferendum dominium, aut præstandam euictionem: emptor contrà ad dandum venditori pretium. Dixi, esse Contractum iurisgentium, & Consensu constare. *l. 1. in fin. h. t.*

Dein-

Deinde, in illo commutari res quantitatis & ferma, *Duar. ann. disput.lib.1.cap.6.* nec vltrà r[illegible]x vtrumque, sed alterum pretium vocaretur.

A

3 ¶ Ac olim quidem, vsu nummi nondum inuento, nullum erat inter hos contractus discrimen: nec aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed vnusquisq; secundum necessitatem temporum ac rerum, vtilibus inutilia permutabat. Verùm quia nec semper, nec facilè concurrebat, hoc est, vsuueniebat, vt cùm tu haberes quod ego desiderarem, mihi inuicem præstò esset quod tu accipere velles: neq; res hinc inde extarent æqualis pretij & proportionis, sine qua æqualitate rerum permutatio constitui nequit: necessum fuit inueniri medium quod vice rerum esset, & quædam quasi mensura ac põderatio, quæ pro rerum varietate & posset augeri & minui. *Aristot.lib.1.Politicor.* Electa est igitur materia, cuius publica ac perpetua æstimatio, vt inquit Paulus, *Paul. in d.l.1.* difficultatibus permutationum æquitate quantitatis subuenıret: eaque materia forma publica (ne quis priuatim adulterare posset) percussa, vsum dominiumque non tam ex substantia, id est materia, *l. in venditionibus, 9. hoc tit. l. Iulian.§.si quis rem ad exhibend. l. 4. vbi Cuiac. ad verb. substantiam, de vsuc.* præberet, quàm ex quantitate, hoc est, æstimatione pretio: qua differentia secernitur emptio à permutatione, quæ species speciebus commutat.

¶ Partes emptionis & venditionis sunt Res, pecunia, & Consensus, quo illa permutantur: nisi enim hęc omnia interueniant, 4
B erit contractus imperfectus: *l. 1. & 2. l. in vend. 9. l. cum in vend. 36. cum l.seq. l.domum, 57. hoc t.* Vnum porrò est cõmune genus emptionum, nisi quis velit à forma distinguere eas quæ Sola voluntate sine scriptura fiunt, ab his quæ In scriptis perficiuntur.
C *l. contractus, Cod. de fide instrument.*

¶ Emptio & venditio consensu peragitur, *d. l. contractus, in fi.* sine quo consistere nequit. *l. in vend. 9. hoc t.* vnde si vel in pretio, vel in re contrahentes dissentiant, imperfectus erit con- 5
D tractus: puta, Si † error sit, vel in Corpore; vt si ego me fundũ Cornelianum emere putem, tu Tusculanum te vendere: vel in Substantia & materia, vt si acetum quod vinum fuit, pro vino, æs pro auro væneat. In quo distinxisse videtur admodum sub- 6
E tiliter consulti, vt si non in totũ erretur in materia rei quæ vænit, valeat venditio: verbi gratia, Si æs quod eiusdem pene est cum auro materiæ, mixtum auro vel inauratum pro auro vendatur. *l. quid tamen, 4. hoc tit.* Sin autem planè alia materia sit, quàm

de

ne qua dictum eſt, non valeat: Ita, Si menſa argento cooperta pro ſolida væneat. nihil enim habet commune æs vel lignum menſæ cum argento, nec eadem eſt horum οὐσία, neque operimentum pars eſt materiæ (vt nec veſtimentum corporis) hoc eſt menſæ, quam argenteam præſtari conuenit, *l. cum ab eo*, 41. *§. fi. hoc tit. vide Cuiac. lib. obſeru.* 2. *cap.* 4.

7 ¶ Circa omnes autem res verſatur venditio & emptio, ſiue corporales, *l. cum manu*, 80. §. 1. quas quidem habere vel poſſidere poſſumus. *l. ſi in emptione*, 34 *§. omnium.* nam quæ extra commercium ſunt, vt res ſacræ, Publicæ, liber homo, &c. earum nulla venditio eſt, *l.* 6. *l. qui officij*, 26. *l. liberi*. 70. niſi ab ignorante emantur: quo caſu in hoc duntaxat valeat, vt habeat actionem deceptus emptor. *l.* 4. *&* 5. *d. l. liberi, d. l. qui officij*. Sed etſi res in commercium cadant, tamen nonnunquam earum impeditur venditio: nam principiò in his quæ extincta ſunt, nec præſtari poſſunt, vt ſunt domus exuſta, equus mortuus, &c. non valet emptio, quia ſine Re fieri nequit: *l. nec emp.* 8. *l. domum*, 57. *hoc tit.* quamuis quæ futura probabiliter ſperantur, vt fructus futuri, captura piſcationis, & ſimilia, rectè emantur. *d. l. nec empt. l. ſi iactus*, 13. *inf. de actionib. empti*, Deinde domos negotiandi cauſa vt deſtruantur, vendi interdictum eſt: ne ruinis deformetur aſpectus ciuitatis, *l. ſenatus*, 25. *hoc tit. l. cætera*, 41. *cum ll. ſeqq. de leg.* 1. *vide quæ dixi in §. cum in ſuo. Inſtit. de rer. diuiſ.* Sanè vt reficiantur atque inſtaurentur, rectè væneunt, & deſtruuntur, *l.* 1. *&* 2. *Cod. de ædificijs priua.* Prohibitum etiam eſt, vendi venena, niſi adiectione alterius materiæ fieri poſſint ſalutaria. *l. quod ſæpe*, 35. *§. veneni.* Sed nec res litigioſę in venditionem cadunt, *l. fin. C. de litig.* nec ipſæ lites, niſi iuxta præſcriptam formam, *in l. per diuerſas. cum ll. ſeq. Cod. mand.* Res autem alienæ rectè venduntur, quia ſufficit, venditionem pro euictione teneri: *l. rem alienam*, 28. *hoc tit.* quo tamen nihil iuris inuito domino aufertur. *l. nemo.* 6. *C. de reb. alien. l. mater*, 9. *Cod. de rei vend.* Rem verò propriam fruſtrà emit emptor, *l. etſi*, 15. *in fin cum l. ſeq. hoc tit. l. ei*, 21. *de vſucap.* quia Quod eius eſt, amplius illius fieri nequit: *§. ſi rem, Inſtitut. de leg. §. ſic itaque. Inſti. de act.* niſi cùm poſſeſſio aut ius aliquod, quod alteri competit, emitur, *l. ſi in emptio*, 34. *§. penultim. hoc tit. l. ſi aliquam*, 28. *de ac. poſſeſſ.* aut ſub conditione: *l. exiſtimo*, 61. Et hæc quidem de rebus quæ in venditionem veniunt, aut non veniunt.

¶ Cùm autem quæritur, Quid Quantumque in contractum veniat:

niat: dicendum est, quicquid
cohæret rei venditæ, venditum
intelligitur, *l. ade.* 73. quod qui-
dem tempore contractus fuerit,
l. Rutil. 69. *in lege* 77. Vnde fun-
do vendito, fructus & instrume-
ta adhærentia quasi pars fundi
vendita intelliguntur, *d. l. qui*
B *fundum*, 40. *§. qui agrum*, *&* *§.*
fin. l. si aquaductus 47. *cum ll.*
sequent. l. fistulas, 78 *hoc t. Paul.*
lib. 2. ti. 17. *&* *ibi Cuiac.* & do-
mum distractam sequuntur, quæ
terra quæque opere structili te-
ctoriòve continentur, & conse-
quenter etiam census, ac pensi-
C tationes: sine quibus, quamuis
præteritis & iam cessis. *l. 2. vbi*
Salic. Co. sine cens. vel. rel. fundi
ac prædia comparari nō possunt.
Ruta autem & cæsa, id est eruta
& cæsa à terra, vt arena, lapides,
ligna, statuæ, &c. non veneunt,
quamuis olim, vt ostendit Cic.
D *lib. 2. de Orat.* declarationis gra-
tia nominatim excipiebantur. *l.*
in vendendo, 66. *hoc tit. fundi*,
17. *§. si ruta, de actio. empt.* An
autem vendito prædio, pisces, li-
gna, *l. Iulian.* 13. *§. fin. cum ll. seq.*
de act. empt. & *ibi Bart. &* *Ale-*
xand. Guid. Pap. decis. 91. *Tiraq.*
E *de retract. prox. §* 1. *glo* 7. *n.* 116
Molin. in consi. Par. §. 1. *gl.* 8. *n.* 17.
18. 19. animalia & columbaria,
Moli praalleg. loc. molendina,
Ias. in l. quominus n. 120 *de flu-*
minibus. munitiones. *Bald. in*
cap. 1. § si quis de manso num. 4.
de cont. inuest. iurisdictiones,

A *Bart. in l. inter, de acqu. rer. dom.*
Bald. & *feud. in cap* 1 *de cap. qui*
cur. vend. & *Dd. in l. beneficium,*
de const. Prin. in l. 1. *de iurisdict.*
thesauri: *Iser. in cap.* 1. *quæ sunt*
regal. Chas. in consuetud. Burg.
tit. de iustit. § 1. *verb. espaues*, *n.*
15. an vendito equo, sella & fræ-
B num vendita censeantur: *Ias. in*
l. de quibus n. 86. *de legib.* non est
huius instituti inquirere diligen-
tius. 9

¶ Nunc de forma, & quomo-
do contrahatur emptio, agamus.
Ea rectè fit, etiam inter absentes,
per Nuntium aut Literas: *l. in fin.*
C *h. t.* neque enim requiritur ne-
cessariò, aut Scriptura, *l. 2. hoc t.*
nisi in scriptis contrahentes per-
fici contractum velint: *l. contract.*
C. de fide instr. in princ. Instit. de
empt. & *vendit.* aut Præsentia:
sed sufficit quoquo modo con-
trahentes consentire. Deinde
D contrahitur emptio interim sine
arrha, interim in argumentum
contractus, Arrha interuenien-
te. *l. quod sæpe.* 35. *in princ.* Quan-
quam autem aliàs à perfecta cō-
sensus emptione abiri fas non
est, ne Principis quidem rescri-
pto: *l. 3. l. ratas. C. de rescind.*
E *vend.* tamen cùm arrha interue-
nit, qui eam amittere, aut dupli-
catam quam accepit reddere
vult, impunè à contractu rece-
dere potest: *d. l. contract. Inst. ea.*
in princ. l. 2. C. quand. liceat ab
emp. reced. propterea quòd ar-
rhabo, vt & ipsum nomen in-
dicat,

dicat, dari videtur in pignus & securitatem contractus, vnde si quis ea carere velit, satisfacere videtur voluntati aduersæ partis, quæ conqueri non potest, cùm hoc contractus pignore antea fuerit contenta. *ar. l. 3. §. fin. de fideiuss. l. à diuo Pio, C. si pignora de re iud.* Mihi tamen placet, idque probabilius videtur, vt quod de arrhæ amissione dicitur, de contractu needum perfecto intelligamus: de qua specie loquitur Imperator, *d. l. contractus, C. de fide instr.* nec absurdum est, eodem modo Iustin. *in princ. Inst. eod.* interpretari, præsertim cùm discretè addat hæc verba, „ IS QVI RECVSAT „ ADIMPLERE CONTRA- „ CTVM. vnde intelligi potest, eum de contractu needum impleto loqui: quod & præcedentia conuincunt. Donec enim, inquit, aliquid deest ex his, & pœnitentiæ locus est (quod est contractus imperfecti) & potest emptor vel venditor sine pœna recedere ab emptione & venditione: ita tamen, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum, &c. Ergo re adhuc imperfecta, puta si vinum væneat vt degustetur, aut si de re conuenit, nondum etiam de pretio, *vt in l. etsi, 15. h. t.* siquidem arrhæ datæ fuerint, vt essent pignus perficiendi in posterum contractus, pœnitentiæ locus erit, vtpote in contractu adhuc imperfecto, Ar-

A rharum tamen datio, quasi contractus quidam per se existens, *l. 3. C. de spons. & arrh.* hoc operabitur, vt qui adimplere tergiuersatur, perdat quod dedit: venditor autem pœnitens, qui arrhas accipit, duplum reddere compellatur. At contractu per

B consensum omnibus partibus absoluto, pœnitere omnino non erit integrum: *Inst. eod. in princ. in verb. argumentum est empt. Contracta, l. sicut, C. de actio. cum simil.* & arrhæ nomine datum, in partem pretij imputabitur. *l. de lege, l. vltim. de lege commissor.* Secus tamen esset, si ar-

C rha non in Argumentum aut securitatem daretur, sed vt Pars pretij conuenti: tunc enim Arrha dici nequit; sed potius Pretium, neque emptionem, vtpote perfectam, infringet. *d. l. 2. Cod. quando liceat, &c.* Idque

D hodie fieri atque obseruari videmus.

¶ Perficitur autem emptio, statim atque de pretio conuenit, & 10
res certa est. Quod si de rei qualitate aut quantitate nondum constet, imperfectus est contractus, Verbi gratia: Si vinum cer-

E to pretio, ad certam quantitatem ematur, non prius erit emptum, quàm fuerit gustatum & admensum. Idemque de reliquis rebus quæ numero, pondere mensura constant, iudicandum est, vt non aliter quàm si adpensa, admensa, adnumerata sint, perfecta sit ven-

venditio, *l. quòd sæpe*, 35. § *in his quæ pondere*. In quibus omnibus consuetudo regionis erit attendenda, *l. Impp.* 71. *h.t.* Alia tamen est causa gustandi, quàm metiendi. Gustus enim, puta vini, ad hoc proficit, vt improbare liceat: vnde non facit venditionem. Mensura verò eò fit, vt appareat quantum sit emptum: quocirca argumentum est venditionis contractæ, à qua recedi non potest, quamuis ante mensuram in eo perfecta non habeatur venditio, vt periculum emptor sustineat, *l. si in emptione*, 34. § *penultim. hoc tit. l.* 1. *infr. de periculo & commod. rei vend.* Sed hæc vera sunt, cùm purè est contractum. alioqui lex contractus seruanda erit, si forte, vt fieri potest, venditio facta sit sub Conditione, *l. hac venditio*, 7. etiam Tacita, *l. si quis fundum*, 37. *l. si debitor*, 29. *hoc tit.* (non tamen legibus improbata. *d. l. si in emptione*, 34. §. 1.) aut in diem, *l. cum ab eo* 41. vel Ad diem, *l. cum manu*, 80. §. *sylua*. aut Ex die, *l. fin. hoc tit.* quæ dies non suspendit obligationem, sed traditionem, & implementum contractus, §. 1. *Inst. de verbor. obligat. l. cedere diem*, 213. *de verb. significat.* nisi habeat admixtam conditionem. *d. l. fin.* Conditio autem contractum suspendit, donec ex stat: *d. l. hac venditio*, 7. ea porrò existente venditio ad tempus contractus retrotrahitur,

A *l. necessariò, de peric. & commod. rei vend.* Planè quamuis in arbitrium tertij possit conferri pretij æstimatio, aut implementum contractus, *l. fin. C. eod. l. hac venditio. hoc tit.* tamen si in voluntatem aut arbitrium alterutrius ex contrahentibus venditio B conferatur, vt, Vendo tibi, Si volueris, Quanti æquum putaueris, &c. non contrahitur emptio: quia nulla necessitate astringuntur contrahentes. *l. in vendentis*, 13. *C. eodem, d. l. hac venditio, l. quod sæpe*, 35. §. 1. *hoc tit.* & quia nullum certum pretium C rei constitutum est, vt pars contractus deficiat. Vbi autem certa res venditur, & pretium definitur, & de eo dando ad certum tempus deliberatio cogitandique spatium emptori permittitur, inchoatur venditio sub conditione contracta, & vendi- D tor illi stare cogitur, consensum declarante intra condictum spatium emptore, § *fin. Institut. de empt. & vendit. vbi dixi.* perinde atque cùm vinum certo pretio ad gustum emptoris venditur.

¶ Finis emptionis est, Vt neces- 11
E sariæ, res inter homines communicentur, & vt inquit consultus. Perpetua pecuniæ æstimatione difficultatibus permutationum subueniatur.

¶ Effectus est, Quòd à contra- 12
ctu perfecto recedere non liceat, *d. l. 3, l. ratas, C. de resc. vend.*

sed

sed emptor pretium dare cogatur venditori: hoc est, dominium eius in eum transferre, *l. vltim. de condict. caus. dat.* eumq; pecuniæ dominum facere. *l. 1. verbo, nummos fecerit accipientis, de rer. permut. l. si seruos, 7. Cod. de act. empt.* hic contrà rem tradere emptori, non simpliciter, sed sic vt transferat ipsa traditione dominium nam tale ius tradere debet, quale vendit, Vendit autem dominium: non tamen præcisè rem emptoris facere tenetur, *l. si ita, 25. §. fin. h. t.* cùm ne propter, incertitudinem & difficultatem probationis dominiorum, *Dd. in l. cum res. C. de probat.* impediatur hic contractus, vsibus quotidianis maximè necessarius: tum quia per euictionis præstationem indemnis seruatur emptor, perinde ac si dominium nactus esset, *l. in vendendo, 65. h. t. l. 2. l. ex empt. 11. de action. empt.* Id tamen agi necesse est in emptione, vt dominium traditione transferatur: nam si alia sit contrahentium intentio, non potest videri res vendita. *l. cum manu sata, 80. § fin. hoc tit.*

13 Traditio † autem non aliter transfert dominium rei venditæ, quàm si vacua possessio, vt fieri debet. *l. 2. leg. 3. infr. de act. emp. l. si pater, 8. Cod de act. empt.* tradatur. *Contr. disput. lib. 1. cap. 8.* item si contrà pretium solutum sit, aut fides de eo habita: *l. quod vendidi, 19, l. vt rei, 53.*

A *hoc titul. §. per traditionem, §. vendita Instit. de rer. diuis.* cæteroqui non videtur voluisse rei dominium amittere venditor, qui spe præsentis numerationis, quæ secuta non est, tradidit. *l. 3. de pignor. action.* Quod si hanc præsentis pretij fiduciam præ se non B ferat venditor, sed simpliciter tradat, videtur eo ipso traditionis facto fidem de pretio habere, nisi aliud ex circumstantijs appareat, *l. procuratoris, §. pen. vbi gloss. & Dd. de turbatoria actio. ita recepta est sententia in §. vendita Instit. de rer. diuis. vbi con-* C *tra disputaui.*

¶ Et hæc quidem in genere de venditione satis, si paucis quæ huic contractui maximè sunt Affinia, quæ Aduersaria attigerimus. Tanta est inter emptionem & venditionem, locationem & conductionem cognatio, vt sæpe D dubites ad verum contractum speciés conuentionis sit referenda, *Instit. de loca. & conduct. in princ. l. 2. §. 1. infr. locati.* quod tamen hac regula dijudicari solet: QVOTIESCVNQVE ID AGITVR, VT AB EO QVI REM PRÆSTAT, DOMINI- E VM IN EVM QVI DAT PECVNIAM TRANSFERATVR, EMPTIO EST: QVANDO VERO NVLLA FIT DOMINII TRANSLATIO, LOCATIONIS GENVS EST. Verbi gratia: Dedi victori ligna, aut aurifabro argentum, vt mihi 14

vas

vas faceret: locatio erit, aut contractus innominatus. At si conueniat, vt ex suis lignis, suove argento vas mihi fabricet, emptio est, nam rei dominium transfertur. *l. Sabinus*, 20. *l. conuenti*, 65. *hoc titul.* Illud tamen sciendum, vbi pretium & res inuenitur, ibi in dubio semper potius emptionem, quàm locationem aut oppignorationem contractam præsumi. *Ias. in l. 1. num. 23. C. de iur. emph. Capoll. in tract. de simula. contr.* Est & Adfinis venditioni permutatio de qua commodius ad tit. de rerum permutatione paulò post dicemus.

15 ¶ Pugnant cum venditione dolus malus, *l. si dolo C. de rescind. vend.* qui cum ab vtraque parte interuenit, vt si vterque sciat rem furtiuam aut vitiosam esse, indistinctè vitiatur contractus: *l. si in emptione*, 34. §. *item si emptor*, *l. demum*, 57. *hoc tit.* sin ab alterutra, & dolus causam contractui dederit, annihilatur eo volente qui deceptus est. *l. & eleganter in princ. de dolo malo gloss. & Dd. in d. l. si dolo.* Incidens dolus per actionem contractus purgatur. *d. l. si dolo, l. dolus, cum l. seq. C. de rescind. vend.* Contrarius est & Error, vt diximus, emptioni, quæ consensu constat: cui nihil tam esse contrarium dicitur, quàm error. *l. nihil*, 116. *de reg. iur.* Item Pactum de non transferendo dominio, *l. cum manu sata*, 80. §. *fin.* & Donationis causa facta traditio, sub specie emptionis: *l. cum in venditione*, 36. *h. t. vide Cuiac. in l. vltim. infr. pro donat.* imaginaria enim venditio nulla est. *l. nuda*, 55. *hoc tit* Et plus valet quod agitur, quàm quod simulatè concipitur, *tot. tit. C. plus valere.* nec venditio sine pretio fieri vlla potest, sicut dictum est. Planè si donationis causa minoris res vendatur. *de quo Bar. Castr. & Dd. l. 2. Cod. de rescind. vend.* valet venditio. *l. si quis donationis*, 38. *in princ. hoc tit.*

De in Diem Addictione. Tit. II.

1 *Continuatio: & quid sit addictio.*
2 *Quomodo contrahatur in diem addictio.*
3 *Vis & effectus huius conuentionis.*
4 *Quando dicatur melior conditio adferri.*
5 *Quid sit addicere, vnde hæc conuentio nomen habet.*

Et hæc † quidem in genere de Emptione & Venditione: nunc quædam specialius exequamur. Ac quia pactis hunc contractum variari paulò antè indicatum est, ideo videamus de duabus pactionibus, quæ frequenter addi solent: videlicet de In diem addictione, & Lege cōmissoria. Addicere, secundum 1

Fe-

Festum est idem dicere: vt prætor exequendo & approbando, ac eandem quasi quam iudex datus antè tulerat, sententiam dicendo, rem addicit ei secundum quem fuit pronunciatum. Hoc verbum pòst translatum est ad Auctiones publicas, vbi pluribus ementibus non statim perficitur venditio, sed post certum tempus, puta 30. dierum, addicitur illi qui plus licitatus est: *l. 4. & tot. tit. C. de fid. instru. & iure hast. fiscal. lib.* 10. Nam licitatores ex sua obligatione singuli obligantur, nisi alius quispiam post meliorem conditionem attulerit. *Bart. in l. locatio, 9. nu. 4. de publican.* Ea res postea à publicis hastis ad venditiones priuatas traducta est, cùm ita res venditur, vt non statim addicatur, sed seruetur futuris licitatoribus certum tempus, vt meliorem conditionem offerre possint. Ita venditio quidem statim contrahitur, sed addictio fit in diem: hoc est, differtur ad certum tempus rei datio, ni interea meliorem conditionem alius offerat. Addicere enim etiam Dare significat. *Cuiac. lib. obs. 4. c. 15.*

2 ¶ In diem addictio ita fit: Ille fundus esto tibi centum emptus, nisi quis intra Calendas Ianu proximas meliorem conditionem fecerit, id est, attulerit, quo res à domino, videlicet emptore abeat, *l. 1. h. t.*

3 ¶ Hæc venditio pura est, nisi aliud sit actum, quæ resoluitur sub conditione, Vbi melior in diem conditio allata est. Vnde omne periculum, lucrū & damnum interea temporis ad emptorem, vtpote dominum *l. 1. verb. rei à domino abeat, h. t. l. 2.* pertinet. *l. 2. & 3, h. t.* vnà cum fructibus, siquidem pura fuerit venditio. *l. 2. & h. t.* quod toties verum est, quoties non offertur melior conditio, nam ea oblata, rescinditur prior venditio, eoq; & fructus venditori refundendi sunt. *l. item, 6. l. imperator, 26. hoc tit.* tanquam rescisso contractu. *l. illud, 29. §. 1 de adil. edict.* etiam nunc cùm emptor meliorem allatam conditionem ipse acceptat & implet, excluso offerente, Intelligitur enim à prima emptione recessum, & contracta noua, *l. ab emptione, de pact.* cùm pretium aliud, uempe Oblatum manus interueniat: *l. iurisgent. 7. §. adeò, de pac.* vnde fructus ex priore emptione quę nulla est, deberi, & retineri ab emptore non possunt. *d. l. item. 6.* Vt nec pecunia eiusque fructus à venditore. *gloss. in d. l. 6. verb. venditori.*

4 ¶ Melior autem conditio afferri videtur, si vel pretio sit additum, vel solutio facilior aut maturior, vel quid vtilius venditori afferatur. *l. 4. §. fi. cum ll. seqq. hoc t.* Licet autem venditori meliore allata conditione addicere poste-

posteriori. nisi paratus sit plus A adjicere prior: hoc est, plus quã antè obtulit, nempe tantundem quantum nunc ab alio offertur: quod vt facere possit, necesse habebit venditor priorem emptorem facere certiorem, vt si quid alijs adiecit ipse quoque adjicere, & licitando vincere possit. *l.* B *item*, §. *fin. cum* 2 *ll. seqq. hoc t.*

5 Idque † obtinet, cùm reuera offertur melior conditio, nõ quando per simulationẽ emptor subjicitur. *l. vbi autem*, 4. §. *cum igitur. hoc tit. Ias. in l. quis Roma*, §. *cohæredes, nu.* 27 *de verb. obligat. & in l. fin. num.* 22. *C. de iur.* C *emphyt.*

De Lege commissoria, Tit. III.

SEd & lege Commissoria venditiones celebrati solent: hoc est, vt nisi intra certum diem pre- D tium exoluatur, inempta res fiat, *l.* 4. *hoc tit. Paul. lib.* 2. *tit.* 13. *vbi Cuiac. l. si hominum*, 19. *de vsucap.* quod pactum vocatur Lex, nam pacta leges sunt contractuum, *l.* 1. §. *si conueniat depositi*, *l. contractus*, 23. *de reg. iur. l. iurisgent.* 7. §. *adeò, de pact.* E & quidem Commissoria: quia nisi solutio ad diem fiat propter moram & commissum res habetur pro inempta. Cùm igitur lege commissoria venditur, magis est vt sub conditione Resolui contractus, quàm sub conditione Contrahi videatur. *l.* 1. *h. t.*

Committitur autem, si emptor, quamuis non interpellatus, pretium sua die non afferat. *l.* 4. §. *fin. hoc. t.* Dies enim interpellat pro homine, *l. magnam, Cod. de contrah. stipul.* nisi emptor iustas causas probare possit, quibus impeditus sit in explicanda ad diem solutione. Porrò commissa pactione, est in potestate venditoris, vtrum legem Commissoriam exercere, an pretium petere velit. *d. l.* 4. § *eleganter.* nam in eius commodum & fauorem hæc pactio additur, *l.* 2. *&* 3. *hoc tit.* cui renunciare non potest. *l. pen. Cod. de pact.* Altera tamen via electa, amplius variare nequit: *d.* §. *eleganter. & l. penultim. hoc tit.* quia electione ius quæritur emptori, quod variatione venditoris interuerti illi nequit. *l. apud Aufidium. de optio. leg.* Commissoria autem electa, emptor restituere fundum, vtpote iam inemptũ cogitur: amittitque quod arrhæ aut alio nomine, puta pretij, dedit, *l. sed etsi*, 15. *in princ. de petit. hæred.* idque in pœnam moræ, & propter verisimilem contrahentium voluntatẽ, nisi aliud actum appareat *l. lego* 5. *in princ. d. l.* 4. §. *sed quod, hoc tit.* Quod iniquum videri non debet, cùm è contrario emptor fructus interea perceptos hoc casu lucretur: *d. l.* 4. §. 1. aliàs non lucraturus vtpote resoluta emptione, vt supra dictum est. *ad titul. præced.*

Nam quando emptor non amittit pretij partem, tunc nunquam lucratur fructus, rescissa ob non solutum integrè pretium venditione, *Bald. in l. si fundus, 4. h. t.*

De Hæreditate vel actione vendita. Tit. IV. C. 4. 39.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Singulare in hac venditione primum, quòd necessum sit mortuum esse, de cuius rebus hæreditariis agitur.*
3 *Singulare secundum, quòd venditor non teneatur de euictione.*
4 *Tertium, quòd emptor vice hæredis sit, & actiones vtiles habeat.*
5 *Venditionem eiusmodi non mutare causam debitorum.*
6 *De nominum & actionum venditione.*

1 SVprà † dictum est, iura quoq; incorporalia vt sunt Hæreditas & actiones vendi posse; sed quia in harum rerum venditione quædam sunt Singularia, de
2 illis est dicendum. Atque † inprimis, si hæreditas væneat, necessum est mortuum esse eum de cuius hæreditate agitur, alioqui nulla erit venditio: quia in rerũ natura non sit, quod væníerit, *l. 1. hoc tit.* Hæreditas enim viuentis nulla est. *Gloss. in dict. l. 1.* Oportet itaque verè subsistere hæreditatem: nec enim alea

A emitur, vt in venatione. *l. cum hæreditatem. 7. hoc tit.* nam Pacta de hæreditate viuentis inita improbantur. *l. fin. Cod. de pactis, l. donari, 29. al. in cap. quidam, §. fin. de donat.* Deinde † venditor 3
hæreditatis, non sicuti reliqui venditores, tenetur de Euictione
B rerum Singularium: quia non tanquam dominus, sed vt hæres vendit. Sufficit igitur hæreditatem præstari, qualem adijt, non etiam rerum particularium dominium, *l. 1. C. de euiction. l. 2. in in princip. hoc tit.* Tertiò, † inter 4
emptorem & venditorem hære-
C ditatis id agi intelligitur, vt neque Plus neque Minus iuris habeat emptor, quàm apud hæredem futurum esset. *d. l. 2. in princ.* Itaq; omne emolumentum omneque periculum rerum perfecta venditione ad emptorem pertinet. *d. l. sicuti. 8.* Vicem
D enim hæredis obtinet, *d. l. 1. §. fi.* & contrà quicquid ex hæreditate peruenit, peruenturumque est, & actiones earum rerum, quæ nondum peruenerunt, præstare illi venditor debet *d. l. 2. §. peruenisse, 3.* quanquam & suo nomine intentare. Vtiles etiam si-
E ne cessione emptor possit, *l. emptor. C. eod.* Sed † quod dixi, Vicem 5
hæredis obtinere emptorem, respectu venditoris intelligendum est. Nam quod ad creditores attinet & legatarios, corũ ius contrahendo debitor hæres tollere aut mutare non potest, *l. debitorum,*

rum, 25. *cum l. seq. C. de pactis l.* 3. *sup. fam. hercisc. cum similibus*, nec in aliam personam transferre obligationem: quàm adita hæreditate sponte suscepit: §. *hæres, Institut. de oblig. quæ ex quasi. cont.* quasi contrahendo, *d. §. hæres.* Vnde rectè à creditoribus conuenitur, etiam post factam venditionem: emptor verò inuitus nequaquam, quia nullum negotium cum creditoribus gessit, *l. C. eod.* In hæreditate vendita, vtrum ea quantitas spectetur, quæ fuit mortis tempore: an quæ cum adiretur hæreditas, an ea quæ fuit cùm hæreditas venundaretur, videndum est. Et verius est hoc esse seruandum, inquit Vlpian. *lib. 2. §. 1. h. tit.* quod actum est. Plerumque autem hoc agi videtur, vt quod ex hæreditate peruenit, in id tēpus quo venditio fit, id videatur væniisse. Hæc verba secus accipiuntur à Dd. *Gloss. in d. l. 2. §. 1. ad verb. venisse.* quàm accipi debeant, eaque interpretatio magnis tenebris rem inuoluit. Non igitur hoc vult I. C. (vt rem in pauca conferam) intelligi quantitatem venditam, qualis est tempore contractus, sicut fit in cæteris emptionib. *l. Rutilia, 69. l. in lege 77. sup. de cont. empt.* sed omne id venditum videri, quod ex hæreditate ad venditorem, à morte defuncti cui succeditur, peruenit, in id tempus: hoc est, vsq; ad illud tempus, quo fit venditio. Non enim bona qualia nunc sunt væneunt, sed venditur hæreditas: hoc est, ius quod defunctus dereliquit. *l. hæreditas, 61. de reg. iur.* Quicquid igitur ex hoc iure peruenit ad vēditorem, à morte testatoris vsq; in tempus venditionis, omne id intelligitur venditum, & est præstandum. Et hoc est quod postea inquit Vlp. *l. 2. § peruenisse, hoc titul.* Rerum venditarum ante venditam hæreditatem pretia deberi, quamuis ea consumpserit venditor: itemque earum quæ sunt donatæ. Sicut econtrariò sumptus etiam ante hæreditatem venditam factos, non venditor, sed emptor sustinet, ad quem & emolumenta pertinēt. *d. l. 2. §. si quid publici.* Et hæc quidem de hæreditate vendita: in qua stipulationes ac cautiones emptæ venditæque hæreditatis, olim solebant frequentari: quarum hodie non magnus est vsus, *l. in illa, 50. de verb. obl. l. 2. l. si ex plurib. 18. hoc tit. l. liber, §. 1. de stip. seruo. §. sed quia hæredes in fin. Instit. de fidei-comm. hær. de quib. vide Cuiac. lib. 2. obser. cap. 50.*

¶ Nomina quoque, hoc est, debita vendi possunt, etiam inuito debitore, *l. nominis, C. eod. l. 1. C. de nouat. & deleg.* siue purè, siue in diem, siue sub conditione debeat, *l. nomina, 17. hoc tit.* Quare in venditione non oportere præstari Locupletem debitorem, sed duntaxat debitorem 6

esse, certum est. *l. 4. hoc t.* Idem A de actionibus tam Personalibus quàm Realibus iudicandum, *l. fi. C. eod.* Perinde enim est, vtrum qui nomina an actiones vendat, quæ sunt nominum exactiones, *l. 3. C. eod. l. venditor, 32. hoc titul.* Hæ tamen non aliter quàm ante litem contestatam rectè vendun- B tur: litigiosas enim res distrahi, & transferre hac ratione iudiciũ in alium, est interdictum. *tot. t. C. de litigiosis. & sup. de aliena. iud. mutand. causa.* Sed & ante cœptum iudicium actiones cùm venduntur, vsque ad concurrentem solum pretij quo venditæ C sunt, quantitatem exerceri à redemptore possunt: quod ad cohibendam sycophantarum & calumniatorum insolentiam, qui paruo pretio alienas lites, quamlibet iniustas, redimere solent, vt quo iure, quave iniuria quid extorqueant, salutariter est proui- D sum, *in l. per diuersas, 22. cum l. seq. Cod. mandati.*

De rescindenda venditione, & quando licet ab emptione discedere. Tit. V. C. 4. 44. 45.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quomodo rescindatur venditio.*
3 *Quomodo accipiendum, quod dicitur Mutuo consensu dissolui venditionem.*
4 *Quatenus liceat in contractu decipere.*
5 *Re non integra, non dissolui mutuo consensu venditionem.*
6 *Quomodo ob dolum, læsionem, metum, &c. retractetur venditio.*

QVia † diximus, quomodo 1
contrahatur emptio: videndum est, qua etiam ratione dissoluatur. Cùm † autem quo 2
quidque modo ligatum est, eo dissoluatur, *l. nihil tam naturale, 35. de reg. iur.* sequitur quemadmodum emptio mutuo contrahitur, ita contrario consensu, dum res est integra, eam distrahi, *§. fin. Institut. quib. mod. toll. oblig.* si vel simpliciter à venditione recedatur, vel acceptum inuicem feratur, vel noua alterius pretij venditio fiat, dum tamen perinde valida sit atq; prior. *l. 2. 3. & 5. hoc tit. §. fin. Institut. quib. mod. toll. obl.* Nam si quod pure emi, sub conditione rursus emam, imperfecta hac venditione non tolli priorem constat. *l. si id quod, 7. hoc tit.* Dixi Mutuo
† dissolui consensu, non vnius: 3
E nam alterutra parte inuita abiri emptione non potest: quia vt ab vna parte non perficitur, ita nec rescinditur, *l. 1 in fin. hoc tit. l. 3. 4. l. ratas, C. eod.* ne rescripto quidem principis: *l. 3. C. eod.* etiamsi duplum quis reddere paratus sit, *l. non est, Cod. eod.* vel altera

pars

pars in implendo contractu moram faciat, *l. ex conditione*, 14. *C. eodem*, *l. inciuile*, 12. *Cod. de rei. vend. l.* 8. *l.* 9. *C. de contrah. empt.* aut inæquali iniustoque pretio res venierit. *l.* 4. *l. si voluntate*, *l. quisque*, *Cod. eod.*

4 Licet † enim contrahentibus inuicem naturaliter, id est, iure gentium quadantenus (nam vltra dimidiam partem iusti pretij captio propter nimiam inæqualitatem reuocatur, *l.* 2. *C. eod.*) decipere: *l. in causa*, 17. §. *penultim. de minorib.* non quidem dolo malo (is enim contractum vitiat, sicut antea dictum est, *l. & elegan ter*, *ff. de dolo malo.*) sed hactenus reipsa, *l. si quis cum aliter*, 36. *de verb. obligat.* vt minoris plurisve iustè res vendi possit: alioqui quotusquisque contractus non esset calumniæ proximus, si ob minimam inæqualitatem in dubium & controuersiam reuocari queat?

5 Dixi † vltimò, Re integra mutuo consensu dissolui emptionem. Nam non poterimus eadem ratione vti post pretium solutum, aut rem traditam, emptione repetita vel dissoluta: quia soluto pretio & traditione facta, solo consensu recedi à contractu nequit, qui non sola voluntate, sed etiam implemento ac traditione rei est corroboratus: itaque opus est retro rem tradi ac redhiberi, & pretium restitui: *l.* 2. *hoc tit. l. ab emptione. vbi Dd. sup. de pa-* A *ctis*. neque enim sola conuentio ad id sufficit, cùm sit nudum hoc casu pactum, nec actionem producere possit ad redhibitionem impetrandam. *l. ab emptione, in fin. de pact.*

Est † & cùm ob dolum, aut metum, aut læsionem rescinditur venditio. 6 Dolus B autem aut inest proposito, aut reipsa. §. *item si quis in fraudem. Institut. de act. l. si quis cùm aliter*, 36. *de verb. obligat.* Cùm inest proposito, quomodo retractetur venditio supra est expositum. *ad tit. de dol. mal.* Porrò quando re inest ipsa, non statim C retractatur contractus: quia licet contrahentibus se inuicem decipere. *l. in causa*, 17. §. *penult. de minor. l. ratas*, *l. si voluntate*, *Cod. eo tit.* Quare vbi maior pars aut dimidia æqualitatem habet pretij, & mercis, non est locus rescissioni, ne Vtile per inutile D vitietur. Sin autem læsio dimidiam istæ æstimationis partem excedat, iam quia maior inæqualitas est in contractu quàm æqualitas, ideo bona fides iure exigit, vt aut ad æqualitatem contractus reducatur, aut eo abeatur. *l.* 2. *C. de rescin. vend.* E *l.* 3. *Co. comm. vtr. iud.* Metu facta emptio etsi valet, quoniam coacta voluntas est: *l. si mulier*, 21. §. *pen. quod met. caus.* tamen quia res mali exêpli est, rescinditur: *l.* 1. *Cod. de rescind. vend.* Ob errorem etiam venditionem, annihilari suprà ostensum est, *ad*

 tit.

tit. de contr. empt. per l.8. 9. cum sequ. eodem tit. Interitu quoque rei, qui perfectionem venditionis præcedit. *l. etsi,15. l. domum, 57. de contr. empt.* (nam ea perfecta emptori res perit. §. *cùm autem. Institut. de empt. tot. titul. sequ. & Cod. eodem.*) Item moribus retractu proximitatis vel vicinitatis quandoque rescinditur venditio: *vide Tiraquel. de retract. Chass. in cons. Burg. eod. t. Matt. de Afflic. de iure protimis. Land. lib.1. art.9. Reinh. dif.* 10. vt & retractu conuentionali, *l.2. C. de pac. int. empt. & vend.* quo casu, fructus perceptos non restituit emptor. *Tiraq. de ret. lig. §. 15. glo.2.* vt nec alius quiuis, qui iure Dominij, vel Quasi, bona fide eos percepit. *Panorm. in c. si clerici. de iud. & in c. 1. de feud. vide late Chass. in cons. Burg. Rub. 3. de feud. §. 2. in princip. n. 28. Tiraqu. in rep. l. si vnquam. ad verb. reuertatur. Co. de reuocand. donat.* Hoc interest quòd petitio retractus proximitatis, anno & die præscribitur: *cap. Titius, si de feud. fuc. contr. c. 1. §. porrò, qual. olim feud. pot. alien. Bald. in cap. 1. hoc quoque, de su. feud. Ias. in l. prætor ait, §. 1. de op. no. nunc. vide latè Tiraqu. in retrac. lig. §. 1. gloss. 12. num. 34. 5.* petitio retractus ex contractu, non item, sed durat (vt aliqui, *Bald. in l. quod si nolit. §. si quid, de ædil. edic. Alc. in l. petens. C. de pac. & in Rub. de præscr. num. 64.*

A *Chass. in cons. Burg. tit. des rentes, §. 1. gloss. 1. vide quos cumulat. Tiraqu. in retra. conuent. §. 1. gloss. 2. num. 15. & Mynsing. in obs. Camer. obs. 16. cent. 1.* volunt) in perpetuum: quia: iuri offerendi, quasi meræ facultatis non præscribitur: *l. viam public. de*
B *via publ. l. si seruum quoque, §. vltim. de hered. Institut. l. vltim. Cod. de cond. inscr. vide infr. de vsucap.* vt verò communis putatum est, 30. annis, *Ang. cons. 55. ex pacto, per l. si quis, §. 1. Cod. de præscript. 30. annor. l. 1. C. de ann. exc. Alex. cons. 228. ponderatis,*
C *lib. 6. Fràcisc. Bald. in tract. præsc. num. 5. quæst. 4. partis. 5. partis prim. Zas. cons. 12. nobiles. n. 75. Schurff. cons. 41. cent. 1. & cons. 90. cent. 3. vide latissimè Tiraqu. qui dicit hanc esse communem, & sic in Parlamento fuisse indicatũ, in retrac. conuen. §. 1. gloss. 2. nu. 1.*
D *2. vide etiam Mynsing. obseru. 16. cent. 1. Cuiac. in l. si pignori, 13. de vsucap. 3. 4. 5. 6. 7. cum multis seq. licet contra statutum, const. pro parte 2. qua de re dixi copiosius in consil. 2. & cons. 8.* reliquarum exemplo præscriptionum, *l. 3. cum seq. Co. de prescrip. 30. anno.*
E *in princip. Institut. de perpet. & temp. act.* nam & hæc petitio est ex contractu, non magis meræ existens facultatis quàm quælibet actio, qua vnicuiq; liberum est, aut agere aut non agere. *l. vnic. Cod. vt nemo accus. vil. ag.* Cùm ergo reliquis actionib. præscribatur

scribatur tanto spatio, consentaneum est, vt euitetur infinitas, etiam huic præscribi. Est enim reuera actio Personalis, non res Meræ facultatis: quæ neutiquã in absoluta facti facultate, sed obligationis iure consistit: & est ius ab altero debitum, ac respectum ad alium habet, vt exemplo reliquarum actionum meritò præscribatur: ne possessores semper metuere repetitionem rei cogantur, & incerta reddantur rerum dominia, *l. 1. de vsucap.* Quare cùm hic ratio præscriptionum obtineat, meritò obtinet & dispositio, nisi præscriptioni 30. annorum fuerit renunciatum, vt renunciari potest. *Bar. & Dd. communiter in l. nemo potest. de leg. 1. vide Franc. Balb. & Tiraqu. præalleg. loc. n. 13. 14.* quo casu immemoriali demum tempore tale ius offerendi præscribetur. *Bald. & Angel. in l. 1. Cod. ne rei domi. & in l. 1. omnes, Cod. de præscript. 30. annorum, & in l. 1. Cod. de ann. exc. vide Tiraqu. præalleg. loc. num. 13.* Porrò quod dicitur, Ea quæ meræ sunt facultatis, nunquam præscribi: *Bart. & Dd. in l. viam. de via publ. & in l. cùm notissi. C. de præscript. 30. annorum. Panorm. in cap. quoniã, §. vltim. num. 41. vt lit. non contest. Franc. Bal. præalleg. loc.* de his quæ sunt absolutè talia, non relatiuè, est accipiendum. Nam seruitutes, & similia ab ijs debita quamuis meræ sunt facultatis, tamen per non vsum præscribuntur. *l. penultim. Cod. de seruit.* At quæ absolutæ sunt facultatis, & iure dominij competunt, nec ab alio debentur, sed insunt proprijs dominijs, hæc non præscribuntur, sed vnà cum dominio possidentur ab animo domini & voluntate, eoque nec eò trahitur vsucapionum ratio: quia posita sunt in cuiusque iure absoluto & facultate: vt quamuis nunquam præscribantur, tamen non reddantur propterea incerta dominia rerum, sed magis confirmentur. Quare cùm in his ratio præscriptionum cesset, cessare debet & dispositio. Atqui aliter se rem habere in iure offerendi, seruitutis, & simili ab alijs debito, ex prædictis intelligi potest.

De periculo & commodo rei venditæ. Tit. VI. 4. 48.

1 *Perfecta venditione periculum pertinere ad emptorem.*
2 *Quando intelligatur perfici venditio.*
3 *Explicata difficultas de gustatione vini & mensuratione.*
4 *Cuius periculum sit in conditionali emptione.*
5 *Quid in contractu versionis.*
6 *Quid in emptione in diem.*
7 *Venditorem custodiam & culpam præstare, non casum.*

8 *Quid si in mora sit accipiendi emptor.*

1 PErfecta † venditione periculum rei ad emptorem pertinet, *l. necessariò, 8. hoc tit.* vt & commodo, *l. id quod, 7. hoc tit.* Itaque si vinum venditum acuerit, vel quid aliud vitij sustinuerit, emptoris erit damnum. *l. 1. in princip. hoc tit.* cùm enim venditor sit debitor speciei, meritò eius speciei periculum ad emptorem cui debetur pertinet, *l. si ex legati causa, 23. vbi Dd. de verb. oblig.* nisi in mora venditor fuerit, *l. illud, 17. hoc titul. in l. quod te, 5. si cert. pet.*

2 ¶ Necessariò igitur sciendum est, quando perfecta sit emptio, tunc enim intelligemus, cuius periculum sit. Perfecta autem intelligitur, cùm de pretio conuenit, & id quod vænit apparet, Quid, Quale, Quantumque sit, ac purè vænit, *dict. l. necessariò.* 3 Nec † enim priusquam vinũ gustatum fuerit, vænisse dicendũ est: quia difficilè est, vt quisquam sic emat, vt non degustet, *l. 4. §. fin. vers. difficile, hoc tit.* nisi aliud actum sit. *l. si vina, 15. hoc tit.* proinde venditoris erit periculum donec gustetur: post gustationem autem emptor periculum sustinet, qui vinum probauit, quia consensum est in corpore & qualitate: nisi fortè ad certam mensuram emerit, ita vt in singulas amphoras certum

A pretiũ sit statutum. Hæc enim emptio generis esse videtur (cuius interitus non liberat debitorem, *l. incendium, Cod. si cer. petat.*) non speciei, & hanc habet conditionem, Vt quantum admensum fuerit, tantum sit emptum. Itaque vsque ad mensurationem

B ad venditorem periculum pertinet, non quidem qualitatis, puta acoris aut mucoris (nam illud post gustationem emptori impendet, cui amplius improbare non est integrum, *l. si in emptione, 54. §. alia sup. de contrah. emp.*) sed substantiæ, vt si vinum

C pereat, non emptori, cui nihil est admensum, sed venditori pereat. Ita intelligenda concilianda que sunt iura, quæ hac de re variè loquuntur, *d. §. alia, l. quod sæpe, 35. §. fi. sup. de contrah. emp. l. 1. l. 4. §. fi. l. 5. l. si vina. 15. hoc titul.*

D ¶ Porrò si sub conditione vænit, siquidem deficit conditio nulla emptio est: quod si extiterit, retrahitur ad tempus contractus. vnde emptoris esse periculũ deteriorationis hoc casu constat, non verò interitus: nam si pendente conditione res intereat 4

E perimitur emptio: cuius existere conditio non potest. Quia vt rei non existentis nequit fieri, ita nec confirmari aut conualescere emptio. Quare perit venditori res, non emptori, *l. necessariò. 8. hoc tit.* cui needum erat debita: vtpote imperfecta adhuc venditione,

tione, *l. cedere diem*, 213. *de ver. signifi.* Sanè in conditionali emptione si conueniat, Vt res emptoris periculo seruetur: puto pactum valere: *l. si in venditione*, 10. *hoc titul.* quemadmodum & contrà valet, si perfecta venditione se periculo venditor obstringat, *l. in princ. hoc t.* Qua-
5 mobrem † si Auersione vinum vænit, hoc est, vt qualecunque & quantumcumque esset sine vlla degustatione aut mensura sit venditum, omne periculum in emptorem redundat, qui ad se eiusmodi emptione illud auertit. *d. l. 4. §. fin. d. l. si vina, hoc tit. vide sup. de exerc. act. & infr. locat.*

6 ¶ Sed quia in emptione in diem seruabimus? Et sanè si traditioni tantùm dies adiecta sit, cùm perfecta & pura sit vēditio, §. 1. *Institut. de verb. oblig.* emptoris erit periculum: *d. l. 1.* sin ipsi venditioni, vt si dies degustationi præstituatur, venditoris: quia sub conditione contractum esse videtur.

7 ¶ Etsi autem periculum non sustinet venditor, sicuti diximus, emptione perfecta: tamen custodiam vsque ad traditionem præstare debet: *dict. l. in princip. & l. 2. in fin* non qualem suis rebus adhibet, sed penè quam ij quib. res commodata est, aut qui alioqui versantur in re aliena, *d. l. 2. 3. & 4.* Fatale tamen damnum aut casum non præstat, ne incen- A dium quidē, vel furtum, quamuis difficilè est alterutrum sine culpa & negligentia admitti, dūmodo quā debent homines frugi & diligentes custodiam, ipse præstiterit. Non enim si seruorum negligentia quid commissum est continuò dominus in B culpa erit. *l. si vendita*, 11. *hoc tit. l. quod sæpè*, 35. §. *si res vendita. suprà de contrahend. empt.* Quod si probetur ipsius culpa, meritò ex bona fide tenebitur: vt si cùm sciret vinum non esse duraturum, emptori nihil renunciauerit vt tolleret, *dict. l. si vi-* C *na*, 15. aut si in mora tradendi fuerit, *dict. l. 4. in princ. dict. l. illud*, 17.

¶ Quid ergo si emptor in mora accipiendi sit, vt puta si per eū 8
stet, quominus vinum mensuretur aut tollatur, an infinitam custodiam præstare venditor de- D bet? Etsi quidem dies præstitutus sit, post illum denunciabit emptori, vt tollat: quod ni faciat, licet illi etiam vinum effundere, si vasis fortè suis habeat opus: idemque iuris arbitror, si quamuis nulla die præstituta, tantum tempus effluxerit, quo E tolli commodè vinum potuit. Denunciabitur enim emptori vt tollat: quod si cesset liberatur omni periculo, etiam custodiæ, venditor: ac si velit, vel per corbes quibus olim mensurabatur, effundere vinum, aut quod humanius est, quanti sua interest,

vinum

vinum tolli, postulare potest, *l. 1. circa finem, l. 4. § fin. h. t.*

De seruis exportandis: vel si ita mancipium vænierit, vt manumittatur, vel contrà. Tit. VII. C. 4. 55. 57.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quæ pacta venditionibus seruorum soleant apponi.*
3 *Vis horum pactorum.*
4 *Cuiusmodi pacta in hoc genere non valuerint.*

1 QVia † nihil olim erat frequentius (vt & hodie apud Turcas) venditionibus seruorum: earumque venditionum pactis: ideò tractatus de his hoc loco peculiaris est institutus. Solent autem † cum his pactionib.
2 conditionibusque mancipia distrahi. Ne quo loco morentur, vbi venditori nocere possint. Vt in alias terras exportentur. Vt manumittantur post tempus, aut contrà. Vt ne prostituantur, &c. ac ni pactis stetur, vt certa pendatur pœna vel sit manus iniectio: id est, liceat priori domino iniecta manu tanquam suum mancipium vendicare. *l. 1. & tot. tit. Cod. si mancipium ita vend. & l. 2. & tot. tit. C. si seruus exportandus veneat. l. Titius, 9. cũ seq. hoc tit.* Id † genus pactorum
3 non erat improbatum, ex iisque agi poterat, quòd emptionis aut A pretij pars essent: *l. si venditor, 6. §. fin. hoc tit. l. fundi partem, 79. sup. de contrah. empt. l. si sterilis, 22. §. pen. inf. tit. 1.* adeò vt cessantis venditoris vice fiscus fungeretur, *l. 1. 2. 3. Co. si seruus exportand. veneat.* At si de manumittendo erat conuentum, tantopere B libertati leges fauebant, vt nisi ex pacto emptor manumitteret, seruus Constitutionib. ipso iure libertatem nancisceretur. *l. 3. h. t. l. 1. & tot. t. C. si mancipium ita fuerit alien. vt manumittatur, l. diuus, 5. de iur. pat.* † Pla- 4
nè illa pacta, in quibus sola turpitudo aut crudelitas inesset, crediderim non valuisse, vt si quis mancipium hac conditione venderet, vti prostitueretur, Aut obijceretur bestijs, Aut crudeliter sine causa tractaretur, *d. l. si venditor. in fin.* Nec enim est malitijs hominum indulgen- D dum. *l. in fundo, 38. sup. de rei vend.* Et cùm beneficio homines, non iniurijs affici ab hominibus oporteat, *l. seruus, hoc tit.* consentaneum non est, eiusmodi pactionum, à quibus humanitas & honesti ratio abhorrent, vllam fuisse vim aut obligationem: *l.* E *generaliter, 26. de verbo. obligat.* In eo tamen valuisse arbitror, vt licuerit petere, Quanti minoris eo nomine mancipium venditum fuisset, tanquam interesse pecuniarium, idque velle videtur I. C. *dict. l. si venditor, in fin.*

DIGEST.

DIGEST. LIB. XIX.
DE ACTIONIBVS EMPTI Et venditi. Tit. I.
C. 4. 49.

1 *Actiones empti & venditi quales sint, quotuplices, directa scilicet & vtilis: & quibus dentur, contra quos.*
2 *Quando vtilis detur.*
3 *Quid veniat in has actiones: & de materia vtriusque.*
4 *Ad quid ex natura contractus teneatur emptori venditor: & an præcisè tradere cogatur.*
5 *Quatenus de rerum vitijs & ex commendatione teneatur.*
6 *Quando emptor agere possit: quando venditor.*
7 *Ad quid emptor teneatur venditori.*
8 *Forma agendi.*

Ex empto † & Vendito oritur actio Empti & Venditi, quarũ illa emptori, hæc vẽditori competit. Est autem vtraque ciuilis, *l. proinde. 33. de ædil. edict. in verb. ex iure eius, l. act. est.* bonæ fidei. *l. ex empto. 11. hoc tit. §. actionum. Institut. de act.* perpetua. *Dd. in l. 2. Cod. de pact. int. empt. l. 2. C. de rescript. vend. l. 3. C. de præscript. 30. annorum.*

A transitoria & directa, quia contractus hinc inde æqualis est: vtpote qui gratia vtriusq; meatur, vt non debeat melior esse alterutrius conditio: vtilis tamen ad distrahendam emptionem, *l. empto. 11. h. t.* & ex † contractu procuratoris domino competit, 2
B *l. Iulianus, 13. §. si procurator, 21. hoc tit.* non directa, quæ alij non datur, quàm qui contraxit, *l. cùm per eos, C. si quis alteri vel sibi.* aut hæredibus eius, *l. non est nouum, 10. l. Lucius, 47. hoc tit.* & successoribus vniuersalibus, *l. 2. C. de pact. int. empt. l. 3. Cod. de*
C *alien. l. cum à matre, Cod. de rei vendicat. l. ex depositi, 12. l. ex cõtractibus, 49. de act. & obli. l. 1. & 2. Cod. de hær. actio. vide latè Tiraquel. de retract. conuent. §. 1. gloss. 6. per tot. Schurff. consil. 13. Senatus, num. 5 cent. 1.* non etiam singularibus, *Schurff. dict. consil.*
D *13. cent. 1. per l. 1. & 2. Cod. de hæred. act. & tot. tit. C. de act. ab hæred.* quemadmodum nec contrà directa vẽditi vel empti actio datur, nisi aduersus eum qui cõtraxit, aut eius hæredem *l. 2. de pact. in empt. l. 3. C. de reb. alien.* non etiam in singularem possessorem: *Schurff. dict. consil. 13. n. 5.*

n.5.cent.1.per l.fi.§.fi.de contrahen. empt. l. 1.§. si hæres ad Trebell.l. fin. Cod. de hæred.act. nec aduersus dominum ex contractu procuratoris, nisi vtiliter, *d. l. Iulianus, 13. §. si procurat. 21. hoc titul.*

3 ¶ Venit autem in has actiones, quicquid inter cōtrahentes actū est: quod si nihil specialiter conuenit, quicquid naturaliter inest huius iudicij potestati: *l. ex empto. 11. hoc tit.* Insunt autem † naturaliter hæc vt venditor necesse habeat rem tradere vnà cum fructibus & reliquis accessionibus, à tempore venditionis, vt nostri volunt indistinctè: vt verò Paulus interpretatur, si ex illo tempore pretium fuerit numeratum, *l. 3. §. 1. hoc t. l. ex empto. 11. §. si quis, 10. hoc tit. l. penultim. C. eod. vide Paul. lib. 2. ti. 12.* Nam necessitatem tradendi in se contractus habet. *§. 1. Institut. de donationibus Ias. in l. quoties, num. 34. C. de rei vend. & in l. stipulationes, 72. num. 35. de verb. obligat. Paul. lib. 1. titul. 13.* quod & Varro lib. 2. de Re rustica docet, quamuis etiam emptor in id quod Interest agere possit, *l. in princip. vbi Dd. l. si actum, 12. hoc titul.* Nam non simplex factum est in obligatione, sed etiam Dare, & effectu dominium transferre tenetur venditor, quia obligatus est pro euictione. Quare vt in reliquis dandi obligationibus potest agi, Vt

A res detur, *l. vbi, §. fin. l. stipulatione, 72. vbi Dd. de verb. oblig. Paul. lib. 1. tit. 13.* ita & in venditione, Vt cùm causa dominij tradatur. Sed & agi potest ad interesse ideò, quia traditio ad quā principaliter obligatus est venditor, plurimum facti habet, *l. si*

B *rem, 26. de verbor. oblig.* quo in genere succedit obligatio ad id quod interest, præsertim post moram, *l. si quis, 13. §. fin. de re iud.* Cùm tamen merum factum est in emptione, vt quando iactus retis est emptus, præcisè ad factū iaciendi cogi venditor nō potest:

C quia merum factum est in obligatione, & proinde vt in reliquis facti obligationibus, *d. l. si quis, §. fin. dict. l. stipulationes, 72. vbi Dd. de verborum obligatione*, ad æstimationem peruenitur, *l. si iactum 12. hoc tit.* Neque tamen

D (vt dictum est) iure nostro Ciuili simpliciter tradere venditor, sed vacuam esse possessionem præstare debet, *l. 2. §. 1. d. l. ex empto. 11. §. idem Neratius, 7. hoc tit.* in eaque potiorem facere emptorem, *d. §. idem Neratius, 7.* ac dominium etiam transferre, si

E habet, vel eius loco præstare vsucapiendi conditionem, vnà cum euictionis cautione, ad quam pretij solutione obligatur, *Paul. lib. 2. tit. 17.* & quæ loco dominij securum facit emptorem, *d. l. ex empt. in princ.* vnaque cum fructibus, & omni causa, à tempore contractus percepta, *l. 3. §. 1. hoc tit.*

tit. l. fructus, 13. *l. penultim. C. eodem.*

5 ¶ Quòd si res vitiosa tradatur, siquidem de vitio certior factus emptor non fuisset empturus, agit ad redhibendũ etiam empti iudicio: *d. l. ex empto. §. redhibitionem*, 1. sin aliàs emisset, & vterque rei vitium ignorarit, quanto B minoris emisset, vitio rei cognito, petet. quod si sciens venditor vitium astutè celauit, quicquid damni eius fraude accidit, præstare cogetur, *d. l. Iulianus*, 13. *in princip. hoc t.* Quod si res non vitiosa, sed falsa commendatione pluris iustò vendita sit, in id C agetur, vt Quãto pluris res empta est, reddatur. *d. l. Iulianus, §. si venditor.* 3. Nam ea quæ commendandi causa in venditionib. dicuntur, venditorem obligant, nisi palam sint: vt si dicat, seruũ speciosum, aut domũ benè ædificatam: at si dixerit hominem D literarum, vel artificem, præstare debet: nam hoc ipso pluris vendidit. *l. ea quæ*, 43. *sup. de contrah. empt. gloss. in l. nec supina. in princip. de iur. & fac. ignor.* denique quicquid dolo vel culpa venditoris abest, quicquid præstare æquum est, quicquid pactis E comprehensum, in hoc iudicium venit. *l. tenetur*, 6. §. 1. *d. l. ex empt. in princip. hoc t. l. pacta*, 72. *supr. de contrah. empt.*

6 ¶ Verùm illud sciendum est, non antè ad hanc agendi facultatem admitti emptorem quàm

A ex sua parte contractum impleuerit, & pretium soluerit, aut certè obtulerit, *d. l. Iulianus, §. offerri*, 7. cùm enim ab illo incipiat contractus, ab eo primùm impleri debet: *l. quod vendid.*, 19. *supr. de contrah. empt.* & iniquè petat ab alio vt cõuentionem impleat, qui ipse necdum satisfecit, *l. si soluturus*, 29. *de solutionibus*, *l. cum proponas*, 2. *cum ibi nota. C. de pactis.* itaque in pari causa erit potior venditoris conuenti conditio, qui rem venditam quasi pignus donec soluatur, retinere potest, *d. l. Iulianus, §. offerri*, 7. nam & econtrariò, si venditor ad pretium prior agat, obstabit illi exceptio rei venditæ, & non traditæ, donec plenè rem tradat, *l. qui perdentem*, 25. *hoc titul.* Sed nec illud prætermittendum est, solere stipulationes duplæ venditionibus interponi, ex quibus si suum consecutus sit emptor, amplius agi nequit, *l. ex empto*, 11. *§. Cassius*, 8. *l. prædia*, 28. *hoc tit.* quia contra bonam fidem est, bis idem exigi, *l. bona fides*, 57. *de regul. iur.*

¶ E contrariò actione Venditi 7
agit venditor, vt soluatur ei pretium vnà cum vsuris, à tempore rei traditæ, *d. l. Iulianus, §. ex vendito*, 17. *l. curabit*, 5. *C. eod. l. euictis*, 18. *§. fin. de vsuris.* aut alioqui à tempore moræ, *l. fructus*, 13. *C. eod.* Traditio enim rei constituit in mora emptorem: cùm qui possidet emptor,

ex

ex ipsa fructuum perceptione commonefacere se debeat de pretio soluendo, nec enim æquũ fuerit, ipsum fructu rei perfrui, venditorem autem neque pecuniam, nec eius fructum consequi. *l. 5. C. eo iunct. l. quod te, 5. si cert. petat.* Vbi autem nec traditio facta est, neque mora interuenit, verum non est, vsuras à tempore contractus venditori deberi, *l. initio 5. C. de pact. int. emp. & vend. l. fructus, 13. C. eod. titul. l. euictis, 18. §. fin. de vsur.* Nec enim hic eadem est ratio, quæ in emptore. Is enim fructus à tempore cõtractus perfecti lucratur quanquam & hoc controuersum esse diximus, nisi pretium sit solutum, quia scilicet eius periculo & incommodo res est: *§. cùm autem, Instit. de empt. l. secundum. de reg. iur.* at periculo venditoris non est pretium, quia est generis obligatio, quæ non perit interitu speciei, *l. incendium si cert. pet.* Cùm igitur periculum ad eum non pertineat, nec fructus vsuræ pertinere debet: sed iuxta regulam vsura demum ex mora debebitur, *l. mora, 32. §. in bona, de vsur.* Porrò pretium venditoris facere emptor debet. Etsi enim venditor, sicut dictum est, præcisè non obligatur, vt emptorem faciat rei dominum, ne vsus & facultas contractus impediatur (quotusquisque enim in promptu dominium rei quam vendit

A probare possit?) liberaturque obligatione euictionis, & libera rei traditione, quæ super dominio emptorem faciunt securum: tamen emptor nummos facere venditoris debet: *d. l. ex empto. 11. in princ.* cùm in genere consistant, nec vsum habeant vllum, B nisi in abusu, qui soli domino concessus est. Præterea agit, vt res emptas aut emptor tollat, aut id quod interest præstet, *l. 1. §. licet su. de peric. & com. rei vend.* item vt fiat id quod pacto nominatim est conuentum. *l. qui fundum, contr. empt. d. l. tenetur, 6.* C *§. 1. d. l. Iulian.* Ex † quibus 8 omnibus facilè iam intelligi potest, qua ratione & forma vtraque hæc actio sit proponenda. Nam empti quidem actio duobus temporibus intentatur, vel ante traditionem, vel traditione iam facta. Ante traditionem ea D forma proponitur, vt primò dicat emptor siue actor, emptionem iure ac legitimè, certo pretio deque re certa, quæ omnibus notis quibus potest, est designanda. *l. si rem, 6. de rei vend.* fuisse aliquo tempore (quanquam huius expressio non est omnino ne- E cessaria. *Ferra, in for. lib. vend. ad verb. de anno. per doctrinam. Innocent. in c. fin. de re iudic. Bart. in l. 1. in prin. de edend. & in l. 1. §. hoc interdictum, ff. vti possidetis.*) factam, & consensu perfectam, hæc enim contractus, vt loquuntur, substantialia, merx scili-

scilicet, pretium, & consensus omnino sunt exprimenda, *Ferra. in d. lib. vend. in princ. l. 1. 3. 8. de contrahen. empt.* vt fundamentum intentionis quę ex contractu fluit: quo non subsistente, ipsa actio quæ hinc oritur, subsistere nequit, *l. licet*, *§. ea obligatio. de procura.* Deinde subjiciat, ex eo se contractu pretium soluisse aut obtulisse, vel etiamnum offerre, aut ad diem condictam soluere paratum esse, *l. Iulianus 13. offerri, h. t.* (nam qui sibi cōtractum cupit impleri, is vt illi sua à parte ante omnia satisfaciat, vel satisfacere paratus sit, oportet: *l. cùm proponas, 21. C. de pac. l. sine, 28. C. de transac. vide tot. tit. de except. rei vend.*) neque tamen venditorem hactenus frustra interpellatum, velle secundum contractus fidem rem tradere, sed aliam ex alia moram nectere, & apertè emptorem agentem frustrari ac ludificare. Quod cùm ita sit, petere vt iudex per sententiam suam venditorem condemnet, & legitimis remediis compellat, ad rem venditam emptori agenti tradendā, *§. perficiuntur. Instit. de donat.* vnà cum omni causa, vacuaque possessione, *l. 2. §. 1. l. ex empto. 11. hoc tit.* & fructibus, *l. 3. §. 1. hoc t.* à tempore venditionis perceptis, *l. fructus, 13. C. eod. vide tamen distinctionem Ferra. in d. lib. venditionis. ad verb. fructus, Aretinum consil. 160.* ac reliquis

A accessionibus, *l. penultim. C. eo.* eoque quod interest agentis, traditionem debito tempore factam non esse, *l. 1. in princ. vbi Dd. l. Lucius 47. cum l. seq. hoc tit.* & cum iusta euictionis cautione, *l. quod si nolit. §. quia assidua. de ædil. edict. l. indubitati, C. de*

B *euict.* Quòd si emptori non sederit ad rem agere, fortè quia nunc illam habere non expedit, occasione bene vtendi amissa: aut quod illa extincta post moram (nam ante moram periret emptori) aut corrupta sit, vt si vino, bobus, aut carnibus emptis nunc

C commodè vti non possit: *l. cùm venditorem, 10. l. sient, 12. C. eod.* liberum ei est, ad id quod in totum interest, agere: *l. 1. hoc tit. l. 4 10. 12. & passim, C. eod.* quod interdum pretium ipsum excedit, si pluris referat, rem traditam suo tempore fuisse,

D quàm illa valet. *l. 1 l. Lucius, 47. l. si sterilis, 21. §. quamuis, hoc tit.* In superiore igitur agendi formula tantùm singulare interesse venit: in hanc porrò & ipsius rei æstimatio, & quicquid præterea interest emptoris, rem traditam fuisse. *vide Bart. & Dd.*

E *in l. 1. h. t.* In venditione animalium, quæ facilè occultis vitijs sunt obnoxia, hoc amplius peti potest, vt præstetur absque vitijs ea esse. *l. ex empto. 11. §. redhibitionem. hoc tit. l. ea qua, 43. §. fin. l. si cum fundum, 68. de cont. empt.* Et hoc quidem modo ante

tra-

traditionem hac actione agi, tralatitium est: pòst verò eam factã, interdum etiam vtiliter proponitur: vt si res vitiosa vendita sit & tradita, potest agere emptor vel ad omne interesse, siquidem scienter aut per latam culpam talis vendita est: *d. l. Iulianus, in princ. d. l. si sterilis, §. quamuis, hoc tit.* vel ad redhibendum, si re potius carere expedit: *d. l. ex empto.* 11. §. *redhibitionem, h. t. tot. tit. de ædil. edic.* vel quanto minoris, cùm scilicet nulla venditoris culpa argui potest vt refundatur de pretio tantum, quãto minoris res prolato foràs vitio emi potuisset: *dict. l. Iulianus.* Item cùm petantur fines & iura rei venditæ declarari, & instrumenta huc pertinentia restitui: *l. creditor,* 52. *h. t.* aut quando ob insecutam euictionem, & venditori prius denunciatam, §. *fin. extr. de empt.* ad totale interesse agitur. *vide infrà de euict. & C. eod. t.* Eadem est agendi Ex vendito ratio: scilicet vt intendat venditor, rem venditam & traditam esse (ne scilicet obstet rei non traditæ exceptio, *tot. t. t. infra de except. rei vend.*) eoque ad pretium sibi dandum petat emptorem compelli, vnà cum vsuris à tempore moræ, *l. initio,* 5. *C. de pact. inter empt. l. fructus,* 13. *C. eod. l. euictus,* 18. §. *fin. de vsur.* vel quod perinde est, *l. Iulianus.* 13. §. *ex vend. in verb. item vsura pretij post diem traditionis. nam cùm re emptor fruatur æquissimum est eum vsuras pretij pendere, h. t.* traditæ rei, *l. curabit,* 5. *C. eod. d. l. euictus,* §. *fin. de vsur.* computandis (quæ in locum interesse, quod in pecunia haberi potest, succedunt, *l. fin. supr. de peric. & com. rei vend. l. nummis,* 3. *de in lit. iurand.*) vnaque cum sumptibus in re vendita post venditionem factis, *d. l. Iulianus,* §. *præterea ex vend.* & quanti pluris vendere potuisset, nisi ab emptore deceptus venditor esset: *d. l. Iulianus,* §. *per contrarium.* Item vt merces tollat, & interesse hoc nomine præstet, *l. si fundus, h. t. l. licet, de peric. & comm. rei vend. l. si lapides, h. t.* & quicquid aut ex natura contractus debetur aut dictum conuentumque fuit expleat, *l.* 1. *l. tenetur,* 6. *d. l. Iulianus,* 13. §. 1. §. *si vend.* §. *ex vend. h. t. l. sed & Cel. l. pacta.* 72. *de contrah. empt.* quo casu potest interdum ad retractandam quoque venditionem agi, si videlicet pati metuit res vendita sit: *l. cum te, C. de in diem addic.* sicut & cùm ex lege commissoria, aut addictione in diem res repetitur, *l. si fund. & tot. tit. de leg. comm. & de in diem addic. l.* 3. *&* 4. *C. de pact. inter empt.* Nam etsi ex natura contractus actio vtrinque detur, non ad Rescindendum: sed ad Implendum duntaxat contractum: *l. vend.* 6. *l.* 1. *C. eod. l. in ciuile, C. de rei vend. l. non*

l. non idcirco, C. de contrah empt, A tamē vtilis etiam est ad eundem distrahendum, cùm id scilicet inter partes actum est & conuentum: *dict. l. ex empt. §. is qui vina, h. t. l. si fund. 4. de leg. com. l. sed Cels. §. si fund. l. hac vend. §. fin. de contrah. empt. l. cum te, C. de pact. inter empt.* quarum B conuentio lex est contractus: *l. 1. §. si conueniat, depos. l. ex emp. 1. h. t. l. contractus, 24. de reg. iur.* Est etiam cùm vtriuis vltra dimidiam iusti pretij æstimationē decepto, licet alternatiuè agere, vt aut præstetur iustum pretium, siue reddatur, aut iniquo con- C tractu abeatur: *l. 2. C. de rescind. vend.* quæ à nostris condictio ex lege solet appellari, *Salic. & Dd. in d. l. 8.* datur enim magis ex beneficio legis, quàm ex natura contractus, secundum quam licet contrahentibus se inuicem decipere: *l. in causa, 17. §. pen.* D *de min. l. 4 l. si voluntate, 8. C. de rescind. vend.* Sed hæc vltra dimidiam læsio ex communi æstimatione, non pro singulari agentis affectione probanda est: *gloss. in l. non est, 6. C. de rescind. vend. per l. pretia, ad legem Falcid. cum aliis ibi alleg.* alioqui E quamuis duplum offeratur, non tamen ad rescissionem contractus fenestra aperiri debet: *l. non est. 6. C. de rescind. vend.*

Locati & Conducti. Tit. II. C. 4. 65.

1 *Continuatio tituli, à vicinitate contractuum.*
2 *Quid sit locare, locator, conductor.*
3 *Quid sit locatio.*
4 *Causa efficiens, consensus.*
5 *Materia, quæ res locari possint.*
6 *Forma.*
7 *An merces in pecunia consistere debeat.*
8 *De temporibus locationis.*
9 *Finis.*
10 *Adiuncta & adfinia.*
11 *Differentia inter venditionem & locationem.*
12 *De contractu emphyteutico.*
13 *Quæ actiones ex hoc contractu dentur.*
14 *Quid veniat in actionem locati.*
15 *Quando dolum, culpam, custodiam præstet conductor.*
16 *Quid in actionem conducti veniat.*

Post † explicatum emptionum & venditionum tractatum, consequens est, vt de actionibus locati, & conducti videamus. Locatio enim proxima est emptioni: *l. 1. & 2. hoc tit.* & quasi quædam vsus rei emptio, adeò vt dubitari in quibusdam soleat, emptio an locatio sit contracta, *dicta l. 2. §. 1.* Locare † autem propriè est, in aliquo lo- 1 2

co ponere. Hinc locare dicuntur, qui in agro fundove constituunt aliquem, ad vtendum vel habitandum; & generaliter vsu obtinuit, vt locare dicerentur, qui rem alteri fruendam non gratis, sed ob aliquid concedunt. Hinc locare, conducere nummos, apud Horatium: hoc est fœnori dare & accipere. Locator itaque est, qui pro rei vsu mercedem accipit: conductor, cuius ductum res sequitur, & à quo præstita mercede detinetur: quod in locatione operis faciendi contrà se habet. Is enim qui operas præstat dicitur opus conduxisse: quia eius ductu tota constructio peragitur: qui dat mercedem, locasse, *l. 2. C. eod. l. qui insulam*, 30. §. *penult. l. ex*, 51. §. *fin. h. t. & de significatione horum vocabulorum vide plura in tit. ad legem Rhod. de æstimat. act. de præscript. verb. & in hoc passim. Cuiac. obseru. lib. 2. cap. 28. & lib. 4. cap. 26. & Instit. de locat. in princ.* Nam in vniuersum qui dat vtendum
2 vel faciendū aliquid certa mercede, locator est: qui accipit, conductor: *vide Cuiac. obseru. lib. 2. cap. 28.*

3 ¶ Locatio est contractus nominatus, in quo personarum vel rerum vsus pro certa aliqua mercede conceditur: aut locatio est personæ vel rei ad vsum facta concessio pro certa mercede. Verbum vsus, excludit abusum. Nam si res consumatur, vt si locetur pecunia, mutuum est non locatio.

4 ¶ Contrahitur locatio consensu, sicut emptio & venditio: quoniam naturalis est, & omnium gentium, *l. 1. hoc tit.* eoque non solùm expresso, sed etiam tacito: vt si quis post elapsum locationis tempus, patiatur inquilinum in domo manere: *l. item quæritur*, 13. *in fin. cum l. seq. hoc tit.* Requiritur autem consensus in duobus ad implendum contractum: videlicet vt primo conueniat de re quæ fruenda præstetur, *l. ex conducto*, 15. §. 1. *in fin. hoc tit.* deinde vt de certa mercede, *in princ. hoc tit. l. 1. §. si quis seruum, suprà depos.*

5 ¶ Res omnis locari potest, siue mobilis, siue immobilis: nec interest, propria sit an aliena: *l. si tibi alien.* 7. *hoc tit.* quia dominium transferri necesse non est, *l. non solet*, 39. *h. tit.* corporalis siue incorporalis, vt vsusfructus: *l. in princ. Instit. de vsu & habit. l. 7. de vsufr. l. si quis domum.* 9. §. 1. prædiales tamen seruitutes, quæ fundo debentur, locari per se non possunt, nisi cum ipso fundo: *l. locare*, 44. *hoc tit.* Item propriam cōducere nemo potest. *l. si quis.* 9. §. *fin. h. t. l. neque pignus*, 45. *de reg. iur. l. qui rem propriam, C. eo.* Cùm enim proprium sit dominij posse re sua vti, iniquum esset eius vsus nomine cuiquam à dominio mercedem

cedem

cedem præstari.

6 ¶ Locatio & conductio contrahi intelligitur, si de mercede conueniat: *d. l. 2. in princ.* sed verum ea in pecunia numerata consistere debeat, an verò sufficiat alias res fungibiles loco mercedis dari, non leui de causa adB
7 dubites. Pluribus † placuit nummos requiri: *gloss. & Dd. in l. 1. §. si quis seruum, suprà depositi. & in §. 1 Instit. eod.* propterea quòd I. C. dicat, nisi pecunia interueniat, actionem præscriptis verbis dari, *d. §. si quis seruum. l. naturalis, 5. §. at cùm do. infrà de præscrip. verb.* Sed sciendum, est, ibi pecuniam species quidem excludere, complecti tamen res, quæ pondere, numero, mensura constant, vt plerumque solet: *l. fin. C. de const. pecun. l. 2. §. creditum. vbi Dd. suprà si cert. pet. vide supr. ad tit. de constit pec.* Itaque verius est, locationis mercedem cõstitui posse vel in nummis, vel pecunia, vel partibus. Nummis, vt fit plerumque: pecunia, vt si quis certum frumenti aut olei numerum polliceatur loco mercedis. *text. in l. si oli, C. eod.* partibus, cùm colonus in vicem mercedis, partem fructuum tertiã aut dimidiam fortè promittit, qui colonus partiarius appellatur, quod tamen genus conuentionis volunt Dd. in contractum innominatum incidere, *in l. si paciscendæ, C. de pact.*

8 ¶ Potest autem locatio fieri vel A in perpetuum, vel ad Tempus *l. 1. & 2. si ager vectig.* sed vbi vltra decennium, vel (vt quidam volunt) quinquennium fit locatio, transire solet in aliud contractus nomen, *Cuiac. Instit. de locat. per Nouell. 120. quæ tamen tantùm de Ecclesiasticis rebus, B nec de locatione, sed de emphyteusi agit.* vt Emphyteusin, libellum, censum, &c. *Dd. in cap. 1. de rebus Ecclesiæ non alienan. & in gloss. codicillis. de annuis leg. facit, d. l. 1. si ager vectig. & c. 1. §. donare qualiter olim feudum alienari poterat, in vsib. feud.* C *vide Ias. in l. 2. C. de iur. emphyt. Ferr. in for. lib. ad verb. inuestiuit, ad fict. præstat.* Nam de communi nostrorum sententia, ex locatione decennali aut longiore semper vtile dominium transfertur: *gloss. in l. fin. si ager vectig. per l. 1. §. quod autem, de D superf. Ferr. in for. lib. ad fict. præst.* quod Connanus improbat, *lib. 6. cap. 12.* cum locationis ea natura sit, vt nihil iuris de dominio transferatur, *l. 2. C. de præscr. 30. ann.* quare secundum hanc contractus naturam contractum intelligi debet: *l. si vno, E al. ex conducto, 15. §. Papinianus, hoc tit. l. 4. C. de vsur. Iac. in tract. feud. in verb. ita quod etiam ipsi, n. 1. in l. ex empt. 11. de act. empt. Ias. in l. vltim. 29. D. de iur. emphyt. Cor. cons. 390. plures, in princ. part. 3. Socin. cons. 19. n. 6. vol. 1.* nisi fuerit aliud conuen-

turo : vt emphyteuſi, *d. Nouell.* A
120. *de aliena. & emph.* & pu-
blicis locationibus conueniri ſo-
let. *d l.fin. ſi ag. vectig. t.t.de loc.*
pub.fruen. item cum ſuperficies
locatur ad inædificandum, *dict.*
l.1.de ſuperf. nam ædificatio non
rectè fit & commodè, niſi à do-
mino, §. *cum autem, Inſtit. de* B
rer. diuiſ. quare cui ædificandi
ius conceditur, vtendæ pro ar-
bitrio areæ ius, atque ita vtile do-
minium concedi videtur. In alijs
autem locationibus etiam lon-
gis, contrà eſſe ex eo intelligitur,
quòd conductoribus etiam lon-
giſſimæ poſſeſſionis adimatur C
præſcribendi ius tanquam alienę
rei poſseſsoribus, *l. 2. C. de præ-*
ſcr. 30. anno. item quod Prætor
ex his longi temporis conditio-
nibus non indiſtinctè dat realem
actionem ſed cauſa cognita, *d. l.*
1. §. *quòd autem, de ſuperf.* Poteſt
etiam fieri, quoad is qui locauit, D
voluerit : quæ locatio mutatio-
ne voluntatis, aut quod perinde
eſt, morte finitur, *l.4.h.t.* Quòd
ſi nullum tempus expreſsum ſit,
quamdiu durare locationem di-
cemus? & putauerim hoc caſu
in ruſticis prædijs in annum fa-
ctam locationem videri, vt per- E
cipi fructus locationis queant,
qui ſemel tantùm quotannis in
agris naſcuntur : in vrbanis tam
diu, quoad alteruter contractui
renunciet: *l. item quæritur, 13.§.*
fin. h. t. quod tamen cum aliquo
interuallo & temperatione erit

faciendum, vt vſus rei conſtare
conductori poſſit, neque ſubito
migrare cogatur, *l, in commoda-*
to. 17.§. ſicut ſupr. commodati.

¶ Finis locationis eſt idem 9
qui omnium contractuum. Vt
rerum vſus ſine alterutrius partis
incommodo inter homines com-
municetur. Effectus ex actioni-
bus, de quibus paulò poſt dice-
mus, intelligi poteſt. Adiuncta
eſt huic contractui pignoris ob-
ligatio. Inuecta † enim & illata 10
in vrbanis prædijs, tacitè pro
mercede oppignorantur in ruſti-
cis, fructus qui ex prædio perci-
piuntur, *l. ſi in lege, 27. §. 1. hoc t.*
qua de re dicemus infrà ad tit. in
quibus cauſis pigno. vel hypo. ta-
citè contrah. Cognata huic con-
tractui eſt emptio & venditio, *l.*
1. & 2. hoc tit. etiamſi quibuſ-
dam differat. Nam † primò in 11
emptione transfertur dominium
rei in perpetuum : in locatione,
vſus tantum idq; ad tẽpus domi-
nio non mutato, *l. conuenit, 65.*
ſupr. de contr. empt. dict. l. non ſo-
let, 39 hoc tit. imò in poſſeſſione
quidem: *l. cum in plures, 60. in*
fin. princip. hoc tit. l. 2. Cod. de
præſcr. 30. annor. Deinde pericu-
lum rei pertinet ad emptorem,
non verò ad conductorem, *l. ſi*
quis domum, 9. §. ſi colonis, 3. cum
ſeq l. ex conducto. 15 §. 1 l. ſi mer-
ces, 25. §. vis maior, hoc titul.
Tertiò emptio pretium in num-
mis requirit : locatio, mercede
pecuniæ contenta eſt. Quartò,
quæ-

quædam vendi possunt, nō locari, vt ius seruitutis: quædam locari, non vendi, vt res alienari prohibitæ. Reliquas differentias videre licet apud Dd. in prin. Inst.

12 eod. Est † etiam omninò consimilis huic cōtractus emphyteuticus & libellarius. Differunt tamen in paucis, vt notatur à Ias. & alijs *in l. 1. & 2. C. de iur. emphyt.* Pugnat cum hoc nimia inæqualitas mercedis, vt si vno nummo fiat locatio, *l. si quis, 46. hoc tit.* aut vltra dimidiam iusti pretij sit deceptio: *Dd. in l. 2. C. de rescind. vend.* quanquam alioqui pluris minorisve locare aut conducere licet, vt & emere: *l. item si pretio, 22. §. fin. cum l. seq. hoc tit.* item error in re & mercede, *l. si decem, 52. hoc tit.* & dolus malus: *l. cùm in plures, 60. §. mandaui, 4.* quæ omnia conuentionem hæc vitiant.

13 ¶ Oritur autem duplex hinc actio, locati & conducti: quarū illa locatori, hæc conductori cōpetit. vtraque, bonæ fidei est, *l. quæro, 34. h. titul.* & in hæredem transitoria: *l. sed addes, 19. §. ex conducto pen. hoc tit. l. viam, C. eo.* (quamuis iure Sax. non tamen vsitato, locatio hæredem nihil obliget *Fasch. diff. 2. Rhein. diff. 22. per art 77. lib. 3.*) non etiam in singularem successorem: *leg. qui fund. 32. h. t.*

14 In † actionem locati venit persecutió mercedis, etsi enim inquilinus in solutione cessans post biennium, etiamsi

A aliter pactum sit, licitè expellitur, *d. l. quæro, 54. §. inter, 1. l. cū domini, 56. l. penultim. hoc titul.* nihilo tamen minus potest mercedem suo tempore locator exigere: *l. legem, Cod. eod.* sed quo tempore, quæstionis est. Et quidem si non in annos singulos, sed

B certo tempore res certa locata est, finito locationis tempore: quia dies semper pro debitore est: *l. qui hoc anno, 42. de verbor. obligat. §. omnis, Institut. eod.* sin in annos singulos, exacto anno, *text. in l. 1. §. si pensio, in verbis, nondum debeatur, infrà de mi-*

C *grando.* idq; seruatur consuetudine, quæ attendenda est: *l. circa, C. eod.* Qui vero opus conduxit faciendum, si pro toto opere pecuniam stipulatus est, non nisi opere perfecto & probato petere mercedē potest. Secus si ad mensuram vel in dies pensio promis-

D sa sit: *l. qui insulam, 30 §. pen h. titul.* qua de re plura Dd. disputant *in l. 3. Co. eod.* Petitur autem merces vna cùm vsuris post moram: *dict. l. quæro, l. præses, Cod. eod.* Deinde & damna hoc iudicio petuntur, quæ culpa conductoris contracta sunt, *l. si vulne-*

E *raueris, 43. hoc titul. Paul. lib. 2. tit. 18.* Vt † si fortè res facta sit 15 deterior, *l. videamus, 11. §. 1.* aut incendio non fortuitò corrupta: *d. l. si quis, 9. §. si colonus, 3.* Vti enim re sicut bonus paterfamilias, *l. merces, 25. §. conductor, 3.* & dolum atque culpam præstare

 debet,

debet, *d.l. si quis*, §. 3. etiam eorum quos induxit, si in inducendis culpam admisit: *dict. l. videamus*, *l. qui insulam*, 30. § *fi.* atq; adeò inimicorum suorum, si eius odio rem fecerint deteriorem: *d. l. si merces*. §. *culpa*, 4. In hoc iudicium & illud venit, quod contra legem locationis factum est: quia culpa est contra pacta venire: *d.l. videamus*, §. *fin.* Imperitia quoque artificis, culpæ adnumeratur: *dict. l. si quis*, 9. §. *pen. l. item quæritur*, 13. §. *si gemma*, 5. *ea lege*, 51. §. *locaui*, 1. Custodia etiam & leuiss. culpa non ex natura locationis, sed ratione circumstantiarum aut pactionum interdum præstanda est, vt ab ijs qui pro custodia mercedē accipiunt, *l. qui mercedem*, 40 *cū l. seq. hoc tit.* vel si res natura sua exactissimam diligentiam requirat, *d.l. si merces*, 25. §. *penult.* Item à sarcinatore & fullone, & cæteris, qui tanquam artifices locant operas & rebus recipiendis, custodiendis, reficiendisve quæstum faciunt: *dict. l. item quæritur*, §. *si fullo*, 6. *d.l. si merces*, §. *penultim.* & *fin.* Agitur etiam ad id quod interest, si ante finitum locationis tempus sine causa rē conductor deserat. *l. si in leg.* 24. §. *si domus*, 3. *l. dominus*, 55. §. *fin.* Item in hoc vt exacto locationis tempore res reddatur; *l. si quis cognitionis*, *C. eod. d.l. videamus*, §. *penultim.* Quo casu contra non restituentem iuratur in litem, *l. si cui*, 48. *hoc tit.* Nonnunquam etiam ante finitum tempus, si videlicet dominus noua necessitate coactus, re sua opus habeat, vel inquilinus ea abutatur: *dict. l. quæro*, §. *inter*, *l. 3. C. eod.*

¶ Conductor agit in hoc, vt 16
sibi liceat re locata vti, aut soluatur id quod interest: *l. 7. 8. 9. h. t.* vt reficiat locator domum aut mercedem pro rata temporis, quo vti nequit, remittat: *l. ex conducto*, 15. *l. habitatores*, 27. vt præstet damna vitio rei locatæ contracta, si facilè sciri vitium potuit, & ad certum vsum res quasi ab artifice locata est: vt si vas vitiosum à vietore locetur, secus si lateat vitium, ita vt prudentiss. fallat; nec in ea locanda artificium suum, quasi rei bonæ & integræ, locator profiteatur: vt si ager conductus herbas noxias ferat: *l. sed addes*, 19. §. *si quis dolia*, 1. *hoc tit.* item in hoc agit, vt propter interitum rei, aut sterilitatem fructuum, labe aliqua contractam, vel incendium, aut aliud impedimentum vsus rei merces remittatur pro rata temporis quo vsus conductor non est: *dict. l. si quis*, 9. *Imperator*, *d.l. ex conducto*, § *si vis*, & § *vbicunque*, *d.l. si merces*, §. *vis maior.* Cùm enim ob vsum rei illa præstetur, æquum est vt qui vti ea nequit, illi pensionis fiat remissio.

De æstimatoria, Tit. III.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Ex duplicibus contractibus dari actionem præscriptis verbis.*
3 *Ex qua causa detur æstimatoria.*
4 *Actionem hanc esse ciuilem & bonæ fidei.*
5 *Cuius sit in hoc contractu periculum.*

1 ET hæc † quidem de contractibus Nominatis, & quæ inde prodeũt iudicijs ordinarijs.
2 Sed † quia natura comparatum est vt plura sint negotia quàm rerum vocabula, hoc est, agendi formulæ, *l. 4. de præscr. verb.* euenit nonnunquam, vt cessantibus proditis ac vulgaribus iudicijs, descendendum sit ad ea quæ sunt in factum generalibus verbis præscripta, prout cuiusque facti natura exigit: *l. 1, infr. de præscr. verb.* quod fit, vel cum negotium tam ambiguum & multiplex est, vt nescias ad quã contractus speciem sit referendum, *vt in l. 1. infr. de præscr. verb.* vel cum patet quidẽ & apparet quale sit, sed redigi ad ordinem contractuum nominatorum nequit: *l. 5. infr. de præscrip. verb.* Prioris generis est cum res Æstimata vendenda datur. Hic enim probabiliter dubitari potest: verum ex vendito sit actio propter æstimationem, quæ loco pretij est, & venditionem inducit: *l. plerumque, 10. §. si tamen, l. quoties, 16. infrà de iure dot. quoties, Co. eod. Paul. lib. 2. s. 4.* an ex locato quasi rem vendendam locasse videatur; an verò mandati, non interueniente mercede. Itaque † tollendæ dubitationis gratia, & ne ineptam proponendo actionem periclitaretur actor, æstimatoriã præscriptis verbis actionem dare visum est, quæ præscriptis aptè verbis ad quodlibet negotium accommodaretur. Ea † ciuilis est, quia negotium ciuile vnde datur gestum est, & quidem bona fide: quare omnia hic locum habebunt, quæ in bonæ fidei iudicijs, *l. 1 hoc tit.* Hæc actio Vtilis est, etiamsi merces interuenit, *l. 2. hoc tit.* nam etsi merces pro opera constituta soleat locationẽ inducere *l. 1. supr. mandati l. rogasti, 19. in fin infr. de præscrip. verb.* tamen quia hic æstimatio rei, quæ venditionem facit: *l. plerumque, 10. cum ll. seqq. de iur. dot. l. 2. §. vltim. infrà pro empto.* adiuncta est, visum fuit potius esse, vt æstimatoria actio proponatur. Nam † hanc speciem à locatione recedere, vel inde apparet, quòd æstimatio periculum faciat eius qui suscepit: perinde atque re vendita: *l. æstimata, 51. sol. matr. l. quod si per eam, dict. l. plerumque, infrà de iur. dot.* quod non est in locato & conducto. Si tamen res æstimata daretur vendenda, ita vt aut illa, aut pretiũ

(non certum, sed iustum, quod nomine pretij absolutè positi significatur, *l. non dubium, 14. de legat. 3.*) redderetur: hoc casu, quia nullo certo definito pretio, venditio per incertam æstimationem non potuit perfici, neque periculum transire quasi in emptorem, adhibenda erit alia distinctio: *l. si gratuitam, 17. §. si margaritas, 1. infr. de præscript. verb.*

De rerum permutatione. Tit. IV. C. 4. 64.

1 *Permutatio quare contractus innominatus.*
2 *Affinitas huius contractus cum venditione.*
3 *Differentia 1. inter hos contractus, à forma.*
4 *Differentia 2. ab effectu & præstationibus.*
5 *Explicatio L. 1. quæ illas differentias tradit.*
6 *Ex permutatione propriè oriri actionem præscriptis verbis.*
7 *Quando detur condictio.*
8 *Differentia tertia, à causa efficiente: & quomodo contrahatur permutatio.*
9 *Explicatio vers. vltimi L. 1.*
10 *Methodica summa, de rerum permutatione.*

1 HVius † generis est etiã permutatio, qui contractus iurisgẽtium perhibetur vetustissimus, innominatus tamen, vtpote generalis, & omnia in se commercia includens. Res enim rebus permutare, omnib conuentionibus, tam nominatis, quàm innominatis est commune, vt permutatio nequeat ad certam speciem nomenque contractus reduci: quanquam fuit apud Veteres dubitatum, an hoc placitum idem cum emptione esset: *l. 1. §. 1. suprà de contrah. empt. §. 1. Institut. eod.* Videtur † enim 2 venditio esse, *l. 2. Cod. de rer. permut.* quia pro pretio res datur, & id igitur vt dominium hinc inde transferatur, aut paretur vsucapiendi conditio: *l. sequitur, §. sed etsi, de vsucap. inf.* & vtrinque debetur euictio, *l. 1. C. de rer. permut.* ac bonæ inde fidei actio existit: *§. actionum, Institut. de act.* quæ omnia sunt emptioni & venditioni cõsentanea. Et huius sententiæ Sabinum & Cassium fuisse accepimus. sed Nerua & Proculus aliud esse permutationem, aliud emptionem existimauerunt: quia multis modis hos contractus inter se differre palam est. Nam † primò differunt forma: in venditione enim 3 aliud est vendere, aliud emere: alius emptor, alius vẽditor, aliud pretium, aliud merx. At hanc formam non habet permutatio: in qua discernere nequeas, quis sit emptor, quis venditor, quid pretium, quid merx: *l. 1. § pen. suprà de contr. empt. l. 1. in princ. hoc tit.* Secundò † effectu & præ- 4
stationib.

stationib. Emptor enim cogitur A facere nummos accipientis: venditor rem dare non cogitur, sed satisfacit tradendo rem cum euictionis cautione. Itaque si res euicta non sit, nihil debet. In permutatione verò si ponas vtrãque rem haberi pro pretio, vterque rem haberi pro pretio, vterque emptoris instar erit: vnde B sequetur, rem fieri accipientis vtrinque oportere: sin pro merce, quia vterque personam venditoris repræsentabit, neutrius fieri rẽ necesse fuerit: quod quidem longè abhorret à natura huius contractus: itaque neutrũ horum est in permutatione. Nam C

5 † cùm pretium sit quo aliud æstimatur, merx vero res ipsa permutata, non potest in permutatione inueniri, quid pro merce, quid loco pretij sit habendum. Absurdum autem foret vtramq; rem esse aut mercem, aut pretiũ: cùm natura rerum non patiatur, D vt vna res & væneat, & pretium

6 sit emptionis. Quod † cùm ita sit, non hic obtinent præstationes, in venditione receptæ: sed si ea res quam accepi eam, postea euincatur, in factum agere debeo ad id quod interest: quæ propria est permutationis actio, daturq; E ex contractu, quem ego & à mea parte perfici, & perfectum esse volo: nec potest obijcere aduersarius quasi contractus sit imperfectus, cùm in ipso absolutam vim & obligationem acceperit, in quem dominiũ rei meæ transtulit: *l. 1. l. rebus, l. fin. Cod. eod.* Itaq; quod ad ipsum attinet consummatus est contractus, cum ei dederim quod erat conuentum. Planè, quia † in me perfecta nõ 7 est permutatio (ea enim rei donatione completur) cùm inuicta mihi res sit tradita, possum iure meo vti, & rem meam repetere, quasi causa non secuta, propter quam data est: *l. 1. in fin. hoc tit. l. 4. l. penult. C. eod.* quia tibi eam relinquere non sum obligatus, cum nullius rei datione contractũm à tua parte impleueris, neque me obligaris: *l. 3. C. eod.* Nam † etsi emptio nuda consentientiũ 8 voluntate contrahitur, tamen permutatio ex re tantùm tradita dataq; initium obligationi præbet: alioqui si res tradita non sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus: quod in his duntaxat receptum est, quæ nomen suum habent, vt in emptione, conductione, mandato, &c. Permutatio autẽ istiusmodi nomine & forma speciali aut ciuili caret; & in generali contractuũ nomine consistit, ideoque non consensu, sed rei datione perficitur: eaque tertia est à causa efficiente desumpta horum contractum differentia. Quare † re- 9 ctè Pædius ait, alienam rem dantem, nullam contrahere permutationem, in hoc vt sibi alterum obliget. Igitur si ego alienam rem tibi tradidero, & tu contrà rem mihi tradere nolis, [illegible] quó

eme in hoc agam, quod intereſt mea illam rem accepiſſe, de qua conuenit. Nec enim donatione rei, quæ requirit dominij tranſlationem, *l.fin. vbi Iaſ. de cond. cauſ. dat.* te mihi obligaui, vt ex permutatione actio dari poſſit, cùm rem non fecerim tuam: *d.l.3. Cod. eod.* ſed vt res tradita contrà nobis reddatur, cōd.ctioni locus erit, quaſi re non ſecuta: *dict.l.1. in fin.* Quod cùm ita ſit, liquet ex hoc contractu, qui nullum habet certum nomen, nullā oriri certam actionē, vt ex empto, locato. &c. Sed recurrendum eſſe, aut ad iudicium præſcriptis verbis, contractu à tua parte impleto, aut ad condictionem cauſa data, cauſa non ſecuta, ſi rei datione necdum alterum tibi obligaſti.

10 ¶ Eſt igitur, vt de explicatione legum huius tituli modò, facta intelligi poteſt permutatio commercium, *l.5. de iuſt.& iur. Cuiac.ad l... tit.19.* contractus, *l.1. hoc titul.* ſeu (vt Impp. appellant) placitum, *l. 3.4. C. eod.* vel commutatio, *l.fin. Cod. eodem.* iuriſgentium, *l.1.de contra empt. l. 1. hoc tit.* innominata: *l.1. hoc tit. & traditur in l.iuriſgent 7.de pact.* ſimilis emptioni, *l 2 C.eod. l. 1. de contr. empt.* eoque bonæ fidei, *dict. l.2. Cod. eod.* qua ſpecies rerum certæ cum ſpeciebus commutantur, *l.1. hoc tit.l.empt. 7.l. 1.2 3.4. & t.t. Cod. eod.* Dico ſpecies: nam ſi genus cum

A genere, aut cum ſpecie commutetur, non eſt propriè permutatio, ſed magis contractus innominatus, do vt des: *l.1. vbi gloſſ. & Dd. hoc tit. Iaſ.in l.2.in princ. num.7.ſi cert.petat.vide gloſſ.opt. in l.1.Cod.eod.* qui à permutatione diſtat quia ex hac actio bonæ

B fidei oritur, ex illo nequaquam. *Iaſ.in dict. l.2.num.8. & in l. 1. num.10.hoc tit.* Vt enim emptione merx & pretium certum eſſe debet, *vide ſuprà de contr. empt.* ita & in permutatione quæ huic comparatur, certæ res induuntur. Partes huius contractus, poſſunt

C dici ſpecies rerum, conſenſus & traditio, ac nonnunquam ſtipulatio: *l.3. C. eod.* Genera varia, vt diuiſio, tranſactio, do, vt des: denique omnes contractus ἐν πλάτει commercio permutationis comprehenduntur: ſed in ſpecie vnà tantùm eſt permuta-

D tio, ſcilicet cùm certa res pro re certa commutatur: *vide gl. in l. 1. Cod.eod.* Cauſa efficiens, eſt ius gentium, conſenſus & rerum traditio. Permutare autem poſſunt qui alias contrahere. Materia, ſunt certæ rerum ſpecies, non genus, neque pretium. For-

E ma, vt aut tradit one aut ſtipulatione fiat: *l. cùm pater,77. §.hered. de leg.2.* Finis, vt cùm tu habeas quod ego deſiderem, viciſſim ego habeam quod tu accipere velis, fiat vtrinque commutatio rerum, ac quod cuique vtile & opportunum eſt, quæratur: *l.1.*

in

in princip. de pact. Effectus idem ferè qui emptionis, *l. 2. vbi gloss. Cod. eodem l. 2. hoc titul.* nam ex permutatione peræque ex venditione, paratur vsucapiendi conditio, *l. 4. §. de illo, de rer. perm.* præstatur euictio, *dict. l. 1. C. eod.* animantium sanitas: *l. 2. hoc t.* ac fit ob vitia redhibitio: *l. sciendum, §. penultim. de ædil. edic. gl. in d. l. 2.* Item oritur ex contractu permutationis, actio bonæ fidei, *§. action. Instit. de action. Ias. in l. 2. in princip. num. 8. si cert. pet.* præscriptis verbis, *l. 4. l. fin. l. reb. 6. C. eod.* qua ad exemplum actionis empti, *l. 1. C. eod.* agi potest, aut vt impleatur quod permissum est, *l. 4. l. vltim. C. eo.* aut id quod interest præstetur: *l. 1. Cod. eod.* quo respectu incerti actio dicitur: *Cuiac. obs. lib. 4. c. 7.* quanquam & condici res quæ data est, quasi re non secuta, *l. 1. 4. 5. Cod. eod.* & adiecta stipulatione, vt ferè fit, ex stipulatu agi potest: *l. 3. 4. 7 Cod. eod.* Nam aut ex stipulatione, aut à traditione, non etiam de consensu, vim omnem & effectum hic contractus trahit & mutuatur, vt paulò ante est expositum.

A

B

C

D

De præscriptis verbis, & in factum actionibus. Titul. V. C. 4.

64.

1 *Continuatio, & quare hi contractus sint innominati.*

2 *Genera 4. contractuum innominatorum.*

3 *Do vt des.*

4 *Do vt facias.*

5 *Facio vt des.*

6 *Facio vt facias.*

7 *Qualis sit hac actio.*

8 *Actionem in factum ab hac longè abesse.*

Secundo † loco dixi, *supra ad tit. de æstima. act.* actionem præscriptis verbis dari, quoties contractus existunt, quorum appellationes nullæ iure ciuili sunt proditæ, *l. 3. hoc t.* Hi enim, quamuis nomen & formam specialem non habent: tamen quia nuda pacta non sunt, quę nullius mutuæ obligationis vinculo colligantur, sed habēt in se συνάλλαγμα, & negotium aliquod ciuile nempe rerū commercium, ciuilem etiam actionem producant necesse est: *l. iurisgent. 7. in princ. suprà de pactis.* Quæ quia non potest ad certam aliquam formam accommodari, cùm ipsa negotia vnde oritur varia sint & incerta, præscriptis in factum quodlibet verbis à Prętore informatur. Solent † autem istiusmo- 2
E contractus ad quatuor ferè genera redigi; aut enim do vt des, aut do vt facias, aut facio vt des, aut facio vt facias. Si do † tibi 3
rem, vt contra rem accipiā, cùm non placeat permutationem rerum emptionē esse, nascitur ciuilis obligatio innominata: inde-

que

quę actio præscriptis verbis oritur, qua agitur non in id, vt reddas quod accepisti (condictio enim non datur ex contractu, ad contractum rescindendum) sed vt damneris mihi, quanti interest mea illud de quo cōuenit accipere. Sanè ex alio capite, quod antequam dederis tibi obligatus non sum: si meum recipere velim, condicere possum, quasi re non secuta: itaque periculum eius rei quàm dare debes, ad me pertinet, quod quidem ad actionem præscriptis verbis attinet: *naturalis, 5 §. 1. vers. sed si scyphos, h. tit.* Qui cùm sis debitor speciei, interitu eius liberare: *l. si ex legati causa, 23. de verb. obl.* Sed quoniam pœnitere possum antequam, vllius rei datione me tibi obligasti, nihilominus condicam meam rem quasi ob causam datam, causa non secuta: *l. fin. supra de condict. causa dat. causa non sec.*
4 At † cum do vt facias, si tale sit factum quod locari solet, puta vt tabulas pingas, pecunia data locatio erit: si res sit quæ mercedis loco datur, non erit locatio, sed nascetur vel ciuilis actio in id quod mea interest, vel ad repetēdum condictio, sicut in superiore casu, idemque iuris est, etiam pecunia data: si tale est factum quod locari non potest: quia vsum fruitionis non recipiat: puta vt seruum manumittas. Sed si seruum tibi dedi, vt tuum manumitteres, & manu-

A misisti & is quem dedi euictus sit: si sciens dedi, de dolo teneor propter fraudem, vt Iulianus voluit: non enim videbatur ciuile esse negotium, quod fraudulenter gestum esset. Sin ignorans præscriptis in factum verbis, ciuilem putat I. C. dandam: quia
B manumittendo, me ciuiliter ad dandum obligasti: *dict. l. natura, l. § at cùm do.* Quod si dubitetur sciens, an ignorans dederim, existimabat hoc casu Iulianus, non posse ciuili actione agi, quòd dubitaretur quænam danda esset, vtrum præscriptis verbis, an ve-
C rò de dolo prætoria: itaque in factum actionem subsidiariam à Prætore concedendam. in quo meritò reprehēsus est à Marciano, cùm & hoc casu sufficiat præscriptis verbis ex ciuili obligatione actio. Humanius est enim, in dubio præsumi ciuili-
D ter, & bona fide potius quàm dolo malo negotiū esse gestum: *in l. iurisgentium, in fin. princip. suprà de pactis.* Atque hæc quidem interpretatio quibusdam placet: de quo alio loco quia diximus, non est opus hic eadem inculcare. *vide suprà in titul. de*
E *pact.* Explicatus est articulus, do vt facias. Quod si faciam † vt 5
des, & postquam feci, cesses dare, nulla erit ciuilis actio: *d. l. naturalis. §. quòd si faciam, h. t.* quia nulla subest obligatio, quæ formam ciuilis contractus habeat: & ideo de dolo subsidiaria dabitur.

tur. Nec enim negotiũ hoc congruit emptioni, vt in do vt des: nec locationi, vt in do vt facias: nec alij cuipiã ciuili contractui simile est, ad cuius formã actio præscriptis verbis accommodetur, *d. §. quòd si faciam*. Deinde ex facto non perinde mihi obligaris, atque ex donatione: quia B fieri potest, vt ex facto meo nihil ad te perueniat: verbi gratia, si seruum meum manumittam vt mihi des decem, hic constat nihil ad te commodi ex libertatis datione redire, quo mihi ciuiliter obligeris: de qua specie loqui I.C. exemplum manumissionis paulò antè positum ostendit. Quòd cùm ita sit, ad euitandas has decipulas & in omnem euentum placuit hoc casu de dolo actionem dari. Etenim in dolo es, qui cessas fraudulenter in dando, postquam ego feci: *l. dolus, §. mandat.* Nec hoc pugnat cum edicto de dolo, *l. 1. §. 1. 2. 3. de dol. mal.* quoniam in dubijs casibus dantur ad præcidendas lites subsidiariæ actiones, quæ in certis non darentur: *vt l. 1. de æstim. act.* idque de actione doli traditur: *l. & eleganter, 7. §. non solùm, 1. de dol.* Donellus nullam actionem hic interpretatur de condictione, de qua tamen non vltimo loco egerat Paulus, sed de præscriptis verbis actione. Deinde actio de dolo non datur, quoties alia quauis actione etiam ab alio res seruari A potest: *l. 1. §. vlt. l. 3. l. 4. de dol. mal.* Sed hæc maioris sunt disputationis, quàm hic pluribus persequitur Donellus, vnde studiosi petant. Quod † si Facio vt facias, 6 quia vtrinque æqualia præstantur, nempe facta formam res habet ciuilis negotij, cùm propter æqualitatem, quæ iuris ciuilis propria est, tum quia simile est negotium mandato: vt, verbi gratia, si conuenit, vt ego à tuo debitore Carthagine, tu à meo Romæ exigas: itaque actio oritur præscriptis verbis mandati consimilis: *l. naturalis, 3. §. sed* C *si facio, h. t.* Et ad hæc quidem quatuor genera ferè reduci contractus innominati omnes possunt. Sed tamen quia plura sunt negotia quàm rerum vocabula, *d. l. 4. hoc tit.* fit vt existant interdum contractus, qui nec in hæc quidem genera cadant: & tamen habeant causam obligationis ciD uilem propter συνάλλαγμα. Cuiusmodi † species in hoc titulo plurimas inuenire licet, qui- 7 bus ex omnibus præscriptis verbis est agendum, *l. 1. hoc tit.* quæ actio, vtpote ex ciuili obligatione manans, ciuilis est, & similis ordinariarum, præterquam quod E non certis formulis concepta est, sed tanquam Lesbia regula ad quælibet facta accommodatur: eaque sic agitur, vt nullum certum actionis genus aut nomẽ in libello exprimatur. Ab † hac autem longè distat actio in fa-

ctum Prætoria, quæ deficiente obligatione, & causa ciuili, aut verbis legis, ex æquitate à Prætore datur: *l. quia actionum, 11. l. quoties, 21. hoc tit.* nam hæc planè subsidiaria est, vt alijs ciuilibus extantibus nequaquam detur: *dicta l. quoties.* cuiusmodi sunt ferè omnia Prætorum remedia: *l. & eleganter, 7. non solùm, cum seq. suprà de dolo malo.*

A *l. in causa, 16. suprà de minoribus.* Præscriptis autem verbis actio cùm sit ciuilis etiam ciuili ordinariæ actioni adiungi, & cum ea concurrere potest, vt multis ll. apertissimè comprobatur: *l. Labeo, suprà de contrahend. empt. l. si conuenerit, suprà commun. diui-* B *dundo, l. si conuenerit, suprà de rescind. vend.*

DIGEST. PARS IV.

LIBER XX.

DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum. Tit. I. C. 8. 14. 35.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Diuisio materiæ de pignoribus.*
3 *Quid inter pignus & hypothecam intersit, & quid sint, & species.*
4 *Quomodo contrahatur.*
5 *De pactis pignorum & antichresi.*

1 EXpositis † contractuum omnium quibus in creditum itur, generibus, & actionibus, quæ inde proficiscuntur, absolutis: videndum nunc est de his quæ contractibus accedere, a... gique solent. Ea autem

A pertinent aut ad securitatem cõtractus, vt pignora: aut ad implementum, vt Ædilitium edictum, euictio, vsuræ: aut ad probationem, vt testes & instrumenta: de quibus singulis restat vt dispiciamus. De † pignoribus 2
B hęc iusto ordine isto lib. tractantur: Quomodo contrahantur, *h. t. & seq.* Quibus de rebus *tit. 3.* Quem habeant effectum: *tit. 4. & 5.* Quomodo soluantur: *tit. 6.*

¶ Inter pignus & hypothecam, 3 quod ad vsum attinet, tantùm nominis sonus differt: *l. 5. in f.*
C *hoc tit.* alterum enim Græcum, alterum Latinum vocabulum

e. 1.

est. Quare statutum quod de pignore loquitur etiam in hypotheca obtinebit, & è contrario. *Neguzan. in tract. pign. part. 1. num. 8. & 9. contra Bar. in l. si rem, §. proprie, de pign. act.* Sed si proprietates verborum exactè limare uolumus, pignus à pugno Latinis dicitur, quod traditur quasi de manu in manum creditori: hypotheca verò, quicquid supponitur obligationi, manente apud debitorem possessione: *§. item Seruiana, in fi. Inst. de act. l. si rem. §. 1. de pign. actio. l. plebs est, 238. §. fi. de verbor. signif.* Pignus autem dicitur tam ipsa res quæ pignori obligata est, *tot. tit. de distrah. pign.* quàm ius quod creditor in pignore habet: *tot. tit. quæ res pig. obl. & qui pot. in pign. hab.* Propriè tamen pignus est ius reale, quo creditor nomine eius quod sibi debetur, rem obligatam tenet. quanquam & ipse contractus, quo res creditori obligatur, pignus etiam dici possit: *l. 1. §. fin. verb. in pignus, de pact.* Pignoris autem tres vulgò ponuntur species. Est enim quoddam pignus prætorium: *tot. tit. C. de præt. pign.* quod Prætor decreta missione possessioneque bonorum inducit: quoddam iudiciale, captis à iudice pro re iudicata pignoribus: *l. à diuo Pio, 15. de re iud. tot. tit. C. de bon. auth. iud. pos.* quod tamen superiori rectè includi potest: *Cuiac. in l. pen. pro empt. & lib. obs. 5. c.*

A 30. *vt feci sup. de pign. act.* quoddam conuentionale, quod consensu & conuentione constituitur *l. 1. de pign. act. vide Ias. in §. item Seruiana in princ. Instit. de action. Neguza. in tract. pign. par. 3.* Est etiam quædam hypotheca generalis, videlicet omniũ B bonorum: quædam specialis, videlicet vnius rei: item quædam expressa, quædam tacita: *l. 2. 3. 4. de pact.* Loquimur autem hic de pignore conuentionali & expresso, quod contractibus accedit, nec modò rei traditione, verumetiam consensu & nuda voluntate C contrahitur: *l. 1. suprà de pign. actio.* quanquam iure Saxo. in hypotheca rerum immobilium constituenda authoritas iudicis requiri videatur. *Reinh. diff. 23. per art. 30. lib. 2.* Neque † ad rem pertinet quibus verbis fiat, 4
sicuti translatitium est in his o- D bligationibus quæ consensu contrahuntur: & ideo etiam sine scriptura, si probari potest conuenisse, vt hypotheca sit, res erit obligata; *l. 4. hoc tit.* pactiones etiam, diemque ac conditionem hic contractus recipit: *l. si conuenerit, 4. supra de pig. action.* vt † 5
E cùm conuenit, vti creditor fructus (quos alioqui non lucratur, sed sorti imputat. *l. 1. C. de distract. pign. l. 1, & 2, C. de pign. act. l. si dominium, 9. C. de pign.*) aut aliud quid suprà sortem, pro vsu pecuniæ quam debitori promittit, percipiat, *l. 1. §. pacto, hoc tit.*

tit. l. si ex lege. C. de vsuris. Quæ A species ἀντίχρησις vocatur: l. si is, 11. §. 1. h. t. l. si pecunia, 33. suprà de pign. act. vide Cuiac. lib. 3. cap. 35. neque semper & indistinctè vsuraria est: d. l. si ea lege 17. C. de vsur. vide Molin. in tract. vsur. q. 32. Cuiac. lib. 8. c. 17. n. 5. Land. lib. 1. art. 54. Neguz. in tract. pign. in 5. mem. 5. par. num. 10. cum seq. Sanè pactum legis commissoriæ in pignoribus improbatur tale scilicet, vt nisi certa die pecunia soluatur, res oppignorata in commissum cadat, addicaturque creditori. Cùm enim id oneris C egentibus & necessitate circumuenientis debitoribus multò grauius ac perniciosius accidat quàm vlla vsura, meritò ac iure fit, vt hinc procul amoueatur & exterminetur: l. fin. C. de pact. pign.

In Quibus Causis pignus vel D hypotheca tacitè contrahitur. Tit. II. C. 8. 15.

1 *Tacitum pignus contrahitur in mutuo refectionis.*
2 *In inuectis & illatis in prædium vrbanum, non rusticum.*
3 *In renouata locatione.*
4 *Ratione personæ creditoris, vt pupilli, fisci, &c.*
5 *Ciuitates & inferiores principes non habere ius fisci.*
6 *Differentia inter expressam hypothecam & tacitam.*

Quia † verò tacito quoque cōsensu conuentiones fiunt, 1
l. 2. & 3. suprà de pactis. fit vt non modò expressa voluntate: sed in quibusdam etiam causis tacitè pignus contrahatur. Nam in primis quo plures essent, qui ad refectionem ædium, quas B refici publicè interest, mutuò darent. S.C. pignus insulæ, ei qui ad eam ædificandam credidisset, datum est: *l. 1. h. t. l. si ventri, 8. §. 1. de priuil. credit. al. l. 24. de reb. auct. iud. poss. l. creditor, 25. suprà si certum petatur.* Sed † & 2
inuecta & illata in prædium vrbanum, pro pensione clam obligantur: quod primò moris fuit, postea ius factum est: *l. 2. cùm multis. seq. h. t. l. 4. suprà de pact. l. vlt. C. eod.* In rusticis prædijs contrà seruatur: *l. 4. h. t.* quia sufficit in ijs fructus teneri: *l. in prædiis, 7. h. t.* nisi voluntate hoc est ex conuentione aliqua iure pignoris inferantur, *t. t. de Sal. interd.* quod alibi voluit imperator: *l. certi iuris, C. de loca. & cond.* Sed † & tacitè locationi co- 3
hæret pignoris renouatio: *l. item 13. §. qui impleto, 20. suprà locat.* Item & rei oppignoratæ fructus E extantes, quamuis id apertè non sit expressum, pactione tamen sub intellecta pignori creduntur inesse: *l. 3. C. eod.* Fauor insuper creditoris facit nonnunquam lo- 4
cum pignori legali. Sic † pupillus hypothecam habet in bonis tutoris, *l. pen. C. eod. l. pro officio,*

ficio,29. C. de admin.tutor. Vxor in mariti, *l.vnic.§.1.C.de rei vxoria actio.* sponsa in sponsi, *Ang.in §.patitur, num.3. Instit.de iniur.* adulti scilicet ætate, non minoris, *gloss.in l.penul.verbo teneri,C. de leg.tut. Bart.in l.si constante, solut.matr.* (huius enim bona dotis nomine non obligari, plerique contendunt:) quæ hypotheca non modo pro dote intelligitur contracta. *Dd. in l.vbi,in princip.Co de iur.dot. l.si cum dotem, §.sin autem in fauissimo,vbi gloss. & Dd.ff.solut. matr. vide l.assiduis,§.fi.C.qui pot.in pig.Ias. latè post Angel. in §.fuerat,nu.41. & 42. Institut. de act. idem Ias. in l.maritus,21.num.14. C. de procur. per gloss.singularem in l.si ego,§.dotis,verb.conditi de iur.dot.* sed etiam nomine alimentorum, ac bonorum paraphernalium, quamuis reliqua priuilegia dotis, in his locum non habeant. *Ias. in dict. l.maritus,21.nu.14. C. de procurat* In bonis tamen mariti, duntaxat allodialibus, ea mulieri hypotheca datur non etiam in feudalibus: *Bald in c. imperialem, de prohib.feud.alien. per Feder. & in l.1. C. quæ res pign. ob. Spec. de pig. §.1.n.39. latè in terminis, Bald.in tract.de dot. part 3.quæst.187.* Eandem hypothecam tacitam habet & pupillus in bonis protutoris, *gloss.in l. pro officio, C. de ad. tut.* minor in patrimonio curatoris *dict. l. pro officio, in verb. curatoris,* fiscus in

A bonis administratorum suorum, *l.1 C.de priuil fisc.* vel debitorū: *l.1. & 2. C. de priuil. fisc.* filius respectu maternorum bonorum & hæreditatis, in re patris qui illa administrat: *l. si quis prioris, Co.de secund. nupt. Schurff. cons. 56. cent.1. vide Neguz. in tract.*
B *pig.2.part.4.memb. num.13. cum seq.* Ciuitates † non habent, nisi bonis suorum administratorum; 5
Alex. in l.1.§. si hæres, ad Trebell.per l.1. Co. quo quis ord. conuen.lib.11. Neguz. in tract.pig. part.2.memb 2.num.119 aut ex priuilegio Principis: *l.simile,10.*
C *ad municip.* quia loco priuatorū sunt: *l.eum qui, 16.d. verb.sign.* vnde arguunt quidam, Duces, Marchiones, & Comites Imperatori subiectos priuilegia Fisci imperatorij non habere nisi præscripserint, aut à Cæsare impetrarint. Plerique tamen aiunt,
D non modò hos, sed etiam ciuitates quasque, quæ merum imperium habent, moribus ius fisci vsurpare, *c.super,26.§.1. de verbor.signif. l. competit. vbi Dd. C.de præscr. 30.annorum.* quamuis superiorem recognoscāt, *Fachs. diff. 35. Reinh. diff. 34.* Est
E autem differentia taciti pignoris & expressi Res † ex conuentione expressim obligatæ alienari nequeunt, nisi cum suo onere, *l. si debitor, Cod. de dict. pig.* Quæ verò secreto nexu tenentur, libere alienari possunt antequā præcludantur, hoc est, vt vulgo nunc 6

 dicunt

dicunt arrestantur: *l. pen. hoc tit.* tacitum enim pignus generale est, & omnia complectitur bona. Generalis autē pignoris obligatio alienationem non impedit: *l. cum tabernam, 34. supra tit. 1.* Illud vltimo sciendum, per expressum pignus non tolli tacitum, aut contra. *vide supra in §. item Seruiana, num. 70. vbi dicit hanc esse communem, Institut. de act. Dd. in l. vlt. Co. de pact. conuent. Neguz. in tract. pig. 1. part. 4. memb. 82.*

Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt. Tit. III. C. 8. 17.

1 *Quicquid non prohibetur, potest oppignorari.*
2 *Res qua sua natura non possunt oppignorari.*
3 *Qua persona oppignorare nequeant.*
4 *Quando non idoneè res oppignoretur.*

1 Secundò † videamus quæ oppignorari non possint: eo enim cognito, facilè apparebit, quænam rectè & vtiliter nectantur. *Institut. de his qui sunt sui vel al. iu. in pri.* Res pignorari nequeunt, vel quia sua natura nexum non recipiunt, vel quod à non idoneis, aut non idonee ne-
2 ctuntur. Res † sua natura oppignorationem respuunt, quæ sunt extra commerciū, quia nec emi possunt: *l. 1. §. eam rem, hoc tit.* vt res sacræ, religiosæ, publicæ: *l. 3. Cod. eod.* liber homo, quamuis filiusfamilias: *l. qui filios, 6. C. eod. l. fin. hoc t.* Qui tamen ab hostibus redimitur, loco pignoris est apud redemptorem, donec pretium reddat, *l. si patre, 15. de capt. de postl. reuers. l. 2. C. eod. tit. l. Senatus, 43. §. vlt. de legat. 1.* Item quæ lege prohibentur alienari, vt res litigiosæ, *l. 1. §. fin. hoc tit.* minorum, fundus dotalis, &c. Nam oppignoratio quædam alienatio est: *l. vlt. C. de reb. alien. non alien.* Vnde nec feudalia, quorum alienatio inuito domino, aut agnatis non consentientibus interdicta est, *c. imperiale, in princip. vbi Dd. de proh. feud. alien. per Feder. vide latè Curt. in tract. feud. par. 4. n. 95.* rectè subijciuntur hypothecæ: quamuis fructus feudi posse pignori esse receptum sit. *Spec. de pign. §. 1. Cur. praall. loc. num. 95.* Deinde † fit, vt res non idonee 3
nectantur, vel quia potestatem nectendi, qui dedit, non habet, vt si res aliena pignori detur. *tot. tit. C. si res aliena.* aut pupillus sine voluntate tutoris & decreto, seruus sine domini, filius sine patris de his quidem rebus quæ patri quæruntur, oppignoret: *l. 1. in princip. & §. 1. hoc tit.* vel quod † de rei obligatione actum 4
non videatur, vt cum secundus creditor in prioris locum succedit,

dit, non intelligitur pignus renouari, nisi expræssè conueniat: *l. Arist. 3. cum ll. seq. hoc titul.* Sic & in generali obligatione non veniunt, quæ credibile non sit quempiam specialiter obligaturum: *l. 1. Cod. eod l. obligat. 6. cum ll. seqq. supra de pignor.*

Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt. Tit. IV. C. 8. 18. 19.

1 *Effectus pignoris, vt creditor habeat ius persequendi & distrahendi.*
2 *Regula, Qui prior est tempore, potior est iure.*
3 *Fallit in pupillo & muliere:*
4 *In eo qui credidit in pignoris conseruationem.*
5 *In redemptore captiui serui.*
6 *In eo qui paratus est priori soluere.*
7 *In eo qui in locum primi creditoris succedit.*
8 *Quomodo priuilegiati concurrentes alij alijs præferantur.*

1 TErtio † de effectu pignoris est dicendum. Ex obligatione autem pignoris consequitur creditor potestatem, & persequendi pignoris, *l. pignor. 17. sup. de pign.* & nisi solutio principalis debiti fiat, distrahendi, *infr. tit.*

A 1. Sed quia eadem res pluribus nonnunquam obligatur, fit vt disceptari in persecutione distractioneque pignoris soleat, vter alteri sit præferendus. In quo regula generalis tenenda est, potiorē esse in iure pignoris, cui prius est res obligata: *l. si pignus, 8. l.* B *si & iure, 10. hoc tit. l. 3. l. 2. l. licet, Cod. eod. l. 4. Co. ad Macedo.* Nec † enim vspiam, verius est 2 quod vulgo vsurpatur; Qui prior est tempore, potior est iure: *l. 2. Cod. eod. c. qui prio. de reg. iur. in 6. l. qui Balneum, 9. l. potior, 11. hoc titul. vide de hac regul. cum* C *suis limitat. latè Neguz. in tract. pign. 2. memb. 5. partis, num. 1. 2. & per totum.* Neque verò interest, pignus conuentionale sit an Prætorium, (de quo tamen nonnulli dubitant, *Cuiac. lib. 5. c. 30. per l. 12. de reb. aut. iud. poss.*) an iudiciale, *l. 5. Cod. eod. Neguz.* D *praalleg. loc. n. 6.* res specialiter obligetur, an generaliter, *l. 2. 3. §. 1. hoc titul. dict. l. 2. Cod. eodem,* an etiam tacitè, *l. vnic. Cod. rem alienam ger. dict. l. si pignus, 8. vbi Dd. hoc tit. Dynus in dict. cap. qui prior, num. 12. Neguz. in tract. pignor. in 6. parte, memb. 2. nu. 9.* E Si tamen ex alijs bonis possit creditum redigere, cui generaliter bona sunt obligata, non debet interim secundo creditori suum speciale pignus auferre: *l. 2. C. de pignorib.* Nihil etiam interest, priuati sint creditores omnes, an cum his concurrant priuilegiati:

puta pupillus, mulier, ciuitas, fiscus, princeps, *dict. l. si pignus, l. fin. §. fi. h. t.* Nam regulariter primus secundo, secundus tertio, atque deinceps potior est, *l. creditor, 12. §. si simpliciter, 7. hoc tit.*

3 Quanquã † enim pupillus, quãuis posterior, propter fauorem interdum personæ, vt rem saluã habeat, præfertur priorib. *l. idemque, 7. l. fin. hoc tit.* & mulier fauore dotis, *l. assiduis, cum Auth. seq. C. eod.* idem fiscus in debitis, non in pœnis: *l. si is qui, 28. vbi Bart. de iur. fisc. l. 1. Cod. de pœn. fisc. lib. 10. l. 1. C. de iur. fisc. vide Neguz. in tract. pign. pa. 2. memb. 4. & part. 5. memb. 2.* tamen ne hi quidem expressam hypothecam habentibus prioribus regulariter præferuntur, *in d. l. assiduis, gl. & Dd. adde Schurff. cons. 22. cent. 1.* sed tantum ijs qui obtinent tacitam. nã in expressis, præsertim specialibus, teneri volunt regulam, vt qui prior est tempore, potior sit iure: quod tamen ita accipiẽdum est, nisi lex disertè prioritatẽ indulgeat, *§. his consequens, in Auth. de æqualitate dotis. Auth. quo iure, C. eod. hoc tit.* sicut quandoque indulget: nam (verbi gr.) pupillus, mulier, miles, fiscus, & similes, etsi (prout dictum est) prioribus non præferuntur, expressam hypothecam habẽtibus: quod iniquum sit, ius primo alibi quæsitum, alterius insequente facto auferri; tamen interdum

A his, & maximè tantum generalẽ obtinentibus, solent anteponi, *vide in Auth. de æqual. dot. latissimè autem omnium Neguzan. in tract. pign. in 5. par. mem. 2. vbi ampliationes & fallentias ponit plurimas.* Sic qui in morbum, funus, exequias crediderunt,

B alijs etiam expressam habentib. solent præferri: *Ias. & Dd. in l. fin. §. in computatione, Cod. de iur. delib. l. 4. C. de petit. hered. vide sup. de relig. & sumpt. fun.* & iure Saxon. mercedes seruorum ac mercenariorum ante omnia detrahi: *glo. lat art. 22. lib. 1.* Ac

C † iure etiam ciuili, qui credidit in rei ipsius oppignoratę conseruationem, puta vt domus hypothecata fulciatur, cum æquum visum est anteire priorem, cuius pecunia saluam fecit totius pignoris causam: *l. 5. & 6. hoc tit.* 4

Item † qui seruum ab hostibus 5

D redemit, omnibus omnino creditoribus, quamuis prioribus, in pignore merito præfertur, *l. in bell. 12. §. si pignori, de captiu. & postlim. reuers.* Præterea si † paratus sit posterior priori creditori soluere habet enim ius offerendi, *l. mulier, 19. cum ll.* 6

E *seqq. hoc titul.*) merito deneganda est huic pignoratitia actio: cum per eum stet quominus ei pecunia soluatur: *l. potior, 11. §. fin. l. quærebatur, 20. hoc titul.* Idem † iuris erit, si voluntate prioris secundo res sit oblata: qui si recuset accipere, intelligitur pignus 7

gnus sponte remisisse, *l. 3. §. pen.* A
8 *hoc tit.* Sed † & qui succedit in locum primi creditoris, cui recepto hypothecæ iure soluit, merito præfertur secundo *: l. cred. 12. § à Titio, 8. cum l. seq. hoc t.* Quomodo autẽ priuilegiati hi, si concurrant, alij alijs præferantur, longum nunc esset disputare, & alibi tractant, *gloss. & Dd. in d. l. assiduis, ad ver. § licet anterioris, cum Auth. seq. & in d. l. si pignus & in tit. de priu. cred. Dyn. in cap. qui prior, de reg. iur. in 6. Neguf. in tract. pign. in 5. par. vide etiam infra de priu. cred.* B

De distractione pignorum & hypothecarum. Tit. V. C. 8. 28.

1 *Effectus pignoris præcipuus, quod possit distrahi pignus, & eius ratio.*
2 *Quomodo distrahatur, si pactum de distrahendo sit appositum.*
3 *Quid si pactum nullum interuenit.*
4 *Quid si pactum de non distrahendo interuenit?*
5 *Quid si pactum sit, ne debitor distrahat?*
6 *Creditorem non obstante denuntiatione rectè distrahere.*
7 *Quid creditor iuris distrahendo transferat.*
8 *Creditorem de euictione non teneri.*
9 *Quomodo creditori succurratur, si debitor hypothecam teneat.*

Præcipuus † pignoris effectus in duobus vertitur. Primo nanque debitore non soluente aut suspecto, *l. quæsitum, 9. h. t.* permissum est ex contractu pignoris creditori, actione Hypothecaria pignus persequi, & possessionem eius consequi : *vide de hac actione, §. item Seruiana. vbi optime Ias. Inst. de act. Ferrar. in for. lib. hyp.* secundo, postquam illam fuerit consecutus, si nihilominus frustretur debitor, & solutionem extrahat. hoc casu (nam ante nequit, *l. 4. h. t.*) pignus vendere, & sibi de pretio satisfacere. Nec enim magna esset huius obligationis vtilitas, si creditor perpetuo seruare debitori, quamuis moroso, inutile pignus (nam fructus non lucratur, *l. 1. & 2. C. de pign. act. l. si dominium, 9. C. de pig. l. 1. de distr. pig. l. 3. Cod. de pact. pign.*) teneretur. Ac sciendum est, solenne olim fuisse, vt pactum De distrahendo pignore opponeretur: *l. 3. C. de pign. actio.* quod ita postea in mores abijt, vt quamuis non sit appositum, pro conuento tamen habeatur : eoque iure vtimur *l. si conuenit, 4. sup. de pignor actio l. creditoris, 8. h. t. l. si mandati.* Itaque si † pactio sit 1 C D E 2

adiecta, potest creditor ex conuentione tanquam ex voluntate debitoris distrahere: §. *contra autem, Inst. quib. alien. licet. vbi dixi, l. fi. §. 1. C. de iure dom. impetrando.* quod tamen ex bona fide facere solenniter, commonefacto prius debitore, vt possit offerre pretium, debet: alioqui Pigneratitia tenetur, *l. 4. l. qua specialiter, 9. C. eo. & t. t. si vendito*
3 *pign. agat.* Si † nullum pactum interuenit, denuntiabit creditor Testato, *l. 4. C. eod.* idque ter, *Paul. lib. 2. tit. 5.* debitori se velle distrahere, ni fiat solutio: post quam denuntiationem expectandum est ex lege Iustiniani biennium, antequam vendi possit, *d.*
4 *l. fin. §. sin autem.* Quod † si pactum De non distrahendo interuenerit, quæstionis est quid seruari oporteat? & sane distinguendum videtur, creditori an debitori alienationis adempta sit facultas. Si conuenit ne creditor distrahere possit, furti videtur obligari, si vendat: quia inuito domino, & contra quam pactum est, rem contrectat alienam, *l. si is qui pignori, 66. de furtis.* Sed quia hæc pacto tacitam habet conditionem, Si debitor interpellatus soluat: *l. quæro, 56. §. inter. supr. loca. cap. 3. de iureiur.* idcirco hoc non soluente, post ternam denuntiationē, & elapso, vt volunt Dd. biennio, æquum est, vt creditori venditio permittatur, *d. l. 4. de pign. act.* neque

A teneatur debitori conuentionibus stare, qui ipsius promissa non impleat, *l. cum proponas, 21. C. de pactis.* Quod † si contra 5
pactum sit, Ne liceat debitori vendere: quæritur an alienandi potestas illi sit adempta? Et quāuis improbatum est legibus sine
B causa auferre domino potestatem rei suæ alienandæ: *l. penultim. supr. de pactu, l. filiusfamil. 114. §. diuid. 11. de legatis, 1.* tamen quoniam multum interest creditoris, non alium sibi substitui duriorem aduersarium, responsum est, nullam fore vendi-
C tionē, vt pactioni stetur, *l. si creditor, 7. §. fin. hoc tit.* Pacto enim quod iustam habet causam, rectè domino interdici potest rei suæ alienatio, *l. fi. C. de pactis inter emptorem, &c. d. l. filiusfamil. §. diui. Dd. in l. 5. C. de condictio. ob causam & in l. si ita quis,*
D *135. §. ea lege, de verb. oblig.* Porrò † creditorem pignus publica, 6
vt fieri decet, *l. edicto, C. si aduer. fisc. l. si fundum, de ext. rei iud. de iure Sax. vide Läd. lib. 1. art. 20. VVeich. art. 61.* auctionē vendentem frustrà denuntiationibus impedit debitor (qui tamen ad
E id citari debet, nisi aliter sit conuentum, *l. creditor hypothecas, 4. vbi Bald. C. de dist. pign. & in l. vlt. C. de iur. do. Bart. in l. Titio, §. Titius, ad municip.*) aut secundus creditor, nisi quod debetur offerat: *l. 1. & 2. C. debitorem venditio. pig. imped. non posse.*

posse. in quo sciendum est, refer-
re vendat creditor ius suum, vi-
delicet ius pignoris, an verò rem
7 ipsam. Vtrumlibet † enim li-
cet: illud etiam ante moram,
hoc non nisi debitore frustrante,
prout ostensum est. Ac priore
quidem casu tantundem trans-
fert, quantum ipse habet, nem-
pe ius pignoris: quod postea so-
lutione dissolui potest: in se-
cundo autem transfert ius quale
habuit debitor, qui pignori de-
dit, aut dominij, aut Quasi do-
minij, sic vt auocari amplius ab
emptore res per debitoré, alium-
ve qui ab eo causam habeat, non
possit. *l. 2. hoc tit. qui à credito-
re, 18. Cod. eod. l. 4. sup. de pign.
actio. l. 1. 2. 3. C. si antiquior cre-*
8 *ditor.* Quod si † tertius aliquis
iure dominij rem euincat, credi-
tor qui vendidit, de euictione
non tenetur: vtpote cum non
sua, sed aliena, id est, debitoris
fide distraxerit: debito tamen ne
ex aliena iactura locupletetur,
Vtili actione conueniri poterit
ad pretium, aut iure postulabit
emptor cedi sibi pignoraticiam
contrariam à creditore actioné:
qua in id quod interest, debito-
rem conueniet, qui rem alienam
contra bonam fidem obligarit,
*l. rescriptum, 12. §. 1. hoc tit. l. si
pignora, 50. l. si plus, 74. infr. de
euictiom. l. si ob caus. 13 Cod. eod.*
9 *de euict.* Illud † vltimo sciendum
est, nemine pignus emente, cre-
ditorem ius dominij à Principe

A (Prætor enim dominum non
facit) impetrare posse: iuxta for-
mam à Iustiniano alibi traditam,
in l. fi. C. de iur. domin. imp. Et
hæc † quidem obtinent, cum 10
creditor est in possessione pigno-
ris: quod si ipse debitor hypo-
thecam teneat, & soluere cesset,
B potest & debet (vt antè dictum
est) agere creditor ad possessioné
hypothecæ consequendam, au-
ferendamque debitori: vt dein-
ceps suo iure de quo iam dictum
est, vtatur, *l. si cum venditor, 66.
in princ. de euict. l. fundus, §. cre-
ditor. de pign. Papien. in for. lib. in*
C *actio. hypoth.* Neque enim debet
sibi ius dicere, & possessionem
hypothecæ priuata authoritate
inuadere, *l. in possessionem, 5. Cod.
ad l. Iul. de vi. l. extat. quod met.
caus.* ne etiam tum quidem, cùm
illud conuentionis iure fuit per-
missum. Quamlibet enim vim
D hoc casu facere non videatur, si
legem conuentam exerceat: ta-
men nihilominus authoritate
magistratus possessionem adipi-
sci conuenit: *l. creditores, 3. C. de
pign. l. penult. C. de pig. act. l. cum
creditor. 55. de furt. l. cum debito-
ris, 7. C. de iud.* quanquam hic
E non actione ordinaria, sed tan-
tummodo imploratione officij
iudicis, & summaria cognitione,
decretoque opus esse, & in hoc
prodesse pactum, sit receptum.
*vide glo. & Dd. in d. l. credito-
res, 5. C. de pign.*

Quibus modis pignus, vel hypotheca soluitur. Tit. VI. C. 8. 26. 31.

1 *Solutione eius quod debetur pignus, soluitur vera vel ficta.*
2 *voluntate creditoris.*
3 *Rei interitu.*
4 *Tempore.*
5 *Mutatione personæ debitoris.*
6 *Sententia vel iureiurando.*

1 Pignoris nexus varijs modis dissoluitur. Primo, † solutione eius quod debetur: *l. 1. in princip. l. 5. §. 2. hoc tit.* & Oblatione, *l. item, liberatur. 6. § hoc t.* ac Depositione, *l. acceptam, 19. Cod. de vsur. l. obsignatione, 9. C. de solut. Ias. & Doctores in l. 2. C. de iur. emphyt.* Solutioneque quantumuis ficta: vt si creditor quod debetur, donet debitori: *d. l. 1. §. 1.* aut paciscatur, ne petat: *d. l. 5. in princ.* aut obligationem nouet: *l. nouatione, 18. de nouationibus, l. solutum, 11. de pign. actio.* aut debiti nomine satisfieri sibi permittat: *l. idem, 6. in princip. & §. 1. hoc tit.* vnde si conuenerit, vt fideiussor pro hypotheca detur, satisfactum intelligitur, & obligatio pignoris euanescit, nisi sit aliud actum: *d. l. 5. §. 1. l. penultim. hoc tit. l. si rem, 9. §. omnis de pignor. actio.* aut nisi pro certa pecunia, nō pro omni debito satisfiat: *d. l. item in fin.* A Secundo, † Voluntate creditoris 2 pignus soluitur: vel Expressa, vt per pactionem qua conuenit, vt ab hypotheca discedatur: *d. l. 5.* vel Tacita, vt si creditor consentiat venditioni pignoris: hoc est omni alienationi. *l. 4. §. 1. l. sicut, 6. §. si voluntate, 4. & seqq. hoc t.* B aut nouæ obligationi pignoris, *l. Paulus. 12. hoc tit.* nam & hæc verbo alienationis venit, *l. fin. C. de rebus alienis non alienand.* Si tamen eo consentit, vt salua maneat pignoris causa, vel vt sibi de pretio venditionis satisfiat: non secuta solutione ius suum retinet, *d. l. sicut, §. illud, 6.* C Non autem videtur consensisse creditor, etiamsi sciat rem distrahi, nisi cum agitur de libertate, *l. 1. Cod. de remission. pign.* aut re fisci, *l. antepenult. C. eod.* aut alijs causis priuilegiatis. *Neguza. in tract. de pign par. 6. memb. 3.* D Sed necesse est, aliunde apparere eius consensum: puta ex verbis, aut ex subscriptione contractus, *dict. l. sicut, §. non videtur, 10.* aut si reddat chirographum, quo pignus erat obligatum, *l. creditricem, C. de remiss. pignor.* Tertiò finitur † Rei interitu, non modo 3 E si corporalis sit res, sed etiam incorporalis vt si vsusfructus obligatus extinguatur, *d. l. sicut, in princip.* vel aliud ius quod debitor in re habuit. *l. 3. hoc tit.* Sed hoc accipiendum est de interitu, quo Tota res absumitur, non aliqua Pars eius. Nam si, verbi gratia,

domus

domus oppignorata cõburatur, A area nihilominus manebit obligata, & quicquid illi deinceps inædificabitur: *l. domo*, 21. *de pig. action. l. Paulus*, 29. §. *domus*, *l. fin. de pign.* nam cum mutatur tantum rei qualitas, dubium nõ est, hypothecam durare, *l. si fundus*, 16. §. *si res*, *de pign.* Quartò B
4 † Tempore: *d. l. item liberatur*, 6. *hoc tit.* vt si de tempore conuenit, quo vel principalis obligatio duraret, vel hypothecaria. Quanquam enim non placet, Tempus modum esse finiendæ obligationis si tamen finito C tempore conuento debitor exceptione rectè vtetur. *l. obligationum fere*, 44. §. *placet*, 1. *de actionibus*. Item si præscriptio potest obijci. Quamuis enim vsucapio proprietatis non extinguit pignus, *l. vsucapio*, 7. *Co. de pign.* quia aliud est ius pignoris, aliud dominij quod vsucapitur: longo tamen tempore, qui rem bona fide possedit, etiam Hypothecariæ actioni propter diuturnum creditoris silentiũ præscribit: *l. creditor*, 12. *de diuersis & tempor. præscript.* Præterquam si debitor, aut eius hæres possideat, quos patientia creditoris abuti fuerit iniquissimum, *l. 1. & 2. C. si aduersus cred. præscript.* Sed hoc tempus postea prorogatum est, in extraneo quidem possessore ad 30. annos: *l. 3. C. de præscript. 30. vel 40. ann.* in debitore & eius successoribus ad 40. *l. sicut*, §. 1. *Cod. eod. tit.* Quintò
† Mutatione personæ debitoris, *l. 1. §. fin. hoc tit.* Sextò † Sententia, vel iureiurando, si iudicatum iuratumve sit nihil deberi, aut pignus non esse obligatum, *l. soluitur*, 5. §. *fin. l. si deferente*, 13. *hoc titulo*. 5 6

DIGEST. LIB. XXI.

DE ÆDILITIO EDICTO, ET REDHIBITIONE, & Quanti minoris. Titul. I.

C. 4. 58.

1 *Continuatio tituli.* D
2 *Summa & finis edicti.*
3 *Prima pars edicti.*
4 *Secunda.*
5 *Tertia.*
6 *Explicatio primæ partis.*
7 *Quid sit redhibitio, & quid in eam veniat.*
8 *Explicatio secundæ partis.*
9 *De actione redhibitoria, & quanti minoris.*
10 *Differentia inter hanc actionem, & eam quæ ex empto datur.*

Vltima

11 *Vltimæ partis explicatio.*

1
AD implendos bonæ fidei contractus spectat Edictum Ædilium Curulium, de Redhibitione & Quanti minoris actione. Ædiles † enim penes quos erat, non modo ludorum, ædium & viarum, sed etiã annonæ, *Cic. lib. 3. de leg.* & propter annonam contractuum cura, edictum proposuerunt: quod partim ad extirpandas fraudes, coercendasque venditorum fallacias pertinet, *l. 1. §. causa, 1. h. t.* partim liberum viatum cõmeatum tuetur, *l. hi enim, 40. cum ll. seq. hoc tit.* Ex quo Edicto ius postea dici agique cœptum est. Quod quidem ius pars appellatur iuris Prætorij: *§. Pratoris, Institut. de iur. nat. gent. & ciui.* quia non ex lege scripta, sed ex iurisdictione magistratus venit.

3 Eius † pluribus locis fit mentio, *l. pacis. 31. sup. de pact. Plaut. in Mostell. Cic. lib. 3. Offic. Gell. lib. 4. cap. 2.*

¶ Aiunt Ædiles: Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitijve cuique sit: quis fugitiuus errove sit, noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palàm rectè pronunciando. Quod si mancipium aduersus ea venisset, siue aduersus quod dictum promissumve fuerit cum veneri, fuisset: quod eius præstari oportere dicetur, emptori, omnibusque ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus, vt id mancipium redhibeatur. Si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera, familiæ, procuratorisve eius factum erit, siue quid ex eo post venditionem natum adquisitum fuerit: & si quid aliud in venditione ei accesserit, siue quid ex ea re fructus peruenerit ad emptorem, vt ea omnia restituat. Item, si quas accessiones ipse præstiterit, vt recipiat. Item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendæ sibi causa quid fecerit, inve arenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius, si quis aduersus ea sciens Dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus, *l. 1. h. t.*

¶ Deinde Ædiles aiunt: Qui iumenta vendunt, palàm rectè dicunto, quid in quocunque eorum morbi vitijque sit: vtiq; optimè ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur: Si quid ita factum non erit de ornamentis restituendis, iumentisve ornamentorum nomine redhibendis, in diebus sexaginta: morbi autem, vitijve causa inemptis faciendis, in sex mẽsibus, vel quo minoris cum venirent, fuerint, in anno iudicium 4

dabi-

dabimus. Si iumenta paria simul venierint, & alterum in ea causa fuerit, vt redhiberi debeat, iudicium dabimus: quo vtrumque redhibeatur, *l. ædiles*, 38.

5 ¶ Postremò aiunt Ædiles: Ne quis canem, verrem, vel minorē aprum, lupum, vrsum, pantherā, leonem, aliudve quod noceret animal, siue soluta sint, siue alligata, vt contineri vinculis quominus damnum inferant, nō possint, qua vulgò iter fiet, ita habuisse velit, vt cuiquam nocere damnumve dare possit, si aduersus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, solidi ducenti: si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonū æquum iudici videbitur, condemnetur, cæterarum rerum quārum damnum datum factumve sit, dupli: *l. hi enim*, 40. *cum ll. seqq.*

6 ¶ Huius edicti tria sunt capita, aut certè sunt numero tria Edicta, In primò agitur de seruis: vt si seruus morbo, vitiove, aut noxæ obnoxius, aut fugitiuus, vel erro, venditus sit, quod vitium clam emptorem venditor habuerit, redhibere liceat, *l. 1. & 2. hoc tit.* Bonæ enim fidei esset contrarium, si emptor cogeretur retinere rem vitio affectā, de quo si fuisset factus certior, nunquam emisset. De corporalibus vitijs loquuntur Ædiles: nam propter animi vitia nō redhibetur seruus, vt si iracundus sit, aut vinarius, aut mendax,

A aut auarus. Nam hæc vsum seruì non impediunt, *l. 4. hoc titul.* Et sanè vitia animi, quæ multis simulationū inuolucris plerumque conteguntur, præstare venditorem iniquissimum esset. Itaque hoc casu, cessante redhibitione, Ex empto, Quanti mino-
B ris erit agendum, *dict. l. 1. in fin.* Excipitur fugæ erroris'q; vitium. Etsi enim hæc vitia animi sunt, tamen quia corpus quoque domino reddunt inutile, & subtrahunt, *l. 1. Cod. de ser fugit.* Edicto disertè comprehenduntur, *d. l. 1. §. fin. cum ll. seqq. l. 4. cum*
C *seqq. hoc tit.* Fugitiuus est, qui fugæ causa, & ea mente discedit, ne ad dominum redeat, *l. quid sit*, 17. *hoc tit.* Erronem sic definimus, qui nunquam fugit, sed frequenter sine causa vagatur, & temporib. in res nugatorias consumptis, serius domum redit, *d.*
D *l. quid sit*, *§. erronem*, 13.

¶ Redhibere est, facere vt rursus habeat vēditor, quod habuerat: & quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redhabitio, *l. redhibere*, 21. *hoc tit.* quod cum propriè fit, authore Festo, cùm redditur quod 7
E improbatum est, & qui dedit: idē rursus habere cogitur, quod ante habuit. Redhibitio igitur est venditionis resolutio, *l. 1 omp.* 12. *§. præterea, de a[...] poss.* qua omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque emptio, neq; venditio intercessisset, *l. facta*, 60. *hoc tit.*

hoc tit. l. si hominem, 19. *de vsu-*
cap. Paul. l. 2. titul. 17. Itaque &
emptori restituere debet vendi-
tor pretium vnà cùm vsuris, &
quod intereſt pretio non caruiſ-
ſe. *l. debet autem*, 27. *l. illud*
ſciendum, 29. *hoc titul.* & con-
trà huic emptor rem, cùm om-
nibus acceſſionib. & emolumē-
tis, præſtationeque damni, ſi
quod culpa emptoris accidit
redhibere cogitur. Nam ſi quid
caſu damni factum ſit; emptori
non nocet: vnde & extinctum
corpus poteſt redhibere, *l. ædiles*,
38 *l. ſi hominem*, 47. *in fin. hoc t.*
Illud quoq; ſciendum eſt, ſi fal-
sò affirmauit quid venditor, &
equum non eſſe calcitroſum,
cùm eſſet, ad hunc quoque ca-
ſum redhibitionem pertinere,
ex primo huius Edicti capite,
quo tenetur, Qui aduerſus di-
ctum promiſſumve vendidit, *d.*
l. 1. §. 1.

8 ¶ In ſecunda edicti parte
agunt Ædiles de Iumentis red-
hibendis, vel ornamentorum de-
tractorum cauſa in 60. diebus,
vel ob vitium corporis intra ſe-
meſtre: quo ſpatio omnes Ædi-
litiæ actiones finiuntur, *l. ſcien-*
dum, 19. *§. fin. l. cum ſex menſes*,
55. *hoc tit.* niſi aliud ſit actum,
l. quod ſi nolit, 31. *l. ſi quid ita*,
20. *hoc tit.* Quod ſi redhibere
nolit emptor, vtpote alias etiam
empturus, actionem, quãto mi-
noris res cùm veniret fuerit, illi
pollicentur, *d. l. ædiles*, 38. *in prin.*

A Cauſa huius edicti eadem eſt,
quæ & mancipiorum redhiben-
dorum: & ferè eadem ſunt in his
rebus, quæ in mancipijs. Quic-
quid igitur illic diximus, huc
erit transferendum: *dict. l. ædiles*,
§. cauſa, quæ autem de iumentis
hic edicuntur, in omni pecude
B obtinent, *d. l. Ædiles*, *§. iumento-*
rum. & denique ex benigna in-
terpretatione ad omnem rem
tam ſoli, quam mobilem produ-
cta ſunt: ſi fortè ſint eiuſmodi
res, quas propter vitium habere
emptas non expediat. Etſi enim
in illis corporis animive vitium
C intelligi aut diſtingui nequit: ta-
men cùm eadem ratio extet, me-
ritò etiam idem in his ius obſer-
uabitur, *l. 1 in princip. l. etiam*
in fundo, 49. *hoc tit. l. ſi prædium*,
Cod. eodem.

¶ Ex prioribus his Edicti par- 9
tibus duæ oriuntur actiones: al-
D tera Redhibitoria, qua agit emp-
tor aduerſus venditorem, in hoc,
vt rem vitio affectam, aut non
talem, qualem venditor eſſe affir-
marit, recipiat reſtituto pretio.
Quod ſi vitium needum appa-
reat, ſed ſuſpicio ſit ſubeſſe, ad
hoc agi poteſt, vt vel caueat de
E vitio, vel redhiberi patiatur, *l. ſi*
vend. 28. *d. l. quod ſi nolit*, 31. *§.*
qui mancipia. 19. *hoc tit.* Econ-
trario datur venditori in empto-
rem hæc actio, vt præter rem,
fructus & acceſſiones reſtituat, *d.*
l. quod ſi nolit, *§. reſtitu.* 17. & *§.*
vnit. l. proinde, 33. *hoc t.* & quic-
quid

quid facto emptoris vel suorum damni in re datum est, resarciat: *l. cum autem, 23 in princ. d. l. adiles etiam, §. 1. d. l. redhibere, §. 1. d. l. quod si, §. manci.* 10. quanquam & Ex vendito his casib. agi possit. *d. l. cum autem, l. Iul. supr. de action. empt.* Illud in vniuersum sciendum est, redhibitoriæ locũ B non esse, nisi tale sit vitium, quod vsum rei impediat, *d. l. 5. hoc tit.* Altera actione quæ ex hoc Edicto descendit, vocaturq; Quanti minoris, petit emptor Non rescindi contractum, sed sibi restitui de pretio, quanti minoris res valuit, cùm emeretur. C

10 ¶ Quorsum autem, inquies, opus erat hac actione, cùm Eadẽ Ex empto competat? *dict. l. Iulian. in princip.* Respondeo, ad Ædiles cùm cura contractuum pertineat, non mirum esse, eos ex Edictis suis speciales actiones proponere, *l. 3. supra nautæ, caupo. stab.* D Deinde ab actione Empti hæc Quanti minoris, in non paucis differt, vt nullo modo debeat v[illegible] superuacanea. Nam illa Ciuilis, hęc Prætorij iuris est: illa petit Quanto minoris res empta ab [illegible]gento esset, qui etiam admonitus potuit pluris emere E quam res reuera valebat: hæc Quanto minoris fuerit, vnde & Æstimatoria, vocatur actio, quia rem ipsam æstimat: *l. si quid, 18. l. iustissime, 44. hoc t.* illa in Simplum rei persecutoria, hęc ex cõtumacia nonnunquam in Duplũ A condemnationem facit: *l. redhibitoria, 45.* illa Perpetua est, hæc Annalis: *d. l. sciendum, §. fi. d. l. ædiles, 38.* interdum etiam duorum mensium, siue dierum sexaginta, *l. si vend. 28. d. l. ædiles.*

¶ Vltimò edicunt Ædiles: Ne 11 quis vllum quod posset animal, B solutum ligatumve, qua vulgo iter fit, habeat, ita vt damnum dare possit: *l. hi enim, 40. cum l. seq. hoc tit. §. fin. Institut. si quadru. pau. fe. di.* si aduersus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, solidi 200. præstabuntur: si nocitum libero homini esse C dicetur, quanti bonum æquũque iudici esse videbitur, reus extra ordinem, *Paul. lib. 1 si. 1. 5:* condemnetur cæterarum rerum, quantum damnũ datum factumve sit, dupli. Et in id actione in Factum ex hoc edicto agetur. *l. quæ vulgo, 24. hoc t.* Huc etiam D pertinent edicta de Pauperie, *d. §. fin. Institut. si qua. pau.* & de ijs qui Deiecerunt, vel effuderunt à Prætore proposita: de quibus suo loco diximus.

De euictionibus, & duplæ stipulatione. Tit. II. C. 8. 45. 46.

1 *Quid sit euictio.*
2 *Quomodo caueatur de euictione.*
3 *De stipulatione simpla.*
4 *De stipulatione dupla.*

5 *Quomodo committatur stipulatio.*
6 *Triplex de euictione actio.*
7 *Duo capita euictionis in actione simpla.*
8 *De actione dupla.*
9 *Actio ex stipulatu quando competat.*
10 *Contraria euictioni.*

1 Evictio † est rei nostræ, quam aduersarius legitimo titulo acquisierat, per iudicem recuperatio, *l. non tamen*, 24. *hoc t.* De 2 hac † euictione præstanda, quãuis ex natura contractus teneatur venditor, *l. non dubitatur*, 6. *Cod. de euictio. l. ex empto*, 11. *supr. de actio. empt.* etiamsi nihil super eã conuenerit, *d. l.* 6. quia Vacuã bonorum possessionem tradere, *l.* 2. *& passim. de act. empt.* & indemnem seruare emptorem debet. *Bald. l. si tibi*, 12. *num.* 2. *Cod. eod.* ac pretij acceptiones cuius fit dominus, *l.* 1. *verb. nummos fecerit accipientis, de rer. permut. l. si seruos*, 7. *de act. empt.* ad dominium contra rei, vel euictionẽ hoc nomine præstandam, ex ratione synallagmatis se deuincit, *l. Julia*, 13. §. *offerri*, 7. *de act. empt. Paul. lib.* 2. *Sentent. tit.* 7. tamen plerumque per stipulationem, sine tamen satisdatione, *l. si dictum*, 56. *hoc tit.* caueri hoc nomine solebat, idque dupliciter, vel promissione Simplæ, vel Duplæ.

3 ¶ In stipulatione simplæ promittebat venditor, Si res emptori euicta esset simplum restituere, *l. euicta*, 16. *hoc t.* hoc est, simplum pretiũ, & ex natura actionis ex empto quod emptoris interesset, *l. si in vend.* 60. *l. euicta*, 70. *hoc tit.* Quæ stipulatio cum congrua sit naturæ venditionis (ad hoc enim ex ipso contractu tenetur venditor, *d. l. ex empt. de actio. empt.*) semper inest effectu contractui, nisi aliud sit actum, *d. l. si in vend.*

¶ Duplæ stipulatio continet, 4
vt re euicta venditor duplum, nõ quidem bonitatis rei, sed pretij conuenti, *l. si fundos*, 53. *l. cum fundus*, 48. *hoc tit.* præstet, *l. vendicantem*, 17. *hoc tit.* Duplum venditor inuitus repromittere cogitur, duntaxat in mancipiorum venditione, ex consuetudine & Edicto Ædilium: *l. quod si nolit*. 31. §. *quia assidua*, 18. *supra tit.* 1. *vide Paul. lib.* 2. *tit.* 17. *& ibi Cuiac.* (scilicet à pretio soluto, *Paul. d. t.* 17.) & cum res aliqua non contemptibilis venit: *l. emptori*, 37. *l.* 1. *h. t.*

¶ Committuntur hæ stipulationes, cùm aut res euincenti iudicio restituta est, aut æstimationem præstare coactus emptor, aut possessor ab emptore conuictus absolutus est, *l. euictu*, 16. §. 1. *l. si seruus*, 31. *l. si mancipium*, 34. §. 1. *hoc tit.* in quo necesse est, vt mature, *vide distinctionem Bart. l. qui concubinam*, 29. §. *si hæres, de legat.* 3. *& in Auth. &* 5

cor. se-

consequenter. C. de sentent. & interl. Mynsing. obser. 24. *cent.* 3. *Maran. in spec. aur.* venditori denũtietur dictatum esse iudicium, *vide Can. in c. fin. de emp.* cuiusmodi illud sit: alioqui non habet regressum aduersus eum emptor, *l. si rem quam,* 29. §. 2. *l. emptori,* 37. *l. si fund.* 53 *l. si ideo,* 55. *l. Herennium,* 63. *hoc titul. l. emptor fundi,* 8. *Co. eod. c. vlt. vbi Dd. de empt. & vend.* nisi notorie iniusta venditoris causa fuerit: sic vt frustranea futura sit denuntiatio: *l. empt.* 8. *vbi Bald. num.* 4. *C. eod. Crauet. in consi.* 83. *num.* 6. *consi.* 179. *num.* 6. neque enim illa momentum affert, si vel non necessaria, vt quoties vel nulla debetur euictio, *Crau. cons.* 211. *n.* 4. vel nulla superest contra euictionem defensio.

6 ¶ His autem obseruatis, si euictio sequatur (nam secus si obtineat emptor, *l. si status,* 18. *vbi Bald. Cod. eod.*) aduersus venditorem triplex datur de euictione actio: vel Ex empto, vel Ex stipulatione simplæ, vel Ex stipulatione duplæ, si hæc interuenit, *l. hoc iure.* 27. *hoc titul.* Etsi autem liberum est actori, quam velit actionem proponere: *l. sed etsi,* 28. *hoc titul.* tamen aliquid inter eas interest. Actio
7 † Ex empto, vel Ex stipulatione simplæ (quæ naturalis est, & propria de euictione actio) duo habet capita: *l. ex empto.* 11. §. *fin. l. Titius,* 43. *in fi. de actio.* A *empt. l. si in vend.* 60. *l. euicta,* 70. *l. si plus,* 74. *hoc tit. vide Molin. in tract. de eo quod inter.* quorum primo continetur & petitur Totale interesse, hoc est, æstimatio rei, siue pretium, quo res æstimata est, *Dd. in l.* 1. *de actio. empt. d. l. si in vend. d. l. euicta, d. l. si plus.* B Itaque merito in hoc capite refertur æstimatio ad tempus quo res empta est. *l.* 1. *l. bonitatis,* 13. *hoc titul.* Altero petitur interesse particulare, id est, quanti interest rem euictam non esse: *d. l. si in vend.* quod recipit augmentum & diminutionem, prout quan- C doque plus minuisse interfuit: *d. l. Titius, de act. empt. l. vend. hominis,* 8. *l. sed si quid,* 15. *l. euicta,* 16. *in princ. &* §. *fi. d. l. si in vend.* & horum capitum distinctio ad multarum legum quæ pugnare videntur, intelligentiam diligenter retinenda est. *vide Molin. in* D *tract. de eo quod interest.*

¶ Actio Duplæ non recipit 8
augmentum aut diminutionem: quippe in illa non consideratur interesse neque Totale, nec Particulare, sed vtriusque loco Duplicatum pretium ex stipulatione exigitur. *l. ex mile,* 64. §. *si to-* E *tus, hoc tit. l. cum & fortè,* 44. *de actio. empt. facit, l. fin. de prætor. stipul.* §. *fin. Instit. de verb. obligat. vide de hac materia Molin. in tract. de eo quod inter. Cuiac. lib. obseru.* 5. *cap.* 23. *& in l. eum, qui ædes, de vsucap.*

¶ Actio ex stipulatu demum 9
compe-

dicunt arrestantur: *l. pen. hoc tit.* tacitum enim pignus generale est, & omnia complectitur bona. Generalis autẽ pignoris obligatio alienationem non impedit: *l. cum tabernam, 34. supra tit. 1.* Illud vltimo sciendum, per expressum pignus non tolli tacitum, aut contra. *vide supra in §. item Seruiana, num. 70. vbi dicit hanc esse communem, Institut. de act. Dd. in l. vlt. Co. de pact. conuent. Neguz. in tract. pig. 1. part. 4. memb. 82.*

Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt. Tit. III. C. 8. 17.

1 *Quicquid non prohibetur, potest oppignorari.*

2 *Res quæ sua natura non possunt oppignorari.*

3 *Quæ personæ oppignorare nequeant.*

4 *Quando non idoneè res oppignoretur.*

1 SEcundò † videamus quæ oppignorari non possint: eo enim cognito, facilè apparebit, quænam rectè & vtiliter nectantur. *Institut. de his qui sunt sui vel al. iu. in pri.* Res pignorari nequeunt, vel quia sua natura nexum non recipiunt, vel quod à non idoneis, aut non idoneè ne-
2 ctuntur. Res † sua natura oppignorationem respuunt, quæ sunt

A extra commerciũ, quia nec emi possunt: *l. 1. §. eam rem, hoc tit.* vt res sacræ, religiosæ, publicæ: *l. 3. Cod. eod.* liber homo, quamuis filiusfamilias: *l. qui filios, 6. C. eod. l. fin. hoc t.* Qui tamen ab hostibus redimitur, loco pignoris est apud redemptorem, B donec pretium reddat, *l. si patre, 15. de capt. de postl. reuers. l. 2. C. eod. tit. l. Senatus, 43. §. vlt. de legat. 1.* Item quæ lege prohibentur alienari, vt res litigiosæ, *l. 1. §. fin. hoc tit.* minorum, fundus dotalis, &c. Nam oppignoratio quædam alienatio est: *l. vlt. C.* C *de reb. alien. non alien.* Vnde nec feudalia, quorum alienatio inuito domino, aut agnatis non consentientibus interdicta est, *c. imperiale, in princip. vbi Dd. de proh. feud. alien. per Feder. vide latè Curt. in tract. feud. par. 4. n. 95.* rectè subijciuntur hypothe-D cæ: quamuis fructus feudi posse pignori esse receptum sit. *Spec. de pign. §. 1. Cur. præall. loc. num. 95.* Deinde † fit, vt res non idoneè 3
nectantur, vel quia potestatem nectendi, qui dedit, non habet, vt si res aliena pignori detur. *tot. tit. C. si res aliena.* aut pupillus E sine voluntate tutoris & decreto, seruus sine domini, filius sine patris de his quidem rebus quæ patri quæruntur, oppignoret: *l. 1. in princip. & §. 1. hoc tit.* vel quod † de rei obligatione actum 4
non videatur, vt cum secundus creditor in prioris locum succedit,

dit, non intelligitur pignus renouari, nisi expræsse conueniat: *l. Arist. 3. cum ll. seq. hoc titul.* Sic & in generali obligatione non veniunt, quæ credibile non sit quempiam specialiter obligaturum: *l. 1. Cod. eod l. obligat. 6. cum ll. seqq. supra de pignor.*

Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt. Tit. IV. C. 8. 18. 19.

1 *Effectus pignoris, vt creditor habeat ius persequendi & distrahendi.*
2 *Regula, Qui prior est tempore, potior est iure.*
3 *Fallit in pupillo & muliere:*
4 *In eo qui credidit in pignoris conseruationem.*
5 *In redemptore captiui serui.*
6 *In eo qui paratus est priori soluere.*
7 *In eo qui in locum primi creditoris succedit.*
8 *Quomodo priuilegiati concurrentes alij alijs præferantur.*

1 Tertio † de effectu pignoris est dicendum. Ex obligatione autem pignoris consequitur creditor potestatem, & persequendi pignoris, *l. pignor. 17. sup. de pign.* & nisi solutio principalis debiti fiat, distrahendi, *infr. tit.* A 1. Sed quia eadem res pluribus nonnunquam obligatur, fit vt disceptari in persecutione distractioneque pignoris soleat, vter alteri sit præferendus. In quo regula generalis tenenda est, potiorē esse in iure pignoris, cui prius est res obligata: *l. si pignus, 8. l.* B *si & iure, 10. hoc tit. l. 3. l. 2. l. licet, Cod. eod. l. 4. Co. ad Macedo.* Nec † enim vspiam, verius est 2 quod vulgo vsurpatur; Qui prior est tempore, potior est iure: *l. 2. Cod. eod. c. qui prio. de reg. iur. in 6. l. qui Balneum, 9. l. potior, 11. hoc titul. vide de hac regul. cum* C *suis limitat. latè Neguz. in tract. pign. 2. memb. 5. partis, num 1. 2. & per totum.* Neque verò interest, pignus conuentionale sit an Prætorium, (de quo tamen nonnulli dubitant, *Cuiac. lib. 5. c. 30. per l. 12. de reb. aut. iud. poss.*) an iudiciale, *l. 5. Cod. eod. Neguz.* D *præalleg. loc. n. 6.* res specialiter obligetur, an generaliter, *l. 2. 3. §. 1. hoc titul. dict. l. 2. Cod. eodem,* an etiam tacite, *l. vnic. Cod. rem alienam ger. dict. l. si pignus, 8. vbi Dd. hoc tit. Dynus in dict. cap. qui prior, num. 12. Neguz. in tract. pignor. in 6. parte, memb. 2. nu. 9.* E Si tamen ex alijs bonis possit creditum redigere, cui generaliter bona sunt obligata, non debet interim secundo creditori suum speciale pignus auferre: *l. 2. C. de pignorib.* Nihil etiam interest, priuati sint creditores omnes, an cum his concurrant priuilegiati:

puta pupillus, mulier, ciuitas, fiscus, princeps, *dict. l. si pignus, l. fin. §. fi. h. t.* Nam regulariter primus secundo, secundus tertio, atque deinceps potior est, *l. creditor,* 12. *§. si simpliciter,* 7. *hoc tit.*
3 Quanquã † enim pupillus, quãuis posterior, propter fauorem interdum personæ, vt rem saluã habeat, præfertur priorib. *l. idemque,* 7. *l. fin. hoc tit.* & mulier fauore dotis, *l. assiduis, cum Auth. seq. C. eod.* idem fiscus in debitis, non in pœnis: *l. si is qui,* 28. *vbi Bart. de iur. fisc. l.* 1. *Cod. de pœn. fisc. lib.* 10. *l.* 1. *C. de iur. fisc. vide Neguſ. in tract. pign. pa.* 2. *memb.* 4. *& part.* 5. *memb.* 2. tamen ne hi quidem expressam hypothecam habentibus prioribus regulariter præferuntur, *in d. l. assiduis, gl. & Dd. adde Schurff. cons.* 22. *cent.* 1. sed tantum ijs qui obtinent tacitam. nã in expressis, præsertim specialibus, teneri volunt regulam, vt qui prior est tempore, potior sit iure: quod tamen ita accipiẽdum est, nisi lex disertè prioritatẽ indulgeat, *§. his consequens, in Auth. de æqualitate dotis. Auth. quo iure, C. eod. hoc tit.* sicut quandoque indulget: nam (verbi gr.) pupillus, mulier, miles, fiscus, & similes, etsi (prout dictum est) prioribus non præferuntur, expressam hypothecam habẽtibus: quod iniquum sit, ius primo alibi quæsitum, alterius insequente facto auferri; tamen interdum

A his, & maximè tantum generalẽ obtinentibus, solent anteponi, *vide in Auth. de æqual. dot. latissimè autem omnium Neguzan. in tract. pign. in* 5. *par. mem.* 2. *vbi ampliationes & fallentias ponit plurimas.* Sic qui in morbum, funus, exequias crediderunt,
B alijs etiam expressam habentib. solent præferri: *Iaſ. & Dd. in l. fin. §. in computatione, Cod. de iur. delib. l.* 4. *C. de petit. hæred. vide sup. de relig. & sumpt. fun.* & iure Saxon. mercedes seruorum ac mercenariorum ante omnia detrahi: *glo. las. art.* 22. *lib.* 1. Ac
C † iure etiam ciuili, qui credidit in rei ipsius oppignoratę conseruationem, puta vt domus hypothecata fulciatur, cum æquum visum est anteire priorem, cuius pecunia saluam fecit totius pignoris causam: *l.* 5. *&* 6. *hoc tit.* 4
Item † qui seruum ab hostibus 5
D redemit, omnibus omnino creditoribus, quamuis prioribus, in pignore merito præfertur, *l. in bell.* 12. *§. si pignori, de captiu. & postlim. reuers.* Præterea si † paratus sit posterior priori creditori soluere habet enim ius offerendi, *l. mulier,* 19. *cum ll.* 6
E *seqq. hoc titul.*) merito deneganda est huic pignoratitia actio: cum per eum stet quominus ei pecunia soluatur: *l. potior,* 11. *§. fin. l. quærebatur,* 20. *hoc titul.* Idem † iuris erit, si voluntate prioris 7 secundo res sit oblata: qui si recuset accipere, intelligitur pignus

gnus sponte remisisse, *l. 3. §.pen.* A
8 *hoc tit.* Sed † & qui succedit in locum primi creditoris, cui recepto hypothecæ iure soluit, merito præfertur secundo: *l. cred. 12. § à Titio, 8. cum l. seq. hoc t.* Quomodo autẽ priuilegiati hi, si concurrant, alij alijs præferantur, longum nunc esset disputare, & alibi tractant, *gloss. & Dd. in d. l. assiduis, ad ver. § licet anterioris, cum Auth. seq. & in d. l. si pignus & in tit. de priu. cred. Dyn. in cap. qui prior, de reg. iur. in 6. Neguss. in tract. pign. in 5. par. vide etiam infra de priu. cred.*

De distractione pignorum & hypothecarum. Tit. V. C. 8. 28.

1 *Effectus pignoris præcipuus, quod possit distrahi pignus, & eius ratio.*
2 *Quomodo distrahatur, si pactum de distrahendo sit appositum.*
3 *Quid si pactum nullum interuenit.*
4 *Quid si pactum de non distrahendo interuenit?*
5 *Quid si pactum sit, ne debitor distrahat?*
6 *Creditorem non obstante denuntiatione rectè distrahere.*
7 *Quid creditor iuris distrahendo transferat.*
8 *Creditorem de euictione non teneri.*
9 *Quomodo creditori succurratur, si debitor hypothecam teneat.*

Præcipuus † pignoris effectus in duobus vertitur. Primo 1
B nanque debitore non soluente aut inspecto, *l. quæsitum, 9. h. t.* permissum est ex contractu pignoris creditori, actione Hypothecaria pignus persequi, & possessionem eius consequi: *vide de hac actione, §. item Seruiana. vbi optime Ias. Inst. de act. Ferrar. in for. lib. hyp.* secundo, postquam
C illam fuerit consecutus, si nihilominus frustretur debitor, & solutionem extrahat. hoc casu (nam ante nequit, *l. 4. h. t.*) pignus vendere, & sibi de pretio satisfacere. Nec enim magna esset huius obligationis vtilitas, si cre-
D ditor perpetuo seruare debitori, quamuis moroso, inutile pignus (nam fructus non lucratur, *l. 1. & 2. C. de pign. act. l. si dominium, 9. C. de pig. l. 1. de distr. pig. l. 3. Cod. de pact. pign.*) teneretur. Ac sciendum est, solenne olim fuisse, vt pactum De distra-
E hendo pignore opponeretur: *l. 3. C. de pign. actio.* quod ita postea in mores abijt, vt quamuis non sit appositum, pro conuentò tamen habeatur: eoque iure vtimur *l. si conuenit, 4. sup. de pignor actio l. creditoris, 8. h. t. l. si mandati.* Itaque si † pactio sit 2

adiecta, potest creditor ex conuentione tanquam ex voluntate debitoris distrahere: §. *contra autem. Inst. quib. alien. licet. vbi dixi, l. fi. §. 1. C. de iure dom. impetrando.* quod tamen ex bona fide facere solenniter, commonefacto prius debitore, vt possit offerre pretium, debet: alioqui Pigneratitia tenetur, *l. 4. l. quæ specialiter, 9. C. eo. & t. t. si vendito*
3 *pign. agat.* Si † nullum pactum interuenit, denuntiabit creditor Testato, *l. 4. C. eod.* idque ter, *Paul. lib. 2. tit. 5.* debitori se velle distrahere, ni fiat solutio: postquam denuntiationem expectādum est ex lege Iustiniani biennium, antequam vendi possit, *d.*
4 *l. fin. §. sin autem.* Quod † si pactum De non distrahendo interuenerit, quæstionis est quid seruari oporteat? & sane distinguendum videtur, creditori an debitori alienationis adempta sit facultas. Si conuenit ne creditor distrahere possit, furti videtur obligari, si vendat: quia inuito domino, & contra quam pactum est, rem contrectat alienam, *l. si is qui pignori, 66. de furtis.* Sed quia hæc pacto tacitam habet conditionem, Si debitor interpellatus soluat: *l. quæro, 56. §. inter. supr. loca. cap. 3. de iureiur.* idcirco hoc non soluente, post ternam denuntiationē, & elapso, vt volunt Dd. biennio, æquum est, vt creditori venditio permittatur, *d. l. 4. de pign. act.* neque

A teneatur debitori conuentionibus stare, qui ipsius promissa non impleat, *l. cum proponas, 21.*
C. de pactis. Quod † si contra 5
pactum sit, Ne liceat debitori vendere: quæritur an alienandi potestas illi sit adempta? Et quāuis improbatum est legibus sine B causa auferre domino potestatem rei suæ alienandæ: *l. penultim. supr. de pactu, l. filiusfamil. 114. §. diuid. 11. de legatis, 1.* tamen quoniam multum interest creditoris, non alium sibi substitui duriorem aduersarium, responsum est, nullam fore vendi- C tionē, vt pactioni stetur, *l. si creditor, 7. §. fin. hoc tit.* Pacto enim quod iustam habet causam, rectè domino interdici potest rei suæ alienatio, *l. fi. C. de pactis inter emptorem, &c. d. l. filiusfamil. §. diui. Dd. in l. 5. C. de condictio. ob causam & in l. si ita quis,* D *135. §. ea lege, de verb. oblig.* Porrò † creditorem pignus publica, 6
vt fieri decet, *l. edicto, C. si aduer. fisc. l. si fundum, de ext. rei iud. de iure Sax. vide Lād. lib. 1. art. 20. VVeich. art. 61.* auctionē vendentem frustrà denuntiationibus impedit debitor (qui tamen ad E id citari debet, nisi aliter sit conuentum, *l. creditor hypothecas, 4. vbi Bald. C. de dist. pign. & in l. vlt. C. de iur. do. Bart. in l. Titio, §. Titius, ad municip.*) aut secundus creditor, nisi quod debetur offerat: *l. 1. & 2. C. debitorem venditio. pig. imped. non posse.*

poſſe. in quo ſciendum eſt, refer-
re vendat creditor ius ſuum, vi-
delicet ius pignoris, an verò rem
7 ipſam. Vtrumlibet † enim li-
cet: illud etiam ante moram,
hoc non niſi debitore fruſtrante,
prout oſtenſum eſt. Ac priore
quidem caſu tantundem trans-
fert, quantum ipſe habet, nem-
pe ius pignoris: quod poſtea ſo-
lutione diſſolui poteſt: in ſe-
cundo autem transfert ius quale
habuit debitor, qui pignori de-
dit, aut dominij, aut Quaſi do-
minij, ſic vt auocari amplius ab
emptore res per debitorē, alium-
ve qui ab eo cauſam habeat, non
poſſit, *l. 2. hoc tit. qui à credito-
re, 18. Cod. eod. l. 4. ſup. de pign.
actio. l. 1. 2. 3. C. ſi antiquior cre-*
8 *ditor*. Quod ſi † tertius aliquis
iure dominij rem euincat, credi-
tor qui vendidit, de euictione
non tenetur: vtpote cum non
ſua, ſed aliena, id eſt, debitoris
fide diſtraxerit: debito tamen ne
ex aliena iactura locupletetur,
Vtili actione conueniri poterit
ad pretium, aut iure poſtulabit
emptor cedi ſibi pignoraticiam
contrariam à creditore actionē:
qua in id quod intereſt, debito-
rem conueniet, qui rem alienam
contra bonam fidem obligarit,
*l. reſcriptum, 12. §. 1. hoc tit. l. ſi
pignora, 50. l. ſi plus, 74. infr. de
euiction. l. ſi ob cauſ. 13 Cod. eod.*
9 *de euict.* Illud † vltimo ſciendum
eſt, nemine pignus emente, cre-
ditorem ius dominij à Principe

A (Prætor enim dominum non
facit) impetrare poſſe: iuxta for-
mam à Iuſtiniano alibi traditam,
in l. fi. C. de iur. domin. imp. Et
hæc † quidem obtinent, cum 10
creditor eſt in poſſeſſione pigno-
ris: quod ſi ipſe debitor hypo-
thecam teneat, & ſoluere ceſſet,
B poteſt & debet (vt antè dictum
eſt) agere creditor ad poſſeſſionē
hypothecæ conſequendam, au-
ferendamque debitori: vt dein-
ceps ſuo iure de quo iam dictum
eſt, vtatur, *l. ſi cum venditor, 66.
in princ. de euict. l. fundus, §. cre-
ditor. de pign. Papien. in for. lib. in*
C *actio. hypoth.* Neque enim debet
ſibi ius dicere, & poſſeſſionem
hypothecæ priuata authoritate
inuadere, *l. in poſſeſſionem, 5. Cod.
ad l. Iul. de vi. l. extat. quod met.
cauſ.* ne etiam tum quidem, cùm
illud conuentionis iure fuit per-
miſſum. Quamlibet enim vim
D hoc caſu facere non videatur, ſi
legem conuentam exerceat: ta-
men nihilominus authoritate
magiſtratus poſſeſſionem adipi-
ſci conuenit: *l. creditores, 3. C. de
pign. l. penult. C. de pig. act. l. cum
creditor. 55. de furt. l. cum debito-
ris, 7. C. de iud.* quanquam hic
E non actione ordinaria, ſed tan-
tummodo imploratione officij
iudicis, & ſummaria cognitione,
decretoque opus eſſe, & in hoc
prodeſſe pactum, ſit receptum.
*vide glo. & Dd. in d. l. credito-
res, 5. C. de pign.*

Quibus modis pignus, vel hypotheca soluitur. Tit. VI. C. 8. 26. 31.

1 *Solutione eius quod debetur pignus, soluitur vera vel ficta.*
2 *voluntate creditoris.*
3 *Rei interitu.*
4 *Tempore.*
5 *Mutatione personæ debitoris.*
6 *Sentententia vel iureiurando.*

1 Pignoris nexus varijs modis dissoluitur. Primo, † solutione eius quod debetur: *l. 1. in princip. l. 5. §. 2. hoc tit.* & Oblatione, *l. item, liberatur. 6. § hoc t.* ac Depositione, *l. acceptam, 19. Cod. de vsur. l. obsignatione, 9. C. de solut. Ias. & Doctores in l. 2. C. de iur. emphyt.* Solutioneque quantumuis ficta: vt si creditor quod debetur, donet debitori: *d. l. 1. §. 1.* aut paciscatur, ne petat: *d. l. 5. in princ.* aut obligationem nouet: *l. nouatione, 18. de nouationibus, l. solutum, 11. de pign. actio.* aut debiti nomine satisfieri sibi permittat: *l. idem, 6. in princip. & §. 1 hoc tit.* vnde si conuenerit, vt fideiussor pro hypotheca detur, satisfactum intelligitur, & obligatio pignoris euanescit, nisi sit aliud actum: *d. l. 5. §. 1. l. penultim hoc tit. l. si rem, 9. §. omnis de pignor. actio.* aut nisi pro certa pecunia, nō pro omni debito satisfiat: *d. l. item in fin.*

A Secundo, † Voluntate creditoris pignus soluitur: vel Expressa, vt per pactionem qua conuenit, vt ab hypotheca discedatur: *d. l. 5.* vel Tacita, vt si creditor consentiat venditioni pignoris: hoc est omni alienationi. *l. 4. §. 1. l sicut, 6. §. si voluntate, 4. & seqq. hoc t.* 2

B aut nouæ obligationi pignoris, *l. Paulus. 12. hoc tit.* nam & hæc verbo alienationis venit, *l. fin. C. de rebus alienis non alienand.* Si tamen eo consentit, vt salua maneat pignoris causa, vel vt sibi de pretio venditionis satisfiat: non secuta solutione ius suum retinec,

C *d. l. sicut, §. illud, 6.* Non autem videtur consensisse creditor, etiamsi sciat rem distrahi, nisi cum agitur de libertate, *l. 1. Cod. de remission. pign.* aut re fisci, *l. antepenult. C. eod.* aut alijs causis priuilegiatis. *Neguza. in tract. de pign par. 6. memb. 3.* Sed neces-

D se est, aliunde apparere eius consensum: puta ex verbis, aut ex subscriptione contractus, *dict. l. sicut, §. non videtur, 10.* aut si reddat chirographum, quo pignus erat obligatum, *l. creditricem, C. de remiss. pignor.* Tertiò finitur † Rei interitu, non modo 3

E si corporalis sit res, sed etiam incorporalis vt si vsusfructus obligatus extinguatur, *d. l. sicut, in princip.* vel aliud ius quod debitor in re habuit *l. 3. hoc tit.* Sed hoc accipiendum est de interitu, quo Tota res absumitur, non aliqua Pars eius. Nam si, verbi gratia, domus

domus oppignorata cōburatur, area nihilominus manebit obligata, & quicquid illi deinceps inædificabitur: *l. domo, 21. de pig.action.l. Paulus,29. §.domus, l. fin.de pign.* nam cum mutatur tantum rei qualitas, dubium nō est, hypothecam durare, *l.si fundus,16. §. si res, de pign.* Quartò
4 † Tempore: *d. l.item liberatur, 6. hoc tit.* vt si de tempore conuenit, quo vel principalis obligatio duraret, vel hypothecaria. Quanquam enim non placet, Tempus modum esse finiendæ obligationis si tamen finito tempore conuento debitor exceptione rectè vtetur. *l. obligationum fere, 44. §. placet, 1. de actionibus*. Item si præscriptio potest objici. Quamuis enim vsucapio proprietatis non extinguit pignus, *l. vsucapio, 7. Co. de pign.* quia aliud est ius pignoris, aliud dominij quod vsucapitur: longo tamen tempore, qui rem bona fide possedit, etiam Hypothecariæ actioni propter diuturnum creditoris silentium præscribit: *l. creditor, 12. de diuersis & tempor. præscript.* Præterquam si debitor, aut eius hæres possideat, quos patientia creditoris abuti fuerit iniquissimum, *l.1. & 2.C. si aduersus cred. præscript.* Sed hoc tempus postea prorogatum est, in extraneo quidem possessore ad 30. annos: *l. 3. C.de præscript. 30. vel 40.ann.* in debitore & eius successoribus ad 40. *l. sicut, §. 1. Cod. eod. tit.* Quintò
† Mutatione personæ debitoris, *l.1. §.fin. hoc tit.* Sextò † Senten- 5
tia, vel iureiurando, si iudicatum iuratumve sit nihil deberi, 6
aut pignus non esse obligatum, *l. soluitur, 5. §.fin.l.si deferente, 13. hoc titulo*.

DIGEST. LIB. XXI.

DE ÆDILITIO EDICTO, ET REDHIBITIONE, & Quanti minoris, Titul. I.

C. 4. 58.

Vltima

11 *Vltima partis explicatio.*

1 D implendos bonæ fidei contractus spectat Edictum Ædilium Curulium, de Redhibitione & Quanti minoris actione. 2 Ædiles † enim penes quos erat, non modo ludorum, ædium & viarum, sed etiã annonæ, *Cic. lib. 3. de leg.* & propter annonam contractuum cura, edictum proposuerunt: quod partim ad extirpandas fraudes, coercendasque venditorum fallacias pertinet, *l. 1. §. causa, 1. h. t.* partim liberum viarum cõmeatum tuetur, *l. hi enim, 40. cum ll. seq. hoc tit.* Ex quo Edicto ius postea dici agique cœptum est. Quod quidem ius pars appellatur iuris Prætorij: §. *Prætoris, Institut. de iur. nat. gent. & ciui.* quia non ex lege scripta, sed ex iurisdictione magistratus venit. 3 Eius † pluribus locis fit mentio, *l. pacis. 31. sup. de pact. Plaut. in Mostell. Cic. lib. 3. Offic. Gell. lib. 4. cap. 2.*

¶ Aiunt Ædiles: Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitijve cuique sit: quis fugitiuus errove sit, noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palàm rectè pronunciando. Quod si mancipium aduersus ea venisset, siue aduersus quod dictum promissumve fuerit cum veneret, fuisset: quod A eius præstari oportere dicetur, emptori, omnibusque ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus, vt id mancipium redhibeatur. Si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera, familiæ, procuratorisve eius factum erit, siue B quid ex eo post venditionem natum adquisitum fuerit: & si quid aliud in venditione ei accesserit, siue quid ex ea re fructus peruenerit ad emptorem, vt ea omnia restituat. Item, si quas accessiones ipse præstiterit, vt recipiat. Item si quod mancipium capitaC lem fraudem admiserit, mortis consciscendæ sibi causa quid fecerit, inve arenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius, si quis aduersus ea sciens Dolo D malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus, *l. 1. h. t.*

4 ¶ Deinde Ædiles aiunt: Qui iumenta vendunt, palàm rectè dicunto, quid in quocunque eorum morbi vitijque sit; vtiq; optimè ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradanE tur: Si quid ita factum non erit de ornamentis restituendis, iumentisve ornamentorum nomine redhibendis, in diebus sexaginta: morbi autem, vitijve causa inemptis faciendis, in sex mẽsibus, vel quo minoris cum venirent, fuerint, in anno iudicium dabi-

„ dabimus. Si iumenta paria simul venierint, & alterum in ea causa fuerit, vt redhiberi debeat, iudicium dabimus: quo vtrumque redhibeatur, *l. ædiles*, 38.

5 ¶ Postremò aiunt Ædiles: Ne quis canem, verrem, vel minorẽ aprum, lupum, vrsum, pantherã, leonem, aliudve quod noceret animal, siue soluta sint, siue alligata, vt contineri vinculis quominus damnum inferant, nõ possint, qua vulgò iter fiet, ita habuisse velit, vt cuiquam nocere damnumve dare possit, si aduersus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, solidi ducenti: si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonũ æquum iudici videbitur, condemnetur, cæterarum rerum quãrum damnum datum factumve sit, dupli: *l. hi enim*, 40. *cum ll. seqq.*

6 ¶ Huius edicti tria sunt capita, aut certè sunt numero tria Edicta, In primò agitur de seruis: vt si seruus morbo, vitiove, aut noxæ obnoxius, aut fugitiuus, vel erro, venditus sit, quod vitium clam emptorem venditor habuerit, redhibere liceat, *l.* 1. & 2. *hoc tit.* Bonæ enim fidei esset contrarium, si emptor cogeretur retinere rem vitio affectã, de quo si fuisset factus certior, nunquam emisset. De corporalibus vitijs loquuntur Ædiles: nam propter animi vitia nõ redhibetur seruus, vt si iracundus sit, aut vinarius, aut mendax, aut auarus. Nam hæc vsum seruí non impediunt, *l.* 4. *hoc titul.* Et sanè vitia animi, quæ multis simulationũ inuolucris plerumque conteguntur, præstare venditorem iniquissimum esset. Itaque hoc casu, cessante redhibitione, Ex empto, Quanti minoris erit agendum, *dict. l.* 1. *in fin.* Excipitur fugæ errorisq; vitium. Etsi enim hæc vitia animi sunt, tamen quia corpus quoque domino reddunt inutile, & subtrahunt, *l.* 1. *Cod. de ser fugit.* Edicto disertè comprehenduntur, *d. l.* 1. *§. fin. cum ll. seqq. l.* 4. *cum seqq. hoc tit.* Fugitiuus est, qui fugæ causa, & ea mente discedit, ne ad dominum redeat, *l. quid sit*, 17. *hoc tit.* Erronem sic definimus, qui nunquam fugit, sed frequenter sine causa vagatur, & temporib. in res nugatorias consumptis, serius domum redit, *d. l. quid sit*, *§. erronem*, 13.

7 ¶ Redhibere est, facere vt rursus habeat vẽditor, quod habuerat: & quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redhabitio, *l. redhibere*, 21. *hoc tit.* quod cum propriè fit, authore Festo, cùm redditur quod improbatum est, & qui dedit: idẽ rursus habere cogitur, quod ante habuit. Redhibitio igitur est venditionis resolutio, *l. Pomp.* 12. *§. præterea, de a[illegible] poss.* qua omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque emptio, neq; venditio intercessisset, *l. facta*, 60. *hoc tit.*

hoc tit. l. si hominem, 19. *de vsucap. Paul. l. 2. titul.* 17. Itaque & emptori restituere debet venditor pretium vnà cùm vsuris, & quod interest pretio non caruisse. *l. debet autem*, 27. *l. illud sciendum*, 29. *hoc titul.* & contrà huic emptor rem, cùm omnibus accessionib. & emolumẽtis, præstationeque damni, si quod culpa emptoris accidit redhibere cogitur. Nam si quid casu damni factum sit; emptori non nocet: vnde & extinctum corpus potest redhibere, *l. ædiles*, 38 *l. si hominem*, 47. *in fin. hoc t.* Illud quoq; sciendum est, si falsò affirmauit quid venditor, & equum non esse calcitrosum, cùm esset, ad hunc quoque casum redhibitionem pertinere, ex primo huius Edicti capite, quo tenetur, Qui aduersus dictum promissumve vendidit, *d. l.* 1. §. 1.

8 ¶ In secunda edicti parte agunt Ædiles de Iumentis redhibendis, vel ornamentorum detractorum causa in 60. diebus, vel ob vitium corporis intra semestre: quo spatio omnes Ædilitiæ actiones finiuntur, *l. sciendum*, 19. §. *fin. l. cum sex menses*. 55. *hoc tit.* nisi aliud sit actum, *l. quod si nolit*, 31. *l. si quid ita*, 20. *hoc tit.* Quod si redhibere nolit emptor, vtpote aliàs etiam empturus, actionem, quãto minoris res cùm veniret fuerit, illi pollicentur, *d. l. ædiles*, 38. *in prin.*

A Causa huius edicti eadem est, quæ & mancipiorum redhibendorum: & ferè eadem sunt in his rebus, quæ in mancipijs. Quicquid igitur illic diximus, huc erit transferendum: *dict. l. ædiles*, §. *causa*, quæ autem de iumentis hic edicuntur, in omni pecude B obtinent, *d. l. Ædiles*, §. *iumentorum*. & denique ex benigna interpretatione ad omnem rem tam soli, quam mobilem producta sunt: si fortè sint eiusmodi res, quas propter vitium habere emptas non expediat. Etsi enim in illis corporis animive vitium C intelligi aut distingui nequit: tamen cùm eadem ratio extet, meritò etiam idem in his ius obseruabitur, *l.* 1. *in princip. l. etiam in fundo*, 49. *hoc tit. l. si prædium, Cod. eodem*.

¶ Ex prioribus his Edicti partibus duæ oriuntur actiones: 9
altera Redhibitoria, qua agit emptor aduersus venditorem, in hoc, vt rem vitio affectam, aut non talem, qualem venditor esse affirmarit, recipiat restituto pretio. Quod si vitium necdum appareat, sed suspicio sit subesse, ad hoc agi potest, vt vel caueat de E vitio, vel redhiberi patiatur, *l. si vend.* 28. *d. l. quod si nolit*, 31. §. *qui mancipia*. 19. *hoc tit.* E contrario datur venditori in emptorem hæc actio, vt præter rem, fructus & accessiones restituat, *d. l. quod si nolit*, §. *restitu.* 17. & §. *vlt. l. proinde*, 33. *hoc t.* & quicquid

quid

quid facto emptoris vel suorum A
damni in re datum est, resarciat:
l. cum autem,23.in princ.d.l.adi-
les etiam,§.1.d.l.redhibere,§.1.d.
*l.quod si,§.manci.*10. quanquam
& Ex vendito his casib. agi pos-
sit. *d.l.cum autem, l. Iul. supr. de*
action. empt. Illud in vniuersum
sciendum est, redhibitoriæ locũ B
non esse, nisi tale sit vitium, quod
vsum rei impediat, *d.l.5. hoc tit.*
Altera actione quæ ex hoc Edi-
cto descendit, vocaturq; Quan-
ti minoris, petit emptor Non
rescindi contractum, sed sibi re-
stitui de pretio, quanti minoris
res valuit, cùm emeretur. C

10 ¶ Quorsum autem, inquies,
opus erat hac actione, cùm Eadẽ
Ex empto competat? *dict.l. Iu-*
lian. in princip. Respondeo, ad
Ædiles cùm cura contractuum
pertineat, non mirum esse, eos
ex Edictis suis speciales actiones
proponere, *l.3. supra nautæ,cau-* D
po stab. Deinde ab actione Emp-
ti hæc Quanti minoris, in non
paucis differt, vt nullo modo de-
beat v[illegible] superuacanea. Nam
illa Ciuilis, hęc Prætorij iuris est:
illa petit Quanto minoris res
empta ab [illegible]gento esset, qui etiam
admonitus [illegible]potuit pluris emere E
quam res reuera valebat: hæc
Quanto minoris fuerit, vnde &
Æstimatoria, vocatur actio, quia
rem ipsam æstimat: *l.si quid,18.*
l.iusti[illegible],44. hoc t. illa in Sim-
plum rei persecutoria, hęc ex cõ-
tumacia nonnunquam in Duplũ

condemnationem facit: *l. redhi-*
bitoria,45. illa Perpetua est, hæc
Annalis: *d. l. sciendum, §. fi. d. l.*
ædiles, 38. interdum etiam duo-
rum mensium, siue dierum se-
xaginta. *l. si vend. 28. d.l. ædiles.*

¶ Vltimò edicunt Ædiles: Ne 11
quis vllum quod possit animal,
solutum ligatumve, qua vulgo
iter sit, habeat, ita vt damnum
dare possit: *l. hi enim, 40. cum l.*
seq. hoc tit. §. fin. Institut. si qua-
dru. pau. fe. di. si aduersus ea fa-
ctum erit, & homo liber ex ea re
perierit, solidi 200. præstabun-
tur: si nocitum libero homini es-
se dicetur, quanti bonum æquũ-
que iudici esse videbitur, reus
extra ordinem, *Paul.lib.1.sē.1.5:*
condemnetur cæterarum rerum,
quantum damnũ datum factum-
ve sit, dupli. Et in id actione
in Factum ex hoc edicto agetur,
l.quæ vulgo, 24.hoc t. Huc etiam
pertinent edicta de Pauperie, *d.*
§.fin. Institut. si qua.pau. & de
ijs qui Deiecerunt, vel effude-
runt à Prætore proposita: de
quibus suo loco diximus.

De euictionibus, & duplæ stipulatione. Tit. II. C.8.45.46.

1 *Quid sit euictio.*
2 *Quomodo caueatur de eui-*
ctione.
3 *De stipulatione simpla.*
4 *De stipulatione dupla.*

Quoq;

5 *Quomodo committatur stipulatio.*
6 *Triplex de euictione actio.*
7 *Duo capita euictionis in actione simplæ.*
8 *De actione duplæ.*
9 *Actio ex stipulatu quando competat.*
10 *Contraria euictioni.*

1 Evictio † est rei nostræ, quam aduersarius legitimo titulo acquisierat, per iudicem recuperatio, *l. non tamen*, 24. *hoc t.* De

2 hac † euictione præstanda, quãuis ex natura contractus teneatur venditor, *l. non dubitatur*, 6. *Cod. de euictio. l. ex empto*, 11. *supr. de actio. empt.* etiamsi nihil super eã conuenerit, *d. l. 6.* quia Vacuã bonorum possessionem tradere, *l. 2. & passim. de act. empt.* & indemnem seruare emptorem debet. *Bald. l. si tibi*, 12. *num. 2. Cod. eod.* ac pretij acceptiones cuius sit dominus, *l. 1. verb. nummos fecerit accipientis, de rer. permut. l. si seruos*, 7. *de act. empt.* ad dominium contra rei, vel euictionẽ hoc nomine præstandam, ex ratione synallagmatis se deuincit, *l. Iulia*, 13. §. *offerri*, 7. *de act. empt. Paul. lib. 2. Sentent. tit. 7.* tamen plerumque per stipulationem, sine tamen satisdatione, *l. si dictum*, 56. *hoc tit.* caueri hoc nomine solebat, idque dupliciter, vel promissione Simplæ, vel Duplæ.

3 ¶ In stipulatione simplæ pro- A mittebat venditor, Si res emptori euicta esset simplum restituere, *l. euicta*, 16. *hoc t.* hoc est, simplum pretiũ, & ex natura actionis ex empto quod emptoris interesset, *l. si in vend.* 60. *l. euicta*, 70. *hoc tit.* Quæ stipulatio cum congrua sit naturæ venditionis B (ad hoc enim ex ipso contractu tenetur venditor, *d. l. ex empt. de actio. empt.*) semper inest effectu contractui, nisi aliud sit actum, *d. l. si in vend.*

¶ Duplæ stipulatio continet, vt re euicta venditor duplum, nõ quidem bonitatis rei, sed pretij C conuenti, *l. si fundos*, 53. *l. cum fundus*, 48. *hoc tit.* præstet, *l. vendicantem*, 17. *hoc tit.* Duplum venditor inuitus repromittere cogitur, duntaxat in mancipiorum venditione, ex consuetudine & Edicto Ædilium: *l. quod si nolit*, 31. §. *quia assidua*, 18. *su-* D *pra tit. 1. vide Paul. lib. 2. tit. 17. & ibi Cuiac.* (scilicet à pretio soluto, *Paul. d. t. 17.*) & cum res aliqua non contemptibilis venit: *l. emptori*, 37. *l. 1. hs.* 4

¶ Committuntur hæ stipulationes, cùm aut res euincenti iudicio restituta est, aut æstimatio- E nem præstare coactus emptor, aut possessor ab emptore conuẽtus absolutus est, *l. euictu*, 16. §. 1. *l. si seruus*, 31. *l. si mancipium*, 34. §. 1. *hoc tit.* in quo necesse est, vt mature, *vide distinctionem Bart. l. qui concubinam*, 29. §. *si hæres, de legat. 3. & in Auth. &* 5

con-

consequenter. C. de sentent. & interl. Mynsing. obser. 24. cent. 3. Maran. in spec. aur. venditori denũtietur dictatum esse iudicium, *vide Can. in c. fin. de emp.* cuiusmodi illud sit: alioqui non habet regressum aduersus eum emptor, *l. si rem quam, 29. §. 2. l. emptori, 37. l. si fund. 53 l. si ideo,* B *55. l. Herennium, 63. hoc titul. l. emptor fundi, 8. Co. eod. c. vlt. vbi Dd. de empt. & vend.* nisi notorie iniusta venditoris causa fuerit: sic vt frustranea futura sit denuntiatio: *l. empt. 8. vbi Bald. num. 4. C. eod. Crauet. in consil. 83. num. 6. consil. 179. num. 6.* neque C enim illa momentum affert, si vel non necessaria, vt quoties vel nulla debetur euictio, *Cran. cons. 211. n. 4.* vel nulla superest contra euictionem defensio.

6 ¶ His autem obseruatis, si euictio sequatur (nam secus si obtineat emptor, *l. si status, 18. vbi* D *Bald. Cod. eod.*) aduersus venditorem triplex datur de euictione actio: vel Ex empto, vel Ex stipulatione simplæ, vel Ex stipulatione duplæ, si hæc interuenit, *l. hoc iure. 27. hoc titul.* Etsi autem liberum est actori, quam velit actionem proponere: *l.* E *sed etsi, 28. hoc titul.* tamen aliquid inter eas interest. Actio

7 † Ex empto, vel Ex stipulatione simplæ (quæ naturalis est, & propria de euictione actio) duo habet capita: *l. ex empto. 11. §. fin. l. Titius, 43. in fi. de actio. A empt. l. si in vend. 60. l. euicta, 70. l. si plus, 74. hoc tit. vide Molin. in tract. de eo quod inter.* quorum primo continetur & petitur Totale interesse, hoc est, æstimatio rei, siue pretium, quo res æstimata est, *Dd. in l. 1. de actio. empt. d. l. si in vend. d. l. euicta, d. l. si plus.* Itaque merito in hoc capite refertur æstimatio ad tempus quo res empta est. *l. 1. l. bonitatis, 13. hoc titul.* Altero petitur interesse particulare, id est, quanti interest rem euictam non esse: *d. l. si in vend.* quod recipit augmentum & diminutionem, prout quandoque plus minusue interfuit: *d. l. Titius, de act. empt. l. vend. hominis, 8. l. sed si quid, 15. l. euicta, 16. in princ. & §. fi. d. l. si in vend.* & horum capitum distinctio ad multarum legum quæ pugnare videntur, intelligentiam diligenter retinenda est. *vide Molin. in tract. de eo quod interest.*

¶ Actio Duplæ non recipit 8 augmentum aut diminutionem: quippe in illa non consideratur interesse neque Totale, nec Particulare, sed vtriusque loco Duplicatum pretium ex stipulatione exigitur. *l. ex mile, 64. §. si totus, hoc tit. l. cum & fortè, 44. de actio. empt. facit. l. fin. de prætor. stipul. §. fin. Instit. de verb. obligat. vide de hac materia Molin. in tract. de eo quod inter. Cuiac. lib. obseru. 5. cap. 23. & in l. eum, qui ædes, de vsucap.*

¶ Actio ex stipulatu demum 9 compe-

competit, cum res euincitur aut A tota, aut pro parte, quę totius nomen retineat, *l.* 1. *l. naue,* 36. *hoc tit.* & cum specie vendicationis euincitur: *l. stipulatio,* 38. §. *si quis facto,* 2. *de verb. oblig. Cuiac. obseru. lib.* 5. *c* 23. cæterum si alia pars euicta sit, *l. naue,* 36. *l. si dictum,* 56. §. *in stipulatione,* 2. *h. tit.* B aut alia actione quam vendicationis actum, *Cuiac. prealleg. loc.* actio Ex empto solum superest: *l. eum qui ædes. vbi Cuiac de vsucap. l. vend. l. si prægnans, hoc tit.* vt & tum quoties res non quidē euincitur, aliquid tamen emptori abest contra fidem emptionis, C *l. si tibi,* 22. *vbi Bald. n.* 2. *C. eod.* aut ante euictionem constat rem alienam esse, aut dolum venditorem fecisse. *Bald. l. libera, n.* 4.
10 *C. de fideiuss.* Cōtraria † euictioni sunt, Si sciens emptor rem alienam emerit. *l. si fund. Co. eod c.* 1. *de inuest. de re alien. fac.* nisi D pacto euictionis expresso sibi prospexerit, *d. l. si fund. d. cap.* 1. *Crauet. cons.* 64. *in contractu, n.* 5. Si spontè cùm agente pepigit, transegit, compromisit, *l. si dictū,* 56. §. 1. *l. Herennius,* 63. *hoc tit. Lanfr. c. quoniam, verb. recusationes, num.* 4. *de probat.* Si iustis E defensionibus, *l. si rem,* 29. §. 1. *gl. l. sed et si,* 18. *hoc tit. l. quod quis,* 203. *de reg. iur.* & appellationib. non sit vsus, *Bald. l. emptor, C. eo. l. si cum vend.* 66. *hoc tit.* Si per iniuriam res ei auferatur, *l. si per imprudentiam,* 51. *hoc tit. Mynsing. obseru.* 54. 56. *cent.* 1. aut ex facto culpave sua, *l. hoc iure,* 27. vel negligentia: *l. si ideo,* 55. *l. si cum vend.* 66. *hoc t.* Si præscriptio à tempore venditionis cucurrit: *l. qui alien.* 54. *hoc titul.* Si non aliquo tempore litis denontiatum sit venditori, vel prope ipsam denuntietur condemnationem, *l. si rem,* 29. *in fin. hoc t.* & docere queat venditor, si sibi denuntiatum opportunè fuisset, se modum defendendi fuisse habiturum: *Crau. cons.* 83 *n.* 6. *cons.* 179. *n.* 6. Si non contra formam conuentionis, *Crauet. cons.* 211 *n.* 1. aut si ex natura sua. *gloss. Bart. & Dd. l. si familia, C. fam. ercisc: Alex. cons.* 21. *lib.* 1. *Aret. cons.* 3. *Dec. cons.* 411 *nu.* 3. 4. *Crau. cons.* 24. *nobil. n.* 1. vel facto authorum ipsius emptoris, res euincatur. *Bart. l. qui Romæ,* §. *duo fratres, q.* 1. *de verb. oblig. Crauet. d. cons.* 24. *num.* 1.

De exceptione rei venditæ & traditæ, Tit. III.

1 *Quibus, contra quos detur hæc exceptio.*
2 *Quem de euictione tenet actio, &c.*
3 *Hæres eodem iure vtitur quo defunctus.*

ACcidit † interdum, vt non tertius aliquis, sed ipse venditor, aut eius succesſor Euictionem intentet. Cùm autem is cuiusque

eiusque hæres teneantur de euictione, sicuti dictum est: meritò, si euincere rem venditam velint, obstabit exceptio rei venditæ & traditæ.

1 ¶ Quem enim de euictione tenet Actio, eundem multò magis agentem repellit exceptio: *d. l. vendicantem,* 17. *vbi glo. supr. tit.* 1 *l. exceptione,* 11. *Co. de euict. Dd. in l. cum à matre, Cod. de rei vend.* quæ est litis finitæ, *l.* 6. *C. de fid. inst. & iure, hast. lib.* 10. *Franc. c.* 1. *fall.* 29. *de lit. contest. in* 6. *Socin. c.* 1. *quæst.* 7. *excep.* 26 *eod. tit. Blanc. de compro. quæst.* 4. Itaque si fundum alienum vendideris, & tuum postea factum petas, exceptione repelleris, *l.* 1 *hoc tit.* Idemque iuris est in omnib. successoribus ab vtraque parte: vnde & venditoris hæredi aut successori cuicunque exceptio obstabit, & secundus emptor eandem exceptionem habebit, *l. fin. isto tit.*

¶ Nam hæredes successoresq; eadem omnino sunt conditione, qua personæ principales, *l. siue possessio,* 14. *l. cum successores,* 23. *C. de euictio.* Quare si domum filij mater vendiderit, ac tradiderit, vendicante postea filio, qui ei succedit, obstabit hæc rei venditæ & traditæ exceptio: *d. l. cùm à matre, C. de rei vend.* scilic. pro ea hæreditaria portione, qua hæres existit, *d. l. cùm à matre, gloss. in l. fi. §. in computatione, ad verb. computantur, C. de iur. deliber.* 3

DIGEST. LIB. XXII.

DE VSVRIS, ET FRVCTIBVS, ET CAVSIS; & omnibus accessionibus & mora.

Tit. I. C. 4. 32.

1 *Quid significet vsura.*
2 *Vsuram largè sumptam pro omni accessione capi, & quatenus accessione debeatur.*
3 *Mora quomodo fiat.*
4 *Vsura strictè accepta quid sit.*
5 *Species vsuræ.*
6 *Vsura lucratoria quare illicita & turpes.*
7 *Vsura cõpensatoria permissa.*
8 *Ratio quare vsura quadantenus tollerentur.*
8 *Punitoria vsura licita.*
10 *Taxatio vsurarum.*
11 *Vsura Saxonica.*
12 *Vsura centesima.*
13 *Differentia inter vsuram & interesse.*
14 *Differentia enter vsuram & reditus.*

1 Ideamus † nunc de Vsuris & Fructibus, alijsq; quæ accedere implemento contractus so.e.. Vsura nihil aliud Latinis propriè significat, quàm vsum: vt cùm vsuram vitæ Cicero dicit, & Plautus vsuram corporis, vxoremque vsurariam, quæ sui corporis vsum præbet. Pòst accipi cœpit pro Vsus pretio vel mercede vsuræ, secũdùm Festũ. In hac significatione rursus bifariam capitur. Interdum pro omni rei debitæ accessione & augmento, ex quacunque causa, vt pro fructibus. *l. Iulianus, 13. §. ex vendito. de actionib. empt. l. curabit, 5. l. fructus, 13. C. eod. ti. l. 2. Cod. de vsuris, l. cum post, 69. §. vsuras, & § in domum. de iur. doti. l. qui solidum, 78. §. etiam, de leg. 2. l. mora, 32. hoc tit. cap. salubriter. extra eod.* &c.

2 ¶ Quæ quidem accessiones quanto & ex quo tempore præstandæ sint, eleganter exponit I.C. *in l. videamus, 38. hoc tit.* Cuius in summa hæc est sententia: In bonæ fidei iudicia, quæque his sunt similia, *tot. tit. C. de vsur. & fruct. leg. l. cum seruus, 39. §. fructus, de legat. 1. l. Titia, 87. §. vsuras, de legat. 2. l. si hæres, 5. vbi Dd. de eo. quod cert. loc.* fructus & omnem accessionem à tempore moræ venire: *l. mora, 32. §. 1. l. 3. in princ. hoc titul.* in his & vsuras locum fructuum obtinere: *l. vsur. 34. hoc titul.*

3 ¶ Moram autem fieri non Ex re, hoc est, eius rei quæ debetur dilata solutione, sed Ex persona: si videlicet interpellatus debitor, cùm exigi posset, *l. si pupillus, 127. de ver. oblig.* opportuno loco & tempore nõ soluat, *d. l. mora in princ.* In stricti verò iuris actionibus à tempore litis contestatæ, duntaxat accessiones omnes deberi, *l. 3. §. in his quoque, l. lite, 15. hoc tit. l. cum fundus, 31. in princ. si cert. peta.* si quis tamen quod suum est, petat sibi restitui, huic indistinctè omnem causam restituendam esse, *d. l. videamus. 38. h. t. l. certum, 22. C. de rei vend.*

4 ¶ Crebrius & propriè vsura capitur pro eo quod accedit sorti in mutuo: vt toto hoc titulo: *l. si tibi decem, 18. in prin. de pact. l. rogasti, 11. §. si tibi, de reb. creditis*, quod sic definitur: Vt sit lucrum, supra sortem ex mutuo exactum. Huius † tres 5 sunt species: Lucratoria, Compensatoria & Punitoria. *vide Molin. in tract. vsurar.* Lucratoria est, quæ ex mero mutuationis officio contra naturam contractus lucrum facit. Compensatoria, quæ præstatur, vt compenset iustum interesse, quod habet creditor, eo quod pecunia caret.

caret. Punitoria est, quæ non propter lucrum petentium, sed propter moram non soluentium, pro pœna, aut à lege, aut ab homine infligitur, *l. cum quidam*, 17. §. *si pupillo, h.t.*

6 ¶ Prioris generis vsuræ suo genere improbæ illicitæq; sunt: *l. improbum*, C. *ex quibus caus. infam. vide Plutar. in lib. de non fœnerando.* primum, quia prohibitæ præcepto diuino, quo Deus voluntatem suam & odium aduersus has exactiones declarauit, *Leuit.* 25. *Exod.* 23. *Psal.* 15. *Ezech.* 18. *Luca* 6. Secundò, quoniam est contra officium, pro eo quod gratis erat præstandum, exigere mercedem, *l. fin. de cond. ob turp. caus.* Tertiò, quia fœnus non est legitimus modus, Iure gentium aut Ciuili approbatus acquirendi dominij, sed planè improbatum consensione omnium populorum artificium: *l. improbum*, 20. C. *ex quibus caus. infam. irrog.* sicuti & lenocinium: *in Authen. de lenonibus Nouell.* 4. quia est lucrum de alieno sine iusta causa factum. Quartò, quoniam pugnat cum natura mutui, quod debet esse gratuitum, & paria paribus reddere, *d. l. si tibi, d. l. rogasti.* Quintò, nam vsuræ aduersantur naturæ promiscui vsus nummi, qui inuentus est ad subleuandas permutationum difficultates, *l. 1. de contra empt.* non vt fructum faciat, aut mercede locetur. *Arist.*

A *Pol. lib.* 1. Vltimò, quia quærendum non est lucrum ex ea re, cuius damnum aut periculum ad nos non spectat, *l. si vnus*, 67. §. 1. *l. si igitur*, 55. *supr. pro socio.* Pecuniæ autem creditæ periculum pertinet ad debitorem, *l. incendium*, C. *si cert. petat. & In-* B *stit. quibus mod. re contrah. obligat.* Huic igitur, vt domino debet adferre fructum, non creditori: quem velut ignauum fucum alieno periculo & labore parto deuorare est iniustissimum.

7 ¶ Vsuram compensatoriam interdictam in vniuersum, aut turC pem esse dici non potest: quia nō est lucrum suprà sortem exactum propter officium mutationis, sed pretium vel æstimatio vsus sortis consumptę cum damno creditoris. Neque verò officio contrarium est, sic alium iuuare, vt te serues indemnem, D *l. sed si quis ex signatoribus quemadmod. testam. aperian. l. sancimus*, 25. C. *de admin. tutor.* Ita-

que † si quæstum certum facere 8
potuisti pecunia quam mutuo das, aut ea propter damnum incurris, non est iniquum eius raE tionem haberi: cùm nemo alteri suo cùm detrimento benignè facere cogatur, *l. 1. de opere*, §. *iidem aiunt, cùm seqq. de aq. pluu. arc. vide glo. Sax. lib. 1. art.* 54. Ne ipse quidē Apostolus 2. *Cor.* 8. 13. vult sic nos aliis commodare vt nobis sit afflictio. Atque hæc quidem causa potissimum

vsuras sustinet. Nam quia vnusquisque intelligitur sua pecunia, aut in emptiones agrorum vel redituum permissorum, aut in negotiationem collocata lucrum facere posse: *l. tutor*, 7. §. *si post. de admin. tut.* eo factum est, vt vel otiosam pecuniam ad aliquē mediocrem ac tolerabilem modum fœnerato dare, etiam Christianorum Imperatorum constitutionibus sit permissum, *l. qui semisses*, 13. §. *quæ sic, h. t. l. si fundus legatus*. 44. *de l.* 3. *l. præsidiis*, 34. *sup. si cer. pet. l. eos*, 26. *C. de vsur.* Quod quidem ius partim necessitas expressit, vt istis auarissimis temporibus & in hac naturæ deprauatione inueniantur qui illecti lucello egētibus mutuò dent: partim suasit vtilitas negotiationum, quas sine argentariarum mensarum vsu consistere non posse, res ipsa docet, *l. quod priuilegium*, 8. *supr. depositi*. Sed ne hac licentia in immensum propagetur effrænata habendi cupiditas, & vsurarum tabes Rerumpublic. ac ciuium, præsertim egenorum, facultates ad viuum depascat: certus modus legibus definitus est, intra quem fœnerari duntaxat liceret, *d. l. eos*, §. 1. *C. eod.* Neque tamen minus, cùm lex Ciuilis non approbet, sed propter communem necessitatē permittat quadantenus vsuras qui fœnebrem exercent, & quæstum hunc solum norunt, in re turpi

A & odiosa versantur: quos meritò Cato *lib.* 1. *de re rustica.* homicidis comparat, & pœna quadrupli atque etiam existimationis, *l. improbum*, 20. *Cod. ex quib. caus. infam.* mulctandos iudicauit antiquitas. Itaque vero verius est, toto suo genere has

B vsuras, improbas turpesque esse, nisi de indubitato & propinquo creditoris damno, vel lucro propter mutuationem cessante appareat. Quod quidē quo minus cōpensetur nulla ratio prohibet, *l. vni. C. de sent. quæ pro eo quod inter, l. 2. in fi. ff. de eo quod cer. loc.*

C ¶ Multò autem minus punitoriæ vsuræ improbari possunt. Duæ enim causæ has sustinent, à parte creditoris præsumptum damnum (interesse vulgò nominant) quod facit, quia sua die pecunia non soluitur: à parte debitoris Mora, quæ cum delictū,

D *l. dolus*. 44. *vbi gl. fin. supr. mand.* sit, merito punitur. Itaque vel creditor in eum casum sibi pœnali aut vsurarum stipulatione licitè prospicit, *vide l. stipulatio*, §. *alteri. de verbor. oblig.* §. *omnis, Institut. de verb. oblig.* §. *alteri, de inutil. stipul. & ibi Dd.* quæ

E succedit loco eius quod Interest: *l. fi. infr. de prætoris stip.* vel ipsa lex succurrit, quæ à tempore moræ legitimas, hoc est, semisses vsuras iubet præstari, *d. l. eos*, 26. *C. eod.* iuxta cuiusque contractus naturam. Ex quo Paulus inquit: Vsuras non propter lucrum

erum

crum potentium, sed propter moram non soluentium, infligi, *l. cum quidam*, 17. §. *si pupillo, h. t.* Et hæc in genere de vsuris dicta sint: in quo id præcipuè aduertendum est, leges admittere quadantenus vsuras, quia præsumunt tanti creditoris interesse, quòd pecunia careat: nam si mutuò nõ dedisset, aut constitùto tempore pecunia reddiat fuisset, aliter ea lucrari potuisset. Itaque cùm in certis coniectura locum non habeat, *l. continuus*, 137. §. *cum ita, de verb. oblig.* quotiescunque creditoris nihil interest, sciat toties se contra officium facere, & abuti indulgentia legum, si ex officio mutuationis, vel ante vel post etiam moram, lucrum aucupetur.

10 ¶ Cuiusmodi autem legum sit taxatio & moderatio circa vsuras, tempus est, vt paucis exponamus. Varietas hac in re apud Veteres fuit mirifica pro varietate temporum & rerum necessitate. Nam & centesimis fœnerari potuisse nõ incertis vestigiis deprehenditur, *l. si pro mutua. C. si cer. pet. l. lecta. ff. eod. Cuiac. ad Paul. lib. 2. tit.* 14. Verùm Iustin. *l. in eos, C. de vsur.* rem ad æquissimam proportionem tandem reduxit: permisitque nobilioribus & illustribus personis duntaxat trientales vsuras exercere, id est, tertiam centesimæ, quæ quolibet mense trecentesimam partem sortis repræsentat; eamque per-

A centum mensibus æquat, pariens annua quatuor in centũ, vt nunc ratione subducimus. Cùm enim his negotiationes sint interdictæ, *l. nobiliores, C. de commer. & mer.* multò magis fœnus prohiberi par erat: quod vtinam sic moribus vsurparetur. Mercatoribus
B autem, qui alioqui quæstum pecuniæ facere solent, neque vsu fœnoris & argentariarum mensarum carere possunt, duplicatæ conceduntur, videlicet bessales: quæ sunt duæ trientales centesimæ partes, centesimam quinquagesimam portionem sortis singu-
C lis mensibus efficientes, & centum quinquaginta mensibus siue duodecim annis & semestri, æquantes sortem: ac quolibet anno octo in centum producunt. Cæteris hominibus semissem, hoc est, dimidiam tantummodo centesimæ vsurarum nomine sti-
D pulari permissum est, puta ducentesimam partem sortis in singulos menses: quæ vsuræ quolibet anno sex in centum reddunt, æquantq; sortem annis x. & vj. & octo mensibus.

¶ His ferè æquatæ sunt vsitatæ harum regionum vsuræ & re- 11
E ditus: quanquam existant paulò leuiores. Solent enim annuatim nomine vsurarum aut redituum pendi quinque in centum, quæ, quincunces sunt vsuræ, & sorti æquantur annis viginti: quibus licite omnes vtuntur, cùm leues sint, & interusurium siue iustum

interesse, quod quis probabiliter habet, non excedant. Dubium enim non est, quin tantundem lucri exemptione redituum vel agrorum quis consequi facillimè possit.

12 ¶ Centesimæ autem vsuræ, quæ quolibet mense centesimam sortis, anno duodecim in centum reddunt, non nisi in traiectitijs contractibus, de quibus in titulo sequente agitur, sunt permissæ. Neque enim iniuria habentur pro grauissimis, quòd octo annis ac quatuor mensibus sortem æquant.

13 ¶ Sciendum autem est, interesse inter Vsuram & id quod Interest: illa simpliciter lucrum est, & proinde non aliter, quàm ex stipulatione debetur, sine respectu eius quod Interest: hoc lucrum cessans, aut damnũ emergens propter moram debitoris, & vt inquit I. C. quantum mihi abest, quantumque lucrari potui, *l. si commissa, 13. rem ratam hab.* Itaque non opus est stipulatione, sed debetur ex æquitate officio iudicis: *l. centum Capuæ de eo quod cert. loc. l. 4. C. deposi-ti.* quia iniquum foret, moram debitoris damno esse creditori.

14 ¶ Longius distant Emptiones redituum ab vsuris. Nam vsura soluitur supra sortem, & vnà cùm sorte reddenda est. At in venditione reditus neq; sors redditur. Est enim vera venditio, & pretium transit perpetuò in venditorem, vt emptor illud repetere nequeat: neque quid supra sortem soluitur, sed aliud pro sorte, nempe reditus, qui est merx in hoc contractu. Hos igitur reditus emere aut vendere, nihil prohibet, *c. 1. & 2. de empt. & vend.* etiam cum pacto de retrouendendo, dummodo moderatio legum seruetur. Nam. † 15 sciendum est, interdum etiam emptiones esse vsurarias & damnatas, vt cum terminos moderationis & æqualitatis nimis excedunt: puta, si quis centum aureis, viginti aureos ãnui reditus emat: aut cum propter temporis solutioni præstituti dilationem attestationemve, vel enormiter intenduntur, vel minuuntur pretia, *c. in ciuitate & c. fi. de vsu. c. ad nostram, de empt. & vend. Bald. in Rub. C. eod. Hostien. extrà eo.* Et hæc de vsuris.

16 ¶ Quoniam autẽ de fructibus & causa simul in hoc titul. tractatur, paucis & hæc definiamus. FRVCTVS cùm à ferendo, authore Varrone, dictus sit omne id quod fertur, dummodo renasciturum propriè significat: *l. fructus, 7. §. si vir. 10 solut. mat.* sic fructus arborum sunt poma, fundi fruges, &c. *l. 1. de glan. leg. l. item, de vsufrctu.* ἐν πλάτει tamen nomine fructus quælibet rei fruitio & vtilitas venit, *l. fructus, 72. de reg. iur. l. si quis, 24. l. agri, 18. l. arboribus, 12. de vsuf. l. vsura, 34. l. prædiorum,*

26. *h. t. vide quæ de hac materia* A *satis copiosè dixi in §. si quis à non domino. Inst. de rer. diuis.* Fructus autem sunt, aut Naturales qui sine hominis facto ex ipso rei corpore natura producuntur, vt fœnum, pomum: *l. 45. in fin. h. t. l. si nauis, 26. vers. nam etsi, de rei vend.* aut Industriales, qui B industriam & factum hominis requirunt, vt fruges: *d. l. fructus, l. qui scit, 25. §. in alieno, h. t.* aut Ciuiles, qui non ex ipso corpore nascuntur, sed ratione rei percipiuntur Iure ciuili, ac proinde propriè fructus non sunt, sed eorum loco habentur, vt vsu- C ra, pensio, &c. *d. l. si nauis, l. vsura pecuniæ, 12. de verb. sig. l. vsura, 34. h. t.* Causa capitur pro omni accessione, quæ causatur & proficiscitur vel ex ipsa re, vel eius Vsu, & generaliter quicquid actor habiturus esset, si tépore debito res soluta fuisset, D hoc verbo comprenenditur, *l. restituere, 35. de verb. sign. l. Iulianus. 17. §. 1. l. præterea, 20. d. l. si nauis, de rei vend. d. l. cum fundus, si cert. pet. l. videamus, 38. §. si actionem, h. t. vide Fel. in c. inter dilectos, n. 2. de fid. instr.*

De Nautico Fœnore. Tit. II. C. 33.

1 *Quare ex nudo pacto vsuræ non debeantur.*

2 *De pecunia traiectitia.*

3 *Quare vsura ex pacto in traiectitia debeatur quamuis grauissima.*

VSuræ cùm sint odiosæ, non nisi ex solemnibus stipulationibus debentur, *l. 3. C. de vsu.* Itaque † nudo pacto frustrà de 1 ijs conuenit: *l. Titius, sup. de præscr. verb.* eo magis, quòd actionem hoc casu pactum producere nequeat, cum in vsurarũ conuentione nullum sit *συνάλλαγμα*, quod obligationem nullam ac Ciuilem efficere possit, *d. l. si tibi in prin. de pact.* In quibusdam tamen contractibus etiam ex sola conuentione vsuræ debentur, quemadmodum per stipulationem: *l. in quibusdam, hoc titul.* vt in Pecunia traiectitia: Traiectitia autem † dicitur, quæ trans 2 mare periculo creditoris vehitur, *l. 1 h. t.* Quæ † quidem periculi 3 susceptio facit, vt creditor pacisci possit vsuras sortis, si ea salua peruenerit, non modò legitimas sed etiam centesimas, *l. 7. l. fin. C. eod. tit. d. l. eos, §. in traiectitiis, C. de vsur.* atq; adeò infinitas, *Paul. lib. 2. tit. 14. vide Cuiac. obs lib. 3. c. 35.* Quæ vsura vocatur Fœnus nauticum: quia ratione nauigationis & periculorum maris E permittitur. Vnde etiam ex nudo pacto debetur, cùm habeat in se *συνάλλαγμα*. Non enim pro nudo mutuationis officio vsura creditori permittitur, sed propterea quod periculum in se sortis suscipit: ita vt nane submersa,

amissaque pecunia, nihil omnino debemur: Qua etiam ratione fit, vt hoc casu centesimæ vsuræ sint permissæ; quia, vt inquit I. C. sunt pretium periculi. *l. periculi, h. t.* quod contra naturam mutui creditor suscipit: §. *item is cui, Instit. quibus mod. re contrah. oblig.*

De Probationibus & præsumptionib. Tit. III. C. 4. 19.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Vnde dicta: & quid sit probatio.*
3 *Propria.*
4 *Diuisio & species.*
5 *Causa efficiens & à quo imponantur.*
6 *Quis probare debeat, aut non debeat.*
7 *Materia: quæ probanda sint, vel non sint.*
8 *Forma probandi.*
9 *Circumstantia, quando, quo loco probatio facienda sit.*
10 *Finis & effectus.*
11 *Affinia.*
12 *Interpretatio.*
13 *Contraria, & exceptiones, quæ probationi obiici possint.*
14 *De præsumptione: quid sit, & quotuplex præsumptio.*
15 *Causa, & effectus præsumptionum: affinia, & contraria.*

A Restat, † vt vltimo loco videamus de contractuum Probationibus. parum est enim scire quomodo contrahatur, nisi & illud constet, quemadmodum res, vt est gesta, probari possit. Nam quæ probari ostendique nequeunt, ea pro non gestis, ne- B que existentibus habentur, *l. in lege 77. de contrah. empt. l. 17. in fin. de in diem, ad l. 30. de test. tut. l. 10. de reb. dub.* 1

¶ Probare, duplicem significationem habet apud Latinos. 2 Respectu nostri probamus ea quæ nobis placent, vel accepta C habemus: quo modo probatum vel approbatum opus dicitur, quod ædificatum est ex sententia locatoris, eoque approbante. Cic. Probatio futura tua est, qui locas. Respectu aliorum probare significat fidem alicui aliqua de re facere: quomodo Cicero di- D cit, probare causam, valetudinē, fidem, crimen, & similia. Hoc in significatu hic accipitur: probare enim in hoc tractatu, Est probam causam facere seu approbare iudici, *l. quingenta, 11. hoc tit. l. 3. de test.* vel de ea plenam fidē in iudicio facere. Dico Plenam: E quia in iure nostro, probationis appellatio tantum de perfecta plenaque accipitur, *gl. in cle. constitutionem, per illum tex. de elect. Bald. in l. peremptorias, C. sent. res. non poss.* Probatio, vt vult Azo, *in Rub. C. eod.* est rei dubiæ per argumenta ostensio. Hanc Azonis defi-

definitionem alij probant, *gloſſ. Bart. idem.* alij & quidem plerique improbant, *Bald. ibid. Panorm.Hoſt.& Cano. ex.eo.in Rub.* cùm quia non tantùm argumentis ſed etiam teſtibus fit fides: *inf.tit.1.*tum quod non modò rei dubiæ, ſed etiam claræ oſtenſio, ſit probatio, *l.ſi irruptione,* 8. §.1. *ſi.regund.Bald.in l.contra,*4.*n.*7. *C.ad l.Aquil.* Sed his reſponderi poteſt argumentorum appellatione ἐν πλάτει teſtes & inſtrumenta contineri. *Bart. in Rub. C.eod.* Nam ſi argumentum eſt ratio, rei dubiæ faciens fidem, vt vult Cicero: certè teſtimonium & inſtrumentum, quæ fidem rei dubiæ per rationem & iuſtam ſcientiæ cauſam aſtruunt, pro argumentis ſaltem minus artificialib. haberi debent. Quod autem ad rei certæ demonſtrationem attinet, non eſſe hanc propriè probationem, ſed potius probationis excluſionem notum eſt, ſicuti dicitur, Notoria non indigere probatione, *c.euidentia,* 9. *de accuſ. vide Salic. & Bald. in l.ea quidem,* 7. *Cod. de accuſ.* Et cùm ipſe Cicero in definitione argumenti eius materiam ponat in Re dubia: certè nulla cauſa eſt, cur non & probationes ad res duas referamus. Poteſt & hoc modo probatio definiri, vt ſit actus iudicialis & ſolennis, quo per inſtrumenta aut teſtes, aut idonea argumenta de re controuerſa iudici ſit fides.

A ¶ Propria probationis ſunt, 3 vt ſit Conformis libello, *Hoſt. in Rub.eod.nu.* 5. *per ea ſignificauerunt,cap. de teſtib. extra de teſtibus,cap.licet,* §. *idem.de probat.c. cum contingit, de off. deleg. l. ad probationem,*22. *vbi Dd.Cod.eod.* Concludens, *l. ad probationem,*

B 22.*C.eod. c.cum contingat, de off. deleg.* hoc eſt, quæ neceſſario id quod intendit inferat, non Impertinēs,*l.matrem,* 17.*vbi Bald. C.eod.l.penultim. in fin.hoc titul.* (dicitur autem Impertinens, quę nec per ſe,nec vnà cum alijs adminiculis ad cauſæ fidem facit,

C *Bald.in l.ad probationem,*21. *C.eod.*) non Dubia,*cap.in præſentia, vbi Cano.de probat.l. neque natales,*10. *Cod.eod. l.non hoc,* 4. *C.vnde legit.*neque Incerta.*Bald. in l.penult.C.de ſent.quæ ſine cert. quant.& in l.1.Cod. de furt. Cor. conſil.*254.*præſenti par.*4.nec Su-

D perflua, *Schurff. conſil.*1. *cent.* 1. *per l.ad probationem, C.eod.* Probationes autem ſua natura ſunt Arbitrariæ:*Caſtr.in l.admonendi, num.* 93. *de iureiuran.* hoc eſt, pendent ab arbitrio iudicis, qui quantum illis fidei ſit tribuendū, poteſt arbitrari, *l.* 3. §. *tu magis*

E *ſcire, de teſtibus, Caſt. in l.admonend. n.*34. *de iureiurand.* quod tamen arbitriū ad legum diſpoſitionem & commune boni viri iudicium, *l.in perſonam,*22. §.*generaliter, de reg.iur. l.*1. *de legat.* 2.conformatum eſſe debet. *Bald. in l.certi,C.de iud.& in l.fin.Cod. de*

de pœn. iud. qui mal. iud. nec enim licet iudici, verbi gratia, duorum aut plurium testium, omni exceptione maiorum, dictis fidem non adhibere, *l. vbi,* 12. *de testib.* sed iudicium eius congruere debet cum regula: In ore duorum aut trium stabit omne verbum. *cap.* 4. *extr. de testibus.*

4 ¶ Quod ad diuisionem attinet, omnium calculum meruit, teste Quintiliano, diuisio probationis ab Aristotele facta, qui eam distribuit in Artificialem, quæ ex ipsa causa, argumentis & iudicijs trahitur, *de quibus Aristoteles & Cicer. in Topic.* & Inartificialem, quæ extra causam accipitur à Testibus, Tabulis, Confessione, Iuramento: Dd. *in l. admonendi. de iureiur. l. in bonæ fidei, C de reb. cred.* nostri, qui effectum tantùm probationis, & vim quam in iudicijs habet, considerant, hinc alienam diuisionem sumpserunt: partiunturque probationem omnem, in Plenam & Semiplenam. Plenam illam esse volunt, quæ plenam fidem iudici de re aliqua facit, cuius species effingunt plures, puta Duos testes, Instrumenta publica (nam testes & instrumenta probationes indubitatæ appellãtur, *l. emancipationes,* 11. *C. de fide instru.*) & etiam interdum Priuata, Confessionem, Iuris præsumptionem, Demonstrationem ocularem, Iuramenta, & consimi-

A lia quædam. *Spec. tit. de probat. §. videndum. Bald. & Hipp. latè in Rub. C. de probat.* Horum tamen pleraq; magis à probationis onere releuant, quàm probant: vt iusiurandum, præsumptio, confessio: *l. cum qui, de iureiurand. l. siue,* 16. *C. de prob.* quæ autem B eiusmodi sunt, probationes dici propriè nõ possunt. *Alc. in tract. præsumpt. in princ. part. 3. num. 2. per not. à Bart. Salic. & aliis in Rubr. C. de prob. & à Bart. in l. 1. C. de fid. instr. lib.* 10. Semiplenam, quæ etiam Imperfecta dici potest, eam nominant, quæ non C plenam fidem, sed opinionem quandam inducit. Eam rursus distinguunt gradibus, vt alia sit maior semiplena, *vide Cano. in cap. fin. de iureiur. Dd. in d. l. admonendi, & in l. 3. C. de reb. cred.* nec tamẽ plena aut perfecta: alia Semiplena, vt quæ fit per vnum D testem omni exceptione maiorẽ: alia Minor semiplena, quæ tantũ leuem & modicam præsumptionem inducit. Exempla verò seu species huius probationis, ponũt Testes vnicos seu singulares, Opinionem, Famam, Literas priuatas, Rationes, Confessionẽ E extraiudicialem, Præsumptiones modicas, *vide Dd. in cap. fin. ext. de iureiur. & in l. admonendi. vbi præcipuè Ias. de iureiur. in l. solam l. iurisiurandi, C. de testibus,* &c. Potest & alia probatio dici iudicialis: hoc est, quæ fit in iudicio post litem contestatam: alia Extraiu-

Extraiudicialis, quæ producitur extra litem, vt quæ fit ad æternam rei memoriam, *Auth sed et si quis, C. de testibus cap. fin. §. 1. ext. vt lit. non contest.* Dicitur etiam alia probatio Vocis, vt quæ fit per testes, iusiurandum: alia vocis mortuæ, vt quæ fit per scripturas, *gloss. in Rubr. C. de fide instru.*

5 ¶ Causa inducens probationem, est Sententia interlocutoria iudicis, qui eam decernit, & alterutri parti imponit, *c. licet. 9. in verb. interloquendo decreuimus, ext. de probat. vide l. à procedente. & ibi Bart ac Bald. C. de dilat.* Nam si à iudice cui probatio facienda est, *l. quingenta, 12. hoc tit. l. 3. versicul. tu magis scire, de testibus*: per sententiam decreta & imposita sit probatio fieri non debet: *Specul. de prob. in princip. Chil in pract. cap. 69. n. 2.* ac meritò stultitiæ damnandus esset, qui tā graue onus ac sumptuosum nemine imponente neque cogente, in se reciperet.

6 ¶ Imponitur autem ei qui allegat, dicit, agit aliquid in iuditio: *l. 2. l. ab ea par. 5. l. quidam, 15. l. cum qui, 22. l. verius, 21. h. t.* non verò ei qui negat: quia Negantis per rerum naturam nulla est probatio, *l. actor, 23. C. de probat.* (nisi iuris negationem alleget, *l. at ea part. 5. hoc tit.*) cùm naturaliter id quod negatur probari nequeat: *vnde Bald. Sal. & Dd. in d. l. actor.* Non entis enim, vt loquuntur, nulla sunt genera & propria, nulla e qual tates aut differentiæ, *l. eius qui si cert. pet.* à quibus sicuti definitiones, ita etiam probationes sumendæ sunt: quia probatio nihil aliud est, quam vera facti alicuius definitio & demonstratio. Allegant igitur incumbit probatio, hoc est, se fundanti in aliquo facto, quod aduersarius negat: vt alleganti fugam serui, *l. 4. 7. hoc tit.* statum, familiam, *l. 1. hoc tit. l. 6. Cod. de fid. instrument.* mutatam voluntatem, *l. 3. 22. hoc tit.* pactum, *l. 1. 8. hoc tit* solennitatem, *l. 5. hoc tit. l. quæcunque, 15. §. fin. de Public. in rem actio. Dd. in l. scire debemus, 29. de verb. obligat.* qualitatem, *l. 9. l. 11. l. 23. hoc t. l. 3. C. eod.* vitium, *l. si scriptum, 11. C. eod.* ætatem, *l. 11. 13. hoc tit. l. 9. C. eod.* libertatē, *l. 8. hoc tit.* emancipationem, *d. l. 8.* scientiam, *n. 21. hoc tit.* tempus, *l. 17. hoc tit.* casum, *l. testium, 14. in fin. C. de testibus. l. 5. C. de fide instru. l. 4 & 5. vbi Dd. C. de pign. action. & in l. 6. §. fi. de eden.* indebitum, *l. cum in debito, 25. h. tit.* & si qua sunt similia. Et in genere, quicunque se fundat in aliqua qualitate, puta diuitijs, paupertate, morte, vita, probare illud suum intentionis fundamentum debet, *gloss. ad verb. dubitatur. in l. si verò, 5. §. qui pro rei, vbi Ias. num. 14. & 15. qui satisfdar. cog.* nisi sit in possessione eius iuris in quo se fundat, *l. 2. l. 14.*

C.eo.l.14.& hoc tit. Ac quoniam actor plerumque non possidet, sed petit & aliquid ad suæ petitionis fundamentū allegat: ideo actori, l. quoties 18.l. ante omnia. 21. hoc tit. l.1.l.actor,23. Co.eod. l. qui de eden. non etiam reo, l. frustrà,8. C.eod.l.nimis,6.C.de testibus, regulariter incumbit B probatio,l.1.de exceptionibus,nisi in exceptionibus, in quib. cùm reus aliquid ad sui defensionem dicat & asseueret, actoris partib. fungitur: l.9. 12. 18.§.1.19.25. hoc tit.C.eod.eoque exceptionem suam meritò probare debet,l.exceptionibus,19.hoc t.

7 ¶ Materia probationis sunt facta, l. siue 16.C.eod.) nam quæ iuris sunt, non opus habent probatione, vide Bald. in addit. ad Specul. de testibus, §. nunc videndum, cùm per se iudici pateant & nota sint, vide Castr. Dd. in l.vnic. C.vt quæ def. aduoca. nisi D cùm ius negatur, l.5. hoc tit.) & facta quidem non ea quæ probationem nullam recipiunt,l.actor. 23. C. eod. sed quæ probari possunt aut Directò, aut saltem Per coniecturas: l. dolum, C. de dol. mal. gloss. l.1. ff. eod. vt sunt quæ sui natura occultò & clàm arbi- E tris fieri solent, in quibus probationes per coniecturas aut iusiurandum recipiuntur, l. non omnis,6.§.à barbaris,de re milit.glo. in l. si cui,7.§.1.verb.doceatque, de accusat. Pan. in c.præsentium, num.3. de testibus Ias. in l. admo- A nendi,num.309. de iureiurando, & l.penultim. num.13. de iurisd. Bald. in l. quicunque C. de seru. fugitiuis. Enerar. in loc. leg. in proœm. Item facta incerta, & de quibus dubitatur: nam notoria non egent probatione,ca.3.de testibus cogen. cap. euidentia.vbi gl. cap.qualiter, 2. vbi Dd. de accus. vide Bal.Salic. latè in l.ea quidē. 7.C.de accusat.ad idem,vide gloss. in l.1.C qui aduer.quos.Angel.& Imol. in l.2. de feriis, Dd.in l.non videtur rogass. de reg. iur. vt nec illa quæ antè decisa & definita sunt, l. sub prætextu,1.& 2. C. de C transact. l. admonendi, de iureiurando, aut per sententiam, aut transactionem, aut alio modo: l. si duo, 13. §. idem Iulianus, de iureiur. Alex.in l.qui iurasse,26. §.si pater eod. tit.nam hæc etiam pro certis & indubitatis habentur,l.eleganter,23.§.1.vbi gloss.de cond.indeb.l.& post.de transact.l. si causa,34.vbi Ias. & Dd. C. de transact.

Facta autem illa probari debent quæ allegantur,itaque se habere, prout allegatum est, dicuntur. Negatiua porrò facti probari nec potest, nec debet, l. actor,23.C.eod.nisi cùm aut confessione aduersarij, aut per circumscriptionem temporis & loci demonstrari potest,l.optimam, C.de contr. stipul. Lanfr.in c. quoniam,in princip. nu. 3. de probat. Loquor autem de Negatiua, quam allegat is qui se in ea fundat:

dat: nam negata ab aduersario, illa sunt hæc ipsa quæ probari debent; quando in confessis rebus, aut certè non negatis (nam hoc ipsum in iudicijs pro confessione est, *Spec. de posit. num.* 4. *vide sup. de inter. action.*) non opus est alijs documentis, cùm Aduersarij confessio sit probationis. *tot. tit. de confessionibus.*

Ea autem facta probanda sunt, quæ ad causam pertinent, & in quibus quis se fundat, *l. doce. C. de rei vend. l. matrem, C. eod. 2. & passim. hoc tit. Ias. in l. si fideiuss. §. qui pro rei. num. 16. qui satisdare cogantur.* & quæ probata profutura sunt probanti, *Spec. tit. de probat. §. num dicendum, in prin. per l. vt si proponis, C. eodem.* nam impertinentium probatio vtpote inutilis, ne quidem recipienda est, *l. ad probationem, 22. vbi Bal. 2. notab. C. eod. cum contingat. 36. de off. & po. iud. delegat. Spec. de teste. §. qualiter num. 1. & 2. & §. nunc vidend. num. 4.* nedum decernenda. *Chilin. in pract. c. 69. per cap. dilecti de except. cap. fraternitatis, vbi Ioann. And. & Socin. de test. cap. pio. de except. lib. 6.* eademque ratione Articuli super ipsius aduersarij vel tertij alicuius iure fundati, velut impertinentes, non admittuntur: *Bal. in l. vti frui. per illum text. si vsusfruct. pet. Spec. tit. de teste, §. nunc vidend. vers. item agens, & numer. 6. per l. loci corpus, §. competit. si seruit. vend. c. cum ecclesia,*

A *de caus. poss. & prop. c. post electionem, de concess. preben. l. vid. Spec. de position. C. 7.* Illa quoque facti qualitas demonstranda est, quàm in libello posuit actor, quamuis non omnino ad causæ victoriam sit necessaria, nisi per clausulam De se non adstringendo ad su-B perfluas probationes, hanc decipulam euitarit. *l. ... in l. penult. §. in eum, numero. 5. 6. cum sequent. ne quis eum. &c. vide Bartol. in l. habebat. de institut. acti. Iason. Dd. in l. diuus de re iudicata.*

¶ Forma productionis ad libelli speciem est accommodanda, *Hostien. in Rubr. eod. num. 5. per c. significauerunt. cap. de testib. ext. de testib. l. argentarius. vbi gl. §. cum autem, de eden.* & ita concipiẽda, vt necessariò ad causam concludat: *l. penult. §. fin. ne quis eum qui in ius vocat. l. matrem. 17. vbi Bald. Co. eod.* impertinentes enim Articuli: vt dixi, meritò reijciuntur, *Spec. in tit. de test. §. nunc videndum, numero 4. & de position. §. septimo.* ne inanes sumptus litigatores faciant. *l. non hoc, C. vnde cognat. l. neque, 10. C. eod. c. in præsentia. eod. Euerard. in top. legalibus, in praamb. vers. nono studiosus.* Probatio autem non est in transcursu facienda, *Spec. de probat. §. 1. in fin.* sed citata ad eius expeditionem diuersa parte, & termino iusto ad id præstituto. *Authent. sed etsi quis. Cod. de testibus. Host. in Rubr.*

Rubr. de probat. numero 7.

Terminus autem qui præfituitur, plerumque est septimanarum sex: quanquam eundem ex causa, puta ob distantiam & interualla locorum, vnde probationes petuntur, ampliari posse constet. *Spec. de probat. in princip.* Datur autem vnus & idem terminus Actori & Reo, scilic. quādo contraria allegant, *vbi Bald. & Dd. Co. de dilat. Chil. in pract. c. 71.* idque propter timorem subornationis, aliàs (vt cùm reus non directè negat intentionem, sed excipit, *Instit. de except. vide Specul. de probat. §. 1. n. 17. cum addit. Bald.*) primò datur actori terminus ad probandum intentionem: deinde ea probatione completa, *vide de his Spec. de teste, §. qualiter, n. 20.* alter reo, ad fundandam exceptionem: *l. fi. de fer. l. siquidem, Co. de except. l. exceptionem, 19. Co. de probat.* potest tamē & sine termino probatio in iudiciis recipi, & fieri, siquidem nullus de certo termino, intra quem facienda sit, opponat. *Maran. in Spec. iud. tit. de dilat. nu. 13.* Perinde autem est, vtrum fiat testibus, an instrumētis, *l. 4. 5. de fide instrum. l. 1. 5. 6. 7. 9. 10. 11. 12. l. in exercendis, C. eod. tit.* an alio quouis modo ad id idoneo *l. 1. C. de testibus, l. fin. C. eod.*

9 ¶ Est autem post litem demum contestatam facienda. *tot. tit. ext. vt lit. non contest.* Nam

A antè ignoratur, vtrum reus negaturus an confessurus sit, quod intenditur (id enim fit per litis contestationem, *l. 1. Co. de litis contest.*).

Quare & quid demonstrandū sit, sciri antè nequit: cùm tantùm negata documentis habeāt B opus. Quod verum est in probatione, quæ versatur in iudicio: secus in ea quæ extra litem fit: nam vbi nulla lis est, ibi nulla eius contestatio expectari potest: quod vsu venit in examinationibus quæ fiunt ad æternam rei memoriam, *Authentic. sed etsi* C *quis, Co. de testib. c. fin. §. 1. extr. vt lit. non contest. Ferra. in for. recept. test. ad æter.* & per modum seu viam simplicis inquisitionis, *c. quondam, 5. § sunt & alij: ext. vt lit. non contest.* Sic vbi ex conuentione citra solennem ordinē litigatores procedunt, *l. quoties,* D *C. de priuileg. schol. lib. 11. l. fin. in fin. C. de temp. app. Auth. generaliter, C. de episcop. & cler.* potest etiam ante libellum probatio admitti: *Bald. in l. diffamari, num. 9. C. de ingenu. manu.* sicuti quandoque iudex volentib. partibus decernit, vt præter vsitatam E iurisdictionis rationem vtraque pars ius suum intra certum terminum deducat & ostendat. *Specul. in §. nunc dicendum, n. 14. de lib. oblat. Bald. in addit. ad Spec. de instit. §. nunc videndum.* Id quod potissimùm in possessoriis, *vide Spec. de pretio. & poss. §. 1. num. 38.*

num.38. de lib. concep. §.nunc dicendum, nu.14. vbi Bal.& de sequest. num.1. ac summarijs iudicijs, Maran. in Specul.aur.part.6. act.4. nu.4.per Oldrad.conf.244. in princip. vsurpatur: vide Spec. praall. loc. per c.2.de ord.cogn. & de petit.& poss.num.35.

Post quartam autem productionem aut post publicata testimonia, non est probatio admittenda, Auth. atqui semel, Co. de probat. vt nec potest conclusionem in causa, Ias. in l.admonendi, num.50.51.60.cum sequent.de iureiur. Specul.in tit. de nunc. & conclus. in cau.glos.in Clem. sæpe, verb. conclusionem, de verb.sign. Chilia. in pract. cap. 100. nisi in criminalibus ad probandam defensionem seu rei innocentiam. Nam ea Priuilegiata est, nec modò post conclusionem in causa, sed etiam post sententiam & rem iudicatam est recipienda, Hipp. in pract.§. occurrunt, nu.3.& seq. num.8. & 9. & in l.vnius,18.§. cognit.num.36.47 cum seq. inf.de quæst.

Post autem fieri probatio, tam in loco iudicij, quàm Extra iudicium, vbicunque iudex sederit, qui examinationi præest: quinetiã ad egregias personas & fœminas domum mittere Notariũ debet, quin imbi eas examinet, l. ad personas, 15 vbi Dd.de iureiurand. in secreto tamen est facienda & remotis partibus: Bartol. in l.nullum, C. de testib.Chilian.

A in pract.cap.74.in fi. examinatio, etiamsi iusiurandum coram partibus à testibus exigatur. vide infra de testibus. Est etiam probatio intra terminum ad id constitutum, de quo supra diximus, ex l.1.C.de dila.Chilian.in pract. cap.71. facienda, & absoluenda, B cap. significauerunt, de testibus, Geden.conf.5. de prob.num.2.3.4. Mauser.in pract.vide quæ a'legat Chilia. pract.cap.71. nu.4. quod tamen non vsquequaque seruatur, sed satis est litigatorem articulos exhibuisse ac obtulisse, & nominasse testes ad iuramentum C & examen. Reliqua non sunt in eius manu: quare neque illi imputandum est, sed iudici potius, si eius negligentia aut impedimentis in præstituto termino nõ absoluantur, Panor. in cap. licet, & ibi Fel.nu.20.cum seq.de prob. Rom.conf.443. Chil.in pract. cap. D 67.n.6. in fi.vide etiam Bart.Ias. & Dd.in l.fin.de fer. in l.1.Co. de dilat.

¶ Finis probationis est, Fidem facere iudici, l.quingenta, 12.hoc tit. Effectus est, Quod secundum probata iudex sententiam ferre debet, l. 2. l. domum, 5. l. dote. E 9. C. de rei vend. l. argentarius, 10. §.fi. de eden. alioqui vt litem faciens suam, suam, in id quod litigatoris interest, condemnabitur. d. l. argentarius, 10. §.fi. vbi gloss.Bart. & Dd. de edend, l. 3. vbi Bal. C.si cont. ius vel vtil. public. Etsi enim probationes dicuntur 10

cuntur esse arbitrariæ, *Castren.* A in *l. admonendo, n. 36 de iureiur.* & pendere ab arbitrio iudicis: *l. 3. §. tu magis scire, de testibus,* tamen iudex eas, quæ lege pro integris & planis habentur, ipse quoque sequi & pro integris habere debet, ne ius commune partibus inuestat, *l. argentarius,* B *C. §. fin. in ver. de iudice quari, vbi gloss. Bartol. & D. l. de edend. Bald. Castr. & Dd. in l. probatam, C. de senten.* Secundum enim probata iudicare debet, non secundùm conscientiam, *l. illicitas, §. veritas, de off. præs. vbi Dd. vide Iason. in §. si minus, n.* C *15. Instit. de action. Cataldin. in tract. synd. n.* 106.

11 ¶ Affinia probationi sunt, Iusiurandum, *l. eum qui, de iureiurand.* Confessio, *tit. de confess. & tit. de interr. actio.* seu liberè siue in tormentis facta, *l. cum probatio, 7. hoc tit.* In rem præsentem D adductio, *l. si irruptione, fin. regund. Bald. in l. 4. n. 7. C. ad leg. Aquil.* Euidentia facti, seu notorium. *Dd. in l. admonendi de iureiur. Bald. Salic. in l. ea. 7. de accu.* Præsumptio iuris, de qua paulò post dicetur, & similia, quæ non tam species sunt, E quàm res affectu pares atque similes, quia pro probatione habentur. *Alciat. in tract. præsumpt. in princ. part. 3. nu. 2. per nota. Cano. in Rubr. de proba. ext. & Bart. in l. 3. aliàs, 1. C. de fid instru. lib. 10.*

¶ In omni autem documento 12 ea sumetur interpretatio, vt actus valeat, non pereat. Quare quoad eius fieri potest, iudex etiam dissidentes in speciem probationes, conciliare & in vnam redigere harmoniam debet, *c. cum tu, 16. c. in nostra, 32. vbi gloss. magna, ext. de testib. aide Iaso in l. 1. n. 9. ne quis eum, qui in ius voca & Dd. in l. scriptura, C. de fide instrum.* Quod verum est in concludentibus, & quæ ad rem pertinent. Nam quæ dubiæ sunt, aut impertinentes, contra eum interpretandæ sunt, qui illas produxit, *c. in præsentia, extra de probat. Bart. in l. inter. 85. §. Stichum, de verb. oblig. Soc. cons. 274. in caus. vol. 2. Alexand. cons. 182. lectio. nu. 5. vol.* Vnde nata regula, Interpretationem semper faciendam, esse contra producentem, *Bart. in l. 3. de testibus, c. in præsentia de probat. gloss. in c. cum clamor, 53. de testib.* Sed & in dubio talis sumenda est, quæ prosit fauorabilibus personis vel rebus: puta ætati minorum, statui, libertati, pijs causis, *l. cum de ætate, 13. hoc t.* Quare & in pari argumento rei tanquam fauorabilioris probatio præponderare debet, nisi aliud fauor causæ agentis exigat. *cap. 3. extr. de probat. vide post alios Iaf. in l. de die, num. 2. & 3. qui satisd. cog.*

¶ Contraria probationi sunt, 13 pugnantia seu contrarietas, quæ con-

conciliari nullo pacto ob contradictionem potest. Ea enim omnem documentis fidem derogat, *l. scriptura*, 14. *C. de fid. instrum. l. vide pugnant.* 188. *vbi Dd. ff. de regul. iur.* Quod tamen magis obtinet instrumentis quã in testibus. Nam in contrarietate testium plerumque maiori & digniori parti creditur, *cap. licet causam, de probat. glo. magna, in c. nostra*, 32. *de testibus.* Possunt & alia multa probationi opponi, vt si dicatur, non facta coram competente iudice, aut non ab eo qui probare debuit, aut non de rebus in controuersia positis: aut non solenniter ac debito modo, aut non concludenter neque satis idoneè: qua de re ad subsequentes titulos plura dicemus.

14 ¶ Et hæc quidem hactenus de probationibus: nunc alteram tituli partem, quæ de Præsumptionibus inscribitur, paucis pro instituti nostri ratione exequamur. Par est enim probationi præsumptio, quod quidem ad effectum attinet, quia pro probatione habetur, *l. licet Imperator*, 47. *de legat.* 1. *l. siue*, 16. *C. de probat. l. fin. vbi gloß. ad verb. præsumptioni, de eo quod met. cauf. c. literas, & tot. tit. ext. de præsumpt.* Præsumere est aliquid ante coniectando sumere vel capere, vel credere, aut opinari, quàm aliter de rei certitudine ac veritate constet. Hinc præsumptio dicitur legis opinio, quia

A lex aliquid pro vero præsumit & ante capit, quàm probetur. *Cano. text. in rubr. de præsumpt.* Sed quia etiam hominis est præsumptio aliqua, non tantùm legis, ideo indefinitè, neque incommodè tamen hoc modo eam *Alc. tract. de præsumpt. in princ. part.*

B *3. incip veniamus, num* 1. definit: Vt sit probabilis coniectura ex certo signo proueniens: quæ alio non adducto pro veritate habetur. *Bal. in Rubr. C. de prob. & in l. ea quidem, in princ. C. de accusat.* breuius ita: Præsumptio est ratiocinatio de re

C verisimili. Præsumptio alia dicitur esse Iuris seu rationis, *gloss. ad verb. præsumptioni. in l. fin. in princ. de eo quod met. causa.* alia Hominis, alia Naturæ, alia Facti seu præcedentis seu subsequentis, *vide glos. in d. verb. præsumptioni. Euerar. in loco legal.*

D *loc. à verisimili.* Sed quia ex præsumptione hominis, naturæ vel facti, ius aliquid præsumit pro vero, donec probetur contrarium, eoque hæ præsumptiones nihil aliud sunt, quàm Iuris præsumptio: ideo nõ incommodum est vsitatam diuisionem retinere,

E qua triplex statuitur præsumptio.

Prima & quidem firmissima est præsumptio Iuris & de Iure: iuris quidem, quia iure introducta est: de iure, quia vt inquit Alciat. super tali præsumptione lex inducit firmum ius, & habet eam pro veritate, ita vt non ad-

mittat probationem in contrarium, *l. antiqua. C. ad S.C. Vell. l. fin. C. ad S.C. Maced. l. fin. C. arb. tut.* Hanc sic definit. Alciat. *in prin. tract. de præsump. part. 2. in ip vidend. n. 3. per c. is qui fid. cum ibi not. d. sponsgl. in l. siue poss. C. de prob. Panormit. & Felin. in cap. quanto. ext. de præsumpt.* Vt sit dispositio legis aliquid præsumētis, & super præsumpto tanquam sibi comperto statuentis. Exempla passim in iure sunt obuia. *cap. 1. cap. is qui fidem. de sponsl. l antiqua, Co. ad S.C. Vell. l fin. in fin C. ad Macedonian. l. fin. C. arbit. tutel. l. à diuo Pio, §. si pignor. de re iud. l. si quis 34. Co. de adul. l. cum auus, vbi Socin num. 73. & 74. de cond. & demonstr. & cons. 22. circa n. 15. volum. 1.* Hanc quandam iuris esse fictionem Accursius ait. *gloss. in l fin. ad verb. præsumpt. de eo quod met. caus.*

Secunda præsumptio Iuris est, quam suprà definiuimus, quæ nō est res præiudicata, respuens probationem in contrarium, vt illa superior, neque propriè censetur probatio, *l. Lucius, 72. vbi Bart. de cond. & demonst.* sed ab onere probandi releuat, *l. siue possidetis, 16. Co. de prob Bart in l. in illa, in fin. de verbor. obligat. per l. ab ea, hoc tit. l. bona fides, de depos. l. cum de indebito, hoc titul. Capo. cons. 33 multæ poss. sent. Hipp. sing. 451. decreui.* eoque considerato effectu dicitur liquidissima proba- A tio. *gloss. in l. si tutor, C. de peric. tut. l. licet Imperator, 74. vbi Alex. & Ias. de legat. 1.* scilicet, quandiu contrarium non apparet. Nam vt probatio, ita & hæc præsumptio, quæ probationis loco est, contrarijs documētis potest dilui & euerti: *l. cum de inde-* B *bito, circa fin. hoc tit. l. siue 16. vbi Dd. Co. de probat.* iuxta regulam, In certis nō est locus coniecturis, *l continuus, §. 1. de verbor. oblig.* De hac specie proprie hoc in titulo agitur, proprieque præsumptio dici ea potest & debet. *vide extr. Rubr. de præsumpt.*

C Tertia præsumptio appellatur Modica, quam verius dixeris Opinionem hominis quàm præsumptionem legis. Est enim verisimilis aliqua coniectura, sed quæ sine alijs adminiculis fidem solidè non facit, *l. instrumenta, l. rationes C eod. l. iudicia, Co. de rei* D *vend. l. absentem, de pœn. cum. simil.* Sufficit tamen quandoque ad iurisiurādi delationem vel in supplementum probationis, *Bal. in Rubr. Co. de fide instrum nu. 7. l. in bona fid. vbi Dd. de reb. cred.* vel ad suspicionis purgationem, *extr. tot. tit. de purga. cano. l. non* E *omnes, §. fin. de re mil.*

¶ Causa efficiens præsumptionis est lex, vnde & præsumptio iuris dicitur, *Alc. in tract. præsampt. in princip. par. 2. num 3. vide Iaso. in l. si extraneus, de cond. ob caus. Hippol. in l. 1. in princip. nu. 31. & §. ad quæstionem. n. 17.* 15

& 18. de quæstio. & in Rubr. de probatio. num. 108. Causa προκαταρκτικὴ, qua lex mouetur, est certum signum, & argumentum probabilis coniecturæ ex circũstantijs sumptum de quo nisi liquidò cõstet, nulla fit præsumptio: c. sicut, 1. de simon. vt exempli causa præsumitur pater diligere filium, l. isti, 8. in fin. vbi glos. de eo quod met. caus. Sed hoc ipsum nempe patrem, & filium esse, constare probarique debet. Alciat. tract. præsumpt. in princip. part. 3. in fin. Signa autem sunt aut Necessaria, Græci vocant τεκμήρια, quæ aliter se habere non possunt: vt non esse virginẽ quæ peperit: aut Non necessaria, sed verisimilia, quæ σημεῖα dicuntur: vt non esse pudicam, quæ cum viris alienis clam vagatur. cap. 3. loco de præsumptionibus. Ea autem sunt, vt ait Fabius, lib. Institut. 5. cap. 9. innumerabilia, vide Bart. in l. si. prin. de eo quod met. caus. & in l. admonendi, num. 21. de iureiurando.

Materia præsumptionum sunt consilia, affectus, actiones, facta, Alciat. tract. præsumption. in princ. par. 3 num. 5. qualitates, solennitates & accidentia, intrinseca & externa. Nam quæ iuris sunt, præsumuntur, l. cum quidem, 30. §. summ. de acq. hered. quia ius semper est certum, l. 2. de iur. & facti ign. Regulariter autem, etsi actiones & solenni-

A tates maximè extrinsecæ, l. quacunque. §. fin. de Public. in rem actio. Dd. in l. sciendum, 30. de verbor. oblig. Spec. de teste, §. 1. nu. 92. 93. 94. cum seq. item facta nõ præsumuntur nisi probentur, l. asseueratio, 10. C. de non num. pecu. l. siue possidetis, 16. C. de proba-

B tionibus, vide Specul. de teste, §. 1. num. 95. tamen aliter se res habet cùm sunt verisimilia. c. quia verisimile, de præsumptionibus, Bal. in l. fin. in vlt. not. & 20. opp. C. de hæredibus instit. l. 2. vbi Bald. C. ad l. Corneliam, de sicarijs. Iason. in l. si extraneus, de

C cond. caus. dat. hoc est, quando rato, & naturali cursu atque ordine ita se habere solent: sicut ex qualitatibus & circumstantijs præsumitur: seu, vt inquit Bald. quando verificantur secundum communem hominum intellectum, l. si ita quis, 31. de testam.

D cap. quia verisimile, de præsumpt. & concordat cum rebus causatis ac verisimilibus. l. milites, §. oportet, C. de quæstio. nam eiusmodi facta, affectus, inclinationes & actiones à iure præsumuntur, tã in personis quàm in rebus, Sic qualitas quæ naturaliter inest

E homini, semper, adesse præsumitur gloss. in cap. si fortè, de elect. in 6. gloss. & Dd. in c. is qui fidem, respons. Angel. in repet. l. sciendũ, 30. in fin. de verb. oblig. Alciat. tract. præsumpt. reg. 1. Verbi gratia, pater ex communi naturæ affectione præsumitur amare libe-

liberos, *l. isti, §. fin. quod met. caus. l. si pupillorum. §. pater. de rebus eor. l. nec ei, de adopt. §. fin. Instit. de noxal. action. c. afferre, 2. vbi Felin. de praesumptionibus*, isque optimè consulere; *l. 3. §. 1. de admin. tut. l. nec in ea, 22. ad l. Iul. de adult. l. vlt. C. de cur. fur.* In minore praesumitur inconsulta B ignorantia. *l. si quis patremf. ad Maced. l. 1. & tot. tit. de minor.* in senibus prudentia: *l. semper, de iur. im. §. si verò, in Authent. de quaestio. ca. de quibus, 20. distinct.* in mulieribus imbecillitas, *l. 2. ad S.C. Vell. l. 4. C. de nupt.* timiditas, *per illum textum. Dd. in l. 1.* C *de quaestion. Albert. de Gondino, tract. mal. rubr. de quaest.* auaritia, *§. mater, vbi gloss. in Auth. de nupt. c. forus, de verbor. signif. stipulat. 33. de donat. int. vir. & vx. l. cum veterum, Co. de donat. ante nupt. glossa in l. Nesennius, 34. ad verb. contrario, de neg. gest.* D in quolibet homine sensus communis, *l. non codicillum, 14. C. de testamen. l. 2. C. qui testam. fac. c. fin. de hered. qua ab intestat.* religio, *l. fin. C. ad l. Iul. repet.* potentia generādi, *ea quia, distinct. 50. Innocent. & Dd. in cap. 1. de frigi. & mal. Bart. in l. filium, de his qui sunt sui vel alien. iur.* E diligentia curandi res proprias, *l. qui seruandarum, 14. de praescrip. verbor. cap. qui vult, distinct. 3.* & conseruandi *l. cum de indebito, 25. hoc ti.* vita centum annorum, *l. fin. de sacros. Eccles. an vsufr. C. de vsufr.* A Eadem ratione praesumitur quodlibet accidens in eodem, in quo semel fuit, statu persistere, nisi contrà probetur mutatio, *l. cum 22. de probat. l. in filiabus, 11. ff. fin. reg. l. si prius: vbi Dd. de oper. no. nunc. glo. in l. si verò, §. qui pro rei qualitate, qui satisdar. cogan. Alciatus reg. 2.* B vt coniectura probabilis est, durare patriam potestatem, *l. si filius, 8. hoc t.* malitiam, *cap. semel. de reg. iur. in 6.* bonitatem, *cap. 3. cap. mandata. extra de praesump.* diuitias fortunam, *§. sin autem, in Authentic. de aequal. dot. Angel. cons. 271. cum facias, vide Iaf. in l. si verò §. qui pro rei qualitate, ff. qui satisd. coga.* C prout cuiusq; antea fuit: atq; ita in similibus, exceptis his quae naturaliter ex cursu temporis mutantur: vt est aetas: *l. spadonem, §. qui absolutus, de excus. tut. l. cùm te, C. de prob. l. si minorem, C. de in integr. restit.* D Sic praesumitur semper in partem benigniorem, in quam ipsa naturae ratio atque affectio nos ducit, *c. estote, de reg. iur. l. quoti. 20. l. semper, § 6. de regu. iur.* vt viam ab aliquid agentib. electam esse licitam, *l. non solùm, §. sed vt probari, de oper. no. nunc* E & per quam actus sustineatur, *l. 3. de mil. test. Bald. in Rub. C. de fide instrum. num. 8.* vnumquemq; esse bonum, *cap. dudum, de praesumpt. gloss. in cap. 1. de seruit. l. fi. C. ad l. Iul. repet.* Idoneum, *d. c. dudum, cap. sicut. 1.* innoc-ntem,

l. absentem, de pœn. l. qui accusare, 4. C. de eden bonæ fidei, l. penultim. C. de euict. gloss. & Dd. c. si diligenti. de præscript. in officio suo iustum, l. 2. C. de off. ciuil. iud. l. si quis Decurio. 21. C. de fals. c. ad audientiam, de præscript. cap. cum parati, de appell. l. 2. Co. de execut. & exact. lib. 12. l. 1. C. de suscept. lib. 10. & diligentem, Fel. in cap. si autem, de præscript. per cap. pastoralis. de except. Lanfr. in cap. quoniam, verb. talium, circa finem, de probat. Felin. in c. quod quis, 23. num. 7. de regul. iur. vbi dicit præsumi pro iudicis decret. vel mandato quod sit iust. donec contrarium probetur. Pari ratione ex notitijs, volũtatibus, actionibus, factis, quæ communiter ita se inter homines habent, sumitur opinio, quod scilicet eiusmodi sint, qualia communiter esse consueuerunt: suspicio est, inter nudum & nudam simul repertos interuenisse copulam, cap. litteras, extrà de præsumpt. quodlibet illicitum factum malo delusorioque animo perpetratum esse, cap. 1. de præsumpt. l. 1. C. de sicar. l. si non conuicij, C. de iniur. etiamsi aliàs delictum non præsumatur nisi probetur, l. meritò, 51. ff. pro soc. l. fin. quod met. caus. sed his casibus præsumptio ista generalis tollitur per præsumptiones speciales in contrarium vergentes, l. in tot. tit. 80. de regul. iur. l. non omnes, 5. §. à barbaris, de re milit. Sic qui dilationibus va-

A rijs frustratur iudicia, creditur iniustam fouere causam: c. nullus, 4. extr. eo. qui vicinus est, vide Lanfr. in c. quoniam, verb. testium, num. 18. de probat. Socin. consil. 187. in controuersia, volum. 2. conditionem, facta & statum vicini nosse, cap. quosdam, 7. ext.
B eo. l. si vicinis, 9. C. de nupt. nemo vires patrimonij sui, l. quisquis, 15. C. de rescind. vend. vel coniugis ignorare, Corn. consil. 165. circa num. 34. volum. 2. & si qua sunt similia. Forma & modus præsumendi pro varietate obiectorum signorum varius est
C aliàs enim Lex tam certò præsumit, vt probationem in contrarium audire nolit: aliàs præsumit quidem, sed inficiationem admitti: aliàs tantùm aliquid coniectura aut suspicione colligit, cui tamen non assentitur similiter, nisi alia documenta cõ-
D currant, prout supra dictum est: Finis & effectus hic est. Præsumptio Iuris & De iure indubitatam fidem facit, nec admittit argumentationem contrariam, c. is qui fidem, de spons. l. antiquæ, 23. C. ad Vell. l. fin. Co. arb. tutel. nisi per confessionem patris, Al-
E ciat. tract. præsumpt. in princ. part. 2. num. 6. post Felin. in cap. quoniã, in princip. de probat. notorium vide Felin. c. quanto. de præsumpt. Rom. consil. 350. in casu, num. 19. Hip. in l. 1. §. si seruus, num 5. de quæstion. restitutionem in integrum: Bar. & Dd in l. inter, §. 1.

de verb. obligat. &c. Præsumptio Iuris pro documento idoneo est, *l. siue, C. de probat. l. 1. C. de apoch. public. lib. 10. Hipp. in l. 1. §. si quis, num. 16. de quæst.* vnde liquidissima probatio perhibetur, *l. licet Imperator, 74. de l. 1. gloss. in l. si tutor, Co. de pericul. tutor. Hipp. in Rub. C. de probat. n. 189.* & actus à iure præsumptus eo ipso probari, quòd non probetur cõtrarium: *l. 2. Co. de error. calcul. vbi gloss. & in l. si creditor, Co. de pign. act. & in l. in testamento, C. de milit. testamento.* & eum à cuius partibus stat præsumptio, lex ab onere probandi releuat, illudque in partem aduersam tran[illegible]: *l. ab ea, de probat. l. siue, Co. de probat. Bart. in l. in illa, in fi. de verborum obligat.* admittit tamen probationem in contrarium, *l. l. cum de indebito, in fin. de probat. l. fin. de eo quod met. caus. c. quia, 10. extr. de præsumptio.* Quare tamdiu statur præsumptioni, donec scilicet diuersum euidenter fuerit probatum, *l. fin. in princip. de eo quod met caus. vbi gloss. & Dd. ad verb. præsumptioni, in glo. 3. in l. natura, de iure dot.* Præsumptio modica non plenam fidem facit, sed semiplenam, aut aliquam inducit coniecturam vel suspicionem, quæ aliquando indicium facit ad torturam, *vide infr. de quæst.* in Criminalibus: aliquando indicium ad deferendum iusiurandum in Ciuilibus, *tot. t. de purgat. cano. Bal. in Rub.*

A *C. de fide instrum. num. 7.* Affinis præsumptioni est fictio. *gloss. ad verb. præsumpt. in l. fin. in princ. de eo quod met. caus.* quæ est legis aduersus veritatem in re possibili ex iusta causa dispositio, *Alc. de præsumpt. in princip. num. 1. vide Bald. & Dd. in l. si is qui pro* B *emptore, de vsucap.* differunt tamen hæc duo, primò materia, quòd fictio sit aduersus veritatẽ, præsumptio in veritate aũt verisimili fundata est: lex falsum & certum fingit, verum aut verisimile & cæterum præsumit, *glossa in l. vnic. §. accedit. C. de rei vxo.* C *act. Alex. cons. 138. num. 9. vol. 2. Alciat. præall. loc. num. 3.* Secundò, forma, quia fictio est legis dispositio; præsumptio est tantùm legis opinio. Tertiò, effectu: illa valet vt legis definitio, ideo aduersum probare nõ licet. Hæc tantùm vt probatio, ideo contra D eam probari potest, excepta Iuris & De iure præsumptione, quę penè in fictionem cadit, *glo. in d. lege fin. ad verb. præsumptioni, de eo quod met. caus.* nisi quòd ea sit contra veritatem, præsumptio verò Iuris & De iure secundum id quod verum est aut verisimi- E le: prout paulò antè est ostẽsum. Contraria autem præsumptioni sunt Probatio veritatis in contrarium, *l. continuus, 137. §. 1. de verbor. obligat.* Impossibilitas rei, & Absurditas, *cap. quia, 10. ext. de præsumpt. l. fin. de eo quod met. caus. vide Euer. in loc. lega. loc. ab*

absur-

absurdo. Nam huiusmodi vix fingi quidem, multò minus præsumi solent, *gloss. in l. tali, scriptura. §.fi. de legat.1. gloss. & Dd. in l. Gallus, §. si eius, de lib. & posth. per l. qui ad certum, ff. loc. Alciat. tract. præsumpt. in princ. num.4.*

De fide instrumentorum & amissione eorum. Tit. IV. C. 4.

21.

1 *Vnde dicta sint instrumenta: & quid sint.*
2 *Quàm varia eius species.*
3 *De causa efficiente: & quinam rectè instrumata conficiant.*
4 *De materia, quibus de rebus instrumenta conficiantur.*
5 *De forma tam conficiendorum instrumentorum, quàm producendorum.*
6 *De fine & effectu: & quam fidem quæque instrumenta faciant.*
7 *De interpretatione instrumentorum.*
8 *De contrarijs & exceptionibus, quibus instrumenta oppugnari poßunt.*

1 INstrumenta † ab instruendo dicta sunt, *l.1 h.tit. l.notioni, 99.§. instrumentorum, de verb. signific.* sicut instrumenta domus & fundi dicuntur ea, quibus domus aut fundus instruitur, *tot.ti. de fund. instr. leg.* In hac autem A probationum materia instrumenta intelligimus, quibus causa instruitur, & fides fit iudici. Verba enim secundum subiectam materiam sunt accipienda. Porrò hoc in significatu, bifariam rursum nomen instrumenti capitur. Primò latiore significatio- B ne, pro omni eo quod instruere causam potest, sint siue testes, siue literæ, siue confeßio, seu alia quæuis probatio, *dict.l.1.hoc tit.* Altero modo & propriè quidem capitur instrumentum pro qualibet scriptura, quæ fidem rei facit & causam instruit, *Bart. in* C *l.Labeo, de supell.leg. Felin. Ant. de Butr. & multi alij in Rub.ext, eod.Lanfr.in c.quoniam, ad verb. instrumentorum, in princ.de prob. Ferr.in pract.de form.instrum.ad verb.exhiberi.* Quare cùm in statutis verba sint propriè accipienda, *l.1.§.si is qui.de exer.act.* D *l 3. vbi gloß. Bald & Salic.Co.de nox.actio. & cap. porrò de priuil. Bart.in l. quicquid astringendæ, 99.num.6.& ibi Dd de verb.obl.* in his nomen instrumenti positum tantùm de literis interpretandum & accipiendum erit, *Bart.in dict.l. otio, 99.§ inst.de* E *verb.signif. Lanfr.in d.c. quoniã, ad verb. instrum.nu.1.& 2.* Proprijßimè autem publicas literas, quæ plenam fidem faciunt designant, *l.1.vbi hoc nota. Co.de iureiur. propter calum.* Hæc enim quæ publica sunt, propriè causas instruunt & fidem faciunt

non etiam scripturæ priuatæ, vt paulò post dicemus. Vnde nec temerè à I. C. instrumentorum nomine appellantur, *l. Imperatores, 29. vbi I. C. inter epistolas priuatorum & instrumenta distinguit. sup. de probat.* sed aut scripturæ priuatæ, aut priuatæ annotationes, aut simpliciter literæ, vel scriptura, vel chartæ, *vt in toto hoc tit. ff. & C. l. Publia. depos. l. scripturas, 11. C. qui potior. in pig. hab. t. t. in Auth. de instru. caut. & fide.* Instrumentum autē ita à Dd. definitur, vt sit scriptura à publica persona confecta, quæ sine alio adminiculo fidem in iudicio facit, *Innoc. in cap. 2. de fide instru. in princip. Lanfr. in d. c. quoniam, ad verb. instr. nu. 2. Ferr. in for. productionis instrumentorum, ad verb. exhibens, n. 5.* Qua ex definitione facilè intelligitur, non modò Iuriconsultos, sed etiam nostros Interpretes, instrumentum propriissimè accipere de publicis scripturis, non de priuatis.

¶ Instrumenta porrò in vniuersum, aut Publica sunt, aut Priuata, *l. rationes, 6. l. instrumenta, 5. vbi nata, C. de probat. Lanfr. in d. c. quoniam verbo instrumentorum, num. 2. Fer. in form. productionis instrum. ad verb. exhibens, numero 5.* Publicâ quæ à publicis personis conficiuntur, *§. sed et si, in Auth. de instrument. caut. & fide.* Horum etiam plura sunt genera, *Ferr. in* A *d. loc.* ac communiter quinque numero recenseri solent. Primum instrumentum manu Notarij confectum, siue in iudicio, siue extra iudicium, *leg. gesta. C. de re iudica.* Secundum, scriptura sigillo aliquo publico signata, etiamsi sit à priuato scripta: *cap.* B *scriptura, extr. de fide instrum. c. tertio loco, de prob.* puta sigillo Principis, *cap. post cessionem, de probat. Schurff. consil. 7. & consil. 29. cent. 1.* vel etiam ciuitatis vniuersitatis, aut alicuius collegij, *Bal. & Salic. & Dd. in Auth. si qua, per illum. text.* C *C. de episc. audien.* Tertium genus sunt omnes scripturæ qualescunque (etiam priuatæ) quæ publicantur, authoritate magistratus interueniente: vt cùm testamenta vel codicilli, vel aliæ tabulæ, authore iudice aperiuntur, *l. publicati, C. de testa vbi Dd.* D *l. fin. C. de re iudic. cap. G. perpetuus, extr. de fid. instr.* Quartum genus, sunt scripturæ qualescunque, quæ extrahuntur de archiuo publico, *l. in fraud. §. quoties, de iur. fisc. Auth. ad hac, C. eod. c. ad audentiam, vbi Fel. nu. 13. 14. de præsc.* aut quæ fiunt E apud acta publica. *l. 1. 2. C. de his qui in Eccl. ma. l. 2. vbi Dd. C. de eden. l. omnium, C. de test. Bald. in Rub. C. de fide instr. 4. & 6.* Quintum genus est scriptura, quæ habet subscriptionem scribentis & testium, *l. scriptura, 11. C. qui potiores in oignor. c. 2. extr. eod.*

eod. l. contractus. C. eod. Sed hæc scriptura propriè publica nō est, verùm à Dd. respectu effectus publica dicitur, quia fidem in iudicio facit. *Innoc, in d. c. quoniam, ad verb. instru. n. 2. Ferr. in form. product. instru, ad verb. exhibent. n. 5.* Rectius tamen est hæc à publicis segregare, nisi sint publica manu confecta. Possunt & publica distribui in Iudicialia, quæ videlicet fiunt apud acta & in iudicio, authore iudice quæ Bald. appellat instrumenta iudicum: *in Rub. C. eod. num. 4. & 5.* & Extraiudicialia, quæ fiunt à notario super contractibus, vnde Scripturę contractuum nominantur. *Bald. in Rub. C. eod. n. 4. & 6.* Scripturam porrò Notarij in duo nostri partiuntur genera: quorum primum appellatur Protocollum, siue imbreuiatura, *§. fin. in Authen. de tabel.* quæ est summaria quædam gesti actus annotatio memoriæ causa facta: vnde postea instrumentum in forma solenni conficitur, *Vig'i in §. nihil, n. 5. & 6, Inst. de testam.* Alterum genus vocatur Transumptum, videlicet instrumentum authenticum & originale, quod ex protocollo solenni forma, hoc est cum præfationibus & clausulis solennibus sumitur, non summariè, sed plenè rem gestam exponens, *Bald. nu. 20. in Rub. C. eod.* Scripturarum autem priuatarum variæ quoque sunt species: vt Rationes; *l.*

A *rationes, 6. C. de proba.* Inuentaria priuata seu registra, *l. fin. C. de iur. delib. l. fin. C. de administ. tut. l. tutor, qui repertorium, ff. de administ. tut. vide Ias. & Dd. in l. admonendi. de iureiur.* ἀποκαὶ αὐταποχαὶ *l. plures, 18. C. eod.* Item literæ priuatæ, qua-

B les scribunt amici amicis, socij socijs, *l. Publia. §. fin. ff. depos. de quibus plura Bald. C. eod. in Rub. n. 22. cum seqq. & Ias. in l. admonendi, n. 120. cum seq. de iureiur.* Hæc autem priuata instrumenta diuidi possunt in Priuata, & quasi publica, vt priua-

C ta ea sint, quæ plenam fidem non faciunt: quasi verò publica; quæ ad instar publicorum instrumentorum plenè probent. Diuiduntur etiam instrumenta in Originalia seu authentica, & in exempla. *Auth. si quis in aliquo, C. de eden. & gloss. in l. quicunque, de*

D *fide instrum.* Originalia siue authentica vocantur prima & principalia de aliqua re confecta. Exempla verò dicuntur illa quæ ex originali instrumento describuntur, siue id fiat manu publica, siue priuata. *Bald. in l. publicati, 2. in fin. C. de testa. Lanfr.*

E *in d. ca. quoniam, ad verb. instrumentorum, n. 7. cum. seqq. ext. de probat. Bart. num. 3. 4. Castr. & communiter Dd. in d. Aut. si quis in aliquo Felin. in d. c. ad audientiam, n. 14. de præsc.*

¶ Quod ad causam efficientem attinet instrumenta regulariter 3

sunt

ſunt Voluntatis, vt ait Bald hoc eſt, voluntate contrahentium conficiuntur, *l. 4. de pignor. l. contractus, 16. C. eod. cum ſimil.* Interdum autem ſunt Neceſſitatis, videlicet cùm lex aut iudex mandat ſcripturam fieri, *vt in cap. 1. de cenſib. lib. 6. c. quoniam, de probat. l. generaliter, 13. C. de non num pec.* Conficiuntur autem inſtrumenta non modò à Notarijs, ſed etiam ab alijs perſonis publicis, Vt cùm magiſtratus de archiuio publico ſcripturam tranſſumit atque conficit. *Bal. in rub. C. eod. nu. 1. per Auth. ad hac, C. eod. Bart. in Auth. ſi quis, C. qui potior. in pign. habean. Felin. d. cap. ad audientiam, gl. in c. cùm cauſam, 13. de probationibus, Lanſ. in d. c. quoniam, ad verb. inſtrument. n. 2. Molin. de feud. §. 5. n. 27.* Quandoque etiam à priuatis: vt quando priuatus aliquid apud acta conſcribit, aut ſubſcribit, recognoſcit, *l. 4. vbi Bald. num. 2. C. de recep. arb. Lanfr. pra all. loc. l. omnium, cum ibi nota, C. de teſtam. l. 1. C. de his qui in Eccleſ. manu.* Communiter tamen publicis ſcripturis cõficiendis præfici ſolet publica perſona, quæ ſicuti iudex habet ordinariam iudicandi poteſtatem: ita publicam poteſtatem ſcribendi obtinet, ita vt illi fides plena adhibeatur. *Bal. in d. Rub. C. eodem, num. 2. per l in fraudem, §. quoties, in verb. manu com-*

A *mentarienſis, ff. de iur. fiſc.* Neq; tamen electione ſcriba fit non notarius. *Innocen. in c. cum P. tabellio. extra eod. Bald. in d. Rub. nu. 1. & 3. C. eod. tit.* Nec enim Notar. um creare quiuis iudex poteſt, ſed ea res pertinet ad officium ſummi Principis, vel co-

B mitum Palatinorũ, quibus hanc poteſtatem Notarios creandi, Princeps indulſit, *Bald. in cap. 1. n. 2. quis dica. Dux, Comes, Marchio. Spec. de procur. §. ratione, n. 1. per §. ſi verò ignoti. in Auth de teſtib. l. generali, C. de tabul. lib. 19.* Nam eſt actus ſummi impe-

C rij, quod genus magiſtratibus municipalibus non eſt conceſſum, *l. magiſtratib. 12. de iuriſdict. vbi dixi, vide tit. C. de mod. mult. & defenſ. ciuit. l. vnic. ſi quis ius dicen. non obtemp. l. 2. §. fin. de iudic. ſup.* Poteſt aut ad id ſcribendi munus etiam inuitus

D quis compelli: *Bald. Rubr. C. eo. num. 3.* quia hoc publicum munus eſt ad quod nolentes cogi, certi iuris eſt, *l. aſtimationem, 16. de muneribus & honoribus, l. 9. de vacatio. muner. l. 1. de admin. tutor.* Cauſa προκαταρκτική, quare Notarius inſtrumentum

E conficiat, aut eſt mandatum iudicis, *Bal. in l. 2. n. 2. C. de eden.* aut rogatio partium, ſine quâ rogatione conficere inſtrumentum inter priuatos non poteſt, *§. vt ergo, in Auth. de tabelli, Bald. C. eod. in Rub. n. 6.* Ac rogari debet ab vtraq; parte, in his quę vtriuſ-

que

que partis cōsensum desiderant, vt sunt contractus: sin autem actus ab vnius voluntate dependeat, sufficit vnius rogatio, vt in appellationibus, protestationibus, testamentis, &c. *Bal. in dict. Rubr. Co. num. 7. & 18 per §. nos autem, in Authent. de tabellio.*

4 ¶ Instrumentum autem confici potest in qualibet materia, sicuti testamentum: *§. nihil interest, Inst. de testam. lib. 1. de bon. possess. secundum tab.* potius tamen Notarius in pergameno, vt vocant, actum conscribere debet, quàm in papyro, idque propter durationem. *Specul. in tit. de instrum. editio. §. instrumentum, num. 21. per c. cum dilecta. de confir. vtili & inutili.* Conficiuntur autem instrumenta de omnibus actibus, tam Contentiosæ iurisdictionis, *d. c. quoniã, l. 2. C. de eden. l. gesta, C. de re iud. Auth. nisi & tot. tit. C. de senten. ex breui. recitand.* quàm voluntariæ. *Bal. in Rubr. Co. eo. num. 1. & l. 2. de offi. procons. l. 3. §. si causa de bon. possess. l. emancipatione, C. eo. l. actus, 8. C. de feriis.* Item de reliquis quæ dependẽt ab hominum voluntate, *d. l. contractus, 10. C. eo. d. l. 4. de pignor. cum sim.* Quæ verò ab ordine & rato cursu naturæ manant, de his frustrà fit instrumentum frustraque rogatur Notarius, nisi à iudice cognita, & decreto eius intercedente, exempli gratia; super statu, morte, consanguinitate, *c. se-*

A *ries, vbi Inno. nu. 1. Panormi, nu. 3. Felin. num. 3. & 4. de testibus* natiuitate alicuius, perperam fit instrumentum, quia nullam fidem facit, cùm harum rerum fides non de scripturis, sed ex naturali facto sit sumenda: nisi tale instrumentum causa plenè co-
B gnita, compertaque veritate, & mandante iudice sit confectum. *l. Instar. vbi Dd. Co. de iure fisci, lib. 10. Bal. in Rub. num. 2. Co. eo. tit.* Sunt etiam nonnulla, de quibus specialiter à lege prohibetur fieri per notarios instrumentum: vt de contractibus le-
C ge statutòve prohibitis, *l. iubemus, 14. §. his tabellion. Co. de sacros. Eccl. c. 1. §. callidis, de prohib. feud. l. alien. per Fed. l. iubemus, 29. in fin. C. de testament.* de delicto aliquo, puta homicidio, vi metùve, vulnere, aut iniuria alicui facta, de defensione neces-
D saria: nisi interueniat iudicis cognitio & sententia: *Bal. in dict. Rubr. num. 17.* quia in eiusmodi non est testimonijs scripturarum credendum, sed potius testibus, *l. 3. §. idem diuus. de testibus, vbi Bart.* His autem exceptis, de omnibus quæ non sunt contra
E iuris dispositionem, dicitè instrumenta conficiuntur, *vt. rectè ibid. Bal. n. 17.*

¶ Ad formam porrò instru- 5
menti, quod notarius conficit, Bald. quatuor requirit, *in Rubr. hoc tit. C. eo. num. 15.* Primò Facti commissionẽ, hoc est, vt à partibus

tibus

tibus rogetur notarius super instrumento conficiendo, § *nos autem, in Auth de tab. Bart. num. 8. & 9. Ias. num. 2. & Dd. in Auth. si quis in aliquo. vbi gloss. in princ. C. de eden.* idque in scripto exprimatur. Secundò Rei cognitionē, vt videlicet notarius intelligat, quid agatur, *d. §. nos autem. in* B *Authent. de tabel. facit, l. 1. in fin. de autho. tut.* Tertiò Iuris permissionem; vt scilicet fiat instrumentum super re licita. Quartò, Testium saltem trium præsentiam, & rogationem, *§. vt ergo in Aut. de tabel. §. oportet, in Aut. de instru. caut. & fide.* An autem C subscriptio seu Subsignatio tam contrahentium quàm testium necessaria sit, etsi à quibusdam controuertitur, tamen communis distinctio est, quæ & vsu seruatur. In Publicis instrumentis, ad muniendam eorum fidē hanc subscriptionem non requiri, quia D sufficit publicæ personæ, puta notarij, subscriptio & subsignatio, *Salic. post alios, in l. contractus, 16. num. 3. C. eo.* nisi cùm lex expresse requirit subscriptionē, *vt in l. in donationib. Co. de donatio. l. hac cōsultissima, C. de testam.* In Priuatis verò instrumētis om- E nino subscriptione & sigillo partium & testium opus esse, quia hoc solo munimento ad fidem faciendam, *ita Panorm. post Inno. in cap. 1. num. 4. de his quæ fiunt à prælat. sine consens. capit.* proficiunt. Porrò ad solennitatem instrumentorum, quæ à iudice fiunt, seu apud acta, ne dum subscriptio testium, sed ne ipsi quidem testes requiruntur: *l. scriptura, 3. C. qui potio. in pign. Bal. in Rub. C. eo. num. 29.* cùm omnem solennitatem superet, id quod apud acta conficitur, *l. sancimus, 27. in verb. per idoneos testes vel inter acta publica, l. omnium, 19. vbi Dd. in princip. Co. de testam.* Sunt & solennes clausulæ, quæ communiter instrumentis adhiberi solent, puta initio, Præfatio In nomine Domini, *Bal. in cap. 9. extr. de voc. & voti redempt.* nomen Principis regnantis, *in Auth vt præponatur nomen Imperatoris. in fin. gloss. in l. 3. Co. de tab. lib. 10.* Annus, dies, locus celebrati contractus, *gloss. in l. generali. 3. Co. de tabul. lib. 10. vide l. cum tabernam penultim. §. 1. de pig. l. 3. C. de diuers. res. & ibi Dd. Bart. in l. 1. §. item Labeo, num. 2. de aqu. pluu. arcend.* & in calce signum notarij, *Spec. in titul. de instr. editio. Bart. in proœm. ff.* & alia quam plura, quæ alibi à Dd. cumulantur. *Ang in Auth. de tabellio. Spec. de editio. instrum. §. breuiter, Lanfr. in cap. quoniam, ad verb. instrum. num. 56. cum seqq. Alex. cons. 64. vol. 4.* in quo tenenda est regula, Vsitatas clausulas esse inserendas, prætermittendas verò inusitatas aut non necessarias, *Bal. in l. vlt. de vsufruct. earum rerum quæ vsu consum. Bart. in l. si prius, 17. num. 1.*

de aqua pluu.arcend.& in l.ex ea parte,121.de verb.oblig. De form. instrumentorum veteri vide Paul. lib.5.tit.25. Quod autem ad formam producendi attinet, instrumenta in iudicio producuntur exemplo reliquarum probationum, videlicet post litem contestatam: *Spec. in tit. de instrum. editio.§.nunc dicamus,n.2. Ferr. in for.product. instrum.in princip.* exceptis instrumentis, quorum in libello fit mentio. Ea enim vna cum actione petenti aduersario sunt edenda, *l.1.§.1.& §. fin.de eden.* Productio instrumentorum cum reliquis probationibus etiam in eo conuenit, quod solenniter & i udicio facienda sit, *Castr.in l.1.§.editiones,post gloss.ff.de eden.* & parte aduersa ad id citata: *Bal.in l.sancimus, penultim.C.de iudic.& in l.iudices, C.eodem, Iaso in l.2.in fin.C. quan.lib.princip.dat.* in hoc eu tem differt, quod non est alligata ad terminum, intra quem testes examinari debent, sed etiam postea vsque ad conclusionem in causa, instrumenta exhiberi possint, *c.cum dilectus,9.c.de fide instrum. latè Marant. in aureo spec.iudic.part.6.n.8.num.26. cum multis seqq.* nisi disertè iudex præstituerit certum tempus, intra quod omnia instrumenta sunt producenda, *Spec. la*. per text.in d.cap.cum dilectus, in tit. de instrum.editio,§.nūc dicamus, in princip.& Lanfran, dict. cap. quoniam, verbo instrumentorum, num.24.*

6 ¶ Instrumenta autem fiunt ad duplicem finem, vt ait Baldus *in Rub.Co.eo.n.1.* vel Ad solennitatem actus perficiendam, quando scilicet scriptura necessaria est: *cap.1.vbi gloss. de censibus, lib.7.* vel, & quidem frequētius, Ad cautionem probationis, videlicet vt in promptu semper habeatur probatio, *cap. Alberic. de testibus, l.4.de pignor..cum simil. l.cum instrumētis, cum l.seq. C. eodem.* Nam instrumentum præsertim publicum est Probata probatio, vt Dd. loquuntur, & Non probanda, *Bal. in l.quoties, dum.6.in fin.C.de iud.& in l.2. in princip. Co. quando fiscus vel princip. latè Hipp.in l.si quis, nu. 140.de quæst. Socin.cons.12.incip. quoniam.in fin.volum.1.& Dec. consil.158.incip.viso in princ.* Ac ex instrumento duæ præcipuè oriuntur præsumptiones, altera veritatis, quod verum sit instrumentum: altera Solennitatis, quod sit solenne, *Bal.in l.1.in princip.C.de test.latiss.Socin.cons. 213.num.7.vol.2.& probatur in l.optimam,14.Co.de contrah.& committ.stip.in l.eum precibus, 18.C.de probat.in l.si post diuisionem, Co.de iur.& fact. ignor.* Alij tres inde præsumptiones ducunt. Primùm, quod instrumentum sit verum. Secundò quod solenne. Tertiò, quod omnia quæ in eo scripta, acta, & intercesse-

partes conuenta perhibentur, ea verè sic sint gesta. Sed hæc vltima coniectura in primam incidit, vt reuerà duæ tantū, quemadmodum paulò antè dixi, ex instrumento præsumptiones existant: *latè Bal. in c.1. §. si instrumento, de notis feudor. Hipp. in l. si unus nu. 139. de quæst. Alc. in tract. præsum. regis, 3. præsump. 13.* quæ quidem tanti ponderis sunt, vt plenam fidem faciant in iudicio, & credatur instrumento perinde atque duobus vel tribus integris testibus, *l. in exercendis. Co. eo. in Auth. de instrum. caut. & fide.* Imò publica instrumenta, quæ à magistratu scilicet fiunt, vel sigillo publico sunt cōfirmata, testibus præponderāt. *l. Celsus, 10. de prob. l. in donationibus, 31. Co. de donationiobus. c. post cessionem, 7. vbi Can. de prob. l. si qua, 22. vbi Bal. C. de episc. & cler.* nec contra instrumenta interrogari testes possunt, nisi cùm tabularum fides arguitur, *Paul. lib. 5. tit. 15.* non tamen definiūt negotium instrumenta, cuiuscūque illa sint generis, sed tantùm probant *Bal. consil. 233. volum. 1.* neque enim obtinent vim sentētiæ sed probationis: vnde nec executionem paratam habēt velut sententia, nisi vbi illud aut pactione conuentum est, aut statuto, consuetudineve obtentum: *l. minor, 40. de minor l. vltim. depos. Alex. & Ang. in l. ait prætor, §. si index, de re iud. & in l. si cū*

A *dotem, §. eo autem tempore, solut. matrim. Ang. in l. omnibus, de iud. Bal. in l. 1. & 2. Co. de except. rei iud.* quæ instrumenta Guarentigionata appellantur. *vide Barto. & Dd. in l. 2. in fin. de iur. & in l. si quis pecunias. Co. depos. Bal. in l. 1. Co. de exec. rei iudic. & Dd.* B *præalleg. loc.* Quod autem dixi plenam fidem facere instrumentum, accipi oportet de his quæ dispositiuè in instrumento posita sunt, non de illis quæ enuntiatiuè narrantur & incidenter. *Innoc. in cap. cum in iure. nu. 7. de offic. & pot. iud. deleg.* Item intelli- C genda sunt in ipsis originalibus instrumentis locum habere, non etiam in exemplis, *l. 2. l. vltim. h. tit. Authent. si quis de eden. gloss. ad verb. monumenta. in Authent. vt frat. fil.* & vt loquuntur, extractis, *de his vide Felin. in cap. ad audientiam. num. 14. de præ-* D *script. Bart. num. 3. Castr. num. 4. Bal. num. 2. & 12. in Authent. si quis, in aliquo. C. de eden. Molin. in consil. Paris. tit. 1. de feud. §. 5. num. 27.* nam exempla regulariter fidem non faciunt, sed tantū coniecturam inducunt, & suspicionem, vix dilationi iurisiurandi E sufficientem: *gloss. in l. sicut, 1. ad ver. facilè, C. eo. D. in d. Auth. si quis in aliquo, C de eden. Ang. in §. Institut. de leg. patr. tut.* Et hæc quidem in publicis obtinent: in priuatis instrumentis quantam hæc fidem mereantur, certa non potest tradi regula. Olim quidē

libri

libri argentariorum & rationes videntur fidem fecisse, quia publicum quodam modo eorum erat offici m, *l.quis, 6.l.4. l. argentarius,10.§.1.& §.fin.de eden. Bal. C.eo. in Rubr. num.* 21. Sed hodie istiusmodi libris & rationibus, puta ciuitatum, monasteriorum aut collegiorũ in rebus B quidem alienis creditur, *l.census de probat.* in iuribus verò ipsius vniuersitatis probandis plenè nõ creditur, nisi cùm in archiuum publicum sunt redactæ, *Iaso. in rep. l.admonendi, num.* 137. *de iur.Bal.& Salic. in l.exemplo*, 7. *C. de probat.* aut quando agitur C de factis admodum antiquis,quę hominum memoriam excedant, *Schurff. in cons.* 19. *in fin.cent.* 1. multò minus creditur scripturis & rationib. quas mercatores faciunt, aut rei alienæ administratores, *Bal.in Rubr.C.eo num.* 33. nisi quando contra scribentem D ipsum producuntur: *l. Publia*, 26.*§.fi. depos. vide Iason. in rep.l. admonendi,num.*114. *cum seq.de iureiur.* verbi gratia, repertorijs tutorũ aut aliorum administratorum & procuratorum negotia aliena gerentium cõtra illos qui ea confecerunt, creditur,*l.vltim.* E *in princip. Co. arb. tut.* non verò pro ipsis. *vide Dd. in l.* 5.*&* 6.*C. de prob. Panorm. in c.2.num.9.de fide instru.Schurff.cons.*28.*cent.*1. *Ias. Dd.in d. l. admonendi.* Si tamen in rationibus expensarum causæ, item tempus & dies inueniantur apposita, hoc casu eatenus creditur, vt in supplementũ probationis quandoq; iusiurandum deferatur, *Bal.in d.Rub.Co.* 34.*per l. si quis*, 20. *Co.de don.* Literæ verò priuatæ extra rationes multò minorẽ fidem faciũt, *vide latè Bart in l.admonendi, n.* 34. *cum mult.seq. de iur.* nisi cõtra scribentem producantur, *d.l. Publia. §.fin.depos. Auth. si quis, C. qui potiores,in pignor.* aut contra qui eas acceptent, *Bal. in d. Rub. num.*3.*Lanfr.in c.quoniam, ad verb. instrum.num.*50. *de probat per l si filius, ad Maced. Cle.* 1. *de procur.* aut nisi roboratæ sint subscriptione testium vel cõtrahentium,vel vetustate temporis, vel iudiciaria cognitione,aut similibus modis: de quibus plura Baldus *in d.Rubr.num.* 44. *&* 45. *C.eo.tit.*

¶ Quòd ad interpretationem 7 attinet, in vniuersum sciendum est,instrumenta stricti iuris esse, *Socin.consil.*73.*circa n.* 4.*volum.* 1. nec recipere extraneam interpretationem, sed eam ex verbis desumi, & quod illis non continetur, hoc pro omisso haberi, *l. ad probationem*,21.*vbi Bal.* C.*de probat.& idem Bal.in l.lecta*,40. *in secunda opposit.si cert. petatur.* Vnde rectè dicitur,non adiuuari cum scriptura qui illa non continetur, *Bal.in d.l.ad prob.* 21. *in princip.* & verba literarum ponderanda. *Bal. in dict. l. lecta, si certum petatur*, nec ill.s quicquam

quam addendum effe, *l. fin. vbi Bal. Co. eo. de falf. cauf. adiecta.* item quod inftrumentum non dicit, nec nos dicere atq; inferre debere, *Bal. in l. intereft. 21. n. 2. C. de folut. & in cap. per venerabilem, de elect. conf. 297. lib. 1. & confil. 189. vol. 2.* Ac quod magis eft, extendi illud non folet extra ea de quibus Notarius rogatus eft, & quibus ipfe interfuit, neq; de reliquis quæ femper hac fcriptura continentur, vllam facit fidem, *lege prædia, 48. vbi Bart. de acquir. poffeff.* Vt autem inftrumentum tantum prodeft ijs qui nominantur, non alijs: *Bal. in d. l. ad probationem, Barto. in l. admonendi, num. 32. de iureiuran.* ita nec alijs obeffe, neque contra alios probare, *Socin. conf. 39. vifis num. 10. volum. 1. per doctrinam Canon. in cap. illud, de præfumpt. Bal. in Auth. fi quis in aliquo, C. de eden.* nec in præiudicium tertij iniqua interpretatione extendi debet. *l. fi conftiterit, 8. vbi Bal. in princip. Co. de fide inftrum.* quanquam illud verum fit, literarum monuméta ad fucceffores vel iuris, vel rei etiam fingularis extendi, & contra hos vel pro his peræquè fidem facere, atque contra authorem cuius iure vtuntur, *Bal. num. 1. Caftr. num. 2. in l. ad probationem, 21. C. de probat.*

8 ¶ Contraria autem & exceptiones variæ inftrumento opponi poffunt, quæ partim caufarum, partim à productionis vitio fumuntur: vt quod non fit ab idoneo notario factum, *l. fed fi quis, quemadm. teftam. aperiam. l. fi quis decur. C. de fal. Spec. de inftrum. edit. §. inftrum. nu. 1.* quod aliquid ex folennibus omiffum, *l. diuus, de in integ. reftitut. l. cum hi, 8. §. fi prætor. de tranf.* quod nõ debito modo fignatum, quod cãcellatum, rafum, innouatum, *l. fi chyrographum, 24. hoc tit. Spec. de inftrum. edito. §. repet. in princ. Schurff. confil. 56. cent. 1.* quod fibi ipfi contrarium, *l. fcriptura, 14. Co. eo.* quod aliqua in parte falfum, *l. 2. & 3. C. eo. l. penul. C. de prob. c. inter dilectos, de fide inftrum.* quod non rite productum aut publicatum & alia multa: quæ nunc omnia perfequi non eft noftri inftituti, præfertim cùm ab alijs fint copiofe tradita, *Spec. de inftrum. & §. oftenfo. Ferrar. in for. opp. contra inftrum. per totum. Lanfr. in cap. quoniam, ad verb. inftrum. circa finem, de probat.* atque explicata.

De Teftibus. Tit. V. C. 4. 20.

1 *Vnde dicti teftes, & quinam fint.*
2 *Diuifio, genera teftium.*
3 *Caufa efficiens, quomodo cogantur, qui teftes effe prohibeantur vel non, quinam cogi poffint vel non.*
4 *Materia, qua de re teftes interrogari*

terrogari & testari conueniat.
5 *Forma examinandi, & de circumstantiis loci, temporis, &c.*
6 *Finis & effectus: & quantam fidem quique faciant.*
7 *Contraria: & de exceptionibus quæ testibus opponi possunt.*

1 IN probatione † facienda testibus æquè creditur atque instrumentis, *l. in exercendis*, 5. *C. de fide instrum. & Nouell. de instrum. caus. & fide*. Testari vtrumq; significat, cùm aliquid asserere atque confirmare suis verbis, vt Cic. in Bruto, sæpe hoc testandum, hoc est dicendum, confirmandum est: tum aliorum fidem conscientiamque ad alicuius rei confirmationem inuocare: vt Cicer. pro Cluentio, etiā deos de suo scelere testatur, hoc est, testes inuocat, eoq; sensu capitur in iure testari, *l. curent*. 22. *de testibus*. & aliquid testato, hoc est, adhibitis testibus facere, *l. qui Romæ*, 122. *in princip. &* §. 2. *de verborum obligat. l. de testib.* 40. *de verborum signific.* Cùm autem in testibus vtrumque concurrat, vt & eorum fides ad alicuius rei dubiæ confirmationem inuocetur, *cap. 1. de testibus cogen.* & ipsi de eadem re testimonio suo asseuerent, eo obtinuit testes illos appellari, qui ad fidem alicuius rei faciendam arcessuntur, quos olim superstites & antistites, vocatos esse quidam volunt, *cap. forus*, 19. *de verborum significat. Alc. lib. Par. 2. c. 2.*

¶ Testes porrò alij dicuntur locupletes, qui olim vocabantur antiquo verbo legis 12. Tab. assidui, *Gell. lib. 16. cap. 10.* vel classici, *vide de his Festum*: hoc est, vt nunc loquimur integri, idonei, & omni exceptione maiores. *l. optimam*, 14. *in fin. C. de contr. & comm. stipul. cap. 1. ex. co.* alij verò suspecti, neque omni exceptione maiores: illi propriè, hi impropriè testes nominantur, *gloss. singul. in l. 2. §. idem Labeo*, 8. *ad verbum audierint, de aqua pluu. arcend.* Ex his rursum alij dicuntur viles, *c. 2. ex eodem*, redempti, *l. testium*. 14. *C. eo.* corrupti, *l. diuus*, 33. *de re iudic. l. si quis*, 13. *C. eo.* mercenarij, *l. respiciendum*, 11. §. *penult. de pœn.* falsi, *tot. titul. C. si ex fals. allegat. l. qui fals.* 16. *hoc tit.* iniuriati, *notat in l. solam. & l. iurisiurandi, Co. eo.* singulares, *cap. licet*, 9. *de probat. c. bona, de elec. c. cum dilectus, de accus.* domestici, *tit. 2. Co. eo.* §. *in testibus, Institut. de testam.* varij, contrarij, vacillantes, *l. 1. 2. 3. l. ob carmen*, 31. §. *fi. hoc tit. dict. cap. licet*, intestabiles, &c. *l. ob carmen*, 21. *in princip. hoc tit. l. lex Cornelia*, §. *si quis, de iniur.* de quibus suo loco oportunius agetur. Quia verò testes ad veritatem eruendam adhibentur, *cap. 1. de testibus cogen.* ex cuius occultatione

tione nulli ius suum interuerti publicè vtile est, *cap. fin. de testibus cogen. l. curent, 22. hoc titul.* ideo testimonij dictio quodammodo iuris publici est, *dict. l. curent, tot. tit. ex. de test. cog.* & pro publico ac necessario munere habetur testimonium dicere, *Spec. tit. de testibus, §. penultim. num. 6.* perinde atq; tutelam gerere *Spec. præall. loc. §. fin. Institut. de satisd. tuto* Quare sicuti inuiti tutores coguntur ad subeundā tutelam, *l. 1. in princ. de adm. tut. dict. §. fin. Institut. de satisd. tut.* dummodo tutores esse possint, neque excusationem iustam, *Institut. ff. & C. de excusa. tuto.* habent: ita & testes etiam aduenæ & peregrini, *Panorm. in cap. quoniam, in princip. num. 19. vt lit. non contest.* à iudice ad dicendum testimonium vocati parere habent necesse, *tot. tit. ex. de testibus cog.* & capitis pignoribus, vel per indictionem mulctæ, eò compelluntur. *Spec. de teste. §. penult. n. 6. Ferra. in for. iura. test. ad verb. citati num. 1. per l. 3. §. exhibere, de tab. exh. l. curent, 22. hoc tit. l. vnic. si quis ius dicent text. bonus in c. 1. de testibus cog.* Ac quidem satius est eo compelli testes velut inuitos, quam illos vltro & sponte sese offerre: suspecti enim hoc ipso sunt quod se ingerunt, *l. qui omnia, 25. §. 1. de prob. Bal. in l. alia, num. 8. Co. de his quib. vt indig. vide Ferr. in for. iura. test. verb. citati. numero 1. per l.* ;

A *§. exhibere de tab. ex.*

¶ Causa igitur efficiens est citatio & compulsio iudicis: *l. iud. 17. C. de fide instru. cap. 1. & 2. & tot. tit. de test. cog. l. 3. §. exhibere, de tab. exh.* causa προκαταρκτικὴ est petitio litigatoris, testium examinationē ad causam suam
B instruendam postulantis, *d. l. iud. c. 2. c. fin. de testibus cog.* nisi enim petitum fuerit, non debet iudex officium in examinando suum impartiri, *l. 4. §. hoc iud. de dam. infec. vbi Bart. vide Ferr. in for. iur. test. verb. citati, num. 2.* Non tamen omnes aut testari aut co-
C gi ad dicendum testimonium possunt. Testimonium enim dicere lege prohibentur impuberes, *l. 3. §. penult. l. inuiti, 19. §. fin. hoc tit.* ob lubricum consilium: *dict. l. 3. § lege hoc ti. l. 1. de minor.* & quia ætas illa ad mentiendum est facilis, *l. ex libero, 15. de quæst.*
D eoque nec iusiurandum (sine quo testi non creditur, *l. iurisiurandi, 8. Co. eo.*) præstare potest, *l. qui iurasse, 16. de iur. Spec. de test. §. 1. num. 35.* Item furiosi, muti, surdi, cœci, *Spec. de test. §. 1. numero 88. & §. nunc tractandum, numero 16. 17. 18.*
E *vide tamen de his Bart. in l. ad testium, 22. de test. Ang. & Ia. de Pla. in § testes, institut. de testam.* Item in criminalibus quibusdam causis minores 20. annis: *l. in testim. 20. hoc tit.* damnati publico iudicio: *d. l. 3. §. pen.* qui in vinculis custodiave publica detinentur

nentur: *d. l. 3. §. penult.* qui cum bestijs vt depugnaret, se locauerit: quæ palàm quæstum corpore fecerit: qui ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniã accepisse iudicatus vel conuictus erit, *d. l. 3. §. penultimo.* Sed hi lege Iulia de vi in reum publici iudicij dicere testimoniũ prohibentur, *dict. l. 3. §. penultim.* ex quo non rectè infertur, omnes hos simpliciter in alijs causis à testimonio arceri. Nam in publicis iudicijs sicuti probationes euidentiores, *l. vltim. C. de prob.* ita & testes magis idonei atque integri, quam in causis pecuniarijs, requiruntur, *cap. testimoniũ, 54. ex eo. Bart. in tract. test. §. testes, in princip.* Vnde & reus publici iudicij citari in testem ab accusatore prohibetur, *l. in testim. 20. hoc tit. cap. non debet, 56. eo.* cui alias non inuenitur testimonium interdictum. Lege etiam prohibentur testari damnati repetundarum, *l. repetundarum, 15. hoc tit.* aut ob carmen famosum, *l. ob carmen, 21. hoc tit.* aut calumniam, *l. quæsitum, 13. hoc tit.* aut adulterium, *l. ex eo. 18. hoc titulo.* Item ob vitæ turpitudinem senatu moti, *l. 2. de senat.* quæ & ipsa tamen prohibitio ad iudicia tantum publica, *l. quæsitum, 13. hoc titulo in verb in publicis iudic.* pertinuisse videtur. Sed quia Iustinianus hęc in Pandectas ita retulit, vt prohibitionem absque distinctione fecerit

A generalem, ideo generaliter ista valere hodie oportere rectè quis dixerit, etiamsi leges Iuliæ & harum Interpretes Iurisc. distinctè ac de re sint elocuti. Prohibentur etiam testimonium dicere liberti in patronum eiusque liberos, *l. 3. §. penultim. & §. fin. hoc*

B *tit.* serui in dominos, *l. serues, 7. C. eo. l. hoc quod, Co de quæst.* liberi in parentes, aut contra, *l. parentes, 5. C. eo. l. testis, 9. hoc titu.* mulier in testamento, *l. qui testam. §. mulier, de testa.* & causis feudalibus, *c. 1. qui test. sint necess.* Nam in alijs testis esse potest, *l.*

C *ex eo. 18. hoc titulo,* etiam criminalibus, *Alex. consil. 11. num. 11. volum. 1. & consil. 115. numero 4. volum. 4.* argumento est, quia lex Iulia à testimonio vis publicæ (quod scelus certe publicum & criminale est, *toto titulo, ff. & Co. ad l. Iul. de vi public. l. 1. ff. de*

D *public. indi.*) dumtaxat eam remouet quæ quæstum corpore fecit: *d. l. 3. §. penult.* item in iudicio adulterij tantum damnatã eodem crimine repudiat: *l. ex eo. 17. hoc titulo,* ex quo facile intelligi potest, mulieres ab his flagitijs alienas etiam in criminali-

E bus idonee testari, *d. l. ex eo. 18. h. titulo.* Præterea nec in sua quisque causa testimonium dicere permittitur: *l. nullus, 10. hoc tit.: omnibus, 9. C. eo.* vt actor, reus, socius, debitor, venditor ad quem periculum euictionis redit. & similes; *Dd. in d. l. omnibus C. eo.*

Spec. de teste, §. 1. num. 8. 9. Ferr. A in for. opp. test. ad verb. in facto propr. patronus, executor, l. fin. h. titulo procurator, gl. & Dd. in l. fin. Specul. de testibus, §. 1. nu. 14. vide Cyn. in d. l. quoniam. Co. eo. iudex, Spec. de test. §. 1. numero 74. 75. 76. item qui in potestate sunt producentis, aut quibus im- B perari potest l. idonei, 6. hoc titul. aut qui sunt eius domestici, l. 2. Co. eo. quod ne interrogari quidem, præcipuè in criminalibus placuit: l. penultim. hoc titulo, huiusmodi sunt vxor, maritus, colonus, mercenarius, Specul. de teste, §. 1. numero 11. & 12. nisi C vtrique parti æquè sint domestici. Spec. in d. §. 1. numero 22. vnde inferunt quidam, neque vasallũ nec subditum pro domino vel contra eum, nec ciuem in causa vniuersitatis testari posse: vide Ferrar. in for. lib. oppos. cont. test. Lanfr. in cap. quoniam, verb. te- D stium, vbi Ias. in l. serui, 5. §. Labeo, numero, 11. de legat. 1. in l. sed si hac, §. qui manumittitur, de in ius voc. quod non est recipiendum, Cyn. in l. eos, Co. eo. Spec. dict. §. 1. numero 18. Alex. consil. 88. quoniam, numero 8. & consil. 99. visis numero 6. 8. volum. 5. Mont. E tract. fin. regu. c. 58. numero 2. nisi aut iureiurando adhuc teneatur, Spec. dict. §. 1. numero 19. & 20. aut de proprio ipsorum testium agatur commodo, Bal. in addit. ad Spec. §. fin. titulo de teste. Capol. in tract. de seruit. rust. præd. cap. 9. de iure pascendi, numero 9. 10. 11. Sunt etiam qui non lege prohibentur testificari, sed officio iudicis, Bart. in tract. test. §. circa. seu vt loquitur Papinianus, religione iudicantis, l. quæsit. 13. hoc titulo, vt de calumnia damnatus, dict. l. quæsitum, quanquã non tã de repellendo teste, quàm de fide non adhibenda, I.C. ibidem agat. Hodie tamen hoc latè patet. Nam infamem iuris, c. testim. 54. ex. eo. Spec. de teste, §. 1. n. 24. damnatum de crimine famoso. Spec. §. 1 numero 89. hærentem in manifesti flagitijs, cap. super, 13. ex. eo. Bart. in d. l. 3. §. lege, Spec. de teste. 1, §. numero 32. & 34. Cano. in dict. c. testimonium, 54. Bal. in Auth. si testis productus dicatur, C. eo. vide latè Lanfr. in c. quoniam, verb. testimonium, numero 77. cum seq. de prob. periurum, c. sicut, 9. ex. eo. excommunicatum, Spec. §. 1. numero 25, per cap. veniens, 2. ex. eod. hæreticum, Spec. §. 1 numero 59. Bald. in cap. 1. an nemo test. in vsib. fund. infamem infamia facti in causa criminali, d. c. testimonium, iudex statim ex officio repellere potest, dummodo per confessionem testis aut aliud documentum, eius rei probatio confestim haberi possit, Bart. in tract. test. §. dic, si testes, in princip. Spec. dict. §. 1. numero 91. Porrò si res dubia sit, non propterea examinatio differenda est, sed potius illa exceptio in tempus disputationum reijcienda, Spec.

Specul.§.3.numero 91.Bart.tract. A *test.§.dic.si testes,numero 1. & 2, per l. 5.§. ibid. ad exhib.l. ille à quo,ad S.C. Trebell. c.veniens, 2. de testibus cap. literas,de rest.spol.* Vbi autem de eiusmodi crimine aut impedimento, quod omnem testis fidem eleuet,statim constare potest, erit iudicis in ipso exa- B minis aditu testem repellere: *cap. super, 22. in verb. testimonium eius videtur suspectum, & ideo non esse aliquatenus admittendum, extr. de testibus,* ne & ipse superfluo examine, & producens litigator superuacaneis sumptibus & pars aduersa C non necessaria exceptione oneretur: tum quod caput est, ne testi iusiurandum,quod præstare alioqui debet, *l.iurisiurandi,Co. eo.c.de testi.29.ex. eo.* absque necessitate imponatur: *Bart. in d. tract. test.§.dic si testes,numero 1.* superfluo enim iuramento nemo D est onerandus, *cap. 2. de probat. Spec.de teste, §. 1. numero 41.* Superuacaneè porrò ad sacramentum & testimonium adigitur, cuius dictum nullam facturum esse fidem in ipso examinationis exorsu palam fit. Sed de circumstantijs quæ authoritatem testi- E bus vel in totum, vel aliqua tantum ex parte abrogant, prudentis est iudicis existimare, *l. 2. & l. 3.vers. tu magis scire, hoc titulo,* & sicubi non extat expressa legis prohibitio, neque planè constat testem omni fide indignum esse, satius erit eum admitti,& exceptiones, quæ illi obiici possunt, in tempus disputationum reseruari, *Specul.§.1.numero 41. & §. sæpe, numero 5.* Nam & illud verum est,omnes quibus non specialiter interdicitur testimoniũ, neque qui vlla lege à dicendo testimonio excusantur, admittendos esse, *l.1. in fin.princip. ff.eod. Spec.de teste, §.1. num.96.* Excusatur autem lege Iulia (quæ etsi de publicis iudicijs loquitur, tamen eam generaliter nostri Interpretes intelligunt, *gl.in l.4. in princip. hoc tit.* quia Iustinianus generaliter, hæc responsa in Pãdectas relata valere voluit) quisque ne inuitus testimonium dicat in socerum, generum(etiamsi sponsalia tantum sint celebrata, *l.in legi.5.hoc titulo*) vitricum, priuignum, sobrinum, sobrinam & horum filios, aut qui propiore his necessitudinis loco iunguntur, *l.4.hoc titulo.* Ex quo intelligi potest,ad sextum septimumque gradum excusationem esse, *gloss.in l.penult. C. ad S.C. Turp. Bart. in l. qui testamento, 28. §. per contrarium, de test. Lanfr. in cap.quoniam, verb. test. num. 60. de prob.* tantum enim sobrini horumque filij distant: *§.sexto, Institut. de grad.cog. l.3. l.vltim de grad. & aff.* nisi scilicet vtrique parti æqualiter testes sint coniũcti. *Spec.§.1. numero 10. & 23. Bart. in tract.reprobat.test. verb. consanguineus,* item in patronũ,

libertum, virum, vxorem, horumque liberos, *l.* 4. *hoc tit.* scilicet iis casibus, quib. alioqui testimonium dicere possunt, *l. libertorum,* 11. *C.eo.* Nam quando prohibentur, non opus est excusatione, cùm ne volentes quidem admittantur: *§.item maior. Instit. de excusa.tut.* vt parentes & liberi in infinitum: *l.parentes,* 5. *Co. eo.Lanfr. in dict.verb.testium,nu.* 60. item in propria quisque causa, *l.omnibus,* 9. *C.eo.* & similibus casibus, in transuersalibus verò excusatio necessaria est: nam volentes admittuntur etiam intra tertium gradum, *Io.And.in c. nonnulli,de rescrip.Hipp.sing.* 133. *affinitas. Ang. consil.* 193. *visis Lanfr.d.cap.quoniam,verb testiū, num.* 60. *cum addit. de prob.* etsi nonnulli dissentiant, maximè in causa criminali: *Bart. in tract. test.vers.consanguineo,& c.an frater, & c. vide in l.parentes,C.eod. glossa in cap.*1.3.*qu.*5. *Spec. de teste,* §. 1. *num.*9. in quo tamen illud aduertendum, quoties recipiūtur, necesse esse toties in actis poni volenter esse examinatos, vt impugnatio euitetur, *Bald. in l.presbyteros, C. de episc.& cleric.* Eadem ergo ratione credimus excusari vasallum, etiam ne contra dominum dicat, aut econtrario, etiam tunc cum hi iure pro testibus admitti possunt: *Spec.de teste,*§.1.*numero* 21.*Schurff.cons.* 60.*cent.* 1. Inuiti quoque testimonium dicere nō coguntur se-

A nes, maiores 70. annis, *l.* 1. *Cod. qui ætat. se excus. lib.* 10. *l.*3. *de iur. immun.* valetudinarij, milites, vel illi qui cum magistratu Reipublic. causa absunt, vel quibus venire non licet, *l. inui.* 8. *hoc tit.* vt in carcere aut alio impedimento iusto, publico vel pri-

B uato detentis, *glossa in dict. l. inuiti, per l.in eadem, in fin.ex quibus caus.ma.fac. l.*3. *§.lege Iulia, hoc titulo,* item publicani, & qui non detrectandi testimonij causa domo absunt, quiq; quid exercitui præbendum transportandumque conduxerunt, *l. inuiti,* 19. *hoc titulo.* Sciendum

C tamen est, plerosque horum omnes præsertim ex iure Pontificio compelli posse, cum alia probatio ad veritatem eruendā haberi non potest, *cap.peruenitur,* 2.*cap.fin.de test.cogend. Spec. de teste.*§. *qualiter,numero* 18.§ *pen.*

D *numero* 1. *Schurff.dict.consil.* 60. *cent.*5. (id quod & in seruis admittendis receptum est, *l. serui,* 7.*h.t.*) facilius tamē cogi in causis ciuilibus, in quibus turpe est celare veritatem, quam in criminalibus, quo in genere occultare alterius dedecus non est repre-

E hendendum: *Spec.§.qualiter.numero* 18.*per cap.* 1.*c. peruenit, de testibus cog.c.*1.*de crim.fals.* nemo enim legius tenetur cuiusquam crimen denudare: *Ias. in l.*1 *§.si tibi,de cond. ob turp. caus. vide l.qui furem,* 49. §. 1. *de fur. glossa in l. vtrum,*6.*ad l. Pompe.*

de

de parricid. Non tamen idcirco cogendus quispiam in propria causa contra se testari, aut maritus in vxorem, parentes in liberos, vel ediuerso: hæ enim omnes personæ pro vna eademque habentur, *l.fi. Co. de impub. sub.* quare aduersum se vt ferant testimonium, ne in defectum, quidem probationis, *l. nimis graue*, 6. *C. de testib.* sunt compellendi, *Spec.§. penultim. numero* 2. cùm nimis graue sit destitutam actoris probationem in reum deriuare velle, *d.l.nimis,* 6. *C.de test. cap.* 1. *ex. de prob.l.sicut, C.de fide Instrum. vbi Cast.* Ex quo illud quæsitũ est, an qui sunt ex vniuersitate, pro aut contra vniuersitatem cogantur testificari. Non enim videntur cogi posse, quia eorum est causa quodammodo propria, maximè si ex illa cõmodum incõmodumve singulis accedere potest, *l.* 1. *§.propria, quãdo appell. sit. Dd.in l.omnibus, C. eod.* vt in iure pascendi, in censibus, oneribus & seruitutibus, atque aliis id genus. Sed quia causa vniuersitatis alia est, alia singulorum, *l.* 1. *quod cuiusque vni. vide Bart. in l. aut facta, §. nonnunquam, de pœn.* obtinuit cogi posse, nisi res ad singulorum pertineat vtilitatem, *Cyn. in l. parentes, Castr. in l. omnibus, numero* 2. *& alij Dd. C. de testibus Capoll. in suo tract. de serui. rust. præd. c.* 9. *numero* 28. *vide Ias. in d. l. serui.* 5. *§. Labeo. numero* 11. *de lega.* 1.

A *& in l. sed si hac,* 10. *§. qui manumictitur, cum ampl. ac limit. ff. de in ius voa.* aut detrimentum, quo tamen ipso casu non desunt qui putent posse compelli, cùm aliter veritas haberi nequit, resque tandummodo hominibus vniuersitatis optimè cognita est & explorata: *Lanfr. in cap. quoniam, ver. tertium, numero* 76. *&* 77. *de probat.*

B

¶ Materia circa quam, sunt facta, ad quæ se testes referre debebent, *Anchar. cons.* 248. *ad præd. nu.* 6. *per l. stipul. §. hi quoque, de verb. obl.* (neo enim ius quod certum est, *l.* 2. *de iur. & fac ign.* opus habet testium approbatione, *Bal. in addit. ad Spec. §. nunc videndum, in princip.* nisi quando, cum facto aliquo est coniunctum vt in consuetudine probanda, *vide sup. de legib. & cons. tot. tit. C. vt quæ des. aduo. vbi Cast.*) causarum tam criminalium quam ciuilium: *l.* 1. *in princ. h. t. c. de testib.* 29. *c. testim.* 54. *de testib. c.* 2. *eod. lib.* 6. in causis tamen criminalibus magis idonei requiruntur quam in pecuniariis. *d. cap. testimonium.* 54. *Bart. in tract. test. §. testet. in princ.* Est & extra iudicium testimoniorum vsus, puta in probanda natiuitate statu, *l. statum.* 6. *C. de fide instrum.* moribus cuiusque *Innoc. in c.* 1. *nu.* 10. *de fide instrum. Spec. de prob. §.* 1. *Panor. in c. post. cessionem, de probat.* Porrò testificari debent testes super 4

C D E

per articulis duntaxat propoſitis, A
gloſ. in l. ſi quis libertatem, 7. *de petit. hared. l. ſi duo*, §. *idem Iulianus*, *de iur. vbi Dd. Bart. in tract. teſtium*, §. *qualiter*, *nu.* 3. Nam cum ſuper his tantum iurent, eo non creditur iis velut iniuratis, ſi de alia re quam quæ articulis comprehenſa eſt, teſten- B
tur, *c. de teſtibus*, 29. *ex. eod. vide Dd. praall. loc.* Quia tamen teſtis ad omnia quæ ad cauſam quomodocunque faciunt, induci videtur: *Spec.* §. 1. *n.* 64. *per l. cum ſcimus*, *C. de agric. & cenſ. lib.* 11. ideo etiam rectè ſuper interrogatoriis aduerſæ partis, *l.* C
2. *eo. lib.* 6. Item connexis, *Bart. in tract. teſt.* §. *qualiter*, *num.* 3. *Arch. in c.* 2. *ex. eo. lib.* 6. & circumſtantiis locis, temporis, *l. optimam*, 14. *l. antepenu. C. de cont. ſtip. l. aut qui*, 5. §. 1. *quod vi aut clam. c. cum Io. de fid. inſtr. vide diſt. Spec. tit. de teſte, c. de* D
inter. n. 10. 11. & 12. atque id genus aliis examinatus. Et ſanè quoniam interrogari & reſpondere pro vtraque parte debet. *Auth. ſed iudex*, *C. de epiſ. & cler.* ideo melius eſt petente parte aduerſa, & iuſiurandum præſtari, *d. c. de teſtib. ex. eo. Spec.* §. 1. *n.* E
63. & examinationem fieri ſuper tota cauſa: *Spec.* §. 1. *n.* 63. 64. 65. & *in* §. *ſequitur*, *n.* 2. & 3. *per d. c. teſtib. ex. eod. c. cum dilectus*, *de accuſat. Ferr. in for. iuramenti teſtium*, *verb. ſuper tota cauſa Alex. conſ.* 25, *volum.* 2, & *conſ.*

5, *vol.* 1. *vide Bart. n.* 8. & 9. *in l. ſi duo patroni*, §. *idem Iulian. vbi Iaſ. & Caſt. de iur.* in qua tamen teſtis interrogetur non de re ignota, *Spec.* §. 1. *n.* 8. aut facto alieno, *Spec. de interrog. n.* 20. *per t. Marcellus*, §. 1. *rer. amo. l. fin. C. de accuſ.* neque veroſimili. *l. ob carmen*, 20. *h. t. c. praeterea*, *ex. eo.* ſed de proprio facto, hoc eſt, de eo quod per aliquem ſenſum corporis recte & vere percepit, & percipere atque cognoſcere potuit, *l. teſtium*, 14. *C. eod. l. qui teſtamento*, *in fin. de teſt. Bart. in l.* 3. §. *eius*, *n.* 2. *h. t.* Nam ex certa ſcientia, non verò ſuper credulitate, *cap. relatum*, *ex. eod. Spec.* §. 1. *nu.* 58. aut auditus; *gloſ. in l.* 2. §. *pen. de aqu. pluu. arcend. Spec.* §. *nunc tractandum*, *num.* 18. *hoc tit.* ſeu vt loquuntur, de auditu alieno, *gloſſ. in* §. *ſi vero*, *ad probat.* & vidiſſe: *in Authen. de hared. & fale. per l. teſtium*, *vbi gloſ. & Dd. C. de teſtibus*, teſtimonium perhibendum eſt, *d. l. teſtium*, 14. *C. eo. c. licet. ex. eod. Spec.* §. 1. *n.* 1. *n.* 53. 54. *Ferr. in for. opp. teſt. ad verb. de auditu & verb. ſuper credulitate*.

¶ Quod autem ad circumſtan- 5
tias & formam examinationis attinet ſciendum eſt teſtes demũ poſt litem conteſtatam producẽdos eſſe, *cap.* 1. *c.* 2. *c. quoniam*, *vt lit. non conteſt. Spec.* §. 2. *in princip.* niſi cùm ad æternam rei memoriam examinantur, *d. cap. quoniã*,

aut

aut alia iusta causa, puta valetudinis, senij, peregrinationis, accelerationem examinis vrget, *d. c. quoniam.* Alias verò iudex lite demum negatiue côtestata, probationem imponit ac fieri decernit: *l. à procedente, vbi Bart. Cod. de dilat. vide supra de probat.* idque sumptibus ipsius producentis, *l. quoniam, 10. C. eodem Spec. §. qualiter, numero 12. Bart. tract. test. §. & in primis, Ferr. in for. iuram. test. verb. citati, numero 1.* qui facto eiusmodi decreto testes nominare, vt & examinentur postulare, *l. iudices, 17. Co. de fide instrum. l. 7. §. hoc indicium, vbi Bart. de dam. inf. Ferr in for. iuram. test. verb. citati, numero 2.* ac articulos de quibus interrogentur congruentes libello, *Spec. §. nunc videndum, numero 1. 2. 3. 4.* in scriptis *Spec. praall. loc. n. 1. & 2.* offerre debet: quo facto iudex per se, *Spec. §. de examinat. numero 2. per l. 3. §. item diuus, h. titulo* aut si testes longè remoti sint per subsidium iuris implorato loci illius iudice, *l. iudices. 17. Auth. apud eloquentiss. Co. de fide instru. Spec. §. 1 num. 45. clem. iudices, de off. deleg. cap. 1. de testibus cogen. Ferr. in for. iura. vera falsitate, num. 6.* aut si personæ egregiæ sint vel debiles, misso ad eas Notario, *l. ad personas, 15. de iureiur. cap. 1. cap. cum olim, c. si quis testium, ex. eod.* examinationem ita instituet, vt & testes citet, *l. 3. §. fin. hoc titulo,* iisdemque

A si necesse fuerit, securitatem præstet, *Spec. §. qualiter, num. 13,* & aduersæ parti examinationem denuntiet, *cap. 2. ex eod. tit. Auth. sed etsi Cod. eod. Spec. §. qualiter. n. 12. c. 2. ex. eod. Chiliã. in pract. c. 76. numero 4.* eaque præsente vel contumaciter absente, *Specul. B praall. loc. & §. sequitur, num. 6.* testes recipiat, & ab iisdem iusiurandum de veritate citra affectionem ad totam causam. *Bart. numero 8. 9. Castr. Ias. in l. si duo patroni, 8. in § idẽ Iul. de iur. Spec. §. 1. n. 65. & § sequitur, num. 1. 2. 3 per c. de testib. ext. eod.* (quo C modo suprà est expositum) dicenda exigat, *l. iurisiurandi, 8. C. eo. 6. fraternitatis, c. 2. ex. eo. l. iudices, 16. C. de fide instru. §. sancimus, in Auth. eo. vide Bart. in l. si duo, §. idem, de iur. Spec. h. t. §. sequitur, c. fraternitatis, vbi gloss. & Dd. ex. eo Chilian. in D pract. c. 76.* idque intra terminum productioni præstitutum: sicuti terminus præstitui certus, puta sex septimanarum, tam actori quàm reo solet, *l. 1. C. de dilat. vide distin. sup. de probat. tradita.* Quem intra terminum testes produci, & ad sacramenE tum adigi necesse est, ne producenti præscribatur: quanquam post terminum examinari rectè possint. *Spec. §. qualiter, num. 13. per l. penultim. C. eod. Panorm. in cap. licèt, num 19. ex. de probat. Maran. in pract. par. 6. act. 3. n. 19. decis. Rot, 13. de proba. decis. 2. de*

2 de sequest. Ro. cons. 443. Chi-lit. in pract. cap. 76. Articulos etiam probatorios aduersæ parti communicet, vt tam super qualitate testium quàm circumstantiis negotij principalis interrogatoria (quæ tamen producenti communicanda non sunt, Spec. §. iam de interrogatoris, per cap. per tuas, ex. eod. Bald. in l. 2. C. vt lit. pend. Ias. in l. 2. n. 5. C. de eden. gloss. c. 2. verb. interrogatoria, de testib. in 6. Innocent. in cap. per tuas, de testibus. Rom. sing. 266. Purp. n. 90. cum seq. & alii in d. l. 2. C. de eden. Duennas, in reg. 5. cum fall. Maran. tract. iud. per. 6. act. 4. n. 19.) concipere atque exhibere; cap. 2. eodem lib. 6. Spec. de teste. §. iam de interrogatoris; in princ. & protestationem de excipiendo contra testes facere, Spec. §. 1. nu. 41. Ferr. in for. iura. test. verb. protestante. (sicut omnino ea facienda est, c. præsentium, 31. ex. eo. Spec. §. 1. n. 41. Ferr. in for. iuram. testium verb. protestante, n. 2. per c. eod. li. 6.) peropportune queat: quibus perfectis, iudex secreto & clàm partibus. Spec. §. nunc tractandum, num. 1. c. venerabil. 52. vbi gloss. hoc tit. c. quia 42. vbi gloss. ad verb. secrete, de elect. l. nullum, 12. C. eod. adhibito tantum Notario qui dicta consignet. Spec. d. §. nunc tractandum, num. 1. & 2. per cap. cum causam, de app. sigillatim, non verò simul omnes testes, Spec. A in d. §. nunc tract. in princ. per §. quia vero, in Auth. eo. examinet; & reducto in memoriam iureiurando, religiose super omnibus articulis, atque interrogatoriis & causa scientiæ, c. cum causam, 37. ex. eod. Dd. in l. solam, C. de testibus, Spec. §. 1. nu. B 60. Bartol. in tract. testium, §. 2. Lanfr. in c. quoniam, verb. testium, nu. 18 de probat. gl. in l. 2. §. idem Labeo, de aqua pluu. Alex. cons. 76. visa, nu. 12. volum. 1. & quomodo olim testes deponere sint soliti, vide apud Cuiac. obseru. li. 3. c. 26. interroget, l. si quis libertatem, in fi. vbi C gloss. Bart. & alii de petit. hæred. Castr. post Bart. in l. si duo, §. idem Iulian. de iur. Quanquam his non ita alligatum est eius arbitrium, si videat articulos aut interrogatoria parum rectè concepta esse, quin possit ex officio D super tota causa, (dummodo super tota sit iuratum, c. de testibus, 29. ex eod.) testem examinare, & impertinentium articulorum vel interrogatoriorum nullam habere rationem. Spec. de interrog. §. 3. in princ. Ioan. And. in c. præsentium, eod. lib. 6. Ea-E demque sunt obseruanda in reproductione, quæ vel ad reassumendos (si fortè obscure vel nulliter examinati sint, Bart. in l. produci, 23. hoc tit. per c. cum clamor, c. 2. ex. eod. Spec. §. 1. nu. 72 §. satis, num. 3.) vel ad reprobandos, vel alios inducendos

iterum atque tertio (nam quarta productio non nisi ex iustissima causa conceditur, *c. ultra, 52. ex eo. Authent. atqui semel, C. de prob. Spec. §. qualiter, n. 8.*) non modo in eodem, *Spec. §. qualiter, n. 7. per c. in causis, c. significauit, ex. eod. l. 1. C. de dilat. l. fi. ff. de fer.* sed etiam altero atque tertio ad id termino dato, *Bart. in tract. test. §. & in primis num. 2. qui dicit ita seruari,* fieri potest. Atque ita examinatione tam actoris quàm rei integrè per acta, & diligenter per Notarium consignata, operam dare debet, vt partes vlteriori productioni renuntient: *Spec. §. satis, in princ. & §. vlt. per c. cum venisset. ex. eod.* & coram illis ad id citatis attestationes aperiantur atque publicentur, *Spec. d. §. satis, per d. c. cum venissent, cap. in nomine, ex. eod. c. cum L. & A. de re iudic.* & copia attestationum litigatoribus communicetur, *Spec. §. sæpe, n. 3. in fin.* quo contra excipere, aut pro illis dicere alternis possint: de qua re vtile est partes in ipsa quoq; publicatione præstari & mentionem inferre, *Spec. in §. satis, n. 1. & §. sæpe, in princ. per c. præsentium, 31. ex. eod.*

¶ Porrò testimoniorum vsus
6 frequens ac necessarius est, *in l. 1. hoc tit.* ad eruendam veritatem, *vide Ferr. in for. iur. test. verb. dicere veritatem,* introductus: ideo enim adhibentur testes, vt veritati testimonium

A perhibeant, *l. eos, 4. C. eo.* pro vtraque parte, *c. non sine. 14. quæst. 5. Ferr. in for. iur. est verb. dicere veritatem,* & probatio rerum gestarum salua sit testibus adhibitis: *l. curent. 22. hoc tit.* quorum dicta (si quidem illi sint omni exceptione maiores) æquè
B magnam fidem faciunt, atque instrumentum publicum: *l. in exercendis, C. de fide instru.* scilicet quando duo vel tres cum minimum idem asseuerant, *l. vbi num. 12. hoc tit.* (nam in ore duorum: aut trium stat omne verbum, *c. 4. c. licet, 13. ex. eo.*)
C cumque idoneam reddunt testimonij & scientiæ suæ causam atque rationem. Qui enim eam non reddunt interrogati, hi ne præsumptionem quidem vllam faciunt, *l. solam vbi Dd. C. eo, Spec. §. 1. n. 60. c. præterea, c. cum causam, c. testimonium, ex eo.*
D *vide c. 1. cum seq. 4. quæst. 4. ver. solam.* Sin autem de ea interrogati non sint, in his quæ sensibus quidem sunt exposita, fidem merentur: in illis verò quæ tantùm intellectu comprehenduntur, nequaquam: *Bart in tract. test. §. 2. & §. conuenticulam: Cyn.*
E *Bald. Salic. & Dd. in d. l. solam glos. in l. 2. §. idem, de aqu. plu. Alex. cons. 76. visa, n. 12. vol. 1.* Sed & tum demum fidem faciunt, quãdo in testimoniis suis cõsentiunt, & de eadẽ re affirmãt. Nã & vni affirmãti plus creditur, quã decẽ negãtibus. *gl. in l. diem*

27.

27. §. *si plures, ad verb. consensc- runt. de recept. arbitr. Bal. in l.* 1. *C. de testam. & in l. actor,* 23. *C. de prob. Soc. in fall. reg.* 426. Et si separata dicant ac diuersa, ita vt eorum dicta coniungi nequeant: *Bald. in l. testium,* 14. *& l. iurisiurandi,* 8. *num.* 12. *C. eod. & in l.* 1 *.C. si vnus explur. app. gl. in c. dudum, ad verb. substantia, de conuers. coniug. & in c. cum Eccl. ad verb. vacillasse, de caus. possess. Alex. cons.* 53. *in casu, vol.* 2. *Chilian. in pract. cap.* 81. tunc veluti singulares, etiamsi plures sint, integrè non probant, *c. licet,* 23. *c. licet,* 47. *eo. c. cum dilectus,* 32. *de elect. Hipp. sing.* 11. *c. licet, de probat.* habentur enim singuli pro teste vnico, vox autem vnius, vox nullius est, *l. iurisiurandi, in fin. C. eod* & vnus testis, vt dicitur, proficit (scilicet ad cumulandam probationem, vel iuramenti delationem, in supplementum probationis impetrandam, *c. fin. de iur. gloss. & Dd. in l. in bona fidei, C. de rel. cred. & in l. admonendi, de iur. Spe. de teste,* §. *testat. n.* 11.) sed non sufficit: *Spec. in d.* §. *restat. nu.* 1. imò testes singulares, quia in eodem facto plerumque discrepant, ideo velut contrarij sibi inuicem fidem compluries derogare reperiuntur, *l.* 2. *vbi gl. hoc tit. c. in nostra, ex, eo. c. licet. de probat. Spec.* §. *postquam, in prin. vide in l. scriptura,* 14. *C. de fide instru,* Caterùm in vniuersum hæc tota res pendet à iudicis arbitrio: cuius est, prudenter æstimare, quantum fidei testibus adhibere debeat, *l.* 3. *l. ob. carmen.* 21. §. *fin. hoc tit.* quod ex fide, dignitate, moribus, fortuna, constantia, religione, testium, *l* §. 1. *. fi. l.* 3 *. in princ.* §. *tu magis scire, d. l. ob carmen,* §. *fin. h. tit. vbi Bart. l.* 4. *l. testium,* 14. *C. eod.* non tantum ex testimoniorum verisimilitudine & congruentia, *l.* 3. §. 1. *d. l. ob carmen,* §. *fi. hoc tit.* est ponderandum. vnde rectè dicitur, testibus, non testimoniis credi oportere, *l.* 3. §. *idem, h. t.* Est & illud prudentis prouidiq; iudicis examinatorũ dicta, quoad eius fieri potest, cõciliare, vt valeãt potius quã pereant: *c. in nostra,* 52. *c. cum tu.* 16. *ex. eod. c. inter dilect. de fide instr. c. abbate, de verb. sign. Spec. de interrog. n* 11. *Fer. in for. oppos. test. verb. varietas, n.* 4. & in benigniorẽ partem, *c. ex literis,* 8. *c. in præsentia, de prob. c. ex literis, c. inter dilect. ex. de fid. instru. l. Arrianus, de actio. l. fauorabiliores, de reg. iur. Spec.* §. 1. *num.* 51. ac maximè pro reo, nisi causæ fauor diuersum postulet, *c. cum tu. ex. eo.* interpretari: *c. fin. de re iud. l. in ambigua: de reg. iur. l. inter,* §. 1. *de oblig. l. fi. part. de inoff. testam. Spec. de testam.* §. 1. *num.* 51, ac vbi aperta est contrarietas potioribus atque pluribus potiorem quoque fidem adhibere, *vide Spec, in* §. *postquam, num.*

*num.*2. 3. 4. 5. 6. 7. *Bart. in tract.* A *testium cap. de contrarietate, incip. cum test. Ferrar. in for. oppos. lib. ver. contrarij.* in quo vt iudex rectè atque solidè instruatur, vsitatum est post publicatas attestationes, etiam post terminum probationis elapsum, *c. cum causam,* 15. *de probat. ca* 3. *de testi-* B *bus, Spec.* §. *qualem, num.* 25. exceptiones & disputationes cōtra personas & dicta testium admittere: de quo tamen vtile est partem initio protestari, *cap. praesentium,* 31. *ex. eod.* ne silentio suo personas testium approbasse videatur, *Ferra. in for. iuram.* C *test. verb. protestam. n.* 2. *per cap. praesentium, eod.* & semel approbatas postmodum reprobare non possit, *l. si quis,* 13. *C. de testib.*

7 ¶ Sunt autem plurima quae testibus validè opponuntur: quorum alia sumūtur à circumstantijs personae, alia à qualitate di- D ctorum, alia à forma examinationis. A persona sumuntur exceptionis: vt allegetur, si testes esse inimicos eius in quem dixerunt: *Authent. si dicetur, Auth. si testis, C. eod. cap. testium, c. quoties, ext. eodem,* aut amicos, *l. magis puto, in princ. de rebus eor.* E *Specul.* § 1. *in princip. per cap. quoties, ex eodem, vide Lanfranc. in cap. quoniam, verb. testium, de prob.* domesticos, *l.* 2. *C. eodem* compatres,: *vide Baldus in l. parentes,* 5. *Co. eodem & in l. generaliter, de in ius vocan. Alex. consil.* 145. *quoniam, num.* 7. *volum.* 2. consanguineos, & affines eius pro quo dixerunt: *Specul.* §. 1. *num.* 9. & 10. *Lanfr. praealleg. loc. num.* 60. criminosos, & in notorijs delictis haerentes, *c. testimonium,* 54. *ex. eod. Bart. in l.* 3. §. *l. Iulia, hoc tit. Specul.* §. 1. *nu.* 82. *Lanfr praeall. loc. num.* 77. falsos, *l. qui falso,* 16. *hoc titu.* redemptos, *l. testium,* 14. *C eod.* corruptos, *l. si quis,* 13. *Cod. eod. l. diuus, de re iud. cap. licet, de probat.* viles, *d l. testium,* pauperes, *l.* 3. *in princip. hoc titul. c. si quis, ex. eo. Spec.* §. 1 *num.* 31. *in Auth. de testibus* leuis opinionis, *c. licet, ex. eo. Spec.* §. 1 *num.* 28 ignotos, obscuros, *Spec.* §. 1. *num.* 69. indiscretos, *Spec.* §. 1 *num.* 88. rerum ignaros, *Spec.* §. 1 *num.* 81. suspectos, *l. de accus. Spec.* §. 1 *num.* 81. socios, *l. quoniam,* 10. *Co. eod. l.* 3. *de fide instrumen. c. veniens ex. eo. l. fin. Cod. de accusat. Spec.* §. 1. *nu.* 11. 13, similē habentes causam, *cap. personas, ex. eo. c. causam, de iud. l. quoniam,* 6. *eo. Spec.* §. 1. *nu.* 73. reos alicuius criminis, *c. fin. ex. eod. Spec.* § 1. *num.* 89. haereticos: *Spec.* §. 1 *num.* 84. 86. & quomodolibet ab amore, odio, gratia, falsitate suspectos, *cap. quoties, ex. eod. cap. cùm contra,* 4. & *cap. seq. de testibus cogen. l.* 3 *hoc t. l. quoniam, l. testium, C. eod. Spec.* §. 1. *num.* 82. Contra dicta & testimonia excipitur, dicta esse obscura, *c. cum clamor, ex. eo.* aut varia *cap.* 3. §. *qui falso,* 4. *quaest.* 2.

l. obcarmen,§.fin. hoc t. vbi Bart. cap. cum Ecclesia, de causa poss. cap. super, de pœn. ambigua, vacillantia, *l. qui falso*, 6. *d.l. ob carmen, §.fin. hoc titulo, Specul.* §.1.*num.* 59.70. contraria, *Spec.* §. 1. *numero* 70. *cap. veniens*, 2. *ex.eo. cap. sollicitudinem, de app. vide Ferr. in for.oppo. test. verb. contrarij, item verb. varij*, negatiua, *Spec.* §.1. *numero* 61. *per cap.cum Ecclesia.de caus.poss.& propriet.* non congruentia, neq; verisimilia, *l.ob carmen.§ fin.hoc titulo c.praterea,ex.eodem. Ferr.* §.1.*num*.67. *l. qui falso*, 16. *hoc titulo* falsa, *c.licet, de probat.Spec.* §.1.*numero* 44. *ca. in nostra,cap. testimonium, ex.eodem, l. diuus, de re iud.* præmeditata & cōposita *Bart.in l.3.* §.*ideo,numero* 5. *hoc titulo Specul.* §.1.*numero* 81. extra articulos & interrogata, *l. si quis libertatem, §.fin. vbi glo. & Cast.de pet.hared.l. si duo patroni, §. Iulianus, vbi glossa Bar. Castr. Iason,de iureiur.c.de testibus, ex.eodem cap praterea,de testibus cog. c.3.de prob. Spec.*§.1.*n.* 62. absque idonea scientiæ causa, *l. solam*, 3, *C.eodem cap. cum causam,ex.eodem Spec.* § 2.*num.* 51.&c. Contra formam excipi potest, testem examinatum esse iniuratum, *l.iurisiurandi, Co. eodem*, aut super eo de quo non iurauit, *cap. nuper, cap. tuis, ex. eo. Spec.* §. 1. *numero* 1. §. *sequitur,numero* 1.3.6. non ieiunum, *cap.1.ex. eodem*, quanqaam hoc

A magis iam honestatis est, quam necessitatis, *Spec.* §.1.*numero* 86. non rogatum, *Spec*,§.1.*num*.90. neque citatum, aut parte aduersa non citata: *cap.1. ext. eodem*, aut ante litem contestatam, *Spec.* §. 1. *num.* 80. vel post publicationem, aut renuntiationem, aut sufficientiam productionem, receptum: *Spec.* §. 1. *numero* 80. non secreto, *Specul.* §.1. *numero* 82. neq; sigillatim, *Specul.*§.1. *num.* 81. nec ad omnia interrogatoria, *Spec. de interrog.numero* 21. *Bart.in tract. de testibus* §. *qualiter, numero* 5. *per cap. cum causam,ex. eodem. & Bart. consil.* 188. *statuto castri.* diligenter interrogatum esse, quæ persequi omnia penè fuerit infinitum, & certè ab hoc nostro instituto longè alienum, *vide Spec. de teste*, §. 1. *Bart. in tract. de test.Lanfran.in cap.quoniam, verb. testium, ext. de prob.*

De iuris & facti ignorantia. Tit. VI. C.1. 18.

1 *Continuatio: & ignorantiam præsumi.*
2 *De duplici ignorantia, iuris & facti.*
3 *Ignorantia facti quid sit, & quotuplex: & quando, quos excuset, vel non excuset.*
4 *Ignorantia iuris quid sit, & quotu-*

quotuplex: & quos, quando excuset, aut non excuset.

1 Est † etiam vice probationis, præsumptio ignorantiæ: quia ab onere probandi releuat, *l. verius, 21. de probat.* donec cõtrarium probetur, *l. super seruis, 5. vbi Bart. C. qui milit. poss. num. 12. l. si cui, 7. §. 1. ff. de accus.* allegatio enim & positio ignorantiæ, est negatiua: *Bart. in l. ab eo. in fin. C. quomodo & quando iud. Alex. in l. si cui, 7. §. ijsdem, de accus.* negantis autem per rerum naturam nulla est probatio, *l. actor, 23. Cod. de probat. l. 2. ff. eod.*

2 ¶ Est autem ignorantia duplex: alia iuris, alia facti: vt inscriptio huius tituli ostendit. De facto primum quæritur, post eo cognito, de iure quod ex facto existit, *Spec. de teste, §. nunc videndum, numero 4. l. duo sunt Titij, de testam tut. l. vt responsum, 15. C. de transact. dixi sup. de pact. in princip.*

3 ¶ Ignorantia facti est, quando quod in casu vel natura contingenter positum est, accidit, sic ignoratur: vt si nesciam, mortuum esse illum, cuius mihi lege obuenit hæreditas, *l. 1. in princ. l. 3. hoc tit.* aut testamentum ab eo conditum esse, *l. 4. in fin. hoc tit.* Hæc autem ignorantia versatur aut circa factum proprium, *l. quanquam, 7. ad*

A *§. C. Vellelan.* aut circa alienum, *l. fin. ff. pro suo, l. 3. h. t.* In facto proprio non est tolerabilis ignorãtia, *gl. in d. l. si. tex. in d. l. quanquam, 7. ad Vellelan.* nec licet cuiquam illius errorem prætendere, *dicta l. quanquam, l. item quæritur, §. si fallo, l. sed ades, §.*

B *1. locat. l. cum falsum, 46. de acquir. hæred. l. in furti, 50. §. rectè, de fur.* Nescire enim quod ipse gesseris non est ignorantis hominis, sed planè stulti & deperditi, ac pene furiosi: stulta autem & supina ignorantia excusationem non habet, *l. 3. l. nec*

C *supina, 6. hoc titulo l. etsi, 15. de contr. empt.* Non igitur præsumitur nec excusat ignorantia facti proprij, *dicta lege quanquam*, nisi agatur non de lucro captando, *l. inter, 46. §. fin. vbi Alex. de fur.* sed de vitãdo damno: vt si quis indebitum repe-

D tat, quod supino aliquo rerum suarum errore vel incogitantia soluit: *l. sed etsi, 22. in princip. vbi glossa ad verb. proprio, l. cum is, 32. in principio vbi glossa ad verb. repetere, & Dd. ibidem, l. de condict. indeb. ad idem Bart. in l. cum de indebito, de prob.* aut

E nisi quæstio sit de gestu admodum antiquo, *l. peregrè, 44. vbi Dd. de acquir. possess. Bart. in l. si quis delegauerit, de nouat.* vel intricato: *Iason post Bart. in l. quod iussit, numero 52. de re iud. per l. cum fideicommissum, de confess.* aut ea negotiorum varie-

tate is qui allegat ignorantiam sit implicatus, facilè vt alicuius obliuio obrepere in tanta multitudine potuerit, *Iason, in dicta lege quod iussit, numero 51. per c. cum olim, de re iud. Alex. consil, 214. vol. 2.* Idemq; dicendum in diuite, qui varias habet facultates & dispersas, ita vt minutissima quæque recordari non possit, *Baldus in l. 2. quæstio 7. C. de resc. vend. Bart. & Dd. in l. quisquis, eodem titulo & in Auth. sed cum testator, C. ad l. Falcid.* Has tamen circumstantias hactenus prodesse existimo, vt imminuant iuris præsumptionem, quæ obstat sua acta nescienti, & probationem facilem in contrarium admittant, veluti in ignorantia verisimili: non etiam vt onus probandi trãsferant in aduersarium, ac fortasse eo prosunt, vt probatio per iusiurandum admittatur: vt in alijs quæ verisimiliter putantur latere, *cap. 2. de testibus, lib. 6. glossa Bart. Alex. & Dd. in l. si cui, 7. §. iisdem, ad verb. doceatque, de accus. Pano. in cap. præsentium, numero 3. de test. Iason, latè in §. sed ista, numero 89. Inst. de actio.* quod genus probationis, veluti priuilegiatum, nullo alioqui modo in facti proprij ignoratione est admittendum: vtpote quæ non sit verisimilis, *cap. vt circa, de elect. lib. 6. cap. nulli, verb. verisimiliter, eodem titulo cap. pastoralis de ex-*

A *cept. c. præsentium, de testibus, glossa in cap. innotuit, de elect. Bart. in l. atqui, §. cum me absente, de neg. gest.* & cui iuris præsumptio aduersetur: *Alex. in l. inter, 47. §. rectè per illum text. de fur. & consil. 71. volum. 1. Felin. in cap. quosdam, 7. de* B *præsumptio. Iason. in dict. §. sed ista, num. 8. 9. Corn. consil. 108. in hac, vol. 3. Cuiac. obs. lib. 5. c. 39.* præsertim si factum fuerit notatione & animaduersione dignum, *cap. cum illorum, de sent. excomm. Ant. de But. in c. ab excommun. de rescript. Alex.* C *in l. peregrè, 44. de acq. poss.* aut per quod quis alteri obligetur: *Alex. dicta l. peregre, & in l. 1. vbi etiam Baldus, Co. de confess. glossa in l. magna, 12. Co. de contrah. stipul.* harum enim rerum nemo sanus facilè solet obliuisci: In re porrò aliena probabi- D lis est ignorantia: *l. fin. pro suo:* cùm etiam prudentissimum interpretatio alieni facti sæpius decipiat. *l. 2. hoc t.* Quare excusationem meretur, neque nocet cuiquam in delictis, *Baldus in cap. 1. §. si vasallus, 5. de feud. def. & l. error. C. de iur. & fact. ig. Bart. in l. fin. ff. si quis testa.* E *lib. & in l. inter omnes, §. 1. ff. de fur. in l. genero, de his qui not. infam.* (nisi quis det operam rei, quam scit, vel scire debet esse illicitam, *Bart. in l. cum qui, §. penult. de iniur. fac. l. 2. Cod. de in ius vocan.*) in mora, *Alex. in l. quod*

l. quod te. si cert. peta. in præscriptionibus, *l. pen. vbi Bald. C. qui admit.* vsucapionibus, *l. 4. hoc tit.* transactionibus, *l. si non, 6. C. eod.* diuisionibus, contractibus, *l. non idcirco, 6. C. eodem,* solutionibus, *l. penult. §. penult. & §. fin. hoc t. l. cum quis, C. eod.* condictionibus, *d. l. cum quis, 10. C. eod. l. error, C. ad l. Falc. d. l. 1. vbi Dd. ff. de cond. indeb. l. cuius. 53. de reg. iur.* iudicijs, *l. 2. l. cum fideicomm. de confess. l. cum putarem, ff. fam. herc.* tam in commodis denique adipiscẽdis, quàm damnis vitandis, *l. error, 8. l. penult. hoc tit. l. error. 7. Cod. eod.* & alijs omnibus humanæ vitæ actionibus, quas lõgum esset percensere; quod verum est, antequam negotium sit planè finitum, *dicta l. error, 7. C. eod.* Nam vbi causa ignorantiæ quasi transacta est, *l. vnic. vbi Sal. Ias. & Dd. Co. de error. cal.* per rem iudicatam, *l. sub prætextu, Cod. de re iud.* transactionem, *l. sub prætextu, 1. & 2. C. de transac.* præscriptionem, *l. fin. & t. t. Cod. de præsc. long. temp. c. 1. de lit. contest. in 6,* aut similem modum, negotium semel finitum ac sopitum, istiusmodi prætextu non instauratur, *l. error, 7. C. eod.* Verùm item est, in ignoratione iusta, quæ etiam prudentem implicare potest: secus est in inscitia negligentiæ supinæ, iniustæ, & non ferendæ, *l. 3. l. 6. hoc tit.* Scien-

A tia enim ita existimanda est, vt neque scrupulosa inquisitio & curiositas exigatur, neque contrà supina negligentia excusetur, *l. 6. l. penult. hoc t.* Facti ignorantia, inquit Paulus, *l. penult. hoc tit.* ita demum cuique non nocet, si non ei summa negli-

B gentia obijciatur. Quid enim si omnes in ciuitate, aut in tota vicinia, *c. quosdam, 7. c. quanto. de præsump. c. cum in tua, qui matr. accus. poss.* sciat, quod ille solus ignoret, *c. 1. de postu. præl. c. fin. qui matr. accus. glo. in c. nulli. de elect. in 6.*) nisi fortè vale-

C tudinarius sit *Bart. in l. is potest, de acq. hæred.* ab absens, *Bart. d. l. is potest, Bald. in §. conuenticula, de pac. iur. fir.*) aut affectatam, suoque vitio accersitam obtendat ignorantiam: *Card. in clem. 1. num. 8. quæst. de consang.* aut supinam, *Felin. in c. vigilan-*

D *ti, de præscrip. 3. hoc tit.* iniustam, *l. si quis infic. depos. Alex. in l. quod te si cert. pet.* & homine mediocriter solerte indignã, cumque aliqua suæ ignauiæ culpa coniunctam: *Bart. in l. genero, de his qui nota. infa. Bald. in l. quandiu, C. qui admit. ad bon.*

E aut si id prætendat se nescire, quod scire, *l. quod te, 5. si cert. pet. l. 1. C. de fal. mo. Bald. in l. 1. in princ. C. de caduc. toll. & in l. 1. ad Macedon.* vel diligenter inquirere debebat? *Bald. in l. 1. ad S. C. Maced. glos. in c. innotuit, de elect.* Hac tamen in parte

ignoscitur plerumque minorib, 25. annis, fœminis, militibus, rusticis, quibus non modo facta, sed etiam iura parum nosse, multis casibus est permissum, *l. pen. in princ. hoc tit. l. 1. l. fin. C. eod.* Probatur porrò ignorantia regulariter eo ipso, quòd non probetur contrarium: *l. super seruis, 6. vbi Bart. Co. de mili. non poss. lib. 12. Bart. in l. si cui, 7. §. 1. de accus.* quia, vt suprà dictum est, semper præsumitur alieni facti ignoratio, donec probetur scientia, *l. verius, sup. de prob. c. præsumit. de reg. iur. in 6.* Est autem, vbi ignorantia probanda est: scil. quando præsumptio iuris illi aduersatur, quo casu probari potest vel per coniecturas, *c. vt circa, de elect. lib. 6. c. si quis, 1. q. 1. Alex. in d. l. si cui. 7. §. 1. de accus.* vel etiam quandoque per iuramentum, *c. præsentium, de testibus, lib. 6. glos. in d. l. si cui, §. 1. ad verb. doceatque, de accus.* pendet enim ab animo, qui haud facile aliter quàm per iusiurandum declaratur, *Bart. Alex. & Dd. in d. l. si cui. de accus. §. 1. Pan. in c. præsentium, n. 3. de test. Ias. in l. admonendi, n. 309. de iureiur. & in §. sed istæ. num. 89. Instit. de actio. & in l. penult. num. 13. de iurisd. omn. iud.*

4 ¶ Et hæc quidem de facti ignorantia: nunc de altera tituli parte, videlicet de iuris inscitia, aliquid subijciamus. Ea est ius suũ A ignorare: *l. 3. hoc t.* vt si quis nesciat, fratrem suum decessisse, ignorantia facti est: si verò sciat defunctum esse, opinetur verò illius vxorem in successione sibi præferri, iuris est ignorantia, *l. 1. hoc tit.* Est autem alia ignorantia iuris naturalis, seu diuini, alia B iuris positiui, *gloss. in l. reg. 9. ad verb. reg. hoc tit.* illa indistinctè obest, neque excusationem meretur, *l. 2. C. de in ius voc. §. 1. Instit. de ob. quæ ex delic. l. si adulterium, 38. §. nonnunquam, de adult. Card. Cle. 1. qu. 6. de consang.* ne in mulieribus quidem, C *d. l. si adult. 38. in princ. de adult.* aut militibus, *l. 2. C. de in ius voc. l. 1. de obseq. à li. præsta.* aut rusticis, *Ias. in l. si quis, 7. nu. 32. de iurisd. per ibi alleg.* hæc verò etsi in compendijs quærendis, & faciendo lucro nocet, hoc est, nihil prodest, *l. 4. l. iuris, 7. cum ll. seqq.* D *hoc tit. Cuiac. obseru. lib. 5. c. 39. & in l. nunquam, 31. de vsuc.* nec excusationem habet: *l. 1. ff. de confess. l. cum quis, 10. Cod. eod. l. penult. §. penult. & §. fin. hoc tit. l. error, C. ad l. Falcid.* tamen petentibus suum, hoc est, rem propriam, non incommodat: *l.* E *iuris, hoc tit.* iuris enim errorem in damnis amittendę rei suæ, nemini obesse traditum est, *l. error, hoc tit.* Atque hæc quidem in ciuilibus obtinent, in pœnalibus verò, error iuris non excusat à pœnis latæ culpæ, *l. liberorum, 11. §. fi. de his qui not. infam.* sci-

licet

licet cùm ea tendit in alterius iniuriam: *Bart. in l. si adult.* 38. *num.*14. *de adul. per l. respiciendum,* §. *delinquunt, de pœn l.*2.§. *hac actione, de vi bo. rap.* quia hoc ipsum est lata culpa, ius cōmune ignorare: *gl. in d. l. liberorum,* §. *notatur, ad verb. non iuris. Bart. in l. non fatetur, n.*6. *&* 12. *de confess.* excusat autem à pœnis doli: *Bald. & Ang. in l. sicut C. de præscr.*30.*annor. Alex. in l. quod Nerua ff. depos. & in l. non fatetur, de confess Corn. consil.* 177. *in hac, vol.* 2. quia error iuris à præsumpto dolo excusat, & consequenter ab eius pœna: *gl. & Doctor. in l. vnic.*§. *vlt. si quis ius dicent. l. igitur, de lib. caus. l.*2. *si quis test. lib. Alexan. l. si quis,* 7. *de iurisd. in l.*2. *quod quis. iur. Castr. latè cons.* 412. *num.* 3. *volum* 2. *per l. sed etsi,* §. *scitè de pet. hær.* Est tamen præsumptio contra eum, qui iuris ignorantiam allegat: *Alex. in l.* 1. *si quis test. lib. Castr. cons.* 189. *l. quemadmod. C. de agric. & cens. li.* 11. *c. qui contra, de reg. iur. in* 6. quia quisque ius quod scire debet (scire autem omnes iura debent, *l. leges, C. de legib.*) non nescire præsumitur: *Bar. & Ang. in l. sed etsi lege,* §. *scire, de pet. hær. per d. l. quemadmodum. c. diligenti, de for. comp. cum similib. & in l. quod te,* 5. *si cert. peta.* exceptis minoribus 25. annis, *l. penultim in prin. hoc t. l.* 2. *C. eod.* militibus, *l.* 1 *C. de* item

A quandoque fœminis, *l. fin. C. eod. l. penultim. in prin. hoc tit.* atque rusticis, *l si quis,* 7. *vbi gloss. ad verb. rusticitatem, ff. de iurisd.* scilicet in casibus iure expressis, *d. l. fin. C. eod. gloss. in d. l. si quis, vide Neguzan. in tract. pign part.* 5. *memb.* 2. & quando peritioris

B consulere non potuerunt, *d. l. pet.* §. 2. *hoc tit. l. iuri,* 6. *vbi Alexand. & Bald. C. qui admitt.* Alias verò error iuris non modò allegandus est (sicuti omnino allegari debet, *Bart. in l. si adulterium,* 38. *num.* 14. *de adult. c. noscitur, de his quæ fiunt à ma-*

C *ior. parte glo. in cle. appellant, ver. notoriè de appel.*) sed etiam aliunde probandus: vt si doceatur palàm atque apertè aliquid contra ius ab ignorante factum esse, sed eum postea de iure admonitum destitisse, *Bart. in d. l. si in*

D *adulterium, n.* 13. *& in l.* 2. *de confess.* Item si ius demonstretur minus esse frequentatum, *Ioan. And. in c. ignorantia, de reg. iur. in* 6 *Alex. in l. non fatetur, de confess* vel dubium, *Felin in c.* 1. *de re iud. Corn cons* 181. *visa parte* 3 aut ex alia iusta causa ignoratum, *c* 2 *de const Card.*

E *in cle* 1 *qu.*89. *de priu. vid. Ang. in l si quis,* 7. *de iurisd. & in l. sicut, C. de præscript.* 30. *annor. Alex. in l.* 1. *si quis testamen. lib.* Vt autem iuriiurando allegantis probatio eiusmodi committatur, non est admittendum, cùm iuris præsumptio illi aduersetur: *Ias.*

in §. sed ista. n. 89. Inst. de actio. Alex. in l. inter, §. rectè, de fur. & cons. 71. vol. 1. Feli. in c. quosdam, de praesumpt. Corn. consil. 168. *in hac vol.* 3. eis autem contra quos iuris stat præsumptio, non debet A sacramentum deferri. *Dd. praall. loc. & in l. admonendi, de iureiurand. vbi praecipuè, nu.* 300. *cum seqq. Ias. & in l. in bona, C. de reb. cred. gl. sing. in l. fin. ad verb. praesumptio. de eo quod met. caus.*

DIGEST. LIB. XXIII.

DE SPONSALIBVS.

Tit. I. C. 5. 1.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Sponsalia vnde dicta, quid sint.*
3 *Species.*
4 *Causa efficiens: qui cum quibus contrahere sponsalia possint, vel non possint.*
5 *Materia: & de arrhis.*
6 *Forma contrahendi sponsalia.*
7 *Finis & effectus.*

1 Postquam † exposuimus, quomodo ex contractibus rerum, obligationes actionesq; oriantur: sequens est, vt ad cõtractus personarum transgrediamur: cuiusmodi sunt sponsalia, nuptiæ, pacta dotalia, & quæ his accedunt, *gloss. in Rubr. C. de spons. gloss. in Rubr. C. de ser. fugi. vbi Dd.* item tutelæ, quæ quasi contractus esse perhibentur: § *tutores, Inst. de obligat. quæ ex quasi contract.* neq; profectò secundùm res creditas, plu-B res, aliunde quàm ex coniugiis; & tutelarum administrationibus inter viuos, *vide Paul. lib. 2. tit. 20. in Authent. de nupt. glos. lat. art. 21. lib 1.*

¶ Sponsalia porrò, nuptias præcedunt, & à spondendo dicta, vnde sponsi sponsæque appellatio, 2
C *l. 2. & 3. hoc titul.* Spondere à sponte venit: vt spondeo sit, quasi sponte do vel promitto, *Varro de ling. Lat. lib. 4.* Hinc omnis stipulatio promissioque, sponsio appellatur, *leg. sponsio, 7. de verb. signific.* Fuit autem in more positum veteribus Romanis: vt sibi
D futuram vxorem stipularentur: eamque sponderet is cuius in potestate illa esset: *leg. 4. C. de sponsal.* vt in Aulularia Plauti, Megadorus sibi stipulatur filiam Euclionis dari: pater despondet: ex quo sponsi sponsæque appellatio, & sponsalia dicta, *Gell. li. cap. 4.* sponsalia sunt mutua repromissio (sic enim rectius legit Hoto-

Hotomanus *in Commen. iuris.* quàm prout habent vulgaria exemplaria, mentio & repromissio) futurarum nuptiarum, ritè inter eos quibus iure licet, facta, *l.1.hoc t.*

3 ¶ Sponsalia porrò alia dicuntur de futuro, alia de præsenti, *c. penult.ex.eod.* Sponsalia de futuro, sunt tractatus de futuris in posterum nuptijs (cuiusmodi olim omnia erant) ac veluti pactum & conuentio futuri contractus, *l. si pœnam, de verb. obl. gl. in l.bona, 7. de eo quod cert. loc.* vt cùm parentes de subsecuturis liberorum nuptijs aliquid constituunt, *c.1. de spons.duo. c.pen. de spons.* aut impuberes inter se contrahunt, *l.quæsitum, 9. hoc t. c.fin. de despons. impub.c.vnic.§. idem, eod.in 6.* aut arrhæ tantũmodo dantur, *l.3.C.eod.* aut verba alioqui in futurum tempus vel sub conditione cõcipiuntur. Sponsalia de præsenti, sunt promissio coniugij præsentis: seu, vt loquuntur, tractatus dispositiuus super matrimonio præsenti, qui vim coniugij habet: *l.pen. de spons.* quod ex verbis quæ in præsens tempus sonant, intelligi potest: vt, Accipio te in coniugem, *de his verbis præsentis temporis & futuri, vide Ang. & Fab. in §.alien. in princip. Inst.de don. in l.tale, 40. de pact.* &c. Porrò cùm verba sunt ambigua, ita vt tam ad præsens quàm ad futurum tempus accõmodari pos- A sint, æquius est pro matrimonio fieri interpretationem, & haberi sponsalia pro præsentibus, *c.tua, 26.de spons.c.licet, 2. de testibus, c.fin. de re iudic. c. continebatur. de despons. impub.* vt in verbis, Volo te tenere vel accipere in vxorem: *Panorm.in c. quemad-* B *modum, per illum text. extra de iureiuran.* & similibus. Nam in actibus qui pendent à mera voluntate & dispositione loquentis, istiusmodi verba pro præsentibus accipiuntur: *Panor.præall. loc.per doctrinam Bart. in l.si is qui pro emptore, 15.de vsucap. &* C *in l.si maritus, §.1. ad legem Iuliam de adult.* sitque interpretatio contra eum qui legem contractus dicere potuit apertius: *l. veteribus, de pact.* ceteroquin multis decipulis, & malitiosis ludificationibus, coniugiorum promissa implicarentur. Neque D tamen ex sola verborum cauillatione hæc res ponderanda est: sed prouidi prudentisq; erit iudicis, æstimare ex circumstantijs personarum & rerum, quid inter partes verisimiliter fuerit actum. Deinceps alia dicuntur esse sponsalia iurata, alia non iu- E rata: *c.2. c. requisiuit, de spons.* quædam pura, quædam conditionalia, *extr. de cond. appos.*

¶ Causa efficiens sponsaliorũ, 4
olim fuit stipulatio & repromissio mutua (prout ante dictum est: nam promissio ad solenné stipulationem refertur, *§.si scrip-*

tis. Inst. de inutil. stipulat.) hodie A verò sicuti nuptias efficit consensus, l. nupt. de regul iur. vide infrà tit. 1. ita sponsalia etiam absq; verborum solennitate contrahuntur, solo consensu, l. 4. l. in sponsalibus 7. l. sponsalia, 11. hoc tit. tam eorum qui coniunguntur, l. sponsalia, 11. l. si puel- B la, c. 6. l. filiosam. 13. hoc t. quàm quorum sunt in potestate: l. si in sponsalibus, 7. l. sponsalia, 11. cum ll. seqq. hoc t. filia tamen consentire videtur, quę non euidenter à patre dissentit: d. l. in sponsalibus, 7. l. sed ea, 12. hoc tit. quod & in filio obtinere vult C Accurs. d. l. in sponsalibus, 7. Tũc autem dissentiendi potestas est, cùm indignum moribus sponsum pater filiæ elegit: d. l. sed ea. alias iure ciuili dissentiendo iustam ingratitudinis atque exhæredationis præbet causam: §. si alicui, in Auth. vt cum de appell. D cog. vbi latè Dec. in l. nuptias, 30. num. 9. & 10. de reg. iur. quod tamen neq; iure Pontificio, nec moribus nostris obtinet: cap. 1. vbi Dd. de desponsa. impub. cum omnino libera esse matrimonia debeant. c. cum locum, 14. c. gemma, 39. de spons. Possunt autem E sponsalia cõtrahere, qui & nuptias nam vbi nuptiæ interdictæ sunt, ibi sponsalibus, quæ sunt aditus nuptiarum, locus esse nõ potest: l. oratione, 16. hoc t. cum quis, de reg. iur. in 6. quanquam impuberes etsi non rectè coniũgantur, in princip. Inst. de nupt. l. quæsitum. 9 hoc tit. tamen sponsalia, dilatis ad pubertatẽ nuptijs rectè contrahunt: dummodo id fieri ab vtraque parte intelligatur, id est, si non sint minores quàm septem annorum, l. in sponsalibus, 14. hoc tit.

¶ Materia circa quæ versantur sponsalia, sunt futuræ nuptiæ: de quibus vltrò citroq; datis arrhis, solet in ijs tractari & conueniri: arrhæ autem cuius sint materiæ, non multum interest: plerumque tamen annulos, l. si quis vxorem, 27. quæst. 2. Panor. & Dd. in cap. 1. de spons. duo. aut catenas, nũmosve cùm aureos, tum argenteos, l. fi. Cod. eo. arrharum loco dari vsitatum est. Eaque consuetudo iam inde à primis partibus ortum habet. Nam & minister Abrahæ, in sponsalibus Isaac, γαμήλια aurea & argentea, arrharum loco distribuisse legitur, Genes. 24. 5

¶ Forma sponsaliorum olim consistebat in stipulationibus, testationibus & cautionibus, de præstanda certa pœna, quæ in stipulationem deducebatur, ni statum sponsalib. esset: l. in spons. 7. hoc tit. l. fin. in fin. C. eo. item interueniente contrahentium osculo, nonnunquam sponsalia constituebantur, l. si à sponso, 16. Cod. de donat. ante nupt. Hodie qualiscunque promissio, etiam sine stipulatione, scriptura, d. l. in sponsalibus, aut etiam arrha sufficit. 6

sufficit. Nam vt coniugium sine dote esse potest, *l. fin. C. de donat. ante nupt.* ita sponsalia citra arrham: *c. tua, 25. ext. eod.* quanquam arrhabo plerumq; interuenire solet, *l. 3. l. fin. Cod. eod. l. si legibus, 16. Cod. de episcop. audien.* adeò vt sæpe etiã solis pignoribus vltrò citroque latis, sine alia stipulatione vel promissione sponsalia contrahantur, *gl. Panor. & Dd. in c. tua. 25. ext. eo. & in cap. fin. de despon. impub.* vt si iuuenis fidei coniugalis nomine puellæ munus offerat, idque illa tacens accipiat: etenim videtur in eandem causam accipere, in quam oblatum est: *vide infr. de solut.* Quia verò sponsalia solo hodie consensu constant, ideo non modò inter præsentes, sed etiam absentes, per nuntium, literas, procuratorem rectè ineuntur, *l. 4. l. fi. hoc tit. l. quid. ergo, 13. §. 1. de his qui not. infa.* Sed & in præsens aut in futurum purè, in diẽ sub conditione, & similibus modis concipi possunt, *tot. tit. de condit. appos. ex cap. penult. cum simil. de spons.* sicuti & reliqui contractus qui consensu celebrantur. *vide supr. de empt. & vend. & de pact. &c.*

7 ¶ Finis sponsaliorum est, vt coniugium contrahatur. Effectus eorum qui de futuro sunt, vt spem certam & ius matrimonij futuri inducant, *l. si vxor, 13. §. diuus, de adulter.* quod

A istiusmodi vt sponsus mariti, sponsa vxoris loco habetur: *l. si sponsalibus, 58. de iur. dot. lege lex Iulia, de fund. dot. l. itẽ apud, 15. §. spons. de iniur. l. si vxor. de adult. l. non sine, Co. de bon. quæ lib. l. assiduis, C. qui pot. in pign. l. 2. §. si spons. infr. de priuil. cred. al.* B *l. 17. de rebus act. iud. poss.* Nam cingendus habetur pro cincto, *l. pen. de test. milit.* vt loquuntur, & destinata ad aliquem finem, eo loco interpretatione iuris sunt atque si suum adepta finẽ essent: *l. à diuo Pio, 15. §. fin. vbi Raph. Fulgos. de re iud. l. cætera,* C 41. *§. sed si parauit. vbi hoc disputant Dd. de legat. 1. §. & quia parum, in Auth. de nupt.* ac quod de proximo futurum est, id vtiq; pro iam facto habetur: *Bar. Bal. & alij in l. pen. de milit. test. & idem Bal. in l. si impuberi. de tut. & cura. da.* quod ἐν πλάτει, & D lata quadam interpretatione, in fauorem matrimonij, atque in causis fauorabilibus. *gloss. Land. lib. 1. art. 45.* item quo ad honestatem affinitatis publicam contrahendam: *l. pen. Cod. de incest. nupt. vide inf. t. 1. & tot. t. ex. de eo, qui cog. consang. vx.* receptum E est, in strictis aliud seruatur: *l. 2. & l. 4. ff. ad l. Pom. de parricid.* quia non propriè, sed per interpretationem tantum sponsa vxoris loco est, *l. oratio, vbi Bal. hoc tit.* Quare neque in pœnalibus, *l. solet, de his qui not. inf. glo. in cle. 1. verb. contrahen. de consang.*

sang. & aff. Panorm. in c. 1. circa fin. de postul. prælat. Ias. in l. cum quidem, de lib. & posth. nec in statutis, *tex. in l. si à sponsa*, 16. *C. de don. ant. nupt.* quæ verbi gratia post mortem mariti certã (vt fit) bonorum partem superstiti, viduæ decernunt, *Auth. præterea, Cod. vnde vir. & vxor*, sponsa vxoris loco ducetur, *Bal. in l. vlt. Co. vnde legit. idem Bald. Salic. Castr. in l. 1. vnde vir & vxor, latè Salic. & Cyn. in l. cum in te, C. de don. ante nupt. Bald. in l. Deo, C. de episc. & cler. Bart. in l. nihil, rer. amot. l. cùm fuerit, de condit. & demonstr. vide late Tiraq. in ll. connub. post ll. num.* 22. *vide gloss. Land. lib. 1. art. 31. & 45. lib. 3. Dec. consil. 540 num. 3. Boer. dec. 22 n. 58. Mathes. sing.* 74. quod fortè in sponsalibus de futuro verum est, nã in ijs quæ sunt de præsenti, contrarium iure communi statui æquius erit, cùm pro vero coniugio habeantur, *vide Shurff. cons. 9. vt in præsenti cent. 3. glo. in c. quemadmodum, 24. verb. teneatur, de iureiuran.* quanquam Saxonicum ius ingressum thori maritalis indistinctè requirat, *vide Zob. gloss. lat. lib. 1 art. 31. gl. lib 3. art. 45. n. 6. & art. 77. per illos textus.* Illud quoque ad effectum pertinet, quod licet olim pœnitere alterutri personæ aut eius patri in sponsalibus licuit, *l. 1. C. eo. l. in potestate, 10. hoc tit* vt ne quidem pœna promissa deberetur,

A *l. Titia, 134. de verb. obl. c. gemma, 29. ex. eo.* (etiam vetustissimo iure ex sponso agi potuerit: *Gell. lib. 4. c. 4.*) tamen nouissimo ciuili iure qui pœnitet, arrhas quas dedit, amittat, aut acceptas reddere teneatur duplicatas: *l. fin. Co. eo.* Iure Pontificio ne
B pœnitere quidem licet, *c. ex literis, ex. eod.* nisi mutuo consensu sponsalia dissoluantur, *c. 2. ex. eo. vbi Panorm. & Felin. dicunt eam communem opinionem*, aut ex iustissima aliqua causa, puta subsecutæ deformitatis, *cap. vlt. de coniug. lep.* desertionis, *cap. de*
C *illo, de sponsal. l. pen. hoc tit. l. 2. de diuor.* diuersæ fidei, *l. si legib. 16. C de episc. audien.* stupri subsecuti, *d. c. quemadmodum.* (nam ex præcedente non distrahũtur, *d. c. quemadmodum, vide infr. de nup. in fin.*) etiam violenti & coacti. *Panor. & Imol. in c. quemad-*
D *modum, post gloss. ibid. ad verb. oculos, de iureiur.* &c. quæ obtinent in sponsalibus de futuro. Hæc enim non constituunt matrimonium & ius spirituale, sed tantùm sunt pacta & conuentiones de re futura: quare sicut reliqui contractus, ita & ista mu-
E tuo consensu, alijsque modis legitimis dissolui possunt: *Felin. num. 13. in d. c. 2. per illum text. ex. eo.* quæ verò de præsenti sunt, ne mutua quidem voluntate, iustave aliqua ex causa (nisi quæ coniugium rescindat, *gloss. ad verb. teneatur. Panor. & Imol. in d. c.*

d.c.quemad.& ita videntur velle Dd. in d.c. 2. de spons. quia illud accipiunt de sponsal. de futuro, Hostien. tit. de matr. circa fin.) dissoluuntur: quia in matrimonium transeunt, *c. pen. ex eo. c. 1. c. 3. de spons. duo.* vt & illa quę concubinatus subsequitur, *c. is qui fidem, c. pen. ex eo. cap. 1. de spons.* B *duo, Schurff. cons. 57. cent. 1. Spec. de prasumpt. §. vlt. num. 5. vide infr. tit. 1.* Quapropter hæc ob secutum stuprũ violentum, *l. si vxor, 11. §. si quis, vers. caterùm, qua vim patitur, de adult. Panor. c. quemadmodum, nu. 11. & 12. de iureiur.* vel aliam superuenientem deformitatem, non distrahuntur, *vide Panor. & Imol. in d.c. quemadmodum, n. 11. & 12. vbi glos. optima, ad verb. teneatur per c. ex publico. de conuer. coniug.*

De ritu nuptiarum, Tit. II. C. 5. 4. vsque 10.

1 *Vnde dicta sint nuptia. & quid sint.*
2 *Diuisio, & genera nuptiarum.*
3 *Causa efficiens & origo: & quorum consensus requiratur: & de consensu parentum.*
4 *Qui nuptias contrahere possint, vel non.*
5 *Forma: & quomodo contrahantur nuptia.*
6 *Finis & effectus.*
7 *Affinia.*
8 *Contraria: & qua coniugium vel impediant, vel dissoluant.*

1 SPonsalia † consequuntur nuptiæ: quas à nuptu, id est, opertione & velamento dictas esse author est Varro: quem sequitur D. Ambrosius docens de exemplo Rebeccæ, ad conspectũ sponsi Isaac se obnubentis atque velantis, hunc obnubendi ritum fuisse antiquissimum, *cap. nec illud, 30. q. 5. Genes. 24.* & certè apud Romanos, mulier olim nupta & obuoluta, tectaque velamine lutei coloris, vt est apud C Plinium, in domum mariti deducebatur. Vnde liquet, nuptias nomen ciuile esse, & potius solennitatem celebritatemq; cõtractus coniugalis, quàm ipsorũ coniugium denotare. Quare nõ rarò nuptiæ & matrimonium, vt D diuersa ponuntur: *§. si aduersus, 11. in verbis, nec nuptia neque matrimonium, Instit. de nupt. vide qua ibi dixi. & Cuiac. obs. lib. 6. c. 32.* & hic titulus de ritu, hoc est, solennitate nuptiarum inscriptus est. Hodie tamen ritibus illis Pontificijs nuptiarum E antiquatis, nuptiæ, coniugia & matrimonia promiscuè dicuntur: *in princ. Inst. de patr. potest. in verb. nuptia seu matrimoniũ, vbi scripsi.* quanquam etiam hæ appellationes omnes ciuiles sũt, sicuti & nomen matrisfamilias, *Cic. in Top.* vnde matrimonia dicta,

dicta Quare non omnis maris & A fœminæ coniunctio, quæ naturalis est, *l.1.§.fin. de iust. & iur.* dicitur matrimonium aut nuptiæ (vt contubernium seruorũ: *l. cum ancillis, C. de incest. nupt. glo. in princ. Inst. de nupt. ad verb. ciues Romani.*) sed nuptiæ sunt quas ciues Romani secundum B præcepta legũ contrahunt. *Inst. de nupt. in princip.* Eas ita definit Modestinus, vt sit coniunctio maris & fœminæ consortium, omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio, *l.1. hoc tit.* Iustinianus *in princ. Inst. de patr. potest.* paulo aliter: Est, inquit, C viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem continens. In Ecclesijs & scholis porrò Christianis, ita piè definitur: vt sit legitima & indissolubilis copula vnius maris & vnius fœminæ, instituta diuinitus, vt agnoscamus Deum esse D mentem castam, & ei in castitate seruiamus: & hoc modo propagetur genus humanum, & Ecclesia æterno Deo colligatur.

2 ¶ Coniugia verò aut publica sunt, quæ publicæ coram Ecclesia aut multis testibus, benedicente sacerdote, contrahuntur: E aut clandestina, quæ etsi Canones, *vide cap. 1. cum seq. 30. q. 5.* improbant, *tot. tit. de cland. desponsat. c. nec illud, 30. q. 5. Schurff. consil. 1. num. 4. & 8. cent. 1.* tamen postquam contracta sunt, dissolui amplius non possunt, *c. fin. 28. quæst. 1. cap. nec illud, §. sed obijcitur, 30. q. 5. Schurff. consil. 1. n. 4. cent. 1.* nec liberi inde nati pro iniustis habentur: *cap. quod nobis, de clandest. despon.* Canonibus quoque aliud coniugium legitimum dicitur, & non ratũ: aliud ratum, & non legitimum: aliud legitimum & ratum. Legitimum dicitur, & non ratum, quod inter Iudæos & infideles contrahitur, iuxta leges Mosaicas, ciuiles & forenses cuiusque loci quæ inter infideles diuortiũ ex multis causis aut sine causa concedunt, sicuti lex Mosi, dato repudij libello, citra causam iustam diuortium permittit, *c. non satis, 4. quæst. 2.* Coniugium ratum & non legitimum, est quod Christiani & fideles citra solennitates Canonicas, puta parentum consensum, publicam benedictionem, &c. contrahunt. Non legitimũ, quia destituitur solennitate legum: ratum ideo dicitur, quia dissolui instar Ethnicarum nuptiarum, dato repudij libello, non potest. Coniugium porrò ratum & legitimum est, quod fideles, seruatis legum & canonum solennitatibus, celebrant, *cap. fin. 28. q. 1. c. quanto, de diuort.* Deinde alia dicuntur vera, quæ verè existunt, & probari possunt: alia præsumpta, quæ tantùm ex coniecturis esse præsumuntur: *c. illud, de præsum. l. 9. & 13. C. eod. Spec. de præsum. §. vlt. num. 5.* alia initiata, videlicet

cet

cet consummata, scilicet carnali copula, *c. 2. de conuer. coniug. cap. statutum, cum seq. 27. q. 2.* Nam per eam, quidam consummari demum matrimonium volunt: nec ante putant maritũ vel vxorem esse participes eorũ lucrorum, quæ alterutro moriente, ex statuto superstiti debentur: *Panorm. in cap. ex publico, nu 7. de con. coniug. Salic. in l. cum in te, C. de don. ant. nupt.* quod tamẽ durum est, & meritò ab illis reprobatum: *Bald. Castr. Alex. in l. 1. Co. vnde vir & vxor. Ang. tract. mal. verb. adulterauit, nu. 16. Iac. l. nuptias, de reg. iur. d. c. ex publico, c. commissum. vbi Panorm. n. 3. de spons. vide Tiraq. de legibus connub. l. 15. n. 22.* quanquam videre licet, in plerisque id genus statutis hanc clausulam ferè addi: Postquam ascenderunt thorum nuptialem, &c. *glo. noua, Land lib. 3. art. 45. & dictum est suprà, tit. 1.*

¶ Quod ad causam efficientem attinet, coniunctio voluntatum, affectum, *l. si quis, 26. Cod. eod.* corporum maris & fœminæ: est ex communi naturæ iure: *l. 1. §. fin. de iust. & iur.* consensus, quo propriè matrimonium, hoc est, indissolubilis vitæ societas, cuiusmodi non est coniunctione iuris naturæ communis, contrahitur, *l. nuptias. 31. de reg. iur.* est ex iure gentium, *l. 1. §. fin. de pact. l. 1. in fin. de contr. empt.* sicuti & cæteri contractus: *l. 5. de iust. & iur.* institutio est iuris diuini *Genes. 2.* solennitas & forma, iuris Pontificij & Ciuilis, *c. tua, 26. de sponsa.* ex quo & bonæ fidei contractus, matrimonium esse indicatur: *vide Ias post Fab. in §. fuerat, num. 12. 13. Instit. de act.* est igitur coniugium origine & affectione, iuris naturæ, nam eadem inclinatione naturali, reliquæ quoq; animantes coniunguntur (ex quo Cicer. lib. 4. de Finibus ait, coniugia virorum & vxorum, natura coniuncta esse) institutione iuris diuini, consensu iuris gentium, forma & solennitate iuris ciuilis. Cùm autem contra institutionem iuris diuini, nulla currat præscriptio, *Bal. in leg 2 Co. de vsuris, cap. ad audientiam, cap. cùm venerabilis, cap. fin. vbi Dd. de consuet. cap. ad nostram, de probat. c. cæterùm de iureiur. clem. 1. de vsur. Schurff. consil. 83. prædicta, n. 11. cent. 3.* facilè intelligi potest, cohabitatione & præscriptione aliqua, iuris coniugij induci non posse: *l. qui in prouincia, 57. §. diuus, de rit. nupt. Bald. in rep. l. 1. num. 4. C. de aman. lib Socin. cons. 39. n. 3. & 5. vol. 1.* sed solum ex ordinatione diuina, præceptisque iurisgentium & ciuilibus constitui illud solo consensu: *l. non cogitur, 21. hoc t. l. nuptias 31. vbi Dec. de reg. iur. l. 2. hoc tit. in prin. Inst. eod.* & voluntate eorum qui coniunguntur, quorumque sunt in potestate, *in princip. Inst. eod. l. 8.*

hoc tit. vt patris, aui, &c. Horũ A enim consensus adeò iure ciuili est necessarius, *l.2.l.si pater, l.si nepos hoc tit. l. vnic.* §. *oportet, C. de rap. virg. l. nec filium, l. si vt proponis, C. de nupt.* vt velut authoritas atque ipsum præcedere debeat: *in princip. Instit. eod.* cæteroquin iniustæ reputantur B nuptiæ, iniusteq; ex his suscepti liberi: *l. Paulus*, 11. *de sta. hom.* Consentire tamen pater præsumitur, fauore matrimonij, qui sciens contrahi, non contradicit, *l.5.C.eod. l. in spons.*7. §.1. *de spons.* Matris curatorum, & propinquorum, quibus potestas C patria in contrahentes non est, §.*fœmina, Inst. de adop.* consensus non eodem modo videtur necessarius, *l.1. l. in copulandis,* 8. *vbi gl. C. eo. vide quæ dixi in prin. Instit. de nupt.* Nam nec approbatione patris filio filiave emãcipatæ iure ciuili ad essentiam D nuptiarũ erat opus: *l. filius.* 25. *vbi gloss. hoc tit.* nisi scilicet ætate adhuc minores essẽt: quo casu lex patris assensum, *l. in coniunctio.*20. *C. de nupt. gloss. in d. l. filius,* 25. etiam in vidua, *l. vidua,* 18. *Co. eod.* propter infirmitatem scilicet ætatis requirebat. E Qua ratione arbitror in minoribus patre orbatis, matris quoq; ac tutorum consensum fore etiam hodie necessarium, *l.1. l. in coniunctione,* 20. *C. eo.* aut illis diffidentibus iudicis authoritatem interponendam esse, *d. l.1. d. l. in coniunct. in fin. vbi Bal. & Salic.* De iure porrò diuino, & ex præcepto Decalogi, idem debetur honor matri qui patri: ideo Canones recentiores (nam veteres ius ciuile magis secutos, in primitiua Ecclesia apparet: *c. aliter,* 30. *q.* 5.) vtrorumque parentum consensum indistinctè requirãtur, *c. sufficiat,* 27. *q.* 1. *c.1. de despons. imp. c. cum causa de rapt.* magis tamen ex honestate quàm necessitate: nam ob dissensum parentum, non pronunciant iniustas esse nuptias (etiamsi minus legitimas esse, veteres canones fateantur, nomine tamen magis quàm re vera, *c. fin.* 18. *q.* 1. *c. aliter,* 30. *qu.* 5. neque iniustos liberos indemnatos: *c. cum causa, de raptor, vide c.1. de desp. imp.* cum tamen nostro olim iure, etsi nuptiæ non dissoluebantur iam contractæ parentibus, quorum in potestate contrahentes erant, dissentiẽtibus: *Paul. lib. Sent. c.*20. tamẽ iniustæ nuptiæ, iniusti liberi haberentur, *dict. lege Paul.* quod ad ius ciuile, puta familiæ, patriæ potestatis, successionis attinebat: *Cic. & Boet. in Top.* etiamsi quod ad ius naturæ, gentium, & peregrinorum, coniugium eiusmodi ratum, & liberi inde nati pro veris ac naturalibus filijs essent, *l. quadam, de pœn. l. si vxor,* 13. §. *planè, de adul.* Moribus autem nostris vtrorumque parentum suffragium in liberorum, præsertim

sertum minorum 25. annis, vt supra dictum est, nuptijs contrahendis necessarium est, nec absque eo contrahi possunt: cōtractæ tamen ob parentum dissensum non dissoluuntur, *fac. l. patre, 8. in fin. de his qui sunt sui vel alie. iur.* si quidem consummatæ sint copula, quia res integra esse desijt: sin initiatæ tantùm, non nisi ex iustissima causa retractari possunt, qua de re paulò pòst plura erunt dicenda. Consensus porrò contrahentiū, aut expressè interuenit, *c. licet, de sponſ. duor.* aut tacitè, *cap. cum apud. 14. de sponſ. cap. vnic. de despon. impub. lib. 6.* sicuti & parentum, *l. 5. C. eo. dict. l. in sponſ. 7. suprà t. 1.*

4 ¶ Consentire autem in matrimonium, & contrahere possunt illi omnes, qui non aut natura aut lege prohibentur, *d. c. cum apud. 14. de sponſ.* Prohibentur natura furiosi, *l. patre, 8. de his qui sunt sui vel alien. iur. c. dilectus, 24. ext. &* impotentes. *l. in causis, 10. C. de repud. toto tit. ex. de frigid. & malefic.* impuberes: *in princ. Inst. eo. l. quæsitum, 9. l. in sponſ. 14 sup. tit. 1.* nisi malitia ætatem suppleat, *c. de illis, 9. c. vlt. de despon. impub.* Lege diuina, *Gen. 2. Leuit. 20. 1. Cor. 5.* & naturali, atq; adeò omnium gentium, prohibentur nuptiæ inter parentes & descendentes, in infinitum: *l. nuptiæ, 53. l. fin. h. t. l. nemini, 17. C. de nup. vide*

A *C. de incest. nup. per tot.* & inter collaterales, primo gradu: *l. libertinus, 8. h. t. §. item, Inst. it. eod. l. nemine, 17. C. eod.* item inter plures quàm duos, vno eodemque tempore, *l. 2. C. de incest. nupt. l. eum qui duas C. de adulter, l. 1. de his qui not. infam. §.*

B *affinitatis, cùm seqq. Institut. de nupt.* iuxta præceptum, *Gen. 3. Mart. 22.* Erunt duo in carnem vnam, quanquam hæc prohibitio non omnium tempore neq; gentium fuit: videmus enim non modò apud Ethnicas quasdam gentes, sed etiam in populo Dei, πολυγαμίαν quando-

C que receptā fuisse, *Gen. 4. exemplum Abrahæ, Iacob, Dauid, &c.* Lege ciuili contrahere nuptias vetantur serui, *l. cum ancillis, 3. C. de incest. nup.* & peregrini, *Cic. in Top. &c.* iustas inquit Imperator, *in prin. Inst. eod.* nu-

D ptias contrahunt ciues Romani: mares quidem puberes, fœminæ viri potentes, hoc est: Iure Romano nuptias iustas & ciuiles constituere nequeunt, nisi qui ciues Romani ac huius iuris participes sunt. Atqui ciuitatis ius penes servos & peregrinos

E nequaquam esse palam est, non igitur iure ciuili, cum seruo seruave constat matrimonium, maximè cùm ex seruo ventre, ingenui familiæ hæredes nasci non queant. Iure tamen gentium & naturæ, prohibitionem istiusmodi non esse, exemplum Abra-

hæ

hæc docet: cui cum ancilla Agar verè coniugium fuit. Item nec licitè iure positiuo coniunguntur tutor, curator, aut horum filius, cum pupilla vel minore, cuius cura, tutelave geritur: *tot. tit. C. de interd. matri, l. libertum, 37. hoc tit. l. qui pupillam, 7. ad l. Iul. de adult. l. vltim. de legat.* 1. nec coniuncti sibi inuicem ex latere, quarto gradu cōsanguinitatis, *vide C. de incest. nupt. & Instit. de nupt. cap. penul. & c. fin. de consang.* aut etiam affinitatis, *dict. cap. penul. C. de incest. nupt. vide gl. in §. si vxor, & ibi Ang. Instit. de nupt. & in l. 4. de gradibus affin.* quæ quo ad prohibitionem matrimonij, solo consensu, *l. penultim. C. de incest. nupt. gloss. Ang. & Dd. in §. si vxor. Institut. de nupt. & in l. 4. de grad. aff. c. de illo, de cond. app. c. vnic. de despon. imp. lib. 6.* aut illicita consuetudine, *l. 4. de nupt. vide de his tot. tit. extr. de his qui cog consang. vxor. sua.* cōtrahitur: quanquā iure ciuili nouo (nam apud Veteres aliter fuisse apparet. *Vlpian. tit. 5. & 16.*) hac in prohibitione nulli certi gradus definiti sunt: *vide Instit. de nupt. & quæ ibi dixi.* vt nec iure gentium, quo tantùm primus in collateralibus gradus pro incestu habetur, *l. si. hoc tit. vide infr. de adulter.* Sed iure Pontificio vsque ad quartum gradum inclusiuè, coniugia prohibentur: vt nec illi (etiam

A iure Canonum) qui in secundo vel tertio affinitatis genere, quamuis propriore gradu existunt: primum enim duntaxat genus affinitatis prohibitionem habet, non secundum vel tertium, *cap. non debet, de consanguin. & aff. Gemin. in cap. vnic.*
B *§. quare, n. 3. de spons. lib. 6.* Sed & ob præsumptionem violentiæ atque metus, saltem reuerentialis, raptor cum rapta, *in Anth. de rapt. mul. l. vnic. C. de rapt. vir.* magistratus, vt præses, cum prouinciali: *l. si quis offic. 38. l. qui in prouincia, 57. h. t. tot. t. C.*
C *si qual. præd. potest.* ob inæqualitatem, amplissimus cum humili, *l. humilem, C. de incest. nupt.* Senatorius cùm libertina aut vili muliere, *l. lege 44. cum ll. seqq. h. t. l. oratio, 16. suprà tit. 1.* patrona, eiusque filiæ cum liberto, *l. 3. C. de nupt.* contrahere legi-
D bus prohibentur. Sed hæ prohibitiones ciuiles, iure Nouellarum. *Anth. sed nouo iure, C. de nupt.* & Pontificio, quod in hac causa spirituali attēdimus, *iuxta doctrinam Cano, in c. 1. & 2. de oper. no. nunc. Castr. in Auth. atqui semel. C. de prob.* non consi-
E derantur, *c. penult. de rapt. cap. pen. vbi Host. de secund. nupt. c. rapt. 28. quæst. 2. & 36. q. 1. per tot. Panorm. & Dd. in Rub. de cog. lega.* Hoc tamen iure cum infidelibus, *c. caue, 28. quæst. 1. c. de infidelibus, de consang. & affic. cap. quanto, de diuort. Pan.*

in

in cap.fin.n.3. de transact.vide c. Iudæi, & seqq. 28. q. 1. Nolite iugum ducere cũ impiis. & nonnunquàm cum ea quæ peradulterium ante fuit cognita: *tot.tit. extra de eo qui dux. in matr.quã per adult. poll. quod & prohibitiorem ciuilem continere videtur, §. si qui vero accu. in auth. vt null. iud.* nuptias contrahi est interdictum.

5 ¶ Forma coutrahendarum nuptiarum olim multiplex & varia fuit, *vide Cic. in Top. & Boet. Vlp.t.9.10.25.26.Tac.lib.4.Gell. lib. 18. cap.6. Arist. lib.1. οἰκονο. Cuiac. ad Vlp. tit. 11. & obseruat. lib. 6. cap. 16.& 20.Catull. Plin. Plutarch.Lactant. Festum Pomp. Alex. ab Alex. lib. Genial. dier.* Tribus enim modis habebatur vxor: *vide Boet. præall. loco, latè Cont. lib. 1. disput. c. 13.* aut ferre, quod erat Pontificum: *Vlp. tit.9.* aut vsu & consuetudine, quod erat vulgare & tralatitiũ: aut coemptione ac conuentione in manum viri, per quàm vxor efficiebatur materfamil. transibatq; in familiam mariti: *vide de his Tiraq. in ll. conn. in 4. lege, n. 4.* & alter alteri suus efficiebatur hæres, *Vlp. c. 9. 11. 16. 22. & 29. Boet. in Top. Gou. lib, 3. c. 2. & lib. 18. cap. 6. dixi Instit. de senatusc. Tertyll.* Sed & mulier solenni pompa in viri domum deducebatur: *t.5.h.t.*quæ omnia temporibus antiquata sunt, *l.per*

A *nult. de donat. inter vir. & vxor. l. si donationum, 22. C. de nupt.* Hodie verò contrahuntur rectè nuptiæ, sine vlla etiam pompa, *d. l. 22. C. de nupt.* verbis vel signis, consensum exprimentibus, *cap. tua, 25. cum c. seq. vbi gloss. de spons.* etiamsi scriptura vel in-

B strumentum nuptiale non interueniat, *l. neque, 13. C. eod. gloss. ad verb. instrumentis, vbi etiam Ang. n. 6. in §. fin. Instit. de nupt. per § nuptias, in Authen. de nupt. cap. tanta, vbi Can. extr. qui fil. sint legit*, Quare & perprocuratorẽ rite ineuntur: *l. denique,*

C *6. l. generali, 34. hoc t. l. fin. de procurat. in 6.* publicè tamen, & coram Ecclesia: *cap. 1. 30. quæst. 1. c. 2. & 3. de clad. despon.* aut in cœtu aliquot fidelium, Ecclesiam repræsentante, *cap. fin. de clandest. despons. Schurff. cons. 1. n. 8. cent. 1.* benedicenteq; nu-

D bentibus Ecclesiæ ministro, *cap. fin. 28. quæst. 1. c. aliter. 30. quæst. 5.* sunt celebrandæ. Nam clandestinas nuptias facere, iure improbatur: *tot. t. de clandest. desp.* quanquam si constet contractas (quod licet iure ciuili, *l. in libera, 24. h. t. l. si vicinis. 9. C. eod.*

E tamen Pontificio quo in terris Imperij hactenus vtimur, non præsumitur, *cap. 1. 35. q. 1. gloss. & Dd. in cap. 2. de cland. desp. gl. in cap. illud, vers. vxorem, vbi Dd. de præsumpt. Felin. in cap. per tuas, de probat. Socin. cons. 39. visis, num. 5. volum. 1. vbi dicit esse*

com-

communem: quod etiam in foro ciuili hodie ita præsumatur.) retractari nequeant: cap. 1.2. de cland. despon. cap. nec illud, §. sed obijciunt, 30. q. 5. Schurff. consil. 1. num. 4. cent. 1. neque filij inde nati, pro illegitimis habentur, c. quod vobis, de clan. desp. Quòd ad formã probandi attinet, matrimonium plenè probari debet: gloss. in l. 1. §. si ea, verb. vxo. de vent. in poss. mitt. puta per testes, cap. illud, 11. de præsumpt. c. super, 22 cap. licet, 43. de testib. non suspectos cap. super, 22. extra de testibus Lanfr. in cap. quoniam, ver. testium, de probat. sed omni exceptione maiores, cap. 1. vbi Ant. de But. de consan. & affin. Alex. consil. 143. quoniam, n. 6. vol. 2. per doctr. Panor. in c. super, eodem de testibus. Hest. in tit. de teste, §. 2. vide omnino Imol. cons. 130. in causa, vide cons. matr. 48. num. 18. consil. 49. n. 90. cons. 70. num. 4. consil. 72. num. 5. cons. 74. num. 10. consil. 75. nu. 3. consil. 82. num. 21. consil. 86. n. 4. vol. 1. etiamsi aliæ probationes deficiant: cùm matrimonium sit eiusmodi, vt testes adhiberi debeant, vt per eos probari possit: Alex. cons. 64. in fin. vol. 5. Alex. de præsumpt reg 1. præsumpt. 47. num. 5. consi. matr. 86. num. 44. vol. 1. vbi respondetur ad cap. veniens, 2. de testibus, l. consensu, Co. de repud. quòd tantùm in his procedit, vbi verisimiliter alij testes intercedere non possunt, nec solent,

A qui testentur de publico solennique contractu, aut qui audiuerint verba matrimonium inducentia, Alex. d. consil. 143. n. 2. 3. aut affirment de sponsalib. & traductione in domum insecuta: Bal. in l. cum in te, 6. num. 1. C. de don. ante nupt. glo. & Bar.
B in l. cum fuerit, 15. de cond. & demonst. nominatione, vide Bar. in l. si filium de his qui sunt sui iur. Socin. d. cons. 39. n. 5. vol. 1. Dd. in l. neque, 5. C. de testam. in l. cum testamen. 8. C. de iur. & fact. ign. l. fi. de prob. l. non epistolis, 13. C. eo per illos tex. Innoc. c. ex part.
C de rest. spoliat. coniugali: dict. c. illud, de præsumpt. l. si vicinis, Co. de nupt. §. quia verò in Auth. vt lic. mat. & auia, §. illud, quibus mod. nat. Soc. consil. 39. visis, vol. 1. & tractatione, Bart. in l. si vxor, §. sed si ea, num. 1. de adulter. d. c. illud, dict. l. si vicinis. ad
D matrimonium apta atque ordinata, Soc. d. cons. 39. visis, num. 5. 6. 7. vol. 1. cohabitatione, d. cap. illud, dict. l. si vicinis, vbi Salic. sesquiannuali, Spec. de præsumpt. §. species, n. 5. per cap. ad id quod cap. iuuenis, de sponsa. maximè verò longi temporis, hoc est, de-
E cennali, Socin. d. consil. 39. num. 5. existimatione & scientia vicinorum, d. l. si vicinus, C. de nupt. fama publica, Cano. in d. c. illud, de præsumpt. Spec. de not. crimin. §. 4. vers fama, Alex. d. cons. 148. nu. 3. Socin. optimè, d. cons. 39. nu. 4. vol. 1. Item per instrumenta, su-

per

per ipsa matrimonij solennitate confecta, *d.c.illud, Bal.in l. neq;* 13. *C. de nupt.* non tantùm super dote, aut tractatibus similibus, quæ abesse vel adesse coniugio possunt: *d.l.neque,* 13. *Inno.in d. l.illud, Bal. in cap.* 1. §. *naturales si de feud. com. Socin. d. cons.* 34. *num.* 1. eoque non plenè satisq; per se probant, nisi adminiculis roborentur: *Socin. d. consil.* 39. *num.* 1. Denique per præsumptionem: *d.c.illud, de præs.d.l. cũ fuerit, de condit. & dem. l. in libera, l.*24. *hoc tit.l. donationes,* 3. *de dona.* quæ sumitur ab æqualitate personarum, *d.l.*31. *de donat.* affectione maritali, *d. l. donationes,* 32. §. *quoniam, in Auth. quib.mod.nat. l cum quis,* 10. *cũ ll.seqq.C. de na. lib.* cohabitatione, *d.l.donationes, d.l.in libera, d. l.si vicinis.* quæ tamen nedum hodie iure canonico: *d c. illud,* sed etiam ciuili. *Soc. d cons.* 39. *vbi dicit esse communem. per* §. *quoniam,in Auth.quib.mod nat. effic. legit. Bal.l non epistolis,* 13. *num.*9.*C.de prob.* sola non sufficit, sed coniuncta cum tractatione maritali, & reputatione, præsumptionem facit, ita vt cõtrarium asserenti probatio incumbat: *Socin. d.consil.*39. *nu.*5. *per doctrinam Bart. in dict. l. si vxor,* §. *sed si ea.de adult. in l. filiũ, de his qui sunt sui, vel alien. iur.* potest enim semper probari contrarium, quia matrimonium nullo tempore præscribitur. *Inno.in d.c.illud, Bal.in l.*1. *C. de emanc.lib.Soc.d.consil.*39.*num.*5.

A Probatur etiam ex copula carnali: quæ omnem priorem dissensum, metum, aut aliud quoduis impedimentum, præsumptione iuris & de iure contrariã probationem excludente tollit, B purgat & aufert: *Specul. de præsumpt.* §.*species,num.*4.& 5.*per c. de illis, de desp. imp.c.per tuas,de cond.app c.super,de eo qui cog.cõs. vxor.gl.in c.*1.*veniens ad nos,de sponsa. cap. significauit, de eo qui dux. in matr. quam per adult.c. super, qui matr. accusar. Cap.* C *cause.* 22. item deductione & pompa in Ecclesiam vel domum solenni, *Specul. de præsumpt.* §. *species, num.*5.*per c. ad id quod, c iuuenis, de spons.* ac reputatione publica. *Alex.in d. l. si vx.*§. *sed si ea,de adult.Ang in* §.*illud, in Auth.quibus mod.nat offic.le-* D *git. Salic.in d.l.si vicinis, C.ead.* Præterea & per confessionem coniugum, mutuò se recipientium, & pro coniugibus agnoscentium, *cap.super,de eo qui cog. cons.vxor.c.attestationes, de desp. imp.Bal.in l pen. C. de fideiussor. & l.eam quam,C.de fideic.*etiam E cum deprehensi, ad euitandam stupri pœnam, fidem & promissionem coniugalẽ allegant: *Ang. in pract. crimi. ad verb. che hai adult rato, n.* 58. *per doctrinam gloss.Ias Bald. & Dd.in l pen.Co. de fideiuss. & in l.*1.*C.de confess. Spec.de conf.*§. *sequitur,* quæ tamen

men allegatio, ad euitandã aliorum delictorum pœnam, nequaquam sufficeret, neque attenderetur, *l. commissum*, 27. *Co. de adult.not.in l. seruos*, 8. *Co. ad l. Iul.de vi pu. Mass. in pract. ti. de pœn.per.d.l.commiss. C. de adult. l. si ex causa, §.vlt.de minor.l.1. §.vltim.de quæst. Chass. in consil. Burg.Rub.1.§.5, ver.s'il n'a grace. Tiraq. in tract. de pœ. causa*, 56. Postremò etiam per iuramẽtum iudiciale, *c.mulieri,34. de iureiur. glo.& Dd.in l.3. in prin. ff.eo.l.in bona, Co.eo. Shurff. cons. 45.in fin.cent.* 2. atque adeò necessarium: quod in causa matrimoniali, quamuis criminali comparetur, *Ias. in rep. l.admonendi,num.77,de iureiur.* (cum in ea de statu & libertate personæ sit quæstio, *glos.in c.mulieri, ad ver. absoluto, de iureiur.* vt hinc delationi locus non dãdus videri possit, *gl. in dict.c.mulier, Ias.in d.l. admonendi, vide cons. mat.82.per totum,par. 75.249. & passim,Schurff.d.cons.47.quod in præsenti, in fin. cons. 2.*) Interdum hoc est, cum plus quàm semiplenè probatum est, pro matrimonio, non contra illud, est deferendum: *Ias.in l.3. in princ. num.25.& 26.de iureiur. vide cons.mat.34.num.5.consil.72.nu. 29.34. cons.35.num.31. cons.56. num.3. cons.75.num.41.cons.82. num.1.cons.83.num.4.& passim. Panor.in d.cap.mulieri.39.de iureiur.* Nonnunquam etiam iu-

A iurandum purgationis, *c. attestationes, de desponsi.impub.* cùm infirmior est probatio, testesque inducti minus idonei, vt parentes, *cap.super,22. de testibus vide cons.mat.vol.* 1. propinqui, *cons. mat.86. & cons.59.num. 35.nu. 93.vol.1. Alex. cons.64.num.15.*
B *vol.5.* domistici, *cons.mat. 57. n.* 3. proxenetæ, *vide inf. de proxenet.* &c. quos maximè existimauerim admitti pro matrimonio, *vide Panorm.& Dd.præalleg.loc. cap.super.22. de testibus,c. videtur, qui mat. accus.* & regulam suprà traditam de testibus omni
C exceptione maioribus, accipiendam, cùm contra matrimonium producuntur, ad probandum impedimentum, dissensum, *De tali casu loquitur,c.1.de consang. c.super,de testibus,cum simil.quæ pro illa regula allegantur. vide etiam tract. de proxenet.* &c.

D ¶ Fines coniugij varij sunt. 6
I. Vt propagetur ad posteritatem Deo Ecclesia: quo sensu Propheta ait, filios & filias Deo generari. *Ezech.16.20.& cap.23.37.* Et Plato lib.6.de Leg. ideo præcipit operam coniugio dandam, vt alios Deo pro nobis cultores
E relinquamus. II. Vt suscipiantur liberi, Reip. & generis humani propagandi causa, *l.liberorum, 220.de verb.sign.l.1.l.si cũ dotem,22.§.si maritus, verb. procreandæ sobolis sol.matr. l.fin.Co. de ind.vid.tollen.* sicuti in prima coniugij institutione ordinatum est:

est: Crescite & multiplicamini. A Genes. 2. Tob. 8. Et in legibus nostris, *l. 1. § si ea vbi Bart. de vent. in possess. mitten.* dicitur, liberos Reipubl. magis quàm parentib. nasci. III. Vt vitentur stupra & adulteria, *1. Cor. 7. propter fornicationem, &c.* IV. Vt gignendis alendisq; liberis vicem mutuam reddamus. *1. Timot. 5. Discant domum educare, & vicem rependere parentibus*: parentibus, quibus alioqui pro gratia reponi nequit. Natura enim quemadmodum nascendi, ita & gignendi legem præscripsit: parentesque alendo nepotum enutriendorum debito nos alligarunt. *Valerius Maximus lib. 2. cap. 4.* V. Vt homo omnium studiorũ ac laborum sociam habeat quæ vitæ ęrumnas leniat, & laboranti opem præstet, iuxta dictum: Non est bonum homini esse solum: faciamus ei adiutorium, D quod sit coram eo. VI. Vt sit testimonio, Deum coniugij authorem, mentem esse castam, amantem puræ societatis, & vagarum libidinum inimicum: schola atque officina multarum pulcherrimarum virtutum, inuocationis, fidei, charitatis, patientię, &c. Postremò, vt sit imago & typus fœderis sancti, perpetui, spiritualis, inter Christũ & Ecclesiam, *Ephes. 5.* Quod ad effectum attinet, per matrimonium inducitur perpetua vitæ consuetudo, consortium diuini & humani iuris, *l. 1 hoc tit. Inst. de pat. pot. in prin. Land. lib. 1. art. 31. gl. art. 45. lib. 1.* (quanquam alter pro altero conueniri propterea nequeat: *tot. tit. C. ne vxor pro mari.*) maritus efficitur rerũ dotalium dominus: *l. dote, C. de rei ven. l. in reb. Co. de iur. dot.* B vxorque in eius potestatem etsi non transit iure ciuili, *l. 1. cum ll. seqq. de lib. exhib. l. 2. §. quod si, l. quoties solu. matr. l. 1. §. 1. de lib. ag. l. 1. §. vlt. l. cum qui, §. nuptæ, de iniur. l. si vxorem, vbi gloss. & Dd. C. de cond. inser.* tamen iure diuino. *Num. 30.* canonico, *Bal.* C *in cap. 1. an marit. succed. vxor. in vsib. feud. Alb. in l si vxorem, Co. de con. inser. Tiraq. in ll. connub. in princ. num. 21.* consuetudinario, *Tiraq. in ll. connub. in princip.* & Saxonico, *Fach. diff. 6. & 7. per art. 31. & 45. vbi glossa lib. 1.* in eius est quasi potestate & cura. Lucratur item maritus fructus dotales, & quicquid cõstante matrimonio acquiritur, *Bal. in l. 2. n. 3. & 4. Co. ne vxor. pro mar. glo. Land. art. 45 lib. 1. Mynsing. obseru. 26. cent. 1.* sicut & eius industria quæsitum præsumitur: *Bal. d. l. 2. C. ne vx. pro* E *mar. Alciat. tract. præsumpt. reg. 3. præsumpt. 26.* quanquam de eo, quo ad ius Saxon. dubitari potest, cùm isto omnia sint coniugum communia, eoq; communia quoque lucra videri debeant: *art. 31. lib. 1.* quod sanè nũquam mihi placuit, quoniam

& iure communi eadem eſt inter coniuges ſocietas: *l.* 1. *hoc t. l. ſi cum dotem,* 11. §. *ſi maritus,* 7. *ſolut.matrim.* neque tamen minus omnia cõſtare matrimonio quæſita, mariti lucro pro oneribus coniugij quæ marito incumbunt: *l. pro oneribus,* 20. *C. de iure dot.* cedere debent: maximè cùm ei operas debeat mulier, *Vide Tiraq. in princ. de legibus connub.* eoque vel huius quoque operis comparatum illi acquirere oporteat, §. *penultim. Inſt. per quas perſon. nobis acqui.* Eſt etiam vir ex euentu coniugij, legitimus defenſor vxoris, *l.* 1. §. *fin. l.* 2. *de iureiur.* §. *patitur, Inſt. eod tit.* tum bonorum eius adminiſtrator, *vide gloſſ. & Dd. in l. maritus,* 21. *Co. de procurat. gloſſ. lat. Land. lib.* 1. *artic.* 31. *&* 45. Contrà vxor fit particeps domicilij & fori, *l. exigere,* 65. *de iudic. l. cum quadam,* 19. *de iuriſd.* dignitatis & familiæ maritalis: *l. mulieres,* 13. *Co. de dign. lib.* 12. *l. fœmina,* 8. *cum ſeqq. de ſenat. l. fin. C. de nupt.* quæ iura etiam viduis Iure ciuili, *l. filij,* 22. §. *vidua, ad municipal. l. ſi.* 2. *de priuil. ſcholar. lib.* 12.) quamuis non conſuetudine Saxonica, *Landr. lib.* 8. *art.* 45. *Fachſ. diff.* 67.) perdurant. Item acquirit ſingulare dominium in donatione propter nuptias, *Bal. in Auth. ſiue, Co. ad Senatuſconſ. Velleian.* & vniuerſalem hypothecam in omnibus mariti bo-

A nis, *l. aſſiduis,* C. *qui pot. in pign.* & ſecundum nouellam conſtitutionem, ac ſtatuta plerorumque locorum, præter alimenta *l. ſi cum dotem,* 23. §. *ſi autem, ſolut. matr. Dd. poſt gloſs. in l. ſi ab hoſtibus,* 11. §. *fin. eo. tit.* & defenſionem, §. *patitur, Inſt. de iniur. l.*
B 1. §. *ſi. cum ll. ſeqq. eo. tit.* quæ illi à marito debentur, certam quoque bonorum maritalium, ab eius morte (vt & ediuersò maritus) portionem lucratur: *Bart. Bal & Dd. in l.* 1. *& Auth. præterea, C. vnde vir & vxor, Salic. in l. cùm in te, C. de don. ante nupt.*
C *Pan[illegible]m. in cap. ex public. de conuer. coniug. gloſs. n.* 4. *Land. lib.* 1. *art.* 31. quæ omnia perſequi noſtri non eſt iam inſtituti.

¶ Affinia aliquo modo ſunt 7
nuptijs ea coniugia, quæ dicuntur in iure vulgaria, *l. ſi vx r,* 13. *de adul.* & iniuſta, *l. Paulus,* 11.
D *de ſtat. hominum*: item ſeruorum contubernia, *l.* 3. *C. de inceſt. nupt. tot. tit. ext. de cler. coniugat.* & cõcubinatus, *tot. tit. de concubin. l. diui,* 5. *cum ll. ſeqq. Co. de natur. lib. l. in libera,* 24. *h. t.* qui & ipſe contubernium appellatur, *dicta l. diui,* 5. *l. nuper.* 11. *Co. de na-*
E *tur. lib.*

¶ Contraria matrimonio ſunt 8
quamplurima, quæ vel impediũt illud contrahi, vel contractum diſſoluunt: in quibus præcipuè eminet diſſenſus. Cùm enim conſenſu nuptiæ contrahuntur, *l. nuptias, de reg. iur.* ſequitur ex

natura contrariorum, nihil tam contrarium esse nuptijs quàm dissensum: & absque conuentione nuptias, constitui & constare non posse. Eam autem multa impediunt, vt dissensus apertus, error, metus, dolus, ebrietas, furor. Nam principio quando de dissensu liquido cõstat, coniugium cõtrahi nequit: neque in apertis est locus coniecturis, *l. cotinuus, 137. §. cum ita, de verb. obl.* quæ aliàs sumi possunt pro matrimonio, *l. in libera, 24. hoc tit. l. si vicinis, 9. C. de nupt.* quasi tacentes videantur in illud consensisse, tam contrahẽtes, *l. in sponsa, 7. l. sed quæ, 12. de spons.* quàm ipsorum parentes, *l. si pater, 5. Co. de nupt.* Si igitur alteruter contrahentium, dissensum declaret & protestetur, non potest coire matrimoniũ: nec inuitis liberis obtrudere parentes: *cap. 1. de despon. imp. vbi gloss. l. non cogitur, 21. hoc tit. l. nec filium, C. eo. l. filiofam. de sponsal.* aut Magistratus, *l. 1. l. in copuland. 8. C. de nupt. c. cum locum, 4. ext. eo.* displicentes nuptias debent. De parẽtum dissensu maior est dubitatio: præsertim matris, & eorum qui materna linea attingunt. Cùm enim non sint in horum potestate liberi, non videtur eorum voluntas ad substantiam esse necessaria: *l. 2. de rit. nupt. in princ. Inst. de nupt. in verb. quorum sunt in potestate, l. 1. Co. de nupt.* vt nec

A curatorum: *l. in copulandis, 8. C. de nupt.* De tutorum suffragatione, iure ciuili non quæritur: cùm qui sunt in tutela, videlicet impuberes contrahere nuptias legibus prohibeantur. Iure porrò canonum, quod maximè in his spiritualibus sequimur, *vide*
B *in cap. 1. & 2. de operis nou. nunc. cap. fin. de transact. Ias. & Dd. in l. admonendi, de iureiur. Castrens. in Authent. atqui semel, C. de prob.* quoniã impuberes, in quibus malitia) vt loquuntur) seu potius vigor naturę supplet ætatem, *c. de illiss, 9. c. fi. de despons.*
C *impub.* rectè coniugantur: *c. 2. de illius, 9. cap. fin. de spons. emp.* ideo hodie de tutorum etiam consensu quæstio incidere potest. Quare tota res distinctione est explicanda. Pater igitur, seu auus, cuius est contrahens in potestate, initio potest impedire
D suo dissensu, ne coeant nuptiæ: *vide Kling. in tract. matr. de consen. paren. per tot. in §. si aduers. Inst. de nupt.* contractus dissoluere iure ciuili potest, ante copulã, post non item: *Paul. lib. sent. 2. c. 20. l. patre, in fin. de his qui sunt sui iur. l. 1. in fin. cum ll. seqq. de*
E *lib. exhib.* etiamsi nuptiæ, quamdiu pater dissentit, iniustæ, remaneant, quod ad iura ciuilia, puta ciuitatis & familiæ: *l. Paul. 1. de stat. hom.* Iure verò Pontificio indistinctè tenet coniugium, nec licet patri illud rescindere, *cap. penult. de rapt. cap. sufficiat,*

27. *quæst.* 1. De tutorum suffragio magis dubitari potest. Etsi enim in horum potestate propriè non sint impuberes, vtpote cùm sui iuris hominibus tutores dentur: *in princ. Inst. de patr. potest.* tamen in quasi potestate existunt, quando tutor personæ magis detur, quàm bonis, *d. l. in copulandis.* Quare vt patris, ita etiam tutoris consensus, iure Ciuili videtur fuisse necessarius in sponsalibus *l. 1. C. de nupt. Bal. & melius Salic in d. l. in copulandis, C. eod. tit.* Nam nuptias ij, quibus tutores præsunt, id est, impuberes contrahere nequeũt; vt ne quicquam hic de tutoris consensu disputetur. Cæterùm hodie, cum sublatum sit propemodum omne tutelæ & curationis discrimen, & tutores ijdem maneant qui curatores, scilicet ad adultam vsque minorum ætatem: ideo idem in his quod in curatorum approbatione videtur nunc esse seruandum, *de quo Manserus ad Rub. C. de nupt.* Quod ad Errorem attinet, error in persona, coniugium & impedit & retractat: puta si Titiæ pro Sempronia fides sit data, *c. 1. 26. q. 1. c. tua, 26. de sponſ.* Idem olim fuit in errore conditionis: vt si quis liberam putans, ancillã duxisset: *cap. 2. de coniug. seru.* cùm quia iure Ciuili non poterat esse cum serua connubium, *l. 3. C. de incest. nupt.* tum, quod ex illa iusti liberi (quorum spe atq; A amore coniugia ineuntur, *l. liberorum, 220. de verb. signific at. l. fin. C. de ind. vid. l. si cum dotem, 22. §. si maritus, ff. solu. mat. l. 1. §. si ea. de vent. in poss. mit.* vt sup. dictum est) suscipi nequiebant, vtpote cum ex seruo ventre etiã serui homines, quamuis liberó B patre geniti, nascantur, *l. partũ, 7. l. dot. 9. C. de rei vend. vid. Inst. & ff. de stat. hominum.* Errorem autem Qualitatis, puta si quis ignobilem pro nobili, pauperẽ pro diuite, errans ducat, non viciare coniugium, decisum est: *d. c. 1. 29. q. 1. Dd. in c. quemadmodum de iuriur.* & rectè C quidem. Cùm enim hæc facilè sciri possint, nec pertineant ad substantiam matrimonij, neque sit eius causa finalis, sed magis impulsiua (non enim ob dotem aut nobilitatem contrahuntur præcipuè matrimonia: ideoque hæc D absq; illis adminiculis rectè consistunt: *l. fin. C. de don. ant. nu.*) ideo imputare sibi debet, qui cõtraxit cum ea, cuius conditionem exactius explorare debuit, *l. qui cum alio. 19. de reg. iur.* Ac nota est regula: Deficiente quãuis causa impulsiua, non tamen E deficere, neque ad nihilum redigi actum seu contractum, *glos. in l. 1. verb. causam, de postul. latè, Tiraq. in tract. reg. Cessante causa, &c.* Ex quo & illud in disquisitionem sæpe venit: an qui cõpressam ab alio & vitiatam ducit, vel cum corrupta ignorans spon-

sponsalia de præsenti contrahit, postmodum re comperta stare promissis cogatur, & ad consummandum matrimonium deinceps vrgeri inuitus possit? Equidem canon, *cap.1.29.q.1.in fin. cap. quemadmodum, de iureiur. vbi Dd. Host. de mat. nu.* 26. pronunciat, eiusmodi errorem matrimonium non vitiare: ne scilicet occulta delicta denudentur, & quieta coniugia distrahantur: *l. costante, 26. ff. de adult.* & sæpe innocentibus personis, à lenibus satiatisque maritis, periculum ficto eiusmodi crimine creetur: tamen in casu dubio, quo ad eius fieri potest, pro matrimonio videtur pronunciandum, *c. si. de re iudi.* Nec enim modò id lex suadet, *d. cap.1.29.q.1.* & præscripsit iam confirmata multis seculis consuetudo: sed etiam ratio, non vna nec inerudita permittit. Nam primùm, cùm ex hac causa amissi pudoris, sponsum repudiare sponsa non possit: cur non idem in vxore iuris admittat maritus, quòd in se putabit æquum? *tot. tit. quod quisque iur.* Deinde non minores sunt labes animi vitiati, quàm corporis: atqui maritus, si malè frugi coniugem hæreticã, infidelẽ, atheam, perditè prodigam, aliove animi morbo quem ignorabat, laborãtem comperiat, repudiare tamẽ eam idcirco non potest: *l. vltim. vbi gloss. ad verb. abolito. C. de repud. cum ibi allegat. cap. 2. de di-*

A *uort.* quare nec ob hoc corporis vitium, vt diuortium fiat, est admittendum. Et cum D. Paulus *1. Corinth. 7.* iubeat, his casibus manere coniugium, donec infidelis discedat: facilè potest intelligi, quid sequendum præscribat, Quid, quòd ipsi Theologi reijciant hanc cõditionem.

B Duco te, si innenero virginem: tanquam turpem & illicitam, & ea reiecta pro matrimonio pronuncient? Igitur si ne quidem expressa, disertisq; verbis adiecta sit hæc conditio, matrimonium efficit conditionale: multò

C minus tacitè subintellecta, id perficere queat. Absurdissimum enim esset, Tacita Præualere plusq; operari expressis: *l. 3. vbi Dd. si cert. petat.* Præterea cùm contractus ex errore conditionis vel qualitatis personæ, qua cum contrahitur, non rescindatur:

D quoniam qui cum alio contrahit, vel scit, vel (quod perinde est, *l. quod te, 5. si cert. petat. l. magnam, C. de cont. stipula.* scire debet conditionem eius: *l. qui cum alio, 19. de reg. iur.* certè idem in matrimonio multò magis dicẽdum est: sibique imputare po-

E tius debet, qui non diligentius antè sibi cauit atque prospexit, quàm vt malis exemplis coniugia rectè cõsummata retractentur: maximè cùm per copulam omnes cõditiones coniugiorum purificentur, *cap. super eo, de eo qui con, vx. sua gloss. in cap. ve-*

niens ad nos, de sponſ. & his valere iuſſis, purè contraxiſſe conuenientes intelligantur. Nam etſi promiſſio coniugij ſub conditione fieri poteſt, non tamen copula: quæ vt ſit ab omni ſtupro & criminis ſuſpicione libera omnino puris animis, & coniugij voluntate ineatur, neceſſe eſt: vt ne in poſterum retractari, neve copula non pro coniugio, ſed pro ſtupro aut illicita conſuetudine haberi poſſit. Quare etiamſi ſubtilis aliqua ratio in contrarium eſſet: tamen tutius eſt, contractas nuptias ob eiuſmodi caſum non reſcindi; quemadmodum in ſpecie ſimili dicitur: Magiſtratum, aut honorem, errore & ignorantia conditionis illis delatū, qui Magiſtratum gerere non poſſit, vt ſeruo: tamen ob bonum publicum, & ex humanitate ratum eſſe valere, nec Errorem in conditione gerentis, id quod actum eſt, vitiare, *l. 3 ff. de off. prætor. vbi Dd.* Quod enim bene geſtum eſt, vt ibi ait Accurſ. non debet ex alio euentu retractari, *glo. in d. l. 3. in verb. reprobari, per l. ſancimus, C. de ad. tut. cum aliis alleg.* Adde his, quod Vlpian. *l. ſi vxor, 13. §. fin. ff. de adult.* ait, ſtupri accuſari eam mulierem non poſſe, quæ poſt illud ducta eſt: Serò enim, inquit, accuſat mores mulieris, quos ducendo probauerit. Cùm autē non diſtinguat inter ignorantem & ſcientem, ſed loquatur generaliter, nec nos diſtinctionem facere debemus, *l. de pretio, de public. in rem. act.* Nam quòd ad legem Moſi attinet, fuit ea ſeueritas etiam apud Ethnicos vſitata: neque tamen inde firmum ad pias conſcientias duci argumentum poteſt. Quanquàm enim morte lex puniri corruptam voluit, non tamen conſequitur, vbi mors non imponitur, ex eo delicto diuortium eſſe concedendum; ſic enim homicidia, & alia delicta plurima, morte lex mulctat: quo ſupplicio ſolui coniugium neceſſe eſt: neque tamen inde ſequitur, vbi aut à lege, aut Principe, aut conſuetudine, ob circumſtantias pœna mitigatur, propterea diuortium concedendum eſſe. *§. deportatio, in Auth. de nupt. l. ſed ſi, 5. de bon. dam.* Sed nec exemplum Ioſeph, præiudicium ad hanc cauſam magnum afferre poteſt: non enim exemplis, ſed legibus eſt iudicandum: *l. nemo, 13. C. de ſent.* nec de facto, ſed de iure quæritur: quanquam ibi nullum factum propoſitum eſt, ſed tantùm cogitatio viri pij & iuſti, quæ ad nullum actum proceſſit: & denique illo tempore valuit etiam lex, & ſtetit πολιτία Moſi; vt eius iure rectè vti, & quandam illi ἐπιείκειαν adhibere moderatus homo poterit. Quod autem de emptione corruptæ mulieris, quæ pro virgine venundatur dictum eſt, id

id magis pro hac sententia quàm contra eam facit. Constat enim hunc errorem non impedire, quo minus cõtractus valeat: nec redhibitioni propterea locum esse, *d. l. ex empto, 11. §. si quis virginem, de act. emp.* cùm huic nullum vitia locum faciant, nisi quæ rei vsum impediant, *ad tit. de ædil. edict.* Etsi verò propter illum errorem in venditionibus datur actio ad pactionẽ rescindendam: non tamen sequitur in matrimonijs idem admitti, cùm horum eadem quæ libertatis, *l. liberos, C. de lib. caus. tot. tit. C. si ad liber.* iurisiurandi, ac reliquarum rerum spiritualium sit conditio: scilicet vt postquam semel perfecta sunt, & ipso iure valent, non possint per redhibitionem aut restitutiones, *Auth. sacramenta, C. si ad vend. vide Specul. tit. de rest. in integr.* aut alio prætextu rescindi: *c. quanto, 7. de diuor.* sed maneat in his immota regula: Quod Deus coniunxit, homo non separet. Iam quod de conditionibus intellectis dicitur, futurum tempus, non præteritũ respicit. Conditio enim hæc subintelligitur, Si maneat in futurum persona, qualis nunc est: *d. cap. quemadmodum, de iureiur.* non etiam illa si sit aut fuit talis, qualis esse putatur: *d. cap. quemadmodum.* hæc enim potius præsumptio quædam est, quàm conditio, & propositum in mente retentum, quod nullum parit effectum, *l. si repetendi, 6. Co. de condict. ob caus. dat. l. si maiores 25. Co. de transact.* Nec verum est, hanc esse causam finalem coniugij: alij enim sunt huius fines, vt paulò antè est expositum: sed potius quædam est προηγαταρκτική, & impulsiua, in qua etsi sit error, tamen non debet vitiari matrimonium: cùm ex errore eiusmodi causæ, ne legatum quidem minuatur, *vide infra de condit. & demonstrat. gloss. in l. 1. verb. causam, de postuland.* Iam quod de Dolo dictum est, primũ hic non subest dolus, qui det causã contractui, sed est tantùm incidens, quod genus non vitiat: *Dd. in d. l. eleganter, de dol. mal. & in l. si dolo. 5. vbi glos. C. de rescind. vend.* Deinde in Spiritualibus puta matrimonijs, & consimilibus, Dolus non annihilat conuentionem: *gloss. in cap. tua, 26. ex. eo. per illum text. & cap. exteris, 7 ext. eo. cap. quod interrogasti, 7. dist. 27. cap. sicut, 30. quæst. 1.* nisi cum res nec substantiam, hoc est, consensum personarum contrahentium, nec formam vllam coniugij habet, *dict. c. tua, 26. in fi. de sponsal.* Iam quod de euentibus calamitosis, dictum est, huic rectè respondetur, non ex euentu, sed ex iure causas decidendas esse. Et si ob tristium euentuum timorem matrimonia soluerentur, magnus profectò aditus ad diuortia patefieret: nec

nec inuiti vnquam cõpelli possent, quod promisissent adimplere, cum coacta, vt dicitur, coniugia difficiles plerumque habeant exitus: *cap. praeterea*, 12. *cap. cum locum*, 14. *c. requisiuit*, 17. *de sponsal.* quanquam hoc in casu allegare atque ostendere in contrarium euentus bonos, facilè est. Multa enim eiusmodi coniugia & coaluerunt feliciter, & diuina benedictione, quæ fauet charitati, delicta operienti tegentique fuerunt sæpius cumulata. Ex quibus intelligi potest, nihil admodum firmi, in quo pia mens acquiescere possit, contra canonum sententiam adduci: & in dubio pronunciari secundum opinionem quæ fauet matrimonio, rectius est, *Menoch. consil.* 4. *ambigitur, num.* 29. *Signor. consil.* 57. *factum. num.* 6. *per communem doctrin. Dd. in l.* 1. *solut. matrim.* Caput autem est, vt quisque in animum inducat, à Deo coniugium ordinari: eoq; illud secundari sibi, ardentibus votis postulet: ac eidem fideli patri & domino, euentus qualescunque sint commendet: qui quidem si nõ omnes ad voluntatem fluant, patienter quod à Deo impositum est, in hoc ærumnoso & breui vitæ curriculo perpetiendum ferendumque sciat.

Dictum hactenus est de errore & dolo: nunc reliqua quæ consensui sunt contraria, persequamur in quibus est & Furor, qui & impedit, & distrahit matrimonium, *cap. dilectus* 24. *de sponsal.* quando scilicet in ipso contractu interuenit, non etiam si præcesserit coniugium per dilucida interualla contractum, *cap. dilectui, vbi gloss. Panorm. & Canon. de sponsal.* aut subsequatur, *l. furor.* 8. *de sponsal. l. ratione*, 16. §. *fin. hoc tit.* nam sicut superueniens calamitas vel pœna non soluit matrimonium, *l. sed si* 5. *de bon. dam.* §. *deportatio, in Anthen. de dupt.* ita nec furor. *l. patre, de iis qui sunt sui iur. vid. tamen distinct. l. iusto*, 44. §. *eum*, 6. *de vsucap. l. si cum dotem*, 25. §. *si maritus solut. matrim.* Est autem species furoris, Ebrietas: cûm scilicet tanta est, vt totam mentis rationem, & iudicandi facultatem omnem sepeliat atque adimat. In hac enim cùm nullus sit consensus, dicendum est, fidem in eiusmodi vinolentia datam, non obligare, *cap. vnusquisque*, 12. *quæst.* 4. *cap. sanè* 15, *quæst.* 1. *gloss. Bald. Salic. in l. dolum, C. de del. & Dec. consil.* 112. *in præsenti, Tiraq. latè in tract. de pœn. caus.* 6. *n.* 8. Eadem est ratio Violentiæ, seu iusti metus illati. Nam quamuis aliàs per vim metúmve gesta, stricto iure valent: *l. si mulier*, 21. §. *penultim. de eo quod metus caus. l.* 1. *C. de rescind. vēd. l. interpositas*, 12. *vbi Ias. in* 1. *notab. C. de transaction.* tamen

quia

quia matrimonia debent esse liberrima, *l. vlt. l. fin. C. de spons. l. Titia, 134. in princ. de verb. obligation. l. Titio, 71. §. 1. de condit. & demonstr. cap. requisiuit. 17. cap. gemma, 13. de spons.* ideo coacta per vim metumve, iudicantur ipso esse iure nulla, *c. dilectus, de his quæ vi metusve caus. c. de muliere, c. 6. c. veniens, 13. c. eum locum, 14. de spons. gloss. in l. si mulier, 21. §. si dos, ad verb. vllam esse ff. quod metus causa, vide Philipp. in exam. Eccl. c. de consensu.* nisi consensus postea à metu perpurgetur, *c. ad id, 22. c. veniens, 15. de spons. c. de illis, 9. de desponsf. imp.* Metum autem etiam per vnum testem in matrimonialibus probari volunt: *Bald. in l. obser. §. profecisti, 13. quæst. de off. procons. & leg.* quem etsi regulariter ita definimus, vt sit eiusmodi qui in constantem virum cadat: *c. de muliere, 6. cap. veniens, 16. cap. consultationi, 28. de sponsal.* tamen non tantùm in muliere, quantùm in viro requirimus: sed sufficit metus, qui in constantem mulierem cadere possit: *Dd. in l. interpositas, 13. vbi Ias. n. 4. C. de transact. Dec. in l. in omnibus, 39. n. 3. de regul. iur. gloss. in c. eum locum, 14. ad verb. metus, extr. de spons. Dd. in cap. veniens, cap. consulta eo. tit. Roma. singul. 229. Boer. decis. 100. suppono, n. 2. Cels. Hug. consi. 117. n. 2.* etiam reuerentialis, *ex literis, 11. de desponsa. imp. cap.* A *accedens, 17. de conuers. coniug.* Contraria præterea matrimonio sunt, Adulterium subsequens, *vide infrà de diuort. l. consensu, 8. C. de repu.* (spontaneum scilicet non coactum, *gloss. in dict. cap. quemadmodum, verb. teneatur, de iureiuran. l. si vxor, 13. §.* B *penult. de adult.*) quæ est iustissima dissoluẽdi matrimonij causa. *vide infrà de diuort.* item insidiæ & veneficia, vitæ structa: *l. consensu, 8 C. de repud.* desertio, *c. de illis, extr. de spons. l. penult. h. t. l. 2. de diuort.* ligamen prioris coniugij, quo durante, C secundum contractum non valet, *cap. gaudemus, de diuor. cap. nuptiæ, 32. quæst. 1. §. affinitatis, Instit. de nupt. l. eum qui duas, C. de adult. l. 2. C. de incest. nupt.* impotentia naturalis, *l. in causis, 10. C. de repud. tit. ext. de frigid. & malefic.* Hæc enim omnia & D impediunt matrimonium, & cõtractum dirimunt, vt & consanguinitas atque affinitas, *cap. 1. de consanguin. & affin.* de qua antè dictum est: nisi ab infidelibus ante conuersionem in gradibus prohibitis fuerit contractum, *c. 4. de consanguin. cap. pen. & cap.* E *pen. & cap. fin. de diuor.* quo casu non dirimitur contractum. Aduersatur etiam coniugio infidelitas, hæresis, & in religione disparitas: quas ob causas & prohibetur iure tam Ciuili, *l. si legib. 16. C. de episc. aud. l. ne quis Christianum, C. de iud. & cæli-*

co. quàm Canonico, cum infideli vel Iudæo matrimonium, c. tanc cum c seqq. 28. q. 1. & contractum, saltem quo ad cohabitationem dissoluitur: vbi scilicet absque fidei & conscientiæ periculo diutius vnà viui nequit: c. 2. c. de illa, 6. c. quanto, 7. cum c. seqq. de diuort. vide 28. quæst. 1. per tot. vid. c. vlt. de con. vide Phil in exa. Theol. in quæst. An liceat Christian. &c.

De Iure Dotium. Tit. III. C. 5. 12. 11.

1 *Continuatio: & dotes nuptias sequi & sine his non esse.*
2 *Quid sit dos, & vnde dicta: quæ eius species.*
3 *Causa: à quibus rectè detur, & in qua materia.*
4 *Forma: quomodo constituatur, & an nudo pacto.*
5 *An sine certa quantitate constitui possit.*
6 *Finis & effectus: & quæ actio detur.*
7 *Maritum dominum esse dotis, constante matrimonio.*
8 *Sed eo soluto ad restitutionem compelli.*
9 *Differentia inter res æstimatas, & non æstimatas.*
10 *Casus, quo constante matrimonio dos exigi potest.*
11 *Affinia: & de reliquis mulierum bonis.*

1 MAtrimonij † causam sequuntur Iura dotium, A quæ ad sustinenda coniugij onera dari maritis solent, *l. si filia, 20. vbi Dd. supr. famil. ercisc. & pro oneribus, 20. C. eo. l. dotis fructum, h. t.* Etsi enim nuptiæ sine dotibus esse possint: *l. si C. de don. ante nupt. l. fin. C de repud.* tamen constat, dotis causam in B matrimonijs esse coniunctam, vt nulla dos sine coniugio intelligatur: *l. 3 hoc tit. d. l. fin C. de donat. ante nupt.* vnde & Varro ita dotem definit: Dos est † pecunia 2 nuptiarum causa data, & Acron Horatij Interpres, Dos est donum puellarum nubentium: qui C & etymologiam verbi indicare videtur, verisimile enim est, dotem à dando, sicut & donum esse dictam, *Bart. in Rubr. solut. matrim. n. 21.* pauló aliter reprobata Azonis definitione: Dos, inquit, est ius quoddam vniuersale, in se continens quod à muliere, D re, vel eius nomine traditur marito, eiusve patri, ad onera matrimonij sustinenda: *vide Bald. in tract. dot. part. 2. per tot. vbi hanc definitionem examinat, & impugnat Vip. l. 3. §. sed virum, 4. in fin. de min.* simpliciter proprium mulieris patrimonium E appellat: quod verum potissimum, coniugio soluto: nam eo durante, viri potius est quàm mulieris, *l. in rebus, 30. C. eod,* cum sit pecunia, quæ marito vxoris nomine donatur: *Cuiac. obseru. lib. 5. c. 4.* Quanquam & tum etiam respectu huius euentus

tus rectè perhibetur esse in dominio mulieris: *l. in rebus, 30. C. de iur. dot.* Quamuis enim sit in bonis viri, *l. quamuis, 75. de iure dot. l. Luc. 21. §. idem respon. ad municip.* quoad emolumentum, *d. l. quamuis,* tamen illud minus est quā esse in dominio, *l. 3. & tot. t. de bon. poss. §. 2. Inst. eod. tit.* & nihilominus manet in iure scilicet agendi mulieris, seu in iure actionis, qua soluto matrimonio repetere potest, *tot. tit. solut. matrim.* vt vel hactenus rem habere etiamnum videatur, quæ actionem ad repetendum habeat, *l. id apud se, 143. de verb. sign.* Dos aut diuiditur in veram, de qua propriè hoc nomen accipitur: *l. fin. vbi Bald. C. de fals. caus. adi.* & in putatiuam, quæ putatur esse dos, cùm reuera non sit quando scilicet non valet matrimonium (sine quo dotem esse non posse, tam antè dictum est, cuius causa dos data est, *gloss. in l. dotali 12. ad verb. præstabuntur, de fund. dot. l. fin. de con. ob caus. dat. l. si cum dotem, 23. §. fin. ff. solut. matrim.* Hæc tamen prærogatiuas & priuilegia eadē habet quæ dos vera, *l. si cum dotem, & §. fin. l. 2. in fin. de priuil. cred.* Dicitur & variè dos, Promissa, *tot. C. de dot. pro.* Cauta, Numerata, *tot. tit. C. de dot. caut. non num.* Data *passim in tit. solut. matr.* Dicta, *Vlp. tit. 6. vbi Cuiac.* Confessata, *l. 1. vbi Bart. C. de dot.*

A *caut. l. penult. §. si vir. vbi Bart. ff. solut. matrim. Bald. & Dd. in l. assiduis, C. qui pot. in pignor.* Relegata, *tot. tit. de dote releg.* & (vt post dicemus) quædam profectitia, *l. 5. h. t.* quædam Aduentitia, *l. 3. h. tit.* Subtilius etiam quidam, *Bald. in l. 1. so-* B *lut. matr. & in tract. dot. parte, 3. n. 6. & 12.* Dotem in Naturalem & Ciuilem diuidunt: quæ hic persequi non est nostri instituti. Origo dotis est ex Iure gentium: *l. eas, 8. de cap. dimin. Bart. in Rubr. solut. matrim. 24. vbi Dd. Bald. Nou. de dote, par. 3.* C & constituitur solo consensu, *l. 1. ad exactio. l. 1. vbi Bald. C. de dot. pro. Bald. in tract. de dot. parte 3.* causa coniugij, *l. 3. h. t.* ad onera scilicet huius toleranda, *l. pro oneribus, C. eod.*

3 ¶ Perinde autem est, siue mulier dotem det, siue quis alius D eius nomine: vt patet, cuius officium est (non etiam matris, *l. neque, 14. C. eod.* fratrum, *vide gloss. in l. 1. C. de alend. liber. Bar. in l. si qui. à liberis, 5. §. vtrum, de agnosc. li. Schurff. con. 8. n. 2. & cons. 24. cent. 1.* aut propinquorum) dotare filiam, *l. qui* E *liberos, 19. suprà tit. 1.* quæ dos profectitia appellatur, *l. profectitia, 5. ist. l. auia, 6. C. eod.* aut etiam extraneus, *d. l. auia, 6. l. vnic. §. extraneus, C. de rei vxo. act. l. fin. C. eod.* à quo profecta dos, non profectitia, sed Aduentitia dici potest, *l. 3. cum ill. seqq.*

ll. ſeqq. h. t. nam promittendo A
dotem, omnes cuiuſcunq; ſexus
aut conditionis, obligantur, *l.
promittendo* 42. *h. t.* Quare ni-
hil intereſt, à quo dos aut pro-
mittatur, aut detur. Nec illud
etiam refert, quacunque in ma-
teria dos conſtituatur, quæque
res in dotem dentur: ſiue Mo- B
biles, vt quæ pondere, numero,
menſura conſtant, velut pecu-
nia, &c. Siue res Soli; vt domus,
lapidicinæ; *l. res*, 43. *cum ll. ſeqq.
h. t. l. vnic.* §. *cum autem*, *C. de
rei vxo. act. l. ſi ante* 6. *cum ll.
ſeqq. ſolut. matrim. l. in rebus*,
30. *C. eod.* &c. ſiue etiam iura C
incorporalia, puta nomina, *l.*
2. *C. de act.* ſeruitutes, actiones,
iuriſdictiones, feuda: *cap.* 1. *de
eo qui ſibi & hæred. cap.* 1. *de in-
ueſtit. vide Dd. in cap.* 1. §. *dona-
re, qual. olim. feud. Cur. in
tract. feud.* 1. *parte* 4. *n.* 93. ſiue
Proprietas, ſiue Vſusfructus: D
l. res, 17. *cum ll. ſeqq. C. eod.* ſiue
Omnia bona, quæ tamen ſine
conuentione non cenſentur doti
data, ſiue Pars eorum: *l. nulla*,
4. *C. eod.* Æſtimatæ res, ſiue
inæſtimatæ, *l.* 5. *l. pen. C. eod.*
quanquam commodius eſt viro,
non æſtimatas accipere, ne ea- E
rum periculum ſubeat, *l. ple-
rumque, tit.* 11. *cum ll. ſeqq. h. t.*

4 ¶ Conſtituitur autem dos, aut
Stipulatione, aut etiam ſolo pa-
cto: quod hoc caſu actionem
contractis nuptiis, quaſi inſecu-
ta traditione, *l. in traditionibus*,
48. *de pact.* parit: quia nudum
non eſt, ſed habet in ſe συνάλ-
λαγμα, *l. ad exactionem*, 6. *C.
de dot. promiſſ.* nempe ipſas nu-
ptias, quarum gratia conuentio
fit.

¶ Nec refert, Certa dos pro- 5
mittatur, an Quantum quis ar-
bitratus fuerit, *l.* 3. *C. de dotis
promiſsione.* nam tunc in arbi-
trium boni viri collata dotis cō-
ſtitutio videtur, *l. in perſonam*,
23. §. *generaliter, de reg. iur. l.* 1.
de leg. 2. Quod ſi ſine mentione
arbitrij ſimpliciter promittatur,
patrem quidem ea promiſſio ob-
ſtringit, quia pro modo faculta-
tum ſuarum ad quantitatem le-
gitimæ & congruæ alimentionis
*Salic. & Felin. in Authent. res
quæ, C. commun. de lega. Ang.
conſ.* 357. *dominus. Alex. conſil.*
7. *vol.* 2. *conſ.* 83. *volum.* 4. *Bald.
in tract. de dote parte* 6. *Caſt. conſ.*
108. *dubitatio, n.* 1. *&* 2. *vol.* 2.
Aemil. conſ. 1. *n.* 12. proque ma-
riti dignitate dotare filiam de-
bet. *l. cum poſt* 69. §. *gene.* 4. *h. t.*
reliquos non item, quando in-
certa ſit promiſſio, & minimum,
puta nummum dando, debitor
liberetur, *l.* 1. *C. de dotis prom.*

¶ Finis dotis eſt, & ideo dos 6
datur, Vt ſubleuetur maritus in
oneribus matrimonij perferen-
dis, *d. l. pro oneribus*, 2. *C. eod.*
& apud illum maneat coniugij
cauſa, *l. ſi pater*, 49. *h. t. l. fin.
C. de donat. ante nupt. l.* 3. *hoc tit.
l. fin. de cond. cauſ. dat. l. ſi do-
nation-*

ctus,9.cum ll.seqq. eo. tit. Effectus est, quod ex promissione dotis oriatur actio bonæ fidei, *gl.fin.in l.de diuisione,5.vbi Bar. & Dd.ff.solut.matrim. Ias.post Fab.in §.fuerat.num.*14 *Inst. de act.* annexum habens ius tacitæ hypothecæ, *Ians.in d.§.fuerat, num.*31. *per text. in l.vnic.§.*1. *verb. ad vtraque parte, Co.de rei vxor.act.*qua maritus dotem ab eo qui promisit, exigere potest: item quod habeat eundem qui promisit, & eius bona, nomine Euictionis obligata, si fortè res in dotem datas euinci cõtingat, *Bart.& Dd in l.vnic.§.*1. *de rei vxor.act. latissimè Bal.in l.*1.*post glo.C. de iur.dot.Ias. in §.fuerat, num.*32. *Instit. de act.* Amplius volunt quidam, etiã domo exigi à marito vxorem posse, si dos promissa non exoluatur: *Bart. in l.si donaturus,in prin.de cond. ob caus.Ias.in §.fuerat, num.*98. *Inst. de act.*quod mihi neutiquã admittendũ videtur: non enim matrimonium à Dote dependet, sed contrà: *l.fi.C.de donat. ante nupt.* neque propter conditionẽ dotis non impletam ius matrimonij posse imminui, antea dictum est, *ad tit. de ritu nupt.*

7 ¶ Porrò dotis iam constitutæ & traditæ, dominus iuris interpretatione fit maritus propter vtilitatem, quo liberius & commodius vti, frui ea possit: *l.in rebus,*30.*C.de iure dotium, l. doce ancillam,*9.*C.de rei vend.* nam

A fructus eius lucratur, & arbitrio suo ea Vti, frui potest. *l.pro oneribus,C.eo.l.dotis,7.hoc tit.* quod verum est. constante matrimonio, *l.Lucius,* 21. *ad municipalem.*

¶ Nam eo soluto, dos quæ sine causa apud maritum aut eius 8
B hæredem est, repeti iure quidem nouo potest: *tot.tit. infra solut. matrim. vbi dixi, & in §.fuerat, Instit. de actio.* qua † in parte 9
refert, Æstimatæ res in dotem datæ sint, an non: nam inæstimatæ restituũtur, quatenus præstari per rerum naturam pos-
C sunt. Neque enim periculum, & interitus fortuitus maritum debitorem obligat, sed res domino & creditori petit, *l.pignus, C.de pign.act.§.cùm autem, Inst. de empt. l.si ex legati causa,* 23. *de verbor.obl.*

¶ At rerum Æstimatarũ etiam 10
D quæ interierunt, pretium reddendum est, quia venditæ quodammodo videntur, *l. plerumque,* 11. *cum ll.seqq. hoc tit. l. ex conuentione, Co. de pactis.* Est etiam quando constante matrimonio dos repeti potest: cùm videlicet vergente ad inopiam
E marito, periculum est ne mulieri ad dotem soluto matrimonio petendam, inanis relinquatur actio, *l.vbi adhuc,*29.*Co.de iur. dot.* Sed & prouentus earum rerum quæ nunquam renascũtur, vt fodinarum & metallorũ, non putantur cedere marito, sed doti:

ti: quanquam vsum & fructum horum prouentuum, pecuniæque quæ inde redigitur, habeat: à morte verò vxoris hæc vt mobilia pleno iure maritus lucretur.

11 ¶ Affinia doti sunt, Donatio quam sponsus sponsæ facit: *de hac vide in §. est & aliud, 3. Inst. de donat.* quæ impropriè donatio propter nuptias dici potest: *Auth. vt spons. larg. glo. in Auth. eo decursum, C. de donat. propter nuptias.* item Donatio propter nuptias, propriè sic dicta quam Græci ἀντιφέρνην appellant: quæ etiam constante matrimonio fieri potest, *l. si constante, 19. l. cum multa, 20. cum ll. seqq. C. de donat. ante nupt.* & potissimum fit in securitatem dotis, ad inducendā inter coniuges æqualitatem: *tot. t. in Auth. de æqual. dot. Bal. in Auth. dos data, nu. 3. Co. de donat. propter nupt.* cuius dominium consequitur statim mulier iure singulari, hypothecam iure communi: fructus tamen non lucratur, qui marito pro oneribus cedunt, *Bal. in Authent. sine, Co. ad Senatuscons. Velleia. & in Auth permissa, & Auth. dos data, C. de donat. ante nupt. vide gloss. l. and. art. 21. lib. 1. VVeych. artic. 22. gloss. art. 76. lib. 3. art. 44. lib. 1.* Distat igitur hæc donatio à donatione Ante nuptias. Nam hæc rem verè facit vxoris, ita vt constante matrimonio ea fruatur, siquidem A suis vsibus illam retinuerit (aliàs enim est in vsu & fructu mariti, *l. si ego, 10. in fin. hoc tit.*) & eo dissoluto, repeti à muliere aut eius hæredibus donata nequeat. At donatio propter nuptias tantum iuris fictione rem facit vxoris, non re ipsa. nam neque fructus hinc lucratur mulier, neque B proprietatem: sed soluto matrimonio, postquam sibi de dote satisfactum est, restituere debet quicquid hoc nomine datū est: vt potius hypotheca quædam sit, quàm vera donatio, *l. si. cum Authent. seqq. Co. de donat. ante* C *nupt. Nouell. 61. vt immob. ante nupt. don. vide quæ dixi Institut. de donat. §. penult.* Huius autem donationis species est & Dotalitium, *cap. ex parte, de foro compet. cap. plerumque, de donat. inter vir. & vxor.* pars bonorum mariti assignata ex consuetudi-D ne vel conuentione mulieri, vt pro dote eam habeat obligatam, & post mortem lucretur (nisi se per adulterium aut iniustam separationem aut turpitudinem vitæ, alijsque modis etiam post mortem mariti, illa fecerit indignam, *Bart. Bal. Salic. Ias. in l. si-*E *deicomm. 27. Co. de fideic. Chassan. in consue. Burg. ti. de iur. mar. §. 6. vers. est donee, n. 3. per doctr. Bal. in l. quod in vxorem, Co. de negot. gest. gloss. in l. ab hostibus, §. si vir. vbi Castr. Ias. & communiter Dd. ff. solut. matr. Aret. consil. 130. Franc. Curt. Iun. cōs. 6. feud.*)

aut

aut proprietatem eorundem, aut vsumfructum: *vide Guid. Pap. decis. 566. Chassan. in consuet. Burgund. tit. de iure mar. §. 4. n. 6. & §. 6. verb. est douee, n. 1. 2. 3. vide Feud. in cap. 1. §. hoc quoque, de success. feud. §. praeterea, quibus mod. feud. amitt. gloss. Land. lib. 1. art. 21. Paul. de Cit. in pract. iur. pat.* quanquam etiam casu quo tantùm vsumfructum ad vitam habet, ipsam dominij, non vsusfructus iure vti, plerique contendant, *vide latiss. Euerhard. cons. 217. praesupposito. per totum, per Auth. permissa, Co. de donat. ante nupt. & Authent. donationẽ, vbi gloss. Cyn. & alij, Co. de iur. dot. Bart. in l. libertis, de aliment. legat. Ias. in l. cum hi, §. si vni, de transact. vide Zob. qui habet pro vsufructu, lib. 1. art. 21.* Affinia etiam doti sunt bona mulieris Parapherna, hoc est extra causam dotis constituta, quae proptium sunt mulieris peculium, *l. si ego, 9. §. dotis, h. tit. l. fin. Co. de don. ante nupt. gloss. in rub. Co. de pact. conuent. Ias. in §. fuerat, nu. 40. 41. Inst. de actio.* tunc ipsi relinqui solitum, cùm maritus tenuior est, quàm vt pro omnibus mulieris bonis dotalitium ei constituere aut velit aut possit. Ea bona cum marito traduntur vtenda fruenda, dici solent parapherna: cùm ab ipsa vxore possidentur & seruantur, propriũ eius peculium, *dict. l. si ego, 9. §. dotis, Bart. in l. maritus, nu. 3. C. de procur.* Iure tamen Sax. haec quoque sunt in vsufructu mariti, quando hoc iure vxorem cum omnibus bonis in tutelam & potestatem quandam vir recipiat, *Land. lib. 1. art. 31. & 45.* nec quippiam habeant inter se coniuges non commune: *Land. l. 1. art. 31.* Puto tamen & hoc iure dotem tantùm transire in bona mariti, *l. quamuis, 75. l. Lucius, 21. §. 1. ad municip.* reliqua manere coniugis, sicut iure Ciuili, secundùm quod statutum est interpretandum, *l. 2. C. de noxal. act.* vtilius autẽ est eius manere propria, quàm alienari in maritum, cùm satius sit Dominium habere & ius In re, quàm Actionem & ius Ad rem. Itaque haec bona, licet tradita marito, non fiunt dotalia, nisi sit hoc actum: etiamsi fructus eorum suos maritus faciat, Habet igitur mulier multiplex patrimonium: *vide glo. Bart. Bal. & Dd. in l. maritus, 21. C. de procur.* cui iure Saxon. accedit (*Morgengabe*) gerada siue suppellex, & si qua sunt similia: *vide iur. Saxõ lib. 2. art. 30. gloss. lib. 1. art. 31. & lib. 3. art. 71. & 75.* quae aut ex donatione mariti habet, aut si sit nobilis, generali lege patria, vel etiam ignobilis, vigore statuti particularis aliquando ex eius bonis, post mortem capit: *art. 20. 21. cum seqq. lib. 1.* Affinia etiam doti sunt legitima & alimenta quorum in locum illa

succedere putatur maximè cum statuto vel pacto (vt fit inter nobiles) mulier accepta dote à successione parentum excluditur: *l. quoniam, 29. Co. de inoff. testam. Cast. in l. titia, §. Titio, de condit. & demonstr. & cons. 108. num. 2. vol. 2. Alex. consil. 76. vol. 5. Gem. Franc. & Dd. in cap. 2. de pact. in 6. Æmil. latè consil. 1. n. 18.*

De pactis dotalib. Tit. IV. C. 5. 14.

1 *Pacta dotalia seruanda.*
2 *Quæ pacta non valeant.*
3 *Æqualitatem in iure nouissimo requiri.*
4 *De forma & effectu.*

1 ET hæc † quidem ita se habent, nisi aliter Pactionibus fuerit conuentum: quæ in hac materia valēt, & seruandæ sunt: *l. in traditionibus, 49. cum ibi notat. de pactis, l. legem, C. eod. tit. l. 1. Co. de pact. conuent. l. pen. Co. de dot. promiss.* dum † sic aut repugnent legibus, aut bonis moribus, aut occasionem delictis præbeant, *l. 5. l. Pompon. 6. hoc t. l. hæreditas, 5. C. de pactis conuent.* aut indotatas reddant mulieres adhuc superstites, *l. 2. & 4. hoc tit.* (nam vt post mortem earū dotem maritus lucretur, quod olim communis erat, conuenire potest, *l. 2. hoc t.*) vel conditionem dotis faciant deteriorem, *dict. l. Pomponius, l. de die, 14. cum ll.* A *seqq. hoc tit.* Quin † & nouissimū ius in istiusmodi pactis æqualitatem requirit, vt dotis & donationis nuptialis pares vtrinque sint conditiones. *Auth. æqualitas, C. de pact. conuent.*

¶ Ad formam harum conuentionum non arbitror scriptura opus esse, quamuis, *§. fin. vbi gloss. fin. Ang. num. 3. & 4. Institut. de nupt.* dotalium sæpius instrumētorum fiat in iure mentio: *l. hæreditas, 5. C. de pact. conuen. l. 1. & l. 3. Co. de dot. caut. l. pactum, 15. C. de pact.* cùm hæc ad solennitatem neque in pactis, *l. pactū, 17. C. eod.* neque in dote, *l. fin. §. 1. de pact. Salic. in Auth. eo decursum, nu. 1. C. de donat. ante nupt.* vel etiam matrimonio, *vide sup. de rit. nupt. glos. & Ang. in dict. §. fin. Instit. de nupt.* requirantur. Quinq; tamen testium præsentiam esse necessariam iudico, si (quod plerumque fit) in his de futura successione mariti & coniugis agatur, *l. fin. in fine, C. de codicill. l. fi. C. de dona. caus. mort.* nam pacta eiusmodi de futura successione, sapiunt, *Ias. in l. nemo, 55. num. 22. de legat. 1.* donationem causa mortis, & vltimā voluntatem, *l. tale, 40. §. vltim. suprà de pact.* præsertim si non retractentur testamento, *l. fin. vbi Ias. num. 12. Co. de pact. fac. l. ab intestato, 16. l. conficiuntur, 8. de iur. codicill.* In omni autem voluntate vltima, quinque testium præsentiam exigi notissimum est:

est: *l. fin. Co. eo. l. ult. C. de donat. caus. mort.* atque ita memini iudicatum. An autem Insinuatione opus habeant, siquidem summã quingẽtis aureis maiorem complectantur? Sanè in persona mulieris, opus habere non videntur: *l. minorib. 17. Auth. eò decursum, C. de donat. ante nupt. l. fi. §. 1. C. de donat. inter vir. l. pen. §. 1. ubi glo. C. de donat.* respectu autem viri, insinuatione egent, *d. l. si C. de donat. inter vir. d. l. penult. Sal. in d. Auth. eò decursum.* nisi pacta sint de Futura successione, aut donationis Causa mortis factæ: tunc enim velut ultima voluntas, hanc solennitatem non requirunt, dummodo quinque testium pręsentia comprobetur: *vide Dd. in l. data, C. de donat. in l. fin. C. de donat. inter virum & uxor. Schurff. consil. 6. cent. 1. per totũ.* Est & illud quæstionis, an dotalibus pactis conuentum, possit postmodum alterutrius aut utriusq; coniugum voluntate mutari, & ius quæsitũ ex pacto alterutri auferri? Et puto esse, *l. pactum. 15. de pact. ubi dixi l. fi. hoc tit.* exemplo ultimæ voluntatis, *vide infra de adimen. leg.* & donationis causa mortis, *vide infrà de donat. caus. mort.* in quam incidit, *l. licet, 19. ubi Cyn. & gloss. 1. C. de pact.* etiamsi quæ ex lege vel statuto debentur, auferri æquè nequeant, *Bal. in l. si quando, C. de inoffic. testam. Boer. decis. 244. Crem. sing. 154. vide Ias. & Dd. in Auth. praeterea, C. unde vir.* ut nec ea quæ in fauorem dotis sunt constituta, *l. de die, 14. cum seqq. hoc tit. l. 1. §. illo, C. de Lat. lib. Cuiac. lib. 7. c. 26.* An etiam ab intestato hæc pacta valeant, iure dubitatur. Et communiter responsum, ne quidem ab intestato valere, *l. hæreditas. 5. C. de pact. conuent. Sal. & Dd. in l. pactum, 15. C. de pact. Ias. in l. stipul. num. 10. & l. si ita, §. ea lege, num. 13. de verborum oblig. Alex. consil. 28. ponderatis, num. 3. & 4. vol. 3 per lege licet, 19. Co. de pact. 4. C. de mut. stipul.* nisi inter liberos, *d. l. pactum. 15. C. de pact,* aut futuros alioqui hæredes, *l. ult. C. de pact.* Quod in simplici pacto, *d. l. pact. d. l. ult.* item cum hæreditas ita relinquitur, obtinere potest: *d. l. licet, C. de pact. d. l. hæreditas.* iure verò donationis causa mortis quin valere possit, nihil causæ est: quod etiãsi iure Ciuili dubium esset, *d. l. licet, in verb. donationis quidem, caus. mort. C. de pact. glos. penult. d. l. hære, C. de pact. conuent.* tamẽ moribus passim usurpatur: dum tamen quinque testes interueniant, sicut in donatione mortis causa, *l. ultim. Co. de dona. caus. mort.*

De fundo dotali. Tit. V. C. 5. 23.

1 *Maritum quamuis dominum, non tamen posse res dotales alienare.*

2 *Sententia legis Iuliæ.*
3 *De quibus rebus L. Iulia loquatur.*
4 *Fundum Italicum & dotalem duntaxat L. Iuliæ prohiberi: & quis sit dotalis.*
5 *De qua alienatione L. loquatur: & quid hoc verbo veniat.*
6 *An consentire mulier alienationi validè possit.*
7 *De oppignoratione rei dotalis.*

1 ETsi † maritus constante matrimonio subtili quadam ratione dominus rei dotalis efficitur, *d. ẞ.1 l. in rebus, 30. Co. de iur. dot.* dominij autem proprius sit fructus, Vt res alienari possit: *l. fructus rei, 72. de reg iur. l. pen. de pact.* tamen fundum dotalem lege Iulia alienare prohibetur: *de hac vide Paul. lib. 2. titul. 21. Cuiac. lib. 7. obseru. cap. 23. gloss. Land. lib. 1. artic. 52. & quæ dixi Inst. quib. alien. lic. §. 1.* cuius legis hæc erat sententia.

2 ¶ Fundum Italicum dotalem maritus ne alienet inuita vxore, ac ne ipsa quidem consentiente obliget. Fundum inquit: id est, res

3 Soli. Nam † mobiles, quæ minoris reputantur, *l. si rem mobilem, 47. de acquirend. poss.* qui soluendo est maritus, hoc iure alienare potest: *l. 1. 2 C. de seruo pign. dato, l. 3. de iure dotium, l. res in dotem, 42. supr. de iur. dot.* Italicum: id est iuris Italici, cuiusmodi sunt prædia, quæ olim sola erant Mā-

A cipi, & plenè alienari poterant: vt & Cicero pro L. Flacco ostendit. Sed † hoc Iustinianus ad 4
Prouinciales etiam fundos, vt & plerique *glo. & Bart. in Authent. siue, C. ad Velleian. & in l. 1. nu. 18. & l. si æstimatis, solut. matr. tex. in cap. penult. de consuet. Bal.*
B *in l. iubemus, C. ad Velleian.* existimant) ad res etiam mobiles, quæ seruando seruari possunt, produxit: *l. vnic. §. & cum lex Iulia, C. de rei vxor. act. inst. quibus alien. licet vel non, in princip.* Dotalem, id est, in dotem datū, *l. dotales, 13. & l. si maritus, hoc t.*
C non tamen æstimatum *l. 2. C. eo.* Dotalis autem etiam is videtur, qui ex pecunia dotalis comparatus est, *l. res quæ, 54. sup. titul. 2.* Maritus: idem ius obtinet quoque in Sponso: *l. lex Iulia, 4. hoc tit.*

¶ Ne alienet. Verbum aliena- 5
D tionis latè patet, *l. fin. C. de reb. alien. non alien.* Itaque omnis actus prohibetur nō modò trāsferendi dominij, *l. 1. C. eod.* sed etiam diminuendi: vt seruitutis impositio vel ademptio, *l. 5. 6. 7.* vsucapionis patientia, & cōsimilia, *l. alienationis, 28. de verbor.*
E *signific.* Sed hoc de alienatione voluntaria, non necessaria est accipiendum, *l. 1 hoc tit. l. 2. C. eo.* Quid enim si æs alienum, non quidem mariti (nam hoc de suo dissoluere debet, *l. assiduis, C. qui pot. in pign. Co. ne vxor pro mari.*) sed vxoris (pro quo maritus, *tot. tit.*

tit. C. ne vxor pro mari.) alio modo quàm venditione prędiorum explicari nequit? certè causa cognita, cum consensu mulieris & curatoris eius, quem iure Sax. habere debet, potestatem alienandi iudex facit: *Auth. siue à viro, Authen. si qua mulier, vbi Bart. Salic. Dd. Co. ad Velleian. Zob. artic. 11. lib. 1. vide Cuiac. etiam obseru. lib. 7. c. 23.* Prohibitio autem hæc eò pertinet, ne valeat contractus in vxoris damnum, non etiam ne obligetur maritus: qui rem alienam vendendo se obligat: *Schurff. consil. 9. cent. 1. per l. cùm vir, 42. de vsucap. l. rem alienam, 28. de contrah. empt. l. 4. C. de rei vend.*

6 ¶ Additur, Inuita, ac ne ipsa quidem consentiente, iure nouissimo: idque propter fragilitatem sexus, maritorum suasionibus aut minus facilè obnoxij & credentis, Iustiniano placuit: *d. l. vnic. § & cùm lex Iulia, Inst. quibus alien. lic. vel non in princ.* nisi accesserit iure Pontificio iusiurandum, *cap. cùm contingat, de iureiur.* Eaque non modò in vxore, sed etiam in sponsa obtinent. *Angel. in § patitur, num. 3. Instit. de iniur.*

7 ¶ Vltimò ait lex: Ac ne ipsa quidem consentiente obliget. Noluit enim lex, etiam consensu mulieris posse fundum eius obligari: quia facilius oppignorationi quàm alienatione assẽsura credebatur: *Theoph. Institut.*

A *in princ. quibus alien. lic.* cùm sit restrictum & tenax fœminarum genus, nec perinde rerum suarũ distractionem facilè admittat, atque obligationem, *l. si sponso, 16. vbi gloss. in verbo rarò accidit, C. de donat. ante nupt.* An autem consensu mariti, mulier alienare B extra dotem bona sua mobilia aut immobilia possit, controuerti solet: quanquam plerisque placet, posse: *Bart. in l. fi. de iur. dot. & in l. vnic. §. & cùm lex, C. de rei vxor. actio. Cyn. in l. si prædium, C. de iur. dot. Bal. & Alex. in l. cum lex, C. de fideicommiss.* C *Bal. in l. si prædium, 23. C. de iur. dot. Ferrar. in form. lib. respons. in act. hyp. verb. excussionis. Chassan. in consuet. Burgun. de iur. mar. §. 4. in fi. num. 5. facit text. in l. constante, 21. C. de donat. vide etiam, l. velles, 8. Co. de reuoc. donat.* id quod & Saxones sequuntur: D *Landt. lib. 1. artic. 31. 45. vide infrà, de don. Fasch. diff. 6. & 7. Reinhard. diff. 8.* Cæterùm ego crediderim, quandoquidem hoc casu, cùm marito mulier contrahit, aut saltem ad eius vtilitatẽ, eum in propria velut causa, *l. 1. quand. & intra quã temp.* E *appell. vbi propria causa dicitur, cuius vtilitas ad aliquẽ spectat.* authorem esse non posse, *l. 1. l. 5. infr. de auth. tut. §. vlt. Instit. eod.* sed alium tunc mulieri curatorem esse adiungendum, *arg. art. 43. lib. 1. Fasch. diff. 7.* Cùm tamẽ maritus & vxor simul alienant,

non mulier, sed ille totum contractum facere, & solus alienare intelligitur, vt quidam volunt: *Chassan. in consuetu. Burgund. tit. de iur. mar. §. 4. in fin. num. 6.* quod verum est, cùm de re sua, aut in matrimonio quæsita, maritus & vxor aliquid disponunt: *Salic. in l. si liqueat, penult. C. de inoffic. testam.* In hac verò materia, quando res mulieris alienātur, contrà quis opinetur, videri potius fœminam cuius de re agitur, quàm coniugē qui Verbo tantùm consentit, totam alienationem facere: *Salic. in dict. l. si liqueat, in fin. per illum text & l. 2. C. si aduer. donatio.* nisi pretium bono mariti cedat, & in rem eius, vt verisimile sit, conuertatur, *arg. l. si non singulis, 5. C. si cert. petat. l. vir vxori, 7. §. vlt. vbi gloss. ad Senatusconf. Velleian.* Sed hæc in reliquis eius bonis obtinent, in dotalibus non item: in quibus prohibitionem huius legis etiamnum durare, verius est, *vide Bal. in l. fin. de fund dot. Dd. in l. vn. §. cumq; C. de rei vxor. act. in l. æstimatis, 50. solut. matrim. Bal. in Authent. si qua, C. ad Senatusconf. Velleian.* (vtcunque Saxones inter se dissentiant, *D. Reinhard. diff. 7. Fasch. diff. 6. & 7. gloss. Landrr. art. 30. nu. 11. lib. 3. art. 45. Zob. lib. 1. art. 20. 21. & 31. & lib. 3. art. 73*) nec consensu mulieris alienari res dotales, absque interuētu iurisiurandi posse: quā-

A do & aliàs publicè intersit, contractus dotibus detrimentosos annihilari: *l. 5. cum ll. seqq. de pact. dotal.* & nedum dotem, sed ne dotalium quidem mulieris alienari aut repudiari posse, sit receptius: *vide Bal. Salic. & Doctores in Authent. siue à me &*

B *Authent. contra, Co. ad Senatusconsult. Velleian. Ferr. in for. act. hyp. verb. exceptionem: num. 25. Chassan. in consuetud. Burgund. Rubr. 4. §. 4 in fin. Land. lib. 1. artic. 21. vbi gloss. latè litera b.* quasi in prohibitam coniugum donationem, aut saltem legis

C Iuliæ prohibitionem ea res incidat. Etiam textus iuris Saxon. lib. 1. art. 31. & 45. qui dum vetant bona mulieris sine consensu mariti tanquam curatoris alienari, à contrario sensu ex vtriusque voluntate alienationem eorum admittunt;

D discretè loquuntur de fœminæ bonis: (*Ihr eigen. Gut.*) At dotalia non sunt vxoris propriè, sed viri: *l. doce, Co. de rei vend.* vt illud statutum & ad hæc extendi non debeat cum totius huius Iuris correctione. Hæc omnia videntur accipien-

E da, cùm repetitionis dotis est locus, *l. 1. Co. eo.* hoc est soluto matrimonio, quoties actione dotis repetitur, *l. 7. hoc titul.* ad quem casum pertinuit lex hæc Iulia de adulterio lata. Constante matrimonio videtur alienatio & obligatio valere, ex

ex iure mariti: quo soluto cùm A etiam ius accipientis, *l. lex, de* soluatur ius datoris, resoluitur *pignoribus.*

DIGEST. LIB. XXIV.

DE DONATIONIBVS INTER VIRVM & vxorem, Tit. I. C. 5. 16.

1 *Quare prohibita inter coniuges donationes.*
2 *Oratio Antonini.*
3 *Ad quas donationes hac prohibitio non spectet.*
4 *Quatenus reuocentur donationes.*
5 *De confirmatione tacita & expressa.*

Qvamuis in dotem marito dari, constante quoq; matrimonio, *dixi in* §. *penult, Instit. de donat.* potest, sicut hactenus dictum est: quia ea donatio non ob nullam fit causam (quod genus non prohibetur, *l. inter, l. quod autem,* §. *si vir, hoc tit.l.* 1. *ad legem Iul. rep. Bart. in l.si voluntate, C. de do. pro. per gloss. & ibi Bal. in l.* 2. §. *fin. si certum petat. Imol. in Rubr. solut. matrim. in c.vltim, extra h.t. Cuiac. obseru. lib.* 6. *cap.* 18.) sed ad toleranda coniugij onera: *l. pro oneribus, C. de iur. dot. vide supra, de iur. dot.* tamen reliquæ donationes, quas sine causa faciunt inter se coniuges, contra- B ctis iam nuptijs, prohibitæ sunt. Quod † primò moribus ita inductum receptumque fuit, *l.* 1. *h. t. vide Paul. lib.* 2. *tit.* 23. *Vlp. tit.* 7. quia indignum videbatur concordiam maritalem pretio, sicuti adulteria, conciliari, & se inuicem nimia largitatis profusione spoliare coniuges. C Vnde & illud mali sequebatur, vt melior liberaliorq; in paupertatem decideret, deterior locupletaretur. Itaque vt appareret, amorem coniugalem sine pretio stare, & omnia inter virum & vxorem iure indiuiduæ societatis D citra peculiarem liberalitatem esse communia, desitum est moribus facere in matrimonio donationes: *l.* 1. 2. 3. *h. t.* vt pulchrè Plutarchus *in Probl.* explicat. Qua ex † vsurpatione ius postea ortum est: eaq; de re nouissimè orationem Antoninus E in senatu habuit. cuius duo sunt capita: alterum de Donationis inter coniuges prohibitione, *l.* 3. *in princ. h. tit.* alterum de eius Confirmatione: *l. cum hic status,* 32. *hoc tit,* Prohibitio † autē hæc ad sponsos non pertinet, *l.*

si sponsus, 5. *l. inter eos,* 27 *hoc tit. l. si à sponso,* 16. *C. de donat. ante nupt.* neque ad illas donationes, quas parentes & propinqui die nuptiarum faciunt sponso sponsæue: quæ vtrilibet cui donator sanguine coniunctus est, acquiruntur: *Bart. in l. sed etsi plures,* §. *in arrogato, n.* 4. *de vulg. & pupill. substit. Ias. in l. vt liberis,* 17. *nu.* 17. *C. de collat.* ob enim propinquitatẽ videtur dari: ab extraneis verò donata eiusmodi sunt communia: *Bart. & Ias. prealleg. loc.* sicut & iure Sax. eiusmodi indistinctè omnia *Landr. lib.* 1. *art.* 1.

4 ¶ Sed † nec ad illas donationes refertur, quæ neque donantem pauperiorem reddunt, *l. si fructus,* 8. *C. eo. cap. nuper. extr. eod. gloss. li.* 1. *art.* 31. vt si res aliena detur: *l. sed etsi constante,* 25. neque accipientem locupletiorem: puta si vxori detur ad mundum, vel sepulturam, vel eleemosynam, aut manumissionem, aut emptionem pro necessitate rei familiaris faciendã, &c. *dicta l. si sponsus.* 5. §. *concessa, l. quod autem,* 7. §. *si maritus, cum simil, h. t.* aut ad perfruendas rei vtilitates, percipiendosque fructus: *l. de fructibus,* 17. *hoc tit. l. fructus, suprà de vsur. l. si fructus,* 8. *l. de iis,* 17. *C. de donat. inter vir. & vxor. vide quæ dixi Inst. ad* §. *si quis à non domino, de rer. diuis.* Nam & eatenus tantũ hæc donatio reuocatur, quate-

A nus inuenitur accipiens factus locupletior: *d. l. quod autem,* 7. §. *maritus, d. l. de iis,* 17. *C. eod.* sed nec ad illa prohibitio pertinet, quæ referuntur in tempus soluti coniugij, puta in casum diuortij vel mortis: *l. si eum,* 9. §. *fin. cum l. seq. l. sed interim,* 11.
B §. *fi. l. vitricus,* 60. *l. inter,* 43. *cùm simil. hoc t. vide Vlpian. t.* 7.

Qua † ratione etiam tacitè confirmatur inter coniuges facta donatio si ea nondum reuocata donator decesserit, *d. l. cùm hic status,* 32. *hoc tit.* Quæ tamen quingentos aureos excedit, non 5
C aliter in eo quod excedit confirmationem meretur, quàm si expressa morientis contestatione, vel facta in actis insinuatione sit stabilita: *l. donationes,* 25. *C. eo.* Ex quo & illud Doctores inferunt, quod licet donatio Reciproca inter coniuges viuentes
D non valeat, *Ias. in l. stipul.* 41. *de verb. oblig. Panor. consil.* 48. *lib.* 2. *gloss. ad dict. art.* 44. *Land. lib.* 1. *vide tamen Schurff. consil.* 46. *n.* 5. *cent.* 1. (quanquam valere confirmet Tiraquel. *in l. si vnquam, verb. donationes, n.* 94. *C. de reuoc. donat.*) tamen quan-
E do confertur in casu mortis, vt videl. alter ex coniugibus superstes alteri succedat, eam donationem velut vltimam voluntatẽ valere, *Cyn. Bald. Salic. Castr. Ias. in l. si pater, C. de inoffic. test. Boer. in consuet. Biturig. tit. de consf. concer. mar.* §. 1. *col.* 6. *vide*

de Soc. in sal. reg. 104. *Ludo. Rom. in Cyn. per L. quod autem* 7. §. *si vir, l. quæ iam nupta,* 48. *hoc tit.* Quo tamen casu quinq; testium præsentiam, velut in vltima quauis voluntate, *l. fin. Co. de codic. l. fin. Cod. de don. caus. mort. gloss. & Cyn. in l. licet, C. de pact.* requiri arbitror. Addunt & illud B Dd. non modò morte, sed inter viuos etiam iureiurando, quamlibet inter coniuges donationem confirmari, *c. cùm contingat, de iureiur. c.* 1. 2. *eo. in* 6. *Decius consil.* 202. *per tot. Panorm. in c. fin. de iureiur. Imol. in c. quintauallis, eod. tit. Bald. in Auth. siue* C *à me, C. ad Senatuscon. Velleia. Schurff. consil.* 46. *n.* 8. *cent.* 1. *Boer. in consuetud. Biturig. de conf. conc. mar.* §. 1. *in princ.* Hoc etiam nouissimè adjiciendum, donationem rerũ Mobilium iure Saxonic. inter coniuges sustineri & ratam esse: Immobilium verò, D nisi reliquis solennitatibus destituatur, *l. donationes quæ, C. de donat. prop. nupt. de donat.* morte confirmari. *vide gloss. Zob. lib.* 1. *art.* 21. *& lib.* 3. *art.* 75. Ego malim indistinctè nec hoc iure talem donationem recipi: cùm standum sit iuri communi, nisi E quid disertè statuto contra reperiatur cautum, *dict. l. si extraneus,* 6 *de condict. caus. dat. vbi Bald. l.* 3. *Cod. de instit.* quod hic abest: & alioqui receptum sit, quæ sunt mobilia vel mouentia, *art.* 19. *art.* 24. *lib.* 1. *cum simil.* A non posse à muliere donari marito, nec inter viuos, ob prohibitam inter coniuges hac lege donationem; nec causa mortis, quia hoc pacto cognatæ proximæ, cui tempore mortis acquiritur, ius interuerti non potest, *Land. lib.* 1. *art.* 31. *Rheinhar. diss.* 9.

De Diuortijs & repudijs. Tit. II. C. 5. 17. 24.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Matrimonium soluitur morte.*
3 *Captiuitate, & diuturna absentia.*
4 *Seruitute.*
5 *Diuortio.*
6 *Quid sit diuortium, quid repudium.*
7 *Quomodo fiat diuortium.*
8 *Diuortium hodie non concedi.*
9 *Nisi ex causa adulterij, insidiarum, desertionis.*
10 *Pœna iniustè diuertentis.*

HActenus † quomodo contrahantur, nunc qua ratione Dissoluantur coniugia, videamus. Dirimitur, inquit Paulus, *l.* 1 *h. t.* matrimonium, Morte, Captiuitate, vel alia Contingente seruitute alterutrius eorũ, vel Diuortio. Ac † dubium quidem non est, quin morte dirimatur coniugium, permittaturque superstiti personæ nouam conditionem quærere: *cap. fi.* 31. *quæst.* 1. nisi quòd mulier intra annum 1 2

annum luctus nubere prohibetur, *l. liberorum, de his qui not. infam. vbi dixi suprà, l. 1. C. de secund. nupt.* quod postea Pontifices antiquarunt, *c. vlt. de secund. nupt.*

3 ¶ Captiuitate soluitur, si alteruter in hostium potestatem venerit. *l. non vt à patre, 8. l. in bello, 12. §. medio, de capt. & postlim. reuer. l. si quis sic stipuletur, 56. infrà tit. 1.* hæc enim seruitus mors Ciuilis est: *l. 4. cum ibi not. suprà, qui satisd. cog. glo. in l. vnic. §. fin. autem, ad verb. superstite, C. de cad. toll.* ei tamen qui remansit, secundis nuptiis, altero viuente, interdicitur, si constet captiuum viuere. Quòd si incertum sit, exacto quinquennio facultas nubendi redit personæ relictæ, *l. vxor. h. t. §. sed etiã, in Auth. de nuptiis*: etiamsi Iustinianus *Auth. hodie, C. de repud.* Pontifices nuncium mortis certum requirant: *c. in præsentia, de spons.* Is verò qui in militiam profectus est, & vtrum captus, an mortuus, aut vbi sit ignoratur, quandiu expectare debeat, etsi variatum est constitutionibus, *l. vxor, 7. C. de repud. §. nouimus, in Auth. de nupt.* tandem tamen Iustiniano placuit operiendum absentem esse, quoad de eius morte aut captiuitate constaret, *§ quod autem nobis Nouell. vt lic. ma. & auia, Authent. hodiè C. de repud.* Sed sciendum est, illa dici de legitima & necessaria

A militia, quam subire olim Romana iuuentus cogebatur: nihil ad errones nostri temporis, qui desertioni iniustæ prætextum militiæ nõ necessariæ obducunt, pertinere: in quibus solent pij Magistratus sequi illud, vt post quinquennium aut quadrieniũ, B citato literis publicè ad templa affixis desertore, personæ desertæ noua vota permittant, *d. l. vxor. 7. C. de repudiis, d. §. nouimus, in Auth. de nuptiis.* Quin etsi intra illud tempus non continuerit, tamen pœna adulterij mitigari solet, *l. miles, 11. §. pen. C in verb. vindicari debet pro admissi criminis qualitate, de adult.* nec facilè concedi redeunti marito, vt propterea vxorem repudiare possit: quando ille causam eius lapsus præbuerit, eoque delicto sit compensandum, *l. viro, 39. infrà tit. 1. l. vxor. 13. §. iudex. D ff. de adult. vide Tiraquel de pœnis caus. 62.*

¶ Seruitute soluitur: vt si quis 4
ob ingratitudinem redigatur in seruitutem, *§. si verò decretum, in Auth. de nuptiis.* aut propter crimen seruus fiat pœnæ, *l. res vxoris, 24. C. de donat. inter vir. E & vxor.* quod hodie correctum est: Pœna enim coniugia, *§. quod autem, in Auth. de nupt.* distrahere non debet.

¶ Postremò dirimitur Diuortio, & Repudiis. Diuortiorum 5
† à diuersitate mentium dictum 6
vult Caius: vel quia in diuersas

par-

partes eunt, qui distrahunt matrimonium. Rectiùs Cicer. lib. 3. de Orat. Diuortium, inquit, in vxore necessitas coegit sumere, cùm non esset proprium, Repudium verò à pudore, authore Festo, appellatum est: quod sine aliqua pudoris reiectione siue iactura, tam arcta, honestaque inter coniuges coniunctio dissolui nequeat. Inter hæc verba autem hoc interest quod repudiari futurum etiam matrimonium possit, sponsa autem non rectè Diuertisse dicitur, *l. inter diuortium* 10. *de verb. signific.*

7 ¶ Diuortium fit aut Mutua voluntate, aut alterutrius. Mutua voluntate & consensu apud Veteres ex lege XII. Tabul. dissolui poterat coniugium: *Cic. Philipp* 2. *l. pen. de adult. l. si constante*, 9. *C. eo.* quia secundùm naturam putabant, vt quo quid colligatum esset, eodem modo solueretur: *l. ab emptione*, 8. *de pact. l. nihil.* 35. *de regul. iur.* Contrahitur autem matrimoniū consensu: ergo cōtrario consensu rectè solui posse ratiocinabantur.

8 ¶ Sed hoc Iustinianus tantùm ex causa castitatis & amore cælibis vitæ concessit: *§. quia verò ex consensu, in Authent. vt liceat matri & auiæ, &c. Auth. quod quod hodie, C. de repud.* Canones indistinctè sustulerunt, *c. fin. cum ibi not. de transact* & meritò quidem; vt maneat immota & ætern-

A na regula: Quod Deus coniunxit, homo ne separet. *c. quos Deus* 33. *q.* 2.

9 ¶ Alterutrius voluntate diuortium fit, non solo quidem animi impetu, *l.* 3. *hoc t.* sed certa forma adhibita, *l.* 2. *l. nullum*, 9. *l. si pœnituit*, 7. *Cuiac. obseru. l.* 8. B *c.* 26. & hodie ex cognitione Magistratus, propter certas duntaxat causas iure expressas: *l. consensu*, 8. *l. in causis*, 10. *l. vltim. C. eod.* quarum præcipuæ sunt, Adulterium, Insidiæ & Inimicitiæ capitales, sæuitia intolerabilis, idque vt maius euitetur ma- C lum: *d. l. consensu, C. eod Schurff. cons.* 42. *cent.* 1. sicuti & Moses propter σκληροκαρδίαν Iudæorum conniuente Deo, ex certis causis diuortium iis concessit: *Matth.* 19. *Marc.* 10. *Deut.* 24. Desertio, de qua Paulus 1. *Corinth.* 7. 15. Si incredulus, inquit D discedit, discedat, non est seruituti subiectus frater, aut soror eiusmodi, *dict. l. si vxor, dict. §. nouimus.*

10 ¶ Cæterùm, qui sine causa (nā alias secus est) diuertit, dotem donationemve amittit: *d. l. consensu, c.* 1. 2. 3. *de don. inter vir.* E *Land. lib.* 1. *art.* 21. qui aliud etiam matrimonium contrahit, vel ex Christi sententia, *Luc.* 16. *Matth.* 19. reus adulterij est: *Auth. hodie, C. de repud.*

¶ Porrò Canones ob Hæreseos. *c.* 2. *c. quanto*, 7. *de diuor. c. si infidelis*, 28. *quæst.* 2. *c. de illa, de diuor.*

diuor. vel dũtaxat Adulterij causam *c.4. & 4. de diuor.* permittunt diuortium, non vinculi, sed tantummodo quoad separationem thori, *c. 2. de coniu. leproso, cap. vlt. de conuersion. Bar. in l. rerum, n. 1. infrà rer. amotar. cap. dixit dominus. 32. q. 1. cap. si vxorem. 32. qu. 5. c. 1. 52. q. 7.* Huiusmodi quidẽ disputari possunt copiosius, dijudicari ab Ecclesia debent, cui iudicium istud relinquimus. *c. 5. qui fil. sint leg. l. 6. C. de sacrosanct. Eccles. Bald. l. 4. 5. C. de nupt. cap. 3. de ord. cognit.* Certè momentosa est regula diuinitùs tradita: Quod Deus coniunxit, homo ne separet. & Iustinianus noluit ob vllum delictum coniugia dissolui, *§. deportati. in Authent. de nupt.* Et in dubio pro coniugio tutius est pronunciari. *Menoch. consil. 4. n. 29.* Itaque Canones rationem excogitarunt, qua nec delicta relinquerentur impunita, neque facilè solueretur coniugium: & spes reconciliationis velut ex quadam necessitate maior remaneret. Atque hæc de iustis diuortij causis. Quando porrò ob dissensum metum, dolum, affinitatem, propinquitatem, impotentiam, coniugia separentur, supià ad titul. de ritu nupt. est expositum, quanquam ex his causis non tam dissoluuntur, quàm pronunciantur esse nulla, nec vnquam fuisse contracta, *vt in l. sicut, §. sed si. si ser. vend.*

Soluto Matrimonio dos quemadmodum petatur. Tit. III. C. 5. 18. 13.

1 *Continuatio.*
2 *Dominium rei dotalis ad mulierem redire ipso iure, non possessionem.*
3 *Cui, aduersus quos detur actio repetundæ dotis nomine.*
4 *Quid veniat in hanc actionem.*
5 *Quæ causa exactionem dotis impediant.*
6 *Quo die res dotales sint restituendæ.*

Postquam † dictum est, quomodo dissoluatur matrimonium, videamus nunc eo dissoluto, quemadmodum Dos repetatur. 1 Etsi † enim dominiũ rei dotalis ipso iure ad mulierem redit, soluto matrimonio: non tamen possessio quæ facti est, transfertur; *l. cùm hæredes, 23. de acquir. poss.* eaque iure & legibus repetenda est, non violenter auferenda, *l. dotis, 9. C. eo.* Siue † itaque morte, siue diuortio dirimatur coniugium (neq; enim interest, *l. cum quærebatur, 240. de verbor. signif.*) competit statim actio mulieri, & eius patri cuius in potestate est, *l. 2. 3. 4. l. si ab hostibus, 10. hoc tit. l. vnica §. videamus, & §. ex hoc, de rei vxor. actio.* non- 2

nunquam

nunquam etiam extraneo, si dotem quam dedit sibi reddi stipulatus est; *dict. lege vnica*, §. *accedit*, *l. auia*, *C. de iur. dot.* aduersus maritum aut eius hæredem, *l. 2. l. maritima*, 12. *cum l. sequen. l. etiam*, 18. *hoc tit.* vel patrem mariti, si dotem accepit, *l. rei iudicatæ*, 15. §. *fin. hoc. tit.*

4 ¶ Hæc actio est Ex stipulatu Bonę fidei, quam Iustinianus substituit actioni Rei vxoriæ, *in l. vnica in princ. C. de rei vxoria actio.* §. *fuerat. instit. de act.* quæ olim tantùm vxori eiusque patri, non etiam reliquis mulieris hæredibus dabatur. nam ex causa matrimonij maritus dotem (vt nunc iure Saxon. mobilia *Sax. lib.* 1. *art.* 31. *vbi gloss. num.* 4.) lucrabatur, coniuge eiusque patre demortuis: *Vlpian. tit.* 6. *de dotibus*, *l. 2. in fi. princ. de dot. praleg. l.* 4. *C. de pact. conuent. l.* 1. 2. *C. Theod. de inoff. dot.* nisi initio per stipulationem De dote alijs reddenda cautum fuisset, *d. l.* 4. *iunc. l. si pactum*, 9. *de probat.* sed quia Iustiniano visum est iniquum, dotem vt proprium fœminarum patrimonium absq; causa, soluto quippe coniugio, apud virum remanere: ideo voluit semper intelligi ac fingi stipulationem De reddenda dote interuenisse, atque ita distinctè hæredibus (non etiam extraneis, in quibus tacitè stipulationis fictio cessat, *l. vnica*, *ff. accedit*, *C.*

A *de vxor. act. rei*: actionem dari *d. l. vnica in principio*, & §. *maneat*, *C. illo*, *cum seq.* Qua petitur dos restitui, vnà cum fructibus, pro portione anni, quo diuortiũ factum est, *l. 2. l. fructus*, 7. *l. si alienam*, 11. *l. si marito*, 3. §. *fin.* & reparatione dãni, si quod do-
B lo, culpa, negligentia mariti rebus dotalibus accidit, *l. penult. l. fin. hoc tit.*

¶ Huic autem actioni solidè 5 satisfaciendum est, *l. 2. in princ. hoc tit.* nisi maritus ex aliqua causa dotem retinere iure queat, vel propter liberos susceptos ex
C muliere quæ dotem attulit, vt volunt Dd. *in d. l. dos à patr. Co. solut. matrimon.* quorum opinio recepta est iura Saxonum: *artic.* 1. & 37. *lib.* 1. *gloss. art.* 21. *n.* 2. *lib.* 1. vel propter adulterium, desertionem, aut aliud mulieris delictum, quod diuortio causam
D dedit, *l. Lucius*, 38. *l. cùm mulier*, 47. *hoc tit. dict. l. consensu*, *l. fin. C. de repud. Chass. in cons. Burg. tit. de iur. mar.* §. 6 *verb. est don. her. num.* 3. *per doctrinam Bal. in l. quod in vxorem*, *C. de neg. gest. Ias. in l. si ab hostibus*, 10. §. *si vir. solut. matrimon. vbi etiam*
E *Castr. Aret. consil.* 130. *Franc. Curt. iuni. consil.* 6. *feud. Bal. in tract. de dot. part.* 7. *priuileg.* 11. *n.* 8. *gloss. Land. lib.* 1. *artic.* 21. vel ratione pacti, *l. si dotali*, 48. *hoc t. l. si pater*, 12. *de pactis dotalibus*, vel quia maritus soluendo non est, *l. maritum*, 12. *cum multis sequen.*

quentibus hoc tit. ita vt reddita dote egestatem sit passurus: *l. in condemnatione, 173. de regul. iur.* vel quia sine culpa mariti aut post moram mulieris res dotales perierunt, *l. semel mora, 26. l. Maria, 49. hoc tit.* Exceptis his atque alijs retentionum, *vide Vlpian. tit. 6.* casibus, dos reddi debet: *d. l. 2.* & quidem res immobiles statim *Vlpian. tit. 6. d. l. vnic. §. ex actio.* Mobiles † verò, præcipuè fungibiles, quæ difficilius conquiri colligiq; subitò possunt, olim quidem annua, bima, trima die, hoc est, tribus pensionibus annuis *Vlpian. tit. 6. d. l vn. §. cumque tunc, l. 3. infr. de ann. leg. l. iurisgētium, 7. §. vt puta, l. si vnus §. pactus, de pactis*, hodie intra annum, *dict. l. vnica, §. autem, Co. de rei vxor. actio.* quo temporis interuallo mulier ab hæredibus mariti alenda est, si aliunde exhiberi se nequeat, *vide Ias. in d. §. fuerat, num. 23. & 24. Institu. act. Bal. in tract. de dot par. 2. qu. 16. num. 1.* ac potest interea manere in domo & bonis mariti, pignorique incumbere suo, donec ei dos integrè persoluatur, *Bald. in l. pen. num. 2. Co. de pig. act. Bal. in tra. de dot. parte 8. q. 6. num. 21. Moder. in l. fructus eos, 7. §. ob donationes ff solut. matrim. n. vide Land. lib. 1. art. 22. & gl. art. 45. eod. lib.* Iure porrò Sax. maritus dotem quæ in pecunia consi-

A stit, lucratur soluto matrimonio nec tenetur reddere, nisi liberis pro Rata legitimæ, *art. 31. lib. 3. Dec. consil. 19. part. 1. Reinhard. diff. 35.* aut nisi se dote indignum fecerit, puta quod vxorem deseruit, aut in morbo necessaria alimenta non suppeditauit, *gloss. in*

B *l. si ab hostibus, 10. verb. lucrifacere. vbi Doctor. hoc tit. gl. Land. lib. 1. ar. 21.* &c. Est & quo ad fructus, differentia, nam fructus vltimi anni, quo matrimonium dissolutum est, iure communi inter maritum & vxorem, aut eorum hæredes diuiduntur, pro rata tē-

C poris quo matrimonium durauit, *d. l. fructus, 7. §. 1. hoc titul.* Moribus autem Sax. fructus industriales, quorum semina iacta vltimo anno fuere, omnes maritus lucratur, velut vsufructuarius, *li. 2. artic. 58.* & eius hæres, sicut & hæres Vasalli, aperto Feudo vel ad

D agnatos reuertente, quanquam in terris Imperij alibi hoc casu, nēpe feudis domino apertis, feudalis distinctio seruetur: *§. his consequenter hic finit lex, 2. feud. 28.* vbi verò ad agnatos ea redeunt, pro rata fructus vltimi anni, secundùm tempus, quo vasallus

E vixit, inter hæredes Vasalli Allodiales & Feudales diuidantur. *Alex. in diuortio, hoc tit. & vide addi. ad Bal in d. §. his consequenter & ita iudicatum est sæpius.*

DIGEST. LIB. XXV.

DE IMPENSIS IN RES DOTALES factis, Tit. I.

1 *Cuiusmodi impensæ dotem minuant.*
2 *De necessarijs impensis.*
3 *De vtilibus.*
4 *De voluptuariis.*

1 QVin † & Impensæ non in fructus, aut culturam agri (tales enim B cum fructibus compensantur, *l. 3. l. neque, 13. l. fin. hoc tit. l. fructus, 7. §. fin suprà t. 1. l. si à domino, 36. §. fin. de pet. hær.* & de his deducuntur) sed ad perpetuam rei dotalis vtilitatē factæ actionem dotis aut tollūt, aut minuunt, *l. 1. l. 5. l. quod dicitur, 15.* C *hoc tit. vide Vlpian. tit. 7.* Earum autem tres sunt species: nam quædam sunt necessariæ, quędam Vtiles, quædam voluptariæ, *l. 1. hoc titul.*

2 ¶ Necessariæ hæ dicuntur quæ in se habent necessitatem impendendi: quibus non factis dos mi- D nuitur, & deterior futura est: vt sunt refectiones, instaurationesq; rerum, propagationes vitium: item quæ curandæ valetudini, & ad consequendas res dotales litibus impenduntur, *l. 1. 2. 3. 4. vbi Bart. l. impensæ, 14. hoc ti.* Hæ impensæ ipso iure dotem minuunt, adeò vt dote integra soluta, Con- A dictio indebiti concedatur, *l. 5. in princ. & §. fin. hoc tit.* vel actio mandati, aut negotiorum gestorum, *l. fructus, 7. §. fin. suprà tit. 1.*

3 ¶ Vtiles sunt, quas maritus vtiliter facit, quibusq; non factis deterior quidem dos non fieret, factis autem fructuosior effecta est: veluti si nouelletum fecerit, aut tabernam ædibus adiecerit, *l. 5. in fin. l. impensæ, 14. §. vtiles, vide exempla, in l. vtiles, 39. de pet. hæred.* Harum autem nomine fit deductio, si voluntate mulieris factæ sint, & aliunde solutio explicari possit. Nam iniquum esset, eam compelli rem vendere, vt impensas in rem factas soluat, *l. vtilium. 8. hoc tit.* Quanquam Iustinianus fauore dotis, ne ea mulier diutius carere cogatur, ob has impensas retineri aut imminui dotem prohibuit: sed ea restituta marito actionem Mandati (si voluntate vxoris factæ sint) aut Negotiorum gestorum, vbi mandatum deficit ad eas repetendas concessit, *l. vnica, §. taceat, in fin. C. de rei vxoriæ act.*

4 ¶ Voluptuariæ sunt, quibus neque omissis deterior fieret, neque factis fructuosior res effecta est:

est: quæ speciem quidem ornět, fructum autem non augent, *l. impensæ, 79. de verborum signif.* Cuiusmodi sunt balnea non necessaria, *l. impensa, 14. hoc titul.* picturæ, *l. vtiles, 39. vers. videamus, de petit. hered.* tectorium, incrustationes, pauimenta, *l. hactenus, de vsufruct.* viridaria, aquæ salientes in hortis, &c. *d. l. impensæ, de verborum significat.* Pro his nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, patitur Exactionem compensationis, *de compensationibus quæ fiunt ex causa dotis, vide l. fructus, 7. §. ob donationes, 4. l. si constante, 24. §. si vxor, 6. l. penult. §. 1. suprà tit. 1. Cuiac. ad Vlp. tit. 6.* exceptione opposita. Nam si vult habere rem mulier, æquum est vt reddat quæ impensa sunt à marito: aut si non vult, pati debet tollentē: si modo recipiant separationem. Cæterum si non recipiant, relinquenda sunt, *l. vtiles, 39. de petit. hered.* Ita enim permittendum est marito auferre ornamētum, si profuturum est ei quod abstulerit, *l. pro voluptuarijs, 9. hoc tit. d. l. vnica, §. 3. in fin.* neque enim sic est malitijs hominum indulgendum, vt cuiquam sine suo commodo alijs officere liceat: puta tectoria inducere, picturas corradere, conscindere viridaria, nullo fructu, &c. *l. in fundo, 38. de rei vendicat.* Quòd si dos integrè soluta sit, non habita harum impensarum ratione, A condici non possunt: *d. l. vtiles, vers. videamus, de pet. hered.* quia nullo obligationis iure debētur, etiamsi voluntate mulieris factæ sint, *l. in voluptarijs, 11. hoc tit. d. l. vnica, §. taceat. in fin. l. si non sortem, 26. vbi Dd. de condi. ind.* Itaque principali extincta per B solutionem obligatione vnà intereunt, *l. 4. C. de depos. l. centum, l. si. de eo quod cert. loc.*

De actione rerum amotarum, Tit. II. C. 5. 21.

1 *Continuatio tituli.*
C 2 *Res amotæ quæ dicantur.*
3 *Quando locus sit huic actioni.*
4 *Eius ratio & causa: & quibus, contra quos detur.*
5 *Quid in hanc actionem veniat.*
6 *Effectus.*

D OBijci † actioni dotis & Exceptio Rerum amotarum solet: quanquam eo nomine etiam actio competit tam marito, quàm vxori, *l. contra, 6. §. item, cum l. mulier, 7. l. Marcellus, 11. h. t. Vlpian. tit. 7.* Amotæ † res dicuntur celatæ, ab- 1
E sconditæ, asportatæ, consumptæ dolo malo: *l. 3. §. penult. l. si concubina, 17. §. 2. & 3. h. t.* hoc est, & cogitatione diuortij, quod postea secutum est, interuersæ, *l. rerum quidem, 25. hoc tit. Vlpian. tit. 7. de iur. dot.* Sed † etsi spe mortis surreptum quid est, 2
vtili- 3

vtiliter agi potest, *l. si mulier*, 21. *hoc tit.* Atque etiam Hæreditatis petitionem simul & ad exhibendum actionem hoc nomine hæres habet, *l. si propter*, 22. § *fin. hoc tit.* Vt autem huic Rerum amotarum actioni locus sit, necesse est constante matrimonio amotas res esse: nam eo soluto si quid subtrahatur, Furti non actione quidem, *l. penul. de crim. exp. hæred. l.4. C. eo. tit.* sed condictione contrectans tenetur, *d.l. 3. d.l. si concubina*, 17. *vide inf. de crim. expil. hær. gl. & Bar. in l. 3. l. si mulier. l. ob res*
4 *amotas, h. t.* Est † enim hoc iudicium singulare introductum aduersus eam quæ vxor fuit: quia nõ placuit cum ea furti agi posse, quibusdam existimantibus, ne furtum quidẽ eam facere, quod vitæ societas quodammodo dominam eam faciat: aliis furtum quidem ea facere, sicuti filia patri facit, *l. serui, de fur. §. hi qui Instit. de oblig. quæ ex delict.* sed non esse Turpem furti actionem in honorem matrimonij aduersus vxorem. *l. 1. & 2. h. t.* vt nec è contrariò aduersus maritum, *d.l. contra, 6. §. item, hoc tit.* aut socerum, *l. nihil*, 15. §. *fin.* itaque ignominiosa actione cessante, ab his personis res ablatæ aut vendicantur, *l. ob res amotas*, 24. aut condicuntur, & æquitate naturali, *l. rerum*, 25. *hoc t.* nam & hæc neminem vult cum alterius damno locupletari. *nam hoc*

A *natura*, 14. *de cond. indeb.* & iure gentium (quod distincta sanctaque sunt domina) furto ac malis artibus aliena aucupari fas non est, *l. 1. in fin. de furt.* Quamobrem sicuti reliquæ condictiones ex naturali æquitate manant, *l. indebiti*, 15. *de condict.* B *indebit.* ita hoc quoque casu cùm naturalis ratio, tum Ius gentium actionẽ domino suppeditat personalem, quæ ex delicto furti oritur: quod etsi dissimulatur, tamen dissimulanter ostenditur, proposita rerum amotarum petitione (nam in hac & allegari & C probari debet, res dolo malo amotas esse) quæ nihil aliud est quàm condictio rei persecutoria: *l. rerum*, 26. *hoc titul.* eoque & in hæredes transit. *d. l. contra*, §.
fin. Non † enim venit in hoc iudicium vlla pœna, sed id duntaxat, vt res restituantur: quanquã 5
D respectu rei pœna esse potest. Tenetur enim etiam de iis quæ ad ipsum non peruenerunt, *l. sed etsi* 19. *hoc tit.* neque in veram æstimationem, sed Quanti in litem actor iurauit, interdum condemnatur, *l. si cum dos*, 8. §. *fin. cum*
l. seq. hoc tit. Etsi † autem hæc 6
E actio, quæ delictum non arguit, notam infamiæ non inurit, vt nec cæteræ condictiones: *l. cessat. de actionibus*, tamen quia ex delicto oritur, quod excusationem non habet, & solidè obligat, *l. si quis*, 7. *cum sequen. de iurisd. omn. iud.* in solidum da-

tur, etiamsi aliàs hæ personæ tantùm. In id quod facere possint, conueniantur, *l. si mulier. §. fin. hoc tit.* Admonendi postremò & illud sumus, etiamsi actiones pœnales his in personis cessent, iudicem tamen ex officio vt alia dedicta, *l. congruit, de offi. præs. l. illud, ad l. Aquil.* ita & hoc vindicare posse, *Bart. in l. 1. n. 4. h. t.*

De Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis. Tit. III. C. 5. 25.

1 *Continuatio.*
2 *Senatusconsulta de liberis agnoscendis.*
3 *Partum subijcientem de falso teneri.*
4 *Patrem intelligi, quem nuptiæ demonstrant.*

1 HActenus † de matrimoniis, & iure dotium: nunc videamus de Liberis qui fructus sunt coniugij. De his autem tractari solet, vel iam natis, vel adhuc in vtero existentibus. De natis agitur, vt ignoscantur & alantur: de non natis, vt in possessionem missi nutriantur. De agnoscendis liberis duo Senatusconsulta sunt facta. Primò †
2 Plautianum, quod duas factorũ diuersas species definit. In prima cauetur, Debere mulierem, A facto diuortio, intra triginta dies, nuntiare marito, se esse prægnantem: maritum autem custodes ad ventrem seruandum mittere, aut renuntiare, quod ex se non sit prægnans: alioqui partum cogitur agnoscere & alere. *l. 1 h. t. Paul. lib. 2. tit. 24.*

B ¶ In secunda parte, de iis qui 3 falsum partum subjiciunt, agitur: quod Senatusconsulti caput non extat: constat tamen has pœna falsi tenere: *l. qui falsam, 19. §. 1. l. lege, 30. ad l. Corneliam, de falsis, l. cùm suppositi, 10. C. eo. tit. de fals.* Alterum Senatusconsultum quod temporibus Adriani factum est, pertinet ad C partum qui constante matrimonio editur, vt is agnoscatur, *l. 3. §. 1. h. t. Vlp. tit. 16.*

¶ Sciendum autem est, patrem 4 intelligi, quem nuptiæ demonstrant, *l. 5. de in ius vocan.* cogique & vt agnoscat partum, nisi D euidentissimis rationibus ostendat ex se procreatum non esse: *l. filium, 6. de his qui sunt sui vel alien. iur.* & vt etiam alat. naturalis enim ratio suadet, vt pater educet liberos pro modo facultatum, *l. si quis, 5. §. hoc tit. l. penultim. & fin. C. de alen. lib. zi-* E *de glo. Land. art. 21. lib. 1 num. 3.* præsertim triennio maiores, *l. nec filium, C. de patria potest.* Imò, necare videtur qui non alit. *l. necare, 4. hoc tit. c. pasce, 86. dist.* Alimentorum autem nomine non modò victus, sed cætera quoque

onera, omnesque vitæ necessita-tes comprehenduntur, *d. l. 5. §. non tantùm, 6. l. verbum victus, 43. de verb. signific. l. legatis, l. fin. de alim. leg.* Quod si pater ipse egeat necessitas facit, vt mater & reliqui parentes idonei alimẽta præstare cogantur: *d. l. 5. hoc tit.* sicut è contrario liberi parentibus ἀντιπελαργίαν, iisq; egenis alimenta, *d. l. 5. l. 1. & 2. C. de al. lib. l. 2. sup. de fer. & dilat.* non etiam æs eorum alienum alienum dissoluere debent, *d. l. §. si mater, 7. tot. tit. C. ne filius pro patre.* Hoc nutricationis onus in hæredes in subsidium transit: *d. l. 5. item rescriptum est. 8.* & cùm descendat ex iure naturæ, *l. 1. in fin. de iustitia & iure*, charitateque sanguinis, *d. l. 5. §. 1, vers. & cùm ex æquitate.* nullo pacto aut statuto tolli potest. *Decius in l. iura sanguinis, 8. in princip. de regulis iuris.* At qui illud detrectat & refugit, etiam pignoribus captis, aut alio modo per officium iudicis cogitur: *d. l. 5. §. C. de patria potestate.* nisi qui alimenta petit, suis se operis ac industria adhibita alere possit, *d. l. 5. §. denique, 2.* Pigris enim & negligentibus iura non subueniunt: *l. non enim, 16. ex quibus caus. ma. l. pupillus, 24. quæ in fraud. cred.* aut nisi iusta exhæredationis causa extet qui enim exhæredare, etiam alimenta denegare potest, *d. l. 5, §. si vel parens.*

De inspiciendo ventre custodiendoque partu, Tit. IV.

1 *Edictum de ventre inspiciendo custodiendoque partu.*

2 *Rescriptum eadem de re.*

De liberis † adhuc in vtero existentibus, deque ventre inspiciendo, & custodiendo partu, ita ait Prætor: *l. 1. §. de inspiciendo, 4. hoc titulo.* Si mulier mortuo marito prægnãtem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit, procuratoriue eorum bis in mense denunciandum curet, vt mittant, si velint, quæ ventrem inspiciant. Mittantur autem mulieres liberæ duntaxat quinque: hæque simul omnes inspiciant; dum ne qua earum dum inspicit, inuita muliere ventrem tangat. Mulier in domo honestissimæ fœminæ pariat, quam ego constituam. Mulier ante dies triginta, quam parituram se putat, denunciet his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, vt mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclaui mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quàm vnus: si erunt ex vtraque parte, tabulis præfigantur. Ante ostium eius conclauis, liberi tres, & tres liberæ, cum binis comitibus custodiãt. quotiescunque ea mulier in id conclaue, aliudve quod, siue in 1

 bal-

" balneum ibit, custodes si volent, id antè prospiciant, & eos qui introierint, excutiant: Custodes qui ante conclaue positi erunt, si volunt omnes qui conclaue aut domum introierint, excutiant. Mulier cùm parturire incipiet, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum denunciet, vt mittant, quibus præsentibus pariat: Mittantur mulieres liberæ duntaxat quinque: ita vt præter obstetrices duas, in eo conclaui ne plures mulieres liberæ sint quàm decem, ancillæ quàm sex. Hæ, quæ intus futuræ erunt, excutiãtur omnes, in eo conclaui ne qua prægnans sit: Tria lumina nec minus ibi sint, scilicet quia tenebræ ad subijciendum aptiores sunt. Quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educetur, apud quem parens iusserit; si autem nihil parens iusserit, aut his apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam. Is apud quem educabitur, quod natum erit, quoad trium mensium sit, bis in mense: ex eo tempore, quoad sex mensium sit, semel in mense: à sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit, semel in sex mensibus, vbi volet ostendat. Si cui ventrem A inspici custodirive, adesse partui licitum non erit, factumve quid erit, quo minus ea ita fiant, vti suprà comprehensum est: ei quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo: Siue quod natum erit, vt suprà cautum est, inspici non licuerit: B quas vtique actiones me daturũ polliceor his quibus ex edicto meo Bonorum possessio data sit: eas si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo. "

Hoc edictum cùm sit manifestissimum, interpretatione non indiget: *l. 1. §. quamuis, 5. hoc* C *tit.* quam si quis requirat, consulere Iurisconsultos potest, *d. l. 1. 2. 3: hoc t.*

2 ¶ Quia verò tantùm de mulieribus quæ asserunt se prægnãtes, Prætor loquitur, in ijsque senatusconsulta de liberis agnoscendis duntaxat locum habent, D *d. l. 1. §. ex hoc rescripto, 1.* vt paulò antè est ostensum: ideo temporibus Diuorum fratrum, cùm hoc incidisset, vt maritus quidam prægnantem mulierem diceret, vxor negaret, consulti, Valerio, Prisciano Prætori vrbano rescripserunt in hæc verba: E "Nouam rem desiderare Rutilius Seuerus videtur, vt vxori quæ ab eo diuerterat, & se non esse prægnantem profiteatur, custodem apponat: & ideo nemo mirabitur, si nos quoque nouum consilium & remedium suggeramus. Igitur si perstat in eadem

„ eadem postulatione, commodis-
„ simum est eligi honestissimæ fœ-
„ minæ domum, in qua Domi-
„ tia veniat: & ibi tres obstetrices
„ probatæ & artis & fidei, quæ à
„ te assumptæ fuerint, eam inspi-
„ ciant, & si quidem vel omnes,
„ vel duæ renunciauerint prægnā-
„ tem videri, tunc persuadendum
„ mulieri erit, vt perinde custodē
„ admittat, atque si ipsa hoc desi-
„ derasset. Quod si enixa non
„ fuerit, sciat maritus ad inuidiā
„ existimationemque suam perti-
„ nere, vt non immeritò possit vi-
„ deri captasse hoc ad aliquam
„ mulieris iniuriam. Si autem
„ vel omnes, vel plures, non esse
„ grauidam renunciauerint, nulla
„ causa custodiendi erit.

Si ventris nomine mulier in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur. Tit. V.

1 *Ratio huius edicti.*
2 *Cui, in quem, ad quid ex hoc edicto detur actio.*
3 *Quomodo Prator edicto parere cogat.*

1 HOc † edicto rectissimè Prætor prospexit, ne dum in fauorem partus possessionem facilè pollicetur, alijs prædæ occasionem præbeat. Idcirco
2 constituit † actionem in Factū A in mulierem, quæ in alium hāc possessionem dolo malo transtulit: qua petitur: Quanti interest eius qui experitur, fortè coheredis aut substituti, possessionem non esse translatam. Deinde necessariò Prætor adiecit: Vt qui per dolum venit in B possessionem, cogatur decedere. Coget † autem eum non 3
Prætoria potestate, vel manu ministrorum: sed melius & ciuilius faciet, si eum per interdictum (fortè Quorum bonorum, aut actionem in Factum ex hoc edicto) ad ius ordinarium C remiserit, *l. 1. §. 1. hoc tit.*

Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicatur. Tit. VI.

1 *Ratio edicti.*
D 2 *Quis per calumniam dicatur in possessione fuisse.*
3 *Cui, aduersus quem, ad quid ex hoc edicto actio detur.*

QVemadmodum † Prætor 1
facilis est circa bonorum possessionem mulieri dandam
E Ventris nomine: Ita Calumniam eius impunitam relinquere non debet.

¶ Per calumniam in posses- 2
sione fuisse videtur, quæ sciens prudensque se prægnantem non esse, voluit in possessionem venire, *l. 1. § 1. hoc tit.* Aduer-

sus † hanc actio datur illis, quorum interfuit missionem non decerni: vt coheredibus, substitutis proximis ab intestato, legatarijs, &c. & ad id quod Interest: cuius in æstimationem etiam alimenta, in ventrem erogata, veniunt, d. l. 1. §. competit, cum seq. Et mulier ex hac causa damnata, notatur ignominia: l. notatur, 15. cum l. seq. de his qui not. infa. Debet enim coerceri, quæ Prætorem decepit, l. debuit, 16. eodem tit.

De concubinis Tit. VII. C. 5. 26.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid sit concubina, concubinatus, & quare permissus.*
3 *Quam in concubinatu habere liceat, vel non.*

1 ET hæc † quidem de Legitimis nuptijs: nam coniunctio quæ extra nuptias fit, plerumque in Concubinatum incidit. Concubina † est, quæ
2 cùm vxor non sit, cum aliquo tamen viuit, & vxoris loco in domo est, ac corpus miscet, *l. Labeo, 144. de verb. signif. vide lib. 5. cap. 6.* Concubinatus autem ex sola animi destinatione æstimatur: *l. 4. hoc titulo*, videlicet enim cùm quis mulierē voluptatis & concubitus (vnde & nomen) causa in contubernio, & A consuetudine diuturna habet, quod iure Ciuili extra pœnam & infamiam, *Bald. in l. 3. C. de cond. inser. l. vnic. C. de concubin.* est: *in fin. hoc tit.* ijs scilicet qui vxores non habent, *l. vnica, Co. de concubin. l. vlt. de diuor. Paul. lib. 2. tit. 20.* permissum, ad euitanda B maiora adulterij & constuprationum mala: & quia obsisti hominum nequitiæ non omni ex parte potest.

¶ In concubinatu potest esse 3 non modò liberta, sed & ingenua, si obscuro loco nata sit, vel pudorem vulgarit: alioqui si C honestæ vitæ locique ingenuam quis in concubinatu habere maluerit, id sine contestatione ea de re apud Ædiles facta, sicut ex Tacito conijcitur. *Conna lib. 8. cap. 13.* fieri nequit: sed necesse est, vel vxorem eam habere, vel hoc recusantem, cum ea D stuprum committere, *l. 3. hoc ti. in fin. l. in libera, 24. de ritu nupt. gl. in l. 1. verb. stuprum, hoc tit.* Concubinas tamen habere plures, improbatum est: *Auth. quibus mod. natur. eff. sui circa fin. Nouell. 74. consideravimus, in Auth. de trien. & semiss. glo. in l.* E *vnic. C. de connub.* vt & illud, consuetudine eius vti, quæ patris aut filij fuit in concubinatu: *l. 1. in fin. hoc tit.* quia propriè nefaria est huiusmodi coniunctio, & quædam naturalis honestatis violatio quæ nemini concedenda

da est, *l. 2. C. de in ius vocan.* nec concedi potest, vtpote cùm affinitas per consuetudinem eiusmodi sit contracta: *vide text. t. tit. de eo qui consang. vx. sua. & super. de rit. nup. glo. 17. l. 1. verb. prohibendum. hoc t.* quare eiusmodi scelus prohibendum, *l. 1. in fin. hoc tit.* & quantum existimo arbitrariè puniendum est, *ex doctrina glo. in l. 3. C. de sacr. Eccles.* Et hæc iure ciuili ita se habent. Iure autem Diuino & Canonico concubinatus in totum est damnatus, *extrà de cohabit. a. cle. & muli. 1. Cor. 5. cum simil. glos. & Bart. in l. 1. h. ti.* sicuti & à Philosophis. *Aristo.* A *lib. 7. Politico c. 17.* Eademque in damnatione sunt lupanaria, ac meretricum consuetudo, *c. nemo, cap. meretrices, 32. quæst. 4. Panorm. & Dd. in cap. inter opera, de sponsal.* quamuis iure Ciuili extra, lenocinium, *Nouell. de lenon.* permissa, *l. quæ adulte-* B *rium, 29. Co. de adulter. l. 2. Co. de donat. int. vir. & vxor. l. si ea, 22. C. de adulter. l. si vxor. 13. §. 1. ff ad l. Iul. de adult. l. ait, & Alexan. in l. si adulterium, de adult. gloss. & Doctores in l. quid ergo, §. pœna grauior, de his qui not. infa. Alexan. consil. 157. in fin. vol. 5.*

DIGEST. LIB. XXVI.

DE TVTELIS.

Titulus I.

1 *Continuatio.*
2 *Dispositio sequentium titulorum.*
3 *Quid sit tutela.*
4 *Explicatio definitionis.*
5 *Diuisio & causa.*
6 *Finis & effectus.*
7 *Affinia & contraria: & de cura, nonnulla.*

1 NON † modò alendi sunt qui ex matrimonio procreantur liberi, sed etiã conti- C nendi authoritate, & consilio gubernandi, cùm se per ætatem regere needum queant. Itaque viuentis quidem patris sunt in potestate & manu, qui eos honestè & pudicè educare debeat, *tot. titul. de lib. alen. supr. & titul. C. de alen. lib.* Quod si is moria- D tur succedit alter quasi parens, Lex & Authoritas Magistratuũ, qui fidei & curę idoneorum hominum imbecillam ætatem gubernandam committunt, quæ

gubernatio Tutela & Cura appellatur, à tuendo & curando, *vide Vlpian.tit.* 11. Quod cùm ita sit, reliquum est, vt postquam de coniugijs & alendis liberis est dictum, de Tutelis deinceps, sicuti erat propositum, videamus.

2 Quæ † in parte ordine exponendum est: Quid sit tutela, & quotuplex, quomodo & quando cõstituatur: tum de Officio & administratione tutorum: deinceps de Fine ac abdicatione tutelæ, ac de excusationibus tutorum: postremò de Actionibus, quæ finita tutela, vltrò citroque competunt.

3 ¶ Tutela est, vt Seruius definit, ius & potestas in caput liberum, constituta ad tuendum eum, qui per ætatem sua sponte se defendere nequit, iure ciuili data & permissa: *l.* 1. *hoc tit. vide quæ dixi, Inst. t. eo. in princip.* Est† enim

4 ius Publicum authoritate, *l. filiusfamilias, 9. verb. tut. de his qui sunt sui vel alien. iur.* quod inuito in inuitum datur: *Instit. de accus. tut. in pr. l. 2. hoc titul.* vtilitate Priuatum: *l. pupillus, 239. §. munus de verborum sign. l. athleta, 8. §. tutela, infrà de excus. tut.* in caput liberum, pupilli, qui sui iuris est, & caput prorsus liberum habet, nam ijs qui sunt alieni iuris, tutores non dantur. Constituta ad tuendũ eum qui per ætatem sua spontè se defendere nequit. Differentia à fine, effectu & officio tute-

A læ sumpta, quæ hoc ius à patris & curatoris potestate secernitur. Nam tutelæ vis omnis, in Tuendo personã & bona pupilli vertitur & consistit: *l. qui fundum, 7. §. si tutor, pro emptore, l. tutor, 33. de furt. l. tutor, 28. de adm. tut.* Patris verò potestas, ista

B maior est, atque amplior. Maius enim tuitione ius habet pater, tam in caput liberorum (nam olim ius vitæ & necis habuit, *l. in sui, de liberis & posthum.* & punire etiam hodie potest, *vide l. 2. & tot. t. C. de patr. pot.*) quàm in bonis, cùm eorum fiat domi-

C nus, aut quo ad proprietatem, aut quo ad vsumfructum: *Inst. per quas person. b. acq. l. fi. & tot. tit. C. de bon. ma. cu.* ita vt non modò tueri, sed etiam absumere possit, Curatorum autem potestas minor est quàm tutorum. Curator enim Bonis curandis

D tantùm præficitur, *l. in copulandis, 8. C. de nupt.* vel in totum, vel in aliqua parte, aut etiam re certa. *Instit. de curat. in princip.* Tutor porrò principaliter tuendæ (vt dictum est) Personæ datur, non Rei: *l. quia, 14. infr. tit. 1. §. ad certam, Institut. qui test.*

E *tut. da poss.* secundariò autem ad vniuersum personæ patrimonium administrandum datus esse creditur: *§. datus, Institut. de excus. tutor.* nec certæ dari potest, *d. §. ad certarum, 12. inf. tit. 1.* Nam vt persona non recipit diuisionem, ita nec tutela quæ

personæ datur: & sicut partitionem respuit in principali, ita & administratione bonorum accessoria, quæ ex natura principalis debet æstimari: *l. cum principalis, 139. de reg. iur.* Additur, Iure ciuili data & permissa, quæ particula causam efficientem denotat, videlicet legem XII. Tabularum & aliàs: quæ partim dant tutelam, scilicet Legitimã: partim dari à testatore & Magistratu permittunt, videlicet Testamentariam & Datiuam. Propria tutelæ sunt, esse officium, seu onus, *l. tria onera, de excus. tut. §. item tria onera, Institut. de excus. tutor.* siue munus *in prin. Inst. de excus. tut. l. pupillus, 289. §. munus, de verborum signific. l. 1. §. illud de mun.* necessarium, *l. fin. in princip. vbi Bartol. C. de adm. tut. in princ. Instit. de excus. tut.* virile, *l. tutela vbi Bart. hoc tit. l. 1. C. quan. mul. tut.* personale, *l. 1. §. æquè, de mun.* publicũ, *§. 1. Institut. de excus. tut.* authoritate, est ciuile, *l. athleta, 8. in princip. de excus. tut. l. 2. de reg. iur.* sed vtilitate priuatum: *gloss. in d. l. athletæ, per illum text in princip. de excus. tut. Specul. de appell. §. 2.* item (vt reliqua munera ciuilia) sua natura gratuitum, quia non honor est, sed onus: *Bal. in l. meminimus, in fin. C. de legit. hær. & in l. cum quidam, in 2. op. C. de verborum significat. text. in d. l. tria onera, de excus. tut.* eoque tutela lucro-

A sa esse potius pupillo quàm tutori debet, *l. qui negotiationem, 58. de adm. tut.* quanquam ex iusta causa, puta propter inopiã, peregrinationes litium causa subeundas, &c. salarium tutori constitui authoritate decretoq; B Iudicis possit, *Bart. in l. in eas, de tut. per l. 1. §. si pup. de tut. & rat. dist. & l. à tutoribus, 33. §. fin. de adm. tut. Bal. in l. cùm oportet, 6, in princip. num. 10. C. de bon. quæ liber. bon. tex. in l. idemque, 10. §. idem Labeo, ff. mand.* Tutela quoq; sua natura Generalis est, C vnde & Generale iudicium nascitur, *vide supr. de iud. gloss in l. 1. de eden.* & Bonæ fidei, *§. actionum, vbi glossa ad verb. tutela, Institut. de actio.*

¶ Tutela alia Testamentaria 5
est, quæ testamento, alia Legitima, quæ à lege: alia Datiua, D quæ dante & decernente Magistratu, qui summus quasi tutor est: *gloss. lib. 1. Laud. art. 41. per l. si infanti, §. fin. C. de iur. dot. l. bonorum, C. qui admit.* defertur: vt in sequentibus exponetur, *l. fi. in fin. C. de auth. præstan. l. generaliter. 40. C. de episcopis & clericis,* E *vide tit. sequ. & Institut. eod.* Dicitur & alius tutor Administrãs, seu verus: alius Honorarius, testamento scilicet datus (nam lex aut iudex eiusmodi non dat) cui nulla incumbit administratio, sed tantùm honoris causa interponitur: velut persona dignior & honoratior, quem pupillus

præ

præ reliquis timeat & reuereatur, & qui sit velut inspector ac obseruator totius administrationis: *l. iure*, 26. §. 1. *de test. tut. l.* 3. *de adm. tutor.* vulgò Supremū tutorem nominant. Sunt etiam qui Protutores & Falsi tutores nominantur: de quibus suo loco opportunius, *inf. de eo qui pro tuto. & quod fals. tut. Auth.* Est etiam iure Saxon. tutor Iudiciarius, qui ad iudicia, similesque solennitates mulieri datur, *art.* 47. *lib.* 1. velut & olim. *Vlp.* 11. 20. *Boet. in Top. Cuiac. obs. lib.* 7. *c.* 11. Causa efficiens tutelam, est Lex (non ius Prætorium, *Bart in l. iure*, 26. §. *honoris, de testa. tut.*) videlicet Lex XII. Tabularum quæ partim per se defert tutelas proximis agnatis: *Instit. ff. & C. de leg. tut.* partim parentibus, vt in testamento liberis quos in potestate habent, dent tutores, permittit, *l.* 1. *de test. tut.* mater autem, quæ in potestate non habet liberos, §. *fi. Instit. de adoptio. vide de his qui sunt sui vel alien. iur.* nunquam aliter, quàm si eos hæredes instituerit, tutores ijs dare ex Constitutionibus hodie potest, *l.* 4. *de testam. tut.* His porrò tutelis deficientibus, ex alijs legibus olim Magistratus, ad quos cura pupillorum meritò refertur, dabāt tutores: *Institut. de Attil. tut. in princip.* hodie ex Constitutionibus Principum, §. *sed ex his legibus Instit. de Attil. tut.* & præ-

A sertim Iustiniani: §. *nos autem*, *Instit. de Attil. tut.* Causa igitur efficiens, remota, est Lex: propinqua, Testator & Magistratus Causa προκαταρκτικὴ Indigētia pupilli, §. *fin. Instit. de Attil. tut.* & Ius naturæ: quo vnumquodque quod ad se gubernan-

B dum suapte vi non sufficit, id præstantioris alicuius ductu regitur, *Arist. lib.* 1. πολιτικῶν, §. *pen. Institut. de Attil. tutor.* & gubernatur: spectata denique tutoris fides, probitas, *in princip. Instit. de satisdation. tut. in verb.*

C *fides & diligent.* atque rerum notitia, *l. quæro*, 32. §. 1. *de test. tut.* possunt autem omnes fungi tutela, qui non prohibetur: imò etiam inuiti ad id oneris subeundum, captis pignoribus à Magistratu competente coguntur, *art.* 47. *cum glos. Land. lib.* 1. *l.* 5. *C.*

D *qui dare tut.* quando publicum & ciuile munus, *l.* 1. *de adm. tut.* Prohibentur autem tutelam gerere, qui pupillo id præstare nequeunt, cuius causa tutela est inducta, videlicet Defensionem & Tuitionem, vt surdi & muti, *l.* 1. §. *fin. l. pen. h. t.* minores, §. *item*

E *maior. Instit. de excus. tut.* §. *fin: Inst. de fid. tut*, §. *furiosus, Inst. qui testam tut. l. fi. C. de legit. tut.* furiosi, *d* §. *furios.* omnesque alij qui ipsimet cura indigent aliena: *l. fi. C. de legi. tut. d.* §. *furios. Instit. qui test. tut.* §. *item maior, Instit. de excus. tut. l.* 2. *C. quan. mul. tut. off. Spec. de tut.*

§. *fin.*

§. *fin. in princ.* Mulieres regulariter tutelæ munere, quod virile est, fungi non possunt, *l. 1. C. quan. mulr' tut. off l. iure nostro, de test. tut.* nisi ex Principis indulgentia, *l fin. ff. de tut. gloss. in d. l. 1. C. quan mul. vide Vlp. tit.* 11. matribus & auiis exceptis: quæ amissis viris, nedum legitimorum, *l. 2. cum Auth. seq. C. quan. mul. tut. off.* sed etiam naturalium suorum liberorum, *l. fi. C. quan. mul. tut off. Auth. ad hæc, in fi. eodem tit.* legit. mæ præ reliquis agnatis sunt tutrices, etiamsi creditrices aut debitrices liberorum sint: *Auth. ad hæc, C. quan. mul. tut. off.* quin moribus Saxon. etiam iure paterno administrant, & fructus lucrantur donec liberi adolescant, & ab iis separentur, *art. 11. lib. 1.* Nam in his affectionis ratio suspicionem remouet: *l. non solùm, 67. §. de vno ff. de rit. nupt.* scilicet quamdiu in casta viduitate permanent. contractis enim secundis nuptiis vel pudore pro trato *gloss. in Auth. sacrament. ad verb. contractis, C. quan mul. tut. off. per §. fin. Authen. de restit. & §. fin. Authent. de nupt.* desinunt esse ipso iure tutrices: *Authent. sacramentā, C. quand. mul. vide latè Bart. in l. si quis sub de testam. tut.* & succedit tutela Datiua, *glos. in d. Authent. sacramentum per l. si quis sub conditione, de testament. tutel. Bart. in d. l. si quis sub conditione, n. 3.*

A Exceptis autem istis & consimilibus personis, in quibus suspicionem tollit propinquitas, non potest debitor vel creditor sui creditoris debitorisve tutor esse, *in Auth. vt hi qui obl. se hab perhib. res mino. Spec. de tut. §. fin. n. 12.* nisi si testamento datus: *vide*

B *Bald. & Dd. in l. creditor, 8. C. qui dar. tut. vel cura. Bar. in l. quoties, §. sicut, de adm. tut. Bar. in l. pater filio, procur. Castren. in l. cum eo, de pact. Baldus in tractatu de pace, in principio.* Eademque in causa est is qui cum pupillo litigat, *d. Authenth. vt hi*

C *qui oblig. se hab. perh. Spec. de tut. §. fi. n. 12. text. in l. idem, 27. §. cum autem, de testa. tut. vbi Bart. l si vt allegas, 16 C. de excus. tut. Bart. in Auth. minoris, n. 1. & 2. per illum text. C. qui dar tut poss.* quia bona eius possidet, *Bartol. in d. Auth minoris, n. 7. C. qui*

D *dare tut. poss.* qui illi cohæres est, aut multorum bonorum socius, resve cum pupillo cōmunes obtinet, *vide dist. Bart. in d. Authen. minoris.* (quanquam hoc olim excusationem non habebat, sed dato curatore inter tutorem & pupillum, hæreditas

E aut alia res communis diuidebatur, *l. quod res, 21. C. de excus. tut.*) qui iurisdictioni subiectus non est, cui pupillus subest, *l. etiam municeps, vbi Bart. de tut. Land. art. 47. cum gl. lib. 1.* qui vitricus fit pupillo, ducta eius matre vidua *gloss. in l. 1. ad ver. vitri-*

præ reliquis timeat & reuereatur, & qui sit velut inspector ac obseruator totius administrationis: *l. iure, 26. §. 1 de test. tut. l. 3. de adm. tutor.* vulgò Supremū tutorem nominant. Sunt etiam qui Protutores & Falsi tutores nominantur: de quibus suo loco opportunius, *inf. de eo qui pro tuto. & quod fals. tut. Auth.* Est etiam iure Saxon. tutor Iudiciarius, qui ad iudicia, similesque solennitates mulieri datur, *art. 47, lib. 1.* velut & olim. *Vlp. 11. 20. Boet. in Top. Cuiac. obs. lib. 7. c. 11.* Causa efficiens tutelam, est Lex (non ius Prætorium, *Bart in l. iure, 26 §. honoris, de testa. tut.*) videlicet Lex XII. Tabularum quæ partim per se defert tutelas proximis agnatis: *Instit. ff. & C. de leg. tut.* partim parentibus, vt in testamento liberis quos in potestate habent, dent tutores, permittit, *l. 1. de test. tut.* mater autem, quæ in potestate non habet liberos, *§. fi. Instit. de adoptio. vide de his qui sunt sui vel alien. iur.* nunquam aliter, quàm si eos hæredes instituerit, tutores ijs dare ex Constitutionibus hodie potest, *l. 4. de testam. tut.* His porrò tutelis deficientibus, ex alijs legibus olim Magistratus, ad quos cura pupillorum meritò refertur, dabāt tutores: *Institut. de Attil. tut. in princip.* hodie ex Constitutionibus Principum, *§. sed ex his legibus Instit. de Attil. tut.* & præ-

A sertim Iustiniani: *§. nos autem Instit. de Attil. tut.* Causa igitur efficiens, remota, est Lex: propinqua, Testator & Magistratus Causa προκαταρκτική Indigētia pupilli, *§. fin. Instit. de Attil. tut.* & Ius naturæ: quo vnumquodque quod ad se gubernan-

B dum suapte vi non sufficit, id præstantioris alicuius ductu regitur, *Arist. lib. 1. πολιτικῶν, §. pen. Institut. de Attil. tutor.* & gubernatur: spectata denique tutoris fides, probitas, *in princip. Instit. de satisdation. tut. in verb.*

C *fides & diligent.* atque rerum notitia, *l. quæro, 32. §. 1. de test. tut.* possunt autem omnes fungi tutela, qui non prohibetur: imò etiam inuiti ad id oneris subeundum, captis pignoribus à Magistratu competente coguntur, *art. 47. cum glos. Land. lib. 1. l. 5. C.*

D *qui dare tut.* quando publicum & ciuile munus, *l. 1. de adm. tut.* Prohibentur autem tutelam gerere, qui pupillo id præstare nequeunt, cuius causa tutela est inducta, videlicet Defensionem & Tuitionem, vt surdi & muti, *l. 1. §. fin. l. pen. h. t.* minores, *§. item*

E *maior. Instit. de excus. tut. §. fin. Inst. de fid. tut, §. furiosus, Inst. qui testam tut, l. fi. C. de legit. tut.* furiosi, *d §. furios.* omnesque alij qui ipsimet cura indigent aliena: *l. fi. C. de legi. tut. d. § furios. Instit. qui test. tut. §. item maior, Instit. de excus. tut. l. 2. C. quan. mul. tut. off. Spec. de tut.*

§. fin

§. *fin. in princ.* Mulieres regulariter tutelæ munere, quod virile est, fungi non possunt, *l. 1. C. quan. mulr. tut. off. l. iure nostro, de test. tut.* nisi ex Principis indulgentia, *l fin. ff. de tut. gloss. in d. l. 1. C. quan mul. vide Vlp. tit.* 11. matribus & auiis exceptis: quæ amissis viris, nedum legitimorum, *l. 2. cum Auth. seq. C. quan. mul. tut. off.* sed etiam naturalium suorum liberorum, *l. fi. C. quan. mul. tut off. Auth. ad hæc, in fi. eodem tit.* leguntur præ reliquis agnatis sunt tutrices, etiamsi creditrices aut debitrices liberorum sint: *Auth. ad hæc, C. quan. mul. tut. off.* quin moribus Saxon. etiam iure paterno administrant, & fructus lucrantur donec liberi adolescant, & ab iis separentur, *art. 11. lib. 1.* Nam in his affectionis ratio suspicionem remouet: *l. non solùm, 67. §. de vno ff. de rit. nupt.* scilicet quamdiu in casta viduitate permanent. contractis enim secundis nuptiis vel pudore prostrato *gloss. in Auth. sacrament. ad verb. contractis, C. quan mul. tut. off. per §. fin. Authen. de restit. & §. fin. Authent. de nupt.* desinunt esse ipso iure tutrices: *Authent. sacramenta, C. quand. mul. vide latè Bart. in l. si quis sub de testam. tut.* & succedit tutela Datiua, *glos. in d Authent. sacramentum per l. si quis sub conditione, de testament. tutel. Bart. in d. l. si quis sub conditione, n. 3.*

A Exceptis autem istis & consimilibus personis, in quibus suspicionem tollit propinquitas, non potest debitor vel creditor sui creditoris debitorisve tutor esse, *in Auth. vt hi qui obl. se hab perhib. res mino. Spec. de tut. §. fin, n. 12.* nisi si testamento datus: *vide*

B *Bald. & Dd. in l. creditor, 8. C. qui dar. tut. vel cura. Bar. in l. quoties, §. sicut, de adm. tut. Bar. in l. pater filio, procur. Castren in l. cum eo, de pact. Baldus in tractatu de pace, in principio.* Eademque in causa est is qui cum pupillo litigat, *d. Authenth. vt hi*

C *qui oblig. se hab. perh. Spec. de tut §. fi. n. 12. text. in l. idem, 27. §. cum autem, de testa. tut. vbi Bart. l si vt allegas, 16. C. de excus. tut. Bart. in Auth. minoris, n. 1. & 2. per illum text. C. qui dar tut poss.* quia bona eius possidet, *Bartol: in d. Auth minoris, n. 7. C. qui*

D *dare tut. poss.* qui illi cohæres est, aut multorum bonorum socius, resve cum pupillo cõmunes obtinet, *vide dist. Bart. in d. Authen. minoris.* (quanquam hoc olim excusationem non habebat, sed dato curatore inter tutorem & pupillum, hæreditas

E aut alia res communis diuidebatur, *l. quod res, 21. C. de excus. tut.*) qui iurisdictioni subiectus non est, cui pupillus subest, *l. etiam municeps, vbi Bart. de tut. Land. art. 47. cum gl. lib. 1.* qui vitricus fit pupillo, ducta eius matre vidua *gloss. in l. 1. ad ver.*

vitri-

vitricum, C. vbi pup. educ. l. 3. vbi Bal. & Dd. C. de contr. iud tutel. Bal. in l. omnem, C. ad S.C. Tertul. vide Bart in l. nonnunquam, de adopt. Hi enim tutores esse nõ possunt, nec à Magistratu ad id eligi, prӕterquam si testamento fuerint dati. *Dd. prӕall. loc.* Nam testamento etiam eiusmodi dari B possunt: quia suspicio fraudis purgatur per approbationem & iudiciũ defuncti patris, qui prӕsumitur optimè liberis suis prouidere voluisse: *l. nec in ea, 22. de adult. l. fin. in princip. C. de curat. furiosi: Bald. in l. 3. C. de patr. potest. Bald. in l precib. 8. n. 40. C.* C *de impub. subst. 1. vide Alciat. tract. prӕsumpt.* Eademque est causa seruorum, scilicet vt cùm libertate in testamento, non etiã à Prӕside, tutores dari possunt: *l. in seruili. 7. C. qui dare tut §. 1. Inst. qui test. tut. dar.* Qui etiam in dignitate aliqua, aut priuile- D gio sunt, vt miles *l. 4. C. qui dar. tut.* colonus Principis, *l. fi. C. eo. t.* exempti iurisdictione, *l. neque, 5. C. eo. t.* & denique similes, quibus adiunctis pupilli cõditio deterior futura est, quia pares potentioribus esse non possumus: *l. 3. in princ. de alien. iud. mut cau∫. fac.* his tutela delegari prohibetur: vt marito cura vxoris, *l. 2. C. qui dar. tut. l. virum, de cur fur.* Quod tamen iure Sax. non obtinet, *Land. li. 1. art. 31. Fachs. diff. 7. & 8.* Extra hos autem qui vel ob ӕtatem, vel sexum, vel su-

A spicionẽ tutela arcentur, omnes gerere tutelam possunt, atque etiam vel inuiti debent, *l. 3. C. de susp. tut. l. 1. in princ. de adm. tut. tut. §. penul. Institut. de satisd. tut. l. si quis, de mun. & hon.* siue paterfamilias, siue filiusfam. *in princ. Instit. de iis qui tuto, testam. dari poss. l. antepenult. de his qui sunt sui vel alien. iur.* qui in muneribus pro patrefamilias habetur, *l. nem quod, 14. ad S. C. Trebell. l. quippe, 78. de iud.* siue locuples siue pauper; *§. fi. Instit. de suspic. tut. l. paupertas, de excusat.* siue bonӕ famӕ siue infamis, *l. cui eorum vbi Bart. de postul.* siue nobilis, siue plebeius, *l. decreto. vbi Bart. qui per tut. l. vbi, de tut. dat. ab his*, etiam Rex aut Princeps: *Bart in l. iure, §. 1. n. 1. de test. tut. & in l. quod si fortè, §. sunt quidam, quӕst. 1. de solut.* atque adeò & ex locis vicinis (non tamen vltra centesimum miliare, *§. penultim. Instit. de excus. tut. l. non solùm, 10 ff. eod. t. l. 1. C eo tit.*) quando idoneus in loco pupilli non potest haberi, assumi debet, *l. diuus, de tut. dat. ab his.* Materia circa quam tutela versatur, est prӕcipuè Caput E liberum (nam iis qui sunt in alieno iure & familia, tutor non datur) pupilli, *l. 1. h. t.* (neque enim tutor principaliter rebus, sed etiã personӕ & moribus pupilli, *l. cùm plures, 12. §. fin. de admin. tut.* prӕponitur) hoc est, eius qui cùm sit impubes, desijt

tamen

tamen esse in potestate patris, vel per eius mortem, vel per emancipationem, *l. pupillus, 239. de verb. significat.* item qui alium tutorem non habet: nam habenti tutorem tutor dari nequit, *l. si quis sub conditione, 11. §. 1. de testa tut. l. si sororis, C. qui dar. tut. §. fin. Instit. de cur.* Nec interest, B cuius sit fortunæ aut dignitatis pupillus. Nam & Regi Illustribusque personis tutores dantur, *l. 1. C. de tuto. illust. person.* & cōtrà naturalibus ac spuriis: *vide gl. & Bart. in l. 1. de testam. tutel. & in l. fin. C. de confirm. tuto.* non tamen filiis bannitorum aut ca- C ptiuorum ab hostibus: his enim non tutor sed curator solet præfici, *l. muto, 6. §. & cuius, de tutel. Bald. in l. 1. n. 14. C. de her. instit.* Cæterùm & pluribus vnus tutor dari potest, *§. item, 3. versic. item tria Inst. de excusat. tutor.* & plurium liberorum qui in vna D sunt familia, tutela non pro pluribus, sed pro vna reputatur, *l. 3. l. si qui, 41. §. final. de excusat. tutor. l. accipientis, 15. l. inter 20. de adm. tutor. l. 2. verb. liberos, C. quand. mul. tut. off.* Alterum, velut secundarium obiectum, circa quod tutela versatur, sunt E Vniuersa pupilli bona. Nec enim partem vnam facultatum, sed totum corpus tutela respicit. *§. ad certum, vers. certa res Institut. qui testam. tutor. da. §. datus Instit. de excusat. tutor.* Forma suis locis explicabitur, nempe

A tutelæ Petendæ, *qui pet. tutor. vel curat. ff. & Cod.* Decernendæ, *de tut. dat. ab his l. 1. de adm. tut.* Administrandæ, *de admin. tutor. ff. & Cod.* Id tamen in genere sciendum est, tutorem siue legitimum, siue datum, non aliter posse tutelam gerere, quàm si decreto Magistratus ei administratio sit commissa: *l. 3. §. fin. de admin. tut. l. cui eorum, de postulat. l. legitimos, 5. §. penul. de legat. tutor.* quæ non antè decernitur, quàm tutor Inuentarium conficiat, & Iusiurandū Cautionemq; præstet, Rem pupilli ex bona fide defensum iri, *l. fin. §. penul. C. de admin. tutor. Bart. in d. l. legitimos, Angel. Instit. de leg. tut. n. 6. Alex. cons. 129. ponderatis, n. 3. vol. 1. Mathes. sing. 107. nota casum, per tot. Zobel. art. 23. Landt. lib. 1. Kling Instit. tit. de leg. ag. tut.* subiecta bonorum suorum omnium hypotheca, *spec. de tutor. §. fi. nu. 1. per l. de creationibus C. de cur. fur.* vt illa vetus satisdationum distinctio de non exigenda cautione à testamentario tutore vel ex inquisitione dato, *vide Inst. de satis. in princ.* hodie non multum, nisi in dandis fideiussoribus, attēdatur.

6 ¶ Finis est, Vt impubes ætas paterno consilio & præsidio destituta, tutelæ beneficio regatur & defendatur, impuberes, inquit Imperator, *§. penult. Institut. de Attilia. tut. l. quod si fortè, 14. in fin. de solut. l. 4. in fin. ff. rem pupil. sal.*

sal. fore, in tutela esse, naturali A iuri conueniēs est, vt is qui perfectæ ætatis non est, alterius curatione regatur. Effectus: Quòd simulatque tutor datus, est, potestatem gerēdi liberam habeat, *glo. fin. in l. mandato, 68. de procur. l. tutor. 35. in princip. de inreiur. not. in l praeses, 12. C. de* B *transf. Ias. in l. 1. §. item acquirimus, de acq. poss. gloss. lib. 1. art. 47. Landt.* atque ad administrãdum statim obligetur, & suo periculo cesset: *l. 1. in princ. de admin. tut.* & de Dolo Lata ac Leui etiam culpa teneatur, *l. quicquid 7. C. arbit. tutel.* itaque statim C conficere inuentarium, & vt sibi decernatur à Magistratu administratio, petere debet: non neglectis etiam interim ijs quæ moram non patiuntur, & tempore detrimentum capere possunt. *Ang. Instit. de legit. agnat. tut. num. 8. & 9. per l. fin. Co. de* D *tut. qui satis non ded. l. quidam decedens, ad l. ita autem, 5. §. vsque adeò, de admin. tut.* Nam quoties periculum ex mora extimescendū est, receditur à communibus iuris regulis: *Ias. in l. naturaliter, §. nihil, num. 174. de acq. poss. per l. 5. § si quis riuos,* E *de oper. nou. nunc text. etiam in l. 2. & 3. de fer. in l. vnic. C. quan. lic. vnic. sine iud. se vin.* Obligat etiam tutela & tutorem ad reddendam tutelæ gestæ rationem, suscipiendasque actiones quæ ex tutela oriuntur; *vide infr. de tut. &*

rat. dist. & cõtrà pupillū cōtrario iudicio tutelæ: *de con. iud. tut.* eidēq; suæ rei administrandæ potestatē aufert, nihil vt deinceps absque tutoris authoritate gerere possit: *vide infrà, de author. tut.* Nam tutela quasi dominium rerū pupillarium tutorem facit: *l. interdum, 58. §. penult. de furt.* in administrando scilicet (non in dilapidando, *l. qui fundum, 7. §. si tutor ff pro empto.*) seu quantum ad prouidentiam pupillaē attinet, *l. tuto. 28. de adm. tut.* Nam vt in definitione dictū est, tutela est Ius tuendi, non consumendi, ad Tuendum pupillum constituta, non ad Deglubendum.

7 ¶ Affinis tutelæ, est Cura. Nā quæ de tutoribus cōstituta sunt, eadem & in curatorib qui adultis dantur, *vide Instit de curat.* obtinent. *l. 1. de adm. tut. l. si tutoris, 23. Co. eodem tit. de admin. tuto. l. 4 C. de peric. tut. 1. C. arb. tu.* In quibusdam tamen differunt. Nam tutores dantur impuberibus: curatores puberibus: *in princip Institut de curat.* Illi inuitis, hi extra litem tantū volentibus: *§. 1. Institut. eodem tit. de curat. vbi dixi. Lundt. lib. 1. art. 22.* Illi personæ præficiūtur, hi bonis, *l. in copulandis, 8. de nupt. quod quomodo accipiendum sit, Institut. de curat. dictum est.* etiamsi personam, cui bona ancillantur, neglectui habere non debeant: *l. consilio, 7. de curat. fur.*

Illi

Illi ad vniuersum patrimonium, § fin. Institut. de excus. tut. hi ad singula etiam negotia, singulasque causas: *l. non tantùm, 7. de tut. & cura. §. 1. Institut. eodem.* Illi tutorem habẽti non dantur, hi dari possunt, §. *interdum, 3. Institut. de curat.* Sed vt discrimen hoc melius intelligatur, definitionem ac diuisionem curæ subijciamus. Est igitur Cura seu curatio, §. *furiosi, verb. in curatione, Institut. eodem* vis potestas, ad curanda bona minorum, vel eorum qui suis rebus præesse non possunt, iure Ciuili constituta. Atque hæc quidem in duas species distribui potest, quarum altera sit Legitima: nam ex lege XII. Tabularum furiosi & prodigi in legitima sũt agnatorum cura: §. *furiosi, Instit. eo. l. furiosi, 25. C. de nupt. in Auth. vt qui se obligat. hab. perhib.* altera verò Datiua, quæ minoribus 25. annis præficitur, authoritate Magistratus: *in princip. Instit. de curat.* Testamentaria verò cura nulla est, velut tutela: cùm testamento curator non detur, sed datus à Prætore cõfirmetur: *in princip. Inst. de curat. vbi huius rationem supr. vide.* Ex quibus intelligi potest, quantum à tutela officium curatorum distet. Affine est tutelæ, & officium orphanotrophorum, ac similium, qui pia loca, eorumque reditus & bona procurant: *l. orphanotrophos, vbi Bart. Bal. cum similib.*

A *C. de episc. & cler. vide cle. 1. de reg. domib.* Item actorum, qui ad lites peragendas à tutoribus surrogari solent: De quibus alibi agitur, § *fi. instit. de curat vide supr. de proc. & quod cuiusque vniuers. l. neque, C. de proc.* & suo loco dictum est copiosius: *ad tit.*
B *supr. quod cuiusque vniuers.* Contraria tutelæ, sunt excusationes quibus ea euitatur: *tot. tit. infr. de excus. tut.* dolus malus, ob quem tutores, vt suspecti, à tutela quæ bonæ fidei est, §. *actionum, vbi gloss. ad verb. tutela, Institut de actio.* remouentur:
C *de suspet. tut. ff. Instit. quib. mod. tutel.* minutio capitis §. 1. & 2. *quib. mod. tut. fin.* & similes modi quibus tutela finitur: *vide Inst. quibus mod. tutel. fin.* Est etiam cùm legitima transfertur ab agnato remotiore, in proximiorem qui adolevit. Verbi gratia:
D si fratribus omnibus existentib. minoribus, patruus proximior tutelam ex lege administret, & interea maior fratrum ad ætatem perueniat virilem, certè à patruo in hunc reliquorum tutela deferetur, *l. si tutor, 9. §. si duobus, vbi gloß. & Bart de tu-*
E *tel. & rat. distrah. per l. non solùm, §. penult. de excus. tutor.*

De testamentaria tutela. Tit. II. C. 5. 28.

1. *Testamentaria tutela quid sit, & vnde originem habeat.*

Qui

2 *Qui testamento tutores dari possint.*

3 *Præcipuam esse hanc tutelam.*

1 TVtela † triplex est: Testamentaria, Legitima, ac Datiua *l. generaliter*, 60. *C. de episc. & cler.* Testamentaria est, quæ in testamento constituitur, B nam lege XII. Tabularum permissum est parentibus vt liberis suis, non etiam extraneis, siue masculini, siue fœminini sexus, quos quidem in potestate habẽt, tutores dare possint: *l. 1. in princ. hoc tit. vide Cuiac. obser. lib. 7. c.* 11. Verba legis ita se habent: C Vti quisque legasset super pecunia, tutelave rei suæ ita ius esto *in princip. Institut. de leg. Falc. l. verbis*, 129. *de verbor. sign.*

2 ¶ Testamento tutores dari possunt ij, quibus cum est testamenti factio, *l. testament.* 21. *hoc tit.* hoc est, qui ex testamento capere D possunt.

3 Horum † tutorum causa prima est) quia quamdiu testamentaria speratur, legitima tutela cessat, *in princip. Inst. de legit. agnat. tutela.*) & satisdare non coguntur, quòd iudicio testatoris probati videantur, *in princip. Instit. de satisd. tuto. vbi dixi.*

De confirmando tutore vel curatore. Tit. III.

C. 5. 29.

1 *Causa ex quibus confirmatio fiat.*

2 *A patre datos confirmari sine inquisitione aut satisdatione.*

3 *A matre datos per inquisitionem confirmari.*

4 *Ab extraneo datis, inquisitioni & satisdationi esse obnoxios.*

NOnnunquam † euenit, vt tutor quamuis testamento datus, authoritate tamen Magistratus sit confirmandus: 1 vel quia datus, quibus non oportet, vt ei qui non est in potestate, aut puberi: vel non quomodo oportet, vt si non personæ, sed rebus sit datus: quin nec maritus vxori tutorem, nisi optione relicta, *Cic. pro Mure. Cuiac. obs. lib. 7. cap.* 11. nec pater curatorem filio certè relinquit, quia inuito non datur. His igitur casibus opus est Confirmatione magistratus; vt quæ desunt testamento, suppleat: *l. adop.* 38. *de adopt.* quod quidem fit, non vno modo. Nam † qui à patre 2 minus legitimè dati sunt, citra vllam Inquisitionẽ aut satisdationem confirmantur, *l. 1. l. si filio, l. fin. hoc tit. l. pater, inf. tit.* 1. E qui † à matre, ex inquisitione, 3 citra tamen satisdationem, *l.* 2. *hoc tit.* vt & hi qui à patrono, *l.* 4. *hoc tit. qui tutelam*, 28. §. *fi. hoc tit.* Quos † autem extranei dant, 4 & ex inquisitione confirmari debent, & satisdare, Rem pupilli saluam fore: nec aliter admittuntur,

tuntur, quàm si is impubes cui dantur, in testamento sit hæres institutus, *l.4.& 5. hoc t.*

De legitimis tutoribus. Tit. IV. C. 5 30.

1 *Vnde descendat hæc tutela, quare introducta, quibus datur.*
2 *Cognatis etiam hodie tutelam deferri.*
3 *De successione in tutela legitima.*
4 *De fiduciaria tutela.*
5 *De Legitima patronorum tutela.*

1 INtestato † parente mortuo, vel si testamento tutor datus non est, agnatis defertur tutela, lege XII. Tabularum, *l. intestato, 6. l. legitimus, 5. hoc tit.* & quidē proximis, siue vni, siue pluribus pariter qui in eodē gradu sunt; *l. si reliquero, 8. l. si plures, 9. hoc t. §. fin. Instit. de cap. dim. l. 2. C. eo.* quamuis iure Saxon. *art. 23. lib. 1. Rhein. de tutel. diff. 12.* maior natu præferatur: Sunt autem Agnati, qui per virilis sexus personas cognatione iuncti sunt; *l. sunt autem, 7 hoc tit.* Et hoc quidem summa prouidentia constitutum est, vt qui sperarent habere successionem, ijdem tuerentur bona, ne pessum irent, *l. 1. hoc tit.*
2 Qua † ratione cùm hodie eadem sit cum agnatis in successione cognatorum causa, dicemus iure nouo, ad hos quoque Legitimam tutelā pertinere, *§. ex his, in Authent. de hæred. ab intesta.* non tamen in causis & negotijs Feudalibus: in quibus dominus feudi, tutor est sui vasalli, moribus Saxon. *Reinh. diff. 11. tut. per Lehent. cap. 26. cum gl. & in art. 58. lib. 2. Landr.* Iure communi proximus agnatus, qui in feudo successurus est. *King. Instit. de tutel. & de legit. agnat. tut. per ca. 1. §. filia, de feud. succeff.* neque etiam eodem Saxon. statuto, in allodiabilibus & hæreditarijs. nam licet non in successione, attamen in tutela agnatos cognatis Saxones indistinctè præferunt. *Land. lib. 1. artic. 23. Reinhard. de tut. diff. 1.*

¶ Est autem † in tutela legitima locus successioni, vt si proximior mortem aut capitis diminutionem patiatur, qui post eum est, succedat in tutelæ administratione, *l. 3. §. fin. hoc tit.* 3
Quare defuncto parente, qui filij emancipati tutor est, non quidem legitimus (quia non habebat olim dissoluta agnatione spem successionis, nisi eam solennib. pactionibus, reseruasset, *t. t. si quis à par. l. fin. Co. de eman.* sed qua legitimus, *vide Instit. de leg. paren. tute.* si liberi qui in potestate patris ad mortem vsq; fuerunt, perfectæ ætatis existant, Fiduciarij tutores fratris emancipati, vel sororis efficiuntur, *l. 3. §. fin. l. 4. hoc tit.*
Quæ † tutela Fiduciaria dicta 4

est, non ob ius successionis, aut agnationem, quæ emancipatione erat sublata sed vt Dd. interpretantur, propter fiduciam diligentiæ & fidei fraternæ introducta est, *arg. l.liberto,* 31. §. *penult. de neg. gest.* vel potius ob fiduciam in emancipatione, & solenni huius actus ritu contracta, *vide quæ dixi, Instit. de fiduc. tutel.*

5 ¶ Patronis quoque lege XII. Tabularum libertorum tutela mandari videtur non quidem specialiter, sed ex sententia legis per consequentias hæreditatum, *Instit. de legit. patron. tut.* Hoc interest, quod agnatos, sine distinctione lex satisdare iubet: patronos non item, nisi causa cognita, *l.legitimos, hoc tit.* Hodie verò quia patroni libertis, parentes etiam matres, *l.omnem, Co.ad Tertull.Bart. in Authent. matr. num. 9. Co. quan. mul. tut. off.* liberis, fratres fratribus emancipatis, ex Constitutionibus, atque ita ex legibus nouis, *l.1.cum seq.de pet.hær.* succedũt, *vide Inst.de hæred. quæ ab intest.* ideo hæ omnes tutelæ indiscriminatim legitimæ hodie vocantur & sunt, *l.4. C.de leg tut.§.ex his, in Authent. de hæred.ab intest.* vt iam legitimarum tutelarum quinque genera numerentur. *Bart.in d.l.4. Ang. Instit. de leg. ag. tutel.num.2.*

A De tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui, & in quibus causis specialiter dari possunt. Tit. V. C.5.34.36.

B 1 *Quando magistratus tutores & quibus dare debeat.*
2 *Quibus det curatores.*
3 *Quomodo hi dentur.*

TVtelis, † Testamentaria & 1
Legitima deficientib. vel excusatis, Magistratuũ est, C impuberibus etiam inuitis tutores curare: *l.2.l.3.l.necnon, 6. l. in omnem, 15. hoc tit.* puberib. verò dare curatores, non tamen inuitis: *vide rationem differentiæ, Instit.de curat.in princip.vbi dixi.* nisi ad litem, *l.1.C.qui petant.tut.&c.* Item † mulieribus, 2
D *l.non tantùm,7.hoc tit.* & prodigis, ac furiosis, quamuis maioribus, *l. his qui 12. hoc tit.* Interdum tamen impuberi quoque datur curator, vt cùm tutor rebus superesse non potest: *l.solet, suprà de tutelis.* Tum enim additur ei curator, quia Tutorem E habenti tutor alius haud facilè adiungitur, §. *interdum, Instit. de cur.vbi dixi.* Hi autem omnes dantur etiam inuiti ex Inquisitione: *l.in dando,* 18. *hoc t.*
Quod † si citra inquisitionem 3
dati sint, satisdare coguntur: *l. fin.*

fin. C. de author. præstan. l. impuberi, 9. hoc tit. Institut. de satisd. tuto. in princip. Ex inquisitione dati non satisdant, quia idonei electi sunt, *in princip. Institut. de satisd. tut. l. 3. C. qui tut. non satisd. l. bonorum, 8. de curat. fur.* Iure porrò Saxon. indistinctè omnes satisdant: exceptis legitimis, qui pupillo morienti hæredes sint futuri. *Reinhard. diff. de tut. 2. per art. 23. Landt. lib. 1.*

Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur. Tit. VI. C. 5. 31. 32.

1 *Quinam tutores necessariò petere debeant.*
2 *Qui pro arbitrio petant.*
3 *Curatores non necessariò peti.*
4 *Quando petendi sunt tutores.*
5 *Quo loco.*

1 QVia verò Magistratus non solet officium suum impertiri in dandis tutoribus, nisi postuletur: *l. 4. § hoc autem. vbi Cuiac. de dam. inf.* rectè & illud cautùm ordinatumque est, Quinam tutores petere debeant. Sūt
2 † autem quidam quib. Necesse est petere: alioqui aut lucro priuantur, aut puniuntur: quidam ex Voluntate, & pro arbitrio petunt. Necesse habet petere mater, *l. 1. hoc t.* cæteroquin hæreditate se indignam facit: *l. 2. 3. l. fi. hoc tit.* item liberti impuberis, qui cessantes etiam pœnas luunt, *d. l. 2. in fi.* Reliqui † cognati pro arbitrio & voluntate petunt. *d. l. 2.* 3

¶ Curatores sibi ipsi minores cùm postulare possint, nemo ijs necesse habet petere: *d. l. 3. §. fin.* Statim † autem atque opus est, puta deficientibus, aut reiectis, aut excusatis prioribus tutoribus, & copia haberi Magistratus potest, scilicet Ordinarij, qui omnimodam in pupillū & tutorem iurisdictionem habeat, *Por. in § sed hoc iure, Instit. de Attilia. tut. gloss. no. Land. lib. 1. art. 21. 45. 47. l. 5. Co. qui da. tut.* petitio est facienda, *d. l. 2. 3.* & quidem † eo loco, vnde originem ducit pupillus, vel vbi maior est facultatum pars, *l. pupillo, 27. supr. tit. 1. l. vnica, Cod. vbi pet. tut. vide Land. gloss. art. 45. & 47. lib. 1.* 4 5

De administratione & periculo tutorum & curatorum, qui gesserint vel non: & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus. Tit. VII. C. 5. 37. 38. 52.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Tutorem statim gerere necessariò oportere.*
3 *Cui administrat interio plures*

res sit credenda.

4 *Quomodo tutor administrare debeat, & ad quid teneatur.*

5 *Quo ordine tutores, fideiussores, & magistratus conueniuntur.*

6 *Quatuor remedia, quibus tutoribus subueniatur.*

7 *De beneficio diuisionis.*

8 *De beneficio ordinis.*

9 *De beneficio cedendarum.*

10 *De beneficio actionis vtilis: & quare fideiussori non detur.*

1 NVnc † videamus de officio & Periculo tutorum vel curatorum Nam quæ de tutoribus hic dicuntur, eadem ferè omnia etiam in curatorib. obtinent. Tutorum officium partim in Authoritate præstanda consistit.

2 ¶ Administrare tutor, & quidem cum libera potestate, ac velut dominus potest, *gloss. vltim. in l. mandato, 6. de procur. Dd. in l. præses, 12. Co de trans. cum simil. vide suprà de tu el. l. tutor, 35. de iureiur. l. 4. de lit iuram. l. interdum, 56. §. penult. de fur* & verò statim ex quo scit se tutorem datum, debet: nam exinde periculo suo cessat atq; etiam Extra ordinem pignoribus raptis compellitur: *l. 1. hoc tit. l. 4. C. de susp. tu. §. penult. Instit. de satisd. tut.* Quanquam hodie antequam administret, Iusiu-A randum dare, Inuentarium conficere, Cautionem hypothecamque facere, & à iudice decernendam bonorum administrationem petere debet; vt ad tit. de tut. paulò antè est dictum.

3 ¶ Quod si plures dati sint, curæ erit magistratui, vt vnus B tantū gerat: quia facilius actiones & excipere & exercere, aliaque negotia explicare poterit, quàm si per multos tutela spargatur. Quod enim multorum commune est, id nemini curæ esse solet: vt ait Arist. lib. 2. Politic. Eligendus autem est, quem C testator gerere voluit, aut cui maior pars tutelam decernit, aut qui Prætori maximè probatur. Planè si non consentiant tutores Prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem non habent electo, nec velint succedanei esse D alieni periculi, aut si diuidi inter se tutelam petat partibus vel regionibus, *vide l. 2. & tot. tit. C. de diuid. tut.* audiendi sunt, *l. 3. cum l. seq. hoc tit.*

4 ¶ Is autem qui administrationem suscipit, primo quoque tempore Repertorium facere, E omnium bonorum pupilli, eiq; postea etiam quæsita inscribere debet: alioqui in dolo malo esse præsumitur, & tenetur in id quod Intereest quod iureiurando in litem æstimatur: quin & remoueri, vt suspectus, potest, *l. tutor qui repertorium, 7. hoc tit. l. 3, §. penul. inf. de suspect. tut l. tutores,*

tutores, C. eo. l. fin. § fin. C. arbitriū A tut. Fieri autem inuentarium debet publicè. d. l. fin. §. fin. id est, in præsentia personæ publicæ, puta tabellionis, d. l. tutores, 24. C. eo. l. orphanotrophos, Co. de episcopis & cleric. vide Dd. in l. vltim. C. de iure delib. §. vlt. Inst. de hær. qual. vbi dixi, & testium, B

Pupillum autem debet ipse ex facultatum fructibus alere, l. 3. §. tutor hoc tit. eiusque patrimonium tueri, augere, æris alieni habere rationem, actiones exercere, suscipere, tanquam bonus & diligens paterfamilias, l. generaliter, 10. l. à tutoribus 33. hoc C tit. l. cons. inf. de curat furios. Pecuniam etiam pupillarē, si suppeditet, in emptiones prædiorū collocare. Tutius enim est aduersus omnem fortunæ iniuriā & amissionem, facultatesque pupilli in solo consistere. Itaq; si cesset in emendo, & pecuniam D relinquat otiosam, ad vsuras tenetur, d. l. tutor qui repertorium, §. si post depositionem, hoc titul. Et in summa, quicquid dolo, culpa, negligentia tutorū (nam casum non præstant, l. si res, l. tutoribus, C. de peric. tuto.) damni factum est, siue pupillo abest, ad E id finita tutela tenentur: d. l. tutor qui repertorium, §. competit, h.
5 tit. C. arbitri. tutel. Et † quidem ij qui gesserunt, singuli in Solidum: l. tres tutores, 56. h. tit. Deinde ijs nō sufficientibus, fideiussores post Magistratus, qui idoneè caueri nō curarunt, l. 1. §. vsque adeò, infr. de tutel. & ratio. & postremò tutores Honorarij: l. tutores qui post, 39. §. in eum, 11. hoc tit. Nam cùm sint dati tanquam obseruatores administrationis, & custodes, imputabitur eis, cur si malè tutorem gerere videbant, suspectum non fecerint, dict. l. 3. §. 1. hoc titul.

¶ Etsi autem tutores singuli in solidum teneantur, tamen quatuor remedijs succurri ijs solet: nempe Diuisionis, Ordinis, Cedendarum, & Actionis vtilis: de quibus Dd alibi fusius disputant, in l. 1. Cod. de transactionibus. 6

¶ Diuisionis beneficiū competit pluribus tutoribus, qui non diuisam tutelam simul administrarunt, dummodo soluendo omnes sint. Petunt enim vt diuidatur inter eos obligatio, & pro portionibus virilibus exigātur, l. 1. §. nunc tractemus, de tutel. & ratio. dist. l. 1. C. de diuid. tute. Dico: Non diuisam tutelam: nam si à testatore vel lege (ipsi enim tutores diuidere alioqui pro arbitrio nequeunt) distributa in partes sit tutela, ipso iure tuti sunt, ne vltra suam portionem conueniantur: l. 2. C. de diuiden. tut. quemadmodū & fideiussores, qui in partes spoponderunt, l. inter eos, 51. in princip. de fideiuss. Addo, Si omnes soluendo sint, aut fideius- 7

ſores habeant idoneos: nam ali- A
cuius inopia, non pupilli, ſed contutorum periculo eſt, *d. l.* 1. §. *nunc tractemus, de tut. & rat. diſt.* exemplo fideiuſſorum, §. *ſi plures, Inſtit. de fideiuſſor, C. de fideiuſſ.*

8 ¶ Secundum eſt beneficium † Ordinis: quod locum habet B
cùm alter geſſit tutelam, alter non geſſit, neque geri mandauit: nec Mandans perinde habetur, ac ſi geſſiſſet, *l.* 5. §. *geſſiſſe, de adm. tut.* Ordo autem eſt, vt (ſicut dictum eſt) prius excutiantur bona, fideiuſſoreſque eius qui geſſit: ac tum demum C
quatenus non inuenitur ſoluendo, Magiſtratus qui parum idoneè dedit, tutoreſque honorarij teneantur, *d. l.* 1. §. *nunc tractemus, &* §. *vſque adeò, de tut. & rat. diſt.*

9 ¶ Tertium eſt Cedendarum beneficium. Tutor enim qui in D
ſolidum pro collega exigitur, poteſt à pupillo petere, Cedi ſibi actiones aduerſus contutorem: quibus contra eum experiatur, ſi fortè is ad meliorem fortunã perueniat, *d. l.* 1. §. *nunc tractemus, &* §. *planè, vide Bart. & Dd. in l. Modeſtinus, circa fin. de* E
ſolutio.

10 ¶ Quartum eſt, Vtilis actionis negotiorum geſtorum: illa, omiſſa ceſſionis petitione, collegam, is qui ſoluit, conuenire poteſt: *d. l.* 1. §. *nunc tractemus, l. ex facto,* 50. *de neg. geſt.* etiam ſi hæc actio fideiuſſoribus denegetur: *l. vt fideiuſſor,* 39. *de fideiuſſor. l. Stichum,* §. *pen. de ſolutio.* quia fideiuſſor ſoluens, pro reo principali ſoluit, non pro confideiuſſore, cuius nullum negotium geritur: vt mirum non ſit ſi hoc nomine confideiuſſores neutiquam habeat obligatos.

De autoritate & conſenſu tutorum & curatorum. Tit. VIII. C. 5. 58.

1 *Quid ſit authoritatem præſtare.*
2 *An pupillus naturaliter ſine authoritate tutoris obligetur.*
3 *Cauſa efficiens: qui, quibus authores eſſe poſſint.*
4 *Materia: quibus in cauſis authoratio neceſſaria vel non.*
5 *Forma & ſolennitas authorandi, & differentia inter authoritatem & conſenſum.*
6 *Finis & effectus.*

AVthorem † præſtare tutor dicitur cũ probat id quod agitur: *l.* 3. *h. t.* ſi modò quale eſſet quod ageretur intellexerit: *l. non multum,* 14. *h. t.* Neceſſe † eſt autem in omnibus pupilli obligationibus tutorem intercedere, & ſuo conſenſu obligatio- 1
nem

nem approbare, alioqui pupillus non obligatur, *l. 5. §. 1. hoc tit. in princip. Instit. eod.* ne naturaliter quidem, hoc est, Iure gentium; sic vt nec exigi possit pupillus; & si exactum soluerit, habeat repetionem: *l. quod pupillus, 41. de condictio. indeb. l. pupillus, 59. iuncta l. naturales, 10. de actio*, vide quæ dixi *Instit. de inutil stipulat. & quibus mod. toll. obligat.* etiamsi naturaliter obligetur, quod ad consensum naturalem attinet, *l. 1. in fin. de nouatio.* & quatenus factus est alieno damno locupletior: qua ex causa etiam Ciuilis actio datur, *l. 1. §. an in pupillum. 11. ff. depositi* Et hæc quidem fauore pupillorum, ne imbecillis & improuida ætas facilè capiatur, introducta sunt. Itaque potest meliorem quidem conditionem suam pupillus facere, vt stipulari, & alterum sibi obligare, *in princip. Inst. eod.* Nullum enim periculum est, vt inquit Plautus, stipularier. Deteriorem verò non aliter, quàm cum tutoris authoritate: qui si authoritatem præstando res pupillares diminuat, extra damnum est pupillus: cùm quia tutor rem illi saluam præstare debet *tot. tit. rem pup. sal. for. l. pupillorum, 21. l. se tutoris, 23. C. de admin. tut. l. 1. & 3. C. si. tut. vel cur. inter.* tum quod in integrum restitui potest, *l. 2. & tot. t. C. si tut. vel cura. inter.*

¶ Est autem hæc potestas au-thorandi à lege introducta, sicut & ipsa tutela, *l. 1. in verb. regula iuris ciuilis, h. t.* Sufficitque etiam vnius tutoris interuenire authoritatem, quamuis plures dati sint, *l. 4. h. t. si. C. eod.* & licet de plurium pupillorum re tractetur: *l. inter, 20. h. t.* nisi cùm de cōmuni tutelæ negotio, quod omnes tangit, agitur: *l. fi. C. eo.* aut nisi tutela diuisa sit, tunc enim quisque in sua administratione author fieri debet: *l. fin. C. eod.* in parte autem administrationis, quæ collegæ incumbit, pro extraneo est, *l. si duo, 51. de admin. tutor. l. fin. C. si ex plur. tut.* qui author fieri nequit: quoniam administratio illi decreta non est: *l. tutores, 6. hoc t.* Quare neque pater, cuius in potestate est pupillus, *l. vlt. §. 1 de verb. obl.* nec honorarius tutor, author rectè fit: *l. 4. h. t.* quia pro extraneo habetur: *d. l. tutores, 6.* Illi autem solummodo authoritatem ritè interponunt, quibus administratio commissa est, *l. 5. hoc tit. l. 1. C. si ex plurib. tut.* quiq; volentes & sponte iis quæ geruntur, præsunt: nam inuiti, ne decreto quidem Magistratus cogi possunt. Damnum enim & res ipsorum vertitur: *l. si tutor. 17. h. t.* quia iudicio tutelæ tenentur, si rei inutilis sint authores, ex quo liquet, Magistratum vicem tutoris supplere, & authorem fieri non posse: *Cuiac. obs. lib. 7. 6. 13. vide Landr. lib. 1. ars*

41. 44. 45. 46.

¶ Materia, sunt omnes contractus & obligationes, in quibus pupillus quia obligatur, rem suã facere deteriorem potest: *l. pupillus, 5. l. obligari, 9. hoc tit.* vt emptio, locatio, hæreditatis aditio, §. 1. & 2. *Inst. eod. l. pupillus, 9. de acqu. hær.* transactio, *l. 1. & 2. C. eo.* iudicia, *l. 4. C. eo.* nam & in his quasi contrahitur, *l. 3. §. idem scribit, de pecul.* Item distractus, qui detrimento esse pupillo possunt: vt solutio, liberatio, acceptilatio, *l. obligari, 9. hoc t.* Quod enim obtinet in contractibus, idem etiam seruari debet in distractibus à paritate contrariorum, *l. item veniunt, 20. §. 1. de pet. hæred. c. de illis, de desp. c. 1. §. idem, eod. lib. 6. vide gl. in l. 3. §. contrarium, de cont. tut. act. Euerar. in loc. à contr. ad distrac.* In contractibus tamen illis aut distractibus, qui cũ effectu Meræ sunt donationes, per quos nõ administrantur, sed dilapidantur pupillorum bona, *vide quæ dixi ad tit. de pact. Dd. in l. pactum curatoris, C. de pac. Bald. in l. 1. C. si ad donat.* tutor author fieri pupillo non potest, *l. obligari, 9. h. t. l. ab agnato, 12. de curat. fur. pro dan. vide in l. pactum, 22. C. de pact. l. præses, 12. C. de transact. l. item. 14. cum l. sequent. vbi gloss. l. contra, 28. de pact. Dd. in l. ciuitas, 27. si cert. petat.* Non enim nisi rerum vilium author esse

A debet, *in princ. Instit. de auth. tut. r. Vlp t. 11.* Eadem ferè obtinent in minore, eiusque curatore, *l. pactum, 22. C. de pact. l. præses, 12. C. de trans. & vtrobique, DD. l. ab agnato, 12. de cur. fur.* Nam minori curatorem habenti, in bonorum admini-

B stratione consensu eius perinde opus est, atque pupillo authoritate tutoris: *l. si curatorem habens, C. de integr. rest. minor.* in obligatione personæ, cui curator non datur, non item: *l. puberes, 101. l. vlt. §. 1. de verb. oblig. vide quæ dixi Inst. de curat.* vt

C nec in factione testamenti, *l. Aurelio, 20. §. vlt. de lib. leg. Bald. in l. 3, n. 12. C. de cond. ob caus. Tiraquell. in ll. connub. verb. contr. gl. 3. n. 93,* Quod si curatione destituatur, extra quidem iudicium per se sua curare non tamen liberè & absque authori-

D tate alienare poterit: *vide Cuiac. in l. 1. & 2. de mino. & quæ dixi, Institut. de curato. in princ. per text. in dict. l. 2. ff. de minor.* in iudicio verò vt omnino sibi curatorem adiungat, opus est, *l. 3. §. pen. de tutel. l. 4. C. de auth. præstan. in princ. Instit. de curat.*

E In sua causa tutor curatorve fieri author nõ potest, puta dum ipse cum pupillo contrahit, *l. 1. in princ. l. 5. hoc tit. §. si Instit. eod.* sed palam & bona fide, alioque tutore authore contrahere cum pupillo, sicubi vsus est, debet, *l. 8. C. de cont. empt. l. 5. hoc tit.*

Nam

Nam ipſum ſibi authorem fieri, ac quaſi ius dicere, ſuſpicioſum fuerit: *l. qui iuriſdictioni, de iuriſdict. tot. tit. ne quis in ſua cauſa*. Vnde nec moribus noſtris Sax. maritus qui vxoris tutor eſt, poteſt illi author eſſe in donatione vel emptione, vel vltima voluntate, quam in commodum & rem mariti facit: ſed ad hoc vt alius à Iudice tutor detur, opus eſt, *vide Fach. diff. 7. & 8.*

5 ¶ Quod ad formam attinet, oportet tutorem in ipſo negotio authorem fieri: alioqui poſtea conſentiens, nihil agit. *l. obligari 19. §. tutor, hoc tit. §. pen. Inſt. eod.* Nam quæ ſunt ſolennitatis, in ipſo actu interueniant neceſſe eſt, *c. auditis, c. quia propter, de elect.* Authoritas autem pars ſolennitatis eſt, *l. quicunque, §. fin. vbi gl. & Bart. de Public. in rem. act.* Non enim commodo tutoris, ſed ad integrandam pupilli perſonam interponitur: *l 3. C. de in integr. reſtit.* ideo intelligitur pars eſſe actus, & in ipſo contractu interueniat neceſſe eſt, *c. edoceri. vbi Cano poſt gl. ad verb. ſequi poteſt, de reſcrip. & in c. cum conſuetudinis, de conſuet. l. ſi quis mihi, 25. §. iuſſum, vbi Bart. de acquir. hered.* Nam actus non poteſt celebrari, niſi perſonæ ſint habiles & integratæ. Integratur autem perſona pupilli, per authoritatem: alioqui (vt ſuprà dictum eſt.) Ne naturaliter quidem obligari poteſt, *l. 5. §. 1.*

A *hoc tit. in princ. Inſt. eod. l. quòd pupillus, 41. de cond. indeb. l. pupillus, 58. de actio.* Authoritatem igitur partem eſſe actus ſeu ſolennitatis, quæ ab actu diuidi nequeat, .. *cùm authoritas, C. de teſtament. l. heredes ff. eod. l. furioſum. vbi Bart. C. aut qui teſtam. fac. Bald. in cap. 1. de alien. feu. pat.* ſequeus eſt. Aliud ſeruatur in conſenſu. Hic enim quia non ad Integrandam contrahentis perſonam, ſed ad Confirmationem actus interponitur, qui etiam ex interuallo per ratihabitionem confirmari poteſt, *l. ſemper, 60. de reg. iur. c. ratihabitionem, eod tit. lib. 6.* ideo poſt rem geſtam ſequi poteſt: *l. fin. ad S.C. Maced. l. 1. § prodeſt. quor. leg. cap cùm nos de his quæ fiunt à prel. cap. ſuggeſtum, de iur. patr.* ſicuti & ipſa authoritas quando tantùm pro confirmatione actus requiritur, *Bald. in l. 1. C qui admit. & in l. vlt. C. de ſer. rei pub. manu. per l. fin. C. arb. tut. Bald. Imol. Alex. & alij in d. l. ſi quis, 25. §. iuſſum, de acq. her. Ro. conſi. 54. idem.* aut ad commodum eius confirmat: *l. 1. §. ſed ſi filius, de legat. 3. l filio præterito, de iniuſt. rupt. & irrit. teſtam. l. ſi impubes. de Carbo. edict. Caſtr. in l ſi cùm dotem, §. eo. autem ſol. matr. Fel. d. c. edoceri, de reſcript. vide Tiraq. de ll. connub. in fin. verb. conſentem. nt. gl. 4. in princ*, vt eſt conſenſus domini, in alienatione rerum feudalium

dalium, quam vasallus facit: *Andr. Iser. Aluar. in c. 1. de proh. feud. alien. per Fed. Iacob in tract. feud. ad verb. & cum pacto, n. 19.* mariti in contractu vxoris. *Tiraq. præalleg. loc. n. 37. cum seqq.* Quid igitur de consensu, quem curator minori præstat, dicendum: verum iis velut authoritas in ipso actu interponi debeat, an verò vt consensus sequi possit? Et communiter est traditum, quoties suffragatio alicuius requiritur non ad Suum ipsius commodum, sed Vt personæ contrahenti adsit, citra suam vtilitatẽ: tunc videri, eum consensum ad integrandam contrahentis personam requiri. *Bart. & Dd. in d. l. si quis, 25. §. iussum, de acquir. hæred. per l. quid ergo, in princip. de his qui notan. infam. Bald. in l. 1. C. qui admit. & in l. si vxorem, C. de condit. inser. latè Tiraquell. præall. loc. n. 7. cum seqq. & communiter Dd. in l. transactionem, C. de transact.* Apparet tamen, non sine causa I. C. distinxisse Authoritatem tutoris à Consensu curatoris: *in Rubr. hic de auth. & consen. tut. l. cum quadam. 26. verbor. authoritatem vel consensum, C. de adm. tut.* & minor certè habet personam integram ad contrahendum: quia licet non alienare bona quorum curatio ad curatorem pertinet, attamen personam suam (cui nō datur curator) obligare potest, *l. puberes, 101. de ver. obli. vide*

A *quæ dixi Inst. de curat. & de author. tut.* & inuitus extra litem subdere se curæ non cogitur, vt videatur tantummodò consensu curatoris opus esse, eumque ex interuallo posse subsequi: *vide Bart. in l. obligari, 9. §. tutor, h. t.* quod tamen nunc in medium B relinquo vt multa alia, quæ in Commentarijs nostris Deo secundante accuratius limabuntur. Illud etiam ad formam pertinet, quòd authoritas disertis verbis exprimenda sit, contestante tutore, Sibi placere quod geritur: quamuis vt per stipulatio- C nem interrogetur, non sit opus, *l. etiam, 3. hoc tit. vid. Ang. in §. tutor, n. 2. cùm seqq. Inst. eod.*

¶ Finis authoritatis est, Ne pupillus minorve damnum faciat. *Instit. eod. in princ. in ver. ne damnum habeant.* Effectus, Quòd authoritate consensuque D interueniente, contractus valeat: (quamuis restitutione in integrũ ob læsionem interdum rescindatur. *tot. tit. C. si tut. vel cur. inter. l. impuberes, 13. h. t.*) non interueniente sit nullus, *l. 3. C. de integ. rest.* nec interuenisse præsumatur authoritas, nisi pro- E betur, *l. quæcunque, 13. §. fin. de Pub. in rem actione, l. sciendum, 30. vbi Dd. de verb. obligat.* Tutor etiam vel curator authoritatem consensumve interponens, tantùm de re pupilli minorisve agere, non etiam suum ius remittere aut imminuere velle 6

intel-

intelligatur, *l. cum quadam*, 26. *C. de administrat. tutor.*

Quando Ex Facto tutoris vel curatoris minores agere, vel conueniri possunt. Tit. IX. C. 5. 39.

1 *Quando pupillo ex facto tutoris detur actio*,
2 *Quando contra pupillum detur*.
3 *Finita tutela, finiri molestius & onera tutelæ*.

1 SCiendum † autem est, Ex gestu tutoris nonnunquam agere & conueniri pupillum posse, de eo quod non ipse tutore authore, sed solus tutor gessit: sicuti gerere liberè potest: *l. tut. 15. l. contra, 28. de pac. C. tut. 35. de iureiur. l. 4. de in lit. iuran. gloss. in l. mandato, 60. de procu. Vlpian. tit. 11. vid. Dd. in l. si infanti, 18. C. de iur. delib. §. vlt. C. de cur. furio. l. pupillus, 9. de acq. her.* etiam si ex contractu alterius, alteri actio regulariter non detur, *l. quo tutela, 73. §. fi. de reg. iur.* Nam si † tutor, vel in 2 rebus pupillaribus, vel nomine pupilli vtiliter contraxerit ex eo vtilis datur pupillo actio: *leg. 2. hoc tit. l. pen. C. eod.* sicuti etiam cũ pecunia pupillari quid emit, licet nõ pupillari nomine. Contrà, † si quid ob dolum malum, 3 vel Culpam tutoris acquisiuit, & A factus est locupletior, meritò in id conueniri potest: quia æquum est, Dolum tutoris pupillo neq; nocere, neque prodesse, *l. 1. 3, h. t.* Idemque erit, si in rem impuberis contraxit; vt si mutuam pecuniam in eius vtilitatem cõuertit, *l. 3. C. eod.* Natura enim B æquum est ne hunc quidẽ cum alterius damno locupletari, *d. l. 1. §. an pupillum, ff. depositi*. Eodem modo si mandato tutoris, negotia pupilli administrata sint inter hunc & gestorem Directa & Contraria dabitur negotiorũ gestorum actio, *l. 4. C. de neg. gest.* C Sed † etsi tutor vel curator, pupilli minorisve nomine cõdemnatus sit, consentaneum erit, finito officio molestias ac pericula finiri, *l. fin. C. de peric. tut.* & actionem in ipsum minorem, cuius res gesta est, dari: *l. penult. hoc tit. l. 1. C. eod. l. 4. §. de re iud.* D vt contrà impuberi quæritur actio, si secundum tutorem aut eius actorem res sit iudicata. *l. tutor, 6. hoc tit.* An autem & quando ex facto delictove tutoris pupillus teneatur, & conueniri possit, & An cedendo actionibus liberetur, alibi à Dd. di- E sputatur: quos consulere studiosi possunt, *vide Bart. in l. 1. §. hoc edicto, ff. ne vis fiat ei, gloss. in l. neque interdicto, de reg. iur. Dd. in l. Polla, C. de his quibus vt indig.* 4

De

De Suspectis Tutoribus & curatoribus. Tit. X. C. 5. 43.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quare dicatur suspectus.*
3 *Quare & qua lege inducta sit suspecti accusatio.*
4 *Quis de suspecto cognoscat.*
5 *Qui à quibus accusari de suspecto possint.*
6 *Quando iudex sine accusatione remouere suspectum queat.*
7 *Causa iusta peropter quas quis redditur suspectus, & amoueri potest.*
8 *Effectus huius accusationis.*

1 RE stat † vt videamus quemadmodum tutela finiatur: quod fit duabus potissimum ex causis: vel cùm amouentur tutores, vt suspecti: vel cùm excusatione iusta onus deprecatur. Su-
2 spectus † is dicitur quem suspicio est fraudulenter, aut perperã, & non bona fide, in tutela gerenda versari, *l. suspectus, 3. Institut. eodem tit. vide methodum huius accusationis informatam, sup. Institut. eod.* Suspecti crimen ex XII. Tabularum descendit, *l. 1. in princip. hoc tit.* Visum † enim
3 fuit etiamsi tutor satisdedisset, tamen expedire rem saluam esse pupillo magis, quàm tabulas cautionis habere, *l. suspectus, 5. hoc tit.*

A ¶ Et huius criminis cognitio pertinet ad Prætorem in Vrbe, ad Præsidem in prouincia *l. 1. §. 1. hoc t.* item ad Procos. & eius legatum, *l. 1. §. 1 Inst. eo. in princ.* Ex quo liquet, maiorem fuisse Procoss. quàm Præsidum potestatem, nam Præsidem solùm, vt qui
B legato careret, potuisse, & verò debuisse pro tribunali de suspecto cognoscere, palam est, *l. 1. §. suspecti, ad S.C. Turpil. vide quæ dixi, §. 1. Inst. eod.*

¶ Accusari autem possunt omnes, vt suspecti, cuiuscunque etiam sint generis aut conditio-
C nis tutores, *l. 1. §. ostendimus, h. tit. in princip. Instit. eod.* ab omnibus omnino, quibus videbitur: est enim Popularis & quasi Publica actio, etiam mulieribus, quæ pietate necessitudinis ductæ ad hoc procedunt, concessa. *l. 1. §. penultim. & fin. hoc tit. § 2. Inst.*
D *eodem.* Impuberibus autem non permittitur suspectos tutores facere: etiamsi adolescentes de consilio necessariorum ad accusandum admittantur, *l. impuberibus, hoc tit. l. pietatis, C. eodem, § impuberes, Institut. eodem.* Sed † & sine accusatione quandoque
E ex Officio remouet magistratus, si apertissimis rerum argumentis liqueat esse suspectum: *l. 3. §. præterea, l. fin. hoc tit.* quin & incidenter de suspecto quæri potest, *d. l. 3. § præterea, d. l. impuberibus, 7. hoc titul. l. 3. C. eod. vide Bart. in d. l. 3.*

Causæ

7 ¶ Causæ autem suspicionis iustæ sunt: dolus in tutela commissus, *d.l.3.* §. *nunc videamus*, & §. *Seuerus*, vel lata culpa, *d.l. impuberibus* §. 1. aut quandoque etiam leuis, *l. fin. vbi gloss. C. eod. l.3.* §. *fin. hoc tit.* inimicitiæ cum pupillo vel eius parentibus susceptæ: *d. l. 3.* §. *si tutor.* denegatio alimentorum: *d.l.3.* §. *tut. qui ad alim.* item si tutor repertorium non faciat, *dict. l. 3.* §. *pen.* si nimis magnos sumptus insumat, aut res pupilli sine iusta causa alienet. *Bartol. in l. eos, de tut.* Est & cum propter segnitatem, rusticitatem, inertiam, simplicitatem vel ineptiam tutor remouetur, *d.l.3.* §. *fin.* Item si cum collega rationes administrationis non communicet *l. actus, 19. vbi Bartol. de admin. tut. & in l. 1. eodem tit.* si admonitus non administret, *l. 3. Co. eod.* si malè conuersetur, *l 3.* §. *constat, cum* §. *seqq. de adm. tut.* si citatus ad se purgandum non compareat: *l. impuberibus, 7.* §. *vltim. hoc tit. Land. lib. 1. artic. 41. vbi glossa*, & denique si qua alia causa iudicem iusta ad suspicandum commoueat. *l. 3.* §. *si tutor ff. eod. vid. Paul. lib. 3. tit. 6. gloss. d. art. 41. lib. 1.* Suspectum etiam tutorem esse putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuero quamuis pauper tutor suspectus non est: *l. suspectum, 8. hoc tit.* adiungi tamen curator ex causa ei potest, *d. l. pietatis, C. eod.*

A ¶ Effectus autem huius accusationis est, vt probata suspicionis causa (sicuti ab accusatore probanda est, *l. quoties,* §. *qui dolo, de probationibus, d.l. pietatis*) remoueatur tutor, etiamsi cautionem offerat, *d. l. suspectum, cum ll. seqq. hoc tit.* §. *penult. Inst. eod.* 8

B & siquidem ob Dolum amotus sit, subit ignominiam; sin ob Culpam etiam latam negligentiam, aut aliam causam, non æquè, §. *suspectus, Institut. eod. vbi dixi, d.l.3.* §. *fin.* Itaque si tutor aliquo necessitudinis vinculo sit pupillo iunctus, humanius erit

C curatorem ei potius adiungi, quàm eundem cum nota fidei & existimationis amoueri: *l. si tut. hoc tit.* nisi tamen melius sit pupillo, eum motum esse: *l. pietatis, 6. C. eod.* quo casu in Factum, dissimulato nominetenus crimine est agendum, vt existimatio-

D ni eorum quibus charitas & reuerentia debita est, pareatur, *l. 1.* §. *ostendimus, hoc tit.* vnde apparet, quinque modis, *de his omnibus vide Bartol. in l. 1. & 3. hoc tit. & in l. 1. num. 6. l. accusatione, 12. ad crimen, num. 3. 4. de pub. iud.* posse de suspecto quæ-

E ri, I. per Accusationem, II. per Actionem ciuile, III. per Actionem in factum. IV. per Viam Inquisitionis, V. Incidenter.

DE EXCVSATIONIBVS.
Tit. I. C. 5.62. vſq. 69.

1 *Excuſatio quid ſit, & quotuplex.*
2 *Cauſa efficiens.*
3 *Quæ cauſæ iuſtam pariant excuſationem.*
4 *De materia & forma proponendæ excuſationis.*
5 *De fine & effectu.*
6 *Quibus modis tutela finiatur.*

1 Excuſatio † eſt alicuius iuſtæ cauſæ allegatio, *l.1. & tot. titul. Co. ſi tutor, vel curat. ex falſ. allegat.* vel profeſſio, *l quinquagint. 6. C. eod tit.* ſeu conteſtatio, *l. ſcire, 13. §. oportet, hoc tit.* propter quam quis tutelam deprecatur, & eius onere ſe liberari petit: *vid. Alb. in Rub. de muneribus, num.* 14. qua omnino opus eſt, poſtquam alicui Iure ea eſt decreta, *d. l. ſcire, 13. §. fi. hoc tit.* Conſtat enim neceſſarium eſſe tutelæ munus, *l. nullus, C. de decur. lib.* 10. *Inſtitut. eod. in prin.* adeò, vt ſuo periculo ceſſet tutor, poſtquam datus eſt, niſi excuſetur: *l. 1. ſi tut. vel cur. ap.* Excuſatio autem alia dicitur propria, alia impropria, *glo. in §. item propter, & §. minores, Inſtitut. eod.* Propria eſt, quæ niſi tutor vtatur, neceſſariò adminiſtrare & obire iniunctam prouinciam debet, *l. teſtamento, 11. C. eod. l. 2. Co. ſi tut. vel curat. ex falſ. alleg.* Impropria eſt, cuius allegatio non eſt neceſſaria ſed propter quam ipſo iure tutor ab onere liberatus eſt, adeò vt ne volens quidem admitti poſſit: cuiuſmodi eſt excuſatio Minoris ætatis, *d. §. minores.* Militiæ, *§. idem & in milite. Inſtitut. eo.* &c. Poteſt & in Veram, *de qua hoc in tit.* Friuolam, *de qua in l. 1. 7. 8. 9. 13. C. eo. clem. 1. de ſent. exc.* ac falſam, *de qua in tit. C. ſi tut. vel cur. ex falſ. alleg.* diuidi.

2 ¶ Cauſa efficiens excuſationem eſt lex, ἀρχὴ κατάρχτική, æquitas, *l. 1. de vac. mun.*

3 ¶ Porrò multiplices cauſæ excuſationem à tutela iuſtam pariunt; vt Ætas, liberorum & tutelarum Numerus, Profeſſio, Dignitas, Inimicitia, Fortuna, Abſentia, Valetudo, Priuilegium, & Lis.

Ætas, quæ vel infra 25. aut ſupra 70. annum eſt, *l. 3. de iure immunita. §. item maior. vbi dixi Inſtitut. eod. l. 2. de excuſ. tut. l. vnic. C. qui ætat. ſe exc.*

Numerus trium liberorũ Romæ, in Italia quatuor, in prouincia quinque, *in principio Inſtitut. eodem,*

eodem, l. 2. de vocatione mune. 1. *A* *t.C. de his qui nu. liber. lib.* 10.

Numerus trium tutelarum, aut curarum, §. *item tria. Instit. eod. l. diximus*, 4. *cum ll. seqq. hoc titul.*

Professio Philosophiæ, Grammaticæ, Rhetorices, Dialecticæ, Medicinæ, etiam Iuris, aliarumque artiũ in scholis approbatis: *l. si duas*, 6. § *fin. l. iurisperitos*, 30. *hoc tit.* §. *item Romæ, Instit. eod. l. fi. C. eodem.* quamuis extra eiusmodi professionem Iurisprudentia fauore pupillorum non excuset. *vide* §. *item Romæ. vbi Fab. & Ang. Instit. eodem tit. Boer. in consuet. Ritu.* 11. *de stat. perf.* §. 13. *in princ.*

Dignitas, vt præfecturæ, consiliariatus, magistratus cum imperio, legato, *l. administrantes*, 41. *d. l. iurisperitos, hoc tit.* §. *& qui, Inst. eod.* &c.

Inimicitiæ cum patre pupilli exercitæ: §. *item si propter. Instit. eod. d. l. si duas*, 6. *in fin. hoc tit.* aut tutela, inimicitiæ causa imposita, *d. l. si duas*, 6. *hoc tit.* §. *item si propter, Instit eod. l. vnic. C. si propter inimi. lib.* 10.

Fortuna, vt rusticitas, & interdum paupertas, *d. l. si duas*, 6. §. *fi. l. paupertas*, 7. *hoc tit.* §. *propter. Instit. eod.* tutoris non pupilli: *l. tutores*, 18. *C. eo.* vt si fideiussores satisdationis ob paupertatem inuenire non possit, *l. si quis*, 18. *in princip. hoc titul. Cap. in trac. caut.* 16.

Absentia, non modo iusta, vt militiæ sed etiam iniusta, vt deportationis, exilij, desertionis, &c. *l. sed & milit.* 8. *cum ll. seqq. l. plane*, 29. *l. hoc propter*, 23. *hoc titul.*

Valetudo, vt si quis furore, aut sontico morbo ita affectus B sit, vel ea imperitia socordiaque animi laboret, vt suis rebus superesse vix possit, §. *item propter aduersam, Instit. eod. l. non solùm*, 10. *in fin.*

Priuilegium, vt militum veteranorum, *d. l. sed & milites*, 8. athletarum, qui in sacris certaminibus coronati sunt: *l. athleta, in princip. hoc tit.* qui tamen aduersus filios eorum qui eiusdem sunt ordinis excusationem non habent: *d. l. sed & mulier*, 8. *h. vid. Boer. præalleg. loc.* pistorum, mensorum, frumentariorum, D quia quotidiana horum opera, propter annonam Resp. carere non potest, *l. non tantùm*, 17. §. *non omnia, l. mensores*, 26. *qui in Collegio*, 46. *hoc tit.* Item Iliensium, quibus tanquam parentib. Romani plenissimam immunitatem concesserunt, *d. l. non tan-* E *tum*, §. 1.

Lis, vt si de hæreditate, vel vniuersis bonis inter tutorem & pupillum controuersia oriatur, *d. l. propter, hoc tit.* §. *item propter litem. Instit. eod. l. si vt alleg.* 16. *C. eod. tit.*

Et hæc etiam in curatoribus obseruantur: qui insuper ab[...] etiam

etiã ratione à cura excuſari poſ-
ſunt, vt maritus aut ſponſus iu-
ſtè recuſat curam vxoris ſponſæ-
ve, *l. maritus, C. qui dari tut. §. pen. vbi dixi, Inſtit. eo.* imò etiam
curationem illi e ſubire prohibe-
tur quamuis iure Sax ipſo co-
niugio tutor vxoris legitimus ſi-
ue curator fiat. *vt ſupr. de ritu nupt. & infr. de cur. fur.* Item ex-
cuſare ſe quis poteſt, ne vltra
centeſimum lapidem tutelã ge-
rat: *§. penult. Inſtitut. eo. l. non ſo-
lùm,* 10. *ff. eodem* & qui tutor
fuit, non eſt temerè curatoris
onere grauandus, *C. qui tut. In-
ſtitut. eodem.*

4 ¶ Materia circa quam verſa-
tur hæc excuſatio, eſt tutela vel
cùra Delata, ſed nondũ Inchoa-
ta: nam ab inchoatis & inceptis
excuſatio non datur, *l. 2. vbi Bar.
ſi tut. vel curat. ex falſ. alleg.*
Forma eſt, vt à creatione tutelæ
tutor non appellet, vt fit in alijs
munerum publicorum excuſa-
tionibus: *l. 2. C. de decur. lib.* 10.
*l. 4. 7. 11. C. de appel. cuius ratio-
nẽ vide apud Io. de Plat. in Rub.
C. quem ad ciuil. mun. ind. & in
d. l. 2. C. de decu. lib.* 10. ſed intra
quinquageſimum diem, à tem-
pore ſcientiæ computandum, *l.
quinquaginta,* 6. *C. eo. §. qui autẽ*
4. *Inſtit. eo. d. l. ſcire,* 13. *l. hoc tit.*
(nam hoc tempore elapſo, excu-
ſationi præſcribitur, *l. ſeſta.* 11.
C. de excuſat. tut.) apud iudicem
ordinarium pro tribunali ſeden-
tem, *l. 2. C. eo. d. l. ſcire, §. oportet.*

A ipſe tutor vel idoneus procura-
tor eius nomine, *l. excuſare,* 25.
*vbi gl. & Bart. hoc tit. per l. 3. §.
geſſiſſe, de adminiſtr. tut.* excuſa-
tionem proponat, *l. tutores,* 18.
C. eo. l. ſcire, 13. *hoc tit.* aut viua
voce, aut in ſcriptis & oblato li-
bello, *d. l. ſcire, §. oportet.* in mo-
B dum actionis non etiam libello
ſupplice: nam per hunc excuſa-
re ſe nemo poteſt: *l. excuſare,*
25. *hoc tit.* cùm Excuſatio opus
habeat cauſæ cognitione, eoque
per ſupplicem libellum expediri
non poſſit, *l. nequicquam, §. vbi
decretum, de off. procon.* Ex quo
C facilè apparet, impropriè à Dd.
excuſationem vocari exceptio-
nem. *Bart. in d. l. ſcire, §. opor-
tet, hoc tit.* cùm potius ſit quædã
officij iudicis imploratio & pro-
teſtatio in modum actionis pro-
poſita. Quia verò cauſæ cogni-
D tionem requirit, ideo ad audien-
dam impugnandamque excuſa-
tionem, citandus eſt pupillus,
eiuſque propinqui: *Ang. in §. qui
autem, num. 2. Inſtitut. hoc t. t.
extr. in l. 1. C. ſi tut. vel curat. ex
falſ. allegat. gloſſ. l. 1. C. de appell.*
vel quod potius eſt atque tutius,
E pupillo in hanc litẽ curator dan-
dus eſt: *§. fi. Inſtitut. de auth. tut.
§. fin. Inſtit. de curat. l. 1. ſi tut.
vel curat. ex falſ. alleg.* ne ſi mi-
nor parum idoneè defenſus, tota
cognitio euertatur, *Ang. præalleg.
loc. Matheſ. ſing. 135. incip. nota
practica, per l. acta, 45. §. fi. l. con-
tra, 54. de re iud.* Hoc autem iu-

dicium

dicium intra quatuor menses fauore pupillorum est finiendum, *l. quinquag. 38. ff. eodem. l. quinqua. 6. Co. eo.* etiamsi aliæ lites diutius durare possunt.) quo in *l. properan. C. de iud.* iudicio si cõtra excusantem pronuncietur, tũ demum poterit appellari, *l. tutores, 18. C. eo. d. l. scire, 3. hoc tit.*

5 ¶ Finis excusationis est, vt tutor liberetur. Effectus: Vt aut approbetur excusatio atque ita liberetur excusans: Aut reijciatur, atque ita munus impositum obire cogatur: quo casu periculum cessationis sustinet, *l. si tut. vel cura. app.*

6 ¶ Et his quidem duobus modis potissimum tutela finitur: de reliquis alibi tractatur, *Institut. quibus mod. tut fi. vbi est dictum.* qui cum nihil dubitationis habeant (cui enim dubium esse potest, quin puberi ætate, morte, capitis diminutione tutela expiret?) non fuit visum operæ pretium iuris compositoribus, singularẽ de ijs instituere tractatũ.

Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis.

Tit. II. C. 5. 49. 50.

1 *Continuatio tituli.*

2 *Vbi, & apud quem pupillus sit educandus.*

3 *Quomodo alimenta pupillo sint decernenda.*

A Antequam † ad actiones tutelarum perueniamus, obiter exponere nõ est alienum, vbi pupillus educari vel morari debeat: & quæ illi præstanda sint alimenta, interea fortè, dum de suspecto tutore aut excusationibus litigatur. 1

B ¶ Sciendum autem est, pupillum qui iam patre orbatus sit, *l. pupill. 239. de verborum signific.* potissimum esse educandũ apud matrem, nisi vitricum superinduxerit, *l. 1. C. eo.* aut alium necessarium maximè idoneum, minimeq; obnoxium suspicionibus: 2
C quod ex persona, conditione, tempore, ex successionis etiam spe magistratus statuit, & nonnunquam à voluntate patris recedit. Id enim agere magistratum oportet, vt sine vlla maligna suspicione pupillus educetur, *l. 1. hoc tit. l. 2. C. eo.*

D ¶ Alimenta quoque pro modo facultatum pupilli, à Prætore aut iudice sunt decernenda, *l. 2. hoc tit.* quæ quidem sic statuentur, vt non vniuersum reditum patrimonij exhauriant, sed vt aliquid ex reditu supersit. Ad institutionem quoque sumptus de- 3
E cernendi sunt, *l. 3. hoc t.* Solent tamen interdum suo arbitratu pupillum tutores alere, si fortè expediat, secreta patrimonij non diuulgari, eosq; sumptus pro arbitrio Boni viri reputabuntur, *l. 2. hoc tit. l. vlt. de aliment. pupil. præ.* Sanè si egenus sit pupillus,

de suo eum alere tutores non compelluntur, *d.l.3 §.fin.*

De tutelæ & rationibus distrahendis, & vtili curationis causa actione. Tit. III. C.5.

§1.

1 *Duplicem actionem pupillo in tutorem dari.*
2 *Quid sit actio tutelæ.*
3 *Quando detur.*
4 *Cui, aduersus quem detur.*
5 *Quid in eam veniat.*
6 *Actio de rationibus distrahendis.*
7 *Quæ actiones minori contra curatores dentur.*

1 NVnc † videamus de actionibus tutelæ. Et sciendũ est, duplicem dari pupillo aduersus tutores actionem, quarũ altera Tutelæ actio, altera De distrahendis rationibus vocatur.

2 ¶ Est autem tutelæ actio personalis, quæ finita tutela pupillo datur aduersus tutorem, vt actus sui & administrationis rationes reddat, *l.1.in princip. & §.officio; hoc tit.* Finita † demum tutela
3 datur: nam absurdum esset, rationem administrationis reposci ab eo, qui etiamnum in ea perseuerat. *l.si tutor. 9.§. absurdum, & §. vltim. cum ll. seqq. hoc tit.* Cæteri tamen administratores, singulis annis rationem reddere tenentur, *clem.2. §.1. vbi glo.ad* A *verb. singulis annis, de rel.domib.* quod ius Sax. in tutoribus etiam sequitur: qui si pupillo ipsi non existant proximi hæredes, coguntur proximioribus successoribus hoc iure quotannis calculum administrationis ponere, *l.and.lib.1. art. 23. 41. 44. 45.* B *Fachs. diff.17. Reinh.diff. de tut. 2. 7. 8.*

¶ Datur autem hæc actio pupillo, & eius hæredi, aduersus tutorem, eiusque successores, *d. l.1.§.plan.in fi l.tut.C.arbitrium, tut.l.ex depositi. 12.l.ex contract. 49. de act.* 4

C ¶ Veniunt in hanc actionem hæc ferè: rationum confectio, & exhibitio: *d.1.§.officio.* res minoris necdum restitutæ, & reliqua. *l.tutor.9.l.si curat r.3. Co. arbitrium tutel. l.Lucius, 46. inf.de adm. tutor.* item quicquid dolo, culpa, negligentia tutoris, vel D abest commodi, vel adest damni, *l.1. hoc titul.l.cum interdicta. 6. l. quicquid, 7. Co. arbitrium tutel.* Est autem hæc actio Bonæ fidei, *d.l.1.§.1.* & famosa, si quis condemnetur ob dolum, *l. 1. de his qui not.infam.§.suspectus.Inst. de suspect. tutor.* in qua etiam in E litem contra tutorem iuratur, *l. 1. C.de in lit. iuran.glo.in l. 1. §. officio. ad verb. tenetur, hoc titul. Bartol.consil. 150. cum prædicta. num.5. Socin.cons. 213. cum præsente, num.3. & 4. vol.3.* si fortè rationes minus idoneè exhibeat; neq; enim eius sacramento creditur 5

dítur in ratione dati & accepti, nisi in modicis expensis, *Ias. in rep. l. admonendi. num. 126, de iureiur. Bart. in l. 1. §. officio, n. 2. hoc tit. 1. Cast. in l. antepenultim. de cond. & dem.* ita quando res casu est amissa, vt se duntaxat hac in specie per iusiurandum à negligentia purget: *argu l. fin. C. de fide Inst. vide gloss. & Dd. in l. si quis, 6. §. fin. de edem.* id quod & Saxones sequuntur, *gloss. lat. nona art. 23. lib. 1.*

6 ¶ Altera actio ex l. 12. Tabularum. *l. tres tutor. 55. de ad. tut. l. 1. hoc tit. Paul. lib. 2. tit. 30* De rationibus distrahendis, hoc est, iam distractis, conturbatis, finitis, *Cuia. ad Paul. lib. 2. tit. 30.* datur aduersus tutorem, de ijs rebus quas ex bonis pupilli, durante tutela, abstulit: *d. l. 1. §. penult. 2. §. fi. hoc tit. l. 2. inf. tit. 1.* Daturque propter furti nec manifesti speciem, quam factum D habet, *l. tutor, 33, de fur. l. 1. §. fi. l. 2. hoc tit. vide Dd. in l. etiam, 8. l. si seruum, 16. C. de furt.* in Duplum: *d. l. 1. §. penult. d. l. 2. §. fin.* vnde quia Pœnalis, est, in hæredes non transit: *d. l. 1. §. fin.* Tum autem datur, cum & actio tutelæ, finito scilicet officio: E nam cum ea concurrit, licet altera tollat alteram: *d. l. 1. §. pen. & final.*

7 ¶ Vtraque autem hæc actio Vtilis, datur minori aduersus curatorem, *l. si curator, 3. C. arbit. tut. l. 3. alterius, 29. hoc tit.*

A etiam durante, vt videtur, administratione: *l. cum curatore, 26. de admi. tut. vide gloss. variè se implicantem, in l. 2. & ib. Dd. C. de administra. tut.* quanquam & vtili Negotiorum gestorum rectè experiatur: *d. l. quicquid, 7. C. arb. tut. l. curatoris, 17. Co. de* B *neg. gest.* Super hæc & condictione furtiua & Furti tenentur administratores, ijs de rebus quas dolo malo in officio interuertisse probantur, *l. 1. §. pen. & fi. cum ll. seqq. l. etiam furti, 8. cum ibi notat. l. si seruũ, 16. C. de fur. l. tutoris, ff. eo. Ord. Imp. cap. 170.* C *vide Ias. in l. eius, §. quas actiones, & ibi Zas. si cert. peta. Chass. in cons. Bur. de iust. Rub. 1. glos. 5. num. 6.*

De contraria tutelæ & vtili actione. Tit. IV.

C 5. 58.

1 *Qualis sit hac actio, vnde orietur.*
2 *Quibus detur.*
3 *Quis sit protutor*
4 *Aduersus quos, & ad quid hac actio detur.*

CONtrariam † tutelæ actionem Prætor proposuit, induxitque in vsum vt facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoque sibi obligatum fore ex sua administratione. Quanquã enim sine tutoris authoritate pupillus 1

non obligatur, nec in rem suam tutor deminuere sibi impuberem potest: attamen receptum est, vt tutori suo pupillus sine alia hactenus authoritate ciuiliter obligetur: vt promptius de suo tutores impendant aliquid pro pupillis, dum sciunt se recepturos quod impendissent: *l.1. in princ. hoc titul.*

2 ¶ Hæc actio non solùm tutori, sed etiam Vtiliter Protutori, & curatoribus datur, *d.l.1.§.hac*

3 *actio.* Protutorem dicimus, † qui cùm non sit tutor, quasi tutor negotia gerit: sicuti Proconsulem, Proprætorem, &c.

4 ¶ Datur autem hæc actio, finito tutoris officio, *d.l.1. § finito,l.4. hoc tit.* aduersus pupillum vel adolescentem, ad ea consequenda, quæ propter tutelam absunt: dummodo ex officio, & bona fide sumptus facti obligationesq; susceptæ sint. *l.1. §.pen. l.3. in princ.& §.1. cum sequentibus l.fin. hoc tit.* quamuis contrarium exitum habuerint: vt si bona fide litem mouit, & sumptus fecit, ac succubuit: *Bart. in l.3.§.sufficit, hoc t.* est enim actio Bonæ fidei, *Bart. in l.1. in princ.*

5 *hoc tit. l.sancimus, 28. C. de admin. tutor. l.si bonam 11. C. eo. tit.* in qua bona fides agnoscenda est. Quare & eorum quæ tutor pupillaribus negotijs impeditus lucrari non potuit, meritò habebitur ratio: non enim contra suam vtilitatem tenetur pupillo

A prouidere, *gl.pen.& Cyn. ac Dd. in l.quicquid, 7. C.arbit.tut.per l. Videamus, §.sed nec tutorem, de in lit. iuran.l.Lucius, 46. §. Sempronii, de admin. tutor.* Quod si iniustam litem moueat, *l. non est ignotum, 6. C. de admin. tut.* aut mala fide sumptus impendat: vt

B si eques cum comitatu in causa pupillari iter ingrediatur, quo in propria solus & pedes ire est solitus, certè huiusmodi non reputabuntur: *Bart.in l.1. §.si pupillus,de tutel. & rat. distrah.* vt nec illud in quo persequendo plus sit detrimenti, quàm in ob-

C tinendo futurum emolumenti, *l.mediterranea, 8. C. de anno. & trib. lib. 10.* Hanc actionē, cùm sit rei Persecutoria, perpetuam esse & hæredibus contra hæredes dari, palam est, *d.l.3. §. fin. l.pen.hoc t.*

D
De eo qui pro tutore vel curatore negotia gessit. Tit. V. C. 5.45.

1 *Quare hæc actio sit introducta.*

2 *Cui, aduersus quos, ad quid detur.*

E

PRotutelæ † actionem de negotijs gestis necessariò Prætor proposuit. Nam cū plerumq; incertum sit vtrum quis tutor, an verò Quasi tutor pro tutore administrauerit tutelam, idcirco in vtrumq; casum actio- 1

nem scripsit, vt siue tutor sit siue A non sit qui gessit, actione tamen
2 teneatur. Pro † tutore autem negotia gerit, qui munere tutoris absque illius mandato, *l.4.C. de neg. gest.* fungitur, in re impuberis; siue se putat tutorem, siue scit non esse, fingit tamen. Cum hoc etiam ante pubertatē B agi potest, quia verò tutor non est, *l.1. in princip. & §. 1. hoc t.* licet aliud in actione tutelæ obseruetur: à qua hæc multum differt, cùm sit Negotiorum gestorum actio, *l.4. C. qui dar. tuto. Paul.lib.1. tit.4. l.1.§. si quis, hoc tit. l. penultim. de tut. & rat.* C *distr.* quæ pro tutore, curatore, ex re ipsa & complexu personarum atq; rerum vocatur, vt Noxalis, Institoria, Exercitoria,&c. Hanc in actionem venit, quicquid gestum est, & quod non est gestum, dummodo alius gesturus erat, *dict. l.1. §. fin.* Nam D eandem fidem & diligentiam præstabit quam tutor, qui pro tutore negotia gerit: *l. pen. hoc t.* eoque & bona eius, nomine tutelæ sunt pupillo obligata, *gl. & Bal. in l. pro officio. 20.C. de adm. tut. per l. dabimus, §. 1. de priuileg. cred. Socin. consil. 85. viso vol. 1. Neguz. tract. pign. 2. par. 4.* E *memb. 7.* Contrarium etiam exemplo tutoris, huius iudicium de impensis competit. *l. fin. hoc titul.*

Quod falso tutore authore gestum esse dicetur.

Tit. VI.

1 *Ratio huius edicti.*
2 *Edictum.*
3 *Ex primo edicti capite dari restitutionem.*
Ex secundo actionem, & cui, aduersus quos, ad quid ea detur.

De eo † quod falso tutore authore gestum est, actionem pollicetur Prætor ne contrahentes cum pupillo facilè decipiantur, dum falsus tutor per dolum adhibetur. Falsus tutor à protutore differt. Nam protutor is dicitur, qui plerumque bona fide, & aut putans se tutorē, aut vt amicus impedito fortè vel absente tutore administrat: falsus autem tutor dicitur, qui falsò & dolo malo administrat, quemadmodum & falsus procurator: *l. falsus, C. de furt. vide suprà de procurat.* de quo propriè hoc Edictum agit, in dolum vtrique malum conceptum. 1

¶ Verba autem huius edicti ita se habent: QVOD EO AVTHORE, QVI TVTOR NON FVERIT, GESTVM ERIT, SI ID ACTOR IGNORAVIT, DABO IN INTEGRVM RESTITVTIONEM: IN EVM, QVI CVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO AVTHOR FACTVS ESSE 2

" DICETVR, IVDICIVM DABO, VT QVANTI EA RES ERIT, IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. *l. 1. §. 1. & § fin. l. nouissimè, 7. in princip. h. t.*

¶ Ex priori igitur huius Edicti capite Prætor dat in integrũ restitutionem ei qui ignorauit B se cum falso tutore rem gerere. Scienti † enim nõ subuenit, quia se ipse decepit, *d. l. 1. §. fin.* nisi
4 minori, *l. 4. hoc tit.* In secundo Actionem porrigit aduersus falsum tutorem, qui in dolo malo fuit, ad id quod interest deceptum non esse: *d. l. nouissimè*, in C quam etiam venient sumptus quos facturus est actor Restitutoria agendo hoc est, petendo in integrum restitutionem, *d. l. nouissimè, in fin.* Si plures sint qui authores fuerunt, omnes quidem in solidum, propter dolum tenentur: sed perceptione, id est D solutione quam percepit creditor, ab vno facta, cæteri liberantur, non electione, *d. l. nouissimè, §. fin. cum ll. sequent.* Hæc actio datur hæredibus, non etiam in hæredes: quia ex delicto est, *l. huius, 9. hoc tit.* Porrò istius actionis exemplo, hoc est, E ex interpretatione Edicti, datur actio aduersus dolosum, etiam ipsi authori, qui inscius alterius dolo inductus est ad authorandum, *d. l. huius*, item ipsi minori, vel pupillo, si quid ex gestione falsi tutoris damni acce-

A pit. *l. penultim. & fi. hoc tit.*

De Fideiussoribus & nominatoribus, & hæredibus tutorum & curatorum. Tit. VII. C. 5. 57. 54.

B 1 *Continuatio.*
2 *Fideiussores quando & quomodo conueniantur.*
3 *Qui pro fideiussoribus habeantur.*
4 *Quomodo hæredes tutorum conueniantur.*

C ET hoc † quidem modo conueniuntur, qui tutelam aut curam gesserunt: nunc videamus, quemadmodum personæ, Quæ his accedunt, succeduntve, in subsidium exigantur. Et † quia diximus, datis fideiussoribus satisdari à tutoribus solere, D Rem pupilli saluam fore, *l. 5. & 7. hoc tit. l. 1. §. exigere, inf. tit. 1.* sciendum est, factis non soluendo tutoribus, eorum fideiussores teneri, ac conueniri eodem modo, quo tutores: *dict. l. 5.* hoc etiam deteriore loco constituti, quòd beneficium Diuisionis pupillo obijcere nequeant, *l. fin. ff. rem pupill. sal. fore.* nisi ex persona & causa tutorum, pro quibus fideiusserunt, *l. 6. & 7. hoc tit.* Fideiussores † autem non illi tantùm existimandi sunt, qui promiserunt, *l. blandius, 12. C. de fideius.* sed qui præsentes fuerunt,

sunt, & non contradixerunt, nomina que sua referri in acta publica passi sunt, *l.* 4. §. *fin. h. t.* Eadem causa videtur Affirmatorum, qui cùm idoneos esse tutores affirmauerint, fideiussorũ vicem sustinent: *d.l.* 4. §. *fi.* item postulantium, Nominantiumq; aliquem in tutorem: videntur enim idoneum præstare velle, *l.*2. *h. t. vide Paul. lib.*2. *tit.* 28. & 29. *l.*1. *C. de pot. ad mun. nom. l. ad subeunda*, 45. *C. de decur. lib.* 10. *l. honores*, 7. *ff. eod.* Hæ-
4 redes † etiam tutorum actione Tutelæ tenentur, & defuncti tutoris nomine, & etiam suo si fortè negotia inchoata à defuncto, vt debent, absoluerint, vel res pupillares possideant, *l.* 1. 4. & *fin. hoc tit.*

De Magistratibus conueniendis, & eorum hæredibus. Tit. VIII. C. 5. 75.

1 *Quo ordine conueniantur Magistratus.*
2 *Ex quibus causis.*
3 *Quatenus singuli teneantur.*
4 *Quatenus hæredes & fideiussores eorum teneantur.*

1 Excussis † tutorum, curatorum & fideiussorum facultatibus, si ne sic quidem pupillo sat. s factum reperiatur: Vtilis subsidiaria actio in Magistratum dari solet, non in totum ordinẽ, sed eos qui dederũt, *l.*1. *in princ.* *h. t.* Quod † ita verum est, si dolus vel culpa ijs imputari potest: vel quia dederunt aut nominarunt minus idoneos; vel quòd cautionem non exegerunt, *l.*1. §. *si præses. cùm mult. seqq.* §. *sciendum*, *Instit. de satisdatio. tut.* Quòd si in his Magistratui nihil imputari potest, non debet casus futuros & fortunam pupillo præstare, *d.l.* 1. §. *quòd si.*

3 ¶ Probatio autem, dolum & culpam abesse, non pupillo, sed Magistratui incumbit, *d. l.* 1. §. *probatio.* Tenentur autem singuli in solidum: *l. penult. h. t.* sed si omnes soluendo sint, nec dolus eorum arguatur, æquius erit in viriles portiones exigi, *l. magistratus*, 7. *hoc tit.*

4 ¶ Hæredes porrò eorum eatenus conueniuntur, quatenus dolus aut lata culpa arguitur, *l.* 4. *l.* 6. *h. t.* Fideiussores Magistratuũ non tenentur, qui Rempub. non pupilli saluam fore promiserunt. In patrẽ tamen de peculio actio datur, *d. l.*1. §. *fin.* aduersus Prætorem, aut alium cuius dandi tutoris est: hac actione agi nequit, propter dignitatem: & quoniam non suo arbitrio, sed ex relatu Magistratuum municipalium plerumque constituere tutores solent. *d. l.* 1. §. *si præses.*

De Rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto, non alienandis, vel supponendis. Tit. IX. C. 5. 71. usq. 74.

1 *Continuatio.*
2 *Oratio Seueri de non alienandis minorum rebus.*
3 *Extensio orationis ad res mobiles.*
4 *Quæ sint necessaria in alienatione rerum minorum.*
5 *Quæ actiones hoc nomine minori competant.*

1 Et hæ † quidem actiones, ex tutelæ curæve administratione, vltrò citroque nascuntur. Sed quia interdũ ne sic quidem res salua pupillo est, propter inopiam debitorum, *l. nam is nullam, 6. de dol. mal.* restat, vt aduersus eos, in quos res pupillares alienatæ dicuntur, vltimo loco eatur. Nam sciendum est oratione D. Seueri quæ in Senatu, Tertyllo & Clemente Coss. recitata est, prohibitos esse tutores & curatores, prædia rustica vel suburbana distrahere, sine decreto Prætoris, & euidenti necessitate.

2 ¶ Verba orationis hæc sunt: „PRÆTEREA, PATRES CONSCRIPTI, INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRÆDIA RVSTICA VEL SVBVRBANA A DISTRAHANT, NISI VT ID FIERET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE ÆS ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CÆTERIS NON POSSIT EXOLVI, TVNC B PRÆTOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE ÆSTIMET, QVÆ POSSVNT ALIENARI, OBLIGARIVE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRÆ- C TORI. SI COMMVNIS RES ERIT ET SOCIVS AD DIVISIONEM PROVOCET, AVT SI CREDITOR, QVI PIGNORI AGRVM A PARENTE PVPILLI ACCEPERIT, IVS EXEQVETVR, D NIHIL NOVANDVM CENSEO.“ *l. 1. h. t.*

3 ¶ Hanc orationem, quæ de rebus duntaxat Soli loquitur, *l. 1. C. si ad. donat. l. 1. C. Gregor. si aduers. don.* Iustinianus postea ad omnes omnino res pupillorũ extendit: exceptis ijs Quæ ser- E uando seruari non possunt: cuiusmodi sunt animalia superuacanea, vestes, fructus, &c. *l. lex. quæ, 22. l. vltim. §. fin. C. de admin. tuto.* Præter † hæc, nihil ex rebus minorum etiam emphyteuticis, *l. 3. §. si ius, h. t. l. etiam, 13. C. de præd. minor.* alienari irreuo- 4

reuocabiliter potest, *l. 1. C. de fundo, l. fin. C. de reb. alien. non alienan.* nisi tribus concorrentibus: videlicet Ære pupilli alieno, quod dissolui sit necesse, nec aliunde solui potest: *l. ob as, 12. C. de præd. min.* aut Alia necessitate iusta, quæ euitari non potest, puta si diuidere cum maiore prouocante habeat necesse; Aut aliunde, nisi rebus distractis ali pupillus non possit: *l. 1. §. si communis, l. 5. l. si pupillorum, 7. h. t. l. penult. C. eod.* deinde Decreto Magistratus, qui cognoscit iustane subsit distrahendi necessitas an non: *l. si quidem, 11. C. eod. tit.* tertiò Authoritate veri tutoris; *l. vlt. §. si autem, C. si propter publicas pensitation.* non falsi, nec protutoris, *l. qui neque, 8. vbi Bart. Bald. Alber. Cuman. de rebus eor. l. 2. de eo qui pro tut. l. 3. C. de tut. qui satisd.*
5 Horum † aliquo deficiente, nulla est alienatio, *l. 5. C. de præd min.* & habet minor non modo personalem tutelæ actionem, *l. 3. l. cum interdicta, 6. C. arbi. tut.* sed Rei quoque vendicationem ad res suas à quocunque possessore absque pretij restitutione, *l. 4. l. prædiorum, 20. C. de præd. min.* reuocandas, *l. magis puto 5. §. si as, & §. manet, l. quamuis, 9. h. t.* Nam si obreptum per falsam causam probetur Prætori, vel sine necessitate Prætor decernit, nullum est decretum, *d. l. 1. in pr. h. t. l.*

A *5. C. eod.* Eodemque modo irrita est alienatio, quamuis cùm decreto facta, si tutoris authoritas non intercesserit, *Bal. in l. 3. n. 6. C. de rest. mino. l. si tutor, 17. l. 1. §. fi. de author. tutor. l. 1. C. eod. vide Bart. in l. si curatorem, num. 6. C. de in integr. rest.*
B *Bald. in l. quæcunque, in princ. C. de bo. quæ lib. Bart. in l. 3. C. de in integr. rest. Ioan. Andr. ad Spec. de instr. edit, §. porrò, ver. donatio. vide text. cum glos. Land. lib. 1. art. 44. 46. 47.* aut quod perinde est, *l. 2. de author. tut. C. si prop. pub. pens.* si non debitè
C intercesserit: puta quia tutor deceptus aut coactus est: *d. l. 1. §. fin. de Auth. tut.* quia verè tutor non fuit, qui authoritatem interposuit, *l. fi. §. de illa, C. arb. tut. Spec. tit. de tutor. §. fin. nu. 6. per l. parui. al. Pedius, de recept. arb. l. fin. §. illo, C. arb. tut. &c.*
D nisi vitium Principis confirmatio suppleuerit, *l. 1. C. quand. decret. non est opus, Albe. num. 3. Cuman. n. 6. & 7. in l. 1. §. penult. sup. de eo qui pro tutor. l. 2. vbi Alber. n. 3. h. t. Alb. in l. magis puto. §. non passim. n. 2. h. t. Alex. consi. 79. circa n. 20. volu. 1.* quæ
E ex interuallo sequi potest, *Alber. in d. l. magis, § non passim, nu. 2.* Quod vt omnia hæc rectè intercedant, tamen si appareat postea læsum esse minorem, in Integrum restitutionem postulare potest: *l. si quidem, 11. C. de præd. minor.* nisi videlicet aut ex-

expressè alienationem ratam habuerit iam maior factus, *tot. tit. C. si ma. fac. & tit. si maior fac. alien.* aut saltem tacitè. Tacitè autem ratificatur alienatio à tempore adultae aetatis, quo ad excludendum Extraordinarium restitutionis quidē beneficium, intra Quadriennium, *l. fin. Cod. de temp. in integr. restitut.* quo ad excludendam rei vendicationē, quae extraordinarijs diutius durare debet, per Quinquennium: *l. fi. C. si maior fac. alien. fine dec. fac. rat. hab. vide iure Saxon. Reinhar. de tutel. differ. 5.* in onerosis: per Decennium in lucratiuis, *d. l. vlt.*

De Curatoribus furioso & aliis extra minores dandis. Tit. X. C. 5. 70.

1 *Continuatio.*
2 *Furioso curatorem, non tutorem dari proximum agnatum.*
3 *Idem in prodigo: & quis sit prodigus.*
4 *Quibus praeterea curator detur.*
5 *An detur mulieribus.*
6 *Qualis haec sit cura.*
7 *De officio horum curatorum.*
8 *Quando haec cura finiatur.*

1 DIsseruimus † hactenus de tutoribus & curatoribus, qui minori aetati dantur: nunc, ne quid omittatur, quibus extra minores ijdem praefici soleant,

A breuiter admoneamus. Ac † sciendum est, furioso ipso Iure interdici bonis, *l. 1. h. t. vide Vlpian. titul. 11. Paul. lib. 3. tit. 4.* & ex Magistratus cognitione curatorem (bonorum enim praecipuè habetur ratio, ne dissipentur, quamuis interim & personae curatio non est negligenda: *l. consilio, 7 in fin. h. t.* eoque curator qui bonis datur, *l. in copulandis. 8. C. de nup.* non tutor adhibetur) illi dari proximum agnatum maximè idoneum: puta patrem, filium, *§. furiosi. Inst. de cur. l. 2. h. t. l. vlt. C. eo. &c.* 2

B ...

C Idem † iuris est in prodigo; qui nec tempus, neque finem expensarū habens furiosum facit, quod ad bona attinet, exitum, *l. is qui, §. fi. sup. de tut. & cur. da. ab his, d. l. 1. h. t.* Cui quidem 3

D eodem modo lex XII. Tabul. bonorum administrationem, ipso Iure interdicebat. Sed quia ignorari probabiliter potest, quādo quis pro prodigo haberi debeat, meritò obtinuit, vt inquisitione à Magistratu facta, prodigus declaretur, & in agnatorum curam tradatur, *d. l. 1. d. l. is qui, l. is cui bonis, 6. vbi Dd. de verb. oblig.*

E ¶ Sed & alijs dabit Proconsul curatores, si qui rebus suis superesse non possunt: vt mente captis, surdis & mutis, & qui perpetuo morbo laborant. *l. 2. hoc t. §. sed & mente captis. Instit. de cur. l. 2. de postulat.* Item sexagenarijs 4

narijs iure Sax. si petant. *Land.*
lib. 1. *artic.* 44. Mulieribus etiam
5 † olim indiscriminatim tutores
dati fuere: præsertim in solenni-
bus coniugiorum , testamento
condendo, alienationibus bono-
rum faciendis . *Cicer. pro L. Flac-*
co, & pro Mur. Cato apud Liu. de-
cad. 4. *lib.* 4. *Vlpian. tit.* 11. 20.
27. *Cuiac. lib. obser.* 7. *c.* 11. *&*
ad Vlp. tit. 11. *Boet. in Top. Ci-*
cer. Quod etsi postea obsoleuisse
apparet : *l. virum,* 14. *& mulie-*
ri, 15. *h. t.* tamen moribus Sa-
xonicis passim instauratum vi-
demus: vt mulier, quamuis adul-
ta sit contra iuris ciuilis disposi-
tionem , *l.* 2. *C. qui dar. tutor.*
poss. l. virum, h. t. in tutela & cu-
ra mariti *Saxon. lib.* 3. *cap.* 31.
Fachs. differ. 8. *per art.* 45. *lib.* 3.
non tamē in potestate. *Fab. Ang.*
Port. Inst. ad S. C. Tertull. Alex.
cons. 133. *n* 3. *vol.* 4. *Zobel. d. art.*
45. *lib.* 3. cùm testamentū con-
dere possit : *vide de ea materia*
Tiraq. in legibus connub verb. cō-
tracter, glos. 3. *nu.* 33. quæ verò
sui iuris est , tutores eligat : in
litibus certè , & alienationibus
maioribus , omnino habere cō-
gatur. *eod. art.* 46. *cum similib.*
Sed quod de curatoribus dandis
dictum est , obtinet in ijs qui sui
sunt iuris . Nam in potestate
constitutis paterna , nihil attinet

A curatorem dari , *l. vlt. C. eod.*
¶ Hæc cura consimilis est ei 6
quæ in minoribus locum habet.
† & satisdare curator debet, Rem 7
saluam furiosi fore , nisi prædia
idonea habet pro prædibus, *d. l.*
vlt. §. & inuentarium, cum seqq.
C. eod. & inuentarium facere, ac
B fortunas omnes bona fide admi-
nistrare , *d. l. vlt. §. & inuenta-*
rium , nihil etiam alienare sine
decreto iudicis , *l. pignus* , *l. ab*
agnato. l. curator furiosi, hoc tit. l.
2. *C. eod.* & ex Iustiniani consti-
tutione iusiurandum de officio
fideliter exequendo dare. *d. l. fin.*
C *§. sed cùm antiquitas* .
¶ Finitur autem ipso iure, cùm 8
furiosus sanam mentem , prodi-
gus sanos mores recipit , vel alia
causa curationis cessat , *d. l.* 1.
vers. & tamdiu, h. t. Solenne est
etiam , vt à creditoribus curator
detur hæreditati iacenti, aut bo-
nis debitoris minus idonei , qua
D de re alio loco commodius ser-
mo instituetur , *inf. de cur. bon.*
dan. Affinis huic curationi est ,
Coadiutor, qui Principibus, Epi-
scopis & alijs gubernatoribus , si
quando sufficere imperio non
possunt , adiungi moribus con-
E sueuit. *Spec. de feud. §.* 1. *n.* 74. *per*
c. grandi. de supplen. neg. prælat.
lib. 6. *c. boni,* 96. *distinct.*

DI-

LIBER XXVIII.

DE TESTAMENTIS. QVI TESTAMENTA facere possunt: & quemadmodum testamenta fiant, Tit. I. C. 6. 23. 22.

Prior inscriptionis pars in Florentino exemplari deest.

1 *Continuatio.*
2 *Dispositio sequentium titulorũ, ac huius V. Partis.*
3 *Testamentum vnde dictum.*
4 *Quid sit.*
5 *Quotuplex. Tria testamentorum antiquorum genera: I. Calatis comitiis. II. in procinctu. III. per as & libram.*
6 *Testamentum pretorium.*
7 *Duo hodie testamentorum genera: in scriptis vnum: alterum nuncupatiuum.*
8 *Causa efficiens.*
9 *Materia, in qua, & de qua testamenta fiunt.*
10 *Forma vtriusque testamenti, & de tertia Rubricæ parte.*
11 *Qui testes in testamento esse nequeant.*
12 *Finis & effectus.*
13 *De secunda Rubr. parte: qui testamentũ facere non possint*

1
Ostquam † ex posuimus, quemadmodum & quibus actionibus petantur res vel nostræ, vel nobis debitæ, aut A ex contractibus, aut reliquis viuentium actionibus: tempus est pergere ad ea quæ Morientes gerunt, & quomodo ex iis res debeantur, existantque & actiones, consequenter explicare. Nam omnia iudicia descendunt vel ex B causis inter viuos contractis, quæ aut Rerum sunt, aut Contractuum, aut Personarum, de quibus est dictum. vel ex vltimis morientium voluntatibus, & successionibus quas restat vt deinceps exponamus.

2 ¶ Successio contingit aut ex C Vltima voluntate, aut Ab intestato: Ex vltima voluntate succeditur vel Iure ciuili, vel iure Prætorio. Primò autem tractandum est de successione Ciuili, velut antiquiore & digniore: quę aut est Vniuersitatis, aut rerum Singularium. Vniuersitates bonorum D aut Testamento dantur, aut Codicillis.

¶ Testamentum ex eo appellatũ vult Iustinianus, quòd sit testatio mentis, *in princ. Inst. eod. vbi dixi*. Verbum Mentis, hic 3

adiectum est explicandæ rei gratia, & ad differentiam aliarum testationum. Testamentum enim à Testatione duntaxat dicitur, *Gellius. lib. 6. cap. 12.* Sed quia variæ & multiplices sunt testationes, quæ ex diuersis oriuntur causis: adiectum est Mentis, id est, Vltimæ voluntatis, esse testationem. Idque & alibi in definiendis verbis obseruasse Iurisconsultos animaduertere licet, *l. 1. de nouationibus, l. senatus, 35. §. 1. de donat. caus. mort.*

4 ¶ Testamentum est, authore Vlpia. *l. 1. h. t. vide Cuiac. lib. obseruat. 4. c. 16.* Voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suã fieri velit: aut, vt in Enchiridio suo idem definit: Testamentum est mentis nostræ iusta contestatio, in id solenniter facta, vt post mortem nostram valeat.

5 ¶ Testamentorum olim tria erant genera, Vnum quod Calatis comitijs coram populo fiebat, vt pleræque omnes solennes actiones. *Gellius li. 15. c. 27.* Alterum minus solenne, quod faciebant in Procinctu, hoc est, exituri iam in prælium, ac iuxta Festum expediti præcinctique togis, more Veterum, vnde & Procinctum testamentum dictũ, quod nunc vocant Militare: cuius etiam meminerunt Plutarchus *in vita Coriolani,* & Cicero *lib. 1. de Orat.* Accessit tertium

A genus testamentorum, quod per Æs & Libram dicebatur. Nam cùm sæpe extra tempus comitiorum, quæ tantùm bis in anno, authore Theophilo, *in princ. Instit. eod.* indicebantur, homines obire contingeret: inuentum est genus testamenti, quod B per mancipationem, idest, imaginariam venditionem (mancipare enim vendere & alienare significat) condebatur coram quinque testibus ciuibus Rom. puberibus, qui vniuersum repræsentabant, & libripende, id est, ponderatore, *l. 2. & tot. tit.* C *C. de ponderatoribus, lib. 10.* atque eo qui familiæ, id est, hæreditatis emptor dicebatur. Nã hæc imaginariæ venditionis solennitas omnibus ferè familiarum translationibus, mutationibus, rerũque maioris momenti mancipationibus adhibebatur: *l. fin. C. de* D *emancip. ut. lib. l. fin. C. de adoptio.* quòd nullam iustiorem esse alienationem, quàm quæ per venditionem fieret, Veteres arbitrarentur. Aliud † autem deinceps 6 testamenti genus ad euitandas has iuris antiqui subtilitates, Prætor per subscriptionem testium E inuenit: vt si quis testamentum septem testium signis consignari curasset, perfectum esset iure Honorario testamentum, *Inst. eodem in princip. vbi post Theoph. vide quæ scripsi.* Sed hæc genera omnia iam pridem exoleuerunt, nisi quòd solennitatum vestigia manent.

in verb. de pecunia sua testari, de Aeod. leg. 2. Ac si instituere posset, videretur alij, nempe domino testamentum condere posse. Atqui nemo alteri testamentum rectè facit, præterquam pater filio suo impuberi. *vide infrà de vulgar. & pup. & infrà titul. de hæred. instit.*

¶ Forma, *de hac vide Cuiac. in l. qui testamento, hoc tit. Vlp. titul.* 25. *Paul. lib.* 3. *tit.* 4. testamenti quod in scriptis fit, hæc est, Vt scriptum integris literis, *l. hac consultiss.* 21. *§. ex imperfecto, C. eod. in Auth. de imperf. testa. Cuiac. lib.* 3. *c.* 3. testamentum in quo fit hęredis institutio, quæ totius actus fundamentum est, *§. antè, Institut. de legat. l.* 1. *infr. de hæred. inst.* subscribatur & consignetur à testatore, vel ab alio eius nomine, præsente, *d. l. hac consultissima, l.* 21. *l. iubemus,* 29. *C. eo.* tamen testatore (nam in eius absentia, per procuratorem condi testamentum non potest, quanquam donatio Causa mortis fieri possit. *vide infrà de don. caus. mort.*) coram septem testibus, ad id propter solennitatem rogatis, quos necesse non est scriptioni adesse: si fortè testator sciri voluntatem suam nolit, sed subscribere aut consignare, & audire à testatore, hãc esse eius voluntatem, sufficit, *§. sed cùm paulatim. cum seqq. Inst. eodem d. l. hac consultiss. l. cum antiquitas,* 28. *l. iubemus,* 29. *C.*

Nuncupatiuum fit sine solennitate scripturæ, etsi in scriptis redigi potest, *Imol. in c. cum esses num.* 5. *de testam.* hoc modo: Vt testator coram septem testib. rogatis, *l. hæredes,* 21. *§. penult. hoc tit. d. l. hac cõsultissima,* 21. *C. eodem,* hæredem nuncupet, &
B vltimam suam volutatẽ aperiat, *d. l. hac consultiss. §. per nuncupationem, §. vlt. Instit. eod.* Vtrumque autem testamenti genus vno actu & contextu absolui debet, *l. hæredes,* 21. *§. vltim. hoc tit. d. l. cum antiquitas,* 28. *C. eodem. vide Tiraqu. de priuil. pia caus.*
C *6. Soc. consil.* 142. *vol.* 1. *& quæ dixi, §. vltimo Institut. eo.* Ea est enim solennium natura, vt diuidi nequeat, *l. continuus,* 137. *in princip. cum ibi not. de verbor. oblig.* Etsi autem regulariter in omni testamento septem testes, præter & supra Notarium, *Bal.*
D *in Rubr. Co. de fide instrum. n.* 19. *per d. l. hac consultiss.* 11. *C. de testam. & an Notarius sit pro teste, dixi Instit. eo. de testam.* sunt necessarij: tamen sufficiunt interdum pauciores: vt in testamẽto inter liberos, *d. l. hac consultiss. §. ex imperfecto, latè Tiraqu.*
E *priuil. pia caus.* 1. 2. ad pias causas, *c. cum esset, extra eo. Tiraqu. in priuil. pia caus. præall. lo.* rustici, *l. vltim. C. eo* & eo quod fit tempore pestis aut belli, *Angel. Bauer. num.* 23. *in §. sed hæc quidem. Institut. de testam Fulg in l. conficiuntur, §. codicill. de iure codi-*

codicill. Alex. consil. 70. & 177. A vol. 2. Ias. numero 3. & Dd. in l vltim. C. eo. & quod Principi aut Magistratui oblatum est, & actis insinuatum, l. omnium, 19. C. eo. Apud acta autem factum intelligi debet, non modò quod fit in iudicio sed etiam quod domi ab ægroto, cõuocato ad hoc Magi- B stratu, & actuario publico: ijsq; rogatis, vt eiusmodi testamentum in publica acta referri curent. Shurff. consil. 71. honesta. num. 1. cent. 2. Salic. in l. pacta nouissima, num. 2. & 7. Co. de pact. Apud acta enim dicuntur fieri, quæ geruntur coram iudi- C ce, etiam extra locum iudicij, Ias. in l. 2. num. 4. C. de eden. Bal. in l. illud, nu. 3. C. de sacros. Eccl. text. in l. 3. C. de eman. lib. fac. l. 1. C. de his quæ in Eccle. manu. maximè in his quæ sunt Voluntariæ iurisdictionis: §. præterea. Instit. quibus mod. pat. pot. solu. D l. 3. C. de emanc. l. 1. C. de off. consil. l. actus, C. de ser. vt est factio testamenti nam: in illis quæ sunt iurisdictionis Contentiosæ, & causę cognitionem requirunt, verius est locum publicum solẽnem seruandum esse: l. penult. de iustitia & iure. & apud acta E fieri itelligi, quæ in loco publico fiunt, ac fieri debent, glossa in l. 2. C. de eden. l. 6. C. de sent. de quibus hic non agitur, sed tantùm de factione testamenti quæ est (vt dixi) iurisdictionis voluntariæ; eoque vbiuis perfici eam posse, est existimandum. Et sanè lex non postulat, testamentum apud acta publica, publicoque loco fieri, sed tantùm vult offerri: & quamuis priuatim absolutum insinuari: d. l. omniũ, l. 2. l. consulta, l. testam. C. eo. idque dicere est æquius, propter infirmos, qui plerumque testantur, nec comparere in publico possunt: magistratus oporteat, vt tam ipsi quàm testes præstò sint testari volentibus, l. curent, 22. de testibus.

¶ Sciendum autem est, quas- 11
dam personas ius testimonij ferendi in testamento non habere: Cuiusmodi sunt mulieres, quæ neque ius comitiorum, vnde testamenta oriuntur, habent: Gellius lib. 5. c. 16. nec solennibus iuris publici rectè adhibentur: l. qui testament. 20. §. mulier, hoc t. l. alienam, 18. C. de procurat. l. 2. cum ibi not. de reg. iur. item impubes, §. testes, Institut. eod. seruus, d. l. qui testamento, §. mulier, vers. seruus. mutus, surdus, d. §. testes. furiosus, d. l. qui testamento, §. ne furiosus, 4. prodigus, l. is cui, 18. h. tit. dict. §. testes, hæres, quia eius negotiũ, §. sed neque hæres, Instit. eod. l. qui testam. hoc tit. in proprio autem negotio nemo testis est idoneus: l. omnibus 9. C. de testib. Eademque ratione, qui est in potestate testatoris, C. pater Instit. eod. quia cùm pater & filius pro vna persona reputentur, l. fin. C. de imp.

substit,

substit. non potest quodammodò sibi ipsi & in sua causa testis esse: *l. parentes, 5. l. omnibus, 9. C. de testibus*. Item qui non habet testamenti factionem passiuè, vt improbi & intestabiles: *d. l. is cui, §. fin. l. cum lege, 6. hoc tit. dict. §. teste.* qui sunt domestici testatoris: *§. in testib. Instit. eo.* vt maritus, vxor, colonus, minister, *gl. Fab. Ang. Bauer. & alij in d. §. in testib.* pater, frater, & similes: *d. §. in testibus vbi præter alios latè Bauer.* Legatarius, *§. legatarius, Inst. eod.* & executor, *Bauer. post Ang. in d. §. legatarius, num. 5.* testes esse possunt, quia non principaliter eorum causa vertitur, sed hæredis. An eodem modo in codicillis, fideicommissarius, aut donatarius, in donatione causa mortis? & cùm hic non hæredis (quippe hæreditas hoc modo dari nequit, *vide infrà de codicill. & institut. eodem tit.*) sed horum præcipuè negotium agatur: nõ putauerim eos velut in propria causa testes esse idoneos: *l. nullus, 10. C. de test* Illud sciendum, si testes idonei non adhibeantur: testamentum nullum reddi: nec ex eo adiri hæreditatem posse, etiamsi vel vnus tantùm sit inhabilis, *l. scio, 14. cum ll. seqq. de testibus, l. si vnus, C. de testa.* nisi clausula sit adiecta codicillaris, *vide infrà de iur. cod.*

12 ¶ Finis & effectus testamenti est, vt quod testator post mortem

A de bonis suis fieri, velit, certò constet: eaq; voluntas tanquam lex aliqua conseruetur: *§. disponat, in Authent. de nuptijs*: quocirca & iuxta legem ac ius commune recipit interpretationem, *l. 2. vbi Bal. C. de cond. inser. & in l. quanquam, C. de testam. milit.*

B *Dec. in l. ius nostrum, num. 7. de regul. iur.* ita vt verba omnia præsumantur Legaliter ac Rectè scripta: *Socin. in consil. 98. aliàs num. 13. vol. 3.* & executionem etiam habet instar legum, Paratam: *Ias. in l. pactum, 47. nu. 7. de pact.* & prohibitio testatoris

C similis est prohibitioni legis: *l. fin. Cod. de rebus alien. non alien. Ias. in l. nemo potest, in l. 2. lect. num. 14. de legat. 1.* quæ vera sunt, quando legi non aduersantur. Nemo enim potest facere, quin lex in suo testamento locũ habeat: *l. nemo potest, 58. de le-*

D *gat. 1.* quare testator in testamẽto non potest derogare iuri publico, *Ias. ibidem, in d. l. nemo, num. 1. in 1. lect. & num. 2. in 2. lect.* aut iurisdictioni: *Ias preal. loc.* solennitatibus: *Ias. in dict. l. nemo. num. 13. in 1. lect. & num. 15. in 2. lect.* statutis, *Iason. ibid.*

E *num. 28. & in 2. lect. num. 42.* nec auferre alicui ius ex statuto debitum, vt legitimam liberis, *vide Dec. in l. iura sanguinis, de reg. iur.* dotalium, aut quotam hæreditariam vxori: *Bal. in l. si quando. in princip. C. de inofficioso testam. Boer. decis. 144. Cremo.*

ſing. 154. *vide Salic. in l. cum te, Co. de donat. ante nupt. Bal. in l.* 1. *C. de ſuis, & leg. & in l.* 2. *C. de hered. act.* ſtatutis municipalibus aut lege, *Iaſ in Authent. preterea,* C. *vnde vir & vx.* aſſignatam, niſi diſertè tantùm ab inteſtato, *vt in Authent. preterea, C. vnde leg.* & non ſimpliciter tributa eſſet: cauſa enim inteſtati ceſſat, neque admittitur condito teſtamento, *vide Inſtit. de hered. qua ab inteſt. in princ.* Et hæc quidem de teſtamentis.

23 ¶ Nunc pauca de ſecunda huius tit. parte, & Qui teſtamẽtum facere non poſſint, exponamus. Nam ijs cognitis, planum erit, quibus ſit teſtamenti factio. Teſtamentũ facere non poſſunt quidam, Quia ſunt in aliena poteſtate, nec liberam habent bonorum adminiſtrationem, vt filijfamilias, *l. qui in poteſtate,* 6. *filiusfam.* 16. *hoc tit. l penult. C. qui teſtamenta facere poſſunt.* ſerui, *l. filiusfamil.* 19. *dict. lege ſi filiusfamil. hoc t.* captiui ab hoſtibus, *§. fin. Inſtitut. eodem,* obſides, *l. obſides,* 11. *hoc tit.* item qui de ſtatu ſuo dubitant: *l. de ſtatu,* 15. *hoc tit.* Quidam propter iudicij carentiam, vt impuberes, *§. preterea. Inſtitut. eod. l. à qua ætate,* 5. *hoc t.* furioſi: *d. §. preterea, l.* 2. *hoc tit l.* 2. *l. furioſus, C. qui teſta. facere poſſunt.* nõnulli Ob morbum animi, vt cui bonis interdictum eſt, *d. l. is cui,* 28. *§. item prodigi. Inſtit. eodem,*

A aut corporis, vt ſurdi & muti: *l. qui in poteſtate, §.* 1. *l. ſi mutus,* 7. *hoc tit.* qui tamen ex certis cauſis, iuxta formã à Iuſtiniano traditam teſtari poſſunt: *l. diſcretis,* 10. *l. hac conſultiſs.* 8. *C. eod. qui teſt. §. item ſurdis, Inſtit. eod.* (reliquos autem mentis compo- B tes, quamuis ægrotos, vt ſenes, cæcos, valetudinarios, teſtari poſſe, certi iuris eſt: *l. ſenium, C. qui teſta. fac.*) nonnulli propter pœnam: vt ad mortem damnati, atque ita ſerui pœnæ effecti, niſi appellatione damnationem ſuſpenderint, *l. qui à latronibus,* C 13. *§.* 1. *hoc tit.* paſſi maximam & mediam capitis diminutionẽ, quæ adimit ius ciuitatis, in quo ineſt ius teſtandi, *l. eius,* 8. *hoc t. vide omnino Ferrar. in for. inquiſit. n.* 3. Nec modò ſic damnati, *l. eius qui,* 8. *§. ſi cui. vbi Barto. hoc tit. & in l. certa forma, C de iur.* D *Fiſc. lib.* 10. *Bal. in l. & in priuatorum, num.* 11. *vbi hanc dicit eſſe communem, vide Ferra. in for. inquiſit. in fin. numero* 3. teſtamentum facere non poſſunt, ſed etiamſi quod antè fecerunt, id Ipſo iure ad nihilum recidit & irritatur, *l. eius,* 8. *§.* 1. *hoc tit.* E *l. ſi quis,* 6. *§. irritum, de iniuſt. rup. teſt. Bart. in Auth. ſed hodie, Co. de donat. inter vir. & vxor. Ang. in §.* 1. *num.* 1. *Inſtitut. de cap. dimin.* quoniam tempore mortis ſerui ſunt. Quod tamen moribus ferè obſoleuit, *Clarus de teſtam. quæſt.* 29. *Tiraquell. de*

priui-

priuileg. piæ cauſ. priui. 79. Imol. in cap. quia, n. 30. de teſta. Natta conſ. 178. n. 4. ijs in locis, vbi publicatio bonorũ damnationi non adhæret, nec per pœnam liberis adimitur libertas. Quorũ vtrumque cum nouo iure Iuſtinianus noſter induxerit, ſcilicet vt damnato neque bona, *Authent. bona, C. de bon. damna.* nec libertas, *Nouel. conſt. 22. de nupt. §. deportati. Authent. ſed hodie, C. de dona. inter vir. & vxor.* auferantur, videtur eorum, *Salic. num. 2. & alij in d. Auth. ſed hodie, vide Clar. præal. loc.* ſententia probabilis, qui putant ex hoc iure eiuſmodi reis permiſſam teſtandi facultatem non ſolùm ante, ſed & poſt ſententiam mortis. Quod ego quoq; Saxonibus obſeruandũ puto, cùm circa damnatos ius illud Iuſtinianeum ſequantur. Item lege inteſtabiles, vt damnati ob carmẽ famoſum, *l. cùm lege, 26. d. l. is cui, §. ſi quis, hoc tit* & hæretici, *l. 4. C. de hæreticis.* Relegati tamen condere teſtamentum poſſunt, *l. eius qui, 8. §. 1. hoc tit.* quia ius ciuitatis, & bona retinent, *l. 2. de pub. iud.* Poſſunt etiam plures in eodem teſtamento ſimul teſtari, vt pater & filius, *l. 2. cum ll. ſeqq. de vulg. & pup.* maritus & vxor: *vide Boer. in conſuet. Bitur. de conſ. conc. mar. §. 1. Bal. n. 1. Iaſ. n. 3. & Dd. præcipuè Alciat. ad verb. huiuſmodi, in l. licet, 19. C. de pact per l. eo quod ſi cert. pet. Raph.*

A *Commen. in l. captatorias, de hæred. inſtit. vide Nouell. 1. Valent. Cuiac. ad l. vnum, hoc t.* & quot ſunt perſonæ, tot eſſe teſtamenta intelliguntur, *l. patris & filij, de vulg. & pup. vbi Dd. l. ſcire de verborum obligat.* Ex quo & illud ſciri poteſt, moribus noſtris vxo-
B rem, quamuis ſit in cura tutelaq; viri, tamen non eſſe in poteſtate; cæteroquin teſtamenti factionẽ non haberet, *l. qui in poteſtate, 6. hoc tit. vide Cuiac. obſeru. lib. 7. cap. 11. Vlpia. tit. 11.* Habere autem exiſtimo, cùm & donare
C cauſa mortis poſſit: *vide infr. de don. cauſ. mortis.* nec obſtat, quòd citra mariti conſenſum alienare vel contrahere nequeat: *Land. lib. 1. art. 31. 45.* eiuſmodi enim ſtatuta non extenduntur ad vltimam voluntatem: *l. verba contraxerunt, 20. vbi Bart. de verb.*
D *ſignific. l. teſtamentum, vbi gloſſa verb. contractus, & Bal. C. de teſtament. per l. pater filium, de leg. 3. vide latè Tiraqu. de legi. connub. in fin. gloſſ. 3. verb. contract. num. 86.* nam nec minor curatorem habens: aliena re: abſque eius conſenſu poteſt: non eo ta-
E men teſtamentum condere prohibetur: *l. Aurelio, 21. §. fin. de libe. legat. Bal. in l. ea lege, num. 3. C. de condic. ob cauſ. §. fin. Inſtit. quib. ex cauſ. manu. non lic. §. ſi. Inſtit. de leg. Ael. Sent. l. qua ætate, hoc tit.* imò ſi extenderentur eò ſtatuta, ipſo iure non valerent, quia auferrent liberam teſtandi

facultatem, vt plerique volunt, *vide Castren. in l. ex facto, de vul. & pup. Zas. in l. stipulatio, 41. n. 5. 6. de verbor. obligat. Bal. in l. si quando, C. de inoffic. testament. Salic. in l. cum te, C. de donatione ante nuptias.*

De liberis & posthumis hæredibus instituendis, vel exhæredandis, vel præteritis. Tit. II. C. 6. 28. 29.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Qui sint posthumi, qui liberorum appellatione veniant.*
3 *Quare præteritio testamentum vitiet.*
4 *Quid hodie Veterum sublatis differentijs citra institutionem liberorum obseruetur.*
5 *De causis exhæredationis.*

1 NOn † tamen, vt omnino valeat testamentum, sufficit hæc obseruatio, quam supposuimus: sed liberi etiam & posthumi hæredes sunt instituendi. Nam inter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur, principale ius est De liberis hæredibus instituendis: *l. inter, 30. hoc tit.* Liberorum appellatione filij, nepotes, cæterique qui ex his descendunt, continentur, *l. liberorum, 220. de verborum significatio.* Posthumos
2 † hic accipimus, qui post testa- A mentum factum, aut mortem patris Sui hæredes agnascuntur.
3 Hi † igitur omnes, si gradu proximi sint, aut instituendi sunt, aut exhæredandi. Nam si prætereantur, non consultò sed quadam obliuione, omissi præsumũtur: *§. posthumi, in verb. ne per* B *obliuionem præterita viderentur, Institut. de exhered. libero.* quia verisimile non est, quempiam liberis suis, quos etiam natura ad successionem vocat, *l. scripto, in fine, inf. vnde libe.* extraneos velle præferre: & nisi instituti C sint, vel expresse exhæredati, ex lege Sui atque Necessarij hæredes existunt, *vide quæ dixi in princ. Institut. de exhær. li. Bart. Ias. & Dd. in l. si filius, 7. leg. in suis, 11. hoc tit.* Itaque testamentum in quo nec Instituti nec Nominatim exhæredati inueD niuntur liberi, ipso iure corruit. Nominatim autem exhæredare est, expresso Nomine, aut designatione certa & disertè, *l. nominatim, 24. de manu. testam.* exhæredare, *l. 1. & 2. hoc tit. §. nominatim, Inst. eo.*

¶ Etsi autem olim differentia 4
E hac in parte varia & multiplex extitit, inter Masculos & Fœminas, Suos & Emancipatos; *vide per tot. hoc tit. & Institut. de exhære. lib. vbi dixi.* tamen in vniuersum sciendum est, hodie nominatim omnes indistinctè liberos, aut instituendos etiam in testamento inter liberos, *Bal. n. 1. & 2.*

& 2. *in l. hac consultiss.* §. *ex imperfecto, C. de testam.* idque titulo Institutionis, *gloss. mag. & Dd in Authent. nouissima, C. de inoffic. test. per* §. *aliud, in Authent. vt cum de appell. vide Ias. num.* 8. & 9. *Socin. & Dd. in l. inter cætera,* 30. *hoc est* esse aut exhæredandos, §. *antepen. Institut. eod.* ac ne exhæredari quidem posse (quòd debita sit hæreditas, *l. & quia,* 10. *pro socio* nec auferri idcirco sine iusta causa debeat,) nisi ex certis & iure expressis causis, §. *aliud quoque, in Auth. vt cum de appell. cog.* (quæ tamen tantũ in testamento, non etiam ab intestato momentum ad exhæredationem habent, *Ias. in l. in arenam, num.* 1. *C. de inoffi. test.*) quas quatuor & decem numero Iustinianus Nouellis suis *dict.* §. 1 *aliud,* & his versiculis, quos paulùm emendauimus, superior ętas comprehendit:

Bis septem ex causis exhæres filius esto:
Si patrem feriat, vel maledicat ei:
Carcere detrusum si negligat, aut furiosum.
Criminis accuset, vel paret insidias.
Si dederit damnum graue: si nec ab hoste redemit:
Testarive vetet: se societve malis.
Si mimos sequitur: vitietve cubile paternum:
Nõ orthodoxus: filia si meretrix.

A Hæc † tamen vltima causa, quæ ob turpem filiæ vitam exhæredationi defert, iure Sax. non obtinet: *Land. lib.* 1. *art.* 5. *vbi gl.* quo iure scorta existimatione, non etiam hæreditate priuantur. 5 Illud sanè sæpe etiam quæsitum memini, an si quis liberorum, B contra parẽtis voluntatem nuptias contrahat, ad eo exhæredari possit? & Communis est conclusio, Non posse: *Ias. post alios, in Authen. non licet, C. de lib. præter. Innoc. in cap. accedens, de procur. Dec. in l. nuptias,* 30. *nu.* 10. *de regul. iur.* quam Saxones se- C quuntur, *d. artic.* 5. *lib.* 1. Alijs tamen contrà placuit: *Cast. in l. si filium, C. de inoff test. vide Dec. prælleg. loc. Chas. in cons. Burg. tit. de success.* §. 2. *verb. si non, n.* 2. quorum opinionem Carolus V. Imper. secutus est, facta ea de re in suis hæreditarijs terris consti- D tutione: Sed an præter illas quatuordecim causas iure expressas, nulla recipietur, etiamsi æquè momentosa sit? Et quamuis Iustinianus taxatiuè loquatur, *in Authent. vt cum de app.* tamen communis placuit, ex similibus aut maioribus causis exhæreda- E tionem fieri posse: *Ias. in dict. Authent. non licet, Felin. in cap. pastoralis, de rescrip. Aluar. & Dd. in cap.* 1. §. *prædictis,* & §. *porrò, quæ fuit princ. caus. bon. amitt. Alex. cons.* 203. *super volum.* 2. *Hyp. sing.* 78. *Chass. in cons. Burg. de success.* §. 2. *verb. si*

 non,

non, num. 2. Has tamen veras esse, probare hæres institutus cogitur. §. *siue igitur, in Authent. eum de appell. cog.* cæteroqui testamentum respectu institutionis annihilatur, *Auth. ex causa, C. de lib. præter.* in quo communiter ita distinguitur; vt si filium pater prætereat, siue expressa causa, siue non expressa causa, sit testamentum indistinctè ipso iure nullum, *vide Bartol. in Co. concl. & Dd. in dict. Authent. ex causa, l. 7. hoc tit. & ibi Socin. ac Dd.* quod ad institutionem (nam reliqua ex communi sententia sustentantur, *Dd. in dict. Authent. ex causa, vide quæ dixi Institut. de exh. lib. & de inoff. testam.*) & ad 30. annos proposita nullitatis quæstione (quæ tam diu durat, *Bartol. in l. si expressim, 19. num.* 12. *de appel. Ferr. in for. appell. verb. esse nullam, num.* 4) impugnari possit. *Guidon. Pap. quæst.* 597. Sin autem exhæredet, distinguendum sit verum causa Inserta sit, an Non sit. Causa nulla inserta, aut Inidonea inserta, testamentum eodē modo irritum fiat. Inserta autem causa sufficiente & legitima, valeat indistinctè, ita vt si probetur, vera constet exhæredatio; sin Falsam insinuet exhæredatus ex eo rescindere testamentū Querela inofficiosi intra quinquennium debeat, testamento alioqui valituro. Idemque in Præteritione materna, quæ pro exhæredatione est, & emancipatis liberis sit obseruandum, *hæ sunt communes concl. in Authent. non licet. Auth. ex causa. Co. de li. præt. Salic. in l. si mater, C. de inoffic. test. Ias. in dict. l. si filius, Bal. consil.* 98. & 112. *vol.* 5.

De iniusto, rupto, & irrito facto testamento. Tit. III.

1 *Continuatio.*
2 *Testamentum iniustum.*
3 *Nullius momenti.*
4 *Ruptum.*
5 *Irritum, Destitutum.*
6 *Testamento rupto omnia corruere.*
7 *Quomodo reconualescat testamentum ruptum.*

QVandoquidem † Contraria iuxta se posita, magis (vt dicitur) elucescunt, ideo postquam diximus qua forma testamenta ordinentur, videndum iam est, Quemadmodum infirmentur & corruant: ac de Iniusto, Rupto & Irrito testamento nonnihil disserendum. 1

¶ Testamentum Iniustum, siue non iure factum, quod impropriè testamentum nominatur, *l.* 2. §. 1. *quem test. aperia.* est cuius solennia iuris deficiunt, *l.* 1. *in princ. hoc t.* Nullius † momenti est id, in quo filius præteritur, *d. l.* 1. *vers.* 1. quod etiam Iniustum dici potest, *l.* 3. §. 2. *vers. illi* 2 3

illi iniustum, hoc tit. Ruptum A
4 † quod posteriore testaméto perfecto, vel agnatione Sui hæredis, qui non inuenitur institutus, rumpitur d. l. 1. d. l. 3. hoc tit.
5 Irritum † testamentum constituitur qualibet capitis diminutione, quæ testatori accidit: §. alio. Instit. quibus mod. test. inf. B vbi dixi. vel non adita ex testamento hæreditate, d. l. 1 Destitutum autem, siue desertum, ex quo nemo hæreditatem adit: quod ob non factam ab hærede aditionem, aut quia non voluit aut non potuit, viribus & effectu destituitur, §. cùm autem, 8. C in verb. destitutum & desertũ & aut quia voluit, &c. vbi Theop. Instit. de hared. qua ab intestat. vbi dictum est, l. quantitas. Inst. de leg. Falcid. l. filium, 20. de bon. possess. contra tab.
6 ¶ Quocunque autem modo testamentum infirmetur, totum D corruit: nec legata debentur, sed ab intestato succeditur, perinde ac si nullum factum esset: l. filio 17. h. t. in princ. Instit. de hared. qua ab intest. quia testandi actus est indiuiduus, nec pro parte valere potest, l. ius nostrum, vbi Dec. de reg. iur. l. furiosum, vbi E Cyn. C. qui test. fac. Hodie tamen quibusdam casibus legata, & reliqua vltimæ voluntatis capita, quamuis annihilata institutione, valent, ac effectum habent: qua de re alibi fusius tractatur, in Auth. ex causa, C. de lib. prater. in Auth. hoc amplius, de fideicomm. Adde † etiam, quòd licet 7 natiuitate liberorum rumpatur testamentum, tamen illis ante patrem testatoré decedentibus, testamentum reconualescat ac redintegretur, ita vt ex ea succedatur: l. posthumus 12. hoc t. vide gloss & Ang. in § posthumi. Institut. de exhared. lib. quo loco exposui in §. 1. gl. in l. si à prim. vti Ang. & Imol. de liberis & posthum. Inst. in l. posthumo. in 2. not. C. de bon. possess. contr. tabul. latè Tiraq. in rept. l. si vnquam, verb. susceperit, n. 187. C. de reuoc. donat. quia neque verè ruptum fuit, nec vires aut effectum habuit ante mortem testatoris, vt satis sit illo tempore nemine extare qui rumpat.

De His quæ in testamento delentur, inducuntur, vel inscribuntur, Tit. IV.

1 Deleta quando seruentur; quando secus.
2 Quatenus.
3 Inducere, quid sit.

Euanescit † etiam testamen- 1 tum, si illud testator conscindat, rumpat, cancellet, deleat, &c. l. 2. 3. hoc tit. nam quæ consulto & sciente testatore delentur, effectum iuris non habent: quæ verò eius iniussu, valent, & pro nihilo est deletio, l. 1. hoc

1. *hoc tit.* dummodò legi, aut sanè intelligi vtcunque scriptura possit, *dict. lege* 1. Sanè Eatenus, quod consultò deletur, pro nihilo est, Quatenus est deletum. Cætera salua manēt, etiamsi institutio sit deleta; quod ex æquitate placuit, nisi appareat testatorem eo animo induxisse, vt totum testamentum corruat. *l.* 2. 3. 4. *hoc tit.* Inducere † autem propriè est, ducto per ceras, in quibus olim scribebatur, stylo memoriam scripti interlinire ac obliterare: & idem est, quod delere, *l.*1. *in princip. h.t.* seu cancellare, *l. inductum*, 22. *C. de solut.*

De Hæredibus instituendis. Tit. V. C.6.25.27.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dictus: quid sit hærés, hæreditas, hæredem instituere.*
3 *Diuisio, differentia hæredum, species institutionum.*
4 *Causa efficiens: qui quos instituere possit, vel non.*
5 *Materia: quibus in rebus.*
6 *Forma: & quomodo fidi institutio.*
7 *Finis & effectus.*
8 *Hæreditatis diuisio.*

1 QVoniam † expositum est quomodo testamenta fiant & infirmentur: vltimo nunc loco de præcipua testamēti A parte, nempe de Hæredibus instituendis, agamus, nam hæredis institutio fundamentum est totius testamenti, vnde vires accipit, *l. quod per manus*, 10. *de iure codicillor.* & quo collabente cætera, corruunt, *l.* 1. *in princ. h. t.* §. *ante, vbi Doctores, & ibi-* B *dem dixi Instit. de legat. l. Popinian.* 8. §. *fin. de inoff. test. vide Doctores, in Auth. ex causa. C. de lib. præter.* vnde & olim ab hac veluti basi, testamentum erat inchoandum: *d.* §. *ante, Inst. de legat. l.*1. *h. t.*

¶ Hæres, vt quidam opinan- C tur, ab Herus venit; *Cuiac. Instit. de hæred. qual. & obseruat.* 5. *cap.* 10. Veteres enim hæredem dominum vocabant: §. *fi. Instit. de hære. qual. & diff. Plautus in Menæch. Festus.* alij, cedit (Hæreditas enim, authore Cicerone, *in Topicis*, pecunia est eius patri- D moniū, *l. nam quod*, 14. *ad Treb. l. pecunia.* 222. *l.* 4. *l. pecunia*, 178. *de verb. signif.*) dictum volunt: tertij ab Hærendo quia hæres defuncto adhæret & adiungitur, deducunt, *vide Hotoman. in commen. iur. verb. hæres.* Vtcunque sit, constat antiquis- E simam esse appellationem hanc: quando & Varro author est, agros à Romulo primùm viritim diuisos, Hæredium esse dictos, quòd hæredem sequerentur, cuius etiam Plinius, Columella & Festus meminerunt. Hæres est, qui suo nomine, siue per se, siue per 2

per alium, hæreditatem est adeptus, *l.2.3. de petit.hæred.l.fin.C. de hær. inst.* Hæreditas Ciceroni in Topicis est pecunia quę morte alicuius ad quempiā peruenit iure, nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. Iulian. *l. hære.62.de regul. iur.* Hæreditas nihil aliud est, quàm ciuilis successio in vniuersum ius quod defunctus habuit: *l. nihil.24.de verb.signif.* Successio generis loco ponitur. Latius enim patet quàm vocabulum hæreditatis, cùm etiam Bonorum possessio sit successio: *l.3. §. bonorum. vbi Bart. de bon.poss. Dec. in dicta l. hæreditas, in princ.* Successionis autem nomen Passiuè accipiendum est: *gloss. in d. l. hæreditas,* vt sit successio, Ius in quo succedatur: Appelles, qui id Actiuè, interpretatur, post *Alc. in dicta l. nihil,* ait, I. C. potius hæreditatis aditionem quàm hæreditatem definiuisse: cùm hæc propriè sit vniuersitas bonorum quam defunctus reliquit. Atqui aditio non ius est, sed Factum: quare rectius est existimare, I.C. hæreditatem definitā, quam aditionem, cuius nulla ibi fit mentio, quæq; in facto, non in iure versatur. Ac vt etiam actiuam significationem huic nomini successionis tribuamus, non tamen incommoda erit definitio: quippe cùm hæreditas statim à morte defuncti fit actiuè Successio, etiam absque hæreditatis aditione statim enim succedit in locū defuncti per se & fictione iuris eiusdem personam repræsentat, ac loco domini habetur: *l. hæreditas, 34. de acquiren. rerum domi. l. mortuo, 22. de fideiuss. vide Instit. de stipul. ser. Bart. in rubr. n.1. de acquirend. hæredit. l cùm hæreditas: vbi Bald. C. depos.* Meritò additur in definitione, Defuncti: nam viuentis nulla est hæreditas: *l.1. de hæred. ven.* Addo autem particulam, Ciuilem, differentiæ gratia: vt hanc successionem à Prætoria bonorum possessione secernam, cui alioqui hæc definitio accommodari possit. Subiicitur, in vniuersum ius, &c. ad exclusionem scilicet titulorum Singularium, puta legati, fideicommissi, donationis, &c. quibus aliqua in parte & titulo speciali defuncto succeditur. Theophilus, *Instit. de rebus corpor.* ita definire maluit: Hæreditas est ius quoddam, certis modis constitutum, intellectu comprehensum, quod alieni patrimonij vniuersalem dominum iure efficit. Hæredem porrò Instituere nihil aliud est quàm certum sibi successorem nominare, qui post mortem in vniuersum ius succedat: *l. 1. §. 1. l.quoties, 9. §. hæred. 3. h.t.* & verbum Institutionis, Directum est: non Obliquum, sonās in testamentum, non in codicillos, vt Dd. loquuntur, *Bal. in l. extraneam, Co. de hære. Instit.* &

& in l. non codicillum. C. de test. per illum tex. Est igitur Institutio nihil aliud quam hæredis futuri in testamento facta nominatio.

3 ¶ Hæredum differentia hæc est, quod alij sunt necessarij, vt testatoris serui hęredes instituti, §. 1. *Inst. de hæred. qual. & diff.* alij Sui, hoc est, proprij & domestici: §. *fin. Institut. de hæred. qual. & diff. l. in suis*, 11. *de liberis & posthum.* sic enim loquebatur antiquitas. Plautus in Mercatore: Iubet saluere Suus vir vxorem Suam. Idem in Sticho: Rex Suus reginæ placet. Et: Quibus ipsis nulla res est quam procurent Sua. Cic. lib. 2. de Inuent. cap. 3. Hunc pater Suus, &c. Et cap. 1. Alexandrum vxor Sua interemit. Huiusmodi autem sui hæredes, sunt liberi qui in potestate morientis fuerunt. Hi enim tā iure Naturali quàm Ciuili, *l. scripta, §. fin. vnde lib. l. fin. de bon. damn.* item ex communi parentum voto, *l. nam etsi, 15. in princip. de inoffic. testam.* proprij & domestici hęredes existunt, quia sunt ex domo & familia paterna. & quia cum patre ob potestatis nexum, vna persona esse finguntur, *l. fi. C. de impub. subst.* & etiam viuente patre domini rerum paternarum existuut: *l. in suis, 14. de liberis & posthum.* ideo Sui, hoc est, quodāmodo sibiipsis sunt & fiūt hæredes. Cæteri omnes hæredes,

A qui non sunt in potestate & familia defuncti vocantur Extranei, *Institut. de hæred. qual. & diff. vbi dixi.* Hæreditas porrò aut est Legitima, quæ ex lege ab intestato defertur: aut Testamētaria, quæ ex testamento, *l. legitimam, 10. de pet. hær.* item alia
B dicitur directa, alia Fideicommissaria: *tit. de fideicom. hæred. petit.* impropriè tamen, nam fideicommissa etiam vniuersalia, non veniunt propria appellatione hæreditatis, *l. si Titius, 96. de leg. 3. Bart. in l. liberto, §. filium, num. 5. de an. leg. in l. Marcel-*
C *lus. §. quidem, ad S. C. Treb. l. cum virum, C. de fideico. Corn. 94. consuluit, num. 6. volum. 4.* Quædam etiam hæreditas Delata dicitur, scilicet quæ adiri potest: *l. delata, 151. de verbor. signific. Bal. in l. potuit, 5. quæst. 7. C. de iur. lib.* quædam Iacens,
D nempe, quoad spes est adeundi: *Bart. in l. si quis, 25. de hær. instit.* quædam vacans, in qua deficit spes adeundi, nullo se ad successionem offerente, *l. 1. §. an bona, de iur. fisc. l. postquam, vbi Bartol. vt leg. no. caue.* Hæreditas
E porrò adita amplius propriè non est neque dicitur hæreditas, sed Hæredis patrimonium, *Bar. in l. Titius, in prin. ad S. C. Treb. & in l. si quis seruum, §. 1. de leg. 2. Ias. latè in Rub. de acquir. hær. & in l. 1. §. veteres de acquir. poss. Dec. in l. hæredit. 77. num. 4. & 5. de reg. iur. Corn. cons. 206. viso vol. 3.*

vol. 3. Institutio hæredis aut est Vniuersalis, scilicet in tota hæreditate, aut quota eius parte, aut est In re certa: *l. quoties*, 13. *de hered. instit.* item aut Pura, aut Conditionalis: *tot. t. de cond. inst.* aut Directa, aut Obliqua, quæ in codicillis, vel per fideicommissum relinquitur, *l. 2. § fi. vbi gloss. & Dd. de iur. codicill. l. 2. C. eo. § fi. inst. eo.* Est & quædam institutio Captatoria, scil. cuius conditio confertur ad secretum alienæ voluntatis, vt definit Papinianus: *l. captatorias*, 70. *de hered. instit. l. captatoria, de legat.* 1. *l. captatorias, C. de milit. test. l. mulier. §. fin. de condi. inst. vide Anton. August. emen. lib.* 4. *cap.* 15. vel, vt interpretantur Dd. quæ non fit gratuitò; sed spe alicuius lucri: *vide post alios Ias. in l. licet, numero* 10. *Cod. de pact.*

4 ¶ Causa efficiens institutionis, est Voluntas testantis: *l. interdum*, 13. *hoc tit.* nec enim potest ortum habere & dependere ex voluntate aliena: *dict. l. captatorias*, 70. *l. illa institutio*, 32. *vbi Bartol. hoc tit. & dixi suprà tit. de testam.* προηγουμένη, testatoris erga hæredem Affectio: προκαταρκτική, Meritum aliquod hæredis, *l. nec adiecit*, 62. *l. idemque, §. fin. manda.* vel necessitudo, *l. Titius*, 25. *vbi Ias. numero* 9. *de lib. & posthum. facit l. si seruus*, 37. *de donat. inter vir. & vxor.* Instrumentalis, Te-

A stamentum: *l. non codicillum*, 14. *de testam.* Possunt autem omnes hæredes instituere, qui habent testamenti factionem, *Vlpian tit.* 22. institui omnes, qui ex testamento capere possunt, tam liberi quàm serui: *Institut. eo. in prin. & §.* 1. non tamen deportatus,

B quia peregrinus est: *l.* 1. *C. de hered. instit.* nec damnatus in metallum, *l. si in metallum de his quæ pro non scri.* eadem ratione: neque hæretici, *l. Manichæos*, 4. *Authent. credentes, cum simil. C. de hæret.* liberi incestuosi, *§. fi. in Authent. quib. mod. nat. eff. sui.*

C collegia illicita; *l. collegium*, 8. *C. eod. vide Vlp. tit.* 22. & 14. neq; incerta persona, *Vlp. tit.* 22. quoniam certum esse consilium testantis, *l. quoties*, 9. *§ fin. hoc titul.* & certus hæres designari debet; *d. l. quoties, §. fin. l. in tempus*, 26. *§. quoties, l. nemo*, 58 *hoc tit.* quod

D tamen postmodum ex æquitate Iustin. temperauit: *§. incertis, cum §§. seq. Institut. de legat.*

¶ Potest autem institutio fieri de Omnibus bonis testatoris, *l. testandi*, 13. *in verb. de pecunia sua, C. de testam.* tam mobilibus quàm immobilibus (quorum 5

E tamen expressione non comprehenduntur nomina, *Bartol. in l. quum Tuberonis, §. in peculio, de pecul.*) etiam emphyteuticis, *vide Ias. in l. fin. numero* 55. *cum seqq. &* 76. *de iur. emphyteut.* non tamen feudalibus, *cap.* 1. *de success. feud. c.* 1. *in princ. de consuet.*

rer.

rer. feud. cap. 3 *in fin. de feud. cognit.* neq; de alienis: *l. cum pater*, 79. § *mando. in verb. de pecunia tua test. tri, de legat* 1. *Bal. in c.* 1. *nu. m.* 3. *de success. feud. per c. fil. de testa.* Nam etsi alienæ res legari, *vide infrà de legat.* 1. *l. cum rem*, C. *de legat.* § *non solùm*, *Inst. eo. t.* possunt, tamen titulo institutionis relinqui non possunt: *gl. fin. & Dd. in Auth. ingressi*, C. *de sacrosanct. Eccles. per l. conficiuntur*, §. *si post*, *de iur. codic.* quia institutione tribuitur hæreditas, quæ debet esse ius defuncti, non alienum: *l. nihil*, 24. *de verbor. signific. l. hereditas*, 67. *de regul. iur.* vnde hæredes etiam Iuris successores vocantur: *l. quoties*, 9 §. *fi. hoc t.* nemo autem plus iuris in alium transmittere potest, quàm ipse habet, *l. nemo*, 55. *de reg. iur.* Item potest institutio fieri vel de Tota hæreditate, vel Quota eius parte, §. *hereditas*, *cum seqq. Institut. eo.* vel etiam de Re certa, *l. quoties*, 13. C. *de hered. inst.* atque adeò in minimo quoque nummo: §. *caterùm*, §. *aliud. vbi gloss. in Authent. vt cum de app. cognos. gl. in l.* 2. § *sed vtrum*, *de minor. l. antequam*, *vbi Bal. in fin.* C. *comm. de success.* dum tamen in testamento fiat. nam in codicillis fieri directò nequit: *l. non codicill.* 14. *Co. de testa. l. ea qua de cond. inst. l. si quis. Si quis omiss. caus. test. l. vnic.* §. *sin autem*, C. *de cad. toll. l. vt hæredibus de legat.* 2. *l. ei cui de donat. l. cum pater*, 77. §. *à te peto*, 32. *de leg.* 2 *Couar. in tit. substi. in princ. n.* 3. §. *vlt. vbi vide qua dixi Instit. de codicill.* Semper autem tota hæreditas in institutionem venit, siue ex partibus plures sint instituti, siue vnus tantùm, siue de quota tantùm, vel re etiam singulari sit dispositum. Nam si alij hæredes non concurrant ei qui institutus est in aliqua parte, reliquæ de quibus nihil actum est, accrescunt: *d. l. quoties*, C. *de heredib. instit.* quia Nemo potest pro parte testatus decedere, pro parte intestatus, *lege ius nostrum*, 7. *de reg. iur.*

6 ¶ Institutio autem fieri potest Quibuscunq; hodie, *l. quoniam*, *Co. de testam.* verbis, non modò Directis seu recto iure, vt, Hæres esto, hæredem te instituto: *l.* 1. §. 3. & 4. *hoc tit. l. non codicillum*, 14. *Co. de testam. vbi Bal. Caius Institut. lib.* 1. *tit.* 16. sed etiam Communibus atque Obliquis: vt, hæredem te facio, hæreditatem tibi relinquo, *l. quoniam*, 15. C. *de testam. Dd. in l. his verbis, vbi gl. & Bart. in prin.* 48. *hoc tit. & in l. hereditatem*, & *l. humanitatis*, *Co. de impub. & alijs subsist. & in l. quoties*, 13. C. *de heredibus instituen.* successionem meam hoc atque illo modo inter liberos meos diuido, *l. quoties*, 10. *vbi Bald. Cod. famil. ercisc. glossa in Authent. si qua, ad verb. diuidere*, *Co. de sacrosanct. Eccl.* Directa verba sunt, quæ sui natura

natura hoc important, vt ille, cui relinquitur, sua authoritate a testatore Immediatè accipiat, nec ad alterius factum traħatur vt ait *Bartol. in l. centurio. n. 42, de vulgar. & pupillar. per l. eam quam, vbi gloss. super verb. directis, C. de fideicommiss. & in l. omne verbum, C. communia, de legat.* vt: Hæres esto, hæredē te instituo, &c. Obliqua verba sunt per quæ disponitur, vt alieno facto successio ad aliquem perueniat Mediatè: & quæ sonant in id, vt quis de manu alterius accipiat. *Bart. in dicta l. centurio, n. 45. de vulgar. & pupill.* vt: Rogo vt à Titio hæreditatem meam accipias: rogo te fili, vt Seium hæredem facias: *l. pater filium, §. fin. l. Lucius, §. fin. de legat. 3. Bart. in d. l. centurio, n. 44. 45.* volo vt tibi hæreditas restituatur: *l. cohæred. §. cum filia, de vulg. & pupill subst.* detur: *l. fundi Trebaniani de vsufr. legat.* reddatur: *l. eam quidam, de legat. 2. l. verbum, reddendi, 94. de verbor. signif. Bartol. in d. l. centurio, n. 46.* Communia dicuntur, quæ vtramq; significationem habere possunt, scilicet vt quis per se vel per aliū capiat, vt est verbum substituere, *de hoc vide Gomez. de substit. in prin n 5. & ad l. iam hoc iure, eod. tit.* Peruenire, Pertinere, Habere, Remanere, Succedere, Reuerti, Deuolui, & si qua sunt similia. *vide gloss. & Bart. n. 47.*

A *48. 49. cum seqq. de vulg. & pup. cum ibi per eum alleg.* Verbis tamen idoneis facienda instituto est, *l. quoniam, 15. vbi Dd. C. de test.* (nam solo nutu vel signis, hæreditates nō rectè relinquuntur, *l. iubemus. vbi Dd. C. de testam. & in l. nutu, de legat. 3.*

B *Alex. in l. discretis, C. qui testā. facer. poss. & in l. fraudem, §. 1. vbi Ang. etiam & alij de testam. milit.*) & quidem Affirmatiuis, non etiam Negantibus vel Priuatiuis. Nam exempli gratia, si quis filium exhæredet: Si intra annum non redierit: haud ea

C propter videtur instituisse, illo intra definitum tempus reuertente; cum Ex dispositionibus, priuatiuis non resultet habitus, Ex negatiua induci possit affirmatiua, vt ait Bald: *Bald. in l. 2. per illum text. C. de cond. inser. & per l. ex facto. h. t.* An autem

D in contractu fieri possit institutio, alibi disputatur: *Bart. Bald. Cast. in l. tale pactum, 41. §. fin. de pact.* quanquam existimem fieri non posse directò, cum ne in codicillis quidem rectè fiat: *d. l. non codicillum, 14. C. de testa. Bald & Castr. in d. § fin. contra*

E *Bart. l. hæred. C. de pact. conuen. l. licet, vbi dixi, C. de pact.* sed tantùm per modum fideicōmissi, legati, vel donationis causa mortis: vt fit in pactis dotalibus, quibus disponitur quid post mortem inuicem expectare coniuges, & quomodo succedere debeant:

beant: d. l. licet. vbi Dd. C. de pact. d. l. hæreditas C. de pact. conuen. Hæres autem & Pure, & Sub conditione recte instituitur, & In diem incertum: vt cum Titius morietur: vel, Cum capere poterit: l. in temp. 62. l. qui filio, 38. h. tit. l. extraneum. C. eod. l. hæres meus, de cond. & demonstr. l. si mater, de vulg. & pup. Cuiac. obser. lib. 3. c. 34. quia Dies incertus pro conditione habetur, l. 1. l. dies incertus, de cond. & demonstr. dixi. Instit. eod. & de legat. Ex certo tempore, vel ad certum tempus institutio fieri nõ potest: §. hæres. Instit. eod. vbi vide l. hæreditas, 34. h. t. sed vitio temporis sublato, pura manet Institutio, dict. l. hæreditas. Non ex certo tempore: quia Ius nostrum non patitur, alio tempore aliquem esse testatum, alio intestatum: l. ius nostrum. 7. de reg. iur. non Ad certum tempus: quia Qui semel hæres factus est adeundo, non potest desinere esse hæres: l. ex fi. 8. §. sed quod. de minor. §. restit. cum seq. Institut. de fideicommiss. hæred. vbi dixi, nec hæreditas ex testamento adita, ad causam intestati redire: dicta l. ius nostrum. quæ cessat in conditione adiecta. Nam siue ea extiterit siue defecerit, semper ad tempus mortis res hæreditaria retrotrahitur: l. hæres. 54. de acquir. hæred. l. quod dicitur, 39. de mil. testam. l. necessaria, de peric. & com. rei vend. nc diuer-

A sis scilicet temporibus, in causã testati atque intestati diuidatur. Potest autem testator vel Vnum vel Plures hæredes instituere, §. & vnum, §. si plures, Instit. de hæred. instit. & intelligitur, eos æqualibus partibus instituisse, nisi diuersas & inæquales expresse-
B rit: dict. §. si plures, 5. interdum, 13. l. quoties, 9. §. hæredes. hoc tit. etiam casu quo successuri ab intestato instituuntur, vt verbi gratia: Frater & alterius fratris liberi, qui ab intestato tantùm partẽ patris per successionem in stirpes, nouissimo iure Ciuili cape-
C rent, vide Authent. post fratres, C. de legitim. hæred. & in Auth. de hæred. ab intest. Instit. de leg. ag. succ. instituti in testamento vnà cum fratre testatoris, in ca-
D pita, l. interdum. 13. in princ. h. tit. Bald. in dict. l. Gallus, §. quidam rectè, de lib. & posthum. Ang. cons. 28. Alex. consil. 13. & seq. & 24. attentis, per tot. vol. 3. non in stirpes succedunt: c. Raynutius, vbi Ant. de Butr. de testam. Ias. post alios, in l. Gallus, §. quidam, n. 24. de lib. & posthu.
E quod tamen non obtinet, si pater filios vnà cum eorum nepotibus instituat: intelligitur enim voluisse, vt iuxta naturæ ordinem, & communem parentum affectum, successiuo ordine admittantur: Bart. & Dd. in d. §. quidam rectè, Bald. in l. fin. C. de impub. subst.

¶ Finis institutionis est, vt hæres 7

res

res hoc digniore titulo, *vide gloss. & Dd. in Auth. nouiss. C. de inoff. testa.* honoratus in ius testatoris, exclusis hæredibus ab intestato succedat, *l. filium, 5.§. sed si port. de legat. præst. l. hæreditas, 62. de reg. iur.* Testator enim honorare non grauare hæredem velle præsumitur: *l. vnum 69. §. si rem, de legat. 2.* Effectus est, Quod hæres statim à morte testatoris adire etiam animo hæreditatem, *vide infrà de acq. hæred.* eaque aditione ius defuncti vniuersum succedere possit: *d. l. hæreditas, de reg. iur.*

8 ¶ Hæreditas plerumque (nam testator suo arbitrio plures paucioresve partes rectè constituit: *§. hæreditas, Instit. eod. vbi dixi.*) in 12. vncias diuiditur, quæ assis appellatione continentur. *l. seruum, 50. §. fin. hoc tit.* Habent autem hæ partes propria nomina ab vncia vsque ad assem, vt puta hæc. Vncia, Sextans, duæ vnciæ, quasi sexta pars assis: Quadrans, tres vnciæ, quasi quarta pars assis: Triens, quatuor vnciæ, quod sit tertia pars assis. Quincunx, quasi quinque vnciæ: Semis, quasi semi as, dimidia pars assis: Septunx, septem vnciæ: Bes, octo quasi bis triens: Dodrans nouem vnciæ, quasi dempto quadrãte as: Dextans, decem vnciæ, quasi dempto sextante as: Deunx, vndecim vnciæ, velut as dempta vncia: As, qui omnes partes, hoc est 12. vncias complectitur: *d. §. hæreditas, d. l. seruum, §. fin.*

De vulgari & pupillari substitutione. Tit. VI. C. 6. 26.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid sit substitutio.*
3 *Species & num. 8.*
4 *De vulgari.*
5 *De pupillari.*
6 *De obliqua.*
7 *De compendiosa seu militari.*
8 *De exemplari.*
9 *Diuisio substitutionum Duareni.*

EXposito † primo institutionis gradu, videamus de secundo, tertio, & conseq. Potest enim plures institutionis gradus testator facere, sed omnes post primum vocantur Substitutiones: *l. potest quis, 36. hoc t.* 1

¶ Substitutio itaq; nihil aliud est, quàm secundo gradu, & deinceps hæredis in locum præcedentis institutio. Substitutio, inquit Caius, *Inst. lib. 2. c. 4. Paul. lib. 3. ti. 4. & l. ex facto, §. Lucius, hoc tit. Vlp. tit. 23.* est quæ post institutionem à testatore fieri solet, id est, secundi hæredis appellatio. 2

¶ Huius autem substitutionis, quæ quidem verbis ciuilib. concipitur, duæ præcipuè ponuntur species: *Caius in d. l. Instit. tit. de vulg. subst. & tit.* 3

de

de pup. subst. vbi dixi. vide Goueam in princ. de subst. nu. 11. *& Lect. lib.* 1. *c.* 28. quarum † altera simplex est, quæ Vulgaris appellatur, quia vulgo ex lege & directis verbis (quanquam interdum tacitè etiã subintelligitur, *l.* 4. *hoc tit. l. si Titius, de hæred. Instit. Gouean.* 7. *d.l.* 4. *n.* 15. *&* 16.) fieri solet: & quidem omnibus cuiuscunque ætatis, vel ordinis hæredibus potest, cùm videlicet puberi hæredi instituto, substituitur: aut Simpliciter, hoc modo, Si Lucius Titius hæres non erit, Caius Seius hæres esto: aut Reciproce, vt cùm plures hęredes sibi inuicem substituuntur, §. *& plures Instit. eo.* quæ Reciproca substitutio appellari solet: *l. iam hoc iure,* 4. *h. t.* vulgaris tamen est & simplex, quia vnum tantùm casum non aditæ hæreditatis complectitur.

5 Altera † duplex est, quæ pupillaris dicitur: qua liberis in potestate constitutis impuberibus, & post mortem testatoris futuris pupillis, prouidemus de hærede, si fortè intra pubertatem moriãtur, antequam ipsi sibi hæredes aut facere testamento, aut habere natura possint: interdicta enim est vsque ad pubertatem, & testamenti, & nuptiarum conficiendarum potestas. Ea hoc fit modo: Filius mihi hæres esto, si hæres non erit, siue hæres erit, & intra pubertatem decesserit, Seius hæres est, quæ substituendi forma cùm duos casus complectatur, & non aditæ hæreditatis, & aditæ merito duplex appellatur: *l.* 1. *hoc t. in princ. Inst. eo.* Planè cùm ex pubertate expiret, quãuis testator vlterius substitutionem protulerit. §. *masculo, Institut. de pupill. subst.* quia non potest filio liberam testandi facultatem, quàm à pubertate consequitur, auferre, inuitoque obtrudere hæredem, *tot. t. si quis aliq. test. prob.* eo † solenne est, vt obliquè per fideicommissum vlterius quodammodo substitutio fiat, hoc modo, Rogo te hæres, vt si ante 25. annum decesseris, vel post mortem tuam, restituas hæreditatem meam Lucio Titio, *l. cohæredi,* 41. §. *cum filia, hoc tit.* §. *fin. Institut. de pupillari, tot. tit. ff. & Co. ad Senatuscons. Trebell. Instit. de fideicomm. hæred.* Sed hæc propriè substitutio non est: quia fideicommissarius non est hæres, nec eiusmodi fideicommissum hæredis institutio: §. *restitut. cum ibi not. Institut. de fideicomm. hæred.* 6

¶ Militem tamen directo substituere posse, vltra pubertatem, priuilegio militari receptum est: *l. centurio,* 15. *hoc titulo, l. precibus Co. de impub. substit. l. miles, infrà de militar. testam.* quàm Compendiosam vocant Dd. ex corrupto textu: *dicta l. precibus,* cùm rectiùs militaris substitutio dici possit, sicuti testamentum 7

stamentum militare: *Duaren. lib. disp. 2. c. 7.*

8 ¶ Ad exemplum pupillaris hoc quoque introductum est, primum singulari principum beneficio, *l. ex facto, 41. hoc tit.* postea generali Iustiniani constitutione, vt parentes substituere queant furiosis, mente captis, prodigis liberis, qui neque testamentum, nec hæredes facere sibi possunt, si in eo alienatæ mentis statu decedere eos contingat: *l. humanitatis, Co. de impub. & alijs subst. §. 1. Institut. de pupill. subst. vt dixi.* Quam exemplarem, vt exemplo pupillaris inductam, vocant, cum rectius, Quasi pupillaris possit appellari: quomodo eadem ratione quasi castrense peculium dicitur, quod ad castrensis peculij exemplum est inuentum: *l. fin. C. de inoffic. test. Institut. per quas person. nob. acq.*

9 ¶ Itaque non displicet Duareni diuisio, vt quatuor ponamus substitutionum species: Vulgarem, Pupillarem, Quasi pupillarem & militarem. Nam reciproca quin eadem sit cum vulgari, dubium non est: *dict. §. 1. Institut. eo.* Duæ tamen priores proprie sunt substitutionum species: quæ directo & ciuilibus verbis fiunt. Tertia, constitutionibus Principum contra subtilitatem iuris, & humanitatis, vt inquit Imp. *l. humanitatis, C. de impub. subst.* intuitu introducta est. Quarta ad ius duntaxat militare pertinet. Et hæc quidem, quod ad præsens institutum attinet, de substitutionibus dicta sufficiant: cùm quia eadem hic obseruantur, quæ in institutione, de qua paulo antè satis est dictum, tum quod tâta est huius materiæ subtilitas & altitudo, vt cōpendiaria interpretatione exhauriri non possit. *vide quæ dixi Institut. de vulg. & tit. de pupill. subst.* ea desuetudo & insolentia, vt pigeat in ea re ab vsu nostrorum iudiciorum remotissima, multum operæ collocare. Turpe est enim, vt inquit Catullus, difficiles habere nugas, & stultus labor est ineptiarum.

De conditionibus Institutionum. Tit. VII.

1 *De conditione impossibili.*
2 *De possibili, & eius generibus.*
3 *Extraneum sub omni conditione rectè institui.*
4 *Quibus sub conditionibus possit institui suus.*

Et hæc quidem † de institutione pura: quia verò etiã sub conditione, vt dictum est, institui potest, de Conditionibus institutionum videamus. Conditiones Institutionum aut sunt Possibiles aut Impossibiles: vel Iure, quia turpes; aut, contra leges, quæ tamen magis nul- 1

lius momenti & pro non ſcriptis ſunt, quàm impoſſibiles : vel Natura, quia eas hæc non admittit, *Paul. lib.* 3. *tot. tit.* 4. Quocunque autem modo impoſſibilis ſit conditio, pro non ſcripta habetur, *l.* 1. *l. conditiones,* 14. *l. conditiones,* 9. *l. filius,* 15. *l. quidam,* 27. *l. mulier,* 20. *hoc tit l. reprehendenda, Co. de inſtit. & ſubſtit.* §. *impoſſibilis, Inſtitut. de hæred. inſtit.* Cui ſimilis eſt illa, quæ neceſſitatem iurandi hæredi imponit: vt, Eſto hæres, ſi iuraueris te Titio daturum centum. Ne enim temerè quis iuraret, aut timidè iuſiurandum fugeret: voluit Prætor, amoto iureiurando, dari aut fieri quod teſtator cenſuiſſet, dummodo fieri poſſet: *l. quæ ſub conditione,* 8. *hoc tit.*

¶ Poſſibilis conditio aut confertur in Poteſtatem hæredis, vt, Si Titio decem dederis, hæres eſto: aut in Caſum: vt, Si nauis ex Aſia redierit: aut in Vtrumque, quæ Mixta conditio dicitur, cùm videlic. partim ab animo pendet hæredis, partim ab euentu fortunæ: vt, Filius hæres eſto, ſi in patriam redierit, *l. ſi pater, C. de inſtit. & ſubſt. l. ſuus,* 4. §. *penult. ſupra de hæred. inſt.* Eſt igitur omnis conditio aut poteſtatiua, aut Caſualis, aut mixta, *l. vnica,* §. *ſin autem, Co. de caduc. tollend. l. vltim. Co. de neceſſ. hæ. inſt.*

¶ Sub omnibus his extraneus A rectè inſtituitur: & deficiente conditione, deficit inſtitutio, exiſtente, exiſtit. Exiſtere autem poteſtatiua etiam tum videtur, cùm non ſtat per hæredem, quo minus impleatur, *l.* 3. *C. de inſtit. & ſubſtit. d. l. quæ ſub conditione,* §. *penult. hoc tit. l. ſororem,* B *C. de his quibus vt indig. l.* 1. *ad Trebell.* Filius autem, † aut alius ſuus hæres, non niſi ſub conditione poteſtatiua inſtitui poteſt: *l. filius,* 15. *l. fin. hoc tit. l. ſuus,* 4. *ſupra de hæred. inſtit.* Nam ſi inſtituatur in incertum caſum, non exiſtente conditione, C quod euenire poteſt, inuenietur contra legem præteritus. Itaque non expectato euentu, ſtatim pro præterito habetur: quippe cùm nec certo inueniatur hæres inſtitutus: nec expreſſim, ſicut opus eſt, §. *eadem. inſtitut. de hæred. quæ ab inteſt.* D *& dixi Inſtit. de exhær. lib. in prin.* exhæredatus. Cùm autem ſub impoſſibili conditione inſtituitur, poteſt quidem ſicuti extraneus dicere conditionem nullam: ſed quia ſatius eſt illum ab inteſtato ſine legatorum onere ſuccedere, E hoc habet præcipuum, vt teſtamentum nullum dicere poſſit, *not. in d. l. ſuus, & in d. l. fin.*

4

De iure deliberandi. Tit. VIII. C. 6. 30.

1 *De conditione cretionum.*
2 *Quale fuerit olim ius deliberandi.*
3 *Edictum.*
4 *Quæ res pendente deliberatione alienari possunt.*
5 *Ius deliberandi nouum.*
6 *Beneficium l. final. C. de iure deliberandi.*

1 INter † alias institutionum formas erat olim frequens Cretionum conditio: *vide Vlp. titul.* 22. qua certorum dierum spatium instituto hæredi à testatore præstituebatur ad deliberādum, vellet adire hæreditatem, an non. vt, verbi gratia: Titius hæres esto, cernitoque in diebus centum proximis: nisi ita creueris, exhæres esto, *Vlp. tit.* 22. *&* 17. Sed hoc cretionum ius postea est abolitum: *l. cretionum, C. eodem.* Et † siue testator ius
2 deliberandi dedisset, siue non, cœpit Prætor authoritatem suā interponere, & hæredibus tam scriptis quàm ab intestato petētibus concedere certum temporis spatium, ne actiones scilicet creditorum nimis diu differantur: *§. penult. Instit. de bon. poss.* intra quod tempus perpensis exactè rebus hæreditatis, inspectisque rationibus atq; instrumentis (quæ illis communicanda A sunt) deliberarent, adirene vellent, an repudiare: *l.* 1. *iuncta, l.* 5. *hoc titul.* pauciores autem quàm cētum dies non sunt dandi: *l.* 2. *hoc tit.* Iterumque peti tempus potest, si probetur prius non sufficeisse: *l.* 3. *&* 4. *hoc tit.* ne videlicet præcipitata delibe- B ratione, cuius comes solet esse pœnitentia, temerè quis adeundo hæreditatem damno adficiatur, emergente postea ære alieno. Nam ante Iustinianum, hæredes in solidum creditoribus & legatarijs adeūdo obligabantur: *l. quæ dotis,* 34. *soluto matrimon.* C *§. extraneis, Instit. de hæred. qua. & diff. vbi dixi & §. hæres, Inst. de oblig. quæ ex quasi. concl. fin. C. eodem.*

¶ Edictum autem Prætoris hac de re ad hunc ferè modum fuit conceptum. Si tempus ad deliberandum petet, dabo: *l.* 1. D *circa fin. hoc tit.* Si pupilli, pupillæve nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hæreditatem retinere, & hoc ei datum fit: si iusta causa esse videbitur, bona interea diminui, nisi causa cognita, boni viri arbitratu, vetabo: *l. ait* E *prætor,* 7. *l. Aristo.* 5. *in fin. l. igitur,* 6. *l. filius,* 9. *hoc t.* 3

¶ Hæc altera pars edicti etsi præcipuè ad illos pertinet, vt miseratione ætatis iustis de causis diminui & alienari, pendente deliberatione, ex bonis hæreditarijs. ad. vtilitatē pupilli possit: 4

d.l. ait prator. tamen in maioribus etiam locum quandoque habet: vt cum in hæreditate inueniuntur res sumptuosæ, aut tempore perituræ. has enim duntaxat alienari Prætor permittit, *d.l.5.* reliquas non item: *l. si sciens, 26. de contrah. empt.*
5 Sciendum † autem est desitum esse peti à Magistratu deliberandi spatium, postquam Iustinianus ipso iure deliberandi ius ad annum spatium indulsit, idque etiam transmitti voluit, *l. cùm*
6 *in antiquioribus,C.eo.* Qui † tandem salutari constitutione aliter quoque prouidit, vt hoc deliberandi beneficio hodie hæres ne opus quidem habeat, sed intra tricesimum ab adita hæreditate diem conficere possit inuentarium, *glossa in Authent. sed cùm testator, C. ad l. Falc. Gloss. lat.*

A *art. 22, lib.1.* eoque confecto, non vltra vires hæreditatis creditoribus & legatarijs obligari, *l. fin. C. eodem,* & sua iura atque actiones contra defunctum integras seruare, *l.final. §. in computatione, vbi gloss. mag. & Dd. C. de iur. delib. vide qua dixi*
B *§.fin. Institut. de hæredit. qual.* quod apud nos Saxon. vel non confecto inuentario hodie obtinet: *Land. lib.1. artic. 6. glossa lat. lib. 1. artic. 22. Reinhard. diff. 38. Henn. God. consil. 15. de success. feud.* quorum etiam moribus intra trigesimum à morte
C testatoris diem nulla exactio, petitio, diuisio hæreditatis nomine, nec familiæ eius mutatio aut ablegatio fieri potest. *Landrechr. lib.1. art.22. vbi gloss. num.5. & art.22. lib.1.*

DIGEST. LIB. XXIX.

DE TESTAMENTO MILITIS.

Titulus I. C. 6. 11.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Ratio & forma militaris testamenti.*
3 *Quatenus Iustin. priuilegium militare restrinxerit.*

1 Et hæc quidem in solennibus Paganorũ testamentis seruanda sunt. Mili-
2 tibus autem † cùm propter occu-
D pationes publicas, iurisque ignorantiam, tum fauore militiæ, omissa hac solennitate testamẽtum aliter condere, ex constitutionibus est permissum: nempe

quomodo velint, quomodo pos- A
sint, nuda semper testatoris voluntate sufficiente: *l.* 1. *hoc tit. vide qua dixi, Institut. eod.* quod priuilegium ex antiquo illo in procinctu testandi iure: §. 1. *Institut. de testam. vbi dixi,* defluxit. Nec interest factionem necne testamenti habeat miles, *l.* 3. B
l. ex militari, 11. §. *si miles, hoc titul.* §. *vltim. Institut. eo.* (dum tamen mentis sit compos: *l. fin. C. eo.* incapaci relinquat, an non, quanquam id exceptione recipiat: *l. miles ita,* 41. §. *mulier,* 1 *hoc tit.*) purè, an in diem, an ex die, an in diem, an sub con- C
ditione instituat: quia pro parte testatus, pro parte intestatus, decedere potest, *l. si miles,* 6. §. 1. *&*
3 *l. miles ita, hoc tit.* Quod † cùm antea passim omnibus militibus sine discrimine esset indultum, Iustinianus restrinxit ad eos qui in expeditione essent: cæteros in D
hybernis aut alijs locis, vel suis in ædibus degentes, voluit quidem priuilegium testandi de castrensi peculio habere, sed ita, vt iure communi testamentum condere habeant necesse: *l. pen. C. eodem in princip. &* §. 1. *Inst. eod.* secundum quod ius etiam E
in dubio testari præsumuntur.

Dec. in l. ius nostrum, infr. num. 8. de regul. iur. vide plura, Inst. eodem.

)?(

De acquirenda vel amittenda hæreditate. Tit. II. C. 6. 30.

1 *Continuatio & dispositio titulorum sequentium.*
2 *Quid sit immiscere, adire, &c.*
3 *Quid sit adire.*
4 *Causa efficiens aditionis, quomodo adeatur.*
5 *Forma & solennitates aditionis.*
6 *Finis & effectus aditionis.*
7 *Aditionem esse perpetuam, & retrotrahi.*
8 *De amittenda hæreditate.*

POsteaquam † ea quæ ad testamentorum conditionem pertinere videbantur, absoluimus: deinceps exequamur, quomodo post mortem testatoris, ad finem ea & exitum perducantur, quod in eo vertitur, vt adeatur hæreditas, aperiantur tabulæ testamenti, præstentur ea quæ relicta sunt, nisi indignos se beneficio fecerint hi quibus relictum est: de quibus ordine dicendum. 1

¶ In tractatu adeundæ hæreditatis, obseruanda phrasis est Cõsultis visitata. Nam hæredem Suum (qui ipso iure hæres est, §. *sui,* 4. *Instit. de hær. qua ab intest.* quamuis non possessor, *vide infr. ad tit. quor. bonor. & super.* 2

de har. qua ab intest. §. *sui*, 4. sc A Immiscere hæreditati cum succedit, Abstinere cùm repudiat: extraneum autem Adire, aut Repudiare dicimus. §. *extran.* 6. *Instit. de har. qual. & diff.*

3 ¶ Adire hæreditatem nihil hodie (nam olim inter aditionem solennem verbis constantem, & B pro hærede gestionem, quæ facti esset, nonnulla fuit differentia, *l. eum qui*, 51. *l. si quis mihi*, 25. §. *sed quid*, 4. *hoc tit. Vlp. tit.* 22, *Gouean. lib.* 1. *lec. cap.* 25. *Cuiac. obs. lib.* 7. *c.* 18. *& qua dixi Instit. de hared. qual. in fin. & ad C. hoc tit.*) aliud est, quam illam capessere C, & se Pro hærede, id est, domino gerere, *l. pro harede*, 20. *l: gerit*, 187. *h. t.* §. *antepen. & pen.*

4 *Inst. de hared. qual. & diff.* Id † fit solo animo, quo & acquiritur hæreditas & amittitur, §. *fin. Instit. de hared. qual.* siue is verbis explicetur, siue aliquo facto (hoc D enim nõ minus quàm verbis voluntas declaratur, *l. Paulus*, 5. *rem rat. hab. l. de quibus*, 32. *de legib. l. recusari*, 95. *hoc. t.*) quod tanquam ab hærede geritur: *d. l. pro hared.* 20. §. *Papinianus*, & §. *quid tamen*, *d. l. gerit. d.* §. *fin.* nisi quis protestetur, se non ani- E mo adeundi facere, sed pietatis fortè gratia, aut aliã ob causam. Exteroquin qui gerit negotium hæreditatis, ipse hæres institutus, vel ab intestato proximus, præsumitur animo adeundi fecisse, *d. l. pro hared. l. si quis extraneus*, 21. §. *interdum*, *h. t.* Forma † igitur adeundi est, vt liberè minimeque coacta voluntate adeatur, *l. nec temerè*, *C. de iur. deliber.* Nam ne suus quidem hæres cogitur: *l. quæsitum*, 40. *cum ll. seq. h. t.* 2. §. *in fin. Instit. de hared. qual* aut seruus, qui si metu compellatur, non tenet aditio, *l.* 6. §. *ultim. l. si metus causa*, 85. *h. t. l. nec temere*, *Cod. de iur. de.* nisi cùm domino hæres necessarius existit, *l. si seruus* 66. *cum seq. h. t.* Cùm autem voluntas nequeat esse certa, nisi de re certò constet: *l. fin. Cod. de cond. indeb.* Ideo dubitantibus aut ignorantibus hæreditas non acquiritur, nisi Suis: §. *sui.* 4. *Instit de hared. qua ab intest. l. furiosus*, 63. *de acquir. hared. l. fin.* §. 1. *C. de cura. fur.* nec aditio neq; repudiatio rectè fit nisi certò constet, verum ex testamẽto, an ab intestato, & quota ex parte delata sit hæreditas, *l. is qui putat*, 15. *cum ll. seqq. l. si quis* 21. §. *fin. cum ll. seqq. l. pater*. 93. *hoc tit.* Id quoque ad formam pertinet, vt Purè adeatur hæreditas sine Die aut Conditione: *l. eum qui*, 51. §. *fin. hoc tit. l. actus*, 78. *de regul. iur.* & quidem in Solidum. Pro parte enim adiri, & hæreditas sciendi nequit: *l.* 1. & 2. *h. t. l. ius nostrum*, 7. *de reg. iur.* Vnde & inuitis deficientium portiones accrescunt. *l. si quis*, 35. *h. t.*

¶ Finis & effectus aditæ hære- 6
dita-

ditatis est, Vt omne ius quod habuit defunctus, hæres acquirat, & in eũ omnes actiones transeant, quę defuncto aut in defunctum competebant: vtq; omnia hæreditatis onera subire, creditoribus & legatariis satisfacere cogatur: *l. fin Cod. de iur. deliber. §. extraneis, Inst. de hared. qual. & diff. §. 1. de oblig. qua ex q. cont. §. restituta Instit. de fideicomm. hared.* nisi cum beneficio inuentarij adierit: vt suprà ad tit. de iure deliber, dictum est. Illud † etiam admonendi sumus, Hæreditatis aditionem perpetuam esse, sicuti & petitionem: *l. hareditatis, 7 Cod. de petit. haredit.* hoc est posse & peti, & adiri hæreditatem intra 30. annos: etiamsi creditores & legatarij petere possint, vt statim, vel intra annum saltem adeatur, *l. vnus, & tot. tit. quib. ex caus. in poss. eat. l. cum antiquoribus, 19. l. fin. C. de iur. deliber. vide rationem, in §. penultim. Instit. de bonor. poss.* quæ petitio post nonum à morte defuncti diem, primum facienda est iure Ciuili: *Auth. sed neque, C. de spelc violat.* iure Sax. post dies triginta. *Land. lib. 1. art. 22. lib. 3. art. 15. Reinhard. diff. 43. dixi supr. de iur. delib. in fin.* Pertinet & hoc ad effectum, quòd aditio non modo efficax sit in futurum, sed etiam retrotrahatur ad tempus mortis defunctis, *l. omnia, 154. l. omnis, 181. §. de reg. iur. l. si ex re, 34. §. fin. de stipul. seruo.* Et hæc quidem de acquirenda hæreditate.

7

A

¶ Vt autem acquiritur, ita & amittitur solo animo, puta repudiatione: *l. recusari, 95. hoc tit.* facta scilicet ab iis qui & adire possunt: *l. 4. l. is qui, 13. l. is potest, 18, hoc tit.* & super hæreditate quæ adiri potest, scilicet defuncti, non superstitis, *l. qui superstitis, 94. hoc tit.* (nam viuentis nulla est hæreditas, *l. 1 de hared. vend.*) & eadem forma qua aditur: scilicet vt in totum, non pro parte repudietur hæreditas, *l. 2. h. t. vide qua scripsi, in §. vlt. & tot. tit. de hared. qual. & diff.* cuius repudiationis effectus est, vt hæreditas semel renunciata, amplius adiri non possit: *l. 4. C de repud. hared.* sicut econtrario, semel adita amplius repudiari nequit, *§. fin. Inst. de hared. qual. vbi vide notata, & in l. vlt. C. de repud. vel abst. hared.* 8

B C D

Testamenta Quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur. Tit. III. C. 6. 32.

E

1 *Summa edicti.*
2 *Ratio.*
3 *Quibus exhibenda sint tabula.*
4 *Solennitas apertionis.*
5 *Effectus.*

1 DE aperiendis † testamentis Caius sic ait: *in l. 1. hoc. t.* Omnibus quicunque desiderant tabulas testamenti inspicere, vel etiam describere, inspiciendi describendique potestatem facturum se Prætor pollicetur: quod vel suo vel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestum est.
2 Ratio † autem huius edicti est euidens. neque enim de ijs controuersijs, quæ ex testamentis proficiscuntur, transigi aliter potest, quàm inspectis cognitisque verbis testamenti, *l. de his, 6. de transact. l. 1. 2. h. t.* Deinde tabularũ testamenti instrumentum non est vnius hominis, hoc est, hæredis, sed vniuersorũ, quibus quid illic ascriptum est: quin potius publicum est instrumentum, *l. 2. in prin. h. t. vide infr. de tab. exh.* Itaque
3 † omnibus exhibendæ sunt tabulæ: & nisi patiatur inspici & describi, penes quem eæ sunt, omnimodo ad hoc officio magistratus compelletur: *d. l. 2. §. fi.* quanquam hæredi ad vindicandas tabulas etiam ad Exhibendum, & In rem actio competit: *l. 3. h. t.* & si quis neget se tabulas habere, interdicto de Tabulis exhibendis rectè conueniatur. *d. l. 2. § fin. l. 1. §. 1. & tot. t. de*
4 *tab. exhi. vbi vide.* Cùm † autem aperiendę sunt tabulæ, quòd iure communi intra tertium aut 5. à morte diē fieri debet, *Paul. lib. 4. t. 6.* iure *Sax.* intra tricesi-

A mum, vt dictum est, peti nequit: Prætoris aut alterius Magistratus officium est, vt cogat signatores conuenire, *l. testam. Cod. de testam. l. in hac, 30. Cod. de donat.* & sigilla sua recognoscere vel negare se signasse, *l. 4. & 5. hoc tit.* Publicè enim expe-
B dit, suprema hominum iudicia exitum habere. *d. l. 5.* vt mirandum non sit, si Magistratus authoritatem suam interponat. Si quis se neget sigillum suũ agnoscere, non eo minus aperientur tabulæ, *d. l. 1. §. fin.* quemadmodum & cùm aliquis abest: *l. 6. l.*
C *7. h. t.* suspectæ tamen hac ratione tabulæ fiunt, *d. l. 1. in fin. vbi glo. & Dd. latius.* Publicationis † autem tabularum effe- 5
ctus est, vt deinceps earum publica & rata constet fides atque authoritas, *l. publicati. 2. C. de testa. vid. supr. de fide instrum.* &
D de relictis transigi possit: *l. 1. h. t. l. de his, 6. de transactio.* & quamuis tabulæ intercidant, nihilominus relicta valeant & debeantur. *d. l. publicati. 2. C. de testam. l. vnic. infr. si tab. test. ext. glo. & Dd. in l. cum instrumentis, 10. cum l. seq. C.*
E *de fide instrum. vide de forma & vi publicationis plura apud Paul. lib. 4. t. 6.*

Si Quis omissa causa testamenti ab intestato ab alio modo possideat hæreditatem. Tit. IV. C. 6. 39.

1 *Ratio huius edicti.*
2 *In quem, ad quid actio ex hoc edicto, detur.*

1 VT † autem inspectis cognitisque verbis testamenti præstentur ea quæ relicta sunt, rectè facit Prætor, cùm voluntates defunctorum tuetur, & eorũ calliditati occurrit, qui omissa causa testamenti, ab intestato hæreditatem totam partemve eius possident, in hoc, vt eos circumueniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potuit, si nõ ab intestato possideretur hæreditas? Et in † eos actionem
2 Vtilem pollicetur, perinde ac si hæreditas ex testamento adita esset: *l.1.h.t.* vt quæ relicta sunt præstentur, *l.de libertatib.* 12. §. *vltim. h. t.* nam alioquin iure scripto, quæ in testamento relicta sunt, ab intestato nequaquã debentur, neque peti possunt, *l. eam quam, vbi Dd. de fideicomm.* Cæterùm vbi testamento clausula codicillaris est adiecta, vel alioqui nulla fraus subest, permissa est omisso testati iure ab intestato aditio, *l. vlt. C. de codicill. Bart. in l.licet, n.2. & l.vlt. num.2. h. t.l. controuers. de transact.*

De S.C. Sillaniano & Claudiano, quorum testamẽta ne aperiantur. Tit. V. C. 6. 35.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Ratio S.C.*
3 *Summa S.C.*
4 *Qui S. C. comprehendantur?*

SEd non † omnibus indiscriminatim, quæ relicta sunt, præstabuntur: quidam enim se indignos relictis faciunt, vt qui in S.C. Sillanianum & Claudianum. *de hoc vide Paul. l.3. 11.5. Tac. lib. 13. & 14. l. in cognitione. l. Senatusc. h. t. l. pen. C. de his quibus vt indi. Cuiac. lib. obs. 1. cap.* 18. committunt, de quibus sic ait I. C. Cùm nulla † domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui dominis custodiam, tam à domesticis quã extraneis præstare serui cogantur: ideo S.C. introducta sunt, de publica quæstione à familia necatorum habenda, *l.1. in prin. hoc tit.* Itaque † si quid ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo qui occisus esse dicetur, id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum, describendumve curet, edicto Prætoris cauetur, priusquam de familia eius quæstio ex S. C. habita, suppliciumque de noxijs sumptum fuerit, *l. 3. §. quod ad causam, 11. hoc tit. Paul. lib. tit. 5.* Noxij † autem

4 † autem sunt, siue ipsi occidisse, A siue auxilium non tulisse conuincantur, *l. cum dominus*, 19. *h. t. Tacitus*, *lib.* 14. Quod si hæres legatariusve contra Edictum ante quæstionem sciens testamentum publicarit, aut adierit: aufertur illi quod relictum est, & in fiscum redigitur, *l. necessarios*, 5. § 1. *h. t.* B Sin alius cui nihil relictum est, id fecerit, in centum aureos condemnatur. *l. lege* 25. § *ex hoc dicto*, *h. t.* sed & alioquin hæredi, qui sciens qualicunque tandem modo cæsum testatorem, neglecta cædis vindicandæ cura adijt, hæreditas à C fisco aufertur: *l. cum fisco*, 9. *l. si sequens*, 15. *h. t. l. si ea*, *l. cum fratrem*, *C. de his quib. vt indign.* At moribus nostris hæc vindicandæ necis defuncti cura, ad solos mares hæredes pertinet, eoq; fœminæ hoc S. C. non tenentur: *Fachs. diff.* 63. *per Land. lib* 1. *art.* 42. & 46. D vt nec contra partem lucri capiunt ex transactionem, non vindicandæ cædis nomine ab agnatis aliquo accepto facta. *Fachs. præall. loc. Reinhar. diffe.* 46. *Hein. God. consil. de homicid.*

Si Quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit. Tit. VI. C. 6. 34.

1 *Qui teneatur hoc edicto.*
2 *Quare fisco locus fiat.*
3 *Limitatio edicti.*

EOdem † modo, qui dum legitimam captat hæreditatē 1
(quæ & ipsa ab alieno arbitrio pendere nequit. §. *at hi*, 10. *Inst. de her. quæ ab intest.*) prohibet, uel impedimento dolo malo est, quominus testamentum fiat, aut mutetur, aut contrà, qui testatorem cogit testamentum facere: merito D. Adrianus constituit denegare ei debere actiones, denegatisque actionibus fisco locum fore, *l.* 1. *in prin h. t.* in parte videlicet delinquentis. Nam si alij cum illo succedent, eius factum cæteris insontibus nocere non debet, *l.* 2. *h. t. l. vlt. supr. t.* 1.
Remotiores † autē agnatos 2
fiscus excludit, ne pœna vnius sit alterius præmium, *l. si sequens*, 15. *suprà t.* 1. *l. item si cum* 14. § *aliquando in fin. quod met. caus.* Cùm enim ius publicum violet, *l.* 3. *de testa.* qui aufert morienti liberam testandi voluntatem, meritò pœna quoque eius publica esse debet: & delinquentis omne ius, non in priuatorum agnatorum vtilitatem, sed in publicum conuerti.
Sanè virum † 3
qui non per vim nec dolum, quo minus vxor contra eum mutata voluntate codicillos faceret, intercesserat, sed vt fieri assolet offensam ægræ mulieris maritali sermone placauerat, in crimen non incidisse responsum est: nec ei quod testamento fuerat datū, auferendum, *l.* 3. *h. t.*

De Iure codicillorum. Tit. VII. C. 5. 36.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid sit codicillus, vnde dictus.*
3 *De codicillo nuncupatiuo: & an in scriptis fieri debeat.*
4 *Forma codicillorum.*
5 *Quare hæres aut hæreditas in his relinqui nequeat.*
6 *Causa codicillorum.*
7 *Quare ab intestato relinqui possit.*
8 *Effectus codicillorum.*
9 *Quomodo codicilli & testamenta reuocentur.*

1 ET hactenus † quidem de testamentis. Quoniam autem vniuersitas bonorum etiam Codicillis dari potest, non quidem vt hæreditas, sed tanquam fideicommissum: *§. pen. Instit. eod. l. 2. §. fin. h. t.* sequitur, vt De iure codicillorum, qui lata testamenti significatione comprehenduntur, *l. 1. §. hoc interdictum, & tot. t. de tab exh. Paul. lib. 4. tit.* 7. tractemus. *vide hac de re methodum positam sup. Inst. de codicill.*

2 ¶ Codex siue caudex dicitur crassior arboris pars, quæ à radice suprà terram assurgit, ex qua tabulas Antiqui faciebant, scriptioni illeta cera aptas: hinc codices & codicilli dicti pro omni scriptura, *l. administrantes, de excusat. tut. § filiusfamilias. Inst. quib. mod. ius pa. potest, vide quæ dixi in Oecono. C. in prainf. & Instit. eo. de codicill.* sicut liber & libellus, à cortice arborum. Hoc autem in tractatu codicillus accipitur pro scriptura, qua moriens leuiter ac sine vlla testamenti solennitate, B aut hæredis institutione, testatur de eo quod post mortē suam fieri velit. Dico † esse Scripturā, 3 vt & nomē ipsum indicat. Nam codicillus qui fit sine scriptis (vt fieri potest, *d. l. fi. C. de bonis libert. l. fi. in fin. verb. siue in scriptis, siue sine scriptis, C. eo. l generaliter, C. de sacros. Eccles.*) C abusiuè tantum codicillus dicitur, vt rectè adnotauit Azo, *ad tit. C. eo. n. 4.* Addo sine solennitate testamenti, & hæredis institutione: quibus duabus differentiis codicillus à testamento secernitur. Nam † 4 illæ testamenti solennitates, & D septem testium numerus & rogatio, item subscriptio, & subsignatio hic non requiruntur, *l. diuus, 6. §. 1. hoc tit.* vnde ait Iustinian. *§ fin. Inst. eo.* codicillos nullam solennitatem ordinatoris desiderare: sed sufficit quinque testes etiam non rogatos, ad E probationis duntaxat fidem adhiberi. *l fin. C. eo. vide de hoc Instit. de fideicomm. hæred.* quæ tamen probatio paucioribus quā quinque testibus, ne facilè committatur falsum, impleri non potest, *l. fi. C. de fid eicom.* vt appareat, hunc numerum ad solenni-

lennitatem saltem probationis pertinere: *d. l. fi. in verb. testium solennitatem, C. de fideicomm. l. si veritas, 23. in verb. solennitas iuris. eod. tit.* cùm scilicet probationi testium, codicilli committuntur, non etiam quando hæredis conscientiæ & iuramento, quod pro idonea quoque probatione hic reputantur, *d. l. fin. vide quæ dixi, in §. vlt. Inst. de fideicom. hæred.* Deinde † nec
5 dari nec adimi hæreditas, & proinde nemo hæres institui codicillis potest, ne confundantur iura testamentorum & codicillorum, *l. 2. C. eod. §. penultim. institut. eod.* vnde qui hæredem instituit, codicillos velle facere non videtur: & si desit testamenti solennitas, ne iure quidem codicillorum ea testatio valebit, *l. non codicillum, Cod. de testam.* nisi adiecta sit vulgaris clausula, Si non valet iure testamenti, valeat iure codicillorum. *d. l. fin. vbi Dd. C. eo. l. conficiuntur, 8. in princip. h. t.* quæ institutionis ius ad causam fideicommissi trahit. *Corn. consil. 62. vol. 2. & dixi Instit. eo.* Planè si quis nuncupet hæredem, vt in testamento nuncupatiuo, & postea legata in tabulas conferat codicilli potiùs quàm testamentum hæ tabulæ existimandæ sunt, in quibus hæres nullus scriptus est. *l. fin. hoc tit.*

6 ¶ Originem codicillorum tradit alibi Iustinianus, *Instit. eo. in*

A *princ.* Causa efficiens & materialis, excepta tamen hæreditate, eadem est quæ in testamento. De forma suprà dictum est, ad quam etiam pertinet quod ait Paulus: *in d. l. 8. h. t.* Conficiuntur codicilli 4. modis: aut enim in Futurum confirmantur testamento,

B aut in præteritum (quãquam hodie neutro casu speciali confirmatione opus est, *§. 1. Institut. eo. l. siue ab initio, C. eod.*) aut per fideicommissum, testamento non iure facto, vt si non valet iure testamenti, &c. aut Sine testamento ab intestato. Nam

C † ideo fideicommissa dari pos- 7
sunt ab intestato succedentibus, codicillique valent, sine alia confirmatione: quoniam creditur paterfamilias sponte sua his hæredibus relinquere legitimã hæreditatem, *d. l. 8.* Quocirca grauare eos potest, quos hære-

D ditate sponte relicta honorauit. *l. cum filiofamilias, 11. vbi Dd. infr. tit. 1. l. si fueris, 5. & l. sed etsi sic, 6. infr. de leg. 3.*

¶ Effectus codicillorum est, 8
quòd toties valeant & perducantur ad exitum sicuti testamentum, quoties quis testamentum

E quoque facere potuit, *d. l. conficiuntur, 8. §. 1. hoc tit. vide Inst. eodem.* Reuocantur † autem aut 9
per Subsequens testamentum, aut Codicillos contrarios. Nam si diuersi tantùm sint, vtique sustinentur, sicuti diuersa legata, *l. 3. C. eod. §. fin. Instit. eod.* etiamsi po-

si posterius testamentum omni casu semper rumpat prius, §. *posteriore, Instit. quib. mod. testam. infirm. vid. Dd. in l. pacta nouissima, C. de pact. vbi dixi*. quia plenam de omnibus rebus, & vltimam cōtinet voluntatem, quæ vna tantùm esse potest: eoque derogat reliquis præcedentibus, veluti à quibus testator ipse recesserit. Clausula quoque codicillaris frequentissimè testamen-

A tis apponitur, quæ facit testamentum valere etiam iure codicilli, si testamenti solennib. destituatur: siue ea clausula specialiter sit adiecta: *l. eam, 14. C. de fideicomm.* siue generatim, *l. ex ea scriptura, §. 1. de testament. Molin. consil. 35. visis, num.* 8 si-
B ue etiam tacitè deque præsumpta testatoris voluntate, alijsque circumstantijs intelligatur adiecta, *Ias. d. l. eam quam*.

DIGEST. LIB. XXX.

DE LEGATIS ET FIDECOM.

Lib. I, Tit. I. C. 6. 37. 42. 43.

1 *Continuatio*.
2 *Quid sit legare*.
3 *Quid sit legatum*.
4 *Genera legatorum*.
5 *Causa efficiens*.
6 *Materia: & quæ res legari possint*.
7 *Forma*.
8 *Finis*.
9 *Effectus*.
10 *De fideicommissis, tam particularibus quàm vniuersalibus, & quatenus à legatis discrepent*.

1 Ostquam † de testamentorum & codicillorū iure, quo vniuersitates bonorum transferuntur,
C actum est: nunc ordine ita exigente, de rebus singulis per legatum aut fideicommissum relictis est disserendum. Legare † idem significat quod mandare aut decernere: vnde legatio, & legati dicti. Itaque illa legis XII. Tabularum ver- 2
D ba, Vti quisque legassit suæ rei, ita ius esto. *l. verbis, 120. de verborum significatione in princ. Instit. dicta l. Falcid. vide de hac materia quæ scripsi ad tit. Inst. eodem*, latè patent in vltimis voluntatibus, & quamlibet potestatem hæredis instituendi
E aut libertates legatave dandi aut tutelas constituendi, complectitur. *dicta l. verbis, 12. de verborum significatio.* Strictim autem,

autem, & propriè, vt hic legare dicitur, qui res particulares directis verbis in testamento relinquit. Legatum porrò & legare, à legendo deducta videntur, sicuti lex, qui enim legat, delibat, *l. legatum*, 11. *hoc titulo*, aliquid, seu deligit ex tota hæreditate, quod mauult, ad legatarium quàm ad hæredem pertinere. *Vlp. tit.* 4.

3 ¶ Legatum, inquit Iustinianus, §. 1. *Institut. eodem quæ definitio ex Mod. sumpta est. l. legatum*, 37. *infr. tit.* 1. est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda: *de hac clausula vide quæ dixi Institut. eodem*. Florentinus paulo aliter describit, *in dicta l. legatum*, 116. *hoc titulo*. Legatum est delibatio hæreditatis, qua testator, ex eo quod vniuersum hæredi foret, alicui quid collatum velit. Sed hæ definitiones non satis distinguunt legata à fideicommissis. Rectius itaque Vlpianus, *in Enchiridio, titul.* 24. Legatum est quod legis modo, id est, instar legis imperatiuè, & directis verbis testamento relinquitur: vt Do, lego, &c. Etenim ea quæ verbis precarijs relinquuntur: vt Rogo, peto, &c. fideicommissa ex re appellantur. Nec hæc differentia hodie sublata est, altera abrogata. Nam olim, vt indicat Vlpian. tantùm testamento poterant legata relinqui, hodie velut fideicommis-

A sa qualibet voluntate rectè dantur. §. *penultim. verb. cum legata nisi ex testam. non valeant. Institut. de fideicommiss. hæred. vbi dixi. & Institut. & ad Co. hoc titul.*

¶ Genera legatorum olim 4 erant quatuor: per Vendicationem, B vt cum his verbis relinquebatur: Do, lego, capito, sumitò, habeto, &c. vnde nascebatur Rei vendicatio, cùm ex reliquis legatorum formis tantum Personales actiones darentur. Alterum per Damnationem, vt hoc modo relictum: C Hæres meus damnas esto dare, dato, facito, hæredem meum dare iubeo, &c. Tertium Sinendi modo, cùm hac videlicet forma legatur: Hæres meus damnas esto sinere Titium sumere illam rem sibique habere. Quartum per præceptionem, quomodo so- D lis hæredibus rectè prælegatur: vt Lucius Titius illam rem præcipito, id est, habeto præcipuam. §. *sed olim, Instit. eod. vbi exposui.* Quid autem inter hæc legatorum genera fuerit olim discriminis, Consulti alibi ostendunt. *Theo.* §. 1. *Instit. eo. Caius Instit.* E *eod. Vlp. tit.* 24. Sed hodie quibuscunque verbis cùm indifferenter legari possit. §. *nostra Institut. eodem*, horum gene- 5 rum discrimina sublata sunt, quod quidem ad effectum attinet, *l.* 1. *Co. communia. de leg.* Vnus igitur est legandi nunc quidem

quidem modus: nam fideicommissum & mortis causa donatio, legati appellatione tantùm impropriè veniunt, *l. & fideicommissum. 87. de leg. 8. l final. C. de donat. causa mortis.*

5 ¶ Causa efficiens προηγουμένη legatorum, est benigna voluntas testatoris, *dict. l. 1. Co.* B *communia, de leg.* προκαταρκτικὴ in coniunctis ipsa propinquitas, *l. Titius, 25. vbi Ias. n. 9. de lib. & posth. & in l. caetera, 8. §. si quis, n. 9. l. si domus, §. si fundus, n. 22. l. qui filiabus n. 26. de l. 1. fac. l. si seruus communis, 37. de donat inter vir. &* C *uxor.* in extraneis meritum aliquod legatarij, *l. nec adiecit. 9.*

6 *sup. pro socio.* Materia † in qua, olim erat testamentum, *d. §. pen. Institut. de fideic. her. Vlp. c. 22.* Materia circa quam legata versantur: sunt omnes res quae in commercijs hominum existunt: D siue eae sint testatoris, siue haeredis, siue alienae: nam has legatas redimere haeres cogitur, aut aestimationem soluere, *§. non solum, vbi dixi, Instit. eod. l. vnum ex fam. 69. §. si rem, infr. tit. 1. l. cum alienam, C. eo.*

7 ¶ Forma legatorum certa & E solennis hodie quidem, *l. in legatis, 21. Co. eo l. 1. & 2. C. com. de leg.* nulla est: nam & Nutu relinqui possunt, *l. nutu, 21. infr. tit. 1.* dummodo quinque testes relictum probent, *l. & in epistola, 22. Co. de fideic. vide Bar. &* A *Dd. in d. l. nutu, 21. de leg. 3.* qui in omni vltima voluntate, quamuis non solenni requiruntur, *l. fin. C. de codicill.* Et Pure, & in diem, & Sub conditione rectè legatur, *l. fi. C. eo. tit. tot. t. C. de cond. inser.*

¶ Causa finalis, quae in lega- 8
tis praecipuè attenditur, *l. cum pater, 77. §. dulcissimis, 20. vbi glossa ad ver. discordijs, de leg. 2. per l. illis libertis, de cond. & demon.* est vt benignè fiat legatario, *d. l. nec adiecit, 9. pro socio.* est enim legatum titulus lucratiuus, *l. legatum, 36. inf. tit. 1. l. si haereditatem, 32. sup. mand.* vnde & donatio appellatur, *§. 1. in verb. donatio. Instit. de leg. d. l. legata, 36. infr. tit. 1.*

¶ Effectus legati est, Quod 9
statim à morte testatoris dominium iuris fictione transeat in legatarium, *l. à Titio, 66. de furtis,* & ad legatum consequendum tres competant actiones. Rei vendicatio, Hypothecaria, & Personalis, *l. 1. & 2. C. comm. de leg.* vt videl. laxior sit agendi facultas, *l. cum filius, 76. §. varijs, infrà tit. 1.* Legatum, ait Papinianus, ita dominium rei legatarij facit, vt haereditas haeredis res singulas, *l. legatum, 80. infra tit. 1.* Fideicommissorum eadem est ratio: sunt enim exaequata legatis, *l. 1. hoc tit. §. sed non. Instit. eod.* Quanquam ea
† regula plures olim exceptio- 10
nes habuit, vt videre licet apud

Dd.

Dd.in d.l.1. dixi §.1. *Instit. eod. de fideic.* Hodie non item, postquam hæc Iustinianus prorsus exæquauit, *l.2. Co. comm. de leg.* §. *sed. non Institut. eo.* Sanè fideicommissa vniuersalia etiam hodie distant à legatis. Nam fideicommissarius, cui hæres rogatus est restituere hæreditatem, loco hæredis (nam is hæres esse semel factus non desinit, *l. ait prætor,* §. *sed quod, de minor.*) est, omnesque actiones suscipit, *l. 1. ad Treb.* adeò vt etiam hæredem inuitum ad adeundum cogere possit: *l. 4. ad S.C.Treb.* quod legatario nequaquã est permissum, *l. 3. in princ. ad S.C. Treb.* §. *ergo, in fin. Institut. de fideic. hær.* nisi in casu speciali ex Constitutione, *Auth.hoc amplius, C.*

A *de fideic.* Singularia autem fideicommissa, sicuti dixi, non effectu; sed verbis à legatis distinguuntur. Nam hæc directis, illa precatiuis verbis: hæc immediatè, illa mediatè à testatore relinquuntur. Vnde & fideicommissa dicta, quod fieri & pudori

B hęredis rogando committantur; de quorum origine videre licet Iustinianum, *in princip. Inst. de sing. reb. per fid. rel. quo loco nonnulla adieci.* Ad effectum autem & illud pertinet, quod res legato vel fideicommisso, etiam

C sub conditione subiectæ, non possunt validè alienari. *l. vltim.* §. *antepenult. &* §. *sequens. & Authen. res quæ, C. commun. de legat.*

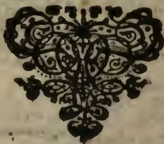

DIGEST. LIB. XXXI.
DE LEGATIS ET FIDEICOM.
Titul. II. C. 6. 48.

1 *Continuatio.*
2 *Dispositio trium horum librorum.*
3 *Quibus legari possit.*
4 *Quare domino sua res non recte legetur.*

1 VIA latissimè patet materia legatorum, ideo tribus Pandectarum libris in genere de ijs disseritur: quorum in
2 † primo præcipuè agi quidam volunt, de rebus quæ legari possunt, aut non: in secundo, de personis, quæ, quibus vtiliter legent: in tertio, de verborum & rerum, quæ quidem ad legata pertinent, significatione. Quod
3 † ad personas attinet, sciendum est, ijs duntaxat rectè legari posse, cum quibus est testamenti factio: hoc est, qui ex testa- A mento capere possunt, §. *legari! Institut. de legat.* siue vni legetur, siue pluribus, qui coniuncti re, aut verbis, aut etiam disiuncti dicuntur, §. *si eadem, Instit. eodem, vbi exposui, l. re coniuncti, infr tit. 1. l. planè, supr. tit. 1.* Hæredis autem seruo purè inu- B tiliter legatur: quia hæres sibi ipsi (cui seruus acquirit) soluere nequit, §. *an seruo, inst. eod.* Qua † ratione, nec domino sua 4
res, nisi sub conditione, rectè legatur: quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri nequit, §. *sed si rem, Inst. eod.* C

DIGEST. LIB. XXXII.
DE LEGATIS ET FIDEICOM.
Tit. III. C. 6. 38.

1 *Qua de re hoc in libro tractetur.*
2 *Eius explicatio in aliud tempus reiecta.*

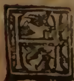

1 Oc in † libro potissimũ tractatur de significatione verborum & rerum, quæ ad legata per- D tinent cui similis extat & in Codice succinctus & elegans titulus, de verborum & rerum significatione. Harum rerum cognitio magnum habet vsum in

interpretandis instrumentorum omnium clausulis atque verbis. 2 Sed † quoniam ad certas regulas redigi, pro instituto nostro omnia nequeunt: malo nihil de A his, quàm pauca hoc quidem tempore dicere, copiosiorem eorum omnium explicationem in Commentarijs facturus.

DIGEST. LIB. XXXIII.

DE ANNVIS ET MENSTRVIS LEGATIS & fideicomm. Tit. I.

1 *Continuatio.*
2 *Natura annui legati.*
3 *Quare non transeat ad hæredem.*
4 *Quando præstandum, & n. 2. art. 5.*
5 *Quatenus simile sit vsuifructus, quatenus dissimile.*

1 POstquam † de legatis generatim tribus libris est expositũ: nunc quædam legatorum genera specialius sunt attingenda: ac de annuis legatis primo loco, & menstruis, quomodo alimenta plurimum
2 relinqui solent. Si † in singulos annos aliquid, alimentorum scilicet nomine legatum sit, Sabinus, cuius sententia vera est, plura legata esse ait, & primi anni statim debetur, sequentiũ, conditionale. Videri enim hanc inesse conditionem, Si viuat: quandoquidem in plures præ-
B stationes, ad alendum legatariũ diuisisse legatum testator præsumitur, *l. si cum præfinitione, 20. infrà quando dies legat. ced.* & ipsi legatario, non etiam ipsius hæredibus voluisse consulere, cùm legata propter benemerita relinquantur, *l. nec adiecit, 5.*
C *pro socio.* ideoque mortuo † legatario ad hæredem legatum, veluti alimentum defuncti non transire, *l. 4. l. cùm in annos, 11. hoc tit. l. 10. 11. 20. 23. 26. infr. quando dies legat. vel fid. ced.* etiamsi in contractibus, in qui-
D bus quisque hæredibus sui intelligitur consulere, *l. veteris, C. de contra. stipul. l. si pactum, sup. de probat.* alia fiat interpretatio, *l. si Stichum, 16. §. 1. de ver. obl.* Si † legatum sit annua, 4 bima, trima die, triginta fortè per singulos annos, decem præstandi sunt, æquis pensionibus, *l. 3. hoc tit. Vlp. tit. 6.* In † singulos annos relictum personæ 5 nimirum

nimirum alendæ legatum simile A est vsuifructui, cum morte finiatur, nisi quod capitis diminutione non extinguitur, etiamsi hoc modo vsusfructus pereat: *l. corruptionem, C. de vsuf.* Nam cùm diuersa sint cuiusque anni legata, initio anni per singula legata ius capiendi inspicitur, vt interueniens capitis diminutio nihil obsit, *l. cùm in annos, 11. h. titul. vide Paul. lib. 3. t. 6.* Illud etiam amplius est in hoc legato: quod in ingressu cuiuslibet anni, si decesserit legatarius, eius anni legatum hæredi suo relinquit. Quod in vsufructu non ita est, cùm vsufructuarius, etiã si maturis fructibus nondum tamen perceptis, decesserit, hæredi suo ad eos fructus actionẽ non relinquat: *l. in singulos, 8. hoc tit.* quamuis aliter moribus Saxonum obseruetur, *vide supr. de vsuf.* Sed & vsufructui præscribatur, *l. corruptionem, C. de vsuf.* annuis eiusmodi præstationibus scilicet quæ ex vltima voluntate debentur, *secundum communem distinctio. in l. cùm notissimi, §. in iis, C. de prascr. 30. annor. Boer. decis. 336. Mynsing. 13. obseru. Cent. 3.* nam secus si E ex contractibus *cap. olim, de censibus, c. de quarta, de prascr. Dd. d. l. cùm notissimi. & hanc communem dicit Schurff. cons. 10. centur. 1. Bal de prascr. 4. quast. 4. partis princip.*) non item, *d. l. cùm notissimi, §. in iis. Guid. Pap. quast.* 406. 407. 408. nisi tempore immemoriali. *Boer. d. decis. 336. Crauet. de antiq. temp. parte 4. materia, mihi fol. 204.* constitutio tamen prouincialis hæc exæquent, *consil. 2. parte 2. sicut. & l. cùm nouissimi 7. §. illud, 4. C. de prasc. 30. ann.* ac fortassis B vbiuis quando est vna obligatio, currit præscriptio: in his conditionibus. (*gl. & Dd. l. 4. hoc t.*) non item: cùm ne possit quidem præscribi quod non est, sed incerta conditione suspensum hæret: vt dixi cons. 2. & 8. Nec verò omne annuum relictum ita C suspenditur, *l. nec semel, 12. l. si cum prafinitione, 20. l. Firmio, 26. quando dies leg. cedit.* sed tum demum, cùm in alimenta relinquitur: *l. in singulos, 8 hoc titul.* quod in dubio præsumitur, *d. l. in singulos, l. Cuius, 12. l. cui, 14. & passim, hoc titul.* ex commu- D ni vsu: vt in l. quod si nolit, 31. §. qui assidua, 78. de æd. edic. Alimenta aliter relinqui possunt quàm hac forma, vt infrà, de aliment. leg. & in annuo, menstruo legato aliud contineri potest quàm alimentum, vt dixi, vt hic titulus iure discernatur à titul. infrà de alimen. leg.

)?(

De vsu & vsufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum vel fideicomm. datis Titul. II.

1 *Continuatio.*
2 *Forma legandi vsumfructum multiplex.*
3 *De legato reditus.*
4 *De legata habitatione.*
5 *De operis serui legatis.*

1 ANnuo † legato simile est legatum vsusfructus, *Paulus lib. 3. tit. 6.* sicuti dictum est. Non enim solùm pactionibus, sed etiam testamento vsusfructus rectè cõstituitur & legatur, *§. constituitur, Inst. de vsufruct.* Itaq; † potest vel vsusfructus solus, 2 vel sola proprietas legari, aut alteri proprietas, alteri vsusfructus: sed si vsufructu legato, fundum leget testator, quia hoc verbum etiam vsumfructum comprehendit, *l. locus, 66. quaest. 117. de verborum signific.* is inter duos legatarios communicabitur, *l. si alijs, 19. hoc titul. l. 4. §. non solùm, de vsufr. accresc.* Cùm ita legatur, Fructus annuos fundi Corneliani do lego: perinde putat accipiendum Labeo, ac si vsusfructus fundi legatus esset: quòd hæc mens fuisse testatoris videatur, *l. cùm ita legatum, 41. hoc tit.* in fructu autem id esse intelligitur, quod ad A vsum hominis inductum est, *l. in fructu, 42. hoc tit.* Consimile etiam est vsusfructus legato, si quis reditum fundi annuum leget, *l. patrimonij, 22. l. legatum ciuitatis, 16. l. quidam, 17. hoc* Vnde † si bonorum meorum reditum omnib. annis vxori meæ 3 B dari volo, Aristo respondit, ad hæredem vxoris legatum non transire: quando aut vsufructui simile esset, aut legato in annos singulos, *d. l. patrimonij.*

¶ Habitationis legatum in singulos annos ab initio anni deberi cõstat, *l. habitationis, 11.* 4 C *hoc titul.* Tale legatum, Damnas esto hæres, Titium sinere in illa domo habitare, quoad viuet, vnum legatum est *l. damnas esto, 15 hoc t.*

¶ Hominis etiam operæ tam serui, quã liberi legari possunt, *l. 2. & 3. hoc tit.* 5 Quod legatum D ab alijs distat: quoniam hic legatarius pro fructuario non est: ideoq; nec capitis diminutione, vel non vtendo nec morte legatarij legatnm extinguitur, *dict. lege 2. vide sup. de ope. seru.* Quia cum operæ in rerum natura nõ sint priusquam præstentur, *l. opera.* E *de oper. lib.* non possunt capitis diminutione, aut morte legatarij amitti. Priuatio enim præsupponit habitum, vt loquũtur, *l. decem, 116. de verb. oblig. vbi Dd. vide supr. tit. de oper. seruo.* Omnium bonorum vsusfructus legari potest, *l. 1. l. 5. Co. de vsu-*

vsufr. nec id impedit quo minus A hæres adeat. *l. vsufr. 9. Co. eod. tit. de vsufr. de quo disputant, Ang. §. heres, num. 4. Institut. de hæred. institut. Alexand. Salic. l. extraneum, Cod. de hæred. institut.*

De seruitute legata. Tit. III.

1 *Continuatio.*
2 *Dupliciter legari seruitutes.*
3 *Qui, quibus legare seruitutem possint.*
4 *Quare vsus seruitutis non rectè legetur.*

1 SCienti † personales seruitutes, ita quoque reales vltimis voluntatibus rectè constituuntur, *l. 1. 2. 3. & tot hoc tit.* Dupliciter
2 ter † autem legatur seruitus: aut principaliter, vt, Viam per fundum meum tibi lego: *l. 2. hoc tit.* aut in consequentiam, *l. 1. h. tit.* D
3 Legant † rectè seruitutem, qui inter viuos constituere eam possunt & ijs vtiliter legatur, quibus inter viuos vtiliter constituitur, puta prædiorum dominis. Porrò
4 vsu † seruitutis vel vsusfructus non rectè legatur, quia seruitus esse nulla potest. Itaque incerti E cum hærede erit agendum, vt legatario quoad viuet (videtur enim personalis quidam vsus relictus, qui cum persona extinguitur *vide sup. de vsufr. & de hab.*) facultatem seruitutis præstet, *lege 1. supr. tit. 1.*

De Dote prælegata. Tit. IV.

1 *Quid amplius in legato sit, quàm actione dotis.*
2 *Quomodo dos legetur.*

B SI vxori † maritus dotē leget, quamuis ea domina sit dotis, mortuo marito: tamen valet legatum, quia plenius est quàm de dote actio, *§. sed si vxori, Inst. de legat. vbi dixi.* Primò propter commodum repræsentationis. Nam licet immobilia C iure veteri annua, bima, trima die, hoc est, tribus annuis pensionibus, *l. 3. sup. de ann. legat.* hodie post annum demũ actione dotis exiguntur. *l. vnica, §. exactio. C. de rei vxor. actio. vide Vlpian. tit. 6.* At legatum statim peti potest, *§. si quis debitori, vers. è contrario. Inst. de legat. vbi dixi,* & quidem pluribus actionibus, *l. 1. & 2. C. com. de legat.* Quare rectè prælegari dos, antequã solui scilicet debeat, perhibetur. *Cuiac. obseru. lib. 4. c. 23.* Deinde in quantum facere potest debitor, condemnatio fit in iudicio dotis, etiam aduersus hæredem: *l. etiam solut. matrim.* at actio ex testamento solidum legatum persequitur, nisi Falcidia quid detrahat. *l. cùm dotem, infrà ad l. Falcid. l. 2. §. idem Iulian. hoc tit.* Postremò pacta quæ dotibus adjici solent, in le-

gatis non obtinent, *l.1. hoc tit.* A vt non parum commoditatis in eiusmodi legato insit.

2 ¶ Legatur autẽ dos, aut expressa quantitate, aut non expressa. Si expressim legetur, vt Centum aureos dotis nomine, vel quos in dotem dedisti, tibi vxor do lego, etiamsi nihil in dotem B datum sit. nihilominus legatum debetur, *l. cùm scriptum, 6.l.vir vxori, 8. cum simili, h. t. l. 1.2. 3.C. de falsa causa adiect.* quia falsa demonstratio illud non vitiat, *l. demon. 17.l. falsa, 33. inf. de cond. & demon.* Sin autem legatum sit non expressa quantita- C te, sed simpliciter, vt Dotem lego: nihil amplius, quod quidem ad quantitatem attinet inest legato, quàm actioni dotis, *l.1 l. 2.l.5.h.t.* itaque si nihil reperiatur in dote, inutile erit legatum, *d.l.1.§. sed si vxori, Inst. de leg. vbi vide positam distinctionem.* D Si mille legentur supra vel vltra dotem, etiam ipsa dos legata videri debet ob dictionem implicatiuam, *Bart. in l. qui ita, 4. num. 2. h. t.*

De Optione vel electione legata. Tit. V.

1 *Quare in legato optionis electionem habeat legatarius.*

2 *Quando optio facienda.*

3 *In optione quare non sit locus pœnitentiæ.*

4 *Optionis legatum esse transitorium.*

Est & cũ testator legat optionem siue electionem seruorum aut aliarum rerum, *l.1.2. 4.6. & tot.h.t.* Optio † olim solenniter fiebat. *l. 5. l. Iuliam. 10. de leg. 1. l. si cui, 25. de li caus.* & actus erat legitimus. *l. actus. 77.verb. serui optio, de reg. iur.* nec per procuratorem ideo fieri poterat, *l. nemo, 123.de reg. iur.* electio verò facultatis erat arbitrariæ, *l. si stipulatus, 76. vbi omnes Dd. de verb. obl. l.vlt. C. com. de leg.* itaque hic in inscriptione tanquam diuersa proponuntur. Cæterùm hodie quando sublatis solennitatibus, *l. 1. 2. C. com. de leg.* sint exæquata, *l. vlt. C. eo. tit.* de vtroq; promiscuè agamus. Quo in legato electio defertur legatario, *d. l. 2. §. si generalem, Inst. eo. cum ibi nota,* vt is eligat quàm rem volet, etiam optimam, quod inductum est partim fauore vltimarum voluntatum, quas interpretamur plenius: *l. in test. 12. de reg. iur.* partim quia testator verba ad legatarium dirigens, videtur hanc illi facultatẽ concedere: partim quòd, vt inquit Aphricanus, *l si seruus, 108. §. cùm homo, 2. sup. de leg.* 1 E meritò electio eius esse debeat, cui potestas sit, qua actione vti velit. Nam actio in rem quæ datur legatario, ne intelligi quidem explicarique potest, non demonstrato corpore quod petatur, *l. si in rem, 6. de rei vendic.* Si igitur

tur ei damus actionem in rem, A
certè vt largiamur ei electionem
rei in quam actionem dirigat,
necesse est. Sed hæc in vltimis
duntaxat voluntatibus obtinent.
Nam quia hæ rationes cessant in
contractibus, meritò in obligatione generis aut alternatiua debitoris est electio, *l. plerumque in* B
fi. de iur. dot. & in alternatiuis, de reg. iur. in 6. noc. in l. si vnus, 27. §. 5. de pact.

2 ¶ Optio porrò ante aditam hæreditatem frustra fit, *l. optione, 16. h. t.* adita autem hæreditate, si
cesset legatarius eligere. Prætor C
decernit tẽpus intra quod optandum sit: ne hæres, dum diutius
in incerto hæret, quid suum, quid legatarij sit, incommodo
aliquo adficiatur. *l. mancipiorum*
3 *6. h. t.* Semel † autem optione facta mutare volũtatem legatarius
nequit: quia omne ius legati prima testatione consumitur, *l. apud* D
Aufidium, 20. h. t. statim enim atque legatarius elegit, iuris fictione transfertur in illum dominium, *l. à Titio, de furt.* O-
4 ptionis † legatum etsi conditionem personæ adhærentem contineat, nec videatur per alium
posse impleri: *l. qui hæredi, 44.* E
inf. de cond. & dem. tamen fauore vltimarum voluntatum transire illud ad hæredem legatarij voluit Iustinianus *§. optionis, Instit. eo. ex sententia Pauli, in l. illud aut illud, 19. h. t.*

De Tritico, vino, vel oleo legato. Tit. VI.

1 *Quid vini legato contineatur.*
2 *Quid tritici & olei legato.*

Vino † legato omne continetur quod ex vinea natũ 1
est, & defunctus reliquit, etiam acetum ex vino factum, & quicquid testator vini numero habuit: *l. si quis vinum, 9. hoc tit.* Item vasa, *l. 3. §. 1. h. t.* in quæ diffusum est: cuiusmodi sunt, amphoræ & cadi eum enim hæc vasa non magnæ sint amplitudinis, ac vnà cum vino vendi soleant, videntur etiam largiore interpretatione simul legari. Secus est in dolijs maioribus quæ ad perpetuum vsum seruantur, neque loco aut cellis moueri, nec distrahi cum vino solent, *d. l. 3, cui vinum, 6. l. vino, 14. cum l. seq. h. t. l. si quis. 10. de aut. arg. leg.* Certè zythum, quam ceruisiam hodie vocant, in hoc legatum non venit, *l. si quis vinum, 9. h. t.* nec enim de genere vini est: cùm vinum natura nascatur, & vnius sit substantiæ: ceruisia verò potus sit ex pluribus speciebus, puta aqua, hordeo, lupulo, &c. factus & commixtus.

¶ Si quis tritici modios centũ, 2
qui singuli pondo centum ponderent, leget, nihili legatum erit: quia eiusmodi triticum in rerum natura non est, *l. quidam, 7. infi. h. t.* Cùm autem certa

mensura tritici, aut certum pondus olei non adiecta qualitate legatur, liberum est hæredi, cuius generis velit frumentū aut oleū legatario soluere, *l. 4. h. t.* Qua de re extat alibi distinctio, *l. legato, 37. sup. de leg.* 1. Cùm quis damnat hæredem, vxori vinum, oleum, frumentum dare, recepta est Tuberonis sententia, vt non quantum hæres vellet, sed quantum testator reliquit, legatum putetur, *d. l. quidem, 7. h. t.* Porrò morib. Sax. etiam absq; legato, mulier nobilis dimidiam annonæ partem (comestibilia vocant) accipit. *Landt. lib. 1. art. 24. cum simil.*

De Instructo vel instrumēto legato, Tit. VII.

1 *Quid sit instrumentum.*
2 *Quomodo instrumenta legentur, & quid eo legato comprehendatur.*
3 *Dotes præditorum non comprehendi.*
4 *Instrumentorum varia genera.*
5 *Regula de interpretatione horum legatorum.*

1 INstrumentum † fundi est apparatus rerum diutius mansurarum sine quibus exerceri possessio nequit: *l. quæsitum, 12. in prin. hoc tit.* hoc est, quæ aut quærendi fructus, aut cogendi, aut conseruandi gratia parantur, *l. instrumenti, 8. in prin. cum*

A *§. seq. h. t. & l. quæsitum.* Nihil† 2
autem interest, siue quis fundū cum instrumento, siue instrumentum, siue fundum & instrumentum leget: tantundem enim effectu in vno est, quantum in alio, *l. 1. l. 5. h. t. vide quæ scripsi Inst. de leg. §. idem est fundus.*
B Quid autē & cuiusmodi in hoc legatum veniat longum est enumerare, & apud I.C. tractatū *in l. pen. d. l. quæsitum, 12. l. fundi instrumento, 25. l. dolia, 26. §. fi. l. cùm de lanionis. 18. §. cùm de vill. eo. h. t. & in l. 2. vbi Dd. C. de ver. sign.* Illud constat, † si 3
C simpliciter fundus legetur, dotes prædiorum, idest eas fundi accessiones, & emolumenta, quæ ad culturam eius ex alio fundo paterfamilias sumere solet, *l. 9. §. 1. in fi. de vsuf.* non venire, *l. 2. §. fi. l. cum fundus, 21. d. l. dolia h. t.* Est † autem aliud instrumentū
D villæ, *l. villa, 16. in prin. l. si mancipia, 19. §. pen. h. t.* aliud domus, *d. l. quæsitum, §. si duobus, cum seq. l. si ita, 15. §. domo, l. Seia, 20. §. pen. h. t.* aliud tabernæ aut cauponæ, *d. l. si ita h. t.* aliud vineæ, *d. l. villa, §. vinea, h. t.* Sunt & instrumenta homi-
E num vt patrisfam. *d. l. quæsitum, §. sed si fundum.* pictoris, *l. item pictoris 17. h. t.* pistoris, *d. l. cùm de lanionis, 18. §. 1.* lanionis, *d. l. cùm de lanionis, in prin.* medici. *d. l. cùm de lanionis, §. medici.* balneatoris, piscatoris, *l. tabernæ, 13. §. fi. d. l. item, §. 1 h. t. &c.*

In

4 In † omnibus autem istiusmodi A legatis optimum esse Pædius ait, non propriam verborum significationem seruari, sed in primis quid testator demonstrare voluerit: deinde in qua præsumptione & consuetudine sint, qui in quaque regione commorantur, *d. l. cùm de lanionis*, 18. §. B *asinam*, 2.

De Peculio legato. Tit. VIII.

Qvid sit peculium, diximus suprà de pecul. Quoniam autem seruo simpliciter C legato, aut libertate data, non etiam intelligitur legatum peculium, nisi exprimatur: *l. antepen. hoc tit. l. vnic. C. de pecu. l. eius qui lib. mer. §. peculium. Inst. eo. vbi vide.* fit vt peculium expressè legari soleat, de quo tamē deducit hæres, quod testatori, & D eius liberis, ac sibi debetur. id enim non est in peculio: *l. si peculium*, 6. *l. si Sticho*, 21. *l. dominus, cum simil. hoc tit.* Peculij legatum accessionis vicem obtinet itaque extincto seruo, simul extinguitur, *l. 1. & 2. hoc tit.*

De Penu legata. Tit. IX.

1 *Quid propriè penus.*
2 *Quid in legatum penoris veniat.*

Qvi † penum legat, quid legato complectatur, videamus. 1
Et quamuis propriè penus sunt ea esculenta & poculenta, quæ non in dies singulos cœnæ causa apparantur, sed quæ cōtrahuntur longæ visionis gratia, & reconduntur: ex eo quòd non in promptu sint, sed intus & penitus recondita habeantur, penus dicta: *Gellius lib. 4. cap. 1.* tamen † in vltimis voluntatibus, 2
in quibus benignior fit interpretatio, rectè Mutius scripsit, penu legata contineri, quæ esui potuique sunt. Quin & ea quæ non esse, sed per quæ esse solemus, vt oleum, garum, muriam, & similia, legato contineri Proculus opinatur: nisi contraria mens testatoris appareat, *l. 3. hoc tit.* Vasa quoque penuria quin contineantur, nulla dubitatio est, *d. l. 3. § final. 4. hoc t.* Quòd si aliquid penoris dare iussus, & ni dedisset pecuniam soluere, hæres damnatus est, penus erit in præstatione, pecunia verò in petitione, postquam hæres est in mora dandi, *l. 1. h. t. l. cùm sine, l. si penum, quan. dies legat. l. ita*, 115. *de verb. obligat.* Transfun- E ditur enim legatum penoris, in obligationem pecuniæ post moram: cùm quia voluntates defunctorum nō debent in suspenso manere, *l. fi. comm. præd.* tum quòd illa est penoris natura, vt facilè corrumpatur. Ne igitur ex mora hæredis fiat deterior le-

geti causa, meritò pro penore post morā pecunia debetur. Moribus Sax. vt antè dictū est, absq; legato penus intra trigesimum à morte diem à vidua ac familia defuncti in necessarios vsus consumitur: *art.* 22. *lib.* 1. quod superest hæredem sequitur, aut si de nobilis successione agatur, inter hæredes & viduam ita diuiditur, vt illis semis, altera pars comestibiliū dimidia viduæ cedat, *d. art.* 22. 24. *lib.* 1.

De Supellectile legata. Tit. X.

1 *Supellex quid, & quas res contineat.*
2 *Vnde dicta.*
3 *Tuberonis definitio.*
4 *De gerada Saxonum.*

1 SVpellex † Pomponio est domesticum patrisfamilias instrumentum, quod nec argento aurove facto (nam olim seuerioribus moribus aurum argentumq; in quotidiano vsu non erat, *l.* 3. *h. t.* Et in rebus non in animalibus consistit. *l.* 2. *h. t.* Alphenus supellectilis eas esse res putat, quæ ad vsum communem patrifamilias paratæ essent, neque nomen sui generis separatum haberent, *l. supellectilis*, 6. *hoc t.*
2 Huius † originem vocabuli Labeo ab eo ducit, quòd olim ijs qui in legationem proficiscerentur, locari solerent quæ sub pel-A libus vsui ad quotidianam vitæ necessitatem forent. Hinc supellex dicta. Tubero † autem hoc 3 modo demonstrare suppellectilem tentat: instrumentum quoddam patrisfamilias reiū ad quotidianum vsum paratarum, quòd in aliam speciem, aliamve apB pellationem non caderet: *d. l. Labeo*, 7. *hoc tit.* vt verbi gratia, in penum, argentum, vestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus, &c. Sed quæ legato supellectilis in vniuersum contineantur, intelligi aliunde licet, *ex l.* 3. 4. 5. *hoc tit.* Id tenendum, C speciem potius rerum quā materiam intuendam: & in ijs de quibus dubitari potest, supellectilis potius, an argenti, an vestis sint, eius sententiam qui legauit inspiciendam, & quomodo is sit vsus. Ea verò de quibus non dubitatur quin in alio geneD re sint, legato nō contineri. Non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi vsu nomina exaudiri debent, *d. l. Labeo, h. t.*

¶ Iure Sax. introducta est & alia 4 supellectilis species, geradæ aut vtensilia vulgò dicta: quæ omnem mundum, vestimenta, orE namenta, & quicquid mulieres in vsu atque possessione habent, complectitur: *l. and. lib.* 1. *art.* 19. 24. 27. proximæque cognatæ ex linea materna (filiabus nimirum, quarum hic prima causa est, non extantibus) inter nobiles debetur: *vide Fachs. diff.* 21.

quem-

quemadmodum contrà maribus A hæredibus, arma, quas res expeditorias appellant. *art.* 21. 27. 28. *lib.* 1. Habet & vxor nobilis in bonis mariti geradam paulò copiosiorem, vt & alia quædam. Cæterùm quæ sunt geradæ seu supellectilis, alienare inter viuos, eoq; oppignorare etiam in præ- B iudicium proximæ, quæ lucere tenetur, non hæres donare quoque (marito excepto) coram duobus saltem testibus traditione statim facta (quanquã vsum sibi ad vitã retinere queat) mulier non prohibetur. Per vltimã voluntatem, vel donationem causa mortis, non idem ei licet: quoniam hæc tantùm valere incipiunt tẽpore mortis, quo eiusmodi sunt iam aliena: nempe proximæ cognatæ.

DIGEST. LIB. XXXIV.

DE ALIMENTIS VEL CIBARIIS legatis. Tit. I.

1 *Quid legat[o] alimentorum contineatur.*
2 *De diariis legatis.*
3 *De pecunia in alimentum legata.*
4 *De prædio in alimentum legato.*

1 LEgatis † alimentis, cibaria & vestitus & habitatio debebitur: *l. verf.* 43. *cum l. seq. l. quos nos hostes*, 233. *de ver. sign.* Quia sine his ali corpus non potest. Cætera quæ ad disciplinam pertinent, legato non continentur nisi aliud sensisse testatorem E probetur. *l. legatis*, 6. *cum l seq.*
2 *hoc tit.* Diarijs † id est, quotidiano victu, vel cibarijs relictis, neque habitationem, neque vestia- C rium neque calcearium deberi, palam est; quando de cibo tantùm testator sensit, *l. diariis*, 21. *h. t.* Si † certa pecunia relinquatur in alimenta, ea est præstanda, *l. Lucius*, *l. cùm vnus*, §. *fi. h. t.* Si † non adiecta quantitate, inspiciendum est, quid defun- D ctus præstare sit solitus: deinde quid cæteris eiusdem ordinis reliquerit, quod si neutrum apparet, tunc ex facultatibus defuncti, & charitate eius cui fideicõmissum datum est, modus statuĩ debet. *l. penul. in princ. h. t.* Neque enim hic incertitudo legatum vitiat, cùm facilè declarari possit, *Ias. & aly, in l. si Stichum*, 16. §. 1. *de verb. obligat. gloss.* 7. *l. si cui*, 14. *de ann. leg. sup.* Legatum hoc mortelegatarij 3 4

tatij finitur: nisi aliud defunctus voluerit, *l. Mela. in prin. l. Stichus, §. Titia, l. Caio, §. fin. cum similibus, h. t.* Ex certo prædio alimentis relictis, à quolibet possessore ea præstanda sunt: quia prædium est obligatum, *l. 2. l. Lucius, hoc tit.*

4 ¶ Prædio legato, vt inde legatarius alatur; proprietas, vel certè vsusfructus prædij ad vitam, magis quam alimenta legata videntur, *l. solent, §. quæro, l. cùm alimenta, §. fin. h. t.* Cibatiorum quoque nomine apud Sax. venit *muss. theil.* hoc est, dimidia pars esculentorum & poculentorum, quæ post 30. à morte mobilis viri diem in eius domo supersunt, viduæque debentur: scilicet quæ in domo tēpore obitus fuerunt, non quæ intra 30. diem collecta, & in ædes allata sunt. Tempus enim mortis consideratur: quo quidem cùm fuerint pars fundi fructus pendentes vnà cum fundo hæreditatem sequuntur, nec mulieri participantur.

De Auro, Argento, mundo, ornamentis, vnguentis, veste vel vestimentis & statuis legatis. Tit. II.

1 *Quid auro legato veniat.*
2 *Quid mundo legato.*
3 *Quid ornamentis.*
4 *Quid inter ornamenta & mundum intersit.*
5 *De vestimentis.*
A 6 *De vnguentis legatis.*
7 *De statuis & picturis.*

CVm † aurum vel argentum legatur, quicquid auri argentiq; relictum est, legato continetur, siue factum, siue infectum sit. Pecuniam autem signa- B tam placet eo legato non contineri; quia transit in aliam appellationis speciem. *l. cùm aurum, 19. h. t. vide Cuiac. obseru lib. 6. cap. 31.* Quòd si certum pondus auri sit legatum vel argenti, magis quantitas legata videbitur, nec ex vasis tangetur, C *d. l. cùm aurum. l. 1. §. fin. l. cùm certum, 10. hoc tit.* Mundus † muliebris est, quo mulier fit mundior. Itaq; omnia quæ ad mundū pertinent, vt specula, vnguenta lauatio, riscus. &c. legato mundo continentur: exceptis his, quæ valetudinis causa parantur. *l. argento, 25.* D *§. fi. & §. mundus, l. pediculis, 34. §. pen. l. si vxori, mundus, 39. h. t.* Ornamenta † muliebria sunt, quibus mulier ornatur: veluti inaures, armillæ, viriolæ, annuli præter signatorios, & omnia quæ ad aliam rem nullam parātur, nisi corporis ornandi cau- E sa, *dict. l. argento, §. ornamenta, §. ornamentorum.* Vestes autem muliebres appellatione ornamētorum non continentur, *l. ornamentorum, 37. ho. tit.* quia non ornandi, sed tegendi corporis causa comparatæ sunt, *l. quamuis, 26. hoc tit.* Inter † mundum autem

autem & ornaméta intereſt. Poteſt enim mulier eſſe munda, nō tamen ornata: vt ſolet contingere in ijs quæ ſe emundarunt in balneo lotæ neque ſe ornarunt: & contrà eſſe aliqua ex ſomno ſtatim ornata, non tamē emundata: *d. l. argent o. §. pen.*

5 Itaque † legata etiam mundi & ornatus inter ſe differũt: & alia hoc, alia illo continentur. Veſtis an veſtimenta legentur nihil refert. Veſtimentorũ ſunt lanea omnia, lineaque, vel ſerica, vel bombicina, quæ inducēdi, præcingendi, amiciendi, inſternendi, iniiciendi, incubandive cauſa parata ſunt: & quæ his acceſſionis vice cedunt, vt ſunt inſitæ picturæ, clauique, qui veſtibus inſuuntur, *l. veſtis, 23. l. veſtimentum, 22. l. cùm. & 24. cum l. ſeq. hoc tit.* Veſtimenta omnia aut virilia ſunt, aut muliebria, aut communia, aut familiaria: in quibus & cœnatoria, quorum in cœnis vſus olim erat. Martials,

Pugnarum reus ebriaque noctis.

Cœnatoria mittas aduocato, de quibus videre licet I. C. *in d. l. veſtis, & l. 1. l. inter veſtem, 33. d. l. ornamentorum, hoc tit.*

6 Vnguentis † legatis non tantùm ea legata videntur quibus vngimur voluptatis cauſa, ſed & valetudinis, *l. in argento, 21. §. 1.*

7 Si † ſtatuam legaro & poſtea ex alia ſtatua brachium ei adiecero, omninò ſtatua à legatario vendicari poteſt, *l. ſi ſtatuam, 14. hoc tit.* Si imaginem legauit: & hæres tabulam ſoluit, poteſt dici actionem ex teſtamento durare: puta imaginis legatum, non tabulæ fuit, *l. ſi imaginem, 12. hoc tit.*

De liberatione legata. Tit. III.

1 *Quare debitori res ſua rectè legetur.*

2 *Pignore legato non videri ius crediti remiſſum.*

3 *Varij modi liberationis legandæ.*

4 *Remedia, quibus vt liberationi legatæ ſatisfiat, vti conceſſum eſt.*

Omnibus † debitoribus etiā eæ res quæ debentur, rectè leguntur, licet domini earum ſint: *l. 1. 3. hoc tit. §. ſi quis debitori, inſtit. de legat. vbi dixi*. Cùm enim debeantur, videntur non eſſe domini, *l. non videntur, 12. de reg. iur. l. id apud, 143. de verbor. ſignific.* Itaque † res ſua oppignorata debitori legari poteſt: quo caſu ius pignoribus quod habebat teſtator, remiſſum non liberatio debiti legata videtur, niſi alia fuerit teſtantis voluntas, *d. l. 1. l. quod in rerum, §. 1. ſup. de leg. 1. l. 2. & 3. de pactis.* Varijs † autem modis liberatio legatur; vt ſi vel liberatio nominis 3

nominis

nominis expreſſè, vel chirographum legetur, vel damnetur hæres ne agat. *d. l. 3. hoc titul.*
4 Liberatione † legata, non modò exceptione tutus eſt debitor, ſed poteſt agere aduerſus hæredem, vt ſe acceptilatione liberet, *l. 3. §. nunc de effectu, 2. vbi Bartol. hoc tit.* Addit Bartol. *in d. §. nunc de effectu.* tertium remedium, quo nunc vtimur: vt imploretur iudicis officium in hoc, vti is pronunciet nihil deberi, & ſilentium perpetuum hæredi imponat.

De adimendis, vel transferendis legatis vel fideicommiſſis. Tit. IV.

1 *Diſpoſitio titulorum ſequentium, & continuatio.*
2 *Quomodo & quare permittatur legatorum ademptio.*
3 *De ademptione expreſſa.*
4 *De tacita.*
5 *De tranſlatione legatorum.*

1 Poſtquam † expoſitum, eſt quemadmodum legata relinquantur: reſtat vt dicamus quomodo amittantur, diminuãtur, & acquirantur. Amittuntur legata ademptione, tranſlatione, dubio ſcripturæ, adiectione pœnæ, per regulam Catonianam: ſi quid pro non ſcripto habeatur; ſi legatarius indignũ ſe reddat legato: ſi conditio, vel A cauſa legati deficiat: de quibus omnibus eſt exponendum. Ademptio † legatorum fit aut 2 expreſſè, aut tacitè: quæ teſtatori permiſſa meritò eſt, etiamſi dixerit ſe reuocare nolle, *l. ſi quis, 22. de legat. 3. l. diui, §. licet, de iure codicill.* quando ſupremi ſententia iudicij ambulatoria ſit vſque ad mortem: *l. 4. hoc tit.* poſſitque adimere is, qui & dare, *l. 3. de re iud. l. 3. de reg. iuris.* præſertim cùm voluntas vltima nullam obligationem inducat ante mortem, qua ſola confirmatur, quamuis inter viuos ſecus ſit, vt donatio ſtatim à conſenſu vires accipit, *l. ſi quis argentum, C. de don. §. perficiuntur, Inſtitut. de don.* nec pœnitentia reuocatur, *l. 2. C. de reuo. donat.* Fit † autem ademptio ex- 3 preſſè, cùm diſertis verbis adimitur, aut contrarijs vt, Non do, non lego, aut alijs quibuſcunque, *l. 2. 3. hoc tit. Inſtitut. eod. in princ.* Aut ſi inducat quod ſcriptum eſt: *l. nihil intereſt, 16. hoc tit.* neque refert, vtrum in teſtamento an codicillis fiat ademptio *Inſtitut. eodem in prin.* in ſcriptis, aut ſine ſcriptura, coram tamen teſtib. *l. fideicommiſſum, 27. vbi Bartol. Caſtr. Salic. C. de fideicomm.* ſaltem duobus, *Bart. Caſtr. Salic. in d. l. fideicommiſſum, Cod. de fideicomm. l. ſi iure, 18. de leg. 3.* Tacitè † adimitur, cùm inimicitiæ 4 capitales inter teſtatorem & legatarium

gatarium ortæ sunt: *l. 3. §. vltim.* A *l. ex parte, 22. hoc tit.* nec enim inimico benefacere quis velle præsumitur; & legata propter benemerita ac beneuolentiam dari solent *l. nec adiecit, pro soc.* Item, cùm testator viuus alij rem legatam donauit, *l. rem legatam, 18. hoc tit.* Quòd si alio B ex contractu alienet, distinguendum erit verum voluntate fecerit, an coactus necessitate: vt hoc casu legatum debeatur, illo nequaquam, *l. si seruo, hoc tit. l. fideicommissa, §. si rem, de leg. 3. §. si rem, Instit. leg.* Sed & moriente ante testatorem legatario, C legatum extinguitur. *§. si coniunctim, Institut. de legat. l. unica, §. cùm & triplici, Cod. de cad. toll.* dies enim primò cedit à morte testatoris, *vide infrà quand. dies legat. ced.* Quod autem cessum non est, neque dum debetur, *l. cedere diem, de* D *verborum significat.* ea verò quæ non debentur, nemo ad suos hæredes transmittere potest. *vid. infr. quan. di. leg. l. vnic. Cod. de cad. toll. & tit. C. de his qui ant. aper. tabul. l. 1. infrà de cond. & demonst.*

5 ¶ Sicut adimi legatum potest, ita & ad alium transferri: E veluti hoc modo: Quod Titio legaui, id Seio do lego: quæ res in persona Titij tacitam adēptionem continet, *l sicut, 5. h. t.* Trāslatio legati fit quatuor modis: aut enim à persona legatarij, in personam transfertur, sicuti dictum est: aut ab eo, qui dare iussus est, transfertur qui alius det: aut cùm res pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quod purè datum est, transfertur sub conditione, *l. translatio, 6. hoc tit.* Quod si alij legetur sub cōditione quod alij purè legatum est, non planè recessum videbitur à primo: sed ita demum si conditio sequentis extiterit. *l. quod si, 7. hoc tit.*

De rebus dubijs. Tit. V. C. 6. 38.

1 *De dubio & ambiguo scriptura.*

2 *De incertitudine personæ cui legatum est.*

DVbium † etiam scripturæ 1
annihilat legatum. Quæ denim in testamento scripta sunt, neque intelliguntur quid significent, ea perinde sunt, ac si scripta non essent. *l. 2. infrà de iis quæ pro non scrip. hab.* Sed & in ambiguo sermone non vtrūque dicimus, verum id duntaxat quod volumus. Itaque qui aliud dicit quam vult, neque id dicit quod vox significat, quia non vult: neque id quod vult, quia id non loquitur, *l. 3. hoc t.* Quare etiamsi vtcunque constet de voluntate, tamen si ad eam verba accommodari nequeant, voluntas vtplurimum deficit: *l. Labeo,*

lec, de supellect. legat. l. si alij, de vsu. & vsufr. lega. secus si verba quamuis impropriè eò possint extendi, *l. non aliter, de legat. 3. ille aut ille, §. olim, infr. de condit. & dem. l. vbi, l. quoties, h. tit.*

2 Sic † si circa personam legatarij sit ambiguitas, vt nesciatur cui relictum sit, infirmabitur legatum: puta, si incertæ omnino personæ legetur. *§. incertis, Institut. de legat.* vel si legetur maximo natu filio, & duo pari ætate sint; vel Sempronio amico, & duo interueniantur pari charitate coniuncti. *l. si ita, 11. l. si quis de pluribus, 26. hoc t. l. apud Iulianum, & Seio, de leg. 1.* Nam & institutionem hæc incertitudo vitiat, nedum legatum. *l. in tempus, sup. de hær. inst. fac. l. duo, de testa. tut.* Perinde itaque habetur, atque si nullum nomen adscriptum esset: *l. 5. h. t.* quoniam paria sunt non esse, & non apparere, *l. in lege, 77. de contrah. empt.*

De his quæ pœnæ causa relinquuntur. Tit. VI. C. 6. 41.

EX Antonij Pij constitutione, sicut est apud Capitolinum, etiam pœnæ nomine legata relicta deficiebant, adeò vt ne à patre quidem, aut domino legata pœnæ nomine relicta, hærede filio, aut seruo instituto, valerent: *l. 1. hoc tit.* Pœnæ nomine relinquitur hoc modo: Hæres meus, si filiam Titio in matrimonium collocarit, vel non collocarit, Seio decem dare damnas esto. Hæc legata ideo non valuisse verisimile est: primò: quod penderent à voluntate hæredis, cuius in potestate esset, legati conditionem implere, aut non. Eiusmodi autem legata obligationem non habēt, cùm ea ad defuncti, non hæredis volūtatem referri, indidemque vim accipere debeant, *l. 1. cum ibi notat. sup. de leg. 3.* Deinde, quia non ex pœna hæredis, sed beneuolentia & amore legatarij proficisci legata oportet. *l. nec adiecit, 9. sup. pro socio.* Postremò quòd non ad pœnas irrogandas, sed ad vltimā voluntatem contestandam, testamentorum iura inuenta sunt. Verùm Iustinianus etiam hęc legata valere voluit, nisi conditionibus probrosis & illicitis sint adiecta: *§. fin. Instit. de leg.* quem casum etiam Africanus hic *in l. 1. hoc tit.* excepit.

De regula Catoniana. Tit. VII.

1 *Summa & ratio regulæ Catonianæ.*
2 *Explicatio l. 1.*
3 *Quare regula non pertineat ad legata conditionalia.*
4 *In institutionibus etiam regulæ esse locum.*

Cato-

1 CAtoniana † regula pertinet
ad ius antiquum, quo dies
legatorum à morte testatoris ce-
dit, *Cuiac. lib. obseru.* 4. *cap.* 4.
& l. 3. *hoc t.* Ea sic definit: Quod
si testamenti facti tempore de-
cessisset testator, inutile foret, id
legatum quandocunque deces-
serit, non valere, *l.* 1. *hoc tit.*
Quia quod ab initio nullum est,
tractu temporis non conualescit:
l. quod ab initio, 30. *de reg. iur.*
& tempus testamenti in legatis
est inspiciendum; §. *in extra-
neis*, *Institut. de hered. qual. &
diff.* vt si rem tuam tibi lego, non
valet legatum, etiamsi eam po-
stea alienaueris: quia ab initio
non valet; §. *sed si rem. Institut.
de leg. l. cætera*, 41. §. 1. *de leg.* 1.
2 Nec † obstat quod hic Celsus: *in
l.* 1. *in fin.* Si tibi legatus est, in-
quit, fundus, qui scribendi te-
stamenti tẽpore tuus est; si eum
viuo testatore alienaueris, lega-
tum debetur. Nam loquitur
Celsus, vt ex præcedentib. ver-
bis liquet, non de puro, sed de
conditionali legato: si videlicet
res legatarij ipsi legata sit sub
hac conditione, si viuo testato-
3 re alienauerit. Ad † conditio-
nalia enim legata, regula Cato-
niana non pertinet: *d. l.* 1. *l.* 3.
hoc tit. l. cætera, 41. §. 1. *de le-
gat.* 1. *Cuiac. obseru. lib.* 4. *cap.* 4.
nam conditionale legatũ etiam-
si statim testator decedat, non
redditur inutile, sed pendet ex
tempore conditionis existentis,

A aut deficientis, quod inspicitur:
cedit enim eius dies non à mor-
te testatoris, quo pertinere hãc
regulam diximus, sed conditio-
ne demum existente, *l. qua lega-
ta, de reg. iur. l. cedere diem, de
verborum significat. l.* 2. §. *id quo-
que, de collat. bonor.* Eademque
B ratione regula Catoniana non
pertinet ad hæreditates aut le-
gata, quæ non à tempore mor-
tis, sed post aditam hæredita-
tem cedunt. Quoniam etsi te-
stator statim decedat, non ta-
men ius vllum legati existit aut
oritur, priusquam adita sit hæ-
C reditas: *l.* 3. *hoc tit.* cuiusmodi
legata sunt libertatis & vsusfru-
ctus: quia frustra ante dies ce-
deret, cum non transeant hæc
ad hæredes, *l. vnica*, §. *in nouis-
simo*, *C. de cad. tollen.* In † puris 4
Institutionibus perinde vt in le-
gatis, regulam Catonianam
D locum habere, non similitudo
tantùm rationis placet, sed etiã
legibus probari potest, *l. penult.
de reg. iur. l. si à primo*, 8. *de lib.
& posth. l.* 4. *hoc tit.* §. *in ex-
traneis*, *Institut. de hære. qual.
& diffe.* Ad hæreditates porrò
E conditionales, *l. penult. hoc t.* aut
quarum dies à tempore mortis
non cedit, *l.* 3. *hoc tit.* minimè
pertinet: vnde nec ad nouas le-
ges, puta Papiam & Iuliam por-
rigitur: *l. vlt. hoc tit.* quia ex his
dies post apertas demum tabu-
las cedit. *Cuiac. lib. obser.* 4.
cap. 4.

De his quæ pro non scriptis habentur. Tit. VIII.

PRo non scriptis habentur, quæ ijs adscripta sunt, qui in rebus humanis esse desierunt, *l. pen. hoc tit.* aut seruis pœnæ: *l. 3. hoc tit.* item quæ intelligi nequeunt, *l. 2. hoc tit.* Sed & quod sibi quis adscribit in testamento alieno, pro non scripto est, propter falsi suspicionem, *l. 1. & fin. hoc tit. C. de iis qui sibi adscri. in test.* Quæ incapacibus expressim relinquuntur, ea pro non scriptis apud hæredem manet: *Cuia. obs. lib. 7. cap. 21.* quæ tacitè in fraudem, fisco vendicantur, *l. 1. de iur. fisc. l. 3. C. ad l. Falcid.*

De his quæ vt indignis auferuntur. Tit. IX. C. 6. 35.

1 *Differentia inter hunc titulum & superiorem.*
2 *Quibus auferuntur relicta, & num. 4.*
3 *Tutori excusanti se, quare auferatur relictum, nec tamen quaratur fisco.*

1 EST † cùm relicta neutiquam pro non scriptis habentur, sed rata ita sunt, vt auferantur quibusdam successoribus, eorúmque hæredibus, *Schurff. consil.*
2 *41. centur. 1,* tanquam † indi-A gnis; & applicentur fisco, *l. Papin. §. meminisse, de inoff. testam. l. quidam, 30. §. fin. cum ll. seqq. de donat. l. 1. de iure fisc.* non ciuitatibus, quæ tales ius non habent: *Bald. in l. 4. num. 9. C. eodem. per l. 1. C. de bon. vac. lib. 10.* vt si quid relictum sit ei qui B defunctum occiderit; qui non modò defuncti, sed omnium eius descendentium etiam successione excluditur: *l. Lucius Titius, de iur. fisc. l. cùm ratio, §. fin. de bon. damn. Bald. & Dd. in l. eam, 14. C. de fideicomm. & l. 4. C. eod. Schurff. consil. 43. cent.* C 1. aut qui causam mortis culpa vel negligentia præbuit: *l. 3. hoc tit. vide gloss. 4. Ias. & Dd. in l. si ab hostib. 10. §. 1. solut. matrim. gloss. artit. 31. lib. 1.* nihil enim interest; occidat quis, an causam mortis præbeat. *l. nihil, 15.* D *ad l. Corn. de sicar.* Qui necem testatoris intra terminum à Iudice dandum, & antequam ad alios perueniatur, *l. 1. l. sororem, 10. vbi Bald. C. eod. dec. Tholos. 41.* vlcisci supersedit, *l. hæredem, 15. l. ei qui mortem, 20. hoc tit. l. 1. & 3. C. eod.* nisi cædis au-E thores reperiri nequeant, *l. cùm fratrem, 9. Cod. eod.* Qui testamentum tanquam inofficiosum aut falsum, *l. 5. in princip. & §. si pater, & §. fi. l. hæredi, 15. h. t. dict. l. Papinianus, §. meminisse.* aut alio probroso nomine, *l. cum tabulis, 16. hoc tit.* accusat: nisi quis iure factum esse neget: *l. si testa-*

testamentum, 24. *hoc t.* Qui defunctum grauis delicti reum facit, aut status controuersiam, *l. 1. l. si inimicitia*, 9. *hoc tit.* ei mouet. Qui contra tabulas bonorum possessionem perijt, *l. 2. hoc t.* Qui vxorem contra leges duxit, puta damnatam adulterij: ei enim quasi indigno aufertur B illius mulieris successio: *l. 2. in fin. l. Claudius.* 13. *cum ll. seqq. hoc titul.* vt & meretrici relicta à milite, in cuius contubernio fuit, *l. mulierem*, 14. *hoc tit.* Qui
3 † se à tutela testamentaria excusat, ei relictum velnti ob onus C tutelæ, non debetur: quanquam hoc casu ad fiscum nihil transfertur; cum non delinquat, qui iure excusationis concessio vtitur, *l. post legatum*, 51. §. *amittere, hoc tit.* Auferuntur etiam D legata ei qui inimicitias cum testatore capitales exercuit, aut illi malè dixit, *d. l. si inimicitia*: aut vxorem eius corrupit, *gloss. in l. fideicommissum*, 27. *in fin. vbi Dd. C. de fideicommiss. Guliel. de Ludo sing.* 90. *num.* 1. *gl.* A *in l. sororem, & ibi Dd. C. eodem.* Qui in fraudem iuris promittit se restituturum personæ, quam capere fas non est. *l. in fraudem*, 10. *l. hæres*, 11. *l. eum qui*, 18. *h. titul.* Item qui hæreditatem compilauit, quatenus tamen compilauit: *l. rescriptum*, 6. *hoc tit.* nec enim pœna debet egredi delictum, *l. scimus*, §. *ille, C. de iure delib.* Qui de hæreditate viuentis improba facta fecerunt, *l. quidam*, 30. §. *fin. cum ll. sequent. de donat.* Et hi quidem sunt, quibus vt indignis à fisco auferuntur relicta: quod verum est, si in dolo hæreant, *Bald. in l. alia. num.* 8. *Cod. eod.* & nisi ante testatorem moriantur: *Bald. in l. eam. num.* 9. *C. de fideicomm.* item quatenus apud eum remansit, aut remanere debet. Nam illius delictum nec substituto, neque quibus ex fideicommisso restituendum est, nec nocere oportet, *l. Papinian.* 8. § *meminisse*, §. 4. *de inoff. test. Paul. lib.* 4. *tit.* 5.

DIGEST. LIB. XXXV.

DE CONDITIONIB. ET DEMONSTRATIONIB. & causis, & modis eorum quæ in testamento scribuntur. Tit. I. C. 6. 46. 45. 44.

1 *Legata pura esse, nisi dies aut conditio tacitè vel expressè sit adiecta.*

2 *Legatum in diem quare ante diem solui possit.*

3 *Natura legati in die incertũ.*

4 *Natura legati sub tacita conditione.*

5 *Natura legati sub expressa conditione.*

6 *De cautione Mutiana.*

7 *Differentia inter conditionem & demonstrationem.*

8 *Differentia inter causam & modum.*

9 *Causa falsa, vel modus quare non vitiet legatum.*

10 *Differentia inter modum & conditionem.*

1 Deficiunt † etiam legata deficiente conditione, sub qua relicta sunt. Nã sciendum est, legatis diẽ aut certum aut incertum, aut conditionem adscribi: aut si nihil horum factum sit, pura esse, nisi ipsa re tacitè conditio insit; *l.1. hoc tit. §. omnes, Institut. de*
2 *verborum obligat.* Quibus † dies certus adscriptus est, ea solui ante diem possunt: quia certum est debitum iri, *l.1 hoc t.* & dies gratia debitoris hæredis adjicitur: *l. eum qui calendis, 41. in fin. de verbor. obligat.* vt nulla causa sit, quare his renunciare suo fauori, & citius soluere nequeat, *l. quod in diem, de sol. l.*
3 *quod quis, 50. de act.* Dies † autem incertus est, cùm ita scribitur: Hæres meus cùm morietur, dato. Nam diem incertum habet mors hæredis, respectu legatarij, *d.l. 1.* qui ante hæredem

A mori potest. Eoque conditio tali legato inest. *l. dies incertus, h. t.* Etsi legatarius ante hæredem decesserit, ad suos nihil transmittit: quia non cessit dies legati viuo eo, *dict. l. 1. §. dies, §. si coniunctim, Instit. de legat.* Inest, † conditio tacitè legatis, veluti 4
B cùm legamus fructus qui ex eo fundo nascentur: *d. l. 1. in fin.* si enim nihil natum fuerit, nihil debebitur, *l. interdum, 37. vbi Dd. de verb. obligat.* Hoc tamen legatum: quod ad transmissionem attinet: conditionale non est: quia extrinsecus, non est te-
C stamento, conditio accedit. *l. conditiones, 98. hoc tit.* Cùm † ex- 5 pressa est conditio, eam impleri necesse est, alioqui deficit legatum: *l. Titio centum, 70. §. ante nuptias, l. quibus diebus, 40, l. in testamento, 27. hoc tit.* nisi impossibilis aut turpis adjecta sit
D conditio, *l. 3. non dubitamus, h. tit.* aut stet per hæredẽ, vel cuius interest impleri, quominus impleatur: *l. iure ciuili, 24. l. quæsitum, 56. hoc tit.* aut per eum, in cuius persona posita est conditio, *d. l. Titio. §. fin. d. l. in testamento, l. filia, 28. hoc tit.* Illud
E sciendum est, si tempus conditioni præfinitum non fuerit, liberum esse legatario, quandocunque velit implere. *l. hæc conditio, 10. hoc tit.* Quod † si in 6 non faciendo conditio posita sit, puta Lego decem, si in Italiã non ieris, non aliter soluetur legatum,

gatum, quam si cautionem præstiterit legatarius, se legatum restituturum, si cõtrà fecerit. Quæ cautio ab authore Mutio. I. C. Mutiana vocatur, *l. Mutian.* 7. *hoc titul.*

7 ¶ Est & cùm demonstratio, aut causa, aut modus legato adijcitur. Quæ omnia cùm à conditione, tum inter se multum distant, Conditio in liberam legatarij voluntatem, aut in euentũ rei futuræ incertum confertur: vt Si hoc feceris, si nauis ex Asia venerit, &c. Demonstratio autem factam rem ostendit, non quemadmodum conditio futuram, vt, Fundum Tusculanum, quem Seius mihi dedit, do lego. *l. Stichum, 6. sup. de leg. 1 Cuia. obs. l. 2. cap.* 30.

8 ¶ Causa est, quam Dialect. προκαταρκτικὴν vocant, quæ animum testatoris ad legandum commouet, siue antecedat, siue sequatur: vt Titius, quia negotia mea curauit, vel curabit, ei centum do lego: quanquam particula quia aliàs in contractibus causam ostendat finalem. *Bald. in l. 1. num. 3. C. de ser. per l. si is qui animo, de acq. poss. l. ita autem, de administ. tut.*

9 ¶ Modus est pars ordinationis, & ideo pro causa habetur finali: vt Titio lego centum, vt mihi monumentum extruat, *l. demonstratio*, 17. *in fin. hoc tit.* Neque demonstratio falsa legatum vitiat, §. *huic proxima, Inst.*

A *de legat. 1. falsa demonstratio*, 33. *hoc tit. d. l. demonstratio*, 17. *hoc t.* nec Falsa causa: *d. l. demonstratio*, §. 1. §. *longè, Instit. de legatis, l.* 2. *C. de falsa caus. adduct.* quia, vt inquit I. C. ratio legandi legato non cohæret, vt ea cessante, legatum cessare debeat. *l. cùm ta-*

B *le*, 72. §. *falsam*, 4. *hoc tit.* præsertim cùm hæc causa, sicuti dixi, impulsiua magis sit, quàm finalis: cuiusmodi etsi cesset, nõ solet effectum rei impedire, *l. si mulier*, 25. *C. de iur. dot. l. 1. §. secundo loco. vbi gloss. ad verbum causam, sup. de postul.* Modum

C implere legatarius necesse habet, vt conditionem: quia modus asscriptus pro conditione obseruatur: *l. 1. & 2. C. de his quæ sub mod.* & vtrumq; ad formam pertinet: *l. Mæuius, l. qui hæredi*, 44. *hoc t. Blanch. de compro. quæst. 1. num. 9. Dec. cons.*

D 11. *quoniam, num. 9. & 16. Tiraquell. de retract. prox. §. 3. gloss.* 3. *num.* 2. etiam modus, vt dixi, est causa finalis legati: qua cessante, meritò cessare debet dispositio, *l. generaliter*, 40. *vbi gl. ad verb. derelictis, C. de episc. & cler. & in l. 1. §. 2. verb. causã,*

E *de postul. cap. cum cessante, de appell. Euerar. in loc. legal. à virtute finis, Tiraq. in tract. reg. cessante causa.* ac relictis legatarius carere: *vide gloss. in l. 1. C. de his quæ sub mod. & in l. 1. C. de don. quæ sub mod.* Si tamen per eum non stat quo minus impleatur,

erit excusandus. *d.l.1. Co. de his* A
10 *quæ sub.* Illud † inter conditionem & modum interest, quòd legatum sub modo statim peti potest, præstita cautione de modo implendo, quoniam pura est obligatio, *l. libertus*, *§. hac scriptura, de manu testam.* respectu conditionalis: *Tiraquell. de* B *retract. prox. §.1. glo. 2. num.32.* & actionem statim suppeditat: *l. liberto, §. Lucius, de ann. leg. l. si tibi legatum, de legat. 3. l. quibus diebus, §. vlt. vbi Bart. l. eas, hoc tit. l. cùm in testamento, de fideicomm. lib.* conditionale non item, quia nihil pendente con- C ditione debetur. *d.l.2. C. de his quæ sub mod. l. qui hæredi, 44. §. vltim. h. ti. t. l.1. §. fin autem, C. de caduc. tollend. latè Tiraquell. de retract. prox. §.1. gl.2. nu.21. 22.23.24.32.*

Ad legem falcidiam, Tit. II. C. 6. 49.

1 *Continuatio.*
2 *A quo Falcidia lata.*
3 *Ex qua causa lata.*
4 *Duo capita legis Falcidiæ.*
5 *Ratio l. in quartam: quare in Trebell. imputentur legata, in Falcidia non item.*
6 *Etiam ab intestato Falcid. habere locum: & an in donationibus causa mortis.*
7 *Quare non detur legatarijs hoc beneficium Falcidiæ.*
8 *Quib. casib. hæredi non detur.*
9 *Quomodo ineunda legis Falcidiæ ratio.*

Videamus † secundo loco, 1
quemadmodum legata
minuantur: quod fit aut per l.
Falcid. aut per S. C. Trebellianum: hoc ad fideicommissa,
B illa ad legata pertinet; cùm lata
sit ijs temporibus quibus fideicommissorum nullum adhuc esset ius, quod iam potito rerum
Augusto, demum celebrari cœpit. *Inst. de reb. per fid. & de codicill.* Cæterum † lex Falcidia à 2
P. Falcidio tribuno plebis, sub
C triumuiratum Augusti, & ita
multo antè, quàm de fideicommissis vlla esset suspicio, & ante
tribunitiam potestatem in Augustum translatam, lata est, *c. quædam, 2. dist. Dion. in Augusto, Appian. vide Instit. eod.* hac
occasione: Cum † lege XII. Tab. 3
D libera esset testandi legandæque
rei suæ facultas, ita vt liceret
vel totum patrimonium erogare: sæpenumero fiebat, vt recusantibus hæredibus pro nullo aut
minimo lucro hæreditatem adire, intestati morerentur qui plurimum legassent. Itaque † ipso- 4
E rum testatorum gratia, ne ex hac
causa testamenta collaberentur,
post alia nequidquam inuenta
remedia, *Theophil. in tit. Inst. eod. vbi dixi, & Vlp. tit. 1.* lege
tandem Falcidia prouisum est,
ne plus legare liceat, quàm dodrantem bonorum: id est, vt

quare

quarta pars apud hæredem hæredesve remaneat. *in pr. Inst. eo. Vlp. eleganter, t.* 24. Huius legis etsi quatuor articulos Duaren. *lib. 2. Disput. c. 38.* faciat: tamen nullam probabilem rationem inuenio, quare recedere debeamus à Paulo, qui *in l. 1. h. t.* duo tantùm eius capita constituit: quorum verba cùm in vulgatis codicibus satis corruptè legantur, nō erit inutilè paulò emendatius referre. Primum ergo ita se habet: QVI CIVES (pertinet igitur hoc plebiscitum ad omnes) ROMANI SVNT) nec enim alij ius testandi ciuile habent, §. *si Instit. quib. non est permis. vid. sup. de test.* QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM (nam hoc solo olim poterant relinqui legata, §. *pen. Instit. de fid. hær.*) FACERE VOLET, VT QVAM PECVNIAM, (hæreditariam scilicet) QVASQVE RES (etiā extra hæreditatem positas, *l. res, 5. de verbor. signific.* QVIBVSQVE DARE (per modum vindicationis) LEGERE (alijs legandi formis) VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT Hoc priore capite confirmatur (ne putetur abrogatū) ius XII. Tabul. ita tamen, vt sequenti capite determinetur, cuius in priore fit mentio; & tollitur lex Voconia, quæ eum qui census esset, plus cuiquam lega-

A re vetabat quàm hæredi relinqueret, *vide Inst. de leg. Falcid. & ibi Theoph. ac quæ ibi dixi.* Secundo capite modum legatorum constituit lex his verbis.

QVICVNQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTA- B MENT. FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO (testamenti scilicet, *l. 3. de testam.* quo solo legari poterat) DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO: DVM ITA DETVR C LEGATVM, NE MINVS QVAM PARTEM QVARTAM HÆREDITATIS EO TESTAMENTO HÆREDES CAPIANT. (hoc est, lucrentur, *l. 8. l. 12. de donat. caus. mort.* & habeant liberam, *l. 2. l. 6. l. vlt. C. ad l. Falc. vide quæ dixi* D *Inst. de fideicomm. hæred. §. sed quia. Vlpian. tit.* 24.) EIS QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVM VE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA (hoc est, sine pœna quadrupli ex lege Furia, aut dodrantis diminutione ex l. Voco- E nia, *vide Gouea. in l. 1. h. t. Cuiac. obser. li. 7. c. 33.*) CAPERE LICETO: ISQVE HÆRES QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS, DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVA DAMNATVS EST. Ex his † verbis legis appa- 5
ret

ret sub obscura & à multis quæ-
sita variè ratio, quare in quartã
legis Falcidiæ tantummodò res
quæ hæreditario iure capiuntur,
imputari, non etiam illæ quas
iure legati, vel fideicommissi
hæres capit, cùm aliter in Tre-
bellianica obseruetur: *l. in quar-
tam, 91. h. t.* Nam lex Falcidia
vetat vltra dodrantem legari:
vultque quartam partem hære-
ditatis apud hæredem manere,
Vlp. tit. 24. Prudenter ergo Iu-
risconsulti, ne impingerent in
verba antiquæ iam legis, & sic
vsu roboratæ, vt de eius ratione
disputandum non fuerit, *l. non
omnium, de legibus*, ita eam
ex ipsis verbis sunt interpretati,
vt nihil quod non esset hæredi-
tarium, possit in Falcidiam im-
putari. Successit longo post tem-
pore sub Nerone S. C. Trebellia-
num: *§. restituta, Inst. de fide
comm. hæredit.* ætate Vespasia-
ni S. C. Pegasianum: *§. sed quia.
Instit. de fideicomm. hæred.* qui-
bus simpliciter cautum fuit, vt
quartam partem retinere de fi-
deicommissis hæredi liceret, *d. §.
sed quia cum seqq. vbi Theophi-
lus*. Quibus ex verbis cùm ap-
pareat, non prohiberi S. C. ne
vltra dodrantem fidei commit-
tatur, sed id solummodò cauë-
rit, vt de excedentibus dodran-
tem fideicõmissis, retineri quarta
possit: rectè putauerunt Iuriscõ-
sulti, si quid fideicommissi, aut
legati nomine acciperet: hæres,

A id ei in Trebellianicam esse im-
putandum perinde atque dedu-
ctum de fideicommissis: præser-
tim cùm hæc interpretatio beni-
gnior sit ad conseruandam, de-
functi in fideicommissis volun-
tatem. Hæc de ratione obscu-
ræ legis, *l. in quartam, 91. Alc.*
B *lib. 6. c. 4. & Duar. lib. Disput.
2. c. 10.* disputant: quanquam
non desint, qui hæc aliter inter-
pretentur, *Gouea. & alij, in dict.
l. in quartam, 91. Cuiac. obs. l. 8.
cap. 4.* putentque dispungenda
verba in d. l. in quartam, 91. hæc.
Sed & quod conditionis implen-
C dæ, &c. eoque in vtramq; quar-
tã imputari pariformiter, quic-
quid iure hæreditario percipi-
tur, quod iure legati non item
*Cuiac. præall. loc. Cont. disput.
lib. 1. c. 3. per l. qui non milita-
bat. 78. de hæred. inst.*

¶ Etsi autem testantium gratia 6
D introducta est Falcidia, tamen
& ab intestato locum habet, *l. fi-
liusfamilias, 18. hoc tit. c. Ray-
nutius, & c. Rainaldus, de test.
l. 3. 5. C. eod.* vt in fideicommis-
sis (nam legata ab intestato re-
linqui non poterant, *§. penult.
Inst. de fid. hær.*) quæ per codi-
E cillos, aut alio modo ab intesta-
to relinquuntur. An etiam in
donationibus causa mortis? Pu-
to & his detrahi Falcidiam, *l. si
mortis, 5. Co. ad l. Falcid. l. 1. §.
si quis, quor bonor.* quando (vt
ait Imperator, *l. in donationibus,
12. Co. eo.*) fideicommissis pa-
tibus

tibus fungantur: de quibus Falcidiam detrahi, etiam cùm tota hæreditatis vniuersitas relicta est, constat. *l. 1. §. fin. de iur. eod. §. penult. Inst. eod.* Nec obstat quod de donationibus inter viuos nihil decernatur per Falcidiam, *gl. in d. l. in donationibus per l. si sponsus, 5. §. concesso de donat. inter vir. l. si vsufr. 80. h. t.* nam illæ non pertinent ad causam successionis: at donationes causa mortis, pro vltimis voluntatibus habentur. *l. fin. Co. de don. caus. mort.* Vltima voluntate porrò, nulla extra testamentum potest hæreditas relinqui, *vide sup. de har. inst. & de iur. eod.* Ex quo sequitur, donationes, & fideicommissa, quibus tota vniuersitas hæreditatis donatur (vt fit inter coniuges) quandoq; ab intestato relinqui: & per consequens, ab hæredibus ab intestato: quibus tantùm testamento, & non alia voluntate vltima, hæreditas auferri, & exhæredatio fieri potuit, *§. fi. Instit. de codici.* Falcidiam detrahi poss. *vide inf. de don. caus. mort.*

7 ¶ Hæredibus autem, siue vni, siue pluribus, *l. 3. C. eod.* illorumque hæredibus, *l. quanquam, 10. C. eo.* & in sua duntaxat parte, *l. in singulis. 77. hoc tit. §. & cùm quæsitum, Inst. eo.* solùm datur hoc beneficium, non etiam grauatis legatarijs. *l. lex Falc. 47. in fin. hoc tit.* Nam etiamsi illi repudient, legatum, valet nihilominus testamentum: vt cessante ratione legis, non necesse sit contra testatoris voluntatē his succurri. Fideicommissario tamē 8 vniuersali competit, quia loco hæredis est, *l. 1. §. si is qui quadraginta, l. 4. & t. t. ff. ad S. C. Trebell. nota. in l. 4. Cod. eo. vide infr. ad S. C. Treb. in fi.* Sed & hæredibus quidem hodie datur duobus casibus: videlicet in pijs legatis, *in Auth. de Ecclesiast. t. §. si autem hered.* & cùm testator expressè prohibet Falcidiam detrahi: *Auth. sed cùm testator, C. ad l. Falcid.* quamuis iure veteri aliter obseruabatur, *l. quod de bonis, 15. §. 1 h. t.*

¶ In ponenda autem ineundaque l. Falcidiæ ratione, bona considerandа sunt, sicuti fuerunt 9 tempore mortis, *§. quantitas. Inst. eod.* Et prius omne æs alienum, dos: *l. si vsufruct. 80. hoc t. l. si prædiorum. 15. C. eod.* funeris impensa, pretia seruorum manumittendorum, & quicquid hæredibus debetur, est deducendum, *l. qui fundum, 87. §. si quis, l. hæredem, 1. h. t. l. irritum, 8. Cod. eod. §. fin. autem, Inst. eod. vbi dixi,* ac tum demum æstimatione residuorum bonorum facta, de singulis legatis pro rata cuiusque, quarta Falcidię detrahetur, *l. 2. l. pen. Co. eo. l. in quātitate, 73. h. t.* olium iure tantū retentionis, *l. pater, 14. l. quod de bonis. 15. l. accepit. 93. hoc t. Nou. 1. §. sed quia, Inst. de fid. hær.*

har. hodie etiam vindicationis, A
l. pen. Cod. eod.

Si Cui plus quàm per l. Falcid. licuerit, legatum eſſe dicetur. Tit. III.

SI cui plus quàm licuerit, legetur, & dubitari iuſtè poſsit, B vtrum lex Falcidia locum habitura ſit, necne, ſubuenit Prætor hæredi, vt ei legatarius ſatisdet, vt ſi apparuerit, eum amplius legatorum nomine cepiſse, quã ex l. Falcidia capere licebit; quanti ea res erit tantùm pecuniam det, doluſque malus ab eo abfuturus ſit: *l. 1. h. t.* quod ideo inuentum eſt remedium, quia ſi ſine cautione hæres legata ſoluat, videbitur agnouiſse iudiciũ defuncti: nec Falcidiæ beneficiũ, *l. error, Cod. ad l. Falc. §. ſi verò expreſsè in Authent. de hær. & Falcid.* poterit amplius implorare, *vide l. hæres ad Trebl. 1. §. ſi legatarius, ad l. Falc. Cuiac. lib. 8. cap. 2. & 5.*

DIGEST. LIB. XXXVI.

AD S. C. TREBELLIANVM & Pegaſianum. Tit. I. C. 6. 48.

1 *Continuatio.*
2 *Quando ſit factum.*
3 *Verba S. C.*
4 *Summa & ratio S. C. Trebelliani.*
5 *Summa & ratio S. C. Pegaſiani.*
6 *Trebelliano Soli omnem vim alterius S. C. attributã eſſe.* D
7 *Hæredem ex ſua quarta legata non præſtare, ſi portio fideicõmiſſarij ad ea ſufficiat*
8 *Hæredem cogi ad adeundum.*

1 EXplicato † tractatu qui ad legata ſingularum rerum pertinet, trãſeamus nunc C ad interpretationem S.C. Trebelliani. Factum † eſt enim S. C. 2
temporibus Neronis, VIII. Calẽdas. Septembr. Annæo Seneca & Trebellio Maximo (vnde Trebellianum dictum) conſulibus. Cuius verba hæc ſunt, *l. 1. in princip. hoc tit.* CVM † ESSET 3
" ÆQVISSIMVM, IN OMNI-
" BVS FIDEICOMMISSARIIS
" HÆREDITATIBVS, SI QVA
" DE HIS BONIS IVDICIA
" PENDERENT, EX HIS EOS
" SVBIRE, IN QVOS IVS FRV-
" CTVSQ; TRANSFERREN-
" TVR POTIVS, QVAM CVI-
" QVE PERICVLOSAM ESSE
" FIDEM SVAM: PLACET, VT
" ACTIONES QVÆ IN HÆ-
" REDEM HÆREDIBVS QVE

„ DARI SOLENT, EAS NEQ; IN EOS, NEQVE HIS DARI QVI FIDEI SVÆ COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVISSENT: SED HIS ET IN EOS QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMÆ DEFVNCTORVM VOLVNTATES. Hoc igitur † S.C.
4 cautum est, vt actiones quæ in hæredes hæredibusve dari solēt, post restitutam ex fideicommisso hæreditatem eis & in eos daretur, quibus ex testamento fideicommissum restitutum esset. visum enim fuit, eos onera & lites hæreditatis obire oportere, in quos ius fructusq; eius transferrentur, *l. sciendum*, 10. *l. ex qua*. 191. *de reg. iur.* Quo S.C. sublata est eorum dubitatio, qui adire hæreditatem recusabant, seu metu litium seu alio prætextu. *d. l.* 1. §. 1. Sed † quia ne sic
5 quidē hæredes scripti ad adeundum induci poterant, cùm aut totā hæreditatem, aut penè totam restituere plerumque rogarentur, atq; ob id extinguebantur fideicommissa: ideo Vespasiani temporibus, Pegaso & Pusione Consulibus, Senatus censuit, vt ei qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia in legatis retinetur, *de hoc vide quæ dixi in Instit. §. restituta, cum seqq. de fideicomm. hær.* Ex singulis quoque rebus quæ fideicommissum relinquuntur, eademque retentio permissa est, *§. sed qui, Instit. de fideicomm. hæred. vbi dixi.* Post quod S.C. hæres onera hæreditaria sustinebat, fideicommissarius autem legatarij partiarij, hoc est, cui pars bonorum legata esset, *vt in l. non amplius*, 26. *§. fin. sup. de legat.* 1. loco habebatur: nisi quòd onera hæreditaria pro rata solennibus stipulationibus in se recipiebat. *§. ergo, vbi scripsi Inst. fideicomm. hæred. l.* 2. *Co. ad Trebell.* Sed † posteà, cùm stipulationes vsitatę inter hæredem & fideicommissarium, de oneribus pro rata 6
sustinendis displicerent, vis omnis huius S. C. in Trebellianum translata est: sic vt ex eo quartam nunc retinere liceat, actionibus nihilominus pro rata portione tam hæredi, quàm fideicommissario, & in eos competentibus, *d. §. sed quia* Quod † in 7
actionibus creditorum duntaxat verum est. *Vide quæ dixi in §. sed quia, 5. sup. Inst. de fideicomm. hæred.* Nam si hæres nihil vltra quartam habeat, & fideicōmissarij portio legatis sufficiat, præstare is ea solus cogetur: & hæres quartam sine onere habebit (vt plerique putant, *in d. §. sed quia, 5. & §. si quis, 8. sup. Inst. de fideicomm. hæred.* quo loco

loco exposui) nisi aliud testator A voluerit. *l.1. §. si is qui quadraginta, 9. & §. fin. l.3. hoc titul. l. fin. C. eod.* Si enim legata hæres de quarta soluere teneretur, quartam non retineret, & fraus fieret S. C. ac rursus in antiquū statum res rediret, & vltimæ voluntates intercideret, nullo adi- B

8 re volente. Sed † & illud S. C. inest, vt si hæres nolit adire, possit eum officio iudicis implorato fideicommissarius vniuersalis cogere ad adeundā & restituendam hæreditatem, *l. ille à quo, 13. §. tempestiuum, l. nam quod, 14. l. imperator, 50. hoc tit.* Quo C casu hæres quartam detrahere nequit, *dict. l. nam quod, §. qui compulsus, 2.* sed eius loco detrahit fideicommissarius, aliàs non detracturus. *d. l. 2. §. inde Neratius, l. ex asse, 18. l. facta, 63. § si cùm suspectam, hoc tit.* Nam planè loco hæredis hoc D casu est, omnesque actiones integrè in eum transeunt, *l. quamuis hoc t.* ita vt hæres adire coactus, omnino & habeat exceptionem, si conueniatur; & repellatur exceptione, si actiones hæreditarias intentare velit, *d. l. 1. §. quando.*

Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat. Ti. II.

C. 6. 52.

1 *Continuatio.*
2 *Cedere diem quid sit.*
3 *Quando cedat legatorum dies.*
4 *Quare conditionale legatum non cedat à morte testatoris.*
5 *Item vsusfructus, legatum etiam libertatis.*
6 *Quare hæreditatum dies non cedat, sicuti in legatis.*

Absolutis † ijs quę ad amissionem diminutionemq; legatorum pertinent: restat vt exequamur, quomodo legata acquirantur, quæ in ademptionem vel diminutionem non cadunt. Acquiruntur autem iuris interpretatione, cùm dies eorū cedit. † Cedere enim diem nihil aliud est, quàm incipere deberi. *l. cedere diem, 213. de verb. significat.* 1 2

¶ Cedit autem legati dies à tempore mortis testatoris, *l. 1. §. in nouissimo, C. de cad. tollend.* quia antè nihil debetur, *l. qui duos, de manu. testam.* cùm voluntas sit eousque ambulatoria & incerta, siue purè, siue in diē relictum sit: quamuis in diem relictum antequam ea veniat, peti non possit, *d. l. cedere.* Itaq; ab illo primum tempore moriēs E legatarius ius suum vt debitum transmittit ad hæredem, *l. 5. hs. §. si coniunctim Instit ut. de legat.* Secus † est in legato conditionali, aut in diem incertam relictoe *l. 4. & 5 l. si dies, 21. hoc t.* quia eius dies non cedit ante euentum conditionis, *l. vnica, §. sin autem,* 3 4

autem, *Cod.de caduc. tollend. d.* A *l.cedere*.

5 ¶ Porrò nec vsusfructus, aut alterius personalis seruitutis aut libertatis legatum, cedit à tempore mortis: sed adita demũ hæreditate: frustra enim ante cederet, cùm ad hæredes non transmittatur, *l. 2. & 3. hoc tit. d.l.vnic.§.libertatibus*. In annuo legato sic obseruatur, vt primi anni legatum quod purum est, transmittatur, & eius dies cedat à morte testatoris: sequentium verò nequaquam, sed singulis duntaxat annis, cùm sit conditionale, *l. cùm in annos singulos, 23. hoc tit*. Et hæc quidem in legatis obtinent.

6 ¶ Hæreditates autem non aditæ regulariter (quidam enim casus excepti, *l.vnic.C.de his qui ante aper.tab.* sunt) non transmittuntur, neq; antè quã adeantur, earum dies cedit, *Bal. cons. 164. ad euidentiam, num. 1 .vol. 5.* quippe cùm hæredi solutum sit, statim à morte hæreditatem cernere, *d. l.vnic. Cod.de his qui ante aper. tab.* Ius tamen deliberandi hodie indistinctè trãsmitti, Iust. voluit, *l cùm in antiquioribus, 19. C.de iure delib.* Legatarius porrò etsi à morte testatoris, fictione iuris dominus rei legatæ fiat, *l. Titio, de furt.* eoque & rei vendicationem intentare possit: *l. 1. & 2. Co.com. de leg.* tamen hoc verum esse incipit, postquam hæres adijt: qua aditione demum ius legatarij confirmatur & retrotrahitur. nam hærede non adeunte, pendent & deficiunt legata, *l.eam, 14. l. ex testamento, 29. Co.de fideicomm. l.Papinian.8. §.final. de inoff. testament.* Cùm igitur capere petereve ante hæreditatem aditam B nequeat legatarius, *t.t. quor. legat.* meritò prouisum est, ne per moram heredis deliberantis extinguatur legatum: scil. morien te ante aditionem legatario, vt dies legati statim à morte testatoris cedat, quò transmitti possit, *l.vnic.§. 1. & 2. Co.de cadu.* C *tollend. vide Paul.lib.3. tit. 6. & ibi Cuiac.*

Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur. Tit.III. C.6.53.

D
1 *Quare satisdationes inducta, & quid contineant.*
2 *Quomodo & à quo satisdationes exigantur.*
3 *Qui satisdare non cogantur.*
4 *Qui prater hæredes satisdare cogantur.*
5 *Quibus satisdandum sit.*
E
6 *Quando cesset, & in Quibus casibus, satisdatio.*
7 *An in puris legatis caueri oporteat.*

QVoniam propter adiectam conditionem aut diem mora nonnunquam injicitur, quo mi- 1

quominus legata confestim sol-
uantur, legatorum nomine sa-
tisdari oportere Prætor putauit:
quo tutiore loco res legatarijs
essent, vt quibus testator dari fie-
ri voluit, his diebus & detur &
fiat: dolumque malum absfutu-
rum stipulentur, *l. 1. l. hac stipu-
latio, 14. hoc tit. vnde Cuiac. obs.
lib. 4. c. 39.* quam in stipulatio-
nem venit res legata, & quicquid
in actione ex testamento inest.
*d. l. 1. §. vel sine. §. item si quis, §.
item quæritur.* Nam cum hoc in
bonæ fidei iudicijs receptum vi-
deamus, *l. in omnibus, 41. de iud.*
vt à debitore pro debitis tam
præsentibus quàm in diem, atq;
adeò conditionalibus, exigi sa-
tisdatio ob securitatem possit:
*Bart. in d. l. in omnibus per l. gre-
ge, §. si sub conditione, de pignori-
bus*, quanto magis in hæredita-
ria causa admittendum fuit, quę
bonæ fidei iudicijs affinis est? *l.
in minorem, cum glos. C. in qui-
bus causis, in integr. rest. non est
nec. l. cùm res, in princip. l. hu-
iusmodi, §. si hæres, de leg. 1.*
2 ¶ Semper autem satisdare
hæres cogitur, datis fideiussori-
bus, *d. l. 1. l. prætoria, infr. de præ-
tor. stipulatio.* cuiusque sit digni-
3 tatis, vel † quarumcunq; facul
tatem, *d. l. 1. circa princ.* excep-
to fisco, *d. l. 1. §. si ad fiscum*, qui
perpetuò idoneus est, & soluen-
do: *l. 2. de fund. dot. l. 3. §. item
sciendum, si cui plus quàm per l.
Falcid.* & ciuitatibus; hactenus
tamen vt non quidem satisdare,
sed cauere tamen cogantur, *l. si
quando, 6. §. 1. hoc tit.* Nec † mo- 4
dò hæres satisdat, sed etiam sub-
stitutus, fideicommissarius, qua-
uis singularis. & denique qui-
cunque sit à quo relictum est, &
horum omnium hæredes. *d. l. 1.
§. 7. & §. non solùm.*
¶ Omni etiam legatario siue 5
fideicommissario, horumque
successoribus satisdandum est.
*dict. l. hac stipulatio, dict. l. 1. in
princip. & §. 1.*
¶ Cessat autem hæc cautio, 6
si eam testator exigi nolit: *l. li-
cet, 12. hoc titul.* si manifestum
est, non valere legatum: *dict. l.
hac stipulatio, §. duas.* vel in con-
tinenti probare paratus est hæ-
res, nihil deberi: *l. si à quo.
infr. titul. 1.* quia antè de legato
quàm de satisdatione constare
potest. Qua † ratione placuit, 7
in puris legatis satisdatione
opus non esse: *Azo. in Rub. hic
num. 2.* cùm ipsum legatum sta-
tim exigi queat, nisi hæres dare
tergiuersetur. Tum enim prop-
ter moras iudicij, locus erit sa-
tisdationi, *l. etiam. 15. hoc tit.*

Vt in possessione legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat. Tit. IV. C. 6. 53.

1 *Continuatio.*
2 *Quid hic significet bonorum possessio.*

Quan-

3 *Quando locum habeat, & quatenus extendatur.*

1 NOn † sine ratione Prætori hoc visum est, vt sicuti hæredes incumbit possessioni bonorum, ita quoque legatarij carere non debeãt bonis defuncti. nam vt vere dixit Æschines: nullius momenti esse ciuitatem, quæ non habeat neruos executionis in contumaces: ita ridicula & nullius momẽti fuerint Prætoris edicta, quibus ius legatorum tuetur, si non munita sint executione, & pœnis, quibus ad obedientiam refractarij compellantur. Quocirca rectè Prętor aut satisdari legatarijs, aut si satis non detur, in possessionem bonorum iri voluit, *l. 1. in princ. supra t. 1.*

2 ¶ Bonorum hic appellatio continet omnes res, quarũ proprietas pertinet ad hæredem ex hæreditate: *l. is cui. 5. §. qui in possessionem, 5. cum §. seqq. hoc t.*

3 Itaq; † quamuis minima res legata sit, A vel per fideicommissum relicta, tamen si non soluatur ab hærede, vel eo nomine caueatur, cum caueri oportet: de quo summatim cognoscitur, *l. 1. Cod. eod.* in possessionem omnium bonorum quæ ex ea hæreditate sunt, legatarium, siue B fideicommissarium Prætor legatorum seruandorum causa mittit: *l. quamuis, 13. hoc titul.* quod tamen hodie Iust. in Nouell. 53. cap. 4. §. 1. de exhibend. reis, correxit, & pro quantitate legati, missionem fieri voluit: Porrò missione decreta; vel in- C uito hærere per viatorem, aut officialem perfecti, aut ex interdicto, ne vis fiat ei, &c. legatarius introducendus est in possessionem, *d. l. is cui, §. in possessionem 20.* vt custodiæ causa simul cum hærede possideat: donec is tædio perpetuæ custodiæ D effectus, cautionem præstet, aut legatum soluat. *dict. l. is cui, in princ. & §. qui legatorum, 16. cum similibus.*

DIGEST. PARS VI.
LIBER XXXVII.
DE BONORVM POSSESSIONIBVS.
Titulus I.

1 *Continuatio ex dispositione integra Pandectarum.*
2 *Quare bonorum possessionibus introducta.*
3 *Definitio.*
4 *Quid significet hic bonorum appellatio.*
5 *Quid possessio.*

Quid

6 *Quid ius.*
7 *Quomodo petatur bonorum possess.*
8 *Quomodo hæc poss. ab alijs differat.*
9 *Diuisio possessionum.*
10 *Causa efficiens & materialis.*
11 *Forma decernendæ & petendæ poss. bon. & edictali ac decretali bonorum poss.*
12 *Finis & effectus.*

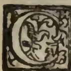

1 Credo† vos meminisse initio huius operis, iudicia, in quorum omnium ordine, partibus, progressu atque effectibus explicandis Pandectæ consumuntur, ita fuisse distributa, vt alia sint ordinaria, alia extraordinaria; ordinariorum autem, partim ciuilia, partim criminalia; ciuilium rursus alia propriè ciuilia, alia Prætoria. De ciuilibus hactenus videmur abundè pro instituto nostro tractasse. Transeamus ergo ad iudicia Prætoria: eo quidem commodiore loco atque ordine, quod, postquam tradidimus quemadmodum ex testamentis iure ciuili succedatur, tempus sit demonstrare, quibus modis Prætor tam ex vltima voluntate, quàm ab intestato, successiones deferat, quæ quidem omnes generali nomine appellãtur Bonorum possessiones; sicuti quæ iuris ciuilis sunt hæreditates.
2 Nam † sciendum est, à Prætore

A neminem effici hæredem, §. *quem autem Instit. eod.* ne derogetur aperte iuri ciuili, quod alios hæredes constituit: nec dari dominium aut familiam, quæ in hæredem transit; §. *vlt. Institut. de hær. qual.* § 2. *Institut. eod.* quod solius est legis: §. 2. *Institut. eod.*
B *vbi dixi.* sed per indirectum, & quadam circumductione nonnullos ad successionem vocari, data bonorum possessione: in quam Prætor mittere vice dominij, occurrente aliqua æquitate solet: *tot. tit. quibus ex caus. in bon. poss. & passim de dam. in-*
C *fect.* de qua primùm in genere, post sigillatim erit disserendum.

¶ Bonorum igitur possessionem, quod quidem ad præsens argumentum attinet, ita rectè deficiemus: ius persequendi retinendique patrimonij, siue rei quę cuiusque cum moritur, fuit, 3
D *l. 3. §. bonorum, 2. hoc tit.* Bonorum † appellatio non hic capitur 4 deducto ære alieno, vt alias semper: *l. subsignatum, 39. §. 1. de verb. sign. l. non possunt, de iure fisc. l. fin. de vsufr. legat. l. cum emancipati, §. 1. de collat. bon.* sed comprehendit omnia commoda
E & incommoda hæreditaria; dominiumque rerũ quæ in his bonis sunt, saltem prætorium, si non ciuile tribuit, non minus quam iure ciuili hæreditatis aditio: *l. 1. h. t.* Possessionem † hic 5 intelligimus, non nudam rei detentionem, sed ius & vtile dominium

nium rerum quæ in hæreditate sunt: *d. l. 1. l. 3. hoc t. §. 1. Inst. eod.* In omnibus enim vice hæredum, bonorum possessores habentur, *dict. l. 2.* Ius intellige Prætorium: neque enim est vlla istius generis possessio, quæ non à Prætore detur: *§. septima, Instit. eod.*

6 Est † igitur ius, id est, facultas à Prætore concessa persequendi: in hoc habes differentiam, qua bonorum possessio ab

7 hæreditate secernitur. Hæc † enim petitur actione ciuili, illam verò persequimur officio iudicis extra ordinem, quod verbum persequendi denotat: *l. pecuniæ, 178. §. persecutio, vbi Alciat. l. actionis, 34. cum ibi notat. de verbor. signif.*

8 In † verbo retinendi, altera latet differentia, qua à reliquis possessionibus, de quibus alibi *in tit. de acquir possess.* prolixè agitur, ista possessio separatur. Illæ enim plurimum facti habent, & ipsum duntaxat detinendi ius denotant: *l. denique, 19. ex quibus caus. maior. l. 1. §. Scæuola, si is qui test. lib. esse iuss.* hæc verò vim obtinendæ retinendæque proprietatis, iure successionis complectitur. Itaq; & qui corporaliter possidet, nihilominus petet à Prætore bonorũ possessionẽ: & cui à Prætore bonorum possessio decreta est, is eo non ius corporale detinendi, sed ius successionis & vtile dominium rerum quæ sunt in hæreditate, consequitur; ac proin-

A de in corporalem possessionem adhuc erit mittendus, *d. l. 1. 2. 3. §. 1. h. t.*

¶ Bonorum possessiones etsi iuris † ciuilis respectu omnes extra ordinem dentur, tamen ex iure prætorio, vnde fluunt, aliæ sunt ordinariæ, quæ partim se- 9

B cundum aut contra tabulas, partim ab intestato dantur; aliæ extraordinariæ, quæ nulla certa edicti parte, vel ad testamentũ, vel ad causam intestati adiunguntur, sed ex nouis legibus, prout quæque res incidit, extra ordinem dantur, *§. sunt autem,*

C *iuncto, §. septima. Institut. eo.* De quibus singulis specieb. post videbimus. Perhibentur & aliæ cùm re, aliæ sine re esse; *Cuiac. Institut. quib. mod. test. infirm. & obs. lib. 4. c. 24.* quod nunc in medium relinquo.

¶ Causa efficiens huius posses- 10

D sionis est Prætor qui eam defert: *l. 1. l. 3. cum simil. de iurisdict.* & voluntas eius cui defertur: nulli enim inuito bonorum possessio acquiritur, *l. 3. §. bonor. 2. in fin. h. t.* Materia in qua decernitur possessio, sunt omnes res, omnia commoda & incom-

E moda hæreditaria, *d. l. 1.*

¶ Forma qua Prætor bonorum 11 possessionem generaliter defert, extat in edictis: vnde & edictalis possessio bonorum appellatur. Ea verò qua Prætor possessionem ex edicto petenti particulariter decernebat, quæ pos-

 sessi-

sessio decretalis appellabatur, antiquata hodie est: sufficitque qualicunque testatione apud iudicem bonorum possessionem agnoscere: *l. fi. C. qui admitti ad bonor. pos.* sicuti in ciuilibus quacunque animi & voluntatis iudicatione potest adiri hæreditas, *l. pro hæred. cum sim. sup. de acquir. hæred.* Hæc tamen contestatio agnoscentis possess. intra legitimum tempus facienda est: quod in liberis & parentibus, annuum, in reliquis agnatis & cognatis, centum est dierum, *§. cum igitur, Inst. eod. d. l. fin.*

11 ¶ Finis est, vt is qui iure ciuili contra æquitatem naturalem hæreditate excludebatur, benignitate iuris Prætorij successionem sibi debitam acquirat. Vis & effectus in eo vertitur, quod is qui bonorum possess. agnouit, sit vice hæredis, omniaque iura hæreditaria, perinde vt hæres consequatur. *d. l, 2. 3. cum similibus.*

Si Tabulæ testamenti extabunt, Tit. II.

1 *Continuatio.*

2 *Quare Prætor delatis vel non extantibus tabulis, bon poss. non decernat.*

1 ET hæc † in genere de honorum possessionibus dicta sufficiant: nunc quædam sigillatim attingamus. Ac cùm petitur † bonorum poss. in primis 2 videndum erit, an tabulæ testamenti extent. Nam si non appareant, aut appareant quidem, sed in ijs ita deletum sit, quamuis inconsultò, nomen hæredis, vt penitus legi non possit: bonorum poss. ex testamento non da- B bitur, cùm Prætor iustam dubitandi causam habeat, vtrum qui petit possessionem, hæres scriptus sit, an non: Sed si prolatis semel publicatisque integre (vt moris est) tabulis, *l. publicati. C. de testa.* de voluntate testatoris constiterit, etiamsi hæc C postea intereant, competet bonorum possess. quia verum est tabulas extitisse, *l. vnica, hoc tit. vide in l. 2. C. de test.*

De Bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco, competenti. Tit. III.

D

1 *Intra quod tempus bonorum possessio petenda.*

2 *Quare hoc tempus furiosis & infantibus non currat.*

E BOnorum † poss. à liberis intra annum vtilem, à reliquis agnatis intra centum dies vtiles ex quo res comperta fuit petenda est. Eo tempore elapso ius petitionis deperit: neq; quisquã ignorantia iuris excusatur. *l. si plures. 9. l. in bonor. 10. sup.* 1

de

de bon. poss. l. iuris, l. fin. C. qui admit. §. liberis, Inst. de bonor.
2 *poss.* Habent † tamen excusationem quædam personæ, quibus tempora non cedunt: cuiusmodi sunt furiosi, *l. 1. hoc tit. l. non est ambigendum, sup. t. 2.* infantes, *l. seruus. sup. de bon. possess.* etiamsi horum tutores vel curatores petere potuerint, quod eam habet rationem, qua spatium illud scientibus, non ignorantib. præfinitum est. Scire autem neque furiosi, neque infantes possunt, *l. 1. hoc tit.* Muti, surdi, cæci, dummodo quid agatur, intelligant, nihil causæ est, quare iure communi vti non debeant.

A sunt, *in princ. Instit. de exhared. lib. vbi expos.* tamensi malint verecundius cũ paterno iudicio agere: dat eis Prætor bonorum possessionem contra tabulas, eodem omnino iure atque ordine, quo vocantur ad successionem iure ciuili *d. l. 1. l. 2. C. eod.* Liberis † exhæredatis hæc possessio 3
B non datur, *d. l. 1.* Quia non temerè voluit Prætor rescindi tabulas testamenti, cùm iusta exhæredationis causa esse possit: itaque iis recurrendum erit ad querelam inofficiosi testamenti. Idem obtinet, cùm præterito pro
C exhæredatione habetur, vt est materna, *l. 4. §. ad testam. hoc tit. §. vlt. vbi dixi, Inst. de exhared. lib.*

De Bonorum possessione contra tabulas Tit. IV. C. 6. 12. 13.

1 *Continuatio.*
2 *Tam suis quàm emancipatis hanc bon. possess. dari.* D
3 *Quare non detur exhæredatis.*

1 Bonorum †. poss. ex vltima voluntate dupliciter datur: aut contra tabulas, aut secundũ
2 tabulas. Contra tabulas † testamenti dat Prætor possessionem liberis præteritis, *l. 1. h. t.* non solùm emancipatis, qui iure ciuili præteriri poterant, vt Prætor eis meritò hac bonorum possessione succurat, verùm etiam suis. Etsi enim hi iure ciuili testamentum dicere nullum pos-

De Legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petiia. Tit. V.

Bonorum possessione contra tabulas petita sciendum est, rescindi totum testamentum & institutiones, libertates legata & fideicommissa omnia cor-
E ruere: quemadmodum fit, cùm per querelam inofficiosi rumpitur, *l. Papinian. 8. § fi. de inoff. test.* Placuit tamen ex æquitate Prætori, vt qui iudicium patris rescindunt per cõtra tabulas bonorum possessionem ex voluntate eius quibusdam personis legata,

gata, & fideicommissa præstarunt. hoc est, liberis, & parentibus vtriusq; sexus in infinitũ, & vxori nuruique dotis nomine legatum, *l.* 1. 2. 3. *l. virilis*, 8. §. *vlt. l. is qui*, 15. §. *penult. hoc tit.* Hodie euacuato quacumque ex causa præteritionis testamento, legato omnia deberi, rectè Azo. *in tot. tit. C. de bon. poss. contra tab. in fin.* adnotauit. *Authent. ex causa, C. de lib prater*, etiamsi quidam putent, Iustin. constitutionem in bonorum possess. non obtinere.

De Collatione bonorum. Tit. VI. C. 6. 20.

1 *Quare emancipati suis conferre debeant.*
2 *Vnde orta collationes: quid sint, quæ causa efficiens.*
3 *Varia collationum iura.*
4 *Tantùm inter descendentes collationi esse locum.*
5 *Materia: quænam conferantur.*
6 *Forma, quomodo fiat collatio.*
7 *Finis & effectus.*

1 CVm † Prætor ad bonorum possess. contra tab. emancipatos admittat. participesque faciat cum his qui sunt in potestate bonorum patronorum, cõsequens esse credidit. vt sua quoque bona in medium conferant, quia appetunt paterna: *l.* 1. *in princ. hoc t. t. vide de hac* A *materia Cuiac. obs. lib.* 3. *t.* 29. *&* 30. Conferre est aliquid in medium ferre & contribuere, *l.* 1. *tot. t. ad l. Rhod. de iact. verb. contributione, & t. de trib. action.* Collatio, authore Baldo *in l. si emancipati*, 9. *n.* 11. *C. de collat.* est rei propriæ in commune illatio, vt hæreditati communi B permixta inter omnes cohæredes æqualiter diuidatur: *vide gloss. & Dd. hic in Rub. & Ias. C. eo. n.* 1. *& Dd. in l. si emancipati.* Hæc autem collationis ratio manifestam habet æquitatem, & æqualitatem facit inter liberos, C quæ mater est concordiæ, vt dicitur, τὸ ἴσον πόλεμον οὐ ποιεῖ. Nam cùm filij qui manent in potestate, omnia adquirant patri, eaque re paternam augeant hæreditatem: æquũ est, vt emancipati quæ sibi acquisiuerunt, in D communem hæreditatem conferant, atque ita omnia æqualiter pro viribus portionibus diuidantur. Et † ab hac quidem causa 2 initiò profecta est contributionis æquitas, quæ postea propter æqualitatis rationem latius est extensa. Sed † quoniam hac 3 E in materia, multa temporibus variata innouataque sunt, vt omnia breui comprehendi nequeant: quid iure nouissimo cautum sit obseruetur, attendamus.

¶ Et sciendum est, in successione descendentium tantùm 4 modò esse locum collationi, non in ascendentibus, aut collateralibus;

libus: in quibus communicationis ratio cessat, quia nullus horum defuncto, de cuius hæreditate agitur, sed sibi acquisiuit, vt alibi Dd. explicant. *Iaf. in l. si emancipati nu. 26. C. de collatio gloss. in l. 1. C. de legit. hær.* Moribus tamen Sax. mater marito succedens cum proprijs liberis, B dotem illis & reliqua bona conferre cogitur: dum tamen tantum sit in hæreditate, vt ex diuisione tota illi dos obuenire queat. *Fachs. diff. 20. vide infrà vnde vir & vxor.* Quod putauerim obtinere, quando ex statuto Saxonico succedit, & ter- C tiam accipit bonorum à marito relictorum partem. Nam si iure veniat communi, *ex Aut. præterea, C. vnde vir & vxor*, quartam, aut pluribus liberis extantibus portionem capiens filialẽ: æquius fortè fuerit, eam collatione non grauari, quàm ius nõ D imponit: quanquam fateor, legem tantùm inopes ad successionem vocare mulieres: vt hoc beneficio vti non posse videantur ditiores, quæ sua velint habere præcipua, nisi ex statuto conferant. Sed verius videtur, vbi ex lege succeditur, ius collationis E lege non expressum, & quod alioqui stricti iuris ac restringẽdum est, induci interpretatione non oportere. Cæterùm quoniam tantùm de indotatis constitutio loquitur, ideo dotatas mulieres quæ illo beneficio vti

A velint, dotem in quartam, vt & reliqua prælegata, imputare debere. *Castr. n. 6. Bald. in fi. in d. Auth. præterea.*

5 ¶ Porrò descendentes omnes, hoc est, liberi, eorumque hæredes (nam collationis beneficium in hæredes transit, *l. si maritus, 14. Cod. eod. vbi Iaf.* sine vlla emancipationis aut suitatis distinctione sibi inuicem cõferunt, duntaxat quæ sunt profectitia, quæ quidem facta essent hæreditaria, nisi data fuissent: cuiusmodi sunt, dotes, donationes propter nuptias, &c. Idque tam ex testamento quàm ab intestato: nisi testator collationem sustulerit, *Auth. ex testamento, l. si emancipati, 9. l. vt libertis, 17. l. fi. C. eod. in Auth. de trien. & semis. §. illud, l. filia. C. fam. ercis. l. filius, C. de inoff. testam.*

6 ¶ Fit autem collatio aut re ipsa, hoc est, ipso facto inita collationis ratione; aut cautione, datis fideiussoribus vel pignoribus de conferendo, *l. 1. §. iubet, 7. hoc tit.* quæ quidem cautio siue stipulatio committitur, cum interpellatus post aliquod spatium, quo potuit conferre, non fecit: & condemnationem quanti ea res erit, continet. *l. si quis, 5. §. vlt. hoc tit.* Quod si quis neque conferre nec cauere velit, denegantur ei actiones hæreditariæ, puta hæreditatis petitio; donec consilium mutet, *d. l. 1. §. sed si tui, 10. l. nonnunquàm, 8.*

hoc tit. Sed & implorato officio iudicis eò potest compelli: quid enim si non opus illi sit actionibus, vtpote possidenti. & conferre supersedeat? *l. si soror, 8. Cod. eod. l. 1. in fin. t. 1. Dd. in l emancipati.* Agenti quoque obijci potest exceptio, nisi conferat: quæ impedit litis ingressum, *Ias. in l. posthumo, n. 3. C. eo.* quod etiamsi sine exceptionis obiectu admissus sit agens, & diuisio cum ipso facta, poterit nihilo tamen minus post officio iudicis implorato, *l. si soror, 8. C. eod. Ias. in l. ea demum, num. 7. C. eod. t.* collatio peti. Moribus etiam nostris conferens iusiurandum dare debet, non plus se habere reuera quàm conferat. *D. Reinhar. diff. 6.*

7 ¶ Finis collationis est, vt seruetur æqualitas: *l. illud, 20. vbi Bart. C. eod* effectus, vt collata communiter, diuidantur *l. illam, 19. §. fi. C. eod.*

De collatione Dotis, Tit. VII.

1 *Quare dos conferatur.*

2 *Donationes simplices non conferri.*

3 *Impensas studiorum, & similia, non conferri*

1 CVm † pater ex necessitate pro modo suarum facultatum teneatur dotare filiam, *l. qui liberos, de ritu nupt. l. cùm* A *post. §. gener. de iur. dot. l. fin. Co. de dot. promiss.* & in necessitatibus nemo liberalis existat, nec donare videatur: *l. rem legata, 18. de aliment. dot.* meritò placuit, non videri patrem voluisse dotem filiæ esse præcipuam, & propterea eam, sicuti reliqua B bona & donationes, in commune esse conferendam: *l. Pomponius, supr. fam. ercisciund. l. filia, l. illam, C. de collatio.*

¶ Sed an vera simplexque donatio, facta filiæ aut filio à parente, erit conferenda? Placentinus *in tit. C. de collat. pro quo l. si* C *donatione, 13. C. eo.* iudicat, conferri oportere: quod Azoni, Accursio & reliquis Dd. meritò displicuit *in Authen. ex testam. C. eod. vbi Ias. & in l. si donatione, eod. tit. & in Authen. vide si parens, C. de inoff. test.* Qui putant, vt legata, *l filia, 2. l. filiam, C. de* D *collat. vide Cuiac. lib. 3. cap. 30.* ita nec donationes simplices, quæ quidem inofficiosæ non sint, in collationem venire: quia pater voluisse videtur, vt eas præcipuas haberent: quibus essent factæ; *§. illud, in Auth. de trien. & semiss.* exceptis aliquot E casibus, qui alibi numerantur. *in d. Auth. ex testam. & in l. pen. C. de collatio.* 2

3 ¶ Atque hęc quidem sententia vt cõmunior est, ita vsu quoque præualuit. Sed an quæ studijs filiorũ pater impendit, sunt conferenda? & cùm alere & institue-

stituere pater liberos cogatur, vt suprà *ad tit. de agnoscen. lib.* dictum est, cumque hæc impensa sit quodammodo æs alienum, ac filijs debeatur, æquius est cõferri non oportere, *l. qua pater, §1. supr. fam. ercisc. Ias. in Auth. quod locum, num.3.4.C.eod.* Qua etiam ratione placuit vestimenta, libros, arma, equos, sumptus doctorales, *Rauenn. de testam. in fi. gl. Lat. lib.1. art.13.* & si quę sunt similia, filios non communicare, *vide Land. lib.1. art.10. & 15.* neque filiam mundum, vestes, ornamenta à patre accepta, sumptus nuptiarum, & similia, quæ suo quodam iure, à patre ei debentur, & à patre sunt præstanda, velut quædam alimentorum accessio. *Bal. in l. filia, num.14. Cod. fam. erciscun.* Illud vltimò notandũ, ius quidem collationis pacto tolli non posse: *l. pactum, 15. Co. de pact.* testamento paterno posse, *l. si quis, 5. §. fin. hoc tit. l. 1. cum Authent. seqq. vbi Ias. num.1. & & 2. l. filia, l. filiam, C. eod.*

De coniungendis cum emancipato liberis eius. Tit. VIII.

EMancipato filio, nepotes in potestate retenti, iure ciuili patris locum occupant: fiuntque auo sui & proximi hæredes, excluso patre, *§. sui. Institut. de hæred. qua. & diff.* Quoniam autem emancipatus iure prætorio per bonorum possessionem vocatur. neque æquum est emancipatum venire solùm, & excludere nepotes; suos hæredes aut nepotes contrà iure suitatis obijci patri suo, qui iure naturæ prior est gradu: Prætor ita rem temperat, vt emancipato bonorum poss. eius partis det, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset: sed ita, vt ex ea parte dimidiam ipse, reliquam liberi eius habeant, ijsque bona sua conferat, *l. 1. hoc tit.* Hoc edictum hodie locum non habet, sublata suitatis & emancipationis differentia. Itaque pater, quamuis emancipatus, præfertur suis liberis tanquam gradu proximior, *§.1. in prin. Auth. de hæred. ab. intesta.*

De ventre in possess. mittendo, & curatore eius. Tit. IX.

1 *Continuatio.*
2 *Quibus, quando hac possessio decernatur.*
3 *Ius nouum.*

SIcuti † liberorum eorum qui iam in rebus existunt humanis, curam Prætor habuit: ita etiam eos qui nondũ nati sunt, propter spem nascendi non neglexit. Nam † ex hac parte edicti eos tuitus est, dum ventrem

mittit in possessionem vice contra tabulas bonorũ possessionis, vt de bonis defuncti alatur, *l. 1. in princ. & §. sed etsi, hoc titul.* Prægnantem autem esse mulierem oportet omni modo, nec dicere se prægnantem sufficit. Quare nec tenet datio bonorum possess. nisi verè prægnans fuerit, & mortis tempore,& eo quo se mitti in poss. petit. ac si abortum fecerit, finitur missio,quasi prægnans non fuerit, *l. 1. § si hoc tit. l. 2. C. de posth. hær. Paul. lib. 4. t. 9.* Toties autem mittitur venter in poss. si non exhæredatus, & id quod in vtero est,inter suos hæredes futurum erit, *l. 1. §. 1. hoc tit.* Quod iure † nouo locum non habet: nam nec exhæredari potest venter, vtpote quẽ impossibile sit aliquam ingratitudinis præbuisse causam quamobrem sit exhæredandus: *l. si quis, 33. §. 1. Co. de inoff. test.* & iura suitatis ac emancipationis sunt sublata, *vide quæ dixi Inst. ad Tit. de hær. qual. de exhære: quæ ab intest.* vt perinde emancipatorum, ac suorum habenda sit ratio.

3

De Carboniano edicto. Tit. X. C. 6. 17.

IMpuberibus, quorum ætas in iurijs insidijsque obnoxia est, *l. 1. de minor.* bonorum patris possessionem petentib.) edicto Carboniano consulitur, vt si

A cui impuberi quęstio status moueatur, an inter liberos sit, causa summatim cognita, perinde possessio detur, ac si nulla ea de re controuersia esset, & iudicium in tempus pubertatis differatur, *l 1. l. 3. § summatim, hoc tit. C. eodem.*

B

De bonorum possessione secundum Tabulas, Tit. XI. C. 6. 11.

TRanseamus ad bonorum possessionem secundum tabulas, cui locus sit, cum contratabulatio cessat, *l. 1. §. æquissimum, hoc tit. l. illud, supr. de bon. poss. contra tab. l. is, qui in potestate, 15. §. sed si scriptus, sup. de lega. præstand.* Hanc Prætor introduxit, confirmandi iuris ciuilis gratia: quò plures viæ conseruandæ hæreditatis paterent, *in princip. Inst. de bonor. poss. l. suum hæredem, Co. de iur. delib.* & iustius possidere videretur, qui authore prætore possideret, *l. iustè, de acqu. poss.* Datur hæc possessio scriptis hæredibus quibuscunque, *§. sunt autem Inst. de bon. poss. l. 1. §. desertur, & §. primo gradu, l. hi demum, l. cum tabula, hoc tit.*

C D E

Si à parente quis manumissus sit, Tit. XII.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio quare pater admittatur.*

Quare

3 *Quare pacto pater possit exclu-di.*

1 VT filius † præteritus potest contra tabulas patris bonorum poss. petere: ita pater aut auus paternus præteritus, contra tabulas filij ad exemplum patroni in bonis libertorũ, admittitur: quod æquissimum prætori visum est: quia † à parente
2 beneficium habuit acquirendorum bonorum, emancipatione facta. Quippe si filiusfamilias esset, quodcunque sibi acquireret, eius emolumentum patri quæreret castrensi, vel quasi peculio excepto. Et ideo itum est in hoc, vt pater exemplo patroni ad cõtra tabulas bonorum poss. admittatur: *l.* 1. *&* *t. hoc tit.* nisi accepit pecuniam vt emanciparet, vel postea viuus in eum filius, quantum satis est, contulit, ne iudicia eius inquietaret. Nam
3 † tunc exceptio doli mali obstabit, *d. l.* 1. §. *si parens.* Istiusmodi enim pacta valent, cùm non sint de futura successione repudianda: *sicut in l. si quando.* §. *illud, C. de inoff. test. in l. pactum, C. de collat.* sed remittatur tantùm in ijs id quod patri nõ iure successionis, sed in remunerationem & authoramentum emancipationis debebatur: *l. cum oportet.* §. *cùm autem. Co. de bonis quæ lib.* id quod relinqui pactis, repudiarique potest. *l. fi. Co. de emancipat. lib.*

A De bonorum possessione ex testamento militis. Tit. XIII.

ET ita quidem se bonorum possessiones in paganorum testamentis habent: in vltimis autem militum voluntatibus id
B singulare est, quod secundum tabulas, non etiam contra, detur bonorum poss. ratę enim debent esse eorum voluntates, quomodocunque factæ, *l.* 1. *& tot. tit. de test. milit.* Quod non solùm in militibus, sed omnibus omnino obtinet, qui in hosticolo
C seu hostico, id est hostili agro decedunt & suprema iudicia sua quoquo modo ordinarunt, etiãsi iure militari nequeant: vt præses, legatus, &c. Quoniam in hostico versantes, cùm paria cum militib. pericula experiantur, iura quoque eadem meritò
D sibi vendicant,

De iure patronatus. Tit. XIV. C. 6. 4.

POstquam expositũ est, quo modo liberi & parentes bonorum poss. petant: videamus
E qua ratione patronis cõsulatur; eo magis, quòd ad exemplum patroni, parentes petere bonorum possessionem diximus. Itaque sciendum est, in authoramentum dare libertatis, patronũ succedere ab intestato, duntaxat liberto, si sui hæredes non existant:

existant: idque ex lege XII. Tabularum, *in princ. Instit. de success. liber.* Quis enim hoc illi inuideat, cùm si non manumisisset, omnia iure dominicæ potestatis sibi quæreret? Qua ratione moti prætores, etiam contra testamentum bonorum possessionem decreuerunt, si liberi nõ essent instituti. Quæ quidem bonorum poss. olim dimidia, hodie ex constitutione Iustiniani, tertia hæreditatis pars institutis hæredibus aufertur, dummodò libertus vltra centum aureos in bonis habeat, *§. sed nostra: Instit. de success. liberto.*

De obsequijs parentibus & patronis præstandis. Tit. XV. C. 6. 6.

PRæter successionem, obsequium etiam parentibus & patronis debetur, *l. generaliter, supr. de in ius vocand.* Nam liberto & filio, semper honesta & sancta persona patris ac patroni videri debet. *l. antepenult. hoc tit.* Quandoquidem ab altero vita naturalis, ab altero ciuilis, nempe libertas (serui enim pro mortuis habentur, *l. quod attinet, de reg. iur.*) accipitur. Et quoniam hoc ius in natura consistit, *l. 2. de seruitut. rust. & in l. si non sortem, §. libertus, de condict. indeb.* etiam militibus & rusticis pietatis ratio constare debet: *l. 1. h. t. l. 2. Co. de in ius vocand.* Natura enim omnib. communis est, *l. hos accusare, §. omnibus, de accus. l. 5. de in ius vocand.* si contrà faciant, delictum ad publicam pietatem pertinẽs, pro modo eius vindicabitur, *d. l. 1. hoc tit l. vnica. sup. de off. praef. vrb.* Ex quo apparet, hanc pœnam arbitrariam esse: *l. 3. & 4. C. de patr. potest. glossa l. 3. Co. de sacros. Eccl.* etiamsi lege Mosi, contumaciã eiusmodi Dominus capitis pœna sanciuerit Deuter. 21. Quin etiam libertus ingratitudinis conuictus, in seruitutem retrahitur, *l. 4. hoc tit. tot. t. Cod. de libert. & eorum lib. in Auth. vt liberti de cætero.* vt filius emancipatus in potestatem, *l. vnic. de ingrat. li.* Præter obsequia, honori parentum ac patronorum illud etiam tribuendum est, ne in ius sine venia vocentur, *d. l. 2. Co. de in ius voc. l. 3. cum seqq. ff. eod.* neve qua famosa actio aut exceptio in illos detur, *l. 2. 5. 6. 7 hoc titul. l. apud Celsum, §. aduersum, de dol. mal. excep. l. non debet, de dol. mal.*

)?(

DIGEST. LIB. XXXVIII.

DE OPERIS LIBERTORVM

Titul. I. C. 6. 3.

1 *Quare operæ à libertis, non à liberis exigantur.*
2 *Differentia inter obsequia & operas.*
3 *De officialibus & fabrilibus operis.*
4 *Quando operas libertus debeat.*
5 *Quomodo finiatur operarum obligatio.*

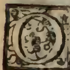

1 Obsequia † non modò
liberti, sed & liberi
debent, operas non
item, *l. penult. suprà
tit.* 1. quia ingenuis
imponi nequeunt, cùm habeant
speciem seruitutis. *vide infrà ad
tit. de fideiuss. ex l. si quis, 57. illo
ti. eo tit. de oper. seruor.* Multum
2 † autem inter hæc interest. Nam
obsequia in exhibitione honoris
& pietate consistunt; *l. 1. 2. l parens suprà tit.* 1. ideoque præceptis omnia includi nequeunt, *cap.
1. quibus mod. feud. amittat.*
3 Operæ † autem sunt diurnum
officium: quia luce & per diem
explicantur, *l. 1. hoc tit. l. 2. de
annu. leg. l. si quis pro eod. de fideiussor. vide de his Z. u. in intell.
sing.* Hæc diuiduntur in officiales, & artificiales siue fabriles, *l.
si non fortem, 26. §. libertus, de
cond. indeb.* Officiales sunt, quæ

A in officio personæ consistunt, &
ad personam patroni referuntur:
vt adesse, comitari, *l. opera, 19.
l. quod nisi, 20. l. hæ demum, 38. h.
tit.* curare mensam, domum, &c.
*l. legatis. 63. §. 1. de leg. 3. d. l.
hæ demum.* Fabriles siue artificiales sunt, quæ ex artificio ali-
B quo præstantur: vt pingere,
scribere, architectari. *d. l. legatis.
d. l. si non fortem. §. libertus.* Operæ fabriles in præstatione pecuniæ consistunt: officiales nulla
pecunia redimi possunt, quia
sunt personales. *l. fabriles, 6. hoc
tit.* Sed † operas libertus patro- 4
C no non debet, nisi promissas: solent autem promitti tempore
manumissionis, vel iureiurando,
vel stipulatione, *l. vt iurisiurandi, 7. hoc tit l. vlt. de libera. caut.*
Soluuntur: † & desinunt operæ 5
ex lege Iulia de maritandis ordinibus, si libertus duos filios,
D vel vnum quinquennem in potestate habeat: *l. qui libertinus,
37. hoc tit.* item infirmitate vel
senio liberti, *l. liberti. 15.
l. nec audiendus, 17. l.
interdum, 24. l.
liberta, 35.
hoc tit.*
& voluntate patroni. *l. liberta, 46. h. t. l. liberta, C. eod.*

De

De bonis libertorum. Tit. II. C. 6. 4.

CVm soliti essent à libertis durissimas res patroni exigere, scilicet ad remunerandum tam grande libertatis beneficiũ, *l. libertas, de reg. iur.* quando ex seruitute ad ciuitatem Romanã perducuntur propositum est edictum à Prætoribus, de bonis libertorum, honoris qui patronis debetur, moderandi gratia. Cuius edicti summa fuit, vt non alia daretur patrono aduersus libertum actio, quàm alimentorum, operarum & societatis bonorum: videlicet si hoc pepigisset, vt nisi obsequium licitum & permissum alioqui contrà esset, *l. 1. §. quæ onerandæ, infrà quæ.rer. actio non det.* præstaret libertus, in societatem patronus admitteretur. item bonorum possessionis, quæ à posterioribus prætoribus, exemplo illius societatis inducta est, vt quod viuus libertus societatis nomine præstare solebat, id post mortem etiam data bonorum possessione patrono præstaretur. *l. 1 hoc tit.* Sed hoc ius bonorum poss. variè est à Iustiniano, vt suprà diximus, temperatum, redactumque ad æquitatem naturalem. *Inst. de success. libert.* Illud etiam sciendum est, competere patrono, eiusque liberis, actionem in libertos eorumque bona, alimentorum nomine quæ egen- B C D E A quibus debentur. *l. 1. de ser. gl. in l. 5. C. de obseq.*

De libertis municipum & aliarum vniuersitatum. Tit. III.

IDem ius quod patrono priuato debetur, etiam defertur municipibus, quamuis dubitari poterat, an possint petere bonorũ possess. cùm consentire facilè nequeant. Sed quemadmodum S. C. hæreditates & fideicommissa consequuntur, ita & bonorum possessionem petere posse dicendum est. *l. vnic. h. t.*

De assignandis libertis. Tit. IV.

ASsignare libertos dicitur patronus, cùm alteri ex filijs, vnum vel plures libertos assignat, vt is tantummodò solus, quod quidem ad successionem, de qua hic agitur, attinet, ius patronatus, quod in liberos alioqui æqualiter transit, consequatur. Quod hactenus fieri posse S. C. Claudij temporibus cautum est: *l. 1. & t. hoc t.* vt explicat alibi Iustinian. latius *in ti. Instit. eo* Verba S. C. ita se habent: SI QVI DVOS PLVRES VE LIBEROS IVSTIS NVPTIIS QVÆSITOS, IN POTESTATE HABERET, DE LIBERTO LIBERTA VE SVA SIGNIFICASSET, CVIVS EX «

„ LIBERIS SVIS EVM LIBERTVM EA MVE LIBERTAM ESSE VELLET: IS EA VE, QVANDOQVE IS QVI EVM EAM VE MANVMISIT INTER VIVOS VEL TESTAMENTO, FACTO IN CIVITATE ESSE DESISSET, SOLVS EI PATRONVS, SOLA VE PATRONA ESSET, PERINDE ATQVE SI AB EO EA VE LIBERTATEM CONSECVTVS CONSECVTA VE EST: VTQVE SI EX LIBERIS (ijs videlicet quibus assignatio facta est.) QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, NEQVE EI LIBERI VLLI ESSENT, CÆTERIS EIVS LIBERIS QVI MANVMISIT, PERINDE OMNIA IVRA SERVENTVR: AC SI NIHIL DE EO LIBERTO, EA VE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET. *l. 1. hoc t.*

Si quid in fraudem patroni factum sit. Tit. V. C. 6. 5.

1 *Quomodo reuocentur alienata.*

2 *Ex qua causa.*

3 *Quare in mortis causa donatione non requiratur dolus.*

4 *Legitima portiones sunt aes alienum.*

5 *Qua, cui, aduersus quem, ad quid ex hoc edicto detur actio.*

A Si quid dolo † malo liberti fa- 1
ctum esse dicetur, siue te-
stamento facto, siue intestatus
is decesserit, quo minus quàm
pars debita bonorum ad patro-
num perueniret, cognoscit Prae-
tor, & operam dat, ne ea res pa-
trono fraudi sit: idque ad hunc
B modum. Si † alienatio dolo ma- 2
lo, ad diminuendam videlicet
patroni portionem facta sit non
quaerimus vtrum mortis causa
facta sit, an non sit: omni enim
modo reuocatur. Si verò non
sit dolo malo facta, sed aliàs:
puta, si vendidit, donauit alia
C ex causa: tunc actori probandũ
est, mortis causa factam aliena-
tionem. Si † enim proponas 3
mortis causa enim factam, nihil
interest vtrum dolo facta sit, an
non sit, sicuti in legatis. *l. 1. h. t.*
Haec enim non debentur, nisi
prius deducto aere alieno. *l. 1. §.*
D *penultim. ad Trebel. l. fin. §. licen-*
tia. C. de iure delib. Quod autem
† patrono debetur, est aes alie- 4
num, sicuti legitima quaelibet,
l. si patronus. de donat. l. Papin.
§. si quis, de inoffi. testam. Meritò
igitur de legatis & donationibus
id est deducendum. In aliena-
E tione autem inter viuos facta,
necessum est fraudem patrono
factam doceri. patronus † igi- 5
tur qui intendit, vel in fraudem
suam, vel quod perinde est, mor-
tis causa alienationem à liberto
factam, vt ipse portione debita
fraudaretur, agit actione Fabia-

na, à Fabio, siue Caluisiana, à Caluisio prætore dicta, *l. 3. §. si intestatus, cum seqq. l. 4. & 5. h. tit.* aduersus bonæ malæve fidei possessores, earum rerum nomine quæ in fraudem alienatæ dicuntur: *dict. l. 1. §. dolum, §. si libertus, §. pluribus.* vt eas res patrono restituant, vnà cum fructibus, *dicta l. 1. §. quamuis, & §. vltim. cum ll. seq.* Quod exemplo creditorum inductum est, Qui Pauliana actione repetunt ea quæ in eorum fraudem à debitore sunt alienata *t. t. quæ in fraud. credit infrà vbi dicemus.* Hæc actio in perpetuum datur: quia continet rei persecutionem *d. l. 3. §. 1.*

Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, vnde liberi. Tit. VI. C. 6. 54.

1 *Continuatio.*
2 *Quando locus sit bonorum possessionibus ab intestato.*
3 *Gradus successionum ab intestato.*
4 *Primum gradum esse liberorum.*
5 *Quid plus sit in hoc edicto quã in successione iuris ciuilis.*

1 POsteaquam † Prætor locutus est de bonorum possessione eius qui testatus est, rectè transitum fecit ad intestatos: eũ ordinem secutus qui in l. XII. Tab. extat. Fuit enim ordinariũ antè de iudicijs testantium, ac deinde de successione ab intestato loqui. Nam † quamdiu secundum aut contra tabulas existere possessio potest, ab intestato non succeditur, *l. 1. h. t.* † Sed successionem ab intestato in plures partes diuisit, fecitque gradus varios: primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde viri & vxoris. Rectè autem Prætor à liberis † initium fecit. Vt enim iure ciuili prima causa in successione est liberorum: ita & hos Prætor non modò ex testamento, sed etiam ab intestato ad bonorum poss. primo loco vocat, quos naturę simul & parentum commune votum ad bona admittit, *l. scripto. 7. §. fin. hoc tit.* † Sed in hac possessione id amplius inest, quod ius vetus ciuile emancipatos non agnoscat. Prætor verò hos perinde vt suos in iure successionis, data hac bonorum possessione, tueatur. *l. 1. & 2. h. t.*

Vnde legitimi. Tit. VII. C. 6. 15.

1 *Qui legitimi & agnati.*
2 *Quid consanguinitas, & qui consanguinei.*
3 *Quando & quomodo succedant.*
4 *Parentes & patronos etiam legitimo iure succedere.*

1 SEcundo loco † atque ordine vocat Prætor legitimos, hoc est,

est, agnatos, §. 1. *Instit. de leg. agn. success. in princip. Instit. de leg. agn. tut. l. vlt.* §. 1. *de grad. l. 2. de suis & leg.* per virilem sexum descendentes. §. 2. *in verb. legitimas personas per virilem sexum descendentes. Institut. de leg. agn. success. l. 5. h. t.* Nam hi lege XII. Tabul. ad successionē post suos vocabantur: vnde & legitimi sunt dicti, §. 1. & 2. *Instit. de leg. agn. success. tot. tit. de suis & leg. & tit. C. de leg. hær.* qui aliàs etiam consanguinei solent appellari §. 1. *Inst. de leg.*
2 *ag. success.* † Nam etsi propriè cōsanguinitas est vinculum personarum, quæ propterea, quod ex eodem stipite ortæ sunt, sanguinis & naturæ societate propius iunguntur; & consanguinei ij, qui sanguinis iure, nexi sunt: *l. 1. §. post suos de suis & leg. §. 1. in verb. impropriè consanguinei. vbi dixi Instit. de leg. agn. success. l. si is qui, 44. de adopt.* tamen vsitatum est, eos duntaxat consanguineos appellari, qui ob ius propinquitatis & agnationis, ex lege ad successionemè vocantur: *d. §. 1. d. l. vide quæ dixi Instit. de leg agn. success.* vnde & consanguinitas species agnationis esse indicatur. §. *pen. Instit. de success. cognat.* & adoptiui cōsanguinei perhibentur, scilicet quòd legitimi sint hæredes. *l. 7. §. si sit, 13. l. si quis, 7. ad S. C. Tertyll.* Proprijssim tamen consanguinei iure veteri dicebantur

A fratres & sorores (nam vltra sororem, quæ suæ familiæ finis est, *l. pronuntiatio, 195. in fin. de verb. signif.* consanguinitas non porrigebatur. *Vlp. Inst. cap. 26. Paulus, lib. Sent. 4. c. 8. §. 2. vbi dixi Inst. de leg. agn. success.*) qui legitimos ideo excludere feruntur,
B *l. 1. §. post suos, l. 2. §. 1. de suis & legit. §. 1. & 2. Inst. de leg. ag. success.* iure autem nouo, fratres & sorores ex eodem patre, non eadem matre nati, hoc nomine consanguinei appellantur, §. 1. §. *hoc etiam, 3. Inst. de leg. agn. success. Auth. itaque, C.*
C *comm. de success.* Sed de appellatione satis: nunc de iure successionis, quod his defertur, agamus.

¶ Hi ergo consanguinei & legitimi, secundo ordine atque loco ad successionem vocantur, videlicet post suos, nam quamdiu
D sui sperantur, puta prægnante defuncti vxore, locus non est agnatorum ordini, *l. pen. hoc tit. l. 1. & 2. de suis & legit.* Cùm igitur fratres & sorores, à latere nemo præcedat: in ordine legitimorum primo vocabantur, etiā
E ante parentes, *l. scripto, 7. vnde lib. l. 2. C. ad S. C. Tertyll. vide in §. fin. Instit. de leg. ag. success.* reliquis omnibus remotioribus exclusis, *l. 1. §. post suos, de suis & legit.* Nam quamdiu consanguinei, vt inquit I. C. hoc est, fratres supersunt, reliquis legitimis non defertur hæreditas, *l. 2.* 3

§. 1.

§. 1. *de suis & legit.* quod ita accipiendum est, vt iis etiam adire nolentibus non deferatur. Lex enim XII. Tabul. quæ ad hæreditatem legitimos vocat, nullum successorij ordinis ius agnoscit: ideo priore gradu extante, reliquis aditū præcludebat, etiamsi postea prior gradus deficeret. §. *placebat, 6. Inst. de leg. agn. success. vbi exposui.* Sed hoc in legitimis hæreditatibus obtinuit. Prætor autem ex bono & æquo, §. 1. *in fin. Inst. de bonor. poss.* in suis bonorū possessionibus, successorio edicto gradum gradui, & personæ deficienti subsequentem personam substituit, *inf. tit. de success. edict. d.* §. *placebat.* ac subiecit, id quod & Iustinianus postea est secutus, vt iam iuris ciuilis ea sit successio, §. *placebat, Inst. de leg. ang. success. vide infr. tit. de success. edict.* Post cōsanguineos autem, legitimi reliqui, etsi longissimo gradu sint, admittuntur, scilicet, vbi nullus in gradu propiores præcedit: §. 2. *&* 3. *Inst. de leg. agn. success.* etiamsi id nonnulli ad decimum gradum constringant, *in* §. *fin.*
4 *Inst. de success. cog.* Inter † legitimos autē in hoc edicto recensentur & illi, qui licet non vt agnati, tamen alia ex causa, lege vel S. C. ad successionem vocantur: *l.* 2. §. *vlt. cum ll. seqq. hoc t.* vt patroni, *Instit. de leg. pat. tut. & de bon. lib.* parentes. §. *fi. Inst. de leg. ag. ag. success. & de S. C. Tertull. &c.*

Vnde Cognati. Tit. VIII. C. 6. 15.

1 *Summa edicti.*
2 *Quinam sint cognati: & quam variè hoc nomen accipiatur.*
3 *Discrimen inter agnatos & cognatos.*
4 *De successione cognatorum.*

HÆc † bonorum possessio nudam habet Prætoris in- 1
dulgentiam, neque ex iure ciuili oritur. Nam eos inuitat ad bonorum possessionem, qui iure ciuili ad successionem admitti non possunt, id est, cognatos.
Cognati † autem appellati sunt, 2
quasi ex vno nati, &, vt ait Labeo, quasi communne nascendi initium habuerint, *l.* 1. *hoc t.* ac ab eodem orti sint. *l.* 4. §. 1. *de grad.* ac quos Græci συγγενεῖς non cognatos appellamus, *l. vlt.* §. 1, *de grad.* quasi simul, cum, natos. Itaque propriè cognati sunt, qui sibi inuicem viuentes agnascuntur: *l. item,* 8. *l. Titius de suis & legit.* nec qui mortuo eo cuius de hæreditate agitur, animal nondum fuit, illius successionem tanquā cognatus cōsequi potest, *l.* 1. §. *penul. hoc tit. vide quæ dixi in* §. *cùm autem. Inst. de hær. quæ ab intest. & in tit. de leg. agn. success.* Cognatos ergo propriè in hac materia in-

telli-

telligimus, qui sibi viuentes cō-
nascuntur, *d. l. 1. d. l. item,* 8.
Hi autem rursum dupliciter su-
muntur. Vno modo ἐν πλάτει,
pro omnibus natura & sanguine
coniunctis: *l. 1. l. vlt. §. 1. & tot.*
t. de grad. & aff. & Inst. de grad.
cog. altero modo speciatim, pro
ijs qui per lineam duntaxat fœ-
minam coniunguntur. *vt hoc tit.*
& Instit. de success. cog. & l. vlt.
§. 1. de grad. & aff. Nam agna-
tio à patre est, cognatio à matre
§. vulgo Inst. de cog. success. Vnde
& spurij inter cognatos nume-
rantur, scilicet quia per matrē
cognati sunt, *l. si spurius, 4. h. t.*
§. vulgo quæsitos, Inst. de success.
cog. vide D. Reinhard diff. 20.
Land. l. 1. art. 28. In hac tamen
successionum materia, etiam
agnati, hoc est, per lineam ma-
sculinam iuncti, iure cognato-
3 rum admittuntur. Nam † agna-
tus qui nō potest vt agnatus suc-
cedere, admittitur vt cognatus,
§. placebat, 6. Inst. de leg. ag.
success. edict. Vnde dicitur, inter
agnatos & cognatos hoc interes-
se, quod inter genus & speciem.
Nam quoad ius successionis, qui
agnatus est, vtique & cognatus
est: non autem qui cognatus est,
contrà agnatus est, *l. vlt. §. 1. de*
grad. & affi. Et ita accipiendum
est quod dicitur, *l. penult. supr.*
til. 1. in agnatis cognatos (hoc
est, cognatorum ius) contineri,
in cognatis non vtique agnatos.
4 ¶ Cognatorum porrò ordo ter-
A tius est: admittuntur enim de-
mum post suos & legitimos: ad-
mittuntur autem gradu proxi-
mi, *l. 1, & tot. hoc tit. de succeß.*
edict. ordine successiuo. *infr. de*
success. edict. Vnde & agnati ex
hoc edicto, ordine successiuo,
vocātur vt cognati; qui vt agnati
B non recipiuntur, *l. 1. de success.*
edict. §. placebat, Inst. de leg. agn.
success. Admittuntur autem in
hoc ordine cognati, ad sextum
vsque gradum communiter, *§.*
vlt. Inst. de success. cog. interdum
ad septimum vsque, *d. §. vlt.*
C quod hodie in feudalibus sequi-
mur, *c. 1. §. 1. de success. feud. c.*
1. §. de iis qui feud. dar. vide gl.
& Dd. in c. 1. de nat. success. feu.
Bal. in c. 1. de feud. March. & in
l. 1. Co. quand. non pet. part. Dec.
cons. 85. D. Reinhard. diff. 40.
non etiam octauum. *l. octaui pe-*
D *nult. hoc t.* gradum: quanquam
agnati infinitum, velut & de-
scendentes succedere videantur,
§. 2. & 3. Institut. de leg. agn.
success. Sed hodie sublato agna-
tionis & cognationis emancipa-
tionis & suitatis discrimine, *§.*
nullum, in Auth. de her. ab in-
E *test.* omnes indifferenter ad de-
cimum vsque gradum, ex com-
muni sententia admittuntur: *gl.*
& Dd. in §. vlt. Inst. de success.
cog. vbi plura de hac successione,
vide. & quidem in capita, non
in stirpes: *l. 2. C. de suis & leg. l.*
2. §. 1. ff. eod. quia omnes ex pa-
ritate gradus, & suo iure veniunt

Diuersum est in descendentibus (præter filios) qui non in capita, sed stirpes capiunt maiorū successionem: §. *cùm filius*, 6. *vbi vide quæ dixi Inst. de hær. qual. & diff.* non modò quia iure suitatis: *l. scripto*, 7. *vnde li.* (si enim hæc sola esset ratio, in emancipatis, vel ex mancipato natis nō obseruaretur hic succedēdi modus: id quod aliter se, saltem iure nouissimo, & præsertim ab intestato, habet) *in Auth. vt cū de appell.* §. *nulla, de hær. ab intest. & vt lic. mat. & auia*. §. *sed ea*. 13 §. *fin. Inst. de hær. quæ ab intest. Dd. in l. Gallus*, §. *& quid si tantum. vbi Iaf. n.* 54. *de li. & posth. & in l. emancipata.* (*qui admitt.*) sed etiam quia iure repræsentationis, ex natura sumpto, nepotes pronepotesve, in parentis sui, vnde nati sunt, locum succedunt: *dicto* §. *cum filius in verb. quia placuit nepotes, & c. in parentis sui, locum succedere*: vt etiamsi plures ex vno propagati sunt, non aliam aut vberiorem, quàm pater eorum partem esset adeptus, accipere debeant. Ideo autem iure repræsentationis, in locum patris succedunt: quia filij statim atque in familia paterna, vt semper, (loquimur enim de his qui ex iustis nascuntur liberis) nascuntur, vnà reputantur esse persona, *l. fi. Cod. de impub. substit.* cum patre: & proinde domini fiunt rerum paternarum, & ius habent iam

A quæsitum, *l. in suis, de lib. & posthu.* quasi in bonis proprijs: *l. 1.* §. *largius. de success. edict.* eoque post mortem non habent opus aditione hæreditatis, sed continuatur in eos dominium. *Instit. de hæred. qualit. & differ.* quare cùm moriuntur ante patrem, B hoc ipsum ius in suos liberos transmittunt. *tot. tit. Cod. de his quis ant. oper. tabul.* Cùm autem nemo plus iuris transmittere possit quàm ipse *l. traditio. de acquir. rer. dom.* habet: sequitur, liberos in locum patris succedentes, C in stirpem partemque patris, non pro numero suorum capitum succedere. Id quod & in emancipatis seruatur, vt dictum est.

De Successorio edicto. Tit. IX. C. 6. 16.

D
1 *Ratio edicti.*
2 *Summa edicti.*
3 *Quare dictum successorium.*

CVm † plures species successionum Prætor introduxerit, & in vnaquaque specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personæ: ne alio alium expectante, actiones creditorum differrentur, sed haberent quos conuenirent: ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit, liberis quidem & parentibus anni spatium, cæteris centum dierum. † 2 1

E Quod

Quod si intra hoc tempus aliquis bonorum poss. nō petat vel moriatur, eiusdem gradus personis petentibus eius pars accrescit: vel si nullus in eo gradu amplius sit, deinceps cæteris in proximo gradu existentibus bonorū posses. ex hoc edicto pol-
3 licetur; quod † successorium vocatur, quia ordinem ordini, gradum gradui, personam personæ, quasi per successionem substituit, *tot. tit. Inst. & C. eod.* Qua substitutione omnino fuit opus, cùm lege XII. Tab. à successionis ordine, legitimorum successio omnis fuerit exclusa. *l. 2. de suis & leg. Vlp. tit. 26. Paul. Sent. l. 4. §. placebat. 6. Inst. de leg. agn. succeß. l. si ex plurib. de suis & leg. har.*

De Gradibus & affinibus, & nominibus eorum. Tit. X.

1 *Continuatio.*
2 *Gradus vnde dicti.*
3 *Definitio graduum.*
4 *Diuisio.*
Regula ad dignoscendum quoto quisque sit gradu. 3. & 6.
5 *Superiorem & inferiorem lineam incipere à primo gradu.*
6 *De secundo gradu.*
7 *De tertio, & deinceps.*
8 *De transuersali linea.*
9 *De computatione canonum.*
10 *Regula can. in linea æquali.*
A 11 *Ratio differentiæ inter ius ciuile & canon.*
12 *Regula canon. in linea inæquali.*
13 *De Ordine successionum.*
14 *De successione descendentium.*
15 *De successione ascendentium.*
16 *De successione collateralium.*
B 17 *De affinitate, explicatio methodica.*

SEd † quia cognatorum & varia est ratio, & ad proximū 1
gradum tam hæreditates, *l. 2. de suis & leg. §. 2. cum seq. Instit. de leg. agn. succeß.* quàm tutelæ re-
C deunt: *vide Instit. de leg. agnat. tut.* gradus cognationum nosse oportet, vt quis cui præferatur, & proximior sit, intelligi possit:
l. fi. in prin. h. t. Gradus † autem, 2
de quorum notis distantijsq; cognationes dignoscuntur, dicti sunt ad similitudinem scalarum,
D locorumve procliuium: quos ita ingredimur, vt à proximo in proximum, id est, in eum qui quasi ex illo nascitur transeamus *dicta l. fin. §. gradus.* Est † igitur gradus, de proximo in proximo in proximum cognatum transitus: siue, est interuallum
E quo cognoscitur, quæ persona stipiti propior sit: & quot sunt transitus in remotiorem, tot sunt gradus.

¶ Horum autem alij superio- 3
ris ordinis sunt, alij inferioris, alij ex transuerso, siue à latere. Superioris ordinis existunt paren-

rentes; inferioris liberi, extransuerso fratres & sorores, horumque liberi, *l.* 1, *hoc titulo.* Hi ordines, lineæ etiam vocantur, quæ cognationem separant, & quasi distinguunt, in superiorem inferioremque, quæ ambæ directæ sunt, & transuersum, *l. stemmata, 9. hoc tit. Paul. lib. 4. tit.*

5 11 Superior & † inferior cognatio à primo gradu incipit: *dict. l.* 1. quia pater superioris cognationis, filius inferioris initium facit. Necessum igitur est hos primum constituere gradum, cũ primus transitus quaquauersum de patre fiat in filium, & econtrariò. *d. l. fi. §. primo gradu.*

6 ¶ In secundo gradu, suprà sunt auus, auia: infrà nepos, neptis ex vtroque parente & ita deinceps. Nam in his seruatur regula, vt quot sunt personæ generationis remotioris, tot sint gradus, dempto stipite: id est, ea persona, de cuius cognatione

7 quæritur. Sic † suprà in tertio gradu, proauus, proauia: infrà, pronepos proneptis: in quarto, abauus, abauia, abnepos, abneptis: quinto, atauos, atauia, atnepos, atneptis: sexto, tritauus, tritauia, trinepos, trineptis; ac deinceps ordine reliqui, qui quoniã speciale nomen non habent, maiores illi, hi posteriores appellantur, *d. l. fi. §. parentes.*

8 ¶ Ex transuerso, siue à latere, nullus est iure ciuili primus gradus, & ideo incipit à secundo,

A *l.* 1. §. 1. *hoc tit.* nam cùm pater & filius omnium ordinum constituant gradum & transitum, necessum est, vt quaquauersum te vertas, vlterius transeas: atque ita secundum facias gradũ. Itaque frater & soror sunt in secundo gradu: & conuenienter

B patruus, amita, auunculus matertera, fratris filius, filia in tertio, & hi consobrini, sibi inuicem in quarto, atque ita deinceps; *dicta l. fin. tot. tit. Instit. eod.* Nam & hic quot sunt generationes remotiores, tot sunt gradus, stipite dempto.

C ¶ Canonistæ, qui propter matrimonia, ne inter prohibitas personas contrahantur, gradus computant, *c. ad sedem, 35. quæst.* 5. cùm ea sine duorum copula constare nequeant: duas vno gradu personas in linea transuersali complectuntur: eamque

D constituunt in linea æquali regulam: Quoto † gradu vtraque persona distat à stipite, eodem gradu distant inter se, verbi gratia, Frater distat à stipite, id est, patre communi, gradu vno: ergo eodem distat à sorore atque ita consequenter: vt fratrum filij

E distant à communi stipite secundo, ergo & eodem inter se distant. At iure ciuili, quoto gradu collaterales secernũtur à communi stipite, eo gradu publicato inter se distant: quia quælibet persona ab vtroque latere facit gradũ in transitu. Ius † enim ciui-

ciuile singulas personas numerat, quia singulæ hæreditatem cernere possunt: cuius rei gratia, gradus hoc iure constituti sunt.

12 In † linea porrò inæquali, hac regula Canonistæ vtuntur: Quoto gradu remotior distat à communi stipite, eodem transuersi inæquales inter se distant, vt verbi gratia: Frater meus ex patre cōmuni distat ab eo primo gradu, eius filius secundo, neptis tertio: ergo & à me tertio hæc gradu distabit. nam à persona neptis remotiore, vsque ad stipitem fit computatio: vt hæc latius explicat Ioan. Andr. in arbore consanguinit. Sed nos relictis canonibus, quorum tamen rationem passim obtinere & seruari videmus, prò instituto nostro ad ius ciuile reuertamur: quod præcipuè hæreditatum causa gradus considerat.

13 ¶ Qua in re admonēdi sumus, si quando de hæreditate, vel bonorum poss. quæstio incidat, nō semper eos, qui eiusdem gradus sunt, concurrere. nam qui est in proximiore ordine quāuis quarto gradu sit, cæteris præfertur, licet in primo aut secundo gradu existat.

14 ¶ Primus autem ordo in succedendo est descendentium: qui omnibus tam ascendentibus quā trāsuersis, quamuis propinquioribus, præferuntur: *in Authent. de hæred. ab intestat. in princ.* Itaque pronepos, quantumuis in

A tertio sit gradu, præfertur patri & fratribus, in primo secundoq; gradu existentibus. Sed nec inter se descēdentes, semper vtuntur gradus prærogatiua, propter ius repræsentationis: *§. cùm filius, Instit. de hæred. quæ ab intest.* quod tamen plerique vltra

B pronepotes non extendi volunt: *Ang. Bart. & Dd. in §. cùm filius, Inst. de hæred. quæ ab intest. Bart. in l. 1. §. si quis, de suis & legit.* Nam filius quamuis in primo sit gradu nepos ex altero filio in secundo, nihilominus hic

C patris sui personā repræsentans, cum patruo hæreditatem cernit: *l. Papinian. §. quoniam, in fin. de inoffic. test.* Quamobrem fine graduum respectu descendentes, in gradibus non modò inæqualibus, verumetiam æquis constituti, in stirpes, non in capita succedunt: id est, tantùm nepos

D vnus vel plures aut horum liberi capiunt, quantum ipsorum parens in diuisione accep.sset: *in Auth. de hæred. ab intest. d. §. cum filius, vbi dixi.*

¶ Deficientibus porrò descendentibus, iure nouo (nam in veteri secus fuit, *l. scripto, ṡ. vnde* 15

E *li. l. fin. Cod. comm. de success.* locus fit secundo ordini, nempe ascendētibus, secundum gradus prærogatiuam. Nec enim hic repræsentatio locum habet: cū contra naturam sit, vt auus repræsentet patrem suum filium, tanquam ab illo genitus. Qui

autem in eodem sunt gradu, ex æquo diuidunt hæreditatem; ita tamen, vt dimidiam accipiant à patre ascendentes, alteram à matre, etiamsi sint dispares numero, atque ita diuisio fiat in stirpes, non in capita: §. 1. *in Auth. de hared. ab intest.* Ascendentes autem excludunt hodie B (nam olim à fratribus excludebantur, *l. scripto, 7. vnde lib. §. fin. Institu. de leg. agnat. success.*) omnes collaterales, exceptis fratribus & sororibus ex vtroque latere (etenim vno tantùm latere coniuncti, nedum ab ascendentibus, sed etiam à fratribus C vtrinque coniunctis excluduntur in allodialibus: quamuis secus in feudalibus seruetur, *Authent. itaque C. comm. de success. Fachs. diff. 26. Land. lib. 7. art. 20. Aluar. & Dd. in cap. 1. de success. frat. Bal. in c. 1. de success. feud. & l. 1. Co. de legit. hær. Ang.* D *consil. 108. Shurff. consil. 6. in fi. cent. 8. Iacob. in tract. feud. verb. præsente, num. 11. vide Sax. lib. 2. art. 20. Lehenrecht cap. 3. Fachs. diff. 20. 25 29. Reinh. diff. 36. Curt. tract. feud. par. 3. num. 56. Zas. in fin part. 8.* & horum liberis quamuis iure Saxonum omnibus, etiam his, collateralibus E ascendentes præferantur: *Land. lib. 1. art. 17. Fach. diff. 24.* Porrò cum fratribus & sororibus proximior ascendens, siue pater, siue auus, atque ita consequenter; vt rectè volunt Dd. *in Authent. defuncto. C. ad Tertyll.* diuidit in capita hæreditatem: liberi autem fratris sororisve, in stirpem succedunt: hoc est, eam accipiunt partem, quamuis plures, quam parens eorum esset consecutus: §. 1. *in Auth. vt filij fra. dict. Aut. defuncto.* Iure tamē Saxonum hi planè à patruis excluduntur: cùm eo iure collateralibus repræsentatio locum non habeat. *Fachs. in diff. 25. per tex. Landt. lib. 1. art. 3. in fin. eo. art. 17.*

16 ¶ Deficientibus autem ordinibus sursum deorsumve versus rectis, & non extantibus fratrib. aut eorum liberis, proximiores ex latere admittuntur, obtinetque hic regula: Qui proprior est gradu, proprior est iure successionis. Quod si plures eodem gradu existant, in capita, non in stirpes succedunt, secundum personarum numerum: §. *si verò, in Auth. de hared. ab intest.* Quod & in liberis duorum fratrum obtinere verius est, vt, si inter se succedant, æqualiter, nō autem in stirpes, capiant hæreditatem: vt ex opinione Zasij *singul. respons. lib. 1. cap. 7.* Carolus V. in Comitijs constituit, & iure Saxonum ita etiam obseruatur. *Fachs. in diff. 28.* Quanquam sunt alia quædam hoc in iure singularia: vt, alia graduū comparatio: *Land. lib. 1. art. 3. Fachs. diff. 30. Chil. in pract. de diff. grad.* item quòd frater ex

vno

vno latere coniunctus, cum fratris filijs ex vtroq; latere coniũcti admittantur: *Fach. diff. 16. part. 10. lib. 3. Reinh. art. 30.* quãuis iure ciuili hi illum excludãt: *Authent. cessante, C. de legit. her.* item quòd patruo defuncti, filij fratris, quamuis in eodem gradu existentes, *Fachs. diff. 25.* item frater defuncti ex vno tantùm latere coniunctus, *Fach. diff. 16. Reinh. diff. 33.* puta consanguineus vel vterinus præferantur: quod tamen more magis quàm certa ratione inductum est, eoque in quibusdam Curijs repudiatur. Et hæc dicta sufficiant de gradibus cognationum, quæ in successione cõsiderantur: nũc aliquid de affinitate iuxta huius tituli scriptionem, subijciamus.

17 ¶ Affinia dicuntur quæ coniuncta sunt: *l. eos, 12. fin. regund.* vnde affinitas pro qualibet coniunctione necessitudineque poni solet: *l. quod Seruius, 8. de cond. caus. da. l. non ideo, 5. Co. de hæred. instit.* Affines tamen in iure propriè dicũtur viri & vxoris cognati, dicti ab eo quòd duę cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit, *l. 4. §. 3. hoc titul.* Est igitur affinitas, ius quoddam inter vnum coniugẽ & alterius cognatos institutum: seu, vt Theophilus, *§. affinitatis, Instit. de nupt.* vult, propria quædam personarum qualitas, quæ citra

A cognationem nobis ex nuptijs coniungũtur. Potest & hoc modo definiri, vt sit propinquitas personarum ex nuptijs non ex sanguinis coniunctione orta. Numerantur autem tria genera affinitatis, à Canonistis: *glossa Panorm. num. 6. & alij in c. non*

B *debet, penult. de cons. & affin.* primum, quod per personam adiunctam carnis copula contrahitur: secundum, quod per personam primo generi additã: tertium quod per personam secundo additam. Verbi gratia? vxoris meæ cognati, sunt mihi

C in primo genere affinitatis: ea mortua, si alteram duxero, prioris cognati erunt huic secundo genere affinitatis coniuncti, si me mortuo illa Titio nupserit, erunt prioris cognati Titio affinitatis tertio genere coniuncti. Item: vxoris meæ frater mihi

D primo est affinitatis genere coniunctus, illius vxor secundo, quod prohibitionem non habet, vt quidam volunt: *Berengar. in arbore, Geminia. in cap. vnic. §. quare, num. 3. de cons. lib. 6.* quia affinitas non extenditur ad affines personæ coniunctæ, *d. c. non*

E *debet, ex eo.* sicuti nec ad cognatos vir & mulieris inter se: *§. mariti, vbi glo. ad verbum postea, Instit. de nupt. c. penul. c. quod super, extr. de consang.* Gradus autẽ affinitatis nulli sunt, iure ciuili *l. 4. vers. gradu. hoc tit.* sed iure Canonico, eodem modo com-

putantur, quo gradus consanguinitatis, *cap. pen. & fin. extr. eod.* Causa efficiens, iure ciuili sunt legitimæ nuptiæ, *l.4. §. affines, & §. sciendum, hoc t.* (vnde vir & vxor dicuntur principium affinitatis: *gloss. in d.l.4. hoc tit. Bald. in l affinitatis, Co. comm. de success. fac. l.1. vbi gloss. & Dd. C. vnde vir. & vxor, l. non ideo, C. de hare. instit. Bart. & Dd. in d.l. affinitatis*) vel legitima sponsalia: quibus etsi propriè affinitas non conciliatur, tamen quoad prohibitionem matrimonij, illã inducunt, *l. penult. Co. de incest. nupt. gloss. in l.4. verb. per nup. hoc tit. per l. & nihil. de rit. nup. c. discretionis, de eo qui consang. vx. gloss. in l. quod Seruius, de cond. caus. dat. & in §. si vxor. vbi Dd. Instit. de nupt.* dummodo pura sint, non conditionalia, *cap. de illis, de cond. appo. c. vnic. §. fin. de desponsf. impub. lib.6.* Etsi autem iure ciuili affinitas non contrahitur, vbi nuptiæ sunt interdictæ: *l.4. §. sciendum, hoc tit.* tamen iure Pontificio, ex quauis etiam illicita coniũctione quædam affinitatis verecundia existit, coniugium impediens: *cap. discretionis: vbi gloss. ad verb. nec affinitas, & Panorm. de eo qui cogn. consan. vx. c. ex. literis, eo. tit. c. vnic. vbi gloss. verb. affinitas, de spons. in 6. Dd. communiter in d. c. non debet, ext. eod. vide latè Misbac. de Mille. cons. matri. 18. n. 2. vol. 1.* Effectus huius coniun-

A ctionis est, quod impedit matrimonium, *§. affinitatis, Inst. de nupt.* ad quartum vsque gradum iure Pontificio: *cap. penult. & fin. ext. eod. Bal. in l. affinitatis, C. com. de success.* scil. in primo genere, nam secundum & tertium, prohibitionem non habet: *vide*
B *gloss. & Dd. in d. c. penult. & fin.* quod quidem impedimentum etiam soluto matrimonio durat: *l. auunculo, ff. de cond. sine caus. l.2. §. affinitatis. vbi Bart. de postul. & in l.2. affinitatis, C. com. de success.* Item reddit suspectũ testimonium, *Dd. in l. parentes,*
C *C. de testibus Bart. in l. aut affinitatum, de procurat. Bal. in l. qui testamento, §. qua autem, in fin. de testam. & c. in literis, de testib. gloss. & Dd. in c. accedens, 1. vt lit. non contest.* & iudicium, *d. c. accedens, vbi gloss. vt lit. non contest.* in causa affinis: nam ex
D hac necessitudine inter coniunctos, præsumitur nasci affectio: *gloss. in l.1. C. de sicar.* non tamen defert affinitas successionem, sicut consanguinitas, *l. affinitatis: vbi Bart. & Bald. Co. comm. de success.*

E
Vnde vir & Vxor. Tit. XI. C. 6 18.

1 *Quando vocentur vir & vxor.*
2 *Hodie melius coniugibus prouideri.*
3 *Quomodo iure Sax. coniuges succedant.*

Post

1 POst agnatos & cognatos ad decimum vsque gradum, *§. fin. Institut. de success. cognat. vbi gloss. & in authent. in successione, Co. de suis & legit. hared.* Prætor, excluso fisco, ab bonorum successionem virum & xorem vocat, qui quæve mortis tempore iniusto matrimonio fuerit, *l. vnic. hoc titul. §. aliam,*
2 *Inst. de bon. possess.* Sed † his personis hodie prolixius consuli videmus, cum iure communi, *Authent. præterea, Co. vnde vir & vxor, in auth. vt lic. mat. & auia.* tum etiam passim municipalib.
3 Sic † iure nostro Saxon. maritus omnia bona mobilia vxoris lucratur, *Landt. lib. 1. art. 31. & lib. 1. art. 76. Fachs. diff. 34. & diff. 18. & 20.* etiam extantibus liberis, quibus tamen legitimam de ijs supplere cogitur: mulieri verò tertia pars bonorum mariti, cum plurimùm ex consuetudine locorum cedit: vbi ea deficit quarta. Quo tamen casu bona sua propria cū liberis succedens, & tertiam partem accipiens, conferre cogitur, etiam inuita, si tamen tantum in tertia parte acceptura est, vt ei de suis bonis satisfieri possit: cæteroqui si nihil aut parum maritus reliquit, æquius videtur vt possit sua retinere. & illius successione abstinere. *vide Fach. diff. 20.* vbi verò illa consuetudo de tertia deficit, communi, & etiam iure (quantum arbitror. nam sunt qui tertiæ semper locum relinquant apud Saxon. nisi de quarta specialiter statutum reperiatur) Saxon. absque onere collationis, *vide sup. de collat. bonor.* (quanquam in eam iure ciuili dotem, & reliqua quæ de marito lucratur, ac vt relicta accipit, imputare cogatur, *Cast. num. 6. Bal. in fin. in d. Authent. præterea, & ibid. Ias. num. 20. cum seq. qui dicit esse communem. C. vnde vir & vxor.*) debetur mulieri pars hæreditatis quarta. Ita, si duo tresve duntaxat extent liberi: quod si plures, tantùm portionē filialem, quantam scilicet quisque liberorum, accipit, *d. Auth. præterea.* Illud vltimò sciendum, hoc ius quod coniuges ex statuto in alterius bonis habent, non posse illis per testamentum auferri, cùm sit velut legitima pars debita, *vide Bal. in l. si quando. in princ. C. de inoff. testam. & in l. 1. num. 5. Co. de legit. hære. Boer. decis. 244. Cremon. singu. 154. Chas. in consuet. Burg. tit. des droits appart. §. 4. in fin Boer. in cons. Bitur. eod. tit. §. 1. & 4.* quod admittendum puto, cùm certa pars ex statuto defertur, non etiam cùm omnia bona, non extantibus scilicet liberis, eiusmodi enim statutum tantùm ab intestato potest obtinere, nec ad causam testamenti est trahendū, ne libera auferatur testandi facultas. Si enim omnia bona ex statuto indistinctè superstiti relinquen-

linquenda esset, sequens esset de A nulla re coniugem testari posse, cùm omnia debeantur: quod admittere verè fuit perabsurdum. *vide Bal in d.l.si quando, C.de inoffic. testam. l. pactum, 15. vbi dixi, C.de pact vide Tiraquell. in ll.connub. verb. contr. & quæ dixi, infr. de don. caus. mort.* Quare B & cùm expressum est statuto, deferri certam partem tantùm ab intestato, eam testamento auferri posse certum est; quemadmodum & partem iure ciuili ab intestato (legitima excepta) assignatam. *vide in Authent. de hæred. & falc. & de hæred. ab intest.* C *Dd. in d. Authent. præterea, Co. vnde vir & vxor.* Nam ex causa intestati, vbi testamentum factũ est, nihil peti aut deberi potest, *in princip. cum §. seqq. Institut. de hæred. quæ ab intest.* Quartam tamen ex constitutione debitã, ne quidem iure ciuili per testa- D mentum coniugib. auferri posse, communiter receptum est, *Ias. & communiter Dd. in d. Auth. præterea, vbi Iason num. 17. dicit hanc esse communem.* Quamobrem nec lucra coniugum, quæ moribus Saxo. consequuntur, auferri per vltimam volun- E tatem poterunt, sed tantùm per statutum: quod vt speciale, derogat iuri Sax. generali. *l. in toto, de reg. iur. Ias. l. placuit, in fin. C. de iud.*

De veteranorum & militum successione. Tit. XII.

1 *Continuatio.*
2 *Duo singularia in successione militum.*

Atque † ita quidem petuntur poss. bonorum, quæ pagani relinquunt. In militum † hæreditatibus duo sunt singularia: nam si intestati decedant, agnati cognatique ad finẽ quinti duntaxat gradus fiscum excludunt: *l. 1. h. t.* Deinde si ex delicto militari capite puniri meruerunt, non modò testamentũ facere possunt, sed etiam ab intestato, bona ad cognatos pertinent: *l. 1. hoc. titul.* quod est in paganis: *tit. de bonis damn. inf.* 1 2

Quibus non competit bonorum possessio. Tit. XIII. C. 6. 9.

Quibusdam tamen non cõpetit petitio bonorũ poss. vt ei qui renunciauit, qui tempore exclusus est, qui se indignum hæreditate reddidit: vt pater aut dominus, qui dolo fecit, ne testamentum mutaretur, in quo seruus aut filius eius hæres erat institutus. *l. vnic. hoc titulo.*

Vt ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur. Tit. XIV.

1 *Quare detur hæc possessio.*
2 *Cur dicatur extraordinaria.*
3 *Edicti verba.*

1 QVemadmodũ † condictiones ex lege dantur, si quid noua lege introducatur: *tot. tit. ff. & C. de condict. ex lege*, ita prætor nouissimè extraordinariam bonorum possessionem ijs pollicetur, quibus vt detur, lege vel S.C. vel constitutione com-
2 prehensum est. Dicitur † autem extraordinaria, non quòd ius nõ tribuat, sed quia neq; bonorum possessionibus quæ ab intestato veniunt, neque ijs quæ ex testamento sunt, connumeratur, *§. septima, Institut. de bonor. poss.*
3 Ait † Prætor: VTI ME QVAQVE LEGE, SENATVSCONSVLTO BONORVM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO, *l. 1. hoc tit.*

Quis ordo in bonorum possessione seruetur. Tit. XV.

ORdo in petenda bonorum possessione hic seruatur, vt primum ab intestato vocentur sui, secundo legitimi, tertio proximi cognati, deinde vir & A vxor. Tempus petendi bonorũ possessionem vtile est, scilicet vt non alij dies computentur; nisi quibus quis sciuit possessionem sibi delatam, & agere potuit; *l. 2. hoc titulo.*

De suis & legitimis hæredibus. Tit. XVI. C. 6. 54. 57.

B

1 *Continuatio.*
2 *Ordo successionum iuris ciuilis.*
3 *Quando opus aditione, quando non.*

C QVo † ordine prætor ad bonorum possess. vocat, eodem ferè ius ciuile hæredes facit ab intestato. Nam † primò 2 vocat suos, id est, liberos in potestate constitutos: *l. 1. hoc titul. §. 1. cum sequ. Instit. de hæred. qua* D *ab intest.* deinde consanguineos, qui sanguine defuncto connexi sunt, puta parentes & fratres, *d. l. 1. in fin.* tum agnatos proximos: *l. 1. & 2. hoc tit.* In † suis 3 hæredibus aditio non est necessaria, sed ipso iure hæredes existunt: quod non est in reliquis, E qui adire hæreditatem, & petere bonorum possessionem compelluntur, vt latius alibi traditur: *in l. in suis, 11. suprà de lib. & posthum. in tit. Inst. de hær. qual. & diff. & sup. t. de acq. hæred. vide sup. ad ti. vnde cognati. vbi de ratione successionis huius diximus.*

Ad

Ad Senatuscons. Tertullianum & Orficianum.
Tit. XVII. C. 6.
55. 56.

1 *Cur matrem lex xij. Tabularum non vocet.*
2 *Ius pratorium & S.C. de successione matrum & liberorum.*
3 *Constitutio Iustin. de eadem re.*
4 *De Senatusconsulto Orficiano.*

1 LEx XII. Tabularum † nullum ius vltrò citroque capiendæ hæreditatis matri & liberis dedit: quia nulla agnatione sibi inuicem iunguntur. Sed
2 prætor † eos subinde per edictũ, vnde liberi, vocabat. postea ætate Adriani etiam S. C. hæc asperitas iuris ciuilis mitigata est. Itaque S. C. Tertulliano cautum est de liberorum successione, matri, non etiam auiæ deferenda, vt mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad intestatorum bona admitteretur. Sed † Iustiniani constitutione, mater & parentes indistinctè succedunt: §. *sed nos, Instit. eodem vbi vide quæ dixi, §.1. in Auth. de hæred. ab intest.* 3

¶ E contrariò ex † Orficiano S. C. liberi ad matris successionem admittuntur: quod ad auiã & ad liberos vulgò quæsitos productum est, *in tit. Institut. de Senatuscons. Orfinian. vbi exposui. vide Fachs. diff. 27. §. fin. Instit. de Senatusconsul. Tertull. §. vulgò quæsitos Institut. de success. cognat.* quanquam iure Saxon. filia spuria non possit vtensilia matris petere, velut legitima, *D. Reinhard. diff. 49. per artic. 51. lib. 1.* Inter spurios autem & vulgò quæsitos non sunt numerandi incestuosi, & ex adulterio concepti. hi enim nullum succedendi, sed tantùm petendi alimenta, ius habent, *cap. cùm haberet, de eo qui dux. in matrim. D. Rein. diff. 50.* 4

DIGEST. LIB. XXXIX.

DE OPERIS NOVI NVNCIATIONE

Tit. I. C. 8. 11.

1 *Continuatio.*
2 *Dispositio titulorum sequentium.*
3 *Summa edicti de oper. nou. nunc. propositi.*
4 *Duo interdicta quæ ex hoc edicto dantur.*
5 *Primum interdictum.*
6 *Quid sit nouum opus, quid nunciare, nunciatio.*

Causa

7 *Causa efficiens nuntiationis: & qui quibus nuntiare possint remissiuè.*

8 *Materia circa quam, & in qua fit nuntiatio.*

9 *Forma nuntiandi triplex.*

10 *Finis nuntiationis.*

11 *Effectus.*

12 *Secundum interdictum de nuntiatione.*

1 EXpositis iudicijs prętorijs, quæ ad successionem pertinēt: nunc reliqua deinceps edicta atque interdicta, quę partim ex varijs causarum figuris, partim ad conseruanda possessionum iura prętor proposuit,
2 exequamur. In † quibus primū locum ea meritò obtinent (sunt enim quotidiana) quæ ad sarcienda damna, coercendasque iniurias, aut ex priuata causa, aut publica illatas pertinent. Ex priuata causa, cùm vel iniuria facta, damnumve datum est, vel timetur fieri per ædificationes: nam si verbo aut verberib. fiat, iniuriarum, legisque Aquiliæ actio præsto est, nec extraordinario Prætoris remedio erit opus. Ex publica, cum suprà bonum & æquum publicani illicita vectigalia extorquent. Ac
3 † in primis de iniuria priuata per nouū opus facta videamus. Solent enim vicini ædificando vicinis iniuriam non rarò facere vel auaritia, vel errore, vel temeritate quadam impulsi, cui malo Prætor hoc edicto occurrit: *de oper. nou. nunc.* quo expressit, vt siue iure, siue iniuria opus fieret, per nunciationem inhibeatur: donec vel nunciatio missa fiat, vel vice nunciationis missæ satisdatio de opere restituendo fuerit interposita: *l. 1. in princ. l. prætor, 20. §. 1 h. t.*

¶ Ex hoc edicto prætor pro 4
more suo duo interdicta reddit, quibus agitur ad ius edicti conseruandum. Priore consulitur ijs, quorum cum damno & iniuria aduersus prohibitionē opus factum est. Alterum ædificatoribus succurrit, quibus satisdare paratis, sine iusta causa impedimentum præstatur, quo minus ædificare possint. Prius † ita 5
habent, "QVEM IN LOCVM NVNCIATVM EST, NE QVID OPERIS NOVI FIERET, QVA DE RE AGITVR. QVOD IN EO LOCO ANTEQVAM NVNCIATIO MISSA FIERET, AVT IN EA CAVSA ESSET, VT REMITTI DEBERET, FACTVM EST, ID RESTITVAS. *d. l. Prætor, in princ.*

¶ Nunciare significat hic pro- 6
hibere: *gl. in l. si procurator, 17. h. t.* & nunciat nouum opus, qui denunciat vicino ne ædificet. Nouum autem opus facit, qui pristinam operis faciem mutat: *l. 1. § opus nouum, 5. h. t.* Nunciatio igitur noui operis, est so-

lemnis

lennis prohibitio vicino facta; ne in opere nouo exædificando pergat, donec de iure ædificationis constiterit, aut præstita sit eo nomine satisdatio.

7 ¶ Causa huius efficiens Prætor est, qui nunciandi ius introduxit, *d. l. 1. d. l. prætor.* & voluntas eorum qui eo iure vtuntur: qui autem vti, & aduersus quos possint, eleganter & ordine Iurisconsulti ipsi exponunt: *l. 1. §. fin.* 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. & 14. *hoc tit.*

8 ¶ Materia circa quam versatur nunciatio, sunt structuræ, & res soli, non etiam mobiles: *l. 1. hoc autem edictum, 6. hoc t.* res prophanæ, non religiosæ: & opera futura, non etiam facta. Nam hæc ad interdictum. Quod vi aut clam pertinent, *l. 1. hoc tit.* Materia in qua fit nunciatio, est opus quod ædificatur, in re enim præsenti fieri nunciationē oportet, *lege de pupillo, 5. §. nunciationem, 2. hoc tit.*

9 ¶ Forma nunciandi triplex est: nā fit vel authoritate magistratus per personam publicam; vel per jactum lapilli. quibus quidem modis nunciamus cùm in nostro ædificatur, nec E possessionem amittere volumus, quæ alioqui per verbalem nunciationem amittitur: *d. l. 1. §. in operi, 3. d. l. de pupillo. §. meminisse, 10. hoc tit.* vel per verbalē nunciationem, cùm in suo quidem ædificat vicinus, sed contra ius seruitutis, *d. l. 1. §. Nunciatio, 2. dict. l. de pupillo. §. meminisse.* Nunciatio autem aut nostro, aut alieno nomine fieri potest, & omnibus diebus; & aduersus absentes etiam atque inuitos procedit: *dict. l. 1. §. nunciatio 2.*

B ¶ Finem nunciationis tradit Vlpianus *in d. l. 1. §. 10.* Nunciatio, inquit, fit aut iuris nostri conseruandi causa, aut damni depellendi, aut publici iuris tuendi gratia. 10

¶ Effectus nunciationis extat ipso interdicto. Nam post eam C factam, cessare ædificator debet ab opere, & cum nunciante committere se prætoriæ iurisdictioni, vt ius ædificationis examinetur; *d. l. 1. §. post. 4.* alioqui si in ædificando pergat, quicquid operis fecerit, antequam missa facta sit nunciatio, aut in ea cau- D sa existat, vt mitti debeat, videlicet satisdatione oblata; de moliri & auferre iussu Magistratus compelletur; nulla facta cognitione, ius ædificandi nec ne ædificator habeat: quia semper contra edictum & ius nunciationis fecit: *d. l. præter, §. 1. hoc tit.* 11

E ¶ Sed quoniam iniquum est impediri in ædificando eum qui satis dare paratus est de opere demoliendo, si contra ius ædificatum constiterit; ideo prætor alterum interdictū ad hunc modum protulit: QVEM IN LOCVM NVNCIATVM EST, 12

NE

" NE QVID OPERIS NOVI
" FIERET: QVA DE RE AGI-
" TVR, SI DE EA RE SATIS-
" DATVM EST, QVOD EIVS
" CAVTVM EST, AVT PER
" TESTAT, QVO MINVS SA-
" TISDETVR, QVO MINVS
" ILLI IN EO LOCO OPVS
" FACERE LICEAT, VIM FIE-
" RI VETO: *dict. l. prator, §. deinde*, 7. Hoc interdictum tam luculenter I. C. interpretantur *in d. l. prator, & ll. seqq.* vt nostra expositione minimè opus habere videatur.

De Damno infecto, & de suggrundis, & proiectionibus Tit. II.

1 *Quid sit damnum infectum, suggrunda, proiectiones.*
2 *Ex qua causa: & quando Prator iubeat caueri.*
3 *Quomodo ad cautionem cogat.*
4 *De primo & secundo decreto.*
5 *Qua actio in contumacem detur.*
6 *Verba edicti & de primo & secundo decreto, explicatio methodica.*

1 Damnum † infectum, est damnum nondum factum, sed quod futurum veremur: *l. 2. h. t. Paul. lib. 5. tit. 10.* suggrunda siue suggrundæ, sunt eminentes tecti partes, ad auertendum stillicidium. Proiectiones sunt A proiecta, quibus rectum, & parietes defenduntur: *vide in l. malum 242. §. inter. de verb. sign. l. si verò, §. prat. vbi Bud. de his qui deiecer. vel effud.* Qui † igitur damnũ ex ruinosis vicini ædibus aut tecto timet, huic si iuret, se non calumniæ causa petere, B iubet Prætor dominum aut possessorem earum ædium, vnde damnum timetur, cauere: suo quidem nomine per stipulationem, alieno verò per satisdationem, de damno sarciendo, si quod datum erit, *l. damni infecti, 18. l. 5. l. prator. hoc tit.* Cui C † ita non cauebitur, eum Prætor mittit primo decreto in possessionem eius rei, cuius nomine vt caueatur, postulatum fuit ita vt pignoris loco rem detineat: *l. 2. §. 1. l. si finita, 155. §. ex hoc edicto, 4. hoc tit.* Cuius † causa iusta esse videbitur, eum D etiam possidere, & fructus lucrari, Prætor secundo decreto iubet: scilicet causa cognita, cum æquum esse videbatur, & ex tẽporis diuturnitate, puta ãni spatio, quod post primum decretũ elapsum est, *c. penul. de eo qui* E *mit. in poss. Spec. de secund. dec. §. iuxta, n. 2. per l. si quis, §. C. de prascr. 30. an.* & contumacia eius qui rẽ pro derelicto habet, *dict. l. si finita, §. non autem, 10. cum seq. hoc tit.* In † eum qui neque cauerit, neque in possessione esse possidereve passus est, iudicium datur, vt tantum præstet, quan-

quantum præstare eum oporteret; si de ea re ex decreto Magistratus cautum fuisset: vt planũ fit ex edicto, quod in hæc verba extat, *in l. prætor, hoc tit.* Prætor

6 tor † ait: DAMNI INFECTI
„ SVO NOMINE PROMITTI,
„ ALIENO SATISDARI IVBE-
„ BO EI QVI IVRAVERIT,
„ NON CALVMNIÆ CAVSA
„ ID SE POSTVLARE EVM-
„ VE, CVIVS NOMINE AGET,
„ POSTVLATVRVM FVISSE,
„ IN EAM DIEM QVAM CAV-
„ SA COGNITA STATVERO.
„ SI CONTROVERSIA ERIT
„ DOMINVS SIT NECNE QVI
„ CAVEBIT: SVB EXCEPTIO-
„ NE SATISDARI IVBEBO, DE
„ EO OPERE, QVOD IN FLV-
„ MINE PVBLICO RIPAVE
„ EIVS FIET, IN ANNOS DE-
„ CEM SATISDARI IVBEBO.
„ EVM CVI ITA NON CA-
„ VEBITVR, IN POSSESSIO-
„ NEM EIVS REI, CVIVS
„ NOMINE VT CAVEATVR
„ POSTVLABITVR, IRE, ET
„ CVM IVSTA CAVSA ESSE
„ VIDEBITVR, ETIAM POS-
„ SIDERE IVBEBO. IN EVM
„ QVI NEQ; CAVERIT, NE-
„ QVE IN POSSESSIONE ES-
„ SE, NEQVE POSSIDERE
„ PASSVS ERIT, IVDICIVM
„ DABO, VT TANTVM PRÆ-
„ STET, QVANTVM PRÆ-
„ STARE, EVM OPORTE-
„ RET, SI DE EA RE EX DE-
„ CRETO MEO, EIVSVE CV-

A IVS DE EA RE IVRISDI- „
CTIO FVIT, QVÆ MEA „
EST, CAVTVM FVISSET. „
EIVS REI NOMINE, IN „
CVIVS POSSESSIONEM MI- „
SERO, SI AB EO QVI IN „
POSSESSIONE ERIT, DAM- „
NI INFECTI NOMINE „
B NON SATISDABITVR, EVM „
CVI NON SATISDABITVR, „
SIMVL IN POSSESSIONE „
ESSE IVBEBO. Hoc edictum „ copiosè ab ipsis I. C. explicatur, vt nos in eo interpretando diutius hærere non debeamus. Potius igitur aliquid quod vsum C habeat potiorem, de primo & secundo decreto subjiciendum videtur.

Primum decretum ita definit Spec. *in tit. de primo decret.* §. 1. vt sit iussum iudicis, quo mandat bona alicuius propter eius contumaciam possideri. Paulò D aliter Bart. *in l. si finita*, 15. §. *Iulianus, n. 2. hoc tit.* Mihi placet esse decretum iudicis, quo ob contumaciam rei, actor in possessionem bonorum; custodiæ causa mittitur vt ea Pignoris vice detineat, donec reus veniat responsurus. Causa efficiens, est E iudex qui habet mixtum & merum imperium. *Specul. de secund. decret.* §. *restat, n. 2. vide Panorm. in c. si quis de for. comp. & in cap. contingit, n. 22. de dol. & cont. Innoc. in cap. dilecto, de verb. signific. Causa* προκαταρκτική à parte agentis petitio;

Bart.

Bart. in dict. §. *Iulianus, n.* 2. & 3. *per l.* 4. §. *hoc autem, hoc tit.* petere autẽ possunt omnes creditores, quibus vel purè, vel in diem, vel sub conditione aliquid debetur: *Specul. tit. de prim. dec.* §. *sequitur, n.* 11. à parte rei cõtumacia, *l. si finita,* 15. §. *ex hoc,* § *si fortè, hoc t. cap. quoniam, vt lit. non contest. l. cùm proponas,* §. 9. *C. de bon. auth. iud. poss. Bart. in d.* §. *Iulianus nu.* 18. Materia circa quam, sunt actiones, tam personales, *d. l. cùm proponas,* 9. & *l. fin. C. de bon. auth. iud. poss.* quàm reales, *l.* 2. *C. vbi in rem act. c.* 2. & 3. *de eo qui mit. in poss. Bart. post. glos. in dict.* §. *Iulianus, n.* 40. *Spec. de prim. decre.* §. *restat, n.* 20. *cum sequen.* Materia in qua decretum fit, sunt bona contumacis qualiacunque, etiam feudalia & emphyteutica, *Bald. in l. si finita,* §. *si de vectigalibus, n.* 5. 6. *hoc t.* atque adeo spiritualia. *cap. contingit vbi Panorm. n.* 11. *de dol. & cont.* Ita tamen in his missio, eoque ordine decerni debet, vt primò fiat in possessionem bonorum mobilium: pòst si illa non sufficiant, immobilium: *c. quoniam,* §. *fi. vt lit. non contest.* tertiò, in rerum in corporalium, atque nominum. *Spec.* §. *restat, nu.* 1. *de prim. decre.* nam & in iuribus incorporalibus, decretum primum & secundũ interponi potest: *Bald. in d. l. si finita,* §. *si de vectigalibus, n.* 11, prout in

A executione rei iudicatæ solet obseruari *lege à diuo Pio,* 15. *de re iudic.* In nominum tamen possessionem propriè non fit vera missio: sed iudex conuocat debitores, eisque interdicit, ne soluant creditori: & vt respondeant agenti, iubet, *Spec. præall. loc. num.* 2. B Neque verò interest, quod & antè dixi, vtrum pleno iure reus earum rerum dominus sit, an tantum vtilis, vel vsufructuarius etiam, *Specul. d.* §. *restit. n.* 7. 8. 9. *cum sequentib.* In alienis autem rebus quas detinet contumax, non rectè fit missio, C *l.* 1. §. *si quis, infr. ne vis fiat ei qui in poss. Specul. d.* §. *restat, n.* 7. Forma & modus quo ad primũ decretum peruenitur, hic ferè est. Offerendus est ab agente petitionis libellus, *Bart. in dict.* §. *Iulianus, n.* 6. huic vt respondeat, citandus est reus absens, D tribus edictis, aut peremptorio vno *Bart. in d.* §. *Iulianus n.* 3. & 4. *Specul. de prim. decret.* §. *sequitur, in princ.* eo non comparente, si actor contumaciam absentis accusarit (iudex enim nõ impertit officium nisi postulatũ, *l.* 4. §. *hac autem, hoc tit.*) contumacem esse declarabit iudex. E *Specul. præall. loc.* Nam nisi præcedente contumacia, non valet decretum, *Bartolus, in d.* §. *Iulianus, n.* 18. & post ad petitionem agentis (quam tamen libello comprehendi non est necesse, *Bartolus dict.* §. *Iulianus, n.* 20.)

possessionem ei decernet, *l. consentaneū*, 8. *C. quomodo & quan. iud. c.* 4. *de dolo & contumacia. Spec. d. §. restat. in princ.* absq; alia vlla causæ cognitione, *vt videtur velle Specul. in dict. §. sequitur, n.* 8. *quamuis obstat, Authen. & qui iurat. C. de bon. auth. iud. poss.* in realibus: *Panorm in cap. quoniam, §. vltim. n.* 31. *vt lit. non contest.* cum summaria verò, in personalibus, *dict. Authent. & qui iurat. Bart. Rebuff. & Dd. in l. litib. C. de agric. & cons. lib.* 11. *l. per hanc, C. de erog. mil, anno. lib.* 12. *Panorm. in dict. cap. quoniam, §. vlt. nu.* 31. *& in c.* 2. *n.* 28. *de prohib. sequestr. Alex. cons.* 6. *n.* 9. *&* 10. *vol.* 4. *Ang. cons* 107. *n.* 1. *Anchor. consil.* 248. *nu.* 1. *&* 2. in eamque mittet aut per executorem, nunciumve publicum, aut facta agenti ingrediendi potestate, *Bart. in d. §. Iulianus, n.* 21. *cum sequen.* & mittet quidem non in omnia bona, sed ordine seruato, de quo paulò ante dixi, vt primò apprehendantur mobilia, pòst immobilia, vltimò iura, *vide Panorm. d. c. quoniam, §. vlt. n.* 7. *&* 34. *vt lit. non contesta.* Idque pro mensura debiti seu quantitatis petitæ: *cap. quoniam, §. frequenter, vt lit. non contest. Auth. & qui iurat. C. de bon. Author. iud. possid. Bart. in d. §. Iulianus, n.* 7. licet olim in omnibus distinctè bonis fieri sit solita missio *gloss. in l. cum propo-*

A *nas*, 9. *C. de bon. auth. per l.* 1. *quibus ex caus. in possess.* In realibus eodem modo, si tota res petatur, in totius rei possessionem missio facienda est: si pars, in partem petitam. *d. cap. quoniam, c.* 2. *in verb. in possessionem rei petita de eo qui mitt. in possess. l. si finita,*

B 15. *§. si plures, hoc tit.* Absurdum enim esset, quenquam in plus mitti, plusque ei adiudicari, quàm petat. *Spec. de secund. decret. §. videndum, n.* 5. Finis decreti duplex est. Primus, vt creditor seu actor rem suam, hoc est, sibi debitam seruet, &

C consequi possit: *l.* 3. *in verb. fideicommissi seruandi causa, infr. ne vis fiat ei qui in possess. tot. tit. extrà de eo qui mitt. in possess. caus. rei seruand. l.* 13. *§. final. de bon. auth. iud. possid.* alter vt tædio affectus reus, veniat ad respondendum, *l. is cui, vt in*

D *possess. leg.* Quod ad effectum attinet, vnius missio quandoque alteri prodest. *l. final. Cod. de bon. auth. iud. poss.* & missio quæ fit ex primo decreto, non priuat dominum possessione, *d. l. si finita, §. si quis d. l. is cui. Spec. §. iā de effectu, n.* 6. *Panorm.*

E *c. contingit,* 9. *per illum text. n.* 13. *vbi dicit hanc esse cōmunē. de dol. & cōtum. licet Legistæ contra disputent: vt Ias. in l.* 3. *§. final. num.* 20. *de acquir. possess. vide Socin. in cap. quoniam, §. fin. nu.* 95. *vt lit. non contest. vbi indistinctè dicit hanc esse communem,*

sed

ſed infert ius pignoris, *l. non eſt mirum, de pign. act. l. 2. Co. qui pot. in pign. hab. l. ſi poſt. C. vt in poſſeſſ. lega. l. fin. C. de præt. pign. Specul. dict. §. iam de effectu, in princip.* efficitque ſimul, vt cum domino miſſus rem detineat, cuſtodiat, ſeruet, nihil vt in ea fine ipſo geri poſſit, *d. l. ſi finita. §. ſi quis autem, hoc tit. l. is cui ſupr. vt in poſſeſſ. leg. l. 3. final. de acquir. poſſ. l. ſi duo creditores infr. vti poſſid. gloſſ. in dict. l. ſi finita, §. ſi plures, ad verb. prius, cum ſin. Specul. de ſecund. decreto, §. nunc dicam, 7. num. 12.* Si tamen metus ſit, ne in ea communione perueniatur ad arma: poteſt iudex conſtituere, quis ſolus poſſidere debeat: *Specul. de princ. decret. §. iam de effectu, n. 6.* aut poſſeſſionem ſequeſtrare, *cap. 1. vbi Panorm. num. 18. de ſeq. cap. 2. vbi Panorm, num. 12. 13. de dol. & contu. Specul. de ſecūd. decret. §. iam de effectu, verſ. ſed vtrum.* Fructus porrò non lucratur, neque participat in bona miſſus creditor: cùm tantùm cuſtos rerum ſit, non etiā poſſeſſor: *d. l. ſi finita, § non autem, d. l. ſi cui, ſup. vt in poſſeſſ. leg. Bartolus poſt gloſſ. in dict. §. Iulianus, num. 50.* quanquam in realibus actionibus videri poſſit, ſtatim eum poſſeſſionem conſequi, ſed non incommutabiliter, quin ſcilicet reus eam recuperare intra annum poſſit, *l. 2. in fin. vbi glo. C. vbi in rem act, d. l. ſi quis emptionis, §. pen. cap. paſtoralis, de off. ord. cap. 1. de eo. qui mitt. in poſſ. Specul. d. § iam de effectu, n. 9.* Neque tamen fructus, etiam in realibus, neque ius vſucapiendi, *Panorm. in cap. quoniam, §. vltim. num. 33. vt li. non conteſt.* (vtpote cum cuſtodiæ cauſa, non vt dominus poſſideat) ante annum elapſum acquirit: *Specul. praall. loc. Bart. poſt gloſſ. in dict. §. Iulianus, num. 50.* licet percipere fructus interea temporis, & cuſtodire, aut eoſdem vendere, cum ſeruando ſeruari nequeūt, non prohibeatur, *d. l. is cui, Spec. praall. loc. num. 13. vide Bart. in l. vlt. in princ. vt in poſs. leg. & in d. l. ſi finita, §. Iulianus, Angel. in §. quia verò, in Auth. de exhib. reis.* Cur autem aliud in perſonalibus, aliud in realibus obtineat, pulchrè exponit Spec. *Specul. praall. loc. num. 12.* quod ſi porrò in poſſeſſionem à iudice decretam non admittatur miſſus, habet in factum actionem, quanti ſua intereſt impeditum non fuiſſe, *dict. l. ſi finita, §. fin. vbi gloſſ. l. 4. §. is cum. & l. fin. §. prætor, ne vis fiat ei,* quanquam & introduci per manum militarem poteſt, *l. is cui, § miſſus, vt in poſſ. leg.* Tollitur autem primum decretum, ſi intra annum veniat reus, & iudicio ſe offerat, cautionemque iudicio ſiſti, ac damno ob id paſſa actori præſtet, *dict. l. ſi quis, 8. §. penultim. C. de præſcript. 30. annor. Auth.*

& qui iurat,Co.de bon.auth. iud. poſſ. Quod maximè obtinet in realibus petitionibus : nam ibi ſecundo decreto opus non eſt, ſed tantùm expectatur annus : *Socin.in d.c. quoniam,§ fin.num. 45. vt lit, non conteſt. vbi dicit hanc communem eſſe Legiſt. & Canoniſt.* quo exacto, verus poſſeſſor, qui miſſus eſt, efficitur, *c. 1.de eo qui mitt.in poſſ.* In perſonalibus nõ videtur ea res ad anni ſpatium alligata : ſed poſt interuallum aliquod ad arbitrium iudicis moderandum, ſi ceſſet reus ad iudicium venire, & cauſam perſequi, poteſt peti & decerni ſecundum decretum: *Bar. in dict. §. Iulianus. num.39.tex. in d.l.finita, §.non autem,12.§. ſi plures, vbi gl.ad verb. princ. l. 3. §. final. verb. longo tempore.de acquir. poſſ.d. Aut.& qui iurat.* Doctores tamen communis, & bis annuum ſpatium putant attendendum. *Specul. de ſecund. decr. §. iuxta. num. 2. Innocent. in cap.dilecto, de verborum ſign. Inſtitut. in titulo de eo qui mit. in poſſ. Bart. d.§. Iulianus, num. 39.* vt in hoc tantũ maneat differentia, quod in perſonalibus interpoſitione ſecundi decreti ſit opus, *dict. l.ſi finita, §. Iulianus*, in realibus nequaquam, ſed ſolus anni curſus pro decreto ſufficiat : *gl.in dict.l.ſi finita, §.ſi plures, ad verb. prius vbi præſentis differentiæ rationes exponit,& optimè Specul.de ſecund. decret,§. videndum. n.2. per c.cum contingit, de dol. & contum. c.paſtoralis, de offic. ordinar. cum aliis ibi prætallegatis.*

Secundum decretum, eſt alterum prætoris ſeu magiſtratus iuſſum, quo ob contumaciam & moram abſentis debitoris, eum qui ad rem detinendam in poſſeſſionem miſſus fuerat, cauſa cognita verum poſſeſſorem decernit, aut etiam dominium eſſe iubet, *cap. 1. de eo qui mitt. in poſſeſſ. l.prætoris, 5. l. prætor. 7.§. 1. hoc tit.* Cauſa efficiens eſt (vt in præcedente decreto magiſtratus, qui imperium ſaltem mixtũ habet, *l.1.& 4. de iuriſd.* nam qui primum decretum interponere poteſt, poteſt & ſecundum, *Specul.præall. loc.* Cauſa quoque προκαταρκτικὴ eadẽ eſt, nempe petitio ex primo decreto poſſidentis, & nimia contumacia non reſpondentis : *l. Fulcinius, 7. § ſi.quibus ex cauſis in poſſeſſ. eat.Specul. tit. de prim.decr.§.reſtat, num. 14.& de ſecund. decret. §.iuxta. num. 9. 10.* Materia circa quã, ſunt omnes actiones perſonales, *Bartol. poſt gloſſ. in dict. §. Iulianus, num.42. per l. locum propenas,C. de bon.auth. iud. poſſid. d. l. Fulcinius, §. 1. l. properandum, § ſin autem, C de iudic. Spec. de ſecun.decre. §. videndum, num. 16.* non etiã reales, *Bartol. poſt gloſſ. in d.§.Iulianus, num.41.& 43.* nam in realibus (vt antè dictum eſt) ſecundum

dum decretum non decernitur, quoniam per hoc possessio vel dominium possidenti adiudicatur. Atqui dominum se esse professus est, & rem vendicat: is postquã ex primò decreto possidere cœperit, frustra dominiũ petat sibi adiudicari, quod habere intendit: frustra item postulet, sibi potestatem distrahendę rei secundo decreto fieri. Nam si dominus est, vt præ se fert, hãc potestatem suo iure habet, *l. in re mandata, C. mand. tot. tit. Instit. quib. alie.* Præterea lex in realibus tantùm possessionem contumaci aufert, salua ad longum tempus proprietatis quæstione: *l. 2. in fin. vbi gloss. C. vbi in rem act. dict. l. si quis emptionis, §. pen. cap. 7. verb. saluo iure de eo qui mitt. in possess. cap. quoniam. §. quod si. vt lit. non contest. c. prout, de dol. & contum.* quod illi ius per secundum decretum auferri perquàm fuerit iniquum: ac etiamsi non rei vendicatione, sed alia quauis reali actione sit actum, tamen ratio semper erit, cur secundum decretum interponi non sit necesse. Qui enim, verbi gratia, hypothecaria egit: etsi se non esse dominum professus sit: tamen quia ex iure pignoris, quod prætendit, distrahendi *tit. ff. & C. de dist. pign.* aut dominij impetrandi, *tot. tit. C. de iur. dom. impet.* facultatem habet; Ideo alio ei decreto non est opus. Etsi autem hæc ita se

A habeant, potest tamen qui reali egit, si de dominio controuersiã in futurum probabiliter vereatur, petere à iudice, vt certum terminum statuat, intra quem veniat ius suũ deducturus reus, aut alius quiuis qui dominium prætendit: quo elapso, nemo

B deinceps audiatur: *l. vlt. Co. de iur. dom. impet. Authent. hoc nisi, Co. de solut. vide glos. Bartol. & Dd. in l. si finita. §. si plures, ad ver. prius hoc t. Specul. de secund. decret. §. videndum, num. 20. 21. Panorm. dict. cap. quoniam. §. fin. num.* 12. Sed de hoc personaliũ

C & realium actionum discrimine, plura Accurs. *in dict. l. si finita, §. si plures, verb. prius*, & Specul. *in d. tit. de secund. decret. §. videndum, num. 20. & 21.* ad quos breuitatis causa studiosos remitto. Forma perueniendi in personalibus ad secundum de-

D cretum hæc est: *vide omnino Panormit. in cap. quoniam, §. final. num. 34. 41. 46. vt lit. non contest. & ibidem. Socin.* Post elapsum annum, *Bart. in dict. § Iulianus, num. 39.* (de quo paulò antè dixi) petit actor se ex secũ-

E do decreto verum possessorem aut dominum declarari & constitui: Ad eam petitionem contumacem reum iudex citat. nam citatio hic necessaria est. *Specul. de secund. decret. §. nũc dicamus, num. 1.* quia causæ cognitione, & præsentia partium est opus, vbicunq; autem requiritur cau-

sæ cognitio, ibi necessaria est citatio; *l. nam ita diuus, de adopt. l. de vnoquoque, vbi Alex. de re iudic. Socin. in tracta. cit. act. 7. n. 6.* & quidem trina, vel peremptoria vna pro tribus, *cap. quoniã, § final. vt lit. non contest. Bartol. in dict. §. Iulianus, num.* 27. opus est. Citatione porrò facta, si reus non compareat, neque se ad iudicium cum debita cautione, & refusione sumptuum offerat, *l. si quis,* 8. *§. penult. C. de præscript. 30. annorum. Authent. ei qui iurat, C. de bonis Author. iudi. poss. l. prætor, §. quod ait prætor, de bon. Auth. iudic. poss. cap. pastoralis, de offic. ordin. cap. 1. cum contingit, de dol. & cont. tot. titul. extr. de eo qui mitt. in possess. caus. rei ser. Spec. de prim. decret. §. iam de effectu, num.* 12. quod & ipsum pro contumacia habetur (paria enim sunt, non comparere, vel non debito modo: *l. 1. §. fin. vbi gloss. ad verb. inhabilis, quod cuiusque vniuers. non. & l. 1. §. penult. quor. legat.*) iam quia eius contumacia pro præsentia est, *cap. veritatis, 8. de dol. & contum. l. contumacia,* 53. *de re iudic. Specul. hoc tit. §. 1. num.* 1. de causa iudex cognoscet. In causæ autem cognitione versatur, nũ reus sit Reip. causa absens, num pupillus, num alio impedimẽto iusto detentus. nec enim ad secundum decretum est properandum. *Specul. præall. §. 1. num,* 1. alioqui dabitur re-A stitutio, *dicta l. si finita, §. si fortè, §. postea, l. eorum,* 19. *hoc tit. Bart. in dict. §. Iulianus, num.* 36. Quod si nihil obstet satisque de contumacia absentis constare iudici videbitur, tum ex officio suo nobili, *Bartolus dict. §. Iulianus, num.* 40. *Panorm. in cap.* B *quoniam, §. vltim. num.* 46. *vt lit. non contest.* secundum decretum interponet, & actorem in vera deinceps possessione esse, eaque frui, fructusque suos facere iubebit. Ex quo intelligi potest, aliud esse mittere in possessionem, aliud iubere possidere: illud custodiam tribuit ex C primo decreto, hoc possessionem non nudam, sed cum causa bonorum ac dominij ex secũdo decreto; quemadmodum in iurisdictione Prætoris, bonorum possessio ius dominij complecti solet. *l. 3. de bon. poss.* Finis est, D vt & contumacia nimia latitantis ac fugientis debitoris puniatur, & consulatur agenti creditori, cui frustrator alioqui reus copiam agendi, hoc est, ius suũ iudicio persequendi, nullam facit. Effectus, quod iure veteri prætor non faciebat possessorem dominum: *l. qui vsumfru-* E *ctum. Si vsusfruct. petat* vt nec hæredem, *§. 1. Inst. de bon. poss.* sed rem in bonis eius esse iubebat, vt velut dominus iure Prætorio fructus lucraretur, & quia iusta erat possessio, etiam legitimo tempore vsucapere atque

ita iure ciuili effici dominus posset. *Vlp.tit.1.dict.l.si finita*, §.*Iulianus*. Sed hodie secundũ decretum non tantum possessorem facit eum qui mittitur in possessionem, ita vt fructus lucretur. *Specul. de secund. decret.* §.1. *num*.13. de recto & excluso vero domino, *d.l.si finita*, 15.§. *vbi autem*, sed etiam dominum, *Dd.in dict.l.si finita*,15. §.*Iulianus*, & §.*posteaquam*,& *in dict. cap. quoniam, fac. l.1. de fund. dotal.sed si res, comm. diuid.* si videlicet dominium fuit penes debitorem, *l.1.de fund.dotal.vide Cont. Disput.lib.1.cap*.8.aliàs præstat vsucapiendi conditionẽ, *d. l. si finita*, §. *Iulianus*, *l. prætoris, l.dies, l.his qui pignori*, 12. *hoc titul.* vt quiuis titulus dominij translatiuus, *tot. titul.de Public. in rem act.* §.*sed istæ. Inst. de actio.* perinde atque cùm res in solutum creditori datur, *tot. titul. de iur. dom. imp. l. à diuo Pio*, 15.§.*si pignora. de re iudi.* Sed in solutum tum demum dari res solent, cùm emptorem nõ inueniunt, *dict.* §.*si pignora*. Ad secundum decretum quandoq; ita interponitur, vt etiam sine venditione statim fiat iure Prætorio dominus qui possidet. Quod potissimum in materia damni infecti puto vsitatũ fuisse: quia non expediebat per dilationes emptionum, in ruinosis ædibus (quæ haud facilè etiã emptorem, propter ædificatio-

A num sumptus & molestias inueniunt) spatium ad ruinas prorogari: & satius erat, vicinum fieri dominũ qui de damno infecto egisset, ob vicinitatem periculi quàm alium quẽuis emptorem, cuius nihil interesset, qua ratione videmus hodie multis locis, iure retractus cuilibet emptori vicinum præferri,

B *Bal.in tractat. prothomis.col.pen. vers. sed penè Matth.de Affl.col. tractat. verb. scriptam Tiraquel. de iur.retract. ligna.*§.12.*gloss*.2. *num*. 2. & 26. *num*. 36. In alijs præsertim personalibus, crebrius

C decernebatur venditio, *l. Fulcinius*,7. *in princip.quibus ex caus. in poss. eat. l. cum proponas, l. pro debito, Co. de bon. auth. iud.poss. Specul.* §.1. *num*.14.*hoc t.* (cuius forma alia est iure Saxon. *Landrecht. lib.* 1. *art.* 70. *Reinhar. diff. iudic.* 29. quàm iure ciuili)

D & in eius demum defunctum, *l. pro debito*,6. *C.de bon. auth. iud. poss.* in solutum datio, *tot. titul. C.de iur.dom.imp.d.l.à diuo Pio*, §.*si pignora, Auth.hoc nisi, C.de solut.* Nonnunquam tamen & alio modo fit decretum, nam interdum præfigitur terminus,

E intra quem veniat, qui dominiũ prætendere velit, pòst non audiendus. *Bartol.in dict.*§.*Iulianus*, *n.* 52. 53. Interdum etiam solùm possessorẽ constituit agẽtem iudex, reseruato etiam post annum reo repetendæ rei suæ iure integro: *dict. c.quoniam,in*

fin. vt lit. non contest. vbi gloss. fin. A *& Dd.* Præsertim cùm non multi sunt creditores, & aliqua qualis qualis causa defensionis, qua contumacia excusari potest, subesse videtur. Nam pro varietate circumstantiarum, variè interponit iudex secundum decretum aut non interponit. *Bar.* B *in d. §. Iulianus, num. 53.* Atque hæc quidem iure communi in primo secundoque decreto obtinent. Iure Saxon. neutri locus est: sed contumax reus multatur damno litis, & condemnatur in petitionem aduersario: contumace verò actore existente, reus ab instantia iudicij relaxatur. *Reinhar. diff. iudicial. 8. per art. 9. lib. 2. art. 5. lib. 3.*

De aqua, & aquæ pluuiæ arcendæ, Tit. III.

C. 3. 34.

1 *Continuatio.*
2 *Aqua pluuia quæ sit: & quando hoc nomine detur actio.*
3 *Qualis actio detur.*
4 *Quibus, aduersus quos, & ad quid.*

1 EOdem † modo, si cui aqua pluuia dãnum dabit, aquæ pluuiæ arcendæ actione auertetur aqua: quam actionem, ex ipsa titulorum serie intelligi licet esse prætoriã. Aquam † plu- 2 uiam dicimus, quæ de cœlo cadit, siue per se, siue cum alia mista noceat. Hæc autem actio consimiliter locũ habet in damno nondum facto (nam de facto agendum est interdicto quod vi aut clam, *l. A'teius, 14. §. in hoc iudicium, 1. l. si tertius. 6. §. officium, 4. hoc tit.*) opere tamen iam facto, ex quo damnum iure timetur: totiesque locum habet, quoties manu facto opere nocitura agro aqua est: id est, cùm quis manu fecerit, quo aliterflueret quam natura solebat, *l. 1. in princ. & §. 1. h. t.*

¶ Hæc actio in personam est, 3 quia ex facto hominis oritur: in C rem tamen scripta, quandoquidem in opus factum dirigitur, *d. l. si tertius, §. 3. ver. aqua. l. emptor. 12. l. post venditionem, 16. h. tit.* Datur autem † domino præ- 4 dij cui ex opere damnum timetur: *d. l. 1. §. item. 11. d. l. si tertius, §. si quis, 3. hoc tit.* & etiam D vtilis vsufructuario, *l. si vsusfructus, 22. l. apud Trebatium, 3. hoc tit.* alijsque vtile dominium habentibus, *l. quod Principis. 23. §. 1. hoc t.* Porrò datur aduersus dominum eius loci in quo opus factum est, quia is solus restituere potest. *leg. quanquam, 4. §. vlt.* E *cum l. sequent.* in hoc, vt opus restituat, id est, tollat, & rem in pristinum statum formamque reponat: suis quidem impensis, si opus fecit, aut facere curauit: impensis verò actoris, si in nulla sit culpa, *l. supra iter. 11. §. apud ferocem, 2. & § fin. emptor. 12. hoc t.*

hoc t. vnà cum damno & interesse, quod ea occasione post litem contestatam accidit, *d.l. Atteius, §. in hoc iudicium. 2.*

De publicanis & vectigalibus, & commissis. Tit. IV. C. 4. 61. 62. 10. 19.

1 *Continuatio: & qui dicantur publicani.*
2 *Vectigal quid sit, & quantum.*
3 *Quomodo distet à tributo.*
4 *Quare vectigal soluatur: & qua pœna eius non soluti.*
5 *Edictum de publicanis, eiusq; ratio: & quomodo cum iniustis publicanis eorumque hæredibus agatur.*

1 AD damna † quæ ex publica causa dentur, resarciẽda, propositum est edictum de publicanis, vectigalibus & commissis. Publicani sunt, qui publilico fruuntur (nam inde nomẽ habent, quòd publicum. hoc est vectigal redimant) siue fisco vectigal pendant, siue etiam tributum consequantur, *l. 1. in princ. l. quanta, 12. in fin. hoc tit. l. eum qui, 16. de verbor. sign.* Et † omnes qui quid à fisco conducunt, rectè appellantur publicani. Vectigal à vectura dicitur: & est id quod præstatur ex his rebus quę inuehuntur, aut euehuntur. Præstari autẽ solet octaua pars, *l. ex præstatione, 7. Co. de vectig.* A olim quinquagesima tantùm, aut etiam centesima, *Cuiac. obser. 6. c. 28.* Distat † vectigal à tributo: nam tributum est annona vel publica functio, seu pensitatio, quæ ratione soli & bonorum immobilium penditur à possidẽtibus, *l. 1. & tot. titul. C. sine censu, &c.* B ac potissimum capitur pro pecunia, quæ ab Imperatoribus atque pręsidibus in stipendia militum, & sumptus belli à prouincialibus imperatur, *l. ager, 27. de verborum signif. Tacitus lib. 20.* cuius tres fines constituit Cicero pro lege Manilia, C vt sint ornamenta pacis, subsidia belli, nerui Reipublicæ. Tributũ † ergo vt stipendium est onus fructuum, *l. 7. de vsufr. l. neque. 13. de impens. in res dotal. Cuiac. lib. 7. cap. 3. & 4.* & confertur ob possessiones priuati soli: vectigal verò penditur propter vsum D viæ publicæ, *l. si quis, 21. de don. inter vir. & vxor.* per quam res vehuntur: quam cùm magna cura & sumptu Principes planã & tutam præstare commeantib. debeant, *l. congruit. 13. de off. præs.* (cæteroqui de damno dato tenetur, *Capoll. tract. de ser. Co. de* E *aqu. nu. 91.*) non mirum est aliquid in autoramentum & compensationem eorum sumptuum à viatoribus, retribui. Eius vectigals nõ soluti pœna est, vt res committantur vendicenturque fisco, vnde & commissæ res dicuntur, *l. commissa. l. fi. §. si quis,*

hoc titul. glossa in l. 1. Co. de vectigalibus. A

5 ¶ Sed quia sæpenumero supra statutum vectigal, vi aut dolo malo publicani eorumq; familiæ exigere solent, aut per concussionem iniecto terrore extorquere, nonnunquam etiam ex mercibus quid surripere: ideo B Prætor edicto ita cauit: *l. 1. in princip.* „ QVOD PVBLICANVS SEV ALIVS PVBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM, SI ID RESTITVTVM NON ERIT, IN DVPLVM, AVT C SI POST ANNVM AGETVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM, SI DAMNVM INIVRIA FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO, SI II AD QVOS EA RES PERTINEBIT NON D EXHIBEBVNTVR, IN DOMINOS SINE NOXÆ DEDITIONE, IVDICIVM DABO. Hæc actio hæredib. etiam datur: *l. sed & ij, 13. in fi. hoc t.* in hæredes autem, quatenus locupletati sunt, *l. 4. in princ. h. t.*

Amplius etiam extra ordinem puplicani ad vigorem publicæ disciplinæ, hoc nomine plectuntur, *l. locatio. 9. §. quod illicitè, hoc titul.*

De donationibus. Tit. V.

C. 8. 54. 55. 56.

1 *Continuatio: & quod donationes rectè ad ius prætorium referantur.*
2 *Donatio vnde dicta: & quid sit.*
3 *Diuisio: & quid sit donatio simplex, sub modo, causa, aut conditione.*
4 *Causa efficiens, & quis cui donet.*
5 *Materia.*
6 *Forma: & quomodo firmentur, contrahantur donationes: & quare quædam insinuatione indigeant.*
7 *De fine, natura, effectu & reuocatione donationum.*

Donationes † quoque ad ius Prætorium meritò referuntur. Nam cùm magis ad beneficij causam quàm negotij contracti speciem pertineant, nulla eo nomine iure ciuili est actio, quàm lex ex conuentionibus duntaxat, quæ causam obligationis ac συνάλλαγμα continent, præbere solet, vt suprà dictum est: *ad l. iurisgentium, 7.* E *in princip. de pact.* Sicuti igitur precarium quod ex liberalitate descendit, Prætor tuetur: *l. interdictum, de precario.* ita consentaneum est, reliquas quoque donationes, postquam perfectæ essent, iure Prætorio, velut iustum acquirendi modum, *Instit. eod.* 1

eod. vbi donatio inter acquirendi modos refertur, l.3.de obligat. & act. confirmatas esse, & de ijs ius fuisse dictum: vndè & inter iudicia prætoria hic tractatus meritò collocatur.

2 ¶ Donatio dicta est à donando, quasi doni datio, *l. senatus, 35. §. 1. infr. tit. 1.* Est autem liberalitas, quæ nullo iure cogente, ex sola animi benignitate alteri fit & conceditur, *l. donari, 29. hoc tit. l. donari, 82. de reg. iur.* Dat, inquit I. C. *in l. 1. hoc tit. 2.* si quis ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti: & propter nullam aliam causam facit, quàm vt liberalitatem & munificentiam exerceat. Hæc propriè donatio appellatur, quæ ita definiri potest, vt sit contractus iuris gentium nominatus *l. penul. §. fin. C. eod. Ias. in l. cum mota, n. 15. C. de trans. & in l. qui Romæ, § Flauius, n. 12. de verbor. oblig.* (iure scilicet nouissimo, *§. perficiuntur, Inst. de donat. d. l. penult. §. fin.*) stricti iuris, *l. hæreditatem, 28. l. eum, 22. hoc tit. Bart. in l. in adib. 9. §. 1. hoc t. Ferra. in for. lib. donat* consensu constans, *d. §. perficiuntur, gloss. & Dd. in l. ab emptione, de pact.* per quem quis alteri gratuitò & in præsentiarum aliquid donat vel remittit. nam & remissio certi alicuius iuris, donatio est, *l. si quis, 12. de nouat. l. hoc iure, §. 1. h. t. l. si quis donatione, de regul. iur. l. 4. C. de nouat. & 2. de don. text. optimus, in l. si donationis, 18. C. eod.* Et necesse est, donationem verbis præsentibus fieri, vel æquipollentibus: *Angel. & Fab. post gl. in §. alia, Inst. de donat. Bald. & Salicet. in l. si quis argentum, §. fin. C. eo.* alioqui non donatio esset, sed pactũ futuræ donationis. *Salic. in l. 2. n. 4. & 5. C. de condict. ob caus. per leg. in bonæ fidei, de eo quod cert. loc. l. Titius, de pig. act. Fab. in d. §. alia, n. 1. per l. si sterilis. §. fin. de act. empt. l. qui pecuniam, si cert. pet. Hostiens. de donat. in fin.*

3 ¶ Donatio autem aut est simplex, aut ob causam, aut sub modo, aut conditionalis. Donatio simplex propriè est donatio, quã suprà definiuimus. Donatio ob causam, & sub modo est, cùm datur vel vt aliquid fiat, vel vt non fiat, vel cùm certò modo certaque lege donatur: *l. 1. §. 1. h. t. tot. tit. C. de donat. quæ sub mod.* cuius finis subordinatus, & medius est remuneratio, extremus liberalitas, *l hoc iure, 19. §. 1. & §. vlt. hoc tit.* Donatio conditionalis est, vel cùm quis ita dat, vt tunc demum accipientis rem fieri velit, cùm aliquid secutum erit: vel vt statim quidem accipientis fiat, si tamen aliquid aut factum fuerit, aut non fuerit, velit eam ad se reuerti: qualis est donatio causa mortis.

¶ Cau-

4 ¶ Causa efficiens est benefica A voluntas donantis: quæ tamen non præsumitur, nisi probetur; aut nisi certa scientia probetur: *l. cuius, de reg. iur. l. error. C. ad l. Falcid.* cæteroqui error potius, & ignorantia, *l. verius, de prob.* eoque fatua, ac nulla potius causa præsumitur, quàm B donatio, *Bald. l. 3. 5. l. generaliter, C. de non n. pec. l. 2. §. circa, de do. except. Ias. l. 3. de pac. & hanc dicit communem contra Bart. Alexan. consil. 19. in his, n. 3. 5. 5. vol. 4.* Causa correlatiua seu mutua, est consensus, seu ἀντιδωρία accipientis. *l. 2. C de actio, §. alia, Instit. de donat. l. si quis, 35. §. fi. C. eo.* Vt enim inuitus non donat. *l. rem legatam, 18. de adimen. leg.* ita nec inuito donatur, *l. inuito, 69. l. inuitus, 159. §. 4. & l. vl. de reg. iur. d. l. hoc iure, 19. §. non potest, 2. hoc t.* Causa προκαταρκτικὴ D sunt benemerita donatarij, *l. nec adiecis, 9. §. pro fecio.* Possunt autem omnes donare, qui & cõtrahere: nec senectus aut morbus donationi obstat: *l. senectus, 16. Cod. de don.* non tamen pater filio in potestate constituto, *l. cum de bonis, 11. C. de donat.* E nisi ob benemerita, aut aliam iustam causam: *Ias. post alios, in l. si donat. C. de coll. Bald. in l. cum oportet. §. fin. C. de bon. quæ lib.* nec maritus coniugi, aut contra. *tot. tit. de donat. inter virum et uxorem.* Mulier iure ciuili res paraphernales alienare potest, & donare: *l. velles. 6. C. de renoc. don. l. hac leg. 8. C. de pact. conuent.* dotales nequaquam: *l. constante, 21. C. de donat. vide sup. de fund. dotal.* ne cõsentiente quidem marito, propter legis Iuliæ de fundo dotali prohibitionem. Moribus Gallorum *vide Tiraq. de legib. cõnub. in fin. verb. contractu. n. 58.* indistinctè sine marito, in cuius tutela est, nihil donare aut alienare potest: quod Saxon. sequuntur, *Land. lib. 1. art. 31. 45. Fachs. diff. 7. Reinhar. diff. 7. et 8.* quorum tamẽ iure virgines & viduæ authore tutore; si quem habeant, absque eo si nullum habeant, per se *art. 45. lib. 1.* rectè donant *Reinh. de tutel. diff. 3.* & alienant mobilia, res soli non item sine curatore, vel per testamentum: *const. 15. parte 2.* & parentes liberis etiam rectè *Land. l. 1. art. 10. Reinh. 6.* donant, nisi mauis id secundum iuris communis, *l. 2. C. de repu. act.* accipere districtionem, *l. 2. C. de inoff. donat.* Mulier marito non aliter, nisi alio tutore interueniente: quæ tamen donatio, vt inter coniuges prohibita, ne sic quidem perficitur, nisi morte confirmetur. Rei capitalis criminis, ante sententiam donare possunt, postea non item *l. post contractum, 15. h. t.*

¶ Materia sunt omnes res quæ 5 in commercium cadunt: quicquid enim alienari, id & donari potest

potest: non tamen omnia bona, præsentia & futura, ne auferatur libera testandi facultas, *vide Bart. & Dd. in l. fin. C. de pact. & in l. stipulatio, 41. de verbor. l. licet. vbi Ias. n. 15. C. de pact.*

6 ¶ Forma est, vt alter det, alter accipiat (à datione enim vim olim habuit donatio) nec aliter quàm traditione, *l. 3. de oblig. & act. in prin. Inst. eod. vbi dixi. §. per traditionem Instit. de rer. diuis. l. si quis 35. §. pen. verb. confirmetur traditione, C. eod. l. quis saxum 6. h. t.* aut stipulationis vinculo, *l. 2. C. de euictio. l. 2. l. ex donat. 12. l. si in stipulatum, 17. l. hoc iure, 19. l. si patronus, 20. l. vt mihi, 21. cum l. seq. l. fideiuss. 24. l. qui id. 33. & passim tot. hoc tit. ac seqq.* firmabatur: sed hodie etiam nudo pacto, *vide gl. in §. alia, ad verb. voluntatem. Instit. de donat. vbi dixi.* efficaciter animo donandi promittitur, *§. 1. Inst. de donat. l. si quis argentum, 35. §. fin. C. eo.* nunquam tamen ea præsumitur, vbi alia rei gestæ causa aliqua, quamuis iniusta etiam, & fatua apparere & haberi potest. *l. cum de indeb. in fin. de prob. vide eleganter Bal. in l. 2. n. 2. C. de iur. dot. & in l. generaliter, 14. n. 5. Cod. de non nu. pec. Ias. & Dd. in l. 3. ff. de pact.* Donatio fieri potest vel purè, vel ex tempore, vel ad tempus, vel sub conditione. *l. 2. & t. t. C. de donat. quæ sub mod.* item in scriptis, *l. si aliquid, 13. l. vice, 23. donatio. 25. C. eo.* aut sine scriptura, *l. in extraneos, 29. C. eo.* etiam inter absentes aut ignotos, per procuratorem, nuncium aut epistolam: *l. 4. l. absenti, 10. hoc tit. L. nec ambig. 6. l. in extraneos, 29. C. eo.* nisi cùm excedit donatio 500. aureos. Nam ne prodigaliter quis liberalitatem exerceret (expedit enim Reip. neminem re sua abuti, *l. 2. de his qui sunt sui vel al. iur.*) aut facilè fraus strueretur inductis falsò donationibus voluit lex tam impensas donationes in acta publica redigi, & notioni magistratus insinuari, *l. in donationibus, 31. C. eo. §. 1. Inst. eo.* nec aliter ratas esse, quàm si publica scriptura interueniret: *gloss. in c. 1. de censib. lib. 6. per l. si quis argentum, in fin. C. eo.* vnde nec morte eiusmodi inualidæ donationes confirmantur, *l. donatio, 25. C. de donat. inter vir. & vxorem,* nisi quatenus sunt infra summam 500. aureorum, *l. pen. in fin. C. de don.* (quorum æstimationem nunc ad Hungaricos aureos redigimus) quatenusve expressa donantis contestatione sunt confirmatæ, *d. l. donatio, 25. C. de donat. int. vir.* Ea enim contestatio, loco est vltimæ voluntatis seu donationis causa mortis, quę eiusmodi insinuationem nō desiderat, *Schurff. consil. 6. & 46. centur. 1. per l. fin. vbi Dd. C. de donat. caus. mort.* Hac tamen specie

specie excepta; aliæ largitiones, quæ non ratione formæ, sed respectu personarum infirmę sunt, sola morte, quasi tacita vltimæ voluntatis significatione, *vide Ias. in l. fin. C. de pac.* confirmantur: vt donatio mariti & coniugis, *d. l. donatio, 25. C. de donat. int. vir. & vxor.* patris & filij: *vide in l. 2. C. de inoff. don. text. in l. donatio. 25. in princip. in verbo, quas parentes in liberos, C. de donat. int. vir. & vxor.* & quantum arbitror, omnium bonorum, saltem vt in vim fideicommissi, quatenus quingentos aureos non excedit, valeat, *gl. s. fin. in c. fin. de suc. ab int. fac. l. generalitas, dicta l. donationes, in verb. vel alia persona, &c. & qua tradit Bart. in l. fin. n. 11. C. de pact. vide Zobel, Land. lib. 1. art. 31.* nam hæc vltima non ratione tantùm personarum, sed etiam ob defectum solennitatis est inualida: scilicet cùm excedit 500. aureos, nec actis est insinuata; qui defectus, vt dictum est, morte non suppletur: eoque tantùm ad 500. aureos ea donatio confirmatur. Est autem hæc insinuatio tam necessaria, vt donatio supra 500. aureos etiam quãdo fit inter propinquos in actis sit redigenda, *l. lata. 27. C. eo.* (& quidem coram iudice competente, *l. secundum. 32. C. eo.*) nisi facta sit ad pias causas, *l. si quis, 36. C. eo.* legibus expressa, etiam in alijs quoque insinuatio-

A nem requiri, verius esse videtur, *l. illud. C. de sacrosanct. Eccles. vbi Dd. vide latè Tiraqu. in priuileg. pia caus. priuil. 124.* Sed an testibus habeat opus? Equidem hæc quæ ad acta fit, testimonio non indiget. *l. in donationibus, 31. C. eo.* sed & reliquæ

B donationes absque testibus fieri possunt, *d. l. in donationibus,* dummodo alia ratione, puta epistola, *l. si aliquid, 13. C. eo.* subscriptione, *l. vice, 20. C. eo.* donãtis, aut alijs modis, *l. in extraneos, 29. C. eo,* probari possint. Porrò de forma donationis, præ-

C sertim eius quę fit in scriptis, alibi plura traduntur, *l. donatio. 25. cum ll. seqq. C. eo.* Illud vltimò notandum, liberalitates omnis generis pacta recipere, quæ quidem per se valida sint, nam si inualida iure sint (vt pactum de succedẽdo) ijs reiectis pura sub-

D sistit donatio, *d. l. donatio, 25. C. eo. l. cum donationis, 34. C. eo.* Adijcio & hoc, iure nostro Saxon. donationem rerũ immobilium, quę quidem sint auitę paternæque (de his enim solùm textus loquitur, & haud scio an rectè ab alijs ad quæsita bona porrigi-

E tur) non aliter fieri posse, quàm coram iudice, vbi ea bona sita sunt: *Saxon. lib. 3. art. 21. Vueych. art. 20. gloss. art. 34. lib. 1.* & quidẽ patrimonialium seu auitorum non nisi consentiente proximo, ex descendentibus scilicet, hærede, *Land. lib. 1. artic. 52.*

52. 31. & 34. *Vueych. art.* 20. *et* 65. *Fasch. diff.* 4. *et* 5, *Reinhar. diff.* 1. 3. 4. quod de donatione propriè ita dicta, non de ea quæ fit causa mortis, & alijs improprijs quidem intelligi volunt, *Reinh. d. diff.* 1. 3. 4. Et hæc de forma dicta sufficiant.

7 ¶ Finis donationũ est, authore I. C. *l. 1. h. t. l. munus*, 224. §. *dona. de verb. significat.* vt liberalitas & munificentia exerceatur. Effectus olim nõ alius erat, quàm nudorum pactorum, cùm nullum in se contineant συνάλλαγμα, aut mutuam rerum commutationem. Itaque necesse erat, aut traditionem intercedere, qua subsecuta dominium transferebatur, *iuxta l. traditionibus*, 20. *C. de pactis, l. non idcirco*, 12. *C. de fid. instrumen.* & aduersus repetentem dabatur à Prætore exceptio: aut stipulationem, quæ iuris ciuilis vinculum est, §. *de constituta, Instit. de actionibus*, adhiberi. *l. 2. hoc tit. cum alijs suprà, n. 6. adductis.* Hodie perficiuntur donationes exemplo venditionum, statim atque conuenit, & pœnitentia exclusa, *l. fi. C. de vsucap. pro donat. l. 3. C. de reuocan. donat.* habent in se necessitatem traditionis, vt cæteri contractus nominati: §. *perficiuntur Instit. eo. l. fin. C. de reuoc. donatio.* ex ijsque datur actio, quæ condictio ex lege appellatur, quoniam cõpetit ex noua constitutione: *l. si*

A quis argentum, 25. §. *fi. C. eo.* interdum etiam rei vendicatio, instrumentis scilicet rei donatæ traditis, *l. 1. C. de donat.* Illud sciendum est, donatorem non teneri de euictione, nisi quatenus dolo malo fecit: ne videlicet liberalitas ei sua sit damnosa:
B *l. Aristo*, 18. §. *fin. hoc tit.* idque indistinctè iure Saxonum, *vt notant ad art. 4. lib. 3. vide gloss. lat. in fin. lib. 1. art.* 52. etiamsi in iure ciuili variè à Doctoribus distinguatur, *gloss. et Doctores in d. l. Aristo, et in l. 2. C. de euiction. vide Paul. lib. 5. Sentent. t.*
C 11. *et ibi Cuiacium.* Ex quo sequitur, res alienas, quamuis rectè vendãtur propter obligationem euictionis, tamen efficaciter donari, cùm donator de euictione non teneatur: Ad effectum etiam pertinet, quod quæ elargita semel sunt non reuocẽ-
D tur amissione instrumentorum, *l. 2. C. de reuoc. donat.* alienatione quàm donans postea facit, *l. 3. C. de reuoc. donat.* allegatione doli, *l. 4. C. eo. illo tit.* rescripto Principis, *l. 5. C. de reuoc. donat.* prætextu absentiæ eius, cuius consensus necessariò & ex iuris
E solennitate non est requisitus, *l. velles*, 6. *cum l. seq. C. de reuoc. donat.* Reuocatur tamen si conditio, modus, aliave pacta adiecta non seruentur, *l. 1. l. 3. & tot. tit. C. de donat. quæ sub mod. l. fi. C. de reuoc. donation.* si quidem ea iure subsistant, nam inualida reji-

reji-

rejiciuntur, & donatio rata manet, vt dixi; ne videlicet vtile per inutile vitietur, *l. donat.* 25. *C. de donat.* Retractantur itidem propter ingratitudinem, ex causis iure expressis: *l.* 1. *l. penult. l. fin. Authent. quod mater, C. de reuocat. donat.* puta ob iniurias atroces, donatori à donatario factas: item propter verbera illata, ob periculum vitæ creatum, ob damnum ingens bonis datum, *d. l. fin. d. Authen. quod mater.* Præterea, si quis filios non habens, bona omnia vel partem maiorẽ aliquam donatione largitus sit, & postea liberos susceperit: totũ quicquid largitus est reuocatur, *l. si vnquam,* 8. *quam Tiraq. copiosissimè interpretatus est, C. de reuocat. donat.* & si qui donationem mandauit, antè rebus humanis sit exemptus, quàm donatio perficeretur, sequens est extincto per mortem mãdato, munificentiam necdum peractam interire, nec impleri amplius posse, *l. siquidem,* 8. *C. de action. & obligat.* Post contractum quoque capitale crimen, donationes factæ non valent: id est, reuocantur, si condemnatio secuta sit, *l. post contractum,* 15. *hoc tit.* donationes causa mortis etiam antè factæ, exemplo vltimæ voluntatis cui comparantur, *l. vlt. C. de donat. caus. mort.* & quæ sententia capitis ad nihilum redigitur, *l.* 6. *§. irritum, de iniust. rupt. testam. vide quæ dixi suprà*

A *de testam.* quod videri potest iure nouo correctum, *Salic. & Dd. Auth. sed hodie, C. de donat. inter virum & vxorẽ.* ex quo nec bona. *Authent. bona, C. de bon. damn.* neque libertas, *§. deportati, in Auth. de nupt.* damnatis auferuntur: eoque salua sit ijs contrahendi, atque ita quoque donandi ex iure gentium, *l.* 5. *de iustitia & iur. l. iuris gent.* 7. *de pact.* facultas.

B

De Mortis causa donationibus. Tit. VI. C. 8. 58.

C 1 *Donatio causa mortis quæ sit.*
2 *Tres huius species.*
3 *Quid sit capio.*
4 *Causa efficiens, & qui quibus donare possint.*
5 *Materia: quæ donari possint.*
6 *Forma: & quot testes requirantur.*
D 7 *Finis & effectus: & quomodo resoluatur reuoceturque hæc donatio, & an in ea locum habeat pœnitentia.*

INter † conditionales donationes est mortis causa donatio cùm quis habere se mauult, E quàm eum cui donat, magisque eum quàm hæredem suum, *l.* 1. *hoc tit. in princ. Institut. eo.* Tres † huius donationis sunt species: *l.* 2. *h. tit.* vna, cum quis nullo præsentis periculi metus conterritus, sed sola mortalitatis cogitatione donat: quod quidem expri-

primendum est, alioqui pura erit etiam à moriente facta donatio, *l. Seia*, 42. *l. vbi ita*, 27. *hoc tit. gloss. & Dd. in l. quæ dotis*, 34. *so lut. matrim. Alex. consil.* 24. *&* 81. *vol.* 1. *& consil.* 59. *vol.* 4. *gl. in l.* 4. §. 1. *verb. spopondisset*, *de dol. mal. Ias. in l. licet*, C. *de pact. consil.* 6. *cent.* 1. *n.* 10. si quidem nulla expressè facta sit mortis mentio: nam vbi eius mentio fit, & hac memoria atque cogitatione datur, ibi in dubio causa mortis donatum intelligitur, *l. Seia*, §. *fin. de dot. prælegat. d. l. Seia*, §. *vlt. h. tit. Salic. in l. vlt.* C. *eo. tit. Bald. consil.* 107. *quod ista*, *n.* 1. *&* 2. *volum.* 2. *& eundem eleganter distinguentem in l.* 2. *n.* 2, C. *de iur. dot. Alex. consil.* 14. *circa nu.* 1. *volum.* 1. *Socin. consil.* 53. *in præsenti*, *nu.* 3. *&* 5. *volum.* 1. *Schurff. consil.* 69. *Ioann. nu.* 5. *cent.* 2. Altera, cùm quis imminente periculo commotus ita donat, vt statim res fiat accipientis. Tertium genus est, si quis periculo mortis non sic det, vt statim faciat accipientis, sed tunc demũ cùm mors fuerit secuta. Quæ donatio sub conditione pendet: superior statim quidem perfecta est, sed sub conditione resoluitur, *l. senatus*, 35. §. *mortis*, 2. *l. si alienam*, 13. §. *Marcellus*, *hoc t.*

¶ Distat ab hac donatione, mortis causa capio, vt vocant, Nam quicquid propter alicuius mortem obuenit lucri, siue ex A donatione, siue alia occasione, id generaliter mortis causa capi, & capio ex causa lucratiua acquisitio dicitur, *l. qui pretio*, 8. *l. si mulier*, 12. *l. mortis*, 18. *l. eum qui*. 21. *hoc tit.*

4 ¶ Mortis causa donare potest, cui testamenti factio est, licet testamentum non faciat, B *l. tam is*, 25. *in princ. hoc t.* Filius tamen familias quamuis testamentum ne permittente quidem patre, facere potest, quia ius illud publicum immutari priuata parentum authoritate nequit: *l. de testa. iunc. l. ius publicum*, 19. *de* C *pact.* tamen permissu patris, causa mortis donare potest, non minus quàm reliquos priuatorum contractus eo volente inire, *d. l. tam is*, §. 1. *l. vbi autem*, 37. *l. si mortis*, 29. *cum l. seq. hoc t. Paulus lib.* 3. *Sent. cap.* 10. *Instit. de* D *donat. in princ. verb. pœnituisset*. Pupillus donare causa mortis nequit, ne authoritate quidem tutoris: quia nec testari, *l.* 1. *de tutel. & rat.* Minor testari potest sine curatore: *l.* 4. C. *qui test. fac. poss.* videtur ergo & mortis causa pariter, & absque curatoris E consensu donare posse, *vide latè Tiraqu. de leg. connub. verb. contracter.* quod multi non probant: quia effectu tantùm, & quo ad insinuationis ac testium solennitatem donatio hæc pro vltima voluntate est: *l. vltim.* C. *de don. caus. mort.* personarum verò respectu, origine ac forma con-

contractus speciē habet: & proinde huius iure regulatur. *Tiraqu. praall. loc. Dd. l. 2. de legat.* 1. Ex quo inferendum esset nec mulierem coniugatam quæ iure Sax. absque curatore donare nequit, per se causa mortis rectè valideque donare, licet testamentum condere queat, *Hanc communem statuit Ripa in d. l.* 2. *de legat.* 1. *Chass. in consuetud. Burgund.* Sed hæc persequi, nostri nunc non est instituti. Donari porrò causa mortis, etiam per procuratorem potest, *l.* 2. *vbi not. Cod. de don. caus. mort. l.* 4. *suprà tit.* 1. Omnibus autem mortis causa capere permittitur, qui scilicet legata accipere possunt, *l. omnibus*, 9. *d. l. senatus hoc tit.*

¶ Materia huius donationis, eadem est quæ puræ & simplicis. nam quę inter viuos donari possunt, multò magis in vltima voluntate: *Inst. de lege Fus. Can. tollen.* excepta gerada Saxonica, vt paulò post subiungam. Illud tamen rectè quæritur, an omnia bona donari mortis causa possint? ac præsentia quidem hoc modo rectè donantur, cùm & inter viuos dari possint, *l. si vnquam*, 8 *in verb. omnia*, C. *de reuoc. donat.* Bartol. *& Dd. in c.* C. *de pact. l. omnes* §. *Lucius, quæ in fraud. credit. l. iubemus nulli. C. de sacrosanct. Eccles. l. si quis argentum*, §. *sed etsi quis*, C. *don. vide Zas. in l. stipulatiod. l.* 41. *n°* 52. *de verb. obligat.* Sed an etiam futura, vel (quod perinde est, *vide Bart. in l. licet n.* 3. *& l. fin. num.* 14. C *de pact.*) an hæreditas donari causa mortis possit, est quod ambigas, alijs aliter sentientibus, *vide Iasrecitantem opiniones in d. l. stipulat. n.* 13. *& in l. licet, nu.* 13. C. *de pact.* Communis tamen conclusio est, Bart. Bal. Cast. *Ang. Ias. n.* 15. *in l. licet, C. de pact. Schurff. consil* 69. *Ioan. num.* 2. *cum seq. cent.* 2. bona omnia post mortē, tanquam hæreditatem non posse relinqui donatione causa mortis, sicut nec codicillis: *l. nec codicillum.* C. *de test. vide Inst. de codicill.* quia pactis non datur hæreditas, *l. hæreditas*, C. *de pact. conuent.* Quamuis autem vniuersitas bonorum, codicillis vel donatione causa mortis relinqui possit, *l. Scæuola, ad* S. C. *Trebell.* sicuti & fideicommitti, aut legari: *l. mulier*, §. *fin. eo. t.* tamen donatarium non fieri propterea hæredem, sed legatarij loco esse, *l. miles ad sororem, de legat.* 2. eoque etiam hæredem scriptum, vel ab intestato legitimum deducere quartam, *l.* 2. §. *fin. de iur. codicill.* Falcidiam, *l. in donationibus*, C. *ad l. Falcid. l.* 2. C. *de donat. caus. mort. l.* 1. §. *quod mortis, ff. quor. leg.* perinde atque de legato vel fideicommisso deduceret, *l. si mortis, C. ad leg. Falc. vide Ias. in l. eam quam, Co. de fideic.* vide gloss.

gloss.in cap.si de success. ab intest. quam ne donator quidem prohibere in donatione possit: *Bal. consil.474.vol.2.Alciat.in dict. l.licet, ad verb. donationis,Co.de pact.* Illud hac in parte vltimò addo, iur. Sax. mulierem geradam, seu vtensilia sua, mortis causa donare (nam inter viuos coram testib. & notario, ac præsertim iudice posset: cùm nondum gerada sit, vt nec viuentis hæreditas) in proximæ cognatæ detrimentum non posse: *Land. lib.1.art.31.Reinh. diff.9.* vnde fortassis ne ad piam quidē causam donare poterit, cum prohibita largitate, etiam hæc species prohibita debeat videri, *cap.1.§. donare, de prohib. feud. alien. per Fed. Rom.in Authent. res quæ, C. de fideicomm.vide Tiraquell.pia causa,priuil.130.*

6 ¶ De forma & fine huius relicti, suprà dictum est, *in princ. huius t.* Illud sanè etiam ad formam eius pertinet, quod necessum est hanc donationem corā quinque testibus fieri, *l.fin. C.eo. Soc.consil.137.vol.1.* sicuti quālibet vltimam voluntatem: *l.fi. C. de codic.* nisi apud acta fiat: *Schurff.d cons.69.num.6.et cons. 71.cent.2.* quo casu testib. opus non habet: *l.in donationibus.31. C. de don.* vtrobiuis autem fiat, neque insinuatione indiget, neque scriptura, etiamsi 500. aureos excedat. *l.fi.C. eo. Schurff. cons.6.et 45.cent.1. Ferr. in for.*

A *lib. donat.* etsi enim habet rationem contractus, cùm in esse producitur: tamen effectu & quando in esse producta est, habet rationem vltimę voluntatis; *Schurff. d.cons.6.per d.l.fin.C.eo. vbi gloss. Guid. Pap. decis. 325. potest, num.5.* in qua de quanta- B cunque summa, circa insinuationis solennitatem disponi potest. Quod indubitatum est in donatione causa mortis verà; nō etiam cum in donationem inter viuos ex aliqua circumstantia transit: vt si adiecta sit clausula de non reuocando, *l. si alienam,* C *13. vbi gloss pen.l.vbi, 27. hoc t. l.1.et 2. C.eo.* aut mentio hæredum, in quos contractus transeat, facta, *Bal.n.2.3.cum seq. et Salic. in l.2. C.de iur. dot. Angel. consil.14. circa Aret. cons.14.diligenter.* Tunc enim donatum inter viuos putatur: cui generi D insinuatione opus esse diximus.

¶ Effectus huius donationis 7 est, vt morte insecuta rata maneat donatio, vtpote impleta donationis conditione: non autem insecuta morte, resoluatur, *gloss. in l.4.§.1.verb.spopōdisset, de dol. mal.except. l. si filiofamilias, 19.* E *d.l.donatus, §.1. hoc t.* Quod & tum fit, cùm mutata voluntate restitui sibi donator res donatas voluerit, *d.l. senatus, § mortis, in fin. l. qui mortis, 30.l.si alienam,13. §.1.vbi Bart. hoc titul.* quanquam Accursius *in præll. iur.* contrà existimet. Sed verius

est, pœnitentiã in hac donatione concedi, vt volunt Azo, Placentinus, & alij: *in Rubr. Co. eo.* quoniam legatis comparatur, *l. Marcellus, 15. hoc titul. l. fin. C. ad l. Falcid.* quæ semper reuocari, etiamsi aliter cautum inueniatur, *l. diui, §. licet, de iur. codic. l. si quis, 12. de lega. 3.* possunt, vt dictum est, *ad titul. de adim. lega. et Institut. de donat. §. 1 per illum text.* Sed & si prius
A donatarius, quàm donator; deficit ac soluitur donatio, *l. si filiusfamilias, 23. l. fin. hoc tit.* exemplo legatorum, *l. vnic. C. de cad. toll. vide suprà quando dies leg. ced.* Resoluta ergo ad hunc modum donatione, condictio personalis, vel vtilis in rem actio,
B prout erit commodum, ad res repetendas datur, *d. l. qui mortis, d. l. si filiofamilias, d. l. senatus, §. 1. l. si mortis, 19. hoc tit.*

DIGEST. LIB. XL.

DE MANVMISSIONIBVS. Titulus I.

1 *Continuatio.*
2 *Quid sit manumissio.*
3 *Forma manumittendi.*

1 QVoniam † manumissiones & iura libertatum, iurisdictione, ac viua Magistratus voce regebantur: *tot. tit. suprà de off. cons. et off. prætor.* ea propter meritò inter iudicia prætoria harũ quoque rerum tractatus est relatus, in quo eò erimus breuiores, quòd totum hoc ius ab vsu nostro recessit. Manumissio est
2 † de manu, id est, potestate, missio, *l. 4. de iust. et iur.* Nam & in manumittendo olim dominus tenebat caput serui, aut aliud membrum: ac præfatus, Homi-
C nem † liberum esse volo, eum manu versum, infracta etiam manu seu impacto colapho, potestate sua emittebat: vt latius alibi, *ad tit. Instit. de libertinis, vbi dixi l. vlt. Institut. de emancip. lib. Cuiac. obseru. lib. 5. cap. 13. traditur.* 3
D

De manumissis vindicta. Tit. II. C. 7. 1.

1 *Continuatio.*
2 *Præcipuus manumittendi modus per vindictam.*
E 3 *Quid vindicta, et qualis forma manumittendi.*

MVltis † autem modis manumissio procedit, vt ostẽdit Cicero, *in Topicis* & passim 1

ſim Tacitus: inter quos vel præcipuus erat cum quis vindicta
2 manumittebatur. Sic † enim manumiſſus ius ciuitatis acqui-
3 rebat. Erat † autem vindicta virgula, qua lictor Prætoris præmiſſis ſolennibus verbis ſeruum tangebat, mox dominus apprehenſum manu vertebat, atque ita libertatem & ciuitatem conſequebatur: vt ex Perſio liquet: *-quibus vna Quiritẽ Vertigo facit.* idem *Verterit hunc dominus, momento temporis exit, Marcus Dama.--*

De manumiſſionibus, quæ ſeruis ad vniuerſitatem pertinentibus imponuntur. Tit. III. C. 7. 9.

NEc modò priuati ſic rectè manumittuntur, ſed etiã vniuerſitatibus omnibus & collegijs, quibus coeundi ius eſt, quæque propria habere poſſunt, hanc manumittendi poteſtatem Diuus Marcus dedit, *l. 1. hoc tit.* etiamſi nullius videatur eſſe ſeruus, & per conſequens, non poſſe à quoquam manumitti, qui toti vniuerſitati ſeruit. nam manumiſſio, quæ nomine totius vniuerſitatis vel ab vno fit, ab ipſa vniuerſitate facta videtur.

De manumiſſis teſtamento. Tit. IV. C. 7. 2.

CVm cætera quæ inter viuos rectè aguntur, etiam in

A teſtamento fieri queant: ſequitur, in qualibet vltima voluntate manumitti poſſe, *§. 1. Inſtit. de libertinis, et de l. Fuſ. Canin. toll. in fin.* Datur autem teſtamento libertas dupliciter. Aliquando directò, cùm teſtator breui manu & directis verbis libertatem

B ſeruo tribuit, hoc modo: Stichus liber eſto, quo caſu Orcinus dicitur libertus, id eſt, ipſius defuncti: nec hæres iura patronatus conſequitur, *§. fin. Inſt. de ſing. reb per fideicomm. rel.*

C

De fideicommiſſarijs libertatibus. Titul. V. C. 7. 4.

INterdum datur libertas per fideicommiſſum hoc modo. Rogo hæres, vt Stichum manumittas. Hoc caſu cùm hæredis factum interueniat, is in auto-

D ramentum manumiſſionis iura patroni conſequitur, *tot. hoc tit. dict. §. final.*

De ademptione libertatis. Tit. VI.

VT datur, ita & adimi poteſt teſtamento libertas; ſicut

E & cætera legata, *tot. t. de adimen. leg.* Adimitur autem vel expreſſa voluntate, vt cùm teſtator diſertè libertatem reuocat: vel tacita, vt ſi ſeruam, cui libertas relicta eſt, poſtea vinxit, *l. fideicommiſſaria. 43. ſuprà tit. 1. l. te-*

stam. 51. §. 1. *suprà de manumiss.* A *testam.* Nec solùm à testatore, sed etiam lege interdum adimitur libertas testamento data; *l. unic. hoc titul.* puta, si data sit in fraudem creditorum, aut fisci: *l. quæsitum,* 15. *infrà qui et à quibus,* vel ob aliam etiam causam: *§. seruum, instit. de hared. instit.* B *l. cùm filius,* 78. *§. seruus, de legat.* 2. *l. qui pœna,* 8. *suprà de manumiss.*

demque modo, si seruus venditus sit ea lege, vt intra certum tempus manumittatur: cùm dies præstandæ libertatis venit, ex constitutione Marci libertatem consequetur: *l.* 1. *& tot. hoc tit.* vt & tum, quando in aduersa valetudine eiectus, *l. unic. §. si seruus, Co. de Lat. lib. toll.* aut infans expositus est, *l.* 1. *&* 2. C. *de infan. exp. l. nemini, Co. de episc. aud.*

De statu liberis. Tit. VII.

QVoniam autem non modò purè, sed etiam in tem- C pus aut sub cōditione libertates, sicuti cętera legata relinqui possunt, fit vt quibus hoc modo libertas data est, interea dum dies vel conditio expectatur, statu liberi appellentur: qui statutam, vt inquit Paulus, & destinatam in tempus vel conditionem, ha- D bent libertatem, *l* 1. *hoc tit. vide Vlp. tit.* 2.

Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt. Titul. VIII.

SCiendum tamen est, statu li- E beros libertatem ipso iure nonnunquam consequi, citra vllam manumissionem: veluti si dies præstitutæ manumissionis elapsus sit, vel conditio extiterit, aut per hæredem stet, quo minus impleatur, *l.* 3. *sup. tit.* 1. Eo-

Qui & à quibus manumissi liberi non fiant, ad L. Æliam Sentiam. T. IX. C. 7. 11.

1 *De lege Ælia Sentia.*
2 *Donationē libertatis in fraudem creditorum non valere.*
3 *Alterum caput legis Æliæ Sentiæ.*

NOn † tamen cuicunque 1 volenti, manumittere licet. Nam lex Ælia Sentia à priscis illis Ælijs, *vide l.* 2. *de orig. iur.* lata manumittendi ius quibusdam licet dominis, ademit, inprimis debitoribus qui soluēdo non sunt: *l.* 7. 8. 10. 11. *hoc t.* vt enim reliqua quæ in fraudem creditorum alienata sunt, actione Pauliana reuocantur, *tit. de his quæ in fraudem credit. infrà, vbi dicemus.* ita libertas in fraudem creditorum data, inutiliter datur. Nam etsi † reliquarum rerum alienatio valet, & reuocanda 2

canda est per actionem. tamen
dario libertatis fraudulenta ipso
iure irrita est. Nam si semel
competeret libertas, amplius re-
uocari in seruitutem seruus non
posset, *l. 2. infrà, quibus ad lib.*
pro non licet, l. si ex causa, 10. §. si.
de min. In fraudem autẽ credi-
torum manumittere videtur, qui
vel iam tempore, quo manumit-
tit, soluendo non est; vel qui da-
tis libertatibus, desiturus est esse
soluendo, *§. in fraudem, institut.*
quibus ex causis manu. non licet.
3 eadem † lege Ælia Sentia domi-
no minori 20. annis non nisi ex
iusta causa manumittere licet, *l.*
si quis, 7. §. fin. hoc tit. Sed Iusti-
nianus post completum 17. an-
num, manumittendi potestatem
tribuit: *§. penult. & fin Inst. quib.*
ex caus. manum. Sunt, & alij qui
manumissi liberi non fiunt, de
quibus videre licet I.C. *l. 2. 3. 4.*
9. & hoc toto titulo.

De iure aureorum annulorum. Titul. X.
C. 6. 8.

1 *Continuatio.*
2 *Quomodo manumissi consequantur dignitatem.*
3 *Quod ius fuerit aureorum annulorum.*
4 *Ex qua causa tribui id ius consueuerit.*

1 SCiendum † est, manumissos
non modò libertatem ac ius

A ciuitatis, sed quandoque inge-
nuitatem ac nobilitatem conse-
qui. Nobilitatem, † hoc est, 2
equestrem dignitatẽ consequũ-
tur hi, qui ius aureorum annu-
lorum à Principe impetrarunt.
Nam † cùm hos gestare nulli, 3
quàm equestris ordinis homini-
B bus, fas olim esset: meritò con-
cessa annulorum aureorũ vsur-
patione, ipsam quoque ordinis
dignitatem Princeps concessisse
videbatur. Quod † olim virtu- 4
ti, præsertim militari, tribui so-
litum testatur Cicero; *in Ver-*
rem li. 5. vt & iura imaginum:
C *Cic. in Verr. 7.* Vnde fortè insi-
gnium & armorum nostri tem-
poris vsus ortum habet: de quib.
extat Bartoli tractatus. Ius au-
reorum annulorum minus olim
fuit natalium restitutione, *l. 2. C.*
de iure aur. ann. vnde hic à se-
quente tit. distinguitur. Tribue-
D bat enim tantùm imaginem li-
bertatis ad vitam, non merum
ius ingenuitatis, *l. 2. C. eo. l. vnic.*
C. ad leg. Viscell. quia saluum
manebat patrono ius successio-
nis, *l. 5. 6. hoc tit. vbi verb. habe-*
tur, & intelligitur, denotant im-
proprietatem. Natalium autem
E restitutio ingenuitatem restitue-
bat: *l. 2. infrà t. 1.* vt hoc discri-
men clarè proponitur, *l. 2. C. eo.*
tit. Hæc quondam obtinuerunt:
cæterùm Iustinianus, *Nouell. 78.*
quod olim priuilegij loco daba-
tur, *l. 1. 2. C. eo.* id generali con-
stitutione omnib. libertis, quem-

 admodum

admodum & ius Quiritum. *tot. tit. C. de Lat. li tollen. Institut. de libertin.* indulsit, *vide Cuiac. obseru. lib. 7. cap.* 1.

De natalibus restituendis. Tit. XI. C. 6. 8.

INgenuitatem cōsequitur manumissus, qui ex ingenua natum se docet: *l. 1. hoc t.* aut qui à Principe natalibus restituitur, in quibus omnes homines initiò fuerunt: videlicet ingenuitatis, non in quibus ipse seruus nascebatur: *l. 2. & 3. hoc tit.* in quam ingenuitatem omes manumissos C restituisse tandem, remittente prçsertim ius suum manumissore, *Nouell 78. Cuiac. lib. 4. cap. 5.* Iustinianus videtur scilic. vt potius ingenuis quàm libertinis respublica repleretur, *l. 3. Co. de bon. qua lib.* Pro restitutione natalium nostris est legitimatio, D *Bal. l. 1. C. de nata. restit.* quæ fit per subsequens matrimonium, *§. vlt. Instit. de nupt.* aut oblationem olim curiæ factam, §. 2. *Institut. de hered. qua ab intest.* moribus solius Principis indulto: *Bal. & Dd. dict. l. 1. Co. de nat. rest.* E

De liberali causa. Tit. XII. C. 7. 16.

ET his quidem modis ad libertatem, nobilitatem, & ingenuitatem peruenitur. Sed A quia sæpe fit, vt hinc existant controuersiæ, altero adfirmante se liberum aut ingenuum, altero in seruitutem retrahente, ideò ad expediendas has lites Prætor constituere iudicia solet, quæ vocantur liberalia, siue causæ liberales, quòd in ijs de libertate Bagatur. Actiones autem quibus agitur, appellantur præiudiciales: *§. praeiudiciales, Institut. de action. vide Paul. lib. 5. tit. 1. & Co. eo. de lib. caus.*

Quibus ad libertatem proclamare non licet. Tit. XIII. C. 7. 18.

AGere autem possunt de liberali causa, quicunque non prohibentur. Prohibentur porrò, hi, quibus ad libertatem proclamare nō licet: vt est maior 20. annis, qui ad participandū pretium vænire se passus est: *l. 1. 3. 4. 5. hoc t.* item seruus per vim alteri ereptus, & testamento liber esse iussus, *l. 2. h. t.*

Si ingenuus esse dicatur. Tit. XIV.

EOdem modo ad ingenuitatem repetendam agere potest libertus, si intra quinquennium à tempore manumissionis docere velit, ingenuum se esse natum, *l. 2. 3. 4. 5. 6. hoc t.* Qua in causa sciendum est, rem inter

ter alios actam, alijs non obeſſe. A licet. *vt l.4. C.de hæret. l.1.h.t.*

Ne de ſtatu defunctorum post quinquennium quæratur. Tit. XV. C.7.21.

ILlud autem annotandum eſt, B liberalia iudicia non ſemper eſſe perpetua: nam de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quærere non licet, *l.1. in princ. l.2.l.fin.hoc t.* ſiquidem deteriorem conditionem defuncti facturus ſit qui retractat, vt ſi dicat ſeruum fuiſſe: non ſi meliorem, veluti ſi pro ſeruo libertus, pro liberto ingenuus eſſe dicatur: *l. 1. §.fin. l.3. hoc tit.* An idem & de criminibus dicemus, in quæ poſt mortem inquirere

De colluſione detegenda. Tit. XVI. C.7.20.

SEd ne quorum dominorum nimia indulgentia inquinaret ampliſſ. ordinem (ingenuis enim, non libertinis patebat in Senatum aditus) eo quod paterentur ſeruos ſuos in ingenuitatem proclamare, liberoſque iudicari: S. C. factum eſt Domitiani temporibus: quo cautum eſt, vt ſi quis probaſſet per colluſionem quidquam factum, C hoc eſt, proditam conſpiratione litigatorum cauſam: ſi iſte homo ſeruus ſit, fieret eius qui colluſionem detexiſſet, *l. 1. & toto hoc tit.*

DIGEST. LIB. XLI.
DE ACQVIRENDO RERVM dominio. Tit. I.

1 *Continuatio & ſeries ſequentium titulorum.* D
2 *Dominium vnde dictum.*
3 *Quid ſit.*
4 *Diuiſio, partes & ſpecies.*
5 *Cauſa efficiens & formalis.*
6 *Quomodo iure gentium dominium acquiratur.*
7 *De iure venandi, methodica explicatio.*
8 *De varijs modis acquirendi ex iure gentium, maximè de ſpecificatione.*
9 *De confuſione & mixtura.*
10 *Quomodo iure ciuili quæratur.*
11 *De materia & fine.*
12 *De effectu dominiorum.*
13 *De cognatis & contrarijs.*

Expo-

1 Xpositum † hactenus est, quomodo res nostræ, vel nobis debitæ, iudicijs aut ciuilibus, aut prætorijs petantur. Sed quia non tantùm rerum dominia peti solent, verùm etiam de possessione earum cõtrouersiæ existunt (omnium enim rerum vsus, aut in dominio, aut in possessione vertitur) commodùm nunc iudicia possessoria exequamur: eo quidem conuenientiore loco, quòd hæc ferè omnia iuris prætorij sint, & authoritate Magistratus explicentur. Sed antequam possessionũ iura ordiamur, prius est, vt ad muniẽdum cognitioni aditum, de dominijs rerũ nonnulla proponamus. nam ex his possessiones vim omnem mutuãtur. Res enim nostras, aut in quibus ius habemus dominij consimile, iustè recteque possidemus, alienas non item, *l. si quis, 17. l. iustè, 11. infrà tot. tit. l. 3. infrà uti possidet. vbi vide.*

2 ¶ Dominium à domo dictum appàret, vt & dominus: siue quòd olim dominia eatenus tãtùm porrigerentur, quatenus domestici fines: siue quod propria & nostra, vsitatè à domo appellentur domestica, vt & apud Græcos, *οἰκεῖα, §. sui, Inst. de her. qua.*

3 ¶ Dominium est ius, quo res nostra est; est ius proprietatis, *l. seruo, 13. C. de pœn. vbi sic definitur, quod alibi dominium. l. potestatis, de verbor. significat.* Doctores sic definire malunt, vt dominium ius sit de re corporea liberè disponendi, *Bart. num. 4. in l. si quis vi, 17. §. differentia, infrà de acqu. possess. vide latè Schurff. qui hanc definitionem*
B *propugnat, consil. 50. visis, nu. 1. centur. 1.* nisi quatenus lege prohibetur: hic enim effectus dominij proprius est, *l. fœmina, § illud, vbi Bal. C. de secund. nupt.* vt quis re sua vti vel frui ad arbitrium possit, *l. in re mandata, C. mandati.* Cic. Epist. lib. 7.
C epist. 131. Id cuiusque proprium est, quo quisque fruitur atque vtitur. Dicitur autem esse ius, quoniam dominium in iure, possessio in facto est. Additur, de re corporea: quòd rerum incorporaliũ nullum propriè
D dominium est, *l. rectè dicimus, 15. de verbor. sign.* vt nec possessio, *l. seruus, 43. §. 1. hoc titul.* nisi quadam iuris interpretatione, *l. qui vsumfructum, 3. suprà si vsusfru. pet.* Est autem dominiũ verũ, etiam cùm est aliqua sub conditione aut facultate renocabile,
E *l. non ideo. 66. de rei vend.*

¶ Partes dominij, sunt proprietas, & possessio rei: quæ concreta dominium constituunt, separata nihil inter se habent commune, *l. naturaliter, 12. §. 1. infrà tit. 1.* Dominij species etsi plures sunt, tamen vsitatè ità diuidimus, vt aliud sit plenũ 4

& ab-

& absolutum, aliud minus ple- A num: *Schurff. consil.* 18. *cent.* 1. *per l. fœmina.* §. *illud, Co. de secund. nupt.* atque hoc aliud directum, aliud vtile. Nam cùm vtilitas dominij in fructu rei sit, qui hunc percipit iure suo, plenum habere dominium dicitur: qui eo caret, cum spe tamen aliquan- B do adipiscendi ex iure suo, directum: cuiusmodi est penes dominum feudi & emphyteuseos. Cui verò vtilitates rei obueniũt, non omnino iure proprio, sed quod aliunde dependeat; huius vtile dominium esse dicimus: cuiusmodi habent vasallus, em- C phyteuta, superficiarius, *vide Bart. in d. l. si quis.* 17. §. *differentia, num* 5. *&* 6. *de acq. poss. per l. possessores, C. de fund. pat. lib.* 10. *l.* 1. *de aqua pluu. arcend. cap.* 1. *de inuest. de re alien. fac. &c.* Dicitur & aliud dominium na- D turale, aliud ciuile siue singulare, *l. in rebus, vbi Dd. Co. de iur. dot. Bal. in Authent. si fine, C. ad Velleian.* De reliquis autem dominij speciebus; vt quod habet filius in bonis patris, eo viue[nte]: *l. in suis, de lib. & posthu.* Princeps in bonis subditorum: E *l. bene, C. de quad. praescr. vbi Bal. & Dd. Guid. Pap. dec.* 551. vxor in bonis mariti, *vide suprà de iure dotium*, vel iuis, &c. videre licet Alciat. *lib.* 2. *Parergon. cap.* 15.

5 ¶ Causę efficientes & formales acquirendi dominij sunt duplices. Nam quarundam rerum dominium nanciscimur iure gentium, quod naturali ratione inter omnes homines peræquè seruatur: quarundam iure ciuili, id est, iure proprio nostræ ciuitatis, *l.* 1. *h. t.*

¶ Iure gentium acquiruntur res, primùm occupatione: quod enim nullius est, id ratione naturali conceditur occupanti, *l.* 3. *hoc t.* Cic. lib. 1. Offic. Sunt, inquit, priuata nulla natura: sed aut veteri occupatione, vt qui quondam in vacua venerũt; aut victoria, vt qui bello potiti sunt. Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, cæloq; capiuntur, i. e. feræ bestiæ, volucres, & pisces capientium fiunt, *l.* 1. *in fin. hoc ti.* Qui quidem acquirendi modus, cùm iura venationum nostri temporis complectatur, quibus nihil est popularius neque frequentius: non alienum erit quantum arbitror, in hunc campum venationum excurrere aliquantum, & euagari ratione nostra, vt qui hoc exercitationis genere delectantur, ijs etiam illius ius atque modum vtcunque planum faciamus & apertum. 6

¶ Principiò ergo sciendum est, venationem, piscationem, & aucupiũ, in hoc tractatu pro vno eodemque iure poni, *l.* 2. *&* 3. *hoc tit.* §. *feræ Inst. eod.* etiamsi nonnihil inter hæc reuera interest. Nam venari in alieno licet, piscari non item, *l. iniuriarum*, 7

13. §. *fin. in fin. de iniur.* Deinde cum aucupium venationi comparatur, *l. diuus de seruit. rustic. prædior. cap. 2. de cler. venat.* tamẽ piscatio ab his separari solet, tanquam ius magis licitum, & spectaculum minus cruentum. Eoq; piscatio Ecclesiasticis per sonis indistinctè permissa est, venatio non item, *cap. 1. & 2. de cler. venat. cap. 1. ne cler. vel monac. c. 1. & 2. 34. dist.* Nam quo cruentius est ius venationis, eo videtur magis ab humanitate esse alienum, *l. cruenta spectacula, C. de gladiat. lib. 11. Xenoph. in Cyripædi* minusque Ecclesiasticis conuenire personis, *c. Esau. 86. dist.* Venationum autem etsi plures sunt species, *gloss. & Dd. in cap. 1. de cler. venat. et in cap. qui venatoribus, distinct. 86.* tamen hic tantùm de venatione ferarum agimus, quæ fit in saltibus cum canibus, vt loquuntur & clamore: vnde venationẽ saltuosam & clamorosam nostri appellant, quam etsi quidam pro turpi & illicito exercitio habent, propterea quòd Augustinus nequissimam eam artem appellet: *in cap. qui venatoribus, dist. 86.* tamen verior est Panor. & aliorum sententia *in cap. 1. de cler. venator.* scilicet vt abusus venationis, non vsus in turpibus sit habendus. Vsum porrò definiunt, quatenus seruit necessitati (victus scilicet & amictus) & valetudini: abusum verò in

A eo, si quis ita se dedat venationibus, vt necessaria vocationis negotia omittat, *text. in cap. an putatis, 86. dist. et in l. venatorib. 7. C. de excus. mun. lib. 11.* Nam lex non prohibet venationem velut illicitam, *d. l. venatoribus, 7. C. de excus. mun.* sed tantùm
B hoc addit, venatores non habere muneris necessarij excusationem: facilè vt intelligi possit venationem legibus non damnari, sed propter eam necessaria Reipubl. munera deserenda negligendaque non esse. Et cùm alibi venatores numerentur in-
C ter artifices Reipubl. vtiles, & seruientes annonæ ac commeatui, ita vt propterea grauioribus muneribus onerari non debeãt: *l. ult. in uerb. uenatores, ff. de iur. immun.* facilè intelligi potest, hoc exercitium non esse legib. improbatum. itaque ea disputa-
D tio definienda est regula, quam alibi tradit August. *in cap. quisquis, dist. 41.* In omnibus, inquit rebus istiusmodi, non ex earum rerum natura, quibus vtimur, sed ex causa vtendi & modo (id est, temperamento: nam immodica in vitio hærent) vel pro-
E bandum est, vel improbandum quod facimus. Multò verò minus venatio in illis improbanda est, qui hoc artificio se sustentant, neque alium quæstum norunt, *gloss. in dict. cap. venatoribus, dict. 86.* Nam quod ex Augustino additum est venationẽ

artem esse nequissimam: id non de hac specie, sed de arenaria venatione est accipiendum: quæ scilicet histrionico more, à conductis hominibus, in publicis spectaculis depugnando cum bestijs exercetur. Etenim in vniuersum, iure nostro, artificiū scenicum, & tota ars histrionica, quasi ad nullā Reip. vtilitatem, sed tantùm ad inanem voluptatem comparata, pro turpi & infami vitæ genere habetur, *l.* 1. *et* 2. *de his qui not. infam. tot. tit. in Authent. scenicas non solùm, si fideiuss. etc. et tot. tit. de spectac. scen. Co. lib.* 11. Alia autem est venatio de qua hic agimus: quæ non seruit spectaculis publicis, sed sanitati & valetudini, deinde etiam necessitati ad vsum victus & vestitus. Nam ferarum carnibus vescimur, pellibus contegimur: *Gen.* 1. quæ peræquè adiūgi ad nostras rectè vtilitates posse putandum est, atque ius dominiorum diuinitus concessum. Nam vsum animalium eadem ordinatione diuina sancitum, *Genes.* 9. 1. *Timoth.* 4. *Creauit ad vtendum etc.* esse palam est, adeò vt D. Paulus 1. *Timoth.* 4. doctrinam dæmoniorum iudicet, prohibere animantium cibum, ad vtēdum vescendumq; à Deo ordinatū & creatum. Ex quo sequens est, etiam venationem capturamque ferarum permissam esse. Nam in omni concessione, videntur om-

A nia concessa, sine quib. id quod indultum est, quæri aut teneri nequit, *l. ad rem,* 56. *l. ad legat.* 62. *de procurator. l.* 3. *de iurisd. cum simil.* Quare & Ecclesiasticis personis idem ius patere communius placuit. *Pan. & Dd. in cap* 1. *&* 2. *de cler. venat.* Cō-

B cludimus igitur, venationis vsū non abusum esse concessum, iure diuino & humano, hoc est, iure naturæ & gentium, §. *fera, Institut. de rer. diuis. l.* 2. *&* 3 *hoc tit.* atque etiam ciuili: *l. vn. C. de venatio. fer. lib.* 11. nec quenquā prohiberi posse quo minus ve-

C netur, aucupetur, piscetur in publico, cæteroquin iniuriarum actionem habiturum prohibitū: *l.* 2. *§ si quis,* 6. *ne quid in loc. publ. l. iniuriarum,* 13. *in fin. vbi Ang. de iniur. vide Dec. cons.* 192. *in casu num.* 2. *& Sax. lib.* 2. *art.* 16. imò nec Principem illud ius au-

D ferre posse & prohibere, vt plerique contendunt: *Hostien. Ant. de But. & alij in cap. non est ex. de decim. Scurff. consi.* 1. *num.* 12. *cent.* 3. *ex doctrina Bar. & Dd in l. vltim Co. si contra ius vel vtil. vide Dida. Coua. c. peccatum, §.* 8. *de reg. iur. in* 6. *Iac. in tract. verb.*

E *& cum venationibus Gu. Ben. c. Raynutius, num.* 868. *de test. Tho. Gram. decis.* 67. *num.* 9. *Tiraquel. de nobil. c.* 37. *num.* 150. eoq; facere iniuriam & violentiā subditis, si absque eorum consensu edictis suis venationes prohibeat; *vt tradit Anton. de But. in d. c.*

d.e. n...est. per d. l. iniuriarum, 13.§. vl. in verbo piscari et aucupari de iniur. Shurff. consil. 1. nu. 12. Chass. in consuet. Burg. t 13. §.7. num. 3. et 4. Dico, in publico. Nam in priuato alieno prohiberi quis potest ne venetur aut aucupetur, l. diuus, 16. de seruit. rust. prad. piscari autem in alieno, nullo modo licet, d. l. iniuriarum, 13. §. vlt. in fi. Cuius differentiæ ratio hæc est, quòd pisces qui concluduntur alterius aqua, non sunt res nullius in bonis existentes, sed planè priuatæ, vt & ipsa aqua, cuius pars esse intelliguntur, l. funes, vbi gl. ad verb. pisces, de actio. empt. l. fructus, de rei vend. Guid. Pap. decis. 91. Tiraq. de retract. lig. §. 1, gl. 7. n. 113. Molin. in consuet. Paris. §. 1. gloss. 8. num. 17. Vt igitur non licet fructus alieni agri demetere, aut poma alienæ arboris decerpere, absque crimine furti: vt traditur in ti. arb. fur. cæs. ita non est permissum, in aliena aqua pisces capere, ceu fructus aquæ priuatæ peculiares. In feris animantibus alia ratio est. Nam etsi solo sustinentur, tamen non vt pisces aqua continentur, neque solo alicuius cohærent: vt nec cæteræ res mobiles, vel sese mouentes, quę hac proprietate & nota à rebus soli discernuntur, l. Caius, vbi Bart. de legat. 2. l. 3. ff. pro socio, l. mercatores, Co. de comm. cum simil. tes. in l. à diuo Pio. §. in venditione, de re iud. & in §. item Seruiana, Institut. de actio. Bal. Salic. & Dd. in l. 1. C. de sacrosanct. Eccles. vbi quærunt, an statuta loci obtineant in rebus mobilibus: & decidunt quod non, quia res mobiles locis non cohærent, &c. Ac feræ bestiæ, quæ nullo certo loco concluduntur, nec in alicuius venerunt potestatem ac dominium, sed liberè vagantur, potius in aere viuere, ac illo contineri, quàm certa aliqua soli parte, sunt existimandæ, gl. vlt. in l. fin. in verb. quasi vento, hoc est, aere vixerit, C. de alimen. pup. præstan. Aeris autem vsus communis est, tam in suo quàm in alieno, §. 1. Institut. de rer. diuis. l. 1. in fi. hoc tit. Quare sicuti aucupari, ita & venari in alieno licet: prohibere tamen aditum dominus potest: quia etsi nō potest vsum aeris prohibere, qui communis est: tamen iure dominij, ab ingressu sui fūdi arcere extraneos potest, d. l. diuus, d. l. iniuriarum, §. vlt. Et hęc nūc præcipuè ratio principalium venationum iura sustinet, quæ in vniuersum Principes contrariò quodam publico gentium iure ad se transtulerūt, & ademerunt subditis, maximè rusticis & agricolis, c. 1. §. si quis rusticus, vers. nemo retia. vbi Aluar. de pac. tenen. in vsibus feud. Quia enim [illegible] & nemora, in quib. feræ liberæ vagantur, sunt loca publica: ideò recepto quodam iure superioritatis, vt reli-

qua

qua iura publica, ita etiam loca publica ad se Principes transtulerunt, *l. littora, 3. ne quid in loc. publ. l. deprecatio, 9. ad l. Rhod. l. 2. vbi Bal. C. de quad praesc.* Vnde vsurpatum, vt liceat Principi in publicis locis aut concedere ius aliquod seruitutis, aut adimere, *l. seruitutes, 14. §. publico, de seruit. l. 2. §. meritò & t. t. ne quid in pub.* aut vetare priuatis vsurpationem loci publici, *l. 3. in verb. nisi Imperator vetet. de flum.* peræquè atq; priuatus vsū sui fundi alijs interdicere potest, *d. l. diuus.* Quare cùm hoc dominium locorum publicorum Principes habeant iam quæsitū, & sibi attributum non modò dispositione legum, sed etiam longa consuetudine & vsurpatione: consentaneum videtur, vt peræquè in publicis locis, tanquam in suis, ius venandi subditis suis prohibere potuerunt & possint, quemadmodum quisq; priuatus vetare in suo fundo potest, *d. l. diuus, de seruit. rust. prædior.* Neque enim Princeps deteriore loco esse debet quàm priuatus, nec causa est quo minus iure priuatorum rectè vtatur, *vt traditur in l. item veniūt, §. in priuatorum de pet. hæred. in l. 1. & 2. C. de priuile. fisc.* Quanquam sunt aliæ quoque rationes propter quas illud æquum & in commune bonum fuerit visum. Primò cura seruandarum specierum in animantibus. Nam

A quia feræ animantes in suo genere sunt rariores quā cicures, prouidente nimirum ita Deo, ne multitudine ferarum aut communitas vitæ humanæ, aut agricolatio infestaretur, & damnum faceret: ideò facilè deuastari tota species posset, saltem in aliqua ratione, si indifferens & permissa cuilibet, esset venatio.
B Secundò, hæc ipsa permissio esset quoddam auocamentum ab agricultura, & tota vita rustica: à qua agricolas & rusticos non abduci, publicè vtile est: *Auth. agricultores, Co. quæ res pign. l. 2. ff. de ferijs.* & hanc rationem videtur innuere textus, *in d. §. si quis rusticus,* qui disertè in prohibitione, rusticorū mentionem facit. Tertiò, quia venatio ferarū, præcipuè maiorū, sine armis & tormentis exerceri non potest: vsus autem armorum quotidianus multis ex causis interdictus est, præsertim agricolis: *tot. tit. in Auth. vt armor. vsus, et d. c. 1. §. si quis rusticus, etc.* qui tamen cum syluas & rura inhabitent & incolant, ad venationem maximè sunt opportuni. Quartò, quia ad pacem & tranquillitatē tuendam, publicè interest, non esse omnibus commune ius venationis. Nam vt reliquarum rerum communio parit discordias, *l. cum pater, 79. §. omnia, de lega. 2.* ita res proculdubio multis litibus & certaminibus atque etiam cædibus occasionem
C
D
E
daret,

daret, si promiscuè venari esset concessum. Etenim videre licet, fratres quandoque, & agnatos, de iure venationum communi acerbissimè inter se contendere & digladiari: quid futurum putamus, si omnibus hominibus, maximè rusticis, eius iuris liber sit vsus? & cùm pluribus venantibus, non persequentis, aut etiã vulnerantis feram, sed occupantis potior sit causa, *§. illud, 9. Inst. de rer. diuis. l. 5. §. hoc tit.* facilè prouidere potest, quanta ex hoc ipso certamina sint exoritura, si communis & publicus venationum vsus permittatur. Quando autem etiam priuatis suum auferri possit, ob bonum publicum seu publicam pacem: *l. 1. de vsuca. l. aquiss. de vsuffr. vbi Bart. l. 2. C. de quadr. praescrip.* certè multò magis in publico quid priuatis prohiberi & auferri, eius rei gratia, potest. His ego de causis existimo Frideric. Imperat. commotum, cur cùm iure ciuili hæc venationum iura fuerint communia, ea putauerit subditis, præsertim rusticis, adimenda: *d. §. si quis rusticus, vers. nemo retia.* id quod postea consuetudine receptum: & longa subditorum patientia, quoniam est approbatum, vel ex hac ipsa patiẽtia Principes istiusmodi iura præscripserunt, vt facultatem sese opponendi, & de iniuria querritandi amplius subditi non habeant. Nam hæc præscriptio,

A vt pote immemorialis & aliquot iam seculorum decursu atq; vsu roborata, *ex l. 1. & 2. l. per agrum, 11. C. de seru. & aqua,* instar est priuilegij, *l. 3. §. ductus aqua, de aqua quotid. & æstiu.* & peræq; munit ius Principum, atque lex seu consuetudo, *c. super*

B *quibusdam, §. præterea, de verb. sign.* Quare quod traditur à Dd. iniuriam fieri subditis prohibitione venationis, id secundum ius gentium & ciuile vetus rectè dicitur: secundum verò ius nouum, & consuetudinem, & respectu præscriptionis, non rectè.

C Nam etiamsi cessaret præscriptio, tamen in locis publicis prohibendi ius Principes haberent, præsertim ex iusta causa: *d. l. 3. de flum. dict. l. seruitutes, 14. §. publico, de seruit. cum simil.* neq; possent videri iniuriam facere, qui iure sibi concesso à ll. vterentur,

D *l. nullus, 55. de regul. iur. l. iniuriarum, §. 3. de iureiurand. l. 3. §. fi. non de lib. hom. exhib.* At si in priuatis prędijs Principes eiusmodi prohibitionem facerent, aut ius venandi, alteri priuilegio, vsucapione, aut alio iusto titulo acquisitum auferrent,

E hic fateor valituram eam Dd. theoricam: quia Princeps hoc casu, non ius loco publico priuatis interdiceret, sed ius priuatum illis bono titulo quęsitum auferret: id quod fieri non debet, neque potest: *l. 2. C. de precibus Imperat. offer. vbi Dd. & in*

l. 2.

l. 2. l. vlt. C. si con ius vel vtil. pub. l. 2. §. si quis à Principe, ne quid in loc. pub. l. meminerint, C. vnde vi. clem. pastoralis, de re iud. & tradunt Dd. in l. digna. C. de ll. nisi in eiusmodi prohibitione priuati acquiescant, atque ita per præscriptionem etiam in priuatis prædijs ius venandi pręscribatur, *c. vnic. in verb. reditus piscationum, quæ sine regal. in vsibus feu. d. c. super. §. præterea. de verb. signi Schurff. consil. 69. cent. 1.* Priuati verò contra Priuatos præscribere istiusmodi ius in publico non possunt, *l. vlt. de vsucap.* nisi longo tempore, non tantùm vtendo (nam solo vsu nulla in his possessio acquiritur) sed etiam alios prohibēdo, sibi quasi possessionem acquisiuerint, *l. si quisquam, de diuers. & tempor. præscript. Schurff. consil. 1. cent. 3.* In priuato autem vsucapi istiusmodi iura possunt, non tamen in proprio, nam in eo quisque tale ius vi dominij habet, *d. l. iniuriarum. §. vlt. l. item, 10. l. vsufructuarium, 62. de vsufruct.* nisi fuerit ab alio præscriptum, non simpliciter, sed cū domini prohibitione: atque ita idem ius domino sit ademptum, *per ea quæ traduntur in l. præses, Co. de seruit. & aqua Schurff. consil. 86. cent. 1. consil. 69. præses, num. 20. cent. 1.* In alieno autem vti iure venandi licet, nisi dominus prohibeat; *d. l. diuus.* quanquam contra talem prohibitionē præ-

A scribi per longum tempus istiusmodi ius vtendo possit, *iuxta l. 2. l. per agrum. 11. de seruit. & aq. Schur. d. consil. 1. cent. 3. & consil. 69. cent. 1.* Materia venationis, sunt omnes feræ animantes, quæ in tria genera distingui solent, sicuti tribus diuersis elementis sustinentur: videlicet in
B feras, quæ in terra: in volucres, quæ in aere: in pisces, qui in mari & fluminibus liberè vagantur. *vt in d. §. feræ. Institut. de rer. diuis. & in l. 3. hoc tit.* Feræ rursum in duo genera distinguēdæ sunt. Nam vnum est genus
C earum, quas ob diritatem & perniciem occidi publicè vtile est; vt sunt lupi, vrsi, serpentes, &c. quarum venatio tanquam publicè vtilis, omnibus est permittenda, *l. 1. C. de venatio. Ferr. lib. 11. dict. c. 1. §. si quis rusticus, vers. nemo retia: de pace tenen.* Alterum
D porrò genus non est æquè noxium, & seruit publicæ annonę ac voluptati Principum: quarum ferarum venatio (vt antè dictum est) subditis, præsertim rusticis, est adempta, & recreationi voluptatique Principum reseruata. Venationes porrò
E fiunt in loco aut publico, aut priuato. In publico iure ciuili venari licet: *l. 2. 3. hoc tit dict. §. feræ, Institu. eod.* in priuato suo, multò magis: *l. quemadmodum. 29. l. si putator. 31. ad l. Aquil. l. iniuriarum, 13. §. fin. de iniur.* in alieno item, nisi

dominus prohibeat, *dict. §. feræ d. l. diuus, de seru. rustic. præd.* sicut potest: *d. l. diuus*, res enim nondum quæsita est. ideo in pari causa melior est prohibentis, præsertim domini conditio, *l. an vnus, 11. si ser. vendice.* qui aditu sui fundi arcere ingredientem potest, cùm rei suæ moderator sit & arbiter: at in rebus iam alteri quæsitis & alienis præcludere aditum ad inquirendum non debet, cùm dispar sit causa & ratio: alioqui quamuis ei prohibenti vis fieri nequeat in suo, quod cuique tutissimum est refugium: *l. plerique, 8. de in ius vocand.* tamen actione ad exhibendum, & rei vendicatione, ac iniuriarum, *l. qui pendentem, 25. de act. empt. gloss. in l. quamuis saxum, 6. de donat.* & si contrectet, furti etiam conueniri poterit, *l. thesaurus, 15. ad exhiben. l. hoc amplius, 9. §. Alphenus, de damn. infec. l. ideo, 5. §. de arbor. de rei vendic.* Etsi autem venari in alieno permissum est, vt dixi, domino conniuente: laqueos tamen & decipulas ponere, aut foueas fodere venandi causa, inibi non licet: *l. quemadmodum, 29. in princip. & §. 1. ad l. Aquil. dict. §. nemoretia, de pace tenen.* quemadmodum nec positum habere, absque seruitutis iure. *d. l. quemadmodum, §. 1. l. si quando, 17. §. 1. si seru. vend.* Sed, vt dixi, Principes & domini terrarũ, omne venandi ius ad se transtulerunt, priuatisque illud etiam in prædijs proprijs ademerunt: quod etsi initio fuit fortè iniurium, *dict. l. iniuriarum, §. fi. Schurff. consil. 1. nu. 12. cent. 3. Chass. in consuet. Burgund. Rub. 13. §. 7. num. 2. & 4.* vt si Princeps thesauros in proprio inuen-
B tos priuatis adimere vellet: *§. fin. Institut. de rer. diuis.* tamen cùm in hac prohibitione priuati fundorum domini acquieuerint, vel sola iam præscriptione, ab eiusmodi iure etiam in fundis proprijs excluduntur. Nam etiamsi regulariter præscribens ius in a-
C lieno, non tamen facultatem vsus domino interuertere videatur: *l. præses, Cod. de seruit.* tamẽ si dominus vsu sit prohibitus, atque ita possessione ei interuersa per longum tempus prohibitioni acquieuerit, etiam huic ipsi facultatis præscriptum
D esse intelligetur, *Iason in l. quo minus, de flumin. Dd. in d. l. præses: vbi Salicet. Schurff. dict. consil. 1. cent. 3. & consil. 69. num. 20. cent. 1.* Aucupium non æquè interdictum est priuatis, atque venatio, quia fit sine armis, minoreq; cum tumultu atque tur-
E ba: quanquam ne vastentur species, certis temporibus aucupia & piscationes interdici à Superi re possunt. *Chassan. in dict. Rubr. 13. §. 7.* Piscatio quoque libera est, tam in suo, *dict. l. iniuriarum, §. fin.* quàm in publico, *dict. §. fera, §. 1. Institut.*

de

de rer. diuis. non etiam in alieno, *d. l. iniuriarum, in fin.* quia pisces cum aqua priuata cōtineantur, ex eaque & in ea nascuntur, in fructu aquæ sunt & habentur, *l. item, 10. §. aucupiorum, l. vsufructuarium. 69. de vsufruct.* ac proinde sunt in aliquo vniuersitatis dominio & possessione, *l. 3. §. item feras, de acquir possess.* quamuis nō in singulari & propria, dominioque vt reliqui fructus cedunt. *l. bona, 48. hoc tit.* Quanquam autem etiam venationes & aucupia in fructu numerantur, *d. l. item. d. l. vsufructuarium.* tamen hoc accipiendum est respectu subiectæ materiæ, & iuxta Rub. *de vsufruct.* scilicet vt eiusmodi ius, quasi ad fructū pertinens, vsufructuario potius quā proprietario permittatur, non etiam vt pro fructu priuato cuiusq; fundi & prædij sit habendum: huic enim feræ non cohærent, nec illo continentur, nec ex eo nascuntur. Forma venandi varia est: alia fit tacitè, alia cum cornu & clamore, alia canibus, alia laqueis, alia foueis, alia armis & tormentis, atque alijs id genus modis, *l. qui foueas, 18. ad l. Aquil. d. §. nemo retia, de pace tenen.* Cum armis & tormentis, nisi ad noxias bestias tollendas, venari rusticis non licet: *d. §. nemo, vbi Iser. & Alua.* vt nec foueas in alieno aut publico facere, & laqueos tendere propter periculum, *d. §. ne-*

A *mo, d. l. qui foueas, cum ll. seqq.* modus venandi est, vt absq; cuiusquam priuato incommodo & detrimento fiat, *l. quosdam, C. de metal. lib. 12. l. 2. §. merito, cum seqq. nequid in loc. pub.* & ne vsque ad deuastionem specierum, *Cha. d. Rub. 13. §. 2.* neu cum
B publici & necessarij muneris neglectione atque intermissione, *d. l. venatores, C. de excus. mun. lib. 10.* in quo vtinam nunquam peccaretur. Finis, est acquisitio dominij: vsus ferarum ad victum & vestitum: itē valetudinis exercitatio ac confirmatio, & relaxa-
C tio animi honesta. Effectus, quòd capta fiant capientium, etiam in alieno solo, *dict. §. feræ d. l. 3. h. tit.* quamuis domino quoque prohibente sint capta, *ita est communis conclusio in dict. l. diuus, vbi gloss. de seru. rust. præd. An-*
D *gel. & Fab. in dict. §. feræ Chass. præall. loc. Rub. 13. §. 2. Schurff. d. consil. 1. cent. 3.* Ad effectum etiam pertinent pœnæ, quibus Principes in eos animaduertere modò solent qui contra prohibitionem suam venantur. Sed multi dubitant, an tales prohibitiones,
E præsertim pœnales, valeant, *Angel. in l. si quis in metallum C. de pœnis. Maran. de ord. iud. part. 4. distinct. 2. n. 8. & in terminus Dec. consil. 197. in casu n. 2. Card. & alijs c. non est. de dec. Ias. consil. 19. lib. 4. Corn. consil. 211. lib. 4. Tiraq. de nobil. cap. 37. n. 150. ratiocinatione l. 2. n.*

192. *C. de pact. int. empt. & de iure venan.* Et sanè cùm feræ in syluis, pisces in aquis publicis propriè non sint in eorum possessione & dominio, *l. 3. §. item feras. de acquir. poss.* & in pœnalibus verba sint propriè capienda, liquet eiusmodi animalium furtum non fieri, *l. testamento. §. Scæuola. si quis testa. lib. esse ius-sus.* At iniuriarium tenetur qui contra prohibitionem ingressus est: *l. 2. §. planè, de acquir. rer. dom. l. diuus. de seru. rust. præd. l. iniuriarum. 15. de iniur. Ca-poll. de seruit. rust. c.* 21. cuius pœna est arbitraria, §. *in summa. Inst. de iniur. vnde Guid. Pap. decis.* 218. *dicit in Delphinatu arbitrariam & quidem capitis pœna venationes prohibitas.* quæ extendi ad mortem potest. *Maran. de ord. iud. part. 4. dist. 1. nu. 45. & Disput. 3. n.* 17. præsertim vbi in Principem delinquuntur, *Bald. Rom. Alex. & Dd. c. ex literis. vbi Dec. de constit.* Audio susurros dominis abblandientium: sed vt hæc demus, quę hoc in argumento valde dubia sunt; *vide Dd. præalleg. loc. maximè iure Sax. quod prohibet ob venationem ferarum in corpore aliquem puniri, art. 61. lib. 2.* tamen iniuriæ pœna tanta esse non debet: *Felin. c. ex literis n. 21. de constit. per l. vltim. de iniur. Mynsig. obseru. 46. cent. 2. Maran. præalleg. loc.* præsertim cùm hic in Principem, vt Prin-

A cipem, & ad violandam eius personam maiestatemq; non delinquatur, *vide Bald. §. iniuria. de pace iur. firman. Ias. l. qui iurisdic. de iurisd. Carer. in pract. crim. §. circa n. 18. Petr. à Pla. delict. lib. 1. cap. 5. n.* 15. neque venationes ad regalia pertineant, *Ti-*
B *raq. de nobil. cap. 37. n. 150. Dec. consil.* 197. nec arbitraria ad mortem extendatur, nisi in delictis morte dignis. *Maran. præalleg. loc. Felin. Dec. Der. d. c. ex literis, Cag. l. vnic. n. 7. si quis ius dicen. fac. l. hodie, l. respiciendum, de pœn. c. is qui, de sent.*
C *excom.* nulla verò sit analogia, propter feram capite punire hominem, *Zoan. d. l. 2. n. 192. C. de pact. int. empt.* Et hæc de venatione hactenus: nunc ex syluis & saltibus ad institutum redeat oratio.

D ¶ Primus igitur modus acquirendi iure naturæ dominij, est captiuitas ferarum animantium, de qua hactenus dictum. nam captiuitas hominum non eodē ex iure, sed postea iure gentium secūdario est introducta: de qua paulò pòst suo loco dicetur, *vi-*
E *de paulò inf. in 4. modo & tit. de capt. & postlim. reuer.* Secundò, inuentione earum rerum quæ certum dominum non habent, vt sunt thesauri, *l. nonnunquam. 31. §. 1. hoc tit. §. thesauros. Inst. de rer. diuis.* Tertiò adiectione; vel concreta, vt per alluuionem, *l. adeo, 7. §. 1, hoc tit.* aut alueo à flumi-

flumine relicto: *d. l. 7. §. 1. t. t.* A *C. de alluuio.* vel discreta, vt partu animalium nostrorum: cuius enim est venter eius est partus: *l. partum 6. C. de rei vendic. l. idem Pomponius, 5. §. idem scribit, 3. 3. de rei vendic.* item si insula in flumine vicinio nascatur, *dict. l. 7. §. in insula, hoc tit.* Quartò, B captiuitate, cùm hostes iusto bello deprædamur, *§. item ea. Inst. de rer. diuis. l. postliminium, in pr. & t. t. infr. de captiu. & postlim. reuer.* Quintò artificio & industria specificationis. Nam cùm quis ex aliena materia sibi nouã speciem bona fide extruit, quæ C reduci ad pristinam materiam nequeat, sibi acquirit: quia forma quæ dat esse rei, *l. Iulian. 9. §. si quis, ad exhi.* præstantior est materia, eamque ad se trahit: vt & aliàs semper, quod dignius est trahit ad se minus dignum: *c. quod in dubiis, de consec. Eccles.* D *cap. 1. eo. lib. 6. c. si duo. ex tribus, vbi Dom. in 3. notab. de off. de leg.* in 6. puta, si ex alieno hordeo coquat cereuisiã, aut ex alieno ligno statuam faciat, *d. l. 7. §. cùm quis, hoc tit. §. quum ex aliena: Inst. de rer. diuis. vbi omnino vide.* Dixi, si bona quis E fide extruat. Nam si sciat alienam materiam esse, meritò amittit & operas & speciem, *l. de eo, 12. §. si quis ad exhi.* cum nemo ex suo delicto, aut dolo, & propemodum furto lucrum sperare debeat, *l. si, duo, 5. sup. si quis*

cautionib. l. 2. de eo per quem fac. erit. Huc etiam pertinent picturæ in aliena tabula factæ; quarũ cùm magnus esset apud Veteres honos, placuit vt ijs tabulæ cederent: quamuis alioqui literæ etiã aureæ chartis membranisve cedant, *l. quæ ratione, 9. §. 1. h. t. §. litera, §. si quis in aliena, Inst. de rer. diuis.* vt reliqua omnia quæ in aliena materia & re cùm soli, tum mobili inseruntur, *§. cùm in suo, cùm §. §. seq. Inst. de rer. diuis. vbi exposui.* Sextò, † 9 confusione specierum, & mixtura: quæ cùm ita sit, vt mutet speciem rerum confusarum, vt cùm ex vino & melle fit mulsũ, dicitur confusio: cùm species pristina remanet, commixtio. Confusione rerum voluntate dominorum facta, id quod ex confusione natum est, dominis fit cõmune, habentq; actionem communi diuidundo: non vt materiam quisque suam repetat, sed istius speciei portionem consequatur, *d. l. idem Pomponius, §. 1. de rei vendic.* Sin citra dominorum voluntatem bona fide ab aliquo fiat confusio, iure specificationis illi acquiritur, iuxta distinctionem suprà traditam. Commixtæ autem res, quæ in nouam speciem non abeunt, vt frumenta, metalla, &c. cùm facile separari queant, non mutant dominium, *d. l. 7. §. voluntas, d. l. idem Pompon.* Septimò, iure soli. Quicquid enim in solo alie-

no plantatur, seritur, ædificatur solo cedit, *ait l. 7. §. cum in suo solo.* Octauo, iure possessionis. Bonæ enim fidei possessor fructus perceptos lucratur, *l. certum, 22. C. de rei vend. §. si quis à non domino, Instit. de rer. diuis.* Nono, traditione, *l. traditio, 20. hoc tit. §. per traditio Instit. de rer. diuis. l. traditionib. C. de pac.* Et his quidem præcipuè modis iure gentium acquiritur dominium: de quibus hoc in titulo, & *Inst. de rer. diuis. vbi pro mediocritate mea vtcunque exposui*, agitur.

10 ¶ Iure ciuili proprietates acquiruntur aut per vniuersitatem, vt hæreditate, bonorum possessione, arrogatione aut titulis singularibus, vt vsucapione, donatione, legatis, *§. vlt. Inst. per quas personas, &c.* de quibus suo loco est dictum, *vide quæ dixi in Inst. ad h. tit.* Illud autem sciendum est, iisdem omnino modis dominia amitti, quibus acquiruntur, vt traditione, vsucapione, *l. 1. infrà pro de relicto.*

11 ¶ Materia in qua consistunt dominia, sunt res omnes humani iuris, quæ in commercium cadunt, & propriè res corporales, vt supra dictum est. Forma acquirendi ex causis prædictis intelligi potest: acquirimus autem plerumque dominium animo & corpore, *l. in pr. infr. tit. 1.* vt in plerisque modis iuris gentiũ: interdum solo animo, *l. 1. §. pen. de acq. poss.* vt in modis ciuilibus,

A puta aditione hæreditatis, *vide sup. de acq. har.* item per procuratorem aut alium quemlibet volentibus nobis possidere: *l. ea quæ, 53. hoc tit. l. 1. §. pen. inf. tit. 1.* aliquando absque animo & corpore, vt per seruos, inuitis nobis: *l. etiam, 32. hoc tit.* corpo-

B re solo absque animo vix est vt acquiri quippiam possit, *l. 1. §. 1. §. per seruum, 8. inf. tit. 1.* Forma tenendi, est ipse modus habendæ perfruendæque rei. Forma probandi dominium difficilis esse asseritur, *Dd. in l. cum res, C. de proba.* Probatur autem tam

C instrumentis, *l. 4. C. de proba. Aret. in l. doce ancillam, C. de rei vend. l. indicia, 19. eo. tit.* puta inuestituræ, *Spec. de proba. §. 1. n. 32.* emphyteuseos, *Bald. in l. 1. in fi. C. de fideicom. & in l. 1. in 1. opp. C. de iur. emphyt.* aut alterius tituli, *d. l. 4. l. cum res, de*

D *proba.* ex quo traditio facta sit, *d. l. cum res*, (nam solus titulus dominium non probat, *Dd. in d. l. cum res, Alex. cons. 201. part. 2. & cons. 10. & 11. parte 4.*) quàm testibus, *gl. in l. 4. ad verb. legitimis, C. de prob. Ang. in d. l. docet*, causam tamen scientiæ

E idoneam afferentibus. *Bal. Sali. & Dd. in l. solam, C. de testib.* Item per præscriptionem, *Auth. nisi, vbi Bal. C. de bon. matern.* & possessionem, *l. 2. vbi gl. & Dd. de proba.* maximè tanti temporis vnde præscriptio resultet; *Bart. in l. pen. de cont. inst. n. 4. & 5. l.*

& 5. l. traditionib. C. de pact. & per famam antiquam & publicā, *gl. in l. 4. C. de prob. Bar. in l. pen. de cond.. inst.* aliaque indicia & argumenta varia, *l. indicia, 19. vbi Bal. C. de rei vend. l. 4. C. de proba. c. cum causam, 13. c. licet, 9. de probat.* de quibus plura Dd. *in d. l. cum res, C. de probat. Firmian. latè in reper. verb. dominium probatur.* Finis dominiorum est, vt constituta rerum proprietate, scaturigines litium & contentionum obstruantur. Nam eorum incertitudo & rerū cōmunio parit discordias *l. cum pater, 79. §. omnia, de leg. 2. l. 1. cum ibi nota. infr. de vsucapionibus.* Deinde, vt quod suo quisque iure possidet, id tuto quoque ac secure possidere, eoque, pro arbitrio vti frui possit.

12 ¶ Effectus dominiorum multiplex est, sed in duobus præcipue conspicitur: quorum primum est, quod dominus habet liberā re sua vtendi fruendi facultatem, quatenus iura permittunt, *l. in re mandata, 21. C. de mandat. l. 2. de his qui sunt sui vel al. iur.* alterum quod amissa possessione detur domino rei vendicatio, aduersus quoslibet possessores, ad res recuperandas, *l. in rem, 24. de rei vend.*

13 ¶ Cognata sunt, quasi dominium: quod habet, qui rem bona fide & iusto titulo possidet: *l. bona, 179. de reg. iur. l. 2. C. de probat. §. namque, Instit. de act.*

A *tot. tit. sup. de publ. & tit. si ager vectig.* aut qui ex iniusta causa, puta per metum, dolum, violentiam, rem amisit, eamque aliqua actione vel petere vel repetere potest: *gloss. in l. 3. C. de his quæ vi met. caus. l. id apud de verb. signific. l. non videtur. B de acquir. pos.* & ius in re, cuiusmodi est penes creditorem; cui pignori res est data, *l. pignus, 8. C. de pign. actio. vide suprà de pign. act. & de pign.* vsufructuarium, & similes. Contraria sunt, rapina, furtum, tyrannis, inuasio alieni, & si qua sunt similia. Item C vniuersalis rerum communio quàm admissam, certum est in hac corrupta natura, & disparibus acquirendi consumendique causis, perpetuos seditionum fomites esse excitaturam, vt inscite Gratianus rerum D communionem ad ius naturæ retulerit. *in c. ius naturale, 1. dist.* Nihil enim ea fingi potest huic hominum naturæ, alioqui litigiosæ, & ad omne malum præcipiti, magis contrarium, & ad labefactanda consotiationis ciuilis & commerciorum iura, E perniciosius: nisi quis fortè Gratianum de iure naturæ ante lapsum incorruptæ, aut de iure quod omnium animalium est commune, loqui interpretetur.

De aquirenda vel amittenda possess. T. II. C. 7. 32.

1 *Continuatio & dispositio se-*

quentium titulorum.
2 *Definitio nominis & rei: vnde dicta possessio, & quid sit.*
3 *Diuisio: & de possessione naturali ac ciuili.*
4 *Causa efficiens.*
5 *Materia.*
6 *Forma: & quando animus, quando corpus in acquirenda, retinenda, amittenda possessione requiratur.*
7 *Finis, effectus, & vsus possessionum.*
8 *Affinia, & contraria: ac quomodo amittatur possessio.*

1 PRæcognitis† acquirendi dominij modis, iam de possessione videamus. Ac primùm de eius natura, tum de effectu, postremò quomodo de ea in iudicio disceptetur. Ad naturam possessionis intelligendam operę pretium est scire, quid sit possessio, quotuplex, quæ eius causæ, qui effectus, quæ adiacentia & cognata.

2 ¶ Possessionis nomen bifariã Latinis accipitur: aliquando pro ipsa rerum proprietate: *l. Imperatores. 17. de seruit. rust. prad. l. interdum, 78. de verb. sig. l. medi. de varijs & extraor. cogn. l. 2 Co. de prob l. 3. Co. si quis igno. rem min.* frequentius autem ac propriè, *l. naturaliter, 11. §. nihil. hoc tit.* pro iure quo res absque dominij iure detinetur. Possessio à sedibus appellatur, quasi A sedis positio, quòd in re possessa sedem ponamus, *l. 1. hoc t.* Possessionem ita communiter definiunt, vt sit ius retinendi insistendique rei. Nos retineamus Theophili. *Inst. de interdict.* definitionem: possessio est rei corporalis detentio, cui definitioni B explicationis gratia & ad ostendendam differentiam, addamus licet hæc verba, quę alibi, *§. idem Instit. per quas person. vide Cont. lib. 1. Dispu. ca. 9.* Theop. non omisit, cum affectione seu animo possidendi. Detentio loco generis est, quod verbum latè C patet: *l. possessio quoque 49. hoc t.* additur, rei corporalis, quia incorporalia propriè non possidentur, *l. seruus, 42. §. incorporales supr. tit. 1. leg. 3. in princ. hoc tit.* Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res; vt inquit Lucretius. Adiecimus differētię D gratia, Cum affectione possidendi. Non enim sufficit ad iustam possessionem constituendam rem tenere, sed oportet vt quis suo nomine ac iure, cum animo & affectione possidēdi detineat, *l. si quis ante, 10. hoc tit. Theoph. Institut. per quas person. nobis* E *acq.* Vnum est genus possessionis ex sententia Pauli, *in l. 3. §. final. hoc tit.* quod corpore scilicet & animo quæritur, animo autem solo retinetur. Itaq; partim facti est, quatenus in facto possessionis corporalis consistit: partim iuris, quatenus est in ani-

rio: *l. possessio*, 49. *hoc tit.* Vnde duplicem possessionis rationem statuit Imperator *l. nemo*, 10. *Co. eo.* aliā quæ iure, aliam quæ corpore consistat: illa dignitate, hæc natura prior. nam vt alia, sic possessionis iura ex facto oriuntur, nec quisquam antè possidet animo, quàm facto corporali rem occupauit.

3 ¶ Species tamen possidendi, inspectis causis ex quibus possidetur, variæ fingi possunt: alius enim pro emptore, alius pro donato, alius pro legato possidet, &c. Sed hæ quāuis diuersæ possession um causæ, non cōstituunt diuersas species. nam causæ ac tituli possessionum, sunt res ab his separatæ: quemadmodum & alias causæ efficientes ab effectis distant, & qualitates accidentales, vt loquuntur, species non mutant, §. *final. Institut. de iur. per gloss. in l. fin. §. quo ad verb. anno. de publ. & vecti.* Possumus tamen docendi gratia sic possessiones distinguere, vt alia sit iusta alia iniusta: siue, vt loquitur Paulus, *in d.l. 3. §. fin. hoc titulo* alia bonæ fidei, alia malę fidei: quod alibi secundum quid dicitur, *l. 1. §. deijcitur, infr. de vi & vi arma. iunc. l. 1. §. si iur. hoc tit.* aut naturaliter aut ciuiliter possidere. Quanquam & is naturaliter inspecto naturali possessionis vsu, possidere videtur, qui vtilitas rei percipit, *l. naturaliter* 12, *hoc tit.* Nihil enim aliud

A natura ad constitutionem possessionis requirit; quàm occupationem fruitionemque rei: id est, ipsam sedis positionem ac factum possessionis. Quocunque igitur quis modo rem adipiscatur, etiamsi alium vi deiecerit, eo animo vt rem possideat, B hic quodammodo naturaliter possidet, *l. clàm possidere, §. final. hoc tit. l. 1. §. penult. & §. possidere, infrà de vi & vi arm.* qui rem tenet: sed ciuiliter non possidet, quoniam ius ciuile eiusmodi vim improbat & possessionem auferri violento, ac restiC tui spoliato iubet: vt iuris interpretatione possidere non videatur, *l. non videtur*, 22. *l. si quis vi*, 17. *hoc tit.* sed penes deiectum possessio esse intelligatur, *d.l. si quis vi, l. id apud se*, 143. *de verb. signific.* qui ad eam consequendā interdictum habet. Et hæc posD sessio verè ciuilis dici potest, quoad animo retineri potest, *Bal. in l. fi. nu.* 11. *C. de his qui à non dom. manu. Bart. in l. 1. §. cū igitur, n.* 1. *infrà vnde vi, Chass. in consuetud. Bur. de institut. §. 5. verb. s'il n'a gracv, num.* 8. Quam igitur, vt breui conclu-
E dam admittit natura possessionem, ea naturalis est proprieque ac verè possessio dici potest: quæ porrò lege & iure ciuili probatur, ea ciuilis est, sicuti eodem significatu obligationem naturalem & ciuilem dicimus. Porrò ciuilis possessio in iure, naturalis

Is verò in facto detentionis vertitur: *l. possessionem*, 20. *hoc tit. l. nemo*, 10. *C. eo.* vtraque in vera & iusta possessione cōcurrit; quæ ideò partim in iure, partim in facto consistere dicitur, *d. l. possessionem*, 29. Dicitur & alio sensu possessio naturalis, scil. quæ non animo dominij habetur, sed alio iure proprio tamen, puta vsusfructus, pignoris, &c. possessio verò ciuilis, quæ animo dominij tenetur, *l. naturaliter*, 12. *hoc titul. l. 2. ff. pro hær. vide Cuiac. in l. serui*, 16. *de vsucap. & lib. 4. obseru. cap.* 3. Et sunt aliæ harum possessionum cum distinctiones: tum definitiones apud Contium, *lib. Disput.* 1. *c.* 9. quo digitum intendisse nunc satis sit.

4 ¶ Possessionem efficit iusta apprehensio & detentio rei, eo animo facta, vt possidere velis, animo enim & corpore possessionem acquirimus, *l. quemadmodum*, 8. *d. l.* 3. *in princ. hoc tit. l. ferè*, 296. *de reg. iur.*

5 ¶ Materia in qua consistunt possessiones, sunt res omnes corporales. Nam incorporalia, quia teneri nequeunt; propriè non possidentur, sed quadam tantum iuris interpretatione, *d. l.* 3. *in princip. vbi gl. l. sequitur*, 4. *§. si viam, infr. t. t.* Quæ tamen extra commercium sunt, vt sacra & religiosa; quamuis tangi possunt, possidere contra leges non possumus, sed duntaxat detine-

A re, *l. qui vniuersas*, 30. §. 1. *hoc t. longa, vbi gloss. suprà de mortuo inferendo.*

6 ¶ Forma in eo est, quod corpore & animo possideamus: vtrūque enim requiritur in acquirendo, *l. qui vniuersas*, 30. *§. pen. hoc tit.* & animus possidendi, *l. si* B *id quod*, 25. *§. fin. hoc tit. l. 1. §. si quis vi. de vi & vi arm.* & corpus, videlicet corporalis apprehensio, *l. qui iure*, 41. *l. 3. in prin. & §. in amit. hoc tit. Paul. lib. 5. tit.* 2. non enim quæ spe & animo deuoramus, continuò possidemus, *l.* 1. §. *per procuratorem*, C *& §. item acquirimus, hoc titul. vide tamen d. l. 1. §. pen. Cuiac. obseru. lib. 4. cap.* 3. Et hæc quidem forma acquirendæ possessionis est. In ea autem retinenda solus animus sufficit, ne per singula horarum momēta rebus nostris insistere necesse habeamus: *dict.* D *l. 3. §. salus, & §. in amittenda, d. l. si id quod, §. fin. d. l. clam possidere*, §. 1. sicut & in amittenda, *d. §. in amittenda*, quatenus tamen possessio iuris est, & in animo consistit. Nam quatenus in facto & detentione vertitur, necessum est contrarium factum interue- E nire, & corpore eam amitti, *l. quemadmodum*, 8 *hoc tit. d. l. ferè, de reg. iur. vide aliam harum leg. conciliationem apud Cont. lib.* 1. *Disput. cap.* 9. Possidemus autem vel pro suo, siue nostro, *l.* 1. *§. per procuratorem, hoc tot tit. inf. pro suo*: ex varijs titulis, ad transferendum

ferendum dominium idoneis, *l. pignori.13.§.fi.de vsucap.* quæ ciuilis & iusta ac propria est possessio: *l. 2. pro hared.* vel pro alieno, quomodo creditor, colonus, emphyteuta, vsufructuarius naturaliter possident: *dict.l. naturaliter,11. hoc tit. l.si ab eo, 12.l.pignori.13.in fin.de vsuc.d. l.1,§.per procura, hoc tit.l.2.Co. de præsc.30.ann.* vel pro possessore, vt prædo & alius quilibet malæ fidei possessor. *l. nec vllã, §.1. de pet. hare.l.vlt C. vnde vi.* Forma probandæ possessionis varia est, puta ex perceptione fructuum, *l.Titia.vbi Bar.de sol. l.litibus, Co. de agr. & cens. lib. 11. l.Celsus,vbi Bart.num.20.de vsuc.*pensionum, *Bart. in l.quãuis, §. si conductor,de acq. possess. Ang. in l. quadam, de rei vend. vide Lanfr.in cap.quoniam.verb. test. num.96.de probat.Soc.consil. 131. in præsenti, num.2.3.4.vol. 1. l.2.de acqu.poss. Bart. in l.qui vniuersas, §. quod per colonum, num.1 & 2.hoc tit. Bal.in l.fi.C. fin. regun. l.& in l.1.in fin Co.de ser. fug.in cap.1. in princ de cont. inuest. Bal.consil.161.pr ponebatur, num. 3. vol. 3.* aliorumque possessionis actuum demonstratione, *Bal.in c.1.§.si verò,num.1. quid sit inuest.*censuum & collectarum solutione, *vide Bart. & Bal.in l.si pater,8.C.de act.empt. vide Bart. in l. Cels.num. 25. de vsuc. t.t. Co. fine cens. vel. reliq.* præceptis & actibus iuris posses-

A sorij in re factis, *Bal.in l.libertis. num.3. C.de oper.lib.in l.2. n.54. C.de serui.*viciniæ scientia, locatione, *Bart. in l.2. C.de acq poss. Bal in l.1.in fin.C. de ser.fug.* satione & plantatione: *Bal.& Dd. post gloss.in l.3.Co.fin.regun.Bart. in d.l,2.* signatura seu consignatione

B & clausione rei velut traditæ, *l. quod si neque de pet. rei vend.& Alexand.in l.qua dotis, ff.solut.matr.* receptione clauium, *l.clauibus, de cont. empt. Socin.in l.possideri,num.24. hoc t.& cons. 131.in præsenti, num 3.& 8.vol. 1.* item,præsumptiuè ex titulo,

C *gloss. & Dd.in l. quadam, in fin. de rei vend. l.2. vbi Bart.de acq. poss.& in l.Celsus, n.16. de vsuc. l.eum,§.fin. de Public.* & inuestitura. *Lanf. in d.c.quoniam,verb. test. n. 96. de probatio. Ang. in l. quisquis, Co. de donat. Bal. in l. empt.C plus valere,* contra inue-

D stientem, non contra tertium, *Lanfr.præall.loc.* possessione totius, vnde præsumitur possessio partis, *l. is qui, 20. quibus mod. vsusfruct.amit. c.ad decimas, de restitut.spol.lib.6. Innoc.in c.2.n. 3.& 5.de cap.mona. Ias.in l.3. in princ.num.34.de acq.poss.* & con-

E tentorum in toto: *Socin.d.consil. 131,num 2.per l. clauib. de cont. empt.l.si ergo,9.§.dotis,de iur.dot. Ang. in l.qui vniuersas, in princ. de aqu.poss.* fama: *cap.cùm causam,13. de probat. Bartol. in l.1. in fin. C. quo leg. Mont.tract.fin. reg. cap. 55. 56.* testibus qui deponunt,

ponunt, vidisse possideri, *l. stipulatio ista,§.hac quoque, vbi gl. ad verb.referente,& Dd.de verb. oblig. Panor. in d.c.cùm causam,* etiam singularibus *gloss. in l. ob carmen,§.fin.de test. Bald.in l. si opp.16. C.de edict. diui Adr.toll. Lanfr. ca.quoniam,verb.testium. de probat.* non simpliciter instrumentis,*l.prædia,48.vbi Bar. hoc tit.* licet super traditione factis: *Specul. de prob. §. 1. num. 32.Bart. Bal. & Dd.in d.l. prædia,per illum text.Lanf.in d.cap. quoniam, ver. testium, num.97.* Nam his intelligitur tantummodò facta apprehendendi potestas: *Dd. in d.l. prædia, Lanfr. præallegat. loc.* nec æstimo rei publicæ, *Bart.Bal.& Dd.in l. si pater, 8.C.de act. empt. Lanfran. præall.loc.n.96.* &c. qua de re plura à Dd. *Dd. in l. Celsus, vbi Bart.nu.23. de vsucap.gl.sing. in l.3.C.fin.reg.Bal.in l.fin.in 15.oppos.Co.de edict. diui Adrian. tollen. & in leg. iudicia, Co. de rei vendic. & cons. 161. proponebatur,vol.3.Lanfr.in c. quoniam, verb. testium,n.69 Alexand.cõs. 88. quoniam, & consil. 99. visis num.6.vol.5 Socin. d.cons.131.in præsent.per tot. vol.1. Monta. in tract.fi. reg.c. 52. 56.cum sequ.* studiosi petant.

7 ¶ Finis & effectus possessionis est, vt reb. possessis vtamur, fruamur. Sed sunt & alij possessionum effectus atque vtilitates, Nam bonæ fidei possessor

A fructus lucratur, *l.certum,22.C. de rei vendi.* & est quasi Dominus, *l.bonæ fidei, 48.sup.tit. 1 l. bona, 178. de rei vendi.* proque domino habetur tam diu,quoad liquido contrarium non demõstratur,*l.fin.C.de rei vendic.*quare & probationis onere in iudi-

B cijs leuatur, *l.2. Co.de probat. §. commodum,Instit.de interd.* præsumitur enim esse dominus,*l.sicuti, §. sed etsi, si ser. vendi. l.1. sup.fam.ercisc. Dd.in d.l.2.*& iuste,atque ex titulo contractuque iusto possidere, *Bart. in l.penult. num.3.& 4. de condit. inst. gloss.*

C *fin.in l.quædam,76. de rei. vend. Lanfranc. in c. quoniam, verb. testium,num.96.de proba.*. Deinde possidendo rerum etiam dominium tempore nanciscimur, vt non immeritò ex possessionibus cepisse dominia I. C. *hic in l. 1.* testetur: de quo plura suo loco

D dicemus *ad tit.seq.* Affert etiam possessio ius resistendi propria authoritate, contra omnes qui possessioni impedimentum aliquod creant. *l. quemadmodum, 29. §.1.ad l. Aquil. Bart.post gl. in l.1.§. interdictum, num.3.de interd.per l.1.§.vim vi.l.3.l.cùm*

E *igitur,de vi & vi arm.*

¶ Affinis est possessioni detentio. Sed quia alius possidere potest, alius detinere alieno nomine atq; iure,vt colonus: *l.2.C.de præsc.30.anno.l.3.§.item,cũ seqq. multis h.t.*sequitur aliud detentionem esse,aliud possessionem. 8

l.possess.

l.possess.49.hoc t. item proprietas; cùm videlic. vnà cùm possessione in dominio concurrit: nam quando per se in abstracto consideratur, tum nihil habet commune possessio cum proprietate, *l.naturaliter.§ 1. hoc tit.l.1.§. huius, infrà vti possidentis.* Contraria verò possessioni sũt amis- B sio eius & interruptio. De interruptione,ad titulum subsequentẽ opportunius dicemus. Amissio autẽ possessionis, varijs modis contingit: vt si cui possessio rei soli per vim auferatur,mobilis per furtum fraudemque subtrahatur,*l. naturaliter, ff. de vsucap.* C aut per inundationem occupetur res, *l.3.§.Labeo,hoc tit.* vel fiat sacra aut religiosa,*l.qui vniuersas,30. hoc tit.* vel in aliam speciem mutetur, *dict.l.qui vniuersas, 30. §.1.* (speciem dico: nam qualitas accidens non mutat possessionem: vt si res fiat D dotalis. *l.si fundum, de fund.dotal.Bal.in trac.praescr.3.parte 6. partis prin.q.1.n.5.*) item si Praetor eam auferat, vel in eam aliũ mittat, *d.l.qui vniuersas, §.1.vide supr. de dam. infect.* item si quis alieno nomine possidere se constituat,*l.si in aliquam, 18. l.quamuis, §.1. l. quod meo, l.interdum.h. t. vide latissimè Tiraquel.de confess.possess.* & denique, vt ait I.C.ex varijs causis possessionem amittere possumus; *d. l. qui vniuersas, §. 1.* Nam quae sunt causae eam acquirendi(sunt A autem multiplices) easdem & amittendi esse consentaneum est, *l.3. in princip. l. quemadmodum,8. h.tit. l. ferè, de reg. iur. cum simil.*

De vsurpationibus & vsucapionibus.Tit.III. C.7.31.33.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dicta sit vsucapio.*
3 *Quid sit.*
4 *An dominium directum ex voluntate domini adijciatur.*
5 *De continuatione possessionis, interruptione et vsurpatione.*
6 *Cuiusmodi possessio ad vsucapionem requiratur.*
7 *Species vsucapionum à diuersitate temporum, et de iure Saxon.*
8 *De praescriptionibus.*
9 *Causa efficiens, et ratio vsucapionum.*
10 *Materia et quae res usucapi possint, aut non.*
11 *Forma: et quis titulus, quae bona fides, qualis continuata possessio, et quanti temporis requiratur.*
E 12 *De accessionibus temporum.*
13 *De causa finali.*
14 *De effectu.*
15 *De interruptione.*

SEd † vim & effectum posses- 1
sionis in vsucapionibus praecipuè perspicere licet, quae per longam

longam possessionem iure ciui-
li dominium possideri apponũt.
2 Vsucapio † dicta est, quod vsu
res per eam capitur, id est, sine
pretio & gratis acquiritur. nam
capionem pro gratuita acquisi-
tione poni, dubium non est, *ut
in l. qui pretio, 8. l. si mulier, 12. l.
mortis, 18. l. eum qui, 21. suprà
tit. de donat. causa mortis.* Vsur-
pare significat, vsu retinere, atq;
ita alterius vsucapionem posses-
sionemque interrumpere, *l. 2. h.
titul. ubi Cuiac. et in l. 4. §. ult.
hoc titulo.*
3 ¶ Vsucapio est, dominij re-
rum per vsum continuum pos-
sessionemque definiti temporis
acquisitio: vel secundùm Mo-
destinum, est adiectio dominij
per cõtinuationem possessionis,
temporis lege definiri, *l. 3. hoc t.*
Est igitur adiectio dominij po-
4 tius, quã acquisitio. Nec † enim
acquiritur per eam à domino
tradente, & suum ius trãsferen-
te, sed adijcitur possessori à le-
ge: quæ propter bonum publi-
cum præsumit, dominum tanto
tempore tacentem, rerumque
suarum negligentem, in aliena-
tionem cõsentire, *l. alienum, 28.
de verbor. signific.* Quam præ-
sumptionem lex idoneo inducit,
vt sit iustior vsucapionis causa,
quasi permissum domini trans-
ferens dominium, cuius consen-
sus ex diuturna patientia præsu-
mitur: quod & alias fieri solet,
l. qui aliena, 6. in princ. vbi Dd.

A *de acq. hæred. l. si filiusfam. 10.
C. de pet. hæred.* Quare esse adie-
ctionem dominij non vtilis mo-
do, sed etiam directi, dicendum
est, *l. 1. l. fin. C. de vsucap. trans-
formand. l. 20. C. de pact. l. 1. C. de
præscript. long. temp.* quanquam
alij pro adiectione legunt adep-
B tionem, *Cuiac. in l. 3. hoc tit. ex
Vlp. tit. 19. & Isidor. lib. 5. vide
quæ dixi Instit. eo. in princip.* vt
vsucapio sit dominij adeptio po-
tius quam adiectio: id quod Cõ-
tio *Disput. lib. 1. cap. 10. 12.* non
placet, vsitatam lectionem reti-
nenti. Additur, Per continua-
C tionẽ possessionis: oportet enim
eam esse continuam, *d. l. 3. l. nũ-
quam, 31. §. 1. l. possessio, 20. hoc
tit.* Nam † si interrupta sit, puta 5
per ablationem possessionis, quę
naturalis dicitur interruptio: *l.
naturaliter, 5. hoc t.* aut per litem
motam, quæ ciuilis: *l. homo, 10.
D Co. de acq. possess. l. mora, C. de rei
vend. l. fin. C. de præscr. 20. anno.*
ad effectum perduci nequit. *d. l.
nemo, cum aliis sup. alleg.* Et hæc
interruptio appellari solet vsur-
patio: cuius hic in rubrica men-
tionem fieri videmus. nam Ora-
tores vsurpationem pro frequẽti
E vsu accipiunt, *d. l. 2. hoc tit.* Do-
minus itaque retinens frequenti
vsu rei possessionem, ne ab alte-
ro vsucapi possit, vsurpare eam,
atq; ita vsurpando alterius pos-
sessionem interrumpere dicitur.
Verbum † autem possessionis 6
debet cum effectu, & vt fieri so-

let in definitionibus, propriè accipi, videlicet de iusta, plena & perfecta possessione, quæ & titulum habeat: hoc est, legitimã possidendi causam, sufficientem ad acquirendum dominium, *l. 3. §. vlt. in verb. iusta acquirend. causa eius quod nostrum non sit, hoc tit. quid sit titul. vide Bal. in l. ancillæ, 12. n. 1. C. de fur. glos. & Card. in l. 1. in princ. de censibus*, & bonam fidem, vt qui possidet, credat se suo iure tanquam dominum possidere. Neque sufficit vnius diei possessio, sed tempus requiritur lege definitum: quod cuiusmodi sit, mox ostendemus.

7 ¶ Species vsucapionum diuersæ à diuersitate definiti temporis sumuntur. Nam quædam est triennalis, in rebus videlicet mobilibus, quàm proprie hoc nomine appellari volunt *in Rub. hoc tit. & Inst. & C. eo.* quædam est quadriennij, vt cum à fisco res emuntur: *l. 1. & tot. tit. C. de quadrien. præscr. §. fin. Instit. eo.* quædam decem annorum, videlicet in rebus immobilibus inter præsentes, quædam viginti, inter absentes, *tot. tit. C. de long. temp. præscr. §. 1. Inst. eo:* quædam triginta annorum, cum quis sine titulo longissima possessione rem adipiscitur: *l. si quis emptionis, 8. & tot. tit. C. de præscr. 30. anno.* quædam *l. fi. C. de præscr. 30. ãno* 40. vt in rebus Ecclesiæ præscribendis: *Auth. quas actiones C. de sacrosan. Eccles.* quædam 100. annorum, aut tanti temporis, vt de eius initio non extet memoria, vt in rebus ciuitatum, *l. fin. C. de sacrosanct. Eccles.* Et Principis, *l. competit. 6. C. de præscr. 30. anno.* item in seruitutibus, secundum traditionem nostrorum (quam suprà de ser. refutaui) quæ causam non habent continuam, *l. 3. §. ductus, de aqu. quotid. & æst. l. diuturna, C. de aqueduct. lib. 11. Dd. in l. foramen. 27. de ser. vrb. præd. vide tamen quæ contra dixi. tit. de seruit. &c.* Saxones duas tantum species præscriptionũ agnoscunt, *vide Schurff consil 32. n. 14. cent. 1.* quarum altera annalis est, & aliquot dierum, quæ titulum & bonam fidem requirit, videlicet in rebus mobilibus, *Schurff. lib. 11. art. 44. vbi gloss. & lib. 1. art. 28. & 29. vbi vide glo. n. 3.* item vtensilibus & expeditorijs: *Fachs. diff. 11.* altera verò, quæ ad res immobiles & incorporales etiam hæreditarias, *Fachs. d. diff. 11. vid. sup. de pet. hæred. per l. 4. C. in quib. caus. cess. præscript. l. hæreditatis, C. de petit. hæred.* pertinet 30. & vno annis atque aliquot diebus, hoc est, septimanis, etiam absque iusto titulo & bona vt volunt (quod vix admittendũ videtur) vt dixi consil. 2. & 8. fide completur: *Land. d. 1. art. 29. vbi gl. Fachs. diff. 11.* quæ tamen non pertinere existimanda est ad actiones tem-

temporarias: puta iniuriarum, doli, status, adulterij, & si quæ sunt similes quæ certis temporũ spatijs angustioribus sunt circũscriptæ, gloss. fin. art. 28. lib. 1. & art. 37. lib. 2. de quo tamen probabiliter posset disputari, vt paulò pòst dicemus. Et hæ quidem vsucapiones propriè dici possunt, quoniam ijs dominium plerumque vsucapitur.

8 ¶ Præter has autem quædam sunt præscriptiones, quæ dominij quidem ius non tribuunt, sed exceptione muniunt possessorẽ, atque ita sunt non dominij, sed vsus per diuturnam possessionis continuationem acquisitio: vt olim fuit in longi temporis possessione, de qua tit. de seruit. actum est, item ex constitutionibus, cùm quis rem 30. anni possedit, quam vsucapere non licet, puta furtiuam; vel cùm mala fide & sine titulo possidetur. Etsi enim dominium continuatione possessionis hic quæri nequit: tamen quia spatio 30. annorum præscribitur omnibus actionibus, ita vt exceptione elidantur, *l. sicut*, 3. *l. omnes*, 4. *l. si quis*, 8. *C. de præscr. 30. anno notat. Instit. de perpet. & temp. actio.* possessor ope præscriptionis tutus est, *d. l. si quis*, 8. §. 1. *C. de prescrip. 30. ann. vide Cuiac. in l. 4. §. vltim. hoc tit. & Instit. eo.* Quanquam sunt quædam actiones, quæ 40. tantùm annis præscribantur: *d. l. 4. l. cum notiss.*

A 7. *l. fin. Co. de præscript. 30. annor*, vt econtrariò nonnullæ vno anno, sicuti iniuriarum actio, *l. si non conuitij*, 5. *C. de iniuriis*, quædam biennio, vt actio doli: *l. fi. C. de dol. mal.* nonnullæ quinquennio, vt inofficiosi querela, *l. si quis filium*, 34. *C. de inoff.*

B *testam. l. Papin.* 8. §. *fin. vbi gl. & Dd. sup. de inoff. testam*, accusatio adulterij, *l. iure mariti. l.* 6. *C. de indult. mariti hoc quinquennium, ff. eo. tit.* item controuersiæ status defuncti: *tot. tit. C. ne de statu defuncto.* plæreque criminales, vicennio. *l. querela*,

C 12. *C. de falsis.* Aliæ alijs temporibus: de quibus videre licet Hostiensem & Placenti. ad tit. de Præscriptionibus. Qua in parte illud meritò dubitari possit, an statuta, quæ ad 30. annos omnes præscriptiones reducunt, vt ius Saxon. sicut antè dixi, & mores

D Burgundiorum. *Chass. in consuetud. Burg. de forests*, §. 8. *per tot.* etiam has temporales includant, & ad se trahant, id quod videtur; quia & præscriptionem 20. annorum, & longissimi ac immemorialis tẽporis cõprehendunt.

E *vide Chass. præallegat. loc. nu. 5. quod & morib. Saxon. seruatur vide tamen gloss. contrariam. lib. 1. art. 29. sub litera b. & nu. 4.* Moribus tamen Saxon vt antè dixi, hæ temporales, præsertim annuæ, non includuntur, *gloss. vltim. art. 28. lib. 1. & art. 17. lib. 2.* Illud etiam hic sciendum,

Dd. *vide in l. fin. C. de ann. exc.* *l. omnes, l. sicut, l. cùm notissimi, Cod. de praescr. 30. ann. l. mora*, C. *de rei vend.* alias praescriptiones facere odiosas, alias fauorabiles, alias mixtas.

9 ¶ Causa vsucapiones efficiens, est lex Ciuilis XII. Tab. primùm constituta, *in princ. Inst. eod. Cic. in Top.* & deinceps varij Principum constitutionibus emendata, *tot. tit. C. de long. temp. praescrip.* quae bono publico introduxit vsucapiones: ne scilicet rerum dominia semper sint in incerto, *l. 1. h. t.* atque hac ratione excitentur perpetuae de possessionibus lites, quas quidem prohiberi & consopiri publicè interest: *not. in l. quidam. 21. suprà. si cert. pet.* vt non mirum sit; si huic publicę vtilitati cedat lex inferior, quę vetat cuiquā inuito dominium auferre. *l. 4. C. de rei vend. l. non debet. 75. de reg. iur. vide l. 2. & ibi Dd. C. de quad. praescr. & in l. aequissimè, de vs. fru. Ias. & Dd. in l. 2. C. si cont. ius vel vtil. pub. & in eandem sententiam sup. disputata, tit. de acquir. rer. dom.* Omnium porrò legum summa & suprema est, quae salutem & vtilitatem publicam tuetur, vt ostendunt Plato & Cicero. *in lib. de leg.* Salus populi, inquit Cicero. *lib. 3. de Leg.* suprema lex esto:

10 ¶ Materia sunt omnes res, *vide Vlpian. tit. 19. vbi vsucapionem ad res mancipi & nec mācipi pro*ducit, quae possideri possunt, nā hae rectè vsucapiuntur, paucis exceptis: *vide Vlp. tit. 19. & Inst. eo. in prin. vbi dixi*, vt sunt res propriae, *l. 4. §. lana, hoc tit. l. in bello, 12. §. 1. de captiu.* pupillares, *l. bona fidei, 41. sup. de acqui: do, l. si communem, quem ser. Cuiac. l. 4. verb. si pupilli, hoc tit.* furtiuae, & vi possessae, *§. furtiua, Inst. eo. uide de iure Sax. gloss. art. 8. lib. 1. & artic. 29. eo. lib.* & quae ex ijs rebus nascuntur: *l. sequitur, 4. §. de illo l. iusto. 44. §. etsi possess. hoc tit. l. ancilla, 12. C. 2. c. fuit.* quae verò possideri nequeunt, haec non rectè vsucapiuntur: vt res sacrae sanctae, religiosae, diuinae, *l. usucapionem, 4. hoc tit.* (vnde & contra ius diuinum non currit vllo tempore praescriptio: *Panorm. in cap. statuimus, 1. nu. 7. de transact. per c. fin. extra eo. Schurff. consil. 83. praedicto nu. 11. cent. 3. per c. ad audientiam, c. cum venerabilis, de praescr.*) item quae ad fiscum pertinent, *§. res fisci, Inst. eo.* & iure gentium publica sunt, *d. l. 9. l. praescriptio. 45. hoc tit.* aut merae facultatis, *l. uiam. de uia pub. ref. ubi Bart. & in l. cum notissimi, C. de praescr. 10. anno Panorm. in c. quoniam, §. ultim. nu. 44. ut lit. non contest. Cuiac. l. si pignori, 13. hoc tit. Mynsing. obseru. 16. cent. 1. latissimè Franc. Balb. in tract. praescrip. in 4. parte, 5. partis princ. n. 1. 2. & per totum, Tiraq. de retract. conuent. §. 1.*

*gloss. 2. n. 21. 22. cum multis se-
quent.* liber item homo, *l.1.C. de
praescript. quae cont. lib.* & si qua
sunt similia, quae non possiden-
tur: quia commercio & vsibus
humanis sunt exempta. Etsi au-
tem res incorporales, vt seruitu-
tes, iurisdictio, &c. propriè non
possidentur, eoque olim lege
Scribonia vsucapi non poterant:
tamen obtinuit & has instar re-
rum immobiliũ posse longo tẽ-
pore capi, *l.2. C. de seruit. l. cor-
ruptionem,* 16. *C. de usufr. uide
l. 4. §. si uiam, hoc tit. ubi* Cuia.
nam in immobilibus numeran-
tur, *gloss. in l. fi. C. in quibus caus.
in integr. rest. arg, l. ait praetor, §.
1. de iur. dot. gl. in c. 2. ad uerb.
iure, 1. de rebus Eccles. non alien.
per l. fin. cap. de lau. temp. ips.*

11 ¶ Quod ad formam vsucapien-
di attinet, sciendum est perficiẽ-
dae vsucapioni opus esse posses-
sione, sine qua nulla vsucapio
procedit. *l. fine, 25. hoc tit. c. sine
possess. de re iur. in 6.* Vnde dici-
tur, tantum videri & intelligi in
praescriptione, quantum inueni-
tur possessum: *l. 1. §. si quis, ubi
gloss. & Bartol. de itin. act. pri-
uat.* & possessionem strictissimi
esse iuris, quae nusquam vltra &
extra possessionis terminos extẽ-
datur. *uide latè Schurff. consi. 86,
n. 3. cent. 2. Ias. consil. 16. n. 53.
uol. 2.* Requiritur autem posses-
sio eiusmodi, quã possessor sciat
se suo nomine proprio habere.
Nam si alieno nomine possideat,

A non vsucapit: *l.2. de praescr. 30.
annor.* Cuiac. *in l. fine, 25. hoc
tit.* vt nec per alium possideat, ve-
luti per procuratorẽ, nisi se pos-
sidere habeat compertum: quia
vt ignorantes vsucapiamus, in
peculiaribus rebus tantum rece-
ptum est: *l. 2. §. infrà pro soluto,*
B *l. Labeo, 9. hoc tit. l.2. §. Celsus,
l. qui fundum, ultim. infrà pro
empt.* Sed & sine vitio acquisitam
esse possessionem oportet; qua-
re opus est iusto titulo; *l. Celsus,
27, h. tit.* hoc est, iusta causa, &
translatiua possessionis, & habili
ad transferendũ dominium, per
C quam inducetur legitimum pos-
sessionis initium, cuiusmodi est
emptio, donatio, &c. Denique
& bona fides necessaria est, vt vi-
delicet credat possessor, cum à
quo habet titulum, fuisse domi-
num, & habuisse ius distrahen-
di aut alienandi: *l. bonae fidei,* 110.
D *de uerb. signif.* aut saltem credat
se vsucapere posse: *l. si fur, 32. §.
1. hoc tit.* Quae bona fides prae-
sumitur, nisi probetur mala *l. pen.
C. de praescr. long. temp. l. ueri, 21.
de probat. Dyn. in c. qui contra,
81. in fin. de reg. iur. in 6.* puta
ex denuntiatione, *l. si fundum,*
E 17. *C. de rei vend. item, 22. §. pe-
titam, de pet. haer.* aut ex inter-
dicto legis, quae vetet eiusmodi
rem quae possidetur, alienari: *l.
quemadmodum, 7. C. de agric. &
censit. lib. 11. d. c. qui contra.* & per
consequens vsucapi, *l. fi. C. de
reb. alien. non alien. l. alienatio-*

nis,

nis, 28. de verb. signif. etiamsi id possessor ignoret. nã iuris ignorantia non inducit bonam fidem: *l. nunquam, 26. hoc tit. l. 2. §. si à pupillo, inf. pro empt.* iura enim omnes scire debent: *l. leges, C. de leg.* paria autem sunt, scire aut scire oportere: *l. 9. vbi Dd. suprà si cert. pet. l. qui fundum, 7. §. seruus, 2. infrà pro empt.* aut denique nisi alio modo de mala fide constet: *d. l. qui fund. 7. §. qui sciens, l. si quis, 8 infrà pro empt. vide quæ dixi in §. si quis à non domino, Inst. de rer. diuis.* Sufficit autem initio interuenisse bonam fidem, videlicet traditionis tempore. *l. pen. infrà pro soluto, l. 2. in prin. infr. pro empt.* quamuis superueniat postea alienæ rei scientia: *l. vnic. Co. de vsucap. transfor. l. cum hæres, infrà de diuers. & temp: præscr. §. diutina, Inst. eo.* Quod iure Pontificio nõ obtinet, quo necesse est possessorem nullo tẽpore rei alienæ conscientiam habere, *c. fin vbi Dd. de præscr.* At contra vsus Saxon. bonæ fidei nullam rationem in longi temporis vsucapione temporis habet, sed solum considerat possessionem temporis continui: cuiusmodi spatium (quanquam non æquè longum, vt dictum est) etiam legibus requiritur. Non enim sufficit, possessionem iusto titulo & bona fide munitam esse, sed super hæc necessarium est, per tempus lege definitum eam continuari. Lege

A autem XII. Tab. olim definitum erat spatium in mobilibus quidẽ annus, in immobilibus verò biennium duntaxat in Italico solo: *l. vnic. C. de vsuc. transf. Inst. de vsuc. in prin.* Nam prouincialia prædia sicuti non erant mancipi, nec in pleno possidentium domi-

B nio, *Theoph. §. per traditionem, Inst. de rer. diuis.* ita nec vsucapi poterant. Cur autem tam breui tẽpore vetustas vsucapiones concluserit, indicat rationem Varro, cum ait: Boni patrisfam. esse rerũ immobilium quotannis ini-

C re rationem, & secundo anno, quod desideratur quærere; rerũ mobilium singulis semestribus. Sed Iustinianus, auctis iam passim ita diuitijs, vt locupletes in istis temporum angustijs non omnes circumspicere possessionem & facultatum suarum par-

D tes commode possent, ne domini maturis quam par esset, rebus suis defraudarentur, ita vsucapiones transformauit: vt res quidem mobiles per triẽnium, immobiles verò in omnibus indistincte terris (nam vetus illa Italici & Prouincialis solis differen-

E tia, temporibus Iustiniani erat obsoleta) per longi temporis possessionem, id est, inter præsentes decennio, inter absentes 20. annis, nunc vsucapiantur: *l. fin. C. de usucap. trans. Inst. eo. in princip. ubi dixi.* Per tanti igitur temporis spatium necesse est cõtinuari possessionem, & non in-

terrumpi, *ca. illud*, 8. *ex de praesc.* aut naturaliter, vt quia possidere possessor desijt, vel quia aliquid ex substãtialibus vsucapionis ei interuertitur: *Franc. Balb. tract. praescr.* 3. *parte*, 6. *partis prin. n.* 38. aut ciuiliter, vel per litis contestationem, *l. mora*, *C. de rei vend. l. nemo*, 10. *C. de acq. poss. l. antepen. C. de praescr. long.*

12 *temp.* Sciendum † tamen est, nõnunquam possessiones & tempora diuersarum personarum coniungi, quae videlicet possessionis causam inuicẽ immediate dant & accipiunt, *l. possessio*. 20. *hoc tit. cum simil.* Sic continuatur tempus testatoris in haereditatem & haeredem, *l. haeres*, 12. *l. nunquam*, 31: §. *vacuum. l. iusto*, 44. §. *nondum*, *hoc tit.* haeredis in legatarium, venditoris in emptorem, donatoris in donatarium, §. *inter. Inst. eo. vbi vide quae scripsi, l.* 1. §. *si eam rem, inf. pro empt. vide inf. de diuers. & temp. praescr. &c.*

13 ¶ Quod ad causam finalem attinet, vsucapiones bono publico (inquit Caius) introductae sunt, *l.* 1. *h. t.* ne rerum dominia sint incerta, & vt aliquis reperiatur litium finis: *l. fi. inf. pro suo*, quas minui & sopiri, publice interest, *l. nonnulli*, 28. §. *pen. de rescr. l. disperdiosam*, *de iud.* Itaque quamuis videri possit iniurium, alicui inuito rem suam auferri (vnde praescriptio iniquũ esse praesidium perhibetur, *in* A *Auth. vt Eccl. Rom. Zasi. cons.* 16. *orta. n.* 53. *vol.* 2.) tamen quia maior ratio habenda est publicae tranquillitatis & constitutionis dominiorum, quàm priuatae singulorum vtilitatis: merito etiam cum aliquo priuatorum incommodo negligentium res suas, & B quodammodo pro derelicto habentium, vsucapiones introductae sunt: *ex ratione l.* 2. *C. de qua. praes. Aut. res quae*, *C. com. de leg. l. vl. vbi Ias. & Dd. C. si con. ius*, *& in l.* 2. *C. de precib.* vt aliquo saltem tempore certo vni- C cuique constare possit, quid suũ, quid alienum esset, neque perpetuo lites timere possessor cogeretur: quas innumeras oriri necesse esset, praesertim in tanta probandi dominij difficultate, *not. in l. cum res*, 12. *C. de prob.* nisi lex certo tempore proprietatem D possidenti acquiri vellet: vnde Cic. vsucapionem finem solicitudinis & periculi litium vocat. Saluti igitur publicae & tranquillitati (quae suprema lex est) prouidendum fuit, etiam cum singulorum non maximo detrimento, & vt suprà ostensum est: maxime E cum iuste conqueri non possit dominus, cuius quasi permissu & voluntate vsucapio intelligitur compleri: *l. alienatum.* 28. *de verb. sign.* ex diuturna enim eius patientia atque silentio, consensus tacitus praesumitur, *l. qui alien.* 6. §. 1. *vbi Dd. de acqu. haer.* praesũptione iuris & de iure con-

tra quā non admittitur probatio. A Ita enim ob bonum publicū lex statuit, tum fauore præscribentis bona fide: tum in odium negligentis ius suum tempestiue prosequi. *c. præscript. 16. quæst. Bart. in l. 1. hoc tit. & in l. nemo potest. de leg. 1. Dyn. in c. possess. de reg. iur. in 6. Tiraq. in tract. præscr.* B *§. 1. gl. 7. §. fin.*

4 ¶ Effectus vsucapionis est præcipuus, quod dominium possessori adijciat, *l. traditionibus, C. de pact.* ficuti dictum est: adeò vt is & aduersus agentes munitus sit exceptione præscriptionis, quæ est litis finitæ, impeditque *Socin. latè* C *in c. olim, n 19. de lit. contest. Guid. Pap. dec. 416. n. 15.* contestationē: *c. 1. de lit. cont. in 6. Dd. in l. fi. infr. pro suo*, & ipsam rem vendicare etiam ab antiquo domino possit: *d. l. si quis emptionis, 8. in princip. C. de præsc. 30. anno.* quamuis Publiciana contra dominium non D detur, *l. pen. & l. fi. de publ.* Neque id solùm in vsucapione trienniali verum putetur, sed etiam in decennali & 20. annorum: scil. vt ex constitutione Iustiniani non tantùm vtile dominium, verum etiam directū hoc modo acquiratur. *Cont. Disput. lib. 1. c. 1. qui* E *vtilem in rem ante Iustin. etiam competijsse hinc probat, ex l. si quis, 8. C. de præscr. 30. annor.* Inducit etiam vsucapio iustum titulum, *c. de quarta, de præscrip. c. 1. eo. in 6. Imol. in c. fraternitatis de testibus* & est similis solutione; *Bal. in l. tam mandatori. Co. de non nu. pec. Bal. in tract. præscr. 1 part. in prin. quæst. 6. n. 4. l. si pupilli, §. vlt. de solut. gl. Land. lib. 1, art. 29.* non quidem per omnia, sed secundū quid. *Bart. in l. item, §. quod adijcitur, de const. pec.* Tollit enim ciuilem obligationem, & elidit naturalem, *Bart. in l. fin. §. 1. ff. rem rat. hab.* Contraria vsucapioni sunt iniustitia, seu nullitas tituli, mala fides, & reliqua quæ in forma vsucapionis incurrunt. de quibus suprà est expositum, item pactum vel statutum, quo præscriptio inhibetur, qua de re variæ sunt Doctores disputationes: quod tamen ad statutum attinet, plerique assentiūtur, eo præscriptionem tolli posse, quemadmodū & lege: *Ang. in l. 1. C. de rei dom. vel temp. Bal. in Auth. quas actiones, Co. de sacros. Eccles. Chas. in consuet. Burgund. §. 11. de mainmor. ad verb. par quelque laps, nu. 10.* etiamsi illam Princeps inhibere nequeat, nisi addita clausula, Non obstante, *Bal. in d. Authent. quas actiones, per illū text. Chass. præalleg. loc.* &c. de pacto variant sententiæ: alijs existimantib. *vide hac de re Boer. decis. 182. num. 8. & 9. parte 1.* per conuentionem derogari præscriptioni posse: *Dyn. Bal. Imol. in l. nemo potest, de leg. 1. Bal. in l. vnic. C. de sent. quæ pro eo quod inter. & in l. 1. vbi etiā Angel. Co. ne rei dom. Anton. de Butr. in ca. cum non liceat, de præscript. Shurff. consi. 14. nu. 6. cent.*

1. *quam communem esse dicit Tiraquel. de retr. consf.* §. 1. *gloss.* 2. *nu.* 14. alijs id planè negantibus, *vide latissimè Tiraq. in tract. retract. conuent.* §. 1. *gloss.* 2. *num.* 13. & 14. quod bono publico vsucapiones sint introductæ, *Ias. post Bartolus in d. l. nemo, n.* 89. *de leg* 1. *Oldra. Cyn. Bal. in l. centurio, de vulg. & pup. Pan. & Fel. n.* 11. *in Rubr. de præscri. Ang consil.* 55. *Gulielmus*, adeò vt etiamsi partes pactũ apposuerint ne iure offerẽdi ex cõtractu vllo tẽpore præscribi possit, nihilominus currat præscriptio: *Ang. d. consil.* 55. *Schurff. cons.* 14 *num.* 3. *centur.* 1. quod periniquum videri posset, nisi bonum publicum, quo vsucapiones introductæ sunt, priuatorum pactis atque commodis esset anteferendũ. *Authent. res quæ, C. c. mmu. de leg. & fideic.* Sanè (vt rem in pauca conferam) communiùs concluditur, vt & in camera Imperij seruatur, tali pacto tolli præscriptionem 30. & 40. annorum, cui renunciari possit, non immemorialem: absque verò tali pacto, iuri offerendi, luendi: & alijs quę sunt meræ facultatis, ne quidem 30. annis præscribi, etiamsi plures contra disputent. *vide latiss. Tiraquell. omnia ab vtraque parte allegantem, de retract. conuen.* §. 1. *gloss.* 2. *Dd in d. l. cùm notissimi, C de præscript.* 30. *ann. Cuiac, in l. pignori,* 13. *hoc tit. Mynsing. obser.* 16. *cent.* 1. *Fran. Balb. de præscript.* 4. *parte* 5. *partis princip. per totum.*

A *Tiraquell. tamen præall. loc. putat contrariam esse communem, secundùm quam etiam in Parlamento dicit iudicatum. num.* 22. & 26. *vide etiam supr. ad tit. de resci. vend.* Sed hæc in Commentarijs nostris limatiùs exponẽtur. Summas enim hic duntaxat rerum, B non etiam integras dispositiones tradere instituimus. Contraria quoque est vsucapioni, ætas pupillaris: contra quam nec incipere potest præscriptio, nec antè contra defundum fortè incepta continuari; sed durante ea ætate, omnis præscriptio dormit atque C cessat: *l. bona,* 41. *de acqu.. do. l. si communem, quem. ser. amit. Cuiac. l.* 4. *verb. si pupil. hoc tit. l. fin. vbi gloss. & Dd. C. in quibus caus. test. & in l.* 1. *C si aduers. vsuca. et in l. sicut, ad verb seruanda, C. de præscript* 30. *ann. Fran. Bal. in tract. præscr.* 1. *part.* 6. *partis princ. num.* D 34. *Schurff consil.* 28. *super nu.* 10. *et in consil.* 65. *quod in præsenti. n* 2. *cent.* 1. item minor ætas supra pubertatem, contra quam tantùm præscriptio 30. annorum currit, *l. sicut, de præscript.* 30. *annorum,* non etiam alia minor. 3. 10. vel 20. annorum: *l. fin. Co. in quibus* E *caus. in integr. restitut.* quanquam contra alium inchoata, erga minorem continetur, *Bal. num.* 1. *et* 2. *Dd in l. final. Co. in quibus caus. Bart. in l. etiam, de minor. vide omninò Franc. Bal. præall. loc. num.* 35. *Cano. in c. constitutus, de in integ. rest.* Eadem ratione & hostilitas,

tas. pestis, vel simis casus impediens agendi facultatem, præscriptionem impedit: nam impedimento eiusmodi durante, dormit similiter vsucapio: *c. ex transmissa, vbi Innocent. et Panorm. de præscript. Bart. in l. naturaliter, n. 22. hoc tit. Panorm. consil. 98 vol. 1.* quod verum est actione iam nata: nam antequam nascatur, si impedimentum incurrat, haud quidem dormit præscriptio, sed non incipit currere, iuxta regulã quæ istis in terminis valet & accipienda est: Non valenti agere non currit præscriptio, *l. 1. §. vlt. C. de annal. except. Cuiac. in l. pignori, 13. hoc tit.* Aduersatur etiã vsucapioni, in integrum restitutio per quam rescinditur. Restitutio autem tam minori datur: *l. vnic. C. si aduer. vsuc. c. constitutus, vbi Innoc. de in integ. resti. Tiraqu. in tract. præscr. ad ver. minores.* quàm ei qui agere quacunque ex causa non potuit, *l. 1. ex quib. caus. maio. c. ex transmissa, de præscript.* Nam quod suprà positum est, cessare ac dormire præscriptionem ob impedimentum hostilitatis, mortalitatis, aut similis rei impedimẽtis facultatem agendi, sic accipiendum id est, quando facultas agendi ita planè impedita est, vt ob eiusmodi casum ius non redditur: secus autem, si ius nihilominus redditur. nam tunc currit etiã tempore belli vel pestis. præscriptio: quanquam non valenti agere, detur in integrum

A restitutio; *ita distinguit. Panorm. in d. c. ex trasmissa. Bart. in dict. l. naturaliter, num. 21. hoc tit. Bal. in l. cum notissimi, §. imò, C. de præsc. 30. annor.* vt & illi qui ius persequendi quod ad rem habebat, ignorauit. Nam quamuis præscriptio contra ignorãtem currat, B perinde atque aduersus eum qui agere non potuit: *l. fin. C. de long. temp. præscr.* tamen etiam ex causa ignorantiæ, datur in integrum restitutio contra vsucapionem & præscriptionem tam longi, *glossa in l. si patrem, 19. §. si per fundum, verb. non vtend. quem. ser. amittat.* C *et in l. si sic, 7. verb. vnà seruitus. vbi Cast eo. tit. et in l. 2. in glos. vlt. vbi Cyn Bart. Bal. Sal. Ias. Co. de iur. emphy. et in l. cùm filiusfamil. 49. §. in hac stipulatione, ad verb. & ignoret. de verbor. obligat. vide latè Tiraquell. in retra. proxim. §. 35. gloss. 4. num. 25. Shurff. consil.* D *33, quod in termini., num. 14. cent. 3.* quam longissimi temporis: vt habet communis opinio: *glos. in l. sicut, 3. verb. militia, C. de præsc. 30. annorum. Imol. in rep. cap. fin. de prescript. Panorm. & Felin. in c. vigilanti, eo. tit. Rom. consil. 123. primum, & cons. 149. conclusionẽ,* E *& consil. 166. viso latè Alexand. consil. 7. videretur, lib. 1. & cons. 48. in causa, eo. lib. & consil. 116. perspectis, lib. 5. vbi dicit hanc esse communem, latissimè Tiraq. in retra. prox §. 34. gloss. 4. num. 36.* idque intra quadriennium, non post completam vsucapionem, vt

quidam opinati ſunt, *ex l.fin.Co. de temp. in integ. reſt.cap.1. eo. tit. lib. 6.* ſed à primo ſcientiæ tempore computandum, *Bal.in l.falſum,C.ſi ex fal.alleg.Caſt.in l.vlt. C.de dol.mal.Panormit.in cap.1.in fin.de præſcrip.Bal.conſi.235. Bar. lib.1. Panorm. conſil.32.caſus,lib. 1.Tiraquell. de retract. prox. §. 35. gloſſ.4.* A B

35 ¶ Sed cum primis contraria eſt vſucapioni interruptio: de qua reſtat, vt vltimo loco nonnihil differamus, ſi prius illud præmiſerimus, aliud eſſe interrumpi, aliud dormire præſcriptionem. Cùm dormit, prius inchoata vſucapio non eſt nullius momenti, C ſed ſublato impedimento, puta impuberi ætate, hoſtilitate, &c. continuatur & tempus prius cum ſequente coniungitur. *Bal. in l. cum notiſſimi, §. imo,num.7 C.de præſcript.30. annorum.* Vbi verò interrũpitur præſcriptio, inchoata vſucapio ad nihilum recidit, & D rurſus de integro eſt ordienda præſcriptio, priore nihil commodante, *vid. Innocent. Panorm. Fel.Imol.in cap. ex tranſmiſſa, de præſcr.* Interruptio eſt actus quo cœptæ vſucapionis continuatio interpellatur, *l.nemo,10. C.de acquir. poſſeſſ.* eſt interruptio temporis, E *l.2.in fin.C.de ann.exc.Harmenop. lib.1. tit. 3.* Ea porrò noſtris aut eſt naturalis, aut ciuilis, *Bart.in l. naturaliter, 5.num.4.h. tit.gloſſ.in l.cum notiſſimi,7.§.pen. verb innominata, Co. de præſcript. 30.ann. Felin. & Cano.in c. illud, de præſcr.* Interruptio naturalis eſt, qua poſſeſſio (cuius cõtinuationẽ complendæ vſucapioni neceſſariam eſſe diximus) naturaliter, hoc eſt, aliquo naturali facto, & re ipſa, non fictione interrumpitur: *vide modos interrupt. in l. qui vniuerſas,§.1.de acq.poſ.l.vlt. C.de acq. poſſ. Bart.in d.l.naturaliter,eo.tit. Fel.poſt Panorm.in cap. illud, de præſcr.* vt cum poſſeſſori res ab alio mobilis aufertur, immobilis occupatur: *l. naturaliter, 5. hoc tit.* cum is qui noſtro nomine poſſidet, puta colonus, rem in alterum alienat. *l. non ſolum, 33.§.qui pignori,9. hoc titul. l.3.§.quod ſeruus. ſup. tit.1.* Ciuilis eſt ficta quædam interruptio, quæ fit per actum ciuilem, puta litis conteſtationem. Litis tamen conteſtatio olim vſucapionem, quæ tantùm naturali facto ſcinditur, *l. vlt, pro empt.* non interrumpebat: *l. 2.§.fin. pro empt. l. ſi poſt acceptum,18.de rei vẽd. l.Iulianus,9.§.pen.ad exhib.l.ſicut,8. §.planè ſi ſer. vend.* quia ſufficiebat, bono titulo, bonaq; fide rem quæſitam eſſe: nec mala fides ſuperueniens ius vſucapionis publicum, *l. 1. hoc tit.* ſemel rectè inchoatam reſcindebat: *l. bona fidei, 48. de acquir.rer. dom. l.4.§ 1 de illo. hoc tit. l.2. §.ſi ſeruus, pro empt. l.vnic. Co.de vſucap. transf. Cuia in d.l.2. §.vlt. pro empt.* quare etſi litis conteſtatio in mala fide conſtituit poſſeſſorem, *l. ſed et-*

*si,28.§.etiam,de pet.har.*eodem nationc scilicet secuta, *l.1.C.de pet. hared.l.item,*20. §.6.7. *cũ seq. eo.tit.*tamen quia non aufert possessionem *: l.nemo.*10.*C.de aquir. possess.*(quod fit demum in executione, *l. qui restituere, de rei vend.*) ideò non interrumpebat vsucapionem: cæterum præscriptionem longi temporis seu diutinam possessionem, *l.pen.pro empt.* elidebat *: dict.l.nemo,*10.*C.de acquir.poss.l.*1.*l.*2.*l.antepenult.C.de præscri.long.temp Paulus lib. Sent.* 5.*c.*2.quia hæc non erat ius legale ante Iustinianum, quod instar vsucapionis dominiũ adijceret; sed tantum, quædam exceptio, quæ ex æquitate dabatur bonę fidei possessori, qui iam decem annis inter præsentes, viginti inter absentes. *Paul.lib.*5. *tit.* 2. possedisset rem, quæ non esset Italici soli, & in qua vsucapionum iura non obtinerent, *l.*3.*& tot.tit.de diuers.& temp.præscript.l.*2.*Co. de præscr.long.temp,d.l.nemo,*10.*C.de acquir.possess. bona,*48.*sup.de acq. rerum dom.* Vbi igitur ante completum decennium lis mouebatur bonæ fidei possessori, ita vt in mala fide quouis modo constitueretur, euanescebat æquitas exceptionis: quod tempus completum non esset, *l.mora,C.de rei vend.d.l.nemo,d.l.*2.*l.*1.*l.antepen. l.pen. C.de long. temp. præscr.* Extraiudicialis tamen denunciatio (nam in iudiciali secus fuisse videtur,*l.*2.*C.ubi in rem act.* aut li-

A tis præparatio, hanc præscriptionem non interrumpebat : *l. alienam,*13. *pro empt.* nam etsi dubiã curam affert,*l.item.*22.*§.petitam, de pet.har.*non tamen reuera cõstituit in mala fide. *Iason in l.* 1. *num.*16. *de cond. indeb. per gloss. in c. si diligenti. verb. bonæ fidei,*

B *de præscript.* Et hæc quidem ante Iustinianum obtinebant. Iustinianus porrò sublata Italici soli & Prouincialis differentia, voluit omnes res soli 10. vel 20. annis non præscribi tantum vtiliter veteri more, sed etiam iure Quiritum, & ex sua lege pleno iure

C vsucapi: vt supra dictum est: *l. vnic.C.de vsucap. in princ. Instit. de vsucap.* Quare secundum ἀναλογίαν veterem, ne has quidem pręscriptiones nunc litis cõtestatione interrumpi oportebat. Sed Iustinianus sicuti veterem vsucapionum rationem transfor-

D mauit: *l.vnic.Co.de vsuca. transfor.* sic interruptionis quoque ciuilis discrimina fortè sustulit:voluitque denunciatione & citatione iudiciali, aut si ea haberi nequeat, extraiudiciali testato facta, quamlibet præscriptionem interrumpi,non modò longissimi

E temporis, *l.* 3 *l.cum notissimi,* 7. *C.de præscrip.*30. *ann.* vt volunt Doctores: sed etiam longi temporis, atque adeò triennalẽ quoque: *l.*2. *Co. de ann. except. N. u.* 119. §. *vltra, Authent. mala Co. de long. temp. præscript.* vt nihil necesse fuerit, *Dd, vide Bart in d.*

l.cum

l. cum notissimi. Cyn. & Bal. in d. l. mora, C. de rei vend. ad conciliandas ἀντινομίας, de discrimine vsucapionum fauorabiliũ & odiosarum, θαύματα ῥημάτων comminisci: quando palam sit, & vnam esse omnium vsucapionum naturam, videlicet strictam, *vide, vt dixi, Schurff. consil.* 86. *nu.* 3. *cent.* 2. & Iustinianum ius vetus, hac quoque in parte interpolasse: cuius emendationem etiam Canones sequuntur, *gloss. & Dd. in cap. fin. de præscript. & in cap. 2. de regul. iur. in 6. uide Balb. in l. 2. num. 7. Cod. de seruit. Franc. Balb. in tract. præscrip.* 13. *part. 6. partis princ. num.* 37. *&* 40. Excipitur à nostris ab hac interruptionis regula casus ille, cum absque titulo ex sola aduersarij patientia ius incorporale pręscribitur, vt seruitus, *l. 2. de seruit.* Ad eam enim præscriptione interrumpendam, non opus esse volunt solenni denuntiatione aut citatione, sed sufficere factum aliquod, quod dispatientiam (vt vocant) domini declaret: vt est protestatio, pignoris captio, impedimentum, vsus, *glo. Cyn. Bal. Castr. Sal. & Doctores. in dict. l. 2. Bartolus in l. naturaliter, nu. 27. hoc tit. Bald. in l. quemadmodum, 21. §. 1. & §. magistratus, ad l. Aquil. cap. auditis, vbi Innocen. de præscript.* &c. Et hæc quidem in interrumpenda rerum vsucapione. Actionum porrò præscriptionem sola libelli oblatione aut

A citatione contendunt interrumpi. *Bart. in d. l. naturaliter, in fin. per l. maritus, §. quinquennium, de adulter*: quamuis non nisi per litis contestationem, actiones perpetuentur ad 40. annos: *l. fin. Co. de præscript. 30. ann.* ideoq; à denuntiatione seu oblatione libelli B noua præscriptione opus esse: *Ias. in §. pœnales, n. 110. Inst. de action.* interruptionem etiam, quia facti est, non tantum allegandam, sed etiam probandam esse: *l. asseueratio. C. de non num. pec.* probari autem nõ modo per duos pluresve testes consentientes, sed etiam C per singulares, *Fel. in d. c. illud. n. 12. de præscript. Bald. in tract. præscr. 3. part. 6. & vltim. par. quæst. 3. num.* 54. Verum in his multa sunt non satis explicata, quæ pauca, quoniam exponi nequeunt, opportuniore post tempore locoque, siquidem erit otium, examinabuntur. D

Pro soluto. Titul. IV.

Hic titulus non est à superiore in exemplari Floren. separatus.

E
1 *Continuatio.*
2 *Quàm latè pateat hic titulus.*
3 *An titulus erroneus sufficiat.*
4 *Explicatio.*

QVia † verò diximus, sine titulo vsucapiones non procedere: specialius quædam de iu-

stis

stis earundem causis attingamus. A
Constat autem vsucapio primum ex causa debiti, sicut reliquæ obligationes.
2 Itaque † qui rem debitam accipit, pro soluto vsucapit, non tantum quod debetur, sed & quodlibet pro debito solutum hoc titulo vsucapi potest, *l. 1. hoc tit. vide Cuiac. in l. non solum,* B
3 *§. si mihi, sup. tit.* 1. Sed † si existimans me debere, tibi tradam, ita demum vsucapio sequetur, si & tu putes debitũ esse. Etsi enim ex illo titulo vsucapere nequeo, qui non præcessit: *l. quod vulgo, 11. infra tit. 1. l. potest, 26. sup. tit.* 1. tamen aliud est, quãdo iustum C
credẽdi errorem possessor habet, *l. 3. hoc tit.* & ex iusto quasi titulo res tradita est, nam absque traditione error non sufficeret: *§. pen. Institu. de vsuc. l. 2. ff. pro leg. l. Celsus, 27. l. pen. supr. de vsuc.* Quamobrem si ex aliqua causa, puta stipulatu, putemus deberi, & eo D
nomine soluas, rectè pro soluto vsucapiam, *l. 9. ff. pro suo.* Aliud
4 † est, si putem me ex causa venditi teneri, & ideo tradam. Hic enim nisi emptio præcedat, nec pro emptore, nec pro soluto vsucapio locum habet. Diuersitatis ratio in illo est, quod in cæteris E
causis solutionis tempus inspicitur, neque interest, cum stipulor sciam alienum esse necne: sufficit enim me putare tuum esse, cum soluis. In emptione autem & contractus tempus inspicitur, & illud quod soluitur.

Nam improbe facit, & quasi furtum committit, qui sciens rem emit alienam, *l. si in emptione, 24. §. item, cum ibi not. de contrah. empt.* Quæ fraus opinione erroris, tempore traditionis interueniente non diluitur. Quamobrem pro emptore vsucapere non potest, qui non emit, cum bonam fidem tempore cõtractus habuisse nequeat, qui nullum contractum fecit: nec pro soluto, sicut in cæteris contractibus. Nam hoc nomine vsucapi nequit, si ex causa propter quam solutum est, vsucapio non procedit: ex empto autem non potest procedere, nisi ea verè interuenerit. Atq; ita accipiendum est responsum Pauli satis obscurum, *l. 3. hoc titulo.*

Pro emptore, Titul. V. C. 7. 26.

1 *Quis pro emptore vsucapiat.*
2 *Errorem hic non sufficere, quamuis iustum,*
3 *Explicatio l. 2.*
4 *Quæ requirantur ad hanc vsucapionem: & in quibus emptionibus habeat locum.*
5 *Quando iustus error excuset.*
6 *Explicatio l. 8.*
7 *Offerentem litis æstimationem haberi pro emptore.*

PRo † emptore possidet & vsucapit, qui reuera emit: quia 1
emptio transfert dominium, aut vsu-

vsucapiendi conditionem, *l. clauib. 74. sup. de contrah empt.*
2 Nec † sufficit tantùm, in ea opinione esse, vt quis putet se pro emptore possidere, sed etiam verè debet subesse emptio: quãuis si ex alia causa existimans me debere tibi ignoranti tradam, v-
3 sucapies. Quare † ergo si cùm putem me vendidisse, tradam, non capies vsu? Quia scilicet in cæteris contractibus sufficit traditionis seu possessionis adeptæ (quæ est proxima vsucapionis causa, *l. præscriptio, 45. §. fin. de vsucap.*) tempus, *l. iusto, 44. §. 2. l. si aliena, l. si is qui pro de vsucap.* sic denique si stipuler, sciens rem alienam: si quidem nunc cùm tradita est, existimem illius esse qui tradidit, vsucapiam. Nam etsi tempore stipulationis conscientiam rei alienæ habui: tamen non improbè facio, qui oblata liberalitate vter, sperans eius rei quàm promisisti, dominium te aliquando recuperaturum, vt stare promissis possis. Eadem ratio in quauis donatione & permutatione, & mutuò obtinet, maxime cum in his solum traditionis tempus inspiciatur: nam ea sola vim omnem & efficaciam his cõtractibus adfert: *l. 1. in fi. de rer. permut. leg. Arist. 18, de don. cum simil. vid. tamen l. 2. C. eo. iun. l. 1. C. comm. vtriusq. ind. l. 1. C. de rer. permut.* At in emptione illud quoque tempus inspicitur quo contrahi-

A tur: quia improbè facit, qui dato pretio rem alienã inuito domino in se transferre per venditoris fraudem studet: nec potest in mala non hærere cupiditate, qui rem ab eo nundinatur, quem scit non esse dominum, nec ius alienandi habere: *d. l. si in em-* B *ptione, 24. §. item, de contrah. empt. l. alienum, 6. l. si seruum, 26. l. eos, 14. C. de fur.* vt interim taceam assiduum & quotidianum huius contractus vsum, requirere exactionem bonam fidem, ne facile, & ficta fiant, C & res furtiue atq; alienæ distrahantur, & aliquo iuris prætextu dolosus emptor se excuset, vtroque domino res suas per fraudulentam vsucapionem interuertere moliatur: *l. iusto. 44. sup. de*
vsuc. Igitur † & bona fide emis- 4
se debet (vnde efficitur, verè D emptionem interuenire oportere: alioqui enim quomodo intelligi poterit bonam fidem extitisse tempore contractus, si nullus contractus sit initus) & possessionem bona fide adeptus esse: *l. 1. hoc tit.* Necesse est etiam, putã esse emptionem, non cõditionalem, *d. l. 2. § . 2.* Nã hæc vt E nec dominiũ, ita nec vsucapiẽdi cõditionẽ transfert, *l. necessario, 8. § quod si pendente, de peric. & cõm. re: vẽd.* Resolui autẽ sub cõditione contractum, nihil vsucapioni obstat, *dict. l. 2. §. Sabinus, cum seq.* Illud etiam necessarium est, eam rem tradi quæ

empta est: alia enim pro alia, vsucapi nequit, titulo emptionis: cum necesse sit, exempto rem esse traditam quæ vsucapiatur, *dicta l.* 2. §. *cum Stichum*, quia emptionis tempus inspici diximus: *l. Celsus, vbi Cuiac. de vsucap.* quod nullum intelligi potest in re non empta, sed pro empta in solutum data. Sed & de pretio satisfactum volunt esse Doctores, *Azo ad tit. C. de vsuc. pro empt. circa fin.* vt iusta constituatur vsucapio.

5 ¶ Quod autem traditur, eum qui existimat se quid emisse, nec emerit, non posse vsucapere: hactenus verum est, si non iustissimam eius erroris habeat causam. Quod enim si procurator cui mandatum erat, tradat rem quasi emptam, an iusta credendi causa non est, emptionem præcessisse? *l. quod vulgo*, 11. *hoc tit.* Si filius ex hæreditate patris rem emptam ad se peruenisse credat, *l. iusto*, 44. §. *filiusfamilias*, 4. *de vsuc.* si à pupillo, quẽ puberem esse putem, à furioso qui in adumbrata quiete sanæ mentis videbatur, emã: certe his casibus iustissima erroris causa possidenti patrocinatur: *d. l.* 2. §. *si à pupillo, cum* §. *seq.*

6 ¶ Sane licet is qui ab eo emit, quem scit statim consumpturũ, bonæ fidei emptor est, quia nemo legem alteri dicere super rei suæ vsu abusuve potest: *l. si quis*, 8. *h. t.* tamen quia à luxurioso, & scortis protinus daturo sciens emit, non vsucapit, quia emptori probabilem dubitandi de iure venditionis causam subjicere potuit, venditionis prodigalitas: *in l. si quis cum sciret*, 8. *hoc tit. vide Anton. Aug. lib.* 4. *cap.* 11.

¶ Id sciendum nouissime est, 7
litis æstimationem similem esse emptioni: *l.* 3. *hoc tit.* eoque possessorem qui litis æstimationem obtulit, incipere possidere pro emptore, *l.* 1. *hoc tit.* & continuari vsucapionem huius, quamuis litis contestatione interruptam: *d. l.* 2. §. *fin. hoc tit.*

Pro Hærede & pro possessore. Tit. VI. C. 7. 29.

1 *Continuatio.*
2 *Defuncti, non etiam hæredis bonam malamve fidem inspici.*
3 *Qui hoc titul. vsucapere nequeant.*
4 *Errorem probabilem hic sufficere.*
5 *Quænam res pro hærede vsucapiantur, quæ non.*
6 *De tit. & vsucap. pro possessore.*

Ex causa † etiam successio- 1
nis constituitur vsucapio. nam si defunctus res alienas bona fide possessas in hæreditate relinquit, vel etiam extra hæreditatem: dum tamen hæres vel qui vt hæres probabiliter possidet

det bona fide, *l. pro hared. de petit. har. l. non solum, §. quod vulgo, de vsucap.* in hæreditate putet esse, poterit pro hærede continuato defuncti temporis hæres vsucapere, siue bonæ fidei sit, siue malæ, *l. penult. hoc tit.* Nam defuncti tantum fides
2 inspicitur. Quod † si is malæ fidei fuerit, ignorantia hæredi ad vsucapiendum non proderit: quia succedit in vitium defuncti, *l. cum hæres,* 11. *infrà de diuers. præs. l. 2. C. de fruct. & lit. expen.* adeo vt etiam citra accessionem temporis defuncti nõ possit ipse inchoando per se ab initio vsucapionem longo tempore acquirere: *Gloss. & Duarenus in l. 1. cum Auth. seq. C. de præscript. long. temp. l. fin. & l. 2. C. de vsucap. pro hæred. & in l. fin. C. communia, de vsucap.*
3 ¶ Pro hærede autem non vsucapit suus hæres, hoc est, qui est in potestate: quia cum possideat viuente etiam adhuc patre, *l. in suis* 11 *de liber & posthum.* non potest sibi causam possessionis mutare, *l. 2. §. quod vulgo, hoc tit. l 1. inf. tit.* 1. & res quodammodo proprias vsucapere: ac quod antea alio titulo cũ patre possideat, id nunc pro hærede vsucapere: *d. l. 2. §. fi. l. nihil pro hæred. C. de vsuc. pro hæred.* quod maxime in rebus à patre donatis procedit. nam alias recte cum pro hærede vsucapere non etiam alterum possessorem,

A suo existente, quidam volunt. Etenim cum in eum ius paternum continuetur, videtur quãuis mortuo patre nihilominus res esse viuentis, vbi suus hæres existit, & proinde hoc titulo vsucapi nequit, *l. 2. C. eo. vide Cuiac. in l. 2. hoc tit.* Itaque
B nec is qui viuentis adhuc hæreditatem possidet, vsucapit hoc titulo: *l. 1. hoc tit.* qui superstitis nec hæres nec hæreditas esse aut intelligi potest. *l. 1. supr. de hæred. vel act. vẽd. l. qui superstitis,* 9. *de acquir. hæred.* Sed nec is qui factionem testamenti non
C habet: *l. fin. hoc tit. vbi glos.* Oportet † enim eum qui pro hærede vsucapit, vel vere hæredẽ esse, vel probabili facti, non iuris, *l. nunquam,* 16. *de vsucap.* errore, credere, se pro hærede possidere: vt recte Azo & Hostiensis ad hũc tit. annotarunt. 4
D ¶ Pro hærede autem vsucapiũtur res singulæ, non ipsa vniuersitas, sed ius hæreditarium. Hoc 5 enim non vsucapitur, cum sit ius incorporale, nulli rei immobili cohærens, vt seruitus (quæ propterea vsucapitur, *l. 2. C. de seruit.*) sed tam mobilia quam
E immobilia in se complectens. Quare ¶ contra eos qui titulo singulari res hæreditatis singulares vendicare possunt, procedit pro hærede vsucapio: respectu vero petitionis hæreditatis nihil est quod in hæreditate vsucapiatur, sed ea actio 30. demum annis

nis præscribitur. *l.* 3. *vbi Castr. Co. in quib. cauſ. ceſſ. long. temp. praſcr. & in l.* 2. *C. de pet. hær.*

6 ¶ Pro poſſeſſore titulus nulli qui pro hærede eſt, par eſſe videtur, ſicuti bonorum poſſeſſio prætoria hæreditati ſimilis eſt: *tot. tit. de poſſ. hær. pet. l.* 3. *de bon. poſſ.* quo titulo qui poſſidet pro poſſeſſore bona fide, res prætoriæ bonorum poſſeſſionis vſucapit, peræque atque hæres pro hærede hæreditarias. Et ita poſſeſſorem hic accipimus, non pro eo qui abſq; titulo, & bona fide pro poſſeſſore nudo velut prædo poſſidet: *l.* 10. 11. 12. 13. *de petit. hæred.*

Pro Donato, Tit. VII. C. 7. 27.

1 *Quomodo aliena res donari poſſit.*

2 *Quando ex titulo vſucapio procedat.*

IAm quomodo cauſa liberalitatis occaſionem præbeat v-
1 ſucapioni, videamus. Et † in primis etſi donari non poteſt quod non eſt eius qui donat: *l. in ædibus*, 9. §. *vlt. infrà, de donat.* ſaltem in detrimentum veri domini? *l.* 4. *C. de rei vendic.* quoniam nemo plus iuris in alium transferre poteſt quam ipſe habet: *l. nemo*, 54. *de regul. iur. l. traditio*, 20. *de acquirend. rer. dom.* tamen pro donato recte is vſucapit, cui donationis, vel quod perinde eſt, imaginariæ venditionis *l. fin. hoc tit.* cauſa res tradita eſt. Neque tamen † 2
ſufficit opinari, ſed & donatum eſſe oportet, *l.* 3. *cum ibi not. h. t.* niſi iuſtus error interueniat, *l. fi. vbi gloſſ. C. eo. de vſuc. pro donat.* Quare ſi donatio iure non valeat, vt inter patrem & filium, maritum & vxorem rei propriæ (nam in alienis ſecus, *l.* 3. *hoc tit.*) ceſſat vſucapio: *l.* 1. §. 1. & 2. *l.* 3. & 4. *hoc tit.* quantumuis putent contrahentes donationẽ valere. Nec enim error iuris iuſtus eſt, neque in vſucapionibus prodeſt, *l. nunquam*, 26. *ſup. de vſuc.* cum pro ſcientia habeatur.

Pro Derelicto. Tit. VIII.

1 *De relictum idem eſſe quod donationem: & continuatio.*

2 *Quis videatur pro derelicto habere.*

3 *Quis hoc titulo vſucapiat: & an error ſufficiat.*

EX cauſa † derelicti perinde vſucapitur, vt ex donato. 1
Res enim pro derelicto habita donari videtur, *l. quod ſeruus*, 36. *de ſtip. ſer.* ideoque continuo fit occupantis, *l.* 5. *hoc tit.* §. *penult. Inſtitut. de rer. diuiſ.* Pro † derelicto autem haberi res dicitur, quam dominus ea mente abijcit, 2

vt

vt in numero rerum suarum diutius A esse nolit, *d. §. pen.* Itaque si res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit & fit occu-
3 panti, *l. 1. hoc t.* Sin † autem nostra non fuit, potest is qui occupat eam vsucapere ex hac causa derelicti, siue sciat à quo pro derelicto sit habita, siue ignoret, *l. 4.* B *hoc tit.* Vere autem pro derelicto habitum esse oportet, quod hoc titulo vsucapiatur, *l. 6. & 7. hoc tit.* Nec enim sufficiat falsa opinio, *l. 6. hoc tit.* nisi ex iustissimo errore oriatur, *gloss. in d. l. 6. Hostiens. in tit. pro legato. Capolla in tit. pro derel. n. 4. Cuiac. l. pen. de* C *vsucap.* Est, inquit, error iuris, facti, falsæ causæ. Iuris error vsucapionẽ impedit facti vsucapionem parit, falsæ causæ vsucapionem non parit, nisi quis ex ea causa traditum acceperit, *d. l. penult. vide l. nunquam, §. Celsus, de vsucap.* D

Pro legato. Tit. IX.

1 *Continuatio.*
2 *Qui pro legato vsucapere possit.*

1 EOdem † modo, si testator alienas res legarit, pro legato, E quę & ipsa donationis species est, *§. 1 Inst. de legatis.* vsucapi potest ab eo cui legatum est: dummodo verè legatum sit, vel ex iustissimo errore legatum putetur, *l. 1. 2. 3. 4. hoc tit. late Capoll. in tract. pro*
2 *leg. num. 6.* Nec † impedit, si non iure legatum sit, *l. fin. hoc tit.* aut testator adhuc viuat: dummodo is cui res legati nomine tradita est, probabiliter existimet esse mortuum, ac legatum valere, *lege 4. 6. hoc tit.* habeatque testamenti factionem, *l. nemo 7. hoc titul.* Quare is cui ignoranti rem aliter se habere, indebitum legatum, vel quod nunquam legatum est, vt legatum soluitur; pro legato, aut saltem pro soluto possidet & vsucapit, *l. Celsus, de vsucap.* is verò pro possessore possidet, nec vsucapit. *l. nec vllam, 13. §. 1. de pet. hared.*

Pro dote, Tit. X. C. 7. 28.

1 *Quare pro dote vsucapi possit.*
2 *Ante matrimonium datum quomodo usucapiatur.*
3 *Cur æstimata res ante nuptias hoc tit. non vsucapiantur.*

EST † & titulus vsucapionis, & 1
quidem iustissimus, vtpote cum transferat dominium, *l. doce ancillam, 9. Co. de rei uend. l. in reb. 30. Cod. de iur. dot.* ac per cõsequens vsucapiendi conditionẽ, *d. l. clauibus, de contrah. empt.* qui appellatur pro dote: vt qui in dotem rem accepit, vsucapere possit spatio solenni, quo solet pro emptore vsucapi, *l. 1 hoc tit.*
Itaque † cui res alienæ bona fide 2
in dotem dantur, is à tempore traditionis incipit vsucapere: ante quidem matrimonium pro suo,

illo

illo verò subsecuto, pro dote; cuius titulus, d. l. 1. hoc tit. nullus esse potest ante cõtractas nuptias, l. final. Co. de dotis promiss. Sed si æstimatæ res in dotem dentur, neque pro dote, neq; pro suo ante matrimonium cõtractum vsucapio in his procedet, l. 2. hoc tit. nam æstimatio facit emptionem, l. plerumque, 11. de iure dot. l. 3. C. de iur. dot. Vt † igitur conditionalis vẽditio nõ admittit vsucapionem antequã conditio existat, l. 2. §. si sub conditione, supr. pro empto ita nec ista æstimatio, quæ in se habet conditionem, si matrimonium fuerit subsecutũ, d. l. plerumque, §. si ante, sicuti omnis dotisdatio, l. 6. 7. 8. de cond. caus. dat. quæ conditio non ita subest, nec dominij translationem impedit, quando res non æstimatæ sponso in dotem dantur. l. 1. h. t. Tunc enim quia periculum accipientis non vertitur, statim intelligitur transferri dominium, vt ex alijs similibus causis, l. 2. de in diem addi. §. uendita. Institut. de rer. diuis. nisi aliud appareat actum: l. procuratoris, 5. §. penult. de tribut. quamuis nuptijs non secutis resoluatur dominium, & in priorem statum reuertatur: vt non mirum sit, vsucapiendi quoque conditionem transferri, vbi titulus dominium transferre potest, d. l. 1. At quando res æstimata in dotem datur, quia tunc periculo mariti res est, sicuti in emptione, §. cum autem, Inst. de

3

A empt. & vẽd. l. 1. ff. & C. de periculo & cõ. rei vend. non debet hoc periculum in maritum deriuari, antequam verè contractus sit perfectus. l. necessariò, 8. de peric. & comm. rei vend. quare suspenditur in euentum vsque matrimonij, effectus traditionis: nec antea aut dominium aut periculum B & per consequens nec vsucapiendi conditio in maritum transfertur: d. l. plerumque.

Pro suo, Tit. XI.

1 Tit. pro suo, generalis.
C 2 Quis pro suo dicatur vsucapere.
3 Titulum hunc cum reliquis concurrere.

EST † & generalis vsucapiendi titulus pro suo, l. 1. hoc titu. 1
D Pro suo autem possidere non cum accipimus, cuius res est propria, vt in d. l. 2. nemo enim rem propriam † potest vsucapere, l. 4. 2
§. lana, sup. de vsuc. cum amplius eius fieri nequeat, l. possidere, §. ex plur. de acqu. poss. §. sic itaque Institut. de act. Sed is pro suo possidet, qui putat se rem possidere E vt suam & propriam, cùm tamen sit aliena: Vel quia causa ex qua possidetur, non adiecit dominiũ: vel quia verè non interuenit, cũ probabiliter interuenire crederetur. Vnde † hæc ratio vsucapiendi cum reliquis concurrit. Nam 3
& qui pro emptore, & qui pro do-

nato, ceſſo, *l. non ſolum. §. ſi mihi de vſucapio.* ſoluto, *l. pro ſoluto. l. penult. eod. tit.* noxæ dedito, *l. 3. §. vlt. de acquirend. poſſeſſ.* iudicato, adiudicato, *l. 3. de publicia, in rem act. l. ſi per errorem, de vſucapion.* tranſacto, *l. cum ſolus, 29. de vſucapion. l. ex cauſa, Cod. pro empt.* fideicommiſſo, *l. Pomponius, §. penult. de acquirend. poſſeſſ.* poſſidet pro ſuo, id eſt, tanquam

A ſuum poſſidet, *l. 1. hoc tit.* Et qui credit probabiliter ex ſtipulatione vel alia cauſa ſe poſſidere cũ ea cauſa non ſubeſt, pro ſuo vſucapit: *l. 3. & 4. & fi. hoc tit.* quia bonæ fidei poſſeſſor eſt, cum non ſit malæ, nec vllum medium dari poſſit, *l. ſi ancillam, hoc tit. §. ſi*
B *quis à non domino, Inſtitut. de rerum diuiſion. vbi vide quæ dixi. Cuia. in l. 5. ſuprà de vſucap.*

DIGEST. LIB. XLII.

DE RE IVDICATA, ET DE EFFECTV ſententiarum, & de interlocutionibus, Tit. I.

C. 7. 52. vſque 58. 42. vſque 51.

1 *Continuatio.*
2 *Diſpoſitio ſequentium titulorum.*
3 *Quid ſententia & res indicata.*
4 *Species ſententiarum.*
5 *Cauſa efficiens: & quis ferre ſententiam poſſit.*

C
6 *Materia.*
7 *Forma iudicandi.*
8 *De fine & effectu ſententiarum.*
9 *De tempore & modo executionis.*
10 *Quomodo ſententia retractetur.*

1 ATque † hæc quidem in genere de poſſeſſionibus earumq; effectu dixiſſe ſufficiat. Quoniam autẽ omne ius ad iudicia refertur, præſertim in Pandectis, videndum iam cõſequenter eſt, quemadmodum cõtrouerſiæ poſſeſſionum authoritate iudiciali explicentur. Agi-
2 tur † autem de poſſeſſione, aut

D cùm ex iure ordinariè, creditores in bonorum debitoris poſſeſſionem mitti petunt: aut extra ordinem, ex interdictis. Creditores mittuntur in poſſeſſionem, vel cum æs alienum declaratum eſt ſententia, confeſſioneve debitoris: vel quando debitor bonis
E cedere paratus eſt. Quibus de rebus prius eſt dicendum, quam quomodo ex his poſſeſſio decernenda

nenda sit, exponatur.

3 ¶ Sententiæ nomen pro opinione aut sensus significatione accipi solet, *l. hac consultissima*, 8. *§. at cum humana, Cod. qui test. face. l. si ædibus*, 32. *de dam. infect. l. qualem*, 22. *de recept. arbit.* Hoc autem in tractatu capitur pro arbitrio iudicis, qui controuersiam B diiudicat, extremumque ei finem imponit, *gloss. in cap. cum olim, de testibus Panor. in c. vlti. num.* 10. *de sequestra. per l. decere, in prin. de arb. Alexand. consil.* 50. *lib.* 2. Modest. *in l.* 1. *hoc t.* Res, inquit, iudicata dicitur, quæ finem controuersiarum pronunciatione iu- C dicis accepit; quod vel condemnatione vel absolutione contingit. Itaque sententia finit controuersiam. Res iudicata dicitur, quæ finita est per sententiam. Sed quia sententiæ appellationib. interdum suspenduntur: *l. furti.* 6. *de his qui not. infam.* Ideo tum D demum dicuntur transire in rem iudicatam. cum elapsum est tempus prouocationis, ita vt amplius ius sententiæ controuerti non possit: *t. t. C. de re iudicata.*

4 ¶ Duæ species sententiarum numerantur, *vide Ias. in l. nequicquam, §. vbi decretum, de offic.* E *procons. gloss. in clem.* 1. *verb. definit. de sequestr. poss.* quarum altera appellatur interlocutoria, quã interim iudex fert de incidente aliquo articulo, dum principale adhuc negotium pendet. & examinatur, *l. quod iussit*, 24. *hoc tit.*

A *gl. in §. ad excludendas. in Authentici, de litigiosis, Canonist. in cap. significationibus*, 38. *de offic. delegati, & c. significauerunt*. 36. *ext. de test.* altera definitiua quæ principalẽ causam definit ac terminat, de qua hic præcipuè titulus agit, *in l.* 1. 4. *l. iudex*, 55. *l. duo*, 28. *l. Paulus*, 42. *cum simil. hoc ti. cap.* 2. *extra, eodem.* vt inscriptio indicat, de re iudicata, &c. Decretum, species sententiæ propriè non est, quia non in iudicio post plenam causæ cognitionem, sed extra iudicium, causa summariè cognita, non officio iudicis mercenario, velut sententia, *l. iudex*, 55. *hoc titul.* sed nobili interponitur, *l. fin. §. fin. quod met. caus. l.* 8. *de eden. tot. tit. ad exhib. & de bon. aut. iud. poss. vide suprà de damn. inf. Ias. in d. l. nequicquam, §. vbi decretum, de off. procons. l.* 2. *C. vt in poss. leg.*

¶ Causa efficiens sententiæ, 5 est iudex competens, *l. duo*, 28. *h. tit.* Is enim eam proferre debet, *l.* 1. & 2. *C. de sent. ex breuiculo recitand. l. dum, de recept. arbitr.* & solus quidem potest, *l.* 3. *hoc tit.* Nam qui iurisdictionem non habent aut incompetentes sunt, frustra pronunciant, *l.* 1. *l. priuatorũ*, 3. *C. de iurisdict. omnium ind. l. fin. supr. eo. tit.* Vnde nec arbitrorum placita, sententiæ nomen merentur. *Duaren. hic in l.* 1. *C. de recep. arbitr.* Si plures sint constituti iudices, omnes pronunciare coram oportet, nec vno absente valet re-

liquorum sententia. *l. duo ex tribus, 30. hoc t.t.*

6 ¶ Materia de qua pronunciatur, sunt omnes res, quæ in disceptationem iudicialem cadunt.

7 ¶ Forma iudicandi præscripta legibus diligenter seruanda est, alioqui nulla erit sententia. *l. prolatam. Cod. de sent. omnium iudic.* Forma autem hæc est, vt lite demum contestata, probationibusque receptis, & causa plenè cognita, *l. fin. §. quod met. caus. clem. pastoralis, de sent. & re iudic.* postquam iam conclusum fuerit in causa, pronuncietur, *c. nullum, c. iudicantem, 30. q. 5. t.t. extra, vt lite non contesta.* de scripto, *l. 2. & 3. Cod. de sent. ex breuic. recitand.* ab ipso iudice, *d. l. 2.* in loco consueto, *l. cum sentent. 6. Co. de sent. ex breu. recit. l. pen de iust. & iur. l. 5. C. quomodo & quando iudex.* interdiu, *not. Dd. in l. non minorem, 20. C. de transact. per §. sedebunt, in Auth. de iudici.* pro tribunali sedente, *d. §. sedebunt,* citatis ad hoc litigatoribus, *l. si vt proponis, 6. Cod. quom. & quand. l. 1. §. pen. qua sent. sine app. resc. l. ad peremptorium, 68. de iud. c. 1. de caus. poss. & prop.* vel tribus edictis, vel vno peremptorio: quod tamen trium edictorum tempus in se, integrumque spatium comprehendat, *Spec. de sent. §. iuxta, n. 21. Lanfr. in ca. quoniam, verb. citationes. n. 7. de probat. per l. consentaneũ, C. quom. & quand. iud. c. cum olim, de testib.* oportet. Quæ quidem iudicis pronunciatio certa esse debet, *tot. tit. C. de sent. qua sine cert. quant.* (quanquam certam sententiæ causam exprimi, non est necesse, *c. sicut, de re iud. Bart. in l. qui testam. de excus. tutor.*) & absolutionem aut condemnationem, aut vtrumque in diuersis articulis, *cap. 1. vbi Panorm. n. 4. Imol. n. 1. de seq. poss.* continere, *l. 1. hoc tit. l. 3. C. eo.* conformis esse libello, *Anchar. cons. 249. in quæst. n. 2.* & actis, *l. fi. C. de fideicom. libertat. l. vt fundus, 18. sup. commu. diui.* atque probationibus, *Bald. in l. 1. num. 2. C. de quæst.* non iniusta, *c. inter cæteras, 9. ext. eo.* neque pugnans cum legibus aut cõstitutionibus, *l. cum prolatio, 32. hoc tit.* aut consuetudine vel stylo, *Cyn. in l. 2. C. quand. pr. non est necess. Guid. Pap. in procem. decis. circa fi.*

¶ Finis est, vt lites sopiantur. *c. 2. ext. eod.* Quod ad effectum attinet, sententia post decem dies transit in rem iudicatam, *§. 1. & tot. tit. in Authent. de appell. & intra qua tempora,* nec potest ob instrumenta recenter inuenta, aliasve probationes retractari: *l. sub specie, l. 4. Co. de re iud. l. si patronus. 12. in verb. reb. indicatis standum est de bon. libert.* nisi lata sit ex præsumptionibus, *l. si qui, 34. vbi gl. Bar. & Dd. C. de adult.* aut ex opinione peritorum in aliqua arte, 8

puta

puta medica obſtetricia, Iaſ. & Alexand. in l. arbitrio, qui ſatiſd. cog. Imol. in cap. Quintauallis, nu. 30. de iureiurand. &c. aut in cauſa matrimonij, alijsve caſibus exceptis, vide gl. in c. Laſo. de re iud. Maran. in Spec. aureo, c. de ſentent. Etſi igitur iniuſta eſt ſententia, non tamen B eſt nulla, veluti decretum: Iaſ. poſt Bart. in l. filiusfam. 117. §. diui. numer. 132. de leg. 1. ſed tranſit in rem iudicatam, niſi intra 10. dies appelletur: & ſemper pro ſententia, maxime ſi ſit antiqua, Bald. in c. 1. nu. 11. de mil. vaſ. qui cont. eſt. Innocent. & C Hoſt. in c. in præſentia. de renunc. præſumitur quod ſit iuſta, quod legitime ſit proceſſum, c. ſicut, in fin. de re iudicat. & ex alijs cauſis iudex animũ informarit, c. cum ad ſedem, 15. de reſt. ſpo. Dec. in l. quod quis, 24. n. 7. de reg. iur. gl. fin. in c. quoniam, vbi Lanfranc. in princ. n. 22. de prob. D Sententia quoque ius facit, l. ingenuum, 25. de ſtat. hom. t. t. C. de re iud. & infr. tit. de except. rei iud. inter litigatores. Nam regulariter alijs, contra quos non eſt formatus proceſſus, Bald. in l. 2. in fin. C. de ſeruit. Ia. ob. in E tractat. feud. verbo, & cum adhærentibus, nu. 14. non præiudicat: l. ſæpe, 63. hoc tit. vnde ſtricti iuris eſſe putatur. Bart. in l. 2. §. item, n. 5. ſi quis in ius voc. Alexan. conſ. 48. viſis. n. 9. volum. 6. per not. in l. 1. C. ſi plur.

A vna ſent. Et ex ea non modo is qui obtinuit, exceptionem habet litis finitæ, ſi conueniatur de re iudicata; C. 1. de litis conteſt. in 6. t. tit. inf. d. except. rei iud. ſed etiam actionem (quæ olim 2
in duplum per inficiationem creſcebat, Paul. lib. 1. tit. 19. & lib. 5. tit. 5.) vt ſatisfiat ſententiæ, l. miles, 6. §. fi. hoc t. l. actori, 8. C. de reb. cred. Quanquam † poteſt etiam ſine longiore mora officium iudicis implorari, vt is ſententiã exequatur: ex continenti quidẽ in iudicio reali, ſi res ſtatim reſtitui poteſt; §. 1. Inſtit. de offic. iud. D. Reinhard. diff. iud. 9. poſt quatuor autem menſes à tempore latæ ſententię in perſonalibus, ex nouiſſima Iuſtiniani conſtitutione, l. fin. C. de vſu rei iud. Nam antea debitoribus condemnatis indulgebãtur ſolum 30. dies, lege XII. Tabul. vt tradit Gellius lib. 20. c. 1. iure veteri ex conſtitutionibus duo tantummodo menſes, l. 2. C. Theod. de vſu rei iudica. Cuiac. lib. 1. c. 39. l. 2. & l. debitoribus, 31. cum ibi not. h. t. Sed hoc tempus iure Saxonũ ad ſex ſeptimanas eſt redactum. Fach. diff. 56. Reinhard. diff. 9. iudicia. Quomodo autem facienda ſit executio, vide Fachſ. diff. 57. & de exec. forma hodierna, Guid. Pap. dec. 281. & 329. Imber. Inſt. l. 1. c. 54. pulcherrime Vlpianus explicat, in l. à diuo Pio, 15. h. t. Schurf. conſ. 19. cent. 1. Pertinet

& hoc ad vim sententiæ, quod iudex semel dictam reuocare nequit: quia officio functus est, *l. Paulus*, 42. *l. iudex*, 55. *hoc t. tot. tit. C. sent. rescin. non posse.*
10 Sed † cum durat adhuc officiũ, tractari sententia potest, vt in interlocutoria: *d. l. quod iussit, h. t.* item cum sententia est ipso iure nulla, *l.* 1. *C. de sent. ex breuic. recit. l. si vt propon. l. iudex. C. quom. & quand. iudex, l. si præses, Co. de accus. gl. in l.* 1. *C. sent. rescind. non poss. tot. tit. inf. quæ sent. sine app. & l.* 1. *Cod. quand. prouo. non est necess.* Nam nullitas impedit executionem, quando est notoria: *l. si ferialis* 6. *vbi Ias. nu.* 2. *de fer.* & vsque ad 30. annos, etiam ab ipso iudice qui eam dixit, nobili officio sententiam nulla declarari, peti potest: *Barr. in l. si expressim, nu.* 12. *de app. Innoc. in c. fi. de offic. iud. Ferr. in for. lib. appell. ad verb. fuiss. n.* 4. *vid. & Bald. in l.* 1. *n.* 3. *de fer.* Ne tamen iniquo aliquo iudicio per imperitiam, aut etiam malitiam iudicis, ius suum cuiquam per iniuriam eripiatur: inuentum est appellationis beneficium, quo ad superiorem magistratum causa iterum cognoscenda intra decẽ dies defertur, *t. t. ff. & C. de appell.* Sed & per restitutionem in integrum quandoque sententia rescinditur: *tot. t. C. si aduersus sent. c. auditis, de in integr. rest.* item per querelam falsi, *l. diuus*, 33. *h. t. l. querela*, 12. *C. de falsis tot. tit. C. si ex falsis inst. vide Spec. t. t. de sent*, §. *iuxta*, & §. *quoniam, Ferra. in for. li. ad resc. sent. Paul. lib.* 5. *tit.* 5. & supplicationem; *l.* 1. *C. de sent. præf. prat.* Leuteratione etiam iure Saxonum sententię declarari intra decem dies petuntur cuius sub prętextu declarationis interdum reformantur, si appareat, eas esse iniustas. Hanc autem declarandi potestatem an iure ciuili habeat iudex, latè disputatur, *in l.* 4. *infr. de appell.* Ex quibus autem causis sententia annuletur, discendum ex l. prolatam: vbi Bald. C. de sent. tot. tit. C. si à non comp. iud. cum tit. seq. l. 1. & tot. tit. quæ sent. sine app. & C. quando pro. non est neces. Sane licet causam inseri sententiæ non est necesse, *c. sicut. de re iudic.* tamen si falsa ineptaque sit expressa, vitium sententiæ infert, *Innoc. c. in præsentia. de renunc. Dec. l. qua dubitatio*, 81. *n.* 5. *de reg. iur.*

De Confessis. Tit. II. C. 7. 59.

1 *Continuatio.*
2 *Duplicem esse confessionem, iudicialem & extraiudicialem.*
3 *Causa efficiens: & quorum cōfessiones operetur aliquid.*
4 *Materia: & quibus de rebus confessio facta valeat.*

5 For-

1 SEcundum, † ex confessione debitoris creditum non abnegantis procedit in possessionẽ missio. Confessus enim pro iudicato est: quia quodam modo sua sententia damnatur, *l.1. h.t. vide Paul. lib.5. tit.5.* Confessio
2 † autem duplex est: aut iudicialis, quæ fit in iure: *l.certum, h.t.* aut extraiudicialis. *l.tale pactum, 40. in princ. de pactis, gl. in l. 4. de interrog. act.*

3 ¶ Causa efficiens, est debitoris voluntas, vel euidentia rei atq; veritate conuicta, *l. qui sententiam, 16. C.de pœn.c. tua, de cohabitat.cleric.& mulier.* vel alijs obiectis commota & impulsa ad confitendum. Neque tamen cuiuslibet confessio statim ius facit, sed necesse est, vt fiat à maiore 25. annis. nam confessio quidem pupilli non valet sine authoritate tutoris facta; *d.l.certum. 6. §. in pupillo, hoc tit.* quia eius ætas quicquid videt ignorat, *l. 1. C. de falsa moneta.* nec sine tutore obligari potest. *tot. t. de aut. tut.* Minor autem contra confessionem in integrum restituitur, *d. l.certum, §. minorem.* Deinde opus est, vt is qui confitetur, dominus sit causæ: confessio autem procuratoris, *vide tamen de hoc supr. ad l. de procurat. Ias. & Dd. in l. vnica, §. si procur. supr. si quis ius dicend. non Bob temp. ca.2. de confess. in 6. vbi gloss. ad verb. procurator, vide optim. Lanfr. in cap. quoniam. verb. confessionis, n. 16. de probat.* domino absenti non nocet, *dict. l. certum, §. sed an. hoc tit.* sed ipsi tantum procuratori, *lege proinde, 125. §. 1. ad l. Aquil.* postremo vt non sit errore inductus, *l.2. hoc tit. l. error, C. de iur. & fact. ign.* aut compulsus violentia vel tormentis ad confitendum, *l. 1. §. diuus, & §. siquis vltro, infr. de quæstio.* Confessio autem de omni re litigiosa valet, dummodo ea non aduersetur iuri *cap. vltim. de pact.* vel naturæ, *l. confessionibus 14. sup. de interrog. act.*

¶ Existere autem id oportet, quod in confessionem venit. verbi gratia: interfectum esse hominem necesse est, cuius se cædem fecisse quis confiteatur, *l.4. hoc tit. vide Arelat. de haret. not. 2.* Item rem esse in rerum natura, quam quis se debere dicit, *l. pen. l. fin. hoc tit.* Si tamen sciat non esse; æstimationem debere confessus videtur, *l. 3. l. 5. hoc t.* Quare & certum confessus pro iudicato erit; incertum non erit; 4

l. certum, 6. *hoc t*. Si quis tamen incertum sit confessus, quod declarari potest, puta se pecuniam debere, vrgendus est, vt certam quantitatem confiteatur, *d. l. 6. in pr*.

5 ¶. Forma confessionis est, vt fiat sponte, *cap. 2. 15. q. 6*. & libere absque tormentis & metu; *gloss. in l. qui in carcerem, de eo quod mit. caus. Hyp. in prac. crim. §. exped. n. 11*. in iudicio, *cap. 2. ext. eo. ca. c. praterea*, 10. *de transact. l. vnica, in verb. in iure, C. eo*. coram suo iudice, *l. interrogatam*, 24. *Co. de liberali causa, c. at si clerici, de iud*. (nam quæ fit coram incompetente, nõ habetur pro iudiciali, *Ias. in l. magistratibus, n. 3. & 4. de iurisdict*.) præsente aduersario, *d. l. certum, §. si quis absente*, verbis minime ambiguis, *l. de atate. 12. §. nihil de interrogato, actio*, & expressa idonea confessionis ratione atque causa, *Lanfr. in c. quoniam, verb. confessiones, n. 18. & 25. de probat*. Sed & paciscendo quis confiteri videtur, *l. quoniam*, 8. *de his qui not. infam. l. de crimine*, 11. *C. de adult*. & cõtumacia, *c. 4. de prasumpt*. item fuga; *l. si libertum, de bon. li. l. impuberibus*, 7. *§. praterea, de susp. tut. Nouell*. 53. *vide Cuiac. lib. 7. c. 22*. interdum etiam sola taciturnitate, *l. 1. §. scientiam*, 4. *de tributo, actio*, vt si quis in iure contumaciter taceat, & respondere interroganti iudici non sit: aut quod perinde est, obscurè neque πρὸς τὸ ἔπος respondeat: *d. l. de atate, §. si cum, §. si tamen, §. qui placuit*, & *§. nihil interest, de inter. act*. vel si quæ ab aduersa parte allegantur, non eat inficias. Tacite enim confiteri videtur: idq; moribus vsurpatur, *vide Ias. in l. patre, n. 21. 25. per c. 2. de accus. in 6. supr. de testib. cle. 1. de proc. c. 1. & 2. de confess. in 6. c. vlt. de iur. ca. eo. l. c. nonne, de prasum. c. is qui tacet*, 44. *de reg. iur. in 6*. Postremò † ad dijudicandum, quæ confessio valeat, quæ non valeat 6
vtile est hos Hostiensis versiculos in numerato habere:

Maior sponte, sciens dominus
pars, lis sed & in se
Confessus, certum, compos, pro
iudice, iure
Damnatur: nisi lex fauor, aut
natura repugnet.

¶ Finis confessionis idem est, 7
qui & aliarum probationum, vt videlicet veritas sine longioribus ambagibus eruatur, *ca. 1. vbi gloss. & Dd. de confess. in 6*. Effectus autem ingens est, nam confessus pro iudicato habetur, *l. 1. hoc tit*. Vnde nec reuocari confessio potest, sicuti nec sententia, præterquam ex continenti, *c. praterea, 7. de testib. cogend*. Nam confessiones repentinæ calore iracundiæ puta effusæ, non obligant: & statim reuocari possunt, *Pan. in c. cum venerabilis num. 12, de except*. Aut nisi errore

rore quis lapsus sit, eumque an te sententiam probet, *l. vlt. C. de de error. aduocat. C. error. C. de iur. & fact. ignor, l. 2. hoc tit. ca. fi. extr. eod.* quod verum est in confessione iudicio iam cœpto facta: nam ante litem contestatam confessio vim probationis pleuã non inducit, vtpote extraiudicialis: *gloss. pen. in l. 4. de inter. act.* eoque impune reuocatur, *l. electio, 26. §. penult. de nox. actio. l. is qui 25. cum l. seq. de rei vend. vide Lafran. in d. c. quoniam, verb. confessionem, nu. 32.* nisi sit in scriptis facta, *Ias. in l. error. n. 29. C. de iur. & fact. ign.* Huc pertinet quod ait Vlp. *l. post rem sup. tit. 1.* post rem confessam perinde atque iudicatam nihil amplius quæri. Quod

8 † dictum occasionem dedit illi disputationi, an in confessum ferenda sit sententia. Qua in re in hanc sententiam communiter itum est, vt si deplano & sine forma iudicij cognoscat iudex, sententia post cõfessionem opus non sit: sed iudex præcipere possit, vt intra legitima tempora, quod confessum est, præstetur, *d. l. post rem, vbi Dd. d. l. certum, §. vltim. l. fin. quod met. caus. l. proinde, 25. §. fin. ad l. Aquil. vbi gloss. l. vbicunque, & l. 1. de inter. act. Bald. in l. 1. in fin. Cod. de edend.* Sin autem ordine iudiciario procedatur, quoniam præcipuus ordo iudicij præcipuumq; momentum in sententia vertitur, vt tunc pro more pronunciare super confessione debeat, *l. 3. l. 4. l. qui Stichum, 5. hoc tit. l. vlt. C. de executio. rei iud.* vnde cum in criminalibus exacte iudiciorum ratio obseruanda sit, *l. liberorum, 3. inf. de accus. cum simil.* constat, in ijs definitiuam esse necessariam, *l. si confessi de custod. & exhire.* Hodie tamẽ receptius est vt vim potius probationis obtineat confessio quam sententiæ, eoq; sententia semper opus sit: *Alex. cons. 127. visa, nu. 2. vol. 4. per l. proinde, 25. §. notandum, ad l. Aquil. c. Pisanis, de rest. spol. Bart. in l. si confessus, de cust. reo.* quod & moribus nostris seruatur.

¶ Id etiam sciendum est, confessionem nocere ei qui confessus est, non etiam alijs, *l. 1. C. de accusa. c. 1. extr. eo.* prodesse autem ne illi quidem qui cõfitetur, quia nulli in sua causa pro se creditur, sed contra se, *l. de atate, 11. §. 1. de interrog. actio. l. publia, 26. §. Titius, depos.* 9

¶ Quæ omnia vera sunt in confessione iudiciali: nam quæ extra iudicium fit, non easdem habet vires, *Ias. in l. siue, num. 2. C. de trans. & in rep. l. admonendi, num. 192. de iureiur.* nisi quod cũ fit ex aliqua certa causa, corã aduersario & testibus, soleat vim pacti obtinere. *l. tale pactum, 41. vbi Dd. de pact. l. generaliter, 13. C. de non nu. pecun. Dd. in l. 1. & in l. atate, §. interrogatus, de inter. action.* 10

action. & *l. cum de indebito,§.fin. de probat.Canonist.in cap.per tuas extr. de probat. in c. si cautio. ext. de fide inst.Hostiens.extr.eodem de confess.n.*3.Confessio tamen in articulo mortis facta, etiam pro cõfitente, eiusque hęredibus, præsumptionem inducit: quod nemo eo tempore præsumatur mendacium dicere, *l.* 1. *§. præterea, vbi Hip.n.*7. *de quæst.* & *idem Hip. in Rubr.C.de probat.n.*80.& *Rub.de fideiuss.num.*42.& *in prac.crim.§. restat num.*1. & 2. In criminalib. verò confessio extraiudicialis indicium facit ad torturam contra confitentem; *Bart.*& *gl.in l.*25. *in prin.de adul.Ias.in l.magistrat.* 12.*n.*3.& 4. *de iurisdict. Hipp.in l.de minore,n.*29.& 30.*de quæst.* & *in prac.cri.§. quoniam, nu.* 19. non aduersus alium, *l.etsi,* 12.*Co. de adult. l.fin. C. de accus.* nisi in tortura dixerit, *l. qui sententiam,* 15.*C.de pœn.Hipp.in prac.crim.§. diligenter, num.*60. *Boer.dec.*319. *parte* 2. Sed ne sic quidem contra alium, indicium sufficiens facit ad torturam *d. l. etsi, d. l. fin.* imò vix sufficit ad purgationem inducendam. *Hostiens. Panor.* & *Canonist. in cap.*1. *de confess. gloss.* & *Panorm. in cap. significasti, de adulter.*& *in cap. qualiter,*2.*de accus.* Iudicialis porrò etiam in criminalibus nedũ ciuilibus, *Panormit.c.ex literis,num.* 3. *de diuort.* plenè probat, scilicet cum alter de delicto constat, *Castr.* & *Pa. l.vlt. C.de probat, late Clarus*

A *lib.*5.*§. vlt.quæst,*55.*num.*10.quo casu (non alias, *Clarus ibi. Boer. decis.*239.*n.*3.*Ios.*7.22.23.idonea putatur ad condemnationem,*l.*1. *hoc t.l.proinde,*25.*§.fi. ad l.Aquil. l.qui sententiam,*15. *C.de pœn.glo. in l.si confessus,*5. *de cust.reo.*& *in l.vnic.C.de confess. Hipp.in l.repet.*
B *num.*22.*cum sequ.de quæst.exemplum insigne Ios.c.*7.22.23. *cum seq.*nisi facta sit metu,*gloss.in l.qui in carcer.de eo quod met. caus. l.*1. *§.diuus,de quæst. Hipp. in d.l.*1.*in princ. n.*25. aut spe gratiæ à iudice promissæ, *l. si quis obrepserit, vbi Hip. n.*10. *ad l.Corn. de fals.*
C *idem Hipp.in l.*1.*§. quæstion.n.*12. *de quæst.* & *in Rubr.Co.de probat. n.*115. *Clarus lib.*5.*q.*55.*§.fi.* aut ob aliam eiusmodi causam προκαταρκτικὴν. *vide de eo Hipp. in d.l.repeti.num.*27. *de quæst.* Ad effectum etiam pertinet quod ait Ias. *in l.si domus, §.in pecunia, n.*
D 10.*de legat* 1. confessionem tria post oblatum libellum operari; videlicet litis contestationem, probationem & sententiam: vt ipse pluribus exponit.

De cessione bonorum. Tit. III. C.7.71.

E 1 *Continuatio.*
2 *Quid sit bonis cedere.*
3 *Causa efficiens: quare cessiones inducta: et qui bonis cedere possint: et an hodie cessio admittatur.*
4 *Materia: et quid quantum sit cedendum.*

5 *Forma cessionis.*
6 *De fine et effectu cessionum.*

1 NVlla † iustior causa mittendi in bonorum possessionẽ fingi potest: quam cum debitor bonis credit; id est, bona sua sponte dimittit, & concedit cre-
2 ditoribus. Tunc † enim voluntate domini per traditionem possessio transfertur.

¶ Causa efficiens est voluntas debitoris *l. in omni, C. eod.* æs alienum confitentis, *l. pen. hoc titul.* eligentisque è duobus malis id quod minus est: *l. si patre, 22. de rit. nupt. c. sacris, ext. de rest. in int.* qui mauult bonis cedere, quam grauius quid pati. Nam hoc beneficium lege Iulia debitoribus indultum est, vt cedendo bonis vinculorum, seruitutis carcerisque iniurias subterfugere possint: *l. 4. iuncta l. 1. et 7. C. eodem,* quib. iniurijs olim præter æquũ & bonum grauabantur, vt author est Gellius, *lib. 20. c. 1. de quo Cuiac. lib. 3. c. 39. Quint. lib. 3. c. 8. & lib. 7. c. 4.* Sed eæ ab Imperatoribus postmodum prohibitæ fuere, *l. ob æs alienum, C. de act. §. quia verò, in Authen. vt nulli iudicum, &c.* quando iniquum sit, propter æs alienum aduersamque fortunam, corpus debitoris, non ex delictis (nam in his non est indulgenda cessio. *Ias. in l. si quis id quod, de iurisdict.* sed qui non habet in ære, merito luit in corpore, *l. fin. de in ius vocando.*) sed ex ciuili

A causa obstringi, quòd ipse alioquin conuentionibus obligare nequeat: *l. si à reo, 71. §. fin. de fideiuss. l. liber homo, 13. cum ibi not. ad l. Aquiliam Panormit. in Rub. de fide instru.* & vltra quàm in ære habeat, aut soluere possit, quempiam teneri, *l. itaque, 12. de*
B *furt. l. nam is nullam, 6. de dolo malo. c. olim. de restit. spoliat. cap. lator. de pignor.* Sed propter debitorum improbitatem & perfidiã, qui fiducia cessionis temerè æs alienum contrahunt & dilapidãt, reditum nunc est moribus ad ius antiquum. Alibi enim carceribus
C includuntur decoctores, alibi excommunicantur, alibi aliter puniuntur. Nemo tamen priuata vincula, ac supplicia verberaque noxiorum propter debitum etiã fiscale extimescere debet, *l. nemo carcerem, Co. de exact. tribut. lib.* 10. Quod Saxones nõ vsquequã-
D que obseruant: qui non modo carcerem, sed etiam addictionem illam veterum, cuius meminerũt Gellius & Quintilian. *praalleg. locis,* atque etiam vincula priuata, in corpus debitoris, excluso cessionis beneficio admittunt, *Fachs. diff.* 10. *Land. lib. 3. art.* 29. quæ
E cum vice solutionis vsurpentur, ac in illam inputentur: non puto hoc casu, satisfactione per carceres vel seruitutem à debitore facta illum amplius teneri, exigi posse, etiamsi ad pinguiorem fortunam peruenerit, solutione enim omnis sublata est hoc casu obli-

obligatio, *in princip. Instit. quibus mod. toll. oblig.* Potest autem cessio fieri ab omni debitore, tam à patre quam filiofamilias, *l. cum & filij, 7. Co. eo.* tam à fœmina quam à marib. *d. l. 7*, etiamsi nihil in bonis habeant: habere enim aliquando possunt, *d. l. 7.* Sed & fœminæ iure nouo, quamuis bonis non cedant, includi carceribus prohibentur, *Auth. sed hodie, C. de offic. diuers. iud. Auth. hodie. C. de custo. reo.*

4 ¶ Materia quæ in cessionem cadit, sunt omnes res bonaq; debitoris: omnia enim cedenda sunt, excusso vsque ad vltimum quadrantem debitore, *l. 4. vbi Azo, n. 5. C. eod.*

5 ¶ Cessio autem potest fieri vel in iure, vel extra ius inter præsentes aut absentes, per epistolam & nuntios: *l. vlt. hoc titul.* sufficit enim sola voluntaris professio, *l. in omni. 6. C. eo.* [Cauete tamen debet is qui cedit si ad meliorem fortunam peruenerit, se satisfacturum quatenus facere poterit, *c. Odoardus, de solut. l. 4. hoc t.* Quod autem plerisque locis iam receptum est, authore Hostiense, *ext. eod.* vt nudatus ignominiosè debitor in publico saxo assidens, proclamet palam se bonis cedere: id à iuris scripti humanitate abhorret.

6 ¶ Finis est vt creditoribus, quo ad eius fieri potest, satisfiat, & debitor ab importunitate & molestijs quas creare attenti creditores solent, liberetur. Ex quo apparet duplicem esse cessionis bonorum vtilitatem: quarum altera creditores, altera debitores respicit. Nam in primis creditoribus satisfiat, quatenus facultates debitoris patiuntur, neque tamen statim domini fiunt per cessionem, *l. 3. hoc t. l. 4. C. eo.* vt ex cessione iuris solenni, *Cont. lib. 1. Disput. c. 12.* nam & debitor potest postea soluendo res suas à creditoribus recuperare, *l. legis Iuliæ, 4. C. eo.* & antequam venditio fiat, se defendere, *d. l. 3. hoc tit.* Debitor autem cedendo liberatur à perpetua flagitatione æris alieni, metuque carceris & addictionis; ita vt vrgeri amplius non possit, *d. l. legis Iuliæ, 6. C. eo.* non tamen obligatione liberatur, quæ sola solutione extinguitur: *Instit. quib. mod. tollit. obligat. per tot.* eoque si postea ad locupletiorem fortunā perueniat, rursus conueniri potest, neque tamen sine beneficio: nam in quantum facere potest, duntaxat hoc casu exigetur, *l. 4. 6. 7. hoc titul. l. sunt qui. 16. suprà de re iudic. § fin. instit. de actio vbi dixi.* Cessio insuper existimationem non notat, *l. debitores, 11. C. ex quibus caus. infa.* iure ciuili; moribus tamen, vt quidam volunt, *gloss. Landr. art. 12. lib. 1.* maximè cum publicè fit ad eum, qui supra iudicatus est, modum satis ignominiosum. *Cyn. in l. debitores. Hostien. ext. eodem.* Et certè etiam iure nostro infamia saltem facti ceden-

cedētem manet: *Nouell.3.4.135.* vnde beneficium Nou. quo in solutum prædia dantur, pro cessione post inductum est, ne scilicet cum aliqua existimationis imminutione, qui boni satisfacere pōtest, cedere cogatur. *Nouell.135. vbi Cuiac. & Nouell.4 in fin.*

Quibus ex causis in possessionem eatur. Tit. IV.

1 *Continuatio & dispositio sequētium titulorum.*
2 *Causæ ex quibus missio decernitur.*
3 *Missionem iure nouo secundum debitæ fieri.*
4 *Edictum de primo decreto.*
5 *Causa efficiens missionis.*
6 *Materia.*
7 *Forma.*
8 *Finis & effectus.*
9 *De secundo decreto.*

IAm † videamus de missione in bonorum possessionem. Et primo, quibus ex causis in possessionem eatur, secundo de effectu missionis, tertio de ordine & modo. Tres † præcipue causæ sunt, ex quibus in possessionem mitti solet, videl. causa rei seruādæ, id est, debiti item legatorum seruandorum gratia, & ventris nomine. Damni enim infecti, si non caueatur, fit missio quidem, sed non in omnia bona: verùm in eam duntaxat rē, ex qua damnum timetur *l.1, h. t. vide Cuiac.*

A *obseruat. lib.5. c.30.* Cuius † exēplo inductus postea Iustinianus, statuit creditores & legatarios, nō nisi pro modo & portione eorum quæ debentur, in possessionem bonorum debitoris esse mittendos, *§. si vero, de exhib. reis, in Authent.* 3

B ¶ De missione, eiusmodi extat Prætoris edictum: IN BONA EIVS QVI IVDICIO SISTENDI CAVSA FIDEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET, NEQVE DEFENDETVR, IRI IVBEBO *l.2. in princip. hoc titulo.* 4

C Potestatem sui non facit, qui id agit, ne aduersarius eius copiam sui habeat: *d. l.2. §.1.* neque vel à se, vel ab alio quocunq; defenditur, *l.5. §. fin. hoc tit.*

¶ Itaque causa efficiens missionis, est magistratus (nec enim creditor priuata authoritate, oc- 5

D cupare bona debitoris potest, *l. extat.13. de eo quod met. caus.*) etiā municipalis, *l.4. §. qui duas, de damn. infe.* Ordinarium tamen oportet esse, hoc est, eum qui ius mittendi habeat. Habet autem solus is mittendi ius, cuius in territorio bona sunt sita. *l. cum vnus,*

E *12. §. penult. infr. tit.1. Hostiensis in §. ex quibus causis, extra, de foro compet.* Causa προκαταρκτικὴ qua mouetur iudex, est cum petitio creditorum, (nec enim officium suum iudex non petentibus impertit, *l.4. §. hoc autem, sup. de damn. infec.*) tum contumacia

debi-

debitoris se non defendentis.

6 ¶ Materia, sunt bona debitoris, quorum in vniuersorum possessionem olim indiscriminatim creditores mittebantur: hodie autem secundum quantitatem & portione æris alieni, *d. §. si vero, de exhib. reis, in Auth.*

7 ¶ Forma est, vt iudex causam summatim cognoscat, videlicet quidnam debeatur, & cuiusmodi sit debitoris frustratio: ac postea solenni decreto decernat possessionem, in eamque creditores introduci per apparitores mandet: vt latius alibi exponitur, *in d. §. si verò.*

8 ¶ Finis est, vt tædio affectus debitor veniat tandem respondēdum, *l. is cui, 5. vt in poss. legat.* Effectus est, quod creditores in possessionem missi detineant rem, non etiam possideant, *l. 3. §. vlt. de acqu. possess. c. contingit. extr. de dolo & contuma. tot. ti. extr. de eo qui mittitur in possess.* Itaq; quamuis hac missione non deturbetur possessione debitor: *l. si finita, 15. §. si quis autem de damn. infec.* tamen missi creditores, cum eo, in fundo & bonis commorantur; ne videlicet pessum eant fructus, & vt sciri possit quid colligatur, *d. l.* E *is cui, §. qui legato, sup. vt in poss. legat.* Quod si culturam debitor negligat, ipsi creditores colunt, percipiuntque fructus, non tamē lucrantur, *l. 1. & 2. C de pign. act. l. si dominium, 9. C. de pignor. l. 1. C. de pact. pignor,* aut inde aluntur:

A *l. Fulcinius, in princ. 7. hoc titul.* sed vel custodiunt, vel vendunt pretio seruato, *d. §. qui legato, 6.* de quo sumptus quos fecerunt, *l. prætor, infr. tit. 1.* deducunt.

¶ Et hac quidem ratione Magistratus initio non se defendentem debitorem coercet, quoad 9
B veniat responsurus: qui si omnino contumaciter negligere, magistratus missionem pergat: prohibeturque fraudandorum creditorum causa latitare: grauioribus remedijs Prætor vtitur, & secundo decreto facto, *vide de eo quæ dicta sunt supr. ad tit. de dam. infe.*
C possideri, aut venire bona iubet: ne videlic. euidens debitoris dolus & impunitus relinquatur, & creditoribus noceat: qua de re sic edicit: QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITAVIT, SI BONI VIRI ARBITRATV NON DEFENDETVR, EIVS BO-
D NA POSSIDERI VENDIQVE IVBEO, *d. l. Fulcinius, 7. hoc tit.*

De rebus authoritate iudicis possidendis seu vendendis, Tit. V.

C. 7. 72.

1 *Continuatio: quomodo quis mittatur in possessionem.*
2 *Quomodo veniatur ad secundum decretum & possessionem.*
3 *Effectus decreti possessionis, et quando in realibus obtineat.*

Quan-

4 *Quando ad distractionem perueniatur.*

5 *Edictum Prætoris.*

1 EST † itaque effectus decretæ missionis præcipuus, quod debitor possessionem rerum suarum admittere creditores cogatur; adhibita etiam, si restiterit, manu militari: *l. si quis missum, infr. ne vis fiat*, 1. nisi creditor nõ admissus malit in id quod interest, agere, *l. 1. ne vis fiat ei.* Quod

2 † si his commodis non commouetur debitor, sed fraudulenter latitet: ne creditores diutius cogantur suo carere, & custodire res debitoris sine fructu, decernit Prætor secundo decreto possessionem bonorum, causa tamen contumaciæ diligenter cognita, *l. 4. §. in prædicto, d. l. si finito, §. si fortè, de damn. infecto* an videlic. sæpius citatus non comparuerit, *l. contumacia*, 53. §. *contumax, sup. de re iud.* an legitimis temporum interuallis citationes fuerint distinctæ, *Dd. in d. l. si finita, §. non autem, &c.* Quo

3 † decreto veri possessores cõstituuntur, fructusque eiecto debitore creditores lucrifaciunt, *d. l. si finita, §. vbi autem, c. quia, §. vlt. vt lit. non contestata*, nec debitor postea auditur, nisi oblato debito, & sumptibus refusis, *l. si prius, C. de distract. pigno. Authent. ei qui iurat. Co. de bonis author. iudic. possid.* Et hæc quidem in personalibus actionibus dubium non habent, in realibus à prima missione, si intra annum non veniat responsurus debitor, volunt Dd. sine alio decreto, creditorem ex dispositione iuris possessorem effici, *l. si quis emptiones*, 8. §. *penu.* C. *de præscrip. 30. annor. l. à quo*, 45. *de damn. infect.* Sed

4 † quia ne sic quidem interdum mouentur debitores, vt præsentiam sui publice faciant; ne creditores diutius frustrentur, neve communis inter ipsos possessio pariat discordias, *iuxta l. cùm pater*, 79. §. *omnia, de leg.* 2. solet Prætor addere & definire certum tempus, intra quod nisi compareat debitor, potestas distrahendi fiat creditoribus, vt pretium distractionis pro rata æris cuiusque alieni æqualiter inter creditores distribuatur, *l. pro debito, l. fin. C. eodem.* Sanè post primum decretum interpositum, si copiam sui faciat debitor, paratusq; sit vel soluere vel se defendere; refusis sumptibus, æquum est possessionem illi restitui vna cum fructibus, *vide quæ dixi sup. ad tit. de damn. infe.* Quo

5 † nomine actionem quoq; Prætor ei pollicetur: « SI QVIS inquit CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET; QVOD EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT EI AD QVEM EA RES PERTINET, NON RESTITVAT: SIVE QVOD IMPENSÆ SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRÆSTABITVR: SIVE DOLO MALO EIVS

EIVS DETERIOR CAVSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICETVR: DE EA RE IVDICIVM IN FACTVM DABO, *l. 9. in princ. hoc tit.* Haec in feudalibus non obtinere, quidam arbitrantur; quod feudorum fructus tantum creditoribus cedant, ipsa verò feuda nequaquam: quasi vt oppignorari, ita nec in solutum dari inuito domino, & in praeiudicium agnatorum possint: *Cass. in consuet. Burg. in princip. verb. comes Flandria, in fin. & in tit. de feud. §. 8. num. 42* nisi ad vitam vasalli, & non vlterius, *vide Bald. n. 10. & 11. Alua. num. 16. in c. imperialem, in prin. de prohib. feud. alien. per Feder. Bartol. in l. si finita, §. si de vectigalibus, num. 3. & 4. de damn. infect. Cur. in tract. feud. parte 4. n. 102.* Vidi tamen saepius, decernente feudi domino, propter aes vasalli alienum pro solutione creditoribus feudũ concedi aut distrahi in perpetuũ omni spe successionis agnati praecisa. idq; rationi & aequitati maximè est accommodatum: ne agnati haeredes cum damno creditorum successionem lucrentur, quorum causa debet esse potior, *l. subsigna. tum, 39. §. bona. de verbor. significat. l. vlt. §. licentia. Cod. de iur. deliber.*

(?)

A

De priuilegijs creditorum. Tit. VI.

Hic tit. in Flor. exemplari cohaeret superiori, nec est separatus.

1 *Continuatio.*

B

2 *Regula, hypothecarios creditores personalibus praeferri.*

3 *Qui, cui hypothecariorum praeferantur.*

4 *Qui, cui chirographariorum praeferantur.*

5 *An ciuitas priuilegium personale habeat: & qui sint priuilegiati.*

C

6 *Priuilegiati an sibi inuicem praeferantur.*

7 *Quomodo creditores diuidere debeant.*

8 *Ab eo qui sibi vigilauit, nihil repeti.*

D

9 *De arrestatione iuris Sax.*

10 *Edictum de eo qui conscius fraudulenti consilij, cum debitore contraxit.*

PORrò † in venditione bonorũ seruandus est ordo, vt de pretio primum illis satisfiat, quorum ius potius est. in † quo regula teneatur; In vniuersum eos, quibus supra debitum res etiam obligatae nexaeque pignori sunt, potiores ijs esse, qui tantum personalem actionem habent, *l. eos, C. qui potior in pign.* Fortius enim, vt loquitur, duo vincula ligant, quàm vnum: *l. vt itaque, C. communia,*

E

munia, de success. & plus cautionis est in iure reali, quàm personali, *l. plus cautionis, 25. de reg. iur. l. pro debito, 6. C. de bon. author. iudic. possid.* Inter † ipsos autē creditores hypothecarios, quis cui præferatur, supra dictum est, *ad tit. qui pot. in pign.* cum generalem regulam constitueremus; Qui prior est tempore, potior est iure: quæ tamen suas habet exceptiones.

3

4 ¶ Porrò inter eos creditores, quibus personale tantum ius est (quod separatum esse à reali alibi ostenditur, *l. rescriptum, 10. de pac.*) quos chirographarios à chirographo siue syngrapha Consulti appellant, *l. penult. in fin. hoc tit. l. pro debito, 6. C. de bon. auth. ind. poss.* quis præire debeat, magis ex causa quam tempore est metiendum. Non enim qui prior est tempore, hoc est, qui prius contraxit, sed cuius causa priuilegiata est, præfertur, *l. priuilegia, 16. hoc tit.* Habent autem priuilegium, hoc est, prærogatiuam, ex iure singulari præ reliquis creditoribus quibus ius tacitæ hypothecę aut illius simile datur: *l. assiduis, 12. in prin. C. qui potior. in pign.* vt pupilli, minores, prodigi; in bonis tutorum, curatorum, *l. & mulieri, 15. de cur. fur. dand.* protutoris vel negotiorum gestoris; *l. 4. §. fin. l. 5. 6. 7. hoc tit.* sicuti & tacitam hypothecam habent: *l. pro officio, 20. C. de administ. tutor.*

A item fiscus, *l. quod quis, 18. hoc tit. l. si is, 28. l. aufertur, 46. §. fiscus, de iur. fisc. l. 1. C. eod. tit. lib. 10.* & respublica creditrix, *l. pen. in fin. hoc t.* Quod † tamen intelligunt Dd. de republica Romana, aut quæ non recognoscit superiorem, vel quæ à superiore regalia & priuilegium tale habet, *Bart. in d. l. penult. gl. in l. simile, 10. ad municipalem, l. 3. C. de distract. pign. Neguzant in tract. pig. secunda parte, memb. 4. nu. 114. vide Cuiac. obseru. lib. 2. c. 24.* Mihi probabilius videtur, omnes respublicas creditrices priuilegium (de quo hic agitur) personale habere, *l. 1. C. de iur. reipub. lib. 11. l. Antiochensium, super tit. 1.* & præferri reliquis creditoribus chirographarijs, hoc est, qui pignus non habent, vt vult Paulus, *in d. l. pen.* etiamsi iure communi, ius reale, exemplo fisci, & tacitam hypothecam non habeant, *d. l. simile, ad municipalem, l. eum qui, 16. de verb. signific. vide quæ dixi ad tit. in quib. caus. hyp. tac. con l. scire, vbi gloss. ad municip. Dd. in l. 2. C. in quib. caus. pign. per illum text. Neguz. in trac. pig. part. 2. memb. 4. n. 119.* qua in sententia etiam fuisse Accursium apparet, *in d. l. penul.* Præterea priuilegio fruuntur, mulier in causa dotis, *d. l. assiduis, C. qui potiores in pignor.* datæ tamen, nō tantum confessatæ, *d. l. assiduis, vbi gloss. ad verb. datæ, C. qui pot.* 5

in pign. & Bal. ibid. nu. 1. *vide latè Angel. n.*18. *Iaſ. n.* 74. *in* §. *fuerat, Inſtitut. de actionibus,*(id quod mulieri eſt probandum,*l. ſi quis,* 9. *in prin. vbi gloſſ. C. de bon. proſcript.*) & ſponſa in dotis repetitione, nuptijs non ſecutis:*l.* 2.§. *fin. cum ll. ſeqq. hoc tit.* item is cui depoſitum maxime publicæ perſonæ, puta argentario creditum, debetur: *l. ſi ventri,* 8. §. *bonis, hoc tit. l. ſi hominem,* 7. §. *fi. ff. depoſ. quæ ll. ſibi inuicem videntur aduerſari,* qui in rei refectionem credidit: *l. creditor,* 25. *ſi certum petat. l. interdum, qui potiores in pign. l. ſi vẽtri,* 8. §. 2. *hoc tit.* aut in nauim fabricandam, inſtruendamve; *l. qui in nauim,* 10. *l. quod quis,* 18. *hoc ti.* aut in funus & exequias, morbum & valetudinem, *Iaſ. in l. fin.* §. *in computatione. C. de iur. del.* debitoris:*l.* 2. *hoc tit. l. penult. de releg. & ſump. funer.* item, cuius pecunia ad creditores priuilegiatios peruenit, *d. l. ſi ventri,* § *perueniſſe,* & iure Saxon. mercedes mercenariorũ ſeu miniſtrorum (*Liedtlohn* vulgo) idẽ priuilegium perſonale habent, *artic.* 15: *lib.* 1. & *art.* 22. *eod. lib. vbi gl. n.*4. *dicit, iuramento poſſe probari,* atque hos quidem reliquis chirographarijs creditoribus præferri certum eſt. Quid enim mirum, cum horum pleroſque videas etiam in rem iure tacitæ hypothecæ agere poſſe? & ſane ſi vim & effectum attendas,

A non multum hoc priuilegium perſonale à tacita hypotheca reali diſtare inuenies: *l. ſi præcedente,* 58. §. 1. *mandat.* præterquam quod more in primis Saxon. hypothecarij iſtis perſonalibus, quamuis tempore prioribus anteferantur. Sed cum

B iſti ipſi inter ſe concurrunt, quis cui præferatur, nõ eſt vſquequaque expeditum. Veram † tamen arbitror Azonis *Rubr. C. de bonis auth. iud. poſſid.* regulam, qui ſtatuit; omnes æquale ius habere, & ſimul concurrere ac diuidere æqualiter, niſi quis aut tẽ- 6

C pore prior ſit, *l.* 2, *C. de priuil. fiſc.* aut ſpeciali lege de aliquo eorũ probetur, quod ſit præferendus, vt in muliere, *l. aſsiduis,* 12. *C. qui pot. in pign.* & fiſco, *l. ſi is qui,* 28. *de iur fiſc. vbi Bart. l.* 1. *C. de pœn. fiſc.* & *l.* 1. *C. de iur. fiſc. lib.*

D 10. conſtitutum videtur, ſcilicet cum fiſcus debitum, nõ etiã quando pœnã aut mulctas perſequitur, *gl.* & *Dd. in reſcripto,* 11. *ad verb. hypothecam. de pact. d. l.* 1. *C. de pœn. fiſc. Neguzan. in* 2 *part.* 4. *memb. n.*115. Item in eo qui duplici priuilegio mu-

E nitus eſt, puta tutelæ & depoſiti, *l. fin. qui pot. in pignor. Neguzan. in tractat. pign. parte* 5. *in* 2. *memb. n.*42. &c. item vt in dubio mulier præferatur fiſco, *vide late Neguzan. in d. tract.* 2. *part. membr.* 4. *n.*108. *per l. non puto, de iur. fiſc. Bald. in l. dotis, C. de i ur. dot. Soc. Iaſ. & Dd. in l.* 1. *ff.*

1. ff. solut. matrim. Bald. in tract. de dote, part. 9 priui. 2. vide etiã l. 1. C. de priuil. fisc. fiscus priuato, ita videtur esse communis opinio, Ias. & aliorum, in l. 1. ff. solut. matrim. & dicit magis veram & communem Neguzan. in d. tract. pign. 2. part. membr. 4. n. 118. &c. In alijs porrò regulariter priuilegiatus contra priuilegiatum vti priuilegio non debet: d. l. assiduis, C. qui potior. in pignor. His autem exceptis quorum priuilegium ad extraneum successorem non transit; Bartol. in l. 1. n. 8. ff. solut. matrimon. reliqui creditores æqualiter concurrunt, non attento contractus tempore, nam licet alicui contrahendo, adijciendoque sibi creditores creditoris sui prioris conditionem facere deteriorem, l. 1. § ex contrario, infr. tit. 1.

7 Sed † hæc inæqualitas ad Geometricam proportionem redigenda est, vt videlicet æqualiter diuidant, non æqualibus analogia Arithmetica portionibus, sed pro rata debiti quantitate: l. pro debito, 6. C. de bon. author. iudic. poss. cæteroquin eueniret, vt in debitis non æqualibus alteri integrum, alteri vix dimidium exolueretur; quod esset plane iniquissimum. Accipient igitur æquales pro debita cuique quantitate portiones: puta quadrantes, aut semisses, aut dodrãtes sui quisq; debiti: prout suppeditare bona debitoris possunt. Sane si quis antequam ea possideantur, sibi vigilauerit, & suum sit consecutus, nihil ab eo repeti potest, l. pupillus, 24. infrà, quæ in fraud. cred. quod si † omnes porrò creditores simul institerint; vel bona sint possessa, omnium ius æquale est, neque gratificationi locus relinquitur, dict. l. pupillus, l. qui autem, 6. §. sciendum, infrà de his quæ in fraud. credit. l. si non expedierit, 6 §. 1. sup. tit. de bon. auth. iud. poss. 8

9 ¶ Cæterum iure Saxonum, vide Reinhar. diff. iud. 57. Illud specialiter inualuisse videmus, vt si quis præ reliquis creditoribus curarit sibi à Magistratu in bonis debitoris arrestum decerni, idque continuo in iuridicis tribus 14. dierum terminis prosequatur; & in tertio termino actionem ex qua petitur immissio, proponat: is non modo priuilegium personale, sed ius etiã pignoris quasi prætorij, præcæteris consequatur. Dico, quasi, nam verius videtur, tantum ipsa immissione hoc pignus proprie constitui, eoque arrestationem solum prodesse, vt chirographarijs nudis potior sit. Quocirca & vsus sic obseruat, vt hypothecarij primo loco sint, atque ordine, quibus etiam ante omnia sit satisfaciendum: altero personales, hoc est, qui priuilegium habent personale: de quibus hic tractatur: post hos tertia in clas-

se arrestantes ante immissionem A (nam hæc ad primum ordinem pertinet: quarta ac postrema, chirographarij, ad quos in tali cõcursu aliquid residui raro peruenire solet. Quare plus cautionis est in rem, quam in personam, *l. plus cautionis, nu. 25. de reg. iur.*

B

10 ¶ Postremo tenendum est, qui scienter contrahit cum debitore post susceptum fraudationis cõsilium, eum numero creditorum eximi, excludique Prætoris edicto, quod ita habet: „QVOD POST EA CONTRACTVM „ERIT, QVAM IS CVIVS C „BONA VENIERINT, CONSILIVM RECEPERIT FRAV„DANDI, SEIENTE EO QVI „CONTRAXERIT, NE ACTIO „EO NOMINE DETVR, *l. ait prætor, 6. hoc tit.* Quamobrem nec confessioni, nec chirographo, nec (vt arbitror) iuramento D debitoris post facto credetur: neq; putauerim ei iuramentum à quoquam recte deferri, cum hoc ad aliorum creditorum incommodum pertinere possit: nec cõtra debitorem qui bonis exuitur, sed in necem creditorum duntaxat sit vaniturum.

E

De Separationibus.
Tit. VII.

1 *Continuatio.*
2 *Ex quibus causis petatur separatio.*
3 *Qui petere possint.*
4 *Quando cesset.*
5 *An hæredi detur.*
6 *Cuius hac de re sit notio.*

SCiendum † autem est, in pos- 1
sessionibus distractioneqire
bonorum debitoris separationẽ
solere impetrari. Solet † autem 2
separatio permitti, ex his causis: puta, debitorem quis Seium habuit, is decessit; hæres ei extitit Titius, hic non est soluendo, & patitur bonorum venditionẽ: creditores Seij dicunt, bona Seij sufficere sibi, & creditores Titij contentos esse debere Titij bonis. Etsi enim hæres Titius adeundo se obligauit creditoribus Seij defuncti, §. *hæres. Instit. de oblig. quæ ex quasi contract.* suasque obligationes cum illius bonis permiscuit: tamen quia iniquum esset, creditorum conditionem fieri deteriorem facto hæredis, *l. debitorum, 25. cum ib. nota. C de pactis iunct. l. 2. §. ex his, infr. de verbor. obligat. l. 2. §. incertam, de præt. stipul.* qui forte pluribus creditoribus est obligatus; indulsit separationem bonorum prætor, *l. 1. in princip. hoc tit.* Petere † igitur 3
possunt speparationem creditores: & post hos, legatarij, nam illis prius est satisfaciendum *l. fi. §. etsi præfatam, & §. licentia danda Co. de iure deliberandi.*
Hoc † autem tamdiu licet, quo
ad res adhuc est integra, id est, 4
ante-

antequam hęreditas distrahatur, A vel creditores de integro cum hærede animo nouandi contrahant, vel res hæreditariæ ita cum hæredis bo nis confundantur, vt separari amplius non possint, *d. l.* 1. §. *illud, cum multis seq. l.* 2. *hoc tit.* Quod si alij petant separationem, alij non: qui B non petunt, cum creditoribus hæredis connumerantur, *l.* 1. §.
5 *quæsitum h. t.* Hæredi † autem non datur separationis beneficium, quia sponte se creditoribus defuncti adeundo obligauit, *d. §. hæres, l. nec emere. C de iure del.* nec eius etiam creditoribus: C quia licuit hæredi adijciēdo sibi creditores, suorum creditorum conditionem facere deteriorem. *d. l.* 1. §. 1. *&* §. *quæsitum.* Qui
6 † tamen coacti adeunt hæreditatem, nec bona attingunt, hi separationem postulare possunt, *d. l.* 1. §. *sed si qui, &* §. *fin.* de D quibus omnibus an admittenda sit separatio, necne, prætoris erit vel præsidis notio, & nullius alterius. *d. l,* 1. §. *de his hoc tit.*

De Curatore bonis dando. Tit. VIII.

1 *Quis sit curator aut magister.*
2 *Quomodo & à quibus constituatur.*
3 *Qui constitui possint, & de eorum officio.*

1 SOlet † etiam curator bonis debitoris extra ordinem pręfici (vice eius, qui olim ordinario iure deligebatur, magistri) qui bona tueatur & distrahat, & ex redacto creditorib. satisfaciat.

¶ Constituitur autem curator, 2 vel priuata creditorum voluntate, *l. fin. hoc tit.* quorum in potestate est aut per se aut per procuratorem agere: *l. ius, 9. de curat. fur.* vel authoritate magistratus si conuenire non possint, aut nemo id onus subire velit.

¶ Nec enim inuitus quispiam 3 ad id est cogendus, *l.* 2. *h. t.* neque vero omnino creditorem esse oportet, qui curator constituitur: sed possunt etiam non creditores, vnus plures've ex cōsensu maioris partis creditorum eligi, *d. l.* 2. *in prin.* Hi autem de administratione propemodū, vt reliqui curatores ac procuratores tenentur, *l.* 2. §. *fin. cum ibi not. l.* 3. *hoc tit.* non modo creditoribus, sed ipsi etiam debitori, *gloss. in d. l.* 2. §. *vlt. ad verb. veriorem.* cuius melior est conditio, cum à curatore bona distrahuntur, quod fit sine infamia, quia curatoris, non debitoris nomine distrahuntur: *l. curator.* 5. *de curat. fur.* quam quoties à creE ditoribus à quo nota non abest; *l. obserua, c.* 6. *l. cuius,* 9. *de curat. fur. dixi Inst. de success. bonor. subst. & qui ex quibus caus.* quia nomen debitoris venū exponunt: quo tamen desuetudine nunc obsoleuit, *l. debitores,* 11. *C. ex quibus caus. inf.*

Quæ in fraudem creditorũ facta sunt, vt restituantur. Tit. IX.

C.7. 75.

1 *Continuatio,& impulsiua causa edicti.*
2 *Duplex esse nomen huius actionis, & quare.*
3 *Primum edictum.*
4 *Secundum.*
5 *Quid inter vtrumque intersit.*
6 *Cuiusmodi hac sit actio, ex qua causa & contra quem titulum detur.*
7 *De actione in factum.*
8 *Quando cesset hoc edictum.*
9 *Quibus detur actio.*
10 *Aduersus quos.*
11 *Ad quid.*
12 *Intra quod tempus:*

1 QVia † verò debitores possessionem aut distractionẽ bonorum metuentes, ma- turè solent res suas in fraudem creditorum alienare & interuertere: huic quoque rei prouisum est actione à Prætore proposita, qua res alienatæ reuocantur: quæ Pauliana dicitur à Paulo prętore aliquando Caluisiana à Caluisio qui & ipse Prætor hac de re edi- E ctum fecit, *l. 2. supr. si quid in fraudem patroni, §. item si quis, Inst. de actio. l. videamus, 38. §. in Fauiana. sup. de vsuris.* Vtriusque † autem actionis eadem vis
2 est: natura & effectus: vt quamuis nominibus distinguantur, pro- A vna tamen eademque actione merito haberi debeant. Suspicor autem diuersas, aut saltem diuersis nominibus actiones in hanc rem esse proditas, quod diuersa extarent edicta: quorum tamen eadem est sententia, vt ex lectione intelligi licet. Primum B enim, quod est actionis Paulianæ, ita habet:

¶ QVÆ FRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT CVM EO QVI FRAVDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL ET CVI DE EA RE ACTIO- C NEM DARE OPORTEBIT, INFRA ANNVM QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: IDQVE ETIAM ADVERSVS IPSVM QVI FRAVDEM FECIT, SERVABO, *l. 1. in princ. hoc tit.* 3

D ¶ Alterum in fraudatores conceptum *vide Cuiac. lib. 5. c. 17.* extat apud Vlpianum in hanc sententiam: QVÆ L. TITIVS FRAVDANDI CAVSA, SCIENTE TE, IN BONIS QVIBVS DE EA RE AGITVR, FECIT: EA ILLIS, SI EO NOMINE QVO DE AGITVR, ACTIONEM EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSEVE OPORTET: EIS SI NON PLVS QVAM ANNVS EST, CVM DE EA RE, QVA DE AGITVR, EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS: 4

5

„ TVAS : INTERDVM CAV-
„ SA COGNITA, ET SI SCIEN-
„ TIA NON SIT IN FACTVM
„ ACTIONEM PERMITTAM.
l. ait prætor, 10. *hoc tit.*

5 ¶ Cum igitur vtrumq; edictum in idem recidat, mirum non est, vtramque actionem quæ inde oritur, eandem vim obtinere. Illud sane amplius in secundo edicto est, quod interdum in factum actionem daturum se Prætor hic pollicetur, detracta fraudationis mentione, *vt in casu l. qui autem*, 6. §. *simili.* & *l. hac in factum*, 14. *hoc tit.*

6 ¶ Est ergo hæc actio iuris prætorij, & quidem personalis, *l.* 2. *cum ibi not. C. eo.* Datur enim ex dolo & fraudatione tam debitoris alienantis quam accipientis, *l.* 1. §. *hac actio. sup. si quid in frau. patr. l. qui à debitore*, 9. *hoc t.* Nam vt locus sit huic actioni, necesse est & debitorem in fraudem creditorum alienasse, vel vere, *l. ait prætor*, 10. §. *ita demum*, *hoc tit. l. patronis*, 6. *de probat.* vel saltem præsumptiue, *l. omnis*, 17. §. *Lucius. hoc tit.* & eum qui accipit, non fuisse fraudulenti consilij ignarum, *d. l. qui autem*, 6. §. *hoc edictum, hoc tit. l. penult. Co. eod.* Quod verum est, quando titulo oneroso accipit, ex venditione forte, aut permutatione: secus vero si lucratiuo: puta ex donatione, aut legato. Tum enim indistinctæ is qui accepit, ad restitutionẽ tenetur; quando semper iniquum sit, cum iactura

A per iniquum sit, cum iactura creditorum eum locupletari, *d. l.* 6. §. *pen.* & *fin. l.* 5. C. *eod.* Et † hoc casu locum habet in factum actio, quam prætor in fine secundi edicti se daturum pollicetur: quæ ideo in factum appellatur, quod non in fraudem debitoris, 7
B aut accipientis contra edictum: sed in solum nudumque factum alienationis, detracta fraudis mẽtione, sit directa.

8 ¶ Sane qui suum recipit, nullam videtur fraudem facere, quãuis sciat debitorem non omnibus esse soluendo. Sibi enim vigilauit,
C recepitque suum, ad quod soluẽdum debitor authoritate Magistratus cogi poterat, *d. l.* 6. §. *apud Labeonem, l. illud*, 13. *hoc tit* nisi id factum sit post bona iam à creditoribus possessa, *d. l.* 6. §. *sciendũ, hoc tit.* aut ab eo factum, qui post abstinendo, vel restitutionem im-
D petrando, soluere vni non debuit, *l. si non expedierit*, 6. §. *fin. de bon. auth. iudic. poss. d. l. qui autem*. 6. §. *fin. hoc tit.* Cum autem alienationem tantum lex reuocet, perspici potest, huic edicto locum non esse in ijs, quæ debitor cum posset acquirere noluit, *l.* 1. §. 1 *l.*
E 2. 3. 4. 5. 6. & *hoc t.* quod in bonis fisco acquirendis aliter se habet, *l. in fraudem*, 45 *l. cum qui dam*. 26. *de iur. fisc.*

9 ¶ Datur autem hæc actio creditoribus, fraudatis re & proposito: nam qui duntaxat re fraudantur, non ex προαιρέσεως, hi

istam actionem non habent, *d. l. ait prator.* §. 1. *cum seq. hoc tit.* quia edictum in fraudē directum est, & conceptum: vt nec illi qui cōsenserunt alienationi, cum nemo videatur scientes fraudare, *d. l. qui autem*, §. *praterea.* Hæc actio & successoribus competit, vtpote rei persecutoria, *d. l. ait Prator*, §. *vlt.*
10 *cum l. seq.* Aduersus † eum autem datur, qui sciens debitorem non esse soluendo, ab eo aliquid aufert quocunque contractu, puta venditione, aut oppignoratione, *d. l. qui autem*, §. *apud*, *d. l. ait prator*, § *si cum.* aut dotis donatione, *l. 2. C. eo.* aut acceptilatione, aliove quolibet pacto, *l. 1.* §. *ait ergo*, *l. 2. & l. 3. hoc t. l. 1. C. eo.* nam contra ignarum fraudis agi nequit, nisi quatenus locupletior est, *d. l. qui autem*, §. *penult.* multo minus aduersus tertium bonæ fidei possessorem, *l. qui à debitore, 9. hoc t.* Sed & in ipsum fraudatorem hæc actio datur, vt quidam volunt, eo fine, vt debitor incarceretur, *l. fin.* §. *fin. hoc tit.* cum alioqui bonis iam possessis aut distractis inanē faciat actionem eius paupertas, *l. nam is, 6. de dolo malo.* Quod dicere durum est, quando diserte Imperatores statuant, hanc actionem dari in debitorem oportere, cum hoc tēperamento, in quantum facere possit, *l. fin. C. eo. tit.* In hæredes autem datur, quatenus ad eos peruenit, *d. l. ait prator*, §. *fin. cum l. seq.*

11 ¶ Venit autem in hanc actio- A nem rei restitutio; quæ omnimodo restituenda est in eum statum, in quo fuit ante alienationem, *d. l. vlt.* §. *si à socio.* reuocato nimirū dominio, omnique iure, quod id alium est translatum, *l. si sciens, 26. de contrah. empt.* §. *item si quis*, *Institut. de actio. l. hac in factum.* B 14. *l. ait prator*, 10. § *pactum*, *hoc t.* Veniunt & fructus, *d. l. ait prator*, § *per hanc. l. videamus*, 38. §. *in Fauiana, de vsur.* qui videl. tempore alienationis terræ cohæserunt, & qui post inchoatum iudicium percipiuntur. Nam medio tempore perceptos, in restitu- C tionem non venire verius est: *d. l. fin.* §. *non solum.* propterea quod hos possessor ratione tituli & dominij quod habuit, merito lucretur, quantumuis reliqua commoda medij temporis in hac actione reputentur, *dict. l. ait prator*, §. *pactis.*

D ¶ Competit autem hæc actio 12 ex die factæ alienationis, *d. l. qui autem*, §. *vlt. d. l. ait prator, in prin. hoc tit.* & quidem intra annum vtilem indistinctè, etiam aduersus eum qui particeps doli non fuit; post annum in fraudulentos tantum E in id quod ad eos peruenit, aut peruenire potuit, *dict. l. ait prator.* §. *hac actio.*

DIGEST. LIB. XLIII.

DE INTERDICTIS SIVE EXTRAORDINARIIS actionibus, quæ pro his competunt.
Titul. I. C.8. I.

1 *Continuatio*.
2 *De interdictis & extraordinariis actionibus*.
3 *Vnde dicta sint interdicta: & quid sint*.
4 *Diuisio & species interdictorum*.
5 *Causa efficiens*.
6 *Materia*.
7 *Forma & differentia edictorum ac interdictorum*.
8 *Finis*.

1 EXpositis † ordinarijs possessionũ iudicijs, sequitur vt de extraordinarijs disseramus, *l.* 1 *de migran. l.pen.l.vlt.Co. eodem*, quæ sunt interdicta, seu extraordinariæ actiones, quas interdictis posterior ætas substituit.
2 Nam † olim quidem interdicta reddebantur à prætoribus, sed postea formulis & impetrationibus sublatis, *tot.t.C. de formis. sub.* ex causa interdictorum extraordinarijs actionibus sine vlla solennitate agi est cœptum, *§. fin. Inst. eo vide Paul.lib.* 5.*t.*6. *Cuiac. obs. lib.* 5.*c.* 17. vt verisimile sit, illa inscriptionis huius tituli verba, Sine extraordinarijs actionibus, à compositorib. iuris, aut alio quopiam (desunt enim in indice Flo- A ren.) adiecta, neque accepta esse aut ex perpetuo edicto, aut commentarijs Iurisconsultorum ad edictum scriptis: cum horum ætate prætores adhuc interdicta redderent.

¶ Interdicta ab interdicendo, hoc est, vetando dicta sunt, vt tra- 3
B dit Donatus in Hecyra Terentij. Interdicere enim prohibere est: vt cùm dicimus alicui interdici bonis, *l. is cui bonis*, 6.*de verbo. obl. l.* 1.*de curat.fur.* aqua & igni, *l. qui dolo*, *§. fin. ad l. Iul. de vi publica*, *&c.* Quam etymologiam sequi videtur & innuere Plautus in Asi-
C naria: Nequeo, inquit, ego te interdictis facere mansuetam meis: & Cicero *in* 7. *Verrina*. cum edictum Verris, quo prohibet ne pater gratis filium captiuum inuisere possit, tyrannicum interdictũ vocat. Quare verius est, interdicta ab interdicendo dicta. Prætor
D enim vt plurimũ interdictis prohibere quid solet: ac si quando iubet, ex ipsæ iussiones vim prohibitionis habent. Alijs placet interdicta appellari, quòd inter duos aut interim dicantur, dum plenius de toto negotio cognoscatur. *§.* 1.*verf. sunt tamen, Instit. eo. Alciat.lib.* 3. *παρέργων, cap.* 5. Interdicta olim erant formæ & con-

conceptiones verborum, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maximè fiebat, cum de poſseſſione aut quaſi poſseſſione inter aliquos contendebatur. *In princip. Inſtit.eo.Cic.pro A. Cæcin. Quintil. lib.7.c.6.* Aliquando ſignificantius Theophilus: *in princ.Inſt. eo.* interdictum, inquit, eſt enunciatum prætoris inter duos, qui de poſſeſſione contendunt, emiſſum: facti quidem ſpeciem cauſamque non planè deficiens, ſed quomodo de ea iudicandum ſit, iudicem informans. Actiones extraordinarias, quæ ſublatis formulis & impetrationibus loco interdictorum introductæ ſunt, nihil aliud eſſe dicendum eſt, quàm agēdi formam, citra ſolennitatem ſubtilitatemque verborum, & iuris ciuilis, ex cauſa interdicti ſimpliciter in rem conceptam, qua de poſſeſſione inter aliquos diſceptatur, *l.1.§.pen.hoc tit. d.§.fin.vbi.Theoph.Inſt.eo.*

4 ¶ Diuiſio interdictorum partim ſumitur à materia. Alia enim pertinent ad res diuini iuris, alia ad ea quæ ſunt hominum; & horum quædam reſpiciunt illa quæ nullius numerātur in bonis; quædam ea quæ ſunt alicuius, *l.1. in princ.l.2.§.1.hoc t.* partim à forma interlocutionis, *§.1.Inſt.eod.* Nam quædam ſunt prohibitoria, quibus prætor prohibet: quædam reſtitutoria, quibus iubet reſtitui; idque dupliciter; interdum enim

A mandat reſtitui poſſeſſionem rei: *t.t. vnde vi. cum ſimil.* interdum verò factum ipſum reſtitui, id eſt, reponi reducique in antiquum ſtatum & formā ſublatis ijs per quæ res erat immutata, *l. prætor, 2.§. prætor ait, ne quid in loc.publ. l.1. in prin.quod vi aut clam.* quædam B verò exhibitoria, quibus iubet exhiberi, *l.1.§.interdictorum, h.t.§.1. Inſtit. eo.* Deinde interdictorum alia in præteritum, alia in præſens, alia in futurum referuntur, *l.1.§ pen. h.t.* Item quædam ſimplicia ſunt, vt pleraque: nonnulla duplicia, in quibus vterque C litigator duplicem perſonam ſuſtinet, & actoris & rei, *l.2. in princ. hoc tit.* Quædam annalia ſunt, quædam perpetua, *l.1. in princ.de vi & vi arm.l. in honorariis, 34. de act.& obligat.vide quæ dicam, inf.ad tit.vti poſſ. & de vi armat.* partim à fine. Nam quædam D publicæ vtilitatis cauſa, *l.1.§.fi.h.t.* quædam iuris ſui tuendi, quędam officij gratia ſunt comparata, *l.2. §. hominum, hoc t.* Item pleraque interdicta poſſeſſionis controuerſiam, nonnulla proprietatis cauſam continent, *d.l.1.§. quædam.* E Poſtremò interdicta aut adipiſcendæ ſunt poſſeſſionis, aut retinendæ, aut recuperandæ, *d.l. 2.§.final.*

¶ Ad finiendas poſſeſſionum 5
controuerſias, Prætor interdicta protulit, nam oborta de poſſeſſionibus contentione, ne interea dum litigabatur, ad vim & arma

res

res deueniret, vtroque litigatorum in possessionis vtilitate imminente, Prætor statim aliquid inter eos interdicebat: puta vetando vim fieri, donec causa ordinario iudicio plenius disceptaretur.

6 ¶ Materia de qua interdici solet, sunt res tam diuini quàm humani iuris, *l.1. in princ. h.t.*

7 ¶ Forma verò optimè intelligi potest ex discrimine, quo interdictum ab edicto distinguitur. Hæc enim differunt tanquam causa & effectus, vt enim ex legibus actiones siue condictiones, *l. vnica, supr. de condict. ex lege*, ita ex edictis oriuntur interdicta, *l.1. §.1. ff. de oper. nou. nuntia.* Solent autem prætores inituri magistratũ, ne quid dare viderētur cuiusquam odio aut gratiæ, edicta generalia proponere, siue vllis personarum ac rerum circumstãtijs: vt inde sciri posset, qua demceps ratione de rebus futuris, durante officio, ius dicturi essent, vt ostendit Cic. *l. 2. in Verrem*, vnde & edicta authore Theophilo, sunt appellata: *§ sed & quod principi, & §. prætorum, Instit. de iur. nat. gent. & ciuil.* Edicere enim prædicere est, vt apud Cicer. in libello de Amicitia: Alius finis amicitiæ constituẽdus est, si prius quod Scipio reprehendere solitus sit, edixero. & ad Q. fratrem Comitia edicta sunt ad 11. calẽd. Febr. ac propriè ad magistratus, aliquid præmonentes de iure, referA tur: vt apud eundem lib. 2. de legibus Cum magistratum inieris, & in concionem ascenderis, est tibi edicendum, quæ obseruaturus sis in iure dicendo. At interdicta, sicuti actiones ex edictis, flagrante iam contentione, litigatoribus à prætore reddebantur: non vt B inter omnes, sed inter litigantes ius facerent, donec plenius in petitorio iudicio res tota examinaretur. & hoc est quod voluit Vlpia. *in d.l.1. in fin.* cum ait, Interdicta omnia licèt in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia esse. hoc est: quamuis vi- C deantur generaliter de re & possessionibus loqui, vi tamen, id est, potestate & effectu, ad certas personas pertinere. Quod enim Prætor inter litigantes interdicit, non continuo inter omnes ius facit, vt nec res inter alios actæ iudicatæ- D ve: *l. sæpe, 63. supra de re iud. & tit. C. res inter alios acta.* Hodie tamen postquam interdicta in Pandectas sunt relata, ea certum ius, sicuti aliæ leges inter omnes faciunt: quanquam illud adhuc verum sit, possessorium iudicium inter alios constitutum, alijs nec E obesse, neque prodesse. Inter litigatores autem olim interdictũ valebat, neque Prætoris iussum detrectare fas erat: *l. fi. infra ne quid in loco publico.* Verùm vsu sæpe venire necesse fuit, vt interdicto rixa non sopiretur, altero litigatorum asseuerante, se nihil contra interdictum fecisse aut facere;

cere; quod alter negaret. exempli causa: Prætor ita interdicit, Vti possidetis, nec vi, nec clam: nec precario alter ab altero, ita possideatis. Hoc interdictum non semper finiebat controuersiam, cum forte alter intenderet aduersarium non possidere, aut certè vi possidere: alter contrarium tueretur: Hoc ergo casu Prætor cum interdicti formula litigatores ad iudicem pedaneum ablegabat, coram quo causa summatim & extraordinariè, id est, circa scrupulosam iudicij solennitatem, iuxta formam interdicti examinabatur, *Theoph. in princi. Institu. eod.* Itaq; prout casus ferebat, aut statim cum interdicto formulam iudicij petentibus litigatoribus, ad pedaneum iudicem referendam Prætor dabat: aut si videbantur acquieturi, neq; quid vltra postularent, interdicebat duntaxat, & iudicium, ni paritū esset, in futurum pollicebatur. Qua ratione factum est, vt quædam interdicta ita concepta sint, vt iudicium in futurum polliceātur: *l.1. de vi & vi armat. l.1. ne vis fiat ei, & cum simil.* quædam autem præsens, vt postea videbimus. Sed ne quis temerè falsove causam suam interdicto cōgruere apud Prætorem testaretur, eoque litem calumniosè excitare auderet: olim vsitatum erat, vt sponsiones depositis pecunijs litigatores facerent, ne interdicto causa congrueret, aut nihil con-

A tra illud esset factum. Quæ pecunia postea victori cedebat: vt intelligi licet ex oratione Cic. pro A. Cæcin. & Quint. *lib.7.c.6.* Postea sublatis per cōstitutiones impetrationib. & formulis agi cœptum est ex causa interdictorum extraordinarijs, hoc est minus so-
B lennibus actionibus, tanquam si interdictum redditum esset: *§.fin. Inst.eo. vide Cuiac.lib.obs.5.c.17. l.2. & 4.C.vnde vi, l.vlt.C.de lib. exhib.l.vlt.C.eo.* perinde atque ex perpetuis edictis perpetuæ actiones competere cœperunt, postquam desitum est ea quotannis à
C Prætoribus proponi. Nam & interdicta in edictum perpetuum à Iuliano fuisse relata, indicio sūt Consultorum responsa, in his titulis congesta: quæ ex commentarijs ad edictum perpetuum cōscriptis hausta esse, ipsa inscriptio docet. Ex his vtcunque apparet,
D antiqua interdictorū ratio cuiusmodi fuerit, quantumque ab edictis differt. Edicta enim generalia sunt: at interdicta, velut actiones, personis & rebus præsentibus accommodata. Et vt vno verbo complectar, edicta formam & vim legum, interdicta actionum
E habent.

¶ Finis interdictorum est, vt possessionum iura defendantur. 8
Quint.praalleg.loc. Nam etsi quædam rei persecutionem, hoc est, proprietatis causam continent; *l. 2. §. quadam, hoc tit.* tamen id magis fit per consequentiam, ex quali-

qualitate rei quia de agitur, quæ iudicium petitorium post se non admittit, quam ex natura aut forma interdicti. Omnia enim interdicta de vsu & iure possessionū loqui, postea deprehēdetur. Deinde pertinent interdicta ad ordinationem iudiciorum, quibus res vendicantur. Nam hæc rectè institui nequeunt, nisi prius expeditum fuerit, vter litigatorū petitor, vter possessor sit: ad quam cognitionem aditum hæ possessorij iudicij actiones patefaciunt: *l. inter litigantes, 62. vbi Dd. de iudicijs.*

Quorum bonorum. Tit. II. C.8. 2.

1 *Dispositio titulorum sequentiū.*
2 *Continuatio huius tituli.*
3 *Verba interdicti.*
4 *Cur dicatur restitutorium.*
5 *Ratio interdicti.*
6 *Differentia inter hoc interdictum & petitionem hæreditatis.*
7 *Cui, aduersus quem ex hoc edicto detur actio.*
8 *Cuiusmodi detur actio, & quid in eam veniat.*

1 Diximus, † interdicta aut de reb. diuinis, aut de humanis proponi: De diuinis, vt de locis sacris vel religiosis: de rebus hominum interdicta redduntur, aut de ijs quæ sunt nullius in bonis, puta de hominis exhibendo, A aut quæ sunt alicuius. Hæc porrò sunt vel publica vel singulorum. Quæ singulorum sunt, aut vniuersitatem rerum complectuntur, aut res singulas.

¶ Cùm autem vniuersalia particularibus amplitudine præstent, 2
prius de his interdictis quæ ad B vniuersitatem rerum pertinent, videamus. Quo in genere primū est interdictum, Quorum bonorum, quod licet etiam ad res particulares competat, *l. hoc amplius, 29. de furt. Bart. in l. 1. §. hoc interdict. hoc tit.* sicuti petitio hæreditatis: *l. licet minimam, 10. de petit.* C *hæred.* tamen sua natura vniuersale est. Huius autem interdicti verba hæc sunt:

¶ QVORVM BONORVM 3
EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST, QVOD DE HIS BONIS PROHÆREDE AVT PRO POSSESSORE D POSSIDES POSSIDERESVE SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET, QVOD QVIDEM DOLO MALO FECISTI, VTI DESINERES POSSIDERE, ID ILLI RESTITVAS. *l. 1. in princip. hoc titulo.*

¶ Hoc interdictum adipiscen- 4
E dæ possessionis est: *d. l. 1. in fin.* & restitutorium abusiue dicitur; quia Prætor iubet possessionem restitui, quam bonorum possessor nunquam habuit: *§. adipiscenda, vers. ideo, Instit. eod.* Quod in significatu nonnunquam verbum Reddendi accipitur: *l. verbum*

bum reddendi, 94. *de verborum significat. l. cum quidam*, 24. *de legat.* 2. vt cum dicimus, redditas nobis literas, quas antea nunquam habuimus.

5 ¶ Fuit autem necessarium interdictum hoc ad possessionem consequendam. Nam etsi per decretum Prætoris bonorum possessor, ius & dominium hæreditatis tanquam hæres adipiscatur: *l. 1. de bonorum possess. l. fin. C. qui admit. ad bon. poss. vide*, *tamen l. cum miles*, *ex quibus caus. ma. gloss. lat. in fin. artic.* 25. *lib.* 1. tamen possessionem corporalem, si forte eam alius teneat, quæ facti *l. possessio*, 49. *de acquir. poss.* est, non habet ex decreto prætoris, sed à possessore ea est petenda: *l.* 3. §. 1. *de bonor. possess. l. cum hæredes*, 23. *de acquir. hæred.* qui ad traditionem faciendam interdicto fuit compellendus.

6 ¶ Quanquam autem petitio etiam hæreditatis hoc casu competat: tamen vtilius est agere ex hoc interdicto, quam ordinaria hæreditatis petitione. In hoc enim nō tam exactæ probationes, vt in ordinarijs iudicijs, requiruntur, *Barbic & in l.* 1. *C. eo.* Deniq; nō potest hic obijci exceptio dominij: *l. fin. C. eo.* nec à sententia possessionis appellatur: *Bart in l.* 1. *C. eo. per l. vnic. C. si de momen. poss. cap. querelam, de elect.*

7 ¶ Datur actio ex hoc interdicto, cui data eadem bonorum possessori, cui specialiter Prætor prouidit, vt decretam à se possessionem tueretur: vtilis autem ex interpretatione, cuilibet hæredi, *d. l.* 1. *C. eo.* etiam suo; nam nec in hunc continuari defuncti possessionem, verius est: *Bart. Bald. Alb. & Dd. in l. cum miles, ex quibus caus. ma. & in d. l. cum hæred.* 33. *de acquir. possess. & in l. suis*, 11. *contra gloss. ibi de lib. & posthum. vide late Tiraq. in tract. le mort.* 3. *declar. l. præfat. nu.* 5. & 56. aduersus eum qui pro hærede eius cuius de hæreditate agitur, vel pro possessore possidet. Nam contra titulo iusto possidentes, cum ne quidem petitio hæreditatis detur, multo minus interdictum competere dicendum est: quod in pari causa & titulo possessor obtinere debeat: *cap. in pari de reg. iur. in* 6. §. *commodum, Instit. de interdict.* Qua de re alibi plura traduntur à *Bart. & Doct. in dicta l. licet, de petit. hæredit. & in l.* 1. *hoc tit. in l. fin. C. de edict. diui Adrian. tolliend. & infra l.* 1. *C. eo.* Datur itaque contra possessores rerum hæreditariarum, non etiam in debitores defuncti; quibus cum personalibus actionibus est agendum, cum nullum in rebus debitis, neque dum traditis, defunctus ius habuerit. vnde exemplo defuncti cui succedit, personalibus cōdictionibus hæres exigere eiusmodi debet *l.* 2. *hoc t.* quanquam petitio hæreditatis, quæ non

non possessionem facti, sed ius hæreditarium persequitur, quod certe etiam apud debitorem est, merito aduersus hunc detur: *l. etiam, 15. §. fin. de petit. hæred.*

8 ¶ Est autem hoc iudicium vniuersale, sicut & ipsa bonorum possessio siue hæreditas: *l. hæreditas, 63, de regul. iur.* Quo iudicio petitur possessio restitui, hoc est, tradi omnium rerum hæreditariarum, maxime corporalium, *vide Ferra. in for. lib. quo pet. hæredit. ex testam. in princip. n. 2.* etiam feudalium, vt plerisq; placet: *De consil. 424. quæritur, cap. 1. §. inter. vbi Dd. si de feud. def. Alex. & Ias. in d. l. fin. C. de edict. diui Adrian. tollend.* nec modo earum quę possidentur, sed etiam quæ dolo culpave possessoris absunt. verbi gratia: quia passus est vsucapi, vel fraudulenter alienauit, vt verba interdictio ostendunt: 'POSSIDEASVE SI
„ NIHIL VSVCAPTVM ESSET
„ QVOD QVIDEM DOLO
„ MALO FECISTI, VT DESI-
„ NERES POSSIDERE Nam istiusmodi fraudatores pro possessoribus habentur: *c. pro possessor. de reg. iur. in 6.* quia pro possessore dolus est, *l. qui dolo, 17. de reg. iur.* Affine autem huic interdicto est remedium possessoriũ, à Iustiniano introductum; *l. fin. C. de edict. diui Adrian. tollend.* quanquam in quibusdam differat: *vide Ferr. prææalleg. loc. Rofred. in lib. de remedio, l. fin. C. de*

A *edict. diui Adrian. tollend.* Hæc autem remedia hæredi necessaria sunt, alio (vt dixi) in possessione existente. Nam si nullus hæreditatem possideat, non opus est hæredi aliqua actione: cum eam vacantem & iacentem ipse pro arbitrio & authoritate sua occu-

B pate possit: *Bald. in l. fin. n. 3. vbi etiam Bart. Cyn. Fab. Dec. Ias. C. de edict. diui Adrian. tollend. Ferra. in for. lib. quo pet. hæred. ex testa. ad verb. iniuste, n. 1. & 4. Innocen. Imol. Ant. de Butr. in c. cum in officijs, de testam. Bart. in l. 2. C. quand. & quib. quart. pars,*

C *lib. 10. Bald. cons. 452. quia, lib. 4. Socin. consil. 74. quæritur. lib. 8. vide late Tiraq. in tract. le mort. saisit le vif. in 8. declar. præfat. n. 1.* quemadmodum & iure Saxo. intrare ad viduam defuncti possidentem, atque ita rei seruandæ causa cum illa possidere

D non prohibetur: *art. 22. & 25. lib. 1. vbi gloss. per l. si diis, quib. ex caus. in poss. eat.*

Quod legatorum Tit. III. C. 8. 3.

1 *Continuatio.*

E 2 *Cuiusmodi sit hoc interdictum, & quid contineat.*

3 *Ratio interdicti.*

4 *Regulam, dolo facis, qui petis quod restituere debes, huic locum non habere.*

5 *Primum caput interdicti.*

6 *Cui, aduersus quem hæc actio*

ctio detur.
7 *Ad quid.*
8 *Secundum caput.*

1 HVic † affine eſt interdictū, Quod legatorum. Vt enim ſuperius ad totam hæreditatem ſpectat, ita hoc ad partem quæ ex hæreditate debetur: nempe B ad legata, quæ nonnunquā vniuerſitatem bonorū comprehendunt: *l. qui quartam, 15. l. non*
2 *amplius, 29 de legat. 1.* Eſt † autē adipiſcendæ poſseſſionis interdictum & continet hanc cauſam, vt quod quiſque legatorum nomine non ex voluntate hæredis, ſed C propria authoritate occuparit, id
3 reſtituat. Etenim † æquiſſimum prætori viſum eſt, vnumquemq; non ſibi ipſi ius dicere, occupatis legatis, ſed hæc ab hærede petere: *l. 1. in princ. hoc tit. vide Camm. lib. 1. tit. 13. vbi excipt legatum vindicationis, quod compoſitores omiſerunt. diſtinctionibus qui per legatorum, & l. generibus iam ſublatis.* D Nam etſi lex ciuile quoddam dominium à morte teſtatoris trāsfert in legatarium: *l. à Titio, 66. de fur.* vnde & rei vendicationem habet, *l. 1. & 2. C. communia, de leg.* quæ domi- E no tantum datur: *l. in rem, 24. de rei vend.* tamen illud traditione ex iure naturæ confirmari, reſq; ab alio poſseſsa non occupari, ſed legitime peti debet: *l. ſi ex ſtipulatione, 5. ſuprà de acquir. poſſeſſ. 1. §. & parui, infra quod vi* A *aut clam. l. miles, 6. §. qui iudicat, ſup. de re iudic. l. dotis actione, 9. C. ſolut. matrim.* Periculoſum enim eſt, & peſſimi exempli, quemque ſibi ius dicere: *l. vnica, C. ne quis in ſua cauſa.*

¶ Rediguntur igitur ad hæredem per hoc interdictum ea quę legatorum nomine poſſidentur, ſic tamen, vt legatarijs ſit integrū, hoc nomine hæredes denuo conuenire: *d. l. 1. in pr.* neque dolo poteſt videri facere hæres, qui petit id quod reſtituere debet; nam ea regula in petitorijs duntaxat locum habet, *l. dolo, 8. inf. de doli mali except.* non in iudicijs poſseſsorijs, vt ſunt interdicta: in quibus ſpoliatus ante omnia eſt reſtituendus: *c. 1. 6. 7. & tot. t. de reſtit. ſpoliat.* Deinde vſuuenire poteſt, vt neceſse non ſit, integrā reſtitutionem ab hærede fieri, neque integra legata ſolui debeant: vel propter Falcidiam, quam ex ijs retinere hæres poteſt: *l. 1. §. ſi quis, hoc t. vide l. 1. Co. eo. l. pen. C. ad leg. Falcid. l. pater filiam, 14. §. 1. l. quod de bonis, 15. §. 1. l. filio, 93. ad leg. Falcid. Nouell. 1. Cuiac. lib. 8. c. 2.* vel quia hæreditas ære alieno grauata eſt. Creditorum enim potior eſt, quam legatorum cauſa. *l. fin. § licent. C. de iure deliberand.* Duo autem ſunt huius interdicti capita: quorum primo quod huc pertinet, ita cauetur.

4

¶ QVOD LEGATORVM NOMINE NON EX VOLVNTATE EIVS AD QVEM EA RES 5

„ RES PERTINET, (VIDELI-
„ CET HÆREDIS AVT BO-
„ NORVM POSSESSORIS)
„ QVIS OCCVPAVIT, AVT
„ DOLO DESIIT POSSIDERE,
„ ID ILLI RESTITVAS: *d.l.* 1. *in princ.* & *§. quod ait prætor*, 1. & 2.

6 Ex hoc capite actio datur hæredi, bonorumve possessori, horumque hæredibus: *l.* 1. *in princ vers. hoc interdictum*, aduersus legatarios, aut eorum hæredes, *d.l.* 1. *§ legato.* non autem in donatarios causa mortis: *d.l.* 1. *§. si quis mortis.* nam hi ex voluntate defuncti possident, vt hæredi merito præferantur: neq; interest hæredis restitutionem ab his fieri, cum Falcidiam ipso iure saluam habeat: *in princ. Inst. de donat. l.* 1. *de donat. caus. mort.* propterea quod non ex sua, sed testatoris voluntate possessio translata sit, etiamsi de legatis quæ scienter ab hærede soluuntur, nihil detrahi possit: *l. error, C. ad legem Falcid.*

7 ¶ Datur autem hæc actio in hoc, vt vel res propria authoritate occupatas, conuentus restituat; vel in id quod interest cōdemnetur: *l.* 2. *§. ex hoc interdicto, hoc t.* quod obtinet, cùm legatarius res legatas ante hæreditatem ab hærede possessam inuadit, mitius enim cum eo agendum fuit, qui rem iuris interpretatione: *l. à Titio, de furt. l.* 1. & 2. *C. commun. de lega.* suam, à nemine possessam occupasset. Quid si iam ab hære-

A de possessam violēter subtrahat, aut vi extorqueat, iure legati cadit, *l. non est dubium, §. C. de legat.* exemplo aliorum violentorum creditorum: *l. extat*, 13. *quod met. caus. l. si quis*, 7. *vnde vi.*

¶ Secundo capite Prætor legatarijs aduersus hæredes consulit, 8
B qui cautionem facere detrectant. Nā hęc quæstio præcedēti coniūgi permiscerique solet: NISI, inquit, SATISDATVM SIT LE- „
GATORVM NOMINE, IN „
POSSESSIONEM MITTAM: „
l. 2. *§. penult, et fin. l.* 2. *§.* 1. *hoc tit.* Qua de re plura alibi diximus,
C *sup. ad titul. vt leg. nomine caueatur.*

Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit.
Tit. IV.

E AD † vniuersalia interdicta pertinet & illud, quod redditur ex generali edicto, ne vis fiat ei qui in possessionem missus est: quo † prætor omnes omnium possessiones à se decretas tuetur, promissio interdicto, siue iudicio, aut actione: si edicto non paritum esse dicatur. 1 2

3 ¶ Verba eius ita habent: SI
„ QVIS DOLO MALO FECE-
„ RIT, QVO MINVS QVIS
„ PERMISSV MEO, EIVSVE
„ CVIVS DE EA RE IVRISDI-
„ CTIO FVIT, IN POSSESSIO-
„ NE BONORVM SIT; IN EVM
„ IN FACTVM IVDICIVM,
„ QVANTI EA RES FVIT OB
„ QVAM IN POSSESSIONEM
„ MISSVS FVIT, DABO, *l. 1. in princ. h. tit.*

4 ¶ Hinc interdictum redditur partim prohibitorium, partim restitutorium: *l. 3. §. pen. h. t.* Nam in edicto diserte vis fieri prohibebatur, vt ex inscriptione huius tituli intelligi licet: interdictorum enim inscriptiones, à primis cuiusque interdicti verbis desumi, palàm est: planè vt probabile sit, non integrum hic edictum in Pandectas à compositoribus esse relatum; sed eam tantum partem, quæ potissimum ad interdictum & actionis speciem pertineret. Ergo & prohibitorium interdictum fuit, ex forma edicti, & etiã restitutorium; quia eiusmodi iudicium Prætor pollicetur, iubet enim possessionem restitui; aut nisi factum erit, damnari reum, quanti ea possessio est, *l. 1. §. hæc verba, l. 2. l. fin. h. t.*

5 ¶ Hanc actionem excepta legatorum missione, intra annum competere, & non postea, sciendum est, cum sit pœnalis. Non

6 † enim datur in quantum ea missio est, quæ custodiam potius quã

A vtilitatem misso creditori adfert: sed quanti ea res est, ob quam in possessione quis mittitur: *l. 1. in princip. & §. hæc verba.* Quæ cum possessione longe sit impensior, merito hęc actio pœnalis dicitur: neque enim damnum quod quis ob impeditã facto alterius, erep-

B tamque possessionem habet; sed omne illud continet, cuius gratia possessio decreta fuit. Quare cum supra id quod interest, supraque vtilitatem interuersæ possessionis damnetur reus, merito pœnalis censetur actio: eaque ratione nec in hæredes, similesque personas

C dabitur, nisi in id quod ad eos peruenit; quamuis hæredib. alijsque successoribus non denegetur: *l. 1. in fin. hoc t.* quia à parte agentis, id quod interest, & rei persecutionem continet. Quod si porrò malit possidere creditor, quàm hoc interdicto suum interesse

D persequi, melius erit Prætorem extra ordinem iure suæ potestatis & nobilis officij decretum exequi & manu etiam militari creditorem in possessionem mittere, *l. 3. hoc tit. l. qui restituere, 68. de rei vend.*

E De tabulis exhibendis Titul. V. C. S. 7.

1 *Continuatio.*
2 *Verba interdicti.*
3 *Ad quas tabulas pertineat.*
4 *Conciliatio antinomiæ.*
5 *Cui detur hæc actio.*

Aduer-

6 *Aduersus quem, & quando, ea cessante, officio prætoris tabulæ exhibeantur.*

7 *Ad quid detur.*

8 *Quandiu duret, & an in hæredes transeat.*

1 AD † causam etiam vniuersitatis, nempe hæreditatis, refertur interdictũ de tabulis testamenti exibendis. Nam † ijs nõ
2 visis, nihil de hæreditate agi potest: *l. de his, 6. de transact. l. 1. quemadmod. testam. aper.* Prætor ait: QVAS TABVLAS LVCIVS TITIVS AD CAVSAM TESTAMENTI SVI PERTINENTES RELIQVISSE DICETVR, SI HÆ PENES TE SVNT, AVT DOLO MALO TVO FACTVM EST, VT DESINERENT ESSE ITA EAS ILLI EXHIBEAS. ITEM SI LIBELLVS, ALIVDVE QVID RELICTVM ESSE DICETVR, DECRETO COMPREHENDAM, *l. 1. in princ. & §. hoc interdictum, hoc tit.*

3 ¶ Hoc interdictum tabulas dũtaxat testamenti, hoc est, cuiuslibet vltimæ voluntatis: *l. 1. §. hoc interdictum. hoc tit. Paul. lib. 4. ti. 7.* non etiam reliquarum actionũ instrumenta concernit, quorum copia actione ad exibendum petenda est: *tot. tit. supr. ad exhibendum,* nec ad viuentis testamentum pertinet, sed defuncti, *l. 1. §. fin. l. 3. §. 1, hoc tit.* Neque tamen solùm in perfecto testamento, sed

A etiam in falso aut imperfecto locum habet. Non † enim de iure scripturæ, sed de ea exhibenda quæritur, vt postmodum de valore eius cognoscatur: *d. l. 1. §. siue.* Quod si & falsum sit, & imperfectum testamentum, idque euidenter appareat, vel apparere 4
B incontinenti possit; sanè causa non erit, quare interdictum hoc detur, cùm agentis interesse nequeat talem scripturam exhiberi: atque ita accipiendum arbitror Aphricani responsum: *l. si quis legatum, 5. ad leg. Corn. de falsis.*

¶ Ex hoc interdicto datur actio 5
C omnibus, quibus aliquid in testamento, vel libello, siue codicillo adscriptum est, quorumque interest exhiberi, *l. 3. §. interdictũ. vers. solum. hoc tit.* (nam horum cẽsentur esse tabulæ, *l. 2. quemad. testament. aper.*) dummodo iurent, quod sua interesse credant:
D *l. eius quod, Co. quemadmod. testam. aper.*

¶ Datur autem aduersus possessorem vel tabularum detentorum, *l. 3. §. 1. hoc tit.* qui negat se tabulas possidere, vel exhibere ob certam probabilemve causam oportere: *l. 1. §. 1. hoc tit.* Nam si 6
E quis confiteatur se possidere, nec vllam iustam causam prætendat, quare exhibere non debeat, in hunc Prætor interdictum non reddit. Quorsum enim in re aperta & euidenti, cui vlteriore cognitione non sit opus? sed ipse statim ex officio cogere eum de-

 bet

bet ad exhibendum, *d.l.*1.§.1.*l.*2. A §.*fi.supra, quemadmodum testam. aper.*

7 ¶ Qui ergo negat se habere tabulas, aut exhibere oportere, rectè conuenitur hoc interdicto in id vt eas exhibeat, id est, apprehendendarum copiam apud Magistratum facit: *l.*3.§. *hoc interdictum, hoc tit.* Quod nisi factum erit, condemnabitur quanti actoris interest. *d.l.*3.§.*fin.*

8 ¶ Interdictum hoc & post annum, & hæredi cæterisque successoribus datur: *d.l.*3. *in fi.* non competit autem in hæredes, nisi detineant, aut in dolo malo sint. C Nam hoc interdictum rem persequitur, & in vnumquemque possessorem suo nomine competit, vel quia possidet, vel quia dolo fecit, quo minus possideat: vt non opus sit hic quærere, an in hæredem hæc actio detur: idque exemplo actionis ad exhibendū, D *l.de eod.*12.§.*fin. ad exhibendum, supr.* cui hoc interdictum valde est affine, ab eaque tantummodo obiectis & materia differt.

Ne quid in loco sacro fiat. Tit. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Edictum.*
3 *Quid appellatione sacrorum veniat.*
4 *Alterum edictum restitutorum.*
5 *Actionum hanc esse popularem.*

ET † hæc de interdictis quæ vniuersitatem rerum continent. Porrò singularia interdicta pertinent aut ad res publ. aut ad priuatas, Publicæ † res vel diuini iuris vel humani censentur: *l.* 1. *de rer. diuis.* De diuinis rebus generale propositum est interdi- B ctum, hoc modo: IN LOCO SACRO FACERE, (non ad ornamentum videlicet, sed detrimentum, B*art.hic in l.*1.) INVE EVM IMMITTERE QVID, VETO. *l.*1. *h.t.* 1 2

¶ Appellatione sacrorum etiā sancta loca veniūt, quæ violari aut habitari sine permissu Principis non possunt: *l.* 2. *&* 3. *hoc t.* Porrò de religiosis locis alibi, *in tit. de mortuo infer. & de relig. & sumpt. fun.* est expositum. Et hoc quidem interdictum prohibitorium est. Sed † & restitutorium de locis sacris extitisse, authore est Vlpian. *in l.* 2. §. *locorum, inf. ne quid in loco publico.* IN LOCO, inquit, SACRO NON SOLVM FACERE VETAMVR, SED ET FACTVM RESTITVERE IVBEMVR, PROPTER RELIGIONEM. 3 4

¶ Ex hoc interdicto cuilibet E de populo datus actio: *l. si quis in hoc,* 10.*C.de episc.& cler.* quia publice interest; publica loca sarta tectaque seruari *l.* 2. §.1. *ne quid in loco publico.* 5

De

De locis & itineribus publicis, Tit. VII.

1 *Continuatio.*
2 *Summa huius interdicti.*

1 DE † publicis rebus quæ sunt humani iuris, primo edictum generale propositum est, de locis & itineribus publicis: quo
2 † vetat Prætor quid fieri, ad impediendum loci publici vsum; & quolibet postulante, se ad tuendam rem publicam interdicturum pollicetur: *l. 1. & tot. hoc tit.* Interdicit autem ijs ferè modis, qui sequuntur.

Ne quid in loco publico vel itinere fiat. Tit. VIII.

1 *Quæ sint loca publica.*
2 *Verba interdicti primi.*
3 *Verbum faciendi quomodo accipiatur.*
4 *Quare in factis cesset interdictum.*
5 *Cui, aduersus quem, ad quid detur actio.*
6 *Cur specialiter de vijs publicis interdictum.*
7 *Interdictum de vijs prohibitorium.*
8 *Restitutorium.*
9 *De non impediendo viæ vsu.*

1 DE † publicis locis omnib. id est, ijs quæ vtilitatib. publicis & singulorũ seruient, nullius tamen priuati in bonis existunt,
A sed proprietate ad vniuersitatem pertinent, *l. 2. §. 1. & 2. hoc tit.* Prætor initio generaliter interdicit: NE † QVID IN LOCO 2
PVBLICO FACIAS, INVE EVM IMMITTAS. QVA EX RE QVID ILLI DAMNI DETVR, PRÆTERQVAM B QVOD LEGE, SENATVSCONSVLTO, EDICTO, DECRETOVE PRINCIPVM TIBI CONCESSVM EST: DE EO QVOD FACTVM ERIT, INTERDICTVM NON DABO. *l. 2. in prin. h. t.*

¶ Verbum faciendi latè patet, 3
C & quoquo modo factum comprehendit, *d. l. 2. §. cum quidem, & §. si quis.* Ergo si nihil fiat ad loci detrimentum, sed persona tantùm vsu publicę rei prohibeatur, puta piscari, cessabit hæc actio, & iniuriarum erit agendũ, *d. l. 2. §. si quis.*

D ¶ De eo quod factum erit, Prætor negat se iudicium daturum, 4
ne videlicet ruinis vrbs facile deformetur: & quia prohibitorium est, non restitutorium interdictum, *d. l. 2. §. si quis nemine.* Nam de restituendo specialiter postea interdicit. Quod ita E verum est, nisi facilè tolli id quod factum est, possit, *d. l. 2. §. cum quidam, cum §. seq.*

¶ Rectè autem additur, Qua 5
ex re quid damni detur. Nam si nihil noceatur, cessat interdictũ: quia nemo publico vti prohibendus est, *d. l. 2. §. 1.* Hoc interdi-

ctum populare est. Datur enim ex eo cuilibet de populo actio, *d. l. 2. §. hoc interdictum perpetuum*, 21. (nam omnium & singulorũ, loca publica defendi, interest, *d. l. 2. §. 1.*) & quidem actio perpetua, *d. l. 2. §. hoc interdictum*, 21. contra naturam actionum popularium, *l. fin. de popul. actio.* Non enim facile debuit præscribi, quæ publicam vtilitatem, eamque pecuniariam continet: nam publica non præscribuntur: *l. 2. infra de via publ. l. competit. C. de præscr. 30. ann §. res fisci, Instit. de vsucap.* Datur autem aduersus quemuis in publico quid moliẽtem, in hoc vt caueat, non fieri, *d. l. 2. §. si quis nemine, hoc tit.* Ac ita quidem in genere de locis publicis interdicitur.

6 ¶ Quia verò vias publicas (quas libera Respublica, prætorias vel consulares; post eam ab Augustis occupatam, basilicas & regias appellarunt) nullo modo impeditas esse, multò maximè propter hominum & rerum commeatum Reipublic. interest: de his specialiter Prætor interdixit. Et in primis quidem prohibendo ad hunc modum:
7 IN † VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO FACERE, IMMITTERE QVID, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, VETO, *d. l. 2. §. ait Prætor, in via, &c.* Secundò restituendo:
8 † QVOD IN VIA, inquit, PVBLICA ITINEREVE PVBLICO FACTVM, IMMISSVM HABES, QVO EA VIA IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS, *d. l. 2. §. Prætor ait*, 22. Restituere est, in pristinum statum reducere, *d. l. 2. §. restituas*, 27. Tertiò † singulariter de non impediendo viæ vsu: 9
QVO MINVS, inquit, ILLI VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO IRE AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *d. l. 2. §. fin.*

De loco publico fruendo. Tit. IX.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Duo singularia in hoc interdicto.*

VT † superioribus interdictis possessiones & vsum locorum Prætor tuetur: ita hoc interdicto detentionem siue fruitionẽ publicæ rei quæ alicui est concessa. 1

QVO † MINVS, inquit, LOCO PVBLICO, QVEM IS CVI LOCANDI IVS FVERIT, FRVENDVM ALICVI LOCAVIT, EI QVI CONDVXERIT, SOCIOVE EIVS E LEGE LOCATIONIS FRVI LICEAT, VIM FIERI VETO, *l. 1. h. t.* 2

¶ Hæc actio publicæ vtilitatis gratia ad conseruanda vectigalia, conductoribus publicorum loco- 3

rum

rum aduersus inquietatores concessa est: *d. l.* 1. §. 1. qua suam quasi possessionem tueantur, cum nullam iure ciuili habeant, *l. si merces*, 28. §. 1. *l. cum in plures*, 62. §. *messem locati*, *l.* 2. *C. de praescript.* 30. *annor.* Sed & socio publicani datur: quod & ipsum singulare est: nam alias ex contractu socij non potest socius nisi cessa actione vti, *l.* 3. *in princ. cum ibi not. supr. pro socio*, *l. loci*, §. *si fundus*, *si seruitus vendicetur.*

De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur. Tit. X.

SEd quia parum est, vsum viarum liberum esse, nisi etiam purgentur eae, & reficiantur, vt vsibus pateant: *l.* 3. §. *vtilitas*, *infr. de itinere actuque priuato*. huic quoque rei prouisum est. Vrbanis quidem vijs: edicto aedilium Curulium: penes quos harum cura est, qui vetant aliquid immittere, facere, projicere in viam publicam, quod praetereuntibus aut impedimento aut noxae esse possit: iubentque vnumqueque iuxta propriam domũ viam publicam reficere & purgare, *l. vnica*, *hoc tit.* Huc pertinet quod Paulus, *lib.* 1. *tit.* 14. ait: Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur.

De via publica, & itinere publico reficiendo. Tit. XI.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Cui, contra quem detur hac actio.*
4 *Quare non vtendo via nõ amittatur.*
5 *Intellect. l. final.*

POrrò † vijs rusticis purgandis, quarum curam sustinere Magistratus vrbicus nequit, Praetor in subsidium hoc interdicto consulit. 1

¶ QVO MINVS, inquit, ILLI VIAM PVBLICAM, ITERVE PVBLICVM APERIRE, REFICERE LICEAT, DVM NE EA VIA IDVE ITER DETERIVS FIAT, VIM FIERI VETO, *l.* 1. *in prin. h. t. vide Paul. lib.* 1. *tit.* 14. 2

¶ Si quis specie refectionis viam faciat deteriorem, hoc est, immutet, impune vim à quouis patietur, *d. l.* 1. §. *pen.* Hoc interdictum omnibus, & in omnes, ac perpetuo datur, *d. l.* 1. §. *fi.* Nam quamuis † reliquae seruitutes negligentia praescribantur: tamen populus non vtendo viam publicam amittere nequit, *l.* 2. *hoc tit.* Etenim publica vt nec alienari, ita nec praescribi possunt, exemplo rerum fiscalium, §. *res fisci*, *Instit. de vsuc.* vel potius regaliũ quae nunquam praescribuntur, *l.* 3 4

competit, C. de prascrip.30.annor. Quanquam & illud dici potest, commeatum per viam publicam meræ esse facultatis: quæ autem sunt eiusmodi, in præscriptionem non cadunt, *gl. fin. in l. solent. in fin. de off. procons. Bart. in l. cum de in rem verso, de vsu, l. si certis, 28. C. de pact. Bart. in l. pignor. de vsufruct. text. in l. suus quoque, §. fin. de har. institut. & l. fin. C. de cond. Institut. vide Fran. Bald. in tract. praescript. in 4. partes, 5. part. princ. n. 1. 2. cum seq. Tiraq. de retrac. conuention. §. 1. gloss. 2. n. 21. 22. cum seqq.*

5 ¶ Sane, si quis reficiendo, viam publicam, hoc est, lutum viæ, in agrum vicini reiecerit: actio viæ reiectæ quanti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata dicitur competit, *l. fi. hoc tit.* Instauratio enim sine cuiusque iniuria aut damno facienda est.

De fluminibus, nequid in flumine ripave eius fiat, quò peius nauigatur. Tit. XII.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum prohibitorium.*
3 *Interdictum restitutorium.*

1 Flumina † cum publica sint, *§. flumina, Institut. de rerum diuisio.* de ijs quoque interdicta proposita hic enumerantur. Ac primum generalia, quorum alterũ est prohibitoriũ: NE † QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACIAS: NE QVID IN FLVMINE PVBLICO, NEVE IN RIPA EIVS IMMITTAS, QVO STATIO ITERVE NAVIGII DETERIVS SIT FIAT. *l. 1. in princip. hoc tit.* Alterum † restitutorium: QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIAT, SIVE QVID IN ID FLVMEN RIPAMVE EIVS FACTVM VEL IMMISSVM HABEAS, QVO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVAS, *d. l. 1. §. deinde ait Prætor.* Flumen publicum nostri ita definiunt; vt sit illud quod in publico oritur, & perpetuo fluit: *glos. in d. l. 1. §. fluminum, verb. publicum, Bart. in l. quo minus, n. 2. & 22. h. t. & in l. nemo, verb. flumina, de rer. diuis. Bald. in Rub. n. 5. & l. item, nu. 2. & 5. eod. tit. & c. 1. §. si quis de mans. de cont. inuest. Bart. in tract. Tyberiad. ver. flumen, in princip* sed verius videtur, cum etiam priuata eiusmodi esse possint, maxime priuilegio vel consuetudine acquisita, *Cæpoll. de aquaduct. nu. 28.* ea habenda publica, quæ sunt de regalibus, *c. 1. verb. flumin. quæ sunt regal. Iacob. in tract. feud. verb. flumina, n. 1. & 2.* vt plerumque nauigabilia, & quæ nauigabile aliud faciunt: *l. 1. cum seqq. h. t.* ac ad Principem iure supe-

superioritatis pertinent, *Bart. in* A *l. quo minus, n.4. h. t. Lac. praalle. loc. dixi in §. flumina, Instit. de rer. diuis.* vsu verò singulorum patent commodis & vsui, *d. §. flumina, l. 2. 4. de rer. diuis. inf. vt in flum.* non etiam commercio, *d. §. flumina, vbi Fab. & Dd. §. vltim. Institut. de empt. l.* B *sed Celsus, 6. l. si in emptione, 34. §. omnium, l. littora, de con. emp. glo. in l. 2. de rer. diuis.* hoc est, iuri emendi, acquirendi, alienandi, *Vlpian. tit. 19.* &c.

Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque vti priore æstate fluxit. Tit. XIII.

1 *Continuatio & ratio interdicti.*
2 *Interdictum prohibitorium.*
3 *Eius explicatio.*
4 *Interdictum restitutorium.*

1 PОrrò † quia de flumine non nauigabili, aqua duci potest; *l. quo minus, sup. tit. 1. l. 1. §. quod autem, h. t. l. 3. in princip. & §. fi. inf. de aqua quotidia. & æstiua.* ea propter ne deriuati onibus, cōstructione molarum, alijsque E eiuscemodi operibus flumina exarescant, aut depressior vel altior fiat aqua, in detrimentum vel publicum vel accolentium: de ea quoque re dupliciter Prætor interdicit: primùm prohibendo.

2 IN FLVMINE, inquit, PVBLICO INVE RIPA EIVS « FACERE, AVT IN ID FLV- « MEN RIPAMVE EIVS IM- « MITTERE, QVO ALITER « AQVA FIAT QVAM « PRIORE ÆSTATE FLVXIT, « VETO. *l. 1. in princ. h. t.* «

¶Hoc interdictū etiam ad deri- 3
uationes in cōcessas, vt quę fiunt ex flumine nauigabili, pertinet: itaque nihil refert, quod ad hoc interdictum attinet, nauigari flumen possit an non, *d. l. 1. §. 1.* Idcirco aiunt, Prætorem æstatem cōprehendisse: quia semper certior est propter hybernas eluuiones, naturalis fluminum cursus C æstate quā hyeme, *d. l. 1. §. in æstē.*

¶ Secundo interdicit restituen- 4
do; QVOD, inquit, IN FLV- « MINE PVBLICO, RIPAVE « EIVS FACTVM SIT, SIVE « QVID IN FLVMEN RIPAM- « VE EIVS IMMISSVM HA- « D BES: SI OB ID ALITER « AQVA FLVAT, ATQ. PRIO- « RE ÆSTATE FLVXIT, RE- « STITVAS. *d. l. vnica, §. penult.* «
Hæc interdicta, vt & superiora, popularia atque perpetua sunt, *d. l. vnica, §. hoc interdictum.* & in hæredes competunt, *d. l. 1. §. pen.*

Vt in flumine publico nauigare liceat. Tit. XIV.

1 *Continuatio.*
2 *Interdicta duo.*
3 *Eorum explicatio.*

Vt

1 VT † suprà prohibuit vim A fieri Prætor, quo minus quis via publica vtatur: ita hic vetat vsum nauigationis fluminisve publici impediri:

2 QVOD † MINVS, inquit,
» ILLI IN FLVMINE PVBLI-
» CO NAVEM RATEM AGE-
» RE: QVO VE MINVS PER B
» RIPAM ONERARE, EXO-
» NERARE LICEAT; VIM FIE-
» RI VETO. ITEM VT PER
» LACVM, FOSSAM, STA-
» GNVM PVBLICVM NAVI-
» GARE LICEAT, INTERDI-
» CAM, *l. vnica, in prin. hoc tit.* Item ne cui vis fiat, quo minus C pecus ad flumen publicũ ripamve fluminis publici appellat. *d. l. vnica, in fin.*

3 ¶ Quæ locum habent in fluminibus & ripis publicis; nam secus est in priuatis, *d. l. vnic.* §. 1. Priuata enim Flumina nihil differunt à cæteris bonis *l. 1. §. 1. sup.* D *de flumin.* Illud etiam sciendum, si quis stagnum vel lacum publicum conduxit; si piscari prohibeatur, eum vtile interdictum ob vectigalis fauorem habere: *d. l. vnic. §. pen.* sicuti & conductores locorum publicorum, *tot. tit. sup. de loco pub. fruen.* Quanquã E & iniuriarum actio ijs detur qui piscari prohibentur, *l. 2. §. si quis, sup. ne quid in loco publ. l. iniuriarum, 13. §. fin. de iniuriis.*

De Ripa munienda. Tit. XV.

1 *Continuatio, & ratio.*
2 *Interdictum.*

1 QVemadmodum † de via publica reficiendum interdictum propositum est: sic etiam de ripa fluminis munienda Prætor interdicit. Ripas enim fluminum publicorum refici & muniri, vtilissimum est, ne damnum agris ex cursu aquarum detur.

¶ QVO MINVS, inquit, ILLI 2
IN FLVMINE PVBLICO, RI- «
PAVE EIVS OPVS FACERE, «
RIPÆ AGRIVE QVI CIR- «
CA RIPAM EST, TVENDI «
CAVSA, LICEAT: DVM NE «
OB ID NAVIGATIO DETE- «
RIOR FIAT: SI TIBI DAM- «
NI INFECTI IN ANNOS «
DECEM VIRI BONI ARBI- «
TRATV VEL CAVTVM VEL «
SATISDATVM EST, AVT «
PER ILLVM NON STAT, «
QVO MINVS VIRI BONI «
ARBITRATV CAVEATVR «
VEL SATISDETVR; VIM «
FIERI VETO. *l. vnica in princ.* «
hoc tit.

De vi, & de vi armata. Tit. XVI. C. 8. 4. 5.

1 *Continuatio.*
2 *Dispositio sequentium titulorum.*
3 *Quare primò de vi interdicatur.*

4 *Duplex fuisse interdictum olim, & vim duplicem.*
5 *Interdictum de vi priuata.*
6 *Interdictum de vi publica.*
7 *Quare vnum tantum interdictum in Pand. relatum.*
8 *Interdicti verba.*
9 *Eorum explicatio.*
10 *Quamdiu duret hac actio.*
11 *Cui, & aduersus quem detur.*
12 *An in singularem successorem.*
13 *Ad quid detur: & de alijs remedijs recuperanda possessionis.*

1 ET † hæc quidem tuendis Rebuspubl. interdicta prodita
sunt: nunc de ijs quæ ad res singulorũ pertinent agamus. Cuius-
2 modi † interdicta omnia aut rei
familiaris tuendæ causa, aut iuris
conseruandi, aut officij gratia
proponuntur, *l. 2. §. 1. sup. de in-*
3 *terdict.* Rei † familiaris tuendæ
causa interdicit Prætor primo loco de vi: quia non modò priuatim, sed etiam publice interest, vim coerceri. Cui argumento est, quòd huius criminis rei etiam publico l. Iuliæ iudicio, de vi publica aut priuata conueniantur, *l. 1. §. 1. hoc tit. tot. tit. ff. & Co. ad leg. Iul. de vi pub. & vi priu.* Sciē-
4 dum † autem est, olim duplex ca
de re extitisse interdictum, vt & duplex iudicium criminale, *d. tit. infra ad l. Iul. de vi publ. & tit. ad l. Iul. de vi priuat.* Nam & ipsa vis bifariam infertur, & duplex est: quemadmodum inscriptio huius

A tituli ostendit, de vi & vi armata. Altera simpliciter vis, nullo addito: aut vis priuata siue quotidiana dicitur, *Cic. pro Cæcin.* Hæc fit sine armis: & quia leuior est, de ea Prætor cum exceptione vitiosæ possessionis olim interdicebat, ad hunc ferè modum:

B ¶ VNDE TV, VEL FAMI- 5
"LIA TVA, VEL PROCVRA-
"TOR TVVS ILLVM VI DE-
"IECIT, CVM NEC VI, NEC
"CLAM, NEC PRECARIO,
"A TE POSSIDERET, EO
"RESTITVAS. *Cic. pro Cæcinn. & Paul. lib. 5. Sententia. tit. 6. §. vi*
C *aut clam.* Cuius interdicti vestigia non obscura etiamnum in responsis Iurisconsult. deprehendere licet, *l. 1. §. vi possidere, §. qui à me vi, §. eum qui, l. sed si vi armata, 14. l. cum fundum, 18. h. tit.* Itaq; qui vitiosè olim possidebat
D abs aduersario, ab eodem etiam vim impune patiebatur. *Paul. lib. 5. tit. 6.*

¶ Altera vis atrox, siue publi- 6
ca, siue armata nominatur: quoniam fit adhibitis armis, *§. sed ex constitutionibus Inst. de interdict. §. item lex Iulia. Institut. de publ.*
E *iudicijs.* Ideo autem publica est, quia qui armis violenter grassatur, & ciues Romanos pulsat, aut bona eorum inuadit, ius ciuium publicum & pacem violare communem, accendereque seditionis faces videtur. Deinde & contra publicas constitutiones facit, qui armis ad alium vsum abutitur,

quam

quam qui concessus est. *Novell. constit. de armis, l. 11. ad leg. Iuliam, de vi publ. tot. tit. C. vt armo. vsus lib. 11.* Merito igitur hoc crimen publicum est, quia ad Rempubl pertinet: *l. 3. hoc t. l. 5. l. lege Iulia, l. qui dolo, §. fin. ad leg. Iuliam, de vi public.* Et proinde Prætor propter atrocitatem faci-
B noris, vt ait Vlp. *d. l. 1. §. interdictum*, in hoc sine exceptione vitiosæ possessionis interdicebat, iubebatq; ante omnia spoliatum restitui. *Cicer. in dict. oratio. pro Cæcin. l. 1 in princ. hoc t. l. si quis ad se, Cod. ad leg. Iul. de vi publ.*

7 ¶ Postea cum priuatæ etiam
C violentiæ in tanta morum deprauatione, quæ in dies sub Augustis creuit, inualescerent: placuit tandem quacunq; violentia spoliatum ante omnia restitui; nullo ad id habito respectu fuerit ne eius possessio iusta, an non, *l. si quis emptionis, §. in hac. C. de præ-*
D *script. 30. annor. cum similibus t. tit. ex. de restitut. spoliat.* Quare factum est, vt abolito priore interdicto, quod exceptionem vitiosæ possessionis complectebatur, vnum tantum sine exceptione interdictum in Pandectas sit relatum, cuius etiam solius in
E Institut. *§. recuperand. Instit. de interdictis*, fit mentio. Verba
8 † huius hæc sunt: VNDE TV
" ILLVM VI DEIECISTI, AVT
" FAMILIA TVA DEIECIT; DE
" EO, QVODQVE ILLE TVNC
" IBI HABVIT, TANTVMMO-
" DO INTRA ANNVM: POST
" ANNVM DE EO QVOD AD
" EVM QVI VI DEIECIT, PER-
" VENERIT IVDICIVM DABO
l. 1. in princ. hoc tit. Cic. pro Cæcin.

9 ¶ Vnde) de loco: solo cohærente accipe, *d. l. 1. hoc interdictum.* Nam † ad res mobiles, puta na-
B uem ex qua quis deijcitur, hoc interdictum non pertinet: *l. 3. §. penult. hoc tit. Anchar. consil. 148. ad prædicta, num. 3.* cum in his sufficiant actio & condictio furti: *d. l. 1. §. illud*, nisi cum fundo restituto, nihilo tamen minus illæ absunt: *l. 1. §. si fundus, Bart.*
C *in l. qui possessionem num. 4. hoc tit.* sed solummodo ad immobiles, & vtiliter etiam ad iura incorporalia, *Bart. in l. 1. §. vnde vi, hoc tit.* quæ pro immobilibus habentur, *gloss. in l. fin. Co. in quibus caus. in integr. restit. non est, l. ait Prætor, §. 1. de iur. dot. gl. in cap. 2. in verb.*
D *iura, de rebus Eccles. non alien. lib. 6. per l. fi. C. de long temp. præscript.* vt est iurisdictio, *c. querelam, de elect. Bart in l. fi. supr. quorum bonorum, Papin. in for. lib. in caus. spol. posess. num. 11.* seruitus, &c. extenditur, *n. 11.* Deiecisti (aut etiam prohibuisti accedere, *d. l. 1.*
E *§. si quis tamen, & §. quod seruus, l. 3. §. 1. in fin. hoc tit. l. peregre, §. fin. sup. de acqu. poss.* Aut familia sua.) Sed etiam deiecisse is videtur, qui mandauit, vel iussit, vt aliquis deijceretur: *d. l. 1. § deiecisse* dummodo factum fuerit subsecutum. Facti enim atrocitas requiritur,

l. 1.

l.1.§.interdictum, hoc tit. num. 9. C.de his quæ vi, nec verba sufficiunt: *l. si quis vxorem, §. neque de fur. Anchor. conf.148. num. 2.* quanquã denegatio iuris aut restitutionis, aut sequestratio, vim spoliationis habent, quia facti magis sunt, *l. si quis conductionis, C.de loca. l. consonus, l.vim facit, hoc tit. c. Pisanis, de rest. spol. Innoc. in c. querelam, de elect. Dyn. in cap. qui ad agendum, de reg. iur. in 6. Anch. d.conf. 148. ad prædicta num.2. 3.4.*

10 . ¶ Quod autem additur, de eo quod ad spoliatorem non peruenit, scilic. qui non possidet (nam in possessorem videtur etiã olim perpetua fuisse actio, *Cuiac. lib. obser. 5. cap.20. l. si mulier, 21. in princip. quod met. caus.*) annalem tantum esse actionem, quia pœnam scilicet continet: *l. in honorarijs, 34. de obligat. & act. l. vlt, de eden. in princ. Instit. de per. & tem. act.* neque iure Pontificio, neque vsu nostro obtinet, cum perpetuo de vi indistincte agi possit, *c. redintegranda, 3. q.1.*

11 ¶ Ex hoc interdicto actio competit cuicunque qui deiectus est, & qualicunque possessori, siue animo, siue corpore, siue naturaliter, siue ciuiliter possedit, *d.l.1. §. deijcitur, §.interdictum, & §. si quis tamen.* Sed & ei qui suo nomine (nam secus si alieno, *Panorm. in cap. 2. c. contingit. de dol. & cont. & in c.1. de sequestr.*) detinet, vt vsufructuario, datur, *l.3,*

A *vnde vi hoc tit.* & [illegible] omniũ successoribus, *d.l.1.§.interdictum, vers. hoc interdicto* Interdicitur autem aduersus eum qui deiecit, siue possideat, siue non, *l. si vi me, 15. d.l.1.§.quod autem hoc tit.* siue iustam possessionis causam habeat, puta quia antea deiectus, B vel dominus est: siue non habeat: *l.3.§.cum igitur, l.qui possess. 17. h. tit. § recuperandæ, Instit. de inter. dictis.* In hæredes duntaxat, in factum, quatenus ad eos peruenit, *l.1.§ vlt. cum ll. seqq. hoc tit. l in honorarijs, de obliga. & act. l.2. C. vnde vi. quamquam gl. magna,* C *l. vnic. C. ex delict. defunct. existimet aliam esse in factum actionẽ perperam omnino, vt l. Prætor, §. nonnulli, de no. op. nunci.* In † sin- 12
gularem autem successorem, puta emptorem, donatorem, legatariũ, &c. non transit iure ciuili: quia D personale est interdictum, & soli vim facienti, vt verba indicant, intentatur. Iuris verò Pontificij remedia in hanc rem prodita quemcunque possessorem persequuntur, *c. sæpe, de restit. spoliat. d.c. redintegranda.*

¶ In id autem competit, vt pos- 13
E sessio restituatur cum omni causa, quam habuisset spoliatus, si deiectus non esset, *d.l.1.§.eum qui, §. non solum, hoc tit. l qui restituere, de rei vend.* Vnde & earũ rerum quæ amissæ sunt, æstimatio debetur: *d.l.1.§. quod autem, l.penult. hoc tit.* quam actor iureiurando suo facere potest, *l. si*

quando

quando,C. vnde vi, etiamsi paulò aliter iure Saxonum obseruetur, *lib.3.art.47*. Sed & volente actore, aut si reddi possessio nequit condemnatio tota in æstimationē concipitur, *l. in interdicto*, 6. *l. si vi me deieceris*, 15.*l*.1.*§.quod autem, ver. fin.h.t. vt in l.vinum, si cert. pet*. Etsi autem de vi in hoc iudicio quæritur; tamen quia rei persecutorium est, existimationē non lædit, *l.neque*.13. *h.t*.ipso iure, quamuis de facto grauat:vnde contra patronū, *l*. 1. *§. antep. hoc t. l.2.l.licet*,7. *de obseq. à lib. præstan*. aut dominum feudi, *Bald. in cap*.1.*§. fin. num*. 15. *de prob. feud. alien. per Feder. Feudistæ, in c*.1.*§.si vero. de mil. vas. qui cont. est. Panorm. & Felin in cap.cæterum, de iud*. non datur. Minus tamen hodie hoc interdictum frequentatur, cum alia locupletiora remedia postmodum sint inuenta: *Spec. in tit. de rest.spol. Ias.in l. si quando,C. vnde vi*, vt primo, imploratio officij iudicis vt fiat restitutio, *l. Aquilius*.27. *de donat. c. cum ad sedem*, 15. *de rest.spol. c. quia*, 11. *de iud. c.bonæ, de appellat. gl.in l. & non tantum, de peti hær. Spec. de rest.spol. §*.1.*Coras.in l. naturaliter, §.nihil commune. num*. 40. *de acqu.poss. Ripa in c.sæpe,num*.9. *de rest.spol*. quæ non modo intra annum possessoribus conceditur, vt interdictum vnde vi, sed etiam nudis detentoribus, *gl. in d.l. Aquilius, Castr. in l.rem quæ nobis, de acqu.*

A *possess*.vt colonis, commodatarijs, *Panorm.in c.cum contingat,nu*.18. 19.20.*de dol.& cont. & c*.1 *n*.13. *de sequestr*. &c. & quidem perpetuo, *l.sicut, vbi gl.ad verb. prosecutione*, & *Bart.num* 1.*C. de præscript*.30. *ann*. nec exceptione proprietatis aut reconuention is, B *Bald.in l.incerti, num*.17. *Cod.de interd*.elidi potest, *c. in literis*, 5. *de rest.spol.c.porro,de diuor.cap.ad decimas, de rest.spol.in 6. Oldrad. consil*.199. secundo remedium canonis, quod in singularem successorem datur: *cap.sæpe, de rest. spol*. tertio amplissimum remediū C canonis Redintegranda; *c.redintegranda*,3. *quæst*. 1. quod indistinctè omnibus vim passis, *Bart. & Dd.præcipue Socin. in l. rem quæ nobis, de acqu. poss*. de re etiā mobili, & quonis modo ablata, *d.c.redintegranda, vbi Arch*. sine vlla temporis præfinitione, *d. c.* D *redintegranda, Pap.in for. lib.turba.poss. in pr.n*.9. aduersus quemlibet etiam bonæ fidei possessorē datur: *c.cum Ecclesia*, 3.*quæst*.2. *Innoc.in c.querelam,de elect.Cano. in c.cum ad sedem, & cap. sæpe de rest. spol. Bart.in l. rem quæ nobis, de acquir. poss*. quarto quatuor E condictiones nouis Impp. constitutionibus introductæ,*ex l.si quis in tantam, C. vnde vi, ex l. extat, de eo. quod met. caus.& l. creditores,de vi priua. ex l fin.C.vnde vi, ex l.si coloni*,14.*C.de agri & cens. lib*.11. Affinis huic interdicto est etiam condictio incerti; & interdictum

dictum restitutorium de clandestina possessione: *l.1.§.restituas, infr.tit.1. l.ultim.C.de act.empt.l. si pignore, de pign. act.l.communi, 7.§.Iulianus, comm. diuid.* quæ apud Cuiac.virum doctiss.videre licet explicata, *in l.4.verb.quand. interdi. de vsuc.Cuiac. obseru.lib. 5.cap.17.& 20.*

Vti possidetis. Tit.XVII. C. 8,6.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Quare de rebus mobilibus propositum sit interdictũ Vtrobi.*
4 *Quid sit quod nec vi, nec clàm, nec precariò ab aduersario possidere oporteat.*
5 *Cui, aduersus quem, ad quid ex hoc edicto detur actio.*
6 *Affinia & contraria.*

1 POst † iudicium possessorium recuperandæ, in quo publica etiam vertitur causa; sequitur interdictum retinendæ possessionis, quod omnino rem familiarē, id est, ius quod est in bonis & acquisitæ iam possessionis, tuetur.
2 Ait Prætor: VTI † EAS ÆDES
„ QVIBVS DE AGITVR, NEC
„ VI, NEC CLAM, NEC PRE-
„ CARIO ALTER AB ALTERO
„ POSSIDETIS, QVO MINVS
„ ITA POSSIDEATIS, VIM FIE-
„ RI VETO. DE CLOACIS
„ HOC INTERDICTVM NON
„ DABO NEQ; PLVRIS QVAM
A QVANTI EA RES ERIT, IN- "
TRA ANNVM, QVO PRI- "
MVM EXPERIVNDI POTE- "
STAS FVERIT, AGERE PER- "
MITTAM, *l.1.in princ.hoc titulo.* Loquitur Prætor de ædibus, h.e. de rebus soli. Nam † ad res mobiles pertinet interdictum Vtro- 3
B bi: quod necessarium hic fuit, etiamsi non interdicto superiore: cùm deficiãt actiones ordinariæ, quarum supra, *tit.1. num. 19.* facta est mentio, & quæ pro vi ablatiua dantur: non enim hic de ablata, sed de turbata tantùm possessione agitur: quo nomine nec
C condictio furti, nec vi bonorum raptorum, nec actio ad exhibendum intentari potest, vt cum vires sunt ablatæ. Est tamen hoc interdictum, Vti possidetis, etiam in retinenda rerum incorporaliũ (quæ immobilibus annumerantur, *l.iubemus, l.4. C. de sacrosan.*
D *Eccles. vide sup. de rerum diuis.*) possessione non inutile, *l.fin. h t, c.licet, de probat.l.sicut, 8.§.Aristo. si serui. vend.* Nec vi, nec clàm, nec præcariò, id est, sine aliquo vllo vitio. Nam † his tribus modis vitiosè seu mala fide possidetur, *l.Pomponius, §.1. de acqu.poss.* 4
E *& supr. tit.1. Cuiac ad l.4.§.vlt. de vsuc.* Itaq; si quis vi ab aduersario possideat, in hoc interdicto succumbit; quia iuris interpretatione possidere non videtur: *l. non videtur, 22. sup.de acq.possess.* & eius aduersarius, qui eiusdem adhuc possessionem habet, id est,

iure

iure ciuili pro possessore habetur, *l. si quis vi, 17. de acq. possess.* meritò tamen hoc iudicio obtinet, *l. 1. §. fin. l. 2. l. 3. h. tit.* Vnde quamuis Iusti, requirat ad victoriam, vt litis contestatæ tempore possideatur, *§. quorum, Institut. de interd.* tamen quoniam pinguiora iuris Pontificij remedia his possessorijs iudicijs permiscentur, eo iam vsu obtinuit, vt sufficiat probare antiquiorem possessionẽ: ex eo enim præsumitur alterius violenta, nisi contrarium probetur, *c. licet, extrà de probat. Bal. in l penul. Co. si à non compet. iud. Fran. Balb. in rep. l. Celsus, in princ. & nu. 48. de vsucap. Alex. cons. 6. circa processum, vol. 3. & consil. 103. super n. 1. vol. 7. Matth. de Aff. decis. Neap. 327. fuit bene, n. 2. Item Goden. 17. mat. feud. consil. 13. quidam, num. 7. & 8. Corn. consil. 35. circa num. 17. vol. 1. & consil. 18. vid. n. 3. eod. lib.* De cloacis Prætor hoc interdictum non dat: quia de ijs specialiter edixit: *infr. tit. de cloacis.*, neque pluris quam ea res est, hoc est, quantum interest turbationem & vim facta non esse. Additur, intra annum: quod scilic. tempus determinatum est, quando ad interesse agitur pro turbata antea possessione. Visum est enim hoc sufficere, cum neque vis magna sit sicuti ablatiua. *de hac & quinque speciebus violentiæ vide gloss. in l. 1. verb persecutione, vbi Dd. Co. de his quæ vi met. &c.* & respectu rei ad quem nihil peruenit (non enim de re amota ereptave agitur) pœnalis fit actio, quæ merito anni spatio finitur. *Inst. de perp. & temp. act. per tot. l. in honorarijs, 34. de action.* Cæterum de turbatione continua & durante, semper potest agi, quia perpetuò præsens est turbatio; *Bart. hic in princ. num. 11.* vt & de illo quod ad turbatorem peruenit, *Bart. in l. 1. in princ. nu. 10. & 11. h. tit. per l. penult. sup. de interdict. l. si mulier, 21. §. 1. verb. nullo tempore ratum habet, quod met. caus. Cuiac. obseru. lib. 5. c. 20.*

¶ Ex hoc edicto datur actio ei qui suo nomine possidet, non qui alieno: *l. 3. creditores, & §. cum inquilinus, hoc tit.* qui enim alterius vice detinet, verè possessor non est, *l. 1. §. antepen. de acquir. possess. l. 2. C. de præscrip. 30. anno.* Nec interest, ciuiliter quis an naturaliter possideat, an iustam habeat possidendi causam, vt qui antiquiorem possessionem allegat, *c. licet, 9. de proba.* Iuris enim interpretatione is pro possessore est, *l. si quis l. 17. de acquir. possess.* non ille qui iniustè occupauit: *c. ad decimas, vbi gemin. num. 13. de resti. spol. in 6.* quem adeò interdictum non adiuuat, vt etiam disertè excipiat, in verbis, non vi, non clam, neque precariò. Nam in eo vehementer falluntur Dd. quòd hoc remedium ei qui deiectus est possessione, neutiquam dari arbitrentur, sed solummodo superius illud de vi. Arqui cùm

illud

illud etiam ei qui in possessione turbatur, competat: *l. vim facit, 11. supra tit. 1.* cur non ediuersò etiam hoc detur per vim deiecto? quod ipsa exceptio interdicti ostendit, dum docet eum hic succumbere, qui vi ab alio possidet: *l. 1. & l. 3: hoc tit. §. quorum, Instit. de interd.* atqui non possidet vi, qui turbat tantùm alium, sed qui deijcit: *l. 1. §. vi possidere, supr. t. 1. l. clam possidere, 6. §. fi. de acquir. poss. l. si id quod, §. fin. eod. t.* Si vi à me possides, inquit Paulus, *l. 3. in princ. h. t.* superior sum in hoc interdicto: quod de eo qui vi expulsus est interpretatur Iustinianus: *in §. quorum, Instit. de interd.* Quare vt rem vno verbo expediam; vi deiecto superius datur interdictum; cùm cedit aduersario possessionem, & se eam amisisse fatetur: hoc verò, cum illam animo retinet, & se pro possessore gerit. Et si enim naturaliter amittit possessionem, is qui deiectus reuerti timet, *l. 3. §. si quis, cũ §. seq. l. sed si nolit, 7. l. si id quod, 25. §. fi. de acqu. poss.* quoniã & corpore amisit: tamen ciuiliter, h. e. ciuili interpretatione, & quo ad ius agendi, nisi velit, non amittit, *vide Cuiac. contrà tenentem in l. 4. verb. uacuam, de vsucap.* quia spem certam habet, se à Magistratu in possessionem, qua iniustè deiectus est, restitutũ iri: *d. l. si quis, 17. de acquir. possess. idque etiam sensisse videtur Innoc. in c. veniens, de praescript. c. ad de-*

A *cimas. vbi Gemin. n. 13. de restitut. spoliat. in 6.* Huic igitur certè dãdum est hoc interdictum: *fac. l. vnic. in verb. transferenda poss. C. eo. tit.* cùm antiquiori possessori, qui etiam multo tempore non possedit, hanc actionẽ competere, eumq; in hoc iudicio obtinere apud Dd. in confesso sit, *c. licet, extr. de probat. Bart. in l. 3. n. 4. hoc tit. Ferrar. in for. lib. turb. poss. verb. ad cessandum, n. 3. & 4. hoc t. vide quae supra de eadem re sunt allegata.* Inter fructuarios quoq; hoc interdictum redditur *l. fin. hoc t.* quamuis hi detineant verius quàm possideant *gloss. & Dd. in l. naturaliter, 12. in princ. de acq. poss.* possident tamen naturaliter, *l. 3. h. t. l. si plures, 9. §. deiectum, cum ll. seqq. sup. tit. 1. l. Attilius, de donat. l. naturaliter, de acq. poss.* & suo iure. Ex quo sequitur, etiam detentoribus, nedũ possessorib. hoc interdictum vtile esse, dum tamen suo iure teneant, non etiam si alieno, vt colonus & similes: *l. 3. §. creditores, h. t. l. 1. §. deijcitur, de vi & vi arm. Fab. in §. retinenda, num. 7. Inst. de interd.* Seruitutum reliquarum nomine, vt quae per se possideantur: *vide Cuiac. ad l. 4. verb. si viam, de vsu.* non hoc interdictum, sed alia dantur: *vide infra de itin. ac. priu. de aq. quot. de riu. de fonte, de cloac. l. quoties, de ser. l. vlt. quem. ser. amitt. l. 2. §. vltim. de superficiebus.* Causa autem προκαταρκτικὴ, quare haec actio

B

C

D

E

 pos-

possessori detur, est vis seu turbatio: nec interest quomodo ea fiat, vi, an clàm, an alio quouis modo: *l. 3. in pr. & §. 1. h. t.* necesse est tamen turbationem fieri in ea possessione, quam suam esse actor allegat, *l. 3. § item videamus, h. t. l. fin. quod vi aut clam.* Nam si aliud possideat actor, in alio fiat turbatio, cessabit hoc interdictum: *d. l. 3. §. Labeo, & §. item videamus.* Ex separatis enim nihil rectè infertur: *l. Papinianus, 20. de minoribus.* Datur autem hæc actio aduersus quouis modo turbantem, & impedientem quo minus quis vti possessione possit: *d. l. 1. §. huius, l. 3. §. cū inquilinus, hoc t.* vt si quis fructus agri colligat, colonos pastoresve expellat, damnum det, de populetur fructus, vel decerpat, *l. 3. §. item, h. t. Ferrā. in for. lib. turb. possess. ad verb. ac præsentialiter turbat, &c.* dum tamen re ipsa turbet, non tantum verbis, *Fab. in §. retinendæ, n. 11. Instit. de interd.* Nam facti atrocitas requiritur: *l. 1. §. interdict. sup. tit. 1. Anch. cons. 248. ad præd. n. 2.* vbi autem facto opus est, verba non sufficiunt, *l. Iulianus, §. offerri, de act. emp. l. pecul. 1. §. fin. de pecul. l. 1. §. tulisse, de S.C. Syllan.* Quare si quis minitetur se turbaturum, iniuriarum potius quam hac actione tenetur, *cap. querelam, 24. de elect. l. qui pendentem, §. fin. de act. empt. l. iniuriarum, §. vlt. de Iniur.* nisi sit is qui facile minas

A exequi possit, vt formidine eius possessor minus rectè colere, aut idoneos colonos pastoresve inuenire possit, *Bart. in l. 1. §. hoc interdictum, n. 3. h. t. Fab. in §. retinendæ, n. 17. Inst. de interdict.* Eo tamen ipso quod quis se huic interdicto opponit, quasi ius habens

B in possessiones litigiosa, turbare videtur, & tenet eum hæc actio, *Fab. in d. §. retinendæ, n. 24. Spec. de act. §. super, vers. 1. per l. 3. §. illud quod vi aut clam. l. is qui se obtulit, 26. cum ll. seqq. de rei vend.* Quinetiam non modo contra turbantem, sed etiam

C aduersus eum cuius iussu mandatove turbatio facta est, vtiliter hoc interdicto experimur, *l. is qui, 11. §. si tutoris, vbi gl. & Bart. l. aut qui aliter, § hac verb. quod vi aut clam. Ferrar. in for. lib. turb. poss. verb. animo, nu. 2.*

D & quidem ad interesse, cautionemque præstandam, pro turbatione præterita: *l. 1. in princ. vbi Bart. h. t.* pro præsente verò in id agitur, vt aduersarius à turbatione desistat, & cautionem, *de hac cautione vide Bart & Dd. in l. vn. ver. satisdationis, C. eo. & Bart.*

E *in l. si duo, §. fin. n. 1. h. t. c. fin. in verb. sufficienti cautione, de restit. spol. l. harum, 7. l. egi, 12. si seru. vend.* de nō amplius in posterum turbando, vna cum interesse præstet, *l. vnic. C. eod. Bart in l. 1. n. 10. h. t. l. 3. §. in hoc interdict. vbi glos. de itin. act. privat. l. penul. de aque quot. Dd. & Bart. in l. vnic.*

l. vnic. n. 7. C. eo. Ferrar. in for. lib. pro turb. poss. itaque quatuor hac actione peti censent: 1. vt cesset aduersarius à turbatione, 2. vt ne in futurum turbet, 3. vt hoc nomine satisdet, 4. vt illata damna & perceptos fructus restituat. Ex quo intelligi potest, hoc interdictum reuera rei persecutorium esse, non personale. Quia porrò duplex est, ita vt vterque litigator, tam *l. 3. in prin. vers. hoc interdictum, h. t. l. 2. in prin. vbi glos. sup. de interdict. §. tertia, Inst. eod.* actoris quam rei personam sustineat (in materia scilicet litis, & probatione, omnibusque quæ ad definitionem rei, & merita causæ spectant, *Ias. in l. duo iudices, de re iudicat.* etiamsi quo ad ordinationem iudicij, pro actore sit is qui prior prouocat, *l. qui prior, 29. l. in trib. 13. de iud. vbi gl. Bart. & Dd.*) ea propter in hoc iudicio vtriusque litigatoris probatio incumbit. Probari autem duo necesse est, *vide Ferrar. in for. lib. turba. poss.* possessionem videlicet à parte producentis (quæ quomodo demonstranda sit, supr. ad tit. de acquir. possess. est expositum) turbationẽ verò ex parte aduersarij, quod tamen postremum nõ vsquequaque necessarium est; eo enim ipso quod se reus opponit, tanquam ius habens, (secus enim, si se opponat inficiando turbationem) turbare videtur, *Spec. de act. seu petit. §. super, n. 61. per*

A *l. is qui se obtulit, de rei vendit. l. fin. si vsusfruct. pet.* vt paulo ante est dictum. Possedisse autem litis contestatæ tempore actorem, in hoc edicto ex const. Iustinian. (nam olim ad tempus redditi interdicti id referebatur) probandum est, *§. sed interdicto, vers.* B *quoniam, Inst. de interdict.* hodie tamen, quando ex locupletioribus remedijs recuperandæ agatur, id non est necesse: cum qui antiquiorem possessionem edocet, victoria potiatur, velut iustiorẽ habens possessionis causam, *cap. licet, de probat. Bart. in* C *l. 1. §. quod ait Prætor, n. 14. & 18. hoc tit. Ferrar. in for. lib. turb. poss. ad verb. hodie tenet. n. 2. 3. 4. Iason. in l. non hoc, 4. C. vnde legit. Dec. in cons. 57. vide quæ supr. allegaui.* Qua ratione etiam qui dominium probat, aut præscriptionem, aut iustiorem alioqui D proprietatis titulum, in hoc iudicio obtinet, *Iason in l. naturaliter. §. nihil, num. 37. de acqui. poss. Dd. in l. si de vi. de iud. & in l. 2. C. vti possid. Ferrar. in d. for. libell. turb. poss. verb. ad cessandum, num. 2. & 4. Bart in l. 3. n. 4. h. t.* Quod si neuter petitorij E causam, aut antiquiorem possessionem ostenderit, erit iudicis sequi aut probationes firmiores, *c. 3. c. licet, de probat.* (quod iure ciuili ex varijs circumstantijs colligitur, *l. 3. §. 1. l. ob carmen. 21. §. fin. de testi. c. in nostra. 32. vbi glo. ext. de testib.* iure Saxo-

num, *D. Reinh. diſt. iudic.* 54. & moribus noſtris, ex teſtium pluralitate, *pro quo facit, gloſſ. in d.c. in noſtra*, quæ præualet dignitati, *l. etiam*, 8. *in fi. de pact.* aut ſi omnia paria ſunt, pro præſente poſſeſſorẽ iudicare, §. *commodum, Inſtit. de interdict.* vel etiam poſſeſſionem cõtentioſam inter litigantes diuidere, *Bart. in l.* 3. *n.* 4. *h.t. Ferrar. in for. lib. pro turb. poſſ. ad verb. ad ceſſandum, n.* 4. *D. Reinh. diff. iudic.* 52. *per art.* 21. *lib.* 5.

6 ¶ Affinia remedia huic interdicto, ſunt interdictum vtrubi, quod vi aut clam, de itinere actuque priuato; *vide Ferrar. præall. loco, ad verb. ac præſentialiter*, de quibus ſuo loco exponemus. itẽ actio iniuriarum, *l. iniuriarum*, 13. §. *fin. de iniur. l. qui pendentem*, 26. *in fin. de act. temp. Bart. in l. item apud Lab.* §. *ſi quis, de iniur.* legis Aquiliæ, *Ferra. in præalleg. loco.* ad exhibendum, *vide Cuiacium, Obſ. lib.* 5. *c.* 22. 23. confeſſoria & negatoria vtilis, *Bart. in l.* 1. §. *huius, n.* 3. *h.t. Specul. de pet. ſeu act.* §. *ſuper, in prin.* Sed & in continenti expelli poteſt, quia alienam poſſeſſionẽ turbat, *l.* 3. §. *cum igitur, ſupra, tit.* 1. *l. quemadmodum*, §. 1. *ubi Bald. nu.* 3. & 4. *ad l. Aquil.* & moribus noſtris (quamuis non iure ciuili. *l. quamuis*, 4. *ad l. Aquil. Bart. in l. hoc amplius*, §. *de his. n.* 3. *de damn. infect.*) etiã pignorari, *Landt. lib.* 2. *art.* 47.

A & 48. *Fachſ. differ.* 69. *Reinh. diff. pœna*, 17. In continenti autẽ interpretamur, quamdiu durat turbatio, quare ſi ea eſt continua, ſemper turbari turbator, ac ei de facto reſiſti poterit, *Bar. poſt gl. in l.* 1. §. *interdictum, n.* 3. *hoc tit. Bart. n.* 1. 2. 3. *Bal. n.* 26. & 31. B *in l.* 1. *C. vnde vi. Bart. in l.* 1. §. *hoc interdictum, n.* 4. *de itin. act. priuat. c. cum Vintomenſis, vbi Panorm. n.* 14. *de elect. c. olim*, 1. *vbi Panorm. n.* 4. & 10. *de reſtit. ſpol. c. ex parte, de verb. ſig. c. dilecto. de ſenten. excom. lib.* 6. quod maxime procedit in Magiſtratibus, C & dominis terrarum, qui nõ facile timent expelli: eoque nec poſſeſſionem iuriſdictionis aut territorij ab alio occupatã facile amittere & abdicare intelliguntur. vnde ex longo etiam interuallo turbatorem turbare ac reijcere poſſunt, *Bald. in l. fin. n.* 1. D *C. de his qui à non dom. manu. Bar. in l.* 1. §. *cum igitur, nu.* 1. *ſupr. vnde vi. vide etiam Chaſſ. in conſuetu. Burg. tit. de inſtit.* §. 5. *verb. s'il n'a grace, num.* 82. Quin & criminaliter turbationis nomine recte, vt quibuſdam vide *Bart. in l. iniuriarum*, §. *ſi quis,* E *de iniur. & in l. fin. de priuat. delict. Boſſ. in pact. crimin. tit. de plur. violent. num.* 48. placet, agitur, etiamſi non deſint qui contradicant, *Alex. in d. l. iniuriarum*. Contraria & exceptiones quę huic opponi actioni poſſunt, ſunt multiplices: vt exceptio prę-

ſcriptio-

scriptionis annalis ex hoc interdicto, & aliàs exceptio 30. annorum; *l. 3. cum l. sequen. C. de praescript. 30. ann.* item, quod agens vi, clam, precario possideat, quae exceptio non dilatoria est, neque priuilegiata, sed peremptoria, eoque post litem demum contestatam est proponenda: *Bart. in l. fin. n. 4. hoc tit.* item notorij iuris, puta dominij exceptio: *c. 2. de rest. spol. in 6.* quae cum opponi possit in possessorio recuperandae, *d. c. 2. Dec. cons. 449. n. 20. late Ias. in l. naturaliter, §. nihil, nu. 44. de acq. poss.* certe nihil causae est, quare & huic retinendae non recte objiciatur: *Ias. in l. naturaliter, §. nihil commune, n. 44. de acquir. possess. vbi hanc dicit esse communem, gl. Bart. Castr. in l. si de eod. §. fin de acq. poss. Angel. in §. quadrupli, n. 50. Inst. de actio.* etiamsi sint qui perperā dissentiant, *vide Dyn. & apostill. eiusdem in c. qui ad agendum, 71. de reg. iur. in 6. Arela de har. not 1.*

De superficiebus. Tit. XVIII.

1 *Continuatio.*
2 *Quid sit superficies.*
3 *Summa interdicti.*
4 *Verba interdicti.*

1 Affine † est huic interdictū de superficiebus. Namquaecunque in superiore seruantur, etiam in isto locum habent, *l. 1. h. t.* Superficies † autem hic significat id quod solo inaedificatū est, vt apud Cic. prò domo sua. 2
Itaque † si quis in alieno solo cōducto aedificarit, vt eius aedificij nomine actionem in rem vtilem habet ad adipiscendā possessionem, si modo perpetuo aut in longum tempus facta sit locatio, *sup. tot. tit. si ag. vectig. vel emphyt.* & id appareat actum, *vide quae dixi sup. ad tit. si ag. vectig. vel emph. & ad tit. locat. & cond. gloss. & Dd. in l. 3. de seruit. Capoll. in tract. ser. verb. praed. c. 14, num. 4.* ita quoque in retinenda possessione, interdicto hoc quasi dominus defenditur. VTI † EX LEGE, inquit Praetor, LOCATIONIS SIVE CONDVCTIONIS, SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRVIMINI: QVO MINVS FRVAMINI VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO, *l. 1. in princ. h. t.* 3 4

De itinere actuque priuato. Tit. XIX.

1 *Continuatio.*
2 *Primum interdictum.*
3 *Secundum.*
4 *Quomodo hoc à superiore distet.*

1 EXemplo † rerum corporaliũ, etiam de iuribus quæ sunt incorporalia, puta seruitutibus, interdicitur, nam & hæ quasi possidentur, *l. seruus*, 43. §. *incorporales, de acquir. rer. do. l. natu-*
2 *raliter*, 12. *de acquir. pos.* De † seruitute itineris actusq; priuati dupliciter Prætor interdicit pri
„ mum de vsu eius, QVO ITI-
„ NERE ACTVQVE PRIVA-
„ TO, QVO DE AGITVR,
„ VEL VIA, HOC ANNO,
„ NEC VI, NEC CLAM, NEC
„ PRECARIO AB ILLO VSVS
„ ES, QVO MINVS ITA VTA-
„ RIS, VIM FIERI VETO. *l.* 1.
„ *in prin. hoc tit.* Deinde de itine-
„ ris refectione ita agit: QVO
„ ITINERE ACTVQVE HOC
„ ANNO NON VI, NON
„ CLAM, NEC PRECARIA AB
„ ILLO VSVS ES, QVO MI-
„ NVS ITER ACTVMQ; VTI
„ VSVS EST REFICIAS, VIM
„ FIERI VETO. *l.* 3. §. *ait Prætor,*
3 *hoc tit.* In † hoc interdicto probatio iuris exigitur: *d. l.* 3. §. *hoc autem*, in priore nequaquam, sed pro iure sufficit vsus. *d. l.* 1. §. 1.

De aqua quotidiana & æstiua. Tit. XX.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dicantur aquæ.*
3 *Quotuplex sit aqua.*
4 *Tria interdicta de aquarum ductibus.*

1 EOdem modo † & de aquis priuatis, scilicet quæ aut or-

A tu, *l. aquam, l. præses, C. de seruit. l. ex meo, l. vnic.* §. *si lacus, de ser. rust. præd. l. si quis diutur. si ser. vend. Iason, in l. quo minus, n.* 27. *de flumin.* Bart. *in tractat. Tyb. de insul. verb. prorupit, per l. sed si riuus, fin. reg. l.* 1. §. 1. *de flumin. Roffre. in for. lib.*
B *eo. Capoll. tract. de ser. tit. de pri. flumin. n.* 1. *& de aquaduct. n.* 28. aut consuetudine, *l.* 1. §. *denique,* §. *vlt. cum l. seq. de aq. pluui. l.* 2. §. *ductus, hoc tit. l.* 2. *C. de serui.* aut priuilegio, *l.* 2. *ne quid in loc. pub. l. penult. & vlt. de flum. Capoll. præall. loc. l.* 1. §. *permittit,*
C *hoc t. & C. de aqua duct. lib.* 11. in dominio & iure priuatorum sunt, interdicta proponuntur: ac primo de earũ ductib. Aquæ autẽ
† ducuntur aut ex capite, id est, 2
fonte: aut ex flumine; aut ex castellis, id est, receptaculis aquarum publicis, *l.* 1. §. *hæc interdi-*
D *cta, hoc t.* Quæ † ex capite aut 3
flumine ducitur aqua; aut est quotidiana, quæ quotidie duci potest: aut æstiua, quæ æstate tantum ad irrigandos sitientes agros ducitur, *vide Paul. lib.* 5. *tit.* 6. De illa non impedienda interdicit ad hunc modum Præ-
E tor: *in l.* 1. *in princ. hoc tit.* VTI
† HOC ANNO AQVAM, 4
QVA DE AGITVR, NON „
VI, NON CLAM, NON PRE- „
CARIO AB ILLO DVXISTI, „
QVO MINVS ITA DVCAS, „
VIM FIERI VETO, De æ- „
stiua in hanc sententiam: *in d. l.* „

» 1. §. *deinde ait prætor*. VTI
» PRIORE ÆSTATE AQVAM,
» QVA DE AGITVR, NEC VI
» NEC CLAM, NEC PRECA-
» RIO AB ILLO DVXISTI;
» QVO MINVS ITA DVCAS,
» VIM FIERI VETO. De aqua
» quæ ex castellis ducitur: QVO
» EX CASTELLO, inquit Prætor,
» *in d.l.* 1. §. *ait Prætor*, *quo ex ca-*
» *stello illi*. ILLI AQVAM DV-
» CERE AB EO CVI EIVS
» REI IVS FVIT, PERMISSVM
» EST; QVO MINVS ITA V-
» TI PERMISSVM EST DV-
» CAT, VIM FIERI VETO.
» QVANDOQVE DE OPERE
» FACIENDO, INTERDI-
» CTVM ERIT DAMNI IN-
» FECTI, CAVERI IVBEBO.
Quo interdicto recte addidit Prætor, permissum est. Nam, etsi ex fonte & flumine publico non nauigabili licet aquam ducere: *l.* 3. *h. t. l. Imperator*, *de serv. rust. prædior.* tamen ex castellis, nisi permissu Principis, non licet, ne per priuatorum deriuationes diminuetur aqua publica, *l.* 1. §. *permittitur, hoc t. l.* 4. *& t. t. C. de aquaduct. lib.* 11.

De riuis. Tit. XXI.

1 *Continuatio*.
2 *Verbum reficiendi quatenus pateat*.
3 *Interdictum*.

1 POstquam † de aquæ ductibus non impediendis dictum est, A consequenter de iisdem reficiendis interdicitur, *l.* 1. *in princ. hoc t.* nam sine refectione vsus seruitutis diu conseruari nequit, *l.* 3. §. *vtilitas*, *supr. de itinere actuque priuato*, *l.* 1. §. 1. *h. t.* † Verbum reficiendi late patet, & omnem omnino instaurationem complecti- 2
B tur, *d. l.* 1. §. *deinde* Prætor † ait: 3
l. 1. *in princip. hoc tit.* RIVOS, *quid sint riui*, *specus*, *&c. vide hic in tot. t. & apud Capoll. in tractat. de ser. tit. de Riuis, cum seq.*
SPECVS, SEPTA REFICERE, «
PVRGARE AQVÆ DVCEN- «
DÆ CAVSA, QVO MINVS «
C LICEAT ILLI: DVM NE ALI- «
TER AQVAM DVCAT «
QVAM VTI PRIORE ÆSTA- «
TE, NON VI, NON CLAM, «
NON PRECARIO A TE DV- «
XIT: VIM FIERI VETO. «

De fonte. Tit. XXII.

D
1 *Continuatio*.
2 *Primum Interdictum*.
3 *Secundum*.

VT † de ductibus aquæ, ita & de vsu fontis siue haustu Prætor interdicit dupliciter: pri- 1
E mum de vsu non impediendo, *l. vnica, in princ. hoc t.* ad hunc modum: VTI † DE EO FONTE, 2
QVO DE AGITVR, HOC «
ANNO AQVAM, NEC VI, «
NEC CLAM, NEC PRECA- «
RIO AB ILLO VSVS ES; QVO «
MINVS ITA VTARIS, VIM «

 FIE-

FIERI VETO, DE LACV, PVTEO, PISCINA ITEM IN-
3 TERDICAM; Secundo † de refectione Prætor ait: *d. l. vnic. §. deinde ait prat.* QVO MINVS FONTEM, QVO DE AGITVR, PVRGES, REFICIAS, VT AQVAM COERCERE, VTIQVE EA POSSIS; DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE HOC ANNO, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES: VIM FIERI VETO.

De Cloacis. Tit. XXIII.

1 *Continuatio: & quid sit cloaca.*
2 *Interdictum de purgandis cloacis: & eius explicatio.*
3 *Interdictum restitutorium.*

1 Consimiliter † de cloacis, id est, locis concauis, per quæ colluies fluit, vt sunt tubi, fistulæ, canales, *l. 1. §. cloacis, hoc tit.* duplex interdictum editur: alterum prohibitorium, alterum restitu-
2 torium. De † non impedienda cloacarum purgatione Prętor ait: *in l. 1. in princ. hoc tit.* QVO MINVS ILLI CLOACAM, QVÆ EX ÆDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PVRGARE, REFICERE LICEAT; VIM FIERI VETO DAMNI INFECTI, QVOD OPERIS VITIO FACTVM SIT, CAVERI IVBEBO. Qua
A in parte, quia cloacarum purgatio ad publicam vtilitatem pertinet, ne sordium immundiciæ, & fœtore aer corrumpatur hac exceptione Prætor permittit cloacas purgari, siue quis iuste siue iniuste vsũ habeat, *l. 1. §. quia autem, hoc tit.* eandemque ob cau-
B sam prohibet cloacã facienti vim fieri, etiamsi in publico exitum habeat, *l. 1. §. idem Labeo, l. 2. h. t. vide Capoll. in tractat. vrb. seru. cap. de cloa. num. 7.* Quod tamen sine damno vicinarum ædium faciendum est: *d. l. 1. § penult.* eoque iure Saxon. ædificans cloacã,
C ad superficiem vsque terræ eam munire, *Rein. in vltim. part. diff. 32. per art. 51. lib. 2.* & à vicini ædificio trium pedum spatio eam arcere cogitur. *idem præalleg. loc. diff. 34.* Quanquam de eiusmodi cloacis hoc interdictum nõ agit, sed de fistulis & canalibus, per
D quos sordes culinariæ, & consimilis eluuntur & emittuntur in publicum. In restitutorio ait Prętor: QVOD † IN CLOACA 3
PVBLICA FACTVM SIVE EA IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT: RESTITVAS. Item: NE
E QVID FIAT IMMITTATVRVE: INTERDICAM. *dict. l. 1. §. final.*

Quod vi, aut clam. Tit. XXIV.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*

Cui,

3 *Cui, aduersus quem hæc actio detur.*
4 *Quis vi, quis clam fecisse videatur.*
5 *Ad quid competat.*
6 *Quamdiu duret, & an transeat in hæredes.*

1 SEd † quia de singulis posses-
sionum causis & controuer-
sijs interdici peculiariter, prop-
ter infinitam litium varietatem
2 nequit: generale † interdictum
proposuit Prætor, quo quicquid
vi aut clam factum est, iubet re-
stitui, tueturque possessiones,
„ QVOD VI AVT CLAM FA-
„ CTVM EST, QVA DE RE
„ AGITVR, ID CVM EXPE-
„ RIVNDI POTESTAS EST,
„ RESTITVAS. *l. 1. in princ. hoc titulo.* Competit hoc
3 † interdictum non modo domi-
nis, sed omnibus quorum inte-
rest, *l. competit, 16. l. quanquam, 12. hoc t.* aduersus eum qui aut vi
aut clam quid fecit aut fieri ius-
sit: *l. 5. §. hæc verba, cum §. sequent. l. si ego, 6. l. denique, 12. §. fin. hoc tit.*
4 ¶ Vim facit, qui per vim aut
contra denunciationem facit, *d. l. 1. §. quid sit, l. vim facit, 19. hoc t.*
Clam facere videtur, qui celauit
aduersarium opus, neque ei de-
nunciauit, si modo timuit eius
cōtrouersiam, aut timere debuit,
ne melioris conditionis sint stulti
quam periti, *l. 3. §. fin. cum ll. seqq. quomodo & quando quid dicatur*

A *clam fieri, vide apud Ias. in l. clam possidere, in princ. num. 6. de acqu. possess. Bart. in l. 2. num. 1. C. de his qui ex pub. rat. lib. 10. vbi gloss. ad verb. occulte. Bartolus in l. 1. Co. de præd. decur. lib. 10. Ias. in §. item si quis, n. 45. Instit. de actio. Bald. in l. 2. n. 1. C. de repub. hær. & l. cum*
B *ipse, num. 1. 3. 4. C. de contra. empt. Bart. in l. pupillus, §. item ipse, n. 4. de author. tut. Dec. in l. quo tutela, §. clam, nu. 2. & 5. & ibid. Cagn. de reg. iur.*

¶ In hoc autem competit, vt si 5
possideat reus quod factum est,
sui sumptibus restituat; id est,
C reponat in antiquum statum, de-
structo opere, quod vi clamve fe-
cit; si non possideat restitui curet
à possessore, refuso etiā eo quod
interest, & fructibus restitutis, *d. l. is qui, §. quod ait Prætor, d. l. semper, 15. §. in hoc interdicto, & §. fi. d. l. competit, 16. §. fin.* Hæredibus
D hæc actio datur. In † hæredes
verò duntaxat, quatenus ad eos 6
peruenit, *d. l. semper, §. hoc interdictum.* Et est annalis; exemplo
reliquarum, quæ ex iurisdictione Prætoris proficiscuntur, *dict. l. semper, hoc interdict.*

E
De remissionibus. Tit. XXV.

1 *Continuatio.*
2 *Quando remissa dicatur nunciatio.*
3 *Verba interdicti.*

1 QVod † dictum est, vim facere eum qui contra nuntiationem facit, distinctionem recipit. Nam si quis nuntiet ibi, vbi ius non habet, nuntiatio nequaquam
2 tenet. Sin † iure nuntiet, tamdiu tenet renuntiatio, quoad remissa est voluntate nuntiantis: aut in ea causa est, vt remitti debeat: puta cautione de demoliendo nouo opere, si iniuste ædificatum appareret, præstita aut oblata: *l. 5. §. si is cui, de oper. nou. nuntiat.* Qua de re † Prætor quo-
3 que interdixit, ad hunc modum:
» QVOD IVS SIT ILLI PROHIBERE NE SE INVITO FIAT, IN EO NVNTIATIO TENEAT, CÆTERVM NVNTIATIONEM MISSAM FACIO. *l. vnic. in princ. hoc titul. vide Cuiac. lib. obseru. 1. c. 16. Duaren. ad tit. de oper. nou. nunc.* hoc est, alioqui, si nō habeat ius nuntiandi, missam facio, & non admitto nuntiationem.

De precario. Tit. XXVI. C. 8. 9.

1 *Continuatio.*
2 *Precarium quid sit.*
3 *Quomodo distet à donatione.*
4 *Quomodo à commodato.*
5 *Interdictum.*
6 *Cui, aduersus quem, ad quid hoc ex interdicto detur actio.*

1 TRib. † modis vitiose & mala fide possidetur, vi, clam, precario: *l. Pomponius, §. 1. de*

A *acqu. possess. Cuiac. in l. 4. §. vlt. de vsucap. & obseru. lib. 5. ca. 20.* de duobus prioribus, & quemadmodum aduersus ea possessiones defendantur, hactenus est dictū, sequitur vt de tertio, nempe precario, & interdictis hoc nomine competentibus agamus.

B ¶ Precarium dicitur, quod precibus vtendum petenti conceditur, *Paulus lib. 5. tit. 6. Cuiacius obseru. lib. 4. c. 7.* tamdiu quoad is quod concessit patitur. Quod genus liberalitatis ex iure gentiū, sicuti & cæteri contractus, *l. ex hoc iure, 5. de iustitia & iure*, de- 2

C scendit: *l. 1. hoc t.* Quanquam † à donatione distat: nam donatio dominium transfert, & semel traditione perfecta, repeti reuocarique nequit: *l. 1. supra de donation. l. si repetendi, C. de condict. ob causam, tot. tit. Co. de reuoc. donat.* Ad precarium non dominiū, 3

D sed vsum transfert, & sic datur, vt qui dedit, repetere semper possit: magis itaque affine est commodato: *l. 1. h. tit.* quanquam commodatum ciuiliter obliget, & ad certum vsum certumq; tempus vel expressum vel tacitū detur: *l. in commodato, §. sicut supra*

E *commodati.* Precarium autem † neque ad certum vsum, neque ad certum tempus præstatur: vnde & quotiescūnque libitum erit, repeti potest: *vide limitationes apud Capoll. tract. de ser. vrb. cap. 29. num. 6. cum seq.* & habitatio precario concedi nō dicitur, quia 4

ad

ad certum semper vsum datur. *l.* A *& habet,* 15. §. *hospites. hoc titul.* Deinde in commodatum dolus & culpa ac custodia venit: *l. si vt certo,* 5. §. *nunc videndum, supra commodati.* idque ex Vitatis ciuilium contractuum regulis: quia commodatarij solus gratia contrahitur: *l. contractus,* 24. *cum* B *ibi not. de regul. iur. & dict. §. nunc videndum.* Qui precario vero accipit tantum de dolo & lata culpa tenetur; quia cum iuris Ciuilis regulis hic contractus non fit alligatus, benignius cum eo agendum Prætor putauit, cui is qui dedit, benignè facere voluit: *l.* C *quæsitum.* 8. §. *eam quoque, h. t.*

¶ Prætor ait, QVOD PRECA-
5 RIO AB ILLO HABES, AVT DOLO MALO FECISTI, VT DESINERES HABERE, QVA DE RE AGITVR, ID ILLI RESTITVAS, *l.* 2. *hoc tit.* Hæc
6 actio † quæ est ex bono & æquo, D *d. l.* 2. datur in perpetuum, *dict. l. quæsitum, §. interdictum, Cuiac. lib.* 5. *obseru. c.* 20. ei qui precario concessit, siue domino, siue non domino, *d. l. quæsitum, in princ. l. tertio, § fin. hoc. tit.* eiusque hæredibus; *l. cum precario,* 12. *h. t.* aduersus eum qui precarium habet, E id est, precario detinet, *l.* 4. *l. vlt. §. si pupillo, hoc t.* eiusque hæredes, quia actio est rei persecutoria, *d. l. quæsitum, §. vlt. l.* 2. *Co. eo.* in id vt res restituatur, aut si res restitui nequit, fiat condemnatio in tantum, quanti actoris intersit rem restitui cum omni causa; post interdictum editum; id est, vt hodie interpretamur, post litem contestatam, *d. l. quæsitum, §. ex hoc interdict, & §. pen.* Datur hoc nomine & incerti condictio, hoc est, præscriptis verbis: *l.* 2. *l. duo, §. fin. l. interdictum, l. & habet, §. cum quis, hoc t. l. eum qui, §. is qui, de fur. Cuiac. lib. obseru.* 4. *c.* 4. Distat autem ab hoc precario, precaria Pontificiæ, *c.* 1. *& sol. t. extra de precar.* quam ἐκ τῆς χρόνου δόσιν Iustin. *Nou.* 7 *&* 120. appellare videtur, cum videlicet is qui prædia sua Ecclesiæ concedit, recta mercede precarium eius vsum sibi ad vitam restipulatur; quod quidem singulis lustris solet redintegrari, quia vltra quinquennium extendi ex decretis conciliorum non debet: *Cuiac. lib.* 4. *c.* 7. *obseru.*

De arboribus cædendis. Titulus XXVII.

1 *Interdictum de vrbanis arboribus.*
2 *Alterum de rusticis.*

1 SEd † & de arborib. interdicit Prætor, de his quidem, quæ in vrbano sunt prædio. QVÆ ARBOR, inquit, EX ÆDIBVS TVIS (id est, vrbano prædio, horto, vel area) IN ÆDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT, QVO MINVS EAM ADIMAS, TVNC QVO MINVS

„ NVS ILLI EAM ARBOREM A IN TVVM CADAT, QVOMI- „
„ ADIMERE (à stirpe scilicet, *l.* 1. §. 2. *hoc tit.*) SIBIQVE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *d. l.* 1. *in princ.*

2 ¶ De ijs quæ in agro sunt, hoc modo interdicit: QVÆ ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT, QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *d. l.* 1. §. *penult.* Eodem pertinet actio arborum furtim cæsarum, quæ est eiusdem potestatis, non ordinis: *inf. arb. fur. cæsa. Cuiac. obseru. lib.* 5. *c.* 27. & remedia Sax. iuris, in eandem quidem rem, aliam tamen pœnam concepta. *Landt. lib.* 2. *art.* 28. *ubi glos. vide Bart. hic in l.* 1.

NVS ILLI TERTIO QVOQ; DIE (ab eo scilicet tempore, quo cecidit) LEGERE, AVFERRE LICEAT VIM FIERI VETO. *l. vnic. hoc tit.* Etsi enim in alienū fundum inuito domino ingredi, regulariter non licet; *l. diuus, de B seru. rust. prad.* §. *fera. Instit. de rer. diuis. l. iniuriarum,* §. *fin. de iniur.* tamen quærendæ suæ rei causa licet: *l. thesaurus,* 15. *ad exhib.* Quia vero fructus in terram prolapsi facile putrescunt, ideo visum est sufficere, si domi- C no ad colligendas res suas triduū concederetur: post illud vero, velut pro derelicto habitos, vicino ut cedant æquum esse. Hoc † interdictum iure Saxonum non obtinet, qui fructus in alienū fundum pendentes aut cadentes, possessori eius fundi indistincte D concedunt: *Saxon. lib.* 2. *art.* 52. *Sachs. diff. vlt. par.* 1. 3

De glande legenda. Tit. XXVIII.

1 *Quid glandis nomine veniat.*
2 *Interdictum.*
3 *De iure Sax.*

1 HVic † simile est interdictum de glande legenda: Glandis autem nomine omnes fructus continentur, *l. vnic. hoc titul. l. qui venenum,* 236. §. *glandis, de verb. signific.* GLANDEM, inquit Prætor, 2 QVÆ † EX ILLIVS AGRO

De nomine libero exhibendo. Tit. XXIX. C. 8. 8.

1 *Continuatio.*
E 2 *Interdictum & eius explicatio.*
3 *Cui, aduersus quem, ad quid detur actio.*
4 *De criminibus indicij quæ contra eosdem comprimunt.*

OFficij † causa propositum est interdictum de libero homine exhibendo: nam cōmu- 1
nis

nis humanitatis officium, & cau- A
sa libertatis publicæ exigunt, vt
ne quis alium iniuste detineri in-
2 uitum patiatur. Ait † Prætor
QVEM LIBERVM HOMI-
NEM DOLO MALO RETI-
NES EXHIBEAS. *l. 1 in princip. hoc tit. vide Paul. l. 5. tit. 6.* Do-
lum malum requirit Prætor: nam B
si quis suo iure retineat, cessat in-
terdictum, *l. 3. §. is tamen, §. si eum, l. si filius, hoc tit.* vt & cum
volentem retinet: *d. l. 3. §. si quis volentem.*

3 ¶ Hoc interdictum omnibus
agere volentibus communis fa-
uore libertatis competit, *d. l. 3. §.* C
hoc interdictum. Et quidem per-
petuo: *d. l. 3.* quia libertati nun-
quam præscribitur: *l. fi. cum ibi not. C. in quibus causis præsc. long. temp. cesset.* Datur autem aduer-
sus detinentem dolo malo, in id
vt hominem exhibeat, id est, in
publicum producat: *d. l. 3. § ait* D
4 *Prætor.* Quod † ni fiat, quanti ea
res erit, reus condemnabitur: *d. l. 3. § si tamen reus:* & quidem sæ-
pius, donec hominem liberarit:
l. 3. §. si tamen. Potest tamen &
criminaliter conueniri ex l. Fab.
de plagiariis, & aliis iudiciis, qui
hominem inuitum detinet, aut E
priuatis carcerib. includit, *l. vnic. C. de priuat. carc. l. 3. in princ. h. tit. l. penult. §. fin. ad leg. Fab. de Plag. Paulus lib. 5. tit. 6.*

De liberis exhibendis, item ducendis. Tit. XXX.

C. 8. 8.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum de exhibendis liberis.*
3 *Interdictum de ducendis.*
4 *Quomodo hæc distent inter se.*
5 *Cui contra quem, ad quid hæc detur.*

IVris † sui tuendi causa inter- 1
dictum datur de liberis exhi-
bendis vel ducendis: nam per-
missum est parentibus patriæ iu-
re potestatis, liberos vendicare.
De † exhibendis liberis interdi- 2
ctum ita habet: *l. 1. in princ. h. t. vide Paulum lib. 5. tit. 6.* QVI
QVÆVE IN POTESTATE
LVCII TITII EST, SI IS EA-
VE APVD TE EST, DOLO-
VE MALO TVO FACTVM
EST, QVO MINVS APVD
TE ESSET: ITA EVM EAM-
VE EXHIBEAS. De ducendis
† Prætor ait: *in l. 3. in princip. h.* 3
t. SI LVCIVS TITIVS IN PO-
TESTATE LVCII TITII EST;
QVO MINVS EVM LVCIO
TITIO DVCERE LICEAT,
VIM FIERI VETO.

¶ Huius præparatorium est 4
superius interdictum, *l. 5. §. 1. h. t.*
Nam vt duci homo possit, ante
exhibendus est: quemadmodum
& res, antequam vendicari possit,
tit. s. supra, ad exhib.

5 Datur

¶ Datur ex vtroque interdicto actio ei qui habet in poteſtate, *l.* 1. §. 1. *hoc tit. l.* 2. *C. eod.* aduerſus eum qui interdicto defendit: *d. l.* 3. §. *hoc autem.* non autem aduerſum ipſum filium: *l. fin. l.* 3. §. *hoc autem, h. t. l.* 1. §. 1. *de rei vend.* nam lis inter patrem & filium in poteſtate conſtitutum eſſe non poteſt: *l. lis nulla,* 4. *ſupra, de iud.* Qua in actione ſolum quæritur, an in poteſtate filius ſit: aliam enim cauſam, quo minus pater filium ducere poſſit, non admittit Prætor, *l.* 1. §. *in hoc interdictum,* 2. *hoc t.* Huius actionis exemplo, datur & marito ius agendi, de exhibenda & deducenda vxore, etiam aduerſus ſocerum: *l.* 2. *h. t. l. fin. C. eo. Paul. lib.* 5. *tit.* 6.

Vtrubi. Tit. XXXI.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Idem hic ſeruari, quod in interdicto Vti poſſidetis.*

1 SEd † quia de interdictis, quæ iuris ſui, quod quis in hominibus habet, tuendi gratia competunt, dici cœptum eſt: reliqua quæ eodem pertinent, iam abſoluamus. Quæ licet proprie de iure duntaxat in homines competente loquantur, vnde merito in hunc poſtremũ ordinem ſunt relata: tamen ſciendum eſt, ex interpretatione prudentũ ad ſe- Lquæ quoque res mobiles eã omnia pertinere: *l.* 1. §. 1. *hoc tit.* cuiuſmodi in primis eſt quod Prætor ad tuendam rei mobilis poſſeſſionem proponit.

2 ¶ VTRVBI ſeu VTROBI, *Cuiac. obſeru. lib.* 5, *c.* 22. inquit, "HIC HOMO (ſeruus videlicet, aut ſeruitute bona fide ſeruiens) QVO DE AGITVR, MAIORE PARTE HVIVSCE ANNI FVIT, QVO MINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI
VETO. *l.* 1. *hoc tit.* Huius † in- 3
terdicti vis hodie exæquata eſt interdicto Vti poſſidetis: nam in vtroque obtinet, non qui maiore parte anni, vt interdictum hoc habet, ſed qui litis conteſtatæ tempore (quod ne ipſum quidem nunc neceſſarium eſſe, ſed ſufficere antiquiorẽ oſtendi poſſeſſionem, ſupra dictum eſt *ad tit. vti poſſidet.*) ab aduerſario iuſte poſſedit. Illud intereſt, quod hoc de mobilibus. Illud de rebus ſoli loquatur: §. *quorum, Inſt. de interdict.* §. 1. *hoc tit.*

De migrando. Tit. XXXII.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Quomodo, cui, & ad quid detur hæc actio.*

1 INterdictum † quoque, quod inquilinis migrare volentibus datur, ne impedimentũ creetur, quo minus res ſuas importunas

alpor-

asportent & euehant, hinc pertinet: id quod Prætor † in hanc
2 proposuit sententiam, l. 1. in princ. hoc tit. SI IS HOMO QVO DE AGITVR, NON EST EX HIS REBVS DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, VT QVÆ IN EAM HABITATIONEM QVA DE AGITVR INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE, ESSENT, EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIVS HABITATIONIS ESSENT: SIVE EX HIS REBVS ESSET, EA MERCES TIBI SOLVTA, EOVE NOMINE SASTISFACTVM EST, AVT PER TE STAT QVO MINVS SOLVATVR: ITA QVO MINVS EI QVI EVM PIGNORIS NOMINE INDVXIT, INDE ABDVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO.

3 Ex † quo intelligi licet, duobus casibus ex hoc interdicto actionem dari: vel cum res de qua agitur, non est expresse aut tacite pignori obligata: vel cum quidem obligata nomine pensionis sint, sed ea aut soluta est, aut eo nomine satisfactum, aut per locatorem stat, quo minus satisfiat. Etsi autem de homine inducto edictum loquatur, tamen idem obtinet in qualibet re importata: quæ aut pignori nexa non est, aut eo nexu liberata. Sæpe autem fit, vt nexu taciti pignoris nõ teneatur A res; puta si fuerit aliena, commodata, deposita, *l. fin h.t. &c.* si non eo animo, vt ibi perpetuo esset inducta: *l. debitore, 32. de pign.* si certæ res expressim sint obligatæ: videtur enim velle interdictũ vt hoc casu cesset tacita hypotheca; atq; ita prouisio hoB minis tollat prouisionem legis: *l. fin. C. de pact. conuent.* quod tamen alijs displicet: *vide Ias. in §. item Seruiana, n. 70. Instit. de actio.* Hoc interdictum colono non datur, *l. 1. §. 1. hoc tit.* quia illi aliter extra ordinem officio iudicis nobili celeriter subueniC tur: tum quod constet, horum res pignore non teneri iure communi: *vide supra, in quibus cauf. pign.* tum quia publice interest, neque agricolas litibus distineri, nec eorum res & instrumenta diutius detineri: *Auth. agricultores, C. quæ res pign.* Hoc interD dictum perpetuum est, & datur in successores & successoribus: *l. 1. §. fin. hoc tit.* non modo de rebus proprijs, sed etiam alienis, dummodo importatis, *l. 1. §. illud, l. 2. hoc tit.* E

De saluiano interdicto. Tit. XXXIII. C. 8. 9.

1 *Continuatio.*
2 *Quomodo distet hoc interdictum à Seruiano.*
3 *Quare dicatur Saluianum: & cui aduersus quem ex eo detur actio.*

Sal-

1 Saluianum † quoque interdictum. quod de pignoribus repetendis. *vide Cuiac. lib. obseru. 5. cap. 24. & Paul. lib. 5. sentent. tit. de interdict.* quæ è prædio conductio ablata aut alienata perhibentur, huc merito refertur: quippe in quo de homine, in fundum, pignoris nomine (nam sine nominata conuentione inducte in prædium rusticum, non sunt pignori nexa: *l. 4. in quibus cauf. pign.*) inducto, locutum Prætorem apparet: *ex l. 1.*
2 *in princ. hoc tit.* Etsi † autem Seruiana actione quoq; pignus persequi possumus: *§. item Seruiana. Instit. de act.* tamen quia petitorij est iudicij, & grauat hoc probandi onere agentem, vt cogatur ostendere, rem in bonis debitoris fuisse: *l. & quæ nondum, 15. §. quod dicitur, de pignor. l. ante omnia, de probat. Ias. & Dd. in §. item Seruiana. Inst. de act. Bart. Bald. Salic. in l. cum res, C. si res alien. pign.* visum fuit interdicto ei consulere, *Azo in rubr. C. de precar. num.* 14. vt pignus suum compendiaria via persequi possit, eo videlicet tantum probato, quod pignoris nomine res sint inductæ: *l. 1. in princ. hoc tit.*

3 ¶ Huius autem interdicti cùm nec certus author, nec verba in edictum perpetuũ videantur fuisse relata: verisimile est à Saluio Iuliano edicti perpetui Compositore & Interprete, Saluianum A esse appellatum. Datur autem hinc actio ei cui pensionis nomine res obligata fuit aduersus quẽlibet possessorem, idque exemplo Seruianæ: *l. 1. in princ. & §. 1. hoc tit.* & directa quidem datur locatori rustici prædij aduersus colonum, quia de his nominatim B interdictum loquitur: vtilis autẽ ex interpretatione datur locatori vrbani prædij contra inquilinum. Sed & cuilibet creditori datur nõ modo aduersus debitorẽ qui oppignorauit, sed quemlibet etiam possessorem: *Bart. in l. 1. hoc tit. per l. 1. C. de precar. & Salic, Cyn.* C *in l. certi, C. de loc. & cond.* contra quem tamẽ probatio amplior facienda est, videlicet rem in bonis fuisse debitoris oppignorantis: *l. cum res, C. si alien. res pign. Ias. in §. item Seruiana, nu. 89. Instit. de action.* Cæterùm D quando contra debitorem agitur, id probari non est necesse, quia is de vitio nexus excipere nequit: suam enim ipsius allegaret turpitudinem & fraudem, si rem alienam fuisse diceret: *vide Ias. in dict. §. item Seruiana, nu. 92. & 93. & suprà de pign. act. l. rem alienam: vbi Dd. eod. tit.* Datur E autem hoc interdictum etiam hæredibus, & in hæredes, quia est rei persecutorium: *l. 2. C. de precar. & Salu. interdic.* petitur enim possessio rei oppignoratæ: *Ruff. in tract. lib. de interd. Salu. n. 3. & 4. Ias. in d. §. item Seruiana, Azo in Rubr. C. de precar.*

car. & Salu. interd. n. 15. vnde & interdictum adipiscendæ possessionis esse censetur. *Azo præalleg. loco.*

DIGEST. LIB. XLIV.

DE EXCEPTIONIBVS, PRÆSCRIPTIONIBVS, & præiudiciis. Tit. I. C. 8. 36.

1 *Continuatio.*
2 *Excipere quid significet: & quæ hoc nomine veniant.*
3 *Quid sit exceptio.*
4 *Quid præscriptio.*
5 *Quid præiudicium.*
6 *Explicatio l. fundum.*
7 *Diuisiones, & species exceptionum.*
8 *Causa efficiens & materialis.*
9 *Forma proponendæ exceptionis.*
10 *Quando proponi exceptiones debeant.*
11 *Finis & effectus: & an per obiectionem exceptionis lis videatur contestata.*
12 *Contraria.*

1 Defenduntur † possessiones non modo interdictis, sed obiectis etiam à possessore exceptionibus, quæ cum prætoriæ sint, quod dari à Prætore omnes solent; *Cic. lib. 2. de inuen. cap. 4.* merito hic inter iudicia Prætoria, de quibus in 6. & 7. Pandectarum parte agi diximus, 2 collocantur. Excipere † inter alia significat excludere vel eximere aliquid de numer; *l. 1. vbi Dec.* A *de reg. iur. l. 4. §. fin. de pen. l.* hinc defensiones reorum, quæ excludunt intentionem agentis; & à regula ac ratione qua nititur actio, excipiunt casum de quo agitur, ita vt æquum non sit, in eo regulam obtinere, exceptiones sunt appellatæ. Proprie igitur B fateamur eas dici exceptiones, quæ non eunt inficias actionem iure subsistere; sed esse iniquam aduersus eum qui cum agitur, demonstrant: de quibus titulum de Exception. in Instit. accipiendũ esse, exempla quæ ibi proponuntur, coarguunt. Vnde qui simC pliciter negat factum quod proponit actor, non dicitur excipere: *Bald. Panor. Felin. & Can. in Rubr. extr. de exception. Bald. in l. 1. nu. 6. C. de iur. & facti ignor. & in l. peremptorias, C. de sent. rescind. non poss.* & statutum auferens omnẽ exceptionem, nunD quam tollit hanc negationem, aut implorationem officij iudicis, aut aliam eiusmodi iustam defensionem: *Felin. præalleg. loc. Bar. in l. plane, in fin. de petit. hæred. & in l. 1. § & parui, n. 3. sup. quod vi aut clam, late Lanfr.* in

in c. quoniam, ad verb. except. in princ. de probationib. Vsu tamen obtinuit, vt defensiones omnis generis exceptionum nomine ἐν πλάτει comprehendantur, etiamsi ius actionis funditus tollant: vt si quis neget factum, aut se soluisse dicat: quas proprie exceptiones intẽtionis vulgo appellant: *Azo in rubr. C. eod. Pan. in tit. extr. eod. vide Ias. in l. qui se debere, n. 6. de cond. caus. da Soc. hic in l. 1. & 2. Ias. in l. ait, 2. n. 11. & 15. de iureiur.*

3 ¶ Exceptio dicta est, quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusq; rei solet, ad excludendum id quod in intentionem condemnationemve (id est, libelli conclusionem deductũ est:) *l. 2. hoc tit.* vel authore Paulo, *l. antepen. hoc t.* est conditio (conditionaliter enim olim in formula concipiebatur) quæ modo eximit reum à damnatione, modo minuit damnationem. Theophilus in Instit. eod. tit. ita definit: Exceptio est quædam iudicialis allegatio, reo competens, aduersus actionem, quæ iure quidem ciuili efficax sit, sed natura iniquas vires habeat. Exceptio itaque actorem excludit, replicatio reum: quæ est contraria exceptioni, & quasi exceptionis exceptio: *d. l. antepen.* Sed contra replicationem dari solet duplicatio, & contra triplicationẽ rursus quadruplicatio: & deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus

A aut actor obijcit. *l. 2. in fin. hoc t. tot. tit. Instit. de replicat. l. 3. de except.*

¶ Præscriptio, quam Rhetores 4 translationem nominant, *Cicer. lib. 1. ad Herenn. c. 5. de Inuent. lib 1. cap. 3. & lib. 2. c. 4.* proprie est, qua modus, tempus, lo-

B cus, aliæque circumstantiæ actionis determinantur, & quasi circumscribuntur; vt cum reus ostendit, coram alio iudice, aut ab alio actore, aut cum alio, aut non hoc loco vel tempore esse agendum: *l. fin. l. pen. C. de except. cap. 2. cap. dilect. extra*

C *eod. Quint. lib. 7. cap. 6. & lib. 3. cap. 8.* Promiscue tamen pro exceptionibus præscriptiones vsurpantur, *l. qui agnitis, 11. l. Paulus, 23. h. t. l. 2. C. de precib. Imp. offeren. l. contra. C. de inoff. testam. l. ita demum, C. de procurator, cũ similib.* vnde & excep-

D ptio possessionis, qua se aduersus dominum possessor tuetur, præscriptio longi temporis appellatur. *tot. tit. C. de præscript. long. temp.* Illud tamen sciendum est, quas Iurisconsult. præscriptiones proprie appellant, eas exceptiones declinatorias & dilato-

E rias ab Interpretibus vocari: *in l. fin C. eo. in l. fin. supra de dilatio. Specul. in tit. de exception.*

¶ Præludium interdum de- 5 trimentum significat: *l. 4. §. penult. infra, de censib.* interim iudicis interlocutionem, quæ sententiam antecedit, vt annotauit

Dua-

Duaren. *l. disputationum*, 2. *c.* 2. Sed crebrius in iure accipitur pro certo actionum genere, quæ præiudiciales appellantur, §. *præiudiciales, Instit. de action. vbi dixi, l. actionis, vers.* 36. *infra, de oblig. & act. l.* 1. §. 1. *de rei vend. l. Imperatores*, 14. *de priuil. cred.* cum videlicet ante quid petitur iudicari, quam ad principale negotium perueniatur, quod tamen ipsum ex hoc iudicio veniat declarandum. Quo in sensu etiam Cicero accipit in Orat. pro C. Planco; vt si patronus intendens petere à libero operas, prius postulet declarari esse libertum; aut filius petiturus alimenta à patre, petat initia diiudicari, an sit filius: *l.* 1. §. *per hanc de rei vend. lib.* 3. *de lib. agn.* vel si de libertate agatur, verum quis seruus an liber sit: *dicto* §. *præiudiciales, Instit. de act. l. ea, C. de lib. caus. l.* 10. 13. 14. 15. 17. 20. 22. *C. de probat.* Harum ad actionum similitudinem exceptiones etiam quædam præiudiciales siue præiudicia dicuntur, quibus nimirū reus ita excludit agentem, vt dicat præiudicium, per nouum aliquod iudicium quod aduersarius moliatur, principaliori actioni fieri non oportere: *l.* 1. *supra, famil. hercisc.* verbi gratia: Fun-
6 dum † Titianum possides, de cuius proprietate inter me & te controuersia est: & dico prætetea, seruitutem illi fundo deberi ab alio tuo prædio non controuerso, huic secundo iudicio seruitutis, recte opponitur præiudicialis exceptio; quod præiudicium prædio, id est principali iudicio vendicationique rei non fiat. fieret autem præiudicium, si hæc confessoria actio de seruitute admitteretur. Nam cum ea non detur nisi domino fundi: *l.* 1. *in princ. supra, si seruitus vendic.* ego dominus fundi controuersi eo ipso declararar, si mihi potestas fieret hanc actionem proponendi. At hoc iniquum esset, priusquam probatio domini in principali vendicationis iudicio à me sit facta: quæ merito exigitur, cum tu possideas: *l.* 2. *C. de probation. l. fin. C. de rei vendicat.* §. *retinendæ, vers. commodum, Instit. de interdictis.* & hæc est species illa intricata & a Castrense recte explicata, quam proponit Africanus, *in l. fundum.* 16. *l. fundi*, 18. *hoc tit.* quo nihil pertinere adiunctū Pauli responsum, quod non de præiudicio, sed de rei iudicatæ exceptione loquitur, recte Cuiacius animaduertit, *obseru. lib.* 5. *cap.* 37.

¶ Exceptiones aliæ sunt dilatoriæ, quæ actionem differunt in aliud tempus; aliæ sunt peremptoriæ, quæ eam perimunt & extinguunt; vt rei iudicatæ, solutionis præscriptionis pacti. &c. *l.* 2. § *fi. hoc tit.* Dilatoriarum aliæ vocantur declinatoriæ, quæ iudicium & forum in quo agitur, declinant; *l. fin. C. eod.* aliæ pro- 7

priè dilatoriæ, quæ ex alia causa litem differunt, vt exceptio procuratoria; item de cautione & Guaranda, vt loquuntur, quæ apud Saxones in vsu est, præstanda: de quibus omnibus latius Speculator *in tit. de exception. Lanfr. in c. quoniam verb. recusationes & exceptiones, extra, de probatio. Chil. in prax. cap.* 43. *cum seq.* Hæ autem omnes ante litem contestatam proponendæ sunt, postea enim non admittuntur, *l. ita demum, C. de procuratorib. Doctores in l. fin. C. eo.* Sed peremptoriæ post litem demum contestatam opponuntur, *l. si quidem,* 9. *C. eod.* quibusdam exceptis: quæ ideo priuilegiatæ dicuntur, quod litis contestationem impediant, *cap.* 16. *de litis contest. in 6. vbi Philip. Fran. amplius,* 40. *except. priuileg. numerat.* Ex quarum scilicet obiectu apparet, aut actionem non competere, aut sublatam esse solutione, transactione, re iudicata, præscriptione, & similibus modis, *Ias. n.* 15. *&* 16. *post Castren. in l. nam postea,* 8. *de iureiurand. Bald. in l.* 4. *circa fin. C. de pact. Alex. in l. vir bonus. & l. cum quærebatur, ff. iudic. sol.* Impediunt autem litis contestationem, cum & in ingressu litis opponuntur, non ad merita causæ, sed ad impediendum litis ingressum: *Ias. post Bart. in d. l. nam postea, n.* 16. *&* 17. *de iureiur. Bart. in l. cum quærebatur, iud. sol.* & in continenti

A etiam probari possunt, *Bart. in l. fi. n.* 3. *ff. pro suo Bald. & Dd. in l. edicto, C. de edict. diui Adrian. tollen. vide Gemin. Philip. Franc. n.* 8. *& alios in c.* 1. *de lit. contest. in 6.* Item aliæ sunt temporales, quæ durant ad tempus præstitutum aut à lege, *l. si intra,* 8. *& in*

B *l. in contractibus,* 14. *C. de non numera. pec. tot. tot. C. de dote caut. non n.* aut ab homine: *l.* 1. *§. temporales, h. t.* cuiusmodi omnes sunt dilatoriæ, *d. l.* 3. aliæ perpetuæ, quales sunt omnes peremptoriæ: *§. appellantur, Inst. eod.* neque enim vllo tempore præscribuntur,

C *l. pure, §. vlt. inf. de dol. mali & met. except. l. si pactum, C. eo.* Postremo pleræque exceptiones in rem competunt, nonnullæ sunt personales: nec transeunt de persona in personam, vt exceptio pacti personalis; & ne quis, nisi quatenus facere potest, con-

D ueniatur. *l. exceptiones,* 7. *hoc titul.*

8 ¶ Exceptiones ex æquitate naturali proficiscuntur: *Inst. de except. in prin. l.* 1. *inf. de doli mali & metus exceptio. l.* 1. *infr. de vacatione & excusatio. muner. Azo*

E *in Rub. C. eo. in fin.* vnde & iuris gentium esse dicuntur. *Doctores hic in Rub. & int. ext. eo.* Nam etsi Prætor plerasque induxit, vnde & hic tractatus inter prætoria iudicia est collocatus: tamen ex æquitate naturali, aut iure gentium eas desumpsit, atque in foro valere voluit. Materia circa

quam

quam exceptiones versantur, sunt actiones & iudicia. Materia ex qua existunt, est ius cuiusque proprium: nam ex iure tertij, nulla cuiquam oritur exceptio, *l. loc. §. competit si ser. ven. l. si quis, 8. §. 1. Cod. de praescrip. 30. annor. Bart. Castr. & alij in l. 1. de re iud. & in d. §. competit.*

9 ¶ Quod ad formā attinet sciendum est exceptiones olim à Prætore dari solere, perinde atq; actiones: qui aut purum præscribebat iudicium, non admissa rei exceptione, vt, Si paret promisisse, condemnatio: aut sub conditione, vt cum exceptionem admissam formulæ inserebat: Si paret promisisse Titium Seio decem, condemnato, extra quam si quod dolo malo metuve gestum sit *l. sicut, 8. §. quid si quibus mod. pign. l. credit. 12. qui pot. in pign. l. 1. §. Labeo, de flum. l. 1. §. sunt qui supra ne quid in flum. pub. l. si vitem, quod vi aut clam. vide Duar. in tit. de pact. Cuiac. lib. obseru. 5. c. 34. & 37.* Condionaliter enim per particulam, si, nisi, extra quam, &c. exceptiones adjiciebantur: *l. 1. famil. herciscund. l. 2. §. 1. vers. si in ea. l. apud Celsum, 4. §. item, 8. vers. ita esse excipiendum si inter me, &c. & §. Labeo, 14. §. si à Titio 28. §. metus, 29. infr. de dol. except. l. si à te, 9. in fin. hoc t. Cuiac. obseru. lib. 5. cap. 34.* vnde & Paulus in d. l. antepenult. condi-

A tiones appellat. Sed hodie exceptiones formam nullam habent, imo quibuscunque verbis, scripto vel absq; scripto, viua voce *Bart. in l. scire, §. oportet, num. 5. per illum text. de excus. tutor.* proponi possunt, adeo vt sufficiat vel nuda facti narratione ius exceptio- B nis patefieri. *Doctores hic praesertim Soc. in l. 1. per l. itaque, 48. de procurator & l. qui pendentem, 62. supr. de act. empt.* est tamē aliquo modo patefaciendum, alioqui iudex factum exceptionis non supplet, si vel ignorantia, vel inscitia; vel aliam ob causam litiga- C tor exceptiones omittat: vt latius alibi tradunt Doctores, præsertim Castren. *Castr. n. 4. in l. vnica, Cod. vt quæ desunt aduoc. iudex suppl. glos. in l. si vnus, 28. §. pactus ad ver. in pact. sup. de pac.*

¶ Quanquam autem pluribus 10
D vti exceptionibus, & vna omissa vel non probata ad aliam redire nemo prohibetur: *l. nemo, 8. l. is qui dicit. 5. hoc tit.* tamen non vno omnes tempore proponi debent. Nam dilatoriæ pleræque ante litem contestatam, vt dixi, sunt proponendæ & probandæ: vt E declinatoria fori, *l. fi. C. eod.* procuratoria, & similes: *l. licet, l. ita demum, C. de procuratoribus,* nisi reus ignorauerit eas sibi competere, *l. fin. C. si à non competent. iudice.* Cæteroqui post litem contestatam, aut etiam post statutum vt fieri solet, à iudice terminum,

non recipiuntur, *c. pastoralis, C. de except.* prӕterquam si recens fuerint ortӕ; *glo. in c. exceptionem, extra, eod. per c. insinuante, de offic. delegat. Iaso in l. naturaliter, 12. §. nihil commune, num. 137. de acquir. poss. l. eleganter, §. si quis, n. 4. de cond. ind.* Quod de dilatorijs iudicij intelligendum est, non de dilatorijs actionis & causӕ de qua agitur, vt est exceptio pacti de non petēdo intra certum tempus; &c. Nam hęc proponitur lite demum contestata, sicuti & reliquӕ peremptoriӕ, *l. exceptionem. vbi Doctores, C. de probatio. vide Mynsing. obseru. Cam. 24. cent. 1.* probanda autem est, probata agentis intentione: *l. si quidem, C. de except. cū auditis, de praescript. c. de testibus extr. de testibus c. cum venerabilis; extr. de except.* exceptis illis priuilegiatis, videlicet rei iudicatӕ; transactionis, iurisiurādi, & prӕscriptionibus, & similibus: quando videlicet ante litem contestatam instar dilatoriarum proponuntur; ad impediendum litis ingressum: nam tum in continēti probari debent, *Bart. d. l. fin. n. 3. sup. pro suo, Phil. Franc. n. 8. in c. 1. vbi Doctores de litis contest. in 6.* Postquam autem conclusum est in causa, exceptiones non audiūtur, *c. cum dilectus, 9. de fide instrum.* vt nec post sententiam quę transiuit, in rem iudicatam, neq; appellatione est suspensa, *l. 2. Co. sententiam resc. non poss. l. sub specie, C. de re iudic.* demptis ijs quӕ sententiam non impugnant, sed temperant modum executionis, *l. Nesennius, 41. §. fi. sup. de re iud. l. ex diuerso, 18. §. final. sup. sol. matr.*

¶ Finis est, vt inflexibilis actionū rigor ab exceptionum ἐπιεικείᾳ temperetur, & quem iniquum esset ex ӕquitate naturali condemnari; is vt obiecto quasi exceptionum clypeo, tela ciuilium actionum aspera prӕduraq; euitare possit, velut latius tradit Theoph. Inst. eodem. Exceptionum dilatoriarum effectus est, vt aut differant aut transferant iudicium: peremptoriarum, vt intentionem excludant aut minuāt, *l. exceptiones, 22. cum l. seq. hoc tit.* Illarum obiectione litē non contestari; certum est *glos. & Dd. in l. 1. C. de litis contest. c. exhibita, de iudiciis.* De his dubitari solet, ac Baldus quidem inquit, *in d. l. 1. C. de lit. contest.* communem esse Legistarum opinionem peremptoriӕ obiectu litem contestari: Quod Canonistӕ negant *per c. 2. de lit. contest. lib. 6. in c. 1. vbi latissime Socin. de lit. contest.* nisi vlterius reus progrediatur intentionem negando, vel disertis verbis contestando litem: *prout de dolo & contumac. cap. cum causam, de appell. cap. cum venerabilis, de except.* id quod propemodum vbiq; obseruatur. *vide Chilian. in pract. c. 6. num. 2.* Illud etiā admonendi sumus, eum qui excipit, non fateri

teri agentis intentionem esse veram, *l. non vtique, 9. h.t. exceptionem. de reg. iur. in 6. cap. cum venerabilis ext. eo.* Quare vsu obtinuit, vt etiamsi reus exceptiones obijciat, cogatur nihilominus aut affirmatiue aut negatiue respondere, atque ita litem contestari.

12 ¶ Contraria exceptioni est replicatio: quæ licet sit quædam exceptio, tamen eam oppugnat & excludit: *l. 1. h.t.* quemadmodum replicationem rursus duplicatio, & hanc triplicatio, & istam quadruplicatio: atque ita consequenter, *d.l. 2. in fin.* An etiam contraria est exceptioni præscriptio; vt sicuti actiones, ita & exceptiones, saltem spatio 30. annorum tollantur? Supra diximus eas esse perpetuas: quod ita interpretantur, vt nullo tempore, ne quidē 30. aut 100. annis præscribantur, *gl. in l. 3. verb. persecutioni, C. de præscr. 30. ann. & in l. si pactum, C. de except. Bald. in tract. præscr. 4. part. 4. partis princ. quæst.* 37. Nam præscriptiones præsertim longissimi temporis, in odium negligentium, neque ius suum persequentium sunt inductæ, *l. 1. §. fin. C. de annal. except. Bart. in l. sicut num. 2. & in l. cum notissimi, in princ. C. de præscript. 30. annor.* at negligentia sicuti nō potest imputari, non valenti agere, *d.l. 1. C. de ann. except. in fin.* Ita nec valenti excipere. Excipi autem nequit, quoad proponatur ex aduerso actio, quam exceptio excludat. Relinquitur ergo quamdiu non agatur, nullam exceptioni currere præscriptionem, *l. pure, §. fin. infr. de except. d.l. vbi vide.* Quod in meris exceptionibus verum est: secus in illis quæ non modo per modum excipiendi, sed etiam per formam agēdi, vel per implorationē officij iudicis proponi possunt. Hic enim quia imputari negligentia potest, eo exceptioni præscribitur 30. annis peræque atque actionibus, *l. 3. 4. cum seq. l. 8. Co. de præscript. 30. ann. in princ. Inst. de perp & temp. actio.* & officio iudicis, *gloss. in l. sicut, ad verb. persecutione, vbi Dd. C. de præscript. 30. ann. Bart. in l. Prætor, §. fin. n. 1. de oper. noui nunc. Castr. & Dd. in l. 2. Co. de rescin. vend. Bald. in tract. præscr. 4. part. 4. partis 1. quæst.* 30. vt est communiter traditum: *Cyn. Bal. & Salic. in l. licet, C. de except. Bal. in l. sicut, num. 12. & 13. C. de præscript. 30. ann. per l. quæsitum, §. fin. de pecul.* velut in exceptione non numeratæ pecuniæ. *Cyn. Bal. Salic. & Dd. in l. si ex cautione, C. de non num. pecun. Fel. in c. si cautio, de fid. instr.* quam tamen Canonistæ ad mille etiam annos ex æquitate proponi posse, non recte, contraque omnia præscriptionum iura contendunt, *Dyn. in c. locupletari, in fin. de reg. iur. in 6. Bal. in l. si ex cautione, nu. 12. Fab. in l. in contractibus num. 8. C. de non num. pecun. Pan. Imol. & Can. in c. si. de sol. & in c. si cautio,*

 vbi

vbi late Fel.num.60.61.62.de fid. instrum.Ias. in l.ciuitas,n.7.& 8. si cer.pet. Obstat enim exceptioni statutum, compromissum, pactũ, quo exceptiones excluduntur: qua ratione verum tantum friuolis, *Bart. in l. 1.§.1.num. 3. quod vi ant clam. Specul. de renunc. per tot.& de oblig.& sol.§.1. vbi Bal. Cyn. in l. ita pudor. Co. de adult. Hip.sin. 96. renuntians Ant. Cor. sin.verb.except.1.num. 1.* an alijs etiam, præsertim postea natis aditus præcludatur à Dd. est discendum. *Ias.in l.sed & si quis,§.quæsitum, num. 6. & 7.supr. si quis caut. & in l.pen. n.17.18. de pact. & in l.1.n.6.de cond.indeb.Man. sing.1.n.1.Alex. consil.1.n.8.vol. 6.& consil.208.num.6. vol.6.*

De exceptione rei iudicatæ. Titul. II.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio quare detur hæc exceptio.*
3 *Quando obstet rei iudicata exceptio.*

1 POst † generalem de exceptionibus titulum, quædã nunc speciatim de præcipuis exceptionum speciebus (nec enim omnes persequi, huius est loci aut instituti) consequenter proponuntur. Est autem inter præcipua exceptio rei iudicatæ, cum obijcitur actori: Actum ne agas, quæ etiam litis ingressum impedit, *d.c.1. de*
2 *lite contest. in 6.* Quod † probabili ratione placuit, ne aliter modus litium multiplicatus summã atque inexplicabilem faciat difficultatem, maxime si diuersa pronuntientur, parere ergo exceptionem rei iudicatæ frequens est: *l. singulis, 6. h.t.l.3.& 4. C. de re iudicata.* nam cum actionem res iudicata pariat, *Paul. lib.1.ti.19.& lib.5.ti.5.l.si actor, Co.de reb. cred.* multo magis exceptionem producere dicendum est, *l. 1. §. nam cui damus,de superficiebus.* ac Cicero in Orat.pro L Flacco ostendit, olim præsides de reb. iudicatis denegare actiones cõsueuisse, & pro A. Cluentio inquit, extremæ impudentiæ esse, iudicata labefactare conari. Amplius in Oratione de Lege Agraria ad populum dicta, rerum iudicatarum infirmationes, ait ciuitatum afflictarum perditis iam rebus extremos exitiorum solere esse exitus.

¶ Sed illud Iulianus recte respondit, exceptionem rei iudicatæ tum demum obstare, quoties eadem res siue quæstio inter easdem personas reuocatur, *l.3. h.t.* 3
nec enim sententia inter alios dicta, alijs debet nocere: *l. sæpe, de re iud.l.1. hoc t.* neque de vna re dicta, ad alias res, quæ in superius iudicium deductæ non sunt, trahi. *l. si cum testamento, 25. in princip. l. si iudicio, 23 l.et an eadem, 14. hoc t.* Separatorum enim separata est causa & ratio, *Leum. 18. de negotijs gest.l. si maritus, C. de*

de donat. inter vir. & vxor. l. de A *seruo. de calumniatoribus*. Eadem autem quæstio est, cum vel res eadem iterum petitur, quamuis aucta aut diminuta, aut pro parte tantum petatur; *l. si quis cum totum, 7. cum l. seq. d. l. & an eadem, 14. in princip. & §. 1. hoc t.* vel eadem est causa petendi, *l. si* B *mater, §. eandem, d. l. & an eadẽ, hoc tit.* Eædem personæ dicuntur non modo principales, sed etiam quæ in earum locum succedunt, *l. 4. l. si à te hæreditatem, 9. §. fin. d. l. si mater, in princ. & §. Iulianus, & §. fin. hoc t.* quæque ab his mandatum habent, *dict. l. si* C *mater, §. hoc iur.*

De diuersis temporib. præscriptionibus, & de accessionibus possessionum. Tit. III. C. 7. 33. vsque 40.

1 *Cuiusmodi sint temporales præscriptiones.*
2 *De accessionibus temporum.*
3 *Quanto tempore actionibus præscribatur.*

1 PRæscriptiones † quoq; temporales variæ & diuersæ sunt, E quæ excludunt agentem, quia debito tempore non egit: vt cum dicitur annalem actionem (cuiusmodi pleræq; prætoriæ sunt) intra annum vtilem, qui ex diebus vtilibus, quibus agi potuit, constat, *l. si cum exceptione, §. post annum, de eo quod met. caus. §. rursus, Instit. de actio. l. vlt. C. de temp. in integ. restit. l. si non conuitij, Co. de iniur. l. interdum, l. auxilium, de minor. iunc. l. iure marit. C. de adulter. l. si maritus, ff. eo. l. 1. de his quæ in frau. cred.* non esse intentatam, *l. 1. h. t.* item cum vendicanti rem præscriptio triennalis obijcitur, aut decennij, vel vicennij, *l. 3. hoc tit. §. 1. Instit. de vsuc.* aut etiam triginta vel quadraginta annorum, *t. tit. C. de præscript. 30. ann.* qua in parte sciendum est, accessionum tempora in possessoribus considerari: Nam cõtinuatur defuncti tempus quo possedit, cum tempore hęredis, *l. cum hæres, 11. hoc t.* & eius qui ab hærede emit, *l. pen. §. fin. hoc titul.* item emptoris & venditoris, etiã tertij, quartive, *l. 5. 6. 14. 15. hoc tit.* Sed † de accessionibus possessionum nihil in perpetuum neq; 2
D generaliter definire possumus: *vide Cuia. in l. id tempus, 14. l. serui, 16. de vsucap.* consistunt enim in sola æquitate. Plane tribuuntur ijs, qui in locum aliorum succedunt, siue ex contractu, siue ex vltima voluntate, *l. de accessionibus, 14. hoc t.*

¶ Eiusmodi quoque temporalis præscriptio fisco obstat: nam 3 à bonis vacantibus (licet iure Sax. contra videatur, *art. 28. & 29. lib. 1.*) quadriennij curriculo excluditur, *l. intra 10. hoc tit. l. 1. & tot. tit. C. de quad. præscrip.* à commissis quinquennio, *l. 2. Co. de vect.*

de vect. in reliquis præscriptione A vicennij: *l. in omnibus,* 13. *hoc t. l.* 1. §. *præscriptio, de iur. fisc.* quod posterioribus constitutionibus, non est sublatum, sed confirmatum. *l. omnes,* 4. *C. de præscript.* 30. *annor.* eoque tempore & alijs omnibus publicis & criminalibus iudicijs præscribitur, *l. querelam,* B *C. ad l. Cor. de fals. l.* 2. *de requir. reis.* ciuilis verò actiones 30. annorum præscriptione eliduntur, *l. sicut, l. omnes,* 4. *C. de præscript.* 30. *ann. in princip. Instit. de perpet. & temp. act.* nisi breuioribus spatijs specialiter sint circumscriptæ, vt actio doli, *l. fin. Co. de dolo* C *malo.* iniuriarum, *l. si non conuitij. C. de iniurijs, cum similibus.* adulterij, *vide infr. de adult.* Reliquæ omnes quæ hæc tempora effugiunt, tam publicæ & Ecclesiasticæ, quam priuatæ, 40. annorum decursu præscribuntur, *d. l.* 4. *C. de præscript.* 30. *ann. vide ext.* D *de præscript.* Quod quidem tempus continuum est, *l. nunquam,* §. *in vsuc. sup. de vsuc.* curritq; non modo contra scientem, sed etiam aduersus ignorantem & absentē, *l. fin. C. de long. tempor. præscrip. l. sicut,* 3. *C. de præsc.* 30. *ann.* quamuis ignorantibus ius suum, resti- E tutio in integrum ex clausula generali, si qua mihi iusta causa, &c. *in l.* 1. *ex quibus caus. maior. &c.* detur *tot. t. C. quib. non obijc. long. temp. præscript. Bart. in l.* 1. §. *si quis autem, supr. de itiner. actuque priu. Panorm. in cap. vigilauit, de præscript. late Bal. in tractat. præscript.* 4. *part.* 4. *partis princ. quæst.* 29. *vide supr. ad tit. de vsucap. in fine.*

De doli mali & metus exceptione. Tit. IV.

1 *Dispositio huius tituli: & quam late pateat hæc exceptio.*
2 *Quare detur.*
3 *Quomodo dolo quid factum dicatur.*
4 *Quando huic exceptioni locus sit.*
5 *Quibus obijci possit, vel non:*
6 *Quamdiu.*
7 *De metus exceptione.*

1 Latissime † patet exceptio doli, vnde & generalis dicitur, *l. apud Cels.* 4. § *fi. h. t.* quippe quę ex omnibus in factum exceptionibus oriatur, quia dolo facit, quicunque id quod qualibet exceptione excludi potest, petit, *l.* 2. §. *& generaliter, l. qui æquitate,* 12. *hoc t.* Quo autem dilucidius intelligi posset hæc exceptio, ordinem I.C. *in l.* 1. *hoc tit.* secuti, prius de causa videamus, quare proposita sit: deinde quemadmodum dolo fiat: tum quando & quibus casibus obstet: deinde aduersus quas personas locū habeat: nouissime intra quæ tempora hæc exceptio competat.

2 ¶ Ideo autem eam proposuit Prætor, ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis contra na-

turalem

turalem æquitatem prodesset, l. A
1. §. 1. d. l. 4. § *Labeo*, 13. *hoc tit.*
quod foret plane iniquissimum,
l. 2. de eo per quem factum erit.
Quare ne replicatione quidem
doli hæc exceptio eliditur, ne ex
eo quod perfide gestum est actor
quippiam consequatur, *d. l.* 4. §.
Marcell. hoc t. aut alijs dolus no- B
ceat quam illi qui eum admisit,
l. si procurator. 11. *h. t.* An dolo
quid commissum sit, ex qualitate
facti intelligitur, *d. l. 1. in fin. l.*
3 *dolus, C. de resc. vendit.* Sed † & is
dolo facit, qui petit quod qualibet
exceptione excludi potest: *d. l.*
2. *& generaliter.* vel quod scit C
non oportere solui, *d. l. 2. §. circa.*
aut si soluatur, esse restituendum,
l. dolo facit, 8. *hoc t.*

4 ¶ Huic autem exceptioni locus est, cum fraus actoris coarguitur. Ex eadem enim proponitur causa, ex qua actio doli, *d. l.*
2 *in princ.* videlicet cum machi- D
natio fraudulenta in negotio latet, cuiusmodi multas species I.C. *in l. 2. & seq. hoc tit.* proponit.

5 ¶ Obstat hæc exceptio ei qui decepit, non alijs, *d. l. si procurator*, 11. nec enim sufficit dolo factum esse, sed oportet actoris
malitiam coargui, *d. l.* 2. §. 1. aut E
eius procuratoris, *d. l.* 4. §. *quæsitum.* Nam sicuti actio doli, ita & exceptio, quam ex eadem causa dari diximus, in personam directa est, *l. item*, 17. *de dol. mal.* Aduersus parentes, aliasque personas quibus reuerentia debetur,

neque doli exceptio, nec alia, quæ existimationem apud bonos suggillet, competere potest: in factum itaque erit excipiendum, *d. l. 4. §. aduersus, & §. fin.*

¶ Non autem sicut de dolo 6
actio, quæ famam violat, certo spatio finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. Nam hæc perpetuo competit: cum actor quidem in sua potestate habeat, quando vtatur iure suo; is autem cum quo agitur, non habeat quando conueniatur, *l. pure*, 5. *§. fin. hoc tit. l. si pactum, C. de except.* Itaque ea ratione cessante, eum in modum actionis quæstio doli proponi potest, perinde vt actio terminatur. *l. si quis libertatem: de petit. hæredit. l. quæsitum, §. fin. de peculio.*

¶ In metus exceptione eadem 7
omnino obtinent. Itaque Cassius eam omisit, contentus doli exceptione, quæ generalis est. Sed vtilius visum est etiam de metu opponere exceptionem: nam distat quadantenus à doli exceptione, quia est in rem scripta, sicuti ipsa actio: vt non inspiciamus, an is qui agit, metus causa fecerit, sed an omnino metus causa factum sit. Et quamuis de dolo authoris exceptio doli non obijciatur: tamen hoc iure vtimur, vt de metu non tantum ab authore, verum à quocunque adhibito, obijci exceptio possit, *dict. l. 4. §. fin.*

Qua-

Quarum rerum actio non datur. Tit. V.

1 *De exceptione iurisiurandi.*
2 *De his quæ onerandæ libertatis causa promittuntur.*
3 *De dolo qui causam dat contractui.*

1 SCiendum † autem est exceptione quandoque non esse opus, vt ijs in rebus quarum rerum actio à Prætore, qui actiones olim concedebat, & à quo erant impetrandæ non datur. Quod vsuuenit, cum quis aduersarium suum delato iureiurando, iudicē de causa facit, *l.1. in princ. hoc tit.* Iusiurandum enim vicem rei iudicatæ obtinet, *dict.l.1.l.2. de iureiur.* Itaque post rem iureiurando decisam, non dat actionem Prætor, *l. ait Prætor, 7. de iureiur.* ne de periurio quæratur, *l. fin. de in litem iurand. l.nam postea, 9. §. 1. de iureiur. l. nam sufficit, de dolo malo, §. æque instit. de except.*

2 Quare † & hodie hæc exceptio litis contestationem impedit, *d.c. 1. de litis contest. in 6.* Item in ijs, quæ onerandæ libertatis causa patronus à liberto stipulatur. Quia visum est aduersarium libertatis ac violentiæ plenum, perpetuo vexationis metu libertum patrono subijci, propter quem metum quiduis sustineat patrono exigente, *d.l. 1. §. quæ onerandæ.* Quo tamē casu exceptione opus est: quia stipulatio, quantumuis A dolo malo metuve inita, ipso iure valet. *l. 5. Co. de inutil. stipul.* Sed † quando res incidit in contractum bonæ fidei, tum etiam non opposita exceptione denegat actionem Prætor: vt si societatem onerandæ libertatis causa patronus cum liberto iniuerit. *l.* B *Labeo, de bon. lib.* Nam cum videatur metu inita, *d. l.1. d. §. quæ onerandæ.* cui dolus inest, *l. si cum exceptione, 14. §. cum de eo, quod metus causa,* ipso iure ad nihilum recidit, nec ex ea actionem dat Prætor: *d.l.1. §. si liberta is,* cum neutiquam sit consentaneū C actionem bonæ fidei, cui dolus maxime aduersarius est, dari ex eo quod fraudulenter inueniatur gestum, *in l. & eleganter, in prin. de dol. mal. vbi vide quæ dixi, l. 3. supr. pro soc. l. in causa, 17. in princ. de minor.* idque præsertim in societate obtinere æquum est: quæ D cum ius fraternitatis complectatur, & plane libera esse debeat, merito nullius momēti esse censetur; si ad eam libertus, causæ libertatis consequendæ quasi adigatur, *l. Labeo, 36. de oper. lib. vide l. 1. de bon. libert.* 3

E

De litigiosis. Tit. VI. C. 8. 37.

1 *Cuiusmodi sit hæc exceptio.*
2 *Quæ res dicatur litigiosa.*
3 *De pœnis alienantium res litigiosas.*

1 Est † & exceptio de litigiosis A rebus proposita: nam si quis sciens rem emat litigiosam, huic petenti possessionem vel nondum acquisitam, vel amissam, obstat exceptio litigiosæ rei, *l. 1. hoc t.* quam emere non debuit, *tot. tit.*
2 *C. de litigiosis.* Litigiosa † autem res dicitur, non de qua cõtrouer- B titur extra iudicium, per denunciationem forte, *l. 1. h. t. l. 1. C. eo.* sed de qua lis mota est, quod fieri in his realibus (nam in personalibus litis contestatio requiritur, *l. 1. vbi gloss. & Dd. C. de litigio.*) intelligitur aduersario citato, & proposita petitione, *Auth.* C *litigiosa, vbi Doctores, C. eo. vide gloss. in c. 1. verb. litigantibus, vt lit. pendent. lib. 6. clem. 2. eod. titul.* atq; hoc quidem in emente rem
3 litigiosam obtinet. Quod † si vero ipse litigator illiusmodi rem dedicet sacris, quia non modo aduersarium afficit iniuria, cuius D duriores reddit partes, sed etiam contumeliosus est in Deum, quẽ falsa religionis specie colit: merito dupli pœnam patitur, *l. fi. hoc t.* Sed eiusmodi pœnæ hodie latius vagantur, & ad omnem rerum litigiosarum nundinationem extensæ sunt. *l. fin. cum Auth. seq. C. eo.*

De obligationibus & actionibus. Titul. VII.

C. 4. 10.

1 *Quomodo stipulationes dicantur prætoria.*
2 *Quare inter iudicia prætoria referantur.*
3 *Quare hic de obligationibus et actionibus agatur.*
4 *Quid sit obligatio.*
5 *Quotuplex.*
6 *Quæ propriè dicatur obligatio.*
7 *Causa efficiens: qui quomodo obligationem contrahere possint, aut non.*
8 *Materia, forma, finis, et effectus obligationum.*
9 *Quomodo extinguatur obligatio.*
10 *Quid sit actio, et quàm late id nomen pateat.*
11 *Partes et species actionum: et quomodo rectè proponantur.*
12 *Causa & effectus.*

Post † exposita possessionum iura, ad stipulationes progrediamur, quæ etiam ad iudicia prætoria, tam petitoria quàm possessoria pertinent, vnde pleræque prætoriæ ac iudiciales appellantur, *tot. tit. infr. de præt. stipul.* Nam cum multis rerum humanarum actionibus tum præcipue iudicijs Prætor sponsiones adhibuit: vt ex Cicerone, Quin- E tiliano, & nostris etiam legibus intelligi licet. Itaq; quãuis etiam iure ciuili, stipulationes valent: *§. de constitut. Instit. de actio.* tamẽ in iudicijs versantur magis ex authoritate & iurisdictione Prætoris, qui harum vinculis forenses altercationes corroborat, & litigan-

litigantium tum consulit securitati, tum temeritatem coercet, quam vlla iuris ciuilis introdu-
2 ctione, Quod † si quis autem forte quærat, quamobrem non ad contractuum genera hic tractatus sit relatus, sicuti factum in Institutionibus videmus: nihil est quod tam facile expedire B queamus. Nam contractus de quibus supra dictum est, ex iure gentium oriuntur, & præcipue consensu constant: cumque non à prætore, sed iure ciuili vim habeant, merito ad iudicia ciuilia rerumque tractatum referuntur. At stipulationes à iuris di- C ctione prætoris vsum & vim præcipuam mutuantur, & ex subtili quadam iuris ratione verbis obligationem gignunt, formulisque iudiciorum à prætore interponi atque adhiberi solent; vt non immeritò iudicijs prætorijs, quorum hoc loco tractatio est insti- D
3 tuta, annumerentur: Sed † quia hæc materia latè patet, multaque habet cum reliquis obligationibus communia, vt nihil prætermittatur; primo in genere de obligationibus & actionibus videamus; vt quæ deinceps de verborum obligationibus dicturi sumus facilius intelligantur. E
4 ¶ Obligatio ab obligando vinciendoque dicta est: nam in eo vis eius, & (vt loquitur Paulus) substantia consistit l. 3. hoc tit. Etenim est iuris vinculum, quo qui necessitate adstringitur ali-

A cuius rei soluendæ, secundum nostræ ciuitatis iura. *in princ. Instit. eod.*

† Obligatio autem est aut naturalis, aut ciuilis: naturalis, quæ ex naturali ratione causam habet, 1
l. 1. §. si id quod, hoc tit. & (vt alibi dicitur) solo æquitatis vinculo nititur: *l. Stichum, 59. §. naturalis, de solution.* Ea rursum duplex est, sicut ipsum ius ciuile. Alia enim cum reliquo iure naturali, existit ex quadam naturæ affectione: vt est obligatio naturalis ad antidota, *l. sed etsi, 25. §. consuluit, de petit. hære.* quæ neque ad certum quid obligat, nec impedit soluti indebiti repetitionem: *gloss. mag. & Dd. in l. 5. de inst. & iur. & in l. cum quis, C. de iur. & fact. ignor.* quamuis Zasius refragetur, *sing. respons. lib. 1. c. 3. n. 21. & 22.* Alia est obligatio iurisgentium, orta ex conuentione & iure humano, quod conuentiones seruari præcipit, *l. 1. in prin. de pact.* Is natura debet, inquit Iurisconsul. quē iure gentium dare oportet: *l. cum amplius, 84. §. 1. de reg. iur.* De hac naturali obligatione potissimum agunt I. C. cum aiunt aliquem naturaliter obligari: *l. frater, 38. l. si quid, 64. de cond. indeb. l. 1. vbi dixi, infra de nouat. l. Stichum, §. naturalis, de solut. vide de hac Couaru. lib. 2. c. 26. & in l. 1. §. id quod natura. ad legem Falcid.* Porrò ciuilis obligatio est, quæ oritur ex iure ciuili, vi-

de

de gloss. & Dd. in l. 5. de iust. & iur. quam rursus diuidimus in ciuilem proprie sic dictam, quæ lege introducitur: & prætoriam, quæ ex edicto aliquo prætoris descendit: *l. obligamur, 52. §. lege hoc tit. l. 1. §. fin. de constit. pecun.*

6 ¶ Proprie autem obligatio dicitur, quæ vtramque, & ciuilem & naturalē continet. Hæc enim demum efficax est, & vinculum illud iuris habet, cuius in definitione fit mentio, *gloss & Dd. in prin. Instit. de oblig. & in l iurisgentium, §. sed cum nulla, de pactis, in l. frater à fratre,* 28. *de condict. indeb. l. 1. de nouat.*

7 ¶ Obligatio contrahitur aut consensu: *dicta l. obligamur, 52. hoc tit.* tam vero, qui cum facto, tum verbo, tum etiam nutu declarari potest: *dicta l. obligamur, in fin. ibi Doctores.* quam præsumpto, cuius vsus est in quasi contractibus: *l. si quis, 5. §. 1. hoc tit. Instit. de obliga. quæ ex quasi contractu.* aut re, aut verbis, aut scriptura, prout quique contractus horum aliquid ad perfectionem sui præcipue requirunt: *l. 1. hoc tit. §. fin. Instit. de oblig. & quib. mod. re cont. vbi dixi.* quāquam in omnibus consensus etiā desideretur: *l. 1. §. 1. de pactis.* Itē contrahitur obligatio lege, cum videlicet secundum aut contra leges quid facimus vnde teneamur: *d. l. obligamur, §. lege, hoc tit.* item facto & necessitate: *d. l. obligamur, circa fi.* denique ex varijs causarum figuris. *l. 1. in prin. hoc tit.* Cum autem consensus requiratur in omni obligatione, sicut diximus, aut principaliter, aut *συνεργῶς*; nec enim inuitus quispiam obligatur: *l. nec emere, C. de iure deliberan. l. sicut, C. de action. l. cum postulassem, de damno infecto. l. Imperator. de contrah. empt. cum similib.* sequitur voluntatem eius qui cōsentire potest; puta puberis & mente compotis, tam patrisfamilias, *l. obligari, 43. hoc tit.* quā filijfamilias, *l. filiusfamilias, 39. hoc tit.* nam furiosi & impuberes non obligantur, *l. 1. in fin. hoc tit.* ne naturaliter quidem, quin solutum repetere possit: *l. pupillus. 59. hoc tit.* nisi in ijs, in quibus re ipsa citra voluntatem nascitur obligatio, & quatenus facti sunt locupletiores: *l. si à furioso, 24. l. furiosus, 46 hoc tit.* Sed & impuberem qui intelligat quid agatur, naturaliter obligari, quod ad cōsensum attinet, consentaneum est: *l. 1. de nouat. vide quæ dixi Instit. de inutil. stipul. & quibus mod. toll. obl.* Seruus etsi consentire potest, tamen quia iure ciuili pro mortuo habetur, *l quod attinet, de regulis iuris.* naturaliter tantum, non etiam ciuiliter obligatur, *l. serui, 14. l. obligari, 43. hoc t.* nisi in delictis quorum nemo impunitatem sperare debet: *dicta l. serui.* Mutus & surdus consensu & factis, verbo ve-

ro obligari non possunt, *l. 1. in fi. l. in quibuscunque, 47. hoc t.* Cæterum & causam ex qua obligatio cōstet, exprimi semper oportere, receptum est, alioqui non constabit obligatio, *l. cum de indebito, de probat. Dd. l. 2. §. circa de dol. mal. except. Bart. l. qui sine n. 2. de condit. sine caus. Ias. in l. quo minus, n. 166. de flumin.* nisi (vt quidam volunt) inter mercatores, nec enim causa donationis præsumitur: *l. Campanus, de oper. liber. l. si cum aurum, de solut. l. cum de indebito, de prob.* nisi exprimatur, *vt communiter contra Bart. concludunt Angel. & Dd. l. 2. §, circa, de dol. except. l. à Titio, de verb. oblig. Ias. Alexand. Bald. Ang. Cast. & alij, l. iurisgentium, §. sed nulla, §. de pact. late Tiraq. de retract. conuen. in fin. n. 105.*

8 ¶ Materia ex qua existunt obligationes, sunt facta: materia circa quam, res licitæ & possibiles. Neque enim vlla est rerum turpium obligatio, *l. generaliter, infra tit. 1.* vt nec impossibilium: *l. 1. §. si id quod, cum seq. l. non solum, 31. hoc tit. l. impossibilium, 145. de regulis iuris.* Forma obligationum varia est, pro voluntate contrahentium: alias enim verbis, alias conuentione & pactis, alias scriptura, alias aliter formatur obligatio: *l. contrahitur, 4. de pignor. l. contract. 16. C. de fide instrum. cum similibus* Rectè autem contrahitur obliga-

A tio, aut proprio nomine, aut alieno: *dicta l. 1. §. sed aut prop.* dum tamen initium, & substantia obligationis in persona propria contrahentis consistat, *l. quacunque, 11. h. tit.* Ad formam etiam pertinet, quod obligationes, præcipue dandi, neque induci possunt B tempore nec finiri: *l. obligat. 44. §. 1. hoc t.* qui tamen contra pactum tempus agit, exceptionis æquitate repellitur: *d. l. obligatio.* Quare quod ad effectum attinet, obligationes diem recipiunt, *§. omnis Instit. de verbor. oblig. l. cum qui, vbi Dd. infra tit. 1.* vt & C conditionem, *l. ie cui, 24. hoc t.* non tamen potestatiuam, *l. sub hac, 8. h. t. d. l. obl.* item modum, accessionem, *d. l. obligationem, §. modus, & §. accessio, &c.* Causa finalis est, vt ex obligatione aliquid detur aut fiat. Effectus, non D vt nobis aliquid obligatio ipso iure acquirat, sed ad dandum, faciendumve, aliquem obliget, *l. 3. h. t. l. traditionib. C. de pactis,* actionemque ad id exigendum, procurat, *l. licet, 42. §. ea obligatio, de procuratoribus.*

¶ Aduersantur obligationi dis- 9
E sensus, *l. in venditionib. 9. de contrah. empt.* error. *l. in omnibus, 55. hoc tit.* simulatio. *l. contractus. 54. hoc t.* Et hæc quidem impediunt ortum obligationis. Ortam autem iam & natam rursus extinguunt & dissoluunt mutuus consensus, *l. ab empt. de pactis,* solutio & quicquid solutionis vim

habet

habet, *t. t. Inst. quibus mod. toll.* A *obligat.* interitus rei ante moram debitæ: *l. is qui, 45. hoc tit.* item tempus, saltem per exceptionem, *d. l. obligari, §. placuit*, vel per præscriptionem *l. sicut, §. l. omnes, 4. C. de præscr. 30. anno.* Nam quod dicitur, tempus non esse modum inducendæ aut tollendæ B obligationis, de causa solius temporis accipiendum est, non etiam quando cum tempore consensus partium, aut legis dispositio, aut alia efficax causa concurrit. *l. obligationum, 44. §. placet, vbi dixi, hoc tit. vide Salic. in l. sicut, C. de præscr. 30. annor.* C

10 ¶ Quod ad actiones attinet, sciendũ est hoc nomine proprie censeri actiones personales, *l. actio, 28. hoc tit.* etiamsi ἐν πλάτει etiam reales & extraordinariæ cõprehendantur; *l. action. verbo, 37. hoc tit.* nec modo ciuiles, sed etiam criminales, *l. 1. & 2. inf.* D *de crimine stellio. l. pen. sup. si ex noxali causa agatur. t. t. C. quando ciuilis actio præiu. crim. l. Cai infr. de crim. expila. hær.* Quo sensu hoc titulo accipi, vel ex eo liquet, quod de quibus libet formis actionum generatim hic disseratur. Actio autem nihil aliud E est, quam ius persequendi in iudicio, quod sibi videtur. *l. nihil aliud. 51. hoc tit. in prin. Instit. eo* Genus est ius persequendi, id est, facultas agendi vel conueniendi, *l. 1. de eo. quod certo loco, l. si pupilli, 6. §. videamus, de negot. gest.*

l. pure, §. fin. sup. de doli mali except. Differentia est in verbis, persequendi in iudicio. Nam hoc secernuntur actiones à postulationibus extraiudicialibus, & extraordinaria citraque solemnitatem iudicij facta officij iudicis imploratione.

¶ Actionis partes sunt tres, pro- 11 œmium, narratio, conclusio: vel (vt volunt Doctores) propositio maior, propositio minor, & conclusio: *Bart. in l. si prius, de operis noui nuncia. inf. Ias. in §. omnium, n. 115. Instit. de actio.* Maior est ipsa facti narratio, quæ aperte & breuiter est instituenda, vt voluit, Ias. præalleg. loco: vel potius aliqua iuris regula maior est. Deinde narratio specialis facti de quo agitur, minutis locum obtinet: quod sic deduci debet, vt ex eo appareat medium concludendi, *Bar. in l. certi condictio, nu. 2. si certum peta. & in l. 2. C. de petit. hær. gl. magna in l. 1. de edendo, & l. 2. §. circa, de doli except.* quam Causam appellant Iurisconsulti, *l. & an eadem, 14. sup. de except. rei iud.* Quod si hæc causa cõcludendi fuerit inepta, libellus erit ipso iure nullus. *Bart. in l. edita, n. 1. C. de eden. per d. l. 2. §. circa, Ias. præal. loc. num. 116. & 117.* Vltima pars est conclusio, quam constat omnino esse necessariam, *l. fi. C. de fidei-commiss. libert. Bar. in d. l. edita,* (iudex enim non interponit officium, nisi quatenus petitum

est, *l.4.* §*hoc autem, de damno infect.*) cuiusque forma totam actionem ampliat, restringit & moderatur, *Bart. in l. Aurelius*, §. *Sticho, de liberatis, legata Innoc. in cap. super literis, de rescriptis, Iason post Angel. in dict.* §. *omnium, n.* 117. præcipue actionum diuisiones sumuntur primum à materia circa quam, aut enim sunt in rem, aut in personam directæ, *l. actionum*, 25. *hoc tit.* §. 1. *Inst. eo, vbi dixi.* Secundo à causa efficiente: nam aliæ ciuiles, aliæ prætoriæ dicuntur, *d. l. actionum, l. in honorarius*, 35. *hoc tit.* §. *sed ista. Inst. eod.* Tertio, à fine: quædam enim pœnam persequuntur, quædam rem familiaré, nonnullæ vtrumq; §. *sequens. Instit. eo. d. l. in honorarijs l. pen. h. t.* Quarto, à forma & modo petitionis: aliæ enim in simplum, aliæ in duplum, aliæ in triplum, aliæ in quadruplum, nec vlterius cócipiuntur, §. *omnes autem, Inst. eo.* Quinto à sui qualitate & natura: pleræque enim sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris, §. *actionum, Inst. eo.* Sexto ab effectu: nam aliæ solidum, aliæ minus consequuntur, §. *sunt præter ea, Instit. eo.* Et has sex actionum diuisiones Imperator in Instit. ordine exponit. Possunt autẽ & aliæ tradi. Sunt enim quædam ciuiles, quædam criminales: earumq; aliæ ordinariæ, aliæ extraordinariæ, aliæ directæ, aliæ cótrariæ: & alio sensu, quædã directæ, quędã vtiles, *de his Gouea lib. 1. t. 40. l. si mensor, si mens. fal. mod. l. antepen. de negot gest.* quędã in factũ: *de his l. 1. C. de reuoc. his quæ in frau. l. cũ mota. C. de trans. Gouea. lib. 2. t.* 37. pleræque perpetuæ, nonnullæ temporales; quædam in hæredes transitoriæ, quædam non: nonnullæ vniuersales, pleræque particulares; quædam præparatoriæ, aliæ principales: aliæ natiuæ, aliæ datiuæ. vt volunt *Dd. in l. iuris gentium*, 7. §. *quinimo, de pactis, Ias. in* §. *rursu. nu.* 78. *& in* §. *item, nu.* 108. *Instit. de act. vide Monta. in tract. fin. regund. c.* 38. *nu.* 17. *vide quæ dixi ad tit. de pact.*

¶ Obligationes cum sint iuris gentium, *l. 5. de iust. & iur.* agẽdi modum etiam ex eo iure nasci, *Pan. in c. de lect. de iud. Bart. in l. rerum, nu.* 2. 3. *& 4. fu. rer. amota.* dubium non est. Quia tamẽ actiones Ro. de quibus agimus, formam à iure ciuili accipiunt, quæ (vt loquuntur) dat esse rei, *l. Iulianus*, 9. §. *si quis rem, ad exhiben.* merito, iuris ciuilis esse perhibentur, *l. 2.* §. *deinde ex his, de origine iuris.* Materia ex qua, sunt facta & obligationes, materia circa quãm, personæ & res *d.* §. 1. *Inst. eo.* Forma actionum olim in impetratione & compositione certisque verborum formulis consistebat, vnde & formulæ ipsæ actiones vocantur, *Vlp. tit.* 25. *Paul. lib. 3. t. 3. tot. t. C. de for. & imp. subl.* quæ omnia

omnia postea antiquata sunt, *l. 1. & 2. C. de form. & impe. subl.* sufficitque hodie, congruentem & aptam negotio proponere actionem, etiam nullo certo nomine expresso, *c. dilecti, de iudicijs. vide quæ dixi sup. de edend.* Finis est, vt quis ius suum legitime consequatur: quod quidem ad salutẽ Reipub. hominumq; societatem inter ipsos retinendam omnino est necessarium. Effectus actionis multiplex est, nam ad eam cogitur pars aduersa respondere, *Auth. offeratur, C. de litis conte-* A *stat.* index secundum eam, si probari potest, pronuntiare, alioqui litem facturus suam, *l. fi. C. de fideicom. libert. Bald. & Dd. in l. prolatam, C. de sententiis, vide glo. & Dd. in l. argentarius, 10. de eden.* item ea proposita interrumpit præscriptionem, *l. fin. C.* B *de præscrip. 30. annor. l. mora, vbi Dd. C. de rei vend.* Denique, vt vno verbo concludam, verissimũ est quod dicitur: Neminem persequendo deteriorem causam facere, sed meliorem, *l. nemo, 88. de regulis iuris.*

DIGEST. PARS XII. LIBER XLV.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS. Titulus I.

1 *Continuatio & dispositio huius tractatus.*
2 *Vnde dicta sit stipulatio.*
3 *Quid sit: & definition. explicatio.*
4 *Qui impersonaliter promittit, an obligetur.*
5 *Partes stipulationis.*
6 *Diuisio 1. de prætorijs et iudicialibus stipulat.*
7 *Diuisio 2. de stipulationibus dandi et faciendi, diuiduis et indiuiduis.*
C 8 *Diuisio 3. de stipul. certi et incerti.*
9 *Diuisio 4. de stipul. puris et conditionalibus.*
10 *Causa efficiens.*
11 *Materia: et quæ stipulari possimus aut non.*
12 *Forma contrahendæ stipulationis.* D
13 *Finis:*
14 *Effectus: et de conditione certi et actione ex stipulatu.*
15 *Contraria stipulationi.*

Icturi † de stipulationibus, materia varia, multiplici & obscura, eundem retineamus in explicando ordinē, quem in alijs multo ad intellectum facilioribus, docendi gratia secuti sumus: vt videlicet primo loco in genere exponamus, quid sit, & quomodo recte contrahatur stipulatio, & à quibus, tum quēadmodum confirmetur, vltimo quibus modis soluatur. ijs enim expositis, facilius deinceps percipi poterunt, quæ de speciebus stipulationum prętoriarum subijciuntur. Vt igitur quid sit, & qua forma recte contrahatur stipulatio, intelligi possit, totam hanc materiam pro more nostro per methodum breuiter ducamus.

¶ Varro lib. 4. de lingua Latina stipulationem à stipe, id est, pecunia quam stipulari solemus, deducere videtur. Sed quoniam prætet pecuniam numeratā aliæ etiam res in stipulationē veniūt, nec solent contractus à rebus circa quas versantur, quæ multiplices plerumque & variæ sunt, sed à sua forma, causis & effectu denominari, vt mutuum, commodatum, permutatio, &c. ideo maluit Iustinian. *in princ. Instit. eo. tit.* à stipulo hoc nomen deriuare: Stipulum enim veterib. firmum significabat, fortassis à stipite, cui firmiter quid alligatur, sicuti robur ab arborum robore.

A A stipulo igitur, id est, ab eo quod firmum est, dictam esse stipulationem consentaneum est: sicuti & Theoph. in Inst. interpretatur, & Paul. lib. 5. receptarum sententiarum. tit. 7. de obligationibus. Quia hæc vna obligatio, citra rationem iuris gentium, iure B ciuili ex solis verbis firma est. *§. de constit. Inst. de act.* vnde & verborum obligatio appellata, quod magis verborum solennitate, quā æquitate conuentionis constituatur. Et hic quidem contractus iam perfectus stipulatio dicitur, *l. 5. §. stipulatio, h. t.* Quare ad tōtum C contractum nomen stipulationis pertinet: etiamsi obtinuit, vt stipulari dicatur is qui interrogat sibique vult promitti; promittere, qui sponde, & pollicetur. *tot. tit. Inst. de verb. obliga. & de duobus reis.*

¶ Stipulatio est verborū conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumve se quod D interrogatus est, respondet, *l. 5. §. stipulatio, hoc t. vide Paul. lib. 2. tit. 3.* verborum conceptio loco generis ponitur. Alij enim contractus tantum sunt conuentiones, *l. 1. §. 1. l. iur. gentium, 7. in pr.* E *de pactis*, quia in ijs sufficit consensum interuenire sine verbis, *l. si stipuler, 35. §. vlt. hoc tit.* Sed stipulatio verborū conceptio dicitur, id est, certa & formata verborum complexio, quæ interrogatione & responsione constat, vt hæc verba sequentia indicant.

Is qui interrogatur respondet, &c. in quibus est differentia, qua stipulatio à reliquis conuentionib. & pollicitationibus distinguitur. Ideo autem verborum conceptio dicitur. quia à verbis vim omnẽ mutuatur, neque contrahi potest, nisi vtroque loquente, & altero alterum intelligente, *l. 1. §. fin. hoc tit.* Neque tamen qualiacunque verba sufficiunt: *§. praeterea, Inst. de inutilibus stipulat.* sed idonea requiruntur: quæ interrogationi responsionem congrue copulent, *l. 1. §. verbis, l. obligamur, 52. §. verbis, sup. titul. 1. d. §. praeterea.* Additur in definitione: Daturum facturumve. Vt enim aliorum omnium contractuum finis est, vt quid detur aut fiat: ita & stipulatio aut in dando aut in faciendo consistit, *l. 2. in princ. h. t.* sic tamẽ vt verbo dandi negatiua, videlicet non dari, faciendi, non facere contineatur, *l. continuus, 37. § pen. h. t.* Addita autẽ est per emphasin particula Se Nam si quis aliũ daturũ facturumve promittat, inutilis est stipulatio. *l stipulatio ista, 38. §. 1 h. t. § si quis alium Inst. de*

4 *inutil. stipulat.* Hinc † controuersum videmus: an qui indefinite promisit, & impersonaliter, puta, Dabitur, obligatus intelligatur? Et quamuis in dubijs interpretatio facienda est, vt actus valeat. *l. quoties, 80. h. t. l. quoties, 13. cum simil. de rebus dubiis*, & videatur hæc responsio ad interrogationẽ commode applicari posse, quasi

A ita sit responsum, A me dabitur: tamen quia stipulationes ex verbis metiuntur, verius est, in primis videndum esse quid sit actum, *l. semper, 35. de reg. iur.* Id si non appareat, magis est vt contra stipulatorem fiat interpretatio: *l. quidquid, 90. d. l. stipulati. §. in stipulationibus, hoc tit.* & non

B valeat stipulatio, in qua promittentis persona non inuenitur expresse obligata; cum nec constitutum hoc modo recte contrahatur. *Auth. si quando. C. de constituta pecunia.*

¶ Stipulatio duas habet par- 5

C tes: interrogationem eius qui sibi acquirere vult, & congruam responsionem illius qui spondet. ac promittit, *l. obligamur, 52. §. verbis, sup. t. 1. l. 1. §. fin. hoc t.*

¶ Diuisio autem stipulationum 6 multiplex est. Nam primo diuiduntur à causa efficiente. Aliæ

D enim stipulationes sunt iudiciales, quas exigit iudex pedaneus, qui de causa cognoscit: aliæ prætoriæ, quæ prætoris authoritate constituuntur; aliæ conuentionales, quæ ex conuentione reorũ, id est, partium fiunt, aliæ communes, quæ neque ex mero Præ-

E toris, nec ex mero iudicis officio proficiscuntur, sed modo à prætore, modo à iudice decerni solent, *l. 5. hoc t.* Porrò prætoriæ subdiuiduntur in iudiciales, cautionales, & communes: de quibus postea suo loco dicetur, *ad tit. infr. de pratoriis stipulatio. & Inst.*

7 *de diuiſ. ſtipulat.* Deinde † diuiduntur ſtipulationes à materia. Aliæ enim conſiſtunt in dando, aliæ in faciendo, *l. 2. in princ. h. t.* & quoniam facta pleraque ſunt indiuidua, fit vt quædam ſtipulationes partium præſtationem recipiant, quædam non recipiãt, *l. 2. §. 1. l. 4. l. ſtipulationes, 72. hoc tit.* Hinc aliæ diuiduæ, aliæ indiuiduæ ſunt appellatæ. Quia verò res non ſolum corpore, ſed etiam intellectu diuiduntur, *l. Mæuius, 66. §. duorum, de legat. 2.* bifariam diuidui verbum accipiendum eſt. Alia enim obligatio præſtationem partium, numero & re ipſa recipit, vt ſtipulatio earum rerum quæ numero, pondere & menſura conſtant, puta pecuniæ. Pecunia enim vel integra vel per partes ſolui natura poteſt. Sed iure, inuitus creditor particularem ſolutionem, quæ magnam ſæpe incommoditatem adfert, *l. plane, ſupr. famil. herciſcund.* admittere non cogitur, niſi in caſibus exceptis, *l. obſignatione, C. de ſolutio. l. tutor. §. Lucius, de vſuris, l. cum hæres, § penult. de ſtatu lib. vide Dd. in l. 2. hoc tit.* Alia autem diuidua dicitur, non quod reuera præſtationem partium recipiat: ſed quia diuiditur ratione: vt obligatio ſpeciei, puta Stichi. Nam etſi Stichus diuidi nequit ſine eius corruptione, vnde apud Dialecticos indiuiduum vocatur, etiamſi Iuriſconſulti ſpeciei nomen vſurpent, tamen

A intellectu partes recipiat, ac ſolui per partes poteſt: puta pro dimidia, *l. ſtipulatus, 9. de ſolution.* &c. Plures enim poſſunt eſſe vnius Stichi domini, & in eo partes habere, *l. 5. ſupr. de ſtipulationibus ſeruor.* Sunt etiam ſtipulationes, quæ partis quidem præſtationem B recipiunt, ſed niſi res tota debita ſoluatur, non ſatisfit obligationi, vt eſt obligatio generis, cum hominem generaliter ſtipulor, aut lancem. Etſi enim partes intellectu recipit hæc obligatio: tamen niſi totus homo, puta Stichus, ſoluatur, nulla ex parte tollitur C obligatio: alioquin in diuerſis hominibus (omnes enim ſpecies ſolui poſſunt) rectè partes ſoluerentur, quod non eſt admittendum: quia ſtipulator aliud conſequeretur quam ſtipulatus eſt, nempe partes diuerſorum hominum pro vno certo homine, aut D alio indiuiduo, quod in ſtipulationem erat deductum, *l. in executione, 85. §. pro parte, h. t.* Aliud autem pro alio inuito creditore ſolui iniurium eſt, *l. 2. §. 1. ſupr. de rebus creditis.* Eadem eſt cauſa obligationis alternatiuæ, quæ illi comparatur: *Dd. in l. ſi vnus,* E *28. §. ſed ſi ſtipul. de pactio.* vt ſi promiſeris hominem, aut decem. Nam ſi hic per partes admittatur ſolutio: partem in decem, partẽ in homine, inuitus creditor, cõtra quem ſtipulatum eſt, accipere cogetur. Quare in his obligationibus parte ſoluta non liberatur

partium

partim debitor. sicuti in superioribus speciebus, cum species debetur, nam tunc præstatione partis pro parte tollitur obligatio; quia nihil aliud solui postea potest, quam reliqua pars debitæ speciei: quod non est in istius generis & alternatiuis obligationib. pendet ergo ab euentu hic solutio, donec altera pars soluatur: vnde & statim quod solutum est, repeti potest, & alia species dari, *d. l. 2. §. 1. hoc tit. l. si non sortem. 29. §. si decem, de cond. indebiti. d. l. si stipulatus. 9. §. si decem, de solutio.* Indiuiduæ stipulationes sunt earum rerum, quæ natura diuisionem non admittũt. cuiusmodi sunt seruitutes, *l. via, 17. de seruitutibus*, & facta, *d. l. stipulationes, 72. hoc t.* Id autem sciendum est, naturam harum stipulationum etiam in personis hæredum non immutari, *l. 2. §. incertam, infr. de prætoriis stipulationibus* Quare si defunctus non potuit per partes soluere, nec hæredes quidem poterunt. ideoque in diuiduis in solidum singuli tenentur, *d. l. 2. §. 2. hoc t. l. ea quæ in parte, 153. de re iud.* Nam si pro partibus hæreditariis obligarentur, vt semper alias, *l. 2. Co. de hæred. actio. l. ea quæ. 6. C. famil. hercisc.* ad nihilum recideret obligatio, propter impossibilitatem solutionis: quia nec peti, nec solui per partes indiuidua possunt. Et hæc sufficiant ad qualemcunque interpretationem Pauli, *in l.* 2. & 4. *hoc titul. vbi vide Molin. Cuiac. & alios.* nam plura de difficili & intricata materia dicere, nostrum, hoc institutum non patitur. A natura † rerum quæ in stipulationes ducuntur, sumitur & alia diuisio. Nam quoniam res quæ in dando consistunt, certo deprehendi & designari possunt, vt quæ, quales, quantæque sint appareat: quæ vero in facto versentur, haudquaquam circumscribi & certo notari, certaque quantitate æstimari, *l. vlt. de prætor stipul. l. si quis, §. vlt. de re iud.* possunt: fit, vt stipulationes dandi appellentur, certi; stipulationes vero facti, plerumque incerti, *l. stipulationum, 74. cum l. sequent. hoc tit. in princ. Inst. eod.* Possunt † etiam à forma stipulationes diuidi: aliæ enim dicuntur puræ, aliæ in diem, aliæ conditionales. Puræ autem intelliguntur omnes, nisi dies aut conditio sit adiecta, *§. omnis, Institut. eod.* Item à loci circumstantia, aliæ dicuntur iudiciales, aliæ extraiudiciales, *Inst. de diuis. stipu. gloss. & Dd in l. si homo mortuus. hoc t. Ias post alios, in l. si decesserit, circa finem, qui satisd. cogan.*

¶ Causa efficiens, stipulationum 10 sunt verba contrahentium, idoneè significantia voluntatem, *l. 1. § si quis, hoc tit.* sine qua nec cæteræ conuentiones, *l. 1. § 1. de pactis, l. in venditionibus, 9. de contrahen. emptio. l. nec emere, 16. C. de iure deliberand. cum similibus,* nec

nec stipulatio consistit, §. *si alia, Inst. de inutil. stipul. l. iurisgentium, 7. §. quod ferè, de pact.* Verbis autem contrahi posse firmam obligationem, ius ciuile statuit. Vnde & stipulatio iuris ciuilis dicitur, *§. de constit. Institut. de actio.* Ideo autem statuit, vt etiam citra vllum rei, quæ semper contrahentibus non est præsto, interuẽtum, sit aliqua certa & fixa ratio contrahendæ ex promissione validæ obligationis, cuius pœnitere non liceat. Quod omnino in Republ. & commercijs est necessarium, ne temere eludere contractus, & frustrari promissa sit solitum. Nam fundamentum iustitiæ, authore Cicerone, est fides: dicta ex eo, quia fiat quod dictum est. Quare haud absurdum est quod aiunt Doctores, stipulationem necessitatis causa esse inuentam, *Doctores, hic in l. 1. Bald. & Can. in cap. 1. extra, de pactis, l. stipulatio, §. stipulatio. hoc tit. in princ. Inst. eod. vbi vide quæ dixi*, etiamsi non desint qui contradicant, *vide Caium, lib. 2. Inst. tit. de oblig. Gouean. lib. 1. cap. 34.* An ergo nulla apparente stipulationis causa alia, donationis præsumatur, varie nostri disputãt. Cõmuniùs contra Bartol. concluditur, non præsumi: *l. 2. §. circa, de dol. except. l. si ita stipulatus, de fideiuss. l. cum de indebito, §. fin. de prob. c. si cautio. de fid. instrum.* nisi cum de animo donãdi, aut certa scientia, vnde is præsumitur,

A constet, *l. hoc iure, de donat. l. campan. de oper. li. ita respondet Alex. consil. 19. in his, num. 4. & 5. vol. 4.* cæteroqui ignorantiã potius quã scientiam, *l. verius de probat.* eoque fatuam magis causam quam donationem præsumi, *l. generaliter, vbi Bald. C. de non nu. pecun.* B *Ias. l. 3. de pact.* atque ita stipulationem sine causa factam ad nihilum redire, *d. l. 2. §. circa, de do. excep. late Alex. d. consil. 19. n. 3. 4. 5. vol. 4.* vt reliquos contractus obligatorios, quamuis in liberatorijs contra seruetur, *dixi supr. de pac. num. 5.*

C ¶ Materia circa quam, sunt omnes res quæ in dando faciendove consistunt, & dari fierive possunt, *d. l. 2. l. scire debemus, 29. h. tit. §. fin. Inst. eod.* Nam quæ dari fierive nequeunt, frustra & inutiliter stipulamur, cum impossibilium nulla sit obligatio: *l. im-* D *possibilium, 145. de reg. iur.* siue natura dari nequeunt, vt res quæ nec sunt, neque erunt in rerum natura, *Instit. de inutilibus stipulatio. in prin.* (fructus enim qui sperãtur futuri, recte stipulamur: *l. interdum, 73. hoc tit.* siue lege, E vt res sacræ & extra commerciũ positæ: *l. inter, 83. §. sacram. l. liber homo, 118. hoc tit.* item turpes & illicitæ, vt promissio faciẽdæ cædis, *l. generaliter, 26. l. Titia, 133. hoc tit.* &c. Sed & si extra commercium solius stipulatoris res sint, stipulatio nullius erit momenti, *l. multum, 34. hoc tit.* Illud 11

lud etiam tenendum est, circa omnes ferè contractus stipulationem versari, adhiberique omnibus iuris gentium conuentionib. solere. quo casu naturam earum sequitur: *l. 4. de vsuris, l. damni, 43. de damn. infecti.* quod late in vtramq; partem disputat hic Iason, *in Rubr. num. 11. cum seq.*

12 ¶ Forma stipulationis in eo est, vt perficiatur vtroque loquente & præsente. Ideo neque inter absentes contrahitur, *d. l. in princ. h. tit. item Instit. de inuti stip.* neque solo nutu, *d. l. 1. §. si quis ita,* sed necesse est, vt stipulator sibi (nam alteri nequit, *l. stipulatio, 8. §. alteri, h. tit. §. si quis alium, & §. alteri, Instit. de inut. stipul.*) stipuletur dari vel fieri, alter verò idipsum promittat, nam ex his duabus partibus constat verborũ obligatio, *l. obligamur, §. verb. sup. 1. t.* Promissio enim sine stipulatione tantum nudum est pactum vel pollicitatio: *l. nuda, 5. C. de contr. & commit stipul. t. t. instr. de pollicitatio.* contra stipulatio sine promissione, nullius rei, quia vbi nulla est promissio, nulla est obligatio: *d. l. 1. §. qui præsens. hoc tit.* Interrogatio etiam præcedat promissionẽ necesse est, alioqui mutato ordine vitiabitur obligatio, *l. 1. Co. de vsuris, Glos. in l. iuris gentium, §. sed cum nulla, ad verb. igitur, de pactis, Ias. post alios, in l. 1. in princ. num. 19. h. t.* Promissio autẽ verbis futuri temporis facienda est; *Inst. eod. in pr.*

A *vbi Dd. Azo in Rubr. C. eo. num. 2.* & certis quidem atque idoneis, quæ voluntatem significent, & ad interrogata congruant: *d. l. 1. §. si quis, & § fin. l. quæ extrinsecus, 65. hoc tit* ac solennibus olim. hoc est iisdem: vt Dabis, dabo, Spondes, spondeo: hodie quibuscunque id

B est, æquipollentibus, *dict. l. 1. §. si quis ita, h. t. §. in hac, Instit. eod. L. omnes, 10. C. de cont. & comm. stipul.* etiamsi diuersis linguis contrahentes vtantur, dummodo res intelligatur, *d. l. 1. §. vlt. hoc tit. §. vtrum autem, Institut. eod.* In continenti tamen responsio stipula-

C tionem sequi debet: *d. l. 1. §. qui præsens, l. continuus, 137. in princ. hoc tit. l. duos. 6 §. vlt. de duob. reis.* nam quæ sunt substantialia actus, & ad formam pertinẽt, ea vt partes rerum, non possunt interuallis temporum & locorum ab actu diuidi; *l. hæredes, §. vlt. de testamẽ-*

D *tis.* Plane quia non minus valet quod scriptura, quam quod lingua nuncupatur, ideo non tantũ viua voce, sed etiam scripta oratione inter præsentes stipulatio rectè concipitur, *l. non figura, 37. de oblig. l. iuris gentium, 7. §. quod ferè, de pact.* Et hæc quidem om-

E nia sapienter excogitata sunt: vt videlicet appareret ex præsentia partium, & em verbis serijs ac idoneis, & ordine interrogationis ac responsionis continuatio, contrahẽtes serio & re deliberata ad faciendam obligationem accessisse, præcisa omni in posterum calum-

niandi

mandi ansa, quasi minus ex animo fuerit contractum. Stipulatio contrahitur aut purè; ac tum statim debetur, licèt præsens obligationis dies arbitrio soluentis cedat: §. *omnis, Instit. de verb. oblig.* aut in diem certum, vt ad calendas Augusti, &c. *l. eum, 41. hoc t.* vel incertum: cum tempore, vt, Cum moriar. §. *post mortem, Inst. de inutil. stipul.* tum re, vt, Fructus quando nascentur, dabo: *d. l. interdum, 73. hoc tit.* tum loco, vt, Romæ dabo. Tacite enim inest tẽpus indefinitum, quo Romam perueniri potest: *d. l. interdum, d. l. continuus, §. 1.* aut ad diem, vt certo tempore duret obligatio, qua in specie, tempore elapso, non quidem ipso iure tollitur obligatio, sed æquitate exceptionis: §. *at si ita, Inst. eod. l. obligan. 63. §. placet, supr. tit. 1.* aut sub conditione, non quidem præteriti temporis, sed futuri; §. *conditiones, Inst. eod.* & qualicunque quidem, quæ tamen in casu sit posita, §. *sub conditione, cum seq. Inst. eod. l. quoties, 59. l. si ita, 63. hoc tit.* non etiam potestatiua, *l. centesimus, 46. §. vlt. l. si quis stipulatus, 112. hoc tit. l. sub hac, 7. supra titul. 1.*

13 ¶ Finis stipulationis est, vt verborum vinculo & nexu promissor obligetur, etiam nulla rei interueniente. Propter hanc enim necessitatem inuentæ sunt iure ciuili stipulationes: vt quia vtile erat in Repub. contractum aliquẽ

A existere, qui sine aliis adminiculis promittẽtem obligaret, quod res contrahentibus præ manib. semper non sint, certa quædam verborum forma constitueretur, ex qua iure ciuili efficax existeret obligatio; & cui promissor satisfacere teneretur. Nam eiusmodi B contractus nullus iure gentium est introductus, vt promissione iuris Ciuilis hac in parte planè fuerit opus: itaque firmandarum obligationum causa inuentas esse stipulationes Paulus ait, *lib. 5. I. 7. sac. l. 5. §. conuentional. de prætor. stipu.*

C ¶ Effectus stipulationis est, quod ad exigendum duplicem producat actionem, nempe condictionem certi, & actionem ex stipulatu, *in princ. Institut. eodem.* Certi condictio datur cũ ex aliis contractib. omnib. qui certum continet: *l. certi condict. 9. sup. si* D *certum petatur,* tum ex stipulatione, quoties apparet, quid, quale, quantumque sit, quod promissum est, *l. stipulationum, 74. l. vbi autem, 57. hoc tit.* Est autem actio personalis, manat enim ex contractu: ac propterea & in hæredes transit, & perpetua est. *d. l.* E *2. §. 1. l. in executione, 85. § 1. hoc tit. §. ex conditional. Instit. eodem.* Sed actio ex stipulatu oritur, quãdo incertum in stipulationem est deductum. Incertum autem appellamus, non quod genere suo toto ita incertum est, vt definiri nequeat (nam eius generis stipulationes 14

lationes nullius rei sunt, *l. ita stipulatus, 115. hoc tit. l. triticum, 93. vbi Ias. late hoc t.*) sed quod specie tantum incertum est: & quamuis quid, quale, quantumve sit, statim non appareat, declarari tamen potest: vt cum quis vini boni Rhenani amphoras 100. stipuletur, bono enim & melius & deterius inueniri potest: *d.l. vbi autem,* aut fructum certi fundi (nam incertus est fructuũ prouentus, *d.l. vbi autem, §. fundi.*) aut aliquid quod in faciendo consistat, *d.l vbi, d.l. quoties, d.l. stipulatio ista.* Hæc enim omnia incerta specie sunt, quia non statim atq; petuntur, apparet quid, quale, & quantum eorum quidq; sit, sed tamen declarari possunt. Itaque in his, aut præstet promissor conuenta, necessum est, aut condemnationẽ in id quod actoris interest patiatur, ad quod in certis deueniri solet: *l. stipulationes, 72. hoc tit. l. si quis ab alio, 13. §. fin. supr. de re iudicata.* nisi eius quod interest loco, pœna conuentione sit comprehensa: tum enim illa peti debet, *§. alteri, & §. fin. Instit. de inutil stipulat. l. final. infr. rem ratam haberi.* Differt autem hæc actio à superiore, non alia re, quam materia petitionis, & cõdemnationis forma. Nam hac incertum, illa certum petitur: in hac plurimum in id quod interest, fit condemnatio: in illa ipsa res præstanda est, *d. l. vbi §. si.* Quomodo autem

A hæc actio, quæ incertum petit, & indiuidua est, transeat in hæredes, pulcherrima distinctione explicat alibi Paulus *in d.l. in execut. 85. hoc t.*

¶ Aduersantur stipulationi vitia, aut in causa efficiente, vt error, dissensus, &c. *§. si de alia.* 15
B *Instit. de inut. stip. vbi per tot. tit. vide.* aut in materia, vt si promissum sit scelus vel aliqua turpitudo: *d.l. generaliter, l. 4. C. de inutil. stipulat.* aut in forma stipulãdi. *l. 1. hoc tit. cum simil.* Quæ singula ipso iure stipulationem vitiant. Sunt alia, quæ quidem
C aduersantur, & tamen non annihilant ipso iure contractum, sed ope tantum exceptionis: vt dolus, *l. si quis cum aliter, 36. hoc tit. l. 5. C. de inut. stipul.* item falsa siue iniusta stipulationis causa. *l. 2. §. circa, de doli except.* &c.

D De duobus reis constituendis. Tit. II. C. 8. 40.

1 *Continuatio.*
2 *Rei vnde dicti, & qui sint.*
3 *Causa efficiens huius obligationis.*
4 *Materia.*
E 5 *Forma: & quomodo duo rei constituantur.*
6 *Finis.*
7 *Effectus: & quomodo in solidum petant vel conueniãtur.*
8 *An vnius peractum vel factum alteri noceat. explicata antinomia.*

An

9 *An reus, inuito altero, nouare delegareve possit.*

1 STipulantur † porrò aut liberi, aut serui, *tot. tit. Inst. de stipul. seruor.* Liberorum autem non modo vnus, sed duo pluresve & suscipere, & sibi quærere verborum obligationem possunt: quorum hi rei stipulandi, illi rei promittendi dicuntur, *l. 1. hoc t.* Rei
2 † enim autore Cicerone *lib. 2. de Orat. c. forus.* §. *reus, de verb. signif.* à re dicti sunt omnes quorũ res agitur: vt & apud Vergilium, *Constituam ante aras voti reus*, id est, promissor, *l. si deinßoris*, 24. *cum l. seq. l. pactis.* Duo igitur rei stipulãdi appellantur duo vel plures qui eandem rem stipulantur; rei promittendi, qui eiusdem debiti se reos vna promissione cõstituunt quos & cõsponsores Cicero ad Atticum vocat. Nomine enim duorũ tres etiam pluresve debent intelligi. *Inst. eo. in princ. &* §. *duo.*

3 ¶ Constituuntur autem duo, pluresve rei, non tantum verbis in stipulationibus, sed & consensu ac rebus ipsi in cæteris iuris gentium conuentionibus: veluti in emptione, deposito, locatione, commodato, testamento, &c. *l. eandem*, 9. *hoc tit.* etiamsi nomina stipulationis & promissionis propriè ad hunc contractum verborum pertineant, §. *si scriptum, Inst. de inut. stipul.*

4 ¶ Earum autem rerum consti-

A tui rei possunt, quæ in obligationem cadunt, quarumque contrahentibus est commercium, *d. l. multam sup. tit.* 1.

¶ Porrò rei stipulandi ita constituuntur, si post omnium interrogationem promissor respon- 5
deat, Spondeo: vel cum duobus
B separatim stipulantibus promissor respondet. Vterque vestrum spondeo: Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interrogante promittat, alia atque alia erit obligatio, nec credentur duo
C rei stipulandi. *in prin. Inst. eo.* Duo pluresve rei promittẽdi ita fiunt: Mæui decem aureos dare spondes, & Sei eosdem 10. aut reos dare spondes? si respondeant singuli separatim, Spondeo. §. 1. *Inst. eo.* aut simul respondeant, Spon-
D demus. *l. 4. h. t.* Ex ipsa enim verborum forma quæ attenditur, apparet, eandem summam, & quidem solidam ab vnoquoque esse promissam. Diuersum est, si coniunctim ab illis stipulatus sis aureos 10. aut scriptum inuenatur, illos aureos 10. spopon-
E disse: tum enim quia particula copulatiua in viriles obligationes diuidit, *l. 2. §. si quis ita, supra de eo quod certo loco l. si mihi*, 110. *supra, t.* 1. intelligitur quisque viriles partes promisisse: nec erunt rei promittendi, cum separatim suam vnusquisque obligationem sustineat, *l. reos*, 11. §. 1. *hoc tit.* Quare rei promittendi dici non poterunt qui separatim

debent

debent; cũ eiuſmodi ſit vis duorum, vt in ſolidum ſinguli ad eandem re obligentur, *l. 3. §. fin. hoc tit.* Quin ex interuallo rectè duo rei conſtituuntur, ac fruſtra timetur nouatio, cum hoc agatur, vt duo rei conſtituantur, neque vlla nouatio fiat: *d. l. 3. in prin.* ac modicum quidem interuallũ nihil impedire conſtat. *l. duos, 6. §. 1. hoc t. l. 1. §. 1. l. continuus, 137. in prin. ſup. tit. 1.* Sed ſi ex duob. reis qui promiſſuri ſunt, hodie alter, alter poſtera die reſpondeat, non eſſe duos reos apparet, ac ne obligatum quidem eum qui poſtridie reſpondet: *l. ſi ex duobus, 12. hoc tit.* cum poſt ſtipulationem ad alia negotia ſit deceſſum, priuſquam promiſſio fieret. Secus autem fuerit, ſi poſtero die repetita ſtipulatione, alter ex promiſſoribus, qui pridie non promiſerat, continuo reſpõdeat, hoc enim modo perfecta vtriuſque obligatione, rei conſtituuntur, *d. l. 3. in princ. d. l. eandem, 9. §. fin. gloſſ. & Doctores in d. l. ſi ex duobus.* Item rei promittendi ſic fieri poſſunt, vt vnus purè, alter in diem vel ſub conditione obligetur, *§. fin. Inſt. eod. l. ex duobus, 7. hoc tit.* Nec enim diſpar obligationis qualitas impedit, quo minus vterq; eandem ſummã repromiſiſſe videatur. Secus eſt, ſi ſit in quantitate inæqualitas, aut ſi vnus dolum duntaxat, alter culpam, aut hic 10. ille 20. promittat. *d. l. eandem. §. 1. l. ſi id quod, 15. hoc tit.* Inæqualitas enim quantitatum facit inæquales & proinde diſpares obligationes, cum tot ſint diuerſæ ſtipulationes, quot res diuerſæ: *l. ſcire, 29. hoc tit.* & alioqui hoc proprium ſit huius contractus, vt ſinguli ad eandem rem æqualiter teneri debeant, *d. l. 3. §. fi.* Sanè quamuis rectè dicitur, inter artifices ingens eſſe diſcrimen ingenij & doctrinæ, *l. inter artifices, 31. infra, de ſolutio. l. ſi non ſortem, §. libertus, vbi Doctores, de condict. indeb.* tamen duo artifices eiuſdem peritiæ, earundem operarũ rei vtiliter fieri poſſunt: *l. nemo eſt. 5. hoc t.* quia ſimiles ſunt operæ in genere, & quadam iuris interpretatione eædem in ſpecie, præſertim in iſtis opificijs mechanicis, in quibus ſimilia facere poſſe mediocres artifices videmus, *d. l. nemo, 5. l. veteres, C. de contrahend. & committend. ſtipulation.*

6 ¶ Finis huius obligationis eſt, vt pluribus quæratur obligatio facultaſque conueniendi, *§. ex huiuſmodi, Inſtitut. eo.* & vt vterque qui promittit, in ſolidum obligetur, *l. 3. §. fin. hoc tit.* qua in re cautio ineſt, vt vno facultatibus deficiente, alij conueniri poſſint, ſicut fideiuſſores, *§. fin. Inſtit. de replicatio, l. reos, 11. hoc tit.*

7 ¶ Effectus ergo huius ſtipulationis hic eſt, quod ipſo iure ſingulis qui ſtipulati ſunt, ſolidam obli-

obligationem acquirat, & qui promiſerunt, ſingulos integre ſolideque obliget. Quapropter etiamſi vnus obligationi eximatur, alter nihilominus in ſolidum conueniri poteſt, *l. duos*, 6. *l. fin. hoc tit.* Nam & ab initio ab vno quoque vel ſolidum petitur, vel pars virilis, prout creditori eſt viſum: *l. 3. §. fin. leg. reo*. 11. *hoc t.* qui tamen ſolidum exactus eſt, regreſſum habet aduerſus correum, vt latius alibi traditur. *in l. 2. C. de duobus reis*. Sed hæc nouiſſimo iure aliquantum immutata ſunt, nam correi beneficium habent diuiſionis, *Authentic. hoc ita, C. de duobus reis.* exẽplo fideiuſſorum, *Authen. præſente. C. de fideiuſſoribus*, imo ne conſtituuntur quidem aliter rei debendi, quam ſi id expreſſe actũ ſit. *d. Auth. hoc ita*. Sane ſolutione aut nouatione vnius tota tollitur obligatio, *l. 2. 3. hoc tit.* Etſi enim plures ſunt obligationes, reſpectu petitionum & perſonarum: *d. l. eandem*, §. *vlt. h. t.* tamen quia vnam eandemque omnes rem continent, eius rei ſolutione ſimul extinguuntur, cũ eadem res ſæpius ſolui non poſſit. §. *ſic itaque, Inſtit. de act. l. & an eadem*, 14. §. *pen. ſup. de except. rei iud. l. 3.* §. *ex plurib. de acqu. poſſeſſ.* Sed cui ex pluribus reis ſtipulandi ſolutio facienda ſit, quæſtionis eſt. Et quamuis verum ſit, ante litem conteſtatã locum eſſe gratificationi: tamen poſtquam ex duobus reis ſtipulandi vnus iudicialiter petit, alteri fruſtra offeretur pecunia: *l. ex duobus*, 16. *hoc tit.* cum quia melior eſt occupantis conditio, tum quod res deſijt eſſe integra per litis cõteſtationem: quemadmodum cum is qui duobus locis dare promiſit, in altero conuenitur, *l. 3. in princ. de eo quod cert. loco*. Quod autem vnus hoc modo exegit, an alteri communicare cogatur, dubitari poteſt. Et verius eſt, non cogi, niſi ſint ſocij, vel ita conuentũ ſit, vel natura obligationis & rei hoc ferat, *l. reos*, 11. *vbi latè Bart. n. 9. hoc tit. per l. in l. Falc. 62. ad leg. Falc. & l. qui hominem*, §. 1. *de ſolutio.* Nam cum diuerſæ ſint obligationes, *l. reus*, 13. *hoc tit.* conſequens eſt, factum vnius alteri neque podeſſe, neque nocere.

8 ¶ Quin & correi inuicem fideiubere videntur, *d. l. reos*. 11. Itaq; vt factum pactiove fideiuſſoris nõ prodeſt aut nocet reo vel confideiuſſori: *l. fideiuſſoris*, 24. *de pac.* ita ſi quid correus aut ſtipulandi, aut promittendi faciat vel agat, puta paciſcatur, exigat, &c. nihil ea res ad reliquos pertinebit *l. ſi vnus*, 27. *in prin. de pact. l. ſi duo*, 34. *de recept. arbit. l. ſi duo*, 10. *hoc tit.* quare & mora vnius alteri non nocebit: *l. mora*, 32. §. *penult. de vſuris*, iniquum enim eſſet, quamuis in coniunctis obligationibus, vnius dolum alteri nocere: vt latius alibi

bi traditur. *in l. centum, ſupr. de eo quod certo loco*. Et † hæc quidem vera ſunt in perſonalibus: ſecus autem eſt in ijs quæ ad ipſam obligationem pertinent, quorumque poteſtas ex lege obligationis ad ſingulos correos pertinet. In his enim verum eſt quod dicitur, *in l. penult. h. t.* alterius factum alteri nocere: cuiuſmodi ſunt ſolutio, & quæ loco ſolutionis cedunt, vt iuſiurandum, *l. iusiurandum, 26. cum l. ſeq. de iureiurand.* delegatio, nouatio, acceptilatio: *l. 2. h. t.* item præſcriptionis interruptio, & conſimilia, *l. fin. C. eod.* Sed hæc obſcuriora videri cuiquam poſſunt, niſi exemplis fuſius declarentur. Ponamus ergo Seium & Mænium correos eſſe ſtipulandi, & ex his Seius debitori pactum feciſſe de non petendo: hoc certe pacto ſublata non eſt obligatio, ſed facultas agendi paciſcenti præcluditur. Quare non magis id nocebit ſocio, quàm cum alter correus obligationi eximitur, vel cũ agere aut non vult, aut non poteſt, *l. ex duobus, 18. d. l. ex duobus, 16. l. ſi ex duob. 12. §. 1. l. ſi. h. t.* Idemque obtinet in duobus reis debendi, vt alterius pactum alteri neque proſit, neque noceat: cum vtriuſque voluntate conſtitutam obligationem alterutrius conuentio altero inuito mutare nequeat. *l. ſi vnus, 27. de pact.* Sed ſi ſocij ſint obligationis, eatenus alteri nocebit proderitque

9

A pactum, quatenus res ad paciſcentem pertinet, nam etſi ſocius iura ſocij paciſcendo imminuere aut alienare non poteſt: *l. nemo, 65. ſup. pro ſocio.* tamen ſibi præiudicare, & ſuo iuri renuntiare poteſt: *l. penult. C. de pact.* Etſi igitur ſocio nihil de ſuo iure pacto ſocij detrahatur: tamen obſtabit illi ſolidũ petenti exceptio

B in ea parte, quæ ad paciſcentem erat peruentura. Socios autem hic accipimus, quorum obligatio ita communis eſt, vt partem inde quiſque ſuam ferre debeat; non ſunt ſocij, cum ad vnum tota obligationis vtilitas refertur,

C vel ex natura rei, vel quia ita eſt conuentum, vt ſi Titius & Mæuius ſtipulati ſint centum reddi, quæ ſolus Mæuius numerauit, non erunt ſocij: quia ad ſolum Mænium ſumma obligationis redire debet. ſin vterque pecuniã

D dedit, aut id actum eſt, vt iure ſocietatis vel conuentionis ſingulis pars quæreretur, ſocios eos eſſe dicemus. Item ſi Caius & Sempronius centum acceperint mutuo, quæ ad ſolum Caium peruenerint, non erunt ſocij, quamuis vt correi promiſerint: *l. 5. Cod.*

E *ſi certum petatur.* Sempronius pro Caio interceſſiſſe videbitur. *l. reos, 11. hoc t.* correi enim eatenus intelliguntur fideiubere, quatenus non ad eos, ſed ad correum res peruenit. hactenus enim intercedunt & obligant ſe pro re aliena tanquam fideiuſſores, *l. vir vxori,*

17. §. *fin. ſupr. ad S. C. Velleian.* A Sed ſi in vtriuſque rem redacta eſt pecunia, ſocij ſunt: quia ex mutuo quod ſinguli acceperunt, reddere tenentur. *l. ſi in rem, 12. C. ſi cert. pet.* Atque ita ſocios obligationis hic accipiendos eſſe, multa prudentum reſponſa conuincunt, *l. Vranius, 75. inf. de fideiuſſ. t. 1. inf. rem ratam haberi. l. 4. §. penul. ſup. de liberat. legat. vide latius D. Conna. lib. 6. c. 5.* Quare vt ad rem reuertamur, ſi Titius & Mæuius correi ſtipulandi ſocij ſunt eiuſdem obligationis, Mæuiuſque pactum fecerit de non petendo, nihil id quidem per ſe nocet Titio: ſed ſi Titius ſolidum petat, obſtabit ei exceptio quatenus res ad Mæuiū pertinet, qui pactum de non petendo fecit. Nam hactenus nomine Mæuij agere videtur: & dolo facit qui petit partem quam Mæuio reſtituturus eſt, cui propter pactum nihil debetur. Quare ſi tota vtilitas ad Mæuiū pertineat, in totum: ſi pro parte, pro ea parte obſtabit exceptio. Diuerſum erit, ſi non ſint ſocij: tunc enim Titio, ad quem obligationis vtilitas peruenire debet, non erit impedimento Mæuij conuētio, quo minus quod ſibi debetur exigere poſſit. Eadem ratione ſi ex duobus reis debendi Caius pactum fecerit de non petendo à ſe hoc quidem non proderit correo Sempronio, ſi ſocij non ſint: ſed ſi ſocij exiſtant, & ab vtroque pecunia præſtanda ſit, iam quia Sempronius ſolidum exactus, à Caio dimidium repetitur eſt, *d. l. ſi in rem, 12. C. ſi certum peta. l. 2. C. de duobus reis,* obſtabit pro ea parte exceptio. Pacta enim omnibus proſunt, quorum obligationem diſſolutā B eſſe paciſcentis intereſt, *l. & heredi, 22. §. fin. C. de Pactis.* Atq; ex his vtcunque intelligi poteſt quod tradit Paulus, *in d. l. ſi vnus, de pactis,* pactum correi alteri non nocere: quodque alibi dicitur, *l. ſi duo, 34. de recept. arb.* ſi eiuſmodi pacti intuitu correus, C qui cum creditore compromiſerat, ab arbitrio abſolutus ſit, vetitumque ſub pœna ab eo peti: ſi à ſocio obligationis petatur, pœnam committi, quia ab ipſo peti videtur per latus ſocij: qui ſi ſoluere copellatur, regreſſum habi- D turus eſt aduerſus eum, à quo ex compromiſſo nihil peti poteſt, *l. liberationem, 3. §. pen. de libera. lega.* Diuerſum erit ſi nulla intercedat ſocietas: quia tunc mea nō intereſt, à correo debendi peti: qui etiamſi exigatur, nihil à me poterit repetere. Idem obtinet E in duobus reis credēdi: vt ſi vnus compromiſerit, vetituſque ſit agere altero petente, committatur pœna, ſi ſocij ſint: non committatur, ſi ſocij non ſint, vt hæc tradit Paulus, *in d. l. ſi duo, 34. de recept. arbitris.* Neque verò is ſibi parum conſtare videri debet, quod idem ait, *in d. l. ſi vnus,*

vnius correi socij pactum alteri A uito solui possit. Integrum enim non nocere. Nam hoc verùm est, quatenus res ad socium pertinet, qui non est pactus. Illi enim ius suum auferri non potest: quare nec in proposita specie nocet suũ petenti pactum, vnde & ei quod debetur ex obligatione, soluendum est: sed ei qui compromisit, dummodo ratam habeat socij petitionem: damnosa est hæc petitio: quia certum est, contra compromissum fieri, cum pro parte quæ ad ipsum peruentura est ex societate eius nomine agatur. Sufficit autem pro parte contra cõpromissum peti, vt pœna solidè debeatur, *l. 2. §. fi. sup. de verb. oblig.* Nec enim in ea quæritur, an & quatenus intersit eius cui pœna debetur, sed an contra placita sit factum, vt pœna committatur, *l. cum pœna, 43. de recept. arbit. l. stipulatio, 38. §. alteri, sup. de verb. obliga. l. fin. inf. de prat. stipul.*

9 ¶ An vero nouare correus possit, non iniuria dubites, propterea quod hoc Venuleius, *in l. si rem, 31. §. fi. inf. de nouat.* affirmaro Paulus *in d. l. si vnus*, negare videatur. Verius videtur quod communiter receptum est, vt socij nouare non possint: *d. l. si seruum*, iam enim ante diximus, socium ius suum auferre socio non posse. Atqui acceptilatione auferre potest, *d. l. nemo, 69. pro socio.* Rectè: quia id in ipsa stipulatione actum est, vt alteri altero in-vnicuique promissum est: quare & integrum vni solui potest. At acceptilatio nihil aliud est, quam ficta solutio, quæ iure ciuili pro vera habetur, & obligationem tollit, *§. item, Inst. quib. mod. toll. oblig. tot. tit. inf. de acceptil.* B Sed nouatio non extinguit obligationem, verùm solummodo mutat. Quare cum per eam non liberetur debitor, vt nec per delegationem, neque obligationi satisfiat: æquius est, correo ius suum aduersus debitorem adhuc obligatum durare, præsertim cũ C in stipulatione permissum non inueniatur correo: vt mutare obligationem, sed solum vt solutionem acceptare possit. Contra est, si nouatio fiat ab eo qui socius non est, neque vllam contractus vtilitatem cum alio participat: sed eam ipse totam conse- D quitur, vt qui pecuniam mutuã solus dedit. Sanè hic nulla causa est, quare nouare is non possit, & alteri cui nihil effectu debetur, quique tantum fideiussor est, potestatem agendi per nouationem auferre, *d. l. si rem, 31. §. si duo, inf. de nouatio.* Reliqua correo- E rum facta, quæ obligationem aut extinguunt, vt solutio, acceptilatio, iusiurandum: aut extinguendam præscriptione retinent, vt interruptio quam facit creditor, debitor admittit: quin correis noceant atque perosint, & in his vera sit Pomponij, *in l. pe-*

nultim. regula, minùs habet dubitationis. Quare cum pro instituto nostro satis diu hic hæsisse videamur ad reliqua transeamus. *vide Cuiac. in d. l. si vnus, & alibi passim, de pact.*

De stipulatione seruorum Tit. III.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio dubitandi & decidendi.*
3 *Quibus seruus stipulando acquirat.*

1 NOn † modo liberæ personę, sed etiam serui stipulari
2 possunt. Etsi enim † in ijs quæ ad ius ciuile pertinent, nulla eorum habetur ratio, *l. quod attinet, 33. de regul. iur.* neque personam sustinere aliquam videntur, *§. seruus, Instit. de cap. diminut.* tamen quia respectu domini, caput habent, rectè stipulari possunt. Nam dominus cui acquiritur, quadam iuris interpreta- A tione, per manum serui, tanquā instrumentum, contrahere fingitur. Itaque nihil interest, sibi an domino, an sine adiectione seruus stipuletur, *l. 1. in princip. hoc tit.* Quod si plurium seruus sit communis, pro dominicis portionibus singulis quæritur: nisi B iussu vnius aut nominatim alicui stipulatus sit, *§. fi. Instit. eodem, l. 1. §. si seruus, & §. communis, l. 5. cum similib. hoc tit.* Sane † si 3
factum stipuletur seruus, quod suam personam respiciat: vt sibi licere agere, ire, &c. persona C tantum stipulantis continebitur: *§. penult. Instit. eod.* quia personalia facta ad alios transire non possunt, *l. vnic. §. ne autem, de caduc. toll.* Porrò cum hæreditas personam defuncti sustineat, *l. hæreditas, 34. de acquir. rer. dom.* hæreditarius etiam seruus stipu- D lari poterit: *in princ. Instit. eod.* exceptis ijs rebus quæ sine vera persona esse nequeunt, vt est vsusfructus, *l. vsusfructus, 26. h. t.*

DIGEST. LIB. XLVI.

DE FIDEIVSSORIBVS & mandatoribus. Tit. I.

1 *Continuatio.*
2 *Fideiussor quis, vnde dictus: quis expromissor, & mandator.*
3 *Causa efficiens: qui fideiubere possint, vel non.*
4 *Materia: & an naturali, ciuili, criminali obligationi fideiussor accedere possit: & multarum antinomiarum conciliatio.*
5 *Forma: quomodo fideiussio contrahitur*

trahitur, & an in duriorem causam accipi possit.

6 *Finis & effectus: & quomodo fideiussores conueniantur.*

1 Stipulationes, † facimus aut nostro nomine, aut alieno. Qui autē alieno nomine obligatur, fideiussor dicitur: & plerumque ab eo quod proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum curamus, vt quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur. *l. 1. §. sed aut proprio, supr. de obl. & actio.*

2 ¶ Fideiussor larga significatione omnis is dicitur, qui alterius obligationem suscipit, & fide sua esse iubet: vnde & fideiussor dictus, *l. quamuis, 8 §. si mulier, 2. sup. ad S. C. Velleian.* siue sit fideiussor, siue mandator, siue constituens, siue expromissor, *dict. l. quamuis, §. si conuertit*, hoc est, qui principalem se debitorem constituit pro alterius obligatione, *l. & eleganter, §. seruus supr. de dol. mal. leg. 4. supr. de condict. causa data.* Proprie autē fideiussor accipitur pro eo, qui per stipulationem se pro principali debitore obligat, *l. 1. Cod. de constit. pecun.* quem sponsorem aut appromissorē Cicero & veteres I.C. appellant, *l. 5. §. satis acceptio. de verbor. obligat. l. in omnibus, 43. infr. de solution.* Quo sensu & hic accipi, inscriptio tituli docet, quæ A fideiussorem discernit à mandatore. Mandator autem præcedit obligationem, & is dicitur, cuius mandatu cōtrahitur, vel qui mādat alicui credi aut cum aliquo contrahi, atque ita fide sua esse iubet, vel se soluturum constituit. *l. si vero, 12. §. si post creditam, sup. B mandati. gl. 1. & Dd. in Auth. de fideiuss. in princ.* Fideiussor autē plerumq; sequitur obligationem, quanquam & præcedere potest, *§. fideiussor, Instit. de fideiuss.* nec mandatu eius principalis obligatio constituitur, sed alterius rogatu accedit ad principalem obC ligationem, eamque fide sua munit, vnde & mandati actionem habet: *l. haeredem, 14. l. si mandauero, 22. l. si fideiussor. 29. l. rogatus, 33. l. si quis, 46. l. si is qui, 50. cum simil. supr. mandati.*

¶ Causa efficiens fideiussionis, 3 est voluntas personæ idoneæ fideiubentis, disertis verbis expliD catu. Dico Idoneæ personę. Nam etsi regulariter omnes fideiubere possunt, qui obligari. *Azo in prin. C. eod.* tam patres quam filijfamilias: *l. 3. §. sed si filius, de peculio, l. filiusfamilias, 8. Co. eod.* tamen quia fideiussionis contractus dāE no duntaxat est spondenti, sicuti dicitur, Sponde, præsto noxa est: ideo quædam personæ excipiuntur, quarum vtilitati adempta intercedendi potestate leges consulunt: vt sunt mulieres, *tot. tit. supr. ad S. C. Velleian.* milites, *l. milites, 31 C. de locato. & conduct.*

seruus extra rem peculiarem fideiubens, *l. seruus, 20. hoc titul.* Pupilli tamen & minores authoritate tutorum ac curatorum rectè fideiubent, quamuis in integrum restitui possint, *l. si Titius, 49. hoc tit. l. ait prætor. 7. §. non solum, de minor.* eoque pro idoneis fideiussoribus non habeantur, *l. de die, §. 1. supr. qui satisd. cog.* Etsi autem fideiussio videatur quædam esse donatio ac dilapidatio, *l. in persona, 30. §. vbi Iass. de pact.* quæ ne cum authoritate quidem tutorum his permissa est, *l. fi. § fi. C. si maior factus alien. ratam habis, l. ab agnato, 12. l. fin. supr. de curat. furios.* (quia donare est perdere, *l. filiusfamilias, 7. in princip. su. de don. l. contra. 29. §. fin. supr. de pact. Bal. & Doctores, in l. 1. Co. si aduersus don.* tamen aliud receptum est, vt & in reliquis contractibus, quos infantiam egressi rectè tutore authore ineunt, *tot. tit. ff. & Co. de authorita. tutor.* Et certe fideiussio non est donatio, cum si quid præstet fideiussor, actione mandati repetere possit, vt suprà dictum est. Sine horum porro authoritate minores ex communi sententia (nam contra disputari posset, *ex l. puberes, 120. de verb. obligat. & quæ dixi Instit. de aut. tutor.*) fideiubendo non obligantur, *l. si curatorem, 3. C de in integr. rest.* nisi minor quando curatorem non habet, *l. puberes, 120. supr. de verb. oblig.* quam ita intelligunt Dd. Sed Cuiac. ibi contrà. dixi supr. de aut. tutor. ait dolo decepit aduersarium tanquam maior, vel curatorem non habens: *tot. tit. C. si minor se maiorem dixerit.* quod si dolus cesset, imputandum ei est qui cum eo contrahit, cuius conditionem ignorat, *l. qui cum alio. 26. vbi gl. 1. Deci. & alij, de reg. iur.* Porrò clerici & monachi an fideiubere possint, alibi latius disputatur, *in Auth. de sanctiss. Episcop. & ab Hostiens. in Rubr. extr. eodem, num. 3.*

¶ Materia circa quam, & cui fideiussor accedere potest, sunt omnes omnino obligationes, *l. 1. hoc t.* ex quibuscunque ortæ contractibus, *§. 1. Inst. eod.* non modo principales, sed etiam accessoriæ: *l. plures, 18. §. vlt. hoc tit.* nec tantum vtroque iure tam ciuili quam naturali firmæ, sed etiam alterutro, nam pro naturali tãtum obligatione rectè fideiubetur, *l. quod enim, 18. §. fideiussor, 17. §. fideiussor, l. Marcellus, 16. hoc tit.* Eoque si debitor naturaliter obligatus maneat, dicendum est, & fideiussorem obligatum manere: *l. vbicunque, 61. hoc tit.* vt si minor, *vide Dd. in l. Marcellus, hoc tit.* aut mulier, *vide l. si mulier, 16. §. 1. ad Velleian. l. si vero, 12. §. hoc amplius. mand. Tiraq. in l. con. verb. pen. gl. 2. nu. 14,* aut alius principalis debitor restitutione in integrum à ciuili obligatione liberetur, *tot. tit. Co. de* 4

de fideiussor. minor, Ideo autem huic obligationi accedere potest fideiussor, nec intelligitur in duriorem causam quam principalis obligari; quia & ipse debitor natura debet, ac si soluat, repetere nequit: nam de eiusmodi obligatione naturali loquimur, *d. l. quod enim, d l. fideiussor, §. fideius.* Itaque fideiussio, quæ quædam est solutio, aut certè solutionis securitas, eodem modo ex obligatione naturali constabit, quo solutio. Econtrario rectè ciuili obligationi accedit fideiussor, *d. l. 1. Instit. eodem.* quæ tamen eandem vim habeat; videlicet vt aut actionem producere, aut soluti impedire repetitionem possit, *vt in l. 4. §. si ex conuent. sup. de re iud. l. Gracè, 9. §. & post litem, hoc tit. l. pen. C. de non num. pec.* Nam quæ obligationes nullo iure tantam vim habent, vt condictionē indebiti impediant, ijs haudquaquam rectè accedere fideiussores dicendum est; vt cum quis præscriptione temporis ab obligatio, ne liberatur, *l. si quis postquam, 38. hoc tit.* Solutum enim ex hac causa repeti potest, *l. indebiti, 15. §. 1: de condict. indeb. l. si quis, 8. C. de præscript. 30, annor. optim. tex. cum gloss. in l. fin. §. final. infr. rem ratam haberi.* De quo casu loqui Paulum, *in l. si posteaquam, 38. hoc tit.* manifestum est. Requirit enim fideiussio, cùm sit accessoria, *l. hi qui, 35. hoc t.* principalem obligationem cui adhæ-

A reat, *l. qui contra, 12. hoc t. l. 1. §. debitum, l. eum qui Ephesi, 5. sup. de constit. pecun.* nam accessoriū sine principali non consistit: *l. 4. C. depos. l. cùm principalis, 139. de reg. iur.* & iniquissimum esset, ad solutionē eius rei cogere fideiussorem, quam principalis debitor B ad eò non debeat, vt etiam si soluerer, repetere nihilominus possit. Quare nec tunc tenebit fideiussio, cum pro non obligato, *vt in d. l. qui contra.* aut turpi, improbatoque legibus contractu interceditur: *l. cum lex, 47. hoc tit.* vt quando pro eo fideiussum est, C qui cùm libertus non esset, operas promisit; *l. si quis pro eodem, 57. hoc t.* quas ab ingenuis exigi quoquo pacto, legib. est vetitum, *l. penult. supr. si à parente quis fuerit manum. l. penult. supr. de obseq. præstand. Iason in l. si non sortem, §. libertus, de cond. indeb.* D idque tuendæ libertatis causa; *l. Titio, 71. §. Titio, ∴. de condition. & demonstr.* quæ cùm iuris sit naturalis, consequens est, promissionem in eius fraudem factam, ex iure naturæ nullam vim obtinere; aut cùm quis pro seipso fideiubet: *l. heres, 21. hoc tit.* aut E pro eodem eidem, *d. l. si quis pro eod. 57. §. 1. hoc tit.* Sed an in criminalibus causis fideiussio locum habeat, quæstiones est. Et verius videtur locum habere: *d. l. si quis, 57. § fin. hoc tit. l. 1. l. diuus, 3. infr. de custodia reor. Auth. hodie, Co. eod. c. si cleric. 15. § fin. de sent. ex-*

com.lib.6.vide etiam c.cum homo, cum gloss. 23. quaest. 5. hactenus tamen, vt fideiussores se ad pœnam pecuniariam obligent, *l. si quis.4. de custod. reor.* non etiam ad corporalem, *Dd. in l. si à reo, 71. §. fin. hoc tit.* Nam cùm nemo sit Dominus membrorum suorum, *l.liber,13.ad l. Aquil.c. si non licet,23.quaest.5.* non potest se vllo quis contractu ad pœnam corporalem, *Bart. in d. l. si quis, circa princ. Bald.in l 1. Cod.ne fideiussores detinm dentur,& in leg. quoties,de noxal.actio. Cyn.in l.ad commentariensem. Cod. de custod. reor. Panorm. Imol. & commun. Canonist. in Rubr. de fideiuss.* aut carceres, *Bart.in l.alias,15.n.10. & Dd. ff. solut.matrim.& in l.obas: vbi Bald.Salic. Co. de act. & obl.Hyp.sing. 164.* obligare (nam & hi pœnam continent, *l. 3.de custod. reor. l.2. C.eod. tit.*) sicuti nec ad torturam, *Doctores contra gloss. in l.interdum,56.§.qui furē, in fi. de furtis, Hyp. in pract.§.expedita, num. 55. Paris de Put. in tract. Syndi. in verb. tot. iura.* Quare non valet fideiussio de sistendo, aliquem sub pœna corporali. *Bart. in l. 4. de custod. reor. And. in tract. malefi. ad verb. pro quibus fideiuss. in princ.* Et qui simpliciter pro sonte fideiussit, etiamsi is aufugiat, pœna tamen solummodo pecuniaria mulctari debet, *d l.si quis. de custo. reor.* ad arbitrium iudicis? nisi certam ipsæ (vt fieri solet) promiserit,

A aut subire pro reo iudicium sit paratus, *l. sancimus,C.eod.l.4.vbi Bart.C. de cust. reor.* aut nisi dolo malo non exhibeat, aut eius dolo malo fiat, quo minus reus exhibeatur: tunc enim extra ordinem tenetur, *l. si Versatorem, 13. vbi Dd. C. eo. d. l. si quis,vbi Bart.&*

B *Dd.in l.cum homo,23.q.5. Panormit in d. Rubr. de fideiuss.* Iure porro Saxon. Vuerigeldio tantū mulctari posse videtur, *Land.lib. 1.art. 65. D.Leinch.diff.21.*

¶ Forma fideiussionis in stipulatione consistit: *l. blanditus,12. C. eod.* quæ semper interuenisse 5

C præsumitur, si scriptū sit fideiussum esse, *§.fin.Inst.eod.* Sicuti autem reus principalis, nisi de se promittat, non obligatur: *l.stipulat.38.§.1.sup.de verb.obligat.* ita fideiussores non aliter tenentur, quam si quid daturos vel facturos se promittant, *l.sicut, 66.h.t.*

D & quidem eidem creditori cui debitor debet; *d.l.fideiuss. 17. in princ. l si mihi, 24. hoc tit.* atque id ipsum quod in principali obligatione comprehensum est. Nam ad aliud durius causa, re, tempore, loco obligari non possunt: *d.l. Graecè, §. illud. cum §§.seqq. vide*

E *Bart. dist. in d.l.hi qui, hoc titul.* etsi in causam leuiorem possint. *§. fideiussor. Instit. eod. d.l. hi qui accessionis,34. d.l. Graecè, §. illud. puta in partem pecuniæ*: aut sub conditione, &c. *l. fideiussor,hoc t.* Etenim cum leuius obligantur, subest certè obligatio cui accedant:

dant: cùm durius non item, falsè in eo quod plus est in fideiussione, quàm in principali. Deinde & illud absurdum esset, maius accedere minori, & in accessoria obligatione plus esse quam in principali, *d.l. hi qui accessionis, l. vnica, vbi Dd. Co. de sent. quæ pro eo quod inter. profer. l. Titius, 43. in fin. cum ll. seqq. supr. de act. empt.* Qua ratione placuit fideiussorem in causam duriorem acceptum, ne ad id quidem obligari, quod principalis debet. Cùm enim plus promiserit, diuersum à principali promisisse videtur, & alia est obligatio: ac proinde omnimodo non tenebitur, *l. Gracè, §. illud.* Quod verum puto, cum reuera alia est obligatio: vt cum debitor sub conditione, fideiussor purè promittit, *d. §. illud.* aut debitor obligatione dandi tenetur, fideiussor in factum, *gl. in l. cum filiusfamil. 49. §. 1. ad verb. neuter, de verbor. oblig.* promittit: hic enim alia atque alia obligatio est: argumento est, quòd & stipulatio vitiatur, in qua pura est stipulatio, promissio conditionalis, vel contra, *l. 1. §. si quis, de verb. oblig.* At cum non alia est obligatio, sed maior summa promittitur, hic videtur valere fideiussio, saltem in eam quantitatem cui obnoxius est principalis debitor. In maiore enim summa inest minor, *l. 1. § si stipulant. de verb. obligat. l. si vnus, 27. § si cũ decem, 3. ff. de pact.* quæ & ipsa

A promissa videtur: *l. 1. §. 4. de verb. obl. dixi in §. præterea, Instit. de inutil. stipul.* quare & promissio maioris summæ, quam quæ stipulatione concepta erat, non omnino nulla est, tanquam diuersa, sed obligat in quantitatem stipulatione comprehensam, *d. l. 1. §.*
B *si stipulanti.* Quamuis autem hæc ita se habent: tamen potest efficacius quàm debitor ad eandem fideiussor, *d. l. quod enim, dict. l. fideiuss. d. l. Marcell. hoc tit. cum aliis supr. allegat.* causam obstringi: puta instrumento quod executionem habeat paratam, *Bart.*
C *in d. l. hi qui, num. 11, hoc tit. Bal. in l. si pro ea. num. 6. Co. mandat.* aut adiectione alicuius pœnæ vel facti: *gloss. sing. in l. sicut, 66. in fine quam sequuntur Angel. & Imol. hoc tit. Bart. in l. centum, n. 6. de eo quod cert. loc. quamuis contrarium sentiat, in d. l. hi qui,*
D *num. 17.* ex quo vsitata hodie inter Germanos nobiles fideiussio, qua nisi principalis debitor ad diem constitutam soluat, ad certum se venturos locum, neque inde discessuros donec solutio fiat, fideiussores promittunt. *vi-*
E *de de hoc Ord. imper. quæ hoc nomine extra imperium fideiussores euocari vetat ergo à contrario sensu, in imperio promittit, l. cum prætor, 12. de iud.* Cuiusmodi tamen obligationem pleræq; curiæ Principum, maioris vitandi mali causa, improbant, nec super ijs ius dici, aut executionem

fieri permittunt. Nihil etiam impedit, quo minus fideiussio nō modo sequi, sed etiam praecedere principalem obligationem possit, §. *fideiussor. Inst. de fideiusso.* atque ita futurum concipi: *l. non quemadmodum*, 35. *sub de iudicis*. sic tamen vt prius fideiussor conueniri nequeat, quàm principalis, *l. fideiussor*, 37. *l. fideiussor*, 16. §. 1. *hoc tit.* Habet enim eius obligatio tacitam conditionem ex promissione principali, & ad id tempus trahitur, quo illius nempe principalis dies est ventura, *l. si testamento*, §. *fin. l. si fideiussor*. 32. *hoc t.* Quare quod ad effectum attinet, semper, sequitur obligationem principalem. Fideiussor etiam vel pure, vel sub conditione, vel ad tempus, vel ex tempore dari & accipi potest; *l. Lucius*, 38. *ff. mand. l. si pro ea*, 10. *C. eod. tit.* quo casu post lapsum temporis non tenetur, etiamsi principalis vlterius se obligauerit. *l. si cum Hermes*, *C. loca. Ias. in l.* 1. *nu.* 18. *C. de iud.*

6 ¶ Finis fideiussionis est, vt creditori caueatur, *in prin. Inst. eod.* §, *fi. Instit. de replicatio*. Effectus, quod fideiussor peraeque tenetur atque principalis debitor, videlicet ad id quod tempore fideiussionis erat in obligatione, siue sors fuerit siue vsura, *l. fideiussores*, §. 1. *hoc t. l. inuito. C. de pact. inter empt. l. si mandator*, 8. *C. quod cum eo qui alte. potest.* uō

A etiam quod ex mora aut delicto debitoris accedere potest; *l. centum, de eo quod certo loco*, *l. cum quis*, 20. *de act.* quia fideiussio est stricti iuris, *Dec. cons.* 107. *n.* 2. *cum ibi alleg.* nisi in omnem causam fideiusserit, *l. quaero*, 56. *sup. locati*. Deinde fideiussores

B singuli in solidum obligantur & conueniri possunt, si plures sint: nisi creditor petitionem ipse diuidat: *l. reos*, 23. *l. liberum*, 16. *C. eod. tit.* singuli enim obligationem principalem fide esse sua iubent, *l.* 3. *C. eod. tit.* Ex epist, tamen D. Adriani beneficium

C diuisionis habent. *vide Paulum*, *lib.* 1. *t.* 20. & à singulis qui tempore litis cōtestatę soluendo sunt, viriles exigi debent, §. *si plures*, *Inst. eo.* Dico, qui soluendo sunt: nam inopis aut obligatione excēpti portionem reliqui sustinent,

D *l. si Titius*. 49. *l. si plures*. 28. *h. t.* *l.* 3. *C. eod.* Id autem sciendum est, iure nouo (nam apud Veteres contra fuit, *l.* 5. *C. eod. Paul. libro* 2. *tit.* 17.) non aliter quam in subsidium, hoc est absente debitore, vel quia ob potentiam facile conueniri nequit; *Ias. in* §.

E *item si quis*, *n.* 68. *Instit. de act.* *vide ibid. Ang. & Hypp in Rubr. de fideiussor. vbi multas tradit exceptiones ad dict. Auth. praesente*, *C. eod.* aut excussis principalis debitoris bonis; fideiussorem aut eius pignora, §. 1. *vbi gl. ad verb. hypothecariis*, *in Auth. de fideiuss. Auth. hoc ita si debito, vbi*

Salic.

Salic. n. 3. & 4 C. de pign. posse mandum, *Bald. in d. l. si pro ea, nu.* 12.) aut in fideiussores parata sit ex instrumẽto guarentigiato executio. *Bald. praalleg. loc.* Solutione autem facta, aut potestate agendi iam ex dictis causis concessa, fideiussor exigere potest non modo principale debitũ quod soluit, sed quicquid fideiussionis nomine, damni iniuriæve passus est: *Bald. in d. l. si pro ea, n. 15. C. mandat.* idque contraria mãdati actione à principali debitore eiusq; hæredibus cessat verò à cõfideiussoribus, vt dictum est. Contraria fideiussioni, C quibus tollitur, sunt solutio, *d. l. cum is, l. Modestinus de solut.* item nouatio, *l. 4. C. eod.* prorogatio termini *vide tamen Ias. in l. 1. in fin. C. de iudic. & tit. sequent.* absque nouo fideiussoris cõsensu facta, sententia definitiua, *Castr. & Ias. num. 19. de iureiur. Tiraq.* D *in l. boues, 89 §. hoc sermon. n. 48. de verbor. signific.* obligationis diuturnitas, *vide in l. si pro ea, Cod. mand. Ferrar. in for. sequen. seu Saxon. in fin.* repræsentatio principalis rei semel facta, nisi totius iudicij fideiussor acceptus sit, *Hypp. in Rub. de fideiuss. nu. 99.* E *Ias. & Tiraq. praalleg. loc.* & alia multa, quæ ex præmissis sumi possunt.

conueniri, *Auth. præsente, C. eod.* quod ita verum est, si de hoc legis beneficio ante litis contestationem excipiat. *Ang. & Ias. in §. item si quis in fraude. Instit. de actio. Hypp. in Rubr. de fideiuss. Euera in loc. legata. loco ab ordine pag. 2.* Quin & de bonis principalis fideiussorem, si ita videtur satisfacere posse, *Bart. in Auth si captiui, n. 3. C. de episc. & cler. per l. si procurator, §. si ignoranter, ff mandat.* Item si vnus fideiussorum conuentus soluat, reliquos liberari: posse tamen eum petere à creditore cessionẽ actionum, quibus aduersus fideiussores, quiquidem soluendo sint, agat, vtiriles præstent, *l. si fideiussor 42. §. idem respondit, l. fideiussoribus, 18. l. cum is, 37. hoc tit. vide Bart. in l. Modestinus, n. 9. & 10. infra de solut. Euerar. cons. 1. per tot.* Quod ante solutionem vel in ipsa petendum est iure sublata per solutionem omni obligatione atque actione, nihil superfsit postea quod cedi possit. *d. l. cum is, l. Modestinus, 76 inf. de solutionibus.* Postremo & hoc teneatur ex fideiussione non datur actionẽ fideiussori cõtra principalem antequam exoluat, nisi aliter conuentum sit, aut debitor dilapidare cœperit, aut ipse fideiussor codemnatus sit, *l. pro ea, 10. C. mand.* aut diu in obligatione steterit *l. Lucius, 38. C. man.* (quod arbitrio iudicis est æsti-

De nouationibus & delegationibus. Tit. II. C. 8. 42.

1 *Continuatio.*

2 *No-*

2 *Nouatio, unde dicta, quid sit.*
3 *Species nouationum.*
4 *Causa efficiens.*
5 *Materia, & num. 2.*
6 *Forma, quomodo contrahatur.*
7 *Finis & effectus.*
8 *De delegationibus 2. tituli parte.*
9 *Quomodo contrahantur.*

1 QVandoquidē † executi sumus, quomodo contrahantur confirmenturque stipulationes: restat, vt qua ratione iterum dissoluantur, exentiamus. Soluuntur autem nouatione, delegatione, solutione eius quod debetur, & acceptilatione: *Instit. quibus mod. tollit. oblig.* de quibus ordine est exponendum.

2 ¶ Nouatio à nouo seu nouando nomen habet: Est enim prioris debiti in aliam nouam obligationem, vel ciuilem vel naturalem, transfusio atque translatio: hoc est, cum ex praecedente causa ita noua constituitur, vt prior obligatio perimatur, *l. 1. si pupil. 9. h. t.* Nec interest, qualis obligatio praecesserit, vtrum naturalis, an ciuilis, an honoraria, vtrum verbis, an re, ac consensu constituta, modo vt obligatio fuerit. Nam quae non est, vt conditionalis, tolli non potest, priusquam conditio extiterit, *l. si Stichum, 8. §. 1. hoc t. l. quod in diem, 12. infra de acceptilatio.* Dico autem, prioris debiti. Nam si aliud debitum in

A obligationem deducatur, non erit nouatio, sed alia separata obligatio, *l. si non sortem. 26. §. si certum, de cond. indeb* nisi id actum sit inter partes, verbi gratia: si pro homine vel equo qui prius debebatur, dentur & promittantur decem: *Sal. in l. fin. num. 3. C.*
B *eod. Bart. in l pen. in fin. de praeter. stipul.* non intelligetur prioris obligationis facta innouatio, sed noua constituta obligatio, nisi de nouatione expressim inter contrahentes conueniat.

¶ Nouatio, *de hac materia vide etiam Paul. lib. 5. tit. 8.* aut du- 3
C plex est. Alia voluntaria, quae fit stipulationibus: alia necessaria, *l. aliam, 29. hoc tit. l. non solet, 86. de regul. iur.* quam indicit litis contestatio, *d. l. 29. hoc tit.* & sententia, *gloss. in l. 1. C. de iudiciis per l. Iulianus, 6. de conditione indebiti.* Ideo autem necessaria di-
D citur, quia volens nolens debitor ad eam compellitur: iudicium enim redditur in inuitum, *l. inter, 83. §. 1. sup. de verb. obl.*

¶ Causa efficiens nouationis, 4
est aut litis contestatio; aut voluntas personarum contrahentiū, verbis declarata: dum tamen
E adultae personae sint, & sui iuris, neque enim nouare possunt in aliena potestate constituti: vt pupilli, minores, *l. nouari, 20. §. 5. hoc tit.* prodigi, *l. 3. hoc tit.* filij-familias, *l. filiusfamilias, 23. hoc tit.* & seruus, *l. seruus, 16. l final. hoc tit. § praeterea, Instit. quib. mod.*

mod. toll. oblig. l. in persona, 30. §. 1. *de pact.* Cuiac. *obseru. lib.* 6. *cap.* 11.

5 ¶ Quod ad materiam attinet, dictum est, omnes obligationes quocunque modo contractas, nouari posse, *l.* 2. *h. t.*

6 ¶ Forma nouationis consistit in verbis, nam extra iudiciū per stipulationem conficitur, *l.* 1. *l.* 2. *de legat.* 1. *l.* 1. §. 1. *hoc tit. l.* 1 *C. eo. titul.* Nouatio autem fit aut pure; aut in diem, aut sub conditione: sed non ante conditionis euentū nouatio perfecta esse intelligitur, *l. quoties*, 14. *l. si rem*, 31. *hoc tit.* Quam etiam in vniuersum tum demum fieri placuit, cum hoc expresse & disertis verbis agitur, vt prior obligatio nouetur. Qua in parte ius vetus à nouo discrepat. nam iure veteri sufficiebat quomodocunque id agi, siue verbis, siue conuentione, siue nouæ personæ interuentu, *l.* 2 *hoc tit. l.* 1. *C. eodem.* Hodie autem constitutione Iustiniani non aliter (extra delegationē tamen, vt paulo post dicetur) fit nouatio, quam si diserte contrahentes exprimant se velle primam obligationem aboleri, & fieri nouam, *l. fin. C. de nouationibus*, §. *penult. Inst. quibus modis tollitur oblig. l. si delegatio*, *vbi Salic. num.* 3. *C eo. Alex. cons.* 173. *visis num.* 4. 5. 6. 7. *& vol.* 7. *& cons.* 60. *viso num.* 2. *vol.* 6. *ne ope quidem exceptionis*, *vt dicit communem Alex. consil.* 72. *visis num.* 1. *vol.* 2. Quare prorogato A solutionis termino, non intelligitur facta nouatio, nec fideiussores liberantur, *Ias. late in l.* 1. *nu.* 18. *& 19. cum seqq. C. de iud. & in l. cecia si cert. pet. vide Imol. contra alios, in c. constitut. de fideiuss.*

¶ Finis & effectus nouationis 7 est, vt perempta priore obligatio- B ne, vna cum accessorijs, fideiussione puta & pignoribus, *l. nouatione*, 18. *hoc tit.* ex secunda is qui nouauit teneatur. Et hæc de nouationibus: iam alteram tituli partem, quæ delegationes complectitur, paucis percurramus.

C ¶ Delegare, est vice sua alium 8 reum creditori, vel cui is iusserit, dare, *l. delegare*, 11. *hoc tit.* Nec multum distat delegatio à nouatione, præterquam quod in delegatione semper insit nouatio, *l.* 2. *eod.* §. *penult. Institut. quib. modis tollitur obligat.* etiam iure, vt D putatur, nouissimo, *Bart. in l. singularia. num.* 19. *& ibi Ias. n.* 38. 39. *si cert. petat. Dec. consil.* 421. *plene, num.* 16. *&* 17. *ex doctrina Bart. in l. delegare*, 11. *de nouat. Alex. consil.* 173. *visis n.* 2. *vol.* 6. *& consil.* 10. *visis num.* 1. *vol.* 2. *& consil.* 60. *viso n.* 1. *vol.* 6. nisi aliud E diserte sit actum: non autem è diuerso nouationi semper delegatio: cum inter eosdem sine personæ nouæ interuentu, nouatio recte constituatur.

¶ Delegare autem quis potest, 9 vel voce, vel scriptio, vel nutu: *l. delegare*, 17. *hoc t.* nihil enim aliud est, quam mandare, *l. si quis*,

12.

1:. *in fi.h.t.* qui contractus consensu constituitur, vt alibi diximus, *ad tit. mandati, supr.* Et hoc quidem verum est, quod ad legantem attinet: nam is qui delegatur, non modo consentire, sed etiã stipulanti verbis promittere debet, *l. 1. C. eod.* consensus enim eius necessarius est, quia nemo inuitus obligatur, *l. nec emere, C. de iure deliberandi, l. sicut. Cod. de actionib.* Stipulatione autem opus est: quia hæc conuentio in nullum iuris gentium contractum incidit plane, vt verbis ciuilibus sit corroboranda. At nominis vẽditio, aut cessio, etiam ignorante eo aduersus quem actiones mandantur, contrahi solet: *l. 1. C. eod.* nec enim hic noua aliqua obligatione implicatur debitor, sed tantummodo solutionem veteris obligationis & exactionem creditor alteri mandat. *l. 3. C. eod.* quod inuito etiam debitore fieri posse, certum est, *l. 1. C. eo. in fin. l. nominis, c. de hared. vel act. vend. l. nomina, sup. de hared. vel act. vend.*

De solutionibus & liberationibus. Tit. III. C. 8. 43.

1 *Quid sit solutio.*
2 *Dispositio huius tituli.*
3 *Quis recte soluat.*
4 *Cui recte soluatur.*
5 *Forma: & quomodo solutio recte fiat.*
6 *Finis & effectus;*
7 *Explicatio. l. 1. hoc. t.*
8 *Quæ vim solutionis habeant.*

A

Solutio † large accipitur pro qualibet liberatione; *l. solutionis, 54. hoc tit. l. solutionis, 176. l. liberationis, 47. infr. de verb. signif.* proprie autem pro eius rei quæ debetur exolutione, *vt in tot. hoc tit. & Institut. quib. mod. toll. obl.* de qua † hæc ordine videamus; quis recte soluat, cui, quid, quomodo, quis sit solutionis effectus, & quæ affinia. Is igitur † qui debet, recte soluit, si maior sit, suique iuris. nam qui sub tutoribus curatoribusque degunt, vt sine horum authoritate contrahere prohibentur, ita nec soluere possunt, *l. quod si forte, 13. §. 1. cum ll. seq. hoc tit. l. quoties, 10. §. sicut, de administr. tut. l. si procurator, 6. §. fin. de condic. indeb. vide quæ dixi, Institut. quib. alien. non lic. §. 3. & t. quib. mod. ob. sol.* Quin etiam is qui non debet, nomine debitoris, quamuis ignorantis, soluere potest, & continget liberatio. *l. solutionis, 25. l. si pro me. 40. hoc tit. l. soluendo, 41. de negotiis gestis.* Secus si suo nomine, id est, ad suam obligationem, puta fideiussoriam distrahendam soluat; *l. Cassius, 19. l. quoties, 37. hoc t.* tunc enim debitor solummodo ope exceptionis adiuuatur, *l. Papinianus, 28. cum ibi not. supra, mandati, Dd. in l. Modestinus, 76. hoc tit.* Solutur † autem recte creditori adultæ ætatis, non etiam minoribus, sub

1 B 2 3 C D E 4

cura tutelave constitutis: *dict. l.* A *quod si forte, §. 1. l. in pupillo, 47. hoc tit.* Et quidem inuito creditori recte soluitur: *l. quod quis, 49. de actionibus l. quod in die, 70. hoc tit. l. acceptam, 19. C. de vsur. l. obsignata, num. 9. C. eod. Dd. in l. qui Romæ, 122. in princ. supr. de verb. oblig.* item adiecto solutioni in obligatione, *l. si stipulatus fuero, 11. l. cum quis, 28. l. cum decem, 71. hoc tit.* Sed & seruo ex peculiari contractu recte soluitur: *l. si quis seruo, 18. l. si seruus, 31. l. quod seruus, 35. hoc tit.* Extraneis autem, quib. neque debetur, nec solutio permissa est, non recte: *l. inuito, 12. C. de solutionib.* nisi volente mandanteque creditore, *l. 4. C. eod. l. solutam, 49. hoc titul.* aut habente ratum: *l. ratum, 13. d. l. solutam, 49. l. cum decem, 71. §. 1. hoc tit.* vt cum procuratori generali, vel ad hoc speciale mandatum habenti soluitur: *l. vero, 12. hoc tit.* Dico Generali: nam ei qui ad litem tantum datus est, non recte fit solutio, *l. hoc iure, 86. hoc tit.* vt nec falso procuratori, aut ei cuius mandatum est reuocatum, *d. l. vero, l. cum quis, 38. §. 1. hoc tit.* Quanquam hoc casu, debitor reuocatum mandatum ignorans, si soluerit, ex æquitate liberatur, *l. qui hominem, 34. §. si Titinum, d. l. vero. §. fin.* Id autem soluendo est quod debetur: non enim cogitur creditor aliud pro alio recipere, *l. 2. §. 1. supra, si cert. petat. l. cum is, C. eodem.*

¶ Forma solutionis est, vt eodem omnino modo soluatur quod debetur. nam verbi gratia, inuito creditori alio loco quam quo conuentum est, non recte soluitur: *l. 1. l. penult. & tot. tit. de eo quod cum certo loco, §. loco Instit. de act.* aut alio tempore, *l. qui Romæ, 122. in princ. vbi Dd. de verb. obligat.* nisi citeriore (tempus enim adiectum debitoris gratia videtur: *l. cum qui calendis, 41. §. 1. de verb. oblig. l. quod in diem, 70. hoc tit. l. quod quis, 49. de act.*) aut in alia moneta, nisi creditoris nihil intersit: *l. Paulus, 99. hoc tit.* deinde & totum quod C debetur est soluendum, ad hoc, vt contingat liberatio: *l. etiam, 27. l. qui sibi, 33. §. 1. hoc tit. d. l. obsignatione, 9. C. eo.* neque enim per partes solutionem admittere creditor compellitur, vt verius plerique existimant, *in l. tutor, §. Lucius, de vsur. & in l. 2. §. 1. de verbor. ob.* Et quidem hic soluendum D ne quo modo res auferri possint, siue in specie debeatur, *d. l. qui sibi, in princ. l. si rem meam, 20. hoc tit.* siue in genere, *d. l. etiam, d. l. qui sibi, §. 1.*

¶ Finis & effectus est, vt tollatur obligatio, quæ solutione ipso E iure perimitur *Institut. quib. mod. tollitur oblig. in princip.* Sed quoties quis ex pluribus causis debet, & soluit aliquid, quod non omnibus, sed aliquibus tantum debitis sufficiat: hic quæri solet, in quam rem solutum, & quæ extincta obliga-

7 obligatio videatur. Et † quidem, A vt inquit Vlpianus *in l. 1. hoc tit.* in arbitrio ſoluentis eſt dicere, quod potius debitum voluerit ſolutum: & quod dixerit, id ſolutum erit. Poſſumus enim certam legem dicere ei, quod ſoluimus. Quoties verò non dicimus, in B quid ſolutum ſit, id eſt, quodnam ex debitis ſolutum eſſe velimus; in arbitrio eſt accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id conſtituat ſolutum, quod ipſe ſi deberet, eſſe ſoluturus, quoque debito ſe primo exoneraturus eſſet: id eſt, in id debitum quod non eſt in contro- C uerſia, aut in illud in quod pro alio quis fideiuſſerat, *l. 4. l. cum ex pluribus, 97. hoc tit.* aut cuius dies nondum veneratur: *in d. l. 1.* quæ quidem lectio ſi mendoſa non eſt, hanc interpretationem neceſſario habet, vt cum ſolutio cedat D debito in diem, cum nullum præſenti die debetur: alioqui planũ, eſt, certa & præſentia grauiora eſſe futuris, & in illa potius quam hæc, ſolutionem conuertendam *l. cum ex pluribus, 103. hoc titul.* Neque vero Vlpian. hic certos gradus facit obligationum, ad E quod ſolutio ſit referenda: ſed promiſcua exẽpla recenſet, omiſſo grauiſſimo etiam debito, quod videlicet vſuris pœniſque implicatum eſt, & ante omnia ſolui debet. Quare hæc exempla ſuo quæque loco recte diſtributa valere debent, vt ita in vnumquodque ſolutio imputetur, cum nullum grauius maioriſq; momenti debitum præcedit, ac fortaſſe pro, Aut in illud, &c. Vlpian. ſcripſerat, Haud in illud, vt Ruſſardus annotauit: *in d. l. 1.* & Contius *lib. diſp. 1. c. 7.* ait, Græcos ita legere paſſim: Non id indebitum quod eſt in controuerſia, aut in illud, &c. vt particula, Non, tranſpoſita videatur inſcitè, etiam in Florent. quæ lectio contextui ſane quam optime congruit, & omnem difficultatem tollit. Permittitur autem creditori, in id quod velit ſolutum conuertere: dummodo ſic conſtituat, vt in re ſua conſtitueret ipſe, *d. l. cum ex pluribus, 97.* ſed conſtituere in re præſenti, hoc eſt, ſtatim atque ſolutum eſt, debet, *l. 1. 2. 3. 4. cum multis ſeq. hoc tit.* Quod ſi non conſtituat, ſiquidem ſummæ ſint omni ex parte æquales, decedit de omnibus pro rata: *l. illud, 8. h. tit.* ſi autẽ aliqua durior vel grauior exiſtat, primo in eam accepto feretur, *l. 3. cum multis ſeq. hoc titul.*

¶ Sunt porrò quædam vi & effectu ſolutioni paria; vt primo 8 oblatio rei debitæ, depoſitio & conſignatio, quæ ipſo iure liberat, *l. obſig. 9. C. eod. l. acceptam, C. de vſur.* Secundo, confuſio obligationum: vt cum debitor creditori, aut contra creditor debitori ſuccedit, *l. Stichum 95. § aditio, hoc t. l. 1. §. ſi debitor, ad l. Falcid. l. ſi Stichum, 39. §. 1. l. Vranius, 72. de fideiuſ.*

fideiuſ. Tertio satisfactio, cum alio modo satisfit volenti creditori, quam de quo conuentum est; puta pignoribus, nouatione delegatione, *l. satisfactio, 52. hoc tit. l. ſi rem alienam, §. omnis, de pign. act.* Interitus etiam speciei liberat debitorem, perinde atq; solutio: *l. verbor. 107. hoc t. l. ſi ex legati causa, 23. sup. de verb. obl.* dum tamen ante moram debitoris intereat: *l. quod te, ſupra ſi certum petatur:* quin & iusiurandum loco solutionis cedit, *l. iusiur. 27. de iureiur.* & pactum de non petendo: quod tamen naturalem tantum obligationem, quæ consensu constat, contrario consensu tollit: nam ciuilem solummodo elidit æquitate exceptionis, *dict. l. Stichum, § natural. h. t. §. præterea, Inſt. quib. mod. tollitur oblig.* Affinis est etiam cessio: *l. non ſolum, 33. §. 3. de vſu.* Nam quæ res debita solui, eadem non debita cedi dicitur: *d. l. non ſolu. vbi Cuiac. §. vlt. vbi vide quæ ſcripſi Inſtitut. de vſufr. l. Modeſtinus, 71. h. t. l. 1. 2. C. de act. emp. ſimil.* Sex ex his omnibus nihil tam solutioni consimile est, quam acceptilatio; de qua restat, vt pauca exponamus.

De acceptilationib. Tit. IV. C. 8. 44.

1 *Quid ſit acceptilatio, & vnde dicta.*

2 *Cauſa efficiens: & an ſit iuris ciuilis.*

3 *Qui acceptum rogare & facere poſſint.*

4 *Materia: quæ obligationes per accep. tollantur.*

5 *Forma: quomodo contrahatur, an conditionem recipiat: & de Aquiliana ſtipulatione.*

6 *Finis & effectus.*

1 Acceptilatio † est liberatio per mutuam interrogationem, qua vtrisque contingit ab eodem nexu absolutio, *l. 1. hoc t.* nam debitor per acceptilationẽ, quasi ciuilem absolutionem liberatur: & creditor dicitur absolui ac liberari obligationis nexu, quia desinit ei actio competere, *gloſſ. in l. 1. §. non autem, de exercit. actio. & in l. quoties, 10. §. ſicut, de admin. tutor.* Acceptilatio, inquit Iustin. *§. 1. Inſt. quibus mod. toll. oblig.* est imaginaria solutio: id est, quæ speciem solutionis iure ciuili refert: tollit enim obligationem, cui Theophilus *in d. §. 1.* differentiæ gratia addit, Solennibus verbis constans: qua nota ab alijs imaginarijs solutionib. discriminatur. Etsi autem nouatio quoque solennib. verbis constat, & priorem obligationem tollit: tamen proprie imaginaria solutio non est, quippe quæ debitorem non liberet, neque absoluat, sed alio nouo nexu retineat deuinctum. Acceptilatio autem dicta est, ab acceptum ferendo: acceptum enim ferre nihil aliud est, quam fateri se ab aliquo accepisse,

ceptisse, *l. si ex pluribus.* 89. *de solutionibus*, *l. seruus*, 6. *de manumiss. l. tale*, 48. §. 1. *de iure dotiũ*, *l. cum & fortis*, 35. *de pignor. action.* Vnde recte acceptilatio dicta est ea verborum conceptio, qua creditor tanquam solutione facta acceptum se habere dicit, & debitorem liberat.

2 ¶ Causa efficiens, est voluntas benigna creditoris acceptum ferentis; quam lex fauens liberationibus, *l. Arianus*, 41. *de actionibus.* approbat, & hanc liberandi formam valere iubet: vnde & iuris ciuilis actus, quod ad formam attinet, dicitur: *l. actus.* 78. *de reg. iur.* quamuis quatenus cõsensum conuentionemque continet, & ijs qui iuris non sunt ciuilis participes, permittitur, recte ad ius gentium referatur: *l. an inutil.* 8. §. *fin. h. t. &* §. 2. *vbi dixi Institut. quibus mod. toll. obl. vide Cuiac. lib.* 5. *cap.* 36. *& in titul. de verbor. obl. & de transact.*

3 Sciendum † tamen est, cum duntaxat acceptum rogare posse, qui debet: & acceptum facere, cui debetur. Itaque procurator, tutor, curator, seruus, filius, pater, &c. non recte alieno nomine acceptum faciunt aut rogant, nisi nouata priore, & in personam rogantis transfusa obligatione, *l.* 5. *l. an inutilis*, 8. §. *seruus, cum* §. *seq. l. species*, 11. *l. & per iusiurand.* 13. §. *tutor. l. penult. hoc tit.* Acceptilatio enim verbis fit per stipulationem: nemo autem alteri stipulari potest: *l. stipul.* A 38. §. *alteri, infra, de verborum oblig.*

¶ Materia quæ in acceptilationem cadit, est verborum obligatio: acceptum enim ferri non potest, nisi quod verbis contractum est: nam acceptilatio verborum obligationem tollit, quia 4 B & ipsa verbis perficitur: quod autem verbis non est contractum, tolli hoc modo nequit, *d. l.* 8. §. *acceptum, l. nisi*, 94. *hoc tit.* §. *item per accept. Instit. quib. mod. toll. obligat.* Vnumquodq; enim eo modo est tollendum, quo est colligatum: *l. nihil.* 36. *de regul. iur. l. ab* C *empt. vbi Dd. de pact.* Quia tamen ratione conuentionis, iuris gentium censetur (vt paulo ante diximus) acceptilatio: ideo si aliæ quam verborum obligationes accepto ferantur, vim pacti habebit ea conuentio, nisi appareat consensum non esse, *dicta l. an* D *inutil.* 8. *l. fin. hoc t. l. cum emptor*, 5. *de rescind. vend. l. si vnus*, 27. §. *si acceptilatio*, 7. *de pact.* Plane quoniam libertorum operæ per stipulationem promittuntur, *l.* 3. *cum ll. seqq. l. cum patronus*, 22. *cum ll. seqq. de oper. libert.* nihil E causæ est, quo minus per acceptilationem ea obligatio tolli possit, etiamsi iusiurandum, vt fit nonnunquam, *l. vt iurisiurandi*, 7. *de oper. libert.* fuerit adiectum, *l. & per iusiurandum*, 13. *hoc tit.* Hoc enim naturam eius obligationis cui adijcitur, induit: *l. vlt. C. de non numer. pecun. l.* 7. §. *vltim. de*

pact.

in l. qui iurisdict. num. 4. de iurisdict.

5 ¶ Formam acceptilationis hæc tradit Imperator *in dicto §. item per acceptilationem.* ex Vlpiano, *in dicta l. an inutilis*, §. *fin.* vt debitor interroget ad hunc modum: Quod ego promisi tibi, habesne acceptum? & creditor respondeat, Habeo. Quin & Græcis aut alterius linguæ verbis fieri potest, sicuti alia quæuis stipulatio, vt hoc modo *ἔχεις λαβὼν δηνάρια; τόσα ἔχω λαβών*: Ex his apparet & verbis tantummodo fieri acceptilationem, & ideo per hanc eas duntaxat dissolui obligationes, quæ verbis constant. Quare si quid ex alia causa debeatur, in stipulationem id prius deduci, atque ita demum per acceptilationem tolli debet: quem ad vsum composita est ab Aquilio Iurisconsulto (vnde & Aquiliana dicta) stipulatio, per quam contingit vt omnium rerum obligatio in stipulationem deducatur, & ea tollatur per acceptilationem. *l. & ex vno, 18. hoc tit.* §. *item.* Acceptilatio autem nec in diem, nec sub conditione fieri potest: *l. 4. & 5. hoc tit. l. actus, 78. de reg. iur.* quia exemplo solutionis naturalis, (quam realem vocant) est indicta: *l. in diem, 5. hoc tit.* Vt igitur vera solutio nō fit, nisi numerata in præsens pecunia: *l. 3. de pignoratitia actione, l. acceptam, 9. vbi Dd. C. de vsur.* ita nēc ficta, cuiusmodi est acceptilatio, quic-

A quam operatur, si in præsens nihil efficiat sed per adiectionem diei aut conditionis suspendatur: *l. actus, 78. de reg. iur.* fictio enim imitari rei veritatem debet: *l. filio, 23. de liber. & posthum. l. adoptio, 16. de adopt. Bar. in l. si is qui, n. 22. de vsucap.*

B ¶ Finis & effectus est, vt quasi solutione facta omnis tollatur per acceptilationem obligatio atque actio. *d. l. in diem*, §. *item, l. 4. C. de transact. cum similibus.* 6

De prætorijs stipulationib. Tit. V.

C

1 *Continuatio.*
2 *Species prætoriarum stipulationum.*
3 *De iudicialibus.*
4 *De cautionalibus.*
5 *De communibus.*
D 6 *Quomodo hæc distent ab iis quæ in l. 5. de verb. obl. explicantur.*
7 *Causa efficiens: & materia.*
8 *Forma.*
9 *Finis & effectus.*

E Postquam † in genere dictum est de stipulationibus, quomodo contrahantur & dissoluantur: exequamur nunc quasdam earum species, quæ prætoris authoritate sunt introductæ, *de his vide Paul. lib. 5. tit. 9. Cuiac. obser. lib. 4. cap. 39. Gouean. lib. 1. cap. 35. & quæ dixi, Inst. de diuis. stip.* 1

¶ Prætoriarum stipulationum 2

tres videntur esse species: iudiciales, cautionales, & communes.

3 Iudiciales † eas dicimus, quę propter iudicium, vt quod in illud deductum est, firmum ratumque sit interponuntur: puta rem in iudicio ratam haberi, iudicatum solui, & ex operis noui nunciatione. Hæ porrò distant ab ijs iudicialib. stipulationibus, quarum alibi fit mentio: *in l. 5. de verb. oblig.* Quas ideo iudiciales appellant, non quod ad iudicium pertineant, sed quia inductæ legibus aut constitutionibus, mero iudicis officio exiguntur: aut cautio de dolo malo, & consimiles, de quibus Theophil. *Instit. de diuis. stipulat.* At hæ iudiciales dictæ sunt, non à iudice, sed à iudicio, quod à Prætore ad firmanda iudicia sint inductæ, multumque ab illis discrepāt; quia ex iurisdictione prætoris descendunt, & satisdatione opus habent (vt postea dicemus) quæ in illis non obtinent.

4 ¶ Cautionales etsi omnes dici possunt prætorię aliquo respectu: *l. 1. §. 1. in fin. hoc tit.* tamen propriè illæ dicūtur, quæ in hoc proditæ sunt, non vt iudicium, sed rem de qua agitur, constituant cautiorem. Hæ instar actionis habent: *d. l. 1. §. cautionales.* hoc est, ab officio magistratus nobis implorantur, quasi per actionem: quod enim illo officio expediendum est, id non minus peti posse, quam quod iure actionis debetur, *l. 4. §. hoc autem, de damn. infect. l. quod si, 25. §. fin. de minoribus vide Ias. in l. 1. n. 8. de iurisd.* Denique, inquit I.C. *hic dict. l. 1. §. cautionales.* vt sit nouatio, intercedunt: hoc est, vt quod alioqui præstandum ex aliqua obligatione erat, in nouam obligationem, nempe stipulationem, deducatur, & in tuto locetur, datis fideiussoribus: vt de legato stipulatio, *l. si Stichum, 8. §. 1. de nouat. tot. tit. vt leg. nom. caut.* de tutela, quæ est rem pupilli saluam fore, *tot. tit. infra tit. 1.* rem ratam haberi, *infra, tot. tit. rem rat. hab.* & damni infecti: de qua stipulatione alibi est dictum.

¶ Communes sunt stipulationes, quæ fiunt iudicio sistendi causa: *d. l. 1. §. communes.* nā cùm neque plane iudiciales sint (non enim in hoc fiunt præcipue, vt iudicium sit infirmius, & res quæ petitur in tutiore loco collocetur, sed ne frustrà dies agendi præstituatur) nec omnino cautionales (nam aliquatenus ad firmitatem iudicij pertinent;) eoque mistam quandam habeant naturam: visum fuit communes appellare. Alia † sane ratione communem vocat Pomponius, *in l. 5. de verb. oblig.* eam quæ est Rem pupilli saluam fore (nam ea hic ad cautionales pertinet) stipulationemq; duplæ, & de rato: propterea videlicet, quod hæ interdū à Prætore, interdum à Iudice dato exigantur, *d. l. 5. §. 5. Institut. de prætor.* 5 6

prætor. stipul. Ac ne temere hæ species confundantur, illud in vniuersum tenendum est: à Pomponio *in d. l. 5.* generalem tradi stipulationum diuisionem: hic autem agi de certa stipulationum specie, nempe de prætoria. quæ rursum subdiuditur in eas quas modò dixi formas.

7 ¶ Causa efficiens harum stipulationum est Prætor, qui eas introduxit, & cuius iussu interponi solent. Materia circa quam, intelligi potest ex exemplis supra propositis.

8 ¶ Forma est, vt his stipulationibus quid fieri conueniat: *l. 6. h. t.* eoque nomine fideiussores dētur. Generaliter enim in omnibus prætorijs stipulationibus satisdatur, *l. 3. h. t.* personæque desiderantur interuenientiū: *l. prætoria, 7. hoc tit.* adeo vt neque pignoribus quis, neque pecuniæ, vel auri argentive depositione in vicem satisdationis fungatur: *d. l. prætoria, 7.* quod hodie non admodum obtinet, nisi quando bona per se sunt pignori ipso iure tacite obligata, vt in cautione Rem pupilli saluam fore, & similibus, *vide supr. qui satisd. cog. & tit. in quib. caus. pig. tacit. contra. & quæ dixi Institut. de diuis. stipul.* Sunt tamen quædam in quib. repromissio sufficit, quas Vlpianus enumerat, *in l. 5. §. stipul. hoc tit.* Quia verò hæ stipulationes incertum continent, quanti nimirū ea res erit: ideo ad euitandas probationum eius quod interest, difficultates, solet in his primo conuenire, vt quid fiat: & si factum non sit, certa pœna inferri, vt pœnæ nomine stipulatio committatur, *l. in omnibus, 6. l. fi. hoc tit.* Illud etiā sciendum est, sæpius interponi prætorias stipulationes, cùm sine culpa stipulatoris cautum esse desiit, *l. 4. h. t.*

¶ Finis est, vt res de qua agitur cautior fit, interpositā verborum obligatione. ideoque hæ omnes stipulationes natura sua cautionales sunt, *l. 1. §. 1. in fi. h. t.* Effectus est, vt nisi quod conuenit sit factum, agatur ex stipulatione aduersus debitorem principalem, eiusque fideiussores, *l. 4. §. 1. tit. 1.* in id quanti ea res est: hoc est, quanti interest factum esse: aut ad pœnam, si qua sit verbis comprehensa: *dict. l. 6. d. l. fin. hoc tit.* 9

Rem pupilli vel adolescentis saluam fore. Tit. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Qui rem pup. salv. fore promittere cogantur.*
3 *Cui promissio fiat.*
4 *De actione huius stipulationis, cui, quando, aduersus quem, ad quid detur.*

CVm † pleræque stipulationū prætoriarum species, alio loco, prout erat commodū, sint 1

tractatæ, vt de legato, *ad tit. vt lega. nom. supr.* operis noui nunciatione, *ad tit. de oper. no. nunc. supr.* damno infecto, *ad tit. de damn. infect. sup.* &c. nunc reliquas hic expediamus, de quibus nihil hactenus fuit dictum: cuiusmodi sunt, rem pupilli saluam fore, iudicatum solui, rem ratam B haberi. Rem pupilli † vel adolescentis saluam fore, tutores & curatores, antequam administrationem suscipiant, satisdare debent: exceptis testamentarijs, & datiuis qui ex inquisitione sunt. His tamen à collega poterit offerri, verum satis accipere velint, C an satisdare, *l. datiuus*, 4. *hoc tit.*

2

3 Cauetur † autem hac stipulatione ipsi pupillo: *l. 4. in princ. hoc titul.* qui si præsens est, & fari potest, etiamsi eius ætatis erit, vt non intelligat quid agatur: tamen propter vtilitatem receptum est, recte eum stipulari & agere, *l. seruum*, D 6. *hoc tit.* Quod si aliter erit, seruus pupilli; aut eo deficiente, seruus seu notarius publicus, eius nomine ad acquirendam pupillo actionem stipulabitur: *l. 2. l. seruum*, 6. *h. t.* aut sane dare aliquẽ prætor debebit cui caueatur, *l. 3.*

4 *h. t.* Ex † cuius stipulatione non E quidem ipso iure pupillo acquiritur: nemo enim alteri stipulari potest: *l. stipulatio ista*, 38. §. *alteri, sup. de verb. oblig.* sed ex æquitate vtilis actio datur, *l. 4. hoc tit.* Hac autem stipulatione continetur id quod ex tutela fieri oportet, *l. cum rem*, 11. *l. cum pupillus*, 9. *l. si posteaquam*, 10. *hoc tit.* Itaq; datur eodem modo quo tutelæ actio: & ex ea tum demum agi potest: cum & tutelæ, *l. 1. h. t.* finita videlicet tutela: *l. 4. §. hanc stipulationem, h. t.* etiamsi in curatoribus & protutoribus stipulationis dies cedat, & agi possit, simulatque quid saluum esse desijt, *dicta l. 4. §. penult. & fin.* Agitur autem ex hac stipulatione aduersus tutores, protutores, curatores, qui tamen gesserunt, eorumque fideiussores: *dict. l. 4. §. 1.* & quidem aduersus singulos in solidum, si pupillus agat: ne ex vna tutela plures causæ variæq; quæstiones apud diuersos forte iudices, diuisa actione constituantur, *l. fin. in fin. hoc tit. l. 2. de exercit. action. cum similibus.*

Iudicatum solui. Tit. VII.

1 *Tres clausulæ huius stipulationis.*
2 *De re iudicata, clausula.*
3 *De re defendenda.*
4 *Dolum malum abesse.*
5 *Explicatio l. nouissima.*

Olim † conuentus actione 1 reali aut in personam, sed alieno nomine satisdare iudicatũ solui cogebatur: *in princ. Inst. de satisdationibus*, quæ quidem stipulatio tres clausulas in vnum collectas habet; nempe de re iudicata, de re defendenda, & de

dolo

dolo malo *l. iudica 6. hoc tit.* Pri-
2 ma † est de re iudicata, vt in tantum committatur stipulatio, præsteturque, quantum iudex deberi pronunciauerit, *l. iudicati. 9. hoc tit.* ex causa tamen principali: nam si quid rei iudicatæ accesserit ex contumacia aut delicto rei, ad id iniquum esset fideiussores teneri: *l. vltim. C. de fideiussor. l. centum, de eo quod certo loco.*
3 Secunda † est de re, hoc est, de causa defendenda: vt nisi boni viri arbitratu lis agatur, & defendatur reus, quanti hoc nomine interest, exigere actor à reo & fideiussoribus possit *gloss. & Dd, in l. cum quærebatur, 13 & in l. iudicamus, 9. hoc tit.* Res autem defensa non videtur, si non solidum defendatur, *l. ex clausula, 17. h. t.* aut non loco idoneo, *l. 5. § fin. h. t.* aut quando certum esse incipit, neminem posse existere, qui reum defendat, *d. l. 2. §. ob rem*, No-
4 uissima † clausula iudicatum solui stipulationis est, dolum malum abesse, ab futurumque esse. Quare
5 † & ad principium stipulationis refertur, & in futurum tempus permanet, *l. nouissima, 19. hoc t.* In hac ergo stipulatione, quia plures causæ sunt vna quantitate conclusæ, si committatur stipulatio ex vno casu, statim, (id est, ante sententiam, vt fieri potest in duabus posterioribus: *d. l. cum quærebatur, d. l. nouissima.* etiamsi prioris dies non nisi post rem iudicatam cedat, *l. 1. hoc tit.*) A amplius committi ex alio nō potest: *l. 5. §. in hac, hoc tit.* si videlicet idem, puta id quod in vniuersum interest, & ex eadem causa ab eodem petatur: alias enim secus est. *l. fin. hoc tit.*

B

Rem ratam haberi, & de ratihabitione. T. VIII.

1 *Qui satisdare debeant rem ratam haberi.*

2 *Quando committatur hæc stipulatio: & quæ actio hinc detur.*

3 *De iure Sax.*

C

Rem † ratam haberi petunt à se mutuo procuratores actoris & rei, aut cum non satis idoneè de mandato constat, *§. fin autem, Instit. de satisdat.* aut cum alioqui mandatum exhibere non D coguntur: vt coniunctæ personæ, *l. maritus, 21, C. de procur.* nam qui alieno nomine agit quacumque (vt inquit Vlpianus) actione, id ratum habiturum, eum ad quem ea res pertinebit, cauere debet; *l. non solum, 39. §. 1. de procur.* rei tamen defensor, si iu- E dicatum solui satisdederit, non alio satisdationis onere grauandus est, nisi in certis casibus *d. l. non solum, §. si status, & §. est casus.* 1

¶ Ex hac stipulatione agitur aduersus promissorem, eiusq; fideiussores, & successores, nisi aliud sit actum, *l. si fine, 22. § si procura-* 2

curatores, *& §. si in stipulatione*; *hoc t.* in id quanti interest dominium rem ratam habuisse: *l. in stipul.* 19. *hoc tit.* quae quidem stipulatio committitur statim atque dominus de re gesta certior factus, ratam eam non habet. Hoc autem accipiendũ est ἐν πλάτει, & cum quodam spatio temporis, quod magis intellectu percipi, quam elocutione exprimi potest: eiusmodi enim relinquendũ est, quod ad deliberandum de praesenti negotio sufficiat, nisi fortè certum tempus in stipulatione sit adiectum. Quod si dominus primo ratum nõ habeat, postea im-

A mutata voluntate ratificet; etsi summo iure commissa est stipulatio, tamen exceptione doli promissor se tueri poterit. *l. quo enim*, 12. *§. 1. hoc tit.*

¶ Huius satisdationis apud Saxon. qui in iudicijs vnam tantùm de expensis cautionem ab 3
B actore exigere solent, nullam à reo, *Chil. in pract. cap.* 46. non magnus est vsus, nisi quando cõiuncta persona sine mãdato agit: tunc enim iuxta leges, *dicta l. non solùm*, *dicta l. maritus.* rem ratam dominum habiturum, cauere debet. *Chil. praall. loco, c.* 21.

DIGEST. LIB. XLVII.

DE PRIVATIS DELICTIS.

Titulus I.

1 *Continuatio*, *& num.* 3.
2 *Diuisio criminalium iudiciorum.*
3 *Quae priuata, quae publica iudicia.*
4 *Regulae communes de iudicijs criminalib. rectè pernoscendis.*

1
Xpeditis † iudicijs tã ciuilibus quàm praetorijs, ad ea tandem, quę crimẽ continent,
2 pœnamque persequuntur, veniamus. Haec † autem criminalia iudicia, aut sunt priuata, aut pu-
C blica: vt etiam Platoni Ciceronique *Plato lib. 5. de legi. Cic. lib. 3. de Natur. deor. & alibi.* placuisse video. Priuata † sunt, in 3
quibus iniuria priuato illata, cognitione Iudicis, etiam pedanei, datique, vindicatur: *l. locatio*, 9. *§. quod illicitè, de publica. l. vlt.*
D *hoc tit. l. 1. de testib. l. vnic. quand. ciuil. c. praiud. crim. l. fin. de furt.* publica, quae ex legibus publicorum iudiciorum veniunt, *l. 1. infra de pub. iudicijs.* & scelus in Rempublicam commissum, corã superiore magistratu, penes quẽ sit imperium, persequuntur. Sed

de

de priuatis, quæ magis cohærent, & vicina sunt superioribus iudicijs ciuilibus prius est exponendum: quæ sunt aut ordinaria, aut extraordinaria, *l. fi. h. t. tot. tit. de extraord. cri. vide Cuiac. obs. lib.* 8. *c.* 33. Ordinaria sunt, in quibus certa pœna præstituta est, certaque & ciuilis petendi & B iudicandi forma seruatur, *l. fi. h. t.* eoque nonnisi illis quibus iniuria facta est, concedi horum actio solet, *l.* 1. *in fin. de iniur.* Extraordinaria vero sunt, quibus nulla certa pœna præstituta est, & in quibus ad certam pœnam solenni modo, certaque petitione non C agitur, sed petitur pro arbitrio iudicis, proque qualitate commissi examinatio fieri, & pœna imponi. Cùm autem illud arbitrium varium sit, & huiusmodi examinatio ac pœna pro varietate delicti commutetur, etiam ad torturam & mortem, (vt paulo D post dicemus) extendi possit: fit vt hæc iudicia magis ad publica accedant, & sint complurimum popularia, ita vt quilibet de populo hæc intentare possit, *t. t. de popul. act. de sepulcr. viol. de ex crim. &c.* & vt actor, velut in publicis, se in crimen ac pœnæ E similitudinẽ subscribere debeat. *l. vlt h. tit.* Etsi autem alia delicta priuata ordinarijs iudicijs sint inclusa, alia arbitrio iudicis extra ordinem punienda relinquantur: *t. t. de ext. crim.* tamen sciendum est, etiam de ordinarijs extra ordinem agi posse: *l. fin. h. t. l. vlt. de fur. l. vlt. de iniur.* quia sæpe circumstantiæ aggrauant delictũ, vt pœna grauiore, quàm sit ordinaria, videatur puniendum.

4 ¶ Porrò in ingressu horum iudiciorum, hæc velut communia ἀξιώματα prænosse oportet, antequam ad singulorum expositionem descendamus. Primò, pœnalibus actionibus hæredes non teneri, nec cæteros successores. *l.* 1. *in pr. hoc tit.* nisi lis cum defuncto fuerit contestata; *l. vnica, C. ex delictis defuncto, l. pœnalia,* 124. *l. omnis,* 181. *de regulis iuris* sed noxam semper caput sequi, suumque tenere authorem, *d. l.* 1. *in fin. h. t. l. sancimus, C. de pœnis*, & cum eodem extingui: *tot. tit. C. si reus, vel accus. l. vlt. ad l. Iul. maiest.* hæredibus tamen actiones plerorumque priuatorũ iudiciorum dari. *vide Ias. in l. pen. §. fin. ne quis eum qui in ius voca. glos. in l.* 2. *§. emancipatus, de coll. bon.* vt furti, &c. *d. l.* 1. *§. hæredes*, maximò cum criminaliter intentantur, *Bart. in l. final. n.* 1. *h. t.* Deinde nunquam plura delicta concurrentia facere, vt vllius impunitas detur, quin potius vnum prægrauare alterum, *l.* 2. *hoc tit. vide infr. tit. de pœn.* maius tamen delictum plerumq; ad se trahere quod minus est *Salic. in l. adulter.* 5. *n.* 3. *&* 4. *C. de adulter.* Item duobus (vt dixi) modis agi priuatis etiam ordinarij iudicijs: aut ordinarie ad mul-

ctam certam, pecuniariam legibus præstitutam apud ordinariũ iudicem: aut extra ordinem ad vindictam, & incertam, neque iure definitam pœnam, sed ab arbitrio eius cuius ea de re notio est, vt præfecti vrbis, pendentem, *l. fin. hoc tit. l. fin. infr. tit. 1. l. fin. de iniur.* Eiusmodi autem pœnã, aut actor sibi petit applicari; & ciuile, priuatum ordinarium ac pecuniarium iudicium institutum esse intelligitur: *d. l. locatio, 9. §. quod illicitè de pub. d. l. fin. inf. tit. 1.* aut arbitrio iudicis puniri reum, pœnamve pecuniariam, velut mulctam applicari non sibi sed fisco postulat, & vtrouis hoc modo extra ordinem criminaliter agi videtur, *d. l. vlt. de iniur. & de fur. ita est communis distinct. gloss. in l. 3. verb. centum, de sepul. viol. Bart. in l. fin. n. 3. & 4. h. t. Cano. in Rubr. ext. de iud. Imol. in Rubric. inf. de pub. iud. Ias. in Rub. C. de iud. nu. 2. Maran. in Spec. aur. part. 4. dist. 1. §. in summa, vbi glo. & Ang. Inst. de iniur.* Nam & fisci causa publica est, & pœna arbitraria non modò corporalis esse, sed etiam ad mortem extendi, si subsit delictum ea pœna dignum, potest, *hanc dicit communem esse conclusionem, Maran. in Spec. aur. part. 4. dist. 1. & in disp. 3. per totam. & est originalis sententia gloss. in §. in summa, Instit. de iniurijs, Bartol. in l. fin. vbi pup. educa. deb. Bal. in c. 1. §. iniuria. de pact.*

A *iur. firm. Ias. in l. etsi. nu. 3. C. si con. ius vel vtil. publ.* Per multum autem interest, verum criminaliter agatur, an ciuiliter: vt alibi est annotatum. *Maran. in Specul. aur. part. 4. dist. 1. nu 33. cum mult. sequent.* Illud etiam hic tradendum est, ex omni de-

B licto, vtrouis modo, & criminaliter agi posse ad pœnam, & ciuiliter ad id quod interest, & damnum datum: *l. locatio, 9. §. quod illicite, de publica, l. 3. C. ad leg. Aquil. fin. h. t. l. qui nomine. vbi Bart. l. qui hodie, §. 1. de fal. l. ne quicquam, vbi gl. ff. pro soc. Ma-*

C *ran. prealleg. loc. nu. 3. Boss. in pract. crim. tit. de furt. n. 37.* nec vnam actionem altera consumi, nisi quando vtraq; in vindictam intenta est: *l. 3. vbi Bart. & Dd. C. quan. ciuil. act. Bart. in l. 2. §. 1. vbi bon. cap. & in l. Prætor, §. si dicatur, de iniu. Maran. preal-*

D *leg. loc. n. 5.* imo vtramque vno libello posse simul proponi, non quidem æquè principaliter, sed subalternatim: scilicet vt principaliter intentetur criminale iudicium, & secundario damna atq; impensæ, vnà cum sumptibus litis, iudicis officio restitui petan-

E tur: *Bart. & Dd. in l. interdum, de pub. iud. & in l. 2. §. 1. vi bon. rap. Maran. preal. loc. n. 26.* aut ediuersò. Illud vltimo tenendũ, non haberi, ne quidẽ iure Saxon. causam pro vere criminali, nisi ex qua pœna corpori venit infligenda, *vide quæ dixi inf. ad tit. de*

de quaest. & de poen. Fachs. diff. 13. per art. 53. lib. 1.

De furtis. Tit. II.
C. 6. 2.

1 *Continuatio.*
2 *Furtum vnde dictum.*
3 *Quid sit.*
4 *Nec voluntate sola, neque conatu furtum fieri.*
5 *Quarum rerum furtum fiat.*
6 *Cuiusmodi voluntas dolosa attendatur in furto.*
7 *Furtum lege natura prohiberi.*
8 *Species furtorum.*
9 *Causa efficiens.*
10 *Materia.*
11 *Forma: qui furtum, quomodo faciant: & qui poena furti ex qua causa teneantur.*
12 *Finis & effectus.*
13 *De actionibus ciuilibus.*
14 *De actione dupli & quadrupli.*
15 *De actione criminali, & iudicio capitali.*

1 INter † priuata delicta frequẽtissimum est furtũ: cui coercendo, nullæ hodie cruces, nulla tormenta sufficiunt: tanta est in plerisque aliena habendi rapiendique libido.
2 Furtum, † Labeo secutus Varronem ait, dictũ à furuo, id est, nigro, quod clam & obscurè, ac plerumque noctu fiat, vt apud Homerum, κλέπτη δέ τε νυκτὸς ἀμείνω. Nam & Greci κλέπτην furem, ἀπὸ τοῦ καλύπτειν; h. e. à tegendo &
A occultando dixerunt. Sabinus autem Iurisconsult. *l. 1. hoc ti.* & Gellius, *lib. 1. c. 18.* à Græco vocabulo, quo fures φῶρας appellantur, dictũ malunt nã & Græci παρὰ τὸ φέρειν, à ferẽdo φῶρας dixerunt: *l. 5. h. t.* idque probabilius est, & rei congruentius, vt
B furem ac furtum à ferẽdo appellatum dicamus, quia aliter fieri nequit furtum, quàm auferendo & contrectando. Sola enim cogitatio furem non facit, *l. 1. §. 1. h.*
C *tit.* sed furis est, qui dolo malo rem contrectat alienam. *Paul. lib. 2. tit. 31.*

¶ Furtum est contractatio rei, fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius possessionisue: quod lege naturali prohibitũ est admittere, *l. 1. in fi.* 3
D *h. t. §. 1. Inst. de obl. quæ ex delicto.* Est contrectatio.) qui enim alienã rem attrectat, cùm se ad inuito Domino facere iudicare deberet, furti tenetur. *Gell. lib. 11. cap. 18.* itaque † neque solus animus sufficit, *d. l. 1. §. 1.* neque conatus furandi sine contrectatione: vt si 4
E quis intrarit in domum alienam furti faciendi gratia, neque dum quippiam contrectarit: *l. vulgaris, 21. §. qui furti, hoc tit.* hic enim poena furti non tenetur, sed mitiore arbitraria, *l. saccularij, de ext. crim. Felin. in trac. quãd. crim. pun. Hip. consil. 83. n. 31. Chas. in consue. Burgund. tit. des iustices, §. 5. verb. s'il n'a grace, n. 113.* Non etiam econtrario plena ablatio amotio-

amotioque necessaria est, sed sufficit attrectari rem tantum, modo animo lucrandi defraudandique eius Dominum, vt fit in re deposita, commodata, oppignorataeque, *l. si pignore*, 54. *hoc t.* § *furtum autem. Instit. de obl. quae ex delicto.* Rei) videlicet alienae, mobilis
5 † & corporalis nam propriè regulariter furtum nō fit, *l. qui iniuria*, 53. §. *fin. h. t.* nisi cum alio sit communis, *l. si socius*, 46. *hoc t l. rei communis*, 45. *l. merito*, 51. *sup. pro socio.* aut alius in ea ius habeat, vt si sit oppignorata, §. *aliquando. Instit. de obl. quae ex delicto*, *l. in actio.* 19. § *fin. h t.* vt alterius vsusfructus sit, vel possessio, *l. creditoris*, 15. §. 1. *l. cum as*, 20. *l. qui iniuria*, 53. §. *fi. hoc tit. optimus tex. in l.* 2. §. *in hac action. inf. vi bon. rapto.* Addo, mobilis) nam immobilia auferri aut occultari ad defraudandum Dominum non possunt: *l. verum*, 25. *h. t.* licet Veteres aliter existimarint, *l. quare*, 35. *sup. de vsucap.* §. *quod autem, Institut. de vsucap.* Subiungo, corporalis.) nam incorporalia nec tangi, nec contrectari possunt: *l. seruus*, §. *incorporalis*, *sup. de acq. rer. dom.* etiamsi qui possessionis interuertēdae gratia, quae incorporalis est, rem contrectat, furtum facere videatur, in re tamen corporali atque mobili, *l.* 1. §. *Scaeuola: si quis testa. lib.* 6. *l. rerū*, 25. *h. t.* Fraudu-
6 losa.) id est, † eo animo facta, vt Dominus inuitus re sua fraudetur, *l. pen. in fin. sup. de condict. cau-sa data, &c.* nam sine eiusmodi fraudulenta voluntate furtū non committitur: vt si quis voluntate Domini surripiat. *l. qui vas*, 48. §. *qui ex voluntate*, *hoc tit.* aut probabiliter putet Dominū permissurum, §. *placuit. Inst. de obl. quae ex delicto.* nam sine effectu furā-
B di furtum non fit, *d.* §. *placuit. vbi passim, tot. t. de hac materia vide quae scripsi.* In hoc autem verbo differentia latet, qua furtum distinguitur à rapina, quae & ipsa lucri gratia fieri solet, nec tamen occulto ac fraudulenter, sicuti furtum, sed aperta innasione per
C vim & arma. *tot tit. infr. vi bonor. raptor. & tit. ad l. Iuliam, de vi publica, & ad l. Iuliam de vi priuata.* Additur, lucri faciendi gratia.) nam qui alio animo occultat, aut fraudem committit non facit furtum, vt qui libidinis causa alienam ancillam celat, *l. ve-*
D *rum*, 39. *hoc tit.* aut qui tabulas instrumentaque amouet, non lucrādi (nam sic furtum committeretur, *l. qui tabul.* 27. *hoc t. l. Paulus*, 16. *in princ. infr. de falsis.*) sed occultādae veritatis causa. Hic enim potius in falsi crimen se induit. *d. l. Paulus, in fin.* Itaque voluntas
E maleficia distinguit, *d. l. qui iniuria*, 55. *hoc t.* Nil autem interest, siue ipsam quis rem lucrari velit, siue vsum rei (mobilis scilicet) & possessionem: *d. l. creditoris, d. l. verum, d. l. cum as, cum simil. h. t. d. l. si quis test. lib.* quod enim ius est in tota re, idem est in parte

aut

aut vsu rei. l. qua de tota, 71. supra
7 de rei vendicat. Postremo † loco adijcitur: quod lege naturali prohibitum est admittere) quod accipiendum est de legere in natura humana & ratione posita, quæ docet abstinendum esse alienis, ostenditque distinctionem dominiorum huic corruptæ naturæ planè esse consentaneam, *l. 1. cum ibi notatis supr. de acq. rer. domin. vbi in fine dixi.*

8 ¶ Furtorum † duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Fur manifestus est quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant, idest in, aut cum ipso furto deprehensum, *l. 3. hoc t.* aut indicatum, *l. 7. in fin. hoc t. l. siue, 10. quę text. Bald. in definitione furis manifesti dicit singularē, de condict. fur.* antequam quo destinauit perferret, *l. 4. hoc t.* Nec manifestum furtum quid sit, inde apparet: nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est. *l. 8 hoc t.* Conceptum & oblatum furtum, species potius actionum sunt furto cohærentes, quam genera furtorum, *§. furtorum, Inst. de oblig. quæ ex delicto. vbi dixi.* Dicitur & aliud furtum nocturnum, aliud diurnum: *l. 4. ad l. Aquil. l. 2. de fur. vbi Bald. Cuiac. lib. obser. 11. c. 27.* item quoddam simplex, aliud improbum, aliud improbius, *Ias. in l. seruum, n. 12. C. de ser. fug. per l. improbum, Co. ex quib. caus. infa. gl. in l. si te. vbi Bal. eo tit.* aliud famosum *l. capitaliū,*

A *28. §. famosos, vbi gloss. de pœn. §. de furto, in Auth. vt null. iud. Bald. & Dd. in Auth. sed nouo iure, Co. de seru. fug.* aliud domesticum: scilicet quod à personis domesticis, puta vxore, filio, ministro committitur: quæ si leuiora sunt, non puniuntur, aut saltem leui-
B ter: *l. respiciendum, 11. §. 1. de pœn. l. si quis, 52. de furt.* sin grauiora & crebriora, vindicantur arbitrio iudicis, non tamen pœna ordinaria, sed leuiore: *Bald. & Alex. in l. apud antiquos, C. de furt. Capol. consi. crim. vlt. Salic. in l. eos, C. de fur.* quanquam non desint qui
C arbitrentur, eo grauius in hoc genus fures animaduerti oportere, quo maior talibus personis domesticis fides habetur: *Boss. in prac. crim. cap. de fur. n. 25. & 28. Chass. in conju. Burgund. ti. des iustices, §. 5. verb. s'il n'a grace. n. 33. & 37. Tiraqu. de pœn. caus. 58.*
D quod admitti potest in ijs, quorū fidei specialiter eæ res non sunt commissæ, *l. tres tutores, de administ. tut. vbi glo. & Bart. verb. contrectare. Bald. c. 1. § ne vitia, n. 10. de pace iur. fir.* & qui verè furtum delinquunt. In parentibus, liberis, viro & vxore, qui se inuicem spo-
E liant, recipi non potest: quod hī ob rerum cōmunionem, & personarum vnionem furtum facere non intelligātur, nec furti teneātur: quamuis à Magistratu, extra ordinem tamen coerceri possint, *dixi tit. rer. amotar.* Sed & propinquis intra quartum gradum, pœna

pœnam existimarem mitigādam: mercenarijs & ministris nostris temporis, liberis vtique hominibus, non item, nisi furtum, vt dictum est, sit paruum, aut in ijs, quæ fidei eorum credita fuere, & commissum.

9 ¶ Causa efficiens furti, est fraudulosa voluntas & contrectatio. Causa προκαταρκτικὴ potest esse opportunitas temporis loci, rerum, spes lucri & occultationis.

10 ¶ Materia cuius furtum fit, sunt (sicuti dixi) res alienæ, *l. si is qui, 59. h. t.* corporeæ & mobiles: vt serui, animalia, pecunia, tabulæ, *l. qui tabul. 27. l. si quid fur. 22. §. fin. l. itaque, 22. cum simil. hoc. t.* & cæt. (nam immobilium furtum fieri nequit, *l. quare, 38. de vsucap. §. 4. Inst. eod.*) nec interest, cuius sint quantitatis aut pretij, quod ad delictum attinet, *§. gallinarũ, Inst. de rer. diuis.* itaque & pro re minima ciuiliter furti agi potest, *glo. Fab. Angelus & Doctores in d. §. gallinarum*, non etiam criminaliter, sicuti moribus vsurpatur: nisi furtum duos Hungaricos, & dimidium excedat. nam actiones quæ infamiam aut grauiorem pœnam irrogant, non debent ex paruis summis dari, scilicet quæ minores sint duobus aureis Veterum; *l. idem 11. de dolo malo*, quos pluris quàm nostros valuisse constat. *Anton. August. emend. l. 2. c. 9. Bald. in §. penult. Instit. de Attil. tut.* Pro alienis autem rebus in hac materia habentur, quæ com-

A munes sunt: videlicet respectu portionis quæ socij est: *d. l. socius, 45. hoc tit.* item propriæ, respectu iuris quod alius in ea habet, *l. si is qui rem pig. 66. d. l. si is qui, 59. d. l. creditoris, 15. § fin. dict. l. cum eo, 20. hoc tit.* Alienæ autem dici nō possunt, quæ nullius sunt in bo-
B nis: vnde rerum hæreditariarum, iuris subtilitate, furtum non fit; *l. hæreditariæ, 68. hoc tit.* vt nec derelictarum, *l. falsus, 43. §. qui alienum. hoc tit.* nec iure Saxon. *Iacob. diff. 59. per art. 37. lib. 2. & Fab. in §. fin. Instit. de rer. diuis.* inuentarum: quanquam iure com-
C muni ad se excusandum, repertor libello publicè proposito, inuentionem indicare debeat: quo casu Domino non comparente, sibi retinere potest, si pauper est: sin diues, pauperibus res inuentas distribuat oportet, *d. l. falsus, 43. §. qui alienum, h. t. Fab. & Ang. in §.*
D *fin. Instit. de rer. diuis. vbi dixi.* Cæterum, si, vt fieri solet, res perdita proclametur publicè, & vt reddatur Domino, Magistratui, aut Ecclesiæ significetur: non erit à pœna, saltem leniore quam sit ordinaria, ne quidem morib. Sax. immunis, qui contra eiusmo-
E di denuntiationem sciens aliena celauit. Reum tamen ciuitatis furtum fieri dicitur, quia sunt in alicuius bonis, nempe vniuersorum, *l. ob pecuniam, 81. hoc tit.* quanquam hoc crimen etiam in peculatum incidit, *l. 4. §. fin. ad l. Iuliam peculatus*, vt cum res sa-

erat ac religiosæ interueniuntur, *l. 1. & 4. infr. ad l. Iuliam. peculat.* Liberorum etiam hominum, vt filiorum qui sunt in aliena potestate, furtum fieri dicitur, *§. interdum, Inst. de obli. quæ ex delicto nascuntur.*

11 ¶ Forma furti, est ipsa rei contrectatio, sine qua furtum non committitur, *d. l. 1. l. si quis vxori, 53. §. neque verb. l. inficiando, 67. l. falsus, 43. §. si quis nihil, hoc tit.* Contrectationem autem accipimus, aut veram, vt cum res aufertur, aut ad alium vsum quam in quem cõmodata est, transfertur, *§. furtis, Institut. de obl. quæ ex delict. vbi vide quæ de contrectatione dixi.* aut abducitur, *d. l. si quis vxor, §. si quis asinum. l. alienum, 6. C eo.* aut fictam, quam effectu considerato ius pro vera habet, quomodo tenetur falsus procurator, qui se præsente alij numerare iubet, *d. l. falsus, 43. §. 1. 2.* item receptor rerum furtiuarum, *l. eos, 14. C. eo. §. conceptum, in fin. Inst. de oblig. quæ ex delicto.* & qui in officio fraudulenter versatur: *l. 1. §. fin. l. 2. de tut. & rat. distr. l. tutor, 33. de furt. l. si mandauero. 22. §. si mandauerim, ff. mand. l. si tibi dederim, de donat. in l. etiam, 8. & in l. si seruum, 16. C. eod vide infr. ad l. Iul. pecu.* quem tamen velut & nuntium, *d. l. si mandauero. Imol. in d. l. si tibi dederim, vide Ias. & Zas. in l. eius, §. quas actiones, si cer. pet. Chass. in cons. Burgund. tit. des iustices, §. 5. ordi-*

A *nat. Imper. cap. 170. l. si is cui, vbi Bald. n. 1. Co. de fur.* qui pecuniam creditam consumpsit, non teneri pœna statutaria furti, videl. capitali, receptiuis est: & ita seruari memini, fustigatione in eiusmodi casu decreta, non pœna capitali. *Ias. in l. eius qui, §. quas action.* B *si cert. pet. quem sequitur ibi Zas. & dicit esse communem. vide Chass. in cons. Burgund. tit. des iustices, § 5. ordinat. Imp. cap. 170.* item is qui opem & consilium ad furtum faciendum præstitit, *l. is qui opem, 54. hoc tit. §. interdum, 2. vbi dixi, Inst. eod.* Nonnunquã C & ille qui tantum consuluit, aut mandauit; *vide latè Alex. consil. 125. visis num. 28. 29. volum. 4.* dummodo alias furtum non erat futurum: vt communiter volunt *Dd. in d. §. interdum, 2. in l. sæpe, 53. vbi Bart. de verb. signific. textus in l. qui seruo, 36. hoc t. Decius* D *in l. consil. 43. de regul. iuris.* aut qui duntaxat opem præstitit sine consilio, *l. si pignore, 54. §. pen. hoc tit.* scilicet præcedente: ipso enim facto, qui opitulatur furanti, non potest προαίρεσιν non habere fraudulentam. Sed opem ferre, E vel consilium dare, tunc nocet authore Vlpiano, *l. si quis vxori, 52. §. neque verbo, hoc tit.* quando contrectatio est secuta, id est, furtum consummatum. Quia tamen res mali exempli est; memini etiam non obsecuto furto, carcere aliquamdiu fuisse punitos, qui consilium furandi dedissent,

aut operam ad id sceleris essent politici. Illud vero sciendum est, qui consilium & opem præstant, mitius puniri quàm ipsos fures vt rectè contra Bartolum, *in d.l. is qui opem*, existimat Angelus, *in d.§. interdum*, quod & vsu obseruatur, nisi in ipso furandi actu auxilium fuerit præstitum: tunc enim auxiliator cũ principali eadem pœna plectitur: vt latè confirmat, & optime discutit Angel. in practica criminali: *ad verb. dicto maleficio semper astitit. vide Fasch. differ.* 58. id quod & ius Sax. sequitur. *Landr. lib.2.art.13. Reinhard. diff. crim. 10. Fachs. diff. 53.* & meritò: qui enim auxilium in ipso actu præstat, socius est, ac planè simul furtum facit. Plures autem qui simul delinquunt & furãtur, omnes simul ad eandem pœnam, & quidem in solidum obligantur: *l. vulgaris, 21.§.1. hoc t.l. ita vulneratus, 51. ad l. Aquil. gloss. in l. si duo, 22. depos. & in c. penden tium, 21. ad uerb. teneatur, de off. & po. iud. de leg. uide Dd. in l. si familia, 9. de iurisd. l. tres tutores, 56. de administ. tut.* etiam vbi ex statuto, quinque solidorum furtum, capite punitur, nec tamen ad singulos quinque soldi ex furto peruenerunt. *And. de Iser. in cap. 1.§. si quis quinque, n: 39. & 40. de pace tenenda.*

12 ¶ Finis furti est lucrum: adeo quidem, vt sine intentione lucrãdi furtum non fiat, sicuti paulò

A ante est ostensum. Effectus furti, in actionibus & pœnis quæ inde existunt, vertitur: de quib. deinceps est dicendum. Planè odio furum inductum esse vult. Iustin. vt pluribus teneantur actionibus. *§. sic itaque, vers. plane, Instit. de action.*

B ¶ Itaque conueniri possunt non 13 modo rei persecutorijs actionibus, puta ad exhibendum rei vendicatione, condictione furtiua, &c. de quibus suo loco diximus: sed etiam pœnalibus, quæ quidẽ olim pro diuersis furtorum generibus, erant diuersæ. Ac concep-
C ti & oblati furti pœnã tripli fuisse, author est Gellius, *lib. 11. cap. vlt.* Quæ † furtorum genera, vel 14 potiùs actiones, cum in vsu esse desierint, supersunt duæ tantum furti actiones, sicuti & species, nempe sicuti nec manifesti, & furti manifesti, quarum illa in
D duplum, hæc in quadruplum datur, *d.§. conceptum, in fin. §. dupli, Institut. de actionibus l. quid ergo, 15.§. fin. de his qui notant. infam.* veræ videlicet æstimationis ipsius rei, *l. in furti, 50. hoc tit.* Nec in hoc quadruplo aut duplo, simplũ, id est, rei persecutio continetur,
E *§. fin. Instit. de oblig. quæ ex delicto, in princ. Inst. de vi bonor. raptor.* Furti autem nec manifesti actionem ex l. XII. Tabularum descẽdere, contra Baronem contenderim, *l. si pignor. 54. hoc ti. l. 4. ad l. Aquil. §. sunt autem. Inst. de noxal. act. & argum. à contrario*

si, sæ

sensu sumpto. Instit. de perpetuis & temporalibus actionibus in princ. nam quamuis Gellius, *præalleg. cap. vlt. lib. 11.* & Theoph. *Inst. de perpet. & temp. action.* dicant pœnam capitalem lege XII. Tabularum in fures constitutam, à qua deinceps recessum sit: tamen constat, eos solum loqui de furti manifesti pœna, quam ostendit Gellius capitalem fuisse, morte naturali vel ciuili irrogata. Itaq; Prætores postea mitigata legis acerbitate, pœnam quadrupli in eiusmodi fures constituerunt, *in princ. Inst. de perpet. & temp. actio.* sed dupli pœnam furtis non manifestis, lege XII. Tab. irrogatam esse verba ipsa Gellij ostendunt. Alijs deinde, inquit, furtis omnibus, quæ nec manifesta appellantur, pœnam imposuerunt dupli, quo loco non de Prætoribus Gellius agit, vt vult Baro: cum de ijs verbum ibi extet nullum; sed de decemviris legum XII. Tabular. latoribus quorum antea fecerat mentionem: idque consentaneũ est, ex legib. Solonis acceptum fuisse: qui abrogatis Draconis institutis quę propter accerbitatem sanguine scripta perhibebantur, eiusmodi pœnam in fures statuit. Cæterum cur dicemus duriorem vindictam placuisse in manifestis furtis, quam in occultis? An quia propter exemplum grauiora delicta censentur, quæ apertè fiunt, quam quæ secreto? *l. 2. §. qui re deposit. inf. vi bono. raptor. l. 3. vbi Agloss. & Dd. C. de summa Trinitate.* Adde quod qui palàm furatur, maiorem præ se fert impudentiã: nec caret violentiæ inferendæ suspicione, qui in aggrediendo palam facinore, vim aliorum non extimescit: quod non est in ijs qui clam quid surripiunt: quorum B astum & dolos etiam ad virtutem acuendam conferre Lacedæmonij, vnde multa disciplinæ exempla Romani mutuati sunt, arbitrabantur. Atque his quidem actionibus ciuiliter furtum vindicatur, quę dantur ijs quorum interest furtum factum non esse: C *l. is cuius, 11. l. eum qui, 14. l. interdum, 49. l. qui iniuria, 53. §. qui alienis, l. is cuius interest, 85. hoc t. v de qua dixi, Instit. de oblig. quæ ex delict. circa finem.* paucis personis exceptis, vt domesticis, *l. serui, 17. l. si quis vxori, 52. hoc tit. l. 1. & 2. sup. rer. amotar. l. respicien-* D *dum, 11. §. furta, infra de pœnis.* aduersus ipsum furem etiam impuberem, *l. impuberem, 23. hoc t.* non vero in eius hæredem, quia pœnales actiones sunt, *l. 1. vbi dixi, sup. de priu. delict. §. fin. Instit. de oblig. quæ ex delict.*

¶ Sed meminisse oportet, re- E cte etiam furti criminaliter agi iure quidem ciuili extra ordinẽ, ad pœnam arbitrariam, *in l. fin. hoc tit.* quod tamen iudicium nõ fuisse publicum, I.C. *in d. l. fi.* ostẽdit. Hodie vero reditum est ad ius illud antiquissimum Draconis, legisque XII. Tabularum &

publi-

publicum quasi iudicium (vere enim publicum needum esse nõnulli contendunt, *Ias. in l. cum seruis, n.4. de condict. ob caus. Boss. in pract. crimin. tit. de furt. n. 59.*) furti constitutum, quod certam pœnam, eamque capitalem continet, ex constitutione Friderici: qui furtum quinque solidorum, sed (vt interpretamur) Hungaricorum, quorum singuli sesqui Ioachimicum valent, aut (quòd in idem recidit, *d. §. si quis quinq; solidos, de pac. ten.*) rei tantundem iuxta communem æstimationem non secundum affectionem & interesse singulare valentis, *l. precia, ad l. Falc. l. si seruum, 33. ad l. Aquil. gloss. in l. non est, 6. C. de resc. vend.* laqueo, & cruce, minora autem furta, scilicet ac fustigationibus puniri voluit, *d. §. si quis quinque solidos, & c. de pace tenen.* Quod ius etsi quidã obtinere contendunt tantum in eo casu de quo constitutio loquitur, scilicet cùm furtum in crimẽ fractæ pacis incidit, *Par. in c. tua nos, §. fin. n. 8 de hom. dicens hanc esse comm. Aluar. in dict. §. si quis quinque solidos. vide ord. Imp. cap. 160. Zas. in §. ex maleficiis. n. 3. Inst. de act.* tamen eo iure his in terris vtimur. *Landt. lib. 2. art. 13. Sachs. diff. 58. Reinh. diff. crim. 10.* nisi quod minora furta, quæ tamen duos & dimidiatum Hungaricum superant, sola fustigatione & exilio perpetuo plectantur: inferiora autem in criminale iudicium non cadunt: sed ciuiliter tantum pœna pecuniaria, aut si nihil in ære fur habet, carceribus vel relegatione temporali vindicantur. Ex benigna tamen interpretatione, in nostris curijs receptum, est vt ea constitutio intelligatur, & valere tantum debeat in vno furto atroci & magno, non de rebus esculentis necessitatis, causa, sed pecuniarijs, lucrandi animo fraudulenter cõmisso, de quo proprie dicta constitutio loquitur: non etiam in furtis pluribus modicis, etiamsi simul putata & iuncta, eiusmodi æstimationem quantitatemque æquare, vel etiam superare possent. Atque adeo quidem hæc seueritas inualuit, vt iam non sit locus emissioni, sed etiã de furtis alibi commissis, fur vbicunq; apprehensus in furto, vel cum re furtiua, puniatur, & furta alio loco commissa, in taxationem imputentur, etiamsi nostri ea in re litigent & distinguant, *vide Bar. in l. fin. de fur. l. omnes, de iust. & iur. l. 1. C. de sum. Trinit. Rol. Cur. cons. crim. tom. 1. consi. 75. relatis n. 57. per not. Dyn. Alb. & aliorum, in l. sicut, §. fi. de accus. & ibi Bernar. de Plot. consil. 133. num. 3. & 11. & 16. l. si abducta, 10. C. eod. Gand. in tract. de furt. pun. num. 5. Lanfr. de Oria in c. quoniam, verb. confessiones, n. 11. de prob.* Atque hæc quidem pœna etsi grauis est: qui enim in pecunia tãtum delinquit, punitur in corpore, vitamq; pro

pro ære reddere cogitur, contra ius gentium, *Theoph. in tit. Instit. de iure naturali gentium & ciuili*. §. 1. tamen omnibus fere populis placuit, & necessaria visa est, quia frequentia furtorum testatur, istis nouissimis ac deterrimis temporibus leui animaduersione hæc delicta coerceri non posse. B Quid quod in coercendo, non tã res quæ violantur, quam qualitas delicti est attendenda, an videlicet & quatenus Rempub. ac salutem communem lædat: ad cuius conseruationẽ, omnes leges sunt referendæ, sicuti inquit Cic. Salus pupilli, suprema lex esto. Porrò C fures non minus societatem humanam violant, quam homicidæ & adulteri. Vnde & inter capitalia delicta in Decalogo furtum refertur, & apud Veteres Romanos ac Græcos pœna capitis luebatur: vt & iure nostro cũ circumstantiç furtum aggrauant. D §. *pen. Instit. de pub. iud. l. capitaliũ*, 28. §. *grassatores*, 7. *de pœn*. Nec enim modo concordi & tuto cõuictu, ac casta maris & fœminæ coniunctione, sed etiam distinctione dominiorum, tuitioneque rerum ac iustorum commerciorum, ad societatem vitæ tenen- E dam opus est; quam cum violent fures, non mirum est, si exemplo sicariorum & adulterorum, extremo supplicio afficiantur: præsertim vbi multis in hac efferata postremæ mundi ætatis barbarie grassantibus, seueriore animaduersione est opus, *l. aut facta*. 16. §. *fin. de pœn*. id quod nunc commune quoddam ius gentium est effectum.

De tigno iuncto. Tit. III.

1 *Continuatio.*
2 *Tigna quid.*
3 *Sententia l. 12. de tigno iniuncto: & ratio.*
4 *De Senatuscons. huc pertinentibus.*
5 *An hoc casu detur rei vendicatio.*

Et hæc † quidem in genere de furto dicta sunt; nunc species quasdam sigillatim enarremus. Ac in primis sciendum 1 est, tigna aliena quandoque surripi, & ad eludendam actionem ædibus iungi. Tigna † autem à 2 tegendo dicta sunt, eiusque appellatione continetur omnis necessaria materia, ex qua ædificiũ vineæque constant: *l. 1. §. 1. h. t. l. tigna. 162. l. pali. 168. de verb. signif.* Porrò tigna † furtiua ædibus vel vineis iuncta, lex XII. 3 Tabularum neq; soluere permittit, neque vendicare: quod prouidenter lex efficit, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, deformeturq; ruinis aspectus publicus, contra quam ex vsu est ciuitatum: *l. 2. & 3. C. de ædific. priu. l. fin. l. 2. §. si quid à nemine, ne quid in loc. publ. vide* aliam

aliam rationem à me traditam, in §. cum in suo, 24. Inst. de rer. diuis. vel vinearum turbetur cultura: sed in eum qui conuictus est fraudulenter iunxisse, in duplum dat actionem: *l. 6. hoc tit. l. gemma, 6. ad exhibend. l. adeo, 7. §. cum in suo, de acquir. rerum dom. §. cum in suo. Inst. de rerum*
4 *diuis.* Qua pœna † ob eandem rationẽ tenetur ex Senatusconsf. & is qui rem legatam ædibus eo consilio iunxit, vt ne præstare eam cogatur: *l. senatus, 43. in prin. de leg. 1.* item qui domum ea causa vendidit, vt destruatur: *l. senatus, 52. de contrah. empt. l.*
5 *fin. de damn. infect.* Sane † si quis non pœnam, sed rei æstimationẽ velit consequi, hactenus poterit ad exhibendum & rei vendicatione agere; non vt res restituatur, sed vt aduersarius, qui sciens tignum alienum ædibus iniunxit, in æstimationem condemnetur, quasi dolo malo fecerit, quo minus possideat: *d. l. 1. in fin. l. in rem, 24. §. penult. vbi gloss. & Dd. de rei vendicat. l. qui res, 98. §. fin. in fin. de solut.* nec enim hoc vlla in parte legi XII. quæ duntaxat tolli tignum vetat, aduersatur. Atque hoc modo res vindicari potest: etsi proponat tigni furtiui nomine in duplum actum. Extrinsecus enim est rei vendicatio & cum actione dupli concurrit. nec alia aliam electione consumit, *l. 2. h. t* (quippe cum ex diuersis factis oriantur, altera ex delicto, altera ex dominio) sed solum perceptione & solutione. Nam si quis duplum ex hac actione sit consecutus, in quo simplum inest: cum bona fides non patiatur bis idem exigi, non poterit postmodum rem vendicare, *§. cum in suo, 24. in fin. Inst. de rer. diuis. vbi vide quæ dixi.*

Si quis testamento liber esse iussus fuerit, post mortem Domini, ante aditam hæreditatem surripuisse aut corrupisse dicetur.

Tit. IV.

1 *Ratio edicti.*
2 *Edictum.*
3 *Cui hinc actio, aduersus quos detur.*

Hoc † edicto Prætor coercet proteruitatem callidi- 1
tatemque eorum, qui propter defectum ciuilis actionis, hæreditates depopulantur. Nam si quis testamento liber esse iussus, ante aditam hæreditatem dolo malo quid auertisset, agi cum eo nulla ciuili actione poterat. Facit enim hæreditati furtum, hoc est dominæ, *l. 5. in prin. hoc tit.* Dominus autem dominave nõ possunt habere furti actionem cum seruo, etiam post libertatem, nisi postea quoque eam rem contrectauerit: *l. seruus, 17. sup. de furtis, l. 1. C. de noxal. act. l. vlt.*

C. an seruus ex suo facto, vt interim taceamus rerum hæreditariarum furtum non fieri, nec eo nomine furti actionẽ hæredi esse: *l. in eo quod 33. de acqu. rer. dom.* quia à nemine possidentur: quod autem non possidetur: eius furtum fieri nequit: furto enim tantum possessio aufertur non dominium, *d. l. 1. §. Scæuola. 9. h. t. l. hæreditariæ, 68. cum ll. seqq. sup. de furt.* Itaque ne expilatæ quidem hæreditatis nomine cõueniri potest à domino, quia nec furti tenetur, *l. pen. inf. de crim. expil. hær.* Proinde cum natura sit æquum eum non esse impunitum, qui hac spe hæreditatem dissipauit, Prætor eiusmodi edictum in illum proposuit. SI †

2 „ DOLO MALO EIVS QVI LIBER ESSE IVSSVS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HÆREDITATEM, IN BONIS QVÆ EIVS FVERVNT, QVI EVM LIBERVM ESSE IVSSERIT, FACTVM ESSE DICETVR, QVO MINVS EX HIS BONIS AD HÆREDEM ALIQVID PERVENIRET: IN EVM INTRA ANNVM VTILEM DVPLI IVDICIVM DABO, *l. 1. in princ. hoc tit.* Hæc actio certum habet finem, vt dolo fecerit, & post mortem, & ante aditam hæreditatem, *d. l. 1. §. 1. vers. habet.* Item † hæredi cæterisque successoribus competit; *d. l. 1. §. pen.* aduersus vnum

3 pluresve, & quidem in solidum in singulos, qui statu liberi cum essent, dolo malo hæreditatem diminuerunt, *d. §. pen.*

Furti aduersus nautas, caupones, stabularios. Tit. V.

IN eos qui naues, caupones, stabula exercent, si quid à quoque eorum, quosve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, iudicium datur siue furtum ope & consilio exercitoris factum sit, siue eorum cuiuslibet qui in naui nauigandi causa esset, &c. Nauigandi autem causa accipere debemus eos, qui adhibentur vt nauis nauiget, hoc est, nautas: eorum enim factum præstat exercitor, quia eius est bonos seruos ad tale ministerium eligere: *l. 3. in princ. de pub.* vectorum autem culpam non præstat, vt nec caupo viatorum: neque enim repellere potest iter agentes, & probabiliter eorum ingenia atque mores ignorat: sed in habitantiũ atque ministrorum facta præstat, quos ipse elegit. Itaque de his in duplum conuenitur: *l. vnic. h. t.* qua de actione supra diximus, *ad tit. naut. caup. stabul.*

Si familia Furtum fecisse dicetur. Tit. VI.

1 *Vtilitas edicti.*

2 *Quemadmodum tollatur hæc actio.*

1 VTilissimum id † edictum Prætor proposuit, quo dominus prospiceret aduersus maleficia seruorum: videlicet ne cum plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium, si omnes dedere noxæ, aut pro singulis æstimationem litis offerre cogatur: quemadmodum alias quot sunt personæ iniuriam inferentium, tot nascuntur obligationes, & actiones, singulique in solidum tenentur, *l. 9. de iurisdict. l. si plures, de iniur.* Sed quia furto non iniuria præcipue, sed potius damnum; cuius æstimatio in duplum, aut quadtuplum fit (non enim fit contumeliæ, sed lucri faciendi gratia) infertur: ideo æquius visum est quemadmodum in l. Aquilia, *l. illud, ad l. Aquil.* ita & in furto pro vno familiæ facto, vna tantum actione dominum teneri. Datur ergo illi arbitrium hoc edicto, vt si- D quidem velit dedere noxios seruos, possit omnes dedere, qui participauerunt furtum. Sin autẽ maluerit æstimationem offerre, tantũ pro omnibus offerat, quantum si vnus liber furtum fecisset, & retineat familiam: *l. 1. in prin. h. t.* id est, pœnæ nomine duplũ E & condictionis simplum præstet.

2 *l. 2. h. t.* Et sane † per præstationem simpli tollitur obligatio, tanquam solutione, *§. 1. Inst. quib. mod. toll. obl.* vt iam amplius pœnæ locus esse non debeat, cum nõ supersit quod dupletur. Idem-

A que est in Aquilia, quæ damnum persequitur, etiamsi per accidens pœnalis fit, sed non semper, neq; sua natura. At actio edicti de albo corrupto tota est pœnalis, in certam pœnam legis, non simplicis alicuius damni aut debiti. quod dupletur, concepta: que-

B madmodum & actio iniuriarum in solam vindictam intenta: vt hinc solutione simpli non æque possit tolli obligatio: & proinde nec alterius pœna alterum subleuare, vt in hoc edicto. Ex quo tamen hæc facultas domino tribuitur toties, quoties ignoran-

C te eo furtum factum est. Cæterùm si sciente eo, & non prohibente facultas ei non erit data, nam & suo & singulorum nomine, iudicio noxali conuenietur; nec vna æstimatione, quam liber homo sufferret, poterit de singu. *d. l. 1. §. 1.*

Arborum furtim cæsarum. Tit. VII.

1 *An cum l. Aquilia hac actio concurrat.*
2 *Quid arborum nomine contineatur.*
3 *Quid sit furtim cadere, cingere, deglabrare.*
4 *Cuiusmodi sit actio, cui, aduersus quos detur.*
5 *Quæ actiones cum hac concurrat.*
6 *De iure Sax.*

SI † furtim arbores cæsæ, sint, & ex l. Aquilia, & ex l. XII. Tabu- 1

Tabularum dandam actionem, Labeo putat. Sed Trebatius ita vtramque dandam ait, vt iudex in posteriorem deducat id, quod ex prima consecutus sit, & reliquo reum condemnet, *l. 1. hoc t.* Est igitur actio arborum furtim cæsarum antiquissima, vtpote quę ex l. XII. Tabularum descendat:
2 *l. pen. hoc t.* Arborum † nomine etiam vites continentur: item hæderæ, arundines, salicta, & stirpes, *l. 5. hoc tit.* Furtim cædit
3 † arbores qui clam cædit; *l. 7. & 9. h. t.* ignorante videlicet domino, celandique eius causa, *d. l. 7. hoc tit.* Cædere autem est, non solum succedere, sed etiam ferire cædendi causa, *l. 5. hoc tit.* In eodem delicto sunt, qui cingunt arborem vel subsecant, *dict. l. 7. §. 1. & 2.* cingere arborem, est deglabrare, hoc est, amputatis ramis, aut abstracto cortice, glabram facere. Subsecare, est aliquo modo subsecuisse, *d. l. 5. h. t.*

4 ¶ Huius actionis eadem causa est, quæ & legis Aquiliæ: *d. l. 5. h. tit.* nisi quod in duplum detur *l. 7. in fin. hoc t.* facienda æstimatione, quanti domini intersit non lædi, *l. 8. in princ. hoc tit.* Hæc actio datur dominis etiam vtilibus, non autem vsufructuarijs, aut colonis, *l. 5. in fin. hoc t.* Et quamuis pœnalis sit, perpetua tamen est, in successoresque transit, *d. l. 7. in fin.* Datur autem aduersus eos, qui cædunt, siue vnum, siue plures, in solidum in singulos: *l. 6. lege 9. hoc tit.* item aduersus mandantem, *d. l. 7. §. 2.* in hæredem autē non datur, quia pœnalis est, *d. l. 7. in fin.* Sed † & aliæ actiones ad- 5
uersus hos competunt: nam & furti tenentur, si lucri faciendi causa contrectauerit, *d. l. 9. hoc tit.* & interdum ex locato, si colonus cædat, *d. l. 9.* item condictione, & ad exhibendum, *d. l. 9.* ac criminaliter etiam extra ordinem tanquam latrones puniuntur, maxime si vites cæciderint, *l. 2. hoc tit.*

¶ Iure Saxon. mulcta pecu- 6
niaria in eos qui arbores, aut etiā stirpes, *l. 3. h. tit.* cædunt aut depopulantur, constituta est, nempe solidorum 30. in singulas arbores aut stirpes: *Zob. lib. 2. art. 28. sub lit. S arg. eorum quæ tradit. Bart. l. nunquam, num. 11. de priuat. delic. l. Prætor, §. si mihi plures, de iniur. l. 3. de term. mot.* quod si etiā auferant animo lucrandi, furtum fit, & pœna furti locum habet. *Saxon. lib. 2. art. 28. arg. l. facienda, §. furtim, hoc tit.* In quo tamen quidam distingunt: vt si noctu id committatur, pœna furti scilicet laquei obtineat, vbi æstimatio quinque Hungaricos excedit: sin interdiu, aliqua mitior, puta relegatio & fustigatio sit irroganda. *Reinh. diff. pœn. 1. & 24. per art. 28. lib. 2.* Cæterum qui nō lucri, sed damni faciendi causa, alterius hortos, syluas, stirpes, &c. violat, euellit, l. Aquilia & iniuriarum ciuiliter, *l. furtim, hoc tit. arg. eorum quæ tradit Bart. l. fin.*

de ex. crim. l. qui nomine, de fals. Bonifac. de insultis, num. 36. per l. licitatio, allocatio, §. quod illicite. de publica. atque adeo pro ratione delicti criminaliter arbitraria tenetur.

Vi bonorum raptorum, & de turba. Tit. VIII.

C. 9. 33.

1 *Quomodo differat vis à furto.*
2 *Edictum.*
3 *Cui hinc actio detur.*
4 *Aduersus quem.*
5 *Cuiusmodi, & ad quid.*
6 *Quare singulare iudicium in raptorem detur.*
7 *Cur actio furti manifesti, neque tamen manifesti cum hac concurrat.*
8 *De aliis actionibus quæ cum hac concurrunt.*
9 *De damno dato in turba: edictum & actio.*

1

1 SEcundo † oritur priuatū criminale iudicium ex rapina & damno in turba dato: quod genus delicti non multum à furto abest: *l. illud, ad l. Aquil. Instit. de vi bon. rap.* præterquam quod hoc clandestine fiat, illud vèro vi & palam committatur, atq; ideo atrocius delictum sit & furtum improbius, quod in l. Iuliam de vi incurrit: *l. 2. §. vtil. hoc titul. l. 1. de effract. l. si te, C. ex quibus caus. inf. Inst. hoc tit. in fin. vbi vide quæ dixi.*

A ¶ De vi bonorum raptorum 2
Prætor ita edixit: SI CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE DICETVR, SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR, IN EVM QVI ID FECISSE DICETVR, B IVDICIVM DABO: ITEM SI SERVVS FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIVM NOXALE DABO, *l. 1. in princ. hoc t.*

¶ Ait Prætor Si cui: videlicet 3
non modo domino, sed omni ei ex cuius bonis res rapta esse dicetur: nam vi bonorum raptorum C actione agit, qui furti agere potest, nempe is cuius interest, *l. 2. §. & generaliter, 18. hoc tit.* Quare bonæ fidei possessor fructuarius, commodatarius, creditor, conductor, &c. quatenus eorum interest, rem non esse raptam hanc D actionem recte intentant, *l. 2. § in hac actione, 17. h. t.*

¶ Additur in edicto (dolo ma- 4
lo) In eum igitur solū datur hæc actio, qui dolo malo rapuit, aut rapi curauit: *d. l. 2. §. si quis, 8.* dolus autem inesse semper præsumitur, *d. l. 2. §. doli, 4. l. si cum* E *exceptione, 14. §. cum de eo quod metus caus.* Est enim vis de genere illicitorum, quæ semper præsumuntur dolo malo fieri, *l. si non conuicij, Cod. de iniuriis, l. 1. C. ad l. Iuliam, de sicar.* nisi error, aut alia violentiæ causa iusta probetur, *§. 1. Instit. eod. d. l. 1. §. hac*

actione

actione, 13. Hæc actio etsi successoribus datur, quia etiã rei persecutionem continet: *in princ. Instit. eod.* tamen in eos non datur, nam respectu rei pœnalis est, quare sufficere adversus eos condictionẽ Prætor, putavit *d.l.2.§.fi.*

5 ¶ Additur in edicto hominib. coactis) videlicet ad hoc vt damnum daretur. Sed & vnum coactum esse, aut solum quem damnum dedisse, sufficit, *dict.l.2.§. hominis, 3. cum seqq.* Addiectum est damni, etiam minimi, vel vna tantum re erepta, *d.l.2.§.vel cuius 7. in princ. Institut. eod. vbi dixi, & §. gallinarum, Instit. de rer. divis. & sup. quod met. caus.* Iudicium dabo, inquit Prætor: videlicet intra annum vtilem in quadruplũ, in quo tamẽ rei persecutio inest. *in princip. Instit. eo. §. sequen. Instit. de act. in vers. vi autem bonorum.* post annum vero in simplum. Quadruplatur autem verum rei pretium, non etiam quod interest, *d.l.2.§.si quis, 8. §. in hac, 9. l.1.C.eod. in princ. Inst. eo.*

6 ¶ Singulare autem hoc iudicium in vi rapientem proditum est, quod aliud sit vi rapere quam furari: *d.l.2.§.si quis in re deposita, 20.* imo fur improbior est, vt inquit Iustinianus, qui rapit, *in princ. Inst. eod.* Itaque Prætor omnino in triplum punit raptorem, nulla adhibita, sicuti in furto distinctione deprehensus ne sit in delicto, an non sit, res magni momenti sit necne, &c. vt dictum

A est, *vt in furti actione distinguunt, in d.§.gallinarum, Instit. de re. divis. & doli, l. si quis, 4. §. vlt. cum l. seq. sup. de dol. mal.* In eo quoque gravius est hoc iudicium, quod hac actione quæ ignominiam irrogat, *c.7. de his qui not. infam.* res recte petatur. Præterea † rerum 7
B raptarum nomine furti nec manifesti agi potest, neque altera actio alteram consumit, nisi quatenus amplius est in actione Vi bonorum raptorum, *l. 1. hoc tit.* An furti manifesti recte agatur, dubitari potest. Etsi enim manifestus fur est qui rapit, quia palã
C & manifestè, furatur; *l. si vendidere, 80. §. cum raptor, 2. sup. de furtis, d.l.2.§. si in re deposita, 20.* eoq; pœna furti manifesti; nempe quadrupli, dignus videri debeat: tamen Prætor singulare iudicium in hunc constituit, quod aliud esse furtum, aliam rapinam
D arbitraretur: quo iudicio non quadrupli, vt in furto manifesto, sed tripli pœnam irrogat, merito vt vlterius conveniri raptor nequeat: & proinde contra hunc furti manifesti actio non videatur esse danda: quod admittendum est, si illa iam sit actum, §. 1.
E *vbi dixi, Inst. eo. Cuiac. lib. 8. obs. c.24.* alioqui verius videtur vtrũque concurrere, & alterutra agi posse, *d. l. si vendidero, §. 2.* etsi vnius electione, altera, vt quæ idẽ contineat, consumetur, *vide quæ dixi, d.§.1. Inst. eo. Dd. in l. 1. hoc t.* Sed † sciendum est, & aliis actio- 8

nibus raptores conueniri posse, A tàm ciuilibus, vt lege Aquilia, condictione furti, rei vendicatione, alijsque condictionibus, *d. l.* 2. §. *pen. l. si quis in tantam, C. vnde vi, l. si constiterit*, 4. *Co. finium regund. l. extat, quod metus caus.* quam criminalibus, *tot. t. ff. & C. ad l. Iuliam, de vi priuat. & ad l.* B *Iuliam, de vi public. l. vnica, C. de raptoribus Virginum, l. si quis non dicam rapere, C. de episcop. & cler.* Iure porrò Sax hæc violentia mitissime videl. simplici rei ablatæ restitutione punitur, *Sachs. diff.* 61. *per art.* 47. *lib.* 3.

9 ¶ De damno quod in turba, C datum est, ita Prætor ait, &c.

» CVIVS DOLO MALO IN » TVRBA DAMNVM QVOD » FACTVM ESSE DICETVR, » IN EVM IN ANNO, QVO » PRIMVM DE EA RE EXPE» RIVNDI POTESTAS FVE» RIT, IN DVPLVM: POST D » ANNVM, IN SIMPLVM, IV» DICIVM DABO. *l. Prætor*, 4 *in princip. h. t. Paul. lib.* 5. *tit.* 3. Loquitur hoc edictum de damno dato, & de amisso, non etiam de rapto, vt superius, *d. l.* 4. §. *loquitur*, 5. Turba, à tumultu dicta, est multitudinis hominum, cum E minimum decem perturbatio: rixa vero duorum: *d. l.* 4. §. 1. Hoc edicto tenetur non solũ qui damnum in turba debit, sed etiam is qui dolo malo fecit vt in turba damni quid daretur: item is qui dolo malo turbam concitauit, vnde damnum datum est, *d. l. Prætor*, §. 1. & 2. *cum seq.* Hæc actio in duplum intra annum est, & ad verum rei pretium refertur: æstimatione ad illud tempus relata, quo damnum factum est, *dict. l.* 4. §. 6.

De incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata. Tit. IX.

1 *Continuatio:*
2 *Ratio edicti huius.*
3 *Edictum.*
4 *Eius explicatio.*
5 *De aliis actionibus quæ in illos competunt.*
6 *De pœna incendij.*

EAdem † actione tenentur, 1 qui licet alijs per vim nihil auferat, tamen ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata; quid capiunt recipiuntque dolo malo. Cùm † enim in hisce 2 casibus res per tumultum incustoditæ, multorum iniurijs sint obnoxiæ, publice interfuit, securitatem adhiberi, ne quid in eiusmodi tumultibus rapiatur.

¶ Ait Prætor: IN EVM QVI 3 EX INCENDIO, RVINA, « NAVFRAGIO, RATE, NAVE « EXPVGNATA, QVID RA« PVISSE, RECEPISSE DOLO « MALO, DAMNIVE QVID « IN HIS REBVS DEDISSE DI« CETVR, IN QVADRVPLVM « IN ANNO, QVO PRIMVM «

„ DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, POST ANNVM, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO: ITEM IN SERVVM ET IN FAMILIAM IVDICIVM DABO. *l. 1. in prin. hoc tit. l. in eum, 18. cum Auth. sequ. C. de furt. Paulus lib. 5. tit. 3.* Ex incendio (id est, propter incendium, aut occasione incendij vel naufragij, *d. l. 1. §. ex incendio, cum §. & ll. sequent. vide decis. Neap. 57.* Quid rapuisse) Non
4 † solum autem qui rapuit, sed etiam qui abstulit, vel amouit, vel damnum dedit, vel recepit, hac actione tenetur, *l. 3. §. notandum, 3. hoc tit.* Merito autem doli mali mentionem Prætor facit, nam si dolus absit, cessat delictũ: vt si vicini domum orto incendio defendendarum mearum ædium causa dissipem, *dict. l. 3. §. quod aiunt, 6.* In quadruplũ dat actionem hanc Prætor, sicuti in superiore edicto, nempe vt & rei persecutionem contineat, *gl. & Dd.*
5 *in dict. lege in eum.* Hæ † actiones hæredibus dantur: ac in hæredes eatenus, quatenus ad eos peruenit, *l. 4. §. fin. hoc. t.* Sane grauiores etiam pœnæ in eiusmodi raptores Senatusconsultis & constitutionibus decretæ sunt, *l. 3. §. fin. l. 4. lege ne quid, 7. hoc titul. dict. Auth. nauigia, C. de furtis.* Quod
6 † si quis author etiam incendij aut naufragij dolo malo fuerit, capitali pœna tenetur, ac plerumque iisdem ignibus quos in damnum aliorum excitauit, concrematur, *l. 3. § fin. lege qui ædes, 9. l. final. hoc tit. lege capitalium, § 8. §. incendiarij, inf. de pæn. vide distinctionem, infr. de sicar.* Dico dolo malo: nam qui culpa & negligentia causam incendio dedit, venia indiget, hactenus, vt vitæ corpo-
B rique pareatur, *l. pen. hoc tit.* nam damnum merito vicinis resarcit, *d. l. qui ædes, Exod. 22. 6.* data in duplum ex hoc edicto actione, *l. pen. h. tit. l. si quis, ad l. Cornel. de sicar.* quæ incendiaria appellatur, *l. iuris gentium, 3. sub. de pac. Paul. lib. 5. tit. 3.* Quin & relegationem
C hoc casu imponi memini, præsertim apparente culpa aliqua latiore. Sed qui extra omnem omnino sit culpam, nulla pœna dignus est, *l. si vendita, 11. supr. de peric. & commodo rei vendita.* quod demonstrandum erit: cæteroquin incendiũ præsumitur ne-
D gligentia habitantium exortum, *l. 5. de offic. præfect. vigil. d. l. si vendita, vbi Dd. de quo tamen vide distinction. Henn. Goden. in cons. de incend. Salic. in l. qua fortuitus, C. de pign. act. Alexand. in l. si quis ex argent. §. Prætor ait, de eden. Canon. in c. 1. de commoda.*
E

De iniurijs, & famosis libellis. Tit. X. C. 9. 35.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dicta iniuria, & quid sit.*
3 *Diuisio.*

4 *Causa efficiens, qui iniuriam faciant: an etiam impubes, furiosus, dormiens, ebrius, iratus.*
5 *Tot iniuriæ, quot personæ, conuicia, loca.*
6 *Materia: qui iniuriam patiantur.*
7 *Forma: quot modis fiat iniuria.*
8 *Conuicium: & quæ sint verba iniuriosa.*
9 *Finis: & sine animo non fieri iniuriam.*
10 *Effectus & pœna iniuriarum.*
11 *Edictum Prætoris de iniurijs.*
12 *Cui, aduersus quos hinc actio detur.*
13 *An ea transmittatur, & quomodo pereat.*
14 *Ciuiliter & criminaliter agi posse, & de ciuili iudicio.*
15 *De lege Cornelia de iniurijs: & an sit annua.*
16 *De criminali iudicio: an in eo procurator admittatur.*
17 *De iure Saxonum super iniurijs.*
18 *Quomodo intelligatur ciuiliter vel criminaliter actum.*
19 *De secunda parte huius tituli, nempe de famosis libellis.*

1 EX iniurijs † quoque per contumeliam illatis, pœnale iudicium constituitur. Iniuria
2 † dicta est ex eo quod non iure fit, itaque variè id vocabulum accipitur: in l. Aquilia, pro damno dato, culpa siue dolo: *l. 5. §. 1. ad* A *l. Aquil.* in iudicijs, pro iniustitia: vt si quis dicat, sententiam per iniuriam esse datam, quia iure vacet: quā Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν appellant, *l. 1. de appellat.* Hoc † autem in tracta- 3
tu accipimus iniuriam pro contumelia, quæ à contemnendo di- B cta est: *l. 1. hoc tit. in princ. Instit. eo.* vel quod contemptim fiat, vel quod contemptum & dedecus ei qui iniuriam patitur, accersat: siue pro eo, quod ad alterius fit infamiam, *l. item, 15. §. ait Prætor, ne quid, 20. hoc tit. vide Paul. l. 5. tit. 4.* Iniuria porrò alia realis est, C quæ re fit: alia verbalis, quæ verbis, *l. 1. §. 1. hoc tit* vel scriptura (nam & hæc verbalis dicitur: *Rom. consil. 378. quoad.*) alia personalis, quæ infertur personæ per verbera, cruciatum, *Bart. in l. non solum, §. si mandato, num. 7. hoc t.* &c. item alia leuis, alia atrox. D quod genus ex facto, loco, persona, alijsque circumstantiis æstimatur, *§. atrox, Instit. eo. l. vuln. 8. hoc t. l. aut facta, 16. §. qualitas, inf. de pœn.*

¶ Causa efficiens sunt homi- 4
nes mentis compotes, doli capaces, & contumeliæ animo quid fa- E cientes: à quo tota hæc res penditur & æstimatur, *l. 1. hoc tit. l. qui iniuria, 53. de furt. l. si non conuicij, C. de iniur.* Quare animantes reliquæ, quoniam affectu iniuriæ faciendæ carent, contumeliam inferre non videntur, *l. 1. sup. si quadrup. pauperi. fecisse dicac.*

cap. cum ibi notatis. Eademque ratione nec furiosus, neq; impubes non doli capax, iniuriarum tenentur, *l. 3. §. 1. hoc t.* Eadem est ratio in dormiente, quia furioso æquiparatur: *c. 3. §. item quæritur, de baptismo*, nec peccare videtur, cum dolo careat, *c. testamentum, vbi gl. ad verb. rea. distinct. 6. Clementina 1. de homicidiis, Bart. in l. penult. inf. ad l. Pompei. de partic. per l. fluminum. 24. §. vitium, de damno infecto, c. fin. vbi Dd. de his qui filios occider.* in eo qui per ebrietatem iniuriam facit, magis dubites, etsi enim dolus abesse potest, *l. omne, 6. §. per vinum, de re milit. l. vnica, C. si quis Imperat. maledic.* tamen culpa non abest: *l. respiciendum, 11. §. penult. inf. de pœnis.* quæ cum casum præcedit, excusare non solet, *l. si seruus, 27. §. si fornicarius, & §. si ex plaustr ad l. Aquil.* Verius putarim in atrocibus & realibus eum teneri: cum illius pœnitētia non excuset iniuriam aut tollat: *Cyn. in l. si non conuicij, n. 12. C. eodem,* realem: *Lanfran. in cap. quoniam, verb. confessiones, n. 1. de probat.* puta verbera, vulnera illata, quibus pœnitentia neutiquam medetur: mitigata tamen pro qualitate circumstantiarum pœna: *dict. l. omne, §. per vinum, cap. inebriauerunt, cap. sane, 16. quæst. 1. Salicet. in l. 1. C. de sicariis. Bart. & Dd. in l. respiciendum, & in l. diuus, de offic. præsid.* in leuioribus verò, vt iniuria verbali, omnimodo excusari, si discussa vinolentia sobriū pœniteat, *l. vnica, C. si quis Imperat. maledix. Roman. latissime in l. 1. de verbor. oblìgat. Angelus in pract. criminali, ad verb. scienter. num. 17.* pro quo optime facit, quod eum qui per iracundiam (quæ multo minus hac in materia excusat quam vinolentia *Decius & Dd. in l. quidquid, 48. de regulis iuris.*) iniuriosa verba dixit excusari propter animi cōmotionem plerique voluit, dummodo postea sedato animo pœniteat atque reuocet, *l. vnic. vbi Salic. C. si qua Imperat. maledic. Angelus in l. si non conuiciis, 5. C. de iniuriis. Felin. in cap. sicut ex literis, num. 2. & 3. de iniur. Angel. in pract. crimin. ad verb. iniuriosa, num. 10. Chil. in pract. cap. 58. num. 4.* Non solum autem is iniuriarum tenetur, qui re ipsa facit iniuriam, sed qui persuasit, iussit, mandauit, curauit vt iniuria fieret: *l. non solum, 11. in prin. & §. 1. vbi elegantiss. Bart. hoc tit.* Quo casu & mandans suo nomine tenetur, puta pater, & filius qui executus est, suo item nomine: nec enim iussum patris hic excusat, *gloss. in l. non solum, 11. ad verb. idemque ais, hoc tit. Bart. in l. sed si vnius, § seruus, num. 5. h. tit.* vt in leuioribus: *l. qui iussu, 12. de his qui notant. infam.* quia quælibet iniuria alteri personę illata, graue crimen est, *Bart. in d. l. non solum, num. 7.* Et cum plu-

res iniuriam faciunt, singuli te-
5 nentur tot enim † sunt iniuriæ, quot sunt personæ, *l. si plur. 34. h. tit. l. si familia, 9. de iurisd omn. iud.* quia in delictis quisque obligatur ex suo dolo in solidum: & pluralitas circumstantiarum plures efficit iniurias: vt si pluribus locis iniuria repetatur, aut vno loco plura conuicia, non ad vnũ finem tendentia, alicui ingerantur: *Bart. in d. l. item, §. agit, gl. Bart. & communiter Dd. in l. 2. sup. de priuat. delict.* Sed Magistratus, eorumque satellites iniuriã facere videntur, quando præter & supra officium aliquem concutiunt, *l. nec magistratibus, 32. hoc tit. gloss. in l. 2. §. fin. si quis caution. Hipp. in l. 1. §. præterea, n. 7. de sicar. Fachs. diff. 67.* aut etiam contumeliosis verbis onerant: *l. item apud Labeonem, §. quod adijcitur, hoc tit. Chil. in pract. cap. 2. num. 36.*

6 ¶ Porrò qui faciunt iniuriam, hos constat & pati posse, *l. 3. in princ. hoc tit.* Sed & qui facere nequeunt, nonnunquam tamen patiuntur: vt impubes, furiosus: *dict. l. 3. §. 1.* Item aut per semetipsum alicui fit iniuria, aut per alias personas. Per semetipsum pati quis dicitur, cum directo ei iniuria infertur, siue coram præsenti, siue absenti, *l. item is, §. eculeum, hoc t. Salic. in l. vnic. C. si quis Imp. mal.* per alias personas, cum in alium quam qui passus est, iniuria per consequen-

A tiam redundat: vt cum liberi nostri, vel administri, item vxor, *Alex. consil. 189. num. 9. vol. 6.* nurusve, contumelia afficiuntur, spectat enim ad nos iniuria, quæ ijs fit qui vel potestati nostræ, vel affectui subiecti sunt: *d. l. 1. & 2.* Imo per filij corpus, pater pene
B magis periclitatur quam filius: *§ fin. Inst. de nox. act. l. isti, 8. in fi. de eo quod met. caus.* Sed & iniuria vni ex familia facta, toti familiæ fieri intelligitur: *l. 1. 2. & 3. de lib. caus.* vnde nec ad testimonium aut dicendam sententiam, in tali casu, propinqui admittun-
C tur: *Felin. in c. literas, num. 4. de præsum. Bart. in l. lex Cornelia, n. 1. hoc tit. Bald. in l. vnic. de rapt. virg. Alex. consil. 2. num. 8. vol. 7. & consil. 24. num 22. vol. 2. Dec. consil. 163. n. 5.* Neque tamen omnes huius nomine iniuriæ agere possunt: *Bart. in d. l. lex Cornelia,*
D *hoc tit.* vt nec vxor nomine mariti, *§. patitur, Instit. de iniur.* nisi quandoque criminaliter, *Bart. in l. fin. de priuat. delict.* Nec enim pro aliena iniuria quisquam hanc actionem, vtpote priuatam, recte intentat, nisi is qui habet iniuriatam personam in potestate, vel
E in maritali affectione, vt pater & maritus: *l. 1. in fi. hoc tit.* Quin & Magistratui fit iniuria: eamque persequi potest, si eius satelliti iustum munus obeũti, vis & iniuria facta sit: *Alexand. in l. quamuis, de in ius vocan. Pan. in c. cum sit general. de foro compet. Guil.*

Pap.

Pap. quaest. 557. *Chassan. in consuetud. Burgund. tit. des iustices*, §. 7. *verb. de simplo, num.* 40. *Iacobin. in tract. de Royd. num.* 12. Ex iniuria verò subdito facta vel vasallo, an domino superiori nascatur actio, plus quaestionis est: distingui tamen solet, vt ratione iniuriae subdito vel vasallo factae, dominus agere nequeat, nisi in ipsum quoque redundet: vt si in carcerem is coniectus, *Bald. in cap.* 1. §. *denique, n.* 2. & 3. *qua fuit in princ. caus.* aut alia iniuria reali ita affectus sit, vt dominus eius operis vti commode non possit, aut iurisdictio illius per huiusmodi iniuriā sit interturbata: *vide Innoc. Panorm. Imol. in cap. dilectis*, 55. *extr. de appell.*

7 § Omnis porrò iniuria aut in corpus infertur, aut ad dignitatē, aut infamiam pertinet: *l.* 1. §. *omnem, hoc tit.* Iniuriam autem fieri Labeo ait, aut re, aut verbis. Re, quoties manus inferuntur, *l. sed est*, 9. *hoc t.* aut alio quo facto iniuria fit; vt si quis contumelia & vexationis causa, alterius familiā corrumpat, *l. iter. de adu. vide Paul, lib.* 1. *tit.* 12. alicui litem moueat; *l. iniuriarum*, 13. §. 1. *tot. hoc tit.* §. *illud, penult. in Authent. de his qui ingred. de appellat.* aut arrestando *Boer. in sing. incip. sequestratio*, impediat quo minus in suo publico vt ire, agere, piscari, aucupari possit: *d. l. iniuriarum*, 13. § *fin. hoc tit.* verbera non modo inferat, sed adducta manu, fuste, gladio minetur, *Bart. in l. ita apud*, §. 1. *num.* 1. *hoc tit. Angel. in tract. malef. verb. adnumeraui.* domum introeat, *l. si iniuria*, 26. *l.* 5. *hoc tit.* literas resignet, celet; *Bart. de cap. sing.* 78. *per totum*. Verbis, quando fit conuicium: *d. l.* 1. §. 1. Conuicium † quasi con- 8
uocium dicitur, cum in vnū plures voces conferuntur: *d. l. item*, 15. § 1. eaeque iniuriosae, id est, ad alicuius contumeliam & contemptum pertinentes; *d. l. sed est*, 9. *infra hoc tit.* vt cum quis appellatur scurra, nebulo, spurius: *l. si non conuicij. vbi Dd. C. de iniuriis*, *l.* 1. *in fin. de obseq. praestan. Fab. Angel. & alij scribentes in* §. 1. *Instit. eod.* aut si cui dicatur, Mentiris, calumniaris, &c. *Bart. num.* 5. & *Dd. in d. l. item.* §. *ait praetor*, etiamsi additum sit salua reuerētia: *Dd. in l. si quis extraneus*, 21. *de acquir. hared.* nisi quis eiusmodi dicat lacessitus, ad existimationem suam tuendam: *Ang. in pract. crimin. ad verb. verba iniuriosa, n.* 9. *Ias. late in l. fin. n.* 3. *supra, quod quisque iuris.* Huiusmodi autem multa conuiciorum genera apud Dd. alibi videre licet: *in dict. l. si non conuici. in d. l. item apud*, 15. *in l.* 3. *de liberis & posthum. in l. turpia*, 57. *de legat.* 1. *Bart. consil.* 108. *Corneus cons.* 172. *vol.* 3. *Socinus consil.* 118. *vol.* 1. *Boerius late in consil.* 1. *Angel. praalleg. loc.* quo in genere notādum est, subsannare vel exagitare aliquem non modo nominatū, sed

ſed tantum etiam indicatum, *Bart. in l. item apud,§.cui non ſine, num.* 1. *de iniur.* pro verbali etiam iniuria haberi, *Lucas, de Penna in l. errati. C. de caſtrenſi pecul. lib.* 12. *Boerius in d. conſil.* 1. Item nihil intereſſe, ſiue, in genere, ſiue in ſpecie iniuria dicatur: *Bald.n.*2. *Caſtren.n.*4.*Iaſ. num* 5.*& 6. in l.*3. *de lib. & poſthum Bartol.in l.item,§. apud, hoc tit.* quanquam atrocior ea ſit,quæ fit certa delicti ſpecie expreſſa. *Socin.conſil.*118.*viſo num.*1.*vol.*1. Denique quicquid dicitur in cõtumeliam alterius,quod vel infamia facti apud bonos eum grauet, & reddat contemptibiliorẽ, etiãſi per ſe non ſit criminoſum: puta ſi quis appelletur claudus, cæcus, mendicus, *Bart. Alexand. & Dd.in l. eum qui, hoc tit. & in l.*3. *de lib.& poſthum.& in l. turpia,de legat.*1.&c.iniuria eſt,*Bartol. in d.l.item, §. apud Cyn.in l.ſi non conuicij, num.*2.*C.eo. Caſtr in d.l.*3. *de liber.& poſthum* etiamſi quod obijcitur verum ſit. Nec enim ſufficit veritas criminis, ſed neceſſe eſt alia ex cauſa obijci quam contumeliæ gratia, vt eſt cõmunior & verior opinio. *Hoſt. de iniur.n.*6. *per l.*2.*C. de offic.rec. prouin. Felin. in cap. dilect. de except.Panorm. & Felin.in cap. cum te, de iureiur. Roman. late conſil.* 97.*ſuper Oldrad. conſil.*53.*conſuluit. Boſſ.in prac.crim.tit.de iniur. num.*3. Quia in parte præſumptio eſt contra iniuriantem: *l. ſi. non*

A *conuicij, C.eod.* niſi probet ſe alio animo, puta caſtigandi, *Bart.conſil.* 104. *viſis*, conſeruandi iuris publici,*l.quid reipublic.*23.*hoc tit.* vel ſui cauſa, aut per iocum dixiſſe, *l. item,*15.*§.ſi quis Aſtrologus,h.t. Oldrad. conſil.*53.*num.*3. 6.7.*Boſt. de iniur.num* 3.quælibet

B enim cauſa, etiam fatua, & iniuſta,excuſat à dolo & contumelia, *l.igitur, de lib.cauſ.gl.in l.vnic in fin. vbi late Iaſ. ſi quis ius dicent. non obtemp.* Sed & ſcripto fit iniuria, cum famoſis libellis aut literis alicuius nomen proſcinditur: quo pertinet ſecunda pars huius

C titul.de famoſis libellis, *l.*5.*§. fin. cum l.ſeq.l.item,*15 *§.ſi quis libello,*23. *hoc tit.l.vnic. C.de fam. lib.*

¶ Finis iniuriarum eſt, vt cõtumelia alicui fiat: nam ſine hoc animo iniuria non committitur, vt paulo ante dixi, *d.l.*1.*§.*1.*h.t.l. qui ſeruorum.*34. *de actio. l.*1. *§ ſi* 9

D *omnes,* 2. *de ventre inſpic.* Quid enim ſi Magiſtratus ex officio quid faciat nocenti ignominioſum? *l.quod reipub.*33.*hoc t.* Quid ſi quis publico iure vtatur? certe iuris executionem non habere iniuriam, dicendum eſt, *d.l.iniuriarum,*13.*§.*1.*hoc tit.* Si ſcelera-

E tum aliquem infamet vel accuſet, cuius delictum patefieri rei publicæ intereſt,*l.eum qui,*18.*vbi Dd.h. t. late Boerius in d. conſil.*1. Si domeſticum aut propinquum, emendandi cauſa acerbius increpet, *tot.tit. C.de emend.propin.l.ea que,*13. *l.verbum,*17.*C.ex quibus cauſ.*

cauf. infam. si ad reprobandos testes crimen obijciat? certe iniuriæ causa fecisse non videbitur, *l. fin. vbi Bald. & alij, quod quisque iuris.* Quod consuetudine seruari testatur. Boerius, *d. consil.* 1. licet Salicetus, *in dict. l. si non conuitij,* contra sensisse videatur Tutius tamen est, hoc casu protestationem addi, non fieri contumeliæ gratia eam criminationem. *Oldrad. consil.* 53. *consul. num.* 9.

10 ¶ Pœna autem iniuriarum ex lege XII. Tabularum, propter membrum quidem ruptum talio erat, propter os verò fractum nummariæ pœnæ: quæ quidem tum temporis in magna Veterũ paupertate satis videbantur graues & acerbæ, *§. pœna autem, Inst. de iniuriis.* Qua de re plura Gellius, *lib.* 20. *cap.* 1. Sed ea pœna in desuetudinem abijt, cœperuntq; Prætores permittere vt iniuriam passi eam æstimarent iuberenque in iudicij formula, vt iudex aut tanti reum condemnaret, quanti iniuriam passus æstimasset, aut minoris, prout ei esset visum, *d. §. pœna autem.*

11 ¶ Qua de re eiusmodi Prætoris edictum extat: „QVI AGIT INIVRIARVM, CERTVM DICAT QVID INIVRIÆ FACTVM SIT, *l. Prætor,* 7. *in princ. hoc tit.* QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS

A BONOS MORES CONVICIVM FIERET, IN EVM IVDICIVM DABO, *d. l. item. §. ait Prætor,* 2. NE QVID INFAMANDI CAVSA FIAT, SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, PROVT QVÆQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM: B *d. l. item, §. ait,* 20. QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI QVÆSTIONEM HABVISSE DICETVR, IN EVM IVDICIVM DABO, ITEM SI QVID ALIVD FA- C CTVM ESSE DICETVR, CAVSA COGNITA IVDICIVM DABO: SI SERVVS INIVRIAM FECERIT, NOXALE IVDICIVM DABO, *d. l. item, §.* 26. SI EI QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DI- D CETVR, ET NEQ; IS CVIVS IN POTESTATE EST, PRÆSENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTAT QVI EO NOMINE AGAT, CAVSA COGNITA, IPSI QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IV- E DICIVM DABO, *l. sed si vnius,* 27. *§. ait,* 8 *hoc tit.*

¶ Ex hoc edicto apparet, non modo ei qui iniuriam passus est, dari actionem, sed omnibus qui per eius latus patiuntur: vt parentibus, marito &c. Itaq; ex vna iniuria interdum tribus actio datur, 12

tur, neque vnius actio per aliam consumitur, *di ct. l. 1. §. fin.* Datur autem aduersus eum qui iniuriam fecit, vel qui curauit, mandauitque vt fieret, *§. non solum, Inst. eo. l. non solum. 11. §. si mandatum. hoc tit.* & quidem aduersus singulos in solidū. tot enim sunt iniuriæ, quot personæ, *l. si plures, 34. hoc tit.* Non tamen in hæredes, vt nec hæredibus competit, *§. 1. Inst. de perp. & temp. act.* nisi à defuncto lis fuerit contestata, *l. iniuriarum, 13. hoc tit. l. si cum §. 1. si quis caut.* aut criminaliter suo nomine agere intendant, *Bartol. in l. fi. n. 8. de priuat. delict.* quia ad vindictam tantum actio tendit, *l. 2. §. emancipatus, de collat. bono.* Neque

13 † in bonis est, antequam lis contestetur, *l. iniuriarum, 28. hoc tit.* Quare nec transmittitur ad hæredes, lite non contestata, etiamsi cedi alteri possit: *Bart. in l. iniuriarum, 26. hoc tit.* quod enim non est in bonis, in hæredes trāsire nequit; cum nemo alteri plus iuris relinquere possit quàm ipse habeat, *l. traditio, de acquirend. rer. dominio*, & cum sit odiosa, propter vindictam quam solam persequitur, alijs etiam modis facile perit atq; extinguitur, puta nudo pacto, *l. si tibi, 17. §. quadam, de pactis*, dissimulatione: *§. fin. Instit. eod.* item spatio anni continui, *l. si non conuicij, 5. C. eod.* (quanquam alij de vtili anno, præsertim in prætoria actione, hoc accipi volunt, *Gonean. lib. 1. cap. 10.*) nisi scripto quod perpetuo durat, iniuria sit comprehensa, *Zas. in l. cum lex, de legib. vbi dicit ita iudicatum fuisse. Secus tamen seruatur iure Sax. Chil. in pract. c. 59.* aut lis contestata. *Spec. de actio. §. 1. nu. 38. Ias. in §. pœnales, n. 110. Instit. de actio.* item remissione, vel expressa, *Boss. in pract. crim. de iniur. n. 23.* vel tacita: quæ colligitur ex familiari salutatione, colloquio, conuictu, manus coniunctione: *§. fin. vbi Ang. Inst. de iniur. Bald. in l. in ipsius, 5. n. 2. C. famil. hercisc. Felin. in c. repellantur, n. 7. de accusat. Host. ad titul. de iniur. Anton. de But. & Pan. in c. olim, ext. eo. Boss. in pract. crim. t. de iniur. num. 15.* nisi scilicet antea ad animum sit reuocata, *Felin. in d. c. repellantur. Pan. d. c. olim.* quod mihi neutiquam probatur. Etsi enim iniuria ad animum initio reuocetur, tamen hæc reconciliationis signa animum mitigatū mutatumque esse declarant. Eiusmodi autem remissio magis ciuilem actionē tollere videtur, quā criminalē. *Boss. in d. pract. crim. tit. de iniur. n. 17. per doctrinam Bart. in l. 1. §. vsque adeo, de iniur. Barbat. consil. 66. volum. 1.* certe actioni ad id quod interest, reparationemque damni dari, nequanquā præscribit: *Pan. c. 1. cum seq. de iniur. Ias. in l. 1. nu. 16. de pact. Henr. God. cons. 1. de iniur. n. 22.*

n. 11, cuius petitio perpetua est, velut rei persecutoria. *vide sup. uti possid. & ad l. Aquil. l. in honoraris, 33. de actionibus.*

14 ¶ Sciendum autem est, aut ciuiliter, aut criminaliter iniuriarum agi posse, §. *in summa Inst. eod. vide Boss. optime declarantem in pract. crim. titulo de iniur.* ciuiliter agi, quoties actor sibi aestimationem iniuriae petit: *Panor. c. 1. in fi. eo. de iniur.* criminaliter, cũ fisco, *Pan. ibid.* altera tamen actione alteram consumi, quia vtraq; ad vindictã tendit: *l. quod senatusconsulto, 6. l. Praetor, 7. §. 1, h. t.* secus enim fuerit si Aquilia ad damnum & interesse agatur, quae adeò non tollitur electione, vt cũ iniuriarũ actione cumulari possit, *Specul. eo. tit. de iniur. §. 1. in fin. Dd. in l. dominum, C. de iniur. vide Mynsig. obseru. 25. cent. 1.* ac si quidem ciuiliter ex edicto agatur, licebit actori iniuriam suam iure iurando aestimare; *d. §. in summa vide Angel. Bart. in l. iniuriarum, 2. hoc tit. Pan. in c. cum te, de sent. & re iudic. gl. in §. poenis ad verb. aestimauerit, Inst. eod. vbi etiam Angel. n. 2. Instit. eod.* moderatione tamen à iudice adhibenda, quemadmodum & cum ex l. Cornelia agitur, *l. constitutionibus, 27. hoc tit. Bart. in l. iniuriarum, hoc tit. Angel. in*

15 *dict. §. poena.* Quae † lex iniuriam manu factam eodem modo quo Praetor, vindicat, puta, cum quis se pulsatum, verberatum, aut do-

A mum suam vi introitam dicit, *l. lex Cornelia, hoc tit. §. sed & lex, Inst. eo. de hac actione vide Paul. lib. 5. tit. 4. Cuiac. in l. sequetur, 4. §. vlt. verb. libertatem, de vsucap.* Quanquam in eo actionem legis Corneliae grauiorem praetoria quidem esse volunt, quod per-

B petuo duret, *Bald. in fin. Ang. & Dd. l. si non conuicij, C. eo.* sicuti reliquae ciuiles. *Mart. Fa. Baro, & alii, d. §. sed & lex, Chil. in pract. c. 59.* Quod alij negant, *Azo in Rubric. C. eo. nu. 13. gloss. ex sententia Ioannis in dict. §. sed & lex.* quia Imperator, *in dict. l. si*

C *non conuicij* generaliter omnes iniuriarum actiones anno includit: quorũ sententia etiam apud nos hodie seruatur, vt videlicet post annum, & quidem continuum, non vtilem, *Salicet. in l. si non conuicij, Cod. eod. Boss. in pract. crim. t. de iniur. n. 23. Capol. con-*

D *sil. 70. n. 23. Henning. God. consil. 1. de iniur. n. 18.* nulla iniuriae, etiam realis, puta verberum, incarcerationis, iniustae torturae, &c. querela, quamuis scripto comprehensa, *Chil. cap. 59. cum seq. in prin.* tanquam praescriptione & dissimulatione sopita, au-

E diatur, *Schurff. consil. 10. centur. 1. Fasch. differ. 67. & ipse Chil. in d. c. 59. Reinhard. iudic. diff. 16. per artic. 31. lib. 3.* nisi quando pupillis & minoribus competit. *Henniu cons. 1. de iniur. n. 12.* Constitutio tamen prouincialis iniuriarum realium actionum

perinde ac famosi libelli dat. *con- stit. 46. part.* 1. Sed reuertamur ad æstimationem, quam ab actore factam moderabitur, & temperabit iudex ex bono, & æquo, pro ratione circumstantiarum: pura personarum, temporum, locorum, quæ augent minuuntq; iniuriam, *l. Prætor. 7. §. fi. h. t. §. atrox, Instit. eod.* Vtrum autem omnino necesse sit eam æstimationem in libello exprimi & taxari, an verò arbitrio iudicis relinqui possit, etsi variè disputatur, *Cyn. in d. l. si non conuicij. n. 12. Bart. l. iniuriarum æstimatio, h. t. Socin. cons. 146. viso in princ. volu. 1.* tamen tutius est, certam quantitatem in ciuilibus taxari, *Ias. post Angel. in §. 1. n. 51. Inst. de actio.* 16 Quod † si criminaliter agatur, non opus est certam pœnam peti, sed potest ea arbitrio iudicis relinqui, nam talis absq; conclusione libellus in criminalibus rectè procedit, *vide Ias. n. 20. & Dd. in l. 3. Cod. de eden. in §. 1. Institut. de act. & inf. de accus. & sup. de priuat. de ic.* Et hoc casu pœna extraordinaria reo imponetur, *Aluar. & Bald. in cap. 1. §. iniuria, vbi glos. de pact. iura. fir. glos. Ang. in §. in summa, Instit. eod.* pro modo delicti, & personarum: & plerumq; humiliores quidẽ fustibus subijciuntur, cæteri exilio temporali vel interdictione alicuius certæ rei coercentur, *l. fin. hoc tit.* Non tamen hoc publicum, sed priua-

A tum iudicium est: *l. iniuriarum, 7. C. eo.* quia ad vindictam priuatam pertinet. Itaque & procurator admittitur, non modo cum ciuiliter agitur, *l. non solum, 11. §. 1. hoc tit.* sed nonnunquam etiam quando criminaliter, *l. fi. vbi Bal. & Salic. admittunt, cum* B *non pœna corporis afflictiua, sed mitior venit imponenda, C. eo. §. in summa. Instit. eo. Chilian. in pract. cap.* 58. Quare Chilianus *praall. loco*, hoc pro cautela tradit, vti conuentus iniuriarum per procuratorem agat, vt hac ratione condennato procuratore infa- C miam effugiat, quæ alioqui ex vtrolibet iniuriarum iudicio sequitur; *l. 1. & 2. de his qui notantur infamia, l. infamem, vbi Dd. de pub. iud. l. iniuriarum, 10. C. ex quibus causis infam.* Quæ cautela parum tuta est: quia lex diserte iubet sententiam ferri in D principalem, non autem in procuratorem. *in d. l. fin. C. eo.* Communiter tamen hęc cautela à Dd. & tradita, & in foro recepta est, *Cyn. in d. l. si non conuicij, in fin. Bart. & Doctores in l. furti 6. §. 1. supra de his qui notam. infam.* E *glos. in l. nihil, 20. vbi Bald. n. 5. 6. C. de procur. Socin. in fall. reg. 179. fall. c. 1.* quanquam potest & alijs modis infamia euitari: *vide qua dixi sup. ad tit. de his qui not. infam. in fi.* vt cum iudex maiorem iusto iniuriæ pœnam præstituit. *l. quid ergo, 13. §. pœna, de his qui notam infam.* quod tum

omnino

omnino est necesse, cum alias vtilis & infamis, & qui iam ante ignominiosus est (quod genus plerumque contumeliosum esse solet) venit condemnandus, *Cyn. in dict. l. si non conuicij, in fin. Cod. eod.*

17 ¶ Porro iure Saxonum (quod tamen nuper const. 42. part. 4. abrogatum est) æstimatio iniuriarum ad infamiam & triginta grossos redigitur, in iniuria viro qualicunque, etiam nobili ab homine plebeio facta: ad 15. verò, in iniuria facta mulieri, idque vt vtrolibet modo agatur, siue ciuiliter siue criminaliter: nisi enormis grauitas, iniuriæ præsertim realis, maiorem vindictam exigat: §. *pœna, Inst. eod. Fachsins late in dict. differ. 67. Chilian. d. cap. 58. & 59. Reinh. diff. iud. 4.*

18 & 32. Illud † tamen inter est, quod vbi ciuiliter agitur, parti pecunia debetur: cum criminaliter fisco. Quare si quando quis sibi petit applicari illam pœnam pecuniariam ciuiliter: cum vero fisco aut ærario publico, *l. arbiter, 42. de recept. arb.* criminalē actionem intentasse videtur: *Chil. d. c. 58. & Marant. late in Specul suo aureo, part. 4. n. 10. cum sequent.* vt & eum, vt quidam volunt, quoties sibi actor de iniuria satisfieri petit, aut palinodiam & reuocationem vrget: *Marant. in Spec. aur. part. 4. dict. num. 20. Paris de Put. in tract. synd. ad verb. compositio.* quod merito improbatur,

A *d. const. 42. part. 4.* vbi palinodia quasi ciuilis separatur à pœna criminali, sic vt vtraque debeatur; quod aliter esset, si vtraque criminalis foret: quia nemo duabus pœnis affligendus. Etenim quod palinodiā sibi petat actor, potius ciuiliter egisse videtur. *Mynsing.*

B *obseru. 98. cent. 2. Blarer. l. diffamari, in princ. C. de ing. ma. n. 5. 6.* Illud etiam notandum est, cum iure Saxonum vtrumque iudicium sit pecuniarum (etiam quando de reali agitur iniuria, puta verberum, vulneris, incarcerationis: nā & his iniurij certæ mulctæ pecu-

C niariæ cumplurimum hoc iure sunt præstitutæ, *Land. lib. 2. art. 16. Reinhard. diff. pen. 5. Chilian. in pract. c. 138.*) indistinctè procuratores admitti, vt Lipsenses & alij Scabini pronunciant. In quibusdam tamen curijs ea iuris Sa-

D xonici taxatio non consideratur; & ex ordinationibus Principis, arbitraria constituta est (& rectè quidem) iniuriarū actio, cui reus deponendo (vt fit) mulctam Saxonicam, se subducere nequeat. Hoc etiam iure, cum totum corpus vniuersitatis, collegij, senatus,

E iniuriam facit vel patitur, nō pro vno corpore (vt alias *l. proponebatur, 72. de iud. l. 1. vbi dixi supra, quod cuiusque vniuers.*) habetur, sed tot intelliguntur factæ iniuriæ, quot sunt personæ *pro hoc doctrina Bart. in l. aut facta, §. nonnunquam, num. 7. de pœn.* Ac punitur quæuis iniuria arbitrarie:

ex constitutione prouin.42.part.4. &c. A sic vt cogatur iniurians & ad palinodiam, & ad pœnam mulctãve arbitrariam. Existimo tamen, si tenuis aliquis malit sibi mulcta Saxon. satisfieri, præsertim iniuriarum realium nomine, sicut vidi pronuntiatum, *secundum artic. 16. lib. 2. art. 4. lib. 3. Chil. in* B *pract. cap. 138. & vlt.* ei hanc esse adiudicandam, ne quod in fauorem eius inductum, retorqueatur in odium: *l. quod fauore, C. de legibus, l. nulla, eod.* & vt sententia congruat petitioni, *l. vt fundus, 18. com. diuidun. l. vlt. Co. de fideicomm. lib. c licet, de simo.* An C autem sequatur damnatum infamia? equidem cum ea dispensatum esse, eiusque gratiam fieri, *per d. constitut. 42. part. 4.* videri potest, cum & pœnam ciuilem restituendi honori, nempe palinodiam; & præterea criminalem imponat, *arg. l. quid ergo, 13. §.* D *pœna grauior, de his qui notan. infam. l. 3. vbi Bald. C. eod.* Et hoc aliquando memini, quoad iniurias præsertim reales, iniustæ incarcerationis, &c. quoad nobiles, quæstores, & alios honoratiores huius condemnatos, quibus putabatur dedecori futurum si in E sententia conseruaretur expressim illis existimatio. Alias vt fiat, cautionis est, vt probabilis id causa suadet; hoc aut simili modo: *Derwegen ist beklagter, iedoch one verletzung seiner ehren, den klegern einen Widerruff zu thun.*

Et hoc humanius, ne propter leuissimas iniurias, iracundia forte prolatas, multi societatibus, ordine collegijsque suis vt infames eijciantur, & alia grauiora, quod sæpe fit in conuiuijs, consequantur. Nec valere debet hic lex Talionis. Homicida quod fecit expectet, *leg. tertia, Cod. de episcopi, audien.* Non enim vt per cædem vita aufertur, quæ vitæ priuatione iure punitur, *Gen. 9. 6. Exod. 21. 12. & 25.* sic etiam existimatio, per iniuriam. Perditi enim hominis profligatique maledictis, nullius gloria dignitasque violatur. *Cic. in Orat. de arusp. respon.* Superat igitur legẽ Talionis, pro iniuria dicta, quæ famam non abstulit, ignominiam irrogare perpetuam. Fateor quidẽ id conari forsan & velle iniuriantem; sed cum effectus destituat conantem, nec vice versa sequi talis effectus debet. Quid? quod sæpe datur: iniuriarũ actio, vbi non existimatio, violata est sed corpus, aut alia res eiusmodi, velut in realibus: *vt in l. iniuriarum, 13. §. vltim. de iniur.* vt ex regula Talionis hic nihil inferri recte possit. Quare nisi leuitas iniuriantis, maledicentiæque crebritas aut similis circumstantia suadeat aliud, non alienum fuerit, humanius certe Christianos inter hoc sequi, licet id neget Zas. nec iudicibus permittat; *in l. acta, §. de amplianda de rei vindic.* quem ex ipsa iudiciorum ob-

seruantia refutat Blarer. *in repe- tit. l.diffamari: in princip.num.5. 6. C. de ingen.man.* nec illud alienum in foro nostro cum grauior statuto Saxon.pœna irrogatur, *ex leg. in seruorum,20. in fin.de pœn.* Et quidem hæc de iniurijs.

19 ¶ Altera pars tituli famosos libellos arguit, de quibus lex in hanc sententiam lata fuit: SI » QVIS LIBRVM AD INFA- » MIAM ALICVIVS PERTI- » NENTEM SCRIPSERIT, » COMPOSVERIT, ÆDIDE- » RIT, DOLOVE MALO FE- » CERIT, QVO QVID EO- » RVM FIERET: ETIAMSI » ALTERIVS NOMINE ÆDI- » DERIT, VEL SINE NOMI- » NE, VT DE EA RE AGERE » LICEAT, ETSI CONDEM- » NATVS SIT, INTESTABILIS » EX LEGE ESSE IVBETVR. Ex quo apparet, famosum libellum esse, non modo si dissimulato vel ficto authoris nomine ædatur, verùm etiamsi expresso: id quod particula, Etiamsi, subinnuit. Quid ergo, dices, interest inter famosum libellum, & iniuriam scripto comprehensam? Famosus libellus ad infamiam pertinet, hoc est, impingit delictum aliquod notabile: iniuria fit contumeliæ causa, etiam absque infamiæ nota, vt si quis luscus, spurius, claudus, aliove contumelioso nomine, ludibrij causa appelletur. Quamobrem & grauior est famosi libelli pęna, quam

A simplicis iniuriæ. Qua etiam ex S.C. tenetur, qui epigrammata aliudve quid etiam sine scriptura in notam aliquorum produxerit: item qui emendum vendendumve curauerit. *d. l. lex Cornelia, 5.§. fin. cum l.seq.* Constitutiones porrò Imperatorum, eiusmodi B delictum capitali supplicio vindicant: eandemq; pœnam etiam ijs irrogant, qui famosum libellū repererunt, nec statim corruperunt ne emanaret, *l.vnic.C.de famosis lib.* Quod tamen hodie ita restringimus ac interpretamur, si in libello famoso capitale ali- C quod, aut aliud graue scelus, ad creandum alicui periculum, obiectum sit, tunc enim pœna Talionis locum habet, eademque animaduersione coercetur author libelli, qua dignum est illud crimen, quod in libello obijcitur, siue falso, siue etiam vere obijcia- D tur: alias vero mitius & extraordinaria iniuriarum pœna istiusmodi petulātia vindicatur. *Ioann. de Platea, Instit. de iniuriis. Bonifac.in pract. crim. tit. de fam. lib, Chil. d. c.59.* Atq; ita etiam constitutum est in ordinationib. Imperij, quæ à Carolo V. sunt factæ, E *c.110.* Ex quo inferri posse videtur, huic etiam actioni iure Sax. per anni silentium pręscribi, sicuti cuilibet iniuriæ scripto comprehensæ moribus nostris præscribi diximus, *Chil. in pract. cap. 59. cum cap.seq.* etiamsi iure cōmuni aliter pleriq; sentiant: quod

scriptura scilicet seu pictura perpetuo duret, eoq; semper incontinenti iniuria fieri intelligatur, *Zasius in l. cum lex, ff. de legib.* Sed consuetudo non absurde iniuriã ab animo potius & volũtate æstimat, quam à scriptura vel libello, *l. 1. hoc tit.* Etsi enim hic duret, tamen potest animus & voluntas B contumeliæ, à qua hæc res pendet, non durare, *l. 1. hoc tit. l. qui iniuria, 53. de furt. l. si nõ conuicij, 5. C. de iniur. l. vnic. Cod. si quis imper. maledi.* cum mutabilis ac ambulatoria sit hominis voluntas, *l. cum hic status, 33. §. pœnitentiam, de donatio. int. vir. & vxor. l. 4. de adimen. leg.* vt cõcludenter inferri nequeat, iniuriam semper fieri & permanere, quoad scriptura extet. Et perfectò hanc consuetudinis interpretationem, ad amputandas istiusmodi altercationes parum Christianas, etiã extra forum Saxonicũ, & in terris Imperij, vbi ius commune seruatur attendere & sequi non fuerit alienum.

De extraordinarijs criminibus. Tit. XI.

ET hæc quidem de ordinarijs priuatorum delictorum iudicijs dicta sint. Iam videamus de ijs quæ extra ordinem proponuntur, vnde nullæ certæ pœnæ existunt, nam eæ in his arbitrio iudicis committuntur, *l. hodie, 13. de pœn. l. 1. C. de recept. l. fin. C.* A *de mod. mult.* Extra ordinem puniuntur solicitatores alienarum nuptiarum, & pudicitiæ alterius, etiamsi effectu potiri non potuerunt, si tamen efficere voluerunt, *l. 1. in princ. in verb. propter voluntatem, h. t.* nam pœnitentiæ ignoscendum est, *l. qui falsam, 19. ad l. Cornel. de falsis.* Item qui fimo corruptõ aliquem perfundit: aut ad iniuriam publicam lacus fistulasve aquarum contaminat. *d. l. 1. §. 1.* qui puerum puellamve de stupro interpellat: atque hic quidem perfecto in flagitio capite punitur, imperfecto in insulã C deportatur, *d. l. 1. in fin.* qui cœtus illicitos habent, *l. 2. hoc tit.* quæ data opera partum abigit, *l. 4. hoc tit.* hæc in temporale exilium datur, si fœtus nec dum 40. dierum sit, *d. l. 4. vbi gloss.* quod si maior fuerit, cum viuere præsumatur, D legi Corneliæ de sicarijs potius quam legi Pompeię de parricidijs locus erit, *l. 1. ad Pomp. de parr. l. penult. C. de sicar. l. si multum, infr. eod. ti. Cicero pro Cluentio, l. si quis, 38. §. abortionis, l. Cicero, 39. de pœn. cap. 2. de Homic. Ord. Imp. cap. 131. & ita vsu seruatur.* item qui E annonam flagellant: falsisve mẽsuris in vendendo vtuntur, *l. annonam, 6. hoc tit. l. penult. infra de fals.* qui iure Sax. propter solum vsum exilio plectuntur: quod si porrò falsas mensuras etiam fecerint, fustigantur, *Chilia. in pract. tit. von der peen falscher masz, &c. per art. 13. Landt. lib. 2.* Denique

nique omnis generis delicta, quæ nulla certa lege vindicantur, extra ordinem coerceri solent: *d. l. annonam, l. penul. & l. fin. hoc titul.* videlicet pro modo delicti, ætatis, aliarumque circumstantiarum, ex arbitrio iudicis: *d. l. pen. aut facta, 16. inf. de pœn.* qui tamen modum excedere non debet, *l. hodie, 13. de pœn.* nec ad pœnam capitalem, nisi ex grauissima causa peruenire, *d. l. 1. de furibus, baln. l. 1. §. expilatores, de effract. dict. l. hodie, d. l. penult.* sed plerumque temporali relegatione, aut fustigatione, aut etiam mulcta erit contentus, *l. 1. 4. 6. 7. hoc t.*

De sepulchro violato. Tit. XII.

1 *Continuatio.*
2 *Edictum.*
3 *Pœna violantium sepulchra multiplex.*

1 IAm † in specie de quibusdam delictis extraordinarijs, quæ edicto aliquo aut constitutione sunt comprehensa, dicamus. Ac primò de violatione rerum religiosarum, puta sepulchrorum, qua de re Prætor ita ait, *l. 3. hoc t.*
2 CVIVS † DOLO MALO SEPVLCHRVM VIOLATVM ESSE DICETVR, IN EVM IN FACTVM IVDICIVM DABO; VT EI AD QVEM PERTINEAT, QVANTI OB EAM REM ÆQVVM ESSE VIDEBITVR, CONDEMNETVR, SI NEMO ERIT AD QVEM EA RES PERTINEAT, SIVE AGERE NOLET: QVICVNQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO. SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. SI QVIS IN SEPVLCHRO DOLO MALO HABITAVERIT, ÆDIFICIVMVE ALIVD QVAM QVOD SEPVLCHRI CAVSA FACTVM SIT, HABVERIT, IN EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET, DVCENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. Ex hoc edicto iudicium infamiam irrogat: *l. 1. hoc tit.* quia dolum punit, *l. 3. h. t.* cuius propria pœna est dedecus, *vide supr. de dol. & his qui not. infam. §. vlt. Instit. de sus. tut.* pœnam pecuniariam inter fiscum & actorem diuidit: *l. lege, 25. §. vltim. de S.C. Syllan.* atque ita potest accipi, *l. 3. §. diuus, 5. hoc tit. dum iubet pœnam in fiscum referri.* Huc † etiã 3 edictum Adriani pertinet, quo pœna 40. aureorum in eos statuitur, qui in ciuitate sepulchrum faciunt: eademque pœna tenetur Magistratus, qui fieri passus est, *d. l. 3. §. diuus, 5. hoc tit, vide Paul. lib. 1. tit. 21.* Illud etiam sciendũ, eos qui cadauera spoliãt, vel corpora ossaque extrahunt, seuerius,

& interdum capite puniri, *l.* 3.§. *aduersus*, 7.*l.fin.hoc tit.l.*4.*C.eod.* quod ad illos quoque porrigi potest, qui furcis affixos vel suspensos aut denudant, aut prorsus tollunt: item qui tempore mortis semimortuos & laborantes aut necant, aut deserunt sibi commissos, vt inedia, vel simili casu, citiore morbo perire cogantur.

De concussione. Tit. XIII.

Cicero, *lib.* 4.*Tus.* ait terrorem esse metum concutiẽtem. Quare concutere dicitur, qui percellit ac perturbat aliquẽ iniecto terrore. Hinc concussionis crimen appellatum, cum quis iudicij, Magistratus alicuiusve potestatis quam habet metu, aut alio terrore, pecuniam alicui extorquet, *l.*1.& 2. *hoc tit.c.militare,* 23.*q.* 1. Sed & qui ad aliud quid, puta ad contrahendas nuptias, *l.*1.*C.si qua præd.pot.* ad emẽdum, vendendum, cedendum, *l. principalibus.vbi Dd si cert.pet.l. penult.C.de his quæ vi metu.caus.f.t. C.de contr.iud.* &c iure aut errore potestatis iniuitum cogit, concutere videtur: vt cum, cum vltra constitutum salarium imperiose aliquid exigit. *Ias. in* §. *quadrupli, num.*3.*Inst. de act. c.quoniam dist.*8.*c. militare*, 23.*qu.* 1. *Spec. de execut.*§.1. *num.*5.& *de recusat.*§.*fin.num.*18. Hoc porrò cõcussionis crimen extra ordinem punitur: *l.*1.*l. quod euitandi*, *Co.* A *de condi. ob turp.caus.* quanquam etiam pœna quadrupli, *l. iubemus.C.eod.l.fin.ad l.Iul.repet.cap. quoniam, dist.* 18. Senatusconsultis, *l.*1.*ad S.C.Turp.* iudicio calumniatorum, *l.*1.*de calumn.* atque adeò interdum lege Cornelia de falsis, *l.*1.§.1.*ad l.Cornel.de* B *fals.* coerceatur.

De abigeis. Tit. XIV.

1 *Qui sint abigei.*
2 *Quomodo puniantur.*

C Abigei † proprie habentur, 1 qui pecora (nam in hominib. plagium publico iudicio dignum committitur, *vide infr. de plag.*) ex pascuis vel armẽtis subtrahunt, & quodammodo deprædantur, ac abigendi studium quasi exercent, oues de gregibus, vel boues de armentis abducentes. D Cæterum si quis oues aberrantes, vt æquos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius, *l.*1.§.1.*hec tit.* nisi sæpius abegerit, & hanc quasi artem exerceat, *l. fi. hoc tit. vide Paul. lib.*5. *tit.*18. Oues pro nu- E mero abactarum, aut abigeum, aut furem faciunt. Quidam decem oues gregem esse putauerũt: porcos etiam quinque vel quatuor abactos, equum vnum vel bouem ab armento abactum, abigeatus crimen facere, *d. l. fin.* Is quoque qui à stabulo domitum pecus abducit, non à sylua, vel grege

grege, plenius & grauius coercetur, *d.l.fin.*

2 ¶ Abigeatus crimen publici iudicij non est, quia furtum magis est. Sed tamen quoniam ferro plerumque abigei vtuntur, si deprehendantur, grauius furto eorum admissum punitur, *l.2 h. t.* Cum durissime, ad gladium
B damnari, *l.1. in princ. hoc tit.* aut bestijs obijci solent, *d.l.1.§.quanquam,2.* Puniuntur autem durissime, non vbique, sed vbi frequentius hoc delictum est, *d. l. 1. in princ.* item cum gladio abigunt, *d.l.1. §. 2.* tanquam grassatores.
C Cæteroquin humiliores in opus temporarium damnantur: honestiore loco nati, aut relegādi sunt, aut ordine mouendi. Sed & hoc notandum, qui porcum vel capram abegit, non tam grauiter quam qui maiora animalia abigunt plecti oportere, *d.l.1.§.1.& 2.* Receptores porrò abigeorum
D decem annis extra terram Italicam relegari volunt Adrianus, *l.fin.in fin.hoc tit.*

De præuaricatione. Tit. XV.

1 *Qui sint prævaricatores.*
2 *De publico iudicio in prævaricatores.*
3 *De priuato.*

1 PRæuaricatorem † à varicando dictum esse, verius est,
A *l.præuaricatores,212.de verbor. in significa ion.* Varicari autem in transuersum ire significat; à varicibus crurum, teste Nonio: quibus qui laborant, recta incedere nequeunt. Præuaricator inquit Vlpianus, *l.1.hoc tit.l.2.§.final.de his qui notantur infam.* est quasi
B varicator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa sua, quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait: nam is qui præuaricatur, ex vtraque parte consistit, quinimo ex altera, cui se aduersarium simulauit: de qua etymologia etsi probabiliter disputari
C potest: *Cicer. in partit. Orat.* tamen verius est, à varicando præuaricatorem dictum, *Alciat. in d.l. præuaricatores.* Nam & Labeoni syllabæ ratio aduersatur, quæ in Varicando Præuaricatoreque producitur, cum Varius primam corripiat. Alibi idem
D Vlpian, *in d.l.præuaricatores.* Præuaricatores, inquit, eos, appellamus, qui causam aduersarijs suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. Præuaricationis iudicium aliud publicum, aliud moribus inductum est, *l. 3. hoc tit.* Publicum † est, cum quæ- 2
E ritur de præuaricatione eius qui publico iudicio accusauit: isque proprie præuaricator dici potest, *d.l.1.h.tit.Cic.praall.loc.* Id autē ideo publicum est, cum quia agitur de corruptela publici iudicij, tum quod ex hoc extra ordinem

eadem

eadem pœna publica afficiatur prævaricator, qua teneretur, si ipse in legem commisisset, qua reus propter prævaricationē absolutus est, *l.pen. hoc tit.* Quare & infamiam hoc iudicium irrogat, *l.4 hoc tit.l.4 in fin.de his qui not.infam.* exemplo publicorum iudiciorum, *l.infamem,7. de pub.*
3 *iud.* Ad † exemplum huius moribus & ex interpretatione introductum est aliud priuatum prævaricationis iudiciū, in eum qui non quidem accusando, sed dum partes aduocati sustinet, & accusatori assistit, prævaricatus est, qui extra ordinē punitur, *l.1.in fi.l.2. h.t. l.1.C.de aduoc.diu.iud.* vt & is qui in iudicio non publico prodidisse causam arguitur, *l.1. in fi. vbi gloss.2.hoc t.l.1.§.prævaricatorem, iuncta l.3.inf. ad S.C. Turp.* Hodie autem generaliter ijs, qui prævaricati sunt, pœna iniungitur extraordinaria, *l.2.hoc tit.* iure verò Sax. mulcta.

De receptatorib. Tit. XVI. C.9. 39.

1 *Qui sint receptatores, & quomodo puniantur.*
2 *An cognati receptores puniantur.*
3 *Quando pœna cesset.*

1 PEssimum † genus est receptatorum, sine quibus nemo diu latere potest: & præcipitur, vt perinde puniatur atque latrones,
A *l.1. hoc tit. l.1. Co. de his qui lat.* dumodo opem ijs tulerint; alioqui si tantum sciunt & receptent, mitius puniendi videntur, *l.2.infra.eod.gl. hic in l. 1.* Receptator autem est qui maleficum receptat in suo vel alieno, præstans ei causam se occultandi, *l.1.§.quod*
B *autem.de ser. cor.* In pari hærent culpa, qui cum apprehendere latrones possunt, pecunia vel surreptarum rerum parte accepta, dimiserunt, *l.1.in fin. hoc t.* quoniam cum publice intersit delicta puniri Magistratui eos tradere oportuit, *l.1.& 2.Co. eodem.* Sed
C † apud quos affinis vel cognatus 2
latro seruatus est, hoc neque absoluendos, neque seuere admodum puniendos constat. Non enim par est horum delictum, & eorum qui nihil ad se pertinētes latrones recipiunt, *l.2.hoc tit.* Si enim suum sanguinem quomo-
D docunque redimere licet, *l.1.infr. de his qui mort. sibi consci.* certe & suorum; *Ias. & Dd. in l. 3. de iustit. & iur.* cum parentes magis soliciti sint de liberis quā de seipsis, *l.isti.8.sup.de eo quod met. cau.* Quare agnoscendum aliquo modo est ijs, qui consiliū pro tuē-
E dis suis capiunt, *l.nec in ea.22. inf. ad l. Iul. de adul. l. milites, de re mil.* itaq; nec in totū excusantur, nec seuere puniuntur, sed mulcta ijs pecuniaria pro modo delicti & facultatum imponitur, *Bonif. in pract. crim. t. de except. l. 1.2. hoc t.l.2.§.si cum de lib.hom. ext.*

ext. l. 1. C. de recept. arbit. quæ pœna etiam iure Saxo. in vniuersum videtur obtinere, *lib. 3. artic. 23.* nisi in grauioribus delictis, cumque etiam opem receptatores præstant. *l. 2. art. 72. vide omnino Fachs. diff. 58. per art. 25. lib. 2. Reinh. diff. pœn 10. & 44.*

3 Porrò receptatorum † pœna non tenetur qui ignarus est maleficij, *l. 1. C. de his qui latro. l. quo naufragium, §. non tantum, de incend. ruin. naufrag. l. si quis seruum, C. ad l. Flau. de plagia. l. quicumq; §. quod si seruus, C. de seru. fug.* sed & in priuatis delictis, puta vulneribus illatis, iniurijs, &c. ea cessat: vt memini aliquando iudicatum.

De furibus balneariis. Tit. XVII.

FVres nocturni, quia diurnis atrociores sunt, nec proditorib. dissimiles, *Senec. vlt. declam. Cuiac. obser. 11, cap. 27.* extra ordinem audiendi sunt, & causa cognita puniendi, dummodo sciamus in pœna eorum operis publici temporarij modum non egrediendum. *vid. lib. 2. iur. Sax. art. 13.* Idem est in balnearijs furibus, *l. 1. h. t. Paul. li. 5. & tit. 3.* Etsi autem & alij fures extra ordinem accusari possunt, *l. fin. de fur.* tamen quoniam in ijs pœnam ordinariam iudex excedere non solet, hos autem fures grauius castigari publice interest, eo

A visum fuit de istis specialem titulum proponere. Ideo autem durius puniuntur nocturni quidem, quod tenebræ ad furtum faciendum opportunæ atrocius reddant delictum: *l. fin. inf. tit. 1. l. itaque 5. ad l. Aquil. Paul. lib. 5. t. 19. & 20.*

B balnearij autem, quia propter commune balneorum vsum, & quoniam pudis illi atque aliud agentibus hominibus facilius quid surripi potest, grauioribus sanctionibus vestimenta lauantium ab iniurijs defendi publice omnium maxime refert. *l. 3. in fin. sup. de off. præf. vigil.*

C Nam in vniuersum, quo occultius & impunitius committi flagitia possunt, eo deprehensa acerbius, maioreque iurisdictionis seueritate sunt castiganda. *l. presbyteri, 8. Cod. de episc. & cler. Paul. lib. 5. tit. 3. 19. 20.*

D

De effractoribus & expilatoribus, Tit. XVIII.

1 *De pœna effractorum.*
2 *De pœna expilatorum.*
3 *De pœna saccularorum.*

E DE his † qui carcere effracto euaserunt, sumendum supplicium diui fratres rescripserunt, *l. 1. h. t. l. meos, 11. inf. de custod. reor. vbi vide l. milites, 13. §. eius, de re milit.* Quod etsi Dd. passim sequuntur, *Bar. Angel. Alc. in l. pen. inf. de custod. reor. Boss. de effr. carc.* siquidem incarceratio 1

de-

debite facta sit: *Bart. in l. vis eius*, *C. de probat.* *Boss. de carc. n.* 5. tamen tantummodo verum esse arbitror, cum carcer summi Principis effringitur (quia in specie hoc rescriptum intelligo) atque ita crimen læsæ maiestatis, ob violatam Principis custodiam committitur: *l.* 4. §. *fin. ad l. Iuliam maiest.* in aliis inferiorum carceribus non item. *per ea quæ tradit Ias. in* §. *pœnales, n.* 102. & 107. *Inst. de action.* Quod si porrò per negligentiam custodum contra quos præsumitur, *l. fin. hoc tit. gloss.* *Bald. in l. cum ita.* §. *species. de legat.* 2. *Alex. cons.* 56. *col.* 2. *Boss. de carcer. n.* 7. euaserint, mitius puniendi sunt: *l.* 1. vt & reliqui effractores, puta qui furti gratia parietem aut ostia effringunt. Nam hi siquidem viliores sint, in opus damnari, honestiores ordine moueri, aut relegari solent. *d. l.* 1. & 2. Eaque pœna arbitraria etiam hodie plurimum vtimur, quamuis vim ædibus illatam supplicio videatur ius Saxon. vt & statuta multarum ciuitatum vindicare: *VVeich. art.* 38. *vbi gl.* & *Landr. lib.* 3. *art.* 67. quod tamen nisi in attrocissimis irrogari non solet, sed tantum pœna ciuilis pecuniaria, puta vnerigeldium, &c. Nocturni effractores grauius puniuntur: fustibus enim cæsi damnantur in metallum, *d. l.* 2. Item si non modo furti gratia effractura facta sit, sed etiam furtum subsecu-

A tum: quo casu concurrent vtroque delicto, pœnam capitalem constitutio imperij irrogat. *Ord. imper.* 159. & 160. Eodem † 2 modo animaduertitur in expilatores, qui sunt fures improbiores, *d. l.* 1. *l. si te expilasse, C. ex quib. caus. infam.* Expilatores, B inquit Asc. *in* 2. *Verrin.* sunt, qui ne pilum quidem in corpore spoliatorum relinquunt. Vnde apparet eos proprie dici, qui per vim vestimentis, aut pecunia hominē exuunt: qui λωποδύται à vestium ereptione Demostheni C appellantur. Sed hoc crimen, præsertim si noctu committatur in magnis vrbibus, vt Antuerpiæ, quæ patria mihi est dulcissima, irremissibiliter capitale est, quemadmodum & cum in via ac itinere fit: nihil enim propter violentiam, distat à grassatione. Sac- D cularios etiam † impostores, quos Græci ψηφολόγους, aut ψηφοπαίκτας, German. *Spitzbuben* appellant, qui varias in sacculo artes exercentes, partem subducunt, partem subtrahunt. item directarios, qui in aliena cœnacula se dirigunt, & insinuant furandi E animo, eadem extraordinaria pœna manet, *d. l.* 1. *l. saccul. de ex crim. vbi vide annot. Russardi.*

Expilatæ hereditatis. Tit. XIX. C. 9. 32.

1 *Continuatio & quare furti actio*

actio in re hæreditaria cesset.
2 *Quibus, contra quos detur.*
3 *De pœna expilatorum: & ad quid detur.*

1 CVm † hæreditas expilatur palam est, ante aditam hæreditatem vel ab hærede possessam, furti agi non posse: *l. hæreditaria*, 70. *de furt. supra.* quia nullius in bonis res hæreditariæ, tunc temporis fuerunt, *l. si homo* 35. *de vsucap. l. si is*, 68, §. 1. *l. hæreditaria.* 70. *de fur. l. cum hære.* 63. *de acqu. poss.* Itaq; quãuis hoc nominẽ ciuiliter rei vendicatione, *l. aduersus*, 4. *Cod. eod.* aut petitione hæreditatis agi potest, *l.* 3. *hoc tit.* tamen quia his actionibus possessio tantũ reuocatur, non etiam coercetur crimen; visum fuit cessanti furti actione extraordinario iudicio fraudẽ expilatæ hæreditatis vindicare, *l.* 2. *hoc tit. l. fi. Cod. eod.*

2 Hæc † actio datur ijs quorum interest, *l.* 4. *hoc tit.* aduersus eos qui surripuerunt, etiam vitricum, *l.* 2. *C. eod.* aut nouercam, *l.* 3. *C. eod.* cum tamen de hæreditate patris non agitur. Nam in vniuersum vxor defuncti, de cuius hęreditate agitur quamuis officio iudicis hoc nomine puniri possit, *Bart. in l.* 1. *n.*4. *rer. amot.* tamen expilatæ hæreditatis crimine non accusatur: quia nec furti cum illa agi potest, *l. pen. hoc tit. d. l.* 4. *C. eo.* sed tantum condictione furtiua, *gloss. Bar. & Dd.* A in *l.* 3. *in prin. sup. rer. amo.* vbi dixi. Quare nec liberis defuncti, de cuius hæreditate expilata agitur, inter se vtilis erit hæc actio; si forte frater fratrẽ aut sororem quid surripuisse ex parentum hęreditate intendat. Nam neque furti tenentur: *l. serui.* 17. *de* B *furt.* nec in cohæredem (cohæredes autem sunt fratres & sorores, in parentum successione) facile hoc iudicium datur: *l.* 3. *Cod. fam ercisc.* cum quia in rebus communibus pro suo iure versari videtur, *l. merito*, §. 1. *supr. pro soc.* cum quod abunde per iu- C dicium familiæ herci scundæ, & exacta per sacramentum eius qui suspectus est, rerum hæreditariarum declaratione, *l. fin.* §. *licentia*, *vbi gl. ad verb. illius*, *Cod. de iure delib.* *l.* 2. *Cod. quan. & quibus*, *lib.* 10. aut contra eum præstito in litẽ iuramento, *l. item*, D 10. §. *restituere*, 16. *de petit. hæred.* damnum hac fraude datum resarciatur, & purgetur dolus. *d. l.* 3. vt huic subsidiariæ actioni locus esse non debeat, *l. fin. C. eod. l.* 2. *hoc t.* Placuit tamen Interpretibus, *d. l.* 3. *fac. l.* 1. *C.* E *eod.* si aperte cohæres in dolo hæreat & expilarit, eum hoc quoque iudicio teneri, perinde atque furti tenetur. *Dd. in d. l. merito, pro soc. l. tres fratres, de pac.* Pœna † autem expilatorum hæreditatis extraordinaria est, *l.* 1. *hoc t. d. l.* 1. *sup. de effra. vide Alc. in tract. stat.* 4. *parte, quæst.* 19. 3

Castr.

Castr. consi. 31. hoc est arbitraria.

Stellionatus. Tit. XX. C. 9. 34.

1 *Quid sit stellionatus, unde dictus.*
2 *Quibus hoc crimen obijciatur.*
3 *Quæ actio & pœna ex hoc crimine descendat.*

1 PLinius *li.* 30.*c.* 3. scribit,† stellionem animal esse lacertæ simile, quo nullum fraudulentius homini inuideat: indeque stellionum nomen in maledicũ trãslatum. Stellionatus, † autem crimen obijcitur ijs qui dolo quid fecerint, scilicet si in aliud accusationis genus res non cadat. Quod enim in priuatis iudicijs est de dolo actio; hoc in criminibus, stellionatus persecutio. Vbicunque igitur titulus criminis deficit: ibi stellionatum obijciemus. Maximè autem in his locum habet, si quis rem forte alij obligatam aut datam, dissimulata priore obligatione alij distraxerit, obligarit, in solutum dederit. *l.* 3. *h. t. l.* 1. 2. 4. *C. eod.* Sed & si quis merces opposuerit, suppresserit, vel obligatas auerterit, vel corruperit: æque stellionatus tenetur: item si quis imposturam fecerit vel collusionẽ, in necem, hoc est, fraudem & damnum alterius. *d. l.* 3.

3 ¶ Actio stellionatus, neque A publicis (quia ex nulla pub. iudiciorum lege oritur:) neque priuatis (quando pœnã priuato debitam nullam petat) iudicijs continetur: *l.* 1. *hoc tit. l.* 3. *Co. eodem*, ideoque nec animaduersionem legitimam habet, cum legitimũ crimen non sit. Solent autem ex B hoc crimine, extra ordinem plecti, neque tamen debet pœna in plebeijs opus metalli egredi: in ijs autem qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus relegatio aut ab ordine remotio retinendã est: *d. l.* 3. §. *pœna*. Stellionatus iudiciũ famosum non est, sed coer- C citionem extraordinariam habet, *l.* 2. *hoc t.* videlicet nisi ex eo crimine descendat, quod etiam in priuato iudicio infamiã condemnato importet *l. infamiam*, 7. *infr. de publ. iud.* verbi gratia, si quis ex aperto dolo condemnetur: tũc enim, quia & priuatum doli iu- D dicium existimationem notat, dicendum est, & crimen stellionatus damnato labem aspergere, *l. quid ergo*, 13. § *fin. de his qui not. infam.* secus si dolus in contractu sit, de quo iure ciuili non actione doli, sed ea quæ ex contractu descendit, quæretetur, quæ cum E existimationem non lædat, *l. cessat*, 31. *de act.* consentaneum est, nec stellionatus iudiciũ extraordinarium hoc casu opprobrio esse, *l. sutor*, 16. §. 1. *de pig. act. d. l.* 1. 2. & 4. *C. eod.*

De

De termino moto. Tit. XXI.

TErminorum auulsorum non hodie mulcta pecuniaria est, sicuti ex lege Agraria C. Iulij Cæsaris, qui necdum constituta monarchia mitius agēdum putauit: *l.3. hoc tit.* sed pro conditione admittentium, extraordinaria pœna eiusmodi admissum vindicatur; puta relegatione, verberibus, *l.1.& 2. hoc tit. Panorm.in c. ex literis,n.13. de probat.*&c. Iure Saxon. qui ignorans amouet, 30. solidis mulctatur, qui sciens, grauius, pro qualitate delicti, *Land. lib.2.art.28. Fachs. diff.65. Reinhar.diff.pœnal.2. vide etiam Deu. 19.& 27.*

De collegijs & corporibus. Tit. XXII.

COllegæ (inquit Varro) sunt, qui vna lecti sunt, ad idem videlicet munus, eandemque potestatem, quasi collecti, *l.collegarum.173. de verborum signific.* Hinc collegia dicta, conuentus & concilia opificum aut aliorū eandem artem exercentium; in quibus qui dant nomina, eliguntur: dum tamen ne pauciores tribus sint, *l.Neratius,85.de verb.signif. Cicer.in Orat.pro domo sua.* eiusmodi nonnulla à rege Numa fuerunt instituta.*Plinius lib.35.c.12. & Plutarchus in eius vita.* Sed cū multa improba,præsertim intempestiuis & sumptuosis comessationibus, aduersus leges & ordinum

A concordiam, ac disciplinam publicam, prætextu talium conuentionum improbi machinarentur: *Liuius li.39.& Suetonius in Aug. cap 32.* Primum Senatusconsulto huiusmodi conuentus collegiaq; prohibita sunt, nisi quæ specialiter propter aut religionem, vt Iu-
B dæorum, aut vsum reipubl. essent approbata, vt publicanorum, pistorum, nauiculariorum, *l.3. h.t.* &c. Postea eam rem & Imperatores curæ habuerunt: *l.1.& 3.hoc tit.l.1. quod cuius. vniuers. l. conuenticula,15.C.de episcopis & clericis. Suetonius in Caio Cæs. c.42.*
C *vide Cuiacium,lib.7.c.30* extatq; ea de re Traiani rescriptum in epistolis Plinianis. Etsi autē qui collegium illicitum vsurpat, contra constitutiones & Senatusconsulta facit, eoque reus Maiestatis & legis Iuliæ de vi publica, atque
D ex his legibus puniendus videatur: *l.2. hoc tit.in no. l. infra ad l. Iul. maiest. & l. qui cœtu, ad l. Iul.de vi pub.* tamē apparet olim collegium illicitum solere dissolui, & pœnam mitiorem fuisse, ac plane extraordinariam *l.1.in prin. hoc t.d.l.conuenticula.* vnde & hic titulus inter extraordinaria iudi-
E cia est collocatus.

De popularibus actionibus. Titulus XXIII.

SCiendum etiam est,plerorumque criminum, præsertim extraordinariorum accusationes, quia ius publicum populi tuentur,

tit. *l.* 1. *hoc tit. vide Gouea. lib.* 1. *in f. n. de iurisdic.* esse populares, & cuilibet de populo competere, qui tamen integræ sit existimationis. *l.* 4. *hoc tit.* Quod si plures concurrant, Prætor eligit maxime idoneum, *l.* 2. *hoc t.* ac potissime eum cuius interest, *l.* 3. *hoc t.* Mulieribus & pupillis populares actiones non dantur, nisi cum ad eos pertinent *l. mulier.* 6. *hoc titul.*

A Omnes populares actiones neque in hæredes dantur, neque supra annum extendunt: *l. fin. hoc tit.* quod de ciuilibus & extraordinarijs iudicijs accipiendum est, de quibus in hoc libro est actum, & ad quæ hic titulus refertur, nam publica iudicia quamuis etiam B popularia sint, tamen plerumque viginti annos durant, *l. querelam, C. de fals.*

DIGEST. LIB. XLIIX.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Titulus I.

1 *Quæ sint publica iudicia.*
2 *Causa efficiens.*
3 *Materia.*
4 *Forma exercend. pub. iudiciorum.*
5 *Finis.*
6 *Effectus.*

1 TRansgrediamur † ad iudicia publica, quæ ita appellata sunt, authore Iustiniano, quod cuius ex populo executio eorum plerumque detur: *Instit. de publ. iud. in princ.* vel potius quia in ijs de crimine publico, quod omnes tangit, quæritur: *lib.* 4. *C. de haret.* Non omnia autem iudicia, *l.* 1. *hoc tit. l. stellionatus, supra de crim. stell. Cuiac. obseru. lib.* 8. *cap.* 35. in quibus crimen vertitur & accusatur, publica sunt, sed ea

C tantum, quæ ex legibus publicorum iudiciorum veniunt: vt Iulia Maiestatis, de adulterijs, Cornelia de sicarijs, *l.* 1. *hoc t. vide quæ dixi, Instit. eod.* &c. hoc est, quæ publica esse certa aliqua lex voluit ac decreuit. Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, D quædam non capitalia. Capitalia sunt, ex quibus pœna, mors aut exilium est, h. e. aquæ & ignis interdictio. Cuius in locum hodie deportatio successit; *l.* 3. *infra, ad leg. Iul. pecul.* per hanc enim eximitur caput de ciuitate, quod instar mortis est, & certe ciuilis E mors appellatur: *l.* 1. *§. fin. de bon. possess. contra tab. l.* 4. *supra qui satisd. cog.* Cætera exilia, non exilia proprie, sed relegationes dicuntur, cum ciuitas retinetur: quemadmodum & Ouidius in Pontum

remotus,

remotus, disputat se non exulem, sed tantum relegatum esse. Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coercitio & relegatio pœna est, *l.2. hoc tit.* *§.1.Instit.eod.*

2 ¶ Causa efficiens publicorum iudiciorum est, certa aliqua lex, *l.1.hoc tit.* vt & Cicer. *in 7. Verr.* pluribus locis testatur: quæ modum & formā inquirendi puniēdique alicuius delicti præscribit. Hæc iudicia olim in prouincijs exercebant Præsides & Procoss. in vrbe quæstores rerum capitalium, qui ad hoc specialiter, cum esset opus populi electione constituebantur; *l.2.§.& quia, supr. de orig. iur.* sed posteriorib. temporibus, traslato in Augustos populi iure, & ab his Magistratu rerum criminalium perpetuo creato præfectura vrbana omnia sibi crimina in vrbe commissa vendicarit: *l.1.sup.de off.praef. vrb.*

3 ¶ Materia circa quam versantur, sunt grauiora delicta: quæ cum publicam & singulorū turbent tranquillitatem, vindicari publicis iudicijs propter exemplum publice interest, *l. congruit 13.de off.praes.*

4 ¶ Ordo exercendorum olim publicorum iudiciorum, cuius Cicer. *pro Ros. Amer. pro Milon. & alijs locis.* & alij *Ascon. pro Milon. & in Verr. Liuius lib.1. in historia Horatij.* meminerunt, in vsu esse desijt durante tamen legum pœ-

A na, cum extra ordinem & solennitatem antiqui iuris crimina probantur: *l.ordo, 8. h.tit. l.lex, §. vlt. ad leg. Iul. repetund. l.vlt. ad legem Fab. de plagia. Cuiac. ad Paulum, lib.5.t.12.* quare de eo ordine superuacuum est verba facere. Illud sane ad formam adhuc per-

B tinet, quod procurator in istis iudicijs neutra ex parte admittatur, *l.penul.§.1.h.tit. l.antepenult.C.de accusat.* nisi ad probandas absentium excusationes: *l.inter, 10.hoc t.* quod acusatio & totus processus vsitato solennique more fit conficiendus, vt paulo post osten-

C demus: *ad titul. de accusat.* quod præses vel alius qui cognoscit, clarissimos viros & peritiss. causarum adhibere, *l.custodias, 12. hoc t.* neq; pendente vno iudicio aliud *l.interdum, 4. vbi gl. & Dd. hoc tit.* non compensationes relationesq; criminum: *l. is qui reus, 5. hoc t.*

D neque probationes non luce clariotes, *l.fin C.de probat.* amittere debeat. Adde his quod iure nostro Saxon. hæc iudicia ante meridiem & subedio sint peragenda *gloss. vlt. art. 61. lib.3. & text. art. 69. eod. lib.*

¶ Finis est, cum vt absoluatur

E innocentia, tum vt delicta sontiū puniantur, quibus duabus rebus, præmio scilicet atque pœna, quasi anchoris ciuitatem retineri, Solon arbitrabatur: vtque sublatis malis ac perniciosis hominibus, & seruetur disciplina publica, & alij 5

plo commonefacti, consimilibus A flagitijs abstineant, *dict. l. congruit*, 13. vnde & Gellio, *lib. 6. cap.* 14. τιμωρίαι νουθεσίαι, καὶ παραδείγματα, & Iustiniano ad totius ciuitatis salutem hæc iudicia comparata dicuntur: §. 1. *Inst. tit. de public. iud.* Pulchre in hanc sententiam Cicero *Philippic.* 8. In B corpore, inquit, si quid est eiusmodi, quod reliquo corpori noceat, vti ac secari patimur, vt membrorum aliquid potius quam totum corpus intereat: sic in reipublicæ corpore, vt totum saluum sit, quicquid est pestiferum amputemus. C

6 ¶ Effectus horum iudiciorum est, quod & accusatorē temere aut dolo malo pericula alteri creantem puniant, *vide infr. tit.* 1. & reos conuictos non modo legitima ipsius iudicij pœna, verum etiam per consequentiam existimationis, interdum etiam bonorum iactura plectant, *l. infamem*, D 7. *hoc tit. vide infra, tit. de bon. damn.* & interea dum agitantur, omnes alias ab eodem reo accusationes actionesque excludant. *l. qui de crimine*, 9. *C. de accus. l.* 2. *§. fin. de custod. reor.*

De accusationib. & inscriptionibus. Tit. II.

C. 9. 2.

1 *Dispositio sequentium titulorum.*
2 *Continuatio huius.*
3 *Sine accusatione an procedat iudicium, & de denunciatoribus.*
4 *Quid significet accusare.*
5 *Quid sit accusatio.*
6 *Causa efficiens*
7 *Apud quem accusatio instituenda.*
8 *De remissionibus.*
9 *Qui accusare possint.*
10 *Qui accusari.*
11 *Materia.*
12 *Forma proponendæ accusationis, faciendæ inscriptionis, & formandorum libellorum.*
13 *Quomodo contra absentem procedatur.*
14 *Finis accusationum.*
15 *Effectus.*
16 *Quomodo extinguantur.*

Postquam † in genere naturam & vim publicorum iudiciorum vtcunq; delineauimus 1 nunc sigillatim singulas eorum partes persequamur: & primo quidem quomodo constituantur, tum quot sint horum genera, postremo quomodo peragantur & ad executionem perueniant, exponamus.

E ¶ In constitutione publici iudicij, necesse est ante omnia de 2 accusatore & accusatione quæri: *author ad Herenn. lib.* 1. *c.* 5. Quia † sine accusatore iudiciū criminale non procedit, *l. quamuis*, 19. 3 *C. de adult. l. vlt. supra de priuat. delic. l. rescripto.* 6. *§. si quis, de mune. l. penult. C. de his qui accus. l. si cui,*

tui. hoc t. cap. 1. vt Eccles. ben. sine dimi. c. 1. de accus. vt nec ciuile sine actore: l. inter 61. de iud. Dd. in Rub. supra & extra, de iud. cap. forus, §. de verb. signific. nisi cum ex publica fama, quæ loco accusatoris est. c. cũ oporteat, 19. extr. eod. Panorm. in c. qualiter, 17. eod. Magistratus in delicti authorem inquirit, l. 1. §. si publico, infr. de adult. l. 3. §. præterea. de susp. tut. l. pen. C. de probat. l. nullum, C. de test. l. 1. Co. de custod. reor. l. ea quidem, 7. C. de accusat. l. qualiter, 1. & 2 extra eo. vbi Cano. quod olim per denunciationes fiebat. Nec enim deficientibus accusatoribus delicta manerent impunita, quæ coerceri publice interest, constituti olim erant stationarij seu Irenarchæ, quibus publice mandabatur, vt si quid grauius accidisset, id denunciarent Magistratibus: l. ea quidem. C. eod. l. 1. §. quies de off. præf. verb. l. diuus, infra, tit. 1. l. 1. Cod. de furios. & stat. l. 12. Duaren. disput. lib. 1. cap. 38. qui postea ex officio sicuti fieri debet, nocentem conquirebant: d. l. 1. §. quies, l. 4. ad leg. Iul. pec. l. 3. de off. præf. §. vlt. in Auth. de collat. l. 1. C. de cust. reor. l. si quis, Cod. de episc. and. Denunciatorum autem in eo melior erat conditio, quod exemplo accusatorum inscribere se nõ cogebantur: c. super. 17. extra eo.

4 ¶ Accusare etsi generaliter significat aliquem ad causam dicendam vrgere, c. forus §. accusator, de verb. signific. Alc. in l. qui ac-

A cusare, C. de eden. vnde accusationis nomine etiam ciuilis, d. l. qui accusare, l. ex iudic. in fin. hoc tit. actio & persecutio, l. viro, 39. supra, solut. matr. venit, sicuti contra actio pro accusatione ponitur: l. 1. de crim. stell. tot. tit. Co. quand. ciu. ac præ. crim. tamen obtinuit,

B vt proprie accusare & accusatio, ad criminatores & delationes delictorum referantur: vt hoc tit. & Co. eod. Accusare † autem est, 5

Azone in Rubr. C. de his qui accus. non poss. authore aliquem reum criminis per libellum deferre, ad vindictam & pœnam, l. cum ra-

C tionibus, 16. l. 1. l. non ignorat. 9. l. si quis, 20. C. de his qui accus. non poss. l. libellor. 3. in verb. reum deferre, hoc tit. l. fin. de priuat. del. l. 2. §. si public. de adul. vel secundum Duaren. præall. loc. Accusatio est maleficij alicuius apud iudicem delatio, ad vindictam

D publicam solenniter facta. Prima differentia sumpta est à materia, in verb. maleficij delatio. (nam in ciuilibus de pecunia agitur: in accusationibus, pœna publicæ vindictæ fisco debita petitur: Ias. post alios in Rub. C. de iudic. gloss. in l. 3. de sepulch. viol. Chil. in

E pract. cap. 58. Secunda à fine, ad vindictam publicam, (in pecuniarijs enim, & iudicijs priuatis, ius nostrum petimus, in princ. Institut. de action. in verb. quod sibi debetur. Tertia à forma solenniter facta) hoc est, oblato libello, & facta inscriptione: l. 3. hoc tit. l.

3. *C. de his qui accus. non poss.* qua nota accusatio ab extraiudiciarijs delationibus ostenditur differre.

6 ¶ Constituitur autem accusatio ex aliqua lege publica, vt diximus, *l. 1. supra tit. 1. l. 3. supra de prauar.* ita tamen, vt coram idoneo & competente iudice instituenda sit, ab ijs quibus accusandi ius est, contra eos quos accusare licet. De his igitur omnibus videamus, quandoquidem si ne iusta harum personarum, vt ita dicam, legitimatione, accusatio rite formari non potest.

7 ¶ Quod igitur ad eos pertinet, qui de crimine cognoscũt, sciendum est, in prouincijs ad præsides & procoss. penes quos merum erat imperium, cognitionẽ executionem criminum pertinuisse: *l. antepen. & l. penult. supr. tit. 1. l. leuia, 6. l. si cui, 7. hoc tit.* & ad eũ præcipue, in cuius territorio crimen contractum esset. In ea enim prouincia agebatur causa, in qua erat delictum: *d. l. si cui, §. penult. l. fin. h. t. l. non dubium, 11. vbi glo. infra de cust. & exhib. reor.* nam & certis quasi in re præsenti cognosci poterat, & consentaneum videbatur ibi extare exemplum pœnæ, vbi exemplum culpæ extitisset: vnde remitti eo rei solent. *l. solent 7. infra de cust. & exhib. reo. Authent. qua in prouincia, C. vbi de crim.* Sed † hodie vix re-

8 missionibus vtimur, maximè cum non vni iam Principi, vt in Imperio Romano omnes ditiones pa-A reant, nec par in parem eiusmodi remissionis habeat imperium: *l. 4. de recept. arbitr. Bart. in l. 1. §. 1. ff. quod cuiusque vniuers.* quare plerumq; fontes eo loci coerceri videmus, vbi inueniuntur, *l. 1. C. vbi de crim.* etiã de delictis alibi commissis *vide Bart. Bald. & Dd. in* B *l. 1. C. de summ. Trinit. & in l. omnes, de iustit. & iur.* maxime cum plerique sint vagabundi, nec certis locis commorentur: *vide l. 1. vbi gloss. & Dd. Cod. vbi de crim. Lanfranc. in c. quoniam, verb. confessiones, n. 11. de probat. Gand. de furt. puniend. n. 4. & tit. vbi del.* C *pun.* Quod obtinet, vbi reus apprehensus est, nam si lateat, aut in fuga sit, iure Saxon. eo loci, vbi delictum est, iudicium in fugitiuum constituitur: *vide Chil. in pract. cap. von der acht. item ordin. Imper. eod. tit.* qui nisi veniat se defensurus, tertio in termino, D reseruata iusti impedimenti excusatione, (*biss auff ehehafft*) pro conuicto condemnatur. In ipsa autem vrbe nulli permissum erat Magistratui ordinario, ne Coss. quidem de capite ciuis Roman. statuere, ex lege Valerij Publicolæ: quare quæstores à populo E olim in singula delicta cum opus esset, creabantur, qui capitalibus rebus præessent. Hi quæstores parricidij (id enim generale cædis nomen est) appellabantur. quorũ lex etiam XII. Tabular. meminit: *l. 2. §. quia. de orig. iur.* Sed has quæstiones Lucius Cornelius Syl-

la postea ab equitibus, qui cognitionibus præfici solebant, ad Senatum transtulit, pœnasque in pluribus delictis, & iudicia certa ac perpetua constituit: vt de falso, de cæde: idque eo fine & cōsilio, vt eadem forma institueretur semper quæstio, & certa pœna lege comprehensa locum perpetuo obtineret: *d.l.2.§. & quia, Tac. Anna. lib.* 3. Quæ etiam quæstiones propterea Corneliæ dictæ sunt. Sed progressu temporis, præfectura vrbis ab Augusto primam constituta, omnia sibi crimina vindicauit: *dict.l.1.de off. præfect. vrb.* quanquam & latrunculatorum alibi meminerũt leges: *l. solemus,* 61. §. 1. *de iud.* quos verisimile est inquirendis per vias publicas & itinera latronibus ac grassatoribus, Reipub. foris operam nauasse, & ius eos coercendi habuisse: cuiusmodi Magistratus etiamnum in Belgico durare passim videmus.

9 ¶ Porro qui accusare possint, intelligemus, si scierimus qui non possint. Itaque prohibentur accusare alij propter sexum, vt mulier: *l. qui accusare,* 8. *hoc t.* nec enim publicorum munerum ac iudiciorum est particeps, *l.* 2. *de regul.iur.* neque priuatas aliorum causas agere potest, *l. alteram,* 18. *C. de procur.* nedum publicis: nisi suam suorumque iniuriam persequatur, *l. de crimine, Co. qui accus. l.* 1. & 2. *hoc tit.* §. 1. *Instit. de suspect. tut.* aut quæstio sit de

A atrocissimo crimine, quod quam ocyssime vindicari Reipub. interfit: *l. in quæstionibus, ad l. Iuliam Maiest. l. fin. ad leg. Iul. de anno. l.* 2. *l. oc t. l.* 13. *h.t.* alij propter ætatem, vt pupillus *d.l. qui accusare.* extra quam si paternam iniuriã authore tutore vindicet, *l.* 2. *hoc t.*
B *l.* 2. *C. qui accus. non poss.* adultos autem, quamuis 25. annis minores, accusare posse verius est: *Azo in Rubr. C. qui accus n.*4 *per l. clarum, C. de auth. præst. & l. si maritus, § lex Iulia, arg. à contrario sensu, sup. de adult.* alij propter sacramentum, vt qui stipen-
C dia merent: *d l. qui accusare, h.t. l. non prohibentur,* 8. *l. si crimen, C. qui accus. non.* nam nec procuratores priuatarum rerum esse possunt, *l. militem,* 7. *C. de procur.* multo minus Reipubl. alij propter Magistratum potestatemve: quippe cũ hi impune in ius du-
D rãte Magistratu vocari nequeãt, *l.* 32. *de iniur. l.* 3. *supra de in ius vocan.* certe nec alios interea vocare atque accusare debent: *d. l. qui accus. hoc t. l. maritus,* 15. *ad legem Iul. de adult.* alij propter delictum proprium; vt infames, *d.l. qui accusare.* & iudicio publi-
E co damnati: *l.*4. *hoc t.* alij propter turpem quæstum, vt qui duo iudicia aduersus duos subscripta habent: *l. cum rationibus,* 16. *C. qui accus. non poss. l. qui accusare,* 8. *hoc tit. vide Cuiac. lib.* 6. *c.*12. *obseru.* sufficit enim ex duobus vno tempore eos præmia accu-

satorum consequi, nisi iniuriarum suarum causa agant: *l. cum rationibus, 16. C. qui accus. l. inter, 6. §. vlt. de adult. l. 11. hoc t.* Item qui nummos ob accusandum vel non accusandum acceperunt: *d. l. qui accus. l. eadem, §. 1. & 2. ad l. Iul. rep.* Quidam propter suam conditionem, vt serui: *l. vix certum, 53. de iud. Azo n. 4. qui acc.* nisi in casibus exceptis, *l. nullo, infra de fal. l. 1. C. de precib. Imper. offer.* filij contra parentes, liberti contra patronos: *dict. l. qui accusare.* plerique ob suspicionẽ calumniæ: vt illi qui falsum testimonium subornati dixerunt: *l. alij, 9. hoc tit.* nonnulli propter paupertatem: vt sunt qui minus quam 50. aureos in bonis habẽt: *l. nonnulli. 10. hoc tit.* Hi tamen omnes, si suam iniuriam exequantur, mortemve propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur; *l. hi tamen, 11. hoc tit.* Sed & propter consanguinitatem, de enormi delicto consanguineum accusarare prohibemur, *l. si magnum, 13. l. propter, 14. l. si sororem, 18. C. qui accus.* quod minus ex bona fide accusatio processura videatur: vt in amicis & coniunctis probat *Cic. in Diuinat. in Verrem.* is etiam qui reus factus est, purgare se debet, nec ante accusare potest, quam fuerit accusatus, *l. is qui, 5. supra tit. 1. l. neganda. C. qui accus.* nam nec procurator pro alio antea esse potest: *l. reum 6. C. de procurat.* Plures autem simul vnũ accusare posse, si simul concurrant & omnium intersit, recte contra communẽ disputat Duaren. *disput. lib. 1. cap. 39. per l. si accusatoribus, de accus. l. 3. de sepulcr. viol.* quanquam si ab vno accusatus iam sit, ab alio accusari de eodem crimine nequeat: *l. qui de crim. C. eod. l. si tamen, 11. §. vlt. hoc tit.* quia de vno delicto plus quam semel quæri non potest: *l. sicut, 7. §. 1. hoc tit.* nisi prima accusatio deserta sit, aut aliquo casu impedita. *d. l. 1. in fin. l. 3. vers. quod si, h. t.* Sed de diuersis delictis recte vno tempore alicuius nomen defertur, *l. qui de crim. C. eod.* vt Milo postulatus est ab Appiis de vi & de ambitu, de sodalitiis à P. Nerato. *Ascon. in orat. pro Milon.* Sed ne in diuersa reus distringatur, tantum de vno, post de alijs respondere cogitur: *l. 2. §. vlt. infra, de cust. reor. Saxon. Land. l. 2. 3. art. 12. Rhein. diff. iud. 33.* vt in accusatione Milonis, primum iudicium fuit de vi: eo expedito, de aliis cognitio futura erat, vt ostendit Ascon. Quod si autem non conueniat inter plures, quinam accusare debeat, erit iudicis magis idoneum eligere: *l. si plures, 10. h. t. l. 3. de lib. hom exh. l. si viro, §. hac autem, de his qui deiec. l. si plures, de pop. act. l. 2. §. fin. de adult.* qua de re etiam eleganter disputat Cicer. in Diuinatione in Verrem, vocatur .n. hæc

hæc quæstio diuinatio: quod disceptetur de iudicio futuro, ac diuinetur etiamnum quis accusare debeat: *Ascon. in diui. Cic. in Verr.*

10 ¶ Iam qui accusari possint, videamus: & constat, omnes posse, tam mares quam fœminas, tam impuberes, quam puberes: *l. pupillum,* 111. *de regul. iur.* tam liberos quam seruos, *l. hos accusare,* 22. §. *omnibus, h. t.* paucis exceptis, excipiuntur autem absentes, contra quos offerri tantum libellus potest, *l. absentem, C. eod. l. 2. de exhi. re.* mortui: *l. antepen. hoc tit. l. fin. ad legem Iul. maiest. per l. defuncto,* 6. *supr. tit.* 1. legati & Magistratus, *d. l.* 12. *h. t.* (nam cuius famæ, eius magis vitæ parcendum est, *l. si adulteriũ,* 38. §. *pen. de adult.*) & serui in iis quorum pœna tantum ciuitatum aut bona adimit, *d. l. hos accusare,* §. *omnibus, h. t.* hæc enim in seruum non cadit. Nec qui accusatus est aliqua lege de eodem crimine aliis legibus reus fieri potest, *d. l. senatus,* 14. *h. t. l. qui de crim. C. eod.* dico, De eodem: nam diuersorum nomine potest: *d. l. libellorum,* §. *sed si aliud, h. t. Azo in Rubr. C. eod. n. 4. vide distinctionem Bal. in l. 1. n. 2. & 3. C. si reus vel accus. mor. fuer.* Sed & plures de vno admisso simul recte accusantur: *l. 1. C. si reus vel accus. mor. fuer. l. vim passi,* 38. §. *penult. infra, de adulter.* de diuersis autem ab

A vno non recte, nisi suam iniuriã persequatur: *d. l.* 12 §. *ego, h. t. l. cum rationibus, C. qui accus.* Sed etsi quis semel crimine ac iudicio absolutus sit, non debet præses pati eundem iterum de eodẽ accusari, *d. l. si cui,* 7. §. 1. nisi præuaricatione prioris iudicii B approbata: *Paul. lib. 1. tit. 6. l. 3. de præuaric. l. 4. §. vlt. de adult.*

11 ¶ Materia circa quam accusationes versantur sunt delicta: non quidem omnia, sed quæ publica & speciali aliqua lege vindicantur: vt & antea sæpe dictum est.

12 C ¶ Forma exercendarum accusationum veteribus vsitata, *Ascõ. pro Mil. Cic. in Verr. ad Herenn. lib. 1. cap. 5.* cum sit abolita, *l. ordo, supra tit.* 1. alienum à nostro instituto sit, de ea verba plura facere. Id sciendum est, qui accersitur alicuius publici crimi- D nis, eum cumplurimum ex vinculis causam dicere oportere, nisi personæ & rei qualitas leuiorẽ cautionem, puta prædes, aut promissionem cui relinquatur reus, impetret, *l. 1. infr. tit. 1. l. 1. C. de cust. reor. l. 2. C. de exh. re.* Sed ne innocentia cuiusquam temere E vim calumniæ patiatur, vtiliter promissum est, ne id ante fiat, neu cuiusquam nomen inter reos referatur, priusquam qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis, quo si in probatione deficiat, eidem pœnæ quam reo

intentat, obligatur, arripiat: custodiæ similitudinem (habita tamen dignitatis æstimatione: nam & satisdationes de exercenda lite admittuntur: *l.3.C.de his qui ac. cus. non poss.*) patiatur nec impunitam fore nouerit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicij: *l.penult. & l.fin. C.eod.l.2. C. de exh.re. vide Cuiac. obseru. lib.1. cap.* 20. qua tamen formidine denunciatores, *d.l.ea quidē, C.eod.* & qui de leuibus accusant; *l.leuia, h.t. Azo C.eod. n.7.* liberantur: etiamsi nec horum calūnia remanere debeat impunita, *l. 1. C. de decur.lib.* 10. *l.diuus.de cust.reor.vide infra ad S. C. Turpill. in fin.* Libellorum autem inscriptionis cōceptio talis estCoss. & dies: Apud illum Prætorem (ad hoc constitutum electumq; in vrbe) vel Procos. (in prouincia) Lucius Titius professus est, se Mæuiam lege Iulia de adulteriis ream deferre: quod dicat eā cum C. Seio ex ciuitate illa, domo illius, mense illo, Coss. illis, adulterium commisisse. Vtique enim & locus designandus est, in quo adulterium commissum est: & persona cum qua admissum dicitur, & annus, atque mensis: *vide omnino Ias. in §. ex maleficiis, n.56. Instit. de actionib.* neque tamen diem, neque horam inuitus comprehendet: *vide omnino Ias. in l.2.§.si quis Ephesi, de eo quod certo loco.* Si quis tamen

A diem qui mēsem demonstret expresserit, non alia in causis nominatione opus fuerit: cum paria sint, aliquid certis verbis, vel certa designatione ac circumscriptione exprimi: *l.2. de lib. & posthu. l.gerit, l.per hæred. de acquir. hæred. l.si rem, de rei vendic.* Si B reus item petat diem consignari, vt negatiuam loco & tempore: *Bart. in l. is qui reus, n.* 16. *de pub. iud. per l.2.§.de eo quod cert. loc. & in l.libellorum, n.13.de accusat. Boss. in pract. crimin. de inquisit. n.91.92. Ias. in l.2.§.si quis Ephesi, de eo quod cert. loc.* coarC ctatam, puta se tum temporis à loco delicti abfuisse, probare possit; æquum erit huiusmodi precibus locum dari, *l. optimam, C.de contr. stipulat. Dd. in l.actor, C. de probat.* Solent etiam libelli accusatorij non tantum in pœnam, sed etiam in torturam diD rigi, hoc modo: Si reus factum inficias eat, volo hanc actionem super his atque his iudiciis propositam esse: & ex illis quæstionem, ad eruendam veritatem, reo decerni postulo. Quod si libelli inscriptionem legitime ordinati non fuerint, rei nomen E etiam illo non opponente, *Ias. post Bartol. in l.3.n.18, C.de eden. & in §.ex maleficijs, n.68. Inst. de act.* vna cum libellis aboletur, & ex integro repetendi reum potestas fiet. Neque enim potest vitium libelli criminalis, puta omissio temporis, loci, &c. in proba-

batio-

bationum articulis poſtea ſupplerí: *Iaſ. in d. §. ex maleficijs, n. 65.* Item ſubſcribere debebit is qui dat libellum ſe profeſſum eſſe, vel alius pro eo, ſi literas neſciat: *l. 3. hoc tit.* quæ ſubſcriptio ideo neceſſaria eſt, vt ſimilitudo ſupplicij etiam certum accuſatorem obſtringat. Etſi autem hodie inſcriptiones ſubſcriptioneſque obſoleuerunt, non tamen ſimilitudo ſupplicij in calumniantibus ceſſat, *gloſſ. in l. 2. ad verb. periculi, C. de fid. inſtr. per l. 1. C. de adu. diuer. iud. l. 3. §. idem diuus, de teſtibus.* Et ideo etiamnum cuſtodia accuſatori circumdari ſolet, donec de proſequenda lite, & reſarcienda iniuria idonee ſatiſdet: *l. 3. C. de his qui accuſar. l. 2. C. de exhib. reis, Angel. in tract. mal. ver. ad querelam Titij: Hipp. in pract. crim. §. diligenter, num. 207. ord. Imp. c. 12.* Apud nos vero Saxo. ſolummodo cautio pecuniaria de ſumptibus litis & iniuria, perinde atque in ciuilibus eſt interponenda: *Chil. c. 47. in prax. art. 8. lib. 2.* nec enim nomine accuſationis & appoſitæ cuſtodiæ actor vltra pecuniariam æſtimationem tenetur: *Land. lib. 1. art. 68.* Inſtituta autem accuſatione, relatoque inter reos nomine, eodem modo cauſa agitur per litis conteſtationem, exceptiones, probationes, &c. quo in ciuilibus agitari ſolet: *l. 2. C. de exhib. reis. l. qui accuſare, C. de eden. l. adulterium, C. de adult. l. ſi*

A *maritus, 15. §. præſcriptiones, infra de adult. Azo in Rubr. C. eo. n. 9.* Illud intereſt, quod in criminalibus, apta libelli concluſione non ſit opus, imo nec concluſione quidem: *Bart. in l. 2. § ſi publico, nu. 13. infra de adult. & in l. libellorum h. t. Ferr. in for. inqui-*
B *ſitionis, ad verb. ſuper.* puta ad certam pœnam, nam ea iure comprehenſa eſt, (quod tantum præſtat in criminali iudicio, quantũ petitio agentis in ciuili, *Bald. in l. 2. n. 2. de probat.*) ita vt ſuppleri à iudice poſſit: qui propter eandem
C rationem aliter poteſt condemnare quam ſit petitum, *Iaſ. late, in l. vinum, n. 24 & 25. ſi certum petat. Bartol. in l. quid ergo, §. pœna, ſupra de his qui not. infam.* Item quod probationes requirantur euidentiores, *l. fin. C. de probat.* adeò vt in his præſumptio-
D nes non ſufficiant ad condemnãdum, *l. abſentem, de pæn. cap. literas, 14. de præſumpt. Caſt. & Dd. in l. fin. C. de probat. vide infra de accuſ.* ſed tantum ad abſoluendum: *gloſſ. in clem. vnic. ad verb. non volens, de homicid. Salic. in l. ea quidem. q. 5. C. de ac-*
E *cuſ. Hipp. conſ. 61. poſt reditum, n. 31.* niſi vt Dd. tradunt, in delictis quę tantum per coniecturas & præſumptiones probari poſſunt: *l. non omnes, 6. §. à Barbaris, de re mil. cap. afferte, cap. literas, 12. de præſumpt. Bald. in l. quicũque, per illum text. de ſeruis fugit. l. ſi quis, 33. C. de adult. c. ex literis,*

*teris, & tertio loc. de pro. Bart.in l. 2 & §.fin.& d.c.25.de adult.Dd. in l fin.C.de probat. vbi dixi, Euerar. in praam. loc. legal. in princ. Chil.in pract.c.2.n.9.Schurff.conf. 38 cit.*11. quod alibi excussimus. *vide infra de adult.& l.fin. C. de probat.* Item quod reo defensio permittenda sit, etiamsi appareat B iustam non subesse:*Hipp.in pract. §.quoniam, n.*31.*&* 32. non modo in termino probationis, sed etiam post conclusionem in causa, atque adeò post ipsam quoque sententiam: *Hipp.in l. vnius, § cogniturum, n.*36.*&* 37.*de quæst.& in pract. crim. §.occurrunt, n.*3.*& in § seq. n.*8.*&* 9.*Gaudin. de homicid. n.* 5.6. Imo neminem etiã C nocentissimum damnari posse volunt, nisi termino defensionis ante omnia concesso atque assignato: *Angel. in tract.malefic. ad verb.qui iudex inquisitus, num.*1. *Hipp. praalleg. loc. passim.* Quin D etiamsi reus defensionem prætermittat, potest iudex sumere personam rei, & eius defensionem prosequi: *l. si non defendatur, de pœn.l.* 1.*in fin. de quæst. Bart.in l. libellorum,* 5.*§.si accusator, n.*4.*h. t.* sicuti contra, desistente aut impedito accusatore, ex officio accusationem pertexere inchoatã, *Bart.ibi n* 5.*&* 7.*Bald.in l.vlt.C. si accusat.c.*1.*de collus.* Item quod E celeriter examinatio sit conficiẽda, *l. properandum,* 2. *de iud. tot. t. C. vt intra cert.temp.quæst.crim.* ne reus diuturna custodia affligatur, *l.* 1.*& tot. tit. C. de custod. reor.* Sane leuia crimina audire & discutere de plano Procos. oportet, *l. leuia,* 6. *h. t.* Itaque multo magis in his sufficiet qualis qualis petitio, nec nocebit inepta cõclusio: nam quod de necessitate non requiritur, si inepte interueniat, non vitiat actum. *Ias. in d.l. vinum, nu.* 33. *per l.* 1. *in princip. C. de rei vxoria actione, cum aliis ibi allegatis.*

¶ Et hæc quidem ita se habẽt, 13 cum vtraque pars præsentiam sui in iudicio facit. Sed quia plerumque sontes fuga sibi consulunt, priusquam in vincula conjiciantur, videamus quomodo contra absentes accusatio procedat. Et quamuis rescriptum est, *l. absentem,* 6.*C.eod.*absentem capitali crimine accusari non posse, multo verò minus damnari, etiamsi cõtumaciter absit, *l.* 5. *inf. de pœn:* sed tantum bona eius annotari,& post annum publicari: *d.l.absentẽ, l.* 1.*&* 2.*C.de req.re.*tamen vsu apud nos inualuit, vt ter per interualla dierum 14. citetur reus: post quæ si non compareat, nec absentiæ excusationes alleget, pro conuicto habetur, & banno Imperij proscribitur, vt impune postmodum interfici possit, *Chil.in t.vonder Acht.* Econtrario si contumaciter desistat, & frustretur accusator, statuit ei terminum iudex accusationis prosequendę: post quẽ reus ab obseruatione iudicij, vt in ciuilibus, absoluitur; *l.*4.*C.eod. l.si*

l. ſi ea, 7. C. de his qui accuſ. non poſſ. vide gloſſ. & Bald. in l. vnic. in fine, C. vt nem. inuit. ag. & in l. diffamari, C. de ingen. manumiſſ. ita tamen, vt ab alio accuſari poſſit: *l. accuſat. ſup. tit. 1.* eamque iẽ accuſatores moribus impune ferunt plerumque, quamuis iure ciuili aliter atque aliter temeritatem & contumaciam eorum punitam fuiſſe conſtet, *l. 4. C. eod. l. qui crim. C. de ijs qui accuſa. d. l. 5. §. pen. de pœn. l. 1, C, vt intra cert. temp. Ang. in tract. mal. ad verba, & ad querelam, nu. 66. cum ſeq. Hip. in pract. §. quoniam, n 47.* Sed pœnam extraordinariam etiamnum durare apud Sax. præſertim calumniãtibus accuſatoribus, verius videtur. *Zobel. in gloſſ. noua, Landt. lib. 2. art. 8.*

14 ¶ Finis accuſationum idem eſt qui publicorum iudiciorum, vt videlicet delicta puniantur: quod Reip. ad communem ſalutem & tranquillitatem intereſt. *Cic. in 1. in Verr. Cic. Offic. lib. 3.* de accuſatione: Sin, inquit, erit cur faciendum ſit ſæpius, Reipubl. tribuat hoc muneris, cuius inimicos vlciſci non eſt reprehendendum: modus tamen adſit: duri enim hominis, vel potius vix hominis eſſe videtur, periculum capitis inferre multis.

15 ¶ Effectus accuſationis eſt, vt ea impleta, pœnæ à legibus ordinatæ per ſententiam reus ſubdatur, *l. 5 inf. tit. 1.* non impleta, aut derelicta, reus quidem abſolua-

A tur, accuſator verò pœnas calumnis, aliaſve de quibus paulo ante diximus, & vero poſt. a dicemus, *ad S.C. Turpill,* incurrat. Nõ † im- 16
pletur autem accuſatio, vel quia impeditur, *l. libellorũ, §. accuſatori, hoc tit.* aut deficit in probatione accuſator, vel quia ſoluitur ceſ-
B ſatque iudicium, aut per mortem actoris *l. 2. §. fin. h. t.* (niſi judex ex officio, velut ſuper notorio procedere, & iudicium proſequi velit, *Bald. in l. fin. C. ſi accuſat. vel reus, per l. 2. C. de abolit. Bart in l. libellorum, §. ſi accuſator, n. 5. & 7. de accuſat. cap. 1. de colluſ.*) vel
C rei; *vide l. 1. & 2. C. ſi accuſ. vel reus mort. fuerit l. defuncto. ſup. tit. 1. l. ex iudiciorum, 20. h t.* aut per contumaciam eorundem (vt ſupra dictum eſt) aut quia indulgentia principali aboletur, *tot. tit, C, de abol, & de general. abol. vide l. 3. C. de epiſcop. audien.* aut quia
D vel inſtantia biennio, *l. properandum, C. de iud. l. 2. C. vt intra cert. tem. l. vbi, C. de falſ.* (olim anno, *l. reus, de muner. l. 1. & 2, C. Theod, vt intra cert, tẽp, Cuiac, obſer. lib. 1, cap. 8.*) vel lis ipſa præſcriptione 20. annorum eliditur; quo tempore omnia cri-
E minalia iudicia, quæ breuioribus ſpatiis concluſa non ſunt, circumſcribuntur, *l. querela, vbi Dd. C, de falſis,*

De

De Cuſtodia & exhibitione reorum. Tit. III.

1 *Continuatio.*
2 *Quando quis cuſtodia vel vinculis mancipandus.*
3 *Mulieres non tradi cuſtodiæ.*
4 *Pœna captiuorum fugientium.*
5 *Pœna cuſtodū fugiente captiuo.*
6 *Pœna fideiuſſorum.*

1 POſt † accuſationem inſtitutam, ordinarium eſt : vt reus
in vincula aut cuſtodiã conjiciatur, ne elabi poſſit : *l. fin. C. de accuſ.* præſeruatim ſi confeſſus fue-
2 rit, *l. 7. h. t.* nam † tunc pro conuicto habetur: *l. 1. de confeſſ.* ante vero quam quis conuincatur, non temere vinciendus eſt in cuſtodia, ſed aſſeruandus, *l. 2. C. de exhib. re. vide Paul. lib. 5. tit. 31.* niſi de grauiſſimo aliquo crimine agatur, *l. 3. l. carceri, 9. h. t. Land. lib. 2. art. 9.* aut crimen notorium ſit vel confeſſum, *l. 3. l. ſi confeſſus, 5. h. t. Bart. in l. 1. h. t. Bald. in l. 2. C. eo. vide Land. lib. 2. art. 9.*
3 † Sane mulieres ne cuſtodiæ tradantur, Iuſtin. propter ſexus pudorem, iniuriæ cuſtodum ac captiuorum obnoxium, recte ſanciuit : *Auth. hodie, C. eod.*
4 ¶ Porrò cuſtodiæ traditi ſi effugiant, quamuis alioqui innocentes ex eo crimine inueniantur, propter quod impacti ſunt, puniuntur, *l. in eos, 13. h. t.* tanquam (vult. Accurſ.) conuicti.

A *gloſſ. & Alber. Ang. in d. l. eos per §. prohibemus. in nouel. de collat. text. in l. 1. ſup. de effract. Boſ. in pract. crimin. tit. de carc. nu. 5. & de effract. carc. per tot.* eademque pœna qua delictum principaliter erat vindicandum, quod dicere durum eſt : nec ſeruari vidi ad
B torturam tamen indicium facere aliquod eiuſmodi fuga poteſt, *vide Iaſ. poſt alios in l. admonendi, de iureiur. n. 169. vbi dicit eſſe communem.* & delictum commiſſum aggrauare, *Alex. conſi. 35. vol. 1. Capoll. conſi. 26. Boſſ. de effract. carc. n. 1.* effractioque extra
C ordinem puniri, *tot. tit. ſupr. de effract.* Quod † ſi dolo aut culpa 5
commentarienſium & cuſtodum effugerint, pro modo culpæ in eos ſtatuetur, *l. milites, 12. l. fin. h. t.* & ex conſtitutionibus eadem pœna, qua is qui aufugit puniri debebat, afficiuntur : *l. pen. C. eo.*
D quod & ipſum plenum acerbitatis eſt : quare ſatius eſt pro admiſſi qualitate officio iudicis eos puniri : *l. 9. hoc tit. vide bonam diſtin. Iaſ. in l. 1. §. Prætor, num. 12 ſupr. ne quis eum qui in ius vocab.* præſertim cum Magiſtratus,
E qui temere reos ſoluunt, & abire patiuntur, mulctam tantummodo dici videamus, *l. ne quis, 10. h. t.* Olim cum militibus, permitti cuſtodias, & curam carcerum vſitatum eſſet, minus graue fuit eorum negligentiam capite puniri: *Paul. lib. 5. t. 31.* quando omnis fere delicta militaria etiam leuia

hoc

hoc modo puniantur: vt & hodie in militaribus arcium custodibus, quorum fraude vel negligentia præsidia & arces amittuntur, *Ias. in l. actionibus, n. 24. de in lit. iuran. vide inf. de re milit.* Sed cum rustici & Pagani plerumq; nunc carceribus præficiantur, arbitraret pœna pecuniaria, sicuti in Magistratibus seruatur, negligentiam eorum puniendam. Quod si dolus accesserit, videntur extra ordinem tanquã effractores puniendi. Neque enim grauius puniri debent conscij aut opem ferentes, quam ipsi effractores, quos extra ordinẽ tantum puniri oportere supra ostensum est, *ad tit. de effract. & Ne quis eum qui in ius vocat. vi ext.* At, qui non reos, sed iam conuictos damnatosque emittunt, & vindictæ publicæ suffurantur, merito, cum Maiestatis rei sint grauius puniuntur: *l. 3. §. fin. l. 4. vbi Bart. infr. t. 1. Ias. in l. 3. §. quod prat. nu. 12. ne quis eum, &c.* quod alibi diximus toties verum esse, quoties summi Principis, vel populi non recognoscentis superiorem carceribus & pœna damnatus eximitur, non etiam quando manibus Magistratus inferioris eripitur. *Ias. in d. l. 3. §. quod prat. nu. 12. ne quis eum qui in ius voc. & in §. pœnales, num. 103. 107. Instit. de act. Guid. Pap. quæst. 597. Socin. de cita. art. 34. nu. 32.* Sed sæpenumero fit, vt aut ex criminis qualitate, aut propter amplissi. faculta-

A tes dignitatemque eius qui accusatur, fideiussoribus reus committatur, *vide Land. lib. 2. in t. 4. Chil. in pract. c. 46. n. 3. late Boss. in pract. crim. t. de carc. fidei.* aut sibi, hoc est, nudæ suæ promissioni, *d. l. 1. h. t. d. Auth. hodie, l. cũ clericis, §. 1. C. de episc. & cler.* Fideiussoribus

B quidem relinqui etiam in causis capitalibus amplissimos viros, vsitatum est, *l. 1. h. t.* quod beneficij etiam ad decuriones, item Doctores, ac liberalium artium professores, plerique trahunt, *Io. de Plat. & alij, in l. Medicos, C. de prof. & med. lib. 10. Alb. de Ro-*

C *sa. in Rubr. de mun. n. 14. & tit. de decur.* Reliqui, in causa vende pœna corporalis venit infligenda, vel pecuniaria in corporalem cõuerti potest, non fideiussoribus, sed custodiæ committuntur: *gl. & Bart. in l. 1. h. t. Bald. in l. 2. C.*

D *eod. Fel. in c. fin. n. 10. de accu.* quia ad eiusmodi pœnam fideiussores se obligare nequeunt. *Bald. & Dd. in l. 2. de pub. iud. & in l. si constante, n. 20. solut. matr. Boss. de car. fideiuss. n. 7.* In leuioribus autem delictis, vel iudicijs ad ciuilem pœnam intentatis, fideius-

E soribus relinqui rei solent, qui pro ijs iudicio sisti, aut etiam iudicatum solui promittunt, *vide praall. Dd.* Quod si fideiussores inuenire nequeant, tunc suæ promissioni iuratæ committuntur, *§. necessarium, vers. si vero iurauerit, in Auth. vt null. ius. Boss. praalleg. loc. n. 72. Par. de Put. in tract.*

tract. syn l. verb. fideiuss. nu 1. *per l.* 1. *C. vt omn, iud, Auth. generaliter, C. de episc. & cler.* Iure Sax. rerum soli possessores tantum bona sua pignori pro vadimonio obligare solent. *Landr. lib.* 1. *art.* 3. *&* 34. *vbi gloss. n.* 4. *& lib.* 2. *art.* 5. *&* 3. *vbi gl. n.* 3. etiamsi id genus cautionis in criminalibus iure ciuili nõ sufficiat, *Ias. n.* 3. *in l. sciendum* 11. *qui satisd. cog.* Reus porrò ita cautioni custodiæve implicatus si elabatur, præter perfidiæ crimen quod incurrit, etiam delictum confiteri videtur, *gl. in d. l. in eos.*

6 ¶ Fideiussores autem eorum, non quidē corporaliter plectuntur; nec enim ad talem pœnam obligare se possunt: *Bar. & Dd. in l.* 1. 3. *&* 4. *h. t. per l. si à reo,* 71. *§. fin. de fideiussor.* sed mulctantur pecunia pro arbitrio iudicis, nisi vel ex promissione, vel ex consuetudine certa summa ostendatur, *l. si quis,* 4. *h. t.* sicut iure Saxo. Vuergeldio, vt vocant, mulctantur. *Landt. lib.* 1. *art.* 61. Si tamen dolo fideiussor faciat, quo minus reus exhibeatur, etiam extra ordinem rectè coercetur. *d. l.* 4. *l. si Barsatorem,* 13. *C. de fid. gl. in d. art.* 64. E contra autem & iudices puniri vsitatum est, *Hipp. in pract. crimin. § attingam, n.* 19. qui aut iniustè aliquem custodiæ tradunt, aut cognita innocentia captiuum diutius detinent. *Bal. in l. sed etsi, de in ius voc. and. Chil. in pract. c.* 2. *n.* 36. Nec modo ad in-

A teresse, & iniuriarum nomine tenentur, *Bald. in l. quemadmodū,* 29. *§. Magistratus, ad l. Aquil.* sed iure Sax. pro singulis diebus quibus custodia iniusta durauit, ad 30. solidos captiuo obligantur: quæ pœna etiam is, ad cuius petitionem iniusta incarceratio

B decreta est, obstringi, *Fasch. diff.* 57. *gloss. Landt. lib.* 2. *art.* 34. velut & ad alimenta captiuo præbenda, *l. iubemus,* 10. *C. de Episc. aud. fac. l. quoniam, verb. sumptus competentes. C. de testibus, l.* 4. *in fin. verb. suis sumptibus, de edend. & de hac materia, vtrum captiuus à se, an ab aduersario, an de*

C *publico alendus sit, vide apud Paris. de Pute. distinguendum in pauperem captiuum, & sibi sufficere valentem, in tractat. synd. verb. car. cap.* 4. *& verb. expensa, cap.* 1. *per tot. Felin. in cap.* 1. *de lit. contest. & cap. ex rescripto, in fin. de*

D *iureiur. gloss. l. vlt. C. de erog. mil. vbi Odofr. & Dd. Angel. in l. omnimeis, de appell. Bart. in l. sanctum n.* 3. *cum apostill. de rer. diuis. & idem ac Ias. & Dd. in l. si victum, de re iud. & in l.* 2 *l. iudices, C. de Episcop. aud. per l. lege de Sena-*

E *tusc. Syllan. l. diuus, de bon. damn. l. Circensium, C. de decur. lib.* 10. *l. quemadmodum, §. Magistratus, ad l. Aquil. cap. ne religiosi, de regul. c. ex parte, de accus. §. si vnum, vt cum de appell. §. si vero, de incest. nup. Boer. decis.* 303, *num.* 1. *Ang. cons.* 245, *quia, nu.* 4. *&* 5. *cassumatur.*

Ad

Ad Legem Iuliam Maieſtatis. Tit. IV. C. 9. 8.

1 *Diſpoſitio ſequentium titulorum.*
2 *Continuatio.*
3 *Quid ſit maieſtas.*
4 *Quis maieſtatem lædere videatur.*
5 *Qui, quos de hoc crimine accuſare poſſint.*
6 *Quæ in hoc iudicio obſeruanda.*
7 *Pœna huius delicti, & de leg. 12. Tabul. ac Iulia huc pertinente.*

1 SEd † iudicia publica varie cõſtituuntur, ex varij generibus delictorum. Delinquitur autẽ vel in Remp. vel in eius membra: puta aut in perſonas ſingulorum,
2 aut in res. Quod † in Rempubl. aut Principem, qui Reipub. caput eſt, committitur, crimen læſæ maieſtatis appellatur. Maieſtas
3 † enim, authore Cicer. *in Part. Orat.* eſt magnitudo quædam populi Rom. in eius poteſtate ac iure retinendo: vertiturque in imperio, atque omni popul. Rom. dignitate. Maieſtatem igitur minuere, vt idem, *lib. 2. de Inuent. cap. 3.* ait, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare: à quo non abhorret definitio Vlpian. *l. 1. hoc t. vide etiam Paul.*
4 *lib. 5. tit. 29.* Maieſtatis crimen †

A eſt illud, quod aduerſus popul. Rom. vel aduerſus ſecuritatem eius (noſtri ſaluum conductum vocant, *gloſ. & Dd. hic, qui aiunt violantem teneri pœna læſæ maieſtatis, item Gul. de Lud. ſing. 87. n. 1. Petr. Rauen. in alph. verb. ſaluus conductus, Boer. deciſ. 179. n.*
B *2. qui dicit arbitrarie puniri, Guid Pap. dec. 56. n. 2.*) committitur: quot, quibus modis, & quam varie fiat explicat Cicer. *in Part.* & I.C. hic paſſim, *l. 1. 2. 3. §. 1. l. 4. 5. 6. 7. in fi. 10. 11. hoc tit.* ac noſtri Dd. *in l. quiſquis, C. eod. & extra qui ſint rebell.* quos conſulere po-
C teſtis. Quia verò ius populi Romani in Imperatorem, quo nihil in terris habetur ſanctius, *l. vlt. C. de legibus*, translatum eſt, *l. 1. de conſtit. Princ.* ideo in hunc ſolum, eiuſque ſecuritatem, crimen læſæ maieſtatis committitur, non contra inferiores, *vide*
D *an. ad deciſ. Guid. Pap. 48. ſup. Fab. & Iaſ. in §. pœnal. n. 107. Inſt. de actio. Iaſon. in l. qui iuriſdictioni de iuriſdictio. in princ.*

¶ Porrò quia hoc crimen denudari publice intereſt, ideo ius 5
accuſandi hic habent, qui alias non admittuntur. vt famoſi, mi-
E lites, mulieres, ſerui, *l. 7. & 8. hoc tit.* & accuſantur non modo ſuperſtites, verum etiam defuncti, etiamſi alias reatus mortalitate extinguatur, *l. fin. hoc tit.* idque ideo, quoniam & bona publicantur, *§. interdum, Inſtit. de hæred. quæ ab inteſt. §. 2. Inſtit. de*

ac public iud. l. quisquis. C. ad l. Iul. maiest. & memoria rei post mortem eius damnatur, ne vel cõmemoratio tam perniciosi sceleris supersit, *l. pen. in fin. C. eod. §. publ. Instit de public. iud.* quod tamen non de quouis maiestatis temeratore accipiendum est, sed qui perduellionis reus perhibetur, hoc est, qui hostilia aduersus Rempublic. aut Principem agitasse conuincitur, *d. l. fin. hoc tit. vide Hotoman. in Commen. iur. verb. perduelles.*

6 ¶ In cognitione autem hoc vertitur, vt non modo reus suspectus torqueatur, non admissa vlla dignitatis aut priuilegij exceptione, *l. 4. C. eod.* verum etiam ipse accusator, *l. 3. C. eod.* Hoc tamen crimen à iudicibus non in occasione iniuriæ faciendæ ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate rei: nam & persona spectanda est, an potuerit facere, & ante quid fecerit, & an suæ mentis fuerit: nec lubricum linguæ ad pœnam facile est trahendum. *l. famosi, 7. hoc t. l. vnic. C. si quis Imper. mal*

7 ¶ Porrò hoc genus sceleris, quod quidem ad perduelles attinet, lex 12. capite puniri voluit: nec in alijs locum habere iussit, quam qui hostilia in Rempublic. essent machinati. Postea lex Iulia imminui maiestatem popu. Rom. & alijs multis, præter perduellionatum, *l. 3. h. t.* modis statuit, quã legem sui noui Imperij muniendi caussa, Aug. tulisse; ex actis porrò Cæsaris iam demortui, Antonius primũ protulisse videtur. *Tac. lib. 1. Cic. Phil. 1. Paul. lib. 5. Sent. c. 29.* Iuliamque à Iulio nominasse. Ex hac lege, apparet, aqua & igni condemnatis interdictum fuisse, *Paul. lib. 5. tit. 29. vbi Cuiac. Cic. Phil. 1.* nam & Modest. *l. 3. §. fi. h. t* ait, in militibus pœnam exacerbari: non igitur in reliquis videtur fuisse capitalis, sed ea pœna hodie, & quidem indistinctè, in capitalem transsata est, *d. l. quisquis, §. public.* memoria sontis insuper damnata, bonisq; publicatis: olim quidem non extantibus liberis, *l. eorum, 9. hoc t.* hodie ex constitutionibus, *d. l. quisquis.* indistinctè: quin & filij infamia notantur, & factione testamenti carent, *d. l. quisquis §. filij.* quod crudele videri potest: sed antiquum esse, & omniũ ciuitatum commune inquit, *Cic. in epist. ad Brut.* vt charitas liberorum amiciores patentes Reipub. redderet. Porrò quia tantũ summi Principis maiestatem violari diximus, ideo, si securitas inferiorum infringatur, non capitali, sed arbitrariæ pœnæ locus erit, *Ias. in d. l. qui iurisdictioni. ff. de iurisdict. vide ann. ad decis. Guid. Pap. 418. Ias. in l. 3. §. Prætor, nu. 12. ne quis eum qui in ius voc. & in §. pœnales, n. 107. Instit. de act.* Ad Maiestatis crimen referri

ferri possunt delicta immediate A in Deum, altissimam Maiestatem, *l. vlt. C. de fer. in princ.* commissa: vt sunt blasphemiæ, capitaliter, §. *vlt. in Auth. vt non lux. cont. nat. vide ord. imp.* vel præcisione linguæ. *Boer. decis. 301. n. 11. Didac. Couar. c. quamuis, §. 7. n. 11. de pact. in 6.* aliave pœna arbitraria, B *Bonif. de pœn. blasphe. n. 2. Luc. de pœnna, l. omnes, C. de delato. lib. 10.* pro grauitate frequentiave, *Ias. l. 3. §. iurari, n. 11. 13. de iureiur. §. item si quis, n. 61 Instit. de act.* delicti, alijsve circumstanti js, *Bonifac. prealleg. loc.* puniendæ: *De his pœnis varijs, vide Boer.* C *deci. 103 Lud. Carre. in prac. mihi fol. 233. Conar. d. c. quamuis, §. 7. n. 11 de pact. in 6.* item periuria, *l. 1. cum ibi not. C. de reb. cred.* magiæ, & incantationes noxiæ, *vide tit. C. de malef. & math. 60. Ilan. de sortileg. qu. 6. 7.* prædictiones & consultationes diuinantium. *cap.* D *2. vbi Panorm. n. 4. de sortileg.*

Ad Legem Iuliam de adulteriis coercendis. Tit. V. C. 99.

1 *Continuatio: & de atrocitate huius criminis.*
2 *Adulterium non modo maritum, sed etiam totam eius ac delinquentium familiam maculare.*
3 *Differentia inter stuprum & adulterium: & vnde hoc sit dictum.*
4 *Quid sit adulterium.*
5 *Adulterium ab actu, non voluntate intelligi.*
6 *In qua muliere committatur.*
7 *An in solutam, meretricem, sponsam committatur. 5. 6.*
8 *De polygamia & eius pœna.*
9 *Maritum pra reliquis accusare.*
10 *Intellectus l. si constante.*
11 *Pater agnati, extranei, quando accusare possint.*
12 *Ab vxore accusari virum non posse.*
13 *Qui accusari possint.*
14 *Adulterium sine dolo non committi, & opem ferentes pro adulteris haberi.*
15 *Forma accusandi olim.*
16 *Pœna lenocinij & quomodo id antiquum sit mutatum.*
17 *De iure mariti.*
18 *Intra quod tempus accusandum.*
19 *De pœna adulterij, & l. Iulia.*
20 *Quomodo ciuiliter & priuatim de adulterio cognoscantur.*
21 *De stupro eiusque pœna.*
22 *Aliud stuprum esse, aliud raptum: & de pœnis aliarum libidinum 2.*

E PErsonæ † præcipuè læduntur 1 per intolerabilem adulterij iniuriam, quæ crimini læsæ Maiestatis (de quo modo dictū est) comparatur, *Mar. Mantua. sing. 117. n. 2.* & qua grauior nulla inferri potest, *l. codicillis, 91. §. matr. vbi Dd. Bald. & alii, de lega. 2. vide*

3. *C. de his qui accus. non poss.* qua nota accusatio ab extraiudiciarijs delationibus ostenditur differre.

6 ¶ Constituitur autem accusatio ex aliqua lege publica, vt diximus, *l. 1. supra tit. 1. l. 3. supra de prauar.* ita tamen, vt coram idoneo & competente iudice instituenda sit, ab ijs quibus accusandi ius est, contra eos quos accusare licet. De his igitur omnibus videamus, quandoquidem sine iusta harum personarum, vt ita dicam, legitimatione, accusatio rite formari non potest.

7 ¶ Quod igitur ad eos pertinet, qui de crimine cognoscũt, sciendum est, in prouincijs ad præsides & procoss. penes quos merum erat imperium, cogitationẽ executionem criminum pertinuisse: *l. antepen. & l. penult. supr. tit. 1. l. leuia, 6. l. si cui, 7. hoc tit.* & ad eũ præcipue, in cuius territorio crimen contractum esset. In ea enim prouincia agebatur causa, in qua erat delictum: *d. l. si cui, §. penult. l. fin. h. t. l. non dubium, 11. vbi glo. infra de cust. & exhib. reor.* nam & certis quasi in re præsenti cognosci poterat, & consentaneum videbatur ibi extare exemplum pœnæ, vbi exemplum culpæ extitisset: vnde remitti eo rei solent. *l. solent. 7. infra de cust. & exhib. reo. Authent. qua in prouincia, C.*

8 *vbi de crim.* Sed † hodie vix remissionibus vtimur, maximè cum non vni iam Principi, vt in Imperio Romano omnes ditiones pa-

A reant, nec par in parem eiusmodi remissionis habeat imperium: *l. 4. de recept. arbitr. Bart. in l. 1. §. 1. ff. quod cuiusque vniuers.* quare plerumq; sontes eo loci coerceri videmus, vbi inueniuntur, *l. 1. C. vbi de crim.* etiã de delictis alibi commissis *vide Bart. Bald. & Dd. in*

B *l. 1. C. de summ. Trinit. & in l. omnes, de iustit. & iur.* maxime cum plerique sint vagabundi, nec certis locis commorentur: *vide l. 1. vbi gloss. & Dd. Cod. vbi de crim. Lanfranc. in c. quoniam, verb. confessiones, n. 11. de probat. Gand. de furt. puniend. n. 4. & tit. vbi del.*

C *pun.* Quod obtinet, vbi reus apprehensus est, nam si lateat, aut in fuga sit, iure Saxon. eo loci vbi delictum est, iudicium in fugitiuum constituitur: *vide Chil. in pract. cap. von der acht. item ordin. Imper. eod. tit.* qui nisi veniat se defensurus, tertio in termino,

D reseruata iusti impedimenti excusatione, (*biss auff ehehafft*) pro conuicto condemnatur. In ipsa autem vrbe nulli permissum erat Magistratui ordinario, ne Coss. quidem de capite ciuis Roman. statuere, ex lege Valerij Publicolæ: quare quæstores à populo

E olim in singula delicta cum opus esset, creabantur, qui capitalibus rebus præessent. Hi quæstores parricidij (id enim generale cædis nomen est) appellabantur. quorũ lex etiam XII. Tabular. meminit: *l. 2. §. quia. de orig. iur.* Sed has quæstiones Lucius Cornelius Syl-

la

la postea ab equitibus, qui cognitionibus præfici solebant, ad Senatum transtulit, pœnasque in pluribus delictis, & iudicia certa ac perpetua constituit: vt de falso, de cæde: idque eo fine & cōsilio, vt eadem forma instituerentur semper quæstio, & certa pœna lege comprehensa locum perpetuo obtineret: *d.l.2.§. & quia, Tac. Anna. lib.* 3. Quæ etiam quæstiones propterea Corneliæ dictæ sunt. Sed progressu temporis, præfectura vrbis ab Augusto primum constituta, omnia sibi crimina vindicauit: *dict.l.1. de off. præfect. vrb.* quanquam & latrunculatorum alibi meminerūt leges: *l. solemus,* 61. §. 1. *de iud.* quos verisimile est inquirendis per vias publicas & itinera latronibus ac grassatoribus, Reipub. foris operam nauasse, & ius eos coercendi habuisse: cuiusmodi Magistratus etiamnum in Belgico durare passim videmus.

9 ¶ Porro qui accusare possint, intelligemus, si scierimus qui non possint. Itaque prohibentur accusare alij propter sexum, vt mulier: *l. qui accusare,* 8. *hoc t.* nec enim publicorum munerum ac iudiciorum est particeps, *l.* 2. *de regul. iur.* neque priuatas aliorum causas agere potest, *l. alteram,* 18. *C. de procur.* nedum publicis: nisi suam suorumque iniuriam persequatur, *l. de crimine, C. qui accus. l.* 1. & 2. *hoc tit.* §. 1. *Instit. de suspect. tut.* aut quæstio sit de

A atrocissimo crimine, quod quam ocyssime vindicari Reipub. intersit: *l. in quæstionibus, ad l. Iuliam Maiest. l. fin. ad leg. Iul. de anno. l. 2. hoc t. l. 13. h. t.* alij propter ætatem, vt pupillus *d. l. qui accusare.* extra quam si paternam iniuriā authore tutore vindicet, *l. 2. hoc t.* B *l. 2. C. qui accus. non poss.* adultos autem, quamuis 25. annis minores, accusare posse verius est: *Azo in Rubr. C. qui accus. n. 4. per l. clarum, C. de auth. præst. & l. si maritus, § lex Iulia, arg. à contrario sensu, sup. de adult.* alij propter sacramentum, vt qui stipen- C dia merent: *d. l. qui accusare, h. t. l. non prohibentur,* 8. *l. si crimen, C. qui accus. non.* nam nec procuratores priuatarum rerum esse possunt, *l. militem,* 7. *C. de procur.* multo minus Reipubl. alij propter Magistratum potestatemve: quippe cū hi impune in ius du- D rāte Magistratu vocari nequeāt, *l. 32. de iniur. d. l. 3. supra de in ius vocan.* certe nec alios interea vocare atque accusare debent: *d. l. qui accus. hoc t. l. maritus,* 15. *ad legem Iul. de adult.* alij propter delictum proprium: vt infames, *d. l. qui accusare.* & iudicio publi- E co damnati: *l. 4. hoc t.* alij propter turpem quæstum, vt qui duo iudicia aduersus duos subscripta habent: *l. cum rationibus,* 16. *C. qui accus. non poss. l. qui accusare,* 8. *hoc tit. vide Cuiac. lib. 6. c. 12. obseru.* sufficit enim ex duobus vno tempore eos præmia accu-

satorum consequi, nisi iniuriarum suarum causa agant: *l. cum rationibus,* 16. *C. qui accus. l. inter,* 6. *§. vlt. de adult. l.* 11. *hoc t.* Item qui nummos ob accusandum vel non accusandum acceperunt: *d. l. qui accus. l. eadem,* §. 1. & 2. *ad l. Iul. rep.* Quidam propter suam conditionem, vt serui: *l. vix certum,* 53. *de iud. Azo n.* 4. *qui acc.* nisi in casibus exceptis, *l. nullo, infra de fal. l.* 1. *C. de pracib. Imper. offer.* filij contra parentes, liberti contra patronos: *dict. l. qui accusare.* plerique ob suspicionẽ calumniæ: vt illi qui falsum testimonium subornati dixerunt: *l. alij,* 9. *hoc tit.* nonnulli propter paupertatem: vt sunt qui minus quam 50. aureos in bonis habẽt: *l. nonnulli.* 10. *hoc tit.* Hi tamen omnes, si suam iniuriam exequantur, mortemve propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur; *l. hi tamen,* 11. *de hoc tit.* Sed & propter consanguinitatem, de enormi delicto consanguineum accusarare prohibemur, *l. si magnum,* 13. *l. propter,* 14. *l. si sororem.* 18. *C. qui accus.* quod minus ex bona fide accusatio processura videatur: vt in amicis & coniunctis probat *Cic. in Diuinat. in Verrem.* is etiam qui reus factus est, purgare se debet, nec ante accusare potest, quam fuerit accusatus, *l. is qui,* 5. *supra tit.* 1. *l. neganda. C. qui accus.* nam nec procurator pro alio antea esse potest: *l. reum* 6. *C. de* procurat. Plures autem simul vno accusare posse, si simul concurrant & omnium intersit, recte contra communẽ disputat Duaren. *disput. lib.* 1. *cap.* 39. *per l. si accusatoribus, de accus. l.* 3. *de sepulcr. viol.* quanquam si ab vno accusatus iam sit, ab alio accusari de eodem crimine nequeat: *l. qui de crim. C. eod. l. si tamen,* 11. §. *vlt. hoc tit.* quia de vno delicto plus quam semel quæri non potest: *l. sicut,* 7. §. 1. *hoc tit.* nisi prima accusatio deserta sit, aut aliquo casu impedita. *d. l.* 1. *in fin. l.* 3. *vers. quod si, h. t.* Sed de diuersis delictis recte vno tempore alicuius nomen defertur, *l. qui de crim. C. eod.* vt Milo postulatus est ab Appiis de vi & de ambitu, de sodalitiis à P. Nerato. *Ascon. in orat. pro Milon.* Sed ne in diuersa reus distringatur, tantum de vno, post de alijs respondere cogitur: *l.* 2. §. *vlt. infra, de cust. reor. Saxon. Land. l.* 2. 3. *art.* 12. *Rheiv. diff. iud.* 33. vt in accusatione Milonis, primum iudicium fuit de vi: eo expedito, de aliis cognitio futura erat, vt ostendit Ascon. Quod si autem non conueniat inter plures, quinam accusare debeat, erit iudicis magis idoneum eligere: *l. si plures,* 10. *h. t. l.* 3. *de lib. hom exh. l. si viro,* §. *hac autem, de his qui deiec. l. si plures, de pop. act. l.* 2. §. *fin. de adult.* qua de re etiam eleganter disputat Cicer. in Diuinatione in Verrem, vocatur .n.

hæc

hæc quæstio diuinatio: quod disceptetur de iudicio futuro, ac diuinetur etiamnum quis accusare debeat: *Ascon. in diui. Cic. in Verr.*

10 ¶ Iam qui accusari possint, videamus: & constat, omnes posse, tam mares quam fœminas, tam impuberes, quam puberes: *l. pupillum,* 111. *de regul. iur.* tam liberos quam seruos, *l. hos accusare,* 22. §. *omnibus, h. t.* paucis exceptis, excipiuntur autem absentes, contra quos offerri tantum libellus potest, *l. absentem, C. eod. l. 2. de exhi. re.* mortui: *l. antepen. hoc tit. l. fin. ad legem Iul. maiest. per l. defuncto,* 6. *supr. tit.* 1. legati & Magistratus, *d. l.* 12. *h. t.* (nam cuius famæ, eius magis vitæ parcendum est, *l. si adulteriū,* 38. §. *pen. de adult.*) & serui in iis quorum pœna tantum ciuitatum aut bona adimit, *d. l. hos accusare,* §. *omnibus, h. t.* hæc enim in seruum non cadit. Nec qui accusatus est aliqua lege de eodem crimine aliis legibus reus fieri potest, *d. l. senatus,* 14. *h. t. l. qui de crim. C. eod.* dico, De eodem: nam diuersorum nomine potest: *d. l. libellorum,* §. *sed si aliud, h. t. Azo in Rubr. C. eod. n. 4. vide distinctionem Bal. in l. 1. n. 2. & 3. C. si reus vel accus. mor. fuer.* Sed & plures de vno admisso simul recte accusantur: *l. 1. C. si reus vel accus. mor. fuer. l. vim passi,* 38. §. *penult. infra, de adulter.* de diuersis autem ab

A vno non recte, nisi suam iniuriā persequatur: *d. l.* 12. §. *ego, h. t. l. cum rationibus, C. qui accus.* Sed etsi quis semel crimine ac iudicio absolutus sit, non debet præses pati eundem iterum de eodē accusari, *d. l. si cui,* 7. §. 1. nisi præuaricatione prioris iudicij B approbata: *Paul. lib. 1. tit. 6. l. 3. de praeuaric. l. 4. §. vlt. de adult.*

¶ Materia circa quam accusationes versantur sunt delicta: non quidem omnia, sed quæ publica & speciali aliqua lege vindicantur: vt & antea sæpe dictum est. 11

C ¶ Forma exercendarum accusationum veteribus vsitata, *Ascō. pro Mil. Cic. in Verr. ad Herenn. lib. 1. cap. 5.* cum sit abolita, *l. ordo, supra tit.* 1. alienum à nostro instituto sit, de ea verba plura facere. Id sciendum est, qui accersitur alicuius publici crimi- D nis, cum cumplurimum ex vinculis causam dicere oportere, nisi personæ & rei qualitas leuiorē cautionem, puta prædes, aut promissionem cui relinquatur reus, impetret, *l. 1. infr. tit. 1. l. 1. C. de cust. reor. l. 2. C. de exh. re.* Sed ne innocentia cuiusquam temere E vim calumniæ patiatur, vtiliter prouisum est, ne id ante fiat, neu cuiusquam nomen inter reos referatur, priusquam qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis, quo si in probatione deficiat, eidem pœnæ quam reo 12

intentat, obligatur, arripiat: custodiæ similitudinem (habita tamen dignitatis æstimatione: nam & satisdationes de exercenda lite admittuntur: *l. 3. C. de his qui ac. cus. non poss.*) patiatur nec impunitam fore nouerit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicij: *l. penult. & l. fin. C. eod. l. 2. C. de exh. re. vide Cuiac. obseru. lib. 1. cap. 20.* qua tamen formidine denunciatores, *d. l. ea quidē, C. eod.* & qui de leuibus accusant; *l. leuia, h. t. Azo C. eod. n. 7.* liberantur: etiamsi nec horum calūnia remanere debeat impunita, *l. 1. C. de decur. lib. 10. l. diuus, de cust. reor. vide infra ad S. C. Turpill. in fin.* Libellorum autem inscriptionis cōceptio talis est Coss. & dies: Apud illum Prætorem (ad hoc constitutum electumq; in vrbe) vel Procos. (in prouincia) Lucius Titius professus est, se Mæuiam lege Iulia de adulteriis ream deferre: quod dicat eā cum C. Seio ex ciuitate illa, domo illius, mense illo, Coss. illis, adulterium commisisse. Vtique enim & locus designandus est, in quo adulterium commissum est: & persona cum qua admissum dicitur, & annus, atque mensis: *vide omnino Ias. in §. ex maleficiis, n. 56. Instit. de actionib.* neque tamen diem, neque horam inuitus comprehendet: *vide omnino Ias. in l. 2. §. si quis Ephesi, de eo quod certo loco.* Si quis tamen

A diem qui mēsem demonstret expresserit, non alia in causis nominatione opus fuerit: cum paria sint, aliquid certis verbis, vel certa designatione ac circumscriptione exprimi: *l. 2. de lib. & posthu. l. gerit, l. per hared. de acquir. hared. l. si rem, de rei vendic.* Si B reus item petat diem consignari, vt negatiuam loco & tempore: *Bart. in l. is qui reus, n. 16. de pub. iud. per l. 2. §. de eo quod cert. loc. & in l. libellorum, n. 13. de accusat. Boss. in pract. crimin. de inquisit. n. 91. 92. Ias. in l. 2. §. si quis Ephesi, de eo quod cert. loc.* coar-C ctatam, puta se tum temporis à loco delicti abfuisse, probare possit; æquum erit huiusmodi precibus locum dari, *l. optimam, C. de contr. stipulat. Dd. in l. actor, C. de probat.* Solent etiam libelli accusatorij non tantum in pœnam, sed etiam in torturam dirigi, hoc modo: Si reus factum D inficias eat, volo hanc actionem super his atque his iudicijs propositam esse: & ex illis quæstionem, ad eruendam veritatem, reo decerni postulo. Quod si libelli inscriptionem legitime ordinati non fuerint, rei nomen E etiam illo non opponente, *Ias. post Bartol. in l. 3. n. 18, C. de eden. & in §. ex maleficijs, n. 68. Inst. de act.* vna cum libellis aboletur, & ex integro repetendi reum potestas fiet. Neque enim potest vitium libelli criminalis, puta omissio temporis, loci, &c. in proba-

batio-

bationum articulis poſtea ſup-pleri: *Iaſ. in d. §. ex maleficijs, n.* 65. Item ſubſcribere debebit is qui dat libellum ſe profeſſum eſſe, vel alius pro eo, ſi literas neſciat: *l. 3. hoc tit.* quæ ſubſcriptio ideo neceſſaria eſt, vt ſimilitudo ſupplicij etiam certum accuſatorem obſtringat. Etſi autem hodie inſcriptiones ſubſcriptioneſque obſoleuerunt, non tamen ſimilitudo ſupplicij in calumniantibus ceſſat, *gloſ. in l. 2. ad verb. periculi, C. de fid. inſtr. per l. 1. C. de adu. diuer. iud. l. 3. §. idem diuus, de teſtibus.* Et ideo etiamnum cuſtodia accuſatori circumdari ſolet, donec de proſequenda lite, & reſarcienda iniuria idonee ſatiſdet: *l. 3. C. de his qui accuſar. l. 2. C. de exhib. reis, Angel. in tract. mal. ver. ad querelam Titij: Hipp. in pract. crim. §. diligenter, num.* 207. *ord. Imp. c.* 12. Apud nos vero Saxo. ſolummodo cautio pecuniaria de ſumptibus litis & iniuria, perinde atque in ciuilibus eſt interponenda: *Chil. c. 47. in prax. art. 8. lib. 2.* nec enim nomine accuſationis & appoſitæ cuſtodiæ actor vltra pecuniariam æſtimationem tenetur: *Land. lib. 1. art. 68.* Inſtituta autem accuſatione, relatoque inter reos nomine, eodem modo cauſa agitur per litis conteſtationem, exceptiones, probationes, &c. quo in ciuilibus agitari ſolet: *l. 2. C. de exhib. reis. l. qui accuſare, C. de eden. l. adulterium, C. de adult. l. ſi*

A *maritus, 15. §. præſcriptiones, infra de adult. Azo in Rubr. C. eo. n.* 9. Illud intereſt, quod in criminalibus, apta libelli concluſione non ſit opus, imo nec concluſione quidem: *Bart. in l. 2. § ſi publico, nu. 13. infra de adult. & in l. libellorum h. t. Ferr. in for. inqui-*
B *ſitionu, ad verb. ſuper.* puta ad certam pœnam, nam ea iure comprehenſa eſt, (quod tantum præſtat in criminali iudicio, quantū petitio agentis in ciuili, *Bald. in l. 2. n. 2. de probat.*) ita vt ſuppleri à iudice poſſit: qui propter eandem
C rationem aliter poteſt condemnare quam ſit petitum, *Iaſ. late, in l. vinum, n. 24 & 25. ſi certum petat. Bartol. in l. quid ergo, §. pœna, ſupra de his qui not. infam.* Item quod probationes requirantur euidentiores, *l. fin. C. de probat.* adeò vt in his præſumptio-
D nes non ſufficiant ad condemnādum, *l. abſentem, de pœn. cap. literas, 14. de præſumpt. Caſt. & D. d. in l. fin. C. de probat. vide infra de accuſ.* ſed tantum ad abſoluendum: *gloſſ. in clem. vnic. ad verb. non volens, de homicid. Salic. in l. ea quidem. q. 5. C. de ac-*
E *cuſ. Hipp. conſ. 61. poſt reditum, n. 31.* niſi vt Dd. tradunt, in delictis quę tantum per coniecturas & præſumptiones probari poſſunt: *l. non omnes, 6. §. à Barbaris, de re mil. cap. afferte, cap. literas, 12. de præſumpt. Bald. in l. quicūque, per illum text. de ſeruis fugit. l. ſi quis, 33. C. de adult. c. ex literis,*

teris, &. tertio loc. de pro. Bart. in l. A *1. & §. fin. & d. c. 25. de adult. Dd. in l fin. C. de probat. vbi dixi, Euerar. in praam. loc. legal. in princ. Chil. in pract. c. 2. n. 9. Schurff. cons. 38 cet. 11.* quod alibi excussimus. *vide infra de adult. & l. fin. C. de probat.* Item quod reo defensio permittenda sit, etiamsi appareat B iustam non subesse: *Hipp. in pract. §. quoniam, n. 31. & 32.* non modo in termino probationis, sed etiam post conclusionem in causa, atque adeò post ipsam quoque sententiam: *Hipp. in l. vnius, § cogniturum, n. 36. & 37. de quast. & in pract. crim. §. occurrunt, n. 3. &* C *in § seq. n. 8. & 9. Gaudin. de homicid. n. 56.* Imo neminem etiã nocentissimum damnari posse volunt, nisi termino defensionis ante omnia concesso atque assignato: *Angel. in tract. malefic. ad verb. qui iudex inquisitus, num. 1.* D *Hipp. praalleg. loc. passim.* Quin etiamsi reus defensionem prætermittat, potest iudex sumere personam rei, & eius defensionem prosequi: *l. si non defendatur, de pœn. l. 1. in fin. de quast. Bart. in l. libellorum, 5. §. si accusator, n. 4. h. t.* sicuti contra, desistente aut impedito accusatore, ex officio accusationem pertexere inchoatã, E *Bart. ibi. n. 5. & 7. Bald. in l. vlt. C. si accusat. c. 1. de collus.* Item quod celeriter examinatio sit conficiẽda, *l. properandum, 2. de iud. tot. t. C. vt intra cert. temp. quast. crim.* ne reus diuturna custodia affligatur, *l. 1. & tot. tit. C. de custod. reor.* Sane leuia crimina audire & discutere de plano Procos. oportet, *l. leuia, 6. h. t.* Itaque multo magis in his sufficiet qualis qualis petitio, nec nocebit inepta cõclusio: nam quod de necessitate non requiritur, si inepte interueniat, non vitiat actum. *Ias. in d. l. vinum, nu. 33. per l. 1. in princip. C. de rei vxoria actione, cum aliis ibi allegatis.*

¶ Et hæc quidem ita se habẽt, 13 cum vtraque pars præsentiam sui in iudicio facit. Sed quia plerumque sontes fuga sibi consulunt, priusquam in vincula conjiciantur, videamus quomodo contra absentes accusatio procedat. Et quamuis rescriptum est, *l. absentem, 6. C. eod.* absentem capitali crimine accusari non posse, multo verò minus damnari, etiamsi cõtumaciter absit, *l. 5. inf. de pœn:* sed tantum bona eius annotari, & post annum publicari: *d. l. absentẽ, l. 1. & 2. C. de req. re.* tamen vsu apud nos inualuit, vt ter per interualla dierum 14. citetur reus: post quæ si non compareat, nec absentiæ excusationes alleget, pro conuicto habetur, & banno Imperij proscribitur, vt impune postmodum interfici possit, *Chil. in t. vonder Acht.* Econtrario si contumaciter desistat, & frustretur accusator, statuit ei terminum iudex accusationis prosequendę: post quẽ reus ab obseruatione iudicij, vt in ciuilibus, absoluitur; *l. 4. C. eod: l. si*

l. ſi ea, 7.*C. de his qui accuſ. non poſſ. vide gloſſ. & Bald. in l. vnic. in fine, C. vt nem. inuit. ag. & in l. diffamari, C. de ingen. manumiſſ.* ita tamen, vt ab alio accuſari poſſit: *l. accuſat. ſup. tit.* 1. eamque iẽ accuſatores moribus impune ferunt plerumque, quamuis iure ciuili aliter atque aliter temeritatem & contumaciam eorum puniram fuiſſe conſtet, *l.* 4. *C. eod. l. qui crim. C. de ijs qui accuſa. d. l.* 5. *§. pen. de pœn. l.* 1, *C. vt intra cert. temp. Ang. in tract. mal. ad verba, & ad querelam. nu.* 66. *cum ſeq. Hip. in pract. §. quoniam, n* 47. Sed pœnam extraordinariam etiamnum durare apud Sax. præſertim calumniātibus accuſatoribus, verius videtur. *Zobel. in gloſſ. noua, Landt. lib.* 2. *art.* 8.

14 ¶ Finis accuſationum idem eſt qui publicorum iudiciorum, vt videlicet delicta puniantur: quod Reip. ad communem ſalutem & tranquillitatem intereſt. *Cic. in* 1. *in Verr. Cic. Offic. lib.* 3. de accuſatione: Sin, inquit, erit cur faciendum ſit ſæpius, Reipubl. tribuat hoc muneris, cuius inimicos vlciſci non eſt reprehendendum: modus tamen adſit: duri enim hominis, vel potius vix hominis eſſe videtur, periculum capitis inferre multis.

15 ¶ Effectus accuſationis eſt, vt ea impleta, pœnæ à legibus ordinatæ per ſententiam reus ſubdatur, *l.* 5. *inf. tit.* 1. non impleta, aut derelicta, reus quidem abſolua-

A tur, accuſator verò pœnas talionis, aliaſve de quibus paulo ante diximus, & vero poſtea dicemus, *ad S.C. Turpill.* incurrat. Nõ † im- 16
pletur autem accuſatio, vel quia impeditur, *l. libellorũ, §. accuſatori, hoc tit.* aut deficit in probatione accuſator, vel quia ſoluitur ceſ-
B ſatque iudicium, aut per mortem actoris *l.* 2. *§. fin. h. t.* (niſi judex ex officio, velut ſuper notorio procedere, & iudicium proſequi velit, *Bald. in l. fin. C. ſi accuſat. vel reus, per l.* 2. *C. de abolit. Bart in l. libellorum, §. ſi accuſator, n.* 5. *&* 7. *de accuſat. cap.* 1. *de colluſ.*) vel
C rei; *vide l.* 1. *&* 2. *C. ſi accuſ. vel reus mort. fuerit l. defuncto. ſup. tit.* 1. *l. ex iudiciorum*, 20. *h t.* aut per contumaciam eorundem (vt ſupra dictum eſt) aut quia indulgentia principali abolетur, *tot. tit, C. de abol, & de general. abol. vide l.* 3. *C. de epiſcop. audien.* aut quia
D vel inſtantia biennio, *l. properandum, C. de iud. l.* 2. *C. vt intra cert. tem. l. vbi, C. de falſ.* (olim anno, *l. reus, de munor. l.* 1. *&* 2, *C. Theod, vt intra cert. tẽp. Cuiac, obſer. lib.* 1, *cap.* 8.) vel lis ipſa præſcriptione 20. annorum eliditur; quo tempore omnia cri-
E minalia iudicia, quæ breuioribus ſpatiis concluſa non ſunt, circumſcribuntur, *l. querela, vbi Dd. C, de falſis*,

De

De Custodia & exhibitione reorum. Tit. III.

1 *Continuatio.*
2 *Quando quis custodia vel vinculis mancipandus.*
3 *Mulieres non tradi custodiæ.*
4 *Pœna captiuorum fugientium.*
5 *Pœna custodũ fugiente captiuo.*
6 *Pœna fideiussorum.*

1 POst † accusationem institutam, ordinarium est: vt reus
in vincula aut custodiã conjiciatur, ne elabi possit: *l. fin. C. de accus.* præseruatim si confessus fue-
2 rit, *l. 7. h. t.* nam † tunc pro conuicto habetur: *l. 1. de confess.* ante vero quam quis conuincatur, non temere vinciendus est in custodia, sed asseruandus, *l. 2. C. de exhib. re. vide Paul. lib. 5. tit. 31.* nisi de grauissimo aliquo crimine
D agatur, *l. 3. l. carceri, 9. h. t. Landt. lib. 2. art. 9.* aut crimen notorium sit vel confessum, *l. 3. l. si confessus, 5. h. t. Bart. in l. 1. h. t. Bald. in l. 2. C. eo. vide Land. lib. 2. art. 9.*
3 † Sane mulieres ne custodiæ tradantur, Iustin. propter sexus pudorem, iniuriæ custodum ac captiuorum obnoxium, recte sanciuit: *Auth. hodie. C. eod.*
4 ¶ Porrò custodiæ traditi si effugiant, quamuis alioqui innocentes ex eo crimine inueniantur, propter quod impacti sunt, puniuntur, *l. in eos, 13. h. t.* tanquam (vult. Accurs.) conuicti.

A *gloss. & Alber. Ang. in d. l. eos. per §. prohibemus. in nouel. de collat. text. in l. 1. sup. de effract. Bos. in pract. crimin. tit. de carc. nu. 5. & de effract. carc. per tot.* eademque pœna qua delictum principaliter erat vindicandum, quod dicere durum est: nec seruari vidi ad
B torturam tamen indicium facere aliquod eiusmodi fuga potest, *vide Ias. post alios in l. admonendi, de iureiur. n. 169. vbi dicit esse communem.* & delictum commissum aggrauare, *Alex. consi. 35. vol. 1. Capoll. consi. 26. Boss. de effract. carc. n. 1.* effractioque extra
C ordinem puniri, *tot. tit. supr. de effract.* Quod † si dolo aut culpa 5
commentariensium & custodum effugerint, pro modo culpæ in eos statuetur, *l. milites, 12. l. fin. h. t.* & ex constitutionibus eadem pœna, qua is qui aufugit puniri debebat, afficiuntur: *l. pen. C. eo.*
D quod & ipsum plenum acerbitatis est: quare satius est pro admissi qualitate officio iudicis eos puniri: *l. 9. hoc tit. vide bonam distin. Ias. in l. 1. §. Prætor, num. 12 supr. ne quis eum qui in ius vocab.* præsertim cum Magistratus,
E qui temere reos soluunt, & abire patiuntur, mulctam tantummodo dici videamus, *l. ne quis, 10. h. t.* Olim cum militibus, permitti custodias, & curam carcerum vsitatum esset, minus graue fuit eorum negligentiam capite puniri: *Paul. lib. 5. t. 31.* quando omnia fere delicta militaria etiam leuia

hoc

hoc modo puniantur: vt & hodie in militaribus arcium custodibus, quorum fraude vel negligentia præsidia & arces amittuntur, *Iaf. in l. actionibus, n. 24. de in lit. iuran. vide inf. de re milit.* Sed cum rustici & Pagani plerumq; nunc carceribus præficiantur, arbitrarer pœna pecuniaria, sicuti in Magistratibus seruatur, negligentiam eorum puniendam. Quod si dolus accesserit, videntur extra ordinem tanquã effractores puniendi. Neque enim grauius puniri debent conscij aut opem ferentes, quam ipsi effractores, quos extra ordinẽ tantum puniri oportere supra ostensum est, *ad tit. de effract. & Ne quis eum qui in ius vocat. vi ext.* At, qui non reos, sed iam conuictos damnatosque emittunt, & vindictæ publicæ subfurantur, merito, cum Maiestatis rei sint grauius puniuntur: *l. 3. §. fin. l. 4. vbi Bart. infr. t. 1. Iaf. in l. 3. §. quod præt. nu. 12. ne quis eum, &c.* quod alibi diximus toties verum esse, quoties summi Principis, vel populi non recognoscentis superiorem carceribus & pœna damnatus eximitur, non etiam quando manibus Magistratus inferioris eripitur. *Iaf. in d. l. 3. §. quod prat. nu. 12. ne quis eum qui in ius voc. & in §. pœnales, num. 103. 107. Instit. de act. Guid. Pap. quæst. 597. Socin de cita. art. 34. nu. 32.* Sed sæpenumero fit, vt aut ex criminis qualitate, aut propter amplissl. facultates

A res dignitatemque eius qui accusatur, fideiussoribus reus committatur, *vide Land. lib. 2. m. t. 4. Chil. in pract. c. 46. n. 3. late Boss. in pract. crim. t. de carc. fidei.* aut sibi, hoc est, nudæ suæ promissioni, *d. l. 1. h. t. d. Auth. hodie, l. cũ clericis, §. 1. C. de episc. & cler.* Fideiussoribus

B quidem relinqui etiam in causis capitalibus amplissimos viros, vsitatum est, *l. 1. h. t.* quod beneficij etiam ad decuriones, item Doctores, ac liberalium artium professores, plerique trahunt, *Io. de Plat. & alij, in l. Medicos, C. de prof. & med. lib. 10. Alb. de Ro-*

C *sa. in Rubr. de mun. n. 14. & tit. de decur.* Reliqui, in causa vende pœna corporalis venit infligenda, vel pecuniaria in corporalem cõuerti potest, non fideiussoribus, sed custodiæ committuntur: *gl. & Bart. in l. 1. h. t. Bald. in l. 2. C.*

D *eod. Fel. in c. fin. n. 10. de accus.* quia ad eiusmodi pœnam fideiussores se obligare nequeunt. *Bald. & Dd. in l. 2. de pub. iud. & in l. si constante, n. 20. solut. matr. Boss. de car. fideiuss. n. 7.* In leuioribus autem delictis, vel iudicijs ad ciuilem pœnam intentatis, fideius-

E soribus relinqui rei solent, qui pro ijs iudicio sisti, aut etiam iudicatum solui promittunt, *vide praall. Dd.* Quod si fideiussores inuenire nequeant, tunc suæ promissioni iuratæ committuntur, *§. necessarium, vers. si vero iurauerit, in Auth. vt null. ius. Boss. praalleg. loc. n. 72. Par. de Put. in tract.*

tract. synd. verb. fideiuss. nu 1. *per l.* 1. *C. vt omn. iud. Auth. generaliter, C. de episc. & cler.* Iure Sax. reorum soli possessores tantum bona sua pignori pro vadimonio obligare solent. *Land. lib.* 1. *art.* 3. *&* 34. *vbi gloss. n.* 4. *& lib.* 2. *art.* 5. *&* 3. *vbi gl. n.* 3. etiamsi id genus cautionis in criminalibus iure ciuili nō sufficiat, *Ias. n.* 3. *in l. sciendum* 11. *qui satisd. cog.* Reus porrò ita cautioni custodiæve implicatus si elabatur, præter perfidiæ crimen quod incurrit, etiam delictum confiteri videtur, *gl. in d. l. in eos.*

6 ¶ Fideiussores autem eorum, non quidē corporaliter plectuntur; nec enim ad talem pœnam obligare se possunt: *Bar. & Dd. in l.* 1. 3. *&* 4. *h. t. per l. si à reo,* 71. *§. fin. de fideiussor.* sed mulctantur pecunia pro arbitrio iudicis, nisi vel ex promissione, vel ex consuetudine certa summa ostendatur, *l. si quis,* 4. *h. t.* sicut iure Saxo. Vuetgeldio, vt vocant, mulctantur. *Landr. lib.* 1. *art.* 61. Si tamen dolo fideiussor faciat, quo minus reus exhibeatur, etiam extra ordinem recte coercetur. *d. l.* 4. *l. si Barsatorem,* 13. *C. de fid. gl. in d. art.* 64. E contra autem & iudices puniri vsitatum est, *Hipp. in pract. crimin. §. attingam, n.* 19. qui aut iniuste aliquem custodiæ tradunt, aut cognita innocentia captiuum diutius detinent. *Bal. in l. sed etsi, de in ius voc. ind. Chil. in pract. c.* 2. *n.* 36. Nec modo ad in-

A teresse, & iniuriarum nomine tenentur, *Bald. in l. quemadmodū,* 29. *§. Magistratus, ad l. Aquil.* sed iure Sax. pro singulis diebus quibus custodia iniusta durauit, ad 30. solidos captiuo obligantur: quæ pœna etiam is, ad cuius petitionem iniusta incarceratio

B decreta est, obstringi, *Fasch. diff.* 57. *gloss. Landr. lib.* 2. *art.* 34. velut & ad alimenta captiuo præbenda, *l. iubemus,* 10. *C. de Episc. aud. fac. l. quoniam, verb. sumptus competentes. C. de testibus, l.* 4. *in fin. verb. tuis sumptibus, de edend. & de hac materia, vtrum capti-*

C *uus à se, an ab aduersario, an de publico alendus sit, vide apud Paris. de Pute. distinguendum in pauperem captiuum, & sibi sufficere valentem, in tractat. synd. verb. car. cap.* 4. *& verb. expensa. cap.* 1. *per tot. Felin. in cap.* 1. *de lit. con-*

D *test. & cap. ex rescripto, in fin. de iureiur. gloss. l. vlt. C. de erog. mili. vbi Odofr. & Dd. Angel. in lonimine, de appell. Bart. in l. sanctum n.* 3. *cum apostill. de rer. diuis. & idem ac Ias. & Dd. in l. si victum, de re iud. & in l.* 2. *l. iudices, C. de Episcop. aud. per l. lege de Sena-*

E *tusc. Syllan. l. diuus, de bon. damn. l. Circensium, C. de decur. lib.* 10. *l. quemadmodum, §. Magistratus, ad l. Aquil. cap. ne religiosi, de regul. c. ex parte, de accus. §. si vnum, vt cum de appell. §. si vero, de incest. nup. Boer. decis.* 303. *num.* 1. *Ang. cons.* 245, *quia, nu.* 4. *&* 5. *caussumatur.*

Ad Legem Iuliam Maieſtatis. Tit. IV. C.9.8.

1 *Diſpoſitio ſequentium titulorum.*
2 *Continuatio.*
3 *Quid ſit maieſtas.*
4 *Quis maieſtatem lædere videatur.*
5 *Qui, quos de hoc crimine accuſare poſsint.*
6 *Quæ in hoc iudicio obſeruanda.*
7 *Pœna huius delicti, & de leg. 12. Tabul. ac Iulia huc pertinente.*

1 SEd † iudicia publica varie cõſtituuntur, ex varij generibus delictorum. Delinquitur autẽ vel in Remp. vel in eius membra: puta aut in perſonas ſingulorum,
2 aut in res. Quod † in Rempubl. aut Principem, qui Reipub. caput eſt, committitur, crimen læſæ maieſtatis appellatur. Maieſtas
3 † enim, authore Cicer. *in Part. Orat.* eſt magnitudo quædam populi Rom. in eius poteſtate ac iure retinendo: vertiturque in imperio, atque omni popul. Rom. dignitate. Maieſtatem igitur minuere, vt idem, *lib. 2. de Inuent. cap. 3.* ait, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare: à quo non abhorret definitio Vlpian. *l. 1. hoc t. vide etiam Paul.*
4 *lib. 5. tit. 29* Maieſtatis crimen †
A eſt illud, quod aduerſus popul. Rom. vel aduerſus ſecuritatem eius (noſtri ſaluum conductum vocant, *gloſs. & Dd. hic, qui aiunt violantem teneri pœna læſæ maieſtatis, item Gul. de Lud. ſing. 87. n. 1. Petr. Rauen. in alph. verb. ſaluus conductus, Boer. deciſ. 179. n.*
B *2. qui dicit arbitrarie puniri, Guid Pap. dec. 56. n. 2.*) committitur: quot, quibus modis, & quam varie fiat explicat Cicer. *in Part.* & I.C. hic paſſim, *l. 1. 2. 3. §. 1. l. 4. 5. 6. 7. in ſi. 10. 11. hoc tit.* ac noſtri Dd. *in l. quiſquis, C. eod. & extra qui ſint rebell.* quos conſulere po-
C teſtus. Quia verò ius populi Romani in Imperatorem, quo nihil in terris habetur ſanctius, *l. vlt. C. de legibus*, translatum eſt, *l. 1. de conſtit. Princ.* ideo in hunc ſolum, eiuſque ſecuritatem, crimen læſæ maieſtatis committitur, non contra inferiores, *vide*
D *an. ad. deciſ. Guid. Pap. 48. ſup. Fab. & Iaſ. in §. pœnal. n. 107. Inſt. de actio. Iaſon. in l. qui iuriſdictioni de iuriſdictio. in princ.*

¶ Porrò quia hoc crimen denudari publice intereſt, ideo ius accuſandi hic habent, qui alias 5
E non admittuntur, vt famoſi, milites, mulieres, ſerui, *l. 7. & 8. hoc tit.* & accuſantur non modo ſuperſtites, verum etiam defuncti, etiamſi alias reatus mortalitate extinguatur, *l. fin. hoc tit.* idque ideo, quoniam & bona publicantur, *§. interdum, Inſtit. de hæred. quæ ab inteſt. §. 2. Inſtit.*

de

de public. iud. l. quisquis. C. ad l. Iul. maiest. & memoria rei post mortem eius damnatur, ne vel cõmemoratio tam perniciosi sceleris supersit, l. pen. in fin. C. eod. §. publ. Instit. de public. iud. quod tamen non de quouis maiestatis temeratore accipiendum est, sed qui perduellionis reus perhibetur, hoc est, qui hostilia aduersus Rempublic. aut Principem agitasse conuincitur, d. l. fin. hoc tit. vide Hotoman. in Commen. iur. verb. perduelles.

6 ¶ In cognitione autem hoc vertitur, vt non modo reus suspectus torqueatur, non admissa vlla dignitatis aut priuilegij exceptione, l. 4. C. eod. verum etiam ipse accusator, l. 3. C. eod. Hoc tamen crimen à iudicibus non in occasione iniuriæ faciendæ ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate rei: nam & persona spectanda est, an potuerit facere, & ante quid fecerit, & an suæ mentis fuerit: nec lubricum linguæ ad pœnam facile est trahendum. l. famosi, 7. hoc t. l. vnic. C. si quis Imper. mal.

7 ¶ Porrò hoc genus sceleris, quod quidem ad perduelles attinet, lex 12. capite puniri voluit: nec in alijs locum habere iussit, quam qui hostilia in Rempublic. essent machinati. Postea lex Iulia imminui maiestatem popu. Rom. & alijs multis, præter perduellionatum, l. 3. h. t. modis statuit, quã legem sui noui Imperij muniendi causa, Aug. tulisse; ex actis porrò Cæsaris iam demortui, Antonius primũ protulisse videtur. Tac. lib. 1. Cic. Phil. 1. Paul. lib. 5. Sent. c. 29. Iuliamque à Iulio nominasse. Ex hac lege, apparet, aqua & igni condemnatis interdictum fuisse, Paul. lib. 5. tit. 29. vbi Cuiac. Cic. Phil. 1. nam & Modest. l. 3. §. fi. h. t ait, in militibus pœnam exacerbari: non igitur in reliquis videtur fuisse capitalis, sed ea pœna hodie, & quidem indistinctè, in capitalem transsata est, d. l. quisquis, §. public. memoria sontis insuper damnata, boni sq; publicatis: olim quidem non extantibus liberis, l. eorum, 9. hoc t. hodie ex constitutionibus, d. l. quisquis. indistinctè: quin & filij infamia notantur, & factione testamenti carent, d. l. quisquis §. filij. quod crudele videri potest: sed antiquum esse, & omniũ ciuitatum commune inquit, Cic. in epist. ad Brut. vt charitas liberorum amiciores parentes Reipub. redderet. Porrò quia tantũ summi Principis maiestatem violari diximus, ideo, si securitas inferiorum infringatur, non capitali, sed arbitrariæ pœnæ locus erit, Ias. in d. l. qui iurisdictioni. ff. de iurisdict. vide ann. ad decis. Guid. Pap. 418. Ias. in l. 3. §. Prætor, nu. 12. ne quis eum qui in ius voc. & in §. pœnales, n. 107. Instit. de act. Ad Maiestatis crimen referri

ferri possunt delicta immediate A in Deum, altissimam Maiestatem, *l. vlt. C. de fer. in princ.* commissa: vt sunt blasphemiæ, capitaliter, §. *vlt. in Auth. vt non lux. cont. nat. vide ord. imp.* vel præcisione linguæ, *Boer. decis. 301. n. 11. Didac. Couar. c. quamuis, §. 7. n. 11. de pact. in 6.* aliave pœna arbitraria, B *Bonif. de pœn. blasphe. n. 2. Luc. de pœnna, l. omnes, C. de delato. lib.* 10. pro grauitate frequentiave, *Ias. l. 3. §. iurari, n. 11. 13. de iureiur. §. item si quis, n. 61 Instit. de act.* delicti, alijsve circumstantijs, *Bonifac. præalleg. loc.* puniendæ: *De his pœnis varijs, vide Boer.* C *deci. 103 Lud. Carre. in prac. mihi fol. 233. Couar. d. c. quamuis, §. 7. n. 11. de pact. in 6.* item periuria, *l. 1. cum ibi not. C. de reb. cred.* magiæ, & incantationes noxiæ, *vide tit. C. de malef. & math. 60. Ilan. de sortileg. qu. 6. 7.* prædictiones & consultationes diuinantium. *cap.* D *2. vbi Panorm. n. 4. de sortileg.*

Ad Legem Iuliam de adulteriis coercendis. Tit. V. C. 99.

1 *Continuatio: & de atrocitate huius criminis.*
2 *Adulterium non modo maritum, sed etiam totam eius ac delinquentium familiam maculare.*
3 *Differentia inter stuprum & adulterium: & vnde hoc sit dictum.*
4 *Quid sit adulterium.*
5 *Adulterium ab actu, non voluntate intelligi.*
6 *In qua muliere committatur.*
7 *An in solutam, meretricem, sponsam committatur.* 5. 6.
8 *De polygamia & eius pœna.*
9 *Maritum præ reliquis accusare.*
10 *Intellectus l. si constante.*
11 *Pater agnati, extranei, quando accusare possint.*
12 *Ab vxore accusari virum non posse.*
13 *Qui accusari possint.*
14 *Adulterium sine dolo non committi, & opem ferentes pro adulteris haberi.*
15 *Forma accusandi olim.*
16 *Pœna lenocinij & quomodo ius antiquum sit mutatum.*
17 *De iure mariti.*
18 *Intra quod tempus accusandum.*
19 *De pœna adulterij, & l. Iulia.*
20 *Quomodo ciuiliter & priuatim de adulterio cognoscantur.*
21 *De stupro eiusque pœna.*
22 *Aliud stuprum esse, aliud raptum: & de pœnis aliarum libidinum 2.*

E PErsonæ † præcipuè læduntur per intolerabilem adulterij iniuriam, quæ crimini læsæ Maiestatis (de quo modo dictū est) comparatur, *Mar. Mantua. sing. 117. n. 2.* & qua grauior nulla inferri potest, *l. codicillis, 91. §. matr. vbi Dd. Bald. & alii, de lega. 2.* 1

vide Mar. Mant. sing. 117. *&* 368. Etsi † enim adulterij nomine non detur, vt quidam volunt, iniuriarum actio, quia non contumeliæ inferendæ, sed libidinis explendæ causa committi videtur: *Bart. in l. verum, de furt. Ang. in tract. malef. ad ver. che hai adulterato, n.* 60. *Ro. cons.* 184. *Alex. cons.* 113. *vol.* 2. tamen reuera grauissima iniuria per adulterium infertur marito: *l. codicillis*, 91. *§. matr. vbi Bald. de legat.* 2. *c.* 1. *vbi Bald. & Dd. ex quib. caus. feud. amitt. Bart. in l. interdum, §.* 1. *de publica*. vt verius arbitrer, illi hoc nomine iniuriarũ quoque actionem competere iustissimam: quippe cum id flagitium non modo ipsum, sed totam eius familiam cõspurcet: *l. quamuis*, 30. *C. de adult. Bal. l. vnic. n.* 5. *C. de rap. virg. & cons.* 427. *quadam, nu.* 7. *&* 8. *vol.* 5. *Rom. cons.* 451. *n.* 10. nec tantum huius, sed etiam adulteri adulteræq; gentẽ dedecoret atq; euertat: *Philo in lib. De decẽ præcept.* atq; adeò ipsã etiam terram quasi piaculo quodam atque anathemate polluat, *Leu.* 19. *Iob.* 31. *vide Eccles. c.* 23. Quare cum hoc scelus admodum graue sit, *Iob.* 31. *Hoc enim nefas & iniquitas maxima*, *c. si quid*, *vbi gloss.* 33. *q.* 2. *c. criminis*, 25. *dist. Genes.* 25. *peccatum grande*, *vide omnino Ecclesiast. c.* 23. *circa finem*: ac ipsa natura, *c. probrum*, 42. *de verb. sig.* detestabile, *cap.* 1. 81. *distinct. cap. quod in omnibus*, 32. *qu.* 7. *c. vt clericorum, extr. de vit. & hon. cler. Auth. de nupt. in princip.* in primisque societati humanæ exitiosum: *Iob.* 31. *Lactan. lib. de Ira Dei, cap.* 22. de hoc primo loco agamus.

¶ Lex Iulia stuprum & adulterium promiscue & καταχρηστικώτερον appellat; *l inter*, 6. *§.* 1. *hoc tit.* hoc est, indifferenter his verbis vtitur, *l. inter.* 101. *de ver. sig.* Sed proprie adulterium in nuptam committitur: stuprum verò in virginẽ viduamve, quod Græci φθορὰν appellant, *d. l.* 6. *§.* 1. *l. stuprum*, 35. *h. t.* Etsi autem lex indiscriminatim his verbis vsa est, fortè quia vtrumque delictum non supplicio capitali, sed minùs puniebat, vt postea dicemus, sic vt distinctione non fuerit opus: tamen constat, postea aliam in adulteris, aliam in stupratoribus placuisse pœnam: *§. item, l. Iulia, Instit. de pub. iud.* quapropter separatim de vtroq; erit dicendum. Adulterium, authore Festo, dictum est, quasi ad alterum, quàm qui iure habetur, accessus & agglutinatio. Papia. verò ait dictum, propter partum ex alio conceptum, quasi alterius partum, *d. l.* 6. *§.* 1. *h. t.*

¶ Est igitur adulterium, violatio thori alieni, 6 *non mœchaberis*, 32. *q.* 5. *§.* 6. *Host in t. de adult. in prin.* & nonnunquã etiam proprij: vnde significanter Germanis *ehebruch*; nostris, etiam sacrilegium nuptiarum; ac huius

rei

rei, nuptiarum sacrilegi, *l. quamuis, 30. C. de adult.* nominantur. Rem enim inter homines sacratiss. coniugium, *Hebr. 13.* non tantùm polluunt, sed honore quoque ac decore omni spoliant. Potest etiam definiri, illicitus coitus cum alterius coniuge, tam viro quam fœmina, aut (si ἰνπλάτει sumas) qualiscunque contra leges sui vel alieni coniugij, patratus. Sed nostri ad nuptam potissimum fœminam hoc crimen referunt: quod ea re Iurisconsl. *Azo in Rub. C. eod.* verecunde definit alienę matrisfam. esse corruptionem, *l. fugitiuus, 225. de verb. signific.* Dico † illicitum es-
5 se coitum, item matrisfam. corruptionem. nam ab actu, non à voluntate adulteriũ intelligitur; *d. l. fugitiuus, l. quod ait, 23. l. capite, 25. hoc tit.* maximè apud nos Saxon. quorum moribus non affectus & conatus, sed tantùm effectus delicti punitur, *Reinh. diff. pœn. 6. per c. 26. (Lehenrecht.)* Dico, cum vxore vel matremfam. aliena: nam in viduam aut virginem proprie adulterium non cadit: *d. l. 6. §. 1. d. l. stuprum, hoc tit.* quod & Rabini Iudæorum in interpretatione Decalogi, & Theologi scholastici, vt Liranus, Magister Sententiarum, & alij tradunt. Perinde autem est, quomodocumq; sit vxor, siue iusta, hoc est solenni Romanorum ritu, cũ parentum consensu, stipulationibus ac manuum conuentione, iu

A matremfam. empta atque capta: siue iniusta, hoc est, minus solenniter per simplicem in domũ deductionem vsumque vel absq; patris voluntate, *l. Paulus, 11. de stat. hom.* coniuncta: *l. si vxor, 13. §. planè, h. t.* neque enim qualecunque matrimonium violare
B permittitur. Sed † & in ea vxore 6
potest maritus adulterium vindicare, quæ pudicitiam vulgauit: *d. l. si vxor, §. 1.* nec enim impudica vita vxoris, iniuriam maritali thoro factam lenit, sed exasperat magis atque aggrauat: quod & Tiberio placuisse author est
C Suet. quamuis si vidua esset, impune in eam stuprum committeretur, pudore nimirum prostrato. Nam stuprum in meretricibus & vilibus personis, siquidem nõ sit violentũ, haudquaquã iure nostro punitur, *d. l. si. vxore, §. 1. vide sup. de concubin.* Atque ita acci-
D piendę sunt Cęsarum constitutiones, *l. si ea, 22. l. qua adulterium, 29. C. de adult.* quę de stupro, id est, carnali copula cum persona soluta loquuntur: vt non modo verba, sed etiam facti species ostẽdunt. Pleriq; tamen eas constitu-
E tiones ad maritatas quoque extendunt: vt si pudorem vulgauerint, ipsæ quidem pœna adulterij teneantur; *Spec. ad tit. de iniur. in princ.* cum his consuetudinem habentes, non item, sed puniantur leuius, etiam maritati: quia violasse thorum alienum nõ videntur, vbi nullus est thori pu-

dor vel respectus, sed promiscua & vulgaris cõuiuente marito turpitudo: *Io. de Plat. in §. itẽ lex Iulia, de adult. Instit. de pub. iud. vide Dd. Bald. Cyn. Salic. in l. si ea, & l. quæ adulterium, C. eo.* qui cum penè lenocinium proferendo eiusmodi turpitudinẽ committat; nõ videtur ei velut volenti atque scienti fieri iniuria: & proinde vbi minor, est iniuria, pœna quoque minor esse debet. *Angel. in tract. malef. in verb. scienter & dolose, n. 12. l. vnic. C. de fals. mon.* Denique

7 † Diuus Alexander Seuerus rescripsit, etiam in sponsa, *l. propter, 7. C. eo. vide omnino Cuiac. obser. lib. 6. c. 16.* adulterium committi: quia neque matrimonium qualecunque, nec spem matrimonii violare permittitur; *d. l. si vxor, §. 1. vers. diuus. l. propter. 6. inf. eod.* & sponsa pro vxore habetur: *l. si spõsa, de iur. dot. l. Iulianus, de iur. dot.* vt mirum non sit, iniuriam sponsæ factam, in sponsum, veluti maritum redundare: *l. itẽ apud, 15. §. sponsum, de iniur. latè Tiraq. in l. connubia, l. 15. num. 4.* quod & legib. Mosi diuinis probatum extat. *Deut. 22.* etiamsi hoc casu pœna mitior hodie decernatur; *Sal. in l. eum, 8. C. de adult. Angel. in tract. mal. vers. che hai adulterato, n. 16. & 65. & Alex. cõs. 165. visis, volum. 7. Rom. sing. 537.* qui reuera vxor non est, neque thorus violatur. Qua ratione, quæ deserta à viro, in militiam fortè profecto, alteri nubit, aut sui copiam

A facit, etsi stricto iure adulterium committi, vt & is qui ei iungitur, *l. vxor. 7. cum Auth. seq. C. de repud.* tamen & hoc casu pœna solet mitigari, *l. miles 11 §. pen. h. t. vbi gloss. ad ver. nuptiis.* Sed & ea adulterii tenetur, quæ vt licentius peccaret repudium viro misit: *l. penul.*

B *C. eod.* fraus enim legi facta non excusat, *l. non dubium. C. de leg.*

8 ¶ Ille quoque illave simili pœna obstringitur, vt quidam volũt, qui quæve binas nuptias aut bina spõsalia, *gl. & Dd. in d. l. eum qui, Alex. in l. 1. de his qui not. infam.*

C *Ang. in tract. malef. vers. che hai adulterato, n. 15.* vno tempore habet constituta: lex tamen magis pro stupro quàm adulterio, hanc polygamiam videtur habere, *d. l. eum qui, 18. C. de adult.* Quare & stupri pœna, hoc est, fustigatione illam puniri, plerique arbitrantur:

D *l. eum qui duas, 18. vbi Bald. & Salic. C. eo. Ang. in tract. mal. vers. che hai adulterato, n. 65. Alexand. consil. 165. visis, volum. 7* quod & Sax. curiæ sequuntur. Alijs hic tamen magis placet adulterij pœna capitalis, nempe gladij: *Rom. sing. 537. Mar. Man. sing. 4. vid. Chilia.*

E *in pract. C. de pœn. vide Tiraquel. de leg. connub. 7. lege, nu. 17.* quæ & ordinationibus Imperij, in vtrouis sexu, hoc in delicti genere decreta est. *Ord. Imp. c. 121.* Ego verò distinguendum censeo: vt si quis alterius vxorem priori coniungi superinducat (quod tamen vix fieri posse, nisi in desertrice, videtur)

cum

cum velut alieni thori temeratorem de adulterio teneri: sin verò secundam vxorem ducat solutam, vt plerumque fit: hunc tantum stupri crimine & pœna obligari, *d.l.cum qui duas,vbi gloss.ad verb. inferetur.Idem videtur sensisse*. siquidem persona honesta sit: sin autem vilis & inhonesta, ne hac quidem, sed leuiore animaduersione coercēdum esse, *l.si ea*, 20.*l. quæ adulter.n.* 29. *C. eod.* Nam in solutis proprie & quo ad pœnam legis, non committitur (vt dictū est) adulterium, sed tantum stuprum, *vide gl.art.*51.*lib.*1.nisi viles sint,vt ancillæ,etiam liberæ(vt sunt hoc tempore) meretrices, corruptæ, infames, &c. quo casu etiam, pœna stupri remitti debet, *d.l.si.ea*,22.*l.quæ adulterium*,2.*C. eod.Io·Fab. in* §. *item lex.Instit. de public.iud.late Boss. in pract.crim.* 1.*de coit.dam.n.*25. *per doctrinam Bart.in l.si vxor, in fin. de adult. Socin. consil.*148.*& late,n.*28·*lib.* 1. Ac nomen quoque ipsum indicat, quæstionem adulterij ad eam iniuriam pertinere, qua alterius familiæ stirpes adulterinæ inferūtur, *d.l.inter*,6.§ *lex.Iulia, h. t.* Et cōstat, hac de causa pœnam adulterijs præcipue præstitutam, ne videlicet per hæc confunderentur familiæ, redderenturque incerta constuprati lecti soboles, ac innocentes mariti sæpe inimicissimorum filios pro suis alere atque agnoscere cogerentur: *Philo præd.loco,Ecclesiast.*6.23. quæ ratio

A cum cesset in nuptijs, mirum non est si nec in ijs adulterium, quod ad pœnam legis attinet, committatur. Non enim agentis personam sed patientis, semenque adulterinum concipientis, ac confundētis cum maritali, intuemur. Quare econtrario soluti iuuenes B cum coniugatis mulieribus rē habentes,lege Iulia tenentur: vt passim vsu apud Sax.etiam seruari vidēmus: quāquam fere mitius puniantur, puta relegatione vel fustigatione.Mulieres enim maritatæ indistincte adulterium cōmit- C tunt,& cū his cōmittitur, nullo in hoc discrimine posito,quinā cum ijs illicitā consuetudinem habeāt: semper enim thorum mariti violant, eique sobolem reddunt incertam. Quare & nuptæ, si priore viro superstite alteri nubant, proculdubio adulterium indistincte D committūt:*d.l.vxor*,7.*C.de repud.* etiamsi in viris distingui diximus, vtrum cum maritata, an cum soluta rem habeant, vel alteras nuptias contrahant. Eadem ratione in seruis mulieribus non committitur à maritatis adulterium: *l. inter*,6.*h.t.l.serui*,23.*l.etsi*.25.*C.eod.* E quia finguntur non in matrimonio, sed contubernio tantum esse virorum, nec sobolem etiam ex marito iustam procreant *gl.in d.l. serui,per l.cum ancillis,C.de instit. nup.* His ita præcognitis,videamus qui à quibus accusari possint:tum quis sit accusationis ordo atque forma; postremo de effectu &

pœna huius iudicij.

9 ¶ Ante reliquos omnes præcipuum ius accuſandæ vxoris maritus habet, etiam ante patrem mulieris. Nam & propenſiore iure & maiore dolore executurum eum accuſationem credendum eſt, *l.2. §.fin. hoc tit.* niſi pater maritum vt infamem arguat, aut doceat colludere magis cũ vxore quam accuſare: quo caſu ius accuſandi nõ modo erit patri pre marito, *l.3. h. t.* ſed etiã reliquis conſanguineis ad quos iniuria pertinet, *l. quãuis,*
10 *30. C. eo.* Quid enim † ſi maritus negligat; neque cõtaminatione indignetur, an cogentur agnati eius pati, vt familia alienis ſalſisque hæredibus inquinetur? *l.2. §. 1. & §.fi. l.3. l.ſi maritus, 15. §.ſi negauerit. vbi Bar. h. t.* Nec obſtat quod Vlp *l.ſi conſtante, 26. h. t.* vult, conſtante matrimonio ad accuſationem mulieris extraneum non admitti: propterea quod probatam à marito vxorem, & quieſcens matrimonium, non debeat alius inquietare: non enim prohibet probet conſtante matrimonio inſtitui accuſationem, ſed vult ordinem legibus præſcriptum ſeruari: *l.2. §. 1. h. t.* vt videlicet primo accuſetur lenocinij maritus, qui vxorem adulteram contra bonos mores retinet: ac deinde eo lenocinij damnato, ad adulteram mulierem perueniatur. Sed cum hic ordo hodie ſuolatus ſit, nec teneatur maritus lenocinij, quamuis impudicam retineat: *Authent. ſed nouo iure.*

A *vbi Salic. & alij, C. eo.* nihil cauſę eſt; quamobrem omiſſo marito, non poſſit mulier poſtulari, *Azo in Rubr. C. eod. nu. 8. per §. quid vero in Auth. vt lib. marr. fac. l. quãuis, 30. in ver. ne temere liceat fœdare connubia C. eod.* Secundum † 11
maritum itaq; ceſſantem aut nolentem agere, B admittitur mulieris pater, *l.ſi maritus, 1. & 2. h. t.* ac deinceps reliqui cognati, & ſi plures concurrãt, lege expreſſum eſt, vt is cuius ea de re notio erit, de iuſto accuſatore conſtituat. Sed ceſſantibus agnatis, iiſque ad quos iniuria pertinet, an extraneis C permittenda erit accuſatio? Et quin iure mariti accuſare nequeant, extra controuerſiam eſt: *l.4. §.1. & 2. h. t. l iure mariti, 6. C. eodem. l.5. §.fin infr. tit. 1.* ſed Conſtãtini cõſtitutione etiam alias prorſus excluſi videntur: *d.l. quamuis, 30. C. eod.* quod mihi neutiquam D probabili videtur, nam ipſa etiam Iuſtin. *Inſtit. de pub. iud.* iudicium adulterij inter publica numerat, quorũ executio ad quemlibet de populo pertineat, *in pr. Inſt. de publ. iud.* Magis igitur eſt conſentaneum, non voluiſſe Conſtant. omnino excludere extraneos, ſed ſo- E lum ab ea accuſatione quę fit iure mariti, quam propinquioribus duntaxat concedit. At his omnibus ceſſantibus, cur extranei iure extranei, accuſare crimen publicũ prohibeantur, nulla cauſa eſt. *gl. in l.4. ad verb. qui accuſare, h tit. & in d. l. quamuis, vbi Bald. Salic.*

lic. & Azo in Rub. C. eo. n. 6. Lanf. in c. 1. ext. eod. Imol. in c. in literis 12 *ex. de præsumpt.* Publico † autem iudicio, vt supra dictum est, neminē accusare possunt mulieres, nisi suam suorumque iniuriam persequantur: at de adulterio ne sic quidem agere possunt, si fidem maritalem sibi à coniuge violatā conquerantur, *l. 1. C. eod.* Adulter enim maritus non suum ipsius thorum inquinat, sed illius, cuius cum vxore consuetudinem habet. Huic enim ex adultera coniunctione sperandi sunt liberi adulterini, non vxor ipsius mœchi. Quare cum ad ipsam nec præcipua iniuria, neque ratio legis Iuliæ pertineat: mirum non est, si iure Ciuili ad accusandum maritū, cui reuerentiam, *l. vnic. §. cum autem, C. de rei vx. act. l. alia, 15. §. vlt. solut. matr.* debet & obsequiū, *l. sicut, 48. de ope lib. gl. & Dd. in l. 5. C. de cond. insert.* non admittatur: quamuis iniuriarum, propter violatum matrimonium, aut ad separationem thori recte agat, *l. consens. 8. C. de repud. c. tua, ext. de procurat. Dd. in c. 1. de adult.* etiamsi ne id quidem apud veteres Romanos fuerit solutum, *Plutarc. in vita Romul. Plaut. in Mercat. Gell. lib. 10. cap. 23. Eurip. in Medea.* De iure Ciuili nunc loquor, nam Canones contra statuere, & fœminas ad accusandam mariti turpitudinem admittere videntur. *vide glos. in d. l. 1. not. in cap. si quis vxorem, 32. q. 1. & in c.*

A *apud nos & c. fin. 32. quæst. 5. Ang. in tract. malef. verb. che hai adulterato, & Boss. in tract. malef. de coit. damnat. Panorm. in cap. tua, de procur. & in c. 1. & 2. vt lit. non contest.* quos ordinationes Imperij sequuntur. (*Peinlich. Halsgerichts ord.*) *cap.* 120. Et hæc de accusatoribus, B iam de reis videamus.

¶ Accusari de adulterio possūt omnes, quacunque dignitate præditi, *l. si adulterium, 38. §. vlt. h. t.* etiam serui: *l. 5. supr. de acc.* dummodo tamen habuerint conscientiam thori maritalis, id est, sciuerint eā qui cum scortantur, alterius esse C vxorē, *l. vxor, 7. in fin. C. de repud.* 13

Nam adulterium † sine dolo malo non committitur, *l. pen. l. miles, 1. §. penult. h. t.* vt si mulier decepta opprimatur ab alio quem putat maritum esse, aut credens mortuum maritum cum alio contrahat: *Ang. in tractat. malef. ad verb.* D *che hai adulterato, num.* 46. quare & per culpam aliquam commissū adulterium, pœna vacare oportere videtur. Nam quod dicitur, delictum culpa perpetratum mitius puniri, puniri tamen: verum est in his delictis, quæ principaliter tendunt in alterius iniuriam, non E in illis quæ non iniuriæ, sed explendæ libidinis causa fiunt, *Bart. in l. si adulteriū, 38. in prin. nu. 14. hoc ti. & in l. in lege de sicar. Maran. in Spec. aur. parte 4. dist. 1. numer. 61.* Videntur tamen de simplici stupro, aut fornicatione falsem teneri, si extra velamentum 14

coniugij, rei illicitæ, hoc est, non coniugio, sed veneri inconcessæ etiam per culpam opera sit data, *Ang. præalleg. loc. vide Bart. omnino in l. si adulterium cum incestu, num.* 8. & 9. *hoc tit.* Non modo autem hi qui mœchantur accusari possunt, sed etiam qui quauis ratione ex eo crimine quæstum captant: puta lenocinium faciendo, domum ad stupra præbendo, *l. qui domum,* 8. *l. mariti,* 29. §. *qui quæstum, hoc tit.* &c. item qui illicitas & prohibitas nuptias contrahunt, *l. qui pupillam,* 7. *hoc tit. l. si hi qui, C. eo.* quique super adulterio transigunt. Nam cum transactio nullo dato non procedat, *l. transactio,* 38. *C. de transact.* non potest non in lenocinio hærere, qui accepta per transactionem pecunia accusationem huius flagitij remitti, *l. transigere.* 18. *C. de transact. l. mariti,* §. *qui quæstum, l.* 2. *l. qui domum l. miles,* 10. *h. t.*

25 ¶ Quod ad formam huius iudicij attinet, sciendum est, olim constante matrimonio accusationem mulierem cessasse, nisi maritus antea lenocinij conuictus esset, qui compertam adulteram in matrimonio retinuisset, *d. l. constãte, h. t. vide Paul. lib.* 2. *tit.* 26. *l.* 2.

26 *C. eo.* Sic † enim marito amoto per pœnam lenocinij, quæ olim erat eadem cum pœna adulterij, *l.* 2. *l. qui domum,* 8. *h. t. l.* 2. *l. castitati,* 6. *C. eod. l. nec timorem.* 7. §. *fin. cum ll. seqq. de eo quod met. caus.* nempe relegatio aut deportatio, *l. auxilio,* 38. *de minor. l. mariti,* 29. *h. t.* (hodie est in mangonibus & lenonibus vltimum supplicium, §. *præcomisamus, vbi gl. in Auth. de lenon. Dãhaud. in pract. crim. c. de lenon.* in reliquis arbitraria & extraordinaria: *l.* 1. §. *qui puero, de extr. crim. Bart. in Auth. de leno. Iacob. de* B *Beluis. in pract. crim. c. de leno. ord. Imp. c.* 133.) recte procedebat accusatio, & non aliter: *l.* 2. §. 1. *l. qui domum,* 8. *l. is cuius,* 14. *h. t.* Cæterum quum obijci poterat agēti, cur marito, cuius potissimum iniuria hic vertitur, præreptum iret actionē? C quamobrem quietum & pacatum alterius matrimonium inquietaret? quare in mores alterius coniugis inquireret, quos maritus necdum de lenocinio cōuictus, non aspernaretur? Sed hæc ratio in accusando à coniuge viro cessat. nã cum adeò non præcipua sit vxoris D causa, vt nullo modò accusare possit, intelligi licet, mœchum ab extraneo, etiam durante matrimonio, postulari posse: *l. vin. passim* 39. §. 1. *h. t.* non tamen à marito adulteræ, *l. miles,* 11. §. *volenti, l. si num.* 14. *l. crimen,* 11. *C. eod.* quia suum ipsius allegare turpitu- E dinem, nec se satis à lenocinij crimine tueri posset, qui damnare vellet maculã atque labem à muliere contractam, quam ipse adeo non damnaret, vt etiam in coniugio & late suo retinere non vereretur. Sed si maritus diuortium vltro faciat, tam ei & patri mulieris currunt à die diuortij, 60. dies

vti-

vtiles, intra quos nemo preter maritum: & eo cessante, patrem mulieris recte accusat. *l.2. §. fin. l. 3. 4.l.pater, 30.l.is cuius, 14.§.pen.h.*

17 *t.* Et † maritus agit quidē intra hos dies iure mariti: quod eiusmodi est, vt accusator inscribere se non cogatur, abolare possit accusationem pro suo arbitrio, & quamuis ex nudis suspicionibus egerit, de calumnia non teneatur, *l.iure mariti, 6.l.quamuis, 30. vbi Dd. C.eo.* nisi ea plane sit euidens & aperta. *d.l.is cuius, 14.§.fi.de l.pater.* Sane pater sine periculo calumniæ agere nequit: *l.pater, 30.h.t.* quamuis alias iusto eius dolori, & paternæ pietati ignoscatur, si necem filiæ vindicare studens in probatione defecerit, *l.fi.sup.de pub.iud.* Post autem elapsos hosce 60. dies, admittuntur etiam extranei, & inter hos quoque maritus & pater, sed iure extranei, ita vt accusare vsitato inscriptionis more cogantur: *d.l.is cuius, §. pen.* idque intra quatuor menses vtiles, *l.4.§.1.h.t.*

18 Itaque † apparet, vtroque tempore, & 60. dierum 4. mensium coniuncto, mulierem intra sex duntaxat menses, à tempore diuortij, accusari posse. Idemque tempus in vidua seruatur, à die admissi criminis computandum, *l.mariti, 29.§.sex mensium, h.t.* Nam in hac pudoris causa nulla dilatio admittenda est. *Paul.lib.2.t.26.l.in crimine, 41.h.t.* Sed quod dixi, ex die diuortij sex menses accusationibus præstitui, id ita verum est, nisi

A si quinquennium ex die commissi criminis prætereierit, ne videlicet crimen quinquennio sopitum excitetur: nam quinquennium obseruari voluit Legislator, si reo reæue stuprum, aut lenocinium, aut adulterium objiciatur: *d.l.mariti, §.præterea, cum §§.seqq. l. 1. §.*

B *accusationem, inf.ad Tur.* quod & hodie circumscripta sex mensiū, de quibus dictum est, præscriptione indistincte obseruatur. Etenim diuturnitas temporis à commisso delicto effluxi, quamuis non legitimi, pœnam minuit, *gloss. & Dd. l.si diutino. 25. de pœn. in l. quere-*

C *lam.1.C.de fal.* nedum istud quod legibus est accusationi præfinitū. Omnis igitur quæstio ex lege Iulia, puta adulterij, stupri, lenocinij quinquennio præscribitur: *d.l.mariti, §.hoc quinquennium, l.adulter. 5.C.eod. vbi Salic.* nisi præuaricatio, aut aliud impedimentum ac-

D cusationem eluserit, vel vis publica in stupro facta arguatur, *d.l.mariti.§.fin.d.l.quinquennium, d.l. 4. gloss.in d. l. adulter.* nam de vi publ. diutius quæri posset, *arg. d.l. querelam.* Sed quod ad 60. dies attinet, vix eorum etiam hodie ha-

E betur ratio: nam quia placuit, maritum sine crimine lenocinij vxorem adulteram retinere posse, non modo si quadam credulitate dissimulet, *l.2.l.maritus, h. t.* sed & si deprehendat in adulterio, quippe cum & damnatam impune recipere possit: *Authent. sed hodie, C. eod.* ideo etiam constante matrimonio

nomio accusatio hodie recte instituetur: *Azo & Host. num. 5. in Rub. de adult.* præscriptione tamẽ quinquennij, de qua dixi, alijsque exceptionibus reo saluis, tam dilatorijs, *l. si maritus, §. præscriptiones. & §. penult. l. vlt. l. qui vxori. l. denunciasse l. vim passam, § duos, l. nihil, §. vlt. hoc tit.* quam peremptorijs, *l. 2. §. 1. l. 4, l. adult. 19. l. si vxor. 3. §. iudex, & §. penult. l. vim. passam, 39. h. t. l. quoniam, 26. C. eo.* In reliquis autem eadem seruatur iudicii forma quæ vsitate in publicis iudiciis vsurpari solet: præterquam quod non solum extranei, sed etiam domestici ad testimonium in hoc crimine admittantur, *l. consensu, §. si ex plagis, C. de repud. l. vim passam, §. vlt. h. t. l. 3. l. in adulterij. 32. C. eo.* (quia secreto committi solet) & nonnũquam ex præsumptionibus ad condemnationem perueniatur: *l. si qui adulter 34. C. eod. §. his quoque, in Auth. vt lic. mat. Auth. si quis ei, C. eod.* quod verum est in iis præsumptionibus, quas lex pro idonea probatione habet, & super quibus sententiam posuit: *Cast. in d. l. fin. C. de probat. & consi. 179. vol. 1. Hipp. late in Rubr. de prob. n. 236. & in pract. crim. §. quoniã, num. 29. §. penult. in Auth. vt null. iud.* alioqui quãtumuis ex vrgentissimis suspicionibus non est ad cõdemnationem perueniendum: *d. l. absentem, de pœn. c. literas, 14. de præsumpt.* quanquam sint, qui putent, *Dd. in d. l. fin. & d. l. si qui.*

A *Euer. in princ. lo. leg. Chil. in pract. cap. 2. num. 7. vide omnino Boer. decis. 164. qui latissime tractat. & tandem concludit arbitrio iudicis relinquendum,* in adulterio & furto, ac consimilibus quæ clandestine fiunt, momenta vrgentissimarum suspicionum ad damnan-

B dum reum valere, etiamsi eas lex pro liquida probatione haberi oportere non certo definiat. Quod verum non esse, alibi *in d. l. fin. C. de probat.* fusius ostendi probauique, ne illam quidẽ præsumptionem sufficere, quæ à Canonibus traditur, *c. literis, 12. de præsumpt.*

C solus cum sola, nudus cum nuda, &c. nam potest quidẽ ea præsumptio probationem facere in causa ciuili, quando agitur ad separationem thori: *c. tuæ de procurat.* qua de facti specie Pontifex, *in d. c. literis, 12.* loquitur: at in iudicio

D criminali, vbi luce clariores requiri probationes palam est *d. l. fin. d. l. absentem, d. c. literas,* nequaquam pro idoneo plenoque documento recipi debet. Nam quæ in ciuilibus ad probationẽ sufficiunt, ea in criminalibus plenam non faciunt fidem *Dec. consi. 175. in causa, num. 6.* Atque ita peritissimi

E quique criminalium rerum censuerunt: *Ang. in l. 2. de fur. & in tract. mal. ad ver. fama publica, n. 21. Imol. in l. fi. de har. Instit. Gand. in trac. mal. de præsump. nu. 23. Iacob. de Bel. in pract. 1. de leno. in fi. Can. in c. 2. de præsumpt. Mathesil. sing. 118. n. 4.* pro quibus leges nostræ

ſtræ faciunt, quæ in hoc crimine longe apertiorem probationem requirere videntur: *l. quod ait, 23. in ver. in ipſa turpitudine deprehẽdas ἐν ἔργῳ l. cap. 25. in ver. adulterium, in vxore ſua deprehenſum, vbi gloſſ. ad ver. accuſaturo, h. t.* & ipſa etiam lex Iudaica, quę tantũ deprehenſos in ipſo adulterio punit, *Leuit. 11. in ver. ſi deprehenſa fuerit in ſtupro*. Quare & Ioan 8. Iudæi ſententiam à Chriſto Domino noſtro & mediatore in adulterã proferri cupientes, eiuſmodi argumentum afferunt: κατελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένη hoc eſt, in ipſo facto ſeu opere adulterij eſt deprehenſa, vt inficias ire non poſſit. Id enim Græcis αὐτόφωρον ſignificare conſtat. Quo etiam illud pertinet, quod probatio quæ valuit aduerſus adulterium, fidem cõtra adulteram non faciat, *l. etſi crimine, 12. C. eo. l. denunciaſſe, 17. §. fin. h. t.* Ex quibus omnibus intelligi licet, ex ſuſpicionibus & præſumptionibus nihil in hoc crimine ſtatuendum eſſe. ſi quis tamen quorundam errorem ſecutus, ex iudicijs condemnare audeat, is ſaltem hac in parte ſuæ conſcientiæ & religioni conſulet, vt non pœnam ordinariam & legitimam, ſed leuiorẽ aliquam reo arbitretur irrogandam, *l. penultim. vbi Dd. C. de prob. vid. latiſſime Tiraqu. in tract. de pœn. cauſ. 27. per tot. Caſt. in d. l. fin. Imol. & Panorm. & alij in c. quia non eſt veriſimile. ext. de præſumpt.*

A *& in c. 2. Angel. præall. loc. late Hipp. in repet Rub. de prob. nu. 24. & in pract. crimin. §. quoniam, nu. 29. cum ſeqq. & in §. poſtquam, n. 50. & in l. repeti. nu. 24. de quæſt.*

¶ Iam de effectu & fine accuſationis, nempe de pœna adulterij videamus. In quo ante omnia 19

B ſciendum eſt, vnicam tantum pœnam pro adulterio vel ſtupro, licet iterato ſæpius deberi: nec eam multiplicari, etiamſi multiplicatum ſit delictum: *gloſſ. & Bart. in l. nunquam, de priu. del. vulgaris, l. inficiando, §. infans, de furt. late Ang. in tra. mal. ver. che hai adul-*

C *terato, nu. 61. Boſſ. de dam. coit. nu. 35.* Lege porrò Iulia, quæ ab Auguſto lata eſt. *Suet. in vita Aug. c. 34. l. 1. hoc tit.* pœnam adulterio non capitalem fuiſſe pręſtitutam, ſed relegationem, *l. ſi quis viduã, de quæſt l. 6. de diuort. Tac. lib. 4. Cuiac. lib. obſer. 6. c. 11. et ad Paul.*

D *lib. 5. ſ. 23.* tantum, aut deportionem quandoque, vt in militibus, *l. 4. §. adulterij, de re milit. l. miles, h. t. cum ſimil.* apertiſſimum eſt, *l. Clodius, 13. de his quib. vt ind. l. qui cum vno, 4. §. qui adult. de re mil. l. 2. §. miles, de his qui not. infam. l. ſi quis viduam, 5. de quæſtio.*

E *Plin. lib. 6. epiſt. Tac. lib. 1. ad fin.* Sed tẽporibus Diocletiani ac Cõſtantini, aut certè paulo poſt, *l. 4. C. Theod. quor. ap. Cuiac. lib. 6. c. 11.* pœna ſanguinis & gladij irrogari cœpit: *l. transigere. 18. C. de tranſact. quamuis, 30; C. eod.* & quidem vtrique perſonæ, tam

fœminæ quam mari, *gloss. Bald. & Dd. in d. l. quamuis, 30. ad ver. gladio. C. eod. gloss. & Cano. in c. tua, de procurat.* quod & legi diuinæ consentaneum est, *Deut. 22. Leuit. 20. Ezech. 18.* Itaque quod inquit Iustinian. *§. item, l. Iulia. Institut. de public. iud.* legem Iuliam temeritates alienarũ nuptiorum gladio punire: accipiendum est, pro suo ipsius more non de Iulia, prout fuit lata: sed sicuti tunc tẽporis habebatur, *vt passim. fecit in Institut. de pub. ind. dixi*, nempe interpolatã constitutionibus Imperatorũ sequentium. Hęc pœna in Ducum Saxo' ditionibus, ac toto imperio etiamnum in maribus durat, quod ad iuris rigorem attinet. *Saxon. lib. 2. art. 13. ord. Imp. cap. 120.* nam sæpe in peccuniariam conuerti solet: & alioquin, inquit Bart. eam pœnã variari secundum conditionem personatum. *Bartol. in d. l. si quis viduam, de quæstio.* aliasque circumstantias probabiles. *Angel. in tract. malef. ad verb. che hai adulterato nu. 45. vide Rom. sing. 674.* At fœminis etiam nouella constitutione remissa est, statuente, vt virgis cæsæ in monasterium abdantur, nisi maritus intra bienniũ recipere velit: *Authent. sed hodie, C. eod.* qua fustigationis pœna, etiã lege diuina quandoque stupra coerceri constat, *Leuit. 19.* Si tamen non cum maritatis, sed solutis rẽ habuerit, solet pœna mitior, decreta videlicet fustigatione. Sed etsi cũ maritatis adulterium commiserit: tamen si maritus velit vxorẽ quamlibet pollutam recipere, *vide Ang. præalleg. loco, numero 49.* seu reducere, *l. si vxor, 13. §. vltim. l. capite, 25. l. mariti, 29. §. 2. hoc titul. Cuiac. lib. 6 cap. 15.* in honorẽ coniugij, fustigatio cessat, & solummodo maritus cum coniuge alio migrare in perpetuum cogitur. Atque ita sæpe pronunciatum est. Eodemque modo, econtrario, quamuis maritus adulter capite puniatur, siquidẽ cum maritatis se polluit; fustigetur verò, si cum solutis personis honestis (nam hoc casu adulterium proprie non committit, sed tantum stuprum: vt supra dictum est, & paulo post dicetur;) tamen si vxor ei velit ignoscere, ignoscunt enim complures, pro suo tamen arbitratu, Magistratus, & remissa grauiore pœna exiliũ sine fustigatione decernunt. At solutæ mulieres cum maritatis rẽ habentes, quia adulterium stuprumue non committunt, ideo tantum de illicito coitu puniuntur, non criminaliter, sed vel carcere vel exilio temporali, vel etiam tantum imposito g stamine muliebri, quod perpetuo prodeuntes gestare in sui opprobrij iudicium atque argumentum coguntur: *vide gloss. art. 51. lib. 1. Sax.* eumque pœnam etiam marititis decerni, ait quodã loco Romanus: *Rom. sing. 674. incip. nos fuimus: vide Beer. decis. 297.* vbi qua-

quatuor alia pœnarum genera re-
censet, quibus in adulteras ani-
maduerti potest. Qua in parte
mirari licet, quare à Iustiniano
pœna huius criminis in mulieri-
bus sit mitigata: cū & in hoc sexu
eo seuerior esse debuerit, quo hoc
delictum in illo turpius est, *l. 1. §. consequens, de susp. tut. l. 2. C. de his qui ven. ætat. cap. 1. in princip. de stat. reg. lib. 6. vide late Tiraqu. in ll. connub. lege 9. nu. 132. 133. cum seq.* atque frequentius, *l. aut facta, 16. §. fin. de pœn. Dd. in l. auxilium, de minor.* magisque perniciosum
priuatim & publice, propter eam
quæ cōsequitur liberorum incer-
titudinem, & confusionem fami-
liarum. At constat etiam, hanc
legem diuinam & moralem esse,
Non mœchaberis, æque vt est il-
la, Non occides, Vt igitur ratione
imbecillioris sexus, huius pœna
fœminis non mitigatur; ita videri
poterat, eadem analogia in libidi-
nibus idem tenendum esse: eoque
magis, quo mage hunc sexum pu-
dor decet atque castitas quoque
seueriore disciplina ob procliui-
tatem. *vid. Tiraqu. præall. loco.* in
id genus turpitudinis, opus habet:
id quod omnium fere gentium
consensu receptum putatumque
semper fuit. Vnde & grauiores
plerumque pœnæ adulterij huic
sexui præstitutæ. Et diu laborauit
Ecclesia noui testamēti princeps,
vt persuaderet, non minus hoc in
genere mares delinquere, nec mi-
nore commereri animaduersio-

A nem, quam fœminas: vt ex Augu-
stino, Hieronymo, aliisque illo-
rum temporum scriptoribus in-
telligi licet. Sed quoniam (vt dixi)
pœna hæc fere arbitraria iudicis
est, eo facilius vsu inualuit Iusti-
niani temperatio. Illam autem
præcipuam huius iudicij pœnam
B sequi etiam solet priuatio dotis,
& donationis propter nuptias. Vt
enim qui illicite deserit, & ma-
trimonium dissoluit, hoc infor-
tunio mulctatur: *l. consensu, §. in fin. C. de repud.* ita & qui vagis pollu-
tionibus illud inquinat atque e-
uertit. Mulier ergo Adulterij dā-
C nata, dotem amittit, marito assi-
gnandam: *d. l. consensu, 8. §. fin. l. fin. C. de repud. §. quia vero pluri-
mas. in Auth. vt lic. matr. & auiæ. §. antepenult. in Auth. vt nul. iud. Boer. decis. 297.* reseruato liberis
d. l. consensu. §. fin. iure proprieta-
tis in quota parte, Idemq; in bo-
D nis paraphernalibus seruari quo-
dam volunt: *Ias. in Rub. C. de iud. n. 3. & in l. fideicommissum, C. de fideicom. Hipp. in l. 1. §. item n. 34. de sicar. Rom. sing. 225. Alexan. consi. 111. vol. 2. Chass. in consue. Burg. Rub. 4. 5. 6. ver. & sera to-
nue, n. 17. late Boss. de coit. dom. n.
E 54. Angel. in tract. malef. ver. ...
hai adulterato, n. 27. gloss. in c. ple-
rumque, de donat. int. vir. Felic. pa-
storalis, n. 5. de iud.* quod alij ne-
gant, *Panorm. in c. plerumque, de donat. int. vir. & in c. pastoralis, de iud. Boer. decis. 338. Hipp. in l. pa-
ter, n. 10. de quæstio.* [illegible]

ui

nit, prĕter tertiam, §. *quia verò plurimas, in Authent. vt lic. matr. & auia*, aut quartā, *l. fin. C. de repud.* marito decidendam, fructus horum, alimentis damnatæ mulieris. *glos. in l. consensu, verb. sibi habere, C de repud. Ang. in tract. malef. verb. che hai adulterato, n.* 29. proprietatē vero liberis: *d. §. quia vero plurimas in Auth. vt lic. matr. & auia*, aut proximis hæredibus, §. *si quando, in Authent. vt null. iud.* aut monasterio cui inclusa est, destinari. Ediuerso maritus adulterii damnatus, amittit donationem propter nuptias, mulieri vna cum dote, salua tamen liberis proprietate, *l. consensu*, 8. §. *vltim. C. de repud.* obuenientem: *d. l. consensu, d. l. fin. d. §. si quando, d. §. quia vero legem.* aut si donatio nulla facta est, neque pacta dotalia intercesserunt, mulieri quarta pars substantiæ mariti, præque atque illo mortuo, *Authent. præterea, C. vnde vir. & vxor.* defertur: §. *si quando, in Auth vt null. iud. §. quia vero, in Authent. vt lic. matr. & auia, l. fin. C. de repud.* reliquis bonis ad liberos, aut proximos hæredes redeuntibus: ita tamen, vt inde marito damnato, quoad viuat, alimenta sint præstanda, *d. §. quia vero plurimas, d. §. si quādo glo. in d. l. consensu, verb. sibi habere.* Et hæc quidem obtinent, cum criminaliter de adulterio actum est; quanquam Iustinianus mire variet, & Protheum [illegible] nipiam hic agat, *in Auth. vt* A *null. iud. & vt. lic. matr. & auia.* Canonibus certe aliæ pœnæ placent, *vide Host. hoc tit. n.* 7. *Rom. sing.* 674. *Boer. decis.* 297.

20 ¶ Sed sciendum est, non modo criminaliter, vērū ciuiliter etiam de hoc crimine agi posse: puta actione iniuriarum, aut ad separationem thori B, *cap. tua de proc.* quo indicio nihil est hodie vsitatius. Sed & priuatim olim adulteria puniebātur, more maiorum: *Liu. lib. 9. Dec. 4. Suet. in Tib. cap. 35. Tacit. lib. 13. valer. lib. 9. cap. 1. Dio. Hal. lib. 2. c. sicut, 7. quæst.* 1. C vnde illud manet, quod pater deprehensam filiam cum adultero potest occidere: *nihil, l. quod ait, h. t.* item maritus, post ternam denūciationem adulterum, si in domo sua reperiat, *Authen. si quis, C. eod.* aut alioqui vilis sit, *l. marito*, 24. *hoc tit. l. Gracchus, C. eod.* Sane in D Italia vsitatum etiam nunc videmus, vt deprehensos adulterum & vxorem maritus simul iugulare impunè possit.

21 ¶ Nunc de stupro agamus. Stuprum inquit Pontifex, *c. lex illa*, 26. *q.* 1. proprie est virginum illicita defloratio. Sed in hac lege E latius patet stupri appellatio: nam etiam in vidua committitur, quæ quidem integræ vitæ sit, & extra licitum concubinatum, ac scortationem, *de stupro, quando committatur, vide Angel. tract. malef. verb. che hai adulterato.* Cæteroquin iure Ciuili meretricia consuetudo non punitur, *l. si vxor*, 13.

13. § *plane, h.t.l. quæ adulterium*, 29 *C. eod. l. 1 de cocubin. vbi dixi. late. Hipp. in l. 1. n. 4. & 5. de sicar.* Item & in puero ac puella nec dũ viripotẽte stuprum committitur: *glos. l. inter, 6. §. 1. l. stuprum*, 34. *h. t.* quod tum capitale est, *l. cum vir*, 31. *C. eod.* in mulieribus adultis commissum, aut publicatione partis dimidiæ bonorum, in honestioribus: aut si humiliores personæ sint, coercitione corporis cũ relegatione, § *item, l. Iulia, Inst. de pub. iud.* castigatur. Sed antiquissima Patrum disciplina seueris animaduertebatur, *Genes. cap.* 38. Lex diuina porrò per Moysen lata, qua omnis illicitus coitus damnatur, *Deut.* 23. *vide* 1. *Cor.* 5. præcipit vt corrupta virgo dotetur, & in matrimonio habeatur, *Deut.* 23. Canon verò & quoniam vsu venire potest, vt ei legi copulatiue locus esse nequeat: vt cum quis plures stuprauit quas vno tempore ducere non licet, aut coniugatus, propinquus, &c. idcirco adhibita ἐπιεικείᾳ hanc copulationem dotis & nuptiarum in alternatiuam resoluit, iubetque aut duci violatam, aut pro eius conditione dotari: *cap. 1. vbi Dd. extr. eo.* quod ad eam quantitatem redigi solet, quã dedisset in dotẽ verisimiliter corruptæ pater: idemque obtinere videtur, viduis honestis vitio oblato: *arg. l. 9. l. stuprum, h. t. vbi dicitur, stuprum in viduam committi.* quãquam solutis prius ab alio vitiatis, eadem dotatio non debea-

A tur. *Panorm. in c. 1. n. 5. de adulter.* Sed hæc pœna canonica est, quę ciuili non derogat, vt nec hęc illa. Cæterùm si is qui ducere nequit, puta maritatus, stupet: hunc non pœna adulterij, quod cum soluta non committitur, sed aliæ corporalis, puta fustigatio coercet: dummodo honesta persona

B sit, quæ stuprum passa est: nam in vilibus & corruptis stuprum non committitur: *d. l. si ea*, 22. *l. quæ adulterium*, 29. *C. eod.* & proinde nec stupri pœna locũ habet: *Ioan. de Plat. in §. itẽ lex Iulia, de adult. Inst. de publ. Iud. Bartol. in l. si v-*

C *xor. in fin. hoc tit. late Boss. in pract. crim. tit. de coit. damn. num.* 25. *Socin. consil.* 48. Idque obseruatur in stupris non violentis: etiamsi lex Moysi, in quibusdam casibus durius animaduertat. nam vult filiam in domo patris stuprum passam, lapidibus obrui, *Deut.* 22. vt

D & illam quę corrupta, alteri ignoranti nupsit, aut quæ alteri despõsata stuprum passa est, neque inclamauit opem: *ibidem.* Porrò stupra violenta, quæ per vim, pretiũ, promissa, lenocinium, aliisque illicitis artibus committuntur, *l.* 1.

E *§. fin. de var. & extr. crim. l. si quis, §. qui mul. de pœn. præalleg. loc. nu.* 55. & 58. *Boss. de coit. num.* 66. lege Iulia de vi publica puniuntur, *l. 3. infra titul. 1. mariti, 29. §. fin. h. t.* cuius pœna est deportatio: quæ successit in locum eius, qua aqua & ignis reo interdicebatur: *l. qui dolo, 10. in fin. vbi gloss. infra tit.* 1.

§. item

§. .. lex Iulia, de pub. ind. l. si qui viduae §. de quaest. At Dd. in §. item, l. Iulia de adulteriis, Inst. de pub. ind. Ias. in §. omnes autem, nu. 24. Inst. de act. voluit, eiusmodi stuprum capitale esse, propterea quod Iustin. raptum puniri vult gladio, §. sin autem per vim, Inst. de pub. ind.

22 ¶ Sed sciendum est, aliud stuprum esse, aliud raptum: d. cap. lex illa. Raptus enim est, cum mulier de domo patris, aut aliunde, per vim & adhibitis armis, ad alium locum abducitur, vt corrumpatur, aut in vxoris locum habeatur, d. c. lex illa, Host. in Rub. de poen. rapt. corp. nu. 1. Vnde & ipsi Dd. fatentur, quae in raptu statuuntur, non habere locum in stupro, quamuis violento: Hipp. sing. 65. allegans ita tenere Ra Cum. consi. 95. Christoph. Alber. in 3. parte statu. quaest. 30. Gand. in tract. malef. tit. de mul. quae num. 19. & 20. Vera tamen hic videtur eorum opinio, quia diserte stuprum violentum excipit Iustin. in dict. §. item lex Iulia de adult. in verb. sine vi. & Paulus l. 1. §. qui puero de ext. crim. inquit, perfecto stupro etiã in puella; in qua praesertim iuniore violentum committi intelligitur: Ang. praeall. loco, n. 56, Boss. de coi. n. 97. capite stupratorem puniri. Quod inter nostros licet cõtrouersium, vide late Carer. opiniones recensentem, in pract. crim. cap. de stupro. & ordinationes imperii, pei n. Reichs ordnung, cap. 119. & iu-

A re Saxonum, lib. 2. art. 13. lib. 3. art. 46. sequuntur: & marito, cum etiam lege diuina idem inueniatur sancitum, Deut. 22. Exod. 22. Non raro tamen pleraeque curiae poenam fustigationis, quae deportationi succedit, decernunt. Eadem poena persequitur & illos,

B qui (turpe dictu) contra naturam nefandas libidines exercent: d. l. cum vir nubit, 31. C. eo. Nou. vt non lux. con. nat. cap. mulier, 15. q. 1. qui incestu ius sanguinis pollunt, l. si adulter. 38. vbi gloss. Bart. Ang. & alii, h. t. idem Ang. in §. si aduersus. Inst. de nupt. qui mas iuxta & foe-

C mina, poena de hac poena, vide Paul. Grill. in tract. de poen. damni coit. qua. 5. Boer. decis. 318. Boss. de coit. dam. nu. 71. Chil. in pract. ord. Imp. c. 117. adulterii tenentur: d. l. si adulter. l. 5. de quaest. vide Ang. in tract. malef. verb. che hai adulterato, num. 66. quae hoc casu in

D mulieribus non est apud Saxones capitalis, vt nec in adulterio. Vnde forte nec in maritis erit, qui cum solutis incestum committũt: nisi nefario coitu, contra ius gentium, & naturam, cum ascendentibus, vel descendentibus, vel sorore commisceantur: Damb. in

E pract. c. 94. Boer. decis. 318. cum his enim proprie incestus committitur, gloss. in Auth. incestas, C. de incest. nupt. non cum illis qui vlteriore gradu ex latere aut per affinitatem coniũguntur; vt aperte Paulus in l. vlt. de rit. nupt. ostẽdit: quare in his poena debet mitigari;

gari: *Io. de Anan. consil.* 392. *Boss.* A *de coit. damn. num.* 73 *Anchor. cõcil.* 192. *Sig. Ho. cons.* 25. Boer. *decis.* 618. *nu.* 5. *ord. Imp. c.* 187. *Mith. Mil. cons. matr.* 18. *n.* 7. *vol.* 1. Et his quidem modis, qui stupra inferunt, coercentur, quia verò ratione ii quibus infertur, & qui patiuntur, castigari debeant, vna regula explicari nequit, *vide Angel. in tract. malef. verb. che hai adulterato, nu.* 53. Apparet tamen iure ciuili stuprum non violentum (vis enim illata excusat, *l. vnic. C. de raptor. l. vim passam*, 39. *hoc tit.*) publicatione dimidiæ partis bonorum, & in monasterium detrusione, punitum in patiente fœmina fuisse: *l. eum qui duas, vbi Salic. n.* 2. *& in l. si mulier. pœn. n.* 234. *C. h. t.* quæ pœnæ iure Cano. *Salic. in d. l. eum qui duas, num.* 3. *Cano. in d. cap.* 1. *ext. eod.* & moribus nostris exoleuerunt, quibus vt simplices fornicationes (de castigatione supra, *num.* 18. diximus) stupra in iis qui patiuntur, solent coerceri: nisi cum alteruter sexus in suum ipsius sexum contra naturam nefãdos libidines exercet: tunc enim in vtroque tam agente, quam sponte patiente, idem supplicium capitis hærere debet: *l. cum vir,* 31. *l. fœlicissimam.* 20. *C. eod. vide de aliis casibus. Ang. tract. loc.*

Ad legem Iuliam de vi publica. Tit. VI. C. 9. 12.

1 *Vis publica quomodo committatur.*
2 *Quid armorum appellatione veniat.*
B 3 *Qui hac lege teneantur.*
4 *Pœna.*

INiuria † etiam non mediocris inferri solet per vim, tam publicam quam priuatam. Nam quidquid per vim fit, in alterutram hanc vis speciem lucidat, C necesse est, *l. hoc iure,* 125. *de reg. iur.* Vis publica armis committitur, priuata siue armis, *§. recuperandæ, in fin. Institu. de interd.* nam cum ad vim arma patare iniussu Principis legibus publicis sit interdictum, *l.* 1. *hoc t. Nouell.* 85. *de armis, l.* 1 *C. vt arm. vs. lib.* D 11. qui vim armis illicite facit, publica iura, pacemque omnium communem violat; ac proinde publicam vim merito fecisse creditur, quoniã vniuersam Remp. vt recte inquit Cic. *de Arusp. resp.* oppugnare videtur.

¶ Armorum autem appellatione 2 E ne ἐν πλάτει, non solum scuta & gladios, sed fustes, lapides, & quicquid nocere potest, accipimus, *l. armatos,* 9. *hoc tit. d. §. recuperandæ. Paul. lib.* 5 *s.* 3.

¶ Hac lege tenetur, qui arma 3 præter necessarium vsum cogit, *l.* 1. *&* 2. *hoc tit.* qui turbæ seditio-

nisue faciendæ causa consilium iniit, eove nomine homines in armis habet: aut cum telo in publico est, dum tamē pubes sit: *l. 3. hoc tit.* qui villas, naues, domos oppugnant, effringunt, expugnant (id quod capitale est, *l. penult. hoc tit. Paul. lib. 5. tit. 3.*) Itaque forte non satis erit ad pœnā huius legis oppugnatio, nisi sequatur effractio, *l. 3. & l. penult. hoc tit.* quasi delicto necdum consummato, Bart. *in l. 1. §. fin. hoc tit.* tamen indistincte vult pœnam in huius legis obtinere, quomodocunque alicui in domo sua prælium (sic enim ipse loquitur) detur: id quod statuta multarum ciuitatum sequuntur, qui ex incēdio qui armati rapiūt, *d. l. 3. 4.* aut incendium faciunt: *l. 5. hoc tit.* qui hominem concludit, obsidet, diripit, rapit, constuprat: *d. l. 3. 6. hoc tit.* qui in Magistratu existens, ciuem Romanum torquet, verberet, necat. *l. 7. hoc tit.* Etsi enim de stupro, cæde & incēdio etiam lege Cornelia teneatur: tamen nihil prohibet quenquam pluribus, legibus teneri: & atrocius crimen, est, quando publica authoritate aut armis committur. Item qui Roma euocatum vincit, impedit quominus se sistat: *l. 8. hoc tit.* qui dolo perficit ne iudicia exerceātur: qui conuocatis hominibus vim armis facit, vt quis verberetur. *l. 10. hoc tit.* (quo tamen casu, vnus multorum actus pro vna violentia actus habetur: *Bart. in l. 2. n. 10. de priuat delict.*)

A qui noua vectigalia iniustu Principis exercent & extorquent, *l. fi. hoc tit.* aut quod perinde est, vetera cumulant & adaugent, *l. 2. vbi Salic. Cod no. vec. im. non posse.*

¶ Damnato de vi publica olim aqua & igni interdicebatur: *l. 10. §. fi. hoc tit.* cuius in pœnæ locum

B hodie successit deportatio, *l. 3. ad l. Iul pecul.* Quibusdam tamen, vt seruis, incendiarijs, effractoribus, expilatoribus villarum, capitale suppliciū irrogatur: *l. 4. in fi. l. pen. hoc tit. l. seruos, C. eod.* vt & libero, quando ex tumultu & violentia cædes alicuius insecuta est, *l. quo-*

C *niam, 6. vbi Bart. C. eod.* Bona etiā damnatis adimi solere, indicat Cicero in quadam ad Brutum epistola: Atque ille, inquit, si armis positis de vi damnatus esset, quo in iudicio certe defensionem non haberet eandem calamitatem su-

D birent liberi, bonis publicatis, idque & leges veteres cautum habet, *l. si quis 7. 11. in fi. vbi glos. fin. & Bald. n. 11. C. eo.* Sed Iustin. bona damnatis adimi vetuit, *Auth. bona damnatorū, c. 1. de bon. dam.* quem nostri Sax. sequuntur, qui loco deportationis fustigationem

E & relegationem decernunt; *vide inf. de inter. & relegat.* nonunquā etiam hoc casu manus amputationem, quæ tamen pœna grauis est, velut capitalis, *Bald. in Auth. sed nouo, in princ. C. de ser. fug. §. ad hoc, in Auth. de collat. Bart. in l. 2. n. 12. de pub. iud.*

AD LEGEM IVLIAM de vi priuata. Tit. VII.

1 *Quid sit priuata.*
2 *Qui in hanc legem committant.*
3 *Pœna.*

1 DE vi priuata tenetur qui sine armis vim fecerit, puta conuocatis hominibus aliquem verberauit, pulsauit, *l. 2. h. t.* &c. quid † veluti pignus: *l. 1. & 5. C. eo.* abstulit: *l. 3. h. t.* (quod iure tamen Sax. impune quandoque fieri, & iuris sui tuendi, sistendique aduersarij causa permitti, supra ostendimus, *Land. lib. 2. art. 47. & 48. dixi sup. ad tit. si quad. paup. num. 5.*) quo minus quis in ius produceretur, obstitit, *l. 4. h. t.* alienum agrum rem ve occupauit, *l. 5. h. t.* quamuis sibi debitam, *l. 5. l. pen. l. fin h. t. vide l. extat, de eo quod met. caus. gl. Bart. & Dd. in l. si cre. ditore, C. de pign.* Ex S.C. etiam Volusiano, qui improbe coeunt in alienam litem, vt quicquid ex condemnatione redactum fuerit inter eos communicetur, lege Iulia de vi priuata tenetur: *l. 6. h. t.* vt & illi qui ex naufragio dolo malo quid rapiunt, quanquam etiam extra ordinē constitutionibus puniantur: *l. 1. in fin. hoc tit.*

3 ¶ Damnati de vi priuata pars tertia bonorum ex l. Iulia duplicatur: ac cautum est, ne Senator A sit aut decurio, aut vllum honorē capiat, neue in eum ordinem sedeat, neue iudex sit: & videlicet omni honore quasi infamis ex Senatuscons. carebit, *l. 1. h. t.* Nā hoc iudicium existimationem lædit, *l. fin. hoc tit.* vt reliqua publica omnia, *l. infamem, sup. de pub. iud.* B *l. 1. vbi glos. de his qui not. infam.* Illud porrò tenendum vltimo loco, de vi etiam ciuiliter agi posse, *l. si quis, 7. C. eod. l. vnic. C. quand. act. ciu praiud. crim.* & quando in statutis & legibus vis sit mentio, & pœna additur, in dubio hoc de vi priuata, non publica accipiendum interpretandumq; esse. *Dec. in l. hoc iure, 152. num. 2. de reg. iur. per l. si prases, de pæn. Boss. in pract. crim. c. de vi publ. & priuat. num. 5. & tit. de plurib. viol. num. 75.*

AD LEGEM CORNELiam de sicarijs & veneficijs. Tit. VIII. C. 9. 16.

1 *Continuatio: & de grauitate huius delicti, ac lege Sempronia.*
2 *Summa legis Corneliæ.*
3 *Sicarij qui, & vnde dicti.*
4 *Veneficium quid.*
5 *Homicidium vnde dictum & quotuplex.*
6 *De homicidio doloso, nec in eo discrimen personarum fieri.*

B POstquam † in genere de violentia dictum est, quę lege Iulia de vi generatim coercentur: nunc exequamur singulares vis species: quæ propter atrocitatem generi exemptæ sunt, & specialibus legibus ac pœnis coercentur: *vide Paulum, lib. 5. tit. 23.* quo in C numero sunt cædes, veneficia, incendia: quę delicta, lege Cornelia vindicantur. Ac profectò si quis rem recta putet via, nullam vim grauiorem detestabilioremque reperiet, quam eam quæ sanguinem humanum effundit, cædibusq; ac luctu grassatur, & Rem- 1
D publicã ciuibus orbat. *vide Hipp. ad Rubr. hanc, n. 2. & 3. hoc t. Damh. in prac. c. 67.* Imo & terrã ipsam sanguine pollui, nec mundari nisi homicidę effuso rursum sanguine, lex diuina, *Nu. 35.* testatur: vnde & hoc nomine pretium pro pœna sumi prohibet, ne to-
E ta regio vnius ob scelus & furias anathemate puniatur. *Nu. 28.* Ad coercendas autem cædes seu gladio seu veneficio factas, primum Sempronius Gracchus legem tulit, cuius meminit Cic. post Lucius Cornelius Sylla Dictator, de cuius lege hoc in titulo agitur; qui

qui etsi non valde magnus neq; copiosus est, tamen eius in explicatione, paulo diutius immorari consilium est, propter frequentiã delicti huius in hoc furioso mundi exitu in dies inualescentis, propterque grauissimas deliberationes ac disputationes, quæ indidẽ oriuntur: ad quarum rectam diiudicationem, saltem aditum aliquẽ patefacere conemur. Quã meam voluntatem spero vobis, qui ad Reipubl. spem erudimini, probari posse.

2 ¶ Lex igitur Cornelia de tribus delictis agit: de cæde, veneficio, & incendio, Martianus: *l. 1. h. t. Paul. lib. 5. tit. 23.* Lege Cornelia, inquit, de sicarijs & veneficijs tenetur, qui hominem occiderit (videlicet aut gladio, aut veneficio) cuiusque dolo malo incendium factũ erit, &c. De singulis ergo ordine erit dispiciendum.

3 ¶ Sicarij dicti sunt à sicca: quod genus gladij breuioris, *§ item, l. Cornelia, in fin. Inst. de pub. iud.* est, quasi seca à secando dictum: hinc abusiue, qui quocunque telo interficiunt, sicarij appellantur,

4 ¶ Veneficium est, venenum facere, parere, distrahere, præbere in alicuius necem. Veneni autem appellatio, etiamsi alias generalis est, *l. qui venenum, 236. de verb. signif.* vt apud Hom.

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

tamen in materia delictorum, pro noxio medicamento accipitur.

A Veneficos eos etiã esse vult Iust. *d. §. item lex.* qui magicis artibus homines interficiunt: quique mala medicamenta vendunt.

¶ Homicidium ab homine dictũ est, vt Græcis ἀνδροκτασία. Homo etsi de viro proprie accipitur, *l. si quis aliquid, §. qui abortionis, verb. mulier aut homo perierit, de pœn.* tamen ad vtrumque sexum, *l. hominis, de verb. sig.* atq; adeò ad infantes etiam, maxime hac in lege pertinet: *l. pen. C. eo.* Hoc ita definit Bald. vt sit qualibet exanimatio violenter facta, qua anima à corpore separatur, *Bald. in l. qua actione, 7. §. 1. ad l. Aquil. per l. item Mela. 11. §. Celsus, eo. tit.* Illud Canonist diuidunt in spirituale & corporale. *Host. in Rub. de hom. n. 2* nos priore specie, quæ ad Ecclesiæ iudicium pertinet, omissa, de altera, secundum materiam subiectam, agamus. Homicidium igitur corporale aut est voluntarium, aut casuale: illud consulto, hoc casu aliquo inopinato citra dolum malum admittitur. *t. t. ext. de hom. volunt. & cas.* Illud rursus aut plane voluntarium est ac dolosum, aut coactum: vt cum quis sui defendendi gratia aggressorem interficere compellitur: de quibus omnibus sigillatim videamus. 5

¶ Ergo qui cõsulto & dolo malo hominem iugulat, dubium non est, quin lege Cornelia teneatur, *l. pen. h. t.* nullo in discrimine posito, cuius conditionis hominem 6

occiderit, seruum an liberum, *l. 1. A cri. de d.l. §. 1. h. t. l. inde, §. si dolo, ad l. Aquil.* &c. Omnes enim ad imaginē Dei creati sunt. *l. si quis, 17. C. de pœn.* qui omnibus communem naturam dedit, *l. hos accusare, 12. §. ult. sup. de accusat.* consimilem animā candemque vitam Infudit quam sine iusta causa eripi ab homine B qui non dedit, parricidiale facinus est: præsertim cum natura cognationem quandam inter nos constituerit, *l. 3. de iust. & iure.* Nam & Decalogus in genere atque indiscriminatim præcipit, Non occides: videlicet, quenquā. Et Exod. 21. addita est interpretatio, vt etiam si quis seruum suum occidat, criminis reus sit.

7 ¶ Qua ratione etiā qui infantes interficiunt, pœna capitali tenentur: *l. pen. vbi Sal C. eo. Cuiac. obs. lib. 6. c. 21.* quod tamen in nondum natis distinctionem recipit. nam si fœtus abigatur antequam verisimiliter animatus fuerit, id est, ante quadragesimum à conceptione diem, mitior pœnæ locus est: *l. si mulierem, 8. h. t.* quia homicidium fere non committitur in eo qui anima caret, cum needum homo sit. *Host. in Rub. de homic. tex. in c. quod vero, cum c. seq. 32. q. 2.* sin autem post quadragesimum diem abigatur, cædes facta videbitur: *d. c. quod vero, l. si quis, 38. § qui abortionis, in verb. mulier aut homo (scil. animatus) perierit. de pœn. inf.* & lex Cornelia extenderit, *gl. in d. l. diuus, de ext. cri. de d. l. si quis, 38. §. si qui abortionis, de pœn.* aut etiam lex Pompeja de parricidijs, *l. 1. in fi. inf. de parr. tit. 1.* si matres ipsæ abigant: quod & olim vsurpatum fuisse Cic. *pro A. Cluentio, l. Cicero inf. de pœn.* dixi *sup. de ext. cri. Const. Imp. c. 133.* indicat, quāquā vsu lex Cornelia, velut mitior, potius, quam Pompeia hoc casu locum habet: Congruunt hæc cum lege diuina. *Exo. 21. ver. 22. 23. de qua Theod. in Exo. qu. 48.* Quid est illud ἐξεικονισμένον ferunt, cum corpus in vtero perfecte formatū C fuerit, tunc fœtū animari. Etenim Creator prius formauit corpus Adæ, tum illi animam inflauit. Statuit ergo Legislator, quod si mulier grauida abortiuū fecerit in ti. xa; si effigiatus infans egrediatur, id est, formatus organico corpore; factum illud homicidium vocandum, D authoremque sceleris pœnam luere homicidij debere: si vero partus egrediatur informis, homicidium non censendum; quia nondum animatū erat quod abortiuum est editum; reum tamen de damno teneri. Eodem pertinet super Exod. quæstio. 80. E tom. 4. operū Augustini, fol. 107. Quod non formatum puerperiū noluit ad homicidium pertinere, profecto nec hominem deputatur, quod tale in vtero geritur. Hic de anima quæstio solet agitari. Verum quod formatum non est, nec animatum quidem possit intelligi, & ideo non sit homicidium

dium, quia nec exanimatum dici A poteſt, ſi adhuc animam non habeat. Sequitur enim & dicit: Si autem formatũ fuerat, dabit animã pro anima: vbi quid aliud intelligitur, niſi & ipſe moriatur? Et mox: Ideò lex noluit ad homicidium pertinere, quia nondum dici poteſt anima viua in eo cor- B pore, quod ſenſu caret, ſi talis eſt in carne nõdum formata, & ideo nondum ſenſibus prædita. Idem lib. quæſtio. veteris & noui Teſtamenti, quæſtio. 23. Quod quidem Moſes manifeſte tradidit; dicens: Si quis percuſſerit mulierem in vtero habentem, & abortiuerit, C ſi formatum fuerit, det animam pro anima; ſin autem informatum fuerit, mulctetur, pecunia: vt probaret, non eſſe animam ante formam. Hæc ille. Cæterùm animæ infuſæ non ex traduce, vt quidam ſomniant; ſed factoris ab ore, quomodo loquitur Pruden- D tius, ex nihilo creatæ reliquorum ſpirituum inſtar. *Gene. 2. 7. de quo Auguſt. quaſt. vet. & noui Teſtamen. quaſt. 23. tom. 1. fol. 58. Pſal. 33. 15. de quo Hier. tom. 8. fol. 47. Iaſ. 57. 19. Zach. 12. 1 Iob. 10. 12. de quo H. B. decad. 4. ſerm. 10. Sapien. 15. 11 Eccleſ. 12. 7. Ioan. 5. 17.* E *Auguſt. de definit orthod. fidei. cap. 14. & 18. tom. 3. operum Auguſt. fol. 138. & cap. 21 lib. 10. de Geneſi ad literam: & paſſim. Hieron. lib. 2. contra Ruffum, ad Pam. & Mar. tom. 2. pag. 213. Thom. Aquin. ſup. lib. 2, Sent. Lombar. Nazian. Car. de virg. & eiuſdem frater Caſar. Dial. 2. Hil. lib. 10. de Trin. Proſper. lib. de Prouid. Ambroſ. cap. 7. ad Rom. tom. 5. fol. 206. Petrus Lombar, lib. 2. diſtin. 17. 18. & ibi Bona. quaſtio. 3 gloſſ. cap. quod vero, 32. quaſt. 2 Ludo. Viues li. 2. de anima. Cyrillus lib. 2 tom. fol. 245. in Dialog. Trinit.* Huius igitur animæ viuentis præcipuum indicium, eſt motus: ac conſtat, animã pro vita poni in Scripturis, & illo ipſo loco ſuperius adducto. *Exod. 21. verſ. 23.* animam pro anima, quæ inde etiam ἐνδελέχεια definitur Ariſtoteli libr. de anima, quaſi motus continuus in ſubiecto. *Syrach. Daniel. 1.* ſeu vt Cicero vertit, *Tuſculan. 1.* continua agitatio, motio. Quam conſtitutio prouincialis, 4. *parte* 4. abactionem fœtus viuentis, pro homicidio habet (*eo die frucht gebÿrt,*) ſi mortus inde fuerit, non ſi abigatur recentior, (*ſonoch. vnter der helffte nach der empfengnuſſ.*) An verò qui ſeipſum interficere voluit, hac quoque pœna teneatur? Sane lex militem qui ſibi manus ſine iuſta cauſa intulit, capite vult puniri, *l. ſi quis, 28. §. fin. de pœn.* Sed hodie, quia conatus homicidij, pro effectu nunquam punitur, morte nõ inſecuta, vt poſt dicemus: ideò hoc caſu leuior pœna ſolet imponi. nam ſi quis ſeipſum planè interficiat, de pœna quæri non poteſt, cum crimen mortalitate ſit extinctum, & ſibi ipſi homicida necem intulerit: cadauera tamen

eiusmodi desperatorum, non cō-
muni more sepeliri, sed in furcam
tolli, aut sub ea sepeliri solent: vt
hoc saltem modo, quando aliter
nequit, quid meriti sint, ostenda-
tur. si tamen id in reatu, non alia
ex causa fecerint, *secundum dist.
l. 1. l. vlt. de his qui sibi mort. l. 1.
C. eo. l. omne, §. qui se vulnerauerit,
de re mil. or. Imp. c. 135. Sax. lib. 2.
art. 33. Schneid. §. iuris præcepta,
inst. de iust. & iur.*

8 ¶ Non autem interest, quo teli
genere, aut quomodo cædes facta
sit: gladione an fuste. Teli enim
appellatio late patet: *d. §. item, l.
Cornelia.* etsi in vulneribus illatis
genus armorum inspiciatur, vt vi-
delicet inde colligatur, occiden-
dine animo percussum sit, an non.
9 Nam qui † gladio, aut alio instru-
mento ad faciendā cędem idoneo
verberat, is indubitatè animo oc-
cidendi videtur id admisisse, *l. 1.
§. diuus, h. t.* Sed si claui percusse-
rit, aut cucuma. hoc est, ligone
ferramentis præmunito, quamuis
ferro percusserit: tamen quia hæc
instrumenta ad alios vsus quam
ad cædem & vulnera sunt facta,
aptaque, non videbitur animo
occidēdi percussisse, *d. l. 1. §. diuus.*
Idemque erit si quis baculo per-
cusserit, *l. omne, 6. §. si quis. de re
milit. l. 1. C. de emen. ser. gloss. in c.
significasti de homic. Spec. in tit. de
accus. vers. sed pone. Bar. n. 7. d. §.
diuus, Bald. in l. cum mandati, C.
mād.* aut calce, *l. 5. C. eo.* aut cultel-
lo domestico. *glos. ad verb. minores,*
A *in Auth. de arm. Bar. in l. 1. & in l.
fi. sup. ad l. Iul. de vi pub. Cle. 1. §.
quia, de sta. mon.* quod vix est vt
admitti possit, si punctim cultello
vis inferatur. Grauius enim ac pe-
riculosius his cultellis ac pugioni-
bus vulnera pūcti infliguntur, quā
gladio aut sica. Sed cùm cædes
B insecuta non est, haud displicet,
vt mitiorem in partem propen-
deamus: *l. sæpe, 53. in fin. de ver-
bor. signific. Gand. in pract. crim.
tit. de hom. n. 11. Hip. cons. 105.
circa n. 21.* de quo casu loquitur
Martianus, *in dict. §. diuus.* Cæ-
C de autem † insecuta, semper & 10
indistinctè præsumitur animus
occidendi, nisi aliud ex circum-
stantijs colligi probabiliter possit,
l. 1. C. unde vi, l. 1. C. eod. omnia
enim delicta, cùm sint illicita &
prohibita legibus, præsumuntur
dolo malo fieri: *l. si non conuicij,
D C. de iniur.* vt reliqua omnia quæ
aduersus leges fiunt: *cap. qui con-* 11
tra, de reg. iur. in 6. † Itaque quod
Martianus, *in d. §. diuus.* ait, qui
claui aut cucuma homicidium
admisit, eius pœnam leniendam,
quod casu magis quam volunta-
te id videatur perpetrasse: non
E eam interpretationē habet, quasi
ex solo teli genere animus dolo
vacans debeat præsumi; sed re-
petit his verbis I. C. casum ho-
micidij casualis, quem initio po-
suerat; & hunc opponit vulnera-
tioni, animo occidendi factæ, tan-
tumque illud innuit in summa:
vulnus gladio illatum, præsumi
ani-

animo occidendi factum: quod
autem ligone, vel cucuma, ne-
quaquam. Quare etiamsi mors
insequatur, adminiculum hoc es-
se ad leniendam pœnam, si alia
quoque concurrant, quæ quasi
testentur voluntatem interficien-
di defuisse: vt si in rixa subita,
non consilio, sed casu potius tali-
bus armis vulnus sit factum: *vt*
12 *Exod. 21.* Sed † vt ad propositum
reuertamur illud etiam non in-
terest, vtrum quis occidat, an
causam mortis præbeat: *l. nihil,*
15. hoc t. quod iuxta sententiam
legis Corneliæ est accipiendum:
scilicet quando causa mortis, do-
lo malo, & animo occidendi est
præbita. Vnde cædem esse in-
terpretabimur, si Magistratus o-
peram dederit, quo quis falsum
iudicium, quasi de communi cri-
mine alicuius conscius, profite-
retur in hoc, vt innocens condē-
netur, aut pecuniam accepit, vt
publica lege, hoc est, publico iu-
dicio quis reus fieret: aut aliud
quid contra hominis necem fece-
rit, quod legibus permissum non
sit: *l. 4. in princ. hoc tit.* quive fal-
sum testimonium dolo malo di-
xerit, quo quis publico iudicio
rei capitalis damnaretur: *d. l. 1. l.*
3. §. item, h. t. item, qui per alium
cædem fieri curauit aut mādauit:
l. non ideo. C. de accu. Paul. lib. 5.
tit. 25. l. aut qui aliter, 5. §. fin.
quod vi aut clam, vbi Bart. & in
l. non solum, 11. §. si mandato, de
iniur. l. hac verba, supra de adul-

A *ter. cap. pro humani, 1. de hom. in*
6. Panorm. & alii in cap. mulie-
rem, de sentent. excommun. Dec.
in l. is damnum, 129. n. 3. de reg.
iur. vide Ang. & alios in pract. 13
crim. Quare † verum non vide-
tur quod quidam. *Dec. & Cagn.*
in d. l. is damnum, Felin. in d. c.
B *mulierem, vide Mynf. obs. 40.*
cent. 1. tradunt, eum qui accu-
sat aliquem fecisse homicidium,
& probat mandasse, non videri
probasse quæ in libello deducta
sūt, ac proinde succumbere: quod
diuersa sunt, facere, ac mandare.
Nam mandatum hic æquipollet
C facto: nec diuersa hæc sunt, sed
eadem: cum nō minus ex manda-
to quam ex facto pœna capitalis
sequatur; *Bart. & alij in l. si per*
alium; supra, ne quis eum qui in
ius voc. vide omnino Angel. in tra-
ctat. mal. ad verb. Sempronium
mandatorem. vt sæpe obseruatum
D memini.

¶ Sed an qui liberos exponūt, 14
ac omnium rerum inopia quasi
perire finunt, eadem lege tenen-
tur? Et quidem in ciuilibus necare
videtur, qui alimenta denegat, *l.*
4. de lib. agn. c. fin. 87. dist. Sed cum
E non animo occidendi, imò potius
conciliandæ à prætereuntibus mi-
sericordiæ gratia plerique infan-
tes exponant, quam ipsi miseri-
cordiam non habent, *d. l. 4.* verius
est, eos extra ordinem puniri, *l. 2.*
vbi gl. & Dd. C. de inf. exp. l. nec fi-
lium, 9. C. de pater. pot. l. 1. § pœna,
vbi gl. de lib. ag. Dd. in Rub. de inf.
exp.

ex. O.d. *in Rub. C. de in exp.* nisi A dolo malo in locum solitariũ infantes, præsertim sanguinolentos, id est, recens natos abijciant, vbi inedia consumantur, tunc enim merito lege Cornelia de sicarijs, præsertim euentu secuto, tenetur: *Bart. in l. necare, in fi. de lib. agn. Azo in Rub. C. de inf. exp.* quia B mortis causam præbent, *l. nihil, 15. h.t. cum ibi alleg.* Mitius tamẽ, hoc est, relegatione, vel euentu secuto, fustigatione exterminari talis meminit.

15 ¶ Eadem lege Cornelia tenetur, qui author seditionis fuit, & qui naufragium suppressit, hoc C est homines, iumenta aliaq; naufragio perdita occultarit, in vinculis aut ergastulo habuerit; *d. l. 3. §. item qui author*, qui hominẽ circumcidit, *l. circumcidere, h.t.* castrauit, quique se castrandum præbuit, *l. 4. 5. 6. 11. h.t.* nam cũ nemo suorum mẽbrorum sit dominus, D *l. liber, 13. ad l. Aquil.* in se quisq; homicidium committere prohibetur, *l. omne, 6. §. qui se vulnerauit, de re milit. l. fi. §. si quis autem, infr. de bon. cor. Bald. in l. 1. C. de bon. cor. Cyn. in l. 1. C. qui test. Ias. n. 5. in l. 1. C. de ser. fugit.* & in alium olim inuitum, *Paul. lib. 5. tit. 23.* E hodie etiam volentem, *Hip. in l. 1. n. 2. h.t. cum ibi alleg.* est autem instar homicidij, virilitatem ac sexũ quodammodo homini adimere. item qui hominis necandi, aut furti faciendi, aut inuadendæ possessionis causa, cum telo ambularit, familiam armarit: *d. l. 1. in prin. d. l. 3. §. item is, d. l. is, qui cum telo, 7. C. eo.* quia & lex Cornelia (sicut & Mosaica, *Exo, 21.*) & cõstitutiones, *vide Tiraq. in tract. de pœn. cau. 55.* voluntatem in hoc maleficiorum genere, non exitum spectare voluerunt, *l. diuus, 14. h. t.* Sed hoc ius vt nimis durum hodie generali consuetudine abolitum esse testatur Spec. *tit. de accusatore, §. 1. n. 7. Bald. & Cyn. in d. l. is qui cum telo.*

¶ Vnde & illud recte quæritur, 16 an qui animo occidendi, hominẽ vulnerauerit, lege Cornelia pro sicario sit damnandus? & sane dãnandum: Adrianus rescripsit: *d. l. 1. §. diuus*, quod hanc habet rationem: quia res est ad actum consummationi proximum deducta. Nam qui vulnerauit, quantum in se fuit, interfecit: vnde delictũ pro completo haberi debet, *l. eum qui duas, 18. C. de adult. l. 1. vbi Bald. n. 3. & Sal. C. de sep. vio. Bar. in l. si quis legatum n. 2. de fals.* Bald. *in l. si quis non, C. de episc. & cler. n. 9. Salic. post alios, in d. l. is qui cum telo, n. 2. & 6.* præsertim in atrocioribus, *d. l. si quis non dicam, l. quisquis, C. ad l. Iul. maiest. l. 1. l. vtrum, inf. tit. 1. l. vnic. C. de rapt. virg.* Etsi autem Salic. *in d. l. is qui cum telo, n. 6.* eo inclinet, vt arbitratur quando lex aliquem conatum punit sicuti effectum, tunc posse iudicem ex potestate sibi à lege concessa, mitigare pœnam, sed ad id non compelli, tamen in hac

hac specie semper in ea fui sententia, secundum quam & iudicatum scio, ut existimam non esse boni prouidique iudicis, eum qui tantum vulnerauerit, pro homicida damnare. Nã etsi non inficior, in atrocissimis delictis, puta parricidij, maiestatis, &c, conatum pro effectu puniri. *l. 1. in fin. de parricid. l. vnic. C. de rap. virgin.* posse tamen ea cum sint propter enormitatem delictorum singularia, non sunt trahenda ad consequentias, *l. ius singulare, de legib.* presertim in pœnalibus: *c. in pœnis. de reg. iur. in 6. l. cui quidam, 19. ubi Dd. de lib. & posthum.* videmus enim regulariter, in delictis mitius puniri conatum delinquendi, quam delictum perfectũ: *l. 1. de extr. cri. l. vulgaris, 21. §. qui furti, de furt. l. si fugitiui, C. de seru. fugi.* & delicta de assumpto actu, subsecutoque, euentu intelligi oportere, ait I.C. *c. fugitiuus, 225. de verb. sig.* Ac vere mihi dixisse videntur Specul. *prae all. loco.* istiusmodi legibus generali consuetudine esse derogatum, & Cyn. *in d. l. is qui cum telo.* cum ait; licet lex puniat propositum in homicidas tamen iudicem debere considerare euentum, qui delicta aggrauat, *c. periculosè, de pœn. dist. 1.* estq; cum primis attendendus, *l. aut facta, 16. §. euentus, de pœn. l. si quis legatum, 6. versic. caeterum, de fal. gloss. & Bart. in l. fin. de rer. diuis. gloss. in l. 1. ad verb. voluerit. quam not. Cast. & Alex. de leg. 2,* A *& in l. si costiterit. in 1. verb. voluisse, supr. fin. reg.* Et ita iudicari, non modo quando statutam loquuntur de homicidio, sed etiam generaliter ex benigna interpretatione, plerique tradunt, *Spec. praell. loc. Bald. in l. huic scripturæ, §. si seruus ad l. Aquil. in l. data. nu. 55. C. de ijs qui accus. Bonif. de mal. tit. de inf. percuss. def. n. 15. Iacob. de Bel. in pract. tit de inuas. nu. 3. Fel. in tra. l. quand. conat. puni. Boer. deci. 323. n. 6. par. 2. Matth. de Affl. decis. Neap. 21 n. 11. Alex. cons. 15. viso nu. 5. vol. 1. Hipp. cons. 109. circa num. 21.* Pro quo & illud facit C quod communiter traditum est eũ qui lethaliter vulnerauit, mitius puniri, si ab altero postea vulneratus occidatur, *l. item Mela. §. Cels. ad l. Aquil. l. huic, §. si seruus, ro. Tiraq. de pœn. caus. 61.* Quibus consonant criminales imperij cõstitutiones cap. 117, cum volunt, D conatum homicidij arbitrio iudicis puniri, non secuto euentu. Pœna autem quę committitur arbitrio, semper mitior esse debet, quám quæ legibus præscribitur: ideo non est ad pœnam mortis facile extendenda: *l. 1. de furt. Bald. l. 1. §. effractores, de effrac. l. hodie. 13. de pœn. late Boer. decis. 254. n. 13. Alex. cons. 5. in casu, n. 13. vol. 1. & cons. 283. vol. 2.* Nec ab hac E ęquitate abhorret aut lex diuina, *Exod. 21. vers. 18. 19. Leuit. 24. nu. 35. Deut. 19.* aut ius Saxo quãuis alias durũ & terribile. Nam cum ciuiliter de homicidio agitur, sicuti

cuti agi poteſt, *l. 3. C. ad l. Aqu.* A cædem vno Vuerigeldio, hoc eſt, 24. aureis (quos Schorkos vocant) hic vſitatis; at vulnera qualiacunque, non ſecuta morte, dimidia tantum eius parte mulctat: *Land. lib. 2. art. 38. vbi gl. Fachſ. diff. 62.* Quare & cum criminaliter agitur, mitius ex hoc iure conatum B homicidij quam euentum puniendum eſſe, conſentaneum eſt; argumento à ciuilib. ad criminalia ducto: *gloſſ. & Dd. in l. omnem, 20. de iud. c. fin. de for. comp.* Imo quod amplius eſt, non deſunt qui exiſtiment, id quod à Spec. ſupra traditum eſſe diximus, etiam Sax. C moribus obtinere; iuſq; illud puniendi ex æquo, tentatum, atque delictum conſummatum, eſſe abolitum; & tantum puniri euentum: *Reinh. diff. pœn. 6. per art. 39. Lehenr.* Concludendum igitur videtur; etiam hoc iure, eum qui animo occidendi vulnerauit, ne- D quaquam cædis, ſed tantum vulneris, *Reinh. diff. pœn. 31. per Land. lib. 2. art. 16.* reum eſſe; & huius, non illius pœna teneri. Itaq; ſupra poſita Salic. deciſio, exiſtimantis non compelli iudicem, ſed poſſe pro arbitrio mitius punire conatum quam effectum, cum lex E vtrumq; eodē modo coercet, valeat in atrociſſimis delictis: *Bald. in d. §. denique, num. 2. qua fuit prim. cauſ. benef. & ibi Alu. num. 3.* maieſtatis, parricidij, raptus: (quanquam hoc ipſum controuerti poteſt, & dicere durum eſt: *Hipp. in l. is qui cū telo. C. de ſicariis. & conſ. 105. Felin. late in tract. quand. cona. Chaſſ. in conſuet. Burgund. de iuſt. §. 5. verb. s'il n'agrace: n. 25.* niſi quando lex expreſſe conatum punit: vt in raptu, literis hoſtilibus (*heubeden vnn feind sbrieff. ſchreiben* appellant, &c.) *vide ord. Imp. c. 128. 129.* aut etiā in pœnis Eccleſiaſticis: *c. 1. de hom. in 6.*) in reliquis dicamus eū oportere omnino pœnam, non ſecuto euentu, mitigare.

17 ¶ Quā ergo pro eiuſmodi vulneribus mulctam imponet, & quatenus mitigabit? Conſtat, ordinariam pœnam legis Corneliæ olim fuiſſe deportationem, cum ademptione bonorum, *l. 3. §. fin. hoc tit.* ſed hodie inquit I.C. ſolent capite puniri: *l. 3. §. fin. l. pen. hoc tit. l. pen. C. eod. §. itē lex Cornelia. Inſt. de pub. iud.* id quod præceptis diuinis conſentaneum eſt. *Gen. 9. Num. 35. Deuter. 19. Exod. 21. 12. moriendo morietur. & verſic. 14. tolles eum vt moriatur.* Hæc † igitur ſi mitiganda eſt, vt certe eſt, non debet ad ſupplicium peruenire. Ac Salic. *in Rubr. C. de crim. ſacr.* ex ſententia Bald. *in c. 1. §. iniuria, nu. 13. de pact. iura. fir.* quidem dicit, in Capitolium ita iudicatum fuiſſe, in minore, cui ratione ætatis mitigari pœnæ ſolent, *l. fere, de regulis iuris, l. auxilium, de minoribus*: vt ei manus amputaretur: id quod & ius Sax. ſequi videtur, *gloſſ. VVeich. art. 83. in fin.* Sed cum hæc pœna ſit pere-

gnna,

grina, & sæpe acerbior ipso supplicio; multi enim ex ea diem cum cruciatu obeunt) cumque regulariter, vbi mitigatur pœna capitalis, non sit infligenda aliqua corporis afflictio: *Hipp. in l. 1. nu. 61. C. de sic. Ar. per l. si. adult. 38. §. Imp. de adulter. l. si quis in graui, §. si tamen, de S. C. Sylla, l. 4. C. de adult. l. lex Iulia, §. fin. ad l. Iul. repet.* magis placet & obtinuit, vt relegatio siue exilium perpetuũ, aut damnatio ad remos, deportatione decernatur. *Bart. in l. lege, de vi pub.* Nam & hæc magis accedit ad pœnam antiquam, videlicet deportationem; & honestioribus ex ipsa hac lege irrogari solet, *d. l. 1. in fin. hoc ti.* & videmus ipsos Imp. in moderatione legis Corneliæ semper huc deuenire, ac pœnam capitalem conuertere in exilium, *d. l. 1. §. fin. l. 3. §. 1. & 4. l. 8. h. t. l. 4. C. de adult.* atque ita in specie non multum diuersa, decisum fuisse, testatur Boer. *decis. 254.* & ego iudicatum memini.

¶ Si in rixa percussus homo
19 perierit, ictus vniuscuiusque in hoc collectorum spectari oportet, quod si non potest indicari certus percussor, & tenentur omnes, *gl. & Bart. in l. fin. h. t.* nisi homicidam ex numero suo designent, *l. fi. vbi gl. h. t. vide l. Mosaic. Exo. 23.* quod & apud nos seruatur: scilicet, vt ciuiliter teneantur omnes aut etiam vt criminali in iudicio torqueri possunt, non etiam vt ea propter condemnari. Etsi enim

A præsumatur homicidij rei, non tamen ex huiusmodi præsumptione pœna capitali damnari debẽt, sed aliqua duntaxat leuiore. *Felin. in cap. significasti, 2. de homicid. Gand. in tract. de homicid. nu. 12. cum seqq. Dec. in l. fauorabiliores, 167. nu. 6. de regul. iur. Alexand. B cons. 15. viso, vol. 1. & consil. 46. volum. 4. & consi. 14. volum. 3. & hanc dicit esse communem. Bos. in pract. crim. de homicid. nu. 26. & 27, vide iure Saxon. Reinhar. diff. pœna. 29. vide late Tiraq. quanquam remissiue loquẽtem, in tract. de pœn. caus. 63. qui videtur con- C cludere, nullum teneri, pro quo gloss. in l. item, 11. ad verb. plures cum apostill. ad l. Aquil.*

¶ Sciendum autem est, homicidii pœnis eximi, si quis eos occidat quos interficere fas est: vt transfugam, *l. 3. §. fin. hoc tit.* vilẽ D adulterum, *l. marito, 24. l. si adulterium, 38. §. Imperatores, de adult. l. 4. C. eod. tit. l. qui occidit. ad l. Aquil. Hipp. in l. 1. nu. 3. h. t. vide gl. Landt. lib. 1. artic. 50.* & iure Imperij ac Saxonum: *lib. 1. art. 50. lib. 3. art. 45.* bannitum, &c. item furem nocturnum, *Saxon. lib. 2. E art. 13. Exod. 22. gl. Land. lib. 3. art. 50.* quem tamen indistincte iure ciuili interficere non licet: *furem, 9. hoc tit. l. itaque, 5. ad l. Aquil. c. 3. de homicid.* cuius iuris distinctionem sequi tutius est. Et hæc prima homicidia specie sufficiant. 20

¶ Quod ad eam eædem atti- 21
net,

net , quæ non dolo fit ; ſed quo-
dammodo coactè , ex iuſto dolo-
re, vel metu præſentis violentiæ :
ſciendum eſt , ſi quis vxorem in
adulterio deprehenſam, aut adul-
terium occidat , plerumque mi-
tius puniri; quia difficilimum eſt,
iuſtum dolorem temperare: *l.1.§.
fi.h.t.l.4. C. de adul.d.l. ſi adulte-
rium §. fin. ſup. de adult.* ex metu
autem illatę violentiæ homicidiũ B
factum ſępe omnimodo excuſari;
vt ſi quis ſibi ſtuprum inferentem
interficiat , *d.l.1. §. fin.* vel furem
nocturnum cui parcere ſine peri-
culo ſuo rerumq; ſuarum, *gloſſ. in
l. ſi ex plagis, 53. §. 1. ad verb. vellet,
ad l. Aqu. vide in l. 3. de iu. & iur.*
nõ potuit: *l. in furẽ, 9. h. t.* aut latro C
nẽ *l. 4. C. eo.* & agreſſorẽ: *l. 2. C. eo.* aliũ
ve quemlibet, qui dubium vitę pe-
riculum intendat: *l. 2. & 3. C. eod.
l. vnica , C. quand. lic. vnicuique.
Iaſ. late poſt alios in l. 3. de iuſtitia
& iure* , vim enim vi repellere ,
etiam iure naturæ licet, *d l. 3. l. 1.
§. in beſtiis, ſi quad. paup.* vt & Ci- D
cero pro Milone eleganter expli-
cat: cum moderamine tamen in-
culpatæ tutelæ: *l. 1. C. vnde vi.*
Quod ex qualitate † perſonarum,
22 rerum, alijsq; temporum & loco-
rum circumſtantijs & æſtimandũ
& referendum; non ad facultatem
fugæ , ſed defenſionis : *gl. & Dd.* E
*præſertim Salic. in d.l.3. de iuſtitia
& iure, Bal. & Sal. in l. ſolam, C.
de teſt. Bar. conſi. 110 dixi Inſtit. de
pub. iud. §. item lex. Cornel. de ſica-
rÿs.* probandumque ab eo qui al-
A legat, *l. 1. C. eod.* duobus ſaltem
teſtibus : *l. licet. 23. de tract. Bart.
in l. ſed ſi ad legem Aquiliam, Iaſ.
in l. 3. num. 60. de iuſtitia & iure ,*
vt verbi gratia , quod primum ſit
inualius, *Iaſ. num. 9. & Dd. in l. 3.
de iuſtitia & iure. Hipp. in d. l. 1. n.
38.* quod ſi probare nequeat; puta
quia ſolum ſe remotis arbitris ab
interfecto aggreſſum aſſeueret, vi-
B detur tormentis ſubijciendus: *Bal-
dus in l. 1. numer. 13. C. de confeſſ.
Lanfr. in cap. quoniam . ad verb.
confeſſionis, num. 12. de probat.* Nã
neque abſolui poteſt , cùm fatea-
tur homicidium : nec damnari :
capitaliter, cum qualitatem & do-
lum malum qui in lege Corne-
G lia ſolus attenditur , *l. in lege , hoc
tit.* negat *Panorm. in cap. auditis,
num 32. quem ſequitur. Felin. &
alij de præſcript. Iaſ in l. 3. n. 15. de
iuſtitia & iure , ſup. Bart. in l.
Aurelius §. idem. de lib. leg. Hippo.
ſing. 185. Ang in tract. malefi . ad
verb. comparent.* d. [illegible] qui [illegible] *&
D partem negant. vide Bald. & Salic.
in l. 1. C. de confeſſ. lib. 1. C. vnde
vi Lanfr. præall. loc. caut. Thom.
Ferr. 5.* Si tamen ex circumſtantiis
innocentiæ ſuſpicio extaret , vi-
detur pro arbitrio iudicis poſſe
abſolui. *Boerius late deciſ.* 164. Nã
cum quædã indicia ſunt pro reo ,
E quædam contra , in mitiorem ab-
ſolutionis partem eſt declinandũ;
nec perueniendum ad torturam .
*item Boerius, deciſ. 165 ord. Impe.
cap. 143.* Iure tamen Sax. etiam
qui probat ſe animo defendendi
occi-

occidisse, vno vuerigeldio agnatos defuncti placare tenetur, *gloss. artic.* 50. *lib.* 1. Si quis ex pugnatoribus mediatorem intercedentem interfecerit, non desunt, *glos. Angel. & Dd. in l.* 3. *C. eo. Iason. in l.* 1. §. *Prætor, num.* 4 *ne quis cum. Hipp in l. de minore, num.* 18. *de quæstion.* qui & hoc excusent, & ad defensionis casum pertinere arbitrentur: quod mihi periculosum videtur, nisi scilicet quis ita ab intercessore in defensione impediatur, vt absque suo periculo illi parcere non potuerit, *Hipp. in l.* 2. *in fi. C. eod.*

23 ¶ Casuale seu inuoluntarium homicidium, aut culpa fit, aut citra culpam. Culpa quamuis lata, in lege Cornelia pro dolo non habetur: quare putator, etiamsi non proclamet in deiectione rami, & hominem interficiat, non tenetur hac lege, sed Aquilia, *l. in lege Corn.* 7. *hoc tit.* similiter, ad cessationis operarum & medicationis sumptum resarciendum: *Exo.* 21. 19. criminaliter verò ob culpam latam in metallũ damnatur, *Paul. lib.* 5. *ti.* 23. moribus ex lege diuina vero, relegatur. *Exo.* 21 13. *Ios.* 20. 3 *Nũ.* 15. *&* 35. 22. *Deut.* 19. 5. item is qui noctu infantem per somnum comprimit: *cap. consuluisti,* 2. *q.* 5. *Panorm. & Dd. in cap. fin. de his, qui fil. occid. Clem.* 1. *de homicid.* qui canem infestantem sua patens prætereuntem interficit casu, & non sponte: *Ias. in l.* 1 *n.* 23 *&* 24. *de legibus, & in*

A *l. act. n.* 28. *de inlit. iu. et in l.* 2. *n* 41. *si quis in ius vocat.* qui petulantẽ equum, cum vitium eius ignoraret, cohibere non potuit, quo minus puerum opprimeret: *Panor. in c. significasti, & c. dilecti. de homicid.* & si quis euenire casu consueuerunt similes, *vide Bart. in l. diuus hoc tit.*

B

¶ In ebrio merito dubites, etsi enim dolus abest, *l. omne delictum,* §. *per vinum, de re milit. l. vnic. C. si quis Imper. maled.* tamen per culpam adest, vnde quia opera datur rei illicitæ, casus subsequens excusare non videtur: *Panorm. in cap. continebatur, in princip. de hom. vide late Tiraq. in tract. de pœn. caus.* 6. *per totum*: itaque Pittacus duplici pœna ebrium afficiendum putabat, quod delictum delicto cumulasset. *Aristoteles in Polit.* Sed plerumque ita seruatur, & est communis opinio, vt magna ebrietas, quę mentem aufert, pœnam mitiget, parua non item, *l. omne delictum,* §. *per vinum, vbi Bart. de re milit. c. inebriauerunt,* 15. *quæst.* 1 *Salic. in l.* 1. *C eod. Bar. in l. respiciendum,* §. *delinquunt, & in l. aut facta, de pœn. Angel. in tract. malef. verb. scienter, Hipp. in l.* 1. *n.* 36. *de quæst.* Sane Carolus V. Imperator in suis hæreditarijs prouincijs constituit, vt ne ebrietas in cædibus, quæ sæpe à vinolentijs committuntur, excusationem adferat: & vidi ita obseruari: quanquam pœnam leniri ex hac causa memini, idque mihi humanius 24

C D E

nius atque æquius videtur. nam vbi homicidium non dolo, sed lata culpa commissum est, non debet pœna capitalis decerni, sed aliquã mitior, *ita est communis cõclusio, quam mutis cõfirmat Hipp. in l. in lege, 7. h t. Iason. in l. 1. de legib. & in l. in actionibus, de in lit. iur. Boss. in pract. crim. tit. de homicid. n. 67.*

¶ De furioso & infante minus 25 dubitandum est, cum alterum innocentia consilij, alterum fati infelicitas excuset, *l. infans, 12. hoc tit. l. diuus, de off. præsid.* Sed furor cum non præsumatur, *c. fin. de success. ab intest. l. filium, de acq. her.* probandus erit ex dictis factisque insanis, *l. quidam 27. de cond. inst. Dd. in l. si cum dotem, 27. §. fin. autem. sup. sol. mat.* inordinato memorie statu: *Alex. cons. 54. ad quæsitum, in fin. vol. 1.* & ex insania præcedente, *Alex. præal. cons. Rub. & alij in cle. 1. de hom.* adhibitis etiam medicis: *Dd. in l. 1. de bon. poss. fur. & inf. &c.* nam recordor, post perpetratum delictum quosdam furorem simulasse ad qualemcunque prætextum, *vide gl. in d. l. congruit. in fi. Cor. cons. 22. visis, n. 3. & 4. vol. 1.* Infantem autẽ accipimus, septem annis minorem: *l. si infanti, 18. C. de iur. del. c. 1. de desp. impub. lib. 6.* hæc enim ætas quicquid videt, ignorat, *l. 1. C. de fal. mon.* Puto tamen hoc benigna interpretationis ad eos qui necdum sunt doli capaces, & pubertati proximi, posse extendi, *d.*

A *l. 1.* hoc est: illos qui decimum annum nondum egressi sunt, *Ias. in Auth. sacramenta puberum, num. 14. cũ seqq. C si aduer. vnd. Panor. cum addit. in c. 1. de del. puer.* Nec enim aliter puniendi videntur, quam si existant capaces doli, *Gand. de pœn. nu. 30.* qui solus in

B supplicijs maximeque in lege Cornelia, *l. in lege, 7. h. t.* consideratur: ac ne tunc etiam quando capaces sunt, vltimo supplicio, quamuis capitaliter deliquerint, sed mitius, puta exilio aut fustigatione, *d. l. vnica, C. de fal. mon. Hipp. in l. de minore, de quæst. l. 1.*

C *§. impubes, vbi D. d. l. excipiuntur, de S. C. Syll. Bal. in l. etsi seuerior, C. ex quib. caus. inf. irrogat. Dec. in l. fere, de reg. iur. Sax. lib. 2. art. 65.* sunt coercendi: nam in supplicijs nunquã habetur impubes pro doli capace: *Ias. in d. Aut. sacramenta n. 15. C. si ad. vend.* Neque † 26

D verò hoc quis non æquissimum fatebitur, qui consideret, etiam puberibus minoribus ratione ætatis pœnas mitigari. *d. l. fere, vbi Dec. Dd. in l. auxilium, 38. §. in delictis, de min. l. si adulterium, §. fratres, de adult. gl. in l. impũnitas,*

E *C. de pœn. Ang. in tract. mal. ad verb. scienter, n. 12.* Nam quoties in delicto minor est dolus, totius pœna quoque minor esse debet: *Ang. in tract. malef. verb. scienter, nu. 12. per l. si adulterium, 38. §. 1. sup. de adult.* Sed in minore quamuis pubere non est tantus dolus, quantus in maiore, *Bald. in d. l. etsi*

seuer.

seuerior, text. in l. impuberem, de fal. Angel. in pract. verb. scienter. nu. 12. quare mitius cum minoribus erit agendum: *Gand. præal. loc. de pœn. reo. Hip. in prac. §. quoniam, num. 96. Boer. decis. 254.* Idque videmus etiã in ordinationibus Imperij cautum esse, *c.* 178. vbi pœna in minores non ordinaria statuitur, sed committitur arbitrio iudicis, quæ ad mortem facile extendi non debet, vt diximus, *l. 1. de furt. baln. l. 1. §. effractores, de effract. l. hodie, de pœn. Boer. decis. 254. n. 13. Alex. cõs. 5. in casu. n. 15.*
27 *vol. 1.* Porrò † vbi nulla omnino culpa potest homicidæ imputari, adeò nõ tenetur lege Cornelia, vt etiã ab Aquilia & ciuili actione sit liber, *§. 1. Instit. de leg. Aquilia.* Iure tamẽ Sax. pro homicidio casuali etiam ab impubere doli capace commisso, agnatis occisi vuerigeldium, magistratui mulcta sexaginta solidorum minorum (vulgo Schiling vocant) debetur: *Fachs. diff. 64. per artic. 65. vol. 2.*

28 ¶ Pœna quoq; legis Corneliæ tenetur, qui veneficia in perniciem humanæ salutis exercent. Plus enim est hominem extinguere veneno, quã gladio: *l. 1. C. de mal. & math.* quia minus præcaueri & vitari potest. Qui igitur malum venenum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, plectitur. *l. 3. in princ. hoc tit.* Sed aduertendum est, id solum notari in lege, quod hominis necandi causa venditur habe-

A turque. Lex enim Cornelia dolum duntaxat notat: *d. l. in lege 7. hoc tit.* quare ea quæ non malo animo, sed malo exemplo, medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quæ accepit decesserit, relegari Senatusc. iussa est, *d. l. 3. §. 1.* Alio autem S.C. effectum
B est, vt pigmentarij, si cui temere cicutam, salamandram, aconiton, aut vlceramenti causa cantharides dederint, pœna huius legis teneantur: *d. l. 3. §. alio.* item vt qui mala sacrificia tenuerint, habuerint, hac lege damnentur, *l. ex S. C. 13. hoc tit.* Ex constitutionibus
C etiam amplius intelligi licet, veneficij quæstionem ad omnes magos, aruspices, sacerdotes vetitorum sacrificiorum, eiuscemodiq; artiũ doctores ac discipulos, quique libris magicis vtuntur esse extensam, *l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. C. de malefac. Paulus lib. 5. c. 23.* 29

D ¶ Illud magis mirandum, artes Mathematicas inter hæc veneficia referri: *l. 2. 3. 7. C. eod. tit. de malef. & math.* cum liberales sint, & multos egregios ac præstantes artifices habeant, atque assertores. Sed cùm appareat, constitu-
E tiones dolum tantum malum & perniciem humani generis vindicare: *d. l. in lege, 7. h. t. l. 4. in fin. C. de malef.* existimo eas accipiendas de ijs, qui prætextu artis, magiam aut alias diuinationum præstigias, quæ causas non habent Physicas, ad exitium hominum iniuriamque exercent, *vide Paulum, lib.*

5. tit. 21. & 23. Eadem lex extenditur & ad teſtes, qui necandi hominis cauſa falſum teſtimonium dixerunt, *l. 1. hoc tit. Paulus lib. 5. tit. 23.* ad Magiſtratum qui in caput hominis pecuniam accepit. *Paul, d. tit. 23.* & Medicos qui dolo vel imperitia mortis cauſam male curando præbent, *l. illicitas, §. ſicuti, de off. præſid. Paul. d. tit. 23.* & alios ſimilia in necem perniciemque humanam perpetrantes.

30 ¶ Vt veneficiorum olim eadẽ pœna fuit quæ ædium, ex lege Cornelia: ita nunc poſtquam homicidia gladio puniri cœptum eſt, veneficia quoque eodem ſupplicio vindicantur, *l. capitalium, §. venenarij. de pœn. l. 5. C. eo.* Sed & concremari veneficos Conſtantinus *l. 3. hoc tit.* voluit, quo genere ſupplicij Saxon. & aliæ paſſim nationes, in hos animaduertunt, *Saxon. lib. 2. art. 14.* potiſſimum eos, qui ſortilegijs & magicis artibus veneficia exercent. nam qui citra eas artes, potionibus & venenis clam interficiũt, velut graſſatores puniri ſolent, mares rota, fœminæ aqua *Girlan. de ſort. par. 11. n. 2. 3. 4. or. Imp. c. 130. Rein. diff. pæn. 18. per art. 14. lib. 2.*

31 ¶ Tertio agit lex Cornelia de incendiarijs, qui dolo malo incẽdium excitant. Dico, dolo malo, nam ſi culpa admittatur, ceſſante publico iudicio, ciuiliter in duplum erit agendum, *l. diuus de extr. crim. vide ſup. de incend. ruina, naufragio, ubi dixi* At qui per

A fraudem incendia faciunt, gladio olim feriebantur, *l. ſi quis, hoc ti. d. l. qui ædes, 9. l. fin. ſup. de incendio, ruina naufragio, l. data. C. qui accuſar.* Hodie *vide ſententiam in VVeych. fol. 144. ordin. Imper. cap. 125.* ſecundum pœnam talionis incendio abſumuntur qui incen-

B dia excitarunt, *l. capitalium, 28. de pœn. l. qui ædes, 9. de incen. ruin. naufragio, ordin. Imper. cap. 125. Landirech lib. 2. artic. 13.* quanquam iuris ciuilis Interpretes, hac in re varia diſtinguant verum incendium factum ſit in ciuitate, an

C extra; verum magnum, an paruũ: verum homines perierint, an non: verum à vili perſona factum, an à digniore. *Bartol. in l. 1. in princip. nu. 5. de offic. præf. vigil. Bald. & Sa. lic. in l. data, 11. in princip. Cod. qui accuſar. non poſſunt. Ang. late in trac. maleſ. ad verb. incend. n. 2.*

D

Ad legem Pompeiam de parricidijs. Tit. IX.

1 *Continuatio: & de atrocitate huius ſceleris.*
2 *In quibus perſonis legi Pompeia parricidium committatur.*
E 3 *Quando pœna maiorum, quando legis Cornelia in parricidio locum habeat.*
4 *De ratione huius pœna.*
5 *Matrem & auiam parricidium committere.*
6 *An pater occidens filium, lege Pompeia teneatur.*
7 *Conatum hic puniri pro effectu.*
8 *Non*

8 *Non indicantem ſcelus hoc, teneri, etſi alias nemo prodere maleficium cogatur.*
9 *Ad quem vſque gradum lex extendatur.*
10 *Furorem excuſari.*
11 *Perpetuam eſſe accuſationem:*
12 *Quid ſi pendente accuſatione reus decedat.*

1 SEd † præ omnibus ſceleſtiſſima eſt, maximeque nefaria cædes parentum: quo vno maleficio, vt inquit Cicero, *pro Seſtio Amerino*, ſcelera omnia complexa eſſe videntur. Etenim ſi id quod præclare à ſapientibus dicitur, vultu ſæpe læditur pietas: quod ſupplicium ſatis acre reperietur in eum qui mortem intulerit parenti, pro quo mori ipſum, ſi res poſtularet, iura diuina atque humana cogebant? Portentum atque moſtrum certiſſimum eſt, eſſe aliquem humana ſpecie & figura, qui tantum immanitate beſtias vicerit, vt propter quos hanc ſuauiſſimam lucẽ aſpexerit, eos indigniſſime luce priuarit: cùm etiam feras inter ſeſe, partus atque educatio, & natura ipſa conciliet.

2 ¶ Lege igitur Pompeia, quam Pompeius ille Magnus Coſſ. tulit, de parricidijs cauetur, vt ſi quis patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, ſororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam, materteram, conſobrinum, conſobrinam, virum, vxorem, generum, nurum, ſocerum, A ſocrum, vitricum, priuignum, priuignam, patronum, patronam, occiderit, *vide §. alia, 5. & ibi gl. ac Dd. Inſt. de pub. iud.* cuiuſue dolo malo id factum erit, vt pœna ea teneatur, quæ eſt legis Corneliæ de ſicarijs, *l. 1. & l. pœn. h. t.* quamuis qui parentes occiderint, more B maiorum culeo, hoc eſt, corio *Auth. ad Heren.* inſuantur, *Cic. pro Roſc. Amer. & ad Heren. lib. 1. c. 5.* Quod † lege Pompeia confirmatum, aut certe nõ antiquatum 3 fuiſſe probabile eſt, vt videlicet parricida virgis ſãguineis verberatus, deinde culeo inſuatur, cum C cane & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, & in mare profũdum culeus iactetur, *§. alia, Inſtit. de pub. iud. l. penult. h. t.* quanquã alij eam pœnæ acerbitatem ad Conſtantinum authorem referant, qui certe ad infanticidia idem porrexiſſe videtur, *l. vnic. C. de his qui par. D occ. vide Cuiac. ad Paul. lib. 5. tit. 24. & quæ dixi in d. § alia, Inſtit. de publ. indic. & C. ad d. l. vnic.* Exceptis autem ijs perſonis quæ parentum liberorumque *d. l. vnic. dict. §. alia. vbi gloſſ. & Dd. Inſtit. de publ iud.* appellatione continẽtur, ſi quis alias perſonas ſangui- E ne affinitateue coniũctas necauerit, pœnam legis Corneliæ de ſicarijs ſuſtinebit *dict. l. penultim. §. alia.* Atque ita accipiendum eſt quod inquit Marcellus, *in d. l. 1.* parricidia pœna legis Corneliæ teneri.

4 ¶ Hanc pœnam primo violatoribus

ribus deorum impositũ, ac deinde ad sicarios parentum, quibus secundum Deum proximus honos debetur, esse translatam, tradit Hopperus *in d* §. *alia*. Sed Cicero *pro Rosc. Amer.* rationem huius supplicij copiosius exponit, ad quã allusisse Impp. *in d. l. vnic* §. *alia*. videntur. Quanto inquit, maiores nostri sapiẽtius? qui cum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audatia, supplicium in parricidas singulare excogitarunt: vt quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ij magnitudine pœnæ maleficio summouerentur. Insui voluerunt in culeum viuos, atque ita in flumen deijci. O singularem sapientiam, iudices nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam terramque ademerunt? vt qui eũ necasset vnde ipse natus esset, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Noluerunt feris corpus obijcere, ne bestijs quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus vteremur: (quod tamen Adrianus, vbi mare aut flumen in propinquo nõ est, postea concessit: *d. l. penultim.*) non sic nudos in flumen dejicere, ne cum delati essent in mare, ipsũ polluerent, quo cætera quæ violata sunt, expiari putantur, & reliqua quæ sequentur.

5 ¶ Si mater quoq; inquit Marcellus, *in d. l.* 1. filium filiamue occiderit, huius legis pœna afficitur, vt & auus qui nepotem interfecit: quod ex verbis, an sententia l. Pompeiæ veniat, incertum est: certe Constant. constitutione, *d. l. vnic.* habetur expressum. Hodie tamẽ, aut gladio feriri, aut in profluẽtem submergi, aut, vbi desunt flumina, viuæ etiam apud Saxon. defodi: quæ vero necdum editũ, sed in vtero fœtum, viuentem tamen, perimunt, gladio, ex lege Cornelia feriri, vt iam sæpe dictum est, *vide sup. de extr. crim. & de sicar.* solent.

¶ Illud probabile est, hac lege patres non fuisse comprehensos, quorum essent in potestate liberi: propterea quod his, iure patriæ potestatis, liberos interficere, olim erat permissum, *l. in suis.* 11. *de lib. & posthum.* Si tamen inauditos interfecissent, l. Cornel. de sicarijs, quod hominem occidissẽt, puniri solitos apparet, *l.* 2. *sup. de sicar. l. diuus*, 5. *hoc tit* Sed hodie, de parricidio, perinde vt matres tenentur. *d. l. vnic. d.* §. *alia*. Patria, enim potestas in pietate debet, nõ in atrocitate consistere: *d. l.* 5. nisi filius aliquam ingratitudinis causam in patrem commisisset, ob quam exhæredari possit, hoc enim casu pœnam mitigari volunt: idq; generaliter obtinere in ascendentibus, descendentibus, & collateralibus etiam, scilicet vt mitigetur pœna ei qui ingratũ & enormiter iniuriosum propinquum occiderit, opinatur Bartol. *in l.* 6

diuus.

diuus, 5. per illum text. h. t. fac. l. nec in ea, 22. de adult. Quod & ad eum potest extendi, qui filium aut propinquum extrema meritum, & sceleribus capitalibus coopertum mactat, vt domestico potius exemplo quam publico, & manu parentis potius quam carnificis pœnas luat. Quo in genere memini patri fuisse parcitum, nec vltra relegationem processum.

7 ¶ Preterea inquit Martian. Qui emerit venenum vt patri daret, quamuis non potuerit dare. hac lege tenetur *l. 1. in fin.* Conatus enim qui ad aliquem actum peruenit, in tam attrocissimo delicto, merito pro delicto perfecto accipitur, *vide Boss. in pract. crim. tit. de homicid. nu. 13.* Sicut lex diuina, eum qui percussit patrem aut matrem, vult moriendo mori, hoc est, omnino, & sine distinctione ac misericordia interfici: non addito, vtrum percussus sit inde mortuus an non, *Exod. 21. 15.* sicut paulo ante, *vers. 12.* in simplici alterius cæde hoc additur: Qui percusserit virum vt mortuus sit: & paulo post: *vers. 18. 19.* Si non fuerit mortuus, &c. Atque hic vera potest esse Salic. regula, quam ante tradidimus, vt iudex hoc casu pœnam legis mitigare possit, sed ad eum moderationem cogi non debeat. Certe ex hoc capite memini, mulierem, quæ in gratiam adulteri, marito pharmacum animo occidendi dederat, capitis damnari, quamuis maritus veneno non esset extinctus, *idem Boss. præalleg. loc. n. 13. ord. Imp. c. 13.* Nam & in coniugibus parricidium committi, Marcellus in dicta *l. 1.* ostendit. Ego tamen malim hoc casu pœnam temperare, sicuti in lege Cornelia: quoniam hoc vere nō est parricidium, & solummodo pœna legis Corneliæ coercetur, *d. l. 1. in fin. l. pen. h. t. l. fi. C. de sicar.* quanquam & pœnam parricidij, videlicet submersionem in profluentem mulieribus quæ maritos veneno interfecissent, apud Saxones decretam esse sæpius, notum est, quod verum est, morte subsecuta. nam euentu non consecuto, videtur pœna mitiganda, vt in lege Cornelia, maxime iure Saxonico, quod nullum delictum nisi euentu subsecuto, capitaliter puniri, paulo ante ostēdimus *Reinh. diff. pœn. 6. per 39. cap. Lebenr.*

¶ Sed & conscij criminis, qui tantum scelus tacitum habuerūt, tenentur: *l. vtrum, 6. cum l. seq. h. t.* quanquam mitius, puta relegatione coerceantur, *l. 2. h. t.* nisi in ipso actu opem præstiterint. *vide glo. in d. l. vtrum, h. t. & quæ supr. dixi ad tit. de furt.* Etsi enim alias nemo obligatus est ad prodendum maleficium, *Ias. in l. 1. §. si tibi, de cond. ob turp. caus.* tamē tam atrox delictum celare, nec iudicio proferre foras: parricidij instar est, *fac. l. lege. 9. inf. t. 1.* Qui pecuniam etiam ad eiusmodi scelus com- 8

mittendum subministrant, puta vt detur latronibus qui patrem aggrediantur, vel vt venena veneficiáque comparentur, hac pœna velut auxiliarij tenentur: *l. sciente*, 7. *hoc tit.* quia qui pecuniam ad delictum suppeditat, opem eo cōferri videtur. *Bart. in l. sciente*.

9 ¶ Sciendum est etiam, l. Pompeia de consobrino comprehensum esse: sed non eos etiam pariter expressis verbis contineri, qui pari propioreue gradu sunt. Sed & nouercæ & sponsæ personæ omissæ sunt, sententia tamen legis hos omnes complectitur: *l. 3. hoc t.* cum matris loco, nouerca, §. *sacrum Institut. de nupt.* sponsa, nurus, *l. 4. h. t. Labeo. 6. de grad. aff. l. 5. de test.* atque ita filiæ, §. *affinitatis, Institut. de nupt. l. quia*, 17. *sup. solut. matrimon.* loco habeatur. *glos. & Dd. §. alia*, 5. *Institut. de publ. indic.* Sed cum hoc tantū sit ex interpretatione, non reuera: existimem & in his non ordinariam, sed legis tantum Corneliæ pœnam obtinere, vt & in jis qui collaterales occidunt, cum parentum liberorumque vice non sint.

10 ¶ Sane si per furorem aliquis parentē occiderit, impunitus erit: quia sufficit furore ipso eum puniri, *l. penult. § fin. h. t. l. diuus*, 14. *de off. præs.*

11 ¶ Eorum qui parricidij pœna teneri possunt, semper sine præscriptionis metu accusatio permittitur, *l. fin. h. t.*

12 ¶ Parricidij postulatus, si interim decesserit antequam damnetur, siquidem sibi mortem consciuit, successiorem fiscum habere debebit, perinde atque damnatus, quia pro confesso est: *l. 2. & 3. inf. de bo. eor. qui ant. sent. mor. sibi cons.* sin minus, eum quem voluit, si modo testamentum fecerit: si verò intestatus decesserit, eos hæredes habebis, qui lege vocantur, *l. parricidij*, 8. *h. t.* Cæterùm si quis non occiderit, sed tantum impias manus & verbera parentibus intulerit, quia pœna hunc teneri dicemus? Vlpianus ait pro modo delictum puniendum. *l. 1. de obseq. à lib. præstand.* hoc est arbitrarie, *l. 3. & 4. C. de patr. potest.* Hodie plerumque carcere vel relegatione, quam succedere pœnæ legis huius vbi ea mitiganda est, alibi ostenditur, *l. 2. l. 5. h. t.* vel (quod tamen durius est, nec nisi in atrocissimis sequendum) etiam illius manus qua percussio facta est, amputatione, hæc iniuria vindicari solet.

Ad L. Corneliam de falsis, & de S.C. Liboniano. Tit. X.

1 *Continuatio.*
2 *Quid sit falsum, qui falsarij.*
3 *Qui teneantur lege Cornelia, cum multis seq.*
4 *Conjicere quid: & explicata lex 1.*
5 *Aducatio quid.*
6 *De S. C. Liboniano.*
7 *An in instrumentis falsum committ-*

mittatur.
8 *Quomodo nomen mutans, vel se nobilem asserens puniatur.*
9 *Quomodo qui falsis mensuris vtitur.*
10 *Criminaliter & ciuiliter de falso agi.*
11 *Accus. part. suppositi cuiusmodi.*
12 *De pœna falsi.*

1 ATque † his quidem modis vindicãtur atroces publicęq; iniuriæ, quæ personis inferuntur: iam videamus, quemadmodum ex iniurijs quæ circa res fiunt, iudicia publica constituantur: ac in primis de l. Cornelia: quam etiã testamentariam vocant. §. *item lex. Instit. de publ. iud.* quæ falsi vel quasi falsi *l.* 1. §. *fin. hoc tit.* crimen persequitur:

2 ¶ Falsum definiunt esse imitationem veritatis, *Azo in Rub. C. eod. sex. in nouell. cõst.* 27. *de instru. caut. in prin.* dolosam, *l. nec exemplum,* 20. *C. eod. Bart. in d. l. quid sit falsum,* 23. *h. t.* Non enim quicquid verum non est, falsum est, vt apud Dialecticos: sed id putetur, quod animo corrumpendæ veritatis in alterius fraudem dolo malo fit, *d. l. nec exempl.* factum enim falsitatis, non dictum lex coercet. *d. l. quid sit falsum.* Sed quia & hæc definitio ad quemuis dolum extendi potest, *Bartol. in d. l. quid sit,* ideo ne laquei struantur ad faciẽdam iniuriam, statuamus neminem incidere in crimẽ falsi,

A nisi quem lex Cornelia & S.C. Libonianum, quod in supplementũ legis Corneliæ latum est, aliæque constitutiones ac responsa I. C. quæ eam legem interpretantur, diserte notant. Lex autem Cornelia à L. Cornelio Sylla Dictatore lata est, *l.* 2. §. *deinde Cornelius Sylla, de origine iuris, Cicer. in Verr.* 3. *Sueton. in August.*

B

¶ Pœna ergo legis Corneliæ, authore Martiano, *l.* 1. *h. t.* irrogatur ei, qui falsas testationes faciendas, testimoniaue falsa coniecerit, hoc est, apud iudicem exposuerit, iudicioque obtruserit: 3
C (conijcere enim est, rem breuiter iudici exponere, *Ascon.* 3. *in Verrem, Cicer. lib.* 2. *ad Her. Gell. lib.* 17. *c.* 5. *& lib.* 5. *cap.* 10.) qui † falsa testimonia dixerit, dolo tamen malo, *l. eos,* 27. *h. t. l. qui falso,* 16. *de test.* vt in exemplo Modest. *d. l. eos,* cum inter se plures 4
D testimonia præbent, & alius alium mutuis operis falsorum testimoniorum iuuat, *l. lege* 9. *hoc titul.* Item † qui ob aduocationem testimoniaue (aduocationem enim hic pro eo cœtu hominum accipimus, qui ad dicendum in iudicio testimonium, & vt causæ adsit 5
E dictis opitulaturus, aduocatur) instruenda, hoc est, subornanda erudiendaque quid, quo modo dicere debeant, pecuniam acceperit, pactusue fuerit, societatem coierit, ad obligationem innocentum, ex S. C. Liboniano, quod temporibus Hadriani, L. Nonio

& M. Annio Libone Coss. factum est. Sane cum qui vel in aliqua parte immutat veritatem instrumenti, teneatur: multo magis qui totum instrumētum aufert, ita vt nihil de re constare possit, plectēdum esse, cōsentaneum est. Et hoc quidem in testamentis, *l. 2. hoc t. l. eum, 14. C. eod.* (quo nomine etiā codicillos complectimur, *Paul. lib. 4. tit. 7. vide sup. de tab. exhib.*) de quibus l. Cornelia testamentaria loquitur, *l. 3. §. si quis, de tabul. exhib. l. 1. vbi glo. de public. iud.* dubium non habet: in reliquis, negat Paulus, *l. Paulus, 16. h. t.* instrumentorum surreptorum crimen publici esse iudicij, quia lex, quæ sola iudicium facit publicum, *l. 1. sup. de publ. iud.* de his nihil expressit: extra ordinem tamen pœna falsi plectuntur: *d. l. Paul. in fin.* quod non modo falsi signatione, *d. l. Paul. §. 1. l. damus, 23. l. si quis. 21. C. eo. ti.* alieni chirographi imitatione, *d. l. quid sit, 23. h. t.* scripti immutatione, resignatione, falsū cōmittatur, *l. si à debitore, 28. h. t.* sed etiam cum celatur, subijcitur, surripitur instrumentum, eo animo vt verum non appareat, *d. l. 6. h. t.* Ex causa enim finali & proposito, maleficia sunt distinguenda, *l. qui iniuria, 35. de fur.* Itaque qui tabulas alienas surripit lucri sui causa, potius in furtum quam in falsi crimen incidit, *l. qui tabulas, 27. l. quidam, 32. l. Sempronia, 72. l. fullo. 82. §. fi. de furt.* Furtum autem non ad publica iudicia, sed priuata pertinet. At cum non lucran-

autumant, coercetur, *l. 20. h. t.* Sed † etsi quis ob renunciandum

6 remittendumue testimonium, dicendum vel non dicendum pecuniā acceperit, pœna huius l. Corneliæ afficitur: & qui iudicem corruperit, corrumpendumue curarit, quanquam is remissius puniri solet, *l. qui duobus, 21. in fin. hoc tit. vide omnino distinctionē Bartol. in l. si quis vxori, §. si fugitiuū, n. 2. de furt.* Quin & iudex qui cōstitutiones Principis scienter neglexit, hac l. tenetur, *d. l. 1.* Addo autem scienter: nam dolum malum lex Cornelia taxat. *d. l. 1. in princ. ver. dolo malo. l. impuberē, 22. in prin. hoc tit.* quare qui per imperitiam perperam iudicat, mitius coercetur, *l. fi. inf. de var. cognit.* Qui in rationibus, tabulis, cereisue, vel alia qua re, etiam sine consignatione (nam de hac non dubitatur, cum lege Cornelia ea sit comprehensa, *l. lege. 9. l. Paulus, 16. hoc tit.*) scripturam interleuerint, rem sicut verè erat perscriptam amouerint, mutarint, corruperint, &c. perinde ex his causis, atque falsarij, ex interpretatione l. Corneliæ puniuntur. Sic & D. Seuerus l. Cornelia de falsis damnauit præfectum Ægypti, quod instrumentis suis, cum præesset prouinciæ, falsum fecisset, *d. l. 1. vers. sic, &c.*

7 ¶ Sed an simpliciter qui instrumentum surripit, aut amouet, teneatur quasi falsarius, quæstionis

crandi, verum occultandæ veritatis animo tabulæ surripiuntur: hic quando definitio furti non congruit, quæ est contrectatio animo lucrandi facta: *l. 1. de furt.* certe nec definitum conueniri potest. quare in tali specie falsum etiam in priuatis tabulis committi verius est, *Bart. in d. l. Paulus, per illum text. in fin. gloss. in l. si quis affirmauerit. de dolo malo. & in l. eũ qui,* 14. *vbi Bald. Cyn. Salic. C. de fal. Salic. in l. si de possessione, C. de probat. Ang. & Imol. in l. 1. de pub. iud. Ias. in §. pœnales, nu.* 33. *Instit. de actio. Boer. decis.* 272. maxime cum ex constit. in quauis hodie scriptura, tam publica quam priuata, falsum fieri possit, *l. penultim. vbi Bald. l. si quis,* 21. *verb. publicis priuatisue, C. eo.* Sed & qui viui testamentum aperit *d. l.* 1. §. *is qui aperuit, h. t. l. si quis,* 38. § *qui viui, inf. de pœn.* aut prodit aduersario resignatue deposita apud se instrumenta, in hoc crimen se induit, *d. l. 1. §. is qui, d. l. si. quis, §. instrumenta. S.* C. etiam Libonianũ statuit l. Cornelia teneri, qui sibi legatum fideicõmissumue ascribunt, tam in testamentis militum, quam paganorum. *d. l. 1. §. testamenta, l.* 4. 5. 11. 12. 15. 17. 18. 22. §. 1. *hoc tit.* Qui testamentum amouerit, celauerit, rapuerit, deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit, recitauerit, mutauerit, dolo malo, cuiusue dolo malo id factum erit, legis Corneliæ pœna damnatur: *d. l. 2. l. si quis,* 26. *hoc*

A *tit.* item qui nummos aureos radunt, tingunt, *l. quicunque,* 8. *hoc tit.* inue aurum vitij quid addunt, *l. lege,* 9. *h. t.* qui adulterinos argẽteos conflant. *d. l. lege,* 9. nisi ante perfectionẽ pœnitentia ducti intermittant, *l. qui falsum,* 19. *h. t.* Sed & ille simili pœna afficitur,

B qui cum prohibere tale quid posset, non prohibuit, *d. l. lege.* Eadem lege Cornelia exprimitur, ne quis nummos stãneos plumbeosue emere, vendere dolo malo velit. *d. l. lege.*

8 ¶ Falsi nominis vel cognominis asseueratio pœna falsi coercetur,

C *l. falsi,* 13. *h. t.* dum tamen dolo malo fiat, *l. vnic. C. de mut. nom.* Huc tradunt, qui se nobilem, aut militẽ profitetur dolo malo (hoc est iuxta analogiam & rationem criminis falsi, ad decipiendum, fraudandum, concutiendum alte-

D rum, *Paulus, lib. 5. ti. 15.*) in eandẽ legem incidere, pœna tamen mitigata, *l. eos, qui,* 27. *§. fin. h. t. Bart. in l. reddatur,* 1. *notab. cum. apostil. ibi marginal. C. de prof. & med. lib.* 10. *& in l. 1. C. de dig. lib.* 12. *Bal. in l. data, C. qui accusar. non poss. Ias. in l. Barbarius, n.* 20. *de off.*

E *prat. Guido Pap. decis.* 89. *cum ad. Chass. in consue. Burgund. tit. des ens. de plus. licts, num.* 10. quam arbitrariam esse hoc casu I. C. *d. l. eos qui, in verb. pro admissi qualitate.* ostendit. Huc referantur, qui falsum partum supponunt, *l. qui falsum.* 19. §. 1. *hoc tit.* (id quod tam mulieri quam obstetrici capitale

pitale

pitale est: *l.2.de Carbo.edic. Paul. li.2 tit.24.*) qui duobus in solidũ eandem rem diuersis cõtractibus vendit, quanquam leuius puniatur: *l.qui duob.21.h.t.* qui nomine Magistratus falsas literas proponit, aut reddit: *l.qui nomine, 25.h.tit.* (vt facere hodie validi mendicantes, & prætextu falsarum literarum emungere pecunias solent: *vide de his, l. vnic. C. de mendic. val.lib.11. & sentent. in VVeych. in qua tanquam falsarij fustigatione, & vt fures laqueo plectuntur.*) qui falso testimonio instrumento sciens in iudicio vtitur, cui pœna tamen lenitur, si ex eo non obtinuit. *l.antepen.hoc tit.l.pen.C. de probat.* qui falsum testimonium dicit, *Paul. lib. 5. tit. 15.* edicta proposita dolo malo corrumpit. *l. penult.h.t.* præsidi falsa interpellatione obrepit. *l.si quis,29.h.t.* qui tutor cum esset, eo dissimulato, vectigalia publica cõducit: *l.vnic. Cod. ne tut. vel curat. vectig.* qui signum adulterinum dolo malo sculpsit, fecit, *l.lege, 30.h.t.* mensuras vini vel frumenti publice probatas corrupit, vel ijs fraudem fecit, *l.penult. h. t.*

9 ¶ Sed iure Saxon. inter hos distinctio est, quod ad pœnam attinet. Nam qui corrumpit mensuram, cum fustigatione: *gloss.Land. lib.1.art.13.D.Reinhar. diff.pœn. 22.* qui ea vtitur tantum, sine fustigatione relegatur. *Chil. in pract. titul.de pœn.tex.in l.antepenul.de ext.crim.* Si quis falsis etiã

A rescriptis, *l.4.C.eo. Paul.lib.1.tit. 12.* aut constitutionibus nullo authore habito vtitur, lege Cornelia aqua & igni interdicitur. *l.fin. h.t. l.4.C.eod. tit.*

¶ Porrò de crimine falsi tam ciuiliter, actione in factum, *l. qui nomin.25.vbi gloss.hoc tit.gloss.ad* B *verb.ciuiliter, in l. vnic.C. quand. ciuil.act.* ad id quod interest, ad duplum, *l. hodie, 32, in fin.hoc tit.* vel ad retractandum falsum, *l.penultim.C.de transact.l.diuus,de re iud.tot.t.C.si ex fal. allegat.* quam criminaliter ad vindictã agi potest, *l.penult.C.eod.* quanquam & C excipiendo, querela falsi moueri potest. *l.2.vbi glo ad verb.paratus C. de fide instru: per not. in l. si ex falsis, C. de transact.* Sed de publico falsi iudicio hic tantum tractatur, de quo est videndum. 10

¶ Legis igitur Corneliæ accusatio de falso publica est: *l.1.de pub.* D *iud.* excepto quod de partu supposito soli accusant parentes, *l. lege,30.h. t.* in qua accusatione & illud putatur (nam non desunt qui disentiant, *Cuiac. obseru.lib. 4. c, 14.*) singulare, quod nulla temporis præscriptione tollatur: E *d.l.qui falsum, 19.§.1. h.t.* ne videlicet spurijs & adulterinis liberis familię vllo tempore polluantur cum aliàs falsi querela viginti tantum annis duret. *l.querela, 12. C. eo.* In hoc autem iudicio acerrima fit indagatio, vt & à reo probatio quandoque exigatur: *l. penul.C.eo.* quod tamen nusquam vidi 11

vidi seruari, nisi quod iuramentum purgationis, oneratis suspicione reis, neq; tamen conuictis, imponi soleat, *tot. tit. ex de purg. cano.*

12 ¶ Pœna autem falsi vel quasi falsi, id est eius delicti quod ex S. C. aut interpretatione prudentũ pro falso habetur, est deportatio, & omnium bonorum publicatio, in liberis: in seruis, vltimũ supplicium, *l. 1. §. fin. hoc t. §. item lex Cornelia, de falsis, Instit. de pub iudic. Paul. lib. 4. tit. 7. & lib. 5. tit. 25.* nam deportatio successit in locum pœnæ, qua aqua & igni olim interdicebatur. *d. l. fin.* Hodie apud Saxon. pro deportatione vsitata est etiã hoc in delicto fustigatio. *glo. Land. lib. 1. art. 13. Reinhard. diff pœn. 21, Chil. præal. loco.* Sed hæc pœna pro qualitate delicti, aut intenditur vsque ad supplicium, *d. l. vbi, in fin. C. eod. Deuteronom. 19.* aut remittitur vsque ad manus amputationem, *Nouell. 42. & 17. cap. 1. de prob. feud. alien. per Feder.* vel relegationem etiam temporalem, *l. qui duob. 21 l. falsis, 13. §. 1. l. antepenult, cum similibus, hoc tit.* quandoque vel in totum aufertur, vt impuberibus, *l. impuberem, 22. hoc tit* Interdum aliter variatur, vt cum falso testi eadem pœna lege talionis imponitur, quæ si verum fuisse testimonium, reum mansura fuisset: *Ias. in l pen. in fin. C. si con. ius. Deuter. 19.* facile vt appareat, non vsquequaque servtam in hoc iudicio præscribi posse pœnam; cum ea ad qualitatem factorum, quæ varia in hoc genere sunt, & alia alijs grauiora, referri apte & æquabiliter debeat, *l. qui duobus, 21. cum similib h. t.* Nam iudicia etiam publica posterioribus temporibus, & translato

B iam imperio, mutatisque veterum iudiciorum solennibus, cœperunt esse extraordinaria; non tantum quo ad ordinem processus, *l. ordo, 8. sup. de pub. iud. §. vltim. Instit. de interdict.* verum etiam quo ad definitionem pœnæ; idque tutius est ac rectius; cum circumstantiæ delictorum etiã publicorum variẽt,

C nõ ad vnum animaduersionis genus religionẽ iudicantis alligant. lex enim absq; personarum & rerum complexu, arithmetica proportione pœnam delicto commẽsurat. Cæterùm iudex qui personis eam applicat & pro qualitate

D personarum, ac factorũ circumstantia distribuere recte debet, vt ad analogiam geometricã omnia expendat atque exequatur opus est, *vide sup. de iust. & iur. n. 11.* Nam exempli causa cum à nobilioribus & dignioribus maxime

E debeat, abesse falsitas, sicut est à dignitate alienissima: idcirco putant hoc nomine præstantiores grauius esse plectendos, *l. presbyteri, C. de episc. & cler. l. si quis decurio, C. de quæst. Alber. l. quadã, de pœn. Afflict. decis. 404. Tiraq. cum multis, in tract. de pœn. causa, 31. n. 13.* Sed hæc pœna qua-

lifcun-

Vtcunque sit, hæredem non tenet. Quare si falsi reus ante sententiā decesserit, cessante lege Cornelia, quod scelere quæsitum est, hæredibus aufertur, *l. cum falsi, 12. h. tit·* turpia enim lucra etiam successoribus extorquenda esse constitutum est: *l. 5. de calumnia, l. Lucius, 9. de iur. fisc.*

Ad Legem Iuliam repetundarum. Tit. XI. C. 9. 27.

1 *Lex Iulia à quo lata, & de quibus pecuniis loquatur.*
2 *De corruptione Magistratus.*
3 *De muneribus.*
4 *De contractibus.*
5 *De ciuili actione legis Iuliæ.*
6 *De criminali.*

LEx † Iulia, quæ à Cæsare Iu-
1 lio authore sic dicta est, repetundarum scilicet pecuniarum vel de pecunijs repetundis, pertinet ad eas pecunias, quas quis in Magistratu, potestate, curatione legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove, *vide Cuiac. lib. obseru. 7. c. 9.* publico cepit; vel cum ex cohorte cuius eorum est, *l. 1. h. t. Paul. lib. 5. t. 28.* Quod hanc habet distinctionem. Vetat † lex Iulia, ne quis in Ma-
2 gistratu, aut comitatu eius constitutus, vllam omnino pecuniam accipiat, *l. lex Iul. 7. vers. apparet, hoc t.* quo minus quid ex officio faciat, *l. 4. h. t.* aut vt quid gratis facere oportebat, data pecunia

A faciat, puta ob iudicandum vel non iudicandum, *l. 3. hoc tit.* denunciandum testimonium vel nō denunciandum, *l. eadem, 6. h. t.* legendum militem, iudicem, *l. 6. 7. h. t.* dimittendum captiuum, *d. l. 7.* honorem alicui vel Magistratū decernendum, *l. fin. C. eod.* &c.

B Extra † has autem causas cauetur 3
l. Iulia, vt ab omni etiam sorde Magistratus abstineant: ne plus doni muneris ve in anno accipiant, quam quod sit aureorū centū, *l. 6. h. t.* Hinc excipit lex quosdam: à quibus in infinitum capere licet: *d. l. 7. vers. apparet.* extra C tamen officij rationem, vt supra dictū est, nam vt præter officium aliquid fiat vel non fiat, in eam rem nullo modo à quopiam accipere fas est. Accipere autem licet ab vxore, *l. 1. h. t. Cuiac. observ. lib. 6. cap. 18.* dignitatis causa iuuandæ: licèt alias inter coniuges do- D nationes sint prohibitæ, *supr. de donat· int. vir* item à sobrinis, propioreve gradu iunctis, *l. 1. in fin. hoc tit.* quod contra hanc legem datum est, non potest vsu-
capi, *l. pen. hoc tit.* Sed † & eadem 4
lex venditiones omnes & locationes, eius rei causa pluris mino- E risve factas, irritas facit, *dict. l. penult.*

¶ Duplex autem oritur ex le- 5
ge Iulia actio; altera ciuilis, altera criminalis: ciuilis datur in quadruplum eius quod illicite datum est, *l. 1. & l. fin. C. eod.* quod quadruplum fisco applicari vult

Azo

Azo in Rub. C. eo. tam aduersus A Magistratus, quam eorum comites, *l. in comites, 5. h. t.* item eos qui ob adipiscendam dignitatem pecuniam præsidi dederunt, *l. fi. C. eod.* ac quod magis mirandum est, ab hæredibus quoque pœnam exigi placuit, *l. 2. C. eo.* quia in his principalis quæstio illatæ pecu- B niæ mouetur, *l. fin. infr. ad l. Iul. pecul.* Pecuniariæ autem actiones, quamuis ex delicto nascantur, nõ raro ad hæredem transeunt: *l. 5. de calumn. l. in condictione, 9. de condict. fur. l. Lucius, 9. de iur. fisc. l. cum falsi, 12, supr. tit.* 1. quare & eos in quos pecuniam repetendã C Magistratus transtulissent, conuenire potuisse Cicer. *pro C. Rab. Posthumo.* ostendit.

6 ¶ Criminalis actio ex lege Iulia publicum iudicium constituit, de quo hoc in titulo agitur. In hoc damnati extra ordinẽ puni- D ri solent, & plerumque vel exilio, vel durius, prout admiserint. Quid enim si ob hominem necãdum pecuniam acceperint, vel licet non acceperint, calore tamen iracundiæ aut odio inducti interfecerint innocentem, quem punire non debuerunt? capite vtiq; E plecti debent, vel certe in insulam deportari, vt plerique puniri sunt, *dict. l. 7. §. fin.* Hac lege damnatus testimonium publice dicere, aut iudex esse postulareve prohibetur, *l. 6. in princ. hoc tit.*

Ad Legem Iuliam de annona, Titulus. XII.

1 *Qui hac lege teneantur.*
2 *Pœna.*
3 *Qui accusare possint.*
4 *Rescripta huc pertinentia.*

LEge † Iulia de annona, pœna 1 statuitur aduersus eum qui contra annonam fecerit, societatemve coierit, quo annona carior fiat. Eadem lege continetur, ne quis nauem nautamve retineat, aut dolo malo faciat quo magis detineantur; & pœna viginti aureorum statuitur, *l. 2. h. t.*

¶ Sed superiores qui annonam 2 flagellant, extra ordinem puniri solent, *l. annona, supr. de extra. crim. l. soles, § liberalia. de seruit.*

¶ Hæc accusatio non modo pu- 3 blica est, sed etiam seruis & mulieribus conceditur: *l. 1. l. fin. h. t.* nam nihil æquè Reipublicæ interest, quam fraudes in annonæ ratione factas detegi.

¶ Huc pertinet, quod rescri- 4 ptũ est à diuis fratribus, minime æquum esse decuriones ciuibus suis frumentum vilius quam annona exigit, vendere: item, ius non esse ordini cuiusque ciuitatis, pretium grani quod inuehitur, statuere: *l. fin. h. t.* quodque sub pœna deportationis, cuiusuis generis monopolia, Principum constitutionibus sint interdicta, *l. vnica, C. de monopol.*

Ad

Ad Legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis, & de residuis. Tit. XIII.

1 *Peculatus quid, & vnde dictus.*
2 *Summa huius legis.*
3 *Pecunia nomine quid veniat.*
4 *De pecunia sacra substracta, & pœna sacrilegorum.*
5 *De publica: & an omnium ciuitatum pecunia publica sit.*
6 *Qui præterea hac lege teneantur.*
7 *De accusatione & pœna ex hac lege.*
8 *De lege Iulia de residuis.*
9 *An hæc iudicia transeant in heredes.*

1 FVrtum † publicæ pecuniæ, peculatus dicitur, *l. sacrilegii.* 9. §. 1 *hoc tit.* à pecore: quod ab eo initium eius fraudis esse cœpit, authore Festo.

2 ¶ Lege Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia sacra religiosa, publicave auferat, neve intercipiat, vel in rem suam vertat, neu faciat quo quis auferat, intercipiat, in rem suam vertat: nisi cui vtique lege licebit: neve quis in aurum, argentum, æs publicum quid indat, neve immisceat: neve quo quid indatur, immisceatur faciat sciens, dolo malo quo id peius fiat, *l. 1. h. t. Paul. lib. 5. tit. 27.*

3 ¶ Pecuniæ nomen hic large A pro omnibus rebus accipitur: *l. 1. C. de const. pec. l. pecunia, 178. de verb. signif.* quare etsi alia res surripiatur peculatus committitur, *l. 4. §. fin.*

4 ¶ Sacram accipe, Deo consecratam aut donatam: *l. 4. in prin. h. t.* nam res priuatæ in ædem sacram B depositæ & surreptæ, furti actione, non publico iudicio repetuntur, *l. 5. hoc t.* Religiosa est quæ ex loco religioso, puta ornamentis sepulchrorum aufertur: quarum rerum furtum etiam priuata actione de sepulchro violato coercetur, *tot. tit. supr. de sepulc. viol.* C Sacrilegijs præsertim nocturni, *Paul. lib. 5. tit. 19.* pœna etsi capitalis est, *l. sacrilegi, 9. h. t.* tamen plerumq; extra ordinem, pro qualitate personarum & rerum vel clementius, vel seuerius statuitur, *l. 4. l. sacrilegii, 6. l. sacrilegi, 9. §. 1. l. hac lege, 10. hoc t.* D Hodie sacrilegi exemplo furum, in furcas suspenduntur; quod & olim vsitatum fuisse indicat Vlpian. *in d. l. 9.* Iure Sax. etiam rota velut grassatores concutiuntur, *Landt. lib. 2. art. 23 Sach. diff. 60.*

5 ¶ Publica pecunia dicitur, quæ ad rempublicam Roman. vel ad E Cæsarem pertinet, *d. l. 6. §. fin.* Dico, Romanam. nam qui alij ciuitati eripit, furtum quidem facit, *l. ob pecuniam, 83. de furt.* non tamen ex l. Iulia peculatus tenetur: ciuitates enim loco priuatorum sunt, *l. eum qui, 16. de verb. signif.* sed & harum quoq; res cōstitu-

stitutionibus Principum, ad crimen peculatus est postea extensum, *l.* 4. §. *fin. h. t.*

6 ¶ Qui tabulam æream legis, formamve agrorũ, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, lege publica peculatus tenetur: vt & is qui quid in tabulis publicis deleuerit, vel induxerit, *l. qui tabulam*, 8. *hoc tit.* vel minorem iusto pecuniam retulerit, *l. hac l.* 10. *h. t.* qui perforauerit, muros, vel inde aliquid abstulerit, *l. qui perforauerit*, 11. *hoc tit.* Sed & Senatus iussit lege peculatus in eos agi, qui iniussu eius qui rei præerat, tabularum publicarum inspiciendarum potestatem fecerit: *l. sacrilegi*, 9. §. *fin. hoc tit.* Is etiam qui prædam ab hostibus captam surripuit, lege peculatus damnatur in quadruplum, *l. penul. h. t.*

7 ¶ Huius criminis accusatio quinquennio durat. *l. peculatus*, 7. *h. t.* eius pœna aquæ & ignis interdictionem, in cuius locum successit hodie deportatio, *vide sup. ad l. Iul. de vi publ & ad l. Corn. de fal.* contiuet, *l.* 3. *h. t.* Iustinian verò Magistratus & Iudices ex hac l. capite voluit puniri: reliquos, & eorum administros, deportatione, §. *pen. Institut. de publ. iudic. l. vnic. C. de crim. pecul.*

8 ¶ Quia vero hac peculatus lege non tenentur, quorum periculo & fidei res publicæ sacræve cõmittuntur: *d. l.* 9. §. *Labeo, Bart. l.* 4. *h. t. Fab.* §. *item lex, Iul. de pec.* A *n.* 3. *Instit. de public. iud. & ibid. Ang. Azo in Sum. C. eo.* ideo ad cõpescenda Magistratuum & æditiuorum furta, alia lex Iulia de residuis lata est. qua lege tenetur qui publicam pecuniam delegatam in vsum aliquem, retinuit, neque in eum vsum consumpsit, *l.* 2. B *l.* 4. §. *sed & qui*, *l.* 9 § *fin. h t.* etiam apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam acceperit, aliave qua ex causa, pecunia publica resedit; *d. l.* 4. §. *lege*, sed & qui fisco debet ex officio ante gesto post annum residuam eam esse pecuniam l. Iulia C iussit, *l. sacrilegi*, 9. *in fin. h. t.* Hac porro lege damnatus amplius tertia parte quam debet, hoc est, in triplum damnatur: *d. l.* 4. §. *sed & qui*, nonnunquam etiam in duplum, *l. excellentia, C. de erog. milit. anno. lib.* 12.

¶ Publica iudicia peculatus, & de residuis, & repetundarum, similiter aduersus hæredes exercentur, quatenus pecuniam respiciunt: quia de ablata pecunia agitur, *l. fin. h. t.* Ex his autem omnibus intelligi potest etiam eos qui sunt in officio atque administratione, furtum facere: & hoc nomine furti actione, alijsq; similibus teneri: *l. si is*, 7. *l. si seruum*, 16. *C. de furt. l.* 1. §. *fin. l.* 2. *de tut. & rat. distr.* nec prætextu officij, quasi domini sint, *vide tamen l. tres tut. & ibi Bart. post gloss. de administrat. tut.* aut domesticum furtum, *l. respiciendum*, 11. §. *furta*, 9

ta. de pœn. fecerint, excusari: etiãsi A ex hac causa pœnã mitigari plerique velint: *Ias. in l. eius qui, §. quas actiones, si cert. peta. c. si vero vbi Pau. de sent. excomm. vide Tiraqlate de pœn. caus.* 58 *Chass. in consuet. Burgund. tit. des iustices, §. 5. n. 6.* quando & hic non grauiore pœna peculatus sed leuiore de B residuis teneatur: nisi admixtum falsum furtum, aut aliæ circumstantiæ pœnam exasperent, *d. l. excellentia, C. de erogat. milit. anno. lib. 12 §. coges, in auth. de manu. princ. Io. de Ardizo in 4. part. feudor. c. 151. Lud. Rom. sing. 379. Cepoll. in Authent. sed nouo iure. n.* C *15, C. de ser. fugitiuis.* Nam lex de reliquatoribus tantum videtur accipienda, qui vel absque furto falsóve reliqua debere possunt. Quod si furtum Magistratuum coarguatur, de peculatu tenentur, & pœnæ capitali obligantur, *§. pen. Inst. de pub. iud. l. vnic. C. de* D *crimin. pecul.*

91

De Lege Iulia ambitus. Tit. XIV. C. 9. 26.

1 *Ambitus quid, & vnde dictus.*
2 *Quis tulerit legem de ambitu.*
3 *Quis hac lege teneatur.*
4 *De pœna legis.*
5 *De vsu legis, & S.C. ac lege Iulia iudiciaria, & constitutionibus huc pertinentibus.*

1 AMbitus † ab ambitione differt, nam prior est criminis appellatio, posterior cupiditatis, vtrumque ab eo dictum apparet, quod candidati ad honorem adspirantes, circumire tribus & ambire, prehensareque singulos ex populo solent. Legem † autem de 2 ambitu aut latam esse ab Augusto aut interpolatam renouatamque ex historijs discimus. *Suet. in Dione, & alijs. vide Paul. lib. 5. t. 30.* Sane ante eius tẽpora vigniſſe legem de ambitu oratio Cic. pro Murena, & actiones Catonis, quas Plutarchus in vita eius enarrat, ostendunt. Quinetiam Cicerone cos. legem de ambitu seuerius fuisse sancitam, additumque prioribus pœnis exilium decennij ex Cic. *in Orat. pro Planc.* & Dione intelligi licet.

¶ Hac lege tenebantur, qui in 3 petitione Magistratus, aut prouinciæ, sacerdotijve, turbam suffragiorum causa conduxisse, seruos aduocasse, aliamve quam multitudinem mercede sibi conciliassé, conuicti erant. Cuius † pœna pro admisso interdũ du- 4 rior est, vt cum propter conductos armatos homines publicamque vim deportatio decernitur: *l. vnic. C. eod.* interdum lenior, E vt cum ambitus ergo per quinquennium honoribus reo interdicitur. Sed † hodie in vrbe lex 5 Iulia cessat: quia ad curam Principis Magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem, *d. l. vnic. h. t.* Non tamen hoc nomine accipere pecuniã & nundinari

occa-

occasione dominationis officia A Princeps debet, cæteroqui in legem hanc committit; etiamsi nemo pœnam exigere possit, *Gemin. in cap.* 1. §. 1. *n.* 5. *de homicid. lib.* 6. *cum ibi allegat.* Quod vtinam sibi persuadere paterentur, qui ad gubernacula rerum sedent. Nam plerumque vsu venit, vt vbi vena- B lia sint officia, ibi officiorũ, etiam iurisque administratio venum exponatur. In municipijs porrò, vbi adhuc creandi Magistratus ius penes populum est, si quis Magistratum aut Sacerdotium contra hanc legem petierit per S. C. centum aureis & existima- C tione mulctatur: quia lege damnatus si alium conuicerit, in integrum restituitur, pecuniam tamen non recipit. Item is qui nouum vectigal instituerit, ex S.C. hac pœna plectetur. Et si quis reus vel accusator domum iudicis ingrediatur, aucupandæ videlicet D gratiæ causa per Iuliam iudiciariam in legem ambitus committit: id est, aureos centum fisco inferre iubetur, *l. vnic. hoc tit.* Illud grauius, quod eum qui Magistratum repetit, durissima ambitus pœna, nempe deportatione, Arc. & Honor. Imp. plecti voluerunt, E *l. vnic. C. eod.* qua constitutione hodie non vtimur.

De Lege Fabia de plagiariis. Tit. XV. C. 9. 20.

1 *Summa legis.*
2 *Verbo venditionis quid contineatur.*
3 *De accusatione ex hac lege.*
4 *De pœna.*

Legis † Fabiæ de plagiarijs, 1 Cic. *pro Rabirio*, & Paulus *lib.* 5. *sent. c.* 7. meminere: qua cautum est, vt qui sciens liberum hominem inuitum emerit, vendiderit, celauerit, vinctum habuerit, seruum alienum dolo malo abduxerit, celauerit, retinuerit, coerceatur, *l.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. *hoc tit. l.* 1. 5. 6. 7. 9. 10. 15. *C. eod.* Venditionis † verbo omnes consimiles 2 cõtractus, quibus dominiũ transfertur, comprehendimus *l.* 4. *h. t.* etiamsi plagij crimen dominium non transferat, neq; statũ mutet, *l. abducti*, 11. *C. eo.* Hæc lex dolũ & scientiã notat, non etiam ignorantiam, *l.* 2. & 3. *hoc tit.* aut voluntatem à consilio celandi alienam, *l.* 6. *in princip. hoc t. l. plagij* 14. *C. eod.* Est autem † huius cri- 3 minis accusatio publici iudicij, *l. plagij*, 13. *C. eod.* criminalis: *l. præses*, 8. *C. eod.* vnde nec per procuratorem agi potest, *l.* 2. *C. eo.* & inscriptione accusationis ac sententia ordinaria expeditur, *l.* 3. 4. *C. eod.* Damnatis † autem olim 4 pecuniaria pœna irrogabatur, *l. fin. hoc tit. l. in fuga*, 6. *C. eod. l. leg.* 12. *vbi gl. ff. supr. de manum.* Sed quia per hoc scelus ingenui homines sæpius asportantur, vt grauioris pœnæ genere deterreri cæteri possint, pro delicti modo grauius puniri solent, *l. quoniam*, 7. *C. eo.*

ribus deorum impositū, ac deinde ad sicarios parentum, quibus secundum Deum proximus honos debetur, esse translatam, tradit Hopperus *in d. §. alia*. Sed Cicero *pro Rosc. Amer.* rationem huius supplicij copiosius exponit, ad quā allusisse Impp. *in d.l. vnic. §. alia.* videntur. Quanto inquit, maiores nostri sapiētius? qui cum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitarunt: vt quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ij magnitudine pœnæ maleficio summouerentur. Insui voluerunt in culeum viuos, atque ita in flumen deijci. O singularem sapientiam, iudices nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam terramque ademerunt? vt qui eū necasset vnde ipse natus esset, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Noluerunt feris corpus obijcere, ne bestijs quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus vteremur: (quod tamen Adrianus, vbi mare aut flumen in propinquo nō est, postea concessit: *d.l. penultim.*) non sic nudos in flumen dejicere, ne cum delati essent in mare, ipsū polluerent, quo cætera quæ violata sunt, expiari putantur, & reliqua quæ sequuntur.

5 ¶ Si mater quoq; inquit Marcellus, *in d.l. 1.* filium filiamue oc-
A ciderit, huius legis pœna afficitur, vt & auus qui nepotem interfecit: quod ex verbis, an sententia l. Pompeiæ veniat, incertum est: certe Constant. constitutione, *d.l. vnic.* habetur expressum. Hodie tamē, aut gladio feriri, aut in profluētem submergi, aut, vbi desunt B flumina, viuæ etiam apud Saxon. defodi: quæ vero necdum editū, sed in vtero fœtum, viuentem tamen, perimunt, gladio, ex lege Cornelia feriri, vt iam sæpe dictum est, *vide sup. de extr. crim. & de sicar.* solent.

C ¶ Illud probabile est, hac lege patres non fuisse comprehensos, 6
quorum essent in potestate liberi: propterea quod his, iure patriæ potestatis, liberos interficere, olim erat permissum, *l. in suu. 11. de lib. & posthum.* Si tamen inauditos interfecissent, l. Cornel. de si- D carijs, quod hominem occidissēt, puniri solitos apparet, *l. 2. sup. de sicar. l. diuus, 5. hoc tit.* Sed hodie, de parricidio, perinde vt matres tenentur. *d.l. vnic. d. §. alia.* Patria, enim potestas in pietate debet, nō in atrocitate consistere: *d.l. 5.* nisi filius aliquam ingratitudinis cau- E sam in patrem commisisset, ob quam exhæredari possit, hoc enim casu pœnam mitigari volunt: idq; generaliter obtinere in ascendentibus, descendentibus, & collateralibus etiam, scilicet vt mitigetur pœna ei qui ingratū & enormiter iniuriosum propinquum occiderit, opinatur Bartol. *in l. diuus.*

dinus, 5. per illum text. h. t. fac. l. nec in ea, 22. de adult. Quod & ad eum potest extendi, qui filium aut propinquum extrema meritum, & sceleribus capitalibus coopertum mactat, vt domestico potius exemplo quam publico, & manu parentis potius quam carnificis pœnas luat. Quo in genere memini patri fuisse parcitum, nec vltra relegationem processum.

7 ¶ Pręterea inquit Martian. Qui emerit venenum vt patri daret, quamuis non potuerit dare, hac lege tenetur *l. 1. in fin.* Conatus enim qui ad aliquem actum peruenit, in tam attrocissimo delicto, merito pro delicto perfecto accipitur, *vide Boss. in pract. crim. tit. de homicid. nu. 13.* Sicut lex diuina, eum qui percussit patrem aut matrem, vult moriendo mori, hoc est, omnino, & sine distinctione ac misericordia interfici: non addito, vtrum percussus sit inde mortuus an non, *Exod. 21. 15.* sicut paulo ante, *vers. 12.* in simplici alterius cæde hoc additur: Qui percusserit virum vt mortuus sit: & paulo post: *vers. 18. 19.* Si non fuerit mortuus, &c. Atque hic vera potest esse Salic. regula, quam ante tradidimus, vt iudex hoc casu pęnam legis mitigare possit, sed ad eum moderationem cogi non debeat. Certe ex hoc capite memini, mulierem, quæ in gratiam adulteri, marito pharmacum animo occidendi dederat, capitis damnari, quamuis maritus veneno non esset extinctus, *idem Boss. præalleg. loc. n. 13. ord. Imp. c. 13.* Nam & in coniugibus parricidium committi, Marcellus in dicta *l. 1.* ostendit. Ego tamen malim hoc casu pœnam temperare, sicuti in lege Cornelia: quoniam hoc vere nō est parricidium, & solummodo pœna legis Corneliæ coercetur, *d. l. 1. in fin. l. pen. h. t. l. fi. C. de sicar.* quanquam & pœnam parricidij, videlicet submersionem in profluentem mulieribus quæ maritos veneno interfecissent, apud Saxones decretam esse sæpius, notum est, quod verum est, morte subsecuta. nam euentu non consecuto, videtur pœna mitiganda, vt in lege Cornelia, maxime iure Saxonico, quod nullum delictum nisi euentu subsecuto, capitaliter puniri, paulo ante ostēdimus *Reinh. diff. pœn. 6. per 39. cap. Lehenr.*

¶ Sed & conscij criminis, qui tantum scelus tacitum habuerūt, tenentur: *l. vtrum, 6. cum l. seq. h. t.* quanquam mitius, puta relegatione coerceantur, *l. 2. h. t.* nisi in ipso actu opem præstiterint. *vide glo. in d. l. vtrum, h. t. & quæ supr. dixi ad tit. de furt.* Etsi enim alias nemo obligatus est ad prodendum maleficium, *Ias. in l. 1. §. si tibi, de cond. ob turp. caus.* tamē tam atrox delictum celare, nec iudicio proferre foras: parricidij instar est, *fac. l. lege. 9. inf. t. 1.* Qui pecuniam etiam ad euismodi scelus com- 8

mittendum subministrant, puta vt detur latronibus qui patrem aggrediantur, vel vt venena veneficiáque compararentur, hac pœna velut auxiliarij tenentur: *l. sciente, 7. hoc tit.* quia qui pecuniam ad delictum suppeditat, opem eo cōferri videtur. *Bart. in l. sciente.*

9 ¶ Sciendum est etiam, l. Pompeia de consobrino comprehensum esse: sed non eos etiam pariter expressis verbis contineri, qui pari propioreue gradu sunt. Sed & nouercæ & sponsæ personæ omissæ sunt, sententia tamen legis hos omnes complectitur: *l. 3. hoc t.* cum matris loco, nouerca, *§. sacrum Institut. de nupt.* sponsa, nurus, *l. 4. h. t. Labeo. 6. de grad. aff. l. 5. de test.* atque ita filiæ, *§. affinitatis, Institut. de nupt. l. quia, 17. sup. solut. matrimon.* loco habeatur. *glos. & Dd. §. alia, 5. Institut. de publ. iudic.* Sed cum hoc tantū sit ex interpretatione, non reuera: existimem & in his non ordinariam, sed legis tantum Corneliæ pœnam obtinere, vt & in iis qui collaterales occidunt, cum parentum liberorumque vice non sint.

10 ¶ Sane si per furorem aliquis parentē occiderit, impunitus erit: quia sufficit furore ipso eum puniri, *l. penult. § fin. h. t. l. diuus, 14. de off. præs.*

11 ¶ Eorum qui parricidij pœna teneri possunt, semper sine præscriptionis metu accusatio permittitur, *l. fin. h. t.*

12 ¶ Parricidij postulatus, si interim decesserit antequam damnetur, siquidem sibi mortem consciuit, successiorem fiscum habere debebit, perinde atque damnatus, quia pro confesso est: *l. 2. & 3. inf. de bo. eor. qui ant. sent. mor. sibi consc.* sin minus, eum quem voluit, si modo testamentum fecerit: si verò intestatus decesserit, eos hæredes habebit, qui lege vocantur, *l. parricidij, 8. h. t.* Cæterùm si quis non occiderit, sed tantum impias manus & verbera parentibus intulerit, quia pœna hunc teneri dicemus? Vlpianus ait pro modo delictum puniendum *l. 1. de obsequ. à lib. præstand.* hoc est arbitrarie, *l. 3. & 4. C. de patr. potest.* Hodie plerumque carcere vel relegatione, quam succedere pœnæ legis huius vbi ea mitiganda est, alibi ostenditur, *l. 2. l. 5. h. t.* vel (quod tamen durius est, nec nisi in atrocissimis sequendum) etiam illius manus qua percussio facta est, amputatione, hæc iniuria vindicari solet.

A B C D E

Ad L. Corneliam de falsis, & de S.C. Liboniano. Tit. X.

1 *Continuatio.*
2 *Quid sit falsum, qui falsarij.*
3 *Qui teneantur lege Cornelia, cum multis seq.*
4 *Conjicere quid: & explicata lex 1.*
5 *Aducatio quid.*
6 *De S.C. Liboniano.*
7 *An in instrumentis falsum committ-*

mittatur.

8 *Quomodo nomen mutans, vel se nobilem asserens puniatur.*

9 *Quomodo qui falsis mensuris vtitur.*

10 *Criminaliter & ciuiliter de falso agi.*

11 *Accus. part. suppositi cuiusmodi.*

12 *De pœna falsi.*

1 Atque † his quidem modis vindicãtur atroces publicęq; iniuriæ, quæ personis inferuntur: iam videamus, quemadmodum ex iniurijs quæ circa res fiunt, iudicia publica constituantur: ac in primis de l. Cornelia: quam etiã testamentariam vocant. *§. item lex. Instit. de publ. iud.* quæ falsi vel quasi falsi *l. 1. §. fin. hoc tit.* crimen persequitur:

2 ¶ Falsum definiunt esse imitationem veritatis, *Azo in Rub. C. eod. sex. in nouell. cõst. 27. de instru. caut. in prin.* dolosam, *l. nec exemplum, 20. C. eod. Bart. in d. l. quid sit falsum, 23. h. t.* Non enim quicquid verum non est, falsum est, vt apud Dialecticos: sed id putetur, quod animo corrumpendæ veritatis in alterius fraudem dolo malo fit, *d. l. nec exempl.* factum enim falsitatis, non dictum lex coercet. *d. l. quid sit falsum.* Sed quia & hæc definitio ad quemuis dolum extendi potest, *Bartol. in d. l. quid sit,* ideo ne laquei struantur ad faciẽdam iniuriam, statuamus neminem incidere in crimẽ falsi,

A nisi quem lex Cornelia & S.C. Libonianum, quod in supplementũ legis Corneliæ latum est, aliæque constitutiones ac responsa I. C. quæ eam legem interpretantur, diserte notant. Lex autem Cornelia à L. Cornelio Sylla Dictatore lata est, *l. 2. §. deinde Cor-*
B *nelius Sylla, de origine iuris, Cicer. in Verr. 3. Sueton. in August.*

¶ Pœna ergo legis Corneliæ, authore Martiano, *l. 1. h. t.* irrogatur ei, qui falsas testationes faciendas, testimoniaue falsa coniecerit, hoc est, apud iudicem exposuerit, iudicioque obtruserit: 3
C (conijcere enim est, rem breuiter iudici exponere, *Ascon. 3. in Verrem, Cicer. lib. 2. ad Her. Gell. lib. 17. c. 5. & lib. 5. cap. 10.*) qui † falsa testimonia dixerit, dolo tamen malo, *l. eos, 27. h. t. l. qui falso, 16. de test.* vt in exemplo Modest. *d. l. eos*, cum inter se plures 4
D testimonia præbent, & alius alium mutuis operis falsorum testimoniorum iuuat, *l. lege 9. hoc titul.* Item † qui ob aduocationem testimoniaue (aduocationem enim hic pro eo cœtu hominum accipimus, qui ad dicendum in iudicio testimonium, & vt causæ adsit 5
E dictis opitulaturus, aduocatur) instruenda, hoc est, subornanda erudiendaque quid, quo modo dicere debeant, pecuniam acceperit, pactusue fuerit, societatem coierit, ad obligationem innocentum, ex S. C. Liboniano, quod temporibus Hadriani, L. Nonio

& M. Annio Libone Coss. factum A
autumant, coercetur, *l. 20. h. t.*

6 Sed † etsi quis ob renunciandum remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum pecuniã acceperit, pœna huius l. Corneliæ afficitur: & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curarit, quanquam is remissius B puniri solet, *l. qui duobus, 21. in fin. hoc tit. vide omnino distinctionẽ Bartol. in l. si quis uxori, §. si fugitiuũ, n. 2. de furt.* Quin & iudex qui cõstitutiones Principis scienter neglexit, hac l. tenetur, *d. l. 1.* Addo autem scienter: nam dolum malum lex Cornelia taxat. *d. l. 1.* C *in princ. ver. dolo malo. l. impuberẽ, 22. in prin. hoc tit.* quare qui per imperitiam perperam iudicat, mitius coercetur, *l. fi. inf. de var. cognit.* Qui in rationibus, tabulis, cerisue, vel alia qua re, etiam sine consignatione (nam de hac non dubitatur, cum lege Cornelia ea D sit comprehensa, *l. lege. 9. l. Paulus, 16. hoc tit.*) scripturam interleuerint, rem sicut verè erat perscriptam amouerint, mutarint, corruperint, &c. perinde ex his causis, atque falsarij, ex interpretatione l. Corneliæ puniuntur. Sic & D. Seuerus l. Cornelia de falsis dam- E nauit præfectum Ægypti; quod instrumentis suis, cum præesset prouinciæ, falsum fecisset, *d. l. 1. vers. sic, &c.*

7 ¶ Sed an simpliciter qui instrumentum surripit, aut amouet, teneatur quasi falsarius, quæstionis

est. Sane cum qui vel in aliqua parte immutat veritatem instrumenti, teneatur: multo magis qui totum instrumẽtum aufert, ita vt nihil de re constare possit, plectẽdum esse, cõsentaneum est. Et hoc quidem in testamentis, *l. 2. hoc t. l. eum, 14. C. eod.* (quo nomine etiã codicillos complectimur, *Paul. lib. 4. tit. 7. vide sup. de tab. exhib.*) de quibus l. Cornelia testamentaria loquitur, *l. 3. §. si quis, de tabul. exhib. l. 1. vbi glo. de public. iud.* dubium non habet: in reliquis, negat Paulus, *l. Paulus, 16. h. t.* instrumentorum surreptorum crimen publici esse iudicij, quia lex, quæ sola iudicium facit publicum, *l. 1. sup. de publ. iud.* de his nihil expressit: extra ordinem tamen pœna falsi plectuntur: *d. l. Paul. in fin.* quod non modo falsi signatione, *d. l. Paul. §. 1. l. damus, 23. l. si quis. 21. C. eo. tit.* alieni chirographi imitatione, *d. l. quid sit, 23. h. t.* scripti immutatione, resignatione, falsũ cõmittatur, *l. si à debitore, 28. h. t.* sed etiam cum celatur, subijcitur, surripitur instrumentum, eo animo vt verum non appareat, *d. l. 6. h. t.* Ex causa enim finali & proposito, maleficia sunt distinguenda, *l. qui iniuria, 35. de fur.* Itaque qui tabulas alienas surripit lucri sui causa, potius in furtum quam in falsi crimen incidit, *l. qui tabulas, 27. l. quidam, 32. l. Sempronia, 72. l. fullo. 82. §. fi. de furt.* Furtum autem non ad publica iudicia, sed priuata pertinet. At cum non lu-

cran-

crandi, verum occultandæ veritatis animo tabulæ surripiuntur: hic quando definitio furti non congruit, quæ est contrectatio animo lucrandi facta: *l. 1. de furt.* certe nec definitum conueniri potest. quare in tali specie falsum etiam in priuatis tabulis committi verius est, *Bart. in d. l. Paulus, per illum text. in fin. gloss. in l. si quis affirmauerit. de dolo malo. & in l. eū qui, 14 vbi Bald. Cyn. Salic. C. de fal. Salic. in l. si de possessione, C. de probat. Ang. & Imol. in l. 1. de pub. iud. Ias. in §. pœnales, nu. 33. Instit. de actio. Boer. decis.* 272. maxime cum ex constit. in quauis hodie scriptura, tam publica quam priuata, falsum fieri possit, *l. penultim. vbi Bald. l. si quis, 21. verb. publicis priuatisue, C. eo.* Sed & qui viui testamentum aperit *d. l.* 1. §. *is qui aperuit, h. t. l. si quis,* 38. § *qui viui, inf. de pœn.* aut prodit aduersario. resignatue deposita apud se instrumenta, in hoc crimen se induit. *d. l. 1. §. is qui. d. l. si. quis, §. instrumenta. S.* C. etiam Libonianū statuit l. Cornelia teneri, qui sibi legatum fideicōmissumue ascribunt, tam in testamentis militum, quam paganorum, *d. l. 1. §. testamenta, l. 4. 5. 11. 12. 15. 17.* 18. 22. §. 1. *hoc tit.* Qui testamentum amouerit, celauerit, rapuerit, deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit, recitauerit, mutauerit, dolo malo, cuiusue dolo malo id factum erit, legis Corneliæ pœna damnatur: *d. l. 1. l. si quis,* 26. *hoc* A *tit.* item qui nummos aureos radunt, tingunt, *l. quicunque,* 8. *hoc tit.* inue aurum vitij quid addunt, *l. lege, 9. h. t.* qui adulterinos argēteos conflant. *d. l. lege,* 9. nisi ante perfectionē pœnitentia ducti intermittant, *l. qui falsum,* 19. *h. t.* Sed & ille simili pœna afficitur, B qui cum prohibere tale quid posset, non prohibuit, *d. l. lege.* Eadem lege Cornelia exprimitur, ne quis nummos stāneos plumbeosue emere, vendere dolo malo velit. *d. l. lege.*

¶ Falsi nominis vel cognominis C asseueratio pœna falsi coercetur. *l. falsi,* 13. *h. t.* dum tamen dolo malo fiat, *l. vnic. C. de mut. nom.* Huc tradunt, qui se nobilem, aut militē profitetur dolo malo (hoc est iuxta analogiam & rationem criminis falsi, ad decipiendum, fraudandum, concutiendum alte- D rum, *Paulus, lib. 5. ti.* 15.) in eandē legem incidere, pœna tamen mitigata, *l eos, qui,* 27. *§. fin. h. t. Bart. in l. reddatur,* 1. *notab. cum. apostil. ibi marginal. C. de prof. & med. lib.* 10. *& in l. 1. C. de dig. lib.* 12. *Bal. in l. data. C. qui accusar. non poss. Ias. in l. Barbarius, n.* 20. *de off.* E *prat. Guido Pap. decis.* 89. *cum ad. Chass. in consue. Burgund. tit. des conf. de plus. licts, num.* 10. quam arbitrariam esse hoc casu I.C. *d. l. eos qui, in verb. pro admissi qualitate.* ostendit. Huc referantur, qui falsum partum supponunt, *l. qui falsum.* 19. §. 1. *hoc tit.* (id quod tam mulieri quam obstetrici capitale

pitale est: *l. 2. de Carbo. edic. Paul. li. 2 tit. 24.*) qui duobus in solidū eandem rem diuersis cōtractibus vendit, quanquam leuius puniatur: *l. qui duob. 21. h. t.* qui nomine Magistratus falsas literas proponit, aut reddit: *l. qui nomine, 25. h. tit.* (vt facere hodie validi mendicantes, & prætextu falsarum literarum emungere pecunias solent: *vide de his, l. vnic. C. de mendic. val. lib. 11. & sentent. in VVeych. in qua tanquam falsarij fustigatione, & vt fures laqueo plectuntur.*) qui falso testimonio instrumento sciens in iudicio vtitur, cui pœna tamen lenitur, si ex eo non obtinuit. *l. antepen. hoc tit. l. pen. C. de probat.* qui falsum testimonium dicit, *Paul. lib. 5. tit. 15.* edicta proposita dolo malo corrumpit. *l. penult. h. t.* præsidi falsa interpellatione obrepit. *l. si quis, 29. h. t.* qui tutor cum esset, eo dissimulato, vectigalia publica cōducit: *l. vnic. Cod. ne tut. vel curat. vectig.* qui signum adulterinum dolo malo sculpsit, fecit, *l. lege, 30. h. t.* mensuras vini vel frumenti publice probatas corrupit, vel ijs fraudem fecit, *l. penult. h. t.*

9 ¶ Sed iure Saxon. inter hos distinctio est, quod ad pœnam attinet. Nam qui corrumpit mensuram, cum fustigatione: *gloss. Land. lib. 1. art. 13. D. Reinhar. diff. pœn. 22.* qui ea vtitur tantum, sine fustigatione relegatur. *Chil. in pract. titul. de pœn. ex. in l. antepenul. de ext. crim.* Si quis falsis etiā

A rescriptis, *l. 4. C. eo. Paul. lib. 1. tit. 12.* aut constitutionibus nullo auctore habito vtitur, lege Cornelia aqua & igni interdicitur. *l. fin. h. t. l. 4. C. eod. tit.*

10 ¶ Porrò de crimine falsi tam ciuiliter, actione in factum, *l. qui nomin. 25. vbi gloss. hoc tit. gloss. ad* B *verb. ciuiliter, in l. vnic. C. quand. ciuil. act.* ad id quod interest, ad duplum, *l. hodie, 32. in fin. hoc tit.* vel ad retractandum falsum, *l. penultim. C. de transact. l. diuus, de re iud. tot. t. C. si ex fal. allegat.* quam criminaliter ad vindictā agi potest, *l. penult. C. eod.* quanquam & C excipiendo, querela falsi moueri potest. *l. 2. vbi glo ad verb. paratus C. de fide instru. per not. in l. si ex falsis, C. de transact.* Sed de publico falsi iudicio hic tantum tractatur, de quo est videndum.

11 ¶ Legis igitur Corneliæ accusatio de falso publica est: *l. 1. de pub.* D *iud.* excepto quod de partu supposito soli accusant parentes, *l. lege, 30. h. t.* in qua accusatione & illud putatur (nam non desunt qui dissentiant, *Cuiac. obseru. lib. 4. c. 14.*) singulare, quod nulla temporis præscriptione tollatur: E *d. l. qui falsum, 19. §. 1. h. t.* ne videlicet spurijs & adulterinis liberis familiæ vllo tempore polluantur cum aliàs falsi querela viginti tantum annis duret. *l. querela, 12. C. eo.* In hoc autem iudicio acerrima fit indagatio, vt & à reo probatio quandoque exigatur: *l. penul. C. eo.* quod tamen nusquam

vidi seruari, nisi quod iuramentum purgationis, oneratis suspicione reis, neq; tamen conuictis, imponi soleat, *tot. tit. ex de purg. cano.*

11 ¶ Pœna autem falsi vel quasi falsi, id est eius delicti quod ex S. C. aut interpretatione prudentũ pro falso habetur, est deportatio, & omnium bonorum publicatio, in liberis: in seruis, vltimũ supplicium, *l.1.§.fin.hoc t.§. item lex Cornelia, de falsis, Instit. de pub iudic. Paul. lib. 4. tit. 7. & lib. 5 tit. 25.* nam deportatio successit in locum pœnæ, qua aqua & igni olim interdicebatur, *d.l.fin.* Hodie apud Saxon. pro deportatione vsitata est etiã hoc in delicto fustigatio. *glo. Land. lib. 1. art. 13. Reinhard. diff pœn. 21, Chil. praal. loco.* Sed hæc pœna pro qualitate delicti, aut intenditur vsque ad supplicium, *d.l. vbi, in fin. C. eod. Deuteronom. 19.* aut remittitur vsque ad manus amputationem, *Nouell. 42. & 17. cap. 1. de prob. feud. alien per Feder.* vel relegationem etiam temporalem, *l. qui duob. 21 l. falsis, 13. §. 1. l. antepenult, cum similibus, hoc tit.* quandoque vel in totum aufertur, vt impuberibus, *l. impuberem, 22. hoc tit* Interdum aliter variatur, vt cum falso testi eadem pœna lege talionis imponitur, quæ si verum fuisset testimonium, reum mansura fuisset: *Ias. in l pen. in fin. C. si con. ius. Deuter. 19.* facile vt appareat, non vsquequaque seruari ita, quod &c.

A tam in hoc iudicio præscribi posse pœnam; cum ea ad qualitatem factorum, quæ varia in hoc genere sunt, & alia alijs grauiora, referri apte & æquabiliter debeat, *l. qui duobus, 21. cum similib h. t.* Nam iudicia etiam publica posterioribus temporibus, & translato

B iam imperio, mutatisque veterum iudiciorum solennibus, cœperunt esse extraordinaria; non tantum quo ad ordinem processus, *l. ordo, 8. sup. de pub. iud. §. vltim. Instit. de interdict.* verum etiam quo ad definitionem pœnæ; idque tutius est ac rectius; cum circumstantiæ delictorum etiã publicorum varient,

C nõ ad vnum animaduersionis genus religionẽ iudicantis alligant. lex enim absq; personarum & rerum complexu, arithmetica proportione pœnam delicto commẽsurat. Cæterùm iudex qui personis eam applicat & pro qualitate

D personarum, ac factorũ circumstantia distribuere recte debet, vt ad analogiam geometricã omnia expendat atque exequatur opus est, *vide sup. de iust. & iur. n. 11.* Nam exempli causa cum à nobilioribus & dignioribus maxime debeat abesse falsitas, sicut est à

E dignitate alienissima: idcirco putant hoc nomine præstantiores grauius esse plectendos, *l. presbyteri, C. de episc. & cler. l. si quis decurio, C. de quast. Alber. l. quadã, de pœn. Afflict. decis. 404. Tiraq. cum multis, in tract. de pœn. causa, 31, n. 13.* Sed hæc pœna qualiscun-

l-[illegible]unque sit, hæredem non tenet. Quare si falsi reus ante sententiā decesserit, cessante lege Cornelia, quod scelere quæsitum est, hæredibus aufertur, *l. cum falsi, 12. h. tit.* turpia enim lucra etiam successoribus extorquenda esse constitutum est: *l. 5. de calumnia, l. Lucius, 9. de iur. fisc.*

Ad Legem Iuliam repetundarum. Tit. XI. C. 9. 27.

1 *Lex Iulia à quo lata, & de quibus pecuniis loquatur.*
2 *De corruptione Magistratus.*
3 *De muneribus.*
4 *De contractibus.*
5 *De ciuili actione legis Iuliæ.*
6 *De criminali.*

1 LEx † Iulia, quæ à Cæsare Iulio authore sic dicta est, repetundarum scilicet pecuniarum vel de pecunijs repetundis, pertinet ad eas pecunias, quas quis in Magistratu, potestate, curatione legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove, *vide Cuiac. lib. obseru. 7. c. 9.* publico cepit; vel cum ex cohorte cuius eorum est, *l. 1. h. t. Paul. lib. 5. s. t. 28.* Quod hanc habet distinctionem. Vetat † lex Iulia, ne quis in Ma-
2 gistratu, aut comitatu eius constitutus, vllam omnino pecuniam accipiat, *l. lex Iul. 7. vers. apparet, hoc t.* quo minus quid ex officio faciat, *l. 4. h. t.* aut vt quid gratis facere oportebat, data pecunia faciat, puta ob iudicandum vel non iudicandum, *l. 3. hoc tit.* denunciandum testimonium vel nō denunciandum, *l. eadem, 6. h. t.* legendum militem, iudicem, *l. 6. 7. h. t.* dimittendum captiuum, *d. l. 7.* honorem alicui vel Magistratū decernendum, *l. fin. C. eod.* &c. Extra † has autem causas cauetur 3 l. Iulia, vt ab omni etiam sorde Magistratus abstineant: ne plus doni munerisve in anno accipiant, quam quod sit aureorū centū, *l. 6. h. t.* Hinc excipit lex quosdam: à quibus in infinitum capere licet: *d. l. 7. vers. apparet.* extra tamen officij rationem, vt supra dictū est, nam vt præter officium aliquid fiat vel non fiat, in eam rem nullo modo à quopiam accipere fas est. Accipere autem licet ab vxore, *l. 1. h. t. Cuiac. obseru. lib. 6. cap. 18.* dignitatis causa iuuandæ: licèt alias inter coniuges donationes sint prohibitæ, *supr. de donat. int. vir* item à sobrinis, propiore ve gradu iunctis, *l. 1. in fin. hoc tit.* quod contra hanc legem datum est, non potest vsucapi, *l. pen. hoc tit.* Sed † & eadem 4 lex venditiones omnes & locationes, eius rei causa pluris minorisve factas, irritas facit, *dict. l. penult.*

¶ Duplex autem oritur ex lege Iulia actio; altera ciuilis, altera criminalis: ciuilis datur in quadruplum eius quod illicite datum est, *l. 1. & l. fin. C. eod.* quod quadruplum fisco applicari vult

Azo in Rub. C. eo. tam aduersus A Magistratus, quam eorum comites, *l. in comites, 5. h. t.* item eos qui ob adipiscendam dignitatem pecuniam præsidi dederunt, *l. fi. C. eod.* ac quod magis mirandum est, ab hæredibus quoque pœnam exigi placuit, *l. 2. C. eo.* quia in his principalis quæstio illatæ pecu- B niæ mouetur, *l. fin. infr. ad l. Iul. pecul.* Pecuniariæ autem actiones, quamuis ex delicto nascantur, nõ raro ad hæredem transeunt: *l. 5. de calumn. l. in condictione, 9. de condict. fur. l. Lucius, 9. de iur. fisc. l. cum falsi. 12, supr. tit.* 1. quare & eos in quos pecuniam repetendã C Magistratus transtulissent, conuenire potuisse Cicer. *pro C. Rab. Posthumo.* ostendit.

5 ¶ Criminalis actio ex lege Iulia publicum iudicium constituit, de quo hoc in titulo agitur. In hoc damnati extra ordinẽ puni- D ri solent, & plerumque vel exilio, vel durius, prout admiserint. Quid enim si ob hominem necãdum pecuniam acceperint, vel licet non acceperint, calore tamen iracundiæ aut odio inducti interfecerint innocentem, quem punire non debuerunt? capite vtiq; E plecti debent, vel certe in insulam deportari, vt plerique puniri sunt, *dict. l. 7. §. fin.* Hac lege damnatus testimonium publice dicere, aut iudex esse postulareve prohibetur, *l. 6. in princ. hoc tit.*

Ad Legem Iuliam de annona. Titulus. XII.

1 *Qui hac lege teneantur.*
2 *Pœna.*
3 *Qui accusare possint.*
4 *Rescripta huc pertinentia.*

Lege † Iulia de annona, pœna statuitur aduersus eum qui contra annonam fecerit, societatemve coierit, quo annona carior fiat. Eadem lege continetur, ne quis nauem nautamve retineat, aut dolo malo faciat quo magis detineantur; & pœna viginti aureorum statuitur, *l. 2. h. t.* 1

¶ Sed superiores qui annonam flagellant, extra ordinem puniri solent, *l. annona, supr. de extra. crim. l. soles, §. liberalia. de seruit.* 2

¶ Hæc accusatio non modo publica est, sed etiam seruis & mulieribus conceditur: *l. 1. l. fin. h. t.* nam nihil æquè Reipublicæ interest, quam fraudes in annonæ ratione factas detegi. 3

¶ Huc pertinet, quod rescriptũ est à diuis fratribus, minime æquum esse decuriones ciuibus suis frumentum vilius quam annona exigit, vendere: item, ius non esse ordini cuiusque ciuitatis, pretium grani quod inuehitur, statuere: *l. fin. h. t.* quodque sub pœna deportationis, cuiusuis generis monopolia, Principum constitutionibus sint interdicta, *l. vnica, C. de monopol.* 4

Ad

Ad Legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis, & de residuis. Tit. XIII.

1 *Peculatus quid, & vnde dictus.*
2 *Summa huius legis.*
3 *Pecunia nomine quid veniat.*
4 *De pecunia sacra substracta, & pœna sacrilegorum.*
5 *De publica: & an omnium ciuitatum pecunia publica sit.*
6 *Qui praterea hac lege teneantur.*
7 *De accusatione & pœna ex hac lege.*
8 *De lege Iulia de residuis.*
9 *An hac iudicia transeant in haredes.*

1 FVrtum † publicæ pecuniæ, peculatus dicitur, *l. sacrilegii,* 9. §. 1. *hoc tit.* à pecore: quod ab eo initium eius fraudis esse cœpit, authore Festo.

2 ¶ Lege Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia sacra religiosa, publicave auferat, neve intercipiat, vel in rem suam vertat, neu faciat quo quis auferat, intercipiat, in rem suam vertat: nisi cui vtique lege licebit: neve quis in aurum, argentum, æs publicum quid indat, neve immisceat: neve quo quid indatur, immisceatur faciat sciens, dolo malo quo id peius fiat, *l. 1. h. t. Paul. lib. 5. tit. 27.*

3 ¶ Pecuniæ nomen hic large A pro omnibus rebus accipitur: *l. 2. C. de const. pec. l. pecuniæ, 178. de verb. signif.* quare etsi alia res surripiatur peculatus committitur, *l. 4. §. fin.*

¶ Sacram accipe, Deo consecratam aut donatam: *l. 4. in prin. h. t.* nam res priuatæ in ædem sa- 4
B cram depositæ & surreptæ, furti actione, non publico iudicio repetuntur, *l. 5. hoc t.* Religiosa est quæ ex loco religioso, puta ornamentis sepulchrorum auferutur; quarum rerum furtum etiam priuata actione de sepulchro violato coercetur, *tot. tit. supr. de se-*
C *pulc. viol.* Sacrilegijs præsertim nocturni, *Paul. lib. 5. tit. 19.* pœna etsi capitalis est, *l. sacrilegi, 9. h. t.* tamen plerumq; extra ordinem, pro qualitate personarum & rerum vel clementius, vel seuerius statuitur, *l. 4. l. sacrilegii, 6. l. sacrilegi, 9. §. 1. l. hac lege, 10. hoc t.*
D Hodie sacrilegi exemplo furum, in fureas suspenduntur: quod & olim vsitatum fuisse indicat Vlpian. *in d. l. 9.* Iure Sax. etiam rota velut grassatores concutiuntur, *Landt. lib. 2. art. 13 Sach. diff. 60.*

¶ Publica pecunia dicitur, quæ ad rempublicam Roman. vel ad 5
E Cæsarem pertinet, *d. l. 6. §. fin.* Dico, Romanam. nam qui alij ciuitati eripit, furtum quidem facit, *l. ob pecuniam, 83. de furt.* non tamen ex l. Iulia peculatus tenetur: ciuitates enim loco priuatorum sunt, *l. eum qui, 16. de verb. signif.* sed & harum quoq; res cõstitu-

ſtitutionibus Principum, ad crimen peculatus eſt poſtea extenſum, *l.*4.§.*fin.h.t.*

6 ¶ Qui tabulam æream legis, formamve agrorũ, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, lege publica peculatus tenetur: vt & is qui quid in tabulis publicis deleuerit, vel induxerit, *l. qui tabulam*, 8. *hoc tit.* vel minorem iuſto pecuniam retulerit, *l. hac l.*10. *h.t.* qui perforauerit, muros, vel inde aliquid abſtulerit, *l. qui perforauerit*, 11. *hoc tit.* Sed & Senatus iuſſit lege peculatus in eos agi, qui iniuſſu eius qui rei præerat, tabularum publicarum inſpiciendarum poteſtatem fecerit: *l. ſacrilegi*, 9. §. *fin. hoc tit.* Is etiam qui prædam ab hoſtibus captam ſurripuit, lege peculatus damnatur in quadruplum, *l. penul. h.t.*

7 ¶ Huius criminis accuſatio quinquennio durat. *l. peculatus*, 7. *h.t.* eius pœna aquæ & ignis interdictionem, in cuius locum ſucceſſit hodie deportatio, *vide ſup. ad l. Iul. de vi publ & ad l. Corn. de fal.* continet, *l.*3. *h.t.* Iuſtinian verò Magiſtratus & Iudices ex hac l. capite voluit puniri: reliquos, & eorum adminiſtros, deportatione, §. *pen. Inſtitut. de publ. iudic. l. vnic. C. de crim. pecul.*

8 ¶ Quia vero hac peculatus lege non tenentur, quorum periculo & fidei res publicæ ſacræve cõmittuntur: *d. l.*9. §. *Labeo, Bart. l.*4. *h.t.* & *ab.* §. *item lex, Iul. de pec.*

A *n.*3. *Inſtit. de public. iud. & ibid. Ang. Azo in Sum. C. eo.* ideo ad cõpeſcenda Magiſtratuum & æditorum furta, alia lex Iulia de reſiduis lata eſt. qua lege tenetur qui publicam pecuniam delegatam in vſum aliquem, retinuit, neque in eum vſum conſumpſit, *l.*2.

B *l.*4. §. *ſed & qui, l.*9 § *fin. h t.* etiam apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam acceperit, aliave qua ex cauſa, pecunia publica reſedit; *d. l.*4. §. *lege*, ſed & qui fiſco debet ex officio ante geſto poſt annum reſiduam eam eſſe pecuniam l. Iulia

C iuſſit, *l. ſacrilegi*, 9. *in fin. h.t.* Hac porrò lege damnatus amplius tertia parte quam debet, hoc eſt, in triplum damnatur: *d. l.*4. §. *ſed & qui*, nonnunquam etiam in duplum, *l. excellentia, C. de erog. milit. anno. lib.*12,

9 ¶ Publica iudicia peculatus, &

D de reſiduis, & repetundarum, ſimiliter aduerſus hæredes exercentur, quatenus pecuniam reſpiciunt: quia de ablata pecunia agitur, *l. fin. h.t.* Ex his autem omnibus intelligi poteſt etiam eos qui ſunt in officio atque adminiſtratione, furtum facere: & hoc no-

E mine furti actione, aliiſq; ſimilibus teneri: *l. ſi is*, 7. *l. ſi ſeruum*, 16. *C. de furt. l.*1. §. *fin. l.*2. *de tut & rat. diſtr.* nec prætextu officij, quaſi domini ſint, *vide tamen l. tres tut. & ibi Bart. poſt gloſſ. de adminiſtrat. tut.* aut domeſticum furtum, *l. reſpiciendum*, 11. §. *furta*,

ta. de pœn. fecerint, excusari: etiã si ex hac causa pœnã mitigari plerique velint: *Ias. in l. eius qui, §. quas actiones, si cert. peta. c. si vero*
91 *vbi Pan. de sent. excomm. vide Tiraq. de pœn. caus. 58 Chass. in consuet. Burgund. tit. des iustices, §. 5. n. 6.* quando & hic non grauiore pœna peculatus sed leuiore de residuis teneatur: nisi admixtum falsum furtum, aut aliæ circumstantiæ pœnam exasperent, *d. l. excellentia, C. de erogat. milit. anno. lib. 12 §. coges, in auth. de mand. princ. Io. de Ardizo in 4. part. feudor. c. 151. Lud. Rom. sing. 379. Cepoll. in Authent. sed nouo iure. n. 15, C. de ser. fugitiuis.* Nam lex de reliquatoribus tantum videtur accipienda, qui vel absque furto falsóve reliqua debere possunt. Quod si furtum Magistratuum coarguatur, de peculatu tenentur, & pœnæ capitali obligantur, *§. pen. Inst. de pub. iud. l. vnic. C. de crimin. pecul.*

De Lege Iulia ambitus. Tit. XIV. C. 9. 26.

1 *Ambitus quid, & vnde dictus.*
2 *Quis tulerit legem de ambitu.*
3 *Quis hac lege teneatur.*
4 *De pœna legis.*
5 *De vsu legis, & S.C. ac lege Iulia iudiciaria, & constitutionibus huc pertinentibus.*

1 AMbitus † ab ambitione differt, nam prior est criminis A appellatio, posterior cupiditatis, vtrumque ab eo dictum apparet, quod candidati ad honorem adspirantes, circumire tribus & ambire, prehensareque singulos ex populo solent. Legem † autem de 2 ambitu aut latam esse ab Augusto aut interpolatam renouatamque B ex historijs discimus. *Suet. in Dione, & alii. vide Paul. lib. 5. t. 30.* Saue ante eius tẽpora viguisse legem de ambitu oratio Cic. pro Murena, & actiones Catonis, quas Plutarchus in vita eius enarrat, ostendunt. Quinetiam Cicerone cos. legem de ambitu seuerius C fuisse sancitam, additumque prioribus pœnis exilium decennij ex Cic: *in Orat. pro Planc.* & Dione intelligi licet.

¶ Hac lege tenebantur, qui in 3 petitione Magistratus, aut prouinciæ, sacerdotijve, turbam suffragiorum causa conduxisse, ser- D uos aduocasse, aliamve quam multitudinem mercede sibi conciliasse, conuicti erant. Cuius † pœna pro admisso interdũ durior est, vt cum propter conductos armatos homines publicamque vim deportatio decernitur: 4 *l. vnic. C. eod.* interdum lenior, E vt cum ambitus ergo per quinquennium honoribus reo interdicitur. Sed † hodie in vrbe lex 5 Iulia cessat: quia ad curam Principis Magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem, *d. l. vnic. h. t.* Non tamen hoc nomine accipere pecuniã & nundinari occa-

occasione dominationis officia A Princeps debet, cæteroqui in legem hanc committit; etiamsi nemo pœnam exigere possit, *Gemin. in cap.* 1. §. 1. *n.* 5. *de homicid. lib.* 6. *cum ibi allegat.* Quod vtinam sibi persuadere paterentur, qui ad gubernacula rerum sedent. Nam plerumque vsu venit, vt vbi vena- B lia sint officia, ibi officiorũ, etiam iurisque administratio venum exponatur. In municipijs porrò, vbi adhuc creandi Magistratus ius penes populum est, si quis Magistratum aut Sacerdotium contra hanc legem petierit per S. C. centum aureis & existima- C tione mulctatur: quia lege damnatus si alium conuicerit, in integrum restituitur, pecuniam tamen non recipit. Item is qui nouum vectigal instituerit, ex S.C. hac pœna plectetur. Et si quis reus vel accusator domum iudicis ingrediatur, aucupandæ videlicet D gratiæ causa per l. Iuliam iudiciariam in legem ambitus committit: id est, aureos centum fisco inferre iubetur, *l. vnic. hoc tit.* Illud grauius, quod eum qui Magistratum repetit, durissima ambitus pœna, nempe deportatione, Arc. & Honor. Imp. plecti voluerunt, E *l. vnic. C. eod.* qua constitutione hodie non vtimur.

De Lege Fabia de plagiariis, Tit. XV. C. 9. 20.

1 *Summa legis.*
2 *Verbo venditionis quid contineatur.*
3 *De accusatione ex hac lege.*
4 *De pœna.*

Legis † Fabiæ de plagiarijs, 1 Cic. *pro Rabirio*, & Paulus *lib.* 5. *sent. c.* 7. meminere: qua cautum est, vt qui sciens liberum hominem inuitum emerit, vendiderit, celauerit, vinctum habuerit, seruum alienum dolo malo abduxerit, celauerit, retinuerit, coerceatur, *l.* 1 2. 3. 4. 5. 6. *hoc tit. l.* 1. 5. 6. 7. 9. 10. 15. *C. eod.* Venditionis † verbo omnes consimiles 2 cõtractus, quibus dominiũ transfertur, comprehendimus, *l.* 4. *h. t.* etiamsi plagij crimen dominium non transferat, neq; statũ mutet, *l. abducti*, 11. *C. eo.* Hæc lex dolũ & scientiã notat, non etiam ignorantiam, *l.* 2. *&* 3. *hoc tit.* aut voluntatem à consilio celandi alienam, *l.* 6. *in princip. hoc t.*: *l. plagij* 14. *C. eod.* Est autem † huius cri- 3 minis accusatio publici iudicij, *l. plagij*, 13. *C. eod.* criminalis: *l. præses*, 8. *C. eod.* vnde nec per procuratorem agi potest, *l.* 2. *C. eo.* & inscriptione accusationis ac sententia ordinaria expeditur, *l.* 3. 4. *C. eod.* Damnatis † autem olim 4 pecuniaria pœna irrogabatur, *l. fin. hoc tit. l. in fuga*, 6. *C. eod. l. leg.* 12. *vbi gl. ff. supr. de manum.* Sed quia per hoc scelus ingenui homines sæpius asportantur, vt grauioris pœnæ genere deterreri cæteri possint, pro delicti modo grauius puniri solent, *l. quoniam*, 7. *C. eo.*

ed. puta aut in metallum dari, *l. fi. hoc t.* aut etiamsi filios parentibus intercepisse demonstretur, gladio feriri, siquidem digniores sint: (quæ pœna etiam lege diuina fuit præstituta: *Deuter.* 24. *Exod.* 21.16.) sin autem libertinæ cōditionis homines, bestijs subijci. *l. fin. C. eod.* sed hæc pœna ex B causa mitiganda est. Quid enim si quis non rapuit seruum, sed fugitiuum, & erronem vendat, aut distrahat volentem? certe videtur leuius, & pœna tantum pecuniaria mulctandus. *d. l. 6. C. eod.*

Ad Senatusconsultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum. Titul. XVI. C. 8. 42. 43. 44. 45.

1 *Continuatio.*
2 *Quid sit calumniari.*
3 *De calumnia, quomodo cognoscatur.*
4 *De pœna calumniatorum.*
5 *De præuaricatoribus.*
6 *Desistere & tergiuersari quid.*
7 *Pœna desistentium.*
8 *Quando, & qui in pœnam incidant.*
9 *De nunciatoribus.*
10 *De abolitionibus.*

1 IAm † videamus de progressu, ordine & executione criminalium iudiciorum: in quibus, quia sæpenumero vsu venire consueuit, vt aut calumnientur accusatores, aut præuaricentur, aut desistant, de his iudicijs remotis ante omnia est videndum.

¶ Calumniari, est falsa crimina 2 scienter & dolo malo intendere, *l. 1. §. 1. h. t. l. athletas, §. calumniator, de his qui not. infam.* aut in fraudem alicuius falsum testimonium conficere, aut falsum iudicium profiteri: *l. ab accusatione, 6. §. fin. h. t.* id est, indicare falso, & deferre alicuius crimen, vel per se, vel per alios, *dict. l. 1. §. incidit.* aut mandato alterius: *l. nostris, 8. Cod. de calumnia.* † Dico autem 3 Scienter & dolo malo: neq; enim C qui nō probat quod intendit, protinus calumniari videtur. nā eius rei inquisitio arbitrio iudicis cognoscentis committitur: qui reo sua destinatione absoluto, priusquam sententiam publice ferat, de accusatoris consilio incipit quærere, qua mente ductus ad- D accusationē processerit: & si quidem eius iustum errorem, aut aliam causam quæ à dolo excuset, *l. igitur, de lib. caus. gl. in l. 1. in fin. vbi Dd. si quis ius dic.* repererit, absoluit eum, *d. l. 1. §. sed non vtique, h. t.* idemq; erit, si iusto dolore potius quam calumniandi E animo ad accusandum videatur progressus: vt sunt parentes liberique qui suorum iniuriam persequuntur, *l. in S.C. 15. §. eos, h. t. l. 2. & l. 4. C. de calum. l. 2. C. de abolit. l. fin. supr. de publ. iud.* Si verò euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat:

irrogat: quorum alterutrũ ipsius verbis pronunciationis manifestatur. nam simul in sententia super calumnia cognoscendũ est, *l.* 1. *C. eod.* Ergo siquidem ita pronunciauerit: Non probasti; aut Temere accusasti: videtur vel isto errori, vel inconsulto calori pepercisse. Sin autem pronunciauerit, Calumniatus es: condemnauit eum: & quamuis nihil de pœna subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercebitur, *d. l.* 1. §. *sed non vtique, h. t.*

4 ¶ Calumniatoribus pœna lege Remnia irrogatur, *d. l.* 1. §. 1. *l. quæsitum sup. de test.* cuius meminerunt, Cic *pro S. Roscio.* & Val. *lib.* 3. *cap.* 7. Ea olim forte pecuniaria fuit. § *hoc autem, Inst. de pœn. tem. litig.* sed hodie in publicis iudicijs est similitudo supplicij, vt quod alijs calũniose creare moliti sunt ipsi luant: *l. fin. C. de calum. l.* 3. *de prauar.* ad quam pœnã inscriptione se accusatores obligabant, *l. fin. C. de accus.* In priuatis autẽ & extraordinariis criminibus, in quibus inscriptionis seueritas omittitur, (cuiusmodi nunc fere omnia esse diximus) extra ordinem pro qualitate admissi puniuntur. *l.* 3. *h. tit.* Et hæc dicta sint de calumniatoribus.

5 ¶ Præuaricatorem esse cum supra, *ad tit. de prauar.* ostendimus, qui vera crimina abscondit, colluditque cum reo, & translatitio munere accusandi fungitur, eo quod proprias quidem probationes dissimulet, falsas verò accusationes admittat, *l.* 1. *in pr. &* §. *præuaricatorem,* 3. *h. t. l. prauaricatores,* 212. *de verb. signif. d. l. athletas* § *prauar. l.* 1. *sup. de prauar.* De id, genus hominum pœnis supra, *ad tit. de prauaric.* est dictum.

¶ Desistere siue tergiuersari, est in totum ab accusatione desistere, *l.* 5. *in pr. h. t.* differre non est desistere, *l. ab accusatione,* 6. *l. destitisse,* 13. *h. t. l. fin. C. eo.* qui tamen reũ intra præfinitũ accusationis tempus non peragit, destitisse videtur, *d l.* 6. §. 1. nisi Magistratus occupationibus fuerit impeditus, *l. in S. C.* 15 § *penult. h. t.* Horum delictum S.C. Turpil. coercetur. Publice enim interest, accusationem non intermitti; siue vera sit, vt delicta puniantur: *l. si ita,* 52. *ad l. Aquil. l. congruit, supr. de offic. præs.* siue falsa ne calumniatores impune euadant. Si quis † igitur ab accusatione citra abolitionem destiterit, punitur, *d. l.* 1. §. *si quis:* extraordinario iudicio, *d. l.* 1. §. *suspect.* pœna 5, librarum auri, *l.* 3. *de prauar.* sed iure Sax. mitius. *Land. lib.* 1. *art.* 69. Quod accipiendum est de accusatione publici iudicij: *l.* 1, *C. eo.* nam extraordinaria, S.C. quod publicam tantum causam complectitur, non arguit, *dict. l.* 1. §. *suspecti,* quanquam & hi extraordinarie puniantur, qui extra ordinem desistunt: *l.* 3. *hoc tit. l. ab accusatione,* 6. *hoc tit.* si tamen de publico iudicio, vt fere fit, extra ordinem cognoscatur, ordinariæ

pœnæ locus erit, *dict.l.in S.C.* 15. §. 1. *hoc tit.* Sed † non ante, quod ad pœnam attinet, destitisse accusator videtur, quam si iam instituta & ordinata sit accusatio, inscriptionibus depositis, & fideiussore de exercenda lite præstito, *l.1.C.ad S.C.Turp.d.l.15.§. si post.* Nam qui libello dato, duntaxat minatur se crimen intentaturum, S.C.non continetur, etiam si desistat, *l.5.hoc tit.* Quæsitum est & illud, an qui ab instituta accusatione præscriptione temporis excluduntur, in S.C. incidant: & quidem Papin. respondit, de calumnia non puniri, *l.querebatur,* 11. *hoc ti.* quod verum est, cum obiecta à reo præscriptione actio eliditur. nihil enim est quod imputare queas actori: qui ignorare potuit, qua defensione reus esset vsurus. Sed si nulla exceptione opposita ipse desistere velit, hoc prætextu, quod actio sit præscripta: verius est incidere eum in S.C. cum exceptiones non actoribus sed reis opitulentur: *l. non exceptionibus,* 10. *C.de exceptio.* & accusatio, siue iusta siue iniusta, quoniam publica est, non voluntate actoris, sed cognitione iudicis debeat aboleri, maiore etiam odio dignus videatur, qui non explorato præscriptionis iure, ad tã improbam accusationem processit, *l.1.§.accusationem,hoc tit.* Parcitur tamen hac in parte mulierum & minoris ætatis infirmo cõsilio, *d.l.1.§.accusatio.* quanquam alias mulier ab instituta idonee ordinataque actione desistens, in S.C.incidat, *l.penult.C.eod.* Tenetur etiam S. C. qui alium accusatorem submittit atque instruit: quia alium subornando diffidere causæ, atque ita per dolum se velle subducere periculo inscriptionis videtur. *dict.l.1.§. incidit,* 8. *d.l.15.in S.C.in princ.*

9 ¶ Nunciatores etiam qui absq; inscriptione & metu similitudinis supplicij, *dixi sup. de accus. n.* 12. per notoria indicia produnt, hoc est, indicant Magistratui delicta, quasi certis elogijs & notorijs argumẽti deprehensa, ijsdem illis argumentis suis in inquisitione assistere coguntur: *d. l.* 6. §. 1. *hoc tit.* quod si calumniose detulisse deprehenduntur, impunitam eorum audaciam remanere non oportet, *l.1.C.de curio.& stat.lib.* 12.*l. diuus Adrianus de custo. reo.*

10 ¶ Sed hæc omnia cessant, cum abolitio à Principe impetratur. Nam quod Magistratu authore fit, nullam meretur pœnam, *l.si. quis id quod, §. doli. de iur. omn. iud.l.quanquam,de aq.plu.arc.vide Doctor. in l. non videntur.* 127. *§.qui iussu. de regul.iur. Dyn. in c. quod quis mandat. eo. tit.* Est autẽ abolitio, qua reorum numero reus eximitur, & aboletur accusationis memoria, *l.si interueniente,* 12.*h.t.* Ea porrò fit triplici modo: *vide Cuiac. qui duplicem tantum facit, ad Paul.lib.5.tit.17. ex tit.* 17. *C. de abol.* primo publice ob diem insi-

insignem, gratulationem, remue A prospere gestam, *l.8.& 9. h.t.* quo casu durantibus ferijs accusationes omniũ criminum, paucis exceptis, *l.antepen.& l.pen. h.t.* abolentur, ne quisquam tempore publicæ lætitiæ in sordibus sit, & luctu Sed feriis finitis, intra 30.dies vtiles repeti accusatio potest, *d.l.* B *1.l.aut priuatim*, 10.*l.* 12.*&* 15.§. *fin.h.t.vide Paul.lib.* 5. *tit.* 17. *& ibi Cuiac.* Secundo fit abolitio, lege, mortuo scilicet reo, vel accusatore, vel iusta causa, puta morbis impedito, *d.l.*10. *&* 15.*si pro.* Tertio priuatim, actore vel reo C postulante: *d.l.*10. cui id causa cognita concedi à præside solet, *d.l.*1.§.*abolitio.* In causæ autem cognitione versatur, an reus assentiatur abolitioni, an non calumniose actio sit instituta, nam neque aduersario inuito, *l.fin.hoc tit.* nec calumniantibus, hoc est D indulgendum, *l.* 2. *&* 3. *C. de abolit. vbi dixi*. Impetrata autem abolitione, is qui desistit, accusare amplius nequit, *l.*3.*&* 4.*C. eo.* nisi ex indulgentia Principis, *l.* 3. *C. eod.*

De Requirendis vel absentibus damnandis. Tit. XVII. C. 9.40.

1 *Continuatio.*
2 *De annotatione bonorum.*
3 *Quomodo contra fiscum præscribatur.*
4 *De remissionibus.*
5 *An hæc hodie obtineant.*
6 *De processu Sax. contra absentes.*

IN processu † criminalium iudiciorum illud in primis curę esse debet, vt absens reus requiratur, neq; enim absentem inauditumque damnari oportet, *l.*1. *hoc tit.* cũ satius sit nocentem absolui, quam innocentem indicta causa damnari, *l.absentem* 5.*de pœn.d.l.* 1. Itaque si reus ad diem instituendæ accusationis vocatus, præsentiam sui non faciat, annotatur, refferturque eius nomen in publica acta: vt ita annotatos requiri, & edictis adesse præsides iubent, *l.*1. *h. t.* non vtique ad pęnam. sed vt potestas sit sui purgandi, *l.*1. *C.eo.* Sit † itaque intra annum ex quo ea annotatio facta est, *l.* 4. *C. eod.* se purgarit, aut mortuus fuerit; bona ad suos hęredes transmittit, *l.*1.*C. eo.l.* 1. *in fin. h.t.* Sin anno elapso venire cesset, bona fisco irreuocabiliter vindicantur: adeò vt etiam innocentia (cuius defensioni nullo tempore præscribitur, *l.*4. *h. t.*) postmodum probata, nihil recuperatur: *l.*2.*C.eodem.* quin & infamiam quasi conuictus incurrit. *l. fin.C.eod.* Quę cum ita se habeant merito prouisum est, ne per anni spatium dum expectatur reus, bona dilabantur, & eant pessum, vt ea bona annotentur, & in his mobilia, si seruari nequeant, distrahantur, pretio eorum in depositum redacto. Fructus quoque

Yyy 3 inter.

inter monentia haberi responsum est. Curandum erit etiam, ne quid ei qui profugit, medio tempore à debitoribus eius soluatur ne per hoc fuga eius commeatu instrua-
3 tur, *l. fin. hoc tit.* Sed si † fiscus bona negligat, cessetque per viginti annos; postea præscriptione, vel ab ipso reo, vel ab hæredibus eius submouebitur, *l. 2. h. t.* quamcunque enim quæstionem apud fiscũ (si nõ alia sit propria præscriptio) viginti annorum silentio præscribi, diui fratres voluerunt; *l. 3. hoc*
4 *tit.* Illud † quoque, *Instit. §. si vero. in Auth. vt nulli iud.* addidit, vt si in aliqua prouincia reum degere dignoscatur, præses eius loci eum capiat, remittatque ad locum vbi deliquit, & bona an-
5 notet. Hodie † videntur hæc aliqua in parte correcta: nam neque remissionibus vtimur, *l. 1. vbi glo. & Dd. C. vbi de crim. agi.* & Fridericus Imperator voluit absentis & contumacis homicidę bona, duntaxat mobilia, publicari, ius verò immobilium seruari hæredibus, *c. 1. §. si vero, vbi Aluar. de pac. ten.* quod eo magis dicendum videtur, quia Iust. *Auth. damnatorum, C. de bon. damn.* publicationem bonorum in damnatis sustulit: multo ergo magis in fugitiuis.
6 Vtcunque † sit, constat iure nostro Saxonum, absentes reos tribus edictis per interualla 14. dierum publice ad iudicium vocari: qui si in tertio termino præsentiã sui non faciant respõsuri, ban-

A no imperiali prescribũtur (*bisß. auff. chehafft*) id est, vt nisi in 4. termino veniant, legitimasque causas impedimẽti demonstrent. quamobrem in 3. termino comparere non potuerint, plane banniti declarentur, proque talibus habeantur: atque ita in 4. termino
B contumacia non purgata simpliciter & executiue, vt ita dicam (*bißauff. die hulß.*) banniantur. Cuius vis ea est, vt in loco illius territorij impune occidi possint, pœna etiam ijs qui his opitulantur, imminẽte: *vide Chil. in pract. de banno.* qua de re plura alibi Dd.
C In bona autem, *in d. c. 1. §. si vero, & in l. 1. C. de hæred. instit. cum simil.* fugitiuorum, moribus nostris non sæuitur, nec annotatio semper aut arrestatio locum habet: *de annot. Saxon. vide art. 38. lib. 1. latissime Chassan. in consuet. Burgund. Rubr. 2. de confiscat. in*
D *princ.* præsertim cum iure Saxon. bona ex delictis non confiscentur.

De Quæstionibus, Titulus XVIII. C. 9. 41.

1 *Continuatio.*
2 *Tormenta quare inducta: eorumque genera & gradus.*
3 *Causa efficiens.*
4 *Qua debeant concurrere vt quæstioni locus sit.*
5 *Qualis causa admittat torturam.*
6 *In defectum probationum ad torturam perueniri.*

E

2 De

1 CVm † autem reus nō abest, sed vel in custodiā traditus est, vel alioqui copiam sui facit: tum aut confitetur crimen, aut negat. Si sponte confiteatur, ex sua confessione condemnatur: *l. si confessus, 5. de cust. & exhib. reor.* sin ea inficias, testibus est conuincendus: *l. qui sententiam, 16. C. de pœn.* Sed † quia pleraque cri-
2 mina clam arbitris & occulte cōmittuntur, vt semper copia testiū haberi non possit: ideo more maiorum introductum esse inquit Cic. *in part. Orat.* vt per tormenta veritas exquiratur: *vide Paul. lib. 5. s. 14. & 16.* quem morem innuit ab Atheniensibus, & Rhodijs, vt pleraque alia, sumptum esse. Genera tormentorum varia sunt, *vide Hipp. in pract. crim. & de quæst. l. 1. Paul. Grill. in tract. tor. cap. 4.* varij item gradus, alia enim dicitur tortura leuissima, quæ pro tortura non habetur, *Hipp. in l. furem, nu. 13. de sicar. & in l. repeti, n. 5. h. t. & in pract. crim. §. quoniam, n. 3.* alia leuis, alia grauis, alia grauissima: *Bald. cons. 77. vol. 3. Paul. Grillan. d. cap. 4. Boss. in pract. crim. de tortur. n. 16.*

A ¶ Causa efficiens quæstionum est mos antiquissimus, omnium fere bene institutorum populorum communis: vt non immerito pro lege ac iure quodam gentium habeatur. Neque † tamen passim 4
& ex qualibet causa quæstiones decernendæ sunt, sed tria semper
B velut causæ προκαταρκτικὴ concurrant, oportet. Primum † vt 5
causa & accusatio sit criminalis, eaq; atrox & capitalis: *l. 1. l. 8. h. t.* vt adulterij, *l. patre, 6. h. t.* homicidij, *l. 1. §. si quis, h. t.* falsi, *d. l. 6. hoc. t. l. cum testamentum, 10. C. eo.*
C & hodie etiam furti: *Bart. in l. fin. hoc t.* ac cum minimum tale crimen propter quod reus relegari in perpetuū possit, *in fin. C. de iniur. & Bart. in l. penult. §. ad crimen, n. 11. & 12. de pub. iud.* vt non pauci contendunt. Nam relegationis pœna nō est modo (vt
D aiunt) capitalis, sed etiam corporalis: *l. 2. vide Bart. & Dd. in princ. de pub. iud. Bart. in l. si constante, n. 20. solut. matrim.* quia redigit ad paupertatem, & complures affert corpori atq; animo molestias, vnde etiam mortem interdum subsequi & causari videmus: *Alex.*
E *consil. 106. vol. 2. Boss. in pract. crim. de carcer. fideiuss. n. 7.* quod ego nequaquam verum existimo, quin potius arbitror pœnam relegationis comparari pœnæ pecuniariæ, nam cum relegatio est imponenda, procurator perinde vt in ciuili causa admittitur: *Bart. in l. seruum quoque, §. publice, in*

princ. de procur. l. absentem: ubi glossa infra de pœn. app. gloss in d. l. penult. §. ad crimen. quod Bart. in d. §. ad crimen. n. 11, & Pan. in c. veniens, n. 8. de accus. licet controuertant, tamen fatentur communius esse, & seruari, nec ab eo in consulendo iudicandoque esse recedendum. Quare si in procuratoris admissione pro ciuili causa & leui habetur ea, ex qua pœna relegationis venit imponenda: multo magis pro tali habenda est, cùm de tortura quæritur, quæ magni est præiudicij & ipsa relegationis pœna grauior: §. fin. in Auth. vt nulli iud. Hipp. in l. diuus, n. 2. h. t. in l. 1. §. præterea, n. 8. de sicar. veriusq; est, cum quæstio corpus laceret, & ipsa fere morte durior sit, Bald. in l. interpositas, n. 6. C. de trans. & in l. 1. circa fin. C. vnde vi, Par. de Put. in tort. 3. c. 1. certe grauior quā manus abscissio, Hipp. in l. 1. § præterea, n. 8. de sicar. & in l. diuus, nu. 2. de quæst. non aliter eam decerni posse, quā cum pœna corporalis est infligenda. Damhau. in pract. c. 35. nu. 4. Nam quod dicitur, relegationis causam esse capitalem in fauorabilibus, puta pœna vel tormentis prægnantis fœminæ differendis, item relegatione non simplici, sed cui insit deportatio, verum esse fateor: l. exilium, de interd. & releg. l. 1. vbi Bald. & Dd. C. de hæred. instit. Cuius in locum hodie successit apud Saxon. fustigatio, vbi damnatio in metallum, ad

A remos, &c. Quibus in causis locum esse torturæ posse, non inficior, quia hæ pœnæ proculdubio corporales & capitales sunt: in simplici verò relegationis causa id non admitto, præsertim cum in hac procurator velut in ciuili recipiatur, vt ante dictum: & cum

B talis causa capitalis perhibetur, ficte id tantum & per similitudinis interpretationem dici, facile intelligatur. Cùm autem nullum simile sit idem, Bart. l. quod Nerua, depos. non debet in quæstionibus acerbissimis eiusmodi interpretatio sumi, præsertim iure

C Saxon. quo nulla causa pro capitali est, nisi ex qua pœna capitalis debetur: Fachs. diff. nu. 13. Reinhard. differ. iud. 24. In cæteris ergo, puta pecuniarijs, vide Paul. lib. 5 tit. 15. & 16. aut iniuriarum etiam realium, Brun. de iud. & tortur. parte 2. quæst. 3. ratio æ-

D qualitatis non admittit corpori cruciatus inferri, vbi tantum pecuniæ periculum est: l. edictum. 8. l. diuus, 9. de minor. 10. hoc tit. quanquā & in his seruis olim torqueri fuit vsitatū: dicta l. 9. l. 15. C. eod. vide Paul. lib. 5 tit. 15. 16. l. 1. l. vlt. C. eod. l. vlt. §. licentia, C de

E iur. delib. Quod & ipsum argumento est, cum relegatio tantum delicto probato imponēda venit, tum ad torturam perueniri non posse. Nam cum relegatio nullum cruciatum corpori inferat, iniquisimum & absurdissimum fuerit, probationes criminis quærere ac

re ac decernere, quæ ipsa pœna crimini debita sint acerbiores. Sunt qui existiment, totum hoc arbitrio iudicis relinquendum esse, vt ipse arbitretur, verum talis causa agatur, quæ torturæ viam faciat, an non: *Bart. in tract. de indi. & tort. part. 2. quæst. 3.* Sed tantam iudici concedi in re tam ardua licentiam mihi periculosũ videtur, atque hoc quidem primum requisitum. nempe causæ
6 grauitas esto. Secundo, † necessum est alias deesse probationes, sic vt veritas aliter haberi non queat: *dicta l. 8. vbi Hipp. Aluar. in c. 1. §. publi. n. 2. de pace tenend.* nõ enim est à tormentis incipiendum, *l. 1. in princ. l. 20. h. t. l. 8. C. eo.*
7 Tertio † vt multis indicijs oneratus, (vt inquit Vlpian.) argumẽtis pœne conuictus sit reus: *l. 1. vers. ad tormenta, l. 18. §. 1. l. 20. l. fin. h. t. l. 3. l. 8. C. eod.* Neque vnum iudicium sufficiet, nisi admodum prægnans, *vide omnino Alex. post Bart. in l. vlt. h. t. & in consi. 77. in causa, num. 12. vol. 1. Io. Andr. ad Spec. t. de præsumpt. §. species, vers. violenta, Bart. & Dd. præsertim. Io. Ig. in l. 1. §. occisorum, de Senatusc. Syllan. Angel. in tract. mal. verb. quod fama.* vt vnus testis, qui delictum se vidisse asserat, omni exceptione maior, *Panorm. in cap. de depos.* cum lex vbiuis plurali numero vtatur, ideo cum minimum duo, *Bart. in l. si quis, n. 2. C. ad leg. Iul. maiest.* certa & probata requiruntur, *l. vbi numerus, de test.* Cuiusmodi autem indicijs opus sit, vna regula explicari nequit: certè grauibus, vrgentibus, & pœne certis opus esse, leuium non haberi rationem, constat. Quare etiamsi plura indicia per singulares testes probentur, ea non erunt coniungenda, quia B vnumquodque indicium, quale quale illud sit, per duos cum minimũ testes est probandum, *Hipp. in l. vnius, §. testes, nu. 2. & in l. de minor. §. plurimum, h. t.* Nec enim indicia ad torturã sufficiunt, nisi faciant semiplenam probationẽ: *Bart. & Dd. in l. fin. de in lit. iurand.* C Atqui talem probationem non inducunt indicia, per singulares testes probata, præsertim remota, quæq; ad circumstantias tantum delicti pertinent, *Boss. in pract. crim. de torment. n. 30. cum seq.* nam in propinquis D quandoq; aliud seruatur: vt cum testis vnus, de ipso delicto à se viso testatur: *Boss. præall. loc.* in quo iudicis arbitrio & prudentię multa relinqui, est necessę: *Boss. ibi Paris de Put in tract. syn. ad verb. tortus, c. 3. n. 27. l. 3. vers. ius magis scire, de testibus*, præsertim & in E secretis cõsilijs & tractatibus, puta furti, adulterij, proditionis, & similibus quæ clam geri solent, ita vt non nisi ex remotis indicijs suspiciones sumi possint: *Bald. in l. quicunque, circa fin. C. de seru. fugit. Hipp. in pract. crim. §. principium, n. 16.* Si tamen quædam indicia pro reo faciant, quæ eli-

dant

dant contraria, ita vt amplius ea semiplenam probationem non impleant, dubium non est, quin ad torturam peruenire nō debeat: *Ias. in l. 1. n. 10. 11. C. com. de leg. Hipp. in pract. crim. verb. diligenter, n. 190. & in l. 1. n. 59. de sicar. Boer. decis. 155. n. 9.* Sed hac de re cōsulendi sunt amplius *Dd. Bart. & alij in l. fin. h. t. Cyn. in l. fin. C. eod. Hipp. in pract. §. diligenter.* His

8 † autem non concurrentibus, iudex ad quæstionem procedere nō debet, etiamsi ad eā se reus sponte offerat: *Dd. contra gloss. in l. interdum, 5. §. 1. de furt. & in l. penult. C. de condit. ob caus. Hipp. in l. 1. n. 2. supra, de sicar. & in pract. crimin §. expedita, nu. 55. & sing. 164. nemo debet.* Quod si procedat, punitur, & quidem capitali pœna ex constitutionibus: *l. decuriones, 16. C. eod.* quas tamen non esse extendendas extra casum de quo loquuntur arbitror: *Ias. in l. 1. nu. 34. supra, quod quisque iur.* videlicet cum in iniuriam exitiumque eius qui patitur, vt enectus tormentis deficiat, quæstio tentatur: alias putarim extraordinariæ pœnæ pro qualitate cōmissi, locum esse: *vide Hipp. in dicto §. expedita, n. 89. Bart. in l. quæstionis, 21. h. t. Ias. in l. 1. sup. quod quisque iur. Paris. de Put. in tract. syn. an si officialis aliq. tortura, verb. tortura, capit. 12. n. 12.*

9 *& per totum.* Saxonum † ius alioqui seuerum, hic nimis lene est: nam litigatorem iudicemve, qui per iniuriam torqueri aliquē curauit, pœna tantum pecuniaria non ita magna mulctat, *VVeych. fol. 129. Chil. in tit. de inquisit. nu. 38. D. Reinhar. differ. pœn. 9. Fachs. diff. 67. in fin.* quod obtinere arbitror, cum per imperitiam aut culpam peccatum est: secus si dolo, qui proculdubio legitimis pœnis est coercendus. Torturam autem factam esse, & quidem indebite factam, facile probari potest, nisi doceatur contrarium. Nam factum quidem ipsum torturæ, ex solis iudicijs leuibus, puta per incarcerationem, clamorē rei, liuorem corporis, famam, & similes coniecturas plene conuenitur: *Bald. in l. falsus, in fin. C. de fur. Cyn. in l. 2. C. de eo quod met. caus. late Hipp. in l. 1. §. diuus Seuerus, n. 4. 5. 6. h. t.* Ius autem torturę, videlicet iniuste eam decretā esse, probatur eo ipso quod non ostendatur diuersum. Stat enim pro reo iuris præsumptio, contra iudicem: nisi illi sufficientia indicia præsto fuisse, liquido demonstret, *Hipp. dicto §. diuus, num. 3.*

¶ Iam de materia videamus, & in quos tortura decerni possit. 10
Seruos torqueri olim, quibus sine quæstione nihil credebatur, vsitatissimum fuit: *l. 1. §. in caus. l. 13. h. t.* neq; tamen in dominum nisi in causa fraudati tributi, & alijs quibusdam, nec pro domino, *l. 1. §. diuus A. cum §. seq. & §. Antonius, §. quidam, §. in causa, l. 9. §. penul.*

§. *penult. l.* 10. §. 1. *hoc tit. l.* 1. *C. eod.* *l. vix, de iud. vide Cuiac. lib.* 6. *ca.* 19. eiusue in parentes aut liberos, *l.* 2. *C. eod.* torquendi sunt. Sed ne tunc etiam admittendi, cum ex domo accusatoris producuntur: *l.* 1. §. *ad quæstionem, h. t. l.* 2. *C. de test.* Qua ratione nec liberi in parentes, nec liberti in patronos, *Paul. lib.* 1. *tit.* 12. denique nemo torqueri potest in alium, qui ad dicendum testimonium cogi non potest: *dicta l.* 1. §. *sed nec libertum, & §. Imper.* Torquendi etiam non sunt innocentes, *l. penult. C. eod.* nec liberi homines, propter testimoniū nō vacillans: *l.* 15. 18. § *testes, hoc tit.* neque etiam quamuis nocentes, impuberes, *l.* 10. *l.* 15. *vide contra Cuiac. lib.* 6. *cap.* 22. prægnantes, *l.* 3. *de pœn. infra.* milites, nobiles, *l. nullus, C. ad legem Iul. maiest. l. desertorem,* §. 1. *de re militar. l. milites, l. diuo, C. de quæ. l. seuerā, C. de dig. lib.* 12. senatores, decuriones, *l.* 8. 11. 16. *C. eo.* horūque liberi, *dicta l.* 16. quamuis dignitate abierint, *l. penul. C. eo.* item doctores, quia priuilegio militari gaudēt, & aduocati, *Bart. in l.* 1. *C. de ad. diuers. iud.* paucis exceptis casibus. Atque ita quidem hęc obtinere & rata esse, volūt Dd. vt cōsuetudo in contrarium nō valeat, *d. l. omnes, vbi Bart. & Dd. C. de decur. lib.* 10. ne quisquam præter Imperatorem hæc iuris priuilegia imminuere possit, *facit, l. de minore,* 10. *hoc ti. text. optimus, in l.* 4. *C. ad leg. Iul. maiest, vbi Bald.*

A Verum ego aliquando contrariū seruari vidi, sicut idem de Francię vsu testatur Tiraq. *d. tract. de pœn. caus.* 31. *num.* 16. & de Neapolitano Affl. *in cap. si voluerint, n.* 14. *de capita. qui cur. vend. Tiraq. præall. loc. nu.* 16. quod reatus omnem dignitatem excludat, *l.* 1. *C. vbi sena.* B *vel clariss. vide Ioan. de Plat. in l. medicos. C. de profess. lib.* 10.

¶ Forma est, vt ne à quæstionibus incipiatur *l.* 1. *in princ. l. maritus,* 20. *hoc tit. l.* 18. *Cod. eod.* sed prius indicia reo communicētur, *Bart. in l. vltim. numero* 8. *hoc tit. per l. vnius,* §. *cogniturum, hoc tit.* C *& in l. custodias, de publ. iud. Ias. l.* 2. *num.* 5. *C. de eden. Paul. lib.* 5. *tit.* 16. *vbi addit. rationem, Ang. in l. si vacuantia, C. de bon. vacan. lib.* 10. *Alex. cōs.* 65. *habita, n.* 2. *vol.* 1. & super his negatiue contestetur, *Bar. in l. si quis adult. n.* 1. *de ad.* & audiantur rei defensiones, quibus D indicia purgari refutarique posse cōfidit: *d. l. vnius,* 18. §. 1. *h. t. Paul. lib.* 5. *tit.* 16. Cùm autem ad quæstionem erit ventum, ab illo erit inchoanda, qui suspectissimus est, *d. l.* 1. §. 1. aut timidissimus, qui facile verum metu tormētorum dicturus præsumatur: vt sunt mu- E lieres, minores, *d. l.* 18. *h. t.* &c. De se autem quisque interrogandus est, *d. l.* 1. §. *diuus,* non in caput aliorum, *d. l. repeti,* 19. *hoc ti.* De se confessus, inquit Paulus, *lib.* 1. *tit.* 12. *eod. pertinet, d. tit. repeti, h. t.* in caput aliorum nō torquetur, ne alienam salutem in dubium

de-

deducat, qui de sua desperauit. Sed needum confessus, & ideo in se torquendus, recte & in socios examinatur: *l.1.§.qui quæstionem.* Itaque videre quotidie licet, fures ac latrones, decreta his quæstione, etsi non principaliter, *d.l. repet.* 16. §. 2. *vbi Hippo. h.t. Bald. consi.95.regula.vol.*1.tamen secũdario, & per consequentiam de complicib. sociisque interrogari. Tormenta autẽ varijs instrumentis atq; modis exercentur: *vide Hipp.in l.1.n.27.h.t.Paul.Grill. in tract.q.c.*4.quę tamen omnia cum moderamine adhibenda sunt, *l. domino,C.* 10. §. *tormenta, h.t.* vt persona sit salua, *l.7.h.t.* quod iudicis arbitrio relinquitur, *d.l.7.* qui etiam repetere quæstionem, nisi ex nouis indicijs, non debebit, *l.18.h.t.*

12 ¶ Finis torturæ est, vt veritas tormentis adhibitis exprimatur, non etiam vt quis hac ratione enecetur, vel puniatur: *l. aut damnum.8.§.hostes, de pœn.infr. tit.* 1. *Ias.in l.1.n.* 3. & 4. *quod quisque iur. vbi tradit, iudicem in pœnam talionis non posse torqueri qui indebite alium torsit.* Quod ad effectũ attinet, inquit I.C. non omnino quæstionibus fidem esse adhibendã: sed neque semper: *l.1. in princ. h.t.* neque nunquam. Etenim res est fragilis & periculosa, quia alij eantea sunt duritia, vt cruciamenta contemnant: alij doloris impatientia, in quouis potius mentiri, quam pati eiusmodi dolores vo-

A lunt, *d.l.1.§.quæst.* Siue de habenda quęstione agetur, inquit, Quin. *lib.5.c.*4. plurimum intererit, quis & quem postulet, aut offerat, & in quem, ex qua causa: siue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se constantia: per-

B seuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauerit, prima parte quæstionis, an cruciatu procedente: quæ vtrinque tam infinita sunt, quam ipsa rerum varietas. Hodie *vide D. Reinh.diff. pœn.*34.*per art.*18.*lib.*2. tamen

C cum constat de delicto, nec alius author inuenitur, si in confessione tormentis extorta reus publice in iudicio perduret, ex ea confessione condemnatur, Nam etsi cõfessio in tormentis facta ad condemnationem non sufficiat, quasi metu extorta: *l.1. §. diuus, hoc tit.*

D tamen ea vis purgatur, quando postea extra locum carceris, eiusmodi confessio libere renouatur, *Bart.in l.1. §. si quis vero, hoc tit. per l.2. C. de custod. reor. Paris de Put.in tract.synd. verb. tortura, c.* 9. & *verb.tortus, c.* 1. *n.* 29 Ea tamen renouatio non sufficeret, si

E tortura esset indebite iniusteque facta, vel confessio non verisimilis, *Hipp.in l.1.§.diuus.nu.*6. & 7. *hoc ti.* Sed quid si (vt fit quandoq;) retractetur in hac repetitione cõfessio? Hoc casu volunt rediri ad eculeum posse, quia prior confessio in tormentis facta, est locus semiplenæ probationis, & facit indi-

dicium sufficiens, *Bald in l.fin. C. de prob. Hipp.in l.repeti, nu.* 12. *hoc tit. Chil.in pract.tit.* 2. *de inquisit. num.* 22. *ord. Imp. c.* 57. Quod si pluries reus fidibus examinatus confiteatur, postea verò solutus identidem reuocet, necesse erit tandem ad absolutionem perueniri: quia satius est absolui nocentem, quam innocentem damnari: *l.absentem,* 1. *infra de pœn.* & sane torturæ sæpius repetitæ non minor cruciatus est re ipsa, quam cuiuslibet pœnæ capitalis. *vide hac de re Hipp.in d.l.repeti, nu.*13. *hoc tit.* Est autem ad euitandam hanc fraudem illud vsitatum, vt post confessionem quæstionib. expressam, interiecto vnius vel alterius diei interuallo, *Hipp.in l.* 1. *§.diuus Seue.nu.*5. & 6. reus in locum liberum educatur, inibique confessio eius iterum audiatur, ac renouetur, comprehendaturq; à notario scriptis & instrumento, vt ita geminata & scripto comprehensa, *Ias.in l.error.n.*8. *C. de iur. & fac. ign.* amplius reuocari non possit: *Bar.in l. cum scimus, C. de agr. & cens. Hip.late in l.*1.*§. diuus, n.*5. & 6. & *in §.quest.n.*1.2. 10. & 11. *h.t.*

De Pœnis, Tit. XIX, C. 9. 47.

1 *Continuatio.*
2 *Quæ sint capitales pœnæ.*
3 *Gradus capitalium pœnarum.*
4 *Pœna non capitales.*
5 *Causa efficiens: & qui irrogare pœnam possint.*
6 *Materia.*
7 *Forma.*
8 *De septem circumstantiis quæ in pœnis sunt consideranda.*
9 *Finis & effectus.*
10 *Contraria.*

Post confessionem delicti, seu sponte factam, seu extortam tormentis; sequitur, vt pœnæ nocens subdatur, quam crimine denudato differri non oportet, *l.cum reus,* 18. *C.eod.l.si quis forte,* 6. *h.s.l.* 1. & *l.fin.C.de cust.reor. Imol. in l. is qui reus, nu.*7. *supra de publ.iud. Paul.lib.*5. *tit.* 16. Proprium pœnæ, vt constringat authorem, *l. sancimus. C. de pœn.* nec transeat in hæredem, *l.si pœna,* 20. *hoc tit.* 1

¶ Pœna autem pro varietate delictorum varia est. Aliæ enim sunt capitales, aliæ non capitales. Capitales lata significatione, *Alc. de præsumpt. in fin. n.*11.12. *cum seq.* generaliter & ἐν πλάτει appellantur, quæ vel vitam, vel libertatem, ciuitatemque (vt deportatio, *l.*1. *vbi Dd.C.de hæred.instit. l. qui cum,* 14. *§.* 1. *de bon. libor.*) adimunt: *l.*2. *hoc tit.* nam & seruitus, & ademptio ciuitatis, *l.* 1. *§. fin.de bon.possess.cont.tab.* pro morte ciuili habetur, vnde hodie pœnam capitalem indefinite in statuto positam, de relegatione accipiendam interpretandamque esse, nonnulli volunt: *Hipp. in pract. §.opportune, n.* 39. *dicens hanc esse* 2

com-

communem, *Alciat. de præsumpt. in fin. num* 11. *cum seq.* quia in ambiguis minor pœna est eligenda: *Hipp in pract.* §. *opportune*, n. 40. *cum ibi allegat.* Proprie tamen stricteque capitalia pœnarum genera sunt, quæ caput vitamque adimunt, ea alio nomine supplicia apellantur: *l. vltimũ*, 21. *h. t.* In
3 † his gradus quidam sunt: *vide Paul. lib.* 5. *tit.* 17. nam summum supplicium apud Veteres fuit crux, seu furca, *l. capitalium*, 28. *hoc tit.* qua authores seditionis excarnificari solebant: *l. si quis*, 38. §. *authores*, *hoc tit.* Iudæi tamen prius lapidare solebant quam suspenderent, reliquæ gentes non item. Genes. 40. 19. vt est videre apud Polyb. & alios, quem morem Rom. quoque in Iudæa tempore Dominicæ passionis retinuerunt. Hanc enim pœnam filius Dei λόγος æterni Patris, induta carne nostra, velut seditionis reus (vt hic prætextus inde vsq; ab initio semper Ecclesiam oppressit) percussus est, se ipsum offerens hostiam immaculatam Deo, & in se iustam Patris iram, nostris lapsibus debitam deriuans: vt esset par λύτρον pro peccatis nostris: & nos efficeremur iustitia Dei per ipsum, quam quidem sui abiectionem, & mysterium vere à sæculis absconditum, nullius creaturæ notio & intelligentia, aut cogitatione complecti, aut oratione eloqui fas digne, & pro merito celebrare potest. Porrò in huius locum pœnę quæ inter Christianos reuerētia Dominicæ passionis auth ore Constantino, *vide Niceph. lib.* 7. *cap.* 46. *Cassio. lib.* 1. *histor. tripar. ca.* 10. *Soz omen. lib.* 1. *ca.* 8. *Didac. Couarr. var. resol. lib.* 4. *cap.* 5. vsurpari desiit: videtur Tribonianus furcam substituisse: *l. aut damnũ*, 8. §. 1. *h. t. Cuiac. ad Paulum, lib.* 5. *tit.* 17. hodie successisse membrorum per rotam confractio, quia in latrones & grassatores viarum, Germani & Galli animaduertunt. Secundum genus est ignis quo absumi solent hostes & transfugæ, *l. aut damnum*, 8. §. *hostes*, *dicta l.* 38. §. 1. *hoc tit.* insidiatores plebeii, *dicta l.* 28. §. *igni*, *h. t.* & hodie hæretici, venefici, magi. Tertium, bestiis obiici vel subiici ad lanienam: *l. respiciendum*, 10. §. *fi. hoc t. l. pœn. ad l. Pop de patr.* quod hodie exoleuit. Quartum, gladius: quo solo, & non aliis instrumentis, puta fustibus aut securi, animaduerti placuit: *dict. l.* 8. §. 1. *hoc ti.* Vulgata sunt hodie & alia supplicia: vt in proditores illud antiquum Metii de quo Virg. 8. Æn.

Haud procul inde, Metium in diuersa quadrigæ
Distulerant, (at tu dictis Albane maneres.)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per syluam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

Quanquam plerumque nunc absque equis ferro secari: sæpe etiam prius capite plecti, ac tum demũ differ-

differri in partes soleant. In fures, strangulatio: in mulieres, in profluentem demersio. Capitalia etiam sunt: *l. vlt. C. eod, l. pen. C. Theodos. de off. rec. pro. Cuiac. lib. 3. cap. 36.* quamuis vitam non adimant, damnari ad bestias, hoc est, ad depugnandum cum bestijs, nã serui pœnæ efficiuntur: *d. l. 8 §. quicunque, l capitalium, 28. §. fin. l. ad bestias, 31. h. t.* item in metallum, vel opus metalli: *d l. 8. §. est pœna. vide distinctionem d. l. capitalium, §. cætera, h. t. Cuiac. ad Paul. lib. 5. tit. 17.* qui in metallum damnantur, grauioribus: qui in opus, leuioribus vinculis coercentur: *dict. l. 8. §. inter.* hæc pœna libertatem adimit, quando perpetua est: *l. 6. in fi. hoc tit.* sicut deportatio, quæ successit in locum interdictionis aqua & igni, *l. 2. §. 1. hoc ti.* cui comparatur: *l. 1. C. eod.* & bona aufert. *l. 6. C. eod.* statim à damnatione: *l. 2. §. 1. l. 10. §. 1. l. 12. l. 29. hoc t.* cum enim serui pœnæ efficiantur, *l. in metallum, 36. hoc tit.* nihil proprij habere possunt. Imò si quid ipsis relinquatur, tanquam incapacibus relictum pro nõ scripto habetur, *l. quidam, 17. h. t. l. 1 C. de her. instit.* quod & in ijs qui ad tempus hoc modo damnati sunt, seruatur, quo ad ea damnatio durat, *l fratres, 33. h. t. l. pen. C. eod.* quanquam hi non libertatem, sed ciuitatem tantum amittant, *d. l. 8. §. in minister: d. l. 28. §. diuus.* Hodie tamen Iust. neque libertatem ex pœna, *§. quod autẽ*

A *in Auth. de nupt.* nec bona, *Auth. bona, C. de bon. dam.* auferri voluit. In capitalium pœnarum numerũ potest hodie referri & fustigatio, quæ in locum deportationis apud Sax. successit, cum iure ciuili habita fuerit leuior: *l. 1 de off. præfec. vrb.* item amputatio manus vel

B pedis: quanquam regulariter nullum membrum præter manum sit amputandum, *l. 3. vbi Bald. C. de ser. fug. Bart. in l. 2. nu. 12. de pub. iud.* Cæteræ † pœnæ, vt inquit I. C. ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, *d. l. 28.* hoc est, infamiam irrogant, sine 4

C periculo vitæ: vt relegatio, *d. l. 5. §. 1. d. l. 28.* exilium *l. 6. in fi. l. 28. §. 1. hoc tit.* (quod genus ne bona quidem aufert, *l. 8. C. eod.*) incarceratio, compedes, vincula, *l. 7. l. 28. §. 1. h. t. l. fructib. 16. C. de infam. l. ictus ff. eod.* aut ad existima-

D tionem & damnum, sine cruciatu corporis, vt quis cũ furti, iniuriarum damnatur, *d. l. 8. in princ.* nonnunquam sine iactura existimationis damnum complectuntur, vt ademptio dignitatis, aut alicuius actus, *d. l. 8. in prin. l. 19. h. t. l. 9. C. eod.* Sunt etiam quædam

E pœnæ legales, & à iure limitatæ atque expressæ: quædam arbitrariæ hoc est, iudicis arbitrio commissæ, *Ias. in l. qui iurisdict. 14. n. 3. de iurisdict.*

¶ Causa efficiens pœnæ, est lex, quæ delictis pro singulorum qualitate iustas pęnas irrogat. Legis autem executor est Magistra- 5

tus

tus (non priuati homines, qui A quamlibet nocentem interficere aut punire non possunt, nisi bannitum, *Bald. in l. addictos, C. de episc. aud. vide Dd. in l. 3. de iust. & iur. in l. 1. C. de hared. inst.*) qui legem aut consuetudinem sequi, nec durior clementiove ea esse debet, *l. seruos, 3. C. ad l. Iul.* B *de vi pub. §. oportet, & §. fin. in Auth. de iud.* aut etiam potest, *l. 1. §. 1. & fin. ad S. C. Turpill. l. si qua pœna, de verb. signific. cap. de causis, de off. deleg. c. licet, de pœn. l. si operis, C. eod. late Tiraqu. in tract. de pœn. in princip. n. 1. & 2. de consuetudine, text. in l. si quis* C *reum, de cust. reor. Car. in c. de causis, de off. delegat. Tiraq. praall. loco, n. 4.* alioqui (nisi ex iusta fiat, præsertim ab ordinario, causa, *l. licet, de pœn. Pan. in c. quoniam, §. fin. n. 34. vt lit. non contest.*) merito petitur, vt sententia ad arbitrium boni viri redigatur, *Imol. post Bart.* D *circa fin. in l. pen. §. ad crimen. de pub. iud. Ang. in tract. mal. verb. præsente Caio. & appellante. Tiraqu. praall. loc. n. 4.* nam alterare pœnam idem est quod remittere, *l. seruus, in fin. C. de vi pub. l. 1. vbi Luc. de Pen. C. de deser. lib. 12. Tiraq. de pœn. in princ. nu. 8.* neque E tamen omnes Magistratus potestatem animaduertendi habent, sed hi duntaxat, penes quos ius est gladij, & merum imperium, vt præfectus vrbi, præses, *l. 1. §. 1. l. 2. §. 1. l. 8. §. est pæna, h. t. &c.* Nam verbi gratia, procurator Cæsaris ita punire nequit, quia eiusmodi potestatem non habet, *l. 2. C. eod.* Deinde de decurionum delictis nemo cognoscit præter Principē, aut cui à Principe mandatur. *l. 27. in fin. hoc tit.* Illud sciendum etiam est, etsi Magistratus pœnam imponere possint, tamen eam semel impositam reuocare non posse, solo Principe exceptio, *l. 27. 31. hoc tit. l. 14. l. 16. C. eo.* Ex quibus autem causis pœnæ imponantur, in superioribus titulis est expositum. Id in genere teneatur, neminem absentem, indefensum, aut ex suspicionibus esse damnādū: *l. 5. h. t.* sed rem totā diligenter explorandā esse, *l. aut facta, 16. §. causa, h. t.* & probationes luce clariores adhibēdas, *l. fi. C. de probat.*

¶ Materia in qua pœnæ exercentur, sunt homines noxij, nam animalia quæ affectu delinquendi & dolo carent, perraro puniuntur: *tot. tit. si quad. paup. fecisse. dicat. vide c. mulier, 15. q. 1.* neque ij qui non deliquerunt, vt liberi & hæredes noxiorum *l. si. pœna, 20. l. crimen, 26. hoc t. l. sancimus, C. eod.* Vnusquisque enim ex suo admisso sorti subijcitur, nec alieni criminis successor constituitur, vt ait Callistratus, *d. l. crim. 26. h. t.* Prægnantes etiam mulieres puniri non debent intra quadragesimum à partu diem, *l. prægnantis, 3. h. t. l. Imperator, de stat. hom.* quia partus non pœnæ, sed Reipublic. nascitur. *l. 1. §. si ea, de vent. in poss. mit. l. vetat. de mort. infer.* 6

infer. Quare etiam in relegatione & omni pœna, quæ per interpretationem capitalis, aut corporis afflictiua esse perhibetur, idem seruandum puto: ne ex molestia animi aut corporis, quam mulier ex pœnæ impositione capere potest partus scilicet aliquo modo affligatur, eaque sententia cum sit humanior, merito in dubijs, & lege inter genera pœnarum non distinguente, *d. l. pragnantis, hoc t.* est amplectenda: Sed nec honestiores fustibus subijci solent, *d. l. 28. §. non omnes, hoc tit.* neque decuriones in metallum damnari, *l. 3. de priuil. vet. l. moris, 9. §. fi. h. t.* Illud etiam tenendum, noxios puniri propter facta, dicta, scripta consilia, *l. aut facta, 15 hoc tit.* Et plures qui vnum delictum commiserunt, omnes teneri in solidum, & ad pœnam integram singulos obligari, non modo capitalem, *Vi de supr. de furt.* sed etiam pecuniariam. *l. si id quod, vbi Ias. & Dd. de iurisd. Bar. in l. prator, §. si mihi, de iniur. & l. nunquã, de priu. delic.* quare quæ iure Sax. pro vulneribus, cædibus casualibus vel necessarijs, ac similibus delictis mulctæ pecuniariæ debentur, eæ à singulis, cum plures cædem fecerunt, aut quid cõmiserunt istiusmodi pœna dignum, erunt præstandæ.

7 ¶ Forma imponendæ pœnæ cuiusmodi esse debeat, ex recitatis paulo ante pœnarum generibus colligi potest. Sane sic nemo

A damnandus est, vt verberibus, vel tormentis, vel virgis necetur, *d. l. 8. §. hostes, h. t.* nec ad perpetuos carceres, *d. l. 8. §. solent, 7. l. 35. h. t. l. 6. C. eod.* quod tamen & prius licuit, *l. capitalium, 28. §. in exulibus, h. t.* & hodie per canones admittitur, *cap. quamuis, de pœn. lib.*

B 6. nec vt de saxo præcipitetur, *l. 25. h. t.* neq; vt in frõte signetur, *l. 17. C. eod.* (quod tamen olim in calumniatores, *l. si quis, C. eod.* & hodie varie Saxonibus frequentatum est, *Fach. diff. 66. Reinh. diff. pœn. 7. per glo. lib. 2. art. 13.*

C *VVeich. art. 38.*) neque vt negotietur, *l. 9. §. sunt autem, h. t.* neque vt certo corpori collegiove addicatur: quanquam ex Iust. lege mulieres adulteræ in monasteriũ abdantur: *l. ne quis, 19. C. eod.* nec vt duplici quis pœna afficiatur, *cap. ac si clerici, in fin. de iud. Spec. de*

D *expens. §. si ante, 3. n. 7.* Relegationi etiam & deportationi addi tempus solet: quod si non addatur, perpetua; sin indefinite addatur, decem annorum esse intelligitur, *l. fine, 33 cum ibi no. hoc tit.* ita sane damnari quis potest, vt ne de domo sua procedat, *l. fi.*

E *infr. de interd. & releg.* Modus porrò imponendæ pœnæ, ita ab Vlpian. describitur: Debebit procos. pro qualitate personæ, proq; rei cõditione, & temporis, & ætatis, & sexus, vel seuerius vel clementius statuere, *l. sacrilegij, 6. ad leg. Iul. pecul.* ac † modus hic potissimum ex septem circumstan- 8

tijs metiendus est: causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu. Nam refert vtrum cõsulto & proposito relinquatur; quo casu pœna ordinaria imponitur: *l. 5. §. fin. l. 11, §. penult. h. t.* an impetu & iusto dolore: quem cum temperare sit difficilimum, *l. si adulterium, 38. §. Imperatores, supr. de adult.* fit vt interdum in hac specie, prouocatis maxime, *l. quæ omnia, §. 1. de procur. l. 1. §. cum arietes, si quadrup. pauper. vide late Tiraq. de pœn. caus. 1. n. 5. Bald. l. 1. C. vnde vi, Paul. c. dilecti, n. 18. de except. c. 1. n. 2. de iniur.* pœna leniatur: *d. l. 11. §. pen. Bald. & Dd. in l. 1. C. vnde vi.* an verò casu, qui criminaliter puniri non solet, *d. l. 11. §. penult. l. 5. §. fi. hoc tit.* deinde, an id quod commissum dicitur, iustã causam habeat, nec ne. nam verbi gratia, verbera à parente vel magistro illata, impunita sunt, *d. l. 16. §. causa hoc tit.* an tristior euentus consecutus sit, quam is qui fecit, habuit animo propositum, *l. fugitiuus, 225. de verb. signif. Bald. post Cyn. in l. quoniam, 6. C. ad l. Iul. de vi publ. Dd. in l. vulgaris, §. si quis de fur. & in l. eum qui, §. cum aliquis, & §. iniuria, de iniur. Dec. in l. totum, 76. n. 3. de reg. iur.* Persona dupliciter spectatur: eius qui fecit, & illius qui passus est. Aliter enim ex ijsdẽ facinoribus puniuntur serui, quam liberi; *l. 10. 16. §. persona* famosi, quam integræ famæ homines & honesti *l.*

A *28. §. fin. h. t.* adulti quam minores *l. 16. §. persona, h. t. not. in l. 7. C. eod. vide Bald. & Dd. l. etsi, C. ex quibus, caus. infam. l. auxilium de minor. l. fere. vbi Dec. de reg. iur. c. vlt. de sent. excom. Tiraq. de pœn. c. 7. Carder. in pract. crim. mihi fol. 246. nu. 51. Foller. in pract. crim.*

B *parte 4. verb. penis, num. 17. Tho. Gramm. decis. 23. Pet. à Pla. lib. 1. delic. c. 32.* præsertim impuberes, *l. infans, de sica c. 2. de delic. puero. l. vnic. C. de fa. mon. Dd. prealleg. loc.* sæpius deprehẽsi quã semel. *l. 28. §. solent, h. t.* milites in delictis militaribus, quam pagani, *l. 9.*

C *§. fin. l. 14. h. t. l. 3. & 15. C. eod.* deinde grauior est pœna eius qui quid imparentem, patronum, Magistratum ausus est, quam in extraneum. *d. l. 17. §. personam.* Locus facit, vt idem vel furtum vel sacrilegium sit, & capite luendũ, vel minore supplicio: *l. 16. §. locus*

D Iniuria quoque loco augetur: vt si inferatur in curia, foro, æde sacra, *§. atrox, de iniu. &c.* & in vniuersum, ijs locis delicta grauius puniuntur, vbi propter opportunitatem delinquendi, & crebrius committi, & plus damni afferre possunt: vt in Africa messiũ

E incensores: in Mysia vitium; vbi metalla sunt, adulteratores monetæ, *d. l. 16. §. fin.* Tempus discernit emansorem à fugitiuo, effractorem vel furem diurnum à nocturno, *d. l. 16. §. tempus.* Qualitate etiam factum vel atrocius, vel leuius est, vt furta manifesta à non

mani-

manifestis discerni solent, rixa à grassaturis, expilationes à furtis, violentia à petulantia, tumulus modicus à seditione, vulnus paruum à magno, *dicta l.* 16. §. *qualitate*, &c. Quantitas discernit furem ab abigeo; nam qui vnum suem surripuit, vt fur coercebitur: qui gregem, vt abigeus, *d. l.* 16. §. *quantitas*. Hodie etiam furta quæ excedunt quinque solidos, laqueo: minora, leuius; modica, quæ infra tres aureos sunt, nunquam criminaliter apud Saxones puniũtur. Huc etiam referri potest pluralitas criminum, acrius enim puniendus est qui sæpius quam qui semel tantum deliquit, *l. seruos*, 8. *vbi gloss. & Baldus, C. ad l. Iul. de vi publ. l. capitalium*, 28. §. *grassatores, h. t. Auth. qui semel. vbi Bald. C. quomodo & quand. iud. Dec. in l. bona*, 57. *n.* 7. *et* 8. *de reg. iur. Salic. in l. adult.* 5. *n.* 5. *&* 6. *post gloss. C. de adult.* Euentus spectatur in ijs puniendis, quæ à clementissimo, seu vt alij legunt, dementissimo quoque, id est, qui animum delinquendi, puta occidendi non habuit, sunt facta. Euentus enim tam exitum quam finem, causam finalem, προαίρεσιν facti significat tam Latinis, *Cicer. Quint. &c.* quam hic nostri: *l. rem non nouã*, 14. *C. de iud. c. si forte*, 11. *vbi Dd. de elect. in* 6. ideoque olim fortuiti casus exilio luebantur: *d. l.* 16. §. *euentus*, & hodie apud Sax. eiusmodi cædes Vvergeldio, vt vocant, redimendæ sunt: & lex Cornelia maiorẽ προαιρέσεως, quàm effectus rationem habet; *d.* § *euentus, l.* 15. *qui cum telo, C. de sicar.* etiãsi hac in parte ea nõ per omnia nũc seruetur, *ad l. Cor. de sicar* ac ad exitũ potissimũ respectus habeatur

¶ Finis pœnarum est, vt delicta, propter mandatum Dei, qui lucere iustitiam suam in his vult exemplis, & ad publicã tranquillitatem conseruãdam, puniantur, emendentur formidine pœnæ, qui virtutis amore à scelere abduci nequeant, *l. si pœna*, 20. *hoc tit.* alij exemplo deterreantur, *d. l.* 6. §. *pen. l.* 28. §. *famosos h. t. num.* 21. *Plato in Gorgia*, solatio etiam sit affectis iniuria, pœna nocentum, *d. l.* 28. §. *famosos*. Deut. 19, Reddes illi sicut fratri suo facere cogitauit; & auferes malum de medio tui: vt audientes cæteri timorem habeant, & nequaquam talia audeant facere. Deut. 13. 10. 21. 22. Lapidibus obrutus necabitur: vt omnis Israel audiens timeat, & ne faciat quippiam huius simile, &c. Effectus est, quod pœna omnem reatum tollit. Lex enim omnis cum obliget aut ad obediẽtiam aut ad pœnam, eo fit, vt qui persoluit pœnam, pro absoluto debeat haberi, *l. diuus*, 7. *Bald. de iur. patr. in Auth. sed nouo, num.* 4. *C. de seru. fugitiu.* quod etiam de pœna inchoata quidam interpretantur: vt si, verbi gratia, damnatus ad mortem laquei, rupto laqueo in terram cadat incolumis, liberari debeat, *Luc. de Penn. in l.* 1. *C. de ser.*

& eccul.lib.11.Dec.in l.fauorabiliores.125.ff.de regulis iuris,Tiraquell.in tracta.de pœn.caus.64.vide Boss.in pract.crimin de sent.nu.25. illud sane verum est, ex prioribus delictis quamuis coercitis, sub sequētia tamen aggrauari. *Dec. in l.bona.57.de reg.iur.Bar.in l.si cui, § fin.de accusat.Felin.in c.sicut, n. 4. de testibus Catalyn.de syndicat. n.97.* Olim ex pœna etiam serui pœnæ efficiebantur damnati. *l. sunt quidam, 17.& passim, h.t.* & bona amittebant: *infr.de bon.dam.* vnde nec contrahendi, *vide Dd. l post.contractum,de donat.* nec testamenti, *dixi sup. de testament.* faciendi potestatem, nec iura nuptiarum, *suprà de nuptij*. aliaque ciuium Rom. communia, *l.1.vbi Dd.C.de hære.instituen.* retinebāt. Cæterum Iustin.ex nullo delicto, quamlibet capitali, libertatem amitti voluit, *§. deportatio, in Authent.de nupt.Salic.et D.l.in Auth. sed hodie, C.de donat.ante nupt.* & bona hæredibus cedere, nisi certis ex delictis permisit: *Authentic. bona damnatorum. C.de bon proscr.* Quod Sax. mores hodie sequuntur: aliarum nationum non item. *Chass. in Rubr. des instices, & des confiscations.*

10 ¶ Contraria, per quæ pœna tollitur, sunt; mors damnati, *l.2.& 3. C. si reus vel accus. mort. l. defuncto, de pub,iud.l. ex iudiciorum, de accus,* abolitio, indulgentia, restitutio & gratia (vt vocant) seu remissio à summo Principe facta, A *infr.& C.sentent. pass. restitut. tot. tit. de abolit. vide Chass. consuet. Burgund.tit.des iustices, §.5. verb. s'il n'a grace. vide Tiraq. de pœn. n.9.10,11.12.* (quanquam eadem potestatē Duces & Barones quoque vsurpent: *Cyn.in l.seruos, in fin.C.de vi public. Tiraqu. de pœn.* B *n.12, in proœm.*) item præscriptio 20. annorum, quæ pœnis omnibus temporalibus, non etiam spiritualibus, *Specul.de sentent.§.quoniam, n.9.* præscribit, & officium, *Bald.in l. 1.nu. 2. & 3. de his qui sunt sui, vel alien. iur. Vbi tamen contrarium concludere videtur,* iu- C dicis atque accusationes excludit, *l.querela,12.C.de fals. Bcorius decis,16.cum hac quæstio, part. 1.vide Spec.sen.§.quoniam,n.9.* regulariter omnes, nisi cum certæ breuioribus spatijs sunt circumscriptæ, vt iniuriarum, *l.si nō conuicij. C.de iniur.* adulterij quæstio, *vid.* D *l.adult.5.C.de adult.*&c. Quin etsi præscriptio non sit completa, tamen diuturnitas temporis pœnā solet alleuare ac mitigare, *gl. & Dd in l. si diutino, 25. h.t. & in l. querela, C.de fals.Tiraqu. de pœn. caus.29.* vt & ira, *l.3. ff. de diuort. l.si non conuicij,C.de iniur.l.vnica,* E *C.si quis Imp. maled. vide Dec. & Dd. in l. quicquid, de regul. iuris, Tiraq.de pœn. caus.1.*dolor, *l. aut facta.§.causa,de pœn.l.marit.§.lex Iul.de adult,*furor. *l. diuus, de off. præs 1. insans, de sicar.* etiam post commissum superueniens, *Baldus,Alc.Ias.in l. furiosum, C. qui test.*

test.fac.& l. humanitatis, vbi Aretin. C. de impub. & aliis sub. Hipp. in l. 1. de sicar. ebrietas, *l. omne delictum, §. per vinum, de re milit. ca. sane, cap. inebriauerunt, 15. q. 4. Bald. in c. à crapula, de vit. & ho. cler. vide late Tiraq. de pœn. caus.* 6. ætas, *l. auxilium. de min. l. 1. §. impubes, de S.C. Claud. l. fere, de reg. iur.* etiam senilis, *l. si quis in graui, §. ignoscitur, de S.C. Syll. l. 2. de term. mot. c. tanta, 86. dist. c. tanta, 1. q. 7. gl. & Dd. in l. quid ergo, §. pen. de his qui not. infa. l. etsi, C. eo. Gen. de pœn. Tiraq. de pœn. caus.* 8. sexus, *l. sacrilegij, 6. ad l. Iul. pecul. c. sicut, de homicid. c. si adult. §. stuprũ, §. fratres, de adult. c. indignantur, 32. q. 6. l. quisquis, §. ad fil. C. ad l. Iul. maiest.* Bald. *in l. quicunque, C. de seru. fugit. Tiraq. caus.* 9. imperitia *l. desertorem, §. si plures, de re milit. l. qui cum vno, §. vlt. eo. tit. Bart. in rub. C. qui admitt Rom. cons. 228. 251. Bal. & Ias. in l. 1. C. de summ. Trin. Tiraq. de pœn. caus. 10. & late caus.* 44. rusticitas, *l. si quis, 8. de iurisd. l. 2. si quis. in ius voc.* ignorantia iuris. *gloss. in l. plagij, C. ad l. Flau. de plagiar. vide Ias. & Dd. in l. 1. de leg. Tiraq. cau.* 11. & facti, *l. 1. §. diuus, de sicar. l. absentem, §. vlt. de pœn. l. Metrodorum, l. respiciendum, §. delinquunt. de pœn. l. 3. §. sed enim. l. si. fortuito, de incend. ruin. Tiraq. caus.* 13. culpa etiam lata, *l. 1. §. 1. l. in lege de sicar. Anch. cons. 288. Ias. in l. 1. de leg. Tiraq. caus.* 14. 41. dolus in noi, *Bald. Salic. l. etsi,*

A *C. ex quibus caus. infam. Alex. cõs. 144. post redditum, li. 2. & cons. 160. visis lib. 7. per l. 1. C. de fals. monet. Tiraq. caus.* 15. affectio cõsanguinitatis, *l. 2. de recep. l. 1. C. de his, qui latro. Tiraq. cau.* 20. pœnitentia, *Hipp. in l. qui falsam de fals. Tiraq. caus.* 28. spontanea cõ-
B fessio. *l. 1. C. ne tut. vel cur. vecti. Auth. sed nouo, C. de pœn. iud. ca. vl. de fur. l. edict. de iur. fisc. Tiraq. caus.* 30. suique indicatio, *l. edicto de iure fisc. l. 3. de alie. iud. l. in eos. de custod. reo Tiraq. caus. 30. n. 2.* dignitas, *l. sacrilegij ad l. Iul. pec.*
C *l. vlt. de incend. l. annonam, l. vlt de sepult. vio. l. 1. de abig. Tiraq. caus.* 31. nobilitas, *secundum tamen, l. quædam, de pœn. & distinctionem, Tiraq. caus. 31. num. 18. cum seq.* paupertas, *l. illicitas, §. vltim. de off. præsid Tiraq. caus.* 32. necessitas famis, *c. si quis propter, de fur. cap.*
D *quoniam, de simo. Tiraqu. caus.* 33. iussum domini aut superioris, *l. seruos, vbi Bald. C. ad l. Iul. de vi pub. l. 2. de sepul. viol. l. vnic. C. si rect. prouin. vbi glo. Tiraq caus. 34. 35.* metus, *c. sacris, de his quæ vi. met. caus. Bal. in §. iniuria, verb. furtum, de pac. iur. fir. Tiraq caus.*
E 36. euentus non insecutus, *l. 1. de extr. crim. Dd. l. si quis non dicam, C. de episcopis, & clericis, vide late Tiraq. caus. 37. 38. 39. 40.* scandalum publicum, *l. qui cadem, de sicar. Tiraq. caus.* 46. consuetudo, *gl. & Dd. in c. venerabilis, verb migrasse, de consuetud. Tiraqu. caus.* 42. multitudo, *c. vlt. de transact. c.*

latores : de cler. ext. Tiraqu. cauſ. 47. merita publica, *l. non omnes,* 5. *§. vlt. de re milit. l.* 2. *§. poſtea, de orig. iur. Tiraq. cauſ.* 49. inſigne artificium, *l. ad beſtias, de pœn. Tiraq. cauſ.* 50. vita ante bene acta, *l. non omnes* 5. *in princip. de re milit. Alex. conſi.* 121. *viſo, lib.* 7. *Tiraqu. cauſ.* 51. officium, *Tiraq. cauſ.* 58. *l. tres tutores, vbi gloſſ. de adminiſt. tut.* reſtitutio, *Tiraqu. cauſa* 60 *per l. qui ea, de fur. l. quis ſit. §.* 1. *de ædilit. edict.* mutua compenſatio ; *l. viro , ſolut. matrim. glöſſ. Bart. in l.* 1. *§. cum arietes, ſi quadrup. pau. Tiraquell. cauſ.* 62. & ſi quæ ſunt cauſæ ſimiles : *vide de his Tiraquell. in d. l. elegantiſſ. tract. de pœn.* quibus deficientibus conſtat iudicem pœnam lege, cõſuetudine, vel ſtatuto definitam tollere, alterare, aut mitigare non poſſe. *l.* 1. *§.* 1. *ad S.C. Turpil. l. ſeruos.* 8. *C. ad l. Iul. de vi pub. c. de cauſ. de off. deleg. c. licet. de pœn. l. ſi quis reum, de cuſtod. reor. l. ſaccularij. de ex. crim. non poterit,* 65. *de furt. l. ordine ,* 16. *ad municip. Tiraq. latè de pœn. in princ.*

De bonis damnatorum. Tit. XX. C. 9. 49.

1 *Continuatio.*
2 *Qui, quorum bona, quando, ex qua cauſa confiſcentur.*
3 *Forma publicationis.*
4 *De iure pannicular iorum, & explicatio l. pœn.*
5 *Liberis damnatorum quid debeatur.*
6 *Quid hodie circa publicationem ſeruetur.*

ADnectitur † grauioribus pœ- 1
nis publicatio bonorum; vt
omnes animi & corporis crucia-
tus, Cicer. *in Cat.* teſte, etiam ege-
B ſtas ac mendicitas conſequatur.
Bona † autem publicantur, id eſt, 2
rediguntur in fiſcum publicum, à
Magiſtratu ſummę poteſtatis, *l. v-
nic. C. ne ſine iuſſ. Princ.* cum autẽ
vita adimitur, aut libertas, ac ci-
uitas; *l.* 3. *inf. de interd. & rel.* vt in
deportatione, *l.* 1. *in princ. h. t.* nam
C qui ciuitatem non amittunt, vt re-
legati, bona retinent, *l.* 1. *§. relega-
torum, §. ad tempus, inf. de interd.
& releg.* Non tamẽ ſtatim vt quis
incarcerem ductus eſt ſpoliari de-
bet ; ſed poſt condemnationem: *l.*
2. *hoc ti.* nam ante reus etiam alie-
nare poteſt, *l. poſt contractum, de
D donat.* Etſi † autem in publica- 3
tione diligens omnium bonorum
facienda eſt inquiſitio & annota-
tio: tamen in eam pannicularia
non veniunt. Pannicularia † au- 4
tem à panniculis dicta ſunt, hoc
eſt, ſordidis & vilibus pannis, qui-
bus plerumque rei induebantur &
E quod opus erat pecuniæ in quoti-
dianum vſum geſtabant, vnde &
pãnoſi appellatio. Vlpian. *l. diuus,*
6. *h. t.* Pannicularia inquit, ſunt ea
quę in cuſtodiam acceptus ſecum
attulit ſpolia, quibus indutus quis
eſt, cùm ad ſupplicium ducitur;
vt & ipſa appellatio oſtendit. Ita-

que

que pannicularis causa, quemadmodum intelligi debeat, ex ipso nomine apparet. Non enim bona damnatorum pannicularia significare, probe quis dixerit: neque si zonam (quia circumferri maioris summæ pecuniæ solent: *Gell. lib. 17. cap. 12.* vnde prouerbium, Zonam perdidit) circa se reus habuerit, protinus aliquis ex Magistratu aut apparitoribus sibi vendicare, sed in fiscum redigere debebit? sed vestem qua is fuerit indutus, aut nummulos in vetralem, siue, vt alij legunt, ventralem aut lateralem, *vide Ruffar. hic ad l. diuus. 6.* (sacculi genus id est) quos victus sui causa in promptu habuerit, aut leues annulos, id est, qui valorem non excedunt aureorum quinque: ex quo æstimatio furtorum quinque aureos excedentium, de qua supra dictũ est, sumpta videri potest. Hæc itaque pannicularia sunt, & retineri possunt. Sed si quis gemma magni pretij in digito, aut chirographum magnæ summæ in sinu habuerit, nullo iure istud in panniculariа ratione tenebitur: sed in fiscum referendum est. Pannicularia autem nec spiculatores, neque optiones, id est, optati & allecti ad custodiam captiuorum agendam. *Bud. in l. fin. de iur. immun. vid. Cuiac. lib. 6. c. 33.* commentarienses, h. e. Præfecti carceris, qui nomina captiuorum in commentarios referant, *l. 4. de custod. reo.* vendicare debent: sed

A ad ea seruanda sunt, quæ iure præsidum sunt eroganda; vt est, charitatiuũ quibusdam officialibus subscribere, id est, donatiuum aliquod, seu χαριστήριον officialib. in charta, nomine gestæ bene rei aut pro honorario cartarum seu

B scriptionum, *vide Cuiac. lib. 4. cap. 18. & lib. 6. cap. 23.* subscribendo petito ab his in libellis salario definire atque assignare: aut ad aliã officij necessitatem erogare. Plerique tamen præsidum etiam inde corrasas pecunias ad fiscum transmiserunt: quod perquam nimiæ

C diligentiæ est: cum sufficiat si quis non in vsus proprios verterit, sed vtilitatem officij patiatur deseruire *l. pen. h. t.* Et hæc obtinent, si liberos damnatus non habeat. Nam † ijs dimidia bonorum pars cedere debet; *l. 1. l. fin. h. t. l. fin. C. eod.* 5
vt & parenti peculium, *l. 3. C. eodẽ,*

D & patrono id quod habiturus esset; si libertus in quem est animaduersum sua morte decessisset, *l. fin. §. 1. h. t.*

¶ Sed nouissimo iure bona nõ publicantur, si existant agnati ad tertium vsque gradum: excepto 6
læsæ maiestatis crimine, *d. Authen.*

E *bona damnatorum, l. si quis, C. ad l. Iul. maiest. vid. ord. Imp.* quod & olim in antiqua Rep. obtinuisse videtur: *Cicer. de Inuent. lib. 2. cap. 11. & ad Heren.* hodieque apud Sax. plerumque seruatur, at contra apud Gallos, *Qui confisque le corps confisque les biens: vid. Chass. Bourg. & alios in cons. Burgund. &*

Gall. tit. de confiscat. quod accipiē- A dum est de bonis damnatorum proprijs, non alienis, quæ domino reddenda sunt: *l. interdum, §. qui furem vbi Bart. de furt. §. oportet. in Authent. vt iud. sine suff. §. illud, in Autent. vt bon. l. si ab eod. de calum. Bald. in l. 3. C. de condit. ob tur. caus. vide Landt. lib. 2. artic.* B *3. & art. 25. & 26. vbi gloss. vide latè Chass. in consuet. Burgund. de confiscat. §. 2.* item de allodialibus, non feudalibus: *Bart. & Doctores in l. finita, §. si de vectigalibus, vbi Dd. de dam. inf. Iacob. in tra. feud. verb. dictique vasalli, nu. 61. 63. Curt. in eod. tractat. 5. part. quasi* C *vltim. num. 15. Zas. part. 10* nisi ob Feloniam: aut quando in vniuersitate velut pars territorij publicantur: *Iason. in l. serui, §. Labeo. nu. 9. de leg. 1. Landt. artic. 38. lib. 2. tot. tit. in quibus caus. feud. amitt. & quæ fuit pri. caus. benef. amit. cum simil. vbi dixi.* neque D in ijs quæ ante damnationem alteri quæsita, *vide Dd. in l. post contractum, de donat. in l. Gallus, §. & quid si tantum, de lib. & post. fac. l. vltim. de pract. cũ simil.* vel post eam reo acquisita sunt: *l. si man-* E *dauero, 22. §. is cuius mandat.* quibus deportati atque alij pœnæ serui ad vitam vtuntur, *l. 1. C. de hæred. instit. vbi Dd.* morientes, quia hæredem habere nequeunt, fiscum locupletant: *l. 2. C. de bon. proscr.* relegati vero, & qui libertatem ac bona retinent, integre perfruuntur, sic vt & ad hæredem ea transmittant, quem habere possunt, *ad l. si mandauero, Cuiac. obseru. lib. 6. cap. 23.* id quod voluit Paulus, *l. vlt. §. vltim. h. t.* cuius responsum, vt alia nonnulla, ad hunc titulum desideratur, *l. 8. 9. 10. 11. h. t. vt ex Basilico, h. t. apparet. vide Cuiac. obser. lib. 6. c. 23.*

De bonis eorum qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatorem corruperunt. Titulus XXI. C. 9. 50.

1 *Summa tituli.*
2 *Explicatio l. 2.*
3 *Explicatio l. fin.*

PRo† confessis & illi habentur, eorumque bona perinde ac 1
dannatorum publicantur, qui ante sententiam, post accusationem, tamen institutum, vel cum in scelere sunt deprehensi, *l. in fraudē, 45. §. 2. & 3. de iur. fisc. l. vlt. & tot. h. t. l. 1. & 2. C. eod.* aut sibi ipsi mortem consciuerunt: (videtur enim conscientiæ metu id fecisse: *d. l. vl. §. 1.*) si tamen eo crimine innexi fuerint, vt conuicti bonis carent, *d. l. vlt. §. idem scripsit,* aut corrupto aduersario obierint d ē, *l. 1. & 2. h. t.* Qui enim paciscitur, de delicto confiteri videtur; *l. 5. his qui not. inf.* nedum ille qui corrupit aduersarium, vt eius præuaricatione absoluatur, confessus videri debet. Quare † eos qui à 2
latronibus inter conscios nominati

nati corruptis accusatoribus diem obierint, (cum conscij leuius puniri soleāt quam latrones qui nec ipsi capitali supplicio afficiuntur, nisi sint famosi; *l. capitalium, 28. & grassatores, sup. de pœn.*) vt confessos de crimine, non relinquere (iustam scilicet, & præsumptiue, detentionem hæredibus, rationis est, *l. 2. hoc tit. vide Cuiac. lib. 6. c. 24. qui negatiue legit, rationis non est*. nam hæredes suscipere causam posse, postea dicetur. Cæterùm in capitalibus, vbi vita in discrimen vocatur, licet sanguinem suum, paciscendo, & qualitercunque redimere, *l. 1. hoc tit. l. transigere. C. de trans.* Quanquam

3 † autem qui post accusationem mortem sibi consciscit, & qui super iudicio non capitali paciscitur, videatur crimen fateri, tamen ea præsumptio contraria probatione potest tolli, *l. continuus, 137. §. cum ita de verbor. obligat.* Quare si hæredes velint causam suscipere audiendi sunt *l. fin. §. fin. h. t. l. eius, de iur. fisc. vide Cuiac. lib. 6. c. 24.* qui si probent, ex alia causa mortem consciram, puta tædio vitæ, impatientia, *d. l. fin. §. idem*, &c. aut defunctum innocentem fuisse, neque conscientiæ metu depectum esse, bona non erunt, publicanda: *l. 2. C. qui test. fac.* sicuti D. Pius Taurino rescripsit: si parati sint hæredes defensionē suscipere, bona non esse publicanda, nisi de crimine fuerit probatum, *d. l. fin. §. fin. h. t.* Probatum autem de crimine hoc casu intelligitur cùm hæredes præsumptionem iuris ex morte conscita captā (quod enim illicite fit, malo animo præsumitur factum, *l. 1. C. vnde vi, l. si non conuicij, C. de iniur.*) contrarijs documentis refellere non possunt, *d. l. fin. §. 1. iunc. §. fi. in verb. innocentem defunctum ostendi.* Attamen incarceratum non sibi manū intulisse, sed aliunde & culpa custodum mortem oblatam esse præsumptio est, *gloss. in l. omnia, 32. §. species, verb. nec dolo, de legat. 2. l. pen. C. de cust. reor. Angel. in tract. malef. verb. carcerari iussit. Par. de Put. in tract. synd. verb. an potestas*, quæ & ipsa presumptio hæredes improbando alleuat: donec Magistratus & custodes sese purgent: qua purgatione facta, luere nō debet si quid atrocius in se captiuus statuerit, *Bald. in l. quemadmodum, 9. §. Magistratus n. 4. ad l. Aquil.* Atque hæc quidem isto iure rationem habent. Nono quia Iustin. bonorum publicationem in damnatis sustulit: *Auth. bon. C. de bon. dam.* videtur multo magis eam in bonis istorum, qui sibi desperatione aliqua & diabolorum homicidarum instinctu vim intulerunt, cessare oportere. *Ord. Imper. c. 135. Schneid. §. iuris præcepta, n. 6. Insti. de iur. nat.* Atque ita apud nos Saxon. memini iudicatum, *ex art. 31. lib. 2. Schneid. præall. lo. vbi dixi.*

De Interdictis, & relegatis, & deportatis. Tit. XXII.

1 *Continuatio: & relegatos ciuitatem retinere.*
2 *Diuisio exiliorum.*
3 *Forma relegandi.*
4 *Forma deportandi.*

1 SEd † publicatio bonorum cessat in interdictis & relegatis: *l.1.h.t.* qui ciuitatem Roman. & per consequens ius testandi retinent *l.4.l.relegatorum, 7.§ fine. h. t.* Interdicti & relegati ab exulibus distant, Exilium enim proprie aquæ & ignis interdictionem significat: *Cicer. ad Heren. lib. 2. Tac.lib.1.Cuiac.lib.6.c. 25.* cuius in locum hodie successit deportatio, quanquam ἐν πλάτει omnes relegati, exules dicantur. Quo † 2 sensu, exilium triplex esse vult Marc.*l.5. h. t.* aut enim est certorum locorum interdictio, quæ & lata fuga appellatur, vt cum alicui patria interdicitur, is enim extra patriam vbiuis gentium excepta vrbe Roma, quæ & ipsa communis patria est, commorari potest. *l.relegatorum, 7.§.constitutum, hoc tit.* aut omnibus locis præter vnũ interdicitur, aut est insulæ vinculum, id est, relegatio in insulam. Relegare autem in eam insulam Magistratus potest quæ sub se est, & non in aliam: sicuti interdicere ea prouincia quam regit, potest, A alia non potest, *d.l.7.§.sunt, & §. interdicere.* Relegatio † autem 3 aut si ad tempus, quo casu bona adimi nequeunt: *d.l.7.hac est,* aut in perpetuum, & tũc pars bonorũ expressim (nam tacite non sequitur relegationem, velut deportationem, publicatio) adimi potest. B *l.4.h.t.l. deportatorum, C. de pœn. vide omnino Cuiac. d.c. 25.* Aliud autem † est in insulam deportare, 4 quam relegare, *l.eius, 8. de testam.* nã deportatio ius ciuitatis & bona adimit, *l.deportatorũ 8.C.de pœn.l. 6.hoc tit.* ideoque ne præsidib. quidem prouinciarum licet in incõsulto Principe pœnam hanc irrogare, C *d.l. 6.* Quod autem de relegatis seu interdictis diximus, id multo magis in leuioribus pœnis obtinet, vt nimirum cesset publicatio, *d.l. 6. §.penul. l.2.§.de bon. dam.Cyn in fi.Ias n.4.in l.1. C. de hered. instit.* verbi gratia: Si ali- D quibus ordine, aut aliquo honore aut negatione interdicatur: nam muneribus non interdicitur, ne pœna immunitatem tribuat, *d.l. penult.* Multum igitur interest inter exilium seu deportationem, & relegationem: vt etiam exponitur à Basil.lib.60. cap. 54. Illa ciuita- E tem adimit, *l. quidam. 17. de pœnis, l.3.l.6.h.t.l.1.C de here.inst. l. qui cum, 14.§. 1. de bon. libert. §. cum autem, Instit. quib. mod. ius patr.potest.* & bona, *l. deportatorũ, 8.C.de pœn.l.tutelas.de cap. dimin. l.de bonis, 6.C.de bon.dam.l. bona, 39.de iure fisci, l. ea, 98. vbi Dec.*

Cag. & Dd. de reg. iur. eoque supplicium capitale est, l. 9. in princ. si quis caut. quod morti comparatur: d. l. 9. l. 4. qui satisd. cogant. l. 1. §. penult. de bon. possess. contra tab. Relegatio verò neque bona: l. deportatorum, 8. C. de pœn. l. fi. fine, 33. §. fin. de administ. tut. neque ciuitatis vllum ius aufert: l. 3. & 7. h. t. quia caput ciuitati non eximit: l. qui cum, 14. §. 1. de bon. lib. Quare & Ouidius se non exulem, sed relegatum esse defendit: Nempe relegatus, non exul dicor, &c. sed tantum infamiam, irrogat, l. capitalium, 28. in princ. vers. cætera, supra de pœn. quandiu ea decreta est: l. 4. C. ex quibus caus. infam. idque operatur, vt nisi quis relegatione pareat, alibi deprehensus deportari possit: l. 4. de pœn. Porrò deportationis in locum hodie apud Saxo. successit fustigatione cum relegatione perpetua: quæ tamen non adimit bona, vt nec aliæ pœnæ capitales, vt suprà est expositum: ad tit. de bon. damnat. Verum autem banniti nostri temporis adæquentur deportatis an relegatis, vide apud gl. & Dd. §. relegati, Instit. quib. mod. ius patr. pot. sol. Alex. & Dd. l. 1. C. de hæred. instit. l. ex fact. 17. §. ex facto, ad Trebel. & remissiue, Cag. d. l. ea. 8. 9. n. 11.

De sententiam passis & restitutis. Tit. XXIII.

C. 9. 51.

1 Continuatio.
2 Quid insit restitutioni.
3 Quid liberationi & indulgentiæ.

Sed † pœnæ sæpenumero, aut viuis aut defunctis remittuntur. Viuis quidem, † cum damnati in integrum aut à lege, l. de ambitu, Cuiac. lib. 7. cap. 28. aut à summo Principe, (nec enim inferiores eiusmodi potestatem habent. l. 4. de pœn. l. 1. §. fin. de quæst. Bart. in l. 3. de quæst. Bald. in l. seruos, C. de vi public.) restituuntur: quo casu bona, famam, honores recuperant, l. 1. h. t. l. 1. l. antepen. C. eod. aut † indulgentia Principis liberantur à pœna: qua indulgentia remissio pœnæ, vide l. antepenult. C. eo. Chass. in consuet. Burgund. Rubr. 1. de iustit. §. 5. vers. s'il n'a grace, nu. 7. non autem restitutio bonorum & existimationis intelligitur facta, l. frustra, l. si pater, l. generalis, l. tutor, e. eum patrem, l. si ademptis, l. si in insulam, C. eo. nisi Princeps aliter determinarit: l. si debitor, C. eod. l. 2. & 4. hoc tit. Qua in re illud quæri solet, an ad bona alij tertio quæsita, & ad fructus interea perceptos, restitutus debeat videri: Communis distinctio est vt restitutio gratiæ ad neutrũ horam trahantur: glos. Bart. & Dd. præsertim Ias. n. 70. in l. Gallus, §. & quid si tantum. de liber. & posth. restitutio autem iustitiæ & pristini status, in integrum restituat eam quo ad fructus vide supra de minor. & in l. videamus, §. in

in Fauiana, de vsur. cap. grauis, de restit. spol. Rom. cons. 454. *Chassan. in consuetud. Burgund. Rubr. de feud.* §. 2. *in princ. nu.* 20. quam quo ad bona in tertium a fisco alienata: *Ias. in d. l. Gallus*, §. *& quid si tantum, nu* 73 *per l.* 1. §. *fi. de quæst. l quod si minor*, §. *Scæuola, de minor.* Quæ tamen tertius pro iure dominij consumpsit, imminuit, bona fide donauit, ea exigi fuerit iniquum, cum ne à bonæ quidem fidei possessoribus debeantur: *vide supra, de petit. hær.* maximeque id obtinere debet in iurisdictioni. bus & Baronijs tertio concessis: ne videlicet restitutione facta, cōcessiones, iudicia, inuestituræ eorū qui illiusmodi territorijs præfuerunt, cum multorum incommodo annihilentur: *vide l. Barbarius, vbi Dd. præsertim, Ias. nu.* 60. *cum seqq. de off. præt.*

De cadaueribus punitorum. Tit. XXIV.

IN mortuis ex pœna, id humanitatis causa inductum est, vt cadauera cognatis non denegentur. Atque hoc Verri in probris obijcit Cicero, *in Verr.* ... quod sepulturam punitorum denegare aut diuendere sit solitus. Hodie tamen cadauera punitorum non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum ac permissum à Principe: qui nonnunquam non permittit, maximè maiestatis causa damnatorum: sicuti etiamnunc suspensorum cadauera non sepeliri: sed ad exemplum in furca relinqui cernimus: *gloss. I andt. lib.* 1. *art.* 55. *l. capitalium*, 28. §. *famosis, de pœn. Paris de Put. in tract. synd. verb. mortis, cap.* 1. *nu.* 3. *& verb. furcarum erectio, n.* 1. *contra legē Moysi Deut.* 21. *in fin. vide omnino* B *Couarr. var. resol. lib.* 2. *c.* 1. *n.* 11. & antiquissimum id esse comparet, *ex Gen. c.* 40. 19. etiamsi post in lege vetuerit Dominus post Solis occasum manere in cruce: *Deut.* 21. 23. suspensos: & quamlibet nocentibus non denegari sepulturæ ius humanum & sanctum esse C dicit lex Græca 9. Cod. de hæret. quam restituit. Cuiac. obseru. 12. cap. 30 In reliquis igitur, non modo cognatis, sed etiam quibuscunque petentibus ad sepulturam corpora danda sunt: *l. vlt. h. t. vide Bald. in c.* 1. §. *iniur. de pace iur. fir. Chass. in consuet. Burgund. Rubr.* 2. D §. 1. *verb. il confisque, n.* 8. *qui dicunt iudicem peccare mortaliter, si de neget.* in quibus sæuiri, & executio post mortem fieri: *Bald. in l. si sororem*, 10 *in fin. C. de his quibus vt indig. Gundiß. tract. de hæret. q.* 22. *n.* 4. *Dec. in l. pupillum*, 111. §. *in hæred. n* 2. *de reg. iur. Ias.* E *Bald. Ang. & Dd. in l.* 2. *C. qui test. fac. Hipp in l.* 2 *lt. de quæst. Boss. in pract. crim. de exec sent. n.* 18 *fac. l.* 1. § *quoties, vbi Imol. de iniur. & in l. defunct. vbi etiam Ang. sup. de pub. iud.* attestatio, *tot. tit. in Auth. vt defunct. seu corp. &c.* §. *meminimus, in Auth. vt cum de appell. cog.*

l. si

l. si quis sepulchrum §. hoc edictum. de relig. exhumatio, nisi ob atrox scelus, permitti non debet: *l. vlt. vbi Bart. & Dd. de sepulc. viol. Innocent. in c. certificari, 9. de sepul. l. ossa: vbi Bald. de relig. & in l. principaliter, C. de lib. caus.* Ad anatomen tamen cadauera punitorum, medicis concedi solent: *Bart. quã uis non decidit, in l. vlt. h. t. Chass. in consuet. Burg. Rubr. 2. §. 1. verb. il confisque n. 8. Aran. in c. 2. in fin. de for. Dec. n. 17. Curt n. 38. Valas. n. 17. Sapia, n. 11. in l. imperium, de* A *iurisd. omn. iud. Iul. Clar. lib. 5. §. vlt. q. vlt. Anton. Gomez. resol. lib. 3. cap. 14. & vlt.* ex sola scilicet Principis, non etiam inferioris authoritate. Cæterùm qui priuata hæc temeritate violant, arbitrarie puniuntur, pro qualitate delicti. Nam; verbi gratia, qui suspen- B so cadaueri digitos abscindit ad vsum furti, incantationis, &c. hic proculdubio grauius coercendus erit, quam qui corpus eiusmodi ad salutarem medicinam vel anatomen subtrahit, &c.

DIGEST. LIB. XLIX.

DE APPELLATIONIBVS ET RELATIONIBUS Titulus I. C. 7. 62.

1 *Continuatio.*
2 *Appellare quid significet.*
3 *Quid sit appellatio.*
4 *Quid referre & relatio.*
5 *Species appellationum.*
6 *Causa efficiens: vnde introducta appellatio.*
7 *Qui appellare possint.*
8 *Materia: à quibus sententijs & actibus tam iudicialibus quam extraiudicialibus possit appellari.*
9 *Forma: quomodo instituenda appellationes.*
10 *Finis & effectus.*
11 *De pœna temere appellantium.*
12 *De relationibus.*

C 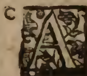Bsolutis † iudicij omnibus, tam pecuniarijs, quam criminalibus: consequens est, vt de appellationibus dispiciamus: quæ vltimo loco in iurisdictione omni interponi solent, vt aut iniquitatem aut im- D peritiam iudicantium corrigant. *l. 1. hoc tit.* 1

¶ Appellare varia significat. 2 Appellari enim debitor dicitur, qui de solutione interpellatur: *l. fideiussor, 16. §. fi. de fideiussor.* & puella, cuius attentatur pudicitia, *l. item. 15. §. si quis virgines, 17. de E iniur.* Sed in iure proprie appellare eum dicimus, qui auxilium

à su-

à superiore, aduersus alterius Magistratus iniuriam implorat, *l.1. circa fin. ex quibus causis maior*. Quare appellare simpliciter ij dicuntur, qui ab inferioris iudicis sententia, tanquam iniusta, ad superiorem

3 periorem prouocant, obtinendi iuris sui gratia. Est igitur † appellatio, ab inferiore iudice ad superiorem gradatim facta prouocatio; vt is causam antea quidem cognitam, sed, vt appellans intendit, iniuste definitam, denuo cognoscat, & sententiam prius latam in melius reformet.

4 ¶ Referre inter alia significat idem quod denuo agere, vel iterare, aut renouare aliquid: quo significatu Teren. in Heeyr. referre comœdiam, & Cicer. lib. 3. de Orator. referre mysteria dixit. Hinc referre rem iudicatam, est retractandam cognitioni alterius subjicere: quod modo Cic. vsurpat in Orat. pro domo sua, nec multum in hac significatione abest à verbo appellandi. Crebrius tamen referre pro eo accipitur, quod est in deliberationem proponere vt Cicer. sæpissime, referre ad Senatum dicit, pro eo quod est proponere Senatui rem deliberandam cōsultandamque, hinc relatio in iure proprie est remissio causæ ad superiorem: cum videlicet super re dubia superior, puta Princeps consulitur, & quid seruari in iudicando velit, interrogatur, *l.1.§. 1 sot. tit. C. de relat. c. ...* *extr. eo.* Quare idem in

A inscriptione huius tituli significat relatio. quod in eodem titul. Cod. consultatio, hæc enim synonyma sunt, & promiscue vsurpantur: *l.1. in verb. consultationi, & verb. relatio, C. de relat.* Appellatio species imperij magis est, quam iurisdictionis: *Ias. nu. 24.*

B *Vall. n. 243. in l. 3. de iurisdict.* quę vel iusta, vel iniusta, *l. 13. 21. 24. hoc tit.*

¶ Species appellationum Bartol. *hic in l. 1.* tres posuit: interiudicialem, videlicet interpositam ab interlocutoria: iudicialē, à definitiua: & extra iudicialem. 5

C Alij *Bald. auth. de S. Georg. & Can. in rubr. ext. eo.* quatuor malunt: anteiudicialem, quæ fit ante litis contestationem, *c. significante, 34. c. Rodolp. 35. de extr. de rescrip.* intraiudicialem, quæ ante litem contestatā ante sententiam facta, *de dilat.* iudicialem, à sententia

D diffinitiua: postiudicialem, quæ post rem iudicatam, ab executione, *l. ab executore, 4. h. t. l. ab executione, C. quor. app. rec. c. quo ad consultationem, de re iud. c. ... ext. eo.* Sed hæc temporibus tantum differunt. Quare satius est duas tantum tradi species, videlicet iudicialem & extraiudicia-

E lem: quarum: illa à sententia, hæc ab actibus & decretis extraiudicialibus interponitur, *lege 1. §. solent, infr. quan. app.*

¶ Appellationis vsum in Rep. Rom. fuisse an ... argumento est hist. Horatij apud Liuium 6

uium lib. 1. Hic enim ob interfe- A ctam sororem perduellionis à duumviris damnatus, ad populum prouocauit, & absolutus est. Appellandi vsus, inquit Vlp. *l. 1. hoc tit.* quam sit vetus, frequens, quamque necessarius, nemo est qui nesciat, quippe cum iniquitatem iudicantium vel imperitiam B corrigat. Quare apparet vsu magis quam certa aliqua lege appellationis beneficium esse inductũ, cum ratio communis postulet, oppressos aut iniquitate aut inscitia iudicis, esse auxilio dignioris Magistratus subleuandos.

7 ¶ Appellare autem possunt, qui C condemnati sunt, siue vnus, siue plures, *tot. tit. C. si vnus ex plur.* siue suo nomine, siue alieno, puta procuratorio, tutorio, &c. sint damnati: *l. tutor, 27. l. ab executore, 45. §. fin. hoc tit.* dum ne tamen ex contumacia, *l. 1. C. quor. app. non recip.* Sed & ij qui non D condemnati sunt, dummodo eorũ intersit sententiam retractari, recte appellant, *d. l. ab executore, §. alio, l. à sententia, §. si hæres. l. si hæres, l. si prolusor, hoc t. l. 2. quan. app. sit.* Qua ratione placuit, pro eo qui ad supplicium ducitur, quemuis prouocationem inter- E ponere posse: *l. non tantum. 6. hoc tit.* quasi omnium inter sit innocentes defendi, & hominem hominis beneficio affici, *l. seruis, §. de ser. expor.* Hoc casu excepto, externorum appellatio non admittitur, vt nec seruorum, qui personam standi in iudicio legitimam non habet: *l. 1. C. de prec. Imp. off. l. vix certis de iud.* quare eorum nomine domini appellant: *l. serui, l. Lucius, l. creditor, hoc tit.* quamuis in filijsfamil. aliter obseruetur, *l. ex consensu. §. filium, hoc tit.*

8 ¶ Materia ex qua, vel à qua potius appellationes procedunt, sunt sententiæ definitiuæ, eæque validæ: nam à nullis & inualidis frustra appellatur, *tot. tit. C. quando prou. non est nec. & infr. quæ sent. sine appell. resc. l. ex consensu, 23. §. 1. l. si expressim, 19. h. t.* cum ipso iure corruant: quamuis in dubio, nullitas appellationis, per alternatiuam coniungi possit. *Bart. & communiter Dd. in d. l. si expressim, Innoc. in c. cum dilecto, ex eo. fac. c. constitutus, 8. de in integr. restit.* Dixi de definitiua: nam ab interlocutoria iure ciuili non appellatur: *l. ante sententiam, 2. infr. de app. rec.* vt nec à sententia possessionis, quæ formam interlocutoriæ habet, cum momentanea sit, & iniuria per eam facta possit in causa proprietatis citra appellationem emendari, *l. vnica, C. si. de moment. poss.* Est autem momentaria possessionis causa, indicium spoliationis, *l. momentaria, 8. C. vnde vi.* quod summarie & velut in momento expediri consueuit, *d. l. momentaria, Maran. in Specul. aur. de app. n. 301.* nec eam causam omnia possessoria iudicia complecti ex eo intelligi potest, quod

quod differre ab interdicto adipiscendæ distinguatur, *l. fin. C. qui legit. perso. stan. in iud.* & solummodo ad querelam violentię pertinuisse, in qua cursim spoliatus ante omnia restituendus sit, multis doceri potest, *tit. C. vnde vi, l. 1. C. vbi de poss. Symmac. li. epist. 1. c. 20.* Quare ab interlocutoria qua spoliatus ante omnia restituitur, non potest appellari: cũ quia eum restitui omnia æquum est; tum quod iudicio vel possessorio vel petitorio, interlocutoriæ iniquitas facillime corrigatur. A reliquis sane sententijs iudicij possessorij recte appellatur, quoniam definitiuæ sunt, *gloss. 3. & Dd. in d. l. vnic. C. si de mo. poss.* Quamobrem & hodie, quia non summarie & per interlocutionẽ (vt olim) sed plerumque iudicialiter & definitiue de spoliatione decernitur: ideo etiam in hoc iudicio possessorio, scil. quando momentaneũ non est prouocatio solet admitti. Quod si porrò talis iniuria per interlocutionem decreta sit, quæ postmodum corrigi nequeat: vt quia personæ cohæret, puta si cõpedes, carcere, *vide Reinh. diff. pan. 23. per art. 12. lib. 1. quæstio.* nes sint indictæ: hoc casu etiam ab interlocutoria (nam tunc vim & speciem definitiuæ obtinent) recte appellatur, *l. 2. vbi Bart. n. 14. infr. de appell. rec.* Sed hæc iure ciuili obtinent. Pontifices autem adeò ius appellationũ ampliarunt; vt ex eorum Decretalibus epistolis, à quolibet grauamine liceat prouocare, *c. 1. c. cum Romana, 3. de appell. in 6. cle. appellanti. 5. eod.* quod & apud Saxones obseruatur. Illud etiam sciendum, non modo à tota sententia, verum etiam certis eius capitulis recte appellari, *l. etiam, 30. §. ex causa, de minor. gloss. in l. fin. ad verb. iudicatis, C. eod.* De ijs quæ extra iudicium fiunt, an appellatio institui possit, distinctione explicandum est, nã quæ formam aut vim sententiæ iudicialis habent, ab his verius est posse appellari: vt à primo, vel secundo decreto, *Bal in l. 2. nu. 15. & 16. C. de episc. audien.* ab executione, *l. ab executione, C. quor. appell* consultatione, *l. 1. §. 1. hoc tit. tot. tit. C. de relat.* iniqua interpretatione sententiæ, facta ab eo qui ius dicere potest, *l. ab executore, hoc tit,* Denique aiunt nostri, *Bart. n. 4. Ang. in l. fi. inf. de appell. recip.* quotiescunque permissum est iudicis officium extra ordinem implorare, toties ab eius iniusto decreto & actu illo extraiudiciali, appellationis beneficium esse concedendum, *l. 1. §. solent, inf. quan. app. sit, c. cum sic Romana, 5. extr. eod. gloss. in clem. 1. in verb. oneramus, de iure patro.* Alias extra iudicium non prouocatur, vt à sententia arbitri: *l. 1. C. de rec. arb.* etiam ἐν πλάτει dici potest appellasse, qui petit rem ad arbitrium boni viri reduci. Sed hoc proprie appellare non est: *Dd. in d. l. 1. & 2. C. de arb. Bart. in l. 1. ff. eo. tit.*

tit. cano. 7. c. dilecti, de arb. neque in eiusmodi locum habent, quæ de appellationibus hic proponuntur, *Cano. in c. bona, 51. & cap. cum sit Romana. 5. ext. eod.*

9 ¶ Iam de forma videamus. Appellatio ab inferiore ad superiorem in proximo ordine, *c. dilecti, 66. ext. eod.* facienda est, *l. 1. §. si quis, l. Imperatore, h. t. c. Romana, de app. in 6.* vt à delegato ad ordinarium: *l. 1. §. vlt. inf. quis & à quo.* & alia exempla alibi recenset Iustin. *l. præcipimus, l. 1. in offerendis, C. eod.* Potest autem prouocatio interponi statim post sententiam, apud acta illius iudicis qui pronunciauit: nam coram illo appellandum est, *gl. in c. suggestum, 15. ad verb. in vocem. de appell. & in c. appellatio, eod. lib. 6. text. in c. fin. de appel.* & non alibi, *cap. vt debitis, c. cum speciale, c. fin. ext. eo.* nisi iudex A quo, copiam sui non faciat, aut propter metum prouocari coram eo libere nequeat: *l. 2. & tot. tit. C. de his qui per met. c. fin. vbi Dd. ext. eod. vide Bart. & Ias. in l. de pupill. §. si quis ipsi Prætori, de oper. nou. nunc.* de quo vtile est protestari, *Bald. in d. l. 2. Bart. in d. l. de pupillo, §. si quis, Cano. in d. c. fin.* non tamen necessarium, *Ias. in d. §. quis n. 2. Dec. n. 13. Cag n. 9. & 10. in l. in omnibus, 39 de regulis iuris, idem Dec. in c. fin. extr. eod. & cons. 356. in causa, n. 4. ex doct. Alex. in l. 2. §. quod diximus, si quis cautio.* Appellari autem potest aut alternatiue, vt, Dico sententiam esse nullam, vel si est aliqua, appello: *Bart. in l. qui testam. §. idem quæro, n. 7. de excus. tutor.* aut simpliciter, vel scripto, vel viua voce: vt si lata sententia, confestim dicat apud acta, Appello: *l. 2. hoc tit. l. litigatoribus, l. eos, §. sin autem, & §. fi. C. eod.* quod si id non statim fiat, sed postea intra decem dies, quod tempus præstitutum est, *vide C. de temp. appell.* (nisi quando grauamen est continuum, *c. ex parte, de appell. Baldus, in l. addictos, n 2. & 3. C. de episc. aud. Spec. de appell. §. rest. n. 6. Ias. in l. ita, 13. n. 5. C. de procurat.*) siquidē à definitiua grauioris momenti appelletur, in scriptis erit facienda: *l. 3. h. t. Bart. & Angel. in l. litigatoribus, C. eodem.* secus in leuioris momenti negotijs, *Bald. in l. & in maioribus, C. eo.* Appellationem autem ab interlocutoria indistincta in scriptis esse faciendam, Canones volunt, *c. ordi. de appell. lib. 6. Alex. post Bart. in l. eius inf. de recip. appell. Bald. & Ang. in l. partis, de vulg. & pup.* quibus causę appellationis idoneę omnes exprimantur. Nam cùm ab interlocutorijs appellare non liceat, nisi ex iustis causis: voluerunt Canones eas instrumēto appellationis exprimi, vt inde intelligi statim, iudicarique possit iusta nec ne esset eiusmodi appellatio: quare ex iisdem causis, eadem iustificari debet, non ex alijs: *cle. appellanti. de app. gloss. in c. cum Ecclesia, c. vt debitus, ext. eod. Reinhard.*

hard. diff. iud. 35. *Chil. in pract. cap.* 105. etiamsi appellatio à definitiua instituta, etiamsi ex alijs quã quæ instrumento comprehẽsa sunt argumentis recte approbetur. *Bart. in l. si mater, §. fin. de except. rei iudic. Chili. in pract. capite* 106. *per l. per hanc, C. de temp. appell. t. t. an per alium cauſ. appell.* Instrumentum porrò appellationis, seu vt I. C. locuti sunt, libelli qui dantur appellatorij, ita sunt concipiendi, vt habeant scriptum, & à quo dati sint. hoc est, qui appellet, & aduersus quos, & à qua, cuiusue iudicis sententia, *d. l.* 1. *§. fin.*

10 ¶ Finis appellationum est, vt sentẽtia iniuste lata in melius reformetur, *d. l.* 1. *in prin.* Effectus multiplex est, nam prouocationem iudex cogitur admittere, *l. vlt. infra de appel. recip.* nisi ex certis causis iure exceptis, alioqui punitur, *l. quoniam C. eo.* & per appellationem suspẽditur prior sententia, *l. furti,* 6. *sup. de his qui not. infam.* ita vt non possit mandari executioni, aut quicquam nouari pendente appellatione, *infra, nihil nou. app. pen. l.* 5. *infra, de app. accip.* adeò vt si quid innouatum attentatumque fuerit, id statim & ante omnia rescindatur, siquidem appellatum sit à definitiua: sin autẽ ab interlocutoria, tunc demum cum approbata fuerit appellatio, & inhibitio facta, *cap. non solum eo. in* 6. *significantibus,* 49. *eod. gloſ. in clem.* 2. *vt lit. pen. vide Lanfr. in*

A *c. quoniam, verb. appellationib. nu.* 67. 69. *de proba. Maran. in Spec. tit. de appell. n,* 161. *&* 196. Appellatio & illum quoque effectum habet, quod causam reducit ad tempus litis contestatę. Quare illę exceptiones, quæ post litem contestatam opponi possũt, recte in

B causa appellationis proponuntur: vt peremptoriæ: non etiam hæ, quas ante litis contestationem proponi necesse est, vt sunt dilatoriæ, *l. ita,* 13. *vbi post alios, Iaſ. n.* 6. *C. de procur. Rom. conſ.* 181. *quaſt. Alc. in l.* 3. *verb. emendari, C. de eden.* Eadem ratione & articu-

C los nouos proponere, non tamen prioribus directo contrarios, *clem. fi. de testib. Dd. in l. eos, l. per hãc, C. eod. Guid. Pap. decis.* 14. *Lanfr. in c. quoniam,* 8. *verb testium, n.* 38. *de testib. gl. Latina Zabel. Land. l.* 1. *art.* 62. iure Pontificio, quod in terris Imperij non vsquequaque

D recipitur. *vide Mynſ. obſ.* 41. *cont.* 1. *ex doctrina Bald. in d. l. per hãc, C. eod)* probationesque, vt in priore instantia facere, & non allegata allegare, non probata probare, *l. eos, §.* 1. *l. in efferendis, C. eod.* licet: scilic. quia hæc post litem demum contestatam solent expe-

E diri, *t. t. ext. vt lit. non contest.*

¶ Ne tamen quis per calumniã iudicia fatiget, & citra probabile grauamen appellet à sententia bene lata, pœna 50. librarum auri, cum existimationis iactura, in temere prouocantes est constituta. *l. eos,* 6. *§. ne temere l. à proconsulib.*

19. C.

19.*C.eod.l.5.in fin.* C.*quor.appell.* A *non recip.* Sed hæc pœna, vtpote grauis & prædura, moribus antiquata est: certe iure Canonum tantũ in expensas temerarius prouocator condemnatur, *c. reprehẽsibilis, 26.ex.eod.c. 1. de loc. in 6. Abb.in c.inter catera.de appell.* Iure nostro Sax.præter expensas,30. B solidos parti aduersæ; mulctam verò arbitrariam iudici pendere cogitur, *Fach.diff.55. Reinh. diff. ind.28.per art.12.lib. 2.* quod tamen in curijs non seruatur, sed iuxta ius Pontificium solummodo expensarum damno mulctari solet. Alijs in locis, vt in Gallia C & Belgio, certæ pœnæ pecuniariæ constitutæ sunt.

12 ¶ Iam de relegationibus, altera huius Tituli parte pauca dicamus: quarum alia causa est, quam appellationum. nam non post, sed ante sententiam interponuntur: *in Auth. de ind.* nisi in causis criminalibus: D *l.inter pœnas,6.sup.de inter.& releg.l.si quis filio,§. quid tamen, de iniust. rup. testam.* Est autem relatio, cum iudex de iure dubitans (nam in ambiguitatibus factorum improbata est relatio) Principem consulit, quid in iudicando sit sequẽdum, *l. cum quem,* E *79 §.iudicib.de ind.§ fin. in Auth. de ind.* Consultationis autẽ exemplum partibus edendum est: vt si forte relatio alicui minus plena videatur, opponere suas rationes,& refutatorios libellos Principi offerre possit, *l.1.& 2.& t. t.* C. *de relat.* quod & iudices in petendis hodie à sede aliqua, vt loquũtur, scabinali sententijs, facere conuenit.

A quibus appellare non licet. Tit. I I.

1 *A Principe non appellari.*
2 *Nec à ducibus Saxonis.*
3 *Neque à Senatu.*
4 *Neque eum pronocare qui appellationi renunciauit.*
5 *An ab arbitris appelletur.*

TRactandum † est secundo loco à quibus appellare non sit concessum. Et quidem stultum est illud admonere à Principe appellare fas non esse: cum ipse sit qui prouocetur, nec maior eo in terris inueniri possit, ad quem eatur, *l.1.in princ.h.t.* Saxoniæ † duces, etsi Imperatori subiecti sunt, sicuti & alij Electores atque Principes qui eapropter appellationẽ ad Cameram Spirensem admittunt, tamen à se appellari non patiuntur, quia defensores sunt iuris Sax. secundum quod in his terris iudicatur, in Camera autem nulla eius habetur ratio. Sciendum † est, nec à Senatu appellari posse, *l. 1.§. 1. hoc tit.* quia ius condendæ legis habet, *l. non ambigitur, de legib.l. 2. de flumen.* & Principem repræsentat: *l.1. in prin. ad l. Iul. maiest.*neque à Præfecto prętorio. *t.t.C.de sent.præf.prat.*cuius pęrogatiuis Electores Sax. (vt dixi) vtuntur.

4 tuntur. Sed † & etsi quis ante sententiam in iudicio professus fuerit, se non prouocaturum, indubitatè prouocandi auxilium perdidit, *d.l.1.§.si quis* sicut & cum ea de re cum aduersario pactus ita est, *l.fi.§.fi.C.de temp.appell.* Quæsi-
5 tum † est etiam an ab arbitris rectè appelletur : & dicendum est, non appellari, quia iurisdictionem non habent : *l. 1. C. de recep. arb.* prætérquam ab iis qui à iudicibus ad fideiussores probandos, aut ad aliud negotium exequẽdum cum quadam cognitionis potestate dantur, *l. fin. hoc tit.* quos Commissarios vocant. A reliquis omnibus, tam ordinarijs quam delegatis iudicibus prouocatio institui potest, nisi forte Princeps hac forma quem delegarit, vt non liceat ab eo prouocare : quia forma præter Principem, nemo alius iudicem dare potest : alioqui hac ratione appellationis beneficium plane tolleretur : *l. 1.§ fi.hoc tit.*

Quis a quo appelletur. Tit. III.

A Iudice delegato appellatur ad eum qui dedit, *l. 1. in prin.l.2.& 3.hoc tit.* Si tamen quis ita iurisdictionem suam mandet, vt alius suo loco & nomine eam exerceat, quos nunc vicarios seu locumtenentes nominamus; quia per se facere videtur qui per aliũ facit, *c. qui facit, de reg. iur. in 6.* & vicarius eandem iurisdictionẽ

A & idem auditorium tenet, quod is cuius vices gerit : merito hoc casu non ipse prouocabitur, cuius nomine exercetur iurisdictio, sed ille qui prouocaretur, si ipsemet mandans sententiam protulisset, *l.1,§. 1. vbi Bart. hoc tit. c. super, 27.§ porrò, de off. iud. deleg. c. Ro-*
B *mana, de appell.lib.6.cap.2. de cõst. eod.lib.Cyn.in l.à iudice, C. de iud. vide Cuiacium,lib.obs.7.c. 21.* At cum delegans aliquam sibi iurisdictionem propriam reseruat, tũ ad eum, non ad Principem prouocatur: *gl.in l.Imp.§.si Magistratus, sup.de app.eum ibi alleg.* quare & à
C legato, cui non omnis iurisdictio mandari solet; *l. solent, 6. de off. procons.* proconsul (nam præsides legato carent, *sup. de off. præsid.*) appellatur, *l.2.hoc tit. vide Cuiac. præalleg.loc.*

D

Quando appellandum sit, & intra quæ tempora. Tit. IV. C.7.63.

1 *Ante sententiam non appellari.*
2 *Quatuor tempora consideranda.*
3 *Tempus interponendæ appellationis.*
E 4 *Tempus petendi apostolos.*
5 *Tempus præsentandæ appellationis.*
6 *Tempus prosequendæ.*

IAm, † quando, & intra quæ tempora appellandum sit, videamus, *vide Paul.lib.5. t.32.* Et quidem ante sententiam non appellari 1

pellari, supra diximus: *l. penult. C. quor. app. non recip. l. 2. de app. rec.*

2 Tempora porrò appellationum quatuor distinguuntur. Aliud est enim tempus interponendæ appellationis: aliud petendi apostolos: aliud præsentandi se coram iudice ad quem: aliud appellationis prosequendæ.

3 ¶ Tempus interponendæ appellationis, olim erat in propria causa biduum, *l. qui suspectum, 20. supra de app. l. 1. §. biduum, h. t. l. eos. 6. §. penult. C. de app.* Propria autem causa est, cuius emolumētum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet: *l. 1. §. in propria.* in alieno vero, triduum: *l. 1. §. biduum, & §. fin. h. t. dicta l. qui suspectum, l. eos, §. fin. de app.* Hodie indistinctè appellandi tempus decem est dictum: *Auth. hodie, C. de app. c. quod ad 15. de sent. & re iud.* qui currunt de momento ad momentū à tēpore sententiæ, *gloss. in dicta Auth. hodie.* adeo vt etiāsi nulliter & friuole instituta sit appellatio, non possit tamen eiusmodi error post effluxum dierum decem spatium corrigi: *Aret. in l. qui Roma, §. Seia, col. 2. de verb. oblig. Alc. in l. 3. verb. emendare, C. de ed. per l. si eo tempore, C. de remiss. pig. fac. l. bonorum, 24. ff. rem rat. hab.* nisi scilicet vbi non sola sententia grauat, sed grauamen est continuum, vt incarceratio, missio in possessionem, & similia. In his enim tamdiu appellari sine vlla temporis circumscriptione potest, quoad grauamen durat: *Spec. de appellat. §. restat n. 6. Ias. in l. ita, 13. nu. 3. C. de procur. Bald. in l. addictos, n. 2. & 3. C. de episc. aud.* Saxones quibusdam casibus in continenti à sententia prouocari volunt: *Saxon. lib. 2. art. 6. Chil. in pract. c. 124. & 125.* id quod perraro seruatur, legitimum namque tempus vsurpamus: itaque siue apud acta statim prouocatum sit, siue non sit, peræque licet postea in scriptis iusto in tempore appellare, *Mynsing obseru. 7. cent. 1.*

4 ¶ Tempus petendi Apostolos, est 30. dierum, quod incipit currere statim atq; sententia lata est: *l. iudices, C. de appellat.* qui nisi hoc tempore petantur appellationi renunciatum videbitur, *clement. quamuis, de appell. cap. ab eo, 6. de appell. lib. 6.*

5 ¶ Tertium tempus præsentandæ appellationis est in arbitrio iudicis Ad quem: *gloss. in l. præses, C. de appellat. per l. 1. de iur. delib. c. personas, de appell. Auff. in cap. quoniam, ad verb. interlocutoria, n. 43. de prob.*

6 ¶ Tempus prosequendæ appellationis, est Annus, & ex iusta causa biennium. *Auth. ei qui, C. de temp. appell.* quod currit à tempore interpositæ appellationis: *clement. sicut, de appellat. gloss. & Doctores in l. fin. C. de temp. appellat.* intra quod nisi prosequatur ius appellans suum, appellatio pronunciatur esse deserta, &

ad iudicem A quo causa remitti- A tur: *Mynsing. cent.1.obseru.* 8.

De Appellationibus recipiendis, vel non Tit. V. C. 7. 65.

1 *Quorum appellationes non recipiantur.*
2 *An in criminalibus appelletur.*
3 *Causa respicientes prouocationem.*

1 SEd † sciendum est, non omniũ appellationes recipi. Nam †
2 aliquando beneficium appellationis excluditur, aut facto appellantis, puta quia antea suo iuri renunciauit, *l.1.§. si qua sup. qui & à quib. Paulus lib. 5.s.24.* aut delicto, si videlicet ob contumaciam condemnatus sit: *l.1.C.quor. appell.l.properandum,§.cum autẽ, C. de iud.* vel † ob male gestum
3 officium publicum: *l.3.C.eod.* vel D in æs alienum quod fisco debeatur, *l.fin.l.4.C. eod.* vel ob delictũ confessum tamen, *l. 2.C.eo.* quod statim puniri propter atrocitatem publice intersit, *l. constitutione, 16. supra de appell. l si qua, 244. de verb. signif.* cuiusmodi est seditio, latrocinium, & ex constitutione Constantini, *l. 2.C.eod.* & Iustin. *l.1 §.fin. autem C. de rapt. virg.* cædes, veneficium, adulterium, raptus, &c. Quod consuetudo plerisque locis in Germania (nam in Gallijs aliter obseruatur) ad omnia criminalia iudicia

extendit. Aliquando causa ipsa eiusmodi est, vt prouocationem respuat, veluti est lis de momentanea possessione, iure ciuili, *l. vnic, C. si de mo. poss.* item, cum quis ad munus publicum tutelæ est cooptatus: *l.1.§. si quis tutor, sup. tit.1.* ab huiusmodi enim nominatione B non prouocatur, sed tantum à propositarum reiectarumque excusationum iudicio, *l.3 l.tutore, 18.C. de excus.tut.l.5. l.scire,13.ff.eodem, l. 1.§. si quis quand.appell.* licet in alijs electionibus aliud seruetur, & ius sit prouocandi: *l.2.C. de decur. lib.10.l.* C *4.l.hi qui,7.ciues, 11.C. de appell.* item, cum res non recipit dilationem, vt quando incidit quæstio de annona, de aperiendo testamento, missione in possessionem bonorum, *l. vlt.hoc t.l.quisquis, C.eod. &c.* Sed nec admittitur prouocatio post binam appellationem institutam, seu tres sententias conformiter latas, *t. t. C. ne lic in vna ead.caus.*

De Libellis dimissionis, qui Apostoli dicuntur. Tit. VI.

E 1 *Quid dimissorij libelli & apostoli.*
2 *Quando dandi.*
3 *Quæ forma.*
4 *Intra quod tempus.*

DImissorij † libelli dicuntur, 1 quod per eos causa ad eum qui

qui appellatus est, dimittatur, *l. dimissoria*, 106. *de verb. sign.* qui Græco nomine ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν quod mittere significat, Apostoli
2 vulgo dicuntur. Hi † post appellationem interpositam à qualibet causa, *c. vt supr. 4. de appel lib. 6.* dandi sunt ab eo, à quo est appellatum, ad eum qui de appel-
3 latione cogniturus est. Sensus † autem literarum talis est: appellasse Lucium Titium à sententia illius quæ inter illos dicta est: *l.*
4 *vnic. hoc tit.* Petendi † autem sunt intra 30. dies, vt supra dixi: alioqui institutæ appellationi renunciatum videbitur, nisi iustum impedimentũ probare possit appellans, quare non petierit. Nec vero simpliciter petendi sunt, sed (vt hic inquit Marcian. *in d. l. vnic.*) instanter & sæpius. Quare petitio ita concipi solet: Peto instanter: instantius & instantissime: *gloss. in cap. ab eo. in verb. instanter. de appell. lib. 6.* Quod si porrò per iudicem stet, quominus dentur, nihil oberit appellanti, *l. 1. §. dies, sup. quando app.* dummodo intra 30. dies de sua diligentia fuerit potestatus: *d. l. vnic. in fi. d. c ab eod. §. illud, Chilian. in prac. cap.* 130. nisi iudex intra idem illud tempus, refutatorijs apostolis, causam ostenderit, quamobrem libellos dimissorios non putarit dandos, *l. penult. & fin. sup. de appell. recip. cap. cordi, de appel. in 6.* Sunt & alia Apostolorum genera, de quibus

A D. Chilianum, *d. c.* 130. consulere licet.

Nihil Nouari appellatione interposita. Tit. VII.

1 *Ratio quare nihil possit innouari.*
B 2 *Attentata quomodo reuocentur.*
3 *De inhibitione.*

Effectus † appellationis præcipuus hic est, quod appellatione interposita; siue recepta sit, siue non sit, medio tempore 1
C nihil nouari, id est, attentari, & ad executionem perduci oportet: si quidem fuerit recepta appellatio, quia recepta est: si verò non recepta est, ne præiudicium fiat ei quoad deliberetur, vtrum recipienda sit appellatio, an non sit. Recepta porrò appellatione tam
D diu nihil erit innouandum: sed omnia relinquenda in eo statu, quò erant tempore appellationis, quoad de appellatione erit pronunciatum, *l. vnic. hoc tit. Paul. lib 5 tit.* 36. Nam, vt loquuntur, per appellationem iudici A quo, quasi manus constringuntur; ne
E quid amplius in causa attentare possit. Quod † si attentet, id 2
ipsum officio iudicis ad quem est prouocatum, ante omnia & summarie reuocatur: *dict. l. vnic. hoc tit. l. chirographi*, 58. §. 2: *de ad tut. c. non solum*, 7 *de appell. in 6. cap. bona*, 51. *c. dilectu*, 55. *de appell. gloss. in l. 2. vt lit. pen. & c. veniens.*

de iur. quod verum est, maxime cum post inhibitionem quid attentatur. 3 Inhibitionem † autem vocant literas cõpulsoriales, quibus iudex Ad quem, admissa appellatione, mandat ei à quo vt ad se acta causæ transmittat, prohibetque ne in eadem quippiam deinceps moliatur, *c.Roman.* 3.§. *si vero vocatis, de appell.lib.*6. *l.*2. *vbi Bart.Bald.& alii, C.de eden. l. à proconsulib.C.de appell.* Quod si quid porrò ante inhibitionem, præsertim cum de interlocutoria est appellatum, innonetur, vsitatum est, id principali sententia in causa appellationis lata rescindi ac reuocari, *c. significantib.*49.*de appell.Innoc. in c.dilecti, ad verb. reuocatio. de except. & in d.c.non solum,de appel.l.*6. *vide etiam quæ supr. dixi,ad tit. de appell. & c. pastoralis, in fin. de caus. poss. & propriet.*

Quæ Sententiæ sine appellatione rescindantur. Tit. VIII.C.7.64.

1 *Ratio huius tituli.*
2 *Septem species sententiarum quæ ipso iure nullæ sunt.*

1 IAm † & illud tenendũ est, interdum prouocari à sententia nõ esse necesse, vt cùm prior sententia est ipso iure nulla. Nam quod nullum est, vt rescindatur non habet opus, *l* 5. *de iniust. nupt. test.* Porrò Iurisconsultus septem has formas sententiarũ quæ nul-

A læ sunt proponit. 1. Si † sententia contra rem ante iudicatam probetur lata, *l.*1 *.in prin. hoc tit.l.* 1. *C.quan pro.non est nec.tot.t.C.de sent.contra sentit,c. inter,de re iud.* 2. Si in calculo iudex errarit, *l.*1. §.1 *.h.t.l.*2.*de re iud. l.*1.*C. de er- ro.cal.*3. Si contra sacras pronun-

B ciet constitutiones, hoc est, de iure constitutionis, nõn de iure litigatoris; *l.*1.§.*item, hoc tit.l.si expressim, de appell.l.*2. *C. quan. prou.non est nec.* 4. Si quis ex edicto peremptorio, tanquam contumax sit condemnatus, quod neque propositum est, neque in no-

C titiam peruenit: *l.*1.§.*pen. hoc tit.* secus si fuisset propositum, *l.ab eo,* C. *quomodo & quando, Auth.si omnes,* C. *si min. har.ab l.*4. §.*toties, de dam. inf.*5. Si in causa conuentionis & reconuentionis seu obiectæ compensationis iudex alteram litem decidat, altera

D pendente: quia super vtraq; causa simul & procedi & pronunciari debet: *l. cum Papinianus, cum Auth. seq.C.de sent.cap.*1. *ext. de mut. pet.* Sed magis est, vt inquit Macer. *hic in l.* 1.*in fi.* id est potius & securius, vt hoc casu ap-

E pellatio interponatur. 6. Si condemnatus sit, qui tempore quo sententia dicta est, in rebus humanis esse desiit, *l.* 2. *hoc tit. l. in summa,* §.*fin.de re iud.* etiamsi ab alijs fuerit defensus, *l.de qua re,* 74.§. *cum absentem,de iud.*7.Impossibile præceptum iudicis, seu natura, seu lege nullius esse momen-

menti Paulus respondit, *l. fin. hoc tit.* Impossibilium enim nulla est obligatio, *l. impossibilium, 145. de reg. iur.* Quare eiusmodi sententiæ & similes, *vide C. eod. quan. prou.* vtpote nullæ, nunquam transeunt in rem iudicatam, & ad 30. annos impugnari proposita nullitatis quæstione possunt: *dixi sup. de re iud. vide Ferra, in for. app. verb. fuisse, n. 4. Bart. in l. si expressim, nu. 12. de appell. Bald. in l. 1. nu. 3. C. de scr. & eleganter Ang. cons. 107. Iacobell. n. 1.*

An per alium causæ appellationum reddi possunt. Tit. IX.

1 *Regula quando iustificari appellatio possit per procuratorem, aut non possit.*

2 *Causas capitales per procuratorem non iustificari.*

3 *Quæ dicatur capitalis.*

4 *Explicatio l. 2. hoc tit.*

IN materia appellationum de quibusdam articulis queri solet, quos operæ pretiũ est hic explicare. Principio illud quæstionis est, an per alium causa institutæ appellationis (quam nunc iustificationem vocant) reddi possit, qua in re tenenda est regula:
1 †Quę causa per alium agi nequit, eius nec appellationem per alium posse expediri, *l. 1. in fin. hoc tit.*
2 *Paul. lib. 5. tit. 35.* Ex † quo sequitur, causas capitales per procura- A torem in secunda instantia agi nõ posse: *l. 1. hoc ti.* quia nec in prima possunt, *l. pen. §. ad crimen, de pub. iud.* Capitalem † autem diximus, 3
ex qua sequitur pœna vsque ad relegationem exclusiue, vt vult hic Acc. Nam † cum relegatio, aut 4
leuior pœna, puta infamiæ nota B imponitur, tum causa consimilis est pecuniariæ, *d. l. 1. vers. plane, l. absentem, sup. de pœn.* quare & procurator admittetur, *glos. hic per l. seruum, §. publice, de procur. vide quæ dixi sup. ad tit. de quæst.* Sane si procurator absente domino appellauit, & postea redditis rationibus procurator esse desiit, nihilominus C absente domino respondere, & causas appellationis, seu (vt loquuntur) grauamina proponere debet. Sed an eo cessante dominus litis respondere poterit? Et quamuis regulariter causas appellationis reddere debent, qui D primo sunt experti, & prouocauerunt: *l. fin. §. si sup. de appell.* magis tamen obseruatur, vt audiri debeat in causis appellationum reddendis is cuius absentis procurator appellauit: *l. 2. h. t.* idque exemplo adolescentis vel pupilli, E qui interpositam à tutore appellationem ipse iam adultus finita tutela aut cura, persequi potest, *d. l. 2. h. t. d. l. fin. §. fin.*

Si tutor vel curator, vel Magiſtratus creatus appellauerit. Titulus X.

HI qui ad munera publica nominati & electi, à ſententia qua eorum excuſationes repudiabantur (ab hac enim ſola B prouocatio eſt, *l.* 4. *C. de appell. vide tamen diſtinctionem ſupr. poſitam, tit. de app. recip.*) appellarint, nec cauſas, quare iuſta fuerit appellatio, probauerint; ſciant ad ſuum periculum pertinere, ſi quid damni, per moram appellationis, Reipub. acciderit, *l.* 1. *h. t.* quod C & in tutoribus ſeruatur, *l.* 2. *in verb. periculum medij temporis, h. t. l. ſi quis tot.* 60. §. *fi. de rit. nupt. l. quanquam,* 15. *C. de exc. tut.* Quare etiamſi tutor vel curator prouocauerit, & ante cauſam actam moriatur; propter periculum medij temporis, ſucceſſores eius cau- D ſas appellationis reddere neceſſe habebunt, *l.* 2. *h. t. l. vni. in fi. inf. ſi pend. app. mors. inter.*

Eum qui Appellauerit, in prouincia defendi. Tit. XI.

CVm quis appellationis cauſa peregrinatur, quæri ſolet, an interea domi in ſua prouincia defendi in alijs ſuis cauſis tanquā præſens debeat. Et reſcriptum eſt, defendendum eſſe, nam hoc beneficij illis præſtatur, ne neceſſe A habeant ſe defendere, qui Reipublic. gratia abſunt.

Apud eum a quo appellatur, aliam cauſam agere compellendum. Tit. XII.

SI quis ex alia cauſa appellauerit à iudice, an in alia cauſa (nam in eadem res plana eſt, *l. eos,* 5. *C. de app.*) eundem iudicem habere neceſſe habeat, videamus. Et hodie hoc iure vtimur, vt tametſi appellatio interpoſita ſit; tamen apud eundem ſuum ordinarium iudicem, à quo quis prouocauit, compellatur alias cauſas agere, nec vtatur hoc prætextu, quaſi apud offenſum iudicem non debeat experiri: cum quia hæc ſuſpicionis cauſa idonea non eſt: *l. & in minoribus, C. de app. not. in l. apertiſſimi, C. de iud.* tum quod ſi eius ſententia lędatur, denuo prouocare poſſit, *l. vnic. h. t.*

Si pendente appellatione mors interuenerit. Titulus XIII. C. 7. 66.

APpellatore defuncto; ſiquidē ſine hærede, cuiuſcunq; E generis appellatio, ſiue de cauſa ciuili, ſiue de criminali inſtituta, euaneſcit: vtpote altera parte litigatórum extincta. Quod ſi appellatori hæres extiterit: ſi quidem nullius alterius intereſt, cauſas appellationis reddi: cogendus non eſt peragere appellationem, iuxta reg.

reg. Vt nemo inuitus agere cogatur, *tot.tit.C.vt nemo inuit.* nam & liti suæ vnusquisque renunciare potest, *l.postquam,4.C.de pact.* Si vero fisci vel alterius cōtra quem appellatum est, interest, hæres causas appellationis reddere necesse habet, *l.vnic hoc tit.*

De iure fisci. Titulus XIV. C.10.1.

1 *Continuatio.*
2 *Quid sit fiscus.*
3 *De iure singulari, & priuilegiis fisci.*
4 *De iudicijs & nunciationibus quæ ad fiscum pertinent.*

HActenus † exposita sunt ea omnia quę ad institutionem, progressum exitumq; iudiciorum ordinariorum pertinere videbantur: nunc, vt nihil prætermittatur, coronidis vice exequamur illa, de quibus extra ordinem iure quodam singulari ius dici solet. Quæ quoniam vt plurimum cognitione vel rescipto Principis, à quo non est prouocatio, summarie expediuntur, ideo recte extraordinaria vocantur & post ordinarium appellationis tractatum cuius hic nullus aut perexiguus est vsus, examinãda suscipiuntur. Quo in genere primum locum obtinet fiscus, cuius multa in iure sunt priuilegia. fiscus † autem proprie Principis ęrariū,& Reipublicæ patrimonium dicitur, Illud

A priuatum, hoc publicum. *Plin. in Panegy. Suet. in Aug. l. fin. C. de fund. rei priu. li. 11.* Sed cum vtramque sit vnius Principis promiscue hæc vsurpari solent: *l. bene C. de quad. præscr. §. res fisci, Inst. de vsuc.* nec dubium est, quin Cęsaris priuata ratio, idem ius habeat quod fiscus, *l.6. in fin.h. t.* In

B multis autem fiscus iure singulari vtitur, *Paul.lib.5.tit.12.vide C. eo.* Nam & † priuatos ad editionē instrumentorum cogit, *l.2.§. h. t.* contra regulam: *l.1.& t.t.C. de eden.* & interdum conductores rerum publicarum inuitos detinet, 3

C si maximos fructus fecerint, *l. talem, 11.§.fin. de publ.* alias secus, *l. 3.§.cum in quinquenium,h.t.l. inuitos, 11. C. de loc.* debitorem debitorum suorum exigit, *l. 3.§.multa h.t.* euictionem simplicem tantum præstet, etiamsi duplam promiserit, *l.5.h. t.* ius pignoris sem-

D per habet: *l. aufertur, 46. §. ius pignoris,h. t.* ac vt sibi satisfiat etiã alias creditorib. persoluta aufert: *l.deferre, 18.§.fi. cum ll.seqq. h. t.* quia ius fisci priuato præponderat, *l.apud.35. h.t.* etiãsi alias vnicuique liceat sibi vigilare, *l. pupillus, 24. quæ in frau.cred.* nec fit re-

E petitio ab eo qui suum recepit, *l. repetitio, 44. de cond.ind.* Sed † & alia priuilegia multa habet, quæ 4 longum esset referre, *t.t. C. de priuil.fis.& de quad.præsc.vide tract. de priuil.fis.* ac peculiaria etiã quędam iudicia: vt cum bona vacantia aut commissa nunciantur ex

causis.

causis, quas ad quindecim numero recitat Callistratus, *l. 1. h. t.* In his enim nuntiationib. multa sunt specialia. Nam nec ab omnib. denunciari potest, *l. 2. §. pen. l. edicto*, 13. §. *extat, l. art.* 16. *l. deferre*, 18. *h. t.* neque ex omnibus causis, *l. 1. §. an bona, l. non possunt*, 11. *d. l. edicto, l.* 3 12. 17. 22. §. *pen.* 45. *h. t.* pœnæ etiam singulares in temere aut falso deferentes, sunt constitutæ, *l. 2.* 15. 24. §. *fi. h. t. l. ex varia, C. de dela. lib.* 10. sicuti præmia ijs qui vera deferunt, *l.* 13 *in princ. l.* 15. §. *Senatus, l.* 49. *h. t* neque omni tempore, *l.* 13. §. *antepen. h. t.* nam & præscribi fisco potest, *l. 1.* §. *diuus, l. fi. h. t.* neque coram omni iudice causa fiscalis agitanda est, *l.* 3. §. *diuus Adrianus, l.* 7. *l.* 45. §. *quoties, h. t. tot. t. C. vbi caus. fis.* Apud nos Sax. plerique iudices & Magistratus, item Resp. quæ summum imperium habent, etiam iure fisci præscripto quodam inueteratoq; more, vtuntur: quamuis superiorem recognoscant: *dixi sup. de prin. cred. & tit. in quib. caus. pig.* vnde & hæreditates vacantes, si post annum nullus appareat hæres in suos vsus, suumq; ærarium conuertant. *Land. lib.* 1. *art.* 28 *Fach. diff.* 35. *Reinh. diff.* 34.

A B C D E

De captiuis & de postliminio, & redemptis ab hostibus. Titulus XV. C. 8. 51.

1 *Qui à quibus hostibus capti serui fiant, vel non.*
2 *Postliminium vnde dictum, & quid sit.*
3 *Species postliminij.*
4 *Causa efficiens.*
5 *Materia: de personis ac rebus quæ postliminium habent.*
6 *Forma.*
7 *Finis.*
8 *Effectus.*
9 *De redemptis ab hostibus.*

De † captiuis quoque & de postliminio, ac redemptis ab hostibus, quędam iura peculiaria prodita sũt. Humanitatis enim est, illis contra subtilitatem iuris ciuilis subuenire. In prædis sicut quæ cœlo, terra marique capiuntur, fiunt occupantium. *l. 1. cum ll. seqq. de acq. rer. dom.* Ita capti ab hostibus in eorum rediguntur potestatem, omniaqua iura ciuitatis cum libertate amittunt, *l. 1. l.* 12. §. *si quis ab hostibus, h. t.* Hostes autem accipimus, quib. bellũ pop. Rom. decreuit, *l. hostes*, 24. *hoc tit l. hostes*, 118. *de ver. sig.* Quare serui non fiunt, qui vel in dissensione ciuili, *lege si quis*, 21. *h. t.* (sicut hodie sunt Christianorum inter se lamenta, *vide Innoc. in c. sicut, n. 6. de iur. iur. Fab. in* § *item ea qua ex host. de rer. diuis. Bart. in l. hostes*, 24. *h. t. Cap. in tract. de cap. 1. n. 4.*) vel à latronibus, vel confœderatis, *l. non dubito*, 7. *h. t.* capiuntur: *l. hostes*, 24. §. *si l. postliminium*, 19. §. *a piratis*, *hoc tit.* Ac displicere Domino Deo in popu-

populis qui nomen ei dederunt, A iura captiuitatis ac seruitutis mutua, quibus alij alios barbarum in morem sibi subjiciant, intelligi potest, cum ex eo quod grauiter offensus est Israelitis: quamuis iusto prælio victores tribum Iuda afflixissent: cum captiuam eam sibi facere instituissent; Sic enim, B inquit Propheta, 2. *Paralip.* 28 Insuper filios Iuda & Ierusalem vultis vobis, subjicere, in seruos & ancillas: quod nequaquam facto opus est: peccatis enim super hoc Domino Deo vestro, tum multo magis ex lege Mosi, in qua Deus quid sibi placeret, non obscure C ostendit, ac inter alia, ciues tribulesque sui vnius populi, vtpote fratres, in seruitutem redigi prohibuit, *Leuit.* 25. *Deut.* 24. Capti autem ab his gentibus quibuscum nec fœdus, nec societas, neque hospitium est, postliminium habent: *l.* 2. §. *in pace, hoc titulo*. D

¶ Postliminium inquit Imperator, § *si quis ab hostib. Inst. quib. mo. ius patr. po. sol.* ex Cicer. *in Topicis* à limine & post dictum est. Nã limina sicut in domo finem quendam faciunt, sic & imperij finem esse limẽ, veteres voluerunt. Hinc & limen dictũ est, quasi finis quidam & terminus, & ingressus atque exitus imperij: ab eo postliminium dictum, quia ad idem limen reuertebatur, quod amiserat. Id ad hunc modum Paulus, *l. postliminium*, 19. *h. t.* definit: Postliminium est ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ. inter nos ac liberos omnes populos regesque moribus ac legibus constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam citra bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere, idque naturali æquitate introductum est; vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is vbi in fines suos redijsset, pristinum ius suum reciperet.

¶ Duæ sunt species postliminij: nam aut nos reuertimur ex captiuitate, recuperamusque postliminio res nostras aut per vim hostium capta recipimus, *l. cum duæ*, 4. *h. t.* 3

¶ Causa efficiens postliminij, est lex ducta partim à naturali æquitate, partim ex iure gentium *d. l.* 19. 4

¶ Materia circa quã, sunt personæ, aut res. Postliminium enim habent ab hostibus capti, cuiuscunque sint sexus aut cõditionis, *d. l.* 19. §. *vltim.* Transfugæ tamen nullum postliminium est *d. l.* 19. §. *transfuga.* quia malo consilio, & proditoris animo patriã reliquit, nec in ciuium, sed hostium numero habendus est, ac propterea E supplicio afficiendus, *l.* 3. §. *is qui l. prod. tores*, 7. *infr. de re milit. vide omnino Cuiac. lib.* 4. *c.* 9. sed his tãtũ hoc beneficij indultum est qui necessitate captiuitatis inuiti abducti sunt, *l. penultim. C. eo. tem.* Quare & qui armis victi hostibus sese dediderunt postliminio carent: 5

rent : nam volentes se hostibus subijciunt, *l. postliminio*, 17. *hoc tit.* Quod si dubitetur, captus quis sit, an transfugerit, inspicienda erit vitæ prioris conditio : quæ si fuerit illæsa, iuratæ eius affirmationi credetur, *l. non omnes*, §. *à Barbaris, de re milit.* Filij ante captiuitatem concepti, ius postliminij habent: *l. ab hostibus ex quibus cauf. mat.* quia cum pro natis habeantur, *l. qui in vtero, de stat. homi.* simul capti videntur : apud hostes concepti, iure proprio postliminium non habent, vtpote, è seruis nati, sed ex persona parentum, si hi reuertantur, *l.* 1. *C. eo. l. apud*, 9. *l. diuus*, 26. *hoc t.* Res eodem modo habent postliminium, quæ quidem non turpiter amissæ sunt; vt ager ab hostibus captus: & denuo recuperatus, *l. si captiuus*, 20, §. *expulsis, hoc tit.* naues, equi, *l.* 2. *hoc tit.* &c. In armis & vestibus non idem iuris est : quia ex disciplina Laconica, vnde Romani militarem artem sunt mutuati, non sine flagitio timoris & fugæ amittuntur, *l.* 2. *&* 3. *h. t.*

6 ¶ Forma postliminij est, quod statim atq; captiuus fines nostros attigit, recuperat omnia iura pristina. *l. in bello*, 12. §. *si quis capiatur*, *hoc tit.* fingiturque retro in ciuitate semper fuisse, *l. retro*, 16. *h. t. d.* §. *si quis capiatur*.

7 ¶ Finis, est vt ex naturali æquitate, qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is recuperata ciuitate iura etiam sua recuperet, *d. l.* 19.

¶ Effectus postliminij partim 8 est in fictione, partim in suspensione iurium, *Sal. in l. Gallus*, §. *quid si is*, *de lib. & posth. vide Cuiac. in l. in lege, de testamen.* Fingit enim ius, eum qui reuersus est, nunquam abfuisse, *d. l. retro, cum ll. seqq.* Quare & testamentum ante confectum seruatur, §. *fin. Instit. quib. non est per fac. test. l. si quis*, §. *quatenus, de iniu. rup. irr. fac. test.* & insuper actio reuocatoria reuerso datur ad res perditas vsucapione recuperandas, *l.* 1. *ex quib. cauf. maior. d. l. ab hostib.* Suspenditur ius patriæ potestatis capto patre donec pater vel redeat, vel desinat posse redire : idque ideo, vt interea filij contrahere nuptias, *l. si nepos*, 9. *cum ll. seqq. de rit. nupt.* agere tanquam patresfamil. possint, *Sal. in d. l. Gallus*, §. *quid si is*. Pater tamen reuersus, ius potestatis & peculium filij medio tempore quæsitum acquirit : *l. penul. de suis, & leg. l. in bello*, 12. §. *si quis*. quia fingitur nunquam abfuisse. Inducta est & altera fictio lege Cornelia: nam cum quis apud hostes moriebatur, quia in seruitute decedebat, non poterat relinquere hæredem. Id cum plenum videretur iniquitatis, lege Cornelia inductum est, vt qui ita obiisset, ab eo tẽpore quo captus esset, obiisse fingeretur : quo tempore cum fuerit liber, hæredes tam ab intestato quam ex testamento, si quod ante captiuitatem forte reliquit, ex

ex hac fictione habet: *l.* 1. *C. eod.* §. *A fi. Instit. quib. non est per fac. testa. l. lex. Cornelia, de vulg. & pup.* quibus deficientibus, fiscus succedit, *d. l. bona,* 22. *hoc tit.*

9 ¶ Redempti ab hostibus pretio, quod λύτρον vocant, postliminium habent, non enim emuntur tanquam mancipia: & iniquissimum sane esset, ciui liberato hanc seruitutis calamitatem pro beneficio inferre: quare postliminium habent, si quidem ante fuerint liberi, *l. si captiuus,* 26. *h. t.* nam serui dominis restituuntur, refuso pretio, *l. in bello,* 12. §. *si quis seruum, h. tit.* Pignori tamen etiam liberi homines, redemptori suo pro λύτρῳ donec soluant, obligantur, nisi animo donandi sumptus sint facti: *l. liber.* 17. *eo.* quod si soluere nequeant, per quinquennium ei operas præstare in authoramentum coguntur: *l. fi. C. eod.* vnde ius nostrum Sax. de addicendo creditoribus in seruitutem operarum debitore, manasse potest videri.

De Re Militari. Tit. XVI.

A Sed † & rei militaris, quæ Principi & bono publico vtilem nauat operam, iura quædam sunt singularia: de quibus extra ordinem interdum etiam sub pellibus & inter classica, quæ subtilitates iuris minus exaudiunt, *tot. tit. de re mili. vide Cicer. pro Muren.* di- 1
B sceptatur. In † primis sciendum est, omnes omnino ciues ad militiam cogi, adeò vt qui ad edictum olim non respondisset, vt proditor libertatis, in seruitutem redigeretur, *l.* 4. §. *qui post, h. t.* & qui filium subtraxisset militiæ, mulctaretur exilio ac parte bonorum, 2
C *d. l,* 4. §. *qui filium.* Excipiuntur † tamen qui militare nō possunt: vt serui, facinorosi, infames, rei qui sub obtentu militiæ aduersarijs negotium facere machinantur, atque alij multi, *l.* 4. *l. proditores, l. qui stntu.* 8. *l. ab omni,* 11. *h. t. tot. tit. C. qui milit. non poss. lib.* 12. 3
D item qui à militia ætate, aut simili priuilegio, excusantur: *vide inf. de vacat. & excomm. & de iur. immun. & C. qui atat. se excus. cum tit. seq. lib.* 10. Ex † eo tēpore quis iure militare incipit, & miles appellatur, quo in numerum relatus est, *l. ex eo,* 43. *de te-* 4
E *stam. mili.* & sacramentum præstitit, *l. ex militari,* 11. *eod. tit.*

¶ Militum alij sunt tyrones, *l.* 3. §. *si plures, hoc tit.* qui publicis stipendijs ad militiā instituebantur, nondum tamen in ordinem relati, *d. l. ex eo.* alij veterani: *infr. de priui. vet.* alij gregarij, alij ceu- 5

centuriones, *l. milites*, 13. §. *irreuerent. h. t.* tribuni, *l. officium*, 12. §. 1. præpositi, *d. l. omne*, 6. §. 1. *l. officium*, 12. *hoc tit.*

6 ¶ Sed in primis, in iure de delictis militum quæritur. Hæc enim res proprie ad iudicia & doctrinā nostram pertinet, conseruandæque disciplinæ militari plane est necessaria. Militum autem delicta aut propria sunt, aut cum cæteris communia, *l. 2. hoc tit.* Communia sunt, quæ etiam in reliquos homines cadunt, & communibus rerum criminalium iudicijs coercentur, vt homicidium, adulterium, furtum: propria sunt, quæ proprie ad disciplinam militarem pertinent, & extra ordinē puniuntur, cuiusmodi sunt, non dare nomen ad edictum Imperatoris, *d. l. 3. §. qui post.* dare se militem cui non licet, aut nomen dare contra prohibitionem legum: *l. 2. h. t.* (nec enim omnibus militare concessum est, vt diximus) emanere, *l. 3. §. emansor, hoc t.* deserere militiam, *d. l. 3.* stationem: *d. l. 3. §. qui stationis*, transfugere, *d. l. 3. §. is qui ad hostes*, enunciare hostibus consilia, & prodere exercitum, *l. 6. § exploratores, h. t.* non parere duci, *l. 3. §. in bello*, præsidi, *l. 3. § præsides.* centurioni, *l. militib.* 13. §. *irreuerent. h. t.* arma amittere, *l. 3. §. miles.* alienare, *d. l. 3. § miles. l. qui commeatus*, 14. *h. t.* surripere, *d. l. 3 § qui aliena.* commeatum nō recte procurare, *d. l. 3. § si ad diē*, A *d. l. qui commeatus*, custodiam negligere, *l. 4. & tot. tit. de custod. reor.* turbare pacem, *l. fin. hoc tit.* fugam in acie primum facere, *l. 6. §. 1. hoc tit.* & alia consimilia, quæ hoc in titulo passim traduntur: *l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 12. 13. 14. 15. 16. hoc t.* de quibus in genere B inquit Arrianus: *l. 6. hoc t.* Omne delictum est militis, quod aliter quam disciplina communis exigit, committitur: veluti segnitiæ crimen, vel contumaciæ, vel desidiæ.

7 ¶ Puniuntur autem hæc delicta, C aut castigatione corporali, aut pecuniaria mulcta, aut indictione munerum, (à quibus alioqui milites sunt immunes) aut gradus deiectione, aut missione ignominiosa, *d. l. 3. §. 1.* 8 Nam † præter hanc, alia est causari missio, quæ propter causam, puta vitium D corporis aut animi: alia honesta, quæ expleto militiæ tempore datur. Sed castigationes corporales plerumq; capitis pœnam continent: *d. l. 3. 4. 5. 6. 10. 13. 14.* aut cum minimum verbera: *d. l. 14. in fi.* nisi pœnam mitiget vel tyrocinium, *l. 3. §. si plures, l. 3. in fi.* E *l. qui commeatus.* 14. *hoc tit.* vel licentia militaris, ad lasciuiam vino incitata, *d. l. 6. §. per vinum.* vel miseratio pietatis, vt cum pater filium ad pœnam offert: *l. 4. §. qui filium, l. non omnes, 5. § qui in desertione, l. milites, 13. § fin. h. t.* nec enim videtur ad capitale supplicium obtulisse, *l. 3. C. de patr. pot.*

pot. Quæ iura cum sint in militibus singularia, haud temere ad consequentias, vt nec alia iura militaria, produci debent, *l.1.de test.milit. & tot.illo t.ff.C.& Inst. l.quod contra,de leg. l. 5. ff. sup.de const. Prin.*

De Castrensi Peculio. Tit. XVII.

1 *Castrense peculium quid.*
2 *Priuilegia huius peculij.*

1 AD † rem militarem pertinet & priuilegium peculij castrensis. Castrense autem peculium est: quod à parentibus, vel cognatis, vel ab vxore. in militia degenti donatum est, vel quod ipse filiusfam. in militia acquisiuit, quod nisi militaret, acquisiturus non fuisset: *l. castrense, 11. l.si militi, 6. hoc tit. vide quæ dixi, Instit.quib. non est permiss. fac. testam. & per quas person.nob.acqu.* vt si militiæ ergo hæres institua-
2 tur, *l.diuus, 13. hoc tit.* Huius † autẽ peculij hæc priuilegia sunt: quod non acquiratur patri sicuti reliqua bona, iure patriæ potestatis: *tot.tit. Institut. per quas pers.* item quod de eo pro lubitu disponere, vel inter viuos, vel testamento filiusfam. possit, *l.2.hoc tit.l.fin. 9.de inoffic. testam.* in eoque patrisfamilias personam planè gerat. *l.2.ad S. C. Maced.* Sed nec ab intestato decedens, patrem in eo habet hæredem; *l.1.hoc tit.*

A veruntamen bona quasi peculij iure patri deferuntur, *l.1.hoc tit. vide §. si igitur, in Authentic.de hær. ab intest.* dum tamen non extent liberi, quos patri præferendos, naturalis successionum ratio docet. *l. sacrosancta, C. de episcop. & cleric. l.1. §. nepos. sup. si à pat.* B *fu. ma.* Sunt & alia peculij castrẽsis iura singularia, quæ omnia exponere huius non est loci. Ad exemplum porrò castrensis peculij, constitutionibus Principum eadem priuilegia filijsfam. indulta sunt, in his quæ honestis togatæ militiæ (quæ armatæ compa- C ratur, *l.aduocati, 14. & tot.tit.C. de aduoc. diuer. iud. vide Euerar. in Top. à loc.arm.mil.*) artibus, *vide distinctionem Bald. in l. fin. in princip.C. de bon.quæ liber.* parant & lucrantur: vnde hæc Quasi castrense peculium solent appellari, *l. vltim. C.de inoffic. test. in prin.* D *Instit.per quas person. nob. acqui:* à quo distant, peculium profectitium, *l.5.de iur.dot.* quod à patre aut eius occasione obuenit: & aduentitium, quod filius aliunde parauit vel quæsiuit, puta successione materna, opificio aliquo & industria, quæ togatæ militiæ ar- E tificio atque iure non censeatur. Illa enim profectitia patri acquiruntur omnimodo; hæc vero aduentitia tantũmodo quo ad vsũfructum, *l.2.3.4.5.6. & tot.tit.C. de bon.mater.§.1.Institut.per quas pers.nob.acquir.* Sunt igitur varia nunc peculij genera: vnum ca-

 stren-

strense, alterum non castrense: illud castrense, vel quasi; hoc profectitium, vel aduentitium, *vide gloss. & Dd. Institut. per quas person. vbi dixi.*

De Veteranorum priuilegijs. Tit. XVIII.

1 *Qui sunt veterani.*
2 *De priuilegiis eorum.*

1 HVc † referantur & veteranorum priuilegia; hoc est, eorum qui exacto militiæ tempore, honestissime missi sunt. *Theo. in §.1. Instit. de testa. ord. l. 2. h. tit.* Nam † hi immunitatem habent à muneribus, præcipue personalibus, *l. 2. l. 5. h. t.* A vectigalibus autem, & patrimoniorum oneribus, difficile est, vt per omnia excusentur, *l. 2. in fin. l. 4. h. tit. vid. l. 1. C. de veter.* Deinde veteranis, & eorum liberis, idem honos habetur qui & decurionibus, *l. 3. hoc tit.* Igitur nec in metallum damnabuntur, nec in opus publicum, vel ad bestias; nec fustibus cædentur, *d. l. 1. & 3.* 2

DIGEST. LIB. L.

AD MVNICIPALEM, ET DE Incolis, Tit. I. C. 10. 38. 39.

Videlicet legem: vt communis est interpretatio. Cuiacius Ciuem.

1 *Continuatio.*
2 *Genera subditorum.*
3 *Municipes vnde dicti, & qui sint.*
4 *Incola quis.*
5 *Causa efficiens municipij.*
6 *Effectus & vis municipij.*
7 *De iure incolarum.*
8 *De iudicijs municipalibus.*

1
ET † hæc de ijs qui Rempub. regunt ac tuentur, specialiter disposita sunt: nunc de subditis, eorumque rebus videamus. Subditi † aut sunt municipales, aut incolæ, aut coloni. De colonis dici non est necesse, cum iure institutisque ciuitatis Rom. aut suæ metropoleos regantur. *vide Bartol. & Dd. in l. vni. C. de metro. Ber. lib. 11. Gell. lib. 16. cap. 13.* 2

¶ Municipes autem sunt ciues Romani ex municipijs suo iure & legibus suis vtentes, muneris tantũ honorarij cum pop. Rom. participes: à quo munere capessendo 3

do appellati videntur: *l. munus*, 18. *in fin. de verb. sig.* neque illa pop. Rom. lege astringuntur, quũ nunquam eorum fundus P. R. sit factus. *Gell. praall. loc.* Municipes, inquit Vlpian. *hoc in l.* 1. appellantur muneris participes, vt munera nobiscum faciant. Sed nunc abusiue municipes dicimus, suos cuiusque ciuitatis ciues. Alibi Paulus: *l. municipes*, 228. *de verbor. signif.* Municipes intelligendi sunt, & qui in eodem municipio nati sunt.

4 ¶ Incola est, qui domicilium tantum alicubi habet, non etiam munerum & honorum particeps, *l. domicilium*, 20. *hoc tit.* Incola inquit Pomponius, *l. pupill.* 239. §. *incola. de verb. sig.* est qui in aliquam regionem domicilium suum contulit, quę Gręci παροικον appellant. Nec tantum qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed & qui in alicuius oppidi finibus ita agrũ habent, vt in eum se quasi in aliquam sedem recipiant. Aduena est, quem Græci ἀνοικον, hoc est, sine domo appellant.

5 ¶ Municipem facit, aut natiuitas, *l.* 1. *in princ. h. t.* h. e. origo: *d. l.* 1. *in prin. & l. fi. h. t.* nam qui Campano patre natus est, Campanus municeps censetur, quia patris sequitur originem, *d. l.* 1. §. *qui ex*, non etiam matris, nisi sit spurius *d. l.* 1. §. *fin. l.* 9. taliue priuilegio donatus: *d. l.* 1. §. *fin* aut manumissio, quia libertus originem patroni sequitur. *l.* 6. §. *fin. l.* 22, 23, 25.

A *hoc tit.* & si plures sint, omnium: *l.* 7. *l.* 17. §. *ex causa.* aut adoptio, qua cumulatur, non etiam adimitur prior origo, *l. ordine*, 15. §. *fin. l.* 17. §. *in adoptiua, d. t.* Nam adoptiuus, patris adoptantis originem acquirit, & sui patris naturalis retinet, atque ita vtroque loco munera præstat, *d. l. ordine*, 15.

B §. *fi.* Sed adoptionis origo emancipatione tollitur, *l.* 6. *h. t.* sicuti naturalis origo per senatoriam dignitatem, quod ad munera attinet, *l.* 23. *h. t.* Etsi autem filius patris originem sequitur, non tamen domicilium, *l.* 17. §. 9. *l.* 26. *h. t.*

C quod ipse sibi pro arbitrio constituit, *l.* 2. 3. *hoc tit.*

¶ Municipes autem coguntur ad munera tam personalia quam realia, eo loci vnde originem ducunt, quamuis alibi habeant domicilium: *l.* 16. §. *præsumptio. l.* 22. 6

D §. *municipes, hoc. t.* tam filij quam patres, *l.* 21. *h. t.* nam patriæ potestatis in publicis nõ habetur ratio, *l. nam quod*, 14. *ad S.C. Treb.* Quod si detrectent indicta munera subire, damnum Reip. præstabunt: *l.* 21. *h. t.* nisi se excusent aut dignitate, *l.* 17. §. *præscript. l.* 18. *h. t.*

E aut ætate, *l.* 3. §. *fi. l.* 6. §. 1. *l.* 11. *inf. de dec.* aut alia ex causa, *l.* 7. *inf. de decur. & t. t. de vac. & excus. mun.* Sed vt onera ferunt municipes, ita etiã commodis priuilegiis & honoribus sui municipij potiuntur: *inf. t. de decur.* quæ tamen priuilegia, iure nostro, minora esse iuribus fisci, dicendum est, *l.* 10. *l.* 21.

 §. *fin.*

*§.fin.h.t.*Et hæc quidem de municipibus.

7 ¶ Alia autem est incolarũ conditio, qui domicilium tantum aliquo in loco habent, aliunde orti: *gloss.in l.20.hoc tit.*quod domicilium pro lubitu & commodo rei familiaris vbiuis potest constitui, tam à filio; quam parte familiarum: *l.3.4.6.l.11.§.fin.l.17.§.patris.hoc t.* etiam pluribus locis, *l.6. in pr. & §.pen. 27. in fin. hoc tit.* dummodo ne sit aliquo interdictum, *l.31. hoc tit.* Neque tamen constituitur domicilium nuda contestatione, *l.20. h. t.* nec solius emptione domus, *l.17. §. fin. h. t.* sed re & facto: *l.20.27 h.t.* vnde qui incerti sedibus hinc inde vagatur, domicilium non habet: *d. l. 26. circa fin.* vt scolasticus, qui quandiu studiorum causa in vniuersitate commoratur, nullo tempore sortitur domicilium: nisi animum commorandi, figendique vitæ tabernaculum, aliquo facto, puta vxore ducta, familiaq; cõstituta, habitandi perpetuo causa declararit; quo casu statim domicilium constituisse videtur: in certis enim non est locus coniecturis. In dubijs porrò, cum neutrum constat demum post decem annorum continuam habitationẽm, domicilium constituitur. *Ang.& Dd.in l. 2. C. de incol. lib. 10. Bart. in l. lex Cornelia, 5. §. si tamen fundũ, de iniur.* Incola & iis Magistratibus parere debet apud quos incola est, & illis apud quos

A ciuis est: nec tantum municipali iurisdictioni in vtroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus, paucis quibusdam exceptis, *l. 2. C. de incol.lib.10.l. libertus, 17. §. sola, hoc t.* fungi debet, *l. incol. 29. hoc tit.l.1.C. de incol.*

B ¶ Vltimo sciendum, si de iure municipij aut incolatus controuersia oriatur, coram præside eam expediti oportere, *l.37. h. t.* 8

De decurionibus, & de filijs eorum. Tit. II. C. 10. 31.

C

1 *Continuatio.*
2 *Decuriones qui sint, & esse possint.*
3 *Qui esse non possint.*
4 *De officio decurionum.*
5 *De priuilegijs.*

D INter municipes † vel præcipuũ locum obtinent decuriones. *l. 2.h.t.l.fin.de alb.scrib.* velut Senatorius ordo & Magistratus cuiusque ciuitatis: non à populo Romano missi, qui sunt ἄρχοντες ἀρχόντων sed inibi electi, *l.6.quod* 1
E *cuius. vniu.* qui municipales appellantur: *l.magistratib.12. de iurisdict. & ibi Gouea. 1.* & in his duumuiri, *l.1.inf.de alb.scrib.* tanquam consules, defensores ciuitatum, velut plebis tribuni, *l.4.C.de defens. ciuit. l. vlt. C. de off. iurid. Alex.* qui & præsidis partib. funguntur, *Nou.15.de defens.ciuit.§. nulla.*

nulla. in his quæ sunt suæ iuris- A dictionis, non imperiis: *l. 1. C. de defens. ciuit.* & ordinariam in iisdem iurisdictionem ac executionem habent. *d. Nou. 15. §. deinde, gl. in l. si idem 11. de iurisdict.*

2 ¶ Decuriones quidam ex eo dictos aiunt, quod initio cum coloniæ deducerentur, decima pars B eorum qui deducebantur, consilij publici gratia conscribi solita sit, *l. pupillus 239. §. decuriones, de verb. signif.* Hi autem ex omni fere hominum genere eligi solent, *l. 9. hoc tit.* atque etiam cogi: *l. fin. sup. tit. 1. l. 9. l. 17. hoc tit.* quin & spurij in penuria meliorum ad- C mittuntur, *l. 3. §. spurios, hoc tit.* non enim impedienda est dignitas eius, qui nihil admisit, *l. 6. hoc tit.* præsertim quæ ad Reip. emolumentum, non cuiusquam iniuriam referuntur: *vide in cap. per venerabilem, qui fil. sint legit. gloss. Landt. lib. 1. art. 51.* Sed vbi alio- D rum copia est, potiores à præside ac ditiores eligendi sunt, *l. 6. 7 11. hoc ti.* & gradatim euehendi: *l. 3. § præses, l. 11. l. 13. § penultim. hoc tit.* exclusis plebeiis, *l. 7. §. 2. l. 9. hoc tit.* & vilibus, *l. 12. hoc tit.* ac minoribus ætate, *l. 11. hoc tit.* senioque confectis, *d. l. 11.* Sunt etiam † qui E

3 omnino admittendi non sunt, vt ignominiose ordine moti, relegati, *l. ordine, 15. l. libertus, 17. §. in quæstionibus, ad municip. l. 2. 3. 13. hoc tit.* criminum capitalium rei, *d. §. in quæstionibus*, & qui alium Magistratum sustinet, *l. libertus*, 17. *§. præscriptio, supr. tit. 1.* neque enim fas est, pluribus functionib. vno tempore præesse, *c. 1. dist. 89.* Nam vere dixit Xenophon, *lib. vlt. Cyroped.* ἀδύνατον ἐστι, πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον, πάντα καλῶς ποιεῖν. Item qui eundem paulo ante Magistratũ gessit. Neque enim honores sunt continuandi: *l. 18. h. t.* ne in tyrannidem tandem exeat aucta firmataq; diuturnitate temporis potestas, & libertas publica imminuatur; *gloss. in l. pen. C. ad l. Iul. de ambit. & in l. diuus, 18. sup. tit. 1.*

¶ Decurionũ officium pro necessitatibus Reipub. varium est & multiplex: vt pecuniam publicam habere, recipere, tractare, *l. 2. §. gestum, ad municip.* curare annonam, *l. non debere, 8. supr. de municip.* tributa exigere, *l. libertus, 17. §. exigendi, eod. tit.* administrare Remp. *l. ad Remp. 7. inf. de mun.* & iurisdictionem, ad certum tamen modum exercere, *l. inter, 28. l. ex qua, 26. ad municip. Nouel. de defens. ciuit. l. Magistratus, 12. de iurisdict. l. vn. in prin. c. si quis ius dicent.* 4

¶ Decurionum priuilegia sunt, vt ne torqueantur, neque damnentur in metallum, *l. fin. hoc tit. l. 3. sup. de priu. vet.* quanquam hoc hodie parum seruatur, quia delictum non excusatur dignitate, *l. 1. C. vbi senat. vel cla. l. raptores. C. de episc. & cler. l. quoties, de dign. l. 12.* aggrauatur potius, *l. presbyteri, 8. C. de episc. & cler. l. 4. §* 5

adulterii, de re milit. l.quædam, A *de pœn. Tiraqu. eodem tract. caus.* 31. nam, vt inquit ille.

Omne animi vitium tanto conspe-
ctius in se
Crimen habet, quanto qui peccat
maior habetur.

Deinde, vt alantur pauperes, *l.8. hoc tit.* vt sua iura singularia B ac priuilegia in liberos transmittant. *l.2. §. fin. hoc tit. &c.*

De Albo scribendo. Tit. III.

DEcurionum nomina in albo & tabula publica scribi so- C lent. Decuriones autem ita scriptos esse oportet, vt lege municipali præcipitur. Sed si lex cessat, dignitates erunt spectandæ, vt scribantur eo ordine, quo quisq; eorum maximo honore in municipio functus est, vtputa qui duũviratum gesserunt, si hic honor D præcellat, & inter duumvirales, antiquissimus quisque prior. In sententijs quoque dicendis idem ordo seruandus est, quem in albo scribendo diximus, *l.1.2.h.t.*

De Muneribus & honoribus. Tit. IV. C.10.40.41.

1 *Quid sit munus.*
2 *Diuisio munerum.*
3 *De patrimonialibus.*
4 *De personalibus,*
5 *De mixtis.*

PRæter † decurionatum, & alij 1 honores, aliaque munera in municipijs sunt obeunda. Munus tribus modis dicitur: vno donũ, altero onus, tertio officium, *l. munus,* 18. *de verb. signif.* in hoc titulo in altero significatu potissimum accipitur. Nam munus proprie hic dicitur onus quod necessario subimus lege, more, imperio ve eius qui iubendi potestatẽ habet, *l. munus,* 214. *de verb. signific.* Cùm autem in tertio sensu munus accipitur, solet addi adiectiuum publicum. Munus enim publicum authore Pomponio, *l. pupillus,* 137. *§. munus, de verb. signif.* est officium priuati hominis; ex quo commodum ad singulos vniuersosque ciues, remque eorum, extraordinario Magistratus officio peruenit.

¶ Munera autem ciuilia tri- 2 plicia sunt: alia patrimonij, alia personarum, alia mixta, *l.1. l. fin. hoc tit.* Patrimonnia † est in quo 3 sumptus maxime postulatur, *d.l.* 1. *§. patrimonialia.* quodque sumptibus patrimonij & damno administrantis expeditur, *l. fi. §. patrim. h.t.* Horum quædam possessoribus iniunguntur, siue munici- E pes sint, siue non sint: *l. 6. §. fin. h.t.* vt viarum munitiones, collationes prædiorum, *l. 13. §. munus. h.t.* agminales equi, angariæ, aliæque contributiones: *d.l. fin. §. patrimonium,* quædam verò non nisi municipibus, vel incolis, vel exactio tributorum, *l. 3. §. exactio. l. fin.*

l.fin.§.patrimoniorum, hoc t. &c. A
4 Personale † est, quod cum corporis labore, & solicitudine animi ac vigilantia principaliter existit. *d.l.*1. §. *illud*, vel est, quod animi prouisione, & corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento pertractatur: *d.l.fin.in princ*, vt tutela, cura: *d.l.*1. *d.l.* B *fin. &c.* Horum autem alia publica sunt, *d.l.pupillus*, 139. §. *munus, de ver.signif.* quæ in administranda Republ. cum sumptu sine titulo dignitatis subimus hæc distant ab honoribus, quæ cōsistunt in administratione Reipub. cum dignitatis gradu, siue C cum sumptu, siue sine sumptu contingente, *l.honor.*14. *hoc tit.* alia autem sunt priuata quæ ad priuatos pertinent, vt tutela, *l.honor.*14. §. *munus, h.t. &c.* Mixta
5 munera † sunt, quæ partim animi corporisq; intentionem, partim sumptus exigunt, *d.l.fin.* §. D *mista.* Doctores, *vide latissime hic in repet. huius Rubr. Alb. de Rosat. in prin. Ias. in l.placet, n.*1. *& 2.C.de sacr. Eccles. Io.de Plat. & alios in Rub. C. de excus. mu. Chass. in cons. Burg. Rubr.*1. *des iustices*, §.4. *ad verb. indire. n.*25. E hęc paulò aliter definiuntur. Personalia munera esse volunt, quæ personis imponuntur, & in labore personæ consistunt: eaque triplicia faciunt, videlicet dignitatem habentia, dignitatem non habentia, seu media & sordida. Realia vocant, quæ rei imponuntur propter rem, & possessorem comitantur, & horum plura rursus genera tradunt. Mixta verò quæ personæ imponuntur, & in labore personæ consistunt; sed propter rem & personam imponuntur: vt operæ rusticorum, Germanis *Phronen.* dictæ.

De Vacatione & excusatione munerum. Tit. V. C.10.44.45.47.

1 *Munera necessaria esse, nisi excusentur.*
2 *Quando excusatio proponenda.*
3 *Qui excusentur.*
4 *Vacationes quatenus extendantur.*

ETsi † municipes ad munera 1 cogi possunt, sicut tutores, *l.* 9.*h.t.* puta capitis pignoribus, §. *penult. Institut. de satisd. tut. gloss. in l.*1. *in prin. de adm. tut.* nec excusentur oblatione pecuniæ, qua se redimere volunt, *l.*17. *sup. de mun.* tamen ex æquitate quibusdam personis excusatio & vacatio à muneribus conceditur, *l.*1. *in prin. h.t.* Quæ † excusatio ini- 2 tio proponenda est, simulatque munus iniungitur: alioqui postmodum frustra opponetur, *l.pen.* §. *penul. hoc tit.* & quidem per appellationem proponenda est in his publicis; nominatione atque electione, videlicet facta & insinuata: idque fauore Reipub. ne diutius munerum vsu careat, *l.*2. *vbi Io. de Plat. C. de decur. lib.*10.

l. si adscribatur. C. de appellat. idẽ *Io. de Plat. in Rubr. C. de excus. muner. lib.* 10. etiamsi in tutelis non ab ipsa nominatione, sed ab excusationum reiectione appelletur, *l. hi qui, de appell.* §. *cui autem, Instit. de excus. tut. vide* rationem diuersitatis *apud Io. de Plat. in d. l.* 2. *C. de decu. & in Rubr. de excusa mun. lib.* 10. Ex-
3 cusantur † autem quidam ætate, *vide Cuiac. Insti. de excusat. tuto. & in l. 3. C. qui ætate se excus. lib.* 11. vt minores 25. maiores 55. annis, in personalibus plerisque: in realibus verò & mixtis, item tutelis, maiores 70. vel interdum 75. annis: *l. 2. §. 1. h. t. l. 1. & tot. t. C. qui ætat. se excus. lib.* 10. *l. 3. de iur. immun.* quia senectus venerabilis est, & quiete digna, *l. 5. de iur. immun. vide in Cato Cicero.* Quidam beneficio in Repub. vt numero quinque liberorum, *l. 3. §. cura ad municip.* non adoptiuorum, *l. 2. §. adoptiui, infr. de vac. mun.* neque mortuorum, *l. 2. §. qui ad hoc t.* nisi ob Rempublicam, *l. fin. h. t.* Quidam ob valetudinem, *l. 2. §. quem ita, l. penult. hoc tit.* inopiam, *l. 4. §. 1, & 2. l. 10, hoc tit.* fortunam plebeiam, *l. 13. §. plebeij, hoc tit.* dignitatem, *l. 10. l. fin. hoc tit. l. penultim. & l. fin. C. de decur. lib.* 10. officium quo inseruiunt Reipubl. *l. 1. C. quem. ciuil. mun. indic. vbi omnino vide Dd.* vt professores bonarum artium, *l. fin. §. fin ad mun. l. 8. §. fin l. 9. hoc tit.* frumentarij,

A *l. 4. hoc tit.* nauicularij, *l. 3. hoc tit.* negotiatores publico seruientes, *l. 5. §. negotiatores, hoc t.* milites, *l. 3. §. 1. ad municip. l. 6. hoc tit.* collegia, *l. 5. §. quibusdam, hoc t.* Nemo enim de vno collegio in aliud transferri debet: *d. l. 1. C. quem. ciuil. muner. lib.* 10. nec
B vno munere grauatus, alio insuper est onerandus: *gloss. & Dd. in d. l. 1.* neque à maiore functione ad minorem quispiam ignominiosè est deducendus, *l. 2. C. quemadmod. ciui. muner. lib.* 10. De quibus omnibus alibi, *l. fin. infr. tit. 1. l. 1. vbi Dd. & l. 2. C. quem.*
C *ciuil. mun. lib.* 10. *Alber. hic in Rub.* plura traduntur. Sed † ad- 4
monendi sumus, plerosq; horum à personalibus duntaxat excusari; non etiam ab honoribus delatis, *l. in honoribus,* 8. *hoc tit.* aut his quæ possessionibus siue patrimonio indicuntur, *l. 10. hoc tit. l.*
D *fin. §. patrimoniorum, sup. tit.* 1. Nam sciendum est duo genera esse vacationis: alterum plenius, cùm & militiæ vacatio datur; alterum exiguius, in quo nuda muneris est vacatio, *l. prætor.* 13. *hoc t. l. quisquis,* 27. *C. de episc. & cler.* seu alterum generale est va-
E cationis genus, quod nec ab honoribus, nec ab ordinarijs excusat; vt est eorum qui nullam militiam, hoc est (vt interpretantur Dd.) officium castrensis aut togatæ militiæ retinent: aliud verò est speciale, vt illorum qui officium in vacatione retinent, item

qui

qui specialiter excusantur, vt professores, medici publici, officiales, aduocati & similes, hi enim etiã ab honoribus excusati sunt, *Bart. Alb. & Dd. d. l. in honoribus, & in d. l. medicos. vbi Ioan. de Plat. l. Seuerus, 9. de decur. l. semper, 5. §. fin. de immun. l. eos, 9. h. t.* & ab oneribus personalibus, *d. l. medicos. verb. ab omnibus, l. fi. C. de profess. li. 10. l. 2. C. de his qui non impl. stipen. lib. 10.* item realibus extraordinariis, *l. maximarũ, C. de exc. mun. l. his oneribus, 10. §. pen. h. t. vide Guid. Pap. decis. 387. 388. cum seq.* non item à patrimonialibus ordinariis, *ita se habet communis conclusio, in d. l. medicos, & in l. maximarum, C. de excus. mun. quam latè confirmat Ægid. Thom. in tract. de collect. §. medici, per totum. vide etiam Schurff. cons. 44. cent. 1.* muneribus immunitatem habent.

De iure immunitatis. Tit. VI.

ET illi quidem legibus excusentur: quibus quia Princeps par est, ideo excusare etiam se possunt, quibus immunitas, hoc E est, vacatio à summo Principe cõcessa est: quæ non modo singulis personis, sed totis etiam collegijs conceditur; alijs tamen aliter, *l. Paulus, 8. h. t.* Illud constat, immunitates esse personales, neque trãsire ad hæredes, *l. 1. h. t. l. 3. inf. de cens.* vt nec cætera personalia pri- A uilegia, *l. 1. de const. Prin.* nisi id in forma concessionis fuerit comprehensum: *l. 4. h. t.* quo casu transit in posteros mares, non etiam eos qui ex fœminis nascuntur, *d. l. 1. in fin.* Sed immunitates collegijs tributæ, perpetuæ sunt, *d. l. pen. h. t. l. 7. §. fin. cum ibi not. quod cuiusc. vniuers. no.* quia collegia haud B facilè extinguuntur, *d. l. 7 §. fin. vbi gloss.* Hæc tamen non ad singulos pertinent, sed ad artifices tantum, qui necessariam operam publicis vtilitatibus exhibent. *l. pen. §. pen. hoc tit.*

C

De legationibus. Tit. VIII. C. 10. 63.

1 *Quamdiu habeant legati vacationem.*
2 *Qui sint legati, & vnde dicti: quid legatio.*
D 3 *De legatione libera, & necessaria.*
4 *Qui legari possint, vel non.*
5 *Quæ legatus facere debeat, aut possit.*
6 *De legatiuo.*
7 *De veneratione quæ legatis debetur.*

E

VAcationem † à muneribus etiam legati Reip. obtinent, 1
non modo in ipsa legatione, sed biennio etiam post. *l. 7. & 8. hoc ti.* Legati † sunt, qui publice ad expedienda Reipub. negotia mittuntur, quorũ opera consilioque peregere vereretur magistratus, quique 2

ue nuntii Senatus aut populi es-
sent: dicti ab eo, quod vt publice
mittantur, legentur. *Varro lib.* 4.
de lingua Lat. Hinc legatio dicta,
munus illud quod legati sustinēt.
3 Hæc aut † Reip. causa suscipitur:
aut est libera, quæ sine vlla Reip.
procuratione, ac sine mandatis
Senatus, priuatæ rei gratia, puta
ob syngrapham exigendam, here-
ditatem consequendam, aut vo-
tum soluendum dabatur: *Cic. lib.*
3 *.de Leg.* quam qui sustinent, quia
Reipub. causa non absunt, sed sua,
vacationem non habent, *l.* 14. *h.*
ti. Quare non de his, sed de Rei-
pub. legatis proprie hic agi, facile
4 intelligi potest. Sciendum † autem
est, debitores Reipub. item infa-
mes, & qui ius postulandi nō ha-
bent, legatione fungi non posse,
l. 4. *hoc ti.* & ordine vnumquenque
curialium ad functionem legatio-
nis cogēdum: plures etiam quam
tres non esse mittendos, nisi aliud
legationis dignitas exigat, *l.* 4. *in*
5 *fin. hoc tit.* Porrò † is qui legatio-
ne fungitur, neque alijs neque
proprijs negotijs se debet interpo-
nere, *l. Paulus*, 8. *hoc tit.* quæ qui-
dē esse possunt impedimento pro-
curanti Rempubl. vt agere, con-
uenire, *l.* 3 *hoc tit.* &c. Nemo enim
prohibetur, verbi gratia, emere
domum aut aliud aliquid facere,
quod impedimento non sit lega-
tioni, *l. legatus*, 12. *h. t.* Sed & quæ
moram non patiuntur, rectè exe-
quetur: vt quæ ad iniuriam suam,
l. legatus. 10. *h. t.* item pupillos pu-
pillasque, *l. si absenti*, 11. *h. t.* perti-
nent. Legati alios dare vicarios
quam filios non possunt, *l.* 4. *§. le-
gati, h. t.* nisi gratuitam legationē
susceperint, *d. l.* 11. nam † alias 6
sumptus ex publico habent, quod
legatiuum dicitur: *l.* 2. *§. his qui, h.
t. l. vlt.* §. 1. *de mun.* cuius priuile-
gium est, vt non restituatur, si quis
forte in legatione decesserit, *l. le-
gatus*, 10. *in fin. h. t.* Legati † san- 7
cti habentur: ideoque si quis lega-
tum hostium pulset, contra ius
fecisse existimatur. *l. fin. h. t.* Cice-
ro: *in Oratione de Arusp. resp.* Ius,
inquit, legatorum cum hominum
præsidio munitum, tum iure diui-
no vallatum est. Est & illud le-
gatorum priuilegium, vt si quid
iis sit donatum, non leganti sed
ipsis quæratur: quamuis legan-
tis contemplatione donatum vi-
deri possit, *gloss. in l. si vero, §. item
vbi Bartol. num.* 3. *solut. mat. glo. in
l. qui proprio*, 46. §. *procurator, de
procura. Cyn. in l. manifestissimi.*
4. *C. de furt.*

De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium. Titul. VIII.

1 *Quid præstent administratores.*
2 *De officio eorum.*

DE administratione † etiam rerum ad ciuitates perti- 1
nentium singulariter ius dicitur.
Nam magistratus & administra-
tores Reipubl. (qui hoc in titulo
quæ-

quæstores, ædiles, præfectosque A l. seq. l. fin. hoc t. exceptis his quæ rei pecuniariæ ciuitatum signare videntur) non modo dolum & latam culpam, sed etiam diligentiam præstare debent, l. magistratus, 7. hoc tit. nam ex neglectu tenentur, l. 2. l. fin. hoc tit non autem ad fortuitos casus, d. l. 2. §. graui. ad instar etiam tutorum pro se B inuicem conueniuntur, l. 2. §. ius Reipub. l. 3. 4. h. t. sed & fideiussoribus cauere solent, l. 2. §. fin. l. 4. hoc tit. & pater, cuius voluntate filius administrauit, pro fideiussore est: l. 4. & 8. hoc titul. qui omnes in subsidium conueniri possunt, l. 2. l. 4. §. fin. h. t. Ei tamen qui pro col- C legia soluit, ex æquitate datur actio, d. l. 2. §. actio. Officium † autem horum in eo versatur (quod ipsum indicio est, administratores, hic dici ædiles viarum, &c. curatores, quæstores, præfectosq; ærario) vt rationes secundum fidem datorum & acceptorum po- D nant, d. l. 2. §. quod de. (excepto tamen semper calculi errore, l. calculi, 9. h. t.) ius Reipubl. sine cautione ne locent: l. fi. §. 1. h. t. nec pecuniam in alios vsus conuertant, quam ad quos destinata est, l. 2. h. t. Si tamen legata sit municipio pecunia ad certum vsum, & E is Reipub. parum decoris aut vtilitatis allaturus videatur, poterit ea in alium vsum maxime necessarium conuerti, l. 1. l. 5. h. t. l. fin. inf. de oper. pub. De reliquis tenentur administratores, duntaxat in simplum, l. 2. §. frumentaria, cum per fraudem gesta appareant, quorum duplum præstare coguntur, l. fin. §. item, h. t. Curatores ciuitatis, quorum hic fit mentio, Cuiac. vlt. esse ecdicos, defensoresque ciuitatũ, qui simul ædilium munus in sua ciuitate impleant, l. 3. C. de his qui spon. mun. suf. Cuiac. obser. 12. c. 30. & 3. obser. 14.

De decretis ab ordine faciendis, Tit. IX, C. 10. 46.

1 *Causa efficiens.*
2 *De quibus fieri decreta debeant.*
3 *Forma & quis sit legitimus decurionum numerus.*
4 *De fine, vi & effectu decretorum.*

ADministratores † ciuitatum, 1
& ordo decurionum, pro vsu Reip. decreta facere solent, communi vel maioris partis consensu: l. 2. 3. 4. 5. hoc tit quæ quam vim habeant videamus. Decreta † de his fieri debent, quæ pertinent ad ciuium salutem: vt de 2
medicis constituendis, l. 1. hoc tit. aut reprobandis: de salariis pro vtili in cõe opera ordinandi, l. 4. h tit. &c non de illis quæ spectent ad ambitionem priuatorum, l. ambitiosa. 4. h. t. Quare si quis ambitionis gratia ad captandam auram popularem debitori Reipub. debitum remiserit, aut largitus sit, id decretum non valet, d. l. 4. quia admi-

adminiſtratores liquida iura remittere non poſſunt, *l. præſes*, 12. *C. de tranſact. vbi Dd. vide Dd. in l. pactum*, 17. *C. de pact. & in l. ciuitas*, 27. *ſi cert. petat.* vt nec quod ſit contra leges, *l. 3. de ſep. vio.* aut nō legitimo decurionū numero vo-
3 cato, *l. 2. h. t.* Numerus † autem legitimus eſt, cum duæ cum minimum partes ſunt præſentes, *l. 3. h.*
4 *t.* Ad † ſalutem autem Reipub. & municipiorum, non in priuatorū gratiam facienda ſunt, *l. 1. & l. 4. hoc tit.* decreta: quorum effectus eſt, vt quod ordo ſemel recte riteque decreuit, reſcindi non oporteat, niſi ex vtilitate Reipub. *d. l. 5.* Decreta tamen non ſunt leges generales, neque aperte proponuntur, ſed fiunt in curia ab ordine, quare non obligant ad pœnam ignorantes, ſicuti leges quæ publice promulgantur, *l. leges, C. de leg.* ſed tantum ſcientes, *l. fin. hoc titulo.*

De operibus publicis. Titulus X. C. 8. 12.

1 *Quis, qualie opus publicum facere poſsit.*
2 *De curatorib. publicorum operum.*

1 V[illegible] [illegible]anis, ita de rebus [illegible]blicis iura ſingularia ext[illegible] [illegible]imis de operibus pub[illegible] publicum nouum facere qui potest, ſuo ſumptu, ſine authoritate Principis, ad

A Reipub. tamen vtilitatem, niſi ad æmulationem fiat, vel materiam præbeat ſeditioni, *l. 3. h. t.* Sed in veteribus operibus publicis, quæ ſecuritatem publicam continent, vt ſunt mœnia & portæ, nihil ſine reſcripto Principis fieri poteſt, *l. pen. hoc ti.* Operibus publicis vllius

B quam Principis nomen inſcribi nefas eſt: *l. 23. h. t.* excepto eius cuius munificentia opus factum eſt, *l. 2. & 3. h. tit.* vel inſtauratum. *l. fin. hoc tit.* His † autem conſtruēdis ſolent curatores legi, qui ceſſationis nomine tenentur, *l. 1. h. t.* Nam curatores operum cum re-

C demptoribus negotium habent, Reſp. autem cum iis quos efficiendo operi præſtituit. *l. 2. h. t.*

De nundinis. Tit. XI. C. 4. 60.

1 *Nundinæ vnde dictæ.*
D 2 *Quomodo conſtituantur.*
3 *De nundinarum priuilegijs.*
4 *Quomodo amittantur.*

DE nundinis † etiam ſingulare 1
ius extat. Nundinæ quaſi nouēdinæ à nono quoque die dictæ ſunt, quo agricolæ
E vendendæ emendeque mercis & audiendarum legum cauſa, in vrbem confluebant. De his tamen annonæ gratia vſu quodam inductis, hic non accipitur, ſed de nundinis maioribus, quæ mercatus cauſa, inſtar priuilegii ab Imperatore outtetibus conceduntur: quales

les in Republ. Rom. feriæ fuerunt Latinæ: hodie apud nos sunt nundinæ Francofortenses, & similes. Nundinæ † igitur à solo Imperatore impetrantur, *l. vnic. C. eodem, l. 1. h. t. Saxon. lib. 3. art. 66. & lib. 2. art. 26.* constituũtur exercendorum mercatorum causa: *l. 2. h. t.* qui ne qua impediantur, inductũ est, vt in nundinis nemo conueniri sub prætextu priuati debiti, ac molestiam pati præcludique, seu (vt nunc loquuntur) arrestari possit. *l. vnic. C. eod.* De contractibus tamen qui in ipsis nundinis fiunt, nulla causa est, quare non actio exceptioque detur: *l. hares, 19. de iudic.* cum contrahendo quisque sortiatur eò loci forum, quo contraxit, *d. l. hares, §. 1. c. Romana, §. cõtrahentes, de for. comp. in 6.* Nundinis † impetratis à Principe, non vtendo, qui meruit, decennij tempore vsum amittit, *l. 1. hoc titul.* Iure † Sax. annis demum 31. per non vsum nundinæ, vt reliqua priuilegia, amittuntur, *vide sup. de vsucap.*

De pollcitationibus. Tit. XII.

1 *Pollicitatio vnde dicta, & quid sit, quomodo à pacto distet.*
2 *Quæ pollicitationes valeant, aut non valeant.*
3 *Ratio obligationis: & qui obligentur.*
4 *De votis.*
5 *An in hæredem obligatio transeat.*
6 *De cognitione pollicitationum.*

De pollicitationibus † quoque extra ordinem ius dicitur. 1
Pollicitatio à posse & liceri videtur dicta, *Alc. lib. parer. 1. cap. 1. per l. cum diebus, 52. §. si in coeunda. sup. pro soc.* Quamuis autem promiscue pro qualicunque promissione accipi solet: *l. pollicitatione, C. de dona. ante nupt. l. penult. C. de dot. prom. l. fin. C. ad Vell.* tamen hic nudum & spontaneum offerentis promissum significat, qui benigne Reipubl. se facturum pollicetur, *l. 3. hoc tit.* quare distat à pacto, quod duorum est conuẽtio atque consensus, *l. 1. de pact.* nõ vnius, vt pollicitatio: quę singulari iure obligationẽ hoc casu cõstituit, cum alias, sine mutua voluntate, vnius consensu nulla perficiatur conuentio, *l. 1. §. 1. l. ab emptione, 59. l. tale pactum, 41. de pact.* nec obligatio inducantur, sed tantum liberatio. *d. l. 41.* Neque † tamen ex omni pollicitatione obligatio oritur. Quid enim si quis sine causa promisit, puta ædere munus, seu exhibere ludos. Certe cum ne stipulatio quidem sine causa facta effectu valeat, *l. 2. §. circa. de dol. except. l. qui sine. de cond. sine caus.* nec alia vlla pactio: *l. iurigentium, §. sed cum nulla. de pact.* iniquum esset ex eiusmodi pollicitatione quempiam teneri, *l. 5. hoc tit.* nisi opus promissum iam sit inchoatum, *l. 1. §. cœpisse. hoc* 2

hoc tit. Inchoatio enim seriam de-
liberatamq; fuisse promissionem
denotat. Ergo tum efficax est pol-
licitatio, cum ex certa aliqua cau-
sa fit, vnde intelligi possit, delibe-
ratum promissum esse ; vt si quis
honoris, *d. l. 1. §. 1 l. 6. l. 9. hoc tit.*
aut decreti impetrandi gratia, *d. l.*
1. §. 1. promisit, aut ob aliam iu-
stam causam, vt propter incendiū
quod Respublica passa sit, *l. 4 l. ob*
causam, 7. h. t. &c. Itaque his casi-
bus liberalitatem promissor perfi-
cere cogetur, *d. l. 1. circa fin.* æquis-
simum enim est, eiusmodi volun-
tates in ciuitates collatas pœnitē-
3 tia non reuocari, *d. l. 4.* Nec † tan-
tum masculos , sed etiam fœmi-
nas, si quid ob honorem pollicitæ
sint, debere implere sciendum est,
l. toties, 6. §. non tantum, hoc tit. Sed
4 † & si quis rem aliquam vouerit :
voto obligatur, quod personam
vouentis, non etiam rem quæ vo-
uetur, obligat. Res enim quæ vo-
uetur , soluta quidem liberat vo-
tum & fit sacra , sicuti solutione
tollitur omnis obligatio : sed ipso
voto, hoc est, sola voti promissio-
ne, sacra non efficitur . Est autem
votum , alicuius faciendi vel non
faciendi versus Deum declarata
promissio, authore Alc. *in l. si ca-*
lumnietur , 232. de verb. signific.
Voto autem patresfam. puberes
sui iuris obligantur non fi. iusfam.
aut seruus , sine domini patrisue
authoritate. *d. l. 2. hoc tit.* In hære-
5 dē† obligatio pollicitationis tran-
sit, quamuis interdum minuatur,

A *d. l. toties, l. ex pollicitatione, l. pe-*
nult. hoc tit. Sed si quis ob hono-
rem vel sacerdotium sibi delatum
pecuniam promisit , vt si forte
ædilis designatus, ludos se tempo-
re sui magistratus facturū sit pol-
licitus, & antequam magistratum
iniret , decesserit : æquissimum
B est , hæredes eius in pecuniam
quam is ob honorem promiserat
non conueniri. *l. si quis, 11. hoc ti-*
tul. Non enim ex liberalitate pro-
fecta est hæc pollicitatio , sed ex
iusta & pene necessaria causa: quę
cum fuerit finalis pollicitationis,
certe ea cessante , etiam ipsa pol-
C licitatio cessare debet . Secus , si
tantum esset impulsiua , vt si quis
demerendi populi, aut adipiscen-
di honoris, aucupandæque gratiæ
causa promisisset , & decederet ,
l. 6. 8. h. t. Nā impulsiuæ quamuis
cessent, nihil operantur, aut mu-
tant, *gloss. in l. 1. §. secundo loco, de*
D *poss. vide ad tit. de cond & de-*
monst. De † pollicitationibus in
ciuitate factis iudicum cognitio-
nē esse diui fratres rescripserunt,
l. de pollicitationibus, 8. hoc tit. qui
formam pollicitationi datam ser-
uari curabunt, *l. Septitia , 10. hoc*
E *tit.* nisi aliud Reipubl. vtilitas po-
stulabit. *l. imperatores, 13. h. t.*

De Varijs & extraordinarijs cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicetur. Tit. XIII.

1 *Genera cognitionum extraordinariarum.*

2 Qui

2 *Quibus de salario ius dicatur, aut non.*
3 *De priuilegio salarii.*

ORdinarie Prætor non solet
iudicare ipse, sed iubere
iudicare alios, videlicet iudices
pedaneos. *Cic. in epist. ad Q. fratrem.* Extra ordinem tamen, &
abſque figura iudicij, ex nobili
officio iudicat interdum ſummatim, *l. 1. C. vt in poſſ. leg.* & cognoſcit certum cauſarum genus ſpeciatim, ſingulari aliqua lege
ipſius cognitioni commiſſum &
iniunctum. *vt l. cùm ij, 8. de tranſact. l. 2. de fer. l. 3. l. 5. de reb. eor. l. 1. & tot. tit. quemadm. teſtam. aperiant. l. 1. & tot. tit. de ſuſ. tut.* Ex
cogitationes extraordinariæ vocantur. Non enim fluunt ex ordinario iure pacti, obligationis,
actionis: ſed citra conuentionem
& actionem ordinariam, ex æquitate & priuilegio, iudicis officio
extra ordinem implorato, proponuntur, & ſummariè diſceptantur. Cognitionum quæ extra ordinem fiunt numerus cum ex varijs cauſis deſcendat, in genera
diuidi facile non poteſt, niſi ſum-
1 matim diuidatur. Numerus †
harũ ergo cognitionũ in quatuor
fere genera diſtribui poteſt. Aut
enim de muneribus ſiue honoribus gerendis agitur, aut de pecuniaria re diſceptatur: aut de exiſtimatione alicuius cognoſcitur,
aut de capitali crimine quæritur.
2 *l. 5. hoc tit.* De † re pecuniaria,

A varijs etiam perſonis, præſes in
prouincia, Prætor in vrbe ex priuilegio aliquo extra ordinem ius
dicit, vt de ſalario profeſſoribus
ſtudiorum liberalium, quæ ἐλευθέρια μαθήματα vocantur, *l. 1. in princ. hoc tit.* & Medicis, *d. l. 1. § medicos,* & contra eoſdem, *l. 5.*
B *h. t.* nã quibus ius dicit extra ordinem, aduerſus eos quoque mutuas petitiones etiam ordinarias
admittit, *l. 1. § fin. h. t. vide l. cum Papin 14. C. de ſent. cum Auth. ſeq. toto tit. ex. de mu. petit.* Item ludi
literarij magiſtris, *d. l. 1. § ludi,* &
nutricibus, *d. l. 1. § pen.* Philoſo-
C phis vero nequaquam: non quia
non religioſa res eſt: ſed quia hoc
primũ profiteri eos oportet, mercenariam ſe operam ſpernere, *d. l. 1. §. medicos.* Proinde nec iuris
quidem profeſſoribus ius dicit.
Eſt enim res quidem ſanctiſſima
ciuilis ſapientia, ſed quæ pretio
D nummario non ſit æſtimanda, nec
de honeſtanda, dum in iudicio
honorarium petitur, quod initio
ſacramenti & cauſæ vltro à litigatore erat offerendum. Quædam
enim honeſte accipiuntur, quæ in
honeſtè petantur, *l. 1. § proinde. h. t.* Et hæc quidem obtinent in ijs
E qui gratis ius ciuile profitentur,
vt olim I. C. *Cic. lib. 1. de orat. & alijs locis.* At alijs qui operam
ſuam aduocationibus & conſilijs
faciendis venditant, certa cauſa
nulla eſt, quare ius de ſalario dici non debeat, vt Aduocatis, *d. l. 1. §. in honorariis.* dum tamen illud

lud legitimam ſummam, videlicet centum aureos pro ſingulis cauſis, non excedat nec improbe ſit promiſſum, *d.l.*1.*§. in honorariis, cum ſeq, l. quiſquis. C.de poſtul.* Eadem ratione & aſſeſſoribus ac comitibus iudicum ius dicitur, *d.l.*1.*§ item comites, l.*1.*de off. aſſ.l.moris,9.§.ſolet, de pœn. vide Cuiac. obſer.lib.7.cap.25,*& iuris ſtudioſis qui mercedis cauſa praxim exercent, *l.4. h. t.* partibuſq; aſsesſorum ſungi, & à conſilijs magiſtratui eſse ſolent. *vide*

3 *ſup. de off. aſseſs.* Salarij † autem cauſa tam eſt fauorabilis vt ſi deceſserit, nondum abſoluto officio, qui ex gratia honorarium accepit, ab hæredibus eius nihil repeti queat, *d.l.*1.*§. diuus.* De alijs quoque rebus varijs extra ordinem ius dicitur, quas omnes eſt difficile percenſere: quaſdam tamen enumerat Vlp. *in l.2.hoc tit.* & Caius, *in l.fin.hoc tit.* qui vult iudicem imperite iudicantem, in quantum æquum religioni iudicantis, viſum fuerit, condemnari: quod & in executoribus iniuſte exequentibus receptum eſt. *Baldus in l.ſancimus, C.de indic. Par.de Put.in tract.ſynd ad verb. executio, c.*2.

De Proxeneticis. Tit. XIV.

1 *Quare proxenetica licite exigantur.*

2 *Vnde dicti proxeneta.*

A EOdem † modo, etſi ſordidũ eſt proxeneticum ſeu ἱμηνδ-ταχὸν petere, pro leuidenſi videlicet opernla, quæ contrahentibus in conciliandis conuentionibus, & interpretatione non intellectæ linguæ præſtatur, tamen cũ vſus horum hominum in magnis B emptorijs ſit neceſsarius, proxenetica quoque licito iure extra ordinem petuntur, *l.*1.2.3.*hoc t.* quod humanum ſit. *d.l.2.in verb. philantropi.* qualẽ qualẽ operã remunerari. Contra vero proxeneta reconueniri non poteſt tanquã mandator, neque ex locato tene- C tur, ſed ex dolo tantum & lata culpa, *l. 2.hoc tit.* inſtar menſorum, *tot.tit. ſi menſ. fal. mo. dix.* An autem proxeneta teſtis eſse poſſit de contractu quem conciliauit, alterius eſt loci, *§.quoniam, in Authent. de teſte, l. in omnibus C.de teſt. vbi Salic.gloß. & Cano.* D *in c.1.de teſtibus, lib. 6. gl. Land. lib.1.art.13.Lanfr.in ca.quoniam, verb. teſtium, n.75. de prob.* quod etſi diſputationibus ac diſtinctionibus eſt inuolutum: tamen communius receptum videtur, non poſse hic teſtem eſse, ne volentẽ quidem, & quamuis nullum inde E commodum ſperet, niſi vtraque parte conſentiente, *Alex.late, qui dicit hanc communem, conſ.19. in his, n.16.vol.* 4. aut in caſibus exceptis ſimoniæ, *cap.1. de teſtib.in 6. Alex. preall. loc.* matrimonij. *Ruin.conſ.30 volum. 4. vide conſ. Soc.iun.29.n.16. vol. 2.conſ.mat.*

30.n.90.conf.71 n.22.conf.72.nu. 3.c.73.n.7.c,74.n.4.c. 75.nu. 19. vol.1. &c. quanquam in hoc conciliatores, veluti in facto proprio, quidam non admittant. *Dec. conf. 133.Parif.conf.55.vol.4.conf. mat. 61.n.13.vol.1.per c.1.de teftib.in6.* plerique recipiũt, *vide Strach.tractat.de proxen. vbi hoc late examinatur, parte 4.§. illa, numero 15.* quod pro matrimonio cõcessero, alijs concurrentibus. *vide Panorm. etsi pro debilitate. de off. deleg. Dec. conf.133. conf. 310. conf. 163.Parif.conf.55.num. 18. confi. 69.num.4.conf.61 in fin.vol.4. Tiraquell.de leg.connub.parte 9.glof. 1.nu.30.64.Alex.conf. 154. viso, volum.5. Stracha de proxen. parte 4.§.illa.nu.19. 20.21.* contra non

2 item. Dicti † autem sunt proxenetę ἀπὸ τῦ προξενεῖν, quod significat conciliare, maxime hospites ac ignotos, diuersæque linguæ homines quibus potissimum hoc genus hominum inseruit, *glof definit. proxenetam, in Rub. hoc tit. Azo C.de fponfa, nu. 10. Stracha parte 1.in prin.de prox.nu.3.* Hinc proxenetica merces, quæ pro opera eiusmodi debetur: quo nomine & munuscula, γαμήλια, & arrhæ quibus sponsalia conciliantur, veniunt, *tot.tit.Cod.de fponf. & prox.* & extra ordinem officio iudicis petuntur, *vide late Stracham de proxen parte vlt.in fin. §.poftremo, numer. 2. & 3.* Cæterùm de reliquis mercedularum generibus cõsulendus est Contius, *lib. 1. Dif-*

A *put. cap. 14.*

De Censibus. Tit. XV.

1 *Quid fit cenfus.*
2 *Quotuplex.*
B 3 *Quis cenfitor, magifter cenfus, cenfor.*
4 *De forma cenfuali, & pœnis fraudatorum.*
5 *De iure Italico.*

CEnsus † etsi significat aliquãdo facultates & patrimoniũ, 1
l.cogi, 16.in princ. ad S. C. Trebell.
C *l.de creationib. C. de epifc. aud.* vt apud Ouidium:

---dat cenfus honores, &c.

item patrimonij reditum: *tot.tit. ext.de cenfib.l.frugem,76.de verb. fign.l.fi fponfalib.§. 1. de iur. dot.* tamen apud Iureconsultos communiter accipitur pro tributo,
D pensitatione seu præstatione, quæ fisco Imperatoris debetur, *tot. tit. C.fi prob.pub. penf. & tit. fine cenf. vel rel.l.compet. C.de pr.f. 30. &c. §.coges, in Auth.de mand. priu.* in recognitionem vniuersalis dominij, & in auxilium ac tuitionem Reipublicæ, quæ Principi incum-
E bit [redacted] *Par. tit. 2. de conf.in prin.nu.15. per tot. in Nou. de collat.* Census inquit, Zas. *intellect. fing.lib.2.c.3 vide Land. art. 54.lib.1.* est ęstimatio patrimonij, ad hoc vt annuum tributum soluatur, vnde censitores dicti, qui censum æstimant & exigunt. Pro-

§.*fin.h.t.*Et hæc quidem de municipibus.

7 ¶ Alia autem est incolarũ conditio, qui domicilium tantum aliquo in loco habent, aliunde orti: *gloss.in l.*20.*hoc tit.*quod domicilium pro lubitu & commodo rei familiaris vbiuis potest constitui, tam à filio; quam parte familiarum: *l.*3.4.6.*l.*11.§.*fin.l.*17.§.*patris.hoc t.* etiam pluribus locis,*l.6. in pr.* & §.*pen.* 27. *in fin. hoc tit.* dummodo ne sit aliquo interdictum, *l.* 31. *hoc tit.* Neque tamen constituitur domicilium nuda contestatione,*l*·20. *h. t.* nec solius emptione domus,*l.*17. §. *fin. h. t.* sed re & facto:*l*20.27 *h.t.* vnde qui incerti sedibus hinc inde vagatur, domicilium non habet: *d. l.* 26. *circa fin.* vt scolasticus, qui quandiu studiorum causa in vniuersitate commoratur, nullo tempore sortitur domicilium: nisi animum commorandi, figendique vitæ tabernaculum, aliquo facto, puta vxore ducta, familiaq; cõstituta, habitandi perpetuo causa declararit; quo casu statim domicilium constituisse videtur: in certis enim non est locus coniecturis. In dubijs porrò, cum neutrum constat demum post decem annorum continuam habitationẽm, domicilium constituitur. *Ang.* & *Dd.in l.* 2.*C. de incol. lib.* 10. *Bart. in l. lex Cornelia,* 5. §. *si tamen fundũ, de iniur.* Incola & iis Magistratibus parere debet apud quos incola est, & illis apud quos ciuis est: nec tantum municipali iurisdictioni in vtroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus, paucis quibusdam exceptis, *l.* 2. *C. de incol.lib.*10.*l. libertus,* 17. §. *sola, hoc t.* fungi debet, *l. incol.* 29· *hoc tit.l.*1.*C. de incol.*

¶ Vltimo sciendum, si de iure municipij aut incolatus controuersia oriatur, coram præside eam expediri oportere, *l.*37. *h. t.* 8

De decurionibus, & de filijs eorum. Tit. II. C. 10. 31.

1 *Continuatio.*
2 *Decuriones qui sint, & esse possint.*
3 *Qui esse non possint.*
4 *De officio decurionum.*
5 *De priuilegijs.*

INter municipes † vel præcipuũ locum obtinent decuriones: *l.* 2.*h.t.l.fin.de alb.scrib.* velut Senatorius ordo & Magistratus cuiusque ciuitatis: non à populo Romano missi, qui sunt ἄρχοντες ἀρχόντων sed inibi electi, *l.6.quod cuiusf. vniu.* qui municipales appellantur: *l.magistratib.*12. *de iurisdict.* & *ibi Gouea.* 1· & in his duumuiri, *l.*1.*inf.de alb.scrib.* tanquam consules, defensores ciuitatum, velut plebis tribuni, *l.*4.*C.de defens. ciuit. l. vlt. C. de off. iurid. Alex.* qui & præsidis partib. funguntur, *Nou.*15.*de defens.ciuit.*§. 1

nulla.

nulla. in his quæ sunt suæ iurisdictionis, non imperiis: *l.* 1. *C. de defens. ciuit.* & ordinariam in iisdem iurisdictionem ac executionem habent. *d. Nou.* 15. §. *deinde, gl. in l. si idem* 11. *de iurisdict.*

2 ¶ Decuriones quidam ex eo dictos aiunt, quod initio cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui deducebantur, consilij publici gratia conscribi solita sit, *l. pupillus* 239. §. *decuriones, de verb. signif.* Hi autem ex omni fere hominum genere eligi solent, *l.* 9. *hoc tit.* atque etiam cogi: *l. fin. sup. tit.* 1. *l.* 9. *l.* 17. *hoc tit.* quin & spurij in penuria meliorum admittuntur, *l.* 3. §. *spurios, hoc tit.* non enim impedienda est dignitas eius, qui nihil admisit, *l.* 6. *hoc tit.* præsertim quæ ad Reip. emolumentum, non cuiusquam iniuriam referuntur: *vide in cap. per venerabilem, qui fil. sint legit. gloss. Landt. lib.* 1. *art.* 51. Sed vbi aliorum copia est, potiores à præside ac ditiores eligendi sunt, *l.* 6. 7 11. *hoc ti.* & gradatim euehendi: *l.* 3. §. *præses, l.* 11. *l.* 13. §. *penultim. hoc tit.* exclusis plebeiis, *l.* 7. §. 2. *l.* 9. *hoc tit.* & vilibus, *l.* 12. *hoc tit.* ac minoribus ætate, *l.* 11. *hoc tit.* senioque confectis, *d. l.* 11. Sunt etiam † qui
3 omnino admittendi non sunt, vt ignominiose ordine moti, relegati, *l. ordine,* 15. *l. libertus,* 17. §. *in quæstionibus, ad municip. l.* 2. 3. 13. *hoc tit.* criminum capitalium rei, *d.* §. *in quæstionibus,* & qui alium Magistratum sustinet, *l. libertus,*

17. § *præscriptio, supr. tit.* 1. neque enim fas est, pluribus functionib. vno tempore præesse, *c.* 1. *dist.* 89. Nam vere dixit Xenophon, *lib. vlt. Cyropæd.* ἀδύνατον εἶδε, πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον, πάντα καλῶς ποιεῖν. Item qui eundem paulo ante Magistratū gessit. Neque enim honores sunt continuandi: *l.* 18. *h. t.* ne in tyrannidem tandem exeat aucta firmataq; diuturnitate temporis potestas, & libertas publica imminuatur; *glos. in l. pen. C. ad l. Iul. de ambit. & in l. diuus,* 18. *sup. tit.* 1.

¶ Decurionū officium pro necessitatibus Reipub. varium est & multiplex: vt pecuniam publicam habere, recipere, tractare, *l.* 2. §. *gestum, ad municip.* curare annonam, *l. non debere,* 8. *supr. de munic.* tributa exigere, *l. libertus,* 17. §. *exigendi, eod. tit.* administrare Remp. *l. ad Remp.* 7. *inf. de mun.* & iurisdictionem, ad certum tamen modum exercere, *l. inter,* 28. *l. ea quæ,* 26. *ad municip. Nouel. de defens. ciuit. l. Magistratus,* 12. *de iurisdict. l. vn. in prin. c. si quis ius dicent.* 4

¶ Decurionum priuilegia sunt, vt ne torqueantur, neque damnentur in metallum, *l. fin. hoc tit. l.* 3. *sup. de priu. vet.* quanquam hoc hodie parum seruatur, quia delictum non excusatur dignitate, *l.* 1. *C. vbi senat. vel cla. l. raptores, C. de episc. & cler. l. quoties, de dign. l.* 12. aggrauatur potius, *l. presbyteri,* 8. *C. de episc. & cler. l.* 4. §. 5

adulterii, de re milit. l.quadam, A *de pœn. Tiraqu. eodem tract. caus.* 31. nam, vt inquit ille.

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto qui peccat maior habetur.

Deinde, vt alantur pauperes, *l.8. hoc tit.* vt sua iura singularia B ac priuilegia in liberos transmittant. *l.2. §. fin. hoc tit. &c.*

De Albo scribendo. Tit. III.

DEcurionum nomina in albo & tabula publica scribi so- C lent. Decuriones autem ita scriptos esse oportet, vt lege municipali præcipitur. Sed si lex cessat, dignitates erunt spectandæ, vt scribantur eo ordine, quo quisq; eorum maximo honore in municipio functus est, vtputa qui duūviratum gesserunt, si hic honor D præcellat, & inter duumvirales, antiquissimus quisque prior. In sententijs quoque dicendis idem ordo seruandus est, quem in albo scribendo diximus, *l.1.2.h.t.*

De Muneribus & honoribus. Tit. IV. C.10.40.41.

1 *Quid sit munus.*
2 *Diuisio munerum.*
3 *De patrimonialibus.*
4 *De personalibus.*
5 *De mixtis.*

PRæter † decurionatum, & alij 1 honores, aliaque munera in municipijs sunt obeunda. Munus tribus modis dicitur: vno donū, altero onus, tertio officium, *l. munus, 18. de verb. signif.* in hoc titulo in altero significatu potissimum accipitur. Nam munus proprie hic dicitur onus quod necessario subimus lege, more, imperio ve eius qui iubendi potestatē habet, *l. munus, 214. de verb. signific.* Cùm autem in tertio sensu munus accipitur, solet addi adiectiuum publicum. Munus enim publicum authore Pomponio, *l. pupillius, 137. §. munus, de verb. signif.* est officium priuati hominis; ex quo commodum ad singulos vniuersosque ciues, remque eorum, extraordinario Magistratus officio peruenit.

¶ Munera autem ciuilia tri- 2 plicia sunt: alia patrimonij, alia personarum, alia mixta, *l.1. l. fin. hoc tit.* Patrimonia † est in quo 3 sumptus maxime postulatur, *d.l. 1. §. patrimonialia.* quodque sumptibus patrimonij & damno administrantis expeditur, *l. fi. §. patrim. h.t.* Horum quædam posses- E soribus iniunguntur, siue municipes sint, siue non sint: *l. 6. §. fin. h.t.* vt viarum munitiones, collationes prædiorum, *l.13. §. munus. h.t.* agminales equi, angariæ, aliæque contributiones: *d.l. fin. §. patrimonium*, quædam verò non nisi municipibus, vel incolis, vel exactio tributorum, *l.3. §. exactio. l. fin.*

l.fin.§.patrimoniorum, hoc t. &c. A

4 Personale † est, quod cum corporis labore, & solicitudine animi ac vigilantia principaliter existit. *d.l.1.§.illud*, vel est, quod animi prouisione, & corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento pertractatur: *d.l.fin.in princ*, vt tutela, cura: *d.l.1. d.l.* B *fin. &c.* Horum autem alia publica sunt, *d.l.pupillus*, 139. §. *munus, de ver.signif.* quæ in administranda Repub. cum sumptu sine titulo dignitatis subimus hæc distant ab honoribus, quæ cõsistunt in administratione Reipub. cum dignitatis gradu, siue C cum sumptu, siue sine sumptu contingente, *l.honor.* 14. *hoc tit.* alia autem sunt priuata quæ ad priuatos pertinent, vt tutela, *l.honor.* 14. §. *munus, h.t. &c.* Mixta

5 munera † sunt, quæ partim animi corporisq; intentionem, partim sumptus exigunt, *d.l.fin.* §. *mista.* Doctores, *vide latissime hic in repet. huius Rubr. Alb. de Rosat. in prin. Ias. in l.placet, n.*1. *& 2.C.de sacr. Eccles. Io.de Plat. & alios in Rub. C. de excus. mu. Chass. in cons. Burg. Rubr. 1. des iustices, §.4. ad verb. indire. n.25.* E hęc paulò aliter definiuntur. Personalia munera esse volunt, quæ personis imponuntur, & in labore personæ consistunt: eaque triplicia faciunt, videlicet dignitatem habentia, dignitatem non habentia, seu media & sordida. Realia vocant, quæ rei imponuntur propter rem, & possessorem comitantur, & horum plura rursus genera tradunt. Mixta verò quæ personæ imponuntur, & in labore personæ consistunt; sed propter rem & personam imponuntur: vt operæ rusticorum, Germanis *Phronen.* dictæ.

De Vacatione & excusatione munerum. Tit. V. C.10.44.45.47.

1 *Munera necessaria esse, nisi excusentur.*
2 *Quando excusatio proponenda.*
3 *Qui excusentur.*
4 *Vacationes quatenus extendantur.*

Etsi † municipes ad munera cogi possunt, sicut tutores, *l.* 9. *h.t.* puta capitis pignoribus, §. *penult. Institut. de satisd. tut. gloss. in l.* 1. *in prin. de adm. tut.* nec excusentur oblatione pecuniæ, qua D se redimere volunt, *l.* 17. *sup. de mun.* tamen ex æquitate quibusdam personis excusatio & vacatio à muneribus conceditur, *l.* 1. *in prin. h.t.* Quæ † excusatio initio proponenda est, simulatque munus iniungitur: alioqui postmodum frustra opponetur, *l.pen.* §. *penul. hoc tit.* & quidem per appellationem proponenda est in his publicis; nominatione atque electione, videlicet facta & insinuata: idque fauore Reipub. ne diutius munerum vsu careat, *l.2. vbi Io. de Plat. C. de decur. lib.* 10.

l. si adscribatur, C. de appellat. idẽ Io. de Plat. in Rubr. C. de excus. muner. lib. 10. etiamsi in tutelis non ab ipsa nominatione, sed ab excusationum reiectione appelletur, *l. hi qui, de appell.* §. *qui autem, Instit. de excus. tut. vidẽ rationem diuersitatis apud Io. de Plat. in d. l.* 2. *C. de decu. & in Rubr. de excusa. mun. lib.* 10. Ex-
3 cusantur † autem quidam ætate, *vide Cuiac. Insti. de excusat. tuto. & in l.* 3. *C. qui ætate se excus. lib.* 11. vt minores 25. maiores 55. annis, in personalibus plerisque: in realibus verò & mixtis, item tutelis, maiores 70. vel interdum 75. annis: *l.* 2. §. 1. *h. t. l.* 1. *& tot. t. C. qui ætat. se excus. lib.* 10, *l.* 3. *de iur. immun.* quia senectus venerabilis est, & quiete digna, *l.* 5. *de iur. immun. vide in Cato Cicero.* Quidam beneficio in Repub. vt numero quinque liberorum, *l.* 3. §. *cura ad municip.* non adoptiuorum, *l.* 2. §. *adoptiui, infr. de vac. mun.* neque mortuorum, *l.* 2. §. *qui ad hoc t.* nisi ob Rempublicam, *l. fin. h. t.* Quidam ob valetudinem, *l.* 2. §. *quem ita, l. penult. hoc tit.* inopiam, *l.* 4. §. 1. & 2. *l.* 10, *hoc tit.* fortunam plebeiam, *l.* 13. §. *plebeij, hoc tit.* dignitatem, *l.* 10. *l. fin. hoc tit. l. penultim. & l. fin. C. de decur. lib.* 10. officium quo inseruiunt Reipubl. *l.* 1. *C. quem. ciuil. mun. indic. vbi omnino vide Dd.* vt professores bonorum artium, *l. fin.* §. *fin ad mun. l.* 8. §. *fin l.* 9. *hoc tit.* frumentarij, *l.* 4. *hoc tit.* nauicularij, *l.* 3. *hoc tit.* negotiatores publico seruientes, *l.* 5. §. *negotiatores, hoc t.* milites, *l.* 3. §. 1. *ad municip. l.* 6. *hoc tit.* collegia, *l.* 5. §. *quibusdam, hoc t.* Nemo enim de vno collegio in aliud transferri debet: *d. l.* 1. *C. quem. ciuil. muner. lib.* 10. nec vno munere grauatus, alio insuper est onerandus: *gloss. & Dd. in d. l.* 1. neque à maiore functione ad minorem quispiam ignominiosè est deducendus, *l.* 2. *C. quemadmod. ciui. muner. lib.* 10. De quibus omnibus alibi, *l. fin. infr. tit.* 1. *l.* 1. *vbi Dd. & l.* 2. *C. quem. ciuil. mun. lib.* 10. *Alber. hic in Rub.* plura traduntur. Sed † ad- 4
monendi sumus, plerosq; horum à personalibus duntaxat excusari; non etiam ab honoribus delatis, *l. in honoribus,* 8. *hoc tit.* aut his quæ possessionibus siue patrimonio indicuntur, *l.* 10. *hoc tit. l. fin.* §. *patrimoniorum, sup. tit.* 1. Nam sciendum est duo genera esse vacationis: alterum plenius, cùm & militiæ vacatio datur; alterum exiguius, in quo nuda muneris est vacatio, *l. prætor.* 13. *hoc t. l. quisquis,* 27. *C. de episc. & cler.* seu alterum generale est vacationis genus, quod nec ab honoribus, nec ab ordinarijs excusat; vt est eorum qui nullam militiam, hoc est (vt interpretantur Dd.) officium castrensis aut togatæ militiæ retinent: aliud verò est speciale, vt illorum qui officium in vacatione retinent, item

qui

qui specialiter excusantur, ut professores, medici publici, officiales, aduocati & similes, hi enim etiã ab honoribus excusati sunt, *Bart. Alb. & Dd. d. l. in honoribus, & in d. l. medicos. vbi Ioan. de Plat. l. Seuerus, 9. de decur. l. semper, 5. §. fin. de immun. l. eos, 9. h. t.* & ab oneribus personalibus, *d. l. medicos. verb. ab omnibus, l. fi. C. de profess. li.* 10. *l.* 2. *C. de his qui non impl. stipen. lib.* 10. item realibus extraordinariis, *l. maximarũ, C. de exc. mun. l. his oneribus,* 10. *§. pen. h. t. vide Guid. Pap. decis.* 387. 388. *cum seq.* non item à patrimonialibus ordinariis, *ita se habet communis conclusio, in d. l. medicos, & in l. maximarum, C. de excus. mun. quam latè confirmat Ægid. Thom. in tract. de collect. §. medici, per totum. vide etiam Schurff. cons.* 44. *cent.* 1. muneribus immunitatem habent.

De iure immunitatis. Tit. VI.

ET illi quidem legibus excusentur: quibus quia Princeps par est, ideo excusare etiam se possunt, quibus immunitas, hoc E est, vacatio à summo Principe cõcessa est: quæ non modo singulis personis, sed totis etiam collegijs conceditur, alijs tamen aliter, *l. Paulus,* 8. *h. t.* Illud constat, immunitates esse personales, neque trãsire ad hæredes, *l.* 1. *h. t. l.* 3. *inf. de cens.* vt nec cætera personalia pri-A uilegia, *l.* 1. *de const. Prin.* nisi id in forma concessionis fuerit comprehensum: *l.* 4. *h. t.* quo casu transit in posteros mares, non etiam eos qui ex fœminis nascuntur, *d. l.* 1. *in fin.* Sed immunitates collegijs tributæ, perpetuæ sunt, *d. l. pen. h. t. l.* 7. *§. fin. cum ibi not. quod cuius.* B *vniuers. no.* quia collegia haud facilè extinguuntur, *d. l.* 7 *§. fin. vbi gloss.* Hæ tamen non ad singulos pertinent, sed ad artifices tantum, qui necessariam operam publicis vtilitatibus exhibent. *l. pen. §. pen. hoc tit.*

C

De legationibus. Tit. VIII. C. 10. 63.

1 *Quamdiu habeant legati vacationem.*
2 *Qui sint legati, & vnde dicti: quid legatio.*
D 3 *De legatione libera, & necessaria.*
4 *Qui legari possint, vel non.*
5 *Quæ legatus facere debeat, aut possit.*
6 *De legatiuo.*
7 *De veneratione quæ legatis debetur.*

VAcationem † à muneribus e- 1
tiam legati Reip. obtinent,
non modo in ipsa legatione, sed
biennio etiam post. *l.* 7. & 8 *hoc ti.*
Legati† sunt, qui publice ad expe- 2
dienda Reipub. negotia mittun-
tur, quorũ opera consilioque pe-
regere vteretur magistratus, qui-

ue

ue nuntii Senatus aut populi es- A sent: dicti ab eo, quod vt publice mittantur, legentur, *Varro lib. 4. de lingua Lat.* Hinc legatio dicta, munus illud quod legati sustinet.
3 Hæc aut † Reip. causa suscipitur: aut est libera, quæ sine vlla Reip. procuratione, ac sine mandatis Senatus, priuatæ rei gratia, puta B ob syngrapham exigendam, hęreditatem consequendam, aut votum soluendum dabatur: *Cic. lib. 3. de Leg.* quam qui sustinent, quia Reipub. causa non absunt, sed sua, vacuationem non habent, *l. 14. h. ti.* Quare non de his, sed de Reipub. legatis propriè hic agi, facile C
4 intelligi potest. Sciendum † autem est, debitores Reipub. item infames, & qui ius postulandi nō habent, legatione fungi non posse, *l. 4. hoc ti.* & ordine vnumquenque curialium ad functionem legationis cogēdum: plures etiam quam tres non esse mittendos, nisi aliud D legationis dignitas exigat, *l. 4. in*
5 *fin. hoc tit.* Porrò † is qui legatione fungitur, neque alijs neque proprijs negotiis se debet interponere, *l. Paulus. 8. hoc tit.* quæ quidē esse possunt impedimento procuranti Rempubl. vt agere, contendere, *l. 3. hoc tit.* &c. Nemo enim E prohibetur, verbi gratia, emere domum aut aliud aliquid facere, quod impedimento non sit legationi, *l. legatus. 12. h. t.* Sed & quæ moram non patiuntur, rectè exequetur: vt quæ ad iniuriam suam, *l. legatus. 10. h. t.* item pupillos pupillasque, *l. si absenti, 11. h. t.* pertinent. Legati alios dare vicarios quam filios non possunt, *l. 4. §. legati, h. t.* nisi gratuitam legationē susceperint, *d. l. 11.* nam † alias 6
sumptus ex publico habent, quod legatiuum dicitur: *l. 2. §. his qui, h. t. l. vlt. §. 1. de mun.* cuius priuilegium est, vt non restituatur, si quis forte in legatione decesserit, *l. legatus, 10. in fin. h. t.* Legati † sancti habentur: ideoque si quis legatum hostium pulset, contra ius fecisse existimatur. *l. fin. h. t.* Cicero: *in Oratione de Arusp. resp.* Ius, inquit, legatorum cum hominum præsidio munitum, tum iure diuino vallatum est. Est & illud legatorum priuilegium, vt si quid iis sit donatum, non leganti sed ipsis quæratur: quamuis legantis contemplatione donatum videri possit, *gloss. in l. si vero, §. item vbi Bartol. num. 3. solut. mat. glo. in l. qui proprio, 46. §. procurator, de procura. Cyn. in l. manifestissimi. 4. C. de furt.* 7

De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium. Titul. VIII.

1 *Quid præstent administratores.*
2 *De officio eorum.*

DE administratione † etiam rerum ad ciuitates pertinentium singulariter ius dicitur. Nam magistratus & administratores Reipubl. (qui hoc in titulo quæ- 1

quæstores, ædiles, præfectosque A rei pecuniariæ ciuitatum signare videntur) non modo dolum & latam culpam, sed etiam diligentiam præstare debent, *l. magistratus, 7. hoc tit.* nam ex neglectu tenentur, *l. 2. l. fin. hoc tit* non autem ad fortuitos casus, *d. l. 2. §. graui.* ad instar etiam tutorum pro se B inuicem conueniuntur, *l. 2. §. ius Reipub. l. 3. 4. h. t.* sed & fideiussoribus cauere solent, *l. 2. §. fin. l. 4. hoc tit.* & pater, cuius voluntate filius administrauit, pro fideiussore est: *l. 4. & 8. hoc titul.* qui omnes in subsidium conueniri possunt, *l. 2. l. 4. §. fin. h. t.* Ei tamen qui pro col- C legia soluit, ex æquitate datur actio. *d. l. 2. §. actio.* Officium † autem horum in eo versatur (quod ipsum indicio est, administratores, hic dici ædiles viarum, &c. curatores, quæstores, præfectosq; ærario) vt rationes secundum fidem datorum & acceptorum po- D nant, *d. l. 2. §. quod de.* (excepto tamen semper calculi errore, *l. calculi, 9. h. t.*) ius Reipubl. sine cautione ne locent: *l. fi. §. 1. h. t.* nec pecuniam in alios vsus conuertant, quam ad quos destinata est, *l. 2. h. t.* Si tamen legata sit municipio pecunia ad certum vsum, & E is Reipub. parum decoris aut vtilitatis allaturus videatur, poterit ea in alium vsum maxime necessarium conuerti, *l. 1. l. 5. h. t. l. fin. inf. de oper. pub.* De reliquis tenentur administratores, duntaxat in simplum, *l. 2. §. frumentariæ, cum l. seq. l. fin. hoc t.* exceptis his quæ per fraudem gesta apparent, quorum duplum præstare coguntur, *l. fin. §. item, h. t.* Curatores ciuitatis, quorum hic fit mentio, Cuiac. vlt. esse ecdicos, defensoresque ciuitatũ, qui simul ædilium munus in sua ciuitate impleant, *l. 3. C. de his qui spon. mun. sus. Cuiac. obser. 12. c. 30. & 3. obser. 14.*

De decretis ab ordine faciendis, Tit. IX. C. 10. 46.

1 *Causa efficiens.*
2 *De quibus fieri decreta debeant.*
3 *Forma & quis sit legitimus decurionum numerus.*
4 *De fine, vi & effectu decretorum.*

Administratores † ciuitatum, & ordo decurionum, pro 1
vsu Reip. decreta facere solent, communi vel maioris partis consensu: *l. 2. 3. 4. 5. hoc tit* quæ quam vim habeant videamus. Decreta † de his fieri debent, quæ perti- 2
nent ad ciuium salutem: vt de medicis constituendis, *l. 1. hoc tit.* aut reprobandis: de salariis pro vtili in cõe opera ordinandi, *l. 4. h tit.* &c. non de illis quæ spectent ad ambitionem priuatorum, *l. ambitiosa. 4. h. t.* Quare si quis ambitionis gratia ad captandam auram popularum debitori Reipub. debitum remiserit, aut largitus sit, id decretum non valet, *d. l. 4.* quia

admi-

administratores liquida iura remittere non possunt, *l. pr[?]ses*, 12. *C. de transact. vbi Dd. vide Dd. in l. pactum*, 17. *C. de pact. & in l. ciuitas*, 27. *si cert. petat.* vt nec quod fit contra leges, *l. 3. de sep. vio.* aut nõ legitimo decurionũ numero vocato, *l. 2. h. t.*
3 Numerus † autem legitimus est, cum duæ cum minimum partes sunt præsentes, *l. 3. h. t.*
4 Ad † salutem autem Reipub. & municipiorum, non in priuatorũ gratiam facienda sunt, *l. 1. & l. 4. hoc tit.* decreta: quorum effectus est, vt quod ordo semel recte riteque decreuit, rescindi non oporteat, nisi ex vtilitate Reipub. *d. l. 5.* Decreta tamen non sunt leges generales, neque aperte proponuntur, sed fiunt in curia ab ordine, quare non obligant ad pœnam ignorantes, sicuti leges quæ publice promulgantur, *l. leges, C. de leg.* sed tantum scientes, *l. fin. hoc titulo*.

De operibus publicis. Titulus X. C. 8. 12.

1 *Quis, quale opus publicum facere possit.*
2 *De curatorib. publicorum operum.*

1 V[illegible] [illegible]nis, ita de rebus [illegible]blicis iura singularia ext[illegible] [illegible]n[illegible] [illegible]mis de operibus pub[illegible] publicum nouum face[illegible] potest, suo sumptu, sine auth[illegible] Principis, ad

A Reipub. tamen vtilitatem, nisi ad æmulationem fiat, vel materiam præbeat seditioni, *l. 3. h. t.* Sed in veteribus operibus publicis, quæ securitatem publicam continent, vt sunt mœnia & portæ, nihil sine rescripto Principis fieri potest, *l. pen. hoc ti.* Operibus publicis vllius B quam Principis nomen inscribi nefas est: *l. 23. h. t.* excepto eius cuius munificentia opus factum est, *l. 2. & 3. h. tit.* vel instauratum. *l. fin. hoc tit.* His † autem construẽdis solent curatores legi, qui cessationis nomine tenentur, *l. 1. h. t.* 2
Nam curatores operum cum reC demptoribus negotium habent, Resp. autem cum iis quos efficiendo operi præstituit. *l. 2. h. t.*

De nundinis. Tit. XI. C. 4. 60.

1 *Nundinæ vnde dictæ.*
D 2 *Quomodo constituantur.*
3 *De nundinarum priuilegijs.*
4 *Quomodo amittantur.*

DE nundinis † etiam singulare ius extat. Nundinæ quasi nouẽdinæ à nono quoque die dictæ sunt, quo agricolæ vendenE dæ emendęque mercis & audiendarum legum causa, in vrbem confluebant. De his tamen annonę gratia vsu quodam inductis, hic non accipitur, sed de nundinis maioribus, quæ mercatus causa, instar priuilegii ab Imperatore ciuitatibus conceduntur: quales 1

les in Republ. Rom. feriæ fuerunt A Latinæ: hodie apud nos sunt nundinæ Francofortenses, & similes.
2 Nundinæ † igitur à solo Imperatore impetrantur, *l. vnic. C. eodem, l. 1. h. t. Saxon. lib. 3. art. 66. & lib. 2. art. 26.* constituuntur exercendorum mercatorum causa: *l. 2. h. t.* qui ne qua impediantur, inductũ B est, vt in nundinis nemo conueniri sub prætextu priuati debiti, ac molestiam pati præcludique, seu (vt nunc loquuntur) arrestari possit. *l. vnic. C. eod.* De contractibus tamen qui in ipsis nundinis fiunt, nulla causa est, quare non actio exceptioque detur: *l. hæres, 19. de* C *iudic.* cum contrahendo quisque sortiatur eò loci forum, quo contraxit, *d. l. hæres, §. 1. c. Romana, §. cõtrahentes, de for. comp. in 6.* Nun-
3 dinis † impetratis à Principe, non vtendo, qui meruit, decennij tempore vsum amittit, *l. 1. hoc titul.*
4 Iure † Sax. annis demum 31. per D non vsum nundinæ, vt reliqua priuilegia, amittuntur, *vide sup. de vsucap.*

De pollicitationibus. Tit. XII.

1 *Pollicitatio vnde dicta, & quid sit, quomodo à pacto distet.*
2 *Quæ pollicitationes valeant, aut non valeant.*
3 *Ratio obligationis: & qui obligentur.*
4 *De votis.*
5 *An in hæredem obligatio transeat.*
6 *De cognitione pollicitationum.*

De pollicitationibus† quoque extra ordinem ius dicitur. 1 Pollicitatio à posse & liceri videtur dicta, *Alc. lib. parer. 1. cap. 1. per l. cum diebus, 52. §. si in coeunda. sup. pro soc.* Quamuis autem promiscue pro qualicunque promissione accipi solet: *l. pollicitatione, C. de dona. ante nupt. l. penult. C. de dot. prom. l. fin. C. ad Vell.* tamen hic nudum & spontaneum offerentis promissum significat, qui benigne Reipubl. se facturum pollicetur, *l. 3. hoc tit.* quare distat à pacto, quod duorum est conuẽtio atque consensus, *l. 1. de pact.* nõ vnius, vt pollicitatio: quę singulari iure obligationẽ hoc casu cõstituit, cum alias, sine mutua voluntate, vnius consensu nulla perficiatur conuentio, *l. 1. §. 1. l. ab emptione, 59. l. tale pactum, 41. de pact.* nec obligatio inducantur, sed tantum liberatio. *d. l. 41.* Neque † tamen ex omni pollicitatione 2 obligatio oritur. Quid enim quis sine causa promisit, puta, ædere munus, seu exhibere ludo. Certe cum ne stipulatio quidem sine causa facta effectu valeat. *l. 2. §. circa. de dol. except. l. qui sine. de cond. sine caus.* nec alia vlla pactio: *l. iurigentium, §. sed cum nulla. de pact.* iniquum esset ex eiusmodi pollicitatione quempiam teneri, *l. 5. hoc tit.* nisi opus promissum iam sit inchoatum, *l. 1. §. cœpisse.* hoc

hoc tit. Inchoatio enim seriam deliberatamq; fuisse promissionem denotat. Ergo tum efficax est pollicitatio, cum ex certa aliqua causa fit, vnde intelligi possit, deliberatum promissum esse; vt si quis honoris, *d. l.* 1. §. 1. *l.* 6. *l.* 9. *hoc tit.* aut decreti impetrandi gratia, *d. l.* 1. §. 1. promisit, aut ob aliam iustam causam, vt propter incendiū quod Respublica passa sit, *l.* 4. *l. ob causam,* 7. *h. t. &c.* Itaque his casibus liberalitatem promissor perficere cogetur, *d. l.* 1. *circa fin.* æquissimum enim est, eiusmodi voluntates in ciuitates collatas pœnitētia non reuocari, *d. l.* 4.
3 Nec † tantum masculos, sed etiam fœminas, si quid ob honorem pollicitæ sint, debere implere sciendum est, *l. totius,* 6. §. *non tantum, hoc tit.* Sed
4 † & si quis rem aliquam vouerit: voto obligatur, quod personam vouentis, non etiam rem quæ vouetur, obligat. Res enim quæ vouetur, soluta quidem liberat votum & sit sacra, sicuti solutione tollitur omnis obligatio: sed ipso voto, hoc est, sola voti promissione, sacra non efficitur. Est autem votum, alicuius faciendi vel non faciendi versus Deum declarata promissio, authore Alc. *in l. si calumnietur,* 232. *de verb. signific.* Voto autem patresfam. puberes sui iuris obligantur non fi. iusfam. aut serui, sine domini patrisue authoritate. *d. l.* 2. *hoc tit.* In hære-
5 dē † obligatio pollicitationis transit, quamuis interdum minuatur,

A *d. l. totius, l. ex pollicitatione, l. penult. hoc tit.* Sed si quis ob honorem vel sacerdotium sibi delatum pecuniam promisit, vt si forte ædilis designatus, ludos se tempore sui magistratus facturū sit pollicitus, & antequam magistratum iniret, decesserit: æquissimum
B est, hæredes eius in pecuniam, quam is ob honorem promiserat non conueniri *l. si quis,* 11. *hoc titul.* Non enim ex liberalitate profecta est hæc pollicitatio, sed ex iusta & pene necessaria causa: quę cum fuerit finalis pollicitationis, certe ea cessante, etiam ipsa pol-
C licitatio cessare debet. Secus, si tantum esset impulsiua, vt si quis demerendi populi, aut adipiscendi honoris, aucupandæque gratiæ causa promisisset, & decederet, *l.* 6. 8. *h. t.* Nā impulsiuæ quamuis cessent, nihil operantur, aut mutant, *gloss. in l.* 1. §. *secundo loco, de*
D *posi. vide ad tit. de cond. & demonst.* De † pollicitationibus in ciuitate factis iudicum cognitionē esse diui fratres rescripserunt, *l. de pollicitationibus,* 8. *hoc tit.* qui formam pollicitationi datam seruari curabunt, *l. Septitia,* 10. *hoc tit.* nisi aliud Reipubl. vtilitas po-
E stulabit. *l. imperatores,* 13. *h. t.*

De Varijs & extraordinarijs cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicetur. Tit. XIII.

1 *Genera cognitionum extraordinariarum.*

2 *Qui*

2 *Quibus de salario ius dicatur, aut non.*

3 *De priuilegio salarii.*

ORdinarie Prætor non solet iudicare ipse, sed iubere iudicare alios, videlicet iudices pedaneos. *Cic. in epist. ad Q. fratrem.* Extra ordinem tamen, & absque figura iudicij, ex nobili officio iudicat interdum summatim, *l. 1. C. vt in poss. leg.* & cognoscit certum causarum genus speciatim, singulari aliqua lege ipsius cognitioni commissum & iniunctum. *vt l. cùm ij, 8. de transact. l. 2. de fer. l. 3. l. 5. de reb. eor. l. 1. & tot. tit. quemadm. testam. aperiant. l. 1. & tot. tit. de susp. tut.* Ex cogitationes extraordinariæ vocantur. Non enim fluunt ex ordinario iure pacti, obligationis, actionis: sed citra conuentionem & actionem ordinariam, ex æquitate & priuilegio, iudicis officio extra ordinem implorato, proponuntur, & summariè disceptantur. Cognitionum quæ extra ordinem fiunt numerus cum ex varijs causis descendat, in genera diuidi facile non potest, nisi sum-
1 matim diuidatur. Numerus † harũ ergo cognitionũ in quatuor fere genera distribui potest. Aut enim de muneribus siue honoribus gerendis agitur, aut de pecuniaria re disceptatur: aut de existimatione alicuius cognoscitur, aut de capitali crimine quæritur.
2 *l. 5. hoc tit.* De † re pecuniaria,

A varijs etiam personis, præses in prouincia, Prætor in vrbe ex priuilegio aliquo extra ordinem ius dicit, vt de salario professoribus studiorum liberalium, quæ ἐλευθέρια μαθήματα vocantur, *l. 1. in princ. hoc tit.* & Medicis, *d. l. 1. § medicos,* & contra eosdem, *l. 5.* B *h. t.* nã quibus ius dicit extra ordinem, aduersus eos quoque mutuas petitiones etiam ordinarias admittit, *l. 1. §. fin. h. t. vide l. cum Papin 14. C. de sent. cum Auth. seq. toto tit. ex. de mut. petit.* Item ludi literarij magistris, *d. l. 1. § ludi,* & nutricibus, *d. l. 1. §. pen.* Philoso-
C phis vero nequaquam: non quia non religiosa res est: sed quia hoc primũ profiteri eos oportet, mercenariam se operam spernere, *d. l. 1. §. medicos.* Proinde nec iuris quidem professoribus ius dicit. Est enim res quidem sanctissima ciuilis sapientia, sed quæ pretio
D nummario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honorarium petitur, quod initio sacramenti & causæ vltro à litigatore erat offerendum. Quædam enim honeste accipiuntur, et tamen inhonestè petantur, *l. 1. §. proinde. h. t.* Et hæc quidem obtinent in ijs
E qui gratis ius ciuile profitentur, vt olim I. C. *Cic. lib. 1. de orat. & alijs locis.* At alijs qui operam suam aduocationibus & consilijs faciendis venditant, certa causa nulla est, quare ius de salario dici non debeat, vt Aduocatis, *d. l. 1. §. in honorariis.* dum tamen illud

lud legitimam summam, videlicet centum aureos pro singulis causis, non excedat nec improbe sit promissum, *d.l.1.§. in honorariis, cum seq. l. quisquis. C. de postul.* Eadem ratione & assessoribus ac comitibus iudicum ius dicitur, *d.l.1.§ item comites, l.1. de off. ass. l. moris, 9.§. solet, de pœn. vide Cuiac. obser. lib. 7. cap. 25.* & iuris studiosis qui mercedis causa praxim exercent, *l.4. h. t.* partibusq; assessorum fungi, & à consilijs magistratui esse solent. *vide sup. de off. asses.* Salarij † autem
3 causa tam est fauorabilis vt si decesserit, nondum absoluto officio, qui ex gratia honorarium accepit, ab hæredibus eius nihil repeti queat, *d.l.1.§. diuus.* De alijs quoque rebus varijs extra ordinem ius dicitur, quas omnes est difficile percensere: quasdam tamen enumerat Vlp. *in l.2. hoc tit.* & Caius, *in l. fin. hoc tit.* qui vult iudicem imperite iudicantem, in quantum æquum religioni iudicantis visum fuerit, condemnari: quod & in executoribus iniuste exequentibus receptum est. *Baldus in l. sancimus, C. de iudic. Par. de Put. in tract. synd. ad verb. executio, c. 2.*

De Proxeneticis. Tit. XIV.

1 *Quare proxenetica licite exigantur.*

2 *Vnde dicti proxeneta.*

A Eodem † modo, etsi sordidũ est proxeneticum seu ἑρμηνευτικὸν petere, pro leuidensi videlicet operula, quæ contrahentibus in conciliandis conuentionibus, & interpretatione non intellectæ linguæ præstatur, tamen cũ vsus horum hominum in magnis
B emptorijs sit necessarius, proxenetica quoque licito iure extra ordinem petuntur, *l.1.2.3. hoc t.* quod humanum sit. *d.l.2. in verb. philantropi.* qualẽ qualẽ operã remunerari. Contra vero proxeneta reconueniri non potest tanquã mandator, neque ex locato tene-
C tur, sed ex dolo tantum & lata culpa, *l. 2. hoc tit.* instar mensorum, *tot. tit. si mens. fal. mo. dix.* An autem proxeneta testis esse possit de contractu quem conciliauit, alterius est loci, *§. quoniam, in Authent. de teste, l. in omnibus C. de test. vbi Salic. gloss. & Cano.*
D *in c.1. de testibus, lib. 6. gl. Land. lib.1. art.13. Lanfr. in ca. quoniam, verb. testium, n.75. de prob.* quod etsi disputationibus ac distinctionibus est inuolutum: tamen communius receptum videtur, non posse hic testem esse, ne volentẽ quidem, & quamuis nullum inde
E commodum speret, nisi vtraque parte consentiente, *Alex. late, qui dicit hanc communem, cons. 19. in his, n.16. vol. 4.* aut in casibus exceptis simoniæ, *cap.1. de testib. in 6. Alex. praall. loc.* matrimonij. *Ruin. cons. 30 volum. 4. vide cons. Socinum. 29. n.16. vol. 2. cons. mat.*

30.n.90.conſ.71 n.22.conſ.72.nu. 3.c.73.n.7.c.74.n.4.c. 75.nu. 19. vol.1. &c. quanquam in hoc conciliatores, velut in facto proprio, quidam non admittant. *Dec. conſ. 133.Pariſ.conſ.55.vol.4.conſ. mat. 61.n.13.vol.1.per c.1.de teſtib.in6.* plerique recipiũt, *vide Strach.tractat.de proxen. vbi hoc late examinatur, parte 4.§.illa, numero 15.* quod pro matrimonio cōceſſero, alijs concurrentibus. *vide Panorm. etſi pro debilitate. de off. deleg. Dec. conſ.133. conſ. 310. conſ. 163.Pariſ.conſ.55.num. 18. conſi. 69.num.4.conſ.61. in fin.vol.4. Tiraquell.de leg.connub.parte 9.gloſ. 1.nu.30.64.Alex.conſ. 154. viſo, volum.5. Stracha de proxen. parte 4.§.illa.nu.19. 20.21.* contra non

2 item. Dicti † autem ſunt proxenetę ἀπὸ τοῦ προξενεῖν, quod ſignificat conciliare, maxime hoſpites ac ignotos, diuerſæque linguæ homines quibus potiſſimum hoc genus hominum inſeruit, *gloſ definit.proxenetam, in Rub. hoc tit. Azo* C.*de ſponſa, nu. 10. Stracha parte* 1.*in prin.de prox.nu.*3.Hinc proxenetica merces, quæ pro opera eiuſmodi debetur: quo nomine & munuſcula, γαμήλια, & arrhæ quibus ſponſalia conciliantur, veniunt, *tot.tit.Cod.de ſponſ. & prox.* & extra ordinem officio iudicis petuntur, *vide late Stracham de proxen parte vlt.in fin. §.poſtremo, numer.* 2. & 3. Cæterùm de reliquis mercedularum generibus cōſulendus eſt Contius, *lib.* 1. *Diſ-*

A *put. cap.* 14.

De Cenſibus. Tit. XV.

1 *Quid ſit cenſus.*
2 *Quotuplex.*
3 *Quis cenſitor, magiſter cenſus, cenſor.* B
4 *De forma cenſuali, & pœnis fraudatorum.*
5 *De iure Italico.*

CEnſus † etſi ſignificat aliquãdo facultates & patrimoniũ, *l.cogi,16.in princ. ad S. C. Trebell.* C *l.de creationib. C. de epiſc. aud.* vt apud Ouidium:

---dat cenſus honores, &c.

item patrimonij reditum: *tot.tit. ext.de cenſib.l.frugem,76.de verb. ſign.l.ſi ſponſalib.§.* 1. *de iur. dot.* tamen apud Iureconſultos communiter accipitur pro tributo, D penſitatione ſeu præſtatione, quæ fiſco Imperatoris debetur, *tot. tit. C ſi prob.pub. penſ. & tit.ſine cenſ. vel rel.l.compet.C.de præſ.* 30. *&c. §.coges, in Auth.de mand. priu.* in recognitionem vniuerſalis dominij, & in auxilium ac tuitionem Reipublicæ, quæ Principi incumbit E [redacted] *Par. tit.* 2. *de conſ.in prin.nu.*15. *per tot. in Nou. de collat.*Cenſus inquit, Zaſ. *intellect. ſing.lib.*2.*c.*3 *vide Land. art.* 54.*lib.*1.eſt ęſtimatio patrimonij, ad hoc vt annuum tributum ſoluatur, vnde cenſitores dicti, qui cenſum æſtimant & exigunt. Profiteri

fiteri vero dicuntur, qui patrimonij sui quantitatem ad censum indicant. Theophilo porrò census significat tabulam, in qua Romani facultates suas conscribebant, vt necessitatis tempore, pro modo patrimonij sui quisque conferret, *vide eũ in §.6. Inst. de his qui sunt sui vel alien. iur.* Nam censebantur olim ciues tantum Romani quinto quoque anno vrbe lustrata, & prædia tantum mancipi, hoc est, iuris Italici, post in prouincijs alia videtur census ratio initia sic vt esset census duplex, alius capitis, alius soli vel agrorum, *l.3 l.fin. h.t.*
2 Primus † viritim, ratione personarum per singula capita præstabatur, *d.l.3. l. cum antea, C. de agr. & cens. l.*11. à prouincialibus, *l.3 h.t.* non etiam ab Italicis, *l. vlt. verb. tributum his remisit capitis, h.t.* Secundus pro modo iugerum) vnde & iugatio dicitur, *l. immunitates, C. de agr. & cens. li.* 11. *l. vnic. C. de colo transf. eod. lib.* & pro seruis censitis atque addictis, qui pars fundi tanquam instrumentũ esse intelliguntur: *l.3. l. quemadmodum, l. cum satis, C. de agrico. & cens.* nam de cæteris mobilibus alioqui census non præstabatur, *d. l. fin.* & hic quidem durauit, ac manauit latius, præsertim sublata per Constantini cõstitutionem, *l. vnic. Cod. de cap. ciuil. cens. exim. lib.* 11. priore illa census ratione, quæ in capita erat constituta.

3 ¶ Censitor dicitur magistratus, qui censibus & tributis exigendis A præest, *l.4.§. illum, hoc titul.* qui & peręquator, *tot. tit. C. de cens. & cens. & peraq. lib.* 11. *§. coges, in Authent. de man. princ.* Alius autem ab hoc est, magister census, *l.25.26.27. C. de donat. l. consulta, C. de test. §. & hic vero, in Auth. de test. §. illud, in Auth. vt frat. fil,* B cuiusmodi & censor, qui antiquitùs moribus & disciplinę erat pręfectus, *l.2. post. deinde de orig. iur. l. censere, 11. de verb. sign.* & quinto quoque anno, ex institutione Seruij Tulli regis, ciuium capita, & quantum cuique in bonis esset, C recognoscebat: *vide Dionys. Halicarn. hist. lib.4.*

¶ De forma censuali, quomodo 4 videlicet agri sint in censum referendi, extat prolixum Vlp. *l.4. hoc tit.* responsum: in quo etiam de coercitatione eius tractatur, qui falso censum professus est: *d.l.4.§.* D *penult.* de pœna autem eius, qui sua die non soluit, Paulus *in l. 5.* agit.

¶ Sciẽdum autem est, censum 5 non præstare immunia prædia, *l. vlt. verb. solum immune factum, h.t. l.4.§.3 h.t.* ciuitates, regiones: sed nec integrum ea quæ sunt Italici E iuris. Itali enim cum essent pop. Rom. socij & confœderati, non æque pendebant tributa, *l. de his, §. C. de episc. & cler.* vt prouinciales: *§. per traditionem, vbi Theoph. Inst. de rer. diuis.* vnde ciuitates, quæ ius Italicum beneficio Principis erant consecutæ, quas hic recensent Vlpia. *l.1. h.t.* Celsus, *l.6. h.t.*

Caius,

Caius, *l. iuris, 7. h. t.* Paulus, *l. vlt. hoc tit.* leuationem à tributis, præſertim capitis habebant, non integram immunitatem: niſi quibus ea ſpecialiter data eſſet, *d. l. vlt. Cuiac. obſ. lib. 10. cap. 35. vide de hoc iure Italico etiam Gou. lib. 4. cap. 1.* Coloniæ in quas mittebantur ciues Roma. non erant Italici iuris aut ſoli, cuius propria fuere alienationem, §. *per traditionem, Inſt. de rer. diuiſ. Vlp tit. 1.* & Vſucapionum, §. 1. *vbi dixi Inſt. de vſuc. Vlp. ti. 1.* iura: multo minus ciuitatis Rom. participes abſq; priuilegio ſpeciali, *l. 1. verb. neutra ius Italicum habet, l. vlt. verb. Coloniam & iuris Italici fecit item: Colonos fecit, non adiecto vt Italici iuris eſſent, h. t.* Qui enim in colonias deducebantur, ius ciuitatis Rom. amittebant, *Cic. 2. Catil. & alibi paſſim.* vt qui amplius Romæ, inter ciues non cenſerentur, quo & ipſo non cenſitos, numero ciuium exemptos fuiſſe conſtat. *Bon. de cenſib. lib. 1. c. 1. n. 5.* Cęterùm colonias meliore fuiſſe conditione quam prouinciales, argumento eſt, quod id beneficij loco datum fuerit multis ciuitatibus: & quibuſdam, ſaluis tamen E tributis à quibus immunes iure coloniæ fuiſſent, niſi expreſſim reſeruatę eſſent, *l. vlt. §. 1. h. t.* Cæterùm nec ipſę coloniæ vnius erant iuris atque generis: *Bon. de cenſib. lib. 1. art. 2. n. 10.* quæ nunc omnia perſequi, non eſt propoſitum, nec, vt arbitror, in hoc exorſu neceſſa-A rium. Duraſſe hæc diſcrimina videntur poſt Seuerum, *l. 1 verſ. à diuis Seuero & Antonio, h. t.* vſq; dum filius eius Antoninus rerum potitus omnes ingenuos in orbe Rom. nedum colonos Latinos, ſed ciues Rom. fecit *d. l. in orb. 17. de ſtat. hom.* quod beneficiũ nõ primis B illis Antoninis, ſed vel huic Seueri filio; vel qui eum conſecutus eſt, Alexandro Seuero Antonino acceptum ferendum eſſe, cum hic locus, tum alia multa conuincunt. Quin hoc beneficio potius diſcrimina perſonarum quam prædio C rum ſublata fuiſſe, multa ſunt argumento, quam ſummam à Iuſtiniano manum hiſce rebus impoſitam conuincant, *in princ. Inſtit. de vſucap. vbi dixi l. vnic. C. de vſucap. transform.*

D De Verborum ſignificatione. Tit. XVI.

1 *Continuatio.*
2 *Voluntatem potius quam verba inſpici.*
3 *Verba quatuor modis accipi.*
4 *De ſignificatione nominum.*
5 *De ſignificatione verborum.*
6 *De ſignificatione aliarum partium.*
7 *De ſignificationibus rerum.*
8 *De iis quæ ad perſonas pertinent.*
9 *De ſignificatione rerum.*
10 *De ſignificatione earum quæ ad actiones pertinent.*

1 ABsolutis † omnibus quæ cũ in ordinariam iudiciorum cognitionem cadunt, tum extra ordinem disceptantur: iam vno quasi fasce, quæcunque sparsim supra dicta sunt, coronidis vice in his duobus titulis concluduntur. At cum ius omne consistat partim in rerum diuinarum atq; humanarum, quæ quidem ad iuris scientiam pertinent, cognitione; partim iniusti atque iniusti notitia, recte atque ordine hoc in titulo significationes verborum, ex quibus cognitio prima sumenda est, expositæ sunt: post in sequentem de his ipsis rebus definitiones ac regulæ iuris, quæ ostendunt quid quaque in re iustum & iniustumque sit, referuntur.

2 ¶ Quod ad verborum significationem attinet, illud in genere sciendum est, quandoquidem verba inuenta sunt, vt mentem exprimant, *l. Labeo, 7. de sup. leg.* semper voluntatem potius spectaneam quam verba, *l. in conuentionib. 219. h. t.* Sed quia multum interest inter animũ, & sermonẽ, eius interpretem: ideo non minus ex verbis colligimus voluntatẽ, quam contra, ex voluntate sensũ verborũ. Nemo enim præsumitur aliter loqui, quã sentiat. *d. l. Labeo.*

3 ¶ Verba inquit Alc. *lib. 1. de verb. signif.* quatuor modis accipiuntur: ex proprietate, improprio vsu, & interpretatione. Verborum proprietas non tantum ad nomen, sed ad vim significandi A referenda est, quare & appellatio per metaphoram aliamve figurã sumpta propria nobis erit, dummodo nihil significantius dici possit. Improprium est, quod non suo nomine dicitur, vt vendere pro locare, *Bart. in l. cod. §. qui maximos, de publ.* dare pro tra- B dere: *l. verbum, 94. hoc t. l. 4. de vsur.* aut perfectionem dicitur. Ex vsu communi loquendi, verba significationem accipiunt, nam & vsus etiam proprietati præscribit, *l. cum de lanionis, §. asinam, de fund. instru.* vt merito de illo di- C xerit Horatius: *Quem penes arbitrium est & vis, & norma loquendi.* Per interpretationem vel extensionem, cum de similibus ad similia proceditur, *l. 1. h. t.* Verbi autem appellatio hic tam nomina quam verba aliasque orationis partes, atque ipsam adeo oratio- D nem comprehendit, de omnibus enim videmus hic agi.

¶ De nominibus, aut vim nominis habentibus: vt cum exponitur quid sit dies, *l. 2. 3. h. t.* iter diei, *d. l. 3.* mille passus: *l. mille, 154 h. t.* annus, annus bissextilis, *l. 48. h. t.* anniculus, *l. anniculus, l. 132. h. t.* mensis, *l. 98. hoc t.* quæ E anni maior pars, *l. maiore, 156. hoc tit.* quid subsignatum, *l. 39.* probrum, opprobrium, *l. 42. 224. hoc tit.* auxilium, consilium *l. 53. hoc t.* gestum, *l. 19. 20. 59. hoc tit.* factum, *l. 19 hoc t.* magister, *l. 57. hoc t.* intestatus, *l. 64. hoc tit.* arbitratus, *l. 68. h. t.* dolus malus. *l. 69. hoc* 4

hoc t. impensæ, *l.*79.*h t.* optimus A maximus, *l.*90. *hoc tit.* 126.161. 169.*h,t.* proximus,*l.*92. *d.l.*155. *h.t.* supremus, *l* 92.*h.t.* reliqui, *l.* 95, 160.*h.t.* cæteri, *l.*160.*hoc tit.* meum tuum, *l.*25.91. 205. *hoc t.* suum, *l.*239.*h.t.* aliquorum,*l.*96. *hoc tit.* terenixa,*l.*137.*h.t.*pellex, *l.*144.*h t.* ille aut ille, *l.*224.*hoc t.* B speciosus, *l.*100. *h.t.* stuprum, *l.* 101. *h.t.*adulterium,*d.l.*101.furtum,*l.*229.230. *h.t.* diuortium, *l.* 101.181. repudium, *l.*101.191. morbus, *d.l.* 101. 191. morbus sonticus, *l.*153.*h.t.*vitium corporis, *l.*101.*h.t.* hostes, *l.*118.*hoc t.* vsura,*l.*121.*h.t.* fraus,*l.*131.*h.t.* C pœna, *d.l.*131. mulcta, *d.l.* 131. *l.*244. portio, *l.*164 *hoc t.* portio virilis, *l.*145.*h. t.* coniunctio, *l.* 142.*h.t.*cauillatio,*l.*177.233.*h.t.* donum, munus, *l.* 18. 194. 214. *h.t.* munus publicum, *l.* 239. *h. t.* absens, *l.*199.*hoc tit.* mangones,*l.* D 207. venalicarii, *d.l.*207. pluris, *l.* 192.232. dolus, *l.*226. *h.t.* lata culpa, *l.*213.223. 226. *h.t.* negligentia, *l.*226.*h.t.* potestas, *l.* 21. *h.t.* vincula, *l.*216.224.*hoc t.*carcer, *d.l.*216. custodia, *l.*224. *h.t.* nomina pluralis numeri, *l.* 221. *h.t.* falsum testamentum, *l.* 221. E *h.t.* amici, *l.*223.*h.t.* fugitiuus, *l.* 225. *hoc t.* erro, *d. l.* 225.noxa,*l.* 237. *h.t.* transacta, finita, *l.* 229. 239.*h.t.* locuples, *l.*239. *h.t.*ruta cæsa. *l.*241.*h.t.&c.*

¶ De verbis, vt quid significet verbum oportebit, *l.*8. *h.t.* oportere, *l.*37.*h.t.* rapuisse, *l.*9.*h.t.*restituere *l.*22.35.*h.t.*detestari,*l.*39. 237.*h.t.* solui vinculis, *l.*48.*hoc t.* persequi, *l.*57,*h.t.* pertinere,*l.*70. 181.*h.t.*capere,accipere, *l.*76.*h.t.* præstare, *l.*71.*h.t.* dare, *l.*76.*h.t.* cognoscere, recognoscere, *l.* 56. *h.t.* dispungere, *d. l.* 56 rationes edere, reddere, *l.*49.89 *h.t.*derogare,abrogare,*l.*102.*h.t.*assignare libertum,*l.*107 *h.t.*censere,*l.*111. *h.t.*debere, *l.*114. *h.t.* soluere, *l.* 176.*h.t.* ligare, *l.*120.*hoc t.* est:*l.* 123.*h.t.* erit, *l.*123.*h.t.* peperisse, *l.*132. *in fi. l.*171. perficere, *l.*13. *h t.* capere, *l.*140. *h.t.* habere, *l.* 143. 164. 188. habere filium, *l.* 141. *h t.* pernoctare, *l.*166.*hoc t.* abesse, *l.*173.199. *hoc t.* facere, *l.* 175.218.*hoc tit.* commendare, *l.* 186.exigere, *l.*187. *h.t.* cauere *l.* 188.*h.t.* indicare reum,*l.*197.*h.t.* cedere diem, *l.* 213. calumniari, frustrari, morari, *l.*233. viuere, *l.* 234. ferri, portari, *l.*235.exhibere, *l. fin.h.t.*

6 ¶ De præpositionibus & consimilib. orationis partibus: vt quid significet penes, & apud *l.*63.ante, *l.*132. post, *l.*152.cum,*l.*219. coram, *l.*209.palam,*l.*33. recte,*l.* 33. amplius, *l.*82.dum, *l.* 89. minus, *l.*150 duntaxat, *l.* 202. postquam,*l.*217. De oratione: quam vim habeat coniuncta, disiuncta, disiunctiua, subdisiunctiua, separata, *l.*28.29.53. Item hæc, cum erit commodum, *l.*125. cum potero, *l.*125. intra diem mortis, *l.* 124. furem esse aut furto noxaq; solutum, *l.* 174. 200. quanti ea

res erit, vel eam esse apparet, *l.* 179. 193. soluto matrimonio, *l.* 249. Qua in parte etiam obseruandum est, singulare sæpe vsurpari pro plurali, *l.* 158. & duas negatiuas valere affirmatiuam, *l.* 237. *h.t.*

7 ¶ Iam quod ad res attinet, tenendum est rei nomen, esse vocabulum (vt Dialectici appellant) transcendens, quod omnia quæ in toto vniuerso existunt, vno significatu comprehendit, *l.* 5. *h.t.* nec vllo prædicamentorum ordine aut gradu coercetur. Sed res omnes in doctrina iuris, ad tres ordines redigi solent: ad personas videlicet, res, & actiones: nam hæc sunt obiecta iuris propria, vt alibi dictum est, *l.* 1. *&* 2. *de statu hominum*, §. *fi. Inst. de iur. nat. gent. & ciuil.* Quare significationes earum duntaxat rerum, quæ ad ea obiecta pertinent hoc in Titulo inuestigantur. Ac pri-
8 mo † quia triplex est personarum respectus: quorum vnus ex iure naturæ alter ex iure gentium, tertius ex iure ciuili desumitur: primo quo ad naturalem hominum respectum hic quæritur, quis hominis appellatione contineatur, *l.* 152. an monstra, *l.* 135. an is qui in vtero est, *l.* 153. 162. 231: qui mortuus nascitur, *l.* 129. spado, *l.* 128. an nomine virili veniat mulier, *l.* 1. 101. §. *fin.* 195. mulieris virgo, *l.* 13. virgines viduæ, *l.* 242. §. *vidua*. Qui comprehenduntur nomine parentum, *l.* 51. li-

A berorum, *l.* 56. 148. 140. 29. 220. filiorum, *l.* 84. 116. 122. 101. filiarum: *l.* 164. natorum, *l.* 104. posthumorum, *l.* 64. puerorum, *l.* 16. 204. fratrum *l.* 201. soceri, *l.* 146. generi, *l.* 136. nurus, *l.* 50. neptis, *l.* 136. De respectu personarum iuxta ius gentium hæc exponun-
B tur: quinam sint liberi, qui serui: *l.* 20. 239. & inter hos qui vrbani, rustici, villici, *l.* 203. &c. qui patroni, *l.* 12. liberti, *l.* 59. 105. 172. 284. quis vere possessor. *l.* 39. locuples: *l.* 134. emptor, *l.* 110. debitor, *l.* 108. creditor, *l.* 10. 11. 12. 54. 55. hostes perduelles, *l.*
C 234. &c. Circa respectum iuris ciuilis hæc traduntur: quid sit ciuis, municeps, *l.* 228. incola, *l.* 229. paterfamilias, *l.* 195. materfamilias, *l.* 40. familia, *l.* 40. 166. 195. 196. testator intestatus *l.* 64. hæres, *l.* 65. 70. 170. 227. 229. tutor, *l.* 221. pupillus, *l.* 239. seque-
D ster, *l.* 109. plebs, *l.* 237. collegium, *l.* 85. collegæ, *l.* 172. contubernales, *l.* 184. decuriones, *l.* 239. prouinciales, 190.

¶ De rebus primum in genere 9
quæritur, quid sit res, *l.* 5. 6. 27. 72. opus, *l.* 5. totum, *l.* 25. §. 1. pars: *l.* 25. 26. deinde speciatim de rebus
E corporalibus & incorporalibus. Corporalia aut publica sunt, aut priuata: in publicis ostenditur quid sit vrbs, oppidum, *l.* 239. vrbs Roma, *l.* 87. 139. 147. bona ciuitatis, seu Reipublicæ, *l.* 15. 10. publica, *l.* 15. 16. 17. publica vectigalia, *l.* 17. ostentum, *l.* 38. De priua-

tis,

A tis, quid ſit res mobilis aut ſoli: *l.* 93. deinde in mobilibus quidem merx, *l.* 66. 207. pecunia, *l* 4. 97. 172. 222. æs, *l.* 159. æs alienum ſuum, *l.* 213. peculium, *l.* 182. ſtipula, *l.* 30. fruges, frumentum, *l.* 77. glans caduca, *l.* 30. 136. pomū, *l.* 205. victus, l. 43. 44. 234. veſtimenta, veſtis, *l.* 45. 127. toga, *l.*

B 180. inſtratum, ſtragula, *l.* 45. ornamenta, *l.* 74. boues, *l.* 89. carbones, *l.* 167. ligna, *l.* 167. 168. vinaria vaſa, *l.* 206. dolia, ſerræ, amphoræ, *l.* 206. ruta cæſa, *l.* 243. telum, *l.* 233. arma, *l.* 41. venenum, *l.* 236. malum nauis, artemon, *l.* 242. tabernacula, *l.* 184. De rebus

C ſoli, quid fundus, *l.* 60. 111. 115. ager, *l.* 27. 111. 115. ſylua cædua, *l.* 30. terra noualis, integra, *l.* 30. cōtinens, *l.* 99. littus, *l.* 96. 112. paſcua, *l.* 30. pratum, *l.* 31. portus, *l.* 59. locus, *l.* 60. area, *l.* 111. prædia vrbana, ruſtica, *l.* 198. ædificium, *l.* 242. 245. ædes. domus, *l.* 203. tu-

D gurium, *l.* 180. taberna, *l.* 183. taberna inſtructa, *l.* 186. proiectum immiſſum, *l.* 242. De incorporalibus, quid ſit & contineat hæreditas, *l.* 3. 24. 119. 138. 165. 178. *vide l.* 62. *infrà titul.* 1. hæreditas lege obueniens, *l.* 130. hæreditas de-

E lata, *l.* 151. ſponſio, *l.* 7. ſolutio perfecta, imperfecta, *l.* 12. 32. 82. 117. 176. actus, *l.* 19. contractus, *l.* 19. 20. donatio, *l.* 67. bona, *l.* 21. 39. 83. 88. 182. & ea quotuplicia, *l.* 44. reſtitutio, *l.* 22. 35. 73. 75. 81. 246. exhibitio, *l.* 22. poſſeſſio, *l.* 7. iura prædiorum, *l.* 86. fructus, vſusfructus, *l.* 25. 26. vſus, *l.* 230. via, *l.* 157. ſtipendium, dimidium tributum *l.* 27. alienatio, *l.* 28. 67. deteſtatio, *l.* 40. liberatio, *l.* 46. 47. ſubſtitutio, *l.* 163. 10

¶ De actionibus, ſeu iudicijs: quid ſit lis, *l.* 36. actio: *l.* 8. 78. perſecutio, *l.* 34. 18. petitio, *l.* 178. cauſa capitalis, *l.* 103. notio, *l.* 99. præuaricatio, *l.* 112. ſatisdatio, *l.* 101. pronunciatum ſtatutum, *l.* 46. tranſactum, finitum. *l.* 229. 230.

De regulis iuris. Tit. XVII.

1 *Quid ſit regula.*
2 *Quid cauſa coniectio.*
3 *Quomodo concipiantur regulæ.*
4 *Regularum definitiones eſſe periculoſas.*
5 *Quæ regulæ ad perſonas pertineant.*
6 *Quæ ad res.*
7 *Quæ ad actiones.*

QVod ad regulas iuris attinet, quæ iuſti atq; iniuſti ſcientiam breuiter comprehendunt, eas ſic definit Paulus: *l.* 1. *h. t.* Regula eſt, quæ rem quæ eſt, id eſt, ius de rebus conſtitutum, breuiter enarrat: non vt ex regula ius ſumatur, ſed ex iure quod eſt, regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum, quæ iure conſtitutæ ſunt, narratio traditur: & , vt Sabinus ait, quaſi cauſæ coniectio, id eſt, in breui coactio, *Aſco.* 3. *Ver.* Nam cauſam 1

2 † conjicere, est argumentum rei A breuiter & summatim iudici exponere, *Cic. ad Herenn lib. 2. Gell. lib. 17. cap. 5. & lib 5. cap. 10. Asco. præall. loc. Duar. in l. iuris gentium, §. quinimo. de pact. & lib. disp. 2. c. 46.* Vt igitur comectio, causę summam continet: ita regulæ, rerum quæ iure constitutæ sunt breuia- B ria atq; summas complectuntur.

3 Quare † & circa generalia iuris præcepta versantur, & concipi solent aut sub vniuersali signo, *l. omnes, l. in omnibus, l. omnia, l. nullũ, cum similibus, hoc tit.* aut indefinito, *l. 2. 3. cum similibus*, quod vniuersali æquipollet, *l. si pluribus,* C 44. *de leg.* 2. aut aliis dictionibus. quæ si non omnia, tamen multa comprehendunt: vt fere, *l. fere,* 100. & 196. *hoc tit.* plerumque *l. plerumque, h. t.* frequenter, *l. ea quæ, 65. cum sim. h. t.* & consimili-

4 bus cum † in toto iure generi per D speciem derogetur, *l. in toto*, sit, vt regularum quæ res generatim comprehendunt, definitio existat periculosa, *l. omnes*, 203. vt nõn temere eis sit fidendum. Nec enim raro subuertuntur ostensa lege aut ratione, distinctione aliqua, propter quam in præsenti specie E locum habere non debeant: quod cum sit, amittunt suum officium, quasi exclusæ exceptione, *l. 1. in fi h. t.*

5 ¶ Vt autem omne ius, ita regulæ & quæ inde sumuntur, ad personas, res & actiones pertinent. Ad personas hæ, quibus definitur, quæ in parte fœminæ sint maribus deteriore iure, *l.* 2. 111. quo vtantur furiosi, *l.* 5. 31. 167. muti, surdi, *l.* 167. liberi, *l.* 148. filijfamilias, *l.* 4. 94. Deinde quæ sint iura libertatis & liberorum, *l.* 21. 107. 137. 140. 165. seruitutis & seruorum, *l.* 133. 108. 136. 161. 176. 189. 212. possessorum, *l.* 199. tam bonæ fidei, *l.* 180. quam malæ, *l.* 169. item eorũ qui dolo desierunt possidere, *l.* 174. 193. 200. emptoris & venditoris, *l.* 199. fideiussoris, *l.* 44. 111. socij, *l.* 48. debitoris, *l.* 67. 96. &c. Postremò quæ sint iura testantiũ & intestatorum, *l.* 7. 142. hęredum, *l.* 6. 39. 44. 45. 60. 90. 112. 153. 154. 155. 163. 171. 194. 192. 195. 199. 200. bonorum possessoris, *l.* 118. 171. successoris, *l.* 138. authoris, *l.* 138. tutoris, *l.* 74. pupilli, *l.* 2. 5. 111. 112. 150.

¶ Ad res pertinent eæ regulæ, 6
quę ostendunt quid iuris sit in toto & parte, *l.* 111. 114. 191. quanta in rebus cautio, *l.* 261, quid obtineant in rebus quæ nullius censentur in bonis, *l.* 143. quid in rebus quæ sunt alicuius, tam corporalibus, vt est domus, quæ dicitur tutissimum cuiusque refugium, *l.* 62. 104. quam incorporalibus, cuiusmodi sunt iura sanguinis, *l.* 8. testamentorum, *l.* 12. 20. 90. 202. 211. legatorum, *l.* 18. hæreditatũ, *l.* 39. 63. 74. 92. 181. repudiationis, *l.* 35. potestatis, *l.* 18. 19. nuptiarũ, *l.* 31. 158. actum legitimorum, *l.* 78. contractuum, *l.* 18. 19. 20. 28. 32. 46. obligationum, *l.* 131. 145.

196.alienationis;*l.* 162.206. translationis iurium, *l.* 55. 121. 163. 186. iussus mandati, *l.* 61. 130. 140.200.ratihabitionis,*l.* 61.195. venditionis,*l.* 61.121.131. donationis,*l.* 54.70.83.124. 126, 199. dotis, *l.* 86. stipulationis, *l.* 187. aliorumque factorum, *l.* 32. 90. 198.quid seruetur in iis quæ contractibus accedunt, vt sunt res de quibus contrahitur,*l.* 49.145.possibiles aut impossibiles: *l.* 51.110. 179. 149. item in iis quæ contractus aut firmant, *l.* 30.86.311. vt ius pignoris: *l.* 119. aut repræsentant, vt tempus: *l.* 14. 17. 30. aut tollunt,*l.* 36.161.Item de circumuentione, *l.* 50. & dolo ac culpa: quis videlicet intelligatur esse in culpa,*l.* 37.51.130. 175. 204. dolo,*l.* 56.64.70.80. 100. 110. 117. 128.134.138. 160. 172. mora, *l.* 64.89.139.aut alio delicto,*l.* 177. 195.198. quid præstet bona fides, *l.* 58.179.possessio, *l.* 196. fructus rei, *l.* 72.euictio,*l.* 151. Sed in primis & præcipue regulæ traduntur de interpretatione nominum,verborum,& clausularum,quæ actionibus hominum explicandis adhibentur: vt quam vim habeant, & quomodo interpretãda sint obscura, *l.* 9.42. 140. 129. dubia, *l.* 21.57.153.ambigua, l.68.86. 97. repugnantia, *l.* 149. cauillationibus obnoxia, *l.* 291. raro vel frequenter accidentia, *l.* 63.115. singularia, *l.* 184.Qua in parte in genere præcipitur,iustis decretis rem temperandam esse: *l.* 86. & in omnibus. maxime tamen in iure, id est, iudicio,spectandam esse æquitatem,*l.* 91.Incontractibus, primo inspiciendum quid actum, etiamsi verba non consonent, *l.* 93. 95. tum consuetudinem: postremo id quod est minimum, *l.* 35. & tempus contractus, *l.* 19.30.

¶ Ad actiones & iudicia ex regulæ spectant, quibus definitur quid sit ius gladij, *l.* 61. quæ potestas magistratus, *l.* 103. iudicis, *l.* 132.137.quid sit arbitrium, *l.* 23. quæ vis cognitionis & iudicij, *l.* 28. 73. 106. Item de iure petitionis,*l.* 54.actoris, *l.* 42. 43. 89. procuratoris, *l.* 166. rei, *l.* 43. 168. defensoris, *l.* 53. 199. 127. an proponi possint plures actiones, an plures exceptiones, *l.* 44. quæ actio alia momentosior,*l.* 105. De petitionibus ante tempus, *l.* 147. transitorijs in hæredem, *l.* 170. pœnalibus,*l.* 173.quis actionem dare possit, *l.* 103. De effectu exceptionis,*l.* 113.& litis contestatæ: *l.* 87.88.99.125.128. quis condẽnare possit: *l.* 38.& quatenus, *l.* 29. Item in condemnationibus, spectandam ἐπιείκειαν & æquitatem, *l.* 91. præsertim in pœnalibus, *l.* 198.ad hæc,ætatem & imprudentiam,*l.* 119.effectum autem rei iudicatæ esse, vt pro veritate habeatur,*l.* 208.atque alia id genus:quæ omnia persequi, nostri nõ est iam instituti. Atqui ita tandem γνῶ ὁρῶμεν & primus hic labor, opinione nostra, quam initio operis conceperamus, longe maior difficilior-

ficiliorque, ad metam, aspirante Deo decurrit: Cui soli, vero, iusto, immortali, immensæ potentiæ & bonitatis Deo, Patri æterno: cum Filio suo Domino & Redēptore nostro Iesu, patefacto in Ierusalem, & Spiritu sancto effuso A in Apostolos: conditori & conseruatori omnium rerum, & in primis Ecclesiæ suæ ac honestorum studiorum, quæ Ecclesiæ ancillantur, sit laus, honor & gloria, in omnes æternitates Amen.

RERVM

RERVM ET VERBORVM
Præcipue memorabilium
INDEX.

hoc tit. Inchoatio enim seriam deliberatamq; fuisse promissionem denotat. Ergo tum efficax est pollicitatio, cum ex certa aliqua causa fit, vnde intelligi possit, deliberatum promissum esse; vt si quis honoris, *d. l.* 1. §. 1. *l.* 6. *l.* 9. *hoc tit.* aut decreti impetrandi gratia, *d. l.* 1. §. 1. promisit, aut ob aliam iustam causam, vt propter incendiũ quod Respublica passa sit, *l.* 4 *l. ob causam,* 7. *h. t. &c.* Itaque his casibus liberalitatem promissor perficere cogetur, *d. l.* 1. *circa fin.* æquissimum enim est, eiusmodi voluntates in ciuitates collatas pœnitẽtia non reuocari, *d. l.* 4.
3 Nec † tantum masculos, sed etiam fœminas, si quid ob honorem pollicitæ sint, debere implere sciendum est, *l. toties,* 6. §. *non tantum, hoc tit.* Sed
4 † & si quis rem aliquam vouerit: voto obligatur, quod personam vouentis, non etiam rem quæ vouetur, obligat. Res enim quæ vouetur, soluta quidem liberat votum & fit sacra, sicuti solutione tollitur omnis obligatio: sed ipso voto, hoc est, sola voti promissione, sacra non efficitur. Est autem votum, alicuius faciendi vel non faciendi versus Deum declarata promissio, authore Alc. *in l. si calumnietur,* 232. *de verb. signific.* Voto autem patresfam. puberes sui iuris obligantur non filiusfam. aut seruus, sine domini patrisue authoritate. *d. l.* 2. *hoc tit.* In hære-
5 de † obligatio pollicitationis transit, quamuis interdum minuatur, A *d. l. toties, l. ex pollicitatione, l. penult. hoc tit.* Sed si quis ob honorem vel sacerdotium sibi delatum pecuniam promisit, vt si forte ædilis designatus, ludos se tempore sui magistratus facturũ sit pollicitus, & antequam magistratum iniret, decesserit: æquissimum B est, hæredes eius in pecuniam, quam is ob honorem promiserat non conueniri *l. si quis,* 11. *hoc titul.* Non enim ex liberalitate profecta est hæc pollicitatio, sed ex iusta & pene necessaria causa: quę cum fuerit finalis pollicitationis, certe ea cessante, etiam ipsa pol- C licitatio cessare debet. Secus, si tantum esset impulsiua, vt si quis demerendi populi, aut adipiscendi honoris, aucupandæque gratiæ causa promisisset, & decederet, *l.* 6. 8. *h. t.* Nã impulsiuæ quamuis cessent, nihil operantur, aut mutant, *gloss. in l.* 1. §. *secundo loco, de* D *poss. vide ad tit. de cond & demonst.* De † pollicitationibus in ciuitate factis iudicum cognitionẽ esse diui fratres rescripserunt, *l. de pollicitationibus,* §. *hoc tit.* qui formam pollicitationi datam seruari curabunt, *l. Septitia,* 10. *hoc tit.* nisi aliud Reipubl. vtilitas po- E stulabit, *l. imperatores,* 13. *h. t.*

De Varijs & extraordinarijs cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicetur. Tit. XIII.

1 *Genera cognitionum extraordinariarum.*

2 *Qui-*

2 *Quibus de salario ius dicatur, aut non.*

3 *De priuilegio salarii.*

ORdinariè Prætor non solet iudicare ipse, sed iubere iudicare alios, videlicet iudices pedaneos. *Cic. in epist. ad Q. fratrem.* Extra ordinem tamen, & absque figura iudicij, ex nobili officio iudicat interdum summatim, *l. 1. C. vt in poss. leg.* & cognoscit certum causarum genus speciatim, singulari aliqua lege ipsius cognitioni commissum & iniunctum. *vt l. cùm ij, 8. de transact. l. 2. de fer. l. 3. l. 5. de reb. eor. l. 1. & tot. tit. quemadm. testam. aperiant. l. 1. & tot. tit. de susp. tut.* Ex cogitationes extraordinariæ vocantur. Non enim fluunt ex ordinario iure pacti, obligationis, actionis: sed citra conuentionem & actionem ordinariam, ex æquitate & priuilegio, iudicis officio extra ordinem implorato, proponuntur, & summariè disceptantur. Cognitionum quæ extra ordinem fiunt numerus cum ex varijs causis descendat, in genera diuidi facile non potest, nisi summatim diuidatur. Numerus †

1 harū ergo cognitionū in quatuor fere genera distribui potest. Aut enim de muneribus siue honoribus gerendis agitur, aut de pecuniaria re disceptatur: aut de existimatione alicuius cognoscitur, aut de capitali crimine quæritur.

2 *l. 5. hoc tit.* De † re pecuniaria, A varijs etiam personis, præses in prouincia, Prætor in vrbe ex priuilegio aliquo extra ordinem ius dicit, vt de salario professoribus studiorum liberalium, quæ ἐλευθέρια μαθήματα vocantur, *l. 1. in princ. hoc tit.* & Medicis, *d. l. 1. § medicos*, & contra eosdem, *l. 5. B h. t.* nā quibus ius dicit extra ordinem, aduersus eos quoque mutuas petitiones etiam ordinarias admittit, *l. 1. § fin. h. t. vide l. cum Papin 14. C. de sent. cum Auth seq. toto tit. ex. de mut. petit.* Item ludi literarij magistris, *d. l. 1. § ludi*, & nutricibus, *d. l. 1. § pen.* Philosophis vero nequaquam: non quia C non religiosa res est: sed quia hos primū profiteri eos oportet, mercenariam se operam spernere, *d. l. 1. § medicos.* Proinde nec iuris quidem professoribus ius dicit. Est enim res quidem sanctissima ciuilis sapientia, sed quæ pretio D nummario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honorarium petitur, quod initio sacramenti & causæ vltro à litigatore erat offerendum. Quædam enim honeste accipiuntur, quæ in honestè petantur, *l. 1. § proinde. h. t.* Et hæc quidem obtinent in ijs E qui gratis ius ciuile profitentur, vt olim I. C. *Cic. lib. 1. de orat. & alijs locis.* At alijs qui operam suam aduocationibus & consilijs faciendis venditant, certa causa nulla est, quare ius de salario dici non debeat, vt Aduocatis, *d. l. 1. § in honorariis.* dum tamen il-

lud

lud legitimam summam, videlicet centum aureos pro singulis causis, non excedat nec improbe sit promissum, *d.l.1.§. in honorariis, cum seq. l. quisquis. C. de postul.* Eadem ratione & assessoribus ac comitibus iudicum ius dicitur, *d.l.1.§ item comites, l.1. de off. ass. l. moris, 9.§. solet, de poen. vide Cuiac. obser. lib. 7. cap. 25.* & iuris studiosis qui mercedis causa praxim exercent, *l.4. h. t.* partibusq; assessorum fungi, & à consilijs magistratuum esse solent.
3 *vide sup. de off. assess.* Salarij † autem causa tam est fauorabilis vt si decesserit, nondum absoluto officio, qui ex gratia honorarium accepit, ab hæredibus eius nihil repeti queat, *d. l. 1. §. diuus.* De alijs quoque rebus varijs extra ordinem ius dicitur, quas omnes est difficile percensere: quasdam tamen enumerat Vlp. *in l.2. hoc tit.* & Caius, *in l. fin. hoc tit.* qui vult iudicem imperite iudicantem, in quantum æquum religioni iudicantis visum fuerit, condemnari: quod & in executoribus inuste exequentibus receptum est. *Baldus in l. sancimus, C. de iudic. Par. de Put. in tract. synd. ad verb. executio, c. 2.*

De Proxeneticis. Tit. XIV.

1 *Quare proxenetica licite exigantur.*
2 *Vnde dicti proxenetæ.*

A Eodem † modo, etsi sordidū est proxeneticum seu *ἑρμηνευτικὸν* petere, pro leuidensi videlicet operula, quæ contrahentibus in conciliandis conuentionibus, & interpretatione non intellectæ linguæ præstatur, tamen cū vsus horum hominum in magnis 1
B emptorijs sit necessarius, proxenetica quoque licito iure extra ordinem petuntur, *l.1.2.3. hoc t.* quod humanum sit. *d.l.2. in verb. philantropi.* qualē qualē operā remunerari. Contra vero proxeneta reconueniri non potest tanquā mandator, neque ex locato tenetur, sed ex dolo tantum & lata
C culpa, *l. 2. hoc tit.* instar mensorum, *tot. tit. si mens. fal. mo. dix.* An autem proxeneta testis esse possit de contractu quem conciliauit, alterius est loci, *§. quoniam, in Authent. de teste, l. in omnibus C. de test. vbi Salic. gloss. & Cano.*
D *in c.1. de testibus, lib. 6. gl. Land. lib.1. art.13. Lanfr. in ca. quoniam, verb. testium, n.75. de prob.* quod etsi disputationibus ac distinctionibus est inuolutum: tamen communius receptum videtur, non posse hic testem esse, ne volentē quidem, & quamuis nullum inde
E commodum speret, nisi vtraque parte consentiente, *Alex. late, qui dicit hanc communem, cons. 19. in his, n.16. vol. 4.* aut in casibus exceptis simoniæ, *cap.1. de testib. in 6. Alex. præall. loc.* matrimonij. *Ruin. cons. 30 volum. 4. vide cons. Soc. iun. 29. n.16. vol. 2. cons. mat.* 70.

70.n.90.cons.71 n.22.cons.72.nu. *3.c.73.n.7.c.74.n.4.c. 75.nu. 19. vol.1. &c.* quanquam in hoc conciliatores, velut in facto proprio, quidam non admittant. *Dec. cons. 133. Paris.cons.55.vol.4.cons. mat. 61.n.13.vol.1.per c.1.de testib.in6.* plerique recipiũt, *vide Strach.tractat.de proxen. vbi hoc late examinatur, parte 4. §. illa, numero 15.* B quod pro matrimonio cõcessero, alijs concurrentibus. *vide Panorm. etsi pro debilitate. de off. deleg. Dec. cons.133. cons. 310. cons. 163. Paris.cons.55.num. 18. consi. 69.num.4.cons.61. in fin.vol.4. Tiraquell.de leg.connub.parte 9. glos. 1.nu.30.64. Alex. cons. 154. viso, volum.5. Stracha de proxen. parte 4.§.illa.nu.19. 20. 21.* contra non C

2 item. Dicti † autem sunt proxenetę ἀπὸ τοῦ προξενεῖν, quod significat conciliare, maxime hospites ac ignotos, diuersæque linguæ homines quibus potissimum hoc D genus hominum inseruit, *glos definit. proxenetam, in Rub. hoc tit. Azo C.de sponsa, nu. 10. Stracha parte 1.in prin.de prox.nu.3.* Hinc proxenetica merces, quæ pro opera eiusmodi debetur: quo nomine & munuscula, γαμήλια, & arrhæ quibus sponsalia conciliantur, E veniunt, *tot.tit.Cod.de spons. & prox.* & extra ordinem officio iudicis petuntur, *vide late Stracham de proxen parte vlt.in fin. §. postremo, numer. 2. & 3.* Cæterùm de reliquis mercedularum generibus cõsulendus est Contius, *lib. 1. Dis-*

A *put. cap. 14.*

De Censibus. Tit. XV.

1 *Quid sit census.*
2 *Quotuplex.*
3 *Quis censitor, magister census, censor.*
4 *De forma censuali, & pœnis fraudatorum.*
5 *De iure Italico.*

Census † etsi significat aliquãdo facultates & patrimoniũ, *l.cogi,16.in princ. ad S. C. Trebell. l.de creationib. C. de episc. aud.* vt apud Ouidium: 1

---dat census honores, &c.

item patrimonij reditum: *tot.tit. ext.de censib.l.frugem,76.de verb. sign.l.si sponsalib.§. 1. de iur. dot.* tamen apud Iureconsultos communiter accipitur pro tributo, pensitatione seu præstatione, quæ fisco Imperatoris debetur, *tot. tit. C.si prob.pub. pens. & tit. sine cens. vel rel.l.compet. C.de pres. 30. &c. §.coges, in Auth.de mand.priu.* in recognitionem vniuersalis dominij, & in auxilium ac tuitionem Reipublicæ, quæ Principi incumbit [redacted] *Par. tit. 2. de cons.in prin.nu.15. per tot. in Nou. de collat.* Census inquit, Zas. *intellect. sing.lib.2.c.3. vide Land. art. 54.lib.1.* est ęstimatio patrimonij, ad hoc vt annuum tributum soluatur, vnde censitores dicti, qui censum æstimant & exigunt. Pro-

fiteri vero dicuntur, qui patrimonij sui quantitatem ad censum indicant. Theophilo porrò census significat tabulam, in qua Romani facultates suas conscribebant, vt necessitatis tempore, pro modo patrimonij sui quisque conferret, *vide eũ in §.6. Inst. de his qui sunt sui vel alien. iur.* Nam censebantur olim ciues tantum Romani quinto quoque anno vrbe lustrata, & prædia tantum mancipi, hoc est, iuris Italici, post in prouincijs alia videtur census ratio initia sic vt esset census duplex, alius capitis, alius soli vel agrorum, *l.3 l.fin.*

2 *h.t.* Primus † viritim, ratione personarum per singula capita præstabatur, *d.l.3 l. cum antea, C. de agr. & cens.l.11.* à prouincialibus, *l.3 h.t.* non etiam ab Italicis, *l.vlt. verb. tributum his remisit capitis, h.t.* Secundus pro modo iugerum) vnde & iugatio dicitur, *l. immunitates, C. de agr. & cens. li. 11. l. vnic. C. de colo transf. eod. lib.* & pro seruis censitis atque addictis, qui pars fundi tanquam instrumentũ esse intelliguntur: *l.3 l. quemadmodum, l. cum satis, C. de agrico. & cens.* nam de cæteris mobilibus alioqui census non præstantur, *d. l. fin.* & hic quidem durauit, ac manauit latius, præsertim sublata per Constantini cõstitutionem, *l.vnic. Cod. de cap. ciuil. cens. exim. lib.11.* priore illa census ratione, quæ in capita erat constituta.

3 ¶ Censitor dicitur magistratus, qui censibus & tributis exigendis A præest, *l.4.§. illum, hoc titul.* qui & perequator, *tot. tit. C. de cens. & cens. & peræq. lib. 11. §. coges, in Authent. de man. princ.* Alius autem ab hoc est, magister census, *l.25.26.27. C. de donat. l. consulta, C. de test. §. & hic vero, in Auth. de* B *test. §. illud, in Auth. vt frat. fil.* cuiusmodi & censor, qui antiquitùs moribus & disciplinę erat prę. fectus, *l.2. post. deinde de orig. iur. l. censere, 11. de verb. sign.* & quinto quoque anno, ex institutione Seruij Tulli regis, ciuium capita, & quantum cuique in bonis esset, C recognoscebat: *vide Dionys. Halicarn. hist. lib.4.*

¶ De forma censuali, quomodo 4 videlicet agri sint in censum referendi, extat prolixum Vlp. *l.4. hoc tit.* responsum: in quo etiam de coercitatione eius tractatur, qui falso censum professus est: *d.l.4.§. penult.* de pœna autem eius, qui D sua die non soluit, Paulus *in l. 5.* agit.

¶ Sciẽdum autem est, censum 5 non præstare immunia prædia, *l. vlt. verb. solum immune factum, h. t. l.4.§.3 h.t.* ciuitates, regiones: sed nec integrum ea quæ sunt Italici E iuris. Itali enim cum essent pop. Rom. socij & confœderati, non æque pendebant tributa, *l. de his, 9. C. de episc. & cler.* vt prouinciales: *§. per traditionem, vbi Theoph. Inst. de rer. diuis.* vnde ciuitates, quæ ius Italicum beneficio Principis erant consecutæ, quas hic recensent Vlpia. *l.1. h.t.* Celsus, *l.6. h.t.*

Caius,

Caius, *l. iuris, 7. h. t.* Paulus, *l. vlt. hoc tit.* leuationem à tributis, præsertim capitis habebant, non integram immunitatem: nisi quibus ea specialiter data esset, *d. l. vlt. Cuiac. obs. lib. 10. cap. 35. vide de hoc iure Italico etiam Gou. lib. 4. cap. 1.* Coloniæ in quas mittebantur ciues Romæ, non erant Italici iuris aut soli, cuius propria fuere alienationem, *§. per traditionem, Inst. de rer. diuis. Vlp tit. 1.* & Vsucapionum, *§. 1. vbi dixi Inst. de vsuc. Vlp. ti. 1.* iura: multo minus ciuitatis Rom. participes absq; priuilegio speciali, *l. 1. verb. neutra ius Italicum habet, l. vlt. verb. Coloniam & iuris Italici fecit item: Colonos fecit, non adiecto vt Italici iuris essent, h. t.* Qui enim in colonias deducebantur, ius ciuitatis Rom. amittebant, *Cic. 2. Catil. & alibi passim.* vt qui amplius Romæ, inter ciues non censerentur, quo & ipso non censitos, numero ciuium exemptos fuisse constat. *Bon. de censib. lib. 1. c. 1. n. 5.* Cæterùm colonias meliore fuisse conditione quam prouinciales, argumento est, quod id beneficij loco datum fuerit multis ciuitatibus: & quibusdam, saluis tamen tributis à quibus immunes iure coloniæ fuissent, nisi expressim reseruatę essent, *l. vlt. §. 1. h. t.* Cæterùm nec ipsę coloniæ vnius erant iuris atque generis: *Bon. de censib. lib. 1. art. 2. n. 10.* quæ nunc omnia persequi, non est propositum, nec, vt arbitror, in hoc exorsu necessarium. Durasse hæc discrimina videntur post Seuerum, *l. 1. vers. à diuis Seuero & Antonio, h. t.* vsq; dum filius eius Antoninus rerum potitus omnes ingenuos in orbe Rom. nedum colonos Latinos, sed ciues Rom. fecit *d. l. in orb. 17. de stat. hom.* quod beneficiū nō primis illis Antoninis, sed vel huic Seueri filio, vel qui eum consecutus est, Alexandro Seuero Antonino acceptum ferendum esse, cum hic locus, tum alia multa conuincunt. Quin hoc beneficio potius discrimina personarum quam prædiorum sublata fuisse, multa sunt argumento, quam summam à Iustiniano manum hisce rebus impositam conuincant, *in princ. Instit. de vsucap. vbi dixi l. vnic. C. de vsucap. transform.*

De Verborum significatione, Tit. XVI.

1 *Continuatio.*
2 *Voluntatem potius quam verba inspici.*
3 *Verba quatuor modis accipi.*
4 *De significatione nominum.*
5 *De significatione verborum.*
6 *De significatione aliarum partium.*
7 *De significationibus rerum.*
8 *De iis quæ ad personas pertinent.*
9 *De significatione rerum.*
10 *De significatione earum quæ ad actiones pertinent.*

1 ABsolutis † omnibus quæ cũ
in ordinariam iudiciorum
cognitionem cadunt, tum extra
ordinem disceptantur: iam vno
quasi fasce, quæcunque sparsim
supra dicta sunt, coronidis vice
in his duobus titulis concludun-
tur. At cum ius omne consistat
partim in rerum diuinarum atq;
humanarum, quæ quidem ad iu-
ris scientiam pertinent, cognitio-
ne; partim iniusti atque iniusti
notitia, recte atque ordine hoc in
titulo significationes verborum,
ex quibus cognitio prima sumen-
da est, expositæ sunt: post in se-
quentem de his ipsis rebus defini-
tiones ac regulæ iuris, quæ osten-
dunt quid quaque in re iustum
iniustumque sit, referuntur.

2 ¶ Quod ad verborum signifi-
cationem attinet, illud in genere
sciendum est, quandoquidem
verba inuenta sunt, vt mentem
exprimant, *l. Labeo, 7. de sup. leg.*
semper voluntatem potius spe-
ctaneam quam verba, *l. in conuen-
tionib. 219. h. t.* Sed quia multum
interest inter animũ, & sermonẽ,
eius interpretem: ideo non nimus
ex verbis colligimus voluntatẽ,
quam contra, ex voluntate sensũ E
verborũ. Nemo enim præsumitur
aliter loqui, quã sentiat *d. l. Labeo.*

3 ¶ Verba inquit Alc. *lib. 1. de
verb. signif.* quatuor modis acci-
piuntur: ex proprietate, impro-
prio vsu, & interpretatione. Ver-
borum proprietas non tantum ad
nomen, sed ad vim significandi
A referenda est, quare & appellatio
per metaphoram aliamve figurã
sumpta propria nobis erit, dum-
modo nihil significantius dici
possit. Improprium est, quod non
suo nomine dicitur, vt vendere
pro locare, *Bart. in l. eod. §. qui
maximos, de publ.* dare pro tra-
B dere: *l. verbum, 94. hoc t. l. 4. de
vsur.* aut perfectionem dicitur. Ex
vsu communi loquendi, verba si-
gnificationem accipiunt, nam
vsus etiam proprietati præscribit,
*l. cum de lanionis, §. asinam, de
fund. instru.* vt merito de illo di-
C xerit Horatius: *Quem penes ar-
bitrium est & vis, & norma lo-
quendi.* Per interpretationem vel
extensionem, cum de similibus ad
similia proceditur, *l. 1. h. t.* Verbi
autem appellatio hic tam nomi-
na quam verba aliasque orationis
partes, atque ipsam adeo oratio-
D nem comprehendit, de omnibus
enim videmus hic agi.

¶ De nominibus, aut vim no- 4
minis habentibus: vt cum expo-
nitur quid sit dies, *l. 2. 3. h. t.* iter
diei, *d. l. 3.* mille passus: *l. mille,
154. h. t.* annus, annus bissextilis,
l. 48. h. t. anniculus, *l. anniculus,*
E *l. 132. h. t.* mensis, *l. 98. hoc t.* quæ
anni maior pars, *l. maiore, 156.
hoc tit.* quid subsignatum, *l. 39.*
probrum, opprobrium, *l. 42. 224.
hoc tit.* auxilium, consilium, *l. 53.
hoc t.* gestum, *l. 19. 20. 59. hoc tit.*
factum, *l. 19 hoc t.* magister, *l. 57.
hoc t.* intestatus, *l. 64. hoc tit.* arbi-
tratus, *l. 68. h. t.* dolus malus. *l. 69.*

hoc

hoc t. impenſæ, *l.*79.*h t.* optimus maximus, *l.*90. *hoc tit.* 126.161. 169.*h.t.* proximus, *l.*92. *d.l.*155. *h.t.* ſupremus, *l* 92.*h.t.* reliqui, *l.* 95, 160.*h.t.* cæteri, *l.*160.*hoc tit.* meum tuum, *l.*25.91. 205. *hoc t.* ſuum, *l.*239.*h.t.* aliquorum, *l.*96. *hoc tit.* teremixa, *l.*137.*h.t.* pellex, *l.*144.*h t.* ille aut ille, *l.*224.*hoc t.* ſpecioſus, *l.*100. *h.t.* ſtuprum, *l.* 101. *h.t.* adulterium, *d.l.*101. furtum, *l.*229.230. *h.t.* diuortium, *l.* 101.181. repudium, *l.*101.191. morbus, *d.l.* 101. 191. morbus ſonticus, *l.*153.*h.t.* vitium corporis, *l.*101.*h.t.* hoſtes, *l.*118.*hoc t.* vſura, *l.*121.*h.t.* fraus, *l.*131.*h.t.* pœna, *d.l.*131. mulcta, *d.l.* 131. *l.*244. portio, *l.*164 *hoc t.* portio virilis, *l.*145.*h. t.* coniunctio, *l.* 142.*h.t.* cauillatio, *l.*177.233.*h.t.* donum, munus, *l.* 18. 194. 214. *h.t.* munus publicum, *l.* 239. *h. t.* abſens, *l.*199.*hoc tit.* mangones, *l.* 207. venalicarii, *d.l.*207. pluris, *l.* 192.232. dolus, *l.*226. *h.t.* lata culpa, *l.*213.223, 226. *h.t.* negligentia, *l.*226.*h.t.* poteſtas, *l.* 21. *h.t.* vincula, *l.*216.224.*hoc t.* carcer, *d.l.*216. cuſtodia, *l.*224. *h.t.* nomina pluralis numeri, *l.* 221. *h.t.* falſum teſtamentum, *l.* 221. *h.t.* amici, *l.*223.*h.t.* fugitiuus, *l.* 225. *hoc t.* erro, *d. l.* 225. noxa, *l.* 237. *h.t.* tranſacta, finita, *l.* 229. 239.*h.t.* locuples, *l.*239. *h.t.* ruta cæſa. *l.*241.*h.t.* &c.

5 ¶ De verbis, vt quid ſignificet verbum oportebit, *l.*8. *h.t.* oportere, *l.*37.*h.t.* rapuiſſe, *l.*9.*h.t.* A ſtatuere *l.*22.35.*h.t.* deteſtari, *l.*39. 237.*h.t.* ſolui vinculis, *l.*48.*hoc t.* perſequi, *l.*57.*h.t.* pertinere, *l.*70. 181.*h.t.* capere, accipere, *l.*76.*h.t.* præſtare, *l.*71.*h.t.* dare, *l.*76.*h.t.* cognoſcere, recognoſcere, *l.* 56. *h.t.* diſpungere, *d. l.* 56 rationes edere, reddere, *l.*49.89 *h.t.* dero- B gare, abrogare, *l.*102.*h.t.* aſſignare libertum, *l.*107 *h.t.* cenſere, *l.*111. *h.t.* debere, *l.*114. *h.t.* ſoluere, *l.* 176.*h.t.* ligare, *l.*120.*hoc t.* eſt: *l.* 123.*h.t.* erit, *l.*123.*h.t.* peperiſſe, *l.*132. *in fi. l.*171. perficere, *l.*13. *h t.* capere, *l.*140. *h.t.* habere, *l.* 143. 164. 188. habere filium, *l.* C 141. *h t.* pernoctare, *l.*166.*hoc t.* abeſſe, *l.*173.199. *hoc t.* facere, *l.* 175.218.*hoc tit.* commendare, *l.* 186. exigere, *l.*187. *h.t.* cauere *l.* 188.*h.t.* indicare reum, *l.*197.*h.t.* cedere diem, *l.* 213. calumniari, fruſtrari, morari, *l.*233. viuere, *l.* D 234. ferri, portari, *l.*235. exhibere, *l. fin.h.t.*

¶ De præpoſitionibus & conſimilib. orationis partibus: vt quid ſignificet penes, & apud *l.*63. ante, *l.*132. poſt, *l.*132. cum, *l.*219. coram, *l.*209. palam, *l.*33. recte, *l.* 33. amplius, *l.*82. dum, *l.* 89. mi- 6 E nus, *l.* 150 duntaxat, *l.* 202. poſtquam, *l.*217. De oratione: quam vim habeat coniuncta, disiuncta, disiunctiua, ſubdiſiunctiua, ſeparata, *l.*28.29.53. Item hæc, cum erit commodum, *l.*125. cum potero, *l.*125. intra diem mortis, *l.* 124. furem eſſe aut furto noxaq; ſolutum, *l.* 174. 200. quanti ea

res erit, vel eam esse apparet, *l.* 179. 193. soluto matrimonio, *l.* 249. Qua in parte etiam obseruandum est, singulare sæpe vsurpari pro plurali, *l.* 158. & duas negatiuas valere affirmatiuam, *l.* 237. *h.t.*

7 ¶ Iam quod ad res attinet, tenendum est rei nomen, esse vocabulum (vt Dialectici appellant) transcendens, quod omnia quæ in toto vniuerso existunt, vno significatu comprehendit, *l.* 5. *h.t.* nec vllo prædicamentorum ordine aut gradu coercetur. Sed res omnes in doctrina iuris, ad tres ordines redigi solent: ad personas videlicet, res, & actiones: nam hæc sunt obiecta iuris propria, vt alibi dictum est, *l.* 1. *&* 2. *de statu hominum*, §. *fi. Inst. de iur. nat. gent. & ciuil.* Quare significationes earum duntaxat rerum, quæ ad ea obiecta pertinent hoc in Titulo inuestigantur. Ac pri-

8 mo † quia triplex est personarum respectus: quorum vnus ex iure naturæ alter ex iure gentium, tertius ex iure ciuili desumitur: primo quo ad naturalem hominum respectum hic quæritur, quis hominis appellatione contineatur, *l.* 152. an monstra, *l.* 135. an is qui in vtero est, *l.* 153. 162 231: qui mortuus nascitur, *l.* 129. spado, *l.* 128. an nomine virili veniat mulier, *l.* 1. 101. §. *fin.* 195. mulieris virgo, *l.* 13. virgines viduæ, *l.* 242. §. *vidua*. Qui comprehendantur nomine parentum, *l.* 51. liberorum, *l.* 56. 148. 140. 29, 220. filiorum, *l.* 84. 116. 122. 101. filiarum: *l.* 164. natorum, *l.* 104. posthumorum. *l.* 64. puerorum, *l.* 16. 204. fratrum *l.* 201. soceri, *l.* 146. generi, *l.* 136, nurus, *l.* 50. nepotis, *l.* 136, De respectu personarum iuxta ius gentium hæc exponuntur: quinam sint liberi, qui serui: *l.* 20. 239. & inter hos qui vrbani, rustici, villici, *l.* 203. &c. qui patroni, *l.* 12. liberti, *l.* 59. 105. 172. 284. quis vere possessor, *l.* 39. locuples: *l.* 134. emptor, *l.* 110. debitor, *l.* 108. creditor, *l.* 10. 11. 12. 54. 55. hostes perduelles, *l.* 234. &c. Circa respectum iuris ciuilis hæc traduntur: quid sit ciuis, municeps, *l.* 228. incola, *l.* 229. paterfamilias, *l.* 195. materfamilias, *l.* 40. familia, *l.* 40. 166. 195. 196. testator intestatus *l.* 64. hæres, *l.* 65. 70. 170. 227. 229. tutor, *l.* 221. pupillus, *l.* 239. sequester, *l.* 109. plebs, *l.* 237. collegium, *l.* 85. collegæ, *l.* 172. contubernales. *l.* 184. decuriones, *l.* 239. prouinciales, 190.

¶ De rebus primum in genere 9
quæritur, quid sit res, *l.* 5. 6. 27. 72. opus, *l.* 5. totum, *l.* 25. §. 1. pars: *l.* 25. 26. deinde speciatim de rebus corporalibus & incorporalibus. Corporalia aut publica sunt, aut priuata: in publicis ostenditur quid sit vrbs, oppidum, *l.* 239. vrbs Roma, *l.* 87. 139. 147. bona ciuitatis, seu Reipublicæ *l.* 15. 10. publica, *l.* 15. 16. 17. publica vectigalia, *l.* 17, ostentum, *l.* 38. De priua-

tis,

tis, quid sit res mobilis aut soli: *l.* 93. deinde in mobilibus quidem merx, *l.* 66. 207. pecunia, *l* 4. 97. 172. 222. æs, *l.* 159. æs alienum suum, *l.* 213. peculium, *l.* 182, stipula, *l.* 30. fruges, frumentum, *l.* 77. glans caduca, *l.* 30. 136. pomū, *l.* 205. victus, l. 43. 44. 234. vestimenta, vestis, *l.* 45. 127. toga, *l.* 180. instratum, stragula, *l.* 45. ornamenta, *l.* 74. boues, *l.* 89. carbones, *l.* 167. ligna, *l.* 167. 168. vinaria vasa, *l.* 206. dolia, serræ, amphoræ, *l.* 206. ruta cæsa, *l.* 243. tellum, *l.* 233. arma, *l.* 41. venenum, *l.* 236. malum nauis, artemon, *l.* 242. tabernacula, *l.* 184. De rebus soli, quid fundus, *l.* 60. 111. 115. ager, *l.* 27. 111. 115. sylua cædua, *l.* 30. terra noualis, integra, *l.* 30. cōtinens, *l.* 99. littus, *l.* 96. 112. pascua, *l.* 30. pratum, *l.* 31. portus, *l.* 59. locus, *l.* 60. area, *l.* 111. prædia vrbana, rustica, *l.* 198. ædificium, *l.* 242. 245. ædes. domus, *l.* 203. tugurium, *l.* 180. taberna, *l.* 183. taberna instructa, *l.* 186. proiectum immissum, *l.* 242. De incorporalibus, quid sit & contineat hæreditas, *l.* 3. 24. 119. 138. 165. 178. *vide l.* 62. *infrà titul.* 1. hæreditas lege obueniens, *l.* 130. hæreditas delata, *l.* 151. sponsio, *l.* 7. solutio perfecta, imperfecta, *l.* 12. 32. 82. 117. 176. actus, *l.* 19. contractus, *l.* 19. 20. donatio, *l.* 67. bona, *l.* 21. 39. 83. 88. 182. & ea quotuplicia, *l.* 44. restitutio, *l.* 22. 35. 73. 75. 81. 246. exhibitio, *l.* 22. possessio, *l.* 7. iura prædiorum, *l.* 86. fructus, vsusfructus, *l.* 25. 26. vsus, *l.* 230. via, *l.* 157. stipendium, dimidium tributum *l.* 27. alienatio, *l.* 28. 67. detestatio, *l.* 40. liberatio, *l.* 46. 47. substitutio, *l.* 163.

¶ De actionibus, seu iudicijs: quid sit lis, *l.* 36. actio: *l.* 8. 78. persecutio, *l.* 34. 18. petitio, *l.* 178. causa capitalis, *l.* 103. notio, *l.* 99. præuaricatio, *l.* 112. satisdatio, *l.* 101. pronunciatum statutum, *l.* 46. transactum, finitum. *l.* 229. 230.

De regulis iuris. Tit. XVII.

1 *Quid sit regula.*
2 *Quid causæ coniectio.*
3 *Quomodo concipiantur regulæ.*
4 *Regularum definitiones esse periculosas.*
5 *Quæ regulæ ad personas pertineant.*
6 *Quæ ad res.*
7 *Quæ ad actiones.*

1 QVod ad regulas iuris attinet, quæ iusti atq; iniusti scientiam breuiter comprehendunt, eas sic definit Paulus: *l.* 1. *h. t.* Regula est, quæ rem quæ est, id est, ius de rebus constitutum, breuiter enarrat: non vt ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est, regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum, quæ iure constitutæ sunt, narratio traditur: & , vt Sabinus ait, quasi causæ coniectio, id est, in breui coactio, *Asco.* 3. *Ver.* Nam causam

2 † conjicere, est argumentum rei breuiter & summatim iudici exponere, *Cic. ad Herenn lib. 2. Gell. lib. 17. cap. 5. & lib 5. cap. 10. Asco. pr. all. loc. Duar. in l. iuris gentium, §. quinimo. de pact. & lib. disp. 2. c. 46.* Vt igitur conectio, causę summam continet: ita regulæ, rerum quæ iure constitutæ sunt breuiaria atq; summas complectuntur.

3 Quare † & circa generalia iuris præcepta versantur, & concipi solent aut sub vniuersali signo, *l. omnes, l. in omnibus, l. omnia, l. nullũ, cum similibus, hoc tit.* aut indefinito, *l. 2. 3. cum similibus*, quod vniuersali æquipollet, *l. si pluribus, 44. de leg. 2.* aut alijs dictionibus. quæ si non omnia, tamen multa comprehendunt: vt fere, *l. fere, 100. & 196. hoc tit.* plerumque, *l. plerumque, h. t.* frequenter, *l. ea quæ, 65. cum sim. h. t.* & consimilibus

4 cum † in toto iure generi per speciem derogetur, *l. in toto*, fit, vt regularum quæ res generatim comprehendunt, definitio existat periculosa, *l. omnes, 203.* vt nõ temere eis sit fidendum. Nec enim raro subuertuntur ostensa lege aut ratione, distinctione aliqua, propter quam in præsenti specie locum habere non debeant: quod cum fit, amittunt suum officium, quasi exclusæ exceptione, *l. 1. in fi. h. t.*

5 ¶ Vt autem omne ius, ita regulæ & quæ inde sumuntur, ad personas, res & actiones pertinent. Ad personas hæ, quibus definitur, quæ A in parte fœminæ sint maribus deteriore iure, *l.* 2. 111. quo vtantur furiosi, *l.* 5. 31. 167. muti, surdi, *l.* 167. liberi, *l.* 148. filijfamilias, *l.* 4. 94. Deinde quæ sint iura libertatis & liberorum, *l.* 21. 107. 137. 140. 165. seruitutis & seruorum, *l.* 133. 108. 136. 161. 176. 189. 212. pos- B sessorum, *l.* 199. tam bonæ fidei, *l.* 180. quam malæ, *l.* 169. item eorũ qui dolo desierunt possidere, *l.* 174. 193. 200. emptoris & venditoris, *l.* 199. fideiussoris, *l.* 44. 111. socij, *l.* 48. debitoris, *l.* 67. 96. &c. Postremò quæ sint iura testantiũ & intestatorun, *l.* 7. 142. hęredum, C *l.* 6. 39. 44. 45. 60. 90. 112. 153. 154. 155. 163. 171. 194. 192. 195. 199. 200. bonorum possessoris, *l.* 118. 171. successoris, *l.* 138. authoris, *l.* 138. tutoris, *l.* 74. pupilli, *l.* 2. 5. 111. 112. 150.

¶ Ad res pertinent eæ regulæ, 6
D quę ostendunt quid iuris sit in toto & parte, *l.* 111. 114. 191. quanta in rebus cautio, *l.* 261, quid obtineant in rebus quæ nullius censentur in bonis, *l.* 143. quid in rebus quæ sunt alicuius, tam corporalibus, vt est domus, quæ dicitur tutissimum cuiusque refugium, *l.* E 62. 104. quam incorporalibus, cuiusmodi sunt iura sanguinis, *l.* 8. testamentorum, *l.* 12. 20. 90. 202. 211. legatorum, *l.* 18. hæreditatũ, *l.* 39. 63. 74. 92. 181. repudiationis, *l.* 35. potestatis, *l.* 18. 19. nuptiarũ, *l.* 31. 158. actum legitimorum, *l.* 78. contractum, *l.* 18. 19. 20. 28. 32. 46. obligationum, *l.* 131. 145.

196

196. alienationis; l. 162. 206. translationis iurium, l. 55. 121. 163. 186. iussus mandati, l. 61. 130. 140. 200. ratihabitionis, l. 61. 195. venditionis, l. 61. 121. 131. donationis, l. 54. 70. 83. 124. 126. 199. dotis, l. 86. stipulationis, l. 187. aliorumque factorum, l. 32. 90. 198. quid seruetur in iis quæ contractibus accedunt, vt sunt res de quibus contrahitur, l. 49. 145. possibiles aut impossibiles: l. 51. 110. 179. 149. item in iis quæ contractus aut firmant, l. 30. 86. 311. vt ius pignoris: l. 119. aut repræsentant, vt tempus: l. 14. 17. 30. aut tollunt, l. 36. 161. Item de circumuentione, l. 50. & dolo ac culpa: quis videlicet intelligatur esse in culpa, l. 37. 51. 130. 175. 204. dolo, l. 56. 64. 70. 80. 100. 110. 117. 128. 134. 138. 160. 172. mora, l. 64. 89. 139. aut alio delicto, l. 177. 195. 198. quid præstet bona fides, l. 58. 179. possessio, l. 196. fructus rei, l. 72. euictio, l. 151. Sed in primis & præcipue regulæ traduntur de interpretatione nominum, verborum, & clausularum, quæ actionibus hominum explicandis adhibentur: vt quam vim habeant, & quomodo interpretāda sint obscura, l. 9. 42. 140. 129. dubia, l. 21. 57. 153. ambigua, l. 68. 86. 97. repugnantia, l. 149. cauillationibus obnoxia, l. 291. raro vel frequenter accidentia, l. 63. 115. singularia, l. 184. Qua in parte in genere præcipitur, iustis decretis rem temperandam esse: l. 86. & in om-

A nibus. maxime tamen in iure, id est, iudicio, spectandam esse æquitatem, l. 91. In contractibus, primo inspiciendum quid actum, etiamsi verba non consonent, l. 93. 95. tum consuetudinem: postremo id quod est minimum, l. 35. & tempus contractus, l. 19. 30.

B ¶ Ad actiones & iudicia ex regulæ spectant, quibus definitur quid sit ius gladij, l. 61. quæ potestas magistratus, l. 103. iudicis, l. 132. 137. quid sit arbitrium, l. 23. quæ vis cognitionis & iudicij, l. 28. 73. 106. Item de iure petitionis, l. 54. actoris, l. 42. 43. 89. pro-

C curatoris, l. 166. rei, l. 43. 168. defensoris, l. 53. 199. 127. an proponi possint plures actiones, an plures exceptiones, l. 44. quæ actio alia momentosior, l. 105. De petitionibus ante tempus, l. 147. transitorijs in hæredem, l. 170. pœnalibus, l. 173. quis actionem

D dare possit, l. 103. De effectu exceptionis, l. 113. & litis contestatæ: l. 87. 88. 99. 125. 128. quis condēnare possit: l. 38. & quatenus, l. 29. Item in condemnationibus, spectandam ἐπιείκειαν & æquitatem, l. 91. præsertim in pœnalibus, l.

E 198. ad hæc, ætatem & imprudentiam, l. 119. effectum autem rei iudicatæ esse, vt pro veritate habeatur, l. 208. atque alia id genus: quæ omnia persequi, nostri nō est iam instituti. Atqui ita tandem γνῶ ὁρῶμεν & primus hic labor, opinione nostra, quam initio operis conceperamus, longe maior difficilior-

ficiliorque, ad metam, aspirante Deo decurrit: Cui soli, vero, iusto, immortali, immensæ potentiæ & bonitatis Deo, Patri æterno: cum Filio suo Domino & Redēptore nostro Iesu, patefacto in Ierusalem, & Spiritu sancto effuso A in Apostolos: conditori & conseruatori omnium rerum, & in primis Ecclesiæ suæ ac honestorum studiorum, quæ Ecclesiæ ancillantur, sit laus, honor & gloria, in omnes æternitates Amen.

RERVM ET VERBORVM
Præcipue memorabilium
INDEX.

dandi

que

de

F

G

H

de

I

qui

L

Ma-

Pa-

P

Pos-

quid

T

Indicis Paratitlorum Finis.

MATTHÆI WESEMBECII IN CODICEM D. IUSTINIANI Commentarius.

CUM RERUM ET VERBORUM Indice copiosiss.

MATTHÆI WESEMBECII
IN CODICEM IVSTINIANEVM
Commentarius
DE NOVO CODICE faciendo.

1 *Causa huius operis.*
2 *Materia.*
3 *Forma.*
4 *Finis & effectus.*

1 SIcut † perpetui summam Edicti, eiusque interpretationem de Iurisconf. commentariis sumptam, omne denique ius vetus, quatenus vsum haberet, in Pandectas digeri Iustinianus per suo Iuris arbitros curauit: ita ius nouum, quod post occupatam Augustorum dominatu Rempublicam ex eorum constitutionibus inualuit, quoque ius antiquũ partim emendatur, partim suppletur, vt in vnum Codicem aptum atque consonum contraheretur, operam dedit: vsus ad eam rem administris potissimum atque arbitris, Ioanne Leontio, Phoca, Basilide, Thoma, Triboniano, Constantino, Theophilo, Dioscoro, & Præsentino, amplissimis & experientissimis togatis: A quibus mandauit, cum † Impp. 2 constitutiones partim confusæ, dissonæ, inutiles, contrariæ in Codicibus tribus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano extarent: partim post editæ incerta authoritate, per manus hominum vagarentur, sic, vt emenda- B tionẽ & consonantiam tam cõfusi iuris necessitas ipsa forensis postularet: vt ipsi † collatis operis ex 3 omnibus iis certum aliquod ius Reipub. vsui futurum colligerent: resecatis obsoletis, superfluis, similibus, & contrariis, nisi qua iuris diuisione, hoc est, distinctione C conciliari possent: breuiq; ac claro sermone, mutatis etiam verbis ac sententiis priorum sanctionũ, sicubi opus esset, in vnum Codicem, vnamque consonantiam sub congruos titulos, addita tamen temporum, quibus quæque constitutio lata esset, & authorum à D quibus lata esset, quo ad eius fieri posset, notatione: vt ita † liqui- 4 dum deinceps ius Cæsareum es-

 set,

ler, rebusque consuleretur communibus: quia in illa incerta & ambigua iuris ac fori ratione pessum ire, & innumeris differri perplexitatibus, ipsa satis experientia commonstrabat.

De Iustinianeo Cod. confirmando.

1 *Quando Codex editus.*
2 *Effectus Codicis.*
3 *Quæ constitutiones quomodo allegandæ.*

1 POstquam † ergo de præscripto Iustiniani, Codex altero, ex quo cœptus erat, anno (vt ex data huius const. intelligi potest) nimis festinato & ea re suspecto studio, ab illis, quos modo nominauimus, compositoribus, absolutus, & Principi oblatus esset, is illum hac constitutione publi-
2 catum confirmauit: vtque † rebus profuturum communibus, suoq; Imperio conuenientem pro iure Cæsareo vnum valere, & ex eo tantum constitutiones Principum ad decisionem causarum allegari iussit: nulla dubitatione emergenda, vel ex eo quod quædam sine die & cos. editæ sint (nec enim notatio temporum in omnibus haberi potuit) vel quod ad certas personas rescriptæ, cum omnes generalium constitutionũ vim obtineant secundum l. 2. l. vlt. C. de legibus, & si quæ earũdem detractis vel additis vel per- A mutatis verbis aut sentẽtijs (quod necessitas compositionis interdũ postulabat) compositæ sint, vt † 3 nulli liceat eas ex Veterum libris aliter recitare: sed tum demum vetustam lectionem aut interpretationem commendare, cum minime constitutionibus aduersa- B tur. Nam has omnibus prioribus, etiam statutis ac consuetudinibus, voluit Imperat. derogare, *secundum l. vlt de const. Princ. l. 1. ad leg. Aquil. l. 3. de sepulc. viol. l. 1. 2. C. quæ sit long. consu. c. vlt. de consue.* non tamen ciuitatum priuilegijs: *vt l. in toto, de reg.* C *iur. Ias. l. 4. in fin. C. de pact.* & pœnam falsi denunciauit, *ex l. vlt. de fals.* ijs qui alias ab his constitutiones (quæ omnes semel abrogatæ hac lege sunt) vel hasce de veterum libris aliter allegaret, quam paulo ante declaratum est, vt de lectione huius constitutio- D nis planius intelligi licet.

De emendatione Codicis D. Iustiniani, & secunda eius editione.

1 *Occasio, & causa secundæ editionis.*
E 2 *Tempus & effectus.*
3 *Cur Nouellarum volumen separatum à Cod. factum.*

CVm † post editum iam Codicem responsa Iurisconsul. & 1 ius omne perpetui Edicti veteris, in Pandectas digeri Iustinianus

man-

mandasset, & ad instruendos operi præfectos, definiendasque tum ipsorum inter sese, tum veterum Iurisconsul. disceptiones, quinquaginta decisiones eorum admonitu fecisset, nouas etiam constitutiones pro vsu incidentium negotiorum promulgasset: quæ Nouellarum titulo extra Codicis corpus vagabantur: necessarium existimauit, vt eadem sub competentibus titulis Codici insererentur. Cuius rei curam togatis suis imponens, simul iussit, vt si quid in hac recognitione emendandum, addendum, detrahendum Codici videretur, id ex repetita prælectione facerent: atque ita Codicem meliorem,

A magisque absolutum, & cum Pandectis iam editis congruentem redderent. Quod vbi † factum 2
est, eundem Iustinianus octauo Imperij sui anno (vt ex data intelligitur) publicauit, ac priore abolito, solum in foro regnare iussit. Cæterùm † ne nouis subin- 3
B de constitutionibus quas vsus postularet, post hoc editum exemplum, sæpius Codex deinceps retractaretur, atque ita vim & authoritatem amitteret à crebra mutatione suam: voluit, vt quæ deinceps Principis nomine edicta exirent, ea non in Codicem, sed
C singulare Nouellarum volumen (id quod postea factum est) referrentur.

COD. D. IVSTINIANI SACRATISS. PRINCIPIS EX repetita prælectione. Lib. I.

DE SVMMA TRINITATE, ET FIDE catholica, vt nemo publicè de ea contendere audeat. Tit. I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Iuris partitio.*
3 *Constantinus primus Imp. Roman. vera Religionis auctor.*
4 *Summa constitutionum de fide Christiana à Iust. editarum.*

1 HActenus † munito sanctionibus Codice, subiiciuntur Principum de quaque iuris parte con-
D stitutiones suis aptæ titulis distributæ. Ius † omne publicum est, 2
aut priuatum. Publicum ad statū Reip. Romanæ, hoc est, ad sacra, sacerdotes, Magistratus ç quo

nomine etiam leges velut mutum Magistratum complectimur) pertinet, *l.1.§.1.de iust.& iure.c.pen. dist.1.* De publico iure, velut digniore & magis vniuersali, prius merito tractatur, *l 1.in princ. de rei vend.l.1.2.de stat. hom §. vlt. Inst. de iur.nat.gent.& ciuil.* quare constitutiones huc pertinentes in primum Codicis librum idoneos sub titulos rediguntur. In his primum est, vt à sacris primordia rerum capiantur. Hæc

3 † Romanis varia fuerunt: nullam enim non religionem, præter verã initio receperunt, donec hanc Cõstantinus magno animo, maioreque successu professus, in toto Imperio, quod bonam tum generis humani partem moderabatur, sonare vnã publice colique clausis Gentilium templis iussit, *l.1.& t. tit. inf. de pagan.* Illius ductum & auspicia secutus Iustinianus, edicta Ethnicorum Cæsarum, sanguine Christianorum conscripta aboleuit: tantumque piorum Principum constitutiones, quibus religio Christiana sanciretur,

4 huc referri voluit. Quarum† prima de Deo vero quem Christiana fides profitetur ac adorat, nimirum quis & qualis sit, exponit, respondens primæ tituli parti, quæ de summa Trinitate est inscripta. Altera constitutio, qua fide religioneque (cuius est summa ratio: *l.sunt, 43. de relig. & sumpt.funer.* sic tamẽ ne quis eius authoritate abutatur, *l.6.infr. de*

A *pagan.*) à nobis is Deus agnoscendus & colendus sit, præcipit: & ad secundam tituli partem, quæ de fide catholica inscribitur, pertinet. Tertia & quarta, *de qua Cuiac.obseru.lib.12.cap 26.* muniunt ac tuentur dogmatis huius disciplinam: omnesq; pariter vno

B pietatis nexu summos ac infimus colligant. Pax enim Ecclesiæ, religionis est vnitas, *vt dicitur, l.4.in prin.vers.nam pax Ecclesiæ.h.t.* vetantque temere, & extra vocationis metas, in vulgus publice de veritate nostræ religionis contendere: quia scriptura, quæ

C velut epistola Dei est, ad genus humanum sua de voluntate conscripta, solui non potest, teste Domino: *Ioa.10.35.* cum sit ἀκατάγνωστος, *t.2.8.* Prohibent igitur recte leges ea quæ diuinitus de sacris constituta sunt, pieque creduntur, in dubium astutis neque

D necessarijs disputationibus reuocare. De Deo namq; non humano, sed diuino ore loquendum est: *vt ait Specul.de summa Trinit.per ca. in Christo,distinct.2.de cons.* & mala est consuetudo, contra numen disputandi, siue id ex animo, siue secus fiat, *Cic. lib. 1.*

E *de nat. Deo.* Vnde conuenticula de his priuata celebrare nõ licet: *l.conuenticula, 15.inf. de episc. & cler.Nou.57.No.131.Nou.132.* & quæ fiũt in hoc, vt leues hominũ animi superstitione terreãtur, pœna relegationis plecti solẽt, *l.si quis, 30.ff. de pœnis.* Sed hac de re to-

ta,

ta, commodius ad tit.ext.eod.exponetur. & quod satis est, salutiq; esse potest, de fontibus Israel petatur. Neque enim necessarium, sed potius temerarium est, definire numen infinitum, diuisionem quęrere in essentia simplicissima, aut causas in eo, qui sit omnium rerum causa & finis ineffabilis essentiæ & potentiæ. Quare venerabundi hæc sacra prætereuntes, ad ea, quæ nostræ sunt professionis, progrediamur.

De Sacrosanctis ecclesijs, & de rebus ac priuilegijs earum, Tit. II.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Definitio Ecclesiæ, & diuisio.*
3 *Causa.*
4 *Affinia.*
5 *Contraria.*
6 *De rebus Ecclesiæ.*
7 *De priuilegijs.*

1 NOn† modò sacra sunt Deus & fides catholica, sed res etiam Deo sacratæ: §. *sacra, Inst. de rer. diuis. l. in tantum,* 6. §. 2. *cum ll. seq. ff. eo.* in quibus precipuæ sunt Ecclesiæ: quæ non simpliciter sacræ, sed sacrosanctæ nostris nominantur: quòd nō solum Deo sacræ sunt, *d. §. sacra, d. l. 6. §. 2. verb. semel autem æde sacra facta, de rer. diuis.* sed etiam Principium constitutionib. velut sanctæ, *l. sanctum,* 8. *cum ll. seq. ff. de rer. diuis. & tot. t. ne quid in lo,* A *sacro.* ab iniurijs hominum impiorum (quæ maxima semper multitudo fuit) defendantur, *Rub. infr. ne sanctum bapt. l. si quis,* 10. *& passim, hoc tit. Sic Cic. in Cat. 2. sacrosanctas possessiones, hoc est, inuiolabiles vocat.*

¶ Ecclesiæ Grecum multitu- 2 B dinis nomen, dupliciter nostris accipitur: aliquando vniuersaliter, pro Ecclesia catholica, cœtu Dei, *Iesue* 22. 17. quæ veræ religionis perpetua est mater, *l. iubemus,* 14. *h. t.* & rerum omnium humanarum vna conseruatrix, *l 4. sup. tit.* 1. Ea est cœtus amplectentium veram de Deo doctri- C nam, & recte vtentium Sacramentis. Loquimur enim non de triumphante (quò ius nostrum non pertinet, vt nec humana reliquia, 1. *Cor.* 13.) sed de militante Ecclesia: quæ rursum diuiditur in visibilem, corporalem, seu D externam, in qua multi sunt non renati, de doctrina tamen consentientes: vnde *l. 6. infra de pagan.* recte Christianos diuidit in eos, qui reuera sunt, & qui esse dicuntur: & inuisibilem seu spiritualem, quæ est tantum electorum, crediturq; vt est in Symbo- E lo, non videtur. Alias particulariter accipitur pro multitudine fidelium particulari, certum in locum congregata: & hoc in titulo potissimum pro Ecclesia materiali, hoc est, locis & templis manu factis, in quæ fideles statis temporibus, diuini cultus

gratia solent conuenire .

3 ¶ Ea cõstruitur consensu multitudinis hominum , ad minus decem, *c.vnico*, 10. *q.* 3, authoritate superioris, *c.ad audientiam, de eccles. ædif.* loco publico congruo, *l.in eccle.* 11. *inf. de epis. & cler. c. ecclesias , de consf. dist.* 1. *c. cum secundum, de presb. c. si seruus.* 54. *dist. c. comperimus,* 14. *q. vlt. c.* 1. *&* 2. *de oper. no. nunc. vide Bart. in l. si locus , de relig. & sumpt. fu. Host. de eccles. ædif. n.* 4. 5. sumptibus vniuersitatis cui construitur, *c. quicunque,* 16. *q.* 1. *cap. ad Apostolicam, de simon. Host. de eccles. ædif. nu.* 2. assignatis certo numero ministris , *in Auth. vt definit. sit numerus , &c.* qui diuino Ecclesiæ ministerio & cultui præsint: & dote ac reditibus, cum ad eorundem sustentationem ; tum ad Ecclesiæ instaurationem assignatis, *c. cum sicut, de consecr. eccles.* vt cultus ibi diuinitus teneri , & cœtus piorum certus diebus ad audiendum verbum , vsumq; sacramentorum , ac publicas preces conuenire possit , *l. si qui* , 9. *infr. de hæret.* Nam ad vsum hunc ministerij publici, potissimum Ecclesiæ construuntur.

4 ¶ Affinia Ecclesiæ sunt loca pia, vt orphanotrophia , prochotrophia , Xenodochia , *l. omnes ,* 33. *inf. t. tit.* monasteria , *tot. tit. extr. de religios. dom. vbi Panor. Host. & Dd.* oratoria : §. *quis. in Auth. de eccles. t.* quæ larga huius significatione comprehenduntur , A non propria : *c.* 2. *vbi Panor. n.* 1. *&* 2. *de consuet. Card. C.* 1. *q.* 3. *de iud.* & in fauorabilibus, non odiosis , Ecclesiæ appellatione ac iure comprehenduntur , *cap. grandi , de sup. neg. præl. c.* 2. *de in integ. rest. lib.* 6. & priuilegijs gaudent , §. *de temporalibus , in Auth. de eccles. tit.* B hoc distant , quod hæc vsibus ac alimentationi religiosarum aut miserabilium personarum , Ecclesiæ vero cultui præcipue diuino dedicentur . *Instit. de rer. diuis.* §. *sacra, cum seq.* Affinia etiam sunt loca religiosa, sancta, & publica : *Inst. de rer. diuis.* C §. 2. *cum seq.* quibus cum eodem plurimum iure ac priuilegio Ecclesiæ vtuntur, *l. vltim. h. t.*

¶ Contraria sunt , conuenticula priuata: *l.* 3. *sup. de sacr. ec. l. conuentic.* 15. *infr. tit.* 1. *Nou.* 57. 131. 132. item quibus ius Ecclesiæ vel amittitur , vel impeditur. 5 D Amittitur destructione, quæ iure fit, *Innocent. in cap. cum ex iniuncto, de oper. no. nunc. Bart. post. gl. in l. seruitutes ,* 19. *verb. si sublatum, de ser. vrb. præd.* translatione *glos. in c. priuilegium. de reg. iur. Innoc. in c.* 2. *de oper. no. nunc.* occupatione hostili, *l. cum loca,* 36. E *de reli. & sump. fun.* incendio , præscriptione, bonorum cessione ac venditione, *c. ecclesiis, de consec. dist.* 1. *c.* 1. *c. quod in dubijs de consec. eccles. vbi Host. n.* 5. *&* 6. *l. ade , ff. de cont. empt.* ob æs alienum facta , §. 1. *in Authent. vt def. num. Bal. & Dd. in l. stipendia.*

dia, *C.de exec.rei indi. & in l.* 1. *C. qui bon. ced.* Impeditur officium ac vsus eius, excommunicatione & interdicto, *clem.* 1. §. *terra, vbi Zab.de pœn.*flagitijsque in Ecclesia perpetratis, *ca. ecclesijs,68.distinct. Host. de consec.ecc. Dd. in c.* 1. *de celeb. miss. &c.* Et tantum de Ecclesiis, nunc reliquas duas huius tituli partes, quę de adiacentibus nempe rebus, & priuilegijs ecclesiarum inscriptæ sunt, paucis exequamur.

6 ¶ Res Ecclesiæ, sicut Reipub. aut nullius sunt in bonis, & extra commercium: aut sunt in patrimonio Ecclesiæ, ideoque & in commercio, *l. 6. vbi Dd. de contrahend.empt.* Ad illud genus pertinent res Deo sacratæ, vt Ecclesia ipsa, §.*sacra,Inst. de rer. diuis.* cum loco areaque sua, *l.6.de rer. diuis. l. ade,* 73. *de contrahend. empt.* & donarijs diuino cultui consecratis, *d.* §.*sacra,* quæ alienari non possunt, nisi in vsum ipsius, vt ita loquar heri, cuius sunt: puta in redemptionem captiuorum, *l.sancimus,* 17.*hoc tit.* ab hostibus, *Bald. & Imol. in l. quamuis solut.matr.* & pauperum alimenta: *Bart.n.*17.*in d.l.sancimus, n.*17.*h.t.per l illud, hoc tit.* quibus quicquid impeditur, hoc sibi Deus fert expensum. *Matth.* 25. Ad alterum genus referuntur, quæ sunt patrimonialia Ecclesiæ bona, pro dote aut ad fabricam assignata, *c.vnio,* 10.*q.* 3. *cap. decernimus,* 10.*q.* 1. aut ad A piam causam relicta: *d. Authent. omnes.infr. com. de success.c. relatum, c. cùm esses, de testam Tiraqu.de priuil.piæ causæ, in princip.* quod etiamsi ad aliam, quamuis impiam, relictum sit, non ideo minus valere debet, & in vsum aliquem pium ad œconomis cō- B uertendum est: *l.iubemus,* 14.*hoc tit.*qui exemplo curatorum. bona Ecclesiæ administrant, § *vltim.in Authen.de ecclesi.ti. l. orphanotrophos,* 30.*inf.tit.*1.*Panorm. & Dd. c.1.de in integ.rest.* nec alienare possunt, *Dd. in l. prases,* 12. *infr. de transact.* nisi multiplici cano- C num interueniente solennitate, *tot. tit. extr. & lib.* 10 *de reb.eccles. non alien. vbi Host. n.2.& 3. Rebuff.in c.fine,* 12.*qu.* 2.

¶ Nam quæ iure ciuili solennia eam ad rem sunt inducta, *l. iubemus,* 14. *cum Auth. seq. hoc tit.*nunquam ab Ecclesia fuere D recepta, *Bart. n.* 19. *in d.l. iubemus.* 7

¶ Priuilegia Ecclesiæ, hoc est, singularia iura, *c.priuil. dist.* 3. *Host de priuil. num.* 1. pertinent, exemplo iuris communis, *l.* 1. *&* 2. *de stat. hom.* §. *vltim. Instit. de iur. nat. gent. & ciuil.* aut ad E personas, aut ad res, aut ad actiones. Personam etsi Ecclesia proprie non habet, *Spec. de lib. concepit.* §. *iam nunc videndum, n.*15. *&* 16, iuris tamen interpretatione sustinet, vt quælibet vniuersitas, *l.proponebatur,* 76.*de iud. Bart. l. aut facta,* §. *nonnunquam,*

quam,n.3.de pœn. & quidem multo maxime fauorabilem, vt matris, *clem.1. de sum.Trin.l. iubemus,14.h.t.* filij, *Bar. l. hæredib.§. Titius, nu.3. ad Trebell. Tiraqu. priuileg.pia causa*, hæredis, *§.si quis, in Authen. de eccles. tit. c. relatum, 12.de testa.c. final. de offic. ordin.lib.6.* minoris, *c.1.2.3.& t.t.de in integr.restitut.* ciuitatis, *l. vlt.h.t.* imperij, *gl.c.3.verb.ecclesia, de in inter.restitut.per §.sancimus, in Authen. de non alienand.cap.solita,de maiorit.* fisci, *clem.2.§.1. de hæret Bart.in Rubr.inf.de priuileg. fisci.* pauperum, *Bald.in l. omnes, 31.per illum text.in princip.& nu. 7.infr.tit.1.* etiamsi personalibus (nam in realibus ordinarijs & necessarijs contra est, *l.ad instructiones,h.t.vide Thom. in tract. de collect.*) muneribus & oneribus non obligetur, *l.1.2.6.infr.tit. sequent. Azo hic n.7.8. Hostien. de immun. eccles.n.3. Thom. præalleg. loc.* Est etiam priuilegiata varie in rebus cum acquirendis, *l.vltim. h.t* tum conseruandis, *l.priuilegia. 12. cum l.seq.h.t.c quisquis,17.quæ.4 1.tot. tit.de rebus eccles.non alien.l. iubemus,14.h.t.* tum amittendis, *l.vlt. h.t.in Authen. de non alien. extr. de rebus eccles.non alienand.d.l.iubemus,* alijsq; pijs causis vel actionum inter viuos, vel vltimarum voluntatum, *l. 1. vbi Bart. Bald. & Dd.h.t.Rom.in Auth.similiter, infr. ad l. Falcid.* item in iudicijs, omnique iurisdictionis parte: *gloss. in c.3.de in integr.restitut. c. ex ra*- A *tione, de appel.c. in præsentia, de Probat.cap.vlim.de sentent. & de re iudic.c.at si de iudic.tot.tit.extr. de for.comp.& inf.de episc.& cleric.* vt hæc copiose à multis tradita sunt, *Bart.Bald.sic in l.1.h.t.Rom. in d.Auth.similit.Tiraq. in tract. de priuil.pia causa.* nec in hoc cō- B mentariolo explicari satis idonee possunt. Quare sufficiat ad ea digitum nunc intendisse, & aliquam ordinis præmonstrasse rationem iis, qui ad certa capita hoc genus priuilegiorum redigere & distribuere volent.

C D

De Episcopis & clericis, orphanotrophis, & xenodochiis, & prochotrophis, & ascetoriis, & monachis, & priuilegiis eorum, & castrensi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis clericorum vetitis seu permissis. T. III.

1 *Continuatio.*
2 *De episcopis.*
3 *De clericis.*
4 *De affinibus horum.*
5 *De priuilegiis & adiacentibus.*

E

IVs † publicum non tantum ad sacra, verùm & ad sacerdotes pertinet, *l.1.§. huius, de iust. & iur* qui publico in Ecclesia ministerio defunguntur. Quare post illa exposita, de altero hoc iuris Publici obiecto, constitutiones ordine

dine consequuntur. Sacerdotes à sacris dicti sunt, quibus dati ac consecrati, sunt: *Varro lib. 1. ca. cleros, vers. sacerdos*, 21. *dist.* presbyteri, Græco nomine ab ætate, *d. c. cleros, cap. quisquis*, 85. *dist.* In hoc ordine primum locum obtinent Episcopi † velut inspectores
2 ac super-intendentes reliquorum: *c. qui episcopatum*, 8. *q.* 1. *d. c. cleros, vers. episcopus*, à vigilantia, cura, labore, fide docendi, quam Ecclesiæ debent, *Canon.* 58. sic dicti: *d. c. cleros.* quasi præsides religionis, quibus adæquantur, *l. si quis*, 8. *cum l. seq. infr. tit.* 1. de quorum tractatur generibus. *d. c. cleros si quenquam*, 29. *l. ad similitudinem*, 21. *h. t.* numero, *in Auth. vt def. num. & de sanctis. episc.* electione, *d. l. si quemquam*, 19. *h. t. in Authen. de sanct. episc. c.* 1. 3. 16. *dist. & ext. de elect. & de postul. prala· in decreta.* dignitate, *Auth. sed episcopalis ad similitudinem*, 21. *h. t. c. quorum*, 69. *dist. in de ret. tit. de maio. & obed.* officio, *c. episcopi*, 2. *q.* 1. *l. nulli*, 28. *h. t. l. addictos*, 7. *inf. tit.* 1. potestate, *in Auth. vt diff. iud. infr. de episc. audien. extr. de elect. & elect. potest. c. de persona*, 6. *q.* 1: *c. Rom. de appell.* cum similibus priuilegijs, *l.* 1. 2. *& tot. h. t. & extr. de priuil.* Proximi ab his presbyteri, *l. presbyteri*, 8. *h. t.* Inferiorum † locum tenent clerici ex sorte dicti, qua primum & antiquitus eligebantur, *d. c. cleros.* In his præstant reliquis presbyteri & sacerdotes, *l. presbyteri*, 8. *l. si quis*, 19. *l. ad similitudinem*, 21. *h. t.* nam parochi pastoresq; quos in hunc numerũ ius Canonicum aggregat, *tit. de paroch.* fuerunt in primitiua Ecclesiâ Episcopi, & ad superiorem ordinem pertinebant, *d. cap. cleros, vers. episcopus.* Adiacent priuilegia, *l.* 2. *h. t.* peculium, *d. l.* 2. *l. sacrosancta*, 32. *h. t.* immunitas, *d. l.* 2. *l.* 6. *h. t.* castitas. *l. eum*, 19. *h. t.* vitæ probitas, *l.* 4. *h. t.* dignitas, *l. ad similitudinem*. 21. *h. t.* Affinis † sunt Or- 4
phanotrophi, Xenodochi, Prochotrochi, velut tutores & curatores personarum miserabilium; vt Orphanorum, expositorum infantum, hospitum, pauperum, rerum atque causarum piarum; *l. orphanotrophos*, 30. *h. t.* item monachi & moniales, quique asceterijs inhabitant, *l. omnes*, 31. *l. iubemus*, 34. *l. vlt. hoc. t.* quorum nuptiæ olim liberæ, *l.* 2. *hoc t. Nou.* 54. post vetitæ: *l.* 5. *Auth. sed neque, h. t. in Auth. de sanct. episc. extra de conuers. coniug.* Varia præterea † sunt 5
priuilegia quæ non tantùm honori personarum, sed etiam Dei maiestati, cuius sacris vacare sacerdotes oportet, indulgentur: *l. non distinguemus*, 32. §. *sacerdotio*, 32. *de recept. arbit.* & peculium quasi castrense: quod partim sibi suisq; quæsierunt, *l. sacrosancta*, 32. *h. t.* partim alijs & in primis Ecclesiæ sunt, *l. si quis*, 15 *h. t.* potissimùm vt in redemptionẽ captiuorum, aliasq; pias causas conuertatur, *l.* 2. *h. t.* Cæterùm quo digniore loco sunt, eo grauius puniantur, si gradus

elasi

elati dignitate delinquant, *l. presbyteri, 8. in fin. C. de episc. & cleric.* vt in *l. quaedam, 9. de poen. & pluribus ex Aquinate confirmat Tiraq. de poen caus. 31. n. 18. 20. cum seq.* Nec enim veritas ex personis, sed personae ex veritate sunt iudicandae, secundum Tertullianum.

De Episcopali audientia, & diuersis capitulis, quae ad curam pertinent pontificalem, hoc est, Episcopalem. Tit. IV.

1 *Causa Episcopalis audientiae.*
2 *Materia, & quibus de rebus ibi ius dicatur.*
3 *Forma.*
4 *Finis.*
5 *Effectus.*

1 ETsi † praecipuum Pontificis seu Episcopi munus est, doctrina verbi populum moderari, *l. addictos, 7. h. t. d. Canon. 58.* tamen quia non omnes dicto audientes sunt, nec eiusmodi persuasione ad disciplinam perduci, vel in officio retineri possunt, & superioritas, in qua sunt Ecclesiastici, *l. presbyteri, 8. supra tit. 1.* absque imperio & iurisdictione, non satis habet nervorum & authoritatis, *l. 2. de iurisd.* denique quoniam Ecclesia mater ac cultrix est iustitiae: *cap. 1. §. 1. de alien. feud.* ideo Episcopis peculiaris quaedam iurisdictio Ecclesiastica, ciuili dignior, *cap. solitae, 5. de maiorit. & obed. presbyt. 8.* A *supra tit. 1.* in personas & causas ecclesiasticas, legibus Impp. est attributa: vt ius dicant clericis, *l. 2. h. t.* monachis, *l. addictos, 7. h. t.* oeconomis, *l. decernimus, 14. h. t.* ac similibus personis Ecclesiasticis, quae etsi olim etiam coram Magistratu saeculari forum sortiebantur: B *l. cum clericis, 25. supra tit. 1. l. decernimus, 14. h. t* hodie tamē non nisi in auditorio, *l. lecta, 40. si cert. petat. l. prouidendum. 7. infra de postul.* seu audientia, *hic in Rubr. l. cum clericis, 25. supra tit. 1.* Episcopali nequeunt conueniri (nam agentes forum sequuntur C rei, *cap. 3. cap. si clericus, cap. 5. cum sit generale, 8. de foro compet.*) ne sponte quidem & consentientes, *cap. significasti, 18 de foro compet. Auth. clericos, Auth. causa, supra tit. 1. gloss. d. l. cum clericis, verb. volentibus, supra tit. 1. cap. 1. 2. extra de foro compet.*

2 D ¶ Praeterea ius dicunt laicis vel ex consensu, *l. si qui, 8. l. episcopale, c. 9. verb. audiri, h. t. vide l. 1. C. Theo. de episc. iud.* vel ex necessitate: vt pauperibus, *l. 1. hoc tit.* captiuis, *l. 3. l. addictos, 7. l. iudices, 10. h. t.* aliisq; miserabilibus, *l. nemini, 19. cum seq. h. t.* item quādo iudex E saecularis adiri nequit, *l. si praesens, 18. l. vlt. hoc tit.* vel ob dignitatem aliquis conuenitur, *d. l. si praesens*: aut iustitiam facere Magistratus detrectat: *cap. ex tenore, 11. de foro compet.* denique & in causis spiritualibus, *l. omni, 6. supra de sacros. eccles.* quae animas & conscientiā

com-

contingunt: *l. pen. l. si legibus, 16. l. nulli, 28. l. si lenones, 13. l. nemini, 19. l. iubemus, 17. l. de creationibus, 18. l. 6. l. 1. & passi*●, *h. t.* vt sunt matrimoniales, *l. si legib. 16. l. pen. h. t.* ac similes, *l. si lenones. 13. l. nemini, 19. cum seq. h. t.* relicta ad piã causam, *l. nulli, 28, cum Auth. seq. h. t* annonæ merciumq; pretium iustum, &c. *l. 1. vbi Bald. nu. 2. 3. h. t.* infantum expositiones, *l. nemini, 19. h. t.* curationes, *l. antepen. h. t.* legitimatio, *cap. 5. & passim, qui sint fil. leg.* decimæ, *tot. tit. extra de decim.* vsuræ: *tot. tit. extra de vsur.* scilicet cùm de iure talium rerum, non de facto, puta possessione quęritur, *cap. tuam, de ord. cog. Bart. & Dd. Ias. n. 6. l. 3. C. de iud. l. 2. de iurisd. l. 6. supra de sacrosanct. eccles. Mynsing. obs. 67. cent. 1.*

¶ Exercent autem iurisdictionem hanc vel ipsi per se Episcopi, vel vnà cum ciuilibus Magistratibus: *l. iubemus, 17. l. de creationibus, 18. h. t.* ac cum sint ordinarij iudices. *l. si qui. 8. vbi Bald. n. 1. h. t.* similes præfecti prætorio, *l. episcopali, 9. vbi Bald. n. 1. 2. h. t.* ordinarie quoque procedunt: *tot. tit. extra de iud. cum multis seq. & lib. 6. ac in clem. eod. clem. sæpe, de verb. sign.* ita tamen, vt in omnibus geminam fidem & sanctitatẽ tam incorrupti iudicis, quàm sancti sacerdotis, gratis præstant, *l. decernimus, 14. l. tam demensis, 21. h. t. cap. cum ab omni, de vita & honest. cler. Spec. de off. ord. §. 1. n. 5.*

¶ Finis huius iurisdictionis, vt cultus diuinus, pietas & castitas morum integrè seruentur: *l. si lenones, 13. l. 5. l. mathematicos, 11. hoc tit.* pauperibus, & in necessitate positis prouideatur, *l. 1. hoc tit.* maxime de alimentis: *Bald. d. l. 1. l. iudices, 10. l. nemini, h. t.* captiuè liberentur: *l. 3. l. 7. l. iudices, 20. l. Christianos, 12. h. t.* Christiani Magistratus, & officia eligantur: *l. 4. l. 7. l. nemo, 15. l. iubemus, 17. h. t.* præscriptiones etiam actionum, adita saltem in subsidium Episcopali sede, interrumpi queant, *l. si præsens, 18. vers. statutum ita tempus interrumpere, l. vltim. vers. libellum ei porrigere, &c. hoc tit.*

¶ Effectus, quod eorum sententiæ decretaque rata sint: *l. 9. h. t.* nec modo ab ipsis, quatenus eorum iurisdictio porrigitur, sed etiam à Magistratibus ciuilibus, citra vlteriorem cognitionem executioni mandentes: *l. episcopale, 9. h. t.* nisi appellatione post (non ante) *l. 2. h. t.* sententiam ad Principem instituta suspendantur: *l. addictos, 7. h. t.* quæ tamen non permittitur ijs, qui sponte hic litigant, *l. episcopale, 9. vbi Bald. h. t.* Et quia nulla iurisdictio sine coercitione satis virium habet, commodeque exerceri potest: *l. 2. de iurisd.* ideo etiam hæc Episcopalis annexam habet puniendi potestatem: *cap. 1. cap. irrefragab... 13. de off. ord. tot. tit. extra de pæn.* non tamen corporaliter pœna sanguinis: *Bald. l. in ipsius, C. fam. hercisc. Ias. l. transigere, num. 4. C. de transact.*

fact. Panorm. num. 4. cap. ad audientiam, de crim. falsi. at si clerici, nu. 43. de iud. damnandi ad carceres perpetuos, *c. quamuis, de pœn. lib. 6.* excommunicandi, *tot. tit. de sent. excomm. ext.* interdicendi, *c. 3. c. ad reprimendum. 8. de off. ord. cle. 1. de pœn.* suspendendi, *d. c. 3.* mulctandi: *glo. & Dd. in c. 3. cap. dilectus, de pœn. vbi Hist. nu. 8. Spec. de contumac. §. 4. num. 2.* ita tamen, vt mulctæ non ipsius sint, *l. 2. h. t. Host. de pœn. num. 8 per c. 2. eod. tit. Panorm. in c. vt clericorum, de vit. & honest. cler. Maran. in Spec. parte 6 num. 116.* sed in pauperum fiscum atque vtilitatem, vel ad alios pios vsus conuertantur, *l. 2, h. t. l. 2. sup. tit. 1.*

De Hæreticis & Manichæis & Samaritanis, Tit. V.

1 *Hæresis vnde dicta, quid sit.*
2 *Propria.*
3 *Gradus & genera.*
4 *Causa.*
5 *Effectus & pœna.*
6 *Modus procedendi contra hæreticos.*
7 *Adiacentia.*
8 *Affinia.*
9 *Contraria.*

PRæcipuè ad curam episcopalem spectat, vt hæreses extirpentur. *l. 4 supr. de summ. Trin. & extr. in 6. ac cle. 3. de hær.* Hæresis † Græco nomine sectam, diuisionem, instituta philosophorum,
1
A habitum animi, opinionem de aliquo dogmate cõfirmatam significat: *l. 6. §. 1. de excusat. tut.* ducto vocabulo ab electione: *c. hæresis, 24. q. 3.* vnde & *προαίρεσις* ita vt ambiguũ in vtramq; partẽ sit verbum *l. vltim. verb. secta meorum temporum, inf. de pact. §. vlt. Instit.* B *de legat. vt Actor. 24. 14.* quanquã vsu factũ sit odiosũ, *2. Pet. 2. 1. Cor. 11. 18.* & in malã partem, præsertim hoc in tractatu, pro erronea fide in opinione accipiatur, *c. inter, c. hæresis, 24. q. 3.* Hęresis igitur est ptinax in articulis fidei seu religione Christiana error: ἑτεροδιδασκαλία cũ ptinacia, *1. Tim. 6. 2. 3.* C Hæreticus, qui in errore eiusmodi pertinaciter perseueret, falsus doctor, *2. Pet. 2. 1.* viam veritatis blasphemans: *2. Pet 2.* qui sectas inducit exitiales, *2. Pet. 2. 1. Corinth. 11. 18.* contra doctrinam Apostolicam, *Rom. 16. 17. l. 1. supr. de* D *summ. Trinit.* errans & alios in errorem inducens: *2. Timoth. 3. 13.* à scopo, hoc est, circa veritatem fidei aberrans: *1. Timot. 2 18.* cum peruicacia, monitionibus omnibus contemptis; *Tit. 3. 10. Matth. 18. 17.* non acquiescente sanis sermonibus, *1. Timoth. 2. 3.* sed iisdẽ E contradicente peruicaciter, *Tit 1. 9.* non enim error (videlicet solus) facit hæreticum, verùm pertinacia: scilicet non sola, sed in errore perseuerans. *Galat. 5. 12. Philip. 3. Tit. 3. 1. 2. Pet. 2. 11. Rom. 14. 13. cap. dixit, 24. quæst. 3. Archidiacon. in d. cap. hæresis, c. accusatus, de hæret.*

*hæret.in 6.clem.*1.§.*porrò,de summ.* A *Trin.clem.vnic.*§.*pen. de vsur.* nec hæreticus dici poteſt, qui paratus eſt doceri, & meliora doctus errorem corrigere,*cap.*2.*in fin.de sum. Trinit* Error, initiũ ſeu fundamẽtum eſt: pertinacia terminus, ac vt noſtri loquuntur, complementũ. Quare quod dicitur, *l.*8.*in fin.h.t.* B hæreticum eſſe, qui vel leui argumento (opinionis ſcilicet, non probationis, de qua poſt agitur, verb. delecti, vt hinc male colligant, leui argumento quem hæreſeos conuinci. *Arelat. de hær.nota.* 2 *Gundiſſ.eod.tract.quæſt.*13.*num.* 19. *fac. c. contra, eo.c.*5.*eod.lib.*6.) C à iudicio catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deuiare: accipiendum eſt ſecũdum ea quæ ſequuntur, *l.*4.*hoc tit.*de impœnitentibus & αὐτοκατακρίτοις. Cæterùm Nou. 109. de hæreticis, ſeu vt eſt in vulg. de priuileg. dot. definiuntur eſſe hæretici, qui cum D nomen ſibi Chriſtianũ impoſuerint, tamen ſe à Chriſtianorum fide & communione ſeparant, qui ſe alienant ab ouili Dei, qui ſacramenta in catholica Eccleſia aſpernantur, ſeque ſeparant à ſancta Dei Catholica & Apoſtolica Eccleſia, & ſacroſanctam in ea com- E munionem non percipiunt, quæ coniunctim, non diuiſim ſunt accipienda.

2 ¶ Proprium igitur hæreſeos, errare in fide,*l.*2.*h.t.* & in eo errore perſeuerare: *l* 4 *h.t.d.c. hæreſis,* quæ pernicioſa & terra eſt gangræna, 2.*Tim.*2.7 labes atque prauitas,*l.quicunque,*8.*h.t.cle.*1 §.*verum,eo.c.accuſatus,* §.*ſane,eo,in* 6. *c.excommunicatos,*§. *credentes, eo. exitialis,*2.*Pet.*2. 1. 2. 3. incidens in crimen publicum,*l.*4.*h.t.* maieſtatis, *d.l.*4.*h.t. Auth.gazaros, h.t.* & ſacrilegij, *l. quicunque*, 8. *h.t.* Hæretici refractarij, vaniloqui, mentium deceptores, *Tit.* 1. 10. mendaces, *Tit.*1.12. polluti, infideles, abominandi, rebelles,*Tit.*1. 15.16. αὐτοκατάκριτοι, *Tit.* 3. 11.audaces, ſibi placentes, 2. *Pet.* 2.10.execrandi,2.*Pet.*2.14.ſibi & alijs exitioſi, 2.*Pet.*2.3.Partes hæreſeos duæ ſunt error & pertinacia,*dict.cap.hæreſis,cum aliis ſupr. alleg.*

3 ¶ Genera complura, ſpecieſq; innumerabiles:*l.*4.5.6.*penult.h.t. Nou.*109.*de quibus vide Epiphan. de hæreſ.* ſicut ſathã mille fraudũ eſt opifex, vna omnium prauitas & ſacrilegium: *d. l.quicunque*, 8. *h. t. c. excommunicamus,* 13. *eod.* etiamſi gradibus differant, & alij errores alijs ſunt pernicioſiores, magiſq; deteſtabiles:*l.pen.h.t.* nec in pari hæreant culpa pœnaque (quod quidem ad iura noſtra, quę loco motiuam regunt, *l.cogitationis,de pæn.* attinet, *l.quicunque,*8. *h.t.*) qui tantum mente ſunt hæretici, *gl. in c.* 1. *verb.aſſerere, de ſum.Trin.lib.*6. cum illis qui verbis atque facto errores propugnant, & alijs etiam infundere atque affricare machinantur, *d. l. quicunque, h.t.*1.*Tim.*6 2.3.*Rom.* 16.17.

16, 17. 2. *Pet.* 2. 13. totasq; domos subuertunt, *Tit.* 1. 11.

4 ¶ Causa præcipua, furor & insidiæ diaboli, *gl. in c.* 1. *verb. aßerere, de sum. Trin. lib.* 6. hominum superbia, ambitio, cupiditas, *c. hæresis*, 24. *q.* 3. Σύνεργα, ingeniorũ leuitas, 2. *Pet.* 2. 14. *l. si quis*, 30. *verb. leues hominum animi superstitione numinis teneantur, de pœn.* ἀμαθία, ignorantia, auaritia, *Tit.* 1. 11. 2. *Pet.* 2. 2. 14. rerum vsitatarum odium, 2. *Tim. vlt.* 2. *Pet.* 2. *Iud.* 1. & curiositas, auiditas nouarum, 2. *Tim. vlt.* 3. zelus, sed non secundum scientiam, *Rom.* 10. προκαταρκτικαὶ, ficta veritatis species, glaucoma animis non satis peritis obijciens, 2. *Pet.* 2. negligentia pastorum, *Matth.* 13. exempla, infidę societates, fatum veritatis diuinæ multis scandalis obnoxiæ; alijs odor ad mortem. 1. *Cor.* 2. 16. Materia in qua, ita distinguitur, *glo. in c. qui aliorum*, 24. *q.* 3. vt hæresis sit falsa credulitas in rationali, peruersa voluntas in concupiscibili, impugnationis pertinacitas in irascibili. Simplicius est dicere, heresin tantum cadere in eos, qui professione eiusdem sunt nobiscum religionis, nec articulos fidei omnes ex professo abijciunt (hoc enim est apostatarum, de quibus infrà de apostat.) sed aliqua ex parte corrumpunt. In his materia, in qua est mens & volũtas. vt enim fides est ἔλεγχος in mente, ἀπόστασις in voluntate, *Hebr.* 11. ita hæresis

A est opinio in mente, & persuasio pertinax in voluntate: & in animo potius consistit, quàm in actu extrinseco, *Girl. de haret. quæst.* 1. *n.* 3. principaliter, vt nostri loquuntur in corde, quanquam secundario in ore & factis, *Gir. de haret quæst.* 1. *n.* 5. & 6. Necessum B est enim, errorem foras aliquo modo proferri, *cap. existimauit. c. non solum*, 11. *quæst.* 3. *ca. violatores*, 25. *quæst.* 1. *Arel. de har. n.* 1. vt hæresis esse iudicetur: cum motuum cordis & cogitationum vnus cognitor & iudex sit Deus καρδιογνώστης. *Bald. l. si quis non* C *dicam, n.* 1. *supr. de episc. & cler.* coram quo sola quis mente hæreticus esse potest: *gloss. c.* 1. *verb. asserere, de summ. Trin. lib.* 6. ad homines non item, quanquam hoc verum, sola voluntate seu προαιρέσει crimen hoc committi & hic errorem animi iure singulari, *con-* D *tra l. cogitationis, de pœn.* puniri, dummodo indubitatis indicijs, puta ex confessione, facto, &c. probari possit, *clem.* 1. §. *verum*, *vbi gl. verb. eo ipso. eo. Bald. d. l. si quis non dicam. n.* 1. *Girl. & Arel. preall. loc.* Materia circa quã, sunt articuli fidei, nam circa ea duntaE xat, quæ fidei sunt, hæresis: 1. *Tim.* 1. 14. περὶ τὴν πίστιν ἐν ἀνάγκαις, &c. non secundum alia opinionum & sententiarum obiecta. Quare in Astronomicis, Iure, Medica arte, Philosophia, absurdas opiniones mordicùs defendens, fatuus potius & seruus absurdarũ

opinio-

opinionum, quam hæreticus est censendus: *l. Seruius*, 4. *quod vi aut clam*. Sed & ij qui nostræ non sunt fidei, neque vnquam in Ecclesia fuerunt, nec ab ea discesserunt, vt Ethnici, Mahumetani, Iudæi, propriè hæretici dici nequeunt: cum hoc nomen ciues Ecclesiæ eiusdem doctrinam corrumpentes aut deserentes notet, *d. Nou.* 190. licet nomen Christianum sibi imposuerint: vnde & diuersis in titulis de his separatim agi vidimus, hic, & infra de Iudæ. de Paganis, &c. Itaq; quod Panor. *c. ad abolendum*, *n.* 2. *de hær.* his accenset eos, qui de sacramentis parum commode sentiunt, commoda interpretatione accipiendum est: sumatur autem interpretatio ex *d. Nou.* 109. quoties ab errore circa fidem etiam sacramenta contẽnuntur aut violantur. Formam in duobus esse diximus, errore mentis, & pertinacia voluntatis, verbo vel facto declaratæ. Fines cur in Ecclesia grassentur hæreses, varij sunt. Permittit enim in Deus primo ad δοκιμασίαν piorum ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται, 1. *Cor.* 11. Nam vt tyranni patientiam Ecclesiæ exercent, ita hæretici fidem acuunt, studiumque intendunt, veritasque contentione illustratur, ab ipso sumens opes animumque ferro: *c. vlt.* 34. *q.* 3. Secundo in pœnã negligentium & contemnentium summum hoc patefactæ veræ de Deo doctrinæ

A beneficium, 2. *Thess.* 2. *Ps.* 81. In diabolo finis est naturæ congruens, vt Deus contumelia afficiatur, Ecclesiæ fructus zizaniis aut opprimantur aut corrumpantur, *Matt.* 13. multique à vera Dei cognitione, hoc est, vita æterna, *Ioan.* 17. 3. in exitium pertrahantur, 2. *Pet.* 2. 2. *Tim.* 2. 1. *Tim.* 1. in hominibus κενοδοξία, ambitus gloriæ, sanctitatis, excellentiæ, potentiæ, etiam odium, vindictæque studium, & similes cupiditates deprauatæ: de quibus 2. *Tim.* 1. *vl.* 2. *Pet.* 2. *Iud.* 1.

C ¶ Effectum notat D. Paulus 2. *Tim.* 2. dum hæresem serpere ait velut γάγγραινα: quod malum non nisi præciso infecto membro amoueri potest. & nisi sic abscindatur, paulatim arrodendo carnem & ossa, hominum interficit. quare & hæresis, vt lethale ac pestiferum nedum impium virus, ex finibus agrisque Ecclesiæ, etiam resecto putido membro exterminandum est, *c. resecanda*, 24. *quæst.* 3. Nam quod Dominus zizania vt crescere sinant, iubet, Matth. 13. Apostolis dicitur, non Magistratui. Illorum est, hæreses iudicare (quanquam hoc omnes etiam facere decet, *Innoc. in c.* 1. *n.* 4. & 5. *de testib. cog.* vt in parricidio: *l. diuus*, *vbi Dd. d. l. Pomp. de parr.*) arguere, conuincere, damnare, excommunicatione profligare, vt Paulus ad Timoth. & Tit. item Petrus ac Iudas in Canonica docent: Magi- 5.

ſtratus eſt, qui non fruſtra gladium gerit, *Rom.*13.in conuictos ac impœnitentes æq; animaduer-
6 tere, atque in reliquos facinoroſos: *l.* 4. *hoc tit.* ita † tamen, vt legitimus criminalium rerum ordo ſeruetur, præmiſſa denunciatione. *Authen. Gazaros, verſ. ad mandatum Eccleſiæ, hoc tit. Matth.*18. *Tit.* 3. *c. qui dignior*, 24. *q.*3. *c.*2. *qualiter, c. ſuper his, de accuſat. c. vt commiſſi.* §. 1. *de hær.lib.*6. & ſi ea nihil proficitur, inſtituta accuſatione, *l.*4. *h. t.* vel inquiſitione, *c.* 8.9. 10. *cum ſeq. de inquiſit.* 16. *eod. c. vlt. & paſſim, eod. in* 6.*cle.*1.*eod.* etiam abſque diffamatione præcedente: *Carer. de hæret. nu.* 110. *Arelat. eod. notab.* 20. *Simancas de hæret. tit.* 22.*nu.* 7. *Menoch. conſ.* 110. *n.*67. in qua etſi non omnia iudiciorum ſolennia ad amuſſim ſeruari neceſſe eſt: *c. vlt. de hæret.n.* 6.*Gundiſſ.de hær.quæſt.*12.tamen ſubſtantialia legitimæ cognitionis omitti non debent: *Felin. cap. auditis, n.* 27. *de præſcr. Arelat. de hæret. notab.* 2. vt ſunt citatio partis, *c. vlt.eod. in* 6.*gl.*1.*l.*4.*inf. de apoſtat.* examinatio cauſæ idonea, admiſſio defenſionum, *clem. paſtoral. de re iud.* probationum, ab vtraque parte, *arg.l.vbi. D.& C. de falſ.* per confeſſionem, *Felin. cap. auditis, n.* 27. *cum ſeqq. de præſcr. Bald. l. ſi quis,n* 1.5.*de epiſc. & cler. Arelat.de hæret not* 2. *n.* 23. teſtes ſaltem duos, *c.vt officium,* §. *verum, eod.lib.*6.*Hoſt*,

A *eod. n.* 3. *Ioan. Lig. in clem. in fin. eod. Gundiſſ. de hær. quæſt.* 13. *n.* 9 omni ſcilicet exceptione maiores, *l. vbi numerus, de teſtib.Dd. l. admonendi, de iureiur.* nam plures requiruntur, ſi minus idonei ſint, qui & hic recipiuntur: *cap. contra, eod. c. in fidei.* 5. *eod.*
B *in* 6. *Gundiſſ. eod. quæſt* 13.*n.*11. item per literas, inſtrumenta, libros improbatæ lectionis: *Gundiſſ. quæſt.* 13. *n.* 19. *per c. qui de menſe,* §. *ſed è contra,* 37.*diſtinct.* etiam tormenta (vt quidam volunt, ſed nimis hic quidem periculosè, tanquam cruce innocen-
C tibus etiam fixa) ex indiciis tamẽ ſufficientibus, *cle.*1.§.1. *eod.Gundiſſ. quæſt,* 13. *in princip.* Probatione verò contra hæreſin impleta, quæ hic vrgentiſſima, & validiſſimè concludens eſſe debet, *Gundiſſ. prealleg. loc. nu.*21. 22.
D *fac. l. vltim. C. de probat.*etiamſi nonnulli non rectè leuiores ſufficere putent,*Clarus, l.*5.§. *hæreſis, n.* 20. adhibitio ſapientum conſilio,& exquiſito eorum,qui de doctrina Eccleſiæ, ac contraria illi hæreſi, rectè iudicare poſſunt, iudicio, ſententia declaratoria in
E hæreticum eſt ferenda, *c. vt commiſſi,* 12. *de hæret. l.* 6. *Hoſt. eod. nu.*5. *&* 6. qua declaretur hæreticus, & ideo ijs ſubiectus pœnis, quæ ipſo iure huic generi imponuntur: *c. excommunicamus,* 13. *q.* 15. *c.vergentis*, 10. *extr.eod. c. cum ſecundum*, 19. *eod.* quam omnem cognoſcendi & iudican-

di

di potestatem Ecclesiastici suum ad forum traxerunt, *c. ad abolendum, de haret. c. vt commissi. cap. per hoc, c. vt inquisitionis, de har. lib. 6. clem. 1. eod. Clarus lib. 5. sent. §. haresis.* præcisa omni appellandi facultate, *c. vt inquisitionis* 18. *eod. l.* 6. Magistratibus sæcularibus (vt appellant) nulla huius
B rei cognitione, sed tantum executione post imploratum à sententia brachiũ sæculare relicta, *c. ad abolendum, & passim de haret.* Et enim sicut in prima Ecclesia, cum ope & auxilio Magistratus Episcopi destituerentur, excom-
C municatione tantũ, quod vnum poterant, hæreticos profligabant: *Tit.* 3. 1. *Cor.* 5. ita deinceps sub Augustis Christianis, hæreseos ab Ecclesia damnati, à Principe relegabantur. *l.* 2. *in fi. C. de sum. Trin. l. vlt. infr. ne sanct. bapt.* aut deportabantur, *l. quicunque*, 8.
D *hoc tit.* aut plectebantur arbitrarie: *l.* 1. *sup. de sum. Trin.* vbi tamen *Bald. n.* 7. vult pœnam hæresis ex lege ordinariam esse, quo ad inferiores Magistratus: arbitrariam verò quo ad Principem, cui pœnæ sunt omnes arbitrariæ, sicut iudicia ipsa vniuer-
E sa: *Menoch. cons.* 2. *nu.* 159. *cum seq.* vt quos spiritualis disciplina non corrigit, eos pœna temporalis debitò modo corripiat, *c. vergentis*, 10. *eod.* Porrò quod dicitur, *l.* 4. *h. tit.* contra Manichæos inquisitionem in mortem extendi; hoc non ad supplicium capitis, sed vltimarum voluntatum cassationem: item ad hoc, vt mortuus accusari, & memoria eius damnari possit, spectare, ipse text. ostendit: *& gloss. dict. l.* 4. *verb. subire, l.* 2. *inf. de apost. l.* 1. *in fin. C. de sum. Trin.* nisi dicamus, singulare fuisse in Manichæis, & similibus, qui ad imam vsque scelerum nequitiam peruenerant, *l.* 5. *h. t.* vt vltimo supplicio iure traderentur, *l.* 5. *l. quicunque*, 8. *in fin. h. t. l.* 2. *inf. ne sanc. bapt. iter* tametsi & has constitutiones interpretari fas sit, non de amissione vitæ, sed de deportatione: quæ & ipsa vltimum ac capitale supplicium dicitur, *l. vlt. C. de executor. & exact. lib.* 12. quanquam I.C. impropriè fateor, *l. vlt.* 21. *de pœn.* loqui videatur.) cum hæc coniungantur *in d. l.* 4. *l. quicunque,* 8. *hoc tit.* Manichæis etiam de ciuitatibus pellendis, & vltimo supplicio afficiendis: quomodo enim potuerunt ciuitate expelli, aut quid illa verba operabuntur, si interpretemur supplicium de amissione vitæ, ac non potius de deportatione? Quamobrem & reliquas leges, quæ capitis pœnam decernunt, ita licet interpretari, *l.* 2. *infr. ne sanc. bapt.* quam nisi sic interpretere, pugnabit cum *l. vlt. eod. tit. l. pen. de apostat.* &c. Et hæc pœna cum Ecclesiastica congruit, quod enim hic est excommunicatio, id in imperio & πολιτείᾳ ciuili est bannum seu exilium: item quæ Canonibus pœna

pœna perpetui carceris impœnitentibus hæreticis præstituitur, *c.pen.§.vlt.ext.eo.* ea in foro sæculari est deportatio, *l. 5. de interdict. & relegat.* Idque hoc minus incurrit in illud Christi dictum, *Matth.* 13. Sinite crescere zizania: si quis hoc generaliter (quãuis non rectè, cæteroquin idem in alijs scelerosis reprobisque valeret) & absque distinctione officiorum intelligere velit : datque spatium pœnitentiæ errantibus, quoad viuunt:quod priuatione vitæ intercipitur. Nec vltra hunc gradum olim in hæreticos sæuitum fuisse, & sic Impp. constitutiones acceptas, exilium Arrij, ac similium docet. pro quo illud Augustini contra Crescentium Gramaticum, *lib. 3, cap.50.* Nullis, inquit, placet hoc in catholica Ecclesia, si vsque ad mortem in quenquam, licet hæreticum, sæuiatur. Est etiam humanius, licet I.C. proprietatis verborum seruantiss. supplicium de morte naturali interpretentur : *d.l. vltim. de pœn. l. qui cum,* 14. §. 1. *de bon. lib.* tamen in pœnalibus cum aliud verbis legis diserte nihil admodum est expressum, supplicium seu pœnã capitis, potius de deportatione, quam amissione vitæ interpretari: vt pœnæ, quoad eius fieri potest, benigna interpretatione molliantur, *l. penult. de pœn.* & ad minimum accommodentur: *l. semper in obscuris, de reg. iur. vbi Dec. cap. odia. eod.* præ-

A sertim cum error animi & opinionis non sit ex genere capitalium, imo potius quæ per se capitalia sunt, mitiget, *l. si adulterium cum incestu, §. 1. de adult.* Idque probat, *l. quicunque, 8. h. t.* vbi pœna deportationis initio præstituta, post appellatur supplicium B capitale: *vers. vlt.* etiam (quæ particula illatoria se refert ad pœnam superiorem) supplicio coerceantur : quæ aliter accepta, sibi non constaret, vt contraria, seque ipsam corrigeret, velut lex 2. & 3. infra ne sanct. bapt. quod non est præsumendum. Sed nec canones C aliam hic pœnam irrogant, quam excommunicationem: *d. c. excommunicamus,* 13. *c. ad abolendam,* 8. *eod.* reliquam potestati & arbitrio iudicis sæcularis cõmittunt: *d. c. ad abolendam, d. c. excom. c. pen. eo. cum simil.* quæ arbitraria regulariter ad mortem extendi D non debet, *l. hodie, de pœn. Boer. decis.* 254. *n.* 13. *Alex. cons.* 5. *in casu, n.* 13. *vol.* 1. *cons.* 253. *volum.* 2. *Maran. in Spec. aur. parte* 4. *dist.* 1. *nu.* 53. *& disput.* 3. *per l.* 1. *de fur. Bart. Bald. l.* 1. *§. expilatores, de effract. Hipp. in pract. §. quoniam, n.* 96. *pro quo, & l.* 1. *in fin. C. de sum.* E *Trin.* quapropter huius erit, pœnam legis, hoc est, deportationem vt dictum est, non trasgredi, *l. 1. §. 1. ad S. C. Turpill. l. aliud. l. si qua pœna, de verb. sign. c. de causis, de off. del. Tiraqu. de pœn. num.* 1. *in proœm.* Cæterùm glossatores, in *l. 1. vbi Azo inf. num. lic. fig. Sal-*

nas.

nat.Hist. eo. §· *qua pœna, n.*10. & *Canonistæ, c. vergentis*, 10. *c· ad abolendum, ext. eod.* pœnam hanc non modo de amissione vitæ interpretantur, *vt & Zas. cons* 23. *lib.*1.*Coras.lib.*3.*Miscell. c.* 8.*n.*5. sed ad ignis etiam cruciatus extendunt: quod consuetudo sequitur, *vt volunt Couar. var.resol.lib.* 2.*c.*10.*Pan· cap. ad abolendam, n.* 13. *eo. Grillan. de hæret. q.* 3.*n.*3. *Gund.eo.q.*15.*n.*4.*Carer. in pract. cap.hæresis Clarus lib.*5.§.*hæresis, n.*7.& 8.*Gomez resol·com.*3.*c.*2.*n.* 1.*Laur.Con.in prato.& cur· lib.* 1. §.1.*c.*9.*de hær.nu.* 12. & *consonat ius Sax.art.*13*l.*2.*quanquam de apostatis tantum propriè loquatur*. Atqui hoc genus supplicij nunquā decerni debet, nisi cum lege diserte est expressum, *l. vni, vbi Sali.C.de agger.Nili rump. l. capitalium,*28.§.1·§.*igni cremantur,l. aut damnum,* 8. §. *hosti, l.si quis,* 38.§.1.*de pœn. Gund. d. q.*15.*n.*4. Quare Zasio, *d.cons.*23.*lib.*1. magis placet gladij pœna: nec se satis explicat Coras. præal. loco, licet tamen fatear in atrocioribus pœnam legis transgredi, *Bal.l.obseruandum,q.*10.*de off. præsid. Innoc. c.*1.*de const.* etiam in delicto hæresis, vt Maiestatis, *Menoch. cons.* 100.*num.* 65.66· Sed id summis tantùm principibus permittitur, *vt dextrè restringit Ias· in l. qui iurisdictioni,n.*4.& 5.*de iurisdict. om. iud.* nec eadem inferiorum potestas, est, *Bald.Auth. hodie. C. de ind.l.*1. *C. de precib. Imper. off.*

A *Ias.d.l· qui Iurisdictioni*. Deinde alij alijs grauius & peius errant a discipuli etiam pecunia, atq; mitiùs quàm doctores & corruptores puniuntur, *l.quicunque,*8.*in fi. h. t.* vt non videatur certa pœna, sed arbitriaria potius esse statuenda; *l.* 1. *in fin. in l. vlt. C. de sum.* B *Trin.* etiamsi gl.& Dd. certam esse velint, & ordinariam: *l.*1.*in fin.C. de sum. Trin.* respectu scilicet inferiorum à Principe, *Bald.l.*1.*n.*7. *C. de sum. Trin.* Sanè lex Mosi, *Deut.* 13. *ac passim* id genus hominum lapidibus adobruit: ac capitali supplicio in sacerdotes Baa- C lis, similesq; fanaticos animaduersum à piis regibus olim, *l.*4.*reg.c.* 23, & prophetis, vt Helia, &c. haud dubie diuino instinctu & præcepto diuinarum historiæ rerum ostendunt. Ac extat censura in pseudoprophetas catholica, propriè spectans; & directa in re- D gnum Christi: *Zach.*13.3. Non viues, quia mendacium locutus es in nomine Iehouæ· Sed in illa Repub. atque aliis omnibus, præsertim in imperio Rom. aliter atq; aliter in hos animaduersum esse patet, *l.*1.2.*ne sanct.bapt.l.quicunque*, 8.*circa finem,hoc t.* Quare E dicamus Iure nostro, cum non sit vnum & simplex crimen, sed varium, etiam pœnam esse variam, *d.l.quicunque*, 8, & proinde arbitrariam, *l.*1, *in fi.sup.de sum.Trin. d. c.* 8. *c.* 13. *eod.* pro atrocitate & qualitate delicti, aliisque personarum circumstantiis, vt simplicita-

te, errore, ignorantia vesania, deceptione personæ: *l. quicunque*, 8. *hoc t.* quæ tamen pœna regulariter non debeat excedere deportationem, *l. 4. h. t.* Vt enim hæc in crimine falsi regularis est & summa, nisi in casibus exceptis, *l. vbi, in fin. C. de fals.* ita & hic præcipua, regulariter de deportatione, vel relegatione, interpretemur: *l. 4. cum l. seq. l. 8. hoc tit.* sicut & in primitiua Ecclesia apparet obseruatum, quam tamen pœnam aliæ ex constitutionibus sequuntur: *de quibus Bonif. de Vetell. Rubr. de crim. hær. nu. 6. Bernar. Diaz. in pract. crim. c. 106. in fine*, vt infamia, *l. 1. in fin. sup. de sum. Trin. Auth. Gazaros, h. t.* amissio bonorum, *l. 5. 8. h. t. c. vergentis*, 10. *eod.* cohærens deportationi, *l. deportatorum*, 8. *C. de pœ. l. de bonis*, 6. *de bon. dam. l. bona*, 39. *de iure fisc.* quæ bona proximis cedunt, dum tamen orthodoxis, *Cuiac. obs. lib. 12. cap. 30. ex C. Theodos. & Basil. vnde legem*, 4. *h. t. supplet.* Item amissio priuilegiorum, *lib. 1. cum Auth. seq. hoc tit. d. cap. vergentis. cap. decreuit, eodem in 6.* iuris contrahendi, *l. 4. h. t. c. vltim. eod.* testandi, *d. l. 4. l. quoniam*, 12. *h. t.* succedendi, *l. cognouimus*, 10. *h. t.* postulandi, *l. nemo*, 15. *supr. tit. 1. Authent. credentes, h. t.* militandi, *l. 5. l. 8. h. t.* conuenticula habendi, *l. 5. & Authent. Gazaros, h. t.* honorem agendi, *Cuiac. obseru. lib. 12. cap. 30. in fin. h. t. ex con-* A *stitutione Græca, quæ congruit, l. vltim. infr. de iud. d. Auth. credentes. l. nemo*, 15. *supra tit. 1.* cùm tamen hæretici omnibus respondere cogantur, *d. Authent. credentes, Arelat. notab. 1.* quod & in excommunicatis tralatitium est, *c. cum inter. 5. de except.* At sepul- B turæ ius habent, quod ἀνθρώπινον καὶ ὅσιον vult esse lex Græca huius tituli, quam Cuiacius restituit, *obseru. 12. c. 30.*

¶ Adiacet hæresi schisma, *cap. 2. distinct. 8.* error, *l. 2. h. t.* pertinacia, *c. inter, c. hæresis, 24 quæst. 3. cap. 2. in fi. de sum. Triu. cap. ac-* C *cus. de hær. in 6. clem. 1. §. porrò, de sum. Trin clem. vnic. §. penult. de vsur.* discessus ab Ecclesiæ communione: *l. quicunque*, 8. *hoc tit. cap. 2. eodem, l. 5. d. Nouell. 109.* 7

¶ Affines sunt Manichæi, de 8 D quibus vide August. passim, *l. Manichaos*, 4. *cum seq. h. t.* qui cum ad imam scelerum nequitiã peruenerint, *l. 5. hoc t.* singularibus quibusdam exemplis coercentur: de quibus, *l. 5. l. 8. hoc t.* item Samaritani, *de quibus Nou. 45. & 120. & ibi Cuiac.* Iudæi, *de qui-* E *bus inf. t. 9. de Iud.* pagani, *de quorum gentilitate, inf. tit. 11. de pagan. & sacrif.* Mahometani, *de quib extr. de Iudæis & Saracenis*, qui propriè hæretici nõ sunt, cùm non sint Ecclesię ciues & indignæ, sed diuersum prorsus, & nostræ fidei articulis contrarium dogma profiteantur, nec possint

videri

videri ab Ecclesia discessionem A fecisse, qui in ea nunquam fuerint. *gl. pen. in clem. vnic. verb. hareticum, de vsur.* Quare nec iisdē pœnis subjacent, *inf. t. t. de Iuda.* cum soleat Ecclesia de his, quæ extra sūt, iudicare, 1. *Cor.* 5. 12. 13. Receptatores etiā, fautores, adhærētes hæreticis, valde illis vicini, B & pares etiā, quo ad pœnas habentur, *c. excommunicamus,* 13. *§. credentes, eod. tit. l. Arriani,* 5. *cum l. seq. l.* 8. *h. t. cap. vsura, eo. lib.* 6. *glo. cle. vn. §. vlt. verb. si quis, de vsur. Gundiss. q.* 16. *de har.* Sane pro eo quod de Samaritanis (quorum modò mentionem fecimus.) hoc, C in titulo legitur, quidā reponunt, de schismaticis: quos & ipsos quoque hæreticis non multum esse dissimiles, apertum est, *c. inter, c. heresis,* 24. *qu.* 3. hæresis enim causa schismatis est: & omnis hæreticus, schismaticus est: *c.* 1. *distinct.* 8. non etiam retrò & e D conuerso, *gl. vlt. d. c. inter.* Hęresis est dissensio & distractio doctrinæ & fidei: schisma, animorum, etiam in religionis consensu.

9 ¶ Contraria hæresi sunt orthodoxa & catholica fides, *l.* 1. *supr. de summ. Trin.* lex Christiana, *l. cœlicolarum,* 11. *in fin. infr. de Iuda.* E scrutari scripturas: *Ioan.* 5. 39. *Ioan.* 7. 17. *Actor.* 17. 11. vbi hoc veræ generositatis esse studium perhibetur. Item ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, & hinc ducta veritatis demonstratio, qua longe melius conuincitur error, quam multis vociferationibus & insectationibus: quomodo D. Ioannes cap. 1. non insectando, sed veritatem asserendo, Cerinthū alios hæreticos optimè refutauit. Item pœnitentia, *l.* 4. *h. t.* ac reuocatio, *Arelat. not.* 46. *Gundiss. q.* 20. An præscriptio obstet accusationi hæreseos, meritò dubites. Equidem à morte quinquennio præscribitur, *l.* 2. *inf. de apost.* vt & aliç quęstiones status omnes *t. t. ne de stat. def.* inter viuos nullis finiri temporibus, ea accusatio scribitur, *l.* 4. *inf. de apost.* Quanquam autem is textus de apostatis loquitur: qui cùm in eodem crimine perseuerent (nec enim aliàs apostatæ sunt) iure semper conueniuntur: tamen quoniam hic eadem militat ratio, etiam in hæreticis peruicacibus idem statuendum videtur: cùm præscriptio tantùm currat à tempore delicti perpetrari, *l. querela, C. de fals.* non etiam obtineat in iis quæ cōtinua sunt, & hodie eadem quæ ante 20. annos fuere, deprehenduntur: vt de grauamine incarcerationis continuo dicitur, quod præscriptionem appellationis excludat, *Bald. l. addictos, n.* 2. 3. *C. de Episcop. aud. Ias. l. ita,* 15. *n.* 5. *C. de procurat. Specul. de appell. §. restat. n.* 5. Cæterùm qui ante vicennium apostata, aut hæreticus factus, mox ad cor & Ecclesiam rediit, is accusationis præscriptione se tueri recte potest, eo

magis, quod pœnitentes, vt dictum est, pro hæreticis non habeantur, *l. 4. hoc tit.*

Ne Sanctum Baptisma iteretur. Tit. VI.

1 *Erroris refutatio latè.*
2 *Causa erroris.*
3 *Pœna huius hæreseos.*

HÆreticis iure annumerantur, qui baptisma sacrum, quo in Ecclesiæ consortium recipimur, Christo vnimur, filij Dei renunciamur, nefarie iterant, *clem. 1. §. vlt. de sum. Trin.* & Christiani nominis sacramentá sortitos, alio rursum baptismate non purificant, sed incestant, lauacri nomine polluentes; *l. 1. h. t.* quorum cum singularis sit furor, visum fuit de his specialiter præcipere, *l. ex ratione, l. item, 15. §. ait Prætor, 20. de iniur.*

1 ¶ Contra furores eiusmodi tenenda est regula: Nihil haberi rationem sacramenti, extra vsum & finem à Deo institutum, *Roman. 2. 25. Esa. 1. 11. 12. 13. & c. 66. 3. Iere. 7. 4. 5. 21. 22. 23. 1. Cor. 11. 20.* vnde res æstimantur, *l. penultim. C. eodem, l. non codicillum, C. de testam. Bal. l. 1. in fi. C. de rebus credit.* quare veriss. hic est regula: Cessante causa, cessat effectus, *l. vlt. de testam. tutel. l. generaliter, 40. vbi gloss C. de Episc. & Cleric.* Vt arrha nuptiarum non habet vim obligandi, extra

A spōsaliorum causam, propter quā data est: sic sacramenta non constant, nisi ex ordinatione institutoris, & ad eum vsum, cuius gratia constituit. Est autem baptismus vice circumcisionis, *Coloss. 2. 11. & 52. c. ex quo cum cano. seq. de consecrat distinct. 4. ex August.*

B institutus, vt sit primum regenerationis lauacrum, *Tit. 3. 5.* quo inserimur corpori Christi, & initiamur Ecclesiæ, ac velut in filios Dei adoptati renunciamur, *Coloss. 2. 11. 12.* Hæc autem externa initiatio, incorporatio, insitio, receptio in Ecclesiam, hoc princi-

C pium, hic visibilis adoptionis ingressus, non potest esse diuiduus, & non nisi vnus: velut & qui filiusfamil. est, nequit amplius quā semel fieri & effici filius: *vt §. sic itaque, Instit. de actio·* sicut nec bis aut denuo nasci, adoptari generari in eandem familiam pos-

D sumus: quod si fiat, primum actum nullitatis damnari necesse est: quomodo contra rem semel iudicatam aliter pronunciari nequit, *l. 1. Cod. quand. prouoc. non est necesse, l. 1. in princip. quæ sent. sine appellat.* Itaque qui baptismum repetunt, priorem fidem faciunt

E irritam, *1. Tim. 5. 12.* indutum semel baptismo Christum *Galat. 3. 27.* exuunt: & vere primum sacramentum incestant, *l. 1. hoc tit.* quod ipsum per se piaculum est ingens quo temeratur diuina maiestas, & promissio, quæ primo in sacramento per verbum fuit effi-

efficax. Vt igitur circumcisio, sic
& baptismus repeti non debet, nec
absque iniuria prioris potest: præ-
sertim quando nullum super ite-
ratione præceptum extet. Et cum
in baptismo feriatur fœdus cum
Deo mutuum: 1. *Pet.* 3. 21. vel
ideo non debet iterari, vt admo-
neamur, promissiones Dei rata
esse & donationes irreuocabiles,
Roman. 11. 29. *Hebr.* 6. 17. & 18.
sicut ipse Deus est immutabilis,
Nou. 23. 19. 1. *Samuel*, 15. 26.
Malach. 3. 6. *Hebr.* 17. Qualis
enim causa, talis effectus: proin-
deq; manere fœdus, etiam lapsis,
fluxum, dummodo pœnitentibus,
Psalm. 89. 34. 35. *Ioan.* 6. 37. 39. 1.
Ioan. 1. Eadem ratione potest eo-
rum error redargui, qui pædoba-
ptismum annihilantes, tantum
adultos, qui fidei suæ rationem
reddere possunt, abluendos iudi-
cant. Cùm enim pusiones san-
ctorum, sint etiam promissiones
participes, & fœderis diuini, *Gen.*
17. 7. & 19. *Matth.* 19. 14. & *c.*
18. 3. & 10. *Marc.* 10. 14. *Luc.* 18.
16. ac sancti adeò sint, *Rom.* 11.
16. 1. *Cor.* 7. 14. iubeatque Chri-
stus vt sinant Apostoli puerulos
ad se venire: *Matth.* 19. 14. *Marc.*
10. 14. *Luc.* 18. 16. quis audebit
ex Christianis natos, vel in illo-
rum potestate existentes, ac in
cœtu vocatorum repertos, quæ
illis professio realis est, signo &
nota huius adoptionis, atque fœ-
deris diuini, quod irritum esse
nequit, arcere? præsertim quan-
A do baptismus noster surrogatus
sit loco circumcisionis, *Coloss.* 2.
11. 12. quo velut symbolo ac si-
gnaculo iustitiæ fidei, *Rom.* 4. 11.
peræque fuerunt olim initiati,
ac natu grandiores: *Genes.* 18. 12.
nec immerito. Si enim retinen-
tur in Ecclesia vt ciues, spe bona
B secururæ fidelitatis: certe nec
symbolo & tessera, nomine ciuiũ
carere debent. Et cum nati in
peccatis, *Psal.* 51. 7. mortique
perinde obnoxij, *Rom.* 5. 14. æque
hac ablutione regenerationis in-
digeant regenerati, *Matth.* 8. 3.
atq; adulti: *c. illud, cum multis*
C *seqq. de consecrat. distinct.* 9. nec
quisquam possit illis detrahere
fidei donum, saltem quo ad se-
mẽ & radicem attinet, licèt actus
needum compareat, vt fructus,
multo minus fidei sacramentum:
August. epist. 23. *ad Bonif.* cumq;
illud non sit rationis humanæ,
D sed Dei donum & opus, *Ioann.* 6.
29. qui vocat ea quæ non sunt vt
sint, ex ore infantum perficit lau-
dem suam, *Psalm.* 8, 3. apud quem
non est impossibile vllum verbũ,
Luc. 1. 37. cuius dicere est facere,
Psalm. 33. 7. quique non minus
in his quàm adultis efficax esse
E potest, vt historia Ioan. Bapt. re-
pleti ab vtero matris Spiritu san-
cto & in vtero Dominum præ-
sentem agnoscentis, *Luc.* 1. eui-
denter demonstrat: certè incredu-
litas nulla ijs imputari queat, aut
impœnitentia vlla, quibus etiam
discipulos suos adultos vult con-

uersione similes fieri Christus, *Matth.* 18.3. *nisi conuersi fueritis vt paruuli,&c.* Denique vis huius sacramenti quando non à fidei nostræ dignitate & excellentia, sed à promissione gratiaque Dei dependeat: 2.*Tim.*2.13.*c. Romanus, & passim, de consecrat dist.*4. & cum Dominus infantibus benedixerit, iisque regnum cœlorũ promissione & osculo amplexuq; pacis addixerit, *Matth.*18.*&* 19. *Mar* 10.*Luc.*18. hisque similes etiam adultos fieri voluerit: *Matt.* 18.3.*Mar.*9.33 *Luc.* 9.46. his de caussis quo tandem ore minister à publica benedictionis ac fœderis huius nota, electos pusiones & regeneratos excludet? Num quis aquam baptismi prohibere potest, quo minus videlicet baptizentur isti, qui Spiritum sanctum acceperunt; vt ait Petrus? *Act.* 10.47. & vbi par donum confertur, quis impediat, quo minus sigillum doni par sit & cõferatur in omnes? *Act.*12. 17.*&* 18. iuxta mandatum vniuersale; *Matt.* 28. 19. Docete omnes, baptizantes eos, Aug Epist.23. ad quæst. Bonif. Paruulum, inquit, etsi nondũ fides illa quæ in credentium voluntate consistit, iam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. Nam sicut credere respondetur, ita etiam fidelis vocatur: non ad tem ipsam mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiẽde. Et super Ioan. tract. 80. Hoc verbum fidei tantum valet in Ec-

A clesia Dei, vt per ipsum credentem, offerentem, benedicentem, tingentem, etiam tantillum mundet infantem, quamuis nondum valentem corde credere ad iustitiam, & ore confiteri ad salutem. Nec verò dubium est, cum totas familias Apostoli baptizarint, 1. B *Cor.*1.10. *Act.*10.*&* 16.33. simul & infantulos, vt fœderis, sic etiã signaculi huius participes esse factos: *August.c.*6.*Ro.* Quibus esse in Ecclesia vocatio & confessio (sicut in circumcisionis fœdere) satis est idonea: 1.*Cor.* 7. 14. Liberi vestri sancti sunt, h.e. ad Ec- C clesiam visibilem pertinent. Nec verò filij promissionis ac fœderis efficiuntur per baptismum, sed quia sunt, ideo baptizantur: *Act.* 9.17.*&* 18. & hoc sigillo iustitiæ adoptatos esse in iustitiam Christi, ac fœdus filiorum Dei, propter fusum sanguinem & totam D obedientiam Christi, cuius massę, tanquam capiti, sint inserti, confirmatur. Cæterùm quod Marci vltimo traditur: Qui crediderit, & baptizatus fuerit: speciosum esset argumentum, siquidem concedi his posset, τὸ πιστεύειν aut infantibus deesse, aut adultis; quam- E uis ore tenus profiteantur superesse. Corde enim creditur: *Rom.* 10. huius latebræ penitus abscconditæ sunt, nec semper idem occultat, quod in ore recitatur: vnde Dei proprium perhibetur esse καρδιογνώστην. Atqui cum sit opus Dei, non rationis humanæ,

nec

nec salus nostra à magnitudine & A
robore fidei nostrę dependeat, sed à gratia, promissione & veritate Dei, qui etiam infirmos in fide assumit: *Rom.* 14. cui dubium esse potest, quin hæc nullius rei sit obiectio? Nam Ecclesia de externa tantùm, non interna vocatione iudicat: ideoque vel indignos, B
qui sunt in vocatorum cœtu, ad sacramenta recipit: 1. *Cor.* 11. 27. 29. 30. quæ sunt *ἀσφαλίσματα* ac testimonia tantum initi fœderis inter Deum & homines, per sanguinem noui testamenti. Vnde nec in adultis præcise requiritur ad baptismum fides, de qua C
vt occulta, nihil iudicare potest Ecclesia, sed tantùm professio: *Matt.* 3. 6. *Act.* 3. 38. Quid si respondeatur, in verbis illis esse *ἀναστροφὴν* nec in eadem oratione ordinem verborum, sed rerum potius esse tenendum? alioquin ex Paulo, *Rom.* 10. cum inquit: D
Si confitearis ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illũ suscitauit à mortuis, saluus eris, &c. licebit hac inductione concludere, confessionem oris priorem esse fide cordis: contra illud Psal. 115. Credidi, propter quod locutus sum. Et E
quod Paulus mox subiicit ibidẽ: Corde creditur ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem. quid si quod verũ est, replicemus, Marc. vlt. non præscribi, quonam baptizari debeant, sed quinam seruentur, aut non seruentur? Quin

potius cum Christus omnes vocatos, præcipue electos & regeneratos baptizari præceperit: *Matth.* 29. 9. *Ioan.* 5. 3. relinquitur etiam illud mandatũ vniuersale complecti infantes, quos testatur conuersos, *Matth.* 18. 3. Addatur etiã illud, Marc. vlt. de toto agi ministerio, quod erat tum temporis in re publicè noua inchoandum ab adultis, qui docerentur, & ea re baptizarentur, *vt Matth.* 3. 6. *Actor.* 8. 36. *& c.* 10. *fin. c.* 6. 33. Nam & similes sententiæ de fide ac pœnitentia, pertinent ad eos, qui capere possunt, vt habiles, capaces, *Dd. l.* 1. *C. de sacrosanct. ecclesi. l. si quando, C. de inoff. testam.* vt Hebr. 11. Sine fide impossibile est placere Deo, Rom. 10. Qui inuocauerit, saluus erit, Rom. 14. Quicquid non est ex fide, peccatum est. Sed refutationem errorum, Ecclesiæ doctoribus relinquamus: quibus etiam D. Paulus ad Timotheum ac Titũ hoc commendat & committit.

¶ Fuit autem huius erroris nõ 2
minima labes & illa olim, quod hæretici baptizatos ab orthodoxis, tanquam minus rite purificatos, in suis iterum lustris incestarent: *vt ostendunt, l.* 1. 2. 3. *h. t.* 5. *& infra tit. seq. de apostat. & Canones de consecrat.* quasi vis sacramentorum à dignitate ministri, non ab institutione diuina dependeret: & in vsu vero ritus diuinitus instituti, vel ministri tanquam instrumenti ac internuncij pietas prosit

male

male accipienti, velut literæ promittentis ac mittentis per nunciū incredulo, vel obsit malitia illius recte riteque accipienti.

3 ¶ Hos etiam ceu hæreticos, vt Augustinus ac alij doctores Ecclesiæ gladio spiritus domarunt: sic Christiani principes pœnis etiam ciuilibus persecuti sunt: non modo abrogantes illis ministeriū qui aliquem rebaptizassent, sed & baptizantem ac rebaptizatum (si tamen criminis per ętatem capax, hoc est, pubes sit) vltimo supplicio percellentes, *l. 2. hoc tit.* Quod ego, vt supra tit. de hær. de deportatione libens interpretarer, pręsertim cum lex terra mox subsequens, exilio duntaxat, & mulcta decem librarum auri, cum, ademptione iuris testandi & donandi, eodem damnet, *vt l. 3 infra tit. seq. de Apost.* Quod nō de simplici relegatione accipi potest, sed vt alibi ostenditur, de deportatione aut exililium, quod sit vice deportationis: *l. qui cum, 14. §. is demum, 2, de bon. li.* quæ proprie exilium vocatur, *l. 2. de pub. iud. d. l. qui cum, 14, §. 2.* Cumq; ciuitatis ius adimeret, & caput ex numero tolleret ac minueret, *§. 1. Inst. de cap. dimin.* annexam habuit ademptionem iuris testandi, *l. eius, 8, ff. de testam. l. 1. vbi Dd. C. de hered. instit.* velut iuris Quiritum, *l. sunt quidam, 17. de pœn. l. 3. de testam.* & donandi, *post contractum, 15, de donat.* ob ea præsertim crimina quæ per inquisi- A tionem in mortem extenduntur, & hæredi quoque bona auferunt, *l. donationes, 3. in fin. de donat.* cuiusmodi est hæresis, *l. 4. supra de hær.* Item & publicationem bonorum habet adiunctam, *l. de bonis, 6. de bon. dam. l. deportatorum, 8. C. de pœn l. bona, 39. de iure fisci.* B quoniam dominia bonorum iuris mancipi. Quiritumque sunt: *l. 1. §. 1. de rei vend. §. 1. 2. Inst. de bon. possess. vbi dixi. Vlp. ti. 1.* Atq; ita quidem hæc iura specie contraria, pulchre congruent: *iuxta l. vnic. C. de inoff. dot. l. non est nouum, 16, cum l. seq. de leg.* & ita C fuisse accepta in Principe Ecclesia, historiæ docent, quæ tantum relegatione vel deportatione tum in hæreticos sæuitum fuisse monstrant. Quod si durius l. 2. huius tit. interpretere, sequentur, quod absurdum dictu sit, eam corrigi D per l. sequentem, vt posteriorem ex l. vlt. de const. Prin. Cæterum quod videmus nunc in Anabaptistas gladio quandoque animaduerti, hoc compertum est non ratione erroris, sed ob seditiones, vel adulteria, iure capitalia, quibus, hoc genus plerumque contaminatum est, illis euenire. E

De Apostatis, Tit. VII.

1 *Quid sit apostasia, quinam apostata.*
2 *Quotuplex sit.*
3 *Quomodo fiat apostasia.*
4 *Pœna apostatarum.*

Hæc

HÆreticis pares vel etiam deteriores sunt apostatæ, *l. vlt. h. t.* Turpius enim & sceleratius est veritatem semel agnitam abjicere, *1. Pet. 2. vers. 20. 21. Luc. 12. 47. Hebr. 9. 6. & cap. 3. 12. & cap. 6, 6 7. cum sequent.* quam nunquã cognouisse, *facit à simili, l. 3. &*
1 *tot. tit. de re mil.* Apostasia, quo † nomine & Paulus vtitur: 2. *Thess.* 2. est à fide Christiana defectio: Apostatæ, qui deficiunt & fidem produnt, seu qui prodentes diuinum mysterium in prophana mi-
2 grant, *l. 3. h. t.* Eam triplicem † faciunt Canonistæ, *gloss. cap. 1. de apostat. Girl. de hær. quæst. 2. nu. 8.* Vnam fidei, *cap. non potest. 11. quæst. 7.* alteram inobedientiæ, *cap. si quis venerit, c. illud, de maior. & obed.* tertiam irregularitatis, *gloss. d. c. 1. vers. apostasia, de apostat.* Prior est propria & princeps apostasia, de qua etiam sola hic agitur. Fit † autem dupliciter, vel cum à vera religione transitur in hæresim, retento Christianismi titulo; *l. 3. l. penult. l. vlt. h. t.* vel cũ professione Christiana prorsus abiecta, partes contrariæ placent Iudæorum, Ethnicorum, Mahometistarum, & aliorum, qui Christum ignorant, vel ex professo persequuntur, *l. 1. 2. h. t.*

¶ Vt autem causę eędem sunt, quæ aliorum hæresium, ita & pœnæ: nempe diuina, finalis impœnitentia, & exitum: *Heb. 4. 5. 6.* humana, exilium cum ademptione bonorum & iuris testandi, ci-

A uitatis, *l. 3. l. vlt. h. t.* &c. Et ita accipiatur quod hic dicitur, apostatam cum dispendio fortunarum capite (quo minuitur quod punitur deportatione, *§. 1. Instit. de cap. dim. l. 3. eod.*) puniendum esse, *l. pen. h. tit.* Non enim erat necesse fortunarum dispendium adjicere
B vitæ amissioni, cum hanc semper publicatio bonorum iure isto Codicis consequatur, *tot. tit. ff. & C. de bon. damnat.* Sed pœnæ capitis non naturalis, verum ciuilis, hoc est, deportationis, *§. 1. quib. mod. tutel. finit.* adjici solet bonorum multa, ad differentiam relegatio-
C nis vel alterius exilij. Atque ita quidem hoc in argumento iuribus iura rectè conciliantur, vt antè dictum est. Illud alienum, *l. 4. supra de hær.* quod pœnitentibus nihil de pœna remittit, *l. 3. hoc tit.* Animaduertendum tamen est, nõ de apostatis in genere eam agere;
D sed de anabaptistis. Lapsis enim, inquit, & errantibus subuenitur: perditis verò hoc est, (vt se textus exponit) sanctum baptisma profanantibus, nullo succurritur remedio pœnitentiæ, vt alijs in criminibus materię scilicet hære-
E seos subiectæ, *d. l. 4.* Nam ciuilia delicta eorumque pœnam pœnitentia non tollit. *l. qui falsam, 19. ad leg. Corn. de fal. Tiraq. tract. de pœn. caus. 28.* Ratio discriminis in aperto est. Illa enim crimina facti sunt, sicut & anabaptismus, quod factum non tollitur pœnitentia, vt nec cædes, adulterium,

vul-

vulnus: ideoque nec pœna tollitur, quia manente causa manet effectus. At reliquæ hæreses non consistunt in facto, quod grauius est, *l.5.§.9.de iniur.*& irreuocabile, *l.in bello, §. facta, de capt. & postl.reuers.* sed in opinionis errore versantur: qui error cum melioribus cogitationibus adobruitur & reuocatur, nihil superest quod puniatur: *l. cogitationis, de pœn.* sed error cum reliquis stultis cogitationibus euanescit: qua ratione & reliqua delicta προαιρέσει tantùm inchoata, non facto consummata, per pœnitentiam pœnæ eximuntur: *d. l. cogitationis, d.l.qui falsam,16.de fals.* perfecta facto ipso, non item, *gloss. & Doctores, d.l.qui falsam. vbi Hipp. de Mars. Tiraquell. de pœn. caus.* 28.

Nemini Licere signum Saluatoris Christi humi vel in silice, vel in marmore aut insculpere aut pingere. Tit. VIII.

FVit etiam hæreticis & infidelibus in more positum, vt signum Saluatoris Christi, crucis scilicet, seu crucifixi, per ludibrium, quo conculcaretur, desculperent in silice, marmore aliaque materia durabili: quod iure prohibetur, & factum tolli iubetur, *vt Exod.* 20. 33. *Deut.*17.27.*Esa.* 40.41,45.46 *Ierem.* 11. *Abacuc.* 2.*Act.* 2.17, sicut & Iudæis inter-

A dicitur sub pœna amissionis suorum priuilegiorum, ne eo per cōtemptum abutantur, *l.Iudæis,* 10. *infra de Iud.*

De Iudæis & cœlicolis. Tit. IX.

B 1 *Iudæi qui sint, & eorum genera.*
2 *Priuilegia & iura Iudæorum.*
3 *Pœna & onera.*
4 *An expelli possint.*
5 *De cœlicolis.*

DE Iudæis etiam & cœlicolis cura Episcopis & Magistra- C tibus incumbit, vt ne quid inde detrimenti Ecclesia capiat. Etsi enim proprie hæretici non sunt, qui religionem nostram non simulant, neque per baptismum nomen ei dederunt, vt supra dixi de hæret. tamen quantum sæpe damni Ecclesiæ dederunt id genus D fanatici, historiis demonstratur.

¶ Distinguendi sunt autem 1
Iudæi recentiores, de quibus agimus, quique Christum Dominũ repudiant, à veteribus, qui eadem nobiscum fide salutem quæsierunt, & adepti sunt, *Act.* 15. 11. *Rom.* 4. Hos Ecclesia Christiana E veneratus, proque patribus agnoscit: illos auersatur & damnat. Perdiu tamen olim Christiani Principes hos tolerarunt, recente adhuc Ecclesia, velut & paganos: sic tamen, vt aliquo modo coercerent.

¶ Quamuis igitur constitutio- 2
nibus

nibus Principum Romanorum concessa sint iis templa, synagogæ: *l. 3. l. nullus, 13. l. pen. l. vlt. hoc ti.* quæ tamen fulcire tantum, non noua construere possunt, *l. vlt. hoc t.* item propria quædam liberaq; *αὐτονομία* in religione, *l. Iudaos, 10. l. die, 12. l. nullus, 13. l. circumcidere, 11. de sicar.* collegia, *l. spadonem, 15. §. iam & Iudai, de excus. tut. l. 3. §. vlt. de decurion* synedria, *l. pen. h. t.* seniores, *l. si quis, 14. h. t.* primates, *l. pœn. h. t.* commercia, *l. nemo, 7. hoc tit.* iura defensionis, *l. nullius, 13. h. tit.* & alia Romanorum ciuium communia, *l. Iudai, 8. l. nemo, 7. & passim, hoc tit. Saxon. art. 7. lib. 3.* maxime quoad onera muneraque, *l. 4. l. quicunque, 9. hoc tit.* in multis tamen deteriore sunt conditione, vt quoad honores quorum sunt incapaces, *l. vlt. hoc tit.* Item cum Christianis litigare debent apud Magistratum Christianum: *l. si quis, 6. l. si qui, 14. h. t.* nec legari eis potest, *l. 1. hoc tit.* nec coniugia cum Christianis contrahere possunt, *l. 5. h. t.* ne quidem inter se, contra ll. Christianas per polygamiam aut aliter, *l. 6. h. t.* Licet autem caueatur, ne quis eis molestias aut impedimentum in suæ religionis professione aut vsurpationis creet: *d. l. spadonem, §. iam & Iudai, l. 3. l. de die, 12. l. nullus, 13. h. t.* tamen quia non modo circumcidere Christianorum liberos solent, *l. Iudai. 13. h. t. d. l. circumcidere, de sicar,* sed etiam oc-

A cidere, quamuis occasione se coniuratos Christiani nominis hostes declarantes, ideo † bonorum 3
proscriptione & perpetuo exilio, quæ fuit pœna legis Corneliæ ordinaria, *l. 1. in fin. de sicar. §. item lex. Corn. Instit. de public. iud.* mulctantur, si nostræ fidei hominem
B circumcidisse, aut circumcidendum mandasse, conuincantur, *l. Iudai. 15. h. tit.* Nam mandans, in lege Cornelia, qua & hoc coercetur circumcisionis crimen, *l. circumcidere, 11. de sicar.* pro faciente habetur: *clement. 1. de homicid.* sin verò suæ sectæ profugum, &
C ad meliora conuersum, saxis aut alia vi tentent, flammis absumuntur, *l. 2. hoc tit.* Cæterùm & illa priuilegia qualiacunq; iure Pontificio & communi quadam inueterataq; gentium omnium Christianarum consuetudine paulatim illis sunt imminuta, vel etiam
D adempta propter abusum quo solent committi: *l. Iudaos, 10. h. t.* obtentumque vt & liberi coram ipsis inuitis baptizentur, *Zas. in tract. de infant. Iudaor. baptiz.* & nulla illis certa libertas atque sedes secundum diuina oracula sit reliqua. *Psalm. 109. 10.* sed tantũ
E ex gratia indulgentia terras Principum Christianorum incolant, 4
c. 2. c. etsi 13. de Iud. & † ad lubitũ, præsertim imminente periculo vel scandalo, expelli, atque adeo etiam bonis despoliari possint, *c. 3. c. 9. extra eod. vbi Dd. Oldr. consi. 264. nu. 1. Iac. à. tract. feud. verb.*

Dux

Dux,quæst.vlt.in fi. Quò pertinet, quod tradunt quidam non licere cum id genus hæreticis ac similibus pacisci, vt libere in damnata sua secta viuant: *Menoch. conf.* 100.*nu.*215. *cum ibi alleg. l.cœlicolarum,* 11.*h.t.* Sicut & præceptũ est Exod. 23. 32. Non percuties cum eis & diis eorum fœdus. Non habitabunt in terra tua, ne forte peccare te faciant contra me, quãdo colueris Deos eorum, nam esset tibi in laqueum,

A

B

5 ¶ Cœlicolarum non dispar admodum est ratio, *l.* 2. *hoc tit.* hoc differunt, quod illi plane ab Ecclesia, cui nomen nunquam dederunt, sint alieni, hi verò ciues Ecclesiæ per baptismum effecti, ab ea turpiter deficiunt eiusdemque doctrinæ puritatem inquinant & corrumpunt. Quare nisi ad sanam mentem & quam proiecerunt Christianę religionis venerationem reuertantur, pro hæreticis & habentur, & puniuntur: *d.l.cœlicolarum,* 11. eorumque templa Ecclesiis orthodoxis attribuuntur, *d.l.cœlicolarum.* Vnde quoq; patet, eos à nomine Christiano non esse prorsus alienos, alioqui fisco potius illa vindicatentur, *l.*5. *infra de pag. & sacrif. vt distinxi conf.*37.

C

D

E

Ne Christianum mancipium hæreticus, vel Iudæus, vel Paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat. Tit. X.

Illud commune sectis omnibus, Iudæis item & Paganis, ne liceat iis seruos, colonos, domesticos Christianos habere, *l. vnic.hoc tit.c.mancip.*54. *distinct. c.*2. *c. adhac* 8. *eod. extra de Iud. & Sarra.* & eorum seruis, *l. Deo nobis*, §.*vlt.vbi Bart.C.episcop.& cler. c. multor. vbi Fel. de Iud.* Quod si etiam circumcidere non suæ religionis hominem tẽtarint, vel etiam id fieri mandauerint, *l. Iud.*15.*h.t.* pœna legis Corneliæ peræque atque qui castrant, *Nouel.*142.*l.*4. §. *vlt. cum ll.seq. ad leg. Corn. de sicar.* tenentur: *l.circumcidere,* 1.*de sicar. l.vni. h.t.l. Iudæi,* 15. *supra tit.*1.*Paul. lib.*5. *sent.tit.*22.*h.t.* bonorum proscriptione, & perpetuo puniuntur exilio, *l.Iudæi,*15.*h.t.* quæ est deportatio: *vt tit. de interdic. & releg. dictum est*, *l.* 5. *in fin. sup. de sacros. eccles. l.* 1.*C.Theod.ad leg. Iul.de amb.* Quod si quem à ferali sua secta desciscentem, & ad veri cultum Dei respicientem violarint, saxis appetierint, (sicuti Theodoreto ab hæreticis factum legimus) flammis cum omnibus suis participibus, hoc est, auxiliariis concremantur, *l.*2.*de Iud.*

De Paganis, & sacrificiis, & templis. Tit. XI.

1 *Pagani vnde dicti, & qui.*
2 *Paganorum priuilegia.*
3 *Eorum pœna.*
4 *Semel Deo dicatum amplius prophanari nequit;*

Ad

AD curam etiam Epiſcoporũ
attinet paganiſmum &
idololatrica ſacrificia procul ex
agris finibuſq; Eccleſiæ extermi-
1 nare, Pagani † à pagis, hi verò
ἀπὸ τῶν πηγῶν, hoc eſt, fonti-
bus, circa quos Villę ædificantur,
dicti ſunt Pagani in foro ciuili
militibus opponuntur, *l. ius no-*
ſtrum, vbi Mont. de reg. iur. §. 1. In-
ſtit. de mil. teſt. in Eccleſiaſtico (vt
hic) iis, qui veræ Chriſti religio-
ni nomen dederunt. Ac proprie
hoc nomine denotantur, qui gen-
tilium ſacra & ritus retinent. quẽ
morem in pagis diutius quàm ci-
uitatibus retentum, & hinc nomẽ
factum eſſe conſentaneum eſt,
Certe Vigilij martyris indigna-
nex & ſimiles hiſtoriæ planum
faciunt, difficilius paganos & ru-
diores & illiteratos, à maiorum in-
ſtitutis, quamuis falſis, abduci, cũ
plerumque ſint ignari iuris, *l. pe-*
nult. de iur. & fact. ign. l. ſi quis, D
7. de iuriſdict. quod diuinarum
etiam rerum ſcientiam comple-
ctitur, *§. iuriſprudentia, Inſtit. de*
iuſt. & iur.

2 ¶ Paganos quidem ęquè vt Iu-
dæos à violentia Impp. Chriſtia-
norum conſtitutiones defendunt,
l. Chriſtianis, 6. h. t. & iure com- E
muni Romanorum ciuium vti
permittũt. Nec enim tum in rei
inueteratæ recenti mutatione fie-
ri aliter potuit. licèt crimen per
ſe capitale ſit, *Exod.* 22. 20.

3 ¶ Cæterùm ſacrificia eorum
velut impia abolent, *l. 1. l. penult. l.*
A *vlt. l. 2. h. t.* templa concludunt,
Niceph. lib. 8. cap. 18. & 25. fiſco
vindicant, *l. omnia, 5. h. t.* exceptis
iis, quæ vel Chriſtianis deſtinata,
vel in alios tranſlata ſunt, *d. l. 5.*
Nam † ſemel ſacrata vero numi- 4
ni, per veram Eccleſiam, propha-
nari rurſus, aut in fiſcum redigi
B non poſſunt: *cap. omnes, 16. quæſt.*
7. l. inter, §. ſacram. vbi Iaſ. n. 4. 5.
de verb. oblig. cap. 1. vbi gloſſ. de
relig. dom. §. ſacra, Inſt. de rer. di-
uiſ. ne quidem propter abuſum:
clem. 2. vbi Zab. de relig. dom. No-
uell. 37. de eccleſ. Aphor. l. legatũ,
16. de vſufruct. legat. l. legatum, 5.
C *de admin. rer. ad ciuit. pertinent,*
Schurff. cum multis, conſ. 48. licet,
n. 4. 5. cent. 1. & conſ. 37. n. 7. 8. 9.

De iis qui ad Eccleſias confugiunt, vel ibi exclamant, & ne quis ab Eccleſia extrahatur. Titul. XII.

1 *Quibus ad Eccleſiam confugere liceat: num. 3.*
2 *Confugientes ad Eccleſiam quãdo extrahi poſſint, vel non: & num. 4.*
5 *Confugientes ad Eccleſiam cautionem iudicio ſiſti præſtare coguntur.*

AD iuriſdictionem & curam
epiſcopalem etiam illi per-
tinent, qui ad Eccleſiam ſalutis
ſuæ cauſa confugiunt: vel ibi ex-
clamant: ne videlicet inde extra-
hantur, aut ibidem vim iniu-

ſtratus eſt, qui non fruſtra gladium gerit, *Rom.*13.in conuictos ac impœnitentes æq; animaduer-
6 tere, atque in reliquos facinoroſos: *l.* 4. *hoc tit.* ita † tamen, vt legitimus criminalium rerum ordo ſeruetur, præmiſſa denunciatione. *Authen. Gazaros, verſ. ad mandatum Eccleſiæ, hoc tit. Matth.*18. *Tit.* 3. *c. qui dignior*, 24. *q.*3. *c.*2. *qualiter, c. ſuper his, de accuſat. c. vt commiſſi.* §. 1. *de hær.lib.*6. & ſi ea nihil proficitur, inſtituta accuſatione, *l.*4.*h. t.* vel inquiſitione, *c.* 8.9.10. *cum ſeq. ex inquiſit.* 16. *eod. c. vlt. & paſſim, eod. in* 6.*cle.*1 *eod.* etiam abſque diffamatione præcedente: *Carer. de hæret. nu.* 110. *Arelat. eod. notab.* 20. *Simancas de hæret. tit.* 22. *nu.* 7. *Menoch. conſ.* 110. *n.*67. in qua etſi non omnia iudiciorum ſolennia ad amuſſim ſeruari neceſſe eſt: *c. vlt. de hæret. n.* 6.*Gundiſſ.de hær.quæſt.*12.tamen ſubſtantialiá legitimæ cognitionis omitti non debent: *Felin. cap. auditis, n.* 27. *de praſcr. Arelat. de hæret. notab.* 2. vt ſunt citatio partis, *c. vlt.eod. in* 6.*gl.*1.*l.*4.*inſ. de apoſtat.* examinatio cauſæ idonea, admiſſio defenſionum, *clem. paſtoral. de re iud.* probationum, ab vtraque parte, *arg.l.vbi. D.& C. de falſ.* per confeſſionem, *Felin. cap. auditis, n.* 27. *cum ſeqq. de præſcr. Bald. l. ſi quis, n* 1.5.*de epiſc. & cler. Arelat.de hæret.not* 2. *n.* 2.3. teſtes ſaltem duos, *c. vt officium, §. verum, eod.lib.*6.*Hoſt,*

A *eod. n.* 3. *Ioan. Lig. in clem. in fin. eod. Gundiſſ. de hær. quæſt.* 13. *n.* 9 omni ſcilicet exceptione maiores, *l. vbi numerus, de teſtib.Dd. l. admonendi, de iureiur.* nam plures requiruntur, ſi minus idonei ſint, qui & hic recipiuntur: *cap. contra, eod. c. in fidei.* 5. *eod. in* 6.
B *Gundiſſ. eod. quæſt* 13.*n.*11. item per literas, inſtrumenta, libros improbatæ lectionis: *Gundiſſ. quæſt.* 13. *n.* 19. *per c. qui de menſe, §. ſed è contra,* 37.*diſtinct.* etiam tormenta (vt quidam volunt, ſed nimis hic quidem periculosè, tanquam cruce innocen-
C tibus etiam fixa) ex indiciis tamẽ ſufficientibus, *cle.*1.§.1. *eod.Gundiſſ. quæſt,* 13. *in princip.* Probatione verò contra hæreſin impleta, quæ hic vrgentiſſima, & validiſſimè concludens eſſe debet, *Gundiſſ. præalleg. loc. nu.*21. 22. *fac. l. vltim. C. de probat.*etiamſi
D nonnulli non rectè leuiores ſufficere putent,*Clarus, l.*5.§. *hæreſis, n.* 20. adhibitio ſapientum conſilio,& exquiſito eorum,qui de doctrina Eccleſiæ, ac contraria illi hæreſi, rectè iudicare poſſunt, iudicio, ſententia declaratoria in
E hæreticum eſt ferenda, *c. vt commiſſi,* 12. *de hæret. l.* 6. *Hoſt. eod. nu.*5. *&* 6. qua declaretur hæreticus, & ideo ijs ſubiectus pœnis, quæ ipſo iure huic generi imponuntur: *c. excommunicamus,* 13. *q.* 15. *c.vergentis*, 10. *extr.eod. c. cum ſecundum*, 19. *eod.* quam omnem cognoſcendi & iudicandi

di potestatem Ecclesiastici suum ad forum traxerunt, *c. ad abolendum, de haret. c. vt commissi. cap. per hoc, c. vt inquisitionis, de har. lib. 6. clem. 1. eod. Clarus lib. 5. sent. §. haresis.* præcisa omni appellandi facultate, *c. vt inquisitionis* 18. *eod. l.* 6. Magistratibus sæcularibus (vt appellant) nulla huius rei cognitione, sed tantum executione post imploratum à sententia brachiũ sæculare relicta, *c. ad abolendum, & passim de haret.* Et enim sicut in prima Ecclesia, cum ope & auxilio Magistratus Episcopi destituerentur, excommunicatione tantũ, quod vnum poterant, hæreticos profligabant: *Tit.* 3. 1. *Cor.* 5. ita deinceps sub Augustis Christianis, hæreseos ab Ecclesia damnati, à Principe relegabantur. *l.* 2. *in fi. C. de sum. Trin. l. vlt. infr. ne sanct. bapt.* aut deportabantur, *l. quicunque*, 8. *hoc tit.* aut plectebantur arbitrarie: *l.* 1. *sup. de sum. Trin.* vbi tamen *Bald. n.* 7. vult pœnam hæresis ex lege ordinariam esse, quo ad inferiores Magistratus: arbitrariam verò quo ad Principem, cui pœnæ sunt omnes arbitrariæ, sicut iudicia ipsa vniuersa: *Menoch. cons.* 2. *nu.* 159. *cum seq.* vt quos spiritualis disciplina non corrigit, eos pœna temporalis debitò modo corripiat, *c. vergentis*, 10. *eod.* Porrò quod dicitur, *l.* 4. *h. tit.* contra Manichæos inquisitionem in mortem extendi; hoc non ad supplicium capi-

A tis, sed vltimarum voluntatum cassationem: item ad hoc, vt mortuus accusari, & memoria eius damnari possit, spectare, ipse text. ostendit: *& gloss. dict. l.* 4. *verb. subire, l.* 2. *inf. de apost. l.* 1. *in fin. C. de sum. Trin.* nisi dicamus, singulare fuisse in Manichæis, & similibus, qui ad imam vsque scelerum nequitiam peruenerant, *l.* 5. *h. t.* vt vltimo supplicio iure traderentur, *l.* 5. *l. quicunque*, 8. *in fin. h. t. l.* 2. *inf. ne sanc. bapt. iter* tametsi & has constitutiones interpretari fas sit, non de amissione vitæ, sed de deportatione: quæ & ipsa vltimum ac capitale supplicium dicitur, *l. vlt. C. de executor. & exact. lib.* 12. quanquam I.C. impropriè fateor, *l. vlt.* 21. *de pœn.* loqui videatur.) cum hæc coniungantur *in d. l.* 4. *l. quicunque*, 8. *hoc tit.* Manichæis etiam de ciuitatibus pellendis, & vltimo supplicio afficiendis: quomodo enim potuerunt ciuitate expelli, aut quid illa verba operabuntur, si interpretemur supplicium de amissione vitæ, ac non potius de deportatione? Quamobrem & reliquas leges, quæ capitis pœnam decernunt, ita licet interpretari, *l.* 2. *infr. ne sanc. bapt.* quam nisi sic interpreterę, pugnabit cum *l. vlt. eod. tit. l. pen. de apostat.* &c. Et hæc pœna cum Ecclesiastica congruit, quod enim hic est excommunicatio, id in imperio & πολιτείᾳ ciuili est bannum seu exilium: item quæ Canonibus

pœna perpetui carceris impœnitentibus hæreticis præstituitur, *c.pen.§.vlt.ext.eo.* ea in foro sæculari est deportatio, *l. 5. de interdict. & relegat.* Idque hoc minus incurrit in illud Christi dictum, *Matth.* 13. Sinite crescere zizania: si quis hoc generaliter (quãuis non rectè, cæteroquin idem in alijs scelerosis reprobisque valeret) & absque distinctione officiorum intelligere velit: datque spatium pœnitentiæ errantibus, quoad viuunt: quod priuatione vitæ intercipitur. Nec vltra hunc gradum olim in hæreticos sæuitum fuisse, & sic Impp. constitutiones acceptas, exilium Arrij, ac similium docet. pro quo illud Augustini contra Crescentium Gramaticum, *lib.* 3, *cap.*50. Nullis, inquit, placet hoc in catholica Ecclesia, si vsque ad mortem in quenquam, licet hæreticum, sæuiatur. Est etiam humanius, licet I.C. proprietatis verborum seruantiss. supplicium de morte naturali interpretentur: *d.l. vltim. de pœn.l.qui cum,*14. §. 1 *.de bon. lib.* tamen in pœnalibus cum aliud verbis legis diserte nihil admodum est expressum, supplicium seu pœnã capitis, potius de deportatione, quam amissione vitæ interpretari: vt pœnæ, quoad eius fieri potest, benigna interpretatione molliantur, *l. penult. de pœn.* & ad minimum accommodentur: *l. semper in obscuris, de reg.iur. vbi Dec.cap.odia.eod.* præsertim cum error animi & opinionis non sit ex genere capitalium, imo potius quæ per se capitalia sunt, mitiget, *l.si adulterium cum incestu,§.1 de adult.* Idque probat, *l.quicunque,*8.*h.t.* vbi pœna deportationis initio præstituta, post appellatur supplicium capitale: *vers.vlt.* etiam (quæ particula illatoria se refert ad pœnam superiorem) supplicio coerceantur: quæ aliter accepta, sibi non constaret, vt contraria, seque ipsam corrigeret, velut lex 2. & 3. infra ne sanct. bapt. quod non est præsumendum. Sed nec canones aliam hic pœnam irrogant, quam excommunicationem: *d.c.excommunicamus,* 13.*c. ad abolendam,* 8. *eod.* reliquam potestati & arbitrio iudicis sæcularis cõmittunt: *d. c. ad abolendam, d. c.excom.c. pen.eo.cum simil.* quæ arbitraria regulariter ad mortem extendi non debet, *l. hodie, de pœn. Boer. decis.*254.*n.*13.*Alex.cons.*5.*in casu,n.*13.*vol.*1.*cons.* 253. *volum.* 2. *Maran.in Spec. aur.parte* 4.*dist.*1. *nu.* 53. *& disput.*3.*per l.* 1.*de far. Bart.Bald.l.*1.§. *expilatores, de effract.Hipp.in pract.*§. *quoniam, n.* 96.*pro quo, & l.*1.*in fin.C.de sum. Trin.* quapropter huius erit, pœnam legis, hoc est, deportationem vt dictum est, non trãsgredi, *l.*1.§. 1.*ad S.C.Turpill.l.aliud.l. si qua pœna,de verb.sign.c.de causis, de off. del.Tiraqu. de pœn.num.*1.*in prœm.* Cæterùm glossatores, *in l.*1. *vbi Azo inf. num. lic. sig. Salnas.*

A B C D E

nat. Hist. eo. §. qua pœna, n. 10. & A *Iaſ. d. l. qui Iuriſdictioni*. Deinde *Canoniſtæ, c. vergentis, 10. c. ad abolendum, ext. eod.* pœnam hanc non modo de amiſſione vitæ interpretantur, *vt & Zaſ. conſ. 23. lib. 1. Coraſ. lib. 3. Miſcell. c. 8. n. 5.* ſed ad ignis etiam cruciatus extendunt: quod conſuetudo ſequitur, *vt volunt Couar. var. reſol. lib.* B *2. c. 10. Pan. cap. ad abolendam, n. 13. eo. Grillan. de hæret. q. 3. n. 3. Gund. eo. q. 15. n. 4. Carer. in pract. cap. hæreſis Clarus lib. 5. §. hæreſis, n. 7. & 8. Gomez reſol. tom. 3. c. 2. n. 1. Laur. Con. in prato. & cur. lib. 1. §. 1. c. 9. de hær. nu. 12. & conſonat ius Sax. art. 13. l. 2. quanquam de* C *apoſtatis tantum propriè loquatur.* Atqui hoc genus ſupplicij nunquã decerni debet, niſi cum lege diſerte eſt expreſſum, *l. vni, vbi Sali. C. de agger. Nili rump. l. capitalium, 28. §. 1. §. igni cremantur, l. aut damnum, 8. §. hoſti, l. ſi quis, 38. §. 1. de pœn. Gund. d. q. 15. n. 4.* D Quare Zaſio, *d. conſ. 23. lib. 1.* magis placet gladij pœna: nec ſe ſatis explicat Coraſ. præal. loco, licet tamen fateor in atrocioribus pœnam legis tranſgredi, *Bal. l. obſeruandum, q. 10. de off. præſid. Innoc. c. 1. de conſt.* etiam in delicto hæreſis, vt Maieſtatis, *Menoch. conſ.* E *100. num. 65. 66.* Sed id ſummis tantùm principibus permittitur, *vt dextrè reſtringit Iaſ. in l. qui iuriſdictioni, n. 4. & 5. de iuriſdict. om. iud.* nec eadem inferiorum poteſtas, eſt, *Bald. Auth. hodie, C. de ind. l. 1. C. de precib. Imper. off.*

alij alijs grauius & peius errant a diſcipuli etiam pecunia, atq; mitiùs quàm doctores & corruptores puniuntur, *l. quicunque, 8. in fi. h. t.* vt non videatur certa pœna, ſed arbitraria potius eſſe ſtatuenda; *l. 1. in fin. in l. vlt. C. de ſum. Trin.* etiamſi gl. & Dd. certam eſſe velint, & ordinariam: *l. 1. in fin. C. de ſum. Trin.* reſpectu ſcilicet inferiorum à Principe, *Bald. l. 1. n. 7. C. de ſum. Trin.* Sanè lex Moſi, *Deut. 13. ac paſſim* id genus hominum lapidibus adobruit: ac capitali ſupplicio in ſacerdotes Baalis, ſimileſq; fanaticos animaduerſum à piis regibus olim, *l. 4. reg. c. 23*, & prophetis, vt Helia, &c. haud dubie diuino inſtinctu & præcepto diuinarum hiſtoriæ rerum oſtendunt. Ac extat cenſura in pſeudoprophetas catholica, propriè ſpectans; & directa in regnum Chriſti: *Zach. 13. 3.* Non viues, quia mendacium locutus es in nomine Iehouæ. Sed in illa Repub. atque aliis omnibus, præſertim in imperio Rom. aliter atq; aliter in hos animaduerſum eſſe patet, *l. 1. 2. ne ſanct. bapt. l. quicunque, 8. circa finem, h. t.* Quare dicamus Iure noſtro, cum non ſit vnum & ſimplex crimen, ſed varium, etiam pœnam eſſe variam, *d. l. quicunque, 8,* & proinde arbitrariam, *l. 1, in fi. ſup. de ſum. Trin. d. c. 8. c. 13. eod.* pro atrocitate & qualitate delicti, aliiſque perſonarum circumſtantiis, vt ſimplicita-

 te, cr-

te, errore, ignorantia vesania, deceptione personæ: *l. quicunque*, 8. *hoc t.* quæ tamen pœna regulariter non debeat excedere deportationem, *l. 4. h. t.* Vt enim hæc in crimine falsi regularis est & summa, nisi in casibus exceptis, *l. vbi, in fin. C. de fals.* ita & hic præcipua, regulariter de deportatione, vel relegatione, interpretemur: *l. 4. cum l. seq. l. 8. hoc tit.* sicut & in primitiua Ecclesia apparet obseruatum, quam tamen pœnam aliæ ex constitutionibus sequuntur: *de quibus Bonif. de Vetell. Rubr. de crim. hær. nu. 6. Bernar. Diaz. in pract. crim. c. 106. in fine*, vt infamia, *l. 1. in fin. sup. de sum. Trin. Auth. Gazaros, h. t.* amissio bonorum, *l. 5. 8. h. t. c. vergentis*, 10. *eod.* cohærens deportationi, *l. deportatorum*, 8. *C. de pœ. l. de bonis*, 6. *de bon. dam. l. bona*, 39. *de iure fisc.* quæ bona proximis cedunt, dum tamen orthodoxis, *Cuiac. obs. lib. 12. cap. 30. ex C. Theodos. & Basil. vnde legem*, 4. *h. t. supplet.* Item amissio priuilegiorum, *lib. 1. cum Auth. seq. hoc tit. d. cap. vergentis. cap. decreuit, eodem in 6.* iuris contrahendi, *l. 4. h. t. c. vltim. eod.* testandi, *d. l. 4. l. quoniam*, 12. *h. t.* succedendi, *l. cognouimus*, 10. *h. t.* postulandi, *l. nemo*, 15. *supr. tit. 1. Authent. credentes, h. t.* militandi, *l. 5. l. 8. h. t.* conuenticula habendi, *l. 5. & Authent. Gazaros, h. t.* honorem agendi, *Cuiac. obseru. lib. 12. cap. 30. in fin. h. t. ex con-*

A *stitutione Græca*, *quæ congruit*, *l. vltim. infr. de iud. d. Auth. credentes l. nemo*, 15. *supra tit. 1.* cùm tamen hæretici omnibus respondere cogantur, *d. Authent. credentes, Arelat. notab. 1.* quod & in excommunicatis tralatitium est, *c. cum inter. 5. de except.* At sepul-
B turæ ius habent, quod ἀνθρώπινος καὶ ὅσιον vult esse lex Græca huius tituli, quam Cuiacius restituit, *obseru. 12. c. 30.*

¶ Adiacet hæresi schisma, *cap. 2. distinct. 8.* error, *l. 2. h. t.* pertinacia, *c. inter, c. hæresis, 24 quæst. 3. cap. 2. in fi. de sum Trin. cap. ac-* 7
C *cus. de hær. in 6. clem. 1. §. porrò, de sum. Trin clem. vnic. §. penult. de vsur.* discessus ab Ecclesiæ communione: *l. quicunque*, 8. *hoc tit. cap. 2. eodem, l. 5. d. Nouell.* 109.

¶ Affines sunt Manichæi, de 8
D quibus vide August. passim, *l. Manichæos*, 4. *cum seq. h. t.* qui cum ad imam scelerum nequitiā peruenerint, *l. 5. hoc t.* singularibus quibusdam exemplis coercentur: de quibus, *l. 5. l. 8. hoc t.* item Samaritani, *de quibus Nou. 45. & 120. & ibi Cuiac.* Iudæi, *de qui-*
E *bus inf. t. 9. de Iud.* pagani, *de quorum gentilitate, inf. tit. 11. de pagan. & sacrif.* Mahometani, *de quib extr. de Iudæis & Saracenis*, qui propriè hæretici nō sunt, cùm non sint Ecclesię ciues & indignæ, sed diuersum prorsus, & nostræ fidei articulis contrarium dogma profiteantur, nec possint

videri

videri ab Ecclesia discessionem fecisse, qui in ea nunquam fuerint. *gl. pen. in clem. vnic. verb. hæreticum, de vsur.* Quare nec iisdē pœnis subjacent, *inf. t. t. de Iuda.* cum soleat Ecclesia de his, quæ extra sūt, iudicare, 1. *Cor.* 5. 12. 13. Receptatores etiā, fautores, adhærētes hæreticis, valde illis vicini, & pares etiā, quo ad pœnas habentur, *c. excommunicamus,* 13. §. *credentes, eod. tit. l. Arriani,* 5. *cum l. seq. l.* 8. *h. t. cap. vsura, eo. lib.* 6. *glo. cle. vn.* §. *vlt. verb. si quis, de vsur. Gundiss. q.* 16 *de hær.* Sane pro eo quod de Samaritanis (quorum modò mentionem fecimus.) hoc in titulo legitur, quidā reponunt, de schismaticis: quos & ipsos quoque hæreticis non multum esse dissimiles, apertum est, *c. inter, c. hæresis,* 24. *qu.* 3. hæresis enim causa schismatis est: & omnis hæreticus, schismaticus est: *c.* 1. *distinct.* 8. non etiam retrò & e conuerso, *gl. vlt. d. c. inter.* Hęresis est dissensio & distractio doctrinæ & fidei: schisma, animorum, etiam in religionis consensu.

9 ¶ Contraria hæresi sunt orthodoxa & catholica fides, *l.* 1. *supr. de summ. Trin.* lex Christiana, *l. cœlicolarum,* 11. *in fin. infr. de Iuda.* scrutari scripturas: *Ioan.* 5. 39. *Ioan.* 7. 17. *Actor.* 17. 11. vbi hoc veræ generositatis esse studium perhibetur. Item ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, & hinc ducta veritatis demonstratio, qua longe melius conuincitur error,

A quam multis vociferationibus & insectationibus: quomodo D. Ioannes cap. 1. non insectando, sed veritatem asserendo, Cerinthū alios hæreticos optimè refutauit. Item pœnitentia, *l.* 4. *h. t.* ac reuocatio, *Arelat. not.* 46. *Gundiss. q.* 20. An præscriptio obstet

B accusationi hæreseos, meritò dubites. Equidem à morte quinquennio præscribitur, *l.* 2. *inf. de apost.* vt & aliȩ quęstiones status omnes *t. t. ne de stat. def.* inter viuos nullis finiri temporibus, ea accusatio scribitur, *l.* 4. *inf. de apost.* Quanquam autem is textus de

C apostatis loquitur: qui cùm in eodem crimine perseuerent (nec enim aliàs apostatæ sunt) iure semper conueniuntur: tamen quoniam hic eadem militat ratio, etiam in hæreticis perui cacibus idem statuendum videtur: cùm præscriptio tan-

D tùm currat à tempore delicti perpetrati, *l. querela, C. de fals.* non etiam obtineat in iis quæ cōtinua sunt, & hodie eadem quæ ante 20. annos fuere, deprehenduntur: vt de grauamine incarcerationis continuo dicitur, quod

E præscriptionem appellationis excludat, *Bald. l. addictos, n.* 2. 3. *C. de Episcop. aud. Iasl. l. ita,* 15. *n.* 5. *C. de procurat. Specul. de appell.* §. *restat. n.* 5. Cæterùm qui ante vicennium apostata, aut hæreticus factus, mox ad cor & Ecclesiam rediit, is accusationis præscriptione se tueri recte potest, eo

magis, quod pœnitentes, vt dictum est, pro hæreticis non habeantur, *l. 4. hoc tit.*

Ne Sanctum Baptisma iteretur. Tit. VI.

1 *Erroris refutatio latè.*
2 *Causa erroris.*
3 *Pœna huius hæreseos.*

HÆreticis iure annumerantur, qui baptisma sacrum, quo in Ecclesiæ consortium recipimur, Christo vnimur, filij Dei renunciamur, nefarie iterant, *clem. 1. §. vlt. de sum. Trin.* & Christiani nominis sacramentã sortitos, alio rursum baptismate non purificant, sed incestant, lauacri nomine polluentes; *l. 1. h. t.* quorum cum singularis sit furor, visum fuit de his specialiter præcipere, *l. ex ratione, l. item, 15. §. ait Prætor, 20. de iniur.*

1 ¶ Contra furores eiusmodi tenenda est regula: Nihil haberi rationem sacramenti, extra vsum & finem à Deo institutum, *Roman. 2. 25. Esa. 1. 11. 12. 13. & c. 66. 3. Iere. 7. 4. 5. 21. 22. 23. 1. Cor. 11. 20.* vnde res æstimantur, *l. penultim. C. eodem, l. non codicillum, C. de testam. Bal. l. 1. in fi. C. de rebus credit.* quare veriss. hic est regula: Cessante causa, cessat effectus, *l. vlt. de testam. tutel. l. generaliter, 40. vbi gloss. C. de Episc. & Cleric.* Vt arrha nuptiarum non habet vim obligandi, extra A spõsaliorum causam, propter quã data est: sic sacramenta non constant, nisi ex ordinatione institutoris, & ad eum vsum, cuius gratia constituit. Est autem baptismus vice circumcisionis, *Coloss. 2. 11. & 12. c. ex quo cum cano. seq. de consecrat distinct. 4. ex August.* B institutus, vt sit primum regenerationis lauacrum, *Tit. 3. 5.* quo inserimur corpori Christi, & initiamur Ecclesiæ, ac velut in filios Dei adoptati renunciamur, *Coloss. 2. 11. 12.* Hæc autem externa initiatio, incorporatio, insitio, receptio in Ecclesiam, hoc princi- C pium, hic visibilis adoptionis ingressus, non potest esse diuiduus, & non nisi vnus: velut & qui filiusfamil. est, nequit amplius quã semel fieri & effici filius: *vt §. sic itaque, Instit. de actio.* sicut nec bis aut denuo nasci, adoptari generari in eandem familiam possumus: D quod si fiat, primum actum nullitatis damnari necesse est: quomodo contra rem semel iudicatam aliter pronunciari nequit, *l. 1. Cod. quand. prouoc. non est necesse, l. 1. in princip. quæ sent. sine appellat.* Itaque qui baptismum repetunt, priorem fidem faciunt E irritam, *1. Tim. 5. 12.* indutum semel baptismo Christum *Galat. 3. 27.* exuunt: & vere primum sacramentum incestant, *l. 1. hoc tit.* quod ipsum per se piaculum est ingens quo temeratur diuina maiestas, & promissio, quæ primo in sacramento per verbum fuit effi-

efficax. Vt igitur circumcisio, sic A
& baptismus repeti non debet, nec
absque iniuria prioris potest: præ-
sertim quando nullum super ite-
ratione præceptum extet. Et cum
in baptismo feriatur fœdus cum
Deo mutuum : *1. Pet. 3. 21.* vel
ideo non debet iterari, vt admo-
neamur, promissiones Dei rata B
esse & donationes irreuocabiles,
Roman. 11. 29. Hebr. 6. 17. & 18.
sicut ipse Deus est immutabilis,
Nou. 23. 19. 1. Samuel, 15. 26.
Malach. 3. 6. Hebr. 17. Qualis
enim causa, talis effectus: proin-
deq; manere fœdus, etiam lapsis,
fluxum, dummodo pœnitentibus, C
Psalm. 89. 34. 35. Ioan. 6. 37. 39. 1.
Ioan. 1. Eadem ratione potest eo-
rum error redargui, qui pædoba-
ptismum annihilantes, tantum
adultos, qui fidei suæ rationem
reddere possunt, abluendos iudi-
cant. Cùm enim pusiones san-
ctorum, sint etiam promissiones D
participes, & fœderis diuini, *Gen.*
17. 7. & 19. Matth. 19. 14. & c.
18. 3. & 10. Marc. 10. 14. Luc. 18.
16. ac sancti adeò sint, *Rom. 11.*
16. 1. Cor. 7. 14. jubeatque Chri-
stus vt sinant Apostoli puerulos
ad se venire: *Matth. 19. 14. Marc.*
10. 14. Luc. 18. 16. quis audebit E
ex Christianis natos, vel in illo-
rum potestate existentes, ac in
cœtu vocatorum repertos, quæ
illis professio realis est, signo &
nota huius adoptionis, atque fœ-
deris diuini, quod irritum esse
nequit, arcere? præsertim quan-
do baptismus noster surrogatus
sit loco circumcisionis, *Coloss. 2.*
11. 12. quo velut symbolo ac si-
gnaculo iustitiæ fidei, *Rom. 4. 11.*
peræque fuerunt olim initiati,
ac natu grandiores: *Genes. 18. 12.*
nec immerito. Si enim retinen-
tur in Ecclesia vt ciues, spe bona
secuturæ fidelitatis: certe nec
symbolo & tessera, nomine ciuiũ
carere debent. Et cum nati in
peccatis, *Psal. 51. 7.* mortique
perinde obnoxij, *Rom. 5. 14.* æque
hac ablutione regenerationis in-
digeant regenerati, *Matth. 8. 3.*
atq; adulti: *c. illud, cum multis*
seqq. de consecrat. distinct. 9. nec
quisquam possit illis detrahere
fidei donum, saltem quo ad se-
mẽ & radicem attinet, licèt actus
needum compareat, vt fructus,
multo minus fidei sacramentum:
August. epist. 23. ad Bonif. cumq;
illud non sit rationis humanæ,
sed Dei donum & opus, *Ioann. 6.*
29. qui vocat ea quæ non sunt vt
sint, ex ore infantum perficit lau-
dem suam, *Psalm. 8, 3.* apud quem
non est impossibile vllum verbũ,
Luc. 1. 37. cuius dicere est facere,
Psalm. 33. 7. quique non minus
in his quàm adultis efficax esse
potest, vt historia Ioan. Bapt. re-
pleti ab vtero matris Spiritu san-
cto & in vtero Dominum præ-
sentem agnoscentis, *Luc. 1.* eui-
denter demonstrat: certè incredu-
litas nulla ijs imputari queat, aut
impœnitentia vlla, quibus etiam
discipulos suos adultos vult con-
ter-

uersione similes fieri Christus, *Matth.* 18.3. *nisi conuersi fueritis vt paruuli,&c.* Denique vis huius sacramenti quando non à fidei nostræ dignitate & excellentia, sed à promissione gratiaque Dei dependeat: 2.*Tim.*2.13.*c. Romanus,& passim, de consecrat dist.*4. & cum Dominus infantibus benedixerit, iisque regnum cœlorũ promissione & osculo amplexuq; pacis addixerit, *Matth.*18.& 19. *Mar* 10.*Luc.*18. hisque similes etiam adultos fieri voluerit: *Matt.* 18.3.*Mar.*9.33 *Luc.* 9.46. his de causis quo tandem ore minister à publica benedictionis ac fœderis huius nota, electos pusiones & regeneratos excludet? Num quis aquam baptismi prohibere potest, quo minus videlicet baptizentur isti, qui Spiritum sanctum acceperunt; vt ait Petrus? *Act.* 10.47. & vbi par donum confertur, quis impediat, quo minus sigillum doni par sit & cõferatur in omnes? *Act.*12. 17.& 18. iuxta mandatum vniuersale; *Matt.* 28, 19. Docete omnes, baptizantes eos, Aug Epist.23. ad quæst. Bonif. Paruulum, inquit, etsi nondũ fides illa quæ in credentium voluntate consistit, iam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. Nam sicut credere respondetur, ita etiam fidelis vocatur: non ad rem ipsam mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiẽdo. Et super Ioan. tract. 80. Hoc verbum fidei tantum valet in Ec-

A clesia Dei, vt per ipsum credentem, offerentem, benedicentem, tingentem, etiam tantillum mundet infantem, quamuis nondum valentem corde credere ad iustitiam, & ore confiteri ad salutem. Nec verò dubium est, cum totas familias Apostoli baptizarint, 1. B *Cor.*1.10.*Act.*10.& 16.33. simul & infantulos, vt fœderis, sic etiã signaculi huius participes esse factos: *August.c.*6.*Ro.* Quibus esse in Ecclesia vocatio & confessio (sicut in circumcisionis fœdere) satis est idonea: 1.*Cor.* 7. 14. Liberi vestri sancti sunt, h.e. ad Ec- C clesiam visibilem pertinent. Nec verò filij promissionis ac fœderis efficiuntur per baptismum, sed quia sunt, ideo baptizantur: *Act.* 9.17.& 18. & hoc sigillo iustitiæ adoptatos esse in iustitiam Christi, ac fœdus filiorum Dei, propter fusum sanguinem & totam D obedientiam Christi, cuius massę, tanquam capiti, sint inserti, confirmatur. Cæterùm quod Marci vltimo traditur: Qui crediderit, & baptizatus fuerit: speciosum esset argumentum, siquidem concedi his posset, τὸ πιστεύειν aut in fantibus deesse, aut adultis; quam- E uis ceretenus profiteantur superesse. Corde enim creditur: *Rom.* 10. huius latebræ penitus abscõditæ sunt, nec semper idem occultant, quod in ore recitatur: vnde Dei proprium perhibetur esse καρδιογνώστην. Atqui cum sit opus Dei, non rationis humanæ,

nec

nec salus nostra à magnitudine & robore fidei nostrę dependeat, sed à gratia, promissione & veritate Dei, qui etiam infirmos in fide assumit: *Rom.*14. cui dubium esse potest, quin hæc nullius rei sit obiectio? Nam Ecclesia de externa tantùm, non interna vocatione iudicat: ideoque vel indignos, qui sunt in vocatorum cœtu, ad sacramenta recipit: 1.*Cor.*11.27. 29. 30. quæ sunt ἀσφαλίσματα ac testimonia tantum initi fœderis inter Deum & homines, per sanguinem noui testamenti. Vnde nec in adultis præcise requiritur ad baptismum fides, de qua vt occulta, nihil iudicare potest Ecclesia, sed tantùm professio: *Matt.*3.6. *Act.* 3.38. Quid si respondeatur, in verbis illis esse ἀναστροφὴν nec in eadem oratione ordinem verborum, sed rerum potius esse tenendum? alioquin ex Paulo, *Rom.* 10. cum inquit: Si confitearis ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illũ suscitauit à mortuis, saluus eris, &c. licebit hac inductione concludere, confessionem oris priorem esse fide cordis: contra illud Psal. 115. Credidi, propter quod locutus sum. Et quod Paulus mox subiicit ibidẽ: Corde creditur ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem. quid si quod verũ est, replicemus, Marc. vlt. non præscribi, quoniam baptizari debeant, sed quinam seruentur, aut non seruentur? Quin

A potius cum Christus omnes vocatos, præcipue electos & regeneratos baptizari præceperit: *Matth.* 29.9. *Ioan.*5.3. relinquitur etiam illud mandatũ vniuersale complecti infantes, quos testatur conuersos, *Matth.*18.3. Addatur etiã illud, Marc. vlt. de toto agi ministerio, quod erat tum temporis in re publicè noua inchoandum ab adultis, qui docerentur, & ea re baptizarentur, *vt Matth.* 3. 6. *Actor.*8.36. *& c.* 10. *fin. c.* 6. 33. Nam & similes sententiæ de fide ac pœnitentia, pertinent ad eos, qui capere possunt, vt habiles, capaces, *Dd.l.*1. C. *de sacrosanct. eccles. l. si quando, C. de inoff. testam.* vt Hebr. 11. Sine fide impossibile est placere Deo, Rom. 10. Qui inuocauerit, saluus erit, Rom. 14. Quicquid non est ex fide, peccatum est. Sed refutationem errorum, Ecclesiæ doctoribus relinquamus: quibus etiam D. Paulus ad Timotheum ac Titũ hoc commendat & committit.

¶ Fuit autem huius erroris nõ minima labes & illa olim, quod hæretici baptizatos ab orthodoxis, tanquam minus rite purificatos, in suis iterum lustris incestarent: *vt ostendunt, l.*1.2.3 *h.t.* 3. *& infra tit. seq. de apostat. & Canones de consecrat.* quasi vis sacramentorum à dignitate ministri, non ab institutione diuina dependeret: & in vsu vero ritus diuinitus instituti, vel ministri tanquam instrumenti ac internuncij pietas prosit 2

maie

male accipienti, velut literæ promittentis ac mittentis per nunciũ incredulo, vel obsit malitia illius recte riteque accipienti.

3 ¶ Hos etiam ceu hæreticos, vt Augustinus ac alij doctores Ecclesiæ gladio spiritus domarunt: sic Christiani principes pœnis etiam ciuilibus persecuti sunt: non modo abrogantes illis ministeriũ qui aliquem rebaptizassent, sed & baptizantem ac rebaptizatum (si tamen criminis per ætatem capax, hoc est, pubes sit) vltimo supplicio percellentes, *l. 2. hoc tit.* Quod ego, vt supra tit. de hær. de deportatione libens interpretarer, præsertim cum lex tertia mox subsequens, exilio duntaxat, & mulcta decem librarum auri, cum, ademptione iuris testandi & donandi, eodem damnet, *vt l. 3. infra tit. seq. de Apost.* Quod nõ de simplici relegatione accipi potest, sed vt alibi ostenditur, de deportatione aut exilium, quod sit vice deportationis: *l. qui cum, 14. §. is demum, 2, de bon. li.* quæ proprie exilium vocatur, *l. 2. de pub. iud. d. l. qui cum, 14, §. 2.* Cumq; ciuitatis ius adimeret, & caput ex numero tolleret ac minueret, *§. 1. Inst. de cap. dimin.* annexam habuit ademptionem iuris testandi, *l. eius, 8, ff. de testam. l. 1. vbi Dd. C. de hared. instit.* velut iuris Quiritum, *l. sunt quidam, 17. de pœn. l. 3. de testam.* & donandi, *post contractum, 15, de donat.* ob ea præsertim crimina quæ per inquisi-

A tionem in mortem extenduntur; & hæredi quoque bona auferunt, *l. donationes, 3. in fin. de donat.* cuiusmodi est hæresis, *l. 4. supra de hær.* Item & publicationem bonorum habet adiunctam, *l. de bonis, 6. de bon. dam. l. deportatorum, 8. C. de pœn l. bona, 39. de iure fisci.* B quoniam dominia bonorum iuris mancipi. Quiritumque sunt: *l. 1. §. 1. de rei vend. §. 1. 2. Inst. de bon. possess: vbi dixi. Vlp. ti. 1.* Atq; ita quidem hæc iura specie contraria, pulchre congruent: *iuxta l. vnic. C. de inoff. dot. l. non est nouum, 16, cum l. seq. de leg.* & ita C fuisse accepta in Principe Ecclesia, historiæ docent, quæ tantum relegatione vel deportatione tum in hæreticos sæuitum fuisse monstrant. Quod si durius l. 2. huius tit. interpretere, sequentur, quod absurdum dictu sit, eam corrigi D per l. sequentem, vt posteriorem ex l. vlt. de const. Prin. Cæterum quod videmus nunc in Anabaptistas gladio quandoque animaduerti, hoc compertum est non ratione erroris, sed ob seditiones, vel adulteria, iure capitalia, quibus, hoc genus plerumque contaminatum est, illis euenire. E

De Apostatis, Tit. VII.

1 *Quid sit apostasia, quinam apostata.*
2 *Quotuplex sit.*
3 *Quomodo fiat apostasia.*
4 *Pœna apostatarum.*

Hæc

HÆreticis pares vel etiam deteriores sunt apostatæ, *l. vlt. h. t.* Turpius enim & sceleratius est veritatem semel agnitam abjicere, 1. *Pet.* 2. *vers.* 20. 21. *Luc.* 12. 47. *Hebr.* 9. 6. *& cap.* 3. 12. *& cap.* 6. 67. *cum sequent.* quam nunquã cognouisse, *facit à simili, l.* 3. *&*
1 *tot. tit. de re mil.* Apostasia, quo † nomine & Paulus vtitur: 2. *Thess.* 2. est à fide Christiana defectio: Apostatæ, qui deficiunt & fidem produnt, seu qui prodentes diuinum mysterium in prophana mi-
2 grant, *l.* 3. *h. t.* Eam triplicem † faciunt Canonistæ, *gloss. cap.* 1. *de apostat. Girl. de hær. quæst.* 2. *nu.* 8. Vnam fidei, *cap. non potest.* 11. *quæst.* 7. alteram inobedientiæ, *cap. si quis venerit, c. illud, de maior. & obed.* tertiam irregularitatis, *gloss. d. c.* 1. *vers. apostasia, de apostat.* Prior est propria & princeps apostasia, de qua etiam sola hic agi-
3 tur. Fit † autem dupliciter, vel cum à vera religione transitur in hæresim, retento Christianismi titulo; *l.* 3. *l. penult. l. vlt. h. t.* vel cũ professione Christiana prorsus abiecta, partes contrariæ placent Iudæorum, Ethnicorum, Mahometistarum, & aliorum, qui Christum ignorant, vel ex professo persequuntur, *l.* 1. 2. *h. t.*

4 ¶ Vt autem causę eędem sunt, quæ aliorum hæresium, ita & pœnæ: nempe diuina, finalis impœnitentia, & exitium: *Heb.* 4. 5. 6. humana, exilium cum ademptione bonorum & iuris testandi, ciuitatis, *l.* 3. *l. vlt. h. t.* &c. Et ita accipiatur quod hic dicitur, apostatam cum dispendio fortunarum capite (quo minuitur quod punitur deportatione, §. 1. *Instit. de cap. dim. l.* 3. *eod.*) puniendum esse, *l. pen. h. tit.* Non enim erat necesse fortunarum dispendium adjicere
B vitæ amissioni, cum hanc semper publicatio bonorum iure isto Codicis consequatur, *tot. tit. ff. & C. de bon. damnat.* Sed pœnæ capitis non naturalis, verum ciuilis, hoc est, deportationis, §. 1. *quib. mod. tutel. finit.* adjici solet bonorum multa, ad differentiam relegatio-
C nis vel alterius exilij. Atque ita quidem hoc in argumento iuribus iura rectè conciliantur, vt antè dictum est. Illud alienum, *l.* 4. *supra de hær.* quod pœnitentibus nihil de pœna remittit, *l.* 3. *hoc tit.* Animaduertendum tamen est, nõ de apostatis in genere eam agere;
D sed de anabaptistis. Lapsis enim, inquit, & errantibus subuenitur: perditis verò hoc est, (vt se textus exponit) sanctum baptisma profanantibus, nullo succurritur remedio pœnitentiæ, vt aliis in criminibus materię scilicet hære-
E seos subiectæ, *d. l.* 4. Nam ciuilia delicta eorumque pœnam pœnitentia non tollit. *l. qui falsam,* 19. *ad leg. Corn. de fal. Tiraq. tract. de pœn. caus.* 28. Ratio discriminis in aperto est. Illa enim crimina facti sunt, sicut & anabaptismus, quod factum non tollitur pœnitentia, vt nec cædes, adulterium,

vul-

vulnus: ideoque nec pœna tolli- A tur, quia manente causa manet effectus. At reliquæ hæreses non consistunt in facto, quod grauius est, *l.5.8.9.de iniur.*& irreuocabile, *l.in bello, §. facta, de capt. & postl.reuers.* sed in opinionis errore versantur: qui error cum melioribus cogitationibus adobrui- B tur & reuocatur, nihil superest quod puniatur: *l. cogitationis, de pœn.*sed error cum reliquis stultis cogitationibus euanescit: qua ratione & reliqua delicta *προαιρέσει* tantùm inchoata, non facto consummata, per pœnitentiam pœnæ eximuntur: *d. l. cogitatio-* C *nis, d.l.qui falsam.*16 *.de fals.*perfecta facto ipso, non item, *gloß. & Doctores, d.l.qui falsam. vbi Hipp. de Mars. Tiraquell. de pœn. caus.* 28.

Nemini Licere signum Saluatoris Christi humi vel D in silice, vel in marmore aut insculpere aut pingere. Tit. VIII.

FVit etiam hæreticis & infidelibus in more positum, vt signum Saluatoris Christi, crucis scilicet, seu crucifixi, per ludi- E brium, quo conculcaretur, desculperent in silice, marmore aliaquè materia durabili: quod iure prohibetur, & factum tolli iubetur, *vt Exod.* 20. 33. *Deut.*17.27.*Esa.* 40.41,45.46 *Ierem.* 11. *Abacuc.* 2.*Act.* 2.17. sicut & Iudæis interdicitur sub pœna amissionis suorum priuilegiorum, ne eo per cōtemptum abutantur, *l.Iudæis*, 10. *infra de Iud.*

De Iudæis & cœlicolis. Tit. IX.

1 *Iudæi qui sint, & eorum genera.*
2 *Priuilegia & iura Iudaorum.*
3 *Pœna & onera.*
4 *An expelli possint.*
5 *De cœlicolis.*

DE Iudæis etiam & cœlicolis cura Episcopis & Magistratibus incumbit, vt ne quid inde detrimenti Ecclesia capiat. Etsi enim proprie hæretici non sunt, qui religionem nostram non simulant, neque per baptismum nomen ei dederunt, vt supra dixi de hæret. tamen quantum sæpe danni Ecclesiæ dederint id genus fanatici, historiis demonstratur.

¶ Distinguendi sunt autem 1 Iudæi recentiores, de quibus agimus, quique Christum Dominū repudiant, à veteribus, qui eadem nobiscum fide salutem quæsierunt, & adepti sunt, *Act.* 15. 11. *Rom.* 4. Hos Ecclesia Christiana veneratus, proque patribus agnoscit: illos auersatur & damnat. Perdiu tamen olim Christiani Principes hos tolerarunt, recente adhuc Ecclesia, velut & paganos: sic tamen, vt aliquo modo coercerent.

¶ Quamuis igitur constitutio- 2 nibus

hibus Principum Romanorum concessa sint iis templa, synagogæ: *l.3.l.nullus,13.l.pen.l.vlt. hoc ti.* quæ tamen fulcire tantum, non noua construere possunt, *l. vlt.hoc t.* item propria quædam liberaq; αὐτονομία in religione, *l.Iudæos, 10.l.die,12.l.nullus, 13.l.circumcidere, 11.de sicar.* collegia, *l.spadonem,15.§.iam & Iudæi, de excus.tut.l.3.§.vlt.de decurion* synedria, *l.pen. h.t.* seniores, *l.si quis, 14.h.t.* primates, *l.pœn.h.t.* commercia, *l.nemo, 7.hoc tit.* iura defensionis, *l.nullius,13.h.tit.* & alia Romanorum ciuium communia, *l.Iudæi, 8.l.nemo, 7.& passim. hoc tit.Saxon.art.7. lib.3.* maxime quoad onera muneraque, *l.4. l. quicunque, 9. hoc tit.* in multis tamen deteriore sunt conditione, vt quoad honores quorum sunt incapaces, *l.vlt.hoc tit.* Item cum Christianis litigare debent apud Magistratum Christianum: *l. si quis,6.l.si qui,14.h. t.* nec legari eis poteſt, *l.1.hoc tit.* nec coniugia cum Christianis contrahere possunt, *l.5.h.t.* ne quidem inter se, contra ll. Christianas per polygamiam aut aliter, *l.6.h.t.* Licet autem caueatur, ne quis eis molestias aut impedimentum in suæ religionis professione aut vsurpationis creet: *d. l. spadonem, §.iam & Iudæi, l.3.l.de die, 12.l.nullus, 13.h.t.* tamen quia non modo circumcidere Christianorum liberos solent, *l.Iudæi. 13.h.t.d.l. circumcidere, de sicar.* sed etiam oc- A cidere, quamuis occasione se coniuratos Christiani nominis hostes declarantes, ideo † bonorum 3 proscriptione & perpetuo exilio, quæ fuit pœna legis Corneliæ ordinaria, *l. 1. in fin. de sicar.§.item lex.Corn.Instit.de public.iud.* mulctantur, si nostræ fidei hominem B circumcidisse, aut circumcidendum mandasse, conuincantur, *l. Iudæi,15.h.tit.* Nam mandans, in lege Cornelia, qua & hoc coercetur circumcisionis crimen, *l. circumcidere,11.de sicar.* pro faciente habetur: *clement.1. de homicid.* sin verò suæ sectæ profugum, & C ad meliora conuersum, saxis aut alia vi tentent, flammis absumuntur, *l.2. hoc tit.* Cæterùm & illa priuilegia qualiacunq; iure Pontificio & communi quadam inueterataq; gentium omnium Christianarum consuetudine paulatim illis sunt imminuta, vel etiam D adempta propter abusum quo solent committi: *l. Iudæos, 10. h. t.* obtentumque vt & liberi coram ipsis inuitis baptizentur, *Zas. in tract. de infant. Iudæor. baptiz.* & nulla illis certa libertas atque sedes, secundum diuina oracula sit reliqua. *Psalm. 109. 10.* sed tantũ E ex gratia indulgentia terras Principum Christianorum incolant, 4 *c.2.c.etsi 13.de Iud.* & † ad lubitũ, præsertim imminente periculo vel scandalo, expelli, atque adeo etiam bonis despoliari possint, *c.3. c.9 extra eod. vbi Dd. Oldr. consi. 264.nu.1.Iacob. tract. feud. verb.*

Dux

A AD curam etiam Episcoporũ attinet paganismum & idololatrica sacrificia procul ex agris finibusq; Ecclesiæ extermi-
1 nare, Pagani † à pagis, hi verò ἀπὸ τῶν πηγῶν, hoc est, fontibus, circa quos Villę ædificantur, dicti sunt Pagani in foro ciuili militibus opponuntur, *l. ius no-* B *strum, vbi Mont. de reg. iur.* §. 1. *Instit. de mil. test.* in Ecclesiastico (vt hic) iis, qui veræ Christi religioni nomen dederunt. Ac propriè hoc nomine denotantur, qui gentilium sacra & ritus retinent. quẽ morem in pagis diutius quàm ciuitatibus retentum, & hinc nomẽ C factum esse consentaneum est, Certe Vigilij martyris indigna nex & similes historiæ planum faciunt, difficilius paganos & rudiores & illiteratos, à maiorum institutis, quamuis falsis, abduci, cũ plerumque sint ignari iuris, *l. penult. de iur. & fact. ign. l. si quis,* D *7. de iurisdict.* quod diuinarum etiam rerum scientiam complectitur, §. *iurisprudentia, Instit. de iust. & iur.*

2 ¶ Paganos quidem ęquè vt Iudæos à violentia Impp. Christianorum constitutiones defendunt, *l. Christianis, 6. h. t.* & iure com- E muni Romanorum ciuium vti permittũt. Nec enim tum in rei inueteratæ recenti mutatione fieri aliter potuit. licèt crimen per se capitale sit, *Exod. 22. 20.*

3 ¶ Cæterùm sacrificia eorum velut impia abolent, *l. 1. l. penult. l. vlt. l. 2. h. t.* templa concludunt, *Niceph. lib. 8. cap. 18. & 25.* fisco vindicant, *l. omnia, 5. h. t.* exceptis iis, quæ vel Christianis destinata, vel in alios translata sunt, *d. l. 5.* Nam † semel sacrata vero numini, per veram Ecclesiam, prophanari rursus, aut in fiscum redigi 4 non possunt: *cap. omnes, 16: quæst. 7. l. inter, §. sacram. vbi Ias. n. 4. 5. de verb. oblig. cap. 1. vbi gloss. de relig. dom. §. sacra, Inst. de rer. diuis.* ne quidem propter abusum: *clem. 2. vbi Zab. de relig. dom. Nouell. 37. de eccles. Aphor. l. legatũ, 16. de vsufruct. legat. l. legatum, 5. de admin. rer. ad ciuit. pertinent, Schurff. cum multis, cons. 48. licet, n. 4. 5. cent. 1. & cons. 37. n. 7. 8. 9.*

De iis qui ad Ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant, & ne quis ab Ecclesia extrahatur. Titul. XII.

1 *Quibus ad Ecclesiam confugere liceat: num. 3.*
2 *Confugientes ad Ecclesiam quãdo extrahi possint, vel non: & num. 4.*
5 *Confugientes ad Ecclesiam cautionem iudicio sisti præstare coguntur.*

AD iurisdictionem & curam episcopalem etiam illi pertinent, qui ad Ecclesiam salutis suæ causa confugiunt: vel ibi exclamant: ne videlicet inde extrahantur, aut ibidem vim iniu-

riamq; patiantur, absque cogni-
tione Pontificiali, qua causarum
personarumque circumstantium
complexus eiusmodi in casib. ex-
pendendus diligenter est, *l. vlt.*
hoc tit. ne immunitas Ecclesiæ,
vel ad impunitatem malitiæ, vel
oppressionem innocentiæ detor-
queatur.

1 ¶ Confugiunt ad Ecclesiam li-
beri vel serui, aut armata, aut si-
ne armis. Serui, aut ob suam cul-
pam, puta metu pœnæ ob suam
admissum, aut ob culpam domi-
ni: videlicet metu sæuitiæ domi-
nicæ vim iniustam declinantes.
2 Priore † casu si grauius delictum
sit, vel si cum armis confugiant,
extrahendi, & domino indistin-
cte reddendi sunt: *l. 3 l. vlt. hoc. t.*
Sin admissum leuius, non aliter
quàm domino, Pontificis opera
ad lenitatem traducto, præstito-
que iureiurando eam fugam ser-
uo fraudi non esse futuram, *d. l.*
vlt. Posteriore casu domino red-
dendi non sunt, sed danda ope-
ra, siquidem ita se res habuerit;
bonis vt conditionibus distrahan-
tur, *Inst. de his qui sunt sui vel*
alien. iur §. 1 l. vlt. hoc tit.

3 ¶ Seruorum hic nomine & in-
ter liberos quoque personalibus
ministeriis obnoxios, vt libertos,
colonos, ascriptitios accensemus,
l. vlt. § sanc, h. t pro quo, l. 3. C. de
infan. exp. etiam vasallos: *Bald. hic*
in l. vlt. & l. 1 infra de emen. seruo.
Reliqui porrò liberi homines ad
Ecclesiam confugiẽtes, aut Chri-
stiani sunt, aut hæretici, pagani,
Iudæi. hi iure immunitatis Eccle-
siarum carent: *l. 1. h. t. vbi gloss.*
verb. arceantur. Illi † aut ob deli- 4
ctum, aut ob æs alienum vel cau-
sam similem in illas se latebras
abdunt, *l. 2. l. vlt. h. t. c. sicut, 17.*
quæst. 4. Si propter delictum gra-
B uius vel in Ecclesia ipsa admissũ,
non est immunitas, malitiis eius-
modi proposita: *cap. de iure, 22.*
quæst. 2. c. quia frustra, de vsur. §.
neque, in Auth. de man. prin. qui-
bus non est indulgendum, *l. in*
fundo, de rei vend. vtpote legis be-
neficio indignis, *l. auxilium, de*
C *minor.* vt quod fecerunt facinorosi
expectent, *l. 3. C. de episc. aud.*
Quod ductum videri potest ex le-
ge diuina: *Exod. 21. 14.* Ab altari
meo tolles, inquit Dominus, il-
lum, vt moriatur. Sin leuius vel
ob debitum, aliamve causam eo
confugerint, extrahi absque vio-
D latione Maiestatis non possunt, *l.*
2. hoc tit. Cautionem † tamen iu- 5
dicio sisti præstare coguntur: cæ-
teroqui contra eos proceditur
permissionem in bona, *l. vlt. h. t.*
Azo hic in fine. vt iure communi
contra frustratores & latitantes,
l. Falcinius 7. & tot tit. quib. ex
E *caus. poss. l. si finita, §. Iulianus, de*
damn. infect. Quod si bona non
sufficiant, saltem ad hoc extrahi
posse videntur, vt bonis credito-
ribus ordine iuris, credant, *l. 1. vbi*
Dd. C. qui bon ced. Eadem seruatur
distinctio in iis, qui in Ecclesia
opem præsidiumque Ecclesiæ im-

plorant. Quod si verò id tumultus aut seditionis faciendæ causa faciant, vltimo etiam supplicio subjiciuntur, *l. 4. in fin. h. t.* velut publicæ pacis turbatores, *l. vlt. de re milit. in fin. & tot. tit. infra de seditios.*

De His qui in Ecclesia manumittuntur. Tit. XIII.

1 *Manumissio cuius iurisdictionis.*
2 *Manumissionis in Ecclesia origo.*

1 IVrisdictio † omnis contentiosa est, aut voluntaria: *glo. verb. consilium, in l. 1. de off. cons.* superiora ferè ad contentiosam, manumissio, quæ fit in Ecclesiis, ad voluntariam iurisdictionem spectat, *l. 1. vbi gloss. de off. cons. l. 1. de off. præt.* Vt † autem olim qui
2 seruos data libertate ciues efficere Romanos volebat, per censum, vindictam, aut testamentum eos manumitere cogebatur: *Vlpian. tit. 1. & 19. Theoph. Instit. de liberti.* sic postea sub Impp. Christianis censu & solênibus illis Veterum obsolescentibus receptum, vt in Ecclesia coram Antistite, & cœtu fidelium manumitterentur, actis interuenientibus, qui plenam libertatem consecuturi essent. *l. 1. 2. h. t.* Sed hodie hac solennitate non est opus postquam sublati beneficio Iustiniani libertinitatum generibus, omnes qui quocunque modo manumittũtur, ciues Rom. fiunt: *l. vnic. C. de Lat. lib. l. vnic. C. de dedit. lib.* velut prius ex Cõstit. Antonini Seueri, omnes ingenui in Imperio Roman. ciues effecti sunt, *l. in orbe, de stat. hom.*

De Legibus & constitutionibus Principum & edictis. Tit. XIV.

1 *Quid lex, constitutio.*
2 *Propria, species, & causæ constitutionum.*
3 *Princeps quis sit.*
4 *Materia constitutionum.*
5 *Forma.*
6 *Finis & effectus.*
7 *Adiacentia, affinia, contraria.*

NOn tantùm sacra & sacerdotes, verùm etiam leges ad ius pertinent publicum, *l. 1. §. 1. de iust. & iur.* Nam † & lex mutus Magistratus est, *l. nã & ipsum. ff. de iust. & iur.* vel ἀρχιτεκτονικὴ potius potestas: *l. potestatis, 215. de verb. sig. cum l. 4. hoc t.* & qui has violat, in publicum ius committit, *l. si quis, 7. vbi Dd. de iurisd.* Vnde hac in parte leges legum ipsarũ ac tuendi iuris publici causa proponũtur, quas ideo leges legum hic appellat Placentinus. Lex hoc in tit. ius designat, *l. 1. verb. insque, l. 2. vers nec generalia iura sint sed leges faciant iis duntaxat negotiis, &c. l. 4. l. 5. l. 6. l. leges, 9. l. cum de nouo, 10. h. tit.* & per ἐξοχὴν significat ius à Principe constitutum, *l. 2. l. 3. h. t.* velut principalem speciem: *l. hu-* 1

manum, 8. *l. vlt. h. t*, à qua tamen ipsum hic secernitur, *in inscriptione, item Leges & constitutiones*, 7. *l. humanum*, 8. *vers. formam generalem, & antiquis legibus non insertam, l. vlt. vers. constitutiones legis vim obtinere, h. t.* De legibus satis est dictum, quantum instituti ratio patitur ad Pandectas, de constitutionibus hic agendum, quæ propria est materia Codicis, in quem Constitutiones Principū relatæ sunt. Vnde in Cod. Theod. lib. 1. tit. 1. detracta legis mentione inscriptio facta est, de Constitutionibus & Edictis.

1 ¶ Constitutio ἐν πλάτει & genere significat quodlibet ius scriptum, *c. 1. dist.* 8. *c. 1. dist.* 9. vel etiam hominum conuentionem, *l. 3. §. ductus aquæ, 4. verb. iure constitut. de aqua quot.* sicut & lex, *l. 1. in fin. de aqua pluu. l. 1. §. si conueniat, depos.* quando ad hominis factum refertur: *Corsus lib. 1. indag. c. 9.* Quo in significatu Constitutio significat quolibet ius cōstitutum, sed præcipuè scriptum: *c. lex c. constitutio, dist. 1.* quare & iuri non scripto opponitur, *c. 1. 2. dist. 8. c. 1. dist. 9. & passim ibidem.* Sed propriè constitutiones sunt ius, quod Princeps constituit, *§. sed quod Principi, Instit. de iur. nat. l. vlt. vers. constitutiones, quæ ex imperiali decreto processerunt, hoc tit. l. 1. ff. eodem.* Earum propria, quod sint humanitati Imperatoriæ, *l. vlt. C. de donat. inter vir.* congruæ, *l. leges 9. in fin. hoc tit.*

A æquales, in omnes, *l. capitalium*, 28. *vers. cum leges æqualiter securitatem omnibus tribuant, de pœn.* sacratæ, *l. leges sacratiss. 9. hoc tit. l. humanum*, 8. *hoc tit.* Forma generalis, *d. l. humanum.* interdum tamen & particularis, *l. 2. l. vlt. hoc t.* aut etiam personalis ac singularis,

B *l. 1. de const. princ.* quæ propriè leges aut constitutiones non sunt, sed Priuilegia, *d. l. 1. de quibus extra de priuil.* stricti iuris, *cap. ex tuarum, de author. & vsu pal. Bald. l. 1. nu. 2. hoc tit.* Generalis non item: *Bald. ibidem, per illum text. & l. ne Christiani, cum*

C *seq. de legib.* cuiusmodi ex ipsa forma circumstantiisque discernenda sunt: *Bald. n. 3. & Dd. l. 2. l. 3. hoc tit. per illos textus.* Species sunt Edictum, Decretum: Epistola Rescriptum, Sententia, *l. 2. l. vlt. h. t. de quibus Theoph. §. sed & quod princ. Instit. de iur. na-*

D *tur. gent. & ciuil.* Legis interpretatio, *l. vlt. hoc tit.* Pragmatica sanctio, *l. vlt. infra de diuers. resc.* Mandata, *de quibus tit. seq.* Distinguitur etiam inter Decisiones & Constitutiones *Const. C. supra de emend. Cod.* Causa est Princeps,

E *l. 1. l. vlt. hoc tit. l. Princeps de legibus.* qui hic in tituli inscriptione, & ff. eod. significat Imperatorem, *l. vlt. vers. quid sanctius Imperiali est maiestate, & ibi: quæ ex Imperiali decret. hoc tit.* vel Regem, *d. l. vlt. vers. quis tanta superbia fastidio tumidus est vt regalem sensum contemnat; hoc tit.* qui est lex anima-

animata diuinitus terris data, cum A potestate iuris condendi, §.*vlt. in Auth. de consul. Henn. God. cons.*
5 1, *n.*2. Nam † proprie significat eum, qui non recognoscit superiorem: *glos.*3. *& Cardinal. quæst.* 1. *clement.*1.*de baptism.clement.*1. *de iureiuran.Bal.& Dd.in proœm. Digest. in princ.* qualis est etiam B Rex in suo regno, *cap.scitote*, 6. *quæst.* 3.*cap.in apibus*, 7. *quæst.* 1. *Corset. de pot.reg. quæst.*45. *Chassan. in consuetud.Burgund.in prin. verb.duc.n.* 2.*Panorm. & Dd.cap. per venerabilem, qui fil sint legit.* Quin etiam si teneat regnum ab alio in feudum, nihilominus po- C test quæ Imperator in Imperio. *Corsetus & Chassan. præalleg. loc. Aluar. cap.*1. *quis dica, dux. Iacob. in proœm. feud. inuest. vbi de propriis, cuiusmodi est humanitas. l.vlt.C.de donat.inter vir.& vxor. effectu, officio, dignitate, potestate, priuilegiis, ac regalibus Principum* D *plura, de quibus & Chass. in catalogo gloriæ, part.* 5. *An idem iuris sit in inferioribus, Iacob. præalleg. loc. Iason. & Dd.l.*5.*de verb.oblig. & d.cap.*1.*quis dica. dux, march.* Itaque Princeps in sua ditione est, quo ad ius politicum, causa causarum, *Sal. cap. ecclesia.n.*7.*vt li-* E *te pend. Ias. cons.* 223.*nu.*2. *vol.*2. vt penes quem sit omnis condendi, interpretandi, abrogandi iuris potestas, *l.*1. *l.vlt. h.t. l. princeps, de legibus.* Inferiores vero, hoc est, qui recognoscunt superiorē, non *H*, aut constitutiones, sed ius tantum Prætorium, ac Edicta facere putantur: *Iason.post Bart. in l.stipulationem*, 5. *in princip. nu.*9. *&* 10. *de verb.oblig. & l.omnes*,9.*vbi Bart.de iust. & iur.* Synegri sunt, proceres Palatini, *l. humanum*,8. *h.t.* & Senatus, *l.*3.*d.l.* 8.*h.t.* Causa προηγουμένη, motus proprius Principis, *l.* 3. *hoc tit.* impulsiua, suggestio iudicum Magistratuū, *l.*3.*l. pen.verb.suggestio iudicantis, hoc tit. l.* 2. *hoc tit.* supplicationes subditorum, *l.*3.*l.vlt.hoc tit.* lites motæ, *l.*2.*l.*3.*l.humanum*,8. *hoc t.* necessitas vtilitas publica, *l.humanum*,8.*hoc t.l. vlt. de diuers. rescr.* multitudo delinquentium, *Bart. in extrauag. ad reprimendū, verb. multorum, quomodo in læsa Maiest. reos proced.*

¶ Materia circa quam, sunt personæ, res, negotia, *l.*2.*verb. personis atque negotiis, l.*3.*hoc tit. c.pen. distinct.*20. Nam rebus nō verbis, leges sunt imponendæ, *l.*2.*C.commun.de legat l.vlt.C.de vsur.* Item causæ, actiones, *l.*3.*l. humanum*, 8.*l.vlt.h.t.* futuræ, *l.leges*,7. *hoc t.* dubiæ, *l. vlt. verb. si dubitatio in litibus oriatur, h.t. l.Domitius de testa. l. vltim.in fin.vers.in futuris causis obtinent inf.de loca.* nō pendentes: *l. leges* 7.*hoc tit.* neq; præteritæ.*d.l.leges* 7.*h.t.l.*3.*C.Theod. de constit.* præsertim cum nec opus sit de præteritis ac decisis nouas facere constitutiones, *l.* 1. *inf. de vet. iur. enuclean.* Materia pragmaticę sanctionis non sunt priuata negotia, sed causæ publicæ vniuersi- 4

uersitatum, Prouinciarum, Curiarum Scholarum, &c. *l. vlt. inf. de diuers. rescript.*

5 ¶ Formam faciendæ constitutionis proponit l. humanum, 8. *h. t.* quæ non scripturam, sed recitationem in Consistorio & confirmationem Principis ac promulgationem requirit *sicut & l. 3. vbi Bald. num. hoc t. t. c. in istis, distinct. 4. §. fin. in Auth. de hæc. & Fal.* Vnde decisum, scripturam non esse de substantia constitutionis, *dec. Rot. 1. in rub. de constit. vbi dicitur esse communis, quanquam aliter publice non facile præscribi potest. l. leges, 9. verb. præscripto earum cognitio, h. t.* Personales Constitutiones quæ facilius corrumpi possunt & supponi, diem etiam & consulem requirunt, *l. 4. inf. de diuers. rescrip.* & proinde scripturam, *l. sacri, 6. inf. de diuers. rescript.* cui eiusmodi inseruntur, *l. 1. C. Theod. de constit. gloss. & Dd. l. generali, inf. de tab. lib. 10. Bart. c. vnic. §. data, quæ sint reg. Alexand. & Dd. rub. de oper. nou. nunc.* Quod si sunt species etiam iuris scripti, *vt dictum est. Instit. de iur. nat. gen. & ciuil. §. constat. 5.* certe scriptura constare debent, *l. 2. in fine,* C. *de frum. seu cano. verb. Const. lib. 11.* & quidem plena; non abbreuiata notis, *l. 1. §. pen. in fin. C. de vet. iur. enuclean. c. 2. dist. 8. leg. l. ex est. dist. 1.* Scriptura tamen amissa vel non comparente, æquius est per testes Constitutionem probari posse, *d.*

A *decis. 1. Rotæ, de const.* Et Bal. *l. hum. n. 9. h. t.* scripturam ait non esse de forma substantiali quoad Principem, quo etiam mortuo antequam perscriberetur aut promulgaretur constitutio, nihilominus in effectum produci debet: *Bald. l. 8. in fin. hoc tit. per c. institutionis, 25. q. 2.* sed de forma accidentali, quo ad subditorum obseruantiam, quibus non potest innotescere, nisi per scripturam promulgetur, *Alb. 1. part. stat. quæst. 14.*

¶ Finis, vt pertineant & referantur non ad priuatum commodum, *c. erit, dist. 4.* sed ad communem imperii salutem, *l. humanum, 8. h. t. in Authent. de mand. prin. in prin.* & vtilitatem, *in princ. Nou. 1. de hær. & Falcid.* vt communiter omnibus prosint, non viuis tantum sed & mortuis, *§. vlt. in Authent. de hær. & Falcid.* ad Principis gloriam, *d. l. humanum, 8. h. t.* tuitionem innocentiæ, terrorem & vindictam iniuriæ, *c. 1. 2. 3. dist. 4.* sic, vt nemini adminiculum earum sit denegandum, *l. vnic. C. de sent. præfect. prætor.* & neminem sinant in paupertate viuere, aut anxietate mori; *§. vlt. Nou. 1. de hæred. & Falc.* cum æqualiter omnibus securitatem tribuant. *l. capitalium; 28. vers. cum leges omnibus hominibus securitatem tribuant, de pœnis.* Denique vt vniuersi, præscripto earum manifestius cognito, vel inhibita declinent, vel permissa sectentur, *l. leges,* 6

leges.9 h.t. Effectus, quod vim habeant legis, *l. vlt.h.t.* ideoque intelligi debeant ab omnibus, *d.l. leges, 9.h.t.* & audiri, §. *fin. Nouell.* 1. *de hæred. & Falcid.* quibus nihil est studio dignius, *l.* 1.§.1. *C. de vet. iur. enucl.* cum vitas hominum constringant. *l.leges,9.hoc t.* obligentque ad scientiam, *d.l.leges,9.h.t.* 2. C. *Theod.n.*1. obedientiam, *d.l.humanum,*8.*h.t.*§.*fin.in Auth. de her. & Falc. Nouel.* 1. aut pœnam, *l.5.h.t.c.quis autem, dist.*10. Quæ cum expressa non est, arbitraria subintelligitur, *l. hodie.* 13. *de pœn.l.*1.§. *expilatores, de effractoribus,* post duos à promulgatione menses, *in Authen. vt facta noua constit.* §. *vltim. Nouell. cler. vel cur. cum infirmas,* §. 1. *de pœnit. Host. de const. n.* 13. Nec verba tantum legis obligant: sed etiã mens atque sententia: *l. 5. hoc tit. l.contra,* 29. *cum l. seq. de legibus,* contra quæ, quicquid fit, ad nihilum reducitur, *l.5.h.t. c.* 2. *de testib.* vi legis, quæ semper in viridi est obseruantia, *l.5. in fi. C.de hæret.* Canonibus tamen non præeminent, sed obsequuntur, *c.1.c.2. & passim, dist.* 10. *in Authen. vt cler. apud propriũ episc. in fin.* Quamobrem vbi Euangelicis vel canonicis decretis non obuiant, tum sane nec aliter omni reuerentia dignæ sunt, *c. suscipitis, c. pen.dist.*10. Sed nec Ecclesiam ligant, *c. quo in ecclesiarum,* 7. *de constit.cap.* 2.*dist.*8.& *c.1.2. dist.* 10. nec ipsum authorem seu le-

A gislatorem authoritate, *l.princeps 31 ff. eod.* honestate tamen & ratione naturali, *l. digna,4.h.t. c. iustum, dist. 9.c.cum omnes de const. l. antepen.de adm.tut.c.pro illorum, de præben.l.ex imperfecto ff. de leg.* 3. Domesticos etiã principis obligãt, *ex constitutione græca huius tit.*9.
B *quã reponit Cuia. obs.lib.*12.*c.*31.

¶ Adiacet potestas legi sicut Prætori imperium, iudici officiũ, 7.
l. obligationes, 26. *de obl. & act.* Item æquitas, *l.* 1.*h t. l. hac lege,* 8. *C.de pac.conuent.* interpretatio, *l.*1.*l.*5.*l.vltim. hoc t.* quæ cum fit à Principe per modum legis spe-
C cies constitutionis est, *l.*1 *d.l.leges,9. l.pen.l.vlt.h.t.* A reliquis secũdum eius sententiam ferri debet, & in fauorem hominum, nõ læsionem, *l. quod fauore,6.h.t.* pœna infamiæ iis, qui malitiosè interpretentur vel circumueniant, præstituta, *l.*
D 2. *hoc tit.* Affinia constitutionibus sunt priuilegia, *l.2.3 .l. vlt.hoc tit. const.2.§.pen.supr.de Iustin.C.confir. l.1.de const.prin.* de quibus dicetur extr. tit. de priuil. Item forma generalis Præfecti Prætorio: *l.formam,*2. *inf.de off. præfec. prætor.* statuta, cuiusmodi inferiores
E à Principe condere putantur. *Ias. l.stipulationum,5 n.9.10.de verb. oblig. & l. de quibus,n.* 82.*de leg.* Cõtraria desuetudo, *l. de quib.31. de legib.c. in istis, cum seq. dist.4.* mala interpretatio, *l.2. h.t.* aut rescriptũ contrariũ, *d.l.*2.beneficiũ, *l.5. in fi.sup. de hære* obscuritas. *c. erit, dist,4.d.l.leg.9.h.t.* duritia, *d.l.9.*

De Mandatis principum. Tit. XV.

1 *Mandata Principum quid à Constitutionibus differant.*
2 *Mandata vnde dicta.*
3 *Mandata priuatorum quatenus à Principum distinguantur. Mandati item & praecepti discrimen.*
4 *Mandatorum causa efficiens.*
5 *Materia.*
6 *Forma, & quemadmodum in Prouincijs proponi solita sint.*
7 *Finis & effectus.*

1 CONstitutionibus Principum similia sunt mandata: hoc † differunt, quod illae generales sunt, *l. 2. l. 3. sup. t. 1.* & perpetuae, *l. 5. in fi. sup. de her.* hae prouinciales & locales, velut ordinationes: saepe etiam ad certum duntaxat tempus, vel Magistratu aliquo durante, vim habentes: cuiusmodi nunc Principum instructiones appellant.

2 ¶ Mandata à manu danda, quā promissiones firmari solent, ductum verbum, *Valla li. 5. ex Quintilian.* significat aliquid gerendū exequendumq; alteri committere: *l. 1. & t. t. manda. l. 1. & t. t. de off eius cui mand. est iurisd. l. si minoris, 25. de ad tut. l. Modestinus, 76. de solu. l. vlt. §. vlt. de condic. ob*
3 *turp caus.* quod † inter priuatos voluntatis & arbitrij, est, *l. 1. l. qui patitur, mand. Inst. eo l. in com-*

A *modato, 19. §. sicut, 3 ff. commod. l. sicut, C. de act.* Vbi par in parem non habet imperium, *l. 4. de recept. arbit.* inter dominum & subditos vim habet praecipiendi, *l. vnic. h. t. in auth. eo.* velut vt preces, *l. 1. vbi gl. ff. quod iussu,* quanquam inter praeceptum & manda-
B tum Principis nonnulli subtiliter distinguant, *gl. ver. necessitatem, in l. saepe, 8, vbi Bald. de off. praes.* Mandatum dat Princeps aut de negotio aliquo priuato cognoscendo, exequendo: quae vulgo Commissiones vocatur: *in auth. de mand. Princ. l. diuus, 6. §. 1. de custod. reor.*
C aut de gubernatione prouinciarū & ciuitatum Praesidibus & Magistratibus cuiusque loci, quas instructiones, vt dixi, vulgo nominant quo hic potissimum sensu accipitur.

¶ Author ergo & causa man- 4
datorum est Princeps, qui cum
D codicillis & mandatis rerum ex vsu & opportunitate temporis ac loci gerendarum Magistratus administraturos in prouincias & praefecturas mittit. *in Authent. de mand. Princ. in princip. lege 3 l. obseruandum, 19. de off. praes. l. diui, 27. §. 1. de man. princ. l. diuus, 7. §.*
E *1. de iur. patron. l. aliud, 13. §. 1. de verb. sign. d. l. 6. de custod. reor.*

¶ Materia sunt ea, quae ad gu- 5
bernationem prouinciarum recte instituendam, & publicum veluti ius, hoc est, statum cuiusque loci bene tuendum pertinent, *in Aut. eod. l. dini 28. in fin. de poen. l. 1. 2. inf.*

inf. de off. præfec. prætor. Africa Forma † constat scriptura, l. 1. & 2. hoc tit. quam reposuit Cuiac. lib. obs. 12. cap. 31. vbi confirmat mãdata eiusmodi scripturis constare, ex quibus etiam mandatum probandum est: *l. vnic hoc tit. cap. cum in iure, de off. deleg.* nec enim nuncio Principis creditur sine literis, B *l. probibitum C. de iur. fisc. li.* 10. & probandum est ex literis in originali, non per relationem, *Cuiac. dict. cap.* 31. *ex l.* 2. *hoc tit.* cuiusmodi formam Nouella Iustiniani proponit in auth. eo. Porrò summam postea mandari in suis prouinciis Præsides vice edicti pro- C ponebant, *l.* 6. §. 1. *de custod. reor.* vt ad quam gubernationis rationem ipsius potestas esset astricta, & quis futurus administrationis cursus, quid etiam vnumquemque illo tempore facere de voluntate Principis oporteret, publicè constaret & innotesceret omnibus.

6 ¶ Finis, vt omnia in prouinciis laudabiliter gerantur, & certis legibus constricta sit Magistratuum potestas, *Authen. eodem in princip.* Effectus, vt Præsidem & prouinciales velut lex obligent, *in Authent. eo.* in ipsa scilicet pro- E uincia, tanquam lex localis: *l. eos,* 65. *de rit. nup l.* 3. *l. obseruandum,* §. 1. *de off. præsid.* nisi Princeps generalitèr & perpetuo valere pro constitutione iubeat, vt sunt mandata in Corpus iuris relata, *d. l. eos. l. etsi,* 6. *C. de nupt. l. leges, sup. ti.* 1. *l.* A *diuus.* §. 1. *de pœn. l.* 131. § *. vlt. de verb. sig. l.* 6. *de custod. reor.*

De Senatusconsultis. Tit. XVI.

1 *Senatusconsultum quid.*
2 *Eius parte & species.*
3 *Senatum cogere quib. olim permissum.*
4 *Causa efficiens S.C.*
5 *Materia.*
6 *Forma.*
7 *Finis & effectus.*
8 *Contraria.*

Species Iuris sunt & Senatusconsulta: *l. non ambigitur,* 8. *de legib.* §. *constat. Inst. de iur. nat. gen. & ciuili* quæ principum etiã constitutione hoc in titulo confirmantur, *l. vnic. h. t.* Senatusconsultum † est Ius, quod Senatus, *de* 1 *quo, ff. de senatorib.* constituit, §. *se-* D *natusconf. Inst. de iur. nat. gent. & ciuil.* seu quod Senatu constituente, sine lege populariter facta introducitur, *l.* 2. §. *deinde, de orig. iur. l. non ambigitur, de legib.* §. *senatusc. Inst. de iur. natur.* Partes † 2 S. C. plerumque sunt: prima, proœmiũ seu ἀφορμὴ & causa προκαταρκτικὴ, quæ initio proponi solet, *l.* 1. *ad Maced.* Secunda, Definitio seu decisio & decretum Senatus *lege item,* 20. §. 6 *de pet. hær.* Tertia. Ratio decreti, *l.* 2. *ad Velleian.* Quarta, Sanctio, *d. l.* 2. *in fi ad senatuscon. Velleian.* Sunt autem S. C. in ius nostrum relata, aut

aut Nominata: vt Macedonianũ, *ad S.C. Maced.* Velleianum, *ad Velleian.* Trebellianum: *ad Trebel.* aut Innominata, scilicet absque nomine Coss. vel authoris, quo præsidente vel suadente, S.C. factum est, in corpus iuris relata, *l. senatus, 52. de contrahend. empt. l. cætera, 41. de legat. 1. l. vltim. de dam. infec. l. hos accusare, 12. §. 3. de accus. l. 1. §. 1. de ser. fug. l. is qui, 6. de sicar. l. 1. de colleg. ill. l. penultim. de tutel. l. si quis, 11. de testam tut. l. 4. C. de fideicom. lib. l. 1. C. de vsufruct. l. 2. de aleat. cum simil.*

3 Senatum † indicit & cogit, aut lex, quæ singulis Calendis, Nonis, Ibid. Senatum haberi statuit: *Suet. in August.* aut Magistratus maior, vt Dictator, & huius loco postea Princeps: *l. item, 20. §. Prætor, 6. de pet. hæred. vers. de his, quæ Imperator libello complexus esset, quid fieri placeat.* Item Coss. Prætores, Tribuni plebis Interrex, Præfecti vrbis. Præter quos nulli ius fuit conuocandi, & non nisi his authoribus, & sententias rogantibus, fieri S.C. in libera Republ. poterat: *Cic. Phil. 1. Gell. lib. 14. cap. 17.* etiam si postea sub Principibus etiam ad horum libellum senatusconsulta facta sint, *d. l. item, 20. §. prætor. 6.*

4 ¶ Fiebant autem de sententia & decreto maioris partis, ex cuius congruentibus suffragiis statuebatur, vt & alias semper, *l. 10. l. 11. de pac. l. 1. 2. de decre. ab ord. fac. extr. de his quæ à maior. par.* A hoc est, cum duæ ex tribus partes, cum minimum consentiebant, *l. 3. de decret ab ord. fac. l. 4. quod cuiusque vniuers.* Ac olim non minore numero quam 100. senatorum, post 200. sub Augustis 400. senatusconsultum poterat fieri: licet factum à paucioribus, rectè B perscribebatur, *Dionys. lib. 55. Hotom. de senatuscons. cap. 7.* Erat & tribuni alicuius plebis suffragatio necessaria: *Val. lib. 2. cap. 1.* quo vice plebis vt hæc S.C. obligaretur, in illud consentiret. Ea autẽ potestas postea in Principes trãslata est, qua ne in singulis S.C. C opus esset, videntur Imp. generali hac lege, *l. vnic. hoc tit.* S.C. voluisse confirmare, etiamsi nullum aliud tribunitiæ potestatis suffragium accederet.

¶ De omnibus rebus publicis priuatisue, criminalibus & ciuilibus S.C. fieri possunt, cum Res- 5
D pub. omnis in senatus potestate sit, præter creationem Magistratus, & legumlationem, & arbitriũ pacis & belli. *Halicarn. lib. 6.* De quibus tribus, quæ initio fuerant, in potestate populi, post penes Augustos, nihil poterat statui senatusconsulto, sed lege tantum in E Comitiis populi lata, post ex Augusti arbitrio, *l. vnic. ad l. Iul. amb.*

¶ Senatusconsulta fiebant in 6
templis & Curiis augurato consecratis, vt Hostilia, Pompeia, Iulia: nam aliò senatus conuocari non poterat temporibus aut legitimis, puta Calend. Nonis, &c.

aut

aut indictis à Coſ. pro vſu Reip. à Calendis tamen Februarij vſque ad Martium non aliter S. C. fieri poterant, abſolutis legationibus quibus toto illo tempore vacare ſenatus, cogebatur, *Cic. lib. 2. epiſt. 2. & ad Lent.* De ſenatuſconſulto autem nec ante exortum Solis, neque poſt occaſum ſtatui poterat, *Gell. lib. 14. cap. 17.* Itaque qui intercedere volebant, ſoliti ſunt eximere dicendo diem Perficiebatur autem ſenatuſconſ. duplici ratione, aut exquiſitis ſingulorum ſententiis, in maximi ſcilicet momenti negotiis: aut facto præconio, vt qui primo rogati, & dicentis (rogabantur autem primo Coſſ. deſignati, aut alias honeſtiſſimi) ſententiam ſequerentur, ad eam partem, in qua is ſederet, diſcederent: atque ita pedibus in ſententiam eius irent, *Gell. lib. 14. cap. 9. lib. 3. cap. 18. Feſtus l. 15. Hirc. lib. 8. de bell. gall. Plin. lib. 8. epiſt.* Qui vero diſſentiret, primus in aliam partem tranſiret: & hunc ſimiliter ſui ſuffragatores ſequerentur, atque ita in alia omnia tranſirent. Ex maioris autem partis, vt dictum eſt, ſententia & concluſione fiebat S. C. aut nôn fiebat. Factum, recitata decreti ſumma, perſcribi ſolet ad pedes Coſſ. *Lamp. in Heliog.* ea fere forma, quæ in libris noſtris extat: *l. item 20. l. prætor. 6. de pet. hær. l. 2. in princip. ad Vell. l. 1. ad S. C. Mace.* ſubſcriptis omnium nominibus Senatorum, qui affuiſſent,

A & laudato, velut authore, ex cuius ſententia S. C. factum eſſet. *Cic. lib. 4. ad Attic.* Accedebat deinde & tribuni plebis authoritas, qui licet ius ſuffragij & veniendi in ſenatum non habebant: *Val. lib. 2. c. 1.* ideoque non in Curia adeſſe, ſed ante illam ſtare, opis ferendæ

B cauſa, ſolebat; intercedere tamen, ſi detrimentoſum plebi fore S. C. videretur, poterat, Tribunis laudantibus, ſubſcribebatur litera T, & in es S. C. incidebatur; intercedentibus, interceſſio à quo facta eſſet addebatur: neque in

C tercedentibus neque probantibus, authoritas perſcripta dicebatur: vtroque hoc caſu poſteriore, non promulgabatur aut incidebatur S. C. quod confirmatio plebis deeſſet, ſed vt authoritas perſcripta, *Cic. lib. 3. de Orat.* deponebatur in aliud tempus apud Coſſ. poſt quo

D niam hoc adulterationi obnoxium eſſe comperiebatur, in æde Cereris, *Liuius lib. 3.* vel apud ærarium publicum, *Cicer. Philipp. 5. Suet. in Auguſto. Tac. lib. 3.* Sed de forma tota pangendi S. C. plura Forſterus lib. 2. hiſtoriæ iuris ciuilis, Hotomannus & alij in peculiari S.C.

E tractatione.

¶ Finis, vt ſenatus in legib. & ordinationibus neceſſariis ſuppleat vices populi, *l. 2. §. deinde, 5. de orig. iur.* & deinceps Principis qui ius populi ad ſe traduxit: *l. 1. de conſt. prin.* quorum vtrique non omnib. rite ordinandis vacare poterant. Effectus, vt S.C. ita, vt di- 7

vt dixi, perfectum pro lege seu ius sit, *l. non ambigitur, 9. de leg. l. vnic. h. t. §. senatuscon. Instit. de iur. nat gen. & ciuil.* non tamen legem faciat (id enim solius est populi liberi, *§. lex. Inst. de iur. natur.* vel principis, *l. 1. l. 2. l. vlt. sup. de legib.*) sed generale ius inter omnes faciat, *d. l. non ambigitur*, lege Cæsarea confirmatum: *l. vnic. h. t.* adeò vt absque crimine ambitus (scilicet cum fraus subest, sicut in crimine ambitus & omni publico subesse debet, *l. in lege, de sicar.* ac sane subesse rei illicitæ præsumitur, *l. si non conuicij, C. de iniur l. 1. C. vnde vi.*) non liceat contra id quod à senatu statutum est supplicare: *l. vnic. h. t.* vt nec contra ius publ. generale, *l. vlt. inf. si contra ius.*

8 ¶ Contraria sunt, iusti seu legitimi senatorum numeri defectus, *l. 3. de decret. ab ord. facian.* quo deficiente, dicere cuique ad Coss. licebat: Numera senatum. *Sex. Pomp. lib. 12.* Item virium loci aut temporis, exemptio diei per eos facta qui S. C. impedire vellent. *Gell. lib. 4. c. 12.* Licebat enim senatori sententiam rogato tantum de Repub. dicere, quantum vellet: extracto autem die legitimo, ante rem perfectam, altero qui post Calendas, Nonas & Idus Nefastus erat, nihil peragi poterat: *Gell. lib. 5. c. 17.* & aliis diebus difficulter Senatus eam ob causã in licebatur: ac fortassis solenne & hoc fuit, vno eodemq; die, velut vno continuo actu, totam rem consummare, *vt l. hered. §. vno contextu, de test. l. continuus, de verb. oblig.* Itaq; & Cic. ad Lentulum scribens, quæritur Catonem diem dicendo exemisse. Intercessio quoque Tribunorum S.C. impediebat, *Gell. lib. 11. c. 7.* tempus vero ab iisdem ad deliberandum petitum, cum apertè intercedere verebantur, rem totam differebat, *Cic. pro Sestio, vt t. t. ff. & C. de iure deliberan.* Augusti etiam, quin vt alias lege etiam suas, *l. 1. l. vlt. sup. de leg.* & formam à præfecto prætorio statutam, *l. 2. inf. de off. præt.* sic & consulta senatus, mutare vel etiam abrogare, pro vsu rerum incidentium potuerint, dubitari non debet, *l. 1. 2. C. de petit. hæred. cum simil.*

De Vetere iure enucleando, & authoritate Iurisprudentum, qui in digestis referuntur: Tit. XVII.

1 *Responsa I.C. veterum vim Constitutionum Impp. habent.*
2 *Iulianus edicti perpetui author eiusque encomium.*
3 *Papiniani laus.*
4 *Recentiorum I.C. autoritas qua.*

Species † Principalis Constitutionis sunt & I.C. responsa ex Veterum monumentis enucleata, & in Pandectas relata: nõ ex multitudine aut dignitate vel cõmuni opinione authorum, sed pro vsu rerum, 1

rerum, & prout quidque æquius ac melius fuit, etiã verbis ac sententijs Veterum, pro vtilitate rerum præsentium, & ad harmoniã iuris inducendam immutatis, *l. vnic. cum const. seq. h. t.* Quæ quidem iam pro specie Constitutionis habentur, quia Iustinianus ijs vim Constitutionis tribuit, & ea B pro sua lege publicauit, *l. vlt. vers. nihil*, hac lege derogante veteris iuris conditionibus, quia & hoc eis Maiestas imperialis permisit, sup. de legib. cum qui subtiliter factum emendat, laudabilior si eo, qui primus inuenit: nec minus sibi emendatum opus ascribere C possit, quam qui primus reperit: vt hæc plenius ex ipsis Iustiniani verbis intelligi possunt, qui de vetere iure enucleando, de confirmatione ac dispositione Digestorum, de authoritate Iurisprudentum plenis buccis hic buccinatur. Eam authoritatem faciunt & elo- D gia; quæ passim in libris nostris
2 † alia alijs tribuuntur: *vt l. pen. C. de condic. ind.* sublimissimum testem & summæ authoritatis hominem & edicti perpetui ordinatorem vocat Iulianum, eundemq; summum iuris authorem facit ac E probat, *l. inter, 5. C. de vsufr.* Sum-
3 mi † ingenij dicitur Papinianus, *in l. pen. C. de sen.* & acutissimus, ac meritò ante alios excellens: *l. cum acutiss. 30. inf. de fideicom.* & cuius potissimum sententia sit amplectenda, *l. pen. inf. de cond. indeb. & 1. C. Theod. de respon. pruden.*

A Atque ita de similibus, qui optimã sui memoriam in legibus reliquerunt, vt de suæ ætatis I.C. testatur Iust. hic, de confir. Digest. versic. quæ omnia. Deciterioris † verò 4
sæculi prudentum authoritate, plura studiosis passim colligere licet, *Vt de glossæ authoritate apud Bar. n. 8. Ias. n. 34. cum seq. Bolognet. & alios in l. 3. de iustit. & iur. Schurff. cons. 90. n. 31. cent. 3. cons. 41. cent. 1.* Quæ tamen in disputando non sunt alleganda, sicut nec Doctorum authoritates opponendæ disquisitioni veritatis, *gloss. licet, de off. præsid. Ias. l. 1. n. 94. C. de iur. emphyt.* Bartolũ verò quotusque non appellat lucernam Iuris? *Ang. consil. 15.* & dominum & aurigam: *Dd. Socin. rub. solut. matr. n. 2.* cuius opinionem totus mundus seruet, *Iaso. l. Marcellus, §. idem Pomponius, ad Trebell.* de quo *Iaso. plura l. quidam cum filium, de verbor. obligat.* Baldi authoritas minor habetur, quod sæpe multas cumulet decisiones sine lege aut ratione certa ac idonea, disceptam ex philosophia, dubijs interdum argumentis, quæ facilè queant euerti: quæque non peræquè valent in foro, atque de legũ diuinarum humanarumque fontibus deducti. Est tamen nihilominus magnæ Bald. etiam authoritatis, quoties non habent contradicentem: *Alexand. l. si quis vi, §. differentia, in fin. de acquir. possess. Ias. l. naturaliter, 11. §. nihil commune, n. 17. eod. tit.* & haud

icio an inter nostros extet qui philosophetur vberius. Sed infinitum fuerit ista persequi.

De Iuris & Facti ignorantia. Tit. XVIII.

1 *Error facti excusat, iuris non item.*
2 *Error iuris quando noceat, vel non.*

AD effectum Constitutionum pertinet, quod nemini liceat eas ignorare, *l. penult. h. t. l. leges, 9. supr. de legib.* Nam † error facti probabilis est & excusat, *l. 2. h. t. & ff. eod.* iuris non item: *l. 2. l. vlt. h. t* quod ignorare turpe est hominum in ciuili vita, hoc est, ipso Iurisprudentiæ regno versanti. *l. 2. §. Seruius, 22. de origin. iur.* Non † prodest ergo iuris error in acquirendo vel recuperando: non nocet etiam vsquequaque in suo retinendo: non si apices etiam Iuris ignorentur: *l. si fideiussor, 29. §. antepenultim. ff. mandat.* quando communis legum publicè propositarum intelligentia sufficere vulgo debeat, *l. leges, 9. supr. de legib. Cuiac. lib. 5. obseru. cap. 39.* Neque nocet ne quidem in captandis lucris (vbi alijs officere solet, hoc est, non prodesse, *l. regul. ff. eod. Cuiac. d. cap. 39. lib. 5.*) minoribus, *l. si adulterium cum incest. §. 1. de adult. l. aliam, C. de his quibus vt indign l. penult. ff. eod. l. si quis in graui. §. si quis ignorans, de S.C. Syll. l. si quis id quod. 7. de iurisdict. l. diuus, §. penult. de fals.* militibus, *l. 1. h. t.* neque etiam semper fœminis, *l. vlt. h. t. Harm. lib. 1. t. 13.* & rusticis, *l. penult. eod. l. si quis, 7. de iurisdict.* scilicet in casibus iure expressis: *d. l. vlt.* quam regulam etiam rusticis, adiungit Cuiacius, *d. c. 39. obser. lib. 5.*

De Precibus Imperatoris offerendis. Tit. XIX.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Rescriptorum causa impulsiua.*
3 *Preces quid, earum diuisio multiplex.*
4 *Preces offerre vel supplicare qui possint.*
5 *Precum causa impulsiua.*
6 *Materia & forma.*
7 *Finis & effectus.*
8 *Adiacentia & contraria.*

HActenus † de Constitutionibus Principium, earumque speciebus, velut iure vniuersali est dictum: sequens nunc est, vt de speciali & singulari iure Cæsareo nempe de Rescriptis agatur. Nã de iure prætorio, quod ipsum quoque pars iuris ciuilis est, *§. praetorum Inst. de iur. nat. l. ius autem, 7. in fin. cum l. seq. de iust. & iur.* nihil opus fuit hic speciatim dicere, cum illud, quatenus quidem vsum habet ad perpetuum edictũ, in Pandectis sit expositum, magna etiam ex parte in Cæsareas constitutiones commutatum & transfusum,

fusum, vt, *l. 3. infr. de eden. t. t. inf.* *qui admitti, & passim.*

2 ¶ Rescriptorum causa impulsiua & prima sunt preces supplicantium: *l. vt responsum, 15. C. de transact.* non enim rescribitur, nisi quid ad Principem scriptum sit, cui, quod nomen indicat, rescribatur: nec aliter rescribi solet, quam sit petitum; *l. 1. hoc tit. d. l. vt responsum, l. 1. infra de rescrip.* etiamsi nō semper ad voluntatem sententiamque petentis. Quare de precibus Imperatori offerendis primo loco hac in parte est dispiciendum.

3 ¶ Preces vocantur supplicationes seu libelli supplices, qui Principi super aliqua re impetranda offeruntur. Præces à materia, *hic in rubr. & l. 1. l. vlt. ac t. t. l. 1. 2. 3. infr. vt lit. pend.* libelli à forma, *t. t. inf. quan. lib. prin. ob. l. 1. 2. h. t.* scripto enim constare debent & offeruntur: *l. pen. inf. de diuers. rescrip.* supplicationes à fine & conclusione, *l. 2. 4. 6. 7. vlt. h. t. l. 1. 2. 3. & t. t. vt lit. pend. Auth. quæ supplicatio, h. t.* quæ potissimū in omnibus libellis attenditur, *c. ex parte, de rescript. c. ex parte, de for. comp.* Hi à materia diuiduntur in libellum Criminalem & Ciuilem, *Ias. post Bald. l. 2. inf. quan. l. princ. da.* Item aut veræ sunt preces, aut falsæ. *l. vlt. h. t. c. ex parte, 15. de form. comp. l. 3. si con. ius, infr.* Verarum vnum est genus, sicut vna & simplex est veritas, Falsæ in multas abeunt species; vt, non veras, *l.* A *vlt. si contra ius,* (quibus veritas abest) fraudulentas, *l. 4. si contra ius,* (quæ fraus vel machinatione, vel reipsa subesse potest, *l. si quis cum aliter, de verb. oblig.*) mendaces, *l. 2. l. 5. si contra ius,* & hæ in subreptitias, quibus inest peccatū omissionis, tacetur enim B veritas, *c. cæterum, vbi Pan. n. 3. & c. super literis, vbi post Pan. Fel. nu. 8. cap ex parte, 2. de rescript.* & obreptitias, quibus inest peccatum commissionis: *l. 2. in fin. sup. de legibus c. ex. part. de for. comp.* exprimitur enim falsitas, *l. 2. infr. si con. ius, Felin. in c. ad audientiam,* C *n. 18. fall. 1. de rescrip. Bella. decis. 84. per Innocen. in c cum dilecta. cod. tit.* vt veramque speciem exprimit d. c. ex parte 15. de for. comp.

¶ Supplicare omnes possunt, 4
qui non prohibentur, *l. 1. hoc tit.* dummodo sint liberi, (nec enim D seruis, nisi certis casibus, eadem facultas est, *l. 1. hoc tit.* non excommunicati: *c. 1. de rescript. in 6.* nam reliquorum supplicantium defectus rescripto nomine obstant, *lege vniuersis, 6. vbi Bart. n. 1. h. t.*

¶ Causa impulsiua necessitas 5
publica & priuata: *lege vlt. de di-* E *uers. rescript.* cui non aliter subueniri, quàm Principe consulto possit. Etsi enim subditorum preces & Magistratuum consultationes libenter Principes admittunt: *l. 2. inf. de off. vicar.* tamen non aliter hi Dominio, publicis curis districto, negotium facessere, qui sunt

cum potestate debent: quam si se-
se ipsi satis instruere nequeant, §.
si verò in Authentic. vt diff. iud. §.
si tibi, in Authent. de manda. princip. Litigantium verò precibus tũ
demum aures eius obtundendæ,
cùm per inferiorem ius obtineri
nequit, *dicto* §. *si verò, d.* §. *si tibi,*
scilicet in his, quæ sunt iustitiæ:
nam in ijs quæ sunt gratiæ, statim
adire Principem licet, cum frustra
de his inferior, qui concedere nequeat, adeatur. *Azo in rub. infr.*
vt lit. pend. n. 1. per l. vltim. vbi gloss.
l. 1. verb. licet, Bart. l. 2. eod. tit.
Materia quo ad conclusionem
& consequens, sunt dubia iuris:
quoad narrationem verò seu antecedens, ea quæ sunt facti, *lege*
vltima, hoc t. quod Princeps non
supplet, *d. l. vt responsum, C. de*
transactionib. Itaque & causa facti exprimenda est: *gl. ca. dilectus,*
26. ver. causa, de rescript. item
eiusmodi, quæ petenti prosint, alteri per iniuriam non noceant:
l. rescripta, 7. h. t. Spec. de suppli. §.
2 n. 5. quæ non aduersentur iuri
publico, *l. 3. h. t.* legibus, *l. vlt. inf. si*
contra ius. Senatusconsultis, *lege*
vnic. supr. de S.C. commodis fisci,
l. 3. hoc. tit. iuri tertij, *lege 2.* §. *merito, ne quid in loc. pub. l. 2. h. t. l. 2.*
inf. si cont. ius, rebus iudicatis, *l.*
vlt. inf. vt lit. pen. nisi quæ sint ipso
iure nullæ: *Alex. cons. 41. parte 4.*
gl. c. super literis, de rescript. l. fin. C.
sent. rescind. ca. cum inter. de re iud.
aut petatur nemini nociturum,
petenti profuturum: *d. l. rescipta,*

A *7. hoc tit.* vt nobilitas, dignitas;
Iaf. d. l. rescripta, n. 5. l. 1. §. *idem, l.*
2. §. *item Varus, de aequ. pluu. arc.*
Azo hic n. 7. indulgentia; remissio
delicti, *d. l. rescripta. 7. h. t. & tot.*
tit. de sent. pass. & rest. Et in vniuersum, quæ iure non conceduntur, ea nec rectè petuntur, *tot. tit.*
B *C. de pet. bon. subla. lib.* 10. Illa
quoque superuacuum est postulare, quæ iure communi definita
sunt, aut competere possunt, *l.*
Impp. vbi Bart. de priuileg. credito.
¶ Preces autem secundùm 6
formam styli & consuetudinis,
aut vbi ea deficit, iuris, concipien-
C dæ & offerendæ sunt, *Azo hic n.*
2. Concipiuntur autem scriptura,
sicut diximus, *l. pen. infr. de rescript.* & nomen ipsum libelli docet: qua scriptura, dilucide &
breuiter, summa negotij & petitionis, omnia denique quæ ad
fundandum supplicationis ius
D pertinent, exponuntur: *l. 1. vbi*
Castr. Iaf. l. vlt. inf. si cont. ius. quatenus quidem in facto, non in notorio iure consistunt, *l. vt responsum, 15. infr. de transact. Authent.*
quæ supplicatio, & l. 4. l. vlt. h. t. l.
cum vero, §. *subuentum, de fideicomm. liber.* Eo autem percinere
E omnia censentur, non modo propter quæ Princeps ad concedendum vel denegandum permoueri
potest, sed etiam quibus ad facilius difficiliusque dandum denegandumque poterat impelli, *l. 1.*
vbi post Cast. Iaf. n. 2. l. 2. n. 32. inf.
si cont. ius vel vtil. pub. & in l. 3.

nu.3.h.t.c. postulasti, & pastoralis, A *versic.de leui. ubi Pan. de rescript. c. ex parte, de for. compet. Alex. cons. 114. ponderatis, volu. 1. decis. Rota, 3. de rescript. n. 3.4. Afflict. decis. Neap. 220. nu. 4.* Diem porrò & tempus libellis adjici substantiale non est, nisi cum hoc quoq; ad ius supplicationis facit, & im- B petrationi momentum afferre potest. *Ias. in Auth. quæ supplicatio, nu. 5. per illum text. in verbis sub hac forma, h.t. Bald. in l. ordo, infr. de ex rei iud.* Offerre autem libellum quocumque tempore & loco Principi licet, cùm res sit voluntariæ iurisditionis, vel potius ma- C ræ facultatis, quæ ideo etiam partis citatione non habet opus. *Ias. l. 1. in fin. C. quand lib. Prin. dat. & l. 2. h. t. Bal. ac Canon. in Rub. ext. de rescript. Alex. post Bart. l. nam ita diuus, de adop. l. 2. C. de temp. app. c. cum olim. de re iudic. ex parte de verbor. signif.* D

7 ¶ Finis supplicationum est, vt rescriptum impetratur: *l. 1. 2. & toto h.t. l. vt responsum, 15. infra de transact.* quem finem consequi semper supplicatio, neque supplicans in suspenso relinqui debet, etiamsi necesse non sit eo modo rescribi quo postulatur: multa E enim petuntur, quæ iure non conceduntur, aut aliter quam petitum sit, concedantur, *Castr. l. 1. n. 2. inf. de diuers. res.* Effectus supplicationum sunt multiplices & varij, pro earum varietate & multiplice natura. Interdum habent vim appellationis, *Auth. quæ supplicatio, h.t.* libelli conuentionalis, *Dd. tot. t. 1. inf. quand. li. l. 2. inf. de an. except. l. 2. inf. vbi in rem act.* præsertim in summariis, *Ias. l. 1. n. 5. quand. li. Princ. dat.* citationis item, *l. libertus, 15. vbi Dd. de in ius vocan.* & litis contestatæ, *inf. t. 1. quan. lib. Princ. oblat.* confessionis, *l. 2. inf. de err. ad.* (nam probat contra libellantem, *l. 1. vbi Ias. n. 1. inf. vt lit. pend. & in fine ibid. per c. vt debitus, de appellat.*) Interdum & suspendit processum, *d. l. 1. vbi Iaso & Dd. inf. vt lite pen.* & in temerariis aut malitiosis pœnam etiam supplicanti affert. *l. vltim. inf. vt lite pend. l. vnic. sup. de S C. l. si quis, 41. inf. de trans. l. 2. supr. de legibus.* maxime post rescriptum impetratum, *Cast. & Dd. in d. l. si quis maior. Alexand. cons. 34. vol. 1.*

¶ Adiacet precibus veritas, *l. 2. inf. si cont. ius l. vlt. h. t.* Contraria est falsitas, siue subreptionis tacita veritate, siue obreptionis expressa falsitate, *l. 2. l. 3. l. pen l. vlt. infr. si contra ius, l. vltim. infra de diuers. rescript. l. si quis obrepserit. 10. de fals. l. 3. § puber. de carbo. edic. l. sin autem, §. 1. de nego. gest. l. sed si, §. patronum, de in ius vocan. l. prædia. C. de locat. prædio. lib. 11. l. fi. C. de fund. & sal. rei dom lib. 11. lib. 1. C. de petit. bono. sub. lib. 10.* 8

Quando Libellus Principi datus, litis contestationem faciat. Tit. XX.

AD effectum precum Principi non inferiori oblatarum, *l.1.inf.de off.praef.prat.* & hoc referatur, quod siue ciuilis, siue criminalis sit libellus, eas quae temporales sua natura sunt actiones, perpetuet: *Bald Iason,l. 2. h. t.* & ad haeredes, quae alias transitoriae non sunt, transmittat, *l. 2.h.t.* rescripto scilicet impetrato, *l. 2.vbi Dd.hoc tit & in l.1.inf.tit.1.c. super literis. vbi Innocent.ext.eod.*

Vt Lite pendente vel post prouocationem aut definitiuam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare. Titulus XXI.

1 *Contraria supplicationis à circumstantia temporis: & nu. 3.4.*

2 *Lis pendere quando dicatur.*

1 VIdendum † est vltimo loco de contrariis, quae supplicationi obstant. Eorum tria à circumstantia temporis hoc in titulo totidem numero, quae à materia vitiosa manant, in sequente titulo proponuntur. Circumstant a temporis non legitimi ob-
2 stat supplicationi, si † vel lite pendente, vel post prouocationem à
A sententia institutam, vel post sententiam, quae in rem transierit iudicatam, supplicetur Iure Ciuili lis pendere censetur à contestatione, *l.amplius, 15.rem rat. hab. l.vbi.30.de iud.Bald.l.1.in fin.inf. de relat.gl. & Dd.l.vbi coeptum de iud.* iure Canonico post oblatum
B libellum, & parti per citationem insinuatum: *cle.2.vt lite pend.cap. gratum, 20. de off. deleg.* cui quidem iuri hac in parte standum est, *Mynsing.obseru.26.cent.4.* iuxta regulam, quam ponit Iason: *in l.2.n. 23. infra tit. 1. per not. in l. priuilegia, sup.de sacrosanct.eccles.*
C *cap.1.2.de oper.no.nunc.* ex quo res in scholis ciuilibus est controuersa. *Iason hic in l.2.n.2.gloss. & Dd. in d.l. vbi coeptum, de iudic.* Hoc † itaque toto tempore cum nihil 3
sit innouandum, *tot.tit.ext.vt lite pendent.& in clem.1.eod.tit.* obstat supplicationi ex rescripto tam in
D prima quam secunda instantia, vt ostendit verbum prouocationis hic in Rubr. exceptio litis pendentiae: *Ias. hic in Rubr.n. 1.per l. facultas. inf. de iure fisci, lib. 10.* quae vires priuilegij impedit ac elidit. *Bald.in c.vlt.in fi.extr.eod. Ias.hic in l.2.h.t.* Eademque † est 4
E ratio sententiae per appellationẽ suspensae: nam & tunc lis secundae instantiae pendet, re ad tempus litis in prima instantia contestatae reducta, *l.ita demum, infr.de procur.* Ideoque nihil etiam tum potest inuocari. *tot. tit. ff. nihil inno. pen. app.* nisi forte quid petatur, quod

quod ius litis non alteret neque innouet, vt editio actorum, *l. 2. h. t.* aut iudex officium debitum parti petenti deneget, *in Auth. in med. lit. & §. super hoc de quaest.* vel alioqui suspectus sit, *Azo hic in fin. & Bart. in l. 2. n. 22. h. t. per d. §. super*, vel facta sit litis pendentiae specialis & certa in libello mentio, *Ias hic in l. 2. n. 2. Anchar. cons. 16. viso*, & Princeps eidem ex certa scientia, vel cum clausula, non obstante, aut ex plenitudine potestatis, motuve proprio rescribat. *Cast. Sal. Ias. hic in l. 2.* Contra rem quoque iudicatam absque not. infamiae supplicare non licet, *l. vlt. h. t. vbi ratio eius traditur alia in l. 4. & passim, in fi. de re iud. l. fratris*, 10. *inf. de transact.*

Si Contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum vel impetratum. Tit. XXII.

1 *Contraria supplicationis à materia vitiosa manantia.*

2 *Clausula, Si praces veritate nitantur, iure ciuili est exprimenda, iure Canonico subintelligenda.*

1 Contraria † in materia & quo ad obiectum sunt: primò, si supplicetur contra ius Diuinum, *gl. l. vlt. in fin. hoc tit. Ias. n. 4.* naturae, *gl. Ias. d. l. vlt.* vt contra bonos A mores, *c. constitutiones, dist. 10.* ius gentium *gl. d. l. vlt. vbi Ias. n. 2. h. t. Bart. l. 2. C. de fund. patr. li. 11.* ciuile, *l. rescripta, 6. sup. de precib. Imp. off. l. vlt. h. t. c. 1. vbi Panor. & Dd. vt lit. non contest. & Rub. de cons. n. 2. gl. l. vlt. h. t.* aut etiam contra statutarium non scriptum, locale, &c. *Bal. c. 1. de pace Const. verb. nos Romanor. Ias. l. 2. nu. 15. 16. 20. dicens hanc esse communẽ, h. t. & l. omnes, nu. 20. de iust. & iur. Maran. disp. 2. n. 18.* Secundo, si precibus petatur, quod sit contra vtilitatem publicam fisci, *l. 3. sup. de precib. Imp. off.* vel Reip. *l. vlt. h. t. l. vl. C. de peti. bono subla. Ias. & Dd. l. vlt. h. t.* etiam priuatam tertij, vt iuri eius detrahatur, *d. l. vlt. h. t. vbi glos. Ias. n. 3. 4. & l. quo minus, de flum. l. 2. §. merito, ne quid in lo. publ.* Tertio, si preces fiant contra veritatem, *l. 2. l. penult. l. vlt. hoc tit.* vel per obreptionem, hoc est, exprimendo falsum, *l. si quis obrep. 20. de fals. 3. § puber. de Carb. edi.* vel per subretionem, supprimendo verum, *c. 3. & pass. de resc. l. vlt. sup. de precib. l. 12. h. t. vbi Cass. Ias. & Dd. c. ex parte, de fer. comp.* Nam si pacta priuatorum iuri aduersaria respuuntur, *l. 6. infr. de pac. l. iurisg. 7. in fin. ff. eodem*, multo magis eorum supplicationes, *l. 3. l. pen. sup. de prec.* Sed & publica vtilitas anteferenda priuatae est, *l. 5. C. de off. rector. l. 1. §. fin. vbi Bart, C. de cad. toll. l. 1. vbi Dd, solut. matrim. l. si ita in fin. ad l. Aquil.* nec mendax pre-

cator potiri optatis debet, *l. pen. hoc tit.* cum † omne rescriptum habeat clausulam, Si preces veritate nitantur, iure Ciuili expressam, *l. vlt. infr. tit.* 1. *de diuers. rescript.* Canonico subintellectam: *Ias. hic l. 2. n.* 22. 24. *h. t.* deficiente igitur conditione ob surreptionem vel obreptionem obiectam, *l. 3. verb. argui. h. t.* nec demonstratione veritatis precum refutatam, *l. vlt. infr. tit.* 1. deficit dispositio rescripti, *l.* 1. *l. 2. l. vlt. h. t.* dummodo eiusmodi quid aliter quàm decuit vel expressum vel celatum sit, quo verè declarato cognitoq; Princeps aut aliter, aut certè difficilius in eam sententiam rescripturus fuisset, *Ias. num.* 2. 32. *post Castr. l. 1, 2 hoc tit. & l. 3. num. 3. sup. de precibus, c. pastora* 14. *vbi gl. verb. de leui. vbi Can. cap. postulasti,* 27. *c. 3. vbi Pan.* 1. *not. de rescript. Alexand. cons.* 114. *ponderat. volum. 1. decis. Rom. 3. numero* 3. 4.

De Diuers. resc. & prag. sanctionibus. Tit. XXIII.

1 *Rescriptum quid propriè.*
2 *Quid à rescriptis gratiæ & similibus differat.*
3 *Propria & species.*
4 *Causa efficiens & impulsiua.*
5 *Materia & forma.*
6 *Finis & effectus.*

SVpplicationum terminus atq; finis sūt rescripta, quib. Princeps supplicibus libellis respondet ac rescribit, vnde & nomen sortiuntur *l. licet,* 23. *de vsu. legat. l.* 4. *de appell.* Itaque † omne Principis responsum generale nomine rescripti *ex eo.* licet proprie rescriptum sit id, quod secundum ius commune supplicanti de iure suo respondetur, *Bart. Ias. & Dd. in l. benef. de const. princ. glo. c.* 1. *verb. noscatur, de const. in* 6. pertinetq; ad iustitiæ executionem, *l. 2. sup. si contra ius, Bart. n.* 3. *Ias. & Dd. l. beneficia, de const. Prin. gloss. c.* 1. *verb. noscatur, de const. in* 6. quod † genus distatà rescriptis gratiæ, *l.* 4. *hoc t. l. pen. sup. de precibus, Cast. n.* 4. *in l.* 2. *h. t.* legibus, mandatis, pragmaticis sanctionibus, priuilegiis, dispensationibus, indulgentiis, restitutionibus, beneficiis, principium, *Ias. & Dd. d. l. beneficium, in princ. de const. Prin.* In hoc † tamen titulo non solum de rescriptis iustitiæ, sed etiam gratiæ agi in aperto est, quæ ad naturam dispensationum priuilegiorū ac beneficiorum declinant, & ex re gratiæ vulgo dicuntur, *Chass. in consue. Burgund. Rub.* 1. *de iust. verb. s'il n'a grace*, propria, quod sint stricti iuris, *clem 2. de prab. c. causam, c. cum dilecta, c. significante, extr. de rescrip. & ibi Fel. in Rub. n.* 5. *eo. tit. de resc. gl. l. sæpe,* 8. *ver. necessitatis, de off præf. Bart. l. beneficium, n.* 3. *de const. Prin. Tiraq. de retract. prox.* §. 1. *gl.* 9. *n.* 1. 3. 8. & §. 35. *gl.* 1. *n.* 3. perpetua, *l.* 2. *h. t. c. decet, de reg. iur. in* 6. *Menoch.*

noch. conſ. 106. n. 33. perennia, *l.* 2. *h. t.* tranſmiſſibilia in hæredes, *l.* 1. *ſup. quand. l.* non tamen æquè ceſſibilia, *c. vlt. de reſc.* vbi *Pan. & Dd. Tir. de retract. prox.* §. 26. *gloſſ.* 1. *n.* 42. Sunt autem alia iuſtitiæ, *l.* 2 *vbi Caſt. h. t.* alia gratiæ, *l.* 4. *h. t. l. pen. ſup. de precib. Imp. off.* alia perſonalia, *l.* 4. *h. t. l.* 1. *de conſt. Prin.* alia realia, *l.* 4. *vbi Iaſ. n.* 1. *h. t.* alia authentica ſeu originalia, *l.* 3. *h. t.* alia exempla tantum, *d. l.* 3. alia vera alia falſa, *l.* 2. *vbi Iaſ. l. vlt. ſup. ſi contra ius vel vti pub.* & hæc aut ſubreptitia, *l.* 2. *ſupr. de leg. verb. per ſurreptionem elicita, c. ſuper.* 20, *de reſt. c. ex parte, de for. comp.* aut obreptitia, *l. ſi quis obrepſerit, de falſ. l.* 5. *inf. quemodo & quando iud. d. c. ex parte, Bald. l.* 2. *n.* 12 *ſup. tit.* 1. in dubio tamen verum præſumitur reſcriptum *Fel. c. vlt. in fi. de præſump. Alcia. reg. præſump.* 3. *præſ.* 3. donec falſitas arguatur, *l.* 3. *ſup. tit.* 1. *ſi contra ius,* quo caſu veritas precum quibus impetratum ſit, probari debet, *l. vlt. h. t.*

4 ¶ Cauſa eſt Princeps: nam inferiores non dicuntur reſcribere, ſed reſpondere, Præfectis prætorio exceptis, quorum iure nunc Duces imperij vtuntur. Impulſiua eſt ſupplicantis ſuggeſtio & petitio, *l. vlt. hoc tit.* in qua reſcriptum fundatur, *l.* 2. *infr. de vſufr. leg. hoc tit.*

5 ¶ Materia res omnes quæ cõcedi poſſunt, *l.* 4. 5. *hoc ti.* quatenus ad ius pertinent nõ factum, *Bart.* *l.* 2. *n.* 2. *C. de eden.* præcipue vero lites, *l.* 1 *hoc tit.* Vnde reſcripta ad lites appellantur, *Menoch. conſ.* 100. *n.* 34. vel beneficia, *l.* 3. *h. t. l.* 5. *ſup. de prec. Imp. de off.* de illis reſcripta iuſtitiæ, de his gratiæ reſcripta impetrari dicuntur, *l.* 2. *l.* 4. *hoc tit. vbi Dd.* Materia in qua ſunt chartæ & membrana, *l. penult. hoc tit.* Nam præcipua reſcripti forma, eſt vt ſcriptura (vnde nomen habet) in chartis facta conſtet. *l. pen. hoc tit. in Auth. vt diui iuſſ.* præpoſito Principis nomine, *in Auth. vt præpon. nom. Imp.* & ſubiecta ſubſcriptione aut Principis, *l. pen. l.* 3. *h. t.* aut quæſtoris, *gl. Caſt. & Dd. in l. vlt. hoc ti. & in Authent. vt de iuſſ. verb. quæſtor.* appenſo etiam in maioris momẽti cauſis ſigillo, *l. penult. hoc tit. Caſt. in l. vltim. hoc tit.* quod voluntate Principis appenſum præſumitur, *Molin. conſ. Pariſ. tit.* 1. *de feu.* §. 5. *n.* 14. 15. quo confirmatur, *l.* 2. *vbi glo. Bald. C. de rebus alie. non alien. l. ſi qua,* 22. *C. de epiſc. & cleric. Innoc. c.* 1. *de fidei inſtrum. c. poſt ceſſionem, de probat. Lanfr. c. quoniam,* 11. *verb. inſtrumentorũ, nu.* 2. *eod. tit.* & ſit publicum inſtrumentum, *c. poſt ceſſionem, vbi Fel. n.* 8. *de prob. c. cum dilectus, de fide inſtru. Iaſ. l. pacta nouiſsima, n.* 16. *C. de pac. & rep. l. admonẽdi, nu.* 90. *de iureiur. Crau. de antiq. temp.* §. 2. *numero* 27. *Schurff. conſ.* 7. *licet, n.* 6. *conſ.* 17. *n.* 12. *conſ.* 39. *nu.* 1. *cent.* 1 ſubſcriptione vero approbatur: *l. ſicut,* §. *non videtur,*

verſ. ſed ſi ſubſcripſerit quibus A *med.pig.ſol.*§.1.*verb.ſubſcripto.Inſtit.de empt.l.ſi.ita*, 126. §. *Chryſogonus, vbi Iaſ.*1.*notab. de verb. oblig.Rom.conſ.*303,*hac ſcriptura, n.*1.2.*Schurff.conſ.*17.*nu.* 12. 13. *cent.*1. ita tamen; ſi quidem omnes cauſę, quibus Prĩceps in vtrãuis partẽ cõmoueri poteſt, expri- B mantur,*c.ſuper c.cæterum,ex.eo.c. inter: mon.de re iud.*ne ſubreptionis vel obreptionis argui poſſit, *c ex part.c.cæterùm, c.poſtulaſti, de c.ex par.de for.comp.*quare & olim *reſc.*ſolẽne ſuit inſerere conditionẽ, Si preces veritate nitantur, *l. vl.h.t.c.*2.*ex.eod.& Dec.conſ.*350. C *viſis n.*1.quæ tamen omiſſa hodie ex iure Can.non vitiat,*d. c.* 2. *vbi Dd. ext. eod.* ſemper tacite ſubintelligatur *Iaſ.n.*22.*&* Dd.*l.*2.*ſup. ſi contra ius,vel util. pub. & l. ult. hoc tit.Bar.l.à diuo Pio,in pri.de re iud.*Annotatione etiam temporis, hoc eſt, anni & diei, quod datum D eſt, reſcriptum opus habet,*l.*4.*hoc ti.*vt & aliud quodlibet publicum inſtrumentum,*l.cùm tabernam,*§. *fin,de pig Iaſ.& Dd. in repet.l.admonendi, de iureiur.* Cætera purpureæ inſcriptionis ſolennia,*l.penult. hoc t.* hodie non ſunt in vſu *Caſt. & Dd. d.l. penult.* Clauſulæ E porrò reſcriptorum pro ſubiecta materia variant, in quibus ſtylus curiæ & conſuetudo eſt obſeruanda, alioqui ſuſpectum redditur reſcriptum,*Felin.& Dd.c. ex parte* 3. *de reſcript. c. correcta de confirm.uti. Anto. Gab. Rom. concluſ. lib.*6. *de reſcript.concluſ.*1.2.

6 ¶ Finis reſcriptorum generalis & vltimus idem eſt, qui tertius iuris, nempe iuſtitiæ adminiſtratio, aut gratiæ conceſſio: *l.* 2.*ubi Dd. ſup. de prec. l.* 2.*ſup. ſi contra ius uel uti. pub.* proximus, vt reſponſum ſupplicans accipiat, *l. ut reſponſum,infr.de tranſact.*vel impetratis quæ poſtulabantur, vel denegatis, *l.* 2. *hoc tit.* & paſſim: Effectus ingens tribuitur, cum ſacrilegij inſtar eſſe ſcribitur de poteſtate & viribus horum dubitare: *l.*5. *hoc tit.* quod in materia ſubiecta verum eſt, cum ſcilicet Princeps de his reſcribit, quæ nemini nocet, proprieque ab ipſius poteſtate dependent, vt ſunt adminiſtrationes, iuriſdictiones, dignitates, *de quibus loquitur, d.l.*5. *& l. uni,ad l. Iul. de amb.* nam quæ ad rem priuatam ſpectant, & alterius ius lædere poſſunt,iis quiſque ſe opponere & contra ius ſuum tueri poteſt, *l. ultim.hoc tit. l.*2.*l.ultim.ſup. tit.* 1. Non igitur habet vim legis reſcriptũ, *l.*2.*ſup. de leg.* niſi inter partes acquieſcẽtes, *Felin. in Rubr. ex. eod. n.*1.2. *cum ſeq.* aut niſi aliud Princeps expreſſerit, *l.*3.*ſup.de leg.* aut iuri communi conforme ſit, *glo. uerb. ſubſcriptionem. & Dd. l.*1.*C.quomodo & quando iud. l. liberos,* 18. *ubi Bald. n.* 1. *C. de collat.* aut in corpus iuris relatum ſit,*l.* 2. *l. ult. C.de legib. & paſſim, in C.* ſed nec extra perſonas ad quas pertinet, extenditur,*l.*1.*de cenſ.Prin.l.* 2. *C.*

de

de legibus, l.2.§. merito, ne quid in lo. pub. ſed ſtrictam recipit interpretationem, *l. ſi quando, C. de inoff. teſt. Felin. n. 5. & Dd. Rubr. ex. de reſcript.* maxime quoad tertium, *c. dudum, de priuile. clem. 2. de praben.* etiamſi reſpectu concedentis vberiorem, *l. beneficium, vbi Iaſon. & Dd. de conſt. Prin.* B Conditionem tamen ex reſcripto ſeu actionem perſonalem, aut ſaltem implorationem officij iudici parit, *c. dudum, 32. vbi Innocent. de priui. iuxta diſtinctionem Bart. in l. omnes, 9. nu. 66. de iuſt. & iur. Iaſ. in l. ea demum, 8. n. 4. ſeu l. ſi ſoror. vbi glo. verb. reſtitut. C. de collat.* & proficit etiam ſocio, *l. 1. hoc tit. l. ſi is qui duos, de lib. legat. de quo Bald. & Dd. l. vlt. de reſcrip. Tiraquell. de retract. prox. §. 26. glo. 1. n. 42. & 30.* atque adeò aduerſario quoque, ſi quis in iudicio vtatur: fit enim illi commune, *Spec. de reſc. §. 1.* ſicut alia acta iudicialia, *l. vlt. in fin. C. de app. l. ſi quis teſtibus, C. d. legibus, l. 1. §. 1. de eden.* Contraria ſurreptio, obreptio, quæ illi fructum adimit, *l. 2. ſup. de legibus*, omnem & effectum, *l. 2. l. 4. l. 5. ſup. tit. 1. l. vltim. hoc tit.*

De Statuis & imaginibus, Titulus XXIV.

1 *Statuæ & imaginis etymon.*
2 *Cauſa impulſiua.*
3 *Materia & forma, finis.*

A Supplicatur non modo Principi præſenti per libellum, ſed etiam eo abſente in ſubditis, ad ſtatuas & imagines eius confugitur, opis petendæ & violentiæ depellendæ cauſa, *tot. t. inf. t. 1.* Nam ob venerationem Principis pro aſylo habentur: cuius violationẽ B ſæpè quàm acerbiſſimè à Principibus eſſe punitam, hiſtoriæ docent.

¶ Statua à ſtatuendo: imago, authore Feſto ab imitando eſt: vtraque corporis ſimulacrum, *l. 1. hoc tit. l. 1. inf. tit. 1. Cicero pro Archia.* ſed propriè ſculptile aut fuC ſum imago pictum. Statuas ſibi Principes locari permittunt, *l. 2. l. 3. h. t.* reliquis Magiſtratibus aut alijs, poni abſque Principis venia non poſſunt: *l. 1. 2. h. t. l. ſi qui, 9. l. ſi quando, 15. inſ. de operibus pub.* niſi à liberis ciuitatibus, quæ ſuperiorem nõ recognoſcunt: *Caſt.* D *l. 1. h. t.* 1

¶ Cauſa impulſa non adulationis ſtudium aut metus, *l. 1. h. t.* ſed dignitas & reuerentia Principis: *l. 2. h. t.* feſtorum dierum ac ludorũ celebritas, *l. 2. hoc tit.* benemerita eius, cui ſtatua locatur: *l. vlt. hoc tit.* poſtulatio prouinciæ, ciuitatis, E vniuerſitatis, quæ alicui de ſe bene merito ſtatuam poni, vt à Principe permittatur, ſupplicat. *l. vlt. h. tit.* 2

¶ Materia ex qua aurum, argentum, æs, marmor, ſaxa, lignum, *l. 1. h. t.* A forma aliæ equeſtres, aliæ pedeſtres, loricatæ, ar- 3

matæ inermes, paludatæ, togatæ, Romanæ, peregrinæ. Eriguntur autem potissimum diebus festis, & ludorum sumptibus publicis, Principi: *l.3 h.t.* priuato ipsiusmet impensis, *l.vl. h. t.* Quia sicut virtutis præmia tribui benemerentibus conuenit: ita aliorum honores alijs damnorum ac sumptuum occasionem fieri non oportet, *l. vlt. hoc tit.* Quemadmodum & cum Princeps alicui tributorum, collectarum, & seruitiorū, onus remittit: illa immunitas domino concedenti detrahit, nō aliorum, qui similia debeant, subiectorum onus cumulat. *Angel. Bal. & Dd. l. si vnus §. item si pactus, §. sed si generaliter, de pac. & Ang. l. inter debitorem, eod. tit. per gl. l. vacuatis, C. de decur. lib. 10. Iacobin. de S. Georg. tit. de homag. n. 38.* & honori sint, *d. l. vlt.* ac reuerentiæ: *l. 2. hoc tit.* memoriamque absentis vel demortui repræsentent, *d. l. 2.* & sine ambitioso adorationis fastigio ludos aut festū diem exornent, *d. l. 2.*

De Iis qui ad statuas confugiunt. Tit. XXV.

1 *Ad statuas confugere, quando permissum.*

2 *Pœna temerè ad statuas confugientium.*

1 VT reliquæ † actiones humanæ à causis finalibus pendent & æstimantur: *l. qui iniuria, de* A *furt. Bart. l. eam quam, in princ. & n. 14. C. de fideicomm.* sic ad statuas Principis confugere pro istiusmodi causarum distinctione & varietate, aut vetitum est aut permissū. Permissū, vitādi metus, hoc est, violentiæ, quæ metū inferat, iniuriæ, turpitudinis, periculi causa, *l.* B *vnic. h. t.* vt confugientes eo tuti sint, ac iure legibusque vindicentur, *l. 2. de his qui sunt sui vel alien. iur. l. vnic. h. t.* Vetitum absq; iusta vel ex improbabili causa, puta ad alterius infamiam: *l. in eum, 5. de extr. crim.* inuidiam, *l. senatusconf. 38. de iniu. l. vnic. h. t.* in- C iuriam, *l. capitalium, 28. §. ad statuas, 5. de pœn.* vt illi velut formidoloso & vim iniustam, quæ aliter depelli nequeat, paranti, inuidia concilietur: cuius rei exemplum ponit Castr. *hic in l. vnic.* † 2
Quod genus simulationis iniustæ, velut iniuria publica, *d. l. capita-* D *lium, §. ad statuas, cap. de pœn.* vinculis publicis coercetūr, *d. §. ad statuas, l. senatusconf. 38. de iniur. Cuiac. obseru. 12. cap. 29.* aut arbitrariè, *l. 5. verb. in eum seuerè animaduertitur, de ext. crim.* vel etiā pœna talionis, *Castr. hic l. vnic.* Quia tamen hæc res est mali exē- E pli, ideo regulariter prohibitum ad statuas confugere, puniturque fugiens, nisi iustam causam probet, quoniam aduersus eum præsumitur, *d. l. capitalium, 28. §. ad statuas, vbi gl. verb. confugere, de pœnis.*

De Officio præfecti Prætoriorum Orientis & Illyrici. Tit. XXVI.

1 *Continuatio.*
2 *Origo Præfecti Prætoriorum, & numerus.*
3 *Eorum officium, & quis eos cõstituat.*

1 HActenus † dictum est de legibus, quę sunt mutus quidam Magistratus: sequitur altera huius tractatus pars, de Magistratibus, qui viua quædam lex sunt, seu legis executores, *l. nam & 8. de iust. & iur.* Quo pertinere tertium iuris publici membrum, initio huius libri dictum est. Inter hos primum à Principe (de cuius potestate & iure hactenus expositum est) locum obtinet Pręfectus Prætorio: *l. 1. inf. de offic. vic. l.* 2 *vnic. ff. eod. Cass. lib. 6. epist.* qui † tantum vnus, exemplo magistri equitum, initio creatus est, *l. vnic. ff. eod.* post cùm pluribus in locis legiones Romanæ contra hostes diuersos alendæ essent, tres in tribus orbis terrarum partibus sunt constituti. Vnus in Asia Præfectus prætorio Orientis, vt hoc tit. alter in Europa Præfectus Prætorio Illyrici, *tot. h. t.* tertius in Aphrica Præfectus legionibus & militiæ Africanæ, *inf. tit. 1.*

3 ¶ Constituit Præfectus Princeps eiusmodi, qui ob singularem industriam explorata eorum fide A & grauitate, ad huius officij magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos pro sapientia ac luce dignitatis suæ quam ipse iudicaret: *d. l. vnic.* non vt vni prouinciæ præsint tanquam Præses, Proconsuli, sed toti diœcesi seu tractui, partique terrarum quæ B multas prouincias contineat: *l. 1. infr. de prox sacr. scrini. lib. 12. l. 1. infr. de offic. vica. l. 1. infr. vt omn. iud. l. 1. §. à præfec. de leg. 3.* vt in iis disciplinam militarem & ciuilem tueantur, & summam rerum Imperij, nomine Principis, cuius Prætorio præsident, & in quo ius C dicunt vice Principis, gubernent, *l. 2. h. t.* Quare Præsides prouinciarum sibi habet obnoxios Præfectus, *l. 2. l. 4. inf. de offi. rec. prou.* & de delictis eorum, ac reliquorum in prouinciis officialium, cognoscit, *l. 4. inf. de of. rec. prou.* eosdemq; creat, eligit, *l. 1. infr. t. 1. l. si quis, 9.* D *inf. de aduoc. diu. iud.* castigat, remouet: *l. 3. l. 4 h. t.* nec appellari ab eius iudicio & sententia potest, *l. vnic. ff. eod. inf de sent. præf. præt l. 4. cum auth. seq. sup. de pre. Imp. offer.* Formam etiam generalem, vice constitutionis in sua diœcesi valituram, recte proponit, *l. 2. hoc* E *tit.* quam nemo præter Principẽ innouare queat, *d. l. 3. hoc titulo.* Supplices libellos recipit, & expedit, non tamen propterea vim litis contestatæ habituros, *l. 1. hoc tit.* Violentis etiam casibus, & aliis quibus Præsides singularum prouinciarum partes esse nequeunt, te-

remedium affert, *l.2.inf.de off.rec. prou.*

De Officio Præfecti Prætorio Aphricæ & de omni eiusdem diœceseos statu. Tit. XXVII.

Recuperatæ auspiciis Belisarij & immanibus Vandalorum manibus ereptæ Africæ, Iustinianus Præfectum prætorio dedit, cuius Carthagine sedes esset, quoque septem Aphricæ prouinciis tam Consularibus quam Cæsareis, super omnes Præsides vice Principis præesset, religionem, disciplinam, ciuitates, agros, munita loca, denique reliqua omnia à Vandalis vastata, instauraret, & ad priorem cultum reduceret. Quibus in mādatis, quia pro eius prouinciæ necessitate & vsu multa sunt singularia, neque aliorum Prætoriorum Præfectus communia, ideo de officio huius specialiter & separatim edicendum putauit: quod de electione melius intelligi potest.

De Officio Præfecti vrbis. Titul. XXVIII.

Sicut foris & militiæ Præfectus Prætorio, sic domi & in vrbe Præfectus vrbis summum & primum à Principe locum tenet: cæteroque Magistratus vrbanos facile dignitate antecellit: *l.3.h.t.* Omnia crimina sibi vindicat: *l.1.*

A *ff.eod.l.vnic. inf. de off.præfect. vig.* statum vrbis annonamq; ac disciplinam vrbanam curat: *l.1.h.t.* omnes ciues, collegia, corpora, reliquaque vrbana omnia, suæ iurisdictioni obnoxia & subiecta habet, *l.pen.h.t.*

B

De Officio Magistri militum, Titul. XXIX.

Secundum Præfectum Prætorio, *l.4.h.t.l.2.sup.de off.prat. Aphrica.* summā in milites equites, pedites que, atque adeò ipsos quoque prouincialium exercituum Duces, potestatem habuit

C Militum magister: *l.pen.l.vlt.h.t.* illustri & Comitatiua dignitate excellens: *l.1.hoc tit.*& eo quidem maiorem, quod in eadem prouincia ipso præsente Præfectura prætorij seu Prætoriana, quamuis amplissima, nullam tamen in

D milites habeat potestatem: *d.l.1. l.4.h.t.d.l.2.infr de off.rec.prouinc.* vt nec è diuerso Magister militū in reliquos prouinciales, *l.1.h.t.* hoc officium maxima virtute & felicitate, sed aulica nimirum anguina mercede, sub Iustiniano

E Belizarius gessit, *l.2.supr.de off. præf.prat.Aphrica.*

De Officio Quæstoris. Tit. XXX.

1 *Quæstorum origo.*
2 *Dignitas & munus.*

Quæ-

1 QVæstorum † vt munus olim aliud fuit, *l.* 1. *& t.t ff.eod.* ita & dignitas minor, cum primus ad maiores honores gradus esset, *l.1.in fin.D.eod.* Postea sub Augustis nouũ quæstorum genus creatum qui à veste candida Principis candidati appellarentur: non quærendis pecuniis, sed legendis Principum in senatu libris, hoc est, codicillis & epistolis operam dantes, *l.vnic.in fin.ff.eod.* Horum
2 † dignitas post ita creuit, vt in Palatio sacro libellos supplices reciperent, iis sicut & nouis legibus, mandatis, vice Principis subscriberent, responsa redderent, leges & mandata dictarent, *l. vlt. de rescript.* minori laterculo, hoc est, Codicib. & registris dignitatum, officiorum, administrationum, notitiarum, redituum, & assignationum Imperij præessent: *l.* 1. *l.* 2. *h.t.l.comperimus,* 12.*infr. de proxi sacr.scrinio.vbi Cuiacius, & l.* 3. *de agent. in rebus, lib.* 12. omnem denique iuris ac iustitiæ potestatem in Aula haberent: *l. vlt.supr.de diuers.rescript.l.2. de pet.bon.sub.lib* 10.*Nou.* 53. 111.*l. iubemus,*34. *C. de app.l.* 1. *de off. quæst. Nouell. Valent. de homicid. casu fac. Procopius lib.* 1. *de bello Persico.* quam nunc penes eum, qui Cancellarius vocatur, esse videmus, quod nomen huic officio postea esse prælatum, Niceta testatur, *lib.*7.

De Officio Magistri officiorum. Titulus XXXI.

1 *Magister vnde dictus.*
2 *Magister officiorum quis.*

ERat & in præeminenti dignitate ac iurisdictione Magister seu Comes officiorum, *l.3.h. t.l.2.3.4.inf.de castren.l.* 1 *inf. de decan.l.3.de cur.publ.li.*12.*l.*10.*C. Theo.de decurio.* Magister † à Monendo vel Monstrando dictus, omnem significat, cui præcipua alicuius rei cura & gubernatio incumbit, *l.cui præcipua,* 57.*de verb. sign.l.*1.*in princ. vers. magistrum, & §. magistrum,* 3. *de exerc. act.* Vnde Magistratus, *d. l. cui,* 57. magister populi, (dictator scilicet) equitum, *l. vnic. de off. præf. prat.* fisci, *Euseb.lib.*8. militum *sup.ti.*2. *de off.mag.mil.* scripturæ, *l.* 1.2.3. *sup.t.*1. bonorum, *l.* 3. *de præpos. sacr.cubi.li.* 12. & hic officiorum: quod nomen hoc in argumento Palatina officia aulicasque functiones significat. 1

¶ Erat igitur Magister officiorum Iudex & velut Episcopus ac superintendens cubiculariorum, *l.3. de præpos. sacr. cub.li.*12. decanorum, *l.2. de deca. lib.* 12. militantium sacris scriniis, *t.t.de prox. sacr. scrinio,* agentium in rebus, *l.* 1. *h.t.l.ex eo,de agen.in rebus,li.* 12. scholarum, *l.*1.2.3.*vlt.hoc tit.* silentiariorum, seu, vt nunc vocãt, secretariorum omniumque ministro- 2

strenuum Aulæ, *l.4.C.de silent.l.ult.* A *de cast. lib.* 12. Etiam in prouinciis sibi assignatis, & Imperij limitibus quis esset militum numerus, quæ castrorum ac clausularum disciplina, munitio, ordo, obseruans, quotannis ad principem referebat. *l.pen.hoc tit.* cuiusmodi fere munus ij hodie sustinent, qui Magistri curiæ nunc appellantur.

De Officio comitis sacrarum largitionum. Titul. XXXII.

1 *Comes vnde dictus.*

2 *Sacræ largitiones quid.*

1 COmitem † à comitando, & Comites eos, qui aliquem sequuntur & obseruant, dici palam est, *l.item*, 15.§.*comitem. de minorib.* Hinc Comites Procoss. qui his apparent, assident, operam in officio dant: *l.senatusc.* 16. *de off.præf.l.administrantes*, 41. *de ex. tut.l.4.de offic.ass.l.legato*, 12.§.7. *de vacat.mun.* & Principum, qui in Comitatu Palatij præsto sunt principi, & aliquo officio inseruiunt: quorum pro veritate munerum, alij primi, alij secundi, alij tertij ordinis censentur, *l.vnic. inf. de comitib. qui prox. reg. lib.* 12. *vbi Cuiac.l. vnic. infr. de com. sac.pal.eod. lib.* Nam dignitatis & claritatis ordo velut senatorius, [illegible] Augustis esse cœpit, *l. vnic. infr de com.sacri palat.* & *toj. t. de dig. lib.* 12. quemadmodum & Ducum, *d.l.vnic.l.*1, 2. *sup. de off. præf. prat. Aph.* qui ordines eminentiæ etiam hodie perdurant.

¶ Sacræ largitiones, sunt thesaurus & ærarium Principis publicum, ex quo Princeps dona & largitiones publicè priuatèque B facit, quod Principi maxime conuenit, sic vt tutores etiam eius eiusmodi facere queant. *Ias n* 2. 3. *in l.pactum curatoris*, *C.de pac. per c.grandi, de sup.neg. pral.* & *l.* 6. *C.de admin tut.l. cum in plures* §.*pen. cum l.seq.de adm. tut. l.*1.§. C 1.*de tute.* & *rat. distrah.* Eodem etiam donata Principi referebantur. Indè stipendia militibus & officijs, soluebantur, *t. t.C.de can. largit.l.*2.*de expreß.l.* 1. *de metall. l.*2.*de cons.l.vnic.de quæst.infr.lib.* 12. Huic præfectus iure veteri. Præfectus dicebatur ærario, *l. se*D *natus*, 15.*de iur.fisc.* deinceps procurator fisci dictus, *tot. tit. de off. pro Cæs.* post Comes Palatinus, *l. palatinos, inf. de pal. sacr.larg.lib.* 12. sacrarum scilicet largitionum & thesaurorum. 2

De Officio Comitis rerum E priuatarum. Titulus XXXIII.

1 *Officium Comitis sacrarum largitionum.*

HVic par & eadem illustri dignitate excellens Comes rerum Cæsaris priuatarum, *l.2.infr. de*

de palat.sacr.larg. seu Rei Domi- A
nicæ: *l.super, 9. vbi Cuiac. inf.de*
1 *iur.fisc.lib.* 10. cuius † officium
est, gubernare priuatam Principis
substantiam; *Theod. li. 3. c. 12.*
Cuiac. d. l. super. quæ non ad lar-
gitiones & expensas ac salaria mi-
litum & officiorum, sed ad pro-
prios & priuatos vsus Principis est B
destinata & separata, *Basil. lib. 6.*
Eo referebantur olim fiscalia
commoda, *l. vnic. hoc tit.* bona
vacantia & caduca, omnisq; fisci
ratio ac procuratio: hodie confi-
scationes, *l. 1. & t. t. de iur. fisc. l.*
vl. de delat. l. 3. de bon. vacan. l.
vlt. de iur. hast. fisc. lib. 10. *Cuiac.* C
in l. 2. de petit. bon. sub. inf. eo. li.

De Officio comitis Sacri Palatij. Tit. XXXIV.

Comitis Sacri Palatij nomen
aliàs generale est, plurium
officiorum Aulæ seruientium: *l.* D
vnic. infr. de com. & arch. sacri pa-
latij lib. 12. Cassiodorus in fi. li. 6.
hic curatorem denotat seu procu-
ratorem Diuinæ domus, *l. 3. infr.*
de quand. præs. vt sarta tecta sit: &
quod eo pertinet, Iuris perpetua-
rij seu emphyteuticarij, *l. 1. 2. hoc*
tit. ac forte etiam cellæ, penusq; E
Principalis, omniumque obuen-
tionum & rerum eo destinatarū:
quod munus in aulis hodie susti-
net, quem Marescballum vulgo
appellant.

De Officio proconsulis & legati. Tit. XXXV.

1 *Continuatio titu'i.*
2 *Proconsulis officium.*

Hactenus † de Magistratibus 1
& iudicibus, qui in comi-
tatu sunt Principis, & ministeriis
atque officiis est dictum: iam di-
cendum de ijs, qui extra Palatiū
iurisdictioni domi vel foris præ-
sunt. In his præcipuum foris erat
Procos. & legati eius officium.
Nam † Proconsul omnium vrbano-
rum Magistratuum vice in pro- 2
uincijs fungitur: quippe qui cum
plena & consulari potestate, an-
nua tamen, velut in libera Repu-
bl. vsitatum erat, in prouincias
consulares mandetur, & asciscere
sibi legatum, eidemque mandare
iurisdictionem, vel non manda-
re, pro arbitrio potest: semel man-
datam tamen inconsulto Princi-
pe auferre non potest, *l. 4. l. 5. l. so-*
lent, vers. sicut, eod. Quanquam
autem in vrbe duo Coss. annuum
imperium haberent, tamen Pro-
consulatus vnus tantum in quaq;
prouincia est, *l. meminisse,* 19. *de*
offic. præs. etiamsi pro numero pro-
uinciarum complures fuerint, *l.*
process. 14. ff. eod. tit. Mittitur igitur
Procos. cum potestate annua in
prouincias consulares more maio-
rum ex authoritate senatus, *Cicero*
ad Q. fratrem & passim, at reli-
quis prouincijs Cæsareis Impera-
tor

tor præsides & Rectores minore cum potestate, diuturniore tamen quam annua, ad suum arbitrium & arctioribus diplomatis, atque ideo absque legato, cum ipsi Cæsaris legati sint, præficit, *l. penultim. de offic. præs.* Quod discrimen prouinciarum Consularium & Cæsarearum ab Augusto institutum, *Suet. in Aug. c. 47. Dion. Strabo.* &c. adusque tempora Iustiniani durauit, *l. 1. sup. de off. præf. Afr.* vnde & officium Hellesponti Consulare hic vocatur: & [illegible]; videlicet minoris, Proconsulari in secunda huius tituli constitutione subesse iubetur, l. officium [illegible] h. tit. quæ alias est l. vnic. de off. com. sacr. patri. & perperam ad singularem titulum, qui de Officio Comitis sacri patrimonij vulgo inscriptus est, refertur: cum de hoc in nigro nullũ prorsus verbum: & iam deinceps non de Palatinis, sed alijs officijs agatur, & officium Comitis sacri patrimonij, aut idem sit quod Comitis sacrarum largitionum siue ærarij: *d. l. super. 9. vbi Cuiac. de iur. fisc. lib. 10.* aut quod Comitis rei & patrimonij Cæsaris priuati, quod à bonis Imperij publicis distat: *l. solent, 6. eod.* quo etiam hæc constitutio ab Haloandro vna cum rub. refertur. In prima huius tit. constitutione legatum non solum ciuiles, sed etiam criminales causas audire, non etiã decidere posse, sed ad Principem referre oportere statuitur, quæ

A extraordinarij olim mandati iurisdictio fuit: *d. l. solent, 6. eodem,* hodie ex hac constitutione, vt videtur, ordinarij est iuris. Non tamen adoptioni aut alteri legitimo actui præesse legatus potest *l. 3. eod.* quia non est apud eum legis actio, *l. obseruare, 4. eod. tit.* hoc

B est, ius actum legitimum celebrandi.

De Officio comitis sacri patrimonij. Titul. XXXVI.

C IN vulga. deest in emendatioribus exemplis, cum eius lex vnica pertineat ad titul. præcedentem.

De Officio comitis Orientis. Tit. XXXVII.

D COmitis Orientis officium à Proconsulari, Præsidumq; & aliarum prouinciarum Natoliæ (vt nunc corrupta Græca voce nominant) gubernatorum potestate seiunctum fuisse, constitutio vnica huius rubr. ostendit, in qua diserte hęc distinguuntur,

E & alia Rectori prouinciæ, alia Comiti assignantur. Non enim Palatini prouincijs præficiebantur, nec quicquam in prouinciales iuris habebant sed ipsis magistratibus imminere, & eorum obseruare actus, & contra eos audire, & ad Principem referre prouincialium querelas iubebantur:

l. 3.

l.3.infra de off.rec.prouinc.l. 2. inf. de off.vica. vt verisim.le sit, Principes aliquando ex suis Comitibus aliquos in prouincias ablegasse, velut inspectores administrationis Rectorum aliorumque officialiũ, quorum fides suspecta Principi esset, *l.nullum,* 10.*infr. de off. rec. prouinc.* aut limitibus præfecisse contra hostes tanquam Duces, *l.2. supr.de off. præfect. præt. Aphr.* seu Comites militibus limitaneis dedisse, *l. vnic. inf. vt omnes iud. verb.quicunque dux vel comes, l.1. infr. de off. vica.* per prouincias, maxime Orientis, vbi à Parthis & Persis perpetuæ incursionis timebantur, *l.3.in verb. comitibus, qui per prouincias constituti sunt, infra, de offic. rec.l.vnic.C.de com. qui pro re.lib.12. vt hoc tit.l.vnic. infra, vt omn. iud.*

De Officio Præfecti Augustalis. Tit. XXXVIII.

PRæfectum Augustalem Ægypto, vt prouinciæ Cæsareæ (quam primus Augustus, vnde nomen huic officio, in suam prouinciam redegit) & validiori ac ob id formidolosæ, singularibus Augusti diplomatibus immissum, & potestatem eius varijs modis restrictam fuisse diximus: *ff. eod.t.* quod etiam intelligi potest ex constitut. huius tituli secunda, qua datur illi cognoscendi & referendi potestas de flagitij ordinariorum sub se iudicum, vt iuridici Alexandriæ, non etiam amouendi, vel puniendi.

De Officio Vicarij. Tit. XXXIX.

1 *Vicarij etymon, & quis.*
2 *Dignitas & officium.*

VIcarius † à vice, qui alterius vicem gerit & sustinet, vnde vicarius seruus, *l.si seruus,* 17. *de pecul.§. cum autem.Instit.quod cum eo, quis in alie. po.* qualem se etsi non statu, tamen officio esse quæritur Martialis ac deprecatur. 1

Esse sat est seruum, iam nolo vicarius esse.

Ita vicarius in officio & iurisdictione is dicitur, qui vice alterius, à quo mandatam habet iurisdictionem, gerit, *inf. de offic. eius, qui vices alt. iud. ger. ext. de off. vicar.* Inter † vicarios, præcipua & quidem Comitatiua primi ordinis indignitete Ducibus pari est vicarius Præfecti prætorio: *l.vnica, infra de com. & arch.lib.12.l. 3. inf.de off. rec.pro.* quem huic aduocato aut alibi occupato. Princeps submittere solet, vt non solum præfecti, sed ipsius etiam Principis in omni iurisdictionis munere reuerentiam repræsentet, sacræque cognitionis habeat potestatem, *l. 1. h.t.* Quanquam si quando vsus venerit, referre ad Principem ea debeat, *l. 2.ht.* quæ supremę potestati peculiariter sũt 2

refer-

reseruata, *l. 2. sup. de off. praefec. Aug. de quibus Dd. in l. 4. C. de praescript. 30. anno. c. super, 24. de verb. signif. c. vnic. vbi Afflict copiose, quae sint reg.a.* A

De Officio Praetoris. Tit. XL.

1 *Praetoris officium aut vrbanum aut prouinciale.*

2 *Vtriusque descriptio.*

3 *Qui vrbani praetores creari possint.*

1 PRaetoris † officium, de quo in Pandectis quoq; eodem hoc titulo dictum est, aut Vrbanum est, aut Prouinciale. Prouinciale,
2 † cum pro Praetore in prouinciã mittitur administrationis causa. Vrbanũ, quoties in vrbe creatur, vt iurisdictioni cũ mixto imperio praesit. *l. 1. & t. t. de iurisdict.* causas liberales tractet, prȩsit emancipationibus, restitutionibus, decreta faciat, *l. 1. hoc t.* Nam criminalia, quae meri sunt imperij, Praefectura sibi vindicauit, *l. unica de*
3 *offic. praefect. vrbis.* In † vrbe Praetores tantum ij fieri possunt, qui larem in ea habent, *l. 2. hoc tit. l. 1. infr. de praetor. lib. 12.* Sumptus hoc nomine, vt olim inferre non coguntur inuiti: *l. 2. inf. de praetor. lib. 12.* sed habent, spontaneũ liberalitatis arbitrium, *l. 2. hoc tit. d. l. 2. infr. de praetor. lib. 12.*

De Officio Rectoris prouinciae, & vt nulli patriae suae administratio sine speciali permissu Principis permittatur. Tit. XLI.

B 1 *Rectoris prouinciae nomen bifariam capitur.*

REctoris † prouinciae nomen 1
aliquando generaliter accipitur pro quolibet gubernatore. Praefecto praetorio, *l. 3. l. 4. hoc tit.* Proconsule, Comite, *l. 3. hoc tit. l.* C *vnic. C. de com. qui prou. reg.* iudice, *l. 5. 6. 7. 8. h. t.* quo pertinet regula: Nemini sine speciali Principis permissu patriae suae gubernationem ab inferiore sub specie legationis vel mandatae iurisdictionis permittendam esse: *l. vlt. h. t.* cum propter suspicionem & D affectionem in eadem vel assidere prohibeatur, *l. 5. inf. de off. ass.* Aliquando, & magis proprie denotat Praesidem, *l. 1. & 2. h. t.* quia à Caesare cum certis formulis mandati, & absque temporis definitione ex arbitrio Principis, hoc est, in perpetuum, donec Princeps re- E uocet, ad gubernandam prouinciam ablegatur. *Bart. l. de pupillo, §. si quis, de oper. nou. nunc. Ias. in l. cum quis, n. 20. de iur. & fac. ig.* De cuius officio ad Pãdectas eod. ti. dictum est.

De Officio Præfecti vigilum. Tit. XLII.

INter vrbanos Magistratus sũt, Vigilum præfecti, de quorum potestate & officio dictum est, *ff. eod, & sup. ad hunc t.* in Oeconomia, qui cum sint extraordinarij, *l.2.§.capita.17.de orig iur.* de capitalibus causis nihil sua authoritate statuere, sed si quid eiusmodi euenerit, ad Præfectum vrbis referre debent, vt celsiores sententia iudicetur, *l. vnic.h.t.* Quocirca præfecto non Vigilum, vt habent exempla vulgaria, sed Vrbi, lex huius tit. est inscripta, quod docent verba textus. Culmini tua potestatis referre.

De Officio Ciuilium iudicum. Tit. XLIII.

1 *Continuatio.*
2 *Iudicum species.*

1 HActenus † de singulis Magistratum & iudicũ tam Vrbanorum, quàm Prouincialium speciebus, deque proprio singulorum officio est dictum: nunc cõmunia quædam, vt sæpe fit, & generalia vtriusque iura subjiciuntur, *inf. vt om. iud. tam ciuiles quã militia. l. vnica inf. de anno, & capitat. inf. tot. tit. com. lega & com. vtriusque iud. & ff. com. prad.*

2 Omnes † autem istiusmodi iudices vel Ciuiles sunt, vel Militares: A quod accipiendum, non respectu causarum, de quibus iudicant, sed ratione personarum, quibus ius dicunt, Ciuiles enim ius reddunt priuatis personis, *l.1.inf. t. 1.* curialibus. *l.2.inf.t.1* honoratis, *l.1. h.t.* de publicis priuatisque rebus, *l.2.h.t.* Nam si quem audire nolint: B auri mulcta vna cum apparitoribus & officialibus suis plectũtur, *l.2.h.t.*

De Officio Militarium iudicum. Tit. XLIV.

1 *Militares iudices qui.*
C 2 *Indices militares ad strictum ius ordinem non astringuntur*

MIlitares † indices sunt, qui militibus, non etiam priuatis & paganis ius dicũnt, *l.1.2.3.h.t.* vt Militum magistri, de quibus suprà: Duces, *l. vlt.h.t.* Tri- 1
D buni, Comites militum, & qui ab his delegantur, *l.1 inf. t. t.* Nec † dubium est, quin vt testamenta militum libera sunt, *l.1. & t.t. de mil. test. Inst. & ff.* à solennibus ciuilibus, *l.3. de testa. ord.* sic militaria iudicia, more militari absq; strictis ciuilium iudiciorum for- 2
E mulis atque regulis, simpliciore quadam via, & de plano, vt dicimus exerceantur, *l. ne quiquam, 9. §. 1. & 3. de off. procons. cle. sæpe, de verb. sig.*

Ne Rei Militaris comitibus, vel tribunis lauacra præstentur. Tit. XLV.

IVdicum militarium alij illustres & Comitatiua primi ordinis dignitate ornati, vt Magistri militum: alij inferioris ordinis Duces, Comites, Tribuni militum: illis balnea eorumque adærationes, & sumptus, his nequaquam à prouincialibus debentur.

De Officio Diuersorum iudicum. Tit. XLVI.

1 *Communia iudicum.*
2 *Eorum officium duplex.*

1 COmmune † diuersorum Iudicum, hoc est, omnium cuiuscunque sint generis officium est, vt inter se quidem inferiores superioribus reuerentiam exhibeant: *l. 5 sup. de off. rec. prou. l. 2. h. t.* neque fratres & collegas eos nominent, *d. l. 2. h. t.* nisi quatenus dispensatio institiæ προσωποληψίαν excludat, *c. in iudiciis, vbi Dd. de reg. iur. in 6.* sint iusti, vigilantes, *l. 3. supra de off. rec. pro.* vtrique parti communes, *cap. non sane, 11. q. 3. Specul. de sal. §. 1. n. 2.* ex æquo vtramque audiant, non tamen in loco suspecto: *l. 1. 2. supra de off. ciu. iud.* debitum honorem deferant infirmiori sexui, *l. 1. h. t.* honoratis, *l. vlt. h. t.*

2 ¶ Est autem eorum officium A aut nobile, aut mercenarium, *vt dixi Inst. de off. iud. & extra eod.* Neutrum priuatis in rebus impertitur, nisi fuerit petitum: *Bart. & Dd. l. 4. §. in eum, de damn. infect.* In publicis autem scire debent sibi præcipue esse commissum, vt debita exigant, & consue-B ta deposcant, *l. nullum, 10. supra de off. rec. pro l. congruit, de off. præs. de quo plura extr. de off. iud. & infra, vt quæ des. aduo. iud. sup. in Auth. de mand. &c.*

C

Vt Omnes Iudices, tam ciuiles, quàm militares, post administrationem depositam quinquaginta dies in ciuitatibus vel certis locis permanent. Tit. XLVII.

COmmune & illud est, quod post depositam administrationem cogantur sub iuratoria D cautione manere in prouincia locis in publicis & visitatis, ante ora, & in quotidiano conspectu omnium, quos rexerunt, vt de iniurijs factis accusari, & ratione gestorum reposci possint: *l. vnic. h. t. l. 4. §. 1. de off. procon. l. 3. infra* E *de ass. in auth. vt præs. absque vllo suff.* Quæ res in tractatum syndicatus incidit, de quo varij varia scripserunt: *Bald. in l. 4. §. 1. de off pro cons. Bart. in l. omnes, ad leg. Iul. repet. Paris de Puteo, Carol. & alij in tract. de syndic. Ias. & scribẽtes hic, quos cōsulere cuiuis licet.*

De

De Offic. eius, qui vicem alicuius iudicis vel præsidis obtinet. Titul. XLVIII.

PRocoss. mandant Iurisdictionem legatis vniuersam: *l. 4. l. 6. & passim, de offic. procons.* non etiam præsides, & rectores prouinciarum, *vt dixi ti. de offic. præs. Specul. de sal.* §. 1. *n.* 10. Speciales tamen hi causas delegare, iisq; iudices dare possunt, *l. 1. cum seq. infra qui iud. dar. & de peda. iud.* Cęterùm & ex causa vicarius deligitur, qui vice præsidis administret, *l. 1. h. t.* non ab ipso, sed à Principe vel Præfecto prætorio delegatione particulari datus: *l. vnic. in fin. de anno. & capit. infra l. 2. h. t.* qui tutores dare, decreta facere, alienationibus bonorum minoris, emancipationibus, adoptionibus authoritatem interponere, denique omnia quæ ad iurisdictionem', non imperium merum, Rectoris prouinciæ pertinent, actitare possunt: *l. 6. de off. proc. l. 2. hoc tit.*

De Assess. & Domest. & cancel. iud. Tit. XLIX.

1 *Assessores vnde dicti.*
2 *Cancellarij vnde dicti.*

FVnguntur interdum vice Magistratuum in audiendis cognoscendisque causis, non etiam

A in subscribendo Assessore: *l. 2. hoc tit.* sic † dicti, quod illis in consilio & iurisdictione assideant: *l. vlt. de prox. ff. eod. tit.* Item συγκάθεδροι *l. non solum, de exec. tut.* & quod comitentur Comites, *l. diem eodem*, quod consilium probeant, *l. velut, 7. h. t.* consiliarij, *l. 3. l. pen.* 1
B *eo. l. 3. l. in consiliariis,* 10. *l. liceat,* 12. *h. t.* his proximi sunt cancellarij iudicum, hoc est, notarij, scribæ, actuarij, secretarij: *l. 3. l. nemo,* 6. *h. t.* † à cancellis forte, quibus eorum secretaria (quæ & hinc nomen habere videntur) aditum plenum liberumque arcebant, nomine deducto, *l. 3. de offi. diuers. iu.* 2
C Item domestici, *l. 4. 5. 6. h. t.* velut vxor, liberi, familiares, apparitores satellites, lictores, *de quibus l. senatusc. 16. de offic. præs. l. 2. sup. de off. ciuil. iud.*

D De Annonis & capitatione administrantium, & eorum assessorum, aliorúve publicas solicitudines gerentium, vel eorum, qui aliquas consecuti sunt dignitates, Tit. L.

E
1 *Officium suum nemini debet esse damnosum.*
2 *Annona vnde dicta, & in quibus consistat.*
3 *Capitatio quid.*

SIcut boui trituranti os obligari lex diuina prohibet: sic iu-

dicibus etsi muneribus abstinendum est, tamen debita vitæ subsidia, velut Annona & Capitus seu Capitatio, præstanda sunt: *l.vnic. inf. t.* 1. nec enim quisquam suis stipendijs militat, *cap.cum ex officij,* 16. *de præscrip. Spec. de sal. n.* 1. 6. 10.

1 neque † officium cuiquam suum damnosum esse debet, *l. sed* B *si 7 quem ad test. ap.* aut sumptuosum, *l.* 1. *de cont.tut. l.4. de act & oblig. l. fin autem,* 27. §. 4. *de neg. gest.*

2 ¶ Annona ab anno, annuam alimoniam significat: *l.3. de anno.* quæ in frumento, oleo, vino, carne, sale, & similibus ad victum & C amictum pertinentibus, consistit, *l.vnic.inf.tit.*1.

3 ¶ Capitatio tributum & præstatio seu pensitatio est annua, quę agris imponitur pro numero iugerum, seu quæ in iugo sunt capitum (vnde nomen) quibus coiuntur, *l. si minor, 9. C. de act. empt.* D Annonas & harum prætextu capitationes non alias Magistratus exigere vel accipere possũt, quàm quæ particularibus delegationibus, hoc est, Principum diplomatis, libellis, & mandatis, quibus delegare officia solent, continentur, *l.vnic. h. t.* sicut etiamnum ea E ordinationibus regijs taxari & definiri & solent. Quod si quid amplius exigant, videntur teneri in duplum, *vt in l.vnic. sup. ne rei milit. l. vlt. inf. de mod. mulct.* aut triplum, *vt in §. tripli. Inst. de act.* aut etiam quadruplum, *vt l. non licet,* A 46. *de cont. empt.* maxime propter concussionem, *l. iubemus, C. de concuss. l. fin. C. ad l. Iul. repet. c. quoniam, dist.* 18. & terrorem, *l. item,* 17. §. *quadruplator,* 7. *quod metus causa,* §. *quadrupli. Inst. de act.*

De Contract. iudic. vel eor. qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent, sine sanctione pragmatica. Tit. LI.

PRæter annonam adiacet officio iudicum, ne quid præter alimoniam & vestem durante administratione in sua prouincia, vel ciuitate vbi administrant, per se vel per interpositas personas emãt, *l. non licet,* 46. *de cont. empt.* ædificent, *l. vn. in prin. ibi. domos extruendi, & post ver. ædifica. h. t.* neu donationis maximè titulo, absque speciali Principis permissu, accipiant. *l. vni. h. t.* Contractus enim, etsi alias strictè capiatur, *l. Labeo. de verb. sign.* tamen hic quemlibet titulum significat, quo dominium transfertur, *vt l.* 3. §. *vlt. de acq poss. l.* 1, *C. de fun. dot. l. vl. C. de reb. alien. non alien.* Multò verò minus licet quid ex officio quod quis administrat, temere vel per se, vel per aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, qui fecit, sed & in quadruplum con-

conuenitur: *l.non licet, 46. de con-trahen. emp.* Hæc olim obtinuerunt in Magistratib.Romanis,qui tantum erat annui etiam in prouincijs, *Cic. ad Q. fra.* hodie non item postquam iudices cœperunt esse perpetui, *Fab.hic Gui.Pap.decis.195.Bugno.lib.7.legum abrogata.c.67.*

De Mod. multæ quæ à iudic. inflig. Titulus LII.

1 *Mulcta quid.*
2 *A pœna quid distet.*
3 *Pœnarum discrimen.*
4 *Mulctare quib. permissum.*
5 *Causa impulsiua.*
6 *Materia,finis,effectus, cōtraria.*

1 ADiacet † officio iudicum mulctæ indictio, quæ vox lingua pœnam significat, *Fest.lib. 1. de Iurisd.* latina pœnam pecu-
2 niariam: *Varro lib.4.* quæ † tamen D non parum à pœna legali distat, *l. aliud, 131. l. pen. de verb. sig.* etiamsi κατᾳχρησικῶς pęna vocetur, *l.2.si quis in ius vocat. gl. c. 1.de do.& contuma.* Nam pœna certa est, *d. l. aliud.* mulcta arbitraria, *Dd.l.1.h.t.& in mulct C.de app.l.vnic. si quis ius dicen. l. 2. si* E *quis in ius voc. vbi Bart. & Dd. l. 4.l.5.l.6. h. t.* Mulcta est in pecunia, *l.4.5. 6. h. t.* non in existimatione, *l.1.hoc tit.* vel corpore, *Zab. clemen.2.§1. de hær.* pœna in omnibus his, *l. 2. & passim, de pœn.l. 1.2.de his qui not.inf.* Est † aut vel

A modica, *l. 2.Cod.de sportu l.6.hoc t.* leuis; *Alexand. l. vnica in principio,si quis ius dic.* vel grauis, *l.4. 6.h.t.* aut lege taxata, *l. 4. l. 6.h.t.* aut arbitraria, *Old.cons.15.* pro delicti grauitate, *l. 4. h. t.* Item alia comminata tantum, *Ale.l.desertorem,§. qui ad diem, de re milit. &* B *d. l. 1. vbi etiam Castr. si quis ius dic.* alia imposita, *l.1.l.4.6.hoc tit.*

¶ Mulctare † non omnes Magistratus possunt, vt procuratores Cæsaris; *l.2.hoc t.* Rationales rerum pu *l.3.h. t.* defensores, *l.5. infrà de defens. ciuit.* Duumuiri, *l. vnic.si quis ius dicen.* Magistratus 4
C municipales ciuitatum, *Dd.d.l.1. si quis ius dicen.* iudices delegati, *l.2.§.fi.de iud.Pan. c. dilectus, de pœn.Dd.d. l. vni. si quis ius dicen. nisi in casu, l. 2. C. de sportul. & aliis,quos cumulat.Alex. d. l. 1. si quis ius dicen.* Qui verò mulctare possunt, vt & illustres ac alij superiores, *l.4.l.6.h.t.lib. 2. inf. de sportul.* etiam Ecclesiastici, *gl. c.1. de dol.& contum.Spec.de sen. §. 2.* non aliter eo iure vti debent, quā intra definitam lege quantitatem, *l.4.6. h. t. de quo Bossius de mulct. nu. 5.* nisi ex magno delicto, *Old. cons. 15.* Quod tamen non conuenit, *l. 4. h. t.* quæ nec ob grauissimum peccatum permittit. Sed nec aliter rectè mulctant quam si sint iudices eius, qui mulctatur competentes, quoad personam aut saltem bona quæ ibi possideantur: *Bart.l. 2. si quis in ius voc.c.Rom. §. contrahentes, de foro comp. in 6.*

nec supra iurisdictionem, *l. certa, C. quando prouoc. ubi gl. & Dd.*

5 ¶ Causa † impulsiua in iudice agente seueritas: *l.4. 5.6. h.t.* in parte patiente peccatum, *l. 4. l. pen, l. vlt. hoc tit.* dolus, *l.4.5. hoc t.* culpa, *l. 6. hoc ti.* contumacia, *l. vni. si quis ius dicent, l. si quis in ius voca. non ierit, Bar. l. diuus, §. fin. de off. praef. tot. tit. ext. de dol. & contuma. Spec. de contum.* §. 3. vera non ficta, *gloss. nota. Alex. & Dd. d. l. vnic. §. vlt. si quis ius dicent. & l. plerique, de in ius vocan. l. si finita, l. Iulianus, de dam. inf.* propria non procuratoris, *Bart. l. eum qui, C. de proc.* Quanquam & procuratori ob suam contumaciam imponi potest, vt & aduocato, testi, &c. etiam extraneo impedienti violantique iurisdictionem: quoniã inibi forum sic delinquendo sortitur: *c. vlt. de for. comp. l. omnem, 19. de iudic.* non tamen collegae, *Bart. & Dd. d. l. 1. si quis ius dic.* quia par in parem non habet imperium, *l. 4. de arb.*

6 ¶ Materia, † pecunia, *l 4. hoc tit.* operis publici aedificatio, *l. 3. hoc tit.* vel praestatio alia aliqua, à persona quae corripitur, exhibenda, quae tamen quadruplum poenae excedere non debet, *Alex. l. si qua poena. de verb. signif. c. quisquis, 17. q. 4.* nec amplius quamter in anno, pro eodem scilicet delicto continuato (nam plura & diuersa pluribus poenis vindicantur, *cap. 1. de poen.*) exigi debet, *l. vlt. h. t.* Quanquam autem aliae

A summae alijs Magistratibus praestitutae sunt, ad quas vsque mulctare possint, *vt l. 4. l. 6. hoc tit.* tamen nonnulli, *Boss. tit. de mulctis, n. 9. & Hostien eo. t. n. 6. Alex. cons. 35. viso nu. 5. vol. 2.* testantur eas ll. hodie non obtinere, & proinde permitti iudicibus ac Magistrati-

B bus, vt suo arbitrio, pro qualitate delicti ac personarum mulctent. *Roffred. tit. si quis ius dicent, non ob. nu. 2. glos. Land. lib. 2. art. 12. 13. Vueich. art. 14.* Forma, vt non imponatur mulcta praecipiti persuasione, *l. 6. in fi. h. t.* sed causa cognita, & citata auditaq; parte, *Ias. &*

C *Alex. in l. vnic. si quis ius dic. non obtemp. Hipp. l. de vnoquoque, nu. 191. de re iud. Ang. § vlt. Inst. de satisdat. Bart. & alij, l. 2. si quis in ius vocat. Felin. & Dd. c. 1. de iud.* quo possit defensiones suas opponere, *Bart. n. 16. Bald. n. 3. Cast. nu. 4. l. 2. si quis in ius voc. Bart. n.*

D *13. & Dd. d. l. vnic.* condemnationem, *l. 6. ver. condemnatio, h. t.* per sententiam saltem interlocutoriam aut decretum *Spec. t. de sent. §. vt autem, Dd. in l. vnic. si quis ius dicen. Gouen. l. 1. de iurisd.* nec opus est comminatione praecedẽte, *Alex. contra Castr. l. vnic. §. is*

E *videtur, si quis ius dicen. Oldra. cons. 15. circa.* quanquam & praecedere potest, *Cast. d. l. vnic.* quae tamen mulctam per se non infligit, si alia sententia non sequatur, *Cle. 2. de cens. c. relatum, de iure patr. cap. sicut. de simon. c. 1. de sagitt.* Sub amissione tamen causae, mul-

mulcta imponi nequit, *Bald, & Dd. l. & in mulctis, Cede appell. Alex. post glos. l. 1. in fi. si quis ius dicen.* nisi parti in id per cōpromissum aut aliter consentienti, & se obliganti, *Io. And. c. præsentem, in fine de testib. in 6.* Finis, vt sit pœna admissi facinori *l. pen. h. t.* peccati, *l. vlt. hoc t.* correptio personæ delinquentis, *l. vlt. h. t.* & vt ad obedientiam cogi sic contumaces possint, *l. vnic. si quis ius dicen. vbi Bart. & Dd. cap. finali, & passim. de do. & contum.* Est enim vnum ex remediis quibus inobedientes ad officium adigi solent, *Boss. in pract. tit. de mulctis, n. 8. & 17.* Effectus, quod non damnum famæ, sed pecuniæ irroget, *l. 1 hoc t.* quæ non iudici debetur, *l. 5. hoc t.* sed si parti non sit applicata in condemnatione, vt fieri potest, *Bart. l. 4. hoc t. Alex. l. 1. § fi. si quis ius dicen.* quæritur fisco, *Menoch. cons. 66. n. 5. d. l. 5. l. 6. hoc t. l. 2. si quis in ius voca. c. 1. quæ sint rega.* vt in iniuriis. *Pan. c. 1. in fi. de iniur.* aut publicis operibus, vt ædificationi templi, publici nosocomij, *Bart. l. 4. h. t.* cursui publico, aliisque necessarijs impendijs assignatur, *l. 5. hoc t. & l. vltim. de bon. dam.* Hodie tamen id non ita stricte seruatur, vbi mulctæ pro fructu quæstuque iurisdictionis habentur, *Bald. l. 1. n. 10. C. de fruct. & lit. expen. Alex. n. 10. & alij, l. diuortio, § si vir. solut. matri. Menoch. remed. recup. 9. n. 321.* Cæterùm nec condemnatione semel facta

A proprio imponentis arbitrio citra iustam causam, puta condemnati paupertatem, mulcta remittenda vel immutanda est: *l. illicitas. in fi. de off. præs. l. vlt. in fin. h. t. Ias. & Doctores, l. vnic. si quis ius dicen. l. si id quod, n. 28. de iurisd.* etiamsi pœna legis ne quidē ob hanc causam

B sam mutetur, sed potius in corporalem conuertatur, *l. pen. l. vlt. de in ius voc. vbi Bal. & Doctores, cap. finem litib. de dol. & contu. Soc. de cita. art. eo. n. 91. Couar. var. reso. lib. 2. cap. 1. n. 8.* Adiacet seueritas, *l. 5. verbo, seuera, h. t.* moderatio, *l. vlt. § 1.* Affines sunt, pœnæ pecu-

C niariæ legales: *de quibus Dd. l. si quis id quod, de iurisd. l. penult. l. vlt. de in ius voc. l. aliud, de ver. sig.* quę sæpè cum mulcta concurrunt; sic tamen, vt alterutra sufficere debeat, *Roff. si quis ius dic. nu. 10. per l. licet, nau. caupon. stab. Alex. cons. 75. n. 7. vol. 2. Boer. decis. 304. nu. 7.*

D Quia pluribus pœnis nemo propter vnum delictum puniendus est, *c. at si clerici, de iud.* nisi pergat esse contumex, atque ita denuo delinquat, *l. vlt. h. t. Bart. d. l. vnic. in fi. vbi ait Magistratum tam diu alio post aliud remedio contra contumacem vti posse, donec obtemperet.* Affines etiam sunt aliæ pœnæ

E pecuniariæ, & primum decretum: *Alex. l. 1. § is videtur, § vlt. si quis ius dic.* item bannum, *Barr. l. illicitas, § vlt. de off. præs. Spe. de contu. § 3.* cuius quædam species mulcta est. *Spec. de pœ. § 2. de quibus prius Non. 128.* Contraria est defectus

culpæ in patiente, *l. vlt. in fi. ver. quem culpa non aggrauat. h. t.* etiã causa iniusta excusationis, *gl. vlt. & ibi Bar. Ias. & Dd. l. 1. si quis ius dicen.* præcipitantia in iudice imponente, *d. l. vlt. in fin. verb. præcipiti persuasione*, & erubescenda varietate, *d. lege vlt. verb. aut erubescenda varietas, hoc tit.*

De Defensoribus ciuitatum. Tit. LIII.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Defensores qui, quod eorum officium, numerus.*

1 HActenus † dilectum est de Magistratibus superioribus & generalibus, qui ius mulctandi habent: restat vt aliquid subjiciamus de municipalibus & oppidanis, quibus idem ius legibus non est, *l. 5. hoc tit.* nam moribus aliter obseruatur, *Dd. l. 1. si quis*
2 *ius dicen.* Defensor † ab officio nomen habet: *l. 5. hoc tit.* est enim talis in municipiis potestas (non tamen proprie Magistratus, *l. vni. in fin. inf. de offi. iur. Alex.*) qualis fere in vrbe erat Tribunus plebis, nempe defensor vulgi & tenuiorum, *l. 1. 4. 5. 6. cum seq. h. t.* maxime rusticorum, *d. l. 4.* quanquam & decurionum, *l. 5. h. t.* aduersus omnem iniuriam iudicum (ad quos liberam etiam ingrediendi facultatem habent, *l. 4. h. t.* quod olim tribunis concessum non e at) exactorem item ac susceptorum

A violentiam, *l. penult. hoc tit.* insolentiam, *d. lege 5.* fraudem, explicationem: *d. l. pen.* custos disciplinæ, & quæsitor scelerum, *l. 6. h. t.* De quibus tamen non ipse cognoscere, sed referre debet ad ordinarium Præsidis iudicium: *d. l. 6.* sicut & causas 50. solidis maio-

B res: *l. 1. hoc tit.* nam minorum ipsius competens iudex est: *l. 3. h. t.* atque adeo ecdicus atque ædilis est. *Cuiac. lib. ob. 12. ca. 30.* Defensores vnus aut plures eliguntur orthodoxi, *l. iubemus 17. C. de episc. aud. l. defensores, 8. h. t.* pro quantitate ciuitatis: *in Auth. de*

C *fens. ciui.* non ex decurionum seu cohortalium corpore, sed ex aliis idoneis personis, *l. 2. hoc t.* orthodoxi tamen, *l. defensores, 8. h. t.* Episcopis Clericorum ac curialiũ ciuitatis decreto: *d. l. defensores, 8. l. iubemus, 17. C. de epis. aud.* ita tamen, vt de eorum electorum or-

D dinatione ad Prætorianam sedem præfecti prætorio per literas præsidis prouinciæ referatur: *d. l. 8. h. t.* in hoc vt publica in solicitudine, *l. vlt. h. t.* parentis vicem plebi exhibeant, *l. 4. h. t. Cuiac. d. c. 30. lib. 12. obseru.* & secundum no-

E men, *l. 5. h. t.* omnes ciuitatis incolas tueantur, etiam possessiones, *l. decernimus, 8. hoc ti.* ab iniuriis defendant, *d. l. 5. 6. h. t.* disciplinam custodiant, *l. 6. & 8. h. t.* nec crimina coalescere patiantur, *d. l. 6. h. t.* Qui Magistratus quinquennio durat, *l. 4. h. t.* nec abique venia Principis deponi potest, *l. v. h. t.*

De

De Magistratibus municipalibus. Tit. LIV.

1 *Magistratus etymon, eiusque definitio.*
2 *Officium, & nu. 8.*
3 *Genera.*
4 *Qui Magistratus creent.*
5 *Causa impulsiua creandorum Magistratuum: & qui creari possint.*
6 *Materia.*
7 *Forma, finis, effectus.*
9 *Adiacentia & affinita.*
10 *Contraria.*

VT in Vrbe à senatorum corpore & Magistratibus distincti erant tribuni: sic & in alijs ciuitatibus defensores: *l. vnic. verb. vel Magistratus, vel defensores plebis inf. t.* 1. nam hi non legebantur ex corpore decurionum, *l.* 2. *sup. tit.* 1. vnde omnino Magistratus creari necesse est, *l. honores,* 7. 1 *§. is qui,* 8. *de decur.* Magistratus † à magistro dicitur, *l. cui praecipua,* 57. *de verb. sig.* qui eum significat, cui praecipua alicuius rei cura incumbit: *d. l. cui praecipua,* 57 *l.* 1 *in prin. & §.* 3 *de exer. act.* & aliquando quamlibet in genere potestatem, *l. eum,* 13. *de iurisd. om. iud. l. potestatis,* 215. *de verb. sign. l.* 2. *verb. Magistratus, qui imperium habent, de iurisd. l. sed etsi,* 20. *§. ait,* 4. *ex qui caus. maio.* tam personam, quam honorem, *Festus lib.* 11. Crebrius eos, qui in ciuitatibus ius dicunt, denotat: *l. Magistratibus,* 12. *de iurisd. & toto h. t. l.* 3. *de arb. l. vnic. si quis ius dicen.* & à potestate, quę imperium in Magistratu signat, *l. potestatis, de verb. sign.* separatur, *l. qui accusare, verb. Magistratum, potestatem, de accus. l.* 3. *§.* 1. *quod met. caus. l. Magistratibus,* 12. *de iurisd. l.* 1. *quod quisque iur. l.* 3. *de arb. l. qui accusare,* 8. *de accus.* maximè cùm refertur ad illos, qui non in vrbe Rom. sed in municipijs ac cæteris oppidis ius dicunt, quippe penes quos imperiũ nō fit, *l. ea quæ,* 26. *ad munic.* & à re ac loco municipales appellantur. *d. l. Magistratibus,* 12. *de iurisd. l. qui accusare,* 8. *de accus.* etiam Reip. Magistratus, *l.* 6. *de ad rer. ad ciui. per.* Cuiac. *ad tit. de orig. iur.* Magistratus est publica persona, quæ iurisdictioni præest, vel qui pro tribunali cognoscit, vel cui publicè iudicũ iurisdictio data est, sed ea definitio magis ad Magistratus pertinet Rom. de quibus illo in tit. agitur qui potestatẽ & imperium habent, *l.* 2. *de in ius voc.* quo municipales carent, *d. l.* 26. *ad municip.* Gouea. *lege* 4. *de iurisd. l. Magistratibus, de iurisdict.* Cæterùm Instit. de pœna temere litigant. in prin. videntur esse ij, qui iura in municipijs sustinent, hoc est, reddunt, *l.* 2. *§. post originem, de ori. iur.* propriè hic, qui Magistratum municipalem administrant, *l. Magistratus,* 25.

25. *ad municip.* vel Remp. *l. ad Rempub.8.de muneribl.Magistratus,6.de ad rer. ad ciuit.* Magistratus patriæ:*l.Titio,26. ad mun. c.*qui & honor municipalis ac administratio Reipub. in dignitatis gradu est, *l.honor, 14.de mun. & hono.*Nam ad honorē magis quam munera Magistratus pertinet, *l. cui, 12. de munerib.* vt splendor publicus, *l.rescripto, 6. in princ.de muner. & honorib.* dignitas : *d. l. 6 §.1.* etiamsi munus quoque sit, *l. quis, 9. de munerib.* fauorabile, *l adremp. vers. fauoris causa, de muneribus.*

2 ¶ Horum Magistratuum officium est indiuiduum ac periculum commune, *l. imperator, 11. l.quid ergo, 13.ad municip.*Quod intelligendum de ijs, qui vnum Magistratum administrant, *l.Magistratus, 25.ad municip.* ideoque vnius hominis vicem sustinent, *d.*
3 *l. Magistratus*. Nam † alioqui plura sunt horum Magistratuum genera vt Duumviri, *l. vnic. si quis ius dicent. l.1.de albo scriben. l.honores, 7. §.2. de decur.* curatores, *l.3. & t.t. de ad rer.ad ciuit. pert.de quibus Cuiac. lib. 2. obs. c. 23.* eodici : *de quibus Cuiac. lib. 12. c. 30.* vnum tamen eorum corpus est, *t.t. de decur.* Vt enim corpus & collegium Magistratuū Rom. est Senatus *de quo ff. de Senato.* sic in municipijs curia decurionum, *l.1.hoc tot.tit.de decur.* seu ordo, *l.ordine,13.& passim.ad municip.l. ad tempus, 5. de decur.*

A qui decurionalis &. ipse honor est, *l.5.de vaca. & excus. mun.* & municipalis dignitas: *l.filij, 12.§. senatores 5. ad munic.*sic tamen vt ab alio honore. hoc est Magistratu, vacationem nullam præbeat, *l.à decurionatu,10.de vacat. mun.* nam ex isto decurionum
B corpore Magistratus municipales leguntur, defensoribus exceptis, *l.2.sup. tit. 1.* Quanquam autem alij Magistratus Romani maiores sint, *l.2.de in ius voc.* quæ dignitates vocantur maiores, *l.3. C. de dig l.12.* & ab honoribus municipalibus distinguntur: *l 2. de albo*
C *scriben.* alij minores : *l. nec Magistratib.32. de iniur.* Municipales tamen omnes pro minoribus habentur illorum respectu, *d.l.2.* nam potestatem non habent, quæ penes Roman. mag. puta præsidem est : *d.l.ea qua, 26. ad mun.*
D & apud municipales de re maiori non agitur, nisi inter conuenientes, *l.inter, 38. ad mun.*Cæterum respectu Reip.etiam alij minores, alij maiores sunt : *l. honor. 14. de muner. l.1.de albo scrib.* ac velut Romæ Consulatus, sic in municipijs præcellit plerumq; Duum-
E viratus: inde alij atque alij honores. *l.1.de albo scriben.* secundum legem moremque cuiusque municipij, *l.Magistratus, 25. ad municip.*

¶ Cæterùm Rom.Princeps dignitates Romanas in monarchia Rom. confert, *l. 2. de albo scrib. l. 1. & tot. tit. ad leg. Iul. de amb l. 5.C.* 4

5. C. de diuers. res. & de muner. At in municipijs creantur Magistratus decreto Curialium, *l. defensores*, 8. *sup. t.* 1. *l. iubemus*, 17. *C. de episc. aud.* à collegio Decurionũ *l. si quis*, 9. *ver. Magistratus creatus*, *l. rescripto*, 6. *verb. allectus*, *l. honor*, 14 §. *vlt. de munerib. l. Herennius*, 10. *verb. decurio creatus*, *de decur*, aut maiore parte, *l. quod maior*, 19. *ad municip.* per electionem, *l. non tantum*, 11. *de decur.* allegandis ordinem, *l. penult. de decur.* ex prouisione tamen & cõfirmatione Præsidis: *l.* 8. §. *præses*, 12. *de mun. l. vlt.* §. 1 *ad munic. d. l.* 3. §. *præses*, qui detrectantes (nam inuitis iniunguntur. *d. l.* 3. §. *vlt de mun.*) ijs remedijs cogit ad officium necessariò subeundũ, *l. vlt. in fi. l. incol.* 28. *ad municip.* quibus tutores adigi solent, *l. si quis Magistratus*, 9. *de munerib.* A patre quoq; fieri decurio filius dicitur, *l. Lucius*, 21. §. 2. *ad municip.* quãdo volũtate scilicet eius fit, *d. l. Lucius*, 21. §. *idem*, 3. *ad municip.*

5 ¶ Causæ impulsiuæ, honestas, vtilitas Reip. *d. l.* 6. *de mun. l. eos*, 12. *verb. in honestum, de decur.* penuria Magistratus, *l. vt gradatim*, 11. §. *quoties penuria*, 2. *de muneb.* petitio, *l.* 3. §. 1 *de decur. l. eos*, 12. *de decur. l. reus*, 7. *de muneribus*, oblatio, nominatio: *l. Imperator*, 11. *ad municip. l. honor.* 14. §. *plebeij*, 3. *vers. periculo eius qui nominauerit*, *de muneribus*, sicut finito officio successores nominari solent ab eo qui defungitur, *l.* A *ordine*, 15 *l. libertus*, 17. §. *ult. ad municip.* Cæterùm in parte sufficit sola voluntas, *l. Lucius*, 21. §. *idem* 3. & §. *Imp.* 6. *ad municip.* hoc est, si non contradicat honoribus filio impositis, contestata voluntate, *l. honores*, 7. §. *vlt. de decur.* Nam qui contradicit, nec B ratum habuit, non tenetur pro filio, *l. spurij*, §. *pater*, 4. *de decurion.* Quod quoad electionem in ordinem, verum videtur, non etiam quoad Magistratus, quorũ nomine etiam inuitus pater pro filio teneretur, adeò vt nec emancipare consultò & de industria ad C hoc, nec pro filij Magistratu caueat, possit, *l. fin. in fin. ad munic.* prout autem quisq; decurio creatus est, ita Magistratum adipisci debet: *l. rescript.* 5. *ad munic.* dummodo tamen idoneus sit, *d. l.* 6. *l. vt gradatim*. 11. *vers. si idonei sit tit. de muneri b.* siue pater, *l. æsti-* D *mationem*, 16. § 2. *de muner.* siue filiusfa. *l. honores*, 7 *in fin. de decur. l. ordine*, 15. *in fin. ad munic. l. liberis*. 17 §. 1 *eod. tit.* negociator, *l. eos*, 12. *de decur.* incola, *l. incola*, 29. *ad municip.* Cæterum si quidam ita tenues & exhausti sint, vt non modò publicis honoribus pa- E res non sint, sed & vix de suo victum sustinere possint, minus vtile & nequaquam honestum est, talibus mandari Magistratum: præsertim cùm sint qui conuenienter & suæ fortunæ & splendori publico possint creari, *dicta l.* 6. *de mun.* Quãmobrem etsi lege muni-

municipali caueatur, vt præferantur certæ conditionis homines: attamẽ sciendum est, hoc esse obseruandum, si idonei sint. *d. l. vt gradatim*, 11. *de muneribus* si copia mihi sit virorum honestorũ: *l. eos*, 12. *de decur.* alioqui necessitati & vtilitati Reip. potius consulendum, *d. l.* 11. *de mun.* Nam B & plebei admittuntur ad decurionatum, *l. reus*, 7. *l. honor*, 14. §. *plebeij*, 3. *de muner. l.* 3. §. 1. *de decur.* & extranei, si præsto non sint indigenæ, *Bal. Sal. l. in eccles. de episc. & cler.* qui præferuntur alias, *l. libertus*, 17. §. 7. & 9. *ad municip.* sicut & incolæ: *l. incola*, 29. *ad* C *municip.* qui licèt postliminio reuersi, & in aliis ciuitatis finibus consistentes, cogi possunt: *l. libertus*, 17. §. *postliminio*, 4. *ad municip.* etiam spurii, *l.* 3. §. 1. *l.* 6. *ad municip.* incestuosi *d. l. spurij* 6. *in princ. de decur.* si non sit competitor legitimè quæsitus, *l.* 3. §. 1. *de* D *decur.* Sic, licet defensionem Reipubl. amplius quàm semel suscipere nemo cogatur: *l. æstimationem*, 16. *in fin. de muner.* tamen si alij non sint idonei, ij qui gesserunt, & ante functi sunt, compelli possunt, *l. honor*, 14. §. *vlt. de munerib.* sed & flagellis cæsi, E non tamen cum infamia, licet nõ admittuntur alias, si copia sit honestorum, tamen in horum penuria recipiuntur, si facultates habeant. *l. eos*, 12. *in fin. de decur.* Etenim quoad fieri potest, potioribus semper honores ac munera deferenda sunt *l. honores*, 7. *de decur.* in casu necessitatis qui possunt haberi, recipiuntur: *d. l.* 3. §. 1. *l. eos de decur.* Maiores 55. annis ad Decurionatum inuiti non vocantur: *l.* 2. §. *fin. de decur.* qui grãdes natu dicuntur, *l. non tantum*, 11. *de decur.* nec admitti, nisi ex causa debent, *d. l. non tantum*, 11. & à muneribus excusantur: *l. semper*, 5. *de iur. immun.* si tamen consenserint, vel sint iam antea in collegio ætate prouectiores, etsi ad munera non adigantur, honores tamen à quibus non excusantur, *l. in honoribus*, 8. *de vacat. mune.* gerere debent, *l.* 2. §. *vlt. de decur.* Reliqui seniores non excusantur ob ætatem non ita grandẽ, *d. l.* 2. §. *vlt.* Minores 25. annis in decurionum ordinem ex consensu recipiuntur: *l. spurij*, 6. *de decur.* etiam infantes, *l. Lucius*, 21. §. *penult. ad munic.* non tamen ad suffragia, *d. l. spurij*, 6. §. 1. sententiæ dicendæ, *d. l. spurij*, 6. §. *vltim.* aut alia munera ætati non congrua, *l. Lucius*, 21. §. *pen. ad municip.* neque ad honores; *l. ad Remp.* 8 *de munerib.* vbi iusta ætas seruanda est: *l.* 2. *in princ. de vaca. mun.* præterquam ex Principis scitu, *l. quidam*, 57. *de re iud.* Imò ne quidem in ordinem decurionum recipiuntur, vt inhabiles Rempub. tueri: *l. ad Rempub.* 8. *de mun.* nisi ex iusta causa, *l. non tantum*, 11. *de decur.* quanquam cœptus hic annus 25. sufficiat, *d. l. ad Remp.* aliter quam in Edicto

de

de minorib. *l.* 3. *cum ſeq. de minorib.* Cæterum ad iſtiuſmodi honores nec debitores Reipubl. admittuntur, ſcilicet qui non ex mutuo debent aut ſimili contractu, ſed ex adminiſtratione reliquantur, *l. reſcripto*, 6. §. 1. *de muneribus* neque rei criminum: *l. Lucius*, 21. §. *idem*, 5. *ad munic. l. reus*, 7. *de muneribus*. multo minus damnati, relegati, *l.* 3. *C. de decur.* ſceleris conuicti, *l. iudices*, 12. *C. de dign. lib.* 12. infamia notati, *l. ſpurij*, 6. §. 2. *de decur. l.* 2. *C. de dig. lib.* 12. vileſque perſonæ, *d. l. eos*, 12. *de decur.* & operarij ſordique negotiatores, *l. ne quis*, 6. *C. de dig. lib.* 12. Inter quos non puto nauicularios eſſe, ſed potius ideo non debere decuriones creari, *l. Seuerus*, 9. §. 1. *de decur.* quoniam fauore annonæ, cui ſeruiunt, vacationem habent propter nauem, qua Reip. commodis ſeruiunt, *l.* 3. *de vac. mun.* ſaltē ad quinquennium, vt & mercatores olearij. *l.* 1. *l.* 5. *de muner.* Sed neque mulier ad Magiſtratus hoſce recipitur, *l.* 2. *vbi Rauar. & Dd. de reg. iur.* quanquam ab alijs muneribus non excuſetur, *l. pen. in fin. ad munic.* Neq; ſurdus, aut mutus: *l. honores*, 7. §. 1. *de decur.* aut cæcus, licèt Magiſtratum ante adeptum retinere poſſit: *l.* 1. §. 4. *in fi. de poſtul.* nec honorē ſuſtinenti, alius honor rectè imponitur, *l. liberis*. 17. §. 2. *ad munic.* aut munus, *l. honorem*, 10. *de municip.* vt nec Iudæo alijve ἀτεπο- A δόξῳ *l. vlt. C. de Iudæ. l. defenſores*, 8. *ſup. de defenſ. ciuit.* Nam quod Iudaicam ſuperſtitionem ſequētes, admiſerint ad honores Seuerus & Antoninus, & neceſſitates eis impoſuerint, quæ ſuperſtitionem eorum non læderent, *l.* 3. *in fin. de decur.* id de Chriſtianis intelligi vult B Alciatus, *l. quidam ignauia, C. de decur. lib.* 10. *Ruffar. d. l.* 3. *in fin. ex Tacit. lib.* 18. *Suet. in Tiber. Plin. in epiſt.* Sed neque ſerui ciuilium eiuſmodi munerū capaces ſunt, *l. cum Prætor*, 12. §. *fin. de iudic. l. pen.* §. *fin. vbi Lucas de Penna, C. qui mil. lib.* 12. C *l. in omnibus*, 135 *vbi Dec. n.* 1. *& Cag. l. in perſona. l. quod attinet, de reg. iur.* licèt ex ſeruo natus, dummodo tamen ex ventre libero huic admittatur, *l. Seuerus*, 9. *de decur.* ſicut & libertus, *l. de iure*, 37. §. 1. *ad municip.* quanquam non æquè D ad clariſſimam dignitatem aſpirare queant, ſicut eorum liberi: *l. libertorum*, 9. *C. de dign. lib.* 12.

¶ Materia circa quam, habentur ea, quæ iuriſdictionis ſunt: *l. ea quæ*, 26. *ad municip.* vt vendere pignus: *l. Titio*, 36. *in fin. ad* E *municip.* item annona publica, *l. non debere*, 8. *ad municipal.* 1. *h. t.* Cæterùm ea quæ magis imperij ſunt, quam iuriſdictionis, Magiſtratus municipalis facere nō poteſt: *d. l. ea*, 26. *ad municip. de quo Gouean. l.* 4. *de iuriſdict.* vt in integrum reſtituere, *d. l. ea*, 26. §. 1. *ad municip.* iubere bona poſſideri: 6

11: *dicto* §. 1. inter conuenientes tamen de re maiori apud municipales agitur, *l. inter*, 18. *ad municip.* Prohibentur & conducere publica, *l.* 4. *de decur.* & vectigalia suæ patriæ exercere, *l. spurij*. 6. §. *decurio*, 2. *de decur.*

7 ¶ Honores autem gradatim deferendi sunt, *l. vt gradatim*, 11. *l. hon.* §. 4. *de munerib.* *l.* secundùm legem: *l. Herennius*, 10. *de decur.* nec sola albi proscriptione, relato scilicet in illud nomine, *l.* 1. 7. *de albo scriben.* decurio quis sit, nisi secundùm legem creatus, *l. Herennius*, 10 *de decur.* quæ lex etiam consuetudinem complectitur longam: *l. non tantum*, 21. *in fin. de decur.* *l. Magistratus*, 25. *in fin. ad municip.* & plerumque prout quisque decurio creatus est: *l. rescripta*, 16. *in princ. de minorib.* De honoribus siue muneribus gerendis, inquit Callistratus, *l. honor.* 14. §. 2. *de munerib.* cum quæritur, in primis cōsideranda persona est eius, cui defertur honor siue muneris administratio: item origo nataliū, facultates quoque, an sufficere iniuncto muneri possit: item lex secundum quam muneribus quisque fungi debet: & paulo post, §. 4. Gerendorum, inquit, honorū non promiscua facultas est, sed ordo certus huic rei adhibitus est, nam neque prius maiorem quisquam Magistratum, nisi minorem susceperit, gerere potest, neque ab omni ætate, neque continuare quisquam honores potest: quan- A quam per interuallum repeti possint, *d l. honor*, 14. §. *vlt.* hoc est, imponi inuitis, *l. diuus, ad municip.* & Vlpian. *l.* 3. §. *præses*, 12. *de munerib.* Præses, inquit, prouinciæ prouideat munera & honores in ciuitatibus æqualiter per vices, secundum ætates, & dignitates, B vel gradus munerum honorùmque qui antiquis statuti sunt infligi: ne sine discrimine & frequenter eisdem oppressis, simul viris & viribus Respub. destituatur. Finis, vt salua sit res communis, *l. libertus*, §. *vlt. ad municip.* sine damno, *l. Lucius*, 21. *ad municip.* C vt ab habilibus Respu. geri, defendique possit, *l. non tantum*, 11. *vers. inhabiles Rempub. tueri, de decur.* nec viris viribusque Respub. destituatur, *l.* 3 § *præses*, 12. *de muneribus.* Effectus, vt non modo ipsi obligentur Reipub. sed etiam qui pro ijs interuenerunt, *l.* 2. 3. 4 *l.* D *vlt.* §. 2. *ad municip* quique eos nominarunt: *d. l.* 2. *in fin. cum seqq. de quo Cuiac. obseru. l.* 13. *cap.* 14. atq; adeò in subsidium collegæ: *l.* 2. 3. 4. *eodem.* nisi aliud lege municipali cautum, *l. Magistratus*, 25. *ad municip.* in damnum sortis, non etiam ad vsuras, *l. Lucius*, 21. §. E *damnum*, *l. constitutionibus*, 24. *ad municip.* Nam & alias etiam aliorum honor alijs occasio damnorum esse non debet, *l. vlt. C. de statulib.*

¶ Officium horum Magistratuum, præbere frumentum ciuibus, non tamen viliùs quam an- 8

nona

nona exigit, *l. non debere*, 8. *ad municip.* exigere annonas, *l. 1. hoc tit.* Rempubl. tueri. *l. non tantum*, 11. *vers. Rempub. tueri de dec.* exigere pecunias Reip. legatas, alioqui ipsi eorumq; hæredes ac interuẽtores hoc nomine tenentur, *l. vlt.* §. 7. *ad municip.* Potestas, quod actorum cõficiendorum habeant facultatem, *l. 2. hoc tit.* quæ sunt scripturæ coram iudice factæ, *Bart. l. illud, numero primo, supra de sacrosanct. Ecclesi* vel etiam testationes, *l. penult. vbi Cuiac. C. testib. l. penult. infra de reb. cred.* etiam sine scriptura regulariter etiamsi redigi debeant in scriptis: *Alex. de Neuis, cons. 39. nu. 14. tomo 1. cons. matrim. per cap. quoniã, 11. in fin. de prob. at. vbi Innoc. Host. Ioan. And. Anton. de Butr. Panorm. & alij, & cap fi. eod. tit.* item ea quæ sunt iurisdictionis expediendi, *d. l. ex qua*, 26. *ad municip.* & Rempub. administrandi, *l. ad Rempub.* 8. *de muneribus*, *l. Magistratus*, 25. *ad munic.* tuendique, *l. eos*, 12. *de cur.*

¶ Adiacent sportulæ decurionum, *l. spurij*, 6. §. 1. *de decur.* alimenta, *l. decurionibus facultatibus lapsis*, 8. *de decur*, priuilegia, *l. spurij*, 6. § *priuilegijs*, 5. *de decur.* vt de non torquendo *l. vlt. de decur.* itẽ ne plectantur capite, nisi propter parricidium, verùm pœna legis Corneliæ, *l. diuus*, 15. *de pœn.* hoc est, deportatione: *l. 3. pen. de sicar.* quæ & ipsa in relinquis grauioribus delictis, altioribus deportationem, humilioribus, ex lege supplicium decernit, sumptus, *l. sponde*, 17. *in fin. de muner.* facultates quæ suppetent muneri, *l. etsi*, 15. *l. rescripto*, 6. *de munerib.* pecunio pro honore, *l. æstimationem*, 16. §. 1. *de munerib.* fideiussio, cautio, *l. Imperator*, 11. *l. vlt. in fi. ad*

B *municip. l. æstimationem*, 16. §. 2. *de muner.* quam saluam fore Respub. spondet: *l. libertus*, 17. §. *fin. ad munic.* quorum fideiussorum loco sunt, qui Magistratus nominant, *l. Imperator*, 11. *cum ll. seq. libertus*, 17. §. *penult. & vlt. ad municip.* Item æqualitas, par vicissitudo,

C *l. 3. §. præses*, 12. *verb. æqualiter per vices, de munerib.* dignitas, honor, Affine est sacerdotium, *l. penult in princ. de munerib.* senatoria dignitas, *l. 1. de albo scrib. l. filij*, 22. §. *senatores*, 5. *ad municip.* quam adeptus, municeps esse desinit, quoad originem & munera, non

D etiam quo ad honorem & dignitatem municipalem: *d. l. filij*, 22. §. *senatores*, 5. *vsque ad finem*, & *l. municeps*, 23. *ad municip.* munus, *l. cui*, 12. *de munerib.* exactio annonarum, *l. 1. verb. Magistratum vel exactionem annonarum*, *h. e.* munitio viarum, *d. l. cui*, 12. *de*

E *muner.* frumenti comparatio, *l. Lucius*, 21. *ad municip.* Affinis æstimatio honoris aut muneris, *l. æstimationem*, 16. *de muner. & honor.* semum, *l. semper*, 5. *in princ. ibi, eundem honorem senibus, quem Magistratibus tribuebant, de iure immun.*

¶ Con-

10 ¶ Contraria, excusatio, immunitas, *de qua l. 1. l. vlt. & passim, tit. de vacat. & excus. mun.* quam iustam querimoniam vocat, *l. 1. h. t.* prouocatio à curatione, *l. spurij, 6. § pater, 4. de decur.* priuilegium speciale, *l. libertus, 17. § sola, 3. ad munic.* infamia, inhonestas, *l. eos, 12. de decur.* vtilitas, *d. l. eos, 12.* B *verb. viles personas, de dec.* ab ordine motio, *l. ordine, 15. ad municip. l. 2. l. 5. de decurion.* legatio, *l. ordine, 15. ad municip. l. 2. l. penult. de decur.* reatus tamen patris filio nõ obest, *l. 3. § quod pater, 8. de muner.* vt néc relegatio, *l. penult. de decur.* aliudve delictum *l. spurij, 6.* C *in princ. de decur.* contumacia, *l. quid ergo, 13. ad municip.* ignauia, *d. l. municip. l. penult. de vaca. mun.* paupertas, *l. rescripto, 6. § 1. de mun.* præscripto temporis in honoribus repetendis vel suscipiendis, *l. libertas, 17. § præscriptio, 2. ad municip.* renunciatio incola- D tus, quæ tamen non nisi in perfecto munere fieri potest, *l. incola, 24. ad municip.* Sed nec insiurandum eius, qui iurauit se ordini non interfuturum, Reipub. officit, quò minus hunc allegare possit gratia iurisiurandi ab Imperatore facta. Neque contradictio post E A creationem recipitur, cum initio contradici debeat, *l. penult. in fin. de decur.* aut à creatione prouocari, *l. spurij, 6. § pater, 4. de decur. l. in honoribus, 8. § vl. de vaca. mun.*

De Officio iuridici Alexandriæ. Tit. LV.

IVridicum Alexandrię peculiarem fuisse potestatem Alexandri ciuitati Præfectum, ostendit hic lex vnic. verb. duntaxat, non inferiorem Præsidi, sed similem magis, scilicet in Alexandria tantum, quod dant verba sequentia: Tanquam si apud virum clarissimum moderatorum prouinciæ, &c. Quamuis autem in oppido Alexandrino solus ius dixerit, cum reliqua Ægypti prouincia pareret Augustali Præfectio, licuit tamen quibuscunque volentibus donationes apud ipsum, velut ad acta, contestari ac insinuare, perinde vt apud reliquos Magistratus municipales: *l. vnica, in fin. hoc tit. l. 2. supra tit.* quibus similem hactenus iuridicum facit hæc leg. vnic. in verb. vel Magistratus vel defensores ciuitatis, &c. Sed de hoc plura Dd. eodem titulo.

COD. D. IVSTINIANI SACRATISS. PRINCIPIS ex repetita prælectione Lib. II.

DE EDENDO. Titulus I.

1 *Continuatio.*
2 *Editio quid ſit, & quotuplex.*
3 *Cauſa editionis, & qui ex quibus cauſis edere cogantur.*
4 *Argentarij & numularij qui ſint, & cur edere cogantur.*
5 *Rationes quid ſint.*
6 *Materia: & quænã ſint edenda.*
7 *Forma, & quomodo fiat editio.*
8 *Finis & effectus editionis.*

1 BSOLVTO † iure publico quod ſuperiore libro perpurgatum eſt, ſequitur iuris priuati, quod ſicut in iudicijs redditur, *l. nullus, 13. C. de Iuda. c. forus, de verb. ſign.* ita rectè per partes gradus iudiciorum exponitur. Primus autem in iudicio gradus eſt, edere iudici & reo actionem iudicij, vt ſpeciẽ futuræ litis cognoſcat: *l. 3. h. t.* reo proinde vt ſciat, vtrum cedere an contendere vltra debeat, & ſi contendendum putet, veniat inſtructus ad agendum cognita actione, qua conueniatur, *l. 1. ff. de eden.* Quamobrem editione libelli facta, certum ad deliberandum temporis ſpatium petenti reo datur, *Auth. offeratur, infra de lit. cont. & extra de lib. oblat.*

2 ¶ Edere vt alias ſignificat aliquid publicare, profiteri, *l. 6. §. ſi initium, 6. eod. l. boues, 89. §. inter, de verb ſignif. l. ſi ſine, 22. §. 4. rem rat. hab. l. 1. de off. conſ.* ſic in hac materia eſt libello ſuam complecti actionem, offerre iudici, *l. 3. h. t.* item dare deſcribendam, aduerſario copiam deſcribendi facere, aut dictare, *l. 1. in princ. l. 6. §. edi. 6. eodem.* Eum quoque edere Labeo ait: *l. 1. verſ. 1. eo.* qui producit aduerſarium ad album Prætoris (cui inſcribebantur edicta, & ex his agendi formulæ) & demonſtrat ex eo, quam actionem dictaturus ſit. Editio alia libelli eſt, *l. 1. eodem,* *l. 3. h. t.* alia inſtrumentorum *l. 4. l. penult. hoc tit. l. 1. §. 1. eod.* alia rationum, *l. 1. l. 5. l. 6. l. vlt. h. t. l. 1. §. 1. & §. vlt. eod.* alia actorum, *l. 2. h. t.* alia iudicialis, alia extraiudicialis, *cap. 1. vbi Imol. & Dd. de probation.*

3 ¶ Edere alij coguntur iure ciuili ex ciuilibus obligationibus & ordinarijs actionibus: *l. quadam, 9. hoc tit.* vt procurator domino actione mandati, *d. l. quadam, l. 6. §. extra. eodem.* socius actione pro socio, *l. procurator, 7. hoc tit.* tutor pupillo iudicio tutelæ, *l. 5. famil. herciscund. l. vlt. de fide instrum.* hæres cohæredi familiæ herciscundæ, venditor, emptori actione empti, &c. *l. Titius 48. l. creditor, 52. de acquir. empt.* Est etiam fisco edendum à possessore, *l. 2. §. 1. de iur. fisc. l. 3. de edend.* ex Senatusconsulto, *l. 3. eod.* quod ipsum quoq; iuris ciuilis pars est, *l. non ambigitur, 9. de legibus, §. senatusconsult. Instit. de iur. nat.* Sed & ab actuarijs eduntur acta petentibus, *ex l. 2. vbi Dd. h. t.* Ad hoc impetrandum quoties ciuiles sufficiunt actiones, vel exceptiones, aut imploratio iudicis officij, *Innocent. cap. 1. nu. 3. de probat.* nullam ex sua iurisdictione actionem Prætor pollicetur, *l. quadam, 9. in princip. eodem. l. in causa, 17. de minoribus.* Quando porrò remedia ciuilia deficiunt, ipsius succurrit, *l. quadam, 9. ff. eodem*: vt & alias, *l. in causa, 17. & passim, de minor. l. 6. de iust. & iur. §. 1. 2. Iust. de bon. poss. l. 1. de dol. l. 10. 14. l. quoties, de praescr. verb.* Alij igitur edere coguntur ex edicto, proposita in factum actione Prætoria, *d. l. quadam, 9.* aut implorato iudicis officio, vel nobili, vel pedissequo: *vide Innocentium in cap. 1. n. 3. de* A *probat.* nempe actores, vt exprimant libellum & instrumenta, quibus vsuri sint: *l. 3. verb. prout edicti perpetui monet auctoritas, h. t. l. 1. eodem*: item argentarij, & numularij, vt patefaciant rationes, *d. l. 4. l. 6. l. 9. l. 10. eodem.*

¶ Argentarij autem sunt, qui 4
B mensam argentariam exercent. Habebant hi publicas ex auctoritate populi in foro tabernas, in illum vsum, vt pecunias custodiendas interdum gratuito, plerumq; sub fœnore acciperent: & vicissim mutuo darent, atque etiam in auctionibus pecuniam pro emptori- C bus, à quibus eam reddi cum fœnore stipulabantur, repræsentarent: *Cic. pro A. Cecin. Quint. lib. 2. Plaut. in Asin. & Persa. Teren. in Phorm. Bud. hic.* quod etiamnum in nundinis alicubi videmus factitari. Quin & contractus apud D eos celebrari eorumque inscribi Calendarijs solent, perinde vt nunc apud tabelliones: *in Auth. de inst. cau. & fid.* Numularij, quos Græci *ἀργυρογνώμονας* vocant, sunt inspectores exploratoresque monetæ, qui expediendis commutandisque nummis præsunt, E vulgus *VVechsler*, seu permutatores pecuniarum appellat. Argentarij & nummularij de pecunijs quas dant & accipiunt, deque cōtractibus & gestibus, qui coram ipsis fiunt, rationes conficere solent: *l. quadam, 9. §. pen. l. 4. l. 6. eod.* vt nūc notarij, campsores, & mercatores: *de quibus Ias. & Dd. l. admonen-*

monendi, de iureiur. l. rationes, l. A *exemplo, C. de prob,*

¶ Rationem esse Labeo ait, vltro citroque dandi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui causa negotiationem, *l. 6. §. rationem, 6. eo.* hoc est scripturam, librum, registra datorum, acceptorum, negotiationum omniũ, &c. B *Ias. in d. § rationem. n. 3.* Has igitur rationes edere argentarij, eorumq; hæredes ex Edicto debent, *l. 4. 5. 6. 8. 9. 10. eo.* ijs eorumque successoribus ad quos eæ res pertinent, *d. l. 4. l. 6.* Pertinere autem ad eum videntur, quo, vel cuius procuratore, filiofam. seruo, mã- C dante sunt tractatæ: *d. l. 6. §. 4. d. l. quadam, 9. in fin.* Huius autem edicti ratio est æquissima. Nam cum singulorum, qui cum illis, aut apud illos contrahunt, rationes argentarij conficiant, data, & accepta, vt fit in præsenti pecuniæ merciumve traditione, credi- D ta obligataq; consignent, vt cum alter alterius fidem sequitur, inq; diem contractus, aut eorum solutiones differuntur: *§. vendita, vbi Dd. Inst. de rer. diuis. l. 5. §. sed si, 8. & penult. de tribut. act.* & in codices rationum suarum rem omnem, prout est gesta, conscri- E bent: æquum fuit, quod mea causa confectum sit, id veluti meum quomodammodo instrumentum mihi edi: *l. 4. in princ. eo.* maxime cum eorum officium publicũ sit, *l. argentarius, 10. eo.* & principalis opera, vt actus sui rationes diligenter conficiant, *d. l. argentarius, 10. eo.* quarum probatio scriptura codicibusque eorũ continetur, ad quorum etiam fidem frequentissime decurritur, *d. l. quadam, 9. §. pen.* In eadem omnino causa sunt ex interpretatione edicti, vt edere rationes debeant numularij, *dicta l. quadam §. penult.* & hodie rationales publici, *l. iustum, 6. l. penul. h. t.* cãpsores, ac notarij horumque successores, *d. l. 4. & 6.* qui rationes & instrumentum nostro rogatu conficiunt: cum horum quoque officium publicũ habeat causam, *arg. l. 5. l. 7. h. t. Bart. in d. l. argent. 10. n 1, 2. 3. & l. quadam, §. 1. n. 1. ff. eo. & in l. fin. n. 4. & 5. de tab. exhib.*

¶ Porrò acta vt publica quorũ vsus communis est, *§. 1. 2. Inst. de rer. diuis. l. 2. & t. t. ne quid in loc. pub.* non tantum ijs quorum causa & rogatu conscripta, sed omnibus quorum interest, ex officio iudicis sunt edenda, *l. 2. vbi Ias. n. 1. 2. 3. & Dd. hoc tit.* præsertim quæ in iudicio producuntur, *l. 1. §. 1. ff. eod. Ias. l. 2. hoc t.* Rationes porrò, acta & instrumenta priuata, nemo præterea, ne mercator quidem (nisi ipsus ijs vtatur) edere cuiquã cogitur: *l. antepen. ff. ad exhib. Ang. & Alex. in d. l. argentarius, per illum text. verb. neque alios vllos, de eden. Zabar. in clem. 1. §. 1. opp. 5. de hær. Felin. in c. 1. de prob.* præterquam ratione domini, *l. 4. l. 6. l. 9. eod.* vel societatis, *l. pen. hoc t. l.* 6

quadam,9. ff.eo. vel in caufis fifci, *l.2.§.1.de iur.fifc l.3. eod. de eden.* & aliis fauorabilib. *Iaf. Alc. & Dd. hac l.1.* vt pro reo. *l. iuftum, 6.l. vlt.h. t.* Iniquum enim eflet, priuatos homines ad denudandas facultatum fuarum rationes, inuitos compelli, *l. antepen. ad exhib. l. vlt. infr. de alim. pup. l.2. infra quan. & quib. quar. pars, lib.10.* At quemadmodum facienda eft editio? libellus fanè ita edi debet, vt fpeciem futuræ litis demonftret, *l.3. h.t.*

7 ¶ Inftrumentorum porrò quibus quis vfurus eft, editiones, fine die & Coff. fiunt, ne quid fraudis prolato die fiat: *l.1.verf.editiones, eod. vide Cuiac.lib.obfer. 3.cap.8. Conft.lib.1.epit. tit. 4.* maximè cū hæc editio non ad fidem faciendam, fed inftruendum iudicem & aduerfarium fiat, *Bart.in d.l. procurator,7. n.2.hoc t.* Quid autem opus eft anfam hanc dari nequam & improbis, fabricandi falfi, & aliud pofterioris temporis inftrumentum, quod priori deroget, *ex l. pacta nouiffima,infra de pact.l.3. de fid. inftr. vide Conft. & Cuiac. prealleg.loc.* effingendi:cum æque de argumentis quæ allegat, quibufque vfurus fit actor doceri antagonifta poffit, fiue dies edatur, fiue fecus? Quare & fola exempla inftrumentorum fine fubfcriptione edendis, edi poffe receptū eft, *l.antepen. h.t.* Diem autem & Coff. excipit Prætor, quo inftrumentum confcriptum eft, non in A quem folutio eft concepta: nam dies folutionis fumma pars eft fcriptionis: *d.l.1.verf.editiones, ff. eod.Bart.l.1.in fin.de cond.indeb.l. lecta, in fin. fi cert. pet. latè Tiraq. de re retr. prox.§.1. gloff.18.n.38.* ficut aliud quoduis pactum: *l.fundi partem, de contrah. empt.l.fi fte-* B *rilis, §. fi tibi, de act.empt. Tiraq. de retract. conu. in princ.n. 21. & §.1.nu.1.* pro ratione enim termini huius intendi vel minui pretia rerū folent, *l.fi venditor,§.fi quid, in fin. de for.exper.l.fundi partem, verb. vilius vendidifti, de contr. empt.l.fi fterilis.§. fi tibi,de action.* C *empt.l.iurifgentium, §. quinimò, de pact.l.cum,§.vlt.de in diem addict.Cano. c. cum dilectus, de fid. inftr.Tiraq. de retract. conuent in princ. n. 21.* Vt igitur in cæteræ tabulæ de contractu fcriptæ, ita quoque hic dies edendus eft alioqui tota fcriptio edita non vide-D bitur, *l.1. verf.diem. eod.* Et hæc quidem ita fe habent circa editionem, quæ ab actore ad inftruendum fuper futuro iudicio iudicē reumve fieri debet: nam illam, quæ à lite conteftata ad finem fit probationis, vt & rationum actorumque exhibitionem tempus & E diem habere conuenit: *gloff. l. 1. verb. die, vbi Bald. Alex & Dd. eod. & in l. 2.h.t.* abfque quo fcriptura nihil probat. *l.3. fup. de diuerf. refcript. Bart. & Dd. in l. penult.§.1.de pignor,* & authenticā info per fcripturam requirit: *auth. fi qui, in aliquo, hoc tit. l.2. de fid. inftr.*

instr.cum exemplis non credatur, A d l.2.de fid. instr. l. si qui, l.Pomponius, fam.her.l. 1.C.de diuers.rescript.c.dicenti, §.sancimus, 25. q. 2.c.cum P.tabellio, de fid.instr. Ias. post Bart. l. admonendi, 1.lect. nu. 84. in rep.nu.155.& ibi Purp.nu. 207.de iureiur.& de auth.ad hoc, vbi Ias.n.1 Curt. n.30 Purp.n.50. B C.de eden. Alia solennitas in his editionibus, quæ sunt iuris communis, nulla desideratur, Bart. in d.l. procurator, 7. nu. 2. hoc tit. Cæterùm ab eo qui ex edicto rationum inspectionem vrget, exigitur iusiurandum, non calumniæ causa postulare sibi edi, ne C forte superuacuas rationes, vel quas habet edi sibi vexandi argētarij causa postulet, l.6.§.exigitur, 2.d.l. quadam 9. §. vlt. eod. Editio etiam hæc cum die & Consule facienda est, quia data aliter apparere non possunt, l.1.§ rationes. l.6. si initium eo.cum pleraD que tam varia sint & multiplicia, vt absque temporum distinctione explicari non possint. Eadem ex causa à capite ratio est edenda, quoniam aliter intelligi nequit, l. argentarius 10.§. 1. eo. At quando? Eorum, ad fundandam intentionem, quæ in libello inserun- E tur, editio statim cum hoc facienda, l.1.§.1. eo. quæ verò pertinent ad instruendam probationem, nec in libello commemorantur, illa post litem contestatam tempore probationis vel alio quocunque, edi petuntur, Bart. d.l.1.§. edenda, n.7.& l.2.eo. l.vlt C. eo. Ias.in rub.C. eod. At quoties? Semel tantum: nam iterum edi Prætor non iubet, vt nec ipsi argentario nisi ex causa: d.l. 6.§.vlt. cum l.seq. ff. eo. veluti si casu scripturam amisit, aut peregrè habeat, d.l. 6. §. vlt. cum l. seq. At vbi facienda est editio? ibi quis compellitur edere, vbi argentariam exercuit sumptibus tamen petentis: l.4.§.fin.cum ll.seqq.h. t.l. argentarium, 47. de iud. quod in omnibus editionibus tralatitium est, l.3. h.t.

¶ Vt autem editionis finis duplex est: vnus instructio iudicis, 8 l.3.h.t. atque aduersarij, l.1.eo. ad præparandam litem: Ias. in rub. hic num.2. Bart. in l.insulam, de verb. obligat. Mysing.obser.53.cent. 2. alter fidei faciendę instruendæque probationis, l.quadam, 9.§.2. verb. quorum probatio, l. argentarius, 10.§. 1.verb. ad instruendum pertinent.eo. in actionibus, l.2.§.1. de iur.fisc. exceptionibus, l.5.6.vl. h.t. replicationibus, Ias.& Dd.in l.vlt.h.t. ita diuersimode Prætor editiones eiusmodi fieri decernit. Priorem quid illam officio iudicis, quod actioni deseruit, hoc est, mercenario, ex quo iudex denegata audientia aut alijs modis cōpellit: Bald. Alciat. & alij in l. 1. & in l.2. non est nouum. 5. h.t. gloss. vlt. in l.1.§.fin.eod.fac.l.sed etsi, 26. §. ait, 4. vers. sed etsi, l. 1. ex quibus causis maior. Alteram autem eodem quidem modo, cùm pendente iudicio ab eo

quo cum lis est, incidenter postulatur, *l.1. verb. ad iudicis officium pertinet, h. t. vide Innocent. in cap.1.n. 3. de probat.* Quando verò extra iudicium principaliter, aut abs eo, qui in lite non sit, petitur, ex officio iudicis nobili, & causa summatim cognita decernit, *l.vbi, 8.verb.cum à praetore decerneretur.eo.* & ad eam cogit, *l. quadam, 9. verb. cogit. praetor.* Nam iuxta decretum hoc nisi editio fiat, vel quod perinde est, si malitiosè nec integrè fiat, datur ex edicto actio, non ad id quod interest hodie, sed quanti tum temporis, quo editio decernebatur, interfuit editas rationes fuisse, vt tanti, qui in hoc edictum incidit, condemnetur, *l.6. §. ex hoc. 4.l.8.eo.* etiamsi post interesse desijt, vel minoris pluri(s)que interesse cœpit. Quare si quis condẽnatus sit, siue quod petijt, non obtinuit, eo quod non habuit rationes, quibus causam suam tueretur id ipsum, quod ita perdidit, hac actione consequetur, *d.l. argentarius,* 10. *§. vlt.* Hæc tamen actio neque in hæredem datur, *d. l. vlt. eo.* nisi ex suo facto & contumacia non edendim conueniatur *l. vlt.l.6.§. 1.l. quadam, 9. §. nihil eo.* Est enim pœnalis respectu rei, qui quod non accepit, soluere cogitur: eademque ratione, *ex l.in honorariis, 34. de act. & oblig. in princip. Instit. de perp. & temp. act.* nec post annum datur. *d.l.vlt.* quanquam hæredi eius,

A qui editionem petijt, quoniam ab hac parte actio rei est persecutoria (postulat enim damnum datũ resarciri) non sit deneganda, *d.l. vlt.* Adiacent edition i interesse eius qui editionem petit, *l. 6. §. ex hoc, 4. §. penult. l. 7. vers. quoties opus erit, l.vbi, 8. l. argen-*
B *tarius,* 10 *§.2.vers.quant. agentis intersit rationes editas esse. &* iusiurandum calumniæ quod hoc nomine potest exigi. *l.6. §. exigitur.2. eo.* sumptus. *l.4.in fin. vers. tuis sumptibus, eo.* Affinia sunt & alia remedia, quibus ad editionẽ inuiti adiguntur, vel manu mili-
C tari, *Bart. l. stipulationes, 72. q. 8.n.37: de verb. obl.* vel denegando audientiam, *gl. l. 1. §. vlt. verb. subuenitur, ff. eo.* vel constituendo ne amplius, credatur instrumento, quod non editur: *Innocent.c.6.perpetuus 12.de fide inst. Alciat.l.vlt.in fin.h.t.* aut contra,
D vt exemplari credatur aduersus eum, qui originale producere detrectat, *Bald.l.2.n.8.C.de test.per l. chirographis.58.vers.cum ex inuentario conuenit eos possint, de ad. tuto. Alc. d.l.vlt.in fi.h.t.* Actio in factum contra iudicem, qui editionem decernere neglexit, *l. ar-*
E *gentarius. 10. eod.* Subuenitur tamen eis, qui ob ætatem, vel rusticitatem, vel ob sexum fœmininum scilicet) lapsi, non ediderint, *l. 1. in fi.ff. eod.* ne videlicet in pœnam harum actionum cadant, vt & alias hinc excusantur ac eximuntur, *l.si id quod, 7. vbi Ias.*

Iaf.& Dd.de iurifdict. Sed & alias calumniosè vexandi aduerfarij caufa petenti, edendum non eft: *l.6.§. 2. eo.* nec enim malitijs indulgendum, *l.in fundo,38. de rei vend.* vt nec iterũ atq; iterũ femel editione facta, nisi ex iufta caufa probata, vt cafu amiffionis. &c. *l. 6.§.vlt.cum ll.feqq.eod.* Eft etiam contraria actio fumptuum nomine qui debentur: *l 4.in fin.eo.* puta imploratio officij Iudicis, aut vtilis ex locato, *Bar. l. argentarius, 10. in prin.de eden.* Item fi iuret is à quo petitur editio, fe inftrumẽtum perdidiffe, *l.vlt.de bon.auth. iud. poff.Iaf.l.6.§.Prætor ait.n.17. de eden.*

De in Ius Vocando. Tit. II.

1 *Continuatio.*
2 *Citatio quid fit.*
3 *Eius propria.*
4 *Partes.*
5 *Species.*
6 *Caufa.*
7 *Qui citare poffint.*
8 *Qui citare debent.*
9 *Materia.*
10 *Forma.*
11 *Finis.*
12 *Effectus.*
13 *Affinia.*
14 *Contraria.*

1 COgnita † per editionẽ actoris petitione, de qua tit.fuperiore, iudex, fi res digna videbitur, in ius vocat eum, vt veniat libello refponfurus, *l.1.de eden. l. cum clericis,25. vbi Bald.& Odofred.fupr.de epifc. & cler. Iaf.n.9. Alex. & alij hic in Rubr.* In † ius vocare, eft experiundi iuris caufa vocare, *l.1. de in ius vocand.* hoc eft, vt nunc loquimur, citare. Citationem nufquam à Dd. definitam fic defcribit Soci. *tract. de citat. art. 1.* vt fit actus vocatiuus alicuius, cuius intereft: qui fit vel iuris difpofitione, vel iudicialiter iudicis mandato, aut arbitri commiffione ad partis inftantiam vel ex officio, quadoque per ipfum iudicem, quandoq; per nuntium, aut alium in fubfidium, quandoque per partem, epiftolas, præconem, campanam, ad iudicij & eorum quæ in iudicio fiunt, fundamentum, validitatem & defenfionem, & ad alios variè effectus iudiciales legitime celebratos. Breuius, citatio eft actus iudicialis, *§. vlt. hoc tit.c.quoniam.verb. citationes, de probat.* quo is quem iudicio fifti opus eft, *l.de vnoquoque, de re iudic.* mandato iudicis, *l.vlt.C.de exhib. reis.* in iudicium vocatur, *l.1.ff.eod.* Iuris experiundi caufa, *l.vlt.h.t.l.1.ff.eod.* 2

¶ Eius propria quod natura fua fit peremptoria, & effe debeat, *l.vlt. de fer.l. 1. C. de dilat. Spec. de citat. §. vifo, num. 3.* legitima, *Panorm c. illud, num. 14. de præfumpt. Felin in cap.gratum,20. n.5. de off.deleg.* non obfcura, *Bal. l.hac confultiffima,nu 4.C,de teft. per l. cum, 69. de iud. cap. quia nonnulli,de refc.Dec.Rot.17.reten-* 3

to, de re iudic. non nimis arcta, *l. eum quem temere, vbi Bald. de iud. Bal. & Dd.l.iubemus, 9. vbi Iaf.n.2.C.de iudic.c. 2. de dilationibus, &c.*

4 ¶ Partes tres. *Bald.l.vltim.n.3. de fer.Socin. art. 4. de citat. in fin. Mynfing.obfer.77.cent. 1. Schurff. 38.prima n.3.cent. 1.* Prima commiffio iudicis:*l.neminem,C.de exhib. reis, l. contumacia, de re ind. cap.2. §. contrahentes, in verb. eorum authoritati, de foro compet.in 6.c. prudentiam, 21. de off. deleg.* altera executio feu intimatio citationis: *Felin.c.gratũ,20.n.5. de off.deleg.* tertia executionis relatio quæ ad acta referri per nuntiũ, & relata à Notario regiftrari debet, *Specul.de citat.§.fequitur,num.11. Mynfing.obferu.79.cent.1.Bald.n. 3.Salic. num. 7. in l. vlt. C. de fer. Maran. de citat. num. 55. gloff. c. quoniam, verb. per duos, de probationibus.*

5 ¶ Species fex ponit Maranta, *de iud.parte 6.nu.50.* plures Socinus: *eo.art.3.* nobis liceat diuidere primum à caufa efficiente,in ciuilem, *l.2.ff.eo.* & prætoriam: *l.4.ff. eo.& §.vlt.hoc t. in fin.* item aliam legis,*c.fæpe,44. de appell. cap. 2. §. cupientes, de elect.lib. 6.* aliam hominis,*c.2. de pæn.* Deinde à materia,in vniuerfalem, *Auth.fi omnes,C. fi minor fe hæred. Bart. l. fi eod.6. C. de remiffione pig.* generalem ad totam caufam, *c. vlt. vbi Panorm.c.cum dilecti, 6. de dol.& contumac.Lanfran. cap. quoniam, A 11.nu.12.de probat.* & fpecialem, feu particularem ad fingulos caufæ actus,*cap.1.de cauf.poff.& prop. c.inter, de maior.& obed.clem. fæpe, de verbor.fignificat.Iafon in l.1. in fin.C.quan. lib. princ. dat. per l. nam ita diuus, de adopt.l. de vnoquoque, de re iudic.Socin. de citat.* B *artic.7.n.5.6. Schurff.conf.9.nu.3. cent.1.* A forma, in legitimam, feu ordinariam, & anomalam,feu extraordinariam:quæ in cafu fit neceffitatis contra morem, & regulas vfitatas, *Felin.cap. gratum, 20. nu. 5. de off. deleg.* vt funt arreftationes,*l.ait,10.§.fi debitorem, quæ* C *in fraud. cred. l. generali, 54. vbi Bar.de decur.lib. 10. l. cum eodem C.ad l.Iul.pecul.1.C.de rap. virg.l. fi quis, 7. de fur. l. capite, 25. de adult.Iafon §.fupereft. n. 68. Inftitut.de act.* Item in realem feu perfonalem, & verbalem. Realis eft, qua perfona vel bona propter de- D lictum,æs alienum,aut aliam caufam iuftam apprehenduntur, & arreftantur:*cap. fi clericus, 11. de fent.excom,in 6. Authent. qua in prouincia,C. de crimin. l. confentaneum, 8. & Authent. qui femel, C.quomodo & quando iud. l. plerique,18 vbi Iafon, nu. 33. de in ius* E *vocand. & in l.penultim. n. 17. de iurifdict.* regulariter in criminalibus,*Maran.de citat.nu.58.* irregulariter in ciuilibus,*d l. ait Prætor, 10, §. fi debitorem, quæ in fraud. cred. l. vlt. C. de his qui ad ecclef. confug.* Verbalis eft, quæ fit verbo, hoc eft, per literas, apparitorem, de-

denunciationem, *c. 6. de dol. & contum. & passim, tot. tit. de in ius vocan. l. ad peremptorium 68. cum seq. de iud.* A fine & effectu, in conuentionalem, monitoriam, & peremptoriam. *Specul. de citat. §. viso, n. 16. gloss. c. 1. de mil. val. qui cont. est.* Conuentionalis prima est, qua reus in iudicium vocatur, *Specul. praalleg. loco, per d. l. ad peremptorium,* monitoria altera, quæ sub interminatione peremptorij emittitur: tertia peremptoria: *Specul. praalleg. loco.* Vlpian. tamen *d. l. ad peremptorium,* primum, alterum & tertium edictum vocat, ostenditq; post tertiam demum denunciationem peremptorium edictum solere impetrari, *l. & tertium, 70. de iud.* Quanquam & aliquando citius pro iudicis arbitratu, *l. nonnunquam 72. de iud. Bart. l. si finita, §. Iulia, nu. 4. de damn. infect. Spec. de dilat. §. 2. num. 3.* Et sane olim pluribus opus fuit, cum causa caderent vocati rei, nisi parerant: *l. diuus. 8. de in integr. restitut. l. contumacia, de re iudic.* sicut & nunc moribus Saxon. si quidem ante litem contestatam emanêat; *Landr. lib. 2. art. 9. & lib. 3. art. 5. Chil. cap. 37.* nam si post, tantum vtilitatem termini perdunt, *vide lib. 2. art 6. lib. 3. art. 50.* Actor verò ne quidem ante contestationẽ ex hoc capite plectitur damno litis; sed ob eius contumaciam, circumducto edicto, reus ab instantia absoluitur, hac addita lege: ne cogatur deinceps respondere, nisi refectis ei expensis, quas ex priore citatione & frustratione petitoris, sit perpessus, *l. sancimus, 13. vbi. Bald. Salic. & Dd. C. de iud. c. 4. 5. & passim, extr. de dol. & contum. Cacher. decis. Pede. 9. nu. 2. & decis. 3. n. 4. Chil. cap. 36.*

6 ¶ Causam trahit citatio à natura, *clem. pastoralis, de sentent. & re iud. Bart. l. omnes, de iust. & iur. Bald. l. cum fratrem, 9. nu. 8. C. de his quibus vt indig. & in l. executorem, n. 34. C. de execut. rei iudic.* cùm sit species quædam defensionis: *d. clem. sæpe. vbi glos. verb. citatio. de verb. sign. Bald. d. l. cum fratrem. Maran. de citat. nu. 13.* cuius respectu dicitur esse iuris naturæ, *Bald. d. l. executorem, n. 34. C. de exce. rei. iud.*

7 ¶ Causa efficiens præcipua præceptum, seu commissio iudicis, *l. vlt. vbi Bart. C. de exhib. reis, l. consentaneum, 9. C. quomodo & quando iud. l. etiam, 30. §. vlt. in verb. ad agendum à præside euoca. tus, de minor.* videlicet competentis: *l. 1. C. de ann præscript. Ang. l. si vacantia, C. de bon. vacan.* aut etiã arbitri, *l non distinguemus, 32. §. si. domini, 16. l. quid tamen. 21. circa fi l. sed & 49. § 1. de recept. arb.* nam apparitóres absque præc. pro iudicantis per se citare nequeunt, *Bald. n. 2. l. vlt. C. de exhib. reis, Fab. n. 2. Ias. n. 12. in §. quadrupli, Instit. de act.* Præceptum autem tale iudicis vel vniuersale est, vt cũ initio sui officij viatorib. hæc potestas à iudice datur: vel generale, ini-

initio litis ad totam causam: vel particulare in singulis cuiusque actus citationibus, *Felin in cap. 1. nu. 13. de iud Alciat. in Rubr. C. de eden. Imbertus Instit. forens. lib. 1.* Causa impulsiua petitio partis, *c. significasti, 18. verb. ad petitionem, de for. comp. l. ad peremptorium, 68. verb. primò quis petat, de iud l. vlt. de bon. authorit. iud poss.* & summaria super petitione cognitio, vtrū scilicet iusta, an iniusta sit, *Felin. cap. 1. n 12. de iudic. Alex. Ias. & D.d. in Rubr. C. de eden.* quanquam in prima citatione non admodum eam requirat Felin. *c. ad petitionem, de accusat. de quo nostri ad Rub. ff. de in ius vocan.* Ex quo facile intelligi potest, cur apparitori non sit licitum suo arbitratu citare, cùm exequendi tantùm nō cognoscendi potestatē habeat, *l. si vt, 6. C. de exec. rei iudic.* Itaque non hic curatur de nuntio, qui quiuis esse potest, *Bart. l. eum, §. si epistola, nu. 1. de furt. Panorm. c. cum sit Romana, n. 24. de appell. Iason. in Rubr. C. vt lite. sine iudic. authorit. n. 4.* dummodo constet de iudicis commissione, vt loquitur Panorm. *d. c. cum sit Romana. n. 23. de appella.*

8 ¶ Citari autem omnes debent, quorum interest, *l. de vnoquoque. 47. de re iudic. l. nam ita, 39. de adopt. l. si quando, 15. C. de testib.* Citari nō possunt alij indistinctè, propter prohibitionem legis: *qui numerantur in l. 2. de in ius voc.* alij non aliter quam venia praeto- A ris speciatim impetrata, *de quibus in l. 4. & passim, de in ius voc. l. 2. C. eo.*

¶ Materia sunt omnes causae, quae cognitionem desiderant: *l. in causa, 13. §. 1. de minor. l. 1. §. ex. eo. qua sent. sine appell. l. ea qua. C. quomodo et quandoiudex.* etiā singuli B causarū actus, in quib. aliqua cognitione sit opus, *l. 4. C. de dilat. cap. Rom. §. quod si, de appell. in 6. c. ex ratione, extr. eo. Socin. de citat. art. 7. n. 6.* Nam vbi causae cognitio non requiritur, ibi nec citatione opus est, *l. vlt. C. si. per vim vel alio modo, l. nequicquam, §. vbi decretum, vbi Iaso. & Dd. de offic. proconf. Socin. de cita. art. 7. nu. 66. Felin in c. qualiter, §. licet, 15. de accusat. Maran. de citat. n. 37. Bal. l. si qua per calumniam, C. de episc. & cler. de quibus casibus, Bald. l. cessante, n. 10. 11. C. quomodo & quando iudex. Felin. d. c. qualiter. Socin. & Maran. praalleg. loco.* 9

¶ Citatio porrò fieri debet secundùm statuta cuiusque loci, *Bal. l. cessante, n. 8. C. quomodo & quando iudex,* alias non valet. *Bal. in l. non sunt liberi, de stat. homin. Tiraq. de retract. lig. §. 8. gloss. 2. n. 3.* nam statutis noua citationis forma tribuitur, *Bal. l. 1. C. quomodo & quando iudex.* Quod si nulla peculiariter data sit, seruanda erit forma iuris communis: vt per nuntium vel epistolam à Iudice citatio fiat, *l. sed & 49. §. 1. de recept. arbitr.* & dirigatur ad personam, si haberi potest: *l. 1. §. permis-* 10

mittit. de lib. agn. l. 4. § prætor, de damn. inf. sin minus, ad domum eius, *l. 2. § 1. quod vi aut clam, Dd. d. § prætor, Tiraq. de retract. lig. § 9. gl. 2. n. 44. Mynsin. obser. 69. cent. 2.* aut vxorem & familiam, *Mynsing. obser. 37. cent. 3.* vel amicos, *d. l. 3. § 1. quod vi aut clam,* vel si nec hi quidem in promptu sint, affixa publice scriptura, eo loco vnde verisimiliter notitiæ eius, qui vocatur, insinuari possit, *Bal. & Angel. in l. vt perfectius, C. de annali, except. Innocen. & Dd. in c. vlt. de eo. qui mittitur in possess. Tiraq. de retractu lig. § 6. gl. 1. n. 8. 9. cum seq.* Quæ scriptura sex continere debet, secundùm nostros. Primo nomen iudicis citantis, *l. eum quem temere, 79. de iudic.* Secundo nomen eius qui citatur, *l. vlt. de dol. & contumac. c. 1. & 3. 5. quæst. 3.* Tertiò nomen eius ad cuius instantiam citatur, *Dd. d. c. vlt.* Quarto, caussam propter quã citatur, *c. 1. 5. q. 2. l. 1. de fer. clem. 2. vt lit. pend. Innoc. in cap. consuluit, de offic. delegat. Bal. Salic. l. consentaneum, C. quomodo & quãdo iud. Socin. de citat. art. 20. n. 9.* Quintò, locum ad quem citetur: *l. quid tamen, 21. §. antepen. & penult. de recept. arb. l. si locus, 59. de iud. c. cum para, 11. 19. de appell. vbi glo. & Dd. & in c. vlt. de rescrip. Bart. & Ang. in l. si vt proponis, C. quomodo & quando iudex.* Sexto, tempus seu terminum quo citatus comparare debeat, *c. consuluit, 24. de off. deleg. cohortamur,*

A *3. q. 9. Bart. l. liber homo, 11. §. decem de verb obl. Bart. l. vlt. C. de iure dom. impetran. De his sex requisitis plura Soci, de citat. art. 20. cum seq. Spec. de cita. §. iam de citat. n. 1.* In citatione tamen iudicis delegati solenne est mandatum quoque suæ commissionis

B nuntio inseri, *c. cum in iure, de off. deleg c. 2. de dilat. Soc. de cita. art. 20. n. 10. Schurff. cons. 60. cent. 1.* Sed & generaliter ad totam caussam citationes fiunt. *Mynsing. obs. 33. cent. 4.* etiam per modum præcepti, *Bal. Salic. in rubr. & l. 1. C. comminat. vel epistolas, Ias. l. nequicquam, § vbi decretum, n. 19. de off. procons. gl. vlt. c. ex parte, 24. de*

C *verb. sign. Innoc. in c. tua nos, de cohabitat. cler.* & conditionis: vt, Si vis opponere, venias, *Innoc. in c. dilecti, n. 2. de excep. Bal. in Aut. si quis, C. de testibus, per c. significauit, eo. t. Bal. in l. consentaneum, C.*

D *quomodo & quan. iud.* In citanda verò vniuersitate, non sufficit citari Syndicum, sed opus est eos vocari qui præsunt, *Bart. in l. ciuitates, 8. ff. quod cuiusque vniuers.* Illud tralatitium in omnibus, vt ad acta scribatur commissio iudi-

E cis nuntio facta: *Schurff. cons. 38. prima, n. 3. cent. 1. per c. quoniam, de probat.* & deinde post citationem factam, nuntij relatio. *Spec. de citat. §. sequitur, Socin. de citat. art. 13. n. 5. Bart. l. ne in arbitris, Cod. de arbitr. Lanfran. ca. quoniã, verb. citationes, num. 2. de probat. Schurff. cons. 38. nu 2. & 3. volum.*

1. Ma-

l. *Maran part.6.n. 56. & part. 4. distinct.16 num. 9. Chil. in pract. cap.24. in fin. apud quos plura de forma licet reperire, sicut & in l.5. §.1. quod vt aut clam l.1.§.1. quod cuiusque vniuers. l. ad peremptorium, 68. cum ll. seqq. de iudic. l. 4.§. Prator ait vbi Bart. & Dd. de damn. infect.*

11 ¶ Finem citationis ostendit, *l. 1. de in ius vocand. in verb. iuris experiundi.* Causa: quam ita explicat Bald. *in l. cum fratrem, n.9. C. de his quibus vt indign.* Citatio fit, inquit, ad duo: nempe ad effectum comparitionis, & præparanda defensionis, *sequitur Socin. de citat art.5. quæst. 16. num. 22. & art.31 n.5. Maran nu.13. part. 6. sec. l.1. in prin de edin. Auth. offeratur, C. de lit. contest. l. nem ita, de adopt. clem pastoralis, de sent. & re iudic.*

12 ¶ Effectum exhibet hic §. *vlt.* cum ait: citationem esse omnium iudiciorum principium, seu, vt alibi dicitur, fundamentum *d. clem. pastorali*, vt actus iudicialis sine citatione gestus, sit ipso iure nullus, *d. clem. pastorali, l. 1. §. itē qua sent. sin appella. Schurff. cons. 9. nu. 1. cent. 2. & cons. 38. cent. 1. Chilian. c.24. num* 3. Citatus autem credere nuntio debet, *cap. cū parati, 19. vbi gloss. in verb. suus nuntius, de appell. Spec. de citat. §. sequitur, nu.7.* & vocanti parere, *l. ex quacunque, 5. si quis in ius vocat. l.5. de iudic. c. super, de rescript. c. si diligenti, de for. compet.* alioqui A pro præsente habetur, *Auth. qua in provincia, C. vbi de crim.* & contra eum velut contumacem procedetur, *tot. tit. ext. de dol. & contum. l. 2. si quis in ius vocan. l. diuus, 8. de in integr. restit. l. properandum, 11. §.1. & 2. C. de iud. l. consentaneum, C. quom. & quand.* B *iud. l. ad peremptorium, ff. de iud.* Ac olim quidem rectè vltima citatio peremptoria vocabatur: cum eius, qui peremptorio edicto non paruisset, ius omne perimeretur, & caderet, *ad l. diuus, de in integ. rest. l. contum. de re iud.* Citatio quoque inducit præuentionem, *c. proposuisti, pen. de for. comp. vbi Socin. gloss.* C *l. vbi. 30. de iud. & clem. 1. verb. citat. de iud. c. gratum, 20. de off. delegat. Pan. Felin Socin. cap. vl. de for. comp. Socin. in tract. de citat. art. 21. nu. 2.* perpetuat iurisdictionem, *d. c. gratum, Dd. l. & quia, 6. de iurisd.* inducit litis pendentiam, D *Socin. de citat. art. 31. n.4. & latissime in tit. vt lit. pend. per clem. 1. 2. eo. tit. &c.* interrumpit præscriptionem longissimi temporis, *l. sicut, 3. vbi gloss. verb. executorem, l. cum notissimi, vbi gloss. verb. conuentionem, de præscript. 30. annor.* non bienniis: *Bart. de l. sicut, per* E *l. mora, C. de rei vend. Franc. Balb. tractat præscript. part.3. sexta partis prin. qu.4. n.3. & 4.* interdum & perpetuat actionem, *l. 1. 2. C. quan. lib. prin. dat.* suspendit iudicis potestatem per interuallum termino datum: *l. sine, 3. C. de dilat. cap. cum inter, 18. de elect. Socin. de citat.*

citat.art 30.*n.* 29. Cæterùm de effectu citationis plura licet inuenire in tit. *si quis ius dicent.* cum multis seqq. De effectu citationis generalis, vide Mynsing. *obser.* 33. *cent.* 4. & alios passim. *Bart. d.l. si eo, C. de remiss.pig. Dd. Authent. si omnes, C. si minor se hered. abstin.* A

13 ¶ Affinia sunt, denunciatio, *l.* 1. *C. vbi in rem actio.* nominatio. *l.* 2. *C. eo. tit.* præceptum iudicis, *Bal. in rub. C.* comminationes vel *epistolas*, arrestatio, *l. pen. in quib. caus. pign. Molin. in cons. Paris. tit.* 2. *verb. arrest. num.* 1. B

14 ¶ Contraria sunt, defectus causarum, vt quis citetur ab eo qui ius citandi non habeat: *l.* 3. *vbi Bar. ne vis fiat ei, l. prohibitum, vbi Bar. C. de iure fisci, lib.* 10. *Dd. l.* 2. *si quis in ius voc.* si vocetur qui vocari non debuit, *l. quamuis, de in ius vocan.* si ad diem feriatam, *l.* 1. *de feris*, locum inhonestum, *l. quid tamen*, 21, §. *antepen. de recep. arbitr.* aut non tutum: *c. ex part.* 48. *de appell. cap.* 4. *vt lit. non contest. clem. pastoralis, de sim.* si termino nimis arcto, *l. cum quem temere vbi Bald post gloss.* 1. *de iudic. quia nonnulli, de rescr. Bal. l. hac consultiss. n.* 4. *C. de testam. cap.* 2. 3. *de delat*, vel nimis tarde intimetur, *Mynsing. obseru.* 62. *cent.* 2. vt ei cui fit, inutilis sit futura, *l. si dictum*, §. *vlt. de euict.* & caritura finibus illis, de quibus supra. C D E

De Pactis. Tit. III.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Pactum quid hic significet.*
3 *Diuisio & species pactorum.*

VOcatus † in iudicium reus, solet cognito actoris iure cum eo pacisci ac transigere potiùs quàm dubium litis euentum subire, *l. quod debetur*, 52. *de pecul. gl. vlt. in l. Lucius*, 78. *in fin. ad Treb.* aut si ante pactum transactumque sit, obiectum exceptionis inde sumptæ litis ingressum impedire, *l.* 5. *vbi Ias. n.* 6. *h. t.* Est enim ea priuilegiata non modo quando venit ex transactione, *c.* 1. *de lit. cont. in* 6. sed etiam ex pacto: *l.* 4. *vbi Ias. n.* 4. *& in l.* 5. *n* 6. *h. t. Franc post Gemin. in c.* 1. *n.* 34. *cum seq. de lit. contest. in* 6. *Socin. in c. olim, cum multis, de lit. cont. Blanc. in tract. de comprom. parte* 4. *cap. de impod. lit. ingress.* sic vt eam quoque dilatorie ad impediendum litis ingressum vtiliter proponatur, dum tamen in continenti probari possit, *ex doctrina Bart. in l. vltim. n.* 3. *ff. pro suo.* hoc est, intra triduum, vel decem aut quindecim dies, aliove spatio pro æstimatione iudicis statuendo, *l. vltim. vbi Castr. infr. de error. aduocat. & ibid. gloss. per l. vlt. C. de iudic.* Rectè igitur de pactis & transactionibus ante iudiciorum ingressum ac præparationem tractatur. 1

¶ Pactum in genere quamli- 2

bet

bet conuentionem ac *συμφωνίαν* significat: *l.1.§.1.l.vlt. l. iurisgentium, 7. de pact.* in specie, & hoc propriè argumento, atque alias in dubio, nudam conuentionem: *l. legem,10.vbi Salic. h.t. Felin. in c. 1.nu. 2. eo.* cui nulla causa subsit, præter ipsam nudam conuentionem: *d.l.7.vers.sed cum nulla, eo.* ideoque non obligationem, sed exceptionem tantùm pariat, *d. l. 7. vers. igitur eo.*

3 ¶ Pactum aut publicum est, aut priuatum, *l.5.eo.* aut iuris gentium, *l.6.7. eo.* aut legitimum, *d. l.6.* Priuatum, aut nominatum, aut innominatum: *dict. l.7.* hoc, aut secundum, aut præter, aut contra legem, *l.6.vbi gloss.h.t.l.iurisgentium, 7.§. 3. eo.* Nominata hinc in cōtractus speciem abeunt, quibus adiunguntur pacta in contractibus iisdem conuenta, quæ illos informant, *d.l.7.§. 1.c. 2. de pact.l.in bona,13.l.petens, 27. h.t.* Innominata, aut ciuile negotium & contractum quendam innominatum respectiuum transeunt: *d. l.7.in princ.* vnde obligatio, & cū actio ad implendum, tum condictio ad rescindendum pactum, datur: *d.l. 7. & tot. tit. de præscr. verb.* quo pertinent etiam pacta conuenta in traditionibus ac aliis ciuilibus negotiis, *d.l. 7. l. in traditionibus, 48.eo.l.legem, 10.hoc t.* de quibus accipiendum edictum, Pacta conuenta quæ non sunt cōtra leges, seruabo: *l.7.§.12.ff.eo.* aut manent in terminis nudæ pa-

A ctionis, eaque sola æquitatis causa nituntur, *l.1.in princ.eo.* quod genus exceptionem tantùm, non obligationem aut actionem parit iure Ciuili: *l.legem, 10. cum l.seq. hoc tit. dict. l.7.§.1.2.3. vbi Dd.eo.* iure autem Canonico, quod potissimum nunc vsu sequimur, per B omnia vt reliqui contractus, ad agendum condictione ex Canone firmum est atque efficax: *c. 1. vbi Dd.Curt. præcipue,n.10.* dummodo ab idoneis personis sine dolo, metu, de re licita conuentū sit, *d.l.7.§.ait prætor, 3. l. 8.9.10. 11.cum seq.in d.l.3.l.6.22.23.25.* C *hoc tit.l.interpositas, 13.inf. tit. 1.* Sed hac de re satis multa ad Pandectas diximus.

De Transactionibus. Tit. IV.

1 *Transactio à pacto quid differat.*

Transactio † pacti in genere sumpti species est, à pacto propriè sic dicto, hoc est, nudo & conuento tantum differt causa efficiente, cum à lege sustentetur: *l. causas, 16. h.t.* materia, quia fit de re incerta & litigiosa, *l. 2. l. si causa, 32.h.t.* illud de certa: *l.1.ff. eo.* forma quoniam non nuda conuentione, vt pactio sed rebus constant, hoc est, rei transactione, finitione: *c.1.de lit.cont.in 6.l.fratris, 10. & passim, hoc t.* (vnde & nomen habet) ac contraria mu- 1

tua-

tuaque præstatione: *l. transactio,* A
38. *h. t.* & plerumque Aquiliana
etiam stipulatione constat: *l. 3. l. 4.*
h. t. l. 4. ff. eo. Fine, quia pactum
nudum non est respectiuum, nec
vllam habet nisi donationis causam:
l. 1. eo. transactionis verò
finis vltimus est, vt lis sopiatur:
l. 1. l. fratris, 10. l. causas, 16. hoc t. B
medius, vt pro remissione litis aliquid
detur vel fiat, *l. transactio,*
38. *h. t.* Effectu, quoniam illud
nudum ex æquitate conuentionis
tantùm exceptionem parit, *l. 1.*
de pac. in princ. quæ ex æquitate
solet dari: §. 1. *Instit. de except.*
hæc verò quippe rebus constans C
conuentaque, non solum exceptionem
suppeditat, *l. si super. l.*
cum proponas, 17. l. sub prætextu,
19. *h. t.* verum etiam non minorem
vim habet quam res iudicata,
l. non minorum, 20. hoc t. Ideoque
pœnitentiam excludit, *l. 5.*
l. fratris, 10. l. de fideiuss. l. causas, D
16. *l. nec intentio, 23. l. cum donationis,*
34. *et passim, hoc t.* & actionem
parit, vel ex stipulatu, *l. 6.*
cum proponas, 17. hoc t. aut Aquilianæ
stipulationis: *l. 3. l. 4. l. vt*
responsum. 15. hoc tit. vel vbi hæc
deest, Præscriptis verbis, *l. 6. in* E
fin. de dolo, l. 4. l. sub prætextu, 39.
hoc tit. quemadmodum Digest.
eodem tit. exposuimus.

De Errore Calculi, Tit. V.

1 *Calculus quid.*
2 *Eius partes, species, n. 4.*
3 *Propria.*
4 *Rationes quotuplices.*
5 *A quibus rationes exigi possunt, et quo iure.*
6 *Materia.*
7 *Forma.*
8 *Finis.*

Pertinet ad pacta & transactiones quæstio & error calculi,
l. emptor, 42. §. Lucius, de pac. Ias.
in l. si causa, nu. 3. et 4. C. de transact.
et in l. eleganter, n. 3. de cond.
indeb. Calculus † hic significat ra- 1
tionem seu rationis positionem,
C ratiocinium, *extr. de ob ad rat. vbi*
Host. Panorm. et communiter Dd.
l. vnic. h. t. si sponsus. 5. §. si quis
rogatus, 10. de donat. int. vir. et
vxor. l. quod priuilegium, 8. depos.
l. 1. §. 1. quæ sēt. sine app. l. Sabin. 29.
de dol. mal. l. 6. de his qui not. in-
fam. Cuius † partes extremę sunt, 2
D introitus & exitus. *l. non solum. 8.*
§. is qui, de lib. leg. gl. 6. §. rationem,
3. verb. nec vllam de eden. l. spado-
nem, 17. §. ratiocinatio, vbi gl. de
excus. tut. Socin. cons. 213. cum præ-
senti. n. 4. et cons. 190. memini, n. 2.
et 3. vol. 2. mediæ, Codices & in-
strumenta † edere, conferre, di- 3
E spungere, *l. cum seruus, 83. de*
cond. & dem. l. statuliber a, 6. §. vlt.
de statulib. l. vlt. §. inter. de lib. lega.
calculum datorum & acceptorum
ponere, *l. si quis ex argentariis, 6.*
§. 3. de eden. ostendendo, vnde, ex
qua causa quid, cui, à quo creditum,
datum, acceptum sit. *Socin.*
d cons

d.conſ. 215*.cum præſenti,nu.*1. *&* *conſ.*73*.circa n.*6. Culpam purgare adminiſtrationis vel præſtare: *l.*2*.C.de hared. tut. l.* 1. *de tut. & curat.l pupillorum,*21*.inf.de adm. tut.l quicquid,*7. *inſ. arb. tut. d.l. cum ſeruus, l. antepenult. de cond. & d.l.ſi pure,* 57. *de fideic. liber.* reliqua facere & diſſoluere, *d.l.cũ ſeruus,d l.ſi pure,l.ſi pater.*47*.§. ſi Sticho, de fid. lib. l. qui libertatis,* 69*.§.ſeruus, vbi gloſſ.de euict.l.non ſolum,* 8*.§. is qui de lib.leg. lege ſi quis,*13*.§. ſi duo de ſtatulib.l.quæuis,* 32*.de cond,& demonſt.l.*4*.inf. de teſtam. manum.* liberare ſeu quietionem facere, *lege diſſoluta, inf. de cond. ex lege, vide Soc. conſ.* 119*.in præſenti,n.*11*.vol.*2.

4 ¶ Ratiocinia ſunt aut militaria, *l.*2*.inf.vbi de rat. in l.*1*.h.t.* aut ciuilia, *tot. tit. inf. vbi de rat.tam pub. quam priu.* aut publica aut

5 priuata. Nam † ab omnibus exigitur ratio, geſtoribus alienæ rei, ſeu publicæ, *§. œconomos,in Auth. de ſanct. Epiſc. clem.*2. *§. vt autem de rel.dom.*4*.l.orphanotrophos,* 30. *ſup.de Epiſc. l.*2. *§.*1. *de adm. rer. ciui.l. inſtas,* 6*. inf. de iur. fiſc, l. quadam,*6*.vbi glo.verb. alogiſtas, de adm.tut.* ſeu priuatæ, *tot.tit. de tut. & rat.diſtrab. et inf.arb. tut. l.*2*.l.rationes,*14*. inf. de adm. tut.* Et exigi poteſt, *d.cle.*2*.§.vt autem Bart. l.*1*.§. officio nu.* 2. *de tute. et ra. noſt.de ob.ad rat.n.*2*.Soc. conſ.* 213*.cum præſenti, nu.* 1. 2. *vol.* 2. *Panor.conſ.* 12*. magnificus, vol.* 1. *Cor.conſ.*24*.n.* 12*, vol.* 1*. Schurff.*

A *conſ.* 65*. quod in præſentia, nu.*4*. cent.* 1. aut iure obligationis aut actionis ex contractibus,vel quaſi, *l.quadam,*9*.de eden.l.*1*. §. officio, vbi* Bart.*n.*3*. et tot.t.de tut.et rat.* aut extra hos, officio iudicis implorato, *Bart.in d.l.*1*.§.officio, nu.* 3*.Ferra.in for. red.ra.in fi.n.*7*.Iaſ.*

B *conſ.*219*.in iſta,vol.*2*.Spec.de iud. §.generalia,n.*31. ex æquitate, *l.*4*. l.*6*.ver.æquum,l. quadam,*9*.l. argen.* 10*. de eden. Iaſ. conſ.* 316*. in cauſa,n.*3*.vol.*1*. Spec. de inſt. edit. §.fin.num.*45.

¶ Materia ex qua ſunt vnus pluresve contractus, *l. vnic. h.tit.* 6

C & adminiſtrationes, *l.*1*.inf.vbi de rat.* Materia circa quam,ſunt data, accepta, *l.*2*. §.* 1*.de.ad re. ad ciuit.* reliqua, *l.cum ſeruus,*83*.de condit. et demonſt.cum aliis, ſup. alleg. ex tit. de fideicom. liber &c.*

¶ Forma, vt ratio reddatur ex 7 bona fide, *l.*2*.§.*1*. de adm.rer.l.ſi*

D *ita,* 8*.de manu.teſt.l.ſi pure,*37*.de fid.lib.* arbitrio boni viri, *d.l.ſi pure,verb.arbitrium, Bal.l.voluntatis,*7*.n.*4*. inf. de fideicomm. per l.Thais,*41*.ſoror,*3 *de fid.lib.*abſq; dolo *gloſſ in §.peculium,verb.cum rationibus, Inſtitut.de leg per d.l. Thais §.Stichus*: legaliter, *d.l. cũ*

E *ſeruus,l. qui ſub conditione de condit. et d.l.Thais, §. ſororem, de fid. lib.qui filium, verb.bonus paterfa. de manum. teſt.Bal. in d.l. voluntatis*: non ſub nube, *Socin.d.conſ.* 213*.cum præſenti,num.* 4. ſed per ſingulas partes, ſpecies capita, *Socin. ibi. et conſ.* 73*. circa nu.* 6.

Iaſ.

*Iaſ.d.con.*219. integrè, *l. argentarius*, 10.*§.*1.*de eden.*plenè, *Bal. l. penult.n.*17.*inf.de cond.inſer.*apertè dilucidéque,*l. ſi ita*, 8. *l. qui filium*, 22. *de manu.teſt.l.ſi pure*, 37. *de fid.lib.gl.l.fin.§.inter, de leg.Iaſ. conſ.*4.*n.*1.*vol.*3.*Schurf. conſ.*9.*viſis, nu.*5.6.*cent.*2.*Molin.in conſuet. Par tit.*1.*glo.*6. *num.* 14. *cum ſeq.*

8 ¶ Finis, vt examinentur, excutiantur, diſpungantur rationes, *l. ſi ſtatulibera*, 6. *§. vltimo, de ſtatulib.* reliqua ſoluantur, *l. cum ſeruus* 82. *de conditionib.& demonſtrationib*: & adminiſtratio diſtrahatur, *l.*2. *infra de condit.ex lege, tot.tit.de tut.& rat.diſt.* Nam calculus rite redditur, rationem diſtrahit, *tot.ti.de tut.& rat.diſtrah.* ab obligatione liberat, *l.ſemel, vbi Bart.C. de apoch. lib.* 10. *d. l. cum ſeruus, d.l. ſi pure, de fid. lib.* velut tranſactio: *l. emptor*, 42, *§. Lucius. de pact.Iaſ.l.ſi cauſa,n.*3.*&* 4. *ſupra de tranſact. Socin. conſ.* 190. *memini, volum.*2. adeò vt non modo quietatio ſeu liberatio, eiuſq; confeſſio debeatur, *l.*1. *& toto tit. infra de apoch.lib.*10.*l.*2.*vbi Bart. infra de iure fiſci, l. plures*, 18.*infra de fide inſt. Caſtren. conſ.* 377. *ad primum,n.*2 *vol.*2. ſed etiam negotium fieri ei, qui ſemel reddidit, non debeat: *l. ſemel, vbi Bart.& Dd.infra de apoch.lib.*10. *clem.* 2. *§. illi, vbi Zab.n.* 57. *& Imol col. penult. verb. annis ſingulis, de rel. dom.Gemin.n.*5. *& Can. in cap.vnic.§.fin. de cler. egro. lib.* 6. niſi ſcilicet error calculi arguatur, *l. vnica, h. t.l.ſi ſponſus*, 5. *§.ſi quis*, 10.*de donat.inter vir.& uxor.l. Aurelio*, 21.*§. Caius, l. Lucius, de lib. leg. Anch. conſ.* 330. *viſis,& conſ.*180.*viſa,n.* 5. *Caſtr. conſ.*377.*ad primum,n.* 2.*part.* 2. *Socin. d.conſi.*119.*n.* 11. *vol.* 2. *& conſ.*13.*n.*3.*volum,*1.*Dd. hic in l.*

B *vnica,& l. inſtar.* 9. *infra de iure fiſci,lib.*10.*Iaſ.in §.quadam,n.*83. *Inſtit. de act. Franc. in dicto cap. vnic.§.vlt.n.*2. *de cle. ag. in* 6. qui poteſt coargui etiam poſt approbatam rationem, *Bart.n.* 1. *Bald. n.*1.*Caſtr.n.*2.*Iaſ. n.* 3. *&* 6. *Fab. n.*4.*hic in l. vnic. per dictam l. in-*

C *ſtar,infr.de iur.fiſc. lib.* 10. ad triginta vſque annos, *gloſſ. Bart. & Dd.in d.l.inſtar, infra de iur.fiſc. & l.calculi*, 9. *de ad rer.ad ciuit. pertinent.Fab.n.*4.*Iaſ. nu.* 3. *hic in l.vnic.Bald.in l.aduerſus, infra de neg.geſt.Phil.Franc. in cap. vnic.§. fin.n.* 2. *de cler. agr.lib.* 6. niſi ſu-

D per ipſo errore ſit tranſactum, *l. vnica, vbi Dd. h. t. & in dicta l. vnica,de cler. agr. in* 6, aut de rationibus iudicatum, *dicta l. vnic. Dd.l.*1.*§.*1.*quæ ſen.ſine app.*vel iuratum, *Bart.n.*16.*Sal.nu.*20. *Iaſ. n.*56.*in Auth.ſacramenta, infra ſi ad ven.Iaſ.in §. item ſi quis, n.*12.

E *Inſt.de act.*

De Poſtulando, Titulus VI.

DE poſtulando ſatis multa ad Pandectas diximus: & cùm propriè res hæc ad aduocatos cau-

ſarum pertinere ſub Impp. ac referri cœperit, *l,1.2. 3. toto hoc tit.* opportuniùs ad titul.ſequentem, qui de aduocatis inſcriptus eſt, quod reſtat agetur.

De Aduocatis diuerſorum iudiciorum. Tit. VII.

1 *Aduocatorum dignitas: & n.6.*
2 *Qui olim aduocati, & quomodo ab oratoribus diſtincti, & quod eorum munus.*
3 *Aduocatorum pœna.*
4 *Finis.*
5 *Salarium quando debeatur aduocatis, & quando tranſmittatur ad hæredem.*
7 *Adiacentia et affinia.*
8 *Contraria.*

Poſtulant in iudicijs maximè aduocati, *l,3.4.5.6.h,t.* patro-
1 ni, *l.4.5.6.* cauſidici *l.6.h.t.* qui † dirimũt ambigua cauſarum fata, ſuæque defenſionis viribus in rebus publicis priuatiſque lapſa erigunt, fatigata reparant, *l.aduocati,* 14. *hoc tit.* meritoque ſe nobiliſſimos efficiunt, *l.penul.ſup.tit.*
2 1. *de poſtulan &c.* Nam etſi † olim diſtinctum fuit oratoris & aduocati, ſeu pragmatici officium: *Cic. lib.1.de Orat.Quint.lib.12.c.3. & lib.5.cap.* 8. cùm is aduocatus eſſet, qui ius in iudicio ſuggereret oratori, vel præſentiam ſuam amico commodaret: *Aſcon.* 4. *Verrin.* aut quoquo modo cauſis agendis operaretur: *l.1. §. in hac e-* *Ararius, 4. de var. & extraord.cog.* tamen ſub Auguſtis vnum cœpit vtriuſque eſſe munus, vt iam aduocati, oratoris, & patroni quoque partibus fungatur, cauſarum merita & fata in iudicio exponentes, *l.1.ſup.de off.diuer.iud.l.penu. l.vltim.ſup.tit.1.l.aduocati,* 14. *h.*
B *t.l.1.cum ſeq.ſup.tit.* 1. perorantes, *l.nemini,* 10. *h.t.* & defendentes, *l.4.5.6.h.t.* Quorum certum quoque corpus certus togatorum ordo, definito numero fuit: *l.3.l.nemini, l.per hanc,* 24. *l. petitionem,* 13. *laudabile,* 21. *h.t.* excellens honore, *l.quiſquis, 6. ſup. tit.* 1. *vbi*
C *gl.ad ver.honoratis,l.ſuggeſtionem,* 18. *h. t.* ac dignitate, *l. prouidendum,7.ſup.t.1.Bal. in Rub. de off. iud.n.*16. *& in l,mutus,in prin. de procur.Tiraq.de nobi,c.29.nu.* 11. 12. 29. publici officij, *Bal.l. fori,* 4. *hoc tit.* cuius in matriculam recipiuntur, *l.ſuggeſtionem,* 18. be-
D neficio Principis, *l.quiſquis,6.ſup. t.* 1. vel electione præfecti prætorio, *l.vlt. l.ſi quis, 9. h. t.* qui per ſtatuta tempora legum eruditioni inhæſerunt: *l.iubemus,* 20. *hoc tit.* quorumque conueniunt natales, *l.nemini,* 11. *vbi Bal.nu.6 l. iubemus,70.hoc tit.* religio, *l. vlt. de*
E *poſtul.* eruditio, facundia, vſus, ingenium iudicium: *d. l. nemini, l. vlt.h.t.* ita ſpectata, & per examen explorata ſunt, *l nemini,* 11 *l.vlt. hoc tit.* vt cum dignitate ac dexteritate cauſas litigantium tractare, defendere, atq; agere poſſint Cæterùm recepti etiam inuiti patro-

ciniurn

cinium debent clientibus, pro cō-petente ſalario: *l. properandum*, 11. *§. pen. inf. de iudi. vide l.* 1. 2. *infra tit.* 1. *l. restituenda*, 27. *cum l. ſeq. h. t.* in bonis ſcilicet cauſis (non malis, *l. rem non nouam*, 12. *§. patroni, inf. de iud.* ſed neque contra patriam ſuam, *l. penult. in fine, de poſtul. l. penult. h. t. Specul. de aduoc. §.* 1. *n.* 31.) officio iudicis, *l.* 1. *§. ait Prætor, verb. ipſe dabo, de poſtul. gloſſ. in ca.* 1. *§. item ſi delator, verb. perdis, qua fuit prim. cauſ. vbi Alua. num.* 6. *per l. prouidendum, ſup. de poſtul. l. nec quicquam*, 8. *l. obſeruare*, 4. *de off. proconſ.* cuius eſt prouidere, vt ex æquo adſint litigatoribus, *l. penultim. hoc tit. l. penult. ſup. tit.* 1. quos idoneè defendi publicè intereſt: *l. ſeruum*, 33. *§.* 1. *de procur.* vtque prouideant & cōſulant in ſingulis cauſæ partibus, *d. l. properandum, penult.* omni diligentia, ſtudio, *l. ſuggeſtionem*. 18. *h. t.* fide, induſtria, *d. l.* 18. *hoc tit.* quod iuſtum ſit verumque, *l. rem non nouam*, *§. vlt. infra de iudic.* neceſſarium ac vtile, *l. quiſquis*, 6. *ſup. tit.* 1. temperent iniuria: ratione, non probris certent, iure ac legibus clientem cauſamque huius tueantur, non dolo & fraudibus, *dict. l. quiſque*, niſi in bona cauſa, *Mynſing. obſ.* 6. *cent.* 6. Agant quod cauſa deſiderat, & litium poſtulat vtilitas, *d. l. quiſquis*, omni abſtineant cupiditate, *l.* 1. *hoc ti.* pactioneque, *l.* 5. *ſup. de poſtul. l. item*, 15. *infra de procur.*

3 ¶ Cæteroquin in officio peccantes arbitrariè puniuntur, vel etiam ordine remouentur: *l.* 5. *l.* 6. *ſup. t.* 1. *l.* 1. *hoc tit. l. Imperator*, 8. *cum ll. ſeqq. de poſt. l. moris* 9. *de pœn.* clienti verò ad reſtitutionem ſalarij, & id quod intereſt, velut ex contractu mandati tenentur, *l. vlt. inf. de cond. ob cauſ. Spec. §. vlt n.* 17. 18. *de aduocat.*

¶ Finis publicus, vt hominum ſaluti prouideant, *l. laudabile*, 21. *hoc tit.* rebus publicis conſulant, *l. aduocati*. 14. *hoc tit.* priuatus, vt priuatorum cauſas tueantur, *d. l. aduocati, l. rem non nouam*, 12. *l. pen. C. de iudic. Spec. de aduoc. §.* 1. *n.* 13. & hinc ſubſidia vitæ neceſſaria comparent, *l.* 4. *l. ſi quis*, 9. *hoc tit.* Nam debetur iis honorarium: *l.* 3. *ſup. tit.* 1. non ſuprà 100. tamen aureos in ſingulas cauſas, *d. l.* 1. *de var. & ext. cog.* Hodie ex conſuetudine æſtimandum, *gl. d. l.* 3. *ſup. t.* 1. *Bald. in Rubr. de off. iudic.* Olim & ex publico ſalarium habuerunt, *l. reſtituenda*, 23. *hoc tit.* hodie non item, niſi pauperum aduocati, *Bal. l. fori*, 4. *num.* 2. *hoc ti.* vel fiſci, *l. reſtituenda*, 23. *hoc tit.* ciuitatum, *lege* 2. *hoc tit.* 4

¶ Vtrum autem illis initiò debeatur honorarium, aut in fine actionis præſtita iam opera, quod magis eſt dicendum, *ex l. venditor*, 14. *§. ſi conſtet, vbi gloſ. verb. ſalaria. com. prad. quam ſequuntur Iaſ. num.* 11. *& Dd. l. diem*, 4. *de off. aſſ. Bart. l. archiatri, per illum tex. C. de profeſſ. lib.* 10. *Mynſing. obſeru.* 7. *centur.* 2. Sane quoad tranſmiſſionem, 5

nem, salarium annuũ initio anni cedit, vt ad hæredem velut debitum transmittatur, *l. post duos*, 15. *h. t.* Baldus *l. 1. C. de suff. & l. petitionem, h. t. Mynsing. obser. 8. cent. 3. Ias. & Dd d. l. diem, de off. ass. l. qui operas*, 36. *l. ex conducto*, 15. §. *item*, 5. *locat.* illius anni, sed non sequẽtium, *Mynsing. obs. 8. cent. 3.* Cæterùm vbi nulla specialis extat consuetudo vel pactis (nam primo conuentum debetur, & in defectum illius consuetum, aut si nec hoc apparet, legitimum arbitrarium, *l. qui hoc anno*, 42. *vbi Dd. de verb. obliga. gl. l. 3. verb. versata, inf. de loca.*) non absurdum fuerit dicere, in singulos actus operæ præstitæ deberi, *l. properandum*, 13. § *pen. inf. de iud. l. per hãc. antep. hoc tit.* Bal. *l. vnic. n.* 6. *C. de suff. vbi disputatur etiam, qua actione peti possit*, quemadmodũ & sũptus debentur ac vacationes, *l. sed & hæ*. 33. §. *non solum, de procur.* secundum qualitatem scilic. personarum ac rerum: Bal. *l. vni. n.* 10. *inf. de suffrag. per l. idemque*, 10. §. *idem Labeo*, 8. *mand.* nisi aliter conuenerit cum salario, *d. §. idem Labeo, Guid. Pap decis.* 102. qui quoties honorarium accipit, nihil putatur officio dedisse, & proinde nulla ei gratia debetur, *Cursus lib. 2. indag. c. 5.* Quanquam autem aduocatus non fiat dominus litis, Bal. *l. 1. n. 3. C. de error. aduoc.* vt procurator, *l. procuratorib.* 22. *cum l. seq. de procu. t. 1. §. 1. eo, in 6. l. 4. §. vlt. de app.* tamen eius absentia iustam præbet dilationis materiã, & excusationem in negotijs pendentibus, *cap. 1. vbi gloss. verb. aduocatus, vt lite non contest. lege penul. vbi Odofr. C. de delatorib. lib. 10, d. l. properandum*, 11. §. *pen. vers. ne ex eorum excusatione fiat causarum dilatio, inf. de ind.* non etiam finitis, *l. 4. sup. de postul.* Et cogitur susceptam litem ad exitũ perducere, *d. l. properandum*, §. *pen. h. t.* vsque ad sententiam definitiuam. Nam in secunda instantia patrocinari inuitus non cogitur, *Bal. nu. 10. post gl. vlt. l. vni. inf. de suffrag. sat. l. inuitus*, 17 *vbi glos. verb. extendere, C. de procur.* nisi aliter conuentum sit, *Guid. Pap. dec.* 102. vel causam competit iniustam, *l. rem nouam*, 12. §. *vlt. uers. hoc que subsecuto, C. de iudic.* Litigator tamen pœnitere, aliumque eligere potest: *d. l. properandum*, §. *pen.* quod in procuratore post contestationem non æquè licet, *lege post litem*, 7. *cum ll. seqq. de procur. ut pluribus exposui, cons.* 35.

6 ¶ Eodem referatur aduocatorum dignitas, *l. suggestionem*, 18. *hoc t.* honor, *l. quisquis*, 7. *in fine uerb. honori suo sup. tit.* 1. decurionatus, *l. 2. hoc tit.* sacerdotalis, *Guid. Pap. dec.* 388. *n.* 8. nobilitas, *l. prouidendum*, 7. *uerb. nobilissimos, sup. de post. l. aduocati*, 19. *h. t. Bal. ex de off. iud. in Rubric. n.* 16. *Guid. Pap. decis.* 388. 389. *Tiraq. de nobil. c.* 28. *n.* 12. Item officium *de quo d. l. quisquis*, 6. *sup. t. 1. l. 1. h. t. Spec. §. 1.*

§.1.*n*.14.15. *& paſſim, de aduoc.* A *all. lo.* Inter iudicem quoque & vt eſt merita cauſa pandere, *l.* 1. *ſup.de off.diuer. iud.* non plures lites ſuſcipere quam peragere commodum queant, *Specul.* §. *ult. nu.* 14. 15. non eaſdem protelare: *Spec.*§.1.*num*,15.non fraudibus ſe tueri,*Spec.*§.*ſequitur,nu.* 4. niſi in bona cauſa, *Mynſing.obſ.6.cent.3.* B non per ſubſtitum agere, *d. l. properandum*, §. *penultim.* alioqui ſalarium non debetur, *Iaſ. l. diem functo, in fin. de off. aſſeſſ.* non inſtruere teſtes, *Spec.*§.*ultim.num.3. cum ſeq.* Denique vt ſit cautus in conſilio, fidelis in patrocinio, iuſtus in iudicio, *Spec.* §.*ult.nu.* 21. C Eodem referatur poteſtas, *de qua l.*1.*inf. de errore aduoc.* priuilegia, *de quibus l.4.l.5.l.cum aduocatio*, 8.*l.aduocati*, 14. *l. aduocatos*, 19. *l.laudabile*,21. *h. t.*vt immunitas, *l.*3.*l.*5.*l.ſuggeſtionem*,18.*h.t.Guid. Pap.deciſ.*388.*cum ſequent.Thom. de colle*,§.*Medici, numero* 6.

7 ¶ Adiacent eruditio: *l.*2.*ſup.de poſtul.*fides,induſtria, &c. *l. ſuggeſtionem*, 18. *h. t.l.rem non nouam*, 12.§.*vlt.inf.de iud.*omne ſtudium clientis cauſæ adhibendum, *d. l. rem non nouam*. §. *vltim.* affines ſunt adiutores, *l. per hanc*, 24. *hoc tit.* & iure præſertim Saxon. procuratores, *Land. art* 61.62.*lib*.1. quanquam his digniores ſint, *Tiraq.de nobil ca.*29.*nu* 14. ſicut & Notarijs, *l. vniuerſos*, 15. *inf. de decur. lib.* 10. *Bal. in Rub. de off. iud.in fin.*quorum officijs ideò abſtinere debent, *Bal.Tiraquell.præ*

aduocatum fieri diſcrimen iubet, *l.quiſquis*,6.*ſup.t.*1.Affines ſunt & procuratores, *l. vlt. verſ. aduocationem præbuit, procurationemue ſuſcepit, de inoff.teſtam.*Iudicat tamen Vlp. *l. inter*, 54. *de rei vend.* inter officium aduocationis & rei ſuæ defenſionem multum intereſſe: Nec propterea quis, inquit, ſi poſtea cognouerit rem ad ſe pertinere, quod alij eam vindicanti tunc ignorans ſuam eſſe, aſſiſtebat, dominium ſuum amiſit.

¶ Contraria ſunt, diuturna aduocati abſentia, *l.per hanc*,24.*h.t.* 8 finis vitæ aduocati, *l.poſt duos,h.t.* profeſſionis,*l.cum aduocatio*, 8. *l. petitiones*,22.*l.vlt. h. t.* vel voluntarie depoſitæ, *l.ſi quis*,9.*l.petitiones*, 22, *hoc tit.* aut per translationem,*l.*2.*l.ſi quis*,9.*h.t.*vel coacte, *l.*1.5.6.*ſup.tit.*1.*l.*1.*h.t.*vt cum remouentur, ordine, *l. moris*, 9. *de* D *pæn.*agere,poſtulare,prohibentur, *l.*1.*ſup.t.*1.ob pactum de quota, *l.* 5.*ſup.ti.*1.aut alias cauſas,*de quib. Spec.*§.1.*n.*9.*cum ſeq.Guid.Pap.deciſ.*102.In ſingulis etiam cauſis finitur officium reuocatione clientis, qui amplius opera aduocati nolit vti, *l.properandum*,11.§.*pen.* E *l. rem non nouam*, 12. *in fin. C. de iud.*aut huius contraria ſuſceptæ litis renunciatio, quæ tamen non niſi ex cauſa recipitur, *d.l.rem non nouam*, §.*pen. vbi gl. verb. iuſta cauſa*,

De Aduocatis diuersorum iudicum. Tit. VIII.

Vnus & idem est cũ præcedenti.

De Aduocatis Fisci. Tit. IX.

INter aduocatos præcipuum eminentiæ gradum aduocati (duo enim eliguntur, *l.binos*, 10. *l.post duos*, 15.*sup.tit.* 1. fisci) tenent, *d.l.binos.l.penult. iubemus*, 10.*l.petitiones*, 22.*sup. tit.* 1. tanquam primates, *l. iubemus*, 10. *l. petitiones*, 22.*sup.tit.* 1. ex corpore togatorum, *l.cum aduocatio*, 8. *l. aduocatos*, 19. *sup. t.* 1. vt causas agant fisci, *l.1.l.vlt.h.t.l.binos*, 10. *l.post*, 15 *sup.tit.* 1. non aliorum contra fiscum, nisi coniunctorum: *l.pen.de postul.l.petitionem*, 13.*sup. t.* 1. iura commodaque fisci absque calumnia, tamen pro publico salario tueantur & curent, *l.3. hoc tit. l. restituenda*, 23. *l. per hanc*, 24. *sup. tit.* 1.

De Errore aduocatorum, vel libellos, seu preces concipientium Tit. X.

ADuocatus etsi dominus causæ non est, *Bal.l.* 1 *n.3.h.t.* vt procurator, *l.nulla*, 23. *Inst. de procur.* tamen quia causam alterius, non suam agit, *l.alienam*, 18. *infr.de procur.l.2.3.5.sup.de postul.* ideò ipsius dictū in lite tacitumve peræque habetur, atque si litigator ipse dixisset, fecisset: *l.* 1. *h.t.* Placen.hic in Rub. gl.in c.olim, 20. *verb. non reuocata*, *de censib.* nisi absit, *arg.l.* 1 *.h.t. à contrario sensu*, aut protestetur, nolle se sermonem vel confessionem aduocati ratam habere, *Bart.d.l.1.per l.at si quis*, §. *plerique*, *de rel. & sumpt. fun.* aut antequam sententia transeat in rem iudicatam, in continenti, h. e. intra triduum, quod appellationibus olim debatur, *l.* 1. *quan.& intra.qua temp.reu.l. vlt. h.t.* Nam post rem iudicatam probationes non admittuntur, *l.4.inf. de re iudic. l. sub prætextu, sup. de transact.* nec error ideo reuocari potest, *l.error, sup. de iur. & fact. ign.* quia probandus est, *l. 2. vbi Cast.h.t.* probatio autem, vt diximus, tum non recipitur: proinde nec rescriptis finita per sententiã rei iudicatæ negotia, ex hoc capite in dubium reuocantur, *l. vlt.h. t.* Eadem ferè causa est in errore eorum; qui libellos seu preces concipiunt, quos referendarios appellat No: de referenda: nisi quod ad supplicem libellum rescripta non sic finiant negotia, vt res iudicata, quo minus post liceat errorem libelli, cui sit rescriptum, reuocare, probare, &c. *l.2.hoc tit. vbi Dd.*

Vt Quæ desunt aduocatis patrium, iudex suppleat. Tit. XI.

POrrò vt aduocati errorem in facto admissum litigator reuocat

nocat & emendat: *l.* 2. 3. *supr. tit.* 1. ita eiusdem lapsum defectumque iuris corrigit iudex & supplet: *l. vnic h. t.* non tamen consuetudinem, *Bart. l. omnes*, 9. *nu.* 76. *de iust. & iur. & in l.* 2. *sup. si contra ius vel vtil. publ. Castr. hic in l. vnic n.* 2. quæ facti est, & probari debet, *l.* 4. *de cust. reor.* præter notoriam: *Ias. in l.* 2. *nu.* 11. *sup. si cont. ius vel vtil. Bart in d l. omnes, Crau. cons.* 137. *num.* 5. *ex Bal. l. filiusfamil. §. veterani, de procurat. l. iubemus, C. de iudic l. si fugitiui, C. de ser. fugit.* neque actionem, *Castr. hic numero* 4. exceptionem, *Cast. hic, nu.* 4. *per l. si vnus, §. partus, vbi gloss. ad verb. opponendo, de pac.* nisi ex actis & narratione apparentem: *l.* 2. *§. quod si actor, vbi gloss. infra de iur. prop. cal. l. age,* 3. *supra de transact. Castr. hic, num.* 4. *Innoc. in cap. vltim. de lib. oblat. Anchar. cons.* 148. *Socin. & Doctores in Rubric. de except per l.* 1. *illo tit. l. itaque,* 48. *de proc. l. qui pendentem,* 26. *de act. empt.* nec probationem cæterósque iudicij actus, qui in parte, non iudice petissimum radicantur, *Bal. hic numero* 7. Cæterùm quod dicitur, iudicis factum esse factum partis, *l. si ob causam,* 13. *C. de euict.* accipiendum est de ijs, quæ iudici facienda incumbuit, & iure fiunt: *Bal. dict. l. si ob causam,* seu quæ c[l] audiuntur administratione iurisdictionis, *Iason. l. à diuo, §. sed si emptor, n.* 3. *de re iud.*

A

Ex Quibus causis infamia irrogatur. Titulus XII.

POstulantibus aduocatis maximè obstat infamia: *l.* 1. *de postul. l.* 5. 6. *supr. eo.* quæ vt à reliquis dignitatib. notatum abigit, *l.* 2. *infra de dig. lib.* 12. sic & à publico ac honorabili aduocandi munere excludit, *Spec. de aduoc. §.* 1. *nu.* 10. *per l. quisquis,* 6. *C. de postulan* quamobrem rectè atque ordine subijcitur, quibus ex causis infamia alicui irrogetur. De quibus cum ad Pandectas dictum sit, non opus est eandem hic tundere incudem.

B

C

De Procuratoribus. Titulus XIII.

POstquam de aduocatis & infamia, quæ his obstat, expositum est, sequens fuit dicere de procuratoribus, & quæ his obijci possunt, nam infamia huic muneri priuato non æquè est impedimento *§. fin. Institut. de except.* Proximum autem aduocato procuratoris est officium: vterq; alienam causam agit in iudicio: aduocatus postulando, hic instar domini curando: ille oratione & viua voce, hic solicitudine, solicitatione, omnique actione, quæ litigatori, in qualibet iudicij parte incumbit, *§ penultim. Instit. de iis, per quos ag poss §.* 4. *Instit. de satisd. l.* 1. *ff. eodem.* Sed de horum quoq; generibus, potestate, officio, quo-

D

E

quam in Digestis tit. de procuratoribus multa diximus, satis sit hic locum indicasse.

Ne Liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre. Tit. XIV.

OBstat procuratori ipsiusmet potentia, gratia, opes, *l. 1. ubi gl. uerb. potentiorum, et* Bal. *h. t.* dignitas, *l. 1 uerb. uiris clariss. h. t.* eruditio, *Castr. l. 1, in fin. hoc tit.* & denique quæuis excellentia, qua pars aduersa prægrauari potest. Prohibitum est enim potentioribus, qui in ordine aduocatorum non sint, lege Claudij patrociniũ formidolosum alijs contra alios præstare, vel postulando, vel procurando, *d. l. 1. uerb. seu procuratores*, vel intercessionibus, *l. 1. uerb. intercessionibus*, cessionibus, *l. 2. hoc tit.* litteris commendatitijs: *Castrens. l. 1. n. 3. h. t.* aut alienas in se actiones per cessionẽ trãsferre, *l. 2. hoc t.* vt iudiciariæ litis suo potius marte decurrant, quàm alienis opibus atque copiis nitantur, vel potius corrumpantur, *l. 1 h. t.* amissione causæ litigatorib. imminente, *l. 2 hoc tit.* pœna verò arbitraria potentioribus, si contra hanc prohibitionem quid machinentur, *l. 1 ubi Bal. hoc tit.* Causa igitur huius prohibitionis edictũ Claudij: *l. 1. hoc tit.* cuius ratio sumatur ex edicto, qua prohibetur [illegible] iudicij causa alium grauiorem aduersarium surrogare: quod fit, submisso procuratore potentiore, quia litis fit dominus, *lege nulli, 23. suprà de procurat.* quod secus est in aduocato: *Baldus l. 1. numero 3. supr. de error. ad.* ad quem ideo huius titul. prohibitio non pertinet. Impulsiua querela

B tenuiorum. concussio potentum, *l. 1 hoc tit.* quare cessante hac causa, licet defensorem potentiorem adsciscere, vt contra vim atque potentis, *Castr. hic l. 1 nu. 2, per l. cum pater, § Titio, in fin. de legatis, 2. cap. recepimus, e. ex part. de priuileg.* Materia, cessione actionũ,

C *l. 2. hoc t.* procurationes reorum & defensiones, *l. 1. 2. h. t.* suffragia occulta, *Castr. hic l. 1. n. 3.* Finis, vt iudicia suo potius marte decurrant, quàm potentiorum opibus nitantur, *l. 1. hoc t.* qui vicinis & alijs, obtentu possessionis alienæ suæque dignitatis, graues esse

D non debent, *l. milites, 31 l. ultim. C. de loca.* Effectus, vt damno litis plectantur, & causa cadant, qui vel cedunt potentioribus litis redemptoribus actiones suas, *l. 2. h. t.* vel ab ijsdem formidolosum patrocinium accersunt: *l. 1. h. t.* ipsi

E verò potentiores, qui tale quid committunt, arbitrarie causa cognita puniuntur, *l. 1. ubi Bal. h. t.* Eadem ratione curatores & milites prohibentur titulo conductionis aliena procurare: *l. curialis: 30. l. milites, 31. l. ult. inf. de loca et conduc.* quod si contra fiat, nec ex tali contractu nascitur obligatio

&

& actio: *d.l.curialis, d.l. ultim.* & miles militia, locatur reditibus priuatur, *d. l. ult.* Sunt & affines constitutiones, interminantes eãdem ob causam, vt nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticanos, vel vicos eorum, *t. t. inf. ut nemo ad suum pat.sus.sic.*

De His qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt. Tit. XV.

IN eadem vel potius grauiore causa ac pœna hærent, qui potentiorum nomine titulos litigiosis prædijs affigunt, *l. vnic. h.t.* velut arma, insignia, nomen potentum, quasi horum sit possessio, aut eorum tutelæ, & vt nunc loquimur, saluæ guardiæ res commissa sit. Item qui potentis nomen in litem deterrendi aduersarij, causa prætendunt, laudantes hunc authorem, possessorem, *l. 2. inf. vbi in rem act.* ius habentem, cui vt interessent litem denũciari oporteat &c. *l. 1. 2. inf. vbi in rem act.* Vt autem hæc inferendi alteri metus causa recte prohibentur, ita cum à finibus actus distinguantur, *l. qui iniuria de fur.* depellendi à se metus & periculi causa rursum permittuntur: adeò vt licet etiam vniuersitatibus, se suaq; in potentioris alicuius, quamuis non superioris ordinarij, tutelam & protectionem debere, *c. recepimus, c. ex*

A *parte, de priuil. Schurff. cons. 23. quod veritas. n. 1. 2. cent. 3.* titulos Principis & saluam-guardiam, quæ prædijs, villis, ædibus affigatur, impetrare, *Bar. Bal. l. sanctum, de rer. diuis. Chass. in cons. Burg. Rub. 1. de iust. ver. & droicts, n. 67. in fin. & nu. 47. ex const. reg. Matth. de* B *Affl. qua est de regalib. Ioan. de Plat. l. cum sæpe contingit, C. de erog: mil. anno. lib.* 12. vbi tamen dicit, etiam præsides dare saluaguardias speciales, hoc est locales, licet non generales: *sequitur Chass. in cons. Burg. Rub. 1. §. 4. verb. & sur les hommes, n. 65. 66.* qui nunc etiam C à ducib. & Comitibus suo in territorio conceduntur. Itaque tituli huius non magnus est hodie vsus, teste hic Castren. *in princ. & n. 1.*

Vt Nemo priuatus titulos prædiis suis, vel alienis imponat, vel vela Regia suspendat. Tit. XXI.

D NOn tamen priuatis licet eiusmodi titulos vel vela & vexilla Principum Regia, suis vel alienis prædijs, de quibus timeri quæstio potest, terroris faciendi causa imponere, pœna E grauissima secus facientibus præstituta: *l. 1. & 2. hoc t.* sed eiusmodi aut à Principe impetrantur, *Castr. l. vnic. n. 2. inf. t. 1. Panor. c. dilecta, nu. 3. de excess. prælato.* aut iure & sententia euincuntur: aut vsu immemorialis, qui priuilegij loco est, præscribuntur, *c. 1. §. 1. de verbor.*

ler signif. Et hodie sanè in Imperio nullus feuda vexillorum(*fanlehn*) habet, & vexillum titulis ac possessionibus suis præferre potest, qui non ab Imperio peculiariter cum hac vexilli prærogatiua & fastigio sit inuestitus, *Land. lib. 3. art.* 60. Cæterùm alio fine insignia Principis addere prædijs licet, & portis, vt in signum subiectionis: *Bart. tract. de insign. & armis, n.* 2. per quæ superioritas etiã probatur, *Hipp. in Rub. de probat. n.* 191. *Franc. Man. decis. Delph.* 98. *quæritur, in fin. Archid. c. quicunque,* 30. *distinct. Panor. d. c. dilect.* 1. *cum add. de excus. præla. Felin. c. cum causam, n.* 2. 3. 4. *de probationib.*

Vt Nemini liceat sine iudicis authoritate signa rebus imponere alienis. Titulus XVII.

QVemadmodum ad alterius inuidiam, terrorem, iniuriam, non licet titulos aut insignia potentiorum prædijs suis vel alienis imponere: sic multò minus permittitur, vt quis sua signa (quæ signacula vel sigilla, *l.* 1. §. *si pecunia, depos.* paruæque statuæ, *l. quæsitum de fund. inst. leg.*) vel titulos reb. ab alio possessis, quamuis ius in ijs habeat, vt propria absque iudicis authoritate iuris alicuius sibi asserendi causa apponat, *l.* 1. *l.* 2. *h. t.* atque ita iudicis cognitionem priuato, & ob

A hoc suspecto iudicio, quod in propria causa minus est idoneum, anteuertat. Idcirco enim iudiciorum vigor, iurisque publici tutela in medio constituta est, ne quisquam sibi permittere valeat cognitionem, aut vltionem, *l. nullus,* 13. *supra de iud.* Tituli rebus im-
B mobilibus imponuntur, *Nou.* 164. signa mobilib. *l.* 1. §. 1. §. *si dolium,* 2. *l. quod si,* 4. *de peric. & com. rei vend. l.* 1. §. *idem ait, nau. caup. stab.* quanquam ædificijs legantur imposita, *l. si cuius,* 13. §. *sed si adium,* 7. *de vsufruct.*

C
Ne Fiscus vel respublica procurationem alicui patrocinij causa in lite præstat. Tit. XVIII.

POtentioribus quorum patrocinio alienæ causæ prægrauari, aut subleuari non debent, iu-
D re aggregantur fiscus & ciuitates: non modò quod opibus, sed etiam gratia & potentia vt plurimum priuatis antecedant, *l.* 3. §. *item si cui plus quam per l. Falc. l.* 2. *de fund. do. gl.* 1. §. *si ad fiscum, vt lega. nom. cauca.* Quapropter alie-
E nas in se suscipere lites, vel ijs patrocinium impertiri non debent, ne prætextu quidem æris alieni, *l.* 1. 3. *h. t.* aut cessionis: *d. l.* 2. *l. vlt. hoc tit.* nisi ob iustum interesse, *l. si cui, infr. de non nu pec. Castr. hic.*

De Negotijs gestis. Titulus XXIX.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Negotiorum gestores qui.*
3 *Causa efficiens, & impulsiua.*
4 *Materia.*
5 *Actio negotiorum gestorum.*
6 *Adiacentia, affinia, contraria.*

HActenus† de procuratoribus est dictum, qui cum mandato negotia aliena administrant: *l.1. de procur.* iam de negotiorum gestoribus videamus, † qui sine mandato litem remque alienam, tam in iudicio, quàm extra iudicium administrant, qui voluntarij ob id dicuntur, *Cic. in Bruto, Paul lib. 3.* procuratores, *l. qui hominem, 34. §. si gener. 6. de solution.* quanquam sunt quandoque & necessarij, vt qui ex obligatione vel officio administrare coguntur: *l. tutori. 20. l. ob negotium, 18. l. 1. l. 5. l. alimenta, 12. l. quod in vxorem, 13. h. t. l. 3. §. si executor, 3. eo.* item quasi necessarij, qui non vltro volentesque, sed suspicione necessitatis aliqua adducti, alienis negotijs citra mandatum domini se immergunt, *l. atqui, 19. §. si libero, 2. l. cum pater. 29. l. 3. §. et si. eo. l. in tutoris, 17. hoc tit. l. quicquid, inf. de ad tut.*

¶ Causa ergo efficiens, est voluntas non domini (dum tamen ne contradicat, *l. vlt. h. t.*) sed gestoris, aut libera & spontanea, *l. atqui, 19. § si libero eo. l. tutori, 20. h. t.* aut coacta, *d. l. tutori, d. l. curatoris, 14. h. t.* προκαταρκτικὴ & impulsiua officium, *l. 5. h. t.* pietas, *l. liberto, 31. § pen. eo l. 1. l. alimenta, 11. h. t.* affectio, *l. 1. l. quod in vxorem, 13. h. t.* amicitia, *l. liberto, 31. §. litem, l. is qui, 44. l. mandasti, 46. eod. l. tutori, 20. h. t.* benemerita necessitas, *l. 3. §. si executor, l. si pupilli, 6. eodem, l. 4. §. 1 de act. & oblig. l. 4. l. si mandatum, 14. h. t.*

¶ Possunt autem omnium negotia geri: *l. 3. §. 1. l. 6. l. successori, 12. l. Pomp. 15. l. atqui, 19. §. fi. eod.* extra iudicium quidem ab ijs, quibus contrahendi potestas est: *l. si filiusf. 14. eod.* in iudicio ab his, quib. ligandi ius est: *gl. & Dd. d. l. filiusf. 14.* ab vno vel plurib. *l. 3. l. cum alieni, 26. eo.* Possunt omnia geri, tam iudicialia, quam extraiudicialia, *l. 3. eo.* vnum vel plura: *l. Pomp. 15. eo. l. tutori, 20. hoc tit.* dum tamen ea dominus gesturus esset: *l. sed an, 10. cum ll. seqq. eod.* hoc est, quæ pertinent ita ad eius vtilitatem, vt geri sit opus, *l. nam & Seruius, 21. §. de negot. gest.* nam ne vtile quidem, nedum inutile, non tamen necessarium inchoare gestor & tentare debet, nisi euentu quoque vtile futurum sit, *dicta lege, sed an vltrò, 10. cum multis legibus sequentibus, eod.* Geruntur porrò aliena, alterius, vt domini, contemplatione, *l. liberto, 31. in principio, & §. 1. eod.* cura, sollicitudine, re, gestuque ipso, *l. quæ vtiliter, 45. §. fi. l. cum alieno 28. l. ex facto.*

bet conuentionem ac συμφωνίαν significat: *l. 1. §. 1. l. vlt. l. iuris gentium, 7. de pact.* in specie, & hoc propriè argumento, atque alias in dubio, nudam conuentionem: *l. legem*, 10. *vbi Salic. h.t. Felin. in c. 1. nu. 2. eo.* cui nulla causa subsit, præter ipsam nudam conuentionem: *d. l. 7. vers. sed cum nulla, eo.* ideoque non obligationem, sed exceptionem tantùm pariat, *d. l. 7. vers. igitur eo.*

3 ¶ Pactum aut publicum est, aut priuatum, *l. 5. eo.* aut iuris gentium, *l. 6. 7. eo.* aut legitimum, *d. l. 6.* Priuatum, aut nominatum, aut innominatum: *dict. l. 7.* hoc, aut secundum, aut præter, aut contra legem, *l. 6. vbi gloss. h.t. l. iuris gentium, 7. §. 3. eo.* Nominata hinc in cōtractus speciem abeunt, quibus adiungantur pacta in contractibus iisdem conuenta, quæ illos informant, *d. l. 7. §. 1. c. 2. de pact. l. in bona, 13. l. petens, 27. h.t.* Innominata, aut ciuile negotium & contractum quendam innominatum respectiuum transeunt: *d. l. 7. in princ.* vnde obligatio, & cū actio ad implendum, tum condictio ad rescindendum pactum, datur: *d. l. 7. & tot. tit. de præscr. verb.* quo pertinent etiam pacta conuenta in traditionibus ac alijs ciuilibus negotijs, *d. l. 7. l. in traditionibus, 48. eo. l. legem, 10. hoc t.* de quibus accipiendum edictum, Pacta conuenta quæ non sunt cōtra leges, seruabo: *l. 7. §. 12. ff. eo.* aut manent in terminis nudæ pactionis, eaque sola æquitatis causa nituntur, *l. 1. in princ. eo.* quod genus exceptionem tantùm, non obligationem aut actionem parit iure Ciuili: *l. legem, 10. cum l. seq. hoc tit. dict l. 7. §. 1. 2. 3. vbi Dd. eo.* iure autem Canonico, quod potissimum nunc vsu sequimur, per omnia vt reliqui contractus, ad agendum condictione ex Canone firmum est atque efficax: *c. 1. vbi Dd. Curt. præcipue, n. 10.* dummodo ab idoneis personis sine dolo, metu, de re licita conuentū sit, *d. l. 7. §. ait prætor, 3 l. 8. 9. 10. 11. cum seq. in d. l. 3. l. 6. 22. 23. 25. hoc tit. l. interpositas, 13. inf. tit. 1.* Sed hac de re satis multa ad Pandectas diximus,

De Transactionibus. Tit. IV.

1 *Transactio à pacto quid differat.*

TRansactio † pacti in genere sumpti species est, à pacto propriè sic dicto, hoc est, nudo & conuento tantum differt causa efficiente, cum à lege sustentetur: *l. causas, 16. h.t.* materia, quia fit de re incerta & litigiosa, *l. 2. l. si causa, 32. h.t.* illud de certa: *l. 1. ff. eo.* forma quoniam non nuda conuentione, vt pactio sed rebus constant, hoc est, rei transactione, finitione: *c. 1. de lit. cont. in 6. l. fratris, 10. & passim, hoc t.* (vnde & nomen habet) ac contraria mu- 1

tua-

tiaque præstatione: *l. transactio*, 38. *h. t.* & plerumque Aquiliana etiam stipulatione constat: *l. 3. l. 4. h. t. l. 4. ff. eo.* Fine, quia pactum nudum non est respectiuum, nec vllam habet nisi donationis causam: *l. 1. eo.* transactionis verò finis vltimus est, vt lis sopiatur: *l. 1. l. fratris*, 10. *l. causas*, 16. *hoc t.* medius, vt pro remissione litis aliquid detur vel fiat, *l. transactio*, 38. *h. t.* Effectu, quoniam illud nudum ex æquitate conuentionis tantùm exceptionem parit, *l. 1. de pac. in princ.* quæ ex æquitate solet dari: §. 1. *Instit. de except.* hæc verò quippe rebus constans conuentaque, non solum exceptionem suppeditat, *l. si super. l. cum proponas*, 17. *l. sub. prætextu*, 19. *h. t.* verum etiam non minorem vim habet quam res iudicata, *l. non minorum*, 20. *hoc t.* Ideoque pœnitentiam excludit, *l. 5. l. fratris*, 10. *l. de fideiuss. l. causas*, 16. *l. nec intentio*, 23. *l. cum donationis*, 34. *et passim, hoc t.* & actionem parit, vel ex stipulatu, *l. 6. cum proponas*, 17. *hoc t.* aut Aquilianæ stipulationis: *l. 3. l. 4. l. vt responsum*. 15. *hoc tit.* vel vbi hæc deest, Præscriptis verbis, *l. 6. in fin. de dolo, l. 4. l. sub prætextu*, 39. *hoc tit.* quemadmodum Digest. eodem tit. exposuimus.

De Errore Calculi. Tit. V.

1 *Calculus quid.*
2 *Eius partes, species, n. 4.*
3 *Propria.*
4 *Rationes quotuplices.*
5 *A quibus rationes exigi possunt, et quo iure.*
6 *Materia.*
7 *Forma.*
8 *Finis.*

PErtinet ad pacta & transactiones quæstio & error calculi, *l. emptor*, 42. §. *Lucius, de pac. Ias. in l si causa, nu. 3. et 4. C. de transact. et in l. eleganter, n. 3. de cond. indeb.* Calculus † hic significat rationem seu rationis positionem, 1
ratiocinium, *extr. de ob ad rat. vbi Host., Panorm. et communiter Dd. l. vnic. h. t. si sponsus*, 5. §. *si quis rogatus*, 10. *de donat. int. vir. et vxor. l. quod priuilegium*, 8. *depos. l. 1. §. 1. quæ sēt. sine app. l. Sabin.* 29. *de dol. mal. l. 6. de his qui not. infam.* Cuius † partes extremę sunt, 2
introitus & exitus. *l. non solum*, 8. §. *is qui, de lib. leg. gl. 6. §. rationem*, 3. *verb. nec vllam de eden. l. spadonem*, 17. §. *ratiocinatio, vbi gl. de excus. tut. Socin. cons. 213. cum præsenti. n. 4. et cons. 190. memini, n. 2. et 3. vol. 2.* mediæ, Codices & instrumenta † edere, conferre, di- 3
spungere, *l. cum seruus*, 83. *de cond. & dem. l. statulibera*, 6. §. *vlt. de statulib. l. vlt. §. inter. de lib. lega.* calculum datorum & acceptorum ponere, *l. si quis ex argentariis*, 6. §. 3. *de eden.* ostendendo, vnde, ex qua causa quid, cui, à quo creditum, datum, acceptum sit. *Socin. d. cons*

d.conſ. 215.cum præſenti,nu.1. & conſ.73.circa n.6. Culpam purgare administrationis vel præſtare: *l.2.C.de hared. tut. l. 1. de tut. & curat.l pupillorum,21.inf.de adm. tut.l·quicquid,7. inſ. arb. tut. d.l. cum ſeruus, l. antepenult. de cond. & d.l. ſi pure, 57. de fideic. liber.* reliqua facere & diſſoluere, *d.l.cũ ſeruus,d·l.ſi pure,l.ſi pater.47.§. ſi Sticho, de fid. lib. l. qui libertatis, 69.§.ſeruus, vbi gloſſ.de euict.l.non ſolum, 8.§. is qui de lib.leg. lege ſi quis,13.§. ſi duo de ſtatulib.l.quãuis, 32.de cond,& demonſt.l.4.inf. de teſtam. manum.* liberare ſeu quietionem facere, *lege diſſoluta, inf. de cond. ex lege, vide Soc. conſ. 119.in præſenti,n.11·vol.2.*

4 ¶ Ratiocinia ſunt aut militaria, *l.2.inf.vbi de rat. in l.1.h.t.* aut ciuilia, *tot. tit. inf. vbi de rat.tam pub. quam priu.* aut publica aut

5 priuata. Nam † ab omnibus exigitur ratio, geſtoribus alienæ rei, ſeu publicæ, *§. œconomos,in Auth. de ſanct.Ep.ſc. clem.2. §. vt autem de rel.dom.,4.l.orphanotrophos, 30. ſup.de Epiſc.l.2. §.1. de adm. rer. ciui.l. iuſtas, 6.inf. de iur.fiſc, l. quædam,6.vbi glo.verb. alogiſtas, de adm.tut.* ſeu priuatæ, *tot.tit. de tut. & rat.diſtrah. et inf.arb. tut. l.2.l.rationes,14.inf. de adm. tut.* Et exigi poteſt, *d.cle.2.§.vt autem Bart.l.1.§. officio nu. 2. de tute. et ra.diſt.de ob.ad rat.n.2.Soc. conſ. 213.cum præſenti, nu. 1. 2. vol. 2. Panor.conſ. 12. magnificus, vol. 1. Cor.conſ.24 n. 12, vol. 1. Schurff. conſ. 65. quod in præſentia, nu.4: cent, 1.* aut iure obligationis aut actionis ex contractibus,vel quaſi, *l.quædam,9.de eden.l.1.§. officio, vbi Bart.n.3. et tot.t.de tut.et rat.* aut extra hos, officio iudicis implorato, *Bart.in d.l.1.§.officio, nu. 3.Ferra.in for. red.ra.in fi.n.7.Iaſ. conſ.219.in iſta,vol.2.Spec.de iud. §.generalia,n.31.* ex æquitate, *l.4. l.6.ver.æquum,l. quædam,9.l. argen. 10. de eden, Iaſ.conſ. 316. in cauſa,n.3.vol.1. Spec. de inſt. edit. §.fin.num.45.*

¶ Materia ex qua ſunt vnus pluresve contractus, *l. vnic. h.tit.* & adminiſtrationes, *l.1.inf.vbi de rat.* Materia circa quam,ſunt data, accepta, *l.2. §. 1.de ad re. ad ciuit.* reliqua, *l.cum ſeruus, 83.de condit. et demonſt.cum alius, ſup. alleg. ex tit. de fideicom.liber &c.* 6

¶ Forma, vt ratio reddatur ex bona fide, *l.2.§.1. de adm.rer. l.ſi ita, 8.de manu.teſt.l.ſi pure,37.de fid.lib.* arbitrio boni viri, *d.l.ſi pure,verb.arbitrium, Bal.l.voluntatis,7.n.4. inf. de fideicomm. per l.Thais,41.ſoror,3 de fid.lib.* abſq; dolo *gloſſ·in §.peculium,verb.cum rationibus, Inſtitut.de leg per d.l. Thais §.Stichus*: legaliter, *d.l. cũ ſeruus,l. qui ſub conditione de condit. et d.l.Thais, §. ſororem, de fid. lib.qui filium, verb.bonus paterfa. de manum. teſt.Bal. in d.l. voluntatis*: non ſub nube, *Socin.d:conſ. 213.cum præſenti,num. 4.* ſed per ſingulas partes, ſpecies capita, *Socin, ibi. et conſ. 73. circa nu. 6. Iaſ.* 7

*Ias.d.con.*219. integrè, *l. argentarius*, 10.§.1.*de eden.*plenè, Bal. *l. penult.n.*17.*inf.de cond.infer.*apertè dilucidèque,*l.si ita*, 8. *l. qui filium*,22.*de manu.test.l.si pure*,37. *de fid.lib.gl.l.fin.§.inter,de leg.Ias. cons.*4.*n.*1.*vol.*3.*Schurf. cons.*9.*visis,nu.*5.6.*cent.*2.*Molin.in consuet. Par tit.*1.*glo.*6. *num.* 14. *cum seq.*

8 ¶ Finis, vt examinentur,excutiantur, dispungantur rationes, *l. si statulibera*, 6. §. *vltimo*, *de statulib.*reliqua soluantur, *l. cum seruus* 82. *de conditionib.& demonstrationib:*& administratio distrahatur, *l.*2. *infra de condit.ex lege*, *tot.tit.de tut.& rat.dist.* Nam calculus rite redditur, rationem distrahit,*tot.ti.de tut.& rat.distrah.* ab obligatione liberat, *l.semel,vbi Bart.C. de apoch. lib.* 10. *d. l. cum seruus,d.l. si pure, de fid. lib.* velut transactio:*l.emptor*, 42, §. *Lucius. de pact.Ias.l.si causa,n.*3.*&* 4. *supra de transact. Socin. cons.* 190. *memini,volum.*2.adeò vt non modo quietatio seu liberatio, eiusq; confessio debeatur, *l.*1. *& toto tit. infra de apoch.lib.*10.*l.*2.*vbi* Bart. *infra de iure fisci*, *l. plures*, 18.*infra de fide inst. Castren. cons.* 377. *ad primum,n.*2 *vol.*2. sed etiam negotium fieri ei, qui semel reddidit, non debeat : *l. semel*, *vbi* Bart.*& Dd.infra de apoch.lib.*10. *clem.* 2. §. *illi*, *vbi Zab.n.* 57. *& Imol col. penult. verb. annis singulis,de rel.dom.Gemin.n.*5. *& Can. in cap.vnic.§.fin. de cler. agro. lib.* 6. nisi scilicet error calculi arguatur, *l. vnica*, *h.t.l.si sponsus*, 5. §.*si quis*, 10.*de donat.inter vir.& vxor.l.Aurelio*,21.§. *Caius*, *l. Lucius*, *de lib. leg. Anch. cons.* 330. *visis,& cons.*180.*visa,n.* 5. *Castr. cons.*377.*ad primum,n.* 2.*part.* 2. *Socin.d.cons.*119.*n.* 11. *vol.* 2. *& cons.*13.*n.*3.*volum,*1.*Dd. hic in l.* B *vnica,& l. instar.* 9. *infra de iure fisci.lib.*10.*Ias.in §.quadam,n.*83. *Instit. de act. Franc. in dicto cap. vnic.§.vlt.n.*2. *de cle. ag. in* 6. quî potest coargui etiam post approbatam rationem, *Bart.n.* 1. *Bald. n.*1.*Castr.n.*2.*Ias. n.* 3. *&* 6. *Fab. n.*4.*hic in l. vnic. per dictam l. in-* C *star,infr.de iur.fisc. lib.* 10. ad triginta vsque annos, *gloss. Bart. & Dd.in d.l. instar, infra de iur.fisc. & l.calculi*, 9. *de ad rer.ad ciuit. pertinent.Fab.n.*4.*Ias. nu.* 3. *hic in l.vnic.Bald.in l.aduersus, infra de neg.gest.Phil.Franc. in cap. vnic.§. fin.n.* 2. *de cler. agr. lib.* 6. nisi su- D per ipso errore sit transactum, *l. vnica*, *vbi Dd. h. t. & in dicta l. vnica,de cler. agr. in* 6, aut de rationibus iudicatum, *dicta l. vnic. Dd.l.*1.§.1.*quæ sen.sine app.*vel iuratum, *Bart.n.*16.*Sal.nu.*20. *Ias. n.*56.*in Auth.sacramenta, infra si ad ven.Ias.in §. item si quis, n.*12. E *Inst.de act.*

De Postulando. Titulus VI.

DE postulando satis multa ad Pandectas diximus: & cùm propriè res hęc ad aduocatos causarum

ſarum pertinere ſub Impp. ac referri cœperit, *l*,1.2. 3. *toto hoc tit.* opportuniùs ad titul.ſequentem, qui de aduocatis inſcriptus eſt, quod reſtat agetur.

De Aduocatis diuerſorum iudiciorum. Tit. VII.

1 *Aduocatorum dignitas: & n.6.*
2 *Qui olim aduocati, & quomodo ab oratoribus diſtincti, & quod eorum munus.*
3 *Aduocatorum pœna.*
4 *Finis.*
5 *Salarium quando debeatur aduocatis, & quando transmittatur ad hæredem.*
7 *Adiacentia et affinia.*
8 *Contraria.*

POſtulant in iudicijs maximè aduocati,*l*,3.4.5.6.*h*,*t*.patro-
1 ni,*l*.4.5.6.cauſidici,*l*.6.*h*. *t*. qui † dirimũt ambigua cauſarum fata, ſuæque defenſionis viribus in rebus publicis priuatiſque lapſa erigunt, fatigata reparant,*l*.*aduocati*, 14. *hoc tit.* meritoque ſe nobiliſſimos efficiunt,*l*.*penul*.*ſup*.*tit*.
2 1.*de poſtulan &c.*Nam etſi † olim diſtinctum fuit oratoris & aduocati, ſeu pragmatici officium:*Cic. lib*.1.*de Orat*.*Quint*.*lib*.12.*c*.3. *& lib*.5.*cap*. 8. cùm is aduocatus eſſet, qui ius in iudicio ſuggereret oratori, vel præſentiam ſuam amico commodaret: *Aſcon.* 4. *Verrin.* aut quoquo modo cauſis agendis operaretur:*l*.1. §. *in hoc*... *Ararius*, 4. *de var. & extraord.cog.* tamen ſub Auguſtis vnum cœpit vtriuſque eſſe munus, vt iam aduocati, oratoris, & patroni quoque partibus fungatur, cauſarum merita & fata in iudicio exponentes, *l*.1.*ſup*.*de off*.*diuer*.*iud*.*l*.*penu*. *l*.*vltim*.*ſup*.*tit*.1.*l*.*aduocati*, 14.*h*.
B *t*.*l*.1.*cum ſeq*.*ſup*.*tit*.1.perorantes, *l*.*nemini*, 10. *h*. *t*. & defendentes, *l*.4.5.6.*h*.*t*. Quorum certum quoque corpus certus togatorum ordo, definito numero fuit:*l*.3.*l*.*nemini*,*l*.*per hanc*, 24. *l*. *petitionem*, 13.*laudabile*,21.*h*.*t*.excellens honore, *l*.*quiſquis*, 6. *ſup*. *tit* 1. *vbi*
C *gl*.*ad ver*.*honoratis*,*l*.*ſuggeſtionem*, 18. *h*. *t*. ac dignitate, *l*. *prouidendum*,7.*ſup*.*t*.1.*Bal*. *in Rub*. *de off*. *iud*.*n*.16.*& in l*,*mutus*,*in prin*. *de procur*.*Tiraq*.*de nobi*,*c*.29.*nu*. 11. 12. 29. publici officij, *Bal*. *l*. *fori*, 4. *hoc tit*.cuius in matriculam recipiuntur, *l*.*ſuggeſtionem*, 18. be-
D neficio Principis,*l*.*quiſquis*,6.*ſup*. *t*. 1. vel electione præfecti prætorio,*l*.*vlt*. *l*. *ſi quis*, 9. *h*. *t*. qui per ſtatuta tempora legum eruditioni inhæſerunt: *l*.*iubemus*, 20. *hoc tit*. quorumque conueniunt natales, *l*.*nemini*, 11.*vbi Bal*.*nu*.6.*l*. *iubemus*,70.*hoc tit*.religio, *l*. *vlt*. *de*
E *poſtul*.eruditio,facundia, vſus, ingenium iudicium: *d*. *l*. *nemini*, *l*. *vlt*.*h*.*t*. ita ſpectata, & per examen explorata ſunt, *l* *nemini*, 11.*l*.*vlt*. *hoc tit*.vt cum dignitate ac dexteritate cauſas litigantium tractare, defendere, atq; agere poſſint Cæterùm recepti etiam inuiti patro-

ciniun

cinium debent clientibus, pro cõpetente ſalario: *l. properandum*, 11. §. *pen. inf. de iudi. vide l.* 1. 2. *infra tit.* 1. *l. reſtituenda*, 27. *cum l. ſeq. h. t.* in bonis ſcilicet cauſis (non malis, *l. rem non nouam*, 12. §. *patroni, inf. de iud.* ſed neque contra patriam ſuam, *l. penult. in fine, de poſtul. l. penult. h. t. Specul. de aduoc.* §. 1. *n.* 31.) officio iudicis, *l.* 1. §. *ait Prætor, verb. ipſe dabo, de poſtul. gloſſ. in ca.* 1. §. *item ſi delator, verb. perdis, quæ fuit prim. cauſ. vbi Alua. num.* 6. *per l. prouidendum, ſup. de poſtul. l. nec quicquam*, 8. *l. obſeruare*, 4. *de off. proconſ.* cuius eſt prouidere, vt ex æquo adſint litigatoribus, *l. penultim. hoc tit. l. penult. ſup. tit.* 1. quos idoneè defendi publicè intereſt: *l. ſeruum*, 33. §. 1. *de procur.* vtque prouideant & cõſulant in ſingulis cauſæ partibus, *d. l. properandum, penult.* omni diligentia, ſtudio, *l. ſuggeſtionem*. 18. *h. t.* fide, induſtria, *d. l.* 18. *hoc tit.* quod iuſtum ſit verumque, *l. rem non nouam*, §. *vlt. infra de iudic.* neceſſarium ac vtile, *l. quiſquis*, 6. *ſup. tit.* 1. temperent iniuria: ratione, non probris certent, iure ac legibus clientem cauſamque huius tueantur, non dolo & fraudibus, *dict. l. quiſque*, niſi in bona cauſa, *Mynſing. obſ.* 6. *cent.* 6. Agant quod cauſa deſiderat, & litium poſtulat vtilitas, *d. l. quiſquis*, omni abſtineant cupiditate, *l.* 1. *hoc ti.* pactioneque, *l.* 5. *ſup. de poſtul. l. item*, 15. *infra de procur.*

3 ¶ Cæterequin in officio pec-A cantes arbitrariè puniuntur, vel etiam ordine remouentur: *l.* 5. *l.* 6. *ſup. t.* 1. *l.* 1. *hoc tit. l. Imperator*, 8. *cum ll. ſeqq. de poſt. l. moris* 9. *de pæn.* clienti verò ad reſtitutionem ſalarij, & id quod intereſt, velut ex contractu mandati tenentur, *l. vlt. inf. de cond. ob cauſ. Spec.* §. *vlt n.* 17. B 18. *de aduocat.*

¶ Finis publicus, vt hominum 4 ſaluti prouideant, *l. laudabile*, 21. *hoc tit.* rebus publicis conſulant, *l. aduocati*, 14. *hoc tit.* priuatus, vt priuatorum cauſas tueantur, *d. l. aduocati, l. rem non nouam*, 12. *l. pen. C. de indic. Spec. de aduoc.* §. 1. C *n.* 13. & hinc ſubſidia vitæ neceſſaria comparent, *l.* 4. *l. ſi quis*, 9. *hoc tit.* Nam debetur ijs honorarium: *l.* 3. *ſup. tit.* 1. non ſuprà 100. tamen aureos in ſingulas cauſas, *d. l.* 1. *de var & ext. cog.* Hodie ex conſuetudine æſtimandum, *gl. d. l.* 3. *ſup.* D *t.* 1. *Bald. in Rubr. de off. iudic.* Olim & ex publico ſalarium habuerunt, *l. reſtituenda*, 23. *hoc tit.* hodie non item, niſi pauperum aduocati, *Bal. l. fori*, 4. *num.* 2. *hoc ti.* vel fiſci, *l. reſtituenda*, 23. *hoc tit.* ciuitatum, *lege* 2. *hoc tit.*

¶ Verum autem illis initiò de- 5 E beatur honorarium, aut in fine actionis præſtita iam opera, quod magis eſt dicendum, *ex l. venditor*, 14. § *ſi conſtet, vbi gloſ. verb. ſalaria, com. prad. quam ſequuntur Iaſ. num.* 11 & *Dd. l. diem*, 4. *de off. aſſ. Bart. l. archiatri, per illum tex. C. de profeſſ. lib.* 10 *Mynſing. obſeru.* 7. *centur.* 2. Sane quoad tranſmiſſionem,

nem, salarium annuũ initio anni cedit, vt ad hæredem velut debitum transmittatur, *l. post duos, 15. h.t.* Baldus *l. 1. C. de suff. & l. petitionem, h. t. Mynsing. obser. 8. cent. 3. Ias. & Dd d. l. diem, de off. ass. l. qui operas, 36. l. ex conducto, 15. §. item, 5. locat.* illius anni, sed non sequẽtium, *Mynsing. obs. 8. cent. 3.* Cæterùm vbi nulla specialis extat consuetudo vel pactis (nam primo conuentum debetur, & in defectum illius consuetum, aut si nec hoc apparet, legitimum arbitrarium, *l. qui hoc anno, 42. vbi Dd. de verb. obliga. gl. l. 3. verb. versata, inf. de loca.*) non absurdum fuerit dicere, in singulos actus operæ præstitæ deberi, *l. properandum, 13. § pen. inf. de iud. l. per hãc. antep. hoc tit.* Bal. *l. vnic. n. 6. C. de suff. vbi disputatur etiam, qua actione peti possit,* quemadmodũ & sũptus debentur ac vacationes, *l. sed & hæ. 33. §. non solum, de procur.* secundum qualitatem scilic. personarum ac rerum: Bal. *l. vni. n. 10. inf. de suffrag. per l. idemque, 10. §. idem Labeo, 8. mand.* nisi aliter conuenerit cum salario, *d. § idem Labeo, Guid. Pap decis. 102.* qui quoties honorarium accipit, nihil putatur officio dedisse, & proinde nulla ei gratia debetur, *Cursus lib. 2. in dag. c. 5.* Quanquam autem aduocatus non fiat dominus litis, Bal. *l. 1. n. 3. C. de error. aduoc.* vt procurator, *l. procuratorib. 22. cum l. seq. de procu. t. 1. §. 1. eo. in 6. l. 4. §. vlt. de app.* tamen eius absentia A iustam præbet dilationis materiã, & excusationem in negotijs pendentibus, *cap. 1. vbi gloss. verb. aduocatus, vt lite non contest. lege penul. vbi Odofr. C. de delatorib. lib. 10, d. l. properandum, 11. § pen. vers. ne ex eorum excusatione fiat causarum dilatio, inf. de ind.* non B etiam finitis, *l. 4. sup. de postul.* Et cogitur susceptam litem ad exitũ perducere, *d. l. properandum. §. pen. h. t.* vsque ad sententiam definitiuam. Nam in secunda instantia patrociuari inuitus non cogitur, *Bal. nu. 10. post gl. vlt. l. vni. inf. de suffrag. sac. l. inuitus, 17 vbi glos. verb. extendere, C. de procur.* nisi C aliter conuentum sit, *Guid. Pap. dec. 102.* vel causam comperit iniustam, *l. rem nouam, 12. §. vlt. uers. hoc que subsecuto, C. de iudic.* Litigator tamen pœnitere, aliumque eligere potest: *d. l. properandum, §. pen.* quod in procuratore D post contestationem non æquè licet, *lege post litem, 7. cum ll. seqq. de procur. ut pluribus exposui, cons. 35.*

6 ¶ Eodem referatur aduocatorum dignitas, *l. suggestionem, 18. hoc t.* honor, *l. quisquis, 7. in fine uerb. honori suo sup. tit. 1.* decurio- E natus, *l. 2. hoc tit.* sacerdotalis, *Guid. Pap. dec. 388. n. 8.* nobilitas, *l. prouidendum, 7. uerò. nobilissimos, sup. de post. l. aduocati, 19. h. t. Bal. ex de off. iud. in Rubric. n. 16. Guid. Pap. decis. 388. 389. Tiraq. de nobil. c, 28. n. 12.* Item officium *de quo d. l. quisquis, 6. sup. t. 1. l. 1. h. t. Spec. §. 1.*

§. 1. *n.* 14. 15. *& paſſim, de aduoc. all. lo.* vt eſt merita cauſa pandere, *l.* 1. *ſup. de off. diuer. iud.* non plures lites ſuſcipere quam peragere commodum queant, *Specul.* §. *ult. nu.* 14. 15. non eaſdem protelare: *Spec.* §. 1. *num,* 15. non fraudibus ſe tueri, *Spec.* §. *ſequitur, nu.* 4. niſi in bona cauſa, *Mynſing. obſ.* 6. *cent.* 3. non per ſubſtitum agere, *d. l. properandum,* §. *penultim.* alioqui ſalarium non debetur, *Iaſ. l. diem functo, in fin. de off. aſſeſſ.* non inſtruere teſtes, *Spec.* §. *ultim. num.* 3. *cum ſeq.* Denique vt ſit cautus in conſilio, fidelis in patrocinio, iuſtus in iudicio, *Spec.* §. *ult. nu.* 21. Eodem referatur poteſtas, *de qua l.* 1. *inf. de errore aduoc.* priuilegia, *de quibus l.* 4. *l.* 5. *l. cum aduocatio,* 8. *l. aduocati,* 14. *l. aduocatos,* 19. *l. laudabile,* 21. *h. t.* vt immunitas, *l.* 3. *l.* 5. *l. ſuggeſtionem,* 18. *h. t. Guid. Pap. deciſ.* 388. *cum ſequent. Thom. de colle,* §. *Medici, numero* 6.

7 ¶ Adiacent eruditio: *l.* 2. *ſup. de poſtul.* fides, induſtria, &c. *l. ſuggeſtionem,* 18. *h. t. l. rem non nouam,* 12. §. *ult. inf. de iud.* omne ſtudium clientis cauſæ adhibendum, *d. l. rem non nouam,* §. *ultim.* affines ſunt adiutores, *l. per hanc,* 24. *hoc tit.* & iure præſertim Saxon. procuratores, *Land. art.* 61. 62. *lib.* 1. quanquam his digniores ſint, *Tiraq. de nobil ca.* 29. *nu* 14. ſicut & Notarijs, *l. vniuerſos,* 15. *inf. de decur. lib.* 10. *Bal. in Rub. de off. iud. in fin.* quorum officijs ideò abſtinere debent, *Bal. Tiraquell. præ*

Inter iudicem quoque & aduocatum fieri diſcrimen iubet, *l. quiſquis,* 6. *ſup. t.* 1. Affines ſunt & procuratores, *l. ult. verſ. aduocationem præbuit, procurationemue ſuſcepit, de inoff. teſtam.* Iudicat tamen Vlp. *l. inter,* 54. *de rei vend.* inter officium aduocationis & rei ſuæ defenſionem multum intereſſe: Nec propterea quis, inquit, ſi poſtea cognouerit rem ad ſe pertinere, quod alij eam vindicanti tunc ignorans ſuam eſſe, aſſiſtebat, dominium ſuum amiſit.

¶ Contraria ſunt, diuturna aduocati abſentia, *l. per hanc,* 24. *h. t.* 8
finis vitæ aduocati, *l. poſt duos, h. t.* profeſſionis, *l. cum aduocatio,* 8. *l. petitiones,* 22. *l. ult. h. t.* vel voluntarie depoſitæ, *l. ſi quis,* 9. *l. petitiones,* 22. *hoc tit.* aut per translationem, *l.* 2. *l. ſi quis,* 9. *h. t.* vel coacte, *l.* 1. 5. 6. *ſup. tit.* 1. *l.* 1. *h. t.* vt cum remouentur, ordine, *l. moris,* 9. *de pœn.* agere, poſtulare, prohibentur, *l.* 1. *ſup. t.* 1. ob pactum de quota, *l.* 5. *ſup. ti.* 1. aut alias cauſas, *de quib. Spec.* §. 1. *n.* 9. *cum ſeq. Guid. Pap. deciſ.* 102. In ſingulis etiam cauſis finitur officium reuocatione clientis, qui amplius opera aduocati nolit vti, *l. properandum,* 11. §. *pen. l. rem non nouam,* 12. *in fin. C. de iud.* aut huius contraria ſuſceptæ litis renunciatio, quæ tamen non niſi ex cauſa recipitur, *d. l. rem non nouam,* §. *pen. vbi gl. verb. iuſta cauſa.*

De Aduocatis diuersorum iudicum. Tit. VIII.

Vnus & idem est cũ praecedenti.

De Aduocatis Fisci, Tit. IX.

INter aduocatos praecipuum eminentiae gradum aduocati (duo enim eliguntur, *l. binos*, 10. *l. post duos*, 15. *sup. tit.* 1. fisci) tenent, *d. l. binos, l. penult. iubemus*, 10. *l. petitiones*, 22. *sup. tit.* 1. tanquam primates, *l. iubemus*, 10. *l. petitiones*, 22. *sup. tit.* 1. ex corpore togatorum, *l. cum aduocatio*, 8. *l. aduocatos*, 19. *sup. t.* 1. vt causas agant fisci, *l. 1. l. vlt. h. t. l. binos*, 10. *l. post.* 15. *sup. tit.* 1. non aliorum contra fiscum, nisi coniunctorum: *l. pen. de postul. l. petitionem*, 13. *sup. t.* 1. iura commodaque fisci absque calumnia, tamen pro publico salario tueantur & curent, *l. 3. hoc tit. l. restituenda*, 23. *l. per hanc*, 24. *sup. tit.* 1.

De Errore aduocatorum, vel libellos, seu preces concipientium Tit. X.

ADuocatus etsi dominus causae non est, *Bal. l. 1. n. 3. h. t.* vt procurator, *l. nulla*, 23. *Inst. de procur.* tamen quia causam alterius, non suam agit, *l. alienam*, 18. *infr. de procur. l. 2. 3. 5. sup. de postul.* ideo ipsius dictu in lite tacitu... ye peraeque habetur, atque si litiga-

A tor ipse dixisset, fecisset: *l. 1. h. t. Placen. hic in Rub. gl. in c. olim*, 20. *verb. non reuocata, de censib.* nisi absit, *arg. l. 1. h. t. à contrario sensu*, aut protestetur, nolle se sermonem vel confessionem aduocati ratam habere, *Bart. d. l. 1. per l. at si quis*, §. *plerique, de rel. & sumpt.*

B *fun.* aut antequam sententia transeat in rem iudicatam, in continenti, h. e. intra triduum, quod appellationibus olim debatur, *l. 1. quan. & intra. qua temp. reu. l. vlt. h. t.* Nam post rem iudicatam probationes non admittuntur, *l. 4. inf. de re iudic. l. sub praetextu, sup. de*

C *transact.* nec error ideo reuocari potest, *l. error, sup. de iur. & fact. ign.* quia probandus est, *l. 2. vbi Cast. h. t.* probatio autem, vt diximus, tum non recipitur: proinde nec rescriptis finita per sententiã rei iudicatae negotia, ex hoc capite in dubium reuocantur, *l. vlt. h.*

D *t.* Eadem ferè causa est in errore eorum; qui libellos seu preces concipiunt, quos referendarios appellat No: de referenda: nisi quod ad supplicem libellum rescripta non sic finiant negotia, vt res iudicata, quo minus post liceat errorem libelli, cui sit rescriptum,

E reuocare, probare, &c. *l. 2. hoc tit. vbi Dd.*

Vt Quae desunt aduocatis partium, iudex suppleat. Tit. XI.

POrtò vt aduocati errorem in facto admissum litigator reuocat

revocat & emendat: *l. 2. 3. supr. tit. 1.* ita eiusdem lapsum defectumque iuris corrigit iudex & supplet: *l. vnic h. t.* non tamen consuetudinem, *Bart. l. omnes, 9 nu. 76. de iust. & iur. & in l. 2. sup. si contra ius vel vtil. publ. Castr. hic in l. vnic n. 2.* quæ facti est, & probari debet, *l. 4. de cust. reor.* præter B notoriam: *Ias. in l. 2. nu. 11. sup. si cont. ius vel vtil. Bart in d l. omnes, Crau. cons. 137. num. 5. ex Bal. l. filiusfamil. §. veterani, de procurat. l. iubemus, C. de iudic l. si fugitiui, C. de ser. fugit.* neque actionem, *Castr. hic numero 4.* exceptionem, *Cast. hic, nu. 4. per l. si vnus, §. par-* C *tus, vbi gloss. ad verb. opponendo, de pac.* nisi ex actis & narratione apparentem: *l. 2. §. quod si actor, vbi gloss. infra de iur. prop. cal. l. age, 3. suprà de transact. Castr. hic, num. 4. Innoc. in cap. vltim. de lib. oblat. Ancbar. cons. 148. Socin. & Doctores in Rubric. de except per l. 1. illo* D *tit. l. itaque, 48. de proc. l. qui pendentem, 26. de act. empt.* nec probationem cæterósque iudicij actus, qui in parte, non iudice potissimum radicantur, *Bal. hic numero 7.* Cæterùm quod dicitur, iudicis factum esse factum partis, *l. si ob causam, 13. C. de euict.* accipiendum E est de ijs, quæ iudici facienda incumbunt, & iure fiunt: *Bal. dict. l. si ob causam,* seu quæ ei audiuntur administratione iurisdictionis, *Iason. l. à diuo, §. sed si emptor, n. 3. de re iud.*

A Ex Quibus causis infamia irrogatur. Titulus XII.

POstulantibus aduocatis maximè obstat infamia: *l. 1. de postul. l. 5. 6. supr. eo.* quæ vt à reliquis dignitatib. notatum abigit, *l. 2. infra de dig. lib. 12.* sic & à publico ac honorabili aduocandi munere excludit, *Spec. de aduoc. §. 1. nu. 10. per l. quisquis, 6. C. de postulan* quamobrem rectè atque ordine subjicitur, quibus ex causis infamia alicui irrogetur. De quibus cum ad Pandectas dictum sit, non opus est eandem hic tundere incudem.

De Procuratoribus. Titulus XIII.

POstquam de aduocatis & infamia, quæ his obstat, expositum est, sequens fuit dicere de procuratoribus, & quæ his obijci possunt, nam infamia huic muneri priuato non æquè est impedimento *§. fin. Institut. de except.* Proximum autem aduocato procuratoris est officium: vterq; alienam causam agit in iudicio: aduocatus postulando, hic instar domini curando: ille oratione & viua voce, hic solicitudine, solicitatione, omnique actione, quæ litigatori, in qualibet iudicij parte incumbit, *§ penultim. Instit. de iis, per quos ag poss §. 4. Instit. de satisd. l. 1. ff. eodem.* Sed de horum quoque generibus, perestare, officio, quoniam

niam in Digestis tit. de procuratoribus multa diximus, satis sit hic locum indicasse.

Ne Liceat potentioribus patrocinium litigantibus praestare, vel actiones in se transferre. Tit. XIV.

OBstat procuratori ipsiusmet potentia, gratia, opes, *l. 1. ubi gl. uerb. potentiorum, et* Bal. *h. t.* dignitas, *l. 1 uerb. uiris clariss. h. t.* eruditio, *Castr. l. 1, in fin. hoc tit.* & denique quaeuis excellentia, qua pars aduersa praegrauari potest. Prohibitum est enim potentioribus, qui in ordine aduocatorum non sint, lege Claudij patrocinium formidolosum alijs contra alios praestare, vel postulando, vel procurando, *d. l. 1. uerb. seu procuratores*, vel intercessionibus, *l. 1. uerb. intercessionibus*, cessionibus, *l. 2. hoc tit.* litteris commendatitijs: *Castrens. l. 1. n. 3. h. t.* aut alienas in se actiones per cessionẽ trãsferre, *l. 2. hoc t.* vt iudiciariae litis suo potius marte decurrant, quàm alienis opibus atque copiis nitantur, vel potius corrumpantur, *l. 1. h. t.* amissione causae litigatorib. imminente, *l. 2 hoc tit.* poena verò arbitraria potentioribus, si contra hanc prohibitionem quid machinentur, *l. 1. ubi Bal. hoc tit.* Causa igitur huius prohibitionis edictũ Claudij: *l. 1. hoc tit.* cuius ratio sumatur ex edicto, qua prohibetur mouendi iudicij causa alium

A grauiorem aduersarium surrogare: quod fit, submisso procuratore potentiore, quia litis fit dominus, *lege nulli, 23. suprà de procurat.* quod secus est in aduocato: *Baldus l. 1. numero 3. supr. de error. ad.* ad quem ideo huius titul. prohibitio non pertinet. Impulsiua querela

B tenuiorum. concussio potentum, *l. 1 hoc tit.* quare cessante hac causa, licet defensorem potentiorem adsciscere, vt contra vim atque potentis, *Castr. hic l. 1 num. 2, per l. cum pater, § Titio, in fin. de legatis, 2. cap. recepimus, e. ex part. de priuileg.* Materia, cessione actionũ,

C *l. 2. hoc t.* procurationes reorum & defensiones, *l. 1. 2. h. t.* suffragia occulta, *Castr. hic l. 1. n. 3.* Finis, vt iudicia suo potius marte decurrant, quàm potentiorum opibus nitantur, *l. 1. hoc t.* qui vicinis & alijs, obtentu possessionis alienae suaeque dignitatis, graues esse

D non debent, *l. milites, 31. l. ultim. C. de loca.* Effectus, vt damno litis plectantur, & causa cadant, qui vel cedunt potentioribus litis redemptoribus actiones suas, *l. 2. h. t.* vel ab ijsdem formidolosum patrocinium accersunt: *l. 1. h. t.* ipsi

E verò potentiores, qui tale quid committunt, arbitrarie causa cognita puniuntur, *l. 1. ubi Bal. h. t.* Eadem ratione curatores & milites prohibentur titulo conductionis aliena procurare: *l. curialis: 30. l. milites, 31. l. ult. inf. de loca. et conduc.* quod si contra fiat, nec ex eo contractu nascitur obligatio

&

& actio: *d.l.curialis, d.l. ultim.* & A miles militia., locatur reditibus priuatur, *d. l. ult.* Sunt & affines constitutiones, interminantes eādem ob causam, vt nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticanos, vel vicos eorum, *t. t. inf. ut nemo ad suum pat.suf.uic.*

De His qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt. Tit. XV.

IN eadem vel potius grauiore causa ac pœna hærent, qui potentiorum nomine titulos litigiosis prædijs affigunt, *l. vnic. h.t.* velut arma, insignia, nomen potentum, quasi horum sit possessio, aut eorum tutelæ, & vt nunc loquimur, saluæ guardiæ res commissa sit. Item qui potentis nomen in D litem deterrendi aduersarij, causa prætendunt, laudantes hunc authorem, possessorem, *l. 2. inf. vbi in rem act.* ius habentem, cui vt interessenti litem denũciari oporteat &c. *l. 1. 2. inf. vbi in rem act.* Vt autem hæc inferendi alteri metus causa recte prohibentur, ita E cum à finibus actus distinguantur, *l. qui iniuria de fur.* depellendi à se metus & periculi causa rursum permittuntur: adeò vt liceat etiam vniuersitatibus, se suaq; in potentioris alicuius, quamuis non superioris ordinarij, tutelam & protectionem debere, *c. recepimus, c. ex*

parte, de priuil. Schurff. cons. 23. quod veritas. n. 1. 2. cent. 3. titulos Principis & saluam-guardiam, quæ prædijs, villis, ædibus affigatur, impetrare, *Bar. Bal. l. sanctum, de rer. diuis. Chass. in cons. Burg. Rub. 1. de iust. ver. & droicts, n. 67. in fin. & nu. 47. ex const. reg. Matth. de* B *Affl. quæ est de regalib. Ioan. de Plat. l. cum sæpe contingit, C. de erog. mil. anno. lib.* 12. vbi tamen dicit, etiam præsides dare saluaguardias speciales, hoc est locales, licet non generales: *sequitur Chass. in cons. Burg. Rub. 1. §. 4. verb. & sur les hommes, n. 65. 66.* qui nunc etiam C à ducib. & Comitibus suo in territorio conceduntur. Itaque tituli huius non magnus est hodie vsus, teste hic Castren. *in princ. & n. 1.*

Vt Nemo priuatus titulos prædiis suis, vel alienis imponat, vel vela Regia suspendat. Tit. XXI.

NOn tamen priuatis licet eiusmodi titulos vel vela & vexilla Principum Regia, suis vel alienis prædijs, de quibus timeri quæstio potest, terroris faciendi causa imponere, pœna grauissima secus facientibus præstituta: *l. 1. & 2. hoc t.* sed eiusmodi aut à Principe impetrantur, *Castr. l. vnic n. 2. inf. t. 1. Panor. c. dilecta, nu. 3. de excess. prælato.* aut iure & sententia eunceuntur: aut vsu immemorialis, qui priuilegij loco est, præscribuntur, *c. 1. §. 1. de verbor.*

ler signif. Et hodie sanè in Imperio nullus feuda vexillorum (*fanlehn*) habet, & vexillum titulis ac possessionibus suis præferre potest, qui non ab Imperio peculiariter cum hac vexilli prærogatiua & fastigio sit inuestitus, *Land. lib. 3. art. 60.* Cæterùm alio fine insignia Principis addere prædijs licet, & portis, vt in signum subiectionis: *Bart. tract. de insign. & armis, n. 2.* per quæ superioritas etiã probatur, *Hipp. in Rub. de probat. n. 191. Franc. Man. decis. Delph. 98. quæritur, in fin. Archid. c. quicumque, 30. distinct. Panor. d. c. dilect. 1. cum add. de excus. præla. Felin. c. cum causam, n. 2. 3. 4. de probationib.*

Vt Nemini liceat sine iudicis authoritate signa rebus imponere alienis. Titulus XVII.

QVemadmodum ad alterius inuidiam, terrorem, iniuriam, non licet titulos aut insignia potentiorum prædijs suis vel alienis imponere: sic multò minus permittitur, vt quis sua signa (quæ signacula vel sigilla, *l. 1. §. si pecunia, depos.* paruæque statuæ, *l. quæsitum de fund. inst. leg.*) vel titulos reb. ab alio possessis, quamuis ius in ijs habeat, vt propria absque iudicis authoritate iuris alicuius sibi asserendi causa apponat, *l. 1. l. 2. h. t.* atque ita iudicis cognitionem priuato, & ob A hoc suspecto iudicio, quod in propria causa minus est idoneum, anteuertat. Idcirco enim iudiciorum vigor, iurisque publici tutela in medio constituta est, ne quisquam sibi permittere valeat cognitionem, aut vltionem, *l. nullus, 13. supra de iud.* Tituli rebus im- B mobilibus imponuntur, *Nou. 164.* signa mobilib. *l. 1. §. 1. §. si dolium, 2. l. quod si, 4. de peric. & com. rei vend. l. 1. §. idem ait, nau. caup. stab.* quanquam ædificijs legantur imposita, *l. si cuius, 13. §. sed si ædium, 7. de vsufruct.*

C Ne Fiscus vel respublica procurationem alicui patrocinij causa in lite præstat. Tit. XVIII.

POtentioribus quorum patrocinio alienæ causæ prægrauari, aut subleuari non debent, iu- D re aggregantur fiscus & ciuitates: non modò quod opibus, sed etiam gratia & potentia vt plurimum priuatis antecedant, *l. 3. §. item si cui plus quam per l. Falc. l. 2. de fund. dot. gl. l. 1. §. si ad fiscum, vt lega. nom. cauea.* Quapropter alie- E nas in se suscipere lites, vel ijs patrocinium impertiri non debent, ne prætextu quidem æris alieni, *l. 1. 3. h. t.* aut cessionis: *d. l. 2. l. vlt. hoc tit.* nisi ob iustum interesse, *l. si cui, infr. de non nu pec. Castr. hic.*

De Negotijs gestis. Titulus XXIX.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Negotiorum gestores qui.*
3 *Causa efficiens, & impulsiua.*
4 *Materia.*
5 *Actio negotiorum gestorum.*
6 *Adiacentia, affinia, contraria.*

HActenus† de procuratoribus est dictum, qui cum mandato negotia aliena administrant: *l.1. de procur.* iam de negotiorum gestoribus videamus, † qui sine mandato litem remque alienam, tam in iudicio, quàm extra iudicium administrant, qui voluntarij ob id dicuntur, *Cic. in Bruto, Paul lib.3.* procuratores, *l. qui hominem, 34.§. si gener. 6. de solution.* quanquam sunt quandoque & necessarij, vt qui ex obligatione vel officio administrare coguntur: *l. tutori. 20. l. ob negotium, 18. l. 1. l. 5. l. alimenta, 12. l. quod in vxorem, 13. h.t. l. 3. §. si executor, 3. eo.* item quasi necessarij, qui non vltro volentesque, sed suspicione necessitatis aliqua adducti, alienis negotijs citra mandatum domini se immergunt, *l. atqui, 19. §. si libero, 2. l. cum pater. 29. l. 3. §. et si. eo. l. inpatoris, 17. hoc tit. l. quicquid, inf. de ad. tut.*

¶ Causa ergo efficiens, est voluntas non domini (dum tamen ne contradicat, *l. vlt. h.t.*) sed gestoris, aut libera & spontanea, *l. atqui, 19. § si libero eo. l. tutori, 20. h. t.* aut coacta, *d. l. tutori, d. l. curatoris, 14. h. t.* προκαταρκτική & impulsiua officium, *l. 5. h. t.* pietas, *l. liberto, 31. § pen. eo l. 1. l. alimenta, 11. h t.* affectio, *l. 1. l. quod in vxorem, 13. h. t.* amicitia, *l. liberto, 31. §. litem, l. is qui, 44. l. mandasti, 46. eod. l. tutori, 20. h. t.* benemerita necessitas, *l. 3. §. si executor, l. si pupilli, 6. eodem, l. 4. §. 1 de act. & oblig. l. 4. l. si mandatum, 14. h. t.*

¶ Possunt autem omnium negotia geri: *l. 3. §. 1. l. 6. l. successori, 12. l. Pomp. 15. l. atqui, 19. §. fi. eod.* extra iudicium quidem ab ijs, quibus contrahendi potestas est: *l. si filiusf. 14. eod.* in iudicio ab his, quib. ligandi ius est: *gl. & Dd. d. l. filiusf. 14.* ab vno vel plurib. *l. 3. l. cum alieni. 26. eo.* Possunt omnia geri, tam iudicialia, quam extraiudicialia, *l. 3. eo.* vnum vel plura: *l. Pomp. 15. eo. l. tutori, 20. hoc tit.* dum tamen ea dominus gesturus esset: *l. sed an, 10. cum ll. seqq. eod.* hoc est, quæ pertinent ita ad eius vtilitatem, vt geri sit opus, *l. nam & Seruius, 21. §. de negot. gest.* nam ne vtile quidem, nedum inutile, non tamen necessarium inchoare gestor & tentare debet, nisi euentu quoque vtile futurum sit, *dicta lege, sed an vltrò, 10. cum multis legibus sequentibus, eod.* Geruntur porrò aliena, alterius, vt domini, contemplatione, *l. liberto, 31. in principio, & §. 1. cod.* cura, sollicitudine, re, gestuque ipso, *l. quæ vtiliter, 45. §. fi. l. cum alieno 28. l. ex facto.*

f...io, 30 *l. vlt. eod.* *gloss. l. 6. §. item* A *oneritur, verb. ipso gestu, eo.* ratihabitione, *l. si ego*, 24. *eo l. 2. l. 7. de calumn. l. si pecuniam*, 9. *l. ab vno*, 19. *h. t l. si fundus*, §. 1. *de pign.* non ad gerentis commodum, *l. si pupilli*, 6. §. *sed si quis*, 2. *ff. eodem*, sed vt rebus absentis amici, cuius nomine gestio sit, consulatur, *l. 1. l. 6. §.* B 2. *lege is qui*, 44. *l. mandasti*, 46. *eo. l. tutori*, 20. *h. t. l. 4. §. 1. de oblig. & act.*

5 ¶ Quare bona fide administrare, & administrationis rationē cum reliquis, omnique eo quod obuenit, domino reddere, actione negotiorum, quæ ex quasi contra- C ctu oritur, gestor debet: *l. 4. l. si mandatum*, 14. *l. aduersus*, 9. *l. negotiis*, 23. *hoc tit. l. 2. vbi Bart. l. sin autem*, 20. *eodem*, §. 1. *Inst. de ob. quæ ex quasi contract. l. 4. §. 1. de act. & oblig.* cui tamen ne officiū sit damnosum, *l. sed si*, 7. *quemadm. testament. aper.* præstò est D contraria ex gestu actio, *l. 2. l. sin autem*, 20. *l. actio*, 47. *eod.* §. 1. *Inst. de oblig. quæ ex q. contractu. d. l. 4. de act. & oblig.* bonæ fidei, *l. ob negotium*, 18. *h. t.* qua indemnis seruatur, & quicquid in rem alterius impensum est, repetit, *l. 2. vbi Bart. l. 3. §. 1. l. Pomp. 9. cum ll. seqq.* E *l. atqui*, 19. §. 3. *eo. l. si negotium*, 16. *l. alimenta*, 11. *tum l. seq. h. t.* quasi iure quodam compensationis, *l. 3. §. 1. l. si autem*, 8. §. *si quocunque*, 2. *eod.*

6 ¶ Adiacent impensæ & sumptus, *l. liberto*, 31. §. *qui aliena*, 3. *l. Nesenn.* 34. *eod.* damni cum lucro compensatio, *l. si negotia*, 11. *eo.* Affinis igitur est compensatio, *d. l. 3. §. 1. eo.* mandatum, & actio mandati, *l. si quis*, 28. *l. mandasti*, 46. *eo.* tutelæ *l. cum pater*, 29. *eo.* de in rem verso. *l. si serui*, 42. *eo.* Contraria, non præscripto 10. annorum, *l. aduersus*, 8. *C. eo.* sed 30. *l. 3. cum seqq. C. de præscr. 30. anno.* necessitas officij, *tutori*, 20. *hoc ti.* prohibitio domini, *l. vlt. h. t.* donandi animus, *l. 1. l. 5. l. alimenta*, 11. *l. si filius*, 12. *h. t.*

De ijs quæ vt metusve causa gesta sunt. Tit. XX.

1 *Continuatio.*
2 *Restitutio quid.*
3 *Vis & metus differentia & conuenientia, & quid propriè, num. 6.*
4 *Forma proponendi.*
5 *Cui detur, & ex qua causa.*
6 *Affinio, contraria,*

NOn † tantùm de legitimatione personarum, quam hactenus tractauimus, initio iudicij quæritur, sed & de legitimatione, vt ita dicam, rerum: vt cum in controuersiam adducitur, vtrū causa eiusmodi sit, in iudicio subjici, an verò vt restitutione in integrum ad pristinum statum reduci, an arbitrio boni viri potius committi debeat: de quibus deinceps est perpurgandum.

¶ Restitutio, est prioris status vel

vel iuris redintegratio, *Spec. de test.* §.1.*per c.notandum, 2. q. 3. c. ex literis. de in int.restit.* in pristinum statum repositio, *Mauric. tract.rest.c.1.per l. quod si minor, §.restitutio, de minoribus,* ea extra ordinem,& contra communes iuris & contractuum regulas indulgetur: *l.quod si minor, §.fin.de minor.Maur.de rest.c.2.* ex iusta aliqua causa,*l.1. 2. 3. 4. de int. rest.* puta ob vim metumve, *de quo hoc tit.*dolum, *infra de dol.mal.*quem quis passus sit contrahendo ob fraudem damnumve, ætatis fragilitate factum: *inf. de in integ. rest. min.*ob aliam denique quamuis causam iustam, *inf. ex quib. caus.maior.cum seq.*

3 ¶ Vis & metus etsi inter se differunt: *c.sacris 5.eo.l.3. verb. si vi vel met.h.t.l.nihil,117.de reg.iur.* quoniam illa corporis, hæc animi magis est passio: *d.c.sacris,5. eod.* ab illa voluntas patientis abest, quia vi extorquetur, ab hoc non abest, quod voluntas coacta sit etiam voluntas, *l. si mulier, 21. §. penult.vbi gl. eo. l.4. C. de her. instit. Dec. nu. 3. & D.d. l. velle non creditur, de reg.iur. l. si priuatus, ff. qui & à quib.* periculi metu minus malum eligens: *c. merito, 15. quæst. 1.* illa præsens malum est, hic futuri seu impendentis mali & periculi formido est: tamen quo ad hoc edictum, & iustam restitutionis causam, nihil refert, vtrum quis vi an metu cogatur,*l.1,3,eo.* nam & vis corpori

A intentata metum semper animo incutit, *l.7.8.eo.*& vtrobique,quoad effectum iuris, deest consensus, *l.nihil,117.de reg.iur.*ac libera προαίρεσις voluntasq; patientis, vt velle non videatur, *l.4. l. nihil,117.de reg.iur.*nam ad actus perfectionem & certa scientia re-B quiritur,*l.in totum,77. de reg. iur.* & libera voluntas, *c.1.§. ex voluntate, 15. Dec.quæst.1.d.l.4.n.1.2. de reg.iur.Bal.passim,in tract. de schisma.qui est post,l. vltimam, C. de edict. diui. Adri. Menoch. cons. 1.nu.259.cons.105.nu.15.* Quare licèt naturaliter hæc differant, ta-C men ciuiliter in foro ac iuris disciplina, & quo ad rescindendum id, quod vi metuve gestum est,nihil discrepare putantur,*d.l.1.cum seq.* proindeque detracta est de edicto vis mentio,cum metus sufficiat: qui à vi abesse nequit: *d. l. 1.2.3. eod.* nec cuiusvis in iudicio D postulantis sit,philosophica ratione scienter vim à metu, vel contra, discernere. Ne igitur ignorantia & errore perperam huius rei querela proponatur,aptius est, certe popularius, omissa vis mentione, de metu tantum, qui vio-E lentiæ quoque effectus, & proxima causa actus contractusque(de quo hic agitur) ab animo profecti est, querimoniam proponere, dummodo iusta fuerit timēdi causa,*l.habitatores,30. in fin.ff.locati.*

¶ Proponitur autem, vel per 4 modum actionis tam realis, *l. metum,9.§.volenti, eod.* quam personalis,

nans, *d.l.metum 9.§.sed quod, l.si mulier,*21.§.*vlt.eod.*in rem tamen scriptæ, *d.l.metum,*9.§.1 *&* §. *vlt. l.item,*14. §. *in hac,* 3.*eo.* negotijs iam perfectis: *d.l. metum, 9. cum ll.seqq.* vel per modum exceptionis, §.1.*vbi Ang.& Dd.Instit. de excep. & D. de do. & met. except.* ex imperfectis, *d.l.metum,*9.§.*sed quod.* vt ni fiat restitutio, damnetur is qui metum intulit, in quadruplum: post annum vero à metus illatione elapsum, si queratur, in simplum. Nam prætoriæ persecutiones, cuiusmodi hæc est, *l.*1.*verb.persecutionis, h. t.* ad pœnam intra annum tantum, ad rei persecutionem in perpetuum cōpetunt, *l.in honorarijs,* 34. *de act. l.*2.*vi bo.rap. Inst. eo. t. & de perp. & temp. act.* Vnde dicitur prætorem quod metu gestum est nullo vnquam tempore pati ratum esse, *l.si mulier,*21.*quod met.cau.*

5 ¶ Datur & hoc nomine actio quandoque nullitatis, *c.*1 *eo.in 6.* condictio ex lege, *l.penultim h. t.* ac iudicis etiam officium rectè imploratur, *l.non est l.vlt.§.si.eo.gl. l.penult.h.t.* Causa dandi vis, metus, *l.*3 *hoc tit.*

6 ¶ Vim accipimus atrocem, *l.*3. *versi. sed vim accipimus atrocem, eo.*& quę contra bonos mores fiat: *d.l.*3.*eo.* metum, qui cadere possit in constantem virum, *l.*6 *eo.* mulierem, *c.cum locum, vbi gloss. de sponsa.* nam ex affectu & qualitate patientis æstimandus est, *l.*3. *ex quib. caus. maio.* arbitrio iudicis:

A *d.l.metum,* 9. *h.t.* adeò vt & reuerentialis interdum iustam præbeat restitutionis causam, officio saltem iudicis, si non ex edicto. *Bart.l.*1.§.*quæ onerandæ, num.*4. *quar.rer.act.l.pen de fur.gl.& Dd. in d.§.quæ onerandæ Felin.c.*1 *nu.*2 *c.cum causam, de off. deleg. late*

B *Tiraq.in ll.connub.in fin.verb. contract gloss.*3.*nu.*33.34.*cum multis sequen.*Et quia in rem est hęc querela, *l.item,*14.§.2 *l.metum,* 9. *eo.* datur omnibus qui quomodocumque ex vi metuve læsi sunt, etiam in corpore alieno: *l. isti,* 8. *in fin.eo* §.*vlt.Inst.de noxal. act.* vt

C & successoribus, *l. item,* 14. §.2.*l. quod diximus,*16.§.*fin.eo.l.* 3. *h.t.* fideiussoribus, *l. illud,* 10. *l. item,* 14. §.*si quis,* 8. *eodem,* aduersus omnes, *l.metum,* 9.§. *vlt. eo.* qui non modo vim fecerunt *l.metum, 9.cum seq.l.item,*14.*eo.* etiamsi rei ad eos nihil peruenit, *l. item,* 14.

D §.*aliquando,*5 *eo.* sed quibus causa bona fuit, *l.item,*14.§.2. 3. §. *aliquando,*5.*eo.* etiam hæredes, *d. l. item,*14.§.*aliquando,*5.vel successores singulares *l.*3.*h.t.l.item,* 14. §. *in hac.* 3. *eo.* Nec cuiquam iniquum videatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemna-

E ri: quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur, *l.item,*14.§.3.*in fin.eo* Et datur ad retractandam quemlibet actum metu factum, contractum, gestum negotium, *l.*7.8. *& passim, eo. l.* 2. *cum seq.h.t.*etiam iuratum. *Auth. sacram, C.si ad vend. c. cum con-*

ringat. de iurriur. vnà cum fructibus, interesse, danno, & quicquid ob vim metumve abest: *l. item*, 14. *§. vlt. eodem*, dummodo vis metusve, quæ non præsumuntur, *l. vlt. eo. inf.* delicta, *l. merito pro soc.* probari idoneè possint, *l. extat*, 13. *verb. probatus fuerit, cum l. seq. l. vlt. eo. metum*, 9. *h. t.* non per iuramentum, *c. vlt. eo.* (cui tantum in damnis taxandis, postquam de delicto constitit, locus est, *l. si quãdo*, 9. *C. vnde vi, d. c. vlt. eo.*) neque ex solis minarum iactationibus, *d. l. metum*, 6. *h. t.* sed per testes, *d. c. vlt. eo.* aliaque idonea documenta, *l. si donationis*, 7. *hoc t. Bald. in l. fin. nu.* 8. *h. t. Bart. Ias. & Dd. l. de pupillo, §. si quis, de oper. no. nunc.* arbitrio iudicis, *Boss. de plu. vio. n.* 82. quod hic plurimum potest, *l. item*, 14. *§. hæc actio cum multis seqq. eo.* adhibita causæ cognitione, citationes cæterisque iustæ cognitionis solennibus, ac toto processu ordinario, *Bart. l. extat, n.* 8. *eo. l. etiam*, 30. *§. vlt. de minor. Ias. l. nec quicquam, §. vbi decretum, de off. procons. bonus tex. in Authent. si omnes, Cod. si minor se hæred. abst.* Quod merito prouisum est, ne impotentes per oppressionem potentiorum iniuria afficiãtur, *l. penult. l. vlt. hoc t.* ne dolus cuiquam suus delictumve prosit, *leg. 2. de eo per quem fac. l. 5. si quis cautio. l. ne ex dolo*, 13. *de dolo malo.* neve alienus imbecillioris, metus in alterius præmium vertatur, *l. item*, 14. *§. 5. vers. Et adhuc, eo.* sed

A potius iniusta lucra tali ex causa possidentibus extorqueantur, *l. metum*, 9. *§. 1. l. item* 14. *§. 2. §. 5. & passim, l. quod diximus* 16. *vers. quod turpiter & scelere quæsitum est, eodem*, & quod suum est, cuique secundum finem iuris ac iustitiæ reddatur, *l. 3. 7. 8. 9. leg.* 14.
B *& passim, eo.* fiatq; restitutio, *l. 1. C. de resc. vend. l. 3. l. 4. penult. l. vlt. hoc t.* prout res perfecta vel imperfecta est, *l. metum*, 9. *§. 3. eo.* cum omni causa: *l. sed & partus*, 12. *eo.* nec modo cum fructibus perceptis, sed etiam qui percipi potuerunt, *d. l. sed & partus*, ac nisi
C reddantur, arbitrio iudicis in quadruplum contumax reus condemnetur, *d. l. item*, 14. *§. 3. 4. cum seq. eo.*

¶ Affinia sunt, iudicia publica de vi, *d. l. sed & partus*, 12. *§. vlt.* 7
l. extat. 13, *eodem, tot. tit. ad l. Iul. de vi.* actio doli, *l. item*, 14. *§. eum*, 13.
D *eod.* furti, *l. 1. hoc tit.* interdictum quod vi aut clam, & similia: *l. metum*, 9. *eo.* excommunicatio Ecclesiastica, *c. vnic. eod. in 6.* implorato officio iudicis, maxime ob metum, qui non sit edicto comprehensus, *l. vlt. vbi Bart. eodem.* quæstio nullitatis, *d. c. vnic. eo. in 6.*
E inquisitio fiscalis, *Boss. de plur. violen. num.* 106. Contraria, rei sine culpa extinctio, amissio, *l. item*, 14. *§. aliquando*, 5. *§. qu d si*, 10. *l. ipsa*, 18. *eo* ratificatio spontanea eius quod metu gestum est, *l. 2. l. 4. h. t.* præscriptio, *l. 1. vers. neque ei bonorum, C. de anna. except. lib. 3. in fi.*

in fi.hoc tit.l.item, 14.§.*quod si,* 10. *vers.intra tempora, eo.gloss.pen.l.*2. *hoc tit.*

De Dolo malo. Tit. XXI.

1 *Dolus quid, & quid à fraude distet.*
2 *Eius species, causa.*
3 *Materia, forma, finis, affinia, contraria.*

Est etiam iusta restitutionis causa, sit quis dolo alterius deceptus sit, *l.* 1. *& passim, eo.l.*1. *l.* 3.§.4.*& passim, de dol. & met.*
1 *except.* Dolum † definit Seruius machinationem alterius decipiendi causa ita comparatam, vt aliud agatur re ipsa, aliud simuletur: *l.*1.*h.t.* aliud αἴτιον sit, aliud πρόφασις. Id Labeo reprehendit, quod absque dolo quid simulari possit: Atqui Seruius non omnem simulationem dolum dixit, sed definit dolum esse machinationē, in alterius fraudem instructam, cuius forma sit aliud agere, aliud simulare, respectu scilicet eius qui dolum patitur, cui decipiendo fraus instruitur. Quare Ciceroni quoque in officijs, & Vlpiano, *l.iurisgent.*7.§. *Prætor, de pac.* eadem sæpe definitio vsurpatur, reprehendi tamen hoc in argumentum ea ratione potest, quod angustis illis simulationum cancellis, malitia doli multiplex includi non debeat, cùm nedum velatus dolus simulationis, sed A apertus etiam subesse possit, *d.l.*1. §. 1. *eod.* causamque restitutioni præbere iustam, *gl.l.dolo,* 5. *de inst. stip. Bal.l.qua fortuitis,nu.*5. *C. de pign. act.* Quamobrem omnis calliditas, fallacia, machinatio, siue recta, siue aperta sit, dum tamen ad circumueniendum alterum in-B stituta, rectè Libeoni dolus putatur, *l.*1.§.1.*hoc t.*qui distat à fraude: *Bart.& Dd.l.iurisgentium,* 7. §.*sed si fraudandi, de pact.* quod ille absque malitia & intentione fallendi nunquam committatur, *l.*1.*hoc tit.Bal.l. qua fortuitis, n.*5. *C.de pign.act.l.vlt.inf. de litig. vbi* C *Bal.nu.*3.*Soc.reg.*159.*& cons.*161. *memini, vol.*2.fraudem, res etiam absque dolo puta læsionem & dānum continere possit: *l.si quis,*36. *de verb.obl.l.iurisg.*7.§.*sed si fraudandi, de pac.* quanquam his etiā promiscue, vt sit, quandoque vtamur, *l.fraudis,* 8.*de reg.iur. Bart.* D *l. quod Nerua depos.* Additur autem adiectio, mali: quia bonus etiam dolus est aduersus hostem Reip.*l.*1.§.2.*eo.l.*5.*in fin.de re milit.*aduersus aggressorem, *c. dominus,*23.*qu.*2. *Panorm. c. in nostra, num.*7.*de sepult.Menoc. cons.* 100. *n.* 222. ad tuendum ius suum, *l.* E *atqui,*13.§.*cum me,*3. *de neg. gest.* contra calumniatorem veritatis & iustitiæ,*Mynsf.obs.*6.*cent.* 3. aut fallere volentem, *Bal.cons.*127.*in fi.vol.*2.*Æmyl.cons.*2. *n.* 13.cuiusmodi hoc edicto non vindicatur neque restituitur. *Corn.cons.*8.*lib. part.*3.*cons.*25.*in hac, vol.* 2.

2 ¶ Est & alius dolus apertus, *d. l.* 1. §. 1. *eo.* alius velatus, *gl.* 5. *C. de inut. stip.* alius perfectus, alius imperfectus, *l. heredibus,* 13. §. 1. *eo. Bal. l. etsi, n.* 34. *C. ex quib. cau. in fa. irrog.* alius verus, alius præsumptus, *Bart. l. quod Nerua depos.* alia calliditas magna & euidens, quæ propriè hanc producit actionem, *l.* 7. *in fi. eo.* alia minor, *l. heredibus,* 13. *in fin. eod.* Causæ: effectus est animi, *l. vlt. C. de litig. d. l.* 1. *C. si aduers. del. l.* 2. §. *& generaliter, de do. excep.* & fraudulenta machinatio, ad fallendum alterum intenta, *l.* 1. *eo. l.* 2. §. *& generaliter, de dol. excep.* impulsiua lucri spes ex alieno, *l. si quis,* 15. §. *fin. de inst. act. l. ne ex dolo,* 13. *l. itaque,* 29. §. *fin. de dol. mal.* materia, commissum dolosum factum, *l.* 1. *in fi. l.* 4. §. *generaliter, de do. excep. l. inrisgentium,* 1. §. *sed si fraudandi, de pact.* culpa enim in omittendo (quanquam & illi dolus inesse possit, *l. dolus,* 44. *mandat.*) dolus in committendo versatur: *l.* 2. *de Senatusc. Syllan. l. quod Nerua. vbi Bar. depos. l. si mora,* 10. *vbi glos. verb. ne facto, solut. matrim. Iser. capitulo primo, §. iniuriarum, n.* 18. *de pac. tenen. Ias. l.* 2. *nu.* 9. *C. si contra ius vel vtilita. pub. l. sancimus nu.* 22. *C. de iudic.* atque etiam aliquando sine consilio in ipsa re inest, *l. exceptiones,* 7. *in fi. vers. si deceptus re, de exceptio,* §. 2. *Instit. quibus ex caus. l.* 7. *si quid in fraud. patron. l.* 5. *C. qua in frau. cred. Ias.* §. *item si quis in fraudem. Instit. de actio.*

3 ¶ Committitur autem dolus vel in contractibus, vel extra contractus, prorsus variè, *l.* 1. *in fin. de except. do. Bal. l. quæ fortuitis, nu.* 5. *C. de pig. act.* Forma, simulatio, dissimulatio, *l.* 1 §. 1. *eo.* vis aperta, cui dolus semper inest, *l. item,* 14. §. *cum qui, quod met. caus.* falsitas, *l. & eleganter,* 7. §. *vlt. cum seq. eo.* falsa affirmatio, *l. seruus,* 20. *l. si legat.* 23. *l. cũ à te,* 25. *eo.* persuasio, *d. l. si legatar.* 23. *l. cũ a te,* 25. *l. cũ quis,* 31. *l. vl. eo.* cõmẽdatio, *l. quod si,* 8. *l. quod vend.* 37. *eo.* mẽdaciũ, *l. quid enĩ,* 14. *eo.* factũ aliquod dolosũ, vt incendium, *l. arbitrio,* 18. §. 1. *eo.* cædes, *d. l. arbitri,* §. *final.* mercibus, ponderibus falsis vti: *l. arbitr.* 18. §. *de eo.* 3. *eo.* extrahere lites, quo præscribantur, *d. l. arbitrio,* §. *dolo,* 4. & corrumpere tabulas: *l. si quis,* 35. *eo.* supprimere, *l. si quis,* 9. §. 1. *eo.* epistolis mendacibus alterum decipere, *l. penult. eod.* alios subornare, *l. seruus,* 20. *l.* 7. *hoc tit. l. non licet,* 46. *vers. per aliam personam, de contrah. empt.* Finis, alterius deceptio cum spe lucri, *d. l.* 1. §. *dolum, eo.* 2. §. *& generaliter, de doli except.* sic vt subesse toties putetur, quoties ex aliena iactura lucrum quæritur, *l. si quis,* 15. §. *vlt. de instit. act.* Effectus, quo dolus infamet committentem: *l.* 1. *de his qui no. infa. l.* 1. §. *non fuit,* 2. *hoc tit. l.* 5. *commod.* §. *suspectus, Instit. de sus. tuto.* quod dolo gestum est, retractetur, aut annihiletur: *l. &*

ſarum pertinere ſub Impp. ac referri cœperit, *l,1.2. 3. toto hoc tit.* opportuniùs ad titul.ſequentem, qui de aduocatis inſcriptus eſt, quod reſtat agetur.

De Aduocatis diuerſorum iudiciorum. Tit. VII.

1 *Aduocatorum dignitas: & n.6.*
2 *Qui olim aduocati, & quomodo ab oratoribus diſtincti, & quod eorum munus.*
3 *Aduocatorum pœna.*
4 *Finis.*
5 *Salarium quando debeatur aduocatis, & quando transmittatur ad hæredem.*
7 *Adiacentia et affinia.*
8 *Contraria.*

POſtulant in iudicijs maximè aduocati, *l,3.4.5.6.h,t.* patroni, *l.4.5.6.* cauſidici *l.6.h.t.* qui †
1 dirimũt ambigua cauſarum fata, ſuæque defenſionis viribus in rebus publicis priuatiſque lapſa erigunt, fatigata reparant, *l.aduocati, 14. hoc tit.* meritoque ſe nobiliſſimos efficiunt, *l.penul. ſup. tit.*
2 *1. de poſtulan &c.* Nam etſi † olim diſtinctum fuit oratoris & aduocati, ſeu pragmatici officium: *Cic. lib. 1. de Orat. Quint. lib. 12. c. 3. & lib. 3. cap. 8.* cùm is aduocatus eſſet, qui ius in iudicio ſuggereret oratori, vel præſentiam ſuam amico commodaret: *Aſcon. 4. Verrin.* aut quoquo modo cauſis agendis operaretur: *l. 1. §. in hono-* *Arariis, 4. de var. & extraord. cog.* tamen ſub Auguſtis vnum cœpit vtriuſque eſſe munus, vt iam aduocati, oratoris, & patroni quoque partibus fungatur, cauſarum merita & fata in iudicio exponentes, *l.1. ſup. de off. diuer. iud. l. penu. l. vltim. ſup. tit. 1. l. aduocati, 14. h.*
B *t. l. 1. cum ſeq. ſup. tit. 1.* perorantes, *l. nemini, 10. h. t.* & defendentes, *l.4.5.6.h.t.* Quorum certum quoque corpus certus togatorum ordo, definito numero fuit: *l. 3. l. nemini, l. per hanc, 24. l. petitionem, 13. laudabile, 21. h. t.* excellens honore, *l. quiſquis, 6. ſup. tit. 1. vbi*
C *gl. ad ver. honoratis, l. ſuggeſtionem, 18. h. t.* ac dignitate, *l. prouidendum, 7. ſup. t. 1. Bal. in Rub. de off. iud. n. 16. & in l, mutus, in prin. de procur. Tiraq. de nobi, c. 29. nu. 11. 12. 29.* publici officij, *Bal. l. fori, 4. hoc tit.* cuius in matriculam recipiuntur, *l. ſuggeſtionem, 18.* be-
D neficio Principis, *l. quiſquis, 6. ſup. t. 1.* vel electione præfecti prætorio, *l. vlt. l. ſi quis, 9. h. t.* qui per ſtatuta tempora legum eruditioni inhæſerunt: *l. iubemus, 20. hoc tit.* quorumque conueniunt natales, *l. nemini, 11. vbi Bal. nu. 6. l. iubemus, 70. hoc tit.* religio, *l. vlt. de*
E *poſtul.* eruditio, facundia, vſus, ingenium iudicium: *d. l. nemini, l. vlt. h. t.* ita ſpectata, & per examen explorata ſunt, *l. nemini, 11. l. vlt. hoc tit.* vt cum dignitate ac dexteritate cauſas litigantium tractare, defendere, atq; agere poſſint Cæterùm recepti etiam inuiti patro-

ciniunm

cinium debent clientibus, pro cō- petente ſalario: *l. properandum*, 11. *§. pen. inf. de iudi. vide l. 1. 2. infra tit. 1. l. reſtituenda*, 27. *cum l. ſeq. h. t.* in bonis ſcilicet cauſis (non malis, *l. rem non nouam*, 12. *§. patroni, inf. de iud.* ſed neque contra patriam ſuam, *l. penult. in fine, de poſtul. l. penult. h. t. Specul. de aduoc. §. 1. n. 31.*) officio iudicis, *l. 1. §. ait Prætor, verb. ipſe dabo, de poſtul. gloſſ. in ca. 1. §. item ſi delator, verb. perdit, quæ fuit prim. cauſ. vbi Alua. num. 6. per l. prouidendum, ſup. de poſtul. l. nec quicquam, 8. l. obſeruare, 4. de off. proconſ.* cuius eſt prouidere, vt ex æquo adſint litigatoribus, *l. penultim. hoc tit. l. penult. ſup. tit. 1.* quos idoneè defendi publicè intereſt: *l. ſeruum*, 33. *§. 1. de procur.* vtque prouideant & cō- ſulant in ſingulis cauſæ partibus, *d. l. properandum, penult.* omni diligentia, ſtudio, *l. ſuggeſtionem*. 18. *h. t.* fide, induſtria, *d. l.* 18. *hoc tit.* quod iuſtum ſit verumque, *l. rem non nouam, §. vlt. infra de iudic.* neceſſarium ac vtile, *l. quiſquis*, 6. *ſup. tit. 1.* temperent iniuria: ratione, non probris certent, iure ac legibus clientem cauſamque huius tueantur, non dolo & fraudibus, *dict. l. quiſque*, niſi in bona cauſa, *Mynſing. obſ. 6. cent. 6.* Agant quod cauſa deſiderat, & litium poſtulat vtilitas, *d. l. quiſquis*, omni abſtineant cupiditate, *l. 1. hoc ti.* pactioneque, *l. 5. ſup. de poſtul. l. item*, 15. *infra de procur.*

¶ Cæteroquin in officio pec-

A cantes arbitrariè puniuntur, vel etiam ordine remouentur: *l. 5. l. 6. ſup. t. 1. l. 1. hoc tit. l. Imperator*, 8. *cum ll. ſeqq. de poſt. l. moris* 9. *de pæn.* clienti verò ad reſtitutionem ſalarij, & id quod intereſt, velut ex contractu mandati tenentur, *l. vlt. inf. de cond. ob cauſ. Spec. §. vlt n.* 17.

B 18. *de aduocat.*

¶ Finis publicus, vt hominum 4 ſaluti prouideant, *l. laudabile*, 21. *hoc tit.* rebus publicis conſulant, *l. aduocati*. 14. *hoc tit.* priuatus, vt priuatorum cauſas tueantur, *d. l. aduocati, l. rem non nouam*, 12. *l.*

C *pen. C. de iudic. Spec. de aduoc. §. 1. n.* 13. & hinc ſubſidia vitæ neceſſaria comparent, *l. 4. l. ſi quis*, 9. *hoc tit.* Nam debetur ijs honorarium: *l. 3. ſup. tit. 1.* non ſuprà 100. tamen aureos in ſingulas cauſas, *d. l. 1. de var. & ext. cog.* Hodie ex conſuetudine æſtimandum, *gl. d. l. 3. ſup.*

D *t. 1. Bald. in Rubr. de off. iudic.* Olim & ex publico ſalarium habuerunt, *l. reſtituenda*, 23. *hoc tit.* hodie non item, niſi pauperum aduocati, *Bal. l. fori*, 4. *num. 2. hoc ti.* vel fiſci, *l. reſtituenda*, 23. *hoc tit.* ciuitatum, *lege 2. hoc tit.*

¶ Verum autem illis initiò de- 5

E beatur honorarium, aut in fine actionis præſtita iam opera, quod magis eſt dicendum, *ex l. venditor*, 14. *§ ſi conſtet, vbi gloſ. verb. ſalaria, com. prad. quam ſequuntur Iaſ. num.* 11. *& Dd. l. diem*, 4. *de off. aſſ. Bart. l. archiatri, per illum tex. C. de profeſſ. lib. 10. Mynſing. obſeru.* 7. *centur.* 2. Sane quoad tranſmiſſio-

 nem,

nem, salarium annuũ initio anni cedit, vt ad hæredem velut debitum transmittatur, *l. post duos*, 15. *h. t. Baldus l.* 1. *C. de suff. & l. petitionem, h. t. Mynsing. obser.* 8. *cent.* 3. *Ias. & Dd d. l. diem, de off. ass. l. qui operas*, 36. *l. ex conducto*, 15. §. *item*, 5. *locat.* illius anni, sed non sequẽtium, *Mynsing. obs.* 8. *cent.* 3. Cæterùm vbi nulla specialis extat consuetudo vel pactis (nam primo conuentum debetur, & in defectum illius consuetum, aut si nec hoc apparet, legitimum arbitrarium, *l. qui hoc anno*, 42. *vbi Dd. de verb. obliga. gl. l.* 3. *verb. versata, inf. de loca.*) non absurdum fuerit dicere, in singulos actus operæ præstitæ deberi, *l. properandum*, 13. § *pen. inf. de iud. l. per hãc. antep. hoc tit.* Bal. *l. vnic. n.* 6. *C. de suff. vbi disputatur etiam, qua actione peti possit*, quemadmodũ & sũptus debentur ac vacationes, *l. sed & hæ.* 33. §. *non solum, de procur.* secundum qualitatem scilic. personarum ac rerum: Bal. *l. vni. n.* 10. *inf. de suffrag. per l. idemque*, 10. §. *idem Labeo*, 8. *mand.* nisi aliter conuenerit cum salario, *d. §. idem Labeo, Guid. Pap decis.* 102. qui quoties honorarium accipit, nihil putatur officio dedisse, & proinde nulla ei gratia debetur, *Cursus lib.* 2. *indag. c.* 5. Quanquam autem aduocatus non fiat dominus litis, Bal. *l.* 1. *n.* 3. *C. de error. aduoc.* vt procurator, *l. procuratorib.* 22. *cum l. seq. de procu. t.* 1. §. 1. *eo, in* 6. *l.* 4. §. *vlt. de app.* tamen eius absentia iustam præbet dilationis materiã, & excusationem in negotijs pendentibus, *cap.* 1. *vbi gloss. verb. aduocatus, vt lite non contest. lege penul. vbi Odofr. C. de delatorib. lib.* 10, *d. l. properandum*, 11. § *pen. vers. ne ex eorum excusatione fiat causarum dilatio, inf. de iud.* non etiam finitis, *l.* 4. *sup. de postul.* Et cogitur susceptam litem ad exitũ perducere, *d. l. properandum*, §. *pen. h. t.* vsque ad sententiam definitiuam. Nam in secunda instantia patrocinari inuitus non cogitur, *Bal. nu.* 10. *post gl. vlt. l. vni. inf. de suffrag. sat. l. inuitus*, 17 *vbi glos. verb. extendere, C. de procur.* nisi aliter conuentum sit, *Guid. Pap. dec.* 102. vel causam competit iniustam, *l. rem nouam*, 12. §. *vlt. uers. hoc que subsecuto, C. de iudic.* Litigator tamen pœnitere, aliumque eligere potest: *d. l. properandum*, §. *pen.* quod in procuratore post contestationem non æquè licet, *lege post litem*, 7. *cum ll. seqq. de procur. ut pluribus exposui, cons.* 35.

¶ Eodem referatur aduocatorum dignitas, *l. suggestionem*, 18. *hoc t.* honor, *l. quisquis*, 7. *in fine uerb. honori suo sup. tit.* 1. decurionatus, *l.* 2. *hoc tit.* sacerdotalis, *Guid. Pap. dec.* 388. *n.* 8 nobilitas, *l. prouidendum*, 7. *uerb. nobilissimos, sup. de post. l. aduocati*, 19. *h. t. Bal. ex de off. iud. in Rubric. n.* 16. *Guid. Pap. decis.* 388. 389. *Tiraq. de nobil. c.* 28. *n.* 12. Item officium *de quo d. l. quisquis*, 6. *sup. t.* 1. *l.* 1. *h. t. Spec.* 6

§.1.*n.*14.15. *& paſſim, de aduoc.* A vt eſt merita cauſa pandere, *l.* 1. *ſup.de off.diuer. iud.* non plures lites ſuſcipere quam peragere commodum queant, *Specul.* §. *ult. nu.* 14. 15. non eaſdem protelare: *Spec.*§.1.*num,*15.non fraudibus ſe tueri,*Spec.*§.*ſequitur,nu.* 4. niſi in bona cauſa, *Mynſing.obſ.*6.*cent.*3. B non per ſubſtitum agere, *d. l. properandum,* §. *penultim.* alioqui ſalarium non debetur, *Iaſ. l. diem functo, in fin. de off. aſſeſſ.* non inſtruere teſtes,*Spec.*§.*ultim.num.*3. *cum ſeq.* Denique vt ſit cautus in conſilio, fidelis in patrocinio, iuſtus in iudicio, *Spec.* §.*ult.nu.* 21. C Eodem referatur poteſtas, *de qua l.*1.*inf. de errore aduoc.* priuilegia, *de quibus l.*4.*l.*5.*l.cum aduocatio,* 8.*l.aduocati*, 14. *l. aduocatos,* 19. *l.laudabile,*21. *h. t.*vt immunitas, *l.*3.*l.*5.*l.ſuggeſtionem,*18.*h.t.Guid. Pap.deciſ.*388.*cum ſequent.Thom. de colle.*§.*Medici, numero* 6. D

7 ¶ Adiacent eruditio: *l.*2.*ſup.de poſtul.*fides,induſtria, &c. *l. ſuggeſtionem,* 18. *h. t.l.rem non nouam,* 12.§.*vlt.inf.de iud.*omne ſtudium clientis cauſæ adhibendum, *d. l. rem non nouam*, §. *vltim.* affines ſunt adiutores, *l. per hanc,* 24. *hoc tit.* & iure præſertim Saxon. procuratores, *Land. art.* 61.62.*lib.*1. E quanquam his digniores ſint, *Tiraq.de nobil ca.*29.*nu* 14. ſicut & Notarijs, *l. vniuerſos,* 15. *inf. de decur. lib.* 10. *Bal. in Rub. de off. iud.in fin.*quorum officijs ideò abſtinere debent, *Bal.Tiraquell.præ*...

all. lo. Inter iudicem quoque & aduocatum fieri diſcrimen iubet, *l.quiſquis,*6.*ſup.t.*1.Affines ſunt & procuratores, *l. vlt. verſ. aduocationem præbuit, procurationemue ſuſcepit, de inoff.teſtam.*Iudicat tamen Vlp. *l. inter,* 54. *de rei vend.* inter officium aduocationis & rei ſuæ defenſionem multum intereſſe: Nec propterea quis, inquit, ſi poſtea cognouerit rem ad ſe pertinere, quod alij eam vindicanti tunc ignorans ſuam eſſe, aſſiſtebat, dominium ſuum amiſit.

¶ Contraria ſunt,diuturna aduocati abſentia, *l.per hanc,*24.*h.t.* 8 finis vitæ aduocati, *l.poſt duos,h.t.* profeſſionis,*l.cum aduocatio*, 8. *l. petitiones,*22.*l.vlt. h. t.* vel voluntarie depoſitæ, *l.ſi quis,*9.*l.petitiones,* 22, *hoc tit.* aut per translationem,*l.*2.*l.ſi quis,*9.*h.t.*vel coacte, *l.*1.5.6.*ſup.tit.*1,*l.*1.*h.t.*vt cum remouentur, ordine, *l. moris,* 9. *de pæn.*agere,poſtulare,prohibentur, *l.*1.*ſup.t.*1.ob pactum de quota, *l.* 5.*ſup.ti.*1.aut alias cauſas,*de quib. Spec.*§.1.*n.*9.*cum ſeq.Guid.Pap.deciſ.*102.In ſingulis etiam cauſis finitur officium reuocatione clientis, qui amplius opera aduocati nolit vti, *l.properandum,*11.§.*pen. l. rem non nouam*, 12. *in fin. C. de iud.*aut huius contraria ſuſceptæ litis renunciatio, quæ tamen non niſi ex cauſa recipitur,*d.l.rem non nouam*, §.*pen. vbi gl. verb. iuſta cauſa.*

De Aduocatis diuersorum iudicum. Tit. VIII.

Vnus & idem est cũ praecedenti.

De Aduocatis Fisci, Tit. IX.

INter aduocatos praecipuum eminentiae gradum aduocati (duo enim eliguntur, *l. binos*, 10. *l. post duos*, 15. *sup. tit.* 1. fisci) tenent, *d. l. binos, l. penult. iubemus*, 10. *l. petitiones*, 22. *sup. tit.* 1. tanquam primates, *l. iubemus*, 10. *l. petitiones*, 22. *sup. tit.* 1. ex corpore togatorum, *l. cum aduocatio*, 8. *l. aduocatos*, 19. *sup. t.* 1. vt causas agant fisci, *l. 1. l. vlt. h. t. l. binos*, 10. *l. post.* 15 *sup. tit.* 1. non aliorum contra fiscum, nisi coniunctorum: *l. pen. de postul. l. petitionem*, 13. *sup. t.* 1. iura commodaque fisci absque calumnia, tamen pro publico salario tueantur & curent, *l. 3. hoc tit. l. restituenda*, 23. *l. per hanc*, 24. *sup. tit.* 1.

De Errore aduocatorum, vel libellos, seu preces concipientium Tit. X.

ADuocatus etsi dominus causae non est, *Bal. l. 1. n. 3. h. t.* vt procurator, *l. nulla*, 23. *Inst. de procur.* tamen quia causam alterius, non suam agit, *l. alienam*, 18. *infr. de procur. l. 2.* 3 5. *sup. de postul.* ideo ipsius dictis in lite tacuumque peraeque habetur, atque si litigator ipse dixisset, fecisset: *l. 1. h. t. Placen. hic in Rub. gl. in c. olim*, 20. *verb. non reuocata, de censib.* nisi absit, *arg. l. 1. h. t. à contrario sensu*, aut protestetur, nolle se sermonem vel confessionem aduocati ratam habere, *Bart. d. l. 1. per l. at si quis, §. plerique, de rel. & sumpt.* B *fun.* aut antequam sententia transeat in rem iudicatam, in continenti, h. e. intra triduum, quod appellationibus olim debatur, *l. 1. quan. & intra. qua temp. reu. l. vlt. h. t.* Nam post rem iudicatam probationes non admittuntur, *l. 4. inf. de re iudic. l. sub praetextu, sup. de* C *transact.* nec error ideo reuocari potest, *l. error, sup. de iur. & fact. ign.* quia probandus est, *l. 2. vbi Cast. h. t.* probatio autem, vt diximus, tum non recipitur: proinde nec rescriptis finita per sententiã rei iudicatae negotia, ex hoc capite in dubium reuocantur, *l. vlt. h.* D *t.* Eadem ferè causa est in errore eorum; qui libellos seu preces concipiunt, quos referendarios appellat No. de referenda: nisi quod ad supplicem libellum rescripta non sic finiant negotia, vt res iudicata, quo minus post liceat errorem libelli, cui sit rescriptum, E reuocare, probare, &c. *l. 2. hoc tit. vbi Dd.*

Vt Quae desunt aduocatis patrium, iudex suppleat. Tit. XI.

POrrò vt aduocati errorem in facto admissum litigator reuocat

nocat & emendat: *l.* 2. 3. *supr. tit.* 1. ita eiusdem lapsum defectumque iuris corrigit iudex & supplet: *l. vnic h. t.* non tamen consuetudinem, *Bart. l. omnes*, 9. *nu.* 76. *de iust. & iur. & in l.* 2. *sup. si contra ius vel vtil. publ. Castr. hic in l. vnic' n.* 2. quæ facti est, & probari debet, *l.* 4. *de cust. reor.* præter notoriam: *Ias. in l.* 2. *nu.* 11. *sup. si cont. ius vel vtil. Bart in d l. omnes, Crau. consi.* 137. *num.* 5. *ex Bal. l. filiusfamil.* §. *veterani, de procurat. l. iubemus, C. de iudic l. si fugitiui, C. de ser. fugit.* neque actionem, *Castr hic numero* 4. exceptionem, *Cast. hic, nu.* 4. *per l. si vnus*, §. *partus, vbi gloss. ad verb. opponendo, de pac.* nisi ex actis & narratione apparentem: *l.* 2. §. *quod si actor, vbi gloss. infra de iur. prop. cal. l. age*, 3. *suprà de transact. Castr. hic, num.* 4. *Innoc. in cap. vltim. de lib. oblat. Anchar. consi.* 148. *Socin. & Doctores in Rubric. de except per l.* 1. *illo tit. l. itaque*, 48. *de proc. l. qui pendentem*, 26. *de act. empt.* nec probationem cæterósque iudicij actus, qui in parte, non iudice potissimum radicantur, *Bal. hic numero* 7. Cæterùm quod dicitur, iudicis factum esse factum partis, *l. si ob causam*, 13. *C. de euict.* accipiendum est de ijs, quæ iudici facienda incumbunt, & iure fiunt: *Bal. dict. l. si ob causam*, seu quæ c! audiuntur administratione iurisdictionis, *Iason. l. à diuo*, §. *sed si emptor*, *n.* 3. *de re iud.*

A

Ex Quibus causis infamia irrogatur. Titulus XII.

Postulantibus aduocatis maximè obstat infamia: *l.* 1. *de postul. l.* 5. 6. *supr. eo.* quæ vt à reliquis dignitatib. notatum abigit, *l.* 2. *infra de dig. lib.* 12. sic & à publi- B co ac honorabili aduocandi munere excludit, *Spec. de aduoc.* §. 1. *nu.* 10. *per l. quisquis*, 6. *C. de postulan* quamobrem rectè atque ordine subjicitur, quibus ex causis infamia alicui irrogetur. De quibus cum ad Pandectas dictum sit, non opus est eandem hic tundere incudem. C

De Procuratoribus, Titulus XIII.

Postquam de aduocatis & infamia, quæ his obstat, expositum est, sequens fuit dicere de D procuratoribus, & quæ his obijci possunt, nam infamia huic muneri priuato non æquè est impedimento §. *fin. Institut. de except.* Proximum autem aduocato procuratoris est officium: vterq; alienam causam agit in iudicio: aduocatus postulando, hic instar domini E curando: ille oratione & viua voce, hic solicitudine, solicitatione, omnique actione, quæ litigatori, in qualibet iudicij parte incumbit, § *penultim. Instit. de iis, per quos ag poss* §. 4. *Instit. de satisd. l.* 1. *ff. eodem.* Sed de horum quoque generibus, potestate, officio, quo-

aliam in Digestis tit. de procuratoribus multa diximus, satis sit hic locum indicasse.

Ne Liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre. Tit. XIV.

OBstat procuratori ipsiusmet potentia, gratia, opes, *l. 1. ubi gl. uerb. potentiorum, et Bal. h. t.* dignitas, *l. 1. uerb. uiris clariss. h. t.* eruditio, *Castr. l. 1. in fin. hoc tit.* & denique quæuis excellentia, qua pars aduersa prægrauari potest. Prohibitum est enim potentioribus, qui in ordine aduocatorum non sint, lege Claudij patrociniũ formidolosum alijs contra alios præstare, vel postulando, vel procurando, *d. l. 1. uerb. seu procuratores*, vel intercessionibus, *l. 1. uerb. intercessionibus*, cessionibus, *l. 2. hoc tit.* litteris commendatitijs: *Castrens. l. 1. n. 3. h. t.* aut alienas in se actiones per cessionẽ trãsferre, *l. 2. hoc t.* vt iudiciariæ litis suo potius marte decurrant, quàm alienis opibus atque copiis nitantur, vel potius corrumpantur, *l. 1. h. t.* amissione causæ litigatorib. imminente, *l. 2. hoc tit.* pœna verò arbitraria potentioribus, si contra hanc prohibitionem quid machinentur, *l. 1. ubi Bal. hoc tit.* Causa igitur huius prohibitionis edictũ Claudij: *l. 1. hoc tit.* cuius ratio sumatur ex edicto, qua prohibetur mutandi iudicij causa alium

A grauiorem aduersarium surrogare: quod fit, submisso procuratore potentiore, quia litis fit dominus, *lege nulli, 23. suprà de procurat.* quod secus est in aduocato: *Baldus l. 1. numero 3. supr. de error. ad.* ad quem ideo huius titul. prohibitio non pertinet. Impulsiua querela

B tenuiorum. concussio potentum, *l. 1. hoc tit.* quare cessante hac causa, licet defensorem potentiorem adsciscere, vt contra vim atque potentis, *Castr. hic l. 1. nu. 2, per l. cum pater, § Titio, in fin. de legatis, 2. cap. recepimus, e. ex part. de priuileg.* Materia, cessione actionũ,

C *l. 2. hoc t.* procurationes reorum & defensiones, *l. 1. 2. h. t.* suffragia occulta, *Castr. hic l. 1. n. 3.* Finis, vt iudicia suo potius marte decurrant, quàm potentiorum opibus nitantur, *l. 1. hoc t.* qui vicinis & alijs, obtentu possessionis alienæ suæque dignitatis, graues esse

D non debent, *l. milites, 31. l. ultim. C. de loca.* Effectus, vt damno litis plectantur, & causa cadant, qui vel cedunt potentioribus litis redemptoribus actiones suas, *l. 2. h. t.* vel ab ijsdem formidolosum patrocinium accersiunt: *l. 1. h. t.* ipsi verò potentiores, qui tale quid

E committunt, arbitrarie causa cognita puniuntur, *l. 1. ubi Bal. h. t.* Eadem ratione curatores & milites prohibentur titulo conductionis aliena procurare: *l. curialis: 30. l. milites, 31. l. ult. inf. de loca. et conduc.* quod si contra fiat, nec ex tali contractu nascitur obligatio

&

& actio: *d.l.curialis, d.l. ultim.* & miles militia, locatur reditibus priuatur, *d. l. ult.* Sunt & affines constitutiones, interminantes eãdem ob causam, vt nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticanos, vel vicos eorum, *t. t. inf. ut nemo ad suum pat.sus.ric.*

De His qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt. Tit. XV.

IN eadem vel potius grauiore causa ac pœna hærent, qui potentiorum nomine titulos litigiosis prædijs affigunt, *l. vnic. h.t.* velut arma, insignia, nomen potentum, quasi horum sit possessio, aut eorum tutelæ, & vt nunc loquimur, saluæ guardiæ res commissa sit. Item qui potentis nomen in D litem deterrendi aduersarij, causa prætendunt, laudantes hunc authorem, possessorem, *l. 2. inf. vbi in rem act.* ius habentem, cui vt interessenti litem denũciari oporteat &c. *l. 1. 2. inf. vbi in rem act.* Vt autem hæc inferendi alteri metus causa recte prohibentur, ita E cum à finibus actus distinguantur, *l. qui iniuria de fur.* depellendi à se metus & periculi causa rursum permittuntur: adeò vt liceat etiam vniuersitatibus, se suaq; in potentioris alicuius, quamuis non superioris ordinarij, tutelam & protectionem debere, *c. recepimus, c. ex*

A *parte, de priuil. Schurff. conf. 23. quod veritas. n. 1. 2. cent. 3.* titulos Principis & saluam-guardiam, quæ prædijs, villis, ædibus affigatur, impetrare, *Bar. Bal. l. sanctum, de rer. diuis. Chass. in cons. Burg. Rub. 1. de iust. ver. & droicts, n. 67. in fin. & nu. 47. ex const. reg. Matth. de* B *Affl. qua est de regalib. Ioan. de Plat. l. cum sæpe contingit, C. de erog. mil. anno. lib.* 12. vbi tamen dicit, etiam præsides dare saluaguardias speciales, hoc est locales, licet non generales: *sequitur Chass. in cons. Burg. Rub. 1. §. 4. verb. & sur les hommes, n. 65. 66.* qui nunc etiam C à ducib. & Comitibus suo in territorio conceduntur. Itaque tituli huius non magnus est hodie vsus, teste hic Castren. *in princ. & n. 1.*

Vt Nemo priuatus titulos prædiis suis, vel alienis imponat, vel vela Regia suspendat. Tit. XXI.

NOn tamen priuatis licet eiusmodi titulos vel vela & vexilla Principum Regia, suis vel alienis prædijs, de quibus cimeri quæstio potest, terroris faciendi causa imponere, pœna grauissima secus facientibus præstituta: *l. 1. & 2. hoc t.* sed eiusmodi aut à Principe impetrantur, *Castr. l. vnic n. 2. inf. t 1. Panor. c. dilecta, nu. 3. de excess. prælato.* aut iure & sententia eunciuntur: aut vsu immemorialis, qui priuilegij loco est, præscribuntur, *c. 1. §. 4. de verbor.*

ler signif. Et hodie sanè in Imperio nullus feuda vexillorum(*fanlehn*) habet, & vexillum titulis ac possessionibus suis præferre potest, qui non ab Imperio peculiariter cum hac vexilli prærogatiua & fastigio sit inuestitus, *Land. lib. 3. art. 60.* Cæterùm alio fine insignia Principis addere prædijs licet, & portis, vt in signum subiectionis: *Bart. tract. de insign. & armis, n. 2.* per quæ superioritas etiã probatur, *Hipp. in Rub. de probat. n. 191. Franc. Man. decis. Delph. 98. quæritur, in fin. Archid. c. quicunque, 30. distinct. Panor. d. c. dilect. 1. cum add. de excus. prala. Felin. c. cum causam, n. 2. 3. 4. de probationib.*

Vt Nemini liceat sine iudicis authoritate signa rebus imponere alienis. Titulus XVII.

QVemadmodum ad alterius inuidiam, terrorem, iniuriam, non licet titulos aut insignia potentiorum prædijs suis vel alienis imponere: sic multò minus permittitur, vt quis sua signa (quæ signacula vel sigilla, *l. 1. §. si pecunia, depos.* paruæque statuæ, *l. quasitum de fund. inst. leg.*) vel titulos reb. ab alio possessis, quamuis ius in ijs habeat, vt propria absque iudicis authoritate iuris alicuius sibi asserendi causa apponat, *l. 1. l. 2. h. t.* atque ita iudicis cognitionem priuato, & ob
A hoc suspecto iudicio, quod in propria causa minus est idoneum, anteuertat. Idcirco enim iudiciorum vigor, iurisque publici tutela in medio constituta est, ne quisquam sibi permittere valeat cognitionem, aut vltionem, *l. nullus, 13. supra de iud.* Tituli rebus im-
B mobilibus imponuntur, *Nou. 164.* signa mobilib. *l. 1. §. 1. §. si dominus, 2. l. quod si, 4. de peric. & com. rei vend. l. 1. §. idem ait, nau. caup. stab.* quanquam ædificijs legantur imposita, *l. si cuius, 13. §. sed si adium, 7. de vsufruct.*

C Ne Fiscus vel respublica procurationem alicui patrocinij causa in lite præstat. Tit. XVIII.

POtentioribus quorum patrocinio alienæ causæ prægra-
D uari, aut subleuari non debent, iure aggregantur fiscus & ciuitates: non modò quod opibus, sed etiam gratia & potentia vt plurimum priuatis antecedant, *l. 3. §. item si cui plus quam per l. Falc. l. 2. de fund. dot. gl. l. 1. §. si ad fiscum, vt lega. nom. cauea.* Quapropter alie-
E nas in se suscipere lites, vel ijs patrocinium impertiri non debent, ne prætextu quidem æris alieni, *l. 3. h. t.* aut cessionis: *d. l. 2. l. vlt. hoc tit.* nisi ob iustum interesse, *l. si cui, infr. de non nu pec. Castr. hic.*

De Negotijs gestis. Titulus XXIX.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Negotiorum gestores qui.*
3 *Causa efficiens, & impulsiua.*
4 *Materia.*
5 *Actio negotiorum gestorum.*
6 *Adiacentia, affinia, contraria.*

HActenus† de procuratoribus est dictum, qui cum mandato negotia aliena administrant: *l.1. de procur.* iam de negotiorum gestoribus videamus, † qui sine mandato litem remque alienam, tam in iudicio, quàm extra iudicium administrant, qui voluntarij ob id dicuntur, *Cic. in Bruto, Paul lib.* 3. procuratores, *l. qui hominem*, 34. *§. si gener.* 6. *de solution.* quanquam sunt quandoque & necessarij, vt qui ex obligatione vel officio administrare coguntur: *l. tutori*. 20. *l. ob negotium*, 18. *l.* 1. *l.* 5. *l. alimenta*, 12. *l. quod in vxorem*, 13. *h. t. l.* 3. *§. si executor*, 3. *eo.* item quasi necessarij, qui non vltro volentesque, sed suspicione necessitatis aliqua adducti, alienis negotijs citra mandatum domini se immergunt, *l. atqui*, 19. *§. si libero*, 2. *l. cum pater*. 29. *l.* 3. *§. etsi. eo. l. iuratoris*, 17. *hoc tit. l. quicquid, inf. de ad. tut.*

¶ Causa ergo efficiens, est voluntas non domini (dum tamen ne contradicat, *l. vlt. h. t.*) sed gestoris, aut libera & spontanea, *l. atqui*, 19. *§. si libero eo. l. tutori*, 20. *h. t.* aut coacta, *d. l. tutori, d. l. curatoris*, 14. *h. t.* προκαταρκτικὴ & impulsiua officium, *l.* 5. *h. t.* pietas, *l. liberto*, 31. *§. pen. eo l.* 1. *l. alimenta*, 11. *h. t.* affectio, *l.* 1. *l. quod in vxorem*, 13. *h. t.* amicitia, *l. liberto*, 31. *§. litem, l. is qui*, 44. *l. mandasti*, 46. *eod. l. tutori*, 20. *h. t.* benemerita necessitas, *l.* 3. *§. si executor, l. si pupilli*, 6. *eodem, l.* 4. *§.* 1 *de act. & oblig. l.* 4. *l. si mandatum*, 14. *h. t.*

¶ Possunt autem omnium negotia geri: *l.* 3. *§.* 1. *l.* 6. *l. successori*, 12. *l. Pomp.* 15. *l. atqui*, 19. *§. fi. eod.* extra iudicium quidem ab ijs, quibus contrahendi potestas est: *l. si filiusf.* 14. *eod.* in iudicio ab his, quib. ligandi ius est: *gl. & Dd. d. l filiusf.* 14. ab vno vel plurib. *l.* 3. *l. cum alieni*, 26. *eo.* Possunt omnia geri, tam iudicialia, quam extrajudicialia, *l.* 3. *eo.* vnum vel plura: *l. Pomp.* 15. *eo. l. tutori*, 20. *hoc tit.* dum tamen ea dominus gesturus esset: *l. sed an*, 10. *cum ll. seqq. eod.* hoc est, quæ pertinent ita ad eius vtilitatem, vt geri sit opus, *l. nam & Seruius*, 21. *§. de negot. gest.* nam ne vtile quidem, nedum inutile, non tamen necessarium inchoare gestor & tentare debet, nisi euentu quoque vtile futurum sit, *dicta lege, sed an vltrò*, 10. *cum multis legibus sequentibus, eod.* Geruntur porrò aliena, alterius, vt domini, contemplatione, *l. liberto*, 31. *in principio, & §.* 1. *eod.* cura, sollicitudine, re, gestuque ipso, *l. quæ utiliter*, 45. *§. fi. l. cum alicu* 28. *l. ex facto*,

facito, 30.l.vlt.cod. gloss.l.6. §. item oneritur, verb.ipso gestu,eo. ratihabitione, *l.si ego,24.eo l.2.l.7.de calumn.l.si pecuniam,9.l.ab vno,19. h.t l.si fundus,§.1. de pign.* non ad gerentis commodum, *l.si pupilli, 6.§.sed si quis, 2.ff. eodem,* sed vt rebus absentis amici, cuius nomine gestio sit, consulatur, *l. 1.l.6.§. 2. lege is qui, 44. l. mandasti, 46.eo.l.tutori, 20.h.t.l.4. §. 1. de oblig.& act.*

5 ¶ Quare bona fide administrare, & administrationis rationẽ cum reliquis, omnique eo quod obuenit, domino reddere, actione negotiorum, quæ ex quasi contra- C ctu oritur, gestor debet: *l. 4. l. si mandatum, 14.l.aduersus,9. l. negotiis, 23.hoc tit.l.2.vbi Bart.l. sin autem,20.eodem, §. 1. Inst. de ob. quæ ex quasi contract.l. 4. §. 1. de act.& oblig.* cui tamen ne officiũ sit damnosum, *l. sed si, 7. quemadm. testament. aper.* præstò est D contraria ex gestu actio, *l. 2. l. sin autem, 20.l.actio,47.eod. §. 1. Inst. de oblig. quæ ex q. contractu. d. l.4.de act.& oblig.* bonæ fidei, *l.ob negotium, 18. h. t.* qua indemnis seruatur, & quicquid in rem alterius impensum est, repetit, *l.2.vbi Bart.l.3.§.1 l.Pomp.9.cum ll.seqq.* E *l.atqui,19.§.3.eo.l.si negotium,16. l.alimenta,11. cum l.seq.h.t.* quasi iure quodam compensationis, *l. 3.§.1.l.si autem,8.§.si quocunque, 2.eod.*

6 ¶ Allacent impensæ & sumptus, *l.liberto,31.§.qui alienа, 3.* A *l.Nesenn.34.eod.* damni cum lucro compensatio, *l. si negotia, 11. eo.* Affinis igitur est compensatio, *d. l. 3. §. 1. eo.* mandatum, & actio mandati, *l.si quis,28. l. mandasti, 46.eo.* tutelæ *l.cum pater.29.eo.* de in rem verso.*l.si serui,42.eo.* Contraria, non præscripto 20. anno- B rum, *l.aduersus, 8.C.eo.* sed 30. *l. 3.cum seqq.C. de præscr. 30. anno.* necessitas officij, *tutori, 20. hoc ti.* prohibitio domini, *l. vlt. h. t.* donandi animus, *l. 1.l.5.l. alimenta, 11.l.si filius, 12.h.t.*

De ijs quæ vi metusve causa gesta sunt. Tit. XX.

1 *Continuatio.*
2 *Restitutio quid.*
3 *Vis & metus differentia & conuenientia, & quid propriè, num. 6.*
4 *Forma proponendi.*
5 *Cui detur, & ex qua causa.*
6 *Affinio, contraria,*

NOn † tantùm de legitimatione personarum, quam hactenus tractauimus, initio iudicij quæritur, sed & de legitimatione, vt ita dicam, rerum: vt cum E in controuersiam adducitur, vtrũ causa eiusmodi sit, in iudicio subjici, an verò vt restitutione in integrum ad pristinum statum reduci, an arbitrio boni viri potius committi debeat: de quibus deinceps est perpurgandum.

¶ Restitutio, est prioris status

vel iuris redintegratio, *Spec. de teſt.* §. 1 *per c. notandum*, 2. q. 3. *c. ex literis. de in int. reſtit.* in priſtinum ſtatum repoſitio, *Mauric. tract. reſt. c.* 1. *per l. quod ſi minor*, §. *reſtitutio, de minoribus*, ea extra ordinem, & contra communes iuris & contractuum regulas indulgetur: *l. quod ſi minor*, §. *fin. de minor. Maur. de reſt. c.* 2. ex iuſta aliqua cauſa, *l.* 1. 2. 3. 4. *de int. reſt.* puta ob vim metumve, *de quo hoc tit.* dolum, *infra de dol. mal.* quem quis paſſus ſit contrahendo ob fraudem damnumve, ætatis fragilitate factum: *inf. de in integ. reſt. min.* ob aliam denique quamuis cauſam iuſtam, *inf. ex quib. cauſ. maior. cum ſeq.*

3 ¶ Vis & metus etſi inter ſe differunt: *c. ſacris* 5. *eo. l.* 3. *verb. ſi vi vel met. h. t. l. nihil*, 117. *de reg. iur.* quoniam illa corporis, hæc animi mag s eſt paſſio: *d. c. ſacris*, 5. *eod.* ab illa voluntas patientis abeſt, quia vi extorquetur, ab hoc non abeſt, quod voluntas coacta ſit etiam voluntas, *l. ſi mulier*, 21. §. *penult. vbi gl. eo. l.* 4. *C. de har. inſtit. Dec. nu.* 3. *& Dd. l. velle non creditur, de reg. iur. l. ſi priuatus, ff. qui & à quib.* periculi metu minus malum eligens: *c. merito*, 15. *quæſt.* 1. illa præſens malum eſt, hic futuri ſeu impendentis mali & periculi formido eſt: tamen quo ad hoc edictum, & iuſtam reſtitutionis cauſam, nihil refert, vtrum quis vi an metu cogatur, *l.* 1, 3, *eo.* nam & vis corpori

A intentata metum ſemper animo incutit, *l.* 7. 8. *eo.* & vtrobique, quoad effectum iuris, deeſt conſenſus, *l. nihil*, 117. *de reg. iur.* ac libera προαίρεσις voluntaſq; patientis, vt velle non videatur, *l.* 4. *l. nihil*, 117. *de reg. iur.* nam ad actus perfectionem & certa ſcientia re-
B quiritur, *l. in totum*, 77. *de reg. iur.* & libera voluntas, *c.* 1. §. *ex voluntate*, 15. *Dec. quæſt.* 1. *d. l.* 4. *n.* 1. 2. *de reg. iur. Bal. paſſim, in tract. de ſchiſma. qui eſt poſt, l. vltimam, C. de edict. diui. Adri. Menoch. conſ.* 1. *nu.* 259. *conſ.* 105. *nu.* 15. Quare licèt naturaliter hæc differant, ta-
C men ciuiliter in foro ac iuris diſciplina, & quo ad reſcindendum id, quod vi metuve geſtum eſt, nihil diſcrepare putantur, *d. l.* 1. *cum ſeq.* proindeque detracta eſt de edicto vis mentio, cum metus ſufficiat: qui à vi abeſſe nequit: *d. l.* 1. 2. 3. *eod.* nec cuiuſvis in iudicio
D poſtulantis ſit, philoſophica ratione ſcienter vim à metu, vel contra, diſcernere. Ne igitur ignorantia & errore perperam huius rei querela proponatur, aptius eſt, certe popularius, omiſſa vis mentione, de metu tantum, qui vio-
E lentiæ quoque effectus, & proxima cauſa actus contractuſque (de quo hic agitur) ab animo profecti eſt, querimoniam proponere, dummodo iuſta fuerit timēdi cauſa, *l. habitatores*, 30. *in fin. ff. locati.*

¶ Proponitur autem, vel per 4
modum actionis tam realis, *l. metum*, 9. §. *volenti*, *eod.* quam perſonalis.

nans, *d.l.metum 9.§.sed quod, l. si mulier,21.§.vlt.eod.*in rem tamen scriptæ, *d.l.metum,9.§.1 & §. vlt. l.item,14. §. in hac, 3. eo.* negotijs iam perfectis: *d.l. metum, 9. cum ll.seqq.* vel per modum exceptionis, *§.1.vbi Ang.& Dd.Instit. de excep. & D. de do. & met. except.* ex imperfectis, *d.l.metum,9.§.sed quod.* vt ni fiat restitutio, damnetur is qui metum intulit, in quadruplum: post annum vero à metus illatione elapsum, si queratur, in simplum. Nam prætoriæ persecutiones, cuiusmodi hæc est, *l.1.verb.persecutionis, h. t.* ad pœnam intra annum tantum, ad rei persecutionem in perpetuum cōpetunt, *l.in honorarijs, 34. de act. l.2.vi bo.rap. Inst.eo. t. & de perp. & temp. act.* Vnde dicitur prætorem quod metu gestum est nullo vnquam tempore pati ratum esse, *l.si mulier,21.quod met.cau.*

5 ¶ Datur & hoc nomine actio quandoque nullitatis, *c.1 eo.in 6.* condictio ex lege, *l.penultim h. t.* ac iudicis etiam officium rectè imploratur, *l.non est l.vlt.§.si.eo gl. l.penult.h.t.* Causa dandi vis, metus, *l.3 hoc tit.*

6 ¶ Vim accipimus atrocem, *l.3. versi.sed vim accipimus atrocem, eo.*& quę contra bonos mores fiat: *d.l.3.eo.* metum, qui cadere possit in constantem virum, *l.6.eo.* mulierem, *c. cum locum, vbi gloss. de spons.* nam ex affectu & qualitate patientis æstimandus est, *l. 3. ex quib. caus. maio.* arbitrio iudicis:

A *d.l.metum, 9. h.t.* adeò vt & reuerentialis interdum iustam præbeat restitutionis causam, officio saltem iudicis, si non ex edicto. *Bart.l.1. §. quæ onerandæ, num.4. quar.rer.act.l.pen de fur.gl.& Dd. in d.§.quæ onerandæ Felin.c.1.nu. 2 c.cum causam, de off. deleg. late* B *Tiraq.in ll.connub.in fin.verb. contract gloss.3.nu.33.34.cum multis sequen.*Et quia in rem est hęc querela, *l.item,14.§.2.l.metum, 9. eo.* datur omnibus qui quomodocumque ex vi metuve læsi sunt, etiam in corpore alieno: *l. isti, 8. in fin.eo.§.vlt.Inst.de noxal. act.* vt C & successoribus, *l. item, 14. §.2.l. quod diximus,16.§.fin.eo.l. 3. h. t.* fideiussoribus, *l. illud, 10. l. item, 14. §. si quis, 8. eodem,* aduersus omnes, *l.metum, 9.§. vlt. eo.* qui non modo vim fecerunt, *l.metum, 9.cum seq.l.item,14.eo.* etiamsi rei ad eos nihil peruenit, *l. item, 14.* D *§.aliquando,5 eo.* sed quibus ea bona fuit, *l.item,14.§.2. 3. §. aliquando,5.eo.* etiam hæredes, *d. l. item,14.§.aliquando,5.*vel successores singulares *l.3.h.t.l.item, 14. §. in hac. 3. eo.* Nec cuiquam iniquum videatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: E quia non statum quadrupli est actio, sed si res non restituatur, *l.item,14.§.3.in fin.eo* Et datur ad retractandum quemlibet actum metu factum, contractum, gestum negotium, *l.7.8. & passim. eo. l. 2. cum seq.h.t.*etiam iuratum. *Auth. sacram, C. si ad vend. c. cum contingat.*

tingat. de iureiur. vnà cum fructi- A
bus, interesse, danno, & quicquid
ob vim metumve abest: l. item, 14.
§. vlt. eodem, dummodo vis me-
tusve, quæ non præsumuntur, l.
vlt. eo. inf. delicta, l. merito pro soc.
probari idoneè possint, l. extat, 13.
verb. probatus fuerit, cum l. seq. l.
vlt. eo. metum, 9. h. t. non per iura- B
mentum, c. vlt. eo. (cui tantum in
damnis taxandis, postquam de
delicto constitit, locus est, l. si quã-
do, 9. C. vnde vi, d. c. vlt. eo.) neque
ex solis minarum iactationibus,
d. l. metum, 6. h. t. sed per testes, d.
c. vlt. eo. aliaque idonea documen-
ta, l. si donationis, 7. hoc t. Bald. in C
l. fin. nu. 8. h. t. Bart. Ias. & Dd. l. de
pupillo, §. si quis, de oper. no. nunc.
arbitrio iudicis, Boss. de plu. vio. n.
82. quod hic plurimum potest, l.
item, 14. §. hæc actio cum multis
seqq. eo. adhibita causæ cognitio-
ne, citationes cæterisque iustæ co-
gnitionis solennibus, ac toto pro- D
cessu ordinario, Bart. l. extat, n. 8.
eo. l. etiam, 30. §. vlt. de minor. Ias.
l. nec quicquam, §. vbi decretum,
de off. procons. bonus tex. in Au-
thent. si omnes, Cod. si minor se ha-
red. abst. Quod merito prouisum
est, ne impotentes per oppressio-
nem potentiorum iniuria afficiã- E
tur, l. penult. l. vlt. hoc t. ne dolus
cuiquam suus delictumve prosit,
leg. 2. de eo per quem fac. l. 5. si quis
cautio. l. ne ex dolo, 13. de dolo ma-
lo. neve alienus imbecillioris, me-
tus in alterius præmium vertatur,
l. item, 14. §. 5. vers. Labeo, eo. sed

potius iniusta lucra tali ex causa
possidentibus extorqueantur, l.
metum, 9. §. 1. l. item 14. §. 2. §. 5.
& passim, l. quod diximus 16. vers.
quod turpiter & scelere quæsitum
est, eodem, & quod suum est, cui-
que secundum finem iuris ac iu-
stitiæ reddatur, l. 3. 7. 8. 9. leg. 14.
& passim, eo. fiatq; restitutio, l. 1.
C. de resc. vend. l. 3. l. 4. penult. l. vlt.
hoc t. prout res perfecta vel im-
perfecta est, l. metum, 9. §. 3. eo. cum
omni causa: l. sed & partus, 12.
eo. nec modo cum fructibus per-
ceptis, sed etiam qui percipi po-
tuerunt, d. l. sed & partus, ac nisi
reddantur, arbitrio iudicis in
quadruplum contumax reus con-
demnetur, d. l. item, 14. §. 3. 4. cum
seq. eo.

¶ Affinia sunt, iudicia publica 7
de vi, d. l. sed & partus, 12. §. vlt.
l. extat. 13. eodem, tot. tit. ad l. Iul. de
vi. actio doli, l. item, 14. §. eum, 13.
eod. furti, l. 1. hoc tit. interdictum
quod vi aut clam, & similia: l. me-
tum, 9. eo. excommunicatio Ec-
clesiastica, c. vnic. eod. in 6. implo-
rato officio iudicis, maxime ob
metum, qui non sit edicto com-
prehensus, l. vlt. vbi Bart. eodem.
quæstio nullitatis, d. c. vnic. eo. in 6.
inquisitio fiscalis, Boss. de plur. vio-
len. num. 106. Contraria, rei sine
culpa extinctio, amissio, l. item, 14.
§. aliquando, 5. §. quod si, 10. l. ipsa,
18. eo. ratificatio spontanea eius
quod metu gestum est, l. 2. l. 4. h. t.
præscriptio, l. 1. vers. neque vi bo-
norum, C. de anna. except. lib. 3.
in fi.

*in fi.hoc tit.l.item,*14.§.*quod si,*10. *vers.intra tempora, eo.gloss.pen.l.*2. *hoc tit.*

De Dolo malo. Tit. XXI.

1 *Dolus quid, & quid à fraude distet.*
2 *Eius species, causa.*
3 *Materia, forma finis, affinia, contraria.*

Est etiam iusta restitutionis causa, sit quis dolo alterius deceptus sit, *l.* 1. *& passim, eo.l.*1. *l.* 3.§.4.*& passim, de dol. & met.*
1 *except.* Dolum † definit Seruius machinationem alterius decipiẽdi causa ita comparatam, vt aliud agatur re ipsa, aliud simuletur: *l.*1.*h.t.*aliud αἴτιον sit, aliud πρόφασις. Id Labeo reprehendit, quod absque dolo quid simulari possit: Atqui Seruius non omnem simulationem dolum dixit, sed definit dolum esse machinationẽ, in alterius fraudem instructam, cuius forma sit aliud agere, aliud simulare, respectu scilicet eius qui dolum patitur, cui decipiendo fraus instruitur. Quare Ciceroni quoque in officijs, & Vlpiano, *l.iurisgent.*7.§. *Prætor, de pac.* eadem sæpe definitio vsurpatur, reprehendi tamen hoc in argumentum ea ratione potest, quod angustis illis simulationum cancellis, malitia doli multiplex includi non debeat, cùm nedum velatus dolus simulationis, sed apertus etiam subesse possit, *d.l.*1.§.1.*eod.* causamque restitutioni præbere iustam.*gl.l.dolo,*5.*de inust. stip.Bal.l.quæ fortuitis,nu.*5.*C. de pign. act.* Quamobrem omnis calliditas, fallacia, machinatio, siue recta, siue aperta sit, dum tamen ad circumueniendum alterum instituta, rectè Libeoni dolus putatur, *l.*1.§.1.*hoc t.*qui distat à fraude: *Bart.& Dd.l.iurisgentium,* 7. §.*sed si fraudandi, de pact.* quod ille absque malitia & intentione fallendi nunquam committatur, *l.*1.*hoc tit.Bal.l. quæ fortuitis, n.*5. *C.de pign.act.l.vlt.inf. de litig. vbi Bal.nu.*3.*Soc.reg.*159.*& cons.*161. *memini, vol.*2.fraudem, res etiam absque dolo puta læsionem & dãnum continere possit: *l.si quis,*36. *de verb.obl.l.iurisg.*7.§.*sed si fraudandi, de pac.* quanquam his etiã promiscue, vt fit,quandoque vtamur, *l.fraudis,* 8.*de reg.iur. Bart. l. quod Nerua depos.* Additur autem adiectio, mali: quia bonus etiam dolus est aduersus hostem Reip.*l.*1.§.2.*eo.l.*5.*in fin.de re milit.*aduersus aggressorem, *c. dominus,*23.*qu.*2. *Panorm. c. in nostra, num.*7.*de sepult.Menoc. cons.* 100. *n.* 222. ad tuendum ius suum, *l. atqui,*13.§.*cum me,*3. *de neg.gest.* contra calumniatorem veritatis & iustitiæ,*Mynf.obs.*6.*cent.* 3. aut fallere volentem, *Bal.cons.*127.*in fi.vol.*2.*Æmyl.cons.*2. *n.* 13.cuiusmodi hoc edicto non vindicatur neque restituitur. *Corn.cons.*8.*lib. part.*3.*cons.*25.*in hac, vol.* 2.

§ Est

2 ¶ Est & alius dolus apertus, *d.* A *dem. Instit. de actio. l.1.§.1.eo.* alius velatus, *gl.5. C. de inut. stip.* alius perfectus, alius imperfectus, *l. haeredibus, 13.§. 1. eo. Bal. l. etsi, n.34. C. ex quib. cau. infa. irrog.* alius verus, alius praesumptus, *Bart. l. quod Nerua depos.* alia calliditas magna & euidens, quae propriè hanc producit actionem, B *l.7. in fi. eo.* alia minor, *l. haeredibus, 13. in fin. eod.* Causae effectus est animi, *l. vlt. C. de litig. l. 1. C. si aduers. del. l.2.§. & generaliter, de do. excep.* & fraudulenta machinatio, ad fallendum alterum intenta, *l.1. eo. l. 2. §. & generaliter, de dol. excep.* impulsiua lucri spes ex C alieno, *l. si quis, 15. §. fin. de inst. act. l. ne ex dolo, 13. l. itaque, 29. §. fin. de dol. mal.* materia, commissum dolosum factum, *l. 1. in fi. l. 4. §. generaliter, de do. excep. l. iurisgentium, 1. §. sed si fraudandi, de pact.* culpa enim in omittendo (quanquam & illi dolus inesse D possit, *l. dolus, 44. mandat.*) dolus in committendo versatur: *l.2. de Senatusc. Syllan. l. quod Nerua. vbi Bar. depos. l. si mora, 10. vbi glos. verb. ne facto, solut. matrim. Iser. capitulo primo. §. iniuriarum, n.18. de pac. tenen. Ias. l.2. nu. 9. C. si contra ius vel vtilita. pub. l. sancimus nu.22. C. de iudic.* atque E etiam aliquando sine consilio in ipsa re inest, *l. exceptiones, 7. in fi. vers. si deceptus re, de exceptio, §. 2, Instit. quibus ex caus. l.7. si quid in fraud. patron. l. 5. C. qua in fraud. cred. Ias. §. item si quis in fraudem*

¶ Committitur autem dolus 3 vel in contractibus, vel extra contractus, prorsus variè, *l.1. in fin. de except. do. Bal. l. quae fortuitis, nu.5. C. de pig. act.* Forma, simulatio, dissimulatio, *l. 1 §.1. eo.* vis aperta, cui dolus semper inest, *l. item, 14. §. cum qui, quod met. caus.* falsitas, *l. & eleganter, 7. §. vlt. cum seq. eo.* falsa affirmatio, *l. seruus, 20. l. si legat. 23. l. cũ à te, 25. eo.* persuasio, *d. l. si legatar. 23. l. cũ a te, 25. l. cum quis, 31. l. vl. eo.* cõmẽdatio, *l. quod si, 8. l. quod vend. 37. eo.* mẽdaciũ, *l. quid eni, 14. eo.* factũ aliquod dolosũ, vt incendium, *l. arbitrio, 18. §.1. eo.* caedes, *d. l. arbitri, §. final.* merceibus, ponderibus falsis vti: *l. arbitr. 18. §. de eo. 3. eo.* extrahere lites, quo praescribantur, *d. l. arbitrio, §. dolo, 4.* & corrumpere tabulas: *l. si quis, 35. eo.* supprimere, *l. si quis, 9. §. 1. eo.* epistolis mendacibus alterum decipere, *l. penult. eod.* alios subornare, *l. seruus, 20. l.7. hoc tit. l. non licet, 46. vers. per aliam personam, de contrah. empt.* Finis, alterius deceptio cum spe lucri, *d. l.1. §. dolum, eo. 2. § & generaliter, de doli except.* sic vt subesse toties putetur, quoties ex aliena iactura lucrum quaeritur, *l. si quis, 15. §. vlt. de instit. act.* Effectus, quo dolus infamet committentem: *l. 1. de his qui no. infa. l. 1. §. non fuit, 2. hoc tit. l. 5. commod. § suspectus, Instit. de sus. tuto.* quod dolo gestum est, retractetur, aut annihiletur:

l. & eleganter,7.eo.l. si dolo. C. de resc.vend.l.4.C.de inutil. stipul. si quis cum aliter,de verb.obligat. ne cui malitia sua lucrosa sit, alteri damnosa,*leg.1.l.2.leg.4.& passim, de do.except.l.electio.26.§. vltim. de nox.act.* ob dolum restitutio recte petatur & impetretur, *tot. h.t. & ff.eo.* vel actioni doli, *leg.1.§.3.4.eo.* vel exceptione, *d. l. 3. §.3. l. vlt.eo.* doli, *tot. tit. de doli except.* perpetua, *l. 5.§.fi. eo.* Actio porrò doli personalis est, *l.sed & 16.eo.* prætoria,*l.1.§.1. eo.* non in rem scripta,*d.l.sed & 16. §.fin. cum l. seq.eo.* nisi contra hæredes, *l. heredib.l.3.eo.* famosa,*d.l.1,§.3.vers. quoniam famosa eo.* extraordinaria, *dicta,l.1.§.1.l. in honorariis, 34. de act.* annalis olim, *l. 3. hoc tit.d. l. in honorariis*, hodie biennalis, *l.vlt.hoc tit.* subsidiaria, *d.l. 1.§.3. eo.* transiens in hæredum actionem, *l.haredibus,13. eo.passim*, non nisi quatenus ad eum peruenit: *l.in heredem,26.eo.* quo casu vt rei persecutoria simpliciter non est famosa, *l.Sabinus, 29. eo.* & absq; causæ cognitione datur, *l.neque,31.eo.* sine qua datur: cuius cognitionis duplex est quæstio: an alia causa sit, *d.l.1.§.3.4. cum seq. eo.* an iusta causa dandi sit, *l.& eleganter,7.in fin.vers.nisi ex magna & euidenti calliditate non debet de dolo dari actio, l. si quis,9.§.vlt. cum ll. seqq.l.haredibus, 13.§. 1 eo.* Veniunt autem in hanc restitutionem fructus, & quicquid ob dolum alterius inte-

A rest, *l.1.hoc tit.l.arbitrio,18.§.1.l. sci,33.eod.* qua parte ob contumaciam non restituentis ad iuramentum in litem peruenitur: *d.l.arbitrio,18.eod.* si tamen & designetur dolus, *l.sed & 15.§. vlt.eod.* atque adeò etiam perspicuis indicijs (vix enim aliter occultus dolus redargui potest, *l.vl.C.de litig.*) probetur, *l.dolum, hoc t.* Affinis dolo

B est culpa, præsertim lata: *l. quod Nerua de f.* dissoluta negligentia, *l. si [illegible] iuss. 29. mand.* vis, *l. item,14.§.eum, 13.quod met.caus. l.5.C.de inutil.stipulat.* imperitia, *l.si quis, 7.de iurisdict.* rusticitas,

C *d. l. 7. 2. C. de in ius voc.* Affines actiones in factum, *l. ideoque, 5. l.& eleganter, 7.§.2. l. non debet, 11.eo.* vtilis,*l.verum,11.de min.* legis Corneliæ de falso, *l.si quis, 9. §.1.de dol.mal.* stellionatus, *l.3.de cri.stell.* metus, *l.itē,24.§.eum, 3. quod met. caus.* Contraria dolo

D ignorantia, *l. qui in ius, 138. de reg iur.l.2.§.& generaliter, de dol. excep.* imperitia, rusticitas, *l. si quis, 7. de iurisd.* quælibet causa etiam iniusta,*l.igitur,de lib. caus. gl.& Dd. l. vnic. in fin. si quis ius dicen.* Contraria actioni,doli præscriptio, *l.3.l. vlt.h.t.* reuerentia

E personæ debita,cuius dolus sit arguendus: *l.ideoque,5.h.t l.non debet,11.eo.* compensatio doli, cum dolo, *l.si duo,36.eod.l.viro,40.sol. matrim.* remissio: *l. si vnus, 28. §. illud,de pac.* item si alia actio, nempe ciuilis non famosa, aliudve remedium præsto sit,quo res seruari

ri possit, *l.* 1. §. 3. 4. 5. 6. *l.* 2. 3. 4. 5. 6. 7. *eod.*

De in integrum restitutione minorum vigintiquinque annis. Titulus XXII.

1 *Restitutio integrum quid.*
2 *Causa.*
3 *Quibus competat;*
4 *Forma, adiacentia, contraria.*

TErtia restitutionis causa est, si quid cum minore vigintiquinque annis gestum dicatur, ex quo idem læsus sit. Fauor enim & imbecillitas ætatis meretur, vt iure subueniant, siue is quo cum minor contraxit, in dolo (vt plurimum) sit, siue non sit, *l.* 1. *l.* 3. *& passim. eod.* Sufficere enim gratia & læsio ętatis debet, etiamsi machinatio aduersarij, cuius sæpe vt occultæ difficilis est demōstratio, redargui non possit, *l.* 5. *vers. et dolus aduersarij non probetur, hoc ti. l.* 1. §. 1 *cum seq.*

1 ¶ Restitutio, est pristini iuris redintegratio, *l.* 1. *inf. si ad transac. l. in causa,* 17. §. 1. *de minorib.* redintegratio causæ amissæ, *l.* 21. *in quibus, caus. in int.* restauratio, *l. ait Prætor,* 7. §. *vlt. de min.* Restitutio in integrum minorum, est auxilium iuris Prætorij, *l.* 1. *verb. prætor proposuit, eod. Maur. de rest. c.* 2. *n.* 4. 9. extraordinarium, *l. in causa,* 16. *eod. Maur. d. c.* 2. *num.* 6. fauorabiliter tamen, & pro quo in

A dubio pronuncietur: *l. cum de ætate, de probat. Salic. l.* 3. *nu.* 2. 5. 7. *hoc tit.* personale, *l.* 3. §. *sed vtrū, eo.* in rem tamen, *l. in causa,* 13. §. *interdum,* 2. *eo.* & iuri familiæ inhærens, *Castr. & Dd. l.* 1. *&* 2. *C. de filio fam. min.* eoque ad hæredem transiens, *l.* 2. *l.* 4. *infr. de*

B *temp. in int. restit. l. non solum,* 6. *de in integ. rest. l. interdum,* 19. *cum ll. seqq. eod.* & cessibile, *l. quod si,* 24. *in prin. de min. Maur. de in integr. rest. cap.* 17. *Bart. l. si minoris, de ad. tuto. Tiraq. de retract. prox.* §. 26. *gloss.* 3. *n.* 13 *tot. tit. inf. de fid. min.* non etiā in fideiussorē, tran-

C sitoriū aut sociū: *l. vn. C. si in com. ea caus.* vnde mixtū videri potest, *Mynsing. obs.* 18. *cent.* 4. quo minor ob detrimentum, *l.* 1. *l.* 6. *l. quod si,* 24. §. 1. *l. verum,* 11. §. *sciendum,* 3. *eod.* ætatis imprudentia ex gestu acceptum, *l.* 4. 5. *hoc tit. l.* 1. *l. ait,* 7. *& passim, eo.* aduersus id quod

D damnosè gessit, *d. l.* 6. vel nō gessit cum deberet, *l. minorib.* 8. *l. pen. h. t.* implorato nobili iudicis officio, *l. quod si minor* 24. §. *vlt. eod.* & causa cognita *l. verum,* 11. §. *sciendum,* 3. *l. in causa,* 16. *eo.* in integrum ius suum, quod ante detri-

E mentosum gestum habuerat, reponitur, *l. quod si,* 24. §. *restitutio,* 4. *eod.*

¶ Causa & author restitutionis, prætor, qui edictum hac de re proposuit: *l.* 1. *eod.* instrumentalis, petitio: *d. l. quod si minor,* §. *vlt. eod.* impulsiua, minor ætas, *l.* 1. *l.* 3. *eod. l.* 5. *hoc tit.* & damnum, *l. nā* 2

postea, 9.§.si minor, 3. de iureiur; ætatis lapsu factum, *d.l.4.l.5.h.t.* *Bal.in l.minor.autem, in fin. & l. minor.25.annis,in fin.eo* nec enim prudenter rem gerentibus ob euentum sinistrum succurritur. *l.verum.11.§.sciendum,3.eo.l.vlt. h.t.* Itaque læsionem subesse oportet, *l.5.h.t.* non modicam, *l. 4. de integ.rest.* neque maximam, vt supra dimidium iusti pretij, *Schurff. cons.27.quod super, nu. 3. cent. 1. consi.13.cent.4.Salic.l.1 nu.1. C.si aduers.vend.pig.* sed arbitrio iudicis æstimandam, *l. quod si minor, 24.§.1.cum leg.seq.eod.* Causa sine qua non, validitas actus, *l.in causa, 16.eod.* nam cum ipso iure tuti sunt minores, vt quia actus gestus plane nullus sit, non opus est vt restituatur, quod per se nullum habet effectum, ideoque nec rem minoris immutauit, *d.l.in causa, 16.t.t.inf. in quib. caus. in integr. rest. non est necess.* nulla vt iusta sit hic restitutionis causa, læsione nimirum cessante *l. 1. vbi Salic. inf.t.1. de filiosfam. min.* nec propterea opinandum est, hoc extraordinarium remedium non concurrere cum alijs actionibus extraordinarijs: *l.vlt.& t.t. inf. si tut.vel cura.interu.l.tutor 47.eod. l properandum, 11.§. vlt. C. de iudic.* cum multo sit locupletius, & minorum intersit, pluribus actionibus ius suum posse persequi & obtinere.

3 ¶ Petit autem restitutionem minor, *l. 1. l. 3.& passim, eod.* vel

A etiam maior, de gestis in minore ætate, intra quadriennium ab ingressu maioris ætatis: *l vlt. inf. de tēp. in integr. rest.* itē eius nomine ac iure pater, *l.3.§. 1. §.pen.l. patri, 17.eo.* dominus, *l.6.de in integr.rest.* tutor, curator, *Bald. in l. vnic. C.etiam per procur. Mauric.*

B *de in integ.rest.c.27.* procurator, *l. etiam, 29.eod.l.1.inf.si tut. l. vnic. inf.etiam per proc. l. 6. de in integ. rest.l.minor. 18. §. vlt. eo.* & illius etiam exemplo, Ecclesia, *c.1.2.de in integ.rest.* ciuitas, *l.4. C. ex quibus caus.ma.* vniuersitas, *Panorm. cap.1.eo.Rom.cons.423.* harumque

C nomine Occonomi ac syndici: *Bald.d.l.vnic.C. etiam per procur. Maur.d.c.27. 28. per l. minorum, 18.§.defensores, de munerib.* furiosus, prodigus, alijque qui in curatione sunt aliena, *l.si curatorem, 3.vbi Castr. nu. 5.h. t.* regulariter contra eum, qui cum est contra-

D ctum, *d.l.in causa, 16.§.2. eod.l. 5. 6.h.t.* interdum etiam aduersus tertium possessorem: *dict.l.in causa, 16.§.interdum, Mauric.de rest. cap.21.* non tamen facile contra minorem, *l.si minor, 34. eod.* de rebus qualitercunque, non tamen alieno mandatu, *l. cū mandatu,*

E *23.eo.* contractis, *l.verum, 11. §. 2.vers. contractum cum minor. de minoribus,* vel gestis, *l.minorib.8. h.t.l.1.l.3.6.7.eo.* quibus tamen læsus sit, *d l.4.5.6. & passim, h.t.* etiamsi tutoris vel curatoris authoritas interuenerit, *tot. t. inf. si tutor,* atque adeò decretum etiam

præ-

prætoris, *l. si quidem, C. de præd. minor. Iason, l. 1. num. 1. si aduers. vend.* non tamen rectè contra statum & libertatem, *l. 1. 2. inf. si aduers. lib. l. si ex causa, 9. §. vlt. cum* *seqq. eo. Mauric. de rest. c. 202. &* 249. quanquam aduersus arrogationem, *l. 3. §. si quis, 6. eo.* nec facile contra iusiurandum, *l. 1. cum auth. seq. C. si aduers. vend.* nisi alio quoque vitio hoc laboret: *Auth. sacramenta, vbi Iason C. si aduers. vend. cap. sacris, 5. eo.* neque contra ius commune, *l. vlt. h. t. l. si fine, 33. §. Lucius de ad. tut. Tiraq. de retract prox. in fin. nu. 54. latè Mauric. de in integ. rest. c. 112. cum multis seq.* aut coniugium, *Spec. de in integr. rest. Mauric. eo. tract. cap. 265.* votum, cæteraque iura spiritualia, *Spec. ibid. de rest. in integ. Maur. cap. 246.* vt nec aduersus delictum & pœnam, cui se sua culpa induit, *l. si ex causa, 9. §. 2. l. auxilium 37. eo. l. 1. 2. Cod. si aduers. delic. Maur. tract. rest. cap. 150. cum seq.*

4 ¶ Proponitur verbo hæc petitio non iure actionis, sed implorato iudicis officio, *l. quòd si minor, 24. § vlt. eod.* apud ordinariū illius contra quem petitur restitutio, *tot. ti. infr. vbi & apud quem,* & solenni iudiciorum more, *l. in causa, 13. § 1. eo. l. 3. de in integr. restitut.* hoc est, oblato libello, *Bal. l. minor. 25. annis, in fin. eo.* citationibus factis, *l. in causa, 13. §. causa, l. quod si minor, 24. eo. l. vnic. verb. præsente parte aduersa,*

A *C. si ad dot. Authent. si omnes, infr. si min. hær. ab.* item contestatione litis, causæ cognitione, probationibusque inductis, *l. verum, 11. §. sciendum, eo. l. excusare, 28. de excus. tut. Spec. de in integ. rest. §. 1. n. 3. &c.* Duo autem, vt hic allegan-da in libello sunt. *Salic. l. vlt. n. 2.*
B *h. t. l. 1. infr. si ad. vend.* ita præcipuè probanda sunt: *l. 5. hoc t.* videlicet minor ætas, *l. 4. hoc tit. l. 2. C. si minor se maio. dix.* qua quid gestū sit: *l. 1. l. 3. l. eo. l. 3. l. vl. C. si minor se maior. Schurff. cons. 28. quod super, n. 1. cent. 1.* & damnum ex eo gestu consecutum, *l. 5. h. t. l. 1. C. si*
C *ad vend. l. nam posteà, 9. §. si minor, de iureiur.* quibus probatis verius opinor, non opus esse, vt probet se minor ætatis vitio læsum: id enim ex præcedentibus concludendum ac præsumendum est, *l. 1. C. qui & aduers. quos Mynsing. obseru. 15. cent. 4.* nisi econtrario
D alia læsionis causa probetur. Impleta porrò intentione restitutio facienda est ob naturalem æquitatem, & fauorem huic ætati debitum, *l. 1. l. quod si minor, 24. §. 1. eodem,* quæ distrahit & rescindit gestum: *l. 2. inf. vbi & apud quem,* ita tamen, vt minor quidem ius
E suum integre cum omni causa & fructibus recuperat: *l. quod si minor, 24. § penul. l. patri, 27. §. vbi gloss. verb. cum fructib. eod. Rem. sing. 528. Cremon. sing. 154.* contra vero creditori sua quoque restituantur, quatenus tamen minor factus est locupletior, *l. patri, 27.*

§.1.*eo.* cuius fauorabilior est causa: *Sal.l.3.n.4.hoc tit.per l.cum de ætate,de probat.*vt æqualitas vtrinque,quoad eius fieri potest,seruetur, *l. vnic. infr. de reputat. l. ait Prætor,7.§. non solum,* 1.*l. quod si minor,* 14.*§. restitutio,* 4.*l.patri,* 27.§.1*l.etiam.*29.*l.tutor,* 47.*l. si iudex,* 41. *eod.l.1. & 2. inf. si ad cred.*Adiacet sumptus litis, *l. 6.eo.* Affines, nullitatis quæstiones, *l.in causa,* 15.*eo l.4. C. si tutor vel curator, l.3. C. ad lib. tot. tit. inf. in quibus caus.in integ.rest.* actio tutelæ, *l.etiam,* 45.*ff. eod. l.* 1. 3. 5. *infr.si tutor vel curat.*negotiorum gestorum,*l.1. C. si ad.lib.* restitutiones maiorum, *l. vlt. §. vlt. de temp.in integr. rest. tot. tit. inf. de rest.mil. cum tit.seq.* Contraria sunt dolus minoris, *tot.t.inf.si minor se maior.*delictum,*t t.inf.si ad del. l. auxilium, eo.* sacramentum seu iusiurandum, *l. 1. cum Auth. seq.infr. si ad vend.* res contra iudicata, *l.1. & t. t. inf. si sæp.in integr. rest.* transactio, ratihabitio, *l.3.§.1.eod. t. t. infr. si maior fac. rat,hab.* renunciatio in maiore ætate facta,*l.si iudex,* 41. *l. Papinian.*20.*cum l.seq. eo.* præscriptio quadriennij in his extraordinarijs, *l. vlt. infr. de temp. in integr. rest.* quinquennij in ordinarijs, *l.3 vlt. infr. si maior fac.* quæ lex pertinet non ad restitutiones extraordinarias, sed contractus minorum ipso iure communi & ordinario, propter decreti defectum, nullos, contra quos non

A opus sit restituere, *d. l. in causa,* 16.*eo.l.2.C.si vt omiss.hær.*

De Filiofamilias minore. Tit. XXIII.

Postquam in genere de restitutione minorum dictum est, nunc aliqua sigillatim & magis specialiter sunt exponenda, quæ Pandectis propter seriem perpetui edicti, in quo tantum minoribus edictum proponebatur, inseri non potuerunt. Ac primum de personis, quarum causa ius omne constitutum, *l. 1. 2. de stat.hom* hoc est,de iis, qui vt minores vel iure minorum restitui possunt, vel non possunt. In quo sciendum, minoribus succurri, cuiuscunq; sunt dignitatis & status, dummodo liberis (nam seruis non datur restitutio, quia nec prodesse ijs potest, verum eorum duntaxat dominis, *l.3.§. vlt. cum leg.seq. eod.*) non modo patribus, sed etiam filijsfa*l. 1. 2. hoc t.* nisi in rem patris iussu eius contraxerint,quo casu restitutio non est, ne eorum per latus pater ipse maior, cuius res agitur contra edicti sententiam restituatur. Pater enim nomine filij duntaxat restitui poterit, non suo, ne filius quidem nomine patris, *l.3.§.1.§. 4.de minor.*

De

De Fideiussoribus minorum. Tit. XXIV.

HÆredibus minorum datur restitutio, *l. 6. de in integr. rest. l. minor*, 18. §. *vltim. eod. gloss. l. 6. hoc tit.* quamuis maioribus, *d. l. minor*, 18. §. *fin. eod.* alijsque successoribus: *Mynsing. obser.* 19. *cent.* 4. *Mauric. cap.* 15. *n.* 12. quia damnum est familiæ, *Castr. hic l.* 1. 2. *hoc t.* quæ in hæredem transmittitur: §. *vlt. Instit. de hared. qual. l. hareditas, de regul. iur.* ideoque & causa restitutionis inhærens, *d. l. 6. Castr. hic.* nam & tralatitium est, hæredem vti iure defuncti, *l. haredem*, 59. *vbi Doc. Cagn & Dd. de reg. iuris*, cuius in locum ius succedit, *l. cum hares*, 11. *de diuers. & temp. praescript.* & personam repræsentat, §. 1. *in Authent. de iura. à minor praest. Dec. cons.* 262. *n.* 3. *& d. l. haredem n.* 1. fideiussoribus verò non datur, *l.* 1. 2. *h. t. l. in causa*, 13. *eodem*. cùm sint extra familiam minoris, nec personalibus beneficijs adiuuentur: *l. exceptiones* 7. *de excep. l.* 2. *h. t. Castr. l.* 1. *n.* 2. *h. t. l.* 2. *infr. de rest. vend.* neque decipi creditor debeet, qui sibi per fideiussionem consultum voluit, *dict. l. in causa*, 13. *eodem*, nisi ipsius & minorem & fideiussorem deceperit, *l.* 2. *h. t.* nec enim decipientibus iura subueniunt, *l.* 2. *ad Senatusconsf. Vell. l. transactio*, 30. *supr. de transact.* aut tum minor vti restitutione noluit: quo casu fideiussorem eius nomine admitti volunt. Mauric. quamuis dubitans, *resp. c.* 16. & alij quos allegat.

Si Tutor vel curator interuenerit. Tit. XXV.

B DIctum est de causa efficiente ac personis, quæ restitui possint, vel non possint: iam de materia & gestis, quæ restitutionem quando admittant aut respuant, consequenter est dispiciendum. Tenendum ergo, non tantùm eas contra pactiones minoribus succurri, quas absque curatorum authoritate fecerunt: *l. puberes*, 105. *de verb. oblig.* sed etiam quæ tutore, curatore, parente, iudice, procuratore, authore gesta sunt: *l. si quidē. infr. de praed. min. l. vlt. si min. se maio. dix. l.* 1. 2. 3. *h. t.* etiāsi ordinaria tutelę, mādati, &c. actione ab his indemnitatē iusq; consequi suum possint, *l.* 3. *l. vlt. hoc tit.* Vtilius enim sæpè illis est, rem suam recuperare, *l. si ex causa*, 9. *in princ. l. si in emptionem*, 35. *eod.* quàm id quod interest persequi: *d. l. si ex causa*, cuius plerumque probatio ad minimum reducitur, *l. vlt. de praetor. stipulat.* Ex quo planum fit, cum ordinarijs remedijs hoc extraordinarium concurrere: *d. l.* 3. *h. t.* vt quod famosum non sit, sed ciuile, rei persecutorium, *Castr. & Dd. l.* 1. 5. *de fideiuss. minor.* longeque aliud esse ipso iure tutum esse minorem,

vel restitutione opus non habeat: *l. in causa*, 16. *eo.* aliud verò, habere actiones quibus agere possit, *l. si ex causa, 9. eo. l. 3. l. vlt. hoc tit.* Imò ipse dubius litis euentus: sumptus etiam & molestiæ variæ causam afferunt, cur ad hæc euitanda minor restitui debeat: *l. 6. eo.* tantum abest, vt alia agendi facultas hoc illi beneficium interuertere debeat, *d. l. 3. hoc tit.*

Si In communi eademque causa. Tit. XXVI.

IN communi quam minor cum maiore habet causa, ipse quidem restituitur, sed pro sua portione tantum, *l. vnic. h. t. l. si vnus, infr. si vnus ex plurib.* ne contra regulas ad maiorem ætatem beneficium minori concessum, extendatur: nisi aliter scilicet illi consuli nequeat, præterquam conseruato etiam maioris iure, vt in indiuiduis: *l. si communem, 10. quem. ser. amitt. Castrens. in l. vnic. num. 3. hoc tit.*

Si Aduersus rem iudicatam restitutio postuletur. Tit. XXVII.

ADuersus rem iudicatam an restitutio detur, quæstionis est: non dico sententiam, quæ appellatione suspendi potest, *vt infr. de sentent. tot. tit. l. furti, 6. de his qui notant infam. l. 1. & t. t. de appell.* cur enim hac via non po-

A tius vtatur, *l. ait, 7. §. penult. de minorib.* vel impetrata ad persequendam appellationem restitutione: *d. l. 7. §. penult. Spec. de in integ. rest. §. 1. n. 30. Mynsing. obser. 20. centuria 4.* Non etiam loquor de sententia nulla, quæ nomen hoc non meretur: *l. 4. §. condemnatum. de re* B *iudicata*, vt si indefensus condemnatus sit: *l. pen. h. t.* tunc enim ipso iure tutus est, *l. 4. h. t. l. acta, §. vlt. l. contra, de re iud.* vt restitutione non sit opus: sed de ea quæ post appellationis tempora transiit in rem iudicatam, *tot. tit. infr. de re iud.* & ex qua iam agi potest C ad executionem: *l. actori, 8. vbi Dd. infr. de rebus credit. l. à diuo, 15. de re iud.* & contra quam nulla recipitur probatio, *l. 4. infr. de re iud.* aut supplicatio, *l. vlt. C. vt lite pend.* Quãquam autem maioribus hic non succurratur, *d. leg. vlt. l. 4. & tot tit. infr. de re iud.* ne D Principis quidem rescripto, *d. l. vlt.* cum ipsis imputandum sit, cur non appellarint: *d. l. vlt.* tamen quia minoribus non modo in gestis & commissis, sed etiam in non gestis & omissis succurritur, *l. minor, 36. l. 3. §. etiamsi, 8. l. ait, 7. §. 2. de min. tit. infr. si vt omiss. hær.* E *Alexan. cons. 79. circa n. 24. volum. 1.* ideò etiam neglecta appellatione contra sententiam, quæ transiit in rem iudicatam, siue interlocutoriam, siue definitiuam (nam & hæc quo ad partes in rem iudicatam abit, licèt non iudici, *Iason & Dd. l. quod iussit, de re iud.*) ipsis

ipsis subuenitur, *Castr. hic in l.* 1. *n.* 1. *per c. coram, extr. eod.* nedum si inferior, sed etiamsi Princeps aut præfectus prætorio vice Principis pronunciarit, *l.* 3. *hoc tit.* Sed hoc casu non licet conqueri de sententiæ iniquitate, neque petere, vt ex prioribus actis sententia reformetur: *Bald. in l. minor* B *autem, num.* 4. *ff. eodem.* Verùm illud tantummodo, vt minor se dolo aduersarij vel suæ imprudentia ætatis deceptum amplius audiri, & ad probandum, allegandum, &c. admitti desideret, *l. minor,* 18. *l. minor* 25. *annis omissam,* 36. *eod.* quod etiamnum in Ca- C mera Imperij, quæ præfectura prætorij Cæs. Maiest. est, seruatur. *Mynsin. obseru.* 21. *cent.* 4. Cæterùm aduersus inferiorum sententiam non modò ex his causis rectè petitur restitutio, sed etiam ob solam iudicis iniquitatem: *l.* 1. *de appell.* vt cùm minor ante in iudi- D cio fecit, quod fecere debuit, ideoque postulat, rescissa sententia velut iniqua, ex iisdem actis rectius pronunciari, *l.* 2. *h. t. vbi Castr. l.* 4. *infr. in quibus caus. l. in causa,* 16. §. *vlt. cum ll. seqq. l. præses,* 42. *l. eum,* 46. *eod.* Nec modo E contra rem primò, sed etiam iterum iudicatam restituitur minor, *l. minor,* 18. §. 1. *eod.*

Si aduersus venditionem. Titulus XXVIII.

ADuersus venditionem quoque minores læsi restituuntur, etiam tutore authore factum, *l. vlt. h. t.* nam contra nullam & inutilem vt restituantur, opus nõ est, cum ipso iure tuti sint, *l. in causa,* 17. *de minorib. l. & eleganter, de dol. mal.* Sanè si iureiurando contractum confirmarint, neque perfidiæ, neque periurij authorem legem habent, *l.* 1. *hoc tit.* quod olim de contractu per se valido, vt qui cum authoritate tutoris geritur, acceptum est; hodie etiam ad inualidos, & vel absque tutore vel curatore gestos porrectum: *Authent. sacram. hoc tit.* dummodo à puberibus (nam impuberes nisi doli capaces, non obligantur) iuramentum corporaliter (nec enim hic fidei interpositio suffecerit) non dolo nec metu (quæ in spiritualibus actum annihilant) extortum, præstetur, *Ias. & Dd. d. Auth. sacram. hoc tit. Didac. & alij, c.* 2. *de pac. in* 6.

Si Aduersus venditionem pignor. Titulus. XXIX.

DIfficiliùs contra venditionẽ pignoris impetratur restitutio, quam non minor, sed creditor aut iudex facit, *l. si ex causa,* 9. *in pr. de minorib.* Non enim hoc euenit facilitate minoris, sed fluit ex iure pignoris, quod creditor habet: *t. t. de distr. pign.* Iniurium autem fuerit, cõtra ius alienum restitutionem dari: potiùs igitur aduersus ipsam pignoris obli-

obligationem minor restituetur, dummodo ipsius, non pater neque Prætor obligarit: nam his casibus iure cõmuni pignoris obligatio & distractio valet. Porrò contra iure communi gesta, minores non restituuntur, *l. vlt. sup. de in integ. rest.* nisi grande appareat damnum minoris, *l. si ex causa, 9. in prin. de minorib. l. 1 hoc tit.*

Si Aduersus donationem.
Titulus X X X.

ADuersus donationes quoq; quas minor vel pater eius ipso consentiente de rebus minoris puta maternis, etiam propter nuptias, & authore vel curatore, vel iudice fecit, restitutio est concedenda, *l. 2. h. t. Cuiac. lib. 7. cap. 23. obseru.* cùm eadem in his, quæ in reliquis contractibus sit ratio, eoque & eadem dispositio: *l. illud, ad l. Aquil.* quod accipiendum, quoties valet donatio nam si prædia eius absque decreto & alijs solemnibus prætextu nuptiarum, aut ob aliam causam alienata sint, restitutio non est necessaria, cùm ipso iure tutus sit minor, nec valeat alienatio, *l. 2 h. t.* Porrò facilius contra donationem restitui debet, quod hic contractus nõ habeat synallagma, nec bono sit minori: cum donare sit perdere, & dilapidare potius, *l. filiusfam. 7. de donat.* quam administrare, *l. si fundum, §. pen. de leg. 1. l. ab agnato, de cur. fur. Bald. l. pa-*

A *ctum curat. supr. de pac.* eoque difficilius hoc genus in minore ratum habetur, *l. vlt. inf. si mai. fact. rat.* facilius retractatur, *l. in omni, 16. C. de ad. tut. l. cum plures, §. non liceat, eo.* ad donationem autem referatur etiam iuris liquidi remissio: *l. si quis delegauerit, 12.*
B *vbi Bart. de nouat. l. 4. C. eod. l. hoc iure, §. 1. de nouat. l. si quis obligatione, de reg. iur. Bart. si quis cum aliter, nu. 8. de verb. oblig.* vt cum filiæ modico contentæ, etiam authore curatore opulentæ hæreditati paternæ, in gratiam fratrum renunciant, *cap. 2. de pac. in 6. vbi*
C *l. d. Bald. l. 1. n. 3. h. s. Ang. cons. 59. quidem, n. 3.* quod nunc in nobilibus familijs sic vsitatum est, vt fere abierit in mores, & pro iure summa iniuria habeatur, *l. 4. C. de lib. prætor.* Itaque non mirandum est, mulris omnia retrofluere & sublapsa referri, cum ipsi tam
D iniustis rationibus cognatarum sanguinem exorbeant, & sexum imbecilliorum misericordia potius quam iniuria dignum, rapinis & insidijs mininificis, vano conseruandæ gentis prætextu deglubant.

E Si Aduersus libertatem.
Tit. X X X I.

IN causa libertatis & liberali iudicio minor restituitur: *l. 1. h. t. l. si minor, 34. eod.* non item contra libertatem semel datam, aut sententiam pro eo latam, *l. 1. l. h. t.* nec appellatione suspensam:

l. 2.

l. 2. & toto h. t. quia iura magis libertatibus quàm immotibus fauent: *l. si ex causa, 10. §. Pomponius, eod.* & libertas iuris publici est, *l. si quis, 53. de fid. lib.* quod priuatorum iuri præponderare ac præualere debet, *Authent. res quæ, C. commun. de legat. l. 5. sup. de off. rec. prouinc. l. 1. §. vlt. inf. de cad. tollen.* Consulitur ergo minori, data in tutorem aut curatorem, cuius facto seruum per manumissionem amisit, actione perpetua, *l. 1. l. 3. hoc tit.* in ipsum etiam manumissum ad id quod interest, si huius fraude læsus sit, *l. 2. hoc tit.*

Si Aduersus transactionem vel diuisionem in integrum minor restitui velit. Tit. XXXII.

Aduersus transactionem ac diuisionem, (quæ ipsa plerumque quædam transactionis est species: *gl. l. 1. inf. com. vtr. iud.*) vt quæ priuati sint iuris, minori est restitutio: attamen seruandę causa æqualitatis, ediuerso etiam ijs, quibus cum transactum diuisumque est, pristini iuris redintegratio, *l. 1. hoc tit.* etiamsi acceptilatione prior obligatio fuerit ipso iure sublata, *l. 1. hoc tit.*

Si Aduersus solutionem à tutore vel à se factam, &c. Tit. XXXIII.

Contra damnosam solutionē minori factam, facile datur

A restitutio, *l. 2. hoc tit.* secundum distinctionem, *l. ait. 7. eodem.* debuit enim debitor curatorum, quos minor habuit, authoritatem solutioni adhibere: aut si non habuit, compellere eum ad petendos curatores, priusquam solueret; aut in ædem sacram debitum

B deponere, *d. l. ait, 7. § penult. vers. quod facere necesse est, quia as a. ienum soluitur, de minor.* Quod si authoritate tutorē curatorumve, aut iussu iudicis soluat debitor, non facile minor restituetur, *l. 1. h. t. l. 6. eod.* quia debitor soluere habuit necesse, *dict. l. 6.* Sin autem

C interposita tutoris authoritate etiam decretum, & sententia iudicis accesserit solutioni, iam nihil dubium est, quin ex Iustiniani constitutione, eiusmodi causam plenissima securitas consequatur, nec amplius debitor inquietari possit. Ceterùm si mi-

D nor soluendo indebitum lædatur, non admodum habet restitutione opus, si quidem iure communi condicere possit, *l. illud, 25. l. in causa, 16. §. 1. eodem.*

E

Si Aduersus dotem restitutio postuletur. Tit. XXXIV.

Aduersus dotem mulier, eiusque hæres intra statutum tempus restituitur, *l. 1. h. t.* si minor omnia bona doti dederit, atq; ita circumuenta sit re ipsa, *l. si quis cū aliter, de verb. obli.* ita accipe

cipe verb. circumuent am. in l. vlt. hoc tit. quod si machinatione decipientium huc inducatur, ipso iure tuta est, neque restitutione eget, l. si fine, 61. de iur. do. l. & eleganter, 7. de dolo malo. quemadmodum & tum, cum prædia eius contra S. C. hoc est, absque decreto & consensu curatoris doti data sunt. l. prædia, 8. C. de præd. min. l. vlt. C. si ma. fac. l. 2. sup. si ad donat. Cuiac. lib. obs. 7. c. 23. Hinc autem notare licet, etiam contra dotem, atque ita aduersus priuilegiatum peti rectè restitutionem, l. verum, 12. §. fin. cum l. seq. eod. l. 2. vbi gloss. verbo patrono, infr. si ad fisc. vide gloss. in l. vlt. in fin. ex quibu. cauf. maior. hic enim minus quam contra donationem propter nuptias, l. 1. sup. si ad don. aut fiscum, tot. tit. infr. si ad fiscum, qui paribus cum dote passibus in ius priuilegiorũ singulare ambulat, infr. de priuil. fisc. de priuil. dot.

Si Aduersus delictum suum. Tit. XXXV.

IN criminibus minores ætatis suffragio non iuuantur, l. si ex causa, 9. §. 1. & l. auxilium, 37. de minoribus. etenim malorum mores ætatis infirmitas non excusat, l. 1. hoc tit. nec est ætatis excusatio aduersus præcepta legum ei, qui dum legos inuocat contra eas committit, l. auxilium, 37. in fin. de minorib. nihil igitur con in te ne habet crimen cum venia ætatis: l. Papinianus, 20. de minor. nisi iuris ignorantia, aut alia culpa, non dolo, in delictum, quod pro crimine leuitatis habetur, l. quid sit, 12 §. quod aiunt, 6. de ædil. edict. minor. sit lapsus, d. l. si adulterium, §. 1. de adulteriis. nam culpæ delictum omissionis est, non commissionis: l. quod Nerua. vbi Bart. depo. l. si mora solut. matr. in quo facilior est aduersus pœnam, vtpote pecuniarum restitutio: l. 1. h. t. quemadmodum & tum, cùm in pari dolo hæret aduersarius, de cuius solius interesse (vt in priuatis delictis) agitur: hic enim minori potius consuletur, l. si minor, 33. l. 3. C. si minor se maior. Cæterùm etsi pœnæ corporales aut capitales ob delictum persoluendæ non tollantur restitutione tamen misericordia ætatis vt plurimum mitigantur, l. fere, vbi Decius, n. 2. de reg. iuris, d. l. auxilium, §. in delictis de minor. l. si adulterium, §. fratres, de adult. gl. l. impunitas, verb. non datur, C. de pœn. Hipp. in pract. §. quoniam, n. 96. & in l. infans, n. 5. de sicar. Vbi post addit, n. 13. de delicto minori in ætate commisso, non aliter posse puniri maiorem factum quam cum temporis, cum delinquebat, puniri potuisset. per glo. & Doctores l. sciant, C. de leg. har. l. 1. in princ. de pæn. idem Hipp. in l. de minore, in princip. n. 40. de quæst. & l. si quis, n. 6. de sicar. Dec. l. 2. §. impuberes, n. 11.

n.11. de reg. iuris. Alex. cons.29. glarissime, n. 11. vol. 7.

Si Aduersus Vsucapionem restitutio postuletur. Tit. XXXVI.

VSucapio contra minorem impleta, facilius restitutione interrumpitur, cum quia ciuilis est, *l.1. & tot. tit. de vsucap. Vlpian. tit.1.* tum quod ex negligentia causam trahat, *l. alienationis, 28. de verb. sign.* aduersus quam est minori restitutio, *l.2. supr. tit. 1. l.1. l. 3, inf. in quib. caus. in integr. restit. l. ait, 7. §. vlt. cum ll. seqq. de minor.* Ea olim contra minores currebat & perficiebatur: quanquam non æquè præscriptio, *l. contra, infr. de inoff. testam. l.2. infr. in quib. caus. in integ. rest.* aut renunciatio, *l.1. l.6. sup. de in integ. rest. l. si filius, 30. de minor. l.1. s. n.36. C. si ad vend.* Hodie receptum est, nullam contra minores incipere vsucapionē aut præscriptionem, nisi forte, 30. & 40. annorum *vt voluit in l. vlt. inf. in quibus caus. in integ. rest.* inchoatam autem contra authorem, in cuius ius minor successit dormire, durante pupillari ætate; *l. sicut, vbi gloss. verb. seruanda, l. cùm notissimi, vbi Bald. n.1. C. de præscript. 30. annor. gloss. Bart. & Dd. in l. vnic. hoc tit. & in d. l. vltim. & l. etiam. ff. de minor. & hanc dicit communem, Bald. in tract. præscript. 1. parte 6. partis* A *prin. nu. 34. Schurff. cons. 28. quod super, n. 10. cons. 65. quod in præsentiarum, n.2. centur. 1.* contra puberem rursum currere & continuari, sed beneficio restitutionis ob ætatem rescindi, *d. l. vlt. d. l. sicus, vbi Bald. n.1. 2. Bar. d. l. etiam Salic. hic in l. vnic. num. 1.* B *Cano. in cap. constitutus, de in integ. rest. Bald. præall. loc. nu. 35. Schurff. præall. cons. 28. Tiraq. de retract. lig. §. 35. gloss. 2.*

C

Si Aduersus Fiscum restitutio postuletur. Tit. XXXVII.

FIscus vt aliàs, *l. item, 20. §. ait, 7. de pet. hær.* sic & hic iure communi vtitur & admittit restitutiones minorum, quibus præscriptiones fisci quadriēnales aut quinquennales impugnent, *l. 1. 2. 3. h. t.* Eius rei tamen notio non D ad solum prætorem aut præsidē pertinet, sed quia fisci res vertitur, procuratore & patrono fisci adhibitis suscipienda, *l. 2. h. t.* Hodie solus ea de re Princeps cognoscere putatur, *gl. in d. l. 2.*

E

Si Aduersus creditorem. Tit. XXXVIII.

ADuersus creditorē qui mutuum dedit (hic enim propriè credere & creditor dicitur, *l. creditores, 10. in fin. cum l. seq. de verb. signif. l.1. 2. & passim. ff. & C. ad Senatusc. Maced.*) [illegible] est

restitutio, *l. 1. supr. de filiofam. minor. Nouell.* 155. siquidem se læsum, hoc est, id mutuum in rem suam non esse versum, sed temere consumptum, probet, *Bar. hic in l. 1.* quemadmodum alias quoque læsionem, quæ non præsumitur probare debet, *l. 5. sup. de in integr. rest.* Cæterum si fœnerato accepit, ipsum fœnus & vsura per se satis magna læsio est, cũ absque compensatione & synallagmate debeatur, *l. 2. verb. fœnori accepisti, h. t.* Itaque hoc casu, velut probata læsione, quę ex ipso contractu constet, minor restituitur: nisi creditor contra probet, pecuniam in rem eius esse conuersam, *l. 1. 2. h. t.* quo tamen ipso casu etsi nõ contra mutuum, quo locupletatus est, tamen aduersus vsuras, quæ semper debenti damnosæ sunt, arbitror eum esse restituendum.

Si Minor ab Hæreditate se abstineat. Tit. XXXIX.

Minores qui se parentũ hæreditate abstinent (sicut iure prætorio, quod ex constit. ciuile factum est, abstinere possunt, *vt dixi, §. 2. Instit. de hær. qual.*) extra læsionem causæ sunt hæreditariæ, etiamsi testificatio abstinentiæ non sit interposita, sed simpliciter tantùm facto ipso non immiscuerint se paternæ hæreditati, *l. 1. hoc tit.* Fides enim verbis verborum adminicula

A non desiderat, *dicta l. 1.* nec prę sumũtur se immiscuisse, nisi probetur, *gloss. 1. verb. ob eam Bart. l. necessar. de acquir hæred. Affl. n. 40. post Bal. c. 1. an agna. vel fil.* Immiscere enim facti est: *l. 1. h. t. l. cum antiquiorib. 19. infra de iur. delib.* facta autem non præ B sumuntur, sed probantur, *l. asseueratio, C de non nu. pecun.* quare cum eorum abstinentia in non faciendo consistat, absq; vlla verborum testificatione & solemni professione, qua vt aditiones, ita repudiationes hæreditatum fiunt, satis defenduntur, donec factum C immixtionis vel aditionis contra probetur: *argum. l. actor, C. de probat.* nec hic vlla restitutione habent opus: *l. vlt. supra de in integr. restit.* Cæterùm si adierint parentum hæreditatem, *l. 2. verb. adiisti, hoc tit.* aut pro hærede se gesserint, *l. 1. hoc t.* atque ita sese D ipso facto, puta cõmorando deinceps in ædibus paternis, immiscuerint, *gloss. l. 1. hoc tit. verb. ob eam:* hæredesque iure ciuili, aut possessione bonorum agnita, effectu hæredes iure prætorio facti sint, & ex hoc damnum fecerint, à damnosa hæreditate, *vt voca*E*tur, l. nec emere, C. de iure delib.* restitui in integrùm contra factum, & iterum abstinere possunt: *l. 1. h. t. l. ait, 7. §. restitutus, 7. de minorib.* vel vnius parentis, damnosa hæreditate omissa, alterius locupletem successionem retinare aut adire; *l. 2. h. t.* dummodo ad

id

id creditores, & alij quorum in- A tereſt, citentur, & omnia ſolenniter authore iudice peragantur: *Auth. ſi omnes, vbi Bald. Sal. h. t.*

Si Vt omiſſam Hæreditaté, vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud acquirant. Tit. XL.

NOn eadem ſemper eſt ratio lucri captandi, quæ damni vitandi, *l. vlt. §. licentia, C. de iure deliber. l. vlt. C. de codicill. l. vlt. C. de rep. her.* maxime in extraordinariis, & quæ in ius commune incurrunt, *l. ſciendum, 18. ex quibus cauſis maior.* Nam in damnis C facilius, in lucro difficilius contra ius ſubuenitur, *l. iuris, 7. l. 4. de iur. & fact. ignor.* Cæterùm minoribus non tantum in iis, quæ ex propriis bonis amiſerunt, id eſt, damnis acceptis, vt ſi damnoſam hæreditatem adierint, ſuccurri- D tur, verumetiam ſi lucrum, quod capere poterant, omiſerint: *l. non omnia, 44. l. ait, 7. §. hodie, 4. cum multis ſequent. de minor. l. minorib. 8. ſupra de in integr. reſtit.* vt ſi locupletem hæreditatem, aut bonorum poſſeſſionem oblatam temere repudiarint: *l. ait. 7. §. ſed quod, 7. min.* niſi iam res non ſit integra: *l. quod ſi minor, 24. §. Scæuola, eadem:* aut circa eandem hæreditatem ſæpius variarint, *l. vlt. vbi Dd. infra de rep. her. & l. vlt. §. vbi autem, de bon. quæ lib.*

In Quibus cauſis in integrú reſtitutio neceſſaria non eſt. Tit. XLI.

SEd hæc omnia obtinent, cum hæc de quibus dictum eſt, geſta contractus negotia valent ipſo B iure, & minori niſi reſtituatur, nocumento eſſe poſſunt. Cæterùm ſi communi auxilio & mero iure muniatur, non debet ei tribui extraordinarium auxilium, *l. in cauſa, 16. de minorib.* Quod non ita accipiendum, quaſi vbi præſto eſt actio ordinaria huc iri nequeat: nam etiam vel ex hac cauſa reſtituitur, *d. l. in cauſa, §. 1. in verb. non enim ipſo iure, ſed per cōdictionem munitus eſt, de minoribus eot. tit. ſupr. ſi tutor. interiꝰ.* ne litigare cogatur, quod intereſt eius, litibus & ſumptibus non vexari, *l. minoribus, 6. eod.* verùm hanc habet ſententiam, vt quando cauſa ei integra communi iure ſeruatur, *l. 2. hoc t.* redintegratione reſtitutionis non ſit opus, *d. l. in cauſa, §. 1.* priuatio enim habitum præſupponit, *l. decem, de verb. obligat. ..nam etſi, infra de iniuſt. rupt. teſtamen.* Quare E ſi contractum nullum geſſit, ex quo nihil accepit, neque obligatus ſit, nulla eſt reſtitutio, *d. l. in cauſa, in princ. & §. 1. in verb. & generaliter probandū, vbi contractus non valet, de minoribus*, quoniā integra cauſa vetus ſupereſt, cùm quod nullum eſt, nullum pariat

pariat effectum: *l. 1. C. de condict.* A *ob caus. l. 5. C. de legibus, l. non putauit, 8. §. non quauis, 2. vbi Bar. de bon. poss. contra tab. l. 4. §. condemnatum, 4. de re iu. Socin. consi. 1. 5. videbatur, n. 15. vol. 4.* nec ex eo conuenin minor, aut lædi possit, *d. l. in caus. l. & eleganter, 7. de dolo malo*, vt hic etiam desit restitutionis B æquitas, *l. verum, 11. §. 3. de mi.* quæ à læsione sumitur, *l. 4. de in integ. rest.* Sic si sententia contra ipsos lata nulla sit, aut eos non teneat, eadem erit ratio., *l. penult. hoc tit. l. contra, 54. de re iudic. vbi Doctores*. Sed quia cursus temporalium actionū lus C non officit, *l. 3. l. si h. t. l. 5 infr. de temp. in integr. rest.* vt nec mortem patris fuisse multam, *l. 3. h. t.* neque tutores curatoresve petiisse liberis, *l. vlt. sup. si ad delic.* neq; debitorem suum non interpellasse: cum ad moram ex persona minoris, dici lapsus seu tarditas D solutionis sufficiat, *l. 3. hoc tit.* idcirco facile est intelligere in istis casibus, quandoquidem ius eius integrum sit, nullum esse locum restitutioni posse, *d. l. in causa, 16. de minor. d. l. & eleganter, 7. de dolo malo*, ac melius sane est, intacta minorum iura seruari, E quam post causam vulneratā remedium queri, *l. vlt. h. t.* Sic si repetere condictione indebiti quod soluit, potest, quid opus fuerit restitutione? *vt l. illud, 25. de min.*

Qui & Aduersus quos in integrum restitui non possint, Tit. XLII:

PRæter has causas & aliæ circumstantiæ restitutionem interdum excludunt. Quid enim, si rem prudenter gerens non ætatis vitio, sed fatali aliquo euentu, qui maximè industrios falleret damnum fecerit? *l. verum, 11. §. sciendum, 3. de minorib.* Vtique non restituetur contra id quod bene prudenterque gestum est, *l. vlt. supra de in integ. rest.* etiamsi euentum habuerit minus fortunatum, *d. §. sciendum, in l. verum, 11. l. ait, 7. §. 5. de min.* Cæterùm, nisi alia ab aduersario damni causa ostendatur, verius est, probata ætate & læsione præsumi minorem ætatis impulsu lapsum, *l. 2. l. 3. infra, si min. se maio.* ac pro inde restituendū esse: *l. 1. in verb. si causa cognita circumuentus deprehendatur, h. t.* non tamen contra minorem, *l. verum, 11. §. vlt. de minoribus*, nec aduersus parentem & patronum indistinctè. quod olim controuersum ex Iustiniani decisione, *leg. vlt. hoc tit.* in Pandectas, quoque relatum videtur, *l. pari, 28. §. vlt. hoc tit. inarT. lib. 1. cap. 14.*

Si minor se maiorem dixerit, vel maior probatus fuerit. Tit. XLIII.

SEd etsi minor dolo (errori enim, nisi iuramentum accesserit, *l.3.h.t.* ignoscitur, *l.1.h.t.*) hoc est, circumscribendi aduersarij (secus enim, si ab hoc decipiatur, *dict. l. 3.*) causa maiorem se dixerit, aut apud præsidem probauerit, cessat restitutionis beneficium: quo deceptis, non decipientibus in quibus malitia supplet ætatem, *dict. l. 3.* subuenitur, *l.2. hoc tit. l. 2. ad S.C. Vell.*

Si Sæpius in integrum restitutio postuletur. Tit. XLIV.

PRæterea si semel in integrum restitutio petita, nec obtenta, sed per sententiam abiudicata sit, amplius eandem petere non licet, *l.1. l. vlt. hoc tit.* nisi ex nouis defensionibus, *l.2. l. vlt. h. t.* sed aut à sententia appellandum: *l.1. hoc t.* aut si id incaute omissum, appellationis duntaxat facultas per restitutionem impetranda, *l.1. in fin. h. t. vt l. ait, 7. §. fin. de minorib.*

De His qui veniam ætatis impetrauerunt. Titulus. XLV.

SVper hæc si veniam ætatis minor impetrauit, in ea causa A est, vt de postea gestis (nam de ante contractis quadriennium ex tempore veniæ impetrari debet, *l. 5. infra de in integr. restit.*) restitui non debeat: *l.1. & tot. hoc titu*ne qui cum eis contrahunt, principali authoritate circumscribantur, *l.1. h. t.* Impetrant autem veB niam mares post 20. annum, fœminæ ab 18. ætatis anno exacto, vt pro maiorib. habeantur: dummodo probatum sit (nec enim præsumitur: *l.1. cum seq. de minor. b.*) eos illius esse frugis & prudentiæ, vt rem commodè suam velut maiores negotiando, &c. adC ministrare possint: *l.2. h. t.* ita tamen, vt prædia sine decreto prohibeantur, vel sic alienare, *dict. l.2.* vel hypothecis onerare, *l.3. hoc tit.*

Si Maior factus ratum habuerit. Titulus XLVI.

D

DEniq; si maior factus, quod gessit in minori ætate, ratum habuerit, nõ poterit id quod ratificauit semel, amplius improbare: alioqui maiori contra ratificationem in ætate maiore faE ctam daretur restitutio: quod non est admittendum: *l.1. l.2. h. t. l 3. eo.* Ratum autem habetur aut expresse, *l. vnic. vers. nisi specialiter ratum habuerint, supra de contract. iud.* aut tacitè. Expresse vel verbis, scripturis. *d. l. vnic. verb. inscriptis ratum habuerit;*

vel facto: *l.pro hered. 20. l. gerit*, A *& tit. de iurisdict. & foro compet.* 88. *& passim, de acquir. hared.* vt ex contractu priore pecuniam, rem exigendo recipiendo, possidendo, *l.4.vbi glo. C. de rei vend. l.4.C.de pact.inter empt. l. contra, §.si filius,de pact.* Tacite per silentium quadriennij, *l. vnic. vers. tempus praterierit, supra de contra* B *ind.* ab ingressu maioris ætatis computandi, quo extraordinarium restitutionis beneficium excluditur, *l. vlt, infra de temp. in integ.rest.* licet ordinariȩ actiones, quæ non contra ius, vt restitutio, sed secundùm ius dantur, vt quãdo decretum non interuenit, ali- C quando diutius durent, *l. vlt. si maior.fac.alienat.fac.rat.hab.quà de re Menoch. remed. recup.* 15. nempe quinquennio. *d.l. vlt. sup. de contract.iud.* vel decennio, *d. l. vlt.inf.si maior.fac.alien rat.hab.*

Vbi & apud quem cognitio D in integrum restitutionis agitanda sit. Tit. XLVII.

HActenus de personis & rebus circa quas restitutiones versantur: nunc de actionibus & iudicijs earum dicamus. Horum E initio recte quæritur, vbi cognitio in integrum restitutionis sit agitanda: quæ prima est in omni iudicio, quæstio, *l. sed etsi, 25. de iudic.* vt scilicet coram competente iudice seu in foro competenti agatur, *tot.tit. infra si à non comp.*

Est autem & hic sequenda regula, actorem sequi forum rei oportere: *l.2.l.vltim.h.t.* cùm enim restitutio distrahat prius gestum: *l. 2. h.t.* eadem autem sit natura distractus, quæ est contractus: *l.ab. emptione, de pact. l. 4. de iust. & iur. Schurff.consi.17.in princ. nu. 9. & 10.cent.* 1. efficitur, vt in contractibus sequitur debitoris forum: *l.2.l.5.infra de iurisd.e.cum sit general. & passim de for. comp.* sic etiam restitutionis distractu oportere minorem adire iudicem eius loci, vbi domicilium habent, contra quos restitui petit, *d.l.2.in fin. hoc tit.*

De Reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integrum restitutionis. Tit. XLVIII.

QVi restituitur in integrum, sicut in damno morari non debet, cuius nomine restituitur, *l.verum,11.§.3.& passim, de minor.* ita nec in lucro, *l.1.hoc ti.cap. 1.vbi glos. eod.* propter quod consequendum nulla datur restitutio quæ prius ius redintegrat, *l.2. supra, in quibus caus.rest.* non addit nouum, *l. quod si minor, 22. §. Scauola, 2. de minor.* Quicquid igitur hac occasione ad restitutũ peruenit, restituere debet, quatenus est locupletior, *d.l 24.§.restitutio,4.l.patri,27.§.1.eod.gloss. hic verb. restituere, ad l.vnic.h.t.* quia

paria

paria sunt, locupletiorem esse, & in dolo hærere: *gloss. vlt. hic l. 1. §. an in pupillum depos.* qui pro possessore dolosum haberi facit: *c. pro possessore, de reg. iur.* quia pro possessore dolus est, *l. qui dolo, 174. de reg. iur.* Sed & in veterem debitorē restituitur actio: *l. vnic. h. t.* & quod tertium hinc peruenit, reddendum est, *l. alterius, de tutel. & rat. distrah. gl. hic, verb. debet restitui.*

Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse. Titul. XLIX.

CAusæ criminales per procuratorem non recte peraguntur, *l. vlt. supra de procur. l. vlt. infra de iniur. l. penul. §. 1. de pub. iud.* velut ciuiles, *tot. tit. ff. & C. de proc.* Eiusmodi restitutionis est causa, *l. Papin. 26. de min.* igitur per procuratorem agi potest, *l. vnic. h. t. late Mauric. tract. de in integr. restit. cap. 22. 23. 24. cum seq.* cui nominatim id sit mandatum: *l. illud, 25. §. 1. eodem:* hoc est, qui speciale ad id mandatum habeat, *d. l. illud, 26. §. si talis, 1. de minoribus, l. Pomponius, in princ. de procur. c. coram, c. suscitata, vbi gloss. eo. Mauric. d. tract. restit. cap. 23. 24.* cui etiam causam restitutionis inseri vult, *Bart. dict. § si talis, de quo Maur. cap. 24. per l. si quis mihi bona, §. sed vtrum, de acq. hæred.* Est enim remedium extraordinarium, *l. in causa, 16. verb. extraordinarium, eod.* quod non venit in mandatum generale: *d. l. illud, 25. in fin. de minor.* nisi quibusdam eius generis expressis, & subiecta clausula generali super similibus: *cap. 4. de procur. in 6.* & prætérquam si incidenter petatur ab eo, qui generale mandatum habet, *l. fin. C. vbi & apud quem, Bar. l. si procurator, de operis noui nunc. late Mauric. de in integr. restit. cap. 25.* aut nisi petatur per tutorem, œconomum, similesque administratores, *Mauric. eo. tract. cap. 27.* qui speciali mandato non habent opus, *l. munerum, §. defensores, de muneribus.*

In integrum restitutione postulata ne quid noui fiat. Tit. L.

POstulata in integrum restitutione, omnia in suo statu esse debent, donec res finiatur, *l. vnica, h. t. Maur. de rest. c. 29.* sicut & alias pendente lite, *toto tit. supra vt lite pendent.* quod iudicis est prouidere, *l. vnica, in fin. h. t.* quare nec sententia poterit executioni mandari, quamdiu contra restitutionis quæstio proposita pendet indiscussa, *l. vnic. hoc tit. l. si causa cognita, verb. suspensum, supra de transact. cap. suscitata, de in integ. restit. de qua copiose Mauric. tract. rest. cap. 29. 30.*

De Restitutione militum & eorum qui Reip. causa absunt. Tit. LI.

Dictum est de restitutione minorum: videamus, quibus ex causis maiores restituantur, quibus non succurritur ob damnum, nisi quod dimidiam iusti pretij partem excludat: *l. 2. C. de rei vend. Dd.l.3.C.comm.vtriusq. iud.* discant enim cautius mercari: *l. 2. infra de fur.* sed ob aliam iustam causam, velut absentiam Reip. gratia susceptam, ex quasi læsi sunt, *l.2. 4. 5. hoc tit.* propter quam etiam milites restituuntur, *l.1.l.6.hoc tit.* eorumque hæredes ex persona illorum, *l. 1. h.t.* quia Reip. causa absunt, *l. 3. hoc tit.* quamdiu scilicet in expeditione sunt, *l. vltim. hoc tit.* & cum ex sua, non alterius persona, restitutionem petunt, *l. pen. h.t.*

De vxoribus militum, & eorum qui Reip. causa absunt. Tit. LII.

Mulieres quamuis non absint Reipu.causa, *gloss.c.1.verb. ad exemplum, h. t.* quia munera Reip. publica non sustinent, *l. 2. de reg. iur.* tamen quæ cum maritis Reip. vt militiæ causa absentibus peregrinantur & absunt, ijs ad exemplum militum & absentium Reipub.causa, subueniri solet, *l. 1. 2. hoc tit.* quando pro eadem persona cum maritis habeantur, *c. admonere, 33. qu.2.c. debitum, de biga. c studeat. vbi gloss. 5. dist.* Quamobrem idem erit & in illorum liberis, patrem comitantibus, *dicto cap. studeat, & cap. contradicimus, §. hac authoritate, 35. q. 3. l vlt C. de impub. & alijs subst.* ac ministris: *Auth. habita, vbi gloss. Bald. Rebuff infra ne fil. pro patre, Dec.l.lecta.n.13.si cert. petat.l.administrantes, §. 1. l. non solum, §. qui primipilum, de excus. tut. l. semper, §. immunitati, vbi Bart. de iur. immun.*

De Temporibus in integrum restitutionis. Tit. LIII.

Quamdiu durat minor ætas, non currunt tempora petendæ restitutionis, *l. 3. l. 5. §. 1. hoc tit.* maiori, facto, eiusque hæredi, super ijs duntaxat damnis, quæ in minori fecerat ætate, tantum intra annum olim vtilem deinceps indulgebatur, *l.1.l.2.l.4. l.5. in fin. h.t.l. minor, 18. §. vlt. cum ll. seqq. de minor.* quod statutum tempus appellat, *l. nam postea, 9. §. si minor 3. de iureiur.* Post Constantinus sublato vtili anno, quinque annos Romæ, quatuor in Italia, tres in prouincijs restitutioni dedit, *l. vlt. in princ. hoc t. Cuiac. obseru. 2. cap. 18.* Sed d. scrimina hæc vt in alijs Iustinianus sustulit, *l. vnic. C. de vsucap. transform. §. 1. Instit. de vsucap. l. vnic. C. de*

Lat. lib. sic etiam hac in parte: voluitque ad restitutionem adulto post ætatem minorem indistinctè quadriennium dari: *l. vlt. hoc t.* sicut & maiori, ex alia quam ætatis causa restitutionem petenti intra quadriennium à tempore scientiæ computandum: *gloss. si partem, 19. §. si per fundum, l. si sit, 7. vbi Castr. quemadm. ser. amitt. & gloss. vlt. l. 2. vbi Dd. C. de iur. emphyt. dixi cons. 12. nu. 38.* sic tamen, vt illud non currat minoribus maiori succedentibus, *l. 5. h. t. l. vnica, supra si ad. dot.* vt nec aliæ temporales, *l. vlt. supra in quibus causis in integrum restit.* aut maioribus Reipub. causa absentibus, *l. 3. supra de rest. milit.* vel aliter impeditis, *l. vlt. in fin. h. t. qua de re dixi consil. 42 circa finem.* An vero & quomodo tempus hoc currat ciuitati, vel ecclesiæ, vide apud *Panorm. cap. 1. cum seq. de in integr. restit. cap. 1. de præscr. Dd. l. 4 infra tit. 1.*

Quibus ex causis maiores in integrum restituantur.
Tit. LIV.

NOn tantum minores restituuntur ob damnum ætatis infirmitate factum, *l. nam postea, 9. §. si minor, 3. de iureiur.* sed maiores: *toto hoc tit. & ff. eod.* quæ & ipsa restitutio est pristini iuris redintegratio *l. 1. supra si ad trãsact.* extraordinaria, *l. 3. verb. officio iudicis, h. t. l. 4. vbi gloss. & Dd.*

A *ff. de in integr. restit. l. si quis, 43. verb. officium prætoris, de in integrum restit. Ias. n 81. post Ang. §. rursus, Instit. de act.* similis minorum restitutioni, *l. vlt. in fin. supra tit. 1.* arbitraria, *l. non enim, 16. vers. toto arbitrio prætoris temperabitur, eod.* Causa est prætoris

B edictum, *l. 1. l. item, 21. l. ait Prætor, 23. l. sed etsi, 26. in princ. & §. penult. & passim, eo.* Impulsiua, æquitas, *l. sed etsi, 26. §. penult. vers. quoties æquitas restitutionum suggerit, eod.* ex iusta causa: *l. 1. in fin. ff. ex quibus caus. maior. l. 4. de in integr. restit.* vt si per absentiam

C detrimentũ acceperint vel Reip. causa susceptam, & legationis, *l. 1. h. t.* vel alterius impedimenti probabilis, vt carceris, *l. 2. hoc ti. Philipp. Porc. cons. 1. Molin. cons. 19. visis, per totum*: captiuitatis hostilis, *l. 5. hoc t.* ac similium, *de quibus l. 2. si quis caut. & passim, ff. eod.*

D Semper enim restauratio datur ex iusta causa, *l. 7. §. ultim. de minorib.* Et generaliter, quotiescunque quis ex necessitate, non voluntate abfuit, dici opus ei subueniendum, etiam cum ex voluntate abest, ex iusta tamen causa, puta studiorum, *l. nec non 18. eodem.*

E Est & dolus aduersarij iusta restitutionis huius causa: *Tiraq. de retract. prox. §. 53. gloss. 12. n. 6. per l. cum proponas, C de naut. fœno. l. qui officij, §. ult. de contrahend. empt. l. 1. §. si reus, l. ultim. §. sed etsi, de eo per quem fac. erit.* Respub. quoque minorum iure vti-

tur,& restitutionem impetrat, *l.4. hoc tit l.3. infra de iur. Reip. lib. 11.* sicut & Ecclesia, *l.1.2.3. de in integrũ restit. vbi Panorm. & Dd. quo loco & infra de iure Reip. lib. 11. commodius id exequemur.* Materia huius restitutionis similiter est damnum, *l. vlt. vers. si aliquid damni, eodem.* quod alias passurus non erat, *l. is qui, 44. eo.* non modicum propter quod quis restituatur, *l.4. de in integrum restit. l. 3. vbi Dd. infra comm. vtriusque iud.* siue in iudicio acceptum, *l. 1. hoc tit,* siue in arbitrio, *l. 2. hoc t.* siue extra iudicium in contractibus factum, *l.3 hoc tit. l.3. infra comm. vtriusque iud.* Damni nomine non venit hoc in argumento extraordinario & odioso propter rescissionem, *l. in honorariis, 34. vers. sed cum rescissa, de oblig. & action.* lucri amissio, *l. sciendum, 18. eod.* vt alias in ordinariis, *l.2. in fin. de eo quod cert. loc. l. vnic. Cod. vbi conu. quod certo loco dare prom.* Sicut enim prætor absentes vel similes affici damno non vult, sic nec lucrum eos facere patitur: *l. ergo, 22. eodem:* iuxta tamen distinctionem, *l. sed fine, 27. eodem.* Forma vt petatur officio iudicis implorato, *l.2. h.t.* & causa cognita, *l.3. h. t.* ac probata: *l.2. h.t.* nec enim præsumitur: *Bart. l. inter omnes, §. recte, de furt. Tiraquell. de pœnis, caus. 43. n 9.* Finis, vt subueniatur iis, qui non sua, sed aliena culpa, vel fatali necessitate damnum passi

A sunt. Effectus, quod totum ius vetus hac restitutione instauretur. *l.1.2. h. t tit.* & vtiles etiam actiones in rem restituto dentur, *l.5. hoc tit. l. nec vtilem, 20. C. eod.* Adiacet bona fides, *l.1. verb. si bona fide, hoc tit.* æquitas, *l. 1. in fine, vbi Dd. eo. l.4. l. penultima, &*
B *passim, de in integrum restit.* Affinis restitutio minorum, *l. vlt. in fine, supra de temp. in integrum restitut.* Reipub. *l.4. h. t.* Ecclesiæ, *cap. 1. 2.3. de in integrum restit.* Contraria, dolus malus: *l. sed etsi 26. §. ait. 4. versic. adijcitur sine dolo malo ipsius.* videlicet vt si do-
C lus ipsius interuenit, non ei succurratur, *eo.* & culpa restitutionẽ petentis, *l.4. verb. sine dolo malo, cum ll. seqq. eo.* & negligentia, *l. non enim negligentibus, 16. eo.* vel aliud delictum: *l. sed etsi, 26. §. ait, 4. vers. delinquentibus prætor non subuenit, eo.* item renunciatio, *l. si*
D *intra, 6. supra de in integr. restit. gloss. & Dd. l.4. C. de pact.* defensio idonea, *l. is qui, 39. l. item, 21. cum l. seq. eod.* præscriptio: *l. vlt. supra tit. 1.*

De Alienatione iudicij mutandi causa facta, Tit. LV.

E

Alienatione, quæ significat dominij translationem, *l.1. C. de fund. dot.* & similia, *de quibus, l. vlt. C. de rebus alien. non alien. cap. 1. 3. de rebus alien. non alien.* inter viuos tamen, *l. ex hoc,*

8.§.

8. §. *vlt. ff. eo. hoc tit.* etiam iudicij remutandi causa fraudulenter celebrata, in integrum restitutio edicto perpetuo permittitur, *l. 3. §. ex quibus, 4. eod.* vt si rem, ne secum ageretur, qui possidebat, venundedit & tradidit, *l. vnic. h. t.* Nec enim modò tum res à possessore vendicari potest, *l. vnic. hoc t.* B verum datur etiam actio restitutoria, *Cuiac. obseru. lib. 10. cap. 3.* prætoria, *l. communis, 24. §. 1. com. diuid.* & ideo annalis, *l. vel post annum, 6. ff. eod.* in factum, *l. 1. in fin. eod.* non pœnalis tamen, respectu agentis, sed rei persecutoria, *l. 4. §. vlt. eod.* arbitraria, *dicta l. 4. §. vlt.* C vtilis, *l. nam si et si, 10. eod.* in eum, qui sic alienauit fraudulenter, tanquam possessorem, *l. si bona. 12. de nox. act.* quod fecit ne secum ageretur, *dict. l. communis, 24. in fin. com. diuid.* Est igitur hæc actio ex causa doli, & ex delicto datur eius qui conuenitur: D *Cuiac. obseru. lib. 13. cap. 37. l. 1. vers. idq; data opera in fraudem fecerit, eo. l. nam etsi, vers. consiliũ huius fraudis inire, eod.* atq; ideo in hæredem non datur, *l. 4. §. vlt. eo.* nisi quatenus ad eum peruenit: *l. quia pertinet, 7. de alien. iud. mut. caus.* at hæredi datur, *d. l. 4.* E *§. vlt.* quia respectu agentis, rei, id est, damni, & eius quod interest, persecutionem continet, *d. l. 4. §. vlt. l. quia, 7. eo.* Pertinet autem tantum ad actiones in rem aut mistas, non ad personales: *Cuiac. obseru. lib. 10. c. 3.* nec enim debitor alienare ius quo creditori tenetur, potest, *l. 1. C. de nouat. l. debitorum, 25. C. de pactis.* at hic, nempe creditor, qui agere & exigere debitum sibi potest, credere ius hoc suum potest, *l. 1. C. de don.* quod quidem si fiat in fraudem aduersarij, ad antagonistam illi duriorem constituendum, erit locus huic edicto, *l. non soliũ, §. 1. l. pen. l. vlt. eod.* Forma huius restitutionis est, vt agatur in factum contra eum, qui in fraudẽ alienauit, *l. 1. l. 3. §. vlt. eo.* quantĩ nostra interfit alium aduersariũ non habuisse: *dicta l. 1. l. item, 4. §. 4. & vlt. eo.* aut (in quo vis huius restitutionis præcipua) vt patiatur secum pristina actione vtiliter agi, peræque atq; si possideret: *l. 3. §. vlt. eod. l. si bona, 12. de nox. act. l. cõmunis, 24. §. vlt. comm. diuid.* aut si actor ius suum fraudulenter iudicij mutandi causa alienauit, vt prior ipse alienator agat, *l. pen. eo.* & agere vetetur is, in quem hac fraude sit alienatũ, *l. vlt. h. t.* quod interpretatur Cuiac. *obseru. lib. 10. cap. 5.* si velit vti iure aliquo vel priuilegio suo proprio, vt militari: *l. pen. eod.* non si iure cedentis communi ad quãtitatẽ pretij, si fortè actio sit empta, *l. pen. l. vlt. infra mandata.* sicut emi vendi potest, *l. 4. cum ll. seqq. de her. vel act. ven. l. 3. l. pen. l. vlt. C. eo. tit.* Finis ne alterius conditio fiat deterior ex alieno facto; *l. 1. in princ. ff. eod. l. non debet, de reg. iur.*

De Receptis Arbitris, Tit. LVI.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Recipiendi verbum quid denotet : quid item compromissum, Arbitrium, &c.*
3 *Quid arbiter, & quomodo à iudice differat, & arbitrorum genera, num. 6.*
4 *Propria commissi.*
5 *Partes, species, & causa, numero 7.*
8 *Qui compromittere possint vel non : & in quos : & quibus de rebus.*
9 *Forma, finis, adiacentia, affinia, contraria : & num. 10. 11. 12. 13.*

1 PRiusquam † in iudicium litigatores detrudantur, iudex vt vir bonus: *l. vir bonus, 18. iudic. sol. l. continuus, 137. §. cum ita, 3. de verb. obl. l. sed si vnius, 17. §. ait Prætor, 5. verb. arbitratu iudicis quasi boni viri, de iniur. Bart. l. si societatem § arbitrorum, n. 4. pro soc.* operam dare debet, ac solet, vt res arbitrio componatur: *d. l. sed si vnius, §. ait Prætor, §. 1. in Auth. vt diff. iud. cap. vlt. vbi gloss. de transact. cap. discordantes, cum seqq. dist. 90.* quo & ipso tanquam compromisso iudicia initio conformari receptum est, *l. 2. §. sed quia, verb. iudices licet ex compromisso cognoscant, infra de iura, calum.* de quo statuis quoque locorum caueri solet, *Ias. l. si causa, 32. n. 4. supra de transact.* præsertim inter coniunctos aut vicinos, *Ias. l. eleganter, in princ. nu. 3. de cond. ind. Blanc. in tract. de comprom. in princ. & passim.* Præmittitur ergo tractatui de iudicijs recte titulus de Receptis B arbitrijs, vt in edicto, Qui arbitrium receperit: *l. 3. §. 1. §. ait Prætor, 2. l. Pomp. 13. §. 2. eo.* aut vt alia exemplaria habent, quod sequuntur Decretales, *tit. eo. de arbitr.* De receptis arbitriis, *vt in l. rem non nouam, 12. infra de iud.*

¶ Recipere Latinis inter alia si- 2
C gnificat promittere, *l. 1 naut. caup. stab. l. qui fundum, 205. de verb. signif.* vnde Iustinianus receptum interpretatur compromissum, *l. rem non nouam, 12. verb. qui ex recepto, hoc est, compromisso, infra de iudic.* quod ex eo dictum, quia litigatores se sententiæ arbitri staD turos compromittant, *l. 1. verb. inuicem promittunt h. t. Cic. epist. 29. ad Corinf. lib. 12.* Vnde compromissum facere, est ex compromisso ad arbitrum ire, *l. societates 7. §. 1. ff. pro socio,* aut de re aliqua arbitrio subijcienda, compromittere, *l. de his, 46. l. si cōpromissum,* E 47. *l. sed etsi, 29. eo* addita per stipulationem pœna, quæ soluenda sit ab eo qui non paruerit: *l. 1. 2. l. sed si. 9. hoc t.* quod compromissum iure perfectum dicitur, *l. 1. hoc tit.* & distinguitur ab arbitrio recepto, quod sine pœna esse potest, *l. rem non nouam, 12. §. 1. 2.*

C. de iudic. l. vlt. C. vbi & apud quos, l. 4. hoc t. de quo Spec. eo. §. 1. n. 1 per l. penult. hoc tit. l. diem, 27. in fin. eo. Ac ipsum compromittendi verbum stipulationem denotat, *§. si scriptum, Instit. de inutil. stipul. l. sciendum, de verb. obligat.* sine qua non constat arbitriũ, *l. litigatores, 11. cum ll. seqq. eo.* Designat igitur hoc formam: at cum iudex ex consensu datus dicitur, ad causam, efficientem respectus habetur, *l. quidam, 57. de re iud.* Sed quia forma dat esse rei, *l. Iulianus, 9. §. 2. ad exhib.* rectius & crebrius compromittere, quam consentire aut conuenire, quæ latius patent, *l. 1. in fi. de pac.* Compromissum etiam sententiam arbitri significat, *l. 2. eo.* quam nostri Laudum vocant, *Bald. l. ult. §. sed etsi, numero 6. cum delegat.* & ἐν πλάτει quodlibet arbitrium, *l. diem, 27. §. ult. eo. l. penult. h. t.* vnde arbiter iudex à potestate iudicandi, *l. 2. §. sed quia veremur. C. de iur. prop. cal. dan.* etiam compromissarius dicitur, *l. cum lege, 41 ff. eo. l. pen. sup. de pac. l. ult. infra de testibus, l. pen. de iudic.* & arbiter ex cõpromisso sumptus, *l. arbiter, 33. l. arbiter. 50. eo.* ad quem ex compromisso eatur, *d. l. societatem, 27. §. 2. pro soc.* Arbitrari & arbitrium significant opinionem & sententiam boni viri ex æquo bono desumptam, *l. in personam, 23. §. 2. de reg. iur. l. 1. de leg. 2 l. hac conditio, 8. de contra emp.* non astri-

A ctam iuris formulis ac angustis, *Cic. pro Sex. Rosc. & lib. 3. Off. Boet. in Top. Seneca, lib. 3. de clem. & de benef.* Vnde iudicium bonæ fidei arbitrium dicitur eiusque iudex Arbiter: *l. 1. in fin. de collat. d. l. Maeuius, 52. §. arbitri, fam. her. l. in ipsius, 5. l. si diuisionem, 13. C.*
B *eo. tit. l. is qui, 31. com. diuidun. l. pro socio, 38. pro soc. l. 2. 3. C. arb. tut. l. ult. §. ult. C. de appell.* sicut & in arbitrariis *l. item, 14. §. hoc autem, 4. quod met. caus. l. vicinus, 24. de de aq. pluu. arc.* Eadem ratione compromissarius hic iudex arbiter perhibetur, qui sic eligitur, vt
C liberam habeat de re statuendi potestatem, *l. item, 17. §. 2. l. quatenus, 19. versic. quod sibi videtur, eod.* ex bono & æquo: *gl. & Dd. l. 1. eo. Felin. cap. 1. n. 3. de pact. Bald. l. 1. de euict.* quantumuis quoad ordinem & processus rationem ac similitudinem iudi-
D ciorum redigatur, *l. 1. eod.* Compromissum igitur est mutua stipulatio vel contractus, *Maran. Specu. aur. parte 4. distinct. 14. n. 3. Bald. l. 1. in fi. eo.* innominatus, *Bald. in rub. C. de rer. permut. n. 5.* quo litigatores rem controuersam arbitrio sequestrare velle
E sententiæ arbitri sub certa pœna vel alia cautione cõpromittunt, *l. 1. l. 4. l. 5. h. t. d. l. rem non nouam, 12. infra de iudic. l. diem, 27. §. vlt. eo.*

¶ Arbiter iudex qui ex compromisso cognoscit, *l. 2. §. sed quia veremur, C. de iur. prop. calum.* 5

lum dan. Iudex ἐν πλάτει ex cõsensu electus, patus, acceptus, *l. quidam,* 57. *de re iudic. l. properandum,* 11. *§. penult. l. rem non nouã,* 12. *inf. de iud.* vel potius non iudex, vt volunt ordinarius, *l. sed etsi,* 9. *§. si quis iudex, eod.* sed priuato litigantium consensu delectus, disceptator atque cognitor, aliquis priuatus, qui sua se sentẽtia finem controuersiæ impositurum recipit: *l.* 3. *§. vlt. eo. l.* 1. *l. vlt. & passim. h. t.* qui proculdubio distat à iudice etiam consentientibus dato: de quo loqui videtur, *d. l. quidam, cum simil.* quantum scilicet iurisdictio iudiciumque ab arbitrio distat, *l. priuatorum, C. de iurisdict.*

4 ¶ Propria, quod compromissum sit ac esse debeat liberum, respectu causæ efficientis, *l. item,* 7. *§.* 1. *eo.* & effectus, hoc est, pronũciationis: *l. qualem,* 19. *eo.* respectu processus & ordinis simile iudiciorũ, *l.* 1. *eo. l. rem non nouam,* 12. *inf. de iud.* etiam respectu finis & sententię cõgruens æquitati legum, ac rationis naturalis: *Menoch. lib. de arb. iud. quæst.* 13. æquale, *l. quid tamen,* 21. *ubi gl. l. si cum dies, §. penult. l. Pedius, §. in seruum. l. idem Pomponius, ubi Bart. eo. Dynus, cap. in iudiciis, n.* 3. *de reg. iur. in* 6. *Spec. de arb. §. differt nu.* 12. *Menoch. de arb. iud. lib.* 1. *quæst.* 12. *n.* 7. stricti iuris. *gloss. ult. c. vlt. eo. Socin. cons.* 10. *n.* 1. *uol.* 1. *Corn. cõs.* 233. *videtur, uol.* 4. extraordinarium, *Blanc. de*

A *compro. quæst.* 2. *n.* 41. personale, *l. in compromissis,* 45. *l. non distinguemus,* 32. *§. si diu,* 16. *eo.* nec transiens in hæredes, *l. diem,* 27. *§.* 1. *d. l. non distinguemus, §.* 2. *eo. c. ult. eo.* nisi horum factam sit in pactione mentio, *d. l. non distinguemus, §. si diu,* 16. *l. si compromissum,* 47. *c. sed. &* 49. *§. ultim.* B *eo. c. ult. eo.* aut respectu dignitatis, officij, muneris, si in personam compromissum, quo casu in successorem transit, *cap. in præsentia, ubi Felin. n.* 1. *cum seq. de probat. Bald. c.* 1. *n.* 9. *de inuest. in mar. fac.*

C ¶ Partes compromissi respectu 5 conuentionis, mutua promissio litigatorum: *l.* 1. *hoc tit. uerb. mutuo promittunt,* receptio arbitri, *l.* 3. *§. penult. l. pen. eodem.* pœnalis stipulatio, *l. litigatores,* 11. *§.* 2. *l. non autem,* 28. *l. diem.* 27. *§ ult. eodem.* respectu ordinis & finis D omnes iudiciis partes: vt libelli oblatio, *Bart. Bald. nu.* 8. *Auth. offeratur. C. de litis contest.* citatio, *l. quid tamen,* 21. *§. si arbiter,* 9. *l. diem,* 27. *§. si quis,* 4. *cum §. seq. eo. Socin. de cita. artic.* 7. *n.* 47. litis contestatio: *l. rem non nouam,* 12. *infra de iudic. gloss. l.* 1. *verb. cum* E *iudex, infra de lit. contest. Bal. & Dd. ibi. ac l.* 1. *de rec. arbi. Canon. in cap. Quintauallis, de iureiurand. Specul. eo. § nunc tractemus. Bart. d. authent. offeratur, in fin. C. de litis contest. Socin. late cap. unic. n.* 10. *ut lite non contest.* deinde reliqua quæ litis contestationem

se-

sequuntur, exceptiones, probationes, *gloss. & Dd.d.l.1.eo.* sententia, *d.l.diem, §. stari.eo. cas. in rebus, extr. eo.* A causa efficiente diuidere licet: vt sit compromissum aut Voluntarium ex partiū electione, aut Necessarium ex iudicis commissione, *l. omnes, 9.C. de fer. vt l. apertissimi,* 14. *infra de iudic. l. arbitrio, 9. cum l. seq. qui satisd. cogant.* vel statuto, quod Statutarium dici potest: *Panorm. cap. cum dilectus, n.6. eo, Iason. l. si causa, 32. nu.4. 5. supra de transact. & l. eleganter, numero, 3. de cond. ind. Maran. Specul. aur. parte 4. distinct. 14. n.3.* vel consuetudine familiæ, quod familiare liceat appellare. *Blanc. de compromisso, quæstio 2. n.48. de quarum discrimine Mynsing. obser. 68. centur.4.* A materia, compromissum speciale, generale plenum, *l. de rebus, 43. l. quid tamen. §. plenum, 6. eo* A forma, aliud conuentum, aliud stipulatum, *l. litigatores, 11. l.2. & 3. eo.* aliud iuratum, *l.4. h. t.* Ab euentu aliud Appellatione suspensum, aliud Homologatū, *l.4. §. vlt. l.5. h.t.*

6 ¶ Arbitri sunt aut iuris, *d. l. apertissimi, infra de iud. l. 9. 10. qui sa isd. cogan.* aut Voluntarij, *Bald, l. libera, nu.7. C. de senten.* Horum duo genera ponit I. C. *in l. si societatem, 77. §.1 pro socio, & glo. Authen si vero verb. compulsionū, inf. de iud.* pro subiecta nimirum societatis, de qua tractat, materia: vbi vel in arbitros

A compromitti solet, qui secundum iuris ordinem procedant, *l. 1 eo.* vel in arbitratores, qui tanquam compositores & transactores, *Authent. si vero, inf. de iudic.* nullo iuris ordine, nec ex iure, sed de facto disceptent, *l. si quis arbitratu, vbi* Bart. *n. 8. 9. de verb. obli-*

B *gat. & d.l. si societatem, § arbitrorum, cum ll. seqq. pro socio, Bart. l.2. n.2. sup. vbi & apud quem,* sine aliqua iudicij figura ac similitudine, *Imol. & Dd. cap. Quintauallis, num.7. de iureiurand. Marant. parte indic.4. distinct.15. num 3. Zas. de feud. alien. nu.20. Iacob. in*

C *inuest. verbor. & cum parte, num. 10. Dec. cons.60. Alexan. con. 82. vol.1.* In dubio tamen potius in arbitrum, quàm arbitratorem intelligitur compromitti; *Spec. de arbitr. §. vlt. n.10. Innocent. cap. Quintauallis, num. 7. de iureiur. Blanc. de compro. part.1. n.29.* quia

D contrahentes intelliguntur se iuri magis voluisse conformare. *Corn. consi.190. plures, in fin. part. 4. per l si prius, 17. §. 1. de aq. pluu. arcen. Socin. consi.19. ad sit, n.6. vol.1.*

¶ Causa voluntarij, voluntas in id conuenientium, *l.3. §. 1. eo. l. rem non nouam, 12. infra de iu-* 7

E *dic.* Necessarij lex, *l. apertissimi. 14. infra de Iudic.* statutum, *Bart. l. prætor, n.31. 2. de tuto. dat.* coactio, decretum iudicis, *l. arbitrio, 9. cum l. seq. qui satisd. cogan. l. 6. sup. de aduoca. diu. iud.* ex causa præsertim publica, *Bart. d.l. prætor, n. 2. de tutor. & curat. dati s.*

Bart.

Bart. l. furti, 6. §. qui iussu, n. 2. de his qui not. infam. Iaf. l. quidam consulebant, n. 7 8. si cert. petat. ad portionem partis, Blanc. de compro. quæst. 3. n. 58. quæst. 5. nu. 1. & 2. Regulariter enim partes inuitus ad arbitrium cogere non potest. Bart. d. l. Prætor, d. l. furti, §. qui iussu Iaf. d. l. quidam existimauerunt. Bal. ex stipulatione, infra de sentent. vbi Bal. num. 7. vbi compromissum à iudice potius suaderi quàm, imperari. Non quod debet fieri ex voluntate, non est imponendum ex necessitate, l. solent. vbi Bart. in princip. de offic. procons. Sed hoc accipiendum, vt in contractibus, de mutuo: l. sicut, inf. de actionibus: nam semel susceptum cogitur arbiter exequi, l. 3. § penultim. eodem, ex recepto: l. rem non nouam, 12. inf. de iudic. nisi iustam præbet excusationis causam, d. l. licet, 16. eodem. & eidem stare conuento partes adiguntur, l. diem, §. stari, eo. l. 1. hoc titulo.

8 ¶ Compromittere omnes possunt qui non prohibentur etiam forenses, l. non distinguemus, 32. §. item 8. eodem, Blanc. de compro. quæst. 3. nu. 45. Iudæi, Blanc. ibidem, n. 47 filiusfamilias, Hostiens. eodem per l. licet, §. si seruus, §. sed filius, de pecul. Bart. l. fin. §. necessitate, C. de bon. quæ lib. Blanc. de compro. quæst. 3. nu. 43. prælatus, Alexand. consi. 32. opportune, num. 5. volum. 2. vasallus, Iacob. in inuest. verb. & cum parte, nu 20. tutor, curator, & quilibet administrator, cui libera administratio rerum commissa est, l. procurator, § 8. de procur. cap. per tuas, eod. Dd. l. præses, 12. C. de transact. l. si plures, de pac. Blanc. de comprom. quæst. 3. num. 39. Prohibentur alij propter dementiam, l. diem, 27. §. coram 5. & penult. eod. alij ob infirmitatem ætatis, d. §. penultim. l. si pupillus, 35. eo. l. 3. verb. commisisse, vbi gloss. hoc tit. alij ob statum, vt seruus: l. non distinguemus, 32. §. si seruus, 7. alij ob sexũ, vt mulier in causa aliena, d. leg. non distinguemus, §. 1. eo. l. vltim. hoc tit. Sic etiam in omnes compromitti potest, quibus id non prohibeatur, l. 3. §. vl. cum l. seq. eo. cap. inter, de translat. præla. Blanc. de compro. quæst. 2. nu 2. cuiuscunque dignitatis, l. 3. cum l. seq. eod. vel existimationis, l. Pedius, 7. eod Blanc. de compro. quæst. 2. n. 8. & 13. vnum vel plures, etiam filiosfamil. l. 5. 6. eod. ecclesiasticos & laicos, ca per tuas, 9. c. exposita, 11. eodem Mynsing. obseruat. 67. centur. 2. militares, paganos: l. certi, 17. C. de indic. numero potius impari quam pari, cap. 1. eod. propter naturalem hominum ad dissentiendum procliuitatem, l. item, 17. §. si in duos 3. codem, vt orta dissensione, plurium sententia præualere possit, l. idem, 27. §. si plures, 3. eodem. Nam alij absque alijs arbitrari nequeunt, licet discrepare sententij possint, l. item, 17. §. vlt. l. sicut, 18. de recep arbit. Vetitum autem est compromitte-

re in seruos, *l. Pedius*, 7. *cum* ll. *seqq. eo.* pupillum, furiosum, *l. sed si*, 9. §. 1. *eod.* surdum, mutum, cæcum, *d. leg. sed si*, §. 1 *eod.* minorem 18. annis, iure ciuili: *vt volunt gloss. & Dd l. quidam*, 57. *verb. sed etsi ex consensu iudex datus sit, de re iudic.* minorem 20. annis, iure canonico: *c. cum vigesimum*, 41. *vbi glo. & Dd. de offic. deleg. Specul. de arbitr. §. potest.* quod verius videtur etiam iure ciuili, *l. cum leg.* 41. *eod. Blanc. de compro. quæst.* 2. *nu.* 22. Nam d. l. quidam, non loquitur de arbitro, sed de iudice delegato, consentientibus dato, ab eo qui ius dandi habeat. Sed nec in fœminam rectè compromittitur, *l. vlt. h. t.* nisi iurisdictionem habeat ordinariam, *cap.* 4 *eo.* non tamen ordinarius sit causæ, de qua compromittitur, iudex: *l. sed si*, 9. §. *si quis*, 2. *eodem, vbi gloss. & Dd.* quanquam tex. *in l. sed si*, 9. §. *si quis, eodem*, de delegato loquatur, & in ordinarium rectè compromitti ostendit, *l.* 3. *in fin. cum ll. sequent. eod.* Quod Canonistæ sequuntur, *Panorm. c. cum tempore*, 5. *n.* 6. *eod. c. cum causam, de elect. c. veniens*, 16. *de iureiurand. Guid. Pap. decis.* 69. adeò, vt & in delegatum compromitti permittant: *cap.* 1 *de præsump. c. vlt. eod. c. nisi*, 21. *de præbend. Blanc. de compro parte* 2. *nu.* 47. 50. ante iudicium tamen cœptum, *Blanc. de compro. parte* 2. *n.* 41. *cum seq.* Sed de omnibus rebus controuersis vna vel pluribus cõ-

A promitti potest: *l. de rebus*, 35. *l. Pomponius*, 13. *de re. ex. arbi.* quæ sint facti, non iuris, *l. cum proponas*, 6. *vbi Salic. C. de rebus creat.* nisi ipsum quoque ius sit incertũ, *Blanc. de comprom. quæst.* 4. *n.* 12. Item de ipsa quæstione compromittendi, *Blanc. eodem quæst.* 5. B *n.* 7. dummodo sit itidem controuersa: de rebus enim claris, vt trãsactis, iuratis, iudicatis, frustra compromittitur, *l. eleganter*, 27. *vbi gloss. & Dd. de cond. indeb. Blanc. de comprom. quæstio.* 4. *n.* 4. 5. *&c l. post rem*, 11. *vbi Iason de trãsaction.* Nam qua de re transigi C nequit, de eadem nec compromitti: *Bart. l. ius dandi, de tutor. & curator. dat. Blanc. de compro. quæst* 4. *numero* 7. vt de alimentis, *Ias. in l. de alimentis, in princip. C. de transact.* rebus alienari prohibitis, *Authent. res quæ, C. de fideicomm.* velut emphyteusi, feudo, D *Blanc. d. quæst.* 4. *nu.* 28. *Curt. de feud. parte* 4. *Dec. cons.* 59. *iurisdictione, nu.* 23. causis spiritualibus, *c. contingit*, & *c. demum* in laicum. *Dd. ibidem. Guid. Pap. decis.* 69. *num* 2. *Blanc. quæst.* 2. *num.* 61. & *quæst.* 4. *nu.* 7. 8. perniciosis Ecclesiæ, Reipubl. *c.* 3. *eodem*, criminalibus, E popularibus, liberalibus, *l. non distinguemus*, 32. §. 5. 6. *de liber. c. i.* 6. *eodem*, *l. si quis*, 8. *C. de episcop. aud. de quibus plura Blanc. de compr. quæst.* 4. *num.* 11. 12.

¶ Formam arbitrium ex conuentione capit: *l. non distinguemus* 32. §. *de offic.* 14. §. *vlt. eod.* I e tamen,

m.n, vt semper inclusam habeat necessitatem definiendi non tantum experiundi: *l.Pomp.* 13. §. 1. *eo.* quod si nihil conuentum specialiter, ad ordinem iudiciorum informatur, *l.1.eodem*, secundum consuetudinem & statuta cuiusq; loci, *Spec.eod.§.vlt.n.1.§. differt, n.2.12 §.excipitur, nu.* 9. 11. 12. *Inno.c.Quintauallis, n.7. de iureiur. Maran.in Spec. parte 4. distinct.14. n.2.Blanc.parte 1.n.20. 29. & q.2 n 47.*

10 ¶ Finem compromissi monstrat. I.C. aiens, illud non differendarum, sed tollendarum litium causa fieri: *l quamuis, 37. eod.* pertinet enim ad lites finiendas, *l.1.hoc t.* rem terminandam, *l.inter, 44. eodem*, arbitrio cognitionis, *l. non distinguemus, 32. §. quaesitum. 15. eod.* Quocirca non potest arbiter iubere ad alium arbitrum iri, ne finis non sit, *d. §. quaesitum, 15.* & poena quoque solet adijci, vt eius metu, sententiae qualicunque stetur: *l. 1. hoc tit. l. diem, 27.§.stari, 2.eodem*: nam olim aliàs non erat ex arbitrio actio vel exceptio, *l 2.3 eod.* Hodie est, si non sit intra decennium ab alterutra parte contradictum, *l. 4. l. penult. hoc tit.* non quidem appellando, *l.1.hoc tit.* praeterquā ab arbitrio iuris, *Blanc.q.5.n 8*, sed ad arbitrium boni viri reducendo, *l. pen. eo. c per tuas, 9. eo.* Caeteroquin oritur ex sententia, nunc arbitri exceptio atque actio, *l.[illegible] 5 nu. 45. de insiit. & iur.*

A periaeque ac ex sententia. *l.actori, 8 C.de rebus cred.Ias.praalleg. loc.* ad interesse, *c. per tuas, 9. eodem*, vel vt praecisè officio iudicis cogatur parere: *c. 2. eodem*, quae tamen omnia, nihil officiunt tertio, *iuxta reg res inter alios acta, toto tit. res int.al. & quibus res ind. l.* B *saepe, de re indic.* Nam, vt ait Sabinus, non potest arbiter inter alios iudicando alterius ius mutare, *l. Sabinus, 31 .in fin. de vsufruct. lega.*

¶ Adiacent locus honestus, tutus, competens, *l.quid tamen, 21. § si arbiter, 9 eodem*, tempus legitimum, non feriatum, *l. si feriatis, 36. eodem*, idoneum, iustum, *l.Pompon.13.§ vlt. cum ll seqq. l. quid tamen, 21.l. Labeo, 25. l. arbiter, 13.eodem.Guid.Papa quaest. 69.310.* sumptus ab vtraque parte praestandi, *Guid.Papa decis.68. Specul.de salar. §. 1. num. 2.* salarium, aut conuentum, aut legitimum duorum aureorum, *l. in sacris, vers. in arbitrium, C. de prox.sacro. scrinio. Guid. Papa decis. 68. num.7.* 11

¶ Affinia compromissis, iudicia, *l.1 eodem* & ordinariae actiones: *l.non distinguemus, 32.§.item, 8. eod.* vnde quando non potest dari ratio diuersitatis, procedit à simili argumentum: *Io. Andr. ad Specul.de salar.§.1.in fin Euerard. loco lega.à ind.ad arbitria, per tot.* arbitramenta, *l si societatum,§.arbitrorum, pro soc. vbi Bart. & Dd.* transactiones: *Ias. & alij, d. l. si causa.* 12

causa, C. de transact. vnde quoq; mutua & reciprocans ducitur ratiocinatio, Bar. Bald. & Dd. l post rem, de transact. l. si diuersa, l. si causa, eo. t. Blanc. de compro. qu. 4. nu. 22.

13 ¶ Contraria putantur, quæ litis impediunt ingressum, de quibus, c. 1. de lit. con. in 6. Nam hæc itidem arbitrijs sunt impedimento, Bar. Alex. Ias. l. fratres, C. de transact. Bal. l. si iudex, in fi. de his qui sunt sui vel alien. iuris, Blancus de compromiss. quæst. 4. nu. 3. de except. Imp. Item quæ vel annihilant ex defectu causarum, l. non distinguemus, 32. §. 1. eodem, efficientis, d. l. non distinguemus, 32. §. 2. Materialis, d. l. 3. l. quid tamen, 21. §. non debent, 6. l. non distinguemus, 32. §. Iulianus, 5. l. pen. eodem, formæ, l. qualem, 19. eo. finis: l. Pomponius, 13. §. 2. l. item, 17. §. 2. l. qualem, 19. eod. vel dissoluunt, soluto compromissi die, hoc est, exeunte prius quam sententia dicta sit: l. non distinguemus, 32. §. 2. l. quid tamen, 21. §. Papinianus, 5. §. si quis, 8. eodem, aut morte arbitri, l. diem, 27. l. arbiter, 40. eodem, partiumve, d. l. diem, furore, itidem simili casu, vnde arbitrium incipere nequit, interueniente, l. si compromis. 47. §. vlt. cum ll. seqq. eodem, aut iudicio, l. si quis, 30. eo.

De Satisdando, Tit. LVII.

1 *Continuatio.*
A 2 *Quid satisdare, satisdatio.*
3 *Species.*
4 *De cautione iudicis.*
5 *De satisdatione actoris, & partibus huius cautionis.*
6 *De satisdatione rei.*
7 *De cautione tam actoris, quàm rei.*
B 8 *De cautione aduocati, item procuratoris.*
9 *Causa.*
10 *Materia.*
11 *Forma.*
12 *Circumstantia.*
13 *Finis & effectus.*
14 *Affinia.*
C 15 *Contraria.*

ADmonendi† sumus, litigantes alieno maxime nomine, sine satisdatione vix admitti: l. vnic. h. t. l. non solum 29. cum ll. seqq. de procur. vt de hac initio & in limine iudiciorum iure quæra- 1
D tur, l. vnic. hoc tit. Chil. in pract. c. 46. Cauere est, quoquo modo cautam rem facere, & in securo collocare, l. 3. §. 1. de Prætor. stip.

¶ Satisdare est satis præstare, 2
l. tribus, 8. de vsufruct. ear. rer. datis fideiussoribus, l. 1. qui satisd. cogan. qui olim in his iudicialib.
E requirebantur: §. 2. inf de off. iud. in verb. cum fideiussore, & Nouel. de exhib. reis, l. prætoria, 7. prætor. stip. licet non in conuentionalibus, l. promissor, 21. § si de constit. pec. l. 1. §. inter, de coll. bon. l. 2. quor. legat. contra Nouell. de exhib. & introduc. reis, §. sancimus, versic. cum

cum vero libellum, verb. sola perso-
nali fideiussione præstita. sed hodie
etiam in his iudicialibus receptū
est, pignoribus posse tueri, *glo. &*
Dd. l. 1. ff. eo. & in d. l. pratoria. &
§. sin autem, hoc tit. ubi Fab. glos.
Bal. & Dd. i. v. l. si à creditore, 7. C.
de actio. per l. 4. qua res pig. etiam
iure Saxon. *Chilian. in process. cap.*
46. num. 2. uers. (sonst. muste
er den mitburgen oder pfanden.)
Satisdatio igitur, de qua hic agi-
mus, est actus iudicialis, *Spec. &*
Marant. isto tit. quo datis fideius-
soribus vel pignoribus idoneè de
lite cauetur, *l. 1. vbi Dd. hoc tit.*

3 ¶ Ea à materia est vel ciuilis,
de qua ff. tit. qui satisd. cogan. & l.
vnic. C. eodem, quam absolute vo-
camus, *vorstandt. oder. caution.*
Chilian. d. cap. 46 & ord. elect. par-
te 1. constit. 5. & 5. vel est Crimi-
nalis, *l. 1. l. 3. vbi Bart. de custod.*
reor. Bart. Bal. & Dd. l. vlt. C. de
accus. Pa is de Put. de synd. verb.
carcer. Maran. de satisd. nu. 20. la-
te Boss. de carcer. fideiuss. quam
nostri appellant (*peinlich vor-*
standt.) Chil. c. 47. & (in pein-
lich Reichsordnung) cap. 2. A for-
ma, alia Satisdatio, propriè sic di-
cta, *l. vnic. C. eodem,* alia Cautio
iuratoria, *l. vlt. eo. l. 1. §. 2 de assert.*
toll. de qua Tiraq. de retract. lign.
§. 1. gl. 18. n. 49. quam præstantij,
qui aliter cauere nequeunt: *l. 1.*
(omnes, C. de asser. tollen. Nouell.
52. 112 gl. §. necessarium, verb. iu-
dicij, in Auth. vt nulli iud. Paris
de I ut. de syndic. verb. fideiussores,

A *c. 1. Boss. de carcer. fideiuss. nu. 91.*
Chil. cap. 46. Bal. l. vltim. ff. eo.
Mynsing. obser. 11. cent. 2. item viri
clarissimi: *l. in sacris, 12. C. de pro.*
sacr. scrinior. lib. 12. illustres, *l. pen.*
l. vlt. C de dig. lib. 12. Magistratus
l. vnic. verb. curatoria cautionis, C.
vt magist. post depos. si tamen per-
B sona digna & honesta sit: *Auth.*
cui relict. C. de indic. vid. tol. Myn-
sing. d. obseru. 11 cent. 2, alia nuda
repromissio, *l. sciendum, 15. quan.*
satisd. cog. l. 3. C. de verbi signif. cui
etiam œconomi & clerici relin-
quuntur, *l. cum clericis, 25. C. de*
C *episc. & cler. c. 1. de iuram. calumn.*
Cuiac. Nouell. 49. in fine. Ponit &
alias species, *gl. l. 1. C. de procur.*
quæ distinctis personis, quæ iudi-
cia sustinent, rectius poterunt in-
telligi. Eæ sunt, iudex, actor, reus,
c. forus, de verb. signif.

¶ Iudex olim in singulis causis 4
D iureiurando cauebat: *l. rem non*
nouam, cum auth. seq. C. de iud. &
passim in oratione Cic. pro Ros. Ca-
lio. &c. hodie solum initio officij,
non ad singulas causas præstat iu-
ramentum. *Nouell. 9. ti. iusiurand.*
quod præstatur. Nam post cœpe-
runt officia esse, cum olim ele-
E ctione prætoris singulis etiam
causis iudices vel priuati daren-
tur, *l. solent, de iurisdict.* vt omni-
no tum opus, fuerit in singulas iu-
rari: hodie non item, mandata
quasi vniuersitate causarum offi-
cijs, *in auth. de iud. & defens. ciui.*
In criminalibus tamen iudex
etiamnum cauet interdum, pe-
rentibus

tentibus litigatoribus præſertim reis: (*gibt jhnen ſicher. gelett. zu rech.vnd.fur vnrechten govvalt,*) quæ noſtris Cautio ſecuritatis,aut Saluus conductus dicitur: *Panorm.c.vlt.de treug.& pac.Bart.l. vtimur, ſ. de ſepulch. viol. in l. is qui reus, ſ. de publ.iud.l.1. de cuſtod.reor.* & contra violentiam facti, non iuris, cauet. *Bart.l.vlt. n. 1.C.de dign.lib.12.& in l.3.n.3. ad l.Iul.maieſt.l.1.vbi Reburſ. de nauicul.lib.11.Alexan.l.1.§. non fuit, de dolo malo, & conſ.15.vol. 4.Mynſing.obſer.82.cent.1.* Continent autem liberam non tantùm accedendi,ſed & recedendi facultatem, *Bart.d.l.vlt.d.l3.Rebuff.in d.l.1. C. de nauicul. lib. 11.Bart. l.vtimur, de ſepulc. viol. Alex. d.l. 1.§.non fuit, & d. conſ. 15. vol. 4. Panor.d. c. vlt. de treug.* (*Si cher geleit zu vnd. abe,*) vt vulgo loquuntur, *de quo Clarus lib. 5. ſent.§.fin. q.32.Menoch. li. 1. de iud.arbit. quæſt.80.* quā tum fragilem cautionem vocat. *Menoch. conſ.100.nu.185.* Iudex delegatus partibus etiam cauet per documentum ſuæ commiſſionis. *c. cum contingat,24.de reſcr.cum ſimilib.*

5 ¶ Actor quanquam iure veteri ſatiſdare non cogabatur, *§.1. h. t.* hodie tamen ſatisdat,intra duos à tempore porrecti libelli menſes, ſe litem conteſtaturum: *§.1. in auth.de excut. auth. libellum, C. de litis conteſt.glo.verb. nullam, §. 1.hoc tit.* deinde, ad finem vſque iudicij ſe in lite permanſurum: A *Specul. de ſatisd.in princip.* tertio, pro expenſis, ſi contingat ipſum ſuccumbere, & in expenſis condemnari, *auth. generaliter, vbi Bart. Bal. & Dd. C. de epiſc.& cler.§.ad excludendas, in auth. de litig.c.calumniam, de princ.c. vlt. de maior, & obed.gloſſ.§. 1. verb.* B *nullam,h.t.* Addit Speculator, *eo. tit.in princ.* has ſatisdatione conſuetudine nonnunquam remitti: ſicut remittuntur interdum, vt immobilia poſſidenti, tam iure ciuili, l. ſciendum, qui ſatiſdat, cog. quæ ſecundum communem opinionem etiam in actore obti- C net, *Iaſon ibid. nu. 1. & 2. contra Bart. & alios*, quàm etiam iure Sax. diuerſimodè tamen. Nam iure ciuili cauet poſſeſſor ſaltem promiſſione,*vt inſcriptio oſtēdit t. & d.l.ſciend.,15.ff.qui.ſatiſda.cogant.vbi Bart.Iaſ.n,6.& Dd.* exigunt ab eo bonor. expignorationem: D *alij etiā iuratoriā cautionē,gloſſ.1. ibid. quam ſequitur ibi.Iaſon, nu. 6. & in l. vlt. vbi glo. Co. de princip.agen.in reb.lib.2.* Iure Saxonico nihil promittit, ſed ſunt pro prædibus prædia obligata,*Chilia. in prac.cap.46.conſtit.pro. 5. parte* E *1.* ſi tamen dominus poſſideat, quem tenet executio. Nam procuratorem poſſidere non ſufficit, niſi vadem ſe pro ſuo principali præbeat. Quamobrem domino poſſidente procurator à ſatiſdando immunis eſt, dummodo de mandato eius conſtet. Porrò quę exigitur ab eo, qui res, ſoli in ter-

ritorio iudicij non possidet, cautio, tria habet capita: vnum de resarciendo damno, alterum de resarciendis expensis, si contingit actionem succumbere, tertium de prosequenda ad finem vsque lite, *Landtrecht lib. 2. art. 9. Chilia. c. 46. Fachs. differ. iud.* 40. eandémque duntaxat in criminalibus præstat actor iure Saxon. *Chilia. cap.* 47. quanquam ex ordinatione Imperij grauiorem, *vt apparet Reichsordnung. c.* 12. sicut & iure ciuili, *l. vlt. vbi* Bar. Bal. *& Dd. C. de accusat.* Bar. *l.* 1. *C. de custod. reor.* Moribus etiam illi qui petunt reum incarcerari, cautionem prius præstare debent, eam rem iudicio fraudi non fore.

6 ¶ A reo postulatur cauere iudicatum solui, *l. qui proprio*, 46. §. *qui alium*, 2. *de procuratoribus*, etiam in criminalibus, *l. si quis*, 57. §. *vlt. de fideiussor. l. si Barsatorem*, 13. *C. eodem tit.* qua satisdatione leuatur iure nouo, si cauerit iudicio sisti, & se ad finem vsque in lite perseuaraturũ, §. 2. *Institut. hoc tit. Specul. eodem*, §. 2. *nu.* 1. 2. & tempore sententiæ affuturum, §. *alia, Instit. hoc tit.* Quod genus etiam in criminalibus recipitur, *l.* 1. *vbi* Bart. *l.* 3. *C. de custod. reor.* sicut & alia de reo præsentando, *l. sancimus*, 26. *Co. de fideiussor. Marant. num.* 4. *&* 5. *in prac. Spec. hoc tit.* Qui tamen per procuratorem litigat, iudicatum solui satisdare debet: § *sin autem, in fin. Instit. hoc tit. l.* 2. § *sin autem* A *adfuerit, Co. de iuram. prop. calumn.* & se tempore sententiæ præsto futurum, *d.* §. *alia*, nisi immobilia possideat: quo casu tantum promittit, *d. l. sciendum, qua propriè loquitur in reo, vt gl. ibi, & Dd præsertim Iason, num.* 1. 2. Cæterùm qui satisdedit iudicatũ B solui, non tenetur ad aliam iudicio sisti, *l. filiusfam.* 14. *vbi Ias. n.* 8. *post gl. ibi, & in l. si defunctus*, §. *fin. de proc.* Iure Sax. nullam omnino præstat reus, *Chil. cap.* 46. *Fachs. differ.* 40. nisi in criminalibus: *Landt. lib.* 1. *art.* 3. 34. *vbi gl. num.* 4. *& in lib.* 2 *art.* 5. *vbi gl. n.* 3. licet C in his iure ciuili non tam facile reus ad cautionem admittatur, sed potius vinculis & carcere constringatur, *l.* 1. *vbi Bart. & Dd. de custodia reor.* etiamsi bona immobilia in loco iudicij possideat, *Ias. l. sciendum*, 15 *num.* 3 *in* 10. *limita. qui satisd. cogant.* Est etiam, cum in realibus exigitur à reo D cautio de bonis non minuendis. *l. senatusc.* 16. *de off. præsid. l si fideiussor.* 7. §. *vlt. ff. eo. l.* 5. *de petit. hæred. Spec. de satisd.* §. 2. *num.* 1. Est cum arresto res; mobiles, vel etiam persona suspecti de fuga præcluduntur: *d. l. si fideiuss.* 7. §. E *penul. eo. l. pen. ff. in quibus caus. pig.* immobiles cum fructibus sequestrantur, *l. vn. vbi Dd præcipue Cur. C. de prob sequest & extra, ao in Clem. eo.* Quod tamen non nisi ex certis causis faciendum, *de quibus gl. & Dd. d. l. vn. Ias. Alex. & Dd. l. si fideiussor*, §. *vlt. Gipp. de fideiuss-*

fideiussor. nu. 80. Nec enim eius- A modi fugitiui obęrati ad iuratoriam cautionem admittuntur, *in auth. de exhib. reis*, Bar. *l. litibus, n.* 8. *C. de agric. & censit. l.* 11. *l. si fideiussor*, §. *vlt. vbi Alber. eo. Curt. l. vn. n.* 56. *& ibi Sal. n.* 10. *C. de prohib. sequest. Innoc. c. praeterea, de except.* Boer. *in singularib. verb.* B *sequestratio, nu.* 6. In personalib. eadem quoque cautio petitur, etiam ante quam cesserit, aut venerit debitionis dies: maximè si vergat ad inopiam reus, *l. in omnib.* 41. *de iud. l. grege*, 13. §. *si sub condict.* 5. *de pignor.* Motibus etiam reus, qui carceribus relaxatur, iu- C rat, Se non vltutum, quicquid ibi passus est: ac si condemnatus sit, pariturum se etiam sententiae: (*Als der verwisen wirdt, muss das Landt verschwueren: welches man Vrpheden nennet.*)

7 ¶ Ab alterutro verò exigitur cautio de Non offendendo, si for- D tè formidolosus sit, & minas exequi solitus: Bart. *nu.* 7. *& Dd. l. de pupillo*, 5. §. *si quis ipsi. de oper. nou. nunc.* quae etiam extra iudicium peti potest, *l. illicitas*, 6. §. *ne potentiores*, 2. *vbi* Bart. *de offic. praes. & l.* 4. *si cui plus quàm per l. Falcidiam, l. qui bona*, 13. §. *si* E *quis*, 5. *de dam. infect. Fel. in rubr. de treug. & pac. Alex. l.* 2. *solut. matrim. Ang. tract. malef. gl. uerb. iniuriosa. Maran. de satisd. n.* 13. *& Bal. cons.* 388. *uol.* 4. Olim etiam ab vtraque parte atque adeò eorum administratoribus exigebatur calumniae iuramentum, *l.* 1. 2. *de iuramen. prop. calum. l. rem non nouam, C. de iudic.* quod etiamnum in Camera durat: apud nos Sax. non seruatur, *Chilia. c.* 67. sed & hodie ab vtrisque exigitur cautio iudicio sisti, & de persecutione litis, si vterque sit peregrinus, aut ob similem causam, ne iudicium reddi possit elusorium, *contra l. si Praetor, de iudic.*

¶ Aduocati olim in qualibet lite, hodie initio officij iuramento cauent, *l. rem non nouam*, 12. *cum Auth. hodie, ibi insertam, ubi Dd. C. de iud.* Procurator actoris non satisdat rem ratam dominũ habiturum: si apud acta factus sit, aut pro praesente procuret, *l. unic. C. eo. l. nec satisdatio*, 21. *rem rat. haber.* quia mandasse patiendo intelligitur, *l. qui patitur*, 88. *mand.* nisi probetur mandatum reuocatum, *d. l. unica, in fin. C. eo.* Si nullum mandatum, habeat procurator, ne cum cautione quidem admittitur: *Dd. l.* 1. *C. de procurat. & c.* 1. *ubi gl. uerb. partitorib. eodem. & in l. non solum*, 39. §. *qui alieno, uerb. debet, de procur. per l.* 6. §. *fin. de negot. gest.* (nisi coniuncta sit persona, *l. sed & hae*, 35. *de procur. l. maritus*, 21. *C. eo.* intra quartum gradum, *gl. in l. cum alienam, C. de legatis*, quae tamen nec ipsa admittitur, si de contraria domini voluntate constet: *l. Pomponius*, 40. §. *si de procur. l. maritus, C. eo.*) aut nisi mandatũ allegauerit, *l.* 2. 8

§. *hoc etiam*, *ubi gl. uerb. nullo mandato, C. de iuram. prop. calum. dan.* iudicemque in illam opinionem adduxerit, vt existimet etiã cum vsitata Rati cautione admittendum, *d. l. 2. §. hoc etiam*. Nam si dubitetur probabiliter de mandato, aut non plenum illud sit, cogitur de Rato cautionem præstare, *l. 1, vbi Ias. n. 3. C. de procur.* At procurator rei Rem ratam dominum habiturum cauere non cogitur: *l. exigendi, 13. C. de procur.* nisi quandoque in realibus, *Spec. de satisda. §. expedito, num 3.* Nam de suo dependet, si dominus non ratificat: *l. non cogendum, 45. de procur.* vt qui non admittatur, nisi præstita de Iudicato soluendo cautione: *vt hic in princ. §. si uerò reus, l. unica, C. eo.* etiamsi mandatum habeat: *l. qui proprio, 46. §. qui alium, l. minor, 51. de procu. d. l. exigendi*, quia sine hac satisdatione nemo idoneus est alienæ rei defensor, *§ ultim. hoc t. d. l. unic. d. §. qui alium*. Quæ tamen & ipsa cautio moribus Sax. vt principali, sic etiam procuratori remittitur, dum tamen de mandato constet, *ut Chil. & alij pragmatici ad tit. de satisdat. (oder uom uorstandt,) in suis practicis libellis annotarunt.*

9 ¶ Causa efficiens remota Lex, S.C. aut aliud quod vim legis habeat, *in prin. Instit. eo. l. 2 de usufruct. ear. rerum, l. 5. de petit. hæred. l. 2. §. 2. qui satisd. cog.* vt statutum, consuetudo, *l. 4. de custod. reor.*

A *Maran. de satisd. n. 5.* Propinqua iussus iudicis, *l. 1. C. ut in possess. leg. l. in omnibus, 41. de iud. l. unic. C. ut in possess.* aut partium consensus, *l. de die, 8. l. si fideiussor, §. pen. qui satisd. cogan. l. interdum, 10. ff. rem rat. hab.* Impulsiua, à parte eius qui satisdatur, petitio B ante litem contestatam facta: *l. unic uerb. in ipso litis exordio, C. eo. l. Pomponius, 40. §. ratihabitionis, de procur. l. ita, 13. C. eo. ubi Ias. Zob. Landtr. lib. 2. art. 9.* sine qua iudex eum non decernit: *Hippol. in pract. crim. §. nunc uidendum, n. 5. per l. 4. §. hoc autem, de damn.* C *infect.* nec enim exceptiones supplet, *l. unic. ubi Castr. n. 3. & 4. C. ut quæ des. aduo.* A parte eius à quo petitur, paupertas & suspicio fugę contra principalem, *Marant. de satisd. n. 2. d. l. in omnibus, 41. de indic.* defectus pleni mandati in procuratore: *l. 1. ubi Dd. C. de* D *procur.* in vniuersum æquitas aliqua ex varijs causarum figuris & circumstantijs occurrentibus ducta, *d. l. in omnibus*.

¶ Materia sunt causæ omnes civiles: *l unic. C. eo. hoc t.* etiam criminales, saltem leuiores. *l. diuus, 4. l. 1. ubi Bart. de custod.* E *reor.* Nam in capitalibus iure ciuili satisdatio non admittitur, *dicta l. diuus, Panor. & Felin. in cap. cogebatur, de maior. & obed.* etiamsi possideantur immobilia. *Ias. d. l. sciendum nu. 3. qui satisd.* vel mille testes offerantur, *Bal. cons. 337, uol. 2.* sed vinculis & car- 10

cere-

ceribus, nocentes asseruantur, *Bal. l. 1. de custod. reo. Bal. l. 2. C. eo. Felin. c. vlt. num. 10. de accusat.* quanquam, vt dixi iure Sax. etiam hic admittatur satisdatio: *Landtrecht lib. 1. art. 3. & 34. vbi gloss. nu. 4. & lib. 3. art. 5. vbi gloss. n. 3.* Sed ad quam vsque quantitatem? Iure ciuili ad 30. solidos in satisdatione in iudicio sisti, vel simili, *Auth. libellum, C. de lit. contest:* Iure Saxonico ad vigintiquatuor Schockios siue VVergeldum, *Chil. dicto cap. 46. (vom vorstädt.)* nisi aliud momentum causæ requirat, vt in *Hoffgericht sordnügen* cautum est, vt in nostris curijs hactenus obseruatum. Quis enim iudicatum solui satisdationem in causa magna tam leui defungi summa permittat? In criminalib. igitur vtroque iure pro circumstantia personarum delictorumque quantitas taxatur, *l. 1. vbi Bart. C. de custod. reor.* Vidi in causa homicidij reos tenuiores relaxari carceribus prestita satisdatione ad 100. 200. 300. à Nobilioribus verò cautionem ad 1000. 2000. 3000. exigi. Nam vnusquisque talem præstat seruitutem, qualem potest, *l. 1. §. 2. C. de assert. toll. Auth. si cui relictum, vbi Bal. C. de indict. vid. toll.*

11 ¶ Quod ad formam attinet, satisdationem verbo offerri non sufficit, sed realiter illa præstanda est: *gloss. vlt. cap. pastoralis, de off. ord. & cap. quoniam, §. cum aliis, verb. cautione, vt lit. non con-*

A *Arest. Zob. Landt. lib. 2. art. 5.* vbi enim facto opus est, verbo non sufficiunt, *l. non omnes, §. fin. de re mil. l. peculium, in fin. princ. de pecul. Hippol. l. qui falsam, nu. 29. de fals.* scilicet vt satisdans cum sua accessione realiter obligetur, *Marant. de satisd. n. 76. per Bal. cons.*

B 261. *vol. 2.* puta datis fideiussorib. *l. 1. l. 7. eo.* vno in leuioribus, *l. 2. 3. 4. 5. §. 1. eo.* pluribus in grauioribus causis: *Marant. preall. loco, c. 7.* idoneis non solum facultatibus, sed etiam facilitate conueniendi, *l. 2. si quis in ius vocat. l. penult. C. de pact. l. 2. l. de die, 8. §. 1.*

C *qui satisd. cog. Dd. in Auth. præsent. C. de fideius.* quod per arbitros exploratur, *l. 5. §. 1. l. arbitros, 9. eo.* nisi absque controuersia aduersarius recipiat, *l. si ab arbitr. 10. eo.* aut à parentibus ac similib. cautio præstetur: *l. 1. 2. §. Prætor, eo: l. 1. 2. si quis in ius voca.* vel etiam

D pro vade pignori obligatis rebus mobilib. *l. promissor, 21. §. vlt. de constit. pecun, l. litigatores, 11. §. 2. de arbit.* vel pecunia in iudicio deposita: *d. l. litigatores, Faber h. t. vers. sin aliquis, n. 4.* vel soli rebus in territorio sitis hoc nomine hypothecatis, *d. l. promissor, §. vlt. l. si*

E *mandato, 59. §. vlt. mand. l. 1. §. iubet, de collat. bon. l. 2. §. penult. quorum l. Ranard. in regul. plus cautionis, de reg. iur.* de quo suprà initio huius argumenti dictum est. Forma cautionis iuratoriæ, e... ponit. *gl. §. necessarium, verb. indicij, auth. vt null. iu... per illum text.*

ver. si verò iurauerit. Bal. in Auth. generaliter, C. de episc. & cler. Alex. l. si vero, n.14. qui satisdar. cog. Chil. c.46. num. 4. talis hodie exigitur, vt anceps periuriũ euitetur, *l.4. de in lit. iurand.* vtcunque Manserus contra disputet in sua praxi (*Dak leger schvveren dorffte, dass er glaube, daß er nach angevvandem moglichem fleiß die* cautiō *mit Burgen vnd pfanden nicht bestellen mogen. &c.*) Formam promissionis simplicis, quã possessores immobilium faciunt, *l. sciendũ, 15. & in rub. qui satis. in verb. sua promissioni committantur*, gl. vlt. iuramento concipiendam esse, *d. l. sciendum verb. non compelli, & in l. vlt. C. de princip. agent. in reb. l. b.* 12. quod merito Bart. reprobat: *in d. l. sciendum, n.7. & 8.* addens tamen, promittentem bona sua hypothecare oportere, *per l. vlt. §. defensionem. C. de ad tut. l. filio, vt in poss. leg. sequitur Ias. l. si priusquã, de oper. no. nunc.* Ex quo conficeretur, cum iure Saxon. immobilia non nisi cum authoritate iudicis, cui subiecta sunt, oppignorari possint, *differ. Saxon. 4. in fin. & D. Reimhar. in differ. per art. 32. lib. 1. & VVeychbild. tit.* (*von verpfendung.*) sicut & in nouissimis ordinationibus cautum est *part. 2. const. 25.* etiam isto casu consensum illius iudicis fore necessarium: quod tamen vsu non seruatur: & quia talis hypotheca tacite promissioni inest, quod

A forte Bart. voluit, & quia iudex intelligitur consentire: tantum enim illa prædia liberant à cautione, quæ sunt in territorio vbi agitur. Sane cùm edictum promissionem tantum exigat, *in rub. qui satisd. cog.* cur requiratur hypotheca, quæ præsertim tacite

B inducitur, vt non opus sit expressa? *l.3. cum ibi nota. si cert. petat.* Quanquã iure Sax. nec promissio quidẽ vsitata sit, sed simpliciter qui possidet ĩmobilia, satisdatione ac cautione omni liberatur.

¶ At in quo loco satisdatio facienda, vel prædia possidere o- 12

C portet? In loco iudicij vel illius territorij vicino, *Bart. d. l. sciendum, §. 1. Ias. l. si fideiussor, §. 1. n. 8. qui satisdat. cog.* vt & in excussione bonorum principales, *Sal. n. 2. & Dd. in Aut. præsente, C. de fideiuss.* Sed quoniam eadem debet esse conueniendi satisdationum facilitas, quæ est in reo prin-

D cipali, *l.2. eo* idcirco recte in nostris curiis, (*in Hoffgerichten*) non alia recipitur cautio, quam in loco ipsi curiæ, (*dem Hoffgericht*) subiecto. At quando? Regulariter ante contestationem, *l. Pompon. 40. §. grati habitionis, 3.*

E *verb. ante litis contestationem, de procur. l. vn verb. in lumine iudicij nec post ipso litis exordio, &c. h. t.* nisi ex noua causa, vt si præsides facultatibus labantur, *l. de die, 8. §. si fideius. 4. eo.* At quoties? Semel tantum, nisi desinat esse sufficiens cautio, *d. l. de die, §. si fi-*

ss. fi iuss. l. arbitro, 9. cum et seq. eo. A *Castr. l. cum proponas, in fin. C de transact.*

13 ¶ Finis satisdationum, ne reddatur iudicium frustratorium & inane, *contra, l. si Prætor, de iud.* & vt secura sit res eius quia agitur, *l. 1. ver. securum facimus, eo. Maran. de satisf. n. 2.* Quod ad effectũ attinet, videtur consentire in iudicem, qui satisdationem petit. *l. sed etsi, 52. de iudi. de quo latè post* B *Bart. Ias. l. si conuenerit, nu. 32. 33. de iurisd. Bar. & Dd. l. quidam, de re iud.* Illam qui offert, non potest in ius trahi, arrestari, vel carcerari (nisi in capitalibus) includi: *l. si verò, 5. §. eo.* Etiam procurator qui satisdedit loco domini est, *l. Titius, 20. de procur.* Ex cautione personali oritur obligatio & actio personalis, tam contra reum quàm aduersus fideiussores, *l. 2. l. pen. & toto tit. si quis caut. secundùm tamen ordinem Auth. præsente, C. de fideiuss. Maran. eo. nu. 19.* Ex pignore, cautione reali nascitur realis etiã D hypothecaria, *vt dictum est, §. item Seruia, supra de actio.* ad pœnam vel certum, si comprehensa sit, & expressa in cautione, vel incertam (eius scilicet quod interest) si nulla sit expressa, persequendam: *l. vlt. si quis in ius vocat. l. pen. si quis caus.* nisi excusatione iusta illa temperetur vel excludatur, *l. 2. & tot. tit. si quis cau.* Quod si plures sint præstitutæ cautiones, non erit in arbitrio rei ex qua velit conueniri, sed actoris, ex qua velit agere,

¶ Affinia fides publica, *§. sed neque, in Authent. de mandat. princip. de qua Couar. c. quamuis, nu. 4. de pact. in 6.* & illa militaris, quam Saluam guardiam vocant, *de qua diximus, ti. C. ne liceat potentioribus, cum tit. seq.* sequestratio, arrestatio, *d. l. si fideiuss. §. fin. eo.* cautio de non offendendo, *de qua dixi d. tit. de eo quod met. caus.* quam coniuges à quibus violẽtia nimiaq; sæuities timetur, inuicẽ prę̃stant, *Schurff. cons. 42. & prædicta, n. 4. cent. 1.* & aliæ extrajudiciales, *de quib. in t. de prætor.* C *stip. cũ seq. & extra de pignoribus.* 14

¶ Contraria satisdationi: si vitiosè caueatur: *l. quoties, 6. qui satisd. cog.* si principalis aut fideiussores facultatibus labantur: *l. si ab arbitrio, 10. l. de die, 8. §. si fideiuss. 4. qui satisd. cog. l. Labeo, 25. §. vlt. cum l. seq. de recep. arb.* si fideiussor parum idoneus sit non modò facultatibus, *d. l. si arbitrio. l. 2. in princip. qui satisd.* sed etiã facultate conueniendi: *d. l. 2. in prin. l. si fideiussor, 7. l. de die, 8. §. 1. qui satisd. cog.* vt si fori præscriptione vti possit, *l. fideius. 7. ff. qui satisd. cog.* aut alio priuilegio: E velut miles, minor, mulier, *d. l. de die, 8. §. 1. qui satisd. cogant.* 15

De Formulis & impetrationibus actionum sublatis, Tit. LVIII.

1 *Actionum ciuilium formula &*

impetratio à Constant. & Theod. & Valent. Imp. sublata.
2 *Actio hic idem proponenda.*
3 *Actio hic idem significat, quod Libellus, & quid sit: quaque eius requisita, n.4.*
5 *Partes libelli & species.*
6 *Eius oblatio, & quibus in causis offerri possit & debeat, hoc est materia.*
7 *Forma.*
8 *Finis, & effectus.*
9 *Adiacentia, affinia, contraria.*

1 ACtiones † tam in arbitriis proponendæ sunt, *Auth. offeratur, vbi Bart. Bald. n.8. C. de lit. contest.* quàm iudiciis: *l.1. C. de edend.* quarum vtique ciuiliũ certa fuit olim formula, *l. 4. de pign. l.2. §.3. de orig. iur. Paul. lib. 3. tit. 3. Vlp. tit. 25. & tit. 19.* quæ & impetranda, & danda à Prætore erat: *l.1. §. idem Pompon. 4. de* D *dolo malo.* causa obligationis cognita, *Rauard. l. nec ex. 27. de reg. iur.* Qui formula excideret, causa cadebat, *Cic. pro Cecinna. & lib.1. de Orat.* Quas iuris formulas aucupatione syllabarum insidiantes, Constantinus sustulit: *l. 1. h.t.* quod translato in Thra- E ciam imperio, vetus illa superstitio, quam Cicero quoque exagitat. *pro Cecinna*, minus Græcia probaretur: sicut & impetrationem actionum olim vsitatam, *l. cum debitoris, 7. inf. de iud. l. 3. C. de bon. author. iud. venund.* pau- A lò post Theod. & Valent. eadem ratione sustulerunt, *l.2. h.t. & C. Theod. lib.2. tit. 3. l. 1.* Oportet † 2 tamen cõuenientẽ negotio actionem etiamnum proponi, *l.1. h. t. l.3. sup. de eden. l.1. eo. tit.* quæ speciem futuræ litis demonstret: *d. l. 3.* & cui accommodentur cum B probationes, *cap. significauerunt, c. de testibus, c. licet, §. idem. de probat. Hostiens. de probat. nu. 5.* tum ipsa sententia, *l. vltim. C. de fideic. lib. l. vt fundum, com. diuidund.*

¶ Actio est ius persequendi in 3 iudicio quod sibi debetur, *§. 1.* C *Inst. de act. l. nibil, de oblig. & act.* sed hic non tam significat hoc ius: *de qua Inst. de actionib. lib. 4.* quam formulam & scripturam, quæ litis initio proponitur, *l.1.2. hoc tit. l.3. sup. de eden.* qui libellus appellari cœpit, *c.1. c. vlt. & toto tit. de lib. obl. Spec. de lib. concep. auth. offeratur. inf. de lit. contest. l. libellorum, de accus.* Est † 3 scriptura continens quid, à quo, ex qua causa petatur: *glos. cap. 1. verb. libelli, de li. obla.* hoc est, petitionem actoris, *Host. in rub. de lib. obla. n.1.* & eius causam, seu ius: *c. vlt. eo. Spec. de lib. oblat. §.1. Odofred. in Summa, c. quid sit libellus*, quem oportet † esse cer- 4 tum, *l. Prætor, in prin. & §. quod autem, de in iur. l. item, 17. de dolo malo, l. si in rem, 6. de rei vend. Schurff. cons. 63. quod prædicta, n. 133. cent. 1.* breuem, qui tantum necessaria complectatur: *Spec. de lib.*

lib.obla.§.vlt.nu. 16. dilucidum, *Spec.eo.tit.§.pen.n.*5.*§.*1.*in auth. de testib.* non obscurum, non ambiguum, *l. cum Stichum,* 29. *de solut.d.l.item,* 17. *de dol.ma.* non vagum, non incertum, *c.*1.*c.*3. *vbi Dd. de lib.obla.* nec generale, *c.*2.*c.vlt.eo.l. inter,* §. 1. *de verb. oblig. c.*3. §. *secus, de re iud in* 6. aut sibi ipsi contrarium, *l.*1.*C.de fur.* aut ineptum, *l.*2.*hoc tit.gl. & Dd.l.*1.*de off.ass.* qui tamen non vitiat vbi libello non est opus: *Bart. Rom.l.& fine, C.de re iudic. l.*1.*C.de re iud.Ias.l.vinum,n.*33. *si cert.pet.* aut alternatiuum, *cap. Raynald. vbi Dd. de test.l. Iulianus,* 14.*§.si quis colludens,de act. empt. c.olim,* 2. *de priuileg. latè Ferra. in for.resp.rei, verb, libellus incertus,&c.* quanquam hic sustineri solet, *c. constitutus, de in integr.rest.Myns.obs.*11.*cent.*4. maximè ex obligatione alternatiua, *l.*3.*de eo quod cert.loc.Bart.l. Prætor,§. quod autem, de iniur. Alex. & Dd. l. stipulationes, de verb. oblig. Bart.l.*1.*§.qui autem, quer. leg.Dec.l.nemo,*43.*§.quoties,in fin. de reg.iur. Alexan.cons.*182.*lectis. n.*2.3 4.*vol.*2. *Spec.eo.§.iam nunc videndum, n.*17. aut legis dispositione, *Spec.ibi n.*19. Quod & de generali quoque dici potest, *glos. mag.& Dd.l.*1.*in prin.de eden.c.* 1.2.*ext. de lib.oblat.*

5 ¶ Vt autem syllogismi, sic etiā tres sunt libelli partes. *Zas.& Doctores,* §.1. *Instit.de act. Spec. de lib. conc.* §. *quidnb. n.*3. quarum

A præcipua est conclusio, *Ias.l. ... n.* 129. *cum multis seq.* §. *omnium, Institut. de act.* hoc est petitio *Bald.l. vlt.in fin. C. de fideic. lib.* qua tamen in criminalibus non æquè putatur opus, *Bar.l. quid ergo,§.pœna,n.*8. *de his qui notan. infam. Bald.l.etsi,nu.*13 14.*C.in*

B *quibus casu.infam.Ias.l. ...§.omnium, n.*137. *Instit.de actio Bart.l.*2.*§.si publico, nu.*13. *de adult. Ciuil.on. in prac.cap* 54.*n.* 2. *Mynsing.obs.* 60.*cent.*4. Vt enim causæ sunt ciuiles aut criminales: *l. properandum,* 11.*inf.de iud. l.*3.*& l.*4.*inf. de ord. iud. l.vnic. inf.*

C *quand.ciuil.act.l.*1.*§.*1.*de calum.* sic etiam libellus pro diuersitate materiæ, *gl.c.*1.*verb.libellum,de lib.ob.* aut conuentionalis, *c. vlt. de lib.obla.* §. *tripli. Inst. de act. Ias. l.* 1.*C.quan. lib. prin. dat. Lanfr. c.quoniam,* 11. *verb petitiones, de probat.* aut criminalis

D accusatorius inscriptionis, *l.* 3.*de accus. qui crimen, C. qui accus.*

¶ Offertur autem libellus ab actore agere volente: *auth. offeratur,C.de lit.con.c.licet,de simon.* & offerri debet nullo quo... petente, *c.*1 *c.offeratur.* 3 *qu.*3.*Spec.* 6

E *§.verum,n.* 4.*de lib. con. arg l. fideicommissa,* §. *si rem, de leg.* 3. Nam ignorantiam ... nemo potest in ordine iuris omisso, §. *vlt.in auth. i... med. lit.* Si tamen omissus sit, altera parte nihil opponente processus valebit: *Specul.§. nunc dicendum, nu.* 30.

;... & in l. filius fam, 8. § vete-rani, 2. ff. de procur. dummodo petitio extet qualis qualis super qua iudicium fundetur, *clem. sæpe, de verb. sig. Pan. & Dd. c. dilectus, de iudic. Ioan. Andr. ad Spec. § nunc videndum, n 8. verb. non apparet.* Offertur porrò libel lus principaliter iudici, *cap. 1. de lib ob. Spec. eo. §. restat, in princ* cuilibet etiam arbitro. *Spec. de lib. concept. §. restat, n. 3. & 4.* competenti tamen: *Spec. eo. §. nunc videamus, in fi. per c. at si clerici, de iudic. toto t. C. si à non comp. iud.* qui post aduersario communicat exemplum, *auth. offeratur, C. de lit contest. auth. litigiosa, C. de litigios. auth. generaliter, C. de episc. & clericis*, originali sibi retento, ne qua corrumpi possit: *Spec. d. §. restat, nu. 1.* etiamsi olim in iurisdictione Romana alia fuerit edēdæ actionis ratio, *l. 2. in prin. de eden.* sicut impetrationis, *l. 2 h. t. l.* & formularum, *l. 1. hoc t.* Nec interest vtrum cum vno, an pluribus agatur: nam & plures vno libello rectè conueniuntur, proindeque contra plures vnum offerri satis est: *l. 3. C. de accusat. l. cum hi, §. si plures, de transa. l. 3. de duob. reis, l. 1. & t. t. inf. de consor. eiusdem lit. l. 1. 2. de quib. reb. ad eundem iud. eatur. Alex. cons. 58. circa finem, vol. 5.* nisi sint diuersæ & dissimiles causæ, quo casu singuli petere possunt offerri singulis libellum singularem, *Spec. eo. §. vlt. n. 11.* Offerendus est autem libellus vbicunque interuenit iudicium, *Spec. eo. §. nunc dicendum, in princip. per c. licet, Hel. de simo. auth. offeratur, inf. de lit. con.* etiam arbitrium, *Spec. d. §. restat, n. 3. de lib. conc,* & agitur, *Spec. ibid. n. 2. § summa, in auth. de exhib. reis* non itidem si excipiatur: *Spec. eo except. §. viso, vers. sed nunquid iudex.* In causis ciuilibus, *d. auth. offeratur, l. 1. h. t. l. 3. sup. de eden.* personalibus, *l. 3 seu vlt. C. de annal except.* realibus, *l. 6. de rei vendic. Bart. l. vti frui si vsus fruct. pet.* petitoriis, *d. l. si in rem, 6. de vend. l. 1. 2. C. vbi in rem ac, l. 2. C. de annal. excep.* item & in possessoriis, *Specu. praall. lo. nu. 2. 18. 20, 21. per cap. significauerunt, de testibus.* nisi petatur possessio nullo contradicente, *Specu. ibidem, n. 21 per l. 3. §. si causa, de bonor ũ possess.* quanquam & tum petere iudex libellum poterit ad se informandum, *Spec. ibidem, nu. 20.* item nisi in summariis, *Menoch. in poss. recuperan. in princip. n. 27.* vel vbi vterque se, vt à probationibus vtrinque res sit inchoanda, *cap. de ordin. cog. Specu. eo. §. nunc videndum, n. 14. argum. l. libero, §. fin. de lib. caus.* (quo casu ipsi articuli sunt loco libelli, quia cōtinent partium intentionē, *Ioan. And. Spec. praall. lo §. 1. in fine.*) possidere contendit, nec actoris vult suscipere personam: atque etiam criminalibus, *l. 3. de accusat. Specu. de accusat §. 1. n. 31. l. vlt. de priuat. delict. l. vltim. C. de fur.*

fur.12. l. 4. l. de crimine, l. si crimen, l. neganda, C. qui accusat. l. si quis se iniuriam, l. in causis, l. accusationis, C. de accusat. l. sine metu, l. iure mariti, C. de adulter. l. quaesitum, ad Senatusc. Turpill. praeterquam cum iudex ex officio, vt per modum inquisitionis, procedit: *cap. cum olim, de testibus, cap. olim, de accusat. l. 4. C. de apostat. Specu. §. nunc. dicendum, n. 7. 9. 15. per l. ne quis. C. de Iudae. c. vt nostrum, vt eccles. benef.* quamuis tum capita & articuli, illius accusationis loco sint exhibendi: *c. qualiter, 24. de accus. Spec. eo. §. nunc dicendum, n. 20.* aut si tantū implorato eius officio disceptetur: *cap. fin. de off. iudic. l. si irruptione, in fin. ff. fin. reg. Spec. ibidem, n. 7.* aut alioquin summatim & de plano res est expedienda, *clem. saepe, verb. libellum non exigat. de verb. sign. c. olim, de accusat. cap. ea quae destat. mo. l. vlt. C. de naufrag lib. 11. Spec. §. nunc dicendum, nu. 1.* nisi ex aduerso petatur, *Spec. ibidem nu* 20. 30. Item in notoriis, vbi ex officio proceditur, *cap. ad nostram, 3. de iureiur. c. quoniam, de fil. presb. c. euidentia, de accusat. l. ea quidem, vbi copiosè Bald. ac Salic. C. de accusat. cap. manifesta, 2. quaest. 1.* causisque paruis, ac tenues inter personas, *Specu. eo. §. nunc dicendum, n. 3.* executionibus, *Specul praall. lo. num. 17. vbi Ioan. And. verb. offerendus.* nā & in his summariè proceditur: *l. à diuo, 15. §. si super reb. de re iud.* causisque nullitatis similibus, *Specu. praall. lo. num. 39. per l. 1. C. quan. prout non est necess.* Denique quoties vel partium conuentione, vel ex consuetudine sit, ordinatum, vt ne libellus detur, *l. quoties, l. vlt. C. de priuil. schol. lib. 12. l. 1. C. de auro corin. l. 12, l. 2. C. de primic. lib. 12. l. vltim. in fin. C. de app auth. generaliter, C. de episc. & cler. Spec. praall. loc. n. 7. 8. 13.* In causis appellationum an opus sic libello variè disputatur, *cap. Raynaldus, de testament. Specu. §. nunc dicendum, n. 37. 38.* Distingui tum solet, vt si ante sententiam definitiuam appelletur, sufficiat prior libellus, sin post, nouo sit opus, *Specul. ibid. §. nolumus, in auth. de his qui ingred. ad app, l. fin. § illud, Cod. de temp. app.*

¶ Forma libelli ad formam syllogismi redigenda est, *Iason, in §. omnium. n. 115. & §. aque, n. 48. Instit. de actio.* Quod apud Sax. obseruatur, non etiam in Camera & alibi, vbi articulatis libellis est locus: *ex cap. 1. 2. de confess. in 6.* quos forum Sax. repudiat. *constit. prouinc. 2. parte 1.* Nam in hoc argumento semper cuiusque loci cōsuetudo sequenda est, *l. sed etsi, 11. §. proscribere, verb. secundum loci conditionem, de instito, l. 3. in fin. de testib. c. consuetudine, dist. 11. Specul. eo. §. nunc dicendum, n. 3. & §. vl. in princ.* Nec enim contra stylum Curiae admittitur, *Bald. l. de quibus, in 2. lect.* 7

2.*lect. in fin. & ibi Iason, n.52.de legibus, per gloss. ibi verb. inueterata. Fel.cap. 2.n. 16. de rescript.* neq; pars ei respondere cogitur, *c.2. vbi Felin. n. 5. de lib. obla. c. vlt. vbi Socin.n.6. eo.tit. Lanfr. c. quoniam, 11. verb.petitione.nu.4. de probat.* nec quicquam eiusmodi libellus operatur, vt interruptionem, &c. *l. accusaturus, 35. vbi* Bart.*de adulter. Feliu. c. causam quæ, nu. 2. & 29. de testibus.* sed in primis conuentio partium tanquam magis specialis est attendenda, quæ compromisso formante iudicium, includi solet, *Spec.d. §. nunc. dicendum, n. 3. & 8. l. quoties, C.de priuil.schola.lib. 12.l.vlt.in fin.C.de temp. app.authen.generaliter, C.de epis. & cler.* Quòd si nihil horum extat, secundùm formam iuris libellus erit concipiendus, *Euerar.lo.lega. à stylo Curiæ.* scriptura: *authent. offeratur, C.de lit.con l. 1. in principio. verb. copiam describendi, de eden.* & vt alicubi (non vbiuis) seruatur, subscribendis, *c.1.verb. vestris manibus roboratam, de lib. obla. Spec. eo.§. iuxta, n. 2.* Quæ scriptura continere debet initio, nomen iudicis cui offertur, *c. libellorum, 2.quæst. 8.* deinde actoris, à quo offeratur: *c.querelam, 24.de elec.Spec.§ nunc videndum, n.10.11.* post illius contra quem offertur: *d.c. querelam, c. nullus 4.quæst.4.l.vlt.C.de eden. ca.2.de ord. cognit.* tum rem petitam, *l.6. rei vend.Specu. §. iuxta, num.11.*

A *Spec. §. iam nunc videndum, n.20.* cum petitionis causas, *cap. abbate de re iud.in 6.l. si mater, 11. §. eandem, §. si quis, de ex. rei iud. gloss. magna, l. 1. in princip. de eden.Iason l.de quibus, nu. 97. de legibus.* ex qua apte sequatur cõclusio, *Bart.l.1.n. 12.de eden,* Cæ-
B teroquin inepta causa concludẽdi libellum reddet nullum, *Iason, l.3.n.19.C.de eden.Dec. l.quæ dubitationis, 81.n. 5.6. de reg. iur. subiiciens procedere libellum sine causa, parte non opponente, ideoque satius esse nullam causam exprimi quam ineptam; quæ libellum*
C *annihilet.* Aptitudinis autem fundamentum est idonea facti narratio, *l. 3. de accusat.* addito die & anno, vbi necesse est, vt in criminalibus, *d.l.3.Ias. & Dd. l. 3. C.de eden.l.1.§. editiones, eo. Spec. eo. quid libellus, n.2.Fel.in ca.cum dilecta, de rescrip. Iason, §. ex male-*
D *ficiis, Insti. de act.* etiam tempore oblationis libelli, cùm agitur de præscriptione interrumpenda, *Specu. eo. §. vlt. n. 3.* Terminus relationis, in quo præcipua vis, forma finisque est conclusio: *Bal.l.2.nu.2. vers. præterea, C. de prob. & l. vlt.n. 1.2. C. de integr.*
E *restit. Innoc.c.super, num.3. de rescript.* quæ cuiusmodi debeat esse, prosequitur Iaso, *§. huic autem, n 13.Instit.de act.& Dd.§.omniũ, eo. tit.* quæ tamen in criminalibus non putatur necessaria, *l. 2.§. si publico, vbi* Bart.*n.18.de adulter, l.3. de accusat. Mynsing. obs.*

60.

60. *cent.4. Ferra. in inquis. verb. super Chilia. in pra.cap.54.nu.2.* cum sufficiat hic peti iustitiæ administrationem, *l.1. §.1, ad Turp. c.2.de off.ord c. dilect. de ord. cog.* quam lex & iudex supplent: *Bal. l.2.n.2.C.de probat.per l 3.l. senatus de accusat.* siue rectè, siue perperam, siue nihil etiam ab accusatore petitum sit, *Bart.l. 2.§. si publice de adult.l. quid ergo,§.pœna.n.8. de his qui notan. infam. Iason, §. omnium,n. 137. institut. de act.* Solent etiam addi libellis clausulæ: *de quibus Iason, Zas.& Dd.§.omnium, Instit de act.Spec. §.vlt.n.19. eo.* quantum maxime salutaris, quæ petit ius ac iustitiã administrari, *c.2.de off ord.Iason. l.petens, n. 5. C. de pac. cap. 1. de off. deleg. cap. 1. de mut. pet. Menoch.poss. recup. in princip. n. 14. 15. Ant.Gab.Rom. lib.6.de claus. 4. Mynsing.consf.59.n.15.* Nam ex hac videtur omnis actio proposita, quæ potest conijci ex narratione, *Iason, d. §.omnium, nu. 150.Instit.de act.* vltra quam non extenditur. *Alex.cons. 121.nu. 12. vol.1.* Est huic affinis clausula Omni meliore modo, *de qua Ias.§. omnium,n.151.Inst. de act. Bal.l.incerti,n. 35.C.de interdict. Felin.c.licet, n. 44. de simon.Grat. cons.7.n.21. lib.1. ad c.2. de ord. cognit.* Clausula non in solennis libelli, sed simplicis petitionis valde solet frequentari, & operatur vt de plano procedi queat, *gl. fin.l.proinde,25. ad l. Aquil.Bal.* A *l. diffamari, n. 6. C. de ing. ma.* quod non est admittendum nisi in summariis; alioquin inuita altera parte, ex iudicio ordinario facere posset petitor extraordinarium, & summarium arbitratu suo. Quamobrem verius, in ordinariis hanc clausulam inutilem esse & ineptam: B *Anchar.con. 33. per statutam, n.2.3.* præterquam si addatur, Nisi quatenus à iure solennis libellus requiratur, *Ias. l. ait Prætor. in princ.n.19. de iureiur.* hoc ferme modo: (*doch nicht in form eines zierlichen libels, sondern* summariæ narrationis & qualiscunque petitionis, C *es vvere dann dass der kleger zurechet denselbigen* solenniter *zu pro ponierem schuldig sein solte.*) De clausula saluo iure addendi, minuendi *gloss. & Dd.c. inter, verb. salua, de fid. instr.Ias.l.3.n.41.C. de edend.Ias. §. omnium,nu.157.* D *Felin. cap. ex parte, de rescript.* De clausula quæ solet initio poni. Nō se adstringens ad probandum nisi necessaria, *Bart.Ias.& Dd.l. diuus, de re iud.Canon.c. dilectus, de dol.& contum.Ias.§. omnium, n.161.Inst.de act. Cast.l. 1. de in- E stito.ac Bal.l.habeat, 1.3 eo. tit. c. licet, de probat. Ias.l. penult. §. in eum, n. 7. ne quis eum qui in ius voc.* De clausula Reseruante potestatem recedendi à probatione, & iuramentum deferendi, *Ias. l. admonendi, n.72 de iureiur. Sax. Landt.l.1 art.6 & 22* [illegible] *glo. lib. 3.* Sed ha[illegible]

rum habet ponderis, quando non A nisi ante litem contestatam, vel quod perinde est, præstitam guarandam liceat deferre. Verum omnes recensere longum foret, & de his quærant studiosi apud Ias. & alios, in d. §. omnium, Instit. de act. d. l. 3. C. de eden. Spec. eo. §. ult. n. 19: cum seq. Libellus autem ini- B tio offertur, auth. offeratur, C. de lit. contest. cap. licet, de simon. Spec. eo. §. nunc uideamus, in princ. iudici quouis tempore etiam feriato, & vbiuis: litigatori tantum in iudicio, Spec. d. §. nunc uideamus: si præsens inueniatur: Spec. §. sequitur, nu. 6. alioquin ad eum mitti- C tur, §. tripli, Inst. de act. dicta Auth. offeratur: qui recipere solet cum protestatione contradictionis, & saluo suo iure, cap. ult. de dilat. c. inter, de re iudic. c. cum olim, de censib. Spec. præall. loc. n. 1.

8 ¶ Finis eius, vt futuræ litis speciem demonstret: l. 3. supra de D eden. indeque sciat aduersarius qua de re litigaturus sit, ac deliberare queat, vtrum contendere an cedere velit, l. 1. in princ. de eden. Effectus, quod sit fundamentum iudicij, Spec. d. §. nunc videamus, in pr. & secundum libellum omnes iudicij actus regulen- E tur: l. pen. § fin. ne quis eum qui in ius voc. l. si arbiter, de probat. præcipue probatio, c. 1. 2. vbi Dd. de confess. in 6. Hostiens. in rubr. de probat. n. 5. per c. significauerunt, de testibus. l. argentarius, 10. §. cum autem, de eden. sententia, l. vlt. C.

de fid. Ii. l. vt fundus, comm. diuid. c. licet, Heli. de simon. Specul. §. nunc videndum, n. 14. c. definitiuæ, 2. quæst. 6. Bal. l. 1. l. vlt. C. de sent. quæ sine cert. quant. adeò vt sine libello, vel inepto libello existente, sententia ferri nequeat, Spec. d. §. nunc videndum, nu. 14. ac totus annihiletur processus, Felin. c. examinata, n. 14. de iudic. nec obtinere possit actor, cons. matri, 13. nu. 36. volum. 1. velut substantia ac fundamento eius deficiente, Spec. eo. §. vtrum. num. 14. c. 1. de lib. oblat c. quoniam, de probat. Actor etiam fateri creditur quicquid libello complexus est: Panor. n. 34. c. examinata, de indic. Bal. cum precum. nu. 1. C. de lib. caus. nisi probet errorem, l. qui familia, 38. famil. hercisc. & reus eidem non respondens fit contumax, Bart. l. vni. C. de lib. cent.

¶ Adiacet mutatio, vel emendatio libelli: de qua in l. 3. C. de eden. l. si quis, 66. de iudic. l. 4. §. fin. de nox. act. c. inter, de fide instru. item interpretatio, l. si quis, 66. de iudic. l. sed etsi, 11. §. item: vbi Ias. n. 8. de iureiur. & l. 1. nu. 8. de iurisd. l. 2. n. 16. C. si contra ius. Affinis, libellus Principi oblatus, toto tit. supra de precib. imp. off. qui litis contestationem interdum inducit, l. 1. 2. C. quan lib. Princ. obla. non item hic conuentionalis: Ias. l. 3. n. 7. C. de eden. per illum text. verb. futura litis, quæ indicant non indici libello litem, sed futuram indicari, l. amplius rem ratam hab. 9

hab.l.1.cum auth.seq.C.de lit.contest. Contraria sunt ineptitudo, *glo.& Dd.l.1.de off.ass.c.examinata, de iud.Spec.§ sequitur, n.4.* vt causa inepta inserta: *Ias.l.3.n.4.& 19.C. de eden.* generalitas & incertitudo: *c.2.de lib.oblat. vbi Dd.Spec.§.iuxta,n.1.6.11.si rem, 6.de rei vend.* quæ tamen minus vitiat, parte vtique nihil opponẽte, quam inepta causa expressa: quę facit vt ex officio iudex libellum rejciat vt nullum: *Dec.l.ea, 81.n.5.de reg.iur.* quoniam ineptum: *glo.& Dd.l.1.de off.assess.* Item aduersatur contrarietas, *l.1.de fer. Dyn.c.nullus, de reg.iur. Ferra. in for.resp. rei verb. contrarietatem*: ac similia, *de quibus superius, vbi propria sumus executi.*

De Iureiurando propter calumniam dando. Tit. LIX.

1 *Calumnia vnde & quid.*
2 *Calumniæ iuramentum quid.*
3 *Propria huius iurisiurandi.*
4 *Species.*
5 *Causa.*
6 *Qui cogantur iurare vel non.*
7 *Materia, quibus in causis præstetur & quid contineat.*
8 *Forma.*
9 *Quando iurandum sit.*
10 *Finis.*
11 *Effectus.*
12 *Affinia.*
13 *Contraria.*

A Caluo † caluis, caluire, & 1 passiuè caluor, frustrari, decipere, antiquitùs significabat, vnde dicta Calumnia, *l.si caluitur, 233.de verb.signif.* quæ omnem versutiam & malitiam in alterius incommodum intentatam denotat, *Cic.lib.2.de Repub.& 1.Off.* B præcipuè tamen malitiosa in iuris interpretationem: *Cic.lib.1.Off.* & fraudes, quibus litigatores in iudicijs vtũtur: vt est Nomio malitiosa & mendax alterius infamatio, *l.2.§.1.ad Turpill.* Item falsa crimina intendere: *l.1.§.calumniari, 1.ad Turpill.l.sanci-* C *mus, C.de pœn.* per fraudem & frustrationem aliquem iudicio vexare: *l.1.& toto tit. de calumn.* non debitum petere, *l.penult.ne quis eum qui in ius vocat,* vexandi alicuius causa petere: *l.postquam, 43.de petit.hær.* temere controuersiam mouere: *l.cui ne-* D *cessitas, 39 §.1.de lib.caus.l.auxilium,de minor.cap.calumniam, de pœn.*scienter, prudenterque negotium alicui facere, vel comparare: *Paul.sent.1.tit.5.* nullo iure, vexandi aduersarij causa postulare: *l.3.§.1.vt in poss.legat.l.1.§.vlt.& l.Paulus,8.de prat stipul.* Denique E ex certa scientia, & dolo malo tam agere quam excipere, *l.1.§.per calumniam, si mulier ventris nomine in possess.l.2.in prin.C.de iuram.propter calum. vbi Azo ad rubr.* Nam pro iusta actione capitur e tuius de calumniatoribus, accusatione, *l.auxilium,de min or.*

l.1.

l. 1. § 1. *ad Turpill. l. sancimus, C. de pœnis, l. 2. censib. lib* 11. exceptione, *c. calumniam, de pœnis*: temeraria litigatione: *d. c. calumniam, d. l. auxilium, & h. t.* quomodo Cic *lib. 2. de Repub.* ait, Carneadem sæpe optimas causa ingenii calumnia ludificari solitum.

2 Hoc † dictum iuramentum calumniæ, quod initio disceptationis litigatores eorumque administri de bona sua conscientia, *Nou. 50 Theo. hic* § 1. bonitateque quā opinantur causæ suæ, præstent, *l. 2. C. eo.* § 1. *item actoris, cum seq.*

3 *h. t.* Proprium † huius iuramenti, quod sit non de veritate, *c. dudū 64. vbi glo. verb. de veritate, de elect.* sed de credulitate, *gl. 1. circa prin. c. pen. eo. per text. in l. 2. §. quod obseruari, vers. & licet C. eo.*

4 ¶ Iuramentum autem calumniæ vel est iudiciale, de quo hic: vel Extraiudiciale, quod in actibus extraiudicialibus præstatur, *l. 6. 7. l. quædam, 9. § vlt. de eden. l. 15. ad exhibend. l. penult quemadm. test. aper. l. vlt. C. de quæst l. de pupillo, §. qui opus. de operis noui nunc. l. qui bona, §. quid damni, de damn. infect.* Iudiciale, aut speciale, aut generale est. Speciale olim in singulis iudicij partibus exigebatur, *l. 1. C. eo. l. de die, 8. § 4. qui satisd. cogan.* hodie, ne sæpius in vna causa iuretur. *auth. in isto, C. eo Nouell. 50. §. penult. & fin. de iis qui ingred. ad appell.* sufficit generale, (quanquam & hoc speciale faciat Cuiac, *Nouel. 49.*

A *in fin.*) quo iuratur initio litis, nihil in toto negotio calumniæ causa factitatum iri, *in auth. hoc sacramentum, C. eo. & Nouell 50. §. pen. de his qui ingred. ad appell. Innoc. Panorm. & Dd. c. vlt. eo.* Sed hoc Sax non vtuntur, retinens speciale, *art. 41. lib. 1. & Lxhenrech. c. 68.* cum videlicet quis

B alteri iusiurandum in iudicio defert, potest enim tum, & solet etiam in his Curijs, à deferente iusiurandum exigi, non calumniæ causa deferri, *l. iusiurandum, 34. §. qui iusiurandum, 3. l. si non fuerit, 37. de iureiur. l. vltim. Co.*

C *de fideicomm. l delata, C. de rebus credit.* Ac fortassi alijs quoque casibus lege designatis etiamnum exigi nostro in foro poterit: vt cum serui in quæstionem petuntur, *l. 1. C. eo. l. vlt. C. de quæstion Cuiac. Nouell. 49. in fin.* aut in comparatione literarum, *Nouell.*

D *73.* vel accusatione falsi instrumenti: *l. vlt. C de fide instr* item in operis noui nunciatione, *l. de pupillo, 5. §. qui opus, 13. de operis noui nunc. & l. si quis, 6. §. de eden.*

¶ Causa lex, *l. 1. 2. C. de iuram. propter calumn.* aut saltem mos 5
vetus, *Cic. pro Rosc.* ductu, vt alia

E multa ab Atheniensium Repub. in qua reus & actor æque de calumnia iurabant: illius iusiurandum διωμοσία, huius ἀντωμοσία vocabatur, cuius etiam vestigium in ff. extat, *in l. inter, 44. §. qui familiæ ff. famil. hercisc.* vt causa non fuerit cur Iustinianus

se

se huius iuris authorem gloriaretur, *l. 1. 2. C. de iur. propt. calumn.* nisi quoad interpolationem, *l. 1. §. omnia enim nostra facimus, C. de vet. iure enucl.* Impulsiua publici boni ratio: *l. 2. §. sed quia, vers. non pro commodo priuatorum, sed pro communi vtilitate præsentem legem posuimus, C. eo:* quo sacramenti timorem contentiosa litigantium instantia compescatur, *l. 1. vers. non sacramenti, C. eodem.* Item petitio partis aduersæ: *arg. l. 5. §. qui opus, 13. de operis noui nunciat. l. iusiurandum, 34. §. qui iusiurandum, 3. vers. si hoc exigatur, de iureiur.* nam nisi petatur, iudex non tenetur exigere iure Canon. *c. 1. eo. in 6.* quod nunc vsu seruatur: *Marant. par. 6. iud. in cap. de iuram. calum. nu. 2.* quamuis iure ciuili etiam partibus dissimulantibus iudex omnino exigere cogatur: *l. 2. §. sed quia veremur, C. eo. qui textus non de expressa remissione loquitur, vt Dd. male interpretantur, sed de tacita in uerb. collusione aliqua vtentes: item dissimulatione nostram sanctionem deludentes, &c. l. sicut, & Bart. recte interpretatur in lege 4. §. petitum, num. 4. & 5. de damno infecto.* Id sane fatendum est, speciale iuramentum calumniæ non exigi, nisi ab aduersa parte fuerit petitum: *l. de pupillo, §. cui opus, de operis noui nunciatione: dicta l. iusiurandum, 34. §. de iureiurando.* quod post etiam ad istud generale porrectum est, *in*

A *dicto capite 1. eodem, in sexto.* tandem etiam apud Saxo. (nam in Camera & alibi seruatur) prorsus istud antiquatum est. Credo quod in caligine doctrinæ cœlestis religionem iurisiurandi, vt reliquam omnem, minus homines curarint, eoque periuria multa committe-

B rentur, de quo Baldus, etiam conqueritur, *l. si post, C. de euict. quem sequitur. Maran. præall. loc. nu. 11.* Istud, inquit, iuramentum hodie non æstimatur vno obulo: quia facti sumus contemptores Dei, & religionis eius. Vnde puto, quod litigatores nostri temporis potius

C iurant de calumnia committenda, quam vitanda, & ideo melius esset, quod istud iuramentum ex toto tolleretur à iudicio, causa vitandi tot periuria, non obstante quod hoc iuramentum sit inuentum ob publicam vtilitatem: *d. l. 2. §. sed quia veremur:* tamen

D istud parum curant iurantes, argumento illius dicti per poetam Aquinatem: Quid enim saluis infamia nummis? Hæc ille. Instrumentalis est præceptum, & interlocutio iudicis qua imponi solet, *l. 2. §. hoc etiam, in ver. à iudicio statuendum, C. eo.*

E ¶ Præstant autem iuramentū calumniæ non quidem iudex in singulas causas, quanquam olim cogebatur, *l. rem non nouam, 12. in princ. C. de iudic. Cic. pro S. Rosc. & in ora. passim:* cum sufficiat eū initio officij iurare, *auth. hodie, C. de iudic. Nouell. 9. §. penult. Nouell.*

15. §. *penult*. sed partes principales, *l*.7. §. *sed quia, in fine*, C. *eo*. videlicet cuiuscunque dignitatis, *l*.2. §. *sin autem vel dignitas*, C. *eo*. etiam communitates quę per suos Syndicos iurant, *l*.2. §. *hoc etiam, in fin. C. eo. cap*. 4. *eo*. ex constitutionibus Principis, vbicunque opus est, per tres aut quatuor præcipuos sui ordinis, *part*. 1. *constit*. 13. Iurat autem tam actor: §. *item actoris, h.t.* quàm reus: §. *ecce, h. t.* item hæredes vtriusque, *auth. principales: vbi gl. verb. migrauerit*, C. *eo. per l. qui bona*, § *si quis, de damn. infect*. Est enim credulitatis, vt dixi, quod hæredes salua conscientia præstare possunt, sicut & nuper ordinatum est, *const*. 24. *par*. 1. etiamsi probabilem obtendere possint factorum defuncti ignorantiam, *l qui in alterius*, 32. *de reg. iur. cap. cum quis, eo. in* 6. *vbi Dyn. & Dec. nu*. 1. 2. 3. *cum multis seq. Cagn. Mayner. ac reliqui, d. l. qui in alterius. Molin. in cons Par. tit*. 1. §. 1. *glo*. 7. *n*. 4. & §. 13. *glo*. 5. *nu*. 4. & alioquin in iure nostro res non careat disputatione, *l. generaliter*, 12. *in princ. verb. iuramentum hæreditarium*, C. *de rebus cred* & *l*. 1. 2. *C. de in lit. iuran. Ias. l. admonendi, nu*. 313 *de iureiur. l. pen*. §. *hoc Iudicium, ne quis eum qui in ius voc. glo. Laudt. lib*. 1. *art*. 6. *lib*. 3. *art*. 11. Præterea aduocati vtriusq; partis, §. *vtrisque, h. t. l*. 21. *in fin. prin*. & §. *sed quia veremur, in fin. C. eo. l. rem non nouam*, 12. C. *de ind*. quanquã

A etiam his plerisque nunc locis initio sui muneris, non in singulas causas iurant: quod in nostris curijs seruatur. Itém procuratores. *dicto auth. principales, vbi glo. verb. pro arbitrio tamen iudicis, C. eo. cap*. 3. *extra eo*. nisi pro his principales iurent, quod fieri debet,

B sicubi potest: *l*. 2. §. *sin autem abfuerit*, & §. *hoc etiam, C. eo*. etiam in causa collegij vel vniuersitatis, *d. l*. 2. §. *hoc etiam*. Et defensores, qui sine mandato agunt, *d. l*. 2. §. *sin autem absuerit*. Quin etiam si post iusiurandum etiam à principali præstitum primum ordinetur

C procurator, etiam hic de calumnia iurare debet, *cap*. 2. §. 1. *eodem, in* 6. Sicut tutores etiam & curatores, *auth. principales, in fine*, C. *eodem*: non eorum pupilli & adulti, quorum res administrant, *ex ratione, l*. 2. §. *quod obseruari*, C. *eodem*: item œconomi, *c*. 3. *eodem*:

D etiam vniuersitatum, *c*. 4. *eo dem*. Imò tanto magis in aduocatis & procuratoribus ac similibus requiritur hoc iusiurandum, etiamsi principales iurauerint, quanto melius calumniari norunt, quam partes, *l. ab Anastasio, vbi gloss. verb. morantes, C. mandati*: & nisi

E coerceantur, de omnibus causis, etiam pessimis se impediunt, *vbi Ias. l. rem non nouam*, 12. §. *patroni, n*. 3. *C. de ind*. Quamobrem non putatur valere consuetudo, qua his iuramentum istud remittatur, *Ioan. And. c. Rom. verb. aduocatorum, de foro compet. in* 6. *Spec. de aduoc*.

aduoc.§.1.*n*.31. Contra tamen vsu A receptum est, ne religiosiores abstineantur aduocationibus, quos publice interest præ alijs huic rei operam dare, *l. rem*, 12. §. *vlt. C. de iud. l. seruum*, 35. §. 2. *de proc.* Ac merito quosdam integræ fidei frontisque patronos dicere, se potius abstinere foro quàm tot B iuramenti religionibus implicari velle: quod vsu uenire non expedit, ne melioribus improbi nulliusque conscientiæ succedant, *d.l. rem*, 12. §. 1. Non coguntur etiam in iudicio iurare clerici, *l. cum clericis*, 26. *de episc. & cler.* ideoque nec præstare calumniæ C iuramentum, *cap.* 1. *eo.* ac ne possunt quidem, nisi cum venia, superioris autem rescripto, quo tamen casu per alium iurare possunt: *d. c.* 1. quod alijs non licet: *l.* 2. §. *fin autem*, C. *eo. vt maxime contra ibi statuat, Bal. & Bart. in l. qui bona*, §. *fin. de damn. infecto.* D exceptis Principibus quorum procuratores in animas ipsorum iurant, *c.* 1. § *nomina, vbi glos. verb. in anim. de pace Constan.* sicut & episcoporum, *c. vlt. eo.* Quanquam iure Canon. hoc ad alios etiam perductum: vt ex speciali scilicet mandato per procuratorem quisque iuramentum hoc præstare possit: *c. vlt. de iur. calum. in* 6. ex arbitrio tamen iudicis, vt dispiciat vtrum à principali potius, ob honestatem personæ, an à procuratore vel œconomo sit hoc exigendum, *cap.* 3. *eo.*

¶ Materia olim qua hoc iuramentum præstatur, olim quælibet iudicij pars: *l.* 1. C. *eo. l. de die*, §. 8. C. *qui satisd. cogant.* hodie tota causa, *auth. hoc sacramentum*, *Co. eodem*: ciuilis, qualiscunque, siue parua, siue magna, siue etiam compromissoria, ordinaria, delegata, *l. rem non nouam*, 12. *in princ. & §. patroni. in princ.* C. *de iudic. l.* 2. §. *sed quia, vers. licet ex compromisso cognoscant*, C. *eo.* Dico ciuilis. Nam in spiritualibus non iurabatur olim de calumnia: *c.* 2. *eo.* neque iuramentum calumniæ, sed de veritate dicenda præstabatur, *cap. dudum*, 54 *vbi gloss. verb. de veritate, de election.* Sed post propter calumnias clericorum inductum est vt hic simul & de calumnia, & de veritate iuretur, *c.* 1. §. *vlt. eo. in* 6. Sed nec in criminalibus, *Nouel. Leo.* 97. 167. cum sufficiat inscriptio, *l. vlt.* C. *de accus cum simil.* Cuiac. *Nouell.* 49. *in fin.* Quæ quanquam hodie obsoleuit quoad solennitatem, non tamen quoad effectionem: nam etiam nunc absque inscriptione ex dispositione legis calumniosus accusator ad similitudinem pœnę obligatur: *l. vlt.* C. *de calum.* Iure E Sax. ad arbitrariam. *Zob. glos. noua, Landtrecht, lib.* 2. *art.* 8. Iuramentum hoc præstatur tam in prima Instantia, quàm secunda, *c.* 1. *in princ eo. in* 6. Quamobrem & hodie quibusdam in locis in vsu est, vt de non temerè appellando persequendoque iuretur, *Mynsing.*

obser.65. cent. 3. Continet autem istud iusiurandum hæc fere capita, *secundum Marant. de iur. cal. nu.*10. Primo, quod iurans credat se iuste agere & non calumniose. Secundo, quòd respondebit veritatem super omnibus. Tertiò, quòd non vtetur falsa probatione. Quartò, quòd non corrumpet iudicem nec tabellionem. Quintò, quòd calumniosam dilationem non petet, *vt nota. Specul. de iuram. calum. §. nunc dicamus, in princ. & tangitur per Bart. ac Dd. in Auth. principales, C. eo.*

8 ¶ Quòd ad formam attinet, in hoc iureiurando velut & in alijs olim obseruatum fuit, vt tactis sacrosanctis scripturis præstaretur, *l.1. in fin. l.2. in princ. C. eo.* hoc est affirmaretur, *l. hac consultiss. in fin. C. de testam glo. in d.l. 1. verb. deponant.* Hodie sufficit ad acta iurari: *auth. principales, in fin. vers. sub gestis monumentorum, & vers. sed si in sacro consistorio, item uers. sub præsentia sacri senatus, l. 2. §. sin autem abfuerit. vers. actis interuenientibus; vers. inter acta iuramentum præstat, § hoc etiam, verb. inter acta, C. eo.* publice: nimirum excepta ob verecundiam sexus, *l. alienam, C. de procur. l. ad egregias, de iureiuran.* mulieræ: *dicta auth. principales, vers. mulier, h.t. l.2. §. sin autem. C. eo* per Deũ, digitis erectis, præsente aduersario, *Auth. principales, verb. cum aduersa parte, l 2. § sin autem, C. eo.* aut eius procuratore: *d.l. 2. §.*

A *sin autem abfuerit, 2. §. hoc etiam, C. eo.* aut saltem citato *aut principales, in fin. vers. uel una earum absens fuerit, C. eo. l. 2. §. sin autem abfuerit, ubi glo. uerb. absente, C. eo.* in præsentia iudicis, *l. 2. in princ. uerb. euangelijs ante iudicem positis, Auth. principales, uerb. coram*
B *iudicibus, & § 1. uerb. sub præsentia sacri senatus, §. ult. uerb. apud iudicem prouinciæ: & § sin autem abfuerit, C. eo.* Aut si eò venire nequeunt, coram officijs ad hoc à iudice delegatis: *dicta auth. principales*: vel apud iudicem prouinciæ aut defensorum loci vbi de-
C gunt, *dicta Auth. principales, §. sed si partes, l. 2. §. sin autem abfuerit, uerb. in prouincia in qua degit, & §. hoc etiam uerb. apud defensorem loci, C. eo.* Quanquam & in domo litigatoris interdum hoc sacramentum procedit, corã missis ab hoc ex officio, *§ si uerò,*
D *Nouell. 50. ut litigan. iurent, l. ad personas, de iureiur. l. generaliter, C. rebus creditis, §. & quoniam, in Auth. de testibus. ubi glo. d.l. 2 § sin autem. uerb. litigatoris, C. eo.* altera videlicet parte, vel procuratore eius præsente: *d.l. 2. §. sin autem*: si vel dignitas personæ id exigat:
E *d. §. sin autem scilicet egregia, d. l. ad personas,* vel sexus, *dicto §. sin autem,* puta mulieris, *l. 1. C. de off. diuers. iud.* honestæ vitæ: *auth. principales, uers mulier honestæ uitæ, C. eo.* sic vt iuret actor, quod non calumniandi animo litem mouerit, sed existimando se bo-

nam causam habere, §. *item acto- ris, h. t. l. 2. in princ. C. eo.* Nam in vniuersum hic ex animi sui scientia, seu vt alij legunt sententia & conscientia iuratur, *l. 2. §. quod obseruari. ubi gl. uerb. scientia, C. eo.* Et licet vera causæ natura fortassis alia est, tamen quod quisque credit & existimat, hoc est affirmandum, *l. 2. §. quod obseruari, uers. & licet, C. eo.* Reus verò, quòd putans se bona instantia vti, § 1. *Inst. de pœna tem. lit. l. 2. in princ. C. eo.* vel potius conscientia, *Nou. 50. sicut Theoph. interpretatur, §. 1. h. t.* peruenerit ad reluctandum: *d. l. 2. in princ.* vel contradicendum: *d. §. 1. Inst. eo.* Hodie adijcitur, nullam in tota lite probationem exactum iri, nisi quam pro veritate putauerit litigator necessario exhibendam, §. *pen. Nou. 50. de iis qui ingred. auth. in isto, C. eo.* Item nihil penitus patrocinij causa, iudicibus, vel alij cuicunque personæ, pro hac causa datum promissumve esse: nihil datum promissumve iri, vel per se, vel etiam intermediam personam, exceptis ijs, quæ dari ll. disponunt, §. 1. *Nouell. 124. ut litig. iurent. auth. principales, C. de iuram propt. calumn. dand.* Post litigatores, vtriusque partis aduocati iurant eodem titul. *l. 2. in princ. C. eodem*: videlicet coram iudice tactus sacrosanctis euangelijs, *d. l. 2. in princ. l. rem non nouam, 12. §. patroni, C. de iudic. §. utriusque. h. t.* Sed alia tamẽ conceptionis forma: nempe quod omni virtute sua, omnique ope, quod verum & iustum existimauerint, clientibus suis inferre procurabunt: nihil studij relinquentes, quantum sibi possibile sit: cognito autem quòd causa sibi credita sit improba, vel penitùs desperata, & ex mendacibus allegationibus composita, ipsi scientes prudentesque mala conscientia liti non patrocinabuntur. Sed & si certamine procedente aliquid tale sibi cognitum fuerit, à causa recedent, ab huiusmodi communione se penitus separantes, *d. l. rem non nouam, §. patron.* Quod si plures erunt aduocati adhibiti, ab omnibus sigillatim iusiurandum tale erit præstandum, *d. l. rem non nouam, in fin. C. de iudici.* Procuratores quoties admittuntur, non solum in animam domini, sed etiam suam iurare debent, *gloss. verb. ab ipsis, c. 2. §. 1. eo. in 6.* quod vtinam strictius obseruaretur.

9 ¶ Præstatur autem hoc iusiurandum statim in exordio, *l. 2. §. ult. C. eo.* aut saltem post litem contestatam, *l. rem non nouam, 12. §. 1. in princ. C. de iud. l. 2. in princ. ubi gl. & Dd. C. eo.* intra tempus seu terminum ad hoc à iudice statuendum, *d. l. 2. §. hoc etiam, C. de iuram. propt. calum.* Quanquam hoc non sit de substantia iudicij, cum in qualibet litis, parte iurari possit, *u. l. 2. §. 1. & §. ult. C. eo. c. 1. in princ. eodem in 6.*

 ¶ Finis

10 ¶ Finis est vt sacramenti timore litigantium securitas & audacia compescatur, *in princ. & §. 1. & § hac autem, Instit. de pœna tem. lit. l. 1. vers. nam sacramenti timore, l. 2. § penult. C. eodem: vbi dicitur: Sic enim non lites solum, sed etiam calumniatores minuentur, & pro iudicijs putabunt se homines in sacrarijs sisti. Et paulo post: Si enim principales partes per iuramentum lites exerceant, &c. quid aliud nisi pro hominibus Deum in omnibus causis esse iudicem credendum est?* Item, vt si dirimendarum controuersiarum remedium, *l. 2. §. penult in fin. C. eo. arg. l. 1. 2. de iureiur.* & itium compendiũ: *§. l. 2. §. vlt.* vt per illud veritas eliciatur: *cap. cæterum, § verb. ad eliciendam veritatem, vbi gloss. eo.* & summatim, vt calumniosæ lites omittantur: partes probationibus exonerentur, veritas causæ manifestetur, *§. quia igitur, in authent. de iis qui ing. ad appell.*

11 ¶ Effectus non præstiti, vt si actor hoc præstare iusiurandum noluerit, per sententiam iudicis causam actionis sustineat, hoc est, causa cadat: *Auth. principales, ver. penult, l. 2. §. penult. & ibi Bart. Bal at Dd. C eo; Spec. eo. §. 1. Marant. de iuram. calumn. nu. 6. gloss. cap. 2. eo. lib. 6.* reus verò tanquam confessus condemnationem sustineat, *dicta auth. principales, vers. pen. d. l. 2. § pen. C. eo glo. d. c. 2. Spec. Maran. præall. loco.* Effectus iuramenti præstiti quod patroni dant,

A eiusmodi est: quod non liceat partibus alios post aduocatos adsciscere: *dicta l. rem non nouam, 12 in fin. C. de iudic.* aut his à causa semel suscepta recedere: *d. l. rem non nouam.* nisi iniustam cõpererint, *d. l. rem non nouam.* Quo tamen casu ad partem diuersam B transire non possunt, ne meliori-bus improbi succedant: *vt dicitur §. l. rem non nouam, §. 1.* quæ tamẽ hodie non vsquequaq; seruantur, *vt ibi. Castr. & Ias. annotant.* Effectus in genere, vt à calumnijs iurantes arceantur. Si verò peieratum sit, non tantum Deum haC beant vltorem periurij, *l. 2 C. de reb. cred.* sed etiam alias pœnas sustineant: vt fugitionis, *l. si duo, §. vlt. de iureiur, l. testibus, 16 C. ex quibus caus. infam. quæ proprie de calumniatore agunt.* item infamiç, *l. si quis maior, C. de transact. l. penult. C. de dignit. lib. 12. Nouell.* D 117. *§ sin vero & extraordinariã, gloss. & Dd. l vlt. de crim. stell. & d. l. 2. C. de rebus credit.* Quin & linguam illis abscindi solenne quandoque fuit; *Harmenop. lib. 1. t. 7. ex Nouell. Leonis & Constan.* sicut nunc manet, binos ijs digitos quibus iurarunt, præcidi, E *Grammat. decis. 16. vers. in causa, & in ordinat. Imperij, (peinlich Halßgerichts ordnung,) cap. 107. 108. 299. gloss. Landr. artic. 9. lib. 3. & ordin. Principi., parte vlt. constit. vlt.* Vnde vsitatum, vt in iurando duos digitos puta indicem & medium erigere cogantur: quo

& pœnæ

& pœnæ huius admoneantur, & A
ea conuenientius à periuris exigi
possint. Quanquam enim iuramentum calumniæ hoc operetur,
vt iurans à præsumpta calumnia
excusetur: *Maran. præalleg. loco, n.* 12. non tamen excusatur nec liberatur ab expressa: *Bart. l. si quis, §. stellionatus, ad Turpill. Bal. l. si* B
tibi, C. de lib. causa, Alex. l. ait Prætor, in princ. de iureiur. Quamobrem committens calumniam
nedum in criminali, verum etiam
in ciuili causa potest ea finita accusari criminaliter; *gloss. in l. & in priuatis, ad Turpill. Bal. in d. l. si tibi:* & conuictus punitur pœnis, C
de quibus supra & D. ac C. de calum.

11 ¶ Affinis est cautio de decima
parte litis reo præstanda, si actorem succumbere contingat: olim
vsitata, *§. hac autem, h. t. l. 2. §. pen. vers. antiqua, C. eo.* iure Codicis
abrogata, *d. l. 2. §. penult.* iure No- D
uellarum inducta: *Nouell. 112. de litigios. §. ad excludendas, 2. de qua Cuiac. Nouell. 96.* Item affine
iuramentum veritatis, *cap. 1. in princ. & §. vlt. cap. 2. eo in 6. c. dudum, 54. vbi gloss. in verb. de veritate, de elect.* iuramentū malitiæ,
quod in omnibus causæ partibus E
etiam post præstitum iuramentū
calumniæ potest iudex, prout opus
videbitur, exigere: *c. 2. §. vlt. eo. in* 6. iuramentum quo positionibus
respondetur, *c. 1. & 2. de confess. in 6.* nam & id per iuramentum
quoddam fit calumniæ: *Ferrar. in form. act. real. & in form. posit. Franc. Gemin. & Dd. d. cap. 1. cap. 2. de confess. in 6.*

¶ Contraria remissio litigan- 12
tium, quam lex quidem Ciuilis
inhibet, *l. 2. §. sed quia veremur, C. de iuram. prop. calum.* sed Canonica tacitè permittit, *cap. 1. §. 1. eo. in 6.* An consuetudo? Iura quidem
prohibent consuetudine remitti,
c. 5. eo. etiam aduocatis & procuratoribus: *Ioan. Andr. c. Romana, verbo aduocatorum, de foro compet. in 6. Specul. de aduoc. §. 1. nu. 31.*
sed vsu non seruatur, vt ex moribus Saxon. apparet. Et certè quod
pacto remitti potest, multo magis
consuetudine vel statuto: cum
sint publica pacta decretaque *l. 1. l. de quibus, 31. de ll.* quæ priuatis
plus operari debent, *l. ius publicū, cum sim. l. de pactis, auth. res quæ, C. com. de leg. Euerar. in loco leg. à pacto ad statutum.* Quanquam
respondere licet, non ideò posse
hoc iuramentum pacto expressim
remitti, *l. 2. §. sed quia veremur, C. eo.* etiamsi tacitè queat omitti, *d. c. 1. eo in 6. c. filiusfamil. 8. §. veterani, vbi gl. verb. prætermissum, de proc. Ias. nu. 30. 96. & 127. in repet. l. nemo, de legat. 1.*

COD. D. IVSTINIANI
SACRATISS. PRINCIPIS
ex repetita prælectione.
Lib. III.

DE IVDICIIS.
Titulus I.

1 *Continuatio & quod ius omne iudiciis concludatur.*
2 *Quid sit iudicium.*
3 *Propria iudicij.*
4 *Partes iudicij.*
5 *Species iudicij.*
6 *Causa.*
7 *Materia.*
8 *Forma.*
9 *Finis.*
10 *Effectus.*
11 *Adiacentia iudiciorum.*
12 *Secundùm quod ius sit iudicandum.*
13 *Affinia.*
14 *Contraria.*

1 EXPLICATIS † hactenus tam iurisprudentiæ principijs in primo Codicis libro, quam iudiciorum præparatorijs in secundo, progrediuntur iam iuris nostri compositores in hoc tertio ad ipsa iudicia quibus ius omne rócluditur ac redd tur, *l.2. §.2. de orig iuris, l. nullus, 13. supra, de Iuda. c. nonnulli, 28. de rescrip. §.1. in auth. vt diff. iud. & de iudicib. c. forus, de verb. sign.*

A ¶ Iudicium est actus legitimus trium personarum in iudicio disceptantium, *Bal. nu. 1. Host. 2. Felin. & Dd. in rubr. eo.* Sine, est legitima controuersiæ iudicialis, quæ est inter actorem & reum, apud iudicem disceptatio & diiudicatio, vt publica authoritate 2
B litis sopiantur, *l. nullus, 13. C. de indic.* † Est autem munus publicum, *l. vlt. §. 1. de muner.* publici iuris, *l. nullus, 13. C. de iudic.* ciuile, *Cuiac. l. 2. de reg. iur.* necessarium, *Hipp. sing. 7. 127.* indiuiduum, *l. nulli, 10. C. eo. l. si familiæ, 48 fam. hercis. Spec. de arbit. §. 8.* 3
C diurnum: *§. sedebant, in auth. de iudicibus. Dd. l. non minorem, in fine, C. de transact.* diuturnum, *l. etiam. 16. vt leg. nom. cauea. Ias. l. iudices, C. de iudic. n. 2.* olim annale, *l. reus, 7. de muneribus.* hodie in criminalibus biennale, in ciuilibus triennale: *l. properandum, 12.*
D *in prin C. eo. Ias. l. si fideiussor, §. si satisdatum, qui satisd. cogan.* æquale, *c. in iudiciis, de reg. in 6.* stricti iuris. *Decius in l. ius nostrum, 7. nu. 11. de reg. iuris.* Eius † duæ instantiæ, *l. & pact. 73. §. pen. de iudic.* 4

Prima & secunda, nimirum appellationis : *Dd. d. l. properandum*, vtriusque vna pars prior, altera media, tertia posterior, *auth. ad hac, vbi Ias. n.* 2. *C. de iud.* Primæ partis decem membra constituit Maran. *in Specul. aur. in* 6. *par. in prin. nu.* 3. primum citationem, *de qua hic, & ff. ac C. de in ius vocan.* *quam describit Socin. tract. de citat. artic.* 1. secundùm contumaciam, *de qua in d. l. properandum*, §. 1. 2. *l. consentaneum*, 6. *quomodo & quam. iud. extr. de dol. & contum.* tertium libelli oblationem, *de qua in l.* 1. *de eden. auth. offeratur, C. de lit. contest.* quartum, reconuentionem, *l. cùm Papinianus*, 14. *C. de sentent. l.* 2. §. *item, supra de iudic. tot. tit. extr. de mut. pet.* quintum authoris laudationem, *l. Pomponius*, 13. §. *cum quis, de acquir. poßeß. l.* 3. *de diuer. & temp. prascr. l. authore*, 7. *C. de euict. l.* 1. *C. vbi in rem act.* sextum possessoris nominationem: *l.* 2. *C. vbi in rem act. cap.* 5. *vt lit. non côtest.* septimũ interrogationẽ, *toto tit. de inter. act. l. cogi*, 11. *C. de petit. hared. l. qui interrogatus*, 12. *ff. eo. Spec. tit. de interrog. qua fiunt ante lit contest.* octauam satisdationem, *de qua supra tit. de satisdat.* nonum exceptionem dilatoriam, *l. exceptionem*, 19. *C. de probat. l. ita*, 13. *C. de procurat.* decimum litis denique contestationem, *l.* 1. *& toto tit. C. de litis contest.* Mediæ partis membra ponit iuramentum calumniæ *de quo sup. in pr. huius tit.* compromissum, *c. exposita*, 11.

A *de arbitr.* (quanquam hoc cùm dilationibus rectius ad primam partem refertur, quoniam & arbitria iudicijs antecedunt : *l. si quis*, 30. *de recep. arbit.* & statim à libelli oblatio dilatio reo. datur, *auth. offeratur. C. de lit. contest.*) terminum ad probandum, *l.* 1. *C. de di-* B *lat. l. vlt. de fer.* positiones, & articulorum exhibitionem, *cap.* 1. 2. *de confess. in* 6. ac interrogatoriorum : *c. prasentium, de testi. in* 6. Testium productionem, *de qua extr. de testib. Specul. de test.* & instrumentorum, *de qua tit. de fid. instrumen. & Spec. de instrum. edit.* Iuramenti C præstationem, *c. vlt. de iureiuran.* Actorum editionem, *de qua l.* 2. *C. de eden.* Processus publicationem, *authe. at qui semel*, C. *de probat. c. cùm dilectus*, 9. *vbi gloss. de fid. instrum.* Falsi quæstionem, *l. nullum*, 12. *C. de testibus, l. penult. C. de fid. instrum.* Testium reprobationem, D *cap. prasentium*, 31. *de testibus.* Torturam, *de qua tit. de quastion.* Conclusionem in causa, *authen. iubemus, C. de iudic. clem. sape*, §. *& quia de verbor. signifi.* Allegationẽ iuris, *c. quoniam, de probat. cap. pastoralis, de causa poßeß.* Tertiæ postremæque partis membra facit E sententiam, *de qua titul. de re iudic. & C. de sent.* Appellationem, *de qua tit. de appell.* Executionem, *de qua in l. à diuo Pio*, 15. *de re iudic. & C. de execut rei iud. per tot.*

¶ Diuiditur porrò iudicium aut à causa: [illegible], vt ali[illegible] sit [illegible]gentium, *Panorm*[illegible] *n.* 2 *de iudic.* 5

indic. aliud Ciuile, *Bald. & Dd.l. prolatam,C.de sent.* aliud Ecclesiasticum, *toto t. C. de episc. audien.* aliud Seculare,*cap.4.de indic.c.1. cum seq. de for.compet.* aliud Spirituale, aliud Temporale, *Marant parte 4. distinction. 13.* & hoc aut Ciuile, aut Prætorium, *§. 1. Instit. de bon. possess. l. 1. si mens.fals.mod.dixer.* aut extraordinarium,*t.t. de var. & extraord. cognit.* aut Delegatum, *Marant. in Spec. parte 4. distinction. 5.* aut Subdelegatum, *l. 5. C. de indic. Maran. parte 4. distinct 15.* A materia, aliud Ciuile, aliud Criminale, aliud Mistum, *Maran, parte 4. distin.n.1.l. 1. §. 1. de calum.Bart. & Dd. in l.vlt. de priuat.del. l. 3. de sepul. viol.* Criminale, aliud capitale, aliud non capitale, *l. 2. l. capitalium, 28. de pœn.* aliud Priuatum, *toto tit. de priuat. del.* aliud Publicum, *toto tit. de pub. iud.* aliud Extraordinarium, *tot.tit.de extraord. crim.* Ciuile, vel rei persecutorium: & hoc aut reale, quod vel Petitorium, vel Possessorium est: *ext. de caus. poss.* aut Personale, *§.1. Instit.de act.* aut Pœnale, *§. sequent. Inst. de act.* & aut Vniuersale, *l.1. in princ.de rei vendic.gl. mag. & Dd. supra de eden.* aut Generale, *l.2. vbi Bart. nu.2. de neg.gest.l.2. C.de iud.* aut Particulare, *l. 1. in prin. de rei vend.* A forma aliud Ordinarium, aliud Extraordinarium: *l. antepen. de negot. gest.§. vlt. Inst. de interd. l.* A *ordo, de pub. iudic. cum similib.* aliud Simplex, aliud Duplex, *l.in tribus, 13. de iud.l.2.de interd.§. duplicia, Instit. eo.* A fine & effectu, alia Publica, *infra de pub. iud.* alia priuata, *ff. de priuat. delict.* & hæc in Simplum, Duplum, Triplum, Quadruplum: *§. quadam, Instit.de act.* alia Extraordinaria, *§. vlt. Inst. de interdict.* aliud Principale, aliud Præiudiciale, *tot.t.fam.her. l.fundum.16. cum ll. seqq. de except.* aliud Præparatorium, *l.1.l.3.ad exhib.l.1. de inter. act.l. is qui de rei vend.*

¶ Causam habet ex iure gentium, *Mar.par. 3 n. 133.* vel potius diuino: quod libri Moysis testatum faciunt: formam ex iure ciuili, *gl.§. 1.verb.necessitate,Inst. de oblig. Ias. §. superest, n. 41.Instit. de actio.* Proximam causam perhibeamus licet Magistratum qui iudicia cōstituit, *l. cū Prætor, 12.de iudic.l.nā & ipsū,8.de iust. & iur* & personas quæ iudicia sustinent:nēpe iudicē Actorē & reū, *c.forus,de verb. signific.* Impulsiuā generalem, humanarum rerum necessitatem: *c.ad hoc, 16.q. 1.c. nisi, 23. q. 1. §. ius autem, vers. exigen. lib. necessitatib.Inst.de iur. nat. gent. & ciuil. Maran.par. 3. nu.136.* προκαταρκτικὴν particularem, reorum frustrationem: *Dd. in §. sic itaque, vers. appellamus, vbi Fab.n.5.Platea n.5.6. Ias nu. 41. Instit. de act. Zobel. Landtrecht lib. 2. art. 2.* quam, ideo in libellando solet actor allogare 6

legare, *vt Zaſ. & alij notant,* §. 1. *Inſt. de act.*

7 ¶ Materia ſunt cauſæ ciuiles, & criminales, *l. 1. §. pen. de calum.* etiam minimæ, §. *gallinarum, vbi gl. verb. qui lucrandi Inſtit. de rer. diuiſ.* Nam ordinariæ actiones etiam ob rem minimam dantur, *l. ſi proprietarius, 22. de damn. infect. l. 1. §. illud, de coniungen. cum eman. lib.* ſaltem ciuiliter, *c. pen. c. vlt. 14. qu. vlt. & d. l. ſi proprietarius*, non etiam criminales forte, *l. 6. vbi Dd. de accuſat.* vel famoſæ, *l. ſi quis, 9. §. vlt. cum ll. ſeqq. ff. de dolo malo, vbi Dd.* quæ criminalibus imò capitalibus adequantur: *l. iuſta, de via. vind. Iaſon. rep. l. admonendi, n. 278. de iureiur.* ſicut moribus noſtris ob minimum furtũ nõ eſt criminale iudiciũ, nec extraordinaria odioſa, *l. 4. de in integr. reſtit. l. ſi quis, 9. §. vlt. cum ll. ſeqq. ff. de dolo malo.* Extraordinariis cognitionibus, quæ Magiſtratui ſpeciali lege imponuntur, ſic vt delegare nequeat: *l. 2 3. C. de pedan. iud. l. 1. & paſſim, de var. & extraord.* ſicut alias, *l. ſolet, cum ſeq. de iuriſdict.* hæc materia ſubſternitur, quod in iis aut de muneribus ac honoribus agitur, aut de re pecuniaria, aut de exiſtimatione, aut de capitali crimine: *l. cognitionum, 5. de var. & extraord.* quam materiam etiam ordinariis licet ſubiungere præſentẽ tamẽ, non futuram, *l. non quemadmodum, 35. de iud.* Non enim venit

A in iudicium, quod poſt accidit: *l. non poteſt, 23. de iud.* ſed illud tantum quod actione comprehenſum eſt: *l. ſoluemus, 61. de iud.* exceptis acceſſionibus quæ poſt litem conteſtatam nõ iure actionis, ſed officio iudicis veniunt: *l. ædil. 25. §. item, 4. de ædil. edi.* 8

B *l. ex diuerſo, 35. §. 1. vbi Bart. de rei vend. l. 1. C. de iud. l. litem. l. videamus. 38. & paſſim, de vſur.*

¶ Forma iudiciorum à tribus obiectis petenda. Primùm à perſonis, Actore, Reo & Iudice, *d. c. forus, de verb. ſignific.* vt recte conſtituatur & diſcriminentur,

C *l. inter, de iud.* ne iudicium claudicet, *c. cum inter, de except. Spec. de actor. n. 4.* aut confuſis partium officiis, confundatur, *l. ille, 13. §. penult. ad Trebel.* Secundo, à Rebus, vt poſſeſſorium petitorio præuertatur: *cap. 2. de ordin. cog. l. ordinarij. C. de rei vendi.*

E *l. ſi de vi. de iudi.* incidens principali *l. 3. C. de iudic.* præiudicialis quæſtio finalis: *l. 1. 2. C. de ordin. iudic.* criminalis ciuilis. *l. 3. l. vlt. C. de ordin. iudic.* Tertio ab Actionibus, & partibus iudicij, vt ordine ſecundum iuris formam obſeruentur, *clem. ſæpe. de verbor.*

D *ſign. c. quoniam, 11. de probat.* nẽpe citatio, libelli oblatio, cautio, conteſtatio, cauſæ cognitio, definitio, &c. de quibus partibus ſuprà dictum eſt. *& tractatur. in Auth. offeratur, ac toto t. C. de lit. conteſt. l. iubemus, 9. C. de iud. l. prolatã, vbi Bal. n. 3. 4. 5. C. de ſent.*

¶ De

¶ De fine iudiciorum pro Ce-
cinna Cicero: Omnia, inquit, in-
dicia, aut distrahendarum con-
trouersiarum, aut puniendorum
maleficiorum causa reperta sunt.
Nam ideo iudiciorũ vigor, iuris-
que publici tutela in medio con-
stituta est, ne quisquam sibi ipsi
permittere valeat vltionem, *l. nul-
lus*, 13. *C. de iud. Spec. de offic.
omn. iud.* §. 7. Item vt oppressis li-
ceat legitimum impetrare præsi-
dium, *l. 4. C. de his qui ad eccles.
confug.* vt lites terminentur: *l. pro-
perandum*, 11. *C. de iud l. quidam*,
21. *si cert. pet.* finis controuersijs
sententia iudicis imponatur: *l. 1.
de re iudic.* atque ita ius suum
vnicuique publica authoritate
reddatur, *c. cum æterni, de re iud.
in 6.* non iniuria, *c. nonnulli*, 28.
*de rescript. l. meminerint, C vnde
vi. l. nulla. ff. de legibus, l. 1. de app.
l. pen. vbi Dd. de iustitia & iure.*
¶ Quod ad effectum attinet,
10 iudicium redditur in inuitum, *l.
inter*, 83 §. 1. *de verb. obl.* hoc est,
reum. Nec enim actor inuitus
initio agere cogitur, *toto tit. C. vt
nem. inuit.* nisi post litis contesta-
tionem, *Auth. qui semel. C. quom.
& quand. iud.* qua contrahitur:
l. 3. §. idem scribit, 8. *de pecul.* vt
hic obtineat regula. *l. sicut, C. de
act. qua de re plura Alcia. l. 4. C.
de pact.* Item inducit obligatio-
nem, *d. l. 3. §. idem*, 8. *de pecul.* no-
uationem, *l. aliam, de nouat. l. non
solet*, 87. *de reg. iur.* iurisdictio-
nem, *c. gratum, de off. iud. deleg.*

A *l. 1. 2. l. sed etsi, de iudic. l. 4. 5. de
iurisdict.* præuentionem, *l. vbi cœ-
ptum, de iud. ca. vlt. vbi Panor. &
Dd. de for. comp.* perpetuat actio-
nes, *l. vnica, C. ex delict. defunct.*
interrumpit præscriptiones, *l. vlt.
C. de prescript. 30. ann.* moræ pur-
gationem & pœnitentiam exclu-
B dit, *l. si insulam, vbi Ias & Dd de
verb. oblig. et.* constituit in mala fi-
de possessorem, condemnatione
scilicet secuta, *l. sed etsi*, 25. §. *si
ante*, 5, *de petit hæred. auth. mala
fidei, l. nemo, C. de acquir. possess. l.
2. l. antepen. C. de præsc. long. temp.
c. vlt. de prescript.* denique nullius
C ius deterius facit, sed firmius, *l. nõ
solet*, 87 *l. nemo*, 88. *de reg. iuris, l.
aliam, de nouat.*
¶ Adiacentia sunt, sportulæ, 11
sumptus, *toto t. C. de sport. &
sumpt.* acta, *c. quoniam*, 11. *de pro-
bat.* scripturæ, *l. properandum*, 11.
§. *cùm autem, l. rem, non nouam*,
D 12. *C. de iud l. 2. C. de iur. prop. cal.
dand. toto tit. C. de sent. ex bre. recit.*
mora: *l. etiam*, 15. *vt leg. no.* hoc
est, iustum cognoscendi tempus,
Ias. l. iudices. 9. ff. t. tempus diur-
num, §. *interdiu, in Auth. de iudic.
c. consul, de offic. deleg. Dd. l. non mi-
norem, C. de transact.* non feria-
E tum, *l. 2. 3. 4. & passim, de fer. &
C. eo.* non nimis angustum, *l. iu-
bemus*, 9. *vbi Ias. n. 2. & 3. C. de
iud. cap. 2. & passim, ext. de dilat.*
locus competens, *toto tit. ext. de
for. compet. & C. de iurisdict. cum
multis et. seqq. l. 4. de iud.* hone-
stus, *l. quid tamen*, 21, § *si arbiter*,
p. §.

9.§.sed si in aliquem.10 de recept. arb. idoneus, tutus, *c ex.parte 47.de appellat.* solennis, *l.penult. de iust.& iur.* publicus,*l.cum sententiam, 6.C.de sentent.*

12 ¶ Ius denique ipsum vel municipale, *l.an in totum,C.de eden. in prin.c.3.de eo qui mitt.in possess.* vel ciuile,*l.rem,12.cum auth. inserta, h.t.* quo in foro ciuili causæ terminantur, *c.quod clericis, 9.de for. comp,* etiam in ecclesiastico, quando canonicum deest: *cap. 1, 2.de oper.no,nunc.Ias.l.2.C.si contra ius vel.vtil.* vel canonicum, secundum quod deciduntur causæ in foro ecclesiastico, *d. cap. quod clericis,* etiam in foro ciuili, quando agitur de materia ecclesiastica: *c. 1. de constit. & passim, dist.8.9. 10. 12.* vel causæ peccati, *c.cum venerabilis,c.ad audientiam,c.vl.de consuet. c. 1.eo. in 6. l. 6. vbi Bal. & Dd. C. de sacrosanct.eccles.& in auth.de eccle.tit. c. venerabilem, 13, vbi Panorm. & Dd.qui fil.sint leg. gl. ord. in §. hactenus, verb. generalia. Inst. de grad. cogna.* aut vbi ius ciuile deest, vel controuersum est, *cap. 1.in fine, de iureiur. in 6.c. 1, 2. vbi Dd. de oper.nou.nunc Ias.l.2. nu.23.C.si contra ius vel vtil.pub; Cors.in dag.l.2.c.6. Blanc. de compro.q.2.n.47.*

13 ¶ Affinia sunt, Arbitrium, *l.1. de arb.* arbitramentum, transactio,*l.non min.rem.C.de transact.* iusiurandum,*l.1.2.de iureiur.* confessio, *l.1.de conf.l.p firem.de re*

A *iudi.* priuata vindicta, defensio, *l.1.2.C.quand.liceat vnicuique, l. nemo, 13.sup. de Iudæ.l. 5. infra, de iure, fisc.* recuperatio, *l. 1. §. vim, 16.l.3.§.eum, 5.de vi arm. Bal.& Dd.l.1. infra, vnde vi.* arrestatio debitoris, *l.ait,10.§.si debitorem, 12.quæ in fraud. credito.*
B custodia, *Bar. l. capite, n. 3. de adul.& l.vnica,n.7.si quis ius dic. Socin.c.cum contingat.num.18.de for.comp. Mynsing.obser. 19. cent.* 1.& vltimæ interdum voluntates, *l. non est mirum, 26. vbi Bart. de pign.act.l.2.vbi Bal.C.de diuiden. tutel.l.1.§.si pupillus, 4. vbi Bal.*
C *de tut. & rat. distrah.l. qui testamento. 20. §. cui, 5.vbi Bart. & Dd.de testament.*

¶ Contraria sunt, præscriptio 14
instantiæ,*l.properandũ,11.in princ. h.t.* quæ tamen hodie non vsquequaque locum habet secundum communem: *Ias.l.si fideiussor,§.si*
D *satisdatum,qui satisd. cogan.* litis item præscriptio, *l.vlt.l.3.4.C.de præscr.30.anno.l. more, C. de rei ven.l.hereditas,C.de pet.her.*inæqualitas, *cap. 5. de except. c, 1. de mut pet.l.in scriniis,l.4.C.de prox. sacro.scrin.li.12.l. litigatores, 11. de recep.arb.l.non debet,42.de reg.*
E *iur.c.no licet, 52.eo.in 6.* mors iudicis,*l.venditor,49.l.mortuo,60.vbi Dd.de iud. l. 4. de iurisc. c.gratũ, 20.de offi.del.*& morbus sonticus: *l.index,46.de iud.* item mors accusatoris, *l.petitor, 31.de iud.* ... *t.t, si reus vel accus. l. 1. quæ sent. sine app.* prohibitio superioris : *l. iudi-*

iudicium.58.de iud. partium à lite discessus: l.4.C.de pact. transactio, l. neque, 22. de donat inter vir. & vxor. solutio rei petitæ, satisfactio, §.vlt.Inst. de perp. & temp. act.l.si reus, 73.de procur l.si debitori, 21.de iud. qua iudicium finitur, sicut & sententia, l.1. l. iudex posteaquam, de re iud. denique omnia quæ reddunt processum retro nullum, l.1. vbi gloss. & Dd. C. de condic. ob caus. vt incompetentia iudicis & iurisdictionis, l. vlt. & tot. tit. C. de his qui à non comp. iud. c. 1. de præscr. in 6. clem. vt calumniæ de re iud. illegitimatio litigatorum, vt vocant: l.licet, vbi Dd.C.de procurat. Philip. Per. consi 134.nu.7 & 17. ineptitudo libelli, c. examinata, 11. de iud. Ias. l. si patronus, n.2.3.de iureiur. omissio formæ & legitimi processus, [illegible] 4 vb. Baldus, C. de sentent. l. [illegible] 9 vbi Iason n. 2.h.t.cap. cum dil. [illegible] 2. vbi Felin. n. 6. de rescript. & similia, de quibus Blanc. de compromiss. [illegible] 7.cap. de annull. [illegible] comprom. & alij in tract. de nullit. sent.

De Sportulis & sumptibus in diuersis iudiciis faciendis. Tit. II.

1 *Sportulæ quid, earum distinctio, & cur debeantur.*

2 *Executores qui, eorum officium publicum, deque eorundem electione.*

1 PLacent iudicijs sportulæ, † hoc est, salaria personarum forensium: *l. nihil*, 120. *de leg. 1.* aut certa & ordinaria, aut incerta & extraordinaria *Spec. de sala. procur. in prin. l. salarium*, 17. *infra mand. l. qui mutuam*, 56. *§ pen. eo. tit.* debita, vel ex conuentione, *l. si remunerand. mand.* vel extra ordinem, *l. 1. de var. & ext. cognit.* officio iudicis, *Ias. l. dum*, 4. *nu.* 24. *de off. ass.* ex æquitatis ratione. *l. sumptus*, 48. *de rei vend.* qua pro ministerio debetur honorarium seu præmium: *c. ecclesiasticis*, 1.2.*q.*1 *c. cum ex officiis*, 15. *de præscr.* ex qua causa debentur etiam multo magis sumptus, *l. si necessarias, de pig. act. l* 5. *commod. l.1. de cont. act. tut. Guid. Pap. decis.*68. *l. sumptus*, 98. *de rei vend.* ab eo cui seruitur: *l. Prætor. in fin. de eden. c. nonnulli, de rescript.* ne officium cuiquam suum sit damnosum, *l. sed si*, 7. *quem test. ap.* cuiusmodi potissimum omnia debentur executoribus, † *§. tripli,* 2
Inst. de act. l. omnes. 31. *C. de episcopis & cleric. l. vlt. C. de princ. agen. in rebus, li.* 12. qui iudici in executione iudiciorum apparent atq; administrant, *l.1.2. h.t. l. si pignora*, 50 *de euict. l. 2. supra de of. diuer. iud. & in auth. exa. Spec. eo. §.* 1. quorum officium publicum est, *Spec. in princ. eo. n.* 1. executionis (vnde nomen) non cognitionis: *l pen. l. 6. infra de exec. rei iud.* [illegible] 44. *de app cap. pastoralis.* 17. *§.2 de off. deleg. [illegible] 1.3. & Dd. l. à diuo,* 15 *in pr. de re iud.* quorum olim certa schola fuit seu colle-

gium:

gium: *l. vlt. infra de app. praef. lib.* A 12. velut & Notariorum: *l. vlt. de primicer. eo.* sicut & nunc est in magnis Curiis: quem in ordinem per magistrum scholarum seu primicerium eligebantur, *§. is qui causas, in auth. de iud. l. 1. h. t. l. vlt. vbi Cuiac. C. de appar.* nō pauciores duobus, *d. §. his qui causas,* B *in auth. de iud.* iure Canonico quilibet iudex eos sibi cooptat, *c. cum parati,* 19. *de appell c. prudentiam,* 21 *de off. deleg.* officiales ciuitatum, *Spec. §. 1. n. 2.* & cuiuslibet curię assessores: *ord. Came. par. 1. c. 36.* licet Cuiac. *obs. lib. 4. c. 22.* velit à Principe eos constitui, vt C alios Magistratus.

De Pedanis iudicibus. Tit. III.

IVdicium sustinent potissimùm Iudex, Actor, Reus, *c. forus, de ver. sign.* Magistratus olim non iudicabant de singulis causis, sed D iis iudices dabant, *l. 5. l. cum, 13. l. solet, 16. de iurisd.* qui Pedanei dicebantur, *l. vlt. l. 2. 3. 4. 5. h. t.* quod ad pedes tribunalis in minoribus subsellns ius dicerent, *Cuiac. ad Paulum. lib. 5. sent. tit. 27.*

Qui Pro sua iurisdictione iudices dare, dative possint. Tit. IV.

IVdices dare possunt, Magistratus, *l. 2. 3. l. vlt. h. t. l. 4. 5. 13. & passim, de iurisd.* quibus id lege moribusque conceditur, *l. cum Prator,* 12. *de iud.* Dari quoque possunt omnes qui prohibentur, *de quib. d. l. cum Prator, l. cacus,* 16. *de iud. glos. art. 55. n. 5. lib. 1. l. quidam,* 57. *de re iud. l. cum leges,* 4. *de recep arb.* Prohibentur autem illiterati, *l. pen. supr. de iud. c. sciscitatus,* 13. *de rescr.* infames, *d. l. cum prat. l. 2. sup. de off. ass. l. 1. de vi priuat.* hæretici, *l. 4. l. si qui 9. supr. de haret.* Iudæi, *l. vlt. sup. de iud.* excommunicati, banniti, *gl. d. art. 55. lib. 1.* serui, fœminæ, minores 17. annis, *de quib. d. l. cum Prator, d. l. quidam, &c.*

De Quis in sua causa iudicet, vel sibi ius dicat. Tit. V.

1 *Materia iudiciorum, & iudicum.*

2 *Neminem sibi ipsi ius dicere posse.*

MAteria† circa quam iudices & iudicia versantur, sunt causæ tam ciuiles, quam criminales, *l. 1. de calum. l. illititas, 6. §. qui vniuersus, 8. l. ex omnib. 10. de off. praes.* qua parte rectè cauetur, ne quis † in sua causa ius dicat, officio iudicis nobili pro tribunali: *l. qui iurisdictioni, de iurisd.* E vel iudicis officio mercenario, vt pedaneus, delegatus, &c. *l. 4. de inter. act.* cum quod iniquum sit, licentiam alicui sententiæ tribuere in re propria, *l. Iulianus, 17. de tut.* hoc est, cuius aliqua vtilitas ad eum redeat, *l. 1. § prop ea, quand. app. & intra qua tem.* tum iudicis 1 2

iudicis & partis eadem persona A sustinere nequit, cum iudicium suis ex partibus integrum non constet, nisi partibus ac iudice discretis, *l.ille*, 13. *§.penul. ad Senatusc. Trebell. De antinomia apparente ex l. qui iurisdictioni*, 10. *de iurisd. l.in priuatis*, 77. *de indi. l.quisquis*, 6. *§.de postulan. consule* B *Cuiacium ad Africanum*.

Qui Legitimam personam standi in iudiciis habeant, vel non. Tit. VI.

1 *Continuatio*.
2 *Agere quinam possint, vel non*.
3 *Qui item conueniri*.

1 DIctum † est de iudice, huiusque administris executoribus: sequitur de litigatoribus, qui legitimam personam standi in iudicio habere debent: hoc est, D vt agere possint & conueniri.

2 ¶ Agere possunt quicunque non prohibentur, *l.1.2. de postul. l mutui*, 42. *de procur. c. cũ locus*, *n.14. de spons. Spec. de act. in princ.* Prohibētur, serui, *l.nõ idcirco*, 44. *§.de iud. l.1. sup. de precibus imp. offer.* nisi quibusdam casibus: *l.vix* E *certis*, 15. *de iud. l.6. supra eo.* mulieres in criminalibus, *qui accusare*, 8. *l. mulierem*, 13. *de accusat.* nisi suam iniuriam persequantur: *l.4.5. 6. 12. 14. infra qui accusa.* Iure Sax. indistincte absque tutore, curatore, *art*, 44.46 *lib.1 art.*

63. *lib.2.* quomodo pupilli, minores, *l,1.2.h.t.* Sed nec ob dignitatem agunt Magistratus, quandiu in officio sunt: *l. senatusconf.* 16. *de off. praes. l. pars*, 48. *de iudic.* nec ob pœnam excommunicati, *c.* 23 *c.exceptionem*, 12. *cap. cum inter*, 5. *de excep.* deportati, *l.si debitori*, 47. *de fideiuss. l.quoties*, 14. *de nouat. l.si quis*, 9. *infra de bon. dam.* hæretici, *c.vergentis*, 10. *de haeret.*

¶ Conueniri tamen hi omnes 3 possunt: *c.2.5. de excep.* exceptis seruis, & aliis qui pecuniam non habent, in re pecuniaria: *l.hos accusare, de accusat.* & ob statum ac C potestatem, in aliis etiam causis, *l. seruus.* 6. *supra de ind. l. lis*, *de ind.* exemplo filiorum famil. *l.filius.* f.30. *de oblig. & act. l. 1. infra de bon. mat. l. vlt. infra de bon. qua lib. de quib.* Cuiac. *obs. lib.9.c.* 23. ob dignitatẽ Magistratus: *l. pars*, 48. *de iud. l. 2. de in ius voc. l. sed* & 25. *ex quib. caus. maio.* ob impedimentum, absentes, *l. hos accusare* 12. *de accusat.* ægrotantes, *c. 2. de proc.* l. *quidam, de re ind.* transeuntes, *l. 2. de in ius voc. l. heres*, 19. *§.2. §.3. de iud.*

Vt Nemo inuitus agere vel accus. cog. Tit. VII.

DIscrimen inter has partes, hoc est, quod nemo cogatur inuitus agere in ciuilibus, vel accusare in criminalibus, *l.vnica, h.t. l.vlt. infr. de vsur. pup. l. pure*, *§.vlt. de dol. mal. excep.* quod priuile-

uilegium, id eſt ius ſingulare actoris vocatur, *Nouell.* 112. Nam idem in Reo, qui tamen alias eſt fauorabilior, *l. fauorabiliores, de reg. iur.* non obtinet: *d. l. pure, §. fin. de dol. except. contra l. nemo exhis, de reg. iuris, c. 5. non licet,* 22. *eo. in* 6. qui ſe defendere, cogitur, *l. sed & 35. §. 1. de proc.* & in quem, licèt inuitum, iudicium redditur, *l. inter,* 81. *§. 1. de verbor. obl. l. 2. §. 5. l. si quis de iud.*

De Ordine iudiciorum, Tit. VIII.

Ordo iudiciorum eſt, vt ne cauſæ præiudiciales, minores præuertantur maioribus, *l. 1. 2. h. t.* nec ciuiles criminalibus: *l. penul. l. vlt h. t.* quæ nec ſimul recipitur æque principaliter, *l. 3. h. t. l. 2. §. 1. vbi Bal. de vi bon. rap.* Sed & poſſeſſorium petitorio anteponi debet: *l. ordinarij,* 13. *infr. de rei vend. l. fide vi. de iud. c. 4. 5. extr. de cauſ. poſſ.* nec contrariæ actiones recipiendæ *l. 1. infra, de fur, l. vlt. infra, de codicill. Iaſ. late, & Soc. iun. l. naturaliter, § nihil, de acq. poſſ.*

De Litis conteſtatione. Tit. IX.

1 *Litis conteſtatio quid.*
2 *Propria.*
3 *Partes & ſpecies.*
4 *Cauſa.*
5 *Materia.*
6 *Forma.*
7 *Finis & effectus.*
8 *Affinia contraria.*

A

Sed potiſſimum ordinantur iudicia per litis conteſtationem, *l. ordinata,* 24. *de lib. cauſ. l. 1 h. t. l. vnica, infra, ti. 1. l. amplius.* 15. *rem rat. hab.* tanquam principium formale, *Spec. de fal. §. 1. nu. 10. & de ſent. §. iuxta, n. 6.* eſt enim † primordium litis, quod narratione actoris & reſponſione rei conſtituitur, *l. 2. in prin. ſupra, de iureiur. prop. cal. dan. l. 1. h. t. c. 1. eo. c. dudum,* 54. *de elec. Cuiac. obſ. l. 9. cap.* 21. Ex more fori, eſt reſponſio rei, animo litem conteſtandi, de principali negotio facta, *Socin. cap. vnic. n. 7. eo. Chil. in prac. cap.* 60. *Tor. ca.* 31. Proprium, † vt expreſſe fiat, *Soc. d. rub. eo. n. 1.* categorice, non conditionaliter & in pendenti, *l. non quemadmodum,* 35. *de iud. l. actus legitimi, de reg. iuris.* Item quod ſtricti iuris, *l. non poteſt.* 23. *de iud. l. adiles, §. item, de ad. edic.* quod actus continuus, indiuiduus, &c. 1

B

C

2

D

¶ Partes eius, narratio ſeu petitio, actoris, & reſponſio rei: *l. 2. ſupra, de iura, prop. calumn. cap. vnic. eo. c. dudum,* 54. *verſ. per petitionem propoſita & reſponſionem, de elect.* ac iure Sax. Guarēda. *Chil. in pract. cap.* 60. *art.* 14. *lib.* 3. *art.* 62. *lib.* 1. *art.* 1. *lib.* 2. *Vveyc. art.* 23. & 35. Eſt autē alia affirmatiua, *l. ſi reus,* 73. *de proc. l. ſi debitori,* 21. *de iud. l. debitoribus.* 31. *de* 3

E

de re iud.l.si quidē, 9. C. de excep. alia negatiua: *Soc. d.c.vnico,n.*71. eaque vel generalis seu implicita, *cap. cum ad sedem,*15. *de rest. spol. cap. ex literis,* 5 *de diuor.Soc. d.c.vnico,n.*70.qualem in vniuersalibus potissimum multorumq; capitum iudiciis prohibet, *constit.* 10. *part.* 1. vel specialis seu explicata : *causam eo.* & pro iudicij genere alia ciuilis, alia criminalis, *Cuiac. obers. lib.* 9. *cap.* 21. Est & quasi contestatio primus actus, qui sequi contestationem solet, *Mar. eo. n.* 2. vel iudicis cognitio, *Bar. & Dd. l. nulla, l. nihil, sup.de procur.c.*1.*vt lis non cont.*

4 ¶ Causa remota, lex, *l.* 1.*h. t.c.* 1.*eo.*consuetudo, *Soc.d.c. vnic. nu.* 11.*post Panorm.ibi. nu.* 15. *Mynf. obs.*62.*cent.* 4. Propinqua iudicis præceptum, sententia interlocutoria, *c.prout.*4.*de do.& contu.c.*1. *vt lite non contest.* animus litem contestandi, *c.pen. de iur.calumn.* verbo factove declaratus, *Soc.d.c. vnic.n.*88.

5 ¶ Materia, causæ ciuiles & criminales: *Bart.l.*1.*§.accusationem, ad Turpill.Cuiac.obseru.lib.* 9.*ca.* 21.*glo.art.*14.*lib.*3.*n.*3.*per art.*63. *lib.* 1. *art.* 15. *lib.* 2. *VVeych. art.* 23. non summariæ, *clem.* 2. *de verb.sign. Bart.l.Fulcin.§.cum hoc n.*5. *ex quibus cauſ. in poſſ. eatur,* aut spirituales, *c.quoniam,* 5. *§.porrò vt lite nō contest. clem.*2.*de iud.* aut secundæ instantię, *l.ita demū, supra de procu.decis.Rom.*1.*de lit. cont.Mynf.obs.*1. & 38.*cent.* id est executionis, *c.quoniam,vbi Soc. n.* 75.*vt lite non cont.* notoriæ, *c.vlt. de cohab.cler.* & similes. vnde Soc. ait. *d.c.nu.*16.*cum seq.* non requiri contestationem, vbi non opus est libello, *c.*1.*de lib.ob.Soc,d. c. quoniam, nu.* 27. vel perueniri potest ad testium receptionem sine contestatione: *c.*1.2.3. *vt lit. non contest. Soc.d.c.quoniam,nu.*8. & 77. vel publicum vertitur cōmodum: *l.ne diu.C.de pœn.c.quia,* 3.*q.*2.*Soc.d.c.quoniam, nu.*4. aut periculum animæ: *Socin.ibid.nu.* 54. aut periculum est in mora: *Iaſ. l. naturaliter,*11.*§.*1. *n.* 122. *de acquir. poſſ.per doctrinam, Bal. l. incerti,quaſt.*13. *C. de interdic.* aut sibi quis ipsi ius dicere potest: *vt l.*3.*infra de pign. Soc.d. c. quoniam,n.*61.62.& *c.* 1.*art,* 5. *fall.* 29.55.*de lib.oblat.* aut statim de re liquere potest, *decis.Rom.*1. *de lit.contest.* Versatur autem circa merita causæ principalis, *Soc. cap. vnic.eod.n.*67.& *d.c.quoniam,nu.* 3. *art.prin.* antè in iudicium deducta: *l. non potest,* 23. *de iud.* & quidem omnia, *l.solemus,* 61. *l. non potest,* 23.*de iud.cap. veniens,* 2.*de testibus,* hoc est, libello & petitione comprehensa, *c. vn. eo. c.dudum,*54. *de elect.*

¶ Formam habet à iure ordinatam, *l.*1.2.*h.t l. rem non nouā,* 12.*§.*1.*supra de iud. l.* 2. *in pr. de iur.prop.calumn.quam prosequuntur,hic Bar,Bald.n.*4. & *Dd. Cano.d.cap.vnic. Castr.cons.*401.*n.*2. *vol.*

vol. 1. à qua recedi non oportet, Socin. d. c. vnico, n. 86. Castr. d. cons. 401. viso n. 2. vol. 1. & quæ scriptura concipiatur oportet, c. vnic. vbi Panor. n. 3. & 29. Fel. & Soc. in prin. eo. Fit autē aiēdo vel negādo, c. cū ad sedem, 15. de rest. spol. c. ex literis de diuor. narratur, prout narrantur, quod factum respicit: & petita prout petuntur, quod ad Ius pertinet: Bart. hic, n. 3. Castr. l. rem no nouam, n. 4. supra de iud. Fel. n. 20. Soc. n. 67. c. vni. dē lite cō-test. Ferrar. in for. respons. ver. nego. narrata. Non etiam fit tantum excipiendo, nisi vlterius ad negationem vel affirmationem procedatur: gl. & Dd. c. 2. eo. c. prout, de dol. & cont. ca. cum causam, 62. de appell. c. cū venerabilis, 6. de excep. cap. Raynutius, 5. de test. Soc. d. ca. vnic. n. 73. sed neq; rectè per verba credulitatis, aut ambiguitatis, l. si debitor, vbi Bald. & Dd. de pet. hær. glo. c. cum ad sedem, verb. credere de rest. spo. Panor. n. 27. Soc. n. 81. d. c. vnic. eod.

7 ¶ Finis est, ordinatio iudicij, Socin. c. vn. num. 73. eo. vt procedi possit, c. dudum, 54. de elect. ad probationem, cap. 3. vbi Soc. nu. 8. vt lit. non contest. Cognitionem, Mynsing. obs. 26. centur. 4. definitionem, §. si vero, in auth. de exhib. reis, toto tit. vt lite non contestat. Effectus, quod sit substantiale iudicij fundamentum, c. vnic. eo. in 6. Spec. de lite contest. §. 1. Mynf. obser. 74. cent. 3. excludens exceptionēs dilatorias. l. ita demum,

A supra de proc. l. Pomponius, §. de ratib. eo. c. inter, de re iud. declinatorias, l. sed etsi, de iud. pœnitentiam, l. vnic. infra de plus petit. l. electio, 26 §. 2. de nox. act. libelli mutationem, l. 3. vbi Dd. supra de eden. perpetuas actiones, l. ordinata, infra de li. caus. l. vlt. infra B de præscr. 30. annor. interrumpens præscriptiones, l. mora, supra de rei vend. l. sicut, infra de præsc. 30. ann.

¶ Affinis est libelli oblatio: tot. tit. supra quand. lib. Bald. l. 1. n. 4. infra vt int. cert. temp. prima contradictio meritis causæ, opposita: C Authent. nisi, vbi Bald. infra de sent. ex bre. reci. Castr. d. cons. 401. n. 1. lib. 1. Soc. d. c. vni. n. 94. eo. citatio & denunciatio, l. 2 infra vbi in rem act. Contraria, quæ vel impediunt contestationem, vt exceptiones dilatoriæ, l. ita, 13. supra de procurat. declinatoriæ, l. D 1. infra, vbi de crim. etiam peremptoriæ in vim illarum propositæ: c. 1. eo. lib. 6. animus litem non contestandi. c. penult. de iur. calum. declaratus protestatione, d. cap. vnico, vbi Socin. nu. 68. & Host. n. 2. gloss. hic in fin. l. 1. facta ab eo qui ius habeat impediendi: E l. si maior. 13. C. de rescin. ven. vel tollunt, vt lex, rescriptum, clem. sæpe, de verb. signif. consuetudo, Soc. post Panorm. d. c. vn. nu. 11. Mynf. obser. 62. centur. 4. statutū, Socin. dic. cap. 1. num. 26. 8

De Plus petitionibus. Tit. X.

1 *Petitionis verbum quid denotet.*
2 *Plus quot modis petatur.*
3 *Causa plus petendi.*
4 *Materia.*
5 *Forma, finis, effectus.*
6 *Adiacentia, affinia, contraria.*

IN contestationem, solet reus exceptiones suas includere, *l. si quidem, verb. habita exceptionis contestatione, l. praescriptionem, 8. verb. ante contestari, C. de except.* quarum vel praecipua maximeq; frequens est, inepti exceptio libelli, *l. exceptionem, 19. vbi Dd. infra de probat. c. examinata, de iud. Ferr. in for. respons. rei, verb. libellus ineptus,* qui postea mutari nequit, *l. amplius, rem rat. hab. Dd. l. 3. supra de eden.* seu petitionis iniustae, ineptae, vt Pluris, &c. Nam & Pluris petitio vt inepta olim iactura causae constabat, *§. si quis 28. Instit. de act. §. appellantur, Institut. de except.*

1 ¶ Petitio licèt propriè realem actionem designet, *l. actio, 27. de obl. & act.* tamen hic complectitur actiones etiam personales, & alias quasuis, *l. vnic. verb. certa quantitate debita, hoc tit. l. 1. 2. si mens. fals. mod.*

2 ¶ Plus petitur quatuor modis: Re, Tempore, Loco, & Causa, *§ plus autem, 29. Inst. de act. c. vn. ext. eod. vbi gl. versus, Plus petitur A causa vel tempore, reque locoque.* Addit quintum modum, *Bart. n. 2. 3. l. si creditori, 28. de legat. 1.*

¶ Causa plus petendi, vel fraus est, *l. vn. h. t. §. tripli. Inst de act.* vel error, *l. 1. §. 1. quor. legat.* 3

¶ Materia, in qua sunt causae ciuiles: nam in criminalibus cùm non sit opus conclusione: nihil habet momenti Pluris aut inepta petitio. Materia circa quam & obiectum, est, id quod reuera debetur, cuius respectu plus peti dicitur: & ad quod petitio Pluris exigitur, *l. hac adiectio, 192. de verbor. signific.* 4

¶ Formae pluris petendi variae proponũtur, *§. 34. vers. plus autē, Instit. de act. cap. vn. ext. de plus pet. Paul. lib. 1. sent. c. 10. l. hactenus, 11. §. 1. de const. pec. l. recte, 25. de verb. sign. §. si cui, 10. Instit. de lega. l. 1. & toto t. de eo quod cer. loc.* Finis aut fraudulentus, *Neu. 15. de defens. §. tripli Inst. de act.* aut erroneus: *§. si quis agens 34. Inst. t de act.* vltimus idem qui actionum, vt actor quod petit cõsequatur, *§. 1. Instit. de act.* Effectus olim, quod Plus petens causa caderet: *Paul. lib. 1 sent. c. 10. Cic. li. 1. de Orat. Cuiac. obs. 7. c. 27.* quod etsi in aliis hodie temperatum, *d. §. si quis, 28. §. sed hac, 33. §. plus autem, Inst. de act. §. appellatur, 6. Inst. de except. cap. vnic, ex de plus pet. Sax. lib. 1. art. 16.* durat tamen in casu huius Legis, cùm quis dolo malo maiorem debito petit quantitatem, v à mino- 5

minoribus subselliis, puta defensorum ciuitatis ad maius tribunal aduersarius pertrahatur, *cui cosonat, l. 5. inf. de iurisd. omn. iud.*
6 ¶ Adiacet compensatio, *cap. vnic. eo.* & damnum expensarum, *c. vn. ext. eo. c. examinata de iud. §. appellantur, 6. Inst. de act.* interesse, *§. tripli. Inst. de act.* Affine pluris petitioni, si petatur non debitum: *l. 1. in fin. quan. dies leg.* aut aliud pro alio, *§. si minus, 33. vers. si quis aliud, Inst. de act.* Item præpostera petitio, *l. 5. C. de pet. hær.* præpopera: *l. 1. quan. dies vsufr.* reliquæque petitiones ineptæ, vt conceptæ contra legem, *Bal. l. de quibus, in fin. de leg.* consuetudinem: *Fel. cap. 2. num. 16. de resc. Bal. arg. d. l. de quibus*, aut expressa inepta petitionis causa, *Ias. l. 3. n. 4. & 19. supra de eden.* aut si petantur interminata, *l. 6. de rei vend. l. 4. de cens. cap. 2. de lib. ob. cap. 3 de dilat.* vel desit aliquid de substantialibus libelli: *Spec. de lib. ob. §. iuxta, nu. 2.* præcipuè apta conclusio in ciuilibus *Bal. l. vlt. num. 1. 2. C. de in integr. restit. l. 2. nu. 2, infra de prob. Castr. l. rem non nouam, 12. n. 3. supra de iud.* solennis ratio in criminalibus, *l. 3. de accus. Bal. l. cum fratrem, 9. num. 4. infra de his quibus vt indig. Ias. l. 3. n. 18. C. de eden. & §. ex maleficiis, n. 55. 56. Inst. de act. Maran. par. 4. dist. 1. num. 76.* Contraria est pœnitentia ante litem contestatam, *l. vnic. h. t.* exceptio ineptitudinis libelli, officiū iudicis quo libellus ineptus rejicitur, *Bart. l. Prætor. § 1. n. 5. de iniur. per l. si extraneus, de iure dot. l. si seruus, C. de his qui ad eccles. conf. gl. & Dd. l. 1. de off. assess. Ias. l. 3. n. 18. 19. sup. de eden.* trāsactio bona fide facta: *l. vn. vbi Bal. n. 1. h. t.* item minus petere quàm debetur, quod extra pœnam est: *§. si quis agens, 28. Inst. de act.* sicut & Pluris negatio, *Pan. d. c. vn. in fi. eo. Lanfr. c. quoniam, verb. expensa. de prob.*

De Dilatationibus. Tit. XI.

1 *Dilatio quid.*
2 *Eius propria & species.*
3 *Causa.*
4 *Materia.*
5 *Forma.*
6 *Finis & effectus.*
7 *Adiacentia, contraria.*

Accidunt iudiciis dilationes, omni ferè tempore, initio, *Auth. offeratur, sup. de lit. contest.* in medio, *l. vlt. de fer.* in fine, *l. consentaneū, C. quomodo & quand. iud, toto tit. de temp. app. l. debitoribus, 31. de re iud. & l. vlt. infra de vsur. rei iud. de quib. Cyn. l. 1. h. t. Host. & Dd. extr. eo. Termin. in pract. t. de dilat.* Dilatio † non 1
est actus iudicialis, sed tempus quod ad actum iudicialem faciēdum conceditur, quanquam & iudiciorum actibus seu partibus

annumeretur, *cap. quoniam*, 11. *vbi Lanfr. di prob.* Est assignatio termini, *c.4. de except. c. si compromissarius, de dila. in 6.* quo actus iudicialis peragendus sit, cum iusto temporis interuallo facta, *cap. 1.2.3. & passim, ext. eo. cap. 4. de excep. de ciuil. definit. plura Cyn. l. 1. n. 1. h. t. Host. ext. eo. in prin. Ter. in prac. cap de dilat.* Est † autem

2 & esse debet continua, *l. 1. l. 3. h. t. l. more. 8. de fer.* peremptoria. *l. 1. h. t. l. vlt. de fer. l. mancipiorum: 6. de op. lega.* laxa & idonea, *cap. 1. c. vlt. eo.* communis vtrique parti, *l. petenda, 6. supra de temp. in integ. rest. l. vlt. in fi. C. de app.* toto genere odiosa, *c. 4. de except. l. 2. in pr. de tep app. cl. sape, de verb. sign. Maran. in Spec. de dila. nu. 16.* Est alia legalis, *l. properandum, 11. in prin. vbi gl. verb. trienny, supra de iud.* quam iudex breuiare, nisi ex iustissima causa, non debet, *cap. 1. eod. Tiraq. de retrac. prox. §. 1. gl. 10. nu. 31.* aut mutare, *l. 3. C. ex quibus caus. infam l. sciendum, 6. de appell.* alia arbitria, *l. nonnunquam, 73. de iud. l. 3. l. 4. h. t. de quarum speciebus variis, c. 1. 3. qu. 2. Host. Spec. hoc tit. in prin. Bart. & D. l. 2. de re iud. Panorm. c. 5. de appellat.*

3 ¶ Causam igitur legem & hominem ponere licet, *l. 3. l. 4. h. t. c. cum sit, 5. de appell.* etiam priuatum, *l. de die, in prin. qui satis cog.* Impulsiua æquitas, *l. 2. h. t. Spec. §. 1. n. 26. eo.* προκαταρκτικὴ petitio partis, *l. 1. hoc tit. c. cum cau-*

A *sam, de app.* Instrumentalis, iudicis interlocutoria, *l. 4. verb. per sententiam, hoc tit. l. diem, 23. de recep. arb.*

4 ¶ Materia sunt omnia iudicia, *l. inter, 6. h. t. l. vlt. de fer.* & singuli iudiciorum actus, *l. vlt. de fer.* vbi singulas causas de singulis iu- B diciorum actibus interpretatur Iason, *l. properandum, 11. in pr. C. de iud.*

5 ¶ Forma, vt dentur causa cognita, *l. 4. hoc tit. l. in crimine, 41. de adulter* scilicet arbitrarie: nam legales de præscripto legis, inuitis etiam partibus, absque C alia cognitione conceduntur, *c. 2. eo. authent. offeratur, supra de lite con. quæ vtrum breuiari aut diffundi possint, vide apud Spec. eo. §. vlt. l. vlt. de fer. Chil. in pract. cap. 40. nu. 2. Bart. l. 2. de re iud. Canon. c. significante, c. cum sit Romana de appell.*

6 D ¶ Finis, vt commodum habeant litigantes spatium ad deliberandum, *d. auth. offeratur, l. 1. de eden.* ad causæ instructionẽ: *1. hoc tit. l. si ca. infra de accus.* & vt alius quiuis actus iudicij commodè possit expediri: *l. consentaneum, C. quomo. & quand. iud.* E *§. 1. Inst. de off. iud. l. 2. 3. infra de vsur. rei iud. l. indices, 9. vbi Ias. n. 2. 3. supra de iud.* etiam contumacia frustrātis & absentis coërgui, *Auth. iubemus, C. de iud. c. prout ubi glo. uerb. conuincendam, de dol & c. n. cap, 1. de mil. vas. qui con.* Habet autem dilatio vim interlo-

terlo-

terlocutoriæ, *l. diem, l, qualem*, 27. A *de recept. arb.* & peremptionis, *l. vl. vbi Dd. de fer. c. pastoralis, de excep. Spec. eo.* §. 2. *n.* 4. §. *vlt. n.* 9. nisi ex iusta causa prorogetur, *l.* 2. *de fer. Spec.* §. *ult. num.* 7. *eo. tit. Mynsing. obs.* 71. *cent.* 1. Quod si iniuste prorogetur, breuietur, denegetur, appellare licet: *c.* 1. 2. 3. B *eo. c. significante, de app. Bal. l.* 2. *n.* 18. *supra de episc. audien.* A dilatione verò legali prouocatio nulla est *si quis de app. Chil. in prac. c.* 40. *n.* 6. *Bal. ad Spec. eo.* §. *vlt. vers. item post terminum.*

7 ¶ Adiacet, iustitia, dilationis iusta causa: *c.* 5. *de do. & con. l.* 2. C *& passim, de fer. l.* 1. 2. 3. 4. *hoc tit.* Consequens est terminus *l. de die, qui satis. cog. Ias. l. vlt. num.* 9. *de fer. Specul. de comp. inter.* Contraria, defectus iustæ causæ, *d. c.* 5. *de do. & cont.* cognitionis, *l.* 4. *h t. Spec. eo.* §. 2. *num.* 5. *Maran. eo. n.* 12. breuitas, angustia, coar- D ctatio nimia, *c.* 1. *c. ult. ubi Dd. ext. eo. Alex. & Dd. l.* 2. *de re iud. Maran. eo. n.* 15. 16.

De Ferijs. Tit. XII.

ADiacent & insunt dilationibus feriæ, *l.* 2. *h. tit. de quibus est dictum, ff. eo. tit.* E

De Iurisd. omnium iud. & foro compet. Tit. XIII.

1 *Forum vnde, & quid hic denotet.*
2 *Eius partes & species.*
3 *Causa.*
4 *Materia.*
5 *Finis & affectus.*
6 *Adiacentia, affinia, contraria.*

DE Iurisdictione dictum est Pand. eod. tit. Ea fori competentis esse debet; *tot. tit. extr. de for. comp. l. vlt. infra de excep.* Forum † à fando ducit 1 Isidorus: *c. forus*, 10. *de verb. sign.* Varro à ferendo, quod in illud res cùm venales cum litigiosæ deferantur: quod alias alia significat, hic iurisdictionis locũ, in quo iudicia exercentur, *l. vlt. hoc tit. l. vlt. infra de exec. l. si fideiussor*, 7. *qui satis. cog. l. moris*, 9. *de pœn.* Forus, inquit Isidorus, est exercendorum iudiciorũ locus, *d. cap. forus*, seu ordinaria iurisdictionis sedes, *l.* 9. *h t.*

¶ Partes fori materiales apud 2 Vitruuium duæ: Inferior, in qua res venum exponuntur: superior in quà iudicia exercentur: *Iasl. inter*, 83. §. *sacram nu.* 3. *de verb. oblig.* Artificiales Isidor. tres facit, *in d. cap. forus.* videlicet causam quæ in forum deducitur: iudicium quod in foro agitur, legem siue sententiam qua i lud definitur, *l. iudex posteaquam, de re iud.* Dicitur in hoc argumento aliud forum competens, *toto tit. ext. de for. comp.* ordinaria sedes: *l.* 4. *h t.* al ud, illi op-

positum, incompetens, *l. 1. h. t.* A
vetitum examen, *l. 5. hoc t.* Illud
aut commune, *c. vlt. eo. l. Rom.
33. ad mu. l. sed etsi. 26. l. vlt. ex
quib. cauf. ma.* aut speciale, locale, de quo hic: *& ext. eo.* & in his
aliud inferius, subalternũ, aliud
superius, *l. 4. l. 5. h. t. c. 1. eo. in 6.*

3 ¶ Causa, quæ forum compe- B
tens efficit, lex aut consuetudo, *c.
5. c. licet, 10. cum contingat, 13. de
for. comp.* partium conuentio. *l. si
conuenerit, 18. l. est receptum, 14.
l. si per errorem, 15. eo.* iudicis præuentio: *c. pen. eo.* negligentia, &
iustitiæ denegatio, *c. dilecti, 17.
eo. Mynsing. obs. 88. cent. 1. Boer.* C
decis. 304. n. 7.

4 ¶ Materia sunt causæ cuiusq;
iurisdictionis propriæ: Ecclesiasticæ, *c. 1. 2. 5. eo.* temporales,
c. licet, 10. eod. feudales, *cap. ex
transmissa, 6. cap. verum, 6. eod.
c. cæterum, 5. de iud.* Ad formam
referatur, quòd vnusquisque fo- D
rum sortiatur competens ratione
domicilij, *c. vlt. eod. l. libertus,
17. ad mun. l. 2. infra de incol. l.
hæres absens de iudi. c. Roman. de
for. comp. in 6.* contractus, *d. l. hæres
absens, d. c. Roman. §. contrahentes, d. cap. vlt. eo.* delicti, *d. c. vlt.
l. 1. infra vbi de crim. l. omnem,* E
19. de iud. rei: *l. 1. infra vbi de
hær. l. vlt. & toto tit. infr. vbi in
rem ac. d. cap. vltim.* Item quod
actor sequitur forum rei, *l. 2. h. t.
c. 5. c. . ũm sit, 8. eod.*

5 ¶ Finis & effectus, vtcunq; sua
constet iurisdictio intemerata: *c.*

1. cum seq. eo. in 6. cle. 1. eo. c. conquestus. 16. eo. & iudiciis sua vis
atq; authoritas quæ in foro competente exercita ad nihilum redire solent, *toto tit. Infra si à non
comp. iud.* Quare causam trahens
ad forum incompetens ea multari solet, *l. 5. h. t. l. 1. infra de asser.
toll. Ias. n. 1. l. nullis, sup. de iud.*
quod intelligo, cum sit dolo malo & perseueranter ac præfractè,
*iuxta l. vnica. vbi Bal. supra de
plus pet.*

¶ Adiacet stylus & ius cuiusq; 6
curiæ, quod sequendum ac seruandum est: *c. quod cler. 9. eo.* præterquam in executione, quam
facit iudex suo more, competens,
non qui cognouit, sed vbi bona
sua sunt & reperiuntur, *c. postulasti, 14. eo. c. 1. §. pen. eo. in 6.* quo
fit, vt arrestatio bonorum moribus forum competens faciat. Affinis est, arbitrij locus, *l. quid tamen, 21. §. si arbiter, 9. de recep.
arb.* Contraria sunt, ius reuocandi domum, *c. ult. eo. l. 2. §. legatis, 3. de iud.* vel ad suum aliumve
iudicem, *l. venditor, 49. ff. de iud.*
priuilegia præscriptiones fori,
*l. si fideiussor, 7. qui satisd. cog. l.
pen. C. de excep.* nisi renunciatum iis sit, *l. pen. supra de pact.
l. 1. infra, tit. 1.* aut alioquin
omittantur, *d. l. si fideiussor, vers.
non vsurum priuilegio.* exceptio
fori incompetentis, *c. ex parte,
15. de foro comp.*

Quia-

Quando Imperator inter pupillos, viduas, vel alias miserabiles personas cognoscat. Tit. XIV.

A Fori competentis iurisdictione excipiuntur personæ miserabiles, pupilli, viduæ, similiterque destitutæ: *cap. significantibus, 38. de off. iud. deleg. c. non inferenda. 23. qu. 3. c. desolatis, 87. dist. cap. error. 83. dist.* quarum hic duplex est priuilegium: vt vel citatæ ad Curiam Principis possint ob sumptus & alias difficultates eam cognitionem deprecari ac declinare: vel alio si vocatæ sint, absque alio grauamine, vel alia causa permittatur iis ad Principem prouocare, *l. vnic. hoc tit. c. ex tenore, 11. vbi Socin. n. 5. 6. c. ex parte, 15. ext. de for. comp. c. significantibus, de off. deleg. cap. nuper. de nat. post diuor. cap. suggestum, de decur.*

Vbi de Criminibus agi oporteat. Tit. XV.

1 *Continuatio.*
2 *Crimen quid hic significet.*

1 POstquam in genere † de foro competente dictum, & eius regula cum exceptione proposita est, iam speciatim exponitur, ex quibus quisque causis, & vbi forum competens, ac primum ex crimine sortiatur. Crimen †
2 propriè significat gradus cõmissum, *l. quid sit, 17. §. quod aiunt,*
A *de ed. edic.* sed hic pro quolibet accipiatur delicto, *l. actiones, de oblig.* per quod quisque sortitur forum, *c. vlt. eo. l. capitalium, 28. §. pen de pœn.* tam vbi inchoatum est delictum, quam vbi perfectũ, *l. 1. hoc t.* adeo vt ibi iure nostro remitti debeat, cum reperiri po-
B test, *Auth. qua in prouincia, hoc tit. d. l. capitalium, in fine de pœn.* vagabundi verò & fugitiui vbiuis hoc nomine forum sortiantur, *gl. & Dd. l. 1. h. t.*

Vbi de Possessione agi oporteat. Tit. XVI.

C MOmentaria possessio, cuius hic fit mentio, significat spoliatæ possessione causam, *l. vl. sup. qui leg. pers. l. 1. infra si per vim, l. momentaria, 8. infra vnde vi, l. vn. infra, si de mo. poss. Cuiac. obs. lib. 1. c. 20. lib. 5. c. 17.* cuius forum competens propter deli-
D ctum ibi est, vbi vis facta est, *l. vn. h. t.* propter rem vbi possessio restituenda est: *l. vnic. hoc tit. vbi gl. & Cast.* nam in eam possessoria iudicia scripta sunt, *l. 1. in fi de interd. Cuiac. lib. 5. obs. c. 17.* licet per se sint personalia, *d. l. 1. Bal. l. vlt. n. 29. inf. de edic. diui.*
E *Adrian. tollen.*

Vbi Fideicommissum peti oporteat. Tit. XVII.

PEtitur ibi fideicõmissum, vbi res relicta est, & existit: *l. 1. h. t. l. sed etsi, 52. §. 2. de iud. l. cũ res, 47. de leg. 1.* vel maior pars est hęreditatis, *l. vn. hoc tit.* vel hæres domi-

domicilium habet, *l. si fideicommissum,* 50. §.1. *de iud. Salic. hic optime declarans, n.3. cum seq.* Et quoniam hoc nomine ex Iustin. constitutione competere possunt tam personales quàm reales, *l.* 1.2. *C.com. de legat.* existimari potest, personali, hæredem conueniendum, vbi domicilium habet, *d.l. si fideicommissum, §. pen. de iud.* reali etiam, vbi res est, *d. l.* 1. *h. t.d.l.sed etsi,cum simil.* A B

Vbi Conueniatur qui certo loco dare promisit. Tit. XVIII.

QVi certo loco dare promisit, ibi conuenitur directa actione: *l.* 1. *de eo. quod cer. lo.* quoniam ibi forum sortitur, velut ex contractu. Ibi enim contractum intelligitur, vbi solutio destinatur: *l.contraxisse,* 20. *de act. l.* 3. *de bon. Auth. ind. post.* non in loco vbi conuentum est, adeò vt ibidem conueniri nequeat, *Ias. l.* 1. *n.* 4. *ſ. de eo quod cert. loc.* D

Alibi verò, hoc est, in foro domicilij aut alio competente, non vbiuis, *Ias. d.l.* 1. *in fine, de eo quod cer. loc.* conueniri potest: arbitraria loci vtilitate reputata, *l.* 1.2. & *tot. tit. de eo quod cert. §. loco, Inst. de act.* E

Vbi In rem actio exerceri debeat. Titul. XIX.

REales actiones rem comitantur, *l. Impp. de publica, l. actionum,* 24. *de oblig. & act. l. si dubitet,* 12. *C.de distract. pign. l. si fundus, I.C.§.2.l. pignoris,* 17. *de pig. Ias. §. omnium, nu.* 3. *Instit. de act.* ideo proponi contra quemuis possunt eo loci, vbi res est: *l.* 1.2. 3. *hoc tit.* etiamsi alieno nomine possidens dominium contra verũve possessorem nominare, & hac C ratione differre litem possit: *l.* 2. *hoc t.* authori litem denunciando eumque laudando non item, *l.* 1. *h.t.* Sed quoniam nomine rei in personam aliquam & hæ actiones diriguntur, ideò putant nostri etiam in loco domicilij illius, pro electione & arbitratu petitoris has proponi posse: *gl. & Dd. l. vlt. h.t. per l. vn. infra tit,* 1. quamuis simpliciter dicat Iurisc. Vbi in rẽ agitur, ibi peti debere vbi res est. *l. quod legatur,* 38 *in fin. de indic.*

Vbi De hæreditate agatur, vel vbi hæredes scripti in possessionem mitti debeant. Tit. XX.

ILlic vbi res hæreditarias esse proponis, hæredes in possessionem rerum hæreditariarum mitti postulandum est: *l. vnic. h. t.*

quæ

quæ cùm agat de possessione hæreditatis hæredibus scriptis danda, non potest accipi de possessione prætoria, de qua tit. de bonor. possess. nec enim hæredibus datur, §.1.2.*Instit.de bon.possess.* non etiam accipiatur de interdictis, quæ ut actiones personales: *l.1.§. penult. de interdict. Cuiac. lib. obseru.5.6.* 7. in domicilio rei conuenti proponi debent, *l. 2. infra, de interd.* sed existimemus agi hic de possessione quæ summariè petatur, *ex l. vlt. infra de edic. diui Adrian.tollend. Cuiac.lib. obseru. 5. cap.* 19. vel potius quæ petatur per modum executionis (quæ semper fieri debet, vbi res est, *l. cùm vnus*, 12. §.1 *de autheut iud. poss.*) officio iudicis implorato, etiam nomine aduersario constituto, *l.3. §.penultim. de bon.auth. iudic. possess.* Controuersiæ porrò hæreditatis definiendę sunt eo loco vbi domicilium habet is qui conuenitur, hæres, bonorum possessor aut alius quiuis: siue vbi maior est pars hæreditatis, siue alibi degat, *l.vn.in fi.h.t.* quod in personalibus actionibus verum est, *l.hæres*, 19.*de iud. c. 2. de for. comp. in 6*, etiam in mixtis, sicut est petitio hæreditatis, *l.hæreditatis*, 7.*C.de pet. hæredit. quod dilucide probat, l si suspecta*, 29. §. *vlt. de inoff.test.* Quia tamen quadantenus etiam realis est, ideo volunt nostri eam proponi quoque, extra domicilium conueniri posse ijs locis, vbi res hæreditariæ deprehenduntur, per hunc tex. qui paulo obscurius id probat.

A

Vbi de ratiociniis tam publicis quàm priuatis agi oporteat. Titul. XXI.

B

1 *Actiones de ratiociniis personales sunt.*

2 *Vbi de iis agi oporteat.*

Actiones † de ratiocinijs esse personales, cum ex gestu deatur, palam est, *l.2.vbi Bart.n. 2.de neg.gest.* Cuiusmodi omnes in loco gestus, forum quidem sortiuntur: *d.l.hæres*, 19.§.1. *de iud. l.1.l.2.h.t.* sed † hoc interest, quod in reliquis non sit remissioni locus, nec cogatur ibi reus inuitus comparere, nisi fuerit inibi deprehensus & citatione apprehensus, *d.c.2.§ de for.com.in 6.d.l. hæres*, §.1.2.*de iud.* atque ita præuentus: *c.pen. & vlt. vbi Panorm. & Dd. de for. comp.* at de ratiocinijs omnino se reus ibi defendere cogatur, vbi res gesta est, nec habeat ius reuocandi domum, & forum illud declinandi, *l.1.2.hoc tit.vbi eius rei ratio redditur, d l.hær.§.1. de iudic.l.cum vnus*, 12.§.*is qui de bon.auth.iud poss. quod placet etiã. Fel.post Panorm.n.22.in c. vlt. ext. de for. comp.* in quo naturam realium videtur imitari, *l.1.2. 3. vbi gl. & Dd. supra vbi in rem act. l. vn. sup. t. t.*

Marginal: C, D, E; 1, 2

Vbi

Vbi Causa status agi debeat. Tit. XXII.

AD realium actionum classem & causa status pertinere videtur, §. *praiudiciales*, *vbi Theoph. & Ias. n 36 Inst. de act.* in quo omnes superior est regula retinenda: nempe actorē sequi forū rei *l. 3 l. 4. h. t.* hoc est possessoris, *l. 3. h. t.* cū res hic à persona possessoris secreta, nulla possideatur, sed res status personale vt omnino persona sequenda sit, apud iudicem scilicet maiorē & tribūnal, vbi causa status peragenda est, *l. 2. l. 5. l. vlt. h. t. l. 3. supra de iud. l. 1. supra de ord. in l. G nea. lib. 1. dec. c. 33.* Quod si agatur hoc nomine ex l. diffamari, vt agi potest, *Cag. & Dd. l. diffamari, infra de ing. man. schur. cons 34. cent. 1. cons. 15. n. 7. cent. 3.* hic quoniam agens effectu reus est, *Felin. in c. ea quae n. 1. de sent. & re iud.* ad suum quasi conuenit forum pertrahere diffamantem potest, *Felin. prael. loc. Cag. n. 3. Blarer. c. 6. & passim, in d. l. diffamari. Alex. cons. 103. considerans, n. 1. vol. 5.* licet contra disputet Castren. *l. in criminali, 5. n. 3. supra de iurisd.*

Vbi Quis de curiali vel cohortali aliave conditione conueniatur. Tit. XXIII.

1 *Curiales qui, & qui cohortales.*

A 2 *Decuriones cohortalibus & curialibus annumerantur.*

SImilis est planè actio, qua suam ad curiam vel cohortem: cohortales aut curiales reuocantur, *gl. l. 1. verb. à iudice, hoc tit.* Curiales † qui alicui curiæ 1

B obnoxij sunt, cohortales qui cohortalibus debentur officiis, *l. 1. l. 2. h. t.* quibus præsides & Magistratus maiores, qui manu militari cohorteque prætoria in exequendo vti solent, *l. qui restituere, de rei vend.*

¶ Decuriones quoque curiales 2

C sunt, *l. 3 l. 4. 5. l. cum quis, 10. C. de nat. lib. l. 3. §. 1. de decur. §. quibus, 2. verb. curiis ciuitatum, Instit. de hered. quæ ab intestato.* ac cohortales, *l. 1. 2. sup. de defen. ciu.* qui conueniuntur omnes rectè coram Magistratu eius loci, vt ad conditionis subiectionem vocantur: *l. 2.*

D *h. t.* vt in suo domicilio, *l. 3. §. exactio, l. vlt. §. patrimonium, de muneribus.* Quod si frustratores sint & fugitiui possunt vbiuis, vbi deprehenduntur, conueniri, *l. 1. h. t. gloss & Dd. l. 1. supra vbi de cri.*

E

Vbi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. Titulus XXIV.

DIctum est de foro realium ac similium actionum: videamus de personalibus, quo genere quisque conuenitur in loco contra-

contractus, si quidem ibi reperiatur, *l. hæres, de iud. cap. 2. de foro compet. in* 6. vel in suo domicilio, *dicto c. 2. c. vlt. eo. tit. ext.* etiam Senatores ac clarissimi: *l. 2. h. t. l. 2. §. omnes, 4. vers. cæterum si contraxerunt, de iud.* quemadmodum & in delictis eadem ratione forum sortiuntur vbi deliquerunt; *l. 1. hoc t.* apud inferiorem quidem iudicē, quoties per procuratorem (vt in ciuili causa) coram eo honestè litigare possunt: *l. vlt. h. t.* cæterum in criminalibus, vbi non æque procurator recipitur, *l. vlt. supra de procur. l. penult. de pub. iud.* sed per se litigare coguntur, *d. l. vlt. l. 1. an per alium caus. app. d. l penult. §. 1. de pub. iud.* tantum coram Principe & eius delegato rectè conueniuntur: à solo verò Principe condemnari possunt, *l. 2. hoc tit.*

In Quibus causis militantes fori præscriptione vti possunt. Titul. XXV.

1 *Milites vbi forum sortiantur.*
2 *In quibus casibus fori præscriptione non possint vti.*

1 Militantes † forum sortiuntur competens apud iudices militares, *l. 1. supra de off mil. iud. & titulo vt omnes tam ciuil. quam mil.* hoc est, magistrum militiæ, qui sub præfectis prætorio rei militari præerant; *l. 4. 5. de off.*

A *mag. milit.* vel ipsum prætorio præfectum: *l. 2. supra vb. quis de curia*. Eius † tamen præscriptione 2
prohibentur vti, coramque eo ordinario loci conueniuntur, si pro functionibus debitisq; publicis in iudicium vocentur: *l. vni. in princip. hoc tit.* aut priuilegio fori re-
B nunciarint: *l. pen. vbi A'ex. supra de pact.* vel priuatis actionibus, puta negotiationibus occupētur, *l. vnic. h. t.* Non enim merentur priuilegia militiæ, qui non hac, sed alijs communis vitæ negotijs exercentur, §. 1. 2. *Inst. de mil. testa.* neque tum vt milites, sed vt
C Pagani, respectu talium occupationum conueniuntur, *de quo l. militum, 6. l. qui stipendia, 9. supra de procur. l. vlt. infra de loc & conduct.* Idque etiam in similibus valet nomine participibus muneris exortibus, vt de se scribit Ausonius: *B.:l. & Dd. l. Medicos, infra*
D *de prof. & med. lib. 11. clem. 2. de magist. l. 1. C. de colleg. lib. 11. l. 5. §. vlt. de iure immun. l. 4. sup. de sacros. eccles.* quanquam alij velint sufficere immatriculatos esse: *Bart. & Dd. l. 1. C. de tyroc. lib 12. Bal. & alij, auth. habita, C. ne fil. pro patr. l. scriniarios, 6.*
E *infra de testa. mil. Guid. Pap. decis. 88. Bauer. §. 1. Instit. de milit. testamen. & att. gi consil. 50.*

Vbi Causæ fiscales vel diuinæ domus hominumque eius agantur. Tit. XXVI.

1 *Causarum fiscalium forum.*
2 *Rationales vbi conueniantur.*
3 *Procurator Cæsaris de quib. causis ius dicere possit.*

CAusæ sunt aut ciuiles, aut criminales, aut fiscales: *l.* 1. [illegible] *de calumn.* illarum de foro di- [illegible] is. [illegible]iatum competens est [illegible] procuratorem fisci seu ra- [illegible] *l.* 2. *l.* 5. *h.t.* vt de bonis [illegible] *l.* 2. *h. t.* de contracti- [illegible] fisco celebratis, *l.* 4. *h. t.* [illegible] dominicis ac patrimo- [illegible] *l. dominicis*, 7. *h.t.* qui ta- [illegible] causa criminali, quæ di- [illegible] omnem excludit, *l.* 1. [illegible], *vbi senato.* coram ordina- [illegible] conueniuntur, procura- [illegible] qui criminalium iurisdictio- [illegible] non habet, *l.* 3. *l. pen. hoc tit.* [illegible] ælente, *l cum aliquid*, 8. *h. t.* In aula degentes apud præpositum sacri cubiculi, seu comitem sacræ domus, *l. vlt. h.t.* Rationales † etiã,
2 & qui exactioni chartisque publicorum vectigalium seruiunt, in ciuilibus coram procuratore causam dicunt, *l. pen. h.t.* hoc est, de ratiocinijs ac similibus: in criminalibus non item, *l.* 1. *l. penult. h.t.* ne quidem in hoc, vt ob delictum pœna fisco inferatur: *l.* 3. *h. t.* sed de his coram præside aut alio ordinario respondent, *d.l.* 1. *l. cum aliquid*, 8. *h.t.* Procurator † enim 3
cum pecuniarijs sit causis præpositus, *l.* 1. *de offic. pro. Cæs.* atque ita limitatam habeat iurisdictionem, *d.l.* 1. supra quam ius dicere non licet, *l. vlt. de iurisdict.* idcirco de criminibus cognoscere nequit, *l.*
B 3. *de off procur. Cæs. l.* 3. *hoc tit.* nisi quoad compescendos tumultuatores: *l.* 3. *de off. procur Cæs.* neque de causa status, *l.* 2. *l. pen. supra, vbi de caus. stat.* quæ capitali comparatur: *l. iusta*, 9. *de ma. vend. d.l. Iulianus*, 26. *si quis omiss. caus. test: l.* 5. *de var & ex. cog.* adeò vt nec
C iudicem dare possit ijs causis quarum iurisdictionem non habet, nisi ex vicaria præsidis potestate, *l.* 1. *supra de peda. iud.*

Quando liceat vnicuique se vel publicam deuotionem vindicare. Tit. XXVII.

D

1 *Continuatio.*
2 *Etiam extra iudicium licitum est defendere.*
3 *Defensio iusta quæ.*
4 *Eius species.*
E 5 *Causa.*
6 *Materia.*
7 *Forma, & quomodo probetur.*
8 *Finis & effectus.*
9 *Affinia, contraria.*

DIximus † de ratione conueniendi reum in iudicio: videamus quomodo extra iudiciũ : 1

nam

2 nam † licèt id regulare est, *l.nul-li*, 13.*supra de iud.* tamen necessitas impetrat, vt in casu necessariæ suæ vel Reip. defensionis licere debeat vindicare se publicamque deuotionem, & aggressorem vlcisci: *l.1.2.h.t.* quæ verba nihil hic aliud, quàm priuatam defensionem cuique tutandæ suæ publicæque salutis causa permissam denotant: qua certo modo, qui legibus definitus est, iniustam vim illatam reprimere licet, *l.3.de iust.& iur. l.4.5.l.scientiã*, 45. §. *vlt.* & *passim*, *ad legem Aquil. l. sed & partus*, 12. *quod metus caus.*

3 ¶ Eam Salamonius *l.3.de iust. & iur.* sic definit, vt sit instantis offensionis inculpata propulsatio. Possumus & ita describere, vt sit ius à natura concessum, se vel alios atque etiam Rempubl. contra vim ac iniuriam imminentem moderatè tuendi. *d. l. 3. C. vnde vi*, *d. l. scientiam*, *cum similib.* Quanquam autem defensio iudicialis aut similis virile sit officiũ, *l.alienam*, 22. *supra de procur.* tamen vt alia iuris naturæ communia sunt, §.1. *Instit.de rerum diuis.* sic hæc defensio communis est, *c.ius naturale,distinct.*1.*c.* 3. §. *si vero, de sent. exc.Corn. cons.* 133. *par.* 3. vtilis omnibus, *Hipp. l. vnius*,§.*cogniturũ*, *n.* 50. *de quæst.* fauorabilis,*Felin.c.significasti*,18. *n.*12.*de homicid.Ias.l.vt vim*,3.*n.* 4. 5. *de iust. & iur.* durabilis, *l.* 2.*in fine*, *ex quibus caus.in possess.* ea *Cag.l.non videtur*, 51.*n* 1.*de reg.iuris*:dummodo sit necessaria: *d.l scientiam*,§.*qui cum aliter tueri se non posset, ad leg.Aquil.*bonæ fidei non simulata, *l.* 1. *circa fin. de Senatuscons.Syllan.* subsidiaria, *Bal.l.*1.*n.*12.*C.vnde vi*: & ad vim aut iniuriam illatam proportionata, *l.* 3. §. *cum igitur*, 5. *de vi arm.gl.l.*1.*verb.moderamen.& ibi Bal.n.*11.12, *cum seq. C. vnde vi.* cuiusmodi moderata, temperata, *l.*1.*C.vnde vi, vbi Bal n.* 3. *Bart. n.*5.*d.l.*3.*de iust.& iur.l.si ex plagis*, 52.§.1.*ad leg. Aquil.* probato insultu & aggressione, semper præsumitur fuisse: *Ias.l.*3.*n.* 3.4: *de iust. & iur. Bal. l.sola, in fine, C. de testibus*, & extra noxam ac maleficium ponitur, *Hippol. in pract.*§.*aggredior,num.*82.

¶ Defensio alia iudicialis,*l.vir bonus*, 18.*iud.sol.l. defensiones, & passim,t. t. infra de except.* alia extraiudicialis: & hæc aut publica, vt saluæ guardiæ, salui conductus, *Bart.l.vlt.n.* 2. 3. *de sepulc. viol.l.vlt.n.*1.*C.de dig.*12.*l.*3.*n.* 3. *de iust. & iur.* Maiest.aut priuata, de qua hic agimus, *t.*1.*l.*2. *h. tit.* 4
cuius † causam natura communis sustinet, *l.* 1. §. *cùm arietes*, 5. *si quad.paup.* temperat naturalis ratio, *l.*4.*ad legem Aquil. Bart. l.* 3. *n.*3. & 5. *de iustit. & iure*, vt ius sit naturale,hoc est,recta hominis ratione conformatum, *cap.ius naturale, distinct.*1.*l.*1.§.*vim vi*,16. *de vi arm.*vt non immerito ad ius gentium seu rationis in Roman. Re- 5

Repub. referatur, l. 3. de iust. & iur. Causa προκαταρκτικὴ, imminens periculum, l. 3. §. 1. §. 5. cum seq. de vi arm. l. 5. infra de iur. fisc. c. 2. de homicid. terror armorum, d. l. 3. §. 2. vers. sufficit terror armorum, de vi arma. non minarum, nisi alia vis præparamenta accedant: Bal. l. 1. in fine, h. t. & l. 1. n. 16. infra vnde vi, Ias. l. 3. n. 14 de iust. & iur. Sufficit & iniuria, l. 3. de iust. & iur. duo eadem ratione & temperatione, verbalis iniuria, verbis; realis, re quoque ipsa repellatur, Bal. d. l. 1. n. 11. 12. infra vnde vi, l. quæ omnia, 25. §. 1. de procur. l. item, 15. §. 1. vbi Bart. de iniur. Ias. n. 36. post Ang. d. l. 3. de iust. & iur. Bal. l. 1. n. 16. C. vnde vi.

6 ¶ Materia circa quam, est offensio à parte aggressoris: l. 1. 2. hoc ti. l. 2. 4. infra de sicar. & opposita à parte propugnatoris, defensio personarum publicarum, c. quanta, 47. de sentent. excommun. gloss. l. non videntur, 128. de reg. iuris: priuatarum, vt suæ, l. 2. C. de sicar. l. 3. de iustit. & iure: suorum, l. isti, 8. quod metus caus. tit. 4. C. de adult. superiorum, l. 1. & toto h. t. vicinorum, l. 3. l. cum fundus, de vi arm. etiam alienę extraneorum: l. sed & si partus, 12. §. 1. quod metus caus. l. deuotum, in fine, C. de meta. lib. 12. nec personarum tantum, verum & rerum, ac bonorũ: l. 2. h. t. cap. 2. verb. te & tuam, de homicid. l. 3. §. eum, 5. de vi arma. quanquam iustior sit personę, tan-

A quam rei pretiosioris, l. in seruorum, 18. de pœnis, l. sancimus, 27. C. de sacrosanct. eccles. Itaque quoties permissa rerum tuitio, toties multo magis, personarum permitti ratiocinandum est: non è contrario, cap. suscepimus, 10. de homicid. Alex. cons. 76. visa, n. 6. vol. B 1. Ias. l. 3. n. 25. & 26. de iust. & iur. Personæ accedat & adiungatur, status existimatio, l. qui cum maior. 14. si libertus, de bon. lib. l. quæ omnia, 25. §. 1. de procur. causis omnibus pecuniariis anteponenda, l. si in duabus, 105. de reg. iur. de cuius inculpata defensione Iason C d. l. 3. n. 36, 37. de iust. & iure, Bal. l. 1. n. 16. C. vnde vi. An autem aduersus vim iustam liceat se defendere, & quatenus obtineat regula, Vbi licita offensio, ibi illicita defensio, discendum ex l. 3. vbi Salic. C. de iis qui ad eccles. confug.

¶ Formam & modum defen- 7
D sionis ostendunt, l. 1. §. excusantur 19. de S.C. Syllan. l. 1. vbi gloss. magna, Bald. num. 11. 12. 13. 14. Cod. vnde vi, l. 2. l. 4. vbi Ang. Hipp. C. de sicar. cuius definito licèt iudicis arbitrio permittatur, Panor. cap. olim, n. 4. de rest. spol. Bal. l. 1. n. 3. 6. C. vnde vi. & viri boni, Bal. E d. l. 1. n. 11. tamen ad tria ferè redigitur: videlicet ad æqualitatem modi, temporis, & caussæ, Iaso. l. 3. num. 2. & Dd. de iust. & iur. Ang. in pract. verb. dictus Titius se defendendo, nu. 18. glos. magna, præcipuè Bal. n. 8. 10. 11. cum multis seq. l. 1. C. vnde vi. Et probatur defensio

fensio vt priuilegiata, coniecturis, A testibus, etiam aliàs parũ idoneis, *Ias. l. 3. num. 3. 4. 5. de iustit. & iur. const. 8. parte 4. Angel. prаal- leg. loc. in pract. num. 18. Matthes. sing. 37.*

8 ¶ Finis est, non vltio *l. scientiã, 47. §. penult ad leg Aquil.* sed defensio, *l. 3. de iust. & iur. l. furem, 9. de sicar. cap. 1. §. si quis hominem. ibi vitam suam defendendo de pace tenend. l. 4. 5. ad leg. Aquil.* quæ tamen vltionem, respectu offendentis, secum trahit, *l. 1. hoc t. l. sed & partus, 12. §. 1. quod met. caus. l. 3. de episc. aud* B Effectus, quod in nullo peccasse C defensor intelligatur, *l. 3. vbi Hip. inf. ad leg. Corn. de sicar.* sed aggressor, *l. 1. §. cum arietes, si quad. paup. l. quemadmodum, 29. §. si nauis, ad leg. Aquil.* Ille igitur pro Innocente habetur, *Hipp. in pract. §. opportunè, num. 27.* & extra pęnam est, *c. 2. de hom. clem.* D *1. eo l. 3. C. de sicar. d. c. 1. §. si quis, de pace tenen. Hipp. l. in lege, nu. 81. de sicar.* Adiacet telum tutandæ salutis causa gerere, *l. penult. §. vlt. de vi pub.* in continenti defensione vti, non ex interuallo, *l. 1. l. 3. de vi armat.*

9 ¶ Affinis est, excessus modera- E tæ tutelæ: *Salic. l. 4. n. 3. C. de adul. Ias. l. 3. n. 11. de iustit. & iur. & l. 1. n. 18. de legib.* apprehensio nocentis, *l. 4. l. 5. ad leg Aquil.* pœna iusta, *l. 1. h. t. l. 3 supra de episc. audien.* Contraria est, offensio, *l. 1. 2. hoc t.* iniustitia, *l. 3. vbi Salic. supra de his qui ad eccles.* dolus malus, *l. 1. in fin. de Senatusc. Syllan.* renunciatio in ciuilibus, *l. pen. vbi Ias. n. 17. C. de pact.* non in criminalibus: *Bart. l. custodias, 12. n. 5. de publ. iud. Ias. l. 3. n. 31. de iust. & iur.* non præscriptio, quia defensioni nunquã præscribitur, *l. 4. de req. reis, l. quicunq; vbi Bart. C. eo.*

De Inofficioso testamento. Tit. XXVIII.

1 *Continuatio.*
2 *Actiones quid, & quotuplices.*
3 *Inofficiosi querela quid.*
4 *Propria.*
5 *Partes.*
6 *Causa.*
7 *Quibus detur querela.*
8 *In quos detur.*
9 *Materia & subiectum.*
10 *Forma actionis.*
11 *Vbi, quando, quandiu detur.*
12 *Quis probare teneatur.*
13 *Finis & effectus.*
14 *Adiacentia & Affinia.*
15 *Legitima quid.*
16 *Contraria.*
17 *An & quando titulo institutionis relinqui sit necesse.*
18 *De causis ingratitudinis.*

HActenus † de iudiciis dictũ 1
est: sequens est, vt perpurgentur actiones, quibus † ius no- 2
strum iudicio persequimur: §. 1. *Instit. de ac. l. nihil, 51. ff. eo.* tam ciuiles, de quibus vsq; ad lib. nonum Cod. quàm criminales, quæ

proponuntur lib. 9. & fiscales, quę tractantur lib. deinceps 10. 11. 12. In hæc enim genera tribuuntur actiones, *l. 1. de calum.* Ciuiles aut in rem sunt, *l. actionum. 25. l. actionis, 37. de ob. & ac.* petitiones: *l. actio. 28. de oblig. & act.* aut in personam, actiones, *d. l. actio. 28.* seu conditiones, *d. l. actionum. 25. & §. sic itaque, Instit. de actionib.* De illis, vt potioribus, *l. plus cautionis, 25. de reg. iur. Ias. & Dd. hic in rubr. Alciat. in tit. de rebus cred. in princ.* primo loco agendum: *l. 1. de rei vend. §. vlt. vbi glos. Instit. de iur. nat. l. 1. 2. de stat. homin.* quæ sunt aut vniuersales, aut singulares, *l. 1. de rei ven.* & speciales: *l. in speciali, 73. de rei vend.* Illas primo depromi consentaneum est: vt quarum ex iure reliquas metiamur, *l. qua de tota, 76. de rei vend. l. 1. si pars hared. l. 2. de poss. har. petit. l. 2. de fid. har. pet.* Eiusmodi sunt, quæ de vniuersitate proponuntur, *l. 1. de rei uend.* puta hæreditate, *d. l. 1. de rei uend. gl. & D. d. l. 1. in princ.*

3 *de eden. Spec. de act.* cuiusmodi † est Inofficiosi querela, *l. qui repudiantis 17. verb. vniuersam hareditatem, ff. eod.* seu de Inofficioso hæreditatis petitio: *l. 1. l. si quis filium, 34. hoc tit. l. qui de inoff. 20. eo l. filiū, 10. §. sed quemadmodum, de bonor. possess. contr. tab.* quę accusat testamentū vt inofficiosum, in quo agens sit exhæredatus vel præteritus contra pietatis officium: *l. 2. 3. 4. cum seq. ff. eo.* petitq; rescisso eiusmodi testamento, *l. qui repudiantis. 17. l. Titia, 13. eo. l. cum debitoribus, 13. hoc t.* tanquam à non sanæ mentis testatore inofficiosè facto, *l. 2. l. 5. eo.* hęreditatē agenti ab intestato adiudicari, *l. Pap. 8. §. quoniam, 8. l. cum qui, 21. eo.* ac restitui, *l. si quis, 34. hoc tit.*

¶ Est igitur actio ciuilis, *l. filio, §. fin. vbi Dd. h. t. l. non putauit, 8. in prin. verb. iure ciuili, de bonor. poss. contr. tab.* subsidiaria, *l. 4. verb. subsidiarum auxilium inf. de lib. prator. §. tam autem, 3. Instit. eo.* petitorij iudicij, *l. si quis filium, 34. h. t.* centumuiralis, *l. Titia, 13. l. qui repudiantis, 17. eo.* sicut alia quælibet hæreditatis petitio: *l. vl. infra de har. pet.* stricti tamen, vt existimo, iuris: quia non solum vendicat rem, *l. qui repudiantis, 17. ver. vindicass. t. eo.* quod genus strictum est: *l. vtiq; 16. cum l. seq. de rei uend. l. uideamus, 38. de usur.* sed accusat etiam testatorem furoris, neglectique officij: *l. 2. 5. cum seq. eo.* & testamentum, cuius magnus est fauor, *l. si part. 10. eo.* rescindi cōtra ius ciuile petit: *l. 3. de testam. d. l. qui repudiantis*: vt censeri debeat exemplo reliquarum rescissoriarum, *l. in honorariis, 24. de oblig. & act. §. rursus, Inst. eo. de act.* stricta, *l. cum quidam, 19. de lib. & posthum. Dd. d. §. rursus*: & temporalis, *l. scimus, 36. §. vlt. hoc tit. l. 6, eo.* 4

¶ Partes igitur eius duæ sunt: alte- 5

altera accusatio inofficiosi l. 2. cũ seq. eo. continens querelam iniustæ exhæredationis, l. 3. 4. eo. altera petitio, seu vendicatio hæreditatis, l. 2. l. posthumus, 6. l. quemadmodum, 7. l. nam & 15. l. qui repud. 17. l. maior. 19. eo. l. cum duo, 13. l. si quis filiũ 54. h. t.

6 ¶ Causam trahit ex iure ciuili, d. l. non putauit, 8. de bon. poss. contr. tab. vetere l. quoniam, 32. hoc tit l. 1. in fi. si quis à par. ma. l. quoties, 91. de reg. iuris: hoc est lege, §. 1. Nou. 18. vt putatur Glycia: l. 4. ubi est inscriptio eiusmodi, eo. Cuiac. lib. 2. obseru. 2. cap. 21. propter frequentiam iniuriarum exhæredationum lata, l. 2. 3. eo. Exhæredationis nomine complectimur, hic & præteritionis: c. 3. uerb. exhæredari uel præteriri, eo. quæ sunt loco exhæredationis. §. ult. Instit. de exhær. lib. ideoque testamentum non annihilant, vt maternæ: nam quæ illud ad nihilum redigunt, vt paternæ. §. 1. cum seq. Inst. de exhær. lib. quæstionem pariunt nullitatis, §. 1. 2. Inst. de exhæred. lib. l. inter, 30. de lib. & posthum. Authent. ex causa, vbi Dd. C. de lib. præt. l. 1. & passim, de iniust. rupt. test. non querelam, quæ rescindi petit: l. qui repudiãtis, 17. ff. eo. quod non rectè postulatur circa id quod nullum esse, ex præteritione intenditur, l. 5. de iniust. rup. test.

7 ¶ Datur igitur querela liberis exhæredatis, l. 1. l. 2. eo. vtriusq; sexus, l. 4. l. liberi, 28. l. filiũ, 15. l. si maritus, 22. h. t. in infinitũ: l. si instituta, 27. §. 1. eo l. omnimodo, 30. h. t. tam naturalibus, quã adoptiuis: §. tam autem, 3. Instit. eo. etiam spurijs, contra testamentum maternum, l. si suspecta, 29. §. eo. non paternum: Schneideuuin. §. 1. n. 4. quia iure ciuili, vnde est hæc actio, pro liberis huiusmodi non agnoscuntur, l. vulgo, 23. cum l. seq. de statu hom. Datur & vice versa parentibus, ex interpretatione, l. 1. l. nam & 15. eo. l. cum filium, 1. l. 1. l. liberi, 28. l. omnimodo, 30. hoc tit. non collateralibus, l. 1. eodem: nisi solis fratribus, l. fratris. 21. hoc tit. ac sororibus, §. soror, Inst. eo. vtrinque coniunctis, d. l. fratres, l. circa, 24. eo. vel consaguineis, l. fratris, 21. l. fratres, 27. hoc tit. vide Schurff. cons. 8. nu. 2. & cons. 24. cent. 1. (non vterinis, d. l. fratris, 21. vbi rationẽ differentiæ reddit Bal. nu. 3.) vno scilicet casu, turpibus nempe personis institutis, l. fratres, 27. hoc tit. aut ingratis libertis hæredibus relictis, d. l. fratres. Datus autem omnibus his, quoties ab intestato vt proximi hæredes succedere possunt: l. 1. l. posthumus, 6. l. pater, 14. eo. & eorum hæredibus suis. l. si quis filium, 54. l. scimus, 36. h. t. l. nam etsi, 13. §. 1. eo. nõ extraneis: nisi querela præparata, l. 5. 6. eo. l. scimus, 36. h. t. quod indistinctè in fratrum querela putatur obtinere, scilicet vt non nisi præpara-

parata, ne quidem in suo transf- A
mittatur, *Iaſ.l.ſi pater, 5.n. 3.h.t.*
per l. ſi quis, 14. hoc t. contra gloſſ.
8 ¶ Datur autem in rem, hoc eſt,
teſtamentum, quod arguitur: *l.*
2. 3. 5. 6. eo. & hæreditatem inde
relictam: *l. 5. l. Pap, 8. §. vlt. eo.*
atque ita contra omnes, qui de-
fendunt illa, puta hæredes inſti- B
tutos, *l. qui repudiantis, 17. §. vlt. l.*
nā & 15. §. vlt. l. mater, 19. l. circa,
24. eo. ſubſtitutos, *Paul. lib. 4. ſent.*
t. 5. verſ. vl. bonorũ poſſeſſorẽ, *l. 1.*
h. t. legatariũ *l. 1. h. t.* fideicõmiſſa-
rium *d. l. 1.* fiſcum *l. ſi hæred. 10.*
hoc tit. non etiam aduerſus, cohæ-
redem ab inteſtato, ſi quidem al- C
ter extraneus vnà ſit hæres inſti-
tus, *l. nam & 15. §. vlt. l. mater*
19. l. circa, 24. eo. l. 3. hoc tit.
9 ¶ Subiectum & materia igitur
actionis huius eſt teſtamentum,
l. Papin. 8. in princ. & §. 2. eo.
qualecunque, *d. l. Pap. 8. §. 4.*
etiam militare, *gloſſ. Iaſ. & Dd.* D
l. vlt. infr. de mil. teſt. vel de pe-
culio, caſtrenſi aut quaſi factum,
gloſſ. verb. teſtamenta, l. ult. vbi
Dd. h. t. aut Eccleſiaſtico: *l. ſa-*
croſancta, 31. Authent. presbyte-
ros, ſupra de epiſcop. & cleric.
extr. n. 12. & 115. licet hæc olim
non æquè poterant impugnari: E
l. Papin. 8. §. 3. 4. §. quoniam, 8.
l. ſi inſtituta, 27. §. 4. l. mater,
19. eo. l. de inoffic. 5. l. teſtamen-
tum, 24. h. t. l. ſicut, 9. infr. de te-
ſtam. milit. vnde petitur portio,
quam actor ab inteſtato erat con-
ſecuturus, *l. Papin. 8. §. quoniam,*
8. l. mater, 19. eo.
¶ Forma actionis hoc colore 10
pingitur, quaſi demens fuerit te-
ſtator, qui alienis relinquere
maluerit hæreditatem, quam
ſuis, quos contra pietatis offi-
cium exhæredauit, *l. 2. l. 5. eo.*
Ideoque teſtamentum eius, tan-
quam conditum ab eo qui factio-
nem teſtamenti non habuerit, *l.*
qui repudiantis, 17. §. vlt. eod.
vt inofficioſum merito ſit reſcin-
dendum, *l. 5. l. qui repudiantis,*
17. §. 1. ubi Bart. num. 2. eod.
hæreditate petenti vt proximo
ab inteſtato hæredi adiudicata:
l. Pap. 8. §. vlt. eodem. non
quod verè furioſus fuerit teſta-
tor, ſic enim diceretur teſta-
mentum nullum, *l. 2. eo.* & ea
re perperam intenderetur reſcin-
di oportere: *l. 5. de iniuſt. rup.*
teſta. ſed quaſi furioſus, non ex
officio pietatis, teſtamentum
fecerit, *d. l. 2. vbi Bart. num. 3.*
& furioſi propterea exitum pati
debeat, *l. qui repudiantis, 17.*
§. vlt. l. mater. 19. de inoffic. te-
teſtam. l. cum duobus, 13. hoc t. l.
nec fideicommiſſa, 36. de lega. 3.
Eſt enim amentiæ contra mentẽ
ſenſumque ac affectum homi-
num naturalem, *§. 1. num. 18.*
in authent. de trien. alienis relin-
quere hæreditatem, ſuis quibus
iure debebatur, excluſis, *cap. iis*
diſt. 1. l. cum ratio, 7. de bon. damn.
l. ſcripto, 6. ſi tab. teſt. ex vnde lib. l.
nam & 15. eo. inuitaque natura
citra cauſam iuſtam exhæredatis.

§. cum

§. *cum itaque, vrb. secundum naturam, nu.* 1. *in authent. de har. & Falc.* & ingestate relictis, *Nou.* 18. §. 1. *de trient. & semis. & Nouell.* 115. A

11 ¶ Sed de formatione huius actionis consulant, qui volent, nostros, *Bart. & Dd. l.* 2. 3. 5. *hoc t. Roffred. & Olden. in for. huius lib.* B At vbi proponenda est; olim apud centumuiros, *l. Titia,* 13. *l. qui repudiatis,* 17. *eo.* hodie vbicunque peti potest hæreditas: *l.* 1. *sup. vbi de hæred. aga.* in domicilio tamen eorum, qui conueniuntur, *l. si suspecta,* 29. §. *vlt. de inof. test.* Quando, post aditam ab in- C stituto hæreditatem, *l. Pap.* 8. §. *si conditioni,* 10. *eo. l. scimus,* 36. §. *vlt. hoc t.* quæ vt intra semestre saltem ea propter adeatur, peti potest, *d. l. scimus,* §. *vlt.* Quandiu? intra quinquennium, *l. si autem,* 9. *eo.* ab adita hæreditate computandum, *l. si quis filium,* D 34. *l. scimus,* 36. §. *vlt. hoc t.* nisi iusta causa tarditatem excuset, *l. contra,* 16. *hoc tit.*

12 ¶ At cuius erit probatio? Olim vterq; probare videtur intentionem debuisse, *ex reg. l.* 2. *de prob. Ias. l. si vero,* 5. §. *qui pro rei, n.* 15. *de satisd. cog.* & actor præstiti of- E ficij, *l. liberi,* 28. *in prin. hoc t.* & excipiens neglecti, *d. l. liberi, l. si maritus,* 22. *l. omnimodo,* 30. *hoc t.* vnde iusta ingratitudinis causa duceretur: *d. l. si maritus, cum aliis sup. alleg.* sed hodie totũ hoc onus probandi reo incumbit:

Nouel. 115. *vt cum de appel.* §. *siue igitur.* cum habeat intentionem pietatis, & officij præstiti, fundatã ex præsumptione iuris, actor, cui non negetur proximitas, donec ingratus erga defunctum: atq; ita offensam & exhæredationẽ eius iure cõmeritus probetur, *a. Nou.* 115. §. *siue igitur, l. liberi,* 28. *vbi gl. & Dd. l. omnimodo,* 30. *in princ. vers. si tamen nõ ingrati legitimis modis arguantur cũ eos scilicet ingratos circa se fuisse testator dixerit, h. t.*

¶ Finis est, vt parentes & liberi testamentaria cõtumelia liberati, 13 §. *hoc autem, Nou.* 115. debitã hæreditatẽ consequantur, *l. filiã,* 15. *h. t. l. posthum.* 6. §. 8. *eo.* Effectus absolutorij iudicij, quod actor causa cadens damnum expensarum toleret, *l.* 1. *eo. ex l. properandum,* 11. §. *siue autẽ, vbi Ias. n.* 5. *de iud.* indignumq; se reddat testamẽto relictis, *l. Pap.* 8. §. *meminisse,* 14. *eo. l. quæsitũ,* 40. *de acq. hær. ex ratione, l. si patronus,* 18. *de ob. lib. l. si pecul.* 20. *in prin. de statulib.* quę fiscus aufert: *l. filius,* 22. §. *in eo. l. alia,* 8. *inf. de his quib. vt indign.* Condemnatorij, quod testatum faciat testatorem, *l. posthumus,* 6. §. 1. *l. eum qui* 21. §. *vlt. eo. l. cùm duob.* 13. *hoc t.* rescisso testamento, *l. qui repudiantis,* 7. §. 1. *l. Titia,* 13. *eo.* quasi furiosi: *l. Titia,* 13. *eo. l. nec fideicommissa,* 36. *de leg.* 3. *l. qui repudiantis,* 17. §. *vlt. eo.* hodie tamen quo ad institutionem tantùm, reliquis saluis: *Nou.* 115.

Auth. ex causa, infra de lib. præter.

14 ¶ Adiacet bonorum possessio ordinandæ litis causa, verbo magis quàm re decernenda: *l.2.l. in arenam, 11.h.t. l. posthumus, 6. in fi.eo.* pœnæ tertiæ partis pluris, si soluere vsque ad sententiam hæres cesset: *l.si quis, 33.h.t.* condemnatio expensarum, *l.1.eo.* alimentatio, quæ debetur actori vna sententia obtenta, *l.si instituta, 27. eo.* non ante, *l. qui de 20. eo.* Affinis, petitio legitimæ, *l.omnimodo, 30.l.si quis, 33. cum l. seq. hoc tit.* vel supplementi eius, *l. scimus, 36. hoc tit.*

15 ¶ Legitima est, successionis portio lege debita: *l.si duo, 13. de iureiur.l. 2.infra tit.1 Nouell.1.de hær.in princ.Nouell.18.de trien.& semiß.* sicut nomen iudicat, *l.2.infra de inoff.don.* siue ab intestato, *l.parentibus, 8. h. t.* siue ex testamento, *l.2. infra toto tit. de inoff. don.* ideòque pro ære alieno est, *l.vnic.C.de impo.lucra.desc.lib.* 10. *gl l. si quis, 6. verb. possessione, ad leg.Corn.de fal. Coras. & Dd. l.filium, 24. infra fam. hercis.* non quidem hæreditatis, *l.filius, 14.de falsl.l. pater, 54. ad leg. Falc.l. & quia, 10 pro soc.l.fin. §.fin autem, C.de cur.fur.* sed bonorum, *d. l. si duo, de iureiu.l 2.infra tit.1.l.scimus, 36. h. t.* quæ deducto ære alieno supersunt: *l.Pap.8.§. quarta, 9.ff. de inoff. test. Castr. & Dd. l.vlt.§.in computatione, C. de iure deliber.ex regula, l.subsignatum.§.*

A *bona.de verbor.significat.*meretur que fauorem, *l.si quis, 37. supra de episcop. & cleric. & ibi glo. & Dd.*alimentorum, *Cyn.l.sancimus, 14.n.2.C.de nupt. per § hoc nos, §. prohibemus, n.18.de trien.Bal. l.si quis, 33.n.5.h.t.*ac dotis, *Ias.n.25. & Dd. in reb. ff soluto matrimon.*

B vnà cum sua conditione vel petitione, *l.si quis, 33. l.scimus, 36. l. omnimodo, 30.h.t.*velut partis hæreditariæ, *l.omnimodo, 30.l.scimus, 36.hoc t. toto tit. si pars hæred.* aut saltem bonorum: *d.l.2. infra tit. 1. l.Pap.8.§, quarta, 9.de inof test.*estque perpetua, *Iason.l.si quis in suo,*

C *53 n.6.h.t.l.certi, n.24.si cert. pet.* & transmissibilis, *Ias. l. emancipati, 4.n.4. C. qui admitt. l. Lucius, 45.n.34.de vulg.& pup. Castr. & Dd.l. cum antiquioribus, infra de iure delib. Alexan.cons. 150. viso, n.1. vol. 1.* ac ordinarij iuris, *l. si quis, 33. verb.expectato iudiciorum*

D *strepitu, vbi Bal.n.5.Ias.n.3. hoc t.* Habetur autem duplex: altera ab intestato pars lege debita: *l.parentibus, 8.h.t.*quæ tamen verius hæreditas, seu successio legitima dici potest: *l. lege de verb. sign. l. 3. de petit.hæred.* altera (de qua hic agimus) testamentaria; illius olim

E portionis ab intestato quarta, *l. cũ quæritur, 6.l.parentibus, 8. hoc tit. Pap. 8. §. quarta, eo.* hodie triens vel semissis: *Nouel.8. & Authent. nouiss.l.omnimodo, 30.cum ll. seqq. hoc t.* prout debita est vel descendentibus, *vt hac authen. nouiss. l. omnimodo, 30.* vel ascendentibus,

Auth.

Auth. licet, infra de nat. lib. Nouell. 1. 18. 115. *l. sed et si*, 15. *de inof. test.* vel collateralibus(quibus etiam auctam esse contra communem statuit Cuiacius) hoc est fratribus, *Nou.* 1. *de hær. & Falc. in princ. l. fratre.*, 21 *h. t. l.* 1. *eo.* non tamen vterinis, *l fratres*, 27 *hoc t.* vno tantùm casu, turpibus scilicet B personis, vel quod perinde est, ingratis liberis hæredibus institutis: *d. l. fratres*, 67. *hoc t ex lege Nouell.* 92. *de immon. dona. & Nouell.* 1. *ac* 18. pietateque naturæ, *Nouell.* 1. *de hær. & Falc. in princ. gloss. l. si quis*, 37. *verb. simili*, *sup. de episc. & cler. glo. c officij*, 14. *de testam.* C *Bal. l. lege*, 14. *n.* 1. *C. de leg. hær. Bart. Iason & Dd. l.* 1. *§. vl. de iust. & iur.* & affectione votoque parentum, *Nouell.* 18. *verb. natura curata*, *Nouell.* 115. *nam et si*, 15. *eo. l scripto, vnde lib. l. vlt. de bon. dam.* Ea legitima cuiusque supplementum petitur conditione D ex lege: *gloss. verb ipso iure, & Dd. l. scimus*, 36 *hoc tit. Bal. num.* 11. 12. *l. vnica, sup. vt quæ desunt aduoc. & in Authent. presbyteri, vbi gl. C. de epis. & cleric.* ea tam est propinqua querelæ, vt & hanc excludat, & eadem tractatione hoc in titulo comprehendatur, *l. om-* E *nimodo*, 30 *cum ll. seqq. hoc ti. §.* 3. *Inst. eo. l.* 4. *in fin. de lib. prater.* Affinis querelæ inoffi. est etiam petitio hæreditatis, *l.* 5. *§. vlt. de pet. hær. l.* 3. *inf. eo. tit.* bonorum possessionis, *l. in arenam*, 11. *h. t.* querela testamenti rupti, *l. Pap.* 8. *§. si* A *quis*, 12. *eo.* iniusti, *l. contra*, 16. *hoc t.* accusatio falsi, *l. eum*. 14. *hoc t.* querela inofficiosæ donationis, *l.* 1. 2. 4. 5. 6. *vlt. inf. tit.* 1. & dotis, *l. vn. inf. de inoff. dotibus.*

¶ Contraria renunciatio, *l. si* 16 *ponas*, 23. *§. vlt. eo. l. si quis*, 34. *h. t.* desistere querela, *l. nam et si*, 15. *§.* B 1. *eo.* agnoscere voluntatem defuncti, *l. si ponas*, 23, *eo. l. si quis*, 33. *hoc tit.* petere accipere ex ea legatum, *l. si pars*, 10. *§. vlt. eo. l. si duobus*, 14. *de bon. poss. cont. tab.* quartam: *l. Papin.* 8. *§. si quis*, 6 *l. si instituta*, 27. *§.* 1. *eo. l. quoniam*, 29. *l. si quis*, 33 *h. t.* repudiatio hæredi- C tatis. *l qui repudiatis*, 17. *eo.* transactio cum defuncto, *l. si non mortis*. 24. *l. Pap.* 8. *§ si quis mortis, eo. l. si quando*, 35. *§.* 1. *h t.* vel hæredibus eius, hoc nomine facta, *d. l. si quando*, 35. *§.* 2. *h. t.* Quanquam autem à nullitatis quæstione non liberetur testamentum, nisi liberis D aliquid institutionis, titulo sit relictum, tam iure veteri, *§.* 1. 2. *Inst. de exhib. lib. l. filio, de iniust. rupt. testam.* quàm nouo: *Nouell.* 115. tamen quo ad excludendam querelam extraordinariam & rescissoriam sufficit † relinqui aliquid 17 nomine legitimæ, quod suppleri E possit, *l. omnimodo*, 30. *l. si quis*, 34. *l. scimus*, 36 *hoc ti. §. sed hoc Instit. eo.* quiuis etiam titulo: *l. si quis*, 33. *hoc tit. & l. Pap.* 8. *§. si quis*, 6. *l. si instituta*, 27. *§.* 1. *l. si non mortis* 24. *eo. l. quoniam*, 29. *l. si quis*, 33. *hoc tit.* cum inofficiosum dici nequeat, in quo quarta sit relicta,

d.l.Papin.8.§.si quis, 6. cum sequ. §.tam autem,3. cum seq. Instit. eo. Idemque vice versa in parentibus statuatur, quibus & ipsis titulo institutionis oportere relinqui placuit. *Nouel.* 115. *Ias. & Dd. Auth.ex causa*, 1. *de lib. pr&t. & Auth. nouissima*, *hoc tit.* At reliquis quos instituit nihil est necesse, quartam, aut quamlibet legitimam, quolibet relinqui titulo indistinctè, satis est, *l.3.§.toties, de bonis lib.*

18 ¶ Contraria est item præscriptio quinquennij, *l. parentibus*, 8. *hoc tit.* & iustæ exhæredationis, *l. in arenam*, 11. *liberi*, 28. *l. omnimodo*, 30.*hoc ti.l.cum ratio*,7. *de bonis damnat.*ex idoneis ingratitudinis causis, *l.omnimodo*,30.*h. t. vbi ingrati nominatio pro exhæredatione est.* Huiusmodi causæ olim erant arbitrariæ: *§.aliud,Nouell.*115.*vt cum appell.*hodie in liberis sunt decem & quatuor: *d. §. aliud.* in parentibus septem, *gloss. vlt.Authent.non licet. infra de lib. prater, & d.§.aliud.vers. has esse, & in §.1. verb. ingratos, nu.22.de nupt.l.parentes,8.verb legitimo, h. t.*aut actio: *Dd.dicta Authent.non licet, §.sancimus, Nouell.* 115. *Chastan. consuetud. Burgund.§.2. de success.* in fratribus tres expressæ, *§.ingratitudinẽ,n. 22. de nups. glo.dicta Authent.nõ licet,infra de lib. prater, & locis, supra alleg.* Quanquam his pares vel grauiores, etiam admitti, tralatitium est: *Ias. & Doctores, dicta Auth. non*

A *licet* : quod admitto quoad parentes & fratres, casu quo querelam habent: *gloss. d. §. ingratitudinem, & §.precedente,nu.*22.in filiis non vsquequaque cum hic disertè lex alias causas excludat, *§. aliud, §. siue*, *Nouell.* 115. nec vlla, meo quidem iudicio, dari possit, quæ B non includi posset in grauem & inhonestam iniuriam, quam inter sufficientes causas ponit, *d. §. aliud, Nouell.*115. aliter tamen grauem, quàm ex consideratione personarum, *Natta cons.* 452.*nu.* 25.*vol.*2.licèt hæc aliàs omnem iniuriam, in tales personas com- C missam, aggrauet: *§. atrox, Instit. de iniur.l.Prator, §.vlt.de iniur.* nam respectu personæ omnis est atrox iniuria, quæ committitur in tales, *l.capitalem*,28.*§. omnia admissa in parentes, de pœn.* Cùm autem lex disertè vetet non quaslibet hic sufficere, sed requirat graues D & inhonestas: *d. §. aliud, Nouell.* 115. necessum est, omnino hoc accipi de eiusmodi iniuria, quæ per se talis sit in abstracto, & absque complexu personæ illius, cui sit illata: quod & in feudo obtinere dixi, *consi.*45.*& alib.*

E

De Inofficiosis donationibus. Titulus XXIX.

1 *Querela inofficiosa donationis quid & cuiusmodi actio.*
2 *Eius partes.*

3 *Causa, & quibus competat.*
4 *Materia.*
5 *Antecedentia, consequentia, finis, affinia, contraria.*

AD exemplũ inofficiosi, producta constitutionibus est Inofficiosæ donationis querela, *l.* 1.2.3.*h.t.Auth.vnde si parens,su-*
1 *pra tit.*1.quæ & † ipsa est actio ciuilis ex constitutionibus, reuocatoria, ideoque subsidiaria, qua deficiente, alio remedio permittitur legitimam, aut quod legitimæ deest, ex immensis, donationibus tanquam inofficiosis, reuocare, *l.*1.*l.si mater,*7.*l.pen.l.vlt.h.t.* Ciuilem esse probat, *l.pen. hoc tit.* reuocatoriam, *l si mater;*7.*hoc t t.* subsidiariam,*l.*2.*l.*4.*h.t.*Est etiam realis aut saltẽ mixtas cùm inofficiosi querelæ similis sit, *l.vlt.h.t.* eademque ratione temporalis, *d. l.vlt.h.t.*

2 ¶ Partes igitur & easdem habet, videlicet accusationem, inofficiosæ donationis, & portionis debitæ bonorum petitionem, *l.*1. *& passim, hoc tit.*

3 ¶ Causa conuenit, quoniam est ex lege constitutionum, & datur iis tantùm quibus inofficiosi querela, & propter eandem causam, scilicet quod aliter legitima recuperari ex bonis defuncti nequeat, *l.*1.*vbi Bal Castr.& Dd.l.* 4.*& passim, hoc tit.*

¶ Materia sunt donationes quçcunq; *d.l.*1.2.3.*& passim,h.t.* non reliqui tituli onerosi;*l.*1.§.*si quis,* 8.*si quid in fraud.pa.*nisi quatenus in donationem incidunt, *Bal. l.*1. *num.*14.*hoc tit.* & quatenus ab his læditur legitima debita,*l.*1.2.3.4. 5.6.7.*hoc tit.*

¶ Antecedens huius actionis (nec enim ipso iure fit reuocatio, sed per querelam, *Molin l.* 5.*gl. vlt. hoc tit.*) est accusatio inofficiosæ donationis: *l. vltim. hoc tit. l. vnic. inf. tit.* 1. consequens petitio debitæ pactionis, *l.* 1. 2. *hoc tit.* Finis, vt de inofficiosi donatione petitor legitimam consequatur, *l.* 2. *l.* 5. *hoc tit.* Nec enim vlterius reuocatur, quia nec causa reuocatione, nempe inofficiosi, vlterius extenditur, *l.*1.*l.pen.h.t. quomodo & accipienda,l.Titia,*87.§.*Imperator,*3. *de lega.*2.*Cuiac.obs.*5.*c.*14. *quod indistinctè probat.const.pro.*12.*par.* 3. Nec ex l. si vnquam,C.de rer. do. alia est reuocatio à liberis, *l.*5.*hoc t.Nouell.* 95. *de immen. don.* licèt ab extraneis in solidum videatur reuocari posse: *Dd. l. si vnquam,* 8.*vbi satis.Tiraq.inf.de reu. don.c. vlt.*17.*4.Cuiac.d Nou.*95.quanquam contra disputari possit ex generalitate, *l.*5.*h.t.* Affinis est & huic actioni querela, inofficiosæ dotis, *de qua tit.seq.*inofficiosi testamenti,*l.*1.2.4.*l.pen.l.vlt.hoc tit.* actio fam her.*l.* 2. *h.t.* Contraria ingratitudo,*l.*5.*verb.non ingratũ, h.t.*§.*vlt. in Auth. de immens. dona.Nou.*95.renunciatio,*l. si quando,* 55.§.1.2.*sup.t.*1.præsertim iurata,*const.pro.*9.*&* 10 *par.* 5. præscri-

scriptio quinquennalis, *l. vlt. h. t.*

De Inofficiosis dotibus. Tit. XXX.

EAdem querela datur aduersus immodicas dotes, vt inde emolumenta debita nempe legitimae, conferantur, *l. vnic. hoc tit.* Quamuis enim hic titulus non aequè sit ex donatione lucratiuus, cum duos detur ob causam onerosam, *l. pro oneribus, C. de iur. dot. l. ex promissione, 19. de oblig. & act. Iason. l. si donaturus, §. 1. n. 10. de cond. caus. da & l. licet, 12. nu. 13. sup. de pac. l. 1. inf. de inofo lucr.* C *desl.* 10. tamen hoc verum est respectu mariti, qui ob onus accipit, *d. l. pro oneribus*, non respectu dotem dantis: qui in dotem etiam promissam omnia bona effundere non cogitur inuitus, ne sibimet auferat liberam testandi facultatem, liberis legitimam *l. mulier* D *bona, 75. de iur. dot. l. nulla, 4. inf. eo tit.* quae propterea inde velut ex inofficiosa donatione, in quam hactenus incidit, *Bal. l. 1. n. 14. inf. t. 1.* repeti potest, *d. l. vnica. h. t. vbi Cast. Bal. & Dd.* In dotalitio non idem nostri contra rationem admittunt.

De Petitione haereditatis. Tit. XXXI.

PRoxima querelis haec est, Petitio haereditatis, hoc est, vendicatio, *l. 4. inf. in quib. caus. cess.* A *lon temp. praescr. ex l. actio, 28. de obli.* multa tamen, *l. 7. h. t.* quoniam vniuersalis, *l. 1. de rei vend.* Vindicat enim haereditatem, *l. 3. h. t. l. 1. §. vlt si pars hered.* ius vniuersale, *l. hereditas, de reg. iur.* quam intendit petitor esse suam, *l. licet, 10. eo.* non res singulas, quas neutiB quam vendicat, sed iure illo haereditatis suo, restitui tantum petit, *l. licet, 10. l. si bona, 49. eo. l. 6. h. t.* De quo genere petitionis, quia satis multa sunt ad Paul. eo. tit. dicta, non hic idem agemus.

De Rei vindicatione. Tit. XXXII.

POst vindicationes vniuersales, sequitur specialis, *l. 1. de rei vend.* rei vindicatio, *l. hereditatis, 7 sup.* 1. quam & ipsam in ff. hoc tit. declarasse satis est.

De Vsufructu & habitatione & ministerio seruorum. Tit. XXXIII.

VIndicationibus specialib. annumerantur actiones seruitutem, *l. 3. in princ. inf. de praescr. 30. annor.* quibus vindicantur, *l.* E *creditori, 9. de oper no. nunc. l. 4. de seru. l. 5. de ser. rustic. l. 1. si ser. ven.* seu petuntur, *l. ei qui pig. 16. de ser.* quod in idem recidit: *l. actio, 28. de obligat.* & siue personales, vt vsusfructus, *de quo ff. eo.* habitatio, *de qua l. habitatio 11. l. cum antiquitas, 13. h. t. & ff. de vsu, hab.* mini-

ministeria operæque seruorum: *de qua l. vsufructu, 9. h. t. & ff de oper. ser. de qua actione in Pand. si vsusfru. pet.* siue reales vindicentur, *vt toto tit. si ser. vin.*

De Seruitutibus & aqua. Tit. XXXIV.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Aqua quid hic denotet, & cuiusmodi seruitus, & quid aquaductus.*
3 *Causa huius seruitutis*
4 *Materia & eius ducendæ formæ.*
5 *Finis.*
6 *Adiacentia, affinia, contraria.*

1 DIctum † est de seruitutibus personalibus: sequitur de realibus, quæ absolutè seruitutes nominatur, tot. tit. ff. de seruit. vbi fusius hæc materia generatim tractatur: hic verò potissimum D de vna specie, quod & inscriptio
2 denotat, nempe de Aqua: † quæ hic aquæductum seu seruitutem aquæ actus designat, *l. 3. l. 4. cum miltis seqq. hoc tit.* Nam & hæc in dubio seruitus magis est realis quam personalis: & potius intelligitur constituta prędio quam E homini, *l. 1. §. illud, §. permit. de aq. quot. & æst.* etiam cum ad vsum communitatis in oppida deducitur, *Zas. lib. 1. respons. c. 11. n. 3. Menoch. remed. retinen. 6. nu. 38.* Aquæductus est iter aquæ: *l. Quintus, 15. de ser. rust.* aquæ A actio, actus, *l. 1 §. vtile, de riuis,* vnde & aquagium, *d. l. Quint. l. hoc iure, §. is qui, l. vlt. de aq. quo. l si partem, 19. quem. ser. amitt.* Quæ seruitus aut personalis est, quoties ad vsum personæ constituitur: *l. 4. l. Lucius, 37. de ser. rustic.* aut prædialis, quando (vel B ut in dubio præsumitur, *Capoll. c. de ser. rea. nu. 2. & c. 7. de aquæ haustu.*) ad vsum prædij, *l. 1. 2. 3. 4. 5. de ser. rustic.* cum quo cohæret, *l. 2. de ser.* atque transit: *l. via. c. 2. § si fundus, de ser. rust. l. si aquaductus, l. alienatio, de cont. emp. l. nisi de distract. pig.* loqui- C mur autem hic de seruitutibus priuatis: (nam de iure priuatorū à libro 2. C. vsque ad 9. & 10. tractatur) atque ita de priuatis potius aquæductibus, *l. 2. 3. 4. h. tit.* quam publicis: *toto tit. infra de aquaductibus, lib. 11.* quos priuatis nō iure aliquo seruitutis, quod in publicis non constituitur, sed tantum aut naturali libertate & vsu publicorum fluminum, *§. flumina, Instit. de rer. diuis.* aut ex priuilegio concessuque Principis ducere licet, *lege Impp. 17. de ser. rust. præd. l. 2. de fluminib. l. si autem, §. vlt. de aq. pluu. & t. t. inf. de aquaduct.*

¶ Cæterùm causa priuati aquæductus est eadem, quæ aliarū seruitutum nempe remotio, cōuentio, stipulatio: *l cum essent, 33. §. 1. l. qui duo, 29. l. Lab. 19. de ser. rust. præd. l. 1. §. item, de aq pluu. arcen.* proxima, quasi traditio, ex vsu 3

eius

eius cui constituitur, & patientia domini à quo conceditur., *l. 1. in si de ser. rust. l, 3. §. 2. de act. empt.*

4 ¶ Materia est aqua, cuius variæ species, *l. 1. de aqu. quo. l. 1. 2. de flum.* potissimum priuata, *l. 4. l. 6. h. t. l. 1. de riuis. l. 1. de fonte*, etiã futura, *l. Labeo, 10. de ser. rust. l. vlt. si ser. vend.* quam & ipsam faciunt triplicem, *Ang. l. flum. in prin. de damn inf. Ias. l. quo minus, n. 37. de flum. Iacob. de inuest. verb. cũ fluminibus, n. 2. 8. 9. Capol. de aquaduct. n. 28. Fab. post. gl. § flum. Inst. de rer. diuis.* Ducitur autẽ vel canalibus, *l. 3. § si quis, de riuis, l. 1. §. cloaca, de cloac. l. & quæq; de contra. emp.* vel per fistulas, *l. Quint. 15. de seru. rust. l si prius, § placet, de aqu. plu.* vel structilibus arcubus, *l. sup. 11. de aq. pluu.* nõ etiã lapide strato, *d. l. si prius, §. placet.* Duci autem per aquileges solet, *l. vlt. de iur. immun. Tertul. lib. 3. aduersus Marcionem*, latitudine decem pedum, aut alia, ex pacto, *l. qui duo, 30. de ser, rust.* cuius terminum facit non modus prædiorum, sed aquæ ducendæ, *l. non modus, 12. hoc tit.*. Nam & per plura prædia pro modo lege quæ conuentionis duci potest, *l. cum essent, 33. §. 1. de ser. rust. prad.*

5 ¶ Ducitur autem aqua ad irrigãdos agros, *l. Imp. 17. de ser. rust. prad.* aut ad exiccandos, *l. 1. § itẽ, de aq. pluu. ar.* aquæ deriuandæ causa; *l. qui duo, 29. de ser. rust.* etiã amœnitatis causa, *l. h. iure, de acq. quotid.* vel adaquãdi pecoris A gratia, *l. hoc iure, de aq. quotid.* denique ad multiplicem hominis prædijve vsum, *l. 5. de ser. rust.* Quem aquæductum Prætor edictis tuetur, *l. 4. hoc tit. l. si autem, §. vlt. de aq. pluu. arc.* datis etiam actionibus hoc nomine realibus, *t. t. si ser. vindicet.* tam petitorijs B seu petitorij iudicij, vt sunt Confessoria, *l. & si fortè, 6. §. 1. si ser. vind.* Negatoria: *eo. tit. de ser. vend.* quam possessorijs, *tot. tit. de aq. plu. arcen. de aq. quotid. & ast. de riuis, de fonte, de fluminibus, &c.* secundùm leges conuentionis: vt is cui concessus est, vtatur, C non alij: nisi vnà cum prædio concedere possit, *l. ex meo, 25. l. qui duo, 29. l. 5. in fin. l. cum essent, 33 §. 1. de seru. rust.*

¶ Adiacet, vsus, *l. via, 17. eo. l. penultim. hoc tit,* iter ad aquam, *l. 4. § si quis, si seru. vind l. 3. §. vlt. quem ser. amitt. l. 3. §. qui habet* 6 D *haustum, iter habere videtur, de ser. rust.* refectio, *l. & si forte, 6. §. 3. si ser. vend. l. refectionis, 11. com. prad. l. eum, 33. de ser. vrb.* Affines, reliquæ seruitutes, potissimum ad idem elemẽtum pertinentes: vt aquæ haustus, *l. 2. l. 3. §. 1. de seru. rust. l. 4. §. 2. si ser. vẽd.* E quod etiam est ius prædij, non personæ, *l si mihi, de ser. rust. l. 2. com. prad.* pecoris ad aquã appulsus, *l. 1. in fin. de ser. prad. rustico. §. 1. in fin. vers. pecoris ad aquã appulsum, Institut. eo.* Contrarium est, si quis aliter aqua vtatur, quàm sit constitutum, *l. si quis alia, 18. quẽ. ser.*

ser.amitt. non vsus, *l.Labeo,* 17.*eo. tit. quem ser.* diuersus vsus, *l. si quis alia,* 18 *eo. tit.* præscriptio, *l. pen.vbi Dd.h. ti.de ser.l.corruptionem, supra de vsufr.& passim, ff. quem seru. amitt.* Principis, senatus inhibitio, *l. 2.de fluminib.*

De Lege aquilia. Tit. XXXV.

1 *Continuatio.*
2 *Actio L. Aquil. ex qua causa detur.*
3 *Vnde dicta, & quid sit, & qualis.*
4 *Eius partes & species.*
5 *Cui, & aduersus quem detur hac actio.*
6 *Materia.*
7 *Adiacentia, affinia, contraria.*

1 Vindicationibus † proxima est L.Aquiliæ actio. Quamuis enim personalis, est, *§.sequens, cum seq. Inst. de act.* tamen noxalis est: *§.sunt autem, Inst. de nox. act.* quod genus adæquatur, *l.pen. de nox.act.* & dominis in dominos datur: *l. quacunque,* 56. *de oblig.*
2 *& act.* Et ex † nullo contractu vel maleficio propriè datur, sed ex facto aliquo, tanquam indebita rei alienæ vsurpatione, *l. 4. l.5.si quis,* 49. *eod.* quæ omnia congruere realium naturæ liquet, *ex §. 1. vbi Ias. Zas. & Dd. Inst. de act.*
3 ¶ Nomen Aquiliæ est ab anthore sumptum, *l. 1.eo.* à materia

A dicitur & actio Damni, *l. 1. & passim, eodem, l.in duobus,* 28.*§.colonus,* 6. *de iureiur.* Est enim actio de damno dato, *l.1.eo.* damni disceptatio, *l.capitalium,* 28..*§.incendiarij, de pœn.* qua petitur damnum non iure datum resarciri, *§. cum seq.Inst. eodem,* quæ est actio
B Ciuilis, quoniam ex lege venit: *l. 1. eo. l. quacunque, de oblig. & actionibus,* mixta, partim pœnalis, partim rei persecutoria, *l item* 11. *§.2.§.si plures, vbi gloss. l. illud, l. ait,* 21. *in fine, l.inde,* 23. *§. hanc,* 6.*eo.§.4. Inst. eo.* transitoria, *l. inde,* 23.*§.hanc actionem,* 6. *eo.* sim-
C plex natura sua, nisi cùm ex accidenti, puta inficiatione, duplatur, *l.4.h. t.* & dolo: *l.pen.hoc t.* perpetua, *Oldendorp. in tract act.cap.de l.Aquil.vers perpetua, quia ciuilis & res persecutoria, §. 1. Instit. de perp.& temp. Act. Bal. in fin. Angel.& Dd.l. si non conuicij,3.C. de*
D *iniur.* etiamsi æstimatio damni ad annuum tempus, quanti pluris fuerit, æstimetur, *l.ait,* 21. *& passim, eo.* qua parte pœna est in pluri, *§.4.Instit.eodem,* ideoque tantum hactenus annua: cæterum post licebit verum damnum persequi, quod hactenus mere sit
E rei persecutoria actio: quod iure Saxon. expeditam habet rationem, quanti æstimauerit actor, nisi quatenus reus suo iureiurando minuat.

¶ Capita legis Aquiliæ tria: *l.2. si seruus,27.§.4.l.quemadmodũ, 29. §.hac act.eo.§.1.§. 6. §. 7. Inst. eo.* 4

spe-

species actionis alia directa, §.*ult. Inst· eo.l. item*, 11.*l.penult. inf. ad exhib.* alia vtilis.*l.*7 §.*proinde*, 3.*l. item*, 11.§.1.*cum seq.l. si seruus*, 227. §.*si quis*, 12.*l.quemadmodũ*, 29.§.*pen.l.proinde*, 25.§.1. *eo.* alia in factum subsidiaria, §. *vlt. Inst. eo.l.boues*, 53.*l. sed etsi*, 12. *eo. l. quia*, 11.*l.qui seruandarum*, 34. *de præs.verb.* Quas inter actiones hodie non admodum distinguitur, *c.*1.2.3.4.5.6.7. *& vlt.extr. de iniur.& dam. da.* cum effectu in idem redeant, *l antepen. de negot. gest.* Causam trahit ex l. 12. quam lex Aquila sequens interpolauit, *l.* 1. *eo.* antiquissima: *l. Quintus*, 39.*eo.Cic.in Bru. & pro Ros. Com.* quæ licet initio plebiscitum fuerit, *h·t. eo.* tamen post lex esse cœpit, quæ Quirites omnes communi consensu populi obligaret, §. *plebiscitum.Inst.de iur. nat.* Impulsiua, à parte agentis, damnum sine sua culpa acceptum: à parte conuenti, damnum iniuria, id est, culpa datum, *l.* 5. *eo*·§.2. *Inst.eo.c.vlt.de iur.*

5 ¶ Vnde datur actio domino corporis, quo damno affectum sit, *l. item*, 11.§.*legis*, §.6.*l si seruus*, 27. §. *si cum maritus*, 14. *eo.* vel quasi domino, qui ius tantum aliquod reale in corpore habeat, *l. item*, 11. §. *vlt.eo.* libero autem homini datur nomine suo, *l.Liber*, 13. *eo.* etiam successoribus, *l. inde*, 23.§.*hanc actionem*, 6.*eo.*§. *his autem verbis, Inst. eo.* saltem vtiliter, *l. sed etsi*, 14. *eo.* Datur ad-

A uersus omnes, qui corpore suo damnum dederunt, vel dari iusserunt, *l. si seruus*, 27. §. *si cum*, 19.*liber*, 37. *eo.* vnum pluresve, *l. ita*, 51.*l.itẽ*, 11.§. 1.& 2.*eo.* etiã in dominum noxaliter, §. *sunt autem.Instit.de nox.act.* In hæredem non datur, §. *his autem Inst.* B *eo.* nisi ex damno locupletior, *l. inde*, 23. §.*hanc actionem*, 6. *eo.*§. *his autem, Inst. eo.*

6 ¶ Materia sunt res & corpora, cùm quæ damnum dederunt, tũ quæ fecerunt & passa sunt: §.*vlt. Inst. eo.l.*5.§.*vlt quib.mod. vsusfr. amitt.c.*1.2.3. *de iniur.l.pen.l.ult.* C *hoc tit.* & æstimatio damni, *l. ait lex*, 21. *eo.* cuius sarciendi gratia datur, *l.*3.*hoc tit. c. ult. de iniur.* vt res in pristinam causam restituatur, quatenus potest, *l.*2.*hoc t.* detrimentum omne præstetur, *l. ait*, 21.*cum ll.seqq. eo.* etiam lucrum amissum, *l. si seruum*, 33.*l.* D *inde*, 23.§. *in summa, eo.*

7 ¶ Adiacet æstimatio, *l.ait lex*, 21. *cum multis sequent. ff. eo. tit.* cautio damni infecti, *l. si fistula*, 18. *de ser· vrban. l. si seruus*, 27. §. *si furnum, eo. l. fluminũ*, §. *præterea, de damno inf.* Affinis est actio de pauperie, *l.* 1. *si quadr.* E *paup. fecisse dicat.* item de his qui deiecerunt, *l.*5. §. *cum autem*, 6. *de his qui deiec.* Interdictũ quod vi, aut clàm, *l. in duobus*. 28.§.*colonus*, 6.*de iureiur.* criminales de homine perempto, *l.*3.*hoc t.* vulnerato, *l. si vulneraueris*, 43, *loca.* arborum furtim cæsarum, *toto tit. arb.*

arb. fur. iniuriarum, *l. iniuriarũ,* 14. §. *ult. de iniur.* cum qua cumulari poteſt, *Mynſin. obſ.* 25. *cent.* 1. quemadmodum & cum actione locati concurrit: *l. ſi locatum,* 42. *loca.* ſic tamen vt alterutra contentus actor eſſe debeat, *l. ſi vulneraueris,* 43 *loca, ex regula, l. bona fide, non patitur, de reg. iur.* Con- B traria mutua cõpenſatio, *l. ſcientiam,* 45. §. *cum ſiramenta,* 2. *eo. de qua Panorm. c.* 1 *n.* 1. *de iniur.* remiſſio, *cap. penult. eo.* iuſta defenſio, *l.* 4. 5. *l. ſcientiam,* 45. *qui cum,* 3. *eo.* caſus, §. *iniuria,* 2, *Inſtitut hoc t. l. in lege* 44. *eodem,* diligentia cauendi damnum, *cap. ult.* C *in fin. de iniur.* noxæ deditio, *cap. ult. de iniur.* quæ tamen non ſemper à ſatisfactione damni liberat: *d. c. ult. ubi Panorm. & Dd.* item præſcriptio 30. annorum, *ex regula,* §. 1. *Inſtit. de perp. & temp. l.* 3. *C. de præſc.* 30. *annor.*

Familiæ Ercifcundæ, Tit. XXXVI.

AD reales actiones pertinent diuiſoria iudicia; §. *quadam, Inſtit. de act.* Quanquam enim reſpectu perſonalium præſtationum perſonales ſint, *l. item* E 22. §. *ult. fam. her.* ſicut & petitio hæreditatis *l.* 7. *ſup. de pet har.* præcipua tamen parte reales ſunt, §. *quadam,* 18, *Inſt. de act.* quia rem vt ſuam, pro diuiſo petunt, & ideo diuidi petunt, *l. in rem* 22 *eo.* Eſt autem etiam petitio partis rei vẽ- Adicatio, *l. qua de tota, de rei vend. l.* 1. *& t. t. ſi pars hæred. peta.* inter hæc iudicia præcipuum & magis vniuerſale, fam. hercifc. de quo Pand. ad hunc tit. eſt expoſitum.

Communi diuidundo, Tit. XXXVII.

ALterum iudicium diuiſorium eſt actio Communi diuidundo, magis quam illa ſpeciales: qua petuntur res extra cauſam hæreditatis, quacunque ex cauſa communes, diuidi, *l.* 2. 4. 7. 10. 19. *& paſſim, ff. com. diuid.* C *vbi hoc genus vtrumque declarauimus.*

Communia vtriuſque iudicij, tam familiæ, ercifcundæ, quam communi diuidundo, Tit. XXXIIX.

D COmmunia ſunt his iudicis pleraque iura. In proprijs, quoniam vtrumque bonæ fidei, *l.* 3. *l.* 8. *hoc tit.* 9. *ſup. fam. hercif. l.* 4. §. *hoc iudicium communi diuid.* duplex, *l.* 2 *famil. hercifc l.* 2. *com. diuid. l. iudicium,* 10. *fin. reg. l. in trib. de iud* mixtum, *l. item* 22. §. 3. *fam. hær. l.* 4. *com. diu.* Cauſa, quoniam vtrumque ex communione, venit quæ diſtrahi petatur: *l. vlt. ſup. tit.* 1. *l.* 2 *ff. eo l.* 5. 7. *& paſſim h. t.* & datur hæredibus dominus, eorumque ſucceſſoribus ac aliis qui pro domino habentur, ſocijs: *l.* 1. 7. *h. t. l.* 1. 2. 4. *& paſſim,*

si. ..., communi diuidundo. Materia, quod vtrumq; circa res communes diuidundas vertatur: *l. 5. vbi Cyn. & Dd. h. t.* nec aliter his, quam ad corpora communia agi possit, *l. familiæ, 9. hoc t.* etiamsi antè diuisio facta sit, *l. 6. l. 7. l. scriptura, 10. hoc t.* Eadem agendi vtrobique ratio secundum iuris formam, *l. 3. supra fam. her.* ad distinctionem: *§. quædam, Inst. de act.* vt quæ communia sunt, diuidantur, *d. §. quædam, l. 6. 7. 10. hoc t.* omnia: *l. bona, §. supra fam. her.* ne quisquam litigantium in communione inuitus manere cogatur, *l. vlt. sup. t. 1.* omniumque indemnitati cõsulatur, *l. 3. sup fam. her.* Euentus etiam idem quo ad communionem, *l. 9. h. t.* diuidendam, *l. pen hoc t.* quæ diuisio vtrobique est eadem; *l. 6. §. vlt. l. arbor. in fi. com. diu.* Adiacent eædem licitationes, *l. item, 22. §. 1. fam. her.* condemnationes, absolutiones, *l. cum putarem, 36 fam. her.* æqualitas, *l. vlt. l. 3. h. t.* adiudicationes, *§. 1. Inst. de off. iud. l. item, 23. §. 1. l. cum putarem, 36. fam. her.* cuictionis cautiones. *l. in hoc 46, l. heredes, 25. §. vlt. fam. her.* obligationes, *l. 1. hoc tit.* denique vtrumq; alteri sic adiacet, vt communi diuidundo, familiæ erciscundæ surrogetur, *l. si filia, §. familiæ, l. inter fam. her.* Affines, eædem vindicationes, *l. si diuisionem, 15. sup fam. her.* aut actiones personales: pro socio, *l. 1. com. diui.* mandati, *l. in familiæ, 20. fam. her.* A *ex l. 2 inf. de rescin. ven. l. 3. hoc t.* præscriptis verbis, *l. licet, 23 fam. h. t.* Contraria vtrobiq; inæqualitas, *l. 3. h. t.* diuisio facta, *l. 1. 2. 4. l. si inter, 8 l. familiæ, 9. h. t.* transactio, *l. 1. h. t.* fraus & dolus, *l. 3. l. si cum patruo, 6. h. t.* & denique præscriptio, *secundùm distinctionem* B *tr. d. t. m. l. 1. §. nemo, infr. de anna. ex ep. Dd. l. 1. l. vlt. supra com diui. l. 1. §. quædam, n. 31. 32 38. & ibi. Schn. idvvin. n. 68. Inst de actio.*

Finium Regundorum. Tit. XXXIX.

C Finium regundorum actio licet in personam sit, tamẽ pro vindicatione est, *l. 1. ff. fin. reg.* & vindicationibus cohæret, *l. 3 h. t. Cuiac. obs. 5. cap. 21.* ac communi diuidundo actioni, quoniã codẽ modo partes diuidi & addici petit: *l. 1. l. 4 §. si alter. 5 eo.* vnde D multa cum superioribus iudiciis habet communia, *l. iudicium, 10. col. l. in tribus, de iud. §. quadam, Institut. de act. qua de re fusius actum, ff. eo. t. fin. reg.*

De Consortibus eiusdem litis. Tit. XL.

E

1 *Continuatio.*

2 *Consortium quid & quid sors.*

IN † duplicibus iudiciis cum plurimum de re cõmuni disceptetur, fit, vt plures sint vnius rei cõsortes: *l. vnica, C. Theo. lib. 2. tit.* 1

tit.5. vnde hoc corollarum subji- A
2 citur : Consortium † significat communionem, *Cuiac. obs.5.cap. 10. & lib.3. de feu. cap. 12.* sicut & consortio, *Rauard. l. in ambiguis, 8.§. quoties, l. de reg. iur.* sors ipsa patrimonium, *gloss. vlt. l. si is qui, 34.§. vlt. de excus. tutor.* cuius domini socij, consortes, Fe- B sto & Sydonio Appolinari, *epist.* 4. sicut Tertulliano corpus animę cohæres atque consors. Hinc fratres & cohæredes dicuntur consortes, qui pro indiuiso patrimonium possident, *l. si is qui, §4. vbi glo. ult. de excus. tut. Cuiac. obs. 5. c.10.* & alij denique omnes qui ius C commune in re habent : *l. vnic. infr. si lib. imper. soc. lib. 10.* de qua cum litigatur, fiunt einsmodi litis consortes maximè qui litem vnà contestantur, *l. 1. l. 2. h. t.* quibus nihil obest discrepantia fori : *l. 1. h. t.* nam ne continentia causæ diuiduntur, *l. nulli, sup. de ind.* om- D nes ad eundem iudicem mittunur, *l. 1. & t. t. de quibus rebus ad eund. ind. ea.* & alij pro alijs rectè agunt ac conueniuntur in indiuiduis, ante litem contestatam, absque cautione, *l. 1. h. t. l. si cum vno 4. si ex nox. caus. ag* in diuiduis post contestationem sub idonea E cautione, *l. 2. h. t. vbi Bart. & Dd.* nisi expressim alter prohibeat, *l. si petitur, 31. verb. inuito cohærede, de iud. l. vlt. sup. de negot. gest.*

De Noxalibus actionibus. Tit. XLI.

1 *Continuatio tituli, & quòd hæc actio sit mixta.*
2 *Noxia quid, & noxalis actio.*
3 *Propria huius actionis.*
4 *Species.*
5 *Causa.*
6 *Quibus, contra quos detur.*
7 *Materia.*
8 *Forma.*
9 *Finis & effectus.*
10 *Affinia.*
11 *Contraria.*

AD † mixtas actiones referri quoq; potest Noxalis, vtpote quo ad causam finalem realis: *l. pen. de nox. act.* quatenus respectu dominij scilicet in dominos datur, *l. penultim. ff. eod.* licèt quoad causam efficientem personalis sit, quoniam ex delicto noxiaque serui datur ; *l. 1. ff. eod. in princ. Instit. eod. tit.* 1

¶ Noxia est ipsum maleficiũ, veluti furtum, damnum, rapina, iniuria: noxa ipsum corpus quod deliquit, vt hic dicitur in principio : illa causa est, hæc effectus. Propriè noxa pœna est : vnde noxæ, hoc est, pœnæ debere, *vt hic, & inf. de off. iud. & l. quid sit, 17.§. quid aiun., 16. de ædil. edict.* Quia verò corpus pœnæ deditur, rectè & hoc noxa vocatur : quomodo maledictum in scripturis corpus maledictioni deuotum. 2

Noxalis igitur est, quælibet pœnalis actio, quæ ex delicto serui in dominum datur alternatiue, vt aut damni quod petitur æstimationem præstet, aut seruum noxæ dedat. Noxales, inquit Caius, *l. 1. ff. eod.* actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur: quarum actionem vis atque potestas hæc est, vt si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis, quod deliquerit, euitare litis æstimationem.

3 ¶ Proprium noxalium est, quòd non sint directæ, sed in harum locum potius succedant, *l. electio, 26. §. si is, 4. eod.* hoc est, non dentur in authorem maleficij, sed vtiles in eum qui nô deliquit, puta dominum: *§. omnis, hoc tit.* quomodo vtiles directis opponuntur etiam supra, *tit. 1. quod cum eo qui in alien. potest.* quanquam alio respectu, nempe domini, etiã rectè dicatur directò agi, *l. electio, 26. §. 2. & 4. eod.* Item quòd non sint puræ, sed alternatiuè concipiantur, nempe vt dominus aut damnum præstet, aut noxium corpus noxæ dedat, quod in solidum, *l. 5. eo.* quamuis per deditionem beneficio legis à solido liberetur condemnatus, *l. miles, 6. §. 1. de re iud.* Quod sint perpetuæ, *l. pen. §. vlt. eod.* dummodo actio cui adhæres hæc qualitas, perpetua sit, *l. 4. C. eod.* Absurdum enim esset accessorium sine principali durare: *l. cum principalis, de reg. iur.* tanquam accidens absque substantia cui accedat: *l. alter, C. de prob.* Quare noxalis. Vi bonorũ raptorum intra annũ in quadruplum datur: nec enim rapinæ actio diutius durat: *l. 1. & 2. & passim. ff. vi bon. rapt.* post annum in simplum: *per l. 4. C. eod.* quia hæc est perpetua, *d. l. 1. & 2.* Quod personales: dantur enim ex delicto, *l. 1. eo. iuncto, §. 1. Inst. de acti.* non ratione domini agentis, *l. & generaliter, 28. ff. eo.* vt reales, *l. in rem, 23. de rei vend. l. vn. C. de alie. mut. iud. caus. fac.* Vnde transeunt in successores actiuo, *l. penul. eo.* non tamen passiuè, nisi possideant, *l. noxales, 7. l. pen. eo. l.* Sed nec diuisionem recipiunt, *l. si seruus, 27. §. 1. ad l. Aquil.* quia pro parte noxę dari nequit: *l. si seruus, 8. eod.* ideoque cum quolibet domino in solidum agitur, *l. 5. eo. l. 1. §. & cum in fi. verb. sicuti in homine si quadru. paup. fecis. dicit.*

¶ Species noxalium duæ sunt. 4
Est enim aut legitima omnis noxalis, aut honoraria, *§. sunt autem, Inst. eo. l. pen. l. vlt. C. eo. l. 2. ff. eod.* sicut & reliquæ actiones: *§. sed istę, Inst. de actio.* Quibus actionibus in legib. additum est caput de Noxa hæ legitimæ sunt, vt actioni furti nec manifesti ex *l. 12. d. §. sunt autem, Inst. eo. l. 2. ff. eo.* nam manifesti ex iure Prætorio est, *in prin. inst. de perp. & temp. act. vt exposui copiosius ad t. ff. de furt.* item actioni damni iniuria dati ex l.

Aquil.

Aquil. *d.§.sunt autem,d.l.* 2. §. 1. *eo.* Cùm verò Prætor clausulam de Noxa ciuilibus aut prætorijs actionibus adiungit, noxalis est honoraria, etiamsi directa ciuilis sit, *l. si plurium*, 39. *eod.* sicut adiecit actioni iniuriam, *d. §. sunt autem*, quæ tamen aliquando ciuilis est: *l. lex Cornelia, de iniur.* & actioni de vi bonorum raptorum, *d.§.sunt autem, l.*1. *in pr. de vi bo. rapt.* Sic adiecit actioni de his qui deiecerunt, *l.* 1. *in pr. de his qui deiecer.* quæ est prætoria, *l. electi.* 26. §. 2. *eo.* Est & noxalis, quam cuiuscunque actionis nomine, etiam ciuilis, *d.l.si pluriũ.* Prætor dat contra eum qui mentitus est se possidere, *l. elect.* 26, §. *neq;* 5 *eo.* aut dolo possidere desijt, *l.quoties*, 21, §. *Prætor*, 2. *d.l.electio.* §.1.§.2.4. *cũ seq d.l.si pluriũ, eod.*

5 ¶ Dantur ex maleficij seruorũ priuatis, *l.*1 *eo.* puta furto, damno, rapina, iniuria, quæ hic recensentur: idem dolo, vi: ex beneficio legis, quod dominis consuliter, ne supra corporis serui æstimationem teneantur, *l.miles*, 6.§. 1. *de re iud.* Causa proxima actionis à parte agentis, non est dominium, *l.generaliter*, 28. *eo.* vt in realibus: *l.vn.C.de alie.iud.mut* §. 1. *Inst.de actionib.* sed obligatio ex delicto serui, ad dãnum repetendũ, agẽti: quęsita: *d.l.*1. à parte rei: dominiũ: *l.pen. in fin.eo.* vel aliquid pro quo dominio sit, vt possessio bonæ fidei, *l.bona*, 11. *eo.* vel malę: *l.non soliũ*, 13 *eo.* defensio, *l.si pluriũ*, 39.§.

A 1. *eo.* dolo desiisse possidere, *l. quoties*, 21. §. *Prætor*, 2. *l.si bona*, 12. *eo.* vel inficiari possessionem, *l. electio*, 26. §. *neque*, 5. *eo.* Causa impulsiua est ratio, quod iniquum erat nequitiam seruorum vltra illorum corpora dominis damnosam esse, *vt hic in pr. vers. nam-* B *q; l.*2. *C.eo.l.*2. *ff.eo.* Rursũ quoniã iniquum, illos tantùm peculiotenus ex delicto serui teneri, cum hac ratione impunè seruus esset euasurus: contra regulam, qua traditur. Delicta non oportere manere impunita, *l.si ita, in fine, ad l. Aquil.* Si tamen seruus do- C mino noxam commiserit, nulla est actio: §. *si seruus pen. Inst. eo.* quia nulla constat inter hos quĩ pro eodẽ sũt, obligatio. *l.* 1. *C. eo. l. vl. C. an seruus pro suo del.* etiamsi potestate abierit, *l. quod dicitur*, 18. *de furt.* quoniã actio nulla nata fuit, *l.*1. *C.eo.* Quamobrẽ ne, si D seruus quidem alienus in te deliquerit, supererit noxalis, si in tuã potestatẽ venerit: quia in eũ casũ deducta res est, vnde incipere non potuit, *l.quia*, 16, *ad l. Aquil. l.* 3. *de his quæ pro non scrip.hab. l. si à me*, 11. *de iud.* nec semel extincta actio reuiuiscet, etiamsi potestate E tua seruus exeat, § *pen. h. t. ex reg. l. qui res*. 98. §. *aurcam, de solut.*

¶ Datur vt superiores omnibus, 6 quibus à seruis dolo culpave dãnum illatum est, *vt passim, hoc tit. & ff. eo.* In seruum qui deliquit, non datur noxalis: est enim pecuniaria, petens damnu æstima-

tionem, quam conditio serui facit inanem *l. nam is, de dol. mal. l. itaque, 12. de furt.* vt qui nullā pecuniam habet, *l. hos, 12. §. vlt. de acc. cus.* Sed datur in eū directā tantū, si liber euaserit, *§. omnis, Instit. eo.* Quare, quod dicitur, *§. vltim. h. t.* in seruos tantummodo noxales actiones esse proponendas; sic accipe, tantum nomine, & ex delicto seruorum proponi, *l. apud, 21. C. de furt.* Datur ergo noxalis in dominum serui, cui sicut hic omnē pecuniam acquirit, sic etiam merito damnum, quod ex pecunia debetur, *arg. l. 1. in prin. de inst. action.* Quoniam autem cum noxio capite noxalis ambulat, *l. 1. C. eo.* datur in quemuis, cujus tempore agendi seruus sit in potestate, etiamsi apud alium deliquerit, *§. omnis, Instit. eo. l. noxalis, 7. eo. l. 1. §. & cum etiam, §. si quadr. paup. feciss. dica.* Datur autem in ignorantem vel prohibentē, *l. 2. l. 3. C eo.* aut prohibere nequeuntem, *l. 4 C. eo.* Cæteroqui iubentem, consentientē, neque cùm posset prohibentem, tenet directa actio, detracta noxæ mentione, *l. 2. ff. eo. l. 4. C. eo.* etiam postquā seruus alienatus est, tanquam ex proprio delicto *d. l. 2. §. 1. l. 5. eo.* cuius tamen actio in hæredem non transit, *l. 5. eo. ex regula, l. omnis, de reg. iur.* Nam scientia eius qui prohibere potest, pro voluntate est, *l. 2. 3. 4. eod.* Datur autem in pluris dominos, & in quemuis eorum, *l. 5. eod.* in solidum: *l. si seruus com-*

A *munis*, 8. *eod.* quia diuisionem non recipit, *d. l. si seruus*, 8. *eod.* etiam bonæ fidei possessorem, *l. bona*, 11. *eod.* atque adeò malæ quoque fidei possessorem, dum tamen pro suo possideat: nec enim meliori in conditione debet esse mala fides, quàm bona: B *l. non solùm*, 13. *eod.* non etiam in eos qui nulla opinione domini possident, vt est vsufructuarius, *l. is qui*, 18. *cum l. seq. § 1. de noxal. actio.* creditor, *l. si seruus*, 22. *§. 1. de noxal. action.* commodatarius, depositarius, *d. l. si seruus, in pr.* nisi pro suo interesse C negligente domino intercedant, *l. electio. 26. §. vlt. eod.* Sed dominus tantum hac actione regulariter conuenitur, *d. l. is qui, d. l. si seruus,* etiam quoties ei dominium ab alio auferri potest: *l. si quis, 38. eodem.* aut qui se pro domino offert, *l. si plurium, 39. §. 1. eod.* Datur etiam successoribus hęc actio, D *l. penultim. eod.* & in successores: non tamen vt successores, sed vt dominos & possessores, *l. penultim. in fi. eo. l. 1. §. vlt. si quadrup paupe.* quandiu seruus viuit, *l. noxales, eo.* nonnunquam etiamsi dominium absit, vt ex inficiatione, *l. electio, 26. §. neque, 5. eod.* E Filiorum famil. eadem olim erat ratio: *§. vlt. Inst. eod.* cum omnia parentibus tanquam dominis acquirerent, nihil ipsi in bonis retinerent, *sup. per quas pers. nob. acquir. in pr.* Nec multum patria potestas à dominica differt. 2

Bart.

Bart. l. in suis, 11. de lib. & post. l. 2. C. de patrib qui filios distrax. sicut nec emancipatio à manumissione, *l. vn. C. de ingra. lib. l. vlt. C. de emancip. lib.* Proindeque nec absurdum videretur quamuis parentes illis adimere libertatem non possint, *l. vlt. C. de pat. potest.* tamen & illos ex suo delicto seruos quadantenus fieri, *l. 2. & t.t. de pœn.* non quidem in perpetuum, sed donec damnum datum sarciretur, *§. dominus, Inst. eo.* Sed hoc post iniquum visum est, ex delicto præsertim ciuili & priuato auferri filijsfami. libertatem: cum patribusfam. ex hac causa, quæ non sit capitalis, auferri non soleat: quos cùm fas non sit in noxam ex tali delicto ducere: cur illud in filiisfamil. & filiabus, quæ idem ius libertatis habent, cum periculo etiam pudoris admittatur? *d. §. vlt. Inst. eo.*

7 ¶ Materia ex qua non sunt contractus, sed noxæ, & maleficia seruorum, *l. 1. eo.* priuata, *in prin. Inst. eo.* Materia circa quam, corpus serui, & quidem solidum, *l. si seruus, 8. eod.* cum quo hæ actiones ambulant, & transeunt in quemuis possessorem, *l. vltim. l. noxalis 7. & passim, eo. §. omnis. Inst. hoc tit.* aut litis æstimatio, *& generaliter, 28, verb. litis æstimationem sufferat, l. si seruus, 8. et passim, eod.*

8 ¶ Noxalibus actionibus permittitur domino damnato, aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere, *l. 3. 4. C. eo. in princ. Instit. hoc tit.* Nam sic condemnari debent, vt aut noxe dedere, aut condemnationem sufferre, habeant in sua potestate, *l. 2. C. eo. l. miles, 6. §. 1. de re iud.* Cùm autem sententia congruat libello, *l. vlt. C. de fideicomm. libert.* consentaneum est his actionibus; sic alteruatiuè oportere agi, vt dominus aut damnum, aut noxam præstet, *l. 1. §. cum arietes, 5. verb. competeret actio. quamobrem, &c. & §. interdum, 7. in verb. in hoc non conuenietur, vt noxa dedat. ff. si quad. paup. feciss. dica.* Ibi autem agi, & exhibere etiam à reo seruus debet, vbi deliquit, *l. vlt. de noxal. act.* & intra tempus cuique actioni præfinitũ, *l. 4. C. de noxal. act.* & exacta satisdatione si alienus defendatur, *l. si plursiũ, 39. §. 1 et 2. eo.*

¶ Finis est, ne delictũ serui aliis noceat, & impunitũ maneat: domino verò, ne vltra corpus serui noceat, *in prin. h. t.* effectus, quod dominus noxali conuentus, seruum noxæ dedendo liberetur: *ex beneficio, l. miles, 6. §. 1. de re iud.* dummodo in solidum dedat, non partim: *l. si seruus, 8. eod.* & in perpetuum eius serui dominium à domino transferatur in eum, cuius seruus dicitur, *§. 1 hoc t.* & cui dominium acquiritur, *l. electio, 25. §. vlt. eo.* aut causa domini: *l. & generaliter, 23. de noxal. action.* non quidem pleno. Quiri- 9

tum iure, sed quoad damnum resarciatur, *Theophilus hic, l. 2. si ex noxali cauſ.* vnde dictus seruus rectius in bonis esse dicitur, quàm verò Quiritium iure, *l. electio, 26. §. vlt. eo.* Ex hac enim causa noxæ fit deditio: quamobrem si damnum aliunde resarcire seruus actori, cui deditus est, postea possit, auxilio Prætoris nimi tum contra subtilem strictamque iuris rationem quæ inuito ius suum auferri non patitur, *l. vlt. de pact. l. id quod nostrum, de reg. iur.* etiam inuito domino manumittitur, *§. 1. hoc tit. vbi Theophil.* cum fauore libertatis, tum quia cessante causa cessare debet effectus, *cap. cum cessante, de appell. Tiraq. late in tract. cessante causa.* Sed etsi dominus non sit conuentus, tamen sufficit eum cedere toto illo iure, quod habeat, siue possessionis, *l. bona, 11. eod.* siue alio quouis, *l. si heres. 21. eo.*

10 ¶ Affinis maximè est directa, quæ in delinquentem datur, vt enim alias in symbolizantibus facilis est transitus, sic etiam noxalis transit in directam seruo manumisso: *§. omnis, hoc tit. l. 1. C. eo.* contrà directa fit noxalis, si nocens ex libero seruus factus sit, *d. § omnis, hoc tit.* Cæterùm directa ex his delictis priuatis non datur in seruum, cùm actio sit pecuniaria, quæ hunc non tenet. *l. hoc accusare, 12. de accusat.* Quod si tamē ex his agatur extra ordinem, sicut agi potest, *l. vlt.*

A *de furt. l. vlt. de iniur.* videtur posse directo cum hoc agi, præsertim cùm in seruili corpore facile ad verbera & in caput, etiam ex leui delicto eatur, *l. capitalium, 28. §. vlt. l. in seruorum, 10. de pœnis.* Nam extraordinariæ, & capitales actiones pœnales, quæ in

B corpus, nō bona diriguntur, etiam seruos directo tenent, *l. 3. l. 4. C. de noxal. action. d. l. hos accusare.* Affinis est & directa, quæ datur in filiumfamil. ex suo maleficio, quandoquidem noxalis in eum non habeat locum: *§. vlt. hoc tit.* qui quidē si satisfacere nequeat,

C pater peculiotenus eius nomine poterit conueniri: *l. noxali, 33. cum seq. ff. eo. l. si filiusfam. 15. de iud. l. 1. § si filius, de his qui deiecer.* vbi potest etiam hic obtinere reg. Vt qui non habet in ære, luat in corpore, *l. penult. & l. vlt. de in ius voc.* Item directa quæ de-

D tracta noxæ mentione datur in dominum consentientem, vel cū posset non prohibentem, *l. 4. eo. l. 2. 3. 4. 5. ff. eo.* tanquam contra conscium: *l. in delictis, 4. § si detracta, 3. eo.* & quidem in solidū, *l. 5. ff. eo.* vel in dominum, qui dolo possidere desiit, vel se possidere

E negauit, *l. quoties, 21. §. Prætor, 2. eo. l. 1. §. item, 7. si quadr. paup. &c.* Mendacij enim pœna est in solidum & pure exigi: *l. 1. §. interdum, 7. si quadrup. paup. fecisse dica.* etiam plures aut singulos quemadmodum si plures deliquissent, *l. 5. eo.* Et alia directa de eo

quod

quod ad dominũ ex delicto serui A peruenit, *l. si seruus*, 4. *C. eod.* (nam iniusta lucra cuiuis possessori extorqueri iustum est) hoc est, Condictio, *vt volunt*, *l. vlt. verb. condictione, vbi gl. C. eod. l. proinde, de condict. fur.* aut quo ad res extantes, etiam vendicatio: *d. l. vlt.* quarum altera alterã B consumit, cùm vtraq; rei sit persecutoria, *gl dict. a l. vlt. per l. nemo ex his. §. quoties, de reg. iur.* Item noxe deditio, si dominus suscipere nolit iudicium: *d. l. noxa i*, 33. *l. vlt. eo.* & ductio eius qui non defenditur, *l. is qui*, 32. *l. etiam*, 26 §. *vlt. l. si plurium*, 29. C §. *vlt. eod. & generaliter*, 28. §. *vlt.* vel pro derelicto habetur, quę derelictio dominum actione liberat, *l. quemadmodum*, 38. §. 1. *de noxal. action.* Sed si dominus seruum non exhibeat, vel dolosè exhibere non possit, in solidum actio, detracta noxæ men-D tione datur, *d. l. quoties*, 21. §. 2. *cum multis seq. eo.* Item exceptio & replicatio doli, *de qua in l. & generaliter*, 28. *eo.* actio ad exhibendum, quæ datur agere de noxa volenti, *l. de eo. §. sæpius, ad exh.* quæque cum hac rectè potest cumulari, *argum. l. quoties*, E 21. §. *Prætor*, 2. *vers. quod si verb. neque exhibere, & passim eo.*

11 ¶ Contraria sunt, si seruus libertatem adipiscatur, §. *pen. hoc t.* aut in eius potestatem transeat, cui deliquit: *d. §. pen.* aut decesserit prius quàm lis contestetur, *l. noxalis*, 7. *l. electio*, 26. §. *si is.* 4. *eo.* vel ab ignorante mortem lis contestata fit: *l. pen. §. eo.* morte enim noxæ, noxalis tollitur, *d. l.* 7. Item exceptio rei iudicatæ, si cum domino tanquam conscio, sine noxæ deditione actum sit, & eo absoluto noxalis intentetur: *l.* 4. §. *si detracta*, 3. *eod.* vel litis exceptio pendentis, aut solutionis inde factæ: vt si à pluribus noxali dominus conueniatur, cũ eum omnibus noxæ dedere nequeat, ei qui prius ad sententiam peruenit soluendo, à reliquorum actione liberatur, *l. si quis*, 14. *eod.* Nam deditio serui omnem noxalem tollit: *l. electio* 26. §. *vlt. eod.* nisi tamen ex scientia conueniatur, quæ vilissimi hominis deditione actionem non tollit, *l si ex duob.* 17. *eod.* Item si seruus non sit in potestate absque dolo domini malo, *l. quoties*, 21 §. 2. *eod.* quo nomine iusiurandum præstatur, aut absque noxæ mentione, fit in solidum condemnatio, tanquam ex contumacia, *d l. quoties*, §. 2. & 3. Cæterùm huius iurisiurandi exceptio non obstat, si post deprehendatur seruus in domini potestate, *d. l. quoties*, §. *vlt. eo.* cum hic cesset iuramenti causa, & conditio, & proinde effectus, *l. vlt. C. de non nu. pecu.* Item si pro derelicto habeatur, *l. quemadmodum*, 38. §. *eo.* vel deseratur, neque defendatur, *l. noxal.* 33. *eo.* dum tamen sine dolo ma-

lo: nam si dimiserit, nec agi cum eo noxali possit, quasi dolo desierit possidere, cùm exhibere possit, tenetur, *l. si bona*, 12. *eo.* nisi ius suum omne recusando iudicium, ad actorem transferat, *l. non solum*. 29. *eodem*, item exceptio doli mali, *si plurium*, 39. §. 2. & 3. *eodem*

Ad Exhibendum. Tit. XLII.

Actio ad exhibendum tam vindicationibus cohæret. *l.* 1. *eod.* quàm noxalibus: *l. de eo*, §. *sepius ad exhib. l. quoties*, 21. §. *Prætor*. 2. *de noxal.* de qua dictum est ff. eod. nec dici plura necesse, cùm valde magnum habeat in foro nunc vsum.

A De Religiosis & sumptibus funerum, & aleæ lusu, & aleatoribus. Tit. XLIII.

De religiosis non est in rem actio, quia nullius in dominio sunt, *l.* 4. *hoc tit. l. in rem*, §. 1. *l. quæ de religiosis, de rei* B *vend.* datur tamen hoc nomine actio similis, *l.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14 *hoc tit.* de qua dictum est, ff. eo. tit. sicut & de sumptibus funerum, *l.* 3. *hoc tit.* actio funeraria, *l. etsi*, 14. §. *hæc actio*, 5. §. *si quis*, 10. *l. Neratius*, 20. *l. in patrem*, 21. C *l. sic pro rata*, 27. *l. si possess.* 32. *de relig. & sumpt.* seu actio funeralitia, *l. contra*, 30. *eod. vbi declarauimus*, & de aleæ lusu, *l. vlt. hoc t.* & aleatoribus, *de quib. Pandect. t. t. de aleator.*

Atque hæc quidem hactenus perfunctoriè. Reliqua si Dominus vitam & valetudinem, ac etiam otiolum aliquod concedet, paulo pòst consequentur. Cuius rei in argumentum ac fidem, visum est subiungere duos hosce titulos, qui præmanibus erant.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS ET CVRATORIBVS.

Tit. XLIII. Lib. V.

1 *Suspicio quid, & quid ab opinione differat.*
2 *Eius species.*
3 *Suspectus tutor quis, & suspecti tutoris duplex cognitio, & num. 6.*
4 *Accusatio ab actione in hac materia quid differat.*
5 *Causa huius accusare possint & accusari.*
7 *Materia & forma, & qualiter suspicio probetur.*
8 *Finis & effectus.*
9 *Affinia, contraria.*

1 VSPICIO † quemadmodum notum est, significat coniecturā seu incertam notitiam: & solet distingui ab opinione, quod hæc nitatur probabili aliqua ratione, & pene fidem faciat: illa verò nequaquam. Suspicio, inquit Bald. D est passio animi, non elicientis certam conclusionem, *in rub. de probat.* Sed rectius Batt. & significantius, suspicionem ab opinione & reliquis coniecturis distinguit: *in l. admouendi, num. 21. De iureiur.* nam suspicionem ponit in primo gradu ad finem & A probationem faciendam destinatio, *l. in leg. ad l. Aquil. l absentem, §. de pœnis.* vt sit leue argumentum, quo animus iudicantis commouetur ad aliquid existimandum, non tamen à dubitatione remouetur. Opinionem verò constituit in gradu secundo, B in quem ex suspicione quasi sic transitus, firmioribus accedentibus argumentis, quæ quidem plenam fidem non faciant, sed tamen omnem eximant ferè dubitationem, *l. 3. §. eiusdem, de testibus, l. 1. de quæst.* Atque ita quidem propriè suspicio sumi- C tur, quanquam in hac materia & aliis sæpe hoc discrimen confunditur: & † triplex constituatur 2 suspicionis species: vna temeraria, altera probabilis, (quæ propriè dicitur opinio) tertia violenta, quæ in probationem incidit, *c. dixit, 32. quæst. 1. vbi gloss. & Doctores.* quę in hoc tractatu omnes tres species concurrunt. Primū enim qui accusat, affert suspicionē leuis momenti, quę parū apud iudicem valet initio, quia is contra in benigniorem partē pro tutoris fide pręsumit, cum quisq; pręsumi à lege atque à Magistratu bonus debeat, donec probetur malus

...alus: *vt dixi ad t de prob. & pra- sump. Parat.* Hæc autem suspicio progressu litis fit probabilior, ac transit in opinionem, & tandem in exitu facta probatione, violenta efficitur, ex qua iudex sententiam profert. Ab istiusmodi autem suspicione tutor vel curator suspectus dicitur.

3 ¶ Suspectus tutor is est, qui non ex fide tutelam gerit, *§. 3. hoc tit.* Alibi I. C. suspectum, inquit, eum esse putamus, qui moribus talis sit, vt meritò pro suspecto haberi possit, *l. suspectum, 8. eo.* De suspecto autem tutore sciendum est, duplici modo cognosci, vno ordinariè, per accusationem, vel actionem vel exceptionem: altero verò extra ordinem officio iudicis nobili, cùm videlicet per viam inquisitionis citra accusatorem iudex de suspecto tutore cognoscit *l. 1. l. 3. §. præterea, & § si tutor, ff. eo.* penes quem ipsa fama vicem accusatoris supplet, *c. inquisitionis. c. cum oporteat, c. qualiter, 1. 2. de accus. l. 2. §. si publico, de adulter, l. 1. 2. C. si seru. export. Cl. il. in prac. n. 2. 3. & alij cap. de inquisit. Bart. l. 3. de off. præsid gl. & Can. c. veniès, 1. de testibus. Bart. l. 1. §. idem Cornelio, de quæstionibus, Hipp. cons. 50 & cons. 64. Bal. & Salic. l. ea quidem, 7. C. de accusat.*

4 ¶ Accusatio autem ab actione differt, quamuis, in hac materia passim & promiscuè aliàs accusatio appelletur, *in l. 1. §. ostendimus, & §. pen. ff. eod. & in l. 1. §. suspecti,* A *ad S. C. Turp.* aliàs verò actio, *d. l. 1. §. sed si l. 1. si tutor vel curator gess.* Accusatio propriè est, cum de crimine tutor quæritur, *l. 1. in princ. & §. 1. ff. eod.* isque non modò petit remoueri, sed etiam puniri: *l. 1. §. vlt. l. 2. l. 3. §. tutor qui alimenta, ff. eod.* actio vero B propriè dicitur, cum non de crimine quæritur, sed de culpa negligentia, paupertate, &c. *l. 5. §. vlt. ff. eod. l. vlt. C. eod. §. vlt. Instit. h. t.* Quanquam etiam hæc quadantenus est accusatio: primo, quia nihil petit applicari agenti, sed tantummodo postulat remoueri C tutorem. Est autem genus pœnæ ab ordine vel officio remoueri, *l. moris. 9 §. de pœnis, l. 6. 7. & passim, de postulan.* Et hæc propria nota, est, qua actiones ab accusationibus distinguuntur, quod in illis petitur aliquid ab agente, *§. 1. Inst. de actio.* in his verò actor sibi nihil D postulet, sed aut pœnam fisco applicari, aut reo infligi petat, *gl. Bart. & Dd. in l. 3. verb. contum, de sepul. violat. Bart. in l. finam. 3. & 4. de priuat. delict. per l. locatio, 9. §. quod illicite, de publican. Ias. in ru. C. de iud. r. Ang. post. glo. in §. in summa. Instit. de iniur. Ma-* E *rant. in spe. aureo part. 4. dist. 1. & dist. 1.* Secundò, quòd hæc actio non sit priuata, sicut iniuriarum, *l. 1. in fin. l. vltim de iniur. Bald. c. 1. §. denique, n. 23 qua fuit pri caus. benef. amit. in vsib. feud. l. 3. de rem. flellionat.* sed popularis, & quasi publica accusatio: quia pupillorum

rum causa, quorū hic fauor verti-
tur, est publica & communis, *in
princip. h.t.l.1.§.penult.ff.eod.* Non
est igitur necesse subtile discri-
men inter actionem & accusatio-
nem suspecti constituere: quæ sit
nobis actio seu accusatio de sus-
pecto, vel actio criminalis priua-
ti iudicij (non enim est publicum,
sed quasi publicum) popularis ex
lege 12. tabularum descendens,
qua tutor veluti suspectus accu-
satur, & ob suspicionem à tutela
remoueri, petitur. Dico esse cri-
minalem, quia in ea vel de crimi-
ne vel quasi crimine, & de pœna
ieo infligenda quæritur. Dico esse
priuati iudicij, quia publicum iu-
dicium non esse ex eo intelligi-
tur, quod & procurator interue-
nire potest: *vt tradunt Dd. Bart.
ex l.1. & l. accusat. 12. §. ad cri-
men. de pub. iud. per c. tua, de proc.
& ex part. de testib.* & quoniā agi-
tur de pœna, quæ minor sit rele-
gatione, *l. 1. ff. an per alium causa
appell.* Dico esse popularem, quia
non modò ijs datur, quorum in-
terest, sed etiam cuilibet agere
volenti: *d.l.1. in pr. eo.*

5 ¶ Causa efficiens est lex 12. quæ
hac actione de tutorū dolo que-
ri, eosque amoueri permisit, *l. 1.
versf. sciendum, ff. eo. in princ. Instit.
h. t. quod & Cic. lib. 3. Officiorum
ostendit.* Accusare autem suspe-
ctos possunt omnes qui non pro-
hibentur, quia popularis est actio:
l. 1. §. pen. ff. eod. etiam mulieres,
quæ alias ab omni accusatione re-

A mouentur: *l. de crimine, C. de ac-
cusatio. l. qui accusare, ff eo. l.* dum
tamen non leuitate, sed pietatis
intuitu ad accusationem veniant,
l. 1. §. penult. ff. eod. Pupillus sus-
pectum tutorem suum facere
non potest, quia nec rationem
ab eo reposcere potest: *l. impu-
B beri b. 7. eod. §. 2. Instit. hoc tit.*
vt nec libertus patronum, & per
consequens, nec filium patrem,
l. 3. §. 1. ff. eod. Accusari autem
omnes tutores possunt, siue testa-
mento, siue lege, siue à Magi-
stratu dati: *d. l. 1. §. ostendimus,
ff. eod.* etiamsi satisdarint aut of-
C ferant: quia satius est rem pupil-
li à principio saluam esse, quàm
dubijs cautionum tabulis inhæ-
rere, *l. 5. ff. eod. l. vnic. C. quan-
do liceat vnicuique.* Item omnes
curatores de suspecto postulari
possunt, non modo adolescen-
tum, sed etiam furiosorum, pro-
D digorum, Ecclesiarum, &c. *l. 3.
§. non tantum, ff. eo.* Legitimus ta-
men tutor, cui reuerentia maior
ob sanguinis coniunctionem de-
betur, & à quo, vt proximo ple-
rumque hærede, non æque dam-
num timetur, accusari hoc nomi-
ne facile nequit, sed potius ad-
E iungendus est illi curator; *l. si tu-
tor, 9. ff. eod.* nisi tanta fraus subsit,
vt melius pupillo sit eum plane
remoueri, *l. pietatis, 6. C. eo.* Quo
tamen casu in factum, agendum
erit, vt existimationi parcatur.
d.l.1. §.1. in fin. ff. eodem. Nam si
durius agatur cum hoc, ipsi quo-
dam-

damnum dolo pupillo fiet iniuria..., qui per latus propinqui contumelia afficietur, *l. 2. & 3. de lib. causa*.

6 ¶ De hac olim cognoscere poterat in vrbe quidem Prætor, si tantum de amotione ageretur: sin vero de grauiore pœna, præfectus vrbi, (ad quem sub Augustis, pertinuit cognitio criminalis, *l. 1 de officio præf.vrb.*) in prouincij autem tantummodo Consul & eius legatus, *l. 1. §. 7. ff. eod.* & præses non etiam præsidis legatus, *l. 1. §. suspecti ad Turpill.* Hodie autem sicuti tutores dant omnes ordinarij Magistratus: ita possunt de suspecto cognoscere, & eosdem remouere, *Dd. in d. l. 1. §. 3 ff. eod.*

7 ¶ Materia huius iudicij est, aut dolus, aut culpa, aut in qua tutoris forma, propter quam à tutela petitur vt parum idoneus amoueri, *§. vlt. h. t. l. vlt. C. eo.* Forma proponendæ huius actionis, ex suprà dictis intelligi potest. Quadrifariam enim de suspectu tutore quæritur: primo per accusationẽ criminalem: *l. 1. §. vlt. l. 3. §. pen. ff. eod l. vlt. C. arb. tut.* secundò, per actionẽ ciuilem vel in factum: *l. 1. §. ostendimus, l. si tut. 9. ff. eo.* tertio, per inquisitionẽ ex motu proprio iudicis, vbi accusator deest: *l. 3. §. si tutor, & §. vlt. l. 4. §. 1. h. t.* quarto incidenter & per modum exceptionis in alio iudicio, *d. l. 3. §. præterea, d. l. impuberib. 2. ff. eo.* Cum autem per accusationem iudiciũ proponitur, sciendum est omnia in libello seruanda esse, quæ in libellis accusatorijs requiruntur, *de quib. in l. libellor. 3. ff. de accusat. vt rectè volunt Dd. Bart. & alij in l. 1. ff. eo.* Quod ad formam probandam attinet, tenendum est non sufficere suspicionem allegari, sed etiam probari oportere, *l. pietatis 6. C. eo. l. quoties, §. qui dolo, de probat.* Item non necessum esse, liquido probari crimen aut dolũ authoris, sed sufficere probari suspicionem: de his enim agitur, *l. apertissimi, vbi Dd. C. de iniuriis*, Nec certe ea res aliter quam per suspiciones probari potest, cũ solus tutor suo arbitrio, clam arbitris alijs in administratione versetur, vt alius nemo nisi per suspiciones eum coarguere perfidię nõ satis commode plerumque possit. Quamobrem hoc genus probationis merito in hac causa est admittendum, *l. no omnis, 6. §. à barbaris, ff. de re militia. l. quicunque, C. de ser. fug. c. afferte, ext. de præsumpt.* Probantur suspiciones ex causis gestis & circũstantijs administrationis: vt si tutor probetur aliquod delictũ aut fraudẽ in tutela cõmisisse, *l. 3. §. nũc videamus, & §. Seuerus, h. t.* aut si ostendatur eius culpa non modò lata, sed etiã leuis, hoc est, aut negligentia magna aut mediocris, qua res pupilli delabi & corrumpi sinat, *l. impuberib. 7 §. 1. h. t. §. 5. Inst. hoc t.* Item si probentur inimicitiæ inter tutorem & pupillum, aut eius pro-

propinquos enatæ: *d.l. 3. §. si tut.* si A
tutor alimenta pupillo subtrahere asseratur, *d.l. 3. l. tutor qui alimenta. h. t.* si repertorium seu inuentarium. datorum & acceptorum non conficiat initio administrationis: *d. l. 3. §. pen. h. t.* si nimis magnos sumptus aut non necessarios tutor faciat, vel res pupilli B
sine causa & decreto alienet, idque probari possit, *l. in eos, 9. vbi Bart. de tu el.* Item si cum collegis administrationem communicare nolle conuincatur: *l. actus, 20, vbi Bart. de administr. tut. l. 1. ff. eo.* si admonitus à Magistratu administrationem negligat: *l. 3. C.* C
eo. aut citatus ad se purgandū, non compareat, *l. vn. §. vlt ff. si quis ius dic. non obtemp. l. impuberib. 7. §. vlt. ff. eo.* Et generaliter, si qua causa iusta Magistratum mouerit, cur non putet pupillo consultum, vt diutius tutor in administratione versetur, poterit quasi accusatio- D
ne probata, remotionem decernere. Pendet enim hæc tota res vt popularis, & quasi publica, non tam à probatione accusantis, quā ab arbitrio iudicis: qui etiam sine accusatore & iudicio, potest ex officio remouere, *d.l. 3. C. eo. §. si quis tutor, & §. vlt. Inst. hoc tit.* E
Nam duplex est remouendi tutoris forma, sicut & duplex inquisitio.

8 ¶ Finis huius remotionis aut accusationis est, vt res pupilli salua potius maneat amoto suspecto tutore quam vt per actionem tutelæ, amissa repetantur. *l. vnic. C. quādo liceat vnicuique, l. suspectus, 5. ff. eo. l. pietatis, 6. C. eo.* Effectus vero, quod pendente hoc iudicio administratio tutori auferatur, vsq; dum de re sit plene cognitū, *l. cum, 7. C. eo. §. si quis autem. h. t.* Item quòd probata intentione accusantis, tutor remouetur, & quidem cum nota infamiæ, si propter dolum: absque nota vero, si ob culpam, *l. 3. §. vlt. ff. eo. l. vlt. C. eo. §. suspectus, hoc tit.*

¶ Affinis autē huic accusationi 9
maxime est, tutelæ actio: nam & in hac de dolo & culpa tutoris quæritur, & petitur res pupilli salua cōseruari: *l. quicquid, & toto ti. C. arb. tute. l. 4. ff. de tute. & ration. distrah.* & damnum tutelæ sequitur peræque infamia, *l 1. in verb. tutela, ff. de his qui notāt. infam.* In paucis tamen differunt. Nam hæc quasi popularis est, tutelæ vero actio plane ciuilis, quæ tantum pupillo eiusque hæredi datur. Deinde hæc accusationem sapit, quia nihil petit actori tribui, sed postulat tutorem remoueri: actio verò tutelæ mere pecuniaria est, quoniam petit pecuniam pupillo debitam. Deinde in hac tantum de dolo & culpa quæritur, lata & leui: tutelæ vero iudicio agitur etiam de leuissima, *dicta l. quicquid, vbi Dd. Cod. arbi. tutel.* Postremo hæc actio tantum datur durante tutela: *l. penultim. ff. eod.* actio vero tutelæ nonnisi ea finita: *ff de tutel.*

& ra-

& ratio dist. vt meritò, in l. 1. C. A eo. dicantur hæ actiones ab Accursio & Dd. esse incompatibiles. Nam quandiu vni locus est, altera non potest agi. Affines etiam huic actioni sunt, accusationes criminales, quibus delictum tutoris petitur maiore aliqua, vel publica pœna coerceri: puta si in- B sidiæ structæ pupillo aut furtum commissum allegetur, & si qua sunt similia, *l. 1. §. vlt. l. 3. §. tutor qui alimenta, ff. eo.* Finitur autem hæc accusatio, finita tutela: *l. 1. C. eod.* etiamsi sit antea pridem incepta: *§. sed si hoc t. l. pen. ff. eo.* non ea ratione, vt quidam arbi- C trantur, quia accusationes aut iniuriæ non transeunt ad hæredem, nam sic lite contestata duraret hæc actio, *l. vnic. C. si ex delict. def.* quod tamen contrà est: *§. sed si hoc tit.* sed ideo, quoniã intentio huius actionis impleta est post tutelam finitam. Nihil D enim aliud petitur, quàm vt tutor remoueatur, atque ita finiatur eius tutela. Vt igitur soluitur omne iudicium quando ante sententia reus petitioni satisfacit: *§. vlt. Instit. de perpet. & temp. actio, l. si debitor, ff. de iud.* ita & hoc iudicium finita tutela fini- E tur, quia intentioni est satisfactum, & eius finis habetur. Eademque est ratio, cur hæc actio dicatur extingui mortuo tutore, vel pupillo: *§. 3. h. t.* nam & istis modis tutela finitur, *§. 1. 2. Inst. quibus. mod. tutel. fin.* An autem morte accusantis eodem modo iudicium hoc soluatur? probabilius dubitari potest: sed sicut in reliquis accusationibus iudex ex officio defendere potest reum indefensum: *l. si non defendantur, ff. de pœnis*, & contrà, mortuo aut impedito accusatore, iudicium criminale ex officio prosequi: *l. 2. C. de abolitio. l. libellorum, 5. §. pen. ff. de accus. l. vlt. vbi Bal. & Dd. C. si accusator vel reus mortuus fuerit*: ita cùm hæc actio sit popularis, & publicè intersit, rem pupillorum esse saluam, totaque hæc res si arbitraria: arbitror mortuo accusare posse iudicantes cognitionem perducere ad exitum, & ex officio quæstionem remotionis definire, *l. 4. §. 1. ff. eod.*

De Exceptionibus seu præscriptionib. Tit. XXXVI. Libri VIII.

1 *Continuatio.*
2 *Exceptio quid sit.*
3 *Eius propria.*
4 *Species.*
5 *Causa efficiens.*
6 *Quinam excipere possint.*
7 *Materia exceptionum.*
8 *Forma.*
9 *Quando & vbi proponi debeant.*
10 *Quomodo probentur exceptiones.*
11 *Finis exceptionum.*
12 *Effectus.*

13 *Adiacentia.*
14 *Affinia.*
15 *Contraria.*

1 POstquam † actionibus satis instruximus petitorem, sequens est, vt de exceptionibus, quæ defendendorum reorum causa comparatæ sunt, & tam B actioni, quàm rei iudicatæ, atq; adeò executioni possunt obijci, deinceps agamus.

2 ¶ Exceptionem ab excludendo dictam inquit Vlp. *l. 2. in princ. eo.* vtens nota impropríetatis, quasi vim potius quàm vocem ponderant fortasse secutus C Ciceronem, *li. de Inuen.* 2. qui Prætoris exceptionibus ait multas excludi actiones. Nec id nouum est nostris, vt cum in l. 1. de iniur. dicitur, Contumelia dicta à contemnendo, cum potius sit contumeo: sed eo scilicet sensu, quo contemptionem alterius si-D gnificat: sic exceptio, propriè ducitur ab Excipere, sed ea significatione, qua exclusionem significat, Nam inter alia significat eximere aliquid de regula, excludere, demere, *vt Cicero in Acade. & 1. Tuscul. nihil excipit. & de Diuinat. 1. excepi de antiquis* E *præter Xenophontem neminem: ad Att. lib. 6. per aliquem aliquid excipere: & 11. nominatim aliquid excipere: Q. fratri, lib. 1. in summis laudibus vnam excipere iracundiam: ad Att. lib. 11. Tum ille edixit ita, vt me exciperet nominatim: & in iudicialibus. fratr. lib. 1. epistol. 1, nominatim excipit lex. pro Cornelio: vbi est exceptum fœdere. pro Cluen. in emptionibus alij plura, alij pauciora excipiunt. de Inuent. 1. asscribat ad legem, & addat exceptionem hanc. Item prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones. & lib. 2. legem exceptam. de Amicitia, sine exceptione, 2. de Diuina. tacita exceptiones. de Finib. 2. dare exceptionem alicui. ad Att. lib. 6. habere rectam exceptionem, &c.* Quanquam igitur exceptionis nomine veniat omnis ἐν πλάτει defensio: *l. defensiones, 11. C. eod. Doctores in Rub. ff. & ext. eod.* tamen propriè solum hoc nomine notatur, quod ad excludendam actionē reus obijcit, *l. 2. l. antep. ff. eo.* Vnde aiunt, eum qui simpliciter negat, non videri excipere, *Bal. & Felin. in rub. eo. idem. Bal. l. 1. n. 6. C. de iur. & fac. ign. & l. peremptor. C. sent. rescin. non poss. gl. Bar. & Dd. in l. nam postea, in princ. de iureiur.* aut qui negat intētionem tenere, vel competere actionem, *vt in c. 1. de lit. contest. in 6.* quæ exceptio intentionis dicitur. *Soc. in rub. & in l. 1. eod.* Item statutum, aut rescriptum, auferens exceptionem, non tollere defensionem, aut iudicis implorationem. *Bart. d. l. plane, in fine, de petit. hared. Fel. prаalleg. loco.* Quod sane fateor, cum eiusmodi non modo de his, sed nec de

iustis

iustis quidem exceptionibus intelligantur: verùm eò valere tantùm debeant, vt friuolæ exceptiones, excludantur, *Ias. l. sed etsi, §. quæsit. n. 6. & 7. si quis caut. & l. penult. nu. 17. 18. C. de pactis, l. 1. n. 6. de condict. indeb. Bart. l. 1. §. 1. n. 3. quod vi aut clam Specul. de renunc. & de oblig. ac solut.* §. 1. *Hipp sing. 96. Corset sing. 91. verb. exceptio. n. 1. Mant. sing. 1. num. 1. Alexand. cons. 1. n. 8. vol. 6. & cõsil. 208. n. 6. vol. 6.* Et huic sane sensui congruunt exempla exceptionum hic subiecta, quæ sunt eiusmodi, vt fateantur tenere quidem actionem, sed in re proposita esse iniustam & excludẽdam: & cõgruunt huc definitiones I. C. Exceptio est quædam exclusio, quæ opponi actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem condemnationemve (quam in conclusione libelli præscribit iudici actor, *l. vl. C. de fid. l. vt fundus, commun. diuid. c. licet, de simoni. Iason, Zas. et Doctores, §. 1. Inst. de action.*) deductum est: *l. 2. eo.* seu est conditio (nam conditionaliter olim exceptiones reus proponebat, *in princ. inst. 1. vers. si non conuenerit.* formulis Prætor adijciebat, *l. 1 fam. hercis. l. 2. §. 1. l. 4. §. item, 8. § Labeo, 14. §. si à Titio, 28. cum sequent. de dol. except.*) quæ modo eximit reum damnatum, modo minuit damnationem, *l. excep. 22. eod.* Sed hæ definitiones congruunt tantum exceptionibus peremptoriis. At hoc ti-

A agitur etiam de dilatorijs, *vt §. appellantur, §. vlt. Inst. eo.* in Codice etiam de declinatorijs: *l. vlt, C. eod.* vt omnino latiùs debeat hic nomen exceptionis vsurpari, *l. antepen. C. eod.* pro omni videlicet defensione, quàm non modo ad actionem excludendam, sed etiã

B suam ad vtilitatem, suique tuitionem qualemcunque reus vsurpat, *in princ. Instit. h. t. verb. defendendorum reor. gratia.* Arctius tamen hic sumitur istud nomen, quàm in Pandectis, vbi replicationes includit *l. 2. §. 1. eod.* hic excludit; vt patet & titul. sequ. de replicat.

C Quamobrem pro subiecta hic materia sic describere possumus; *ex lnon exceptionib. 10. C. eod.* vt sit defensio, qua certi ac iustis ex causis auxilium reo tribuitur aduersus intentionem actoris, *l. 4. verb. integras defension. l. si quidem, 9. l. antep. C. eod. etc.*

D ¶ Propria exceptionis, quòd sit exclusoria, *l. 2. §. illud, eod.* multiplicabilis, *d. §. illud,* perpetua, *l. 3. eod.* non modò ad 30. annos, sed in æternũ, *d. l. si pactũ, 6 verb. sine tẽporis definitione, C. eo gl. l. 3. verb. præscrip. C. de præscript. 30. ann. Panor. c. si autẽ, de rescrip. Fran. Bal. de*

E *præscript. 4. part. 4. partis princ. quæst. 37.* etiam cùm actio tantum est annalis, *l. 6. 7. C. eo. l. pure, 5. §. vltim. de dol. excep.* Nam quæ annua sunt ad agendum, eodem perpetua manent ad excipiendũ, *l. quæsitum, §. an vltro, de pecul.* Cuius rei rationem reddit Paulus:

Ius: d.l.5.§.vlt Non inquit, sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita & exceptio eodem tempore danda est. Nam hæc perpetuo competit, cum actor quidem in sua potestate habeat, quando vtatur suo iure: is autem, cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conueniatur. Nam præscriptio in odium negligentiæ nō agentium introducta: l.cum notissimi.in princip. vbi Dd. C. de præscript.30.ann. non solet currere agere nequeuntibus l.1.in prin.& §.1.C.de anna.except. l.1. de vsucap.transfor.d.l. cum notissimi, & passim. C. de præscrip. 30. annor. iuxta reg. Cessante ratione legis, cessat lex, l.adigere.§.quamuis. de oper.liber.l.quod dictum,de pactis. Quare quando eiusmodi est exceptio, vt etiam per modum actionis proponi possit, velut simulationis contractus, de qua Capol.in tract. de simul. contra. numeratæ pecuniæ: Bald.Salycetus, & communiter Doctores, l.si ex cautione, C.de non nu pecu.Fel.in c.si cautio. n.60 de fide instru.tum præscribetur intra legitima actionum tempora: Bal.Sal. & communiter Doctores,in l.5.& 6.C.eo. per l. quæsitum, §.vltim.de pecul.Bal. l.sicut, nu.12.C. de præscr. 30. anno. cum hic imputari possit negligentiæ excipientis, cur non definito tempore egerit. Bal.d. l.sicut. Franc. Balb.tractat.præscr.4.parte 4.partis princip.quæst. 37.num. 3. Sunt & aliæ temporales, ex vi pacti tem-

A poralis, puta ne intra quinquennium agatur: l.3. in fin. eo. vel rescripti, l.vltim.C.qui bon. ced. poss. d.§.appellantur. Instit.hoc tit. l. 2. C. de precib. Imper. offer. vbi Dd. Aliæ quoque exceptiones sunt personales, neque transitoriæ, hoc est, personæ cohærent, nec trans-

B eunt ad alios: l.exceptiones,7. eo. vt priuilegij personalis. In quantum facere possis: §. vlt. Instit. de replicat.§.vlt.Inst.de act.quæ nedum in fideiussorem, d.l.exceptiones. l.quod dictum. l. si fideiussor. de pac.sed ne quidem in extraneũ hæredem transit, l. maritum. 12.

C cum l.sequent.ff.solut.matrim.Exceptio tamen restitutionis minorum in hæredem transit,l.3.§.pen. l.minor 18.§.fin. cum l.sequent. de minor. quia damnum familiæ est, Castrens.& Doctores d.l.1.2. C. de fideiuss. minor. non fideiussorem, d.l.1.2.C.de fideiuss.minor.d.l.ex-

D ceptiones. in fine eodem, ne inutilis fiat restitutio.l.ait. 7.§.non solum, 3.de min. præsertim cum fideiussor sibi imputare debeat, quod vltro intercesserit pro minore, cuius conditionem aut ius sciuit, vel scire debuit, l. qui cum alio. de regulis iuris, quod perinde est, l.

E quod te.si cer.petat.l.quisquis.C.de rescind. vend. vbi gl. Exceptio tamen Velleiani transit non solum in hæredem, l.hæ action.10. de senatusconsul. Velleian. verum & fideiussorem, l.exceptiones,7.§.1.eo. l.si mulier,16.§. 1. ad senatusconsult. Velleian. quia totam obliga-

tionem Senatus improbat: vt ibi dicitur: sicut & Macedoniani: *d.l. exceptiones. l. 2. §. 1. l. sed si paterfamilias. 9. §. non solum, 3. l. 7. §. quanquam de senatusconsult. Macedon. l. penultim. C. eo.* Aliæ vero sunt reales, ideoque transitoriæ, hoc est in rem conceptæ, seu rei cohærentes. *l. exceptiones. 7. §. 1. eodem, l. si fideiussor. l. quod dictum, de pact.* quæ transeunt in hæredem, *l. exceptio, 28. de except. rei iudic.* & fideiussorem. *d. l. except. §. 1. d. l. si fideiussor. d. §. vltim. Instit. de repl.* vt rei iudicatæ, metus, doli, iurisiurandi, pacti de non petendo, intercessionis, Macedoniani, libertatis onerandæ: de quibus est vera regula: Omnes exceptiones quæ reo competunt, fideiussori quoque, etiam inuito reo competere, *l. omnes 19. ff. eodem.* Debent tamen velut positiones concludere non tantum secundum veritatem, verum etiam communem opinionem: *Iass. 1. n. 3. C. de testam.*

4 ¶ Species distribuuntur à causa efficiente, in Ciuiles, *§. alioqui, Instit. hoc ti.* & Prætorias, *d. §. alioqui. Cic. lib. 2. de Inuent.* A materia, in exceptionem metus, *in princip. Instit. eo. tot. tit quod met. caus. ff. & C. & de except. doli & met. l. except. 7* doli, *in princip. l. sti. t. eodem, tot. ti. de dol. except. t. t. de dolo malo, l. in pupill. 4. l. 3. l. si rem 6. l. excep. 7. eod. tit ff d. except. l. 1. C. eod.* qui vel consilio, vel re ipsa committatur. *l. si quis cum aliter. de verb. oblig.* erroris imprudentiæ, *in princ. Inst. h. t. l. Iulian. de dol. except.* rei non traditæ. *l. except. 20. eod.* vel pretij non soluti, *l. Iulianus. 3. §. offerri, de act. empt.* nõ numeratæ pecuniæ *l. qui pecuniam, si cert. petat. §. idẽ iuris. Inst. h. t.* quæ cõtra reliquarum naturã biennio præscribitur: *Dyn. in c. locupletari, 48. num. 7. de regul. iur. in 6.* pacti de non petendo, *l. 3. eo. § præterea debitor. Institut. hoc titul. si vnus. § pactus. de pactis, l. 4. vbi Iason & Doctores, C. de. pact. in princip. Institut. de repl.* cum qua concurrit exceptio doli, *l. 6. C. eo.* generalis, *l. 1. cum sequen. de dol. except.* vel transactionis, *l. 3. C. eo. l. 1. C. de transact. l. qui cum tutoribus, D. eo.* iurisiurandi, *l. 2. & 5. de iureiur. §. æquè. Instit. hoc tit. l. is qui, 5. l. excep. 7. l. vl. eod.* rei iudicatæ, *§ item, Instit eod. t. tit. de except. rei iud. l. 3. l. except. 7. l. Modestinus, 10. eodem, l. 2. C. eod.* etiam si alio in foro, putà Ecclesiastico, sententia sit lata, *c. 2. eod. in 6.* dum tamen eadem nunc agatur causa, *c. aduersario, 23. eodem, l. 5. 7. 11. cum multis seq. de excep. rei iud.* His adduntur exceptiones, in quantum facere possit, *l. except. 7. eodem*, intercessionis ex Senatusconsulto Velleiano, *d. l. except. 7.* libertatis onerandæ, *d. l. except. 7. l. 1. & tot. t. quar. rer. act. non detur* [illegible] *d. l. except. 7. eod.* restitutionis in integrum, *d. l. except. 7.* [illegible] iudiciales, non tantùm status, *de quibus in §. præiudiciales.*

les. Institut. de act. sed etiam aliæ, A quibus petitur ne præiudicium alij causæ fiat, *l. generaliter, 12. l. si post litem, 13 l. fundum, 16 cum l. seq. l. 1. famil. hercisc.* præsertim maiori, *l. vltim. C. de ord. ind. l. per minorem de iud. l. rei, 21. eo.* Rei maioris quæstio in iudicium deduci videtur, cum ea quæstio de- B ducitur, quæ vel tota, vel aliqua ex parte communis est quæstioni de re maiori, *d. l. rei, 21. eod.* A forma exceptio alia est iusta, *in princip. Inst. de repl.* alia iniusta, *ibid. & l. 3. l. pen. C. eod.* friuola, *Bar. l. 1. §. 1. n. 3. quod vi aut clam. Spec. de renunc. in princip.* præpo- C stera, hoc est; non suo tempore opposita, *l. pen. C. eod.* Item aliæ exceptiones in factum, *l. 4. §. aduersus, 15. de dol. excep.* quanquam & alia ratione in factum quoque dicantur, *l. filiusfamil. 14. l. penult. & l. 2. §. circa 4. & generaliter de dol. exceptio.* (vt earum quatuor D genera constituat. *Ang. in §. 1. num. 38. Inst. hoc tit.*) conditionales, *l. antepen. eod. s. ff.* quemadmodum etiamnum & hodie sublatis licet formulis, *l. 1. C. de form. subla.* quædam proponuntur: vt si feci, dico me ad meam defensionem fecisse: Si debui, solui, *Dyn.* E *c. exceptionem, 63. in fin. de regulis iuris, in 6. per l. siquidem. C. hoc ti.* Huc referri possunt & duplicationes, *§. 1. Instit. de replic.* quadruplicationes, & cæteræ iam multiplicantur nomina, quandiu reus aut actor obijcit, *l. 2. §. illud, 2. eo-*

dem, A fine & effectu, aliæ dilatoriæ, aliæ peremptoriæ. *§. appellantur. Inst. hoc tit. l. 2. §. vltim. l. 3. eod.* illæ differunt, hæ perimunt actionem: vnde vtrique nomen: *l. 2. §. vlt. eod.* dilatoriæ, aut declinatoriæ fori, *vt l. 2. de iud. & extr. de for. comp.* quæ & præscriptiones, *l. vltim. C. eodem*, quanquam hoc nomen alijs quoq; exceptionibus tribuatur, *vt in inscript. C. de exception. seu præscript. l. 3. de prauaricat.* etiam peremptorijs, *l. præscriptionem. 8. C. de except. l. qui agnitis, 11. l. penult. eodem. l. 2. C. sent. rescin. non poss.* maxime tamen dilatorijs. *l. penult. l. vltim. C. eod.* aut recusatoriæ iudicis, seu illud eam vt suspectum recusantes: *l. apertissimi. 14. C. de indic. gloss. c. 4. verb. protestata. eod. c. quoniam, de probat.* etiam ratione loci, vt quod vltra duas dietas reus reuocetur: *c. olim. 7. eodem*, vel in locum inhonestum, *l. quid tamen. 21. §. sed si. 10. de recept. arb.* aut insolitum, neque solennem. *l. 5. 6. C. de sent. l. penult. de iustitia & iure*, aut dilatoriæ propriè, vel ex persona agentis, quæ & procuratoriæ vocantur. *§. præterea. hoc tit.* vt cum obijcitur actori, non ei licere procuratorio nomine agere: *§. penult. cum sequent hoc titul. l. 3. §. vltim. eodem*, vel excommunicationis exceptio. *c. 2. c. 5. c. dilecti, c. dilecta. 10. eod. c. 1. eodem in 6.* aut aliud vitium repellens personam agentis. *c. dilect. eod.* vt est suspensio, amotio ab ordine. *e-*

apostolicæ. 9. *eodem.* vel ex re ipsa, vt pacti conuenti de certo tempore: §. *appellantur. hoc tit. l.* 3. *eod.* item vsitatissimæ iure Saxon. exceptiones satisdationis, & guarandæ, *de quibus Chil. Term. & alij in sua prax. c.* (*vom vorstands, vonderge vvher.*) Peremptoriæ quoque in vim dilatoriarum putantur proponi, quoties ante litem contestatam inducuntur ad impediendum litis ingressum. *c.* 1. *de lit. contestat. in* 6. *latiss. Blanc. tract. de cōpromis. part.* 4. *de excep. imped.* quod respectu temporis verum est: ante namque litē contestatam tum proponuntur vt reliquæ dilatoriæ. *l. vltim. C. eod. l. ita.* 13. *de procuratoribus.* Cæterùm respectu effectus vim suam retinent, quia negotium perimunt, & agentem à limine iudicij præcludunt: dummodò in continenti probentur: *Bart. l. vltim. num.* 3. *ff. pro suo. Ias. post. Bart. l. nam postea. n.* 16. 17. *in princip. de iureiur. Bald. & Doctores. l. vltim. C. de edict. diui Adrian. toll. Gemin. Phil. Franc. nu.* 8. *in c.* 1. *de lit. contest. in* 6. qua probatione facta, iudicantes tali ferè forma in pronunciando solemus vti: (*Daraus so viel zubefinden, dass clegern dissfals keine clage gebure, deruvegen vvird beclagier vom gerichtsstande billich enthunden.*) Dilatoriæ plerumq; temporales sunt, neque semper locum habent, sed vitiari possunt. *l.* 3. *vers. temporales. eod.* vt procuratoria: *d. l.* 3. A *in fine.* peremptoriæ verò sunt perpetuæ, semper locum habent, nec euitari possunt; qualis est doli mali, & rei iudicatæ, & si quid contra leges Senatusve consultū factum esse dicetur. *d. l.* 3. *in princ. vt. l. iuris gentium.* 7. §. *ait.* 3. *de pact. l. pacta.* 6. *C. eod. tit.* item B pacti conuenti perpetui, id est, ne omnino pecunia petatur, *d. l.* 3. *vers.* 1. quæ putatur etiam esse litis finitæ. *Iason. & Dd. in l.* 4. *C. de pact. Blanc. d. tract. de compromiss. part.* 4. *de except. imped.*

¶ Causa efficiens. §. *alioqui, hoc tit.* Senatusconsultum. *l. qui* C *except. de cond. indeb,* Edictum. *d.* §. *alioqui. & tot. tit. de dol. except.* Impulsiua æquitas. §. *idem. vers. sed quia iniquum est h. t. l.* 1. §. 1. *de dol. except. Ias. l. huiusmodi.* §. *si cui. n.* 1. *de leg.* 1. de qua Paul. *in l. exceptiones,* 20. *eodem.* Omnes, inquit, exceptiones, op- D ponuntur, aut quia factum sit, quod fieri oportet, ex quo datur exceptio rei iudicatæ, *l. exceptiones* 20. *eo.* item rei venditæ, neque traditæ, *de qua titul. de excep. rei vend.* aut quia factum non sit, quod fieri non oportuit: vndè exceptio doli, quæ doloso prodesse, alteri obesse non debet, *l.* 4. E *l.* 11. *& passim. de dol. exceptio.* aut quia factum non sit, quod fieri debuit: bonorum possessiones non datæ *d. l. exceptio,* 20. quia nimirum intra legitima tempora petita non sit. *l.* 2. *l.* 4. *l. qui ad bon. poss. admit.* Cùm autē æqui-

tas

tas eiusmodi sit naturalis, *§. thesauros. §. per traditionem, Instit. de rer. diuis. l. nam hoc* 14. *de condiction. indeb.* inde nostri referunt exceptiones ad ius gentium, & naturæ. *in rubr. ff. & extr. eo. & Ang. Inst. in prin. n.* 9. 11. Causa sine qua non, actio: quæ nisi competat, nulla datur exceptio: *l. pure*, 5. *§. vlt. de dol. except.* cũ nulla subsit actio quã excludat. *l.* 2. *§.* 1. *&* 2. *ff. eod.* Priuatio enim habitũ præsupponit, *l. nam &* 7. *de iniust. rupt. l. decem. de iniust. rupt. test. l. decem. de verb. oblig.* Sed neque necessaria est exceptio, nisi actor intentionem impleuerit, *l. si quidem*, 9. *C. eod.* Excipere autem est reorum. *l.* 1. 2. *& passim. eod. l. in exceptionibus*, 19. *de probat. in princip.* nec enim actoribus exceptiones dantur. *l. non exceptionibus*, 19. *C. de except.* sed replicationes. *d. l. non exceptionibus. l* 2. *eodem*, & latius patet excipiendi facultas, quàm agendi. Non enim pauci prohibentur agere, quibus tamen permittitur excipere: *c. dilecti. de exceptio. c. intelleximus. de iud.* cùm sit species quędam defensionis, *d. l. antepenult. d. c. dilecti* 8. ex iure naturali omnibus concessa, *l.* 3. *vbi Dd. præsertim Solomonius. ff. de iustitia & iure. l.* 4. *& passim, ad l. Aquil. l.* 1. *§ cum arietes si quod pauper. fecisse dicatur.* Reales porro dantur non modo authori, *l. exceptiones*, 7. *in fin. eod.* & eiusdem successori. *l. si à te §.*

A *Iulianus l, except.* 28. *de except. rei iud. l. aliud. l. in his. §.* 1. *de regulis iuris.* sed etiam fideiussori; *l. exceptiones* 7. *l. omnes*, 19. *eo. §. vlt. Instit. de repl.* quod secus est in personalibus, *d. l. exceptiones*, 7. *d. §. vlt.* Dantur & patri, cui filius quæsiuit, vel cuius nomine
B iurauit. *l. vlt. eod.*

¶ Et in summa admonendi sumus, multos arceri actione, qui 6
non vetantur excipere: *c. dilecti.* 8. *de except. c. intelleximus. de iud.* vt excommunicatus non potest agere vel reconuenire. *c.* 1 *in eod. in c.* 5. 8. 10. *eod.* at bene excipe-
C re, & se defendere. *c. cum inter.* 6. *eod.* Non tamen contra, qui prohibetur excipere posse agere, *l. nõ debet, de reg. iur.* Item qui agere potest, cum multò magis excipere posse, *l.* 1. *§. is autem.* 4. *ver. nam cui damus, de superficiebus*, 1. *qui ad agendum, de reg. iur. in* 6. Imò
D quæ sunt ad agendum annua vel temporalia, sunt ad excipiendum perpetua, *l. quæsitum. §. in dolo, de pecul.* Non tamen datur exceptio contra personam agentis ei, qui eodem quo actor v.tio laborat, *c.* 2. *&* 3. *eo.* quod verum est, cùm vtrinq; idem valeat, ac ope-
E ratur propter terminos eosdem: secus, si non sit eadem correlatiuorum ratio, vt si reus obijciat actori exceptionem excommunicat (n s, periur j, &c. propter quod agere non possit: non proderit actori replicando eadem reo objicere, cùm hæc non repel-

 lant

-lant ab excipiendo, sicut ab agendo. *eo. c. dilecti*, 8. *eo.* excepta appellationis causa. *c. significauerunt*, 11. *c. vlt. eod.* quia hæc indistinctè quædam est defensio, *d. c. significauerunt. Ant. de S Georg. in rub. de app. in princ. num.* 70. quæ nulli propter excommunicationẽ auferri debet. *cap. 5. c. dilecti*. 8. *c. significauerunt eodem.* Datur autem exceptio aduersus actores. *l. 2. eod.* eorumque hæredes. *l. si rem. 6. eo. l. 1. l. 2. C. eod.* aut successores etiam singulares, vt legatarios, *d. l. si rem. 6. eo.*

7 ¶ Materia circa quam, est actio, *l. 2. §. 1. cum seq. ff. eo.* etiamsi ex instrumento guarentigionato agatur. Nam licet hoc paratam habeat executionem non admissa exceptione, sicut etiam in his terris ordinatum est, vt non admittatur exceptio (*vvider Siegel vnd Brieff.*) tamen hoc intelligendum est, quando agitur ad executionẽ ex instrumento, non etiam quoties ordinaria actio proponitur, & instrumentum in vim probationis inducitur: nam tunc vt in aliis iudiciis omnibus, exceptionibus erit locus. *Socin. conf.* 51. *præstantissimè, nu.* 1. *vol.* 1. Si verò non agatur ex instrumento, sed petatur simpliciter ex illo velut confessæ liquidæque dæbitionis executio, tum his in terris habet instrumentum, vt loquuntur executionem in dorso, non admissa exceptione ex Principis ordinatione sub tit. (*versatz se brief* A *vnde siegel.*) cuiusmodi statutum valet: *Felin. Dec. & Dd. cap. cum se. 2. de off. deleg.* strictè tamen interpretandum est. *Socin. conf.* 51. *præstantissime, nu.* 2. *cum multis, seqq. vol.* 1. quoniam iuri communi est contrarium: quo iure instrumentum non habet executio-B nem paratam: *Ruin. conf.* 164. *nu.* 7. *l.* 4. *per l. min.* 25. *ann. cui fideic. de minor. adde tex. in l. vn. vbi dixi. C. de plus petit. Ang. l. si cum dotem. §. eo. autem tempore, ff. sol. mat. & in l. ait prætor, §. 1. de re iud.* aliquæ tamen exceptiones contra instrumentũ opponi pos-C sunt: scilicet quæ in executione rectè opponuntur: vt falsitatis, *Dec. c. ex part. 2. de off. deleg.* rasuræ, vel cancellationis, *Ias. l. vlt. n. 5. C. de edict. diui. Adr. toll.* defectus solennium, *Dec. Neap.* 283. *n.* 11. *Dec. d. cap. ex parte, fall.* 2. turpis causa ex qua promissũ sit, D vt & ipsa prouincialis constitutio indicat. Cæterum exceptio causę vnde debeatur, & quę obligationem pariat, deficientis, vt non expressę, vel nullę quę alias instrumento rectè obijcitur, *cap. si cauf. extr. de fid. inst. l. 2. §. circa,* E *vbi Dd. de excep. dol.* non potest tali guarentigionatę scripturę cõmodum opponi: *Dec. con.* 682 *n.* 3. & 4. sicut nec iure communi liberatoriæ, *Ias. l. creditori. nu.* 2. *C. de pact. Dd. l. tale pact.* 41. *in princ. D. eo.* aut etiam obligatorię, saltem inter mercatores. *Iason. l. qui pecun. n. 6. vbi addit. nec excep.*

non

non numerata pecunia inter hos attendi, D. si cert. pet. Fel. & Dd. d. d.c. si caut. Objiciuntur his etiam exceptio solutionis. *Dec. d. cap. ex part. fall. 25.* ac quæ huic comparantur, transactionis. *c. 1. de transact.* nouationis. *§. præterea, Instit. quib. modis toll. obl.* denique cuiuslibet liberationis, quæ omnes solutionis nomine continentur, *Corn. consil. 111. vol. 4.* simulationis. *Fel. in 12. fal. & Dec. in 12. d.c. ex parte:* quanquam in ea distinguant, *Bal. l. 1. C. plus valere, Ienor. c. item cum quis, n. 7. de rest. spol.* denique quælibet exceptio, quę solennitatem, & valorem instrumenti annihilat, atque ita causam, qua se fundat instrumentum, euacuat. *Dec. in 2. fall. ac Dd. d.c. ex part. 2. de off. deleg.* Moribus tamē nostris difficulter admittitur aliqua cōtra tale instrumentum præter exceptionem solutionis, aut liberationis, item nullitatis, ac falsitatis instrumenti, quę tum etiam in continenti probari debet, per instrumentū, confessionem, &c. *Maran. Specul. aur. par. 6. memb. 9. verb. exceptio, n. 13.* aut cum longissimo intra 15. dies: *c. 1. de rest. spol. in 6.* quos indulgere malim quàm triduum ex l. vlt. C. de erro. aduoc. quæ loqui (mihi quidem) videtur de triduo non probationis, sed appellationis, quod in causa aliena olim triduum erat. *l. 1. quando & intra qua tempora.* Quod si verò altiorem requirant indaginem, fit

illis reiectis executio, & exceptiones, per modum actionis proponendæ reseruantur: *ex doctrina Bart. & Dd. l. vlt. pro suo. l. nam postea. vbi Ias. de iureiur. cap. 1. de lite contest. in 6. vbi Philipp. Franc. Gemin. & Doctores.* Materia ex
B qua, ius cuiusque proprium fluens & debitum ex obligatione vel simili causa, §. 1, 2. *Instit. h. t.* etiā ex tempore, loco, personis, aliisq; circumstantiis: *§. appellantur, Inst. eo. l. 2. §. vlt. l. 3. ff. eo.* non ius alienum, quia nemini de iure tertij
C datur exceptio, *l. loci, §. competit. si seru. vend. l. si quis, §. 1. C. de præscr. 30. ann. Bart. Cast. & alij in l. 1. de re iud. & d. §. compet. Spec. de emphyt. n. 83.*

¶ Forma, vt exceptio proponatur à reo, *l. 2. eo. cum similib.* Nec enim iudex supplet, *l. vnic.* 8
D *vbi Castr. num. 4. C. vt qua desf. aduocat.* nisi ex actis appareat: *Ang. §. 1. nu. 20. 22. Instit. hoc tit. Boer. decis. 344.* vt si ex libello agentis appareat præscriptam esse iniuriarum, vel similem actionē temporalem: *Boer. prealleg. loco, Panorm. & Doctores, c. ad aures. in*
E *vlt. notab. de præscr.* quo casu nedum in ciuilibus supplere potest iudex: *Mynsing. obseru. 28. cent. 3.* (ac mea sententia debet, cum acta faciant notorium: *Socin. l. 1. n. 5. de except. Ias. l. eius qui, num. 3. si cert. petat. Socin. late conf. 96. vol. 4. vbi disputat. an eod. modo faciant notorium in summariis.*) sed etiam criminalib. vtcunque ali-

qui præter rationem dissentiant: *Boer. præall. loco. Mynsin. obseru. 35. cent. 4. & Bart. in l. eum qui. §. qui ita stipulat. de verb. oblig. Guid. Pap. decis. 221.* sicut nouissime Principis nostri constitutione prudenter ordinatum est: *part. 1. constit. 25.* quemadmodum in simili vel potius contrario (contrariorum autem & correlatiuorum eadem ratio, doctrinaque: *l. vlt. C. de ind. vnd. toll. l. 2. de his qui sunt sui vel alien. iur.*) quoties iudici apparet non competere actionem, potest agentem repellere in quacunque iudicij parte, etiam non opposita exceptione, *gloss. & Dd. commun. l. vbi. C. de transact. l. 2. §. quod si actor. C. de iur. calum. Marant. spec. part. 6. eo. de except. nu.* 6. Proponebatur autem olim conditionaliter, *in princ. Instit. de repl. vers. excipiat debitor.* vt ita demum condemnetur reus, si non conuenerit ne eam pecunã ipetat, vnde conditiones dictæ, *l. antepen. eo.* Hodie proponitur exceptio sine certa forma vel proposita nuda facti narratione, vnde ius exceptionis resultet: *Dd. in l. 1. præsert. Socin. ff. eod. per l. itaque. 48. de procurat. l. qui pendentem. 25. de act. empt.* idque tam in scriptis, quam sine scriptis, *Bart. l. scire, §. oportet, num. 5. per illum text. de excusat. tut.* vt hoc copiosius explanat *Ang. Instit. eo. §. 1. n. 20. 21. 22.* qui materiã exceptionum, eminem hic diligentissime visus est enucleasse: vnde lector diligens petat. Nec enim nobis permittamus de alienis libris, transcribere nescio quid, & pro nostris vendicare. Licet autem cuique vti non vna tantum exceptione, sed etiam pluribus: *l. is qui, 5. eod.* quamuis diuersis, *l. nemo, 8. eo.* atque adeò contrarijs: *gl. in d. l. nemo, 8. per c. nullus plurib. de reg. iur. in 6. l. nemo ex his, eod tit. l. is qui, 5. de except.* Forma proponendi exceptionem excommunicationis extat in *c. 1. eod. in 6. clem. 1. eod.* vnde multa ad aliarum quoque formam trahi possunt.

9 ¶ Quod ad circumstantiam loci & temporis attinet, exceptio proponenda est ad acta in loco iudicij, *c. quoniam. verb. exceptiones. de prob.* aut saltem eo à iudice redigi debet. *Ang. Instit. eodem. §. 1 numer. 23.* Et quoties de delicto excipitur, etiam locus & tempus commissi delicti exprimendum est, *Ang. præall. loco, nu. 20. cum seq.* sicut in actionibus, *l. 3. de accusat.* Sed ante actionem proponi num poterit exceptio? Non videtur, quum illius sit exclusio. *l. 1. ff. eod.* idque probat *l. 5. §. fi. de dol. excep.* Sed ab hac regula casus necessitatis excipitur, vt si extrahat dolosè actionem actor, vsque dum reus absfuturus est, potest enim adire iudicem, & ei suam exceptionem indicare, petereque vti cogat actorem intra certum tempus experiri, post non audiendum, *Bart. l. mancip. orum. de opt. leg. & in l. si quis libertatem. nu. 8.*

de

de petit. hared. per l. si ita quis, §. A *C. eod.* *Seian. de verb. oblig. Aug. d.* §. *1. nu.* *19. & 20. hoc tit.* Declinatoriæ porrò proponi debent initio litis, *l. vltim. C. eod.* non modo ante litis contestationem, sed ante reliquas exceptiones omnes. *gloss. l. exception. 9. C. de prob.* Alioqui videbitur in iudicem reus consensisse, *l. sed et si, §. 1. in princ. de iud.* quemadmodum & exceptio recusationis, qua iudex vt suspectus recusatur, *gl. verb. protestatur, in c. eo, & in c. quoniam. de prob. Dd. l. apertissimi, 14. C. de iud. vbi dixi, &c.* Dilatoriæ ante litis contestationem, *l. ita demum. 13. vbi Iason & Dd. C. de proc. l. Pompo §. ratihabitio. de proc. l. exceptione. vbi Bal. & D. C. de prob. Mar. 1. Spec. aur. part. 6. c. de excep. num. 6. & 7.* quod intelligo de dilatorijs respectu personarum ad dilationem processus attinentibus, *l. 4. verb. causam dilatam*, *C. eodem.* Nam dilatoriæ intentionis & rei petitio videntur ad merita causæ, & ita post litem contestatam proponi posse, *l. exceptionem, 19. C. de prob. quam de eiusmodi dilatoria accipit, gl. ibid. circa finem.* Aduocatus qui dilatoriam inter exordia litis prætermissam vult exercere, E & ab huiusmodi opitulatione submotus (forte per interlocutoriam iudicis vel præceptum, *vt l. qui agnitis, 11. eo.*) si nihilominus perseueret, & præposteræ defensioni institerit, vnius libræ auri condemnatione mulctatur, *l. pen.*

C. eod. Quoniam vero malitiose nonnunquam per dilatorias causæ prorogantur, ideo iudex assignare solet terminum ad omnes dilatorias proponendas, intra quem omnes allegandæ sunt, aut certe si aliquæ prius, & ante reliquas excutiendæ, vt declinatoria, B recusatoria, cæteræ nominandæ, & protestatione cōseruandæ sunt salua tali & tali exceptione. *cap. pastor. 4. vbi gloss. verb. protestatur. ext. eod.* post quem terminum aliæ id genus deinceps non audiuntur, nisi de nouo emergentes: *l. si mulier. vbi Alex. sol. mat. Cast. l. vlt.* C *C. de except. Mar. præalleg. loco. n. 8.* aut quas ante competentes iuret excipiens, iam primum ad sui notitiam peruenisse. *cap. 4. eo.* aut nisi quæ reddere possint processum retro nullum, *l. licet, vbi Dd. C. de proc. Mar. par. iud. 6. c. de excep. nu. 9. Fel. d. c. excep. fal. 8. de exc.* Excommunicationis D tamen exceptio post opponi potest, *cle. 1. eo.* refusis agenti expensis, si reus malitiose distulerit, *c. exce. 12 eo.* Nam tam peremptorie quam dilatorie proponitur, *clem. 1. vbi gl. verb. dilatoria, eo.* Peremptoria vero potest opponi, & probari quandocunque ante sententiam, *l. 4. §. si quidem. 9. C. eo. l. peremptor. 2. C. sen. resc. non poss. l. emptor, 9. C. de præscr. long. temp. gl. l. excep. 16. C. de probat.* Apparet tamen olim initio solere proponi contestando, quod ea reus vti vellet, si actorem implere intentionem contingeret, *l. præ-scripti.*

script. 8. *l. si quidem*, 9. *verb. habita contestatione*, C. *eo. l. filius fam.* 8. §. *veteran. i. verb. nisi hoc tempore litis contestata quocunque casu praetermissum est, de procur. d l. except.* 19. *verb. opponi quidem initio, de prob.* post vero probari, quam actor intentionem impleuisset, *d. l. si quidem. dict. lege excep.* Post sententiam, hoc est, rem iudicatam (nam in causa appellationis licet proponere peremptorias. *lege eos.* 6. C. *de appellat. l. per hanc* 4. C. *de temp. appell.* non dilatorias omissas, *l. ita.* 13. C. *de procur.*) nunquam licet excipere, *l.* 4 C. *de re iud.* nisi in casu, c. apostolicae, 9. *extr. eodem*, & excommunicationis: 1. *eo. in* 6. item nisi exceptione falsi. *c. cum venerabilis*, 6. *ext. eo. l. qui agnitis*, 11. *ff. eo. l. pen.* C. *de transf. l. diuus. de re iud. & l.* 1. C. *si ex fal. instr.* nullitatis, *l. si feriatis. vbi Ias.* n. 3. C. *de feriis, l.* 1. C. *de sent. ex breuic.* & similibus, quae processum reddunt retro nullum, *l. licet*, 23. C. *de procur. l. si vt proponis, l' iudex*, C. *quom. & quand. iud.* Eoque & post rem iudicatam in executione opponi possunt, *d. l. licet*, 24. *vbi Dd.* C. *de procur. Fel. in c. except. n.* 28. *de excep.* sicut & illa quae sententiam non impugnant, sed modificant, vt exceptio priuilegij in quantum facere potest, inuentarij, &c. *Bart. A. exan. & Dd. l. ex diuerso*, §. *fi. solut. mat. im Bal. l. excep. in fi.* C. *de probat. Bart l.* 1. C. *de iur. & fact. ign. Marant. a praeall. loco, part.* 6. *c. de ex-*

A *cep. num.* 17. *Zas. respons. lib.* 2. *c.* 1.

§ Omnis autem exceptio probanda. *l. in excep.* 19. *de prob.* cum in hac agentis partes sustineat actor, *d. l. in exception. l.* 1 *eo.* cuius proprium est probare, *l. qui accusare*, C. *de eden. l.* 2 *l. actori*, C. *de prob.* Priuilegiatae, quoniam in B continenti probandae sunt. *Bar. l. vlt. n.* 3 *pro suo. & in l nam postea. in princip. vbi Ias. & Dd. de iureiur. Phil. Franc. n* 6. *& cano. in c.* 1. *de lit. contest. in* 6. ideo optime probantur per instrumenta, *Marant. part* 6. *c. de excep n.* 15. *& decis. Neap.* 63. confessionem aduer- C sarij, *Alcia. in tract. praesump. in prin.* qua non est melior probatio de mundo, *vt inquit Io. de Amicis, cons.* 8. *n.* 65. item per acta iudicij, quae rem faciunt notoriam saltem intra 15. dies, vt supra probaui, *ex c.* 1. *de rest. in spol.* 6. nisi vbi aliter statutū est. *sicut Mara.* D *praeall. loc. n.* 15. *ait constit. in reg. Neapol. spatium quinque dierum.* Quod si probari in continenti nequeant, reijcit eas iudex post litem contestatam: *Bar. & Dd. l. nam postea, in princip. de iureiur. & in l. si quis.* C. *depositi. l. ille à quo*, 6. *si de testamento. ad Trebel-* E *lian. Maran. praealleg. loco, nu.* 14. *hoc modo*, hoc modo: (*Et ist beklagter seines vorvvendens vngeacht zuantvvorten schuldig, vnd vverde jhme seine angez ogene sch... vvehren nach. der Kriehs befestigung zeitlich ein zubringen hiemit verbehalten.*) quae reseruatio 10

eo prodest, vt si post probentur, processus reddatur retro nullus, quasi nulla actione actori competente: *vt ait Maran.part. 6.cap.de except.n.14.per doctrinam* Bar *l. ille à quo* §. *si de testamento*, *ad Treb.* Reliquæ verò exceptiones post litem contestatam & impletam actoris intentionem probandæ sunt: *l. siquidem, C. eo* dato ad hoc legitimo termino, qualis actori dari solet, *l. 1. C. de dilat.* qui iure ciuili est trium mensiũ, *d.l.* 1. iure Saxon. sex septimanarum & trium dierum, *Landrecht art. 29. & 62. lib. 1. lib. 2. art 2.* quanquam propter distantiam locorum potest longior dari, *d. l. 1. Landt.lib.1.art.72.* (*als gedoppelt Sachsische frist.*) Quoties tamen reus directo contraria agentis articulis excipit, & allegat vt non implet am, qua nitatur actor, præscriptionem, non factum contractum ex quo agitur, &c. cuiusmodi sunt exceptiones intentionis, *de quibus Bart. l. mater decedens, & l. Papinian.* §. *si quis, de inoff. test. gloss. & Dd. l. vbi, C. de transact. l. si pupilli,* §. *videamus, de neg. gest. Maranta præalleg. loco, nu. 6. Soc. in rubr. & l. 1 de except.* toties in eodem termino quo actor, aut saltem paulo post, ante publicationem attestationũ agentis probare reus debet: *const. pro. 16 part.* 6. nam post publicationem super iisdem aut directo contrarijs articulis probatio vlterior non admitteretur, *Castr. & Dd. auth. at qui semel. C. de probat. clem. 2. de testib.* Ad probationem autem exceptionis cogitur actor cedere reo instrumenta sua: *l. 5. l. 6. l. penult l. vlt. C. de eden.* quamuis ipse nullas actori, *l. 1. C. de eden. c. 1. de fide instrum.* Non tamen antè cogitur probare reus exceptionem, quam actor intentionem impleuerit, *l. exception. 19. C. de probatio, l. siquidem, 9. C. eo. l. emptor, 9. C. de præsc. long. temp.* vel reus ipse agentis intentionem confessus sit, *l. siquidem, 5. C. de except.* Confessio enim aduersarij & probatio paribus passibus ambulant, *l. sententiam, 16. C. de pœn. l. post rem indicatam. de re iud.* 11

¶ Quod ad finem attinet, exceptiones defendendorum reorũ gratia comparatæ sunt, *in princ. Inst h. t.* ad impugnandam actionem, *in princip. vers. ideoque. hoc t.* seu, vt dicitur in l. 2, cod. vt actionem excludant.

¶ Effectus, quod reus in exceptione actor sit, *l. 1 eo. l. actionis, de oblig.* non tamen excipiendo intelligatur conficeri intentionem agentis: *l. non vtrique, 9. eo. c. cùm venerabilis, 6. eo.* exceptione probata absoluatur, *c. olim, eod.* non tamen super ipsa exceptione pronuncietur: *c. 1. extr. eo. l. Lucius, de his qui not. in. infam.* nisi vel fiducia sui iuris dominium contra agentem reus probarit: *l. circa, de probat.* ea enim non exceptio, sed quædam contrauendicatio est, *de qua* §. *1. Instit de actionibus.* 12

¶ Adia-

13 ¶ Adiacentia, æquitas, iustitia, *in prin. h. t. §. rursus. Inst. de rep.* actio quam excludat exceptio: *l. 2. eo. l. pure, l. 5. §. vlt. de dol. except.* allegatio *§. rursus. verb. allegatione opus Insti. de replic. l. 4. verb. allegatis. l. vl ver. opponendas esse.* C. *eod.* quia iudex eam non supplet, *Castr. n. 4. l. vnic. C. vt quæ des. ad.* per *l. si vnus. §. pactus. vbi glos. ver. opponendo,* C. *de pact.* Item probatio *l. in exceptionibus. 14. de prob. l. siquidem, 9. C. de excep.* pluralitas & cumulatio, *l. is qui, 5. l. nemo, ff. eod.* contradictio, *l. except. 22. & antepen. eod.* contestatio, *l. exceptionem, 19. C. de probat. l. præscriptionem, 8. l. siquidem, 9 l. vlt. C. eod. de except.* confessio, non quidem intentionis, *l. non vtique, 9. ff. eod. l. non exceptionibus, 10. vbi gloss. verb. contestatione,* C. sed eorum quæ narratione exceptionis comprehenduntur: *gloss. Landtrecht. lib. 1. artic. 15. Dd. c. exceptionem, de reg. iur. c. cùm venerabilis, de excep.* sicut contrà petitor narrata libelli confiteri putatur, *Pan. c. examinata, n. 3. 4. de iud.*

14 ¶ Affinis est duplicatio, quadruplicatio, &c. *l. 2. §. 2. eo. §. 1. Instit. de replic.* quæ ad species referri possunt. Item reconuentio, *c. 5. in fin. de except.* etiamsi magis ad actiones tendat: *c. vni. de mut. pet. l. 1. §. 2. vers. sed si agant de iud. l. cum Papin. 14. C. de sent. Mar. in spec. aureo, parte 4. dist. 6. c. cuius, 3. quæst. 8.* actio legis diffamari, C. *de inge. manumiss. &* A *ibi Blarer. cap. 1. & 4.* Imploratio officij iudicis, vt actori certus terminus ad agendum præfigatur, *l. si contendat. de fideiuss. l. Aurelius, §. centum, de lib. legat. c. conquerente, de offic. ord. l. si eo tempore, vbi Bart. C de remiss. pign. c. quoniam vt lite non contest. l. Titia vbi* B *Bart. n. 8. de accus. & l. si quis libertatem, n. 8. de pet. hær. l. si societatem, §. arbitrorum, nu. 10. pro soc. Blar. d. l. diffamari c. 1. n 2. 3. c. 4. n. 5. 6.* contestatio super exceptionibus facta, vt iudex eas competere declaret, *Fel. in c. ea quia n. 1. de re iud. Alex. cons. 103. in princ.* C *v. l. 5.*

¶ Contraria est replicatio, *l. 15 antepen. l. 2. §. 2. ff. eo. de qua Inst. de repl.* nullitas, & iniustitia exceptionum, *l. nulla, de author. tut. l. quamuis §. si conuenerit, vbi Bar. ad S. C. Velleian. l. non putauit, §. cum quis. de bon. poss. cont. tab. l.* D *quoties, vbi Ias. & Dd. qui satisd. cogant. §. rursus. Institut. de rep.* Item rescriptum, compromissum, quo præciditur exceptio: friuola scil. non legitima: *glos. c. licet, verb. absque vlla exceptione, de elect. Bart. l. 1. §. 1. nu. 5. quod vi aut clam. Ias. l. 3. §. si is pro quo, nu. 5.* E *quod quisque iur. l. pen. nu. 17. C. de pact. l. sed etsi, 5. quæsitum, n. 7. c. si quis caut. l. 1. nu. 6. de cond. ind.* statutum prohibens exceptionem opponi instrumentis guarentigionatis, *Ias. l. error. n. 25. C. de iur. & fac. ig.* aut alijs. *Fel. Dec. in cum te, 2. de offic. deleg. Soc. cons. 51.*

præstantissimè, num. 5. vol. 1. ut in hac terra, (*vviderbekant siegel vnd brieff.* §. *Ord. pro sub. tit.* (*versatzten brieff vnd siegel.*) Admittuntur tamen contra exceptiones falsitatis, solutionis & similes, quæ

A vires & substantiam instrumenti tollunt. *Dec. Felin. d. c. ex part. de off. deleg. Ias. l. vlt. n. 5. C. de edic. diui Adrian. per illum text. Afflict. dec. 283. num. 1.*

FINIS.

IN CODIC. IVSTINIANEVM COMMENTARII MATTHAEI Wesenbecij acuratus I N D E X.

Appa-

Cau-

D

L

M

pęnæ

T

INDICIS FINIS.